

تفسیر خیر کثیر

پہلو ترجمہ

تفسیر ابن کثیر

تصنیف
حافظ عابد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر دمشقی
المرقاۃ ۷۶۶ھ

ترجمہ
مولانا شاہ فیصل علی شاہ کراچی
اصناف شریفی دار الفکر لاہور

مکتبہ دار الفکر لاہور

جماعت اشاعت التوحید والحد کے علماء کرام
کی تصانیف کو سکین کر کے PDF فارمیٹ
میں علماء طلباء اور عوام کو پیش کرنا ہمارا مشن
اور محنت ہے۔ مطالعہ کرتے وقت ہمیں

دعاؤں میں یاد رکھیں

اور

کتاب میں لکھے گئے مسائل کے ساتھ متفق ہونا
ضروری نہیں ہمارا کام کتاب کو سکین کرنا ہے

مستقر اصل

الہو معارف

معارف

مولانا عبدالکریم، مولانا اکرام علی، مفتی ابوحنیفان قدس سرہ رحمہ عابد

0314_9958550

وائس ایپ گروپ

مکتبہ

اشاعت التوحید والسنة

ریاض نظام

ابو معاذ خٹک

ابو عتبہ مفتی فدا الرحمن عابد

0314_9958550

تفسیر خیر کثیر

پشتو ترجمه

تفسیر ابن کثیر^۱

مؤلف: حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمر بن کثیر الدمشقی المتوفی ۷۷۴
هجری

مترجمین: مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم،
وعبد الکریم صدیقی وقاری امیر نواز

جلد نمبر ③

تسمیلات از شاہ فیصل

① د قرآنی آیاتو نو ٹکی پہ ٹکی اور وانه ترجمه

② دا حادیثو تخریج

③ د فقہی مسئلو کنبی مسلک حنفی وضاحت

④ مناسب عنوانات ورکول

څوړونکي

فیصل مکتب خانہ محلہ جنگی پېښور

موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د جهاب حقوق صرف ناشر سره محفوظ دي

د کتاب نوم : تفسير خير كثير ترجمه تفسير ابن كثير

مؤلف: حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمر بن كثير الدمشقي المتوفى ٧٧٤ هجري

خوړونكې : فيصل كتب خانه محلہ جنگی
موبائیل نمبر ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د ملاویدو پټي: د فيصل كتب خانې نه سوا

مكتبه روغانيول جلال آباد

مكتبه رحيمي خوست

نعمت كتب خانه كابل

انتشارات علامه تفتازاني هرات وكابل

صداقت كتب خانه قندهار وكابل

قدرت كتاب فروشي كابل بنار

علی كتب خانه كړديز

مكتبه عليه اكوره ختک

ديني كتب خانه تيمر كوره

فلاح كتب خانه جلال آباد

مكتبه فريديه خوست

ديوبند كتب خانه خوست

جديد رشيديه كتب خانه كابل

مكتبه خواجه عبدالله انصاري غزني

مكتبه نعمانيه غزني

مكتبه رحمانيه قندهار

امير حمزه كتب خانه قندهار

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۲	کفران دحق پہ پیژندلو ہم ایمان نہ راوری
۳۳	د ہرنبی دشمنان وی
۳۳	د پیریانو پشان انسانو کنبی ہم شیطانان وی
۳۴	انسی شیطانان جنی شیطانانو تہ وحی کول
۳۵	دشیطان وحی تہ کافر او گمراہ میلان کوی
۳۶	د اللہ ﷻ ہر حکم کامل او د عدل وی
۳۶	پہ دنیا کنبی گمراہ خلق ډیر دی
۳۷	د اللہ ﷻ پہ نوم حلال شوی خوړل پکار دی
۳۸	بشکاره او پت گناہونہ پر بردنی
۳۹	د ذبح پہ وخت د اللہ ﷻ نوم نہ اخستلو حکم
۳۹	اول قول
۳۹	پہ وخت د ذبح کولو کنبی تسمیہ شرط ددکنہ؟
۴۰	دریم قول
۴۱	مسلمک حنفی
۴۲	شیطانان خپلو دوستانو تہ وحی صرف د جگړې دپارہ کوی
۴۴	ایمان رنځ او کفر تیارہ ده
۴۴	ددې مبارک نہ څوک مراد دی؟
۴۵	پہ ہرہ زمانہ کنبی گمراہانو مشرانو داسلام خلاف تدبیرونہ کړی دی
۴۷	د هر قل پہ مخکنبی د ابوسفیان اقرار
۴۷	د رسول کریم ﷺ فضیلت
۴۸	د کفراو گمراہی آخر انجام ذلت او عذاب وی
۴۹	د شرح صدر نہ څہ مراد دې
۴۹	د سینی د تنگوالی مطلب
۵۰	قرآن پاک صراط مستقیم او جنت دسلامتشی کور دې
۵۱	د انسان او پیری د یوبل نہ فائدہ او چتول او د هغې انجام
۵۱	د الاماشاء اللہ مطلب
۵۲	ظالم د ظالمانو او مؤمن د مؤمنانو دوست دې
۵۳	د پیریانو پیغمبری نہ ده راغلی
۵۳	پیریان پہ باب رسالت کنبی د انسان تابع دی
۵۴	پہ یو ځای باندي عذاب د اتمام حجت نہ پس راخی
۵۵	درجي پہ قدر د عملونو دی
۵۶	اللہ ﷻ د ټول مخلوق نہ بی نیازہ دې
۵۶	اللہ ﷻ لره څوک ہم نشی عاجز کولی
۵۶	آخری فتح او غلبہ بہ د مسلمانانو وی
۵۷	اللہ ﷻ د خپل نبی ﷺ او مؤمنانو مدد کوی
۵۸	مشرکانوبہ د اللہ سرہ د غیر اللہ حصہ ہم ویتله

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۹	د مفلسنی د ویری نه اولاد قتل کول
۶۰	د مشرکانو د خان نه جوړ کړی حلال او حرام
۶۱	د مشرکانو متعین شوی حلال او حرام
۶۱	د عربو د مشرکانو جهالت او دهغې انجام
۶۳	آیاد اخلق اوس هم شته دي که منسوخ شوې دي
۶۴	اسراف څه ته وائی؟
۶۵	خورنی څکي د شیطان مه منی
۶۶	د مشرکانو په حلال او حرام کنبې د خان نه تقسیم
۶۷	یو څیز حرام یا حلال گرځول د الله ﷻ کار دي
۶۸	د مردار چیلی وغیره څرمن پاکه ده
۶۸	مجبورنی کنبې د حرام څیز استعمال
۶۹	د حرام څیز خرڅول او اخستل هم حرام دی
۷۰	د الله ﷻ د رحمت امید او عذاب نه ویریدل پکار دی
۷۲	د مشرکانو یوې دلیله دعوی
۷۲	د الله ﷻ حجت کامل دي د عذاب په تاخیر کنبې حکمت دي
۷۳	اهم اخلاقی او معاشرتی وصیتونه
۷۴	دویم مور او پلار سره ښه کوئی
۷۵	د ریم اولاد مه قتلوئی
۷۵	څلورم زنا او فواحشو نه لرې کیدل
۷۶	په ناجائزه مسلمان نه قتل کول
۷۷	شپږم د یتیم مال ته په ناجائزه مه نژدې کیږئی
۷۷	یو څو نور هدايتونه
۷۷	اووم تول پیمان په انصاف کوئی
۷۸	اتم په خبرو کنبې انصاف کوئی
۷۸	نهم وعدې پوره کوئی
۷۸	د هدايت هم یوه لازمه ده
۷۸	د صراط مستقیم مثال
۸۰	د تورات او قرآن پاک حقانیت
۸۰	د احسن نه مراد څه څیز دي
۸۱	قرآن پاک د رحمت او هدايت ذریعه ده
۸۳	قیامت اود هغې نښې
۸۳	د دریو نښو نه پس بیا ایمان فائده نه رسوی
۸۴	یو بل حدیث
۸۴	یو بل حدیث
۸۴	یو بل حدیث
۸۴	یو بل حدیث

صفحه نمبر	عنوانات
۸۶	پہ دین کبھی تفرقہ اچلو خلقوسرہ د حضور ﷺ ہیخ تعلق نشته
۸۶	د کافرانو معاملہ
۸۷	د نیکنی ثواب بہ خوچندہ او بدی بہ ہم یوہ لیکلہ کیری
۸۷	د گناہ کولو درې قسمونه
۸۸	د خلقو خلور قسمونه
۸۸	د اعمالو شپږ قسمونه دا دی
۸۹	پہ نبی پاک ﷺ د
۹۰	د شرک نہ بیزارئی او په توحید باندي د قائم کیدلو حکم
۹۱	د انبیاء کرامو وصیتونه
۹۱	شریعت محمدی ﷺ سره ټول دینونه منسوخ شو
۹۱	د ټولو انبیاء کرامو عقید یوہ او شریعتونه جدا جدا وو
۹۲	اسلافوته د اخلاقو د نیکو اعمالو ثواب ملاویری خودي بد بہ بل نشی اوچتولی
۹۳	د ظلم او خضم مطلب
۹۴	د درجو تقسیم یو از مینیت دې
۹۴	بښخه غټه فته ده
۹۶	قوله تعالی
۹۶	قرآن پاک نصیحت او د هدایت کتاب دې
۹۷	د ظالمانو پخپل ظلم باندي اعتراف او د هغوی تباہی
۹۷	هر قوم د واضح دلیل نه پس هلاک شوی دی
۹۸	قیامت په ورځ د عدل تلہ
۹۸	وزن کولو نه څه مراد دې؟
۹۹	د خالق په مخلوق باندي احسانونه
۹۹	د لفظ
۱۰۰	د آدم ﷺ پیدائش او فضیلت
۱۰۰	د سجدي د امر کولو حکمت
۱۰۱	د ابلیس فاسد قیاس
۱۰۱	فائده: د ابن کثیر تسامح
۱۰۲	د ابلیس فاسد قیاس
۱۰۳	ابلیس ته د قیامت پورې مهلت
۱۰۳	د شیطان مکرونه
۱۰۴	شیطان دهره طرفه راتلې شی نو دبره نه نه
۱۰۴	هر وخت د عافیت دعا پکار ده
۱۰۵	ابلیس د الله ﷻ د دربار نه او شړلې شو
۱۰۶	د ابلیس مکاری او فریب
۱۰۷	د حضرت آدم ﷺ د الله ﷻ نه د رحم خواست
۱۰۷	آدم علیه السلام د شیطان په قسم د هوکه شوې وو

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۰۸	ادم عليه السلام د غلطی نہ پس توبہ ویستله او ابلیس مهلت طلب کرو
۱۰۸	ادم عليه السلام او بی بی حوا
۱۰۸	د مار وغیرہ قصی اسرائیلیات دی
۱۰۹	د بدن لباس اود تقوی لباس
۱۰۹	د جامی اغوستلو دعاوشکر
۱۱۰	د ادم عليه السلام اولاد ته خبرداری
۱۱۲	الله جل و علا د فحش بی حیا کار حکم نہ ورکوی او د عربو بر بند طواف
۱۱۲	آخر الله جل و علا ته ورتلل دی او په آیت مبارک کنبی د مفسرینو اقوال
۱۱۲	د انسان جنتی او دوزخی کیدل د تقدیر فیصله ده
۱۱۴	پنه لباس کوم بودی
۱۱۴	د اسراف نه ممانعت او د اسراف مطلب
۱۱۲	د خوراک خنیاک او اغوستلو حلال خیزپه خان حرامول
۱۱۲	د ټولونه زیاته غیرت منده هستی
۱۱۸	نیکانو ته زیری او بدانو ته د عذاب وعید
۱۱۸	د ظالمانو د مرگ فریبتی سره ملاقات
۱۲۰	د کافرانو یو بل گناهگار گنرل
۱۲۱	د کافرانو روح ته د آسمان دروازی نه کولای پری
۱۲۴	د اهل ایمان نیک بختی
۱۲۴	په جنت کنبی به کینه او بغض نه وی
۱۲۵	د جنتیانو د دوزخیانو نه سوال
۱۲۲	د رسول کریم ﷺ قتل شوو کافرانو ته آواز
۱۲۲	اصحاب اعراف اود هغوی انجام
۱۲۷	اعراف والا کوم خلق دی؟
۱۲۹	د قیامت په ورځ د حضور ﷺ شفاعت کافرانو ته هیڅ فائده نه رسوی
۱۲۹	په قیامت کنبی د رسول کریم ﷺ شفاعت
۱۳۱	د دوزخیانو فریاد جنتیانو ته
۱۳۱	د جنت هر څه په کافرانو باندې حرام دی
۱۳۳	په مشرکانو د حجت پوره والی
۱۳۳	د کافریه قیامت کنبی خواهش
۱۳۴	د آسمان او زمکې پیدانش
۱۳۵	پخپل عمل باندې د خپل خان نه تعریف کولو سره د عمل ثواب ختمیږی
۱۳۲	په دعا کنبی عاجزی او انکساری
۱۳۲	په دعا کنبی د حد نه وتل نه دی پکار
۱۳۷	په زمکه کنبی د فساد کولو نه ممانعت
۱۳۸	د باران رحمت نازلیدل د الله جل و علا د طرف نه دی
۱۳۹	د علم او هدایت مثال

صفحه نمبر	عنوانات
۱۴۰	د نوح <small>عليه السلام</small> خپل قوم ته وعظ کول
۱۴۰	د بتانو عبادت څنگه او کله شروع شوې دې
۱۴۰	د نن سبا فاجرانو حال
۱۴۰	رسول کریم <small>صلي الله عليه وسلم</small> هم د نوح پشان خبره کړې ده
۱۴۱	د نوح <small>عليه السلام</small> د قوم په اوبو کښې غرقیدل
۱۴۲	طوفانو نوح په ټوله دنیا محیط وو
۱۴۳	د هود <small>عليه السلام</small> خپل قوم ته تبلیغ
۱۴۳	د هود علیه السلام د قوم وطن چرته وو؟
۱۴۳	د هود علیه السلام د قوم د شک او حیراتیا جواب
۱۴۴	د قوم عاد تباهی او بربادی
۱۴۵	د قوم هود، هود علیه السلام ته جواب
۱۴۶	هلاکت نه وړاندې قوم هود باندې درې کاله قحط او د قوم هود د وفد قصه
۱۴۶	درې کاله پس درې قسمه وریځې ښکاره شوې
۱۴۷	د بنو تمیم د یو بودی قصه
۱۴۹	د صالح <small>عليه السلام</small> د توحید پیغام
۱۴۹	د قوم ثمود د چينو استعمالولو نه ممانعت
۱۵۰	د هلاکو شوو قومونو علاقه ته تگ نه دې پکار
۱۵۰	د قوم ثمود آخری کس ابو رغال هم هلاک شو
۱۵۰	د قوم ثمود د صالح علیه السلام نه د معجزې مطالبه او داوښې قصه
۱۵۱	د اوښې قتل او د قوم ثمود بد انجام
۱۵۲	د اوښې د قتل نه پس د صالح علیه السلام د قتل ارادا کول او عذاب نیول
۱۵۲	د ثمودیانو د یو ښځې قصه
۱۵۳	د قوم ثمود ته د صالح علیه السلام نداء حسرت
۱۵۴	د هود علیه السلام او صالح علیه السلام ته حج ته راتلل
۱۵۴	د قوم لوط خراب کار
۱۵۴	د قوم لوط عمل دده د قوم نه وړاندې بالکل نه وو
۱۵۵	د قوم لوط په خپل حاجت د نارینه نه او زنانو به د زنانو ن پوره کولو
۱۵۵	د قوم لوط رد عمل
۱۵۵	په اغلام بازنی (د نر سره زنا) کښې د فقهاو موقف
۱۵۶	د لوطی سزا او عالمانو اقوال
۱۵۶	مسلك حنفی
۱۵۷	شعیب <small>عليه السلام</small> خپل قوم ته خطاب
۱۵۸	د شعیب <small>عليه السلام</small> خپل قوم ته وعظ
۱۶۰	حضرت شعیب <small>عليه السلام</small> ته د خپل قوم د شرک دعوت او دهغه جواب
۱۶۱	د حضرت شعیب <small>عليه السلام</small> د قوم په کفر باندې کلکیدل او د هلاکت نتیجه
۱۶۲	د قوم شعیب باندې عذاب

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۶۲	شعیب علیہ السلام د تبلیغ حق ادا کرو
۱۶۳	صحت او خوشحالی ہم یو امتحان دی:-
۱۶۳	د مؤمن شان پہ غم او خوشحالی کنبی:-
۱۶۵	پہ ایمان او تقوی باندی د رحمت دروازی پرانستی شی:-
۱۶۵	کم بخت د الله تعالی د عذاب نہ بی ویری وی:-
۱۶۶	د گناہونو پہ وجہ ہلاکت او پہ زړونو تالی:-
۱۶۷	پہ معجزاتو د عادت نہ خلاف کارونہ، لیدلو باندی نی ہم ایمان رانہ وړلو
۱۶۸	د هر انسان پیدائش پہ فطرت سلیمہ وی:-
۱۶۹	فرعونیانو ته د تکذیب حق سزا:-
۱۷۰	د موسی علیہ السلام او فرعون مناظرہ
۱۷۰	موسی علیہ السلام خپل لاس سرہ د قدرت الہی څرگندونه:-
۱۷۱	د موسی علیہ السلام معجزو فرعونیان فکر مند کول:-
۱۷۱	د موسی علیہ السلام سرہ د مقابلې د پارہ د ماہرو جادوگرانو خدمات
۱۷۲	د جادوگرو د فرعون نہ غوښتنہ:-
۱۷۲	د موسی علیہ السلام او جادوگرو پہ میدان کنبی مقابلہ:-
۱۷۴	د حق فتح میدان موسی علیہ السلام او گټلو:-
۱۷۵	جادوگرو ته د هغوی د ایمان راوؤوسزا:-
۱۷۵	د فرعون پہ موسی علیہ السلام باندی غلط الزام:-
۱۷۶	د موسی علیہ السلام د جادوگرو مشر سرہ ملاویدل:-
۱۷۶	د جادوگرو استقامت او جرات او الله تعالی نہ دعا:-
۱۷۷	د درباریانو فرعون ملامت کول:-
۱۷۸	د فرعون پہ دویم ځلی د بچو د وژلو اعلان:-
۱۷۸	آخر انجام فرعونیان غرق کړل:-
۱۷۹	فرعونیان ہم د خپل سپیره والی پہ وجہ پہ قحط کنبی اختہ شو:-
۱۸۰	پہ فرعونیانو باندی مختلف قسم غذا بونہ:-
۱۸۰	ملخان خوړل حلال دی د صحابہ کرامو نہ ثابت دی:-
۱۸۲	پہ فرعونیانو مختلف قسم غذا بونہ او دهغی تفصیل:-
۱۸۳	د چیند خود وژلو ممانعت:-
۱۸۳	فرعونیان د فنا پہ کنده کنبی او پہ بنی اسرائیلو د الله تعالی انعام:-
۱۸۵	د بنی اسرائیلو د جہالت نہ د کہ مطالبہ:-
۱۸۶	د فرعون قید نہ خلاصی وړ کونکې د عبادت لائق دی:-
۱۸۶	د حضرت موسی علیہ السلام کوہ طور ته روانیدل او ہارون علیہ السلام جانشین جوؤول:-
۱۸۷	د موسی علیہ السلام الله تعالی سرہ کلام کول:-
۱۸۷	د معتزلو د لن ترانی نہ د الله تعالی پہ نہ لیدلو استدلال او دهغی جواب:-
۱۸۸	پہ کوہ طور الله تعالی د تجلی اندازہ:-
۱۸۸	د یهودی پہ مخ د یو انصاری صحابی څپیرہ:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۱۸۹	درسول کریم ﷺ فضیلت پہ ٲولو انبیاء کرامو دی:
۱۹۰	دموسی ﷺ یو خوا متیازی اوصاف:-
۱۹۱	د تکبر انجام او نتیجہ:-
۱۹۳	د سامری تیار کرې شوې سخی او د هغې حقیقت او نوعیت:-
۱۹۴	دموسی ﷺ د کوه طور نه واپس کیدل د قوم مشرک کیدل او د هارون ﷺ نه خفگان:-
۱۹۵	هارون علیه السلام مسئلہ بیان کرې وه:-
۱۹۶	د سخی د عبادت نه د توبې طریقہ:-
۱۹۶	د بدعتی سزا:-
۱۹۶	موسی ﷺ او امت محمدیہ ﷺ:-
۱۹۸	په کوه طور باندي د اویا وکسانو مرگ
۱۹۸	کوه طور کبني په بي ادبي د بني اسرائيلو هلاکت اود موسی ﷺ دعا:-
۱۹۹	د هارون ﷺ د وفات قيصہ:-
۲۰۰	د الله تعالی د رحمت فراخوالی:-
۲۰۱	د الله ﷻ د رحمت مستحق څوک دی؟:-
۲۰۲	د حضرت محمد ﷺ په رسالت باندي ایمان راوړلونه بغیر اخروی خلاصی ممکن نه دي:-
۲۰۲	د مرگ په وخت کبني د یو یهودی ځوان ایمان راوړل:-
۲۰۲	هرقل بادشاه ته د اسلام دعوت ورکولو تفصیلی قصہ:-
۲۰۳	د هرقتل ترجمان صحابه کرامو ﷺ ته مختلف تصویرونه او خودل:-
۲۰۵	بله قصہ:-
۲۰۵	دیو پادری قصہ:-
۲۰۶	د نبی نبوی ذمه داریانې او دده صفتونه:-
۲۰۶	د صحیح حدیث پاک پیژندگلو:-
۲۰۷	د ملک سفیر به خنده رویه او خوش اخلاقه وی:-
۲۰۸	د حضور ﷺ عالم گیر نبوت:-
۲۰۸	د ابوبکر صدیق ﷺ فضیلت:-
۲۰۸	د رسول کریم ﷺ خصوصیات:-
۲۰۹	په بني اسرائيلو کبني یوه اله په حق وه:-
۲۱۲	د اصحاب سبت چلول:-
۲۱۳	د بني اسرائيلو درې دلې او امر بالمعروف ونهی عن المنکر فریضہ:-
۲۱۴	د ابن عباس ﷺ د ژړا سبب اود اصحاب السبت تفصیلی واقعہ:-
۲۱۵	د ساکتینو د هلاکت قول:-
۲۱۶	د یهودیانو پوره تاریخ د ذلت او رسوائی تاریخ دي:-
۲۱۷	د یهودیانو انصار او رشوت خواره قاضیان او ججان:-
۲۱۸	د متمکسینو بالکتاب تعریف:-
۲۱۹	په بني اسرائيلو غررازو وندول، چه مننی که نه:-
۲۱۹	د یهودیانو په سجده کولو کبني هم د هوکه:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۰	عالم ارواح او وعدہ:-
۲۲۱	عالم ارواح کنبی د آدم ﷺ نہ د اولاد پیدا کولو کیفیت:-
۲۲۱	دا وعدہ پہ کوم خانہ کنبی اخستی شوې وه:-
۲۲۱	د ماشوم نه په قبر کنبی سوال و جواب:-
۲۲۲	د ادم ﷺ د انکار قصہ:-
۲۲۲	زمونږ عملونه کول دا نوی نه دی بلکه فیصله شویده:-
۲۲۳	دنیا کنبی د عملونو حکم شوې دې آخرت کنبی بهانې ختمې:-
۲۲۵	د دنیا د طلب کونکی حال د سپی په شان دې:-
۲۲۵	بلعام ته الله ﷻ د دریو دعاگانو حق ورکړې وو:-
۲۲۷	د الله ﷻ په حکم د بلعم د خپلې خولې نه د خپل قوم په خلاف بد دعا شروع شوه:-
۲۲۷	د بلعم د قوم یو هدایت:-
۲۲۸	بل روایت متعلق ددې واقعي سره:-
۲۲۸	د آیت مبارک په تفسیر کنبی اقوال:-
۲۲۹	د داسې واقعاتو په آورو کنبی د الله ﷻ حکمت:-
۲۲۹	هدایت او گمراهی د الله تعالی په قبضه کنبی:-
۲۳۰	د زړه سترگې غوړونه وغیره د بدن اندامونه صحیح نه استعمال کونکې خناور دی:-
۲۳۱	د الله تعالی د اسماء حسنی تعداد او فضیلت:-
۲۳۲	یوه ډله به د قیامت په پورې په حق ولاړه وی:-
۲۳۳	د رزق کثرت د عذاب ذریعه هم ده:-
۲۳۳	نبی ﷺ مجنون نه دې بلکه د الله تعالی رشتونی رسول ﷺ دې:-
۲۳۴	صفا غونډی باندې د رسول کریم ﷺ اعلان:-
۲۳۴	د مرگ علم نه حق قبول پکار دی:-
۲۳۴	د سود خورو بد حالت:-
۲۳۵	د الله تعالی گمراه کړی شوی ته څوک هدایت نه شی کولی:-
۲۳۶	د قیامت واقع کیدل او د هغې نښې:-
۲۳۷	د جبرائیل ﷺ د اعرابی په شکل کنبی راتلل او د قیامت په باره کنبی سوال کول:-
۲۳۷	د یو اعرابی د قیامت په حقله سوال کول:-
۲۳۸	د وفات نه مخکې د رسول کریم ﷺ پېشن گوڼی:-
۲۳۸	دمعراج په شپه د عیسیٰ ﷺ سره د رسول کریم ﷺ ملاقات او د قیامت علامات:-
۲۳۹	غیب پیژندونکی او د نفع نقصان مالک الله ﷻ دې:-
۲۴۱	اولاد الله تعالی ورکوی او مشرک ئی غیر الله ته منسوب کوی:-
۲۴۲	ابن جریر وائی دې نه مراد بعضې مشرکان دی ، د ادم ﷺ واقعہ نه ده:-
۲۴۲	ددې قصې متعلق یو بل حدیث مبارک:-
۲۴۳	دا اسرائیلی روایت دې ددې دلیل:-
۲۴۵	د مشرکانو گوڼگیان کارنه رانده معبودان:-
۲۴۵	د معاذینو قصه:-

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۴۶	ابراہیم علیہ السلام اور ہود علیہ السلام کا مسئلہ کری وہ
۲۴۷	قصور وار معاف کول پکار دی
۲۴۷	د حر بن قیس د ترہ عینہ قصہ
۲۴۸	د جرس د استعمال نہ ممانعت
۲۴۸	د اعراض عن الجاہل مطلب
۲۴۹	د عفو سرہ اعوذ باللہ ہم ونیل پکار دی
۲۴۹	د شیطان و سوسونہ د بیج کید و طریقہ
۲۵۰	د لفظ طائف مطلب
۲۵۰	تاریخ د دمشق لابن عساکر
۲۵۱	قرآن حکیم د ہمیشہ د پارہ ژوندی او عظیمہ معجزہ دہ
۲۵۱	د امام شاتہ د قرآن بارہ کنبی د فقہا و موقف
۲۵۲	پہ قراءت خلف الامام کنبی اختلاف
۲۵۳	مسلمک حنفی
۲۵۳	پہ رو آواز بانڈی ذکر مستحب دی
۲۵۴	پہ اوچت آواز بانڈی دعا ممنوع دہ
۲۵۴	پہ عبادت کنبی د فرشتو طریقہ اختیارول پکار دی
۲۵۵	د مال غنیمت احکام او ددی د نفل کولو وجہ او د نفل تعریف
۲۵۶	د آیت د نازلیدو مختلف سببونه
۲۵۶	د سعد رضی اللہ عنہ خصوصیت
۲۵۷	د آیت د نازلیدو دویم سبب
۲۵۸	انفال تول مال غنیمت تہ ہم وائی
۲۵۸	د مالونو د تقسیم خلور صورتونہ
۲۵۸	د امام شافعی
۲۵۹	ہر کار کنبی د تقوی او د خپل خان د اصلاح ضرورت دی
۲۵۹	د دو امتیانو د قیامت خبری
۲۶۰	د ایمان حقیقت او د اہل ایمان صفات
۲۶۰	د مؤمنانو اول صفت د اللہ عزوجل ذکر سرہ زہونہ ویری
۲۶۰	دویم صفت قرآن کریم آوریدو سرہ ایمان زیاتیری
۲۶۱	دریم صفت توکل علی اللہ
۲۶۱	خلورم او پنجم صفت ، مؤمنان د مونخ پابندی کوی او انفاق فی سبیل اللہ کوی
۲۶۱	د مؤمن د آخرت حکم
۲۶۳	د جنگ بدر پس منظر او نور تفصیلات
۲۶۴	د انصارو جراثمندانہ جواب
۲۶۷	میدان بدر کنبی د نبی کریم ﷺ دعا گانی او د اللہ تعالی د طرف نہ د نصرت وعدہ
۲۶۷	خلافہ ثلاثہ سرہ د رسول کریم ﷺ مشورہ او د دعوی رانی
۲۶۸	د فرشتو نزول صرف د خوشحالہ کولو د پارہ وو

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۶۹	د جہاد اصلی هدف ۛہ دی؟
۲۷۰	فریشتی قطار پہ قطار د بدر پہ میدان کنبی :-
۲۷۱	نعاس پہ جہاد کنبی رحمت او مانۛہ کنبی دشیطان حرکت دی :-
۲۷۱	میدان بدر کنبی شیطان وسوسی او دھغی ازالہ :-
۲۷۲	د بدر نقشہ او د اللہ ﷻ امداد :-
۲۷۴	د جنگ نہ تیختہ سخته لویہ گناہ دہ :-
۲۷۵	اووہ ہلاکوونکی خیزونہ :-
۲۷۷	د حق او باطل معرکہ، پہ بدر کنبی کامیابی د اللہ تعالیٰ پہ نصرت سرہ دہ :-
۲۷۷	نبی کریم ﷺ ۛہ خیز ویشتلے وو ، د مفسرینو اقوال؟
۲۷۸	پہ حقہ ۛوک دی؟ فیصلہ او شوہ :-
۲۸۰	د اللہ تعالیٰ پہ نیز بدترین مخلوق او ددی پہ مراد کنبی د مفسرینو اقوال :-
۲۸۰	د ژوند نجات او بقا د رسول اللہ ﷺ پہ خبرہ منلو کنبی دی :-
۲۸۲	د خاصو پہ وجہ عامو خلقوتہ عذاب :-
۲۸۳	د ایت مونہ تہ ہم متوجہ دی :-
۲۸۳	د اللہ ﷻ د حدودو ماتولو مثال :-
۲۸۳	د گناہ پہ عام کیدلو سرہ عذاب ہم عام کیڑی :-
۲۸۴	اللہ تعالیٰ پہ خپل فضل مسلمانان آسودگئی راحت او آرام سرہ مخ کرل :-
۲۸۵	د اللہ تعالیٰ او د رسول د خیانت مفہوم :-
۲۸۵	نبی کریم ﷺ تہ د سفیان د قافلے اطلاع او د حاطب قصہ :-
۲۸۷	د اللہ تعالیٰ نہ ویریدل بنہ دی :-
۲۸۸	د کفارو پہ مجلس شوری کنبی د رسول ﷺ د قتل ناپاکہ سازش
۲۸۸	دارالندوہ کنبی د مشرکانو مشورہ او د شیطان رائی :-
۲۸۹	د کورنو نہ د وتلو پہ وخت د کافرانو پہ سرونو خاورے شغل :-
۲۸۹	د رسول کریم ﷺ
۲۹۰	د نبی ﷺ وجود مبارک د کافرانو د پارہ د حفظ او ایمان باعث وو :-
۲۹۱	د کفارو غرور او د قرآن کریم پشان دعوی کول :-
۲۹۳	د مسجد الحرام متولی حقیقت کنبی متقی خلق دی مشرکان نہ دی :-
۲۹۴	د واولیاء نہ ۛوک مراد دی؟
۲۹۵	د ماتے خوړونکو کافرانو ناکامہ تدبیرونہ :-
۲۹۷	د فتنی معنی او مفہوم او د فتنی د ختمولو پورے جہاد جاری ساتل :-
۲۹۹	د عبدالمک بن مروان خط او د عروہ ﷺ جواب :-
۳۰۱	د مال غنیمت تقسیم د هغی حصے او حقدار کسان :-
۳۰۲	مال غنیمت کنبی خیانت حرام دی :-
۳۰۳	د نبی کریم ﷺ د وفات نہ پس د خمس حصہ ساقطہ شوے دہ
۳۰۳	مسلمک حنفی :-
۳۰۴	د غریبانانو بنو ہاشمو د پارہ پہ خمس کنبی اوس ہم حصہ شتہ

۳۰۴	مسلك حنفی:
۳۰۵	پہ خمس کنبی د یتیم او مسکین حصہ:
۳۰۵	د جنگ بدر تاریخ او د یوم الفرقان مطلب:
۳۰۷	د بدر معرکہ، د ابوسفیان ؓ د قافلې او د جنگ د مقام تفصیل:
۳۰۸	د بدر په میدان کنبی د نبی کریم ﷺ د اوسیدو خانې:
۳۰۹	پہ جنگ بدر کنبی د مسلمانانو او کافرانو شمیر:
۳۱۰	د جنگ بدر آداب، ثابت قدمی، د الله ﷻ ذکر، رسول الله ﷺ تابعداری او صبر:
۳۱۳	پہ غزوہ بدر کنبی د ابلیس لعین شریکیدل او تیخته:
۳۱۶	پہ کافرانو د نزع په حالت کنبی سختی:
۳۱۷	خلق د خپلو گناهونو په وجه په عذاب کنبی راگیرې:
۳۱۸	د گناهونو په وجه نعمتونه هم اخستی شی:
۳۱۸	وعدہ خلافو کافرانو ته عبرتناکه سزا ورکړه:
۳۱۹	خیانت او وعدہ خلافی د مذمت قابل دی:
۳۲۰	د جنگ سامان هروخت تیار ساتلو حکم:
۳۲۰	د آسونو درې قسمونه:
۳۲۲	کافرانو سره د ضرورت په وخت کنبی د صلح حکم:
۳۲۳	د مسلمانانو یو بل سره محبت د:
۳۲۵	د جهاد ترغیب او د صحابه کرامو د جهاد شوق:
۳۲۶	جنگی قیدیانو او د بدر د قیدیانو متعلق مشورہ:
۳۲۷	د ابو بکر صدیق ؓ او د عمر فاروق ؓ عظیم مثال:
۳۲۸	د کافرانو قیدیانو نه فدیہ اخستل هم څه خلاف شرع کار نه وو:
۳۲۹	مسلك حنفی:
۳۳۰	دنیک نیتنی او اسلام په وجه په حال کنبی زیاتې:
۳۳۱	د رسول کریم ﷺ د سخاوت انتہاء:
۳۳۲	د کافر د خیانت نه ویرہ نہ ده پکار:
۳۳۳	د صحابو درې قسمونه مهاجرین انصار او غیر مهاجرین:
۳۳۳	اول قسم:
۳۳۳	دویم قسم:
۳۳۳	دریم قسم:
۳۳۴	مسلمان د غیر مسلم دوست نه وی:
۳۳۶	دمؤمنانود آخرت حال:
۳۳۶	چې څوک چاسره محبت کوی قیامت کنبی به هم هغه سره وی:
۳۳۷	دمشرکانونه دبرائت اعلان:
۳۳۷	د بسم الله نه لیکلو وجه:
۳۳۹	د حج اکبر د ورځ نه څه مراد دی:
۳۳۹	د حج اکبر په ورځ د براءت اعلان او دهغه متعلق احادیث:
۳۴۲	د معاهدینو سره معاهده سرتہ اورسوئی:

صفحہ نمبر	عنوانات
۳۴۳	د جہاد او حرمت والامیاشتی :-
۳۴۳	چہی څوک زکوٰۃ نہ وی دہغه مونځ ہم نشته :-
۳۴۴	رسول کریم ﷺ : څلورو تورو سره رالیږلې شوې وو :-
۳۴۵	د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام :-
۳۴۵	د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام :-
۳۴۵	د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام :-
۳۴۵	د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام :-
۳۴۶	مسلمک حنفی :-
۳۴۷	مسلمانان دې په مشروط توگه د وعدې پابندی کوی :-
۳۴۷	کافران د وعدې پابند نه دی د وسائلو په انتظار دی :-
۳۴۷	کافران د وعدې پابند نه دی د وسائلو په انتظار دی :-
۳۴۸	که مشرک توبه اوگړی او رښتونې مسلمان جوړشی نو ستاسو دینی روڼه دی :-
۳۵۰	بعضې وعدہ ماتونکو ته سخت جواب ورکول :-
۳۵۰	وعدہ ماتونکی کافرانو سره په سختی سره مخ شئی :-
۳۵۱	مسلمانان به دغیر الله نه ویره نه کوی :-
۳۵۲	د جہاد په ذریعہ د مسلمانانو از میښت :-
۳۵۲	د جہاد په ذریعہ د مسلمانانو از میښت :-
۳۵۲	د جہاد په ذریعہ د مسلمانانو از میښت :-
۳۵۳	د جماعت آبادونکی څوک دی ؟ :-
۳۵۴	جماعت آبادونکو صفتونه :-
۳۵۴	د ایمان نه بغیر نیک اعمال بیکاره دی :-
۳۵۴	د ایمان نه بغیر نیک اعمال بیکاره دی :-
۳۵۲	د دریو بزرگانو تذکرہ :-
۳۵۷	د کافرانو د دوستی او مینې نه د الله ﷻ د منع کولو حکم :-
۳۵۷	د جنگ حنین واقعہ او د الله ﷻ نصرت :-
۳۵۸	بہترین څلور خلق :-
۳۵۸	د غزوہ حنین تاریخ او تفصیل :-
۳۶۰	د حنین په موقعه د شیبہ بن عثمان عجیبہ واقعہ :-
۳۶۱	په غزوہ حنین کښې غیبی نصرت :-
۳۶۲	د حرم په حدودو کښې د مشرکانو داخلیدل منع دی :-
۳۶۳	د عمر بن عبدالعزیز فرمان :-
۳۶۴	د اہل کتابو نه په جزیہ اخستلو کښې د فقہاء کرامو اقوال :-
۳۶۴	مسلمک حنفی :-
۳۶۴	اہل ذمہ کافرانو ته په مسلمانانو ترجیح ورکول حرام دی :-
۳۶۴	د عبدالرحمان بن غنم د معاہدې لیک تفصیل سره :-
۳۶۵	مشرکانو انبیاء او درویشان د الله ﷻ شریکان جوړ کړل :-
۳۶۶	د عزیز علیہ السلام د ښځې قصہ :-
۳۶۶	د عدی ؑ د ایمان قصہ :-
۳۶۷	په پوکود حق شمع نه شی مړه کیدی :-
۳۶۸	د کفر لغوی معنی :-
۳۶۸	اسلام به هر کور ته ننوزی :-

صفحه نمبر	عنوانات
۳۷۰	د يهوديانو اخبار اونصرانيانو رهبان:-
۳۷۰	هره زمانه کښې دين درې قسمه خلقو خراب کړې دي:-
۳۷۱	زمونږ مال اود دولت اود جهنم اور او د کنز تعريف:-
۳۷۱	د کثرت مال په قباحه او قلت مال په تعريف کښې گټور احاديث:-
۳۷۲	د ابو ذر غفاري د نورو صحابه کرامو نه اختلاف رانې:-
۳۷۳	د ابو ذر د سخاوت انتها:-
۳۷۳	د ابو ذر د مذهب دليل:-
۳۷۴	د اهل صفه د دؤ کسانو واقعه:-
۳۷۵	د خلورو مياشتو حرمت د شروع نه وو:-
۳۷۶	د اسلام مياشتو وجه تسميه:-
۳۷۶	د اوؤ ورځو وجه تسميه:-
۳۷۷	قدریم عربو کښې د ورځو نومونه:-
۳۷۷	د حرمت په مياشتو کښې گناه سزا نوره هم زياتېږي:-
۳۷۸	حرمت د مياشتو حرمت اوس هم باقی دي که نه منسوخ شوې دي:-
۳۷۹	مشرکانود حرمت والا په مياشتو کښې هم بدلون او کړو:-
۳۸۱	د جهاد نه پتيدونکو ته تنبيه:-
۳۸۳	نبي کریم ﷺ او صديق اکبر ﷺ د غار ملگری:-
۳۸۴	د الله ﷻ په لار کښې اوځي که سپک ئی که درانه:-
۳۸۴	د صحابه کرامو د جهاد جذبه:-
۳۸۵	آيا دا آيت مبارک منسوخ شوې دي:-
۳۸۵	جهاد کښې د دنیا او آخرت فائده:-
۳۸۶	د مکارو خلقو په دھوکه کښې رانه شئي:-
۳۸۷	رښتونې مسلمان خپلې او بهانې نه جوړوي:-
۳۸۷	بې ايماننه هميشه تردد کښې وی:-
۳۸۸	د منافقان د تکليفونو او شيطانو تذکره:-
۳۸۹	منافقان اکثر د کافرانو جاسوسان وی:-
۳۸۹	د منافقانو نه وتلو کښې د مسلمانانو خير دي:-
۳۸۹	منافق د فتنې د پاره د موقعې په لټون کښې وی:-
۳۹۰	منافق پخپله فتنه ده:-
۳۹۱	د مسلمانانو خوشحالی په منافقانو درنه وی:-
۳۹۲	د جهاد هم دوه انجامه دی:-
۳۹۲	منافق هر نیک کار کښې سست پست وی:-
۳۹۳	دنیا داروته په لالچې نظرونوسره مه گورئ:-
۳۹۳	د منافقانو غیر مستقل مزاجی اود دروغو قسمونه:-
۳۹۴	د مال اود دولت حرصناک منافقان:-
۳۹۴	د نبی په کار باندې اعتراض کونکي دنیا او آخرت تباہ دی:-

صفحه نمبر	عنوانات
۳۹۵	د رسول کریم ﷺ په ورکړې شوی څیز باندې قناعت کول پکار دی
۳۹۶	په معارف زکوٰۃ کېنې د علماء کرامو اقوال
۳۹۶	د زکاة مال په مصارفو کېنې ټولو ته هم ورکولې شی او صرف یو ته هم
۳۹۶	مسلك حنفی:-
۳۹۶	مسلك حنفی:-
۳۹۶	اول فقراء
۳۹۷	دویم مساکین
۳۹۷	دریم عاملین
۳۹۷	خلورم مؤلفه القلوب
۳۹۷	د مؤلفه القلوب والا حصه اوس هم پاتې ده کنه؟
۳۹۸	د مؤلفه القلوب حصه ساقطه شوي ده
۳۹۸	مسلك حنفی:-
۳۹۸	پنځم د مرثی آزادول
۳۹۸	مسلك حنفی:-
۳۹۸	د غلام د آزادولو فضیلت
۳۹۸	شپږم قرضدارو ته ورکول
۳۹۹	د دریو کسانو دپاره سوال کول جائز دی
۳۹۹	د مجبور قرضداري قرض به
۳۹۹	اووم غازیانو ته ورکول، حاجی او مسافر هم په کېنې داخل دی
۳۹۹	اثم ابن سبیل ته ورکول
۴۰۰	د منافقانو فضول خبرې اود هغوی خبث او نفاق
۴۰۱	د منافقانو بې خایه قسمونه
۴۰۱	د منافقانو ته هروخت د خپل نفاق ویره وی
۴۰۲	د منافقانو د
۴۰۲	د غزوۍ تېوک په لاره کېنې د منافقانو خبرې اترې
۴۰۳	د مخشی د منافقت نه توبه او شهادت
۴۰۳	د منافقانو پیغور او دهغه جواب
۴۰۴	د منافقانو یو څو نور صفتونه
۴۰۴	د منافقانو د آخرت سزا
۴۰۵	د ظالمانو د انجام نه عبرت حاصل کړنې
۴۰۵	یهود و نصاری چې څه کول دا امت به هم هغه کوی
۴۰۶	د دین د دښمنانو د انجام نه عبرت واخستنې
۴۰۷	مسلمانان د یوبل لاسونه او متې دی
۴۰۸	د جنت ټپکلي نظاري او جنتیان
۴۰۸	وسيله او مقام محمود
۴۰۹	د جنت صفت اود هغې د حصول طریقې

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۰۹	د جنتیانو سرہ د.....
۴۱۰	منافقانوسرہ د جنگ جاری ساتلو حکم:-.....
۴۱۰	د رسول کریم ﷺ خلور توری:-.....
۴۱۱	د منافقانوسرہ بہ جنگ پہ تورہ وی کہ پہ ژبہ:-.....
۴۱۱	د منافقانو تخریب کاری:-.....
۴۱۱	انصارو تہ د رسول کریم ﷺ خصوصی دعا:-.....
۴۱۱	د زید بن ارقم د صداقت گواہی:-.....
۴۱۲	د جنگ یرموک متعلق بلہ واقعہ:-.....
۴۱۲	د جلاس بن سوید د منافقت نہ توبہ:-.....
۴۱۳	پہ نبی کریم ﷺ د حملہ کوونکو رسوائی:-.....
۴۱۴	پہ رسول کریم ﷺ بآندې د حملہ کوونکو نومونہ:-.....
۴۱۴	د حملې وجہ څہ وه:-.....
۴۱۴	اوس لاهم د توبې موقع شته:-.....
۴۱۵	چہ دعا منظورہ شوہ نوخپلہ وعدہ نی ہیرہ کرہ:-.....
۴۱۵	دا آیت مبارک د چا پہ بارہ کنبې دې:-.....
۴۱۵	د ثعلبہ بن حاطب واقعہ:-.....
۴۱۶	د ثعلبہ د صدقې نہ د رسول کریم ﷺ ، ابوبکر ، عمر فاروق ، او عثمان ؓ انکار:-.....
۴۱۷	د منافقانو بدې خبرې اود مسلمانانو زړہ بیلل:-.....
۴۱۷	د صحابہ کرامو د اخلاص انتہاء:-.....
۴۱۸	د صحابہ کرامو پہ حق کنبې د منافقانو بکواس:-.....
۴۱۸	د عبدالرحمان بن عوف سخاوت:-.....
۴۱۸	منافقان ہیڅ څوک نہ معاف کوی:-.....
۴۱۹	د منافقانو دپارہ استغفار کول او نہ کول برابر دی:-.....
۴۲۰	د نمر د گرمئی نہ بچ کیدونکی د دوزخ اور ولې نہ یادوی:-.....
۴۲۰	د دنیا اور د جہنم د اور او یایمہ حصہ ده:-.....
۴۲۰	د جہنم د اور سختوالی:-.....
۴۲۲	د مال او مکی جہاد تہ مہ بوځہ:-.....
۴۲۲	د منافق د جنازې کولو ممانعت:-.....
۴۲۳	منافق تہ د رسول کریم ﷺ خپل قمیص ورکولو اصل وجہ:-.....
۴۲۴	د ممانعت نہ پس نبی کریم ﷺ د یو منافق جنازہ نہ ده کړې:-.....
۴۲۴	د مسلمان پہ جنازہ کنبې د شرکت ثواب:-.....
۴۲۵	بزدل منافقان جہاد نہ شی کولې:-.....
۴۲۵	منافق خبرې دیرې کوی کار ہیڅ نہ کوی:-.....
۴۲۶	د رښتونی مسلمانان پہ خپل خان او مال جہاد کوی:-.....
۴۲۶	د دروغو عذرونہ کونکو تہ تنبیہ:-.....
۴۲۸	د رښتونی مجاہد اود عدم جہاد شرعی عذر:-.....

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۲۸	د عیسیٰ علیہ السلام نہ دھغہ د حوار یانو تپوس او دھغہ جواب ::
۴۲۸	د صحابہ کرامو اخلاص او د اللہ ﷻ د طرفہ نزول رحمت ::
۴۲۸	د نابینا صحابہ جذبہ جہاد ::
۴۲۹	د غریبو صحابہ کرامو اخلاص او جہاد جذبہ او ہغوی تہ تسلی ::
۴۲۹	د معذورو فضیلت ::
۴۳۱	د منافقانو بی خایہ عذرونہ او ہغوی تہ سختہ رتنہ ::
۴۳۱	د منافقانو بی خایہ قسمونہ او مؤمنانو تہ خبرداری ::
۴۳۲	د اعرابو مزاج او طبیعت پہ شان د کفر او نفاق سختی ::
۴۳۲	د یو بانو یچی قصہ ::
۴۳۳	د رسول اللہ ﷺ ماشومانو سرہ محبت ::
۴۳۳	پہ اعرابو کنبی بنہ خلق ہم شتہ ::
۴۳۴	مہاجرین او انصار او دھغوی منونکی ::
۴۳۴	سابقین اولین خوک دی ؟ ::
۴۳۴	د صحابہ کرامو پہ دہمنانو افسوس ::
۴۳۴	د اہل سنت علامت او نخبہ ::
۴۳۵	د منافقانو بارہ کنبی معلومات او حضرت حذیفہ ؓ ::
۴۳۶	د چا پہ رازونو پسې لگیدل او د چا بارہ کنبی یقینی د جنت او یا جہنم حکم نہ دی پکار ::
۴۳۶	د منافق رسوانی او د وہ خلہ عذاب ورکولو مطلب ::
۴۳۷	د مستثنی نہ بچ کیدل پکار دی ::
۴۳۸	دا آیت عام دی د خہ خلقو سرہ خاص نہ دی ::
۴۳۹	صدقہ د مال پاکوالی او د صدق او ایمان علامت دی ::
۴۳۹	صدقہ او زکوٰۃ ادا کوونکی تہ دعا کول پکار دی ::
۴۴۰	اللہ ﷻ وړہ شان صدقہ ہم غتوی ::
۴۴۰	پہ مال غنیمت کنبی غلا کول سختہ گناہ دہ ::
۴۴۱	د سینو راز اللہ ﷻ چہ علیم او خیر دی پیژنی ::
۴۴۱	پہ قیامت کنبی بہ ہر خہ سرگند شی ::
۴۴۲	اعتبار د خاتمې دی نہ د عمل خو عمل نیک پکار دی ::
۴۴۲	د جنگ تبوک نہ شاتہ پاتې کیدونکو معاملہ ::
۴۴۳	د منافقانو مسجد ضرار او دھغې مقاصد ::
۴۴۶	پہ مسجد ضرار کنبی مونخ نہ دی کول پکار ::
۴۴۶	پہ مسجد قباء د مونخ کولو فضیلت ::
۴۴۶	د قبا والو فضیلت او دھغہ وجہ ::
۴۴۷	خینی روایتونو کنبی مسجد تقویٰ نہ مراد مسجد نبوی دی ::
۴۴۷	پہ ټپہ توگہ اودس کول پکار دی ::
۴۴۸	د مکمل پاکوالی سرہ سرہ د گناہونو نہ ہم پاکیدل پکار دی ::
۴۴۸	د مسجد تقویٰ تحسین او د مسجد ضرار انجام ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۴۴۹	مسجد ضرار سوزول پکار دی ::
۴۴۹	بدلہ یا د اللہ ﷻ فضل او کرم ::
۴۵۰	د اتباع بدلہ ہم جنت دہ ::
۴۵۱	دمو منانواوصاف حمیدہ ::
۴۵۲	صرف سبیل او تفریح پہ دی آیت مبارک کبھی مراد دی ::
۴۵۳	د مشرکانود پارہ د بھنی د دعا ممانعت ::
۴۵۳	رسول کریم ﷺ ہم د خپل مورپلار د پارہ استغفار نشی کولی، ددی متعلق احادیث ::
۴۵۵	پہ دی بارہ کبھی د علامہ قرطبی رائی ::
۴۵۵	پہ دی آیت مبارک کبھی مرو مورپلار تہ د استغفار ممانعت دی نہ ژوندو تہ ::
۴۵۶	د شرک نہ علاوہ بله گناه د دعاء نہ مانع نہ دی ::
۴۵۹	جنگ تبوک یو دیرگران سفر ::
۴۶۰	د شاه پاتی کیدونکو دریو مخلصو مسلمانانو واقعہ ::
۴۶۱	د رسول کریم ﷺ په غزه تبوک کبھی د کعب تذکرہ ::
۴۶۱	پہ ربنتیا ونیلو کبھی خلاصی وی ::
۴۶۲	د کعب او نورو ملگرو سره د نبی ﷺ او د صحابہ کرامو بانیکات ::
۴۶۲	کعب تہ د شاه غسان خط او هغه در کول او په اور کبھی سوزول ::
۴۶۳	د بانیکات په پنخوستمه ورځ زیری ::
۴۶۵	د رسول الله ﷺ ملگرتیا کونکو صفت او دروستو پاتی کیدونکو مذمت ::
۴۶۶	د فی شبیل الله جهاد نیکه بدلہ ::
۴۶۷	جهاد اود دین تعلیم او تبلیغ اود دی پحقله د سلفو اقوال ::
۴۶۹	د جهاد یواهم اصول چه د نیزدی نه جهاد شروع کول دی ::
۴۶۹	د ابوبکر صدیق ؓ په دور کبھی کسری او قیصر فتح شو ::
۴۷۰	د عمر فاروق ؓ په ذریعه د منافقانو او سرکشانو خاتمه اوشوه ::
۴۷۰	د عثمان ؓ په ذریعه اسلام مخ په ترقی شو ::
۴۷۰	نبی کریم ﷺ نبی الرحمت هم دی او نبی السیف هم ::
۴۷۱	د ایمان کمی پیشی مسئلہ باندی د امت اجماع دہ ::
۴۷۲	د منافقانو خصلتونه د دنیاوی افتونو یا وجود ایمان نه راوری ::
۴۷۳	د رسول الله ﷺ د صفات حسنه ذکر جمیل ::
۴۷۳	د نبی کریم نسب بالکل صفا دی ::
۴۷۳	د نبی کریم ﷺ شریعت بالکل واضح انتہائی آسان دی ::
۴۷۳	د رسول کریم مثال ::
۴۷۴	د رسول کریم ﷺ سخاوت ::
۴۷۵	د ځینی حضراتو په نیزدا د قرآن پاک آخری آیت دی ::
۴۷۶	تول انبیاء علیهم السلام د جنس بشر نه وو ::
۴۷۷	عرش عظیم او د ::
۴۷۸	د کفر سزا دردناک عذاب ::

صفحه نمبر	عنوانات
۴۷۹	سپوږمنی نمر ستوری شپه ورځ وغیره د الله ﷻ د قدرت نبی دی :-
۴۸۰	په دنیاوی ژوندون باندې د عاشقانو کافرانو انجام :-
۴۸۱	جنت د سلامتیا کور دی :-
۴۸۱	په قیامت کښې به نیک او بد عمل متشکل کیږي :-
۴۸۲	د خپل خان او خپل اولاد د پاره بد دعا نه دی کول پکار :-
۴۸۳	د انسان احسان هیږول :-
۴۸۴	د دنیاوی ژوندون حقیقت :-
۴۸۶	د شریعت جوړونکي صرف د الله ﷻ ذات دي یوښي هم بدلون نه شی کولې :-
۴۸۶	د آقا نورانی مخ مبارک هم د صداقت یو دلیل دي :-
۴۸۷	د رسول مقابل کښې د مسیلمه حالت او دده خرافات :-
۴۸۹	مشرکانو به د بتانو عبادت صرف وسیله گنرله :-
۴۸۹	ابتداء کښې خلق ټول په اسلام وو :-
۴۹۰	د غوښتلو مطابق معجزه نه خودلو کښې هم د الله ﷻ حکمت پټ دي :-
۴۹۰	کافر او مشرک د ضد په وجه د معجزاتو باندې هم ایمان نه راوړي :-
۴۹۲	مکي مشرکانو به د مصیبت په وخت کښې صرف هم یو الله ته چغې وهلې :-
۴۹۴	د دنیاوی ژوند یو مثال :-
۴۹۴	د اسلام او جنت مثال :-
۴۹۵	د نیکو بدله د جنت په شکل کښې :-
۴۹۶	جنتیانو ته به د جنت نه علاوه د الله ﷻ دیدار هم نصیب شی :-
۴۹۶	د بدو بدله د دوزخ په شکل کښې :-
۴۹۸	د قیامت په ورځ د ټولو وړاندې روستو مشرکانو اود هغوی د معبودانو حالت د
۵۰۱	خالق او مالک د الله ﷻ ذات دي :-
۵۰۱	شریک سره په خپل شرک باندې هیڅ یقیني دلیل نه وی :-
۵۰۲	قرآن حکیم یو لاجواب او بې مثال کتاب دي :-
۵۰۳	منکرینو د قرآن کریم ته د قرآن پاک چیلنج :-
۵۰۳	د رسول کریم ﷺ پشان عیسیٰ ﷺ او موسیٰ ﷺ خپلو قومونو ته چیلنج ورکړي وو :-
۵۰۴	قریشو ته تنبیه :-
۵۰۵	د قیامت په ورځ به څوک هم د چا ذمه وار نه وی صرف د خپلو کړو بدله به ورته ملاوړې :-
۵۰۶	د قیامت په ورځ د نفسا نفسنی عالم :-
۵۰۷	د قیامت ورځ د انصاف د فیصلې ورځ ده :-
۵۰۷	قیامت کښې به دا امت اولنې امت وی په حساب کښې :-
۵۰۹	د مرگ نه پس به څه کیږي :-
۵۱۰	د کائنات مالک :-
۵۱۰	د روحانی بیمارود پاره قرآن پاک کتاب شفاء ده :-
۵۱۱	د عمر فاروق ؓ قرآن فهمی :-
۵۱۱	پخپله د خپل خان نه د حلال او حرام مذمت :-

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۱۲	پہ ایت کنبی د فضل نہ مراد ۛہ دی؟
۵۱۲	د جتئیانو درې قسمونه
۵۱۳	د الله ۛ ذات د هر وړوکی اولوی ۛیز نه خبردار دی
۵۱۴	د الله ۛ په دوستانو به ۛیڅ انډیښنه نه وی
۵۱۴	ولی چا ته ونیلې کیږی؟
۵۱۴	د بشری نه ۛه مراد دی؟
۵۱۵	بڼه خوب د نبوت ۛلور ۛلورینستم جزء دی
۵۱۶	د شپې تیاره د سکون سبب اود الله ۛ د قدرت نښه ده
۵۱۷	د الله ۛ نه ۛه اولاد شته او نه شریک
۵۱۸	د نوح ۛ د قوم تباہی او بربادی
۵۱۹	د هود علیه السلام ۛپل قوم ته نصیحت
۵۲۰	دنوح ۛ نه پس د نبوت سلسله جاری وه
۵۲۰	د نوح علیه السلام د قوم نه وړاندې خلق مسلمانان وو شریک نه وو
۵۲۱	موسیٰ ۛ او هارون ۛ د فرعون طرف ته
۵۲۲	فرعون ۛپلې سرکشی دی انجام ته اور سولو
۵۲۳	دموسیٰ ۛ او جادوگر و مقابلہ
۵۲۳	دا آیتونه د سحر نه د شفاء کار وړ کوی
۵۲۴	د فرعون زړ وړتیا او سرکشی
۵۲۴	د نه ۛوک مراد دی؟
۵۲۵	په الله ۛ باندې بهر وښه اود هغه عبادت
۵۲۶	بنی اسرائیلو ته دمانځه حکم
۵۲۶	دمصیبت په وخت کنبی مونځ ته متوجه کیدل پکار دی
۵۲۷	دموسیٰ ۛ او هارون ۛ د الله ۛ نه دعا
۵۲۷	د موسیٰ ۛ دعا هم د نوح ۛ دعا پشان وه
۵۲۷	موسیٰ ۛ به دعا کوله او هارون ۛ به آمین و نیلو
۵۲۸	د مرگ وخت کنبی د فرعون ایمان راوړل
۵۲۹	د فرعونیانو د هلاکت وخت راغلو
۵۲۹	د فرعون جوسه محفوظه دریاب نه بهر او غور زولې شوه
۵۲۹	د فرعون هلاکت په لسم محرم شوې وو
۵۳۰	په بنی اسرائیلو د انعامونو تذکره
۵۳۰	په بیت المقدس د مختلفو بادشاهانو قبضی
۵۳۱	د صلیب پرستی: ابتداء
۵۳۱	دا امت به درې اویا دلې شی
۵۳۲	د لیلونو او ثبوتو سره ایمان نه راوړی
۵۳۳	عذاب کتلو سره ایمان راوړل قبول نه وی خو دیونس ۛ قوم الله ۛ معاف کړو
۵۳۴	قوم یونس د دنیا او آخرت دواړو عذابونو نه بچ شو

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۳۴	ہدایت او ضلالت د الله ﷻ پہ اختیار کنبی :-
۵۳۵	د آسمان پہ غار و کنبی د قدرت نبی :-
۵۳۶	منکرینو ته رتنہ :-
۵۳۷	د دین حنیف وضاحت :-
۵۳۷	ہر وخت د الله ﷻ رحمت غوبستل پکار دی :-
۵۳۸	نافرمان ہم خپل نقصان کوی :-
۵۳۹	د توحید نہ اعراض کونکی پہ خسارہ کنبی دی :-
۵۳۹	د رسول کریم ﷺ قریشو ته د توحید اعلان :-
۵۳۹	د یونیکي بدلہ بہ پہ لسه وی او د بدنی دادہغه پشان وی :-
۵۴۰	پہ شرم او حیا کنبی د غلو ممانعت :-
۵۴۳	د الله ﷻ د بعضی نبیو او د عرش بیان :-
۵۴۳	د آسمان او زمکی نہ مخکنبی د الله ﷻ عرش پہ اوبو وو :-
۵۴۴	د انسان د پیدا کولو مقصد د خالق عبادت کول دی
۵۴۴	د مرگ نہ پس بیا ژوندی کیدل
۵۴۵	پہ قرآن پاک کنبی د امة گنہری معنی :-
۵۴۵	پہ تکلیف او درد کنبی صبر کول د بیننی ذریعہ ده
۵۴۷	پہ دین کنبی پیغورو نه کول د کافرانو طریقہ ده
۵۴۷	منکرین د قرآن ته چیلنج :-
۵۴۸	د عملونو دار و مدار پہ نیت باندی دی
۵۴۸	ہر کال کنبی د دنیا نہ بلکه د آخرت نیت پکار دی :-
۵۴۹	د انسان پیدا کیدل پہ فطرت باندی کیبری
۵۵۰	د شاهد نہ مراد حضرت علی اخستل غلط دی :-
۵۵۰	د قرآن پاک انکار کونکی دوزخیان دی
۵۵۰	د آخری نبی نہ منوونکی چی هر څوک دی هغه هم دوزخی دی :-
۵۵۳	پہ قیامت کنبی بہ عابدان او معبودان د یو بل د بنمنان شی :-
۵۵۳	د ایماندارو بدلہ جنت دی
۵۵۴	کافر او مؤمن درجہ کنبی برابر نہ دی :-
۵۵۵	د ټولونہ اول نبی نوح ﷺ د توحید دعوت ورکړو
۵۵۵	د قوم نوح د قوم جواب :-
۵۵۵	د جوسی اعتبار نہ د بنده نیت ته کتل پکار دی :-
۵۵۵	د نبی ﷺ ملگری هم غریبانان خلق وو :-
۵۵۶	پہ زور سره یوکار نہ کیبری
۵۵۷	الله ﷻ یادونکی د مجلس نہ مه اوباسه
۵۵۷	پہ دعوت ورکولو د لالچ طمع نہ کول
۵۵۸	د نوح ﷺ د قوم تندی
۵۵۹	د مشرکین مکہ الزام او د هغه جواب

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۶۰	د نوح ﷺ کشتی تیارول اود کافرانو پیغور کول
۵۶۰	د نوح ﷺ د کشتی کیفیت:
۵۶۰	یو عجیبہ واقعہ:
۵۶۱	پہ کشتی کنبی دهر خنار جوړه موجوده
۵۶۲	د تنور نه څه مراد دي؟
۵۶۲	پہ کشتی کنبی څه څه سواره کړې شوی وو؟
۵۶۲	پہ کشتی کنبی د سورو انسانانو تعداد څومره وو؟
۵۶۳	د نوح ﷺ طوفان
۵۶۴	پہ هر کار کنبی بسم الله و نیل مستحب دی:
۵۶۴	د طوفان اوبه په ټولې دنیا کنبی خورې شوې وې
۵۶۴	د کنعان د کشتی جوړولو خبره بې بنیاده ده:
۵۶۵	د طوفان نوح ختمیدل
۵۶۵	د جودی غریبه کوم ځانې کنبی دي؟
۵۶۶	د عاشورې د روژې حکم:
۵۶۶	د ظالم آخری انجام خساره وی:
۵۶۶	د قوم نوح د یوې مور او ځوڼې واقعہ:
۵۶۷	د نوح ﷺ دعا اود الله ﷻ جواب
۵۶۷	فائده
۵۶۸	د یونبی بنځې هم زنا نه ده کړې:
۵۶۸	د نوح ﷺ د کشتی نه کوزیدل
۵۶۹	د وراندينو واقعاتو حالات د وحی په ذریعہ بیانیدل
۵۷۰	د حضرت هود ﷺ دعوت
۵۷۱	د حضرت هود ﷺ دعوت اود قوم جواب
۵۷۱	د هود ﷺ استقامت او بهادری:
۵۷۲	د هود ﷺ بیان ټول د توحید نه ډک دي:
۵۷۳	د قوم عاد سرکشی
۵۷۳	د یونبی نه انکار د ټولو نه انکار وی:
۵۷۴	د حضرت صالح ﷺ د توحید دعوت
۵۷۵	د ثمودیانودا وینا چه مونږ د خپل پلارنیکه په دین باندې یو
۵۷۶	د صالح ﷺ معجزه
۵۷۷	د حضرت ابراهیم ﷺ د فربتو میل مستیا کول
۵۷۷	د حضرت ابراهیم ﷺ د خوراک قیمت:
۵۷۷	د حضرت سارا د خندا سبب:
۵۷۸	ذبیح الله اسماعیل ﷺ و نه که اسحاق ﷺ
۵۷۸	پہ رسول کریم ﷺ باندې د صلاة طریقه:
۵۷۹	د حضرت ابراهیم ﷺ نر موالی اوصفتونه

صفحہ نمبر	عنوانات
۵۸۰	د قوم لوط کردار
۵۸۰	لوط علیہ السلام پخپله زمکه کنبی وو چې فرشتې راغلي
۵۸۰	د لوط علیہ السلام د ښځې په وجه قوم ته ډمیلنو پته اولگیده
۵۸۱	لوط علیہ السلام خپلې لونږه قطعاً نه وې پیش کړې
۵۸۲	د لوط علیہ السلام خپل قوم کمزوري وو
۵۸۳	د ښځې د اعلان سره ټول قوم راوړسیدو
۵۸۴	د قوم لوط د هلاکت څه کیفیت وو
۵۸۴	د قوم لوط ټول څلور کلی وو
۵۸۴	شعیب علیہ السلام اود توحید دعوت
۵۸۵	قوم ته نصیحت اود عذاب نه ویریدل
۵۸۶	د شعیب علیہ السلام قوم جواب چه ولې مونږ د خپل پلانيکه طریقه پرېږدو
۵۸۷	د شعیب علیہ السلام خپل قوم په مقابلہ کنبی په الله ﷻ باندي توکل او بهر وسه
۵۸۷	د نبی د اشراف وې چې څوک دڅه کار نه منع کوی نو خپله هم هغه نه کوی
۵۸۷	د سلف صالحینو طریقه کار
۵۸۸	قوم ته تنبیہ ورکول
۵۹۰	د شعیب علیہ السلام قوم د طرف نه ناامیدی
۵۹۱	د فرعون اطاعت نه پرېخودل
۵۹۱	قیامت کنبی به د گمراهانو شاعرانو بیرغ امراؤ القیس سره وې
۵۹۲	د وړاندینو خلق د حالات بیان
۵۹۲	د الله ﷻ نیول ډیر سخت دی
۵۹۳	د قیامت متعلق د
۵۹۳	د قیامت د مؤخر کیدو اصل سبب
۵۹۴	د دوزخیانو آواز
۵۹۵	د الله ﷻ مهربانی
۵۹۶	د شرک د باطل کیدو نه هیڅ کله شک مه کوه
۵۹۷	مونځ قایمول د گناهونو کفارہ ده
۵۹۹	پنځه وخته مونځ سره گناه داسې رژیږي لکه څنگه چې د اوچې پانږې رژیږي
۶۰۱	الله ﷻ ته رابلونکي آله
۶۰۱	سزا خوړونکي او خلاصې بیا موندونکي څوک دی
۶۰۲	د مختلفین نه څوک مراد دی؟
۶۰۲	آیا انسان د اختلاف دپاره پیدا شوي دي؟
۶۰۲	د جنت او دوزخ مکالمه
۶۰۳	د زړه تسلی
۶۰۳	په خپل مقام باندي کلک اودریدل
۶۰۳	د غیبو پیژندونکي
۶۰۵	د قرآن پاک په امتیاز باندې احادیث

صفحه نمبر	عنوانات
۲۰۷	د يوسف <small>عليه السلام</small> خوب
۲۰۷	لوني بزرگ څوڪ دې
۲۰۷	د يوكس ستورو نومونه
۲۰۸	د يعقوب <small>عليه السلام</small> يوسف <small>عليه السلام</small> ته د خپل خوب نه بيانولو تاكيد
۲۰۸	فائده
۲۰۹	د حضرت يوسف <small>عليه السلام</small> فضيلت
۲۱۰	د حضرت يوسف <small>عليه السلام</small> سره د روڼو ولسد
۲۱۰	د يوسف <small>عليه السلام</small> د روڼو په نبوت څه دليل نشته
۲۱۰	د يوسف <small>عليه السلام</small> خلاف د روڼو تدبير
۲۱۱	د مشر روڼ مشوره
۲۱۱	د يوسف <small>عليه السلام</small> خان سره د بوتلو د پاره د روڼو پلار سره ټينگتيا
۲۱۲	د يعقوب <small>عليه السلام</small> يوسف <small>عليه السلام</small> خپل روڼو سره په تلو باندې اندېښنه او دهغې وجه
۲۱۳	د يوسف <small>عليه السلام</small> په کوهي کښې غور زول
۲۱۳	په کوهي کښې د
۲۱۴	د روڼو د پلار په وړاندې مکر او فريب
۲۱۴	د دروغو خبره سرته نه رسي
۲۱۵	صبر د دوي څيزونو نوم دې
۲۱۵	د يوسف <small>عليه السلام</small> د کوهي نه راوتل او د قافلي والا په لاس خرڅيدل
۲۱۶	يوسف <small>عليه السلام</small> ټي ډير کم قيمت خرڅ کړو
۲۱۷	د حضرت يوسف د مصر په بازار کښې نيلا مې
۲۱۸	درې اوښياران
۲۱۸	د الله <small>تعالى</small> يو کار هم د حکمت نه خالي نه وي
۲۱۸	د نبوت په عمر کښې اقوال
۲۱۹	د عزيز مصر د ښځې يوسف <small>عليه السلام</small> ته د بدئي دعوت ورکول
۲۲۰	د يوسف <small>عليه السلام</small> د بدکار نه انکار
۲۲۱	د يوسف <small>عليه السلام</small> د پاکدامني گواهي
۲۲۲	دا گواه بالغ عاقل سړې وو
۲۲۲	د زليخا خاوند هم د يوسف <small>عليه السلام</small> د پاکدامني اقرار او کړو
۲۲۴	د يوسف <small>عليه السلام</small> حسن
۲۲۵	يوسف <small>عليه السلام</small> ته نيم حسن ورکړې شوې وو
۲۲۵	يوسف <small>عليه السلام</small> د خپل عفت دعا د
۲۲۶	ووه قسمه کاميابې خلق
۲۲۶	د حضرت يوسف پاکدامني
۲۲۷	د جيل خانې ژوند
۲۲۷	د يوسف <small>عليه السلام</small> سره د هر چا مينه د امتحان سبب جوړ شوې وو
۲۲۸	د حضرت يوسف <small>عليه السلام</small> دعوت توحيد طرف ته

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۲۹	نیکہ ہم پہ درجہ دیلاں کنبی وی ::
۲۲۹	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> او دعوت توحید ::
۲۳۰	د تعبیر خود لو نہ وړاندې د توحید بیانولو اصل مقصد ::
۲۳۰	د قید یانود خوب تعبیر ::
۲۳۱	هسې د دروغو خوب جوړول ندی پکار ::
۲۳۱	د قید موده څومره وه ::
۲۳۳	د بادشاه د خوب تعبیر ::
۲۳۳	په دغه وخت قیدی ته یوسف <small>علیہ السلام</small> وریاد شو ::
۲۳۵	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د پاکدامنی تصدیق ::
۲۳۵	دیوسف <small>علیہ السلام</small> صبر او استقامت ::
۲۳۷	د نفس د شرارتونو نه هم هغه بچ کیرې په چا چه د الله <small>جل جلالہ</small> رحم وی ::
۲۳۷	راجح قول دادې چې دا قول د عزیر د ښځې دې ::
۲۳۸	خیل قابلیت د ضرورت په وخت کنبی بیانول ::
۲۳۹	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> د مصر حاکم جوړ شو ::
۲۳۹	آخر ریان خپله بادشاهی یوسف <small>علیہ السلام</small> ته ورکړه ::
۲۳۹	د یوسف <small>علیہ السلام</small> سره د زلیخه نکاح ::
۲۴۰	دیوسف <small>علیہ السلام</small> روڼو په مصر کنبی ::
۲۴۱	د یوسف <small>علیہ السلام</small> درونرو نه عجیبه سوالونه ::
۲۴۱	یوسف <small>علیہ السلام</small> ددوی نه د رور راوستلو دپاره گانړه واخستل ::
۲۴۲	د یوسف <small>علیہ السلام</small> د روڼو واپسی ::
۲۴۳	یوسف <small>علیہ السلام</small> غله هم ورکړه او قیمت ئې هم واپس کړو ::
۲۴۴	د حضرت یعقوب <small>علیہ السلام</small> خامنوته وصیت ::
۲۴۵	نظر لگیدل حق دی ::
۲۴۵	حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> خپل رور بنیامین او پیژندلو ::
۲۴۶	د رور د ایسارولو تدبیر ::
۲۴۷	د یوسف <small>علیہ السلام</small> درونرو په نزد د غل سزا ::
۲۴۸	د یوسف <small>علیہ السلام</small> طرف ته د غلا د نسبت حقیقت ::
۲۴۹	د بنیامین قید اود روڼو منت زاری ::
۲۵۰	د یوسف <small>علیہ السلام</small> درونرو د مایوسنی نه پس مشوره ::
۲۵۱	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> غم ::
۲۵۱	په غم کنبی انا لله وئیل ددې امت خصوصیت دې ::
۲۵۲	ذبیح الله اسماعیل <small>علیہ السلام</small> وو اسحاق <small>علیہ السلام</small> نه وو ::
۲۵۲	اسرائیلی روایت ::
۲۵۲	د یعقوب <small>علیہ السلام</small> د یو مخلص دوست پوښتنه ::
۲۵۳	د حضرت یعقوب <small>علیہ السلام</small> حکم چه یوسف او بنیامین اولتونی ::
۲۵۴	د روڼو حضرت یوسف <small>علیہ السلام</small> سره دریم ملاقات ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۵۴	ہر گناہگار جاہل وی ::
۲۵۵	اوس روئرو ہم د فضیلت اقرار اوکرو ::
۲۵۵	د حضرت یوسف علیہ السلام معجزہ ::
۲۵۵	د یعقوب علیہ السلام معجزہ ::
۲۵۶	د یعقوب علیہ السلام بینائی واپس راغلہ ::
۲۵۷	د پشمنی پہ وخت کنبی دعاگانی کول پکار دی ::
۲۵۸	د یعقوب علیہ السلام قافلہ پہ مصر کنبی ::
۲۵۸	باقی وچ کالی د یعقوب علیہ السلام راتلو سرہ ختمہ شوہ ::
۲۵۸	راجح دادی چې دیوسف علیہ السلام مور دغه وخت ژړوندی وه ::
۲۵۹	وراندې شریعتونو کنبی د تعظیم سجدہ وه اوس مطلق حرامہ ده ::
۲۵۹	د خوب لیدلو او تعبیر مینځ کنبی خومره مودہ وه ::
۲۶۰	د یوسف علیہ السلام او د یعقوب علیہ السلام د فراق زمانہ ::
۲۶۰	د یوسف علیہ السلام دعا اود مرگ دعا کولو حقیقت ::
۲۶۱	زمونږ په شریعت کنبی د مرگ دعا کول نشته ::
۲۶۱	البتہ د دینی فتنہ پہ وخت د مرگ سوال کول جائز دی ::
۲۶۲	د بی بی مریم دعاء ::
۲۶۲	د علی د مرگ دعاء ::
۲۶۲	دامام بخاری رحمۃ اللہ علیہ د مرگ دعاء ::
۲۶۲	د یوسف علیہ السلام د روئرو استغفار کول ::
۲۶۳	د یعقوب علیہ السلام او یوسف علیہ السلام دواړو د مغفرت دعاء غوښتل ::
۲۶۳	انبیاء تہ د وحی پہ ذریعہ د واقعاتو خبر ورکولی شی ::
۲۶۵	د شرک خفی حقیقت ::
۲۶۵	اکثر خلق د ایمان سرہ سرہ شرک ہم کوی ::
۲۶۵	د منافق ایمان ہم دغه شان وی ::
۲۶۵	شرک کنبی وړکې او غټ دواړہ شته ::
۲۶۶	تمیمہ اچول ہم شرک دی ::
۲۶۷	بدفالی کول ہم شرک دی ::
۲۶۷	شرک د میری دتگ نہ ہم پټ خیرې دی ::
۲۶۷	د شرک د بچاؤ طریقہ ::
۲۶۹	نبوت او رسالت ہم په سرو کنبی وو څوک ښځہ نہ ده تیرہ شوی ::
۲۶۹	د اهل سنت والجماعت عقیدہ ::
۲۶۹	قرآن پاک کنبی د اهل قری نہ مراد ښار والادی ::
۲۷۰	نجات اخروی د نجات دنیاوی نہ بہتر دی ::
۲۷۰	د انبیاء د مخالفت انجام ::
۲۷۲	تیر شوی واقعات د عبرت او نصیحت سبب دی ::
۲۷۴	د آسمان او عرش پیدائش ::

صفحہ نمبر	عنوانات
۲۷۵	د شمس و قمر ذکر کولو وجہ:
۲۷۶	د الله ﷻ د کامل قدرت بیان:-
۲۷۶	ترہ تہ ہم صنوب و نیلے کیہی:
۲۷۷	د دومرہ نشانو نو باوجود قیامت نہ انکار:-
۲۷۸	د عذاب وخت مقرر دی:-
۲۷۹	ہدایت د الله پہ لاس او د نبی پہ ذمہ تبلیغ دی:
۲۷۹	دھاد نہ مراد علی ﷺ اخستل غلط دی:
۲۸۰	دمور پہ رحم کنہی لوئیدونکی بچی د حقیقت نہ صرف الله خبر دی:
۲۸۰	د مور پہ خیتہ کنہی د بچی مختلف ادوار:
۲۸۰	د هر دور مودہ خلوبنت ورخی وی:
۲۸۰	دغیبو پنخہ کنجیانہی:
۲۸۰	دختیہ د کمولو او زیاتولو مطلب:
۲۸۱	بچی دمور پہ خیتہ کنہی بی غمہ وی:
۲۸۱	د رسول کریم ﷺ د خپل لوری پیغام:
۲۸۲	هر انسان د خلورو فرشتو پہ مینخ کنہی وی:
۲۸۴	شرعی دم ہم د تقدیر حصہ ده:
۲۸۵	د آسمانی بجلنی پرق پروق:-
۲۸۵	د ورخو خیری او خدا:
۲۸۵	د گیزگروز آوریڈلو سرہ تسبیح و نیل پکار دی:
۲۸۶	د یو مغرور سردار واقعہ:
۲۸۶	د عربو د مغرور سردارانو واقعہ:
۲۸۸	دمشرکانو یو مثال:-
۲۸۹	د حق او باطل یو مثال:-
۲۸۹	مشرکان خپل معبودان سفارشیان گنری:
۲۹۰	د حق پاتی کیدل او باطل ختمیدل:-
۲۹۱	دقرآن پاک پہ مثالونو پوهیدل پکار دی:
۲۹۱	پہ حدیث کنہی د توحید او علم مثال:
۲۹۲	بل مثال:
۲۹۲	د نیک کار بدلہ بنہ او د بدکار بدلہ خرابہ:-
۲۹۲	د مؤمن او مشرک مثال:
۲۹۳	دمؤمنانو بندگانو نیک صفتونہ:-
۲۹۴	د منافق خصلت:
۲۹۴	پہ بنہ طریقہ دبنمن دوست جوړوہ:
۲۹۵	د جنت بنار:
۲۹۵	جنت تہ بہ اول څوک خی؟:
۲۹۵	پہ فرشتو د جنتیانو فضیلت:
۲۹۵	

صفحه نمبر	عنوانات
۲۹۵	جنت ته به اول درې قسمه خلق ځی:
۲۹۶	د جهاد یانو فضیلت:
۲۹۶	د خرابو بند یگانو صفتونه:
۲۹۷	د دنیا حقیقت:
۲۹۸	جنتیان په نازونو نعمتونو کښي:
۲۹۹	د د طوبی تفصل او دهغې متعلق حدیثونه:
۷۰۰	جنت د تکلیف او مشقت نه بلکه د آرام او مزو ځانې دي:
۷۰۱	د ادنی جنتی جنت:
۷۰۲	د آقا ﷺ حوصله افزائی:
۷۰۳	د قرآن کریم صفات جلیله:
۷۰۴	د قرآن پاک اطلاق په مخکښي کتابونو کښي هم کیږي:
۷۰۴	دوران دینو انبیاء کرامو معجزې ه هغوی سره ختمې شوې خو قرآن پاک ابدی دي:
۷۰۴	د تحمل قریب نه څه مراد دی؟:
۷۰۵	د انبیاء سره د ټوکو کولونه باوجود بیا هم مهلت ملاو شو:
۷۰۶	عالم ماکان او و مایکون هم د:
۷۰۶	د مشرکانو د شرک هیڅ حقیقت نشته:
۷۰۷	د دوزخ عذاب او د جنت نظاري:
۷۰۸	په مونځ کښي رسول ﷺ ته جنت او جهنم ښکاره شول:
۷۰۸	د جنت د میوو غټوالي:
۷۰۸	جنت کښي به بول و براز نه وی:
۷۰۹	د جنت به هر څه همیشه وی:
۷۱۰	د قرآن د نازلیدلو سره خوشحالیدونکی خلق:
۷۱۰	دې آیت مبارک کښي د ټولو علماء کرامو ته وعید دي:
۷۱۱	د معجزو صادر کیدل د رسولانو په اختیار کښي نه دی:
۷۱۱	د نیک بختی او بد بختی کتاب نه بدلېږي دي مطلبونه:
۷۱۳	د نبی په ذمه تبلیغ او حساب د:
۷۱۴	د کافرانو تدبیرونه ناکام د الله ﷻ اراده کامیاب:
۷۱۵	د رسالت او نبوت منکر:
۷۱۵	د عبدالله بن سلام د ایمان قصه:
۷۱۷	مومن په رڼا کښي او کافر په تیارو کښي:
۷۱۷	هر یو نبی د هغه په قومی ژبه کښي لیږلې شی:
۷۱۸	د نبی آخر نبوت عام دي:
۷۱۸	حضرت موسی ﷺ د بنی اسرائیلو طرف ته:
۷۱۹	ښه بنده هغه دي چې مصیبت کښي صبر او کړی:
۷۲۰	په بنی اسرائیلود الله ﷻ احسانات:
۷۲۰	انسان د گناه په وجه درزق نه محرومولی شی:

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۲۱	دموسی (ع) بنی اسرائیلو ته وعظ :-
۷۲۲	د لاس په خلو کښې د واپس کولو څه مطلب دي :-
۷۲۳	د قوم په غلطو کارونو د انبیا و په الله باندې توکل :-
۷۲۳	اکثر امتونه دخالق د وجود قائل وو خو :-
۷۲۴	مشرکانو په انسانیت درسالت منافی گڼلو :-
۷۲۵	د کافرانو خپلو رسولانو ته دهمکیانې :-
۷۲۵	د کافرانو دهمکیانې خاورو سره خاورې شوې :-
۷۲۶	د دوزخیانو خوراک او ددوی حالت :-
۷۲۷	د بې فاندې عمل مثال :-
۷۲۸	خپلې نیکی په زیاتولو سره ندی بربادول پکار :-
۷۲۸	د کائناتو رنگ او بوئی خالق :-
۷۲۹	په محشر کښې د تابعانو او متبوعانو خبرې اترې :-
۷۳۰	د دوزخیانو زارنۍ او فریاد :-
۷۳۱	په دوزخ کښې د شیطان خطاب :-
۷۳۲	قیامت کښې د دوو کسانو خطاب :-
۷۳۳	کلمه طیبه او شجره طیبه :-
۷۳۴	د شجره طیبه نه مراد د کهجورې ونه ده :-
۷۳۴	کلمه خبیثه او شجره خبیثه :-
۷۳۵	د قبر سوال جواب او عذاب او ثواب :-
۷۳۵	د مؤمن دروح وتلو کیفیت :-
۷۳۶	د کافر دروح وتلو کیفیت :-
۷۳۷	ددې امت به په قبرونو کښې آزمینېت کولې شی :-
۷۳۷	مؤمن ته به د روح وتلو په وخت کښې فرښتې پخیر راغلې وائی :-
۷۳۸	د مؤمن روح د رښمو په کپړو کښې اوړی :-
۷۳۸	د کافر روح زمکه کښې لاندې غورځولې کیږی :-
۷۳۸	په قبر کښې د منافق جواب :-
۷۳۹	په قبر کښې مونځ روژې زکوة وغیره هم د انسان حفاظت کوی :-
۷۳۹	آسمان ته دنوی ختلی روح سره نور روحونه ملاقات کوی :-
۷۳۹	فرښتې مؤمن ته سلام کوی او جنازه کښې شرکت کوی :-
۷۴۰	د مؤمن هر عمل که غټ وی او که وړوکی د عذاب قبر نه خلاصوی :-
۷۴۱	د روح ویستلو په وخت فرښتې په مؤمن ډیرې مهربانې وی :-
۷۴۱	د مؤمن په مرگ باندې فرښتې آسمان او زمکه هم ژړا کوی :-
۷۴۱	د مؤمن په کامیابی شیطان دافسوس ژړا کوی :-
۷۴۲	مؤمن ته به جنت او دوزخ دواړه اوخودلې شی :-
۷۴۲	د کافرو روح به په بدبوداره گنده کپړه کښې ویستلې شی :-
۷۴۴	د نعمت د ناقد رنۍ سزا او د

صفحہ نمبر	عنوانات
۷۴۷	د اللہ ﷻ نعمتوںہ او دھغی ناشکری:-
۷۴۷	د شکر پورہ ادا کولو طریقہ:-
۷۴۸	د مکي د پارہ د امن دعا:-
۷۴۹	رسول ﷺ دي آیتونو لوستلو سرہ امت د پارہ ژپل:-
۷۴۹	د ابراهيم ؑ د میوود زیاتوالی دعا:-
۷۵۱	د حضرت ابراهيم ؑ یوہ بلہ دعا:-
۷۵۲	د قیامت پہ ورځ د نیاتہ واپس تلل نامنظور
۷۵۳	د نمرود یوہ قصہ:-
۷۵۴	د قیامت پہ ورځ به زمکه او آسمانونه بدلولي شی:-
۷۵۴	د یهودی عالم سوالونہ او دھغی جوابونہ:-
۷۵۵	د قیامت د زمکي کیفیت:-
۷۵۲	دوزخیان به د گوگړو په جامو کښي قید وي:-
۷۵۷	دي امت کښي د جاهلیت څلور کارونه:-
۷۵۷	قرآن د دنیا په وړاندې یو ښکاره پیغام:-

وَلَوْ اَنَّكَ	نَزَّلْنَا	اِلَيْهِمْ	الْمَلٰٓئِكَةَ	وَكَلَّمَهُمْ	الْمَوْتُ
او کہ بیشکہ مونہہ انازل کری وی مونہہ ادوی تہ فربتی او خبری کری وی دوی سرہ مرو	او کہ مونہہ دوی تہ فرشتی ہم رالیلی وی اودوی سرہ مرو خبری ہم کری وی	وَحَشَرْنَا	عَلَيْهِمْ	كُلَّ شَيْءٍ قَبْلًا	مَا كَانُوا
اوجمع کری وی مونہہ دوی تہ اهر خیز امخامخ نہ وو دوی چی ایمان نی راوری وی اکر	اومونہہ ددنیا تول خیزونہ ددوی مخکبسی راجمع کری وی اخیبیاہم دوی ایمان نہ قبلولواخو	اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ	وَلٰكِنْ	اَكْثَرَهُمْ	يَجْهَلُونَ
داجی او غواری اللہ ولیکن اکثر ددوی نہ دناپوہتیا خبری کوی	ہلہ کہ اللہ غوبتلی چی ایمان دی راوری خوپہ دوی کبسی زیات خلق نہ پوہیری	قوله تعالى: مَا كَانُوا يَوْمِنُوا			

کافران دحق پہ پیژندلوہم ایمان نہ راوری۔ اللہ فرمائی کہ چری مونہہ ددی خلقو سوال پورہ ہم کرو کوم چہ قسمونہ خوړلو سرہ داوانی چہ کہ مونہہ لہ خہ ننبہ راشی نو خامخابہ ایمان راوړو۔ او کہ بیا مونہہ پہ دوی باندي فربتی ہم نازلې کرو چہ درسولانو تصدیق او ستاد رسالت گواہی ورکری نو بیا بہ ہم دوی ایمان نہ راوړی۔ لکہ خنگہ چہ هغوی وائی چہ تہ اللہ او فربتی راوړہ او اوبنایہ او مونہہ خو ترهغه وختہ پورې ایمان نہ راوړو چہ دنورورسولانو پہ شان تہ ہم ننبی پیش کری۔ اودچاچہ زمونہہ سرہ د مخامخ کیدوہیخ یقین نشته داوانی چہ پہ مونہہ باندي فربتی ولې نہ دی نازلې کری شوې او چہ اللہ مونہہ لیدلې وی۔ داسې خلق پہ ډیرہ سرکشنی او دبنمنی کبسی دی (۱) او کہ فربتی ہم راشی او هغوی سرہ خبرې اوکری اودرسولانو تصدیق اوکری اودهرخیز ذخیرہ هغوی لہ راوړی اوجمع نی کری (نو بیا بہ ہم دهغوی پہ زړونو باندي خہ اثر نہ وی)۔ پہ (قَبْلًا) بعضو (قَبْلًا) دقاف پہ کسرہ اودیا پہ فتحہ سرہ لوستلې دی دکوم معنی چہ دمقابلې اومعانی دہ اوبعضو دواړہ حرفونہ پہ پینس سرہ لوستلی دی د خہ پہ سبب چہ معنی شوہ ډلې ډلې خلق کہ ہم راشی او د رسول تصدیق اوکری نو بیا ہم ایمان نہ راوړی۔ ہدایت ورکول صرف د اللہ کاردی کہ خومرہ خلق ولې نہ وی خو دوی تہ ہدایت نہ شی کولې۔ هغه چہ خہ غواری نو کوی هغه بہ د ټولو نہ تپوس کوی خو د هغه نہ تپوس نہ شی کیدلې۔ لکہ چہ فرمانی هغه خلق پہ چا چہ د اللہ خبرہ پورہ شوې دہ هغوی بہ ہیخ کله ایمان نہ راوړی کہ هغوی ہر خومرہ ننبی ولې اونہ گوری۔ دردناک عذاب بہ نی راگیرکری نو د هغوی سترگی بہ کولاو شی (۲)

وَكٰذٰلِكَ	جَعَلْنَا	لِكُلِّ نَبِيٍّ	عَدُوًّا	شَيْطٰنَ الْاِنْسِ	وَالْحِيْنَ	يُوحٰى
اودارنگی جوړکری دی مونہہ دپارہ دهرنبی دشمنان شیطانان دانسانانو اودپیریانو چی وسوسہ اچوی	اوداشان مونہہ دهریویغمبردپارہ بنی ادمواودپیریانو شیطانانو نہ دشمنان گرخولی دی چی یوبل تہ	بَعْضُهُمْ	اِلٰی بَعْضٍ	زُخْرَفٍ	الْقَوْلِ	عُرُوْرًا
خینی ددوی نہ خینو تہ بناستہ کری شوی خبری دپارہ ددوکی او کہ غوبتلی	د دھوکی او فریب خوړې پستی خبری کوی او کہ چرتہ ستا	وَلَوْ شَاءَ				

(۱) الفرقان ۲۵/۲۱.

(۲) یونس ۹۶/۱۱۰.

رَبُّكَ	مَا فَعَلُوهُ	فَذَرَّهُمْ	وَمَا	يَقْتَرُونَ
رب ستانہ بہ وو کړې دوی دا کار	نو پرېږده دوی	او هغه	اچی دوی ئې جوړوی د خانه	
رب غوښتلې نو دوی به کار نشو کولې	نودوی پرېږده	اوددوی د خان نه جوړ شوې دروغ هم پرېږده		
وَلِتَصْغَىٰ	إِلَيْهِ أَفْدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ			
اودپاره ددې چی میلان اوکړی	دې ته زړونه دهغه کسانو چی نه راوړی ایمان په آخرت باندې			
اوددې خبرو مهلت خکه ورکوو	چی دهغې کسانو زړونه ورته مائل شی	اچی په آخرت باندې ایمان لری		
وَلْيَرْضَوْهُ	وَلْيَقْتَرِفُوا	مَا	هُمْ	
اودپاره ددې چی خوښ کړی دوی	دادروغ	اودپاره ددې چی اوکړی	هغه گناهونه	چی دوی
اوچی ښه ئې خوښ کړی	اوچی هغه	گناهونه اوکړی	کوم چی دوی کول غواړی	
				مُقْتَرِفُونَ
				کونکی دی دهغې

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا

دهرنې دښمنان وی الله دښمنې حوصله افزائی فرمائیلې ده: - ارشاد دې چه ای محمد (ﷺ) لکه څنگه چه ستامخالفین او دښمنان دی دهرنې دغه شان معاندین اودښمنان تیرشوی دی پدې وجه ته د هغوی په مخالفت باندې خفگان مه کوه. اوفرمانی تانه وړاندې انبیاء کرامو په تکذیب اوتکلیف رسولو باندې صبرکړې وو (۱) او اوفرمائیلې شوداخلق چه تاته وائی مخکینو رسولانوته هم داوښلې شوې دی. الله (ﷻ) بخښونکې هم دې اوسخت عذاب ورکونکې هم دې. اوفرمانی چه دغه شان مونږ د هر نبی دپاره دښمنان جوړکړې وو (۲) بقره بن نوفل رسول الله (ﷺ) ته وښلې وای محمد (ﷺ) اداقریش به تاسره دښمنی هم کوی اوچه کوم یونېی هم ستا په شان خبرې خپل امت ته کړی دی هغوی سره ئې هم دښمنی کړې ده. ارشاد دې (الشَّيْطَانُ الْأَيْسَ وَالْخَيْنَ) دابدل دې او (عدوا) مبدل منه دې. یعنی دهغوی دښمنان انسی اوجنی شیطانان دی اوشیطان هر هغه دې چه په شرکښې خپل مثال نه لری اودې رسولانوسره به ددې شیطانانوته علاوه بل څوک دښمنی اوکړی چه هم د دوی د نوع نه دی. (۳)

د پیویانو پشان انسانانو کښې هم شیطانان وی :: قتاده (رضی الله عنه) فرمانی چه پیریانو کښې هم شیطانان دی او په انسانانو کښې هم دی چه خپلوخپلو خلقو ته دگناه تلقین کوی. ابوذر (رضی الله عنه) یو ورځ مونځ کولو نو حضور (ﷺ) ورته افرمائیل ای ابوذر (رضی الله عنه) ادا انسی اوجنی شیطانانوته اعوذ بالله اولوله نوابوذر (رضی الله عنه) افرمائیل چه آیا په انسانانو کښې هم شیطانان وی؟ نو حضور (ﷺ) افرمائیل چه او وی. د حضرت ابوذر (رضی الله عنه) نه په یو بل روایت کښې مروی دی چه زه حضرت محمد (ﷺ) له راغلم نو مجلس اوږد شو نوحضور (ﷺ) افرمائیل ابوذر (رضی الله عنه) آیا تامونځ کړې دې؟ ماوښل نه یارسول الله (ﷺ). حضور (ﷺ) افرمائیل پاسه او دوه رکعته مونځ اوکړه. زه حضور (ﷺ) له نیزدې راغلم او مونځ مې کولو نو وئی فرمائیل آیا تا د انسی اوجنی

(۱) الانعام ۳۴/۶.

(۲) الفرقان ۱۲۵/۳۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی. باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله: ۳. صحیح مسلم: ۱۶۰. احمد: ۲۳۲/۲. ابن حبان:

۳۳. دلائل النبوة: ۱۳۵/۲.

شیطانانوں نے اعوذ باللہ کریں؟ ما اوونیل یارسول اللہ ﷺ ولی پہ انسانانو کنبی ہم شیطانان وی؟ حضور ﷺ اوفرمانیل او دا د پیریانو شیطانانوںہ ډیر شریان وی. (۱)

انسی شیطانان جنی شیطانانوتہ وحی گول: عکرمہ ﷺ فرمائی چه پیریان شیطانان دانسانانو شیطانانو طرف ته وحی راوری اودا شان انسانی شیطانان پیریانو شیطانانوتہ. لکه د اللہ ﷻ فرمان دی ﴿يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ عکرمہ ﷺ اوفرمانیل چه په انسانانو کنبی ہم شیطانان وی او پیریانو کنبی ہم. اوس انسانی شیطانان په جنی شیطانانو باندی القاء کوی. دوی کنبی بعضی بعضو ته د خرابو خبرو وحی کوی. عکرمہ ﷺ اوفرمانیل چه انسانی شیطانان هغه دی کوم چه انسانانوتہ دگناه مشورې ورکوی. او د پیریانو شیطانان پیریان گمراه کوی. هر یو خپل ملگری ته وائی چه ماخو خپل ملگری وارولو ته هم دغه شان خپل ملگری د سمې لار نه واروه. دغه شان یو بل ته د گناه تعلیم ورکوی. د دې نه ابن جریر رضی اللہ عنہ دامطلب اخستی دې چه د عکرمہ ﷺ اوسدی رضی اللہ عنہ په نیزد انسی شیطانانوتہ هغه پیریان شیطانان مراددی کوم چه انسانان غولوی. دا مراد نه دې چه انسی شیطانان هم په انسانانو کنبی دننه دی. او په دې کنبی شک نشته چه د عکرمہ ﷺ د کلام نه هم دا ظاهری پی خود سدی رضی اللہ عنہ کلام د دې معنی حامل نه دې سره د دې چه د دې احتمال وی.

دضحاك رضی اللہ عنہ په روایت کنبی دی چه په پیریانو کنبی هم شیطانان شته چه هغوی گمراه کوی لکه څنگه چه انسی شیطانان دانسانانود گمراه کولو سبب جوړیږی. اوس انسانی شیطانان پیریانو شیطانانو سره یو ځای کیږی او وائی چه دوی په دې سره دھوکه کړه او داسې نی دھوکه کړه لکه چه د اللہ ﷻ قول دې ﴿يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ بهر حال صحیح هغه دی کوم چه د ابی ذر رضی اللہ عنہ په حدیث کنبی تیر شو چه په انسانانو کنبی هم انسی شیطانان دی اود هر څیز شیطان هم د هغه جنس سرکش دی. په صحیح مسلم کنبی دحضرت ابوذر رضی اللہ عنہ حدیث نقل دې چه رسول اللہ ﷺ فرمانیلی چه تورسپی شیطان وی (۲) د کوم معنی چه دا ده چه هغه په سپوکنبی شیطان دی.

مجاهد رضی اللہ عنہ د دې آیت په تفسیر کنبی لیکلی دی چه د پیریانو کافران شیطانان هغه شیطانان دی کوم چه د انسی شیطانانو طرف ته وسوسې رالیږی او د انسانانو شیطانان کافران دی. د عکرمہ ﷺ نه روایت دې چه زه مختار له لارم زما دمیلمستیا په شپه نی زه هم خان سره حصار کړم. بیانی ماته اوونیل چه د قوم طرف ته لار شه هغوی ته حدیث واروه. زه لارم یو سرې زما مخې ته راغلو او ونی ونیل چه د وحی باره کنبی ته څه وائی؟ ما اوونیل وحی په دوه قسمه وی اللہ ﷻ فرمانیلی دی ﴿يَمَّا أَوحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ﴾ یعنی دا قرآن مونږ ستا طرف ته وحی کړې ده او دانی هم فرمانیلی ﴿شَيطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾ یعنی انسی او جنی شیطانان خپلو خپلو خلقوته د خرابو خبرو وحی کوی لیکن په دې وینا کولو باندې هغوی په ماباندې حمله اوکړه او وهل ټکول نی غوښتل ما اوونیل چه دا ته څه کوی زه خواته یوه خبره ښایم او ستا میلمه یم. غرض دا چه هغه زه پریخو دم.

عکرمہ ﷺ دا څیز په مختار باندې پیش کړې وو او هغه ابن ابی عبید دې اللہ ﷻ دې هغه خراب کړی هغه داگمان کوی چه هغه له هم وحی راځی. د هغه خور صفیه د عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ ښځه وه او نیکه ښځه وه، کله چه عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ هغه خبرکړه چه مختار هم په خپل خان باندې د وحی راتلو دعوه کوی نو عکرمه ﷺ اوفرمانیل چه اللہ ﷻ رښتیا فرمانیلی دی چه شیطانان د خپلو اولیاؤ طرف ته وحی

(۱) الطبری: ۵۳/۱۲ مستند احمد: ۱۷۸/۵، نسائی، کتاب الاستعاذه باب الاستعاذه من شر شياطين الانس: ۵۵۰۹/۷، حاکم: ۲۸۲/۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاه باب قدر ما یستر المصلی: ۵۱۰، ابوداؤد: ۷۰۲، ترمذی: ۳۳۸، ابن ماجه: ۹۵۲.

احمد: ۱۴۹/۵، ابن حبان: ۲۳۷۵.

کوی یعنی دا ټول د الله ﷻ تقدیر د هغه رضا او اراده ده چه د هر نبی هم د هغه د خلقو نه یو دښمن وی نو ای نبی (ﷺ) ته دوی ته معافی کوه او د هغوی د دې دروغو او خان نه خبرو نه ډډه هم کوه د دوی د دښمنی په باره کښې په الله ﷻ باندې توکل او یقین کوه هغه ستا د پاره کافی دی.

دشیطان وحی ته کافر او کمراه میلان کوی: او دالله ﷻ قول دې (وَلَتَضَعِي إِلَيْهِ) یعنی دداسې شیطانانو طرف ته په آخرت باندې ایمان نه لرونکو زړه ټیټیږي او د هغوی دوستان جوړیږي او یو بل خوشحالی لکه چه فرمائی (فَالَكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفِتْنِينَ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجِيمِ) او فرمائی (إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ يُؤَفِّكُ عَنْهُ مَنْ أَفَكَ) اوونی فرمائیل (وَلَيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُونَ) که هغه شیطانان جوړیږي اودهوکه کوی اوخلق د هغوی طرف ته ورټیټیږي نو هغوی پریږده چه څه کوی هغه دې کوی.

أَفْغِيرِ اللَّهُ	أَبْتَعِي	حَكَمًا	وَهُوَ	الَّذِي
ایا نوبې دالله نه	اولتوم زه	فیصله کونکي	او حال دا چی	هغه اهغه ذات دې
ایا زه دالله ﷻ نه	بغیر بل څوک	فیصله کونکي	اولتوم	او الله ﷻ هغه ذات دې چه
أَنْزَلَ	إِلَيْكُمْ	الْكِتَابَ	مُفَصَّلًا	وَالَّذِينَ
چی نازل کړې نې دې	تاسوته	دا کتاب	ښه په تفصیل سره	او هغه کسان
دیر په تفصیل سره نې	دا کتاب	تاسوته نازل کړې دې	او هغه کسان چی	
أَتَيْنَهُمْ	الْكِتَابَ	يَعْلَمُونَ	أَنَّهُ	مُنَزَّلٌ
چی ورکړې وومونږه	هغوی ته	کتاب	هغوی پوهیږي	په دې چی بیشکه دقرآن نازل کړې شوې دې
مونږ ورته ددې نه	مخکښې	کتاب ورکړې و	هغوی ته ښه معلومه ده	چی دا کتاب
مِنْ رَبِّكَ	بِالْحَقِّ	فَلَا تَكُونَنَّ	مِنَ الْمُبْتَرِّينَ	وَمَتَّ
د طرفه درب ستا نه	د حق سره	پس مه کیږه ته خامخا	د شک کونکو نه	او تمامه شوی ده
ستا درب د طرفه په	حقه راغلي دې	نو ته د شک کونکو څنی مه کیږه	او درب خبره	
كَلِمَةُ رَبِّكَ	صِدْقًا	وَعَدْلًا	لَا مُبَدِّلَ	
خبره	درب ستا په لحاظ	درښتنوالی سره	اوپه لحاظ د انصاف سره	نشته څوک بدلونکي
په انصاف اورشتینوالی	سره پوره شوې ده	هیڅوک دهغه		
لِكَلِمَتِهِ	وَهُوَ	السَّمِيعُ	الْعَلِيمُ	
فرمانونود هغه لره	او هغه	اوریدونکي دې	خبردار دې	
حکمونو بدلولي نشي	او هغه هرڅه آوری او	په هرڅه پوهیږي		

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

د الله ﷻ قرآن قول فیصل دې: فرمائی چه ای نبی (ﷺ) دې مشرکانو ته اووایه چه زه د خپل خان او ستاسو په مینځ کښې د الله ﷻ نه علاوه بل څوک فیصله کونکي اوگرځوم؟ سره د دې چه هغه ستاسو طرف ته یو تفصیلی کتاب نازل کړې دې او صرف په تاسو نه بلکه دا کتاب نې د اهل کتابود پاره هم نازل کړې اودا یهوداو نصاری ټول پیژنی چه دا په حقیقت کښې هم د الله ﷻ د طرف نه نازل شوي دې

خُکھ چہ ستاسو پہ بارہ کنبی د هغوی پہ کتابونو کنبی د پخوانو انبیاء کرامو بشارتونه او زیری موجود دی. نو ته په شک کنبی مه پریوزہ^(۱) لکه چہ فرمائی مونې ستا طرف ته خه نازل کړی که د هغې نه ته په شک کنبی نی نو د هغه خلقو نه تپوس او کړه کوم چہ اهل کتاب دی. ستا د طرف ته راغلي وحي بالکل حقه ده نوتہ په شک کنبی مه پریوزہ. دا آیت د شرط په توگه دي او دا ضروری نه دی چہ شرط دي واقع کيږي هم. ددي وجې حضور ﷺ فرمائيلى چہ زه نه شک کوم اونه دتپوس کولو ضرورت شته. ^(۲) د الله ﷻ هر حکم کامل او د عدل وی: د الله ﷻ قول دي ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾ ستادرب خبره په رښتياؤ او په عدل ختميږي خه چہ هغه فرمائی هغه حق امر دي. په امر حق کيدو کنبی هيڅ شک نه شی کيدي او د کوم خيز چہ هغه حکم ورکوی هغه دعدل نه علاوه نور هيڅ هم نه دی. هغه چہ د کومي خبرې نه منع کوی هغه باطله خبره وی اودشرنه ډک خيز نه هغه منع کوی لکه چہ فرمائی ﴿يَا مَعْزُومُ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَيْهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ لَا يُبَدِّلُ لِكَلِمَتِهِ﴾ يعنی په دنيا او آخرت کنبی د هغه احکام بدلونکي څوک نشته هغه د خپلو بنديگانو خبرې اوري د هغوی حرکاتو او سکاناتو باندې پوهيږي اود هر عمل کونکي بدله هم د هغې مطابق ورکوی.

وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ	
او که چری خبره اومني ته دزياتو دهغه چا چي په زمکه کنبی دی انو بي لاري به کړی هغوی تالره	
او که چري ته دهغه خلقو د اکثريت تابعداري او کړي اکوم چي په دي زمکه استوگن دی انوتابه دالله ﷻ	
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا	
دلاري دالله نه انه کوی دوی پیروی مگر دگمان اونه دی دوی مگر	
دلاري نه واپروی دوی خو صرف دگمانونو تابعداري کوی اوتش	
يُخْرِصُونَ ۝ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ	
تش قیاسونه لگوي بیشکه رب ستا هغه ښه پوهيږي په هغه چا چي بي لاري دي	
په اټکل پسې روان دی بیشکه حقیقت کنبی ستارب په هغه چا ښه عالم دي چي څوک دسمي لاري نه	
عَنْ سَبِيلِهِ ۝ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝	
دلاري دهغه نه او هغه ښه پوهه دي په لاره موندونکو باندې	
گمراه دي او هغه ذات ته هغه څوک هم ښه معلوم دي چي څوک په سمه لار روان دی	

قوله تعالى: وَإِنْ تُطِغْ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ

په دنيا کنبی گمراه خلق ډیر دی: فرمائی چہ داکثرو بنيادمو حالات دگمراهی نه ډک دی لکه چہ فرمائی اولنو اکثر وخلقو گمراهی اختیار کړي وه^(۳) او فرمائی چہ ته څومره هم غوښتنه او کړي خواکثر خلق ایمان راوړونکی نه دی هغوی هم په گمراهی کنبی دي^(۴) او عجيبه دا چہ پخپله هغوی په خپل عمل او کردار باندې يقين نه لري او هغوی په باطل گمان کنبی گرځي. د خان نه خبرې جوړوي او په

^(۱) یونس ۱۰۳/۱۱.

^(۲) مصنف عبدالرزاق: ۱۲۶/۶، ح ۱۲۰۱۱ وفی التفسیر: ۲۶۱/۱.

^(۳) الصافات ۷۱/۳۷.

^(۴) یوسف ۱۰۳/۱۲.

توہم پرستنی کنبی راگیر دی (يَقْرُؤُونَ) دخرص معنی اٹکل او اندازہ دہ "خوص الغل" وانی چہ د ونو بوتو اندازہ لگول. د اللہ ﷻ رضا او اندازہ دا دہ چہ ہغہ د خپلی لاری نہ اخواشوی ډیر ښہ پیژنی او بہ دې وجہ اړول بہ ہغہ باندي ډیر آسان دی او ہدایت موندونکی ہم ښہ پیژنی او بہ ہغوی باندي ہم ہدایت آسان جوړوی. د ہر یو د پارہ چہ څہ مناسب دی ہم ہغہ بہ ہغوی باندي آسانوی.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ	
ا نوخوری دہغی نہ چی یادشوی دی نوم دالله	
انودہغی څاروونہ خوراک کونی چہ دالله نوم پرې اخستی شوی وی	
عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ وَمَا لَكُمْ	
بہ ہغی باندي کہ چری این تاسو بہ دہغہ باندي ایمان راوړونکی او څہ وجہ دہ تاسو لره	
کہ تاسو دہغہ ذات بہ حکمونو باندي ایمان لری او اخر بہ تاسو څہ شوی دی چہ تاسو دې	
اَلَا تَاْكُلُوْا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ	
چی نہ خوری تاسو دہغی څاروی نہ چی یادشوی دی نوم دالله بہ ہغی باندي او حال دا چی بیشک بہ	
دہغہ څاروی نہ خوراک نہ کوی چی دالله ﷻ نوم پرې یاد شوی وی حال دا دې چی	
فَصَلِّ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا	
تفصیل بیان کړې دې الله تاسو ته ہغہ چی حرام کړی دی الله بہ تاسو باندي مگر ہغہ	
الله ﷻ څہ حرام کړی ہغہ تاسو ته بہ تفصیل سرہ بیان کړی دی مگر ہغہ چہ	
اضْطُرُّوْا اِلَيْهِ وَاِنَّ كَثِيْرًا لِّيُضِلُّوْا	
چی مجبورہ کړې شوی یی تاسو ہغی ته او بیشک ډیر خلق خامخا گمراه خبری کوی	
تاسو (دلورې حالت کنبی) ہغی ته محتاج شی (نوبیا ہم ہغہ حلال دی) او د ډیر و خلقو دا حال دې	
يَا هُوَ آيَهُمْ يَغْيِرْ عِلْمُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ عَلَمٌ	
بہ سبب د خواہشاتو خپلو بی د علم نہ بیشک رب ستا ہغہ ښہ پوهہ دې	
چی بی دلیلہ د خواہشاتو بہ وجہ خلق گمراه کوی او الله ﷻ ہغہ خلق ډیر ښہ پیژنی کوم چہ	
بِالْمُعْتَدِيْنَ ۝ وَذَرُوْا ظَاہِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ	
د خنډہ او ږیډونکو باندي او پرېږدی ښکارہ گناه او پټہ لہ ہغی نہ بیشک ہغہ کسان	
دالله ﷻ د حدونو نہ وړاندي تیریری او ښکارہ او پټ گناہونہ پرېږدی بیشک کوم کسان	
يَكْسِبُوْنَ ۝ الْاِثْمَ سَيِّجَزُوْنَ بِمَا كَانُوْا يَقْتَرِفُوْنَ ۝	
چی کسب کوی د گناه از ر بہ ورکړې شی جزا دہغہ گناہونو چی وؤ ہغوی چی کول بہ نی	
چی گناہو کوی نو ډیر ز ر بہ ورته د خپلو کړو سزا ملاو شی	

قوله تعالى: فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ

دالله ﷻ بہ نوم حلال شوی خوړل پکار دی - الله ﷻ خپلو مؤمنانو بند یگانو ته اجازت ورکوی چہ بہ کومه حلالہ باندي دالله ﷻ نوم اخستی شوی وی ہغہ تاسو خوړلې شی. یعنی کوم خناور باندي چہ د حلالولو

وخت کنبې د الله ﷻ نوم نه وی اخستی شوې هغه حرام دې لکه چه د قریشو کافرانو به مرداره خوړله او په بتانو وغیره نوم باندې چه کوم خنآور ذبحه کیدل هغه به نی هم خوړل. نو او فرمائیلې شو چه په کوم خنآور باندې د الله ﷻ نوم واخستی شی هغه تاسو ولې نه خوړنی هغه خو تاسو ته حرام خیز خودلې دې او په وضاحت سره نی پوهه کړې ینی. بعضو (فصل) په تشدید سره لوستلې او بعضو په تخفیف سره. په دواړو صورتونو کنبې معنی بیان او وضاحت دې. او په سخته مجبورنی اواضطرار کنبې کوم څه چه تاسو اومومنی ستاسو دپاره حلال دې. بیا الله ﷻ د مشرکانو فاسدې رانې ذکر فرمائی چه مړه یعنی مرداره او د غیر الله په نوم کړې شوی حلاله څنگه هغوی د خپل ځان د پاره حلاله جوړه کړه. په هغوی کنبې اکثر بغیرد علم نه دخپل نفسانی خواهشاتو تابعدارنی په وجه گمراه شوی دی او الله ﷻ د دې زیاتی کونکونه ښه خبر دې.

قوله تعالى: وَذُرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ

ښکاره او پټ گناهونه پرېږدئ: ارشاد دې چه ښکاره گناهونه ټول پرېږدئ. د مجاهد رضی الله عنه نه روایت دې چه دې نه هغه گناهونه مراد دی چه دکومو د پوره کولو چه کونکی نیت کړې وی. او قتاده رضی الله عنه فرمائی دې نه پټ او ښکاره دیر او کم گناهونه مراد دی. سدی رضی الله عنه وائی چه ښکاره گناه دا ده چه بدکاره ښځو سره نی تعلق وی او پټه گناه دا ده چه په غلا او پټه باندې بدکاره ښځو سره د گناه په عمل کنبې وی. عکرمه رضی الله عنه فرمائی چه ښکاره گناه د محرمو ښځو سره نکاح کول دی خو صحیح هم دا دی چه آیت په دې باره کنبې بالکل عام دې په کنبې د یو خبرې تخصیص نشته. لکه چه فرمائی زما رب هر قسم فاحش کارونه حرام کړی دی که هغه په ښکاره وی او که په پټه (د دې دپاره او فرمائیلې شو چه کوم خلق د گناه کار کوی خامخا به هغوی ته د خپل بد عمل بدله ورکولې شی که هغه ښکاره وی او که پټ. درسول الله ﷺ نه تپوس اوشو چه "ائم" څه خیز دې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه کوم خیز ستا په زړه کنبې شک پیدا کوی اوستا دا خوښه نه وی چه څوک ستا په دې عمل خبر شی. ()

وَلَا تَأْكُلُوا	مِمَّا	كَمْ يَذْكُرُ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ	وَأَنَّهُ
اومه خوری تاسو دهغې مذبوحې نه اچي نه وی یاد کړې شوي نوم د الله په هغې او بيشکه دغه خوراک			
او تاسو دهغې (مذبوحې غوښې) نه خوراک مه کونی اچي په کوم باندې د الله ﷻ نوم نه وی اخستی شوي			
لَفِسْقٌ ط	وَأَنَّ الشَّيْطِينَ	لِيُؤْخُوْنَ	إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ
خامخا گناه ده او بيشکه شيطانان خامخا وسوسي اچوی دوستانو خپلوته			
بيشکه دا گناه ده او شيطان خپلوملگرو ته د (شکونواو اعتراضونو) وسوسي اچوی			
لِيَجَادِلُوْكُمْ	وَأَنَّ	أَطَعْتُمُوهُمْ	
دپاره د دې چي جگړه او کړي هغوی ستاسو سره او که چري تاسو خبره او منله دهغوی			
چي تاسو سره جنگ او کړي او که تاسو دهغوی تابعداري او کړني نو			
إِنَّكُمْ	لَمَشْرِكُونَ ع		
نو يقيناً بيشکه چي تاسو خامخا مشرکان يئ			
يقيني طور تاسو به د مشرکانو نه شئ			

(۱) الاعراف ۳۳/۷

(۲) صحيح مسلم كتاب البر، باب تفسير البر والاثم: ۲۵۵۳، ترمذی: ۲۳۸۹، احمد: ۱۸۲/۳، ابن حبان: ۳۹۷.

قوله تعالى: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ

د ذبح په وخت د الله ﷻ نوم نه اخستلو حکم: په دې آیت کېنې داخودلې شوی دی چه کله په یوه حلاله باندې د الله ﷻ نوم نه وی اخستې شوې نو هغه حلاله نه ده سره د دې که ذبحه کونکې مسلمان ولې نه وی. د فقهی امامانو په دې کېنې درې اختلافه دی.

اول قول- بعضې وائی چه داقسمه مذبوحه حلاله نه ده په کوم چه د الله ﷻ نوم نه وی اخستې شوې که په قصد سره نه وی اخستې شوې یا په هیږه سره. د دې قول تائید دمتقدمینو اومتاخرینو اصحابونه یوې دلې کړې دي. متاخرینو شوافعو خپل کتاب "اربعین" کېنې هم دا اختیار کړې دي اودخپلې رائي په تائید کېنې د دې آیت نه اودبنکار دآیت نه دلیل نیولې دي. خورنی کوم چه ستاسو دپاره ستاسو بنکاری ځناوړور احصار کړې وی اوپه دې باندې د الله ﷻ نوم اخلې (۱) بیانی هم پدې آیت کېنې د الله ﷻ دقول (وَاللَّهُ لَفِئِقٌ) نه تاکید کړې دي او وئیلی ئی دی چه د (انه) ضمیر د (اکل) طرف ته راجع کیږي یعنی داسې حلاله خوړل فسق اوگناه ده اودا هم وئیلې شوی دی چه حلاله (لِغَيْرِ اللَّهِ) طرف ته عائد کیږي یعنی داسې حلاله کول فسق دي. اوهغه احادیث چه د حلالې اوصید یعنی بنکار په وخت کېنې د نوم اخستوباره کېنې وارد شوی دی د عدی ابن حاتم اوابی ثعلبه دا حدیثونه شان دي. لکه چه ته کله ساتلې شوې سپې په بنکار پسې لیرې نو د لیرلو په وخت کېنې بسم الله وایه نو هغه چه ستاد پاره بنکار رانیسی اودې نه خوری نه نو تاله هغه بنکار خوړل جائز دی که هغه زخمی شوې او مړ شوې وی. (۲) دا دواړه احادیث په بخاری اومسلم شریف کېنې دی چه د کوم نه وینه بهیدلې وی او د الله ﷻ نوم پرې اخستې شوې وی نوهغه خوړلې شنی. (۳)

اودجندب بن سفیان په حدیث کېنې دی چه حضور ﷺ فرمائیلی چه د قربانۍ په اختر کېنې چا د مانځه نه وړاندې حلاله اوکړه هغه له پکار دی چه د مانځه نه پس دوئم حلاله اوکړی او چا چه د مانځه نه پس حلاله نه وی کړې نو پکار دی چه د الله ﷻ نوم واخلي او حلاله اوکړی (۴) دحضرت عائشه (رضی الله عنها) نه روایت دي چه خلقو تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ! خلق مونږ ته په تحفه کېنې غوښه راکوی خومونږ ته پته نه وی چه په هغې باندې د الله ﷻ نوم اخستې شوې که نه. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه که ستا شک وی نو پخپله د الله ﷻ نوم واخله او ونی خوره. حضرت عائشه (رضی الله عنها) فرمائیل چه دا نوی مسلمانان شوی خلق وو (۵) دا بخاری ﷺ روایت کړې دي. دلالت وجه داده چه دې خلقویه گنډل چه نوم اخستل ضروری دی او کیدې شی چه تحفه ورکونکی پدې وجه نوم نه وی اخستې چه نوی مسلمانان وو ددې دپاره حضور ﷺ د احتیاط د پاره دخوراک په وخت کېنې نوم اخستلو هدايت اوکړو دي د پاره (ولوفرضنا) که مونږ اوگنډود حلالولو په وخت کېنې په دې نوم پاتې شوې هم وی نو په هغه وخت کېنې به نوم اخستل د هغې بدل شی او دې خلقو ته ئی حکم ورکړو چه د اسلام احکام پوره شی.

په وخت د ذبح کولو کېنې تسمیه شرط ده گنه؟ اوپه مسئله کېنې دوئم مذهب دادې چه د حلالولو په وخت کېنې نوم اخستل څه مشروط نه دی بلکه مستحب دی که قصداً یا سهواً نوم وانخستې شی نو

(۱) المائده: ۱۸۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب الذبائح والصيد، باب التسميه على الصيد: ۵۴۷۵، صحیح مسلم: ۱۹۲۹.

(۳) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب صيد من البهائم فهو بمنزلة الوحش: ۵۵۰۹، صحیح مسلم: ۱۹۶۸، ترمذی: ۱۴۹۱، ابن ماجه: ۳۱۳۷، احمد: ۴۶۳/۳، ابن حبان: ۵۸۸۶.

(۴) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب قول النبي ﷺ فليذبح على اسم الله: ۵۵۰۰، صحیح مسلم: ۱۹۶۰، ابن ماجه: ۳۱۵۲، احمد: ۳۱۲/۴، ابن حبان: ۵۹۱۳.

(۵) صحیح بخاری کتاب الذبائح باب ذبيحه الاعراب ونحرهم: ۵۵۰۷، ابوداؤد: ۲۸۲۹، ابن ماجه: ۳۱۷۴، بیهقی: ۲۳۹/۹.

هیڅ بدوالی نشته. او هم دغه د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مذهب دی او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ او امام مالک رحمۃ اللہ علیہ هم دا وائی او شافعی رحمۃ اللہ علیہ دا آیت **(وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبُطْغِ)** په هغه حلاله محمول کړې دی چه په هغې د الله تعالی نوم نه وی اخستې شوې لکه چه د الله تعالی قول دي **(أَوْفِقُوا أَهْلَ الْغَيْرِ اللَّهِ بِهِ)** او ابن جریج رحمۃ اللہ علیہ وائی چه په دې کنبې دخورلو ممانعت نه مراد دا دي چه هغه حلاله مه خورنی کومه چه قریشو د بتانو د پاره حلال کړې وی. دغه شان د مجوسیانو دحلالې خورلونه هم ممانعت دي او هم دغه هغه مسلك دي په کوم چه امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ روان دي او هم دغه قوی هم دي. بعضو متاخرینو د دې خبرې کوشش کړې دي چه دا قول نی داسې قوی جوړ کړې چه **(وَاللَّهُ لَفِئِقٌ)** کنبې واو نی حالیه گرخولې دي. یعنی د الله تعالی نوم نه اخستو سره حلاله مه خورنی او داسې کول فسق دي او فسق هم هغه دي چه د الله تعالی د نوم نه بغیر حلاله کړې شوی وی. بیانی دا دعوه کړې ده چه دا متعین دی اودا جائز نه دی چه واو عاطفه وی ځکه چه په داسې صورت کنبې د جمله اسمیه خبریه عطف په جمله فعلیه طلبیه باندې لازم راخی چه غلطه خبره ده. ځکه چه دا دلیل د دې نه پس جمله **(وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَيُفْسِدُ إِلَى أُولِيهِمْ)** باندې ماتیرې ځکه چه دلته خو یقیناً عطف دي نو چه څنگه وړاندینی واو ته حالیه اوو نیلې شو نو که دا حالیه اونه منلې شی نو بیا به په دې باندې د دې جملې عطف ناجائز شی او که دا په رومینې جمله فعلیه طلبیه باندې عطف کړې شی نو چه کوم اعتراض په نورو باندې وارد کوی هم هغه به په ده باندې وارد شی. او که دا واو حالیه اونه شی منلې نو دا اعتراض ختمیدې شی. خو کومه خبره چه دعوی وه هغه به په دې سره باطل شی. والله اعلم. د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دي چه دي نه مراد مردار خناور دي چه پخپله مړ شوې وی. د دې مذهب تائید د ابوداؤد په مرسل حدیث سره هم کیږی په کوم کنبې چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمان دي چه د مسلمان حلاله حلاله ده که هغه په دې باندې د الله تعالی نوم نه وی اخستې ځکه که هغه نوم اخستلو نو هم د الله تعالی نوم به نی اخستلو^(۱) دا مرسل حدیث دي او د دې تائید د دارقطنی د دې حدیث نه کیږی کوم چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دي که مسلمان حلاله اوکړی اود الله تعالی نوم نی نه وی اخستې هم خورلې شی ځکه چه هغه مسلمان پخپله د الله تعالی یونوم دي^(۲) او هغه چه کله حلاله کوی نو په نیت کنبې به نی هم دغه وی چه د الله تعالی په نوم باندې حلاله کوم. امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ هم د عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا د حدیث نه هم کوم چه اول تیرشو حجت اخستې دي چه خلقو تپوس اوکړو یارسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خلق نوی مسلمانان وی خلق دغوبنې تحفه راوړی مونږ ته پته نه وی چه هغوی به د الله تعالی نوم په دې باندې اخستې وی که نه نو ونی فرمائیل تاسو د الله تعالی د نوم اخستو سره خورنی. نو که چرې نوم اخستل ضروری هم وي نو هغوی صلی اللہ علیہ وسلم به بغیرد تحقیق نه د خوراک اجازت نه ورکولو. والله اعلم.

دریم قول: په دې مسئله کنبې دریم قول دا دي که په حلاله باندې بسم الله ونیل هیر شو نو د دې په خوراک کنبې هیڅ حرج نشته او که په قصد پریخودی شی نو جائز به نه وی. د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ هم دغه مذهب دي او امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ اود هغه د ملگری هم د دې قائل دی. امام ابوالحسن په خپل کتاب "الهدایه" کنبې لیکلی دی چه د امام شافعی نه اول اجماع په دې باندې وه که په قصد بسم الله پریخودلې وی نو حرام دي د دې وجې ابویوسف او نورو مشائخو ونیلې دی که یو حاکم د داسې حلالې د غوبنې د خرخولو اجازت اوکړی نو دا حکم به نه شی نافذ کولې ځکه چه په دې کنبې د امت د اجماع مخالفت دي اود اجماع مخالفت سره یوه خبره هم جائز کیدې نه شی. د صاحب هدایه دا خبره عجیبه ده. سره د دې چه د امام شافعی نه اول هم داسې اختلاف ثابت دي. والله اعلم.

(۱) مراسیل ابی داؤد: ۳۷۸.

(۲) دارقطنی ۴/۲۹۶، ج: ۴۷۶۰، بیهقی: ۲۳۹/۹.

امام ابو جعفر بن جریر رحمہ اللہ وائی چه چا د هیره کړې شوې حلاله حرام او گرځوله هغه د مجتمعه دلیل قائل کیدونه خپل خان جدا کړو او چه کوم حدیث د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه ثابت دې دهغې مخالفت ئی او کړو. هغه حدیث دا دې چه د مسلمان د پاره د هغه مسلمان کیدل کافی دی که هغه د حلالولو په وخت کښې هیره کړې شوی وی او د الله تعالی نوم ئی نه وی اخستې ته د الله تعالی نوم واخله او خوره. او دې حدیث ته په خطا سره مرفوع وئیلې شوې دې او نورو د دې توثیق کړې دې او هم دغه صحیح دی. ابن جریر رحمہ اللہ او محمد بن سیرین رحمہ اللہ په هیرې سره بسم الله وئیل پریخودلو ته مکروه وئیلی دی او سلف د کراحت د لفظ اطلاق په حرام باندې کوی. امام جعفر بن جریر رحمہ اللہ وائی چه کومو خلکو د حلالې په وخت کښې په هیرې سره بسم الله نه وئیل باندې هم حلاله حرام گرځولې ده هغوی د نورو دلائلونه خلاف کولو سره د دې حدیث هم مخالفت کړې کوم چه ثابت دې چه حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چه د مسلمان د پاره د هغه مسلمان کیدل کافی دی که هغه د حلالولو په وخت کښې د الله تعالی نوم اخستل هیر کړې وی نو اوس دې خوړونکې د الله تعالی نوم اخستو سره او خوری. دې نه دا ثابته شوه چه دې ته مرفوع وئیل خطا ده اودا خطا د معقل بن عبید الله جزری ده. د امام بیهقی رحمہ اللہ د وینا مطابق دا قول د ټولونه زیات صحیح دې. د امام ابن جریر رحمہ اللہ طریقه دا ده چه هغه دې دواړو قولونو کښې یو قول ته هیڅ توجه نه ورکوی کوم قول چه د جمهورو خلاف وی او هم دا اجماع قابل عمل اجماع گنړی.

حضرت حسن بصری رحمہ اللہ نه یو سړی د مسئلې تپوس او کړو چه یو سړی له ډیرې حلالې کړې شوې مرغنی راوړلې شوې کومو کښې چه په بعضو باندې د الله تعالی نوم اخستلو سره حلالې کړې شوې وې او په بعضو باندې د الله تعالی نوم اخستل هیر شوی وو او دا دواړه قسمه مرغنی خپلو کښې گډې وډې شوې وې. نو حسن بصری رحمہ اللہ او وئیل دا ټولې خوړلې شی. د محمد بن سیرین رحمہ اللہ نه هم دغه سوال او کړې شو نو وئیل وئیل چه په کومو باندې د الله تعالی نوم نه دې اخستې شوې مه خوړنی ځکه چه الله تعالی هم دا وئیلی دی **﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْثَالَهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾** اود خپلې فتوې د پاره ئی د دې حدیث نه دلیل اخستې چه په ابن ماجه کښې هم روایت دې یعنی د دې درنم مذهب دلیل کښې دا حدیث هم پیش کولې شی. کوم کښې چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی الله تعالی زما په امت باندې خطا او هیره معاف کړې ده او د مجبورنی په وجه خطا کول هم معاف کړی دی ^(۱) خو دا دغور قابل څیز دې په یو حدیث کښې دی چه یو سړی حضور صلی اللہ علیہ وسلم له راغلو او وئیل که چرې په مونږ کښې یو سړی حلاله او کړی او بسم الله وئیل هیر کړی نو په دې کښې څه حکم دې؟ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی وو چه د مسلمان د پاره هم مسلمان کیدل کافی دی. هغه پخپله د الله تعالی نوم دې ^(۲) لیکن د دې سند ضعیف دی. مروان بن سالم او ابو عبد الله شامی د دې راویان دې او په دوی باندې ډیرو ائمو حضراتو جرح کړې ده. ما په دې مسئله باندې یوه جدا رساله لیکلې ده اود آئمه مذاهب او ماخذ اود هغوی دلیلونه اود دلالت وجه اود معارضت وجه وغیره په ټولو خبرو مې رټا اچولې ده. والله اعلم.

د متروک التسمیه خاوری حکم

مسلك حنفی: - د احنافو په نیز په کوم خاوری چې د الله تعالی نوم وانخستې شی نو د دې دوه صورتونه دی یو دا چې د ذبحې په وخت کښې ترې د الله تعالی نوم هیر شی نو په دې صورت کښې دغه ذبیحه حلاله ده اودویم صورت دا دې چې په قصد باندې د الله تعالی نوم د ذبحې په وخت کښې وانخلي په دې صورت کښې دغه ذبیحه خوړل ناجائز او حرام دی ^(۳)

^(۱) دا روایت په سوره البقره آیت ۲۸۶ لاندې تیر شوې دې.

^(۲) دارقطنی: ۲۹۵/۴، ح: ۴۷۵۸، بیهقی: ۲۴۰/۹.

^(۳) (احکام القرآن للجصاص (۱۱۳) -

ابن جریر رحمہ اللہ فرمانی ہے اہل علمو پہ دے بارہ کنبے اختلاف کرے دے چہ ایا د دے ایت حکم منسوخ دے کہ نہ. نو بعضو و نیلی چہ حکم نی منسوخ نہ دے بلکہ محکم او د عمل قابل دے او ہم پہ دے وجہ د مجاہد رحمہ اللہ او عام اہل علمو قول دے. کہ حکم منسوخ وے نو مجاہد رحمہ اللہ وغیرہ بہ داسی وینا نہ کولہ. عکرمہ رحمہ اللہ او حسن بصری رحمہ اللہ وائی چہ اللہ تعالیٰ فرمانیلی دی چہ پہ کوم باندے د اللہ تعالیٰ نوم اخستے شوی وی ہغہ خورنی کہ چرے تاسو د اللہ تعالیٰ پہ آیاتونو ایمان لرونکے نی. او اللہ تعالیٰ فرمانیلی دی چہ پہ کوم باندے د اللہ تعالیٰ نوم نہ وی اخستے شوے ہغہ مہ خورنی خکہ چہ دا فسق دے نو دا ایت منسوخ دے خو ددے نہ مستثنی. د اللہ تعالیٰ دا قول دے ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي لَكُمْ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي لَكُمْ﴾ یعنی د اہل کتابو حلالہ ستاسو دپارہ حلالہ دہ او ستاسو حلالہ د اہل کتابو دپارہ. د ابن ابی حاتم رحمہ اللہ قول دے چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کنبے فرمانیلی دی چہ مہ خورنی پہ کوم چہ د اللہ تعالیٰ نوم نہ وی اخستے شوے. بیا اللہ تعالیٰ دا منسوخ کرو او پہ مسلمانانو باندے نی رحم او کرو او ونی فرمانیل چہ اوس تول پاک خیزونہ ستاسود پارہ حلال دی اود اہل کتابو حلالہ ہم ستاسو د پارہ حلالہ دہ. رومبئی خبرہ نی پہ دے آیت سرہ منسوخ کرہ اود اہل کتابو حلالہ نی ہم ستاسو د پارہ حلال او گر خولہ. ابن جریر رحمہ اللہ وائی چہ صحیح خو ہم دغہ دی چہ د اہل کتابو خوراک حلال کیدل اود اللہ تعالیٰ نوم نہ اخستے شوے حلالی حرام کیدو کنبے ہیخ تعارض نشته. دغہ بیان دے کوم چہ د صحیح و نیلو حقدار دے او چا چہ دا منسوخ گر خولے نو دے نہ سوا بل ہیخ نہ دی چہ دا نی خاص کرو.

شیطانان خیلو دوستانوتہ وحی صرف دجکری دپارہ کوی: - د اللہ تعالیٰ ارشاد دے ﴿وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِرَبِّهِمْ لِيُفَادِلُوهُمْ﴾ شیطانان خیلو دوستانوتہ خیلے خبرے ددے د پارہ وحی کوی چہ ہغوی تاسوسرہ بحث مباحثہ او مناظرہ او کرے. یوسری حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما تہ او و نیل چہ دمختاردا دعوی دہ چہ دہغہ طرف تہ وحی کیڑی نو و نی و نیل ہغہ ربتیا و نیلی بیانی دا آیت اولوستلو یعنی شیطان خو خیلو دوستانوتہ ہم وحی کوی. د ابوزمیل رحمہ اللہ تہ روایت دے چہ زہ ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ ناست اووم ہغہ وخت مختار حج کولو لہ راغلے وو نو یو سرے ابن عباس رضی اللہ عنہما لہ راغلو او و نی و نیل ای ابن عباس رضی اللہ عنہما ابواسحق گمان کوی چہ نن شپہ پہ ہغہ باندے وحی راغلے دہ نو ابن عباس رضی اللہ عنہما او فرمانیل چہ ربتیا وائی. ما چہ داو اوریدل نو پریشان شوم چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دہغہ د قول تصدیق کوی نو ابن عباس رضی اللہ عنہما او و نیل چہ وحی دودہ قسمہ وی یوہ د اللہ تعالیٰ وحی او بلہ د شیطان وحی. د اللہ تعالیٰ وحی د محمد مصطفیٰ احمد مجتبیٰ صلی اللہ علیہ وسلم طرف تہ اود شیطان وحی دہغہ د دوستانو طرف تہ. بیا نی ہم دا آیت تلاوت کرو. د عکرمہ رحمہ اللہ ہم داسی قول وړاندے بیان شوے دے. د اللہ تعالیٰ قول ﴿لِيُفَادِلُوهُمْ﴾ بارہ کنبے و نیلی شوی دی چہ یہودیانو بہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم سرہ جگرہ کولہ او و نیل بہ نی چہ خنگہ عجیبہ خبرہ دہ چہ مونہ کوم خنار قتل کرو نو ہغہ خو خورنی او. کوم چہ اللہ تعالیٰ پخبلہ قتل کرے وی ہغہ نہ خورنی او حرام نی گر خونی. نو دا آیت نازل شو ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ الَّتِي كَرِهَتْ أُنْفُسُكُمْ﴾ د امر سلا روایت کرے شوی دی (۱) او ابوداؤد متصل روایت کرے دے. دا پہ خو وجو د غور قابل دے یو دا چہ یہودیانو مر شوے خنار خورل جائز نہ گنرل نو بیا ہغوی پہ دے بارہ کنبے خلاف ولے کوی بل دا چہ دا آیت پہ سورۃ انعام کنبے دے چہ مکی دے او یہودیان خو پہ مدینہ کنبے اوسیدل او دریم دا چہ دا حدیث ترمذی روایت کرے دے کوم چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے (۲) او ترمذی وائی چہ خلق یعنی یہود نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم لہ راغلہ بیا نی د دے حدیث ذکر او کرو او دا عجیبہ خبرہ نی او کرہ. حسن بصری رحمہ اللہ فرمانی چہ دا حدیث غریب دے او د سعید بن

(۱) ابوداؤد کتاب الضحایا باب فی ذبائح اہل الکتاب: ۲۸۱۹.

(۲) ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانعام: ۳۰۶۹ وهو حسن.

جبر نه هم مرسل روايت شوې. طبرانی د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه روايت کولو سره ليکي چه کله دا آيت نازل شو چه د الله ﷻ نوم نه اخستلې شوی مه خورنی نو اهل فارس قريشوته دا وينا راوړلېله چه محمد ﷺ سره په دې کښې بحث او کړنې او ورته اووايني چه پخپله چاره قتل کړې شوې خو حلال شو او کوم چه الله ﷻ په خپله توره حلال کړو يعنی مړ کړو نوهغه حرام شو دا څنگه خبره ده؟ نو دا آيت نازل شو چه شيطانان خپلو دوستانو ته ښاني چه تاسره جنگ او کړي او بحث او مجادله او کړي. (۱) که چرې تا د هغوی خبره اومنله او مړ دې حلال او گنړلو نو ته به هم مشرک او گړخولې شي. مراد دا چه د فارس شيطانان قريشو ته وحی رالېږي. د ابن عباس رضی الله عنه په روايت کښې د يهودو ذکر نشته او دغه د اعتراض نه د بچ کيدلو محفوظ صورت دې ځکه چه دا آيت مکي دې اودا هم چه يهود خومړخوښوی هم نه. او په بعضې الفاظو کښې د ابن عباس رضی الله عنه نه داسې روايت دې چه تاسو کوم قتل کونی په هغې د الله ﷻ نوم يادول وی او چه پخپله مری په هغې باندې د الله ﷻ نوم يادول نه وی. د اهل فارس په خودلو چه کله دوی د رسول ﷺ په صحابه کرامو باندې دا اعتراض او کړو نو د مسلمانانو په زړونو کښې يو شک غوندي راپيدا شو نو آيت نازل شو او د مجادله کونکو راز ښکاره شو. سدی رضی الله عنه د دې آيت په تفسير کښې ويلي دي چه مشرکانو مسلمانانو ته ويلي وو چه تاسو خو دعوی کونی چه مونږ د الله ﷻ مرضی خوښوو بيا د الله ﷻ وژلي شوې نه خورنی او خپل قتل کړې شوې خورنی. نو او فرمانيږي شو چه که تاسو دهغوی د دليلونو په دهوکه کښې پريوتلې نو تاسو به هم مشرکان جوړشئ لکه چه او فرمانيږي شو (اتخذوا أخبارهم هبائهم آياتاً من دُونِ اللَّهِ) يعنی خپل مشران اوراهايان د الله ﷻ په ځای هغوی خپل ارباب جوړ کړل او هم دهغوی عبادت کښې اخته شو نو عدي بن حاتم او ونييل چه يا رسول الله ﷺ هغوی د راهبانو او احبارو خو عبادت نه کوی نو حضور ﷺ او فرمانيږي چه دې مشرانو حلال حرام او حرام حلال کړل او هغه خلقو د هغوی اومنل نو هم دا خوئی عبادت شو. (۲)

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ	
ایا هغه څوک اچي وو؟ مړ نو ژوندي کړو مونږ هغه	
أَيَا هغه څوک چې مړ وو او مونږ ژوندي کړو	
وَجَعَلْنَاهُ نُورًا يَمْشِي فِي النَّاسِ كَمَنْ	
او ورکړو مونږ هغه لره نور اچي تگ کوی په هغې سره په خلقو کښې په شان دهغه چادي	
أَو داسې رنځور کړه چې دخلقو مينځ کښې پرې ژوند تيروي گړخی دهغه چا	
مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ	
چې مثال دهغه په تيارو کښې پروت وی انډوی وتونکې دهغې نه دارنگې ښايسته کړې شوی	
پشان کيدې شي اچي په تيارو کښې وی او دهغې نه بهر نشي راوتې دغه شان	
لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ	
دپاره دکافرانو هغه کارونه چې دی دوی اچي کوي نې	
کافرانو ته د هغوی (خراب) عملونه ښايسته شوی دی	

(۱) المعجم الكبير: ۱۱۶۱۴.

(۲) ترمذی کتاب التفسير القرآن باب ومن سورة التوبة: ۹۵ او سنده حسن.

قوله تعالى: وَجَعَلْنَاهُ نُورًا يَمْشِي

ایمان رنځ او کفر تیاره ده: دا د مثال په توګه الله ﷻ او فرمائیل چه ایمان راوړونکې اول مړه وو یعنی په ګمراهۍ کېنې هلاکیدونکې او حیران وونوهغه الله ﷻ ژوندی کړل یعنی دهغه زړه ته نې د ایمان دولت ورکړو اود رسول الله ﷺ د تابعدارنې توفیق او هدایت نې ورکړو او دهغه د پاره نې یوه رنځ او ګرځوله چه د هغه په تګ کېنې لار خوند کوی. دا نور قرآن دې او دا مؤمن د هغه سړی په شان څه کیدلې شی چه د خپل جهالت او ګمراهو په تیارو کېنې وی او څوک چه د دې تیارو نه د راوتلو هیڅ لار نه وینی د کوم نه چه د هغه هډو خلاصې نه شی کیدې. لکه چه نبي کریم ﷺ فرمائیلی دی چه الله ﷻ خپل مخلوق په تیارو کېنې پیدا کړې بیانی په هغه د نور باران او کړو چاچه دانور او موندلو هغه هدایت بیاموندلو او چا چه دا نور وانخستلو هغه په دنیا کېنې ګمراه پاتې شو^(۱) لکه څنګه چه الله ﷻ فرمائیلی دی الله پاک ولی دې د هغه خلقو چاچه ایمان راوړو او هغه د تیارونه راوباسی او د رنځ طرف ته نې اوړی او چه چا کفر او کړو دهغوی اولیاء شیطانان دی چه هغوی د نور نه راوباسی او تیارو طرف ته نې اوړی. هم دغه دوزخیان دی چه همیشه به په هغې کېنې وی^(۲) الله ﷻ فرمانی چه څوک سر ټیټ کړی او ټیټ ګرځی هغه ډیر هدایت یافته دې یا هغه چه نیغ او په صراط مستقیم باندې روان دې^(۳) او ونی فرمائیل چه د دوو قسمو خلقو مثال داسې دې چه یو خو دی رانده او کانړه او نور دی د غوږونو او سترګو والا نو دا دواړه برابر کیدې شی. آیا تاسو په دې خبره لږ هم نه پوهیږئ^(۴) او ونی فرمائیل بینا او نابینا دواړه برابریدلې نه شی اونه تیاره او رنځ اونه سورې او نمر اونه مړ او ژوندې. الله ﷻ چه چاته اورول غواړی نو اوروی ته د قبر مړو ته نه شئ اورولې. ته خو صرف د الله ﷻ د عذاب نه ویرونکې نې^(۵) په دې موضوع باندې ډیر آیاتونه دی د دې مثالونو د مناسبت وجه رنځ او تیاره ده چه د دې سورت په اول کېنې ددې مثال سره شروع شوې. یعنی ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ نه شروع شوې.

ددې مبارک نه څوک مراد دی؟- بعضو دا خیال ښکاره کړې دې چې د دې مثال نه مراد دوه معین سړی دی او هغه عمر بن خطاب ﷺ لکه چه اول مړ وو بیا الله ﷻ هغه ژوندی کړو او هغه ته نې نور ورکړو او هغه دانور اخستې د خلقو په مینځ کېنې ګرځی او اوونیلې شوی دی چه عمار بن یاسر ﷺ مراد دې خو چه څوک په تیارو کېنې دی هغوی ددې نه وتلې نه شی او هغه ابوجهل یعنی عمرو بن هشام دې. او صحیح هم دادی چه آیت عام دې په دې کېنې هر مؤمن او کافر داخل دې. اود الله ﷻ قول دې ﴿كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ یعنی الله ﷻ کافرانو ته دهغوی اعمال ښکلې جوړوی او ښانی اودا خبره د هغوی د ګمراهۍ او جهالت په وجه ده.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا

| او هم دارنگې | مقرر کړی دی مونږه

| اودغه شان مونږ په هر کلی کېنې

^(۱) ترمذی کتاب العلم باب ماجاء فی افتراق هذه الامة ۲۶۴۲ وهو صحيح. احمد: ۱۷۶/۲. ابن حبان: ۶۱۶۹. حاکم: ۳۰/۱ الشریفة

للاجری: ص: ۱۷۵.

^(۲) البقره ۲۶۷۱۲.

^(۳) الملک ۲۲۱۶۷.

^(۴) هود ۲۴۱۱۱.

^(۵) فاطر ۱۹۱۳۵-۲۳.

فِي كُلِّ قَرْيَةٍ	أَكْبَرُ	مُجْرِمِيهَا	لِيَمْكُرُوا	فِيهَا
پہ ہر کلی کنبی	غیتان	امجرمان دھغہ کلی	دپارہ ددی چی مکر او دو کی	او کی او یہ ہغہ کلی کنبی
غیت مجرمان مقرر کری دی	چی مکر او دھو کی	پہ کنبی خوروی
وَمَا يَمْكُرُونَ	إِلَّا	بِأَنْفُسِهِمْ	وَمَا يَشْعُرُونَ	وَإِذَا
اونہ کوی دو کی	مگر	ادخانونو خپلوسره	اونہ پوهیری دوی	او کله چی
اودوی بل چاسره نہ	بلکہ	صرف خپلو خانونو سره	دھو کہ کوی	خودوی نہ پوهیری
اؤ کله چی	جاءتھم	ایہ	قالوا	لن تؤمنن
راشی دوی تہ	یوایت	انوانی دوی	اچی ہرگز نہ منومونہ	تردی پورے چی راکری شی مونہ تہ
دوی تہ یوہ ننبہ راشی	نودوی وانی چی	مونہ ہیخکله نہ	منوا ترخو چی	پخپلہ مونہ تہ
مِثْلَ مَا	أُوتِيَ	رَسُولُ اللَّهِ	أَلَّهُ	أَعْلَمُ حَيْثُ
پہ شان ادھغی	اچی ورکری شوی دی	ارسلانو دالله تہ	الله	ابنہ پوهیری
ہغہ شان ننبی رانکری شی	لکہ خنگہ چی	الله	خپلورسلانوتہ	ورکری دی
الله	بہ پوهیری	يَجْعَلُ	رِسَالَتَهُ	سَيُصِيبُ الَّذِينَ
چی پدی	ایپغمبری خپلہ	ازربہ اورسیری	ہغہ کسانوتہ	چی مجرمان دی
سپکوالی	پہ نز دالله	چی دپیغمبری	کارچانہ واخلی	ا کومو کسانو
چہ جرم کری دی	ہغوی تہ بہ دالله	دطرفنہ	دیرزر	وَعَذَابٌ
شَدِيدٌ	بِمَا	كَانُوا	يَمْكُرُونَ
او عذاب	سخت	پہ سبب دھغی	اچی وو دوی	اچی مکر ونہ بہ نی کول
سخت د ذلت عذاب اورسی	ا خکہ چی	دوی بہ	دیر مکر ونہ کول

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا

پہ ہر زمانہ کنبی کمر اہانومشرانو داسلام خلاف تدبیرونہ کری دی۔ اللہ فرمائی ای محمد ﷺ لکہ خنگہ چہ ستا پہ وطن کنبی لوی لوی خلق مجرم او کافر ثابت شوی دی چہ پخپلہ ہم د اللہ د لاری نہ بند شوی دی او نور ہم د کفر طرف تہ راغوا ری اوستا پہ مخالفت او عداوت کنبی ورائدی والی کوی دغہ شان ستا نہ ورائدی رسولانوسره ہم دبنمنی کونکی داسی مالداران او دولت مند خلق وو نو چہ بیا ہغوی تہ کومہ سزا ملاؤ شوہ نو ہغہ ہم معلومہ دہ۔ نو او فرمائیلی شو چہ مونہ د ہر نبی د پارہ ہم داسی مجرمان دبنمنان جو رکری وو (۱) او فرمائی چہ کله مونہ ارادہ کوو چہ یو کلی تباہ کرو نود ہغوی مالدارانوتہ توفیق ورکولی کیہی چہ ہغوی پہ دغہ کلی کنبی فساد او کری اوفسق اوفجور او کری (۲) مطلب داچہ مونہ ہغوی تہ د تابعدارنی حکم کوو خو ہغوی مخالفت کوی نو پہ دی وجہ مونہ ہغوی ہلاک کرو اودا ہم ونیلی شوی دی چہ مونہ ہغوی تہ ہغہ حکم کوو کوم چہ دھغوی پہ قسمت کنبی لیکلی وی دی دپارہ چہ ہغوی پدی کنبی ہغہ شیطان او کری او فرمائی چہ کوم لی تہ ہم مونہ

(۱) الفرقان: ۳۱۔

(۲) الاسراء: ۱۶۔

خپل وپرونکې ليرلې دې نو دټولونه اول دهغه ځای مالدارانو داسې کړی چه مونږ خو نه منو او وانی چه مونږ تانه په مالونو او اولاد کښې زیات یو مونږ ته به عذاب نه راكولې کيږی او فرمانی چه دا دولت مند وانی چه مونږ خپل پلاران اونیکونه په دې کارموندلې دی اومونږ خوبه هم د هغوی په لار روان یو^(۱)

قوله تعالى:-(لَمَّا كَرِهَ آدَمُ الْمَكَانَ الَّذِي كُنْتُمْ تُصَلُّونَ فِيهِ الْمَكَاتُ الْكُفْرَاءَ) دې کښې دمکړنه څه مراد دې: -دمکړنه دلته مراد دادې چه هغوی پخپل بیهوده بکواس باندې خلق گمراه کوی لکه څنگه چه د حضرت نوح عليه السلام د قوم باره کښې فرمانیلې دی (وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا) اوفرمانی چه افسوس تاسو دغه ظالمان لیدلې وې چه د خپل رب په وړاندې ولاړ وی او خپلو کښې یو بل ته داسې وانی شاگردان خپلو مشرانو ته او تابع خپل متبوعانو ته وانی که مونږ چرې ستاد اثر لاندې نه وونو ایمان به مو راوړلې وونو مشران او متبوعان به خپلو شاگردانو او تابعانو ته وانی چه مونږ تاسو د هدایت نه منع کړې ونی؟ تاسو خو پخپله گناهکاران او مجرمان ونی او دا چه ستاسو مشوره وه چه مونږ کفر اختیار کړو اود الله ﷻ دپاره شریکان جوړ کړو. نوخپل خان سره مو مونږهم غرق کړو^(۲) سفیان رحمه الله فرمانی چه قرآن کښې د مکر نه مراد عمل دې اوونې فرمانیل چه چالبازی نه کوی هغوی مگرخپل نفس سره خودا خبره هغوی نه منی. یعنی د دې چالبازی او د نورو گمراه کولو بوج به پخپله دهغوی په ذاتونو پریوخی. لکه چه فرمانی دا مشران به د خپلو گناهونو د بوج سره د نورو د گناهونو بوج او وزن هم اوچتونکی وی^(۳) او فرمانی چه گمراه کونکی څنگه برابر بوج اوچتوی او پوهیږی نه چه د نورو گناهونه به هم هغوی اخلي^(۴) او فرمانی چه دې خلقو له کله زمونږ څه نښه راشی نو وانی چه مونږ خو به دهغه وخته پورې ایمان نه راوړو چه ترکوم وخته پورې داسې نښې پیش نه کړې لکه څنگه چه وړاندینوپیغمبرانو خودلې وې. هغوی وانی چه رسول الله ﷺ سره فرښتې ولې د دلیل په توگه نه وی لکه چه هغوی رسول الله ﷺ ته وحی راوړی. لکه څنگه چه اوفرمانیلې شو چه د کومو خلقو مونږ سره د ملاقات یقین نه وی هغوی وانی چه په مونږ باندې هم فرښتې ولې نه نازلیرې یا دا چه مونږ په خپلو سترگو الله ﷻ اووینو^(۵)

اودالله ﷻ ارشاد دې (اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَّعْمَلُ رِسَالَتُهُ) یعنی الله ﷻ پیژنی چه د رسالت محل څوک جوړول پکار دی او څوک په حقیقت کښې د رسول جوړیدو صلاحیت لری. لکه چه فرمانی هغوی وانی چه دا قرآن د دواړوکلو په یو لوی سړی باندې ولې نازل نه کړې شو. آیا هغوی دالله ﷻ درحمت تقسیم په خپل اختیار کوی^(۶) (قویقین) نه مرادمکه او طائف دې. داخبره هغه کمبخت پدې وجه کوی چه نبی کریم ﷺ نی د بغاوت اوحسد په وجه سره دخپل خان نه سپک گنرلو. لکه چه فرمانی کله دا کافران تاته گوری تاپورې توقې اومسخرې کوی اووانی چه گورنی هغه هم دغه سړې دې چه ستاسومعبدانو پسې خبرې کوی گرځی سره د دې چه هغه د رحمن ذکر هیرکړې دې. اوفرمانی چه کله هغوی تاته گوری نوپه توقوکښې وانی چه هم دغه دې څوک چه الله ﷻ رسول جوړکړې اورالیرلې دې؟ اوفرمانی چه تانه وړاندې هم رسولانو سره دغه شان توقې مسخرې کړی دی خوهم دهغوی توقومسخروهغوی هلاک کړل دې بدبختانوته د رسول الله ﷺ د فضل او شرف نسب اعتراف وو اود هغوی ﷻ د خاندان شرافت او د قبیلې

(۱) ۴۳ الزخرف: ۲۳.

(۲) ۳۴ سباء: ۳۱-۳۲.

(۳) ۲۹ العنکبوت: ۱۳.

(۴) ۱۶ النحل: ۲۵.

(۵) ۲۵ الفرقان: ۲۱.

(۶) ۴۳ الزخرف: ۳۱.

عزت او د وطن دمکې د بزرگې اعتراف وو. د الله ﷻ ټولوملاتکواو مؤمنانود طرف نه په حضور ﷺ باندې درود وی.

د هر قل په مخکېنې د ابوسفیان اقرار: تردې چه دا خلق د حضور ﷺ د نبی کیدو د اول نه اود هغوی د خو اخلاقومنونکې وو چه هغوی ﷺ ته نې دامین لقب ورکړې وو اود کافرانود رئیس ابوسفیان پورې د حضور ﷺ د رښتیاو نه دومره مرعوب وو چه د ملک روم "هرقل" کله د حضور ﷺ متعلق اود هغوی ﷺ د حسب نسب باره کښې تپوس کړې وو نو هغه ونیلې وو چه هغه په مونږ خلقو کښې ډیر شریف النسب دې. بیانی تپوس کړې وو چه دې نه وړاندې هغه چرته دروغژن هم مشهور پاتې دې نو ابوسفیان ونیلې وو چه هیڅ کله هم نه. (۱) غرض دا چه حدیث اوږد دې د کومې نه چه د روم باشاه دا استدلال اوکړو چه هغه د خو صفتونو والا معلومیږي او دا خیزونه خودهغه د نبوت او صداقت دلیل دې. رسول الله ﷺ فرمائیل چه الله ﷻ د ابراهیم ﷺ اولاد نه حضرت اسماعیل ﷺ منتخب کړواو بنی اسماعیل نه بنی کنانه او د بنی کنانه نه قریش خوښ کړل اود قریشونه بنی هاشم اود بنی هاشم نه زما انتخاب اوکړو. (۲) د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه حضرت افرمائیل چه د بنیادمو ښه پېړنی یویل پسې راتله تردې چه هغه ښه پېړنی هم راغله کوم کښې چه زه یم. (۳)

د رسول کریم ﷺ فضیلت: د حضرت عباس ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ په منبریاندي اوختلو او ونی فرمائیل چه اوبنایښی زه څوک یم؟ خلقو ونیل تاسو د الله ﷻ رسول ﷺ یښی. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه او زه محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب یم. الله ﷻ مخلوقات پیدا کړل او زه نې په خپل ټول مخلوق کښې د ټولونه بهتر پیدا کړم او خلق نې په دوو ډلو کښې تقسیم کړل او زه نې د ښه ډلې نه اوگرخولم. او چه کله هغه قبیلې پیدا کړې نو د ټولونه په ښه قبیله کښې نې زه اوگرخولم. الله ﷻ خاندانونه پیدا کړل او زه نې د ټولونه بهتر کورنۍ کښې پیدا کړم. زه د خاندان په لحاظ په تاسو کښې د ټولو نه ښه یم او د ذات په لحاظ ستاسو ټولونه ښه یم. (۴) رښتیا اوفرمائیل نبی کریم ﷺ. د حضرت عائشه صدیقه کبریٰ ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ اوفرمائیل چه حضرت جبرائیل ﷺ ماته اوفرمائیل ای محمد ﷺ! په ټوله دنیا کښې مشرق او مغرب ټول ما چاڼ کړل خود محمد ﷺ نه زیات ما څوک غوره اونه موندل او ټول مشرق او مغرب مې اولټول خود بنوهاشم غوندې د خاندان په شان فضیلت لرونکې ماته ملاؤ نه شو. (۵) د عبدالله بن مسعود ﷺ نه روایت دې چه الله ﷻ د ټولو په زړونو نظر واچولو نو د اصحابو زړونه نې د ټولو نه ښه اوموندل نو هم دوی نې د نبی وزیران او امدادیان جوړ کړل کوم چه د نبی ﷺ سره د دین دپاره جنگ کوی. نو مسلمانان چه څوک ښه گنړی د الله ﷻ په نیز هغه ښه وی. او څوک چه مسلمانان خراب گنړی هغه د الله ﷻ په نیز هم خراب وی. (۶) حضرت سلمان ﷺ روایت کړې دې چه ماته رسول الله ﷺ اوفرمائیل ای سلمان اماسره بغض مه کوه اوخفه مه اوسیره گنی نو ته به د خپل دین نه جدا کړې شې. نو ما عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ! زه به تاسره څنگه بغض اوکړم او هم ستاسو په ذریعه خو الله ﷻ مونږ ته هدایت اوکړو نو ونی فرمائیل چه ته عرب قوم سره بغض ساتې نو داداسې ده لکه چه ماسره

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی ای رسول الله ﷺ ۷، صحیح مسلم: ۱۷۷۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الفضائل باب فضل نسب النبی ﷺ وتسليم الحجر عليه قبل النبوة: ۲۲۷۶، ترمذی: ۳۶۱۰، احمد: ۱۰۷/۴، مستدای یعلی: ۷۴۸۵، دلائل النبوة: ۱۶۶.

(۳) صحیح بخاری کتاب المناقب باب صفه النبی ﷺ ۳۵۵۷، مستدای یعلی: ۶۵۵۳.

(۴) احمد: ۲۱۰/۱.

(۵) دلائل النبوة: ۱۷۶/۱.

(۶) احمد: ۳۷۹/۱، وسنده حسن، المعجم الكبير: ۸۵۸۳، مجمع الزوائد: ۱۷۷/۱، مستدای یعلی: ۱۳۰، مستدای یعلی: ۲۴۶.

بغض ساتی^(۱) روایت دی ہے یو سری حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما جہات تہ پہ داخلیدو کنبی اولیدو نو چہ کلہ نی دھغہ طرف تہ اوکتل نو اوویریدو او تپوس نی اوکرو دا ځوک دی؟ اوخودلی شو چہ دا ابن عباس رضی اللہ عنہ د رسول اللہ ﷺ د ترہ خوی دی. نو وئی ونیل چہ اللہ ﷻ د خپل نبوت او رسالت محل ډیر بنہ پیژنی چہ ځوک د نبوت مصداق جوړیدی شی

د کفراو کمراہی اخر انجام ذلت او عذاب وی. اود اللہ ﷻ قول دی ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ دادرسالت د اتباع نہ تکبر کونکو اود رسول ﷺ تابعدارنی نہ غرور کونکو د پارہ سخت وعید دی. هغه تہ بہ د اللہ ﷻ پہ نیزباندی د همیشه سپکاوی او حقارت نصیب کیږی. دغه شان چہ کوم خلق غرور کوی د قیامت پہ ورځ بہ دھغی پہ بدله کنبی هغوی تہ ذلت ملاویږی. لکه چہ فرمائی کوم خلق چہ زما د عبادت نہ غرور کوی اومخ اړوی هغه بہ پرمخې دوزخ کنبی او غورزولې شی^(۲) او فرمائی چہ دھغوی د دی بد عمل پہ وجه بہ هغوی تہ سخت عذاب ورکولې شی ځکه چہ مکر پہ عام توگه پټ وی. مکر وائی پہ ډیره نرمه توگه دھوکہ بازی او مکارنی تہ، هغه تہ بہ د دی پہ بدله کنبی د قیامت پہ ورځ سخت عذاب او پوره جزا ورکولې شی. د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ خواللہ ﷻ چاته په عذاب ورکولو کنبی پہ چا ظلم نہ کوی لکه چہ فرمائی ﴿يَوْمَ تَبْلَى السَّرَابُ﴾ یعنی په هغه ورځ بہ تولې پټی خبرې او ټول مکنونات یعنی پټ شوی څیزونه ښکاره کیږی. په بخاری او مسلم شریف کنبی دی چہ حضور ﷺ فرمائیلی چہ دهرباغی او غدار دپارہ بہ په قیامت کنبی یوه جهنما وی او هغه بہ دده کونا تپوسره لگیدلې وی او ونیلې بہ شی چہ دافلانکی ځوی د فلانکی غدار دی^(۳) په دی کنبی حکمت دا دی چہ دا غداري خو پټه وی خلق دی نه خبریږی نه په دی وجه بہ د قیامت پہ ورځ علم او جهنما جوړه شی چہ د غدار د غدارنی اعلان بہ کوی.

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ	أَنْ يَهْدِيَهُ	يَشْرَحْ صَدْرَهُ	لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ
پس هغه چاته چی اراده اوکړی اللہ اچی هدایت اوکړی هغه تہ نو پرانزی سینه دھغه ادپاره داسلام او هغه چاته (حقیقت دادي) چی اللہ د چا د هدایت اراده اوکړی نوداسلام تعلیم تہ دھغه سینه پرانیزی او څوک چی			
يُرِدُّ	أَنْ يُضِلَّهُ	يَجْعَلَ	صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
چی اراده اوکړی اللہ اچی بی لاری کړی هغه لره نوگرځوی سینه دھغه تنگه بنده			
گمراه کول غواړی نود هغه سینه دا شان لنډه تنگه کړی چی اسلام قبلول ورته داسې ښکار			
كَأَنَّمَا يَصْعَدُ	فِي السَّمَاءِ	كَذَلِكَ	يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ
لکه چی خیري هغه اډه اسمان کنبی دارنگی مقرروی اللہ پلیتی اډه هغه کسانو باندی			
لکه چی اسمان تہ خیري دغه شان اللہ ﷻ پلیتی په هغه کسانو باندی گرځوی			
لَا يُؤْمِنُونَ			
چی ایمان نه راوړی			
چہ ایمان نه راوړی			

(۱) احمد: ۵/۴۰، حاکم: ۸۶/۴، مسند الطیالسی: ۶۵۸.

(۲) غافر: ۶۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب ما یذعی الناس بابانهم: ۱۷۸۶، صحیح مسلم: ۱۷۳۶، ابن ماجه: ۲۸۷۲، ابن حبان: ۷۳۴۱، بیہقی: ۱۶۰/۹.

قوله تعالى: فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ

دشرح صدرنه څه مراد دي. - الله ﷻ فرماني چه چاته هغه هدايت كول غواړي نود اسلام د پاره د هغه زړه كولاو كړي يعنې د اسلام دين اختيارول دهغه دپاره آسان كړي نودا څيز علامت دي د دي خبرې چه دهغه په قسمت كښې خير ليكلي وو لكه چه فرماني د اسلام د پاره چه د چا زړه كولاوېږي نود الله ﷻ د طرف نه دهغه دپاره نور متعين كولې شي^(۱) او فرماني ليكن الله ﷻ ستاسو په زړه كښې د ايمان مينه واچوله چه ستاسو د زړونو د پياوړتيا دريغه ده. د كفر فسق او عصيان نه ستاسو په زړونو كښې نفرت اچولې دي. هم داسې خلق رشد او هدايت ته رسيدلې دي^(۲) حضرت ابن عباس ؓ د دي آيت باره كښې فرمايلي الله ﷻ توحيد او ايمان قبلولو د پاره د هغه په زړه كښې وسعت وركوي^(۳) ابو مالك ؓ او اكثر ونيلى دي چه هم دغه خبره ډيره ښكاره او ثابته ده. د ابو جعفر ؓ نه روايت دي چه د حضور ﷺ نه تپوس او كړې شو چه كوم سرې زيرك او دانا دي نو حضور ﷺ او فرمايل هغه څوك چه ډير مرگ يادوي او څوك چه د ټولونه زيات د مرگ نه پس حالاتود پاره خپل ځان تيارونكي وي. اود نبى كريم ﷺ نه د دي آيت باره كښې تپوس او كړې شو. خلقو ونيلى چه يا رسول الله ﷺ! شرح صدر څه څيز دي نو وني فرمايل يو نور دي چه په زړه كښې اچولې شي په څه سره چه زړه كولاوېږي او وسيع كيږي. يعنې په انسان كښې زړه تنگې باقى نه پاتې كيږي. خلقو او ونيلى چه مونږ به داڅيز څنگه او پيژنو چه ده ته شرح صدر حاصل شويده؟ نو حضور ﷺ او فرمايل چه د دي خبرې پته به داسې معلومېږي چه څوك د آخرت د كور طرف ته ډير مانله شوې دي اود دنيا د خبرو نه څومره لرې دي اود مرگ راتلونو اول خپل ځان د مرگ د پاره څومره تيار ساتي.^(۴)

دسينې دتنكوالى مطلب: دالله ﷻ ارشاد دي ﴿وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا﴾ څوك چه هغه گمراه كول غواړي دهغه زړه ډير تنگ كړي. ضيق لفظ دضادپه فتح اويا په سكون سره دي او اكثر خلق د ياء تشديد اويا په كسرې سره گرځوي. دادواړه لغتونه (هَيْن) او (هَيْن) دي اولفظ (حَرَجٌ) بعبضودحا فتح او راء په كسره سره لوستلې دي او بل قراءت د حاء فتح اود راء فتح سره دي يعنې هغه داسې گمراه كيږي چه د هغه زړه لږ شان هم د هدايت د پاره نه كولاوېږي او په دي كښې ايمان لار نه پياوړوي. حضرت عمر ؓ د يو كليوال نه تپوس او كړو چه (حرجه) څه څيز دي؟ نو وني ونيلى چه هغه يوه ونه ده اود ونو په مينځ كښې ده نه څوك څاروي څرونكي هغې ته رسيدلې شي نه څه خناور اونه څه بل څيز. نو حضرت عمر ؓ او فرمايل چه دمنافقانو زړه هم داسې وي چه د خير د خبرې د هغې ته هډو رسيدل نه شي كيدلې. ابن عباس ؓ فرماني الله ﷻ دهغه په زړه باندې اسلام تنگوي ځكه چه اسلام يو وسيع څيز دي اود كافر زړه تنگ وي څنگه به هغې كښې ځاى شي. ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمُ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ يعنې د دين د قبلولو نه پس ستا په زړه كښې هيڅ تنگي باقى نه شي پاتې كيدې او الله ﷻ ستاسو په دين كښې هيڅ تنگي نه ده كيخودې. خو د منافق زړه په شك كښې اخته وي. د (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) اقرار اود خپل زړه د تنگي په سبب هغه هډو كولې نه شي. ايمان راوړل په هغه باندې دومره سخت وي لكه چه چا ته په آسمان باندې ختل سخت وي. لكه څنگه چه بنيادم آسمان ته نه شي ختلې دغه شان دتوحيد عقيدة دهغه په زړه كښې ځاى كيدې نه شي. اوزاعى ؓ واني د چا زړه چه الله ﷻ تنگ جوړ كړي وي هغه څنگه اسلام

^(۱) ۳۹ الزمر: ۲۲.

^(۲) ۴۹ الحجرات: ۷.

^(۳) الدر المنثور: ۳/۳۵۶.

^(۴) (الطبري: ۱۲/۱۰۰، الاسماء والصفات: ۱/۲۵۷).

راورلے شی۔ دایو مثال دے چہ د کافر دزہ متعلق نی ونیلے دے چہ ایمان د ہفہ زہہ تہ ورختل دومرہ گران دی لکہ چہ خوک آسمان تہ او خیرے اوہ آسمان باندے ختل ممکن نہ دی دغہ شان د دے کافر ایمان راورل ممکن نہ دی۔ بیا ارشاد کیرے خنگہ چہ دہفہ زہہ تنگ کرے شو دغہ شان شیطان اللہ پہ ہفہ باندے مسلط کوی او د اللہ د لارے نہ ہفہ اروی۔ ابن عباس ؓ فرمائی (رجس) معنی شیطان او ہر ہفہ خیز پہ کوم کنبے چہ خہ خیر نہ وی او عذاب وی۔

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۖ قَدْ فَصَّلْنَا
اودا لارہ درب ستادہ نیغہ اپہ تحقیق سرہ واضحہ بیان کرے دی مونہ
ادا ستا درب خودلی شوے نیغہ لارہ دہ بیشکہ مونہ نصیحت قبلونکو خلقو تہ
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ۝ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ
آیتونہ دپارہ دہفہ قوم اچی نصیحت قبلوی دے دہغوی دپارہ کورد سلامتیا پہ نزدرب دہغوی
خپلی نبی پہ تفصیل سرہ بیان کرے دی دوی دپارہ د خپل رب سرہ د سلامتیا کور (جنت) دے
وَهُوَ وَلِيُّهُمْ يَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
اوہفہ دوست دہغوی دے پہ سبب دہغی عمل اچی وو ہغوی اچی کوڑ بہ نی
اوددوی د نیک عمل پہ وجہ اللہ ددوی ملگری دے

قوله تعالى: لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ
قرآن پاک صراط مستقیم او جنت د سلامتئی کوردے۔ اللہ چہ کلہ نی ددے گمراہانو ذکر او کرونو اوس د دین او ہدایت شرف بنائی او فرمانی ستاسود رب لاردغہ نیغہ لارہ۔ (مستقما) بنا بر حال منصوب دے۔ یعنی دا دین ای محمد ﷺ چہ مونہ تاتہ درکری دے دا د دے وحی پہ ذریعہ دے کوم تہ چہ قرآن وانی اوہم دغہ صراط مستقیم دے۔ لکہ چہ حضرت علی ؓ دقرآن پہ تعریف کنبے فرمانی ہفہ صراط مستقیم دے جبل اللہ المتین دے، ذکر حکیم دے۔ (او مونہ د قرآن آیاتونہ دیر پہ تفصیل او وضاحت سرہ پیش کرنی دے اودے نہ ہفہ خلق فائدہ اوچتولی شی چاتہ چہ عقل او فراست حاصل وی چہ د اللہ او دہفہ د رسول ﷺ پہ خبر و کنبے نیاز مندانه غور او فکر کوی اود پوہیدلو کوشش کوی۔ د ہغوی د پارہ د قیامت پہ ورخ جنت دارالسلام دے۔ جنت تہ د دارالسلام نوم پہ دے وجہ ورکری شو لکہ خنگہ چہ د سلامتئی پہ لار دلته روان دی د قیامت پہ ورخ بہ ہم د سلامتئی کور ہغوی تہ ملاویری۔ اللہ د ہغوی حافظ ناصر او موید دے خکہ چہ ہغوی بہ نیک عمل کولو۔

وَيَوْمَ جَمِيعًا يَبْعَثُ الْجَنِّ قَدْ اسْتَكْبَرْتُمْ
چی جمع بہ کرے دا خلق تول اچی اے دلی دپیریانو پہ تحقیق سرہ اذیر بی لارے کرے دی تاسو
اللہ تول مخلوق راجمع کرے نوپیرانوتہ بہ اووانی اچی ائی دپیریانو دلی تاسو خود انسانانو دیر خلق گمراہ کرے وو
مِّنَ الْإِنسِ وَقَالَ أَوْلِيُوهُمْ مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ
دانسانونہ او اوہ وانی دوستان دہغوی دانسانونہ اے بہ زمونہ فائدہ واغستلہ خینوز مونہ خینونورو باندی
اوہ انسانانو کنبے چہ خوک دپیریانو ملگری وی ہغوی تہ بہ اووانی ائی زمونہ ربہ مونہ دیوبل نہ نہ فائدے اختی وی

وَبَلَّغْنَا	أَجَلَنَا	الَّذِي أَجَّلْتَ	لَنَا	قَالَ النَّارُ
اور سیدو مونہ نیتی زمونہ ہفہ اچی مقرر کری وہ تا دپارہ زمونہ اوبہ وانی (اللہ) اور	اوس خوہفہ نیتی تہ اور سیدو اچی تا زمونہ دپارہ مقرر کری وہ اللہ ﷻ بہ ورتہ اووانی اچی خنی	مَثُولُكُمْ	خَلِيدِينَ	فِيهَا إِلَّا مَا
خانی دی ستاسو ہمیشہ بہ اوسنی (تاسو) پہ ہفہ کبھی مگر ہفہ اچی اوغواپی اللہ بیشکہ	ستاسو دتولو خانی دوزخ دی ہمیشہ پہ ہفہ کبھی اوسیری مگر ہفہ اچی د اللہ ﷻ خویش شی نومعاف بہ کری	رَبِّكَ	حَكِيمٌ	عَلِيمٌ
رب ستا دحکمت خاوند دی اوبوہہ دی	بیشکہ ستار دحکمتو خاوند اوبوہہ دی			

قوله تعالى: رَبَّنَا اسْمِمْ بَعْضًا بِبَعْضٍ

دانسان اوپیروی دیوبل نہ فائدہ اوچتول اودہغی انجام:- ارشاد دی چہ ای محمد ﷺ! ہفہ ورخ یادہ کرہ چہ کلہ اللہ ﷻ دہغہ پیریانو او شیطانانو اود ہغوی انسانی اولیاؤ د کومو چہ دوی پہ دنیا کبھی عبادت کولو اوہم ہغوی سرہ نی پناہ اخستلہ اود دنیا دتمتعاتوبارہ کبھی یوبل تہ وحی لیریلی دا یول بہ راجمع کری اوہغوی تہ بہ اوفرمانی چہ ای د پیریانو او شیطانانودلی تاسو انسانان دیر اوغولول۔ لکہ چہ فرمانی ای بنیادمو! ما تاسو نہ وعدہ نہ وہ اخستی چہ دشيطان عبادت مہ کوئی خکہ چہ ہفہ ستاسو سخت دبنمن دی او زما عبادت کوئی ہم دغہ صراط مستقیم دی۔ ای خلقو! تاسو کبھی دیری لوی دلی دی شیطانانوگمراہ کری دی، آیا اوس بہ ہم تاسوتہ عقل نہ راخی (۱) اودہغوی انسانی دوستان بہ وانی ای رہہ! بی شکہ ستا خبرہ صحیح دہ۔ مونہ کبھی ہریو دبل نہ نفع حاصلولہ۔ حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمانی چہ دا نفع وہ چہ شیطان بہ حکم ورکولو او دی نادان انسان بہ عمل کولو۔ ابن جریج رحمۃ اللہ علیہ وانی چہ د جہالت پہ زمانہ کبھی بہ یو سری سفرکولو او پہ یوہ وادنی کبھی بہ چرتہ غلط شو نو وئیل بہ نی چہ د دی وادنی د تولونہ د لوی پیری پناہ اخلم دا بہ وہ د دی خلقو نفع۔ نو د قیامت پہ ورخ بہ ہم د دی عذریش کوی۔ اود پیریانود انسانانونہ فائدہ اوچتول دادی چہ انسان بہ دہغوی تعظیم کولو اود ہغوی نہ بہ نی امداد غوبنتلو اود انسانانو نہ بہ ہغوی تہ عزت ملاویدلو نو ہغوی بہ وئیل چہ مونہ د پیریانو او انسانانو سرداران یو او تا چہ زمونہ دپارہ کوم وخت گرخولی وو ہفہ وعدی تہ مونہ اورسیدلو د دی نہ مراد مرگ دی

د الا ماشاء اللہ مطلب:- نو اللہ ﷻ بہ اوفرمانی اوس دوزخ ستاسو اوستاسو د دوستانو خای دی پہ کوم کبھی چہ بہ تاسو د ہمیشہ د پارہ ینی۔ بیا چہ اللہ ﷻ خہ غواپی کوی بہ۔ بعضی وانی چہ د استثناء معنی برزخ طرف تہ د رجوع کلودہ۔ او بعضی وانی چہ دامودہ د دنیا طرف تہ رد دی او بعضو ہفہ خبری کری د کومی بیان چہ بہ پہ سورة ہود کبھی راخی۔ کوم خای چہ اللہ ﷻ فرمائیلی چہ ہغوی بہ پہ دوزخ کبھی دہمیشہ د پارہ وی ترکومی چہ زمکہ او آسمان وی۔ اوکہ دی نہ علاوہ خہ بل خہ اوغواپی نودہغہ مرضی دہ او ہفہ خو چہ کومہ ارادہ کوی خپلہ ارادہ پہ عمل کبھی د راوستلو حق لری (۲) دی آیت تفسیر پہ دی آیت سرہ کیپی چہ دوزخ ستاسو خای دی پہ کوم کبھی چہ بہ د ہمیشہ د پارہ ینی

(۱) ۳۶ ینین: ۶۲-۶۳

(۲) ۶۰ الانعام: ۱۰۷

مکر ہفہ چہ خہ اللہ ﷻ او غواری۔ دا یوداسی ایت دی چہ چاتہ ہم دا سزاوار نہ دی کہ د اللہ ﷻ د مخلوق بارہ کنبی پہ اللہ ﷻ باندی خہ حکم اولگوی او خوک جنتی یا دوزخی او گر خوی۔

وَكَذَلِكَ نُؤَيِّنُ لِبَعْضِ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

او ہمدارنگی ا دوستان بہ کرو مونہ اخینی ظالمان پہ خینواپہ سبب دہغی کارونواچی ووغوی اچی کول بہ نی اودغہ شان بہ مونہ بعضی ظالمان د بعضی نوروسرہ دخیلو عملونو پہ وجہ ملگری کرو

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ نُؤَيِّنُ لِبَعْضِ الظَّالِمِينَ بَعْضًا

ظالم د ظالمانو موئن دمومنانو دوست دی: اللہ ﷻ خلقوتہ چہ خوک یو شان اعمال لری پہ خپل مینخ کنبی دوستان جوړوی۔ نومومن دوست دی دمومن کہ ہفہ ہرخای کنبی وی اوہر خنگہ وی او کافر دوست دی د کافر کہ ہفہ ہرچرتہ وی اود ہرذات اونسب والاوی۔ ایمان د خواہشاتو او بنکاراو خیزونو نوم نہ دی۔ مالک بن دینار رحمۃ اللہ علیہ و نیلی دی چہ مایہ زبور کنبی لوستلی دی چہ اللہ ﷻ فرمائی چہ زہ بہ د منافقانو بدلہ ہم د منافقانو بہ ذریعہ اخلم او بیا دہغی نہ پس دتولو منافقانو نہ اودا پہ قرآن کنبی ہم دی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی چہ مونہ دغہ شان یو ظالم د بل ظالم دوست جوړوی یعنی د پیریانو ظالمان د انسانو ظالمانو دوستان جوړوی او چہ خوک د اللہ ﷻ ذکر نہ غافل شی نومونہ بہ ہفہ باندی یو شیطان مقرر کرو او ہفہ ہمیشہ د پارہ ہفہ سرہ وی^(۱)

د ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ پہ یو مرفوع حدیث کنبی روایت دی چا چہ د ظالم امداد او کرو نو ہم ہفہ مونہ پہ ہفہ باندی مسلط کوو^(۲) د حدیث غریب دی۔ یو شاعر و نیلی دی چہ یو لاس داسی نشته چہ د ہفہ د پاسہ د اللہ ﷻ لاس نہ وی او خوک ظالم داسی نشته چہ د ہفہ بل ظالم سرہ معاملہ نہ وی۔ د آیت مبارک معنی دا شوه چہ خنگہ مونہ د دی نقصان موندونکو انسانانو دوستان ہغوی غولونکی پیران شیطانان جوړ کړل دغہ شان د ظالمانو بعضی د بعضو دوست جوړوی او بعضی پہ بعضو باندی ہلاک کوو او مونہ دہغوی د ظلم سرکشنی او بغاوت بدلہ د بعضو نہ بعضو لہ ورکوو۔

يَمْعَشِرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ الْكُمِّيَاتُكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقْضُونَ

ای دلی د پیریانو | اود انسانانو | ایا ندو وراغلی تاسو ته | رسولان | ستاسو نہ | اچی لوستل

انہی د انسانانو او پیریانو دلو آیتاسو ته ستاسو نہ پیغمبران نہ ووراغلی | بیانول بہ نی

عَلَيْكُمْ آيَتِي وَيُنْذِرُوكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا

بہ نی زما ایتونہ درتہ | او یرولی نی | تاسو | د ملاقاتہ | دورخی ستاسو نہ | اچی دادہ | نواوبہ وائی ہغوی

پہ تاسو باندی | ایتونہ زما | او تاسو بہ نی دن ورخی د ملاقات نہ یرولی | ہغوی بہ اووانی

شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

گواہی کوو مونہ | پہ خانو نو خپلو باندی | او بہ دوکہ کنبی اچولی دی دوی لہ | ژوند د دنیا

چی مونہ پہ خپلو خانو نو گواہی کوو | نن ورخ خودوی د دنیا ژوند پہ دوکہ کنبی اچولی دی

(۱) ۴۳ الزخرف: ۳۶.

(۲) تاریخ دمشق لابن عساکر: ۳/۳۶

وَشَهِدُوا	عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ	أَنَّهُمْ	كَانُوا	كَافِرِينَ
او گواہی بہ اوکری ہغوی! بہ خانو نو خپلو باندې	چی بیشکہ ہغوی! وو	گافران		
خو بہ دغه ورځ بہ په خپلو خانو نو پخپله گواہی کوی چې دوی کافران وو				

قوله تعالى: يَوْمَ تُنْفَخُ الْأَشْفَادُ مِنَ الْأَنْفُسِ وَتُكَفَّرُ عَنْهُمْ رُوَاهُ

د پیرانو یو پیغمبری نه ده راغلي: د قیامت په ورځ به کافران د کفر اقرار کوی. الله جل و علاه دلته کافرانو پیرانو او انسانانو له تنبیه وړ کوی چه مونږ به د قیامت په ورځ دهغوی نه تپوس کوو چه آیاز مونږ رسولانو تاسو سره د نبوت حق ادا کړې وو. دا د تپوس طریقه ده چه دخپلې خبرې ثابتولو د پاره اختیارولې شی. یعنی ای پیرانو او انسانانو تاسو کښې رسول نه ووراغلي رسولان صرف په انسانانو کښې پیدا شوی پیرانو کښې نه دی. ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه رسول صرف په بنیادمو کښې وی او په پیرانو کښې صرف ویرونکی وی چه د الله جل و علاه د عذاب نه ویروول کوی. د ابن مزاحم خیال دی چه په پیرانو کښې هم رسول وی او په خپله دعوی کښې هم د دې آیت نه دلیل راوړی. خو په دې خبره غور پکار دی ځکه چه دا څه یقینی خبره نه ده که چرته هم په یو آیت کښې د دې څیز صراحت نشته د زیات نه زیات احتمال دی چه عدم تصریح آیت ربانی نه دا دلیل دی چه فرمائی ﴿مَرْجِعُ الْبَغْضَاءِ إِلَيْنَا وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ فِيهِ لُحُوزٌ﴾ قیامی الآخرة کما ټکدلی. بیا فرمائی ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْفَادُ مِنَ الْأَنْفُسِ وَتُكَفَّرُ عَنْهُمْ رُوَاهُ﴾ او بنکاره خبره ده چه لو لو او مرجان په تریخ سمندر کښې دننه وی په خوږ سمندر کښې نه وی. لکه څنگه چه لو لو او مرجان خوږ او تریخ دواړو سمندرونو طرف ته منسوب کړو بالکل هم دغه شان نی رسولان دواړو انسانانو او پیرانو کښې شمیر کړل. ابن جریر رحمه الله هم بالکل دغه جواب وړکړې دی. اود دې خبرې دلیل چه رسول صرف په انسانانو کښې وی د الله جل و علاه دا قول دی. ﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ﴾ الی قوله ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِيَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ اود ابراهیم رضی الله عنهما د ذکر سره متعلق د الله جل و علاه ارشاد ﴿وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ﴾ نو د ابراهیم رضی الله عنهما نه پس مونږ نبوت او کتاب دهغه اولاد کښې وگرځولو او څوک هم ددې خبرې قائل نه دی چه د حضرت ابراهیم رضی الله عنهما نه وړاندې نبوت په پیرانو کښې وو اود هغوی د مبعوث کیدونه پس منقطع شو. غرض دا چه په پیرانو کښې د نبوت ثبوت نه د ابراهیم رضی الله عنهما نه وړاندې ثابت دی او نه د هغه نه پس. او فرمائی چه تانه اول مونږ کوم رسولان لیرلې وو هغوی هم خوراک کولو او په بازار کښې هم گرځیدل راگرځیدل هم. او فرمائی چه تانه وړاندې مونږ څومره رسولان لیرلې وو هغوی هم د دغه خلقو وطن دار وو (۱)

پیران په باب رسالت کښې د انسان تابع دی: او معلوم دی چه پیران په دې باب رسالت کښې د انسان تابعدار دی اود دې د پاره د پیرانو متعلق خبر ورکولو سره ارشاد دی چه د پیرانو یوه ډله مونږ ستا طرف ته راوگرځوله چه هغوی قرآن اوری او کله په مجلس کښې حاضر وی نو وائی چه چپ شنی چه واورې او چه کله قرآن ختم شی نو خپل قوم طرف ته لارشی او د الله جل و علاه نه هغوی او وروړی. او وائی چه ای قومه مونږ یو کتاب اوریدلې چه د موسی رضی الله عنهما نه پس نازل شوې او چه د توریت تصدیق کوی او د حق خبرو اوصراط مستقیم طرف ته هدایت کوی. ای خلقو د الله جل و علاه طرف ته رابلونکی ته لبیک او واینی په هغه باندې ایمان راوړنی الله جل و علاه به ستاسو گناهونه معاف کړی او د سخت عذاب نه به تاسو له خلاصی درکړی. او که چا د الله جل و علاه داعی ته لبیک اونه ونیل او کافر پاتې شو نو هغه به الله جل و علاه څه عاجز نه کړې شی اود الله جل و علاه نه علاوه بل هیڅ څوک دهغه ولی نه شی کیدی. داسې خلق به په لویه

گمراہنی کبھی وی (۱) د ترمذی رحمہ اللہ حدیث دی ہے حضور ﷺ د سورت رحمن تلاوت اوفرمانیلو او پہ دے کبھی دا آیت اولوستلو (سَقَرُ لَكُمْ آيَةُ الْفُتْنِ) او وئی فرمانیل چہ ای دانسانانو اوپیریانو دلہی آیا تاسو تہ د اللہ ﷻ رسول نہ وو راغلی چہ زما آیاتونہ بہ نی تاسو تہ لوستل او اورول اود نن ورخی د ملاقات نہ نی تاسو خبر کړې وئی نو هغوی بہ وائی چہ مونږ اقرار کوو چہ ستا رسولانو خپل تبلیغ مونږ تہ رسولی او مونږ نی ستا د ملاقات نہ ویرولې وو او دانی ہم خودلې وو چہ دا د نن ورخ بہ خامخا راخی. او فرمانی د دنیا ژوند هغوی بہ دھوکہ کبھی اختہ کړې وو. هغوی د دنیا پہ ژوند کبھی د افراط او تفريط یعنی پہ کمی زیاتی کبھی اختہ شوې وو اود رسولانو تکذیب او د معجزاتو مخالف باندې هلاک شو ځکہ چہ د دنیا ژوند عیش او عشرت زیب او زینت او شہوتونو کبھی راگیرشوی وو او د قیامت پہ ورخ بہ هغوی پخپله پخپل نفسونو باندې گواہی ورکوی چہ مونږ انکاریان یعنی کافر وو.

ذٰلِكَ	اَنْ لَّمْ يَكُنْ	رَبُّكَ مُهْلِكَ	الْقُرٰى	يُظْلِمُ
داگواہی ځکہ اخلی چی ثابتہ شی	چی نہ دے	ارب ستا هلاکونکي	دکلو	پہ ظلم سره
دا ځکہ (چی معلومه شی)	چی ستا رب د کلی خلق پہ	ظلم سره نہ هلاکوی پہ داسی حال کبھی چہ		
وَاٰهْلُهَا	غٰفِلُوْنَ ۝	وَلِكُلِّ	دَرَجَتٍ	مِمَّا
او حال دا چی اوسیدونکی	دهغی ناخبره وی	اوهر یولره	درجی دی	دهغه عمل نہ
دهغی اوسیدونکی غافل وی	اوهر چا تہ بہ دخپل عمل مطابق درجی		
عَمِلُوْا	وَمَا	رَبُّكَ	يَغٰفِلُ	عَمَّا
چی کړې وی هغوی اونه دے	رب ستا	ناخبره	ادهغه عمل نہ	چی کوی نی هغوی
ورکولې شی	اوستار ب ددوی دعملونو نہ بی خبره نہ دے			

قوله تعالى: ذٰلِكَ اَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى

پہ یو ځای باندې عذاب د اتمام حجت نہ پس راخی: - اللہ ﷻ فرمانی چہ داسی نہ کیږی چہ ستا رب کلی هلاک کړی او پہ ظلم باندې هلاک کړی پہ داسی حالت کبھی چہ هغه خلق بالکل پہ غفلت کبھی وی. نہ بلکه رسولان مو اولیرل او کتابونه مو نازل کړل اود پیریانو او انسانانو عذرونه مو ختم کړل دے د پاره چہ څوک پہ ظلم سره اونه نیولې شی او هغه تہ د توحید دعوت نہ وی رسیدلې. مونږ د خلقو هیڅ عذر باقی پرینخودو او که مونږ پہ قومونو باندې عذاب لیرلې هم دے نو د رسولانو لیرلو نہ پس او د حجت د پوره کولونه پس لکه چہ فرمانی چہ یو کلی داسی نہ دے چرته چہ مونږ څوک ویرونکې رسول د خپل طرف تہ نہ وی لیرلې. او فرمانی چہ په هر قوم کبھی خپل رسول لیرلې دے چہ هم د اللہ ﷻ عبادت کونی اود شیطان نہ بچ شنی لکه چہ فرمانی مونږ کله هم په چا باندې عذاب نازلونکې نہ یوترکومی چہ هغوی تہ رسول اونه لیرو (۲) او فرمانی چہ کله په دوزخ کبھی خلق ورغوفه کړې شی نو دهغی مقررې فربتې به تپوس کوی چہ آیا څوک د اللہ ﷻ ویرونکې تاسوله نہ وو راغلی؟ هغوی بہ وائی چہ او ضرور راغلی وو خو مونږ هغوی دروغ گنرلې وو (۳) ددې موضوع متعلق ډیر آیاتونه دی.

(۱) ۴۶ الاحقاف: ۲۹، ۳۲.

(۲) ۱۷ الاسراء: ۱۵.

(۳) ۶۷ الملك: ۸-۹.

پہ بظلم کنبی دوه احتمالہ: امام ابو جعفر علیہ السلام فرمائی چہ دالہ علیہ السلام قول دی (بظلم) ددوو وجودو احتمال لری. یو خوداچہ دا خبرہ پہ دی وجہ دہ چہ دالہ علیہ السلام داطریقہ نہ دہ چہ یو قوم دہغوی د شرک پہ وجہ داسی ہلاک کری چہ ہغوی تہ د خپل شرک خبر ہم نہ وی یعنی ہغہ پہ عذاب ورکولو کنبی کله ہم تیزی نہ کوی ترکومی پوری چہ ہغوی تہ رسول اونه لیری چہ پہ عذاب باندی خبر کری اود اللہ جل جلالہ حجت پورہ کری اود آخرت د عذاب دورخی نہ نی اونه ویروی. کہ ہغہ خوک پہ غفلت کنبی رانیول نوونیل بہ نی چہ مونہ لہ خو خوک بشیر اونذیر نہ وو راغلی (۱) اودونمہ وجہ داچہ اللہ جل جلالہ فرمائی چہ ہغہ دوی بغیر د خبرولونہ اود رسولانو اوایاتونوسرہ دنصیحت کولونہ بغیر ہلاک کوی نہ گنی نوپہ ہغہ باندی بہ ظلم کول لازم راتلل او اللہ جل جلالہ خو پخپلو بندیگانوباندی ظلم نہ کوی. دی نہ پس ابو جعفر علیہ السلام ہم رومنی وجہی تہ ترجیح ورکوی او پہ دی کنبی ہیخ شک نشته چہ ہم دغہ وجہ قوی او غورہ دہ. واللہ اعلم. درجی پہ قدر د عملونو دی: د اللہ جل جلالہ ارشاد دی (وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِّمَّا عَمِلُوا) یعنی دهرنیک او بدعمل کونکی دعمل پہ لحاظ ډیری مرتبی او منزلونہ دی چہ د چا څنگہ عمل دی دہغی نتیجی پوری ہغہ رسوی. کہ عمل دخیر وی نو نتیجہ د خیر پوری او کہ عمل بد وی نو نتیجہ د بدی پوری. او دا ہم احتمال دی چہ دا مطلب وی چہ ددی کافرانو پیریانو او انسانانو ډیری درجی دی اود هرکافر دپارہ دہغہ د حسب او گناہ درجی او منزل دی. لکہ چہ فرمائی دہریو دپارہ دوه چنده او دري چنده عذاب دی اوفرمانی چہ کومو خلقو کفر اوکړو اود اللہ جل جلالہ د لاری مستقیم طرف تہ نور راتلونکی خلق نی منع کړل مونہ بہ پہ عذاب باندی عذاب د ہغوی دپارہ زیاتوو. ځکہ چہ ہغوی پخپلہ ہم کفر کولو او خلق نی ہم د گفر پہ لار راوستل اوفساد بہ نی خورولو. او اللہ جل جلالہ خو دعمل کونکی د عمل نہ غافل نہ دی. دا خلق د اللہ جل جلالہ پہ علم کنبی دی کله چہ دوی د ہغہ طرف تہ واپس کیږی نو دوی بہ سزا سرہ مخ کیږی. (۲)

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ	ذُو الرَّحْمَةِ ط	إِنْ يَشَاءُ	يُذْهِبْكُمْ	وَيَسْتَخْلِفْ
اورب ستا بي نیاز دي خاوند درحمت دي که هغه غواړي نولري به کړي تاسو او خليفه گان به کړي				
او بيشکه ستار ب بي پرواه دي اود رحمتونو خاوند دي که هغه او غواړي نو تاسو به فنا کړي او ستاسونه				
مِنْ بَعْدِكُمْ	مَا يَشَاءُ	كَمَا أَنْشَأَكُمْ	مِنْ ذُرِّيَّةٍ	
روستو ستاسونه هغه خوک چي غواړي هغه که څنگه چي هغه پيدا کړي بي تاسو دا ولاده				
پس چي څوک خوښوي هغوی به ستاسو په ځاني راولي که څنگه چي بي تاسو د بل				
قَوْمٍ آخِرِينَ ط	إِنْ	مَا تُوْعَدُونَ	لَا	
د قوم بل نه بيشکه هغه څيز چي ستاسو سره بي وعده کيږي خامخا راتلونکي دي				
قوم دنسل نه پيدا کړي بي تاسو سره چي د کوم څيز وعده شوې ده هغه يقيني طور راتلونکي دي				
وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ط	قُلْ	يَقُومُ	اعْمَلُوا	عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ
اونه بي تاسو عاجزه کونکي او وایه اے قومہ زما عمل کوي تاسو په ځاني خپل باندی				
او تاسو الله <small>جل جلالہ</small> نشي عاجز کولي او وایه چي اني زما قومہ پخپله طريقه عمل کوي				

۱ ۵ المائدہ: ۱۹.

۲ ۱۶ التحل: ۸۸.

إِنِّي	عَامِلٌ	فَسَوْفَ	تَعْلَمُونَ	مَنْ	تَكُونُ
بیشک زہ	اہم عمل کونکے	یم	نو دیر زربہ	معلوم شی	تاسو ته
اوزه	ہم پخپلہ طریقہ	عمل کوم	ا زربہ	درتہ معلومہ	شی چي د چا دپارہ به
لَهُ	عَاقِبَةُ الدَّارِ	إِنَّهُ	لَا يُفْلِحُ	الظَّالِمُونَ	
هغه لره	انجام	داخرت	بیشکد شان دادي	ا چي نشي موندلي خلاصي	ظالمان
بنه	انجام د اخرت وي	بیشکد چي کوم خلق ظالمان دي	هغوي هيچري خلاصي نشي موندي	

قوله تعالى: وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ

الله ﷻ دټول مخلوق نه بي نيازه دي. ارشاد دي اي محمد ﷺ استا رب دټول مخلوق نه د ټولو وجوهاتو نه غني دي په ټولو حالاتو کښې ټول دهغه محتاج دي. دي نه علاوه هغه رحيم او کریم هم دي لکه چه فرماني (إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ) که ته دهغه د اوامرو او نواهي مخالفت او کړې نوکه هغه او غواړي نو تابه هلاک او تباه برباد کړي او بيا چه کوم قوم غواړي ستاسو په ځاي به ئي آباد کړي دي د پاره چه دا دوئم قوم دهغه حکم منونکي شي. لکه څنگه چه الله ﷻ تاسو د يو بل قوم د اولاد نه پيدا کړي. هغه په دي خبره باندي قادر دي او هغه ته دا کار آسان دي لکه څنگه چه هغه اولني قرون هلاک کړل او بيا نې روستوني قومونه راوستل او آباد نې کړل. دغه شان دا قوم تباه کول او بل قوم راوستلو باندي قادر دي (۱) او فرماني اي خلقو تاسو د الله ﷻ محتاج يني دهغه فقيران يني غني او حميد صرف الله ﷻ دي که هغه غواړي نو تاسو به فنا کړي او يوبل مخلوق به پيدا کړي او دا په الله ﷻ باندي گران نه دي. (۲) الله ﷻ فرماني که تاسو دهغه نه مخ اړوي نو ستاسو په ځاي به نور قومونه بدل کړي او بيا به ستاسو ذکر هم باقي پاتي نه شي. ابان بن عثمان د دي آيت متعلق ليکي چه ذريت يعني اولاد اصل ته هم وائي او ذريت نسل ته هم وائي

الله ﷻ لره څوک هم نشي عاجز کولې: او د الله ﷻ ارشاد (إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ) يعني اي محمد ﷺ! هغوي ته خبر ورکړه چه د امر معاد سره متعلق دکومې خبرې هغوي سره وعده کړې ده هغه به خامخا کيږي. تاسو الله ﷻ عاجز کولې نه شي هغه خو په دي خبره باندي قادر دي چه تاسو بيا راژوندي کړي که تاسو خاورې شوې ولي نه ئي او ستاسو هډوکي سخاشوي ولي نه وي. نبي کریم ﷺ فرماني اي بنياد مه! که ته پوهه لرې نو خپل ځان په مړو کښې شمير کړه. په الله ﷻ قسم د کومې خبرې چه تاسو سره وعده کړې ده هغه خبره خو به کيږي. تاسو په دي غالب راتلې نه شني او دي نه بچ کيدې نه شني. (۳) اخري فتح او غلبه به د مسلمانانو وي: بياني فرماني چه اي خلقو! تاسو په خپل ځاي عمل کوئ او زه پخپل ځاي کوم او دا خبره به تاسو ډير زر د نژدې نه او وينئ. دا ډير سخت وعيد او زبردست تهديد دي. يعني که گمان کوئ چه تاسو په صحيح لار ئي نو هم په دغه ځني او زه هم په خپله خونبه او لار ځم. لکه چه فرماني ايمان نه راوړونکو ته اووايه چه تاسو هم خپله کوئ او زه هم خپله کوم. تاسو هم زما انتظار کوئ او زه هم ستاسو انتظار کوم (۴) نژدې به تاسو ته معلومه شي چه د عاقبت بنسټگره د چا د پاره ده. ياد ساتي ظالمان به چري هم خلاصې نه بيا مومي. الله ﷻ خپل رسول ﷺ سره کړې وعده پوره

(۱) النساء: ۱۳۳.

(۲) ابراهيم: ۱۵-۱۶.

(۳) شعب الايمان: ۱۰۵۶۴، حليه الاولياء: ۹۱/۶، قصر الامل لابن ابي الدنيا: ۱/۲/۱.

(۴) اهود: ۱۲۱.

کړه دهغه دپاره ئی بې شمیره ښارونه فتحه کړل هغه ئی په ملکونو باندې قابض او متصرف جوړ کړ او مخالفت کونکی ئی سرد لاندې راگزار کړل. مکه ئی د نبی کریم ﷺ د پاره فتحه کړه او په ټولو مکې والا باندې ئی هغه غالب کړو او په ټول جزیره عرب باندې ئی دهغه حکم نافذ کړو او دغه شان په یمن او بحرین کښې هم. او پخپله هم دهغه په ژوند کښې دا هرڅه اوشو. اود حضور ﷺ د وفات نه پس د خلفاء راشدین رضی الله عنهم اجمعین په زمانه کښې امصار او اقالیم هم فتح شو. لکه چه فرمائی چه الله ﷻ لیکلی دی چه زه او زما رسول به غالب راځی الله ﷻ قوی او عزیز دی. (۱)

الله ﷻ دخپل نبی ﷺ او مؤمنانو مدد کوی. - او فرمائی چه مونږ به دخپلو رسولانو په دنیا کښې هم او آخرت کښې هم امداد کوو په کومه ورځ چه په ظالمانو ته د هغوی معذرت هیڅ فائده نه ورکوی. په هغوی لعنت دې او دوزخ د هغوی ځای دې. (۲) او فرمائی چه وړاندې ذکر شوی زیور کښې لیکلی وو چه زمونږ د زمکې وارثان به زمونږ نیکان بنديگان وی (۳) اود رسولانو متعلق خبر ورکولې شی چه مونږ رسولانو ته وحی لېږلې وه چه دا کافران ظالمان به مونږ هلاک کړو او بیا به په دنیا کښې مونږ تاسو خلق آباد کړو. دا زمونږ مهربانی د هغه خلقو د پاره ده څوک چه مونږ نه ویرېږی. او فرمائی چه ستاسو ایماندارانو او صالحانوسره الله ﷻ وعده کوی چه په زمکه کښې به الله ﷻ هغوی خپل خلیفگان جوړوی. لکه څنگه چه ئی د هغوی نه وړاندې خلق خپل خلیفه گان جوړ کړی وو او چه کوم دین هغه خوښ کړې وو په هغې باندې به هغوی روان کړی او د ویرې نه پس به د هغوی ژوند په امن سره بدل کړی ځکه چه هغوی زما عبادت کوی او شرک نه کوی (۴) او الله ﷻ امت محمدیه ﷺ ته هم په دې سرفرازی سره خاص امتیاز وربښلې دې د هغه اول او آخر کښې شکر دې.

وَجَعَلُوا	لِلّٰهِ	مِمَّا	ذَرَأَ	مِنَ الْحَرْثِ	وَالْأَنْعَامِ
او مقرر کړی ده دوی الله لره	ادهغې نه اچي پيدا کړی دی هغه	د فصلونو نه	اود څاروونو نه		
اود دوی دالله ﷻ دپاره دهغه په	پيدا کړو	فصلونو	اود څاروونو کښې		
نَصِيبًا	فَقَالُوا	هَذَا	لِلّٰهِ	بِزَعْمِهِمْ	وَهَذَا
يوه حصه	نو وانی هغوی	دا حصه	الله لره ده	په گمان خپل سره	اودا حصه
يوه حصه مقرر کړې ده	نو پخپل گمان کښې وانی چې	دا يوه حصه دالله ﷻ شوه	اودا يوه حصه		
لِشْرَكَائِنَا	فَمَا	كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ	فَلَا يَصِلُ		
دپاره دشریکانو زمونږه ده	نو هغه حصه	چي وی دپاره دشریکانو د هغوی	پس نه رسیږی		
زمونږ دشریکانو شوه	نوبیا چې کومه حصه	نې شریکانو دپاره مقرر کړې وی	نو هغه هیچرې		
إِلَى اللَّهِ	وَمَا	كَانَ لِلّٰهِ	فَهُوَ	يَصِلُ	إِلَى شُرَكَائِهِمْ
الله ته	او هغه حصه	چي وی دپاره دالله	نو هغه	رسيږی	شریکانو د هغوی ته
الله ﷻ ته نه رسی	او چې کومه ئی الله ﷻ دپاره مقرر کړې وی	نو هغه ددوی شریکانو ته رسی			

(۱) المجادلة: ۲۱.

(۲) غافر: ۵۱-۵۲.

(۳) الانبياء: ۱۰۵.

(۴) النور: ۲۴.

يَحْكُمُونَ ﴿٥٨﴾

مَا

ہغہ حکم اچی کوی نی ہغوی

دوی ٹومرہ خرابی فیصلی کوی

قوله تعالى: وَجَعَلُوا لِلَّهِ

مشرکانوبہ د اللہ سرہ د غیر اللہ حصہ ہم ویستلہ: دلته د اللہ ﷻ د طرف نہ مشرکان ملامت کولی شی چا چہ بدعتونہ شرک او کفر خور کرو اونور مخلوقات نی اللہ ﷻ سرہ شریک کرل حالانکہ دہر خیز خالق ہم دغہ یواللہ پاک دی۔ ددی دپارہ افرمائیلی شو چہ داخلق دفصل د پیداوار او خارودنسل نہ کوم چہ پیدا کیری نودہغی نہ خو یوہ حصہ د اللہ ﷻ د نوم اوباسی اودخپل غلط گمان پہ وجہ وانی چہ دا د اللہ ﷻ پہ نوم دی اودازمونہ د شربکانو پہ نوم دی خو چہ کوم دشریکانو د نوم دی ہغہ خود اللہ ﷻ د پارہ نہ خرچ کوی اوچہ کوم د اللہ ﷻ د نوم دی ہغہ د شریکانو پہ اغراضو کنبی خرچ کوی۔ ابن عباس ؓ ددی آیت پہ تفسیر کنبی فرمائیلی چہ دی درب دبنمنانو بہ کله دزمیندارنی یادباغونو کرکولو اویداوار اومیوی بہ حاصلیدی نودہغی نہ بہ نی خہ قدری حصہ د اللہ ﷻ د پارہ گرخولہ او خہ د بتانو پہ نوم۔ نو چہ کومہ حصہ بہ د بتانوپہ نوم وہ ہغہ بہ نی محفوظ کولہ اود اللہ ﷻ د نوم خہ حصہ پہ ہغی کنبی ورپیوخی یا خہ تکلیف وراورسی نوہغہ بہ نی دبتانوپہ حصہ کنبی شریکولہ اوکہ د بتانودمقرر شوی حصی نہ بہ اوبہ وراندی کیدی اوداللہ ﷻ حصی تہ بہ رسیدی نو وئیل بہ نی داخوزمونہ د بت دہ اود اللہ ﷻ د حصی میوہ یا پیداوار راپریوتلو یا بہ د بتانوحصہ کنبی یوخی کیدلہ نو وئیل بہ نی دا خود مستحقینو حصہ دہ او د بتانو پہ حصہ کنبی بہ نی یوخی کولہ اود اللہ ﷻ د پارہ بہ نی نہ ورکولہ اود اللہ ﷻ د حصی گرخولی شوی اوبہ بہ کہ وراندی کیدی او د بتانو دکرزمکہ بہ نی خروب کولہ نوداسی بہ نی کیدو تہ پریخودل اوہغہ بہ نی ہم د بتانودپارہ خاص کولہ۔ اوبحیرہ، سائبہ، حام او وصیلہ خناور بہ نی د بتانودپارہ مخصوص کول او دعوی بہ نی کولہ چہ د اللہ ﷻ د نزدیکت دپارہ مونہ دہغی نہ فائدہ حاصلول حرام گنرو۔ نو داپورتنی آیت ہم پہ دی مضمون رنرا اچوی۔ ابن زید ؓ فرمائی کہ داللہ ﷻ د نوم یو خناور بہ وواو ہغہ بہ دوی حلالولو نوداللہ ﷻ دنوم سرہ بہ نی دبتانونوم ہم اخستلو اوکہ د بتانو نوم بہ نی پہ ہغی باندی اخستی نہ وو او صرف د اللہ ﷻ نوم بہ نی اخستی وو نو دا حلالہ بہ نی نہ خورلہ اوکوم چہ دبتانودنوم خناور بہ وو ہغہ حلالولوپہ وخت کنبی بہ نی د اللہ ﷻ نوم نہ اخستلو او صرف دبتانونوم بہ نی اخستلودمشرکانوداتقسیم سراسر غلط وو۔ بیانی داآیت اولوستلو (سَاءَمَا يَحْكُمُونَ) یعنی د ہغوی خنگہ خراب تقسیم دی۔ اول خو پہ تقسیم کنبی ہغوی غلطی اوکرہ ددی دپارہ چہ اللہ ﷻ د ہر خیز رب دی اوخالق دی۔ اوبیا نی ہغہ فاسدتقسیم ہم پہ خپل خای قائم اونہ ساتلو بلکہ پہ ہغی کنبی نی ہم دظلم او ناانصافنی نہ کارواخستلو لکہ چہ وئی فرمائیل د اللہ ﷻ دپارہ خوصرف لونہہ گرخوی اودخپل خان دپارہ دخپل خوین کړی شوی حسب خامن گرخوی انسان دیر ناشکرہ دی (۱) اووئی فرمائیل ستاسودپارہ خامن اود اللہ ﷻ دپارہ لونہہ دا ستاسو خنگہ غلط تقسیم دی (۲)

لِكثِيرٍ

زَيْنٍ

وَكَذَلِكَ

اوہم دارنگی | بنانیستہ بنکارہ کړی دی | دپارہ ددیرو

| اودارنگ ددیرو مشرکانو پہ خیال کنبی ددوی

(۱) ۴۳ الزخرف: ۱۵

(۲) ۵۳ النجم: ۲۲

مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُزْوَغَهُمْ	
د مشرکانو وژل دا اولاد خپل شریکانو د هغوی دپاره ددې چې هلاک کړې هغوی	
وَلِيْلَيْسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ	
او دپاره ددې چې شکمن کړې په هغوی باندې دین د هغوی او که چرې اغوښتلې الله	
دين پرې ځکه وه کړې او که چرې الله ﷻ ته منظوره وې نو	
مَا فَعَلُوهُ قَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ	
نه به وکړې هغوی دا کارانو پر پرېده هغوی او هغه چې دروغ جوړوي	
داسې به نې نه کول نودوي پر پرېده چې پخپلو دروغو کښې پراته وي	

قوله تعالى: زَكَّنْ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ

د مفلستې د ويرې نه اولاد قتل كول: - الله ﷻ فرماني څنگه چه شيطانانو هغوی ته دا خبره خوبه اوخودله چه د الله ﷻ دپاره د بتانونه جدا يوه حصه اوگرخوئی دغه شان د غريبی د وجه نه خپل اولاد قتل كول اویا خپلې لونړه دسخرگنی درشتې دشرم نه ژوندی ښخول مستحسن جوړول. د هغوی شریکان شیطانونان دی چه هغوی ته مشوره ورکوي چه د مفلستې د ويرې نه خپل اولاد خښ کړنې يا خو به نې نیت هم د هلاک کولو وویا به نې دایو مذهبی خبره گنېله او دین په هغوی باندې شک من شوي وو لکه چه فرماني کله به ورته اوونیلې شو ستا لور پیدا شوه نو د هغه مخ به د خفگان نه تور شو شکل به نې وران کړو اود دغه شرم د وجه نه به د خلقو نه پتیدلو^(۱) اولکه چه فرماني څه جواب به ورکونی چه کله ژوندی لور خښه کړې شوې نه د قیامت په ورځ تپوس اوکړې شی چه ته د کومې گناه په بدله کښې قتل کړې شوې نې. ^(۲) هغوی به په دې وجه هم اولاد قتل کولو چه هغوی به د مفلستې ويرې راگیرکړې وو اود هغوی په پاللوکښې دمال د ځانغ کیدلو ویره وه. دا ټول به د شیطانونو کارونه وو. بیا فرماني که چرې الله ﷻ غوښتل نو هغوی به داسې نه کول. یعنی چه څه کیږي دالله ﷻ په اراده کیږي په دې کښې دهغه حکمت تامه دې په دې باندې څوک اعتراض نه شی کولی. ته اې نبي ﷺ! هغوی هم پرېږده اود هغوی د دروغو خدایان هم. الله ﷻ به ډیر زر ستاسو اود هغوی فیصله اوکړي.

وَقَالُوا هَذِهِ	
او وائی دوی چې دا	
او دوی دا هم وائی	
أَنْعَامٌ وَحَرَّتْ جُرُثٌ لَا يَطْعَمَهَا إِلَّا مَنُ شَاءَ	
څاروی اوفصلونه محفوظ دی نه به خوری دا مگر هغه څوک چې غواړو مونږ	
چې دا څاروی او داپتی منع دی دابه صرف هغه کسان خوری چې مونږ نې اوغواړو (دپابندی نې)	

(۱) النحل: ۵۸-۵۹

(۲) التکویر: ۸-۹

يَزْعِمُهُمْ	وَأَنْعَامٌ	حُرِّمَتْ	ظُهُورُهَا	وَأَنْعَامٌ
پہ گمان خپل سرہ اوخینی خاروی دی اچی حرام کړې شوی دی شاگانی د هغوی اوخینی خاروی دی				
پخپل گمان کښې الگولې ده اوداسې خاروی بی مقرر کړې دی اچی په هغې نې بارونه اوړل بند کړې دی اوداسې خاروی				
لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا	افْتَرَاءً عَلَيْهِ	سَيَجْزِيهِمْ		
چی نه یادوی نوم د الله په هغې باندې اودا ټول دروغ دی په الله باندې ازر به بدله ورکړی الله دوی له				
چی په هغې د الله نوم د ذبح کولو په وخت کښې، نه اخلی دا صرف په الله باندې دروغ تری				
يَمَّا	كَانُوا	يَقْتُرُونَ		
په سبب د هغې اچی وو اچی دروغ به نې تړل				
الله به ډیر زر د دروغو سزا ورکړی				

قوله تعالى: وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا

دمشترکانو د ځان نه جوړ کړې حلال او حرام: ابن عباس رضی الله عنه فرماني چه د حجر معنی حرام ده یعنی هغه چه په صورت د وصیله حرام کړی وو. هغوی به ونیل دا خاروی او فصل حرام دې زمونږ د مرضی نه بغیر څوک دا نه شی خوړلې. دا تحریم اوسختی په خپل ځان باندې د شیطانانو د طرف نه وه د الله ﷻ د طرف نه مقرر شوې نه وه. ابن زید وائی چه د خپلو خدایانو په خاطر نې د احرام کړې وو. لکه چه فرماني دا په تاسو څه چل اوشو چه کوم څیزونه الله ﷻ ستاسو رزق د پاره جوړ کړې وو هغه تاسو په خپل ځان باندې حرام کړل او حرام مو حلال کړل. هغوی نه تپوس او کړه چه آیا الله ﷻ تاسو ته د احکم درکړې وو یا داکه په الله ﷻ باندې د ځانه خبره ترنې (۱) اوونې فرمائیل الله ﷻ سره د بحیره، سانبه، وصیله او حام هیڅ سند نشته. مگر دا چه دا کافران په الله ﷻ باندې تهمت تری او په هغوی کښې اکثر په هیڅ باندې هم نه پوهیږی (۲) سدی رضی الله عنه وائی چه بحیره، سانبه، وصیله او حام خو هغه ځناور دی په کوم چه سورلی کول حرام کړې شوی وی یا دا چه هغه ځناور دی په کومو چه د الله ﷻ نوم نه شی اخستې نه د پیدا کیدو په وخت اونه د حلالولو په وخت. ابو وائل ونیلی چه آیاتاسو پوهیږنی چه په دې آیت کښې په بعضو څاروو باندې سوریدل حرام وو او په بعضو به د الله ﷻ نوم نه یادیدلو دې نه کوم ځناور مراد دی. دې نه بحیره ځناور مراد دې په کومو چه به سواره حج له نه تلل، نه به په هغې سوریدل او نه به نې په هغې بوج اچولو او نه به نې د هغې پنی څکل او نه بی نسل زیاتولو. دا ټول په الله ﷻ باندې کذب او افتراء ده. نه د الله ﷻ د احکم دې اونه د الله ﷻ د رضا ذریعه ده نو الله ﷻ به د دې افتراء هغوی ته بدله ورکوی.

وَقَالُوا	مَا فِي بُطُونِ	هَذِهِ
او وائی دوی هغه څه اچی په خیتو ددې		
.....	او دوی وائی اچی ددې څارو په خیته کښې	
الْأَنْعَامِ	خَالِصَةً لِّذِكْرُنَا	وَحَرَّمَ
څارو کښې دی دی دپاره دنارینو زمونږه او حرام کړې شوی دی په ښخو زمونږه		
کوم بچي دې هغه خالص زمونږ دنارینو دپاره دي اوزمونږ په زنانو باندې حرام دي		

وَأَن يَكُنْ	مَيْتَةً	فَهُمْ	فِيهِ	شُرَكَاءُ
اوکہ وی ہفہ	میر	نوبیا دوی تول بہ خوراک دھنی کنبی شریکان دی		
اوکہ چری ہفہ بچی مرینوبیا بہ کنبی تول (نربخی) شریکان وی			
سَيَجْزِيهِمْ	وَصَفَّهُمْ	إِنَّهُ	حَكِيمٌ	عَلِيمٌ
زریہ بدلہ ورکری اللہ دوی لد خبر و دوی بیشکہ چی ہفہ حکمت خاوند دی دھری خبری نہ خبر دی				
اللہ بہ دوی تہ دخیلو غلطو بیانولو سزا ورکری بیشکہ اللہ صاحب د حکمت او عالم دی				

قوله تعالى: خَالِصَةً لِّذِكْرِنَا وَنَحْمُرْ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا

دمشروگانومتعین شوی حلال اوحرام۔ ہفہ وانی چہ کوم ددی خناور بہ خیتہ کنبی دی ہفہ صرف د سرو حق دی نہ مراد پنی دی چہ دغہ شان دبعضو خناورو پی بہ بنخوباندی حرام دی اوسری بہ نی خکی۔ کہ دچیلنی بہ چرتہ نر بچی کیدلو نو ہفہ بہ نی حلالولو صرف سرو بہ خوړلو او بنخو تہ بہ نی نہ ورکولو ونیل بہ نی پہ تاسو حرام دی۔ اوکہ بنخہ بچی بہ کیدو نو ہفہ بہ نی نہ حلالولو بلکہ ساتلو بہ نی اوکہ مر بہ پیدا شو نو تولو بہ پہ یوخای خوړلو د سرو بہ د خوراک ممانعت نہ وو۔ اللہ د دی خبری ممانعت اوکرو (۱) شعبی ﷺ فرمانی چہ دبجیرہ خناور پنی بہ صرف سرو خکل اوکہ یوخناور بہ مرشونوسر وسرہ بہ بنخولہ ہم پہ ہغی کنبی حصہ ورکری کیدی شوه۔ ارشاد دی چہ دھغوی ددی کذب بہ ہغوی تہ سختہ سزا ورکری شی۔ لکہ چہ فرمانی [وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِّتُفْتَنُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَقْتُلُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يَفْلِحُونَ] یعنی ستاسو ژبی چہ کوم دروغ وانی داسی مہ وانی چہ دا حلال دی اودا حرام دی د دی د پارہ چہ پہ اللہ باندی بہتان ترنی، خوک چہ پہ اللہ باندی بہتان تری ہفہ کلہ ہم خلاصی نہ شی بیا موندی۔ اللہ ډیر حکیم دی پہ خپلو اقوالو او افعالو کنبی۔ اود بندیگانود خو او بدو اعمالو نہ نہ خبر دی ہفہ بہ دوی تہ پورہ پورہ بدلہ ورکری۔

قَدْ	خَسِرَ	الَّذِينَ	قَتَلُوا	أَوْلَادَهُمْ	سَفَهًا
بیشکہ نقصان اوکرو	ہفہ کسانو چی اووژل ہغوی اولاد خپل	پہ وجہ دجہالت			
ہفہ خلق یقینا پہ نقصان کنبی دیچی کومو خلقو د جہالت				
بَغَيْرِ عِلْمٍ	وَحَرَمُوا	مَا	رَزَقَهُمُ اللَّهُ	افْتِرَاءً	
اودناپوہتیا سرہ اوحرام کرو ہغوی ہفہ رزق چی ورکری وو ہغوی لہ اللہ خالص پہ دروغو ترلو سرہ					
اوناپوہی پہ وجہ خپل اولاد قتل کرل اوکومہ روزی چی اللہ ورکری وہ ہفہ نی پہ خان حرامہ کرہ					
عَلَى اللَّهِ	قَدْ ضَلُّوا	وَمَا كَانُوا	مُهْتَدِينَ		
پہ اللہ باند یقینا چی بی لاری شو اوندہ وو ہغوی نیغہ لار موندونکی					
دانی صرف پہ اللہ دروغ ترلی دی دغہ خلق یقینا گمراہ شو اودوی سمہ لارشی موندی					

قوله تعالى: قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ

دعربوددمشروگانوجہالت اودھنی انجام۔ اللہ فرمانی ہفہ خلق چہ داکارونہ کوی ہفہ دنیا او آخرت د دوارو خایونوپہ نقصان کنبی دی۔ پہ دنیا کنبی خودخپل اولاد قتل کولو سرہ پہ خسارہ کنبی پریوتل اود

ہغوی دولت واخستی شو او پہ ہغوی باندی مفلسی راغلہ او پخپلہ دخپل طرفنہ چہ ہغوی کومی نوي خبری رانج کړې وې د هغې په وجہ د هغه گټندویه خیزونونه محرومه شو اود آخرت په لحاظ داسې چہ د ټولونہ زیات خراب خای داوسیدو مستحق شو لکه چہ فرمانی کوم خلق چہ په اللہ ﷻ باندې د دروغو بہتان اوتری ہغوی بہ کله ہم خلاصې بیانہ مومي پہ دنیا کنبې یو خوورخی فاندہ حاصلہ کړنی بیا بہ آخر ستاسو زمونږ طرف تہ راتلل وی اود خپل کفر پہ سبب بہ سخت عذاب وځکی (۱) ابن عباس ؓ فرمانی کہ تاسو غواړنی چہ د عربو جہل معلوم کړنی نو پہ سورت انعام کنبې د یوسل دیرش نمبر آیات نہ پس آیت اولولہ (قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ) (۲)

وَهُوَ الَّذِي	أَنشَأَ	جَنَّتِ	مَعْرُوشَتِ	وَّغَيْرِ مَعْرُوشَتِ
او هغه هغه ذات دې اچې پیدانې کړل	باغونه	اغوریدلې په لرگوباندې اوجی نه وی غوریدلې په بل خیز باندې		
او الله هغه ذات دې چې پیدانې کړل	باغونه غورولې	(لکه انگور) او هغه چې نه وی غوریدلې په بل څه باندې		
وَالنَّخْلَ	وَالزَّرْعَ	مُخْتَلِفًا	أَكْلُهُ	وَالزَّيْتُونَ
اود کھجوري باغونه دکجورو اوفصلونه	اچې مختلف وی	اخوراکونه دهغې اونی دخونه	اودانار	او داسې فصلونه چې رنگ رنگ خوراکونه ورکوی اوخونه او انار چې رنگونه نې یوشان دی
مُتَشَابِهًا	وَّغَيْرِ مُتَشَابِهٍ	كُلُوا	مِنْ ثَمَرِهِ	إِذَا أَثْمَرَ
په شکل کنبی یوشان په خوند وکنبی مختلف	اچې اویږد او اویږد نه اکلہ چې امیوی اونیسی ااور کړی	اوخوندونه نې جدا جدا دی	تاسو دهغې ټولې میوې خوری	هرکله چې اولری اود
حَقَّهُ يَوْمَ	حَصَادِهِ	وَلَا تُسْرِفُوا	إِنَّهُ	لَا يُحِبُّ
حق دهغې په ورځ ادریبلو دهغې	اود حد نہ مہ اوری ایشکۍ چې الله	نہ خوبنوی	اود حد نہ اوریږدونکی	کت کولو په ورځ د الله ﷻ حق ورکوی اوبې خایه خرچ مہ کوی
وَمِنَ الْأَنْعَامِ	حَمُولَةً	وَقَرَشًا	كُلُوا	مِمَّا
اود خاروؤ نہ ځینی اباروړونکی دی	اوخینی دفرش په کار راتلونکی دی	اوخوری	دعغې نہ	او خاروی نې پیداکړی دی
	چې بارونه اوری	اوخینی دفرش په کار راتلونکی دی	تاسو دهغه	
رَزَقَكُمُ اللَّهُ	وَلَا تَتَّبِعُوا	خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ	إِنَّهُ لَكُمُ	
چې درکړی دی تاسو ته الله	اوپيروی مہ کوی	دقدمرونو	دشیطان	بیشکۍ هغه ستاسو دپاره
	چې کومه الله ﷻ درکړې ده	اودشیطان په قدمونو پسې مہ ځی	بیشکۍ هغه	
عَدُوٌّ	مُّبِينٌ			
دشمن دې	ابنکاره			
ستاسو بنکاره دشمن دې				

(۱) یونس ۷۰-۶۹

(۲) صحیح بخاری کتاب المناقب باب قصہ زمزم و جهل العرب: ۳۵۲۴

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ

اللہ ﷻ دھرتیز خالق دی۔ فصلونہ میوے او انعام پہ کومو کنبی چہ دا مشرکان تصرف کوی اود خپلو فاسدو آراؤ نہ ددی تفسیر کولو سرہ څہ حلال او څہ حرام گرځوی۔ دا ټول د اللہ ﷻ پیدا کړې شوی دی۔ دا چتونو والا او غوبل کیدونکی او بغیر چتونو باغونه کوم چہ په شپولونو باندې نه وی ختلې ټول دهغه پیدا کړې شوی دی۔ معروضات خو هغه زیلنی او په شپولونو باندې ختلې شوی لکه انگور وغیره وغیر معروضات هغه میوه دارې ونې چہ په ځنگلونو او غرونو کنبې راټو کړې چہ یو شان هم وی او بیل بیل هم یعنی په کتو کنبې یو شان او په خوند اومزه کنبې بیل بیل۔ کله چہ ښه میوې شی نو د هغې میوې خورنی اود فصل ریبلو په وخت کنبې غریبانانوته چہ د ورکولو کوم حق دی هغه هم ادا کونی۔

وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ کنبې دحق نه څه مراد دی؟ بعضو دی نه فرض شوې زکوٰۃ مراد اخستې دی۔ کله چہ هغه ناپ کړې شی یا ټول کړې شی نوهم په هغه ورځ دی حق ادا کړې شی۔ اول به خلقونه ورکولوبیا شریعت لسمه حصه مقرر کړه اوکوم چہ دغونچونه پریوخی هغه هم دمسکینانو حق دی۔ حضور ﷺ فرمائیلی چہ دچا کهجورې د لسو "وسقوته زیات وی نو هغه دی یوه غونچہ د مسکینانو دپاره جمات ته راوړی اوزورنډې کړی" (۱) ددی حدیث اسناد جید او قوی دی۔ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ دا دمیوو او دانوصدقه ده اود زکوٰۃ نه علاوه د غریبانانو یو زیاتی حق دی اود فصل کټکولو او زکوٰۃ ورکولو نه علاوه ورکولې شی۔ اوکله چہ مسکینان په هغه ورځ راشی نو هغوی ته هم څه نه څه ورکول پکار دی او ونیلې شوی چہ کم نه کم یو یو موتې ورکونی۔ دا د کر په وخت او دغه شان د پریکولو په وخت هم یو یو موتې او پریوتلې هم د مسکینانو حق دی۔

ایا دالحق اوس هم شته دی که منسوخ شوې دی۔ ابن جبر رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ دا د زکوٰۃ فرض کیدونه وړاندې خبره ده چہ دمسکینانو دپاره یو موتې مقدار وواود څاروی د پاره وابنه یعنی گیا وه او پریوتلې هم د غریبانانو حق وو۔ ابن مردویه رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ دا څیز واجب وو بیا اللہ ﷻ دا منسوخ کړل اود دی په ځای عشر اونصف عشر مقرر کړو۔ ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ هم دا اختیار کړې دی۔ زه وایم چہ دامنسوخ گنړل یوه غور طلب خبره ده ځکه چہ داخو یو داسې څیز وو چہ واجب وو بیا په تفصیل سره د دی بیان اوشو او دا اندازه مقرر شوه چہ څومره به ویستلې شی۔ وائی چہ دا زکوٰۃ په کال دویم هجری کنبې فرض کړې شوې وو۔ اللہ ﷻ دهغه خلقو بد بیان کړل چہ فصل خو کټ کوی خو غریبانانوته د دی نه صدقه نه ورکوی۔ لکه څنگه چہ د یوباغ والا ذکر په سورت "ن" کنبې شوې دی چہ هغه هغوی عهد وپیمان اوکړو چہ سحر کیدو سره به فصل کټ کوو خو ان شاء الله ئی نه وو ونیلې نو هم د شپې په دی فصل باندې یوه هوا اوچلیده اوتول فصل تباہ شو او هغوی ترسحره پورې اوده پاتې وو اود پټی ټولې دروازې تورې سوزیدلې ښکاریدې۔ کله چہ سحر راپاسیده نو وئیل وختی وختی پټی ته ځئی ځکه چہ پټی به پریکوو۔ نو هغوی لاړل او پټ پټ به ئی وئیل چہ گورنی دا غریبانان او فقیران رانه شی نوسحر وختی زر اورسیدل۔ په رسیدو باندې چہ هغوی کله خپل باغ ته اوکتل نو وئیل چہ مونږ د هوکه شو او بل باغ ته راغلو، بیانی وئیل چہ نه باغ خو زمونږ دی خو لکه چہ مونږ د دی باغ نه محروم کړې شو۔ په دوی کنبې یو ښه سړی اوونیل ما تاسو ته نه وو وئیلی بیا تاسو ولې د اللہ ﷻ تسبیح نه لوستل۔ بیا هغوی اوونیل ای الله ته پاک ئی په دی کار کنبې زیاتې هم زمونږ د طرف نه شوې وو اوس هر یو بل ملامته کولو اوونیل ئی چہ افسوس په مونږ باندې مونږ د اللہ ﷻ نه سرکشی کړې وه۔ څه عجیبه ده چہ اللہ ﷻ مونږ ته د دی نه هم بهتر باغ راکړی۔ مونږ د خپل اللہ ﷻ طرف ته رجوع کوو۔ گورنی د دنیا

(۱) ابوداؤد کتاب الزکوٰۃ باب فی حقوق المال: ۱۶۶۲ و هو حسن، احمد: ۳/۳۵۹-۳۶۰، ابویعلی: ۲۰۳۸.

عذاب داسې وی اود اخرت عذاب خو دې نه ډیر زیات دې په دې شرط چه لږ شان غور او کړنې. (۱)
اسراف څه ته وائی؟ الله ﷻ ارشاد دې (وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ) یعنې په ورکولو کښې د ضرورت نه زیات مه ورکوئ. بعضې خلقوبه د فصل کټ کولوپه وخت کښې دومره ډیر ورکول چه خبره به په اسراف کښې داخله شوه نواو فرمائیلې شو (وَلَا تُسْرِفُوا) ثابت ابن قیس ؓ د خپلو کهبجورو نه کهبجوري راکوزې کړې او ونی و نیل نن چه څوک هم ماله غوښتلو له راشی هغه ته به ورکوم. تردې چه دومره خلق راغلل چه دهغه د پاره یوه دانه میوه هم پاتې نه شوه. نو دا آیت نازل شو چه الله ﷻ اسراف کونکي نه خوښوی. ابن جریج ؓ وائی چه مطلب دا دې چه په هره خبره کښې د اسراف نه کار اخستلو کښې ممانعت دې. ایاس بن معاویه وائی چه دالله ﷻ د حکم پوره کولو کښې دزیاتې نه کارواختلې شو نو هغه اسراف دې. سدی ؓ وائی چه دا مراد دې چه دومره مه ورکوه چه پخپله هسې کښې او فقیر شي. محمد بن کعب ؓ وائی چه د زکوة ورکولونه منع کیږه مه گنې د الله ﷻ نافرمانی به لازم شي. لیکن رښتیاخو دا دی چه په هر څیز کښې داسراف مخالفت دې خودآیت دسیاق نه دابنکاره ده چه څنگه الله ﷻ اوفرمائیل چه کله پاخه شي نو دهغې میوې خورنې اود فصل پریکولو په وخت کښې غریبانانوته هم خپل حق ورکوئ اوتاسو د هغې په خوړلو کښې د اسراف نه کار مه اخلنې ځکه چه په زیات خوراک کښې د عقل او بدن نقصان دې لکه چه فرمائی خورنې ځکنې خو زیاتې مه کوئ. (په صحیح بخاری کښې دی چه خورنې ځکنې اغوندنې خو په دې خبرو کښې اسراف مه کوئ او خان مه ښانې.)
دَمَوْلَةٍ او وَفَرَشًا مختلف تفسیرونه: د الله ﷻ ارشاد دې (وَمِنَ الْأَنْعَامِ مَمْلُوءَةٌ وَفَرَشًا) یعنې ستاسو دپاره خاړوی پیدا کړل چه ستاسو د بوج اوړلو کارکوی اود سورلنې کار کښې هم راځی لکه اوښ. او فرش نه واره خاړوی مراد دې (۲) یا د وړوکی قد والا اوښان. ابن عباس ؓ فرمائی "مملوءة" نه اوښ اس قچر او خره اوهر هغه ځناور مراد دې چه بوج اوړی. اود فرش نه چلی مراد دې. ابن جریر ؓ وائی چه زه خیال کوم چه فرش په دې وجه ونیلې شوې دې چه هغوی د تپت قد په وجه لکه د زمکې فرش غوندې جوړشوی دی. د عبد الرحمن بن زید ؓ خیال دې "مملوءة" دسورلنې خاړوی دی اوفرش نه هغه خاړوی مراد دی کوم چه حلالولې شي او خوړلې شي یاد هغوی پښی ځکلې شي. په چیلنې باندې بوج نه شي بار کولې خود هغې غوښه خوړلې شي اود دې د وینستونه کمبل اوفرش جوړولې شي. هم دغه هغه معنی ده کومه چه عبد الرحمن د دې آیت په تفسیر کښې کړې ده اودا صحیح هم ده ځکه چه د الله ﷻ د دې قول نه هم د دې تصدیق کیږی اُولَئِكَ يَرْوَا أَلَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِنَّا غَمَلًا أَيُّدِينَا أَلْعَامًا فَهُمْ لَهَا مِلْكُونَ ۝ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ (۳)
یعنې آیا هغوی نه پوهیږی چه مونږ داڅیزونه دهغوی دفاندې دپاره پیدا کړی اوددې ځناورو په جوړولو کښې زمونږ لاس کار کړې دې دکومو چه هغوی مالکان جوړشوی دی. مونږ دا ځناورددې انسانانود پاره مسخر کړی دی چه په بعضو هغوی سورپږی اوبعضې حلالوی اودهغې غوښه خوری او فرمائی چه په دې ځناورو کښې ستاسو دپاره ډیر عبرت او نصیحت دې. د دوی د وینې نه جوړ شوی پښی مونږ په تاسو ځکوو داخالص پښی د ځکونکود پاره څومره مزیدار وی اود هغوی وینسته ستاسو د پاره د لباس اواغوستلو کاردرکوی اود نورکارونو د پاره استعمالیږی (۴) او فرمائی الله ﷻ داځناورکوم چه ستاسو دپاره پیدا کړی تاسو پدې باندې سورپږنې داخورنې اوستاسو دپاره نورډیر مصالح هم دی. او تاسو دې نه دخپل

(۱) القلم: ۱۷، ۲۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب اللباس باب قول الله تعالى (قل من حرم زينة الله) تعليقاً قبل الحديث ۵۷۸۳. نسائي: ۲۵۶۰.

(۳) حاکم: ۳۱۷/۲. عن ابن مسعود ؓ.

(۴) النحل: ۶۶، ۱۱۶.

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ	وَصَّيْتُكُمْ اللَّهُ	بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ
یاوی تاسو حاضر کله چی حکم کولو تاسو ته الله	په دې سره نوڅوک دې اډیر ظالم	
آیاتاسو حاضر ولاړ وې څه وخت چې الله ﷻ تاسو ته ددې وصیت کولو	نودهغه چانه لونی ظالم	
مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا	لِيُضِلَّ	النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ
دهغه چانه چې تری اېه الله باندې دروغ اډپاره ددې چې گمراهه کړی	خلق بی دعلم نه	
څوک کیدشی چې په الله ﷻ باندې بغیر دلیل نه تهمت لگوی	ا چې په دې باندې خلق گمراهه کړی	
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ		
بیشکه الله انه بنائی لار نیغه قوم ظالمانو ته		
بیشکه الله ﷻ ظالمانو ته لار نه بنائی		

قوله تعالى: ثَمَنِيَّةٌ أَزْوَاجٌ

دمشركانو په حلال او حرام كښې دځان نه تقسيم: د اسلام نه مخكښې جاهلانوعربوبعضې څاروي په خپل ځان باندې حرام كړي وو او د هغوی قسمونه ئي گرځولي وولكه بحيره، سائبه، وصيله او حام وغيره په ځناورو كښې هم اوپه فصلونو ميوو كښې هم. الله ﷻ او فرماښل چې ستاداباغونه فصلونه دابوج اوچتونكي څاروي او سورلي والا ټول ځناور هم هغه پيدا كړي دي. بيا ئي د انعامونو قسمونه ذكر او فرماښل او دچيلنې ذكر ئي او فرمائيلو كومه چه دسپين رنگ وي او گډه چه د تور رنگ وي او د هغې د نر او بنځې ذكر ئي هم او فرمائيلو. بيا د اوبن نراو بنځې دغه شان د غواگانو. هغه په دې څيزونو كښې يو څيز هم حرام نه دې گرځولي اونه ددې بچي. ځكه چه دا ټول دبنيا دمو دخوراك سورلنې بوج اوچتولو اود پښو وغيره د فاندې اخستلو د پاره پيدا كړل. لكه چه فرماني مونږ ستاسو د پاره د دې ځناورو اته جوړې نازلې كړي (۱) «أَمَّا أَتَمَلَّكَ عَلَيْهِ أَزْوَاجُ الْأُنثِيَيْنِ» دا دكافرانو د دې قول رد دې چه د دې ځناورو په خيتو كښې څه دي هغه صرف زمونږ دسرو دپاره دي اوزمونږ په بنځوباندې حرام دي. اوس الله ﷻ فرماني كه چرې تاسو رښتوني يښي نوماته په يقين سره اوبنايښي چه كومو څيزونه تاسو د حرام كيدو گمان كوني الله ﷻ هغه په تاسوڅنگه حرام كړي. تاسو بحيره اوسائبه وغيره ولې حرام گرځوني. ابن عباس ﷺ فرماني د اتو جوړونه دوه چيلنې اوده گډې نو څلور جوړې شوې. فرماني چه دې كښې ما يو هم نه دې حرام كړې. او د هغې بچي كه هغه بنځه وي او كه نر څه حرام او څه حلال څنگه گرځوني كه چرې تاسو رښتوني ئي نو په يقين سره اوبنائي دا خو ټول په ټول حلال دي «أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْتُكُمْ اللَّهُ بِهَذَا» هغوی ملامت كوي چه څنگه د خپل ځان نه يوه يوه نوې نوې خبره راوباسني او پخپله ئي حرام گرځوي اوبيا دا حراموالي د الله ﷻ طرفته منسوب كوني. اوس چه څوك په الله ﷻ باندې دروغ او تری چه خلق د هوكه كړي دې نه به لوی ظالم څوك وي. د دې په مصداق كښې عمرو بن لحي بن قعدة ته خودلې كيږي چه هغه د ټولونه اول د انبياؤ دين بدل كړې وو او د سائبه وصيله او حام عقیده ئي پيدا كړې وه. د حديث نه هم دغه ثابت دي. (۲)

(۱) الزمر: ۶۱۳

(۲) صحيح بخاری كتاب التفسير سروه المائدة باب «ما جعل الله من بحيرة ولا سائبة...» ۴۶۲۴، صحيح مسلم: ۲۸۵۶، الاوائل لابن ابی عاصم: ۱۹۲، المعجم الكبير: ۱۰۸۰۸.

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا	
اَوْحِيَ اَوْايہ نہ مومم زہ اہہ ہغی کنبی	
انہ پیغمبرہ، ورتہ اووایہ چہ ماتہ کومہ	
اَوْحِيَ اِلَیْ مُحَمَّدًا عَلٰی طَاعِمٍ یَّطْعَمُهُ اِلَّا	
چی وحی شوی دہ ماتہ حرام کپڑی شوہ خیز اہہ خوړونکی باندې چی خوری نې هغه مگر	
وحی شوہ دہ ہہ ہغی کنبی خوزہ پہ یو خوړونکی باندې دخوراک دپارہ ہیخ خیز حرام نہ مومم مگر	
اَنْ یَّکُوْنَ مِیْتَةً اَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا اَوْ کُمَّ خَنْزِرٍ فَاِنَّهٗ	
کہ وی مردارہ یاوینہ بہیدونکی یا غوبنہ دخنزیر پس بیشکہ ہغہ	
دا چہ مردار وی یا بہیدلی وینہ یا د خنزیر غوبنہ وی ... خکہ چہ دا	
رَجَسَ اَوْ فِسْقًا اَهْلًا لِغَیْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمِنْ اضْطَرَّ	
پلیتہ دہ یا نا جائزہ ذبیحہ وی اچی آواز شوہ وی بغیر دالله اہہ ہغی باند پس ہغہ خوک اچی مجبورہ کپڑی شو	
پلیتہ دہ او یا نا جائزہ ذبیحہ وی چہ دالله نہ سوا دبل چانوم بری اخستی شوہ وی خوک چہ محتاج شی	
غَیْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّکَ غَفُورٌ رَّحِیْمٌ	
حال دا چہ نافرمانی کونکی نہ وی اونہ زیاتی کونکی وی پس بیشکہ رب ستا بنونکی دې رحم کونکی دې	
نونافرمانی دې نہ کوی او دحدنہ دې زیاتی نہ کوی بیشکہ ستا رب بنونکی او مہربان دې	

قوله تعالى: قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ اِلَیَّ

یوخیز حرام یا حلال کړخول د الله ﷻ کار دی: خپل رسول ﷺ ته حکم فرمائی چہ ای محمد ﷺ! دې خلقو ته اووایہ چاچہ د الله ﷻ رزق حرام کړو، زما طرف ته کومہ وحی نازلیدې په هغې کنبی خو چرتہ ہم نشته چہ د دې خوړل حرام دی په چا باندې د خاړوونہ سوا هغه چہ کوم بیان شوی نور ہیخ حرام نہ دی. د دې آیت مفہوم رفع کونکې ددې آیت نہ پس د سورة مانده آیاتونہ دی او په دویم حدیث کنبی ہم کوم کنبی چہ د حرمت بیان دې. بعضې خلق دې ته ہم منسوخ وائی خو داکثرو متاخرینو پہ نیز دا منسوخ نہ دی خکہ چہ پہ دې کنبی خو بہ د اصل جواز ہم رفع کول لازم راخی. دم مسفوح بہیدونکې وینې ته وائی، کہ چرې دا آیت نہ وو نو خلقو بہ دا وینہ ہم اخستہ کومہ چہ پہ رگونو کنبی روانہ دہ لکہ چہ یهودیانو او کړل. عمران بن جریر وائی چہ ماد ابو مجلزنہ د وینې بارہ کنبی تپوس او کړو یعنی دہغہ وینې بارہ کنبی کوم چہ دحلالې سر مرې اوو غیرہ پورې انختي وی او دپخولو پہ کتونی کنبی چہ د وینې کوم سوروالې بشکاری نو وئی ونیل چہ الله ﷻ خو بہیدونکې وینہ منع فرمائیلي کہ غوبنې سرہ کومہ وینہ لگیدلې وی نو ہیخ باک نشته. دقاسم نہ روایت دې چہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بہ دخنګلی خناور غوبنہ او کتونی کنبی دننہ وینہ کنبی ہیخ باک نہ لرلو.

دحضرت جابر بن عبد الله ﷺ نہ سوال اوکړې شوچہ خلق گمان کوی چہ نبی کریم ﷺ دجنګ خیبرپہ موقع د ساتلې شوی خر دغوبنې مخالفت کړې وو. نو وئی ونیل چہ او. حکم بن عمرو ؓ د رسول الله ﷺ نہ داسې روایت کوی خو ابن عباس ؓ چہ د تفسیر سمندر دې د دې نہ انکار کوی او دا آیت لوستلو

سره اوروې ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ﴾ (۱) ابن عباس ؓ فرماني چه دجاهليت دزمانې خلقوبه بعضې خيزونه خوړل او بعضې به نې مکروه او ناپاکه گنړل او ترک کول به نې. نو الله ﷻ په خپل پیغمبر ﷺ باندې احکام رانازل کړل او حلال نې حلال او حرام نې حرام او خودل او د کومو خيزونوسره نې چه کوم حکم نه دې ورکړې د هغې خوړل مباح دی اوبیاني د دې آیت اعاده اوفرمانیله (۲)

دمردارچیلې وغیره خرمن پاکه ده: دابن عباس ؓ نه روایت دې چه د سوده بنت زمعه ؓ یوه چیلنی مړه شوه نو هغې رسول الله ﷺ ته اوونیل چه زما چیلنی مړه شوه. نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه د هغې د خرمن نه دې ولې مشک جوړنه کړو. حضرت سوده ؓ فرمانیل چه چیلنی به مړه شوه نود هغې د خرمن نه به مونږ مشک جوړولو. بیا نې داآیت تلاوت کړو چه مرداره، بهیدونکې وینه اود خنزیر غوښه نه دی خوړل پکار ځکه چه دا حرام دی. خو که تا د مردار څاروی د خرمنې دباغت یعنی رنگول اوکړه نو دا استعمالولې شی. نو حضرت سوده ؓ د هغې د خرمنې نه مشک جوړکړو چه تردیرې مودې پورې هغې سره وو (۳) دابن عمر ؓ نه یوسړی د شکونې باره کښې دخوراک تپوس اوکړو نو هغوی دا آیت اولوستلو یعنی په وحی کښې ددې د حرمت باره کښې څه ذکر نشته نویو بوډا چه هغوی سره ناست وو هغه اوونیل چه ما د حضرت ابوهریره ؓ نه اوریدلی چه حضور ﷺ فرمانیلې چه شکونې پوځیت خیز دې دخباتشونه. نو ابن عمر ؓ اوونیل چه که حضور ﷺ فرمانیلې دی نو هم داسې کول پکار دی (۴)

مجبورنې کښې د حرام خیز استعمال: د الله ﷻ ارشاد مبارک دې ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾ که څوک د یوحرام خیز په خوړلو باندې مجبور او مضطر شی اونه هغه د نفس په خواهش داسې کوی اونه د ضرورت نه زیات خوری نو د هغه د پاره خیر جائز دې ځکه چه الله ﷻ بنمونکې اومهربان دې. د دې آیت تفسیر په سورة بقره کښې تیرشوی او پوره رنډا پرې اچولې شوې ده. د دې آیت د سیاق نه دا غرض معلومېږي چه دلته په مشرکانو باندې رد مقصود دې چه هغوی په خپل خان باندې د بعضې خیزونو حرامولو بدعت قائم کړې وو لکه د بحیره او سائبه وغیره حرمت. نو حضور ﷺ حکم اوکړو چه دوی ته خبر ورکړنې چه د دې ځناورو د حرمت خو هلو ذکر نشته په دې وجه مسلمانانو له دې د خوراک نه د بچ کیدلو ضرورت نشته. صرف د مردارې بهیدونکې وینې او خنزیر د غوښې ممانعت دې اود غیر الله د حلالې نه نې منع فرمائیلې ده. د دې نه علاوه بل هیڅ خیز الله ﷻ نه دې حرام کړې. نو الله ﷻ چه کوم خیز نه دې حرام کړې نوتاسو نې دکوم ځای نه حرام گرځونې. هم د دې په بناء د نورو خیزونو حرمت لکه د ساتلې شوی څریا ځناورو غوښه یا د پنځې والا مرغو څنگه چه د علماؤ مشهور مسلك دې د دې ټولو حرمت باقی نه پاتې کیږي (دا یاد ساتل پکار دی چه ددې حرمت قطعی دې ځکه چه دصحيح احادیثونه ثابت دی).

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

اوپه هغه کسانو باندې اچي يهوديان شوا حرام کړل مونږه | هر ځناور نوکانو والا | اود غويانو نه اود گډو وبيزونه
اوپه يهوديانو باندې مونږ د نوگونو ټول ځناور حرام کړی وو | اوپه غوښين مال او چيلو کښې

(۱) صحيح بخاری کتاب الذبائح باب لحوم الحمره الانسيه: ۵۵۲۹.

(۲) ابوداؤد کتاب الاطعمه باب مالم يذكر تحريمه: ۳۸۰۰، وسنده صحيح، حاکم: ۱۱۵/۴.

(۳) احمد: ۳۲۷/۱-۳۲۸، صحيح بخاری کتاب الايمان والتذوق باب اذا حلف ان لا يشرب نبذا فشرب طلا او سكرآ... ۶۶۸۶

(۴) ابوداؤد کتاب الاطعمه باب في اكل حشرات الارض: ۳۷۹۹، سند ضعیف، بیهقي: ۳۲۶/۹.

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا
حرام کرل مونږه اڀه هغوی اوازگي دهغوی مگر نه هغه وازگه اچي بار کړي به وه شاگانو دهغوی مونږ پرې وازگه حرامه کړې وه مگر هغه چې په ملا پورې لگیدلي وی
أَوَالْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَهُمْ
یا کلمو یا هغه اچي لگیدلي به وه هډوکو سره دا بدله ورکړي وه مونږ هغوی له یا کولم پورې انختي وی یا هډوکو پورې لگیدلي وی دا مودوی ته د سرکشي سزا
يَبْغِيهِمْ وَإِنَّا لَاصْدِقُونَ
په سبب د سرکشي دهغوی او بيشکه مونږه خامخا رښتني یو ورکړي وه او داڅه چې وایو بالکل رښتیا دی

قوله تعالى: حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ

د حرام څيزو څرځول او اخستل هم حرام دی. - ارشاد دې چې مونږ په يهوديانو باندې د نوك والا ځناور حرام کړې وو اود غوا او چيلنی چربي يعنی وازگه موهم حرام کړې وه. او هغه چربي حلاله وه کومه چې د هغوی خيټې هډوکو يا کولمو او معدې پورې انختې وی. دا د نوکونو والا ځناور څاروی او مرغی دی د کومو گوتې چې پرې پرې او جدا جدا نه وی. لکه اوبښ شتر مرغ وغيره. سعيد بن جبیر رضي الله عنه وائی چې هغه ځناور مراد دی د کومو گوتې چې نه وی شلیدلي. او په یو روایت کښې د سعيد نه داسې هم روایت کړې شوې دی چې هغه د کومو گوتې چې بیلې بیلې وی لکه چرگ. قتاده رضي الله عنه وائی چې دې نه اوبښ او شتر مرغ مراد دې او مرغی او کبان. او هم د ده نه په یو روایت کښې دی چې مرغی هیلې او هم داسې ځناور د کومو گوتې چې کولاؤ کولاؤ نه وی. يهوديانو به دا ځناور او مرغی خوړلې د کومو پنډې چې کولاؤ وی دغه شان گورخر يعنی ځنگلی خر به ئی هم نه خوړلو. ځکه چې د دې پنډې هم لکه د اوبښ په شان کولاؤ نه وی.

د الْحَوَايَا نه مراد کومه وازگه ده؟ - د غوا او چيلنی د چربي نه هغه چربي مراد ده چې په پټو باندې ځان له لگیدلي وی يهوديانو به ونيل چې حضرت يعقوب عليه السلام به دا حرام گنړله په دې وجه ئی مونږ هم حرام گنړو. د شا چربي حرامه نه وه. امام ابو جعفر وائی چې حوايا جمع ده د کوم واحد چې حاوية دې دا د خيټې دننه څيزونو ته وائی لکه لرې کولمې وغيره. يا په هډوکو پورې انختې چربي هغه هم حلاله وه اودغه شان د پښو سينې سړاو سترگو چربي هم حلاله وه. دا تنگي چې مونږ په هغوی کړې وه د هغوی د بغاوت او مخالفت د سزا په توگه وه. لکه چې فرمائی (فَيُظْلِمُونَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُجِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا) يعنی کوم څيزونه چې اول په هغوی حلال وو د هغوی د بغاوت اود رب د لارې نه دنورو منع کولو د سزا په توگه پاک څيزونه هم مونږ په هغوی باندې حرام کړې وو او پدې سزا کښې مونږ رښتونی او په عدل باندې وو. ابن جریر رضي الله عنه فرمائی چې اې محمد صلي الله عليه وسلم! مونږ تاته د دې د حرمت باره کښې چې کوم او خودل هم دغه صحيح دی نه هغه لکه کوم چې يهوديانو گمان کړې وو چې يعقوب عليه السلام دا حرام گنړلې وو. حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه ته خبر ملاؤ شو چې سمره شراب خرڅ کړی دی نو وئې فرمائيل چې الله تعالى دې سمره هلاک کړی ولې هغه ته پته نه وه چې حضور صلي الله عليه وسلم فرمائيلي چې الله تعالى دې په يهودو باندې لعنت او کړی چې په چا باندې ئی چربي حرام کړې وه نو هغوی به راويستله او صفا کوله به ئی او خرڅوله

به نی. (۱) د مکې دفتح په ورځو کښې حضور ﷺ او فرماښل الله ﷻ د شرابو مردارې خنزیر او بتانو خرڅول هم حرام کړی دی نو تپوس او کړې شو یار رسول الله ﷺ د مردارې چربی خو څرمن ته غوړوالې ورکوی په کشتوباندې دا چربی مېلې شي اودا سوزولې شي د رنډا د پارې. نو حضور ﷺ او فرماښل چه نه دا حرام ده. (۲) بیانی او فرماښل چه الله ﷻ دې یهود هلاک کړی چه کله په هغوی چربی حرامه کړې شوه نو هغوی به هغه ویلې کوله او خرڅوله به نی اود هغې قیمت به نی خوړلو. حضور ﷺ او فرماښل چه د کوم څیز خوړل حرام دی د هغې خرڅول او گټه خوړل هم حرام دی د اسامه بن زید ﷺ نه هم داسې روایت دی چه مونږ حضور ﷺ سره وو او هغوی (بیمار وو مونږ نی تپوس کولو. حضور ﷺ ملاست وو او په څادر نی خپل مخ پټ کړې وو بیا حضور ﷺ خپل څادر اخوا کړو او ونی فرماښل چه په یهودیانو چربی حرامه کړې شوه نو هغه نی خرڅوله اودهغې قیمت به نی خوړلو الله ﷻ هغه هلاک کړل. (۳) د کوم څیز چه خوراک حرام دی دهغې خرڅول هم حرام دی. (۴)

فَإِنْ	كَذَّبُوكَ	فَقُلْ	رَبِّكُمْ	ذُورْحَمَةٍ وَاسِعَةٍ
نوکه	ادوی دروغ او گنړی تا	انو او وایه	اچی رب ستاسو	خاوند درحمت فراخه دی
نوکه دوی تا	دروغون او گنړی نوته ورته	او وایه	چی ستاسو رب د فراخه رحمت خاوند دی	
وَلَا يَرُدُّ	بِأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ			
اونشی واپس کولې څوک	عذاب دهغه د قوم مجرمانو نه			
اودهغه عذاب د مجرمانو خلقونه روستو کیدی نشی				

قوله تعالى: ذُورْحَمَةٍ وَاسِعَةٍ

د الله ﷻ درحمت امید او عذاب نه ویریدل پکار دی. ای محمد ﷺ استا مخالف یهود او مشرکان وغیره که تادروغ گنړی نوورته او وایه چه ستا رب ډیر رحمت والا دی. داددې خبرې د پارې ترغیب دی چه تاسو هم د الله ﷻ نه دهغه وسیع رحمت او غواړنی چه هغوی ته د رسول ﷺ د اتباع توفیق نصیب شي ځکه چه که هغه رحم اونه کړی نو د مجرمانو نه د الله ﷻ عذاب څوک هم نشی اخوا کولې. دلته ترهیب او تخويف دی چه د رسول الله ﷺ مخالفت مه کونی گنی دهغې په عذاب کښې به راگیر کړې شنی. په هرځای کښې الله ﷻ ترغیب او تخويف یو ځای ذکر فرماښلې دی لکه چه ددې سورت په آخر کښې چه الله ﷻ سریع العقاب دی او بښونکې مهربان دی (۵) اود خلقو په گناه باندې بښونکې هم دی او شدید العقاب هم دی (۶) اوزما بندیگان خبر کړه چه رحم کونکې هم یم اوزما عذاب ډیر سخت عذاب دی (۷) الله ﷻ گناهونه بښونکې توبه قبلونکې اوبیاسخت عذاب ورکونکې هم دی. د الله ﷻ نیول ډیر سخت دی. پیدا کړی هم هغه دی او واپس هم دهغه طرف ته تلل دی هغه بښونکې هم دی اومهربان هم (۸) ددې مضمون متعلق ډیر آیاتونه دی.

(۱) صحیح بخاری کتاب البیوع باب لایذاب شحم الميت ولا بیاع وده: ۲۲۲۳-۲۲۲۴، صحیح مسلم: ۱۵۸۲، احمد: ۲۵/۱، مستدای یعلی: ۲۰۰.
 (۲) صحیح بخاری کتاب البیوع باب بیع الميت والا صنام: ۲۲۳۶، صحیح مسلم: ۱۵۸۱، ابوداؤد: ۳۴۸۶، ترمذی: ۱۲۹۷، ابن ماجه: ۱۲۶۷، احمد: ۳۲۴/۳، مستدای یعلی: ۱۸۷۳، ابن حبان: ۴۸۳۷.
 (۳) حاکم: ۱۹۴/۴، امام حاکم او ذهبي دېک ته صحیح وئیلی دی.
 (۴) ابوداؤد کتاب البیوع باب فی ثمن الخمر والمیتة: ۲۳۴۸۸، مسنده صحیح.
 (۵) الانعام: ۱۶۵/۶.
 (۶) الرعد: ۶.
 (۷) الحجر: ۴۹.
 (۸) البروج: ۱۴-۱۲/۸۵.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ	
ضرور به وانی هغه کسان اچی شرک نی کری دی کہ	
دا مشرکان به ستاپہ (جواب کنبی)، وانی کہ	
شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا	
غوبستلی الله انہ به وو کری شرک مونہ اونہ پلارانو زمونہ اونہ به وو حرام کری مونہ	
اللہ ﷻ غوبستلی نومونہ به شرک نہ وو کری اونہ به موبلار نیکہ کولو اونہ به مو دخیل طرفہ	
مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى	
خہ خیز دارنگی دروغ گنرلی وو حق هغه کسانو اچی مخکبسی ددوی نہ وو تر هغی پوری	
خہ خیز حرام گنرلو ددوی نہ مخکبسی خلقو ہم دغہ شان خبرونہ انکار کری وو تردی چی	
ذَاتُوا بِأَسْنَاءٍ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ	
چی اوخکو هغوی عذاب زمونہ دوی تہ اووایہ ایاشته ستاسو سرہ خہ علم	
هغوی زمونہ عذاب اوخکی ورته اووایہ چی تاسوسرہ خہ دلیل شته	
فَتَخْرِجُوهُ لَنَا إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا	
چی راوباسی هغه مونہ تہ انہ کوئی پیروی تاسو مگر دگمان اونہ بی تاسو مگر	
چی مونہ تہ نی بنکارہ کری تاسو خو تش پہ گمان چلیری (حقیقت نہ بی خبرہ بی) او پہ	
تَخْرُصُونَ ۚ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ	
قیاسونہ لگوئی اووایہ پس الله لہ دی دلیل حقیقت تہ رسیدلی نوکہ غوبستلی هغه	
پہ اتکل پسې روارن بی اووایہ چی الله ﷻ سرہ کامل دلیل دی اوکہ الله ﷻ او غوبستلہ	
لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ۚ قُلْ هَلْ شُهِدَّاكُمْ الَّذِينَ	
نولارہ به نی بنودلی وہ تاسو تولوتہ اووایہ راولی گواہان خپل هغه	
نوتاسو تولوتہ به نی خودنہ کری وہ ورته اووایہ راشی خپل گواہان راولی	
يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا	
چی گواہی کوی اچی بیشکہ الله حرام کری دی داخیزونہ نوکہ گواہی اوکری دوی انومہ کوہ	
چی گواہی ورکری اچی دا (فلانی) خیزونہ الله ﷻ حرام کری دی نوکہ دوی پخپلہ شہادت ورکری	
تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا	
تہ گواہی ددوی سرہ انومہ کوہ پیروی ادخواہشاتو د هغه کسانو اچی دروغ گنری آیتونہ زمونہ	
نوتہ ورسرہ شہادت مہ ورکوہ اود هغی خلقو د خواہشاتو تابعداری مکوہ چي زمونہ آیتونہ نی دروغ گنرلی دی	

وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ يَرْبِّهِمْ	اوہغہ کسان چہ ایمان نہ راوری پہ آخرت باندی اوہغوی درب خپل سرہ
يَعْدِلُونَ ﴿٥٥﴾	اوہغہ کسان چہ دالہ <small>ﷻ</small> پہ ذات باندی او پہ آخرت باندی ایمان نہ لری نو ہغوی د خپل رب
برابر وی نورخوک	
سرہ نورخوک برابر وی	

قوله تعالى: سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا

دمشركانو یو بی دلیلہ دعوی: دلته دیوی مناظری ذکر دی اودمشركانو یوہ شبہ نی ذکر کری ده چه هغوی د خپل شرك او حرام حلال كولو متعلق لرله. الله ﷻ دهغوی د شرك او دهغوی د تحريم نه هغوی خبروی. هغه شبہ دا وه چه هغه زمونږ زړه بدلولي شو مونږ ته نی د ایمان توفیق راكولې شو او حاجب كیدوسره نی مونږ د كفر نه منع كولې شو. نوچه كله الله ﷻ داسې اونه كړل نو ثابتہ شوه چه دهغه رضا او اراده هم داسې ده او هغه زمونږ په دې كار باندې راضی دي. نو اوونیلې شو ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَاسًا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تُخْرِصُونَ﴾ یعنی كه الله ﷻ نه غوښتل نونه به مونږ شرك كولو اونه زمونږ به مشرانو اونه به مونږ څه خیز حرام گرځولو. دغه شان به هغوی وئیل ﴿لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾ نوالله ﷻ فرمائی ﴿كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ یعنی هم د دې شبہ په سبب اولنی خلق هم گمراه شوی وو اودا ډیر ښكته باطل اودماشومانو غوندې حجت دي. كه چرې دا صحیح وو نو دهغوی په مشرانوبه د الله ﷻ عذاب كله هم نه راتلو او هغوی به هلاك كولې نه شو اومشركانوبه د انتقام عذاب نه څكلو. اې نبی ﷺ اووايه چه تاسو ته دادكوم خای نه معلومه شوه چه ستاسو په دې كارونو الله ﷻ راضی دي. كه د دې دعوي څه دلیل وی نو ښكاره نی كړنی او تاس د دې څه ثبوت وركولې شنی؟ تاسو خو صرف د خپل قیاس او باطل گمان پیروی كونی. د گمان نه دلته مراد فاسد عقائد دی تاسو خو صرف اټكل چلونی په الله ﷻ باندې دروغ او بهتان لگونی. دابه مشركانو نیل مونږ چه كوم ددې بتانو عبادت كوونودې سره زمونږ صرف د الله ﷻ نژدیکت لټول مقصد دی. اوس الله ﷻ فرمائی چه دې سره به هغوی ته نژدیکت نه حاصلیرې ﴿لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا﴾

د الله ﷻ حجت كامل دي د عذاب په تاخير كښې حكمت دي: پدې كښې هيڅ شك نشته كه چرې مونږ غوښتلې نو هغوی ټول به په هدايت وو. ورته اووايه چه حجت بالغه صرف هم د الله ﷻ د پاره دي كه هغه او غواړې نو ټول به په هدايت شنی. اې محمد ﷺ ته ورته اووايه چه دهغه حجت خو حجت بالغه دي اوحكمت نی حكمت تامه دي چه څوك د هدايت مستحق دي او څوك د ضلالت او گمراهنی. هر څيز د هغه په قدرت او اراده كښې دي هغه د مؤمنانونه راضی دي او كافرانو نه ناراض دي كه هغه غوښتل نو ټولو دزمكې اوسیدونكو به ایمان راوړې وې (كه هغه غوښتل نو ټول به يو قوم او يوملت وو. دهغه وعده به پوره كيږي چه زه به دوزخ ډیریانو او انسانانو نه ډككوم. د بغاوت كولو دپاره هيڅ دلیل قانمیدې نه شی. اووايه كه چرته تاسو سره څه گواه وی نو هغه راحاضر كړنی چه ددې خبرې گواهی وركړی چه او الله ﷻ داخیزونه حرام كړی وو او كه داسې د دروغو گواه هغوی راوړی هم نو اې نبی ﷺ ته

داسی گواہی مہ ورکوه خکہ چہ دهنوی دا گواہی بالکل کذب او مکاری ده. دی خلقو سرہ کیہ مہ کوم چہ زمونہ د آیاتونو تکذیب کوی پہ آخرت باندی ایمان نہ راوری د خپل رب نہ ډډه کوی اودهغه د پاره شریک او برابر گرځوی.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي
اهغوی ته اووایه راشی اچی واوروم هغه اچی حراکری دی رب ستاسو
(انی پیغمبره) دوی ته اووایه راشی زه تاسوته وایم چي الله ﷻ په
عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا
په ستاسو باندی اچی مہ شریکوی دهغه سره هیڅ خیزا اودموراو پلار سره احسان کوی اومه وژنی
تاسوڅه څه حرام کړی دی دا چي الله سره شریک مہ جوړوی اومور پلار سره بڼه سلوک کوی اوخپل
أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ طَحْنٍ نَّرْزُقْكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا
اولاد خپل دیری د غریبی نه مونږه رزق درکوو تاسوته اوهغوی له اومه نزدی کیږی
اولاد د غریبی دوجي مہ قتلوی مونږ تاسوته هم اودوی ته هم رزق ورکوو اود بی حیانی
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ
دبی حیایی کارونوته هغه اچی ښکاره وی دهغی نه اوهغه چي پټ وی اومه وژنی نفس
خبروته مہ نزدی کیږی که ښکاره وی او پټی وی اوهغه نفس مہ قتلوی
الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ط ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ
هغه اچی حرام کړی دی الله مگر د حق سره دا هغه خبری دی اچی حکم کړی دی تاسوته هغه
چي الله ﷻ د هغی قتل حرام کړی وی مگر په حقه دا هغه خبری دی چي الله ﷻ تاسوته ددی وصیت کړی دی
بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٥٥﴾
په دی سره بنائی چي تاسو د عقل نه کار واخلی
دی دپاره چي تاسو عقل نه کار واخلی

قوله تعالى: قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي

اهم اخلاقی او معاشرتی وصیتونه: - د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دی چہ څوک د نبی کریم صلی الله علیه وسلم آخری وصیت ته کتل غواړی نو دا پورته آیاتونه دي اولولی. (۱) حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرماني چہ یوڅو آیاتونه محکمات دي او هغه ام الكتاب دي. بیا (قُلْ تَعَالَوْا) والا آیاتونه اولوستل (۲) د ابن صامت رضی الله عنه نه روایت دي چہ حضور صلی الله علیه وسلم فرمانیلی چہ په تاسو کښي به څوک ماسره د دریو خبرو وعده اوکړی بیا حضور صلی الله علیه وسلم (تَعَالَوْا) والا آیاتونه تر آخره پوري اولوستل. چہ څوک واقعی ددی خبرو پوره والي کوی دهغه اجر په الله جل جلاله باندی ثابت دي او چہ څوک په پوره کولو کښي سستی کوی نوممکن دی چہ الله جل جلاله هغه ته هم په دنیا کښي عذاب ورکړی او که د عذاب امر تر آخرت پوري اوچت اوساتی نو هغه وخت د الله جل جلاله

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانعام: ۳۰۷.

(۲) حاکم: ۳۱۷/۲.

مرضی ده که غواړی نوعذاب به ورکړی او که غواړی نو معاف به ئی کړی^(۱) د دې تفسیر داسې دی چې الله ﷻ خپل نبی اکرم ﷺ ته فرمائی ای نبی ﷺ دې مشرکانوته او وایه څوک چې د غیر الله عبادت کوي اود الله ﷻ حلال حرام گنړی او خپل اولاد قتل کوي دا د شیطان د هوکې دی اود هغوی د ځان نه جوړې کړې خبرې دی نو دوی ته او وایه چې راشئ زه تاسو ته ښایم چې الله ﷻ کومې خبرې حرامې خودلې دي. زه دا د اټکل نه اود گمان نه نه وایم بلکه د الله ﷻ د وحی په بناء باندې چې الله ﷻ سره څوک شریک مه جوړوئ. د آیت د عبارت سیاق د ښائی چې دلته «وصاکم» لفظ محذوف دی یعنې «وصاکم ان لا تشرکوا بالله» او هم د دې د پاره په آخری آیت کښې او فرمائیل «ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ» د حضرت ابوذر ﷺ نه روایت دی چې حضور ﷺ فرمائیل ماله حضرت جبرائیل ﷺ راغلو اودا زیرې ئی راکړو چې څوک مړه شی اوهغه شرک نه وی کړې نوهغه به جنت کښې داخلېږي. ما او وئیل سره د دې که هغه زنا کړې وی غلاتی کړې؟ نو جبرائیل ﷺ او وئیل چې او که غلاتی کړې وی او که زنائی کړې وی. په دریم ځل تپوس باندې جبرائیل ﷺ او وئیل چې او که شراب ئی هم څکلې وی^(۲) بعضې روایتونو کښې دی چې د رسول الله ﷺ نه تپوس کونکې هم ابوذر ﷺ پخپله وو او په دریم ځل حضور ﷺ ابوذر ﷺ ته فرمائیلی وو اود ابوذر ﷺ پوزه ښکته که زنائی کړې او که غلاتی کړې وی. کله چې به حضرت ابوذر ﷺ دا حدیث اورولو اود دریم حدیث پوره کولو نه پس به ئی دا خامخا فرمائیل چې ده ابوذر ﷺ پوزه لاندې^(۳) د حضرت ابوذر ﷺ نه روایت دی چې حضور ﷺ فرمائیل چې الله ﷻ فرمائی ای ښیاده! تر کومې چې ته زما نه امید ساتې اود غواړې زه به تا ښم کوم څه چې تانه گناه کیږي زه به د هغې پرواه نه کوم چې ته څه گناه کړې ده. که ته ماله د ډکې زمکې هومره گناه راوړې نو زه به هم د ډکې زمکې هومره ښنه درکړم په دې شرط چې ته ماسره څوک شریک نه وي گرځولې. که ستا خطاگانې د ډک آسمان هومره هم وی او تا ښنه غوښتې وی نو زه به ښنه درکړم^(۴).

د قرآن پاک نه د دې شهادت داسې ملاوړې چې الله ﷻ فرمائی دی الله ﷻ د شرک گناه نه ښی باقی ټول گناهونه چې غواړی نو ښی^(۵) په حدیث کښې دی چې شرک نه وی کړې او د توحید قائل وی او مړ شو نو ضرور به جنت ته داخلېږي^(۶) د دې مضمون متعلق آیاتونه او احادیث ډیر زیات دي. د حضرت ابوالدرداء ﷺ نه روایت دی چې شرک مه اختیاروه سره د دې که ستا ټکړې بیلې کړې شی یا په سوانی کړې شی یا اوسوزولې شی. د ابن صامت ﷺ نه روایت دی چې رسول الله ﷺ مونږ ته د اووه خصلتونو وصیت کړې چې که تاسو ټکړې ټکړې شئ خو شرک اونه کړئ^(۷).

دویم مور او پلار سره ښه کوئ: بیا ارشاد دی چې مور پلار سره ښه سلوک کوئ لکه چې فرمائی ستاسو درب حکم دی چې دهغه نه سوا دچا عبادت مه کوئ او مور پلار سره ډیر ښه سلوک کوئ. الله ﷻ په عامه توگه خپل اطاعت سره د مور پلار سره د احسان کولو هم متصل بیان کوي. لکه چې فرمائی

^(۱) حاکم: ۳۱۸/۲.

^(۲) صحیح کتاب الزکاة باب المکثرون هم المقلون: ۶۴۴۳، صحیح مسلم: ۹۴.

^(۳) صحیح بخاری کتاب اللباس باب الثياب البيض: ۵۸۲۷، صحیح مسلم: ۹۴، احمد: ۱۶۶/۵.

^(۴) احمد: ۱۷۲/۵ عن ابی ذر ﷺ دارمی: ۳۲۲/۲، ترمذی کتاب الدعوات باب الحديث القدسی (یا ابن آدم انک مادعوتی...): ۳۵۴، عن انس ﷺ (وَسَدَحَسَن) (الصحيح: ۱۲۷)، اود دې معنی روایت صحیح بخاری: ۱۲۳۸، صحیح مسلم: ۹۲ کښې هم موجود دي.

^(۵) النساء: ۴۸.

^(۶) صحیح مسلم کتاب الايمان باب الدليل على من مات لا يشرك بالله شيئا دخل الجنة...: ۹۴.

^(۷) روایت حسن دي او گورئې ماهنامه الحديث: ۶ ص ۱۱.

زما اودخپل مورپلار احسان مننی ستاسو زما طرف ته راتلل دی. که ستاسو مورپلار تاسو په دې خبره مجبور کړی چه ما سره نورڅوک هم شریک جوړ کړه کومه چه ستا عقیده نه ده نود هغوی دا خبره مه اوږه خو په دنیا کښې هغوی سره ښه سلوک کوه او چه کومه زما طرف ته رجوع ده هغه کوه ستا هم زما طرف ته راواپس کیدل دی کوم خای کښې چه به زه تا د ټولو اعمالونه خبر کړم. (۱) د مور پلار مشرک کیدوسره هم د هغوی سره د ښه سلوک هدایت فرمائیلې شوې دې او فرمائی چه مونږ د بنی اسرائیلونه هم دا وعده اخستې وه چه توحید اختیارولو سره سره د مور پلار سره نیک سلوک هم ضروری دې. (۲) په دې مضمون باندې ډیر آیاتونه دی. په بخاری او مسلم شریف کښې دی حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړو چه کوم عمل غوره دې؟ نو حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه په خپل وخت باندې مونږ کول ما بیا عرض او کړو بیا کوم عمل؟ ونی فرمائیل د مور پلار سره ښه سلوک. ما وویل بیا کوم عمل؟ حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل د الله تعالی په لار کښې جهاد کول. ابن مسعود رضی الله عنه وائی که ما نور سوالونه کول نو حضرت صلی الله علیه و آله به نور جوابونه را کول (۳) د ابن صامت رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ای ابن صامت! د خپل مور پلار تابعداری کوه که هغوی تاته د احکم هم درکړی چه ټوله دنیا او دولت مونږ ته راکړه نو ورکړه. د دې سند ضعیف دی. والله اعلم.

دریم اولاد مه قتلوی: کله چه مور پلار او نیکونو سره د ښه سلوک هدایت او فرمائیلو نو اوس د خامنو او نمسو باره کښې فرمائی چه اولاد د تنگدستۍ د ویرې نه مه قتل کونی. د شیطانانو په د هوکه سره به مشرکانو خپل اولاد قتل کولو اود شرم او ملامتیا د وجې نه به نی لونه ژوندنی خښولې او بعض وخت به نی خامن د تنگدستۍ او غریبۍ د وجه قتل کول. حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلې دی چه د ټولونه لویه گناه الله تعالی سره شریک گرځول دی سره د دې چه دا شریکان پخپله د الله تعالی مخلوق دې. د حضور صلی الله علیه و آله نه تپوس او کړې شو بیا کومه گناه؟ هغوی صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه خامن وژل د دې ویرې نه چه هغوی به هم ځان سره په خوراک کښې شریک جوړول وی. تپوس او شو بیا کومه گناه؟ ونی فرمائیل د خپل گاونډی د ښځې سره زنا کول. بیا حضور صلی الله علیه و آله دا آیت تلاوت کړو ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ (۴) یعنی کوم خلق چه الله تعالی سره نور خدایان نه یوځای کوی او الله تعالی د کوم نفس عزت کړې دې هغه نه قتل کوی مگر په حقه خبره باندې او چه څوک زنا نه کوی. ذکر شوی فقیر ته "املاق" وائی. د دې د باره نی او فرمائیل چه رزق خو هغوی ته او تاسو ته مونږ درکړو. د رزق په شروع کښې د هغه ماشومانو نوم واخستلو ځکه چه اهتمام هم د هغوی نه مقصود وو. یعنی هغوی ته رزق رسولو په سبب د محتاجۍ نه مه ویریرئ ځکه چه د ټولو رزق هم د الله تعالی په ذمه دې. خودلته فقر حاصله موجود دې په دې وجه نی او فرمائیل چه تاسو ته او هغوی ته هم مونږ رزق درکړو، ځکه چه دلته هم دغه خبره اهمه ده چه ستاسو رزق هم زموږ درکړې شوې دې په دې وجه د خپل رزق ویره مه کونی.

خلورم زنا او فواحشونه لرې کیدل: د الله تعالی ارشاد دې ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ یعنی فواحشو ته نزدې کېږئ هم مه که هغه ظاهر وی که باطن. لکه چه فرمائی او وایه ای نبی صلی الله علیه و آله فواحش ظاهري او باطني ټول حرام کړی دی اود گناه او بغاوت نه بچ شئ کوم چه د حق نه خلاف دی او د شرک

(۱) ۳۱/ لقمان: ۱۴-۱۵.

(۲) ۲/ البقره: ۸۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب البر والصلة: ۵۹۷۰، صحیح مسلم: ۸۵، ترمذی: ۱۷۳، احمد: ۴۵۱/۱، ابن حبان: ۱۴۷۷.

(۴) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی ﴿الَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾: ۷۵۲۰، صحیح مسلم: ۸۶، احمد: ۴۳۴/۱، ترمذی: ۳۱۸۳، ابن حبان: ۴۴۱۴.

نه بچ شنی د کوم چه هیخ سند نشته. اود الله ﷺ سره داسې خبرې ترلو نه بچ شنی کومې چه تاسو نه پیژنئ^(۱) (وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاَلَمِ وَباطِنَهُ) کنبې د دې تفسیر تیر شوې دې. د ابن مسعود ﷺ نه روایت دې حضور ﷺ فرمایلی د الله ﷻ نه ډیر غیرتی بل څوک نه شی کیدې. د دې د پاره هغه ټول فواحش ظاهري او باطني حرام او گړخول^(۲) سعدبن عبادہ ﷺ فرمائی که زه خپلې بنځې سره څوک سرې اووینم نو په توره سره به هغه قتل کړم. کله چه حضور ﷺ دا خبره واوریده نو ونی فرمایلی چه تاسو د سعد په خبره ولې حیران ئی؟ په الله ﷻ قسم زه د سعد نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ زما نه زیات غیرت مند دې په دې وجه ټول فواحش هغه حرام کړی دی^(۳). او هم په دې سند سره روایت دې چه زما د امت عمر به شپینو او اوياؤ په مینځ کنبې وی^(۴).

په ناجائزه مسلمان نه قتل کول: د الله ﷻ ارشاد دې چه څوک قتل کونی مه ترکومې چه پرې حق نه وی. حضرت امیرالمؤمنین عثمان ﷺ چه کله باغی قاتلانوراکیر کړې وو ونی فرمایلی چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی چه د دریو خبرونه علاوه د یومسلمان وینه تونیول جائز نه دی. چه د اسلام راوړلو نه پس بیا کافر شوې وی. یا د واده سره د زنا مرتکب شوې وی یا ئی څوک ناحقه قتل کړې وی یعنی بغیرد قصاص نه. نویه الله ﷻ قسم ما چرې هم زنا نه ده کړې نه د جاهلیت په زمانه کنبې اونه د اسلام په زمانه کنبې. او هیخ کله هم زما دا خواهش نه دې شوې چه د اسلام راوړلو نه پس بیا خپل دین بدل کړم او نه ما څوک قتل کړې دې نو تاسو ما په څه وجه قتل کول غواړئ^(۵) چه کوم غیر مسلم سره معاهده شوې وی او کوم حربی ته په اسلامی ښار کنبې د اوسیدو د پاره امن ورکړې شوی وی دهغه د قتل کولو سخت وعید او سزا راغلې ده. څوک چه وعده کړې شوې قتل کړی نو د جنت بونی به هم اونه گوری حالانکه سره د دې چه د جنت خوشبوئی ترخلوینستو کالو فاصلې پورې به هم رارسې. ^(۶) څوک چه یو وعده کونکې قتل کړی د چا دپاره چه دامن ذمه دار جوړ شوې وی او څوک چه د الله ﷻ او دهغه د رسول ﷺ ذمه وارنی کنبې راغلې ذمی جوړ شوې وی نو د هغه قاتل ته به د جنت بونی هم نه نصیب کیږی^(۷) د الله ﷻ ارشاد دې (ذَلِكُمْ وَشُكْمُكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) دا دی هغه وصیتونه کوم چه تاسو ته شوی څه عجیبه ده چه تاسو ته عقل راشی.

وَلَا تَقْرَبُوا	مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا			
اومه نزدې کړئ	مال دیتیم ته			
ا.....اودیتیم مال ته مه نزدې کړئ	مگر			
يَا أَيُّهَا	أَحْسَنُ حَتَّى	يَلْمُ	أَشَدَّ	وَأَوْفُوا
په هغه طریقه	اچی هغه ډیره ښه وی	ا ترهغې پورې	اچی ورسیرې هغه ا قوت خپل ته	اوپوره کوی
په بهتره طریقه	تر دې چې هغه ځوانی ته اورسی	او		

(۱) ۷ / الاعراف: ۳۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان سورة الانعام باب قوله تعالى (ولا تقربوا الفواحش ما ظهر منها وما باطن): ۴۶۳۴، صحیح مسلم: ۲۷۶۰، ترمذی: ۳۵۳۰، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۷۳، احمد: ۳۸۱/۱، ابن حبان: ۲۹۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب التوحيد باب قول النبي ﷺ (لا شخص اغیر من الله): ۷۴۱۶، صحیح مسلم: ۱۴۹۹، الاسماء والصفات: ۶۳۰.

(۴) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی اعمار هذه الامة... ۲۳۳۱ وسنده حسن.

(۵) ابوداؤد کتاب الديات باب الامام یمام بالعفو فی الدم: ۴۵۰۲، ترمذی: ۲۱۵۸، وسنده صحیح، نسائی: ۴۰۲۴، ابن ماجه: ۲۵۳۳، مسند الطیالسی: ۷۲ احمد: ۶۱/۱.

(۶) صحیح بخاری کتاب الجزیه باب اثم من قتل معاهدا بغیر جرم: ۳۱۶۶، ابن ماجه: ۲۶۸۶، احمد: ۱۸۶/۲.

(۷) ترمذی کتاب الديات باب ماجاء فیمن یقتل نفسا معاهدا: ۱۴۰۳، وهو صحیح، ابن ماجه: ۲۶۸۷، مسند ابی یعلی: ۶۴۵۲.

الْكَيْلِ	وَالْمِيزَانَ	بِالْقِسْطِ	لَا تُكَلِّفُ	نَفْسًا	إِلَّا
پیمانہ	اوتول	اپہ انصاف سرہ	نہ ورکوو تکلیف مونہ	یونفس تہ	مگر
پیمانہ اوتول پہ انصاف سرہ کوئ	مونہ ہیچاتہ دوس نہ زیات تکلیف نہ ورکوو				
وَسِعَهَا	وَإِذَا	قُلْتُمْ	فَاعْدِلُوا	وَلَوْ	
مطابق دطاقت دہغہ	اوہر کلہ	اچی خبری کوئ تاسو	نودانصاف خبرہ کوئ	اواگر کہ	
او کلہ چہ تاسو خبری کوئ نو پہ ہغی کنبی انصاف کوئ	اگر کہ				
كَانَ	ذَاقُوا	وَبِعَهْدِ اللَّهِ	أَوْفُوا	ذَلِكُمْ	
وی (معاملہ)	درشتہ دارانو سرہ	اوپہ وعدہ داللہ	وفا اوکری	داخبری چہ دی تاسوتہ	
خپلو سرہ معاملہ وی	اواللہ سرہ چہ موکومہ وعدہ کری دہ	ہغہ پورہ کری	ددی		
وَصَلُّمُ	يَهْ	لَعَلَّكُمْ	تَذَكَّرُونَ		
حکم کری دہی اللہ تاسوتہ	پہ دی سرہ	بنائیری چہ تاسو انصاحت قبول کری			
خبرو حکم درتہ اللہ کرے دی دہی دپارہ چہ تاسوتری سبق واخلی اودا چہ دغہ					

شپہرم د یتیم مال تہ پہ ناجائزہ مہ نزدی گیرش

یوخنور ہدایتونہ:- کلہ چہ اللہ ﷻ دا آیت نازل کرو چہ دیتیم مال مہ خورنی نوچہ د چا پہ کور کنبی خوک یتیم اوسیدو نوہغہ د یتیم خوراک خبناک د دی ویری چہ چرتہ دہغہ خوراک زما پہ خوراک کنبی رانہ شی د خپل خوراک خبناک نہ جدا کرل اود یتیم د خوراک خبناک نہ بچ شو نود دہی دپارہ اوچت کری شو چہ ہغہ نی دوبارہ اوخوری اوپا خرابیدلہ نودا خبرہ د دواو دپارہ سختہ او تکلیف ورکونکی وہ، ددی ذکر نبی کریم ﷺ لہ راغلو نود دہی بارہ کنبی د اللہ ﷻ دطرفنہ وحی رانازلہ شوہ چہ د یتیمانو بارہ کنبی تانہ تپوس کوئ نو اووایہ چہ کومہی دخیر خبری دی اودہغوی خیر غوینتل دی د دہی دپارہ کہ تاسو ہغوی سرہ یوخی خوراک پوخ کری او خورنی نو ہیخ بدی نشتہ ہغوی خو ہم ستاسو رونہ دی تر بالغ کیدو پوری (۱) سدی ﷺ ددی مودہ ۳۰ کالہ ۴۰ کالہ بلکہ تر (۶۰) کالو پوری خودلی دہ اودا خبری دلہ د بحث نہ لری دی.

اووم تول پیمانہ پہ انصاف کوئ:- او پیمانہ او تلہ پہ انصاف سرہ استعمالوئی د اللہ ﷻ فرمان دی چہ پہ لین دین کنبی انصاف کوئی. نود دی لحاظ نہ ساتلو کنبی سخت وعید دی. ارشاد دی چہ ہلاکت دی د ہغہ ناپ کونکو دپارہ چہ کلہ ناپ کوئ نو د بل چانہ پورہ اخلی او چہ کلہ ناپ یا تول کوئ اونوروتہ نی ورکوئ نو بی ایمانی کوئ نو آیا دوی تہ پتہ نہ لگی چہ د قیامت پہ ورخ اوچتونکی دی او اللہ ﷻ تہ مخامخ کیدل دی (۲) اول یو قوم پہ دی وجہ تباہ شوې ووجہ پہ ناپ تول کنبی بہ نی بی ایمانی کولہ. اللہ ﷻ پہ ہیچا باندی د وس نہ زیات پہ چا بوج نہ اچوی:- د اللہ ﷻ ارشاد دی (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) مونہ پہ چا باندی ہم د ہغہ دطاقت نہ زیاتہ ذمہ واری نہ اچوو. چا چہ پہ حق ادا کولو کنبی پورہ کوشش اوکرو خو بیا ہم دہغہ نہ خہ کوتاہی اوشوہ نو خہ بدی نشتہ. حضور ﷺ د دی آیت بارہ کنبی

(۱) ابو داؤد کتاب الوصایا باب مخالطة الیتیم فی الطعام: ۲۸۷۱، نسائی: ۳۶۹۹، حاکم: ۲۷۸/۲.

(۲) المطفین: ۸۳/۶۱.

چه په ناپ تول کښې دانصاف نه کارواخلنې، فرماني چه چا په صحيح نيت ناپ او تول اوکړو نو الله ﷻ خونيت پيژني نود هغه به هيڅ نيول نه وي (۱) د لفظ وسعت هم دغه تاويل دي
اتم په خبرو کښې انصاف کوئ: اودا ارشاد چه کله خبرې کوئ نو د انصاف خيال اوساتنې سره د دې چه د يو عزيز او رسته دار معامله ولې نه وي لکه چه فرماني اي د ايمان خاوندانوا عدل او انصاف سره په شهادت باندې قائم اوسيرئ. (۲) دغه شان په سورت نساء کښې الله ﷻ په فعل او قول کښې د عدل حکم ورکوي که د نيزدې د پاره وي اوکه د لرې د پاره وي الله ﷻ د هر يو د پاره او هروخت او په هر حال کښې د عدل حکم ورکوي.

نهم وعدې پوره کوئ: - اوفرماني چه د الله ﷻ وعده پوره کوئ يعنې الله ﷻ چه کوم نصيحت کړې دي هغه پوره کوئ اودهغې داسې خيال ساتئ چه دهغې په امر او نهی کښې دهغه اطاعت کوئ. دهغه په کتاب او سنت رسول ﷺ باندې عمل کوئ هم دغه د الله ﷻ د وعدې پوره کول دي. د دې نصيحت الله ﷻ تاسو ته کړې دي ممکن دي چه تاسو پند حاصل کړئ اود تيروشووبدونه منع شئ. بعض خلق (تذکرون) دال په تشديد سره لولي اوبعضي په تخفيف سره.

وَإِنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ	فَاتَّبِعُوهُ	وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ
اوبيشکه دالارزماده نيغه انوځي هم په دې باندې اومه ځي تاسو په لارو نورو		
اودا چي دغه تيرشوي بيان ځملار ده اوپه دې نيغه لار روان شئ اوپه نورو لارو باندې مه ځي		
فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ	ذَلِكَ	
نو خواره واره به کړي تاسولره دلاري دهغه نه دا هغه هدايت دي		
گني دالله ﷻ دلاري نه به موگډ وډ کړي دا هدايت		
وَصَلُّوا عَلَيْهِ	لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ	
چي حکم کړي دي الله تاسو ته په هغې سره انساني چي تاسو خان اوساتي دغلطو لارونه		
درته الله ﷻ ددې دپاره کړي دي چه تاسو پرهيزگار جوړ شئ		

قوله تعالى: وَإِنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

دهدايت هم يوه لارده، دالله ﷻ اودهغه در رسول ﷺ اطاعت: - ارشاد دي چه اخواديوخوانورولاروباندې مه ځي گني نود الله ﷻ د لارې نه به اخواشنې او دين قائم ساتئ او په دين کښې ورانې مه اچوئ (۳) په دې قسمه آياتونو کښې الله ﷻ حکم ورکوي چه ډله مه پريردئ او په ډله کښې د افتراق او خلاف نه بچ شئ. اولنوخلقو به په دين کښې خصومات او اختلافات راپيدا کول او هم په دې سره تباه شو. (۴)
دصراط مستقيم مثال: - عبدالله بن مسعود ؓ فرماني چه حضور ﷺ پخپل لاس باندې په زمکه يوه کرځه رابښکله او ونې فرمانيل چه دا ده دالله ﷻ نيغه لار بيا نې بنې طرف ته او گس طرف ته کرځي رابښکلي اوونې فرمانيل چه دا هغه لارې دي چه په دې کښې په هره يوه لار شيطان ناست دي او خپل طرف ته رابلل کوي. بيا ئي دا آيت تلاوت کړو (وَإِنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ

(۱) الدر المنثور: ۱۰۵/۳.

(۲) النساء: ۱۳۵.

(۳) الشوری: ۱۳.

(۴) الطبری: ۲۲۹/۱۲.

وَصَلَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱﴾ (۱) حضرت جابر ؓ نه روایت دی چه مونږ حضور ؐ سره ناست وو چه هغوی خپلې مخې ته په زمکه یوه داسې کرخه رابښکله اوونی فرمائیل چه داخو شوه د الله ﷻ لار بیابنی طرف ته دوه کرخې او کس طرف ته دوه کرخې رابښکلې او ونی فرمائیل چه دا ټولې د شیطان لارې دی بیابنی د مینځ په کرخه گوته کیځوده اودا آیت نئی تلاوت کړو (وَأَنْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ) (۲) یوسړی د ابن مسعود ؓ نه تپوس اوکړو چه صراط مستقیم څه څیز دی؟ نو هغه او فرمائیل چه نبی کریم ﷺ مونږ له خپل خان سره ځای را کړې وو. د هغوی نظر مبارک لکه چه په جنت باندې وو اود هغوی ﷺ نبی طرف ته هم لارې جوړې وې او په کس طرف هم. په دې باندې خلق وو کوم خلق چه دهغوی په خواکې تیریدل هغوی هغه راغواړی نو څوک چه دهغوی په راغوبښتوشو لارو روان شو هغه دوزخ ته اورسیدل او کوم خلق چه په نیغه لار وو هغه جنت ته اورسیدل بیا ابن مسعود ؓ هم دا آیت تلاوت کړو. (۳)

د نواس بن سیمان ؓ نه روایت دی چه حضور ؐ فرمائیل چه الله ﷻ د صراط مستقیم مثال پیش کړې دي. د دې لارې دواړو طرفوته دوه دیوالونه دی په هغې کښې کولاؤ دروازې لگیدلې دی په دروازو باندې پردې خوری دی او د نیغې لارې په دروازه کښې یو الله ﷻ ته رابلونکې ناست دی او وانی چه ای خلقوا راشنی په نیغه لار کښې ور داخل شنی اخواد یخوا خطا کیږنی مه. اویوداعی د دروازې د پاسه ناست دې رابلل کوی کله چه یوانسان د دې دروازونه کومه دروازه کولاووی نو وانی چه په تاباندې افسوس دا مه کولاووه. که دا دې کولاؤ کړه نو په دې کښې به داخل شې. نواوس دا نیغه لار د اسلام ده اودا دیوالونه د الله ﷻ حدونه دی اودا کولاؤ دروازې د الله ﷻ محارم دی اود لارې په دې سر باندې ناست څیز د الله ﷻ کتاب دې اوپه دروازه باندې پاس ناست سړې د انسان خپل ضمیر دې چه په خرابو کارونو باندې دهغه په زړه کښې اړوک پیدا کوی لکه چه د الله ﷻ واعظ دې (۴) حضور ؐ او فرمائیل چه څوک شته چه ماسره د دې دریو آیاتونو باره کښې وعده اوکړی بیا (تَعَالَوْا) والا آیت تلاوت او فرمائیلو. دغه دریو اړه آیاتونه تلاوت کولونه پس چه چاد دې حق ادا کړو د هغه اجر په الله ﷻ باندې مقرر شو او چه چاد دې په پوره کولو کښې کوتاهی اوکړه په دنیا کښې هغه ته عذاب ملاؤشو او که ملاؤنه شو نو په آخرت کښې به الله ﷻ سزا ورکړی گنی نو معاف به نئی کړی.

ثُمَّ	آتَيْنَا	مُوسَى	الْكِتَابَ	تِمَامًا	عَلَى الَّذِي
بیا	اورکړې	وومونږه	موسی ته	کتاب	اچی دنعمت تکمیل وؤ ایه هغه چا باندې
بیا مونږ موسی ﷺ ته	کتاب ورکړو	چه په نیکانو مو نعمت پوره شی		
أَحْسَنَ	وَتَقْصِيلاً	لِكُلِّ شَيْءٍ	وَهُدًى	وَرَحْمَةً	
چی نیکه	لارنې اختیار کړی وه	او تفصیل وؤ	دپاره دهر څیز	او هدایت وؤ	اورحمت وو
.....	اودهر یو څیز تفصیل اوشی	اوسر ترسره	هدایت اورحمت اوشی		
لَعَلَّهُمْ	يَلْقَاءُ رَبَّهُمْ	يَوْمَئِذٍ	وَهَذَا	كِتَابٌ	أَنْزَلْنَاهُ
دپاره ددې چی	شاید خلق	اږه ملاقات درب خپل ایسان راوړی	اودغه شان دا	کتاب دې	اچی نازل کړې دې مونږه
اودې دپاره چه	هغوی (بنی اسرائیل)	دخپل رب	په ملاقات یقین اوساتی	اوداقران	پاک یو برکتی

(۱) احمد: ۱/۶۵۱ و مسند حسن، حاکم: ۲/۲۳۹، ۳۱۸.

(۲) ابن ماجه کتاب السنه باب اتباع سنه رسول الله ﷺ: ۱۱، احمد: ۳/۳۹۷.

(۳) الطبری: ۲۳۰/۱۲.

(۴) ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی مثل الله عزوجل لعباده: ۲۸۵۹ وهو صحيح، احمد: ۴/۱۸۲-۱۸۳.

لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ۝

وَاتَّقُوا

فَاتَّبِعُوا

مُبرک

برکتناک دې | نو پيروى او کړې ددې | اود پر هیزگاری ژوند شروع کړې | شاید چې په تاسو | رحم او کړې شی
کتاب دې چې مونږ نازل کړې دې | په دې عمل او کړې | او تقوی اختیار کړې شاید رحم در باندې اوشی

قوله تعالى: لَمَّا آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ - وَهَذَا كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ

د تورات او قرآن پاک حقانیت: - (لَمَّا آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ) تقدیر دادې چې ای محمد ﷺ! زموږ متعلق بیا دا او وایه
چې مونږ موسی ﷺ ته کتاب ورکړو په دلالت د قول (قُلْ تَعَالَوْا) خود خبره د فکر ده (لَمَّا) دلته صرف عطف
خبر پس د خبر د پاره دې ترتیب خود لود پاره نه دې د (لَمَّا) حرف په عام توګه د ترتیب خود لود د پاره راځي
دلته چې کله الله ﷻ دخپل ارشاد (وَأَنْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ) په ذریعه د قرآن پاک متعلق خبر ورکړلو نو د تورت
په مدح د ثم په ذریعه عطف او فرماني چې اوس تاسو له دا خبر هم درکولې شی چې مونږ موسی ﷺ ته
هم کتاب ورکړې وو. په اکثر و خایونو کښې الله ﷻ د قرآن پاک او تورات په یوځای یعنی متصلاً ذکر
فرماني. لکه چې فرماني د دې نه وړاندې د موسی ﷺ کتاب امام او رحمت وو اودا ستاسو کتاب قرآن
پاک په عربی ژبه کښې د دې تصدیق کوی (۱) اود دې سورت په شروع کښې فرماني تپوس او کړه دهغه
کتاب کوم چې مونږ موسی ﷺ ته ورکړې وو کوم چې مونږ د خلقو د پاره نور او هدایت جوړولو سره پیش
کړې وو. هغه چا نازل کړې وو کوم چې تاسو په کاغذونو لیکنې د کوم نه چې څه پتوښی او څه په کښې
ښکاره کونې (۲) بیا ددې نه پس فرماني چې دا قرآن پاک مونږ مبارک جوړ کړې پیش کړو. اوس د
مشرکانو باره کښې فرماني چې کله زموږ د طرف نه حق یعنی قرآن په هغوی باندې پیش کړې شونو
هغوی او وئیل چې هسې کتاب نی ولې رانه کړو لکه چې څنگه موسی ﷺ ته ورکړې شوې وو. اوس
الله ﷻ فرماني چې آیا د موسی ﷺ کتاب سره مو کفر نه و وکړې او آیا دا مو نه وو ونیلی چې دا دواړه
خو جادوګر دی چې راغلی دی مونږ خو به دوی نه منو (۳) اود پیریانو متعلق خبر ورکولو سره فرماني چې
پیریانو خپلو خلقوته دا خبر ورکړو چې ای قوم! مونږ یو کتاب واوریدو چې د موسی ﷺ نه پس نازل
شو اود توریت د مضمون تصدیق کوی اود حق طرف ته هدایت کوی (۴) بیا د قرآن پاک متعلق ارشاد
دې چې په دې کښې ټولې خبرې ښکلې او په تفصیل سره لیکلې دی اود شریعت ټولې خبرې په کښې دی
لکه څنگه چې په تورات کښې هره خبره مونږ خود لې وه.

د احسن نه مراد څه شیز دې: - دغه شان قرآن پاک ته نی (عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ) او فرمایل قوله (وَإِذْ بَقَلَىٰ رَبِّيكَ
رَبِّهِ بِكَلِمَتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا) او (وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لِمَا صَبَرُوا) وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ۝) او (لَمَّا
آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ) یعنی موسی ﷺ ته مونږه کتاب ورکړو چې په ورکړو کښې د ټولونه ښه
ورکړه ده. چې په دنیا کښې هم احسن او په آخرت کښې هم کامل. ابن جریر رحمته الله ددې تقدیر داسې خود لې
دې چې (تَمَامًا عَلَىٰ أَحْسَنَهُ) لکه چې (الَّذِي) نی مصدریه او ګرځولو یعنی هغه کتاب کامل وو د احسن کیدو
په بناء باندې لکه چې د الله ﷻ ارشاد دې (وَحُضِّنْمُكَ الَّذِي خَاصُّوْا) اوس دلته (كَالَّذِي خَاصُّوْا) معنی د خوض
شوه. د نورو قول دې چې (الَّذِي) په معنی (الَّذِينَ) نو عبد الله بن مسعود رضی الله عنه به داسې قراعت کولو (تَمَامًا عَلَى
الَّذِينَ أَحْسَنُوا) مجاهد رضی الله عنه (الَّذِي أَحْسَنَ) نه (مومنین) او (محسنین) مراد اخستلو. او بغوی رضی الله عنه محسنین نه

۱/۶۴۱/الاحقاف: ۱۲.

۲/۶/الانعام: ۹۱.

۳/۶/الانعام: ۹۲.

۴/۲۸/القصص: ۴۸.

انبیاء علیہ السلام مراد اخستلو یعنی د تورات فضیلت مونہ پہ مؤمنین او محسنین باندی ظاہر کړې وو. لکه چه فرمائی (قَالَ مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ ۝). یعنی ای موسیٰ تیرے فضیلت پہ محمد ﷺ او خلیل اللہ ﷺ باندی ہم وو. یحییٰ بن یعمر احسن به د زبر پہ خای پیش سره لوستلو او ونیل به ئی (الذی هو احسن) په معنی کنبی دې په دې وجه په پیش سره کیدل ضروری دی بیانی دا هم ونیلی چه داشان لوستل زه مناسب نه گنرم سره د دې چه د عربیت په لحاظ سره یوه وجه صحیح هم وی. او ونیلی شوی دی چه معنی دا ده چه (تماما علی احسان الله الیه)

قرآن پاک د رحمت او هدایت ذریعه ده:- اوفرمانی شوچه په دې کنبی هر شئی په تفصیل سره دې او هغه هدایت او رحمت دې. کیدې شی چه تاسو د اللہ ﷻ په ملاقات ایمان راوړنئ. زمونږ نازل شوې دا کتاب مبارک دې د دې تابعداری او کړنئ د اللہ ﷻ نه اوویریرنئ شاید چه په تاسو د اللہ ﷻ رحم اوشی په دې کنبی د قرآن پاک د اتباع طرف ته دعوت دې. اللہ ﷻ خپلو بندیگانوته د خپل کتاب طرف ته ترغیب ورکوی او په دې کنبی د تدبیر حکم ورکوی.

اَنْ تَقُولُوا	اِنَّمَا اُنْزِلَ	الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ	مِّنْ قَبْلِنَا
چی اونه وایئ	چی بیشکه نازل کړې شوې ووا	کتاب	په دوو ډلو باندې مخکښی زمونږ نه
او چه تاسو دانئ و نیلې چې	دا کتاب	خو زموږ نه وړاندې دوه ډلو (یهودونصار) ته ورکړې شوې وو	
وَ اِنْ کُنَّا	عَنْ دِرَاسَتِهِمْ	لَغَفِلِیْنَ ۝	اَوْ تَقُولُوا
او بیشکه وؤمونږه	د لوستلو دهغوئ نه	خامخا ناخبره یا اونه وایئ تاسو	که وې مونږ
او مونږ ته هیڅ خبر نه وو چې	هغوئ په دې کنبی	څه لوستل او چه دابهانه هم نشئ کولی	که مونږ
اُنْزِلَ	عَلَيْنَا الْكِتَابُ	لَکُنَّا	اَهْدٰی
چی نازل کړې شوې وې	په مونږ باند	کتاب	نو خامخابه وؤمونږ ازیات په صحیح لار
باندې کتاب نازل شوې وې	نو مونږ به دهغوئ نه زیات	په سمه لار روان شوی ووا	
مِنْهُمْ ۝	فَقَدْ	جَاءَكُمْ	بَیِّنَةٌ
دهغوئ نه انوپه تحقیق سره	راغلې دې	تاسوته	دلیل روښانه د طرفه درب ستاسونه او هدایت
بیشکه تاسوته د خپل رب نه ښکاره	دلیل او هدایت	اورحمت راغلې دې
وَرَحْمَةً ۝	فَمَنْ	اَظْلَمُ	مِمَّنْ
اورحمت	انو څوک دې	ډیر ظالم دهغه چانه	چی دروغ او گنډی آیتونه دالله اومخ واپړی
.....	نودهغه چا نه څوک	لونی ظالم کیدشی چې	دالله ﷻ آیتونه دروغ گنډی اوددې نه مخ
عَنْهَا	سَاجِدٌ	الَّذِیْنَ	یَصْدِفُوْنَ
دهغې نه	زر به بدله ورکړو	مونږ هغه کسانوله	چی مخ اړوی د آیتونو زموږ نه سخت
او گرځوی څوک چې	زمونږ	د آیتونو نه مخ	گرځوی نو هغوئ ته به مونږ

العَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿۵﴾

عذاب | یہ سبب دھغی اچی و دھغوی اچی مخ بہ نی اړوؤ |

ددی انکار په بدله کښی سخت عذاب ورکړو |

قوله تعالى: أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ

الله ﷻ کتاب نازل کړو او حجت ئی قائم کړو: دې دپاره چه تاسو دا ونه وانی چه په یهودیانو او نصرانیانو خو زمونږ نه اول کتابونه نازل کړې شوی وو او په مونږ باندې یوهم نازل نه شو. دا بیان د هغوی د عذر د ختمولو د پاره دې لکه چه فرمائی که چرې دا خبره نه وه چه د هغوی مصیبت هم د هغوی د اعمالو نتیجه ده نو هغوی به دا ونیل چه ای ربه! که یو رسول تا زمونږ طرف ته هم رالیږلې وې نومونږ به هم ستاحکم منلې وو. (۱) او ارشاد دې (وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفِيلِينَ ﴿۵﴾) یعنی مونږ خود دې یهودیانو او نصرانیانو په ژبه نه پوهیږو په دې وجه مونږ په غفلت کښې پاتې شو اود دوی په شان صحیح عمل مو اونه کړې شو. اودې د پاره چه تاسو دا اونه وانی که په مونږ باندې هم زمونږ په ژبه کښې کتاب نازل شوې وې نو مونږ به د هغوی نه ډیر په هدایت باندې وو. نو مونږ د هغوی عذر ختم کړو لکه چه فرمائی هغوی قسمونه خوری او بیان کوی که هغوی له هم یو رسول راغلې وې نو مونږ به د ټولونه زیات ښه نیت والا جوړشوی وو او په هدایت به وو (۲) فرمائی چه اوس ستاسو د رب د طرف نه ستاسو د پاره د هدایت اورحمت والا کتاب راغلو اوهم ستاسو په ژبه دا قرآن عظیم دې. په دې کښې د حلالو او حرامو ټول بیان دې او عبادت کونکو بند یگانو د زړونو د پاره رحمت دې. بیا فرمائی د الله ﷻ آیاتونه دروغ گڼوونکو نه لوی ظالم څوک دې چه نه ئی پخپله د قرآن نه فائده اوچته کړه او نه ئی دا حکامو عمل او کړل بلکه د الله ﷻ د آیاتونو د اتباع نه ئی نور خلق هم واپړول اود هدایت لار موندلونه ئی هغوی محروم اوساتل. لکه چه د سورت په شروع کښې تیرشو هغوی به پخپله هم د ایمان راوړلو نه منع کیدل اونور به ئی هم منع کول. هغوی به پخپلو لاسونو خپل خان په هلاکت کښې اچول (۳) او فرمائی چه کوم خلق کفر کوی او د الله ﷻ دلارې نه نور هم منع کوی هغوی ته به دوچنده عذاب وی (۴) او په دې آیت مبارک کښې فرمائی چه مونږ به دې خلقوته سخت عذاب ورکړو څوک چه د الله ﷻ د لارې نه خلق بندوی. لکه چه فرمائی نه ئی تصدیق اوکړو نه مونږ کوی بلکه تکذیب ئی اوکړو او مخ ئی واپړولو (۵) غرض دا چه ډیر زیات آیاتونه په دې دلالت کوی چه دا کافران د زړه نه تکذیب کوی او د جوارح نه هم نیک عمل نه کوی.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا

| دوی | انتظار نکوی | مگر

| ایا دوی صرف ددې خبرې انتظار کوی

أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ

دې ته چی راشی دوی ته | فرښتی | یاراشی | رب ستا | یاراشی | ځینی | ښی

چی فرښتی ورته مخامخ په مخامخ راشی | یا ستا الله ﷻ ورته پخپله راشی | یا ستا د رب ښی

(۱) ۲۸ / القصص: ۴۷.

(۲) ۳۵ / فاطر: ۴۲.

(۳) ۶ / الانعام: ۲۶.

(۴) ۱۶ / النحل: ۳۸.

(۵) ۷۵ / القیامه: ۳۱.

رَبِّكَ	يَوْمَ يَأْتِي	بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ	لَا يَنْفَعُ	نَفْسًا
درب ستا	پہ کومہ ورخ چی راشی	خنہی انہی درب ستا نڈ بہ ورکوی فائدہ یونفس تہ	بہکارہ شی	پہ کومہ ورخ چی ستا رب
ایمانہا	کَم تَكُنْ	أَمَنْتُ	مِنْ قَبْلُ	أَوْ كَسِبْتُ
ایمان دہغہ	چی نہ نی وی	اراور پی ایمان دمخکبسی نہ	یا نی نہ وی کسب کری	ایمان فائدہ نہ ورکوی چی دمخکبسی نہ نی ایمان نہ وی راور پی یا پہ خپل
فِي إِيْمَانِهَا	خَيْرًا	قُلْ	اَنْتَظِرُوا	إِنَّا
پہ ایمان خپل کبسی	اِخہ نیکی	اے نبی	ور تہ اووایہ انتظار کوئی تاسو مونہ (ہم) انتظار کوونکی یو	ایمان کبسی خہ گتہ (نیکی) نہ وی کری ورتہ اووایہ (بہ نہ) تاسو انتظار کوئی مونہ ہم انتظار کوونکی یو

قوله تعالى: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ

قیامت اود ہغہ نبی :- د رسول ﷺ مخالفینو او کافرانو تہ دھمکی ورکولی شی چہ تاسو خوصرف د دے خبری انتظار کوئی چہ ملائکی تاسولہ راؤرسی یارب سرہ مخامخ شئی اودا د قیامت پہ ورخ خامخا کیدونکی دی۔ یا د اللہ ﷻ بعضی نبی پہ تاسو باندی کولاؤ شی اوکلہ چہ ہغہ نبی کولاؤ شی نوبیا بہ چاتہ ہم دہغہ ایمان فائدہ ورنہ کری اودا بہ د قیامت دراتلونہ وړاندی د قیامت دنبیوہ توگہ ضرور کیڑی۔ پہ بخاری شریف کبسی د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائی قیامت بہ نہ قائم کیڑی ترکومے چہ نمر د مغرب نہ راؤنہ خیرٹی اوچہ کلہ خلق دا حال اووینی نو تپلو د زمکی اوسیدونکو تہ بہ یقین اوشی او ایمان بہ راور پی اوکہ اول نی ایمان نہ وو راور پی نودا ایمان بہ فائدہ مند نہ شی ثابتی دے^(۱)

د دریونخبونہ پس بیا ایمان فائدہ نہ رسوی۔ د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی کہ درے خیزونہ راہنکارہ شو نوکہ دہغہ د بہکارہ کیدونہ اول نی ایمان نہ وو راور پی نو دے وخت کبسی ایمان راورل بی کارہ دی۔ اوکہ اول نی نیک عملونہ نہ ووکری نو اوس نی کول بی کارہ دی۔ اولہ نبیہ دا چہ نمر د نمرختو پہ خانی د نمر پریواتہ نہ راؤخیرٹی۔ دویم د دجال راوتل۔ درنم دابۃ الارض بہکارہ کیدل^(۲) د حضرت ابوہریرہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائی چہ کوم سری د نمر د مغرب نہ راوتلونہ وړاندی توبہ اوکړہ نو توبہ بہ نی قبولہ کری شی گنی نونہ۔^(۳) اصحاب ستہ نہ یو کتاب دا نہ دے روایت کری باقی پنخو کتابونو کبسی موجود دے جندب بن جنادہ ؓ نہ روایت دے چہ حضور ﷺ فرمائیلی آیا تاسو تہ پتہ دہ چہ نمر د ویری نوچرتہ خئی؟ ماوئیل چہ زہ نہ پوهیرم۔ وئی فرمائیل ہغہ عرش تہ مخامخ راخی سجده کبسی پریوخی بیا اوچتیری دے د پارہ چہ دہ تہ اووئیلی شی چہ خپل مخ بدل کرہ او ای ابوذر ؓ نیز دے دہ ہغہ ورخ چہ دہ تہ بہ اووئیلی چہ اولتہ راؤگرخہ او یاد ساتہ چہ پہ ہغہ ورخ پہ اللہ ﷻ باندی ایمان راورل او کفر پریخودل ہیخ فائدہ نہ شی رسولی^(۴)

^(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام (لا یفیع نفسا ایماناً) ۶۶۴۵، صحیح مسلم: ۱۵۷، ابوداؤد: ۴۳۱۲، ابن

ماجہ: ۴۰۶۸، احمد: ۲۳۱/۲، ابن حبان: ۶۸۳۸.

^(۲) صحیح مسلم کتاب الايمان باب بیان الزمن الذی لا یقبل فیہ الايمان: ۱۵۸، ترمذی: ۳۰۷۴، احمد: ۱۰۷/۱، مستدق بیعلی: ۶۱۷۲.

^(۳) صحیح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب استجاب الاستغفار والاستکثار منه: ۲۷۰۳، احمد: ۲۷۵۰/۲، ابن حبان: ۶۲۹.

^(۴) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة الشمس والقمر: ۳۱۹۹، بدون ذکر هذه الآية صحیح مسلم: ۱۵۹، ابن حبان: ۶۱۵۳.

السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۷۶.

یوبل حدیث:- حضور ﷺ د کمرې نه راوتلو مونږ د قیامت باره کښې خبرې کولې ناست وو حضرت ﷺ افرمائیل چه کله پورې دغه نښې نه وې ښکاره شوی قیامت به نه راځي. د نمر د مغرب نه راختل، یو زبردست لوگي اوچتیدل، دابة الارض راوتل، د یاجوج ماجوج راوتل، د حضرت عیسیٰ ﷺ یو په جزیره رانازلیدل، د جال راوتل درې زلزلې او د زمکې ښکته کیدل، یو مشرق کښې یو مغرب کښې یو په عرب کښې. د عدن د مینځ نه یو اور راښکاره کیدل د څه په وجه چه به خلق منډې ترې و هوښې گرځي. که هغوی چرته د شپې اوده کیدل غواړي نو هلته هم موجود او که چرته سملاستل غواړي نو هلته هم حاضر. (حضرت حذیفه ؓ فرماني چه ما د رسول الله ﷺ نه تپوس او کړو چه د مغرب نه د نمر راختلو څه نښه ده. نو هغوی ﷺ افرمائیل چه په هغه ورځ به شپه دومره اوږده شي لکه د دوو شپو برابر. د شپې مونځونه کونکې به راپاسي او چه څنگه به نې تهجد کول هغه شان به کوي، ستوري به په خپل ځای ولاړ وي وویږي به نه. دا خلق به اوده شي بیا به راپاسي بیا به مونځ کوي بیا به اوده شي بیا به راپاسي په ملاسته ملاسته به د هغوی اړخونه اوده شي. شپه به دومره اوږده شي خلق به اوویږي او سحر کيږي به نه. په دې انتظار کښې به وي چه نمر به د مشرق نه راوخیږي نو ناڅاپي به هغه د مغرب نه راوتلوسره ښکاره شي. نو اوس به ایمان څه فائده نه ورکوي. ابن مردويه ؓ دا روایت کړې دې خو په دې طریقه باندې د صحاح سته په کتابونو کښې موجود نه دي.

یوبل حدیث:- صفوان بن عسال ؓ فرماني چه حضور ﷺ فرمائیلې چه الله ﷻ د مغرب طرف ته یوه دروازه کولاو کړې ده د کومې پلنوالې چه د اویاو کالو په مسافت دي. دا د توبې دروازه ده. د نمر د مخ بدلیدو نه وړاندې به نه بنديږي. (ترمذی، نسائي او ابن ماجه دا لیکلې دي.

یوبل حدیث:- یوه شپه به په بندیگانو باندې داسې راځي چه د دریو شپو برابر به وي، نو چه کله داسې اوشی نو تهجد کونکي به پوهه شي هغوی به نفل کوي او اوده کيږي به پاسي به بیا به مونځ کوي او بیا به بار بار داسې کوي چه ناڅاپي به یو شور راوچت شي خلق به چغې صوري شروع کړي ویريږي به او جمانونوته به منډې وهی ځکه چه نمر به د مغرب نه راختلې وي. اوس به هغه د آسمان د مینځ پورې راشي او بیا به مغرب طرف ته واپس به ځي. دې نه پس په د روزمره په شان د مشرق نه راوځي هغه وخت به ایمان راوړل بې فاندې وي. دا حدیث غریب دي اود صحاح سته په یو کتاب کښې هم نشته.

یوبل حدیث:- درې سړي په مدینه منوره کښې مروان سره وو او هغه د قیامت د نښو ذکر کولو چه د جال راوتل د قیامت نښه ده. نو اوس دا خلق د عبدالله بن عمر ؓ خواته راغله او د مروان نه ئې چه څه اوریدلې وو هغه ئې بیان کړل. هغه افرمائیل چه مروان خو هیڅ هم نه دی وئیلې. ما چه د رسول الله ﷺ نه څه اوریدلې او یاد مې ساتلی هغه تاسو ته اوروم. اوله نښه دا چه نمر به د مغرب نه راوځي. بیا د دابة الارض راوتل یا به یوه اول او بیا دویمه نښه د دې نه پس ښکاره کيږي. (ترمذی).

عمرو بن العاص ؓ نه روایت دي چه حضور ﷺ فرماني چه کله نمر د مغرب نه راوتل کوي نو ابلیس به په سجده کښې پریوځي او چغې به وهی چه یاربه ماته حکم او کړه چه ته چاته وائی چه سجده او کړم، نو دهغه ملگری به وائی چه دا دومره تضرع ولې کوي نو وائی به چه ما الله ﷻ ته درخواست کړې وو چه معلوم وخت پورې ماته مهلت راکړه اودا نن ورځ هغه د معلوم وخت ورځ ده. بیا به دابة الارض راوځي

۱) صحیح مسلم کتاب الفتن باب فی الايات التي تكون قبل الساعة: ۲۹۰۱، ابوداؤد: ۴۳۱۱، ترمذی: ۲۱۸۳، السنن الکبریٰ للنسائي: ۱۱۳۸۰، ابن ماجه: ۴۰۴۱، احمد: ۶/۴، ابن حبان: ۶۷۹۱.

۲) ترمذی کتاب الدعوات باب ماجاء فی فضل التوبة والاستغفار وما ذکر من رحمة الله لعباده: ۳۵۳۵، وهو حسن، ابن ماجه: ۴۰۷۰، احمد: ۲۴۱/۴، ابن حبان: ۱۳۲۱.

۳) احمد: ۲۰۱/۲، مستند صحیح.

اولنې قدم چه هغه ايرېدی نو په انطاکیه کښې به وی. ابلیس به راشی او هغه له به خپیره ورکړی. (۱) دا حدیث غریب دی، د دې سند ضعیف دی. شاید ابن العاص به دا دهغه ذخیرې نه اخستې وی کوم چه عبدالله بن عمر به جنگ یرموک کښې پروت موندلې وو. والله اعلم. د ابن سعدی به نه روایت دی چه حضور ﷺ فرمائیلی چه هجرت به منقطع کیږی نه ترکومې چه دبنمن جنگ کوی او تنگول کوی. د حضرت معاویه به او عبدالرحمن بن عوف به نه روایت دی چه رسول الله ﷺ فرمائیل چه هجرت به دوه قسمه دی یو خو د بدونه هجرت کول اود نیکو طرف ته راتلل او دونم د الله ﷻ او رسول الله ﷺ طرف ته کول اودا به باقی وی ترهغه وخته پورې چه د توبې دروازه نه وی بنده شوی. اوچه نمر د مغرب نه راوتلې نه وی نو هغه وخت به دهر سړی په زړه مهر اولگی کوم څه چه په هغې کښې دننه دی نو بس هم دغه دی او چه کوم عمل اوشو نو بس اوشو. (۲) دا حدیث د بنه سندوالا دی.

د حضرت ابن مسعود به نه روایت دی چه د قیامت د نښونه ټولې تیرې شوې څلور راتلل باقی دی. ① دنمر راختل د مغرب نه، ② دجال، ③ دابة الارض، ④ یاجوج ماجوج او هغه نښه چه په اعمالوبه مهر لگولې شی هغه د نمر راختل دی. د حضرت ابن عباس به نه یو حدیث مرفوعاً ذکر دی حدیث اوږود او غریب دی. ددې سند نشته هغه دا دی چه نمر او سپوږمښی به په هغه ورځ یو ځای د مغرب نه راخیږی او نیم آسمان ته په رسیدوبه اولته واپس راگرځی. (۳) دا حدیث منکر او موضوعی دی خود دی د مرفوع کیدو دعوی کړې شوې ده او موقوف د ابن عباس به او وهب بن منبه به پورې راخی د دې د پاره دا بالکلیه دفع کولې هم نه شو. والله اعلم.

حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دی چه د اولې نښې په ښکاره کیدو به د کراماً کاتبین عمل ختم شی او د بدنونو په اعمالوبه د گواهی ورکولو وخت راشی اودې نه اول به چه څوک د ایمان خاوند وو او نیک عمل به نی کولو هغوی به ډیر په فائده کښې وی او که نیک نه وی اوتوبه اوکړی نواوس به د توبې نه څه حاصل شی. د (أَوَكَبْتُمْ فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَكُوْنُوْا مِنْ اُولٰٓئِکَ الّٰذِیْنَ یُحْزَنُ عَلَیْهِمْ) هم دغه مطلب دی یعنی اوس به عمل صالح نه شی قبلولې چه چا ددې نه وړاندې عمل صالح نه کولو. الله ﷻ فرمائی ای نبی ﷺ اووايه چه د هغه ورځ تاسو هم انتظار کوئی او زه هم انتظار کوم دا د کافرانو د پاره سخت خبردارې دی څوک چه د خپل ایمان او توبې نه غافل پاتې شو تردې چه هغه وخت راورسیدو لکه چه فرمائی دا ناپوهه د قیامت د وخت انتظار کوی چه ناڅاپی به رانښکاره شی اوچه کله داسې اوشی نوبیا به چرته موقع باقی پاتې شی (۴) ارشاد دی چه کله هغوی زمونږ عذاب اووینی نو وائی به چه مونږ په الله ﷻ چه واحد دی ایمان راوړې اود شریکانونه منکر شوخو د عذاب لیدلونه اوڅکلونه پس د ایمان ټولې خبرې بې کاره دی. (۵)

إِنَّ الَّذِينَ	فَرَّقُوا	دِينَهُمْ	وَكَانُوا	شِيعًا	لَسْتَ
بیشکه هغه کسان	چی توتې توتې نې کړوا	دین خپل	اوشو هغوی	دلې دلې	نه نې ته
چاچی خپل دین توتې توتې کړوا	اودلې دلې شو	نو ستا	

(۱) معجم الاوسط: ۹۴، مجمع الزوائد: ۱۱/۸.

(۲) احمد: ۱۹۲/۱ وسته حسن.

(۳) الدر المنثور: ۱۱۴/۳.

(۴) محمد: ۱۸.

(۵) غافر: ۸۴.

مِنْهُمْ	فِي شَيْءٍ	إِنَّمَا	أَمْرُهُمْ	إِلَى اللَّهِ	ثُمَّ	يَنْبِئُهُمْ
دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک	دھغوی نہ ایہ ہیخ خیز کنبی بیشک
دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی	دھغوی سرہ ہیخ تعلق نشته ددوی معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ دہ بیا بہ ورتہ اللہ ہغہ کارونہ اوو بنائی
بِهَا	كَانُوا	يَفْعَلُونَ				
پہ ہغہ خہ چی وؤ ہغوی اچی کول بہ نی	پہ ہغہ خہ چی وؤ ہغوی اچی کول بہ نی	پہ ہغہ خہ چی وؤ ہغوی اچی کول بہ نی				
کوم چہ ہغوی کری	کوم چہ ہغوی کری	کوم چہ ہغوی کری				

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ

پہ دین کنبی تفرقہ اچلو خلقوسرہ د حضور ﷺ ہیخ تعلق نشته:- دا آیت دیہودیانو انصاری بارہ کنبی رانازل شوې دې. یہودیانو انصار او بہ د حضرت محمد ﷺ د بعثت نہ وړاندې پہ خپل مینخ کنبی اختلاف کولو او خپل خپل دین بہ نی جدا جدا گرځولو (۱) چہ حضور ﷺ مبعوث شو نودا آیت نازل شو چہ کومو خلقو پہ خپلودینونو کنبی تفرقہ اچولې او ډله بازی نی کرې ستا هغوی سرہ ہیخ کار نشته اود هغوی ہم تاسرہ خہ کار نشته. دا اهل بدعت، اهل شبهات او اهل ضلالت دی او هم پہ دې امت کنبی دی. (۲) خوپہ دې حدیث کنبی یو سند صحیح نہ دې.

دشیعاً نه څوک مراد دی؟ حضرت ابوهریرہ ؓ د دې آیت بارہ کنبی فرمانی چہ ہم ددې امت بارہ کنبی نازل شوې. (وَكَاثِبًا) نه خوارج مراد دی. رسول اللہ ﷺ حضرت عائشہ صدیقہ ؓ تہ فرمانیل چہ دې نه اصحاب بدعت مراد دی. دا حدیث ہم غریب دې او مرفوعاً هم صحیح نہ دې. بنکاره خبره دا ده چہ دا آیت عام دې پہ هر هغہ سړی باندې صادق راځی چہ د اللہ ﷻ د دین نہ نی تفرقہ بندی اختیار کرې وی اود دین مخالف وی. ځکه چہ اللہ ﷻ خپل رسول ﷺ د دین حق د هدایت سرہ مبعوث کرې دې، دې دپاره چہ دین اسلام پہ ټولو ادیانوباندې غالب کری اود اسلام لار هم یوه ده په دې کنبی ہیخ اختلاف او افتراق نشته چاچہ جدا فرقه اختیار کره لکه چہ او یا (۷۰) فرقووالا، نود اللہ ﷻ رسول ﷺ د هغوی نه بری دې. دا آیت په مثال د دې آیت دې لکه چہ فرمانی ای نبی ﷺ! ستاد پاره هم مونږ هغہ دین خوښ کړو کوم چہ د نوح ﷺ د پاره وو (۳) په یو بل حدیث شریف کنبی دی چہ مونږ د انبیاءو ډله داسې یو لکه علای اولاد، د علای اولاد پلار یو وی زمونږ د ټولو دین هم یو دې (۴) او هم دغه صراط مستقیم دې. او هم دغه هغہ هدایت دې چہ دیو اللہ ﷻ د عبادت متعلق رسولانو پیش کړو اود آخری رسول ﷺ شریعت سرہ تمسک صراط مستقیم جوړشو. دې نه علاوه ټول خیزونه ضلالتونه او جهالتونه دی او خپل ذاتی خواهشات دی پیغمبر دې نه خلاص دې. لکه څنگه چہ په دې ذکرشوی آیت کنبی فرمانی ای نبی ﷺ! په تاباندې خہ ذمه واری نشته.

د کافرانو معاملہ اللہ ﷻ تہ حوالہ ده:- بیا ارشاد دې د دې کافرانو امر اللہ ﷻ تہ حوالہ کره هغہ بہ د قیامت پہ ورځ دوی دخپلو عملونو خبر کری. لکه چہ یو بل ځای کنبی فرمانی کومو خلقو چہ ایمان راوړ او څوک یہودیان شو یا د ستورو عبادت کونکی او یا چہ کوم نصاری او مجوسیان دی او یا مشرکان دی د قیامت پہ ورځ بہ اللہ ﷻ د دې ټولو په یو ځای فیصله او کری. (۵) اوس دې نه پس اللہ ﷻ

(۱) الطبری: ۱۲/۲۶۹.

(۲) د دې په سند کنبی عبادین کثیر متروک راوی دې.

(۳) ۴۲/الشوری: ۱۳.

(۴) د دې تخریج سورت مائده آیت ۴۹ لاندې تیر شوې دې.

(۵) ۲۲/احج: ۱۷.

د قیامت پہ ورخ د خپل حکم او عدالت دننه هم د خپل کرم او مهربانۍ داسې بیان کوی.

عَشْرُ	أَمْثَالِهَا	وَمَنْ جَاءَ	بِالسَّيِّئَةِ	فَلَا يَجْزِي	إِلَّا					
لس		مثله اجر دهغي		او هغه څوک چې راغي		د بدې سره		نو بدله به نشي ورکړې کيدې		مگر
لس	چنده بدله ده		او چا چه يوه گناه اوکړه		نوهغه ته به صرف د خپلې گناه هومره سزا ملاويږي				
مِثْلَهَا	وَهُمْ	لَا يُظْلَمُونَ								
په مثل دهغي او په هغوی به ظلم نه کيږي										
په هغوی باندې به هيڅ ظلم نشي کولای										

قوله تعالى: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا

دنيکنۍ ثواب به څوچنده اوږدې به هم يوه ليکلې کيږي: دا آيت مبارک په تفصيل سره رڼا اچوي او دې نه پس آيت کښې اجمال دې. ددې آيت متعلق ډير احاديث دي. دابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ فرمايلي دلته حضور ﷺ نه روايت کول سره فرماني ستاسو رب عزوجل ډير کريم او رحيم دې. که يو سړی د يو نيك کار اراده اوکړه خو په عمل کښې رانه وستلې شو نو بيا هم د هغه د پاره يوه نيکۍ ليکې اوکه عمل ئې اوکړو نو لس نيکنۍ ليکلې شي. دا زياتوالې د ښه نيت په لحاظ باندې تر اووه سوو پورې هم رسيدلې شي. اوکه چا د يوې گناه اراده اوکړه خو هغه ئې په عمل کښې نه ده راوستي نو د هغه د پاره هم يوه نيکۍ ليکې نو که هغه د گناه ارتکاب اوکړي نو گناه لس نه بلکه هم يوه ليکلې شي اوکه اوغواړي نو هغه هم ورانه کړي (د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمايل چه چا يو نيك عمل اوکړو دهغه د پاره لس حصې زيات ثواب دې بلکه دې نه هم زيات. اوکه يوه بدې ئې اوکړه نو دهغي سزا هم يوه حصه ده بلکه کيدې شي چه هغه هم معاف شي. څوک چه ماسره ملاو شي اود تولې دنيا هومره خطاگانې ئې هم راوړي وي خو چه شرک ئې نه وي راوړي نو بيا به هم زه په هغه باندې هم دومره مغفرت نازل کړم. څوک چه زما طرف ته يوه لويشت رانږدې کيږي زه دهغه طرف ته يو لاس وروړاندې کيږم او چه څوک يو لاس راوړاندې کيږي زه دوه لاسه وروړاندې کيږم او چه څوک زما طرف ته په قدم راوړان وي زه دهغه طرف ته په منډه ورځم.)

د گناه کولو درې قسمونه: دلته په دې خبره پوهيدل پکار دی چه کوم سړی د يوې گناه اراده کړې وي او بياني هغه په عمل کښې هم راوستې وي د دې درې قسمونه دي. کله خوداسې کيږي چه د الله ﷻ نه اووږيږي او گناه پريږدي. داسې سړی ته هم د گناه پريځودو يوه نيکۍ ورکولې شي اودا څيز په عمل او نيت باندې موقوف دې په دې وجه دهغه د پاره يوه نيکۍ ليکې لکه چه په صحيح حديث کښې وارد دی چه ده د گناه کار زما په خاطر پريځودو. اوکله داسې هم کيږي چه د گناه کار هغه سړی سره د ارادې کولو هيريډو سره پريږدي نو اوس دهغه د پاره نه سزا ده او نه جزا. ځکه چه هغه خو د خير نيت

۱) صحيح بخاری کتاب الرقاق باب من هم بمسنة اوسنة: ۶۸۹۱، صحيح مسلم: ۱۳۱، السنن الكبرى للنسائي: ۷۶۷۰

۲) صحيح مسلم کتاب الذکر والدعاء باب فضل الذکر والدعاء والتقريب الى الله تعالى وحسن الظن به....: ۲۶۸۷، ابن ماجه: ۳۸۲۱، احمد: ۱۵۳/۵.

نه ووکړې خو د شرکارنی هم نه ووکړې. او کله داسې هم کېږي چه یو سړې د گناه کار په عمل کېنې د راوستلو کوشش کوي دهغې اسباب راپیدا کوي خو عملاً هغه د دې د کولونه عاجز پاتې شي او مجبوره پاتې شي داسې سړې خو د گناه مرتکب نه شو خو په شان د مرتکب به گنړلې شي اوده ته به سزا ملاوېږي لکه چه په حدیث صحیح کېنې وارد دی که دوه مسلمانان دوه توري راواخلي او په خپل مینځ کېنې جنگیږي نو قاتل او مقتول دواړه دوزخیان دي. خلقو وئیل یارسول الله ﷺ! قاتل خو صحیح دې چه هغه به دوزخی وی خودا غریب مقتول به ولې دوزخی وی. نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه هغه خو هم خپل ملگري قتل کولو (که د مقتول وار برابر شوې وو نو هم هغه به قاتل وو. نوکه اوس هغه قاتل جوړ نه شو نو دا د یو مجبورنی د وجه نه. حضور ﷺ فرمانی چه څوک د یو نیکنی اراده اوکړې نود هغې د کولو نه وړاندې د هغه په نوم یوه نیکی لیکلې شي اوکه په عمل کېنې راوستله نو د الله ﷻ د طرف نه لس نیکنی د هغه په عمل نامه کېنې لیکلې کېږي خو چه چا د یو بدنی اراده اوکړه نو صرف په اراده به دهغه په نوم بدی نه شي لیکلې ترکومي چه هغه عمل اونه کړي. خو که عمل نی اوکړو نود لسو بدو په خای به صرف یوه بدی دهغه په نوم لیکلې شي اوسره د ارادې که د گناه نه منع شو نو بغیرد عمل کولو نه به هم یوه نیکی لیکلې کېږي ځکه چه الله ﷻ فرمانی چه د ده د گناه نه منع کیدل زما نه د ویرې په وجه وو.

دخلقو څلور قسمونه:- دخریم بن فاتک اسدی رحمته الله علیه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمانی چه خلق څلور قسمه دي او اعمال شپږ قسمه، بعضې خو په دنیا او آخرت دواړو کېنې خوش نصیب وی او بعضې په دنیا کېنې خوش نصیب وی او په آخرت کېنې دنصیب خاوندان نه وی. او بعضې په دنیا کېنې بد نصیب وی او دآخرت په لحاظ سره دنصیب خاوندان اوبعضې بدبخت خو په دنیا او آخرت دواړو خایونو کېنې بدنصیب ثابت شي.

د اعمالو شپږ قسمونه دا دي:- دوه قسمه خو واجب کونکی یعنی برابر ته به برابره بدله ملاوېږي یا لس چنده یا اووه سوه چنده. نور نتیجه ورکونکی څیزونه دوه دي یعنی که څوک سړې مؤمن مړ شي او هغه الله ﷻ سره څوک شریک نه وی گرځولې نو په نتیجه کېنې دهغه د پاره جنت دې اوچه څوک کافر مړ شو نو په نتیجه کېنې د هغه د پاره دوزخ دې. او چاچه دنیکنی اراده اوکړه خو په عمل کېنې رانه وستې شوه نو الله ﷻ خو پوهیږي چه دهغه په زړه کېنې دا خبره وه او هغه دا په عمل کېنې د راوستلو حریص وو په دې وجه دده د پاره نیکی لیکلې کېږي. اوچه چا د الله ﷻ په لار کېنې څه نفقه اوکړه نو کله خو لس درجې زیات ثواب ملاوېږي او کله دهغه دحسن نیت په سبب اووه سوو پورې اجر کېنې زیاتوالې کیدې شي (حضور ﷺ فرمانی چه د جمعې په مونځ کېنې درې کسان حاضرېږي یو خو داسې چه د رسم په توگه راغلی وی نودهغه راتلل خو فضول دی اود هغه حصه هم فضول ده. دوئم هغه سړې چه جمات کېنې حاضرېږي اودعا کوي څوکه الله ﷻ غواړي نودهغه دعا قبوله کړي اوکه غواړي نو نه نی قبلوی. درئم هغه سړې چه جمات ته په داخلیدو باندې بالکل خاموش وی د مونځ گزارو په ستیونو باندې نه وړاندې کېږي چاته دیکې نه ورکوي او تکلیف نه وررسوي نواوس د راتلونکې جمعې پورې اودې نه پس دریو ورځو پورې نو هم دهغه دا مونځ د گناهونو کفاره جوړېږي. اودا په دې وجه دی چه الله ﷻ

۱ (صحیح بخاری کتاب الايمان باب (وان طائفتان من المؤمنین اقتلوا فاصلحوا بینهما...)) ۳۱: صحیح مسلم: ۲۸۸۸، ابوداؤد: ۴۲۶۸، احمد: ۴۶/۷-۴۷، ابن حبان: ۵۹۴۵، بیهقی: ۱۹۰/۸.

۲ (ترمذی کتاب فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل النفقة فی سبیل الله ۱۶۲۵ وسنده صحیح، نسائی: ۳۱۸۸، احمد: ۴/۴۵، ابن حبان: ۳۱، ابن ابی شیبه: ۳۸/۲).

فرمانی چہ تاسو یوہ نیکی اوکړئ نو لس حصې اجر به درکړم. (۱)
 د حضرت ابوذر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چہ حضور ﷺ فرمانی چہ خوک هره میاشت درې روزې اوساتی نو هغه
 لکه چہ د ټول کال روزې اوساتلې دا اجر هم د دې موضوعه اصولو په بناء باندې دې ځکه چہ اللہ ﷻ د
 دې تصدیق په خپل کتاب کښې فرمانیلې (۲) د یو ورځ روژه د لسو ورځو برابر نویه ټول کال کښې د
 شپږو دیرشو اجر د دریو سوو او شپینو ورځو اجر جوړیږي. د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه روایت دې او نور
 د سلفو د یوې ډلې نه نقل دې چہ آیت (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالٍ) کښې حسنه نه مراد کلمه توحید یعنی
 (لا اله الا الله) دې او (وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُوَ لَا يُلْطَفُ لَكُمْ) کښې لفظ (سيفه) نه شرك مراد دې. د
 دې آیت په تفسیر کښې نور هم ډیر احادیث راغلي دی خو چہ ما کوم بیان کړل هغه کافی دی.

قُلْ	إِنِّي	هَدَيْتِي	رَبِّي
اے نبی اووایه ایښکه زه چی یم الارښودلی ماته ارب زما			
(اني پیغمبره) ورته اووایه ماته زما رب د نیغې لاری			
إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ	دِينًا قِيمًا	مِلَّةَ	إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا
لاری نیغې ته دین صحیح طریقه د ابراهیم رضی اللہ عنہ چی نیغ په حقه راوان وو			
خودنه کړې ده چہ هغه محکم دین د ابراهیم طریقه ده چی کوروالی په کښې نشته			
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ	قُلْ	إِنَّ صَلَاتِي	وَنُفْسِي
اونه وو د مشرکانونه اووایه ایښکه مونځ زما او د عبادت طریقی زما او ژوند زما			
او هغه د مشرکانو په ډله کښې شامل نه وو او رته اووایه چی زما مونځ او زما ټول عبادتونه او زما ژوند			
وَمَا أَمَرْتُ	لِلَّهِ	رَبِّ الْعَالَمِينَ	لَا شَرِيكَ لَهُ
او مرګ زما الله لره دې چی پالونکي د مخلوقاتو دې نشته شریک هغه لره او په دې باندې			
او زما مرګ هر څه خالص د الله ﷻ دپاره دی او هغه د ټول مخلوق پروردګار دې هیڅوک نی شریک نشته ماته هم ددې			
أَمَرْتُ	وَأَنَا	أَوَّلُ	الْمُسْلِمِينَ
حکم راکړې شوې دې ماته اوزه اول احکم منونکي یم			
حکم راکړې شوې دې اوزه دهر چا نه اول دهغه حکمونه منونکي یم			

قوله تعالى: قُلْ إِنِّي هَدَيْتِي رَبِّي
 په نبی پاک ﷺ د الله ﷻ انعامات: - الله ﷻ خپل نبی پاک ﷺ ته حکم ورکوی چہ دوی ته خبر ورکړه چہ
 الله ﷻ په رسول الله ﷺ باندې څنګه څنګه انعامات کړي دي. د صراط مستقیم طرف ته نی دهغه هدايت
 اوکړو په کومه کښې چہ هیڅ کوډوالې نشته چہ په یو دین باندې قائم دې او ملت ابراهیمی دې. هغه
 به په یو شان د الله ﷻ عبادت کولو هغه چرې هم شرك نه ووکړي. لکه چہ فرمانی د ملت ابراهیم رضی اللہ عنہ نه
 د ناپوه نه سوابه بل څوک روگردانی کوي (۳) او فرمانی د الله ﷻ په لار کښې داسې کوشش کوه لکه

(۱) ابوداؤد کتاب الصلوه باب الکلام والامام یخطب: ۱۱۱۳ او مسنده حسن.

(۲) ترمذی کتاب الصوم باب ماجاء فی صوم ثلاثة ايام من کل شهر: ۷۶۲، نسائی: ۲۴۱۱، ابن ماجه: ۱۷۰۸، احمد: ۱۵۴/۵.

(۳) البقره: ۱۳.

خنگہ چہ دکوشش کولو حق دی. هغه ته د ټولو نه غوره جوړ کړې نى او د دين متعلق نى په تاسو هيڅ تنگى نه ده ايځودې. داهم هغه ستاد پلار ابراهيم عليه السلام مذهب او مسلك دې ^(۱) او فرماني ابراهيم عليه السلام ډير الله پرست انسان وو هغه ډير مخلص سړې وو اود شرك نه هميشه دپاره لرې وو د الله تعالى د نعمتونو شكر كونكې وو. مونږ هغه ته په صراط مستقيم باندې هدايت كړې وو. په دنيا كښې هم هغه ته نيكې حاصلې وې او په آخرت كښې هم د ټولونه په نيكو بنديگانو كښې شامل دي.

د شرك نه بيزارنى اوپه توحيد باندې د قائم كيدلو حكم:- اوس مونږ ستا طرف ته وحى درليږو چہ د ملت ابراهيم عليه السلام تابعدارى او كړې ^(۲) په دې اوچتوالى سره دا نه لازميږي چہ نبى اكرم عليه السلام ته د ملت ابراهيمى د اتباع حكم دې په دې وجه حضرت ابراهيم عليه السلام د حضور اكرم عليه السلام نه اكل او افضل شو. دې دپاره زمونږ نبى عليه السلام دهغه مسلك په خپله اتباع سره قيام عظيم وراوښلو اود هغوى د دين تكميل هم د حضور عليه السلام سره اوشو. يو نبى هم د دې دين تكميل اونه كړې شو او هغوى عليه السلام خاتم الانبياء دي. د آدم عليه السلام د اولاد مطلقا سردار دې اوپه مقام محمود باندې فائز دې اود قيامت په ورځ به ټول مخلوق هم د حضور عليه السلام طرف ته رجوع كوى تردې چہ حضرت خليل الله عليه السلام په خپله هم. ابن ابري عليه السلام د خپل پلار نه روايت كوى وائى چہ كله به سحر شونو حضرت نبى كريم عليه السلام به فرمايل چہ مونږ په ملت اسلام او كلمه اخلاص باندې سحر كوو. ^(۳)

الله تعالى خوښ دين اسلام دې:- د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چہ د حضور عليه السلام نه تپوس او كړې شو كوم يو دين الله تعالى ته ډير خوښ دې؟ حضور عليه السلام او فرمايل د حضرت ابراهيم عليه السلام دين حنيف. د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه روايت دې چہ ما به خپله زنه د حضور عليه السلام په اوږه كيځوده اود هغوى عليه السلام د شانه به روستو د حبشيانو لوبې كتلې اوچہ كله به سترې شوم نو اخوا به شوم. په هغه ورځ حضور عليه السلام فرمايلې ووچہ يهوديان دې په دې خبره خبرشې چہ زمونږ دين ډير لوى دې اوزه د شرك نه بالكل جدا اوسيدونكې دين سره راليرلې شوې يم ^(۴) او ونى فرمايل الله تعالى فرماي اووايه اي نبى عليه السلام! چہ زما مونځ او زما ټول عبادتونه زما ژوند او زما مرگ ټول د رب العالمين د پاره دي. اولكه خنگه چہ فرماني اي نبى عليه السلام! ته هم د خپل رب مونځ كوه اوهم د هغه د پاره قرباني كوه ^(۵) مشركانو خويه د بتانو عبادت كولو اود بتانو په نوم به نى قرباني كوله. الله تعالى د هغوى د مخالفت او انحراف حكم وركوى. اود الله تعالى د طرف نه په اخلاص سره د نيت او عزم حكم دې. ونى فرمايل زما مونځ او زما عبادت هر څه د الله تعالى د پاره دي. "نسك" د حج او عمره په وخت كښې قرباني ته وائى. نبى كريم عليه السلام د لوى اختر په ورځ دوه گدان قرباني كړل اوچہ كله نى ذبحه او كړه نوونى فرمايل ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ^(۶)

دأَوَّلِ الْمُسْلِمِينَ مطلب:- داول المسلمين نه مراد د دې امت اولني مسلمان. ټولوا نبياء كرامو به د حضور عليه السلام نه وړاندې هم د اسلام دعوت وركولو. اصل اسلام الله تعالى خپل معبود جوړول دى او هغه واحد لا شريك گنړل دى لكه چہ فرماني مونږ تانه وړاندې خومره هم چہ رسولان ليرلې دي د هغه ټولو طرف ته هم دغه وحى وه چہ الله تعالى هم يو دې څوك دهغه شريك نشته او هم د هغه عبادت كونى. الله تعالى فرماني چہ نوح

^(۱) ۲۲/الحج: ۷۸.

^(۲) ۱۶/النحل: ۱۲۰ و ۱۲۳.

^(۳) احمد: ۴۰۶/۳ و مسنده صحيح، عمل اليوم والليلة: ۱۳۳/۱، دارمى: ۲۹۲/۲، ابن ابى شيبه: ۶۵۹۱..

^(۴) احمد: ۱۱۶/۶ و مسند حسن، مسند الفردوس: ۳/۲/۲.

^(۵) ۱۰۸/الكولر: ۲.

^(۶) ابوداؤد كتاب الضحايا باب ما يستحب من الضحايا: ۲۷۹۵، وهو حسن، ابن ماجه: ۳۱۲۱.

ﷺ خپل قوم ته وائی که چرې تاسو زمانه مخ اړونى نو ایا ماته سونه د تعلیم او تبلیغ څه معاوضه غوښتي؟ ماته خو به الله ﷻ اجر راکوی ماته حکم دې چه د ټولونه اول زه اسلام راوړم. او ونی فرمائیل چه څوک د ملت ابراهیم ﷺ نه ډډه کوی هغه ډیر ناپوهه دې. مونږه هغه په دنیا کښې هم خوښ کړې دې او په آخرت کښې هم په لویو الله پرستو کښې دې. کله چه الله ﷻ ابراهیم ﷺ ته او فرمائیل چه اسلام راوړه نو هغه زر اوونیل ﴿أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.

د انبیاء کرامو وصیتونه: ابراهیم ﷺ خپلو خامنوته وصیت کړې وواو یعقوب ﷺ هم چه ای خامنو الله ﷻ تاسو دپاره دادین مخصوص کړې دې. ترهغه وخته پورې مه مرنی ترکومې چه مسلمانان نه نی او یوسف ﷺ فرمائیلې وو ای ربه! تاماته ملک او دولت راگړو ماته دې د خوښو تعبیر او دخبرو تاویل او خودلو ته د آسمانو نواز مگو پیدا کونکې نی ته په دنیا او آخرت کښې زما ولی نی. ته ماته مرگه پورې مسلمان اوساته اود مرگ نه پس زما شمیر په صالحانو کښې اوکړه (موسی ﷺ ونیلې وو چه ای خلقوا که تاسو ایمان لرئ نوهم په الله ﷻ باندې یقین اوساتئ نو د هغه امت ونیلې وو چه مونږ هم په خپل رب باندې توکل ساتو. ای ربه ته مونږ د ظالمانو نشانه مه جوړوه او په خپل رحمت سره د دې کافرانو نه خلاصې راکړه (۱) او فرمائی چه مونږ تورات نازل کړو په کوم کښې چه هدایت او نوردې د کوم په ذریعه چه دهغوی نه پس اسلام راوړونکي انبیاء به یهودیانو ربانیانو او احبارو په مینځ کښې فیصلې کولې (۲) او فرمائی چه کله مونږ حواریانو ته اوونیل چه په ما باندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئ نوونئ ونیل چه اومونږ ایمان راوړې دې او ای الله ته گواه اوسپړه چه مونږ مسلمانان یو. (۳)

شریعت محمدی ﷺ سره ټول دینونه منسوخ شو: نو الله ﷻ خبرورکړو چه هغه ټولو رسولانو ته اسلام ورکولوسره لیرلې وو خو د انبیاء دا امتونه دخپل خپل شریعت لحاظ کولوسره په جدا جدا مسلك باندې وو او بعضې نبي به د بعضو فروعی مسلك منسوخ کولو او خپل مسلك به نی جاری کولو تردې چه د شریعت محمدی ﷺ په ذریعه باندې نور ټول دینونه منسوخ کړې شو او دین محمدی ﷺ به کله هم نه منسوخ کیږي همیشه به قائم او کامیاب وی. ترقیامته پورې به د دې دین جهنډې اوولو انبیاء

د ټولو انبیاء کرامو عقید یوه او شریعتونه جدا جدا وو: په دې وجه حضور ﷺ فرمائیلې چه مونږ ټول انبیاء کرام علای اولاد یو یعنی څنگه چه د علای اولاد پلاریو وی زمونږ د ټولو دین هم یو دې (۴) ټول الله ﷻ وحده لا شریک له منی اوهم د هغه عبادت کوی سره د دې نه چه شریعتونه نی بدل وی. دا شریعتونه په شان د منیندو دی لکه څنگه چه اخیافي رونه د دې برعکس وی چه مور نی یوه وی او پلاران بیل بیل وی او د حقیقی رور هم یو مور پلار وی نو لکه د امت مثال د سکه رونه په شان دې.

د حضرت علی ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ به کله د مونځ تکبیر ونیلو نو دا به نی ونیل او شروع به نی کوله ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ بیا به نی د مانځه نه اول یا روستو دا دعا لوستله ﴿اللهم أنت الملك لا اله الا أنت انت ربی وانا عبدك ظلمت نفسي واعترفت بذنبي فاغفر لي ذنوبي جميعا انه لا يغفر الذنوب الا انت واهدني لاجن الاخلاق لا يهدي لاجن الا انت واصرف عني سيئها لا يصرف عني سيئها الا انت تباركت وتعاليت استغفرك واتوب اليك﴾ (۵)

(۱) ۱۲/ يوسف: ۱۰۱.

(۲) ۱۰/ یونس: ۸۴، ۸۶.

(۳) ۵/ المائد: ۴۴.

(۴) ۵/ المائد: ۱۱۱.

(۵) د دې تخریج په سورت مائدة آیت ۲۸ لاتدې تیرشوي دې.

(صحيح مسلم كتاب الصلاة المسافرين باب صلاة النبي ﷺ ودعائه بالليل: ۷۷۱، ترمذی: ۳۴۲۲، ابوداؤد: ۷۶۰، نسائی: ۱۲۹۲، احمد: ۱۰۲/۱).

قُلْ أَغْيِرَ اللَّهُ

وَوَايَه | آيا بغيرد الله نه

| ورته او وایه چي آيا دالله ﷻ نه

أَبْنَىٰ رَبًّا ۖ وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا

تلاش کړم زه | بل رب | احوال دا چي هغه | رب دې | دهر خيزا | اونه کسب کوي | هر نفس | مگر

سوا بل څوک رب اولتوم | حال دا دې چي صرف هغه دهر خيز رب دې | او څوک چي کومه گناه کوي

عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ

ذمه واري نې په هغه باندې | اونه بار کوي | يو بار او چتونکي | بار | دبل چا | بيا

هم هغه ته به نې سزا ملاويږي | او هيڅوک دبل چا بوج نشي او چتوي | بيا به تاسو ټول الله ﷻ ته

إِلَىٰ رَبِّكُمْ ۚ مَرْجِعُكُمْ ۚ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ

رب ستاسو ته | واپس تلل دي ستاسو | نو خبر به کړي تاسو | په هغه څه | چي وي تاسو

پيش کيږي | نو هغه به تاسو ته هغه خبرې ښکاره کړي | کومو کښي چي به

فِيهِ ۚ تَخْتَلِفُونَ ۝

په هغي کښي اختلاف به موکوي

تاسو اختلاف کولو

قوله تعالى: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

اسلافو ته دا خلافت د نیکو اعمالو ثواب ملاويږي خو دې بد به بل نشي او چتولې: اي نبي ﷺ! دې مشرکانو ته د اخلاص د عبادت او توکل باره کښي او وایه چه آيا زه رب پرېږدم او څوک بل رب جوړ کړم احوال دا چه هغه خود هر هغه څه رب دې کوم چه زه رب جوړ کړم هغه رب يوازې زما تربيت کوي اوزما حفاظت کوي او زما په هر کار کښي زما مدبر دې پس زه خو به د هغه نه بغير دبل چا په وړاندې ټيټ نه شم ځکه چه ټول مخلوق هم دهغه دې او د حکم حق صرف هغه لره دې. مقصد دا چه په دې آيت کښي د اخلاص او توکل حکم دې لکه چه ددې نه وړاندې آيت کښي د عبادت د اخلاص تعليم وو اودا مضمون په قرآن پاک کښي په کثرت سره يو بل سره يوشان ليدلې کيږي لکه چه الله ﷻ فرماني چه نه داسې او وایه چه مونږ هم ستا عبادت کوو او هم تانه امداد غواړو (۱)

او فرماني چه هم د هغه عبادت کوو او هم په هغه باندې يقين ساته او فرماني چه او وایه هغه رحمن دې مونږ ايمان راوړي او هم په هغه باندې توکل کوو (۲) او فرماني چه هغه د مشرق او مغرب رب دې هغه الله ﷻ يوازې دې هم هغه الله ﷻ خپل وکیل او گونډنی (۳) اونور هم د دې په شان آياتونه شته. فرماني چه که يو سړي نامناسب عمل او کړي نو دهغه د گناه رد عمل به هم په هغه باندې وي. د يود گناه بوج به بل نه او چتوي او دهغه کفار به نه جوړيږي. د دې آياتونو په ذريعه خبر ورکولې شي چه د قيامت په ورځ

۱/ الفاتحه: ۵.

۲/ الملك: ۲۹.

۳/ الزمل: ۹.

بہ چہ کومہ سزا وی ہفہ بہ د حکمت او عدل پہ بنیاد وی۔ د اعمالو بدلہ بہ ہم عمل کونکو تہ ملاویری۔ کہ نیکی کرې وی نو نیکیہ بدلہ اوکہ بدی نی کرې وی نو بدہ بدلہ دیو خطابہ د بل پہ سر نہ شی اچولې ہم دغہ خو د هغه انصاف دې لکہ چہ فرمانی کہ د گناہ کار څوک کوی نود هغې بوج بہ بل څوک نہ اوچتوی کہ د هغه څومره نیزدې خپلوان ولې نہ وی (۱)

د ظلم او خضم مطلب۔ (فَلَا تَخْضَ ظُلْمًا وَلَا تَهْتَمِلْ) په تفسیر کښې علماؤ وئیلې دی چہ په چا بہ ہم ظلم نہ شی کولې چہ دبل د گناہ بوج پہ خپل سر واخلی اونه بہ دا ظلم وی چہ د هغه د نیکنی نہ بہ څہ کمی کولې شی او فرمانی چہ هر پوکس بہ د خپل بد عمل پہ وچہ راگیر وی دسزا ملاویدلو پورې بہ خلاصی نہ وی خو اصحاب یمین (۲) یعنی د بنی طرف والا بہ آزاد وی چہ د هغوی دنیکو اعمالو برکت بہ د هغوی اولاد او خپلوانو تہ اورسی۔ لکہ چہ په سورت طور کښې فرمانی چہ څوک ایمان راوړی اود هغوی په اتباع کښې د هغوی اولاد ہم مؤمنان جوړیدې شی نود اولاد د ایمان او نیک عمل اثر د هغوی اسلافو تہ رسی۔ یعنی اسلافو تہ د اخلاقو د نیکو اعمالو ثواب ملاویری خود اخلاقو د اجر نہ بہ کمی نہ شی کولې او دجنت اوچتو درجو تہ چہ د هغوی نیک اولاد رسیدلې دې د هغوی اسلاف بہ هم اورسولې شی۔ اود ځوی د نیکو بدلہ بہ پلار تہ ہم ملاویری سرہ د دې چہ هغه د ځوی پہ نیکو اعمالو کښې شریک نہ وو۔ اود دې اخلاقو داوچتو درجو پہ ثواب کښې بہ څہ کمی نہ شی کولې۔ او دواړہ بہ مونږ برابر کړو بلکہ خامن بہ ہم د پلارانو د عملونو پہ برکت هغوی تہ اورسولې شی۔ دا د هغه خاص فضل دې۔ او فرمانی چہ هر یو سرې د خپلو کړو د پارہ گانړہ دې یعنی پہ خپلو بد کردارو کښې دننه دې۔ بیا فرمانی چہ تاسو بہ ہم خپل رب تہ واپس راگرځنی۔ یعنی چہ څہ کول غواړنی پہ خپل ځای کونی او مونږ بہ ہم پہ خپل ځای خپل کار کړو۔ آخر تاسو بہ یو ورځ زمونږ مخې تہ راځنی او هغه الله ﷻ بہ ټول مؤمنان او مشرکان د هغوی د عملونو خبر کړی۔ او په دنیا کښې چہ د آخرت بارہ کښې کوم کوم اختلافات ساتل ټول بہ ښکاره کړې شی۔ اوونی فرمائیل چہ ای نبی ﷺ! اووایہ چہ تاسو کوم گناهونه کړې وی د هغې بارہ کښې بہ زمونږ نہ سوال نہ کیږی اوزمونږ د عملونو ټپوس بہ تاسو نہ کیږی۔ الله ﷻ بہ مونږ ټول راجمع کړی بیا بہ په حق او انصاف سرہ فیصلہ کوی هغه فتاح علیم دې۔ (۳)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ	
او هغه هغه ذات دې چي جوړې کړي تاسو خليفگان د زمکې	
وَاللَّهُ هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ جَوْزِ كَرِي يٰ	
وَرَفَعَكُمْ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ	
او پورته ئې کړل اخيني ستاسو ادپاسه دځينو په درجو کښې دپاره ددې چي آزمېښت او کړي ستاسو	
او تاسو کښې ئې بعضو ته په نورو بعضو اوچتې درجې ورکړي دي چي په ستاسو باندې په هغه	
فِي مَا أَنْتُمْ إِنْ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ	
په هغه څه کښې چي درکړي ئې دي تاسو ته بېشکه رب ستا ډير تيز دې په سزا ورکولو کښې	
هغه نعمتونو کښې امتحان او کړي کوم چي ئې تاسو ته درکړي دي بېشکه الله په سزا ورکولو کښې تيز دې	

۱/۳۵/فاطر: ۱۸.

۲/۷۴/المائدة: ۲۸.

۳/۲۴-۲۵/سبا: ۲۶.

وَاِنَّهٗ

لَغَفُوْرٌ

رَّحِيْمٌ

اوبیشکہ ہفہ | خامخا بینونکی | رحم کونکی دی |

اوهفہ ڍیر بینونکی اومہربان ذات دی

قوله تعالى: لَيَبْلُوْكُمۡ فِیۡ مَاۤ اَنْتُمۡ

د درجو تقسیم یواز میبست دی۔ ارشاد دی چہ تاسو بہ یوبل پسې پہ زمکہ کنې کلی آبادول اود اسلافو نہ پس بہ داخل قوزمانہ راتلہ۔ اود یو بل جانشین شونی لکہ چہ فرمانی کہ چرې مونږ غوښتلې نو ستاسو جانشین بہ مو ستاسو اولاد یا بل څوک جوړولو پہ ځای فریستی جوړولې او تاسو نہ پس بہ هغوی ستاسو ځای نیولې اوفرمانی چہ دا زمکہ هفہ تاسو ته یوبل پسې درکړې ده او ونی فرمائیل چہ زه پہ زمکہ کنې یو خپل خلیفہ جوړول غواړم۔ اوونې فرمائیل چہ زردې چہ ستارب بہ ستاسو دښمن هلاک کړی او تاسو بہ د هفہ پہ ځای راوولی او بیا دا گوره چہ تاسو ددې نہ پس څه کردار پیش کونې۔ اوفرمانی چہ یو دپاسہ بل درجې جوړې کړی دی یعنی رزقونہ اخلاق او محاسن اومساوی مناظر او اشکال پہ دې ټولو کنې یو دبل نہ کم زیات دی۔ لکہ چہ اوفرمائیلې شو مونږ د هغوی پہ دنیاوی ژوند کنې د هغوی شریک معیشت تقسیم کړو اود بعضو درجې پہ بعضو باندې اوچتې کړې (څوک امیر دې څوک غریب دې څوک آقا دې او څوک نوکر۔ اوونې فرمائیل چہ غور خو او کړنې چہ چاته پہ چا باندې څنگه غوره والې اوترجیح ورکوو خود دنیاوی درجونه قطع نظر د آخرت درجې ډیر لوی څیز دې او ډیر غوره والې لری۔ اوفرمانی چہ د درجو دا فرق پہ دې وجه دې چہ مونږ تاسو ازمیبت کړو۔ دولت مند ته پہ دولت ورکولوبہ د هفہ نہ تپوس کولې شی چہ ددې دولت شکر دې څنگه ادا کړې وو۔ اود غریب نہ بہ تپوس کولې شی چہ پہ خپله غریبنی دې صبر هم کړې وو کہ نہ۔

بنسخه غټه فته ده۔ ابوسعید خدری ؓ نه روایت دې چہ حضور ﷺ فرمائیل چہ دنیا تازه او آباده ده الله ﷻ د نورو نہ پس تاسو ته د دنیا نہ فائده اوچتولو موقع در کړې ده اوتاسو شی د هغوی جانشین جوړ کړنې اوس بہ مونږ گورو چہ د هغوی نہ پس بہ اوس تاسو څه کردار ادا کونې۔ اې خلقوا د دنیا نہ اوویرېږنې او د بنځونه اوویرېږنې رومبنی فتنه چہ کومه بنی اسرائیلو کنې پیدا شوې وه هفہ هم د بنځو متعلق وه (۱) اوفرمانی چہ الله ﷻ ډیر زر سزا ورکونکې دې۔ یعنی د دنیا ژوند بہ ډیر زرختم شی او عاقبت او سزا سره بہ مخ شنی او هفہ ډیر غفور او رحیم هم دې۔

دلته ویره هم ورکولې شی او ترغیب هم ورکولې شی چہ د دې حساب او عقاب بہ ډیر زر راشی اود الله ﷻ نافرمانی او د رسولانو مخالفت کونکی بہ ډیر راوښولې شی۔ چا چہ الله ﷻ دوست جوړ کړو نو الله ﷻ دهغه کار ساز دې او بینونکې اومہربان دې۔ په اکثر و خایونو کنې په قرآن پاک کنې دا دواړه صفتونه یعنی غفور او رحیم همیشه په یو ځای راغلې دی۔ لکہ چہ فرمانی ستا رب دخپلو بندیگانو د گناهونو ښلویاره کنې ډیر بینونکې دې۔ اودې سره دهغه نیول هم ډیر سخت دی (۲) او ونی فرمائیل اې نبی ﷺ! زما بندیگانو ته اووایه چہ زه بینونکې او مہربان یم او زما عذاب هم ډیر سخت دې (۳) ترغیب اوترغیب باندې مشتمل آیاتونه ډیر زیات دی۔ کله خو بندیگانو ته د جنت صفتونو په بیانولو

(۱) ۴۳/ الزخرف: ۳۲۔

(۲) صحیح مسلم کتاب الرقاق باب اکثر اهل الجنة الفقراء واکثر اهل النار النساء.....: ۲۷۳۲، ترمذی: ۲۱۹۱، ابن ماجہ: ۴۰۰۰، احمد: ۱۹/۳، مسند ابی یعلیٰ: ۱۱۰۱، ابن حبان: ۳۲۲۱۔

(۳) ۱۱۳/ الرعد: ۶۔

(۴) ۱۵/ الحجر: ۲۹۔

سرہ ترغیب ورکوی اوکله د دوزخ ذکر فرمانیلوسره نی د هغی د عذاب نه اود قیامت تباہونه ویروی او کله په یو خای د دواړو ذکر فرمانی. الله ﷻ دې په خپلو احکامو کښې مونږ اطاعت گذار جوړکړی اود گناهکارو د ډلې نه مو دې لږې اوسانی.

قوله تعالى: إِنَّ رَبَّكَ نَرِيَهُ الْعِقَابُ

د الله ﷻ د عذاب اود هغه درحمت عظمت رسول الله ﷺ فرمانیلی که موږ ته دا معلومه شی چه د الله ﷻ عذاب څومره سخت دې نو څوک به د جنت طمع قدرې اونه کړی وانی به چه د دوزخ نه خلاصې بیاموم نو بس دې او که کافر دا معلومه کړی چه د الله ﷻ رحمت څومره زیات دې نو هغه به هم د جنت نه ناامیده نه شی حالانکه دهغه د جنت هیڅ حق نشته. الله ﷻ د رحمت سل حصې ساتلې دی په دې کښې نی یوه حصه په ټولو مخلوقاتو کښې تقسیم کړه هم د دې حصې په ورکولو کیدو باندې خلق اوځناور په یو بل باندې رحم او همدردی کوی او باقی یو کم سل حصې د رحم الله ﷻ خپل ځان سره ساتلې دې. (۱) دې نه اندازه کیدې شی چه د هغه رحم به څومره زیات وی. حضور ﷺ فرمانیلی دی چه کله الله ﷻ مخلوقات پیدا کړل نو په خپل کتاب لوح محفوظ کښې نی اولیکل کوم چه هغه سره د عرش د پاسه دې چه زما رحمت به زما په غضب باندې غالب وی (۲) هم د دې یوې حصې دا برکت دې چه ځناور غوا او ښه وغیره بچې هم د چغڼې کولونه بچ کيږی او که بچې د ښولاندې راځی نو بچ کيږی ترې او احتیاط ورسره کوی. (۳)

آیاتونه	سورة الاعراف مکيه وهی مائتان وست آیات و اربع رکوعا	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
﴿۱﴾	شروع کوم په نوم د الله چه ډیر مهربان زیات رحم کونکې دې	﴿۱۳﴾
الْمَصِّ ۚ كُتِبَ	اُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ	
ال م ص	دا یو کتاب دې چی نازل کړې شوې دې تاته نونه دې وی په سینه ستا کښې	
حَرْجٍ مِّنْهُ	لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝	
خد تنگی ددې نه دپاره ددې چی او ویروې ته په دې سره او نصیحت دی دپاره د مومنانو		
تنگیږی چې خلق پرې د الله ﷻ د نیولونه ویروې او مومنانو ته پرې نصیحت کوی		
اتَّبِعُوا مَا	اُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ	
پیروی او کړی دهغې کتاب چی نازل کړې شوې دې تاسو ته د طرفه درب ستاسونه		
او تاسو په هغه (کتاب) عمل کوی چې تاسو ته دخپل رب طرفه راغلي دي		

(۱) احمد: ۴۸۴/۲، وهو صحيح ددې معنی روایت صحیح مسلم: ۲۷۵۵ کښې هم موجود دې.

(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (و یحذرکم الله نفسه): ۷۴۰۴، صحیح مسلم: ۲۷۵۱، ترمذی: ۳۵۴۳، ابن

ماجه: ۴۲۹۵، ابن حبان: ۶۱۴۳، احمد: ۳۱۳/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب الادب باب جعل الله الرحمة فی مائة جزء: ۶۱۰۰، صحیح مسلم: ۲۷۵۲، ابن حبان: ۶۱۴۸.

وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝

اومہ کوئی پیروی| بی دالہ نہ | دنورو سرپرستانو| دیر کم دی| هغه | چی تاسوئی قبلوی|
اودالہ نہ سوادنورو مشرانو تابعداری مکوی| خود افسوس| چی تاسو دیر کم نصیحت قبلوی|

قوله تعالى: :: وَذَكِّرْ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝

قرآن پاک نصیحت او دھدایت کتاب دی:- حروف مقطعات دھغی د معنی اودی سره متعلق د اختلاف باره کنبی په سورة بقره کنبی خبره تیره شوې ده. ﴿التَّصَّٰعُفُ﴾ انا لله افضل) داکتاب ستاد رب د طرف نه نازل شوې دی اوس د دی په تبلیغ کنبی په خپل زړه کنبی څه کوتاهی مه راوله. اوداسی صبر اختیار کړه لکه چه اولوالعزم پیغمبرانو علیهم السلام اختیار کړې وو. دی دنازلولو مقصد دا دی چه د دی په ذریعه کافران او ویره او مؤمنانو د پاره خو دا قرآن پاک نصیحت دی. مؤمنانو خود نازل شوی قرآن پاک اتباع کړې ده او نبی امی ﷺ چه کوم کتاب پیش کړې دی د هغه په نقش قدم باندې روان دی. اوس دا مه پرېږده چه غیر پسی روان شی او مه د الله ﷻ د حکم د دائرې نه وتلوسره د غیر په حکم روان شی. خو عبرت او نصیحت حاصلونکی دیر کم دی اوته ټولوته عبرت هم نه شی ورکولې که هر څومره کوشش او حرص ولې اونه کړې. اوفرمانی چه که ته دهرچاد خوشحالولو کوشش کوي نودا خلق به تا د الله ﷻ د لارې نه واړوی(۱) اکثر خلق ایمان نه راوړی او مشرکان پاتې کیږی.(۲)

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا ۖ فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا

او دیر دکلونه | چی هلاک کړل مونږه هغه کلی| نوراغی | دغه کلوته| عذاب زمونږه| دشبې

او څومره دیر کلی وو چی مونږ تباہ کړل| نهغوی ته زمونږ عذاب راغلو په داسی وخت کنبی راغلو چی شپه وه

أَوْهُمْ قَالُوا ۝ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ

یا هغوی| دغرمی خوب کونکی وو | پس نه وه | ویناد هغوی | کله چی | راغی هغوی ته

یا دا چی هغوی دغرمی په خوب اوده وو| نود عذاب په وخت کنبی د هغوی په خوله باندې ددی وینا

بَأْسًا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ۝ فَلَنَسْأَلَنَّ

عذاب زمونږه| مگر| اوئیل به نی| بیشکه وو مونږه| ظالمان | پس خامخابه ټپوس کوو مونږه

نه سوا بل څه نه وو چی بیشکه مونږ ظالمان وو| مونږ به ضرور د هغه خلقونه ټپوس کوو

الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۝

د هغه کسانونه| چی لیږلې شوی دی| هغوی ته| او خامخابه ټپوس کوو| مونږه درسولانو نه |

چی پیغمبران ورته لیږلې شوی وو| اود پیغمبرانوته به هم ضرور ټپوس کوو| چه تاسو زما پیغام رسولې وو که نه|

فَلَنَقْصُصَنَ	عَلَيْهِمْ يَعْلَمُ	وَمَا كُنَّا	غَآبِينَ ۝	وَالْوَزْنَ
پس خامخابہ بیان کرو مونہ پہ ہغوی باندی علم سرہ او نہ یومونہ غائب او وزن بہ				
اویا بہ ور تہ دہغوی د اعمالو تولہ قصہ پہ یقین سرہ بیان کرو آخر مونہ خوناخبرہ نہ یو او پہ دغہ				
يَوْمَئِذٍ	الْحَقُّ	فَمَنْ	ثَقُلَتْ	مَوَازِينُهُ
پہ دغہ ورخ حق وی نو ہغہ خوک چی درنی شو تلہ دغہ نو دغہ کسان ہم ہغوی				
ورخ د عملونو تول حق دی نوچی دچا د نیک عمل تلہ درنہ شی نو ہم دغہ خلق بہ				
الْمُفْلِحُونَ ۝	وَمَنْ	خَفَّتْ	مَوَازِينُهُ	فَأُولَٰئِكَ
خلاصی موندونکی دی او ہغہ خوک چی سپک شو تولونہ دہغوی پس دغہ ہغہ کسان دی				
کامیاب وی اوچی دچا د نیکو عملونو تلہ سپکہ شی نو دغہ خلقو پہ خپلہ				
خَسِرُوا	أَنفُسَهُمْ	يَمًا	كَانُوا	بِآيَاتِنَا
چی بہ نقصان کبھی تی اچولی دی خانونہ خپل پہ سبب دہغی چی و دہغوی اچی بہ آیتونو زمونہ نہ نی				
خپل خانونہ پہ تاوان کبھی اچولی و د خکہ چی زمونہ آیتونو سرہ نی				
يَظْلِمُونَ ۝				
ظلم کولو				
زیاتی کری و و اچہ دروغ نی ور تہ وئیل				

قوله تعالى: (إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ) ۝

دظالمانو پخپل ظلم باندی اعتراف او دہغوی تباہی: -خومرہ کلی مونہ در رسول ﷺ پہ مخالفت باندی ہلاک کری دی۔ د دنیا او آخرت رسوانی مو ہغوی پسې شاتہ لگولی دہ۔ لکہ چہ فرمائی تانہ وړاندې رسولانو سرہ توقې مسخرې شوی دی اودا خنداگانې کونکی ہغې پہ سزا کبھی ہلاک کری شوی دی لکہ چہ فرمائی چہ مونہ ډیر زیات کلی دہغوی د گناہونو پہ سبب ہلاک کرل۔ چہ کلہ ہلاک کری شو نو د ہغوی لوی لوی محلونہ او قلعہ گانې وړانې او پریوتلې پرتې دی دہغوی چینې اونہرونہ مات گډوډ پراتہ دی۔ اوفرمانی ہغوی د خپل معیشت پہ فراخی باندی ناز او کړو نو مونہ ہغوی ہلاک کرل د ہغوی کورونہ داسې شولکہ چہ پہ ہغې کبھی ہډو خوک اوسیدلې نہ وو مگر لږ شان خلق بچ شو۔ اوس د ہغې وارثان ہم مونہ یو۔ اوفرمانی چہ زمونہ عذاب ہغوی لہ د شپې پہ اودو راغلو او یاد غرمې د آرام پہ وخت کبھی ناخاپی اودا دواړہ وختونہ د غفلت دی لکہ چہ فرمائی دې خلقتہ ددې ویرہ نشته چہ زمونہ عذاب بہ دوی د شپې پہ اودو راگیر کری یا بہ سحر وختی راشی او ہغوی پہ خپلو فضول کارونو کبھی اختہ وی اودا پخپلو گناہونو باندی چل ول کونکی ددې خبرې نہ نہ ویرېری چہ اللہ ﷻ بہ ہغوی پہ زمکہ کبھی ورخیں کری یاداسې ناخاپی عذاب راتلې شی چہ دہغوی پہ و ہم او گمان کبھی بہ ہم نہ وی۔ یا بہ ہغوی د سفر پہ وخت کبھی راگیر کری او ہغوی بہ د دې څہ علاج نہ شی کولی۔ اوفرمانی چہ کلہ عذاب پہ ہغوی باندی راشی نو د دې وینا نہ بغیر بہ ترې نور څہ جوړنہ شی چہ قصور او خطا ہم زمونہ وہ۔ ہر قوم د واضح دلیل نہ پس ہلاک شوی دی۔ لکہ چہ فرمائی داسې ډیر کلی چہ دحد نہ نی تجاوز

کری و موثر بر باد کری دی. داپورتنی ایت د نبی کریم ﷺ د دې حدیث واضح دلیل دی چه یو قوم هم نه دې هلاک شوې ترکومې چه د هغوی ټول عذرونه ختم کری شوی نه دی. عبدالمکک ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه دا به څنگه وی نو هم دا آیات نې لوستلې وو چه کله زمونږ عذاب راورسیدونو هم دانی ونیل چه زیاتې هم زمونږ د طرف نه وو. او فرمائی چه چاته نبی لېږلې شوې دې د هغوی نه به خامخاتپوس کیږي. لکه چه فرمائی هغوی نه به تپوس کیږي چه رسولانوته تاسو څه جواب ورکړې وو کله چه هغوی د تبلیغ خپله فریضه ادا کړې وه. فرمائی چه په هغه ورځ به الله ﷻ رسولان راجمع کړي او تپوس به ترې اوکړي چه ستاسو قوم تاسوته څه جواب درکړې وو؟ هغوی به وائی چه مونږ ته علم نشته ته دغیبو خبرو پیژندونکې نې. اوس به الله ﷻ د قیامت په ورځ د هغه خلقونه تپوس اوکړي چه تاسو رسولانوته څه جواب ورکړې وو. نو فرمائی چه مونږ به داسوال در رسولانوته هم کوو اودهغوی د قومونونه هم. حضور ﷺ فرمائیلی دی چه تاسو خلق ذمه وار افسران تاسو ټولونه به د خپلو خپلو ماتحتانو او لاندې خلقو باره کنبې تپوس کیږي. د بادشاه نه به د قوم باره کنبې تپوس کیږي دسړي نه به دبنځې اود بچو په باره کنبې تپوس کیږي اود نوکر نه به د هغه د مالک د مال تپوس کیږي. (۱) او فرمائی چه مونږ به په یقین سره هغه هر څه اوبنایو نو مونږ خو بې خبره نه یو. د قیامت په ورځ به دهغوی عمل نامه کولاوولي شي اود هغوی د اعمالو ټول او لټون به کیږي. الله ﷻ هرڅیز ته گوري اوهغه خو دغلا په نظر اچولو باندې هم خبردار دي او د زړونو راز پیژني. که پانږه راپریوځي یا په تیاره کنبې یوه دانه پرته وی نوهغه ته علم دي په کتاب مبین کنبې څه نشته اوچه او لمده هرڅه شته

قوله تعالى: وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ.

قیامت په ورځ د عدل تله: ارشاد دي اعمال د قیامت په ورځ ټول کول حق دی دې دپاره چه په چا باندې ظلم اونه شي. لکه چه فرمائی مونږ به د قیامت په ورځ د انصاف تله اودرو دي دپاره چه په چا باندې ظلم اونه شي. که د اوری د دانی هومره عمل هم وی نو پاتې کیږي به نه اود شمیر دپاره هغه کافی وی او فرمائی الله ﷻ یوه ذره هم په چا باندې ظلم نه کوي. که یوه نیکی وی نو هغه دوچنده درې چنده کولې شي. دا اجر عظیم د هغه د طرف نه د انعام په توگه دي. (۲) فرمائی چه په ټول کنبې څوک دروند شو هغه په مزو کنبې شو اوچه څوک سپک شو هغه دوزخ ته پریوتلو. پوهیږې چه هاویه څه څیز دي؟ سورکړې شوې اور دي. او فرمائی چه کله شپیلنې پوکوهلې شي نو ټولې رشتې او خپلولنې به ختمې شي اونه به څوک د چا تپوس کوي. د چا وزن چه دروندشو هغه کامیاب شو اودچا چه سپک شو هغه په لویه خساره کنبې پریوتلو او جهنم د همیشه دپاره د هغه ځای شو.

وزن کولو نه څه مراد دي؟ په تله کنبې چه کوم څیز تللي شي بعضو ونیلی هغه به نفس اعمال وی. یعنی هغه غیرمادی څیز دي خو الله ﷻ به هغې نه بدن ورکړي. هم د دې مضمون حدیث د ابن عباس رضی الله عنه روایت دي چه سورة بقره او سورة آل عمران به د قیامت په ورځ د اوریڅو په شکل کنبې مخامخ راشي یا د دوو خیمویا په آسمان باندې د خوروو شوو مرغو دسیل په شکل کنبې به وی. (۳) او په صحیح حدیث کنبې دي چه قرآن لوستونکی سره به قرآن پاک د یو بنکلی شکل د خوان په شان راځي. قاری به تپوس کوي ته څوک نې؟ هغه به وائی زه قرآن پاک یم ټوله شپه به مې ته راوینولې او ټوله ورځ د حکم په پوره کولو، په روژه کنبې تگې اوساتلې. (۴) ځینې وائی چې دا قصه د قبر د سوال جواب پاره کنبې

۱ صحیح بخاری کتاب الجمع باب الجمع فی القرى والمدن: ۸۹۳ صحیح مسلم: ۱۸۲۹، ابوداؤد: ۲۹۲۸، ترمذی: ۱۷۰۵.

(۲) النساء: ۴۰.

(۳) صحیح مسلم کتاب الصلوة المسافرين باب فضل قراءة القرآن وسورة البقره: ۸۰۵، مصنف عبدالرزاق: ۵۹۹۱.

(۴) ابن ماجه کتاب الادب باب لواب القرآن: ۳۷۸۱، وسنده حسن، فضائل القرآن لابی عیدین سلام، ص ۳۶، احمد: ۳۴۸/۵.

ده چه مؤ من له به په قبر کښې یو ښکلی شکل والا ځوان سره د خوشبو راشی. د قبر ځاوند به تپوس او کړی ته څوک نی؟ هغه به وائی زه ستا نیک عمل یم. (۱) حدیث بپاچه کښې دی چه یو سړی ته به د کاغذ یوه ټکړه ورکولې شی او هغه به د تلې په یو چاپړی کښې کیخودې شی او په بل چاپړی کښې به یو کم سل کاغذونو ډیرې کیخودې شی. هریو به دومره لوی وی تر کوم ځای پورې چه نظر کار کوی. په دې بپاچه (کاغذ) باندې به لیکلې وی (لا اله الا الله) هغه به وائی چه چرته دا یو کاغذ او چرته دا لوی لوی دفترونه نو الله ﷻ به فرمائی چه تاسره به ظلم نه شی کولې. رسول الله ﷺ فرمائی چه هغه د گناهونو ډیرو دفترونه به په تله کښې سپک شی او هغه د کاغذ وړه غونډې ټکړه به وزنې شی. (۲) اودا هم ونیلې شوی دی چه عمل یا عمل نامه به نه شی تللې بلکه عمل کونکې به تللې شی. لکه څنگه چه په حدیث شریف کښې دی چه د قیامت په ورځ به یو چاق سړې راوستلې شی خو هغه به د الله ﷻ په نیز د یوې بنرې برابر وزن هم نه لری. بیانی دا آیت تلاوت او فرمائیلو (فَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّكُمْ لَتُقْتَلُونَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ) (۳) د عبد الله بن مسعود ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ د حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ صفت کولو سره او فرمائیل چه ستا د ابن مسعود ﷺ په نرو نرو پښو باندې ولې تعجب کیږی په الله ﷻ قسم چه دا کله په میزان کښې تللې کیږی نو د ده دا نرنی پښې به د احد د غرنه زیات وزنې ثابتیږی (۴) دا دریو پاره روایتونه داسې راجمع کولې شی چه کله اعمال تللې شی او که عمل نامې او کله عمل کونکې.

وَلَقَدْ	مَكَّنْكُمْ	فِي الْأَرْضِ
او خامخا په تحقیق سره ځانې او قدرت درکړو مونږ تاسوته په زمکه کښې		
او مونږ تاسو د زمکې په مخ آباد کړی یې		
وَجَعَلْنَا	لَكُمْ	فِيهَا مَعَاشًا قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
او پیدا کړو مونږ استاسو د پاره په هغې کښې اسامان د ژوند ډیر کم دې هغه اچی تاسو شکر اوباسی		
او تاسوته موهم په زمکه کښې د ژوند ضروریات پیدا کړی دی اخو تاسو ډیر کم د الله شکر اوباسی		

قوله تعالى: وَلَقَدْ مَكَّنْكُمْ

د خالق په مخلوق باندې احسانونه: - الله ﷻ په بنديگانو باندې د خپلو احسانونو ذکر فرمائی چه مونږ دومره تسلط ورکړو چه په دنیا کښې تاسو حکومت کولو او په زمکه باندې مو خپلې جرړې مضبوطې کړې، خپل نهرونه مو جاری کړل، خپل کورونه او ښکلي محلونه مو جوړ کړل او ټول د گټې ورکولو څیزونه مو د ځان د پاره پیدا کړل. مونږ د هغوی د پاره اوریځې مسخر کړې چه اوبه راوړلو سره د زمکې نه د خپل ځان د پاره رزق پیدا کړی او په زمکه کښې د هغوی د پاره دمعاش ذرائع حاصلې شی په کومو کښې چه دوی تجارت او کړی اود خپل آرام د پاره قسم قسم اسباب راپیدا کړی. بیا هم دوی د دې ټولو نعمتونو شکریه نه ادا کوی.

د لفظ مَعَاش تحقیق: - لکه چه فرمائی که ته د الله ﷻ نعمتونه شمیرل غواړی نونه شې شمیرلې. انسان

(۱) احمد: ۲۸۷-۲۸۸ و هو حدیث صحیح، الترغیب والترهیب: ۵۲۲۱.

(۲) ترمذی کتاب الایمان باب ماجاء فیمن یموت وهو یشهد ان لا اله الا الله: ۲۶۳۹. وسند، صحیح، ابن ماجه: ۴۳۰۰. احمد: ۲۱۳/۲.

حاکم: ۶/۱ ابن حبان: ۲۲۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الکهف باب (أولئك الذين كفروا بربهم ولفاه فحبطت أعمالهم): ۴۷۲۹.

(۴) احمد: ۴۲۰/۱-۴۲۱. وسند حسن، مسند الطیالسی: ۲۵۶۱. مسند ابی یعلی: ۵۳۱۰. مجمع الزوائد: ۲۸۹/۹.

دیر ظالم او ناشکره دې. (۱) لفظ (مَعَايش) ټول خلق په "ی" سره لولی یعنی د همزه سره (مَعَايش) نه لولی لیکن عبدالرحمن بن هرمز رحمۃ اللہ علیہ دا په همزه سره لولی. صحیح خو دا دی کوم چه د اکثر و خیال دې یعنی بغیر د همزه نه خکه چه معایش جمع د (معیشت) ده. دامصدر دې اوددې افعال (عاش، یعیش) (معیشت) د دې مصدر اصل دې. (معیشت) کسره "ی" باندې ثقیل وه په دې وجه د عین طرف نه منتقل کړې شو (مَعِيشَةُ مَعِيشَةٍ) جوړ شو بیا چه کله د دې واحد جمع جوړه کړې شوه نو "ی" طرف ته حرکت بیا راوایس شو خکه چه اوس ثقلت باقی پاتې نه شو نو اوونیلې شو (مَعَايش) وزن مفاعل دې د دې د پارہ چه په دې لفظ کښې "ی" اصلی ده. پخلاف د مدائن او صحائف اوبصائر چه دا دمدينه صحیفه اوبصیرة جمع ده د دې دپاره چه "ی" په دې کښې زانده ده نو جمع به په وزن د فاعل وی او همزه به هم راځي. والله اعلم

وَلَقَدْ	خَلَقْنَاكُمْ	ثُمَّ	صَوَّرْنَاكُمْ	ثُمَّ	قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ
او خامخا په تحقیق پیدا کړئ مونږه تاسو بیا شکل جوړ کړو مونږه ستاسو بیا اوونیل مونږه فرښتو ته					
او مونږ تاسو پیدا کړئ ستاسو پلار او بیا مونږه تاسو ته هغه ته صورتو ته درکړو بیا مونږ فرشتو ته اوونیل چې					
اَسْجُدُوْا	لِاٰدَمَ	فَسَجَدُوْا	اِلَّا	اِبٰلِیْسَ	ط لَمْ یَّکُنْ
سجده اوکړئ ادم ته نو سجده اوکړه هغوی مگر اونه کړه ابلیس نه شو					
ادم <small>علیه السلام</small> ته سجده اوکړئ نود شیطان نه بغیر ټولو فرشتو سجده اوکړه او شیطان په سجده کونک کښې					
مِّنَ السَّٰجِدِیْنَ ۝					
د سجده کونکو ته					
شامل نشو					

قوله تعالى: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ

د آدم عليه السلام پیدائش اوفضيلت: الله تعالى په دې مقام باندې د ابوالبشر حضرت آدم عليه السلام فضيلت اودهغه د دښمن ابليس ذکر فرمانی دچا چه د آدم عليه السلام اود هغه اولاد سره بغض دې. ددې دپاره چه خلق د دې دښمن ابليس نه بچ لار شی اود ده په لار نه ځي. نو فرمانی چه مونږ تاسو پیدا کړئ ستاسو شکلونه مو جوړ کړل. بیا مونږ ملائکوت ته اوونیل چه آدم عليه السلام ته سجده اوکړئ، ټولو سجده اوکړه. الله تعالى ملائکوت ته ونيلې وو چه زه یو بشر پیدا کونکې یم څوک چه به د کړنگیدلې اوچې خاورې نه جوړوم. د سجده د امر کولو حکمت کله چه مادهغه د تیارولونه پس په هغه کښې خپل روح پوکوهلواوبو ژوندې بدن ترینه جوړشو نو زما دې قدرت ته په گټلو سره ټولو آدم عليه السلام ته سجده اوکړه (۱) اود دې ضرورت په دې وجه وچه کله الله تعالى حضرت آدم عليه السلام د لیسدارې مټینې خټې نه په خپل لاس جوړکړ او هغه ته نئ د یو پوره بشر شکل ورکړ او په هغه کښې نئ خپل روح وریوک کړو نو ملائکوت ته نئ حکم اوکړو چه د چا د لاس جوړشوی مخلوق ته نه بلکه زما د خپل لاس جوړشوی صورت ته سجده اوکړئ په اصل کښې داد الله تعالى قدرت ته سجده کول وو اود هغه د شان تعظیم کول وو نو ټولو فرښتو د حکم په منلو کښې سجده اوکړه خو ابلیس اونه کړه. د سورۃ بقرې په اول کښې د دې په تفسیر باندې پوره بحث شوې دې اوس دلته چه مونږ کوم تقریر کړي دې هغه د ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ اختیار کړې شوې دې (خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ) په تفسیر کښې ابن عباس رضی اللہ عنہ وائی چه انسانان دسړو په شاگانو کښې دننه پیدا کړي

شوی دی دې نه پس د بنخو په رحمونو کښې د هغوی شکلونه جوړیږي. (۱) قتاده رحمته او ضحاک رحمته ددې آیت په تفسیر کښې وائی چه مونږ آدم پیدا کړو بیا مود ده د اولاد تشکیل او کړو خو په دې کښې د غور کولو مقام دې ځکه چه دې نه پس فرمائی چه **(قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدْوا لِآدَمَ)** نودا څیز په دې خبره دلالت کوی چه دې نه مراد آدم عليه السلام دې او دلته چه کوم په جمع سره ونیلې شوی دی د دې وجه دا ده چه آدم عليه السلام ابوالبشر دې لکه چه الله تعالى خطاب فرمائی د نبی د زمانې بنی اسرائیلو ته یعنی **(وَقُلْنَا عَلٰٓیْكُمْ الْقِيَامَ اَنْزَلْنَا عَلٰیكُمْ الْمَنَّ وَالسَّلٰوٰی كَلٰوَا مِنْ طٰٓئِفَتٍ مَّا رَزَقْنٰكُمْ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُوْنَ)** یعنی ورېځ، مېزان او ترنجبین خو د موجوده بنی اسرائیلو په پلارانو نیکونو باندې راغلې وو خو مراد هم هغه خلق دی کوم چه د موسی عليه السلام په زمانه کښې وو خو په پلارانو نیکونو باندې احسان کول هم په اصل کښې د هغوی په نسل باندې احسان کول دی. نو لکه چه دا احسان په اولاد باندې هم شوې وو نو دغه شان خطاب خو کم دلته اوشو نو آدم عليه السلام او د هغه اولاد ټول مراد دی. یعنی ټول ننی جمع کړل په خلاف د الله تعالى د دې قول چه **(وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ طٰٓئِفٍ)** دلته د لفظ انسان نه جنس انسان مراد نه دې یعنی جمع مراد نه ده بلکه یو نفس یعنی د آدم عليه السلام ذات مراد دې چه د خاورې نه جوړ شوې وو. خود هغه ټول اولاد د خاورې نه نه بلکه د نطفې نه جوړ دې. اوس انسان ته د خاورو نه جوړ شوې په دې وجه وائی چه د هغوی پلار آدم عليه السلام د انسان په شان د نطفې نه نه بلکه د خاورې نه جوړ شوې وو. والله اعلم.

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذَا	
ا او نیل الله څه خیز منع کړې ته چی اودنه کړه سجده کله چی	
ا... الله <small>تعالى</small> ترې تپوس او کړو چی څه خیز ته د سجدې کولو نه منع کړې څه وخت چی	
اَمْرُكَ ط قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِيْ مِنْ تَّارٍ	
حکم او کړو ماتاته او نیل شیطان زه بهتر یم دهغه نه پیدا کړې یم تازه داور نه	
ماتاته حکم او کړو شیطان او نیل چی زه دده نه بهتر یم زه دې د اور نه پیدا کړې یم	
وَخَلَقْتَهُ مِّنْ طٰٓئِفٍ ۝۱۷	
اوپیدا کړې دې تاهغه دختې نه	
اودې (ادم) دې د خاورې نه پیدا کړې دې	

قوله تعالى: قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ

د ابلس فاسد قیاس: د بعضو نحویانو په قول دا آیت **(مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذَا اَمْرُكَ)** کښې **(لا)** زاندې او تاکید د انکار په توگه زیات کړې شوې دې لکه چه شاعر ونیلې دی **(ما ان رایت ولا سمعت بمثله)** په دې مصرع کښې **ان** د نفی د پاره دې. کوم چه **(ما)** نافییه باندې تاکید د نفی. دپاره راوړلې شوې دې لکه دلته **(ان)** زیات دې. دغه شان په دې آیت کښې **(لا)** زیات دې. **(لَمْ یَكُنْ مِنَ السَّاجِدِینَ)** دا قول د الله تعالى دې نه اول راغلې دې. د ابن جریر رحمته دا قول دې چه **(منعک)** یو بل فعل ته متضمن دې دکوم تقدیر چه به داسې وی چه کومې خبرې ته د دې د پاره مجبور کړې وې چه سجده مه کوه سره د دې چه زما حکم موجود وو اودا قول قوی او احسن دې. والله اعلم.

فائده: د ابن کثیر رحمته تسامح: دلته د ابن کثیر رحمته نه څه تسامح شوې دې چه **(لا)** د نورو بعضو خلقو

په شان زانده کړي يا دا چه يو بل فعل د دې نه وړاندې مقدار مني. يعنې **(ما احوک)** يا **(ما الزمک)** يا **(ما اضطرک)** ځکه **(تسجد)** باندې **(لا)** راوړلو د پاره رابښکل او تاويل کولو سره څنگه صحيح ثابت کړي شي. حالانکه **(لا)** نه زانده منلو ضرورت شته اونه د دې نه وړاندې د يو فعل **(اضطرک)** وغيره نه د محذوف ويستل ضروري دي. بلکه په اصل **(منع)** کښې تجريد واقع شوې دي. يعنې **(منع)** په معنی د **(قال)** دې ځکه چه روستو د راوړلو انکار دا راځي چه **(منع)** کښې انکاريت باقی ساتلو ضرورت پاتې نه شو او دې نه د انکار معنی تجريد کولو سره صرف د قول په معنی کښې باقی اوساتلې شو. نو معنی دا شوه چه کوم څيز تاته وييلې وو چه سجده مه کوه. د تجريد دا سيده ساده لار کومه چه د قانون نحو عين مطابق ده او کومه چه د ضرورت په وخت کښې اکثر اختيارولې کيږي اختيارولې شي نو دواړه: تکلف نه د کي خبرې منل غير ضروري کيږي. يعنې د **(لا)** زياتی سره يا جمله صحيح کولو د پاره فعل **(ما اضطرک)** منل.

د ابليس فاسد قياس: ابليس ونيلې وو چه زه د ده نه بهتر یم او په غوره سجده نه شي کولې د مفضل د پاره. يعنې زه د ده نه بهتر یم نوده ته د سجده ماتې ولې حکم کيږي. هغه دا دليل پيش کوي چه زه د اور نه پيدا کړې شوې یم او اور د خاورې نه غوره دي کوم نه چه آدم عليه السلام پيدا شوې دي. د ابليس نظر په اصل عنصر دي خو هغه د آدم عليه السلام په دي عزت ورکولو باندې نظر وانه چولو چه هغه د الله تعالى په لاس جوړ شوې دي. په ده کښې د الله تعالى روح اچولې شوې دي. هغه يو فاسد قياس قائم کړو چه د نص په مقابلې کښې عارض کيږي. يعنې قياس د الله تعالى د حکم په وړاندې نه چلېږي غرض داچه ټولې فرېښتې په سجده کښې پريوتلې. ابليس د سجده په ترک کولو سره د ملائکونه جدا کړې شو او د الله تعالى د رحمت نه نااميده جوړ شو. هم دغه ناامیدی په اصل کښې د هغه خطا ده او په قياس کښې نې هم غلطې اوکړه. دهغه دعوی دا وه چه اور د خاورې نه عزت مند دي خود خاورې شان تحمل حلم بردباری مستل مزاجی ثابت قدمی ده. هم دا رنگه طین (خاوره) محل دنبات او نمود دي او د ناريعنی اور شان سوزول، سختی اوتیزی ده په دي وجه د ابليس عنصر هغه سره خیانت اوکړو او د آدم عليه السلام عنصر رجوع انابت استکانه عاجزی او انقیاد کولو سره آدم عليه السلام ته فائده ورکړه. د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دي چه حضور صلی الله علیه و آله فرماني چه ملائکې د نورنه پيدا کړې شوی دی او ابليس د اور د شغلې نه او آدم عليه السلام د خاورې نه ^(۱) او حورې د زعفران نه ^(۲) ابليس قياس قائم کړو او د ټولونه رومې قياس قائمونکې هم هغه دي او د شمس او قمر يعنی نمر سپوږمې عبادت هم د دغه قياس په بناء باندې کولې شي ^(۳).

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ

اوونیل الله | کوزشه | ددې ځانې نه | پس نه کيږي | نالره

| الله تعالى ورته اوونیل چې ښه نو ددې ځانې نه کوزشه

أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّغِيرِينَ ۝ قَالَ

چې تکبر اوکړې ته | په دې کښې | نواوزه | ایشکه چې ته | د ذلیلانونه ئې | اوونیل شیطان

تا سره تکبر نه ښائی | ددې ځانې نه بهر شه | ته د سپکو خلقو نه ئې | شیطان اوونیل

^(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب فی احادیث متفرقه: ۲۹۹۶، احمد: ۱۵۳/۶، ابن حبان: ۶۱۵۵، الاسماء والصفات: ۱۲۶/۲.

^(۲) تاریخ بغداد: ۹۹/۷، صفحہ الجنبه لای تعیم: ۷۱/۲.

^(۳) الطبری: ۳۳۲/۱۲.

أَنْظِرْنِي	إِلَى يَوْمٍ	يُبْعَثُونَ	قَالَ
مهلت راکړه مالہ دهغه ورځې پورې چې خلق به پکښې راپورته کړې کېږي اوونیل الله			
چې ته ماته دهغه وخت پورې مهلت راکړه چې دوی به دمرگ نه پس بیا ژوندی کېږي الله عظیم اوونیل			
إِنَّكَ	مِنَ الْمُنْظَرِينَ		
بیشکه تدا دمهلت ورکړې شوونده نې			
چې تاته مهلت دي			

قوله تعالى: إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ

ابلیس تہ د قیامت پوری مہلت :- اللہ عظیم ابلیس تہ خطاب فرمائی د یوداسی امر متعلق چہ خامخا بہ واقع کیری۔ زما د حکم نہ نافرمانی او اطاعت نہ بہر کیدلو بہ سبب تہ د دی خانی نہ اوخہ تاتہ د تکبر کولو ہیخ حق نہ وو۔ اکثر مفسرین د منها ضمیر د جنت طرف تہ عائد کوی اودا ہم احتمال دی چہ د دی رتبی او منزلت طرف تہ عائد وی کوم چہ ہغہ تہ بہ ملائکوکبسی حاصل وو۔ فرمانی تہ اوخہ تہ ذلیل او حقیر نی۔ دا د ابلیس د ضد نتیجہ وہ۔ بہ دی موقع ابلیس د یوی خبری سوچ اوکرو اود اللہ عظیم نہ نی د قیامت پوری مہلت اوغوبستلو اوداسی نی عرض اوکرو ای اللہ عظیم ماتہ بہ سزا راکولو کبسی د ورخی د قیامت پوری مہلت راکرہ اللہ عظیم اوفرمائیل خہ تاتہ مہلت درکری شو بہ دی کبسی ہم د اللہ عظیم حکمت پتہ وو اوہم د ہغہ ارادی کارکولو د ہغہ د رضا مخالفت نہ شی کولی دھغہ د حکم نہ پس د چا حکم نشتہ ہغہ زر حساب کونکی دی۔

قَالَ	فَبِمَا	أَغْوَيْتَنِي
اوونیل شیطان انویہ سبب دھغی اچی گمراہ کرو تا مالرہ		
..... شیطان اوونیل بہ کومہ وجہ چہ تا زہ گمراہ کریم (چہ آدم دی)		
لَا قُعْدَانَ	لَهُمْ	صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ
خامخا بہ کینم زہ دوی تہ بہ لارستا کبسی اچی نیغہ دہ بیا بہ خامخا راخم زہ دوی تہ		
نوضرور زہ بہ دوی (د آدم اولاد) تہ ستا بہ نیغہ لاز کبسی کینم بیا بہ ورتہ زہ د ہر طرف نہ یعنی		
مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ	وَمِنْ خَلْفِهِمْ	وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ
دمخی ددوی نہ اودروستو ددوی نہ اودبسی طرف ددوی نہ اودگس طرف ددوی نہ		
د مخی طرفنہ د شا طرفنہ او دہبی طرفنہ او د گس طرفنہ راخم (خوستا لارتہ بہ نی نہ پریردم)		
وَلَا تَحْجِدُ	أَكْثَرَهُمْ	شَاكِرِينَ
اوتہ بہ اوندہ مومی زیات ددوی شکر ایستونکی		
اوتہ بہ بہ دوی کبسی زیات ناشکرہ بیا مومی		

قوله تعالى: لَا قُعْدَانَ لَهُمْ

د شیطان مکرونہ :- کله چہ ابلیس تہ د قیامت د ورخی پوری مہلت ملاؤشو اوہغہ داطمینان سا واخستہ نو ہغہ دہمنی اوتامرد شروع کرو او وئی وئیل ای اللہ عظیم خنگہ چہ تا زہ درہم درکرم زہ بہ ہم ستادبند یگانو بہ نیغہ لارکبسی کینم ہغوی بہ ہم اہوم۔ ابن عباس رحمہ اللہ (اغویتی) ترجمہ (اضللتی) کوی

او نور (اهلکتنی) کوی زه به د آدم ﷺ بدله د آدم ﷺ د اولاد نه اخلم. ځکه چه زه د آدم ﷺ په وجه ستا د دربارنه رتلې شوې یم. دصراط مستقیم نه حق لار اود خلاصی لار مراد ده. او پریدل به داسې وی چه هغوی به ستا عبادت نه کوی ستا د توحید نه به لرې وی او بعضو نحو یانوونیلی دی چه (قبلاً) ب. دلته قسمیه دی لکه چه داسې اوونیلې شو قسم دې ستا د اغوا چه په ما باندې صادره شوه. مجاهد رضی الله عنه د صراط نه مراد امر حق اخلی. او محمد بن سوقه رضی الله عنه دمکې لار مراد اخلی او ابن جریر رضی الله عنه ونیلی صحیح خبره خو دغه ده چه دا لفظ د دې ټولو معناگانو نه عام تر دی. سبره بن ابی الفاکه رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیل چه شیطان په مختلفو طریقو سره د بنیادم لار وهی هغه د اسلام په لار کینی او وانی چه ولې آیا ته به اسلام راوړې، دخپل پلارنیکه دین به پرېږدنی؟ خو هغه سړې دشیطان نافرمانی کوی او اسلام راوړی، بیا هغه د هغه د هجرت په لار کنبې کینی او وانی چه ولې ته به هجرت کوې آیا خپل وطن به پرېږدې؟ د مهاجرو عزت د خناور او اسونونه زیات نه وی، خو هغه نافرمانی کوی او د هجرت لار اختیاروی. بیا نی د جهاد د لارې نه د اړلود پاره په دې لار کنبې کینی. جهاد په خان هم کیږی او په مال هم. نو ورته وانی چه څه له د جنگ د پاره څې ته به قتل کړې شې نو ستا بنځه به بل چا سره نکاح او کړی ستا مال به خلق په خپل مینځ کنبې تقسیم کړی خو بیا هم هغه په جهاد کنبې اوځی. حضور ﷺ فرمائی چه څوک داسې کوی او مړ کیږی نو په الله تعالی باندې واجب دی چه هغه له جنت ورکړی که هغه قتل شی یا په لار کنبې ډوب شی یا په لار کنبې هغه خناور او خوری (بیا شیطان وانی چه زه به بنیادم ته د مخې نه هم راځم او د روستونه هم، یعنی د آخرت باره کنبې به د هغوی په زړونو کنبې شکونه پیدا کړم. اود دنیا د خوښولو ترغیب به ورته هم ورکړم. اود بنی طرف نه به هم راځم یعنی د دین امر به هغه ته شک من کړم اود هغوی د گس طرف نه به هم راځم یعنی گناه به د هغه د پاره بنانسته او خوښه جوړه کړم.

شیطان دهره طرفه راتلې شی نودېره نه نه. بیا مختلف خلق ددې مختلف معناگانې مراد اخلی چه تقریباً نیزدې نیزدې دی. او شیطان دا نه دی ونیلی چه د پورته نه به راځم ځکه چه د پورته نه خو صرف د الله تعالی رحمت راتلې شی او ای الله تعالی په دې بندیگانو کنبې به ته اکثر شاکر یعنی مؤحد اونه گورې. دا خبره ابلیس د خپل وهم او گمان په وجه کړې وه لیکن د واقعی مطابق راغلو کیناستو لکه چه الله تعالی فرمائیلی دی چه د ابلیس دا گمان صحیح ووځکه چه د مومنانو نه سوا نورو ټولو دهغه ملگرتیا او کره خو په مومنانو باندې دهغه داؤ اونه چلیدو. مونږ په شیطان داسې کوشش ځکه اوکړو چه دا ښکاره شی چه څوک په آخرت باندې یقین لرونکی دی او څوک په شک شبه کنبې پریوتونکی دی او الله تعالی خو د هر څیز پالونکې دې (۱) د دې وجې نه په حدیث کنبې روایت دې چه په الله تعالی د شیطان نه داسې پناه غواړه ای الله تعالی! چه هغه په مونږ باندې د یو طرف نه هم مسلط نه شی.

هروخت دعافیت دعا پکار ده. لکه څنگه چه به نبی کریم صلی الله علیه و آله دعا غوښتله چه ای الله تعالی زه تانه عفو او عافیت غواړم د دین د پاره هم اود دنیا د پاره هم اود اهل او مال د پاره هم. ای الله تعالی زما گناهونه پټ کړه ماد ویرې نه په امن کنبې اوساته اود مخې نه هم زما حفاظت اوکړه اود شانه هم، د بنی طرف نه هم اود گس طرف نه هم دېره نه هم اوزه پناه غواړم ددې نه چه شیطان دلاندې نه ماسره دهوکه اونه کړی (۲)

(۱) نسائی کتاب الجهاد باب ولمن اسلم وهاجرو جاهد: ۳۱۳۶، وسنده حسن، احمد: ۴۸۳/۳، ابن حبان: ۴۵۹۳، شعب الایمان: ۴۲۴۶، التاريخ الكبير: ۸۷/۲، ابن ابی شیبه: ۲۹۳/۵، المعجم الكبير: ۱۳۸/۷.

(۲) ۳۴/سبا: ۲۰.

(۳) (۱) ابرارود کتاب الادب باب ما يقول اذا أصبح: ۵۰۷۴، وسنده صحيح، نسائی: ۵۵۳۱، ابن ماجه: ۳۸۷۱، احمد: ۲۵/۲، الادب المفرد: ۱۲۰۰.

قَالَ	اٰخْرَجْ	مِنْهَا	مَذْعُوْمًا	مَذْحُوْرًا	لَمَنْ
اوونیل اللہ	اوزه	ددې جنت نه	ذلیلہ	رتلې شوې	اځامخاهغه څوک
اللہ	ورته اوونیل چې	ددې جنت نه بهرشته	ته ذلیلہ او رتلی شوې نې	په دې یقین	
تَبَعَكَ	مِنْهُمْ	لَا مُلْكَ	جَهَنَّمَ	مِنْكُمْ	اَجْمَعِيْنَ
اچې پیروی نې اوکره ستا	ددوی نه	اځامخابه ډک کړم زه دوزخ	استاسونه	دټولونه	
اوساته چې په دوی کښې څوک هم ستا په لار روان شی	نوضرور به ستاسود ټولونه دوزخ ډک کړم				

قوله تعالى: قَالَ اٰخْرَجْ مِنْهَا

ابلیس د الله ﷻ ددربارنه اوشرلې شو: الله ﷻ داوچت محل دملاتکونه ابلیس راویستلو سره حکم ورکوی چه خوار ذلیل او شرلې شوې دې ځای نه اوځه. ابن جریر رحمته الله علیه فرماني چه "مذموم" په معنی معیب او ذلیل دې. د عیب په موقع د "ذم" لفظ استعمالولوسره د "ذیم" لفظ استعمالول ډیر بلیغ دی او د "مذحور" معنی لرې او شرلې شوې. مذوم اومذموم په اصل کښې هم یو دې او دا فرمان چه څوک ستا منل کوی زه په د داسې ټولوخلقو نه اوستا د ډلې نه دوزخ ډک کړم لکه چه فرماني شیطان ته، اوځه چه څوک خلق ستا منل کوی دوزخ د هغوی پوره پوره بدله ده. په کومو کومو چه ته قدرت لرې ټولو ته آواز ورکړه راوونې غواړه اود خپل لښکر او اولاد په ذریعه هغوی فتح کړه اود هغوی په مالونو او اولاد کښې شریک جوړ شه. او هغوی سره ښه ښه د دروغو وعدي اوکره. د شیطان وعده خو صرف د دھوکې ورکولو دپاره وی خو زما په خاص بندیگانوباندې به ستا هیڅ کله هم قدرت اونه چلیږی رب به د هغوی وکالت او کفالت کوی.

وَيَاٰدَمُ	اَسْكُنْ	اَنْتَ	وَزَوْجُكَ
اوای ادم <small>عليه السلام</small>	اوسه	ته	اوبښځه ستا
اواوني ادم <small>عليه السلام</small> ته	اوستا بی بی دواړه		
الْجَنَّةَ	فَكُلَا	مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا	وَلَا تَقْرَبَا
په جنت کښې	اږس خوری دواړه	د هرځای نه چی غواړئ تاسو	اومه نزدې کیږئ دواړه
په جنت کښې اوسېږئ	ا نو کوم ځای نه چه مو خوښه شی	دواړه خوراک کونی	(خو یاد ساتئ چه)
هَذِهِ الشَّجَرَةُ	فَتَكُونَا	مِنَ الظَّالِمِيْنَ	فَوَسْوَسَ لَهُمَا
دې ونې ته	انوشی به تاسو	د ظالمانو نه	پس وسوسه اوکره
دې (فلانی) ونې ته به نه نزدې کیږئ	ا گنی په ظالمانو کښې به شمیر شی	ا نو دواړو ته	شیطان
الشَّيْطٰنُ	لِيُبْدِيَ لَهُمَا	مَا وَّرَىٰ	عَنْهُمَا
شیطان	دپاره ددې چی ښکاره کړی	هغوی دواړو ته	ا هغه اچې پټ کړې شوی وؤ
اوهغوی نه	وسوسه واچوله	اچې دپردې هغه اندامونه ورته ښکاره کړی	کوم چې ترې نه پټ وو
مِنْ سَوَاتِيْهِمَا	وَقَالَ	مَا نَهٰكُمَا	رَبُّكُمَا
یعنی دشرم ځایونه ددواړو	اووې ونیل	نه یی منع کړی	تاسو ارب ستاسو
او ورته نې اوونیل چې	تاسو دواړه ددې ونې نه ستاسو رب صرف په دې وجه منع کړی ونې		

إِلَّا أَنْ	تَكُونَا	مَلَائِكِينَ	أَوْ تَكُونَا	مِنَ الْخَالِدِينَ ۝
مگر یہ دی وجہ اچی ہسی نہ چرتہ شی تاسو فربتی یا شی تاسو دہمیشہ خلقونہ چی فربتی نشی یا ہمیشہ دپارہ (پہ جنت کنبی) پاتی نشی				
وَقَاسَمَهُمَا	إِنِّي	لَكُمَا	لَمِنَ النَّاصِحِينَ ۝	
او قسم نی اوخورو دواروتہ چی بیشک زہ تاسو دوارو تہ دنصیحت کونکونہ یم او دوارو تہ نی قسم اوکرو چی زہ یقیناً ستاسو خیرخواہ یم				

قوله تعالى: قَوَّسُوْنَسْ لِّهْمَا الشَّيْطٰنُ

د ابلیس مکاری او فریب:- ارشاد دی چہ د حضرت آدم ﷺ او حضرت حواء دپارہ جنت د اوسیدو خائی
گرخولی شوہ وو او ورتہ ونیلی شوی وو چہ د جنت تولی میوی خورلی شنی سوا د یوی ونی نہ. پہ دی
باندی پورہ بحث پہ سورة بقرہ کنبی تیرشوی دی. پہ دی خبرہ اوریدو باندی د شیطان دی دوارو سرہ
حسد شو اود دھوکہ نہ د کار اخستلو کوشش نی اوکرو دی دپارہ چہ کوم نعمت او لباس د بنائست
هغوی تہ حاصل دی د هغی نہ دوی محروم کری. اوس ابلیس حضرت آدم ﷺ او بی بی حواء تہ اوونیل
اللہ ﷻ چہ دا تاسو د دی ونی نہ منع کری نی هغہ پہ دی مصلحت سرہ چہ تاسو دوارہ چرتہ فربتی
جوہی نہ شنی اوهمیشہ دلته د اوسیدو حق حاصل نہ کری. کہ تاسو د دی ونی میوہ اوخورلہ نو تاسو
تہ بہ داحق حاصل شی لکہ چہ وانی ای آدم ﷺ زہ تاتہ یوہ ونہ بنائم اود داسی ملکیت پتہ درکرم چہ
هیخ کله نہ ختمیدونکی اونہ فناکیدونکی وی. لکہ چہ فرمانی اللہ ﷻ تاسو تہ پہ واضح توگہ دا خبرہ
پہ دی وجہ بنائی دی د پارہ چہ گمراہ نہ شنی.

(ان تضلوا) مطلب دی (ان لاتضلوا) او هغہ پہ زمکہ کنبی د غرونو میخونہ ورخنس کرل دی د پارہ چہ نہ
خوزیری او تیتیری. دلته د (تمیدبکم) نہ (لاتمیدبکم) مراد دی. د ابن عباس رضی اللہ عنہما او یحییٰ بن ابی کثیر
(ملکین) تہ (ملکین) کسری سرہ لوستلو خو جمهور نی د فتحی سرہ لولی.

(وقاسمهما) یعنی دھغوی پہ وړاندی نی پہ اللہ ﷻ قسمونہ اوخورل چہ زہ ستاسو خیرخواہ یم. زہ تاسو دوارو
نہ وړاندی دلته اوسیدم اود دی جنت د هر یو خائی نہ بنہ خبردار یم (قاسم) د باب مفاعله نہ دی پہ کوم
کنبی چہ د شرکت خاصیت وی خوبعضی وخت ہم یو مخ مرادوی یعنی آدم ﷺ او ابلیس دوارو نہ بلکه
صرف ابلیس قسم خورلی وو تردی چہ پہ دھوکہ ورکولو کنبی کامیاب شو. اود اللہ ﷻ نوم اخستو سرہ
مؤمن دھوکہ خورلی شی. بعضی اهل علم وانی چہ کہ مونہ تہ چا د اللہ ﷻ نوم اخستلو سرہ دھوکہ
راکړہ نو مونہ ہمیشہ دھوکہ خورلی نو حضرت آدم ﷺ بہ څنگہ دھوکہ نہ خورلہ.

فَدَلَّاهُمَا	يَغْرُورُ	فَلَمَّا	ذَاقَا الشَّجَرَةَ	بَدَتْ لَهُمَا
نولاندنی راویستل دوارہ پہ دوکہ سرہ نوهرکله چی اوڅکله دوارو هغہ ونہ بشکاره شوا دواروتہ نودوارہ نی پہ دھوکہ راکوز کرل نوهرکله چی نی د ونی میوہ اوڅکله نودوارو تہ خپل خپل سَوَاتِهِمَا وَطَفَقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقٍ				
بدنونه ددوارو او شروع اوکړہ دوارو چی نښلولی نی پہ خپلو ځانونو دپانړو بدنونه بشکاره شول او پہ خپلو خپلو شرمگاهونو باندی نی د جنت (د وونو) پانړی لگول				

الْجَنَّةِ	وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا	أَلَمْ أَنهَكُمَا	عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ
دجنت نہ او آواز او کړو دواړو ته رب د دواړو وایا مانه وئ منع کړی تاسو دواړه د دغې ونې نه	شروع کړل او دغه وخت کښې ورته خپل رب او وویل چې ولې ماته سوددې ونې نه منع کړې نه وې؟		
وَأَقْلُ	لَكُمَا	إِنَّ الشَّيْطَانَ	لَكُمْ
اونه وژ وئیلی ما تاسو دواړو ته چې بیشکه شیطان ستاسو دواړه دپاره دشمن دې ښکاره	او تاسوته مې دا خبره نه وه کړې چې شیطان ستاسو ښکاره دښمن دې		
قَالَا	رَبَّنَا	ظَلَمْنَا	أَنفُسَنَا
او وویل دواړو اے ربه زموږه ظلم او کړو موږه په ځانونو خپلو باندې او که چرې معاف نه کړو تا موږه	دواړو عرض او کړو انې زموږه ربه موږه په خپلو ځانونو باندې زیاتې کړې دې که تا موږه معاف نکړو		
وَتَرَحَّمْنَا	لَنَكُونَنَّ	مِنَ الْخَاسِرِينَ	
او رحم داونه کړوپه موږه نو خامخا شویو موږه د نقصان موندونکونه	اوپه موږه دې رحم او نکړو نو موږه بهیر زیات تاوانیان شو		

قوله تعالى: قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا

حضرت آدم ﷺ د الله ﷻ نه د رحم خواست: ابي بن کعبه وائی چه حضرت آدم ﷺ د خرما د ونې غوندې اوږد قدوالا وو. د سرو بښته نې گنې او اوږده وو. کله چه د هغوی ﷻ نه خطا اوشوه نود هغوی ﷻ پټ شوي بدن ښکاره شو اودې نه وړاندې نې خپل پټ شوي بدن نه وو لیدلې. اوس ئې په وارخطانې سره جنت کښې یو خوابل خوا منډې وهلې. د جنت یوې ونې سره ئې وښسته اونختل نو وئې وئیل چه ما پرېږده. ونې وئیل چه زه به دې نه پرېږدم. رب عزوجل آواز اوکړو ای آدم ﷺ ته مانه تختې؟ حضرت آدم ﷺ او وویل ای ربه! زه تانه حیا کوم ځکه چه زما بدن ښکاره شو (حضرت ابن عباس ؓ وائی چه هغه ونه کومې نه چه آدم ﷺ منع کړې شوې وه هغه د غنمو وگې وو کله چه حضرت آدم ﷺ او بی بی حوا دا اوخوړه نود هغوی پټ اندامونه هغوی ته ښکاره شو. اوس هغوی د ونوپه پانړو اود انځر په پانړو خپل بدنونه پټول او یوه پانړه به ئې د بلې سره یوځای کوله او بدن به ئې پرې پټولو. الله ﷻ او فرمائیل ای آدم ﷺ ماته جنت درکړې وو او هریو څیز مې درته جائز کړې وو بغیر دې ونې نه کومې نه چه مې منع کړې وې.

ادم علیه السلام د شیطان په قسم دهوکه شوې وو: نو آدم ﷺ او فرمائیل چه او خو ای ربه! دا ستا په عزت باندې قسم او خورلو زما په وهم او گمان کښې هم دا خبره نه راتله چه ستا قسم خورلو سره به دروغ وائی. لکه چه الله ﷻ فرمائی (وَقَالَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لِنَاصِرٍ) قسم ئې او خورلو او ورته ئې او وئیل چه زه ستاسود پاره خیر خوا یم. نو اوس الله ﷻ حضرت آدم ﷺ ته او فرمائیل چه زما دې په خپل عزت باندې قسم وئې چه زه به تا زمکې ته لېږم، تاته په دې ژوند کښې د محنت او خفگان نه بغیر آرام نه شی ملاویدلې. بیانی او فرمائیل چه د جنت نه لاندې کوز شه که تا په جنت کښې هر قسم نعمتونه خورل نو اوس د طعام او شرابو غوندې ښکلې نعمتونه تاته نه شی ملاویدلې. الله ﷻ په دنیا کښې حضرت آدم ﷺ ته د اوسپنې نه کار اخستل او زمینداری اوخودله. هغه زمینداری شروع کړه او پټی

نی اوبه کول، فصل پوخ شو نو پرې نی کړو هغه نی اوتکولو او دانې نی ترې اوویستلې بیانی اوږه کړل او اوږه نی واغړل او روټنی نی پخه کړه او ونی خوړله او کوم تکلیف چه د هغه په قسمت کښې لیکلې وو د الله ﷻ د رضالاندې ملاوښو. ابن عباس ﷺ فرماني چه حضرت آدم ﷺ په جنت کښې د انځر پانړې یوځای کولې او د جامو په شکل کښې نی یوځای تړلې. وهب بن منبه ﷺ فرماني چه د آدم ﷺ او بی بی حوا لباس د نور وو چه یو بل به نی بریند نه شو لیدلې او چه کله بریند شو نو دې بریندوالی د پتولو خیال قدرتی توگه باندې پیدا شو.

ادم علیه السلام دغلطی نه پس توبه ویستله او ابلیس مهلت طلب کړو: قتاده ﷺ وانی چه آدم ﷺ ونیلې وو ای ربه زه توبه او استغفار کولې شم؟ نو الله ﷻ او فرمائیل په دې صورت کښې به تا په جنت کښې داخل کړم. خو ابلیس په ځای د توبې د اجازت غوښتلو د مهلت سوال اوکړو. د الله ﷻ د طرف نه د یو د خوښې غوښتلې شوې څیز ورکړې شو. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه کله آدم ﷺ غم اوخوړل نو الله ﷻ او فرمائیل چه کله ته ما د دې ونې نه منع کړې وې نو تا ولې اوخوړله؟ نو ونی ونیل چه حوا ماته دا مشوره راکړې وه نو ونی فرمائیل چه زه حوا ته دا سزا ورکوم چه د حمل په زمانه کښې به هم دې ته تکلیف وی او د وضع حمل یعنی ماشوم پیدا کیدو وخت کښې هم دې ته تکلیف او درد وی. دې اوريدو سره بی بی حوا په ژړا شوه نو ونی فرمائیل چه د پیدا کیدو په وخت کښې به ته اوسنا بچي دواړه ژارنی. (۱) آدم ﷺ د الله ﷻ نه دا کلمې زده کړې وې. (رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا فَإِنْ لَمْ تُغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ) ﷻ

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ	اوونیل الله کوزشی ځینی له تاسو دپاره دځینو دشمنان یی اودې ستاسو دپاره په زمکه کښې
مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ۝ قَالَ فِيهَا	الله ﷻ ورته اوونیل چې ټول (دجنت نه) کوزشی تاسویه (په دنیا کښې) دیویل دشمنان یی اوتاسو به په زمکه باندې
خَائِي دَقَرًا اوسامان د ژوند دخاصې مودې پورې اوونیل الله په دې زمکه کښې به	تريو وخت پورې ژوند تیروی اوتریو وخته پورې به (د دنیوی ژوند) فائده اخلی الله ﷻ اوونیل چې
تَكُونُونَ ۝ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ۝	تاسو ژوند تیروی اوهم په دې کښې به تاسو مری اوهم ددې نه به تاسو راایستلې کیږی
په دې (زمکه) کښې ژوند تیروی اوهم په دې کښې به مری اویا به هم ددې زمکې نه راویستې شی	

قوله تعالى: قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

آدم ﷺ اوبی بی حو د عرش نه په فرش باندې :- دا دجنت نه د لاندې کوزیدو خطاب آدم ﷺ بی بی حوا او ابلیس ته کیږی

دمار وغیره قصې اسرائیلیات دی:- او بعضو په دې کښې مار هم شامل کړې دې ځکه چه مار د آدم ﷺ او ابلیس په مینځ کښې د دښمنی سبب جوړ شوې وو. په دې وجه نی په سورت طه کښې فرمائیلی دی چه تاسو ټول په ټول کوز شئ بی بی حوا خو د آدم ﷺ تابع وه او که مار هم شامل کړې شی نو هغه د ابلیس تابع وو. مفسرینو د هغه مقاماتو ذکر هم کړې دې چرته چه دوی کښې هریوکس غورزولې شوې وو. دا ټولې خبرې د اسرائیلیاتو نه اخستې شوی دی د دې د صحیح کیدو نه الله ﷻ

خبر دی۔ کہ د دے مقاماتو پہ تعین کنبی خہ فاندہ وه نو اللہ ﷻ به هغه خامخا خودلی وو یا به چرتہ په حدیث کنبی ذکر وو۔ ارشاد دے چه اوس به هم زمکه ستاسو د قرار خای وی او تر مرگه پورې به هم په زمکه کنبی نفع اخلی لکه چه فرمائی ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ (اللہ ﷻ خبرور کوی چه زمکه مې د ټول عمر دپاره د آدم ﷺ د بچو د پاره کور جوړ کړو۔ هم دلته نی ژوند تیرول دی او هم دلته نی مړه کړیدل دی هم دلته به قبرونه وی اود قیامت په ورځ به هم د دے خای نه اوچتولې شنی او بیابه د خپل خپل عمل جزاء ورکونی۔

لَبَنِيَّ	أَدَمَ	قَدْ	أَنْزَلْنَا	عَلَيْكُمْ	لِبَاسًا	يُؤَارِي
اے اولاده!	د آدم	اېه تحقیق سره	نازلې کړې دي	مونږه	اېه تاسو باندې	اجامې اچې پټ کړې
سَوَاتِكُمْ	وَرِيشًا	وَلِبَاسُ	التَّقْوَى	ذَلِكَ		
د شرم خايونه ستاسو	او ذريعه وي	د بنانست او د حفاظت	اوجامه د تقوی چي ده	دغه		
خَيْرٌ	ذَلِكَ	مِنْ	آيَاتِ	اللَّهِ	لَعَلَّهُمْ	يَذَكَّرُونَ
غوره ده	دا دی	د نښو	د الله نه	اېناني چي خلق	سبق واخلې	
غوره ده	دا د الله ﷻ	اياتونه دي	چي دوي ترې سبق زده کړي			

قوله تعالى: وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكُمْ خَيْرٌ

د بدن لباس اود تقوی لباس:- اللہ ﷻ په خپلو بندیگانو باندې د خپلو احسانونو ذکر کوی چه مونږ تاسو ته د بنانست لباس درکړو۔ لباس د بدن اود ستر پټولو دپاره په کار راځي او ریش هغه لباس دې چه د حسن بنانست اوزینت دپاره اغوستې شی اولنې خیزخویه ضروریاتو کنبې داخل دې اوریش په تکمیلاتو اوزیاداتو کنبې شامل دی۔ ابن جریر رحمہ اللہ وائی چه ریش د عربو په کلام کنبې دکور سازو سامان اود ضرورت نه زیاتو جامو یعنی لباس ته وائی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہ ددې معنی مال بنانی اوعیش او عشرت ته وائی۔

د جامې اغوستلو دعا او شکر:- ابو امامه رضی اللہ عنہ نوې جامې واغوستې او چه کوم وخت نی تر مړنی پورې واغوستې نو ونی ونیل چه د اللہ ﷻ شکر دې چه ماته نی جامې واغوستې د کومو په ذریعه چه ما خپل بدن په ضروری توگه پټ کړو اودې سره خپل زینت هم کوم۔ حضور ﷺ فرمانیل چه چا کومه نوې جامه واغوسته او تر مړنی پورې اغوستلو باندې نی دا اوونیل چه د اللہ ﷻ شکر دې چا چه ماته لباس واغوستلو په کوم چه زه خپل پټ اندامونه پټوم او زما په ژوند کنبې هغه زما د بنانست او شان سبب دې او بیا ویستلې شوې کپړه چرتہ غریب ته ورکړی نو هغه د اللہ ﷻ په ذمه وارنی کنبې راغلو په ژوند کنبې هم او په مرگ باندې هم (۱) حضرت علی رضی اللہ عنہ د یو هلك نه په درې درهم باندې یو قمیص واخستلو اود پینځو نه نی تر گیتو پورې واغوستلو نوونی فرمانیل د اللہ ﷻ شکر دې چا چه په ریش سره ماته بنانست را کړو اودې سره زه خپل عورت پټوم۔ هغوی ته اوونیلې شو چه دا ته په خپله خوښه وائی یا دې د نبی کریم ﷺ نه اوریدلی؟ نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او فرمانیل چه د نبی اکرم ﷺ نه مې اوریدلی وایم (۲) د لباس التَّقْوَى معنی ایمان وغیره:- اود اللہ ﷻ ارشاد دې چه د تقوی لباس د ټولونه بهتر لباس دې۔ لباس

(۱) ترمذی کتاب الدعوات: ۳۵۶۰، ابن ماجه: ۳۵۵۷، حاکم: ۱۹۳/۴، احمد: ۴۴/۱.

(۲) احمد: ۱۵۷/۱، مستدرک ابی یعلی: ۲۹۵، مجمع الزوائد: ۱۲۱/۵.

بعضو پہ نصب سرہ لوستلی دی او بعضو پہ رفعی سرہ پہ دی وجہ دا مبتداء دی (ذلک خیر) دا خبر دی مفسرینو پہ دی کنبی ہم اختلاف کری دی. عکرمہ رحمہ اللہ فرمانی چہ دی نہ ہغہ لباس مراد دی چہ د قیامت پہ ورخ بہ متقیانوتہ اغوستی کیری. ابن جریج رحمہ اللہ وائی چہ د دی معنی ایمان دہ. عروہ رحمہ اللہ تقوی لباس معنی د اللہ رحمہ اللہ ویرہ بنائی. دا تولی معنی یوبل تہ نزدی دی اود دی حدیث پہ تائید کنبی دی چہ عثمان بن عفان رحمہ اللہ د رسول اللہ رحمہ اللہ منبرتہ راغلو ہغوی یو قمیص اغوستی وو د کوم بتنی چہ کولاؤ وی. ہغہ د سپو د وژلو حکم ور کولو اود کونتر بازنی نہ نی منع فرمانیلہ او وئیلی چہ ای خلقوا د پت پت کار کولو نہ بیج شنی خکہ چہ رسول اللہ رحمہ اللہ فرمانیلی چہ پہ اللہ رحمہ اللہ قسم خوک چہ د غلا کارکوی نو اللہ رحمہ اللہ بہ د ہغہ ہغہ د غلاکار ہنکارہ کری نوکہ ہغہ کار بنہ وی نو نیک نامی او کہ بد وی نو بدنامی بہ وی بیا نی ہم دا پورتنی آیات تلاوت کرو. (۱)

لَا يَفْتِنَنَّكُمُ	الشَّيْطَانُ	كَمَا	أَخْرَجَ	أَبَوَيْكُمُ
پہ فتنہ کنبی وانچوی تاسولرہ	شیطان	لکہ ځنگہ چي	ایستلی ووہغہ	موراو پلار ستاسو
ہسی نہ چي شیطان مویا بہ فتنہ کنبی واچوی	لکہ ځنگہ چي نی ستاسو مور پلار د			
مِّنَ الْجَنَّةِ	يَنْزِعُ	عَنهُمَا	لِبَاسَهُمَا	لِيُرِيَهُمَا
د جنت نہ	چی ایستلی نی وی	دہغوی دوارو نہ	جامی دہغوی	ادپارہ ددی چي اونبائی دواروتہ
جنت نہ ویستلی وو	پہ داسی حال کنبی چي ہغوی نہ نی جامی ویستلی وی	چی ہغوی دوارو نہ		
سَوَاتِهِمَا	إِنَّهُ	يَرَاكُمُ	هُوَ	وَقَبِيلُهُ
دشرم خایونہ دہغوی	ایبشکہ ہغہ	وینی تاسولرہ	ہغہ پخپلہ	اوملگری دہغہ
د ہغوی عورتونہ اونبائی	اودہغہ قام قبیلہ تاسو دداسی	خانی نہ وینی چي تاسو نی		
لَا تَرَوْهُمْ	إِنَّا	جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ	أَوْلِيَاءَ	لِلَّذِينَ
چی نہ وینی تاسو ہغوی لرہ	ایبشکہ مونرہ	جور کری دی شیطانان	دوستان	دپارہ دہغہ کسانو
نہ شی لیدلی	مونرہ شیطانان دہغہ خلقو	دوستان جور کری دی چي ہغوی		
لَا يُؤْمِنُونَ				
چی ایمان نہ راوری				
ایمان نہ راوری				

قوله تعالى: يٰ بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ

د آدم رحمہ اللہ اولاد تہ خبرداری: اللہ رحمہ اللہ بنیادم د ابلیس او د ہغہ د اولاد نہ ویروی او فرمانی چہ ابو البشر آدم رحمہ اللہ سرہ دہغہ زہہ دہمنی دہ چہ دجنت نہ نی راؤزیستلو اود دنیا تکلیفونو کنبی نی راگیر کرو.

هغوی پت بدنونه بنکاره شو اودا هرڅه دیوزبردستی دبنمنی په سبب وو. لکه چه فرمائی (اَتَقْتُلُوهُمْ وَذُرِّيَّتَهُمْ اَوْلِيَاءٌ مِنْ دُونِیْ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِیْنَ بَدَلًا) یعنی تاسو ابلیس او د هغه قوم خپل دوستان جوړوي او ما پرېردي حالانکه هغه ستاسو دبنمن دي. ظالمانوته به ډیره خرابه بدله ملاوړی.

وَإِذَا	فَعَلُوا فَاِجْشَةً	قَالُوا	وَجَدْنَا
اوهر کله چی اوکړی دوی دبی حیایی کارانو وائی دوی اچی موندلی دی مونږه			
اوهر کله چی دوی دبی شرمی څه کار اوکړی نووانی چی مونږ خپل			
عَلَيْهَا	اَبَاءَنَا	وَاللّٰهُ اَمَرْنَا	بِهَا قُلْ
په دغه کار باندې ایلاران زمونږه او الله حکم کړې دې مونږته اېه دې سره اووايه اچی بیشکه الله حکم نه کوی			
پلار نیکه په داسې کار کولو موندلی ووا اوهم الله راته د دې حکم کړې دې ورته اووايه چه الله د			
بِالْفَحْشَاءِ	اَتَقُولُونَ	عَلَى اللّٰهِ	مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝
دبی حیایی په کارونو آیا تاسو وایئ په الله باندې هغه خبری اچی تاسو نه لرئ علم دهغې ورته اووايه			
بی حیایی د کارونو حکم نه کوی آیاتاسو الله ﷻ باندې داسې دروغ وایي چی خبر ترې هم نه یی			
اَمْرًا	بِالْقِسْطِ	وَأَقِمْوْا	وُجُوْهَكُمْ
حکم کړې دې رب زما په انصاف کولو سره اونیغ ودروی مخونه خپل په وخت			
ورته اووايه چی زما رب د انصاف کولو حکم کړې دې اوداچی تاسو خپل مخونه دهر سجدې			
كُلِّ	مَسْجِدٍ	وَادْعُوْهُ	فَخُلِّصِيْنَ
دهر عبادت کښې اورابلې هغه لره په داسې حال کښې چی خالص کونکی یی هغه لره د دین			
په وخت کښې بیت الله ته مخامخ ساتئ اوداچی صرف دهغه دین خالص ساتئ او هغه رابلئ			
كَمَا	بَدَاكُمْ	تَعُوْذُوْنَ ۝	فَرِيقًا
لکه څنگه چی پیدا کړې یی هغه تاسو پیدا به کړې شی تاسو بیا یوې ډلې ته هغه لاره بنودلی ده			
لکه څنگه چی مو پیدا کړې یی دغه شان به مو راوایس کړو یوه ډله په هدایت شوه			
وَفَرِيقًا	حَقَّ	عَلَيْهِمْ	الصَّلَاةُ ۝
او بله ډله چی ده ثابت شوی ده په هغوی باندې گمراهی بیشکه چی هغوی انیولی دی			
او بله ډله باندې گمراهی ثابت شوی ده ځکه چی دوی د الله ﷻ په ځاني			
الشَّيْطٰنِ	اَوْلِيَآءَ	مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ	وَيَحْسَبُوْنَ
شیطانان سرپرستان ماسوا د الله او گمان کوی هغوی اچی بیشکه هغوی			
شیطانان خپل مشران جوړ کړي دی اوبیا هم داخیال کوی چی گنی دوی			
مُهْتَدُوْنَ ۝			
نیغه لار موندونکی دی			
په سمه لار قائم دی			

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ

الله ﷻ دفحش بی حیاکار حکم نه ورکوی اود عربو بریند طواف: د عربو مشرکانو به د کعبې نه بریند طواف کولو. او ونیل به ئی چه مونږ د پیدا کیدو په وخت کښې څنگه وو هم په هغه حالت کښې به طواف کولو. ښځې به د کپړې په ځای وره شان د څرمنې تگړه یا څه بل څه څیز په عورت لگولو او باقی به ټوله برینه وه هغې به ونیل چه نن به د بدن بعضي حصه یا پوره حصه ښکاره ساتلې شی خو چه کومه یوه حصه هم ښکاره وی هغه په چا باندې هم حلاله نه ده. نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو چه دا خلق کله څه دشرم کار کوی نو وائی چه مونږ خپل پلار نیکه په دې کار باندې لیدلې دې اود الله ﷻ حکم هم داسې دې. د قریشو نه علاوه ټولو عربو به خپل د شپې ورځې لباس اغوستلو سره طواف نه کولو اود دې توجیه به ئی دا کوله چه کومې کپړې اغوستلو سره هغوی گناه کړې ده په هغه کپړو سره څنگه طواف او کړې. لیکن د قریشو قبیلې به لباس اغوستلو او یو قریشي (امی) که چرته یوه کپړه چاته قرض ورکړې وه نو بیا به عامو عربو د طواف په وخت کښې اغوستله او یا هغه عرب چه چاسره به بالکل نوې کپړه وه نو بیا به ئی دا کپړې ویستلې اودهغې به ئی څوک هم مالک نه گنړلو او که چاسره به نوې کپړه نه وه او یا به د یو قریشي نه هم کپړه قرض نه ملاویدله نو هغه به بریند طواف کولو او ښځو به هم په عامه توگه بریند طواف کولو اود شپې په وخت کښې به ئی کولو. دا څیز هغوی د خپل طرف نه ایجاد کړې وو او په دې ذهنیت کښې ئی د خپلو پلارانو اتباع کړې وه. دهغوی دا عقیده وه چه د هغوی د پلارانو دا کار د الله ﷻ په حکم سره وو. خو الله ﷻ د دې خبرې نه انکار فرمائی چه ای محمد (ﷺ) دوی ته او وایه چه دا فحش او خراب کار تاسو کوم کوئی الله ﷻ د داسې کارونو حکم نه ورکوی. تاسو الله ﷻ طرف ته د داسې خبرو نسبت کوئی د کومو د صحیح والی چه تاسو به څه علم نشته. او وایه چه زما رب خود عدل او استقامت حکم ورکوی. اودا عبادت د الله ﷻ هم په استقامت سره پوره کوئ. هم په دې کښې د رسولانو متابعت دې. کومو چه درب عزوجل شریعت پیش کړې او معجزو خودلو سره ئی تاکید کړې چه اوس اخلاص اختیار کړئ او چه ترکومې دادواړه خبرې یعنی د شریعت پابندی او په عبادت کښې اخلاص نه وی نو ستاسو به یو عبادت هم نه شی قبلولې.

آخر الله ﷻ ته ورتلل دی او په ایت مبارک کښې د تفسیرینو اقوال د الله ﷻ ارشاد دې (قَرِئًا حَذًی وَفَرِئًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ) د دې په معنی کښې د مفسرینو اختلاف دې. یعنی د مرگ نه پس به بیا ژوندی کوی په دنیا کښې ئی پیدا کړئ او په آخرت کښې به مو اوچتوی. پیدا ئی کړئ چه هیڅ څیز هم نه وئې بیانی مړه کړئ او بیا به ژوندی کولې شئ. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ وعظ او نصیحت د پاره اودریدو او ونی فرمانیل ای خلقو تاسو به ښکاره بریند ناخوښته اوچتولې شی ځکه چه د پیدا کیدو په وخت کښې تاسو هم داسې ونی. دا په مونږ باندې فرض دی که په مونږ داسې کول وی نو هم دغه به کوو (۱) مجاهد رضی الله عنه وائی چه مطلب دادې چه مسلمان به مسلمان او کافر به کافر اوچتوی ابو العالیه رضی الله عنه وائی د الله ﷻ دعلم مطابق به اوچتولې شی یا څنگه چه په تقدیر کښې لیکلې دی یا چه څنگه ستاسو عمل وو. د محمد بن کعب رضی الله عنه خیال وو چه که دهغه پیدا کول په بدبختی سره شوی وی نو شقی جوړولو سره به اوچتولې شی گنی نیک بخت به جوړولو سره لکه څنگه چه د موسی رضی الله عنه په زمانه کښې جادوگرو ټول عمر د بدبختی عمل کړې وو خود هغوی پیدا کیدل د نیک بختی په بنیاد باندې شوې وو په دې وجه هم په هغه بنیاد باندې د هغوی حشر اوشو.

د انسان جنتی اودوزخی کیدل د تقدیر فیصله ده. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه الله ﷻ څوک مؤمن پیدا کړې

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب الحشر: ۶۵۲۶، صحیح مسلم: ۲۸۶۰، ترمذی: ۱۴۲۳، احمد: ۲۲۹/۱، مستد الطیالسی: ۲۶۳۸، ابن حبان: ۷۳۴۷.

دې او څوك كافر لكه چه فرمائي **(هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُّؤْمِنٌ)** بيا به هم داسې تاسو اوچتوي لكه څنگه چه نې پيدا كړې نې. ددې قول تانيد دابن مسعود رضي الله عنه د دې قول نه هم كيږي كوم چه په صحيح بخاري كښې دې چه په الله تعالى قسم يو سړې د جنتيانو په شان عمل كوي تردې چه د هغه اود جنت په مينځ كښې د يوگړ فاصله پاتې شي چه د تقديرليك په هغه غالب راځي او هغه د اور والا عمل كول شروع كړي او هم په هغې باندې مړشي او هم په اور كښې داخليږي. او يو سړې ټول عمر د اور والا عمل كوي اود دوزخ نه د يوگړ په فاصله باندې پاتې شي چه د الله تعالى كتاب په هغه غالب راشي بيا هغه د جنتيانو په شان عمل كولو سره مړشي او جنتي جوړشي ^(۱) او حضور ﷺ فرمائيلي دي چه يو سړې به د خلقو په نظر كښې د جنتيانو په شان عمل كونكې ښكاري خو هغه به په حقيقت كښې دوزخي وي او يوبل سړې به د دوزخيانو په شان عمل كونكې ښكاري خو هغه به په اصل كښې جنتي وي ^(۲) اعتبارخو دهغه اعمالو دې چه كوم د خاتمي په وخت كښې وي او په كلمه شهادت باندې ترې سا اوځي. لكه چه فرمائي د مرگ په وخت كښې چه څنگه وو هم هغه شان به اوچتولي شي ^(۳) اوس ضروري دي چه ددې قول اوددې آيت په مينځ كښې **(فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا)** توافق قائم شي. اود احديث هم د الله تعالى د ارشاد په تانيد كښې فرمائيلي شوي دي چه هر پيدا كيدونكې د فطرت په دين باندې پيدا كيږي خود دوي موريلار دې يهودي يا نصراني او يامجوسي جوړوي ^(۴) حضور ﷺ فرمائي چه الله تعالى فرمائي چه ما خو خپل بنديگان په نيك فطرت باندې پيدا كړي وو خو شيطانانو په غولولو سره د دين نه واپول. ^(۵) لنډه دا چه توافق داسې كيدې شي چه الله تعالى خو هغه داسې پيدا كړي چه اول به هغه مؤمن وي ځكه چه فطرت كښې هم ايمان دې او داني هم په تقدير كښې ليكلي دي چه بيا به كافر كيږي سره د دې چه ټول مخلوق د معرفت او توحيد فطرت لري. لكه څنگه چه د هغوي نه دا وعده هم اخستې شوې وه او هغه نې د دوي فطري خيز هم جوړ كړې وو خو باوجود دې د هغوي په تقدير كښې دا وو چه هغوي خو به يا بد بخت جوړيږي او يا به نيك بخت او په حديث كښې دي چه خلق سحر پاڅي نو يا خو هغوي خپل خان خلاص ته حواله كوي اوياني هلاكت ته حواله كوي ^(۶) ددې په خلاصي كښې هم د الله تعالى حكم نافذ دي. هم هغه الله تعالى دې چه **(وَالَّذِي قَدَّرَ قَهْدِي)** يعني داسې اوگر خولي شو چه هدايت به مومي. **(الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى)** چا چه هر خيز ته د هغه خلقت وركړ وي ياني په لار اولگولو. په بخاري او مسلم شريف كښې دي چه څوك نيك بخت دي هغوي ته د نيك بختو خلقو غوندې عمل كولو كښې هيڅ سختي نه وي او كوم چه بد بخت وي په هغوي باندې دبد بختو خلقو په شان عمل كول آسانيږي ^(۷) د دې د پاره اوفرمايلي شو چه يوه ډله په هدايت ده او په يوه ډله باندې گمراهي خوره شوې ده. بيا د دې دا علت بيان كړو چه هغوي د الله تعالى په ځاي شيطانان خپل وليان جوړ كړي وو دا ډير لوني او ښكاره دليل دي د هغه خلقو په غلطني چه گمان كوي چه الله تعالى به چاته په څه غلطه عقیده او گناه باندې عذاب نه وركوي

^(۱) صحيح بخاري كتاب بدء الخلق باب ذكر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۰۸، صحيح مسلم: ۲۶۴۳، احمد: ۳۸۲/۱، ابن حبان: ۱۶۷۴.
^(۲) صحيح بخاري كتاب الرقاق باب الاعمال بالخوايم وما يخاف منها: ۶۴۹۳، صحيح مسلم: ۱۱۲، احمد: ۳۳۵/۵، دلائل النبوة: ۲۵۲/۴.
^(۳) صحيح مسلم كتاب الجنة باب الامر بحسن الظن بالله تعالى عند الموت: ۲۸۷۸، احمد: ۳۳۱/۳، ابن حبان: ۷۳۱۹.
^(۴) د دې تخریج سورت نساء آیت: ۱۱۹ لاندې تیر شوې دي.
^(۵) صحيح مسلم كتاب الجنة باب الصفات التي يعرف بها آل الدنيا أهل الجنة وأهل النار: ۲۸۶۵، مصنف عبدالرزاق: ۲۰۰۸۸.
^(۶) صحيح مسلم كتاب الطهارة باب فضل الوضوء: ۲۲۳، ترمذی: ۳۵۱۷، احمد: ۳۴۲/۵، ابن حبان: ۷۴۴.
^(۷) صحيح بخاري كتاب الجنائز باب موعظة المحدث نداء القبر وقعود اصحابه حوله: ۱۳۶۲، صحيح مسلم: ۲۶۴۷، ابوداؤد: ۴۶۹۴، ترمذی: ۲۱۳۷، ابن ماجه: ۷۸، احمد: ۸۲/۱، مسند ابی یعلی: ۳۷۵.

کوم وخت چه هغه د خپل عمل د صحيح کيدو پوره يقين وي. او د يو علم او يقين سره که په ضد سره نې اونه مني نو هم هغه ته به عذاب وي. د دې د پاره چه که د هغه هم دغه خيال صحيح وي نو په دې گمراهني کوم کښې چه خپل خان په هدايت باندې گنړې او په هغه ډله کومه چه په حقيقت کښې په گمراهني نه وي بلکه په هدايت باندې وي صحيح عمل کوي او په صحيح عقیده باندې دې هيڅ فرق نشته حالانکه الله ﷻ د داسې دوو قسمه خلقو په مينځ کښې فرق خودلې دې.

لَبَنَى	أَدَمَ	خُدُوا	زَيْنَتَكُمْ	عِنْدَ	كُلِّ
اې اولاده	آدم	کوي	ښائست خپل	په وخت	دهر
اې د آدم اولاده دهر عبادت په موقع باندې خپلې ښائسته جامې اچوي					
مَسَاجِدَ	وَكُلُوا	وَأَشْرَبُوا	وَلَا تُسْرِفُوا	إِنَّهُ	لَا يُحِبُّ
عبادت کښې	او خوري	او خکي	او د حد نه مې اوړي	بيشکه هغه	نه خوښوي
او حلال څيزونه خوري خکي او اسراف مه کوي بيشکه الله ﷻ هغه خلق نه خوښوي					
الْمُسْرِفِينَ ۴					
د حد نه اوړيدونکي					
چې کوم اسراف کوي					

قوله تعالى: خُدُوا زَيْنَتَكُمْ

ښه لباس کوم يودې: په دې آياتونو کښې په مشرکانو رد دې چه په برېښه باندې د بيت الله شريف د طواف عقیده نې لرله چه د ورځې به سرو او د شپې به ښځو کپړو ويستلو سره طواف کولو (۱) څنگه چه ارشاد دې چه د هر مانځه په وخت کښې (په کوم کښې چه د بيت الله شريف د طواف عبادت هم شامل کيدې شي) خپل زينت يعنې لباس اغوندنې چه ستاسو بدن د برېښه توب نه پټ کړي. دې نه علاوه ښې ښې کپړې او زيب او زينت هم کوني. مخکينو امامانو هم دغه ليکلي دي چه دا آيت هم د مشرکانو په برېښه د طواف کولو سره متعلق دې اود حضرت انس رضی الله عنه نه مرفوعاً روايت دې چه دا آيات په مانځه کښې د خپلو اچولو سره متعلق نازل شوې دې خود دې صحت غور غوښتونکي دې او هم په دې بنا، باندې په حديث کښې فرمايلي شوي دي چه دمانځه په وخت کښې په ښائست سره مونځ کول مستحب اود ثواب لائق دي. خاص کر د جمعي په ورځ د اخرونو په ورځ او بهتر دي چه خوشبوي هم اولگوي ځکه چه دا هم زينت دې اود ټولو نه ښه لباس سپين لباس دې. حضور ﷺ فرمايلي چه سپينې کپړې اغوندنې ځکه چه دا ټولونه ښه لباس دې خپل مړي هم په دې کفن کوني. په سترگو کښې رانجه اچوني دا نظر تيزوي او ويښته راتوکوي (۲) دا حديث جيد الاسناد دې. تميم داري رحمه الله يوحادر په څلور زره درهم باندې اخستې وو هم دا به نې مونځ کښې اچولو.

د اسراف نه ممانعت اود اسراف مطلب: الله ﷻ فرمايلي (كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا) خورنې خکني او اسراف مه کوني. په دې آيت کښې ټول طب جمع دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمائي چه څه غواړې خوره او چه څه غواړې اغونده په تاباندې هيڅ الزام نشته خو دوه خصلتونه خراب دي يو اسراف او بل غرور او کبر.

(۱) صحيح مسلم كتاب التفسير باب في قوله (خُدُوا زَيْنَتَكُمْ عند كل مسجد): ۳۰۲۸.

(۲) ابوداؤد كتاب اللباس باب في اللباس: ۴۰۶۱، وهو حسن، ترمذي: ۹۹۴، ابن ماجه: ۱۴۷۲، احمد: ۳۴۷/۱، ابن حبان: ۵۴۲۳، حاکم: ۳۵۴/۱.

حضور ﷺ فرمائی کہ خورنی خکنی اغوندنی او بل تہ ورکونی خو اسراف مہ کونی او د شان او غرور د پارہ نہ وی۔ اللہ ﷻ غواری چہ پہ تاسوباندی د هغه د نعمتونه اثر خرگند وی^(۱) دا خود اغوستلو پوری متعلق خبرہ وہ اود خوراک متعلق دا چہ حضور ﷺ فرمائی کہ چہ د هغه لوبنی نہ زیات سپیرہ لوبنی بل نشته چہ پہ هغی کنبی بہ د کہ خیتہ اوخوری شی د انسان د پارہ خو یو خو نورنی ہم کافی دی چہ هغه پہ خپل حالت باندی قائم اوساتلی شی او کہ چری خہ خورل غواری نو دریمہ حصہ خوراک اوخوره او یوہ حصہ اوبہ اوخکہ او یو حصہ پہ آسانی سرہ د سا اخستلو د پارہ پریرده^(۲) حضور ﷺ او فرمائیل چہ اسراف دا دی چہ خہ نی پہ زپہ کنبی راشی انسان هغه اوخوری^(۳) سدی ﷺ فرمائی چہ کومو خلقو د بیت اللہ شریف پہ بر بندہ طواف کولو هغوی بہ د حج پہ ورخو کنبی پہ خان چربی حرام کولہ۔ د دی د پارہ اللہ ﷻ فرمائی چہ چربی حرامہ نہ دہ خورنی او خکنی او د چربی پہ تحریم کنبی کوم زیاتی تاسو کری دی دا مہ کونی۔ مجاہد ﷺ فرمائی چہ خورنی خکنی پہ دی وجہ چہ اللہ ﷻ تاسو تہ درکری دی۔ عبدالرحمن بن زید ﷺ فرمائی چہ (ولاتسرفوا) مطلب دا دی چہ خورنی خو حرام مہ خورنی خکہ چہ دا زیاتی دی۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چہ خورنی خکنی خو زیات خوراک خبناک مہ کونی خکہ چہ ہم دغه اسراف دی۔ اللہ ﷻ اسراف کونکی نہ خوبسوی۔ د (مصرفین) نہ (معتدین) مراد دی لکہ چہ فرمائی (إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) یعنی د حد نہ تجاوز کونکی اللہ ﷻ نہ خوبسوی۔ خکہ چہ غلو کولو سرہ بہ نی حلال ہم د احتیاط پہ گمان سرہ پہ خان حرام کول یا بہ نی حرام حلال جورول۔ د اللہ ﷻ رضا دا دہ چہ حلال حلال گنہرہ او حرام حرام، ہم دغه عدل دی د کوم حکم چہ ورکری شوی دی۔

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ			
اے نبی اووایہ چا حرام کرو بنائست دالله هغه چی را ایستلی دی هغه			
(انی پیغمبرہ) دوی تہ اووایہ چی د الله ﷻ هغه زینت چا حرام کری دی			
لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ			
دپارہ د بندگانو خپلو اویاک خیزونہ درزق نہ اووایہ داتول خیزونہ دپارہ د هغه کسانو دی			
چہ خپلو بندگانو دپارہ نی پیدا کری دی اویاک رزقونہ چا حرام کری دی ورته اووایہ چہ داتول خیزونہ			
أَمْنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ			
چہ ایمان نی راوړو پہ ژوند د دنیا کنبی ہم او خاص بہ وی د هغوی دپارہ پہ ورخ			
پہ دی دنیا کنبی د مومنانو دپارہ پیدا شوی دی او پہ ورخ د قیامت بہ			
الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ			
د قیامت دارنگی مونږہ صفا صفا بیانو آیتونہ دپارہ د هغه قوم چہ پوهیږی			
هم خاص هغوی د پارہ وی مونږ دغه شان دپوهه خلقو دپارہ بشکاره آیتونہ بیانو			

(۱) احمد: ۱۸۲/۲، حاکم: ۱۳۵/، ترمذی: ۲۸۱۹ (صحیح) یعنی عنه.

(۲) ترمذی کتاب الزهد باب ماجاء فی کراهی کثره الاکل: ۲۳۸۰، وهو صحیح، ابن ماجه: ۳۳۴۹، السنن الکبری

للنسائی: ۶۷۶۸، احمد: ۱۳۲/۴، ابن حبان: ۶۷۴.

(۳) ابن ماجه کتاب الاطعمه باب من الاسراف تاکل کل ما اشتهت: ۳۳۵۲، مستدابی یعلی: ۲۷۶۵، حلیہ الولیاء: ۲۱۳/۱۰،

شعب الایمان: ۱۶۹/۲.

قوله تعالى: قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ

دخوراک خنیاک او اغوستلو حلال خیز په خان حرامول: په دې آیت کښې رد دې په هغه سړی چه د خوراک خنیاک یا اغوستلو څه خیز په خپل خان حرام کړی او شرعاً څه ممانعت نه وی. او وایه ای محمد (ﷺ) ادي مشرکانو ته چا چه د خپلې فاسدې رانې سره په خپل خان باندې یو یو خیز حرام کړې دې چه چا د الله (ﷻ) دا ورکړې شوې زینت حرام کړو کوم چه الله (ﷻ) د بندیگانو د پاره حق گرځولې دې کوم چه الله (ﷻ) پیدا کړې دې په دې دنیاوی ژوندون کښې د خپلو عبادت کونکو مؤمنانو بندیگانو د پاره سره د دې چه کافران هم په دې کښې شریک دی. خود دې نعمتونو حق په اصل کښې صرف مؤمنان بندیگان لری اودا نعمتونه به په خاص توگه د قیامت په ورځ هم دوی ته ملاویږی په کومو کښې چه کافران نه شی شریکیدلې ځکه چه د جنت نعمتونه په کافرانو باندې حرام دی. دابن عباس (رضی الله عنهما) نه روایت دې چه عربوبه په بربنده د بیت الله شریف طواف کولو وخت کښې شپیلی وهله او لاسونه پر قول نو الله (ﷻ) او فرمائیل چه لباس خود الله (ﷻ) زینت او ښائست دې ددې اغوستوسره طواف کونی

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ	ورته او وایه بیشکه ا حرام کړی دی ا رب زما ادبي حیایی کارونه ا هغه څه اچي ظاهر وی ا دهغي نه ا وهغه پټ چي وی
وَالْأَثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ	ورته او وایه چي زما رب د بي شرمي پټ او ښکاره کارونه ټول حرام کړی دی ا
أَوْ كُنَّاهُ الْوِزْيَاتِي پد ناحقه سره او چي تاسو شریک کړی ا د الله سره ا هغه خیز ا چي نه دې	او گناه اوزیاتي پد ناحقه سره او چي تاسو الله (ﷻ) سره شریک پیدا کړی ا چي
يُنَزَّلُ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا	نازل کړی ا په هغي باندې ا هیڅ دلیل ا اودا چي او وایي تاسو ا په الله باندې ا هغه خبری
اللَّهُ (ﷻ) د هغي په جواز هیڅ سند نه دې نازل کړی او تاسو په الله (ﷻ) پورې داسې خبرې تړی چي	لَا تَعْلَمُونَ ۝
چي تاسو ته معلومی نه وي چي الله وئیلی دی	تاسو پرې هم نه پوهیږئ ا

قوله تعالى: قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ

د ټولونه زیاته غیرت منده هستي: رسول الله (ﷺ) فرمانیل چه د الله (ﷻ) نه زیات څوک غیرت مند نشته. په دې وجه الله (ﷻ) ټولې پټې او ښکاره د گناه خبرې حرام کړی دی او هغه بنده الله (ﷻ) ته د ټولونه زیات خوښ دې چه هروخت د الله (ﷻ) حمد او ثناء کوی او ناحق او ناروا گناه خطائی هم حرامه کړې ده. (۱) دالْأَثْمِ وَالْبَغْيِ نه مراد څه دی؟ انس (رضی الله عنه) فرمائی چه د اثم معنی ده گناه اودبغی معنی ده بغیر حقه د خلقو مال او په ناحقه د خلقو عزت په زور اخستلو کښې زیاتې کول. مجاهد (رضی الله عنه) فرمائی چه باغی هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانعام باب قوله تعالى (ولا تقربوا الفواحش ما ظهر منها وما بطن): ۴۶۳۴، صحیح مسلم: ۲۷۶۰، ترمذی: ۳۵۳، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۱۷۳، احمد: ۳۸۱/۱، ابن حبان: ۲۹۴.

کس دی چه پخپله په خپل نفس باندې بغاوت او کړی او د بحث حاصل تفسیر دا دی چه اثم هغه خطا ده چه دکونکی دخپل ذات سره متعلق وی او بغی هغه زیاتې دې چه دخلقو پورې ورزیات شی. الله ﷻ دا دواړه څیزونه حرام گړخولی او فرمائی چه د الله ﷻ سره شریک جوړول حرام دی د کوم چه هیڅ سند هم نشته او چاته د الله ﷻ سره د شراکت جوړولو هیڅ حق هم نشته. اودا هم حرام دی چه هغه خبرې او کړی چه ته نئ نه پیژنې یعنی دا چه نعوذ بالله د الله ﷻ اولاد دې اوهم دا قسم خبرې د کومو چه څه علم او یقین نه وی لکه چه فرمائی د بت پرستنی د گندگنی نه خان بچ کړنی.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا

اودپاره دهر امت | یوه نیټه ده | نوهرکله چی

| اودهر قوم دپاره دمهلته یوه نیټه مقررده | نوهرکله چی

جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ۝

راشی | نیټه دهغوی | روستو به نشي هغوی | یوساعت | اونه به مخکښی شی دهغه نه

نیټه پوره شی | نونه به یوساعت روستو شی | او نه به یوساعت مخکښی شی

يَبْنِيْ اٰدَمَ اِمًا يَّاتِيَنَّكُمْ رُّسُلٌ مِّنْكُمْ يَقْضُوْنَ

اے اولاده | دآدم | که چری | راشی تاسو ته | رسولان | ستاسونه | چی بیانوی هغوی

انې دادم اولاده | که تاسو ته ستاسود قوم نه پیغمبران راشی | چې هغه

عَلَيْكُمْ اٰتِيٍّ ۝ فَمِنْ اَتَقٰى

په تاسو باندې | آیتونه زما | نو هغه څوک | چی خان ئې اوساتلودنا فرمائی نه | اواصلاح ئې اوکړه

تاسوته زما حکمونه بیانوی | نو چا چې خان د شرک نه بچ کړه | او نیک کارونه ئې اوکړل

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ۝ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا

نونه به وی یره | په هغوی باندې | اونه به هغوی غمجن کیږی | او هغه کسان | چی دروغ ئې اوگنړل

نو په هغوی به نه څه ویره وی | اونه به هغوی غمژن شی | او هغه کسان چی

بَاٰتِنًا ۝ وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَا ۝ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

آیتونه زمونږه | اولونی اوکړه | په مقابله دهغې کښی | هم دغه کسان | خاوندان دوور دی | هغوی به

زمونږ | یټونو ته ئې دروغ وئیلی دی | او کبر ئې کړې دی | نو هغوی دوزخیان دی | هغوی به

فِيْهَا خُلِدُوْنَ ۝ فَمَنْ اَظْلَمُ مِّمَّنْ افْتَرٰى

په هغې کښی | همیشه وی | نو څوک دې | زیات ظالم | دهغه چانه | چی اوتړی

همیشه به دې کښی وی | نو دهغه چانه لونی ظالم څوک کیدی شی | چې

عَلٰى اللّٰهِ كِذْبًا ۝ اَوْ كَذَبَ بَاٰتِيْهِ ۝ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمُ

په الله باندې | دروغ | یادروغ اوگنړی | آیتونه دهغه | دا کسان چی دی | ارسپړی به دوی ته |

په الله باندې ئې دروغ تړلی وی | یانې دهغه آیتونو ته د دروغو نسبت کړې وی | دوی ته به دالله ﷻ

نَصِيبُهُمْ	مِّنَ الْكِتَابِ ط	حَتَّىٰ	إِذَا	جَاءَتْهُمْ	رُسُلُنَا
حصه ددوی دلیکلی شوی تقدیرنه اترهغه پورې اچې کله راشی دوی ته ارا لیرلی شوی فریښتی زمونږه					
د فیصلې مطابق ددوی حصه اورسی خو کله چې ورته زمونږ فرشتې دروح اخستو دپاره راشی					
يَتَوَقَّوْنَهُمْ لَا	قَالُوا	أَيْنَ	مَا	كُنْتُمْ	تَدْعُونَ
چې وفات کوی دوی اوبه وانی چې کوم خانې دی هغه چې وی تاسو چې رابلل به تاسو					
..... نو ورته به او وانی چې ستاسو هغه معبودان څه شول چې تاسو به د الله ﷻ نه					
مِنْ دُونِ اللَّهِ ط	قَالُوا	ضَلُّوا	عَنَّا	وَشَهِدُوا	عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
بغیر د الله نه اوبه وانی اورک شو هغوی زمونږ نه او گواهی به او کړی اېه خانونو خپلو باندې					
سوا رابلل دوی به او وانی چې ټول رانه ورک شول او پخپل ځان به پخپله گواهی او کړی					
أَنَّهُمْ	كَانُوا	كُفْرِينَ ١٥			
چې بیشکه هغوی وو د حق نه منکر					
چې مونږ د حق نه انکار کونکی وو					

قوله تعالى: فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ..... أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

نيکانوته زیرې اوبدانوته د عذاب وعید - ارشاد دې چې دهرامت دپاره یو میقات معلوم او وخت مقرر دې اوچه کله هغه وخت راشی نو بیا د یوې گهرنې هم وړاندیوالې روستووالې نه شی کیدې. بیا بنیادم الله ﷻ ویروې چې گوره تاسوته به زمونږ رسولان راځی تاسو ته به زمونږ آیاتونه اوروی زیری به هم درکوی او ویروې به مو هم. اوس چې څوک اوویریدو نو هغه خپله اصلاح او کړه، محرمات نې پریخودل داطاعت کاروند نې او کړل نوهغه به نه څه ویرې سره مخ کولې شی اونه به نې څه غم او خفگان راگیروې. خو چې څوک زمونږ آیاتونه دروغ گنړی او د کبر نه کار اخلی هم دغه خلق د اور خاوندان دی چې په هغې کبې به د همیشه د پاره وی.

قوله تعالى: فَمَنْ أَظْلَمُ

د ظالمانود مرکب فربتې سره ملاقات - ارشاد دې چې د هغه نه لوی ظالم بل څوک نشته چې په الله ﷻ د ځان نه دروغ او تړی، دهغه آیاتونه او معجزې دروغ او گنړی، دا خلق به د خپل لیکلې شوی تقدیر نه خپله حصه بیامومی. مفسرینو د دې په معنی کبې اختلاف کړې دې. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چې دهغه مخ به تک تور شی او هغه دا چې څوک خبرکوی هغه ته به د خیر بدله ملاویری اود بدو بدله به بده ملاویری. یا د خپلې حصې نه مراد خپل عمل خپل رزق او خپل عمر. اودا قول د معنی اود عبارت د سیاق په لحاظ سره قوی دې. په دې باندې د الله ﷻ دا قول دلالت کوی چې کله زمونږ فربتې د هغوی روح قبض کولوله راشی اود دې آیت د معنی مثال دا قول پاک دې چې کوم خلق په الله ﷻ د ځان نه دروغ تړی هغوی به د دنیا د سامان نه هیڅ حصه نه بیامومی او چې کله بیا زمونږ طرف ته واپس کیږی نو د هغوی د کفر په سبب به مونږ هغوی ته دردناک عذاب وروځکو. بیانی او فرمائیل چې که څوک کفر کوی نو کوی دې تادې د هغوی کفر په خفگان او تکلیف کبې نه اچوی هغوی به آخر هم زمونږ طرف ته واپس راگرځی هغه وخت به د هغوی اعمال په هغوی باندې ښکاره کړې شی الله ﷻ د زړونو حال پیژندونکې دې. مونږ خود یوڅو ورځو نفعه هغوی ته ورکړې وه.

اللہ ﷻ پہ دے پورتنی ایت کنبی خبر ورکوی چه ملائکے کله د مشرکانو روح قبض کوی نود مرگ پہ وخت کنبی به هغوی ویروی او روح به ئی د قبض کولو سره دوزخ ته اوړی او هغوی ته به وائی چه اوس هغه چرته دے کوم چه تا د الله ﷻ د پاره شریکان گرځول، هم د هغوی نه به دے دعا غوښتله او هم د هغوی عبادت به دے کولو. هم هغوی راوغواړه چه تا د دوزخ نه خلاص کړی نو هغه به وائی چه هغوی اوس چرته دی هغه خو ټول اوختیدل. زمونږ خو اوس د هغوی نه څه امید نشته او په خپله ځله به اقرار کوی چه مونږ به کفر کولو.

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ	
او به وائی ننوځی په هغه ډلو کنبی	
اللَّهُ ﷻ به ورته او فرمائی چې هغه امتونو سره دوزخ ته داخل شی	
قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا	
چې تلې دی مخکینې ستاسونه د پیریانو نه اود انسانانو نه په وور کنبی هرکله چې	
چې ستاسونه وړاندې تیر شوی وو که پیریان وو او که انسانان وو هرکله چې	
دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ آخَتَهَا حَتَّىٰ إِذَا	
ننوځی یوه ډله نو لعنت به وائی په وړاندینې ډلې خپلې باندې تردې پورې چې کله	
یوه ډله دوزخ ته داخله شی نو په بله ډله به لعنت وائی تردې چې	
أَدَارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِيَهُمْ لِأُولِهِمْ	
راجمع شی هغوی په هغې کنبی ټول انوا به وائی اروستی ډله دهغوی په حق درو مین ډلې خپلې کنبی	
ټول سره یو ځانې شی نو هره وړاندینې ډله به دروستی ډلې باره کنبی وائی	
رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا	
چې اے ربه زمونږه دې کسانو گمراه کړی وو مونږه نو ورکړه دوی ته عذاب دوچند	
چې انې زمونږه ربه دې خلقو مونږ گمراه کړی وو نوته دوی ته زمونږه په نسبت داور دوچنده عذاب ورکړه	
مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ	
داوورنه او به وائی الله دپاره دهرې ډلې دوچند دی خولیکن نه پوهیږئ تاسو	
الله ﷻ به ورته او فرمائی چې هرچا دپاره عذاب دوچنده دې خوتا سو پرې نه پوهیږئ	
وَقَالَتْ أُولَهُمُ لِأُخْرِيَهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا	
او او به وائی مخکینې ډله اروستی ډلې ته پس نه وو تاسولره په مونږ باندې	
او مخکینې ډله به روستی ته او وائی که (مونږ د عذاب قابل یونو، تاسوته	
مِنْ فَضْلِ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ	
څه غوره والې نو اوڅکئ عذاب په سبب دهغې چې وی تاسو چې کول به مو	
خو هم زمونږ مقابله کنبی فضیلت نه دې حاصل نو دخپل عمل په وجه د عذاب خوند اوڅکئ	

قوله تعالى: رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا

دکافرانو یو بل گناہکار کنہل۔۔ اللہ ﷻ د مشرکانو د دې خبرو خبرورکوی کوم چه هغوی په الله ﷻ باندې زیاتی او د خان نه ترلې. هغوی ته به ونیلې شی چه تاسو د خپل خان په شان ډلو کښې شامل شنی کوم چه ستاسود صفتونو والا دی او کوم چه تاسو نه وړاندې تیرشوی دی که هغه د پیریانونه وی او که د انسانانو نه وی اوبیاد دوزخ لار واخلي. (فِنْ الْحَيْنِ وَالْإِلْسِ) محتمل دي (فِنْ أَمِیَا) بدل شو اودا هم محتمل دي چه د (فِنْ أَمِیَا) په معنی کښې وی د امم سره. د الله ﷻ قول دي (كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أَخْتَهَا) یعنی چه کله یو نوې ډله دوزخ کښې ورواچولې شی نو یو بل ته به بد وائی (خلیل الله ﷻ) فرمانی چه د قیامت په ورځ به یو کافر بل کافر سره په بحث شی او خپل مینخ کښې به یو بل ته بدرد وائی) ارشاد دي چه کله د کافرانو دا تابعین د خپلو متبوعینونه د سخت خفگان څرگندونه او کړی او کله هغوی د الله ﷻ عذاب اووینی او خپل مینخ کښې نې تعلقات ختم شی نو دا تابعین به وائی چه افسوس مونږ ته بیا د دنیا تگ نصیب شی نوچه څنگه دوی نن زمونږ نه جدا شوی دی دغه شان به مونږ هم ددوی نه دویزارنی اظهار اوکړو اودوی نه به بدله واخلو. الله ﷻ به دغه شان د ارمان او افسوس په رنگ کښې پیش کړې شوي عملونه هغوی ته اوښانی خود دوزخ نه به هغوی په هیڅ رنگ هم بهر نه شی. تردې چه کله هغوی ټول په دوزخ کښې راجمع شی نو روستو دوزخ کښې داخل شوی تابعین به د خپلو متبوعینو باره کښې وائی هغه متبوعین د چا جرم چه په مقابله د تابعینو کښې زیات سخت وو هغوی د اول نه داخل شوی دي. الله ﷻ ته به د خپلو متبوعینونه شکایت کوی چه هم دوی مونږ د نیغې لارې نه گمراه کړی وو په دي وجه ای الله دوی ته دوزخ کښې دوچنده عذاب ورکړه (لکه چه د الله ﷻ ارشاد دي په کومه ورځ چه په اور کښې اوسوزی اود دوی مخونه تک تور شی نو هغوی به وائی چه افسوس مونږ د الله ﷻ اود الله ﷻ د رسول ﷺ تابعداری کړې وه. ای الله مونږ دخپلو مشرانو خبره منلې وه او هغوی مونږ د هوکه کړی وواي الله دوی ته دوچنده عذاب ورکړه نوالله ﷻ به فرمانی چه نه تاسو ټولوته به دوچنده عذاب ملاویری. لکه چه فرمانی کوم خلق چه کفر کوی او خلق د الله ﷻ د لارې نه بندوی مونږ به د هغوی عذابونه زیاتوو. او هغوی به د خپلو گناهونو بوج هم اوچتوی اودنورو د گناهونو بوج هم. متبوعین به خپلو تابعینوته وائی چه اوس ستاسو په مونږ باندې کوم غوره والې پاتې شو تاسو هم دغه شان په خپله گمراه شونی لکه څنگه چه مونږ شوی وو نو اوس د خپلو عملونو مژه اوڅکښی. د هغوی دا حالت داسې دي د کوم خبر چه الله ﷻ داسې ورکړې دي چه ای نبی ﷺ افسوس چه تا دا کافران لیدلې چه هغوی د خپل رب په وړاندې ولاړ دی او په یو بل باندې الزام لگوی او تابعین خپلو متبوعینوته وائی که چرې تاسو نه وئی نو مونږ به مؤمنان وو او متبوعین به خپلو تابعینوته وائی چه د هدایت قبلولو نه مونږ منع کړی وئی تاسو خو پخپله گمراه شوی وئی د عقل نه مو ولې کار نه اخستلو او تابعین به متبوعینوته وائی دا خو هم ستاسو د شپې ورځې د هوکه کول وو چه تاسو به مونږ په کفر باندې مجبوره کولو او په خدایښی کښې مو شریک گرځول بیا به پټ پټ پخپله ستومانه شی اوکله چه د الله ﷻ عذاب اوگوری او مونږ به د هغوی په ستونو کښې طوقونه اچوو او چه څنگه به نې کول هم هغه شان بدله به ورته ملاویری. ()

إِنَّ الَّذِينَ	كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	وَاسْتَكْبَرُوا
بیشکه هغه کسان	چی دروغ نې گنلې دی	ایتونه زمونږه	اوسرکشی نې کړی ده
چا چې زمونږ ایتونه دروغ او گنل او د هغې د منلونه نې ځانونه لوښی او گنل (چه ایمان نې پرې رانول،			

عَمَّا	لَا تُفْتَحُ لَهُمْ	أَبْوَابُ	السَّمَاءِ
په مقابله دهغې کښې نو بیرته به نه کړې شی هغوی ته دروازي د آسمان هغوی ته به د آسمان دروازي هیڅکله بیرته نشي		
وَلَا يَدْخُلُونَ	الْجَنَّةَ	حَتَّى يَلْبِغَ	الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ
اوداخل به نشي هغوی جنت ته تر هغې چي ننوځي اوبښ په سوري کښې د ستن	او جنت ته به تر هغې داخل نشي چي تر څو پورې اوبښ د ستنې سوم کښې تیر نشي		
وَكَذَلِكَ	نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ	لَهُمْ	مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ
اودارنگي بدله ورکوو مونږ مجرمانو ته دې دهغوی دپاره دوزخ نه فرش	اومونږ مجرمانو ته هم د اشان بدله ورکوو دهغوی لاندې به د اور بچاونه غوړیدلې وي		
وَمِنْ فَوْقِهِمْ	غَوَاشٍ	وَكَذَلِكَ	نَجْزِي الظَّالِمِينَ
اودپاسه دهغوی نه اخادر دووړا اودارنگي بدله ورکوو مونږ ظالمانو له	اودپاسه به نې داوړخادر اغوستي وي اومونږ داسې ظالمانو ته هم د اشان بدله ورکوو		

قوله تعالى: لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ.

د کافرانو روح ته د آسمان دروازي نه کولایو پرې :- کومو خلقو چه زمونږ آياتونه دروغ گنځلي دي اود هغې نه نې مخ اړولې دهغوی دپاره به د آسمان دروازي نه کولایو پرې يعنې نه به دهغوی نیک عمل پورته خيږي اونه دهغوی دعاگانې. رسول الله ﷺ فاجر سړی دروغ د وتلو ذکر کولو کښې فرمانيل چه فرښتې به روح اخلي او آسمان ته خيږي اود ملاء اعلى په کومو فرښتو چه هغه تير پرې نو هغوی به تپوس کوي چه دا کوم خبيث روح دې؟ نو دهغه د ټولونه خراب نوم اخستوسره به واني چه د فلانکي دې تردې چه آسمان ته به اورسي او واني به چه دروازه کولاو کړنې خودروازه به نه کولایو پرې.

قوله تعالى: لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ

لکه چه ارشاد دې (لَا تُفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ) براء بن عازب رضی الله عنه فرماني چه مونږ د يو انصاري په جنازه کښې شريک وونې کريم ﷺ سره روان وو او قبر ته اورسيدو نو حضور ﷺ هلته کيناستو مونږ هم دهغوی ﷺ نه چاپيره داسې چپ ناست ولکه چه زمونږ په سرونو مرغښي ناستې وې. (چه مونږ نې چپ او بې حرکت اوليدو) نو د حضور ﷺ په لاس کښې يو ډکې وو په زمکه باندې نې د مشغولتيا په توگه کرخي رابښکلې. بيا حضور ﷺ خپل سر اوچت کړو او ونې فرمانيل د عذاب قبر نه د الله ﷻ نه پناه او غواړنې دوه يا درې ځل نې او فرمانيل بيا ارشاد او فرمانيلې شو چه کله مؤمن د دنيا نه اوچتولې شي اود آخرت طرف ته مخ کوي نو د آسمان د روښانه مخونو فرښتې راکوز پرې د جنت کفن ورسره وي بيا ملك الموت د هغه سر ته کښې او واني اې روح مطمئننه د الله ﷻ د بڅښنې طرف ته روان شه دې اوريدو سره راوځي لکه څنگه چه د مشک د څلې نه د اوبو څاڅکي راوځي. دروغ راوتلو سره دسترگو په رپ کښې هغه ته جنتي کفن اغوستي شي او په جنتي خوشبو کښې راغونډولې شي هغه د مشک داسې بهترينه خوشبو وي چه کومه په دنيا کښې بهترينه کيدې شي. دا واخلې او آسمان ته خيږي په کوم ځای چه تير پرې فرښتې واني چه دا دچا پاک روح اوړنې؟ ونيلې کيږي چه د فلانکي خوي د فلانکي آسمان ته په رسيدو باندې د دروازي کولاولو د پاره واني نو دروازه کولایو پرې. هغوی سره نورې ټولې فرښتې د دوئم آسمان

پورې ځی. دغه شان دیو آسمان نه بل او تراووم آسمان پورې رسی. اوس الله ﷻ فرمائی چه زما د دې نیک بنده نوم د علیین په دفتر کښې اولیکنی او د زمکې طرف ته نی واپس کړنی. نود هغه روح واپس کولې شی. دلته هغه فرښتې راځی او هغه سره کینی او تپوس ترینه کوی ستا رب څوک دې؟ هغه وائی الله ﷻ زما رب دې. هغه بیا تپوس کوی ستا دین کوم یو دې نو هغه وائی زما دین اسلام دې. بیا تپوس کوی چه هغه سرې څوک وو چه ستاسو طرف ته لیرلې شوې وو هغه وائی چه د الله ﷻ رسول ﷺ حضرت محمد ﷺ وو. بیا تپوس کوی ستا د عمل ذریعه څه وه هغه وائی ما د الله ﷻ کتاب لوستلې وو په هغې مې ایمان راوړې وو. بیا د آسمان نه یو آواز راځی چه زما بنده رښتیا اووئیل د ده د پاره د جنت فرش راوړنی د جنت لباس ورواغونډنی دده دپاره د جنت یوه دروازه کولاو کړنی چه د جنت هوا او خوشبونی ده ته رسی. دده قبر د ده د نظر برابر کولاو کړې شی. یونیکلې سرې په ښه لباس او ښه خوشبونی لگولې دینه راشی او ورته وائی خوشحاله شه چه تاسره کومه وعده کړې شوې وه هغه نن پوره کولې شی. هغه به تپوس کوی ته څوک نی؟ هغه سرې به وائی زه ستا نیک عمل یم نو مړې به وائی یا الله هم دې وخت کښې قیامت راوله چه زه خپل اهل او مال سره ملاو شم. حضور ﷺ او فرمائیل چه کله کافرینده د دې دنیا نه مخ واړوی نو د تور رنگ فرښتې د بوجنی تکره راوړی او راشی او ترکومې چه نظر لگی د هغه حده پورې وی بیا ملک الموت راځی او وائی ای خبیث روحه راوځه اود الله ﷻ خفگان او غضب طرف ته ځه نو هغه په بدن کښې ورننوزی نو فرښتې هغه په رانیکلو سره راوباسی لکه څنگه چه د اوسپنې سیخ دلمدو وینستونه راویستلې شی. هغه دا دسترگوپه رپ کښې په هغه بوجنی کښې رانغاړی د هغې نه د سخاشوې مردارې په شان بوی خیرې. دا واخلی او آسمان ته خیرې نو چه په کوم خای تیرېږی فرښتې تپوس کوی دا د چا خبیث روح دې؟ وئیلې شی فلانکې ځوی د فلانکې. او کله چه آسمان ته رسی نو وائی دروازه کولاو کړنی نو نه شی کولاوولې بیا حضور ﷺ د ﴿لَا تُقَاتُمْ﴾ والا آیت تلاوت کړو. اوس الله ﷻ حکم فرمائی چه دې دزمکې لاندې طبقې سجین ته یوسنی نود هغه روح هلته غورزولې شی. بیا حضور ﷺ دا آیت تلاوت کړو څوک چه الله ﷻ سره شریک گرځوی نولکه چه د آسمان نه راپریوتلو او مرغشی د هغه غوښه راشوکوی یا هواگانې نی ترلرې پورې الوزوی. دهغه روح دهغه بدن ته واپس کولې شی. دوه فرښتې راځی او تپوس کوی ستا رب څوک دې؟ هغه وائی افسوس ماته پته نشته. بیا تپوس کوی ستا دین څه دې؟ هغه جواب ورکوی هانې ماته پته نشته. بیا تپوس کوی چه ستا طرف ته څوک درلیرلې شوې وو هغه وائی افسوس ماته پته نشته. بیا د آسمان نه آواز راځی زما بنده دروغ وائی د ده دپاره د دوزخ فرش راوړنی اوده ته د دوزخ دروازه کولاو کړنی چه ده ته د دوزخ گرموالې او گرمه هوا وررسی. دده قبر په ده باندې راتنگ کړې شی اودومره زور ورکوی چه هډوکی پښتې یوځای شی. یو خراب شکل او سخا خیرنو جامو کښې بدبوداره سرې دله راځی او ورته وائی تاته ستا د بدبختو زیرې دې. دا هم هغه ورځ ده دکومې چه تاسره وعده وه. هغه تپوس کوی ته څوک نی؟ هغه وائی زه ستا بدعمل یم نو کافر وائی چه الله ﷻ دې اوکړی چه قیامت رانه شی (ځکه چه زه دوزخ ته لاړ نه شم). (۱)

براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه مونږ حضور ﷺ سره بهر وتلې وو جنازې سره وو (باقی بیان د پورتنی بیان په شان دې) تر دې چه کله د مؤمن روح اوځی نود آسمان او زمکې فرښتې په ده باندې درود لیرې، دهغه د پاره د آسمان دروازې کولاویرې د ټولو فرښتو هم دغه دعا وی چه د ده روح هم زمونږ په مخه یوسی. دکافر په روح باندې یوه داسې فرښته مقررولې شی چه ړنده کنړه او گونگه وی، د هغې په لاس

۱ (ابوداؤد کتاب السنة باب المسئلة فی القبر و عذاب القبر: ۴۷۵۳ وهو صحيح، احمد: ۴/۲۸۷-۲۸۸، الشریعه لاجرمی: ۸۷۸ حاکم: ۳۷/۱، شعب الایمان: ۳۹۵، اصول الاعتقاد: ۲۱۴۰، دیگ اسناد صحیح درجیک دی. او ککړنی الموسوعه العبدیه: ۵۰۳/۳۰.

کښې ګرځ وی که چرې غږېږې اووهی نو هغه به هم ریزه ریزه شی. دهغې په یو گذار سره هغه ذره ذره شی او خاورې شی بیا هغه هم هغه شان د الله ﷻ په حکم جوړشی بیا ئی یو بل گذار اووهی هغه چغې وهی چه د پیریانو او انسانانو نه علاوه ئی ټول مخلوق اوری. بیا د دوزخ دروازه کولاولې شی او اور مړ کېږی. (۱) (دابوهریره) نه یو روایت هم نیزدې نیزدې هم داسې دې په دې وجه ترجمه غیر ضروری ده) د الله ﷻ قول دې (لَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَکُمْ إِنَّکُمْ أُولَئِکَ الْمُکْفِرُونَ) یعنی که دستنې دڅوم نه اوښ بهر راوتلې شی نو کافر به هم په جنت کښې داخل شی. غرض دا چه هیڅ کله به هم نه شی کیدې. ابن عباس رضی الله تعالی عنهما لفظ جمل لوستلو یعنی د جیم په ضمه او میم په تشدید سره "جمل" پیرې رسنی ته وائی کومی سره چه کشتنی ترلی شی.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا

او هغه ڪسان چي ايمان نٿي راورې ڏي | او ڪارونه نٿي ڪري ڏي نيڪ | ان ۽ ور ڪو وٽ ڪليف مونڙه | يونفس ته | مگر

اوچاچي ايمان راورو | اونيك عملونه ئي اوكرل | اومونرچاته د طاقت نه زيات تكليف نه وركړو

وَسَعَهَا ۖ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥٠﴾

په قدر د طاقت دهغه | دا کسان | خاوندان د جنت دی | هغوی به | په هغی کښی | همیشہ وی

دغه خلق جنتیان دی او هم په دې کبښي به دوی همیشہ به وی

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غِلٍّ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ

او او به باسو مونره | هغه | چي وي په سينو دهغوي کښي | دکيني نه | بهيري په | لاندي دهغوي نه

او دهغوی به زرونو کنسی چی دیوبل خلاف خه لره ډیر خیری وو | هغه به لري کړو | دهغوی لاندې به

الْأَنْهَرُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا

نهرونه | اووانه به هغوی | ثنا | خاص الله لره ده | هغه | جی وی بنودله مونوته | دالار

ولي بهيري | او هغوى به وائى چي تعريفونه هغه الله ﷻ لره دى | چي مونږ ته دا لار او خودله

وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ

اونه وو | مونر پخيله | چي موندي مووي دا | لارا كه نه وي | بنودلي مونر ته | الله | په تحقيق سره

او که الله را نه وی خود لی | نو مون پخپله نشوه موند لی |

جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ط وَنُودُوا أَنْ تِلْكَ

راغلي وؤ | رسولان | درب زمونڻه | دحق سره | اووازه به اوکړې شي | چي دغه ستاسو

مونږ ته دالله ﷻ رسولان په حقه راغلي وو | او اواز به ورته اوشي چه دا هغه جنت دي

الْبَيْتُ أَوْ شَبَّهَهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٥

جنت دي | چي تاسو وارثان جو رکړې شوې يې دهغي | په سبب دهغي | چي وي تاسو اچي کول به مو

چې تاسو ته دخپلو (نيکو) عملونو په وجه درکړې شوې دي |

قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

د اهل ایمان نیک بختی:۔ اللہ ﷻ چہ کلمہ د بدبختانو ذکر اوفرمائیلو نواوس د نیک بختو ذکر فرمانی چہ ہفہ خلق کومو چہ د زرہ نہ ایمان راورلی وو او پہ خپلو اندامونو باندې ئی نیک عمل کړې وو هغوی برعکس دی د هغه خلقو چا چہ د اللہ ﷻ د آیاتونو کفر او کړو دلتہ پہ دې خبرہ باندې رنرا اچولې شی چہ ایمان او عمل خہ گران اوسخت کارنه دې بلکه ډیر آسان دی ارشاد دې چہ مونږ کوم شرعی مکلفیتو نه مقرر کړی دی او ایمان او نیک عمل کوم چہ مو فرض گرځولې دې دا د انسان د وسعت نه بهر نه دې مونږ چاته د هغه د طاقت نه زیات تکلیف نه ورکوو۔ هم دغه خلق جنتیان دی۔

په جنت کښې به کینه او بغض نه وی۔ اود اهل ایمان په زړونو کښې که خہ بغض او کینه وی هغه به مونږ اویاسو (۱) لکه چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی مؤمن چہ کلمہ د اور نه خلاصې بیامومی نو هغه به د جنت او دوزخ په مینځ کښې په پل باندې راحصار کړې شی بیا به د هغه ظلمونه په بحث کښې راوستلې شی کوم چہ په دنیا کښې د هغوی په مینځ کښې وو، تر دې چہ کلمہ د هغه ظلمونه او د هغه حسد او بغض د هغه د زرہ نه پاک اوصفا کړې شی نو بیا به هغه له د جنت لار ورکولې شی او په اللہ ﷻ قسم چہ هغه ته به د جنت منزل دخپل د دنیا دکور نه ډیر آسان معلوم شی (۲) جنتیان چہ کلمہ جنت ته لیرلې شی نو هغوی به د جنت دروازې سره یوه ونه اووینی د کومې لاندې چہ به دوه چینې بهیرې د یوې نه به اوبه اوڅکی نود هغه په زرہ کښې چہ کومه کینه وی اوبه وینځلې شی هم دغه شراب طهور دی او په دویمه چینہ به لامبی نود جنت په شان تازه والې به د هغه په مخ باندې راشی بیا به نه وینسته خوریرې نه به د رانجو ضرورت وی۔ بیابہ دا خلق ډلې ډلې د جنت طرف ته روان کړې شی (۳) حضرت علی ﷺ فرمائیل چہ زه امید کوم چہ زه عثمان ﷺ طلحہ ﷺ اوزبیر ﷺ به ان شاء اللہ هم د دغه خلقو نه یو د چا په زړونو کښې چہ کینه وه خودتولو سینه به د کینې نه صفا کړې شی۔ حضرت علی ﷺ فرمانی په اللہ ﷻ قسم په مونږ کښې د بدر والا هم دی اوهم د هغوی په شان کښې دا آیت نازل شوی دې۔ حضرت ابوہریرہ ﷺ نه روایت دې چہ حضور ﷺ فرمائیلی چہ هر جنتی ته به د دوزخ کور خودلې شی هغه به وانی چہ که اللہ ﷻ زما هدایت نه فرمائیلو نو دا ځای به زما ځای وود اللہ ﷻ ډیر ډیر شکر دې۔ او هر دوزخی ته به د هغه کور په جنت کښې خودلې کیږی هغه به وانی چہ افسوسن اللہ ﷻ ماته هم هدایت کړې وې نودا به اوس زما کور وې۔ دغه شان به په هغه باندې ارمان راخوړ وی (۴) او چہ کلمہ دې مؤمنانوته د جنت زیری ملاوٹی نو ورته به وئیلې شی چہ دا جنت ستاسو د نیکو اعمالو په نتیجه کښې دانعام په توگه دې په تاسو د اللہ ﷻ رحمت دې تاسو جنت ته داخل کړې شونی د خپلو اعمال په اندازه خپل ځای جوړ کړنی اودا هر څه د اللہ ﷻ د رحمت سبب دې۔ په بخاری او مسلم شریف کښې دی چہ حضور ﷺ فرمانی په تاسو کښې دې هر یو ته دا معلومه وی چہ د چا عمل هغه جنت ته نشی رسولې نو خلقو او وئیل یارسول اللہ ﷻ تاسو هم نه، حضور ﷺ اوفرمائیل او زه هم نه تر کومې چہ د اللہ ﷻ رحمت ماسره هم شامل حال نه وی (۵)

(۱) ۱۵۲-۱۵۳/۶ الانعام

(۲) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قصاص المظالم: ۲۴۴۰، حاکم: ۳۵۴/۲، مستدابی یعلی: ۱۱۸۶، ابن حبان: ۷۴۳۴

(۳) الطبری: ۴۳۹/۱۲

(۴) السنن الکبری للنسائی: ۱۱۴۵۴، حاکم: ۴۳۵/۲، وحسن عند احمد: ۵۴۰/۲، فالحدیث حسن

(۵) صحیح بخاری کتاب المرضی باب تمنی المریض الموت: ۵۶۷۳، صحیح مسلم: ۲۸۱۶، احمد: ۲۶۴/۲، ابن حبان: ۳۴۸

وَنَادَىٰ	أَصْحَبُ الْجَنَّةِ	أَصْحَبَ النَّارِ	أَنْ قَدْ	وَجَدْنَا
او آواز بہ او کړی خاوندان د جنت خلقو د وورته چي په تحقیق سره بیا او موندو مونږ				
او بیا به جنتیان دوزخیانو ته آواز او کړی چي مونږ خو دخپل				
مَا	وَعَدْنَا	رَبُّنَا	حَقًّا	فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا
هغه څیز چي وعده کړی وه زموږ سره رب زموږه صحیح حقه انو ایا او موندو تاسو (هم) هغه				
رب ټولې وعدي پوره پوره بیا او موندې نو تاسو هم دخپل رب د (عذاب) وعدي				
وَعَدَ	رَبُّكُمْ	حَقًّا	قَالُوا	نَعَمْ فَاذْنِ
چي وعده کړی وه رب ستاسو حقه اوبه وانی هغوی هو انو آواز به او کړی				
پوره پوره بیا موندې که نه ؟ هغوی به او وانی چي او نو د دوی ترمینځ به یو				
مُؤَذِّنٌ	بَيْنَهُمْ	أَنْ لَّعْنَةُ	اللَّهِ	عَلَى الظَّالِمِينَ ۝ الَّذِينَ
یو آواز کونکي په منځ د دوی کښی چي لعنت د الله دوی په ظالمانو باندې هغه ظالمان				
آواز کونکي آواز او کړی چي په ظالمانو باندې دې د الله لعنت وی هغه ظالمان				
يَصْدُقُونَ	عَنْ سَبِيلِ	اللَّهِ	وَيَبْغُونَهَا	عِوَجًا ۝ وَهُمْ
چي منع کول نې خلق دلاری د الله نه اولتوونې په دغه لار کښی کوږ والې او هغوی				
چي خلق به نې د الله دلاری نه منع کول اوبه هغې کښی به کوږولې لتولوا او هغوی				
بِالْآخِرَةِ كُفْرُونَ ۝				
په آخرت باندې کافران وډا				
د آخرت نه هم منکر ووا				

قوله تعالى: وَنَادَىٰ أَصْحَبُ الْجَنَّةِ أَصْحَبَ النَّارِ. د جنتیانو د دوزخیانو نه سوال: دوزخیان دوزخ ته د تلونه پس د سپکاوی بې عزتۍ اورتنې په توګه هغوی ته خطاب کولې شی چه جنتیان به دوزخیانو ته وانی زموږ رب چه مونږ سره کومه وعده کړې وه هغه نې په حق سره ثابتہ کړه. آیا ستاسو هم د حق دې وعدي سره مخ شوې ووکومه چه رب تاسو سره کړې وه. دلته حرف "ان" د محذوف قول تفسیر کوی او "قد" د تحقیق دپاره راغلې دې. نو هغه کافر به جواب ورکوی چه او لکه چه په سورة صافات کښې حق تعالی فرمائیلې اودهغه سړې باره کښې خبر ورکړې دې چه په ژوند کښې د یو کافر دوست وو هغه مؤمن چه کله کافر دوست په دوزخ کښې ورتوښلې او وینی نو وانی به په الله قسم دې ده خو به زه په دنیا کښې په خپله غلطه لار خودلو نن هلاک کړې وم. که د الله کرم شامل حال نه وونو نن به زه هم ده سره وم. دې کافر به وویل چه بس هم دا دی چه مړه شو نو بس مړه شو بیا به نه شو او چتولې او نه به څه عذاب وی () فربتې به اوس دهغه غوږونه کولاو کړی او وانی به چه او ګوره دا هغه دوزخ دې د کوم نه چه تا انکار کولو. دا څه جادونه دې چه تاته نه ښکاری. راشه دوزخ ته داخل شه. که غواړې او که نه صبریه کول وی. ته به د خپلو کړو بدله

بیامومی^(۱)

د رسول کریم ﷺ قتل شوو کافرانو ته اواز: دغه شان حضور ﷺ په بدر کښې قتل شوې کافرانو ته خطاب کولو سره فرمانیلې وو ای ابوجهل بن هشام، ای عتبه بن ربیعہ، ای شیبہ بن ربیعہ او نورو قتل شوو د قریشو د سردارانو نومونه اخستو سره او فرمانیل ولې چه تاسو سره رب کومه وعده کړې وه پوره نه کړه که نه. ماسره خو چه الله ﷻ کومه وعده کړې وه هغه پوره شوه. حضرت عمرؓ عرض اوکړو یارسول الله ﷺ تاسو مړو ته خطاب فرمانې نو حضور ﷺ او فرمانیل په الله ﷻ قسم چه هغوی تاسونه کم نه اوری خو جواب نه شی ورکولې^(۲).

بیا د الله ﷻ ارشاد دې چه یو آواز کونکې به آواز کوی چه په ظالمانو باندې د الله ﷻ لعنت دې بیانی او فرمانیل چه دا هغه خلق دی چه د نیغې لار نه به نی خلق منع کول. د انبیاء د شریعت د لارې نه به نی خلق اړول چه خلق په کړه لار لارشی او د پیغمبر ﷺ تابعداری اونه کړی. دوی په آخرت کښې د الله ﷻ د مخامخ کیدونه منکروو ځکه چه د دوی سره د حساب د ورځې هیڅ ویره نه وه. دا ډیر خراب خلق وو.

وَبَيْنَهُمَا	حِجَابٌ	وَعَلَى الْأَعْرَافِ
اوپه منځ د دواړو ډلو کښې به پرده وی اوپه اعراف باندې به		
اوددې دواړو ډلو تر مینځه به پرده وی اودهغې په اوچت سړا اعراف به		
رِجَالٌ	يَعْرِفُونَ	كُلًّا
هریو په نښو دهغوی سره او آواز به اوکړی هغوی ملگرو		
ځنی خلق وی چې هریو جنتی او دوزخی، به خپلو خپلو نښو سره پیژنی او جنتیانو ته به		
الْجَنَّةِ	أَنْ سَلَّمَ	عَلَيْكُمْ
د جنت ته چې سلامتیا دوی په تاسو باندې ادا خلق نه به وی داخل شوی جنت ته اوهغوی به		
آواز اوکړی چې په تاسو دې سلامتیا وی پخپله به جنت ته داخل شوی نه وی خو		
يَطْمَعُونَ	وَإِذَا	صُرِفَتْ
طمع لری د جنت او هرکله چی اوگرځی سترگې دهغوی په طرف دملگرو د دور		
امیدوار به ناست وی اوڅه وخت چه دهغوی سترگې دوزخیانو ته اوگرځی		
قَالُوا	رَبَّنَا	لَا تَجْعَلْنَا
اوپه وانی اے ربه زمونږه مډ یو ځانې کوه مونږه سره د قوم ظالم		
نو وانی به چې انې زمونږ ربه مونږ د ظالمانو ډلې دملگرتیا نه اوساتې		

قوله تعالى: وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ

اصحاب اعراف اود هغوی انجام: د جنتیانو دوزخیانو ته د خطاب نه پس فرمانی ارشاد دې چه د دوزخ او جنت په مینځ کښې به یوه پرده وی چه دوزخیان به جنت ته د تلونه منع کوی. لکه چه فرمانی د دې دواړو په مینځ کښې به یو دیوال قائم کړې شوی وی د کوم دننه طرف ته چه یوه دروازه ده په هغې

(۱) ۵۲/الطور: ۱۶، ۱۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب قتل ابی جهل: ۳۹۷۶، صحیح مسلم: ۲۸۷۴، ابن حبان: ۶۴۹۸.

کښې رحمت دې اوبهر طرفته ئې عذاب دې (۱) هم دا اعراف دې دکوم په نسبت چه فرمائی چه په اعراف باندې به خلق وی. سدی (علیه السلام) نه روایت دې چه د الله (جل و جلاله) قول "د هغوی په مینځ کښې به پرده وی" کښې پرده هم دغه اعراف دې.

اعراف والا کوم خلق دی؟: ابن جریر (علیه السلام) وائی چه اعراف دعرف جمع ده، هر یو مرتفع ځای ته عرف وائی. دچرک چارخولک ته هم په دې وجه اعراف وائی. ابن عباس (رضی الله عنه) فرمائی چه د جنت او دوزخ په مینځ کښې یوه غونډنۍ ده، دلته هم خلق رامنځ کړې شوی دی داگناهگار دی. سدی (علیه السلام) وائی چه دا اعراف نوم په دې وجه کیخودې شوې دې چه د دې ځای خلق به خپل خلق پیژنی. د مفسرینو تعبیرونه د اصحاب اعراف باره کښې مختلف دی. تقریباً د ټولو هم یوه معنی ده. یعنی هغه داسې خلق دی چه د هغوی نیکنۍ او بدنۍ یوشان یعنی برابرې دی. د رسول الله (صلی الله علیه و آله) نه تپوس اوکړې شو چه د چا نیکنۍ او بدنۍ برابرې هغوی به چرته وی؟ نو حضور (صلی الله علیه و آله) وفرمائیل هم دغه خلق اصحاب اعراف دی. دوی خو به جنت ته نه شی داخلولې خودوی ته به د جنت طمع خامخا وی. بیا هم د دې قسم په یوسوال باندې حضور (صلی الله علیه و آله) وفرمائیل چه دا اصحاب اعراف هغه خلق دی چه د والدینو د اجازت نه بغیر د الله (جل و جلاله) په لارکښې دجهاد دپاره اوځی او بیا قتل شوی وی د جنت د داخلیدلونه خو هغوی په دې وجه رامنځ کړې شو چه د خپلو والدینو خلاف ئې کړی وو اود دوزخ نه په دې وجه بچ شو چه د الله (جل و جلاله) په لارکښې شهید شوی وو (۲) اوپه یوحدیث کښې فرمائیلې شوی دی دا هغه خلق دی چه د چا نیکنۍ او بدنۍ برابر برابر وی. بدو خو جنت ته دوی د تلونه منع کړل او نیکو دوزخ ته دتلو نه دوی منع اوساتل، نو اوس دا خلق هم دې دیوال سره حصارشوی دی اود الله (جل و جلاله) د فیصلې کولو پورې به دلته حصار وی. اوس چه کله د هغوی نظر د دوزخ والا طرف ته شی نو دوی به وائی چه ای ربه د دې ظالمانونه خو مونږ مه جوړوې. دوی به دغه شان دعاگانې غواړی چه الله (جل و جلاله) به هغوی ته فرمائی ښه ده جنت ته لارشنی ما تاسو اوبښلنۍ. دقیامت په ورځ به الله (جل و جلاله) دخلقو حساب اخلی د چا چه یوه نیکی هم زیاته شی هغه به جنت ته داخلولې شی اوکه د چا یوه پدی هم زیاته شی هغه ته به د دوزخ لارخودلې شی بیا حضور (صلی الله علیه و آله) فرمائی: ﴿مَوَازِينُهُ﴾ آیت اولوستلو.

بیا فرمائی چه میزان یعنی تله به د یوې دانې په فرق سره هم ښکته کیږی اونیکۍ او بدنۍ برابر کیږی نو هغوی به پل باندې اودرولې شی هغه اهل جنت او اهل نار پیژنی. اهل جنت ته په کتلو به سلام کوی او گس طرف ته به دوزخیان ښکاری نو وائی به چه ای الله د دې خلقو نه مونږ مه جوړوه. د نیکو والا خلقو مخې ته به یو نور وی د کوم په لارخودنه کښې به هغوی ځی دغه شان د هریو نیک سړی او ښځې په وړاندې به نورو کله چه پل صراط ته اورسی دا نور به د هغه خلقو نه واخستلې شی چه منافق وی. ټول جنتیان به دې حال کښې منافقانو ته گوری نووائی به ای الله زمونږ دانور قائم اوساتې خود اصحاب اعراف نور به د هغوی مخې ته وی او د هغوی نه به لرې کیږی نه. دغه وخت به الله (جل و جلاله) فرمائی چه هغوی جنتیان خو نه دی خو د جنت طمع کوی.

بنده چه کله څه نیکی کوی نو لس نیکی لیکلې کیږی اوچه کله بدی کوی نوهم یوه بدی لیکلې کیږی. هغه سړې بدنصیب دې چه د چا اکائی (یعنی یوه گناه) چه په دهایانو (یعنی لسو نیکو) باندې غالب راشی. چه کله الله (جل و جلاله) هغوی معاف کړی نو یو نهر طرف ته به ئې اولیږی دې ته نهر حیات وائی د کوم غاړې چه دسرو زرو دی په کومو چه مرغلرې او هیرې ټک وهلې شوی دی دهغې خاوره مشک دی داخلې به په دې نهرکښې لامبولې شی نودهغوی رنگ به صحیح شی اود هغوی په ستونو به سپینې او

(۱) ۵۷/الحید: ۱۳.

(۲) الطبری: ۸/۱۳۹، الامالی: ۸/۱۶۲.

روشنانہ علامہی راہکارہ شی۔ ہم پہ دے نبیو سرہ بہ د هغوی اهل اعرافونہ کیدل معلومیہی۔ کله چہ د هغوی رنگ بنانستہ شی نو الله ﷻ بہ هغوی تہ خطاب فرمائی چہ او غوارئی خہ غوارئی؟ هغوی بہ خپل خواهش بنکارہ کری دهغوی امیدونہ بہ پوره کولې شی۔ او وئیلې کیږې بہ چہ ستاسو د درخواست نہ بہ اويا درجې زیات ملاویږې هغوی بہ د جنت طرف تہ روانولې شی د هغوی نوم بہ وی مساکین اهل جنت۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ د ټولو نہ په آخره کښې بہ د هغوی فیصلہ کیږې۔ د ټولو بندیگانو د فیصلې کیدو نہ پس بہ الله ﷻ فرمائی اې د اعراف صاحبانو! ستاسو نیکو تاسو د دوزخ نہ بچ کړئ خو تاسو ئی د جنت حقداران ثابت نہ کړې شونئ۔ اوس تاسو زما آزاد کړې شوی شنی د جنت نہ فائده واخلئ څنگه چہ هم تاسو غوارئ۔^(۱)

اودا هم وئیلې شوی دی دا اهل اعراف هغه خلق دی کوم چہ ناجائز پیدا شوی دی حضور ﷺ فرمائیلی چہ د پیریانو مؤمنانو دپاره هم ثواب او عذاب شته۔ خلقو د هغوی د ثواب او د هغوی د مؤمنینو باره کښې تپوس او کړو نوونی فرمائیل چہ دا ټول صاحب اعراف دی۔ دوی بہ په جنت کښې دامت محمدیه ﷺ سرہ نہ وی۔ تپوس اوشو چہ اعراف خہ څیز دې؟ وئی فرمائیل چہ جنت سرہ نیزدې یو دیوال دې په کوم کښې چہ نهرونه هم دی () وئی او میوې هم دی۔

مجاهد رضی اللہ عنہ فرمائی چہ صاحب اعراف هغه نیکان خلق دی چہ فقهاء او علماء دی۔ (وَيَنْتَهَبُ اِجَابًا وَعَقْلًا) (الاعراف: ۱۸) باره کښې ابومجلز رضی اللہ عنہ وائی چہ کوم خلق په اعراف باندې متعین وی هغه بہ فرېنتی وی چہ دوزخیان او جنتیان بہ پیژنی او جنتیانو ته بہ آواز کوی چہ السلام علیکم، هغوی بہ په جنت کښې خونه وی خود جنت غوښتنه بہ کوی اود دوزخیانو په کتلو سرہ بہ د دوزخ نہ پناه غوارې۔ اصحاب اعراف بہ داسې خلقو ته آوازونه کوی کوم چہ به هغوی د روښانه تندې نه پیژنی۔ او وائی به چہ تاسو به د الله ﷻ د حکم نہ غرور او کبر نہ کولو۔ دا گناهگار خلق به جنتیان خو نه شی کیدې چا چہ د الله ﷻ رحمت اونه موندلو۔ او چہ کله جنتیان جنت ته داخل کړې شی نو وائی به چہ څنی جنت ته، اوس به نہ په تاسو خه ویره وی اونه به غم او خفگان سرہ مخ کیږئ۔ دا قول ډیر غریب دې او د سیاق عبارت نہ هم ظاهراً مخالف دې او هم د جمهورو قول مقدم دې ځکه چہ د آیت د ظاهری الفاظو مطابق دې۔

د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ قول هم کوم چہ پورته بیان شود غرابت نہ خالی نہ دې۔ قرطبی رضی اللہ عنہ د دې باره کښې دولس قولونه نقل کړی دی۔ صالحان انبیاء او ملائکې وغیره دا جنتیان د هغوی د مخ د رونق او سپین والي نه اود دوزخیان د هغوی د مخونو د توروالی نه پیژنی۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دې چہ الله ﷻ هغوی ته دا منزلت په دې وجه وراوبښلو دې د پاره چہ هغوی ته معلومه شی چہ جنتیان څوک دی او دوزخیان څوک۔ هغوی به دوزخیان د هغوی د مخونو د توروالی نه پیژنی اود الله ﷻ نه به پناه غوښتلو سره وائی چہ الله ﷻ مونږ د دې ظالمانو نه مه جوړه وه۔ هم په دې حالت کښې به هغوی جنتیانو ته سلام کوی او پخپله خو جنت ته داخل نه شو خو امید لری او ان شاء الله داخليږې به۔ حسن بصری رضی اللہ عنہ وائی چہ دا طمع د هغوی په زړه کښې صرف د دې کرامت او مهربانۍ په سبب ده چہ کومه الله ﷻ د هغوی په حال باندې شامل ساتی او چہ هغوی کوم امید لری د هغې نه الله ﷻ هغوی خبر هم کړل یعنی وائی چہ د دوزخیانو په کتلو سره به وائی الله ﷻ د دوی نه مو بچ کړه۔ عکرمه رضی اللہ عنہ وائی چہ هغوی به دوزخیانو طرف ته گوری نود هغوی مخونه به اوسوزی او چہ کله د جنتیانو طرف ته گوری نو دا خبره به ځی۔

(۱) دا روایت مرسل دې۔

(۲) د امثروك روایت دې المیزان: ۴/۳۴۹ رقم: ۹۶۱۲۔

وَنَادَىٰ	أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ	رِجَالًا	يَعْرِفُونَهُمْ
او آواز به او کړی	د اعراف خلق	هغه خلقو ته چي اوبه نې پیژنی هغوی	
اود اعراف خلق به ځینې	مشرانو او سردارانو	خلقو ته آواز او کړی	چي په هغوی به په
لِسَمِیْعِهِمْ	قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ	عَنْكُمْ	جَمْعُكُمْ
په نښود هغوی سره اوبه وائی	اونه کړو دفع عذاب	استاسونه	ډلې ستاسو
نښو او پیژنی	ورته به او وائی چي	ستاسو هغه ډلې	او ستاسو
وَمَا	كُنْتُمْ	تَسْتَکْبِرُونَ	أَهْلَآءِ الَّذِينَ
اونه هغې سازو سامان چي وی تاسو	چي لوی به گنړلو تاسو	آیا دا کسان	هغه دی
خان ته لرنې کتل خو هیڅ پکار رانغلل	آیا دا هغه جنتیان دی	چه تاسو به د دوی په باره کښی	
أَقْسَمْتُمْ	لَا يَنَالُهُمُ	اللَّهُ بِرَحْمَةٍ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ	
چي قسمونه به خوړل تاسو چي نه به رسوی دوی ته	الله	رحمت چي داخل شی	جنت ته
قسمونه کول چي الله ﷻ به هیڅکله هیڅ کله په اونه رحمیږی	(نن هغوی ته او وئیلی شو) چي		
لَا خَوْفٌ	عَلَيْكُمْ	وَلَا أَنْتُمْ	تَحْزَنُونَ
نه به وی یره په تاسو باندې	اونه به تاسو	غمژن کیږی	
جنت ته داخل شی	په تاسو باندې نه څه ویره شته	اونه به تاسو غمژن شی	

قوله تعالى: قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ

د قیامت په ورځ د حضور ﷺ شفاعت کافرانو ته هیڅ فائده نه رسوی. الله ﷻ د دې ملامتیا ذکر فرمائی کومه چه به د قیامت په ورځ اهل اعراف د مشرکانو د سردارانو په دوزخ کښې لیدلو سره کوی چه ستاسو زیاتوالی تاسوله هیڅ فائده درنه کړه. اونه ستاسو سرکشنی تاسوله د الله ﷻ د عذاب نه نفعه درکړه او تاسو د الله ﷻ د عذاب مستحق او گرځولې شوئ. هم دې مشرکانو به د اهل اعراف باره کښې وئیل او قسمونه به ئی خوړل چه دوی ته به د الله ﷻ رحمت چرې هم نه ملاوېږی. اوس به الله ﷻ اهل اعراف ته فرمائی چه ځنی جنت ته داخل شی تاسو باندې نه څه ویره شته او نه څه غم حضرت حذیفه ؓ فرمائی چه اصحاب اعراف هغه خلق دی چه د چا اعمال برابر وی یعنی دومره نه دی چه جنت ته به لارشی اونه به داسې وی چه دوزخ کښې او غورزولې شی. هغوی به اعراف کښې دننه اوسیدو سره دوزخیان او جنتیان د هغوی د مخونونه پیژنی.

په قیامت کښې د رسول کریم شفاعت بیا چه د قیامت په ورځ کله د بندیگانو فیصلې اوشی نو الله ﷻ به د شفاعت کولو اجازت ورکړی. خلق به آدم ؑ له راشی او وائی به ته زمونږ پلارنی الله ﷻ ته زمونږ شفاعت اوکړه. هغه به وائی چه تاسو ته معلومه ده چه څوک هم الله ﷻ زما بغیر پخپل لاس نه دی جوړ کړی او په هغه کښې خاص خپل روح پوک وهلې وی او آیا ملائکو زما نه علاوه بل چاته هم سجده کړې ده؟ خلق به وائی نه. آدم ؑ به وائی چه بیا هم زه د الله ﷻ د ذات نه واقف نه یم زه خو د شفاعت طاقت نه لرم. تاسو زما ځوی ابراهیم ؑ له لارشی خلق به حضرت ابراهیم ؑ له راشی اود شفاعت

غوښتونکي به شی هغه به وائی ایا الله ﷻ زما نه بغیر بل څوک خپل خلیل گرځولې وو؟ او زما نه بغیر یو قوم خپل پیغمبر په اورکښي غورځولې وو خلق به وائی نه. حضرت ابراهیم ﷺ به وائی زه شفاعت نه شم کولې. د الله ﷻ ذات د کنهې نه واقف نه یم. تاسو موسی ﷺ له لارښی نو موسی ﷺ به وائی زما نه بغیر الله ﷻ چاسره نیغ په نیغه خبرې کړې دی خو بیا هم زه د الله ﷻ د حقیقت نه خبر نه یم. تاسو عیسی ﷺ له لارښی.

عیسی ﷺ به وائی آیا زمانه بغیر الله ﷻ څوک بغیرد پلار نه پیدا کړې؟ او بل چا برگ او جذامی غونډې لاء علاج مریض صحیح کړې. اوزما نه بغیر چا مړې ژوندی کړې نو هغوی به وائی چه نه، خوزه بیا هم د الله ﷻ ذات نه واقف نه یم. ما ته خپل فکر دې. تاسو محمد ﷺ له لارښی خلق به ماله راشی زه به په سینه لاس وهلو سره اووایم زه به ستاسو سفارش کوم. بیا به زه د الله ﷻ د عرش په وړاندې راشم اوبه درېم. زما ژبه به د الله ﷻ په تعریف کښې داسې کولاشی چه چرې به هم تاسو داسې تعریف نه وی اوریدلې. بیا به زه په سجده کښې پریوزم.

الله ﷻ به فرمائی اې محمد ﷺ اسر اوچت کړه څه غواړې شفاعت کوي نو ستا شفاعت به قبلولې شی. زه به سر اوچتوم بیا به د الله ﷻ حمد او ثناء کوم. بیا به په سجده کښې پریوځم. بیا به ونیلې شی چه پاته درخواست کوه. زه به سر اوچت کړم او عرض په اوکړم یا ربه زما امت اوبښه. الله ﷻ به فرمائی اومې بښلو. دې کیفیت ته په کتوباندې به یو داسې لیږلې شوې نبی یا څوک فرېسته نه وی چه نه به پڅښېږي او هم دغه مقام محمود دې.

اوس به زه ټولو امتیانوسره جنت طرف ته ځم. د جنت دروازه به زما د پاره کولایږي. اوس به دا ټول امتیان به د نهر طرف ته بوتلې شی کوم ته چه نهر حیات وائی د کوم دواړه غاړې چه به په مرغلرو هیرو او زرو سره جوړې شوی وی. د دې خاورې به مشک وی د دې کانږی به د یاقوتووی. په دې نهر کښې به دا خلق لامبی نو د هغوی رنگ به د جنتیانوپه شان شی. اود هغوی نه به د جنت خوشبونی راپیداشی او داسې به معلومېږي لکه پرقیدونکي ستوری خود هغوی په سینویاندې به روښانه نښې وی د کوم نه چه به پیژندې شی. هم دوی ته به مساकिन اهل الجنة ونیلې شی. (۱)

وَنَادَىٰ	أَصْحَابُ النَّارِ	أَصْحَابُ الْجَنَّةِ	أَنْ أَفِيضُوا	عَلَيْنَا	مِنَ الْمَاءِ أَوْ
او آواز به اوکړې ملگری	د وور	ملگرو د جنت ته	اچې راتوی کړی	په مونږ باندې	داوبو نه
یا	او آواز به اوکړې	دوزخیان جنتیانو ته	چې مونږ ته لږې	اوبه راکړنی	او یا راته د هغه رزق نه څه راکړی
مِمَّا	رَزَقَكُمْ	اللَّهُ	قَالُوا	إِنَّ اللَّهَ	حَرَّمَهَا
دهغې نه اچې درکړې دې	تاسوته	الله	اوبه وائی هغوی اچې بیشکه	الله	حرام کړی دی دا دواړه
کوم چه	الله ﷻ	تاسو ته	الله درکړې دې	هغوی به جواب کښې	او وائی چې الله ﷻ دا دواړو په
عَلَى الْكَافِرِينَ	الَّذِينَ	اتَّخَذُوا	دِينَهُمْ	لَهُوَ	وَلَعِبًا
په کافرانو	باند	هغه	اچې نیولې وو هغوی	دین خپل	عبث کار
کافرانو حرام کړی دی	اچې چا	د خپل دین نه	لویه توبه جوړه	کړې وه	

(۱) دا روایت خو ملاونه شو ولې د دې معنی بل روایت صحیح مسلم کتاب الایمان باب ادنی اهل الجنة منزله فیها: ۱۹۴-۱۹۵ کښې موجود دې.

وَعَزَّيْتَهُمْ	الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا	فَالْيَوْمَ	نَنْسَهُمْ	كَمَا
اودوگه کړی ووهغوی اژوند د	دنیا	انونن ورځ اېه مونږه هیر کړودوی	لکه څنگه چی	
اوددنیا ژوند په دهوگه کښې اچولی ووا نونن به نې مونږ هم داشان هیر کړوا لکه څنگه چی				
نَسُوا	لِقَاءَ	يَوْمِهِمْ	هَذَا	وَمَا كَانُوا
هیر کړی ووهغوی ملاقات	ادورځي ددوی اچي داده	اولکه څنگه چی ووهغوی	اېه ایتونوز مونږ	
هغوی ددې ورځي ملاقات هیر کړی ووا اوزمونږ د ایتونو نه به نې				
يُجْحَدُونَ				
چی انکار به نې کولو				
انکار کولو				

قوله تعالى: وَيَأْذَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

ددوزخیانو فریاد جنتیانوته: - الله ﷻ دوزخیانوته ذلت ښائی او بل دا چه هغوی څنگه د جنتیانوته شراب او طعام غواړی خو جنتیان به هغوی ته هیڅ هم نه ورکوی. دوزخیان به جنتیانوته وائی چه لږې شان اوبه او خوراک مونږ ته هم راکړنی دپلار نه به خوئی یاد رور نه به رور غواړی او وائی به چه زه خوشو زیږم لږې شان اوبه راکړه. خو هغه به هم دغه جواب ورکوی چه الله ﷻ دا دواړه څیزونه په کافرانو باندې حرام کړی دی.

د جنت هر څه په کافرانو باندې حرام دی: ابو موسیٰ صفار رضی الله عنه د ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه کومه صدقه غوره ده نو ونی ونیل چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه بهترینه صدقه اوبه دی. آیاتاسو نه دی اوریدلی چه دوزخیان به د جنتیانوته اوبه او خوراک غواړی (۱) ابو صالح رضی الله عنه نه روایت دي چه کله ابو طالب بیمار شو نو خلقو هغه ته اوونیل چه ته دخپل وراره په ذریعه د جنت نه یوه غونچه انگور راوغواړه کیدی شی چه د هغې په برکت ستا شفا اوشی. قاصد حضور ﷺ ته راغلو، ابوبکر صدیق رضی الله عنه حضور ﷺ سره ناست وو نو ونی ونیل چه په کافرانو باندې الله ﷻ د جنت هر څیز حرام کړې دي. (۲) بیا الله ﷻ بیان فرمائی چه کافرانو څنگه په دنیا کښې مذهب او دین د لویو یو څیز جوړ کړې دي او په دنیا کښې چه څنگه په هیږه کښې پراته دی اوددنیا په ښانست او مزو کښې څنگه اخته دی. اود آخرت د سودا گولونه څنگه غافل دی. بیا فرمائی چه نن مونږ هم دوی پیروو لکه څنگه چه دوی دا د آخرت ورځ هیږه کړې وه. اود هیږولو لفظ د معاملې او دبدلې په توگه دي گنی الله ﷻ څه څیز هیږوی نه. لکه چه فرمائی (فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ۚ) دلته مقصد صرف (مَقَابِلَةٌ) خبره کول دی. لکه چه فرمائی (نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ ۚ) او (كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا ۖ وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى ۝) او (الْيَوْمَ نُنَسِّكُمْ كَمَا نُسِّيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا) ابن عباس رضی الله عنه فرمائی الله ﷻ هغوی سره دخیر معامله کول هیر کړی دی او هغوی ته سزا ورکول نی نه دی هیر کړی.

په حدیث شریف کښې دی چه الله ﷻ به د قیامت په ورځ بنده ته فرمائی آیا ماتاته ښځه بچی نه وو درکړی، او په تاباندې مې انعام اواکرام نه وو کړې او آیا اوښ اس هاتېی او خدمت گارمې نه وو درکړې او آیا تا به سرداری او افسری نه کوله؟ بنده به وائی چه او یا الله ﷻ تا هرڅه راکړی وو. نو بیا

(۱) المعجم الاوسط: ۱۰۱۵، مستدای علی: ۲۶۷۳.

(۲) داروایت ضعیف دي.

بہ فرمائی کہ ستا دا یقین وو چہ ماتہ بہ مخامخ کیری، بندہ بہ وائی یا اللہ زما دا یقین نہ وو
اللہ بہ بیا فرمائی خنگہ چہ تا زہ ہیر کیری ووم دغہ شان نن زہ ہم تا ہیروم (۱)

وَلَقَدْ جِئْنَهُمْ بِكِتَابٍ

اور اوخامخا بہ تحقیق سرہ | ار اویری دے مونہ دوی تہ | ایوداسی کتاب
| او مونہ دوی تہ داسی یو کتاب راہرلی دے

فَصَلَّنَا عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً

چی بہ تفصیل سرہ بیان کیری دے مونہ ہغہ | د علم پہ بنیاد باندے | اچی لار بنودونگی دے | اور حمت دے
چی پخپل علم مونہ واضح کیری دے | او دا (کتاب) د مونانو دپارہ د ہدایت اور حمت نہ دے

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ

دپارہ دہغہ قوم | اچی ایمان راویری | انہ کوی انتظار دوی | مگر | انجام دہغی تہ کوم چی بنائی دا کتاب
..... اوس دوی صرف دہغی خبرو انجام تہ گوری چی کتاب بیان کیری دے (یعنی عذاب)

يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ

پہ کومہ ورخ | اچی راشی | انجام ہغہ چی بنودنہ نی کوی دا کتاب | اوبہ وائی | ہغہ گسان
پہ کومہ ورخ | دغہ چی انجام مخی تہ راشی | نوہغہ گسان کومو چہ

نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ

چی ہیر کیری نی وودا کتاب | د مخکبسی نہ | اچی پہ تحقیق سرہ راغلی ووا | رسولان
دا ہیر کیری وو ہغوی بہ او وائی | اچی مونہ تہ زمونہ د رب پیغمبرانو

رَبَّنَا بِالْحَقِّ ۖ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا

درب زمونہ | ادحق سرہ | نوایا شتہ | دپارہ زمونہ | دسفارشیانونہ خوک | اچی سفارش اوکری |
حقہ خبری راویری وے | نوکاش چی زمونہ خوک سفارشیان وے | اچی زمونہ دپارہ نی سفارش نی کیری

لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا

دپارہ زمونہ | یا واپس اولیرلی شو مونہ | اچی عمل اوکرو | بدل دہغہ عملونہ | اچی وومونہ
وے | اوایا دومرہ اوشوی چی مونہ واپس لڑشو | نوہغہ (بد) عمل نہ بیخی جدا (نیک) عمل

نَعْمَلْ ۖ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَآ

چی کووہہ مونہ | بہ تحقیق سرہ پہ نقصان کبسی | واپس دوی | خانونہ خپل | اوورک شو ددوی نہ | ہغہ
بہ اوکرو کوم چی مونہ | (پہ دنیا کبسی) کیری ووا | دوی خپل خانونہ تاوانی کیری ووا | اود دوی نہ بہ ہغہ

كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝

چی وود دوی | اچی دخانہ بہ نی جوہرلا
تول دروغ ورک شی کوم چی بہ دوی جوہرلا

قوله تعالى: قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ

پہ مشرکانو د حجت پورہ والی: اللہ ﷻ پہ مشرکانو باندی حجت تمام کرې وویعنی پیغمبران نی ورلیرلی و کتابونہ نی ورلیرلی و و پہ کومو کنبی چہ ډیر کولاو کولاو دلیونہ و و لکه چہ فرمانی (کُتِبَ أَخِکُمُ إِلَیْهِ ثُمَّ قُضِلَتْ مِنْ لَدُنْ حَکِیمٍ خَبِيرٌ) یعنی داسی کتاب چہ د هغی آیاتونہ محکم دی او هر خبرہ نی صفا صفا بیان کرې ده اود اللہ ﷻ ارشاد دې (فَصَلُّْ عَلَیْهِ) یعنی چہ پہ کومو خبرو باندی مونږ رنږا اچولې ده هغه ښه پیژنی. لکه چہ فرمانی (الَّذِکَ یَعْلَمُ) ابن جریر ﷺ وانی چہ دا آیت د اللہ ﷻ دې قول سره تعلق ساتی چہ (کُتِبَ أَنْزِلَ إِلَیْکَ فَلَا یُکُنْ فِیْ صَدْرِکَ حَرَجٌ مِّنْهُ) یعنی دا کتاب چہ پہ تاسو نازل کرې شوی دې دې سره دې ستاسو په زړه کنبی څه تنگی نه کیږی او پورتنی آیت (وَلَقَدْ جِئْنَهُمْ بِکُتُبٍ فَاَصْلَحُوا عَلَیْهِمْ هُدًی وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُونَ) دا خبره کومه چہ ابن جریر ﷺ کرې ده دا دا اعتراض قابله ده ځکه چہ په دواړو آیاتونو کنبی فصل طویل دې او په دې دعوی باندی څه دلیل هم نشته اودلته خو خبره صرف دومره ده چہ کله نی د دې خبرې خبر ورکړو چہ هغوی په آخرت کنبی څه خساره او تاوان او چتونکی دی نو بیا د دې خبرې ذکر کرې دې چہ په دنیا کنبی رسولان لیرل او کتاب نازلولو سره د هغوی ټول عذرونه ختم کرې شو لکه چہ فرمانی (وَمَا کُنَّا مُعَذِّبِینَ حَتَّى تَبْعَثَ رَسُولًا) یعنی مونږ عذاب نه ورکړو تر کومې چہ دلارخودنی د پاره رسول اونه لیرو. او هم د دې دپاره په پورتنی آیت کنبی او فرمانیلې شو (هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ) یعنی هغوی خود هغه عذاب او بدلې جنت او دوزخ انتظار کوی د کوم وعده چہ هغوی سره کرې شوی وه. مجاهد ﷺ وانی چہ د تاویل نه مراد عوض او بدله ده.

د کافر په قیامت کنبی خواهش: ربیع ﷺ وانی چہ د حساب دورخې دراتلو پورې به دا عوض ملاویرې تردې چہ جنتیان به جنت او دوزخیان به دوزخ ته اورسی. هغه وخت به د بدلې معامله ختمه شی اود قیامت په ورځ به داسې اوشی نو هغه خلق کومو چہ نیک عمل پریخودې و و او په دنیا کنبی نی هیر کرې و و نو وانی به چہ د اللہ ﷻ رسول حق خبره راوړې وه نو آیا هغه به ستاسو د خلاصی د پاره اللہ ﷻ ته سفارش کوی یا کم نه کم بیا به مونږ دنیا ته اولیرې چہ دا خل به مونږ د مخکینی عمل په شان عمل نه کوو. لکه چہ فرمانی افسوس چہ تا دا خلق لیدل کوم وخت کنبی چہ هغوی په دوزخ کنبی ورغورزولو دپاره د دوزخ په غاړه ولاړوی او وانی چہ افسوس مونږ بیادنی ته واپس کره بیا به مونږ د قرآن تکذیب نه کوو او مؤمنان به جوړیږو بلکه خبره خو دا ده چہ اوس خو دوی ته معلومه شوه چہ کومه خبره د دوی په زړونو کنبی پته وه. او که دنیا ته بیا واپس هم کرې شی نو بیا به هم هغه کوی دکوم چہ ممانعت کرې شوې وی د دوی خبره دورغ ده چہ بیا به داسې نه کوو. (لکه چہ دلته نی فرمانیلی دی چہ د دوی نفسونه ډیر په خساره او تاوان کنبی پریوتل او هغوی به دروغ جوړول ټول څه چہ کیدل اوشو او اوس خو نی همیشه دوزخ په برخه دې. د هغوی بتان د هغوی سفارش نه شی کولې اونه هغوی د عذاب نه خلاصولی شی.

إِنَّ رَبَّکُمْ اللَّهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ

| بیشکه | رب ستاسو | الله | اچي پيدا ئي کرل | اسمانونه

| بیشکه ستاسو رب هغه ذات دې چي اسمانونه

وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلُ

او زمکہ | پہ شپہ و ورخو کنبی | بیانی قرار اونیو | پہ عرش باند | خوروی | شبہ

او زمکہ نی پہ شپہ و ورخو کنبی پیدا کری دی | بیا پہ عرش برابر شو | هغه د شپہ پہ پردہ باندی

النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

پہ ورخ باندی | بیا ورخ طلب کوی شپہ لره | پہ تلوار سره | او پیدانی کرل نمرا | اوسپو رمی

د روخی رنرا پتوی | پہ داسی طریقہ چي (شپہ پہ ورخی پس) | پہ تیزی سره راخی | اونمرا اوسپو رمی

وَالنَّجْمُ مَسْحَرَتٌ بِأَمْرِ ط آلا لَهُ الْخَلْقُ

اوستوری | چي تابع کرې شوی دی | پہ حکم دهغه سره | خبردار شی | هغه لره دی | ټول پیدانش |

اوستوری (ټول) دهغه ذات د حکم تابع دی | خبرشی چي ټول پیدانش د هغه ذات دی | او

وَالْأَمْرُ ط تَبْرَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

او حکم کول | برکت والا دی الله | چي پالونکي | د جهانونو دی |

او هم د هغه حکم پہ کنبی چلیری | الله دبرکتونو مالک دی | او د ټول مخلوق پالونکي دی |

قوله تعالى: خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

د آسمان او زمکہ پیدانش: الله خبر ورکوی چه الله د زمکہ او آسمان پیداکونکي دی هغه

زمکہ آسمان پہ شپہ و ورخو کنبی جوړ کړی دی د کوم چه په قرآن کریم کنبی خوخله ذکر راغلي دي.

هغه شپہ ورخی دادی، اتوار، پیر، نهی، چارشنبه، زیارت او جمعه. هم د جمعی په ورخ ټول مخلوق

راجمع شو او هم په دغه ورخ آدم پیداکړی شو. د ورخو باره کنبی اختلاف دی چه آیا هغه ورخی د

دی ورخو به شان وي لکه چه ذهن دیر زر د دی خیال طرف ته منتقل کیږي او یا دا چه د زرو کالو والا

ورخ وه. اوس پاتې شوه د هفتې ورخ نو په دی ورخ هیڅ نه دی پیداشوی، په دغه ورخ پیدانش منقطع

وو. په دی وجه دی اوومې ورخ یعنی د هفتې ورخ ته یوم السبت وانی. اود سبت معنی قطع ده. د

حضرت ابوهریره نه روایت دی چه حضور زما لاس اونیولو او ونی فرمائیل الله د هفتې په ورخ

زمکہ پیدا کړه، د اتوار په ورخ نی غرونه پیدا کړل، د پیر په ورخ ونې پیداکړې بدنې او مکروهات د

نهې په ورخ، نور د چارشنبې په ورخ او ټول خناور او ژوندی خیزونه د زیارت په ورخ او آدم د جمعی

د جمعې په ورخ د مازیگر نه پس په آخری گهنته کنبی د مازیگرو ماښام په مینځ کنبی (په دی

حدیث سره خو اووه واړه ورخی دکې ثابت شوي. او الله خو فرمائیلې وو چه شپہ ورخی دمصرفیت

وي. په دی وجه بخاری رحمه الله د دی حدیث په صحت کنبی کلام کړې دی او وانی چه دا به ابوهریره د

کعب احبار نه اوریدلې وي او ونیلې به نی وي. والله اعلم.

د دی شپہ و ورخو د مصرفیت نه پس هغه په عرش باندې دخپل شان مطابق کیناستو. په دی مقام

باندې خلقو دیر خپل خیال زغلولي دي او دیر سوچونه نی کړی دی د کوم د تفصیل چه دلته هیڅ موقع

نشته. مونږ د دی باره کنبی صرف د سلف صالحین مسلک اختیاروو. یعنی مالک، اوزاعی، ثوری،

لیث بن سعد، شافعی، احمد او اسحاق بن راهویه رحمهم الله وغیره او نوی اوزاره ائمه المسلمین او

اور لو پہ کوم سرہ چہ د شک عقیدہ پہ زہہ کنبی راخی او کوم صفات چہ د اللہ ﷻ نہ بعید دی۔ غرض دا خہ چہ اللہ ﷻ فرمائیلی پہ دے باندے یقین اوشی او بغیرد خہ خیال کولو او شک کولونہ اومنلے شی او پہ گلو و دو کنبی پرینوخی۔

د اللہ ﷻ تشبیہ مخلوق سرہ ورکول کفر دی۔ خکہ چہ اللہ ﷻ د خہ خیز مشابہ یامائل نہ دی هغه سمیع اوبصیر یعنی اوریدونکے اولیدونکے دی۔ لکہ خنگہ چہ مجتہدینو امامانو فرمائیلی پہ کومو کنبی چہ نعیم بن حماد الخزاعی رضی اللہ عنہ ہم دے کوم چہ د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ استاد ہم دی و نیلی دی چہ چا اللہ ﷻ لہ پہ خہ مخلوق سرہ تشبیہ ورکړه هغه د کفر مرتکب شو۔ او اللہ ﷻ چہ خپل خان پہ کومو صفتونوسرہ متصف فرمائیلی دی د هغے نہ ئی انکار او کړونو کفرنی او کړو۔ اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ چہ پہ کومو خبروسرہ صفت نہ دی کړی دغه شان صفت کول ہم دغه تشبیہ ده۔ او چا چہ د اللہ ﷻ د پارہ هغه صفتونہ ثابت کړل د کومو صراحت چہ پہ آیات الہی یا احادیث صحیحہ کنبی شوے دی او کوم چہ د اللہ ﷻ جلال ثابتوی اود هر قسم نقائصونہ د اللہ ﷻ ذات بری کوی نوداسی سرے پہ صحیح خیال باندی دی۔ ارشاد دی چہ هغه پتوی ورخ پہ شپہ باندی یعنی د شپے تیارہ د ورخے پہ رنہا سرہ اود ورخے رنہا د شپے پہ تیارہ سرہ پتوی اودا شپہ او ورخ هر یو ډیر پہ تیزنی سرہ اخلی۔ یعنی چہ دا ختمیری نوهغه راخی او چہ دارخصت کیڑی نوهغه ډیر زر رارسی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿وَاَيَةُ لَهُمْ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ﴾ یعنی دهغے دپارہ پدے کنبی ننبی دی چہ دشپے پہ ذریعہ ورخ پتیری اوناخاپی تیارہ خورپری او نمر د خپل قرارخای طرف تہ منیدہ وهی۔ دا د عزیز او علیم مقررشوی اصول دی۔ د سپورمنی مونہ منزلونہ مقررکری دی هغه کمیڑی زیاتیری تردے چہ یوہ ورخ هغه د کھجورے د وچے پانہرے پہ شان نرنی شی۔ دنمر دپارہ دا ناممکن دی چہ هغه د سپورمنی نہ وړاندی شی اونه شپہ د ورخے نہ وړاندی کیدی شی هر یو پہ خپل مقرر دانرہ کنبی او پہ خپل مدار کنبی روان وی۔

ددے دپارہ ئی ﴿يَطْلُبُهُ حَيْنًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ﴾ او فرمائیل۔ بعضے شمس او قمر پہ نصب سرہ لولی اوبعضے پہ رفع سرہ اوبہ دواړو صورتونو کنبی معنی ہم یوہ ده۔ یعنی ټول خیزونہ د هغه د تصرف لاندی اود هغه تسخیر اورضا پہ دننه دی ددے دپارہ فرمائی ﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ﴾ یعنی ملک او تصرف ہم دهغه حق دی۔ ارشاد دی ﴿تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ لکہ چہ فرمائی ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا يَرَارَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

پخپل عمل باندی دخپل خان نہ تعریف کولوسرہ د عمل ثواب ختمیری۔ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ خوک نیک عمل او کړی اود اللہ ﷻ شکر ادا نہ کړی بلکه خپل تعریف او کړی هغه کفر او کړو اود ده عمل به ختمولے شی او کہ چا دا گمان او کړو چہ اللہ ﷻ بنده تہ خپل حکومت او قدرت منتقل کړی دی نو هغه کفر او کړو خکہ چہ فرمائی ﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ په دعائی ماثورہ کنبی دی چہ داسی دعا غواړنی ﴿اللهم لك الملك كله ولك الحمد كله يرجع الامر كله اسئلك من الخير كله واعوذ بك من الشر كله﴾ (۱)

اَدْعُوا	رَبَّكُمْ
اِراوبلئ	رب خپل
ادخپل رب نه په	

تَضَرَّعًا	وَّخُفِيَّةً	إِنَّهُ	لَا يُجِبُّ	الْمُعْتَدِينَ	وَلَا
پہ عاجزی سرہ	اوپہ پتہ سرہ	بیشکہ چی	ہغہ	دحدنہ اوریدونکی	خلق اومہ کوی
زاری او پتہ سوال کوی	ہغہ دحد نہ تیریدونکی	خلق نہ خوبوی	او تاسو دزمکی		
تَفْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	بَعْدَ	إِصْلَاحِهَا	وَادْعُوهُ	خَوْفًا
فساد	پہ زمکہ کنبی	اروستواد اصلاح	دھغی نہ	اوراوبلی	ہغہ
پہ مخ د اصلاح نہ پس	(پہ گناہونو سرہ)	فساد مہ کونی	او اللہ دویری	او طمعہ	پہ مینخ رابلی
إِنَّ	رَحْمَةَ اللَّهِ	قَرِيبٌ	مِّنَ الْهَاسِنِينَ		
بیشکہ	رحمت	داللہ	نزدی دی	نیکانو	خلقوتہ
بیشکہ داللہ	رحمت	نیکانو	خلقوتہ	تہ	دیر نزدی دی

قوله تعالى: اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

پہ دعا کنبی عاجزی او انکساری۔ اللہ بند یگانوتہ د دعا طریقہ بنائی چہ پہ دین او دنیا کنبی دھغہ سبب جو رشی۔ فرمانی چہ دیر پہ اخلاص سرہ پہ پتہ دعا کوہ۔ لکہ چہ فرمانی رب خپل زہہ کنبی یادہ وہ (خلقو بہ پہ دیر اوچت آواز سرہ دعا گانی غوبستلی نورسول اللہ او فرمانیل ای خلقو خپلو نفسونو باندی رحم او کونی تاسو چرتہ کونی یا غائب تہ آواز نہ کونی چانہ چہ تاسو دعا غوارنی ہغہ دیر نیزدی دی او ہغہ اوری۔ (۲) پہ دعا کنبی تذلل او تضرع اختیار کرنی او پہ عاجزی سرہ پتہ دعا غوارنی چہ د زہہ خشوع درتہ حاصلہ وی۔ د ہغہ پہ وحدانیت باندی مو کامل یقین وی۔ پہ ریا کارنی سرہ پہ اوچت آواز سرہ دعا نہ دی غوبستل پکار۔ د ریا کارنی نہ د بچ کیدلو د پارہ اول بہ خلق حافظان وو خو خلقوتہ بہ د دی خبری پتہ ہم نہ وہ۔ یو سہی بہ دیر فقیہ عالم وو او خلق بہ د ہغہ د علم نہ خبر ہم نہ وو۔ خلقو بہ د شہی پہ خپلو کورونو کنبی او پدہ او پدہ مونخونہ کول اود ہغوی پہ کورونو کنبی بہ میلمانہ وو او ہغوی تہ بہ پتہ ہم نہ وہ۔ خونن صبا مونہ داسی خلق وینو چہ د عبادت د پتولو قدرت ہم لری خود ہمیشہ د پارہ پہ ہنکارہ کولو لیدلی کیری۔ پخوا بہ چہ مسلمانان پہ دعا کولو کتلی شو نو بغیر د خہ پس نہ پہ دھغوی د خلی نہ آواز نہ اوریدلو۔ خکہ چہ د اللہ حکم دی چہ پہ تضرع او پتہ سرہ دعا غوارنی۔ اللہ دیر بزرگ بندہ ذکر فرمانی چہ ہغہ بہ ہر کله خپل رب تہ آواز کولو نو پہ دیر رو آواز سرہ بہ نی رابللو۔ نو اللہ د ہغہ داکار خویش کری دی او فرمانیلی نی دی چہ (اِذْ نَادَى رَبُّهُ نِذَاءً خَفِيًّا) (۳) آواز اوچتول دیر مکروہ دی۔

پہ دعا کنبی دحد نہ وتل نہ دی پکار۔ (إِنَّهُ لَا يُجِبُّ الْمُعْتَدِينَ) پہ تفسیر کنبی ابن عباس (فرمانی دی نہ مراد دا دی چہ پہ دعا کنبی د خپل حد نہ زیاتہ کول اللہ تہ خویش نہ دی۔ (۴) ابو مجلز (فرمانی چہ د انبیاء د منازل غوبستلو دعا غوارہ) (۵) سعد خلی اولیدلو نوداسی دعا نی غوبستلہ چہ یا اللہ زہ

(۱) ۷/ الاعراف: ۲۰۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب ما یکرہ من رفع الصوت فی التکبیر: ۲۹۹۲، صحیح مسلم: ۲۷۰۴، احمد: ۴۰۲، ابوداؤد: ۱۵۲۷، ترمذی: ۳۳۷۱، ابن ماجہ: ۳۸۲۳، ابویعلی: ۷۲۵۲.

(۳) سورة مريم آیت- ۳

(۴) الطبری: ۱۲/ ۴۸۶.

(۵) ایضاً.

جنت اود جنت نعمتونه اود جنت ریشمینہ کپری غوارم اود دوزخ نہ پناہ غوارم اود هغی د زنجیرونو او بیرونہ۔ نو پلار ورته اووئیل چہ تا د خیر غوشتو کنبی ہم انتہا اوکرہ۔ ما د رسول اللہ ﷺ نہ اوریدلی دی چہ پہ نیزدی زمانہ کنبی بہ داسی خلق پیدا شی چہ پہ دعا کولو کنبی بہ دحدنہ زیاتیری اوپہ اودس کولو کنبی بہ دحد نہ زیاتی اوپہ اچوی۔ اوبیا نی داآیت ﴿ اذْغَارُكُمْ تَفْرَعًا وَخَفِيَّةً ۚ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُغْتَدِبِينَ ۚ ﴾ اولوستلو۔ ستا د پارہ خو صرف دومرہ دعا غوشتل کافی دی چہ یا اللہ! زہ تانہ جنت او جنت تہ نیزدی کونکی قول او عمل غوارم اودوزخ او دوزخ تہ نیزدی کونکی قول او فعل نہ پناہ غوارم (۱) عبد اللہ بن مغفل خپل خوئی اولیدو چہ داسی دعائی غوشتلہ ای اللہ زہ د جنت بنی طرف تہ سپین محل غوارم۔ نوونی وئیل چہ ای خوہ! د اللہ تعالیٰ نہ صرف د جنت سوال کوہ او د دوزخ نہ پناہ غوارہ۔ (۲)

پہ زمکہ کنبی د فساد کولو نہ ممانعت۔ د اللہ ﷻ قول دی چہ پہ دنیا کنبی د امن د حالت نہ پس فساد مہ پیدا کوہ خکہ چہ د امن نہ پس فساد ډیر خراب خیز دی خکہ چہ کله امور پہ خپل حالت امن باندی روان وی اوفساد پہ کنبی و اچولې شی نویندیگان ډیر زیات تباہ کیږی۔ ددی دپارہ اللہ ﷻ د ﴿بَعْدَ اِصْلَاحِهَا﴾ قید اولگولو اودعا نی پہ عاجزنی سرہ د غوشتلو وئیلی۔ او فرمائی چہ ﴿وَاذْعُوْهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ یعنی د عذاب او عقاب نہ اوویریږی اود اللہ ﷻ د نعمتونو او ثواب پہ طمع دعا غواری۔ بیا فرمائی د اللہ ﷻ رحمت نیکوکارو سرہ نیزدی دی یعنی د هغه رحمت د نیکوکارو پہ انتظار دی او کوم خلق چہ د اللہ ﷻ د حکم تابعداری کوی اود زواجرو اومنہیاتونہ منع کیږی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿وَوَحِّمْتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ﴾ ﴿اِنَّ رَحْمَةً اللّٰهِ قَرِيْبٌ﴾ فرمائی دی ﴿قَرِيْبَةٌ﴾ نی نہ دی فرمائی حالانکہ رحمت موئن دی نو صیغہ ہم موئن کیدل پکار وو۔ د دی وجہ دا ده چہ رحمت د ثواب پہ معنی کنبی واخلی د معنی پہ توگہ نی دا مذکر اوگر خولو د دی د پارہ ہم چہ د ربانی ذات طرف تہ اضافت شوې دی د تابعدارنی پہ سبب نیکوکاروتہ د اللہ ﷻ د وعدو ډاډگیرنہ ملاو شوې ده او هغوی د اللہ ﷻ رحمت تہ نیزدی شوی دی۔

وَهُوَ الَّذِي			
او هغه هغه ذات دی			
او اللہ ﷻ هغه ذات دی			
يُرْسِلُ	الرَّيْحَ	بَشْرًا	بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ اِذَا
چی رالیری هواگانی	ازیری	امخکنبی درحمت خپل نہ	اثر دی پوری چی کله
چی دخپل باران رحمت نہ مخکنبی بادونہ دزیری په طور رالیری هرکله چی دغه (بادونہ)،			
اَقَلَّتْ	سَحَابًا	ثِقَالًا	سُقْنَهُ لِّبَلَدٍ مِّمَّتٍ
اوچتی کړی دغه هواگانی ورځی	داوبونه ډکې	ابوزو مونږه هغه یونبارته	اچی مړی
داوبو ډکې ډکې ورځی اوچتی کړی نومونږ نی یو مړی اوچی علاقې ته اولیری و			
فَاَنْزَلْنَا	يَهٗ	الْهَاءَ	فَاَخْرَجْنَا يَهٗ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۖ
نو نازلې کړو مونږه اږه هغی باندی اوبه	انور اوباسو مونږه په دغه اوبو سره دهر قسم میوونه		
نو باران ترې اورو نو رنگ رنگ میوې پرې را پیدا کړو			

(۱) ابوداؤد کتاب الوتر باب الدعاء: ۱۴۸۰، احمد: ۱۷۲/۱.

(۲) ابوداؤد کتاب الطهارة باب الاسراف فی الوضوء: ۹۶، وسنده صحیح ابن ماجه: ۳۸۶۴، احمد: ۸۷/۴، حاکم: ۱۶۲/۱، ابن حبان: ۶۷۶۴.

كَذٰلِكَ	نُخْرِجُ	الْمَوْتِ	لَعَلَّكُمْ	تَذْكُرُوْنَ	وَالْبَلَدِ
دارنگی	راو باسو مونہ	مری	دپارہ ددی	اچی تاسو نصیحت واخلی	اوزمکہ
همداشان مونہ مری راژندی کوو	دپارہ چہ تاسو ددی نہ سبق واخلی	اوزرخیزہ زمکہ			
الطَّيِّبُ	يُخْرِجُ	نَبَاتُهُ	يَاذِنُ	رَبِّهِ	وَالَّذِيْ
پاکہ	راوخی	ابوتی دھنی	پہ حکم	ادرب خپل سرہ	اوهغہ زمکہ اچی خرابہ وی
دالله	پہ حکم سرہ خپلی شینکی	راو باسی	اچی کومہ (زمکہ) خرابہ وی		
لَا يُخْرِجُ	إِلَّا	نَكِدًا	كَذٰلِكَ	نُصَرِّفُ	الْآيَاتِ
نہ	راوخی	مگر	لرہ	ادارنگی	مونہ بیابیا بیانو
ایتونہ	دپارہ دھغہ قوم				
هغہ صرف ناقصہ پیداوار زرغونوی	مونہ دغہ شان بیابیا خپل آیاتونہ بیانو				
يَشْكُرُوْنَ					
چی شکر او باسی					
چی شکر او باسی					

قوله تعالى: فَأَنْزَلْنَاهُ السَّمَاءَ

د باران رحمت نازلیدل د الله ﷻ د طرف نہ دی۔ الله ﷻ چہ کله ددی ذکر نہ فارغ شو، هغہ خالق دارض اوسماء دے متصرف حاکم او مدبردی. اود دعا غوشتلودطریقہ تعلیم نی هم ورکړو نو اوس د دے خبری نہ خبرول کوی چہ هم هغہ رازق دے مری به د قیامت په ورځ هم هغہ راوچتوی. هواگانې هم هغہ رالیږی چہ داوبونه ډکې اوریځې څلورو وارو طرفوته خورې کړی. بعضو (نثر) په (بیرا) سره لوستلې دے لکه چہ فرمائی (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيَّاحَ مُبَشِّرَاتٍ) یعنی هواگانې دبارانونو زیرې ورکوی. ارشاد دے (يَذِي رَحْمَتِهِ) دلته درحمت نہ مراد باران دے. لکه چہ فرمائی دخلقو د ناامیدہ کیدو نہ پس هغہ اوریځې رالیږی چہ دھغہ رحمت راوړی یعنی اوبه (۱) اوفرمانی چہ دالله ﷻ درحمت په آثارو نظر واچوہ چہ د زمکې د مرکیدونه پس څنگه دا ژوندنی کوی دغہ شان هغہ د مرو په ژندی کولو قادر دے. (۲) اود الله ﷻ ارشاد دے (حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا) یعنی هواگانودرنې اوریځې اوچتې کړې وی. ځکه چہ په هغې کښې وزن لرونکې اوبه وی چہ زمکې سره نيزدې کيږی. بیا ارشاد فرمائی (سُقْنَهُ لِيَكْدِمَتِي) او مونہ مرو او قحط نیولې اوچہ زمکہ خړوب کولکه چہ فرمائی (وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا) په دے وجه ارشاد فرمائی (وَآيَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيِّتَةُ أَحْيَيْنَاهَا) یعنی څنگه چہ مونہ زمکہ دمره کیدونه پس ژوندنی کوو دغہ شان به بدنونه دخاورې کیدو نہ پس هم د قیامت په ورځ راژوندی کوو. الله ﷻ به د آسمان نه اوبه راوړی او ترڅلوینستوورڅو پورې به باران راروان وی اوانسانان به د خپلو خپلو قبرونونه داسې راپاسی لکه چہ د زمکې نه دانه راټوکيږی. د دے مضمون آیاتونہ په قرآن پاک کښې ډیر زیات دی. الله ﷻ د قیامت ورځې د مثال په توگه بیان فرمائی (لَعَلَّكُمْ تَذْكُرُوْنَ) په دے مقصد سره چہ کیدې شی

تاسو نصیحت او عبرت حاصل کړئ. د الله ﷻ قول دي: ﴿وَالْبَلَدُ الظَّيْبُ يُخْرِجُ تِبْنَهُ يَأْتِي رَيْبَهُ﴾ په ښه زمکه د الله ﷻ په حکم سره بوتی راتوکيږي ﴿وَالَّذِي خَبَتْ لَا يُخْرِجُ إِلَّا تَنْكِدًا﴾ او چه کومه خرابه زمکه ده لکه کانږینه او شگلنه دې نه به هغه شان پیداوار کيږي که نه. دا خبره د مؤمن او کافر د پاره د مثال په توگه بیان کړې شوې ده.

د علم او هدايت مثال: رسول الله ﷺ فرمانيلی چه زه الله ﷻ په کوم علم او هدايت سره راليرلې يم د دې مثال دهغه اوريځې دې چه په زمکه باندې اووړيږي نو چه کومه آباءه زمکه وي هغه اوبه قبلوی او شينکې او پیداوار راتوکوی اودې سره الله ﷻ خلقو ته فائده رسوی. خلق ئی ځکی او زمينداره پرې کوی. او يوه بله زمکه وي کلکه شاره زمکه چه اوبه پرې خونيری وایښه او شينکې پرې نه راتوکيږي. دا د دې دوو قسمو خلقو مثال دې چه يو علم زده کړو اود الله ﷻ د دين نه خبر شو اوزما د مبعوث کيدونه نی فائده حاصله کړه او بل هغه وي چا چه هيڅ زده نه کړل اونه نی د الله ﷻ هدايت حاصل کړو کوم چه زما په معرفت باندې راليرلې شوې دي. (۱)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ	
په تحقيق سره اولير ومونړه نوح ﷺ قوم خپل ته نو اوونيل هغه	
مونږ نوح ﷺ دهغه قوم ته اوليرلو نوهغه ورته اوونيل	
يَقُومُ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي	
اے زما قومه بندگی کوئ د الله نشته تاسو له بل خداني بي دهغه نه بیشکه زه	
انې زما قومه صرف د الله ﷻ عبادت کوئ دهغه نه سوا ستاسو بل څوک معبود نشته بیشکه زه	
أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ	
برېږم اېه تاسو د عذابه دورځي لونې نه اوونيل سردارانو د قوم دهغه نه	
په تاسو باندې د الله د لونې ورځې د عذاب نه برېږم دهغه د قوم سردارانو اوونيل چي	
إِنَّا لَنُرِيكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ قَالَ يَقُومُ لَيْسَ	
بیشکه مونږه اوينو تالره په گمراهی ښکاره کښی هغه اوونيل اے زما قومه نشته	
مونږ ته خوداسې ښکاری چي ته په ښکاره گمراهی کښي اخته ئی هغه اوونيل اې زما قومه	
يُضِلُّ ضَلَالَةً وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ	
په ما باندې گمراهی وليکن زه راليرلې شوې يم د طرفه درب العالمين نه	
په ما کښي ذره برابر غلطی نشته اوزه د مخلوق د پالونکي د طرفه پيغمبر يم	
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَتِي رَّبِّي وَأَنْصَرُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ	
زه رسوم تاسوته پيغام درب زما اونصیحت کوم زه تاسوته اوبښه پوهيږم زه	
تاسوته دخپل رب پيغامونه دررسوم اوستاسو خير خواه يم او ماته د	

(۱) صحيح بخاری کتاب العلم باب فضل من علم وعلم: ۷۹، صحيح مسلم: ۲۲۸۲، مستدای يعلى: ۷۳۱۱.

مِنْ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

د طرفه دا الله نه | په هغه څه | چې تاسو پرې نه پوهیږئ
الله ﷻ د طرفه هغه خبرې معلومې دي | چې تاسو دهغې نه خبر هم نه یئ |

قوله تعالى: فَقَالَ يَقُومُوا عِبَادُ اللَّهِ

دنوح ﷺ خپل قوم ته وعظ کول: - الله ﷻ په اول سورت کښې د آدم ﷺ او هغه سره د متعلقاتو قصه بیان کړه نو ورپسې د نورو انبياء کرامو قصې بیانوي. شروع د نوح ﷺ د ذکر نه کوي ځکه چې هم هغوی د ټولو نه اول رسول دې څوک چې الله ﷻ د آدم ﷺ نه پس دنیا ته راوړلېږلو. هغه نوح بن لامک بن متوشلخ بن اخنوخ دې، اخنوخ نوم هم د ادریس نبی دې. هم دهغه باره کښې ونيلې شوي دي چې: لیکلو فن هم هغه ایجاد کړې دې. اخنوخ بن برد بن مهلیل بن قینین ابن یانش بن شیت بن آدم ﷺ یو نبی داسې تکلیفونه نه دي اوچت کړي لکه چې نوح ﷺ. بعضې نبیان قتل شوي هم دي. نوح ﷺ به په خپل نفس باندې ډیره نوحه یعنی ژړا کوله په دې وجه دهغه نوم نوح ﷺ شو. د آدم ﷺ د زمانې نه دنوح ﷺ د زمانې پورې لس صدئې تیرې شوي. دا ټول په اصول اسلام او توحید باندې وو.

د بتانوعبادت څنگه او کله شروع شوې دي: - د تفسیر عالمان وائی چې د بتانودعبادت شروع داسې شوي چې هغه خلق کوم چې صالحان وو او کله مړه شو نو دهغوی عقیدتمندو دهغوی په قبرونوجماتونه جوړ کړل او د هغوی تصویرونه ئې جوړ کړل او په هغې کښې ئې کیخودل چې هغوی یادوی او د هغوی عبادتونه او حالت یادوی او هم دهغوی په شان خان جوړولو کوششونه ئې کول. کله چې څه زمانه تیره شوه نو د هغوی د تصویرونو په ځای ئې د هغوی بتان جوړ کړل څه مودې پورې ئې د دې بتانو احترام کولو نو عبادت ئې شروع کړو. د دې بتانو نومونه هم د دې نیکانو په نومونو باندې وو لکه ود، سواع، یغوث، یعوق او نسر وغیره. کله چې دا بت پرستی زیاته شوه نو الله ﷻ نوح ﷺ راوړلېږلو چې عبادت صرف د یو الله ﷻ کول پکار دي. اې قومه! عبادت صرف د الله ﷻ کونی او د هغه نه علاوه اقتدار د بل چا په لاس کښې نشته چرې داسې نه وی چې په تاسو د الله ﷻ عظیم عذاب نازل شی. نو د هغه قوم جواب ورکړو چې زموږ پلارانو نیکونوبه هم داسې کول. ته د دې د عبادت نه موږ منع کوې. موږ خو تا په دې باره کښې په لویه غلطۍ او گمراهۍ باندې گڼو.

د نن صبا فاجرانو حال: - د نن صبا د فاجرانوهم دغه حال دې چې هغوی پخپله په نیکوکارانو باندې د گمراهۍ الزام لگوي. لکه چې فرمائی: (وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ) یعنې دابدکاران چې کله نیکو کارانوته گوري نو وائی چې دا گمراه شوي دي او کافر دایمان خاوندانوته وائی چې که چېرې دوی په صحیح خبره باندې وونو اول به موږ دا اختیار کړې وه. او هغوی خو پخپله په هدایت باندې نه وو نو دوی وائی چې دوی خو پخپله گمراه دي او دروغ وائی. د دې قسم ډیر آیاتونه دي. بیا ارشاد دې چې نوح ﷺ وائی اې خلقوا زه گمراه نه یم زه هغه خبر دررسوم کوم چې خاص الله ﷻ رالېږلې دي. زه ستاسو خبرخواه یم ماته د الله ﷻ د طرف نه هغه علم دې چې تاسو ته نشته. د رسول هم دغه شان وی چې هغه به یو فصیح او بلیغ او ناصح مبلغ وی. د الله ﷻ په مخلوقاتو کښې په دې صفتونو سره بل څوک متصف نه وی.

رسول کریم ﷺ هم د نوح پشان خبره کړې ده: - لکه څنگه چې حضور ﷺ خپلو اصحابوته د عرفې په ورځ فرمائیلې وو چې په زرگونو خلق راجمع شوي وو اې خلقوا تاسونه به زما باره کښې تپوس کولې شی او زما د فریضې د ادا کولو د تصدیق غوښتنه به کولې شی نو تاسو به څه وایئ؟ خلقو او وویل چې موږ د دې گواهي ورکولو ته تیار یو چې تاسو د تبلیغ او خیرخواهۍ حق ادا کړې دي او د رسالت فریضه مو پوره کړې ده. نو هغوی ﷺ خپله گوته د آسمان طرف ته اوچته کړه بیا ئې دې خلقو طرف ته اشاره

او کړه او ونی فرمائیل ای اللہ ﷻ گواه اوسیرہ گواه اوسیرہ چه دوی زما تصدیق کوی. (۱)

جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ	اَوْ عَجِبْتُمْ اَنْ
راغې تاسوته ذکر د طرفه درب ستاسونه په یوسړی باندې له تاسونه	ایا تعجب کوی تاسو په دې خبره چی
تاسوته دخپل رب د طرفه ستاسوپه قوم کښې په یو سړی دنصیحت خبرې راغلی دی	ایا تاسو په دې خبره تعجب کوی
لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ	
دپاره ددې چی او یروی تاسو اودپاره ددې چی پرهیزگاران شی تاسو اودپاره ددې چی په تاسو	
دې دپاره چی تاسو د عذاب نه او یروی اودې دپاره چی تاسو پرهیزگار جوړ شی او دې دپاره چی	
تَرْحَمُونَ ۝ فَكَذَّبُوهُ فَاَتَّخِذَهُ	وَالَّذِينَ
رحم او کړې شی خو هغوی دروغ او گنړو هغه نو بچ کړو مونږه هغه او هغه کسان	
په تاسو رحم اوشی خو هغوی نوح ﷺ دروغ ژن او گنړلو نومونږه هغه ته او د هغه سره	
مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَاعْرَفْنَاهُ الَّذِينَ كَذَبُوا	
چی دهغه سره وواپه کشتی کښی او غرق کړل مونږه هغه خلق چی دروغ نې گنړلی وو	
په کشتی کښې ناست ټولو ملگرو ته نجات ورکړو او چا چې زمونږ آیتونه دروغ گنړلی وو هغوی مونږ غرق کړل	
بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ۝	
آیتونه زمونږ اییشکه چی هغوی وو قوم روند	
دوی یقینی طور سره په زړونو باندې پرانده شوی وو	

قوله تعالى: ۝ وَاعْرَفْنَاهُ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا

د نوح ﷺ د قوم په اوبو کښې غرقیدل: اللہ ﷻ د نوح ﷺ د قوم باره کښې فرمائی چه تاسو ته په دې خبره حیرانتیا ولې ده چه اللہ ﷻ هم ستاسو په یو سړی باندې وحی رالیرې. دا خو په تاسو مهربانی او کرم دې هغه تاسو د اللہ ﷻ نه ویروی چه تاسو د اللہ ﷻ د عذاب نه لرې شنی او شرک مه کوئی کیدې شی چه په تاسو باندې رحم او کرم اوشی. خو قوم نوح ﷺ دروغ او گنړلو او د نوح ﷺ مخالفت نې شروع کړو او ډیرو کمو خلقو ایمان راوړو. لکه چه فرمائی مونږ نوح ﷺ اود هغه ملگری په کشتی کښې کینول او خلاصې مو ورکړو او زمونږ تکذیب کونکی مو غرق کړل. لکه چه فرمائی هغوی دخپلو گناهونو په سبب غرق کړې شو او دوزخ ته وراوغورزولې شو. اوس د اللہ ﷻ نه سوا بل څوک د هغوی امداد کونکی کیدې شی دا خلق خو پرانده وو چه حق څیز نې نه شو لیدلې. په دې قصه کښې اللہ ﷻ بیان او کړو چه د اللہ ﷻ دوستانو سره په دښمنی کولو څنگه سزا ملاوښوه، رسول او مؤمنانو خلاصې بیاموندلو. لکه چه فرمائی مونږ د خپلو رسولانو امداد کوو غلبه او کامیابی هم نیکانو ته حاصله ده که هغه په دنیا کښې وی او

کہ بہ آخرت کبھی وی۔

طوفانو نوح پہ تولاہ دنیا محیط وو۔۔۔ زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دنوح علیہ السلام قوم دومرہ دیر وو چہ بنار او خنکل ترې نہ دک شوی وو۔ د زمکې پہ ہرہ حصہ باندې دھغوی قبضہ وہ۔ د نوح علیہ السلام سرہ خلاصی بیاموندلو کبھی اتیا (۸۰) کسان وو ہم د دوی نہ یو جرہم وو چہ دھغہ ژبہ عربی وہ۔

وَالِی عَادٍ أَخَاهُمْ

| او عادیانوتہ | رور دھغوی

| او قوم عادتہ مو دھغوی رور

هُودًا ۝ قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلٰهٍ غَيْرُهُ ۖ أَفَلَا

ہود اوونیل ہغہ | اے قومہ زما | بندگی کوئی دالہ | نشتہ دی | تاسولرہ بل | خدائی | بغیر | دھغہ نہ | ایا ہود | اولیر | لو | ہغہ | ورتہ | اوونیل | ائی | زما | قومہ | صرف | دالہ | عبادت | کوئی | اچی | بیشکہ | دھغہ نہ | سوا | بل | خوگ | د | عبادت | لائق | نشتہ

تَتَّقُونَ ۝ قَالَ الْمَلٰٓئِکَةُ الَّذِیْنَ کَفَرُوا ۖ مِنْ قَوْمٍ ۚ اِنَّا

پس | یریری | تاسو | اوونیل | سردارانو | ہغو | اچی | نہ | نی | منلہ | خبرہ | دھغہ | دقوم | دھغہ نہ | بیشکہ | مونہ | ایا | تاسو | دگناہونونہ | پرہیز نہ | کوئی | دقوم | کافرو | سردارانو | ورتہ | جواب | کبھی | اوونیل | اچی

لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ لَنُرٰکَ ۚ

خامخا وینو | تالرہ | پہ | بی | عقلی | کبھی | او | بیشکہ | مونہ | خامخا گمان | کو | پہ | تاباندی | د | ذرو | غرٹا | نونہ | مونہ | تہ | خوداسی | بنکاری | چہ | تہ | پہ | بیوقوفیا | کبھی | پروت | نی | او | مونہ | پہ | تا | باندی | د | درو | غرٹو | گمان | کو | او

قَالَ یٰقَوْمِ لَیْسَ بِیْ سَفَاهَةٍ ۚ وَلَکِنِّیْ رَسُوْلٌ

اوونیل ہغہ | اے قومہ | نشتہ | پہ | ما | باندی | بی | عقلی | ولیکن | زہ | رسولیم

ہغوی ورتہ | اوونیل | چہ | ائی | زما | قومہ | زہ | خہ | بیوقوفہ نہ | یم | بلکہ | زہ | خود | ہغہ | ذات | د | طرفہ | رسولیم |

مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِیْنَ ۝ اٰیٰلَکُمْ رَسَلَتْ رَّبِّیْ ۚ وَاِنَا لَكُمْ

دطرفہ | درب | العالمین نہ | رسوم | تاسوتہ | پیغامونہ | درب | زما | اوزہ | تاسولرہ

چہ | د | تول | مخلوق | رب | دی | تاسوتہ | دالہ | پیغامونہ | دررسوم | او | پہ | دی | یقین | اوکرنی | چہ

نَاصِرٌ ۚ اٰمِیْنٌ ۝ اَوْعَجِبْتُمْ ۚ اَنْ جَآءَکُمْ ذِکْرٌ

نصیحت | کونکی | یم | امانتداریم | ایا | تعجب | کوئی | تاسو | اچی | راغی | تاسوتہ | انصیحت

ستاسو | خیر | خواہ | یم | ایا | تاسو | پہ | دی | خبرہ | تعجب | کوئی | چہ | تاسوتہ | دالہ | دطرفہ

مِّنْ رَّبِّکُمْ ۚ عَلٰی رَجُلٍ مِّنْکُمْ لَیْنُذِرْکُمْ ۚ وَاذْکُرُوْا

دطرفہ | درب | ستاسونہ | پہ | یوسری | باندی | ستاسونہ | دپارہ | ددی | چہ | اویری | تاسو | اوید | کری

ہم | ستاسو نہ | یوسری | باندی | نصیحت | نازل | شو | دی | اچی | تاسو | د | عذاب نہ | خبر | کری

اِذْ جَعَلْکُمْ خُلَفَآءَ ۚ مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ ۚ وَزَادْکُمْ

کلہ | چہ | ہغہ | جو | کری | تاسو | خلیفگان | روستو | دقوم | دنوح نہ | اوزیات | نی | کری | تاسو

اوید | کری | چہ | ہغہ | دالہ | تاسو | دنوح | دقوم نہ | پس | اباد | کری | او | تاسو | تہ | نی

فِي الْخَلْقِ بَصُطَةً فَاذْكُرُوا الْآءَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠﴾

په پیدائش کښی اېه لحاظ د طاقت سره انو یاد کړئ انعمتونه د الله | امید دې اچي تاسو به خلاصي بیا مومي

مضبوطي کاتسې درکړې | نو د الله ﷻ نعمتونه یاد ساتئ | چې په دنیا او آخرت کامیاب شی

قوله تعالى: قَالَ يَقُومُوا عَبْدُ اللَّهِ

د هود ﷺ خپل قوم ته تبلیغ: - الله ﷻ فرماني څنگه چه مونږ د نوح ﷺ قوم ته رسول لېږلې وو نو قوم عاد ته موهم د دوی نه یو سړي هود ﷺ رسول لېږلې وو. دا د عاد بن ارم اولاد وو، په لویو لویو مکانونو کښې به اوسیدل. لکه چه فرماني تاسونه دی کتلی چه قوم عادته الله ﷻ څنگه سزا ورکړه د هغوی مکانونه او باغونه د لویو لویو ستونوالا وو. په ښارونو کښې داسې لوی مکانونه چرته هم نه وو اودا د هغوی د زبردست بدنی طاقت دلیل وو. لکه چه فرماني قوم عاد په فخر او خان خودلو کښې پریوتل او ناحق کبر ئی او کړو او کولاؤ دعوه ئی او کړه چه زمونږ نه زیات طاقتور بل څوک دې؟ آیا دوی په دې غوراونه کړو، الله ﷻ چه دوی ئی پیدا کړی دی هغه د دوی نه زیات قوی دې. هغوی زمونږ د آیاتونو او معجزو نه انکار کولو.

د هود علیه السلام د قوم وطن چرته وو؟ - د هغوی د اوسیدو ځای ملک یمن کښې احقاف کښې وو او هغه یو شگلن او غریز ځانې دې. حضرت علی ﷺ د حضرت موت یو سړی ته اوونیل چه آیا تا په حضر موت کښې یوه سره غونډی لیدلې ده د کوم خاوره چه سره ده. د دې غونډی په فلانکی فلانکی غاړه باندې د پیرو او پیلو (یو قسم ونه ده) ډیرې ونې دی. هغه ونیل او خو په الله ﷻ قسم اې امیر المؤمنین ته خو داسې ښانې لکه چه پخپله دې په خپلو سترگو لیدلې وی. هغه او فرمائیل چه کتلې خو مې نه دې لیکن ماته داسې حدیث رارسیدلې. هغه اوونیل اې امیر المؤمنین تاسو د دې باره کښې څه فرمائیل؟ هغوی او فرمائیل چه هم دلته د هود ﷺ قبر دې (دې حدیث نه دا فائده حاصلیږی چه د قوم عاد د اوسیدو ځایونه یمن کښې دی او هود ﷺ هم هلته دفن دې. هود ﷺ په خپل قوم کښې د شریف ترین خاندان نه وو. ټول رسولان د افضلو قبیلونه وی. خود هود ﷺ قوم چه په بدنی طاقت کښې څومره زیات سخت وو نو د هغوی زړونه هم داسې سخت وو اود حق تکذیب د ټولو امتونونه زیات هم هغوی کړې دې. د دې دپاره هود ﷺ به هغوی د یو ذات عبادت او تابعدارئ ته رابلل خود هود ﷺ دې کافرې ډلې ونیل اې هودا مونږ خوتا ډیر ناپوهه گمراه گنړو چه مونږ ته د بتانود عبادت پریخودو دعوت راکوې او د یو الله د عبادت مشوره راکوې. لکه څنگه چه قریشو د نبی کریم ﷺ په داسې دعوت باندې حیرانتیا کړې وه چه هغه د دومره ډیرو خدایانونه صرف یو (رب) الله جوړ کړو.

د هود علیه السلام د قوم د شک او حیرانتیا جواب: - مطلب دا چه هود ﷺ هغوی ته او فرمائیل چه اې خلقوا ما کښې ناپوهی نشته بلکه زه د الله ﷻ رسول یم، د رب د طرف نه مې حق خبره راوړې ده راغلې یم. هر څیز هم د الله ﷻ پیدا کړې شوې دې او هغه د هر څیز رب دې. زه درب پیغامونه تاسو ته رسووم. زه په صحیح معنی کښې ستاسو خیر خواه یم. هم دغه هغه صفتونه دی په کوم چه رسول متصف وی یعنی نصیحت او امانت، که چرې هم ستاسو په یو سړی وحی راشی او هم ستاسو د ښیگرې د پاره هغه تاسوته اورسوی نو پدې کښې حیرانتیا ولې کوئ؟ بلکه دا خوستاسو د پاره د شکر مقام دې او دا خود الله ﷻ احسان او منشی چه هغه د نوح ﷺ د قوم ځای تاسوله درکړو او هغه قوم هلاک شو کومو چه دخپل رسول وینا نه وه منلې او بله دا چه په بدنی توگه باندې ئی تاسو ډیر طاقتور جوړ کړی ئی. تاسو د نورو قومونو په مقابله کښې ډیر اوږد قد والا او پلن ئی. دا قسم ذکر الله ﷻ د طالوت په قصه کښې هم کړې

دې چه په علمي او بدني طاقت کښې طالوت ډير خصوصيت لرلو. بيا ارشاد دې چه د الله ﷻ نعمتونه ياکړنې دهغه احسانونه په سوچ کښې راولنې کيدې شي چه تاسو خلاصې بيا مومني.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ

اوونيل هغوی آيا راغلي ئې ته مونږ ته دپاره ددې چي عبادت اوکړو مونږه دالله يوازي اوچي پرېږدو مونږه هغوی اوونيل آيا ته ددې دپاره راغلي ئې اچي مونږ صرف دالله ﷻ عبادت شروع کړو

مَا كَانْ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَاتِنَا بِمَا تَعَدْنَا

هغه اچي عبادت به ئې کوو پلارانو زموږه نوراوله مونږ ته هغه عذاب اچي ته پرې يروي مونږه اودخپل پلار نيکه نور ټول معبودان پرېږدو ا نوته اوس هغه عذاب راوله دکوم نه چي دې مونږ وپړولو

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ

که چري ئې ته دريښتونو خلقونه اوونيل هغه اچي واقع شو ا په تاسو که ته په دې کښې ريښتوني ئې هغه ورته اوونيل چي بيشکه په تاسو باندي به د

مِنْ رَبِّكُمْ رَجَسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ

دطرفه درب ستاسونه عذاب ا اوقهر ا آيا تاسو جگړه کوي زما سره ا په هغه نومونو کښي الله ﷻ طرفه پليسي او غضب واقع شو انوايا تاسو ماسره په داسي نومونو باندي جگړه کوي

سَمِيتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا

چي کيښودلي دي تاسو هغه ا تاسو اوپلارانو ستاسو اچي نه دي انازل کړي ا الله ا به هغي چي تاسو او ستاسو پلارانو پخپله ايخودي دي ا او الله ﷻ دهغي په معبوديت باندي هيڅ

مِنْ سُلْطٰنٍ ۖ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝

خه دليل ا نو انتظار کوي تاسو ا بيشکه زه ستاسو سره ا دانظار کونکونه يم دليل نه دي رالېږي نو تاسو انتظار کوي ا... اوزه به هم تاسو سره انتظار کونکي يم

فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا

نوبچ کړو مونږه هغه او هغه کسان اچي وو هغه سره په رحمت سره ا دطرفه زموږه او پرېکړو مونږه نومونږ هغه ته اودهغه ملگرو ته پخپل رحمت سره نجات ورکړو ا اودهغه کسانو جرړي مو پرېکړي

دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝

بيخ ا دهغه کسانو اچي دروغ ئې گنړلي وو ا آيتونه زموږه اونه وو هغوی ا مومنان چي زموږ آيتونه ئې دروغ گنړل او هغوی هيڅکله ايمان نه راوړلو

قوله تعالى: وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا

دقوم عاد تباهي او بربادي - الله ﷻ خبر ورکوي چه دا کفار هود ﷺ سره څنگه انکار، طغيان او دښمني سره پيش شو اوونې ونيل چه آيا ته مونږ له د دې دپاره راغلي ئې چه مونږ د يو الله ﷻ عبادت اوکړو اوزموږ پلارانو نيکونوچه د چا عبادت کولو هغه ټول پرېږدو. ښه ده که ته ريښتوني ئې نوچه دکوم

عذابونونه مونږ وړوي راوړه نازل ئی کړه. لکه څنگه چه به د قریشو کافرانو ونیل که د عذاب ستا دا دهمکي رښتیاده نوداسمان نه کانړی راوړوه اومونږ په دردناک عذاب کښې راگیرکړه. محمد بن اسحاق رحمه الله فرماني چه هغه خلقو د بتانو عبادت کولو. د یو صنم یعنی بت نوم صمد وو اود دویم نوم صمود اود یو نوم وو هبا. ددې دپاره هود عليه السلام ونیلې ووستاسو ددې وینا په وجه په تاسو باندې د الله تعالی غضب واجب شوې دې. ونیلې شوی دی چه رجس نه مراد رجز دې یعنی عذاب. آیا تاسو ماسره د دې بتانو باره کښې جگړه کوې د کومو نومونه چه تایاستاسو مشرانو کیخودې دی. دا بتان خو نه نفع رسوی اونه نقصان اونه الله تعالی تاسوته د دې د عبادت څه سند درکړې دې اونه د دې خبرې څه دلیل شته. که چرې هم دغه خبره وی نو د عذاب انتظار کونی. تاسو سره زه هم انتظار کوم. دا د الله تعالی د رسول صلی الله علیه و آله د طرف نه خپل قوم ته ډیر لوی او زبردست تهدید دې. د دې نه پس ارشاد دې چه مونږ خو هود عليه السلام بچ کړو اود هغه ملگری هم کوموچه په هود عليه السلام باندې ایمان راوړې وو اوچا چه زمونږ د آیاتونو تکذیب کړې وو د هغوی قصه مو صفاکړه. دهغوی د هلاکت واقعات په قرآن کریم کښې په بل ځای کښې داسې ذکر دی چه په هغوی یوه سخته سیلنی راولیرلې شوه او چاته چه به رسیدله هغه به ئی تباہ برباد کړو. لکه څنگه چه په یوبل آیت کښې دی چه عادیان په یوه هوا صرصر سره هلاک کړې شو. داسیلنی اته ورځې او اووه شپو پورې چلیده. دا سرکش خلق داسې مړه پراته وو لکه چه د کهجورو تنې چه جدا وی اوبناخونه جدا وی. په دوی کښې څوک هم باقی پاتې نه شو. د دوی د سرکشنی په سبب الله تعالی یوه زبردسته سیلنی رالیرلې وه اودوی ئی هلاک کړې وو. هوا به دوی آسمان طرف ته اوچتول او سرد لاتدې به ئی په زمکه راگذار کړل. سربه ئی مات شو اود تنې نه به جدا شو په دې وجه اوفرمانیلې شو چه لکه د کهجورې د تنې په شان شوی وو د کوم بڼاخونه او سرونه چه خالی شوی وی. دا خلق به په یمن کښې د عمان او حضرموت په مینځ کښې اوسیدل. دې نه علاوه په ټوله زمکه کښې تر لرې لرې خواړه شوی وو او پخپل طاقت خودلو کښې به ئی په خلقو باندې ظلم اوزبردستی کوله. دوی به د بتانو عبادت کولو نو الله تعالی د دوی طرف ته هود عليه السلام راولیرلو او هغه د نسب په لحاظ د دې ټولونه زیات شریف وو. د هغه دا تاکیدوو چه الله تعالی هم یو اوگنړنی او هغه سره څوک شریک مه گرځونی، په خلقو ظلم کولونه منع شنی خو دوی انکار اوکړو د هغه تکذیب ئی اوکړو اونیلې زمونږ نه زیات طاقتور څوک دی. نورو خلقو هم د دوی تابعداری اوکړه. په هود عليه السلام باندې د ایمان راوړونکو شمیر ډیر کم وو. کله چه عادیانو داسې سرکشی نه کارواخستلو اودنیا کښې فساد خور کړو گرځیدل او بغیرد ضرورت نه ئی لوی لوی محلونو او عمارتونه جوړول نو هود عليه السلام هغوی ته داسې مخاطب شو چه تاسو خلق په هرځای کښې بغیر ضرورته مکانونه جوړونی اوداسې مضبوط مکانونه جوړونی لکه چه تاسوبه د همیشه د پاره دلته پاتې ئی اوچه کله تاسوپه چاباندې تسلط مومنی نو ډیره سختی کونی. دالله تعالی نه اوویرېږنی زما واورنی.

دقوم هود، هود علیه السلام ته جواب: نو هغوی اوونیل ای هود عليه السلام اته یو بې دلیل انسان ئی ستا په وینا مونږ خپل خدایان نه شو پریخودې او مونږ په تا باندې ایمان نه شو راوړې. زمونږ په پوهه کښې خودا راځی چه په تا باندې زمونږ د یو خدائی لعنت پریوتې دې چه لیونې شوې ئی. هود عليه السلام اوفرمانیل چه زه الله تعالی گواه جوړوم او تاسو هم گواه اوسیرئې چه ستاسو د کفریه ذهنیت نه څه بری یم. اوس تاسو ټول یوځای راجمع شنی او چه ماسره کوم کار کول غواړنی هغه اوکړنی او ماته مهلت پورې هم مه راکونی. زما یقین په الله تعالی باندې دې هغه زما وستاسو هم رب دې. تاسو خوڅه چه یو ځناور هم داسې

(۱) ۶۹/الحاقه: ۶-۷.

(۲) ۶۹/الحاقه: ۷.

نشته چه د هغه په قدرت کښې نه وی. زما رب چه څه وائی صحیح وائی. (۱)
 هلاکت نه وړاندې قوم هود باندې درې کاله قحط او دقوم هود د وفد قصه: چه دا خلق په کفر باندې
 کله ولاړ وو نو الله ﷻ درې کالو پورې په دوی باندې باران بند کړو هغوی په سخته فتنه کښې اخته شو
 او دغه شان چه کله به هغوی په داسې سخت مصیبت کښې راگیرشو نو د الله ﷻ نه به نې دآسانی
 دعاگانې غوښتلې اود هغوی دا دستور وو چه څوک به نې بیت الله ته لیږل. په هغه زمانه کښې په مکه
 کښې د هغوی د قبیلې یو څوکسان عمالیک اوسیدل او دا دعملیق بن یاوژ بن سام بن نوح ﷺ نسل وو.
 د دې قبیلې سردار په هغه ورځو کښې معاویه بن بکر نومې یو سړې وو دهغه مور د قوم عاد نه وه اود
 هغې نوم جاهدې وو. دخبری لور وه. نو قوم عاد د اويا کسانو یو وفد حرم شریف ته اولیږلو چه د الله ﷻ
 په کعبه کښې د باران دعاو کړې. دا خلق د خپلې قبیلې معاویه بن بکر سره د مکې نه بهر حصار شو
 تریوې میاشت پورې هغه سره وو. شرابونه به نې څکل او هغه سره دوه گانې وایونکې وینخو نه به نې
 گانې بجانې اوریدلې. تریو میاشت پورې د هغوی اوسیدل اوږده شو بل خوا د معاویه د خپل قوم عاد
 پریشان حالۍ او قحط په سبب زړه ډیر تنگ شوې وو. خود میلمنو د واپس کولو د پاره د وینا کولو نه
 شرمیدلو. یو څو شعرونه نې جوړ کړل او هغه دموته نې اووئیل چه دا دهغوی په وړاندې اوواینې. هغه
 دا وو: ای قیل په تا افسوس دې پاسه دعاو غواړه. کیدې شی چه الله ﷻ اوریځې د وړولو د پاره راولیږي
 دې د پاره چه د عاد زمکه خړوب شی. ځکه چه د عاد قوم حالت خو اوس دې حال ته رسیدلې دې چه
 خبره هم ښه شان سره نه شی کولې. د تندې نه نې ساوځی. بوداگانو اوخوانانوته دروند امید باقی پاتې
 نه شو. دهغوی د ښځو هم خیر نشته هغوی دلورې اوتندې نه بې حاله دی. خناور ښکاره د هغوی کلونه
 رانوتلې دی ځکه چه د اهل عاد نه د هغوی هیڅ ویره نشته چه په غشی به نې اوولی او هلاک به نې
 کړې ځکه چه د غشو دچلولو طاقت په کښې پاتې نه شو. بس هم په دې پوهه شه چه د دوی شپې ورځې
 اوس ختمیږي. دیوقوم وفد به ستاسو په شان سپیره نه وی په تاسو دې د الله ﷻ غصه وی. دې اوریدو
 سره د دې وفد خلکوته احساس اوشو. کعبه الله ته لاړل اود خپل قوم د پاره نې دعا اوغوښتله. د هغه
 وفد د مشر نوم قیل وو.

درې کاله پس درې قسمه وریځې ښکاره شوې: د الله ﷻ په حکم درې قسمه اوریځې ښکاره شوې
 یوه سپینه یوه توره او یوه سره. د آسمان نه آواز راغلو چه دخپل قوم دپاره د دې اوریځونه یوه خوبه
 کړنۍ. قیل اووئیل چه زه خودا توره اوریځ خوبوم ځکه چه توره اوریځ ډیره ویروونکې وی آواز راغلو
 چه تاخو تورباد او خاورې خوښې کړې قوم عاد نه به څوک هم باقی پاتې نه شی. دا اوریځ به نه پلار
 پریردی اونه خونې ټول به تباہ او برباد کړی خود عاد قبیله بنی الودیه به محفوظ پاتې شی. د عاد دا
 قبیله په مکه کښې آباد وپه هغوی باندې هیڅ نقصان رانغلو. ټول عاد قوم تباہ شو کوم خلق چه بچ شو
 هغه هم د دې قبیلې بنی الودیه نه وو د هغوی د نسل او اولاد نه هغه قوم باقی پاتې شو کوم ته چه
 عادثانی وائی.

وائی چه الله ﷻ یوه توره اوریځ راولیږله کومه چه قیل خوبه کړې وه اوهم دا د دې قوم د عذاب سبب
 جوړه شوه. دمغیث نومې یوې وادنی نه راوچته شوه خلقو چه دا اولیدله نو خوشحاله شواو ونې وئیل
 داخو وروونکې اوریځ ده. الله ﷻ فرمائی چه دا اوریځ هواپه زور سره بهیونکې راوسته په دې کښې
 دردناک عذاب وو کوم چه هرڅیز هلاک کړی (۲) په دې اوریځ کښې یوڅیز چه د ټولونه وړاندې چا
 اولیدلو یوه ښځه وه چه د هغې نوم ممید وو. هغې چه په دې اوریځ کښې څه اولیدل هغه د دې په وجه

(۱) الشعراء: ۱۲۸، ۱۳۶.

(۲) الاحقاف: ۲۴.

بی هوشه پریوتله. کله چه هوش کنبی راغله نو ونی ونیل چه په دې اوریخ کنبی د اور شغلې وې څه خلق ښکاریدل چه داشغلې نی رابنکلی. اووه شپې اواته ورځې دا اوریخی وریډې اویو عادی د هلاکیدو نه باقی پاتې نه شو. هود عليه السلام اود هغه مؤمنان ملگری دې خائ نه اخوا شوی وو او په یو پتی کنبی اوسیدل. هلته هغوی ته هیڅ تکلیف اونه رسیدو. د باغ تازه هوا به د هغوی بدنونسره لگیده او روح ته به نی تازگی رسوله. خوپه قوم عاد باندې دې اوریخو کانری ورول، د هغوی سرونه ماتیدل. د دې قصې ذکر ډیر اوږد دې اوسیاق عبارت هم عجیبه دې اودې نه ډیرې نتیجې هم راوځی. الله تعالی فرماني چه کله زمونږ عذاب راوړسیدو نو مونږ هود عليه السلام بچ کړواوهغه سره مؤمنان هم. د عذاب الیم نه هغوی محفوظ شو. (۱)

د بنو تمیم د یو بودی قصه: د حارث البکری رضی الله عنه نه روایت دې چه د علاء بن حضرمی شکایت سره زه رسول الله صلی الله علیه و آله له روان اوومه د ربذه په اقوامو باندې تیریدم چه د بنی تمیم یوه بودنی کومه چه د دې قبیلې نه پاتې شوې وه او یوازي شوې وه ونی ونیل چه ای د الله تعالی بنده مارسول الله صلی الله علیه و آله له بوزه. زما هغوی سره کار دې. ما هغه په اوښ کینوله او مدینې ته می راوستله. جمات د خلقو نه ډک وو او یوه توره جنهدا اوچته کړې شوې وه. بلال رضی الله عنه خپله توره ویستلې د رسول الله صلی الله علیه و آله په وړاندې ولاړ وو. ما تپوس اوکړو چه داخلق څنگه راجمع دی؟ خلقو اوونیل چه د عمرو بن العاص رضی الله عنه په مشرنی کنبی یولنکر لیرلې شی زه کیناستم حضور صلی الله علیه و آله خپلې کمرې ته لاړو ما د حاضرني اجازت اوغوښتلو نو اجازت ملاوئشو. ما سلام اوکړو. ماته نی اوفرمانیل چه ستاسو اود بنو تمیم په مینځ کنبی څه خفگان دې؟ ماعرض اوکړو چه اوزما د هغه نه شکایت دې او الزام هم په هغه دې. زه تاسو له راتلم چه په لار کنبی یوه بودنی ملاو شوه چه د بنو تمیم د قبیلې وه چه د هغوی نه پاتې شوې وه. ماته نی ونیل زما رسول الله صلی الله علیه و آله سره کاردې ما هم بوزه. هغه هم په دروازه کنبی ولاړه ده، حضور صلی الله علیه و آله هغه هم راوبلله، هغه راغله. ما اوونیل یا رسول الله صلی الله علیه و آله! زمونږ اود بنو تمیم په مینځ کنبی جدانی اوکړه. دې اوریدو سره د بنو تمیم دې بودنی ته غیرت راغلو او په تیزنی سره نی اوونیل یا رسول الله صلی الله علیه و آله بیا به ستا پریشان حال چرته پناه اخلی. ما اوونیل چه زما مثال خو دهغه متل په شان شو چه چیلنی خپل مرگ پخپله رابنکلو. ما دابودنی راسوره کړه ماته څه پته وه چه دا به زما دبنمنه ثابتیږی. زه الله تعالی سره اود رسول الله صلی الله علیه و آله سره پناه اخلم د دې خبرې نه چه د عاد د وفد په شان جوړشم. نو حضور صلی الله علیه و آله اوفرمانیل چه دقوم عاد څه قصه ده سره د دې چه حضور صلی الله علیه و آله زما نه ښه پوهیدلو خوزما نه د اوریدوخواهشمندوو. ما اوونیل چه قوم عاد په قحط کنبی اخته شوې وو نو هغوی خپل یو وفد مکې ته اولیرلود وفد د سردار نوم قیل وو. هغه مکې ته راغلو او د معاویه بن بکر سره اوسیدو. یوه میاشت حصار وو شراب نی څکل. جراد او تان نومي دوو وینځو نه نی گانې اورولې. بیا د وفد سردار قیل د مهره غرونوته لاړو اودعانی اوکړه چه ای الله تاته پته ده چه زه د بیمار د صحت د دعا غوښتلوله نه یم راغلې اونه د یو قیدی د خلاصولو دپاره فدیہ غواړم بلکه ای الله عاد ته اوبه ورکړه نود الله تعالی په حکم درې اوریخې ښکاره شوې. آواز راغلو چه یوه خوښه کړه نو هغه توره اوریخ خوښه کړه. آواز راغلو چه تاته خو به خاورې ملاوئشی د قوم عاد به یوکس هم باقی پاتې نه شی. الله تعالی یوه سیلنی راولیرله چه د هواپه خزانه کنبی به دومره وه لکه زما د گوتې دائره په کومه چه هغه ټول قوم تباہ شو. اوس د عربو خلق چه کله وفد لیرې نو د متل په توگه وانی چه د عاد د وفد په شان مه ځی. امام احمد رضی الله عنه دا په خپل مسند کنبی بیان کړې دې او ترمذی هم روایت کړې دې. والله اعلم. (۲)

(۱) ۱۱/هود: ۵۸.

(۲) احمد: ۴۸۲/۳، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الذاریات: ۳۲۷۳-۳۲۷۴ وهو حسن، ابن ماجه: ۲۸۱۶.

وَالِیُّ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ لِقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

او اولیو موثر ثمودیانو ته ارور دهنوی | صالح علیه السلام | اوونیل هغه | اے قومہ زما | بندگی کوی دالله
او ثمودیانو ته مو دهنوی رور صالح علیه السلام لیږلی وو | هغه ورته اوونیل چې صرف دالله تعالی عبادت کوی

مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ

تشته ستاسو ابل خاڼي ابي دهنه نه ایشکه | راغلي دي تاسوته | دليل ښکاره
هغه نه سوا ستاسو دپاره بل څوک دعبادت لائق نشته | بیشکه تاسو ته دهنه ذات د طرفه ښی

مِّنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا

د طرفه درب ستاسونه | دا | اوبنه دالله ده | دپاره ستاسو | یوه ښه | نو پریردی دا اوبنه
راغلی دی چې ستاسو رب دی | دا ستاسو دپاره دالله تعالی د معجزې په طور یوه اوبنه ده | نو دا پریردنی

تَأْكُلْ فِي الْأَرْضِ اللَّهُ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ

چې خوراک کوی | په زمکه دالله کښی | اومه رسوی دی ته | څه ضرر | کښی نو اوبه نیسی تاسو
چې دالله تعالی په زمکه کښی خړیږی | اوبه بد نیت ورته لاس مه اوړی | گڼی په تاسو به

عَذَابٍ أَلِيمٍ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ عَادٍ

عذاب | دردناک | او یاد کړی | کله چې | هغه جوړ کړی تاسو | خلیفگان | روستو د عادیانونه
دردناک عذاب راشی | او یاد کړی چې تاسو نې د عادیانونه پس آباد کړی

وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا

او خاڼي نې درکړو تاسوله | په زمکه کښی | چې جوړوی | په هواره ددې کښی | ماڼی
اوبه زمکه نې داسې استوگن کړی | چې په میدانونو کښی | خانله ماڼی جوړی

وَتَتَّخِثُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا الْآءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا

او کښی تاسو | غرونه | دپاره دکورونو | نو یاد کړی تاسو | نعمتونه دالله | اومه پورته کیري
او په غرونه کښی خانله کورونه تراشی | ... نو دالله تعالی نعمتونه یاد کړی | او په مخ

فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ۚ قَالَ الْمَلَأَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا

په زمکه کښی | افساد کونکی | اوونیل | سردارانو | هغه | چې تکبري کړي وو
دزمکې فساد (شرک او گناهونه) مه کوی | نو دهنه دقوم مغرورو خلقو هغه خلقو ته

مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ أَمَنَ

دقوم دهنه نه | هغه کسانو ته | چې کمزوری گنړلي شوی وو | هغه چاته | چې ایمان نې راوړې وو
اوونیل چې کوم کمزوری وو او ایمان نې قبول کړې وو | چې آیا ستاسو په دي

مِنْهُمْ	أَتَعْلَمُونَ	أَنَّ	صَلِحًا	مُرْسَلًا	مِّن رَّبِّهِ ط
دھغوی نہ آیا تاسو ته معلومه ده اچی بیشکه صالح <small>عليه السلام</small> ارا بیرلی شوی دی دطرفه درب خپل نهیقین دی چې صالح <small>عليه السلام</small> دخپل رب طرفه رسول راغلی دی					
قَالُوا	إِنَّا	بِمَا	أُرْسِلَ	بِهِ	مُؤْمِنُونَ ۝
اووئیل هغوی بیشکه مونږه په هغه پیغام سره اچی را بیرلی شوی دی هغه په هغه سره ایمان راوړونکی یو هغوی اووئیل چې مونږ خودهغه په راوړی تعلیم باندې ایمان راوړې دی					
قَالَ الَّذِينَ	الَّذِينَ	اسْتَكْبَرُوا	إِنَّا	بِالَّذِي	أَمْنْتُمْ
اووئیل هغه کسانو اچی تکبرنې کړې ووا بیشکه مونږه په هغه څیز اچی ایمان راوړې تاسو نومغروړه خلقو ورته اووئیل چې تاسو په کوم تعلیم ایمان راوړی دی 					
بِهِ	كَفَرُونَ ۝	فَعَقَرُوا	النَّاقَةَ	وَعَتُوا	عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ
په هغې کفر کونکی یو نو شله کړه هغوی هغه اوښه اونا فرنی یی اوکړه دحکم درب خپل نه مونږ د هغې نه انکار کوا غرض دا چې هغوی د اوښې پښې پرېکړې او دخپل رب دحکم نه نې سرکشی اوکړه					
وَقَالُوا	لِيُصْلِحَ	اٰتِنَا	بِمَا	تَعِدُّنَا	اِنْ كُنْتَ
اووئیل هغوی اے صالحه راوړه مونږ ته هغه عذاب اچی نه تریروی مونږه که نې ته او پیغمبر ته نې اووئیل چې انې صالح <small>عليه السلام</small> تا چې به دکوم (عذاب) وعدي کولی هغه راوله که چرې ته					
مِّنَ الْمُرْسَلِينَ ۝	فَاَخَذَتْهُمُ	الرَّجْفَةُ	فَاَصْبَحُوا	فِي دَارِهِمْ	جَحِيمٍ ۝
د رسولانو نه اناو ونيول هغوی لره ایرې زلزلی انوشو هغوی په کورونو خپلو کښی پر مخې مړه پراته په رښتیا پیغمبر نې نو په هغوی باندې سخته زلزله راغله او په خپلو کورونو کښې پر مخ پاتې شو					

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

د صالح عليه السلام د توحید پیغام: - د ابراهیم خلیل الله عليه السلام نه اول د عربوچه گومې پخوانې قبیلې وې هم په
دوی کښې ثمودیان هم ووچه د قوم عاد نه پس وو. د حجاز او شام په مینځ کښې وادی قری اود دې په
اطرافو کښې د دوی داوسیدلو ځایونه مشهور دی.
د قوم ثمود د چينو استعمالولو نه ممانعت: - نبی کریم ﷺ په کال نهم هجری کښې تبوک ته تلو نود هغوی
په استوگنو او کورونو باندې تیریدو یو مقام وو چه حجرنوم نې وو دلته د ثمودیانو کلې وو. کله چه
حضور ﷺ اودهغوی صحابه دلته پراو واچولو نو خلقو د دې چينونه اوبه ځکلې کوم چه به ثمودیانو
استعمالولې په دې اوبو سره نې اوږه واغږل او کټووکښې نې واچولې. نونبې کریم ﷺ حکم اوکړو چه
کنوئی واروئی او اخلي شوی اوږه اوبسانوته ورکړنې بیا حضور ﷺ د دې ځای نه لاړو. بیا حضور ﷺ یوې
بلي چينې ته اورسیدو کوزشو کومه چه د ثمودیانو د ځکلو چينه نه وه بلکه د ثمودیانو د اوبښې د اوبو
ځکلو چينه وه. حضور ﷺ دې نه منع فرمائیلې وه چه هغوی دې عذاب شوی قوم باندې تیرشی ځکه چه
ماته خو ویره اوشی چه ثمودیان څنگه په عذاب کښې راگیر شوی وو چرې تاسو هم راگیرنه شنی په دې

وجه په دې چینه باندې مه حصار پرېښئ (۱) او که په حجر باندې هم چرته تیریدل وی چه د ثمودیانو د اوسیدو ځای وونود الله ﷻ په وړاندې زاری کوڼې اوتیرشنې. که زاری نه شنې کولې نو په هغه ځای مه تیر پرېښئ گنې په تاسو به هم هغه عذاب راشی. (۲)

د هلاکو شوو قومونو علاقه ته تکی نه دې پکار: په عزوه تبوک کښې خلق د اهل حجر طرف ته په تیزې سره روان وو دې د پاره چه هلته کوز شی. حضور ﷺ ته خبر اوشو نو آواز ئی اوکړو چه مونږ تیار دې ابی کبشه ﷺ وائی چه زه حضرت ﷺ سره راغلم. د هغوی ﷺ په لاس کښې یوه نیزه وه او فرمائیل ئی د داسې قوم طرفته مه ځنی په چا چه د الله ﷻ غضب شوې وی نو په دوی کښې یوسړی اوونیل چه یا رسول الله ﷺ مونږ خو دې خلقو ته په کتو حیرانیدو. حضور ﷺ او فرمائیل آیا ستاسو دې تعجب نه زیات د تعجب خبره زه تاسو ته واوړوم. هم د تاسو نه یو سړی یعنی زه تاسو ته د غیبو یوه خبره اوړوم کوم چه تاسو نه مخکښې وو اود تیرو شوو نه علاوه راتلونکې خبرې هم درته اوړوم. په دې وجه نیغ شنې او خپله اصلاح اوکړنې. که په تاسو باندې هم عذاب راشی نو د الله ﷻ پرې څه پرواه کیدې شی او هغه قوم هم راتلونکې دې چه د خپلو نفسونو نه به هیڅ هم اخوا نه کړې شی (۳) مطلب دا چه کله حضور ﷺ په حجر باندې تیریدو نو وئی فرمائیل چه د الله ﷻ نه معجزې او نبې مه غواړنې د صالح ﷺ قوم هم غوښتې وه اود معجزې په توگه هغوی ته ناقه یعنی اوبڼه ملاوښوې وه چه په یوه لار به راتله او په بله به تله. هغه خلقو د الله ﷻ د حکم نه سرکشی اوکړه هغه اوبڼه ئی مړه کړه. هغې به یوه ورځ د چینې نه اوبه ځکلې او بله ورځ به دې خلقود هغې پښی ځکل. کله چه ئی هغه مړه کړه نود آسمان نه یو داسې تیز آواز راغلو چه ټول مړه شول.

د قوم ثمود اخری کس ابو رغال هم هلاک شو: د هغوی د قوم صرف یو سړی بچ شو هغه په دې وجه چه په دغه وخت کښې هغه په کعبه الله کښې دننه ووخلقو تپوس اوکړو یا رسول الله ﷻ! هغه سړی څوک وو؟ حضور ﷺ او فرمائیل ابو رغال. خوچه کله د حرم نه بهر شو نو هغه هم په عذاب کښې اخته شو او مړ شو. (۴) (د احادیث په صحاح سته کښې موجود نه دې).

ارشاد دې چه د ثمود طرف ته مونږ د هغوی یو قومی صالح ﷺ پیغمبر لیږلې وو دټولو پیغمبرانو په شان د هغوی هم دغه دعوت او تعلیم ووچه ای خلقو دیو الله عبادت کوئی دهغه نه علاوه بل څوک هېورب شته نه. ټول پیغمبران هم دهغه د عبادت طرف ته دعوت ورکونکی دی لکه چه فرمائی تانه وړاندې چه څومره رسولان لیږلې شوی دی دټولو طرف ته هم دغه وحی وه چه زه الله ﷻ واحد یم، صرف هم زما عبادت کوئی او فرمائی چه په هر قوم کښې مونږ رسولان لیږلی دی او هغوی ټولو د توحید تعلیم ورکولو اود شیطان د تابعدارنې نه ئی منع کوله (۵)

د قوم ثمود د صالح علیه السلام نه د معجزې مطالبه او داوښې قصه: او فرمائی چه د الله ﷻ د طرف نه تاله نښه راغلې ده او هغه نښه دا ناقه یعنی اوبڼه ده. هغه خلقو پخپله حضرت صالح ﷺ ته سوال کړې ووچه هغوی ته یوه معجزه او خودلې شی او درخواست دا ووچه د دې خاص غردکانرې نه کوم چه مونږ ښایو یوه اوبڼه پیدا شی دا غریبه مقام حجر کښې ځان له یوکانرې وو د کوم نوم چه کاتبه وو او چه هغه

۱ (احمد: ۱۷/۲ او مسنده صحیح، ابن حبان: ۶۲۰۳.

۲ (احمد: ۷۴/۲ د دې معنې روایت په صحیح بخاری کتاب الصلاة باب الصلاة فی مواضع الخسف: ۱۲۳۳، صحیح مسلم: ۲۹۸۰، ابن حبان: ۶۲۰۰، دلائل النبوه: ۲۳۲/۵ کښې موجود دې.

۳ (احمد: ۲۳۱/، مجمع الزوائد: ۱۹۴/۶.

۴ (احمد: ۲۹۶/۳، ابن حبان: ۶۱۹۷، حاکم: ۳۴۰/۲.

۵ (النحل: ۳۶.

اوبنه د لسو مياشتو حمل هم لری او پنی هم ورکوی. حضرت صالح عليه السلام د هغوی نه وعده اخستې وه چه که الله تعالى د هغوی سوال قبول کړو نو هغوی به ایمان راوړی اوزما په وینا به عمل کوی. کله چه دا وعده د وعید او شوه نو حضرت صالح عليه السلام پاسیدو او دعائی اوکړه. کانړی ناخاپی به خوزیدوشو او اوچودو او د هغې نه یوه اوبنه راوتله د کومې په خپته چه د بچی کیدو په وجه خوا دیخوا د تلو حرکت کولو. د دې په کتلو سره د هغوی سردار جندع بن عمرو اود هغه ماتحتانو ایمان راوړلو اود ثمودیانو نورو اشرافو هم ایمان راوړلو چه ذواب بن عمرو او حباب د بت پجاری او رباب هغوی منع کړل اود جندع یو د تره خوئ شهاب نومې سړې هم چه د اشراف ثمود نه وو او اراده نئ کوله چه ایمان راوړی خود دې خلقو په وینا منع شو. هم د دې متعلق د ثمودیانو د مؤمنانو یو سړې مهوش وائی د کوم مطلب چه دا دې جندع د نبی دین طرف ته شهاب رابللي وو او هغه د ایمان راوړلو اراده هم کړې وه خو آل حجر گمراهانو هغه د هدایت نه پس گمراه کړو. مطلب دا چه د اوبنې بچی اوشواود یوې مودې پورې هغه په دوی کبښې وه. د یوې چینې نه به یوه ورځ هغې اوبه ځکلې او یوه ورځ به نئ ناغه کوله چه نور ځناور او خلق اوبه اوځکي او هغه خلقو به د دې پنی ځکل او چه څومره به نئ غوښتل د پنیو نه به نئ خپل لوبښی ډکول. لکه څنگه چه په یو بل آیت کبښې ارشاد دې چه اوبه دهغوی په مینځ کبښې تقسیم شوې وې کله به دې ځکلې او کله به هغوی. نو فرمائی چه د اوبوځکلو یوه ورځ مقرره د اوبنې ده او یوه ستاسو. دې وادنی کبښې چه به دا څرن له تله نو په یوه لار به تله او په بله لار به راوتله. دې د پاره چه تلوراتلو کبښې هغوی ته تکلیف نه وی ځکه چه اوبو ځکلو سره به هغه ډیره چاقه او تازه شوه او هغې به ډیر مزیدار او رعب نه ډک اوبښکلې شکل لرلو. ځناورو سره به چه خواکې تیریدله نو هغوی به ویریدل او تختیدل به. په دې حالت کبښې څه موده تیره شوه اود قوم سرکشی زیاته شوه. تردې چه هغه خلقو اراده اوکړه چه دا اوبنه قتل کړی چه هره ورځ د اوبوځکلو حق ورته حاصل شی. دې ټولو کافرانو د اوبنې د قتل کولو اراده اوکړه. قتاده رضی الله عنه وائی چه داچا قتل کړې وه ټول خلق هغه له لارل بنځې اوماشومان هم چه دا قتل کړی. د ټولې ډلې د دې په قتل کبښې حصه اخستل د دې آیت مبارک نه معلومیرې چه **(فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوْهَا فَذَمُّمُوْهُنَّ)** یعنی هغوی نبي دروغ اوگنړلواو اوبنه نئ قتل کړه نو الله تعالى هم په هغه زمکه باندې هغوی هلاک کړل. اوفرمائی چه ثمودیانو ته مونږ د اوبنې معجزه ورکړه اودا د هغوی د سترگو غړولودپاره کافی وه. خو هغه ظالمانو د ظلم نه کارواخستلو. غرض دا چه داوبنې قتل کولو نسبت ټولې ډلې ته کړې شوې دې چه په دې کار کبښې د ټولولاس وو.

د اوبنې قتل او د قوم ثمود بد انجام: امام ابو جعفر عليه السلام اود تفسیر نور علماء د قتل سبب خودلو سره فرمائی چه یوه ښځه وه عنیزه نومې بودنی او کافره وه. د صالح عليه السلام سره دهغې دښمنی وه دهغې ښانسته لونړه وې مال اودولت ورته حاصل وود هغې خاوند ذواب بن عمرو د ثمودیانو په سردارانو کبښې وو. او یوه بله ښځه صدقه بنت مهیا نومې چه دحسب نسب او مال اوجمال والا وه. دایوه کافره ښځه وه او خاوندنی د ثمودیانو یو مسلمان وؤ او دې نئ داسلام په وجه پریخودې وو. د اوبنې قاتل سره دې دواړو وعدې کړې وې. صدقې یو سړې حباب نوم راوچت کړې وو که اوبنه دې مړه کړه نوزه به ستاشم هغه انکار اوکړو. بیا نئ د خپل تره خوئ مصدع ابن مهرج ته اوونیل نو هغه قبوله کړه او عنیزه بنت غنم قدار راوغوښتلو. هغه شین سترگې وړوکې قد والا سړې وو خلقو به هغه ته ولد الزنا وویل او هغه به نئ دخپل پلار سالف خوئ نه گنړلو د دې سړی نوم ضیان وو اود چا چه په حقیقت کبښې دا هلاک وو دهغه مور په دې وخت کبښې د سالف ښځه وه دې ښځې د اوبنې قاتل ته وویلې وو چه زما کومه یوه لور غواړې د دې خدمت په بدله کبښې نئ حاصلولې شي چه اوبنه قتل کړې. نو قدار بن سالف او مصدع بن مهرج د ثمود غونډه گانو سره چل ول اوکړو او اووه سړی هغه سره شو. دغه شان دا ټول

یوخائی شو او نهه سړی شو. نو الله ﷻ ارشاد او فرمائیلو چه په ښار کښې نهه سړی وو چه د اصلاح په خائی نی فساد ته ملاتړلې وه (۱) اودا د خپل قوم بدمعاشان وو. دې کافرانو د کافرانو د قبیلې خلق هم خان سره یوخائی کړی وو. دا ټول لارل اود اوبښې انتظارنی کولو. کله چه دې اوبه اوڅکلې او واپس شوه نو قدار دهغې په لار کښې د یو غرشاته پټ ناست وو او مصدع د بل غرشاته وو. اوبښه مصدع سره تیره شوه هغه یوغشی اوویشته او په پښه باندې اولگیدله. بنت غنم عنیزه راوتله او خپله د ټولونه ښانسته لورنی راوستله اود قدار او د هغه د ډلې په مخکښې د خپلې لور د ډیر زیات حسن مظاهره اوکړه. قدار په دې پیش کش باندې متاثر شو او توره نی راویشته اود اوبښې پښې نی پریکړې هغه په زمکه باندې راپریوتله. هغې خپل بچی ته په کتو یوه چغه اوویشته لکه چه هغه نی خبرولو چه اوتښتی. بیا قاتل هغه په سینه باندې په نیزه اووهله او بیانی د هغې مرنې پریکړه. دهغې بچی یو غر طرف ته اوتښتیدو او یوې غونډۍ ته اوختلو او چغه نی اووهله لکه چه وانی ای زما ربه زما مور چرته ده؟ وانی چه درې خل هغه چغې اووهلې او بیا په هغه کانړی کښې ورک شو. دا هم ونیلې کیږی چه خلقو هغه پسې منډې وهلې او هغه نی هم قتل کړو. والله اعلم. دا خبر چه کله صالح ﷺ ته اورسیدلونو هغه هغه خائی ته راغلو چه خلق راغونډ شوی وو اوبښې ته په کتلوسره په ژړا شو او وئی ونیل (د الله ﷻ په قول) تاسو درې ورځې نور هم ژوندی اوسیرئ.

د اوبښې دقتل نه پس د صالح علیه السلام د قتل ارادا کول او عذاب نیول: - د اوبښې قتل د چارشنبې په ورځ شوې وو کله چه شپه شوه نودې نهو کسانو د حضرت صالح ﷺ د قتل هم اراده اوکړه او مشوره نی اوکړه که چرې دا رښتونی دې او درې ورځې پس مونږ مړه کیږو نود خان نه اول دې ولې اونه لېږو. اوکه چرې دروغژن دې نودې به هم اوبښې سره اولېږو. د الله ﷻ قول دې چه دې خلقو په خپلو قسمونو خپله وعده مضبوطه کړه چه صالح ﷺ اود هغه بی بی به قتل کړو اود هغه اولیاو ته به اووایو چه مونږ ته څه پته ده مونږ دهغه د قتل په وخت کښې د سر نه موجود نه وو چه قاتل مو پیژندلې وو مونږ رښتیا خبره کونکی یو. هغوی چلول کولو او مونږ چه په کوم چلول کښې وو د هغه دوی ته هډو پته نه وه. گوره د مکارانو نتیجه څنگه ده. کله چه دې خلقو اراده اوکړه اود الله ﷻ د نبی د قتل کولو د پاره د شپې راغله نود الله ﷻ په حکم سره کانړی وریدل شروع شو. د زیارت ورځ د مهلت اولنسی ورځ وه. په هغه ورځ د دغه خلقو مخونه قدرتی زیر شوی وو لکه څنگه چه صالح ﷺ ونیلې وو او په دویمه ورځ د جمعی سره شو اود دنیا د نفعی دریمه ورځ د خالی وه په هغه ورځ د ټولو مخونه تور شو. د اتوار ورځ شوه نودې خلقو خوشبو لگولې وه اود عذاب انتظار نی کولو چه معلومه نه ده چه نن به مونږ سره څه کیږی اود عذاب به څه صورت وی. نمر راوختلو اود آسمان نه یوه چغه هم راغله اود پښو لاندې یوه سخته زلزله پیداشوه روحونه نی اووتل او ټول ناڅاپی مړه شول. ټول خلق په خپلو خپلو کورونو کښې مړه پراته وو.

د ثمودیانو د یو ښځې قصه: - وړوکې لوی ښځې اوسړی ټولو کښې څوک هم بچ نه شو صرف یوه ښځه بچ شوه چه کلبه بنت السلق نومی و و دا ډیره کافره او سخته دښمنه وه. هغې عذاب اولیدلو اود هغې پښوته د تیزو تلو طاقت ورکړې شو یوې قبیلې له لاره اوچه څه نی لیدلې وو هغه نی بیان کړل او ټول قوم چه په کومه تباهنی سره هلاک شو هغه نی ذکر کړل. بیا نی د څکلو د پاره اوبه اوغوبښتلې اوبه څکلو سره مړه شوه (۲) د ثمودیانو د قوم په خلقو کښې صالح ﷺ اود هغه امتیانونه سوا بل څوک بچ نه شو. ددې قوم یو سړی ابورغال وو چه په دغه وخت کښې مکه کښې وو هغه لږ ساعت محفوظ پاتې شو

(۱) ۲۷/النمل: ۴۸.

(۲) تفسیر عبدالرزاق: ۹۱۶، مصنف عبدالرزاق: ۱۱/۴۵۳-۴۵۵ ح ۲۰۹۸۹.

خوچه د څه ضرورت دپاره دمکې نه بهر اووتلو نود اسمان نه په هغه باندې يو کانړې راپريوتلو او هم هلته مردار شو. وانی چه دا ابورغال د طائف د اوسيدونکې قبيلې ثقيف جداعلی وو. (۱) نبي کریم ﷺ چه کله د ابورغال په قبر تيريدو نو وئی فرمائيل چه تاسو ته معلومه ده چه دا د چا قبر دې دا د ثمود د يوسړې ابورغال قبر دې چه په حرم کښې وو، حرم دې د عذاب نه منع ساتلې وو کله چه د حرم نه بهر شو نو عذاب سره مخ شو او دلته خښ کړې شو. ده سره د ده د سرو زرو لخته هم خښه ده. خلقو په تورو سره د هغه قبر او کنستلو او همسا ئی راوويستله. (۲)

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ لِقَوْمٍ لَقَدْ	انواوگرخيدوا دهغوی نه اووي ونيل اني قومه زما بيشکه چي
اوصالح الله تري نه يو طرفته شوا او ورته ئي اوونيل چي اني زما قومه	
اَبَلْغَتْكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ	رااورسو ما تاسوته پيغام ادرب زما اونصيحت اوکړوما تاسوته خوليکن
ماخو تاسوته دالله ﷻ حکمونه رارسولي وو او ستاسو خيرخواهي مي لتولي وه خو	
لَا تُحِبُّونَ النَّصِيحِينَ	نه خوښوي تاسو انصيحت کونکي
ستاسو هلو خيرخواه خلق خوښ نه وؤ	

قوم ثمود ته د صالح عليه السلام نداء حسرت: دا د صالح ﷺ د طرف نه قوم ته تهديد کيږي هغه چه دهغه مخالفت او دښمنی اختيارولو په وجه هغوی هلاک کړې شو نو هغه دې مړو ته خطاب کولو لکه چه هغوی اوري. د بخاری او مسلم شريف نه هم دا ثابت دی چه کله نبي ﷺ د بدر په کفارو غالب راغلو نو درې ورځې ئي هلته قيام کړې وو بيا د شپې د هغه خايه لاپل او په قليب (ترڅاه) باندې حصارشو دا د قريشو د کفارو د خښيدو ځائی وو. حضور ﷺ دې مدفن ته په کتو او فرمائيل اي ابو جهل بن هشام، اي عتبه، اي شيبه او اي فلانکی او اي فلانکی آیا د رب وعده پوره کيدونکې تاسو اوليده؟ ما د خپل رب وعده هميشه پوره اوليدله. نو حضرت عمر ؓ عرض اوکړو يا رسول الله ﷺ! تاسو مړوسره خبرې کوئ؟ نو هغوی ﷺ او فرمائيل په الله ﷻ قسم تاسو د دوی نه زيات نه شي اوريدلې البته اوريدو سره هغوی جواب نه شي ورکولې (۳) په سيرت کښې دې چه حضور ﷺ هغوی ته ونيلې وو چه د نبي اکرم ﷺ په قبيله کښې تاسو ډير خراب خلق وئ. د بهر خلقو خو زما تصديق کولو او تاسو زما د قبيلې کيدو سره زما تکذيب کولو. د مدينې خلقو ماته پناه راکړه او تاسو د خپل وطن نه اوويستم. تاسو زما د قتل اراده اوکړه اونورو زما امداد اوکړو (۴) د نبي اکرم ﷺ د پاره تاسو ډيره خرابه قبيله ثابته شوئ. دغه شان صالح ﷺ هم خپل قوم ته فرمائی چه ما د الله ﷻ پيغام تاسو ته دراورسولو ستاسو د خيرخواهي خو تاسو د دې نه فائده اوچته نه کړه ځکه چه تاسو حق خبره هلو خوښوله نه. د دې د پاره ارشاد دې چه ما تاسو ته نصيحت کړې وو خو نصيحت خو ستاسو خوښ نه وو. يو مفسر ذکر کړې دې چه هر يو نبي

(۱) ايضاً.

(۲) ابوداؤد کتاب الخراج باب نبش القبور العادية يكون فيها المال: ۳۰۸۸، ابن حبان: ۶۱۹۹، بيهقي: ۱۵۶/۴.

(۳) صحيح بخاری کتاب المغازی باب قتل ابی جهل: ۳۹۷۶، صحيح مسلم: ۲۸۷۴.

(۴) ابن هشام: ۲۹۲/۲.

د چا امت چه هلاک شوې دې هغه به حرم شریف ته راتلو او قیام به نئ کولو. والله اعلم.
 د هود علیه السلام او صالح علیه السلام ته حج ته راتلل: د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د حج په زمانه کښې حضور ﷺ کله وادی عسفان نه تیریدو نو ونئ فرمائیل اې ابوبکر! دا کوم یو مقام دې؟
 حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه جواب ورکړو دا وادی عسفان ده. حضور ﷺ او فرمائیل چه صالح او هود علیهم السلام په اوبڼه سواره په یوه زمانه کښې په دې خائ تیرشوی وود کومو واگې چه د کهبجورو د رسو وې، د کمبلو ته بندونه وو، د پوستین خادرونه وو او لیبیک ویونکی د بیت عتیق د حج د پاره تلل. (۱)

وَلَوْطًا	إِذْ	قَالَ	لِقَوْمِهِ
او اولیو لوط	یاد کړئ کله چی	او وویل هغه	قوم خپل ته
اود لوط <small>ﷺ</small>	واقعه یاده کړه	اچې کله نئ قوم ته	او وویل
أَتَأْتُونَ	الْفَاحِشَةَ	مَا سَبَقَكُمْ	بِهَا مِنْ أَحَدٍ
آیا تاسو راخی ادبی حیایی کارته	اچې نه دې رومبې شوې ستاسونه	په هغې کار	هیڅوک
چې آیتاسو د داسې بې شرمۍ کار کوی	اچې ستاسو نه مخکښې هیڅ یو		
مِّنَ الْعَالَمِينَ	إِنَّكُمْ	لَتَأْتُونَ	الرِّجَالَ شَهْوَةً
د خلقونه	ابې شکه تاسو	خامخا ورخی	نارینوته
			په شهوت سره
			مخلوق نه دې کړې
			آیا تاسو خپل شهوت د هلاکانونه پوره کوی
مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ	بَلْ أَنْتُمْ	قَوْمٌ	مُّسْرِفُونَ
په خاني دښخو	بلکه بئ تاسو	یو قوم	د حد نه اوږیدونکی
په خاني دښخو	رښتیا دا ده چې تاسو د حد نه ډیر وړاندې تیرشوی بئ	نو	

قوله تعالى: أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ

د قوم لوط خراب کار: او هغه وخت یاد کړه چه مونږ لوط ﷺ لیرلې وو. لوط ابن هاران بن آزر دې او د ابراهیم خلیل الله ﷺ وراره دې. ابراهیم ﷺ سره هغه هم ایمان راوړې وو اود شام زمکې ته نئ هغه سره هجرت کړې وو. الله ﷻ هغه اهل سدوم ته لیرلې وو. هغه اهل سدوم د الله ﷻ طرف ته رابلل، امر بالمعروف او نهی عن المنکر نئ کول.

د قوم لوط عمل دده د قوم نه وړاندې بالکل نه وو: هغه قوم داسې فحش او خراب کار کولو چه د آدم ﷺ نه واخله تراوسه پورې د هغوی نه علاوه بل هیڅ چا نه وو کړې. هغوی به ښځې پریخودلې او سره له به راتلل. دا خیز تراوسه پورې د چا په زړه کښې هم نه وو تیر شوې او بنیاد د دې تر دغه وخت پورې عادت نه وو. خلیفه ولید بن عبد الملك اموی بانی جامع دمشق و نیلې که الله ﷻ د قوم لوط قصه نه ذکر کوله نو زما د دې خبرې یقین هم نه کیدو چه یوسرې بل سړی سره داسې کار کولې شی. لوط ﷺ هغوی ته فرمائیل الله ﷻ خو ستاسو د پاره ښځې پیدا کړی دی دا ستاسو ډیر زیاتې او لوی جهالت دې د کوم خیز چه کوم محل نه دې تاسو هغه د هغې محل جوړوئ. بیا په دویم آیت کښې هغوی ته فرمائی گورئ دا ټولې ښځې دی ټولې زما لونه دی کومې سره چه غواړئ رسته کولې شئ. (۲) خو دې خلقو

(۱) احمد: ۱/۲۳۲، مجمع الزوائد: ۳/۲۲۲.

(۲) ۱۵/الحجر: ۷۱.

ونیل چه لوط! تاته خومعلومه ده چه ستا د دې دنیا او جهان د لونړو سره زمونږ هیڅ کارنشته او زمونږ چه کوم غرض دې تاته معلوم دې. (۱)
قوم لوط به خپل حاجت د نارینه نه او زاناؤ به د زاناؤ ن پوره کولو: مفسرینو ذکر کړې دې چه سړو به خپل حاجت د سړونه پوره کولو اودغه شان به ښځو هم خپل حاجت د ښځونه پوره کولو اود دې د پاره هغوی مجبوره هم وې.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ	
اونه وژ جواب د قوم دهغه مگر دا چی ونیل نې اوباسی دوی د کلی خپل نه	
قوم سره ددې نه بغیر بل جواب نه وو چې خپل مینځ کښې نې او ونیل دوی دخپل کلی نه اوباسی	
إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ	
بیشکه چی دوی داسې خلق دی چی خان پاک ساتی	
ځکه چې دوی خپل خان پاک ساتل غواړی	

قوله تعالى: وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ

د قوم لوط رد عمل: ددې په جواب کښې د قوم جواب دا ووچه هغوی پخپل مینځ کښې ونیل چه لوط (عليه السلام) د کلی نه اوباسی خو الله ﷻ لوط ﷺ ژوندې او سلامت دهغه ځای نه او ویستلو اوهغه کافران نې د ذلت په مرگ مړه کړل. د الله ﷻ ارشاد دې (وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ) هغوی د عیب نه بغیر د عیب نسبت او کړو او د لوط ﷻ هغه پاک ژوندون نې عیب او خودلوچه هغه ډیر پاک گرځی. یا دا چه په لوط ﷻ اود هغوی په خلقو کښې دا عیب دې چه هغوی د ادبار رجال او ادبار نساء (یعنی دسړو د شاد طرف نه راتلو او د ښځو د شاد طرف نه راتلو) نه بچ کیری. دا د ابن عباس رضی الله عنهما قول دې.

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ	
نو بچ کړو مونږ هغه او کوروالا دهغه	
أَوْ مَوْنِبْ هَغَه تَه اود هغه کور والاته نجات ورکړو	
إِلَّا أَمْرَاتَهُ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ	وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ
مگر نه ښځه دهغه وه هغه دروستو پاتې کیدونکونه او اوروؤ مونږ په هغوی باندې	
خو صرف دهغه ښځه بچ نه شوه ځکه چه په روستو پاتې کیدونکو کښې شامله وه او مونږ به هغوی باندې	
مَطَرًا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ	
باران نو او گوره څنگه شو انجام دمجرمانو	
دکانو باران او رولو نو او گوری چې دمجرمانو څه انجام شو	

قوله تعالى: لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً

په اغلام بازئی (د نر سره زنا) کښې د فقهاؤ موقف: الله ﷻ فرمائی چه مونږ لوط ﷻ اود هغه کورنۍ بچ کړه او هغه د کورنۍ نه علاوه بل چا ایمان نه وو راوړې لکه چه الله ﷻ فرمائی چه مونږ هغه خلق د

عذاب د ځای نه بهر کړل چه ایمان نی راوړې وو. اود یو کورنه علاوه بله کورنی خو وه نه خود هغه ښځه بیچ نه کړې شوه ځکه چه هغې ایمان نه وو راوړې. هم د قوم په دین وه او د لوط عليه السلام خلاف به نی د قوم سره ساز باز کولو. د لوط عليه السلام په خدمت کښې د ځوانانو په شکل کښې د فرښتو راتلل اود قوم دې نه خبریدل دا ټول د دې ښځې د جاسوسۍ په سبب وو. الله تعالی لوط عليه السلام ته حکم ورکړې وو چه د شپې په وخت کښې خپله کورنی واخله او اوڅه اودا ښځه مه پوهه کونی اودا د ښار نه مه بوځنی. بعضې دا هم وائی چه هغه هم لوط عليه السلام سره روانه شوې وه او وتلوسره کله چه په قوم عذاب نازل شو نو د همدردنی نه به نی شاشاته کتل نو پخپله هم په عذاب کښې راگیره شوه. خو دا روایت ډیر صحیح دی چه د ښار نه نه وه وتلې اولوط عليه السلام هغې ته خبر هم ور نه کړو. په دې وجه ارشاد دې چه د لوط عليه السلام ښځه پاتې شوه او هغه په روستو پاتې شوو کښې وه.

دغه تفسیر باللازم هم دې **﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا﴾** دا آیت ددې قول تفسیر کوی چه **﴿وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ جَارًا نِینَ سِجِّيلٍ﴾** او هم ددې دپاره نی اوفرمائیل چه آخر کار دمجرمانو نتیجه او گوره چه دگناه په کولو اود تکذیب په سبب څنگه سزا ورته ملاو شوه.

د لوطی سزا او عالمانو اقوال: ① امام ابوحنیفه رحمته الله فرمائی چه اغلام باز یعنی هلك چه لواطت کونکې د اوچت ځای نه راگزار کړنی بیا په ده باندې کانړی راوړه وه چه د لوط عليه السلام قوم سره هم دا سزا هم په دې صورت کښې اختیار شوې وه. ② او بعضې علماء وائی چه رجم نی کړنی که واده کړې وی او که ناواده کړې. د امام شافعی رحمته الله هم د یو روایت په بنا باندې هم دغه قول دې. ③ د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلی چه څوک تاسو د لوط عليه السلام د قوم په عمل کښې اووینشی نو فاعل او مفعول دواړه قتل کړنی. ④ بعضو وئیلی چه هغوی په مثال د زنا کونکو دی که واده کړې وی نو رجم نی کړنی گنی سل کورې ورکړنی. ښځو سره اغلام کول (یعنی شانه راتگ کول) هم لواطت دې اودا هم د امت په اجماع سره حرام دی. د دې خلاف صرف یو قول شاذ دې اود دې په ممانعت کښې د حضور صلی الله علیه و آله نه ډیر احادیث روایت کړې شوی دی. په سورة بقره کښې په دې باندې تفصیل تیر شوې دې

د لوطی سزا د اوچت ځای نه راغورځول دی

مسلك حنفی: لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رحمته الله فرمائیلی دی هم دغه د امام ابوحنیفه رحمته الله مذهب دې چې دې به غر وغیره اوچت ځای ته اوڅیړولې شی او دهغه ځای نه راگزار کړې شی او بیا به د پورته نه په کانړو اوویشتي شی (معارف القرآن تفسیر مفتی اعظم محمد شفیع رحمته الله ۲/۱۷۸).

وَالِی مَدَیْنٍ			
او مدین والو ته			
او دمدين خلقو ته		
آخَاهُمْ	شُعَبًا	قَالَ	لِقَوْمِهِ
رور دهغوی	شعیب	اوونیل هغه	اے قومه زما
		بندگی کوی دالله	نشته تاسولره
مونږ دهغوی رور شعیب اولیرلو هغه ورته اوونیل چې انې زما قومه صرف دالله <small>تعالی</small> عبادت کوی ستاسودپاره			

① ابوداؤد کتاب الحدود باب لیمن عمل قوم لوط: ۴۴۶۲، مسنده حسن، ترمذی: ۱۴۵۶، ابن ماجه: ۲۵۶۱، احمد: ۳۰۰/۱، دارقطنی: ۳۴۱، بیهقی: ۲۳۲/۸، حاکم: ۳۵۵/۴، امام حاکم او ذهبی دا روایت صحیح الاستاد گنرلې دي

مِّنْ إِلَهِ	غَيْرَ ۖ	قَدْ جَاءَكُمْ	بَيِّنَةٌ	مِّنْ رَبِّكُمْ
هيخوک معبود بغیر دھغه نہ بیشک راغلی دی تاسوتہ نبی بنکارہ دطرفہ درب ستاسونہ دھغه نہ سوا بل معبود نشتہ تاسوتہ دخپل رب دطرفہ بنکارہ دلیل راغلی دی				
فَاَوْفُوا	الْكَيْلَ	وَالْيِزَانَ	وَلَا تَبْخُسُوا	النَّاسَ
نو پوره ورکوی پیمانہ اوتول اوکم مه ورکوی خلقوله اخیزونه دھغوی نوپیمانہ اوتول پوره پوره ورکوی اوخلقوته دھغوی په خیزونو کنبی کمی مه کوی				
وَلَا تُفْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	بَعْدَ إِصْلَاحِهَا	ذَلِكُمْ	خَيْرٌ
اوفساد مه کوی په زمکه کنبی اړوستو داصلاح دھغی نه دا کار غوره دي او اصلاح نه پس په زمکه باندې فساد مه خورونی دا ستاسو دپاره بهتره ده				
لَكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ ۝		
ستاسو دپاره که بی تاسو مومنان که چرې تاسو یقین کوی				

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

شعیب ؑ خپل قوم ته خطاب: د شعیب ؑ اصلی نوم په سریانی ژبه کنبی یثرون وو. د مدین لفظ د قبیلې دپارہ هم وئیلی شی او د بنار په معنی کنبی هم استعمال شوې دی اودا د مقام معان سره نیزی دی کوم چه د حجاز په لار کنبی دی. لکه چه الله ﷻ فرمائیلی کله چه هغه (موسی ؑ) د مدین چینی ته اورسیدو نو هلته ئی داسی خلق اولیدل چه د دی چینی نه ئی اویہ اورلې () دی نه اصحاب ایکه مراد دی د کوم چه به ان شاء الله زر ذکر کولې شی. د الله ﷻ ارشاد دی چه حضرت شعیب ؑ وئیل ای قومہ د الله تعالی عبادت کونی د هغه نه سوا بل خوک الله نشته. د ټولورسولاتو به هم دغه تبلیغ وو. په تاسو ستاسو د رب د طرف نه د الله ﷻ حجت پوره شوې دی. شعیب ؑ به د خلقو په معاملاتنی کارونو کنبی هدایت کولو چه خپل ناپ تول صحیح ساتنی خلقو ته نقصان مہ رسونی. د نورو په مال کنبی خیانت مہ کونی. په ناپ تول کنبی په غلا سره کمی کولوسره دھوکہ مہ کونی. لکه چه الله ﷻ فرمائی په ناپ تول کنبی کمی کونکود پارہ لوی هلاکت دی () دا ډیره زبردسته تنبیہ ده. بیا الله ﷻ د شعیب ؑ باره کنبی ذکر فرمائی چه هغه قوم ته وائی (شعیب) ته خطیب الانبیاء وائی خکه چه هغه به په ډیرو فصیحو اوبلیغو الفاظو کنبی خبره کوله او استعارې به ئی استعمالولې اوچه نصیحت به ئی کولو نو کنایه به ئی کولو.

وَلَا تَقْعُدُوا	بِكُلِّ صِرَاطٍ
اومه کینی تاسو په هره لار کنبی	
..چی خلق ویروئ	

تُوْعِدُونَ	وَتَصُدُّونَ	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	مَنْ أَمَنَ	بِهِ
چی اویروی خلق	او منع کوی	دلاری	دالله نه	ا هغه څوک اچی ایمان نی راوړوا په هغه
وَتَبْعُونَهَا	عِوَجًا	وَادْكُرُوا	إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا	فَكَثَّرَكُمْ
اولتوی هغې لره	کوروالی	اویاد کړی	کله چی اوی تاسو	لر نوزیات نی کړی تاسو
اویه هغې کبې	کوروالی	لتوی	اویاد کړنی چی مخکبې تاسو لر وی	ا نو هغه ډیر کړنی
وَانْظُرُوا	كَيْفَ كَانَ	عَاقِبَةُ	الْمُفْسِدِينَ	وَإِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ
او اگوری	څرنګې وز	انجام	دفساد کونکو	او که چری وی یوه ډله
اوتاسو اگورنی چی	دپخوانو	فسادیانو څه	انجام شو	او که تاسو کبې یوی ډلې
مِنْكُمْ	أَمِنُوا	بِالَّذِي	أُرْسِلْتُ	بِهِ وَطَآئِفَةٌ
ستاسو نه	اچی ایمان راوړی	په هغه څیز اچی	رالیږلې شوی یم زه	په هغې سره اوبله ډله
په هغه تعلیم	ایمان راوړې دې	ا کوم چه	ماته را کړې شوی دې	ا اوبلې ډلې
لَمْ يُؤْمِنُوا	فَاصْبِرُوا	حَتَّى	يَحْكُمَ اللَّهُ	بَيْنَنَا وَهُوَ
ایمان رانوی	نوصبر کوی	تر هغې	اچی فیصله او کړی الله	په منځ زموږ کبې او هغه
پرې نه دې راوړی	ا نولر صبر	او کړنی چی	الله پخپله	زموږ په منځ کبې فیصله او کړی او هغه
خَيْرُ	الْحَكِيمِينَ			
بهره	فیصله کونکې دې			
ډیر ښه	فیصله کونکې دې			

قوله تعالى: وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ

د شعيب عليه السلام خپل قوم ته وعظ: شعيب عليه السلام په خلقو ته په حسی او معنوی توګه باندې لازې شوکولو نه منع کول. یعنی په لارو کبې مه کیننی چه خلق ویرولو سره د هغوی نه څه حاصل کړنی او که خلق مال درنه کړی نو هغوی له د قتل کولو دهمکنی ورکونی. دې بدمعاشانو به چونګې وصول کولو په نوم باندې خلق لوټ کول. او چه څوک به شعيب عليه السلام له د هدایت د پاره راتلل هغوی به نی منع کول او نه به نی راپریخودل. دا دویم قول د ابن عباس عليه السلام دې. رومبې قول ډیر واضح او سیاق عبارت ته نیزدې دې ځکه چه د صراط معنی لار ده اود ابن عباس عليه السلام مفهوم خو الله پخپله په دویم آیت کبې ارشاد فرمائیلې دې چه څوک ایمان راوړی تاسو د هغوی لار وهنی او ماله راتلونکی نیکوکاران منع کونی او په غلطو لارو نی اړونی. ای زما د قوم خلقوا شکر کونی چه تاسو په شمیر کبې کم ونی کمزوری ونی بیا الله ستاسو شمیرزیات کړوستاسو اجتماعی طاقت نی زیات کړو. دا په تاسو د الله احسان دې او عبرت حاصل کړنی چه په دنیا کبې او قرون ماضیه کبې گناهکارانو او فسادیانو په کوم عذاب او سزا سره مخ کړل ځکه چه هغوی د الله نه په سرکشنی کبې ډیر بهادران شوی وو او که په

تاسو کڻي يوه ډله زما په تبليغ باندې ايمان راوړي او دويمه ډله ايمان نه راوړي نو انتظار کوه او د صبر نه کارواخلي تر هغه وخته پورې چه الله ﷻ زما او ستاسو په مينځ کښي خپله فيصله اوکړي. هغه د ټولونه ښه حاکم او فيصله کونکې دي. حسن عاقبت هم د الله ﷻ نه ويريډونکو ته حاصل دي او کافران به هلاکت سره مخ کيږي.

الحمد لله

د تفسير ابن کثير

د اتمې سپارې

ترجمه مکمل شوه

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ

اووئیل | سردارانو | هغو | چی تکبرنی کری وؤ | دقوم دهغه نه | چی خامخا به مونږه اوباسو تا
(په دې خبره) دهغه دقوم متکبره خلقو اووئیل | چی مونږ به تا (ای شعيبه)

إِشْعَبِ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قُرْبَتِنَا أُولَئِكَ

اے شعيب | او هغه کسان | چی ایمان نی راوړي دي | ستا سره | دکلی زمونږه | یا به واپس راځي | تاسو
او کوم کسان چه تاسره مومنان دی ددې خپل کلی نه بهر اوباسو | او یا به

فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَاهِنِينَ قَدْ افْتَرَيْنَا

په ملت زمونږ کنبی | اووئیل هغه | ایا اگر چی | یو مونږه | نارضا | | مونږه او تپو |
زمونږ ملت ته واپس راگرځي | شعيب عليه السلام | ورته اووئیل | اگر که مونږ په دې ناراضه یو | بیا خو به مطلب دا

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنَّ عُدُنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ

په الله باندې | دروغ | | که واپس راغلو مونږه | | په دین ستاسو کنبی | پس دهغې نه
وی چی مونږ په الله باندې دروغ ترلی دی | که ستاسو مذهب ته واپس راشو | ددې باوجود چی

إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ

چی خلاصی را کړي دي مونږ له | الله | دهغې نه | | اونه بنائیری | | مونږ له | چی واپس لاړ شو
الله مونږ ته دهغې نه نجات را کړي دي | او کیدي نشی چه مونږ هغې (دین) ته واپس شو

فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ

په هغې کنبی | مگر که | او غواړی | الله | چی رب زمونږ دي | افراخه دي | رب زمونږه | په هر څیز باندې
مگر دا که الله باندې او غواړی (نو هغه بیله خبره ده) زمونږ د رب علم د هر څیز فراخه دي (دهغه نه هیڅ څیز

عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبُّنَا افْتَرَيْنَا بَيْنَنَا

په لحاظ د علم سره | په الله باندې | توکل او کړو مونږه | | اے ربه زمونږه | فیصله او کړه | په منځ زمونږ کنبی
پته نه دي | مونږ په الله باندې بهر وسه کوو | انې ربه | زمونږ او زمونږ ددې قوم ترمینځه

وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

او په منځ د قوم زمونږ کنبی | په حقه سره | | اوتد | | بهتره فیصله کونکي نی
په حقه فیصله او کړي | او بیشکه ته دتولو نه بهتر فیصله کونکي یی |

قوله تعالى: أُولَئِكَ فِي مِلَّتِنَا

حضرت شعيب عليه السلام ته دخپل قوم دشرک دعوت او دهغه جواب: کافران چه خپل نبی حضرت شعيب
عليه السلام اود هغه زمانې دمسلमानانو سره په کومه بدسلوکنی سره پیش شواوڅنگه نی چه شعيب عليه السلام او
مومنان اوویرول چه زمونږ کلې پرېږده او زمونږ دین اختیارکړه او زمونږ وفادار جوړ شه. د دې
تولو خبرو الله تعالی خبرورکوی. دا خطاب خو په ظاهره باندې رسول الله ﷺ ته دي خومراد ترې دهغه
امتیان دی. د شعيب عليه السلام د قوم کبرژنوونیلې وو چه ای شعيبه (عليه السلام) مونږ به تا او ستا ملگری دکلی

نه اوباسو اویا داچه ته به واپس زمونږ دین طرف ته راگرځې. نو شعيب عليه السلام فرماني چه آيا تاسو داسې کول غواړئ سره د دې چه زمونږ شرک اختيارول ناخوښ وي، نوکه مونږ ستاسو دين ته واپس راشو اوهم ستاسو نظريات خپل کړو نو مونږ به په الله تعالى باندې يو ډیر غټ بهتان اولگوو چه دا بتان د الله تعالى سره شریکان اوگرځوو. دغه شان د کافرانود تابعدارنې نه نفرت ښکاره کوي. زمونږ نه خو به دا اونه شی چه مونږ بیا مشرکان جوړشو. اودا خبره ده که الله تعالى مونږ خطاکړی نو هغه بله خبره ده. دلته هم خبره هم د الله تعالى طرف ته گرځولې شی ځکه چه هغه ته په راتلونکې هره خبره باندې احاطه ده. مونږ چه کومه خبره اختیاروو اوکومه نه اختیاروو په ټولو کارونو باندې هم په الله تعالى باندې یقین ساتو. ای الله تعالى! زمونږ او زمونږ د دې قوم په مینځ کښې حقه خبره ښکاره کړې او مونږ له په دوی باندې فتح راکړه ته بهتر فتح ورکونکې نئ. داسې عادل او منصف نئ چه یوه ذره ظلم نه کوي.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا	اوونیل سردارانو هغو چي انکارني کړي وو د قوم دهغه نه که چري پیروي اوکړه تاسو دشعيب
اَتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا	نو دهغه د قوم هغه کسانو خپل قوم ته اوونیل کوم چي کافران شوي وو که تاسو دشعيب تابعداري اوکړه
اَتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا	بیشکه تاسو به په دغه وخت کښي خامخا نقصان موندونکي شي نو اوونیل هغوی یوې زلزلې
اَتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا	نو تاسو به په دغه وخت کښي ضرور په نقصان کښي نئ نو په هغوی باندې زلزله راغله
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثِمِينَ ۝ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا	پس شول هغوی په کورونو خپلو کښي پرمخې پراته هغه کسان چي دروغ نئ او گنړو شعيب
فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثِمِينَ ۝	نو خپلو کورونو کښي پرمخ پریوتل کومو کسانو چه حضرت شعيب <small>عليه السلام</small> دروغ ژن گنړلي وو
كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا	لکه چي نه وو اوسیدلي په دې کلی کښي هغه کسان چي په دروغه نئ او گنړلوا شعيب
كَانَ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝	هغوی داسې شول لکه چي په دې کلی کښي هېو اوسیدلي نه وو چا چي شعيب <small>عليه السلام</small> دروغ ژن گنړلي وو
كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ۝	ور هغوی هم هغوی نقصان موندونکي
كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ۝	نو هغوی پخپله هلاک شول

قوله تعالى: لَئِنْ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا

د حضرت شعيب عليه السلام د قوم په گډ باندې کلکیدل اود هلاکت نتیجه. خبرور کولې شی چه د هغوی کفر سرکشی اوضلالت خومره سخت دې اود حق مخالفت دهغوی په زړونو کښې خومره پوخ او فطري جوړ شوي دي. په دې وجه هغوی په خپل مینځ کښې قسمونه اوخوړل اووعدې نئ اوکړې چه گورنئ که تاسو دشعيب عليه السلام خبره اومثله نو په ډیر تاوان کښې به پریوځئ. د دوی د دې کلکې ارادې نه پس الله تعالى فرماني چه د دې کلکې ارادې په وجه په هغوی باندې یو داسې زلزله راوليگلې شوه چه هغوی په خپلو کورونو کښې ډب ډهیرې پاتې شو اودا سزا وه د دې خبرې چه شعيب عليه السلام اود هغه ملگری نئ

بغير د څه وجه وپرول او هغوی ته نى د وطن نه د ويستلو د همکياني ورکولې لکه چه په سورة هود کښې ذکر دې. کله چه زمونږ عذاب په هغوی باندې راغلو نو مونږ شعيب عليه السلام اود هغه ملگری په خپل رحمت سره بچ کړل او هغه ظالمان يوداسې تيزې چغې راگير کړل چه په خپلو کورونو کښې ناست په ناست پاتې شو او ختم شو. په دې دواړو آياتونو کښې مناسبت دادى چه دې کافرانو کله **(أَصْلَوْثُكَ ثَأْمُرُكَ)** ونيلو سره تذليل او کړو نو يوې سختې چغې هغوی د هميشه د پاره چپ کړل. په سورة شعراء کښې الله تعالى داسې قصه بيانوى چه کله هغوی نبى دروغ او گنړلو نو د اوربخې نه په هغوی باندې عذاب نازلیدل شروع شو اود دې وجه دا وه چه هغوی غوښتنه کړې وه که داسې وى نو په مونږ باندې د آسمان يوه ټکړه راگذار کړه.

قوم شعيب باندې عذاب: نو اوخودلې شو چه په هغوی باندې هم آسمانى عذاب راغلو او په هغوی باندې درې عذابونه راجمع شو. يو آسمانى عذاب چه د اوربخې نه د اور بخرى او شغلې راپريوتلې. بيا د آسمان نه يو تندرو او چغه پيدا شوه اودهغوی د خپو د لاندې په زمکه باندې يوه سخته زلزله پيدا شوه چه د هغوی ساگانې اووتلې او بدنونه ئې بې روحه پاتې شو او په خپلو کورونو کښې د هيرې شو لکه چه په دې کلى کښې هډوڅوک اوسيدلې نه وو او هغوی خو خپل رسول د کلى نه ويستلو. اوس په مقابلې کښې هم د هغوی لفظ الله تعالى سردوباره کوى چه کومو خلقو شعيب عليه السلام دروغ گنړلې وو هم هغوی په تاوان کښې پاتې شو.

فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ	
انومخ واروږ هغه دهغوی نه اووې ونيل اے قومه زما بیشکه	
انوشعيب <small>عليه السلام</small> ترې نه مخ اوگر خولو او ورته ئې اوونيل چې اني زما قومه	
أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّ رِيٍّ وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ	
مادر اور رسول تاسوته پيغامونه درب زما اونصیحت اوکړو ما تاسوته اوس څنگه	
ما تاسوته دخپل رب حکمونه رارسولی وو اوستاسو خیرمې غوښتلې وو نو اوس زه څنگه	
إِنِّي عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ۝	
زه افسوس اوکړم په قوم کافر باند	
دهغه قوم په حال باندې افسوس اوکړم	

قوله تعالى: لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّ

شعيب عليه السلام د تبليغ حق ادا کړو. د کافرانو د دې قسمه وينا کولو سره شعيب عليه السلام د هغه خايه لارو او ونې ونيل چه اې قومه! ما د الله تعالى احکامات تاسو ته رسولي وو. ما خپل حق ادا کړې وو په دې باندې هم تاسو زما د خير خواهنې نه فائده اوچته نه کړه نو ستاسو دا خراب انجام کتلو سره به زه ولې افسوس کوم او خپل خان ولې خفه کوم.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا	
اونه دې ليرلې مونږ په يوکلى کښې يو پيغمبر مگر	
اچې هغوی کفر اختيار کړې وو مونږ هيڅ يوکلى ته يو پيغمبر نه دې ليرلې	

أَخَذْنَا	أَهْلَهَا	بِالْبَاسَاءِ	وَالضَّرَّاءِ	لَعَلَّهُمْ
نیولی دی مونږه	خلق دهغی	په سختو سره	اوپه تکلیفونو سره	د دې دپاره چی هغوی
مگر مونږ دهغی	اوسیدونکی	په سختی	او په تکلیفونو کښی	راگیر کړی دی
د دې دپاره				
يَضْرَعُونَ	ثُمَّ	بَدَّلْنَا	مَكَانَ	السَّيِّئَةِ
عاجزی اختیار کړی	بیا	بدل کړه	مونږه	په خانی
د بدحالی				
خوشحالی				
تر دې پورې				
چی دوی	عاجزی	او کړی	بیا	مونږ دهغوی
بدحالی				
په خوشحالی				
بدله کړه				
تر دې چی				
عَفَا	وَقَالُوا	قَدْ مَسَّ	أَبَاءَنَا	الضَّرَّاءِ
وَالسَّرَّاءِ				
چی ډیر شول	او وې وویل	چی رسیدلی دی	پلارانو	زمونږ ته
تکلیفونه				
او خوشحالی				
هغوی ښه	ترقی	او کړه	او وې وویل	چی داسې
سختی				
او خوشحالی				
خوږمونږ				
په مشرانو				
هم راغلی وی				
فَاخَذْنَاهُمْ	بَغْتَةً	وَهُمْ	لَا يَشْعُرُونَ	
نورا	اونیول	مونږ دهغوی	ناگهانه	او هغوی
ند پوهیدل				
نویه دې	کښې	مونږ دهغوی	ناڅاپی	راونیول
او هغوی				
پرې پوهه				
هم نشو				

قوله تعالى: أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَاسَاءِ وَالضَّرَّاءِ

صحت او خوشحالی هم یو امتحان دی. د دې خبرې خبر ورکولې شی چه مخکینو امتونوته چه کوم انبیاء علیهم السلام لیکلې شوی وو هغوی مونږ په تکلیف او خوشحالی هر حالت کې از مینست کړی وو. (باساء) یعنی بدنی تکلیف، بدنی بیمارنی او تکلیف او (الضراء) یعنی هغه مصیبت چه د فقر او حاجت په وجه وی د دې د پاره چه هغوی زمونږ طرف ته رجوع او کړی زمونږ نه او ویرېږی اود دې مصیبت د لرې کولو مونږ ته درخواست او کړی. د کلام تقدیر دا دی چه الله تعالی هغوی په سختو کښې راگیر کړل دې د پاره چه زمونږ په وړاندې عاجزی وړاندې کړی خو هغوی داسې اونه کړل. په دې باندې مونږ د هغوی حالت د مالدارنی او مزو طرف ته راوگرځولو او هغوی مو دولت مند او خوشحال کړل دې د پاره چه په هغوی از مینست او کړو. د دې د پاره او فرمائیلې شو چه د سختی نه نرمی او راحت طرف ته هغوی مونږ او گرځول. د بیمارنی په ځای مو ورله صحت او عافیت ورکړو. د غربت په ځای مو ورله مالداری ورکړه چه هغوی شکر ادا کړی او د نعمت ناشکری پرېږدی خو هغوی داسې اونه کړل. (حَتَّى عَفَا) یعنی د هغوی په اولاد او مال کښې مو برکت واچولو. ارشاد دې چه په خوشحالی او تکلیف دواړو څیزونو باندې هغوی مونږ از مینست کړل دې د پاره چه د الله تعالی طرف ته راوگرځی. ولې نه خو هغوی زمونږ شکروستونکی جوړشو اونه نی صبر او عاجزی اختیار کړه او ونی وویل چه مونږ خو په مصیبت او تکلیف کښې راگیرشو. دې نه پس مونږ هغوی ته راحت او خوشحالی ورکړه نو ونی وویل چه دا انقلاب راحت او مصیبت خو د پلارانو او نیکونو دوخت نه راروان دی او د همیشه نه هم دا دور وی، کله زمانه داسې وی او کله داسې وی. دغه شان مونږ هم کله په مصیبت کښې شو او کله په راحت کښې شو دا خو څه نوې خبره نه ده. پکار وه چه هغوی د الله تعالی په دې اشاره باندې د هغه د عذاب نه ویریدلې وې اود الله تعالی د از مینست طرف ته د هغوی ذهن تلې وې.

د مومن شان په غم او خوشحالی کښې. خود مونږ مانو حال خود هغوی نه خلاف وو هغوی به د خوشحالی او راحت په زمانه کښې د الله تعالی شکر ادا کولو او په تکلیف او مصیبت باندې به نی صبر کولو. لکه

څنگه چې نبی کریم ﷺ فرمائیلې چې د مؤمن په حالت باندې ډیره حیرانتیا ده چې د الله تعالی کوم یو حکم هم دهغه متعلق وي په هغې کښې د هغه د پاره هم د خیر اړخ راوځي که چرې مصیبت راغلو او صبرنی او کړو نو هم په دې مصیبت کښې هغه په فائده کښې پاتې شو. او که چرته خوشحالی راغله او شکر نی او کړو نو بیا هم په مزه کښې پاتې شو. (۱) مؤمن خو هم هغه دې چې د تکلیف او خوشحالی په وخت کښې په دې نتیجه باندې اوری شي چې ماته د الله تعالی د طرف نه خوشحالی یا تکلیف راکړې کیدو سره زه ازیمینت کولې شم. په حدیث شریف کښې دی چې مصیبتونه مؤمنان د گناهونو نه پاکوي او د منافق مثال په شان د خر دې چې نه پوهیږي چې په ده باندې څه خیز بار شوې دې او په کوم غرض باندې د هغه نه کار اخستې شي او ولې ترلې شوې دي او ولې پریخودلې شوې دي. (۲) نود دې نه پس ارشاد کیږي چې مونږ هغوی ناخاپي په عذاب کښې راگیر کړل چې د عذاب د راتلود هغوی گمان هم نه وو. لکه څنگه چې په حدیث شریف کښې دی چې ناخاپي مرگ خود مؤمن د پاره رحمت کیدې شي اود کافر د پاره ارمان او افسوس دي. (۳)

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ			
اوکه چرې خلقودکلو			
اوکه ددې کلو خلقو			
أَمْنُوا	وَاتَّقُوا	لَفَتَحْنَا	عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ
ایمان راوړي وي اود تقوی لارنې اختیار کړې وي خامخا به پرانستی وؤمونږه په هغوی باندې برکتونه ایمان قبول کړې وي او خان نې د گناه نه بچ کولې نومونږ به پرې د آسمان او			
مِّنَ السَّمَاءِ	وَالْأَرْضِ	وَلَكِن	كَذَّبُوا
د آسمان نه اود زمکې نه لیکن ادروغ او گنډه هغوی نواونیول مونږه هغوی			
اود زمکې برکتونه ښکاره کړي ووا خو هغوی (زمونږ نښې) دروغ او گنډلې نو مونږ			
يَا	كَانُوا	يَكْسِبُونَ	أَفَأَمِنَ
په سبب دهغې چې وؤ هغوی چې کوږ به نې آیا پس په امن کښې دی خلق ددې کلو			
د خپلو عملونو په سزا کښې راگیر کړل آیا خلق (اوس) د دې خبرې نه بې غمه شوی دی			
أَنْ	يَأْتِيَهُمْ	بَأْسًا	بَيَاتًا
له دې نه چې اړ به شي دوی ته عذاب زمونږه ادشپې اودوی اوده وی آیا اوپه امن کښې دی			
چې زمونږ عذاب پرې د شپې راشي کوم وخت کښې چې دوی اوده پراته وي او که د			

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب (المؤمن امره كله خير): ۲۹۹۹، احمد: ۴/۲۳۳، ابن حبان: ۳۸۹۶.

(۲) د خرد مثال د ذکر کولو سره مونږ ته څه روایت ملانونه شوخود دې مثال نه بغیر یا بیاد مؤمن مثال د نرم بوتی اود کافر د صنوبر د ونې مثال سره دا روایت په دې ځایونو کښې وارد دي. صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب (مثل المؤمن كالزروع...): ۲۸۱۰، ترمذی: ۲۸۶۶، ابن حبان: ۲۹۱۵، احمد: ۴۵۰/۲.

(۳) احمد: ۱۳۶/۶، بیهقی: ۱۳۷/۳، مجمع الزوائد: ۳۱۸/۲.

أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضَعْفٍ وَهُمْ	
خلق ددی کلو له دې نه چې ربه شی دوی ته عذاب زمونږه په وخت دخاښت کښې اودوی	
کلو خلق په دې باره کښې بې غمه شوی دی چه زمونږ عذاب ورته د کچه غرمې په وخت کښې راشی او هغوی	
يَلْعَبُونَ ۝۱۰ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ	
لوبې کوی آیا پس په امن کښې دی دوی دپېت تدبیر دالله نه پس نه په امن کیرې دتدبیر دالله نه	
بې خبره لگباوی لوبې کوی یادوی دالله د پتو تدبیرونو نه غافله شو حال دا دې چې دالله د تدبیرونو نه صرف	
إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ۝۱۱	
مگر هغه قوم چې تباه کیدونکې وی	
هغه خلق بې غمه کیرې چه تاوانیان وی	

قوله تعالى: أَمِنُوا وَاتَّقُوا فَإِنَّا عَلَيْهِم بِرُكْبَتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

په ایمان او تقوی باندې د رحمت دروازې پرانستې شې. د کلی والو د ایمان د کمی خبر ورکولې شې د کومو طرف ته چه پیغمبران لیکلې شوې وو لکه چه فرماني دا کلی والا ایمان ولې راوړلو چه د دوی ایمان دوی ته فائده ورکړې وې. د یونس علیه السلام قوم چه کله ایمان راوړې وو نومونږ هغوی د دنیا د رسواکونکي عذاب نه بچ کړې وو او یوې مودې پورې هغوی د دنیا په مزو کښې وو یعنی ټولو په ټولو ایمان نه وو قبول کړې سوا د یونس علیه السلام د قوم نه چه کله هغوی عذاب اولیدو نو مؤمنان شو لکه چه فرماني مونږ هغوی د یولاکه نه زیاتو انسانانو ته پیغمبر لیکلې وو. ارشاد دې که چېرې دې کلی والو ایمان راوړلې وې او پرهیزگاری ئې اختیار کړې وې نو مونږ به د آسمان اوزمکې برکتونه په دوی نازل کړې وو. یعنی د آسمان نه باران او د زمکې نه میوې. خو هغوی دروغ او گنجل نو د هغې په بدله کښې مونږ هم هغوی ته د عذاب مزه وراوځکله. یعنی د رسولانو تکذیب ئې او کړو نو د هغوی د بد عمل په وجه مونږ هغوی په سخت عذاب کښې راگیرکړل. بیا الله تعالی د خپلو اوامرو مخالفت کولو او په گناهونو باندې زړورتیا کولو نه هغوی او ویرول.

گم بخت دالله تعالی د عذاب نه بې ویرې وی. آیا دا کلی وال زمونږ د عذاب نه اووتل او محفوظ شول. هغوی به اوده وی چه زمونږ عذاب به هم شپه په شپه کښې هغوی راگیرکړی یاد دې خبرې نه په امن کښې دی چه د ورځې به هغوی عذاب یو وخت کښې راگیرکړی او هغه وخت به هغوی په خپل کاروبار کښې او غفلت کښې اخته وی. آیا د دې خبرې نه هغوی په امن کښې دی چه زمونږ انتقام به هغوی یو وخت کښې هم نه راگیروی او هغوی به په هغه وخت کښې په خپله هیره او غفلت کښې وی. پوهه شنی چه دکمبخت قوم نه علاوه بل څوک هم د الله تعالی د عذاب نه بې فکره کیدې نه شې. په دې وجه حسن بصری علیه السلام اوونیل چه مؤمن تابعداری کوی نیک عمل کوی او بیا هم هغه د الله تعالی نه ویرېږی او گناهگار د گناهونو ارتکاب کوی او بیا هم هغه خپل خان مامون او محفوظ گنړی.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ	
آیا ښکاره نه شوه هغه کسانو ته چې وارثان کیرې	
آیا دې واقعاتو کښې هغه کسانو ته معلومه نه شوه کوم چه	

الْأَرْضِ	مِنْ بَعْدِ	أَهْلِهَا	أَنْ	لَوْ نَشَاءُ
د زمکي روستو	داوسیدونکو دهنی نه	دا خبره چي که چري او غواړو مونږه		
دزمکي د اوسیدونکو نه پس د هغوی وارثان جوړ شوی دی	دا که چري مونږه او غواړو نو			
أَصْبْنَاهُمْ	بِذُنُوبِهِمْ	وَنُطْبِعَ	عَلَى قُلُوبِهِمْ	
نواوبه نیسو مونږه هغوی	په سبب د گناهونو د هغوی	او مهر لگوو مونږه	په زړونو د هغوی باندې	
دوی به هم پخپلو گناهونو کښې راوینسو	او مونږ دوی له په زړونو مهر ونه لگوو	پس هغوی		
فَهُمْ	لَا يَسْمَعُونَ			
نوهغوی	هیڅ نه اوري			
	هیڅ نه اوري			

د گناهونو په وجه هلاکت او په زړونو تالې - ارشاد کيږي چه پوهيږئ چه مخکيني خلق مونږ د هغوی د گناهونو په وجه هلاک کړي وو او اوس دوی د زمکې وارثان جوړ شوي دي او په زمکه باندې دوی آباد کړي شوي دي نو آيا دا خبره اوس هم دوی ته ښکاره شوې نه ده که چري مونږ او غواړو نو دوی به هم په عذاب کښې راگير کړو. دې کافرانو د ځان نه وړاندې د خلقو په شان لار اختيار کړې ده هم د هغوی په شان اعمال کوي اود الله تعالی نه سرکښه شوي دي اود دې سرکښي په سزا کښې به مونږ د دوی په زړونو باندې مهر اولگوو چه دوی بيا څه نيکه خبره نه واوريدې شي او نه پوهه شي. دغه شان په يو بل ځای کښې فرماني آيا دوی ته د دې خبرې نه عبرت نه کيږي چه د دوی نه وړاندې څومره قومونه تباه کړي شوي دي او هغوی په خپلو کورونو کښې څنگه اوسيدل؟ آيا دا د پوهه خلقو د پاره ښې نه دي؟ (۱) او فرماني چه دې نه وړاندې تاسو په کلکه سره دا وعده نه کوله چه تاسو باندې به زوال نه راځي سره د دې نه چه دوی باندې زوال راغلې وو او نن دهغه ظالمانو په ځای تاسو يني (۲)

او فرماني چه د دوی نه وړاندې څومره قومونه تباه شوي چه نن د هغوی نوم او ښه نشته اونه د هغوی چرته څه آواز اوريدې شي. او فرماني چه آيا د اکافران نه گوري چه د دوی نه وړاندې دلته څومره قومونو مزې کولې چه هغه مزې کول تاسو ته هم نه دي نصيب شوي او بيا د آسمان نه د باران عذاب اودلاندې نه د سيلاب راخوټ کيدل شروع شو او هغوی ټول په ټول هلاک کړي شو د هغوی نه پس مونږ بل قوم راوستلو آباد موکړلو. د عاديانو د قوم د تباھني ذکر کولو سره فرماني چه اوس صرف د هغوی کنډرې ليدلې شي او د مجرمانو هم دغه حشر وي په کومو کښې چه مونږ نن تاسو آباد کړي يني. يووخت داسې وو چه هغوی آباد وو. هغوی ته مو اوريدونکي غوږونه ليدونکي سترگې او پوهيدونکي زړونه ورکړي وو خود هغوی غوږونو د هغوی سترگو او د هغوی زړونو هغوی ته هيڅ فائده هم اونه رسوله ځکه چه هغوی د الله تعالی د آياتو نوانکار کولو او چه کومې توقې مسخرې هغوی کولې دهغې سزا ئي اوموندله. ستاسو د زمکې څومره کلی تباه کړې شو او څومره ښې واوختې راواوختې. پوهه شې کيدې شي چه څه عبرت واخلي (۳) او فرماني چه دې نه وړاندې خلقو رسولان دروغ گنډلي وو نو هغوی څنگه نتيجه او کتله او تاسو د هغوی په مقابله کښې دلسمې حصې طاقت هم نه لرئ (۴) او فرماني څومره کلی

(۱) ۲۰/طه: ۱۲۸.

(۲) ۱۴/ابراهيم: ۴۵.

(۳) ۴۶/الاحقاف: ۲۵، ۲۷.

(۴) ۳۴/با: ۴۵.

تباه کړې شو د هغوی د کورونو چتونونه راپریوتل د هغوی چینی بیکاره شوې لوی لوی محلونه وړان
وېجاړ شو. هغوی په دنیا کښې په گرځیدو راگرځیدو ولې نه کتل چه دوی ته پوهیدونکې زړونه او
اوریدونکې غوږونه ورکړې شو ځکه چه سترگې رندېږي نه بلکه هغه زړونه رندېږي کوم چه په
سینو کښې وی (۱) او فرمائی چه رسولانوسره توقې مسخرې اوشوې نو په هغوی باندې هم هغه د
توقو مسخرو عذاب نازل کړې شو (۲) مطلب د دې قسم ډیر آیاتونه دی چه د رب د دښمنانو په انتقام
باندې رنرا اچوی او په اولیاء الله باندې په احسان او کرم باندې. نو هم په دې سلسله کښې دا لاندینې
ارشاد کیږي.

تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَثْبَاهَا	دا کلی بیانوو مونږه په تاباندې د قیصو دهغې نه
وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا	دغه (زړه) کلی وو چي مونږ تاته دهغې واقعات بیانوو
إِيَّاهُ كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ	او بېشکه چي راوړې هغوی ته رسولانو د هغوی اصفا صفا نښې پس نه ووهغوی چي ایمان ئې راوړې وې
الْكَافِرِينَ ۝ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ قِنَ عَهْدٍ ۝ وَإِنْ وَجَدْنَا	او هغوی ټولو ته پیغمبران واضح دلیلونه سره راغلي وو خو هغوی په هغه خبره ایمان راوړو
دَکَافِرَانِو بَانْدِی او اونه موندل مونږه اکثر خلق د هغوی وفا کونکي په وعده او بېشکه او موندل مونږه	په هغه خیزا چي دروغ گنړلي وو هغوی دمخکښي نه دارنگي مهر لگوي الله په زړونو
چي کومه ئې مخکښې دروغ گنړلي وه دغه شان الله ﷻ د کافرانو په زړونو باندې مهر لگوي	
د کافرانو باندې او اونه موندل مونږه اکثر خلق د هغوی وفا کونکي په وعده او بېشکه او موندل مونږه	
..... او مونږ په دوی کښې زیات کسان بي لوظه موندلي وو او مونږ په دوی کښې زیات	
اکثرهم لَفَسِقِينَ ۝	اکثر خلق د هغوی خامخا فاسقان
کسان نافرمان موندلي وو	

قوله تعالى: ﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾

په معجزاتو رد عادت نه خلاف کارونه لیدلو باندې ئې هم ایمان رانه وړلو: د نوح ﷺ، هود ﷺ، صالح ﷺ،
لوط ﷺ او شعيب ﷺ د قومونو د ذکر کولو نه پس چه هغوی هلاک کړې شو او مؤمنان بچ کړې شو او داچه
درسلانو په ذریعه معجزې او دلائل پیش کړل او دهغوی حجت پوره کړې شو. نو ارشاد کیږي چه اې
محمد (ﷺ) د دې کلی والو حالات مونږ تاسو ته اوروو. هغوی ته رسولانو بیکاره نښې رسولې وې او
مونږ خو د رسول لیگلو سره د حجت پوره کولونه بغیر عذاب نه نازلوو. دا د دې کلو والا قصې دی چه
په کومو کښې څه باقی دی او څه کنډرې جوړ شوی دی. دا عالم دوی په مونږ نه دې کړې بلکه دوی په
خپله په ځانونو ظلم کړې دې او هغوی پخپله ذمه واری (۳) او هغوی به ایمان څه راوړلي وو چه دا هغوی

(۱) ۲۲ الحج: ۴۵-۴۶.

(۲) ۶ الانعام: ۱۰.

(۳) ۱۱ هود: ۱۰۱-۱۰۲.

د اول نه دروغ گنرلې وو. د ﴿يَمَّا كَذَبُوا﴾ ب سببیه ده یعنی د وحی په دروغ گنرلو هغوی د ایمان راوړلو حقدار نه وو. لکه چه فرمائی تاسو څه پوهیږئ دوی خو به د معجزو په پیش کولو هم ایمان نه راوړی. مونږ به د دوی زړونه او سترگې واړوو ځکه چه دوی په اول خل هم ایمان نه وو راوړی. په دې وجه دلته اوفرمانیلې شو چه الله ﷻ د کافرانو په زړونو باندې مهر لگوی. په دوی کښې اکثر دخپلو تیرو شوو قومونو د عهد او میثاق هیڅ خیال نه ساتی. په دوی کښې خواکثر مونږ فاسقان او موندل کوم چه د تابعدارنې او حکم منلو نه خارج دی. دا عهد هغه دې چه دروز ازل نه د دوی نه اخستې شوې وو او هم په هغې باندې پیدا کړې شو او هم هغه خبره د دوی په خوښی او فطرت کښې کیخودې شوه. وعده دا وه چه الله ﷻ د دوی رب او مالک دې دهغه نه علاوه بل رب نشته. ددې هغوی اقرار کړې وو گواهی نی ورکړې وه خوبیا د هغې مخالفت کولو سره هغوی وعده شاته او غورزوله او الله تعالی سره نی نور هم شریک کړل د څه چه نه دلیل شته نه حجت، نه د عقل خبره ده اونه د شرع. فطرت سلیمه خود دې بت پرستنی خلاف دې. د شروع نه تر آخرې پورې ټولو پیغمبرانو علیهم السلام د دې بت پرستنی نه منع کوله لکه چه په حدیث د مسلم شریف کښې دی چه الله ﷻ فرمائی ما خو خپل بندیگان د بت پرستنی نه لرې پیدا کړی وو شیطانان راغله او هغوی نی د ربستونی دین نه واړول او ما چه کوم حلال کړې وو هغوی هغه حرام کړل.)

د هرانسان پیدائش په فطرت سلیمه وی: په بخاری او مسلم شریف کښې دی چه هر پیدا کیدونکې په خپل اسلامی فطرت سره پیدا کیږی خود هغوی یهودیان یا نصرانیان مور پلار هغوی یهودیان او یا نصرانیان جوړوی (۱) یا مجوسیان نی جوړ کړی. الله تعالی په خپل خوږ کتاب کښې فرمائی چه مونږ تانه وړاندې څومره انبیاء لیگلی دی ټولو د ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ تلقین کولو (۲) ارشاد دې چه تانه وړاندې مونږ کوم رسولان لیگلی د هغوی نه به مونږ تپوس کوو چه آیا د الله تعالی نه علاوه هم بل یو رب د عبادت لائق گرځولی شوې وو (۳) اوفرمائی چه د هر قوم نه مونږ رسول لیگلی چه عبادت صرف د الله ﷻ کونې او د شیطان د عبادت نه بچ اوسپړئ (۴) ددې قسم ډیر آیاتونه دی. د پورتنی آیت باره کښې حضرت ابی بن کعبه فرمائی چه د میثاق په ورځ چه بندیگانو د وحدانیت کوم اقرار کړې وو هغه د الله تعالی په علم کښې شته په دې وجه د الله ﷻ دې علم په وجه هغوی ایمان راوړونکی نه دی او هم دغه شان اوشو چه د دلائلو مخې ته په راتلو باندې نی هم ایمان رانه وړلو سره د دې چه د میثاق په ورځ نی ایمان قبول کړې وو. الله ﷻ ته پته وه چه دا د ناخوښنی په وجه دې لکه چه فرمائی که چرې دوی بیا دنیا طرف ته اولیگلی شی نو بیا به هم هغه بت پرستی شرک او گناه کوی دکوم نه چه دوی منع کړې شوی وو.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمُ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا

| بیا | اولیږو مونږه | روستو دهغوی نه | موسی | اسره دنښو خپلو

| بیا ددې نه پس مونږ حضرت موسی ﷺ خپلو نښو سره

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنه الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنة واهل النار: ۲۸۶۵، احمد: ۲۴۴/۳، ابن حبان: ۱۶۵۳، عبد الرزاق: ۲۰۰۸۸، مستد الطيالسي: ۱۰۷۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الروم باب ﴿لا تبدل خلق الله﴾: ۴۷۷۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی: ۲۱۳۸، احمد: ۲۵۳/۲، ابن حبان: ۱۳۰.

(۳) ۲۱/الانباء: ۳۵.

(۴) ۴۳/الزخرف: ۴۵.

(۵) ۱۶/النحل: ۳۶.

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ	وَمَلَائِيهِ	فَظَلَمُوا	بِهَاءَ	فَانْظُرْ	كَيْفَ كَانَ
فرعون ته	اوسر دارانو د هغه ته	نو ظلم او کړو هغوی	د هغې سره	پس او گوره	څه رنگې شو
فرعون او د هغه سردارانو ته	اولیېرلو	نو هغوی زمونږ	نبو سره زیاتې	او کړو	ا نو او گوره چې د
عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝					
انجام د فسادیانو					
د فسادیانو څه انجام شوا					

قوله تعالى: فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝

فرعونیانو ته د تکذیب حق سزا: - ارشاد کړې چې مخکینو پیغمبرانو نوح، هود، صالح، لوط او شعیب علیهم السلام نه پس مونږ موسی (ﷺ) ته خپلو ښکاره معجزو ورکولو سره د فرعون طرف ته اولیکل. فرعون د مصر بادشاه وو خو فرعون او د هغه قوم انکار او کړو او کفر نې او کړو لکه چې فرمانی هغوی د سرکشی په وجه انکار او کړو حالانکه د هغوی زړونو منل. یعنی چې کوم خلق د الله تعالی د لارې نه منع شوی دی اود رسولانو تکذیب نې کړې اې محمد (ﷺ) ته خو غوراو کړه چې مونږ هغوی ته څنگه سزا ورکړه اود موسی (ﷺ) په کتلو سره مونږ هغوی غرق کړل. گوره د دې مفسدینو څنگه نتیجه شوه. د فرعون اود هغه د قوم د عذاب متعلق خبره څنگه په بلاغت سره بیان کړې شوه اود موسی (ﷺ) اود مومنانو د پاره څنگه آسانی ورکړله.

وَقَالَ	مُوسَىٰ	يُفِرْعَوْنَ	إِنِّي	رَسُولٌ
او اوونیل	موسی	ا نی فرعون ته	بیشکه زه	را لیرلې شوی یم
او حضرت موسی (ﷺ) ورته او وونیل چې ا نی فرعون ته				
مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ۝	حَقِيقٌ عَلَىٰ	أَنْ لَا أَقُولَ	عَلَى اللَّهِ	إِلَّا الْحَقُّ ۖ
د طرفه درب العالمین نه	قائم یم زه په دې	چې اونه وایم زه	په الله باندې	مگر حق
د مخلوقانو درب د طرفه پیغمبر راغلی یم زما فرض دادی چې د الله باره کښې د حقې خبرې نه بغیر بل هیڅ نه وایم				
قَدْ جِئْتُكُمْ	بَيِّنَاتٍ	مِّن رَّبِّكُمْ	فَأَرْسِلْ	مَعِيَ
بیشکه راغلی یم زه تاسوته	د صفا دلیل سره	د طرفه درب ستاسونه	پس اولیره	زما سره
تاسوته مې ستاسو درب طرفه ښکاره دلیلونه راوړې دی نو ته ما سره				
بَنِي إِسْرَءِيلَ ۝	قَالَ	إِنْ كُنْتَ	جِئْتَ	بِآيَةٍ
بنی اسرائیل	اوونیل	که نې ته	چې راغلی نې ته	د یوې ښې سره
بنی اسرائیل رخصت کړه فرعون جواب کښې اوونیل که تا څه ښې راوړې وی نو هغه اوښایه				
بِهَاءَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝				
هغه که نې ته درینستیاویونکونه				
که چېرې ته پخپله دعوی کښې، رینستونی یی				

قوله تعالى: قَالَ إِنْ كُنْتُمْ جُنْتُمْ بِآيَةٍ

د موسیٰ علیہ السلام او فرعون مناظرہ:- د موسیٰ علیہ السلام او فرعون مناظرہ کیہی د فرعون پہ دربار کنبی اودھفہ د قوم قبطیانو پہ وړاندې د ښکاره معجزو څرگندونه کیہی او دلائل او حجت پیش کولې شی چه موسیٰ علیہ السلام فرعون ته اوونیل چه زه د الله تعالی د طرف نه رسول یم او هغه رالیکلې یم چه د هرڅیز خالق او مالک دی. په ما باندې لازم دی چه حق خبره پیش کړم. بعضو د «حقیق علی ان» معنی (حقیق بان) مراد اخستی ده او ونیلی نی دی چه «ب» او «علی» د یو بل په عوض راتلې شی لکه (رست بالقوس) او (علی القوس) او (جاء علی حال حسنة) او په حال (حسنة) او بعضی مفسرینو ونیلی دی چه (حقیق) نه مراد (حریص) دی یعنی زه هم په رښتیا خبره کولو باندې حریص یم. بعضی مدنی وانی چه دا لفظ (علی) نه دی (غلی) دی د کوم معنی چه واجب یعنی په ما واجب او حق دی چه د حق خبرې نه بغیر بله خبره اونه کړم. زه د الله تعالی د طرف نه قطعی دلیل سره ستاسو طرف ته راغلې یم. ما سره بنی اسرائیل کړه او د قید نه نی آزاد کړه ځکه چه هغوی د اسرائیل یعنی یعقوب بن اسحق علیہا (سلام) نبی د نسل نه دی اود هغوی اولاد دی. نو فرعون اوونیل چه مونږ ستا د پیغمبرنی دعوه نه منو که ته پیغمبر نی او څه معجزه دی راوړې وی نو اوبنایه چه ستا د خبرې تصدیق اوشی.

فَالْقَى	عَصَاهُ	فَإِذَا	هِيَ
اپس او غورزوله موسیٰ علیہ السلام همسا خپله نو یو دم وهغه			
په دې خبره حضرت موسیٰ علیہ السلام خپله کوتی او غورزوله نو دهغې			
تُعْبَأَنَّ	مُيِّنٌ	وَنَزَعَ	يَدَهُ
اژدها ظاهره اورا ونی ویستلو لاس خپل نو یو دم ووهغه تک سپین کتونکوته			
نه یو اژدها جوړه شوه او لاس نی د (ترخ) نه راویستلو نو هغه د ټولولیدونکو په مخکښی سپین پر قیدونکې وو			

قوله تعالى: قَالَ الْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَعْبَأَنَّ مُيِّنٌ

موسیٰ علیہ السلام خپل لاس سره د قدرت الهی څرگندونه:- موسیٰ علیہ السلام خپله همسا وړاندې واچوله نو د الله تعالی په قدرت هغه یوه اژدها جوړه شوه او خپله خوله نی کولاؤ کړه اود فرعون طرف ته نی ورتوپ کړو فرعون د تخت نه توپ کړو او موسیٰ علیہ السلام ته نی په چغه سره اوونیل موسی دا منع کړه. هغوی راغی کړه او هغه بیا همسا جوړه شوه. سدی موسیٰ علیہ السلام وانی چه کله هغې خوله کولاؤ کړه نو دهغې لاتندینی جامه په زمکه او پورتنی د محل په دیوال باندې وه. کله چه هغه د فرعون طرف ته وړاندې شوه نو هغه اوړچیدو توپ نی کړو او اوختیدو او په چغو نی اوونیل موسی علیہ السلام دا ونیسې زه په تاباندې ایمان راوړم اوبنی اسرائیل به تاسره کړم. موسی علیہ السلام هغه راونیوله نو هغه بیا همسا شوه. موسی علیہ السلام چه کله فرعون له راغلې وو نو فرعون ونیل زه اوبنایم چه ته څوک ینی؟ موسی علیہ السلام ونیل ښه ته اوبنایه هغه اوونیل چه ته خو هم هغه ینی چه هم مونږ سره لوی شوې او هم مونږ ته پاللي نی (موسی علیہ السلام چه د دې جواب ورکړو نو فرعون حکم اوکړو چه دې ونیسې. موسی علیہ السلام چه دا واوریده نو زر نی همسا او غورزوله نو هغه یوه لویه اژدها جوړه شوه او خوزیده او په خلقو باندې نی حمله اوکړه. په خلقو کښی ویره خوره شوه په دې هنگامه کښی پنځه ویشته زره کسان مړه شول. خلق چقنری شول او مړه شول او فرعون خپل محل ته اوختیدو په دې روایت کښی دیر غرابت دی. والله اعلم.

اوس ارشاد کړې چې موسی ﷺ دویمه معجزه دا اوخودله چې په خپل قمیص کښې لاس دننه کړو او رابهر نې کړو نو هغه ډیر روښانه او پر قیدونکې راووتلو او په هغې باندې نظر نه شو اودریدلې اود هغې په رنډا کښې هېڅ کمې نه وو اوچه کله به ئې خپل لستونږی ته واپس کولونو هغه به بیا هم هغه شان شو

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ

اوونیل سردارانو! د قوم د فرعون نه | بیشکه | دا | خامخا جادوگر دې | ښه پوه

د فرعون د قوم سردارانو اوونیل چې دا ښه پوخ جادوگر دې |

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ

دې غواړي | چې اوباسی تاسو | د زمکې ستاسونه | نو څه | حکم کوئ تاسو

دا غواړي چې تاسو دخپل ملک نه بهر کړي | نو تاسو اووانې چې په دې باره کښې تاسو مات څه وایي

قوله تعالى: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ

دموسی ﷺ معجزو فرعونیان فکر مند کول: - کله چې د دې خلقو ویره ختمه شوه او په خپل اصلی حال شو نو فرعون د خپلې بادشاهنې ملگرو ته اوونیل چې دې خو ډیر لوی فنکار جادوگر معلومېږي. خلقو هم د هغه په وینا عمل اوکړو اود مشورې د پاره کیناستل چې اوس ده سره څه کول پکار دی. د ده نور (رنډا) ختمول د ده خبره دباوول اود موسی ﷺ د کذب او افتراء ثابتولو دپاره څه چل اوکړو. هغوی ته د دې خبرې اندیښنه وه چې خلق به د ده د سحر طرف ته مائل شي اود ده عقیدت مند به جوړ شي په څه سره چې به د موسی ﷺ غلبه اوشی او هغه به خلق د هغوی د زمکې نه بهر اوباسی. خوچه د کومې خبرې هغوی ته اندیښنه وه هم په هغې کښې اخته شو. لکه چې الله تعالی فرماني چې فرعون او هامان ته هم هغه ویره وړاندې شوه کومه چې هغوی ته وه. (۱) کله چې دې خلقو د موسی ﷺ باره کښې مشوره اوکړه نو په یوه خبره باندې اتفاق او شو د کوم حکایت چې الله تعالی او فرمائیلو.

قَالُوا أَرِجُهُ وَأَخَاةُ وَأَرْسِلُ فِي الْمَدَائِنِ

اوونیل هغوی | په انتظار کښې اوساته دې | اورور دده | او اولیره | په ښارونو کښې

تولو صلاح ورکړه چې موسی اود هغه رور (هارون ﷺ) ته مهلت ورکړه | اوتولو ښارونو ته نوکران اولیره چې

حٰشِرِينَ ۛ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ

راجم کونکي نوکران | چې راولی تاته | هر یو جادوگر | پوهه |

د هر طرفه پاڅه جادوگران راجمع کړي |

قوله تعالى: يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ

د موسی ﷺ سره د مقابلې د پاره د ماهر و جادوگرانو خدمات: - سردارانو فرعون ته مشوره ورکړه چې موسی ﷺ اود هغه رور منع کړنی اود ملک په تولو ښارونو کښې خلق اولیکنی او مشهور مشهور جادوگران راجمع کړنی. په هغه زمانه کښې جادوگری ډیره مشهوره وه. د تولو هم دغه وهم او گمان وو چې دموسی ﷺ دا معجزه هم سحر او د هوکه ده. هغوی ټول جادوگر راجمع کړل چې د موسی ﷺ مقابله اوکړي. لکه څنگه چې الله تعالی د فرعون د خبرې نقل کړې دې چې چې ای موسی ﷺ! ته مونږ د خپل جادو

په زور باندې د ملك نه ويستل غواړې مونږ به هم ستا په شان په جادو سره ستا مقابله کوو. اوس د مقابلي او امتحان د پاره یو تاریخ مقرر کړه. د دې خلاف به نه ته څه کوي اونه مونږ. موسی (عليه السلام) او فرمائیل چه د اختريه ورځ د سحر په وخت کښې ټول خلق راجمع کړنې. اوس فرعون لارو او خپل د دوکي چلونه نې اختيار کړل او آخر مقرر شوې وخت راغلو، نو الله تعالی ارشاد فرماني:

وَجَاءَ السَّحَرَةُ

ا | اوراغلل | جادوگران

او جادوگر د فرعون (دربار) ته راغلل

فِرْعَوْنُ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ

فرعون ته | وې وئیل | چې بیشکه | وې به زموږ دپاره | خامخا اجر | که شو موږ به | هم موږ به

هغوی او وئیل که موږ په موسی (عليه السلام) باندې غالب شو | نو موږ به به څه انعام را کوی که کنه |

الْغَالِبِينَ . قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ

غالب | او وئیل فرعون | هووی به | او بیشکه یې به تاسو | د نزدیکانو نه

فرعون او وئیل چې او تاسو به زما په نزدې درباریانو کښې شی

قوله تعالی: قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا

د جادوگرو د فرعون نه غوښتنه: - دلته هغه قرارداد بیانولې شی چه د فرعون او جادوگرو په مینځ کښې شوې وو چه کوم د موسی (عليه السلام) د مقابلي دپاره راغوښتلې شوی وو. که هغوی په موسی (عليه السلام) باندې غالب راغلل نو دوی ته به ډیر لوی انعام ورکولې شی او هغوی ته به د خپلې خوښې غوښتنه ورکولې شی او هغوی به د مجلس او نزدې خلقو نه شمیرلې شی. کله چه نې د فرعون نه وعده واخسته نو موسی (عليه السلام) ته نې او وئیل.

قَالُوا يَمُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ

او وئیل هغوی | انې موسی | یا | ته او غورزو | او یا | به شو موږ به | هم موږ به | غورزونکي

هغوی او وئیل چې انې موسی اول ته (رسی) غورخوې او که موږ (خپلې رسی) او غورزو

قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ

او وئیل | او غورزوئ تاسو اوس هر کله چې | او غورزو و هغوی | انو جادو نې او کړو | په سترگو د خلقو باندې

موسی او وئیل چې اول تاسو او غورزونې | انو هر کله چې هغوی (خپلې رسی) او غورزولې | انو د خلقو نظر بندې نې او کړ

وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ

او وې یروړ هغوی | اوراتله او کړل هغوی | په جادو | لوی سره |

او په خلقو نې هیبت راوستو | او ډیر لوني جادو نې پیش کړو

قوله تعالی: إِمَّا أَنْ تُلْقَى وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ

د موسی (عليه السلام) او جادوگرو په میدان کښې مقابله: - داد موسی (عليه السلام) او جادوگرو په مینځ کښې جنګ دې جادوگر وانی چه موسی (عليه السلام) یا خو ته خپل هنر اوښایه یا موږ خپل هنر اول ښایو. موسی (عليه السلام) او فرمائیل

اول تاسو خپل کمال اوښانې. د موسی عليه السلام په دې کښې دا مصلحت وو چه خلق اول د دې جادوگرو تماشه اوگوری او سوچ او کړی او جادوگر دخپل کار نه فارغ شی نوحق خبره به د طلب اود انتظار نه پس واضحه او ښکاره شی اود هغوی په وړاندې به راشی خکه چه یوه خبره د طلب نه پس په زړه باندې زیات اثر کونکې وی. نو هم داسې اوشو اوس الله تعالی فرماني چه کله جادوگرو خپل پړی او رښی او غورزولې نود خلقو نظربندی نی اوکړه اوخلقو ته داسې ښکاره کیده چه دا خلق څه کوی نو په حقیقت کښې هم دا کیږی. حالانکه دارښی او چوکې هم دغه رښی اوچوکې (همساگانې) وې د کتونکو صرف دا خیال وو چه دا ماران دی. ارشاد کیږی چه د دوی په جادوسره داسې معلومیدل لکه چه دا روان او خوزیږی. د دې په کتلو سره په موسی عليه السلام باندې هیبت شروع شو مونږ ورته اوونیل ویریریه مه غالب به هم ته نی. د خپل لاس همسا ته هم په میدان کښې اوغورزوه، دا به ازدها جوړه شی او دا ټول ماران به تیر کړی. دا جادو خو صرف د دوی دوکه ده جادوگر په خپله تماشه کښې کامیابیدې نه شی. محمد بن اسحاق رحمه الله وائی چه د پنځلس زره جادوگرو ډله وه. هر جادوگر سره دهغه چوکې او رښی وې. موسی عليه السلام د خپل رور سره په همسالگولو سره اووتلو او میدان ته اورسیدلو. فرعون په خپل تخت باندې د سلطنت د ارکانوسره ناست وو. جادوگرو د ټولونه اول د موسی عليه السلام په سترگو باندې په جادو سره بندش اوکړو. بیانی دفرعون اوخلقوپه سترگو. اوس هر جادوگر خپلې چوکې اورښی اوغورزولې. هغه ټول ماران جوړشو ټول میدان د مارانو نه ډک شو. یوبل پسې روان وو. سدی رحمه الله وائی چه دا د دیرش زرونه زیات جادوگروو ټولو سره چوکې او رښی وې د عوامو نظربندی اوشوه نوتول دې نظارې کتلوسره اوویریدل. ابن ابی برزه رحمه الله وائی فرعون اویازره جادوگر راغوبښتي وو اویا زره رښی اوچوکې ماران جوړشوی گرځیدل. په دې وجه الله تعالی اوفرمائیل (وَجَاءُوا بِخِرَافَتِهِمْ) یعنی هغوی ډیر لوی جادو اوخودلو.

وَ اَوْحَيْنَا			
اووحی اوکړه مونږه			
او مونږ موسی <small>عليه السلام</small> ته وحی اوکړه			
إِلَىٰ مُوسَىٰ	أَنَّ أَلْقِ	عَصَاكَ	فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا
موسی <small>عليه السلام</small> ته	چې اوغورزوه	همساخپله	نوپه هغه ساعت هغې رانغښتل هغه څه
چې خپله همسا دې اوغورزوه نوکله چې هغوی اوغورزولې نو هم په هغه ساعت نی د جادوگرانو			
يَأْفِكُونَ	فَوَقَّعَ الْحَقُّ	وَبَطَلَ	مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
چې دروغ جوړ کړی وو هغوی نو ثابت شوا حق	اوباطل شوا هغه چې وؤ هغوی چې کول به نی	ټول ددروغو رښی یوې نمرې کړه نوحق څرگند شوا اود هغوی جوړ کړی څیزونه باطل شول	
فَعَلَبُوا	هٰنَالِكَ	وَانْقَلَبُوا	صَغِيرِينَ ۖ وَالْقَى السَّحَرَةُ
نرمغلوبه شو هغوی په دغه ځانې کښې اوگرځیدل هغوی ذلیل	اوپرستلي شوا جادوگران	نوپه دغه موقعه هغوی لاندې راغلل او رسوا شول او جادوگر بی اختیاره

سَاجِدِينَ ۞ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ رَبِّ مُوسٰى

سجده کونکی | اوونیل هغوی | ایمان راوړو مونږه | په رب العالمین | چې رب د موسی ﷺ دی

په سجده پریوتل | وې ونیل چې مونږ په رب العالمین ایمان راوړې دې | په هغه چا چې موسی ﷺ

وَهَارُونَ ۞

او د هارون ﷺ دې

هارون ﷺ نې منی |

قوله تعالى: فَوَقَّ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

د حق فتح میدان موسی ﷺ او گټلو: - الله تعالى پدې لویه ازمانش گاه کښې موسی ﷺ ته خپله وحی راوړلې کومې چه د حق او باطل په مینځ کښې فرق اوکړو. موسی ﷺ هم خپله همسا او غورزوله څه گوري چه هغه ټول وهمی ماران خوری اودهغوی یو هم د دروغو مار پاتې نه شو. دې په کتو باندې جادوگریوه شوچه دا جادو نه دې څه آسمانی امداد دې اود الله تعالى کاردې. نو ټول په ټول د الله تعالى په وړاندې په سجده کښې پریوتل او ونی ونیل چه مونږ د موسی ﷺ او هارون ﷺ په الله تعالى باندې ایمان راوړو. موسی ﷺ چه کله میدان او گټلو نو په خپله همسا باندې نې لاس اووهلو نو هغه بیا همسا جوړه شوه. جادوگر په سجده کښې پریوتل او ونی ونیل که دې نې نه وو او جادوگرو نو په مونږ باندې چرې هم غالب نه شو راتلې. قاسم بن ابی برزه رضی الله عنه وانی چه جادوگرو خپل سرونه د سجدې نه اوچت کړې نه ووچه جنت او دوزخ نې اولیدلو. (۱)

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ

| اوونیل | فرعون | ایمان راوړو تاسو په ده باندې | مخکښې ددې نه

| فرعون ورته اوونیل چې تاسو په ده باندې ایمان راوړ | حالانکه ماخو تاسو

اَنْ اَذَنْ لَكُمْ اِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَّكْرٌ مُّؤَمَّدٌ

چې زه اجازت اوکړم | تاسوته | بیشکه | دا | خامخا پټ سازش دي | چې کړې دې تاسو

ته ددې اجازت نه ووکړې | دا خوستاسو یو پټه منصوبه وه | چې دلته په دې

فِي الْمَدِيْنَةِ لِيُخْرِجُوْا مِنْهَا اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ

په دې ښار کښې | دپاره ددې چې اوباسی تاسو | ددې نه | اوسیدونکی ددې | پس زربه

ښار کښې موجود کړې وه | په دې غرض چې ددې نه ددې اوسیدونکی اوباسی | ښه زربه درته ددې

تَعْلَمُوْنَ ۝ لَا قِطْعَنٌ اَيْدِيْكُمْ وَاَرْجُلُكُمْ مِّنْ خِلَافٍ

معلومه شی تاسوته | خاښه مخازه پریکړم | لاسونه ستاسو | اوڅپې ستاسو | دبدل بدل طرفنه

نتیجه معلومه شی | زه به ستاسو لاسونه او پښې دیوبل اړخ نه کټ کړم

ثُمَّ	لَا صَلْبَٰبَكُمْ	أَجْمَعِينَ ۝	قَالُوا	إِنَّا	إِلَىٰ رَبِّنَا
بیابہ	اخمایہ سولی کرم تاسوا	تول	ہغوی اوونیل اچی بیشکہ مونہ	رب خپل تہ	
بیابہ تول بہ سولی کرم	ا ہغوی اوونیل اچی	خہ دے خونہ وی ہغہ اوکرہ	مونہ خپل رب تہ		
مَنْقَلِبُونَ ۝	وَمَا تَنْقِمُ	مِنَّا	إِلَّا	أَنْ أَمَّا	بِأَيْتِ رَبِّنَا
واپس تلونکی یو	اوندہ اخلی تہ بدلہ	زمونہ	مگر	اچی ایمان راوڑو مونہ	پہ نبو
واپس تلونکی یو	اوندہ زمونہ نہ بدلہ	دے وجی اخلی اچی	د خپل رب	پہ نبو باندی	مو ایمان راوڑی دے
لَهَا	جَاءَتْهَا	رَبِّنَا	أَفِرُّ	عَلَيْنَا	صَبْرًا
ہرکلہ اچی	راغلی مخی زمونہ تہ	اٹی رہہ زمونہ	اراووروہ	پہ مونہ باندی	صبر
کلہ اچی مونہ تہ	راغلی	اٹی زمونہ رہہ	مونہ تہ صبر	رانصیب کرہ	اومونہ پہ
مسلمین ۝					
مسلمانان					
داسی حالت کنبی وفات کرہ چہ مسلمانان یو					

قوله تعالى: لَا قِطْعَانَ أَتِدْبِكُمْ جادو کړو تہ دهغویدا ایمان راوړو و سزاجادو گرچہ کله مومنان جوړشو او د فرعون په خپل مقصد کنبی ماتې اوشو نو جادوگرو تہ دمکی ورکوی چہ دا نن موسی ؑ تہ په تاسو باندې غلبه ملاو شوه په اصل کنبی داستاسو خلقو په خپل مینځ کنبی سمجوتہ او سازش وو چہ دغه شان به په حکومت باندې غالب راشی او اصلی اهل وطن د ملک نه بهرویستل غواړنی.

د فرعون په موسی ؑ باندې غلط الزام: - یقیناً داخوستاسو د ټولو استاذ وو چاچہ تاسو تہ جادو خودلې وو. (۱) هر سړې چہ په چا کنبی لېشان هم عقل سلیم وی پوهیږی به چہ د فرعون دا الزام په دې وجہ باندې وو چہ باطل د باطل ثابت کیدو په وجہ هغه غصه شوې وو. موسی ؑ خود مدین نه په راتلو سره فرعون تہ رسیدلې وو او هغه تہ ئې د ایمان دعوت ورکړې وو او خپلو معجزات باهره ښکاره کولو سره ئې د خپل رسالت تصدیق کړې وو دې نه پس فرعون د خپل ملک په ټولو ښارونو تہ او گیر چاپیره علاقو تہ خلق لیگلې وواود مصر د ښارونو نه ئې جدا جدا جادوگران راجمع کړی وو کوم چہ هغه اود هغه قوم خوښ کړی وو او هغوی سره ئې د بهترینو انعاماتو او اکراماتو وعده کړې وه. په دې وجہ هغوی تہ د دې خبرې ډیر کوشش وو چہ څنگه به په موسی ؑ غالب راشی او فرعون سره نږدیکت حاصل کړی. موسی ؑ خو د یو جادوگر نه هم خبر نه وو او نه ئې هغوی چرته لیدلې وو او نه هغوی سره چرته ملاو شوي وو او فرعون په دې خبره هم خبر وو. خود جاہلو عوامو ذهنیت متاثر کولونه یچ کول ئې غوښتل لکه څنگه چہ الله تعالی فرمایلی چہ د فرعون قوم د هغه تابعدار وو اود هغه هم خیال جوړ شوی وو او هغه خلق په ډیره لویه گمراهی کنبی پراته وو. (۲) چہ د فرعون د (اناریکم الاعلیٰ) (۱) والا دعویٰ تصدیق ئې کولو.

(۱) طه: ۲۳۸.

(۲) الزخرف: ۵۴.

(۳) النازعات: ۷۹.

د موسی عليه السلام د جادګرو مشر سره ملاویدل: سدی عليه السلام فرمانی چه موسی عليه السلام د جادوګرو سردار سره ملاوې شوې وو او ورته نې ونیلې وو چه که زه غالب راغلم نو په ما به ایمان راوړې او آیا دا به اومنی چه زما پیش کړې شوې خیز د الله تعالی معجزه ده. نو جادوګرو نیلې وو چه صباله به زه داسې جادو کوم چه به هغې باندې یو جادو هم غالب نه شی راتلې او که چرې ته غالب شوې نو زه به اومنم چه ته د الله تعالی د طرف نه رالیکلې پیغمبرینې. فرعون د هغوی دا خبرې اترې واوریدلې نو په دې وجه باندې نې دا الزام اولګولو چه تاسو د دې د پاره راجمع شوې ینې چه په حکومت باندې تاسو ته غلبه او اختیار حاصل شی. تاسو د ملک نه لوی مشران ویستل غواړنې او په تخت باندې پخپله قابض کیدل غواړنې. تاسو ته به ډیر زر معلومه شی چه زه تاسو ته کومه سزا درکونکې یم. پوهه شنې چه زه به ستاسو ښې لاس او ګسه پښه پرې کړم یا د دې برعکس، بیابه تاسو ټول په پېمانسنې باندې زوړندوم. ستاسو لاشونه به دکېجورودونو ښاخونو پورې تړلې او زوړند وی.

د جادوګرو استقامت او جرات او الله عز وجله نه دعا: ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه پېمانسې او پښې لاسونه پریکولو سزا د ټولونه اول هم فرعون راویستلې وه. جادوګرو ونیل چه اوس خو مونږ د الله تعالی شوې یواو د هغه طرف ته مو رجوع کړې ده. نن چه ته مونږ ته د کوم عذاب دهمکې راکوې د هغې نه سخت د الله تعالی عذاب دې. مونږ نن ستا په عذاب باندې صبر کوو دې د پاره چه صبا د الله تعالی د عذاب نه خلاصې بیامومو. د دې د پاره هغوی ونیل چه ای الله تعالی په خپل دین باندې مو ثابت قدم اوساته اود فرعون د عذاب نه د نه ویریدلو د پاره مونږ ته صبر راکړه اود خپل نبی حضرت موسی عليه السلام په تابعدارنې کښې مونږ د دنیا نه اوچت کړه. هغوی فرعون ته صفافا او ونیل چه ته زمونږ څه کولې شي نو اوکړه هم دا چه ته به زمونږ د دنیا ژوند ختم کړې. مونږ په هغه باندې ایمان راوړو چه زمونږ رښتونې رب دې. دې د پاره چه هغه زمونږ وړاندینشی خطاګانې معاف کړې او چه کوم جادو کولو باندې مونږ مجبور شوې وو هغه معاف کړې ځکه چه کوم سرې کافر جوړشی اود الله تعالی په وړاندې پیش کیږې د هغه په قسمت کښې به دوزخ وی اونه به په ژوندو کښې شمیروی اونه په مړو کښې او چه څوک مو من او بیا نیکو کار حاضرشی هغه ته به په آخرت کښې لوی لوی درجې ملاوېږې. دا ټول جادوګر خو سحر کافران جادوګران وو او ماښام په وخت کښې نیکوکار او شهیدان وو.

وَقَالَ الْمَلَأُ	مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ	أَتَذَرُ	مُوسَى
او اوونیل سردارانو	د قوم د فرعون نه	آیا ته پرېږدې	موسی <small>عليه السلام</small>
د فرعون د قوم سردارانو اوونیل چې آیا ته موسی <small>عليه السلام</small> او			
وَقَوْمَهُ	لِيُفْسِدُوا	فِي الْأَرْضِ	وَيَذَرُكَ
او قوم د هغه	چې فساد اوکړی	په زمکه کښې	او پرېږدې بندګی ستا
او د خدايانو ستا اوونیل ده			
د هغه قوم پرېږدې چې په ملک کښې بدامنی پیدا کړی او تا وستامعبودان پرېږدې فرعون اوونیل			
سَنَقِيلُ	أَبْنَاءَهُمْ	وَنَسْأَلُ	نِسَاءَهُمْ
وژنو به مونږه	خامن د هغوی	او ژوندی به پرېږدو	ښځې د هغوی
او بيشکه مونږه په هغوی باندې			
چې مونږ به ددوی خامن وژنو او لونږه به نې (خدمت د پاره) ژوندی پرېږدو او بيشکه مونږ هغوی باندې			

قَاهِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ	غالب یو اوونیل موسی ﷺ قوم خپل ته مدد او غواری دالله نه اوصبر کوی بیشکه
الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ	غالب یو موسی ﷺ خپل قوم ته اوونیل چې تاسو دالله ﷻ نه مدد غواری اوپه هر (تکلیف) صبر کوی
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٢٦﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا	زمکه دالله ده ایه میراث سره ورکوی دا هغه چاته چې او غواری هغه د بندگانو خپلونه او به انجام
وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ	زمکه صرف دالله ﷻ ده چې کومو بندگانو ته نې خوښه شی نو هغوی ته نې ورکوی او اخر کښې
دُشْمَانَكُمْ وَعَدُّ لَكُمْ فِي الْآرَضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ	دپاره دپرهیزگارانو دې اوونیل هغوی ضرر رسولې کیدو مونږ ته مخکښې ددې نه چې ته راغلي وې مونږ ته
تَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾	کامیابی دپرهیزگارو ده (دموسی ﷺ) خلقو اوونیل چې مونږ ته ستاد راتلونو وړاندې هم تکلیفونه
عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفُكُمْ فِي الْآرَضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ	اوروستو دهغې نه چې ته راغلي مونږ ته اوونیل موسی ﷺ نزدې دې رب ستاسو چې هلاک کړی
تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾	راکولې شو او ستاد راتلونو پس هم موسی ﷺ ورته اوونیل چې زړ به ستاسو الله ﷻ
عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفُكُمْ فِي الْآرَضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ	دشمن ستاسو او خلیفگان کړی تاسو په زمکه کښې اویا به گوری چې څه رنگي
تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾	ستاسو دشمن هلاک کړی او تاسو به ددې زمکې خلیفه گان جوړ کړی او یا به دا گوری
تَعْمَلُونَ ﴿٣٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٤٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٥٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٧٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٨٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩١﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٢﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٥﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾	
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٠﴾	

قوله تعالى: أَوَذَرَّ مُوسَى وَقَوْمَهُ
 ذ درباریانو فرعون ملامت کول: د فرعون اودهغه د ډلې په خپل مینځ کښې د صلاح مشورو
 خبروړ کولې شی چه دموسی ﷺ دپاره دهغه خلقو په زړونو کښې څنگه کینه وه، فرعون ته دهغه مقربین
 وانی چه آیا ته به موسی ﷺ هم داسې پریردې چه په دنیا کښې به فساد کوی اود ملک خلق به په فتنه
 کښې اچوی او په هغوی کښې به د خپل الله تعالی تبلیغ کوی. دا څنگه عجیبه خبره ده، دا خلق خو نور
 خلق د موسی ﷺ اود مؤمنانو د فساد خورولو نه ویروی حالانکه هم دغه خلق اصلی مفسدان دی. دوی
 ته دخپل خان خبر نشته. بعضې وانی چه د ﴿وَيَذَرُ﴾ واود "او په معنی کښې نه دې بلکه د حال په معنی
 کښې دې. مطلب دا چه ته به موسی ﷺ ته اجازت ورکوي چه فساد دې خوروی سره د دې چه هغه ستا
 تابعداری اوستاد خدایانو عبادت پرېڅې دې. ابی بن کعبه دا داسې لوستلې دې (وقد تركوك ان يعبدوك
 والهلك) دا د ابن جریر رضی الله عنه بیان دې. بعضو دې واو ته عاطفه وئیلې دې یعنی آیا ته به هغه پریردې چه
 فساد اوکړی اوتا او ستا خدایان پریردی اوبعضو دا (الاهتك) لوستلې په معنی د (عبادتك) د اول قراءت
 په بنا بعضې په دې نتیجه باندې رسیدلی چه فرعون هم په پټه توگه د یوبت عبادت کولو اوپه یوبل
 روایت کښې دی چه د هغه په مړنی کښې یو بت زوړند وو ده به هغې ته سجده کوله. هم د دې په بنا

باندی ابن عباسؓ فرمائی کہ دے خلقو بہ کلمہ چرتہ بنانستہ غوا لیدلہ نو فرعون بہ ہغوی تہ حکم ورکولو چہ ددی عبادت کوئی، ہم پہ دے وجہ سامری یوسخی جو رکری وو د کوم نہ چہ بہ آواز راوتلو۔ دفرعون پہ دویم نخلی د بچو دوڑلو اعلان:- غرض داچہ فرعون د خپلو درباریانو درخواست منظور کرو اوونی ونیل چہ د دوی نسل ختمولو دپارہ مونہ بہ د دہ خامن قتل کوو او جینکنی بہ ژوندنی پریدو۔ د دے قسم دا دویم ظلم وو۔ د دے نہ وړاندې د موسیٰؑ د پیدائش پہ وخت کبھی فرعون ہم داسی کړې وو چہ دموسیٰؑ وجود دسرنہ دنیا تہ رانہ شی اوواقعه د هغې خلاف اوشوہ چہ څہ فرعون غوښتل او موسیٰؑ آخر پیدا شو او ژوندی پاتې شو۔ هغه بیا داسی ارادہ اوکړہ بنی اسرائیل نی ذلیل کول اوپہ هغوی باندې غالب کیدل نی غوښتل۔ دلته ہم دهغه خواہش پورہ نہ شو۔

آخر انجام فرعونیان غرق کړل: اللہ تعالیٰ موسیٰؑ تہ عزت ورکړو اوفرعون نی ذلیل کړواو د هغه لښکر نی غرق کړو۔ کلمہ چہ فرعون د بنی اسرائیلو سرہ د بدنی کولو کلکہ ارادہ اوکړہ نو موسیٰؑ خپل قوم تہ افرمائیل صبرکوئی او ہم د اللہ تعالیٰ نہ امداد غواړنی۔ موسیٰؑ هغوی سرہ د ښہ عاقبت وعده اوکړہ اودا چہ داملك بہ ستاسو شی۔ زمکہ د اللہ تعالیٰ دہ او هغه چہ چالہ غواړی د ملك بادشاهی ورکوی او ښہ عاقبت ہم د متقیانو د پارہ دے۔ دموسیٰؑ ملگرو اوونیل چہ ستاسو د راتلو نہ وړاندې ہم مونہ تہ لوی لوی تکلیفونہ راکړې شوی دی او ستاسو د راتلونه پس ہم تاسو گورنی چہ څومره مو ذلیل کوی۔ موسیٰؑ هغوی تہ په موجودہ حالاتو اوراتلونکی حالاتو باندې خبرورکولو سرہ فرمانی چہ ډیر زراللہ تعالیٰ ستاسو دښمن هلاک کونکې دے۔ ددې آیت پہ ذریعہ هغوی په نعمتونو باندې دشکرکولو د پارہ رابیدارولی شی۔

وَلَقَدْ	أَخَذْنَا	أَلْ فِرْعَوْنَ	يَالسَّيِّئِينَ
اوپه تحقیق سره انیولی وژمونږه قوم دفرعون په قحط سره ډیر کلونه او مونږ دفرعون خلق څو څو کاله په قحط			
وَنَقْصِ	مِّنَ الثَّمَرَاتِ	لَعَلَّهُمْ	يَذْكُرُونَ ۝ فَإِذَا
اوپه نقصان سره دمیوؤ نه دپاره ددې چې هغوی انصیحت قبول کړی نوهرکله چې اود پیداوار په کمی کبښي راوینول د دې دپاره چې دوی ترې نه نصیحت قبول کړی نوهرکله چې			
جَاءَتْهُمْ	الْحَسَنَةُ	قَالُوا	لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبُّهُمْ سَيِّئَةٌ
به راغله هغوی ته ښه زمانه انوونیل به هغوی ازمونږ دپاره ده دا اوکه اوپه رسیدله هغوی ته خرابه زمانه به په هغوی ښه وخت راغلو نو هغوی به اوونیل چې دا خوزمونږ خپل کمال دې اوکه بد حال به پرې راغلو			
يَظُنُّوْا	يَمُوسَىٰ	وَمَنْ مَّعَهُ	أَلَا إِنَّمَا طَأْتَهِمْ عِنْدَ اللَّهِ
نوبد فالی به نې نیوله اپه موسی اوپه هغه چا چې دهغه سره ووا خبردار اییشکه ابد فالی دهغوی دالله سره ده نوموسی ﷺ اودهغوی ملگری به نې سپیره گنړل حال دادې چې ددوی سپیره توب د الله د طرفه وو			
وَلَكِنَّ	أَكْثَرَهُمْ	لَا يَعْلَمُونَ ۝	
لیکن اکثر دهغوی نه لری علم خوزیات خلق د هغوی نه پوهیدل			

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ

فرعونیان ہم دخیل سپیرہ والی پہ وجہ پہ قحط گنبی اختہ شو۔ مونہ دفرعونیانو پہ قحط گنبی اختہ کولوسرہ از مینست کول او غوبستل، دھغوی پہ پتو گنبی غلہ اونہ شوہ او پہ ونو گنبی میوی رانغلی۔ دکہجورو پہ ونو گنبی بہ یوہ کھجورہ لگیدلہ دے د پارہ چہ ہغوی خہ عبرت حاصل کری۔ کلہ چہ بہ دا بنہ آباد وو او بنہ غلہ بہ کیدلہ نو ونیل بہ نی چہ مونہ خود دے حقداران یو دا زمونہ حق دے خنگہ بہ آباد نہ یو۔ او کہ قحط بہ شو اود لوہی بہ مرہ کیدل نو ونیل بہ نی چہ دا د موسیٰ ؑ اود ہغہ د ملگرو سپیرہ والی دے داسپیرہ والی خوہم دھغوی دخیل قسمت خبرہ دہ۔ ابن عباس ؓ دلفظ طائر نہ مصائب مراد اخلی۔ د سپیرہ والی اصلی سبب باندی خلق نہ پوہیری۔ ابن عباس ؓ (عِنْدَ اللَّهِ) نہ (من قبل الله) مراد اخلی یعنی (منجانب الله)۔

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا

او اوونیل ہغوی اہر ہغہ خیزا چہ راوہی تہ مونہ تہ

دفرعون قوم اوونیل کہ تہ مونہ تہ د جادو پہ

بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ

ہغہ دنہی نہ | چہ تہ جادو او کری پہ مونہ باندی پہ ہغی سرہ | پس نہ یو | مونہ | ستا ذریعہ ہر خورہ ننبی پیش کری | خو مونہ پہ تاباندی ہرگز

بِأَيِّ هَيْئَةٍ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ

مونکی | انواو لیرہ مونہ | پہ ہغوی باندی | طوفان | اوملخان | او سپری ایمان راوہونکی نہ یو | نومونہ پہ ہغوی باندی طوفان راوہولہ | اومولخان او سپری موہری راہر خودی

وَالضَّفَادِعَ وَالْجُنُودَ الْمُفَصَّلَةَ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا

او چیندخان | اووینی | ننبی | جدا جدا | نو تکبر او کوہغوی | اووہغوی چیندخی موہری راوہولہ | اووینی عذاب موہری راوستو | داتولی ننبی موجودا جدا او خودلی | اوہغوی بیام کبر کولو

قَوْمًا مُّجْرِمِينَ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا

قوم | مجرمان | اوہرکلہ | چہ بہ راغی | پہ ہغوی باندی | عذاب | ناوہہ ونیل ہغوی | اولونی مجرمان خلق وو | او چہ کلہ بہ پری عذاب راغلو | نو ہغوی بہ اوونیل چہ

يٰمُوسَىٰ اِذْعُرْ لَنَا رَبِّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ

انی موسیٰ ؑ | او غوارہ دعا | پارہ زمونہ | درب خیل نہ | پہ سبب دھغی | چہ وعدہ کری دہ ہغہ | ستاسو سرہ | انی موسیٰ ؑ | زمونہ پارہ د اللہ ﷻ نہ سوال او کری | خنگہ نی چہ تا سرہ وعدہ کری دہ

لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ

کہ چری لری کرو تا | زمونہ | ادا عذاب | نو خامخا بہ مونہ خبرہ اومنو | ستا | او خامخا بہ اولیر و مونہ | کہ چری تا زمونہ نہ دا عذاب لری کرو | نومونہ بہ پہ تا ایمان راوہو | اومونہ بہ تا سرہ خامخا

مَعَكَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۖ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ آجَلٍ

تاسره | بنی اسرائیل | نوھر کله چې اېه لري کړو مونږه | دهغوی نه | عذاب | دهغه نيتي پوري
بنی اسرائیل رخصت کړو | خو چې کله به مونږ د هغوی نه تريوي نيتي پوري عذاب لري کړو

هُم بِالْغَوَةِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ۖ

چې هغوی اړسيدونکي وو هغې ته | نو په هغه ساعت به | هغوی | ماتوله هغه وعده |

اودوی به هغې ته اور سيدل | نو هغه ساعت به دخپلو وعدو نه په شا شول |

قوله تعالى: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ

په فرعونيانو باندې مختلف قسم عذابونه: - دفرعون دقوم د بدمعاشي او سرکشني خبر ورکولې شي چه دهغوی څنگه حق سره دښمني او په باطل باندې اصرار وو چه هغوی دا هم اوونيل چه که موسی ﷺ څه نښه هم اوبښاني چه د کوم په ذريعه په مونږ باندې سحر اوکړي نو بيا هم مونږ په هغه باندې ايمان راوړونکي نه يو. مونږ به نه د هغه دليل قبلوو اونه به د هغه په معجزه باندې ايمان راوړو. نوالله تعالیٰ فرماني مونږ په هغوی باندې طوفان اوليکلو. د طوفان په معنی کښې اختلاف دي. ابن عباس ؓ فرماني چه ډير باران نې غرق کړي يا فصلونو او باغونوته نقصان اورسوي يا دا چه عام وبا. مجاهد ؓ فرماني چه سيلاب او طاعون. دحضرت عائشه صديقه ؓ نه روايت دي چه حضور ﷺ فرمانيل چه طوفان يعني مرگ. په يو بل روايت کښې دي دالله تعالیٰ ناگهاني او آسماني عذاب. لکه چه فرماني ﴿فَظَافَ عَلَيْهَا طَآفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ لَا يَمْلِكُونَ﴾ يعني دالله تعالیٰ ناگهاني عذاب هغوی ته په اودو کښې راوړسيدو. جراد يعني ملخ چه يومشهور الوتونکې خيز دي اود هغې خوړل حلال دي.

ملخان خوړل حلال دي دصحابه گرامو نه ثابتدي: - دبخاری اومسلم شريف په حديث کښې دي عبدالله بن ابي اوفى ؓ فرماني چه مونږ نبی کریم ﷺ سره په غزواتو کښې شريك وو اووه ورځې نو ملخان خوړل (۱) د حضرت ابن عمر ؓ روايت دي چه حضور ﷺ فرمانيل دوه مړي او دوه وينې زمونږ د پاره حلال دي يو کب او دويم جراد که دا مړه هم وي نو جائز دي. او په وينه کښې دوه چک شوي وينې يعني تلي (نورکي) او اينه (۲) حضور ﷺ اوفرمانيل چه اکثر ځناور چه په حقيقت کښې د الله تعالیٰ لښکر دي زه يې خپله نه خورم او نه ئي دنورو دپاره حرام وایم سره ددي چه هغه حلال دي اوزه ئي نه خورم. (۳) د حضرت رسول الله ﷺ د نه خوړلو سبب دا دي چه د هغوی طبيعت ته ښه نه لگيدل، لکه (گوه) سوسمار دحضور ﷺ د هغې خوړل خوښ نه وو ولې نورو ته ئي اجازت ورکړې وو. د حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دي چه نبی کریم ﷺ به ملخ سوسمار او گردې نه خوړلې خو دي ته ئي حرام نه وئيل. ملخ نه ئي ځکه ډډه کوله چه دا د الله تعالیٰ يو عذاب وو. لکه څنگه چه ملخان راوالوزي نو فصلونه تباه کوي او د گردې اومثاني نه ئي ځکه ډډه کوله چه دا متيازو سره نيزدي اجزاء دي او سوسمار په دي وجه چه دا لکه يو مسخ شوي امت دي. بيا ابن عباس ؓ اوفرمانيل چه دا روايت هم غريب دي ما داځکه نقل کړي دي چه په دي سره د هغوی ﷺ د اجتناب په وجوهاتو رڼا پريوځي. اميرالمؤمنين حضرت عمر بن خطاب ؓ به جراد ډير په شوق سره خوړل. د حضرت عمر ؓ نه د جراد باره کښې تپوس اوکړې شو چه آيا دا حلال دي نو وئې فرمانيل چه کاش يو دوه لپې دوه درې ملخان ملاوشوي وي نو مونږ به ډير په

(۱) صحيح بخاری کتاب الذبائح باب اكل الجراد: ۵۴۹۵، صحيح مسلم: ۱۹۵۲، ابوداؤد: ۳۸۱۲، ترمذی: ۱۸۲۲

(۲) احمد: ۹۷/۲، ابن ماجه كتاب الاطعمه باب الكبد والطحال: ۳۳۱۴.

(۳) ابوداؤد كتاب الاطعمه باب في اكل الجراد: ۳۸۱۳، ابن ماجه: ۳۲۱۹.

مزی سره خوړلې وې^(۱) د حضرت انس بن مالك رضی اللہ عنہ نه روایت دي چې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ازواج مطهراتو په ډک ډک طباق جراد په تحفه کښې رالیکل. ^(۲) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیل چې مریم بنت عمران عليها السلام الله تعالی ته دعا کړې وه چې په ما داسې غوښه او خوره په کومه کښې چې وینه نه وي نو الله تعالی به هغې باندې جراد اوخوړل. نو بی بی مریم اوونیل ای الله تعالی! د پالنې نه بغیرهم دې ته ژوند ورکړې او بغیرد شور او آواز نه دوی یو بل پسې اولگوي. ^(۳) حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیل چې دا جراد مه وژنئ ځکه چې دا د الله تعالی یو زبردست لښکر دي^(۴) دا حدیث ډیر غریب دي (فَأَرْسَلْنَا) والا آیت باره کښې مجاهد رحمته الله علیه فرماني چې دا عذاب په دې وجه دي چې په تیره شوي زمانه کښې به دې د دروازو میخونه خوړل او لرگی به ئې پریخودل. اوزاعی رحمته الله علیه فرماني چې زه ځنگل طرف ته وتلې ووم چې ناڅاپي مې یو ملخان اولیدلو چې په زمکه او آسمان باندې خواره شوې وو او یو سرې په یو ملخ باندې سور او هغه مسلح وو اولکه څنگه چې په خپل لاس سره اشاره کوي اودیکه ورکوي نو ملخان آخواکیږي او هغه بار بار وانی چې دنیا او مافیهاتول باطل دی باطل دی.

د قاضی شریح رحمته الله علیه نه د جراد باره کښې تپوس اوکړې شو نو وئی ونیل الله تعالی دې دا تباہ کړي په دوی کښې د اووه طاقتوروشیانو شان دي. د دې سر خو د اس سر دي او سټ ئې د غوښې دي، سینه ئې د ازمری ده او لیچې د گده پښې د اوښ، لکنی د مار او خیته د لړم خیته ده.

د الله تعالی ددې قول (أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ) د ذکر په وخت کښې دا حدیث بیان کړې شوې دي چې مونږ د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره د حج یا عمرې د پاره روان وو چې مونږ د ملخانو یو لښکر سره مخامخ شو. مونږ هغه په لرگوسره دیکه کولو او وهلو سره د دې چې مونږ د احرام په حالت کښې وو. مونږ دا خبره حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته اوکړه نو هغوی رضی اللہ عنہم اوفرمائیل چې د احرام په حالت کښې د سمندر د ښکار ممانعت نشته^(۵) د حضرت جابر رضی اللہ عنہ نه روایت دي چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د جراد د پاره داسې بد دعا کړې وه یا الله! لوی واړه ټول جراد هلاک کړي. د هغوی اگنی تباہ کړه اود هغوی نسل ختم کړه او زمونږ نه اخستې شوې رزق د هغوی نه واخله نوجابر رضی اللہ عنہ عرض اوکړو یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم دا خو د الله تعالی لښکر دي تاسو دوی ته د نسل د ختمیدو بد دعا کونئ نو وئی فرمائیل چې دا د سمندر د کبانو نه پیداکیږي. ^(۶) زیاد خبر ورکړې دي چې کوم سړی دا د کبانو نه پیداکیدونکي لیدلی دی د هغه بیان دي چې کبان کله د سمندر غاړې ته نیزدې اگنی اچوی او د غاړې اوبه اوچې شی نمر راخیژی نود اگونه جراد راوځي او الوزی. اود الله تعالی قول (إِلَّا أَمَمَ أَمَّا لَكُمْ) لاندې مونږ دا حدیث بیان کړې دي چې الله تعالی زر قسمه مخلوق پیدا کړې دي. شپږسوه سمندري او څلور سوه د اوچې او زر هلاک کیدونکي مخلوق جراد دي. حضور صلی اللہ علیہ وسلم اوفرمائیل چې د تورې یعنی جهاد کولو سره د وباء اثر نه وي او د ملخانو سره کامیابی نه وي. دا حدیث غریب دي. د (الْقُل) باره کښې ابن عباس رضی اللہ عنہ فرماني چې هغوی د غنمو دننه چینجی دی یا دا چې هغه واړه جراد دی د کوموچه وزرې نه وي اونه الوزی. مجاهد رحمته الله علیه وانی چې (الْقُل) واړه د تور رنگ چینجی دی یا ماشو ته وانی یا هغه یوداسې چینجې دي چې اوبنانو پورې اینختونکې د کونو په شان دي.

(۱) موطا امام مالك كتاب صفه النبي صلی اللہ علیہ وسلم باب ماجاء فی الطعام والشراب: ۳۰ وسته صحیح.

(۲) ابن ماجه كتاب الصيد باب صید الحيتان والجراد: ۳۲۲، بیهي: ۲۵۸/۹.

(۳) بیهي: ۲۵۸/۹.

(۴) المعجم الاوسط: ۹۲۷۳، مسند الشاميين: ۱۶۵۶، مجمع الزوائد: ۳۹/۴.

(۵) ابوداود كتاب المناسك باب الجراد للمحرم: ۱۸۵۴، ترمذی: ۸۵۰، ابن ماجه: ۳۲۲۲، بیهي: ۳۰۷/۵، احمد: ۳۰۶/۲.

(۶) ترمذی كتاب الاطعمه باب ماجاء فی الدعاء علی الجراد: ۱۸۲۳، ابن ماجه: ۳۲۲۱، الموضوعات: ۲۳۳/۲.

پہ فرعونیانو مختلف قسم عذابونہ او دھغی تفصیل: روایت دی چہ کلہ موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ ونیلے وو چہ بنی اسرائیل ماسرہ کرہ نو ہغہ وخت د اللہ تعالیٰ د طرف نہ طوفان راغلی وو باران وو چہ پہ شیبوباندی وریدلو۔ فرعونیان پوہہ شوچہ دا د اللہ تعالیٰ عذاب دی۔ نو ونی ونیل چہ ای موسیٰ علیہ السلام اللہ تعالیٰ نہ دعا اوغوارہ چہ دا باران بند شی مونہ بہ پہ تاباندی ایمان راوړو او بنی اسرائیل بہ ہم تاسرہ کرو۔ موسیٰ علیہ السلام دعا اوکرہ خونہ هغوی ایمان راوړلو اونہ نی بنی اسرائیل آزاد کړل۔ پہ ہغہ کال پہ باران باندی بنہ فصل اوشو، غلې او میوې بنہ ډیر پیدا شوې او سبزیانې رااوٹوکیدې۔ خلقو ونیل چہ بس زمونږ ہم دا خواہش وو۔ خود ایمان نہ راوړو پہ وجہ پہ هغوی باندی جراد یعنی ملخان نازل کړې شو اوټول فصلونہ نی اوخوړل او سبزیانې نی تباہ کړې نو پوہہ شو چہ اوس بہ یو فصل ہم باقی پاتې نہ شی۔ موسیٰ علیہ السلام تہ نی اوونیل چہ دا عذاب اخواکرہ نو ایمان بہ راوړو۔ د موسیٰ علیہ السلام پہ دعا سرہ ملخان ختم شو ولې بیانی ہم ایمان راوړلو او غلہ نی پہ کورونو کنبی بنہ راجمع کرہ او ونیل نی چہ اوس د خہ ویرہ دہ غلہ مو بنہ راجمع کړې دہ نو ناخاپی پہ هغوی د غنمو د تش والی عذاب پہ هغوی باندی نازل کړې شو۔ کہ یو سری بہ لس جریبہ پیمانہ غلہ واخستہ او اوږہ کولو لہ بہ لاړو نو درې قفیزہ غلہ بہ ہم پاتې نہ شوه۔ بیانی موسیٰ علیہ السلام تہ درخواست اوکړو چہ دا د قمل عذاب لرې کرہ نومونږ بہ ستا خبرہ واورو خود عذاب لرې کیدونہ پس نی بیا سرکشی اوکرہ۔ یو ځل موسیٰ علیہ السلام فرعون سرہ ملاویدلو چہ د چیندخې تیرتر نی واوریدہ نو موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ اوونیل چہ دا پہ تا او ستا پہ قیوم باندی دا خہ عذابونہ دی هغہ ونیل چہ دی نہ خو خہ د خطری خبرہ نشته خولا مانہام شوې ہم نہ وو چہ د ټولو خلقو پہ بدنونو باندی چیندخانو ټوپونہ وهل۔ کہ چاہہ د خبرې د پارہ خولہ کولاوولہ نو چیندخې بہ ورټوپ کړو اوپہ خلہ کنبی بہ نی لاړہ۔ بیانی موسیٰ علیہ السلام تہ درخواست اوکړو خو د عذاب پہ لرې کیدوباندی نی بیا ہم ایمان راوړلو۔ اوس د وینې عذاب نازل شو چہ د نہرونو اولختونہ بہ نی اوپہ راوړې نو هغہ بہ وینہ شوه۔ پہ لوبنو کنبی بہ نی چہ اوپہ کیخودې نو وینہ بہ شوه۔ فرعون تہ خلقو شکایت اوکړو چہ مونږ د وینې پہ عذاب کنبی اختہ شو د ځکلود پارہ اوپہ نہ ملاویرې۔ فرعون اوونیل چہ پہ تاسو باندی جادو کړې شوې دی نو خلقو اوونیل چاہہ جادو کړې وی زمونږ پہ لوبنو کنبی خو بس وینہ دہ او وینہ دہ۔ بیا موسیٰ علیہ السلام لہ راغلہ او درخواست نی اوکړو او وعدې نی اوکړې خواوس نی ہم نہ ایمان راوړو اونہ نی بنی اسرائیل آزاد کړل۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دی چہ کلہ جادوگرو ایمان راوړو او فرعون مغلوب او ناکامہ واپس شو نو بیا ہم د کفر اوسرکشی نہ منع نہ شو نو وارپہ وارپہ هغہ باندی د نینوخرگندونہ اوشوہ، قحط سرہ مخ شو، د باران طوفان پرې راغلو، بیا د جراد عذاب، بیا د سپرو او چینجو بیا د چیندخو او وینو دا مسلسل نینې ښکارہ شوې۔ طوفان راغلو او ټولہ زمکہ ترہہ شوه نہ نی اوپہ کولې شوه او نہ نی خہ کرلې شو، د ولې نہ ترکیدل، موسیٰ علیہ السلام تہ نی درخواست اوکړو چہ عذاب لرې شی خو د ایمان راوړو وعدہ نی پورہ نہ کرہ۔ بیا د جراد یعنی ملخانو عذاب راغلو چہ ټول فصلونہ نی اوخوړل اود دروازو میخونہ نی اوخوړل د خہ پہ وجہ چہ د هغوی کورونہ راږیوتل۔ بیادسپگو عذاب راغلو۔ موسیٰ علیہ السلام اوفرمائیل چہ د دی غوندہ نی طرف تہ راشنی بیا موسیٰ علیہ السلام د اللہ جل جلالہ حکم پہ یوکانږی باندی لرگې اووهلود کوم نہ چہ بې شمیرہ جوکې اوچینجی راووتل اوپہ کورونو کنبی ہرطرفتہ خواہہ شو۔ خوراکنونو پورې اونختل نہ اودہ کیدی شواونہ نی آرام کولې شونوبیاد چیند خو عذاب راغلو۔ پہ خوراکنونو کنبی چیندخې، لوبنو کنبی چیندخې اوپہ کپرو کنبی چیندخې۔ بیاد وینو عذاب راغلو د اوبوپہ ہریو لوبنی کنبی د اوبوپہ خای وینې وې۔ غرض مختلفو عذابونو سرہ مخ شو(۱)

دچیند خود وژلو ممانعت: حضرت عبداللہ بن عمر ؓ نہ روایت دی چه حضور ﷺ او فرمائیل چه چیند خې مه ورنی ځکه چه د چیند خو عذاب د فرعون په قوم باندې نازل کړې شوې وو نو یوه چیند خه د اور په تنور کښې د الله تعالی د خوشحالولو په خاطر غورزیدلې وه نو د چیند خو د اوسیدو ځای الله تعالی یخ ځای اوگرځولو یعنی د اوبو مقام او د هغې آواز نی تسبیح اوگرځوله. زید بن اسلم د دم یعنی د وینو د عذاب نه د پوزې نه د وینو څخیدو عذاب مراد اخلی. (رواه ابن ابی حاتم)

فَانْتَقِمْنَا	۱۰
نوبدلہ واخستله مونږه	
نومونږ ترې نه بدلہ واخستله	
مِنْهُمْ فَأَعْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ يَانَهُمْ كَذَبُوا بآيَاتِنَا	
دهغوی نه اېس ډوب کړل مونږه هغوی اېه سمندر کښې اېه سبب دهغې چې هغوی دروغ گنلې وې انښې زمونږه او په سمندر کښې موده ډوب کړل ځکه چه هغوی زمونږ ایتونه دروغ گنل	
وَكَاَنُوا عَنْهَا غَافِلِينَ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا	
اووږ هغوی دهغې نه بې پروا او وارثان کړل مونږه خلق هغه چې وو هغوی	
او دهغې نه بیخی غافله وو او چې کوم قوم کمزورې گنلې شوې وو مونږ هغوی	
يَسْتَظْعِفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي	
چې کمزورې گنلې شوی وو دمشرق طرفونو دزمکې اود مغرب طرفونو دهغې هغه زمکه	
دهغې ملک دمشرق او مغرب وارثان جوړ کړل په کوم کښې چې مونږ	
بِرُكْنًا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى	
چې برکت اچولې وو مونږه په هغې کښې اوبوره شوه وعده دربستا دخیر	
برکتونه ایخودې وو اوستادرب هغه ښکلې وعده پوره شوه چې کومه نې د	
عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۖ يَمَّا صَبَرُوا وَدَقَّرْنَا مَا كَانُوا	
په بنی اسرائیلو باندې په سبب دهغې چې صبر او کړو هغوی اوبرباد کړل مونږه هغه چې وو	
بنی اسرائیلو په حق کښې کړې وه ځکه چې هغوی صبر کړې وو اومونږ هغه هرڅه تباہ کړل	
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ۝	
چې جوړول به فرعون اوقوم دهغه او هغه چې وو هغوی چې پورته به نې خیرول	
چې کوم به فرعون اودهغه قوم جوړول او کوم اوچت اوچت عمارتونه نې چې ابادول	

قوله تعالیٰ: وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۖ فرعونیان د فنا په گنده کښې او په بنی اسرائیلو د الله تعالی انعام: د فرعون قوم ته سره د متواترو نښو خودلو او یوبل پسې مر په هغوی ډیر عذابونه نازل کړل خود هغوی سرکشی لرې نه شوه نو مونږ هغوی په دریاب کښې ډوب کړل. په کوم کښې چه مود موسی ؑ د پاره لار جوړه کړه او په هغې کښې

ورکوزشواوپہ ہغی باندی پوری وتل. بنی اسرائیل ہم ہغہ سرہ وو. بیا فرعون اود ہغہ لبیکر ہم ہغوی پسے ورکوزشول. کله چہ ہغوی د دریاب مینخ تہ شو نو اوبہ یوخائی شوے او ہغوی دوب شو. دا د الله تعالیٰ د آیاتونو تکذیب کولو اود ہغی نہ غفلت کولو نتیجہ وہ. الله تعالیٰ خبر ورکوی چہ بیا الله تعالیٰ د فرعون ہغہ زمکہ شرقا او غربا بنی اسرائیلوتہ حوالہ کرہ خوک نی چہ یر کمزوری گنہرل. اوخوک چہ کمزوری جوہ شوی وو اود غلامنی ژوندون نی تیرولو. لکہ چہ فرمانی مونہ غوارو چہ پہ دے قوم باندی احسان اوکرو کوم چہ پہ دنیا کنبی کمزوری گنہرل شی. مونہ ہغوی بادشاہان او سرداران جوہول غوارو. ہم دوی بہ د خپلی زمکی وارثان او واکمن گرخواو اود کوم عذاب نہ چہ د فرعون ہامان اود فرعون د قوم اندینسنہ وہ پہ ہغوی بہ ہم ہغہ عذاب نازلوو (۱) او فرمانی چہ ہغوی خنگہ خنگہ باغونہ، فصلونہ او بہترین مقامات پریخودل او تباہ شو پہ کوم کنبی چہ ہغوی بہ یرو مزو کنبی اوسیدل. کہ مونہ چری او غوارونو داسی بہ یوبل قوم سرداران اوبادشاہان جوہ کرہ (۲) حضرت حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ اوقتادہ رحمۃ اللہ علیہ د شرق او غرب نہ د شام ملک مراد اخلی. د الله تعالیٰ مبارکہ خبرہ د بنی اسرائیلو پہ حق کنبی پورہ شوہ خکہ چہ ہغوی پہ مصیبتونویاندي صبر کری وو اود الله تعالیٰ ہغہ خبرہ او وعدہ ﴿وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَهْلًا وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿۱﴾ یعنی فرعون اود ہغہ قوم چہ کوم عمارتونہ او باغونہ جوہ کرہ وو او محلونہ نی اودرولی وو تول مونہ تباہ او برباد کرل.

وَجُوزُنَا	بَنِي إِسْرَءِيلَ	الْبَحْرَ	فَأَتَوْا	عَلَى قَوْمِ
اوپورستل مونہ	بنی اسرائیل	پہ سمندر	نوورغلل ہغوی	پہ داسی قوم
اومونہ بنی اسرائیل	دسمندر نہ تیر کرل	انوپہ لاز کنبی	پہ یوداسی قوم	ورغلل اچی
يَعْلَفُونَ	عَلَى أَصْنَامِهِمْ	لَهُمْ	قَالُوا	يَهُوسَى
چی مینہ نی جوہ شوی وہ	ادہغہ بتانوسرہ	چی ووڈ ہغوی	اوونیل ہغوی	انی موسی
مقرر کرہ	خپلو بتانوتہ	منجوران	ناست وو	نودوی اوونیل
چی انی موسی <small>عليه السلام</small> مونہ				
لَنَا	إِلَٰهًا	كَمَا لَهُمْ	إِلَٰهَةٌ	قَالَ
دپارہ زمونہ	ایو معبود	لکہ خنگہ	چی دی ہغوی	دپارہ
معبودان	لہ ددوی	دمعبودانو	پشان یو معبود	جوہ کرہ
موسی <small>عليه السلام</small> ورتہ اوونیل	چی تاسو	خودیر		
قَوْمٌ	تَجْهَلُونَ	إِنَّ	هَؤُلَاءِ	مُتَبَرِّ
داسی قوم نی	چہ نہ پوہیری	بیشکہ	داخلق	چی دی
ایرپادیدونکی	دہ	ہغہ	طریقہ	چی ہغوی
ناپوہ خلق بی	داخلق	چی پہ	کومہ	لاز روان
دی	ہغہ	دتباہی	لازہ	دہ
فِيهِ	وَبِطْلٍ	مَا	كَانُوا	يَعْمَلُونَ
پہ ہغی کنبی	دی	اوباطل	دی	ہغہ عمل
اچی وڈہغوی	اچی	کوڑبہ	بی	
اوددوی	تول	عبادت	سراسر	بی بنیادہ
دی				

قوله تعالى: قَالُوا يَمْشِي اجْعَل لَّنَا إِلَهًا

د بنی اسرائیلو دجهالت نه ډکه مطالبه: د بنی اسرائیلو جاهلانوخلقو مطالبه بیانولې شی چه موسی (علیه السلام) کله دریاب باندې پورې وتلو اود الله تعالی دا عظیمه نښه نی اولیدله نود هغوی تیریدل په یو داسې قوم باندې اوشو چه بتان نی اخستی وو. بعضی مفسرین وائی چه هغه کنعانیان وو یا د قبیلې لخم وو. دغوا په شان یو بت نی جوړ کړې وو په دې وجه د دې نه پس هغوی ددغې په شان د سخی په عبادت کښې اخته شو او ونی ونیل ای موسی (علیه السلام) زموږ د پاره یو معبود جوړ کړه لکه څنگه چه د دې خلقو معبود دې. موسی (علیه السلام) او فرمائیل چه تاسو خو ډیر جاهل خلق نی د الله تعالی عظمت مو هیرکړو هغه خود داسې خبرونه پاک دې چه څوک د هغه شریک یا د هغه په شان کیدې شی. د هغوی مذهب هم باطل دې اود هغوی عمل هم باطل دې.

بعضی صحابه رحمهم الله منې وائی چه موږ حضور (ص) سره د مکې نه حنین طرف ته روان وو په لار کښې د کافرانو د بیرې یوه ونه وه. په کومه چه هغوی راجمع شوې وو او ناست وو. خپلې وسلې نی په هغه ونه کښې تړلې وې او د دې ونې تعظیم نی کولو. دې ونې ته به ونیلې شو 'ذات انواط' کله چه موږ دې ونې ته اورسیدونو هغه ډیره شنه او آباډه وه نو موږ رسول الله (ص) ته عرض اوکړو یا رسول الله! یو 'ذات انواط' زموږ د پاره هم اوگرځوه لکه څنگه چه د دې خلقو ده. نو حضور (ص) او فرمائیل چه په الله قسم تاسو خو هغه خبره اوکړه کومه چه د موسی (علیه السلام) قوم موسی (علیه السلام) ته کړې وه چه موسی (علیه السلام) زموږ د پاره هم یو معبود جوړ کړه لکه څنگه چه د دې خلقو دې. نو موسی (علیه السلام) فرمائیلې وو چه تاسو ډیر جاهلان نی. د دوی طریقه او اعمال ټول باطل دی. حضور (ص) او فرمائیل چه تاسو هم د هغوی په لار روانیدل غواړئ.

قَالَ أَغَيِّرَ اللَّهُ	أَبْغَيْكُمْ	إِلَهًا	وَهُوَ	فَصَلِّكُمْ
اوونیل موسی آیا ماسو دالله نه زه اولتوم تاسو دپاره بل معبود حالانکه هغه فضیلت درکړې دې تاسوته				
موسی ورته اوونیل چې آیا زه تاسو دپاره دالله نه سوا بل معبود اوگورم حال دا دې چې هغه تاسو ته په موجوده زمانه کښې				
عَلَى الْعَالَمِينَ	وَإِذْ	أَتَيْنَكُمْ	مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ	
په خلقو باندې او یاد کړئ کله چې نجات درکړو موږ تاسوته د فرعون والونه				
په نور مخلوق باندې فضیلت درکړې دې او هغه وخت یاد کړه چې موږ تاسو ته د آل فرعون نه نجات درکړو				
يَسْأَلُكُمْ	سُوءَ الْعَذَابِ	يُقْتَلُونَ	أَبْنَاءَكُمْ	وَيَسْأَلُونَ
چې رسو به نی تاسو ته سخت عذاب وژل به هغوی ځامن ستاسو او ژوندی به پرینودلې هغوی				
چې تاسو ته به نی ډیر تکلیفونه درکول ستاسو ځامن به نی قتلول اوستاسو جینکې به نی				
نِسَاءَكُمْ	وَفِي ذَلِكُمْ	بَلَاءٌ	مِّنْ رَبِّكُمْ	عَظِيمٌ
نښې ستاسو او په دې کار کښې ستاسو دپاره از مینښت وژا د طرفه درب ستاسو نه لوی				
ژوندی پرېخودلې او په دې کښې ستاسو درب د طرفه ډیر لونی امتحان وو				

(۱) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء لتركيب من من كان قبلکم: ۲۱۸۰ وهو صحيح، السنن الكبرى للنسائي: ۱۱۱۸۵، احمد: ۲۱۸/۵، مستدرك على: ۱۴۴۱، ابن حبان: ۶۷۰۲.

قوله تعالى: وَأَذَانُكُمْ مِّنَ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

دفر عود قید نہ خلاصی و رکونکې د عبادت لائق دی۔ موسیٰ علیہ السلام بنی اسرائیلو ته د الله ﷻ نعمتونه ریا دیوې چه الله تعالیٰ تاسو ته د فرعون د قید او غلبې نه خلاصی درکړو اود رسوائې او ذلت نه نی خلاصی کړنی، دلته نی درله برې او عزت درکړو، ستاسو د بنمنان نی ستاسو د سترگو په وړاندې بریاد کړل، هغه نه سوا بل څوک د عبادت لائق دی، د دې پوره تفصیل په سورۃ بقره کښې تیر شوې دی

وَوَعَدْنَا	مُوسَىٰ	ثَلَاثِينَ لَيْلَةً	وَأَتَمْنَاهَا	بِعَشْرِ	فَتَمَّ
او وعده او کړه مونږه موسی سره دیرش شپې او پوره کړې مونږه د دیرش په لسونو رو باندې نی پوره شوه					
او مونږ موسی ﷺ سره د دیرشو شپو وعده او کړه او بیامو پرې لس ورځې زیاتې کړې					
مِيقَاتٍ	رَبِّهِ	أَرْبَعِينَ لَيْلَةً	وَقَالَ	مُوسَىٰ	لِأَخِيهِ هَارُونَ
مقرر مه موده درب دهغه څلویښت شپې او اوونیل موسی رور خپل هارون ته					
نود هغه د الله ﷻ سره نیتیه څلویښت شپې پوره شوه او موسی ﷺ خپل رور هارون ته وئیلې وو					
اخْلَفْنِي	فِي قَوْمِي	وَأَصْلَحْ	وَلَا تَتَّبِعْ	سَبِيلَ	
چې خلیفه ش زما په قوم زما کښې او تیک کار کوه اومه کوه پیروی دلارې					
چې زمانه پس قوم باندې زما خلیفه شوی او صحیح کار کوه او دهغه خلقو په رانې باندې عمل مه کوه					
الْمُفْسِدِينَ					
د مفسدانو					
کوم چې فساد کونکی دی					

قوله تعالى: وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً

د حضرت موسیٰ ﷺ کوه طور ته روانیدل او هارون ﷺ جانشین جووول۔ بنی اسرائیلو باندې احسان کولې شی چه تاسو ته هدایت حاصل شو او موسیٰ ﷺ الله تعالیٰ سره کلام او کړو، هغه تورات ورکړو په کوم کښې چه احکام دی اود شرع ټولې تفصیلی خبرې دی، الله تعالیٰ د موسیٰ ﷺ سره د دیرشو ورځو وعده کړې وه، مفسرین وائی چه موسیٰ ﷺ په دې ورځو کښې روژې نیولې وې، کله چه دا دیرش ورځې پوره شوې نو موسیٰ ﷺ مسواک او وهلو، نو الله تعالیٰ د نورولو سره ورځو حکم او کړو چه څلویښت ورځې پوره کړه، اکثر مفسرین وائی دیرش ورځې د ذیقعدې او لس د ذوالحجه وې، دغه شان د اختر د ورځې پورې د څلویښتو ورځو پوره والې اوشو، دې نه پس موسیٰ ﷺ الله تعالیٰ سره کلام او کړو او هم په دغه ورځ دین محمدی هم کامل شو، لکه څنگه چه فرمائی په نن ورځ ما ستاسو دین کامل کړو خپل نعمت مې په تاسو پوره نازل کړو اوستاسو د پاره نی دین اسلام اختیار کړو، غرض دا چه کله ميعاد پوره شو او موسیٰ ﷺ کوه طور طرف ته لاړو لکه څنگه چه الله تعالیٰ فرمائیلی دی ای بنی اسرائیل! مونږ تاسو ته د دښمن نه خلاصی درکړو اود کوه طور بنی طرف ته موراغوبښتې وې اوس موسیٰ ﷺ په تلو کښې خپل رور هارون ﷺ خپل جانشین جوړ کړو او حالات ښه ساتلو د پاره نی وصیت او کړو دې د پاره چه فساد پیدا نه شی، دا خبره د تنبیہ او تذکیر په توگه ده گنی هارون ﷺ پخپله نبی وو اود وجاهت او جلالت والا نبی وو (والصلوة علی سائر الانبیاء)

دنیا کښې نه. اودا هم ونیلي شوی دی چه په دې مقام کښې کلام بالکل داسې دې لکه چه فرماني لا تُذِرْكَ الْاَبْصَارَ وَهُوَ يُذِرُكَ الْاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ) په سورة انعام کښې په دې باندې پوره بحث شوې دې په وړاندینو کتابونو کښې دی چه الله ﷻ موسی ﷺ ته اوونیل یوژوندې مادمرگ نه وړاندې نه شی لیدلې. اوج خیزونه هم زما تجلنی سره فنا کیږي. په دې وجه او فرمانيلې شو چه کله رب خپله تجلی په غر باندې واچوله نو هغه ذره ذره شو او موسی ﷺ بې هوشه شو او راپریوتلو.

په کوه طور الله ﷻ د تجلی اندازه: د حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمانيلی چه کله الله تعالی په غرباندې خپله تجلی اوکړه (هغه وخت هغوی په خپله گوته باندې اشاره هم اوکړه) نو ذره ذره شو. ابو اسماعیل هم مونږ ته دا وینا کولو سره د شهادت په گوته اشاره کولو سره اوخود. د دې حدیث په روایت کښې یو راوی نوم مبهم دې نه دې خودلې شوې. حضور ﷺ آیت (فَلَمَّا تَجَلَّى) لوستلو وخت کښې خپلې غټې گوټې بند د وړې گوټې په بند کیخودلو سره او فرمانيل چه دومره تجلی خودلو په سبب غر ذره ذره شو. حمید ثابت ته اوونیل چه گوره داسې ثابت خپل لاس د حمید په سینه باندې اووهلو او ونی و نیل چه رسول الله ﷺ داسې فرمانيلی دی. او حضرت انس رضی الله عنه روایت کړې دې نو زه به هغه اوس پتوم؟ (۱) امام احمد رضا رحمه الله هم داسې روایت کړې دې. ابن عباس رضی الله عنه فرماني چه الله تعالی د گوټې د بند هومره تجلی کړې وه چه غر اوسوزیدو او ایره شو. سفیان ثوری رحمه الله فرماني چه په زمکه کښې ورځنښ شو او روان دې او تر قیامت په پورې به هغه نه ښکاره کیږي. حضرت انس رضی الله عنه فرماني چه کله په غرونو باندې تجلی اوشوه نو شپږ غرونه خو والوتل، درې په مکه کښې راپریوتل او درې په مدینه کښې. په مدینه کښې احد دې ورقان دې رضوی دې. په مکه کښې حراء دې ټبر دې او ثور دې. دا حدیث غریب دې بلکه منکر دې.

د تجلنی نه وړاندې کوه طور متین او صفاوو د تجلنی نه پس غارونه او درې جوړې شوې. مجاهد رحمه الله فرماني دا قول چه ای موسی! د غر طرف ته اوگوره که هغه قائم پاتې شو نو پوهه شه چه ته ما لیدلې شي گنی نو نه شي لیدلې. داسې نې په دې وجه او فرمانيل چه د غر پیدائش او استحکام خود انسان نه ډیر لوی او سخت دې نو چه کله په غرباندې د الله تجلی اوشوه او ذره ذره نې کړو نو د غر دا کیفیت کتلو سره موسی ﷺ بې هوشه پریوتلو. د (صَبَقَ) معنی ده د غوټې دوره راتلل لکه څنگه چه ابن عباس رضی الله عنه تفسیر کړې دې. قتاده رحمه الله د دې معنی مرگ اخلی اود لغت په رنځ کښې دا معنی صحیح هم ده لکه چه د قرآن شریف آیت دې (وَلَفِئَتْ فِي الصُّورِ فَصَبَقَ) یعنی چه شپیلنی پوک وهلې شي نو هرڅیز به مړ شي او فنا به شي. غرض دا چه دلته قرینه د مرگ هم ده او د بې هوشنی هم. د بې هوشنی په دې وجه چه الله تعالی بیا او فرمانيل (فَلَمَّا آفَاقَ) او افاقه خو هم د بې هوشنی نه کیږي د مرگ نه نه کیږي په دې وجه هم د بې هوشنی معنی اخستل صحیح دی.

د افاقې نه پس موسی ﷺ او فرمانيل ای الله ته پاك نې په تاباندې څوك نظر نه شي اچولي گنی نو م به شي اوبه سوزی زه د رویت د سوال کولو نه توبه کوم. اوس ماته د دې یقین اوشو اود ټولونه وړاندې ماته یقین اوشو. دلته د ایمان نه مراد ایمان اسلام نه دې بلکه ایمان او یقین د دې خبرې دې چه ستا مخلوق تا نه شي لیدلې. ابن جریر رحمه الله د دې آیت په تفسیر کښې د محمد بن اسحاق رحمه الله په روایت سره یو ډیر عجیبه حدیث نقل کړې دې او هغوی ته غالباً دا خبره د اسرائیلیاتو د دفتر نه ملاو شوې ده. والله اعلم دیهودی په میخ د یو انصاری صحابی څپیره: (وَأَخْرَجُونِي صَفَاءً) سره متعلق حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت دې چه یو یهودی راغلو او حضور ﷺ ته نې شکایت اوکړو چه ستاسو یو انصاری صحابی زه په

مخ په څپړه اوو هلم. هغه انصاری راوغوښتلو او حضور ﷺ ترې تپوس او کړو نو هغه اوونیل یارسول الله ﷺ اما دا یهودی په دې ویناکولو سره اولیدو چه الله تعالی موسی ﷺ ته په ټولو انسانانو باندې فضیلت ورکړې دې نوماتپوس او کړو چه آیا په محمد ﷺ باندې هم نو ده اوونیل چه او. ماته غصه راغله او یوه څپړه مې اوو هلو. حضور ﷺ او فرمائیل چه ماته په انبیاؤ باندې فضیلت مه راکوڼې خلق به د قیامت په ورځ بې هوشه شی او چه کله رابیدار شی نود ټولو نه وړاندې به زه بیدار شم خو زه به گورم چه موسی ﷺ به د عرش پښه نیولې ولاړ وی. ماته نه ده معلومه چه زما نه وړاندې به هغه په هوش کښې راغلې وی یادا چه هغه به دسر نه بې هوشه شوې نه وی ځکه چه هغه یو ځل د کوه طور په تجلنې بې هوشه شوې دې. او الله تعالی به هغه د بې هوشه کیدو نه خلاص کړي (۱) په بخاری او مسلم کښې داروایت موجود دې. ابوبکر ابن ابی الدنیا وائی چه ددې قضیه خاوند حضرت ابوبکر ﷺ وو خو په بخاری او مسلم کښې دا خبره تیره شوې ده چه هغه د انصارو یوسړې وو او ابوبکر ﷺ خود انصارونه نه وو هغه خو مهاجر وو.

درسول کریم ﷺ فضیلت په ټولو انبیاء گرامو دې: اودا خبره چه (لاتغیرونی علی موسی) په مثال د دې حدیث دې چه (لا تفضلونی علی الانبیاء ولا علی یونس ابن متى) (۲) وائی چه دا خبره د تواضع په سبب وه دا فرمان د دې نه وړاندې دې چه حضور ﷺ ته د خپل فضیلت علم د الله تعالی د طرف نه شوې وی یا دا چه په غصه کښې نې فرمائیلی وی چه ماته فضیلت مه راکوڼې یا دا چه صرف په خپله رانې باندې فضیلت مه قائمه ونی. والله اعلم. خلق به د قیامت په ورځ بې هوشه کیږي او ښکاره خبره ده چه دا بې هوشی به د قیامت د هیبت د وجه نه وی. ډیره ممکن ده چه دا د هغه وخت حال وی چه کله به الله تعالی د خلقو په مینځ کښې د فیصلې د پاره راځی نود هغه په تجلنې سره به خلق بې هوشه شی. لکه څنگه چه موسی ﷺ تجلی نه وه برداشت کړې. په دې وجه حضور ﷺ او فرمائیل چه ماته نه ده معلومه چه زما نه وړاندې ورته افاقه شوې که د کوه طور د بې هوشنې په بدله کښې دلته بې هوشه نه شو. د حضرت ابوهریره ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ او فرمائیل چه کله په حضرت موسی ﷺ باندې تجلی اوشوه نو د هغوی نظر دومره تیز شو چه د لسو کوسو په فاصله باندې د شپې په تیاره کښې په یو کانړی باندې تلونکې میرې لیدلې وو (۳) قاضی عیاض رحمه الله او فرمائیل چه په دې لحاظ باندې لرې نه ده چه دا خصوصیت زمونږ نبی ﷺ ته هم حاصل وی ځکه چه په معراج کښې حضور ﷺ آیات کبری په خپلو سترگو لیدلې وو. ددې خبرې په ذریعه چه لکه د حدیث تصحیح ثابتیږي خو ددې صحت غوښتونکې خبره ده ځکه چه په دې حدیث کښې راویان غیر معروف خلق دی اوداسې خبرې چه کله د عادل او ثقه راویانو سره منسوب نه وی نه شی قبلولې.

قَالَ يٰمُوسَىٰ	إِنِّي	اصْطَفَيْتُكَ	عَلَى النَّاسِ	بِرِسَالَتِي
اوونیل الله انې موسی ابیشکه زه چې یم غوره کړې ما ته په خلقو باندې په پیغمبري زما سره				
الله ورته او فرمائیل انې موسی ما ته په نورو خلقو کښې منتخب کړې یی ځکه چې رسالت مې درکړې دې				

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره الاعراف (ولا جاء موسی لبقثا و کلمه ربه...): ۴۶۳۸، صحیح مسلم: ۲۲۷۴، مستدقین علی: ۱۳۶۸.
(۲) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (وان یونس لمن المرسلین): ۳۴۱۲، صحیح مسلم: ۲۳۷۶ مختصراً.
(۳) المعجم الصغیر ۳۲/۱ ح ۷۷.

وَبَلَّغْنِي	فَخَذُ	مَا آتَيْتَكَ	وَكُنْ	مِّنَ الشَّاكِرِينَ
اوپہ کلام زما سرہ نواونیسہ ہغہ چہ زہ ذر کرم تاتہ او شہ دشر گزارونہ				
او خبری می درسہ کرے دی نو چہ خہ حکمونہ در کوم ہغہ واخلہ او زما شکر کوه				
وَكُنَّا	لَهُ	فِي الْأَوَّاحِ	مِنْ كُلِّ شَيْءٍ	مَّوْعِظَةً
او اولیکلو مونہ دپارہ دہغہ بہ تختو کنبی دہر خیز نہ نصیحت اوتفصیل				
او مونہ ورتہ بہ یو خو تختو باندی ہر قسم نصیحتونہ اودہری مسنلی تفصیل لیکلی وو				
لِكُلِّ شَيْءٍ	فَخَذَهَا	بِقُوَّةٍ	وَأَمْرٍ	قَوْمَكَ
دپارہ دہر خیز نو اونیسہ ہغہ بہ قوت سرہ او حکم او کرہ قوم خپل تہ چہ اونیسہ ہغوی				
(ورتہ مواونیل) چہ داہدایات کلک اونیسہ او خپل قوم تہ ددی خبری حکم او کرہ				
بِأَحْسَنِهَا	سَآوَرِيكُمْ	دَارَ الْفَاسِقِينَ		
بہتر مطلب د ہغی دیر زر بہ اونبایم زہ تاسو تہ کورد فاسقانو				
چہ ددی بہ غورہ مطلب دی عمل او کرے زہ بہ دیر زر تاسو تہ د بد کردار وخلقو کورونہ اونبایم				

قوله تعالى: قَالَ يُوسُفُ إِنَّي اصْطَفَيْتَكَ عَلَى النَّاسِ

د موسی علیہ السلام یوحنا امتیازی اوصاف۔ ارشاد دی او موسی علیہ السلام تہ خطاب دی چہ مونہ تہ د رسالت او کلام د پارہ د تولو خلقو نہ خویش کرے او پہ دی کنبی ہیخ شک نشته چہ حضرت محمد ﷺ د آدم تول اولاد سردار دی۔ خکہ خو اللہ تعالیٰ ہغوی خاتم الانبیاء جور کرلو۔ د ہغوی شریعت بہ د قیامتہ پورے جاری وی اود ہغوی امتیان بہ د تولو پیغمبرانود امتونونہ زیات وی۔ پہ شرف او عزت کنبی د حضور ﷺ نہ پس د حضرت ابراہیم خلیل اللہ مقام دی بیا د حضرت موسی علیہ السلام بن عمران کلیم اللہ۔ اللہ تعالیٰ موسی علیہ السلام تہ فرمائی چہ ما تاتہ کوم کلام او مناجات در کرے دی دا واخلہ او شکر ادا کرہ اود کوم خیز د برداشت چہ پہ تا کنبی طاقت نہ وی د ہغی غوینتنہ مہ کوه۔ بیا خبر ورکولے شی چہ پہ دی تختو کنبی د ہری خبری نصیحت او د ہر حکم تفصیل موجود دی۔ ونیلی شی چہ دا تختی د مرغلرو وی اللہ تعالیٰ پہ دی کنبی مواعظ او احکام پہ تفصیل سرہ لیکلی وو او تول حلال او حرام نی خودلی وو۔ پہ دی تختو باندی تورات لیکلی وو اللہ تعالیٰ فرمائی چہ ورا ندینو پیرو ہلاک کولونہ پس مونہ موسی علیہ السلام تہ کتاب ورکرو پہ کوم کنبی چہ دخلقو دپارہ بصیرت وو۔ دا ہم ونیلی کیڑی چہ دا تختی د تورات لیکلو نہ ورا ندی ورکری شوے وی۔ بہر حال دا ضروری دی چہ دا سوال د رویت د نامنظور کیدو معاوضہ او بدلہ وہ۔ پورہ قوت سرہ نی واخلہ یعنی د طاعت کلکہ ارادہ او کرہ او خپل قوم تہ ہم حکم او کرہ چہ پہ دی باندی پہ بنہ شان سرہ عمل او کرے۔ د موسی علیہ السلام حکم سرہ د قوت لفظ دی اود موسی علیہ السلام قوم سرہ د احسن لفظ دی یعنی موسی علیہ السلام تہ تاکید دی چہ د تولونہ اول تہ پہ دی باندی عمل او کرہ او ستاقوم دی ہم پہ بنہ طریقہ پہ دی باندی عمل او کرے۔ (سَآوَرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ) یعنی زر دی چہ تہ بہ زما د مخالفت کونکی اوزما د تابعدار نی نہ سرکشی کونکو انجام او گورے چہ ہغہ بہ خنگہ ہلاک او برباد کیڑی۔ دا خبرہ بالکل داسی دہ چہ سرے خپل مخاطب تہ اووانی چہ کہ تا زما د حکم مخالفت او کرو نو صبا بہ زہ تاسرہ گورم۔ دلته د حکم نہ خلاف کونکو تہ وعید او تہدید ورکولے شی اوونیلی شوی دی چہ د دی مطلب دادی چہ مونہ بہ تابعداری کونکو تہ د فاسقانو ملک

یعنی د شام ملک ورگوو یا دا چه د فرعون د قوم منازل مراد دی. خو اولنسی خبره ډیره قیاس ته نيزدي ده، والله اعلم. ځکه چه دا فرمان د موسی عليه السلام د مصر بنار پریخودو نه پس دې اودا بل قول خو بنی اسرائیلو ته خطاب دې اودا خطاب په میدان تیه کښې د داخلیدلو نه د وړاندې دې.

سَاَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا	زر به واروم زه دایتونوزمانه هغه کسان چې تکبر کوی په زمکه کښې په ناحقه اوکه اووینی هغوی
زُرْبَهُ زَهْدَهُ كَسَانُوْهُ مَخُوْنَهُ دَخِلُوْا اَيْتُوْنُوْهُ وَاِرُوْم چې کومو په زمکه کښې په ناحقه خان لوني گنړلوا اوکه دوی	
كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوْا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوْهُ	هره نښه ایمان نه راوړی په هغې اوکه اووینی هغوی لاره د نیکنی نه نیسی هغوی هغه
هَرَقِسْم نَبِيٍّ اَوْوِيْنِيْ خو (بیا هم) په هغې ایمان نه راوړی اوکه نیغه لار ورته ښکاره شی نو په هغې	
سَبِيْلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيْلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوْهُ سَبِيْلًا ذٰلِكَ	په لار سره اوکه اووینی هغوی لاره د گمراهی انو نیسی هغه په لار سره دا ځکه
باندې نه ځی اوکه کړه لار اووینی نو په هغې روانیږی دا په دې وجه چې	
يَاۤاَهِمْ كَذَّبُوْا بِآيٰتِنَا وَكَانُوْا عَنْهَا غٰفِلِيْنَ	چې بیشکه هغوی دروغ گنړلې دی نښې زمونږه اووهغوی دهغې نه بی پرواه
دوی زمونږه آیتونه دروغ گنړل اودهغې نه غافله وو	
وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِآيٰتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ	او هغه کسان چې دروغ نې او گنړلې نښې زمونږه او ملاقات د آخرت ضائع شو
اوپا چې زمونږه آیتونه او د آخرت راتلل دروغ او گنړل نو دهغوی	
اَعْمَالُهُمْ هَلْ يَّجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ	عملونه دهغوی آیا بدله به ورکړې شی دوی له ماسوا دهغې نه چې وو دوی چې کول به نې
عملونه تباہ شو هغوی ته به نور څه نه بلکه صرف د خپلو عملونو بدله ورکولې شی	

قوله تعالى: حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ

د تکبر انجام او نتیجه: - ارشاد کړی چې مونږ هغه خلق د کومو چه زمونږ د اطاعت نه انکار دې او بغیر د څه وجې خلقو سره غرور کوی د شریعت او احکامو د پوهیدلو نه به نې محروم کړو چه زمونږ په عظمت او وحدانیت باندې کلک دلیل دې. د دوی جهالت سره واسطه ده، الله تعالی دوی ذلیل کړی دی لکه چه فرماني مونږ د دوی زړونه او سترگې اولته کړی دی ځکه چه په پوهه کولو راپوهه کولو سره هم هغوی ایمان راوړلو. فرماني چه هغوی کاره شوی وو نو الله تعالی د هغوی زړونه هم کاره کړل دې دپاره چه نه پوهیږی نو چه هلو پوهه نه شی. بعضې سلفو ونیلی دی چه غرور کونکې علم او معرفت هلو زده کولې نه شی هغه خو پوزه تره وه کړې وی (۱) چا چه د څه وخت د پاره د علم زده کولو تکلیف برداشت نه کړو نو دې به د همیشه د پاره د علم نه د محروم کیدلو تکلیف برداشت کوی.

(۱) صحیح بخاری کتاب العلم باب الحياء فی العلم قبل حدیث: ۱۳۰

سفیان بن عیینہ فرمائی کہ اللہ تعالیٰ د ہغوی نہ د قران کریم د فہم او پوہی مادہ واخستلہ اود خپلو آیاتونونہ نې ہغوی محروم کړل. ابن جریر فرمائی چې دا دلالت کوی پہ دې خبرہ چې دا خطاب دې امت ته دې خو زہ وایم چې دا خبرہ څہ ضروری نہ ده. ځکہ چې د ابن عیینہ رحمہ اللہ د خبرې مطلب دادې چہ دا د ہرامت پہ حق کنبې اود امتونوپہ مینځ کنبې څہ فرق نشته. واللہ اعلم.

ارشاد دې چہ ہغوی ہر څنگہ آیت ولې واوړی خوايمان نہ راوړی. لکہ چہ فرمانی د کوموخلقو پہ حق کنبې چہ د اللہ تعالیٰ کلمہ پورہ شوه چہ ہغوی بہ پہ نیغہ لار نہ راخی نو ہغوی بہ ہیڅ کلمہ ایمان نہ راوړی کہ ہر څنگہ آیاتونہ ولې رانہ شی. تردې چہ دردناک عذاب راشی، اوکلہ چہ د ہدایت او خلاصی لار پہ ہغوی باندي ظاہرہ کړې شی خو کلہ بہ ہم نیغہ لاراخیار نہ کړی اوکہ د ہلاکت او گمراہنی لار دہغوی پہ وړاندي راشی نو دیر زر ہغہ اختیاروی. اوس دہغوی د دې نادانسی وجہ بیانولی شی چہ دا نتیجہ ده د دې خبرې چہ ہغوی زمونږ آیاتونہ دروغ او گنرل اود ہغې نہ غافل پاتی شو اوپہ ہغې باندي نی عمل اونہ کړو. ارشاد دې چہ ہغہ خلق د کومو چہ زمونږ د آیاتونومتلو نہ انکار دې اود قیامت پہ ورځ نی زمونږ سرہ د مخامخ کیدو یقین نشته اوترمرگہ پورې پہ دې خپل خیال باندي قائم پاتی شو نو د ایمان سرہ نیک عمل نہ کولو پہ وجہ بہ دغہ ټول نیک اعمال ہم ضائعہ شی او ختم بہ کړېشی. ارشاد دې چہ د ہغوی د اعمالو ہم دغہ بدلہ ده مونږ د ہغوی اعمالو برابر بدلہ ورکړو. کہ چرې ہغوی د ایمان سرہ نیکی کولہ نو نیکہ بدلہ بہ مو ورکولہ او بدی خو ہم بدی ده چہ څنگہ عمل وی نو ہم ہغہ شان بدلہ وی.

وَإِتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجَلًا جَسَدًا	
اوجور کړوا قوم د موسی روستود هغه نه دکالو خپلونه څخي جوسه دار	
اود موسی <small>عليه السلام</small> قوم د هغه (کوه طور ته د تلو) نه پس دخپلو کالونه یو څخي جوړ کړوا یوه تشه جوسه وه	
لَهُ خَوَارِطُ الْمُمِرُّوْا اِنَّهٗ لَا يَكْمَلُھُمْ وَلَا	
چې وو هغه دپاره آواز آیا نه لیدل هغوی چې بیشکه هغه اڼه کوی خبرې د هغوی سره اونه چې آواز به نې کولو یادوی دومره هم نه پوهیدل چې نه نې ورسره خبرې کولې اونه نې	
يَهْدِيْھُمْ سَبِيْلًا اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ۝ وَاَمَّا	
بنائی هغوی ته لار خواونیوو هغوی هغه په خدایی اووو هغوی ظالمان اوهر کله چې ورته سمه لار خودله خوبیا هم دوی هغه معبود جوړ کړلوا او په خان نې ظلم اوکړو اوهر کله	
سُقِطَ فِيْٓ اَیْدِيْھُمْ وَاَوَّا اَنھُمْ قَدْ ضَلُّوْا	
او غورزوولې شوه بنیپیمانی په لاسونو د هغوی کنبې اووې لیدل چې بیشکه هغوی گمراہه شوی دی دوی خپل لاسونه او مروړل او وې کتل چې دوی گمراہ شوی دی	
قَالُوْا لَیْنِ لَّمْ یَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَیَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ	
نووې ونیل که چرې اونه کړو رحم په مونږ باندي رب زمونږه اووې نه بنسلو مونږه نو خامخابه شو مونږه نووې ونیل کہ اللہ <small>عزوجلہ</small> را باندي رحم اونه کړی او مونږ ته معافی اونکړی نو مونږ به	

مِنَ الْخَسِرِينَ

دنقصان موندونکونه |

خواه مخواه د نقصان کوونکونه شوا

قوله تعالى: وَأَتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِمْ عِجْلًا جَدًّا لَهُ خُورٌ

دسامری تیارکړې شوې سخی اودهغې حقیقت او نوعیت: په بنی اسرائیلو کښې گمراه خلقو د سخی عبادت کولو. سامری دهغه کالونه کوم چه دقبطیانونه قرض اخستی وو د هغوی د سرو زرو او سپینو زرو نه ئی یو د سخی په شان جوسه جوړه کړه اود هغې په خپته کښې ئی یو یو موتې هغه خاوره واچوله چه د جبرائیل عليه السلام د اس دپښونه ئې حاصله کړې وه. د دې سخی نه به داسې آواز راوتلولکه د غوا چه وی. دا هر څه دموسی عليه السلام په غیرموجودگنی کښې اوشوچه هغه څه وخت د الله تعالی د میقات په خاطر کوه طور ته تلې وو. په کوه طور باندې الله تعالی هغه د دې فتنې نه خبرکړو. نو موسی عليه السلام ته خطاب کیرې چه ای موسی عليه السلام تانه روستو مونږ ستا قوم په ازمیښت کښې واچولو یعنی سامری هغوی گمراه کړل. () مفسرینو په دې باره کښې اختلاف کړې چه آیا هغه د غوښې او وینې جوړ شوې وو او آوازونه ئی کول که هم د سرو زرو وو او صرف په هغه کښې هوا داخله شوې وه اود هغه نه به د غوا په شان آواز راوتلو. ونیلی شی چه د سخی د تیاریدو نه پس کله ئی د غوا په شان آوازونه کول نو هغوی به په گډا د هغې نه چاپیره طواف کولو او په لویه فتنه کښې اخته شو او په خپل مینځ کښې به ئی ونیل چه هم دا دې ستاسو رب اود موسی عليه السلام رب، موسی عليه السلام په هیږه کښې پریوتې دې. () ارشاد دې چه آیا هغوی هم دومره خبره باندې نه پوهیږې چه آواز راوباسی نو څه اوشو هغه خوستاسو د څه خبرې جواب نه شی درکولې اونه تاسو ته څه نقصان دررسولې شی او نه نفع () په دې آیت کښې فرمانی چه نه هغوی سره څه خبره کولې شی او نه د هغوی څه لارخونده کولې شی. دې د سخی عبادت کونکوته زورنه ورکولې شی چه سخی مو راواخستو گمراه شونی. د زمکې او آسمان خالق مو هیرکړو. د هغوی په سترگو باندې د جهالت او گمراهنی پردې پریوتې دی. لکه څنگه چه حضور ﷺ فرمانیلی چه د یو څیز محبت انسان روند اوکونړ کړی () اوچه کله دوی په خپل کارباندې پښیمانه شو او په پوهه کښې راغله چه واقعی مونږ گمراه شوې یو نو ونی و نیل که الله تعالی په مونږ باندې رحم اونه کړی او زمونږ بښنه اونه کړی نو مونږ به ډیر په نقصان کښې شو او هلاک به شو. نو هغوی د گناه اعتراف اوکړو او د الله تعالی په وړاندې ئی زاری منت اوکړو. بعضو د (يَوْمَئِذَا) په ځای باندې (ت) سره (تَرْمَتَا) او (وَتَغْفِرَ) لوستلې دې. دغه شان (رَبَّنَا) د فاعل کیدو په ځای منادی کیرې.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ

| اوهرکله چې | واپس راغې موسی | قوم خپل ته | په غصه

| اوهرکله چې موسی دغصې او غم نه ډک خپل قوم ته واپس راغلو

(۲۰/طه: ۵۸)

(۲۰/طه: ۸۸)

(ايضاً)

(ابو داؤد، کتاب الادب باب في ذم الهوى: ۵۱۳۰، احمد: ۵/۱۹۴، مسند الشاميين: ۱۴۵۴)

أَسِفًا	قَالَ	بِسْمَا	خَلَفْتُمُونِي	مِنْ بَعْدِي
افسوس کونکی نووی و نیل چي بددي هغه چي خليفه کړې دي تاسو زما روستو زمانه				
نود راتلوسره نې او فرما نیل چي تاسو زما د تلو نه پس ډیر غلط کار کړې دي				
أَعْمَلْتُمْ	أَمَرَ	رَبِّكُمْ	وَأَلْقَى	الْأَلْوَاخَ
آیاتلوار او کره تاسو حکم درب خپل نه اووی غورزولي تختی اووی نیو سر				
آباد الله د حکم راتلونه وړاندې مو تلو ار او کره اود تورات تختی نې او غورزولي او خپل رور				
أَخِيهِ	يَجْرُهُ	إِلَيْهِ	قَالَ	ابْنُ أُمِّ
درور خپل چي را کاپی هغه خان طرفته او نیل هغه اني خویه د مور اییشکه چي دي خلقو				
(هارون علیه السلام) نې د سر د ویستونه او نیولو او خان ته نې را بنکلو هغه ورته او نیل چي اني زما د مور خویه				
اسْتَضَعُّونِي	وَكَاذِبًا	يَقْتُلُونَنِي	فَلَا	تُشْمِتُ
ضعیف کړم زه او نژدې وه چي نې وژلې وې زه پس مه خوش حالوه په ماباندې				
د ماڅه کولي شو دي خلقو زما د خبرې پرواه اونه کړه او نژدې وه چي زه نې قتل کړې وې نو				
الْأَعْدَاءَ	وَلَا تَجْعَلْنِي	مَعَ الْقَوْمِ	الظَّالِمِينَ	قَالَ
دشمنان اومه شاملوه ما سره د قوم ظالمانو او نیل موسی اني ربه زما				
د دشمنان راباندې مه خوش حالوه اود ظالمانو په ډله کبني مې مه شمیره موسی علیه السلام او نیل اني ربه				
اغْفِرْ لِي	وَلَاخِي	وَأَدْخِلْنَا	فِي رَحْمَتِكَ	وَأَنْتَ
معاف کړه ما او رور زما او داخل کړه مونږه په رحمت خپل کبني او ته زیات رحم کونکي نې				
ما ته بخشش او کره او زما رور ته هم بخشش او کره او مونږ خپل رحمت کبني داخل کړې او ته د ټولونه زیات				
الرَّحِيمِينَ				
در رحم کونکو نه				
رحم کونکي یی				

قوله تعالى: وَلَنَارِجَمَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضَبًا أَسَفًا

د موسی علیه السلام د کوه طور نه واپس کیدل د قوم مشرک کیدل او د هارون علیه السلام نه خفکان - موسی علیه السلام چه کله الله تعالی سره خبرو کولو نه پس خپل قوم ته واپس شو نو ډیر غصه وو او په خفکان او افسوس کبني وو. اوونی و نیل چه مانه پس تاسو د سخی په عبادت کولو سره ډیر خراب کار او کړو. آباد الله تعالی عذاب تاسو ډیر زر راغوبنیل غواړنی او د الله تعالی د خبرو نه په اخواکولو سره تاسو زړ واپس کول غواړنی خوهم دغه خبره په تقدیر کبني وه. د ډیرې سختې غصې نه نې هغه تختی په زمکه باندې واچولې او رور نې د ویستونه او نیولو او خپل خان طرف ته نې را بنکلو. و نیلې شی چه دا تختی د زمر د وې یادیا قوتو یاد کپړې یاد لرگی. د دې واقعې نه دلالت کیږي چه په دغه حدیث باندې کوم چه حضور ﷺ

فرمانیلې (لېس الخبرکالمعاینة) یعنی شنیده که بود مانند دیده^(۱) یعنی او یریدل کله وی په شان د لیدلو او ظاهر د عبارت سیاق دادې چه هغه غصه شو او تختنی نی د خپل قوم په وړاندې او غورزولې. دا د سلفو او خلقو ټولو جمهورو قول دې. ابن جریر رحمته روایت کړې دې چه دا قول غریب دې د دې سند صحیح نه دی. اکثر و علماؤ ونیلې دی چه دا د رد کولو قابل دې. کیدې شی چه د بعضې اهل کتابو د ذخیرې نه قتاده رحمته نقل کړې دې او په اهل کتابو کښې خو دروغ تصرف کونکی خبرې جوړونکی او زندیقان ډیر دی. د رور سر نی اونیولو او راښکلو نی نو صرف په دې خیال چه خلق د سخی عبادت کولونه منع کولو کښې هغه کوتاهی کړې او منع کړې نی نه وو. وئیل چه آیا تا زما د نافرمانی جرات کړې. نو هارون عليه السلام او وئیل چه ای زما د مورخو په زما د ږیرې او سر وینسته پریږده مه راکاره زما خودا ویره وه چه چرته ته داسې اونه وائی چه زما انتظار دې ولې اونه کړو او په بنی اسرائیلو کښې دې تفرقه واچوله. ای روره دې خلقو خو زما هیڅ پرواه نه کوله^(۲) او زه نی کمزورې گنږلم اونیږدې وه چه زه نی قتل کړې ووم. ما پورې د بنمنان مه خنده وه اوددې ظالمانونه مامه شمیره. زما د مور د خوی الفاظ نی په دې وجه او وئیل چه دا الفاظ اثر او کړی. موسی عليه السلام ته رحم راشی گنی هغوی خودواره دمورپلار سکه روڼه وو.

هارون عليه السلام مسئله بیان کړې وه: کله چه موسی عليه السلام باندې د رور بې گناهی ثابته شوه نو هارون عليه السلام نی پریخودو. ارشاد دې چه هارون عليه السلام اول خلقو ته ونیلې وو چه ای خلقو تاسو په فتنه کښې اخته کیږنی ستاسو رب دا سخی نه دې بلکه رحمن دې تاسو ما پسې روان شنی اوزما خبره واورنی. ^(۳) د دې د پاره خو موسی عليه السلام ونیلې وو چه الهی ما اوزما رور اوبښه مونږ دواړه ته په خپل رحمت کښې واخله، ته ارحم الراحمین نی. رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائی چه الله تعالی دې په موسی عليه السلام باندې رحم او کړی. دکتونکی خبره جدا وی او د اوریدونکی خبره جدا وی. الله تعالی خبر ورکړې وو چه تانه روستو ستا قوم په شرک کښې اخته شوې دې. دې اوریدو سره هغه تختنی نه وې غورزولې او چه کله هغه په خپلو سترگو اولیدل نو د غصې د وجې نی تختنی او غورزولې. ^(۴)

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ	غَضَبٌ
ايشكه هغه کسان چي نيولي دي سخي ازره اورسيږي هغوی ته غضب	
ا چا چي خخي معبود جوړ کړي دي هغوی به ډیر زر د الله <small>ﷻ</small> په غضب کښې گرفتار شي	
مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ	الْمُفْتَرِينَ
درب دهغوی نه او ذلت په ژوند د دنیا کښې اودارنگي بدله ورکوؤ مونږه دروغ جوړونکو ته	
او د دنیا په ژوند کښې به ذلیل شی اومونږ په الله باندې دروغ تړونکو ته هم دغه شان سزا ورکوؤ	
وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا	وَأَمَنُوا
او هغه کسان چي اوکړي بد عمل بیا توبه اوباسی روستود هغې نه اوايمان راوړی	
او چا چي بد عملونه اوکړل بیا د هغې نه پس ني توبه اوويستله اوايمان ني راوړو	

(۱) احمد: ۲۷۱/۱ و هو صحیح، مستدراز: ۲۰۰، المعجم الكبير: ۱۲۴۵۱، مستدالشهاب: ۱۱۸۲، ابن حبان: ۶۲۱۳، حاکم:

۳۲۱/۲

(۲) ۲۰/طه: ۹۲، ۹۴.

(۳) ۲۰/طه: ۹۰.

(۴) احمد: ۲۷۱/۱ و هو صحیح.

إِنَّ رَبَّكَ	مِنْ بَعْدِهَا	لَغَفُورٌ	رَحِيمٌ
بیشک رب ستا روستو دهغه توبی نه خامخابنونکی دی رحم کونکی دی			
نوبیشک ستار ب روستو دهغی نه بنونکی مهربان دی			

قوله تعالى: ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا

دَسَخِي دَ عِبَادَتِ نَه دَتُوبِي طَرِيقَه: - د سخی دعبادت په سزا کښې د الله تعالی چه کوم غضب په بنی اسرائیلو باندې نازل شو هغه دا وو چه د هغوی توبه ترهغه وخته پورې قبوله نه شوه چه د الله تعالی په حکم باندې دې یو بل قتل کړی لکه چه په سورة بقره کښې تیر شوی دی چه د الله تعالی په دربار کښې داسې توبه پیش کړنې چه په خپل مینځ کښې یو بل قتل کړنې او الله تعالی هم په دې کښې ستاسو بهتری گنړی. او چه کله هغوی داسې اوکړل نو د هغوی توبه قبوله شوه هغه خو رب رحیم دې. (۱) خو په دنیا کښې هغوی ته ذلت او خواری نصیب شوه. ارشاد دې ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ﴾ او دا ذلت خود هریو مفتری د پاره د قیامت د ورځې پورې دې.

د بدعتی سزا: سفیان بن عیینه رضی الله عنه فرماني چه دغه شان به هر بدعت کونکې ذلیل کیږی. چه څوک بدعت راوباسی هغوی ته به هم دغه سزا ملاویري. در رسول د مخالفت او بدعت بوج به د هغوی د زړونونه راوځی اودهغوی په اوږو به راپریوځی. حسن بصری رضی الله عنه فرماني چه سره د دې چه هغه دنیاوی شان اوشوکت لری خو ذلت او رسوانی د هغه په مخ باندې ورپری. د الله تعالی د طرف نه به تر قیامته پورې دا سزا دروغ تړونکو او د ځان نه خبرې کونکو یعنی افترا کونکو ته ملاویري. الله تعالی توبه قبلونکې دې. که گناه هرڅنگه ولې نه وی خو الله تعالی د توبې نه پس هغه معاف کوی که کفر شرک شقاق او نفاق ولې نه وی. حکم کیږی چه څوک د گناه نه پس توبه اوکړی او ایمان راوړی نو اې د رحمتونور رسول صلی الله علیه و آله ستا رب د هغې نه پس هم بنونکې او مهربان دې. د ابن مسعود رضی الله عنه نه سوال اوکړې شو د داسې سړی باره کښې چه یوې ښځې سره زنا اوکړی او بیا هغې سره نکاح اوکړی نو د ده باره کښې به څه وی؟ نو د دې آیت تلاوت نی اوکړو. چه کومو خلقو خراب کارونه اوکړل او بیا نې توبه اوکړه ایمان نی راوړو او په نیغه لار شو نو الله تعالی د دې نه پس هم بنونکې او مهربان دې. عبدالله رضی الله عنه د دې لس خل تلاوت اوکړو. (۲)

وَلَمَّا سَكَتَ	عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ	أَخَذَ الْآلُوحَ	وَفِي نُسْخَتِهَا	هُدًى
اوهرکله چې سره شوه دموسی نه غصه انور اوانې خستې تختې او د هغې په لیکلې شوی کښې هدایت				
اوهرکله چې دموسی <small>عليه السلام</small> غصه سره شوه انوتختې نې راوچتې کړې اودهغې په مضامینو کښې دهغه کسانو				
وَرَحْمَةً	لِلَّذِينَ	هُمْ	لِرَبِّهِمْ	يَرْهَبُونَ
اورحمت ووا دپاره دهغه کسانو چې هغوی د رب خپل نه ویریري				
دپاره هدایت اورحمت وو کوم چې دخپل رب نه ویریدل 				

قوله تعالى: وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى

موسی عليه السلام اوامت محمدیه صلی الله علیه و آله: - الله تعالی فرماني چه کله دموسی عليه السلام غصه کمه شوه نو هغه تختې اوچتې کړې کومې چه نی د سختې غصې په وجه غورزولې وې. دا حرکت په بت پرستنی باندې غیرت

(۱) احمد: ۲۷۱/۱ و مو صحیح.

(۲) الدر المنثور: ۵۶۶/۳.

او د غصی د وجہ نہ وو. ارشاد دې چه په دې کښې هدايت او رحمت وو د هغه خلقو د پاره څوک چه د الله تعالى نه ويريدل. اکثر مفسرين وائی چه کله ئی هغه او غورزولې نو ماتې شوې وې بياني هغه راجمع کړې او هم په دې بنا باندې بعضې سلفو ونيلى دى چه په دې ماتوختو کښې د هدايت او رحمت احکام درج وو خو په تفصيل سره متعلق احکام ضائع شو. گمان کولې شی چه د اسرائيلی بادشاهانو په خزانو کښې د اسلامى حکومت زمانې پورې دا ټکړې موجود وې. والله اعلم. خو په دې خبره باندې دليل واضح نشته چه غورزولو سره هغه ماتې شوې وې هغه تختنى د جنت د کانو نه جوړې وې. الله تعالى دومره خبرور کړې دې چه کله ئی هغه اوچتې کړې نو په هغې کښې ئی هدايت او رحمت اوموندلو. د رهبت معنى کښې خشوع او خضوع ده په دې وجه يې متعدی کړه په لام سره (اَخَذَ الْأَوَامِرَ) سره متعلق قتاده رضي الله عنه فرمائيلی دى چه موسى عليه السلام ونيل اي ربه! چه زه په تختو کښې ليکلې شوې وينم چه يو بهترين امت به وى چه هميشه به ښې خبرې ښائی او د خرابو خبرو نه به منع کول کوى. اي الله تعالى هغه امت به زما امت وى نو الله تعالى او فرمائيل چه اي موسى عليه السلام! هغه به د احمد عليه السلام امت وى. بيا موسى عليه السلام او فرمائيل چه اي ربه! د دې تختونه د يوداسي امت پته لگى چه د ټولونه به په آخره کښې پيدا کيږي خو جنت ته به د ټولونه اول داخلېږي يا الله هغه دې زما امت وى. الله تعالى او فرمائيل چه هغه د احمد عليه السلام امت دې. بيا موسى عليه السلام او فرمائيل يا الله د هغه امت قرآن به د هغوى په سينو کښې وى په زړه کښې به گورى او لولى به حالانکه د هغوى نه وړاندې ټولو خلقوبه په خپل قرآن باندې نظر اچولو سره لوستلو په زړه سره به ئی نه لوستلو تردې چه د هغوى قرآن به کله اوچت کړې شو نو بيا به هغوى ته هيڅ هم ياد نه وو او نه به هغوى څه پيژندلې شو. الله تعالى هغوى ته د حفظ داسې طاقت ورکړې چه يو امت ته هم نه دې ورکړې شوې. يا ربه! هغه دې زما امت وى. الله تعالى او فرمائيل اي موسى عليه السلام! هغه د احمد عليه السلام امت دې. بيا موسى عليه السلام او فرمائيل چه هغه امت به ستا په هر يو کتاب باندې ايمان راوړى او گمراهانو او کافرانو سره به جنگ کوى تردې چه کانړى دجال سره به هم جنگ کوى، الهى هغه دې زما امت وى نو الله تعالى ارشاد او فرمائيلو هغه به د احمد عليه السلام امت وى. بيا موسى عليه السلام عرض اوکړو چه اي الله په دې تختو کښې د يو داسې امت ذکر دې چه هغوى به خپلې منځنې اوصدقې په خپله په خپل مينځ کښې خورى حالانکه د دې امت نه د وړاندينو امتونوبه څه حال وى که هغوى څه صدقه يا منځته پيش کړى او هغه قبوله شى نو الله تعالى به يو اور راوړليگى او هغه اور به هغه اوخورى اوکه نه قبلېږي نو رد کولې به شى نوبيا به هم هغوى هغه نه خورى بلکه خناور او مرغنى وغيره به راځي او هغه به خورى. او الله تعالى به د هغوى صدقې د هغوى د مالدارانونه اخلى او د هغوى غريبانانو ته به ئی ورکوى. نو موسى عليه السلام ونيل چه اي ربه دغه زما امت کړې نو الله تعالى او فرمائيل هغه به د احمد عليه السلام امت وى. بيا ئی او ونيل اي ربه! زه په دې تختو کښې وينم که هغوى د څه نيکښي اراده هم اوکړى او په عمل کښې هغه کار رانه ولى نو بيا به هم د يو ثواب حقدار وى او که په عمل کښې راوړلى نو لس حصې ثواب به ورته ملاويږي بلکه تر اووه سوو پورې هغه ونيل چه اي الله هغه دې زما امت وى نو الله تعالى او فرمائيل چه هغه به د احمد عليه السلام امت وى. بيا ئی او فرمائيل چه په دې تختو کښې دى چه هغوى به د نورو شفاعت هم کوى او د نورو طرف نه به هم د هغوى شفاعت وى. ونى ونيل اي الله هغه به زما امت وى نو الله تعالى او فرمائيل نه، دا به د احمد عليه السلام امت وى. قتاده رضي الله عنه فرماني چه موسى عليه السلام بيا تختنى کيڅودې او ونى ونيل اي ربه! ما د دغه احمد عليه السلام د امت نه جوړ کړه.

وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا	لِّمِيقَاتِنَا	فَلَمَّا
اوخوښ کړل موسى د قوم خپل نه اويا سړى دپاره دمقررشوى وخت زمونږه پس هر کله چې		
اوخوښ کړل موسى <small>عليه السلام</small> د خپل قوم نه اويا کسان چې زمونږ مقررې (نيټې) ته راشي بيا چې کله		

أَخَذَتْهُمْ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ لَهْلَكْتَهُم

اونیول هغوی | زلزلی | اوونیل هغه | انی ربه زما | که خوبه وه ستا | انو هلاک کری به وو | تا دوی
هغوی | باندی زلزله راغله | نوموسی ﷺ | اوونیل چي | انی زما ربه | که تاغوبنتلی | اودوی

مِّن قَبْلُ وَإِيَّاكَ أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السَّفَهَاءُ

مخکبني ددي نه | او خاص زه | هم آیات هلاکوي مونږه | اږه هغه کارا | چي کړې دي | يوڅو بي و قوفانو
اوزه به دي | وړاندې هلاک کړي وو | آيا مونږ ټول په هغه (جرم) هلاکوي | چي ديوڅو کم عقلو دلاسه شوې دي

مِنَّا إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ

زمونږه نه | انده دي | اداکارا | مگر دي | يواز مینبت ستا | گمراهه کوي | ته | اږه دي | سره | هغه څوک | چي غواړي ته
دا خو صرف ستا يو امتحان وو | چي څوک دي | خوبن شي نو هغه گمراه کوي

وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاعْفِرْ لَنَا

او هدايت کوي | ته | هغه چاته | چي غواړي ته | ته | ني | سرپرست | زمونږ | نو | بښنه اوکړه | مونږ ته
او چي څوک دي | خوش شي نو هغه ته هدايت کوي | زمونږ | سرپرست | خوته | يي | اوزمونږ | معاف کړه

وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَفِيرِينَ ۝ وَكَتَبْنَا لَنَا

اورحم اوکړه | په مونږ | باندې | اوته | بهتره | بښونکي | ني | او اوليکه | دپاره | زمونږه
او په مونږ | باندې | رحم اوکړه | بيشکه | ته | ټولونه | زيات | معافي | کونکي | يي | اوزمونږ | دپاره | په دي

فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ

په دي دنيا کبني | نيکي | او په آخرت کبني هم | بيشکه | ارجوع اوکړه | مونږه | تاته |
دنيا کبني هم نيکي | او په آخرت کبني هم نيکي | اوليکه | مونږ | تاته | رجوع کړي ده |

قوله تعالى: فَلَمَّا أَخَذَتْهُمْ الرَّجْفَةُ

په کوه طور باندې د اويواو کسانو مرکې: الله تعالى موسی ﷺ ته د اويواو کسانو د سرخوښو لوڅو
ورکړې وو. موسی ﷺ دغه اويوا کسان خلق واخستل اود الله تعالى د دعا د پاره نی بوتلل. خو چه کله
هغوی الله تعالى ته دعا اوکړه نو داسې وه چه اي الله تعالى مونږ ته هغه څه راکړي چه تراوسه پورې دي
زمونږ نه وړاندې چاته نه وی ورکړې اونه زمونږ نه پس نی بيا چاته ورکړې. دا خبره د الله تعالى
ناخوبنه شوه نو هغوی زلزلي راگير کړل. (۱)

کوه طور کبني په بي ادبي دبنی اسرائیلو هلاکت اود موسی ﷺ دعا: سدي ﷺ فرماني چه الله ﷻ
موسی ﷺ ته د دریو سروسره د راتلو د پاره ونيلي وو چه دسخي په عبادت کولو سره ټول د الله تعالى
نه معافي او غواړي اود دعا د پاره نی یووخت او مقام مقرر کړو. موسی ﷺ اويوا کسان خوبن کړل چه
د اعتذار د پاره نی خان سره بوتلل خو چه کله د وعدي خائي ته اورسیدل نو وني ونيل چه اي موسی
ﷺ! مونږ خو به تر هغه وخته پورې په تا باندې ایمان نه راوړو ترخوچه په خپلو سترگو ښکاره الله

تعالیٰ اووینو^(۱) تاخو اللہ تعالیٰ سرہ خبریٰ اوکری اوس مونہ ته ہم اللہ تعالیٰ اونبایہ. د دې په سزا کښې په هغوی باندې تندر راپریوتلو او ټول نی هلاک کړل. حضرت موسیٰ عليه السلام په ژړا کښې پاسیدو او اللہ تعالیٰ ته نی داسې ونیل چه یا اللہ اوس به زه بنی اسرائیلو ته څه جواب ورکوم دا خو په هغوی کښې ښه خلق وو هغه هم تا مړه کړل. افسوس! یا اللہ چه زه دې هم دوی سره مړ کړي ووم. ^(۲) موسیٰ عليه السلام د بنی اسرائیلو د ښو نه ښه کسان خوښ کړي وو او ونیلې وو چه روان شنی د اللہ تعالیٰ طرف ته اود خپل باقی قوم د طرف نه اللہ تعالیٰ ته معذرت پیش کړنی. توبه اوباسنی روژي اونیسنی بدنونه او کپړې پاکې کړنی اوبیا نې هغوی په مقرر وخت باندې طور سیناء طرف ته بوتلل اودا هر څه د اللہ تعالیٰ په علم او اجازت سره وو. اوس دا ټول اویا کسان کوم چه د موسیٰ عليه السلام په رهنمائي کښې اللہ تعالیٰ سره د ملاویدلو د پاره راغلې وو ونیل موسیٰ عليه السلام اللہ تعالیٰ سره خو ستا خبرې کپړې دغه خبرې مونږ ته هم واوروه. موسیٰ عليه السلام ونیل ښه ده، کله چه موسیٰ عليه السلام غرته ورنیزدې شو نو هغه په یوه ډیره گڼه او را اوچته شوې اوریخ کښې دننه پټ شو. غره هم په اوریخ کښې پټ شو. موسیٰ عليه السلام په اوریخ کښې راغلو قوم ته نې اوونیل تاسو هم رانیزدې شې. موسیٰ عليه السلام چه به کله اللہ تعالیٰ سره کلام کولو د هغه په مخ به یو ډیر پریقیدونکې نور او رنړا وه چه چا به د هغه په مخ د کتلود پاره نظر نه شو اچولې. په دې وجه دې په حجاب کښې شو او قوم را نیزدې شو او دې اوریخې ته داخل شو نو په سجده کښې پریوتل او هغوی د موسیٰ عليه السلام اود اللہ تعالیٰ خبرې واوریدې چه اللہ تعالیٰ موسیٰ عليه السلام ته امر ورکوی او نهی کوی چه دا کوه دا مه کوه اوچه دې نه فارغ شو اوریخ آخوا شوه نو موسیٰ عليه السلام دې خلقو ته متوجه شو نو هغوی موسیٰ عليه السلام ته اوونیل چه مونږ خو په هغه وخت په تا باندې ایمان راوړو چه دغه شان په ښکاره باندې مونږ ته اللہ تعالیٰ ښکاره کړې. ^(۳) په گستاخنی کښې هغوی تندر راگیرکړل د هغوی روحونه د بدنونو نه اووتل او مړه شو. موسیٰ عليه السلام چه دا اوکتل نو اللہ تعالیٰ ته نی سوال زاری شروع کړه چه ای اللہ که تا دوی هلاک کولو غوښتل نو دوی سره به دې زه هم هلاک کړي ووم هغوی د بې وقوفنی حرکت اوکړو آیا هغه څوک چې زما شاته دی بنی اسرائیل هلاک کوي.

دهارون عليه السلام د وفات قیصه: د علی عليه السلام ابی طالب نه روایت دې چه موسیٰ عليه السلام هارون عليه السلام شبراو شبیر ټول یوخای د یوغر لمن طرف ته لاړل. هارون عليه السلام په یوه غونډنی باندې ولاړوو چه اللہ تعالیٰ هغه ته مرگ ورکړو. موسیٰ عليه السلام بنی اسرائیلو له راغلو نو هغوی د هارون عليه السلام تپوس اوکړو. موسیٰ عليه السلام ونیل هغه مړ شو. هغوی ونیل چه نه تابه قتل کړې وی هغه خو ډیر نرم مزاج او د ښه خوښی والا سړې وو. موسیٰ عليه السلام ونیل چه ښه ده تاسو څه کسان خوښ کړنی نو هغوی اویا کسان غوره کړل نود هارون عليه السلام لاش له لاړل او تپوس نی اوکړو چه هارون عليه السلام ته چا قتل کړې؟ د هارون عليه السلام نه آواز راغلو چه زه خو چا هم نه یم قتل کړې زه خو په خپل مرگ مړ شوې یم. اوس دې خلقو ونیل ای موسیٰ عليه السلام مونږ به دې نه پس تانه چرې هم سرکشی نه کوو. سزا نی دا شوه چه هغوی یو آواز راگیرکړل. موسیٰ عليه السلام به ښی او گس طرف ته بې معنی راتاویدلو او ونیل به نی چه آیا ای اللہ ته به د دې بې شرمو په خبرو اترو مونږ هلاک کوي. دا ستا از مینست دی نو چه څوک غواړې هلاک نی کړی او چه څوک غواړې نو هدایت ورکړی نو اللہ تعالیٰ دا ټول راژوندی کړل او هغه ټول نی انبیاء جوړ کړل.

دا ډیر غریب او ناقابل یقین حدیث دې. په راویانو کښې عماره بن عبیده خو بالکل مجهول سړې دې. ابن جریر رحمته الله علیه وانی چه په دې وجه په هغوی عذاب نازل شوې وو چه د سخی په عبادت باندې چپ چاپ

(۱) البقره: ۵۵.

(۲) الطبری: ۱۳/۱۴۱.

(۳) البقره: ۵۵.

ولارو و کتلی نی او قوم نی د دی شرک نه منع کولو. په دې وجه موسی ﷺ دوی ته د بې وقوفانو نوم ورکړې وو او وویلې وو چه ای الله دا ستا ازمیښت او امتحان دې. نو د الله تعالی نی داسې حمد او ثنا او کره چه دا خو هم ستا د طرف نه امتحان دې او هم ستا حکم چلېږی او ته چه څه غواړې نو هم هغه کیږی. هدايت او گمراهی خو هم تاسره دې. چاته چه ته لار اوښایښې هغه څوک اړولې نه شی او څوک چه ته گمراه کړې هغه ته څوک لار خودنه نه شی کولې. ته چه چاته ورکول بند کړې هغه ته هیڅ څوک نه شی ورکولې او چاته چه ته ورکړې هغه نه نی څوک اخستې نه شی. د ملک مالک خو صرف هم ته نی اود حکم حاکم صرف هم ته نی خلق او امر ټول هم ستا د طرف نه دی.

بیا موسی ﷺ دعاوکره ای الله! ته زموږ ولی نی موږ اوبښې او په موږ باندې رحم اوکړې ته خیر الغافرین نی. د غُفْرَ معنی ده ډوبول پټول او په گناه باندې نه رانیول اود غفران سره چه کله رحمت یوځانی شی نو دا مطلب دې چه د بښنې نه پس بیا الله تعالی هغه ته په راتلونکی وخت کښې په گناه کښې اخته نه کړی. ای الله! موږ ته په دنیا کښې هم نیکی راکړې او په آخرت کښې هم د (حَنَّة) تفسیر په سورة بقره کښې تیر شوې دې موږ توبه کوو او هم ستا طرف ته واپس گرځیدونکی یو. حضرت علی ؑ وائی چه د دوی نوم یهود ځکه شو چه هغوی «هَذَا إِلَٰهٌ» وویلې وو.

قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ	او وویل الله عذاب زما رسوم زه دغه عذاب هغه چاته چې غواړم اورحمت زما فراخه دې
كُلِّ شَيْءٍ ط	الله ورته جواب کښې او وویل چې د عذاب حال مې دادې چې چاته نی او غواړم نو هغه ته نی ورکوم اورحمت هریو
فَسَاكْتَبَهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ	په هر څیز باندې پس زړه چې اولیکم زه دارحمت دپاره دهغه کسانو چې ځان ساتی دنافرمانی نه
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ	څیز ته شامل دې او هغه به زه دهغې چا دپاره اولیکم چې د گناهونو نه ځان ساتی
او ورکوی زکاة او هغه کسان چې هغوی په آیتونو زموږ ایمان راوړی	اورکوی زکاة او هغه کسان چې هغوی په آیتونو زموږ ایمان راوړی

قوله تعالی: وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

د الله تعالی د رحمت فراخوالی: موسی ﷺ وویلې وو ای الله! دا ستا فتنه او ستا عذاب دې. نو ارشاد کیږی چه عذاب هغه ته ور رسی د چا د پاره چه زما اراده وی چه ده ته عذاب کیدل پکار دی گنی زما رحمت خو په هر څیز باندې وسیع دې زه چه څنگه غواړم کوم. په هره خبره کښې حکمت او عدل هم زما حق دې. د رحمت والا آیت ډیر عظیم دې او ټولو ته شامل دې. لکه د عرش او چتونکو فرښتو په ژبه کښې ارشاد کیږی چه ای الله تعالی! ستا رحمت او ستا علم په ټولو حاوی دې.

وانی چه یو اعرابی راغلو اوښه نی کینوله او ونی ترله. بیا نی حضور ﷺ پسې مونځ اوکړ. د مانځه فارغ شو او خپله اوښه نی پرانسته په هغې باندې سور شو اودا دعانی اوکره ای الله تعالی! په ما او په حضرت محمد ﷺ باندې خپل رحمت اوکره اوزموږ په رحمت کښې هیڅ څوک مه شریکوه. نو حضور ﷺ صحابه کرامو رطرحه (همه) ته اوفرمانیل اوښایښې دې ډیر گمراه او بې وقوف دې که د ده اوښ؟ تاسو واوریده څه چه ده او وویل؟ هغوی او وویل او حضور ﷺ اوفرمانیل د الله تعالی ډیر وسیع رحمت دې هغه د رحمت سل حصې جوړې کړی دی یوه حصه نی په ټول مخلوق باندې تقسیم کړې. پیریانو

انسانانو او بهائم ټولو ته د دې يوې حصې نه رحمت ملایوېږي او باقی یو کم سل (۹۹) حصې نې د خپل خان د پاره خاص کړې. اوس تاسو اوښانې چه په دې دواړو کښې څوک ډیر بې وقوف دې. (۱) الله تعالی د خپل رحمت سل حصې کړې دی په کومو کښې چه صرف یوه حصه دنیا ته راکوزه کړې ده او هم په دې سره مخلوق په یوبل ترس خوری. هم دې سره ځناور خپلو بچو سره نرمی او د رحم سلوک کوی. باقی یو کم سل حصې هم هغه سره دی د کومو اظهار چه به د قیامت په ورځ کیږي (۲) اود قیامت په ورځ به هم د دې حصې نه او د یو کم سلو حصونه کوم چه موخر کړې شوی دی یوځای کوی به نې (۳) په یو روایت کښې دی چه هم ددې یوې نازل کړې شوې حصه کښې ځناور او مرغنی شامل دی (۴) په الله تعالی قسم چه د دین په لحاظ باندې فاجر دی، کار کسب او معاش په لحاظ بې وقوف دی هغوی هم په دې کښې شامل دی. د الله ﷻ قسم هغه به هم جنت ته ځي. څوک چه اور د گناه په سبب راگیر کړی وی د هغه رحمت به د قیامت په ورځ داسې راخوړشی چه ابلیس ته به هم د هغې نه دڅه حصې ملایوېدلو توقع پیدا شی (۵) دا حدیث ډیر غریب دې او سعد په دې کښې یو غیر معروف سړې دې. د الله ﷻ د رحمت مستحق څوک دی؟ زما د رحمت حقدار به هغه وی څوک چه ما نه ویريږي او پرهیزگاری اختیاروی. لکه چه فرمائی ستاسو رب د خپل ذات د پاره رحمت فرض گرځولې دې. پرهیزگاری کوی یعنی د شرک او کبیره گناهونو نه ځان بچ کوی اوزکوة ورکوی. ونیلې شی چه د زکوة نه مراد د نفوسوزکوة دې یا د مالونو زکوة یا دا دواړه مراد دی ځکه چه دا آیت مکې دې او هغه خلق کوم چه زمونږ آیاتونه منی اود دې تصدیق کوی.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ	الرَّسُولَ	النَّبِيَّ	الَّذِي	يَجِدُونَهُ
هغه کسان چې پیروي کوی	ددې رسول	اچې نبي دې	امی دې	هغه رسول اچې مومی هغوی دهغه
(د رحمت) هغه څوک (بیامومی) چې ددې پیغمبر چې امی نبي دې تابعداری کوی	ادچا ذکرچې دوی خپل خان سره په			
مَكْتُوبًا	عِنْدَهُمْ	فِي التَّوْرَةِ	وَالْإِنْجِيلِ	يَأْمُرُهُمْ
لیکلي شوي	په نیز خپل	په تورات کښې	اوپه انجیل کښې	هغه حکم کوی هغوی ته
تورات او انجیل دواړو کښې	لیکلي بیامومی	او هغه دوی ته د		
بِالْمَعْرُوفِ	وَيَنْهَاهُمْ	عَنِ الْمُنْكَرِ	وَيُحِلُّ لَهُمُ	الطَّيِّبَاتِ
په نیکی سره	او منع کوی هغوی	د بدی نه	او حلالوی	ادپاره دهغوی پاک څیزونه
نیکی حکم کوی	او بدو کارونو نه نې منع کوی	او پاکیزه څیزونه ورته حلالوی		
وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ	الْخَبِيثَاتِ	وَيَضَعُ عَنْهُمْ	إِصْرَهُمْ	
او حراموی	په هغوی باندې	انپاک څیزونه	اولرې کوی	دهغوی نه
او پلټ څیزونه پرې حراموی	او ددوی نه	(د عبادتونو) درانه	بوجونه لرې کوی	

(۱) ابوداؤد کتاب الادب باب من لیست له غیبه: ۴۸۸۵.

(۲) صحیح مسلم: کتاب التوبه باب لی سعد رحمه الله تعالی وانما تغلب غصبه: ۲۷۵۳، احمد: ۴۳۹/۵، ابن حبان: ۶۱۴۶، طبرانی: ۶۱۲۶.

(۳) احمد: ۵۵/۳-۵۶ ومنه حسن.

(۴) ابن ماجه کتاب الزهد باب ما یرجی من رحمه الله یوم القیامه: ۴۲۹۴، وهو صحیح، احمد: ۵۵/۳، مسند ابی یعلی: ۱۰۹۸.

(۵) المعجم الکبیر: ۳۰۲۲، مجمع الزوائد: ۲۱۶/۱۰.

وَالْأَغْلَالِ	الَّتِي	كَانَتْ عَلَيْهِمْ	فَالَّذِينَ	آمَنُوا	بِهِ
اوبندیزونہ	ا	ہغہ	ا	چہ ووا	پہ ہغوی
اوبندیزونہ	ا	ہغہ	ا	چہ ووا	پہ ہغہ کسان اچہ ایمان راوری
اوطوقونہ ترے پرانیزی کوم چہ پہ دوی بانڈی ووا.....	نو	خوک	چہ	دہ	بانڈی ایمان راوری
وَعَزَّوْهُ	وَنَصْرُوهُ	وَاتَّبَعُوا	التَّوْرَ الَّذِي	أُنْزِلَ	
اوحمايت اوکری دہغہ اوامداد اوکری دہغہ	اوپیریوی اوکری ہغوی	ا	نورا	ہغہ	اچہ نازل کړی شوې دې
اود دہ (محمد)	حمایت او مدد اوکری	ا	اوپہ ہغہ رنپا	(قرآن)	پسې روان شی چہ ہغہ سرہ نازلہ شوې دہ
مَعَاذَ	أُولَئِكَ	هُمْ	الْمُفْلِحُونَ		
دہغہ سرہ	ا	کسان چہ دې	ا	ہم دوی	ا
نو	ہم	دغہ	کسان	کامیاب	دې

قوله تعالى: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأَمِينِ

حضرت محمد ﷺ پہ رسالت بانڈی ایمان راوولونہ بغیر اخروی خلاصی ممکن نہ دے۔ کوم خلق چہ دے نبی امی تابعداری کوی او مسلمانیری ہغوی تہ دے پیش گوینے علم دے کوم چہ دے ہغوی پہ کتابونو تورات او انجیل کنبے دے نبی امی متعلق لیکلی دے۔ دے انبیاء پہ کتابونو کنبے دے نبی اکرم ﷺ صفت ذکر دے۔ چا چہ خپلو خپلو امتونو تہ دے ہغوی ﷺ دے بعثت زیرے ورکړی دے اود ہغوی ﷺ دے مذهب اختیارولو ہدایت نی کړی دے۔ دے ہغوی علماء او راہبان دا خیز پیژنی۔

دمرگ پہ وخت کنبے دے یو یہودی خوان ایمان راوړل: پہ مسند احمد کنبے دے چہ یو بانڈی بیان کړی دے چہ دے نبی اکرم ﷺ پہ زمانہ کنبے دے پینو خرخولو دے پارہ مدینے تہ لازم دے خرخون دے اوزگاریدونہ پس ما وونیل چہ خہ ہغہ (محمد ﷺ) سرہ بہ ہم ملاوٹشو اود ہغوی نہ بہ خہ خبری واورم۔ ما اوکتل چہ حضور ﷺ حضرت ابوبکر ﷺ او حضرت عمر ﷺ سرہ روان دے زہ ہم وریسې شوم۔ دا دریواہ دے یو یہودی کور تہ اورسیدل چہ پہ تورات بانڈی پوهیدلو۔ دے ہغہ خوی خوان بنانستہ وو او مرگ تہ نیزدے وو۔ ہغہ سرہ خواکې کیناستلو تورات نی لوستلو۔ حضور ﷺ دے یہودی سرہ خبری کولې اوونی وونیل چہ ستا دے دے تورات دے نازلونکی پہ ذات بانڈی قسم وی چہ ربتیا اوواہ پہ دے کنبے زما ذکر او زما دے بعثت خبر ہم شتہ کہ نہ۔ ہغہ سر اوخوزولو چہ نہ، نود ہغہ یہودی مرگ تہ نیزدے خوان خونی اوونیل چہ دے تورات پہ نازل کونکی ذات قسم چہ مونې پہ خپلو کتابونو کنبے ستاسو ﷺ صفت او دے بعثت خبری گورو او گواہی ورکوم چہ تاسو ﷺ دالله تعالی رسول یئې۔ کله چہ ہغہ مرشو نو رسول الله ﷺ او فرما نیل دے مسلمان دے دا یہودیان دے دے خای نہ اخواکړنی بیا رسول الله ﷺ دہغہ دے کفن او مونخ انتظام اوکړو (۱) دا حدیث جید او قوی دے او پہ صحیح بخاری کنبے دے حضرت انس ﷺ نہ روایت شوې دے۔

هرقل بادشاه تہ دے اسلام دعوت ورکولو تفصیلی قصہ: دے هشام بن العاص ﷺ نہ روایت دے چہ هرقل دے روم بادشاه لہ دے اسلام دے تبلیغ دے پارہ زہ او یو بل سرې اولیگلې شو۔ مونې لارو او غوطہ او دمشق پورې اورسیدو دجبلہ بن ایہم الغسانی محل تہ اورسیدو۔ ہغہ صاحب تخت وو۔ مونې لہ نی یو سفیر راویگلو چہ خبرہ اوکړی چہ ہغوی خہ وائی۔ مونې وونیل چہ مونې تاسرہ خبرہ نہ کوو۔ مونې بادشاه سرہ خبری کولو لہ راویگلې شوې یو۔ کہ ہغہ راوغوښتو نو ہغہ سرہ بہ خبرہ کوو۔ زمونې تاسرہ ہیخ وینا

نشتہ۔ ہغہ لارو بادشاہ تہ نی خبر ورکرو۔ ہغہ راوغوبستلو او ونی ونیل چہ وانی خہ خبرہ دہ۔ ہشام بن العاصؓ ہغہ سرہ خبری اتری اوکری او د اسلام دعوت نی ورکرو۔ ہغہ تورې کپری اغوستی وی نو ہشام اوونیل دا تورې کپری دی ولې اغوستی دی؟ ہغہ اوونیل چہ ما قسم خوړلې چہ دا تورې کپری بہ ہلہ اوباسم ترکومی چہ تاسو خلق د شام تہ اونه باسم۔ مونږ اوونیل چہ پہ الله تعالیٰ قسم مونږ دا تخت تانہ اختونکې یو اود ملک اعظم ملک بہ ہم ان شاء الله زمونږ پہ قبضہ کنبی راشی۔ زمونږ نبی کریم ﷺ د دې زیرې ورکری دی۔ ہغہ ونیل چہ تاسو ہغہ خلق نہ نی۔ ہغہ بہ داسې خلق وی چہ د ورځې بہ روژہ ساتی اود شپې مونځونہ کوی۔ تاسو اوبناینبی ستاسو روژہ څنگہ وی۔ مونږ پورہ شان سرہ بیان کپہ نود ہغہ مخ داسې شو لکہ چہ توروالې پری اومړلې شی۔ ہغہ اوونیل بنہ دہ بادشاہ سرہ ملاؤ شنی او مونږ سرہ نی یو رہبر کړو۔ مونږ د ہغہ پہ لارخودنی سرہ لارو او چہ کله مونږ بنار تہ نیزدی اورسیدو نو زمونږ رہبر مونږ تہ اوونیل چہ تاسو د دې سورلو او اوبنانوسرہ پہ بنارکنبی نہ شنی داخلیدی کہ تاسو غواړنی نو مونږ بہ تاسو لہ اسونہ او قچری رااوځواریو۔ مونږ اوونیل چہ پہ الله تعالیٰ قسم مونږ خو بہ ہم پہ دې سوریږو۔ ہغہ بادشاہ تہ اولیکل چہ دا خلق پہ نورو سورلوباندې د سوریډونہ انکاریان دی۔ بادشاہ ہم پہ اوبنوباندې د سوریډو اجازت ورکړو۔ مونږ خپلې تورې زورند کړې د بادشاہ محل تہ اورسیدو او خپلې سورلشی موہلتہ کینولې۔ بادشاہ دخپل محل دبالاتخانې نہ مونږ تہ کتل۔ مونږ کوزیدو سرہ اوونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ الله تعالیٰ تہ پتہ دہ چہ زمونږ د تکبیر پہ آواز باندې تول محل اولریدو لکہ چہ سیلشی ہغہ خوزولې وی۔ بادشاہ اوونیل چہ تاسو لہ د خپل دین داسې مظاہرہ نہ وو کول پکار بیانی مونږ راوغوبستو۔ مونږ دربارتہ داخل شو او ہغہ پہ خپل د ناستی پہ خانی باندې ناست وو۔ پوپ پادری اودسلطنت مشران ہغہ سرہ چاپیرہ ناست وو۔ دہغہ د مجلس هرڅیز سور وو۔ تول ماحول سور، د ہغہ کپری ہم سرې مونږ ہغہ تہ نیزدی شو نو ہغہ اوخندل او ونی ونیل چہ تاسو پہ خپل مینځ کنبی څنگہ سلام کونې نو ماته مو ہغہ شان ولې اونه کړو؟ ہغہ سرہ یو فصیح الکلام عربی پیژندونکې ترجمان موجود وو۔ مونږ د ہغہ پہ ذریعہ دا اوونیل چہ مونږ پہ خپل مینځ کنبی کوم سلام وایو ہغہ ستاد پارہ سزا وار دې او تاتہ چہ کومہ طریقہ باندې ادب او سلام دې ہغہ زمونږ د پارہ سزا وارنہ دې چہ د تعظیم اوسلام او کلام ہغہ طریقہ مونږ ستا دپارہ اوکړو۔ ہغہ اوونیل چہ ستاسو خپل مینځ کنبی سلام څنگہ وی؟ مونږ ونیل ﴿السلام علیک﴾ ہغہ تپوس اوکړو تاسو خپل بادشاہ تہ څنگہ سلام کونې؟ مونږ ونیل ہغہ تہ ہم داسې۔ ہغہ تپوس اوکړو چہ ہغہ څنگہ جواب درکوی مونږ ونیل چہ ہغہ ہم دغہ الفاظ ونیلو سرہ جواب راکوی۔ ہغہ تپوس اوکړو چہ ستاسو امتیازی نعرہ کومہ دہ۔ مونږ ونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ﴾ کله چہ مونږ پہ اوچت آواز سرہ دا اوونیل نو تول محل اولریدو۔ تردې چہ ہغہ اوویریدلو او سر نی اوچت کړو چہ چت خو نہ راپریوزی۔ ہغہ اوونیل چہ تاسو خو دا کلمہ اوونیلہ چہ دې سرہ خو دا مکان اوخوزیدو۔ کله چہ تاسو پہ خپل کورکنبی وانی نو ستاسو کورونہ ہم خوزیږی؟ مونږ ونیل چہ نہ۔ مونږ بغیر ستاد محل نہ داسې کلمہ ہم نہ دی لیدلی۔ ہغہ اوونیل چہ څومرہ بہ بنہ وہ چہ کله تاسو دانعرہ لگولہ او ستاسو هر څیز لرزیدلو اود دې نعرې پہ وهلو سرہ زما نیم ملک ماتې خوړلو او نیم پاتې کیدلو۔ مونږ تپوس اوکړو داسې ولې؟ ہغہ اوونیل چہ دا آسان دی د دې خبرې نہ چہ امرنبوت قائم شی۔ بیانی زمونږنہ د راتلو د مقصد تپوس اوکړو۔ مونږ خپل مقصد تبلیغ اوخودلو۔ تپوس نی اوکړوستاسو مونځ روژہ څنگہ وی؟ مونږ ورته اوخودل۔ ہغہ مونږ اوس رخصت کړو۔ مونږ نی بہ مهمان خانہ کنبی حصارکړو اوزمونږ میلستیا نی اوکړہ۔ مونږ هلته درې ورځې حصار شو۔ د هرقتل ترجمان صحابہ کراموﷺ تہ مختلف تصویرونہ اوخودل: بیانی مونږ یوہ شپہ راوغوبستو۔ مونږ لارو بیانی زمونږنہ تپوس اوکړوبیا مونږ خپل مقصد سردوبارہ کړو۔ اوس ہغہ یو ډیرلوی څیز دسرو

سپینونه پینلې شوې راوغوښتو. په هغې کښې وړې وړې خانې جوړې شوې وې او په هغې کښې دروازې وې. هغه د یوډبې تاله کولا وکړه اود هغې نه نې یوه توره رینمې کپړه راوویستله او په هغې کښې یو سورتو تصویر جوړ شوې وو. یو دسری تصویر وو چه دهغه لوی لوی سترگې وې پیر پتونونه اوږده او گنډه ږیره، د سر وینسته په دوو حصو کښې ډیر ښانسته او اوږده اوږده وو. ونیل آیا دا پیژنئ. مونږ ونیل نه. هغه ونیل دا آدم عليه السلام دې د هغه په بدن باندې ډیر وینسته وو. بیاني د یو بل ډبې تاله کولا وکړه د هغې نه نې هم یوه توره رینمې کپړه راوویسه. په هغې کښې د یو سپین رنگ د سړي تصویر جوړ شوې وو. گورگوتې وینسته، سړي سترگې لونی سر ښانسته ږیره ونیل دا نوح عليه السلام دې. بیاني دیوبل ډبې نه بل تصویر راوویستلو ډیر زیات سپین رنگ نې وو، ښانسته غونډې سترگې کولا وکړه اود سپین رنگ تصویر وو. سپینه ږیره نې وه، خندنې صورت نې وو، ونیل پیژنئ. داڅوک دې؟ دا ابراهیم عليه السلام دې. بیاني یوه بله ډبه کولا وکړه یو روښانه اود سپین رنگ تصویر وو او هغه د محمد عليه السلام وو تپوس نې اوکړو دا پیژنئ مونږ ونیل او دا محمد عليه السلام دې. د تصویر په لیدو په مونږ باندې رچیدل شروع شو. هغه ونیل الله تعالی ته معلومه ده چه هم دا محمد عليه السلام دې. بیا هغه اودریدو بیا کیناستو او ونی ونیل چه د الله تعالی قسم دا هم هغه دې؟ مونږ ونیل چه اوهم هغه دې. ددې تصویر په کتو سره نه هم دا اوگنډه چه هم حضور عليه السلام دې کتلې دې. بیا نې څه وخت پورې دې تصویر ته کتل بیاني اوونیل دا آخری ډبه وه خو مادا د ټولونه په آخره کښې د خودلو په ځای نورې ډبې پریخودې او په مینځ کښې مې دا اوخودلو چه ستاسو د صداقت امتحان اوکړم. بیاني یو بل تصویر چه غنم رنگې اونرم صوت وو، گورگوتې وینسته، ډوبې سترگې، تیز نظر، د غصې نه ډک مخ، اینختې غاښونه، پیرې شونډې ونیل دا د موسی عليه السلام تصویر دې. دې سره نزدې یو بل تصویر وو چه په شکل او صورت کښې د دې په شان وو خودا چه په وینستو کښې تیل لگولې گمنزه شوې، کولا وکړه تندی غټې سترگې ونیل دا هارون بن عمران دې. بیا د یو بل ډبې نه بل تصویر راښکاره کړو غنم رنگې، برابر قامت، د نیغو وینستوالا، د مخ نه نې غم غصه ښکاره وه، دا لوط عليه السلام دې. بیا نې یو د سپین رنگ رینمې کپړه کولا وکړه یو پریقیدونکی رنگ والا سړي د کوم قد چه اوږد نه وو واره شان اننگی وو ښانسته مخ نې وو ونیل دا حضرت اسحاق عليه السلام دې. بیا نې یوه بله دروازه کولا وکړه دهغې نه نې سپینه رینمې کپړه راوویسته مونږ ته نې اوخودله دهغه شکل دحضرت اسحاق عليه السلام سره ډیر یوشان وو خود هغه په شونډه باندې تورداغ وو. ونیل دا یعقوب عليه السلام دې. بیاني په یوه توره کپړه کښې تصویر اوخودلو. سپین رنگ ډیر ښانسته مخ په مخ باندې د نور اخلاص او خشوع آثار ښکاره وو، رنگ نې سوربخن، ونیل دا اسماعیل عليه السلام دې. بیا نې دیو ډبې نه سپینه کپړه بهر کړه په کومه کښې چه د آدم عليه السلام د تصویر په شان وو په مخ باندې نمر پریقیدلو ونیل دا یوسف عليه السلام دې. بیا نې یو بل تصویر راوویستلو سور رنگ، ډکې پندونې غټې سترگې لویه خپته وړوکې قد توره آویزان، ونیل دا داود عليه السلام دې. بیاني یو بل تصویر راوویستلو پیر پتونونه، اوږدې پښې، په آس سور ونیل دا سلیمان عليه السلام دې. بیا نې یو بل تصویر راوویستلو خوان توره ږیره گنډه وینسته، ښانسته سترگې ښانسته مخ ونیل دا عیسی بن مریم عليه السلام دې. مونږ اوونیل چه دا تصویرونه تاته د چرته نه ملاوښوی مونږ ته معلومه ده چه دا تصویرونه خامخا د انبیاء علیهم السلام به وی. ځکه چه مونږ د خپل نبی عليه السلام تصویر هم صحیح اومنلو. بیا نې اوونیل آدم عليه السلام د الله تعالی نه سوال کړې وو چه زما انبیاء اولاد ماته اوبنایه نو الله تعالی د دې انبیاء کرامو تصویرونه حضرت آدم عليه السلام ته ورکړل هغه حضرت آدم عليه السلام په مغربی ملک کښې په حفاظت سره ساتلې وو. ذوالقرنین هغه راوویستل او دانیال عليه السلام ته نې حواله کړل. بیا نې ونیل چه زه خو غواړم چه خپل ملک پرېږدم او تاسو کښې د یو کمزوری غلام شم او تردې چه ماته مرگ راشی. اوس نې مونږ رخصت کړو انعام او اکرام نې راکړو دتلو انتظامات نې اوکړل. کله چه مونږ حضرت

ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ له راغلو هغوی ته مو دا واقعه بیان کړه نو د هغه په سترگو کښې اوښکې راغلې او ونی ونیل که الله تعالی هغه ته توفیق ورکړو نو هغه به خامخا داسې کول. بیا نې افرمائیل چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته خبر راکړې چه یهودیان په خپل کتاب کښې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم صفات بیامومی. (۱) عطاء بن یسار رضی اللہ عنہ وائی چه عبدالله بن عمرو رضی اللہ عنہ سره ما ملاقات اوکړو اوپه تورات کښې مې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم متعلق د پیشن گوښې باره کښې ترینه تپوس اوکړو نو ونی ونیل چه اوپه الله تعالی قسم په تورات کښې دحضور صلی اللہ علیہ وسلم هم داسې ذکر دې لکه څنگه چه په قرآن کښې دې چه اې نبی مونږ ته د امت گواه جوړ کړې اود جنت زیرې ورکونکې او د دوزخ نه ویرونکې او د عوامو خیال ساتونکې جوړ کړې. (۲) ته زما بنده او رسول ینې او ستا نوم متوکل دې. ته نه سختی کونکې ینې او نه سخت زړه ینې. تا به ترهغه وخته پورې الله تعالی نه راغواړی ترکومې چه په غلطه لار تلونکې قوم ته په سیده لار نه کړې. او ترکومې چه هغوی ایمان رانورې اود هغوی د زړونونه پردي اوچتې نه شی. او سترگې لیدل اوغوږونه اوریدل اونه کړې. بیا د عطاء رضی اللہ عنہ ملاقات حضرت کعب رضی اللہ عنہ سره اوشو نو هم دغه سوال نې د هغه نه هم اوکړو نو په بیان کښې نې د یو حرف اختلاف هم بیانه موندلو صرف دې نه علاوه چه په خپله ژبه کښې (غلغا) نې (غلوفی) او (صما) ته (صمومیا) او (عمیا) ته (عمومیا) ونیل (۳) او دا جملې نې زیاتې کړې چه هغوی به په بازار کښې شور شغپ نه کوی. هغه د بدنی بدله په بدنی سره نه ورکوی معافی کوی. اود عبدالله ابن عمر رضی اللہ عنہ د حدیث ذکر نې اوکړو بیانې اوونیل چه د سلف په کلام کښې د لفظ توراۃ اطلاق عموماً د اهل کتابو په کتابونو کیږي او د احادیثو په کتابونو کښې هم څه داسې وارد دی. والله اعلم.

بله قصه: د جبير بن مطعم رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه زه د تجارت په غرض د شام طرف لارم. چه کله زه د شام ملک ته نيزدې شوم نو اهل کتابونه مې یو سری سره ملاقات اوشو. هغه تپوس اوکړو چه آیا ستاسو ملک ته څوک سړې نبی راغلي دي؟ ما ونیل چه او. هغه ونیل چه آیا ته د هغه تصویر پیژنې ما ونیل چه او. نو هغه زه یو کور ته بوتلم کوم کښې چه تصویرونه وو خو ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یو تصویر هم اونه لیدو. مونږ په دې خبرو اترو کښې وو چه یوبل سړې راغلو هغه ونیل څه خبره ده؟ مونږ خبر ورکړو نو هغه مونږ خپل کور ته بوتلو. په کور کښې داخلیدو سره ما د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تصویر اولیدلو او دا هم چه په تصویر کښې یوسړې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شاته ولاړ دې. ما ونیل چه دا څوک دې چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه شاته ولاړ دې هغه نې نیولې دې؟ هغه ونیل چه دا نبی خو نه دې خو که د نبی نه روستو نبی وې نو هم دې به وو. د ده نه پس به بل نبی نه راځی خو دې به د نبی جانشین وې. (۴)

دیو پادری قصه: اقرع دحضرت عمر رضی اللہ عنہ موذن وائی چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ زه یو پادری راوستلو د پاره اولیکلم. ما راوغوښتلو. دهغه نه حضرت عمر رضی اللہ عنہ تپوس اوکړو چه آیا په کتاب کښې ته زما ذکر هم بیامومی؟ هغه اوونیل چه او په کتاب کښې تاته قرن ونیلې شوې دې. هغه خپله دره راوچته کړه چه قرن څه خبره ده؟ هغه اوونیل دې نه مراد دې کلک سړې سخت امیر. بیا حضرت عمر رضی اللہ عنہ تپوس اوکړو ښه ده مانه پس؟ هغه اوونیل ستا جانشین به یو صالح سړې وی خو هغه به خپلوانو ته ډیره ترجیح ورکوی نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ افرمائیل چه الله تعالی دې په حضرت عثمان رضی اللہ عنہ باندې رحم اوکړی. درې خل نې اوونیل بیا نې افرمائیل دې نه پس به څوک وی؟ هغه اوونیل د اوسپنې د پارې په شان یو

(۱) دلائل النبوة: ۳۸۵/۱، ۳۹۰.

(۲) الاحزاب: ۴۵.

(۳) صحيح بخاری كتاب البيوع باب كراهية السخب في السوق: ۲۱۲۵، ۸۲۳۸.

(۴) المعجم الكبير: ۱۵۳۷، المعجم الاوسط: ۸۲۲۷.

سرې. حضرت عمر رضي الله عنه پوهه شو چه حضرت علي رضي الله عنه مراد دې. هغه خپل سر او نیولو او افسوس نه اوکړو. هغه وئیل یا امیر المؤمنین هغه به صالح خلیفه وی خو هغه به په هغه وخت کښې خلیفه وی چه نوره به نی د تیکې نه راویستلې وی او وینه به ترې بهیرې. (۱)

د نبی نبوی ذمه داریانې او دده صفتونه: د الله تعالی ارشاد دې چه نبی د نیکو خبرو حکم ورکوی او د بدو خبرو نه منع کوی. دا د رسول الله صلی الله علیه و آله صفت دې چه په تیریوشو کتابونو کښې درج دې او واقعی د حضور صلی الله علیه و آله هم دغه حال وو چه د خیر نه علاوه به نی بل هیڅ نه وئیل اود هغه خبرې نه به نی منع کوله کومه چه به د شر وه. د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دې چه کله تاسو په قرآن کښې اولولئ (الَّذِينَ آمَنُوا) نو غوړ کیر دنی کیدې شی چه څه د خیر حکم ورکونکې وی یا د څه شر نه منع کونکې وی اود ټولو نه اهم څیز د گوم چه الله تعالی حکم ورکړې دې دا چه د الله تعالی سره د څه شریک نه بغیر د هغه عبادت کوئی څوک د هغه شریک مه جوړوئی. ټول انبیاء کرام هم د دې مقصد لاندې رالیکلې شوې وو. لکه څنگه چه د الله تعالی ارشاد دې چه مونږ په هر قوم کښې خپل پیغمبر لیکلې دې چه عبادت صرف هم د الله تعالی کوئی اود بتانو عبادت نه منع شئی. (۲)

د صحیح حدیث پاک پیژندکلو: د ابی اسید رضي الله عنه نه روایت دې چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائیلی چه کله تاسو زما روایت شوې یو حدیث واورئ کوم چه ستاسو زړه اومنی ستاسو وینستان او څرمن په دې سره نرم شی او تاسو دا خبره محسوس کړئ چه دا خبره ستاسو ذهنیت سره نيزدې ده نو یقیناً ستاسو په نسبت به زما ذهنیت دې سره نيزدې وی یعنی هغه زما حدیث کیدې شی او که پخپله ستاسو زړه د دې نه انکار اوکړی او هغه خبره ستاسو د ذهنیت نه لرې وی نو پوهه شئی چه ستاسو په نسبت زما ذهنیت نه به نوره هم لرې وی او هغه به زما حدیث نه وی. (۳) د حضرت علي رضي الله عنه نه روایت دې چه کله ته د رسول الله صلی الله علیه و آله یو حدیث واورې نود هغې باره کښې هغه گمان کوه چه صحیح گمان وی او کوم چه ډیر مبارک وی او ډیر پاکیزه وی. (۴) د الله تعالی ارشاد دې چه هغه ستاسو د پاره طیبات حلال کړی دی. لکه بجیره، سانبه، وصیله او حام دا حلال وو خو په زبردستی سره نی حرام کړی وو. دې سره نی په خپل ذات باندې نوره هم تنگی کړې ده او خبائث الله تعالی حرام کړی دی لکه د خنزیر غوښه او سود. د خوراک چه کوم څیزونه الله تعالی حرام کړی وو هغه نی حلال جوړ کړل. الله تعالی هر هغه څیز چه کوم حلال کړې دې د هغې خوراک بدن ته نفع ورکوی اود دین امدادی کیږی. او کوم چه الله تعالی حرام کړی دی هغه د بدن او دین دواړو د پاره مضر دی. هغه خلق چه عقلی توگه باندې ښه والی او خراب والی باندې پوهیږی هغوی هم د دې آیت نه تمسک کوی. د دې تخیل جواب هم ورکړې شوې دې خو دلته د دې ټولو تفصیلونو محل نه دې اوهم د دې آیت نه نی حجت قائم کړې دې هغه علماو چه څوک دا وائی که د یو څیز د حلال والی او حرام والی حدیث نه وی نود حلال او حرام د تللو دا معیار کیدې شی چه دا د افادیت په لحاظ عرب کوم څیز مفید او طیب گنړی او کوم خبیث او مضر گنړی. په دې تخیل کښې هم ډیر بحث شوې دې. د الله تعالی ارشاد دې چه هغه بوج کوم چه د خلقو په زړونو کښې وو رسول الله صلی الله علیه و آله هغه سپکوی اود رواج په کومو زنجیرونو کښې چه هغوی راگیر وو رسول صلی الله علیه و آله هغه اخوا کوی. هغه آسانی ښه او معافی راوړلې ده لکه چه حدیث دې چه ما آسان او د گډوډ والی نه پاک دین راوړلې رالیکلې

(۱) ابوداؤد کتاب السنه باب فی الخلفاء: ۴۶۵۶ وسته صحیح، مجمع الزوائد: ۱/۱۴۹

(۲) ۱۶/النحل: ۳۶.

(۳) احمد: ۵/۴۲۵ وسته صحیح، مجمع الزوائد: ۱/۱۴۹.

(۴) احمد: ۱/۱۲۲، سنن ابن ماجه: المرقومه، باب تعظیم حدیث رسول الله صلی الله علیه و آله: ۲۰، وسته صحیح، دارمی: ۵۹۲ د دې سند د بخاری او مسلم په شرط صحیح دې. (الموسوعة الحديثية: ۲/۲۸۳).

شوی یم (۱)

دملک سفیر به خنده رویه او خوش اخلاقه وی: نبی کریم ﷺ چه کله حضرت معاذ ﷺ او ابو موسی اشعری
 د یمن امیران جوړ کړی اولیگل نو هدایت نی ورته او کړو چه ښه مزاج او خنده رویه مخ اوسېږی چه
 خلق تاسو نه ویره نه کوی اود هغوی د پاره آساننی پیدا کړنی سختی مه کونی چه په خلقو کښې د
 منلو عادت وی د اختلاف ذهنیت نی نه وی. (۲) د حضور ﷺ صحابی ابو برزه اسلمی ﷺ فرمانی چه زه
 رسول الله ﷺ سره پاتې وم اود هغوی ﷺ آساننی ورکولو مې ښه مشاهده کړې ده (۳) په وړاندینو
 امتونو کښې ډیرې سختی وی په دې امت هغه احکام نرم کړې شوی دی. د دې د پاره حضور ﷺ
 افرمائیل چه الله تعالی زما د امت د زړه په خیالونو او ارادو باندې نیول نه کوی ترکومی چه هغوی په
 ژبه باندې څه اونه وائی یا څه عمل اونه کړی. (۴) فرمانی زما د امت نه خطا او هیره معاف کړې شوې
 ده که په هیره وغیره سره نی څه کړی وی یا د جبر حالت کښې کړی وی نو دا د معافنی قابل گنرلې
 شوې دې. (۵) په دې وجه الله تعالی د دې دعا د غوښتلو هدایت کړې دې. (اَلْكَتَبْتُ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ قَبِلْنَا
 اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ
 مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۝)

د صحیح مسلم نه ثابت دی چه د دې دعا په ذریعه د الله تعالی نه غوښتلې شی نو په هر سوال باندې
 الله تعالی فرمانی ښه ده ما درکړو اوما قبول کړو. (۶) د الله تعالی ارشاد دې چه کوم خلق د حضور ﷺ
 عظمت کوی د هغوی ﷺ د راوړلې شوی دین پیروی کوی هم دغه خلق په دنیا او آخرت کښې خلاصې
 موندونکی دی.

قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى	
اووايه اني خلقو بيشكه زه	
چې اني خلقو بيشكه زه	
رَسُولُ اللَّهِ	إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
راوړلې شوې (پیغمبر) د الله یم تاسو ټولته هغه الله چې هغه دپاره ده بادشاهی د اسمانونو	
د الله ﷺ رسول یم چې تاسو ټولو ته راغلي یم هغه الله ﷺ چې د اسمانونو او	
وَالْأَرْضِ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ	
اود زمکې انشته دې لائق د عبادت مگر خاص هم هغه دې چې ژوندی کول کوی اومړۍ کول کوی	
زمکې مالک دې هغه نه بغیر بل څوک د عبادت لایق نشته هغه ذات ژوندی کول اومړۍ کول کوی	

(۱) د دې تخریج سورة البقرة آیت: ۱۸۵ لاندې تیر شوی دې.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب قول النبی ﷺ (یسروا ولا تعسروا): ۶۱۲۴، صحیح مسلم: ۱۷۳۴، احمد: ۱۳۱/۳، مستدای یعلی: ۴۱۷۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب العمل فی الصلوه باب اذا نفلت الدابة فی الصلاه: ۱۲۱۱.

(۴) صحیح بخاری کتاب العنق باب الخطاء والنسيان فی العناقه والطلاق ونحوه: ۲۵۲۸، صحیح مسلم: ۱۲۷، ترمذی: ۱۱۸۳.

احمد: ۲۵۵/۲، ابن ماجه: ۲۰۴۴، ابن حبان: ۴۳۳۴.

(۵) ابن ماجه کتاب الطلاق باب طلاق المكره والناسی: ۲۰۴۵ وهو صحیح، بیهقی: ۳۵۶/۷.

(۶) صحیح مسلم کتاب الايمان باب غاوار الله تعالى من حديث النفس والخواطر بالقل: ۱۲۶... ترمذی: ۲۹۹۲، احمد: ۲۳۳/۱، ابن حبان: ۵۰۶۹.

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ

پس ایمان راورې | په الله باندې | او په رسول دهغه | چې نبی دی امی دی | دهغه رسول چې ایمان راورې |
نو تاسو ټول په الله باندې ایمان راورې | او دهغه په امی رسول باندې ایمان راورې | دهغه پیغمبر چې په

بِاللَّهِ وَكَلِمَتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

په الله باندې | او په حکمونو دهغه باندې | او پیروی او کړې دهغه | دپاره ددې چې تاسو انیغه لار بیا مومئ
الله او په ټولو کلماتو (نورو کتابونو) باندې ایمان راورې | او دهغه تابعدارې او کړې | انو هدايت به بیا مومئ

قوله تعالى: قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا

د حضور ﷺ عالم کبر نبوت - ای نبی ﷺ! عرب او عجم او د دنیا جهان خلقو ته او وایه چه زه د ټولو
طرف ته رسول جوړ کړې شوې راغلې یم. دا د حضور ﷺ د شرف او عظمت دلیل دی چه پیغمبر په
هغوی باندې ختمه شوه او هغه د قیامت پورې د ټولې دنیا پیغمبر دی. او ورته او وایه چه زما او
ستاسو په مینځ کښې الله تعالی گواه دی. تاسو له خبردارې درکولو د پاره ما ته الله تعالی وحی
راولیکله. (۱) د الله تعالی ارشاد دی چه کوم قوم نبی اونه منی د هغوی خای دوزخ دی (۲) او فرماني چه
اهل کتابو او غیر اهل کتابو ټولو ته او وایه چه اسلام راوړنی که نه؟ که هغوی اسلام راوړلو نو هدايت
به بیا مومئ گنی ستا کار خو صرف تبلیغ کول دی. (۳) د دې مضمون احادیث هم دومره زیات احادیث
دی چه شمیرل نئ گران دی. اود دین اسلام دا خبره خو ټولو ته معلومه ده چه حضور ﷺ ټولې دنیا ته
رسول رالیکلې شوې دي.

د ابوبکر صدیق رضی الله عنه فضیلت: ابوالدرداء رضی الله عنه فرماني چه د حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په مینځ
کښې څه تیزې خبرې اوشوې. ابوبکر رضی الله عنه حضرت عمر رضی الله عنه خفه کړو. عمر رضی الله عنه خفه واپس لاړو. ابوبکر رضی الله عنه ته
احساس اوشو نو هغه حضرت عمر رضی الله عنه پسې د معافنې د پاره لاړو خو عمر رضی الله عنه کورته پریځودو دروازه
نئ بند کړه. اوس ابوبکر رضی الله عنه رسول الله ﷺ له لاړو. ابودرداء رضی الله عنه وائی چه مونږ هم هغه وخت ناست وو.
حضور ﷺ او فرمانيل چه ستاسو دې ملگری لره حضرت عمر رضی الله عنه غصه کړې دي خو بیا حضرت عمر رضی الله عنه ته
هم د صدیق اکبر رضی الله عنه کورته په نه پریځودو باندې پښیمانتیا اوشوه. هغه هم حضور ﷺ ته راغلو سلام نئ
او کړو کیناستو او واقعه نئ حضور ﷺ ته بیان کړه. حضور ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته غصه شو او حضرت
ابوبکر رضی الله عنه د دې وینا کولو نه هم پاتې شو چه یا رسول الله ﷺ زیاتې زما د طرف نه وو خو حضور ﷺ
او فرمانيل چه آیا تاسو خلق زما ملگری او دوست پریځودل غواړئ. ما تاسو ته وئیلې وو چه زه
ستاسو طرف ته رسول جوړ کړې رالیکلې شوې یم. تاسو خو وئیل چه دروغ وائی او حضرت ابوبکر رضی الله عنه
تصدیق کړې وو. (۴)

د رسول کریم ﷺ خصوصیات: رسول الله ﷺ په غزه تبوک کښې د شپې د مانځه د پاره پاسیدو نو د
حضور ﷺ بعضې صحابه کرامو د حضور ﷺ حفاظت او نگرانی کوله. د مونځ کولو نه پس حضور ﷺ د
هغوی طرف ته متوجه شو او وئې فرمانيل چه په نن شپه کښې پنځه څیزونه ماته په خصوصیت سره
راکړې شو زما نه وړاندې دا خاص رعایتونه بل پیغمبر ته نه وو ورکړې شوي. (۱) دا چه زه د ټولې

(۱) ۶/ الانعام: ۱۹.

(۲) ۱۱/ مود: ۱۷.

(۳) ۳/ آل عمران: ۲۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب الفجر سورۃ الاعراف باب (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا...) ۴۶۴۰.

دنیا جهان د خلقو د پاره پیغمبر جوړ کړې شوې رالیگلې یم اودې نه وړاندې به هر یو رسول صرف د خپل امت طرف ته راتللو (۲) ماته صرف په رعب باندې په دښمن باندې نصرت او امداد حاصلېږي سره د دې چه زمونږ اود هغوی په مینځ کښې د یوې میاشتې د مسافت لرې والې وی خو په هغوی باندې زما رعب خور وی (۳) د غنیمت مال زما او زما دامت د پاره حلال کړې شوې دې. زما نه وړاندې د غنیمت مال خوړل گناه کبیره وه هغه به سوزولې شو (۴) ټوله زمکه زما د پاره پاکه ده او جومات دې چرته چه د مانځه وخت راغلو هم هغه خاورې سره مسح او کړه او هم په هغه خاوره باندې مونږ او کړه. مانه وړاندې به خلقو په خپلو گرجو کلیسو او مندرونو کښې خپل عبادتونه کول. (۵) پنځم څیز دا چه ماته او وئیلې شو چه د یو درخواست اجازت دې او غواره. هر نبي او غوښتل خو ما خپل سوال قیامت ته پریځودو هغه ستاسو دپاره دې او په توحید باندې قائلو خلقو د پاره دې (۱) ددې سند ډیر قوی او جید دی. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زما د امت نه یو یهودی یا نصرانی زما د راتلو خبر واوریدو خو په ما نی ایمان رانورولو نو جنت ته نه شی تللې (۲) دا حدیث په صحیح مسلم کښې په یو بل شان هم دې (۳) خود ټولو مفهوم هم یو شان دې.

د الله تعالی ارشاد مبارک دې چه د زمکې او آسمان بادشاهت هم د هغه د پاره دې او هم هغه ژوندی کول او مړه کول کوی. حضور ﷺ او فرمائیل چه کوم ذات زه راولیگلم هغه د هر څیز خالق دې. رب دې فالك دې مړه کول او ژوندی کول هم د هغه په قدرت کښې دی. حکم کیری چه په الله تعالی باندې اود هغه په نبي باندې ایمان راوړنی. الله تعالی خبر ورکوی چه هغه د الله تعالی رسول دې ستاسو طرف ته رالیگلې شوې دې تاسو دهغه تابعداری او کړنې په هغه باندې ایمان راوړنی هم د دې تاسو سره وعده کړې شوې وه. په تیرو شوو کتابونو کښې هم د دوی زیرې وو او په وړاندینو کتابونو کښې هم د نبي امی په الفاظو سره د حضور ﷺ تعریف شوې دې. بیا ارشاد دې چه څوک په ده اود ده په کلماتو باندې ایمان راوړی اود هغه تابعداری او کړی نو د نیغې لارې طرف ته به هدایت بیامومی.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ
او د قوم د موسی نه یوه ډله ده چې لاره ښانې خلقوته په حقه سره او هم په دې حق
او موسی ﷺ قوم کښې داسې یوه ډله هم شته چې د حقې لارې خوندنه کوی او د اوهم په دې حق
يُعْدِلُونَ ﴿٦٩﴾
انصاف کوی هغوی

قوله تعالی: وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ

په بنیاسرائیلو کښې یوه اله په حق وه. خبر ورکولې شی چه په بنی اسرائیلو کښې داسې خلق هم شته چه د حق خبرې منل کوی د حق رهبری کوی او عدل او انصاف حق په وړاندې کیځودو سره کوی. لکه چه فرمائی په اهل کتابو کښې هم یوه ډله ده چه د شپې په حصو کښې د الله تعالی د آیاتونو تلاوت کوی او مونږونه کوی. او فرمائی چه بعضې اهل کتاب په الله تعالی باندې ایمان لری. په تا باندې او په هغوی باندې چه څه نازل شوی دی هغه ټول منی. د الله تعالی په وړاندې عاجزی کوی. د نورواهل کتابو په شان د الله تعالی آیاتونه په پیسو باندې نه خرڅوی. د الله تعالی په نیزبه هغوی ته ډیر لوی اجر

(۱) احمد: ۳۰۱/۱، مستدرک: ۳۴۶۰، وفی الباب احادیث اخری مغنیه عنه، مجمع الزوائد: ۶۵۸/۸.
 (۲) احمد: ۳۹۸/۴، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۲۴۱، مستدرک الطیالسی: ۵۰۹، حلیه الاولیاء: ۳۰۸/۴، وسنده صحیح.
 (۳) صحیح مسلم کتاب الایمان باب وجوب الایمان برسالة نبینا محمد ﷺ الی جمیع الناس ولسخ الملل بملته: ۱۵۳.

ملاویپی۔ اللہ تعالیٰ دیر زر حساب اختستونکے دی۔ کومو خلقو ته چه دی نه وړاندې مونږ کتاب ورکړې وو هغوی په دې باندې ایمان راوړی او چه کله په هغوی باندې زمونږ آیاتونه تلاوت کولې شی نو وانی چه مونږ په دې ایمان راوړلې دې دا حق کلام دې مونږ اوس هم مسلمانان یو دې نه اول هم مسلمانان وو۔ دوی ته به د دوی د صبر دوه ځل اجر ورکولې شی او فرمانی چه چاته کتاب ورکړې شوې دې اود دې د تلاوت حق ادا کوی هم دغه مؤمنان دی۔ او فرمانی چه هغه خلق کومو ته چه دې نه وړاندې علم ورکړې شوې وو یعنی کتاب او چه دا کتاب به هغوی ته لوستلې اورولې شو نو سر لاندې به په سجده کښې پریوتل او په سجده کښې به د هغوی خشوع او خضوع ډیره زیاتیدله۔ علامه ابن جریر په خپل تفسیر کښې یو عجیبه خبر نقل کړې دې چې بنی اسرائیلو چه کله خپل انبیاء قتل کړل او کفر نی اختیار کړو نو هغه دولس ډلې وو۔ په هغوی کښې یوه ډله د باقی یولسو د عقیدونه ویزاره وه۔ هغوی اللہ تعالیٰ ته درخواست اوکړو چه ای اللہ تعالیٰ! په مونږ کښې اوپه هغوی کښې جدائی اوکړې نو اللہ تعالیٰ د هغوی د پارہ په زمکه کښې یو سرنګ پیدا کړو هغوی په دې کښې روان شو اوتردې چه هم په دې لار د چین ملک ته اووتل۔ هلته زمونږ موحد مسلمانان وو چه هم زمونږ د قبلي طرف ته به نی مخ کولو او مونږ به نی کولی۔ بیا ارشاد کړې چه مونږ د دې نه پس بنی اسرائیلوته اووئیل چه اوس په زمکه اوسیدنې اوچه کله د آخرت وعده راشی نو مونږ به تاسو حاضر کړو۔ وانی چه په سرنګ کښې یونیم کال پورې روان وو۔

وَقَطَّعْنَاهُمْ	اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ	اَسْبَاطًا	اُمَمًا
او بیل بیل کړل مونږه هغوی	دولس	قبیلې	ډلې ډلې
او مونږ دوی د یولسو خاندانو کښې جدا جدا ډلې جوړې کړې وې			
وَ اَوْحَيْنَا	اِلَى مُوسٰی	اِذَا سَتَقِفُّهُ	قَوْمَهُ اَنْ اَضْرِبُ
او وحی اوکړه مونږه	موسی ته	اکله چې اوبه او غوښتلې دهغه نه	قوم دهغه چې اووه
او کوم وخت چې نبي د موسی <small>عليه السلام</small> نه اوبه او غوښتلې نو مونږ موسی <small>عليه السلام</small> ته وحی اوکړه چې			
بِعَصَاكَ	الْحِجْرَةَ	فَاَنْبَجَسَتْ	مِنْهُ اِثْنَتَا عَشْرَةَ
په همساخپله	دا کانړې	نور روانې شوې	دهغه کانړې نه دولس
چینې کانړې په خپله همسا باندې اووه نودهغې نه دولس چینې روانې شوې			
قَدْ	عَلِمَ	كُلُّ اَنَاسٍ	مَشْرِئَهُمْ
په تحقیق سره	پیژندلوا	هرې ډلې	اخانی داوبوڅښلو خپل او سیوري کړه مونږه په هغوی باندې
هرې یوې ډلې خپل خپل گودر پیژندلوا او مونږ په دوی باندې د ورپخې سیوري اوکړو			
الْغَمَامَ	وَاَنْزَلْنَا	عَلَيْهِمْ	الْمَنَ وَالسَّلٰوٰی
ورینځ	اونازل کړو	مونږه	په هغوی باندې ترنجبین اومرزان خورئ دپاکو څیزونو نه
او مونږ په دوی باندې من اوسلوی نازل کړه او ورته مواوونیل چې تاسو هغه پاک څیزونه خورئ			
مَا	رَزَقْنٰكُمْ	وَمَا ظَلَمُوْنَا	وَلٰكِنْ
هغه چې درکړې دی	مونږ تاسو ته	اونه وژ کړې هغوی ظلم په مونږ باندې لیکن	او د هغوی
چې کوم مو تاسو ته درکړی دی اودوی په مونږ هیڅکله زیاتې نه وو کړې خو پخپله نې			

أَنفُسَهُمْ	يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾	وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا
په خانو نو خپلو چي ظلم نې کولو او کله چي اوونيلي شو هغوی ته چي اوسن تاسو		
په خپلو خانو نو زیاتي کړي وو او کله چي دوی ته اوونيلي شو چي په دې فلانی		
هَذِهِ الْقَرْيَةُ	وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا	
په دې کلی کښې او خوری دهغې نه هرځانې کښې چي خوښه شی ستاسو اوایی		
کلی کښې اوسیرئ او دهغې د فصلونو نه پخپله مرضی خوراک کوی او		
حِطَّةٌ	وَأَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ	
بښنه او کړه او تنوخی دې دروازي ته په حالت د سجدې کښې اوبه بښو مونږه تاسو ته		
او حطة حطه وائي او د ښار دروازي ته سرتیبي داخل شی نو مونږ به ستاسو		
خَطِئْتُمْ ط	سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا	
گناهونه ستاسو زیات به کړو مونږ نیکان خلق پس بدله کړه هغه کسانو چي ظلم نې کړي وو		
گناهونه معاف کړو او نیکانو خلقو سره به ددې نه زیاته مهربانی کوو نویه دوی کښې چي		
مِنْهُمْ قَوْلًا	غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا	
دهغوی نه وینا چي بدله وه دهغه خبرې نه چي وئيلي شوې وه هغوی ته نو اولیږو مونږه		
څوک ظالمان وو هغوی خودلې ټکې په بل ټکی بدل کړو نو مونږ په هغوی باندې		
عَلَيْهِمْ	رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ يَمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١١﴾	
په هغوی باندې عذاب د آسمان نه په سبب دهغې چي وو هغوی چي ظلم نې کولو		
د آسمان نه عذاب نازل کړو دا په دې سبب چي هغوی به ظلم کولو		
د دې ټولو آیاتونو تفسیر په سورة بقره کښې تیر شوي دي. هغه مدنی سورة دې او دا سیاق ایت مکی دي. د دې آیاتونو اود هغه آیاتونو فرق هم مونږ ذکر کړي دي. بیاد بیانولو ضرورت نشته.		
وَأَسْأَلُهُمْ	عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ	
او تپوس او کړه دهغوی نه د حال د کلی هغه کلی چي وو په غاړه د سمندر کله چي		
اود دوی نه دهغه کلی (د خلقو) متعلق تپوس او کړه چي د سمندر په غاړه اباد وو کله چي به		
يَعْدُونَ	فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ	
د حد نه اوړیدل هغوی په ورځ دخالی کله چي راتلل به هغوی ته میان دهغوی په ورځ		
هغوی د خالی په ورځ د حد نه تجاوز کولو هغوی ته به دخالی په ورځ کبان		
سَبْتِهِمْ	شُرْعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ	
د خالی دهغوی اسرداوبو ته اوبه هغه ورځ کښې چي داخل به نه وو هغوی په خالی کښې انونه به راتلل هغوی ته		
ښکاره راتلل او چي دخالی ورځ به نه وه نو نه به راتلل		

كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝

ہمدارنگی اور زما نیل مونہ ہغوی اہ سبب دہغی اچی و ہغوی اچی نافرمانی بہ نی کولہ

نوپہ دی طریقہ مودہغوی امتحان اوکروا خکہ چہ ہغوی ہیر نافرمانہ خلق ووا

قوله تعالى: اذْ يُعَذِّبُونَ فِي النَّبْتِ

د اصحاب سبت جلول: د الله تعالى قول دي ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي النَّبْتِ﴾ يعنى تاسو هغه خلق پيژنې چه د خالى د ورخي باره کښې نى د حدنه زياتې کړې وو. هم د دي آيت په رڼا کښې د دي ځانې د آيت وضاحت کولې شي. الله تعالى خپل نبي ﷺ ته ارشاد فرماني چه کوم يهوديان تاسو سره دي د هغوی نه دهغه خلقو واقعات معلوم کړئى چاچه د الله تعالى د امر مخالفت اوکړو نود هغوی د سر کشي څنگه اچانک سزاورکړې شوه او هغوی د دي خبرې د بدې نتيجې نه اوويروه چه ستا دا صفتونه پتوي. او چه کوم په خپلو کتابونو کښې بيا مومي خکه چه دا نور يهوديان هم دي عذاب سره مخ نه شي چه د هغوی اسلاف ورسره مخ شوې وو. د دغه کلي نوم ايله وو اودا د بحر قلزم په غاړه واقع وو. او په دي آيت کښې چه د دي کلي والو نه تپوس اوکړنى چه د سمندر غاړې سره اوسيږي. د کوم کلي ذکر چه دي دهغې نوم د حضرت ابن عباس ؓ د وينا مطابق ايله وو کوم چه د مدين او طور په مينځ کښې واقع دي اودا قول هم دي د دي نوم معتادي او هغه د مدين او عينونا په مينځ کښې دي. د ﴿يُعَذِّبُونَ﴾ مطلب دي چه هغوی د خالى د ورخي باره کښې د الله تعالى د حکم مخالفت کوي او په هغه ورځ خويه کبان په ازادۍ سره پورته راتلل او چه کله به د خالى ورځ نه وه نود غاړې اوبوله به هيڅ کله هم نه راتلل. دا مونږ ولې اوکړه؟ صرف د دي د پاره چه د هغوی حکم منلو کښې ازميښت اوکړو. د ښکار د حرمت والا په ورځ خو به کبان د توقع نه خلاف مخي ته وو او په کومو ورځو کښې چه ښکار حلال وو پتيدل به. دا يو امتحان وو خکه چه هغوی د الله تعالى د تابعدارۍ نه کوتاهي کوله. خو هغه خلقو د الله تعالى حرمت ماتولو د پاره مختلف قسمه حيلې او بهانې لټولې اود ممنوع ارتکاب کولو د پاره د غلوپه دروازه باندې ننوتل غوښتل. حضور ﷺ فرمايلى دي چه تاسو هغه کار مه کونى کوم چه يهوديانو کول چه د حيلې سوچ کولو سره نى حرام حلال کړلو. (۱)

وَإِذْ قَالَتْ

اوهرکله چې اوونيل

اوکله چې په هغوی

أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ

يوې ډلې د هغوی نه ولې نصيحت کوي تاسو اهغه قوم ته ا چې الله ا هلاکونکي دهغوی دي

کښې يوې ډلې اوونيل ا چې تاسو داسې خلقو ته ولې نصيحت کوي ا چې الله ﷻ د هغوی هلاکونکي دي

أَوْ مَعَذِبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ

يا عذابونکي دهغوی دي ا په عذاب سخت سره اوونيل هغوی ا دپاره د عذر ا رب ستاسو ته

يا ورته سخته سزا ورکونکي دي ا هغوی ورته اوونيل چې مونږ دا کار خکه کوو چې الله ته خپل عذر پيش کړو

وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۳۱﴾	فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا
او بنائی چي هغوی او یریری	اپس کله چي اهير کړو هغوی هغه چي نصيحت شوې وو هغوی ته
او کيدې شي چي هغوی منع شي	نوهر کله چي هغوی هغه نصيحتونه هير کړل کوم چه ورته کولې شو
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا	
په هغې سره انوبچ کړل مونږه هغه کسان چي منع کول نې خلق د بدې نه او اونيول مونږه	
نو مونږ هغه خلقو ته نجات ورکړو کومو چي به بدې نه خلق منع کول او مونږ هغه	
الَّذِينَ ظَلَمُوا يَعَذَابُ بَئِيسٌ بِمَا كَانُوا	
هغه کسان چي ظلم نې کړې و په عذاب سخت سره په سبب دهغې چي وو هغوی	
خلق راونيول چي ظلم به نې کولوا او په ناترسه عذاب کبسي مو راونيول خکه چي هغوی به	
يُفْسِقُونَ ﴿۳۲﴾	فَلَمَّا عَتَوْا عَمَّا نُهِوا عَنْهُ
چي نافرمانی به نې کوله نوهر کله چي اسرکشی او کړه هغوی دهغې نه چي منع کړې شوی وو دهغې نه	
نافرمانی کوله بيا چي هغوی دهغه کارونونه منع نه شو چي د کومونه منع کړې شوی وو	
قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿۳۳﴾	
او ونيول مونږه هغوی ته شی شادوگان ذليله	
نو مونږ ورته او ونيول چي ذليله شادوگان شی قوله تعالى: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ	

قوله تعالى: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ

د بني اسرائيلو درې ډلې او امر بالمعروف ونهي عن المنکر فريضه:- ارشاد کيږي چه دا کلی وال په واقعہ کبسي دننه درې قسمه شو. يو خو هغه چه د خالي په ورځ نې د کبانونيولود پاره حيلې اختيار کړې او د ممنوع کار ارتکاب نې اوکړو. لکه چه په سورة بقره کبسي تير شوی دی. بل هغه خلق وو چا چه دا مرتکبين منع کولو او په دې کار کبسي د هغوی نه جدا وو. دريم هغه ډله چه د دې باره کبسي بالکل چپ او خاموش وه. نه نې پخپله داسې کول او نه نې نور د دې نه منع کول بلکه منع کونکو ته نې ونيول چه داسې خلقو ته د نصيحت کولو څه فائده کوم چه الله تعالی هلاک کول او عذاب ورکول غواړي. تاسو ته معلومه ده چه دا د عذاب مستحق شوی دی او دوی د نصيحت هيڅ اثر نه اخلي. نو هغوی جواب ورکوي چه د الله تعالی په نيز خو به مونږ معذوره گنلې شو چه ولې مو نه دی بند کړې. خکه چه ښه خبرې خودل اود خرابو خبرونه منع کول پکار دی.

بعضې خلقو د (معذرة) په خائي (معذرة) په رفع سره لوستلې. يعنی دا معذرت دې او بعضو (معذرة) تفسير سره يعنی مونږ د معذرت د پاره هغوی منع کوو او څه عجيبه نه ده چه هغوی د دې نه منع شي او الله تعالی ته توبه اوکړي خو چه هغوی کله د نصيحت د قبلولو نه انکار اوکړو نو چه کومو خلقو دوی د دې بدې نه منع کول هغوی خو مونږ بچ کړل اودا د گناه کونکي ظالمان مونږ اونيول او هغوی له مو دردناک عذاب ورکړو. دلته د منع کونکو خلاصې او د گناه کونکو هلاکت او خودلې شو اود غير ساکتينو خلقو باره کبسي سکوت اختيار کړې شوې دې. خکه چه بدله هم داسې ورکړې کيدې شي څنگه چه عمل وی. په دې وجه هغوی نه د مدح حقدار شو خکه چه د مدح قابل کار نې نه وو کړې. او

نہ د مذمت حقدار شو ځکه چه د گناه ارتکاب نی نه وو کړې. بیا هم دې کښې د امامانو اختلاف دې چه آیادهغوی خلاصې به شوې وی یا هلاکت به نی شوې وی؟ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چه د خالی په ورځ خو به کبان ډیر راتلل او په نورو ورځو کښې به نه راتلل. په دې حال باندې څه موده تیریدونه پس په هغوی کښې بعضې خلقو به د خالی په ورځ هم کبان نیول نو بعضې خلقو به هغوی ته ونیل چه په دې ورځ خو د کبانو ښکار حرام دې. خود هغوی سرکشی قائم وه. او څه خلقو برابر هغوی منع کول نوچه پدې باندې هم څه موده تیره شوه. نود منع کونکو یوې ډلې ته خپلوانو او ونیل چه دې کمبختانو ته د منع کولو څه فائده په دوی د الله تعالی عذاب متحقق شوې دې دوی ته ولې نصیحت کونې. دا خلق د منع کونکو په نسبت د الله تعالی په لار کښې ډیر غصه ناک وو. نو منع کونکو او ونیل چه الله تعالی دې مونږ معاف کړی مونږ معذرت کوو. نولکه دا دواړه ډلې د منع کونکو نه وی خو چه کله د الله تعالی عذاب نازل شو نودا دواړه ډلې خو بچ شوې اودا د غلا دروازې والا تختیدونکی سرکش گناهکار خلق بیزوگان جوړ کړې شو.

د ابن عباس رضی اللہ عنہ د ژباړې سبب اود اصحاب السبب تفصیلی واقعه: عکرمه رضی اللہ عنہ فرمائی چه زه یوه ورځ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ له راغلم هغه ژړه غونې شان وو او مصحف نی په غیر کښې پروت وو. ما دا خبره احمه او گنډله اودهغه خواله ورغلم او ورسره کیناستم او تپوس مې ترې اوکړو تاسو ولې ژاړئ. هغوی او ونیل د قرآن پاک دا پاڼې مې ژړوی. دسورۃ اعراف تلاوت نی کولو ونیل ایله څه ته وائی پوهیږې؟ ما ونیل او، نو هغه ونیل چه په ایله کښې به یهودیان اوسیدل او هغوی ته د خالی په ورځ د کبانو د ښکار ممانعت وو. دهغوی د ازمیښت د پاره کبانوته حکم ووچه هغوی دې صرف دخالی په ورځ راوځی. د خالی په ورځ به دریاب د کبانوته ډک وو. تازه مزیدار چاق او ښکلی کبانو به ډیر زیات د اوبو د پاسه تپونه وهل راوهل. د خالی د ورځې نه علاوه به ډیر په گرانه ملاویدل. څه ورځې خو دې خلقو د الله تعالی د حکم عظمت اوکړو اود هغې د نیولونه منع وو خو بیا شیطان د هغوی په زړونو کښې دا قیاس واچولو چه ممانعت خو د خالی په ورځ د کبانو د خوړلو نه دې اود خالی په ورځ خو کبان نیولې شنی خو خوړلې نه شنی بله ورځ نی خوړنی. دا سوچ دیوې ډلې شو ولې دویمې ډلې ونیل چه نه د خوړلو او نیولو دواړونه ممانعت دې. غرض ددې بحث نه پس جمعه راغله نودې خلقو خپلې ښځې او بچې راواخستل او اووتل. د هغوی ښی طرف ته منع کونکې ډله وه چه د هغوی نه جدا پاتې شو او گس طرف ته بله ډله وه چا چه خاموشی اختیار کړې وه. د ښی طرف والا او ونیل گورنی مونږ تاسو منع کوو چرته داسې نه وی چه د الله تعالی د عذاب مستحق جوړ شنی. د گس طرف والا ونیل چه دې هلاک کیدونکو اود الله تعالی په عذاب کښې راگیریدونکی قوم ته څه ته نصیحت کونې دوی چرته منونکی نه دی؟ اصحاب یمین او ونیل الله تعالی دې مونږ معاف کړی په دې وجه نی مونږ منع کوو چه کیدې شی منع شی. زمونږ خو د زړه خواش دې چه په عذاب کښې راگیر نه شی که هغوی منع نه شو نو الله تعالی دې معاف کړی. ولې هغه خلق په خطا باندې قائم وو نو هغوی ونیل چه اې د رب د ښمنانو آخر تاسو اونه منل. په الله تعالی قسم زمونږ خودا اندیښنه ده چه په تاسو به ورځ هم تیره نه وی چه یا به په زمکه کښې ورځنې کړې شنی او یا به درباندي کانډی راووریرې او یا هم داسې څه بل عذاب. دا منع کونکی او چپ پاتې کیدونکی د الله تعالی د عذاب د وجه د ښار نه بهر اووتل اودا گناهکاران په ښار کښې دننه وو. د ښار د پناه دروازه نی د دننه نه اولگوله. اوس بهر پاتې کیدونکی سحر د فسیل دروازې ته راوړسیدل خلق بهر نه وو راوتلی دروازه د دننه نه بند وه ډیره نی اولگوله آوازونه نی ورکړل خو هیڅ جواب ملاؤ نه شو. اوس نی د فسیل په دیوال باندې پاوړنی اولگوله او وراوختل. څه گوری چه دا ټول بیزوگان جوړ شوی دی او اوږدې اوږدې لکنی نی دی. د ښار پناه

دروازه نی کولاف کړه دننه لارل. دې بیزوگانو خپل خپلوان او پیژندل خو انسانانو خپلوان بیزوگان اونه پیژندل. دا بیزوگانې به خواته راتلې او د هغوی په پښو کېنې به پریوتې نو انسانانو به هغوی ته ونیل چه آیا مونږ به تاسو منع کولې نه نو په سرخو زولو سره به ئی ونیل چه اویا حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا آیت اولوستلو کله چه هغوی نصیحت اونه منلو نو منع کونکې مونږ بچ کړل او ظالمان مو په عذاب کېنې راگیر کړل. ابن عباس رضی الله عنه وائی چه منع کونکې خو زه پیژنم چه خلاصې ئی بیاموندو خو د نورو باره کېنې داسې نه پوهیږم. مصیبت خو هم دا دې چه مونږ هم خلق په گناه کولو وینو خو هغوی ته هیڅ نه وایو. نو عکرمه رضی الله عنه وائی چه ما اوونیل زه تانه باندې قربان شم دا نور خو هم د دې گناهکار اونه ډیر ناراضه وو اود هغوی مخالفت به ئی کولو او ونیل به ئی چه دې هلاک کیدونکوته به څه نصیحت کوې. دې نه ظاهر یږی چه هغوی په عذاب نه شی شریکولې. نو ابن عباس رضی الله عنه خوشحاله شو او ماته ئی دره کپړې په انعام کېنې را کړې. ^(۱) ابن جریر فرمائی چه ابن روما گمان کوی او وائی چه کبان به د خالی په ورځ غاړې ته ډیر زیات ښکاره کیدل او چه کله به مابینام شو نو د بل خالی پورې به نه ښکاریدل. یوه ورځ یو سړی جال پری او میخونه یوړل او هلته ئی اولگول یو لوی کب په هغې کېنې د خالی په ورځ او نختلو اود خالی ورځ تیریدو سره چه کله د اتوار شپه راغله نو کب ئی راوښولو او سور ئی کړو او وئی خوړلو. د کب بوئی پسې خلق په منډه راغله د هغه نه ئی تپوس او کړو خو هغه انکار او کړو. چه ډیر اصرار ئی او کړو نو وئی ونیل چه هغه د کب یعنی ماهی خرمن مونږ موندلې وه او چه کله دویم خالی راغلو نو بیا ئی داسې او کړل او د اتوار په شپه ئی هغه سور کړو او وئی خوړلو. خلق د کب خوشبو موندلو باندې بیا راغله تپوس ئی او کړو نو وئی ونیل چه تاسو هم داسې کوئی چه څنگه زه کوم. هغوی ونیل چه ته څه کوې، نو هغه ورته خپله حیله او خودله نو نورو خلقو هم په دې حیله باندې عمل شروع کړو. تردې چه دا خبره ډیره عامه شوه. د هغوی یو ښار وو هغې ته به ئی ریض ونیل اود دې ښار دروازه به ئی د شپې بندوله. نو په شپه شپه کېنې د هغوی شکلونه وړان شو اود هغوی د گاوند کلی وال چه د هغوی د کلی په خوا وښا کېنې اوسیدل اوسحر به د کار کسب د پاره ښار ته راتلل نو دروازه بنده وه آوازونه ئی او کړل خو جواب ملاؤ نه شو. په دیوال باندې پاس اوختل چه وئی کتل نو هغوی بیزوگان جوړ شوی وو. نیزدې به راتلل او خپلو خلقو پورې به انختل. په سورة بقره کېنې د دې تفصیل مونږ بیان کړې دې هلته کتل کافی دی.

د ساکتینو د هلاکت قول: یویل قول داهم دې چه چپ پاتې کیدونکې خلق هم په عذاب کېنې اخته شو ځکه چه دې خلقو به هغوی په سره کولو او خوړلو لیدل خو منع کولې ئی نه صرف یوې ډلې منع کړې وو او تردې چه د هغوی دا عمل په عام توگه باندې تقلید کولې شو نو هغه بعضو خلقو ونیل چه ولې دا ظالمان منع کوئی دوی خو سخت عذاب سره مخ کیدونکې دی او مونږ خو د دوی د دې عمل نه سخت ناراضه یو. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه دا درې ډلې وې او په هغوی کېنې صرف منع کونکې ډله بچ شوه باقی دواړه په عذاب کېنې راگیر شو. خود عکرمه رضی الله عنه و قول ته لکه چه بیا ابن عباس رضی الله عنه واپس رجوع او کړه ځکه چه هغه ته ئی په انعام کېنې حله او لباس ورکړو. نود دې قول نه هغه د رجوع والا قول بهتر دې چه چپ پاتې کیدونکې خلقو هم خلاصې بیاموندلې وو. اود الله تعالی د قول نه **(وَآخِذُوا بِالْذِّئْنِ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَیِّنٍ)** په دې خبره دلالت کیږی چه د هغوی نه سوا چه کوم دوه قسمه خلق بچ شو نو هغوی ته به خامخا خلاصې ملاؤ شوې وی.

د **(بَیِّنٍ)** معنی ده سخت یا الیم دردناک دا ټولې معنې په خپل مینځ کېنې نیزدې دی والله اعلم. د

(خَاسِبِينَ) معنی دہ ذلیل او خوار.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ	او کله چي خبر ورکړو رب ستا چي خامخابه راليري اږه دوی باندې دورخي دقيامت پوري هغه څوک
أَوْ هَهِ يَوْمَ تَدُكَّرُ يَدَاكَرْهَ چي ستار ب دا اعلان او کړو چي دقيامت ورخي پوري به په دي بني اسرائيلو داسي	
يُسَوِّمُهُمُ سَوَاءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعٌ	چي رسوي به دوی ته سخت عذاب بيشکه رب ستا خامخا زر ورکونکي دي
الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ	خلق مسلط کړم چه دوی ته به دذلت عذاب ورکوي بيشکه ستا رب په سزا ورکولو کښي
دعذاب او بيشکه هغه خامخا بښونکي دي رحم کونکي دي	
ډير تيز دي او هغه ذات بښونکي او مهربان دي	

قوله تعالى: مَنْ يُسَوِّمُهُمْ سَوَاءَ الْعَذَابِ

دیهودیانو پوره تاریخ د ذلت اورسوائې تاریخ دي. (تَأَذَّنَ) په وزن د (تَفَعَّلَ) دي داځان نه مشتق دي یعنی حکم ئی ورکړو یا ئې معلومه کړه. په دي آیت کښې دقوت کلام شان دي د دي د پارہ د (لَيَبْعَثَنَّ) (ل) دقسم دمعني قسم فائده ورکوي. د دي د پارہ د (ل) نه پس هم (يَبْعَثَنَّ) راورلې شو. د (هَمْ) ضمير د يهوديانو طرف ته دي. يعنی الله تعالی حکم لگولې دي چه په دي يهوديانو باندې به ترقيامته پوري خراب عذاب نازليري. يعنی د دي د گناه او مخالفت او په هره خبره کښې د حيلو په سبب به دوی ته د ذلت او حقارت عذاب ملاويږي. وائی چه موسی عليه السلام په دوی باندې د اووه کالو يا ديارلسو کالو پوري خراج لگولې وو. اود ټولونه اول خراج هم هغوی لگولې وو. بيا په دي يهوديانو باندې يونانيانو، کشدانيانو اوکلدانيانو تسلط پاتې وو. بيا د نصرانيانو د غضب لاندې راغلل او هغوی دوی ذليل کول جزیه او خراج ئی ترې اخستلو. اسلام راغلونو حضور اکرم صلى الله عليه وسلم په دوی باندې خپله غلبه اوساتله هغوی ذميان وو او جزیه به ئی ورکوله. بيا به آخرکار دوی د دجال امداديان جوړيږي راوځي به خو مسلمانان به دوی قتل کړي. حضرت عیسی عليه السلام به د دي مقصد د پارہ د مسلمانانو ملگرتياکوي او دا هرڅه به قیامت سره نيزدي کيږي. (إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعٌ الْعِقَابِ) يعنی الله تعالی د گناهکارانوته ډير زر بدله اخستونکي دي. خو هغه ډير بښونکي او مهربان دي. څوک چه توبه کوي هغه بښي. دلته هم دغه خبره ده چه د عذاب او رحمت خبرې دواړه په يو ځای ذکر دي. دي د پارہ چه د عذاب نه ویرولو په سبب خلق په اميد کښې اخته نه شی په دي وجه ترغيث او ترهيث دواړه په يوځای دي دي د پارہ چه خلق د ويري او رجاء په مينځ کښې وي.

وَقَطَّعْنَاهُمْ	
او جدا جدا کړل مونږه هغوی	
او مونږ دوی ټول په	
فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ	په زمکه کښې دلې دلې اخني دهغوی نه نيکان دي اوځيني دهغوی نه نه دي دغسي
زمکه باندې جدا جدا کړل په دوی کښې څوک نيکان وو او څوک په کښې بل شان وو	

وَبَلَّوْنَهُمْ	بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ	يَرْجِعُونَ ﴿٣٠﴾
او او امتحان او کرو مونڙ به هغوی اڀه ښه حالاتو سره او به بدو حالاتو سره دپاره ددې چې هغوی واپس شی	او په ښه او بد (دواړه) کارونو مو پرې امتحان او کړو ددې دپاره چې (نا فرمانی نه) واپس شی	
فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ	نوپاتې شول روستود هغوی نه نا اهلہ خلیفہ گان چې وارثان شول د کتاب چې اخلی هغوی	
بیاد دغې نسلونو نه پس داسې نا اهلہ اولاد پاتې شول او (د الله ﷻ) د کتاب وارثان شول چې په دې		
عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ	فَانْدِي ددې معمولې دنیا او وایی زر ده چې معافی به اوشی مونږ ته او که راشی هغوی ته	
د دنیا مال و متاع راغونډوی اودوی وایی چې امید دې چې معافی به راته اوشی او که بیا ورته		
عَرَضَ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ	مال اسباب په مثل د هغې نو اخلی هغوی هغه آیانه ده اخستی شوې ددوی نه وعده	
هغه شان مال په لاس ورشی نو اخلی نې آیا ددوی نه په کتاب تورات کښې کلکه		
الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا	د کتاب چې نه به وایی دوی په الله مگر حق اولوستلی دی دوی پخپله هغه څه	
وعده نه وه اخستی شوې چې د الله په نوم به بغیر د حق نه نور څه نه وایی اودوی لوستې دی هغه څه		
فِيهِ ط وَالذَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ط	چې په هغې کښې دی او کور آخری بهتره دې دپاره دهغه کسانو چې ویرېږی	
چې په هغې کښې لیکي شوی دی او د آخرت کور پر هیزگارانو دپاره بهتر دې		
أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ يَمْسِكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ط	آیا تاسو عقل نه لرئ او هغه کسان چې پابندی کوی د کتاب او قائم نې کړو مونږ	
آیا سو نه پوهیږئ او څوک چې په کتاب باندې په پابندی سره عمل کوی او مونږو نه باقاعده کوی		
إِنَّا لَأَنْضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿٣٢﴾	بیشکه مونږه نه ضائع کوو اجر د نیکانو خلقو	
نومونږ د نیکانو خلقو ثواب نه ضائع کوو		

قوله تعالى: يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى

د يهوديانو او نصاريو خواره قاضيان او جحان - ارشاد کيږي چه الله تعالى بني اسرائيل ډلې ډلې کولو سره په دنيا کښې خواره کړل. لکه چه فرماني دې نه پس مونږ بني اسرائيلو ته اوونيل چه په زمکه باندې اوسيدنې کله چه د آخرت ورځ راشي نومونږ به بيا تاسو ټول راجمع کړو. په دې بني اسرائيلو کښې ښه خلق هم شته او هغه خلق هم چه ښه نه دي لکه چه پيريانو ونيل چه په مونږ کښې صالح

پیریان هم شته او غیر صالح هم او زمونږ هم مختلف فرقې دی. مونږ هغوی ته د آرام او مزو زمانه موهم ورکړه اود ویرې او مصیبت زمانه هم ورکړه او په دواړه قسمه مو ازمیښت کړل دې د پاره چه هغوی عبرت حاصل کړي او د خرابو کارونو نه منع شي. بیا ئې او فرمائیل چه دې نه پس د هغوی جانشین داسې بې کاره ثابت شو چه د کتاب د وارثانو جوړیدلو باوجود د دې دنیا لږ شان دولت او شان شوکت له ترجیح ورکوي. په دې جانیشنو کښې هیڅ خیرنشته دوی د تورات صرف پخپله د لوستلو وارثان جوړشو او نورته ئې اونه لوستلو. مجاهد رضی الله عنه وائی چه دې نه نصاری مراد دی خو کله دا آیت نور هم عام وو تر دې. نصاری او غیر نصاری ټول حق خبره خرڅوی اودې سره دنیاوی گټه حاصلوی او خپل نفس هسې غولوی چه بیا به توبه اوکړو. خوکه د دې په شان داسې څه بله وجه پیدا شوه نو د مخکې په شان د دنیا په بدله کښې بیا دین خرڅوی. په آیاتونو کښې ئې تحریف اوکړو غلطه مسئله او غلطه فتوی ئې اخودله د دنیاوی د کوم خیز د حاصلولو صورت چه پیدا شو نو بیاني نه حلال نه اوکتل اونه حرام ته وائی خستلو او بیا توبې ته کیناستل. توبه ئې اووېستله د الله تعالی نه ئې بښنه او غوښتله خو چه کله بیاد دنیا څه مال مخې ته راغلو نو بیا ئې قدمونه اولړزیدل. په الله تعالی قسم دا ډیر بې کاره خلق وو. د انبیاء کرامو نه پس هم دغه خلق د تورات او انجیل وارثان وو سره د دې چه الله تعالی په کتاب کښې د هغوی نه وعده هم اخستې وه. او په یو بل ځای کښې ارشاد کیږي چه د دې خلقو نه پس داسې خراب جانشین راغله چا چه مونږ ضائع کړو اود الله تعالی نه ئې د لرې لرې امیدونه اوتړل او خپل نفس ته یې دهوکه ورکړه. (۱) چه کله د دنیا گټلو موقع راغله نو بیاني هیڅ اونه لیدل او یو خیز هغوی د گناه د کولو نه منع نه کړل. څه چه ملاوشو وئی خوړل نه ئې د حلالو پرواه اوکړه او نه د حرامو. د بنی اسرائیلو چه به کوم قاضی وو هغه به رشوت خور وو د هغوی خلقو به دغه رشوت خور اووېستلو او د هغه په ځای به ئې بل راوستلو هغه ته به دا تاکید کیدلو چه رشوت اخستلو سره فیصله مه کوه. هغه به وعده اوکړو اوچه قاضی او جج به جوړ شو نو په دواړو لاسونو باندې به ئې رشوت راغونډولو او ونیل به ئې چه الله تعالی بښونکې دې. چه کله به نورو په ده باندې اعتراض او پیغورو غیره کولو خو چه کله به دا رشوت خور مړ کیدلو یا به معزول کولې شو او هم دغه پیغور کونکې به قاضی جوړکړې شو نو هم دغه سړی به پخپله رشوت اخستلو. د دې د پاره الله تعالی فرمائی چه دنیا دوی له راغله او دوی راغونډول شروع کړل. الله تعالی فرمائی چه آیا په کتاب کښې د دوی نه وعده نه وه اخستې شوې چه د حق خبرې نه علاوه بله خبره الله تعالی طرف ته مه منسوب کوئې. دا وعده ترې اخستې شوې وه چه خلقو ته د حق خبرې تلقین کول اود امر حق نه پتول. خو هغوی دا حکم شاته او غورزولو اود لږو شان روپو په بدله کښې ئې په آیاتونو کښې تحریف اوکړو یا ئې د هغې غلط مطلب اووېستلو. د هغوی دا گټه څه خرابه گټه ده. (۲) هغوی د الله تعالی نه د گناهونو د بښنې خواهش لری. د بښنې تمنا خو لری خو گناهونه پریږدی نه، په توبه باندې قائم نه پاتې کیږی. که د الله تعالی نه ویرېږئ نو د آخرت کور ستاسو دپاره بهتر دي په دنیا باندې ولې ځان ورکونې. آیا دومره شان خبره باندې نه پوهیږی. الله تعالی د ډیر اجر ترغیب ورکوی اود گناهونو د بدې نتیجې نه ویرول کوی دا د دین خرڅونکو ته لږ شان هم عقل نشته.

د متمکسینو بالکتاب تعریف: بیا الله ﷻ د هغه خلقو تعریف کوی چا چه د الله ﷻ کتاب سره تمسک لرلې دې کوم چه دوی د محمد ﷺ د اتباع طرف ته رابلی او دا خیز دهغوی په کتاب تورات او انجیل کښې درج دې. نو فرمائی چه څوک د الله ﷻ کتاب نیونکی دی. د دې په اوامرو او اتواهیو باندې عمل

کونکی دی د گناہونونه منع کیدونکی دی مونځونه کونکی دی نومونځ به د هغوی اجرته خانم کوو.

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ

اوکله چې اپورته کړو مونځ به | غر

او هغه وخت یاد کړه چې مونځ به غر

فَوَقَّعَهُمْ كَالْهَيْبَةِ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا

دپاسه د هغوی! لکه چې هغه غرا یوه چترې وه! او گمان او کړو هغوی چې هغه | راپریوتونکې دې | به هغوی باندې | اونیسې

ددوی دسرونو دپاسه داسې اوچت کړو لکه چترې | اودوی گمان کولو | چې بس دغه دې راپریوتلو

مَا أَتَيْنَكُم بِقُوَّةٍ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ

هغه | چې درکړې دې مونځ تاسوته | په قوت سره | او یاد ساتئ | هغه | چې په دې کښې دی | دپاره ددې چې

(ورته مو او نیل) چې مونځ کوم کتاب درکړې دې | هغه مضبوط اونیسې | او چې څه په کښې دی هغه یاد ساتئ

تَتَّقُونَ ۝

تاسو خان اوساتئ |

شاید چې دگناہونونه بچ شی |

قوله تعالى: وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوَقَّعَهُمْ

په بنی اسرائیلو غر رازو وندول، چه منشی که نه - او چه کله مونځ به د هغوی په سرونو باندې غر په شان د تنبورازو وړند کړو لکه چه ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ﴾ نه ظاهر دی. دا غر فرستود هغوی په سرونو باندې راوچت کړې وو. ابن عباس رضی الله عنه فرماني چه کله ئی حضرت موسی عليه السلام پاکې زمکې ته بوتلو او د غصې ختمیدو نه پس ئی تختنی اوچتې کړې اود تبلیغ د فریضې متعلق ئی د الله تعالی حکم هغوی ته واورولو نو په هغوی باندې گران تیرشو او د منلو نه ئی انکار او کړو. نو الله تعالی د هغوی په سرونو باندې غر راوچت کړو لکه چه په سرونو باندې چت وی او ملاتکو دا نیولې وو او ونیلې گورنی دا د الله تعالی وحی او د هغه احکام دی په دې کښې د حلالو حرامو او امر و نهی ذکر دې قبلونی که نه؟ هغوی اوونیل چه اوواینې څه احکام دی، که دا فرائض او حدود آسان وی نو خامخا به ئی قبول کړو. موسی عليه السلام ونیل چه هرڅه دی قبول ئی کړئ هغوی ونیل نه ترکومې چه مونځ خبرشو چه څه حدود او فرائض دی څنگه ئی قبول کړو. خو ځل دا سوال جواب اوشو.

دیهودیانو په سجده کولو کښې هم دهوکه: آخر غرته دالله ﷻ حکم اوشو دخپل خای نه اوچت شو او آسمان طرفته والوتو اود هغوی په سرونو راخورشو. موسی عليه السلام او فرمائیل چه الله ﷻ څه فرماني مننی که نه. که تورات او ددې احکام نه مننی نوستاسو په سرونو باندې به غر راپریوخی. کله چه هغوی اوکتل چه غر راپریوزی نو په سجده باندې په گس طرف پریوتل او په بنسټ سترگه ئی غرته کتل چه راپریوزی خوند. هم دغه وجه ده چه ترنن پورې کله هم یهودیان سجده کوی په خپل گس طرف باندې کوی او وائی چه دا هغه سجده ده چه د عذاب د لرې کولو یادگار دې. حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه فرماني چه کله موسی عليه السلام تختنی غورزولې وې کوم چه د الله ﷻ کتاب دې اود الله ﷻ سره لیکلې وې نود زمکې هر غره و نه هر کانرې اولرزیږدو او په خوزیدو کښې راغله. هم دغه وجه ده چه کله هر یهودی تورات لولی نو خپل سر خوزوی او تاویرې. لکه چه الله تعالی فرماني هغوی خپل سر خوزوی. والله اعلم.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ	اور کله چي ارا اوويستل رب ستا دبنی آدم نه دشاگانو دهغوی نه اولاد دهغوی
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا	او هغه وخت یاد کړه چي ستار ب دبنی آدمو دشاگانو نه دهغوی اولاد راويستلو
أَوْ كُفِّرُوا شَاهِدُنَا أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْيَمِينُ يَوْمَ ذُنْوَاهُ أَذْهَبَ عَنْهُ الْمَوْتَ	او هغوی ني په خپلو خانونو گواهان کړل او تپوس ئي ترې او کړو چي زه ستاسو رب نه يم؟ هغوی اوونيل
بَلَىٰ شَهِدْنَا إِنَّهُ قَالَ قَوْلًا مِنْ آلِهِ تَعْتَدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا	هو (ولي نه) اگواهي کوو مونږا چي وايئ تاسو په ورځ دقيامت چي بيشکه وو مونږه ددي نه
غَافِلِينَ ۚ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا	يقيناته زمونږ رب يي مونږ په دې گواهان يوا دا ځکه چي تاسو دقيامت په ورځ دا اوڼه وايئ چي مونږ ددي نه
نَاخِرَةً ۖ يَا وَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ سُبُلَ اللَّهِ أَلَمْ يَعْلَمِ بِالسُّبُلِ الَّتِي سَلَكَ	ناخبره يا وايئ چي بيشکه اشرك کړي وو پلارانو زمونږه مخکښي او وو مونږه
أَبْنَاءَهُمْ أَمْ يَكُنْ لَهُمْ الْآيَاتُ لَا يَأْتِيهِمُ الْمَوْتُ أَذْهَبَ عَنْهُمْ	خبر نه وو يا دا اوڼه وايئ چي شرک خو اول زمونږ پلارنيکه کړي وو او مونږ د
الْمَوْتِ ۚ قُلْ يُبَدِّلُ اللَّهُ سُبُلَ اللَّهِ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَلَا يَسُدُّ	دُريّه مڼ بَعْدِهِمْ أَفْتَهْلِكُنَا بَيَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ۚ
الْوَسِيلَ أَمْ يَسْتَعِذُّ بِالْحُوتِ أَمْ يُدْرِكُهُ الْيَمُّ مَوْتًا ۚ قُلْ اللَّهُ	اولاد روستو دهغوی نه آيا ته هلاکوي مونږه په هغه کار باندې چي کړي وو غلط کارو خلقو
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَلَا يَسُدُّ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ	دهغوی په نسل کښي روستو راغلو آيا ته مونږ دهغې کارونو په وجه هلاکوي چي وړاندې باطل پرستو کړي وو
لَهُ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَلَا يَسُدُّ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ	وَكَذَلِكَ ۚ نَفْصِلُ ۚ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۚ
لَهُ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَلَا يَسُدُّ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ	او همدارنگي په تفصيل سره بيانوو مونږه نښي د قدرت اود دې دپاره چي واپس راشي دا خلق
لَهُ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ لَكُمْ فِيهِ حَقٌّ وَلَا يَسُدُّ الْوَسِيلَ أَمْ يَكُنْ	داشان مونږ خپلي نښي پيش کوو دې دپاره چه کيدې شي دوي (حقي لاري ته) راوگرځي

قوله تعالى: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ

عالم ارواح او وعده - د الله تعالى ارشاد دې چه الله تعالى د آدم عليه السلام اولاد د هغه د شانه په روز ازل کښي بهر رااوويستو او هغوی په خپلو خانونو باندې پخپله گواهي ورکړه چه الله تعالى زمونږ رب او مالک دې الله تعالى هم هغه دې بل څوک نه دې. نو هم دغه اعتراف انساني فطرت دې او هم دغه د هغوی جبلت دې. لکه چه افرمانيلي شو تاسو خپله ټوله توجو د حق دين طرف ته قائمه ساتئ. الله تعالى هم په دې فطرت باندې د انسان جبلت جوړ کړې دې. الله تعالى چه کوم څيز څنگه پيدا کړو هم هغه شان به قايم وي په هغې کښي به هيڅ بدلون نه وي. حضور ﷺ فرمانيلي چه هر پيدا کيدونکي او هر مخلوق په خپل فطرت باندې پيدا کيږي (حضور ﷺ فرمانيلي د الله تعالى ارشاد دې چه ما خپل بنديگان د شرک نه اخوا پيدا کړي دې خو شيطانان راځي او هغوی د حق دين نه اړوي. او ما چه څه حلال کړي دي هغوی هغه حرام کوي) او په يو روايت کښي دي چه هر پيدا کيدونکي هم په دې مذهب اسلام باندې پيدا کيږي خود هغه مور پلار هغه يهودي، نصراني او مجوسي جوړوي. لکه څنگه چه

۱) صحيح بخاری کتاب الجنائز باب ما قيل في اولاد المشركين: ۱۳۸۵، صحيح مسلم: ۲۶۸۷.

۲) صحيح مسلم کتاب الجنه باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا...: ۲۸۶۵، احمد: ۲۶۶/۴.

خناور بنہ جو پید ا کیڑی ایا خوک پہ کنبی غور پری شوې پید ا کیڑی خود هغوی غور پری کړی او هغه خراب کړی (۱) اسود بن سریع ؓ فرمائی چه زه نبی کریم ﷺ سره په خلوروغزوواتو کنبی شریک ووم. مجاهدینو کافران قتل کړل اود هغوی بچی نی راو نیول. چا په کنبی اوونیل یا رسول الله ﷺ! ولې دا د مشرکانو بچی نه دی. حضور ﷺ اوفرمانیل چه په تاسو کنبی د بنه نه بنه خلق هم د مشرکانو اولاد دي. یو انسان داسې نه دي چه بغیرد اسلام نه پید ا کیڑی او هغه هم مسلمان پاتې کیڑی اوتردي چه هغه د مور پلار ژبه زده کوی نو مور پلار هغه یهودی یا نصرانی جوړوی. (۲)

عالم ارواح کنبی د ادم ؑ نه د اولاد پیدا کولو کیفیت: په احادیثو کنبی وارد شوی دی چه د حضرت آدم ؑ د شا نه اولاد واخستلې شو او هغوی یاخو اصحاب یمین او یا اصحاب شمال جوړ کړې شو اود هغوی نه گواهی واخستې شوه چه هم الله تعالی د هغوی رب دي. د حضرت انس بن مالک ؓ نه روایت دي چه حضور ﷺ فرمائیلی چه د قیامت په ورځ به یودوزخی نه تپوس اوکړې شی چه وایه که ټوله زمکه او ددې املاک ټول ستا ملکیت شی او تاته اوونیلې شی چه دا ټول په فدیة کنبی ورکولو سره به خلاصی بیامومی؟ نو هغه به وائی چه یقینا به داسې اوکړم. نو الله تعالی به اوفرمائی چه ما خود دي نه ډیر کم ستانه غوښتنه کړې وه. ما د حضرت آدم ؑ په ملا کنبی تاسو نه وعده اخستې وه چه خوک به زما شریک نه جوړونی خو تاسو شریکان جوړ کړل. (۳)

دا وعده په کوم محاثې کنبی اخستې شوې وه: ابن عباس ؓ فرمائی چه په مقام نعمان کنبی د عرفې په ورځ د ارواحو نه وعده اخستې وه اود حضرت آدم ؑ نه د شانه راویستلو سره سرو ورومیرو په شان خواره کړې وو او هغوی سره داسې خبرې اترې شوې وې. او بنایینې زه ستاسو رب نه یم ټولو ارواحو اوونیل چه ولې نه ضرور (۴)

د ماشوم نه په قبر کنبی سوال و جواب: د حضرت جریر ؓ نه روایت دي چه د ضحاک بن مزاحم خوی مړ شو چه صرف د شپږو ورځو وو. نو ضحاک ؓ اوونیل چه اي جابره چه کله ته دي په لحد کنبی کیږدي نود ده مخ په قبر کنبی کولاؤ کړه خکه چه دا ماشوم به کینولې شی اود ده نه به سوال جواب هم کولې شی. نو ما هم داسې اوکړه اود فارغیدو نه پس ما د ضحاک ؓ نه تپوس اوکړو چه ستا د خوی نه به خوک تپوس کوی او څه تپوس به ترې کوی؟ نو وئی ونیل چه ده نه به د میثاق ازل باره کنبی تپوس کولې شی کوم چه د آدم ؑ ملا کنبی د روحونو نه د بندگنی اقرار اخستې شوې وو. ما تپوس اوکړو چه هغه څه اقرار وو؟ وائی چه کله الله تعالی د حضرت آدم ؑ ملا سره مسح کړل نود هغې نه هغه روحونه راووتل چه د قیامته پورې د آدم ؑ د نسل نه کیدونکی دی. بیا د هغوی نه وعده واخستې شوه چه عبادت به هم د الله تعالی کونې او خوک به شریک نه جوړونی. بیا الله تعالی د دي روحونو د رزق کفیل شو دي نه پس آدم ؑ د ملا ته هغه بیا واپس کړې شو. ترکومي چه دا اهل میثاق پید ا کیڑی قیامت به نه راځی. اوس په دوی کنبی چه خوک میثاق آخر سره ملاقی کیڑی او هغه دا په ښه طریقده سره پوره کوی نو ده ته میثاق اول هم فائده ورکولې شی او خوک چه په میثاق آخر کنبی کامیاب نه دي نو ده ته میثاق اول هم گټه نه شی وربخلې. او چه خوک په وړوکوالی کنبی مړ شو مخکې د هغې نه چه د میثاق آخر نوبت راشی او په دنیا کنبی ښه ښه کارونه پوره کوی نو پوهیدل پکار دی چه هغه د روز اول میثاق یعنی د ازل په وعده باندي قائم وو چه د فطرت اسلام په بنا باندي

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الروم باب (التبديل خلق الله) ۴۷۷۵، صحیح مسلم: ۲۶۵۸، ترمذی: ۲۱۳۸، ابن حبان: ۱۳۰.
(۲) احمد: ۴۳۵/۳، صححه الحاکم: ۱۲۳/۲ ووافقه الذهبی السنن الکبری للنسائی: ۸۶۱۶، بدون ذکر الآيت.
(۳) صحیح بخاری کتاب الاحادیث الانبیاء باب خلق آدم وذریته: ۳۳۳۴، صحیح مسلم: ۲۸۱۵، احمد: ۱۲۷/۳، مستطای یعلی: ۴۱۸۶.
(۴) احمد: ۲۷۲/۱ وسنده حسن، السنن الکبری للنسائی: ۱۱۹۱، حاکم: ۲۷۱/۱، صححه ووافقه الذهبی.

دې. دا طرق دا خبره قوي کوي چه دا روايت په ابن عباس باندې موقوف دي. والله اعلم.
نبي کریم ﷺ فرمائيلې چه کله د آدم ﷺ نه اولاد راويستلو نوداسې اولاد راووتلو کله چه گمنزه کولې
کښې ويښته په گمنز کښې دننه وي. اوس الله تعالی د هغوی نه تپوس اوکړو آیا زه ستاسو رب نه يم؟
نو روحونو ونيل ته ضرور زمونږ رب ښې فرېنتو اوونيل چه مونږ گواه يو چه د قيامت په ورځ چه
تاسو دا اونه وائي چه مونږ ته خود دې علم نه وو. (۱)

د حضرت عمر رضی الله عنه نه روايت دې چه حضور ﷺ فرمائيلې الله تعالی چه کله آدم ﷺ پيدا کړو نود هغه په
ملا باندې ئی لاس راښکلو نو اولاد راوتل شروع شو. وئی فرمائيل چه فلانکې فلانکې جنتيان دي او
دهغوی عمل به هم د جنتيانو په شان وي. اودا دوزخيان دي او د اهل نار په شان به عمل کوي. چا
تپوس اوکړو چه يا رسول الله! چه دا هرڅه هم هلته فيصله شو نو بيا د عمل کولو څه مقصد پاتې شو؟
نو وئی فرمائيل چه د الله تعالی هم هغه بنده د جنت دپاره پيدا شوې دې د کومو عملونه به چه د
جنتيانو غوندې وي او پوهه شئی چه دوزخيان هم هغه دي چه د دوزخيانو په شان کار کوي اوهم په دې
بدعمل وړاندې د توبه نه د هغه ساء اوځی. (۲)

د ادم ﷺ د انکار قصه: حضور ﷺ او فرمائيل چه کله د آدم ﷺ د ملا نه روحونه ښکاره شول نو د هر
انسان په تندی باندې يوه رڼا پر قیدله. دا ټول نسل حضرت آدم ﷺ ته پيش کړې شو. آدم ﷺ تپوس
اوکړو اي ربه! دا څوک دي؟ او فرمائيلې شو دا ټول ستا نسل دي. د يوسړي په مخ ډيره زياته رڼا وه
هغه تپوس اوکړو دا څوک دي؟ الله تعالی او فرمائيلې يوې اوږدې زمانې نه پس به ستا په اولاد کښې يو
سړي وي چه هغه ته به داؤد وئيلې شی. حضرت آدم ﷺ عرض اوکړو اي ربه! د ده عمر به څو کاله وي؟
الله تعالی او فرمائيلې شپيته (۶۰) کاله نو حضرت آدم ﷺ عرض اوکړو اي ربه! ما د خپل عمر نه
خلوښت کاله ده ته ورکړل. کله چه د آدم ﷺ عمر ختم شو او ملک الموت راغلو نو آدم ﷺ ورته
اوونيل چه اوس ولې راغلې زما خو لاخلوښت کاله عمر باقی پاتې دي. نو ورته اوونيلې شو چه د څه
خلوښت کاله تا خپل ځوی داؤد ﷺ ته نه وو ورکړی. آدم ﷺ انکار اوکړو نود هغه په نسل کښې د
انکار خونې هم پريوتلو. د آدم ﷺ نه هيره شوی وه نو دا هيره هم د آدم ﷺ د اولاد خصلت جوړشواو
حضرت آدم ﷺ نه خطا شوې وه نو په دې وجه خطا هم د آدم ﷺ د اولاد فطرت شو. (۳) کله چه آدم
ﷺ خپل اولاد ته اوکتل نو په هغې کښې بيمار هم وو. جذامی برص والا او رانده هم وو نو آدم
ﷺ عرض اوکړو اي ربه! دا داسې دي ولې جوړکړی دي؟ او فرمائيلې شو چه انسان په هر حال کښې زما
شکر ادا کړی. آدم ﷺ تپوس اوکړو اي ربه! دا څوک دي چه د سر نه واخله ترېښوړې نور دي؟
اوونيلې شو دا انبياء عليهم السلام دي.

زمونږ عملونه کول دا نوی نه دی بلکه فيصله شويده: د حضور ﷺ نه چا تپوس اوکړو آیا اعمال نوی
سر نه نتيجه ورکونکی دی يا چه څه مقرر شو بس مقرر شو. او فرمائيلې شو چه الله تعالی د حضرت آدم
ﷺ نه اولاد پيدا کړو بياني هم دهغوی په ژبه د هغوی نه د خپل توحيد گواهی واخسته بيا ئې د هغوی
نه دوه موتی ډک کړل او اوونيلې شو چه دا شو جنتيان او دا شو دوزخيان (۴) سره ددې چه په عمل
باندې د جنت دوزخ انحصار دي. خو مونږ ته معلوم دی چه د جنتيانو غوندې عمل کول به په چا
باندې آسان وي او په چا باندې به د دوزخيانو په شان عمل آسان وي نو هغوی به اوس هم په دې بنا

(۱) الطبری: ۲۳۲/۱۳.

(۲) ابوداؤد کتاب السنه باب فی القدر: ۴۷۰۳، ترمذی: ۳۰۷۵، احمد: ۴۴/۱، حاکم: ۲۷/۱، ابن حبان: ۶۱۶۶.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الاعراف: ۳۰۷۶، مسنده حسن، الطبقات: ۲۷/۱، حاکم: ۲۷۶/۲.

(۴) مسند البزار: ۲۱۴۰، الشریعۃ للاجری: ۳۴۳.

باندې دوزخیان یا جنتیان وی. په ازل کښې مونږ څوک جنتیان یا دوزخیان نه دی جوړ کړی د هغوی اعمال د هغې ذمه وار دی. البته مونږ اوس د دې دواړو علم لرو. په دې وجه فرماني چه فلانکې به جنتی وی او فلانکې به دوزخی وی. نو داتقسیم زمونږ په وینا باندې نه شو بلکه دعمل په بناباندې شو دامونږ دحضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث وضاحت کړې دي.

دنیا کښې دعملونو حکم شوې دې اخوت کښې بهانې ختمې: حضور ﷺ فرماني چه کله الله تعالی مخلوق پیدا کړ او اقسمت ئی جوړ کړ نو بنی او گس طرف ته روحونه وو الله تعالی د دواړو نه تپوس او کړو چه آیا زه ستاسو رب نه یم؟ نو دواړو اعتراف او کړو چه او ته زمونږ رب ئی. بیا د دواړو طرفونو بنی او گس گډوډ کړې شو. چا د الله تعالی نه تپوس او کړو چه یا الله! دا خو په جدا توگه باندې وو دا ولې دې گډوډ کړل. الله تعالی او فرمائیل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته د خپل خپل عمل په وجه هغوی اوس هم جدا وی. د یوځای کولو په وجه نیک او بد دواړه په خپل مینځ کښې نه یوځای کیږی. که مونږ داسې نه کول نو د قیامت په ورځ به گناهکارانو ونیل چه مونږ ته خو په هغې هیڅ علم نه وو او نیکانو خو به په هیڅ صورت کښې نه ونیل. اوس خبره صرف په عمل باندې پاتې شوه نو گناهکارانوته داعتراض کولو اود علم د نشت والی د عذر کولو هیڅ حق پاتې نه شو. رواه ابن مردویه (۱) دا مونږ د حضرت ابو امامه رضی الله عنه د حدیث وضاحت کړې دي. ابی بن کعب رضی الله عنه ددې ایت مبارک په تفسیر کښې فرماني چې د قیامت پورې پیدا کیدونکو روحونو ته شکیلونه ورکړې شو د وینا طاقت ئی ورکړو اود هغوی نه وعده واخستې شوه او په دې وعده باندې ئی زمکه او آسمان گواه جوړ کړل. آدم ﷺ هم گواه جوړ شو گنی د قیامت په ورځ خو هغوی صفانکار کولو. خبر شنې چه د الله تعالی نه علاوه بل څوک رب نشته. څوک زما شریک مه جوړوئ. زه به تاسو له پیغمبران درلیرم دې د پاره چه هغوی تاسو ته دا وعده یادوی او زه به کتابونه درلیرم نو روحونو او ونیل چه ستا نه سوا زمونږ بل څوک رب نشته، د الله تعالی د تابعدارنی اقرار ئی او کړو. حضرت آدم ﷺ د هغوی په وړاندې راوستلې شو آدم ﷺ او کتل چه هغوی کښې غنجان هم شته او فقیران هم، بنیانسته هم شته او بدرنگه هم، عرض ئی او کړو ای ربه! دا ټول دې یو شان برابر ولې پیدا نه کړل؟ نو اوونیلې شو چه زما دا خوښه وه چه او گورم څوک شکر کونکی دی او څوک صبر کونکی دی. که دا ټول یو شان وو نودا امتحان به څنگه کیدې شو؟ په دې خلقو کښې انبیاء کرام لکه د نور نه ډک چراغونه وو. دا رسالت او نبوت دویم میثاق وو چه د الله تعالی د توحید نه پس د رسالت اقرار هم او کړئ. الله تعالی فرماني چه مونږ د انبیاء کرامو نه هم میثاق اخستې دې او هغه داچه د دین حنیف د خورولو د پاره به کلکه اراده کونې کوم چه یو فطری دین دي. ددې گواهنی نه مقصد دا وو چه انسان د توحید په فطرت باندې پیدا شوې دي. د دې د پاره **(مِنْ بَيْنِ أَدَمَ)** اوونیلې شو نه چه **(مِنْ أَدَمَ)** یعنی نه صرف آدم ﷺ بلکه د هغه ټول اولاد د توحید په فطرت باندې پیدا شوې دي. اوهم د دې د پاره **(مِنْ ظُهُورِهِمَ)** اوونیلې شو نه چه **(مِنْ ظُهُورِهِمَ)** یعنی ټول بنیادم د نسلونو نه یونسل نه پس بل نسل. لکه چه او فرمائیلې شو هغه تاسو فردا فردا په زمکه کښې خلیفه گان جوړ کړئ او او فرمائیلې شو لکه څنگه چه مونږ تاسو پیدا کړئ د نورو قومونو د اولاد نه او پخپله تاسو خپل گواهان جوړ شونئ نو هله خو مو گواهی ورکړه چه اوته زمونږ رب ینی. یعنی حالا او قولا په دواړه قسمه هغه معترف وو ځکه چه گواهی کله دقول په ذریعه وی لکه چه ارشاد دي **(قَالُوا شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا)** او کله دحال په ذریعه وی لکه چه ارشاد دي **(مَا كَانُوا لِلشَّيْطَانِ أَنْ يَقُولُوا سَجَدُوا لِلَّهِ شَهِدْنَا عَلَى أَنْفُسِنَا بِالْكَفَرِ)** یعنی د مشرکانو هیڅ حق نشته چه دالله تعالی جوماتونه آباد کړی هم په خپل ذات باندې د کفر گواهی ورکولو

(۱) ددې په سند کښې جعفر بن زبیر متروک راوی دي. میزان: ۱/۱۰۶ رقم: ۱۵۰۲.

سرہ یعنی د هغوی حال د هغوی د کفر گواه دی. دا گواهی د قول گواهی نه ده د حال گواهی ده. اوسوال کله د قال په ذریعه وی او کله د حال په ذریعه وی. لکه چه د الله ﷻ ارشاد دی (وَأَنذَرْتُكُمْ قُلُوبًا مَّأْسُومَةً) یعنی چه تاسو څه او غوښتل الله تعالی در کړل. وائی چه په دې خبره دا هم دلیل دی چه د هغوی په شرک کولو باندې دا حجت د هغوی خلاف پیش کیږی نوکه دا په حقیقت کښې شوې وی لکه څنگه چه یو قول دې نو پکار وه چه هریو ته یاد وو دې د پاره چه په هغه حجت وو. که د دې جواب دا وی چه د حضور ﷺ د فرمان نه خبر اخستل کافی وو نو د دې جواب دا دی چه څوک رسولان نه منی هغوی به د رسولانو ورکړې شوې خبرې چرته اومنی. حالانکه قرآن پاک پخپله د رسولانو د تکذیب نه علاوه دا گواهی مستقل دلیل گرځولې دی نو دې نه هم دغه ثابتیږی چه د دې نه مراد هم د الله تعالی فطرت دی په کوم چه الله تعالی ټول مخلوق پیدا کړې دی او هغه فطرت د الله تعالی توحید دی د دې د پاره فرمانی چه چرته تاسو دا اونه وائی چه مونږ ته خود دې توحید هډو علم نه وو اودا چه شرک خو زموږ پلارانو نیکنو کړې وو نو د هغوی په شروع کړې شوو کارونو باندې مونږ ته ولې سزا راکوښی.

وَأَنذَرْتُكُمْ عَلَيْهِمْ	نَبَأَ الَّذِي	آتَيْنَهُ	آيَاتِنَا
او اولوله په دوی باندې خبر دهغه سړی چې ورکړې وو مونږ هغه ته علم دایتونوزمونږه			
فَأَنسَلَخْ	مِنْهَا	فَاتَّبَعَهُ	الشَّيْطَانُ فَكَانَ
پس رااووتلو هغه دهغې نه نو ورپسې شوا شیطان پس شو دگمراهانونه			
وَكُوشِنَا	لَرَفَعْنَاهُ	بِهَا	وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ
اوکه غوښتلې مونږه خامخابه پورته کړې وؤمونږ هغه په هغې ایتونو سره خو لیکن هغه همیشه والې اوکړو			
إِلَى الْأَرْضِ	وَاتَّبَعَهُ	هُوَ	فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ
زمکې ته او پیروی ئې اوکړه ادخواهش % خپل نو مثال دهغه پشان د مثال اد سپی دی که نه			
تَحْمِلُ عَلَيْهِ	يَلْهَثُ	أَوْ تَتَرَكَهٗ	يَلْهَثُ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ
حمله اوکړې په هغه نوربه راوباسی هغه یا که نه پریردې هغه نوهم ژبه راوباسی دا مثال دقوم			
الَّذِينَ كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	فَاقْصِصْ الْقِصَصَ	لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
هغه دی چې دروغ ئې اوگنړل ایتونه زمونږه پس بیان کړه دا قیصی دپاره ددې چې هغوی غوراو فکر اوکړی			
سَاءَ مَثَلًا لِّلْقَوْمِ	الَّذِينَ كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	وَأَنفُسَهُمْ
بدې مثال دقوم هغه چې دروغ ئې اوگنړل ایتونه زمونږه او په خانو نو خپلو دی هغوی			
			دهغه قوم مثال ډیر خراب دی چې زمونږ ایتونه ئې دروغ گنړلی دی او هغوی دوراندې نه په خپلو

يُظْلِمُونَ ﴿۹﴾

چی ظلم کوی

خانوں زیاتی کولو

قوله تعالى: قَمَلَهُ كَمَلِ الْكَلْبِ

د دنیا د طلب گونگی حال دسپی په شان دې: بنی اسرائیلو کنبی یو سرې وو بلعم^(۱) بن باعورا نوم او اهل بلقاء نه وو. هغه اسم اعظم پیژندلو. د یهودیانو علماؤ سره به بیت المقدس کنبی اوسیدلو. حضرت ابن عباس ؓ وانی چه هغه د اهل یمن نه وو. الله تعالی هغه ته خپلې ننبی او کرامتونه ورکړی وو خو هغه ناقدری او کره^(۲) هغه مستجاب الدعوات وو د هغه دعاگانې به قبلیدلې. خلقو به د مصیبت په وخت کنبی دالله تعالی نه ددعا غوښتلو دپاره هم دې وړاندې کولو. د الله تعالی پیغمبر حضرت موسی ؑ دې د تبلیغ د پاره د مدین ملک ته اولیگلو. د دې خای بادشاه هغه خپل جوړکړو او په ده باندې نې ډیری پروزونې اوکړې. هغه د دې بادشاه دین قبول کړو اود موسی ؑ دین نې پریخودو. د هغه نوم بلعام وو اودا هم ونیلې شوی دی چه دې امیه بن ابی صلت دې ممکن دی چه د دې وینا نه دا مراد وی چه دا امیه هم د هغه په شان وو او ده ته هم د وړاندینو شریعتونو علم وو خو هغه د دې نه فائده نه وه اوچته کړې. د حضور ﷺ په زمانه کنبی هم هغه وو د هغوی آیات بینات نې کتلې وو، معجزې نې په خپلو سترگو اوکتلې، د الله تعالی په دین کنبی داخلیدونکی نې په زرگونو کتلی وو خو مشرکانو سره تگ راتگ د هغه جدا حیثیت اود هغه خای سرداری هغه د اسلام او حق قبلولو نه منع کړو. هغه د بدر دکافرانو په ماتم کنبی ډیری مرثیې ونیلې دی. دهغه ژبې خو ایمان راوړلې وو خو زړه نې موئن شوې نه وو. دا ټول بیان ممکن دې چه د امیه بن ابی صلت متعلق وی نه بلعام بلعازم^(۳) دریو دعاگانو حق ورکړې وو: د بلعام ذکر په قرآن کنبی کیږی چه مونږ هغه ته خپل آیاتونه یعنی کرامتونه وربښلې وو خو هغه د دې نه اخوا شو یعنی د دې نه محروم شو. الله تعالی هغه ته د دریو دعاگانو حق ورکړې وو چه قبلېږی به. د هغه یوه ښځه او یو خوی وو. د هغه ښځې ونیل چه یوه دعا زما د پاره خاص اوکړه هغه ونیل چه ښه ده وایه څه دعا ده. ښځې ونیل دعا اوکړه چه په ټولو بنی اسرائیلو کنبی زمانه زیاته ښانسته ښځه بله څوک نه وی. هغه الله تعالی ته دعا اوکړه او هغه د ټولو نه ښانسته ښځه جوړه شوه. کله چه ښځې دامحسوسه کړه چه دهغې نه بله ښانسته ښځه نشته نود خاوند نه بې پرواه او بې رغېته شوه اود هغې خیالات او اعمال څه بل شان شو نو بلعام دعا اوکړه چه هغه دې سپنی شی نوهغه سپنی شوه. دوه دعاگانې ختمې شوې نودهغه خوی راغلو ونیل چه مونږ خودا نه شو لیدلې چه زمونږ مور دې سپنی وی خلق مونږ ته شرم (پیغور) راکوی دعا اوکړه چه هغه په خپل حال باندې شی نو دعا نې اوکړه او هغه ښځه چه اول څنگه وه نو هم هغه شان شوه. دریو اړه دعاگانې ختمې شوې. داروایت غریب دې. ددې آیت د نزول سبب کوم چه مشهور دې هغه دا دې چه د بنی اسرائیلو په زمانه کنبی یوسرې وو هغه د جبارینو یهودو د ښار اوسیدونکې وو. اسم اعظم ورته یادوو ونیلې شو چه دهغه دعا د الله تعالی طرف نه قبلولې شی او د ټولو نه ډیره لرې او عجیبه خبره دا ده چه بعضې خلق وانی چه هغه نې وو خودهغه نبوت واپس واخستې شو. د ابن جریر رحمته الله علیه هم داسې قول دې خودا مطلقا صحیح نه دې. ابن عباس ؓ فرمائی چه کله موسی ؑ ښار جبارین ته راغلو نو بلعام ته د هغه خلق راغله او ونی ونیل چه موسی ؑ یو مضبوط سرې دې هغه سره ډیر فوخ دې که

(۱) حاکم: ۳۲۵/۲، مختصراً جداً ومنده لوی.

(۲) الطبری: ۳۶۰/۱/۱۳.

ہفہ پہ مونہ باندی غالب شو نو تول بہ مرہ کری۔ د اللہ تعالیٰ نہ دعا اوغوارہ چہ دا د موسیٰ مصیبت زمونہ نہ لری شی۔ ہفہ ونیل چہ کہ چری زہ داسی دعا اوکرہم نو زما دین اودنیا دوارہ بہ تباہ شی خو خلقو ہفہ تنگولو نو ہفہ ہم داسی دعا اوکرہ نواللہ تعالیٰ د ہفہ نہ بزرگی او تول کرامتونہ واپس واخستل۔ ارشاد دی ﴿فَالسَّلَامُ مِنْهَا قَاتِلِ الْعِشْقَ﴾ یعنی ہفہ د کرامتونونہ محروم کری شو ہم د دی خانی نہ شیطان ہفہ پس اولگیدو۔ سدی ﷺ وانی چہ کلہ د موسیٰ د پارہ د میدان تیبہ خلوشٹ کالہ گردش ختم شو نو اللہ تعالیٰ یوشع بن نون نبی راو لیگلو۔ ہفہ بنی اسرائیلو تہ د نبی کیدو خبرورکرو او دا چہ اللہ تعالیٰ ہفہ تہ حکم ورکرو چہ جبارینو سرہ جنگ اوکرہ جبارینو د یوشع پہ لاس بیعت اوکرو او تصدیق نی اوکرو۔ خود بنی اسرائیلو یو سرے بلعام نافرمانی اوکرہ او جبارینو لہ لارو او ہغوی تہ نی اوونیل چہ تاسو مہ ویریری کلہ چہ تاسو د جنگ د پارہ اوخنی نو زہ بہ د خپلی بد دعا و سلی نہ کار اخلم او ہغوی بہ تول ہلاک شی۔ او بلعام جبارینو سرہ د ہغوی دنیاوی سامان کنبی ہر خہ چہ موجود وو پہ ہفہ کنبی شریک ووبغیرددی نہ چہ ہفہ د دوی بنخو نہ خہ فائدہ نہ شوہ اوچتولی۔ خکہ چہ د دغہ بنخو عزت پہ ہفہ باندی راخورشوی وو ہغوی بہ صرف خپلی خری سرہ تعلق ساتلو۔ شیطان ہفہ پس اولگیدلو یعنی پہ ہفہ باندی خورشو۔ اوس ہغوی د شیطان حکم منلو ﴿فَكَانَ مِنَ الْغَوِينَ﴾ یعنی د ہلاک کری شوو نہ۔ نیکان خلق ہم بعضی وخت بدان شی۔ حضور ﷺ او فرمائیل مانہ پہ تاسو باندی خہ داسی اندیشہ شتہ لکہ د ہفہ سری چہ د قرآن علم نی لرلو د قرآن برکت او رونق د ہفہ پہ مخ باندی بنکاریدلو اسلامی شان نی وو خود اللہ تعالیٰ ورکری شوہ بدبختی ہفہ راگیرکرو۔ د اسلام احکام ہفہ شاتہ اوغورزول۔ ہفہ پہ خپل گاونڈی باندی تورہ رااوویستلہ۔ دی الزام لگولوسرہ ہفہ شرک اوکرو۔ د حضور ﷺ نہ تپوس اوشو چہ پہ دی دوارو کنبی کوم یو زیات لائق دی پہ شرک سرہ الزام لگونکی کہ الزام کری شوی؟ حضور ﷺ او فرمائیل خطاکار الزام لگونکی وو۔^(۱)

د اللہ تعالیٰ ارشاد دی کہ مونہ غوبستی نود دنیا پرستنی د گندگنی نہ بہ مو ہفہ اوچت ساتلی وو اوچہ کوم کرامتونہ مو ہفہ تہ ورکری وو د ہغی نہ بہ مو ہفہ نہ محروم کولو خو ہفہ د دنیا زینت طرف تہ مائل شو او بہ دنیا کنبی داسی اونختولکہ خنگہ چہ نور ناپوہہ خلق ﴿وَلَكِنَّةً أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ﴾ اوہفہ د شیطان ہم کار جوړشو۔ یو خل شیطان ور تہ راہسکارہ شو نو ددہ سورلی خری اللہ تعالیٰ تہ سجدہ اوکرہ خو بلعام شیطان تہ سجدہ اوکرہ۔ د ابن سیار نہ د دی آیت تفسیر اودہفہ سری خبر واوروہ چا تہ چہ مونہ کرامتونہ ورکری وو د دی بارہ کنبی روایت دی چہ موسیٰ ﷺ بنی اسرائیل واخستل او د دغہ زمکی طرف تہ نی مخا وکرہ پہ کومہ کنبی چہ بلعام اوسیدلو یا د شام طرف نی مخ کرو۔ د موسیٰ ﷺ د فوج لیگلو سرہ د ہفہ خانی خلق اوویریدل او بلعام لہ راغلل اوونی ونیل چہ د موسیٰ ﷺ اود ہفہ د لبسکرد پارہ بددعا اوکرہ۔ نو ہفہ اوونیل چہ صبر اوکرنی زہ رب سرہ مشورہ کوم۔ نو ہفہ مشورہ اوکرہ یا استخارہ نی اوکرہ نو ہفہ تہ اوونیلی شو چہ نہ بددعا مہ کوہ خکہ چہ ہفہ زما بندیگان دی او پہ ہغوی کنبی زما نبی ہم دی۔ ہفہ قوم تہ اوونیل چہ ما رب سرہ مشورہ اوکرہ خو زہ نی د بددعا کولونہ منع کری یم۔ نو خلقو ہفہ لہ یر ہدیہ اوتحفی راوولی۔ پکار وہ چہ ہفہ نہ وی قبولی کری خو ہفہ قبولی کری۔ دی نہ پس دی خلقو بیا ہفہ مجبورہ کرو ہفہ ونیل چہ ہنہ بیا مشورہ کوم نو دی خل ہفہ تہ خہ مشورہ ملاؤ نہ شوہ۔ ہفہ اوونیل چہ ماتہ خو خہ مشورہ رانہ کری شوہ۔ پہ دی وجہ بہ بددعا نہ کوم خو خلقو دھوکہ کرو او ور تہ نی اوونیل چہ کہ اللہ تعالیٰ تہ منظور نہ وہ نو د اول خل پہ شان بہ نی منع کری وی۔ چہ اوس اللہ تعالیٰ خاموش دی نو دا تاتہ د بددعا اجازت دی۔

د الله ﷻ پہ حکم د بلعم د خپلې خولې نه دخپل قوم په خلاف بد دعا شروع شوه: هغه دھوکہ اوخوړله
 اود موسیٰ ﷺ اود هغه دلنسکردپارہ نی بد دعا اوکړه. کله چه به هغه د موسیٰ ﷺ ددې پارہ د بد دعا
 کلمہ راویستل غوښتل نو هم د خپل قوم د پارہ به نی د بد دعا الفاظ د خپلې نه راوتل اوچه د خپل قوم
 د فتحې الفاظ به نی ونیلل نو د موسیٰ ﷺ د پارہ به د فتحې الفاظ د خپلې نه راوتل. اویا به د ان شاء
 الله جملہ هم د خپلې نه راوتله. د کوم په سبب چه به دعا مشروط کیدلو په سبب عبث جوړیدله. خلقو
 ونیل چه ته خود موسیٰ ﷺ د بد دعا په خای هم زمونږ په حق کښې بد دعا کوی هغه اوونیل زه څه اوکړم
 زما دخپلې نه بې اختیاره داسې څه راوخی. زه گمان کوم چه که زه بد دعا هم اوکړم نو قبلیری به نه.
 د بلعم د قوم یو هدایت: اوس زه تاسو ته یو چل ښایم کوم سره چه به دا خلق هلاک شی. گورنی الله
 تعالیٰ زنا حرام کړې او د زنا فعل نه سخت ناراض دې که چرې دا خلق په زنا کښې اخته کړې شی نو
 یقیناً د دوی د هلاکت امیدشته. داسې اوکړنی چه د دوی فوځ ته خپلې ښخې وراولیگی. دوی خو
 ښخې او بچی پریخی دی او مسافر خلق دی څه عجیبه ده چه په زنا کښې اخته شی او هلاک شی. دې
 خلقو هم داسې اوکړل اوښخې نی د موسیٰ ﷺ فوځ ته وراولیگلې. تر دې چه د بادشاه لورنی هم
 پریښوده. شهزادگنی ته دهغې پلار یا بلعام تاکید کړې وو چه دموسیٰ ﷺ نه بغیر د چا په تصرف
 کښې مه راځه. وانی چه واقعی خلق په زنا کښې اخته شو. شهزادگنی له دینی اسرائیلو یو سردار راغلو
 اود هغې نه نی فائده اوچتول غوښتل هغې ونیل چه د موسیٰ ﷺ نه بغیر به څوک هم نه پریږدم.
 سردار اوونیل چه زما داسې اوچته عهده ده اوزما داسې شان اوشوکت دې نو جیننی خپل پلار ته خط
 اولیکه اویه دې باره کښې د هغه هدايات اوغوښتل نو هغې ته اوونیلې شو چه او اومنه. هغه دواړه چه
 کله په کار کښې اخته شو نو هلته د بنی هارون ﷺ نه یو کس راغلو د هغه په لاس کښې یوه نیزه وه
 داسې نی اووهل چه دواړه په خپل موجوده حالت کښې هم په یوه نیزه کښې اوبیللې شو. هغه نیزه
 اوچته کړه اود خلقو مخې ته راغلو او خلق کتونکی پاتې شو. الله تعالیٰ په هغوی باندي د طاعون
 مرض راوولیگلو کوم نه چه اویازره کسان مړه شو. د ابن سیار بیان دې چه بلعام په خپله خره سور شو
 او علولی ته راغلو. د دې خای نه د هغه سورلی وړاندي نه تله. هغه به دا وهله او هغه به کیناستله. الله
 تعالیٰ هغې ته ژبه ورکړه او وئی ونیل چه ما ولې وهې وړاندي اوگوره څه دی؟ چه وئی کتل نو هلته
 شیطان ولاړو او هغه شیطان ته سجده اوکړه. د دې د پارہ الله تعالیٰ اوفرمانیل (فَأَلْسَمُ مِنْهَا) سالم
 ابوالنضر وانی چه کله موسیٰ ﷺ د شام د زمکې نه بنی کنعان ته راغلو نو د بلعام قوم راغلو او هغه
 ته نی اوونیل چه موسیٰ ﷺ خپل قوم سره زمونږ ملک ته راغلې دې. دې د پارہ چه مونږ قتل کړی او
 هغوی دلته اوسوی. مونږ ستا قوم یو زمونږ به هیڅ خای پاتې نه شی ته خو مستجاب الدعوات یشې د
 الله تعالیٰ نه د هغوی د پارہ بد دعا اوغواړه هغه اوونیل ستاسو کم بختی ده. موسیٰ ﷺ د الله تعالیٰ
 نبی دې. د هغه امداد فرښتې هم کوی او مؤمنان هم. زه څنگه بد دعا اوکړم. زه چه څه پیژنم هغه زه
 پیژنم. خلقو اوونیل چه مونږ به اوسیدو کوم خای او هروخت به نی په ده باندي دباؤ اچولو او عاجزی به
 نی کوله تر دې چه هغه خلقو دې په فتنه کښې واچولو. هغه په خپله خره باندي سور شو او یوغرته لاړو
 د کوم په ختو چه نی د بنی اسرائیلو لښکر لیدو هم دې ته جبل حساب وائی. لږ شان لرې تلې وو چه د
 هغه سورلی کیناسته ورکوز شو او هغه نی اووهله. لږ شان لرې تلو باندي هغه بیا کیناسته. چه کله نی
 بار بار هغه وهله نو الله تعالیٰ هغې ته ژبه ورکړه او هغې ونیل چه بلعم ته ما چرته بوتلل غواړې ته نه
 گورې چه فرښتې زما مخې ته دی ما دیکه کوی او روستو طرف ته مې واپس کوی. ته د الله تعالیٰ د
 نبی اومؤمنانو د بد دعا دپارہ څې خو هغه منع نه شو او بیا نی هغه اووهله. اوس هغه د الله تعالیٰ په
 حکم باندي د حسابان په څوکه باندي اوختله. هغه هلته په رسیدو باندي موسیٰ ﷺ او مسلمانانو ته

بددعا کولہ خودہغہ ژبہ بہ اولتہ شوه او بددعابہ نی خپل قوم د پارہ او دعا د موسیٰ علیہ السلام د پارہ د خولې نه راوتله وائی چه بددعا کولو باندې د هغه ژبہ بهر راووتله اودہغہ پہ سینہ باندې اوږده زورند شوه. اوس هغه شروع شو چه زما دین هم لاړو او دنیا هم. قوم ته نی اوونیل چه اوس خو صرف په مکروه خپلې او بهانې نه کاراخیستی شی. د خپلو جینکو سنگارونه او کړنې د بنی اسرائیلو فوځ ته نی وراولیکنې. هغوی ته اووینې چه سړی خپل طرف ته مائل کړنی. که یو سړی هم زنا او کړه نو تاسو پوهه شنی چه ستاسو مقصد پوره شو نو ښځې د بنی اسرائیلو لښکر ته اورسیدلې.

بل روایت متعلق ددې واقعې سره: د اهل کنعان یوه ښځه چه دهغې نوم کسبتی وو د صورلور وه چه د قوم بادشاه او سردار وو. دا ښځه د بنی اسرائیلو یو سردار سره ملاؤ شوه د کوم نوم چه زمري بن شلوم وو چه د شمعون بن یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم نمسې وو اوسردار وو. هغه چه دا ښځه اولیده نو خوبه نه شوه د هغې لاس نی او نیولو او موسیٰ علیہ السلام له نی بوتله او موسیٰ علیہ السلام ته نی اوونیل چه ته خو به هم دا وائی دا په تا حرامه ده. دې ته مه نيزدې کیږه. موسیٰ علیہ السلام او فرمائیل چه اودا په تاحرامه ده. هغه اوونیل ای موسیٰ علیہ السلام واللہ زه به دلته ستا خبره واوږم. بیا نی دا جیننی خپلې خیمې ته بوتله او ورسره هم بستر شو. اللہ تعالیٰ بنی اسرائیلو کښې طاعون راولیگلو. د موسیٰ علیہ السلام د قوم سرداران فخاص ابن عیزار بن هارون نامی، د زمري بن شلوم د دې حرکت په وخت کښې هلته موجود نه وو او په دې حرکت کښې په ټول قوم کښې طاعون راخوړ شو. دا ټوله واقعه فخاص ته معلومه شوه نو هغه خپله د اوسپنې نیزه راوچته کړه اود زمري په خیمه کښې داخل شو هغه دواړه ملاست وو نو دواړه نی په یوه نیزه کښې وراوپیلول او هغه نیزه نی په سر اوچته کړه او بهر راووتلو. فخاص خوان وو او طاقنور وو هغه بوج نی اوچت کړو او وئیل به نی ای اللہ! مونږ ستا دنا فرمانوسره داسې کوو اوس دا طاعون ختم کړې نو طاعون ختم شو. د طاعونه هلاک شوې بنی اسرائیل په دې موده کښې چه کله هغوی ښځه حاصله کړه او بیا د فخاص په لاس قتل شو او یازره کسان مړه شو یا کم نه کم شل زره. د فخاص په دې شکر گذارنی کښې بنی اسرائیلو چه به کله حلاله کوله نو د خناور پښې سر اود خپل میوو او مالونو پومبې خیز به نی د فخاص اولاد ته د نذرانې په توگه ورکولو.

د ایت مبارک په تفسیر کښې اقوال: ددې آیت په تفسیر کښې اختلافات دی. چه د ده مثال د سپی په شان دې که په ده باندې بوج واچوی نو هم نی ژبه راویستلې وی او غاږی او که پریردې نو بیا هم غاږی وائی چه د بلعام ژبه هم رازورند شوې وه او په سینہ نی پرته وه. نود هغه تشبیه هم داسې سپی سره ورکړې شوې ده چه په دواړو حالتونو کښې یو شان وی چه په ده باندې کرامتونه او رحمتونه نازل کړه نو په هرو دواړو حالاتو کښې یو شان دې. یا دا مثال د هغه په گمراهنی یا د گمراهنی په تائید کښې اود ایمان طرف ته په رابللو یا نه رابللو دواړو حالتونو کښې د دې نه نفع نه حاصلول د هغه سپی په شان دې چه چغه کولو اونه چغه کولو دواړو صورتونو کښې ژبه زورند کړې غاږی. دغه شان دا بلعام هم د ایمان طرف ته رابللونه فائده نه اوچتوی او د نه رابللونه هم. دغه شان یوه بله خبره اللہ تعالیٰ یوبل ځای کښې ارشاد فرمائیلې ده چه که غواړې او ته دوی او ویروې او که اونه ونی نه ویروې ایمان نه راوړی (۱) یا یو بل مثال چه ته د دوی د پارہ استغفار او کړې او که نه اللہ تعالیٰ به دوی نه ښی (۲) یا دا معنی هم کیدې شی چه د کافر منافق او گمراه زړه کمزورې او د هدایت نه فارغ وی که څومره هم کوشش او کړې شی هدایت نه قبلوی.

(۱) ۲/ البقره: ۶.

(۲) ۹/ التوبه: ۸۰.

د داسی واقعاتو پہ اورولو کنبی دالله ﷻ حکمت: الله تعالیٰ خپل نبی محمد ﷺ ته فرمائی چه خلقو ته دا واقعات واوروه چه د بنی اسرائیلود حالاتو خبریدلو نه پس غور او فکر اوکړی اود الله تعالیٰ په لار راشی او داسوچ اوکړی چه د یلعام څه حال اوشود رب د علم غونډې زبردست دولت هغه د دنیا په سفلی راحت باندې بانیللو او آخر نه دا ملاؤ شو او نه هغه. دغه شان دا د یهودو علماء چه په خپلو کتابونو کنبی د الله تعالیٰ هدایت لولی اوستا اوصاف په دې کنبی لیکلی گوری دوی له پکار دی چه د دنیا په طمع کنبی اینختلو سره، او په غفلت کنبی پریښوخی گنی دوی به هم دغه شان د دین او دنیا دواړو نه ورک کړې شی. دوی له پکار دی چه د خپل علمیت نه فائده اوچته کړی اوستا د طاعت طرف ته ټیټ شی او په نورو باندې هم حق خبره واضح او ښکاره کړی. گوره د دې کافرانو څومره خراب مثالونه دی چه د سپو په شان خوراک او شهوتونو کنبی پراته دی. نو چه څوک هم علم او هدایت پریږدی او د نفس خواش پوره کولو کنبی اخته شی نو هغه هم د سپی په شان دې. حضور ﷺ فرمائیلی چه خراب مثال په مونږ باندې صادق راتلل نه دی پکاریعنی چه چاته ورکړی بیا واپس اخلی د اخستونکی مثال د هغه سپی په شان دې چه قې اوکړی او بیا هغه اوخوری. () او فرمائی چه هغوی په خپلو نفسونو پخپله ظلم کړې دې ځکه چه د هدایت اتباع نی اونه کړه. په دنیا او د دنیا په خوند کنبی اونختل، دا د الله تعالیٰ ظلم نه دی.

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُضِلِّ
اچاته اچي هدایت اوکړی الله ايس هغه هدایت موندونکي دي او هغه څوک اچي گمراه کړی
اچاته چه الله ﷻ هدایت اوکړی ا نو هغه په نیغه لار روان شی ا او څوک اچي هدایت نه محروم کړی
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٠٠﴾
نودغه کسان ا هغوی دي ا نقصانیان ا
نوهغه خلق تاوانیان دی

هدایت او گمراهی دالله تعالیٰ په قبضه کنبی :- چاته چه الله تعالیٰ هدایت اوکړی هغه څوک گمراه کولی نه شی. اوچه څوک هغه گمراه کړی د چا څه مجال چه هغه ته هدایت اوکړی. الله تعالیٰ چه څه او غوښتل هغه اوشو او چه څه نه غواړی نو هغه نه کیږی. په دې وجه په حدیث کنبی دی چه ان الحمد لله نحمدہ ونستعینہ ونستغفرہ ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سیئات اعمالنا من یدل الله فلا مضل له ومن یضلل فلا هادی له واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له واشهد ان محمدا عبده ورسوله (عن ابن مسعود ؓ)

ترجمه:- ټول تعریفونه هم د الله تعالیٰ دپاره دی مونږ دهغه حمد بیانوو اوهم دهغه نه مدد غواړو اوهم د هغه نه هدایت غواړو اوهم دهغه نه ښه غواړو. مونږ د خپل نفس د شیطانانو نه د الله تعالیٰ پناه غواړو اود خپلو اعمالو د بدنی نه هم. الله تعالیٰ لارخودونکي څوک دهوکه کولی نه شی اودهغه گمراه کړې شوې څوک په نیغه لار نه شی راوستی. زه گواهی ورکوم چه د عبادت لائق صرف هم یو الله دی هغه یوازې دې د هغه څوک شریک نشته او گواهی ورکوم چه محمد ﷺ د الله تعالیٰ بنده او د هغه رسول دی. ()

(۱) صحیح بخاری کتاب المبه باب لا یحل لاحد ان یرجع لی هیئ و صدقته: ۲۶۲۲، ترمذی: ۱۲۹۸، احمد: ۱۲۷/۱، دې نه علاوه هم د دې معنی روایت صحیح بخاری: ۲۵۸۹، ابن ماجه: ۲۳۸۵ کنبی هم موجود دي.
(۲) ابوداؤد کتاب النکاح باب لی خطبه النکاح: ۲۱۱۸، ترمذی: ۱۱۰۵، نسائی: ۳۲۸۹، ابن ماجه: ۱۸۹۲، احمد: ۱۴۳۲، بیهقی: ۲۱۴/۳.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ

الواخما پہ تحقیق سرہ پیدا کری دی مونہ | دپارہ ددوزخ

اویقینی خبرہ دہ چہ مونہ | د جہنم دپارہ

كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا

دیر کسان | د پیریانو نہ | اود انسانونہ | دی د هغوی | زړونه | اچہ نہ پوهیږی | په هغی سرہ

دیر پیریان او بنی آدم پیدا کری دی | دهغوی زړونه شته دې خو دپوهی کوشش پرې نہ کوی

وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَذَانٌ

اودی د هغوی | سترگی | اچہ کتل نہ کوی | اږہ هغی سرہ | اودی د هغوی | غوږونه

اود هغوی سترگی شته خو کتل پرې نہ کوی | اود هغوی غوږونه شته خو

لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمْ أَضَلُّ

چہ نہ اوری | په هغی سرہ | دغه کسان | ایشان دخنارو دی | بلکه | هغوی | دیر گمراہ دی

اوریدل پرې نہ کوی | هغوی دڅاروؤ په شان دی | بلکه د هغوی نہ ہم بدتر دی

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

دغه کسان چہ دی | ہم هغوی | غافلان دی |

نہم دغه کسان (د حق نہ) غافلان دی |

قوله تعالى: لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا

د زوہ سترگی غوږونه وغیرہ د بدن اندامونه صحیح نہ استعمال کونکې خناور دی: حضور ﷺ د یو انصاری د خوی په جنازه کنبی د تلو اتفاق اوشو. حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا فرمائی ما رسول الله ﷺ اوونیل ای رسول الله ﷺ دا ماشوم خود جنت یوہ مرغنی ده. نه خوده څه خراب کارونه کری اونه دوزخ د ده خای دی، نو حضور ﷺ اوفرمائیل ای عائشہ رحمہا علیہا اوس زمانہ ہم څه واوره چہ الله تعالی جنت پیداکړو او هغه خلق نی هم پیدا کړل چہ اهل جنت به وی. اودا د جنت حقداران په هغه ورځ اوگر خولې شو چہ په هغه وخت کنبی د آدم په شا کنبی وو او دوزخ او دوزخیان نی هم پیدا کړل په هغه وخت کنبی چہ هم د آدم ﷺ په شا کنبی وو. (۱)

د ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت دی چہ الله تعالی د مور رحم ته یوہ فرېسته لیگی چہ دهغه متعلق څلور خبرې لیکی. د هغه رزق، د هغه عمر، د هغه اعمال نیک یا بد. (۲) اودا خبره اول بیان شوه چہ د آدم ﷺ شانه کله الله تعالی اولاد رااووېستلو نو اصحاب یمین او اصحاب شمال دوه ډلې نی جوړې کړې یوہ د جنت د پارہ او بله د دوزخ د پارہ. اوفرمائیلې شو چہ ماته د دی څه پرواه نشته چہ څوک خپل ځان د جنت مستحق جوړوی که د دوزخ. په دې باره کنبی په کثرت سرہ احادیث وارد دی اود تقدیر مسئله

(۱) صحیح مسلم کتاب القدر باب معنی کل مولود یولد علی الفطره: ۲۶۶۲، ابوداؤد: ۴۷۱۳، ابن ماجه: ۸۲، مسند ای یعلی: ۴۵۵۳، احمد: ۴۱/۶، ابن حبان: ۱۳۸.

(۲) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائکه: ۳۲۰۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۳، ابوداؤد: ۴۷۰۸، ترمذی: ۲۱۳۷، ابن ماجه: ۷۶، احمد: ۳۸۲/۱، ابن حبان: ۶۱۷۴.

یوہ اہمہ مسئلہ دلتہ دہ دنور وضاحت گنجائش نشستہ ارشاد دے چہ دھغوی زرونہ خوشتہ ولی پوہیدلی نہ شی۔ سترگی نی شتہ خو لیدلی نہ شی، غورونہ نی شتہ خو اوریدلی نہ شی۔ دا خیزونہ کوم چہ د ہدایت حاصلو د پارہ سبب جو رکړې وو دې نہ ہیخ فاندہ نہ اخلی۔ لکھ چہ فرمانی دوی تہ غورونہ سترگی او زیره ورکړې شوې دې خو د دې نہ دوی تہ ہیخ فاندہ نہ رسی۔ خکھ چہ د دې خیزونہ دوی کار نہ دې اخستی اوہم د اللہ تعالیٰ د ایاتونو انکارنی کړې۔ د منافقانو پہ حق کبھی اللہ تعالیٰ فرمائیلی ﴿عَمَّ بُّكُمْ غَمٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ (۱) اود کافرانو پہ حق کبھی دی ﴿عَمَّ بُّكُمْ غَمٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ (۲) او فرمانی چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ بدنونو کبھی خہ خیر معلومولو نو خامخا بہ نی دا د اوریدلو قابل جوړول او ہدایت بہ نی موندلو۔ او فرمانی چہ سترگی رندې نہ وی بلکه زرونہ راندہ دی۔ او فرمانی چہ چا د رحمن د وحی نہ مخ وارولو نو پہ ہغہ باندې شیطان مسلط کیږی او هر وخت ہغہ پورې اینختې وی۔ دا خلق د اللہ تعالیٰ د لار نہ خلق منع کوی او دا گمان کوی چہ ہم دغہ صحیح لار دہ۔ اوس دلتہ دا ارشاد کیږی چہ دا خلق پہ مثال دځناورو دی چہ نہ حق خبرہ اوری او نہ د حق امداد کوی او نہ ہدایت تہ گوری۔ اود خپلو پنځو خواسو نہ ہغوی ہیخ فاندہ نہ اوچتوی سوا د دې نہ چہ خہ د دنیاوی ژوند فاندې اوچتې کړی لکھ چہ فرمانی د کافرانو مثال د ہغہ ځناور پہ شان دې چہ د شیونکی الفاظ خو نہ پیژنی او صرف آواز نی اوری۔ کہ دوی ہم د ایمان طرف تہ رابلې نو د ہغې د فاندې نہ خو خبر نہ دی خو بیا ہم آواز اوری د دې د پارہ او فرمائیلی شو چہ دوی د ہغہ ځناورو نہ ہم ډیر ذلیل دی چہ ځناور خود خپل شیونکی خبرہ باندې نہ پوہیږی خود ہغہ پہ رابللو باندې د ہغہ طرف تہ مخ کوی۔ د دې د پارہ چہ د دې ځناورو نہ د نہ پوہیدلو فطری او خلقی فعل کیږی نود طبیعت د پوہولو پہ بنا باندې پہ خلاف د کافر چہ بغیرد چا د شرکت د اللہ تعالیٰ د عبادت د پارہ پیدا شوې وو خو ہغہ کفر او شرک او کړو۔ نود دې د پارہ چہ چا د اللہ تعالیٰ اطاعت او کړو ہغہ بہ د قیامت پہ ورځ د ملاکونہ ہم افضل وی او چا چہ کفر او کړو ہغہ ځناور بلکه د دې نہ ہم بدتر دې۔

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰی		
او خاص اللہ لره دی نومونه بنه		
اود اللہ ﷻ دپارہ بنه بنه نومونه دی		
فَادْعُوهُ	بِهَاسٍ	وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِيْ اَسْمَائِهِ ط
نواواز کوی هغه ته په هغې سره او پرېږدی هغه کسان چې کوږوالې کوی په نومونود هغه کبھی نو په هغې سره نی رابلې او هغه خلق پرېږدی چې د الله ﷻ نومونو کبھی کوږوالې لتوی		
سَيَجْزَوْنَ	مَا كَانُوا	يَعْمَلُونَ ۝
زربه بدله ورکړې شی هغوی له دهغې چې وو هغوی چې کول به نی دوی ته به دخپلو عملونو بدله ډیره زر ورکړې شی		

قوله تعالى: وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰی فَادْعُوْهُ بِهَا

د الله تعالیٰ د اسماء حسنی تعداد او فضیلت۔ د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چہ حضور ﷺ فرمائیلی د الله تعالیٰ یوکم سل (۹۹) نومونه دی۔ څوک چہ د دې یوکم سلونو نومونو وظیفه کوی هغه به جنت ته

(۱) سورة البقرة : آیت: ۱۸

(۲) سورة البقرة : آیت: ۱۷۱

خى الله تعالى وترى عنى طاق دې په دې وجه په شمير كېنې هم وترى عنى طاق خوښوى (۱) هغه پاك نومونه دا دي:

(هو الله الذي لا اله الا هو الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض الرفع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع الحكيم الودود المجيد الباعث الشهيد الحق الوكيل القوى المتين الولي الحميد المحصي المبدئ المعيد المحي المميت المحي القيوم الواجد الماجد الواحد الاحد الفرد الصمد الغادر المقدر المقدم المؤخر الاول الاخر الظاهر الباطن الوالي المتعالي البر التوب المنتقم العفو الرؤف مالك الملك ذو الجلال والاكرام المقسط الجامع الغنى المعنى المانع الضار النافع النور الهادي البديع الباقي الوارث الرشيد الصبور) (۲)

دا حديث غريب دې اود څه كمى زياتې سره دغه شان نومونه د ابن ماجه په حديث كېنې هم وارد دي. (۳) د بعضې بزرگانوداخيال دې چه دا نومونه راويانو د قرآن كريم نه چهانې كړي دي. والله اعلم. دا ياد ساتنى چه اسماء حسنى هم دغه يوكم سل (۹۹) نومونو كېنې منحصر ندى ځكه چه په مسند احمد كېنې دى رسول الله ﷺ فرماني چه كله چاته غم او خفگان اورسى نودا دعا دې واني.

(اللهم انى عبدك ابن عبدك ابن امتك ناصيتى بيدك ماض فى حكمك عدل فى قضاؤك اسالك بكل اسم هو لك سميت به نفسك و انزلته فى كتابك و اعلمته احدا من خلقك و استاثرت به فى علم الغيب عندك ان تجعل القرآن العظيم ربيع قلوبى و نور صدرى و جلاء حزنى و ذهاب همى) او ويلي شو يارسول الله ﷺ! آيا مرنې نى ياد نه كړو. حضور ﷺ او فرماييل چه څوك هم دا واورى نو ياد دې كړي (۴) بعضې خلقو خود قرآن اوسنت نه دالله تعالى زرنومونه راويستې دي. ارشادې دې چه هغه خلق پريږدنې چا چه د الله تعالى په نومونو كېنې كگليچ اختيار كړې دې چه دا كافران خلق د الله تعالى په نومونو كېنې د "لات" لفظ هم شريك كوي او "لات" دالله تعالى موث لفظ بنيانى عزى دعزيز لفظ نه مشتق كوي. دادواړه نومونه كافرانو سره د موث خدايانو دى. د الاحاد معنى تكذيب ده اود عربو په كلام كېنې د اعتدال نه اخوا كيدو ته واني لحد په معنى د قبر هم د دې نه دې ځكه چه قبلي طرف ته مخ تاوولو سره نى جوړوي.

وَمِنْ				
اوځينى دهغه چانه				
او زمونږ په				
خَلَقْنَا	أُمَّةً	يَهْدُونَ	بِالْحَقِّ	وَبِهِ
چې پيدا كړى دى مونږه يوه ډله ده چې لار ښائى خلقو ته مطابق دحق اوهم ددې حق مطابق انصاف كوي				
مخلوق كېنې يوه ډله داسې هم شته چې دحق مطابق (خلقوته) خودنه كوي اودحق مطابق انصاف كوي				
قوله تعالى: وَمِنْ خَلْقِنَا أُمَّةً				

يوه ډله به دقيامته پورې په حق ولاړه وي. زمونږ پيدا كړې شوو قومونو كېنې بعضې قومونه قولاعمالاً په حق قائم دى حق وينا كوي او د حق طرف ته رابلل كوي اوهم د حق فيصله كوي. د دې امت نه مراد

(۱) صحيح بخارى كتاب الدعوات باب لله مائه اسم غير واحد: ۶۴۱۰، صحيح مسلم: ۲۶۷۷، ترمذى: ۳۵۰۶، ابن ماجه: ۳۸۶۰، احمد: ۲۶۷/۲، ابن حبان: ۸۰۷.

(۲) ترمذى كتاب الدعوات باب حديث فى اسماء الله الحسنى مع ذكر هاتهما: ۳۵۰۷.

(۳) ابن ماجه كتاب الدعاء باب اسماء الله عزوجل: ۳۸۶۱.

(۴) احمد: ۳۹۱/۱، مسند حسن، مسند ابى يعلى: ۵۲۹۷، حاكم: ۵۰۹/۱، ابن حبان: ۹۷۲.

امت محمدیہ ﷺ دے حضور ﷺ بہ چہ کلمہ دا ایت لوستلو نو فرمانیل بہ نی چہ دا تاسو نی۔ او ہغہ قوم چہ تاسو نہ وړاندې تیرشوی یعنی د موسیٰ ﷺ قوم دے خلقو بہ ہم خلق د حق طرف تہ راغوبتل۔^(۱) حضور ﷺ فرمانیلی چہ زما امت کنبی بہ یوہ دلہ پہ حق قائمہ وی تردې چہ حضرت عیسیٰ ﷺ بہ نازل شی۔^(۲) او ہم ہغہ دلہ بہ پہ حق باندې غالبہ وی۔ د هغوی څوک مخالف بہ هغوی تہ څہ نقصان نہ شی رسولی۔ اود قیامت راتلو پورې یا د خپل مرگہ پورې بہ پہ دے کلک ولاړ وی۔^(۳)

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا	بِآيَاتِنَا	سَنَسْتَدْرِجُهُم	مِّنْ حَيْثُ
او هغه کسان اچي دروغ نې او گنړل آيتونه زمونږه درجه په درجه به اوني سو مونږ هغوی په داسې طريقه			
او چا چي زمونږ آيتونه دروغ گنړلي دي مونږ به نې په مزه مزه داسې راگير کړو			
لَا يَعْلَمُونَ	وَأَمْلِي	لَهُمْ	إِنْ كِيدِي مَتِينٌ
چي نه به پوهيږي هغوی اوزه مهلت ورکوم هغوی ته ايشکه تدبير زما سخت دې			
چي په ځان به نه پوهيږي اوزه هغوی ته مهلت ورکوم زما نيول دیر سخت دي			

قوله تعالى: وَأَمْلِي لَهُمْ

درزق کثرت د عذاب ذریعہ هم ده۔ د دې مطلب دا دے چہ دهغوی دپاره به د رزق دروازې کولاویږي۔ دنیاوی فاندې به نی زیاتې شی۔ تردې چہ هغوی به په دې د هوکە کنبې پاتې شی اودا گمان به کوی چہ د هغوی به همیشه دا حال وی لکه چہ فرمانی کلمہ چہ هغوی زمونږ یاد هیر کړو نو مونږ به هغوی باندې د رزق دروازې کولاوکړي او چہ کلمہ هغوی په غرور او تکبر کنبې راغله نو ناڅاپي هغوی مونږ راگير کړل او هغوی ناامیده پاتې شو۔ د هغه ظالمانو نسل مو ختم کړو۔ د حمد او ثنا لاتق خو هم رب العالمین دے۔^(۴) دې د پاره مونږ هغوی ته ډهیل ورکړو او زمونږ تدبير خودیر قوی وی۔

أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا	مَا بِصَاحِبِهِمْ	مِّنْ جَنَّةٍ	إِنْ هُوَ إِلَّا	نَذِيرٌ	مُّبِينٌ
آیا فکر نه دے کړې دے خلقو					
آیا دوی چرې فکر نه دے کړې					
چي نشته په ملگری ددوی باندې هيڅ لیونتوب نه دې هغه مگر ویرونکي دې ښکاره					
چي د دوی په دې ملگری (پیغمبر) باندې دپیریانو هيڅ اثر نشته هغه خو بس ښکاره ویرونکي دې					

قوله تعالى: مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ

نېس ﷺ مجنون نه دے بلکه د الله تعالی رښتونې رسول ﷺ دے۔ دې تکذیب کونکو دا هم غوراونه کړو چہ دهغوی ملگری (حضرت محمد ﷺ) ته هيڅ جنون او لیونتوب نشته^(۵) بلکه د الله تعالی رسول دے

(۱) احمد: ۳۹۱/۱، مسند حسن، مسند ابی یعلی: ۵۲۹۷، حاکم: ۵۰۹/۱، ابن حبان: ۹۷۲.

(۲) الدر المنثور: ۲۷۲/۳.

(۳) صحيح بخاری كتاب المناقب باب ۲۸، ۳۶۴۰، صحيح مسلم كتاب الاماره باب قوله ﷺ (لا تزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق...) ۱۹۲۰.

(۴) الانعام: ۴۴-۴۵.

(۵) النکوير: ۲۲/۸۱.

او د حق طرف ته رابلل کوی. په کوم سړی کښې چه عقل سلیم وی او د دې نه کار اخستل غواړی او هغه ته صفا صفا تنبیه ورکونکې دی او فرمائی چه زه تاسو ته د یوې خبرې نصیحت کوم چه د الله تعالی د عبادت او د دین د تبلیغ د پاره یو یو او دوو دوو راوچت شئی بیا په دې خبره باندې څه غور او کړنې چه ستاسو ملگرې ته جنون نشته بلکه هغه خو د الله تعالی د سخت عذاب نه ویرونکې دې (۱) الله تعالی سره خلوص اختیار کړنې. تعصب او دښمنی پرېږدنې که تاسو داسې او کړنې نو تاسو ته به حقیقت ښکاره شی چه دا رسول رښتونی او خیرخواه دې.

صفا غونډنۍ باندې درسول کریم ﷺ اعلان: حضور ﷺ په صفا غرباندې اوختلو، قریش نې راجمع کړل دیوې یوې قبیلې نوم نې اخستلو سره راوغوښتل بیا نې د الله تعالی د عذاب او واقع کېدونکو حادثاتونه نې هغوی او ویرول نوبعضې بې وقوفانو او وښل چه دا خو څه لیونې غونډې معلومېږي تر سحره پورې نې بکواس کولو نو الله تعالی دا آیت نازل کړې وو.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا	فِي مَلَكُوتِ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ وَمَا
آیا اونه کړو نظر دوی په	سلطنت د آسمانونو کښې اود زمکې کښې او څه		
آبادوی د آسمانونو اوزمکې انتظام ته نه دی کتلی او هغه		
خَلَقَ اللَّهُ	مِنْ شَيْءٍ لَا	وَإِنْ	عَسَى أَنْ يَكُونَ
چې پیدا کړل الله له هر څیز نه اودا (سوچ نې اونه کړو) چې کیدې شی چې وی به			
څیز ته نې نه دی کتلی چې الله ﷻ پیدا کړې دې اودې ته نې هم فکر نه دې کړې چې			
قَدْ أَقْرَبَ	أَجَلُهُمْ	فِي آيٍ حَدِيثٍ	بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ
چې نژدې شوې به وی اجل د دوی نو په کومه خبره به اوستود دې نه ایمان راوړی دوی			
نښته راتړې شوې ده نود دې قرآن نه پس به دوی لا په کومه خبره ایمان راوړی			

قوله تعالى: فَبِآيٍ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

ډمرک علم نه حق قبول پکار دی. ارشاد دې چه زمونږ نښې دروغ گڼونکي آیا په دې خبره غور نه کوی چه مونږ ته څنگه غلبه حاصله ده په آسمانونو اوزمکه او په هغه څیزونو کوم چه په دې کښې دی په دې ټولو. دوی له پکار وو چه په دې کښې نې غور اوفکر کولې او عبرت نې اخستې او په دې نتیجه رسیدې چه داهر څه دهغه ذات دی دچا چه نه څه څوک مثال شته نه شبیه اوهم هغه ددې خبرې مستحق دې چه عبادت او خلوص هم هغه سره اوکړې شی اود هغه د رسول تصدیق اوکړې شی. د هغه د طاعت طرف ته ټیټ شی، بتان بهر او غورزوی اود دې خبرې نه اوویرېږی چه مرگ نيزدې دې اوکه په کفر باندې مړه شو نود دردناک عذاب به مستحق شو. بیا فرمائی چه دې نه پس اوس نوره کومه ویره او ترهیب غواړی چه کومه دهمکې راغلې ده هغه هم د الله تعالی د طرف نه راغلې ده که هغوی د دې وحی او قرآن تصدیق اونه کړی کوم چه محمد ﷺ پیش کړې نو بیا به د کومې خبرې تصدیق کوی.

د سود خورو بد حالت: د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمائیلی د معراج په شپه ما اولیدل چه د اووم آسمان پورې کله زه اورسیدم پورته مې نظر اوکړو نو بریخنا او پرق مې اوکتلو او په یو داسې قوم باندې مې تیریدل اوشو د چا خیتې چه د منگو په شان پرسیدلې وې او په هغې کښې

ماران وو چہ د بہر نہ ہم ٲٲکاریدل۔ ما د جبرائیل ؑ نہ تپوس اوکرو نو ہغہ اوونیل دا سود خوارہ دی۔ اوچہ کلہ دی رومی آسمان باندی کوز شو نو ما د خیل خان لاندی نظر اوکرو نو یوہ لوخہ او لوکھ وو او شور او غوغا وہ۔ ما تپوس اوکرو ای جبرائیل! دا خہ دی؟ نو وئیل دا ہغہ شیطانان دی کوم چہ د انسانو دسترگو وړاندی گرخیدل او پردہ بہ جوړیدل دی دپارہ چہ د زمکې او آسمان پہ ملکوت کنبی انسان ہډو نظر اونه کړی شی کہ چری دا حائل کیدی نہ نو انسان بہ عجیبہ عجیبہ خبری کتلی۔ (۱) د دی د یو راوی علی بن زید تہ یر منکر روایات ہم منسوب دی۔

مَنْ يُضِلِلِ اللَّهَ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ

ہغہ څوک! چې بی لاری نی کړی الله ايس نشته! څوک لارښودنکي! هغه ته اوپرېدی دوی | په سرکشی ددوی کنبی څوک چې الله ځای د هدايت نه محروم کړی انوهغه ته هيڅوک هدايت نشی کولی! اوداسي خلق الله خپله

يعبهون (۲)

چي سرگردانه گرخی!

سرکشی کنبی سرگردانه پرېدی!

قوله تعالى: فَلَا هَادِيَ لَهُ

الله ځای ګمراه کړی شوی ته څوک هدايت نه شی کولی۔ الله ځای چہ د چا په نوم ګمراهی اولیکله هغه ته څوک هم هدايت نه شی کولی۔ که هغه څومره هم نښی اووینی هغه ته هيڅ فائده نه کیږی۔ څوک چہ الله ځای په فتنه کنبی واچوی هغه به څوک په نیغه لار راوولی (۱) لکه چہ فرمانی گورنی په زمکه او آسمان کنبی زموږ څومره نښی دی۔ خونښی معجزی اود همکياني کافرانو دپارہ هيڅ خیز فائده مندنه دی (۲)

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا

اتپوس کوی ستانه! په باره دقيامت کنبی! چې کله به وی! قائمیدل دهغي! اووايه | بیشکه

| دوی ستانه دقيامت باره کنبی تپوس کوی | چې کله به راخی اورته اووايه

عَلِمَهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يَجْلِيهَا لَوْ قَتَلَهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ

علم دهغي! زمارب سره دی! نه ٲٲکاره کوی هغه! په وخت خپل باندی! مگر! هم هغه! دروند دی دهغي علم صرف زمارب سره دی! هم هغه به نی پخپل وخت ٲٲکاره کوی! دغه شان به

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْثَةً ط

په آسمانونو کنبی! اوپه زمکه کنبی! نه به راخی په تاسو باندی! مگر! ناساپه داسمانونو اوزمکې ډیره سخته حادثه وی! په تاسو به بالکل ناڅاپه راخی

يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ

تپوس کوی دا خلق ستا نه! لکه چې ته تحقیق کونکي نی! په باره دهغي کنبی! ورته اووايه دوی ستانه داسي تپوس کوی! لکه چې ته دهغي نه پوره پوره خبر نی! ورته اووايه

(۱) احمد: ۳۵۳/۲، ابن ماجه كتاب التجارات باب التغليظ في الربا: ۲۲۷۳ مختصراً.

(۲) المائدة: ۴۱.

(۳) يوسف: ۱۰۱.

إِنَّمَا عَلِمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

بیشکہ | علم دھنئی | دالہ سرہ دی | لیکن | اکثر د خلقو | نہ پوہیری |

چی دھنئی علم صرف اللہ سرہ دی | خوزیات خلق بیخی نہ پوہیری |

قوله تعالى: لَا يَجْلِيهَا لَوْثٌ إِلَّا هُوَ

د قیامت واقع کیدل اود هغی نبی :- دا آیت د قریشو متعلق نازل شوی یا د یهودیانو متعلق د یوی دلې خو اولننی خبره ډیره صحیح ده ځکه چه دا آیت مکی دی او یهودیان خو په مدینه کښې اوسیدل دا خلق چه تانه د قیامت د وخت تپوس کوی نود دې یقین دوی نه کوی د تکذیب په انداز کښې تپوس کوی لکه څنگه چه د دې آیت د انداز بیان نه معلومیری. دا خلق وانی که چرې ته رښتونې ینی نو دا اوبنایه چه هغه به کیرې کله او په کوم تاریخ به وی؟ اوفرمانی چه دا کافران قیامت ډیر زرغواړی او مؤمنان خود قیامت د هیبت نه ویریری او یقین نی ساتلې دې چه د دې راتلل حق دی او کوم خلق چه د قیامت په راتلو کښې شک کوی په لویه گمراهی کښې دی. () اوفرمانی چه اوبنایه هغه به په کوم تاریخ باندې وی؟ او دنیابه کله ختمیری او بیا د قیامت هغه ساعت کوم یو دی. نو ای نبی (ﷺ)! اووایه چه د دې علم خو هم زمارب سره دې. د الله تعالی نه علاوه بل هیچا ته نه دې معلوم چه کله به وی. الله تعالی رسول الله (ﷺ) ته مشوره ورکړې ده چه ای نبی (ﷺ)! چه کله هغه خلق د قیامت د وخت متعلق تپوس او کړی نو خبره د الله تعالی طرف ته گرځوه چه د هغې وخت پیژندگلو خو د الله تعالی نه سوا بل چاته نه ده معلومه. په دې وجه اوفرمانیلې شیو (ثُمَّ نُفْلِتُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) یعنی دزمکې او آسمان والاد دې د علم نه بی نصیبه دی. حسن بصری (رحمته الله علیه) دا مطلب بیانوی چه کله قیامت راشی نود زمکې او آسمان والا باندې به ډیر دروند تیریری. حضرت ابن عباس (رضی الله عنهما) دا مطلب بیانوی چه یو څیز به هم داسې نه وی کوم ته چه د قیامت ضرر اونه رسی. آسمان به اوشلیری ستوری به مات راپریوخی. نمر به تیاره شی، غرونه به والوزی او الله تعالی چه څه فرمائیلی دی هغه هرڅه به کیری. د آسمان والا ته هم د دې علم نشته. لکه چه فرمانی چه هغه به ناڅاپی راځی خلقو ته به د دې وهم او گمان هم نه وی. حضور (ﷺ) فرمائیلی چه قیامت به ترهغه وخته پورې نه راځی چه یو خل به نمر د مغرب نه راخیژی. کافران به دا عجیبه خبره گنری اود دې پیشن گوئی صداقت کتلو باندې به ایمان راوړی خو چاته به هم د هغه وخت ایمان راوړل هیڅ فائده نه ورکوی. یا گناهکارانوته به په دغه وخت کښې نیک کار کول هیڅ فائده نه ورکوی. دوه کسان به د کپړې روزگار کوی اود دې غرض د پاره به د کپړې تھان کولاووی. د پښې لشلو والا به پښی لا ځکلې هم نه وی، خلق به د اوبو تینکې صفاکوی، نورنی به د خلې طرف ته اوړلې شی چه ناڅاپی به قیامت شروع شی. (۱)

(يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافُ عَنِهَا) په معنی کښې د مفسرینو اختلاف دې یعنی هغوی د قیامت دراز تانه داسې تپوس کوی لکه چه ته د هغوی ډیر ښه دوست نی او په داسې انداز کښې تپوس کوی لکه چه د قیامت د واقع کیدو د تاریخ نه ته واقف نی. د دې د پاره الله تعالی اوفرمائیل چه د دې علم د الله تعالی نه سوا بل چاته نشته. الله تعالی خود دې راز نه یو مقرب ترین فرښتی ته اونه یو رسول ته ظاهر کړې دې قتاده (رحمته الله علیه) فرمانی چه قریشو به حضور (ﷺ) ته ونیل چه زمونږ او ستا په مینځ کښې خو خپلولی ده مونږ ته خونې اوبنایه چه قیامت به کله راځی نو الله تعالی دا آیت نازل کړو چه ورته اووایه د دې علم صرف یو الله تعالی ته دې.

د جبرائیل عليه السلام د اعرابی په شکل کښې راتلل اود قیامت په باره کښې سوال کول: داخل چه د نبی کریم ص نه د قیامت د وخت باره کښې تپوس کوی نو نه پوهیږی چه نبی ته هم د دې علم نشته. د الله تعالی نه سوا بل څوک د دې علم نه لری. حضرت جبرائیل عليه السلام د یو اعرابی په شکل کښې د حضور ص په خدمت کښې حاضر شو دې د پاره چه د دین د امورو تعلیم خلقو ته حاصل شی. اود یو طالب او د هدایت سوال کونکی په انداز کښې حضور ص سره کیناستو اود حضور ص نه ئی د اسلام باره کښې تپوس اوکړو. بیاني د ایمان او احسان باره کښې تپوس اوکړو. بیا ئې تپوس اوکړو چه قیامت کله راتلونکې دې. د دې څلورم سوال په جواب کښې حضور ص اوفرمائیل چه د دې باره کښې خوماته ستانه زیات علم نشته. یعنی څنگه چه ته ناخبره ئی داسې زه هم ناخبره یم. او څوک هم د دې باره کښې معلومات نه لری. بیا حضور ص دا آیت اولوستلو **(إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ)** او په یو روایت کښې دی چه حضرت جبرائیل عليه السلام د یو اعرابی په شکل کښې د حضور ص نه د قیامت د نښو باره کښې تپوس اوکړو. حضور ص نښې اوخودلې. بیا حضور ص اوفرمائیل چه د پنځو څیزونو علم د الله تعالی نه سوا بل څوک نه پیژنی. د حضور ص په هر یو جواب باندې هغه اعرابی وائی چه تاسو صحیح اوفرمائیل لکه چه هغه ته معلومه وه اود هرې خبرې د صداقت اعتراف ئی کولو. د تصدیق په دې انداز باندې صحابه کرام حیران شو چه دا څنگه سوال کونکې دې چه پخپله سوال هم کوی او پخپله په جواب باندې تصدیق هم کوی. بیا دا سائل لارونو نبی کریم ص اوفرمائیل چه دا جبرائیل عليه السلام وو او په دې بهانه باندې تاسو ته د دین مسئلې اود معتقداتو تعلیم در کولو د پاره راغلې وو. (۱) دې نه وړاندې چه کله هم هغوی صورت بدل کړې راغلې نو پیژندلې شوې دې او دا ځل خو ما هم نه وو پیژندلې (۲) ما د شرح بخاری په شروع کښې دا حدیث بیان کړې دې.

د یو اعرابی د قیامت پحقله سوال کول: اوچه کله یو اعرابی د حضور ص نه تپوس اوکړو او په اوچت آواز کښې حضور ص ته چغه اوکړه چه ای محمد ص! نو حضور ص هم په اوچت آواز کښې جواب ورکړو چه او څه دی؟ نو هغه اوونیل قیامت به کله راځی نو حضور ص اوفرمائیل ای نادانه چه کله هم راځی خو راځی به ضرور، خو ته اوبښایه چه د هغې د پاره تا څه تیاری کړې دې. ونیل لوی لوی مونځونه او روژې خو مې خیر نه دې کړی خو د الله تعالی اود هغه رسول ص سره زما ډیر محبت او تعلق دې. نو حضور ص اوفرمائیل چه سرې به په قیامت کښې هغه چا سره وی چا سره چه محبت کوی (۳) ددې حدیث په اوریدو باندې صحابه کرام **(رحمهم الله)** ډیر زیات خوشحاله شو. په بخاری او مسلم شریف کښې دا حدیث د اکثر صحابه کرامو په روایتونو سره په مختلفو طریقو بیان شوې دې. د حضور ص عادت مبارک وو چه کله به چا داسې سوال کولو د کوم چه به هغه ته ډیر ضرورت نه وو اود هغه د پاره به عبث وو نو حضور ص به په جواب کښې د هغه هغې طرف ته مخ گرځولو د څه پیژندل چه به د هغه د سوال کولونه د هغه د پاره ډیر ضروری وو. دې د پاره چه هغه خپل ذات دې سره د اینځلولو اهل جوړکړی اود اول نه تیاری اوکړی سره د دې چه د دې د مقررشوی وخت نه خبر نه وی. د حضرت عائشه صدیقہ رضی الله عنها نه روایت دې چه کلی وال عرب به حضور ص له راتلل نو اکثر به دا سوال کولو چه قیامت به کله وی نو حضور ص به د هغوی د یوماشوم طرف ته اشاره کوله که الله تعالی ده ته ژوند

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب سوال جبریل عليه السلام: ۵۰۰، صحیح مسلم: ۱۰۰۹.

(۲) احمد: ۱۲۹/۴، وهو حسن، مجمع الزوائد: ۴۰/۱.

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ماجاء فی فضل التوبه: ۳۵۳۵، وهو حسن، مسند الطیالسی: ۱۱۶۷، ابن حبان: ۵۶۲. د دې

معنی روایت صحیح بخاری کتاب الادب باب ماجاء فی قول الرجل ویلک: ۶۱۶۷، صحیح مسلم: ۲۶۳۸ کښې هم موجود دې.

ورکړو نو دې به بوډا شوې هم نه وی چه ستاسو قیامت خو به راشی (۱) نو د قیامت نه مراد مرگ شو چه د دلته نه به مو اوچت کړی او عالم برزخ ته به مو بوځی. اود دې مضمون ډیر زیات احادیث و الفاظو په لږ شان تغیر سره پیش کړې شوی دی چه ټول په ټول هم د یو مضمون دی. د کلام حاصل دا شو چه د دې ټولو احادیث مقصد هم دغه دې چه قیامت به راځی او خامخابه راځی خود وخت مقررول نه شی کولی. د دې ماشوم د بوډاوالی نه وړاندې به قیامت راځی. دا اطلاق هم په دې تقید باندې محمول دې. یعنی دې نه مراد د خلقو د مرگ وخت دې.

دوفات نه مخکېنې درسول کریم ﷺ پیش کونکی: دخپل وفات نه یوه میاشت وړاندې حضور ﷺ فرمائیلی وو چه د قیامت باره کښې تاسو خلق مانه تپوسونه کونې. د دې علم خو الله تعالی ته دې چه په قیامت راتلوکښې څومره موده ده. خو زه قسم خورم او بیان کوم چه په دې وخت کښې به زمکه باندې څومره سا اخستونکی ژوندی دی سل کاله پس به په دوی کښې یو هم باقی نه وی. (۲) نو لکه داسې مطلب شو چه په قیامت کښې به ټول خلق مړه کیږی دغه شان سل کاله پس به د دې موجوده خلقو د پاره قیامت راشی. که د وخت تعیین کول غواړنی نو واخلی دا مقرر وخت دې. دغه شان د قیامت مراد د دې یوې صدنی ختمیدل وو (۳) چه خبره ئی په دې طریقه سره بیان کړه.

دمعراج په شپه دعیسی علیه السلام سره د رسول کریم ﷺ ملاقات اود قیامت علامات: نبي کریم ﷺ فرمائیل چه د معراج په شپه په حضرت ابراهیم علیه السلام، موسی علیه السلام او عیسی علیه السلام باندې زما تیریدل اوشو خلقو د قیامت ذکر کولو. دا ټول د حضرت ابراهیم علیه السلام خواله راغله او تپوس ئې ترې اوکړو. هغوی اوفرمائیل چه ماته خود دې هیڅ علم نشته. بیا حضرت موسی علیه السلام له لارل. هغوی هم دا اوفرمائیل، عیسی علیه السلام له لارل نو هغوی هم اوفرمائیل چه د دې علم خو سوا د الله تعالی نه بل چاته هډو شته نه خو علامې ئی دا دې چه دجال به راوځی. ما سره به یوه دوه (بائسونه) غابښی وی چه هغه ما اووینی نو د سیکې به شان به ویلی شی او الله تعالی به هغه هلاک کړی. تردې پورې چه ونې او کانږی به هم وینا شروع کړی چه ای مسلمان زما نه شاته یو کافر پټ شوې دې راشه دا قتل کړه. الله تعالی به دا ټول کافران هلاک کړی. بیا به خلق خپلو خپلو ښارونو او وطنونو ته لاړشی. په داسې وخت کښې به یاجوج ماجوج راوځی او د هرگوت نه به راوځوتکیږی. ښارونه به تباه کړی اود هغوی په گرځیدو سره به هر یوڅیز برباد او ختم شی. تردې چه چینوته به لاړشی نو هغه چینې به هم خالی کړی. خلق به ماله د هغوی شکایت راوړی. زه به د هغوی د پاره د الله تعالی نه بددعاوغواړم. الله تعالی به هغه ټول یاجوج ماجوج هلاک کړی تردې چه د هر یوځای فضا به د هغوی د لاشونودسڅا کیدو او بدبوئې نه خرابه شی. الله تعالی به باران اوکړی اود اوبو چپې به د هغوی لاشونه سمندر ته یوسی. هغه وخت به غرونه راوځی او زمکه به خوره شی. هغه وخت به قیامت داسې نيزدې شی لکه د نهه میاشتو حامله چه په هغې باندې خلق نه پوهیږی چه په شپه ورځ کښې به کله بچې اوزیږوی. (۴) لویو لویو پیغمبرانو هم د قیامت وخت نه پیژندلو. عیسی علیه السلام هم صرف د هغې علامې اوخودلې ځکه چه د دې امت په آخری زمانه کښې به هغه راکوزیږی اود حضور ﷺ احکام به نافذ کوی. مسیح دجال به قتل کړی او یاجوج ماجوج به الله تعالی

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب سكرات الموت: ۶۵۱۱، صحیح مسلم: ۲۹۵۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابه باب بیان معنی قوله ﷺ (علی رأس مائة سنة....)، ۲۵۳۸، ترمذی: ۲۲۵۰، احمد: ۳۲۲/۳، ابن حبان: ۲۹۸۷.

(۳) صحیح بخاری کتاب مواقيت الصلاة باب السمر في الفقه والخير بعد العشاء: ۶۰۱، صحیح مسلم: ۵۰۳۷، ابو داود: ۴۳۴۸، ترمذی: ۲۲۵۱، احمد: ۸۸/۲، ابن حبان: ۲۹۸۹.

(۴) ابن ماجه کتاب الفتن باب فتنه الدجال وخروج عیسی بن مریم: ۴۰۸۱، مسنده صحیح واخطامن ضعفه، احمد: ۳۷۵/۱، حاکم: ۴۸۸/۴.

د هغه د دعا په برکت هلاک کړی. حضور ﷺ او فرمانیل چه زه تاسو ته د هغې علامې او بنایم چه د هغې په وړاندې به لوڼې فتنې او هرج مرج واقع کیږي. خلقو او وویل چه یا رسول الله ﷺ! مونږ خود فتنې مفهوم پیژنو خود اهرج څه څیز دی؟ حضور ﷺ او فرمانیل چه د حبشو په عربی ژبه کښې د دې معنی ده قتل. بیانې او فرمانیل چه په خلقو کښې به پردیوالې او بې پروانې دومره زیاته شی چه یو سړې به بل ته وائی چه زه دې نه پیژنم. (۱) په صحاح سته کښې خبره په داسې طریقہ نه ده روایت کړې شوې. زمونږ نبی امی سید المرسلین خاتم النبیین ﷺ چه نبی الرحمة او نبی التوبه دې فرمانیلې دی چه زه او قیامت د دې دواړو گوتو په شان یو. حضور ﷺ د کلمې شهادت او مینځ گوته یو ځای کړه او ونی خودله (۲) لکه چه ماسره قیامت لگیدلې دې یعنی د دواړو په مینځ کښې بل نبی نشته. غرض دا چه د (علم الساعة) علم صرف الله تعالی ته دي.

قُلْ لَا أَمْلِكُ	لِنَفْسِي	نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ط
او وایه چې زه اختیار نه لرم دپاره دځان خپل دنفعي اونه دضرر مگر هغه کیږي چې او غواړي الله		
ورته او وایه زه خود خپل ځان دپاره هم دنفعي نقصان مالک نه یم مگر هغه چې الله او غواړي (نو هغه کیږي)		
وَلَوْ كُنْتُ	أَعْلَمُ الْغَيْبِ	لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ع
او که چرې وې زه چې پوهیدلې په غیب خامخابه ډیر حاصل کړې ووما د خیر نه		
او که ماته دغیبو خبرې معلومې وې نو ځانله به مې ډیرې ښیگرې راجمع کړې وې		
وَمَا مَسْنِي	السُّوءُ ع	إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ
اونه به وو رسیدلې ماته نقصان اونه یم زه مگر یرونکي اوزیري ورکونکي دپاره دهغه قوم		
او هیچرې به ماته څه نقصان نه وو رسیدلې زه خوبس و یرونکي اوزیري ورکونکي یم هغه چاته		
يَوْمِنُونَ ع		
چې ایمان راوړی هغه (الله)		
چې ایمان راوړی		

قوله تعالى: وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ

غیب پیژندونکی اود نفع نقصان مالک الله ﷻ دی. - الله تعالی حضور ﷺ ته حکم ورکړې دې چه د ټولو امورو نسبت دالله تعالی طرف ته اوکړه او دخپل ځان باره کښې او وایه چه دراتلونکي وخت علم ماته هم نشته. او که الله تعالی ماته څه اوخودل نو درته به ئی او بنایم. لکه چه فرمانی د عالم الغیب علم غیب څوک نه شی موندلې (۳) ای نبی ﷺ! ورته او وایه که چرې زه د غیب په علم باندې پوهیدلم نود ځان دپاره به مې ډیر خیر راجمع کولو. یعنی که ماته د خپل مرگ خبر وو چه کله به مرم نو کوشش به مې کولو چه زر ډیر نیک اعمال اوکړم. دا قول د مجاهد رضی الله عنه دې او ابن جریج رضی الله عنه هم وائی خودا خبره د غور ده ځکه چه د حضور ﷺ هر عمل ښه وو اوچه کوم عمل به ئی کولو هغه به مستقل توگه باندې

(۱) احمد: ۳۸۹/۵، مجمع الزوائد: ۳۰۹/۷.

(۲) صحيح بخاری كتاب الرقاق باب قول النبي ﷺ (بعثت انا والساعة كهاتين): ۶۵۰۳، صحيح مسلم: ۲۹۵۰-۲۹۵۱، ترمذی: ۲۲۱۴، احمد: ۲۲۲/۳، مستدرك يعقوبی: ۲۹۲۵، ابن حبان: ۶۶۴۰.

(۳) الجني: ۷۲/۲۶.

مضبوط وو (۱) تول اعمال نی ہم د یوی طریقی وو۔ پہ ہر عمل کنبی بہ د حضور ﷺ نظر ہم پہ اللہ تعالیٰ وو۔ غرض دا چہ یو عمل بہ نی ہم بد نہ وو۔ او دا خبرہ کیدی شی چہ دا مراد وی کہ د غیب پہ خبرو باندی پوہیدلم نو چہ د خلقو د کوم قسم خیگرہ پہ کوم کار کنبی وہ نو ہغہ بہ می د ہغی نہ خبرولو ابن عباسؓ د خیر معنی د مال اخستی دہ۔ اودا مفہوم احسن دی۔ او یا دا چہ پہ کومہ سودا کنبی راتہ فائدہ معلومیدہ نو ضرور بہ می ہغہ اخستلہ او یو خیز بہ می ہم نہ خرخولو ترکومی چہ بہ ہغی کنبی د فائدی علم نہ وو۔ غرض دا چہ پہ سوداگری کنبی بہ می چری ہم نقصان نہ اوچتولو اونہ بہ می اوچتیدوتہ پریخودو۔ یا بہ پہ ما باندی فقر او تنگدستی کلہ ہم نہ راتلہ۔ بعضی خلقو دا مطلب ہم اخستی دی چہ قحط راتلو نو ډیرہ غلہ بہ می جمع کولہ۔ پہ ارزانہ زمانہ کنبی بہ می اخستلہ اود گرانی پہ زمانہ کنبی بہ می خرخولہ او مالہ بہ غریبی او محتاجی نہ راتلہ اود دی راتلونہ بہ اول بیچ کیدلم۔ (۲) بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چہ زہ خو صرف نذیر او بشیر یم د عذاب نہ ویرونکی او د جنت زیری ورونکی۔ لکہ چہ اللہ تعالیٰ اوفرمائیل مونہ قرآن ستا پہ زبہ باندی آسان جوړ کړو دی د پارہ چہ د تقویٰ ارادہ لرونکوتہ تہ زیری وړکړی او جنگ کونکی سرکشہ خلق او ویروی۔ (۳)

هُوَ الَّذِي	خَلَقَكُمْ	مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ
هغه، هغه ذات دی چي پيدا نې کړې تاسو د نفس يورادم نه		
الله ﷻ هغه ذات دی چي تاسو نې ديونفس نه پيدا کړې يئ		
وَجَعَلَ	مِنْهَا	زَوْجَهَا
اوجورہ نې کړه دهغې نفس نه جوره د هغې نفس دپارہ ددې چي آرام حاصل کړې دهغې سره		
اوهم ددغه نفس نه نې د دة جوره پيدا کړې ده چي هغې سره سکون بيا مومی		
فَلَمَّا	تَغَشَّاهَا	حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ
نوکله چي اسرې ورخورشوپه هغې باندې انو حاملہ شوه په حمل سپک سره پس گرخيدله به دهغې حمل سره		
نوکوم وخت چي دا سرې د بنخي سره يوځانې شوا نودهغې معمولی شان حمل پيدا شو هغه ورسره گرخيدې شوه		
فَلَمَّا	اَثْقَلَتْ	دَعَا اللَّهَ رَبَّهَا لَئِنْ اَتَيْنَا صَالِحًا
بياهرکله چي ادرنه شوه هغه نودعا او غوښتلہ دواړو الله نه ادرې خپل نه که چري اتارا کړو مونږ ته اچي صالح		
بياهرکله چي حمل دروند شوا نودواړو په شريکه خپل رب نه سوال اوکړو که تامونږ ته نيک اولاد راکړو		
لَنَكُونَنَّ	مِنَ الشَّاكِرِينَ	فَلَمَّا اَتَاهُمَا
نوشوبه مونږه خامخا دشکرايستونکو نه پس هرکله چي وړکړو الله هغوی دواړو ته		
نومونږ به ستا ډير شکر گزار شوا نوکله چي الله ﷻ هغې دواړو ته		

(۱) صحيح بخاری کتاب الصوم باب هل يخص شينا من الايام... ۱۹۸۷، صحيح مسلم: ۷۸۳، ابوداؤد: ۱۳۷، احمد: ۴۳/۶، ابن حبان: ۳۲۲.

(۲) الدر المنثور: ۶۲۲/۳.

(۳) ۱۹/مریم: ۹۷.

صَالِحًا	جَعَلَا	لَهُ	شُرَكَاءَ	فِيْمَا	اتَّبَعَا
صحيح سالم بچي نوجور کړل دواړو هغه دپاره شريکان په هغې کښې چې ورکړې نې وؤ هغوی دواړو ته					
نيک خوئ ورکړو نودواړو د الله ﷻ دپاره په هغه ولد کښې شريکان جوړ کړل اکوم چې ورته الله ﷻ ورکړې وو					
فَتَعَلَى اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ					
نو لوی دې الله دهغې نه چې شريکوی نې دوی دالله سره					
او الله ﷻ دیر اوچت دې دهغه څه نه چې دوی نې الله سره شريکان کوی					
قوله تعالى: فَلَمَّا اتَّبَعَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اتَّبَعَا					

اولادالله تعالی ورکوی او مشرک ئی غیرالله ته منسوب کوی. - ارشاد کبیری چه د دنیا جهان خلق د آدم ﷺ د نسل نه پیدا کړې شوی دی اوهم د آدم ﷺ نه د هغه بی بی حوا پیدا کړې شوه. هم د دې دواړو نه نسل زیات شو. لکه چه الله تعالی فرمانی ای خلغو مونږ تاسو د یو سړی او یوې ښځې نه پیدا کړی او دومره مولونی کړنی چه تاسو خلق خاندان او قبیلې جوړې شونې او تاسوله دیو بل حقونه پیژندل پکار دی اود الله تعالی په نیز په تاسو کښې د ټولونه شریف هغه دې چه د ټولونه ښه عمل او کړی (۱). (لَیْسَکُنَ الْبَہَا) معنی ده چه یو بل سره مینه پیداشی. هم ددې دپاره ئی او فرمانیل (وَجَعَلَ بَیْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً) یعنی ستاسودواړو په زړونو کښې محبت او رحمت واچولو. په دوو روحونو کښې چه کوم محبت او رحمت وی هغه د روحونو د خپل مینځ د الفت او موانست نه نشی زیاتیدی. د دې د پاره خو الله تعالی دایان او فرمانیلو چه ساحران اکثر د خپل سحر په ذریعه د دې خبرې کوشش کوی چه په ښځه خاوند کښې جدانی واچوی نو چه کله خاوند خپلې ښځې سره د فطری محبت په بناباندې موانست او قریت اختیاروی نو شروع کښې هغه په خپله خیتیه کښې وړوکې بوج غوندي محسوس کوی. دا شروع د حمل زمانه وی. دغه وخت خو ښځې ته څه تکلیف نه وی ځکه چه دا حمل خو دې وخت کښې نطفه یا علقه یا مضغه ده یا دغوبښې وړه غوندي ټکړه. دې وخت کښې هغه وړه او سپکه وی.

د مَرْتَبِهِ مختلف تفسیرونه او مطلب: ایوب وائی چه مادحسن بصری رحمۃ اللہ علیہ نه (مَرْتَبِهِ) معنی ټپوس او کړو نو هغه اوونیل که زه عرب ووم او اهل زبان ووم نو پیژندل به مې چه د دې معنی دا ده دغه شان هغه دا حمل اخستی گرځی. قتاده رحمۃ اللہ علیہ د دې معنی دا خودلې چه حمل ښکاره شو. ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ وائی چه حمل سره په آسانه کیناستې پاسیدی شی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی چه مطلب دا دې چه دا د شروع زمانه هغه ده چه پخپله هغې ته شک وی چه حمل شته که نه. بل دا چه کله ښځې ته دې نه پس پوره بوج محسوس شی اود حمل یقین ورته اوشی نو دا موریلار دواړه د الله تعالی نه دا غوښتنه کوی که الله تعالی هغوی ته صحیح سالم بچي ورکړی نو دا به د الله تعالی لوی احسان وی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی چه موریلار ته دا ویره وی چه چرته د خناور د شکل یا اندام والا یا غیرسالم بچي اونه شی لکه څنگه چه بعضې وخت کبیری. حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ دا مطلب اخلی که الله تعالی مونږ ته هلك را کړی ځکه چه په مولود کښې زیات صلاحیت والا پیدا کیدونکې هم هلك وی. نو چه کله الله تعالی هغوی ته صحیح سالم بچي ورکوی نو هغه د بتانو حصه گرځوی. د الله تعالی ذات د داسې شرک نه پاک دی. مفسرینو دلته دیر آثار او احادیث بیان کړی دی د کوموچه به مونږ ذکر کوو، په هغې باندي به رڼا اچوو بیا به ان شاء الله د صحیح خبرې طرف ته رهنمائی کوو، هم په الله تعالی باندي مو یقین دې.

قتاده عليه السلام د سمره عليه السلام نه روایت کوی چه نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چه کله د بی بی حوا وضع حمل اوشو نو ابلیس هغې له راغلو. د هغې بچې به ژوندې نه پاتې کیدو. بی بی حوا ته نی مشوره ورکړه چه د بچې نوم عبدالحارث کیږده نو ژوندې به پاتې شی. د بچې نوم نی عبدالحارث کیخودو نو هغه ژوندې پاتې شو. دادشیطان د طرف نه وسوسه وه او حارث د شیطان نوم دې (۱) په دې حدیث کښې درې علونه دي یو خوداچه د دې راوی عمر بن ابراهیم یو مصری سړې دې. سره د دې چه ابن معین د دې توثیق کړې دې خو ابو حاتم رحمته الله علیه ونیلی دی چه د دې نه حجت نه شی نیولې. دویم دا چه هم دغه روایت موقوفه د حضرت سمره رضی الله عنها د خپل قول نه روایت شوې دې کوم چه مرفوع نه دې. په تفسیر ابن جریر کښې پخپله د سمره بنت جندب رضی الله عنها وینا ده چه آدم عليه السلام د خپل خوښی نوم عبدالحارث کیخودو. دریم دا چه د دې دراوی حسن نه هم د دې آیت د تفسیر نه علاوه بیان کړې شوې دې نو ښکاره ده که دا حدیث مرفوع د هغه نه روایت کړې شوې وې نو ده به پخپله د دې خلاف تفسیر نه کولو.

ابن جریر وائی دې نه مراد بعضې مشرکان دی، دادم عليه السلام واقعه نه ده: ابن جریر رحمته الله علیه وائی چه دا حضرت آدم عليه السلام واقعه نه ده بلکه د بعضې بل مذهب والا ده. اودا هم روایت دې چه دې نه مراد بعضې مشرکان انسانان دی چه داسې کوی. وائی چه دا د یهودو اونصاراؤو فعل بیان شوې دې چه خپل اولاد په خپله لار اچوی. د دې آیت چه کوم تفسیر بیان شوې دې په دې ټولو کښې بهتر هم دغه تفسیر دې. د تعجب د پاره گنجانش دا وو چه داسې متقی او پرهیزگاره سړې دیو آیت په تفسیر کښې یو مرفوع حدیث د پیغمبر قول روایت کړی بیا د هغې خلاف پخپله تفسیر او کړی. دې نه دا ثابتېږي چه هغه حدیث مرفوع نه دې بلکه پخپله د سمره رضی الله عنها قول دې. دې نه پس دا خیال کیدې شی چه ممکن ده چه سمره رضی الله عنها دا د اهل کتابونه ماخوذ کړې وی لکه چه کعب او وهب وغیره چه مسلمانان شوې وو. ان شاء الله د دې بیان به هم ډیر زر راشی.

ددې قصې متعلق یو بل حدیث مبارک: د دې حدیث مرفوع کیدل نه شی ثابتیدې. اوس یو بل حدیث هم د دې باره کښې دې. دا د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه د بی بی حوا به کوم اولاد کیدلو هغه به نی د الله تعالی د عبادت د پاره مخصوص کولو اود هغه نوم به نی عبدالله او عبیدالله وغیره کیخودل دا ماشومان به مړه کیدل نو حضرت آدم عليه السلام او بی بی حوا له ابلیس راغلو او ورته نی اوونیل که د خپل اولاد مو څه بل څه نوم کیخولو نو هغه به ژوندې پاتې شی. اوس چه کله د بی بی حوا بچې اوشو نو موریلار پرې عبدالحارث نوم کیخودو. هم د دې متعلق الله تعالی فرمائی (هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ) بی بی حواته شک وو چه حمل شته که نه نو چه کله هغه په حمل باندې درنه شوه نو دې دواړو د الله تعالی نه دعا اوکړه که چرته ژوندې صالح بچې وو نو مونږ به د الله تعالی ډیر شکر گذار شو. اوس شیطان دې دواړو له راغلو او ورته نی اوونیل تاسو ته څه پته ده چه څنگه بچې به کیږی د ځناور شکل او صورت به وی که د انسان. یوه غلطه خبره نی د هغوی په وړاندې ښه جوړه کړه او وروړاندې کړه او شیطان خو د هوکه ورکونکې دې. دې نه وړاندې دوه بچې شوې وو او مړه شوې وو. شیطان هغوی پوهه کړل که تاسو د دې بچې نوم زما په نوم نه اېږدنی نو نه به هغه صحیح پیدا کیږی اونه به ژوندې وی. نو هغوی د دې بچې نوم عبدالحارث کیخودو. نو الله تعالی فرمائی چه کله الله تعالی د هغوی په دعا صحیح سالم بچې ورکړو نو د هغه نوم نی عبدالحارث کیخودو او الله تعالی سره نی شرک اوکړو. په دې آیاتونو کښې هم د دې بیان دې. په یو بل روایت کښې دی چه د اول ځل د حمل په وخت کښې دا (شیطان) راغلو او هغه نی اوویروله چه زه هم هغه یم چا چه تاسو د جنت نه راوویستلنی اوس ته زما تابعداری

اوکره گنی زما په چل ول به د ده بنکړې پیداشی او هغه به خپته اوشلوی او بهر به راوخی اودا به اوشی او هغه به اوشی. هغه ئی ډیره اوویروله خو هغې د ده خبره اونه منله. د الله تعالی مصلحت وو بچې مړ پیدا شو. دویم حمل اوشو بیا بچې مړ پیدا شو. اوس ابلیس راغلو او خپله ډیره خیرخواهی ئی اوکره د بچې محبت غالب شو او د هغه نوم ئی عبدالحارث کیخودو. هم د دې په بنا باندې الله تعالی او فرمائیل **﴿جَعَلْنَاهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيتُمَا﴾**

دا اسرائیلی روایت دې ددې دلیل: دابن عباس رضی الله عنه نه ئی دا حدیث واخستو اودهغه دشاگردانو یوې ډلې هم دغه وئیلی دی. لکه مجاهد، سعید بن جبیر، عکرمه، قتاده او سدی رحمهم الله. دغه شان د سلفو نه واخله د خلفو پورې ډیرو مفسرینو د دې آیت په تفسیر کښې هم دا وئیلی دی خو ظاهره دا ده چه داواقع د اهل کتابونه اخستی شوي ده. د دې یو لوی دلیل دا دې چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا د ابی بن کعب رضی الله عنه نه روایت کوی لکه څنگه چه په ابن ابی حاتم کښې دی نو ظاهره ده چه دا د اهل کتابونه نقل کړې شوي ده د کوم باره کښې حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم فرمائیلی دی چه د دوی خبرو ته مه رښتونی واینې او مه دروغ (۱) د دوی روایتونه درې قسمه وی یو دا چه د هغې صحت د یو آیت یا حدیث نه کیږی. دویم دا چه د هغې تکذیب د یو حدیث یا آیت نه کیږی. دریم هغه چه د هغې په باره څه داسې فیصله زموږ په دین کښې ملاوته شی نو په قول د حکم حدیث په دې کښې هیڅ حرج نشته (۲) خود هغې تصدیق او تکذیب نه دی کول پکار. زما په خیال کښې خو دا اثر د دویم قسم دې یعنی د منلو قابل نه دې اود کومو صحابه کرامو او تابعینو نه چه دا روایت دې هغوی دا د دریم قسم نه گنلې او روایت کړې دې. ولې مونږ خو هم هغه وایو کوم چه حسن بصری رضی الله عنه وائی چه د مشرکانو په خپل اولاد کښې هم د الله تعالی د شریک بیان په دې آیاتونو کښې دې نه چه د حضرت آدم عليه السلام. نو الله تعالی فرمائی چه الله تعالی د دې شرک نه اوچت او بالا دې. په دې آیاتونو کښې دا ذکر او د دې نه وړاندې د حضرت آدم عليه السلام او بی بی حوا ذکر په شان د توطئه دې چه د دې اصلی موریلار ذکر ئی اوکړو او بیا د نور موریلار ذکر اوشو اوهم د دوی شرک بیان شو.

اوس شخصی او انفرادی ذکر ختمولو سره د جنس د ذکر طرف ته د خبرې مخ گرځولې شی لکه چه مونږ د دنیا آسمان ته په ستورو بنائست ورکړو او بیا هم دا ستوری د شیطانانو د وهلو تختولو په کار کښې راوستل. (۳) او ښکاره خبره ده چه کوم ستوری د بنائست دی هغه راشو کیږی نه او په هغې شیطانان نه ویشتلې کیږی. دلته هم د خبرې رخ داسې گرځولې شی د ستورو شخصیت نه د ستورو جنس طرف ته. د دې نور ډیر مثالونه په قرآن کریم کښې موجود دی. والله اعلم.

اَيُّ شُرَكَائِكَ				مَا لَا يَخْلُقُ	
آيا شريكوى دوى هغه څه اچي نشى پيدا كولى					
آيا دوى ورسره هغه شريكان جوړوى					
شَيْئًا	وَهُمْ	يُخْلِقُونَ ۝	وَلَا يَسْتَطِيعُونَ	لَهُمْ	نَصْرًا
هېڅ څيز بلكه هغوى پيدا كړي كيږي اوطاقت نه لري هغوى دپاره دهغوى دامداد كولو					
چه هغوى هېڅ نشى پيدا كولى بلكه هغوى پيدا كړي كيږي اونه دوى سره څه مدد كولى شي اونه د					

(۱) ابو داؤد کتاب العلم باب روايه حديث اهل الكتاب: ۳۶۴۴، احمد: ۱۳۶/۴، ابن حبان: ۶۲۵۷.

(۲) صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب ما ذكر عن بني اسرائيل: ۳۴۶۱، ترمذی: ۲۶۶۹، احمد: ۲۰۲/۲، ابن حبان: ۸۲۵۶.

(۳) ۶۷/الملك: ۵.

وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ

اونہ دُخانوں خپلو سرہ امداد کولی شی | اوکے چری | تاسو راوبلی: هغوی | نیغی لاری ته
خپل خان مدد کولی شی | اوکے تاسو نیغی لاری ته راوبلی |

لَا يَتَّبِعُكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ

نونه کوی هغوی پیروی ستاسو | یوشان ده | په تاسو باندې | آیا که رابلی: تاسو هغوی | یا
نو هغوی: تاسو پسې درتلې نشی | ستاسو دپاره یوشان خبره ده که تاسو هغوی رابلی: او که

أَنْتُمْ صَامِتُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ

تاسو | چپ اوسئ | بیشکه هغه کسان | چې تاسو نیغی رابلی | ماسوا دالله نه | بندگان دی
تاسو چپ پاتې شی | بیشکه کوم کسان چه تاسو د الله نه سوا د مدد دپاره رابلی: انو هغوی

أَمْثَلَكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

په شان ستاسو | نور راوبلی: هغوی | پس قبول والې دې اوکړې هغوی | ستاسو | که یی: تاسو
ستاسو په شان بندگان دی | انو تاسو ورته آواز اوکړې چې هغوی نیغی قبول کړی | که چری تاسو

صَادِقِينَ ۝ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آيٌ

رېښتینی | آیا شته د دوی | پښې | چې گړزی دوی | په هغې | یا شته د دوی | لاسونه
رېښتونی یی: چې دا زمونږ خدایان دی | آیا دهغوی پښې شته چې تگ پرې اوکړی | یا نیغی لاسونه شته چې

يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ

چې نیول کوی | په هغې سره | یا شته د دوی | سترگې | چې لیدل کوی | په هغې سره | یا شته
نیول پرې اوکړی | یا نیغی سترگې شته چې کتل پرې اوکړی | او یا نیغی غوږونه شته

لَهُمْ أَذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلْ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ

د دوی | غوږونه | چې اوریدل کوی | په هغې سره | اووایه | چې راوبلی: | شریکان خپل | بیا
چې اوریدل پرې اوکړی | (انې پیغمبره ﷺ) ته ورته اووایه چې تاسو خپل شریکان راوبلی: | بیا

كَيْدُونَ ۝ فَلَا تَنْظُرُونَ ۝ إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي

تدبیر اوکړی خلاف زما | پس مه راکوی مهلت ماته | بیشکه | ولی زما | الله دې | هغه الله
زما د نقصان تدبیرونه جوړ کړی | او ماته هیڅ مهلت مه راکوی | زما مددگار خو هغه الله ﷻ دې

نَزَّلَ الْكِتَابَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ۝ وَالَّذِينَ

چې نازل کړې شي دې | کتاب | او هغه | دوستی کوی | د صالحانو | او هغه
چې دا کتاب (قرآن) شي نازل کړې دې | او هغه همیشه د نیکانو خلقو ملگرتیا کوی | او هغه څوک

تَدْعُونَ	مِنْ دُونِهِ	لَا يَسْتَطِيعُونَ	نَصْرَكُمْ	وَلَا أَنْفُسَهُمْ
چہ تاسو نی رابلی اماسوا دھغہ نہ نہ لری طاقت هغوی دامداد ستاسو اونہ دخانونو خپلو سرہ				
چہ دالله ﷻ نہ سوانی تاسو رابلی انو هغوی نہ ستاسو مدد کولی شی اونہ دخپل خان				
يَنْصُرُونَ ۝	وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهَدَىٰ	لَا يَسْمَعُوا		
امداد کولی شی اوکے چری تاسو رابلی دوی نیغی لاری ته انو نہ اوری هغوی				
مدد کولی شی اوکے ته دوی هدایت طرف ته رابلی نو آواز نہ اوری				
وَلَهُمْ	يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ	لَا يُبْصِرُونَ ۝		
او وینی ته هغوی چہ گوری تاته احوال دا چہ هغوی هیخ هم نه وینی				
اوداسی بنکاری چہ هغوی په (غیر غتیو) گوری خو هغوی ددی باوجود هم هیخ نه وینی				

قوله تعالى: اَلْهَمَّا زَجَلْ يُخْشَوْنَ يَهَا

دمشركانو کونکيان کانہہ رانده معبودان۔۔ هغه مشركان چه د الله تعالى په خای د بتانو عبادت کوی دوی ته خبردارې ورکولې شی چه دا بتان هم د الله تعالى مخلوق دې اویو جوړشوي خیز دې۔ د دوی په یوه خبره هم قدرت نشته نه دوی چاته نقصان رسولې شی او نه فائده، نه په دوی کبې د کتلو طاقت شته اونه دوی د خپلو عبادت کونکو څه امداد کولې شی۔ بلکه دا بتان خود کانړو نه دی حرکت قدرې نه شی کولی بلکه د دوی عبادت کونکی د دوی نه په څو درجو کبې غوره دی۔ اوریدې شی کتې شی محسوس کولې شی او نیولې شی۔ څنگه چه فرمائی اې خلقوا یو مثال بیانولې شی واورنی داخلق چه دالله ﷻ نه بغیرد نورو عبادت کوی هغوی یو مچ قدرې نه شی جوړولې که ټول په ټول کوشش ولي اونه کړی بلکه که یو مچ د هغوی د خوراک څه خیز یوسی نو هغه د ده نه واپس نه شی اخستې۔ طالب او مطلوب څومره کمزورې او بې قدرته دی۔ هغوی د الله تعالى قدر اونه پیژندلو۔ بې شکه الله تعالى ډیر قوی او عزیز دې۔ لکه څنگه چه ابراهیم ؑ فرمائی وو (اَتَعْبُدُونَ مَا تَخْشَوْنَ ۝) آیا تاسو ددې عبادت کونې کوم چه تاسو پخپله جوړوئې۔ بیا فرمائی چه هغه د خپل عبادت کونکی لږ شان امداد هم نه شی کولی تر دې که هغه سره څوک خراب سلوک او کړی نو پخپله خپل بچاؤ هم نه شی کولی۔ لکه څنگه چه ابراهیم خلیل الله ﷺ د خپل قوم بتان مات کړې وو اود هغې ډیر سپکاوي نی کړې وو۔ الله تعالى فرمائی چه حضرت ابراهیم ؑ په وهلو وهلو دا بتان ټکړې ټکړې ووخو د بت خانې دټولونه لونی بت نی پریخودې وو۔ دې د پاره چه خلق راشی اود دې غټ بت نه ټپوس او کړی چه دا څه اوشو اودا چا اوکړه۔

د معاذینو قصه: حضرت معاذ بن عمرو بن الجموح ؓ او معاذ بن جبل ؓ دواړه ځوانان وو۔ مسلمانان شوې وو۔ د شپې به مدینه کبې د مشركانو بتانو له تلل او هغه به نی ماتول۔ که هغه د لرگی وو نو د ماتولو نه پس به نی غریبانانو کونډو بنځو ته ورکول دې دپاره چه د دې کمبختو مشرکانو ته څه سبق ملاوشی او په خپل عمل او عقیده باندې څه غور او کړی۔ عمرو بن جموح د خپل قوم سردار وو۔ د هغه یو بت وو ده به د هغې بت عبادت کولو په هغې به نی خوشبوني مړلې۔ هغه دواړه ځوانان به د شپې په وخت کبې د هغه بت خانې ته تلل د هغه په سر به نی گندگی کوله۔ عمرو بن جموح چه به هغه بت په داسې حال کبې لیدونو هغه به نی وینځلو او خوشبوني به نی پرې مړلې۔ او هغه سره به نی توره کیخوده او وینل به نی چه په دې باندې مدافعت کوه۔ دې خلقو به بیا داسې کول او ابن جموح به دا

صفا کولو او هغه سره به نئی توره کیخوده. اخر دې خلقو دا بت راوویستو او یو د سپی لاش پورې اوتړلو اودیوې رستی په ذریعه نئی په کوهی کنبې زورند کړو. کله چه عمرو بن الجموح راغلو او دا حال نئی اولیدلو نو هغه ته عقل راغلو چه هغه خو په بت پرستی کنبې باطله عقیده لری نو هغه اوونیل کی ته په رښتیا سره رب وې نو سپی سره به په کوهی کنبې زورند نه وې. بیا هغه اسلام راوړلو او بیه مسلمان شو او په جنگ احد کنبې شهید شو. (۱)

ابراهیم عليه السلام او هود عليه السلام هم دا مسئله کړې وه: **وهد الله** ارشاد دې که چرې تاسو دوی د هدایت طرف ته راغواړئ نو هغوی به چرې هم ستاسو نه منی. یعنی دا بتان د چا آواز نه اوری. دوی ته آواز کول نه آواز کولو برابر دی. حضرت ابراهیم عليه السلام فرمائیلي وو چه ای پلاره د داسې بت عبادت مه کوه چه نه اوری او نه لیدلې شی نه ستا څه کار کولې شی. بیا نې افرمائیل هغه خو هم د الله تعالی مخلوق دې لکه دا بت پرست بلکه دا بت پرست د دې بتانونه بڼه دی چه لیدلې شی اوریډلې شی او محسوس کولې شی. بیا فرمائی چه بڼه ده د خپل امداد د پاره خپل شریکان راوغواړئ او ماته د سترگو رپولو هومره مهلت هم مه راکوئی او زما خلاف په کولاؤ زړه سره کوشش او کړنې او گورنې. زما امدادی هغه الله تعالی دې چا چه کتاب نازل کړو هغه د نیکوکارانو ولی دې. هم هغه الله تعالی زما د پاره کافی دې. هم هغه به زما امداد کوی هم په هغه باندې زما یقین دې که زه مجبور یم نو هم دهغه مجبور یم. هغه په دنیا و آخرت کنبې نه صرف زما بلکه زمانه پس هم د هر نیکوکار سرپرست دې. لکه چه هود عليه السلام خپل قوم ته په جواب کنبې فرمائیلي وو په هغه وخت کنبې چه دهغه قوم په ده باندې تهمت لگولې وو چه په تا باندې زمونږ د خدایانو څه اثر شوې دې ځکه خو ته داسې گډې وډې خبرې کوي. نو هغه جواب ورکړو چه زه خود الله تعالی گواهی ورکوم او صفا صفاوایم چه زه ستاسو د شریکانو نه نفرت او ویزاری ښکاره کوم. بڼه ده تاسو ټول یوځای شنی څه شیطانې او کړنې او گورنې اود سا اخستلو د پاره هم ماته مهلت مه راکوئی. تاسو به زما څه او کړنې. زما یقین خو په الله تعالی باندې دې چه هغه زما او ستاسو رب دې. په زمکه باندې داسې یو سالرونکې نشته د چا واگه چه د هغه په لاس کنبې نه وی. زما رب په نیغه او رښتونې طریقه باندې دې. او ابراهیم خلیل الله عليه السلام فرمائیلي وو ستاسو څه خیال دې د دې بتانوباره کنبې د کومو چه تاسو اوستاسو پلارانو نیکونو عبادت کړې وو. دا خلق خو زما دښمنان دی خو الله تعالی زما دوست دې. هغه زه پیدا کړې یم او هم هغه به ما په صحیح لار روانه وی. اولکه څنگه چه ابراهیم عليه السلام خپل پلار او خپل قوم ته فرمائیلي وو چه زه خو ستاسو د خدایانو نه بری یم خود خپل رب زه عبادت کونکې یم چا چه زه پیدا کړم او بیا نې زما هدایت او کړو اود هغې نه پس نئی یوه کلمه یادگار جوړه کړه کیدې شی چه دوی د خپلې خبرې نه رجوع او کړی اود دې د پاره نئی افرمائیل چه هغه نه ستاسو امداد کولې شی اونه خپل. او که تاسو هغه د هدایت طرف ته راغواړئ نو هغه خاورې نه اوری نه پوهیږی چه هغه ستاسو طرف ته نظر او کړی او خاورې هم څه نه وینی. هغوی خپل تصویرونه او سترگې تاسو ته څلور کړی دی لکه چه په رښتیا سره گوری ولې هغه خوبې سا څیز دې. په دې وجه نئی دوی سره داسې معامله او کړه چه یو د عقل خاوندنی کوی. د دې بتانو شکل خو تصویري شکل دې اود انسان په شان معلومیږی تاسو گورنې لکه چه هغوی تاسو ته نیغ گوری هم دغه وجه ده چه د دوی طرف ته د "هم" ضمیر او گرځولې شو کوم چه د انسان طرف ته گرځولې شی حالانکه بې سا څیز د "ها" د ضمیر حق دار دې. سدی عليه السلام د دې نه د بتانو په ځای مشرکان مراد اخلی خو رومبې خیال صحیح دې.

خُذِ الْعَفْوَ	وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ	وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝	وَأَمَّا
اونیسہ معافی لہ او حکم کوہ اپہ نیکی سرہ اوہ دہہ شہ د جاہلانہ او کہ چری	دانی پیغمبرہ تہ معافی کوہ او دنیکی حکم کوہ او دجاہلانہ دہہ کوہ او کہ چری	یَنْزِعَنَّكَ	مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ
رامنع کری تا دطرفہ دشیطان نہ ایوہ وسوسہ نوپناہ اوغوارہ پہ اللہ سرہ بیشکہ ہغہ	دشیطان دطرفہ ستا پہ زہ کنبی خہ وسوسہ پیدا شی انو پہ اللہ سرہ پناہ اوغوارہ بیشکہ ہغہ ذات	سَمِيعٌ	عَلِيمٌ ۝
نبہ اوریدونکی دی اونبہ پوہہ دی	اوریدونکی او عالم دی		

قوله تعالى: خُذِ الْعَفْوَ

قصوروار معاف گول پکار دی۔ ابن عباس ؓ فرمائی د ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ مطلب دا دی چہ د دوی ہغہ مالونہ چہ د دوی د ضرورتونونہ زیات دی او ہغہ مالونہ چہ تالہ نی راوری ہغہ داخلہ دا عمل پہ سورۃ برات کنبی دفرانضو صدقاتود توضیح او تشریح نہ اول ووجہ صدقات بہ ہغوی تہ پیش کولی شو۔ او ضحاک ؓ وانی ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ معنی دہ چہ کوم زیاتی دی ہغہ خرچ کرنی۔ دغفو معنی نی پہ زیاتی سرہ کری دہ۔ زید بن اسلم ؓ وانی چہ پہ دی کنبی مشرکانوسرہ دغفوی معافی حکم دی۔ لس کالیوری دا عفوہ او معافی وہ بیا د سختی کولو حکم اوشو۔ داد ابن جریر ؓ قول دی۔ مجاہد ؓ وانی چہ د خلوقد اخلاقواو اعمالونہ معافی کوہ یعنی د ہغوی د اعمالو او اخلاقو لتون مہ کوہ۔ مراد دا دی چہ معافی کوہ اود خراب مجلس اختیارولونہ بچ شہ۔ پہ اللہ تعالیٰ قسم دی چہ زہ کوم مجلس اختیاروم خامخا بہ د ہغی خوئی بوئی اخلم۔ پہ تولو اقوالو کنبی ہم دا قول دیر بہتر دی۔

عینہ ؓ نہ روایت دی چہ کلہ اللہ تعالیٰ پہ خپل نبی ؓ باندی دا آیت نازل کرو ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝﴾ نو حضور ؓ د جبرائیل ؑ نہ تپوس اوکرو د دی نہ خہ مقصد شو نو جبرائیل ؑ اوونیل چہ اللہ تعالیٰ تاتہ حکم درکوی چہ خوک ستا پہ ذات باندی زیاتی اوکری نو ہغہ معاف کوہ۔ خوک چہ تاتہ نہ درکوی نو تہ ہغوی تہ ورکوہ خوک چہ تاسرہ تعلق ختم کری تہ ہغوی سرہ تعلق ساتہ۔ (۱) ہم د دی مضمون حدیث متعلق ابن عامر ؓ وانی چہ ما حضور ؓ سرہ ملاقات اوکرو ما د حضور ؓ لاس اونیلواو عرض می اوکرو یارسول اللہ ؐ امامتہ بہترین اعمال اوبشایہ۔ حضور ؓ اوفرمائیل چہ ای عقبہ بن عامر! خوک چہ تاسرہ ہمدردی نہ کوی تہ ہغوی سر ہمدردی کوہ خوک چہ تامحروم کری تہ ہغوی د ورکولو نہ مہ محروم کوہ۔ خوک چہ ستا ذات سرہ متعلق زیاتی اوکری تہ ہغہ سرہ معافی اوبسنہ کوہ۔ ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝﴾ (معافی کوہ اوہ نیکوکارونو کنبی لارخودنہ کوہ اود جاہلانہ خلوق نہ تاخبرہ جوہرہ) (۲) د عرف معنی د معروف دہ۔

دحربن قیس د تروہ عینہ قصہ: صحیح بخاری شریف کنبی دی چہ عینہ ؓ خپل ورارہ حربن قیس ؓ کرہ راغلو حصارشو۔ حربن قیس ؓ د حضرت عمر ؓ درباری سہری وو۔ ہغہ د قرآن کریم ماهر وو۔

(۱) الطبری: ۱۵۴/۶، ابن ابی حاتم: ۱۶۳/۵۔

(۲) ترمذی کتاب الزہد باب ماجاء فی حفظ اللسان: ۲۴۰۶۔

او د قاریانو علماؤ د حضرت عمرؓ د مجلس مشاورت رکن وو. دا علماء به خوانان هم وو اوبو اگان هم عیینہ ﷺ خپل وراره ته اوونیل ای وراره تاته امیر المؤمنین سره تعلق حاصل دې زما اجازت واخله چه زه هغه سره ملاؤ شم. نو حر ﷺ دعیینہ ﷺ دپاره اجازت حاصل کړو او حضرت عمرؓ د حاضریدو اجازت ورکړو. کله چه عیینہ امیر المؤمنین سره ملاؤ شو نو ونی ونیل ای ابن خطاب! تا مونږ ته پوره روپنی نه دی راکړی اونه دې زموږ سره د عدل نه کار اخستی. د عدل نوم اوريدو سره حضرت عمرؓ غصه شو او نيزدې وه چه عیینہ ﷺ نی وهلی وو. نو حر ﷺ اوونیل چه ای امیر المؤمنین الله تعالی خپل نبی ﷺ ته فرمائیلی دی چه معافی کوئی او په نیکو کارونو کښې مشوره ورکونې اود جاهلانوته ډډه کوڼې او دې خو د جاهلانوته دې. په الله تعالی قسم چه کله د حضرت عمرؓ په وړاندې دا آیت تلاوت کړې شو نو هم هلته اودريدو هيڅ غصه نی اونه کړه. هغه د الله تعالی د کتاب نه ډیر واقف وو. صرف بخاری ﷺ دا روایت کړې دې.

دجرس د استعمال نه ممانعت: روایت دې چه د سالم بن عبد الله د اهل شام په یوه قافله باندې تیریدل اوشو په قافله کښې جرس کړنگیدو. نوونې ونیل چه جرس کړنگول منع دی. کافران په مندرنو کښې جرسونه کړنگوی نو د قافلې والا اوونیل چه په دې باره کښې مونږ ته ستانه زیات معلومات دی. ممانعت په لویو لویو جرسونو کښې دې په وړو وړو کښې هيڅ حرج نشته. نو سالم خاموش شو او صرف دومره نی اوونیل «وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» یعنی جاهلانو سره مخ نه لگول بهتر دی. او د بخاری د اقوال چې العرف یعنی المعروف، ددې تصریح عروه بن زبیر، سدی، قتاده او ابن جریر وغیره کړیده او ابن جریر حکایت کړې دې چې ونیلی شی «اولیته عرفا، عارفا، وعارفا» د ټولو هم یوه معنی ده معروف یعنی نیک کار. الله تعالی خپل نبی ﷺ ته حکم ورکړې دې چه بندیگانوته د نیک کار حکم ورکوه. په لفظ معروف کښې ټول نیک کارونه داخل دی او د جاهلانو نه ډډه کولو حکم نی هم ورکړې دې اگر چه د دې ماموریه په ظاهره نبی کریم ﷺ دې خو په حقیقت کښې ټول بندیگان مامور دی. د دې په ذریعه بندیگانوته ادب خودلې کیرې که څوک په تاباندې ظلم کوی نو هغه برداشت کړه دا مطلب نه دې چه څوک د الله تعالی په واجبی حقوقو کښې کمې زیاتې اوکړی نو بیا هم اعراض اوکړې یا د الله تعالی نه کفر اوکړی یا د وحدانیت نه جاهل پاتې شی نو بیا هم معافی اوکړې. د مسلمانانو سره د خپل جهالت په وجه اوجنگیدې نو بیا هم خاموش شه مطلب دا چه داسې غلط فهمی نه دی کیدل پکار. دا هغه اخلاق دی د کومو تعلیم چه الله تعالی خپل خوږ نبی ﷺ ته ورکړې دې. دا مضمون یو عقل مند شاعر ډیر په ښه انداز په شعر کښې لیکلی دې. هغه وائی:

امرت واعرض عن الجاهلین

(خذ العفو وامر بهعرفکما

فمستحسن من ذوی الجاهلین)

(ولن فی الکلام لکل الانام

ترجمه: دمعاف کولو عادت اوساته، د نیکو کارونو رهبری کوه، د جاهلانو نه اعراض کوه، هر سړی سره په خبرو کښې نرمی کوه، اود اوچتې مرتبې والا سره په خبرو کښې نرمی کول نور هم ډیر مستحسن دی. د اعراض عن الجاهل مطلب: د بعضې علماؤ مقوله ده چه خلق دوه قسمه وی یو هغه سړی محسن دی چه هغه په خوشحالنې سره په تاخه احسان اوکړی د شکریه سره نی قبول کړه اود هغه د طاقت نه زیات په هغه باندې بوج مه اچوه چه هغه په خپله دباؤ پاتې شی. بل بد قسم سړی، ده ته د نیک کار د کولو مشوره ورکوه خوکه د هغه گمراهی زیاتیرې او هغه په خپل جاهلیت باندې قائم وی نود هغه نه ډډه کوه. کیدې شی چه ده ته معافی کول هغه د دې بدنې نه منع کړی لکه چه الله تعالی فرمائی په بهترینه طریقه باندې مدافعت کوه دغه شان به دښمنان هم ستا دوستان جوړ شی. مونږ ته ښه پته ده کوم څه چه هغوی اظهار خیال کوی نو وایه چه ای الله تعالی ازه دشیطان د غولولونه ستا پناه غواړم. او

د هغې نه پناه غواړم چه شیطانان زما سره په عمل کښې داخل شی او فرمانی چه نیکی او بدی برابر نه وی. مدافعت او د جواب رد په ښه شان سره ورکوه. دا عمل هغه خلق اختیاروی چه د طبیعت نه صابر وی. په نتیجه کښې به هغوی ته لویه کامیابی حاصلیږی. خوش قسمته به په دې باندې عمل کونکی وی. که شیطان ستا په زړه کښې څه وسوسې واچوی او د هوکه دې کړی یا تا د دښمن سره د مقابلې په وخت کښې په غصه کښې راولی اود دغه جاهل نه د دې کولونه تا منع کړی او هغه سره په جگړه باندې تا آماده کړی نود الله تعالی نه پناه غواړه. د جاهل په تاباندې زیاتې هم الله تعالی وینی اوستا پناه غوښتل هم الله تعالی اوری دهغه نه هیڅ خبره پته نه ده. د شیطان غولول او فساد کښې راوستل چه تاته څومره نقصان دررسولې شی الله تعالی په هغې باندې خبر او علیم دې.

د عفوسره اعدو بالله هم وئیل پکار دی: کله چه ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ والا آیت نازل شو نو رسول ﷺ او وئیل یا الله! غصه راشی نو څنگه معافی او کړې شی؟ نو ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ والا آیت نازل شو. د هغه دوو کسانو واقعه وړاندې بیان شوه چه دې دواړو د حضور ﷺ په وړاندې جنگ اوکړو تردې چه د یو د غصې د وجې سپرېمې او پر سیدې نو رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زه یوه داسې کلمه پیژنم که هغه اولوستلې شی نو غصه به ئی ختمه شی. هغه کلمه دا ده. ﴿اعوذ بالله من الشیطان الرجیم﴾ هغه ته دا خبره اوخودلې شوه نو وئیل چه ماته څه لیونتوب خو نه دې (۱) د نزع اصلی معنی فساد ده. دا فساد که د غصې د وجې نه وی او که د بې غصې د وجې. الله تعالی فرمائی ای نبی ﷺ زما بندیگانوته اووایه چه خبره په ښه طریقه سره کونی. شیطان په خپل مینځ کښې د فساد کوشش کوی. د عیاذ معنی ده د شر نه پناه غوښتل او ملاذ د خیر په طلب کښې کولې شی. د ﴿استعاذه﴾ احادیث په اول تفسیر کښې تیرشوی دی د دوباره ذکر کولو ضرورت نشته.

طَيْفٌ	مِّنَ الشَّيْطَانِ	تَذَكَّرُوا	فَإِذَا هُمْ	مُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾	إِذَا مَسَّهُمُ	الَّذِينَ اتَّقَوْا
یوه وسوسه	د شیطان نه	انویاد شی ورته (حکم دالله)	نویا هغوی	لیدونکی وی	د شیطان د طرفه څه وسوسه اورسی	انورالله ﷻ یاد کړی
د شیطان د طرفه څه وسوسه اورسی	انورالله ﷻ یاد کړی	اوسمدستی ئې سترگې اوغړیږی	واخوانهم	یمدونهم	فی النبی	ثم
اورونړه ددوی	اراکارې دوی	په گمراهی کښې	اییا	نه کوی هیڅ کمې	لا یقصرُونَ ﴿٢٢﴾	
پاتې شو	د شیطان رونړه نو هغوی خودوی غلطې لارې ته راکارې	او هیڅ کمې په کښې نه کوی				

قوله تعالی: تَذَكَّرُوا

د شیطانې وسوسونه د بچ کیدو طریقه: - کومو بندیگانو چه دالله تعالی د امر اطاعت اوکړو اود ممنوعاتو نه منع شو او شیطانې وسوسو سره دهغوی لمن اینختې وی نو د پزرز هغوی ته دالله تعالی د ذکر یاد راځی.

(۱) د دې اصل صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفه ابلیس و جنوده: ۳۲۸۲، صحیح مسلم: ۲۶۱۰ کښې موجود دي.

دلغظ طائف مطلب: دې لفظ ته بعضې طيف اوبعضې طائف وائی. دادواړه قراعتونه مشهور دي او معنی نې هم يوه ده. وئیلی شی چه څه فرق هم شته. بعضو ددې معنی غضب خودلې اوبعضو وئیلی دی شیطان که پرې اثر کړې وی. اوبعضو وئیلی دی چه د گناه په وجه پښیمانیټا او خفگان. بعضو وئیلی دی چه دگناه کول. داسې خلکوته دالله تعالی عقوبت، ثواب ورکول، وعدې او وعیدونه رابادېږي نو هغوی توبه کوی. د الله تعالی په وړاندې تیتېږي او ډیر زر د هغه طرف ته رجوع کوی او د هغه نه پناه غواړي. هغه ډیر زر د بصیرت خاوند جوړېږي که په بې هوشنۍ کښې وو نو په هوش کښې راځي. وائی چه یوه ښځه نبی اکرم ﷺ له راغله په هغې د مرګی بیماری وه. حضور ﷺ ته نې عرض اوکړه ای رسول الله ﷺ! د الله تعالی نه زما دشفا د پاره دعا اوغواړه. حضور ﷺ اوفرمائیل چه که ستا هم دغه مرضی ده نو زه د الله تعالی نه دعاغواړم هغه به تاته شفا درکړي اوکه ته غواړې نو صبر اوکړه د قیامت د ورځې حساب به تانه ختم شی. نو وئیل چه ښه ده که زه په بیماری باندې صبر اوکړم نو زه به د حساب نه آزاده کړې شم. هغې دا وئیل چه زما د غوټې بیماری ده هوش او هواس پاتې نه شی، د بدن نه مې کپړې لرې شی او برېنده شم که بیماری نه لرې کيږي نو نه دې لرې کيږي خو دعا اوکړه چه کم نه کم زما جامې نه کولاوېږي. حضور ﷺ دعا اوکړه او بیا کله هم د غوټې او چپې په وخت کښې د هغې جامې د بدن نه نه اخواکیدی. (۱)

وائی چه یو ځوان په جمات کښې ناست وو عبادت نې کولو. یوه ښځه په هغه عاشقه شوه هغه به نې خپل طرف ته مانله کولو. تردې چه یوه ورځ هغه د دې کورته راغلو نو ډیر زر هغه ته دا آیت یاد شو ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ اودې سره په هغه دوره راغله او راپریوتلو. کله چه نې هوش راغلو نو بیا نې دغه آیت او لوستلو او په لوستلو لوستلو کښې نې سا ورکړه. حضرت عمر ﷺ راغلو د هغه پلار سره نې همدردی اوکړه. هغه د شپې خښ کړې شو نو حضرت عمر ﷺ د بعضې ملګرو سره د هغه قبر له لارو. د ماښام مونځ نې اوکړو بیا قبرته مخاطب شو اوداسې وینا نې شروع کړه ای خواندا! ﴿وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ﴾ یعنی چه څوک د الله تعالی نه اوویریدو د هغه د پاره دوه جنتونه دي. دا آیت اوریدو باندې دقبرنه آواز راغلو ای عمر ﷺ! الله تعالی ماته دواړه جنتونه راکړي دي. تاریخ د دمشق لابن عساکر: د الله تعالی ارشاد دې ﴿وَإِخْوَانُهُمْ مَمْدُودُهُمْ﴾ یعنی د هغه انسانی شیطانان ملګري هغه د گمراهۍ طرف ته په رابښکلو بوځي. لکه چه فرمائی ﴿إِنَّ الْبُذُرَيْنِ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ﴾ یعنی فضول خرچ کسان د شیطان رونه دي. یعنی د هغوی تابعداران د هغوی خبرې منونکی دي او گمراهۍ طرف ته نې اوړي. د گناه کارونه هغوی ته آسانوی او گناهونه د هغوی په نظر کښې ښکلي کوی. د مد معنی د زیاتۍ ده یعنی په جهل او گمراهۍ کښې زیاتې کوی. ﴿ثُمَّ لَا يُفْصِرُونَ﴾ یعنی دا چه شیطانان په خپلو کوششونو کښې کوتاهی نه کوی. حضرت ابن عباس ﷺ فرمائی چه نه انسان په خپلو بدو اعمالو کولو کښې کوتاهی کوی اونه شیطانان د هغې نه منع کيږي. د گمراهۍ طرف ته رابښکل کونکی پیریان او شیطانان دی چه خپل انسانی اولیاو ته خپله وحی رالیګي. او د دې نه خپل کوشش نه اوچتوی. په دې وجه د هغوی فطرت او طبیعت هم داسې دې. لکه چه الله تعالی اوفرمائیل ﴿الْمَثَرَاتِ﴾ ارسلا الشیطانین علی الکفرین تَوَّهْمَ آوَاةٍ یعنی ای پیغمبر ﷺ! تا اونه لیدل چه مونږ شیطانان کافرانوله اولیږل چه دا کافران د گناه طرف ته مانل کوی.

(۱) جلد: ۱/۲: ۴۱۱ و سنده حسن، حاکم: ۲۱۸/۴، ابن حبان: ۲۹۰۹، صحیح بخاری کتاب المرضی، باب فضل من یصرع من الريح: ۵۶۵۲، صحیح مسلم: ۲۵۷۶.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ	بَايَةً قَالُوا	لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا	قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ
اوھر کله چې ته رانورې دوی ته نښه انوائی اچې ولې دې د خانه جوړه نه کړه هغه ورته اووایه ایښکله بیروی کوم زه	او که نه دوی ته هر قسم معجزه او ښایي نو دوی وائی چې ولې دې دغه معجزه د خان نه پیش نکره ورته اووایه	مَا يُؤْتِي	إِلَّا مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرُ
د هغې اچې وحی کولې شی ماته د طرفه د رب زمانه دا د پوهې رنر اگانې دې د طرفه درب ستاسونه	زه په هغه لار روان یم چې خپل رب راته وحی کړې ده دا ټول ستادرب د طرفه دلیلونه دی	وَهْدًى	وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
او هدایت دې اور حمت دې د پاره دهغه قوم چې ایمان راوړی	او دهغه خلقو د پاره هدایت اور حمت دې چې مومنان دی		

قوله تعالى: هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ

قرآن حکیم د همیشه د پاره ژوندې او عظیمه معجزه ده. - داخل د یوې معجزې او نشانې غوښتونکي دی او چه ته ئې نه پیش کوي نو وائی چه څه نښه تا پخپله ولې جوړه نه کړه. د خپل طرف نه دې ولې جوړه نه کړه د آسمان نه دې یوه نښه ولې رانښکله. د آیت نه مراد معجزه او د عادت نه خلاف کار دې لکه چه فرمائی که مونږ او غواړو نود آسمان نه به معجزه نازل کړو د کومې په لیدو چه به د هغوی ستونه ټیټ شی. دا کافران هم زموږ رسول ﷺ ته وائی چه د الله تعالی د طرف نه د یوې نښې د حاصلولو کوشش ته ولې نه کوي چه مونږ هغه اووینو او ایمان راوړو. نوالله تعالی فرمائی چه دوی ته اووایه زه د خپل طرف نه څه اقدام نه کول غواړم. زه خود الله تعالی بنده یم ماته چه کوم حکم اوشو د هغې پوره کونکې یم که هغه پخپله څه معجزه راولیگله نو ما پیش کړه که راوئی نه لیگله نو زه زور نه شم کولې. هغه ماته دا خبره خودلې ده چه هم دا قرآن د ټولونه لویه معجزه ده په دې کښې د توحید دلائل داسې واضح دی چه پخپله معجزه جوړ شوی دی. ﴿هَذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
او هر کله چې الوستلې کیږي قرآن انو غوږ کیږدئ هغه ته او چپ اوسئ ښائی چې په تاسو رحم اوشی
او کله چې قرآن پاک لوستې شی نو په توجو سره ئې اورئ او چپ اوسئ د دې د پاره چې تاسو باندې رحم اوشی

قوله تعالى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ

د امام شاته د قرآن باره کښې د فقهاو موقف. - کله چه د دې بیان نه فراغت اوشو چه قرآن هدایت او رحمت دې اود خلقو د پوهیدلو د پاره یو څیز دې نواوس ارشاد کیږي چه د دې د تلاوت په وخت کښې چپ اوسېږئ دې د پاره چه د دې احترام او تعظیم او کړې شی داسې نه لکه څنگه چه به د قریشو کافرانو کول یعنی و نیل به ئې چه قرآن پاک مه اورئ او نه نور اوریدو ته پریږدئ. د قرآن پاک لوستلو په وخت کښې چغې صورتې وهنئ. خود سکوت دا تاکید د فرض مانځه باره کښې دې او هغه هم په دغه وخت کښې چه کله امام په زوره آواز کښې قراءت کوی. لکه څنگه چه حضور ﷺ فرمائیلى دی کله چه امام مونځ کوی نو چه کله هغه

تکبیر وائی نو تاسو ہم تکبیر وائی او چه کله هغه قراءت لولی نو تاسو خاموش اوسیرئنی (۱) حضرت ابوهریره ؓ فرمائی چه د دې آیت د نازلیدلو نه وړاندې به خلقو په مونځ کښې خبرې کولې نو چه کله دا آیت نازل شو چه چې شنی او قرآن واورئنی نو سکوت حکم ورکړې شو. ابن مسعود ؓ وائی چه مونځ خلقو به په مانځه کښې یو بل ته سلام و نیلو په دې وجه دا آیت نازل شو. ابن مسعود ؓ مونځ ورکولو خلق نی اولیدل چه امام سره پخپله هم قراءت لولی نو چه کله نی مونځ ختم کړو نو ونی و نیل په تاسوڅه شوی دی چه قرآن اورئنی نه او پوهیرئنی نه سره د دې چه الله تعالی د چېپ اوسیدو سره د اوریدو هدایت کړې دي.

زهري ؓ وائی چه دا آیت د انصارو یو سړی باره کښې نازل شوې (دا آیت مکی دې اود انصارو اسلام قبلولونه اول نازل شوې دي). حضور ؓ چه په لوستلو نو هغه به هم د حضور ؓ نه شاته لوستلو. د حضرت ابوهریره ؓ نه روایت دي چه حضور ؓ بالجهر مونځ ختمولونه پس او فرمائیل چه آیا تاسو کښې چا پخپله هم ما سره سره قرآن لوستلو نو یو سړی او و نیل چه او یارسول الله ؐ. نو حضور ؓ او فرمائیل په ما و نیل څه اوشو چه زه گورم ماسره سره قرآن لوستلې شی. دې نه پس خلقو به جهري مونځ کښې امام پسې قراءت کول پریخودل. (۲)

زهري ؓ وائی په جهري مونځ کښې امام پسې قراءت نه دی کول پکار د امام خپل قراءت هم ستاسو دپاره کافی دي سره د دې چه د هغه آواز تاسو نه اورئنی. خو چه جهري مونځ به نه وو نو خلقو به په خپله ځله لوستلو خو دا صحیح نه دی چه یو سړی په جهري مونځ کښې امام پسې قراءت کوی. نه دي پټ کوی اونه ښکاره ځکه چه الله تعالی فرمائیلی دی چه د قرآن لوستلو په وخت کښې چېپ اوسیرئنی.

په قراءت خلف الامام کښې اختلاف: ① زه وایم چه دا طریقه د علماؤ د یوې ډلې ده چه په مقتدی باندې جهري مونځ کښې دا واجب نه دی چه پخپله هم قرآن لولی د امام د فاتحې په وخت کښې یا غیر فاتحې وخت کښې او د شافعی ؓ دوه قوله دی په کوم کښې چه یو قول دا هم دي. ② امام ابوحنیفه ؓ او امام احمد بن حنبل ؓ وائی چه مقتدی دې هیڅ کله قراءت نه کوی نه په سړی مونځ کښې نه په جهري مونځ ځکه چه په حدیث کښې وارد دی چه د امام قراءت ستاسو قراءت دي. او هم دغه ډیر صحیح دی. دا مسئله ډیره تفصیلی ده او مختلف فیه ده. امام بخاری ؓ وائی چه امام پسې قراءت واجب دي که مونځ سړی وی که جهري. والله اعلم. چه قرآن کریم لوستلې شی نو چېپ اوسیدو سره اوره یعنی چه کله په فرض مونځ کښې لوستلې شی دا د ابن عباس ؓ قول دي.

طلحه بن عبیدالله بن کریر ؓ وائی چه ما د عبید بن عمیر او عطاء بن ابی رباح ؓ په خپل مینځ کښې په خبرو کښې لیدلې حالانکه بل طرف ته وعظ کیدلو نو ما و نیل چه د الله تعالی ذکر ولې نه اورئنی تاسو خود وعید قابل کیرئنی. هغه دواړو زما طرف ته او کتل او بیا په خپلو خبرو کښې اخته شو ما بیا هغوی ته تنبیه ورکړه. هغوی زما طرف ته او کتل او بیا په خبرو کښې اخته شول. ما په دریم ځل خبره سه باره راوگرځوله نو ونی و نیل دا حکم د مانځه متعلق دي چه امام قرآن لولی او ته مقتدی ئی نو چېپ به اوسیرئنی اورې به ته به نه لولې. مجاهد ؓ او نور ډیر راویان دا حکم هم د قرآن متعلق ښائی او وائی چه که یو سړی په مانځه کښې نه وی او قرآن لوستلې شی نو بیا په خبرو کولو کښې څه خرج نشته. زید بن اسلم ؓ هم دا مطلب اخلی. مجاهد ؓ وائی چه دا حکم د مانځه او جمعه د خطبې متعلق دي. ابن جبیر ؓ وائی چه یوم الاضحی، عید الفطر یوم جمعه د خطبو او د جهري مونځ

(۱) صحیح مسلم کتاب الصلاه باب التشهد فی الصلاه: ۴۰۴، ابوداؤد: ۶۰۴، نسائی: ۹۲۲، ابن ماجه: ۸۴۶، په دې کښې (کله چه قراءت کوی نو چېپ شنی) الفاظ ښاد دي.

(۲) احمد: ۳۴۱/۲.

متعلق دې د غیر جهری مونځ متعلق نه دې. ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ هم دا اختیار کړی دی چه دې نه مراد چې اوسیدل دی په مونځ او خطبه کېږي. او هم دا حکم دې چه خطبه کېږي امام پسي چې اوسېږي او په حدیث کېږي بالکل هم دا حکم وارد دې. مجاهد رحمۃ اللہ علیہ دا خبره ډیره بده گنړلې وه چه کله امام یو آیت خوف یا آیت رحمت اولولې نو خبرې شروع کړي نه بلکه خاموش اوسېږي په خپله ژبه د خوف او رجاء الفاظو لاندې څه نه دی وئیل پکار. حضور صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چه څوک د قرآن یو آیت په خاموشی سره واورې نود هغه د پاره دوچنده نیکنی لیکلې کیږي او چه څوک قرآن کریم تلاوت کوی قرآن پاک به د قیامت په ورځ د هغه د پاره نور جوړیږي. (۱)

مسلم حنفی: لکه څنگه چه حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه فرمائیلی دی دا حنافو هم دغه مسلک دې چه په امام پسي په جهری او سری دواړو مونځونو کېږي سورة فاتحه وئیل نه دی پکار (کذ فی کتب الحنفیة شاه فیصل غفر له).

وَاذْكُرْ رَبَّكَ
او یادوه رب خپل
او ائې پیغمبره <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> خپل رب
فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
په زړه خپل کېږي په عاجزی سره او په ویرې سره او کم داوچت آواز نه دوینا نه په صبا کېږي
په زړه کېږي په عاجزی او په ویرې سره او په چې آواز سره چه په زوره نه وی د صبا او د
وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
اوپه بیگاه کېږي اومه کیږه ته دبې خبرانو نه بیشکه هغه کسان چې په نیز د رب ستا کېږي دی
ماښام په وخت کېږي یادوه او غافلانو کېږي ځان مه شاملوه کومې فرېښتې چې ستا رب سره دی
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ
تکبر نه کوی هغوی د عبادت دهغه نه اوپاکې بیانوی دهغه او خاص هغه ته سجدې کوی
هغوی د الله <small>عز وجل</small> د عبادت نه ځانونه لوی نه گنړي او دهغه تسبیح وائی او هغه ته سجدې کوی

قوله تعالى: : وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ

په رو آواز باندې ذکر مستحب دې. د الله تعالی حکم دې چه د ورځې په اول کېږي او آخر کېږي الله تعالی ډیر یادونی څنگه چه په دې دواړو وختونو کېږي د الله تعالی د عبادت کولو د دې آیت په ذریعه حکم ورکړې شوې دې. چه دنمر ختلو په وخت کېږي او دغه شان د ډوبیدلو نه وړاندې د الله تعالی حمد او ثنا کوږي. اودا د معراج په شپه د پنځو مونځونو د فرض کیدونه وړاندې خبره ده. اودا آیت مکي دې. د (غُدُو) معنی ده اول نهار او (الْأَصَال) د اصیل جمع ده لکه (ایمان) چه د یمین جمع ده. بیا حکم اوشوچه خپل رب په زړه سره هم یاد کړنی اوپه ژبه سره هم، هغه سره رغبت ساتلو سره هم او د هغه نه ویرې سره هم. په اوچت آواز سره نه او دا مستحب دی چه الله تعالی په چغو سره مه یادونی.

(۱) ابوداؤد کتاب الصلاة باب من رأى القراءاة اذالم يجهر: ۸۲۶ وهو صحيح، ترمذی: ۳۱۲، نسائی: ۹۲۰، ابن ماجه: ۸۴۸، احمد: ۳۰۱/۲، ابن حبان: ۱۸۴۰، شیخ البانی رحمۃ اللہ علیہ د اصحیح گنړلې.

د رسول الله ﷺ نه خلقو تپوس اوکړو چه زمونږ رب مونږ ته نيزدې دې که لرې. که نيزدې وی نو چه مونږ په رو آواز سره هغه مخاطب کوو او که لرې وی نو چه په زوره آواز سره آواز کوو. نو الله تعالی دا آیت نازل کړو زما بندیگان زما باره کښې تپوس کوی نو هغوی ته اووايه چه زه نيزدې یم که هغوی ما ته آواز کوی نو زه د هغه آواز کونکو دعا اورم.

قوله تعالى: ﴿وَإِذْ كُنْتُمْ فِي نَفْسِكُمْ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَذُوقُوا الْجَهَنَّمَ مِنَ الْقَوْلِ

په اوچت آواز باندې دعا ممنوع ده: ابو موسی اشعری ؓ نه روایت دې چه خلقو په یو سفر کښې په اوچت آواز سره دعا کوله نو هغوی ته نبی کریم ﷺ او فرمایل ای خلقو په خپلو خانو نویاندې رحم او کړنې تاسو چرته غائب یا کونږ ته آواز نه کونې چاته چه آواز کونې هغه اوریدونکې او نيزدې دې ستاسو د مرنې د شارک نه هم نيزدې دې. (۱) د دې آیت نه دا هم مراد اخستې شی کوم چه په دې آیت کښې دې چه خپله دعا یا مونځ په دومره اوچت آواز سره مه لولئ او نه په دومره رو آواز سره بلکه د دې دواړو په مینځ کښې دې وی ځکه چه مشرکانو به کله قرآن اوریدلو نو قرآن ته او قرآن نازلونکې او راوړونکې ته به نې بدې ردې ونیلې نو الله تعالی حکم اوکړو چه په ډیر اوچت آواز سره قرآن پاک مه لولئ چه مشرکانو ته تکلیف نه وی اونه په دومره رو آواز سره چه ستاسو ملگری نې هم نه شی اوریدې. په دې آیت مبارک کښې هم دا مضمون دې چه د سحر او ماښام عبادت کښې په اوچت آواز سره مه لولئ او د کم عقلانو نه مه جوړیږئ. مراد دا چه د قرآن اوریدونکې ته حکم ورکړه چه په داسې طریقه سره مونځ او عبادت کوی. اودا خبره بعید ده اویه رو لوستلو د حکم منافي دې بیا دې نه دا هم مراد دی چه دا حکم د مونځ متعلق دې لکه چه څنگه وړاندې تیر شو. دا د مانځه او خطبې متعلق دې اودا خبره ښکاره ده داسې وخت کښې د ذکر کولو نه چپ والې افضل دې که هغه ذکر په رو آواز وی که په تیز آواز. دا څیز چه دې دواړو بیان کړې دې د دې متابعت اونه کړې شو بلکه مقصد دا دې چه بندیگان سحر او ماښام هر وخت په کثرت سره د ذکر د پاره راوچت کړنې چه هغوی یو وخت هم د الله تعالی د ذکر نه غافل پاتې نه شی.

په عبادت کښې د فرشتو طریقه اختیارول پکار دی: په دې وجه خود دې ملائکو تعریف شوې دې چه سحر ماښام د الله تعالی په تسبیح کولو کښې غفلت نه کوی. نو فرمائی چه ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَجْنَدُونَ رَّبَّكَ لَا يَسْمَعُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ﴾ د دې فرشتو مثال صرف د دې دپاره بیان کړې شو دی چه بندیگان په کثرت اطاعت کښې د فرشتو اقتداء اوکړی. اولکه څنگه چه په حدیث شریف کښې راغلی دی چه کله الله تعالی د فرشتو سجده کولو ذکر او فرمائیلو نو هم داسې سجده نې زمونږ د پاره هم مشروع او فرمائیله. په حدیث شریف کښې دی چه تاسو هم د الله تعالی د عبادت د پاره هم داسې صفونه ولې نه ترنې لکه څنگه چه فرشتې د خپل رب په وړاندې صفونه جوړوی. اود رومېنی صف والا ته اولیت حاصل دې او په صفونو جوړولو کښې صحیح او نیغ صف بندنی ډیر خیال ساتی. (۲) دلته چه کومه د تلاوت سجده ده هغه د قرآن پاک د ټولونه رومېنی د تلاوت سجده ده د کوم ادا کول چه په تلاوت کونکې اوریدونکې ټولو باندې بالاجماع مشروع ده. د ابن ماجه په حدیث شریف کښې دی چه نبی کریم ﷺ دا د قرآن پاک د سجده نه ګرځولې ده. (۳)

(الحمد لله) د سورة اعراف تفسیر ختم شو.

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب ما یکره من رفع الصوت فی التکبیر: ۲۹۹۲، صحیح مسلم: ۴۷۰۴، احمد: ۴۰۲/۴.

(۲) صحیح مسلم کتاب الصلاة باب الامر بالسکون فی الصلاة والنهی عن الاشارة بالید: ۴۳۰.

(۳) ابن ماجه کتاب اقامه الصلاة باب عدد سجود القرآن: ۱۰۵۶.

(تفسیر سوره انفال مدنیہ)

پہ دی کنبی پنخہ او یا آیاتونہ دی یوزر شپہ سوه یودیرش کلمات دی او پنخہ زرہ شپہ کم سل حروف دی. واللہ اعلم.

آیاتونہ	سورت الانفال مدنی دی	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
۷۵	شروع کوم پہ نوم د الله چہ دیرمهربان زیات رحم کونکې دی	۱۰
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۖ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ ۚ		
تپوس کوی دوی ستانه ایه باره دمالونود غنیمت کنبی او وایه چي غنیمتونه الله دپاره دی او رسول دپاره دوی ستانه دغنیمتونو باره کنبی تپوس کوی ورته او وایه چي دا غنیمتونه خود الله او د رسول دپاره دی		
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ		
پس اوویرپی دالله نه اوصلاح اوکړی ا په منع خپل کنبی او حکم اومنی دالله اود رسول دهغه نو تاسو دالله نه اوویرپی او په خپل مینخ کنبی تعلقات ښه کړی اود الله اود رسول حکم اومنی		
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝		
که چرې ایی تاسو ا مومنان ا		
که تاسو په رښتونی مومنان یی ا		

قوله تعالى: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۖ

د مال غنیمت احکام اود دې دنفل کولو وجه اودنفل تعریف: ابن عباس ؓ وائی (انفال) مال غنیمت ته وائی اوونیل دی چه سورة انفال غزوه بدر کنبی نازل شوې دې (ابن عباس ؓ اوونیل چه انفال هغه غنیمت دې چه هغه دهیچا حق نه دې صرف د نبی کریم ﷺ حق دې. ابن عباس ؓ وائی چه د حضرت عمر بن خطاب ؓ نه به کله د خه خبرې تپوس کولې شونو ونیل به نی چه نه زه اجازت ورکوم او نه منع کوم. بیا ابن عباس ؓ فرمائی چه په الله تعالی قسم چه الله تعالی نبی کریم ﷺ منع کونکې، حکم ورکونکې د حلال او حرام تشریح کونکې جوړ کړې رالیکلې وو. قاسم ؓ وائی چه ابن عباس ؓ نه یو سرې راغلو اود انفال باره کنبی نی د حضور ﷺ نه سوال اوکړو. حضور ﷺ اوفرمائیل چه انفال دا دې چه یو سرې جنگ کنبی بل مړ کړی د هغه اس او وسله د مال غنیمت په توگه واخلی. دې سرې بیا تپوس اوکړونو حضور ﷺ بیا هغه شان جواب ورکړو. بیا هغه سوال اوکړونو حضور ﷺ ته غصه ورغله او حضور ﷺ په هغه باندي حمله کولو ته نیزدې وو. بیا ابن عباس ؓ اوونیل چه د ده مثال خو د هغه سرې دې کوم چه حضرت عمر بن خطاب ؓ وهلي وو تر دې چه وینه د هغه په پونده او پښه باندي بهیدلې وه. نو هغه سرې ونیل چه آیا ته هم هغه نه یشې چه د حضرت عمر ؓ بدله الله تعالی تانه اخستی ده. دا سند صحیح دی. ابن عباس ؓ د نفل تفسیر د غنیمت مال سره اوکړو کوم چه په جنگ کنبی په زور اخستی شوې مال وی. امام بعضی کسانوته د اصل غنیمت د تقسیم نه پس خه زیات ورکوی او اکثر و فقهاؤ هم د انفال مطلب هم دغه اخذ کړې دې.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره الانفال باب قوله تعالى (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ ۖ وَالرَّسُولِ) ۴۶۴۵، صحیح مسلم: ۳۰۳۱.

خلقودنبی کریم ﷺ نه دهغه پنځمې حصې باره کښې تپوس اوکړو کومه چه د څلورمې حصې وېستلونه پس پاتې شي نو دا آيت نازل شو ﴿يَسْتَلُوكَ عَنِ الْاَنْفَالِ﴾ ابن مسعود ؓ او مسروق ؓ وائي چه د نقل اطلاق د جنگ په زور سره اخستې شوي مال باندې نه دې بلکه د جنگ صفونه تيارولو نه اول باندې کيږي ځکه چه هغه خود يوقسم زياتې دې. ابن مبارک ؓ وائي چه مطلب دا دې چه اې نبی اکرم ﷺ تانه خلق د هغه وينځو غلام، سورلني او سامان وغيره باره کښې تپوس کوي کوم چه بغير د جنگ نه د مشرکانونه مسلمانانوته ملاوشي نو دا د نبی اکرم ﷺ حق دې هغه چه څنگه غواړي خرج کوي دې دې نه دا نتيجه راوځي چه هغه مال في انفال گنري. او في هغه مال دې کوم چه د کافرانونه بغيرد جنگ نه حاصل شي. اود نورو خلقو خيال دې چه د سرايا نه کوم مال ملاوشي هغه انفال دې. يعنی مسلمانان د کافرانوسره د جنگ د پاره تلې وي او کافران بغيرد جنگ نه خپل مال اومتاع او سامان وغيره پرېږدي او اوتختي اودا مال د مسلمانانو لاس ته راغلې وي او نبی کریم ﷺ دې لښکر سره پخپله نه وي. داهم ونيلي شوي دي چه د دې نه مراد لښکر ته د هغوی د کارگزارني په عوض کښې يا د هغوی د حوصلي زياتولو په خاطر د وخت امام هغوی ته د عام تقسيم نه څه زيات مال ورکړي.

د ايت د نازلیدو مختلف سببونه: سعد ابن ابی وقاص ؓ وائي چه په جنگ بدر کښې زما رور عمير قتل کړې شوې وو نو ما هم سعيد بن العاص قتل کړو اود هغه توره مې راواخسته د کومې نوم چه ﴿ذوالکثيفه﴾ وو. هغه مې حضور ﷺ له راوړله. حضرت محمد ﷺ اوفرمانيل په قبضه کښې اخستې شوي مال کښې او غورزوه راشه. زه د ورغورزولو د پاره تللم او هغه وخت زما د زړه په حال يو الله خبر وو. يو د رور قتل بل چه څه مې اخستې وو هغه هم رانه واخستلې شو. خو زه لو شان لرې تلې ووم چه د سورة انفال دا آيت نازل شو. نو رسول الله ﷺ ماته اوفرمانيل چه لاړشه او خپل اخستې شوي مال واخه. (۱) د سعد بن مالک ؓ نه روايت دې چه ما او ونييل يا رسول الله ﷺ! الله تعالی نن ماته د مشرکانود هزيمت ته شفا راکړه اوس دا توره ماته راکړه. نو هغوی ﷺ اوفرمانيل چه دا توره نه ستا ده نه زما ده دا کيږه. ما کيځوده او واپس شوم او په زړه کښې مې او ونييل چه ماته ملاؤ نشوه نو يوداسې سرې به ئي واخلي چه زما نه به زيات حقدار نه وي اونه به چا داسې مصيبت زغملې وي لکه چه ما زغملې دې نو ناڅاپي چا ماته د شانه آواز اوکړو. زه حضور ﷺ له لارم او عرض مې اوکړو يا رسول الله ﷺ! آيا وحی نازل شوه حضور ﷺ اوفرمانيل چه تا مانه توره غوښتي وه خو هغه زما نه وه چه تاته مې درکړې وه. اوس الله تعالی دوحی په ذريعه ماته راکړه نو زه ئي اوس تاته درکوم. الله تعالی دا آيت نازل کړو ﴿يَسْتَلُوكَ عَنِ الْاَنْفَالِ﴾ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ (۲)

د سعد ؓ خصوصيت: سعد ؓ وائي چه زما باره کښې څلور آياتونه نازل شوي دي. په جنگ بدر کښې په يوه توره ما قبضه کړې وه. زه نبی کریم ﷺ له راغلم او عرض مې اوکړو دا توره ماته راکړه. حضور ﷺ اوفرمانيل چه د کوم ځای نه دې اخستې ده هم هلته ئي کيږه. حضور ﷺ دوه ځل اوفرمانيل ما بيا درخواست اوکړو نو حضور ﷺ بيا دغه شان اوفرمانيل. نود انفال والا آيت نازل شو. اوما سره متعلق دويم آيت دې ﴿وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُنًا وَاَنْ جَاهَدَكَ لِشَرِّكَ بِئِمْ مَالِكٍ لَّكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا اِلَىٰ مَرْجِعُكُمْ فَاَنْتَبِهُوا﴾ دريم آيت ﴿اِنَّمَا الْحَرْبُ وَالْمَنَاسِبُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ او څلورم آيت وصيت: (۳)

(۱) احمد: ۱/۱۸۰.

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب في النفل: ۲۷۴۰، صحيح، ورواه مسلم: ۱۷۴۸، من طريق آخر، ترمذی: ۳۰۷۹، احمد: ۱/۱۷۸.

(۳) صحيح مسلم کتاب فضائل الصحابه باب في فضل سعد بن ابی وقاص ؓ: ۱۷۴۸، مسند الطيالسي: ۲۰۸.

مالك بن ربيعہ ؓ وائی چه د بدر په ورځ د ابن عائد توره زما په قبضه کښې راغله د کوم نوم چه مرزبان وو. کله چه رسول الله ﷺ حکم ورکړو چه خپل خپل لوټ شوې مال کيږدنی نو ما هم دا توره کيږوده اود رسول الله ﷺ عادت شریف وو چه چا به څه اوغوبښتل نو سوال به ئی نه ردکولو. ارقم دا توره لیدو سره حضرت محمد ﷺ نه اوغوبښتله نو حضور ﷺ ورکړه.

د آیت د نازلیدو دویم سبب: ابو امامه ؓ وائی چه د انفال باره کښې ما د عبادہ ؓ نه سوال اوکړو نو هغه اوونیل چه زمونږ سره د بدر مجاهدین هم وواودا آیت هغه وخت نازل شو کله چه د انفال باره کښې زمونږ اختلاف پیدا شو او مونږ په خپل مینځ کښې تیزی او ترڅې خبرې کولې. نو الله تعالی خبره زمونږ دلاس نه واخستله او حضور ﷺ له ئی ورکړه. اوس نبی کریم ﷺ دا مال غنیمت په مسلمانانو کښې برابر برابر تقسیم کړو. عبادہ بن صامت ؓ وائی چه په بدر کښې رسول الله ﷺ سره شریک ووم الله تعالی دښمن ته شکست ورکړو (۱) نو اوس یوه ډله دښمنانو پسې شوه او تختیدونکی ئی قتل کړل او یوه ډله په لښکر باندې راپریوتل او هغوی ئی راگیرول او یوې ډلې حضور ﷺ راگیرکړې وو اود حضور ﷺ حفاظت ئی کولو چه چرته دښمن ورته نقصان اونه رسوی. کله چه شپه شوه اود غنیمت مال ئی تقسیم کولو نو چه کومو خلکو غنیمت راغونډ کړې او محفوظ کړې وو ونیل چه ددې صرف هم مونږ حقدار یو او څوک چه دښمن پسې تلې وو د هغوی وینا وه چه هم مونږ د دښمن د ماتې سبب یو په دې وجه صرف هم مونږ حقدار یو. اوچا چه د حضور ﷺ حفاظت کړې وو هغوی ونیل چه مونږ ته د دې خبرې سخته اندیښنه وه چه حضور ﷺ ته نقصان اونه رسی. په دې وجه مونږ په یو ډیر اهم کار کښې مصروف وو نو دا آیت نازل شو چه انفال خود الله تعالی اود هغه در رسول ﷺ دې نو د الله تعالی نه اوویریرنی او په خپل مینځ کښې صلحه اوساتنی. نو حضور ﷺ مسلمانانو کښې د دې تقسیم اوکړو اود نبی کریم ﷺ عادت مبارک ووچه کله به په دښمن باندې وو نو هم په هغه ورځ به ئی څلورمه حصه مال غنیمت تقسیم کولو او چه کله به واپس کیدو نو د دریمې حصې تقسیم به ئی کولو اود ځان د پاره به ئی نامناسب گنړلو. (۲) ابن عباس ؓ وائی چه د جنگ بدر په ورځ نبی اکرم ﷺ او فرمائیل چه څوک داسې داسې کارنامه اوکړی نوداسې داسې انعام به ورکولې شی. اوس ځوانانو د خپل کارنامو کوشش شروع کړو او بوداگانو مورچې او جهنډې سنبالې کړې او چه کله د غنیمت مال راغلو نو چه د چا د پاره کومه وعده کړې شوې وه د هغې اخستلو د پاره راغله. بودا گانو ونیل چه تاسوله په مونږ باندې ترجیح نشته مونږ ستاسو ملاتړ ولاړ وو که تاسو ته هزیمت کیدو نو هم مونږ سره به پناه ملاویدله. خبره زیاته شوه جگړه شروع شوه نو د انفال آیت نازل شو. (۳) ابن عباس ؓ فرمائی چه د بدر په ورځ حضور ﷺ فرمائیلې وو چه چا څوک قتل کړو نو هغه ته به د مقتول د مال نه دا انعام وی او که څوک چه ئی قیدی کړی نو هغه ته به دا انعام وی. نو ابوالیسر ؓ دوه قیدیان اونبول او ونی و نیل چه یار رسول الله ﷺ! تاسو وعده کړې وه نو سعد بن عبادہ ؓ اوونیل چه یار رسول الله ﷺ! که چرې تاسو داسې ورکړنی نوستاسو نور صحابه کرامو د پاره به هیڅ هم پاتې نه شی. مونږ چه دا په میدان جنگ حصار شوې وو نود هغې سبب دا نه وو چه زمونږ د مال یا د معاوضې لالچ وو او نه دا چه مونږ د دښمن نه ویریدو. مونږ خو دلته صرف د دې د پاره حصار شو چه چرته په تاسو باندې د شانه حمله اونه شی. دمقامی حفاظت هم سخت ضرورت وو.

(۱) احمد: ۳۲۲/۵، دارمی: ۲۲۹/۲، حاکم: ۱۳۶/۲، بیهقی: ۲۹۲/۲، ابن ماجه: ۲۸۵۲، وهو صحیح.

(۲) ترمذی کتاب السرباب فی النفل: ۱۵۶۱، ابن ماجه: ۲۸۵۲، مختصر وهو صحیح، احمد: ۳۲۳/۵، حاکم: ۱۳۵/۲، ابن

حبان: ۴۸۵۷، بیهقی: ۲۵۲/۶.

(۳) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی النفل: ۲۷۳۷، وسنده صحیح، ابن حبان: ۵۰۹۳، حاکم: ۱۳۱/۲، امام حاکم دیگ روایت ته صحیح ونیلی دی او امام ذهبي د دیگ موافقت کویدگ دیگ.

غرض دا چہ خہ جگرہ شروع شوہ نو دا آیت نازل شو (۱) دالله تعالیٰ ارشاد دی ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ الْقَاتِلِ فِيهِ تُهْلِكُ﴾ یعنی چہ کوم مال غنیمت تاسو تہ ملاؤشوی دی پہ ہغی کنبی پنخمہ حصہ د الله تعالیٰ دہ امام ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ پہ خپل کتاب الاموال الشرعیہ کنبی لیکلی دی۔ انفال د غنیمت تول مال تہ وائی اوہر ہغہ مال چہ جنگ کونکونہ مسلمانانوتہ ملاؤشی۔ پہ انفال باندی خود تولونہ اول دحضور ﷺ حق دی لکہ چہ الله تعالیٰ پہ قرآن پاک کنبی فرمانیلی دی۔ حضور ﷺ د بدر پہ ورخ د دی تقسیم د الله تعالیٰ د ہدایت پنخمہ حصہ ویستلونہ بغیر کړی وو لکہ چہ مونږ دسعدہ پہ حدیث کنبی ذکر کړی دی۔ بیا دی نہ پس د خمس آیت نازل شو نو اولنې آیت منسوخ شو۔ ابن زید بیان دی چہ منسوخ شوی نہ دی بلکہ ہغہ ہم قائم دی ابو عبیدہ وائی چہ د دی بارہ کنبی نور احادیث ہم دی۔

انفال تول مال غنیمت تہ ہم وائی: انفال تول مال د غنیمت تہ وائی خو پہ دی کنبی خمس یعنی پنخمہ حصہ د حضور ﷺ د اہل د پارہ مخصوص دہ لکہ چہ پہ قرآن پاک کنبی دی او پہ حدیث کنبی دی۔ انفال د عربو پہ کلام کنبی ہر ہغہ احسان تہ وائی کوم چہ محسن صرف د سلوک پہ وجہ کړی وی او پہ ہغہ باندی احسان کول واجب نہ وی۔ ہم دغہ ہغہ مال دی کوم چہ الله تعالیٰ د مسلمانانود پارہ حلال کړی دی۔ اودا ہغہ خیز دی چہ زمونږ مسلمانانود پارہ مخصوص شوی دی۔ د مسلمانانو نہ علاوہ پہ نورو امتونو کنبی د غنیمت مال حلال نہ وو۔ رسول الله ﷺ فرمانیلی چہ زہ نی د خمس حقدار جوړ کړی یم او مانہ وړاندی چاتہ خمس نہ وو ورکړی شوی۔ (۲)

د مالونو د تقسیم خلور صورتونہ: ابو عبیدہ رضی اللہ عنہ وائی کہ امام د فوخ خہ کسانو تہ خہ انعام ورکړی چہ د ہغوی د مقرر حصی نہ علاوہ وی نو ہغی تہ نفل یا انفال وائی اودا د ہغہ د کارنامی او پہ دینن باندی د زورہ وړی حملی پہ لحاظ ورکولې شی۔ دا انفال کوم چہ د امام د طرف نہ د ہغہ د بنہ کارنامی پہ توگہ ملاوړی پہ خلورو طریقو سرہ وی اوہرہ طریقہ پہ خپل خای دبلې طریقې نہ جدادہ۔ یو د مقبول لوټ کړی شوی مال او اسباب ددی نہ ہیخ پنخمہ حصہ نہ شی ویستلې۔ دویمہ ہغہ حصہ چہ د پنخمی حصی د ویستلو نہ پس ورکولې شی۔ مثلاً امام یو وړوکی غوندي لبکر دینمن پسی وراولیکلو او ہغوی د غنیمت مال راوړو واپس شو نو امام د دی نہ لبکر تہ خلورمہ یا دریمہ د اختیار پہ توگہ تقسیم کړی۔ دریمہ ہغہ طریقہ چہ د خمس نہ نی راوباسی باقی تقسیم کونکې۔ د دی نہ د اختیار او کارنامی پہ وجہ چاتہ خومرہ مناسب گنری ورکړی او باقی تقسیم کړی۔ خلورم صورت دا چہ د تول غنیمت نہ نفل ورکړی وړاندی د دی نہ د خمس ویستلو اودا د مشکیانو، شپونکو د اسونو خدمت کونکو او نورو مزدورانو حق وی۔ غرض دا چہ پہ خو قسمہ د دی تقسیم کړی۔

د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ راہی: امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ د مال غنیمت نہ د پنخمی حصی ویستلونہ وړاندی مجاہدینوتہ د مقتولینو کوم سامان او مال او متاع ورکولې شی ہغہ پہ انفال کنبی داخل دی۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ د حضور ﷺ د ہغہ پنخمی حصی چہ گومہ پنخمہ حصہ وہ د ہغی نہ چہ بہ رسول الله ﷺ چاتہ او خومرہ غوښتلہ ورکولہ بہ نی دا ہم نفل دی۔ نو امام لہ پکاردی چہ د دینمنانو کثرت اود مسلمانانو قلت اود داسی قسم ضروری مواقعو خیال ساتلو سرہ د سنت طریقې تابعداری او کړی کہ داسی مصلحت مخی تہ نہ وی نو نفل ویستل ضروری نہ دی۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ امام یوہ ډلہ د کافرانو د جنگ د پارہ لیگی او ہغوی تہ وائی چہ کوم سړی کوم خیز حاصل کړی د ہغی نہ پنخمہ حصہ تہ جدا کړہ اوباقی واخلہ خو چہ دا خبرہ د جنگ دتلونہ وړاندی د خپل مینخ پہ رضامندنی سرہ

(۱) مصنف عبدالرزاق: ۹۴۸۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التیم باب ۱، ۳۳۵، صحیح مسلم: ۵۲۱۔

مقرر شوې وی خود ده په دې بیان کښې کوم چه اوکړو د بدر د غنیمت نه پنځمه حصه نه وه وېستلې شوې په دې کښې د اعتراض گنجانش شته. حضرت علی ؑ فرمایلي وو چه دوه اوښې خو هغه دی چه کومې دبدر په ورځ د پنځمې حصې نه هغه ته ملاو شوې وې. (۱) ماددې پوره بیان په کتاب السیره کښې کړې دي.

هر کار کښې د تقوی او دخپل ځان د اصلاح ضرورت دی: :: د الله ﷻ قول دي. (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ) یعنې په خپلو کارونو کښې د الله تعالی نه اوویرېږئ او په خپل مینځ کښې په صلحه سره اوسېږئ. مه په یو بل باندې ظلم کونې او مه دښمنان جوړېږئ. الله تعالی چه تاسو ته کوم هدایت او علم درکړې دي آیا دا د هغه مال نه بهتر نه دي د کوم د پاره چه تاسو جنگېږئ. د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ اطاعت کونې. نبی کریم ﷺ چه کوم تقسیم کوی هغه د الله تعالی د ارادې برابر کوی. د رسول الله ﷺ تقسیم د عدل او انصاف وی. سدی ﷺ وائی د (وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ) معنی ده چه په خپل مینځ کښې جنگ جگړې مه کونې او کنځلې هم مه کونې.

د دو امتیانو د قیامت خبرې: حضرت انس ؓ فرماني چه یو ځل مونږ نبی اکرم ﷺ اوکتلو چه هغوی ﷺ مسکې کیدو نو حضرت عمر ؓ تپوس اوکړو یا رسول الله ﷺ! کوم څیز د خدا سبب شو؟ فرماني چه زما دوه امتیانو د الله تعالی په وړاندې په زنگونو اودریدل. یو وئیل چه ای ربه! ده په ما باندې ظلم کړې دي زه بدله غواړم. الله تعالی فرماني چه د خپل ظلم بدله ورکړه. ظالم جواب ورکوی چه یا الله اوس زما څه نیکی پاتې نه شوه چه زه ئی دله په بدله کښې ورکړم. نو هغه مظلوم وائی چه ای الله زما د گناهونو بوج په هغه باندې ور بار کړه. دې وینا سره حضور ﷺ ژړه غوښتې شو او وئې فرمائیل چه هغه به ډیره سخته ورځ وی. خلق به د دې خبرې حاجتمند وی چه د خپلو گناهونو بوج د چا په سر ورواچوی. اوس به الله تعالی د انتقام اخستونکی ته اوفرماني چه نظر اوچت کړه او جنت طرف ته اوگوره هغه به سر اوچتوی او جنت ته به گوری او وائی به چه ای ربه! دي کښې خو د سرو زرو او سپینو زرو محلونه دی کوم چه د مرغلرونه جوړ دی. ای ربه! دا محل د کوم نبی د صدیق اوشهید دي؟ الله تعالی به فرماني چه څوک د دې قیمت ادا کولې شی هغه ته به ئی ورکوم. هغه عرض اوکړی ربه! څنگه؟ الله تعالی جل شانه به فرماني چه ته خپل رور معاف کړه هغه به وائی ای ربه مامعاف کړې دي الله تعالی به اوفرماني چه اوس تاسو دواړه د یو بل لاس اونیسئ او جنت کښې داخل شئ. دې نه پس حضور ﷺ اوفرمائیل د الله تعالی نه اوویرېږئ خپل مینځ کښې صلحه قائم کړئ ځکه چه د قیامت په ورځ الله تعالی هم د مومنانو په خپل مینځ کښې صلحه کونکي دي. (۲)

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ			
بِشْكَه چې مومنان هغه کسان دی کله چې یاد کړې شی الله			
مومنان هغه کسان دی چې کله دالله ذکر واورى نو			
وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ			
نواویرېږي زړونه دهغوی اوهر کله چې الوستې کيږي په هغوی آیتونه دهغه نو زیاتوی هغوی			
زړونه ئې اوویرېږي او چې کله پرې دهغه آیتونه اولوستې شی نو د هغوی			

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب فرض الخمس: ۳۰۹۱، صحیح مسلم: ۱۹۷۹.

(۲) حاکم: ۵۷۶/۵، الدرمنثور: ۲۹۶/۳.

إِيمَانًا	وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ	يَتَوَكَّلُونَ ﴿٦﴾	الَّذِينَ	يُقِيمُونَ	الصَّلَاةَ
پہ لحاظ دایمان سرہ اوپہ رب خپل باندی اہغوی بہروسہ کوی ا ہغہ کسان دی ا چہ قائموی ا مونخ					
ایمان پری نورہم مضبوط شی ا او پہ خپل رب باندی بہروسہ کوی ادا ہغہ خلق دی چہ دمونخونو پابندی کوی					
وَمِمَّا	رَزَقْنَاهُمْ	يَنْفِقُونَ ﴿٧﴾	أُولَٰئِكَ	هُمْ	الْمُؤْمِنُونَ
اودہغہ مال نہ ا چہ ورکری دی مونہ ہغوی تہ اخرج کوی ا دغہ کسان چہ دی ا ہم دوی ا مومنان دی					
او مونہ چہ ور تہ خہ ورکری دی دہغی نہ داللہ ﷻ لار کنبی ا خرج کوی ا نو دغہ کسان					
حَقًّا	لَهُمْ	دَرَجَاتٌ عِنْدَ	رَبِّهِمْ	وَمَغْفِرَةٌ	وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٨﴾
پہ حقہ سرہ ا دی د پارہ د ہغوی ا درجہ ا پہ نیز ا درب دہغوی ا اوبسنہ دہ ا اورزق دی ا د عزت					
پہ ربتیا مومنان دی ا دوی دپارہ دخپل رب سرہ لوی درجہ دی ا او بخشش اودعزت رزق دی					

قوله تعالى: إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ

د ایمان حقیقت اود اہل ایمان صفات۔ منافقان چہ بہ کلمہ د مونخ فریضہ کونکہ بنکارہ کیدل نوہ قرآن آیاتونہ بہ یو ذرہ د ہغوی پہ زرونو اثر نہ کوی۔ نہ د اللہ تعالیٰ پہ آیاتونو باندی ایمان راوری، نہ پہ اللہ تعالیٰ باندی توکل کوی، نہ مونخ کوی چہ کلمہ کورکنبی وی اونہ د خپل مال زکوۃ ورکوی۔ اللہ تعالیٰ خبرورکوی چہ مؤمن داسی نہ وی۔

دمؤمنانو اول صفت د اللہ ﷻ ذکر سرہ زرونہ ویریری: دمؤمنانوصفات پدی آیت کنبی داسی فرمائی چہ کلمہ ہغوی قرآن پاک لولی نو د اللہ تعالیٰ د ویری نہ د ہغوی زرونہ رچیبری۔ کلمہ چہ د ہغوی پہ وړاندی آیاتونہ تلاوت کولې شی نو د تصدیق کولو پہ وجہ د ہغوی ایمان نور ہم زیاتیری او ہغوی د اللہ تعالیٰ نہ علاوہ پہ بل چا باندی یقین نہ کوی۔ د مؤمن حقیقی پیژندگلہ ہم دغہ دہ چہ پہ یوہ معاملہ کنبی داللہ تعالیٰ نوم پہ مینخ کنبی راشی نو دہغوی زرونہ رچیبری اود ہغہ د حکم تعمیل کوی او دہغہ دمنع کړې شوی خبرونہ منع کیږی لکہ چہ فرمائی کہ د مؤمن سړی نہ خہ کار د گناه اوشی یا ہغوی د حدودونہ وړاندیوالې او کړو نو زر ہغوی تہ د اللہ تعالیٰ خیال راخی او ہغوی د خپلو گناہونوہ استغفار غواړی اوداللہ تعالیٰ نہ علاوہ د گناہونو معاف کونکہ دې څوک۔ کہ پہ غلطی سرہ گناه اوشی نو باربار اصرار نہ کوی ځکہ چہ ہغوی پوہہ خلق دی۔ اوفرمانی چہ چا سرہ د اللہ تعالیٰ د مخامخ کیدو ویرہ وی خپل نفسانی خواہش پورہ کولو د ناجائز طریقې نہ منع پاتې شو نو جنت پہ حقیقت کنبی ہم دہغہ حق دې۔ سدی ﷺ دمؤمن سړی تشریح داسی کوی چہ ہغہ یوداسی سړی دې چہ د گناه ارادہ کوی نو ہغہ تہ وئیلې شی چہ د اللہ تعالیٰ نہ او ویریریہ نوہ ہغہ زړہ رچیبری۔ ام درداء ﷺ وائی چہ زړہ ہم داللہ تعالیٰ د ویری نہ درزیری اوپہ تن او بدن کنبی یودرد وی نو ہم دغہ وجہ دہ چہ زغونې زیریری۔ کلمہ چہ دا حالت شروع شی نو بنده لہ پکار دی چہ دغہ وخت کنبی د اللہ تعالیٰ نہ د خپل مقصد دعا او غواړی ځکہ چہ د داسی وخت دعا قبلیری۔

دویم صفت قرآن کریم اوریدو سرہ ایمان زیاتیری: ارشاد کیږی چہ دقرآن پاک پہ اوریدو د ہغوی ایمان زیاتیری۔ لکہ چہ فرمائی کلمہ چہ یوسورة نازلیری نو څوک وائی چہ دې آیت سرہ ستاسو نہ د چا ایمان زیات شو۔ نو خبرہ دا دہ چہ د ہغوی ایمان زیاتیری چہ څوک د اول نہ مسلمان وی اود جنت زیری ہم د ہغوی پہ حق کنبی دې۔ امام بخاری ﷺ او نورو ائمہ حضراتو ہم د دې نوعیت د آیاتونوہ استدلال کړې دې چہ پہ ایمان کنبی زیاتې او کمې کیدی شی لکہ څنگہ چہ د جمهورو آئمو مذهب دې

بلکه و نیلې شوی دی چه د ډیرو زیاتو انمو حضراتو هم په دې باندې اجماع ده. لکه شافعی رحمۃ اللہ علیہ، احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ او ابو عبید رحمۃ اللہ علیہ اولکه څنگه چه مونږ د بخاری شریف په شرح کښې بیان کړې دی. دریم صفت توکل علی الله: ﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنی د دې نه سوا د چا نه امید نه ساتی. خپله پناه همدا گرځوی که څه غواړی نو هم دهغه نه غواړی او په هره خبره کښې هم دهغه طرف ته ټیټیږی. پوهیږی چه هغه څه غواړی نو هم هغه به کیږی او چه څه نه غواړی نو هغه به نه کیږی. هغه وحده لا شریک دی. متصرف فی الملك دی. دهغه د حکم نه پس د بل چا حکم نشته. هغه سریع الحساب دی. سعید بن جبیر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه توکل د ایمان خاصه ده.

خلورم او پنځم صفت، مؤمنان د مونځ پابندی کوی او اتفاق فی سبیل الله کوی: ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ﴾ د مؤمنانو د عقیدې ذکر کولونه پس دهغوی د اعمالو خبردارې ورکولې شی چه هغوی مونځ کوی او خلقو ته ورکړه کوی. دا دواړه اعمال داسې زبردست دی چه په ټولو د خیر اعمالو باندې مشتمل دی. اقامت الصلوة د الله تعالی د حقونو نه دی. اقامت الصلوة وائی پخپل وخت کښې د مانځه پابندی کولونه. اودا چه په اودس کښې مخ لاس پښې په ښه شان سره وینځلې شوې وی. رکوع او سجده د ارکانو تعدیل سره ادا کړې شوې وی. د قرآن پاک تلاوت دهغې د آدابو سره وی. په نسی کریم ﷺ باندې درود او تشهد وی نو ددې اقامت الصلوة کوم چه د ﴿يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ﴾ مفهوم دی. اود ﴿يُنْفِقُونَ﴾ مطلب دې چه څه الله تعالی درکړی دی اود زکوة قابل وی نو زکوة ورکړه او چه هر څه هم دی خلقو ته ورکړه را ورکړه کوه. د بنديگانو واجب او مستحب حقونه ادا کوه. او که الله تعالی درکړی نود ټولو امداد کوه ځکه چه ټول خلق د الله تعالی عیال دی. الله تعالی ته د ټولونه هغه بنده خوښ دی چه مخلوق ته د ټولونه زیاته نفع رسونکې وی. ستاسو اعمال د الله تعالی د طرف نه تاسو سره لکه چه د امانت په توگه دی او ډیر زر ستاسو مال تاسونه جدا کیدونکې دی. په دې وجه دې سره محبت نه دی کول پکار. ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا﴾ په دې صفوتونو باندې چه څوک متصف وی هم هغه حقیقی مؤمن دي.

حارث بن مالک رحمۃ اللہ علیہ حضور ﷺ له راغلونو هغوی ﷺ او فرمائیل حارث! سحر څنگه تیرشو؟ حارث رحمۃ اللہ علیہ او وئیل د یو حقیقی مؤمن په حیثیت سره. حضور ﷺ او فرمائیل په ښه پوهه سره وایه د هر څیز یو حقیقت وی. ستا د ایمان څه حقیقت دی او ښایه. نو حارث رحمۃ اللہ علیہ او وئیل د دنیا د محبت نه ما ډډه کړې ده. د شپې پاسم او عبادت کوم د ورځې د روژې په وجه ترې اوسیرم او خپل خان داسې گنرم لکه چه زما په وړاندې د الله تعالی عرش کولاړ شوې وی اوزه جنتیان په خپل مینځ کښې ملاقات کونکې وینم او دوزخیان په تکلیف کښې راگیروینم. نسی کریم ﷺ او فرمائیل او حارث! ته د ایمان حقیقت ته اور سیدلې. په دې باندې د قائم پاتې کیدو کوشش کوه. دا حضور ﷺ درې ځل او فرمائیل (۱) قرآن پاک د عربو په ژبه کښې نازل کړې شوی دی او د حق الفظ ادبی حیثیت لری لکه چه وئیلې کیږی (فلان سید حقاً) یعنی فلانکې حقیقی سردار دی سره د دې چه په قوم کښې نور سرداران هم وی او فلانکې حقیقی سوداگر دی او نور سوداگر هم وی او فلانکې حقیقی شاعر دی سره د دې چه نور هم ډیر شاعران وی.

د مؤمن دا خورت حکم: ﴿لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ یعنی په جنت کښې به هغوی ته لونی لونی درجې ملاویږی. لکه چه فرمائی الله تعالی سره د هغوی لونی درجې دی او چه هغوی څه عمل کوی الله تعالی د هغې نه خبر دی. الله تعالی به د هغوی گناهونه معاف کړی اود هغوی نیکنی به قبولې کړی. په جنتیانو کښې د بعضو درجې د بعضو نه اوچتې دی. د پورته والا به د پورته نه لاندې درجو والا ته گوری او فخر او غرور به نه کوی. دلاندې والا به بره والا ته گوری او حسد به نه کوی. په مسلم او بخاری شریف کښې دی

(۱) المعجم الكبير: ۳۳۶۷، شعب الايمان: ۱۰۵۹۱، مسند عبد بن حميد: ۴۴۴، مجمع الزوائد: ۵۷/۱.

رسول اللہ ﷺ فرمائی د علیین والا تہ بہ لاندینی خلق داسی گوری لکہ ځنگہ چہ تاسو د آسمان پہ مخ ستورو تہ گورنہی. خلقو تپوس اوکرو یا رسول اللہ ﷺ آیا دا بہ د انبیاء مقام وی او بل چاتہ بہ دا نہ ملاویری؟ حضور ﷺ او فرمائیل چہ ولہ نہ. پہ اللہ تعالیٰ باندی قسم ہغہ خلق چہ ایمان نی راوړی اود رسولانو تصدیق نی کړی هغوی ہم د دې حقداردی (۱) نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ جنتیان بہ د برہ جنت والا تہ داسی گوری لکہ د آسمان پہ مخ باندی ستوری او ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہم د دوی نہ دی هغوی تہ بہ ہم دا عزت ملاویری. (۲)

گَمَا	أَخْرَجَكَ رَبُّكَ	مِنْ بَيْتِكَ	بِالْحَقِّ
(د غنیمت معاملہ داسی دہ) لکہ چي ارايستلي وي تہ ارب ستا دکورستانہ بہ حقہ سرہ			
لکہ ځنگہ چي تہ خپل رب د يو مصلحت پہ بناء د خپل کور نہ راوويستلي			
وَإِنَّ	فَرِيقًا	مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ	لَكِرْهُونَ ۖ
او بیشکہ ایوہ ډلہ د مومنانوہ خامخا ناخوبنہ وه جگړہ نی کولہ تا سرہ			
اود مسلمانانو یوې ډلې تہ دا خبرہ ډیره گرانہ بنسکاریدہ هغوی تاسرہ پہ یوہ حق خبرہ کښي جگړہ کولہ			
فِي الْحَقِّ	بَعْدَ مَا	تَبَيَّنَ	كَانَمَا
ددې حق پہ معاملہ کښي روستو دهغي نہ چي صفا بنسکاره شوې وو لکہ چي ابوتللي کړي هغوی			
حالانکہ هغه حق بنسکاره شوې وو او داسي جگړہ نی کولہ لکہ چي هغوی مرگ طرف تہ راښکلي شي			
إِلَى الْمَوْتِ	وَهُمْ	يَنْظُرُونَ ۖ	وَأَذِيعُكُمْ
مرگ تہ اود دوی ورته گوری او کله چي وعده کولہ تاسو سرہ اللہ دیوې			
..... او هغوی ورته په سترگو گوری او هغه موقع یاده کړی چي اللہ ﷻ درسره په			
الطَّائِفَتَيْنِ	أَنَّهُمَا	لَكُمْ	وَتَوَدُّونَ
د دوو ډلو چي بیشکہ هغه استاسود پارہ دہ اوتاسو خوبنوله چي بیشکہ بي ازغی ډلہ			
دوو ډلو کښي دیوډلي وعده اوکړه چي هغه بہ تاسو ترلاسه کړي اوتاسو دا خوبنوله چہ کومه ډلہ			
تَكُونُ	لَكُمْ	وَيُرِيدُ	اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ
وی دې تاسولرہ او غوښتلہ اللہ چي ثابت کړی حق ایه فرمانونو خپلو سرہ			
کمزورې بي وسلې وه هغه درباندي پيښه شي او اللہ ﷻ تہ منظوره وه چي پخپل حکم سرہ حق ثابت کړی			
وَيَقْطَعُ	دَائِرَ	الْكَافِرِينَ ۖ	لِيُحِقَّ الْحَقَّ
او پریکړی بیخ د کافرانو اډپاره ددې چي حق ثابت کړی حق او چي باطل ثابت کړی			
اود کافرانو جرړي ختمې کړی چي حق بنسکاره کړی او باطل			

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفه واما مخلوقه: ۳۲۵۶، صحیح مسلم: ۲۸۳۱، ابن حبان: ۷۳۹۳.
(۲) ابوداؤد کتاب الحروف والقراءات باب: ۳۹۸۷، تنصیف یسیر، ترمذی: ۳۶۵۸، احمد: ۲۷/۳، مستدای یعلی: ۱۱۳۰.

الباطل	وَلَوْ كَرِهَ	الْمُجْرِمُونَ
باطل	اگر کہ	بدگنری
ختم کریں اگر کہ مجرمان نبی نہ خوشوی		

قوله تعالى: وَإِذْ يَبْعَثُ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ الطَّافَتَيْنِ

دجنگ بدر پس منظر او نور تفصیلات۔ مفسرینو پہ دے کنبی اختلاف کریں دے چہ (کَمَا أَخْرَجَكَ) کنبی دے (کَمَا) دراتلو خہ سبب دے۔ بعضو ونیلی چہ پہ دے ذکر شوی آیت کنبی تشبیہ ورکری شوی دے دے مؤمنانو پہ خپل مینخ کنبی دے صلحی سرہ دے تقارب اود رسول اللہ ﷺ دے اطاعت بارہ کنبی۔ نو دے خبری مطلب داسی شو لکہ خنگہ چہ تاسو دے غنیمتونو بارہ کنبی اختلاف کریں وو او جنگیدلی او اللہ تعالیٰ ستاسو فیصلہ خلاصہ کریں وہ۔ او تاسو تولونہ نی دے تقسیم حق واخستو او رسول اللہ ﷺ لہ نی ورکری وو او رسول اللہ ﷺ پہ عدل او انصاف سرہ تقسیم کریں وو اودا خبرہ ستاسو دے کامل مصلحت پہ خاطر وو۔ دغہ شان دے دینمن سرہ دے جنگیدلو دے پارہ تاسو لہ دے مدینہ وتل دی نو دے رعب او دبدبہ والا لوی لشکر سرہ جنگیدل ستاسو ناخوبنہ وو۔ دا لونی لشکر ہغہ وو چہ دے خپل مذہب دے کافرانو دے امداد دے پارہ شام تہ دے تجارت دے مال دے حفاظت دے پارہ دے مکہ نہ وتلی وو اود دے جہاد ناخوبنولو نتیجہ دا شوی چہ اللہ تعالیٰ ہم دے جنگ سرہ تاسو مخ کرنی او دے اول نہ بغیر دے خہ قرارداد او جنگ نہ تاسو دے دینمن نہ زیات کرنی او پہ نتیجہ کنبی نی تاسو تہ امداد او ہدایت درکرو۔ لکہ خنگہ چہ فرمائی جنگ پہ تاسو فرض کولی شی او دا ستاسو خوبن نہ دے۔ خودا دیر ممکن دی چہ یو خیز تاسو ناخوبنہ کونی او پہ حقیقت کنبی ستاسو بنیگرہ ہم پہ دے کنبی وی او یا تاسو یو کار خوبوئی او پہ حقیقت کنبی نتیجہ کنبی ہغہ ستاسو دے پارہ نقصانی ثابت وی۔ ستاسو دے بنیگری علم ستاسو اللہ تعالیٰ تہ دے تاسو تہ نہ دے۔ بعضو دے تشبیہ دا معنی خودلی دے خنگہ چہ تاسو اللہ تعالیٰ پہ حق توگہ دے مدینہ نہ بہر وتلو کنبی کامیاب کرنی او بعضی مؤمنان پہ دے وتلو سرہ ناراضہ وو خوہغوی راغلل۔ دغہ شان ہغوی دے جنگ نہ منع کیری او تاسو سرہ دے رائی اختلاف ساتی او سرہ دے دے چہ دے رسول اللہ ﷺ دے رائی حقیقت پہ ہغوی باندی بنکارہ شوی وو۔ مجاہد رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ دا معنی دے خنگہ چہ دے مدینہ نہ مجبوراً تاسو اووتلی دغہ شان پہ امر حق کنبی ہغوی رسول ﷺ سرہ جگرہ کوی۔

دے بِجَادِلُوكَ صَحِيح مطلب او مختلف اقوال: سدی رحمۃ اللہ علیہ وائی چہ دا آیات دے بدر پہ جنگ کنبی دے وتلو بارہ کنبی دے (بِجَادِلُوكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ) بعضی وائی چہ دے مطلب دے چہ ای نبی ﷺ دا مؤمنان تاسرہ دے جنگ پہ نیت سرہ دے انفال بارہ کنبی سوالونہ پیدا کوی لکہ خنگہ چہ دے بدر پہ ورخ ہم دوی تاسرہ مجادلہ کریں وہ او ونیلی وو چہ تاسو خو مونہ دے قافلہ سرہ دے جنگ دے پارہ ویستلی وو زمونہ گمان ہم نہ وو چہ مونہ بہ جنگ کوو اونہ مونہ دے جنگ دے پارہ تیاری کریں وو دے کور نہ وتلی وو۔ زہ وایم چہ نبی کریم ﷺ دے مدینہ نہ دے ابوسفیان دے قافلہ دے لاری بندولو دے پارہ وتلی وو خکہ چہ ہغوی ﷺ تہ معلومہ وہ چہ دا قافلہ دے ملک شام نہ دے قریشو دے پارہ دیر زیات مال او پی روانہ شوی دے۔ نو نبی کریم ﷺ مسلمانان راضی کرل اود درے سوولسونہ لہ شان زیات کسانو سرہ اووتل اود بدر دے چینی دلاری غاری طرف تہ روان شو۔ ابوسفیان تہ دے رسول اللہ ﷺ دے حملی کولو خبر شوی وو چہ دے قافلہ سردار وو۔ ہغہ ضمضم بن عمرو مکہ تہ اولیگلو اود مدینہ دے خلقو دے ارادی نہ نی خبر کرل۔ دے مکہ والا تقریباً زر کسانو سرہ راووتل۔ ابوسفیان قافلہ دے سیف البحر طرف تہ بوتلہ او بالکل بچ اووتلو۔ اوس دے مکہ دا دے زر کسانو لشکر زیاتیدو تردی چہ دے بدر دے چینی خواہ راورسیدل او دیرہ نی واچولہ۔ اوس مسلمانان او کافران دے اول نہ خہ قرار داد بغیر پہ خپل مینخ کنبی اونختل۔ خکہ چہ اللہ تعالیٰ دے مسلمانانو نوم اوچتول

غوښتل اود حق او باطل په مینځ کښې یو فیصله کونکې جنگ د الله تعالی په وړاندې وو. لکه څنګه چې دا بیان زر راتلونکې دې. غرض دا چې کله رسول الله ﷺ ته دا خبر ملاوښو چې د مکې نه یو لوی لښکر د هغوی سره د جنگ د پاره راووتلو نو الله تعالی حضور ﷺ ته وحی راوولېله چې په دوو کښې به یو څیز تاته ملاوېږي یا خو قافله لوټ کړه یا دې لښکر سره جنگ اوکړه. دواړه به نه ملاوېږي دې کښې یو اختیار کړه او په هغې کښې کامیاب شه. په مسلمانانو کښې د اکثرو دا راتې وه چې قافله لوټ کړنې او بغیرد جنگ نه به ډیر زیات مال ملاوښی. د کوم حکایت چې الله تعالی داسې فرمائیلې دې تاسو غواړنې چې په دواړو کښې هغه صورت خوښ کړنې کوم چې شوکت والا نه وی یعنی قافلې سره مقابله اوکړې اود الله تعالی خواراده دا وه چې حق ښکاره شی اود مکې کافران ختم کړې شی.

د انصارو جراتمندانه جواب: حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه فرماني مونږ مدینه کښې وو او حضور ﷺ دا فرمائیلې وو چې ماته خبر ملاوښوې دې ابوسفیان قافله روانه کړې راځي. تاسو خلق څه وایښ آید دې قافلې د لارې بندولو د پاره اوڅو ممکن دی چې تاسو خلقو ته ډیر مال ملاوښی. مونږ عرض اوکړو خامخا تلل پکار دی نومونږ اووتلو او یوه ورځ یا دوه ورځې مزل به مو کړې وو. بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چې ښه ده د دې کافرانو سره د جنگ باره کښې ستاسو څه خیال دې. دوی ته خبر ملاوښوې دې چې تاسو د قافلې دلوت کولو په خیال وتلې ئې نو مسلمانانو اووئیل چې والله په مونږ کښې د دومره لوی لښکر سره د جنگ کولو طاقت نشته. مونږ خو چې وتلې وو نو صرف د قافلې د لوټ کولو په خیال سره وتلې یو. رسول الله ﷺ بیا دغه سوال اوکړو بیا مونږ خلقو هم دغه جواب ورکړو. اوس مقداد بن عمرو رضی الله عنه عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ! مونږ به په داسې موقعه داسې نه وایو لکه څنګه چې د موسی علیه السلام قوم موسی علیه السلام ته وئیلې وو ای موسی علیه السلام! ته او ستارب دواړه لارښی او دښمن سره اوجنگېږنې او مونږ دلته ناست یو ستا د واپسني انتظار کوو. مونږ د انصارو ډلې دا خواهش اوکړو او وئیلې موکه چرې مونږ هم دغه اووئیل کوم چې مقداد رضی الله عنه اووئیل نو دا خبره به د قافلې لونی مال ملاویدلونه هم زمونږ ډیره خوښه وی. نو دا آیت نازل شو (کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَاظِمُونَ) ابو وقاص لیږي ﷺ بیان کوی چې نبی کریم ﷺ ټول د بدر طرف ته بوتلل اود روحاء په مقام ئې خلقوته خطبه ورکړه او وئې فرمائیل ستاسو خلقو څه راتې ده؟ نو ابوبکر صدیق رضی الله عنه اووئیل چې یا رسول الله ﷺ! خبر راغلې دې چې کفار دغه دغه ځایونو ته راوړسیدل نو بیا رسول الله ﷺ اوفرمائیل چې ستاسو څه خیال دې؟ دې خل حضرت عمر رضی الله عنه هم د ابوبکر رضی الله عنه غوندې جواب ورکړو. حضور ﷺ یو ځل بیا دا سوال اوکړو نو سعد بن معاذ رضی الله عنه اووئیل یا رسول الله ﷺ! ستاسو مراد زمونږ نه دې نوپه الله تعالی قسم چرې هم برك الغماد ته نه یم تلې اونه ماته د هغې د لارې علم دې خو که تاسو د یمن برك الغماد ته هم ځنې نو بیا به هم مونږ تاسو سره خو اود موسی علیه السلام د قوم په شان وینا به نه کوو چې ته او ستارب لارښی او جنگ دې اوکړې مونږ دلته انتظار کوو. ممکن دی که ته د وتلو په وخت کښې د څه بل غرض د پاره وتلې وې او بیا الله تعالی ستا د پاره څه بل صورت پیدا کړې وی نو تاسو چې کوم صورت غواړنې اختیار کړنې څوک چې تاسو رضی الله عنه سره تلل غواړې لارې دې شی او څوک چې تاسو رضی الله عنه نه واپس کیدل غواړې جدا دې شی. که څوک غواړې نو ستاسو مخالف دې شی او چې څوک غواړې صلحه دې اوکړې. زمونږ چې کوم مال دې هغه تاسو رضی الله عنه ټول اخستې شنی. د سعد رضی الله عنه په دې قول باندې دغه آیت نازل شو. ابن عباس رضی الله عنه فرماني چې کله حضور ﷺ د جنگ بدر د پاره مشوره اوکړه او بیا ئې د قریشو لښکر سره د جنگ کولو حکم اوکړو نو د مسلمانانو دا جنگ ناخوښه وو په دې وجه آیت نازل شوې وو چې (وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَاظِمُونَ) یعنی د بعضي مؤمنانو دا مرضی نه ده اوحق خبره ښکاره کیدو نه پس هم دوی تاسره بحث کوی. هغوی داسې گنږي چې جنگ کوی نو لکه چې د مرګ طرف ته رانښکلی شی.

مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چه د (فی الحق) نه مراد (فی القتال) دی. محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ وانی (لکوفون) نه مشرکانو سره د جنگ ناخوینی مراد ده. سدی رضی اللہ عنہ وانی (بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ) مطلب دی چه دا بنکاره کیدلونه پس چه تاسو د رب د حکم نه بغیر دڅه خبرې اقدام نه کونی نوییا هم د رسول الله ﷺ د رانی خلاف کوی ابن زید (يُجَادِلُوكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ) باره کنبی وانی چه دی نه مراد مشرکان دی. یعنی دامشرکان دحق خبرې باره کنبی مجادله کوی لکه چه هغوی د مرگ طرف ته رابنکلی کیری کله چه هغوی ته د اسلام دعوت ورکولی شی اوداچه پداسې بد صفت باندې مسلمانان نه شی متصف کیدی اودا صفت خو هم د اهل کفر کیدی شی. د ابن جریر رضی اللہ عنہ په دی باندې دا اعتراض دی چه د ابن زید دا قول هیخ واقعیت نه لری ځکه چه الفاظ (يُجَادِلُوكَ فِي الْحَقِّ) نه د اول سیاق عبارت اهل ایمان سره متعلق دی اوکوم الفاظ چه د دی نه پس دی بنکاره خبره ده چه هغه به هم ددوی نه خبر وی. ربتیا خو دا دی چه د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول صحیح دی چه دی نه مراد هم مؤمنان دی. ابن جریر رضی اللہ عنہ هم د ابن عباس رضی اللہ عنہ دقول تائید کړې دی. هم دغه حق دی اود کلام سیاق هم د دی تائید کوی. دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه کله نبی کریم ﷺ د کامیابنی سره د جنگ بدر نه فارغ شو نو رسول الله ﷺ ته اووئیلې شو اوس قافلې سره هم مخامخ شه اوس هیخ بندیز هم پاتې نه شو. نو عباس رضی اللہ عنہ چه د قیدی په حیثیت سره د جنگی قیدیانونه وو اووئیل چه دا هیخ کله مناسب نه ده ځکه چه یا رسول الله ﷺ الله تعالی تاسو ﷺ سره وعده کړې ده د دوو څیزونونه د یو نو یوڅیز خو تاسو ﷺ ته حاصل شو د دویم څیز حاصلولو هیخ حق نشته. (۱) د دی سندجید دی.

د ذَاتِ الشَّوْكَهٖ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَهٖ تَكُونُ لَكُمْ) دا ده چه تاسو دا غوښتل چه دواړه څیزونه حاصل کړنی په کوم کنبې چه نه څه مقابله شته اونه څه جنگ یعنی د ابوسفیان قافله لوت کول. حالانکه الله تعالی خو دا غوښتل چه تاسو داسې ولې سره مخامخ شنی چه د شان او شوکت والا وی او هغوی سره جنگ اوکړی دی د پاره چه الله تعالی تاسو ته کامیابی درکړی اود الله تعالی ددین غلبه اوشی اود الله تعالی کلمه اوچته شی. د الله تعالی نه علاوه د امورو د عاقبت نه څوک خبر نه دی. د حسن تدبیر مدبر هم هغه دی سره د دی چه خلق د دی خلاف ولې نه غواړی. لکه چه فرمائی قتال په تاسو باندې فرض دی که هغه ستاسو ناخوین ولې نه وی. ډیره ممکن ده چه ستاسو یوه خبره ناخوینه وی او خیر هم په هغې کنبې وی او یوه خبره درته ښه لگی او شر هم په هغې کنبې وی. د لاندینې حدیث سیاق هم په حدیث بدر کنبې دی کله چه رسول الله ﷺ ته د شام نه د ابوسفیان د روانیدو خبر ملاؤشو نو مسلمانان ئی راوغوښتل او وئی فرمائیل چه د قریشو دی قافلې سره ډیر مال اوسامان دی په دی حمله اوکړنی. څه عجیبه ده چه د کافرانو مال الله تعالی تاسو ته درکړی. بعضو سره وسله وه او بعضو سره نه وه اونه د هغوی دا گمان وو چه رسول الله ﷺ به جنگ کوی. او چه کله ابوسفیان حجاز سره نيزدی شو نو هغه خپل جاسوسان پریځې وو اود هر تلونکی راتلونکی نه به ئی د رسول الله ﷺ خبر اخستلو نو ده ته خبر ملاؤ شو چه محمد ﷺ ستا قافلې پسې لگیدلې دی نو هغه احتیاطی تدابیر اختیار کړل او ضمضم بن عمرو غفاری ئی زر مکې ته اولینگلو چه قریشو سره ملاؤ شه اود قافلې د حفاظت انتظام اوکړه ځکه چه محمد ﷺ حمله کونکې دی. اخوا رسول الله ﷺ هم خپلو ملگرو سره اووتلو او د ذفران وادنی ته اورسیدلو او هلته ئی ډیره واچوله نو هغوی ﷺ ته خبر ملاؤ شو چه قریش د خپلې قافلې د حفاظت د پاره د مکې نه روان شو نو حضور ﷺ مشوره اوکړه. حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ پاسیدو او زبردسته خبره اوکړه او حضرت عمر رضی اللہ عنہ پاسیدو او هغه هم

دغه اوونیل، بیا مقدار ﷻ اوونیل یارسول اللہ ﷺ مونږ تاسو سره یو د الله تعالیٰ چه کومه خوښه وی هغه پوره کړه. په الله تعالیٰ قسم مونږ به د موسیٰ ﷺ د قوم په شان وینا نه کوو که تاسو مونږ حبشو پورې هم بوتلل غواړئ نو ترکومی چه تاسو ﷻ هلته نه ونی رسیدلې مونږ به تاسو نه پریردو. نو حضور ﷺ مقدار ﷻ ته د خیر دعا اوکړه. بیا حضور ﷻ اوفرمائیل ای خلقو ماته مشوره راگرئ د حضور ﷻ مراد د انصارونه وو. یو خو په دې وجه هم چه انصار په شمیر کښې زیات وو او دویم په دې وجه هم چه کله په عقبه کښې انصارو بیعت کړې وو نو هم په دې خبره ئی کړې چه کله تاسو د مکې د دې نيزدې ځای نه اوځئی او مدینې ته اورسنی نو په هر حال کښې به مونږ تاسو سره یو. یعنی که دښمن راشی او په تاسو حمله کوی نو مونږ به تاسو ﷻ سره یو. په دې کښې خو دا وعده نه وه چه جارحانه اقدام په صورت کښې به هم مونږ تاسو سره یو په دې وجه حضور ﷻ د هغوی رانی او اراده هم معلومول غوښتل دې د پاره چه د هغوی نه هم وعده واخستې شی اود هغوی همدردی حاصله کړی. سعد ﷻ اوونیل چه زما په خیال تاسو زمونږ نه جواب غواړئ. حضور ﷻ اوفرمائیل چه اوزما مقصد هم ستاسو خلقو نه دې. سعد ﷻ اوونیل یارسول اللہ ﷺ زمونږ په تاسو ایمان دې ستاسو د حکم منلو بیعت مونږ ستاسو په لاس کړې دې مونږ به تاسو چرې هم نه پریردو په الله ﷻ قسم که دسمندریه غاړه ولاړ هم تاسو خپل اسونه ورواچول نومونږ به هم په هغې کښې وردانگوپه مونږ کښې به یوکس هم لږ شان سستی نه کوی. مونږ په جنگونو کښې بهادری خودونکې او مصیبتونه زغمونکې یو. تاسو ﷻ به ان شاء الله زمونږ نه خوشحاله ئی. په دې جواب سره حضور ﷻ ډیر خوشحاله شو او په هغه وخت ئی د روانیدو حکم ورکړ او ونی فرمائیل چه رب په دوو کښې د یو ماسره وعده فرمائیلې ده او هیڅ عجبیه نه ده چه هغه یو هم دا جنگ وی. اوزه د مشرکانو د قتل ځای د دې ځای نه په خپلو سترگو وینم.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ

ا کله چې | تاسو فریاد اوکړو | رب خپل ته

او کله چې تاسو خپل رب ته فریاد اوکړو

فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلِكَةِ

نو قبول ئی کړو | ستاسو دپاره | چې بیشکه زه | امدد کونکې یم | ستاسو په زرکسانو سره | د فرښتو نه

نو الله ﷻ ستاسو فریاد واوریدو | وې ونیل، چې زه ستاسو د مدد دپاره یوزر فرښتی

مُرْدِفِينَ ① وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ

پرله پسې راتلونکې | اونه ووگرزولې | دا امداد الله | مگر | زیرې | او دپاره ددې چې مطمئن شی

یوبل پسې درلیرم | اودا خبره الله ﷻ ځکه اوکړه چې په تاسو زیرې اوشی | او ستاسو

بِهِ قُلُوبُكُمْ ② وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ③ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ

په دې سره | زړونه ستاسو | اونه دې امداد | مگر | دطرفه دالله نه دې | بیشکه الله | غالب دې

زړونه مطمئن شی | اومددخو صرف دالله ﷻ دطرفه وی | بیشکه الله ﷻ غالب دې

حَكِيمٌ ④

دحکمت خاوند دې

او دحکمت خاوند دې |

قوله تعالى: إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ

میدان بدر کبھی دنی کریم دعا کا پی اود اللہ ﷻ د طرف نہ د نصرت وعده: عمر بن الخطاب ؓ نہ روایت دی د بدر پہ ورخ حضور ﷺ د خپلو ملگرو شمیر او کړو نود دریوسو ونه څه د پاسه وو او مشرکان تقریباً زر کسان وو نو حضور ﷺ قبلې ته مخ کړو اود اللہ تعالیٰ نه نی دعا او غوښتله. رسول اللہ ﷺ صرف یو څادر اغوستې وو او ته بندې تړلې وو او فرمانیلې ای ربه تا چه ماسره کومه وعده کړې وه هغه په دې موقع باندې پوره کړې. که دا یو موټې مسلمانان تا نن هلاک کړل نو په زمکه باندې به ستا عبادت کونکې څوک هم پاتې نه شی او د توحید نوم اونښه به ختم شی. رسول اللہ ﷺ اللہ تعالیٰ ته فریاد کولو او دعائی غوښتله تردې چه څادر د حضور ﷺ د اوږو نه را پریوتلو حضرت ابوبکر ؓ راغلو او هغه نی ورته په اوږو باندې واچولو اود حضور ﷺ نه شاته اودریدو او ونی ونیل یار رسول اللہ ﷺ! اوس د اللہ تعالیٰ نه سوالونه بس او زارې بس کړه هغه به خپله وعده خامخا پوره کوی. نو اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کړو کله چه تا د اللہ تعالیٰ نه دعا او غوښتله نو هغه ستاسو درخواست قبول کړو اوس به زه ستاسو امداد په یو زر فربتو صف په صف باندې کوم. نو چه په کومه ورځ جنگ اوشو نو اللہ تعالیٰ مشرکانو ته ماتې ورکړه. د مشرکانو نه او یا قتل شول او او یا قیدیان شول.

خلافه ثلاثه سره در رسول کریم ﷺ مشوره اودهغوی راتې: اوس رسول اللہ ﷺ ابوبکر ؓ، عمر ؓ او علی ؓ سره مشوره او کړه نو ابوبکر ؓ ونیل یا رسول اللہ ﷺ! دا ستا ورورونی قبیلې او خاندان والا دی زه خو دا راتې ورکوم چه دوی نه فدیہ واخلمی او پریردنی چه د فدې د رقم نه مونږ ته مالی استحکام حاصل شی په کافرانو باندې به غلبه او طاقت پیدا شی او څه گرانه ده چه روستو اللہ ﷻ دوی ته هدایت ورکړی. بیابه دوی پخپله زمونږ په طاقت کبھی زیاتوالې کوی. دې نه پس نی عمر ؓ ته او فرمائیل عمر! ستا څه خیال دې؟ نو عمر ؓ او ونیل چه زما خو هغه راتې نه ده کومه چه د ابوبکر ؓ ده. تاسو ماته حکم راکړنی چه زه خو خپل رشته دار قیدیان قتل کړم او علی ؓ ته حکم ورکړه چه د خپل ورور عقیل سټ والوزوی. او حمزه ؓ د خپل فلانکی ورور سټ پرې کړی دې د پاره چه مونږ د اللہ تعالیٰ په وړاندې دا ثابتہ کړې شو چه د مشرکانو د پاره زمونږ په زړه کبھی هیڅ نرمی نشته. دا مشرکان قیدیان خو د کافرانو سرداران او مشران دی. خو رسول اللہ ﷺ د حضرت ابوبکر ؓ راتې له ترجیح ورکړه اود هغه قیدیانو نه نی فدیہ واخسته او پرېخودل. حضرت عمر ؓ وائی چه په دویمه ورځ زه د حضور ﷺ کورته لارم څه گورم چه حضور ﷺ او حضرت ابوبکر ؓ ژاړی. ما عرض او کړو یار رسول اللہ ﷺ! تاسو او ابوبکر ؓ ولې ژاړنې، که ژړا راغله نو زه به هم او ژاړم او که راغله نو د ژړا شکل به جوړ کړم چه تاسو سره شریک شم. حضور ﷺ او فرمائیل چه دې د فدیہ اخستو په وجه ژاړی. زه د دغې خطابه وجه هغه عذاب وینم چه دومره نيزدې دې لکه زما سره دا ونه. اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کړو ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُنْزَىٰ خَشْيَ يُخَيَّنَ فِي الْأَرْضِ ۚ يَرِيدُ أَنْ عَرْضَ الدُّنْيَا ۚ وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۚ لَوْلَا كُتِبَ مِنَ اللَّهِ سَبَقٌ لِّمَنْ أَتَاكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابَ عَظِيمٍ ۚ فَكُلُوا مِنَّمَا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ﴾ غنیمت نی حلال کړو. بیا چه کله په راتلونکی کال کبھی د أحد ورځ راغله نود یوم بدر د غلطنی اللہ تعالیٰ داسې بدله واخسته چه د فدیہ په بدله کبھی پرېخودې شوو د او یا و کافرانو په بدله کبھی د مسلمانانو او یا صحابه کرام شهیدان شو. د حضور ﷺ مخامخ څلور غاښونه مبارک شهیدان شو د اوسپنې خود نی په سرمبارک کبھی ورځنې شول وینه نی په مخ مبارک باندې اوبهیدله نودا آیت نازل شو. مصیبت را ورسیدو نو تاسو او ونیل چه دا د کوم ځای نه راغلو وایه چه دا ستاسو د خپلو لاسونو نه نازل شوې دې () یعنی د فدیې اخستلو او پرېخودلو په سبب.

(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر... ۱۷۶۳، احمد: ۱۳۰/۱، ابن حبان: ۴۷۹۳، دلائل النبوه: ۵۱/۳.

ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی کہ ددی آیت مبارک (إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ) نہ مراد حضور ﷺ دعا کول دی خکہ چہ د بدر پہ ورخ حضور ﷺ دیر پہ اصرار سرہ دعا غوبستلہ چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ راغلو او ونی ونیل یارسول اللہ ﷺ اوس خپلہ دعا مختصر کرہ اللہ تعالیٰ بہ خامخا خپلہ وعدہ پورہ کوی کومہ چہ تاسو سرہ کړې شوې ده. د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ د بدر پہ ورخ حضور ﷺ فرمائیل ای اللہ تعالیٰ! زہ د وعدې د پورہ کولو د پارہ ستا توجو راگرخوم گنی نو ای اللہ تعالیٰ! ستا عبادت کونکې بہ یو ہم پاتې نہ شی. نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ دحضور ﷺ لاس او نیولو او ونی ونیل یارسول اللہ ﷺ! بس بس. نو حضور ﷺ پاسیدو او ونی فرمائیل چہ پہ نیزدې مودہ کنبې کافرانو ته ماتې کیدونکې ده او شا کړې تختیدونکې دی. (يَا أَيُّهَا الْمَلَأَ مِنْ الْمَلِكَةِ مُرْدِفِينَ) یعنی د فربتو صفونہ یو پسې بل لگیدلې وو اود (مُرْدِفِينَ) نہ مراد امداد ہم کیدې شی یعنی فربتې پہ امداد باندې وې. دحضرت علی رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ حضرت جبرائیل علیہ السلام د زرو فربتو سرہ د حضور ﷺ بنی طرف ته وو کوم طرف ته چہ زہ ووم. د دې مطلب دا شو چہ د زرو پہ امداد باندې نورې زر ہم وې. پہ دې وجہ بعضو د (مُرْدِفِينَ) د دال پہ فتح سرہ قرائت کړې دي. واللہ اعلم. او دا ہم روایت دی چہ د پنځو سوو ملاتکو لښکر د جبرائیل علیہ السلام سرہ وو او پنځہ سوہ میکانیل علیہ السلام سرہ. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ یو مسلمان پہ یو کافر پسې لگیدلې وو چہ د برہ نہ د کافر پہ سر یوہ کوپہ راپریوتلو آواز واوریدو اود یو سور کش کړپ ئی ہم واوریدو اوس خہ گوری چہ کافر لاندې راپریوتلو او پہ زمکہ مردار شو. د کوپې پہ گذار باندې سر مات شو او سرہ د دې چہ یو انسان ہم وهلې نہ وو. اوس روستوراتلونکی انصاری داخبرہ حضور ﷺ ته ورکړنو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ تا ربتیا اوونیل دا آسمانی امداد وو. دا حضور ﷺ درې ځل اوفرمائی. اویا (۷۰) خو قتل شوې وو او اویا (۷۰) قیدیان شوی وو. (۱) رافع رضی اللہ عنہ د اهل بدر نہ وو وائی چہ جبرائیل علیہ السلام راغلو اوحضور ﷺ ته ئی اوونیل چہ ته اهل بدر څنگه گنړې؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل مسلمانانو کنبې د ټولونہ افضل. نو جبرائیل علیہ السلام اوونیل پہ بدر کنبې امداد کونکې ملاتکې ہم پہ نورو ملاتکو کنبې ہم داسې افضل گنړلې شی. (۲) بخاری او مسلم شریف کنبې دی چہ حضور ﷺ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته اوفرمائیل چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ خود حاطب بن ابی بلتعہ کنبې مشورہ ورکړې وه چہ دا حاطب پہ بدر کنبې شریک شوې وو او تاته خہ معلومہ ده چہ اللہ تعالیٰ اهل بدر بنیلې وی خکہ چہ فرمائیلې وو چہ اوس ته خہ غواړې نوکوہ ما ته بنیلې ئې. (۳)

د فربتو نزول صرف د خوشحاله کولو دپارہ وو: د اللہ تعالیٰ قول دی (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى) د فربتو دا رالیگل صرف ستاسو د خوشحالولو د پارہ وو اودا چہ ستا زړہ ته تسلی وی گنی اللہ تعالیٰ خو ستاسو پہ هر قسم امداد کولو باندې قادر دی. هغه ته د امداد د پارہ د محتاجی خہ ضرورت دی. دا امداد خو پہ حقیقت کنبې د اللہ تعالیٰ امداد وو اوفربتې خود امداد ظاہری صورت وو لکہ چہ فرمائی. کله چہ ہم تاسو کافروینشی نود هغوی ستونہ وهئی. چہ غالب راشنی نو هغوی پہ زنجیرونو کنبې اوترنی بیا ئې معاف کړئی یا ترې فدیہ واخلى پرېردئی. تردې چہ جنگ بند شی. دا آیت پہ دې وجہ راوړلې شو چہ کہ اللہ تعالیٰ غواړی نو پخپلہ د هغوی امداد کولې شی خو پہ اصل کنبې هغه بعضې پہ بعضو باندې از مینبت کوی اوچہ کوم خلق د اللہ تعالیٰ پہ لار کنبې شهیدان شو اللہ تعالیٰ د هغوی اعمال چرې ہم نہ ضائع کوی. هغوی ته بہ هدایت اوکړی او هغوی بہ جنت کنبې داخل کړی. د اللہ تعالیٰ ارشاد دی (وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نَدَاؤُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلَيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذُ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ)

(۱) صحیح مسلم حوالہ سابق.

(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب شہود الملائکہ بدر: ۳۹۹۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب فضل من شہد بدر: ۳۹۷۳، صحیح مسلم: ۲۴۹۴.

وَلَمْ يَخْصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَحَقَّقُوا الْكُفْرِينَ ﴿۸﴾ مونږ زمانه په خلقو کښې گرځوو اوزمانه بدله بدله کولو سره راولو دې دپاره چې الله ﷻ جاج اوامتحان واخلې اوشهیدان جدا کړي. دظالمانونه الله تعالی نه خوشحالیږي په دې کښې د ایماندارانو امتیاز کیږي او کافران الله تعالی ختموي.

د جهاد اصلی هدف څه دی؟ د جهاد شرعی فلسفه هم دغه ده چې الله تعالی مشرکانوته د موحدانو په لاس سزا ورکوي دې نه وړاندې به هغوی په عام آسمانی عذابونو باندې هلاک کولې شو. لکه چې په قوم نوح ﷺ باندې طوفان راغلو، عادیان په سیلني سره تباہ کړې شو، اهل ثمود په چغه سره غرق کړې شو. د لوط ﷺ قوم التیه کړې شو اود کانړو باران پرې اوشو. د شعیب ﷺ په قوم باندې غررازوړند کړې شو. الله تعالی موسی ﷺ راولیږلو او دهغه دبنمن فرعون نی هلاک کړو اود هغه قوم نی په دریاب کښې ډوب کړل. موسی ﷺ ته تورات ورکړې شو او کافران قتل کول فرض او ګرځولې شو او هم دغه حکم په نورو شریعتونو کښې هم قائم پاتې شو. لکه څنگه چې فرماني مونږ موسی ﷺ ته کتاب ورکړو او د هغوی نه وړاندې امتونه هم د نافرمانۍ په سبب هلاک کړې شوي وو. په دې کښې د خلقو د پاره بصیرت دی. د مؤمنانو کافران د قید په ځای قتل کول هم د دې کافرانو یو زبردست د بې عزتنۍ څیز وو اودې سره به د مؤمنانو زړه هم یخیدو. لکه څنگه چې مؤمنانوته حکم ورکړې شوي وو چې دا کافران قتل کړنې الله تعالی ستاسو په لاس دوی ته رسواني او عذاب ورکول غواړي اود دې د پاره هم چې ستاسو زړه یخ شي. ځکه چې دا ست و هلي شوی د قریشو سردارانو به مسلمانانوته په ډیر سپک نظر کتل او هغوی ته به نی هر ممکن تکلیف ور رسولو. که چرې دوی په ډاګه ښکاره رسوا کولې شونو د مسلمانانو زړونوته به د دې بدلي اخستلو سره څومره یخوالي رسیدلو. نو چې کله ابوجهل په جنگ کښې قتل کړې شو نو د هغه د لاش ډیره بې عزتي اوشوه اوکه په خپله بستره باندې په خپل مرګ مړ شوې وو نو د هغه به دومره بې عزتي نه وه شوې. یا څنگه چې ابولهب مردار شو نو داسې سخا شو چې د هغه نیزدې خپلوان هم د هغه لاش ته نه نیزدې کیدل. د لامبولو په ځای د هغه په لاش د لرې نه اوبه اچولې شوې اود څښولو په ځای هغه په یوه کنده کښې وراوغورزولې شو. ددې دپاره اوفرمانیلې شو چې عزت د کافرانو د پاره نه دی بلکه د رسول الله ﷺ او مؤمنانو د پاره دی په دنیا کښې هم او په آخرت کښې هم. اوفرمانی چې مونږ د خپلو رسولانو او مؤمنانو امداد په دنیا کښې هم کوو او په آخرت کښې هم. تاسو ته دا حکم کول چې کافران قتل کړه په دې کښې هم د هغه خاص حکمت دی ګني هغه په خپل قدرت باندې هغوی هلاک کولي نه شي.

اِذْ	يَغْشِيَكُمُ	النُّعَاسُ	أَمَنَةً	مِّنْهُ
(یاد کړئ) کله چې واچوله په تاسو باندې (الله) پرکالی ادپاره د امن د طرفه خپل نه				
او هغه وخت یاد کړه چې الله د خپل طرفه په تاسو باندې د امن راوستو دپاره پرکالی راوسته				
وَيُنَزِّلُ	عَلَيْكُمْ	مِّنَ السَّمَاءِ	مَاءً	لِّيُطَهِّرَكُمُ
او نازلې کړي (الله) په تاسو باندې د اسمان نه اوبه ددې دپاره چې پاک کړي تاسو په دې سره				
او د اسمان د طرف نه نی په تاسو اوبه راوړولي ددې دپاره چې تاسو په هغې سره پاک کړي				
وَيَذْهَبَ	عَنكُمْ	رَجَزُ	الشَّيْطَانِ	وَلِيُزَيِّنَ
اولرې کړي ستاسو نه پلټي د شیطان او دپاره ددې چې مضبوط والي اوکړي				
او ستاسو نه شیطاني پلټي (وسوسي) لرې کړي اود دې دپاره چې ستاسو زړونه				

عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۖ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ

پہ زپرونو ستاسو او محکم کری پہ دے سرہ | قدمونه | کله چہ وحی کولہ | رب ستا مضبوط کری | او ستاسو قدمونه ٲینگ کری | او کوم وخت چہ ستا رب فرہستوتہ حکم او کرو

إِلَى الْمَلِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا

فرہستوتہ | چہ بیشکہ زہ | ستاسو سرہ یم | پس مضبوط کری تاسو اہغہ کسان | چہ ایمان نہی راوړی دے چہ زہ درسره ملگری یم تاسو مسلمانان | پہ میدان جنگ کنبی | ثابت قدمہ کری

سَأَلْتِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَصْرَبُوا

اوبہ غور زوم زہ | پہ زپرونو کنبی | اہغہ کسانو | چہ کافران شوی دی | ویرہ | نو اووہی | زردہ چہ زہ بہ دکافرو پہ زپرونو کنبی | رعب و اچوم | نودوی د ستیونو د پاسہ اووہی

فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاصِرُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۚ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

د پاسہ | د ستیونو | او اووہی | اہغوی نہ | ہر | بند د گوتو | دا خکہ | چہ بیشکہ دوی او دوی د گوتو پہ ہریو جوړ اووہی | دا سزا خکہ و رکړی شوه چہ دوی

شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۖ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

مخالفت کری دے دالہ | او د رسول د ہغہ | او خوک چہ | مخالفت کوی | دالہ | او د رسول د ہغہ دالہ او د رسول سرہ مقابلہ کری وہ | او خوک چہ دالہ او د ہغہ رسول سرہ مقابلہ او کری

فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۖ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ

نوبیشکہ اللہ | سخت عذابونکی دے | ادا ستاسو (سزا) دہ | نو او خکی مزہ د دے | اوبیشکہ نو اللہ دیر سخت عذاب و رکونکی دے | انو انی | کافرانو | دا ستاسو سزا دہ پس د دے سزا خوند او خکی | او یاد ساتی چہ

لِلْكَافِرِينَ عَذَابُ النَّارِ ۖ

دے دپارہ دکافرانو عذاب د وور |

(پہ آخرت کنبی ہم) دکافرانو دپارہ د وور عذاب دے

قوله تعالى: إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ

فرہستی قطار پہ قطار د بدر پہ میدان کنبی :- اللہ ہغہ احسانات یادوی چہ د جنگ پہ وخت کنبی پہ تاسو پرکالی شروع کولوسره مونہ پہ تاسو باندي احسان کری دے او دخپل کمی او ددشمن د زیاتوالی چہ تاسو تہ کوم احساس وو او د دے احساس لاندي تاسو باندي یوہ ویرہ شروع وہ د ہغی نہ نی تاسو پہ امن کنبی کری او دغہ شان اللہ تعالیٰ د اُحد پہ ورخ ہم کری وو . لکہ چہ فرمانی (ثُمَّ أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنٌ نَّاعَسًا بَغْشَى طَآئِفَةٌ مِنْكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخَفِّفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يَبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا ههنا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَدَّ الْأَذِينَ كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلَ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ) (۱) یعنی د

غم او خفگان نه پس الله تعالى تاسو ته امن درکړو او د پرکالي په صورت کښې ته پټ کړې وې. ابوطلحه رضي الله عنه وائی چه د جنگ احد په ورځ په ما باندې هم پرکالي راغلې وو چه توره زما د لاس نه پریوتله او ما به راوچتوله ^(۱) اوما خلقو ته هم کتل چه د هالونو نی په سرونو باندې دخوب نه تالنی وهلې. علی رضي الله عنه فرمائی چه د بدر په ورځ مقداد رضي الله عنه نه علاوه بل چا سره سورلی نه وه. مونږ ټول د خوب په حالت کښې وو خورسول الله تعالى ترسحره پورې دیوې ونې لاندې مونږخونه کول اودالله تعالى په وړاندې ژریدلو. ^(۲)

نعاس په جهاد کښې رحمت او مانځه کښې دشيطان حرکت دې: ابن مسعود رضي الله عنه وائی چه د جنگ په ورځ دا پرکالي د الله تعالى دطرف نه لکه یو د امن شکل کښې وو او په مانځه کښې هم دغه پرکالي د شيطان د طرف نه وې ^(۳) قتاده رضي الله عنه وائی چه پرکالي په سر کښې وې او خوب په زړه کښې وې. زه وایم چه پرکالي د احد په ورځ راگیرکړې وو اودا خبر خو ډیر مشهور او عام دې اودلته آیت مبارک د قصې سیاق بدرکښې دې اودا په دې خبره دلیل دې چه په بدرکښې هم پرکالي وو اودا به د جنگ په سختوالی په مؤمنانو باندې شروع کیدلو دې د پاره چه د هغوی زړونه د الله تعالى په امداد مطمئن او په امن کښې شی اودا په مؤمنانو باندې د الله تعالى د طرف نه فضل او رحمت دې لکه چه فرمائی سختی سره سره آسانی هم وې. د دې د پاره په حدیث شریف کښې دې چه د بدر په ورځ نبی کریم صلی الله علیه و آله د خان د پاره جوړه شوې خیمه کښې د صدیق اکبر رضي الله عنه سره وو اودواړو په یوځای د الله تعالى نه دعا کوله. په دې کښې حضور صلی الله علیه و آله له پرکالي غوندې راغله بیا حضور صلی الله علیه و آله مسکې شان شو او بیدار شو او ونی فرمائیل ای ابوبکر رضي الله عنه خوشحاله شه هغه جبرائیل عليه السلام دې چې په ثنایا غابونو یې گرځ دی. بیا حضور صلی الله علیه و آله د خیمې نه رابهر شو اودا آیت نی تلاوت کولو چه دښمنانوته به ماتې اوشی او هغوی به شاکرې تختی ^(۴) بیا ارشاد کیرې **﴿وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾** یعنی الله تعالى دآسمان نه په تاسو باندې اوبه نازل کړې یو خود خوب غوندې حالت ستاسو د پاره د امن ذریعه اوگرځوله او دویم احسان په تاسو باندې د الله تعالى دا دې چه اوبه راووریدلې چه د مسلمانانو د پار فائده مند او کافرانو د پاره نقصانی ثابت شوې.

میدان بدر کښې شيطان وسوسې او دهغې ازاله: ابن عباس رضي الله عنه وائی چه بدرکښې رسول الله صلی الله علیه و آله کوم ځای کښې حصار شوې وو هلته مشرکانو په میدان بدر کښې په ابوباندې قبضه کړې وه اود مسلمانانو او اوبو په مینځ کښې هغوی حائل وو. مسلمانان د کمزورنی په حال کښې وو. شيطان د مسلمانانو په زړونو کښې وسوسه اچول شروع کړه چه تاسو د لوی الله والا د کیدو دعوه کوئې او په تاسو کښې رسول هم موجود دې او په ابوباندې قبضه د مشرکانو د اود اوبونه تاسو دومره محروم شونې چه مونږ هم کوئې نود غسل د پاره تیمم کولو سره نی کوئې. نو الله تعالى ښه اوبه راوورولې. مسلمانانو اوځکلې او پاکې اوصفانې هم اوکړه. الله تعالى دشيطان وسوسه هم ښکته کړه د اوبو په وجه د مسلمانانو طرف ته شگه کیناسته خلقو او ځناورو ته په تلو کښې آسانی شوه اوالله تعالى د رسول الله صلی الله علیه و آله په یو زر قربنتو سره امداد اوکړو. جبرائیل عليه السلام یو طرف ته پنځو سوو قربنتو سره ولاړ وو میکائیل عليه السلام د نورو پنځو سوو

^(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة آل عمران باب فوله (امنة نعاس) ۴۵۶۲، ترمذی: ۳۰۰۷.

^(۲) احمد: ۱۲۵/۱، مسنده صحیح، مسندای یعلی: ۲۸۰، ابن حبان: ۲۲۵۷، شیخ البانی رحمته الله هم دې ته صحیح وئیلې.

اوگورنی صحیح مواردالظمان: ۱۴۰۸.

^(۳) الطبری: ۴۱۹/۱۳.

^(۴) دلائل النبوه: ۸۰/۳-۸۱، د دې معنی روایت په صحیح بخاری: ۳۹۵۳ کښې هم موجود دې خو په هغې کښې د جبرائیل ذکر نشته.

سره موجود وو. (۱)

د بدر نقشه او د الله ﷻ امداد: ابن عباس ؓ وائی د قریشو مشرکان چه کله د ابوسفیان د قافلې د امداد د پاره اووتل او مسلمانانو سره او جنگیدل نو د بدر په چینه باندې ډیره واچوله. مسلمانان د اوبونه محروم شو او د تندي نه تر قیدل. مونځ ئی هم د جنابت او بې اودسني په حالت کښې کول. تردې چه دهغوی په زړونو کښې مختلف خیالونه پیدا شو. اوس الله تعالی اوبه راو وړولې او میدانونو کښې اوبه اوبهیدلې. مسلمانانو لوبښی ډک کرل خناورو باندې اوڅکولې غسل ئی اوکړو. الله تعالی هغوی ته پاکي ورکړه او هغوی ثابت قدم شول. د مسلمانانو او کافرانو په مینځ کښې شکه وه. باران او وریدلو زمکه کیناستله او سخته شوه. د مسلمانانو قدمونه په زمکه باندې کلک شول. مشهوره داده کله چه حضور ﷺ د بدر طرف ته روان شو نو هلته د ابوسره نیزدې کوز شو. حباب بن منذر ؓ د حضور ﷺ خدمت کښې حاضر شو عرض ئی اوکړو یا رسول الله ﷺ! کوم خای کښې چه تاسو ډیره شونې آید د وحی په حکم ډیره شونې د کوم نه چه مونږ یوه ذره هم مخ نه شو اړولې یا دا که د جنگی مصلحت نه دلته حصار شوې ئی. رسول الله ﷺ او فرمائیل د مصلحت لاندې ډیره شو. حباب ؓ ونیل چه په داسې صورت کښې نور وړاندې لارښی په آخری اوبو باندې قبضه اوکړئی هلته به حوض جوړکړو اود دې خای ټولې اوبه به راجمع کړو نو په اوبو باندې به زمونږ قبضه وی او دښمن به د اوبونه بغیر پاتې شی. نو حضور ﷺ وړاندې لارو، (۲) وائی چه حباب ؓ لکه دا مشوره ورکړه نو هغه وخت د آسمان نه یوه فرېسته راکوزه شوه او جبرائیل ؑ رسول الله ﷺ سره ناست وو دې فرېستې اوونیل ای محمد ﷺ! الله تعالی سلام فرمائی او دا ارشاد ئی فرمائیلې چه د حباب بن منذر ؓ رانې ستاسو د پاره صحیح ده. حضور ﷺ د جبرائیل ؑ طرف ته متوجه شو او تپوس ئی اوکړو چه آیا ته دا پیژنې؟ جبرائیل ؑ د دې کتو سره اوونیل زه ټولې فرېستې خو نه پیژنم خودا ضرور فرېسته ده څه شیطان نه دې. خود کافرانو طرف ته زمکه ښکته وه هلته ترمه جوړه شوه او تگ راتگ گران شو. الله تعالی د پرکالی احسان کولونه وړاندې د اوبو وړولو احسان اوکړو. دوړې کیناستې زمکه سخته شوه مسلمانان خوشحاله شو ثابت قدمی زیاته شوه. اوس پرکالی راغله مسلمانان تازه شو (۳) سحر جنگ کیدونکې دې د شپې سپک غوندي باران اوشو مونږ د ونې لاندې د باران نه پناه واخسته. نبی کریم ﷺ وینښ وو او خلقو سره ئی د جنگ خبرې کولې. ارشاد دې (لِیُظْهِرْکُمْ بِهِ) یعنی د لونې پلیتنی او وړې پلیتنی نه د پاکولو د پاره مو اوبه راو وړولې اودې د پاره چه د شیطان د دهوکې نه هم تاسو خلاص کړی اودا د زړه پاکي وه. لکه چه د جنتیانو بپاره کښې فرمائیلې دی دوی ته به د اغوستلو د پاره ریښمی جامې ملاویری اود سرو زرو او سپینو زرو کالی به وی اودا ظاهری ښانست دې او الله تعالی به هغوی باندې شراب ظهور اوڅکی اود حسد بغض او کینې نه به هغوی پاک کړی اودا د باطن ښانست شو. د اوبو وړولو نه داهم مقصد وو چه ستاسو زړونو ته تسلی درکړی او صابر او ثابت قدم شئ. دا صبر یو بل باطنی بهادری ده او ثابت قدمی ظاهری بهادری ده.

دالله تعالی ارشاد دې (إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَأَةِ أَنِ مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا) چه الله تعالی ملائکوته وحی اولیکله چه زه تاسو سره یم تاسو مؤمنان ثابت قدم اوساتئ. داپت نعمت دې دا الله تعالی په مسلمانانو باندې ظاهروی دې د پاره چه د هغه شکریه ادا کړی، هغه تبارک تعالی دې. الله تعالی ملائکوته تاکید او فرمائیلو چه د نبی کریم ﷺ د نبی د دین او د مؤمنانو دې امداد اوکړئی دې د پاره چه د هغوی

(۱) دلائل النبوه: ۷۸/۳-۷۹، الطبری: ۴۲۳/۱۳.

(۲) ابن هشام: ۶۲۰/۱، دلائل النبوه: ۳۱/۳، ۳۵.

(۳) الطبری: ۴۲۵/۱۳.

زپونہ مات نہ شی او هغوی همت کمزوری نشی. تاسو هم دهغوی سره کافرانو سره جنگ اوکړئ. وئیلی شی چه فرېسته به مسلمان له راغله نو وئیل به نی په مشرکانو کښې عجیبه بدگمانی خوره شوې ده هغوی خو وائی که مسلمانانو حمله اوکړه نوزمونې قدمونه نه شی اودریدې مونې خو به تختو. اوس هر یو بل ته وائی اودویم دریم ته وائی. دغه شان به د صحابه کرامو زپونہ غتیدل او پوهیدل به چه په مشرکانو کښې قوت او طاقت نشته. بیا فرمائی چه زه به د کافرانو په زپونو کښې رعب واچوم. یعنی ای ملائکو تاسو مومنان ثابت قدم اوساتئ او دهغوی زپونہ کلک کړئ. تاسو کافران په ستونو باندې وهنئ یو یو اندام ورله زخمی کړئ او دهغوی پښې لاسونه پریکړئ.

دَقَوْقِ الْأَعْنَاقِ نه څه مراد دې: مفسرینود (قَوْقِ الْأَعْنَاقِ) په معنی کښې اختلاف کړې دې بعضو په سر باندې د وهلو معنی اخستې ده او بعضو سټ باندې خو د دې د معنی تائید د دې آیت نه ملاوړې (إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفُوا خَلْفًا فَلَا تُؤَلُّوهُمْ الْاَدْبَارَ) یعنی د کافرانو سره چه جنگ کوئ نو هغوی په ستونو باندې وهنئ او هغوی په زرخیزو کښې راگیروئ. د قاسم رضی اللہ عنہ نه روایت دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی چه زه د الله تعالی په عذاب کښې د راگیرولو د پاره نه یم رالیکلې شوې یعنی د الله تعالی د طرفه عذاب لکه چه په رومبو امتونوبه نازلیدلو بلکه پخپله به جنگیدلو سره د هغوی ستونه وهم او قیدولو سره به هغوی عبرت ناک انجام ته رسوم. ابن جریر رضی اللہ عنہ وائی ستونه وهل او کوپړنی ماتول مراد دی. په مغازی اوموی کښې لیکلی دی چه د جنگ بدر په ورځ حضور صلی اللہ علیہ وسلم په مقتولینو باندې تیریدلو او فرمائیلی وو (بِغُلُقِ هَامًا) یعنی سرونه مات پراته دی نو ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ورسره ویناکولو سره جوړیوځای کړو نو یو شعر غوندې جوړشو (بِغُلُقِ هَامًا مِنْ رِجَالِ اعْزَةِ عَلَيْنَا وَهَمَّ كَانُوا اَعْقَ وَاطْلَمَا) یعنی سرونه نی مات پراته کوموچه په مونو باندې غرور کولو ځکه چه دغه خلق ډیر ظالمان او نافرمان وو. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم لکه چه د یو بیت دوه د شروع الفاظ ادا کړل او په انتظار وو چه ابوبکر رضی اللہ عنہ دا یو شعر پوره کړی ځکه چه د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د پاره د شاعر په توگه ثابتیدل مناسب نه وو. لکه څنگه چه پخپله الله تعالی فرمائیلی دی (وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْتَفِي لُهَا) مونو هغه شاعر نه دې جوړ کړې اونه د هغه دپاره شاعر کیدل مناسب وو. د بدر په ورځ به خلقو دا مقتولین پیژندل کوم چه د ملائکو د لاسونو مړه شوې وو ځکه چه د داسې مقتولینو زخم به د هغوی په ستونو یا د هغوی په جوړونو باندې وو اودا به داسې نشانونه وو لکه چه په اور باندې سوزولې شوی وی (وَأَخْرَجُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ) ای مومنانو! دښمنان وهنئ د هغوی په جوړونو بندونو باندې دې د پاره چه پښې لاسونه نی مات شی (بَنَانٍ) جمع ده د (بَنَانَةٍ) هر جوړ اوهرې حصې ته (بَنَانٍ) وائی. اوزاعی رضی اللہ عنہ وائی چه دا مطلب دې ای فرېستو ادا کافران په مخونو او سترگو باندې اووهنئ اوداسې زخمو نه ورکړئ چه لکه په اور باندې سوزولې شوې وی. ځکه یو کافر د قید کولونه پس اوور وژل جائز نه دی. ابن عباس رضی اللہ عنہ د بدر واقعه بیانوی چه ابوجهل وئیلی وو چه د قتل کولو په ځای مسلمانان نی د لات او عزى نه د مخ اړولو پیغورونه راکول. نو الله تعالی ملائکو ته فرمائیلی وو چه زه تاسو سره یم تاسو مومنان ثابت قدم اوساتئ. زه به د کافرانو په زپونو کښې د مسلمانانو رعب واچوم، تاسو هغوی په جوړونو او بندونو باند اووهنئ. د بدر په مقتولینو کښې د ابوجهل یو کم اویا (۶۹) نمبر وو. بیا عقبه بن ابی معیط قید کولو سره قتل کړې شو او د اویا شمیر پوره شو. (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ) د پریخودو اړخ نی اختیار کړې وو. لفظ (شَقَّ) د (شَقَّ عَصًا) نه ماخوژ دې یعنی هغه لرگی دوه ټکړې کړو. ارشاد دې چه چا د الله صلی اللہ علیہ وسلم نه اود هغه د رسول صلی اللہ علیہ وسلم نه جدا والې یعنی مخالفت اختیار کړو آیا هغه نه پوهیږی چه الله تعالی په خپل مخالفت کونکو باندې غالب دې. د هغه نه په څه خبره کښې هیره وغیره

نشستہ د ہفہ د غضب خوک مقابلہ نہ شی کولی ﴿ذَلِكُمْ فَذَوْقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ﴾ دا کافرانو تہ خطاب کیری پہ دنیا کنبی د عذاب او تکلیفونو مزہ او خکشی او پہ آخرت کنبی بہ ہم د دوزخ عذابونہ وی.

لَقِيتُمْ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	زَحَفًا	فَلَا تُولُّوْا
انی ہفہ کسانو چي ایمان مور اوړي دي کله چي				
اني د ایمان خاوندانو هر کله چي				
لَقِيتُمْ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	زَحَفًا	فَلَا تُولُّوْا
مخامخ شی تاسو دهغه کسانوسره چي کفرني کړي دي دلنښکريه شکل کنبی نوتاسومه گرزوي				
تاسو کافرو سره د لښکر په صورت کنبی په میدان جنگ کنبی مخامخ شی نودهغوی د مقابلې نه				
هُمْ	الْأَذْبَارَ	وَمَنْ يُّؤَلِّهِمْ	يَوْمَئِذٍ	دُبْرَةً
شاگانې او چا چي اوگررزوله هغوی ته په دغه ورځ شا خپله ما سوا (ددې نه)				
مخ مه اړوي او چا چي هغوی ته په داسې موقع شا کړه او تختیدل البته که				
مُتَحَرِّفًا	لِقِتَالِ	أَوْ مُتَحَيِّزًا	إِلَىٰ فِتْنَةٍ	فَقَدْ
چي وی بیا راگر خیدونکي دپاره د جنگ یا پناه لټونکي وی یوې ډلې سره نو په تحقیق سره				
د جنگي غرض دپاره یا د نورو ملگرو سره د یو ځای کیدو دپاره داسې اوکړی نو هغه به				
بَاءٌ	بِغَضَبٍ	مِّنَ اللَّهِ	وَمَا وَهُ	جَهَنَّمُ
اخته شو په غضب سره دالله نه او ځاني داوسیدو دهغه دوزخ دي او ډیر بد دي				
دالله ﷻ په غضب کنبی راگیر شی او دهغه ځاني به دوزخ شی او د ورتلو دپاره هغه				
الْبَصِيرُ ﴿١٠﴾				
دغه ځای دورتلوا				
خراب ځای دي				

قوله تعالى: ﴿فَلَا تُولُّوهُمُ الْأَذْبَارَ﴾

د جنگ نه تیخته سخته لویه کناه ده: په جنگ کنبی شا کونکو ته خبرداري ورکولې شی چه اي د ایمان خاوندانو! کله چه تاسو دواړه اونخلنی نوخپل ملگری پریخودلو سره تیخته مه کوئې. او که د چلول د پاره تیخته وی لکه چه اوویریدل چه دوی پسې شی بیاني یوازې راگیر کړی او واپس شی حمله اوکړی او قتل نی کړی نو داسې مصلحت کنبی تختیدلو کنبی څه بدی نشته. یا د دي د پاره اوختی چه د مسلمانانو نوډلې سره ملاوشی چه د هغوی امداد اوکړی یا هغوی د دوی امداد اوکړی نو بیا هم جائز دی ځکه چه هغوی د خپل امام په پناه کنبی تلل غواړی. حضرت عبدالله بن عمر ؓ نه روایت دي چه زه د حضور ﷺ د لیگلې شوی یو وړوکي غوندې لښکر سپاهی وم په خلقو کنبی گډېر پریوتلو نو زه هم اوختیدم. اوس مونږ ته احساس اوشو چه مونږ خود جنگ نه تختو اود الله تعالی د غضب مستحق شو اوس څه اوکړو؟ مونږ مشوره اوکړه چه مدینې ته خو او حضور ﷺ ته پیش کیږو که زمونږ توبه حضور ﷺ قبوله کړه نو چه څه فرمائی گنی مونږ به چرته هم اوخو اومخ به ورته نه ښایو نو مونږ د

ماسپڅښتن د مانځه نه وړاندې حضور ﷺ له راغلو. حضور ﷺ تپوس او کړو تاسو څوک نه؟ مونږ اوونیل مونږ شاګونکې تختیدونکې خلق یو. حضور ﷺ او فرمائیل چه نه تاسو خلق خو خپل مرکز طرف ته راتلونکې نه. زه خوستاسو اوستاسو ددې مؤمنانو محبوب یم. مونږ د دې په اوریدو باندې د حضور ﷺ لاسونه ښکل کړه (۱) ابوداؤد دا نور زیاتې ونیلې دی چه حضور ﷺ دا آیت تلاوت کړو (أَوْمَعِزًا إِلَى فِتْنَةٍ) اهل علمو د (عکارون) معنی (عرفون) خودلې ده. یعنی د لرې نه کتونکې پوهان خلق. ابو عبیده د ایران په زمکه کښې په یو پل باندې قتل کړې شو نوحضرت عمر بن خطاب ﷺ فرمائیلې وو چه هوښیار توب نه کړې وې نو هغه ته د تیختې موقع وه. زه د هغوی امیر او تړونکې ووم ماله ولې راغلو. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل اې خلقوا په دې آیت سره تاسو په غلط فهمی کښې مه پریوختی. دا آیت د بدر د ورځ د پاره وواو په هغه وخت کښې هر مسلمان یو ډله وه. نافع ﷺ ابن عمر ﷺ ته اوونیل مونږ خلق د بنسټ سره د جنگ په وخت کښې ثابت قدم نه شل پاتې کیدې او مونږ ته نه ده معلومه چه زموږ مرکز کوم یو دی. امام که جنگی مرکز، نو ونی و نیل مرکز خورسول الله ﷺ وو. ما اوونیل چه الله تعالی فرماني (إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا) نو ونی و نیل دا آیت د بدر د ورځ د پاره نازل شوې دې نه د دې نه وړاندې د پاره اونه د دې نه د پس د پاره. د (أَوْمَعِزًا) معنی ده د نبی کریم ﷺ طرف ته پناه اخستونکې. دغه شان نن هم یو سړې په جنگ کښې خپل امیر یا ملګرو طرف ته پناه اخستې شی څوکه دا تیخته د دې سبب نه علاوه د بل څه سبب د پاره وی نودا حرام دی او گناه کبیره ده.

اووه هلاکوونکې څیزونه: د حضرت ابوهريره ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ او فرمائیل اووه هلاک کونکې څیزونه بچ کړه: (۱) شرك بالله (۲) جادو کولونه (۳) څوک ناحق قتل کولونه (۴) سود خورلو نه (۵) د یتیم مال خورلو نه (۶) په جهاد کښې شا کول او تختیدل (۷) پاکو او بې گناه ښځو باندې الزام لګول. (۸) دا خبره بل شان هم ثابته ده چه دا آیت د بدر متعلق نازل شوې. د دې د پاره الله تعالی فرمائیلې چه هغه تختی نو د الله تعالی غضب به اوړي نو تختی به. د هغه ځای دوزخ دې چه ډیر خراب ځای د اوسیدو دې. بشیر بن معبد ﷺ وائی چه زه د بیعت د پاره حضور ﷺ له لارم نود بیعت د پاره حضور ﷺ دا شرط اولګولو چه د (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) گواهی ورکړه زما رسالت اومنه، مونږ پابندنی سره کوه، زکوة ورکوه، حج کوه، د رمضان روژې ساته او دا هم چه د الله تعالی په لار کښې به جهاد کوي. ماونیل یارسول الله ﷺ دې کښې ماته دوه خبرې سختې دی یو دا چه په جهاد کښې څوک شاګړی او تیخته اوکړی نود الله تعالی غضب به په هغه نازلېږي اوما سره ویره ده چه چرته د مرګ د ویرې ماته دا گناه اونه شی بل صدقه په الله تعالی قسم ماسپیږه صرف څه لږ ګډی بیزي دی بل څه نشته او لس اوښې دی د کومو پنی چه اولشم، پخپله اوڅکم او په نورو اوڅکم او په دې باندې سورلی اوکړم. نو حضور ﷺ زما لاس اونیولو او ونی فرمائیل چه جهاد به هم نه کوي او صدقه به هم نه کوي نو بیا به د جنت څنګه حقدار کیږي ما اوونیل حضور ﷺ ماته منظور ده په هر شرط باندې بیعت کوم. دا حدیث غریب دې او په صحاح سته کښې موجود نه دې. نبی اکرم ﷺ فرمائیلې د دریو کوتاهو په موجودګنی کښې نیک عمل هم کار نه شی ورکولې (۱) شرك بالله (۲) د موریلار نافرمانی او سرکشی (۳) د جنگ د میدان نه تیخته. (۴) دا حدیث هم غریب دې.

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی التولی يوم الزحف: ۲۶۴۷، ترمذی: ۱۷۱۶، ابن ماجه: ۳۷۰۴ مختصراً جدًا، الادب

المفرد: ۹۷۲، احمد: ۷۰/۲، مسند حمیدي: ۶۸۷، بیهقی: ۷۶/۹.

(۲) صحیح بخاری کتاب الوصایا باب قول الله تعالی (ان الذين ياكلون أموال الیتیمی...) ۲۷۶۶، صحیح مسلم: ۸۹، ابوداؤد:

۶۸۷۴، ابن حبان: ۵۵۶۱، بیهقی: ۲۴۹/۸.

(۳) المعجم الکبیر: ۱۴۲۰، مجمع الزوائد: ۱۰۴/۱.

د حضرت زید عليه السلام نه روایت دي چې حضور ﷺ فرمانيلى چا چې «استغفر الله الذي لا اله الا هو واتوب اليه» او ونيلى د هغه گناه به او بښلې شي سره د دې كه د جنگ نه د تيختې گناه هم وي. (۱) دا حديث هم غريب دي. حضرت زید عليه السلام د نبی ﷺ خادم د دې نه علاوه بل حديث نه دي بيان كړي. بعضو دا حكم لگولې دي چې د جنگ نه تيخته په صحابه كرامو باندې حرام وه ځكه په هغه وخت كښې جهاد په هغوى باندې فرض وو. بعضو ونيلى چې صرف په انصارو باندې فرض وو ځكه چې بيعت هم هغوى كړې وو چې په سختي او راحت هر حال كښې به مونږ منونكي يو او دا هم ونيلى شوي دي چې دا آيت صرف د اهل بدر سره مخصوص دي. دليل نى دا پيش كړې دي چې هغه وخته پورې د مسلمانانو يو باقاعده مستقل او صاحب شوكت ډله نه وه كوم څه چې وو دغه يوموتي خلق وو د دې د پاره د داسې سخت حكم ضرورت وو. د حضور ﷺ دا حديث په دې حالت باندې رڼا اچوي چې يا الله! كه تا دا يوموتي ډله هم هلاكه كړه نو په دنيا كښې به ستا عبادت كونكي څوك پاتې نه شي. د حضرت حسن بصرى رحمته الله عليه نه روایت دي چې د بدر په ورځ دا خبره ضروري وه ځوكه نن څوك د خپل امام طرف ته يا د خپلې قلعه طرف ته پناه واخلي نو هيڅ حرج نشته. په يوم بدر كښې د تختيدونكو د پاره الله تعالى دوزخ گرځولې وو خو استثنا نى هم كړې وه كه د بنمن له دهوكه ورگولود پاره د حكمت عملي په خاطر خپل جماعت ته د محفوظ كيدلو دپاره داسې او كړي نو هيڅ بدوالي نشته. بيا دې نه پس جنگ احد اوشو نو وني فرمايل (إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَمَى الْجُنَيْنِ) بيا اووه كاله پس جنگ حنين اوشو نو وني فرمايل (ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ) او (ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ) او بيا نى او فرمايل (وَمَنْ يُوَلِّمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرًا) دا آيت د اهل بدر باره كښې نازل شوې دي. (۲) د دې ټولې تشرېح نه ثابتېږي چې غير اهل بدر هم د جنگ په وخت كښې تيخته او كړي نو حرام كيدل پكار دي. سره د دې چې دا آيت په وخت د جنگ بدر نازل شوې وو خو چې كله دا په اووه هلاك كونكو څيزونو كښې شمير كړلې شو نو حرام كيدل پكار دي. والله اعلم.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ	وَلَكِنَّ اللَّهَ	قَتَلَهُمْ	وَمَا
انونه دي وژلي تاسو هغوى	ليكن الله	اوژلي دي هغوى	اونه دي
(حقيقت دادي) چې دوى تاسو نه وو قتل كړي بلكه الله <small>ﷻ</small> قتل كړى وو			
رَمَيْتَ	إِذْ	رَمَيْتَ	وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ
گزار كړې تا كله چې	اگذار كړې وې تا	ليكن الله	رهمې وې او د پاره د دې چې امتحان او كړي
اوتا (موتې خاورې) نه وې ويشتې څه وخت چې تا ويشتې وې بلكه الله <small>ﷻ</small> ويشتې وې او د دې دپاره			
الْمُؤْمِنِينَ	مِنْهُ	بَلَاءٌ	حَسَنًا
په مومنانو	د خپل طرفه	ازمېښت	ښكلى
بيشكه الله اوريدونكي دي اوپوهه دي			
چې مسلمانان ديوغې امتحان نه په كاميابۍ سره اويستې شي بيشكه الله <small>ﷻ</small> اوريدونكي او عالم دي			
ذَلِكُمْ	وَأَنَّ اللَّهَ	مُوهِنٌ	كِيدٌ
دا (معامله خو)	ستاسو ده او	بيشكه الله	كمزوري كونكي دي تدبير
د كافرانو			
دا معامله خوتا سوسره اوشوه پاتې شو كافران نو د هغوى تدبيرونه الله <small>ﷻ</small> كمزوري كړل			

(۱) ابوداؤد كتاب الوتر باب في الاستغفار: ۱۵۱۷، روه حسن، ترمذی: ۳۵۷۷، طبرانی: ۴۶۷۰.

(۲) ابوداؤد كتاب الجهاد باب في التولي يوم الزحف: ۲۶۴۸، وسنده صحيح.

قوله تعالى: وَلَئِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ

دحق اوباطل معرکہ، پہ بدر کنبی کامیابی ذہ اللہ ﷻ پہ نصرت سرہ ۵۵۔ پدی خبرہ رنہا اچولہ شی چہ د بندیکانود افعالو خالق اللہ تعالیٰ دے اوچہ کوم نیک کارونہ د بندیکانونہ ظاہریہی ہغہ ہم اللہ تعالیٰ نیک جوہری دی خکہ چہ توفیق ہم ہغہ ورکری وی اود کار کولو ہمت او قدرت ہم ہغہ ورکری وی۔ دے د پارہ ارشاد کیری چہ دا کافران تاسو نہ دی قتل کری بلکہ اللہ تعالیٰ قتل کری دی۔ ستاسو پہ طاقت کنبی دا چرتہ وہ چہ دکمی سرہ د دہمن دومرہ لوی شمیر فوخ تہ شکست ورکری دا کامیابی ہم اللہ تعالیٰ تاسو تہ درکریہ۔ لکہ چہ فرمانی ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرِّكُمْ أَذَلَّةً﴾ یعنی پہ بدر کنبی اللہ تعالیٰ تاسو کامیاب کرنی سرہ دے دی چہ تاسو دیر کمزوری وئی۔ د اللہ تعالیٰ ارشاد دی ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كُرَّتُكُمْ فَلَمْ تَغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ﴾ یعنی اللہ تعالیٰ پہ اکثر موقعوباندی ستاسو امداد کری دی۔ دحنین پہ جنگ کنبی تاسو خیل دیروالی مغرورہ کری وئی خودی زیاتوالی تاسوتہ ہیخ فائدہ درنہ کریہ۔ زمکہ سرہ د دومرہ کولاو والی پہ تاسو تنگہ شوہ اوتاسو شا کرہ اوتختیدنی۔ اللہ تعالیٰ پوہیری چہ کامیابی د شمیر پہ زیاتوالی نہ دہ او نہ د وسلو پہ زیات والی دہ کامیابی خو صرف د اللہ تعالیٰ دطرف نہ دہ۔ لکہ چہ فرمانی ﴿كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ دیر خل داسی کیری چہ وروکی دہ پہ لویہ دہ باندی غالب کیری۔

نبی کریم ﷺ خہ خیز ویشتلی وو، دمفسرینو اقول؟۔ بیا یو موتی خاوری بارہ کنبی اللہ تعالیٰ نبی اکرم ﷺ تہ فرمانی کومہ چہ پہ جنگ بدر کنبی تا د کافرانو پہ مخونو اچولہ وہ، چہ کلہ حضور ﷺ د تضرع او عاجزی او دعا کولو نہ پس دخیلی عریش کوتگی نہ بھر راووتلواو دا خاورہ ئی د کافرانو طرف تہ اوغورزولہ او وئی فرمانیل ستاسو مخونہ دے وران شی۔ بیانی اصحابو تہ حکم اوکرو زرحملہ اوکرنی۔ د اللہ تعالیٰ پہ قدرت دا خاورہ او شنگی د مشرکانو پہ سترگو کنبی پریوتل۔ یو ہم داسی نہ وو چہ پہ دے سرہ ورتہ تکلیف نہ وو رسیدلی او داسی خوک چہ دجنگ نہ قاصر پاتی نہ شو۔ دے د پارہ فرمانی ﴿وَمَا مَيِّتَ إِذْ مَيِّتَ وَلَئِنَّ اللَّهَ رَفِيٌّ﴾ یعنی تا خاورہ نہ وہ غورزولی اللہ تعالیٰ غورزولی وہ، پہ سترگو کنبی خاورہ اچولو سرہ تا هغوی سرتیتی کری نہ وو ہم اللہ تعالیٰ کری وو۔

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ رسول اللہ ﷺ د بدر پہ ورخ خیل دواہ لاسونہ اوچت کرل اود اللہ تعالیٰ نہ ئی دعا اوغوبستلہ یا اللہ کہ دا یوموتی خلق مرہ شی نو خوک بہ ستا نوم اخستونکی پاتی شی نو جبرائیل رضی اللہ عنہ راغلو او وئی وئیل یو موتی خاورہ دے د کافرانو طرف تہ اوغورزوہ۔ نو حضور ﷺ ہم داسی اوکریل۔ د کافرانو خلہ پوزہ سترگی د خاورو نہ دکی شونی اود دورو نہ دکی سیلئی نہ اوویریدل او اولتہ پنبی اوتختیدل او ماتہ اوخورلو (۱) مسلمانان د هغوی د قتل کولودپارہ هغوی پس لارل او قیدنی کرل۔ کافرانو تہ دا ماتہ د حضور ﷺ د معجزی پہ سبب اوشوہ۔ عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ وائی چہ حضور ﷺ درے کانری ویشتی وو یو مخامخ دوه کانری د دہمن بنی طرف تہ اوگس طرف تہ غورزولی وو۔ دا د بدر د ورخ واقعہ دہ۔ حضور ﷺ داسی د حنین د جنگ پہ ورخ ہم کری وو۔ حکیم بن حزام رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ د بدر پہ ورخ مونہ د آسمان نہ یو آواز واوریدو لکہ پہ یو تال کنبی چہ کانری اچولہ خوزوی۔ دا د حضور ﷺ د خاورواو شگو غورزولو آواز وو۔ نو مونہ تہ دا نقصان اوشو۔ دلته دوه نور احوال ہم دی چہ دیر غریب دی:

(۱) ابن جبیر رضی اللہ عنہ فرمانی چہ رسول اللہ ﷺ یوہ لیندہ راوغوبستہ داہیرہ اوہدہ وہ۔ حضور ﷺ د دویمی راورو حکم اوکرو۔ بلہ راورلی شوہ نو حضور ﷺ پہ دے باندی د قلعه طرف تہ یو غشی اوویشتلو دا غشی

تاویدلو او د قبیلې سردار ابن ابی حقیق پرې اولگیدو او هغه وخت هغه په خپله قلعه کښې په خپله بستره کښې وو. هم د دې په بنا باندې الله تعالی افرمائیل ﴿وَمَا رَمَيْتْ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ دا حدیث ډیر غریب دې. ممکن ده چه راوی ته شک شوې وی یا د هغه مراد دا وی چه دا آیت عام دې اودې واقعی ته هم شامل دې. گڼی داخو ښکاره خبره ده چه د سورۃ انفال پدې آیت کښې د جنگ بدر ذکر دې نودا واقعہ هم د دې جنگ بدر ده اودا خبره بالکل ښکاره ده.

(۲) د زهری رحمۃ اللہ علیہ نه دا د احد د جنگ په ورځ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ابی ابن خلف په یوه نیزه وهلې وو. دا سرې په زغره اود اوسپنې په سازو سامان کښې ډوب وو خودا نیزه د هغه په تالو کښې اولگیده او هغه د اس نه راپریوتلو. د دې نه خو ورځې پس هم د دې تکلیف نه د هغه مرگ واقع شو. (۱) هغه د دنیاوی عذاب سره د اخروی عذاب هم مستحق شو. د دې دواړو امامانونه داسې روایت ډیر غریب دې. کیدې شی چه د دې دواړو هم دا مقصد وی چه آیت عام دې او خاص واقعی سره متعلق نه دې. بلکه چه کله داسې وی نو هره واقعہ هم د دې آیت سره متعلق کیدې شی. ﴿وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا﴾ دې د پاره چه مؤمنان د الله تعالی دا نعمت معلوم کړی چه دښمنان د هغوی نه په شمیر کښې د ډیر زیاتې باوجود الله تعالی مسلمانانو ته غلبه ورکړه دې د پاره چه هغوی د الله تعالی شکر ادا کړی. په حدیث شریف کښې دی چه الله تعالی زمونږ نه ډیر ښه امتحان واخستو ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ الله تعالی دعاگانې اوریدونکې دې او پوهیږی چه څوک د امداد مستحق دې او څوک نه دې. ﴿ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ الْكَافِرِينَ﴾ دا د حاصل شوې نصرت دویم بشارت او زیرې دې چه الله تعالی معلوموی چه هغه د کافرانو چالونه ناکامه کونکې دې او په راتلونکې وخت کښې هغوی ذلیل کونکې دې او هغوی تباہ او برباد کیدونکې دې.

إِنْ تَسْتَفْتِحُوا	فَقَدْ	جَاءَكُمْ	الْفَتْحُ	وَأِنْ تَنْتَهُوا
که غواړئ تاسو فتحه نو په تحقیق سره راغله تاسوته فتح او که منع شوی تاسو				
(کافرو ته او وایه) که تاسو فیصله غوښتله نو فیصله خو درته مخې ته راغله او که اوس هم منع شوی				
فَهُوَ	خَيْرٌ	لَكُمْ	وَأِنْ	تَعُودُوا
نودا کارا بهتر دې د پاره ستاسو او که چرې تاسو بیا او گرزئ انومونږ به هم راوگرزو (سزا ته)				
نودا خبره ستاسو د پاره ډیره بهتره ده او که تاسو بیا جنگ ته راوایس شوی نو مونږ به هم واپس کیږو				
وَلَنْ	تُغْنِيَ	عَنْكُمْ	فِتْنَتُكُمْ	شَيْئًا
او هر گز به دفع نه کړی ستاسو نه ډله ستاسو هیڅ خیزا اگر که ډیره لویه وی او بېشکه الله				
او تاسو ته خپله ډله هیڅ کله فائده نشی در کولی اگر که ډیره زیاته وی او بېشکه الله <small>عز وجل</small>				
مَعَ	الْمُؤْمِنِينَ	ع		
دمومنانو سره دې				
مومنانو سره مل دې				

قوله تعالی: فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ

په حقه څوک دی؟ فیصله اوشوه. - کافرانو ته خطاب دې که تاسو فتح غواړئ او الله عز وجل ته وایې چه زمونږ

او دہمنانویہ مینخ کنبی فیصلہ اوکری نو چه خہ تاسو غوہستل ہم ہفہ شان او شو۔ ای اللہ! چا چه مونہ سرہ تعلق ختم کری دی او مونہ تہ غیر مانوس خبری پیش کوی صبا لہ دوی ذلیل کری داخو ہم ددی کافرانو غوہستنی وی۔ نو دآیت نازل شو ﴿إِنْ تَسْتَفْتُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ﴾ تاسو فتح غوہستلہ نو واخلنی فتح راغلہ۔ سدی ﷺ وانی چه مشرکان کلہ د جنگ بدر د پارہ دمکی نہ روان شو نود کعبی غلاف نی اونیلو او د اللہ تعالیٰ نہ نی دعا غوہستلہ او ونیل نی ای اللہ! پہ دواوہ دلوکنبی چه کومہ تاتہ نیزدی او غورہ دہ اودچا قبلہ چه بہتر قبلہ دہ د هغوی امداد اوکریہ۔ نو اللہ تعالیٰ ارشاد فرمائی چه تاسو خنگہ وانی نو زہ ہم ہفہ شان ستاسو امداد کوم او ہفہ امداد بہ محمد ﷺ سرہ وی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿وَإِنْ تَنْتَهُوا فَوَخْرُكُمْ وَإِنْ تَعُدُّوا نَعْدًا﴾ یعنی کہ تاسو د کفر نہ منع شنی نو پہ دی کنبی ستاسو د پارہ د دین او دنیا دواہہ بنیگری دی خو کہ تاسو بیا کفر اوشک اوکرو نومونہ بہ ہم دوبارہ سزا درکوہ اوکہ د کفر او ضلالت تاسو بیا شروع اوکریہ نو مونہ بہ ہم بیا داسی مزہ دراو خکو او بیا بہ محمد ﷺ تہ فتحہ او نصرت ورکرو اوستاسو دلہ کہ ہر خومرہ ولہ نہ وی ستاسو بہ ہیخ پہ کار رانشی۔ خکہ چه اللہ تعالیٰ چا سرہ وی پہ هغوی خوک غالب راتلی نہ شی۔ ﴿وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ اللہ تعالیٰ موہمنانوسرہ دی اوہم دغہ د نبی ﷺ دلہ دہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	أَطِيعُوا اللَّهَ	وَرَسُولَهُ
انی ہفہ کسانو چي ایمان موراوړي دي اطاعت اوکړي د اللہ او د رسول د هفہ		
انی د ایمان خاوندانو! د الله ﷻ اود هفہ د رسول ﷺ حکم تابعداری اوکړي		
وَلَا تَوَلَّوْا	عَنْهُ	وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ۝
او مخ مہ اړوي دهغې نہ حال دا چي تاسو اوري او مہ کيړي تاسو پشان د هفہ کسانو		
اود حکم اوریدونہ پس تري مخ مہ اړوي اود هفہ چا په شان مہ کيړي چي دا دعوی		
قَالُوا	سَمِعْنَا	وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝
چي وي ونیل چي واوریدل مونہ او حال دا چي هغوی نہ اوري بیشک چي ډیر ناکاره		
کوی چه مونہ واوریدل حال دا چي هیخ نی نہ وی اوریدلی د الله په نیز بدترین		
الدَّوَابِّ	عِنْدَ اللَّهِ	الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ۝
د سالرنکونہ په نیز د الله کانړه گونگیان هفہ خلق دی چي د عقل نہ کارنه اخلی		
سالرونکی هفہ کانړه او گونگیان خلق دی چي په هیخ نہ پوهیږي		
وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ	فِيهِمْ	خَيْرًا
اوکه معلوم وي اللہ ته په دوی کنبی خہ خیر انو توفیق د اوریدو به نی ورکړي وؤ اوکه		
اوکه الله ﷻ ته په دوی کنبی خہ خوبی ښکاریدي نود اوریدو توفیق به نی ورکړي وي		
أَسْمَعَهُمْ	لَتَوَلَّوْا	وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ۝
د اوریدو توفیق ورته ورکړي انو خامخا به اوگرخی دوی اودوی مخ اړونکی دی		
خو د دوی دا حال دي که الله ﷻ د اوریدو توفیق ورکړي انو مخ به تري وړوي او په اړخ به اوگرخی		

قوله تعالى: :: إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ

ذَ اللَّهِ ﷻ په نيز بدترین مخلوق اوددی په مراد کښې د مفسرينو اقوال:- مؤمنانوته د الله تعالى او رسول الله ﷺ د اطاعت او مخالفت ترك کولو حکم کېږي. اودا چه کافرانوسره مشابهت مه پيدا کونې. د دې د پاره فرماني ﴿وَلَا تَوَلَّوْا عُنُو﴾ يعنی اطاعت او امتثال امر مه پرېږدئ ﴿وَأَنْتُمْ تَمَعُونَ﴾ ځکه تاسو پوهېږئ چه نبی اکرم ﷺ د کومې خبرې طرف ته راغونښتنه کوي او هغه خلقوسره مشابهت مه پيدا کونې چه وائی او مونږ واوریده حالانکه هغوی نه اوري. بعضې وائی چه دې نه منافقان مراد دی د چا طريقه چه هم دا وه چه په ځله به ئی وئيل مونږ وورو او قبلوو خو خاورې به ئی اوریدل. بيا خبردارې ورکوي چه د بنيادمودا قسم فطرتاً د ټول مخلوق نه بدتر دي. په ځناورو او څارووکښې بدترین هغه دی چه د حق خبرې اوریدو کښې کاره دی، حق خبره نه کوي گونگیان دی. عقل نه لري ځکه چه حق خبره نه پيژنی. دا بدترین مخلوق دې او دا کافران انسانان دی. ځناورخو چه په کوم فطرت پيدا شوی هم په هغه لار روان دی لکه د الله تعالى تابعدار دی. انسان خو فطرتاً د عبادت د پاره پيدا کړې شوې دې خو بيا هم دې کفر کوي يعنی د فطرت په خلاف کولو د ځناورو نه هم بدتر دې په دې وجه دوي له ئی د ځناورو سره تشبيه ورکړه او ئی فرمايل چه د کافرانو مثال د هغه ځناورو په شان دې چه د آواز کونکی په مطلب خو هيڅ نه پوهيږي صرف آواز ئی اوري. بيا فرماني دا کافر خود ځناورو نه هم ډير بدتر دې اوهم داسې خلق په ډير غفلت کښې دی. وئيلي شي چه دې نه مراد د قريشو د عبدالدار خلق دی (۱) اود بعضو خيال دې چه دې نه منافقان مراد دی. خو په مشرکانواو منافقانو کښې څه منافات نشته ځکه چه دا دواړه ډلې بې عقله او بې فهمه دی او په دوی کښې د نيك عمل کولو هډو صلاحيت نشته. بيا فرماني چه که الله تعالى ته معلومه وې چه دوی به په پوره کولو پوهه شي او په دوی کښې څه خير کيدې شو نو الله تعالى به دوی ته اورولې يعنی د اوریدو طاقت به ئی ورکړې وو. د کلام تقدير دا دې چه په دوی کښې خير نشته نو په دې وجه دوی نه پوهيږي او ﴿ولو فرضنا﴾ که الله تعالى دوی ته اوروی هم نو بيا به هم دا کمبخت نيغه لار اختيار نه کړي او بيا به هم ډډه کوي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ
اښي هغه کسانو چې ايمان موراوړې دې قبول کړئ حکم دالله اود رسول کله چې اوبلي تاسو	
اښي مومنانو دالله ﷻ اود رسول د حکم مننه اوکړئ ځکه چې تاسو هغه خبرې ته رابلي چې	
لِمَا يُحْيِيكُمْ	وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ
هغه څيز ته چې ژوندی کوي تاسو اوبوه شي چې بيشکه الله پرده کيږي په منځ دانسان کښې	
چې تاسو پرې (روحاني طور) ژوندی کيږئ اوياد ساتئ چې الله ﷻ دسړي او دهغه د	
وَقَلْبِهِ	وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تَحْشُرُونَ
اود زړه دهغه کښې اوبې شکه شان دادې اچې خاص هم هغه ته به تاسو جمع کيږي	
زړه په مينځ کښې هم حائل کيږي اوبيشکه تاسو ټول به هغه ته جمع کولي شي	

قوله تعالى: :: إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

د ژوند نجات اوبقا د رسول الله ﷺ په خبره منلو کښې دي- اي د ايمان خاوندانوا هم ستاسو د اصلاح او مصلحت په خاطر که نبی کریم ﷺ تاسو راوغواړي نو زر ئی قبلوئ او د حکم په پوره کولو کښې تيزي

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة انفال باب (ان شر الدواب عند الله الصم البکم الذين لا يعقلون): ۴۶۴۶.

گوئی۔ ابوسعید ابن معلیؓ وائی چہ مامونؓ کولو حضورؐ تیریدو۔ هغویؓ ماتہ اواز را کرو خوزہ پہ مانخہ کنبی د کیدو پہ سبب لار نہ شوم۔ مونخ کولونہ پس زہ اورسیدم نو وئی فرمانیل ولی تراوسہ پوری رانغلی آیا اللہ تعالیٰ تاسو تہ نہ دی وئی چہ د اللہ تعالیٰ رسولؐ کله ہم ستاسو د بنیگری د پارہ تاسو را غواری نوزر حاضریرئی۔ بیا نی او فرمانیل چہ زہ د دے خای دتلونہ وړاندې تاتہ د قرآن پاک د یو عظیم سورت تعلیم درکوم۔ بیا حضورؐ روان شو نو ما ورته یادگیرنه اوکړه۔ مقصد دزر حکم منل دی او روایت دے چہ دا واقعہ د ابوسعید خدریؓ ده۔ حضورؐ هغه سورت سورۃ فاتحہ اوخودله او وئی فرمانیل سبع مثانی^۱ ده یعنی اووه آیاتونہ دی چہ هر وخت پہ مانخہ کنبی لوستلې شی^(۱) ددې حدیث بیان دسورۃ فاتحې پہ تفسیر کنبی تیرشوی دے۔ مجاهدؒ وائی چہ (لِمَا تُحْيِيكُمْ) معنی ده دحق پہ خاطر۔ قتادهؒ وائی چہ ہم دغه قرآن دے پہ کوم کنبی چہ د حیات نجات او بقا ده۔ سدیؒ وائی چہ ہم پہ اسلام را وړلو کنبی ژوندون دے اوپہ کفر کنبی مرگ دے یا دا چہ کله نبی اکرمؐ تاسو د جنگ د پارہ راوغواری دخہ پہ دریعه چہ اللہ تعالیٰ تاسو تہ عزت درکوی خکه چہ د دے نه اول تاسو ذلیل وئی اود کمزورئی نه پس نی تاسو له طاقت درکړو او اول تاسو د کافرانوہ مغلوب وئی بیا تاسو پہ هغوی باندي غالب شوئی۔ د اللہ تعالیٰ قول دے (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ) پوهه شئی چہ اللہ تعالیٰ د انسان او د انسان د زړہ پہ منیخ کنبی حائل دے۔ ابن عباسؓ وائی چہ هغه پرده ده د مؤمن او کفر پہ منیخ کنبی اود کافر او ایمان پہ منیخ کنبی چہ مؤمن کفر کولو تہ نہ پریریدی او کافر ایمان را وړو تہ نہ پریریدی) مجاهدؒ فرمانی چہ هغه داسې حائل دے چہ کافر پوهیدوله نہ پریریدی۔ سدیؒ وائی خوک ہم د هغه قدرت نہ لری چہ دهغه د اجازت نہ بغیر کفر اوکړی یا ایمان را وړی۔ قتادهؒ وائی چہ دا آیت د دے آیت پہ شان دے چہ (وَمَنْ أَأَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) اودیر زیات احادیث د دے پہ مناسبت کنبی وارد دی۔ حضرت انس بن مالکؓ نه روایت دے چہ حضورؐ به اکثر فرمانیل (يَا مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ) ای د زړونو بدلونکیه زما زړہ پہ خپل دین باندي ثابت اوساته نوموړی وئیل یارسول اللہؐ مونږ پہ تاسو او قرآن باندي ایمان را وړلې دے۔ آیا ستاسو پہ مونږ باندي خہ اندېشنه ده؟ وئی فرمانیل او خکه چہ خہ عجيبه ده چہ تاسو بدل شئی۔ خکه چہ د خلقو زړونه د اللہ تعالیٰ پہ دوو گوتو کنبی وی چہ کله او غواری نو بدل نی کړی) نواس بن سمعانؓ وائی چہ حضورؐ فرمانیل چہ هر یو زړہ د اللہ تعالیٰ د دوو گوتو پہ منیخ کنبی وی که اللہ تعالیٰ دا نیغ ساتل غواری نو هغه نیغ وی او که غواری چہ وران نی کړی نو هغه زړہ وران شئی۔ او وئی فرمانیل چہ میزان د اللہ تعالیٰ پہ لاس کنبی دے چہ غواری نو سپک نی کړی او چہ غواری نو دروندنی کړی)۔^(۲)

ام سلمهؓ وائی ما عرض اوکړو یارسول اللہؐ آیا زړونه بدلیری وئی فرمانیل او که اللہ تعالیٰ غواری نود انسان زړہ نیغ او مستقیم ساتی او که غواری نو هغه کوږ کړی په دے وجه مونږ د اللہ تعالیٰ نه دعا غواړو چہ (رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ) ای اللہ تعالیٰ په هدایت باندي د کولونہ پس زمونږ زړونه مه کړه وه اود خپل طرف نه زمونږ د پارہ رحمت را ولیکه تہ ډیر وهاب او بښونکې ئی۔ ما او وئیل یارسول اللہؐ ماتہ داسې دعا را وئښایه چہ د خان د پارہ نی غواړم نو وئی

^(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانفال باب (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلرَّسُولِ) ۴۶۴۷، ابوداؤد: ۱۴۵۸، ابن ماجه: ۳۷۸۵، احمد: ۲۱۱/۳، بن حبان: ۷۷۷.

^(۲) حاکم: ۳۲۸/۲.

^(۳) لرمذی کتاب القدر باب ماجاء ان القلوب بين اصبعي الرحمن: ۲۱۴۰، احمد: ۱۱۲/۳، مسند ابی یعلی: ۳۶۸۷، حاکم: ۵۲۶/۱.

^(۴) ابن ماجه المرقومہ باب فيما انكرت الجهميه: ۱۹۹ وسنده صحيح السنن الكبرى للنسائي: ۷۷۳۸، احمد: ۱۸۲/۴، السنه لابن ابی عاصم: ۲۱۹، ابن حبان: ۹۴۳، حاکم: ۵۲۵/۱.

فرمائیل داسی دعا غوارہ۔ ﴿اللہم رب النبی محمد اغفر لی ذنبی واذہب غیظ قلبی واجرنی من مضلات الغن ما احیت﴾^(۱) یعنی ای د محمد ﷺ ربہ ازما گناہ معاف کرہ او زما د زرہ غصہ ختمہ کرہ ، او ما د فتنو د گمراہو نہ اوساتی تر خو چہ خہ ژوندی یم^(۲) حضور ﷺ او فرمائیل د بنیادمو زړونه د اللہ تعالیٰ سرہ د یو زرہ بہ تعریف کنبی دی چہ ہغہ څنگہ او غواری نو وئی گرځوی۔ بیانی او فرمائیل ﴿اللہم مصرف القلوب صرف قلوبنا الی طاعتک﴾ یعنی ای د زړونو گرځونکیہ زمونږ زړونه د خپل اطاعت طرف تہ راوگرځوہ۔^(۳)

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً

او خان اوساتی دہغہ فتنی نہ | چہ نہ رسیږی | ہغہ کسانو تہ | چہ ظلم ئی کړی وی | استاسونہ | خاص او دہغی عذاب نہ خان بچ کړی چہ دہغی اثر بہ صرف ظالمانو تہ نہ رسی | بلکہ نیکان بہ پہ کنبی ہم راگیرږی |

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

اوبوہہ شی | چہ بیشکہ اللہ | سخت عذاب ورکونکی دی |

اوبوہہ شی | چہ اللہ ﷻ عذاب ورکولو کنبی ډیر سخت دی |

قوله تعالیٰ: وَاتَّقُوا فِتْنَةً

دخاصو پہ وجہ عامو مخلوقو تہ عذاب۔ مؤمنان دازمینت نہ ویرولی شی چہ داللہ ﷻ ازمینت بہ گناہگارانو او نیکوکارنو ټولو سرہ متعلق وی۔ صرف گناہگاران دې سرہ خاص نہ دی۔ حضرت زبیرؓ تہ او نیلی شو چہ ای ابو عبد اللہ پہ تاخہ اوشو۔ امیر المؤمنین حضرت عثمانؓ قتل کړی شو تا حضرت عثمانؓ وپیللو بیادہغہ د وینی دعویدار جوړشوی چہ دعویدار جوړیدلی نو تا نہ ہغہ ولې قتل کړی شو۔ نو زبیرؓ او وویل دا داللہ تعالیٰ ازمینت وو پہ کوم کنبی چہ مونږ خلق اختہ شو۔ مونږ بہ د حضرت محمد ﷺ، حضرت ابوبکرؓ، او حضرت عثمانؓ پہ زمانہ کنبی پہ قرآن کریم کنبی لوستلې وو ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً﴾ یعنی تاسو ہم پہ داسی ازمینت کنبی اختہ شوې کوم چہ صرف ظالمانو سرہ مخصوص نہ دی بلکہ د ټولو بہ امتحان کیږی۔ خوزمونږ گمان ہم نہ وو چہ مونږ بہ ہم دې سرہ مخ کیږو تردې چہ ہغہ ازمینت پہ مونږ باندې راغلو^(۲) اود مسلمانانو دوه ډلې پہ خپل مینځ کنبی او جنگیدلې اود حضرت عثمانؓ د قتل نہ د دې فتنی شروع اوشوہ۔

د حضرت حسن بصریؒ نہ روایت دې چہ دا آیت د ، علی، عمار، طلحہ او زبیر رضی اللہ عنہم بارہ کنبی نازل شوې دې۔ د زبیرؓ بیان دې چہ مونږ بہ ہمیشہ دا آیت لوستلو خو څہ خبروو چہ ددې مصداق بہ ہم مونږ یو۔ ۵ سدی ﷺ خیال دې چہ دا خاص کر د اہل بدر پہ حق کنبی نازل شوې دې۔ پہ جنگ جمل کنبی ہم ہغہ د دې مصداق جوړشو او پہ خپل مینځ کنبی او جنگیدل۔ د ابن عباسؓ خیال دې چہ دې نہ صرف د نبی کریم ﷺ اصحاب مراد دی۔ او پہ یو روایت کنبی د دې آیت پہ تفسیر کنبی فرمانی چہ مؤمنانوتہ حکم دې چہ بدی خپل خان کنبی پرینږدی۔ چرتہ چہ څوک پہ امرمنکر کنبی او وینی نو زرنی منع کړنی گنی نو عذاب بہ پہ ټولو باندې وی۔ ہم دغہ تفسیر ښہ تفسیر دې۔

(۱) احمد: ۳۰۲/۶، ترمذی کتاب الدعوات باب دعاء (یاقلب القلوب...)، ۳۵۲۲، بدون (اللهم رب النبی ﷺ... ما احیت)

وسندہ حسن.

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب تصریف اللہ تعالیٰ القلوب کیف شاء: ۲۶۵۴، احمد: ۱۶۸/۲، ابن حبان: ۹۰۰۲، الشریعہ للاجری: ۷۴۱.

(۳) احمد: ۱۶۵/۱ وسندہ حسن، مسند البزاز: ۹۷۶، السنن الکبریٰ للنسائی: ۱۱۲۰۶.

د ايت مونږ ته هم متوجه دي: مجاهد رضي الله عنه وائي چه دا حکم ستاسو د پاره هم دي. ابن مسعود رضي الله عنه وائي چه په تاسو کښې به هر سړي په دي از مېښت کښې اخته کيږي. خکه چه الله تعالي فرماني **(أَتَمَّ أَمْرًا لَكُمْ وَأَوْلَا دِكْمُ فِتْنَةٍ)** تاسو کښې هر سړي ته د فتنود گمراهونه د الله تعالي پناه غوښتل پکار دي. خکه چه دا تحذير صحابو او غير صحابو ټولو باندې شامل دي. دا خبره صحيح ده چه دا خطاب صحابه کراموته دي. دا حديث فتنواو از مېښتونو نه په وړولو باندې دلالت کوي. په دي موضوع باندې به ان شاء الله يو مستقل کتاب کښې صراحت کولې شي چه دا کار ائمه حضراتو هم د يو مستقل کتاب په صورت کښې پوره کړې دي. دلته چه د کوم خيز په خاص توگه ذکر دي هغه دا چه رسول الله ﷺ فرماييلي الله تعالي عزوجل د خواصو د عمل په سبب په عوامو باندې عذاب نه راليگي. خو چه کله خاص خلق امر منکر په قوم کښې خوريدونکي ويني اود هغې په بندولو باندې قادر وي خو خپل اقتدار په کار راوستلو سره دا نه منع کوي نو بيا عام عذاب راځي او په دي کښې هر خاص او عام راگيرولې شي. (۱) رسول الله ﷺ او فرماييل په الله تعالي قسم ترکومي چه تاسو امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوڼې عذاب به نه راځي. او چه کوم ځاي کښې تاسو د بدو خبرو نه منع کول پريخودل اود نیک کار د ترغيب نه منع شوڼې نو الله تعالي په تاسو باندې سخت ترين عذاب راليږلې شي. بيا که تاسو ډيري دعاگانې او کړنې نه به قبلېږي (۲) ياد اچه الله تعالي به په تاسو دويم قوم مسلط کړي بيا به ستاسو ټولي دعاگانې بې کاره شي. ابو الزناد رضي الله عنه وائي چه ما يو غلام حذيفه رضي الله عنه ته وليږلو نو هغه دغه وخت دا ونييل که د نبی ﷺ په زمانه کښې به يو کس هم داسې خبره کوله نو هغه به ئي منافق گنړلو خونن زه په يو مجلس کښې تاسو کښې د يو سړي نه داسې څلور منافقانه کلمې اورم. تاسو له پکار دي چه د نيکو کارونو حکم ورکړنې. د بدو کارونو نه زرمع کول او کړنې، خلق خير ته رابلنې گني تاسو ټول به په عذاب کښې راگير کړې شني. يا به عذاب د داسې قسم وي چه ستاسو حاکمان به بدان خلق جوړ کړې شي نو که بيا ښه خلق هم ډيري دعاگانې او کړې هيڅ به نه کيږي.

دالله ﷻ د حدودو ماتولو مثال: نعمان ابن بشير رضي الله عنه بيان کولو او په خپلو دواړو گوتو باندې خپلو غوږونو طرف ته اشاره کوله چې ما در رسول کریم ﷺ نه اوريدلي دي چه فرما ئيل يي: چه د الله تعالي په حدودو باندې قائم اوسيدونکي اود الله تعالي حدود ماتونکي يا په دي کښې سستی او غفلت کونکو مثال داسې او گټورنې لکه چه يوڅو کسان په کشتني کښې سواره دي د کشتني پورتنی خلق د کشتني د لاندینو خلقو د پاره د تکليف سبب جوړ شو اولاندینو خلقو پورتنو خلقوته تکليف اورسولو يعنی د لاندې خلقوته د اوبو ضرورت شو نو پاس لارل چه اوبه راوړي خو پورتنو خلقو ته تکليف پيدا شونو وني ونيل که چرې مونږ د کشتني د لاندې نه يوه تخته اخواکړو او په آسانۍ سره د اوبو لار جوړه کړو نو پورته خلقو ته به تکليف نه وي. مطلب داچه ددي به څه نتيجه وي. په کشتني کښې سوري کولونه هغوی منع کړنې (۳) دغه شان که چرې دا گناهگاران تاسو پريږدني اود گناه د کار نه ئي نه منع کوڼې نود کشتني والا د خلقو په شان به تاسو ټول په ټول هلاک شني سره د دي چه د کشتني د پورتنو خلقو غوندې به ستاسو څه نقصان نه وي په دي چه دا سزا ده د دي خبرې چه وکې مو منع نه کړل.

د گناه په عام کيدلو سره عذاب هم عام کيږي: د ام المؤمنين حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روايت دي رسول الله ﷺ فرماييل چه کله گناه زما په امت کښې عامه شي نو الله تعالي به عذاب عام کړي. نو ما

(۱) مسند احمد: ۱۹۲/۴.

(۲) ترمذي کتاب الفتن باب ماجاء في الامر بالمعروف والنهي عن المنکر: ۲۱۶۹، ۲۸۸/۵-۲۸۹ وهو حسن.

(۳) صحيح بخاری کتاب الشهادات، باب القرعة في المشكلات: ۲۲۸۶، ترمذي: ۲۱۷۳، احمد: ۲۶۸/۴، ابن حبان: ۲۹۷.

عرض او کرو یا رسول اللہ ﷺ! پہ ہفتی کبھی خو بہ نیکان خلق ہم وی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ او ہفتی بہ ہم پہ عذاب کبھی راگیروی خو پہ مرگ بہ د اللہ تعالیٰ مغفرت ہفتی تہ حاصل وی۔ (۱)

وَادْكُرُوا إِذْ	
یاد کری ہفتہ وخت کلہ چہ	
..... او ہفتہ وخت یاد کری چہ	
أَنْتُمْ قَلِيلٌ	مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ
تاسو وی لہ کمزوری گنہی شوی وی پہ زمکہ کبھی تاسو ویریدی چہ او بہ تبتوی تاسو	
تاسو لہ وی او پہ ملک (مکہ) کبھی کمزوری گنہی شوی او تاسو بہ دی ویرہ کبھی پراتہ وی	
النَّاسُ	فَأُولَئِكَمُ وَإِيدَكُمُ بِنَصْرِهِ
خلق نو خائی دینہ نی در کرو تاسولہ او مضبوط نی کرل لاسونہ ستاسو پہ امداد خیل سرہ	
چہ خلق بہ مو و تبتوی نو اللہ ﷻ در تہ داستو گنی خائی در کرو او خیل مدد سرہ نی ستاسو لاسونہ مضبوط کرل	
وَرَزَقَكُمُ	مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۲۵﴾
اور زق نی در کرو تاسولہ دپاکو خیزونو نہ دپارہ ددی چہ تاسو شکر او باسی	
او تاسو تہ نی پاکیزہ خیزونو نہ در کرل نو پکار دی چہ تاسو شکر او باسی !	

قوله تعالى: ﴿۲۵﴾ وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ

اللہ ﷻ پخیل فضل مسلمانان آسودہ کنی راحت او آرام سرہ مخ کرل۔ اللہ تعالیٰ ہفتہ نعمتونہ بیانوی کوم چہ نی پہ مؤمنانو باندی او کرل، چہ ہفتی پہ شمیر کبھی کم وو مونہ زیات کرل ہفتی کمزوری او ویریدونکی وو۔ مونہ قوی کرل او د ویری اسباب موتی لری کرل۔ غریبانان او فقیران وو ہفتی تہ مو پاک رزق ور کرو۔ ہفتی مو شکر ادا کونکی او اطاعت کونکی جو کرل او پہ ہرہ خبرہ کبھی حکم منونکی شو۔ دا وو د مؤمنانو حال چہ پہ مکہ کبھی وو او پہ شمیر کبھی دیر کم وو، ہر وخت ہفتی تہ ویرہ وہ چہ ہفتی بہ اوچت کری شی۔ ہم دغہ حال د یو مودی پوری وو بیا اللہ تعالیٰ ہفتی تہ د مکی نہ مدینی تہ د ہجرت کولو حکم او کرو، ہلتہ ہفتی تہ پناہ ملاؤ شوہ۔ د مدینی خلقو د ہفتی امداد او کرو۔ د بدر پہ ورخ او پہ نورو جنگونو کبھی د ہفتی ملگرتیا او کرہ۔ خان او مال نی پہ ہفتی باندی قربان کرل۔ خکہ چہ ہفتی د اللہ ﷻ اود ہفتہ درسول اللہ ﷺ تابعداری کول غوبستل۔ ﴿وَادْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ﴾ قتادہ رحمہ اللہ وائی چہ پہ عربو کبھی داخلق دیر پہ خراب حال کبھی وو د ہفتی ژوند دیر تباہ وو۔ پہ خیتہ ویری اور نہر، پہ بدن بر بند، د لاری نہ ہی لاری خوک ہم چہ وو بدنصیب وو، چہ مہ بہ شو جہنم بہ دیکہ شو۔ ہفتی تہ خو بہ د خوراک د پارہ خہ نہ ملاویدلہ بلکہ نورو بہ دوی خورل۔ مونہ تہ خونہ دہ معلومہ چہ پہ دنیا کبھی بہ د دوی نہ زیات خوک پہ ذلیل حالت کبھی وو۔ خود اسلام راوہ لونہ پس خہ اوشو ہم دغہ ذلیل خلق پہ ملکونو قابض شو۔ امیران او بادشاہان جوہ شو۔ رزق ورتہ پہ دہیرو ملاؤ شو، پہ بادشاہانوباندی نی ہم حکم او چلولو۔ اللہ تعالیٰ ہفتی تہ ہفتہ ہر خہ ور کرل کوم چہ تاسو نن وینشی اوس د اللہ تعالیٰ د نعمتونو شکر او کر نی ہفتہ منعم حقیقی دی۔ شکر کونکی بندیکان خوبوی اودولت او نعمت نور ہم زیاتوی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

| انہی ہغہ کسانو

| انہی ایمان دارو !

اٰمَنُوْا لَا تَخُوْنُوْا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ وَتَخُوْنُوْا اٰمَنِيْكُمْ

چہی ایمان موراوہی دی امانہ کوئی خیانت ادا اللہ سرہ اود رسول سرہ او خیانت مہ کوئی اہ امانتونو خپلو کنبی
 دالہ اود رسول سرہ خیانت مہ کوئی اود یویل امانتونو کنبی ہم خیانت مہ کوئی

وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَاَعْلَمُوْا اَنْمَّا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

اوتاسو ا پوہیری ا ا پوہہ شی ا چہی بیشکہ ا مالونہ ستاسو ا او اولاد ستاسو ا از مینبت دی
 حالانکہ تاسو پوہیری ا او پوہہ شی چہی ستاسو مالونہ او ستاسو اولاد خو پہ حقیقت کنبی امتحان دی

وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَہٗ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝

اوبیشکہ اللہ چہی دی ا دہغہ سرہ ا جر دی ا لوی ا

اواللہ سرہ چہی کوم جر دی ہغہ ا یرلوی دی ا

قوله تعالى: لَا تَخُوْنُوْا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ

د اللہ اود رسول د خیانت مفہوم :- دا آیت د ابولبابہ بن عبدالمنذر ؓ بارہ کنبی نازل شوہی کلہ چہ
 حضور ؐ ہغہ د بنو قریظہ یہودیانو طرف تہ اولیگلو چہ در رسول اللہ ؐ شرط اومنی اوقلعه خالی کرئی.
 یہودیانو ہم د ابولبابہ ؓ نہ مشورہ او غوبستہ نو ہغہ ہم د ہغوی د مرضی مشورہ ورکرہ. د ہغہ نہ
 پس ہغہ تہ احساس اوشو چہ ہغہ خو دھوکہ شو چہ داخود اللہ تعالیٰ اود ہغہ د رسول ؐ خیانت اوشو.
 نو قسم نی اوخوہلو چہ ترکومہی اللہ تعالیٰ د ہغہ توبہ قبولہ کرہی نہ وی ترہغہ وختہ پوری بہ مرہم
 خو خوراک بہ اونہ کرہم. اوس د مدینہی جہات تہ راغلو او ستنی سرہ نی خپل خان اوتروہو. نہہ ورخہی پہ
 دی حال کنبی تیری شوہی د ولری او تندہی نہ بی ہوشہ شو راپریوتلو تردہی چہ د رسول اللہ ؐ پہ ژبہ
 مبارکہ نی اللہ تعالیٰ توبہ قبولہ کرہ. خلق زیرہی ورکولوسرہ راغلہ او غوبستہی چہ د ستنی نہ نی
 کولاؤ کرہی. ابولبابہ ؓ وئیل چہ ما صرف رسول اللہ ؐ پرانستی شی. رسول اللہ ؐ کولاؤ کرو نوونی وئیل
 یارسول اللہ ؐ ماخپل تول مال صدقہ کرہ. رسول اللہ ؐ اوفرمائیل چہ نہ صرف دریمہ حصہ بہ صدقہ
 کیڑی (مغیرہ بن شعبہ ؓ وانی چہ پہ لحاظ د مضمون دا آیت د حضرت عثمان ؓ د قتل پیش گوئی
 سرہ متعلق دی خکہ چہ فتنہ اوفساد پیدا کولوسرہ امیر قتلول د اللہ تعالیٰ او رسول ؐ خیانت دی.

نبی کریم ﷺ تہ د سفیان د قافلہ اطلاع اودحاطب قصہ :- حضرت جابر بن عبد اللہ ؓ وانی چہ ابوسفیان
 د مکہ نہ اووتلو، جبرائیل ؑ راغلو رسول اللہ ﷺ تہ نی خبر ورکرو چہ ابوسفیان پہ فلانی مقام کنبی
 دی نو حضور ؐ صحابہ کرامو تہ اوفرمائیل چہ ابوسفیان پہ فلانی مقام باندہی دی د ہغہ د رانیولو د
 پارہ اوخی اودا معاملہ دی بالکل پہ راز کنبی وی. خو یو منافق ابوسفیان تہ اولیکل چہ محمد ؐ
 تاسو رانیسی ہونبیار اوسیرہ. نو دا آیت نازل شو چہ د اللہ تعالیٰ او د ہغہ د رسول ؐ سرہ خیانت مہ
 کوئی. د رسول اللہ ﷺ راز بنکارہ کول د رسول اللہ ﷺ سرہ خیانت دی. دا حدیث غریب دی اود آیت سیاق

نه هم ددې ثبوت نه ملاوړېږي. په مسلم او بخاري شريف كښې د حاطب ابن ابې بلتعه قصه داسې ليكلې ده چه هغه د قريشو كافرانوته د رسول الله ﷺ د قصد نه د خبرولو د پاره خط اوليكولو. دا د مكې د فتح د وخت خبره ده نو الله تعالى رسول الله ﷺ خبر كړو. پيغمبر ﷺ هغه پسې سړې اوزغلولو نو هغه خط نې اونيولو. حاطب نې راوغوښتو. حاطب ﷺ د خپل قصور اعتراف او كړو. حضرت عمر بن خطاب ﷺ او ونيول يار رسول الله ﷺ ۱ د ده ست والوزوم ده الله تعالى اود هغه رسول الله ﷺ سره خيانت كړې دې. نوحضور ﷺ او فرمايل عمر ﷺ ۱ پرېږده دې د بدر په جهاد كښې شامل وو ولي تاته خبر نشته چه د بدر د مجاهدينو باره كښې الله تعالى فرمايلي دي ما تاسواوېښلنې اوستاسو ټول گناهونه معاف دي (۱) مطلب دا چه صحيح هم دغه خبره ده چه په آيت كښې عموميت دې سره د دې چه دا صحيح دي چه د آيت شان نزول په يو خاص سبب دې اود علماؤ په نيز د عموم لفظ اعتبار كيدې شي. نه د خصوصي سبب او په لويو وړو كښې متعدي او لازمي ټول گناهونه شامل دي. ابن عباس ﷺ وائي چه دلته د لفظ امانت نه هغه ټول اعمال مراد دي كوم چه الله تعالى په بنديگانو باندې فرض كړي دي. مراد دادې چه فريضه مه ماتوئې سنت مه پرېږدئې د گناه د كولونه بچ شئې. حضرت عروه بن زبير ﷺ وائي چه مطلب دا دې چه داسې مه كوئې چه په مخامخ خود چا د مرضي خبره او كړنې اود هغه په غير موجودگي كښې د هغه غيبت يا مخالفت او كړنې. اصلي خيانت هم دغه دې. امانت هم په دې سره ختمېږي. سدي ﷺ وائي چه د الله تعالى او رسول الله ﷺ سره خيانت هم دغه دې چه سړې په خپل مينځ كښې خيانت او كړي. خلقو به د حضور ﷺ نه خبرې اوريدې او نورو ته به نې كولې نود دې خبر به مشرگانوته رسيدلو. په دې وجه رسول الله ﷺ او فرمايل چه د دوو سړو په مينځ كښې خبره په هر صورت امانت وي. خبره چه نې كوم خائ كښې اوريدلې وي هم هلته پريخودل پكار دي. د چا په وړاندې د چا خبره سردوباره كول نه دي پكار. سره د دې كه هغه نه وي منع كړې. (وَاَعْلَمُوا أَنَّمَا آفَافُ الْكُفْرِ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ) دفتني نه ازميښت او امتحان مراد دې. چه اولاد وركوو اوازميښت كوو يني چه تاسو شكر كوئې كه نه اود اولاد ذمه وارنې په خاني راوړنې كه نه. يا داچه دهغوي په محبت كښې د الله تعالى نه غافله كيږئې كه په دې امتحان كښې پوره شوئې نو الله تعالى سره عظيم بدله ده. او فرماني چه د خير او شر په ذريعه مونږ به تاسو ازميښت كوو. او فرماني چه اي مؤمنانوا ستاسو اولاد او ستاسو مال دې تاسو د الله تعالى د يادنه غافل نه كړي كه چرې داسې اوشو نو تاسو به په سخت تاوان كښې شئې. او فرماني چه ستاسو بيبيانې او اولاد ستاسو دښمنان دي په دې وجه احتياط كوئې. د الله تعالى سره ثواب اود هغه جنتونه د دې مال او اولاد نه ډير بهتر دي. دا د دښمن په شان نقصان رسونكي دي او په دوي كښې اكثر ستاسود پاره فائده مند نه جوړېږي. الله تعالى د دنيا و آخرت مالك دې او په قيامت كښې هغه سره اجر عظيم دې. په حديث كښې دي چه اي بنيادمه! ته ما لټوه زه به ملاؤ شم كه زه تاته ملاؤ شوم نو پوهه شه چه هرڅه ملاؤ شو. او كه تا زه ورك كړم نو هرڅه دې ورك كړل. پكار دي چه زه تاته د هر څيز نه ډير محبوب شم.

نبي كريم ﷺ او فرمايل چه درې څيزونه چي په چا كښې چې درې واړه راغلل نو هغه د ايمان لذت محسوس كړو. (۱) د الله تعالى اود هغه د رسول ﷺ د هر څيز نه ډير محبوب كيدل. (۲) چا سره هم چه مينه وي نو صرف د الله تعالى په خاطر (للهيت) په توگه او ذاتي غرض په كښې شامل نه وي (۳) په اور كښې ورتونبل بهتر گنرل د دې خبرې چه د اسلام نه پس مرتد شي. (۴) بلكه د رسول الله ﷺ محبت په

(۱) صحيح بخاري كتاب الجهاد باب الجاسوس والتجسس والتبث: ۳۰۰۷، صحيح مسلم: ۲۴۹۴، ابوداؤد: ۲۶۵۰،

ترمذي: ۳۳۰۲، احمد: ۷۹/۱، مسند ابې يعلى: ۳۹۴.

(۲) صحيح بخاري كتاب الايمان باب من يكره ان يعود في الكفر...: ۲۱، صحيح مسلم: ۴۳، ابن ماجه: ۴۰۳۳، احمد: ۱۷۲/۳، ابن حبان: ۲۳۷.

مال او اولاد باندې هم مقدم او گنړی. لکه چه په حدیث شریف کښې دې په الله تعالی قسم ایمان ورته هډو نصیب نه دې که د خپل خان مال او اولاد نه ما ډیر خوښ نه کړی. (۱)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	
انې هغه کسانو چې ایمان مو راوړې دې	
..... انې دایمان خاوندانو !	
إِنْ تَتَّقُوا	اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ
فُرْقَانًا	وَيُغْفِرْ
که اوویریدی تاسو دالله نه دربه کړی تاسوله علم دکره کوته معلومولو اولرې به کړی	
که تاسو دالله نه اوویریدی نو تاسو ته به دحق او باطل معلومولو یو بصیرت درکړی او تاسو ته به	
عَنْكُمْ	سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْ وَاللَّهُ	ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
ستاسو نه گناهونه ستاسو او معافی به او کړی تاسو ته او الله خاوند د فضل لوی دې	
گناهونه معاف کړی او تاسو ته به بښنه او کړی او بېشکه الله د ډیر لوی فضل خاوند دې	

قوله تعالى: إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ

د الله تعالی نه ویریدل ښه دی. - ای مؤمنانوا که چرې تاسو د الله تعالی نه اوویرېښی نو الله تعالی به تاسو ته په دنیا او آخرت کښې خلاصی درکړی. د فرقان نه مراد خلاصی یا امداد یا د حق او باطل په مینځ کښې فیصله مراد ده. د تفسیر ابن اسحاق د تفسیر تفسیر ماسبق نه زیات عام دې. د دې د پاره چه خوک د الله تعالی نه ویرېږی د هغه احکام به په خای راوړی د هغه دمناهی نه به ډډه کوی نو د حق او باطل د معرفت به هغه ته توفیق کیږی. دا به د هغه د نجات او امداد سبب وی. دهغه د گناهونو کفار به وی، الله تعالی به غفار او ستار جوړشی، دالله تعالی نه به ډیرې لوڼې بدلې حقدار جوړشی. لکه چه فرمائی ای مؤمنانوا دالله تعالی نه اوویرېښی او د رسول ﷺ تابعداری او کړنې الله تعالی به په تاسو باندې ډېل رحمت نازل کړی. هغه به تاسو ته یو نور درکړی چه د هغې په رهنمائی کښې به روان شي هغه به تاسو او بښی هغه ډیر بښونکې او مهربان دې. (۱)

وَأَذِمْكُمْ	بِكِ	الَّذِينَ كَفَرُوا
او (یاد کړه) کله چې تدبیر کولو خلاف ستا هغه کسانو چې دحق نه شي انکار کړې دې		
او هغه وخت یاد کړه چې کافرو ستا خلاف دا سازشونه کول		
لِيُثْبِتُوكَ	أَوْ يَقْتُلُوكَ	أَوْ يُخْرِجُوكَ
وَيَمْكُرُونَ	وَيَمْكُرُونَ	وَيَمْكُرُونَ
چې قید کړی تا یا قتل کړی تا یا اوباسی تا او هغوی تدبیرونه کول خپل او تدبیرونه کول		
چې نا قید کړی یا تا مړ کړی یا دې د وطن نه اوباسی هغوی خپل تدبیرونه کول او الله ﷻ		

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب حب الرسول ﷺ من الایمان: ۱۵، صحیح مسلم: ۴۴.
(۲) ۵۷/الحدید: ۲۸.

اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكِينِ ۝

اللہ | او اللہ | بہتر تدبیر کونکے دی |

خپل تدبیر و نہ کول | او اللہ بہتر تدبیر کونکے دی |

قوله تعالى: وَأُذِمْذِكُمْ بِالَّذِينَ كَفَرُوا

د کفارو په مجلس شوری کښې د رسول ﷺ د قتل ناپاکه سازش: اوس کافران دا چل ول کول غواړي چه تا قيد کړي يا دې قتل کړي يا دې د وطن نه اوباسي. د اثبات معنی قيد او حبس دي. مطلب دا چه هغوی تاسره څه خرابه اراده لري. کافرانو چه کله دا مشوره او کړه چه نبی کریم ﷺ قيد يا قتل کړني يا ئي د وطن نه اوباسي نو ابوطالب د وراره نه تپوس او کړو آيا تاته څه خبر شته چه دا کافران تاسره څه اراده لري. نو حضور ﷺ او فرمائيل چه قيد يا قتل يا د وطن نه ويستل. نو ابوطالب تپوس او کړو تاته چا خبر در کړو نو حضور ﷺ او فرمائيل زما رب ماته خبر را کړو. ابوطالب او وئيل ستا رب خو ښه ډير رب دي هميشه د هغه خير غواړه. رسول الله ﷺ او فرمائيل زه به د هغه څه خير او غواړم بلکه هغه زما خير غواړي. رښتيا خودا دی چه د ابوطالب ذکر په دې کښې ډير عجيبه دي بلکه د انکار قابل ځکه چه دا آيت مدني دي اودا واقعه اود قریشو مشوره کول د هجرت په شپه وو اود ابوطالب مرگ هم د دې نه درې کاله وړاندې شوې وو. هم د ابوطالب د مرگ په سبب دې کافرانو خو دومره بهادري او همت کړي وو ځکه چه ابوطالب خو به هميشه د حضور ﷺ حمايت او امداد کولو اود وراره په حفاظت کښې به ئي د قریشو مقابلې کوله.

دارالندوه کښې د مشرکانو مشوره او د شيطان را ئي: د ابن عباس ؓ نه روايت دي چه د قریشو سردارانو يو مجلس کښې شوری او کړه اود حضور ﷺ په نقصان رسولو باندې وو. په دې مجلس کښې ابليس هم ديو لونی شيخ په شکل کښې راغلو. خلقو تپوس او کړو ته څوک ئي؟ هغه جواب ورکړو زه د اهل نجد شيخ یم. ما اوریدلی دی چه تاسو خلق مجلس کښې شوری کو ئي نوزه هم راغلم دي د پاره چه تاسو زما د مشورې نه محروم پاتي نه شئ. خلقو وئيل چه راځه خامخا راځه. هغه وئيل چه تاسو خلق د دې سړي باره کښې ښه فکر او سوچ او کړني گڼي نو ډير ممکن دی چه هغه په تاسو باندې غالب شی. نو يو را ئي ورکړه چه هغه قيد کول پکار دی او تردې چه هغه په قيد کښې هلاک شی. لکه څنگه چه زهير او نابالغ شاعران د دې نه اول قيد کړي وو او هغوی هلته تر مرگ پورې پراته وو اودا خو هم يو شاعر دي. په دې باندې هغه شيخ نجدی غصه شو چه زما خو هيڅ کله دا را ئي نه ده. په الله تعالی قسم د هغه رب به هغه د هغه ځای نه راوباسي او خپلو ملگرو ته به اورسي او بيا به هغه حمله او کړي او هرڅه به درنه واخلي او ستاسو د ښارونو نه به تاسو بهر اوباسي. خلقو وئيل شيخ رښتيا او وئيل څه بل څه تجویز او کړني بل او وئيل چه دي د خپل ملک نه اوباسني او په آرام شئ. کله چه هغه دلته نه وی نو ستاسو به د هغه نه څه اندېښنه نه وی. دهغه تعلق به ستاسو نه علاوه بل چا سره وی نو ستاسو پرې څه. دي اوریدو سره شيخ نجدی او وئيل په الله تعالی باندې قسم دا را ئي هم صحيح نه ده. آيا تاسو ته د هغه د خوږې ژبې خبرنه دي او په خپلو خبرو باندې د هر چا زړه گټلې شی. که چرې تاسو داسې او کړه نو هغه به ټول عرب رايوځای کړي. د هغه ټول حمايتيان به په يوځای په تاسو حمله او کړي او تاسو به د خپل وطن نه اوباسي ستاسو شريف خلق به قتل کړي شی خلقو وئيل شيخ رښتيا وائی څه بله را ئي پيش کړني. ابو جهل وئيل زه يوه مشوره درکوم. که تاسو سوچ او کړني نو د دې نه ښه را ئي نه شی کيدې. د هرې قبيلې نه يو يو ځوان راغونډ کړني چه بهادر او شريف وی هريو سره دې توره وی ټول دي يوځای شی او په هغه دي په يوځل يو وار او کړي کله چه هغه قتل کړي شی نو د هغه وينه به په قبيلو باندې تقسيم شی. دا خو

ممکن نه دی چه د بنی هاشم یوه قبيله به د ټولو قبیلوسره جنگ او کړی او مجبوراً به بنی هاشم د هغه د قتل دیت قبول کړی. دیت به ورکړو او مونږ ته به آرام ملاوښتی. شیخ نجدی ونیل والله دا رانې صحیح ده. دې نه بله بڼه رانې نشته. په دې باندې اتفاق کولو نه پس مجلس ختم شو. اوس جبرائیل علیه السلام راغلو او حضور صلی الله علیه و آله نې خبر کړو چه نن شپه په بستره باندې مه سمله اود کافرانو د سازش خبر نې ورکړو. نبي کریم صلی الله علیه و آله په هغه شپه په بستره باندې اوده نه شو او هم هغه وخت نې د هجرت حکم ورکړو. مدینې ته په راتلو باندې الله تعالی په هغوی صلی الله علیه و آله باندې سورة انفال نازل کړود خپلونه متونو د کړنې او فرمانیلو او فرمانی (وَمَن يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَاللَّهِ خَيْرُ الْكَافِرِينَ) هغوی چال چلوی نو الله تعالی هم چال چلوی الله تعالی ډیر ښه مدبر دې. ددوی قول دې (لَنَرْبِصَ بِرَبِّ الْمُنُونِ حَتَّى يَمُوتَ) هم دې طرف ته اشاره کولوسره ارشاد فرمانی (أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّبَرَّصُ بِرَبِّ الْمُنُونِ)

ترجمه: - آیادا خلق داسې وانی چه داشاعر دې مونږ دهغه باره کښې د ناخاپی مرگ انتظار کوو اود هغه ورځ نوم "يوم الرحمة" شو. ځکه چه په هغه ورځ د حضور صلی الله علیه و آله د قتل سازش جوړ شوې وو د هغوی د دې ارادو ذکر په آیت (وَأَن كَاذِبًا سَفَرْنَا مِنْ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذْ لَا يَلْبَثُونَ خَلْقَكَ إِلَّا قَلِيلًا) کښې دې. نبي کریم صلی الله علیه و آله د الله تعالی د حکم په انتظار وواو چه کله قریشود قتل اراده او کړه نو حضرت علی رضی الله عنه نې راوغوښتو او حکم نې ورکړو چه زما په بستره باندې سمله. حضرت علی رضی الله عنه شین خادر واغوستو او سملاستو. رسول الله صلی الله علیه و آله بهر راووتلو. خلق په دروازه کښې ښکاریدل. حضور صلی الله علیه و آله یو موټې خاوره دهغوی طرف ته اوشندله دهغوی سترگې د حضور صلی الله علیه و آله نه واوریدې. حضور صلی الله علیه و آله (يَسْ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ تَنْزِيلَ الْغَزْوِ الرَّجِيمِ لَنُنْذِرَ قَوْمًا مَّا أُنْذِرَ آبَاءَهُمْ فَهُمْ غٰفِلُونَ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلَى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلًا فَبِئْسَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ) لوستلوسره اووتلو. ^(۱)

د کورنو نه د وتلو په وخت د کافرانو په سرونو خاورې شغل: د ابن عباس رضی الله عنه روايت دې چه فاطمه رضی الله عنها په ژړا کښې رسول الله صلی الله علیه و آله له راغله، حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل ولې ژاړې، حضرت فاطمه رضی الله عنها ونیل ولې به نه ژاړم چه دې د قریشو خلقو دلالت او عزى قسمونه خوړلی او وعدي نې کړې دی چه ستاسو په لیدو باندې به په تاسو حمله کوی او تاسو به قتل کوی او په هغوی کښې به هر یو کس ستاسو په قتل کښې حصه اخلی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل لورې د اودس د پاره اوبه راوړه. حضور صلی الله علیه و آله اودس او کړو اود کعبې طرف ته روان شو. قریشو ونیل دا هم هغه دې خو دې سره د هغوی سرونه تپت شو او ستونه نې کاږه شو هغوی خپلې سترگې اوچتې نه کړې شوې. حضور صلی الله علیه و آله یو موټې خاوره اوچته کړه اود هغوی طرف ته نې اوغورزوله اوونې فرمائیل چه شکلوته دې خراب شی چاسره چه داکانړی اولگیده په یوم بدر کښې هغه کافر خامخا قتل شو. ^(۲) مطلب داچه نبي کریم صلی الله علیه و آله هجرت اوکړو او غارته اورسیدو او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نې خان سره بوتلو.

د رسول کریم صلی الله علیه و آله د وتلو په وخت حضرت علی رضی الله عنه په خپل ټاټې پاتې کول: مشرکانود حضور صلی الله علیه و آله د کور خوکیداری کوله، حضرت علی رضی الله عنه نې حضرت محمد صلی الله علیه و آله گنړلو سحر سره نیزدې نې حمله اوکړه خو په کور کښې حضرت علی رضی الله عنه اولیدو نو ټوله منصوبه نې بې کاره شوه. تپوس نې اوکړو محمد صلی الله علیه و آله چرته دې؟ علی رضی الله عنه ونیل ماته پته نشته. د قدمونو مبارکو په لار روان شو. غرته نیزدې اورسیدل نو په شک کښې شو. په غار وراوختل دغار مخې ته تیرشو د غار په څله کښې جولاکې جاله جوړه کړې وه. ونیل که په غار کښې څوک دننه تلې وو نود دې په څله کښې به دا دومره لویه جاله څنگه قائم پاتې کیده.

^(۱) دلائل النبوه: ۲/۴۶۹.^(۲) احمد: ۳/۱۰۳ وسنده حسن، حاکم: ۱/۱۶۳، ابن حبان: ۶۵۰۲، دلائل النبوه: ۶/۲۴۰.

وَاِذَا تَنَالَىٰ	عَلَيْهِمْ	اٰتَيْنَا
اوکله چي به لوستلی کیدل په هغوی باندې آیتونه زمونږه		
اوکله چي په دوی باندې زمونږ آیتونه اولوستي شي		
قَالُوا	قَدْ سَمِعْنَا	لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا
وئیل به ئې په تحقیق سره او اوريدل مونږه که مونږه او غواړو انوخامخا به اووایو مونږه په مثل ددې		
نودوئ وانې چي مونږ واوریدل او که مونږ او غواړو نو مونږ به داشان جوړ کړو		
اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ۝	وَ اِذْ قَالُوا	اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ
نه دی دا مگر قیصې دی د اولنو خلقو اوکله چي او وئیل هغوی انې الله که چرې وی		
داخو نور څه نه دی بلکه تشې د پخوانو خلقو قیصې دی او هغه وخت هم یاد کړه کله چي دوی او وئیل انې الله		
هٰذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ	فَاَمْطَرْنَا	عَلَيْنَا
دا هم دا حق د طرفه ستانه نور او وروړه په مونږ کانړی د آسمان نه		
که دا (قرآن) واقعی حق وی او ستاد طرفه راغلي وی نو په مونږ باندې دېره نه کانړی راو وروړه		
اَوَاٰتِنَا	بِعَذَابِ الْيَوْمِ ۝	وَمَا كَانَ
یا راوله په مونږ باندې عذاب دردناک اونه دې الله چي عذاب ورکړی دوی ته		
اویا راباندې یو بل دردناک عذاب راوله او الله ﷻ داسې نه کوی چي دوی ته عذاب ورکړی		
وَ اَنْتَ	فِيْهِمْ	وَمَا كَانَ
او حال دا چي تدا موجود ئې په دوی کښې اونه دې الله عذابونکې ددوی او حال دا چي دوی		
او ته په دوی کښې موجود یی او نه الله ﷻ داسې خلقو ته عذاب ورکوی چي هغوی		
يَسْتَغْفِرُوْنَ ۝		
بښنه غواړی		
بښنه غواړی		

قوله تعالى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا

د نبي ﷺ وجود مبارک د کافرانو د پاره د حفظ او ايمان باعث وو. د قريشو د کفر او ظلم خبر ورکولې شی چه قرآن پاک اوریدو سره هغوی څنگه باطلې دعوي کوی. وائی چه مونږ دا کوم قرآن پاک اوریدلی دي که او غواړو نو مونږ هم داسې ونيولې شو. د اصرف د هغوی دعوي ده او وينا بغيرد عمل ده. په دې باندې بار بار په قرآن پاک کبسي تحدي او کړې شو. چيلنج ورکړې شو چه داسې صرف يو سورة جوړ کړی راورښي خو هغوی جوړ نه کړې شو. داسې وينا کولو سره هغوی خپلو نفسونو ته د هوکه ورکوی. او خپل

د دروغو هم خیال نئى هم په دھوکه کښې ساتلې دى. وائى چه دا وينا کونکې نضر بن حارث وو. دا بې دینه د فارس ښار طرف ته تلې وو، د هغه ځای ایرانی بادشاهانو او رستم اسفندیار تاریخ نئى لوستلې وو او چه کله واپس شو نو د رسول الله ﷺ بعثت شوې وو. حضور ﷺ خلقو ته قرآن پاک اورولو او چه کله به هغوی مجلس ختم کړو نو دا کمبخت نصر به کیناستو اود ایرانی بادشاهانو تاریخ به نئى بیانولوسره وئیل اوبښانې چا ښه قصه بیان کړه ما که محمد ﷺ؟ او چه کله الله تعالی د بدر په ورځ مسلمانانو ته کامیابی ورکړه اوبعضې دمکې مشرکان قید کړې شو نو حضور ﷺ دهغوی هم دستونه پریکولو حکم اوکړاودده هم سټ پریکړې شو. مقداد ﷺ بن اسودهغه قید کړې وو. سعید بن جبیر ﷺ وائى چه حضور ﷺ د بدر په ورځ د دریو قیدیانو د قتل کولو حکم ورکړې وو (۱) عقبه بن ابی معیط (۲) طعیمه بن عدی (۳) نضر بن حارث.

د کفارو غرور او د قران کریم پشان دعوی کول: نضر د مقداد ﷺ قیدی وو. حضور ﷺ چه کله د هغه د قتل کولو حکم ورکړونومقداد ﷺ عرض اوکړویارسول الله ﷺ! داخو زماقیدی دې ماته ملاویدل پکار دى. نو حضرت ﷺ اوفرمائیل ده د الله تعالی د کتاب بې ادبې کړې ده نو د قتل حکم نئى اوشو. مقداد ﷺ د خپل بندې طرف ته د رسول الله ﷺ توجو راوگرخوله نو نبی کریم ﷺ دا دعا اوکړه یا الله ته د خپل فضل نه مقداد ﷺ ته ډیر څه ورکړه نو مقداد ﷺ اووئیل یا رسول الله ﷺ! د اصرار سره مطالبه کولو زما هم دغه غرض وو چه په تاسو دعاووکړم. هم ددې نضر باره کښې دا آیت نازل شو ﴿وَإِذَا تُنْزِلُ عَلَيْنَا آيَاتًا قُلُوا أَقْدَسُ مِمَّا لَوْ شَاءَ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾. دسعید بن جبیر ﷺ نه ابو بشر راوی د طعیمه په ځای د مطعم بن عدی نوم اخستی دې اودا خبره غلطه ده ځکه چه مطعم بن عدی خو د بدر په ورځ ژوندې نه وو. په دې وجه رسول الله ﷺ فرمائیلی وو چه که نن مطعم بن عدی ژوندې وو او د دې مقتولینونه یی د چا باره کښې سوال کړې وو نو ما به هغه ته دغه قیدی ورکړې وو (۱) حضور ﷺ دا ځکه اوفرمائیل چه هغه په هغه وخت کښې حضور ﷺ بچ کړې ووکله چه د طائف ظالمان په حضور ﷺ پسې شوی وو او مکې ته واپس شوې وو.

آسَاطِيرُ د اسطوره جمع ده یعنې هغه کتابونه او اقتباسات کوم چه نئى زده کړی او خلقو ته نئى اوروی اودا صرف قصې وې لکه چه بل ځای کښې الله تعالی داسې فرمائی ﴿وَقَالُوا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ اکتبمآقې ئملى علیه بکرة واصیلا قل انزلک الذی یعلم السیر فی السموت والارض انه کان غفوراً رحيماً کافروائى چه داخود مخکینو خلقو دروغزني قصې دى کوم چه لیکلې دى او شپه ورځ بیانولې شی. څوک چه د الله تعالی طرف ته رجوع کوی هغه ده ته معافى کوی اود هغه توبه قبلوی. هغه د زمکې او آسمان رازونه پیژنی اودا قرآن پاک هم د هغه طرف نه دې. کافروائى ای الله تعالی اکه دا قرآن حق دې نو د آسمان نه په مونږ باندې کانړی راووروه یادردناک عذاب راوله. دا دعادهغوی د ډیرجهالت ناپوهنئى سرکشئى او دښمنئى په سبب ده هم په دې بې وقوفئى کښې هغوی بدنام دى هغوی له خو په پکار وو چه داسې دعا نئى غوښتله چه الله که دا قرآن ستا د طرف نه وى نو مونږ له د دې د اتباع توفیق راکړې ولې هغوی خو د خپل ځان د پاره عذاب اوغوښتو اود سزا د پاره نئى تیزی کوله. لکه څنگه چه الله تعالی فرمائی چه دا خلق د عذاب د پاره تندې کوی اوکه د عذاب یوه ورځ مقرر نه وه نو عذاب به دوی ډیر زر راگیرکړې وې چه دوی ته به خبرهم نه وو. هغوی وائى ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجَلْ لَنَا قِطْنًا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ او ﴿سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ﴾ دتیروشوو امتونو جاهلانو هم داسې وئیلې وو. د شعيب ﷺ قوم وائى ای شعيب ﷺ!

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب ما من النبی علی الاسارى من غیر ان یخمس: ۳۱۳۹، ابوداؤد: ۲۶۸۹، احمد: ۸۰/۱، مسند ابی یعلی: ۷۴۱۶، بیهقی: ۶۷/۹.

کہ چریٰ تہ ربتونی نی نو اسمان پہ مونہ راوغورزوہ پہ مونہ باندی کانری ولہ نہ راوروی۔ ابو جہل بن ہشام ہم دا ونیلی چہ ﴿اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ آتٍ﴾ کہ دا ربتونی قرآن دی نو پہ مونہ باندی د آسمان نہ کانری ولہ نہ راوری۔ نو دا آیت مبارک نازل شو چہ ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ یعنی ترکومی چہ تہ پہ دوی کبھی وی اللہ تعالیٰ بہ دوی تہ عذاب نہ ورکوی یا ترکوم وختہ پوری چہ هغوی استغفار کوی (۱) او ونی فرمائیل ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَىٰ كُنَّا خَلْقُنْكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُكُمْ مَا خَوَّلْنَكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ یعنی تاسو بہ مونہ لہ خان لہ خان لہ راخی۔ لکہ خنگہ چہ پہ اول خل مونہ تاسو پیدا کری وی۔ عطاء ﷺ وانی چہ د دی مضمون لس آیاتونہ پہ قرآن پاک کبھی دی۔ بریدہ ﷺ وانی چہ ما عمرو بن العاصؓ جنگ احد کبھی پہ اس د پاسہ سور اولیدو چہ دا وینا نی کولہ ای اللہ تعالیٰ محمدؐ چہ خہ وانی کہ هغہ ربتیا وی نو ما سرہ د اس پہ زمکہ کبھی ورخبں کری (دا د هغہ وخت خبرہ دہ چہ کوم وخت عمرو بن العاصؓ ایمان نہ وو راوری)۔

د دی امت د جاہلاتو ہم داسی وینا وہ، اللہ تعالیٰ خپل آیات بیا سردوبارہ کوی او پہ هغوی باندی د خپل رحمت ذکر کوی چہ ترکومی هغوی استغفار کوی اوستا موجودگی پہ دوی کبھی دہ مونہ بہ پہ هغوی باندی د آسمان نہ عذاب نہ نازلوو۔ مشرکانوبہ د بیت اللہ شریف طواف کولو او ونیل بہ نی ﴿لَبِيكَ اللَّهُمَّ لَبِيكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبِيكَ﴾ نو حضور ﷺ بہ فرمائیل چہ بس بس ہم دغہ خای پوری وانی وړاندی مہ وانی خو کافرانو بہ ورسره دا ہم ونیل ﴿إِلَّا شَرِيكًا هَوْلَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ﴾ خو ستا یو شریک ہم دی تہ د هغہ ہم مالک نی او د هغہ د املاک ہم مالک نی او بیا بہ نی ورسره ونیل ﴿غَفْرَانِكَ﴾ نو اللہ تعالیٰ دا آیت نازل کرو چہ ترکومی تہ پہ دوی کبھی نی د عذاب نہ بہ محفوظ وی۔ ابن عباسؓ وانی هغوی تہ دوه امانونہ حاصل وو یو خو د نبی کریم ﷺ وجود مبارک اودویم پس د شرک نہ استغفار۔ بیا د نبی کریم ﷺ د تللو نہ پس د هغوی د معافنی سبب صرف استغفار پاتی شو۔ قریشو بہ پہ خپل مینخ کبھی ونیل چہ اللہ تعالیٰ محمدؐ دز مونہ پہ مینخ کبھی بزرگ جور کری دی۔ د ورخی بہ نی اللہ تعالیٰ سرہ گستاخی کولہ اود شپہ بہ نی پنبیمانیا سرہ ونیل ﴿غَفْرَانِكَ اللَّهُمَّ﴾ نو اللہ تعالیٰ ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ﴾ والا آیت نازل کرو۔ یعنی چہ انبیاء علیہم السلام ترکومی د کلی نہ وتلی نہ وی پہ قوم باندی عذاب نہ راخی۔ پہ هغوی کبھی بعضی هغہ خلق ہم وو چہ د اول نہ نی ایمان راوری وو۔ هغوی بہ استغفار کولو او مونخونہ بہ نی کول دا مسلمانان وو اود نبی کریم ﷺ د هجرت کولونہ پس ہم پہ مکہ کبھی پاتی وو اواستغفار بہ نی کولو۔ دا اهل مکہ د عذاب د واقع کیدونہ بچ شو خکہ چہ دا بنہ خلق تراوسہ پوری پہ هغوی کبھی وو۔ رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ زما نہ پس بہ ہم ترقیامتہ پوری استغفار خلق د عذاب نہ بچ کوی۔ (۲) رسول اللہ ﷺ فرمائیلی چہ شیطان قسم اوخوړلو ای اللہ تعالیٰ ستا پہ عزت می دی قسم وی ترکوم وختہ پوری چہ ستا د بندیگانو پہ بدنونو کبھی روحونہ دی زہ بہ دوی دھوکہ کوم۔ اللہ تعالیٰ فرمانی چہ زما دی پہ خپل عزت قسم وی ترکومی چہ هغوی استغفار کوی زہ بہ ہم هغوی بنیم۔ (۳)

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الانفال ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ﴾: ۴۶۴۸، صحیح مسلم: ۲۷۹۶۔

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الانفال: ۳۰۸۲۔

(۳) احمد: ۲۹/۳، مسند ابی یعلیٰ: ۱۲۷۶۳، حاکم: ۲۶۱/۴۔

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ	اور نہ ہی اللہ چہ عذاب و رکری دوی تہ
وَأَنْتَ	اور تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
فِيهِمْ ط	اور تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ	اور تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَهُمْ	اور تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
يَسْتَغْفِرُونَ ۝	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَمَا لَهُمْ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
أَلَا يَعَذِّبُهُمُ اللَّهُ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَهُمْ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
يَصُدُّونَ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَمَا كَانُوا	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
أَوْلِيَاءَ ط	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
د مسجد حرام نہ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
د مسجد حرام نہ منع کوی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
إِنْ أَوْلِيَاءُ ۝	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
إِلَّا الْمُتَّقُونَ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَمَا كَانَ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
نَهَى دِي سِرپرستان د دے	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
مگر پرہیزگاران	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
خولیکن	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
اکثر د دوی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
نہ پوہیری	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
اور نہ دے	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
د دے سِرپرستان خو صرف پرہیزگار خلق کیدی شی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
خوزیات خلق پہ دے نہ پوہیری	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
اور نہ دے	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
صَلَاتُهُمْ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
عِنْدَ الْبَيْتِ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
إِلَّا	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
مُكَاةً	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
وَتَصَدِيَّةً ط	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
فَذُوقُوا	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
مونخ د دوی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
اپہ خوا دبیت اللہ کنہی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
مگر	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
شپیلی وھل دی اولاسونہ پر قول دی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
نو او خکی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
بیت اللہ پہ خوا کنہی د دوی مونخونہ خہ وو	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
خو شپیلی وھل اولاسونہ پر قول وو	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
نو انہی (کافرو)	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
الْعَذَابِ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
بِمَا	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
كُنْتُمْ	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
تَكْفُرُونَ ۝	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
عذاب	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
اپہ سبب دھغی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
چہ وی تاسو	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
چہ انکار بہ موکولو	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری
دخپل انکار پہ سبب د عذاب مزہ او خکی	بہنہ غواہی او تہ او اللہ ﷻ داسی نہ کوی چہ دوی تہ عذاب و رکری

قوله تعالى: وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَ ط

د مسجد الحرام متولی حقیقت کنہی متقی خلق دی مشرکان نہ دی۔ دا خود عذاب لائق و خود رسول اللہ ﷺ پہ برکت د عذاب نہ بیج شو۔ پہ دے وجہ چہ کلہ حضور ﷺ مکہ پریخودہ نو اللہ تعالیٰ د بدر پہ ورخ پہ هغوی باندے عذاب نازل کرو۔ د هغوی سرداران قتل کرے شو اود هغوی لوی لوی خلق بندی کرے شو۔ اللہ تعالیٰ هغوی تہ د استغفار هدایت فرمائیلے وو خودوی بہ ورسره شرک او فساد هم یو خای کولو۔ قتادہ اوسدی رسمہ (اللہ وانی چہ دے مقتولینو د قریشو استغفار نہ کولو کہ کولو نی نو اللہ تعالیٰ بہ د بدر پہ ورخ دوی لہ د ذلت مرگ نہ ورکولو او کہ چرتہ پخپلہ دی کمزوری مسلمانانو پہ مکہ کنہی استغفار نہ کولو نو د مکہ پہ خلقو بہ داسی مصیبت راتلو کہ اخوا کولو نی نو اخوا کولی بہ نی نہ شو۔ هم د استغفار پہ برکت پہ مکہ کنہی د عذاب نازلیدونہ قریش بیج کرل اود مکہ د مسلمانانو

پہ صدقہ کنبی ہغوی د یوې مودې پورې د عذاب نہ بچ شو. د حدیبیہ پہ ورځ الله تعالیٰ فرمائیلى وو: ﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَذَا مَعْكُوفًا أَنْ يَنْصَلُّوا فَعَلَهُمْ﴾ (۱) یعنی دې خلقو کفر او کړو بیت الله ته د راتلونہ نى ته منع کړې د قربانۍ ځناور نى د حلالولو ځای ته رسولو ته پرېنځودل. که په مکه کنبې دا مومنان سړى او ښځې نه وو کوم چه ته نه پیژنې که تا هغوی ختم کړې وې نو د هغوی د بې خبرې په وجه به نقصان دررسېدلو. دا د دې د پارہ اوشو چه الله تعالیٰ په خپلو بند یگانو کنبې څوک او غواړی په خپل رحمت کنبې داخل کړی. که چرې دا خلق دلته پناه اخستونکى نه وو ډیر مخکښې به د الله تعالیٰ عذاب په دوی نازل شوې وو. چه نبی اکرم ﷺ په مکه کنبې وو نو الله تعالیٰ فرمائیلې وو چه ستا په موجودگنۍ کنبې به دوی نه په عذاب کوم. خو چه کله حضور ﷺ مدینې طرف ته هجرت او کړو نو الله تعالیٰ او فرمائیل چه ستا جانشین اوس هم په مکه کنبې دى او استغفار کوی په دې وجه به اوس هم عذاب نه ورکوم. او چه کله دا مسلمانان هم د مکې نه اووتل نو فرمائى چه اوس ولې عذاب ورنه کړو. هغوی تاسو مسلمانان د الله تعالیٰ د کعبې د راتلونہ منع کړنې او هغوی خود الله تعالیٰ دوستان نه وو. نو الله تعالیٰ د مکې د فتح عذاب په هغوی نازل کړو. او اوو نیلې شو چه دا آیت ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ﴾ ناسخ دې. عکرمه او حسن بصرى رحمہم الله وائی چه په انفال کنبې ﴿مَا كَانَ اللَّهُ﴾ والا آیت د دې نه پس والا ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ﴾ والا آیت منسوخ کړې دې. نو ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ او فرمائیلې شو نو اهل مکه سره جنگ اوشو نو ولې او تکلیفونو هغوی په عذاب کنبې اخته کړل. دا الله تعالیٰ اهل شرک د عذاب نه مستثنى کړې هم دى بیاني دا هم او فرمائیل چه دوی ولې عذاب نه کړې شى چه د مسجد الحرام نه دوی مسلمانان منع کوی. د الله تعالیٰ دوستان هغوی نه بلکه متقیان خلق دى. خو اکثر خلق دا خبره نه پیژنې. حالانکه هم دغه منع شوى خلق د کعبه الله ډیر اهل دى چه په دې کنبې مونځ او کړې طواف او کړې اودا کافران د مسجد الحرام اهل نه دى. کله فرمائى چه د مشرکانو څه حق دې چه د الله تعالیٰ جماتونه آباد کړې سره د دې چه کفر د هغوی په زړونو کنبې پوخ دې. د هغوی خو ټول اعمال بې ځایه اود دوزخ خشاک دې. جماتونه خودې هغه خلق آباد کړې چه په الله تعالیٰ اوبه ورځې د قیامت ایمان لری. مونځونه کوی زکوتونه ورکوی اود الله تعالیٰ نه بغیر چانه نه وریری. هدایت موندونکى خلق هم دغه دى. او او فرمائیلې شو ﴿وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفَرُوا بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَأَخْرَجُوا أَهْلَهُ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ دالله تعالیٰ دلارې اود مسجد الحرام نه منع کول اود مکې خلق د مکې نه ویستل دا د الله ﷻ په نیز لویه گناه ده. دواولیا نه څوک مراد دى؟ رسول الله ﷺ نه تپوس اوشو چه ستا اولیا کوم خلق دى نو حضور ﷺ او فرمائیل متقیان خلق. (۲) بیا حضور ﷺ تلاوت او فرمائیلو ﴿إِنْ أَوْلِيَاءُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾ رسول الله ﷺ قریش راجع کړل او تپوس نى او کړو چه آیا څوک غیر قریش هم تاسو کنبې شته نو خلقو وئیل زموږ خوریونه زموږ حلیف او غلامان. نو حضور ﷺ او فرمائیل حلیف غلام او خوریونه ټول د یوې قبیلې نه دى دا ټول اولیا دى خو زما اولیا متقیان خلق دى (۳) مجاهد رضى الله عنه وائی چه دې نه مجاهدین مراد دى چه څوک هم وى او چرته هم وى. بیا د دې خبرې ذکر دې چه دا خلق په مسجد الحرام کنبې څه کوی. ارشاد دې چه د هغوی عبادت بس هم دومره وو چه کعبې ته په راتلو به نى هم لکه د ځناورو شپیلې وهل او لاسونه به نى وهل، برېښه به نى طوافونه کول او څلو کنبې به نى گوتې ورکولې او شپیلې به نى وهل مخونه به نى ټیټول او لاسونه به نى وهل بس هم دا به نى عبادت گنرلو. د گس طرف نه به نى طواف کولو مقصد به نى داوو چه د مسلمانانو په عبادت کنبې خلل واچوی، دغه شان به دې خلقو په مومنانو پسې توقې

(۱) (سورۃ الفتح)

(۲) المعجم الصغير ۱/۱۱۵ ح ۳۰۵.

(۳) حاکم: ۳۰۱/۲، مجمع الزوائد: ۲۶/۱۰.

مسخرې کولې. عبدالرحمن بن زيد رضی اللہ عنہ د تصديه معنی وائی خلق د الله تعالى د لارې نه منع کول. فرمانی چه اوس د خپل کفر مزه او ځکنی یعنی داعذاب چه د بدر په ورځ قتل کړې شونی او قید کړې شونی. مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چه په اهل اقرار باندې عذاب د تورې په ذریعه راځی او په اهل تکذیب باندې د جفې او زلزلې په توگه راځی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا	يَنْفِقُونَ	أَمْوَالَهُمْ	لِيَصُدُّوا
بیشکه هغه کسان چې انکار نې او کړو د حق نه لگوي هغوی مالونه خپل اډپاره ددې چې منع کړی خلق	بیشکه هغه څوک چې د حق نه نې انکار کړې دې او هغوی خپل مالونه په دې کبني لگوي چې	عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	فَسَيَنْفِقُونَهَا
دلارې د الله نه	اپس ورپسې اوبه لگوي نور مالونه هم بیا به وی په هغوی باندې	تَمَّ	تَكُونُ
خلق د الله <small>ﷻ</small> د لارې نه منع کړی نو لابه نور مالونه هم لگوي اوبیا به نې دا خرچونه	حَسْرَةً	تَمَّ	يَغْلِبُونَ
ذریعه دافسوس بیا به غلبه حاصله کړې شی په دوی او هغه کسان چې کافران دی دوزخ ته به	دافسوس سبب وگرځي اوبیا (آخر) به بیلات او کړی او بیشکه هغه کسان چې کفر نې اختیار کړې دې	يُحْشَرُونَ	لِيَمَيِّزَ اللَّهُ
جمع کړې شی دپاره ددې چې جدا کړی الله ناپاک د پاکونه او کیردی	تول به دوزخ ته راغونډ کړې شی د دې دپاره چې الله <small>ﷻ</small> پلټي (کافران) د پاکو (مومنانو) نه جدا کړی	الْخَبِيثِ	مِنَ الطَّيِّبِ
ناپاک خینی دهغې په ځینو باندې بیا جمع کړی هغه تول او او غورزوی هغه	اوبیا تول پلټي (کافران) رایوځای کړی او دوزخ ته نې او غورزوی	بَعْضُهُ	عَلَى بَعْضٍ
فِي جَهَنَّمَ	أُولَئِكَ	هُمْ	الْخٰسِرُونَ
په دوزخ کبني دغه کسان چې دی اهرم هغوی تاوانیان دی	نوهم دغه خلق دی چې په تاوان کبني پراته دی	قوله تعالى: لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ	

دما تي خوږونکو کافرانو ناکامه تدبيرونه: په قريشو چه کله په جنگ بدر کبني مصيبت راغلو اودا خلق مکې ته واپس شو او ابوسفیان هم قافلې سره واپس شو نو عبدالله بن ابی ربيعه او عکرمه بن ابی جهل او صفوان بن امیه اود قريشو نور ډير کسان د چا پلاران روڼه او خامن چه په جنگ کبني په کار راغلي وو ابوسفیان اود هغوی سره دچا مال چه په دې قافله کبني وو ته اوونيل چه اي معشر قريش محمد ﷺ تاسو لاندې کړی نې، ستاسو شرفاء نې قتل کړل، هغوی سره د بیا جنگ کولو د پاره د قافلې دا مال تاسو ورکړنی دې د پاره چه مونږ د هغه نه خپله بدله واخلو. نو هغوی تول مال ورکړو هم د دې باره کبني الله تعالى فرمانی چه (الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ) یعنی کافران خپل مال خرچ کوی دې د پاره چه دالله

تعالی لار بند کړې او هغوی به روپې خرچ کوي او همدغه مال به نې ضائع شي نو بیا به ارمان هم کوي مونږ به هغوی دوباره مغلوب کړو. او هغوی به د دوزخ طرف ته اوشلې شي. ضحاک عليه السلام وائی چه دا آیت د ابوسفیان او د مال د خرچ باره کښې نه دي نازل شوې بلکه دا آیت د اهل بدر باره کښې نازل شوې. په هر تقدیر دا آیت عام دي که په هره باره کښې نازل شوې وي او ټول نزول خاص وي. الله تعالی خبر ورکړې دي چه د حق لارې د تابعدارنې منع کولو د پاره کافران ښه روپې پیسې خرچ کوي خود دوی دا مالونه به ضائع کيږي هغوی ته به حسرت او پښیمانتیا وي. هغوی د الله تعالی نور مړ کول غواړي او الله تعالی خپل نور کامل کول غواړي که پخپله په کافرانو باندې دا سخت ولې نه وي. الله تعالی د خپل دین ناصر او خپله کلمه غالب کونکې دي. د هغوی د پاره به په دنیا کښې رسوائی وي او په آخرت کښې د دوزخ عذاب وي. څوک چه ژوندی پاتې شو هغوی په خپلو سترگواولیدل او په خپلو غوږونو باندې واوریدل چه آخر هغوی څنگه رسوائې سره مخ شو. او چه څوک مړه شول یا قتل شول نو هغوی د همیشې رسوائې او خراب عذاب سره مخ شو. د الله تعالی ارشاد دي **(لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ)**. حضرت ابن عباس رضي الله عنه وائی چه د نیک بختو امتیاز د بدبختونه دي چه مؤمن د کافر نه جدا شو اودا هم احتمال دي چه د امتیاز نه مراد هم د آخرت امتیاز وي. لکه چه فرمائی مونږ به مشرکانوته اووایو چه تاسو او ستاسو شریکان په خپل ځای اودریږنې چه مونږ د هغوی په مینځ کښې فرق اوکړو. او فرمائی چه کله قیامت شي نو هغوی به جدا جدا شي او ونی فرمائیل چه ای مشرکانو او گناهکارانو! نن د مؤمنانو نه ځان له اوجداشني اود دي مطلب هم احتمال دي چه د دي نه هم په دنیا کښې امتیاز مقصود وي چه د مؤمنانو اعمال جدا اود کافرانو اعمال جدا. اود **(لِيَمِيزَ)** لام سببه کیدې شي یعنی د گناهونو په سبب مال خرچ کولو په سبب الله تعالی به خبیث د طیب نه جداکړي. یعنی د دي فرق کولو د پاره کافرانو سره جنگ د پاره څوک تابعداری کوي او څوک مخ اړولو سره د گناه سبب جوړیږي. لکه چه فرمائی د دواړو لښکرو د جنگ په وخت کښې څه چه تاسو ته اورسیدل هغه د الله تعالی په حکم سره وو چه په مؤمنانو او کافرانو کښې فرق اوشي. هغوی ته ونیلي کیږي چه راشنی د الله تعالی په لار کښې جهاد اوکړنې جارحانه یا مدافعانه خو وائی که د جنگ د اصولونه مونږ خبر وو نو خامخا به جنگیدلو. او فرمائی چه الله تعالی آخر مؤمنان ولې په خپل موجوده حال باندې پریږدي هغه خو امتحان کولو سره ازمیښت کول غواړي چه ښه څوک دي او خراب څوک. او د غیب په کارونو باندې هغه تاسو ولې خبر کړي او فرمائی چه آیا تاسو گمان کوئې چه جنت ته به لار شئی. سره د دي چه د مجاهدینو د صبر لا اوسه پوري الله تعالی امتحان نه دي اخستی. د دي مثال په سورة برائة کښې هم دي. نومعنی دا شو چه مونږ به د کافرانو نه زیات تاسو ازمیښت کوو هغوی به تاسو سره جنگ کوي ستاسو خلاف به مالونه خرچ کوي اودا صرف د دي فرق د پاره چه خبیث څوک دي او طیب څوک دي. **(رکما)** وائی یو پسې بل څیز راجمع کولوته لکه چه د اوریځې باره کښې او فرمائیل چه **(ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَا)** یعنی قط په قط اوریځې **(فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَبِيرُونَ)** بیا به دوزخ کښې واچولې شي او ډیر نقصان کښې به وي.

قُلْ		لِلَّذِينَ	
اووایه		هغه کسانوته	
		ته کافرو ته اووایه	
كَفَرُوا	إِنْ يَنْتَهُوا	يُغْفَرْ لَهُمْ	مَا قَدْ سَلَفَ
چې کافران دي که منع شو هغوی انومعاف به کړې شي هغوی ته هغه څه چې مخکښې شوي دي			
که دوی اوس هم منع شي نو تیر شوي گناهونه به ورته او بښلي شي			

وَإِنْ يَعُودُوا	فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۝	وَقَاتِلُوهُمْ
او کہ ایسا اوگرخی هغوی نوتیرہ شوی ده طریقہ داوونو خلقو او او جنگیری د هغوی سرہ		
او کہ بیابیا نافرمانی کوی نو پخوانو قومونو سرہ چہ شوی دی هغه بنکاره دی اودوی سرہ		
حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً	وَيَكُونَ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ تَرَهَقِي	پوری چہ پاتی نہ شی فتنہ اوشی دین تول اللہ دپارہ انوکہ
تر هغی جنگ کوی چہ فتنہ (شرک) پاتی نہ شی او تول دین صرف دیو اللہ ﷻ شی		
أَتَتْهُمَا	فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَإِنْ نَعَى	
منع شو هغوی نو بیشکہ اللہ پہ هغه کارونو چہ کوی نی هغوی لیدونکی دی او کہ		
نوکہ دوی دفتنی یعنی شرک نہ منع شی نو اللہ ﷻ ددوی کارونه وینی گوری او کہ		
تَوَلَّوْا	فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَكُمْ ۖ	نِعْمَ الْمَوْلَى
مخ وارو هغوی نو پوهه شی چہ بیشکہ اللہ سرپرست ستا سودی نبه مولى دی		
دوی مخ اوگرخوی نو پوهه شی چہ اللہ ﷻ ستاسو ملگری دی اللہ ﷻ دیرنبه ملگری دی		
وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝		
اوبه مددگار دی		
او دیر نبه مددگار دی		

قوله تعالى: لَا تَكُونَ فِتْنَةً

د فتنې معنی اومفهوم اود فتنې د ختمولو پورې جهاد جاری ساتل:- رسول الله ته خطاب کیږي چه دي کافرانو ته اووايه که تاسو دکفر اودبېمنشي نه منع شوني اوبه اسلام کبني داخل شوني د مغفرت طلبگار شوني نو چه د کفر په زمانه کبني مو کومه گناه کړي وه الله تعالی به ئي معاف کړي. لکه څنگه چه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چه څوک اسلام ته راغلو او نیک پاتي شو نو د هغه به د جاهلیت د گناهونو سره هم مواخذه نه کیږي او چه د چا د اسلام نه پس گناهونه برابر پاتي شو نو د هغه نه به د هرو دواړو زمانود گناهونو باره کبني نېوس کولې شي^(۱) حضور ﷺ اوفرمانیل چه اسلام د وړاندینو گناهونو د پاره توبه ده^(۲) او توبه خو د خپل وړاندینی گناهونه هم ختموی خو اي نبي ﷺ که دوی په خپلو مخکینو چالونو باندي قائم وو او دبېمنی نی پرینخوده نو آیا دوی ته پته نشته چه د مخکینو خلقو څه حشر شوې وو. د دبېمنی او تکذیب مخکینو امتونو څه نتیجه کتلې وه. یادساتی عذاب او عقوبت د دي علاج دي. د وړاندینو طریقو نه مجاهد او سدی رمه ده د بدر ورځ مراد اخلي. اوفرمانی چه دوی سره بڼه جنگ اوکړی چه فتنه دوه شی او شرک ختم شی او تول دین هم د الله تعالی شی. یوسړي ابن عمر ﷺ له راغلو اوونی ونیل اي ابو عبد الرحمن الله تعالی فرمایلي دي که د مؤمنانو دوه

(۱) صحیح بخاری کتاب استنباه المرتدین باب اثم من اشرک بالله وعقوبه فی الدنیا والاخره... ۶۹۲۱، صحیح مسلم: ۱۲۰، ابن ماجه: ۴۲۴۲، احمد: ۴۰۹/۱، ابن حبان: ۳۹۶.
(۲) احمد: ۲۰۴/۱، وهو صحیح بحديث مسلم. د دي اصل صحیح مسلم کتاب الايمان باب کون الاسلام یهدم ماقبله... ۱۲۶ کبني موجود دي.

دلہ پہ خپل مینخ کنبی جنگ او کړی نو دوی مینخ کنبی صلح او کړی بیا که یوه باغی وی د هغې سره او جنگیږي تاسو په جنگ کنبی ولې نه شریکیرئ اود داسې دوو ډلو په قرآن کنبی ذکر شته؟ ابن عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چې ای وراره په جنگ د نه شریکیدو پیغور ماته آسان دې په نسبت د هغې خبرې چې زه یو مسلمان عمداً قتل کړم. الله تعالی فرمائی چې تاسو هغوی سره جنگ او کړئ تر هغه وخته پورې چې فتنه باقی پاتې نه شی. ابن عمر رضی اللہ عنہ فرمائی چې د رسول الله ﷺ په زمانه کنبی زموږ هم دغه کیفیت وو. په اسلام کنبی ډیر کم خلق وو. د سړی د دین باره کنبی به از مینست کیدلو خلق به یا خو قتل کولې شو او یا به قید او بند په مصیبت کنبی اخته کولې شی. خو چې کله اسلام ترقی او کړه نو دا فتنه باقی پاتې نه شوه. مطلب دا چې اعتراض کونکی سړی د ابن عمر رضی اللہ عنہ نه د خپل خان موافق خبره هډو او نه کتله نو د خبرې مخ نی بدل کړو او ونی ونیل چې د حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت عثمان رضی اللہ عنہ باره کنبی ستا څه خیال دې. ابن عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چې د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د پاره خو الله تعالی پخپله فرمائیلې دی چې اومې بښلو او ته د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ مغفرت ناخوښه کوې. او حضرت علی رضی اللہ عنہ خو د رسول الله ﷺ د تره خوی دې او خوم نی دې او هغه او گوره هلته د نبی کریم ﷺ لور اود حضرت علی رضی اللہ عنہ بی بی اوسپړې. (۱)

سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ وائی چې ابن عمر رضی اللہ عنہ مونږ له راغلو او ونی ونیل د جنگ او فتنې باره کنبی ستاسو څه رانې ده او فتنه څه ته وائی نبی کریم ﷺ به کافرانو سره جنگ کولو او هغه وخت به فتنه کورته راغلې وه اوستاسو جنگ خود ملک او حکومت د پاره وی. (۲) د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ نه روایت دې چې د ابن زبیر رضی اللہ عنہ د فتنې متعلق دوه سړی هغه له راغله او ونی ونیل تاته پته ده چې د خلقو عمل څه وو. ته د حضرت عمر رضی اللہ عنہ خوی اود رسول الله ﷺ صحابی یشې. د دې فتنې نه ته کومې خبرې منع کړې نو ونی ونیل الله تعالی په مسلمان باندې د مسلمان وژل حرام کړی دی. نو خلقو ونیل چې آیا الله تعالی نبی کریم ﷺ ته نه وو فرمائیلې چې د فتنې ډوبولو د پاره قتال کوه دې د پاره چې دین صرف د الله تعالی د پاره شی. (۳) نو ونی ونیل چې مونږ خو د فتنې د خښولو د پاره ډیر جنگونه کړی دی تر دې چې فتنه پاتې نه شوه. او تاسو د مسلمانانو په دوو ډلو کنبی د دې د پاره جنگ کول غواړئ چې فتنه نوره هم زیاته شی او دین د الله تعالی په خای د غیر الله شی. اسامه بن زید رضی اللہ عنہ وائی زه خو به داسې سړې چرې هم قتل نه کړم چا چې **(لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)** ونیلې وی نوسعد بن مالک رضی اللہ عنہ هم داسې اوونیل. نو هغه سړی د **(قَاتِلُوهُمْ)** والا آیت اولوستلو. نو دې دواړو اوونیل چې د فتنې د ختمولو د پاره داسې جنگونه مونږ کړی دی او فتنه ختمه شوې ده. او دین خالص د الله تعالی د پاره شوې دې. ابن عباس رضی اللہ عنہ د فتنې ډوبولو نه د شرک ډوبیدل مراد اخلی. **(وَيَكُونُ الْدِّينُ لِلَّهِ)** نه مراد خالص توحید دې په کوم کنبی چې د شرک یوځای کول نه وی. او الله تعالی سره په اقتدار کنبی څوک شریک نه وی جوړ کړې شوې. زید بن اسلم وائی چې مطلب دا دې د دین اسلام په موجودگنی کنبی کفر باقی پاتې نه شی. د دې تصدیق د دې حدیث نه کیږي چې حضور فرمائیلې چې زه د کافرانو سره په جنگ کولو باندې مامور شوې یم تردې چې د **(لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)** قائل شی. که هغوی قائل شو نو د هغوی خان او مال محفوظ شو او د څه وجې نه په قصاص وغیره کنبی قتل کولې شی اود دې حساب الله تعالی سره دې. (۴) د حضور ﷺ نه د داسې سړی باره کنبی سوال او کړې شو چا چې د بهادرني په خودلو کنبی جنگ کړی وی یا د قوم خاندان په حمایت او خان خودلویه خاطر نو په دې کنبی کوم یو جنگ د الله تعالی په لار کنبی دې؟ نو حضور ﷺ او فرمائیل چې

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانفال باب **(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى تَكُونَ لِنَا وَلَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ...)**: ۴۶۵۰.

(۲) صحیح بخاری حواله سابق: ۴۶۵۱.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة البقره باب **(وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ لِنَا وَلَئِنْ كُنْتُمْ لَا تَفْعَلُونَ...)**: ۴۵۱۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب **(وَجُوبُ الزَّكَاةِ)**: ۱۳۹۹، صحیح مسلم: ۲۰.

صرف ہفہ جنگ چہ د اعلاء کلمۃ اللہ پہ خاطر فی سبیل اللہ پہ عمل کنبی راغلی وی۔^(۱)
 د اللہ تعالیٰ ارشاد دے ﴿فَإِنْ أَتَوْا﴾ یعنی کہ سرہ د کفر ستاسو د جنگ نہ منع شو نو تاسو ہم د هغوی نہ
 لاس بند کرنی خکہ چہ تاسو تہ د هغوی د زپہ حال خہ معلوم دے؟ خہ چہ د هغوی د زپہ حال دے اللہ
 تعالیٰ تہ معلوم دے او هغوی تہ گوری۔ لکہ چہ فرمانی کہ چرے هغوی توبہ اوکرہ مونخ نی کولو زکوۃ
 نی ورکولو نو بیاد هغوی نہ تپوس کول مناسب نہ دی۔ بل خائی کنبی ارشاد دے چہ ﴿فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾
 ﴿هغوی ستاسو دینی رونہ دی۔ او فرمانی چہ د فتنی ختمید وپوری هغوی سرہ جنگ کونی چہ ہم د
 اللہ تعالیٰ مذهب رائج شی۔ الزام خو صرف د حد نہ زیاتے کونکو باندے دے۔ وائی چہ اسامہ ؓ پہ یو
 سری باندے تورہ اوچتہ کرہ هغہ اوونیل ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ خو اسامہ ؓ پہ تورہ اووهلو او قتل نی کرو۔ نبی
 کریم ﷺ تہ خبر اورسیدلو نو وئی فرمانیل چہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ نہ پس ہم تا هغہ قتل کرو اوس بہ تہ د
 قیامت پہ ورخ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ سرہ خہ کوے؟ نو اسامہ ؓ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ! هغہ خو صرف د
 خپل خان بیج کولو د پارہ داسی اوکرہ۔ نو وئی فرمانیل چہ آیا تا د هغہ زپہ خیرلے وو اودے کتل؟ بیا بہ
 حضور ﷺ بار بار ہم دا فرمانیل چہ د قیامت پہ ورخ بہ خہ کوے؟ اسامہ ؓ وئیل چہ ما دا خواهش
 کولو چہ افسوس زہ تر نن ورخے پوری مسلمان شوے نہ ووم چہ د اسلام پہ گمان کنبی مے هغہ نہ قتل
 کولو۔^(۲)

د عبدالملک بن مروان خط اود عروہ ؓ جواب: اوکہ چرے هغوی شاکرہ اوتختیدل نو اللہ تعالیٰ تہ
 معلومہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ستاسو مولی دے۔ هغہ ډیر بنہ مولی دے اوکہ د هغوی عادت ستاسو خلاف او
 ستاسو پہ محاربت باندے قائم پاتے شو نو اللہ تعالیٰ ستاسو مولی او ستاسو ناصر دے۔ عبدالملک بن
 مروان حضرت عروہ ؓ تہ اولیکل او یو خو خبرے ترے معلومی کرے۔ نو عروہ ؓ داسی جواب وراولیکہ
 سلام علیک! زہ د اللہ تعالیٰ واحد حمد کوم او بیا زہ تاتہ لیکم چہ تازما نہ د نبی کریم ﷺ د مکی نہ
 مدینے تہ د هجرت واقعاتو تپوس کرے دے تاتہ بنایم قوت او طاقت د اللہ تعالیٰ نہ بغیر د بل چا پہ
 لاس کنبی نشته۔ اللہ تعالیٰ حضور ﷺ تہ نبوت ورکری وو هغہ خنگہ بنہ نبی او خنگہ بنہ سید وو اللہ
 تعالیٰ دے هغہ تہ جزائی خیر ورکری او پہ جنت کنبی دے د هغہ مخ مبارک مونہ تہ اوبنائی ہم د هغہ پہ
 دین او ملت باندے دے مونہ اوساتی اوهم د هغہ پہ دین دے مرگ راکری او هم هغہ سرہ دے مونہ
 راپاسوی۔ کله چہ هغوی ﷺ قوم د هدایت او نور طرف تہ راوغوبستو نو خلقو د هغوی تبلیغ تہ خہ داسی
 اہمیت ورنہ کرو۔ د حضرت ﷺ وحی بہ نی اوریدہ ہم او چہ کله بہ هغہ د دوی د بتانو ذکر شروع کرو
 اومالدار قریش د طائف نہ مکی تہ راغلل نو هغوی کنبی اکثر و باندے دا تبلیغ ناساز ولگیدو۔ د
 حضور ﷺ د تبلیغ نہ ویزارہ شو او چہ خوک بہ مسلمانان ہم شو نو هغوی بہ نی غولول۔ نو مائل
 کیدونکی عام خلق ہم بی رغبتہ شو۔ خو یو خو کسان پہ خپلہ مستقلہ ارادہ باندے قائم پاتے شو۔ د
 اسلام متعلق د هغوی خیالات خراب نہ شو۔ اوس د قریشو سردارانو مشورہ اوکرہ چہ پہ اسلام
 راوردونکو باندے سختی اوکرنے۔ دا فتنہ یوہ زبردستہ زلزلہ وه خوک چہ پہ دے فتنہ کنبی اونختو بس
 اونختو او خوک چہ اللہ تعالیٰ محفوظ اوساتل هغہ محفوظ پاتے شو۔ کله چہ پہ مسلمانانو باندے دے
 قریشو ډیر ظلمونہ اوکرہ نو حضور ﷺ مسلمانانو تہ مشورہ ورکړہ چہ د حبشو ملک تہ هجرت اوکرنے۔
 د حبشو بادشاہ یو نیک سری وو د هغہ نوم نجاشی وو۔ هغہ ظالم بادشاہ نہ وو هر طرف تہ د هغہ تعریف
 وو۔ د حبشو ملک د قریشو د تجارت مرکز وو اود قریشو د سوادگرانو هلته کورونہ وو۔ چرتہ بہ چہ

^(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب من قاتل لکن کلمۃ اللہ ہی العلیاء: ۲۸۱۰، صحیح مسلم: ۱۹۰۴۔

^(۲) صحیح بخاری کتاب المغازی باب بعث النبی ﷺ اسامہ بن زید: ۴۲۶۹، صحیح مسلم: ۹۶، ابوداؤد: ۲۶۴۳، احمد: ۵/۲۰۰، ابن حبان: ۴۷۵۱۔

هغوی تجارت کولو او ډیر رزق به نی پیدا کولو. امن به نی حاصلولو او تجارت نی ښه په ترقي و. حضور ﷺ حکم اوکړو نو عام مسلمانان په چا چه قريشو ډیر ظلم کولو د حبشو طرف ته لاړل. ځکه چه هغوی ته د خپل خان ویره وه او هغوی د همیشه د پاره هلته نه وو تللی صرف یو څو کاله اوسیدلی وو. هلته هم مسلمانانو اسلام خور کړو اودهغه ځای شرفاؤ هم اسلام راوړلو. کله چه د قريشو کافرانو دا اوکتل چه په مسلمانانو باندې ظلم کولو سره هغوی حبشو ته ځی اود هغه ځای خلق او سرداران خپل جوړوی نو هغوی دې وخت کښې دا مصلحت اختیار کړو چه نرمی اختیار کړنی. نو هغوی نبی کریم ﷺ او د هغه ملگرو سره د نرمی سلوک شروع کړو. نو رومبې از مینبت د مسلمانانو وو چه مسلمانان نی حبشو طرف ته اولیگل نو چه کله نرمی پیدا شوه او فتنه چه د هغې زلزلې مسلمانان په وطن پریخودو او حبشو ته په تلو مجبوره کړې وو د هغې زور ښکته کیدودی خبرمهاجرین حبش بیا تیار کړه چه هغوی واپس مکې ته راشی. نو هغه لږ ډیر تللی هم وو واپس راغلل. په دې وخت کښې د مدینې انصار مسلمانان شو او په مدینه کښې هم اسلام په خوریدو شو. د دې مدینې د خلقو مکې ته تگ راتگ شروع شو دې سره د مکې والا نور هم وران شو مشوره نی اوکړه چه اوس خو په دوی باندې نوره هم سختی کول پکار دی. نو په عامه توگه نی په مسلمانانو ظلمونه شروع کړل. مسلمانان په ډیرو مصیبتونو کښې اخته شو. دا د مسلمانانو د پاره بله فتنه او از مینبت وو. یوه فتنه خودا چه د حبشو طرف ته مسلمانانو له تیخته وه او دویمه فتنه د هغه ځای د مسلمانانو واپس راتللو نه پس کله چه د مکې والا اوکتل چه د مدینې نه خلق راځی اومسلمانان کیږی. یوځل د مدینې نه اویا کسان راغلل چه معتبر او سرداران وواودا ټول مسلمانان شو حج نی اوکړو اومقام عقبه کښې دحضور ﷺ په لاس بیعت اوکړو او وعده نی اوکړه چه مونږ ستاشو او ته زمونږ شوې. که ستاسو اصحاب رحمۃ ﷺ (ص) (ص) (ص) زمونږ ښار ته راغلل یا تاسو تشریف راوړلو نو مونږ به ستاسو ﷺ اوستاسو د اصحابو کرامو رحمۃ ﷺ (ص) (ص) (ص) داسې حمایت کوو څنگه چه د خپل خان او خپلو خلقو کوو. قريشو چه دا معاهده واوریده نو نورې سختی نی شروع کړې. اوس نبی کریم ﷺ صحابه کرامو ته حکم اوکړو چه مدینې طرف ته هجرت اوکړنی دا دویمه فتنه وه کومې چه نبی کریم ﷺ او صحابه کرام د مکې نه اووېستل. هم دا څیز الله تعالی په قرآن کښې ظاهر اوفرمانیلو چه دې کافرانو سره جنگ اوکړنی تردې چه دا فتنې ختمې شی او دین خالص د الله تعالی روان شی. دعروه بن زبیر رضی الله عنه نه روایت دې چه دا خط عروه رضی الله عنه عبدالملک بن مروان ته لیکلې وو. والله اعلم.

(الحمد لله)

د نهمې سپارې

تفسیر ختم شو.

وَاعْلَمُوا	أَنَّمَا	غَنِمْتُمْ	مِّنْ شَيْءٍ	فَإِنَّ	لِلَّهِ
اوپوہہ شیء اچی بیشکہ کوم	مال دغنیمت چی اغستی دی تاسو	ادیو خیزنه	انوبیشکہ چی	اللہ لره ده	
					(پہ دی خبره) پوہہ شیء کہ کوم خیز تاسو بطور غنیمت حاصل کری دی انو د اللہ ﷻ اود هغه
خَمْسَهُ	وَاللَّرَّسُولُ	وَلِذِي الْقُرْبَىٰ	وَالْيَتَامَىٰ	وَالْمَسْكِينِ	
پنخمہ حصہ دهغی	اود رسول ده	اورشته دارانو لره ده	اویتمانو	اومسکینانو	
					د رسول اود رشتہ دارانو اویتمانو اومسکینانو او د مسافرو دپارہ دهغی (مال غنیمت)
وَالْبَنِ السَّبِيلِ ۖ	إِنْ	كُنْتُمْ	أَمْنْتُمْ	بِاللَّهِ	وَمَا
اومسافرو لره ده	اکہ چری	ایئ تاسو	اچی ایمان مو راوړی وی	پہ اللہ باندی	اوپہ هغه خیز
					پنخمہ حصہ ده اکہ تاسو ایمان راوړئ وی پہ اللہ ﷻ اوپہ هغه (کتاب) چی
أَنزَلْنَا	عَلَىٰ عَبْدِنَا	يَوْمَ الْفُرْقَانِ	يَوْمَ	التَّقَىٰ	
چی نازل کری وومونړا	پہ بنده خپل باندی	پہ ورځ د فیصلی	هغه ورځ	اچی مخامخ شوی	
					مونړ د فیصلی پہ ورځ باندی پہ خپل بنده نازل کری دی (یعنی ورځ د جنگ بدر) پہ کومه ورځ چه یوبل سره
الْجَمْعِ ۖ	وَاللَّهُ	عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ	قَدِيرٌ ۝		
ادواړه دلی	او اللہ	پہ هر خیز باندی	ا قادر دی		
					دوه دلی (پہ میدان جنگ کبھی) مخامخ شوی او اللہ ﷻ پہ هر خیز قادر دی

قوله تعالى: فَإِنَّ لِلَّهِ خَمْسَهُ

د مال غنیمت تقسیم د هغی حصی او حقدار کسان: - اللہ ﷻ دلته د مال غنیمت تقسیم بیانوی چه هغه په خاص توگه د دې امت د پارہ حلال کری شوې دې. د دې نه وړاندې په نورو امتونو باندې دا حرام وو. غنیمت هغه مال دې چه په کافرانو د حملې او غلبې کولونه پس حاصلیږی. اوقی، هغه مال دې چه بغیر د جنگ جگړې نه په لاس راشی. مثلاً هغوی سره صلح او کړی او څه مال په همداسې توگه وصول کری یا هغه مال د کوم چه وارث نه وی، یا د جزیه خراج وغیره مال وی. د امام شافعی او نورو سلفو او خلفو علماؤ رحمۃ اللہ علیهم اجمعین د یوې دلی هم دغه خیال دې. خو بعضی علماء د فیء اطلاق په غنیمت او د غنیمت په فیء کوی. د دې دپارہ د قتاده رضی اللہ عنہ قول دې چه په دې آیت د سورة حشر دا آیت (ما افاء الله) منسوخ شوې دې. په دې وجه به د غنیمت د مال د پنځو حصونه څلور حصی مجاهدینو ته ملاویرې او یوه حصه به هغوی ته ملاویرې د چا ذکر چه په دې آیت کبھی شوی دې. (یعنی رسول اللہ ﷺ، قرابت دار، یتیمان، مسکینان او مسافران خلق) خودا قول د قبلولو قابل نه دې. ځکه چه دا آیت د جنگ بدر نه پس نازل شوې دې او هغه آیت د "بنونضیر" باره کبھی نازل شوې دې. او علماء سیرو المغازی (تاریخ دانانو) کبھی پوته هم د دې باره کبھی اختلاف نشته چه د بنونضیر قصه د جنگ بدر نه پس ده اونه په دې کبھی د څه شک شبهې څه گنجائش شته خو چه کوم خلق په فیء او غنیمت کبھی فرق کوی نو هغوی وانی چه هغه آیت خود فیء باره کبھی نازل شوې دې اودا د غنیمت باره کبھی. او څه خلق فیء او غنیمت د امام په رانی باندې موقوف ساتی. چه څنگه د هغه مرضی وی هم داسې دې کوی. دغه شان په دواړو آیاتونو (د حشر آیت او د تخمیس ایت) کبھی تطبیق کیږی. واللہ اعلم.

پہ ایت کنبی بیان دی چہ خمس یعنی پنجمہ حصہ د غنیمت د مال نہ ویستل پکار دی. کہ ہغہ کم دی کہ زیات کہ ستن او تارولہ نہ وی. خالق د مخلوقاتو فرمائی چہ څوک خیانت کوی ہغہ بہ دا د قیامت پہ ورځ پیش کوی. او ہریوتہ بہ د ہغہ د پورہ عمل بدلہ ملاویری پہ چا باندی بہ ظلم نہ شی کولی. فرمائی چہ پہ خمس کنبی بہ ربانی حصہ پہ کعبہ کنبی داخلولی شی. حضرت ابو العالیہ ریاحی ؓ فرمائی چہ د غنیمت مال بہ رسول اللہ ﷺ پنخہ حصی کولو څلور خو بہ پہ مجاہدینو کنبی تقسیم کولی شوې اود پنخمی نہ بہ حضور ﷺ موتی د کولو او ہغہ بہ نی د کعبی حصہ کنبی ورداخلولو بیا چہ بہ کوم بچ شو نو ہغہ بہ نی پنخہ حصی کولو یوہ د رسول اللہ ﷺ، یوہ د قرابت دارو، یوہ د یتیمانو، یوہ د مسکینانو اویوہ د مسافرانو. دا ہم وئیلی شوی دی چہ دلته د اللہ ﷻ د حصی نوم صرف د تبرک د پارہ دی. دا لکہ در رسول اللہ ﷺ د حصی دبیانولو شروع ده. د ابن عباس ؓ بیان دی چہ کلبہ بہ حضور ﷺ چرتہ لښکر لیرلواو د غنیمت مال بہ ملاؤشو نو حضور ﷺ بہ د دی پنخہ حصی کولی او بیا بہ نی د پنخمی حصی پنخہ حصی کولی. بیا نبی کریم ﷺ دغه آیت تلاوت افرمائیلو. نودا فرمان چہ (فَاَنْ لِّلّٰهِ ثَمَنُہٗ) دا صرف د کلام شروع کولو د پارہ دی چہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ ہم یوہ حصہ ده) د دی تانیدد بیہقی د دی صحیح سند والا حدیث شریف نہ ہم کیږی. یو صحابی ؓ د حضور ﷺ نہ پہ وادی القری کنبی تپوس او کړوچہ یار رسول اللہ ﷺ د غنیمت بارہ کنبی تاسوڅہ ارشاد فرمائی؟ نو حضور ﷺ افرمائیل چہ پہ دی کنبی پنجمہ حصہ د اللہ ﷻ د پارہ ده او څلور حصی د لښکریانو د پارہ. نو ہغہ تپوس او کړو چہ پہ دی کنبی د چا د پارہ زیاتی حصہ نشته؟ حضور ﷺ افرمائیل ہیڅ کلبہ ہم نہ، تردی پوری چہ نہ کلبہ د خپل بدن نہ یو غشی راوئاسی نو ددغه غشی ہم تہ حق دار نہ ئی. تر خپل مسلمان رور بہ) حضرت حسن ؓ د خپل مال د پنجمہ حصہ وصیت او کړو او وئی فرمائیل چہ آیا زہ د خان د پارہ پہ دی حصہ باندی رضامند نہ شم کومہ چہ اللہ ﷻ د خپل خان د پارہ خوښہ کړی ده. حضرت ابن عباس ؓ فرمائی چہ د غنیمت مال بہ پنخہ حصی برابر کیدلی نو څلور حصی خو بہ ہم دغه لښکریانو تہ ملاویدلی کوم چہ بہ پہ دی جنگ کنبی شریک وو اوبیا بہ د پنخمی حصی څلور جوړیدلی نو څلورمہ بہ د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ بیا بہ دا حصہ د حضور ﷺ پہ خپلوانو کنبی تقسیم کولی شوه. او رسول کریم ﷺ د خمس نہ ہیڅ نہ وو اخستی. حضرت عبداللہ بن بریدہ ؓ فرمائی چہ د اللہ ﷻ حصہ بہ د ہغہ د نبی ﷺ وہ اوچہ کومہ بہ د حضور ﷺ حصہ وہ نو ہغہ بہ د بیبیانو حصہ وہ. عطاء بن ابی رباح ؓ فرمائی د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ چہ کومہ حصہ ده ہغہ صرف ہم د رسول اللہ ﷺ ده. اختیار دی ورتہ چہ پہ کوم خیز کنبی غواړی لگولی شی.

مال غنیمت کنبی خیانت حرام دی: مقدم بن معدی کرب، حضرت عبادہ بن صامت، حضرت ابو درداء او حضرت حارث بن معاویہ گندی رضی اللہ عنہم یوځای ناست وو. پدی کنبی در رسول اللہ ﷺ د احادیثو ذکر اوشو نو ابودرداء ؓ حضرت عبادہ بن صامت ؓ تہ اووئیل چہ پہ فلانکی فلانکی غزا کنبی رسول اللہ ﷺ د خمس بارہ کنبی څہ ارشاد فرمائیلی وو؟ ہغہ اووئیل چہ حضور ﷺ پہ یوہ عزوہ کنبی د خمس د یواوین پسې شاتہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم تہ مونځ ورکړو نو دسلام نہ پس اودریدو اویوڅو ویښتہ ئی پخپلہ چونډئو (گوتو) کنبی نیولوسره افرمائیل چہ دا ویښتہ د ہغہ اوین دی کوم چہ ستاسو پہ مال غنیمت کنبی دی او زما پہ کنبی ہیڅ حصہ نشته دی سواد پنخمی حصی نہ. زما حصہ خو تاسو سرہ صرف پنجمہ ده او ہغہ ہم تاسو تہ واپس درکولی شی. نود ستنی او تار

(۱) الطبری: ۵۴۸/۱۳.

(۲) بیہقی: ۳۲۴/۶۰ و مسندہ صحیح، مسند ابی یعلی: ۷۱۷۹، مجمع الزوائد: ۴۸/۱.

پورې وړو کې او لوني خيز راوړسوي خيانت مه کوني. خيانت کول شرم دي اود خيانت گونگود پاره په دواړه جهانونو کېني اور دي. لرې خلقوسره اونيزدي خلقوسره دالله ﷻ په لار کېني جهاد کوني په شرعي کارونو کېني د يوملامت کونکي د ملامتيا هيڅ خيال مه کوني. په وطن کېني او په سفر کېني د الله ﷻ مقرر کړې شوي حدونه جاري کوني اود الله ﷻ په لاره کېني جهاد کوني. جهاد د جنت د لويودروازو نه يوه دروازه ده. هم د دي جهاد په وجه الله ﷻ د غم دردنه خلاصې ورکوي (۱) دا حديث حسن دي او ډير اعلي دي. په صحاح سته کېني په دي روايت سره مروی نه دي خو هم د مسند په دويم روايت کېني په بل سند سره د خمس او خيانت ذکر مروی دي (۲) په ابوداؤد او نسائي کېني هم دا حديث شريف مختصراً مروی دي (۳) د دي حصې نه به رسول الله ﷺ بعضې خيزونه د خپل ذات مبارك د پاره هم خاص فرمانيل لکه وينځه غلام توره او اس وغيره. لکه څنگه چه محمد بن سيرين رحمته الله عليه او عامر شعبي رحمته الله عليه او اکثرو علماؤ فرمانيلي دي. په ترمذي شريف کېني دي چه ذوالفقار نومي توره د بدر د ورځې د نفل نه وه کومه چه حضور ﷺ سره وه. هم د دي پاره کېني نې د احد په ورځ په خوب کېني ليدلې وه (۴) حضرت عائشه رضي الله عنها فرماني حضرت صفيه رضي الله عنها هم داشان غنيمت کېني راغلي وه (۵) او په ابوداؤد وغيره کېني دي چه حضرت يزيد بن عبدالله رضي الله عنه وائي چه مونږ په بارې کېني ناست وو چه يو صاحب تشریف راوړلو اود هغه په لاس کېني د څرمنې يو ټکړه وه مونږ هغه اولوستله نو په هغې باندې ليکلي وو چه دا د رسول الله ﷺ د طرف نه د بنو زبير بن اقيش طرف ته که ته د الله ﷻ د يووالي اود رسول الله ﷺ د رسالت گواهي ورکړې، مونږ قائم کړې او زکوة ورکړې اود غنيمت د مال نه خمس ادا کوي اود نبی ﷺ حصه او خالص حصه ادا کوي نو ته د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ نه په امن کېني شي. نو مونږ تپوس او کړو چه تاله دا چا اوليکل؟ هغه ونيل رسول الله ﷺ (۶) نود دي صحيح حديثونو دلالت او ثبوت په دي خبره دي په دي وجه اکثرو بزرگانو دا د حضور ﷺ په خواصو کېني شميرلې دي. صلوات الله و سلامه عليه. او څه خلق وائي چه په خمس کېني چه امام وخت د مسلمانانو د مصلحت مطابق څه غواړي کولې شي. لکه څنگه چه په مال في کېني هغه ته اختيار دي. زمونږ شيخ علامه امام ابن تيميه رحمته الله عليه فرماني چه هم دغه قول د امام مالك رحمته الله عليه دي اود اکثرو سلفو دي او هم دا د ټولونه زيات صحيح دي.

د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د خمس حصه ساقطه شوې ده

مسلك حنفی:- دامام ابوحنيفه رحمته الله عليه مسلك دا دي چه د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د خمس حصه ساقطه شوه ځکه چه د دوی دا حصه د پيغمبر په حيثيت د دوی دپاره وه او چونکه د دوی نه پس بل پيغمبر نشته نود خمس حصه ساقطه شوه (تفسير مظهری (۲۲/۴)).

کله چه دا ثابت شوه او معلومه شوه نو دا خيال هم ساتل پکار دي چه خمس کومه د حضور ﷺ حصه وه نو اوس د رسول الله ﷺ نه پس هغې سره څه اوکړو. نو بعضې وائي چه اوس دا حصه د امام وخت يعنی د مسلمانانو د خليفه ده. د حضرت ابوبکر رضي الله عنه حضرت علي رضي الله عنه حضرت قتاده رضي الله عنه اود يوې ډلې هم دغه قول دي او په دي پاره کېني يو مرفوع حديث هم راغلي دي. او څه خلق وائي چه دا به د مسلمانانو په

(۱) احمد: ۳۱۶/۵، مجمع الزوائد: ۳۳۸/۵. (مسند امام احمد)

(۲) احمد: ۱۸۴/۲، ابوداؤد کتاب الجهاد باب في فداء الاسير بالمال: ۲۶۹۴، وهو حسن، نسائي: ۳۷۱۸، دلائل النبوة: ۱۹۵/۵.

(۳) ابوداؤد کتاب الجهاد باب في الامام يستامر بشي من القبي لنقه: ۲۷۵۵ وسنده صحيح.

(۴) ترمذي کتاب السير باب في النفل تحت حديث: ۱۵۶۱، وهو صحيح، ابن ماجه: ۲۸۰۸، احمد: ۲۷۱/۱.

(۵) ابوداؤد کتاب الخراج باب ماجاء في سهم الصفي: ۲۹۹۴.

(۶) ابوداؤد کتاب الخراج باب ماجاء في سهم الصفي: ۲۹۹۴ وسنده صحيح، نسائي: ۴۱۵۱.

مصلحت کنبی خرج کیری. او یو قول دا دې چه دا به هم د باقی په نور قسمونو کنبی خرج کیری یعنی خپلوان، یتیمان مسکینان او مسافرو ته به ورکولې شی. د عراق والا د یوې ډلې هم دا قول دې. او ونیلې شوی دی چه د خمس دا پنځمه حصه به ټوله په ټوله د خپلوانو وی. عبدالله بن محمد بن علی رضی الله عنه او علی بن حسین رضی الله عنه هم دغه قول دې چه زمونږ حق دې. تپوس او کړې شو چه په آیت کنبی د یتیمانو مسکینانو هم ذکر دې نو امام علی رضی الله عنه او فرمایل دې نه مراد هم زمونږ یتیمان او مسکینان دی. د امام حسن بن محمد بن حنیفه رضی الله عنه نه ددې آیت (وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ) باره کنبی سوال او کړې شو نو فرمائی چه د کلام شروع داسې شوې ده گنی د دنیا او آخرت هر څه هم د الله تعالی دی. بیا په دې دواړو حصو کنبی د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه پس څه اوشو په دې کنبی اختلاف دې بعضې وائی د حضور صلی الله علیه و آله حصه به د هغوی رضی الله عنه خلیفه ته ملاویری. بعضې وائی چه د حضور صلی الله علیه و آله خپلوانوته، بعضې وائی چه د خلیفه خپلوانوته. دهغوی په رائې کنبی دا دواړه حصې دی د اسونو او وسلو په کار کنبی اولگولې شی. هم دغه شان په صدیقی او فاروقی خلافت کنبی هم کیدل. ابراهیم رضی الله عنه وائی حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه او فاروق اعظم رضی الله عنه به د حضور صلی الله علیه و آله دا حصه د جهاد په کار کنبی لگوله. تپوس او کړې شو چه حضرت علی رضی الله عنه به ددې باره کنبی څه کول؟ فرمائی چه هغه د دې باره کنبی ددې ټولو نه سخت وو. د غریبانانو بنو هاشمو دپاره په خمس کنبی اوس هم حصه شته

مسلم حنفی: په مال غنیمت کنبی د نبی کریم صلی الله علیه و آله درشته دارانو دپاره کوم چه بنو هاشم او بنو مطلب دی. په دوی کنبی چه کوم غریبانان وی نو اوس هم د هغوی حصه باقی ده او امام به په خمس کنبی هغوی ته ورکوی دا د احنافو مسلک دې البته کوم چه مالداران دی نو د احنافو په نیز په خمس کنبی د هغوی حصه نشته (ماخوذ بتغیر از معارف القرآن ۲۴۲/۴).

د اکثرو علماؤ دا قول دې. د ذوی القربی کومه حصه چه د بنو هاشم او بنو عبدالمطلب وه په دې وجه چه د عبدالمطلب اولاد او بنو هاشم اولاد په جاهلیت کنبی اود اسلام په شروع کنبی موافقت او کړو او هم دوی سره هغوی په وادنی کنبی قید کیدل منظور کړل. ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله ته تکلیف رسولو باندې دا خلق غصه شوې وو اود حضور صلی الله علیه و آله په حمایت کنبی وو. په دوی کنبی مسلمانان خود الله تعالی اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله د پاره او کافران د خاندانی طرفدارنی د پاره اود رشتوپه وجه د حمایت د پاره اود رسول الله صلی الله علیه و آله د تره ابوطالب د تابعدارنی د پاره. او بنو عبدشمس او بنو نوفل داهم لکه د رسول الله صلی الله علیه و آله د تره خامن وو خو هغوی د رسول الله صلی الله علیه و آله په موافقت کنبی نه وو بلکه د هغوی خلاف وو او هغوی جدا کړې وو. هغوی سره جنگیدل او ونیل به نی چه قریش او ټول قبائل د هغه خلاف دی. په دې وجه ابوطالب په خپله قصیده لامیه کنبی د هغوی ډیر خرابوالې کړې دې ځکه چه دا نیزدې خپلوان وو. ونیلی دی چه دوی ته به ډیر زر د الله تعالی د طرف نه د دوی د شرارت پوره بدله ملاویری. دې بیوقوفانو سره د خپل خاندان نه د کیدو او یوې وینې کیدو سره زمونږ نه سترگې واړولې. په یوه موقعه حضرت جبر بن مطعم ابن عدی بن نوفل حضرت عثمان بن عفان بن ابی العاص ابن امیه بن عبدشمس رسول الله صلی الله علیه و آله له لارل اوشکایت ئی او کړو چه تاسو د خیبر د خمس نه بنو عبدالمطلب ته خو ورکړل او مونږ دې پریخودو سره د دې چه په خپلوانی کنبی مونږ او هغوی بالکل یوشان برابر یو. نو رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمایل چه واورئ بنو عبدالمطلب او بنو هاشم بالکل یو شی دې (۱) په بعضې روایت کنبی داهم دی چه هغوی خوزمانه نه په جاهلیت کنبی جداوالې کړې اونه په اسلام کنبی (۲) دا قول خود جمهورو علماؤ دې چه

(۱) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب ومن الدلیل علی ان الخمس للامام: ۳۱۴۰، السنن الکبری للبیهقی: ۳۶۵/۶، احمد: ۸۱/۴، مسند ابی یعلی: ۷۳۹۹.

(۲) ابوداؤد کتاب الخراج باب فی بیان مواضع قسم الخمس: ۲۹۸۰، وهو صحیح، نسائی: ۴۱۴۲.

دا بنو هاشم او بنو عبدالمطلب دی خو بعضې وانی چه دا صرف بنو هاشم دی. د مجاهد رضی الله عنه قول دی الله تعالی ته علم وو چه بنو هاشم کنبې فقیران دی نو د صدقې په خای دهغوی حصه په مال غنیمت کنبې مقرر کړه. هم دا د رسول الله صلی الله علیه و آله هغه خپلوان دی په کومو چه صدقه حرام ده. د حضرت علی بن حسین رضی الله عنه نه هم داسې روایت دی. بعضې وانی چه دا ټول قریش دی. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه تپوس او کړې شو چه ذوی القربی څوک دی؟ نو هغوی جواب ورکړو چه مونږ خو وایو چه هم مونږ یو خو زموږ قوم نه منی او وانی چه ټول قریش دی ^(۱) په بعضې روایتونو کنبې صرف هم رومبني جمله ده د دویمې جملې راوی ابو معشر مجیح بن عبد الرحمن مدنی په روایت کنبې هم دا جمله ده ټول وانی چه دا ټول قریش دی. په دې کنبې ضعف هم شته. په ابن ابی حاتم کنبې دی رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي ستاسو د پاره خو ما د خلکو د خپرو نه مخ اړولې اود خمس پنځمه حصه کافی ده. ^(۲) د احديث حسن دې اود دې راوی ابراهیم بن مهدی ته امام ابو حاتم ثقه وانی خو یحیی بن معین وانی چه دې منکر روایتونه راوړي. والله اعلم.

په خمس کنبې د یتیم او مسکین حصه: په آیت کنبې د یتیمانو ذکر دی یعنی د مسلمانانو بې پلاره بچو. بیا بعضې خو وانی چه یتیموالی سره فقیری هم وی نو هغوی حقدار دی او بعضې وانی چه هر امیر فقیر یتیم د پاره دا الفاظ دی. د مساکین نه مراد هغه محتاج دی چه هغوی سره دومره نه وی چه د هغوی فقیری اوحاجت پوره کړي اود هغوی دپاره کافی شی. ابن سبیل هغه مسافر دی چه د دومره حده پورې د وطن نه وتلې وی چرته په رسیدو چه هغه ته قصر مونځ کول جائز شی اود سفر خرچ هغه سره پوره نه وی. د دې تفسیر د سورت براءت د آیت **(انما الصدقات)** په تفسیر کنبې به ان شاء الله تعالی راځي. زموږ په الله تعالی باندې یقین دی او هم د هغه نه مونږ امداد طلب کوو.

بیا فرمائی که ستاسو په الله تعالی اود هغه په نازل کړې شوی وحی باندې ایمان وی نو چه څه هغه فرمائی نو په خای راوړئ یعنی د غنیمت د مال نه پنځمه حصه جدا کوئ. په بخاری او مسلم شریف کنبې دی چه د عبد القیس وفد ته رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلي وو زه تاسو ته د څلورو خبرو حکم درکوم او د څلورونه مو منع کوم. زه تاسو ته په الله تعالی باندې د ایمان راوړلو حکم درکوم. پوهیږئ چه په الله تعالی باندې ایمان راوړل څه دی؟ گواهی ورکول چه دهغه نه بغیرد عبادت لائق څوک نشته او حضرت محمد صلی الله علیه و آله د الله تعالی رسول دی. مونځ په پابندنی سره ادا کوئ زکوة ورکوئ او د مال غنیمت نه خمس ورکوئ. ^(۳) نود خمس ورکول هم په ایمان کنبې داخل دی.

د جنگ بدر تاریخ او دیوم الفرقان مطلب: حضرت امام بخاری رحمته الله علیه په خپل کتاب بخاری شریف کنبې باب ترلې دی چه د خمس ادا کول په ایمان کنبې دی بیا ئې دا حدیث ذکر کړې دی او مونږ د بخاری شریف په شرح کنبې د دې پوره مطلب واضح کړې دی. ولله الحمد والمنه. بیا الله تعالی یو احسان او انعام بیان فرمائی چه هغه په حق او باطل کنبې فرق اوکړو. خپل دین نی غالب کړو اود خپل نبی صلی الله علیه و آله اود هغوی صلی الله علیه و آله د لښکرو امداد نی او فرمائیلو او په جنگ بدر کنبې هغوی ته غلبه ورکړه. د ایمان کلمه د کفر په کلمه باندې خوره شوه. نود یوم الفرقان نه مراد هم د بدر ورځ ده په کومه کنبې چه د حق او باطل فرق اوشو ^(۴) د ډیرو بزرگانو نه د دې هم دغه تفسیر مروی دی ^(۵) هم دغه د ټولونه رومبې غزوه وه.

^(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب النساء الغازیات یرضخ هن ولا یسهم... ۱۸۱۲.

^(۲) المعجم الکبیر: ۱۱۵۴۳، بتصرف یسر.

^(۳) صحیح بخاری کتاب الايمان باب اداء الخمس من الايمان: ۵۳، صحیح مسلم: ۷۱، ابوداؤد: ۳۶۹۲، ترمذی: ۲۶۱۱، احمد: ۲۲۸/۱.

^(۴) حاکم: ۲۳/۳، عن ابن عباس رضی الله عنه.

^(۵) الطبری: ۵۶۱/۱۳.

قوله تعالى: إِذَا أَنْتُمْ بِالْعُدُوَّةِ الدُّنْيَا

دبدر معرکه، دابوسفیان ؑ د قافلې اود جنگ دمقام تفصیل: - فرمائی تاسو په هغه ورځ وادی قریب کښې ونې کومه چه مدینې سره نيزدې ده او مشرکان خلق د مدینې نه لرې په وادنی کښې وو اوابوسفیان اود هغه تجارتی قافله سره د سامانه لاندې طرف ته د دریاب طرف ته وه. که تاسو اوكافرانود اول نه د جنگ اراده کوله نویه تاسو کښې به خامخا اختلاف پیدا کیدو چه جنگ په کوم ځای کښې اوکړو. اودا هم مطلب خودلې شوې دې که چرې تاسو خلق په خپل مینځ کښې د جنگ کولو دپاره تیار ونې اوبیا تاسوته د هغوی د زیات شمیر اود هغوی د سازوسامان پته لگیدلې وه نو ډیر ممکن وو چه حوصلې مو ښکته شوې وې. ددې دپاره الله ؑ بغیرد پروگرام مقررولو دواړه ډلې یوځای کړې چه د الله ؑ دا اراده پوره شی چه اسلام او مسلمانان دې اوچت وی او شرک او مشرکان دې ښکته وی نو چه څه کول وو الله ؑ اوکړه. نودکعب بن مالک ؑ په حدیث کښې دی چه حضور ؑ او مسلمانان خو صرف د قافلې په اراده راوتلې وو الله ؑ دښمن سره مخامخ کړل بغیرد مقررولو او بغیرد جنگی تیارنې (۱) ابوسفیان د شام د ملک نه قافله راروانه کړه، ابوجهل هغه د مسلمانانوته د بچ کولو د پاره د مکې نه اووتلو. د قافلې او لارې نه اووتل اود مسلمانانو او کافرانو جنگ اوشو. د دې نه وړاندې دواړه د یوبل نه ناخبره وو. یوبل نی خاص کر د اوبو اوړلو په وخت کښې اولیدل او یو بل ته نی علم اوشو. سیرت محمد بن اسحاق کښې دی چه حضور ؑ برابر په خپله اراده باندې روان وو صفراء مقام ته اورسیدو نو بسبس بن عمرو او عدی بن ابوالزغباء جهنی نی د ابوسفیان متعلق معلوماتوته اولیگل. دې دواړو د بدر په میدان کښې بطحاء ته په رسیدو باندې خپلې سورلنی په یوه غونډنۍ کینولې اود اوبو دپاره اووتل. په لار کښې نی دوه جینکنې خپل مینځ کښې په جنگ اولیدلې نو یوې بلې ته نی ونیل ته زما قرضه ولې نه ادا کوي؟ هغې ونیل دومره تیزی مه کوه صبا یا بل صبا به دلته قافله راځی زه به تاته خپل حق درکړم. مجدی بن عمرو په مینځ کښې اوونیل دارښتیا وائی هغه دې دواړو صحابه کرامو واوریدل خپل اوبنان نی رابنکل اود حضور ؑ په خدمت کښې حاضر شو اوخبر نی ورکړو. هلته ابوسفیان د خپلې قافلې نه وړاندې یوازې دلته راورسیدو او مجدی بن عمرو ته نی اوونیل په دې کوهی باندې تاڅوک لیدلې؟ هغه اوونیل چه یو دوه سواره راغلې ووخپلې اوبنې نی پدې غونډنۍ چو کړې اوخپلو مشکونو کښې نی اوبه ډکې کړې او لاړل. دې اوریدو سره هلته لاړو او پچې نی راواخستې او ماتې نی کړې نو په هغې کښې دکهجوړو هډوکۍ اولیدل نو ونی ونیل والله دا دمدينې خلق دی. هم د هغه ځای نه خپلې قافلې ته واپس شو او لار نی بدله کړه اود سمندر غاړې طرف ته روان شو. کله چه هغه ته د دې طرف ته تسلی اوشوه نو هغه خپل قاصد قریشیانوته اولیگلو چه الله ؑ ستاسو قافله مال او سړی بچ کړل تاسو واپس شئ. دې اوریدو سره ابوجهل اوونیل چه نه تردې راغلو نو بدر ته به خامخا ورځو. دلته به یو بازار لگیدلو هلته به مونږ درې ورځې حصار یرو او اوبن به حلالو، شرابونه به څکو او کبابونه به جوړوو دې د پاره چه په عربو کښې زمونږ مشهورتیا اوشی اوهرچاته زمونږ بهادری او نه ویریدل معلوم شی اوهغوی دهمیشه د پاره زمونږ نه ویریری. خواخښ بن شریق اوونیل دبنوزهره خلقو الله ؑ ستاسو مالونه بچ کړل تاسو له پکار دی چه اوس واپس لاړ شئ. د بنی زهره قبیلې خو د هغه خبره اومنله او بنوعدی هم بدر ته حاضر نشو. بدر ته په رسیدو باندې حضور ؑ حضرت علی ؑ بن ابی طالب حضرت سعد بن ابی وقاص ؑ او حضرت زبیر بن عوام ؑ د خبر راوړلو د پاره اولیگل او یو څو نور صحابه کرام ؑ نی هم هغوی سره کړل. هغوی ته د بنو سعید بن عاص غلام او بنو حجاج غلام په کوهی باندې

ملاؤشو او دواړه ئی گرفتار کړل اود حضور ﷺ په خدمت کښې ئی حاضر کړل. هغه وخت حضور ﷺ په مانځه وو نو صحابه کرامو رضی الله عنہم د هغه نه تپوسونه شروع کړل چه تاسو څوک ئی؟ هغوی وئیل د قریشو سقه اوبه راوړنکې یوهغوی مونږ د اوبود پاره رالیکلې وو. د صحابه کرامو رضی الله عنہم خیال وو چه د ابوسفیان سړی دی په دې وجه هغوی په دوی باندې سختی شروع کړه. چې ډیر ئې اوو هل نو هغوی اووئیل چه مونږ د ابوسفیان د قافلې یو نوهغوی پریخودل. حضور ﷺ یو رکعت اوکړو او سلام ئی واپولو او وئې فرمائیل چه ترکومې هغوی رښتیا ووئیل نو تاسو وهل او ټکول او چه کله هغوی دروغ اووئیل نو تاسو پریخودل، والله دوی رښتونی دی اود قریشو غلامان دی. ښه ده اوبښائې د قریشو لښکر کوم ځای دې؟ هغوی اووئیل د وادی قصوی دې طرف ته د دې غونډې شاته. حضور ﷺ اوفرمائیل هغوی په شمیر کښې څومره دی؟ هغوی وئیل ډیر. حضور ﷺ اوفرمائیل آخر څومره؟ هغوی وئیل چه شمیر خو مونږ ته معلوم نه دې نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه ښه ده دا خودلې شئې چه هره ورځ څومره اوبښان حلالوی. هغوی اووئیل یوه ورځ نهه او یوه ورځ لس. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه بیا خو هغوی د نهه سوو نه تر زرو پورې دی. بیا حضور ﷺ د دې خبرې معلومات اوکړو چه په دوی کښې د قریشو سرداران څوک څوک دی؟ هغوی جواب ورکړو عتبه بن ربیععه، شیبه بن ربیععه، ابوالبختري بن هشام، حکیم بن حزام، نوفل بن خویلد، حارث بن عامر بن نوفل، طعیمه بن عدی، نصر بن حارث، زمعه بن اسود، ابوجهل، امیه بن خلف، نبیه بن حجاج، منبه بن حجاج، سهل بن عمرو او عمرو بن عبدود. دې اوریدو سره حضور ﷺ صحابه کرامو رضی الله عنہم ته او فرمائیل واخلى مکې د خپل ځیگر ټکړې تاسو ته درواچولې. (۱)

دبدر په میدان کښې د نبی کریم ﷺ د اوسیدو ځایې: دبدر په ورځ چه کله د دواړو دلو مقابله شروع شوه نو حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته عرض اوکړو که چرې تاسو اجازت اوکړئ نو مونږ به ستاسو دپاره یوه کوډنی جوړه کړو تاسو به هلته کینئ او مونږ به خپل ځناور دلته کینو اود جنگ میدان ته به وراودانگو که چرې فتح اوشوه نو الحمد لله هم دغه مطلب دې گنی تاسو زمونږ په ځناورو باندې سواره شئ او خپل ځان سره ئی زمونږ د قوم هغه حضراتو ته بوځئې چه په مدینه منوره کښې دی هغوی زمونږ نه زیات ستاسو سره مینه کوی. هغوی ته معلومه نه وه چه جنگ کیدونکې دې گنی. هغوی به هیڅ کله هم ستاسو ملگرتیا پریخودې نه وه ستاسو د امداد د پاره به تاسو سره یوځای راوتلې وو. حضور ﷺ د هغوی د دې مشورې قدر اوکړو او هغوی ته ئی دعا اوکړه او په دې ډیره کښې حضور ﷺ حصار شو. حضور ﷺ سره صرف یو ابوبکر رضی الله عنه وو بل څوک نه وو. سحر کیدوسره د کافرانو لښکر د غونډې شاته راتلونکې ښکاره شو د هغوی په کتو باندې حضور ﷺ الله ﷻ نه دعا اوکړه یا الله د دوی د فخر او غرور سره تاسو د جنگیدلو د پاره اوستا رسول دروغ گنړلو د پاره راروان دی یا الله ته دوی خوار او ذلیل کړې. ددې آیت د آخری جملې تفسیر سیره ابن اسحاق کښې دا دې چه دا د دې د پاره چه کفر کونکې د الله ﷻ دلیل اووینی چه په کفر باندې وی او د ایمان خاوندان هم په دلیل سره ایمان راوړی. (۲) یعنی بغیر د تیاری او بغیرد شرط مقرر کولو الله ﷻ موتمنان او کافران ناڅاپی یوځای مخامخ کړل چه حق له په باطل باندې غلبه ورکړی او حق بالکل ښکاره کړی داسې چه چاته هیڅ شک شبه پاتې نه شی. اوس که څوک په کفر دی نو هغوی سره د بصیرته په کفر کښې وی او چه کوم ایمان والا دلیل اووینی نو ایماندار جوړشی. هم ایمان د زړونو ژوند دې او کفر اصلی هلاکت دې لکه چه په قرآن کریم کښې ارشاد دې (أَوَمِنْ كَانَ مَثَدًا فِئِنَّهٗ) هغه چه کوم مړه وو هغه مونږ ژوندی کړل اود هغوی د پاره مو نور جوړ کړو. او په دې رنډا باندې هغوی په خلقو کښې گرځی راگرځی. د تهمت په قصه کښې

(۱) دلائل النبوة للبيهقي: ۴۲/۳-۴۳، د دې اصل صحيح مسلم: ۱۷۷۹، ابوداؤد: ۲۶۸۱

(۲) الطبری: ۵۶۸/۱۳

د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا الفاظ دا دی چه بیا حُوك هلاك كيدل نو هغه هلاك شو یعنی په بهتان کښې حصه واخسته. الله ﷻ ستاسو تضرع، زاری او ستاسو دعا استغفار او مناجات اوریدونکې دې هغه ښه پوهیږي چه هم تاسو اهل حق نې هم تاسو د امداد حقدار نې او تاسو د دې قابل نې چه په کافرانو او مشرکانو باندې غلبه درکړې شی.

إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِكُمْ قَلِيلًا

ا کله چی اوبښودل تاته دا کافران الله ا په خوب ستا کښې ا لږ

اهغه وخت یاد کړه چه الله ﷻ تاته په خوب کښې هغوی

وَكُنتُمْ أَزْكَأَ مِنْهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ

او که چری اهغه ښودلې وې تاته هغوی ا ډیر انږې زړه شوی به وې تاسو ا او خامخا به په جگړه شوی وې تاسو

د کافران لږ ښکاره کړل ا او که تاته نې دوی (په خوب کښې) ډیر خودلې وې نو تاسو به بزدله شوي وې او

فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

په کار د جنگ کښې ا لیکن الله ا سالم اوساتی د جگړې نه ایشکه چی هغه ا خبردار دې ا په پتو خبرو

اورد جهاد په کولو کښې به، مو اختلاف کړې وو. ا لیکن الله ﷻ تاسو د دې نه، بچ کړئ ایشکه الله

الْصُّدُورِ ۝ وَإِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ إِذْ التَّقِيَّتُمْ

د سینو ا وکله چی الله اوبښودل تاسو ته هغوی ا په هغه وخت کښې ا چی مخامخ شوي تاسو

د زړونو په پتو رازونو (هم) عالم دې ا اویاد کړئ چه (د بدر په غزوه کښې) کله تاسو دوی ا کافرانو سره، ملاو

فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيَقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ

په سترگو ستاسو کښې ا لږ ا اولږنې ښکاره کړئ تاسو ا په سترگو د هغوی کښې ا

شوي نو هغوی نې ستاسو په سترگو کښې کم ښکاره کړل او تاسو نې د هغوی په سترگو کښې کم ښکاره کړئ

لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۖ وَاللَّهُ تَرْجَعُ

دپاره د دې چی پوره کړی الله ا هغه کار ا چی وو ا کیدونکې ا او خاص الله ته ا واپس کړی ا

د دې دپاره چه الله ﷻ هغه کار او کړی کوم چه کیدونکې وو ا وتول کارونه الله ﷻ طرف ته واپس

الْأُمُورِ ۝

تول کارونه ا

کښې ا

قوله تعالى: إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِكُمْ قَلِيلًا

په جنګ بدر کښې د مسلمانانو او کافرانو شمیر. الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته په خوب کښې د مشرکانو شمیر ډیر کم خودلې وو. حضور ﷺ خپلو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته ذکر او کړو نودا خیز د هغوی د ثابت قدمی ذریعه جوړه شوه. بعضې بزرګان وانی چه د حضور ﷺ سترګو مبارکوته د هغوی شمیر کم ښکاره شو په کومو سترګو چه حضور ﷺ اوده کیدو خودا قول غریب دې. چه په قرآن پاک کښې د (مناکب) لفظ دې نود

دې تاویل د بې دلیلہ کولو څه ضرورت دې. ممکن وو چه د هغوی زیات شمیر په زړونو کښې رعب و اچوی او په خپل مینځ کښې اختلاف شروع شی چه آیا دوی سره جنگیدل پکار دی که نه. الله تعالی د دې خبرې نه بچ کړل اود هغوی شمیر نې ورته کم ښکاره کړو. الله ﷻ د زړونود سینې د راز نه خبر دې د سترگو خیانت او د زړه په راز پوهیږی (په خوب کښې شمیر کم خود لوسره نې بیادا هم مهربانی او کره چه د جنگ په وخت کښې د مسلمانانو په نظر کښې هغوی ډیر کم راتلل دې د پارہ چه مسلمانان بهادری او کړی او هغوی هیڅ خیز اونه گنړی. عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چه ما خو اندازه او کره او خپل ملگری ته مې او وئیل چه داخل خو به تر اویاؤ پورې وی هغه پوره اندازه او کره نو وئیل نه نه څه یو سل به وی. بیا د هغوی نه یو سړی مونږ سره قید شو د هغه نه مونږ تپوس او کړو تاسو څومره نې؟ هغه وئیل دیو زر لښکر دې (بیا دغه شان د کافرانو په نظر کښې هم الله ﷻ د مسلمانانو شمیر ډیر کم ښکاره کړو نو اوس هغوی په دوی او دوی په هغوی باندې حمله او کره. د دې د پارہ چه د رب کوم کار دی اود کوم کول چه هغه په خپل علم کښې مقرر کړې وو هغه پوره شی او په کافرانو باندې خپل نیول او په مؤمنانو باندې خپل رحمت نازل کړی. نو چه تر کومې پورې جنگ نه وو شروع شوی دواړو طرفو ته هم دغه کیفیت وو. جنگ شروع کیدو سره الله ﷻ په یو زر فرښتو سره دخپلو بندیگانو امداد او کړو د مسلمانانو ډله زیاته شوه اود کافرانو زور مات شو. نو اوس خو کافرانو ته مسلمانان د خپل خان نه ډبل ښکاره شو او الله ﷻ د مؤحدانو امداد او کړو اود سترگو والا د پارہ نې د عبرت خزانه کولاؤ کړه. لکه چه آیت (قَدْ كَانَ لَكُمْ) کښې بیان شوی دې. نو دواړه آیاتونه یو شان دی کم به ښکاره کیدل تر کومې چه جنگ نه وو شروع شوی. د شروع کیدو سره مسلمانان د وچنده ښکاره کیدل.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا	إِذَا	لَقِيتُمْ	فِئَةً
ا له هغه کسانو اچي ايمان موراوړې دې اكله چي ا مخامخ شي تاسو ا ديوي ډلې سره				
ا اي مؤمنانو كله چه تاسو (په ميدان جنگ كښې كافرانو) ډلې سره ملاؤ شي (او جنگ شروع شي نو)				
فَاتَّبِعُوا	وَادْكُرُوا اللَّهَ	كَثِيرًا	لَعَلَّكُمْ	تَقْلِحُونَ
نومضبوط اوسي او يادوي الله ا ډير انساني چي تاسو ا كامياب شي ا او حكم مني				
ثابت قدم شي (تختي مه) اود الله ﷻ ذكر زيات زيات كوي ا د دې دپاره چه كامياب شي				
اللَّهُ	وَرَسُولَهُ	وَلَا تَنَازَعُوا	فَتَفْشَلُوا	وَتَذْهَبَ
دالله ا اود رسول دهغه ا اومه كوي جنگ په خپلو كښې ا گني نوبي زړه به شي تاسو ا اولار به شي				
اودالله اود هغه د پيغمبر تابعداري كوي او خپل مینځ كښې اختلاف مكوي گني بزدله به شي او				
رِيحَكُمْ	وَاصْبِرُوا	إِنَّ اللَّهَ	مَعَ الصَّابِرِينَ	
طاقت ستاسو ا وصبر كوي ا بې شكه الله ا د صبر كونكو سره دې ا				
ستاسو طاقت به ختم شي او صبر كوي بيشكه د الله ﷻ مدد د صبر كونكو سره دې ا				

قوله تعالى: فَاتَّبِعُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا

دجنگي بدر آداب، ثابت قدمی، دالله ﷻ ذکر، د رسول الله ﷺ تابعداری او صبر: - الله ﷻ خپلو مؤمنانو بڼدي گانو

تہ د جنگ د کامیابی چل اود دشمن پہ مقابلہ کنبی د وخت بہادری بنائی پہ یوہ عزوہ کنبی حضور ﷺ د نمر د پریوتلو نہ پس اودریدو او ونی فرمائیل خلقوا د دشمن سرہ د ملاویدو خواہش مہ کوئی د اللہ ﷻ نہ عافیت غوارنی خو چہ کلہ دشمنانو سرہ مقابلہ اوشی نو مضبوط اوسیرنی او یقین ساتنی چہ جنت د تورو د سورو لاندی دی۔ بیا حضور ﷺ اودریدو اود اللہ ﷻ نہ نی دعا اوکرہ ای د ریتونی کتاب نازلونکیہ ای داوریخو چلونکیہ اولہسکروہ ہزیمت ورکونکیہ یا اللہ ﷻ ای د کافرانو لہ ماتہ ورکرہ او د دوی پہ مقابلہ کنبی زمونہ امداد اوکرہ^(۱) د عبدالرزاق پہ روایت کنبی دی چہ د دشمن د مقابلہ خواہش مہ کوئی اود مقابلہ پہ وخت کنبی ثابت قدم او اولوالعزمی بنائی سرہ ددی کہ ہغوی چغی صوری وہی خوتاسو چپ اوسیرنی^(۲) طبرانی کنبی دی پہ دریو وختونو کنبی اللہ ﷻ تہ خاموشی خوبہ دہ۔ د قرآن پاک د تلاوت پہ وخت کنبی، د جہاد پہ وخت کنبی او د جنازی پہ وخت کنبی^(۳) او پہ حدیث شریف کنبی دی زما کامل بندیگان ہغہ دی چہ د دشمن د مقابلہ پہ وخت کنبی ہم زما ذکر کوی یعنی پہ دی حال کنبی ہم زما ذکر، مانہ دعا کول او ماتہ فریاد کول نہ پریودی^(۴) حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د پورہ مشغولتیا پہ وخت یعنی چہ کلہ توری چلیری ہغہ وخت کنبی ہم اللہ ﷻ خپل ذکر لازم کرے دی۔ د حضرت عطاء رضی اللہ عنہ قول دی چپ اوسیدل او د اللہ تعالیٰ ذکر کول د جنگ پہ وخت کنبی ہم واجب دی۔ بیا عطاء دغہ آیت تلاوت اوفرمائیلو نو ابن جریج رضی اللہ عنہ د عطاء نہ تپوس اوکرو د اللہ ﷻ یاد پہ اوچت آواز سرہ کوی؟ عطاء اوفرمائیل او۔ کعب احباب رضی اللہ عنہ فرمائی د قرآن کریم د تلاوت نہ اود اللہ ﷻ د ذکر نہ زیات محبوب د اللہ ﷻ پہ نیز ہیخ خیز نشستہ۔ پہ دی کنبی ہم اولی ہغہ دی دکوم حکم چہ خلقو تہ پہ مانخہ کنبی دی۔ او پہ جہاد کنبی آیا تاسو نہ گورنی چہ اللہ تبارک وتعالیٰ د جہاد پہ وخت کنبی ہم د ذکر حکم فرمائیل۔ بیا کعب بن الاخبار دا آیت مبارک تلاوت کرو چہ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا... الآية) شاعر وائی چہ د جنگ جگری پہ وخت کنبی ہم زما پہ زہہ کنبی ستا یاد وی۔ عنترہ وائی چہ د نیزو او تورو پہ شرفار کنبی ہم زہ تا یادوم۔ نو پہ آیت کنبی اللہ ﷻ د دشمن د مقابلہ پہ وخت کنبی پہ میدان جنگ کنبی کلک اوسیدلو او د صبر او برداشت کولو حکم ورکری چہ نامردی بزدلی تیختہ او ویرہ مہ کوئی۔ اللہ ﷻ یادونی او ہغہ مہ ہیرونی ہغہ تہ فریاد اوکرنی اود ہغہ نہ دعا گانی غوارنی پہ ہغہ باندی یقین ساتنی او د ہغہ نہ امداد غوارنی۔ ہم دغہ د کامیابی طریقہ دہ۔ دغہ وخت کنبی ہم د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول ﷺ تابعداری د لاس نہ مہ پریودی او خہ چہ فرمانی ہغہ پورہ کوئی دکوم نہ چہ مو بندوی منع شنی او خپل مینخ کنبی جنگ جگری او اختلاف مہ خورونی۔ اویقین ساتنی د صبر کونکو سرہ اللہ ﷻ پخپلہ وی۔ صحابہ کرام رضی اللہ عنہم پہ دی احکاماتو کنبی داسی پورہ وو چہ دہغوی مثال نہ پہ ورائندینو کنبی وو اونہ روستونو کنبی۔ ہم دغہ بہادری او ہم دغہ تابعداری د رسول اللہ ﷺ ہم دغہ صبر او استقلال وو د خہ پہ وجہ چہ د اللہ ﷻ امداد شامل حال وو او پہ دیرہ کمہ مودہ کنبی سرہ د کم شمیر او اسبابود کمی مشرق او مغرب نی فتح کرو نہ صرف دا چہ د خلقو د ملکونو مالکان جوہ شوبلکہ د ہغوی زرونہ نی ہم فتح کرل اود اللہ ﷻ طرفتہ نی اولگولو۔ رومیان، فارسیان، ترکیان، صفالیان بربریان، حبشان، سودانیان او قبطیان غرض دا چہ د دنیا تول سپین او تور نی دباو کرل د اللہ ﷻ کلمہ نی اوچتہ کرہ د حق دین نی خور کرو او اسلامی حکومت نی د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب کان النبی اذا لم یقتل اول النهار اخر القتال حتی تزول الشمس...: ۲۹۶۶، صحیح مسلم: ۱۷۴۲، (بخاری و مسلم)

(۲) مصنف عبدالرزاق: ۹۵۱۸، بیہقی: ۱۵۳/۹۔

(۳) طبرانی: ۵۱۳۰۔

(۴) لومدی کتاب الدعوات باب: ۳۵۸۰۔

دنیا پہ گوٹ گوٹ کنبی مضبوط کرو۔ اللہ ﷻ دے دھغوی نہ خوشحالہ شی او هغوی دے ہم خوشحالہ اوساتی۔ خیال اوکرنی چہ پہ درویشت کالہ کنبی د دنیا نقشہ بدلہ کرہ د تاریخ پانرہ نی وارولہ۔ اللہ ﷻ دے زمونہ ہم د هغوی دلی سرہ حشر اوکری اللہ ﷻ کریم دے او وهاب دے۔

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ

اومہ کیری تاسو ایشان دهغه کسانو اچی اووتل اد کورونو خپلونه ادپارہ دفخر اودنبودنی دخلقو اودهغه کسانو پشان مه کیری چہ د خپلو کورونو نه د فخر اود خلقو د خودنی دپارہ وتلی وو

وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرَ

اومنع کوی خلق ا دلاری دالله نه ا اوالله ا په هغه کارونو اچی کوی نی هغوی ا احاطه کونکی دے اود الله ﷻ د لاری نه خلق منع کوی او الله ﷻ د دوی (خلقو) د ټولو کارونو احاطه کونکی دے

وَإِذْ زَيْنٌ لَّهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ

اوکله چی ابنائیسته ښکاره کړل ا هغوی ته ا شیطان ا عملونه دهغوی ا او وې وئیل اوهغه وخت یاد کره کله چه شیطان دوی (کافرو) ته د هغوی عملونه ښایسته کړل او ورته نی اووئیل

لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ

نشته غالب ا په تاسو ا نن ورځ ا دخلقونه ا اویشکه زه ا ساتونکی یم ا تاسو لره چه نن ورځ په خلقو کنبی څوک هم په تاسو غالب نشته اوزه (د مسلمانانو نه) ستاسو ساتونکی یم

فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَيْنِ نَكَصَ عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي

نوهرکله چی ایوبل اولیدل ادواړوډلو ا نوبیرته اوگرخیدل هغه ا په پوندو خپلو او وې وئیل ایشکه زه نوکله چه دوو ډلو (کافرانو او مسلمانانو) یوبل اولیدل نوشیطان په خپلو پوندو واپس شو او دانی

بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ

بیزاره یم ا ستاسونه ایشکه زه اوینم ا هغه اچی تاسو نی نه وینی ایشکه زه ا بیریم ا دالله نه اووئیل زه ستاسو (دملگرتیا نه) بیزاره یم ا ځکه چه زه هغه (فرشتی او عذاب) وینم چه تاسو نی نه وینی اوزه د

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ

اوالله سخت دے ا دعذاب په ورکولو کنبی ا کله چی ا اووئیل ا منافقانو ا اوهغه کسانو ا الله نه بیریم ځکه چه الله سخت عذابونکی دے ا هغه وخت یاد کره چه اووئیل منافقانو او د کومو خلقو په زړونو

فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينَهُمْ وَمَنْ

چی په زړونو دهغوی کنبی ا مرض وړا چی مغرور کړی دی ا دے کسانو لره ا دین خپل ا اوهغه چاچی ا کنبی چه (د نفاق) مرض وو. دا خلق (مسلمانان) خپل دین په دھوکه کنبی ا چولی دی ا خوجه چا په الله

يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

بهروسه اوکره ا په الله باندې ا نویشکه چی الله ا غالب دے ا اود حکمت خاوند دے تعالی باندې بهروسه اوکره نو الله ﷻ غالب دے ا صاحب د حکمت دے ا

قوله تعالى: وَاتَّيْنَا جَارَكُمْ

په غزوه بدر کښې د ابليس لعین شریکیدل او تیخته: په جهاد کښې ثابت قدمی نیک نیتی د الله ﷻ د ذکر په کثرت سره نصیحت کول د مشرکانو د مشابهت نه منع کوی. لکه څنگه چه هغوی د حق د ختمولو او په خلقو کښې خپله بهادری خودلو د پاره فخر او غرور سره د خپلو ښارونونه روان شو نو تاسو داسې مه کوئ. چه کله ابو جهل ته اوونیلې شو چه قافله خو بیچ شوه اوس واپس گیدل پکار دی نو هغه ملعون جواب ورکړ واه چرته واپس کیدل دبدر اوبوله به خو او هلته به دیره کیږو هلته به شرابونه څکو کبابونه به خورو گانې بجانې به اورو دې د پاره چه په خلقو کښې مشهور شو. د الله ﷻ د شان نه قربان شم د هغوی ارمانونه الله ﷻ څنگه وړول. هم دلته د هغوی لاشونه پریوتل او هم دلته په کندو کښې ورواچولې شو. الله ﷻ د هغوی اعمال راگیرونکې دې. د هغوی ارادې الله ﷻ ته ښکاره دی په دې وجه هغوی خراب وخت سره مخ شو. نو داد مشرکانو ذکر دې چه د الله ﷻ د رسول ﷺ چه در سولانو سرتاج دې بدر ته جنگ له تلې وو د هغوی گانې ویونکې هم وې د سروز سامانونه هم وو، شیطان لعین د هغوی شاته ولاړ وو هغوی غولول اود هغوی کارونه نی بنانسته کول او خودلې د هغوی په غوږونو کښې دا وینا کوله چه تاسو ته څوک ماتې درکولې شی. د هغوی د زړه نه نی د بنوبکر په مکه باندې حملې کولو ویره ویستله. اود سراقه بن مالک بن جعشم په شکل کښې د هغوی په وړاندې ولاړ ووونیلې چه زه خود دې علاقې سردار یم بنو مدلج ټول زما تابع دی زه ستاسو حمایتی یم تاسو بې فکره اوسیرئ. اود شیطان کار هم دغه دې چه ددروغووعدې او کړی نه کیدونکې امیدونه درکړی اود د هوکې په جال کښې مو اونخلوی. د بدر په ورځ ده خپلې جنډې او لښکرې واخستې او مشرکانو سره شو. د هغوی په زړونو کښې اچول چه بس هم تاسو به گټه کوئ. ستاسو امدادی یم. خو چه کله مسلمانانو سره مقابله شروع شوه اود دې خبیث نظر په فرښتو باندې پریوتلو نو په الله پښو باندې اوتختیدو اوونیل ئی زه هغه وینم د کوم نه چه ستاسو سترگې رنډې دی. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه د بدر په ورځ شیطان خپله جنډا اوچته کړې وه اود مدلجی سړی په شکل کښې خپل لښکر سره راوړسیدو او د سراقه ابن مالک بن جعشم په شکل کښې ښکاره شو اود مشرکانو زړونه ئی لویول او همت ئی ورکولو. کله چه میدان جنگ کښې صفونه جوړ شو نو رسول الله ﷺ یو موټې خاوره د مشرکانو په مخونو وراوویشته په دې سره د هغوی حوصلې پریوتلې او په هغوی کښې گډې او ویره شروع شوه. حضرت جبرائیل رضی الله عنه د شیطان طرف ته لاړو دغه وخت کښې هغه د یو مشرک په لاس کښې لاس اچولې وو. د حضرت جبرائیل رضی الله عنه په لیدو باندې شیطان د هغه د لاسه خپل لاس راښکلو اود خپلو لښکرو سره اوتختیدلو. دې سړی اوونیل سراقه تاخو ونیل چه زه ستاسو حمایتی یم دا اوس څه کوې. دې ملعون خو فرښتې لیدلې نو ونی ونیل زه هغه وینم کوم چه تاسو نه وینئ. زه خود الله ﷻ نه ویریدونکې سړې یم. د الله ﷻ عذاب ډیر دروند دې. او په روایت کښې دی چه هغه تختیدو نو حارث بن هشام او نیولو هغه دې په خپیره په مخ اووهلو دې سره هغه بې هوشه شو پریوتلو نو هغه نورو اوونیل چه سراقه خو په دې حال کښې مونږ ذلیل کوی او په داسې وخت کښې مونږ له د هوکه را کوی. هغه ونیل او زه ستاسو نه بیزار یم او بې تعلقه یم زه هغه وینم کوم چه تاسو نه وینئ. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه بیان دې چه په حضور ﷺ باندې د لږ شان وخت د پاره بې خودی شان راغله بیا را بیدار شو او ونی فرمانیل صحابه کرامو خوشحاله شئ دا دې ستاسو ښی طرف ته حضرت جبرائیل رضی الله عنه اودا دې ستاسو گس طرف ته حضرت میکائیل رضی الله عنه اودا دې حضرت اسرافیل رضی الله عنه دریواړه سره د خپلو فوجیانو موجود دی. ابليس د سراقه بن مالک بن جعشم په شکل کښې مشرکانو کښې وو د هغوی زړونه ئی لویول او په هغوی کښې پېشن کوئې کولې چه بې فکره اوسیرئ نن تاسو ته څوک هم ماتې نه شی درکولې. خود فرښتو لښکر په لیدو باندې هغه مخ وړولو اودې وینا کولو

سره اوتختیدو چه زه تاسو نه بیزار یم او زه هغه وینم کوم چه تاسو نه وینشی. حارث بن هشام څو هغه سراقه کترلې وو په دې وجه هغه د ده لاس اونیولو نو هغه دې په سینه کښې داسې په زوره باندې په سوک اووهلو چه دې خو پرمخې راپریوتلو او شیطان اوتختیدو. سمندر کښې ورتوپ کړو او خپله کپړا نی اوچته کړه او ونی ونیل یا الله زه تاته خپله وعده یادوم کومه چه تا ماسره کړې وه. په طبرانی کښې دحضرت رفاعه بن رافع څه نه هم داسې مروی دی. حضرت عروه بن زبیر څه فرماني کله چه قریشو دمکې نه د وتلو اراده اوکړه نو هغوی ته د بنی بکر جنگ یاد شو او خیال نی اوکړو چه هسې نه زمونږ په غیرموجودگنی کښې هغوی دلته حمله اوکړی. نیزدې وه چه هغوی د خپلې ارادې نه لاس راښکلي وې هم هغه وخت ابلیس د سراقه په شکل کښې هغوی له راغلو اودې د بنو کنانه د سردارانو نه وو ونیل زه د خپل قوم ذمه دار یم تاسو دهغوی نه بې پرواه اوسئ او دمسلمانانو د مقابلې د پاره ښه تیار ټول لارښی. پخپله هم هغوی سره لاړو په لاره کښې به هغوی دې لیدلو. ټولو ته یقین وو چه سراقه پخپله مونږ سره دې تر دې چه جنگ شروع شو هغه وخت دا مردود اوتختیدو. حارث بن هشام یا عمیر بن وهب څه هغه په تلو کښې اولیدو هغوی شور جوړ کړو سراقه چرته اوتختیدو. شیطان هغوی د مرگ او دوزخ په ځله کښې وردیکه کړل او پخپله اوتختیدو. ځکه چه هغه رباني لښکر د مسلمانانو د امداد د پاره راتلونکي لیدلې وو. صفائی ونیل چه زه تاسو نه بیزار یم او زه چه څه وینم تاسو هغه نه وینشی او په دې خبره کښې هغه رښتونی هم وو.

بیا وائی زه د الله څه نه ویریرم، د الله عذاب سخت او دروند دې. هغه حضرت جبرائیل څه فرستو سره راکوژیدونکې لیدلې وو اوپوهه شوې وو چه په ما کښې د ده د مقابلې طاقت نشته یا په مشرکانو کښې طاقت نشته. هغه په خپل دې قول کښې دروغژن وو چه زه خو پخپله رب یم اودا خو د هغه رباني خبره وه په اصل کښې هغه په خپل خان کښې طاقت نه لیدلو او هم دا د رب د دې دینمن عادت دې چه غصه کول او دهوکه کول کوی د حق په مقابل کښې اودرول کوی او بیا پتیرې. قرآن کریم فرماني چه شیطان انسان ته د کفر حکم کوی بیا چه کله هغه کفرکوی نو دې وائی زه تاته ویزاره یم اوزه د رب العالمین نه ویریرم. او آیت کښې دی چه کله دې کار اوباسی نو وائی د الله څه وعده رښتونی دی زه پخپله دروغژن او زما وعده ټولې دروغژنې زما خو په تاسو باندې څه زور نه وو تاسو خو پخپله زما په خواش باندې خپل سټ ټیټ کړو اوس ما مه ملامته کوه. پخپله خپل خان ملامته کړی نه زه تاسو بچ کولې شم او نه تاسو زما په څه کار راتلې شنی دې نه وړاندې چه تاسو زه رب سره شریک گرځولم زه خو نن د هغې نه هم انکاری یم. یقین اوساتنی چه د ظالمانو دپاره دردناک عذاب دی حضرت ابوا سیدمالک بن ربیع څه فرماني که زما سترگې نن هم بینا وې نو ما به د بدر په کنده کښې تاسو ته خودلې وې اوچه دکوم خای نه فرښتې راتلې بې شک شبهې ماته هغه معلوم دی. هغه ابلیس اولیدله او الله هغوی ته حکم ورکړو چه موثمان ثابت قدم اوساتنی. دوی به خلقو له د هغوی د پیژندگلو په شکل کښې راتلې او ورته به نی ونیل چه خوشحاله شه دا کافران هم لاڅه دی د الله څه امداد تاسو سره دې لکه د زمري غوندې حمله کونې. ابلیس چه دا اولیدل نو اوتختیدو. تراوسه پورې هغه د سراقه په شکل کښې په مشرکانو کښې وو. ابوجهل چه دا اولیدل نو په خپل لښکر کښې گشت شروع کړو اوونیل نی چه ویریرنی مه د ده په تختیدو باندې زړه مه تنگونې. دې خو د محمد څه د طرف نه خودلې شوې راغلې وو چه تاسو په عین موقع کښې بزدله کړی هیڅ د ویریدلو خبره نشته. په لات او عزری باندې قسم نن به دا مسلمانان د خپل نبی سره راگیروو نامردی مه کوئې زړه لوئی کړنی سخته حمله اوکړنی خو خبردار قتل مه کوئې ژوندې به نی نیسو دې د پاره چه هغوی ته په کولاؤ زړه سره سزاگانې ورکړو. دا هم د خپلې زمانې فرعون وو هغه هم د جادوگرو په ایمان راوړو باندې ونیلې وو دا خو صرف ستاسو یوه دهوکه ده چه دې خای نه مونږ اوباسنی. هغه دا هم ونیلې وو چه جادوگرو دا موسی څه خو

ستاسو استاذ دې حالانکه دا د هغوی صرف د هوکه او فریب وو. رسول الله ﷺ فرماني چه د عرفه په ورځ چه شیطان څومره سپک ذلیل رسوا او شړلې شی داسې به په بله ورځ نه وی شړلې شوې. ځکه چه هغه وینی چه د الله ﷻ عام معافی او رحمت نازلېږي د هر یو گناه عام معاف کېږي اود بدر د ورځې د هغه د رسوانې او ذلت تپوس مه کوه. کله چه هغه جبرائیل ﷺ اولیدو چه د فرښتو لښکرې د هغه په ماتحتی کېنې راروانې دی. (۱) کله چه دواړو فوخیانو صفونه جوړ کړل او یو بل ته مخامخ شونو د الله ﷻ په قدرت او حکمت سره مسلمانان کافرانو ته ډیر کم ښکاریدل او کافر د مسلمانانو په نظر کېنې کم لیدلې شو. په دې باندې کافرانو خنداگانې کولې چه گوره مسلمانان څنگه مذهبی لیونی دی چه یو موتی مسلمانان زموږ د یو زرو لښکر سره جنگیږي. اوس به هغوی یو دم ذره ذره شی او په رومنی حمله کېنې به هغوی ماتې او خوری او سرونه به خوزونکي پاتې شی. الله ﷻ فرماني چه دوی ته نه ده معلومه چه دا د متوکلینو ډله ده د دوی یقین په الله ﷻ باندې دې چه د غلبې مالک دې او د حکمت مالک دې. (۲) دې کافرانو چه کله د الله ﷻ د دین سختی ئی په مسلمانانو کېنې محسوس کړې نو د هغوی د ځلې نه دا کلمه اووتله چه دوی مذهبی لیونی دی. د رب دښمن ابو جهل ملعون د غوندې نه د الله والا د کمې او تش لاس لیدلو باندې لکه د خر پلنیدو او وئیل چه کار به مواوکړو نن نه پس به د الله ﷻ د عبادت گونگونه زمکه خالی شی نن به موږ د هغوی یو یو دوه دوه ځای کړو. ابن جریج رضی الله وائی چه د مسلمانانو په دین کېنې پیغورونه ورکول دمکې منافقان وو. عامر وائی دایوڅو کسان وو چه صرف په ژبه مسلمانان شوی وو خو نن د بدر په میدان کېنې مشرکانو سره وو هغوی ته د مسلمانانو کمې او کمزوری ښکاره کیدو باندې حیرانتیا اوشوه او وئی وئیل چه دې خلقو خو مذهبی دهوکه خوړلې ده. (۳) مجاهد رضی الله وائی چه داد قریشو یوه ډله وه. قیس ابن ولید بن مغیره او ابو قیس بن فاکه بن مغیره او حارث بن زمعه ابن اسود بن عبدالمطلب او علی بن امیه بن خلف او عاص بن منبه بن حجاج دوی قریشو سره وو خو وو دوی په شک کېنې او هم په دې کېنې رابند شوی وو اودلته ئی د مسلمانانو حالت اوکتو نو وئی وئیل چه دا خلق مذهبی مجنونان دی گنی یو موتی کسان بې سامانه او بې وسلې د دومره ډیر لوئی شان اوشوکت والا فوجیانو په وړاندې څنگه اودریدې شی؟ حضرت حسن رضی الله فرماني چه دا خلق د بدر جنگ له نه وو راغلی د دوی نوم منافقان کیخودې شوې وو. وائی چه دا قوم د اسلام اقراری ووخود مشرکانو په سیلاب کېنې رااوبهیدل دلته راغله دلته په راتلو سره ئی د مسلمانانو دا کمزورې دسته اوکته نو وئی وئیل. (عَزَّوَجَلَّ دِیْنَهُمْ) الله ﷻ چه د لوی شان خاوند دې فرماني چه څوک په دې مالک الملک باندې بهروسه اوکړي هغه د عزت خاوند کوی ځکه چه عزت دهغه وینځه ده او غلبه د هغه غلام. هغه اوچت ذات دې هغه د ډیر لوی شان خاوند دې هغه په رښتوني سلطان دې هغه حکیم دې دهغه ټول کارونه د حکمت نه ډک وی هغه هر یو څیز په خپل ځای صحیح ساتی. د امداد د حقدارانو هغه امداد کوی اود ذلت حقداران ذلیل کوی هغه ټول ښه پیژنی.

وَلَوْ تَرَىٰ	إِذْ	يَتَوَقَّى	الَّذِينَ	كَفَرُوا	الْمَلِكَةُ	يَضْرِبُونَ
اوکه اووینی ته	هغه حالت	چی روح قبض کوی	دهغه کسانو	چی کفر ئی کړې دې	فرښتي	وهی هغوی
اوکله چه فرشتي	د مرگ په وخت	کېنې وینی	چه د کافرانو	روحونه قبض کوی	او هغوی په مخونو	او شاگانو باندې

(۱) موطا امام مالک کتاب الحج: ۲۴۵.

(۲) الدر المنثور: ۷۸/۴.

(۳) الطبری: ۱۳/۱۴.

وَجُوهَهُمْ	وَأَذْبَارُهُمْ	وَذُوقُوا	عَذَابَ	الْحَرِيقِ	ذَلِكَ
مخونہ دھغوی	اوشاگانہ دھغوی	اچی اوخکی	عذاب	دسوزیدو	دا پہ سبب دھغی
وہی	اویگوی	او دا بہ ورتہ ہم وائی چہ	سوزیدونکی	عذاب	(د جہنم) اوخکی
بِمَا قَدَّمْتُمْ	أَيِّدِيكُمْ	وَأَنَّ اللَّهَ	لَيْسَ	بِظَالِمٍ	لِّلْعَبِيدِ
چی مخکینی	لیرلی دی	الاسونہ ستاسو	اوبیشکہ	اللہ	نہ دی
دھغہ	(بدو اعمالو)	پہ وجہ دی کوم چہ ستاسو	لاسونو	کری ووا	او اللہ
				پہ خپلو	بندگانو
				ظلم	کونکی
				نہ دی	
قوله تعالى: يَضْرِبُونَ وجوههم وأذبارهم					

پہ کافرانو د نزع پہ حالت کنبی سختی:- افسوس ای پیغمبرہ اچہ تا کتلی دافرینتی چہ خنگہ د کافرانو روح قبض کوی او پہ دغہ وخت کنبی هغوی پہ مخونو او ملاگانو باندی وهی او وائی چہ د اور عذاب د خپلو بد عملو پہ وجہ اوخکینی. دا مطلب ہم بیان کړې شوی دی چہ دا واقعہ ہم د بدر د ورځی ده چہ مخامخ به د دی کافرانو پہ مخونو تورې پریوتلې او چہ کله به تختیذل نو پہ شاگانو به ئی گذارونه کیدل، فرینتو به هغوی ښه برابرول. یو صحابی رضی اللہ عنہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض او کړوچہ مادابو جهل پہ شاباندی د ازغوغوندي ښی اولیدلې حضور صلی اللہ علیہ وسلم افرمائیل چہ د فرینتو د وهلو ښی دی. حق خو دا دی چہ دا آیت د بدر سره مخصوص نه دی الفاظ عام دی. د هر یو کافر هم دا حال وی. په سورة قتال کنبی هم د دی خبرې ذکر بیان شوی دی اود سورة انعام په آیت **﴿وَلَوْ تَرَىٰ اِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ﴾** کنبی هم د دی بیان سره د تفسیر تیرشوی دی. ځکه چہ دا نافرمانه خلق وو ددوی دمرگ پہ وخت کنبی د فرینتو لاسونہ د هغوی طرف ته وراوردیږی او هغوی ښه وهی، د هغوی روحونہ د دوی د بدو عملونو پہ وجہ د هغوی په بدن کنبی پتیری راپتیری کوم چہ فرینتی په زور راوباسی او ورتہ وائی چہ ستا د پاره د الله تعالی غضب دی او د الله تعالی عذاب دی. لکه چہ د حضرت براء رضی اللہ عنہ په حدیث کنبی دی چہ په خراب حالت کنبی د سکرات مرگ پہ وخت کنبی کله کافرله ملک الموت رحمہ اللہ راخی نو فرمانی ای خبیثه روحه روان شه گرمو هواگانو او گرمو اوبو او گرم سوری طرف ته نو هغه روح په بدن کنبی پتیری نو آخر هغه په زور سره رابنکلی شی لکه خنگہ چہ د ژوندی سړی خرمن راویستی شی اودې سره رگونه او پتی هم راوخی ^(۱) فرینتی هغه ته وائی اوس دسوزیدو مزه اوخکه. دا ستاد دنیا د بد عملو سزا ده. الله تعالی ظالم نه دی هغه خو عادل حاکم دی. دبرکت اوچتوالی غنا پاکیزگنی تعریفونوخواند دی. دغه شان د صحیح مسلم شریف حدیث قدسی دی زما بندیگانو ما په خپل خان باندی ظلم حرام کړې دی او په تاسو باندی مې هم حرام کړې دی. نو په خپل مینځ کنبی څوک په یو بل ظلم زیاتې مه کوڼې. زما بندیگانو ما خو ستاسو کړې شوی اعمال راگیر کړی دی. په ښیگره موندو سره زما تعریف کوڼې او که دی نه علاوه نور څه اوویننی نو خپل خان ملامته کوڼې ^(۲).

كَذَّابٍ	أَلٍ فَرْعُونَ	وَالَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ
لکه دحال	دتابعانو	دفرعون دی	اولکه دھغه کسانو دی
			اچی مخکینی ددوی نه وو
			(د دوی حالت) پشان د د فرعون او دھغه کسانو دی کوم چہ د دوی نه وړاندی وو.

(۱) احمد: ۲۸۷/۴-۲۸۸.

(۲) صحیح مسلم کتاب البر باب تحريم الظلم: ۲۵۷۷، ترمذی: ۲۴۹۵، ابن ماجه: ۴۲۵۷، احمد: ۱۶۰/۵، الادب المفرد: ۱۴۹۰، ابن حبان: ۶۱۹.

کَفَرُوا	بَايَتِ اللّٰهَ	فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ	يَذْنُوْبِهِمْ	اِنَّ اللّٰهَ
جی انکار اوکړو هغوی ادايتونو دالله نه انواونیول هغوی الله	اپه گناهونو د هغوی	بیشکه الله	هغوی د الله	دايانونو نه انکار اوکړو نو الله هغوی د هغوی د گناهونو په وجه او نیول بیشکه الله
قَوِيٌّ	شَدِيْدٌ	الْعِقَابِ		
د طاقت خاوند دې	اسخت ورکونکې دې	اعذاب		
د طاقت خاوند دې	او سخت عذاب ورکونکې دې			
قوله تعالى: فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ يَذْنُوْبِهِمْ				

خلق دخپلو گناهونو په وجه په عذاب کښې راکړیږي. دې کافرانو تاسره هم هغه اوکړه کوم چه د دوی نه وړاندې کافرانو خپلو نبیانوسره کړی وونومونېږم دوی سره هم هغه اوکړه کوم چه موددوی نه وړاندینو سره کړې وو کوم چه د دوی په شان وو. مثلاً فرعونیان اود هغوی نه وړاندې خلق چا چه د الله تعالی آياتونه نه منل د څه په وجه چه د الله نیول په هغوی راغله. ټول قوتونه هم د الله د دوی اود هغه عذابونه هم ډیر درانه دی. هیڅ څوک نشته چه په هغه باندې غالب راشی او هیڅ څوک نشته چه د هغه نه اوختیدې شی.

ذٰلِكَ	بِاَنَّ اللّٰهَ	لَمَّ يَكُ		
دا عذاب	اپه سبب دهغې جی بیشکه الله	نه دې		
دا عذاب د دې	په وجه دې چه الله	چه په یو		
مَغِيْرًا	نِعْمَةً	اَنْعَمَهَا	عَلٰی قَوْمٍ	حَتّٰی
بدلونکې	اهغه نعمت لره	اچې کړې وی	هغه په یو قوم باندې	اتردې پورې
قوم باندې	څه نعمت کړې وی	نو هغه نه بدلوی ترڅو	چه هغوی خپل نعمت نه وی	بدل کړې اود تابعداری او
مَا	بِاَنْفُسِهِمْ	وَاَنَّ اللّٰهَ	سَمِیْعٌ	عَلِیْمٌ
هغه حال	اچې په نفسونو د هغوی باندې وی	او بیشکه جی الله	اوریدونکې دې	او پوهه دې
شکر په ځانې ئې	ناشکری نه وی کړې	او الله	د هرې خبرې اوریدونکې	او په هرڅه عالم دې د دوی
اِلٰی فِرْعَوْنَ	وَالَّذِیْنَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	كَذَّبُوْا	
د تابعدارو د فرعون دې	اولکه دهغه کسانو دې	اچې مخکښی ددوی نه وو	اچې دروغ او گنېل هغوی	
حال د فرعونیانو	او هغه خلقو پشان دې	چه د هغوی نه وړاندې وو	هغه دا چه هغوی د خپل رب آياتونه	
بَايَتِ رَبِّهٖمْ	فَاَهْلَكْنٰهُمْ	يَذْنُوْبِهِمْ	وَاَعْرَقْنٰ	
آیتونه	درب خپل	نو هلاک کړل مونږ	هغوی په سبب د گناهونو د هغوی	او غرق کړل مونږ
دروغ بللی وو	نو الله	هغوی د هغوی د گناهونو په سبب	هلاک کړل او مونږ د فرعون تابعداران	
اِلٰی فِرْعَوْنَ	وَكُلُّ	كَانُوْا	ظٰلِمِیْنَ	
تابعدان د فرعون	اودا ټول	وو	ظالمان	
د فرعون هلاک کړل	دا ټول ظالمان وو			

قوله تعالى: حَتَّى يُغْتَرَبُوا أَمْيًا بِأَنْفُسِهِمْ

دگناھونوپہ وجہ نعمتوںہ ہم انھستی شی:۔ دالہ اللہ ﷻ د عدل او انصاف بیان کیری چہ ہغہ خپل ورکړې شوی نعمتوںہ د گناھونونہ اول نہ اخلی. لگہ څنگہ چہ دې آیت کښې دې چہ اللہ ﷻ د یو قوم حالت نہ بدلوی ترکومې چہ هغوی خپلې هغه خبرې بدلې نہ کړې کومې چہ د هغوی په نفسونو کښې دې. کله چہ هغه یو قوم تہ د هغوی د بدو په وجہ بد ور رسول غواړی نو بیا د هغه ارادہ څوک واپس کولې نہ شی او نہ هغه سره څوک حمایتی اودریدې شی (۱) تاسو اوگورنې چہ فرعونیانو اود هغوی په شان د نورو وړاندینو سره ہم دغه اوشو اللہ ﷻ خپل نعمتوںہ ورکړل نو هغوی په گناھونو کښې اختہ شونو اللہ ﷻ هغوی تہ ورکړې شوی خپل باغونہ چینې پتی خزانی محلونہ اونعمتوںہ چہ په کومو کښې هغوی بدمست کیدل ټول واخستل. په دې بارہ کښې هغوی پخپله خپله بدی اوکړه اللہ ﷻ په هغوی باندې هیش ظلم نہ وو کړې.

إِنَّ	شَرَّ	الدَّوَابِّ
بیشکہ	ناکارہ	دگرځنده مخلوق نہ
عِنْدَ اللَّهِ	الَّذِينَ	كَفَرُوا
په نزد الله	اهغه کسان دی	اچې انکار ئې اوکړو دحق نہ
فَهُمْ	لَا يُؤْمِنُونَ	
نوهغوی	ایمان نہ راوړی	
الَّذِينَ	عَهَدَتْ	مِنْهُمْ
خاص طور هغه کسان	اچې وعده واغستله	تا ادهغوی نہ
عَهْدَهُمْ	يَنْقُضُونَ	عَهْدَهُمْ
خاص کر هغه کسان	بدمترین دی	چا سره چہ تا په دوی کښې وعده کړې ده
فِي كُلِّ مَرَّةٍ	وَهُمْ	لَا يَتَّقُونَ
په هرہ موقع کښې	اوهغوی	انہ یریری دالله نہ
فَشَرُّدْ	يَهُمُّ	مَنْ
نواویره	په سزاد هغوی سره	اهغه څوک اچې روستود هغوی نہ دی
يَذْكُرُونَ		
چی هغوی عبرت واخلي	دوعده خلافتو دا نجام نہ	
چہ دوی نصیحت قبول کړی		

قوله تعالى: فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلَقَهُمْ

وعده خلافتو کافرانوته عبرتناکہ سزا ورکړه:۔ په زمکه باندې چہ څومره هم گرځی راگرځی د دې ټولونہ

زیات خراب د الله ﷻ پہ نیز بی ایمانہ کافران دی۔ کوم چہ وعدہ کوی او بیانی ماتوی۔ یوخوا قول او وعدہ اوکرہ بل خوانی ماتہ کرہ، نہ د الله ﷻ ویرہ او نہ د گناہ فکر۔ نو چہ تہ کله پہ جنگ کنبی پہ دوی غالب شی نو داسی سزا ورکرہ چہ د روستنود پارہ ہم عبرت شی۔ هغوی ہم اوویرپی نو ممکن دی چہ د خپلو داسی کارونونه منع شی۔

وَأَمَّا	تَخَافَنَّ	مِنْ قَوْمٍ	خِيَانَةٌ	فَأَثْبِرْ	إِلَيْهِمْ
اوکه چری	ا تہ یریدلې	ا دیوقوم نه	ا د خیانت کولو	انو اوغورزوہ	ا هغوی ته
اوکه چرته	د یوې ډلې نه	مو د خیانت کولو	ویرہ کیږی	نو هغوی سره	
عَلَى سَوَاءٍ ط	إِنَّ اللَّهَ	لَا يُحِبُّ	الْمُخَافِينَ ط		
ا په برابری سره	ا بیشکه چی الله	نه خوښوی	ا خیانت گر خلق		
چہ کله معاهده پوره شی	هغه واپس کرہ	بیشکه الله ﷻ	خیانت گر نه خوښوی		

قوله تعالى: فَأَثْبِرْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ ط

خیانت او وعدہ خلافی دمذمت قابل دی۔ ارشاد کیږی چہ ای نبی ﷺ! که چرې چا سره ستا وعدہ شوې وی اوتانہ ویرہ وی چہ دوی به بدعهدی او وعدہ خلافی اوکرې نو تاته اختیار درکولې شی چہ د برابرنی په بنیاد باندې وعدہ ماتہ کرہ او هغوی ته خبر ورکرہ چہ هغوی هم د صلح په خیال کنبی نه وی۔ خو ورځې وړاندې هغوی ته خبر ورکرہ۔ الله ﷻ خیانت نه خوښوی نو ته کافرانو سره هم خیانت مه کوہ۔ په مسند احمد کنبی دی چہ امیر معاویہ ؓ لښکرې د روم سرحد طرف ته وروړاندې کول شروع کرہ چہ د صلح موده ختمیدو سره به ناڅاپی په هغوی باندې حمله اوکرې نو یو شیخ په خپله سورلۍ باندې سور راغلو او ونی و نیل چہ الله ﷻ ډیر لوی دې الله ﷻ ډیر لوی دې وعدہ اوساتۍ دهوکه صحیح نه ده۔ د رسول الله ﷺ فرمان دې چہ کله یو قوم سره وعدہ او شی نو مه یوه غوټه ترنی او مه سپرنی ترکومی چہ د صلح موده ختمه نه شی یا هغوی ته په خبر ورکولو سره معاهده ماتہ نه شی۔ کله چہ دا خبره معاویہ ؓ ته اورسیده نو هغوی خپل فوځ ته هغه وخت دواپس کیدو حکم ورکړو۔ داشیخ حضرت عمرو بن عبسہ ؓ وو(۱) سلمان فارسی ؓ دیو ښار قلعه ته په رسیدو خپلو ملگرو ته اوونیل تاسو ما پرېږدنی چې هغوی ته دعوت ورکړم۔ لکه څنگه چہ ما رسول الله ﷺ هغوی په رابللو باندې لیدلې وو۔ بیا فرمائی چہ زه هم دهغوی نه یوسړې ووم۔ نوماته الله ﷻ د اسلام هدایت او کړونوکه تاسو هم مسلمانان شی نو چہ کوم زمونږ حق دې هغه به ستاسو هم حق شی۔ او چہ څه په مونږ باندې دی هغه به په تاسو باندې هم وی۔ اوکه تاسودا نه مننی نو دذلت سره به جزیه ورکوئې۔ که دا هم نه قبلوئې نو مونږ تاسوته د اوسه خبر درکړو او مونږ اوتاسو برابر یو الله ﷻ خیانت کونکی نه خوښوی۔ دریو ورځو پورې نی هغوی ته داسې دعوت ورکړو اوپه څلورمه ورځ سحر په سحر حمله اوکرہ نو الله ﷻ فتح ورکرہ او امداد نی اوکړو(۲)

وَلَا يَجْسَبَنَّ	الَّذِينَ	كَفَرُوا	سَبَقُوا ط
اوگمان دې نه کوی	اهغه کسان	اچی کافران دی	اچی گنی هغوی مخکښی شوا
او کافران دې	دا خیال نه کوی	چہ گنی دوی زمونږ	د نیولو نه خلاص شوی دی

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی الامام یكون بينه وبين العدو عهد فیسر نحوه: ۲۷۵۹، وسنده صحیح، ترمذی: ۱۵۸۰، احمد: ۱۱/۱، السنن الکبری للسنائی: ۸۷۳۲، بیهقی: ۲۳۱/۹۔
(۲) احمد: ۴۴۰/۵، ترمذی کتاب السیر باب ماجاء فی الدعوة قبل القتال: ۱۵۴۸۔

إِنَّهُمْ	لَا يُعْجِزُونَ ^(۱)	وَأَعِدُّوا لَهُمْ	مَا اسْتَطَعْتُمْ
بیشکہ ہغوی انشی عاجزہ کولی مونہ اوتیاری کوی ادپارہ دہغوی اخومرہ چی وس رسی ستاسو	بیشکہ دوی اللہ انشی مغلوبہ کولی اوستاسو نہ چہ خومرہ کیدی شی نو د دوی (کافرانو) دپارہ	مِنْ قُوَّةٍ	وَمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ
د طاقت نہ اود ترو ا داسونو نہ چی یروی تاسو ا	پہ ذریعہ ا دہغی دشمن داللہ اودشمن ستاسو	تُرْهِيْبُونَ	بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ
د (ہر قسم) قوت نہ اود اسونو تیارولونہ چہ تاسو پہ ہغی سرہ د اللہ اوخیل دشمن	وَأَخْرَيْنَ مِنْ دُونِهِمْ	لَا تَعْلَمُونَهُمْ	اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا
اونور کسان بی ددوی نہ اچی تاسو نہ پیڑنی ہغوی اللہ پیڑنی ہغوی او ہغہ چی اخرج کوی تاسو	اود ہغوی نہ علاوہ نور کسان یروی اکوم چہ تاسو نہ پیڑنی خو اللہ ہغوی پیڑنی اوتاسو چہ کوم	مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ	يُوفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تظْلَمُونَ ^(۲)
یو خیز اپہ لارداللہ کنبی اپورہ بدلہ بہ درکری شی اتاسوتہ اوتاسوسرہ بہ ازیاتی اونہ کری شی	خیزہم د اللہ پہ لار کنبی خرج کوی اوتاسوتہ بہ پورہ بدلہ درکولی شی اوہیخ زیاتی بہ درسرہ نشی کولی	قوله تعالى: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ	

د جنک سامان ہروخت تیار ساتلو حکم۔ اللہ فرمائی کافران خلق دی دانہ گنری چہ ہغوی بہ زمونہ نہ اوتختی اومونہ اوس دہغوی پہ نیولو قادر نہ یو بلکہ ہغوی ہروخت زمونہ پہ قبضہ او قدرت کنبی دی ہغوی مونہ تہ ماتی نہ شی راکولی او پہ آیت کنبی دی چہ بدی کونکی زمونہ نہ ورا ندی کیدی نہ شی (۱) فرمائی کافران دلہ مونہ تہ ماتی نہ شی راکولی ہلتہ خود ہغوی خائی اور دی چہ ڊیر خراب خائی دی (۲) اوفرمان دی چہ د کافرانو پہ بنارونو کنبی تگ راتگ اوگر خیدل چرتہ تاسو پہ دھوکہ کنبی وانجوی داخوہسی جمع واری دہ د دوی خائی دوزخ دی چہ ڊیر خراب خائی د اوسیدو دی (۳) مسلمانانوتہ حکم ورکوی چہ دخیل طاقت امکان مطابق د کافرانود مقابلہ د پارہ ہر وخت تیار اوسیرنی چہ قوت اوطاقت اسونہ اولہنکرساتی شی اوساتنی پہ مسند کنبی دی چہ حضور ﷺ قوت تفسیر غشو ویشتلو سرہ کری دی اودوہ خل نی دا افرمائیل (۴) چہ غشی ویشتل کونی سورلی کونی د غشو ویشتل د اسونود سوریدلو نہ بہتر دی (۵)

د اسونو درہ قسمونہ: فرمائی داسونو ساتونکی درہ قسمہ دی یو خو اجر او ثواب موندونکی یو نہ ثواب او نہ عذاب او یو عذاب زغمونکی کوم چہ د جہاد پہ ارادہ سرہ اوساتی د ہغہ اس خرن دانہ راغونہ ول اوتگ راتگ چہ خہ کوی پہ ہغی باندی ثواب ملاویری تردی چہ کہ ہغہ خپلہ رسی اوشلوی او اوتختی نو بیا ہم د ہغہ د پنیو پہ قدمونو او خاشنرو باندی دہ تہ نیکنی ملاویری پہ یو نہر باندی د تیریدو پہ وخت کنبی کہ ہغہ اوبہ اوخکی کہ مجاہد د ابو خکولو ارادہ نہ وی کری نو بیا

(۱) ۲۹/العنکبوت: ۴.

(۲) ۲۴/النور: ۵۷.

(۳) ۳/آل عمران: ۱۹۶-۱۹۷.

(۴) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب فضل الرمی والحث علیہ وذم من علمہ ثم نسیہ: ۱۹۱۷، ابوداؤد: ۲۵۱، ابن ماجہ: ۲۸۱۳.

(۵) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی الرمی: ۲۵۱۳، مسندہ حسن، ترمذی: ۱۶۳۷، نسائی: ۳۶۰۸، ابن ماجہ: ۲۸۱۱، احمد: ۴۸/۴، حاکم: ۱۹۵/۲.

ہم نیکنی ملاویری۔ نودا اس خود ہغہ دساتونکی دپارہ دیو ۱۰۰۰ اجر او ثواب ذریعہ دہ۔ اوچہ کوم سہری اس اوساتلو چہ ہغہ د نورو خلقو نہ بی پرواہ شی او بیا ئی د اللہ ﷻ حق ہم د دہ پہ غارہ اود ہغہ پہ سورلنی کنبی ہیر نہ کرو نو دا د ہغہ د پارہ پرؤہ دہ یعنی نہ د ہغہ گناہ شتہ او نہ اجر۔ دریم ہغہ سہری چہ دفخراو خان خودلو د پارہ نی اوساتی اود مسلمانانود مقابلہ د پارہ نودا د دہ د پارہ سخت نقصانی دی او د دہ پہ غارہ بوج دی۔ د حضور ﷺ نہ تپوس اوشو چہ د خرو بارہ کنبی خہ حکم دی؟ نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د دی بارہ کنبی خہ خان لہ آیت خوئہ دی نازل شوی اودا جامع عام آیت موجود دی کہ یو سہری د یوہی ذری نیکی او کری نو ہغہ بہ وینی او چہ خوک د ذری برابر بدی او کری ہغہ بہ وینی۔ دا حدیث پہ بخاری شریف او مسلم کنبی ہم دی۔ (۱)

اوپہ حدیث کنبی دا الفاظ دی چہ اسونہ درہی قسمہ دی د رحمن د شیطان او د انسان۔ پہ دی کنبی دی چہ شیطاننی اسونہ ہغہ دی کوم چہ د مندی د پارہ پہ شرطونو او جوارنی د پارہ وی۔ او انسان اس ہغہ دی چہ د خپل سورلنی دپارہ نی ساتلی وی۔ (۲) د اکثر و علماؤ قول دی چہ غشی ویشتل د اسونو د سورلنی نہ بہتر دی۔ امام مالک رحمہ اللہ د دی خلاف دی خود جمہورو قول قوی دی خکہ چہ پہ حدیث کنبی ہم راغلی دی۔ حضرت معاویہ بن خدیج رحمہ اللہ حضرت ابوذر رحمہ اللہ لہ لارو نو ہغہ وخت ہغہ د خپل اس خدمت کولو تپوس نی او کړو چہ ستا دا اس پہ خہ کار راخی؟ ونی فرمائیل چہ زما د دی خناور دعا زما پہ حق کنبی قبولہ شوہ دہ۔ ونیل خناور اودعا؟ ونی فرمائیل او د اللہ ﷻ قسم اس ہر سحر دعا کوی چہ ای اللہ تعالیٰ تا زہ خپلو بندیگانو کنبی بندہ تہ حوالہ کړی یم تہ ما د دہ د تول اہل نہ د مال نہ اود اولاد نہ زیات جوړ کړی او دہ سرہ مہی اوساتی (۳) پہ یو مرفوع حدیث کنبی دی چہ ہر یو عربی اس تہ ہرہ ورخ د دوو دعاگانو کولو اجازت ملاویری (۴) حضور ﷺ فرمائی چہ د اسونو پہ تندو کنبی بنیگرہ ترلہ شوی وی د اسونو والا د اللہ ﷻ پہ امداد کنبی وی۔ دا پہ نیک نیتنی سرہ د جہاد پہ ارادہ ساتونکی انسان دی لکہ خنگہ چہ یوسہری ہر وخت خپل لاس وړاندہی کوی او خیرات کوی (۵) ددی بارہ کنبی نورہم ۱۰۰۰ احادیث دی۔ پہ صحیح بخاری شریف کنبی د بنیگری تفصیل دی اجر او غنیمت۔ (۶) فرمائی دی سرہ ستاسو دہنمنان ویریدونکی او ہیبت وھونکی دی د دی ظاہری مقابلہ د دہنمنانو نہ علاوہ نور دہنمنان ہم دی یعنی بنوقریظہ، فارس او د محلونو شیطانان۔ پہ یو مرفوع حدیث کنبی ہم دی چہ دی نہ مراد پیریان دی۔ پہ یو منکر حدیث کنبی دی چہ پہ کوم کور کنبی یو آزاد اس وی ہغہ کور بہ چری ہم بدنصیب نہ وی۔ خود دی روایت نہ سند صحیح دی او نہ دا صحیح دی۔ اود دی نہ مراد منافقت ہم اخستی دی او ہم دغہ قول ۱۰۰۰ یر مناسب ہم دی۔ لکہ چہ د اللہ ﷻ فرمان دی ﴿وَمَنْ حَوَّلَ مِقْوَانَ الْأَعْرَابِ﴾ ستاسو خلور وارو طرفو تہ کلی وال او مدنی منافقان دی کوم چہ تاسو نہ پیرننی خو مونہ د ہغوی نہ بنہ واقف یو۔ بیا ارشاد دی چہ پہ جہاد کنبی تاسو خہ خرچ کرنی د دی بہ پورہ بدلہ بیامومنی۔ پہ ابوداؤد کنبی دی چہ د یوہ درہم ثواب بہ اووہ سوہ دزجہی زیات ملاویری (۷) لکہ چہ آیت ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ﴾ کنبی دی۔ ابن عباس رحمہ اللہ فرمائی چہ اول خوبہ رسول اللہ ﷺ صرف مسلمانانوتہ د

(۱) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الخیل ثلاثہ: ۲۸۶۰، صحیح مسلم: ۹۸۷، ابن حبان: ۶۷۲۲، بیہقی: ۱۱۹/۴۔

(۲) احمد: ۱/۳۹۵، الترغیب والترہیب: ۱۸۷۷، مجمع الزوائد: ۵/۲۶۰۔

(۳) احمد: ۵/۱۶۲۔

(۴) نسائی کتاب الخیل باب دعوة الخیل: ۳۶۰۹، وسندہ صحیح، احمد: ۵/۱۷۰۔

(۵) طبرانی: ۵۶۲۳ وسندہ حسن۔

(۶) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب الجہاد ماض مع البر والفاجر: ۲۸۵۲، صحیح مسلم: ۱۸۷۳، ترمذی: ۱۶۹۴، ابن ماجہ: ۲۳۰۵۔

(۷) ابوداؤد کتاب الجہاد باب فی تضعیف الذکر فی سبیل اللہ عزوجل: ۲۴۹۸۔

خیرات صدقات حکم ورکولو کله چه دا آیت (وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ) نازل شو نو حضور ﷺ اوفرمانیل چه د کوم دین هم وی او سوال اوکړی نو هغه سره بشپړه کونې (۱) دا روایت غریب دې او په ابن ابی حاتم کښې دې.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ط	او که چری امانله شی هغوی ا صلحې ته انومانله شه اهغې صلحې ته اوبروسه اوکړه ا په الله ا
إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ يُرِيدُوا	او که دوی روغې ته غاړه کیخوده نو تاسو روغه اوکړئ او په نیتجه دروغه کښې، په الله بهروسه اوکړئ
أَنْ يَخْذَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ط هُوَ الَّذِي آيَدَكَ	بیشکه اچی هم هغه اهرڅه اوریدونکې دې او په هرڅه پوهه دې او که چری اراده اوکړی هغوی بیشکه الله ﷻ دهرڅه اوریدونکې او په هرڅه عالم دې او که په روغه کولو کښې دوی تاسره د
بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ۱۷ وَأَلَفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ط لَوْ	چی د هو که درکړی تاته ا نو بیشکه کافی دې تالره الله ا الله اهغه ذات دې اچی مضبوط نی کړې ته د هو کي اراده لری نو د دوی د د هو کي نه مه بیرېږه، الله ﷻ ستا دپاره کافی دې ا الله هغه ذات دې چه
أَنفَقَتْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ط	په مدد خپل سره او په مومنانو سره ا اومینه نی واچوله ا په منځ ا د زړونو دهغوی کښې ا که چری په خپل مدد او په مسلمانانو سره نی ته مضبوط کړې او د دوی په زړونو کښې نی محبت اچولې دې ا که
وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَفَ بَيْنَهُمْ ط إِنَّهُ	په زمکه چه څومره څه دی دا ټول تا خرج کړې وې نو د دې باوجود به هم، تا د دوی د زړونو په مینځ خرج کړې وې تا اهغه څه اچی په زمکه کښې دی ا ټول ا نومینه به نه وه پیدا کړې راوستې تا ا په منځ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۱۸	په زړونو دهغوی کښې ا لیکن الله ا محبت پیدا کړو ا په منځ دهغوی کښې ا بې شکه چی هغه مینه نه وه اچولې د زړونو دهغوی ا بلکه الله ﷻ د دوی د زړونو، په مینځ کښې محبت واچولو بیشکه الله
غالب دې ا خاوند د حکمت دې ا	
(په اراده) غالب دې ا صاحب د حکمت دې ا	

قوله تعالى: وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا

کافرانوسره د ضرورت په وخت کښې د صلح حکم: د الله ﷻ ارشاد دې چه کله دیو قوم د خیانت ویره وی نو په برابرئ سره نی خبر کړئ معاهده ختمه کړئ اود جنگ خبر ورکړئ. دې نه پس که هغوی په جنگ کولو باندي راضی وی نو په الله ﷻ باندي بهروسه اوکړه او جهاد شروع کړه او که هغوی بیا په صلح باندي راضی شی نو ته هم صلح او صفائی اوکړه. هم د دې آیت په تعميل کښې د حدیبیه په درځ

رسول الله ﷺ دمکې مشرکانو سره د نهوکالو د پاره ضلوع او کړه چپه په څو شرطونو باندې وه. د حضرت علی علیه السلام نه نقل دی چه رسول الله ﷺ او فرمائیل چه زر به اختلاف پیدا کړې یا پس نوکه تانه کړې نو صلح او کړه (۱) مجاهد علیه السلام وائی دا د بنو قریظه باره گڼې نازل شوې خو په دې گڼې تامل دي ټوله قصه د بدر ده. د ډیرو بزرگانو خیال دي چه د سورة براءت آیت سیف (قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) سره منسوخ دي. خو په دې گڼې هم نظر دي ځکه چه په دې آیت گڼې د جهاد حکم په طاقت او استعداد باندې دي. خود دېسمن د زیاتې په وخت گڼې صلح کول بې شک او شبهي جائز ده لکه چه په دې آیت گڼې دي او څنگه چه د حدیبیه صلح رسول الله ﷺ او کړه. نو هیڅ خلاف یا څه خصوصیت یا منسوخیت نشته. والله اعلم. بیا فرمائی چه په الله ﷺ باندې بهر وسه ساته هغه تاله کافی دي هم هغه ستا امداد کونکې دي. که دوی د هوکه بازی کوی او څه فریب کول غواړی او په دې مینځ گڼې خپل شان اوشوکت او د جنگ وسله زیاتول غواړی نوته فکر مه کوه الله ﷺ ستا طرفدار دي هغه ستا د پاره کافی دي د هغه د مقابلې هیڅ څوک نشته.

د مسلمانانو یو بل سره محبت د الله ﷺ رحمت دي: بیا د خپل یو اعلیٰ نعمت ذکر کوی چه د مهاجرینو او انصارو نه ئی صرف په خپل فضل باندې ستا تائید او کړو. هغوی ته ئی په تا باندې د ایمان راوړلو او تابعدارنی کولو توفیق ورکړو، ستا په امداد او ستا په نصرت باندې آماده کړل. خو دي که د زمکې خزائې خرج کړې وې نو په هغوی گڼې دي هغه مینه او محبت نه شو پیدا کولې کوم چه الله ﷺ پخپله او کړو. د هغوی د صدو زرې دېسمنې ئی لرې کړې. اوس او خزرچ به د انصارو په قبیلو گڼې د جهالت په زمانه گڼې ښه تورې چلولې. د ایمان نور دغه دېسمنې په محبت گڼې بدلې کړې. لکه چه د قرآن پاک بیان دي د الله ﷺ هغه احسان یاد کړنی چه تاسو پخپل مینځ گڼې د یو بل دېسمن وې هغه ستاسو زړونه یوځای کړل او په خپل فضل سره ئی تاسو روڼه روڼه جوړ کړې. تاسو د دوزخ غاړې ته رسیدلې وې خو هغه تاسو بچ کړې. الله ﷺ ستاسو د هدایت د پاره داسې خپلې خبرې بیانوي. () په بخاری او مسلم شریف گڼې دي چه د حنین د غنیمت د تقسیم په وخت گڼې رسول الله ﷺ انصارو ته او فرمائیل ای انصارو آیا ما د گمراهی د حالت نه د الله ﷺ په عنایت سره تاسو ته نیغه لار اونه خودله؟ آیا تاسو فقیران نه وئې؟ الله ﷺ تاسو زما په وجه امیران کړئ. تاسو جدا جدا وې الله ﷺ زما په وجه ستاسو زړونه یوځای کړل. د حضور ﷺ په هره خبره په انصارو وئیل بې شک د الله ﷺ اود هغه د رسول ﷺ د دي نه هم زیات احسانونه په مونږ باندې دي (۲) غرض داچه خپل دا انعام او اکرام بیانولوسره ئی د خپل عزت او حکمت اظهار او کړو چه هغه اوچت ذات دي د هغه نه امید ساتونکې ناامیده کړې نه. په هغه باندې توکل کونکې آباد وې هغه په خپلو حکمونو گڼې حکیم دي. ابن عباس علیه السلام فرمائی د خپلولنی رشتې ماتېږي اود نعمت ناشکری کولې شی خو د زړونو د تقارب او نزديکت په شان بل څه څیز نه دي لیدلې شوي.

د الله ﷺ رب العزت فرمان دي که تا د زمکې خزائې هم ختمې کړې وې نو ستا په وس گڼې نه وه چه د دوی زړونه دي یوځای کړې وې. شاعر وائی تاسره د هوکه گونکې ستانه بې پرواهي کونکې ستا رسته دار نه دي بلکه ستا حقیقی رسته دار هغه دي چه ستا په آواز لیک وائی اوستاد دېسمنانو په سرتیښي گڼې تاسره وې. او شاعر وائی چه ماخو ښه په یو ځای ازمینست کړل اومې لیدل چه د رسته دارنی نه هم زیات تگ راتگ دي. امام بیهقی علیه السلام فرمائی چه ماته دا نه ده معلومه چه دا ټول قول د

(۱) احمد: ۹۰/۱. (مسند احمد)

(۲) آل عمران: ۱۰۳.

(صحيح بخاری كتاب المغازی باب غزوة الطائف في شوال سنة ثمان: ۴۳۰، صحيح مسلم: ۱۰۶۱.)

حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دی یا د ہغہ نہ لاندی پہ راویانو کنبی د چا دی۔ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی د ہغوی دا محبت د اللہ ﷻ پہ لار کنبی وو چہ د توحید او سنت پہ بناء باندی وو۔ (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی رشتہ دارنی ہم مائیری د احسان ہم ناشکری کولی شی خوجہ کلہ د اللہ ﷻ د طرف نہ زرونہ ملاویری ہغہ خوک جدا کولی نہ شی۔ بیا ہغوی د دی جملی تلاوت اوگرو (۲) عبیدہ بن ابی لبابہ رضی اللہ عنہ فرمائی زما حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ سرہ ملاقات اوشو نو ہغوی ماسرہ لاس ملاؤگرو وئی فرمائیل کلہ چہ دوه کسان د اللہ ﷻ پہ لار کنبی مینہ لرونکی خپل مینخ کنبی ملاویری او یو بل سرہ پہ رونرتندی لاس ملاؤ وئی نود دواړو گناہ داسی رژیږی لکه د ونو اوچی پانږی۔ ما وئیل چہ دا کار خو ډیر آسان دی وئی فرمائیل داسی مه وایہ وایہ چہ مینہ ہغہ ده د کومی بارہ کنبی چہ اللہ ﷻ فرمائی کہ تہ د زمکی خزانې ہم خرچ کړی نوبیا ہم داستا د وس کار نہ دی چہ پہ زرونو کنبی محبت او مینہ پیدا کړی۔ د ہغہ دی فرمان سرہ ماته یقین اوشو چہ دی زما نہ ډیر پوهہ دی۔ ولید بن ابی مغیث وائی ما د حضرت مجاہد رضی اللہ عنہ نه واوریدل چہ کلہ دوه مسلمانان پہ خپل مینخ کنبی ملاویری او لاس ملاؤ وئی نود ہغوی گناہ معاف کیږی۔ ما تپوس اوکړو صرف پہ لاس ملاوولو؟ نو ہغوی او فرمائیل چہ ایا تاسو د اللہ ﷻ فرمان نہ دی اوریدلی؟ بیا ہغوی د دی جملی تلاوت اوکړو۔ نو حضرت ولید رضی اللہ عنہ او فرمائیل تہ زما نہ ډیر لوی عالم نی۔ عمیر بن اسحاق وائی چہ د خلقو نہ د تولونہ وړاندی کوم خیز اوچتولی شی ہغہ بہ مینہ او محبت وی۔ پہ طبرانی کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ مسلمان کلہ مسلمان رور سرہ لاس ملاؤ وئی نود دواړو گناہ داسی رژیږی لکه د ونې اوچی پانږی پہ تیزہ ہوا۔ د ہغوی ټول گناہونہ معاف کولی شی کہ ہغہ د سمندر د زک پہ شان ہم وی۔ (۳)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ
اے نبی اکافی دی تالره الله او هغه چالره اچی پیروی کوی ستا
ای پیغمبر! ستا دپاره الله <small>ﷻ</small> کافی دی او هغه خوک چہ بہ مؤمنانو
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ
دمومنانونہ اے نبی ا تیز کړه مومنان ا په جنگ باندی ا که چری وی
کنبی نی ستا تابعداری کړی ده ای پیغمبر! مؤمنان د جهاد په تیاری باندی تیز کړه انوکہ په
مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ
ستاسونہ ا شل کسان صابران انو غالب به راخی هغوی ا په دوونسو کسانو باندی ا اوکہ چری
شل صابران کسان وی هغوی به په دوه سوو (کافرو) کسانو باندی غلبه کوی ا اوکہ په تاسو کنبی
يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا
وی ا ستاسونہ ا سل کسان انو غالب به راخی ا په زرو کسانو باندی ا دهغه کسانونہ اچی کافران دی
سل کسان (مومنان) وی نو هغوی به د کافرانو په زرو کسانو باندی غلبه بیامومی

(۱) حاکم: ۳۲۹/۲ بلفظ آخر ومنده صحیح.

(۲) ایضاً.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارة باب ثبوت الجنة للشهيد: ۱۹۰۱.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	قَوْمٌ	لَّا يَفْقَهُونَ ۝	الَّذِينَ	خَفَّفَ اللَّهُ	عَنْكُمْ
خکھ چی هغوی ادا سی قوم دی چی نہ پوهی ری اوس استیک کړو بیتي الله ستاسونه					
دا حکم په دې وجه دې چه دا ناپوهه خلق دی اوس الله ﷻ په تاسو باندې سپکوالې (آسانوالې) او کړو					
وَعَلِمَ	أَنَّ	فِيكُمْ	ضَعْفًا	فَإِنْ	يَكُنْ
او معلومه ده هغه ته چی بیشکه په تاسو کښی کمزوری ده پس که وی ستاسونه					
او په علم ظاهری سره الله ﷻ ته معلومه شوه چه په تاسو کښی کمزوری ده نو که په تاسو کښی					
مِائَةٌ	صَابِرَةٌ	يَغْلِبُوا	مِائَتَيْنِ	وَإِنْ	يَكُنْ
سل کسان صابران انو غالب به راخی په دوو سوو کسانو باندې او که وی ستاسونه ازر کسان					
سل صابران کسان وی هغوی به په دوه سوو باندې غلبه کوی او که په تاسو کښی زر کسان (صابران)					
يَغْلِبُوا	أَلْفَيْنِ	بِإِذْنِ اللَّهِ	وَاللَّهُ	مَعَ	الصَّابِرِينَ ۝
نو غالب به راخی په دوو زرو باندې په حکم دالله سره او الله د صابرانو ملگري دې					
وی نو هغوی به د الله ﷻ په حکم سره په دوو زرو کسانو باندې غلبه کوی او الله د صبر کونکو سره دې					

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۖ

د جهاد ترغیب او د صحابه کرامود جهاد شوق: - الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته او مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوی. او هغوی ته تسلی ورکوی چه هغوی به په دښمنانو باندې غالب کوی سره د دې که هغوی د سازوسامان او د لښکرو والا وی او که مسلمانان بی سروسامان وی او یوموتې وی. الله ﷻ کافی دې او چه څومره مسلمانان تاسره وی هم هغه بس دی. بیا خپل نبی ﷺ ته حکم ورکوی چه مؤمنانو ته د جهاد رغبت ورکوه. حضور ﷺ به د صفونو په جوړولو کښی د مقابلې په وخت کښی برابر د فوخیانو زړونه لوبول. دبدر په ورځ نی او فرمائیل پاسنی هغه جنت حاصل کړنی د کوم پلنوالې چه د آسمانونو اوزمکې په شان دې. حضرت عمیر بن حنظل بن حوام وائی دومره پلنوالې؟ ونی فرمائیل او هم دومره هغه ونیل واه واه. حضور ﷺ او فرمائیل چه دا دې په کومه اراده سره او ونیل؟ ونیل په دې امید چه الله ﷻ به ما هم جنتی کړی. حضور ﷺ او فرمائیل چه زما پیشن گونی ده ته جنتی نی. هغه پاسی اود دښمن طرف ته وړاندې کیږی د خپلې تورې تیکی ماتوی څه کهجورې چه ورسره وې هغه نی خوړل شروع کړې بیا نی او فرمائیل چه دا خوړل اودلته حصاریدل دا هم په ما ډیر گران دی. هغه د لاس نه غورزوی او حمله کوی اود زمري په شان په دښمنانو کښی ورننوتلو اود تورې مهارت خودلو سره د کافرانو نه ستونه وهی اود الله ﷻ په لار کښی شهید کیږی. رضی الله عنه وارضاه. ابن المسیب ﷺ او سعید بن جبیر ﷺ فرمانی د آیت د حضرت عمر رضی الله عنه د اسلام راوړلو په وخت کښی نازل شو کله چه د مسلمانانو شمیر پوره څلوېښت شو. خو په دې کښی لږ شان نظر دې ځکه چه دا آیت مدنی دې اود حضرت عمر رضی الله عنه د اسلام راوړو واقع په مکه معظمه کښی وه. د حبشې د هجرت نه پس اود مدینې د هجرت نه وړاندې. والله اعلم.

بیا الله ﷻ مؤمنانو ته زیرې ورکوی او حکم فرمانی چه ستاسو شل به د دې کافرانو نه په دوو سوو غالب راخی. سل به په زرو باندې غالب راخی. غرض دا چه یو مسلمان د لسو کافرانو د مقابلې دې. بیا خو حکم منسوخ شو خو زیرې باقی دې. کله چه دا حکم په مسلمانانو باندې لږ شان گران شو چه یو په لسه مقابله کښی لږ شان غلی شو نو الله ﷻ کمې او کړو او ونی فرمائیل چه اوس الله ﷻ بوج سپک کړو

الخ. خو چہ خومره شمیر کم شو ہم دومره صبر ناقص شو (۱) اول حکم وو چہ شل مسلمانان بہ د دوو سوو کافرانو نہ نہ روستو کیڑی اوس دا اوشو چہ سل بہ د دوو سوو نہ نہ تختی (۲) نومشکل کیدو باندی ضعیف والی او کمزوری اللہ ﷻ قبولہ کرہ نو کمی نی اوکرو چہ بہ دوچندہ تعداد کنبی بہ د کافروسرہ بہ جنگ روستو کیدل نشته اود دی نہ دزیاتی بہ وخت کنبی دی تہ کیدل جرم نہ دی. ابن عمرؓ فرمائی دا آیت زمونہ صحابہ کرامو بارہ کنبی نازل شوې دی. حضور ﷺ دا اولوستلو او وئی فرمانیل چہ رومی حکم اوچت کرې شو. (۳)

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُفْخِنَ

تہ دی مناسب ایونبی لره | چی وی | هغه سره | قیدیان | اترهغې پورې | چی ریزمریز کرې | دهیخ پیغمبر دپاره دا جائز نہ دی چہ دده سره قیدیان وی | اتردی چہ دی نی بہ زمکه کنبی وینه توی

فِي الْأَرْضِ ۖ يُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۗ وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ

بہ زمکه کنبی | تاسو غواړئ | اسباب | د دنیا | او الله | اغواړی | آخرت | او الله | غالب دی | کرې | تاسو د دنیا د سامان اراده لرئ | او الله ﷻ | ستاسو دپاره | د آخرت اراده لری | او الله غالب دی

حَكِيمٌ ۝ لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ

حکمت والا دی | که چری نہ وې | الیکلې حکم | د طرفه د الله نه | مخکنی | انو خامخابه رسیدلي وو | تاسو ته صاحب د حکمت دی | که چرته د الله ﷻ د طرفه د وړاندې نه فیصله نه وه شوې | چہ تاسو ته به به دنیا کنبی عذاب نه درکوب

فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ فَكُلُوا مِمَّا

بہ هغه خیز کنبی | چی اغستی دی | تاسو | عذاب | الوی | | پس خورئ | د هغه مال نه | نو تاسو ته به به هغه فدیہ اخستلو باندې لوئی عذاب رسیدلي وو | انو تاسو چہ به غنیمت کنبی خه

غَنِمْتُمْ ۖ حَلَالًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ

چی به غنیمت کنبی اغستی دی | تاسو | حلال پاک | او اویریرئ | ادا الله نه | بیشکه چی الله | حاصل کرې دی | نو هغه حلال او پاک گنرئ | او خورئ | اود الله ﷻ نه ویریرئ | بیشکه الله ﷻ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝

بشونکی | مهربان دی |
بشونکی | مهربان دی |

قوله تعالى: مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ

جنګی قیدیانو اود بدر د قیدیانو متعلق مشوره: په مسند احمد کنبی دی چہ د بدر د قیدیانو باره کنبی رسول الله ﷺ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم سره مشوره اوکره چہ الله ﷻ دا ستاسو په قبضه کنبی درکړی دی. او وائی خه اراده مو ده؟ حضرت عمرؓ پاسیدو او عرض نی اوکړو د دوی ستونه والوزونی. حضور ﷺ د

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانفال باب (الآن خفف الله عنكم وعلمان فيكم ضعفا...) : ۴۶۵۳.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الانفال باب (يا ايها النبي حرض المؤمنين على القتال) : ۴۶۵۲.

(۳) ابن مردويه، حاکم: ۲/۲۳۹ مختصراً، (مستدرک حاکم)

هغه نه مخ واپولو او بيانيې او فرمايل چه الله ﷻ دوی ستاسو په قبضه کښې درکړی دی دوی د پرون پورې ستاسو ورولنی کښې وو بيا حضرت عمرؓ اودريدو او خپل جواب ئی سردوباره کړو حضور ﷺ بيا مخ واپولو او هم هغه ئی او فرمايل. دې خل حضرت ابوبکرؓ اودريدو او عرض ئی اوکړو يارسول الله ﷺ! زمونږ په رانيې کښې خو ته دوی معاف کړه اود دوی نه فديه واخله او آزاد ئی کړه. اوس د حضور ﷺ دمخ مبارک نه د غم نښې لارې او عام معافي اوکړه او فديه ئی ترې واخسته او ټول ئی آزاد کړل! په دې باندې الله ﷻ دا آيت نازل کړو. هم د دې سورة په شروع کښې د حضرت ابن عباسؓ روايت تير شوې دې. په صحيح مسلم کښې هم د دې په شان حديث دې چه دبدر په ورځ حضور ﷺ معلومه کړه چه ددې قيديانو باره کښې تاسو څه وايئ؟ حضرت ابوبکر صدیقؓ عرض اوکړو يارسول الله ﷺ! دا ستا قوم دې تاسو مشران ئې که دوی ژوندی پريخودې شی په دوی باندې توبه اوکړې شی نو څه عجيبه ده چه صبا د الله ﷻ په دوی باندې هم مهرباني اوشی خو حضرت عمرؓ ونييل يا رسول الله ﷺ! دوی ته دروغ گنولې تاسو حکم اوکړئ چه د دوی ستونه اووهلې شی. حضرت عبدالله بن رواحهؓ او ونييل يارسول الله ﷺ! دې ميدان کښې ډيرې ونې دی اوراولگونئ اودوی په کښې او سوزونئ ابن عباسؓ ته ده او ونييل چې صله رحمی دې کټ کړله. حضور ﷺ خاموش پاتې شو پاسيدو او چاته ئی هيڅ جواب ور نه کړو. په خلقو کښې هم د دې دريوارو بزرگانود رانيې ملگرتيا پيدا شوه. په دې کښې حضور ﷺ بيا تشریف راوړو او ونی فرمايل بعضې زړونه په نرميدو نرميدو کښې د پښونه هم زيات نرميږي او بعضې زړونه په سختيدو سختيدو کښې دومره سخت شی چه د کانړی نه هم سختيږي.

د ابو بکر صدیقؓ او د عمر فاروقؓ عظيم مثال: اي ابوبکرؓ! ستا مثال خود حضرت ابراهيمؑ په شان دې چه الله ﷻ ته عرض کوی زما تابعدار خو زما تابعدار دی خوزما مخالف هم ستا د معافئې او بښئې لاندې دی (۱) او ستا مثال د حضرت عيسىؑ په شان دې چه ونييل اي الله ﷻ! که ته دوی ته عذاب ورکوي نو ستا بنديگان دی او که ته دوی او بښي نو ته عزيز او حکيم ئې. (۲) او اي عمرؓ! ستا مثال د حضرت نوحؑ په شان دې چا چه خپل قوم ته خيري اوکړې چه اي الله تعالیٰ! په مخ د زمکې د کافرو يوکور هم باقی پاتې نه کړې. (۳) واورئ تاسو غربيانان ئې قيديانو کښې يوکس هم بغیر فديه پريږدئ گنی ددوی ستونه اووهلې. په دې باندې ابن مسعودؓ درخواست اوکړو يارسول الله ﷺ! مگر سهيل بن بيضاء ځکه چه ده به د اسلام ذکر کولو په دې باندې حضور ﷺ خاموش شو. والله زه ټول وخت په ويره کښې ووم چه چرته په ما د آسمان نه کانړی رااونه وريږي تردې چه حضور ﷺ او فرمايل مگر سهيل بن بيضاء هم د ده ذکر په دې آيت کښې دې دا حديث په ترمذی او مسند احمد وغيره کښې دې! په دې قيديانو کښې عباسؓ هم وو هغه يو انصاری قید کړې وو د انصارو خيال وو چه دې قتل کړي حضور ﷺ ته هم دا حال معلوم وو. حضور ﷺ فرمايل چه د شپې د دې خيال د وجه ماته خوب نه راتلو. په دې باندې حضرت عمرؓ او فرمايل که تاسو اجازت راگوئ نو زه به انصارو له لارشم حضور ﷺ اجازت ورکړو نو حضرت عمرؓ انصارو له لارو اوونئ ونييل چه عباس پريږدئ هغوی او ونييل والله مونږ به دې نه پريږدو. هغه او ونييل که درسول الله ﷺ رضامندی په دې کښې وی؟ هغوی ونييل که داسې وی نو ته دې بوزه مونږ ئی هم داسې پريږدو. اوس حضرت عمرؓ هغه ته او ونييل عباس!

(۱) احمد: ۲۴۳/۳، مجمع الزوائد: ۸۷/۶.

(۲) ۱۴/ابراهيم: ۳۶.

(۳) ۵/المائدة: ۱۱۸.

(۴) ۷۱/نوح: ۲۶.

(۵) ترمذی کتاب تفسير القرآن باب ومن سورة الانفال: ۳۰۸۴، احمد: ۳۸۳/۱، حاکم: ۲۱/۳، مستدري يعلى: ۲۵۱/۲.

مسلمان شه والله ستا اسلام راوړل فاته د خپل پلار د اسلام راوړل نه هم زیاته خوشحالی راكوي. په دې وجه چه رسول الله ﷺ به ستا په اسلام راوړو باندې خوشخاله شي. اود قیدیانو باره كښې حضور ﷺ د حضرت ابوبكرؓ سره مشوره كړې ده نو هغوی او فرمائیل چه دا ټول هم زمونږ د خاندان او قبیلې خلق دی دوی پرېږده. د حضرت عمرؓ نه چه كله مشوره واخستې شوه نو هغه ونیل ټول قتل كړنې. آخر حضور ﷺ فدیة واخسته او ټول نې آزاد كړل^(۱) حضرت علیؓ فرماني چه حضرت جبرائیلؑ راغلو او ونې فرمائیل چه خپلو صحابه كرامو ته اختیار وركړه چه په دې دوو خبرو كښې يوه خوښه كړي كه غواړي نو فدیة دې واخلي او كه غواړي نو قتل دې كړي. خوياد ساته چه فدیة اخستو كښې به وړاندې كال په دوی كښې دومره شهیدان كيږي. صحابه كرامو فرمائیل ونیل مونږ ته منظور ده. او مونږ فدیة اخلو او پرېږدو نې^(۲) خودا حدیث غریب دې. ددې بدر د قیدیانو باره كښې رسول الله ﷺ او فرمائیل اي صحابه كرامو كه خوښه مووی نو قتل نې كړنې يا دوی نه فدیة واخلي او آزادنی كړنې خو په دې صورت كښې ستاسو دومره كسان شهیدان كيږي. په دې اویاؤ شهیدانو كښې د ټولو نه آخری حضرت ثابت بن قیسؓ وو چه په جنگ یمامه كښې شهید شو. دا روایت د حضرت عبیدهؓ نه مرسلأ هم مروی دې. والله اعلم.

د كافرانو قیدیانو نه فدیة اخستل هم څه خلاف شرع كار نه وو: كه د مخكې نه د الله ﷻ په كتاب كښې ستاسو د پاره د غنیمت مال حلال نه ووليكلي او تركومي مونږ نه بیانولو نو تر هغه وخته پورې به نه په عذاب كيږنې نو كه زمونږ داسې قانون نه وو نو چه كوم د فدیة مال تاسو اخستې په هغې به په تاسو ډیر دروند عذاب كیدو. دغه شان د وړاندې نه الله ﷻ مقرر كړې وه چه د بدر يو صحابی به الله ﷻ نه په عذاب كوي د هغوی دپاره د بښنې ليك شوې دې. په ام الكتاب كښې ستاسو د پاره د مال غنیمت حلت ليكلي شوې دې. نو د غنیمت مال ستاسو د پاره حلال طیب دې په شوق نې خورنې ځكنی او په خپل كار كښې راولنې. اول ليكلي شوي وو چه د دې امت د پاره دا حلال دې. هم دغه قول د امام ابن جریرؒ ډیر خوښ دې او هم د دې شهادت د بخاری او مسلم د حدیث نه ملاوېږي. حضور ﷺ فرماني چه ماته پنځه څیزونه راكړې شوي دي چه زما نه وړاندې يو نبی ته نه وو وركړې شوي. د پوره میاشتي په فاصله باندې زما امداد په رعب سره او كړې شو. زما د پاره زمكه پاكه اود عبادت ځای جوړ كړې شو. په ما باندې غنیمتونه حلال كړې شو چه زما نه اول په چا باندې هم حلال نه وو. ماته شفاعت راكړې شو. هر نبی به خاص خپل قوم ته ليكلي شو خوزه د عامو خلقو طرف ته پیغمبر جوړ كړې ليكلي شوې يم^(۳) حضور ﷺ فرماني چه يو تور سر والا انسان دپاره سوا زما نه غنیمت نه دې حلال كړې^(۴) نو صحابه كرامو د دې بدر د قیدیانو نه فدیة واخسته. ابوداؤد كښې دی چه د هریو نه څلور سوه درهمه د جنگ د تاوان په توگه واخستې شو^(۵) د جمهورو علماء كرامو مذهب دا دې چه د وخت امام ته اختیار دې كه غواړي نو كفار قیدیان دې قتل كړي لكه څنگه چه د بنو قریظه قیدیانو سره حضور ﷺ او كړه. او كه غواړي نو په بدله كښې دې مال واخلي او پرېږدي دی. لكه څنگه چه د بدر قیدیانو سره حضور ﷺ او كړه. يا دې د مسلمانانو قیدیانو په بدله كښې پرېږدي لكه چه حضور ﷺ د قبيله سلمه ابن اكوع يوه

(۱) حاكم: ۲/۳۲۹، مختصر امام حاكم او امام ذهبي دې ته صحيح ونيلي دي. ومنده حسن.

(۲) ترمذی كتاب السیر باب ماجاء فی قتل الاسارى والفداء: ۱۵۶۷، دارقطنی: ۴/۲۲، مستدرک: ۲/۱۷۶، السنن الكوی للنسائی: ۶۸۶۲. (ترمذی نسائی وغيره)

(۳) صحيح بخاری كتاب التيمم باب ۱ ص ۳۳۵، صحيح مسلم: ۵۲۱، احمد: ۳/۳۰۴، ابن حبان: ۶۳۹۸.

(۴) ترمذی كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة الانفال: ۳۰۸۵، وهو صحيح، السنن الكبری للنسائی: ۱۱۲۰۹، ابن حبان: ۴۸۰۶.

(۵) ابوداؤد كتاب الجهاد باب فی فداء الاسير بالمال: ۲۶۹۱، ومنده حسن، حاكم: ۳/۱۴۰، يهقی: ۶۸/۹.

پیخہ او یوہ جینشی مشرکانولہ د مسلمانانو قیدیانو پہ بدلہ کنبی ورکړه (۱) اوکه غواری نو هغه دې غلامان اوساتی هم دغه مذهب د امام شافعی رحمہ اللہ او د علاؤ د یوې ډلې دې اونورو په دې کنبی اختلاف هم کړې دې دلته د هغې د لیکلو خای نشته (نور وکتا جوړو ته مراجعه او کړئ).

د جنګی قیدیانو سره د سلوک په باره کنبی د امام اختیار

مسلم حنفی:- په دې باندې د ټولو عالمانو اتفاق دې چې امام وخت ته اختیار دې که هغه قیدیان قتل کړی او که د هغوی نه غلامان جوړوی البته دا چې بغیر د معاوضې نه نې پرېږدی نو د احنافو په نیز دا پیخی جائز نه ده او که عوض ترې واخی او پرېږدی نې نو دامام ابوحنیفه رحمہ اللہ نه دا منقول دی چې دا هم جائز نه ده البته د سیر کبیر په یو روایت کنبی دی که د مسلمانانو ضرورت وی نو په دې صورت کنبی عوض واخلی او کافران قیدیان پرېږدی نو دا جائز ده البته که مسلمانان د کافرانو په قید کنبی وی نو د هغوی د ازادۍ په بدلہ کنبی که دوی پرېږدی نو دا زموږ د احنافو د درې واړه امامانو په نیز جائز دی (۲)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّمَنِ فِي أَيْدِيكُمْ

اے نبی اووایه اهغه چاته اچی په لاسونو ستاسو کنبی دی ا

ای پیغمبر! ستاسو په لاسونو (قید) کنبی چه کوم قیدیان دی نو هغوی ته اووایه

مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِيَكُمْ

د قیدیانو ته اکه معلوم شو الله ته ایه زړونو ستاسو کنبی ا خه خیر انودریه کړی تاسو ته ا

که الله ﷻ ته ستاسو په زړونو کنبی خیر معلوم شو (چه تاسو په اخلاص سره ایمان راوړئ) نو ستاسو

خَيْرًا مِّمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

بهره ا دهغې نه اچی اغستی شوی دی ا ستاسونه ا او معافی به اوکړی ا تاسو ته

نه چه په فدیہ کنبی خه اغستی شوی دی دهغې نه به درته غوره درکړی او تاسو ته به معافی اوکړی

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ

او الله ا بښونکې دې ا مهربان دې ا اوکه اراده لری دوی ا د خیانت کولو تاسره ا نو بیشکه

او الله ﷻ بښونکې مهربان دې ا اوکه دوی تاسره د خیانت کولو اراده لری نو یقینی خبره ده

خَانُوا اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَأَمَّنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

خیانت کړې وو دوی ا د الله سره ا مخکښی ددې نه انوقادر شې کړې ته ا په دوی باندې او الله ا بښه پوه دې

چه ددې نه وړاندې دوی د الله سره خیانت کړې وو نو الله تاته په دوی باندې قدرت درکړو ا او الله عالم

حَكِيمٌ

د حکمت خاوند دې ا

صاحب د حکمت دې ا

(۱) د دې قسم ذکر په صحیح مسلم کتاب الاجهاد باب التخیل وفداء المسلمین بالاسارى: ۱۷۵۵ کنبی هم دې (معارف القرآن (۲۸۷/۴) -

قوله تعالى: إِنَّ يَكْفُرُ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا

دنیک نیتنی او اسلام پہ وجہ پہ حال کنہی زیاتی دبدربہ ورخ حضور ﷺ فرمائیلی ووجہ ماتہ یقیناً معلومہ دہ چہ بعضی بنو ہاشم وغیرہ پہ زبردستی پہ دی جنگ کنہی راویستلی شوی دی د هغوی مونہ سرہ دجنگ کولو خواہش نہ وو نو بنو ہاشم مہ قتل کونی ابوالبختری بن ہشام ہم مہ قتل کونی عباس بن عبدالمطلب ہم مہ قتل کونی دہ خو پہ نہ زہ باندی دہ خلقو خیل خان سرہ راہکلی دہ پہ دی باندی حذیفہ بن عتبہ اوونیل چہ مونہ خیل پلار نیکہ خیل بچی او خیل رونہ او خیل خاندان اوقبیلی قتل کوو او عباس ﷺ بہ پریردو؟ واللہ کہ ہغہ ماتہ ملاؤ شو نو دہغہ ست بہ وہم کلہ چہ دا خبرہ رسول اللہ ﷺ تہ اورسیدہ نو حضور ﷺ او فرمائیل ای ابو حفص آیا در رسول اللہ ﷺ د ترہ پہ مخ بہ تورہ وہی عمرہ فرمائی دا رومبی خل وو چہ رسول اللہ ﷺ زہ پہ خیل گنیت باندی راوبللم عمرہ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ! ماتہ اجازت راکرہ چہ زہ د ابو حذیفہ ست والوزوم واللہ ہغہ خو منافق شوی دہ ابو حذیفہ فرمائی واللہ ماتہ د خیل ہغہ ورخ د وینا جفگان ترننہ پوری دہ زہ د هغی نہ تراوسہ پوری ویریم زہ خو بہ ہغہ وخت آرام پیاموم پہ کومہ ورخ چہ د دی کفارہ اوشی اوہغہ دا دہ چہ داللہ ﷺ پہ لارکنہی شہید شم نو ہغہ پہ جنگ یمامہ کنہی شہید شو (۱) ابن عباس ﷺ فرمائی پہ کومہ ورخ چہ د بدر قیدیان راغلل پہ ہغہ شپہ رسول اللہ ﷺ تہ خوب نہ ورتلو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم د سبب تپوس اوکرو نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما د ترہ د ژرا او زاری آواز زما غورونوتہ د دی قیدیانونہ راتلو (۲) صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم ہغہ وخت کولوکرو نو حضور ﷺ تہ خوب راغلو ہغہ یو انصاری صحابی قید کری وو دی دیر مالدار وو ہغہ سل اوقیہ سرہ زر پہ خیلہ فدیہ کنہی ورکړل بعضی انصارو دربار نبوت ﷺ کنہی عرض اوکرو چہ مونہ غوارو چہ ستاسو ترہ عباس ﷺ بغیرد زروود فدیہ اخستونہ آزاد کرو خو حضور ﷺ او فرمائیل چہ یو پیسہ ہم کمہ مہ اخلتی پورہ فدیہ واخلتی (۳) قریشو د فدیہ رقم ورکولوسرہ خیل سری راو لیگل ہریود خیل خیل قیدی دخیلی خوبنی رقم وصول کرو عباس ﷺ اوونیل یارسول اللہ ﷺ! زہ خومسلمان یم حضور ﷺ او فرمائیل ماتہ ستا د اسلام علم دہ کہ ستا دا وینا صحیح وی نو اللہ ﷺ بہ تالہ د دی بدلہ درکوی چونکہ احکام پہ ظاہرہ باندی دی پہ دی وجہ تہ خیلہ فدیہ ادا کرہ بلکہ د خیلو دوارو وریرونہم یعنی د نوفل بن حارث بن عبدالمطلب او عقیل بن ابی طالب بن عبدالمطلب اود خیل حلیف عتبہ بن عمرو خوک چہ د بنو حارث بن فہر د قبیلہ نہ دی ہغہ اوونیل یا رسول اللہ ﷺ! ماسرہ خو دومرہ مال نشتہ حضور ﷺ او فرمائیل چہ ہغہ مال چرتہ لارو کوم چہ تا او ام الفضل پہ زمکہ کنہی خبن کری وو او تا ونیلی وو کہ زہ پہ خیل دی سفر کنہی پہ کار راغلم نو دا مال بہ خما د زامنو فضل عبد اللہ او د قثم وی اوس خو د عباس ﷺ د خلی نہ ناخاپی اووتل واللہ زما ایمان دی چہ تہ د اللہ ﷺ ریتونی رسول نی د دی خنیدو د واقعہ نہ زما او ام الفضل نہ علاوہ خوک خبر نہ وو بنہ دہ داسی اوکرہ چہ زما نہ شل اوقیہ سرہ زر ستاسو لبکر تہ ملاؤ دی ہم ہغہ زما زرفدیہ اوگنرئی حضور ﷺ اوونیل ہیخ کلہ نہ ہغہ مال خو اللہ ﷺ پہ خیل فضل سرہ مونہ تہ راکری دی نو ہغہ خیلہ د خیلو وریرونو او خیل حلیف فدیہ د خیل خان نہ ورکرہ پہ دی بارہ کنہی اللہ ﷺ دا آیت نازل کرو کہ چری پہ تاسو کنہی بنیگرہ وی نو اللہ ﷺ بہ تاسو تہ د دی نہ بہتر بدلہ درکری (۴)

(۱) طبقات ابن سعد: ۱۰/۴، دلائل النبوة: ۱۴۰/۳-۱۴۱.

(۲) طبقات ابن سعد: ۱۰/۴، دلائل النبوة: ۱۴۱/۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب المغازی باب ۱۲ حدیث: ۴۰۱۸، ابن حبان: ۴۸۹۴، بیہقی: ۲۰۵/۶.

(۴) تفسیر قرطبی: ۵۲/۸، دلائل النبوة: ۱۴۲/۳، حاکم: ۳۲۴/۳، وهو حسن، امام حاکم دی تہ دمسلم پہ شرط باندی صحیح ونیلی دی اوامام ذہبی د دی موافقت کری دی.

د حضرت عباسؓ بیان دی چه د الله ﷻ فرمان پوره شو د هغه شل اوقیہ پہ بدله کنبی ماتہ پہ اسلام کنبی الله ﷻ شل غلامان را کرہ کوم چه تول پہ تول مالداران وو او ورسره ماتہ د الله ﷻ عزوجل نہ د مغفرت ہم امید دی. هغه فرمائی زما بارہ کنبی دا آیت نازل شوی دی ما د خپل اسلام خبر حضور اکرم ﷺ ته ورکړو او ما ونیل چه زما شل اوقیہ بدله ماتہ را کرہ کوم چه زما نہ اخستې شوی دی. حضور ﷺ انکار اوکړو. الحمد لله چه الله تبارک وتعالی ماتہ شل غلامان را کرہ کوم چه تول سوداگروو. هغه اود هغه ملگرو حضور ﷺ ته ونیلې وو چه مونږ ستا په وحی باندي ایمان راوړې دی. ستا د رسالت گواه یو مونږ په خپل قوم کنبی ستا خیرخواهی کوله په دې باندي دا آیت نازل شو چه الله ﷻ د زړونو د حال نه خبر دې د چا په زړه کنبی چه نیکی وی اود هغه نه چه څه اخستې شوی دی د هغې نه به ډیر زیات ورکړې کیدې شی. او وړاندینې شرک به ورته هم معاف کولی شی. فرمائی چه د ټولې دنیا د ملاویدو نه هم ډیره خوشحالی ماتہ د دې آیت د نازلیدو نه اوشوه. مانہ چه څه اخستې شوې وو والله د هغې نه سل حصې زیات ماتہ ملاؤشو. اوزما امید دې چه زما گناھونه هم اووینځلې شی.

د رسول کریم ﷺ د سخاوت انتہاء: روایت دې چه کله د بحرین خزانه سرکار رسالت ﷺ ته راورسیده هغه د اتیاؤ زرو وه. حضور ﷺ د ماسپخین د مانځه د پارہ اودس کړې وو نو حضور ﷺ د هر یو شکایت کونکی او د هر سوال کونکی خبره واوریده اود مانځه نه وړاندې ټوله خزانه د الله ﷻ په لار کنبی تقسیم کړه. حضرت عباسؓ ته ئی حکم ورکړو واخله د دې نه او پنډ اوتره یوسه. نو دا د هغه د پارہ ډیر بهتر وه او الله ﷻ به ئی گناه هم معاف کړی. دا خزانه ابن الخضر می رالیگلې وه دومره مال حضور ﷺ له د دې نه وړاندې یا دې نه پس کله هم نه وو راغلې. ټول په ټول ئی په بوجوباندي خورکړو او د مانځه اذان اوشو. نبی کریم ﷺ تشریف راوړو او مال سره اودریدو. د جمات مونځ گزار هم راغله بیا حضور ﷺ هر یو ته ورکول شروع کړه. په هغه ورځ نه ناپ ټول وو اونه شمیر نو چه څوک راغله او ښه په کولاؤ زړه سره ئی پورہ. حضرت عباسؓ څو په خپل څادر کنبی پنډ اوترلو څو اوچت ئی نه کړې شو. نو حضور ﷺ ته ئی عرض اوکړو یارسول الله ﷺ لږ شان راوچت کړه. حضور ﷺ له ډیره خندا ورغله چه غاښونه مبارک ئی اوپر قیدل. ونی فرمائیل چه لږ کم کړه چه څومره اوچتولې شی دومره یوسه. نو څه ئی کم کړل او اوچت ئی کړل او په ټلو کنبی اوونیل الحمد لله الله ﷻ څو یوه خبره پوره کړه او راوئی خودله. او دویمه وعده به هم ان شاء الله پوره کیږی. دا د هغې نه بهتر دی کوم چه زمونږ نه اخستې شوی وو. پیغمبر ﷺ برابر هغه مال تقسیم کولو تردې چه یوه پیسه هم پاتې نه شوه. حضور ﷺ خپل کور ته د دې نه یوه پیسه هم ورنه کړه. بیا د مانځه د پارہ وړاندې شو او مونځ ئی ورکړه. دویم حدیث د بحرین نه حضور ﷺ له دومره مال راغلو چه د دې نه وړاندې یا روستو دومره مال نه وو راغلې. حکم ئی ورکړو په جمات کنبی خورکړنی بیا مانځه له راغلو یو طرف ته ئی هم خیال اونه کړو مونځ ئی اوکړو نو کیناستو بیا چه به ئی څوک لیدل نو ورکول به ئی. په دې کنبی عباسؓ راغلو نو ونی ونیل یارسول الله ﷻ ماتہ هم را کرہ ما خپله اود عقیل فدیہ ورکړې ده. حضور ﷺ اوفرمائیل په خپل لاس باندي واخله. هغه په څادر کنبی پنډ اوترلو د دروند والی د وجه اوچت نه کړې شو نو ونی ونیل یارسول الله ﷻ چاته حکم اوکړه چه زما د اوږې پورې راوچت کړی. هغوی ﷺ اوفرمائیل چه زه څو چاته نه وایم نو هغه ونیل ښه ده پخپله ئی لږ شان راوچت کړه. حضور ﷺ د دې نه هم انکار اوکړو نو د زړه په نه غوښتلو ئی لږ شان کم کړو بیا اوچت کړو او روان شو. د هغه د دې لالچ په وجه حضور ﷺ هغه ته کتل ترکومې چه د سترگو نه پناه شوې نه وو. نو چه کله ټول مال تقسیم شو یوه پیسه هم باقی بچ نه شوه نو بیا حضور ﷺ د هغه ځای نه پاسیدو. امام بخاری رحمہ اللہ هم دا روایت په څو ځایونو کنبی خپل کتاب صحیح بخاری شریف کنبی تعلیقاً د جزم

پہ صیغہ سرہ وارد کریں ڈی۔ (۱)
 د کافر د خیانت نہ ویرہ نہ دہ پکار: کہہ چری دا خلق خیانت کول غواہی نو دا دومرہ خبرہ نہ دہ دی نہ
 وړاندې هغوی پخپله د الله ﷻ خیانت کری وړ. نو د هغوی نه دا هم ممکن دی چه اوس خه په ښکاره
 کړی د هغې خلاف د هغوی په زړونو کښې وی. دې نه ته مه ویریرہ لکه څنگه چه الله ﷻ هغوی دې
 وخت کښې ستا په قابو کښې کړی دی دغه شان هغه د همیشه د پاره قادر دی. د الله ﷻ یو کار هم د
 حکمت او علم نه خالی نه وی. دوی سره او ټول مخلوق سره چه خه هغه کول غواړی پخپل ازلی او ابدی
 پوره علم او کامل حکمت سره نی کوی. حضرت قتاده رضی الله عنه وائی دا آیت د عبدالله بن سعد بن ابی شرح
 کاتب باره کښې نازل شوې دې کوم چه مرتد شوې وو او مشرکانو سره ملاؤ شوې وو. د حضرت عطاء
 خراسانی رضی الله عنه قول دې چه د حضرت عباس رضی الله عنه اود هغه د ملگرو باره کښې نازل شوې دې. او هغوی
 ونیلې وو چه مونږ به ستاسو څیر خواهی کوو. سدی رضی الله عنه دا عام او ټولوته شامل ونیلې دې. هم دغه
 صحیح قول دی. والله اعلم.

إِنَّ الَّذِينَ	أَمَنُوا	وَهَاجَرُوا	وَجَاهَدُوا
ايشكه هغه كسان اچي ايمان ني قبول كړو او هجرت ني او كړو او جهادني او كړو			
ايشكه كومو كسانو چه ايمان راوړې دې او هجرت ني كړې دې او په خپلو			
يَاْمُوَالِهِمْ	وَأَنْفُسِهِمْ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَالَّذِينَ
په مالونو خپلو سره او په نفسونو خپلو سره ا په لار د الله كښې او هغه كسان ا			
مالونو او جانونو باندې ني د الله په لار كښې جهاد كړې دې او هغه كسان چه (مهاجرينو مسلمانانو ته ني)			
أَوْ	وَنَصَرُوا	أُولَئِكَ	بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ
چي خاي ني وركړو او مدد ني او كړو ادغه كسان اخيني دهغوي ا دوستان دي ا دخينو			
خاني وركړې دې او (دهغوي) مدد ني كړې دې انودغه كسان په خپل مينځ كښې د يو بل دوستان دي			
وَالَّذِينَ	أَمَنُوا	وَلَمْ يَهَاجَرُوا	مَا لَكُمْ
او هغه كسان اچي ايمان ني راوړو او هجرت ني اونه كړو انشته ستاسو دپاره ا ددوستانې دهغوي نه			
او كومو كسانو چه ايمان راوړې دې (خوتراوسه پورې) هجرت ني نه دې كړې ستاسو او دهغوي د ملگرتيا			
مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ	يَهَاجَرُوا	وَإِنْ	اسْتَنْصَرُوكُمْ
هيڅ خيز اتردي پورې اچي هغوي هجرت او كړي او كه هغوي مدد او غواړي ستاسو نه ا په دين كښې			
هيڅ خه تعلق نشته تردې چه دوي هجرت او كړي ا (البته) كه دوي ستاسو نه په دين كښې (د كافر خلاف)			
فَعَلَيْكُمْ	النَّصْرُ	إِلَّا	عَلَىٰ قَوْمٍ
نولازم دي په تاسو مدد كول امگر نه اخلاف دهغه قوم اچي په منځ ستاسو او په منځ دهغوي كښې			
مدد او غواړي نو په تاسو باندې (دهغوي) مدد لازم دي مگر دهغه قوم خلاف (به تاسو هغوي سره مدد نه كوي)			

مِيثَاقٌ ط	وَاللَّهُ	بِهَا	تَعْمَلُونَ	بَصِيرَةٌ
معاهده وی او الله اد هغه کارونو اچی کوی ئی تاسو الیدونکی دې				
چه ستاسو او د هغوی په مینځ کښې معاهده وی او الله ستاسود عملونو لیدونکی دې				

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

د صحابو درې قسمونه مهاجرین انصار او غیر مهاجرین: د مسلمانانو قسمونه بیانولې شی.
 اول قسم: یو خو مهاجرین کومو چه د الله ﷻ په نوم باندې خپل وطن پرېخودو. خپل کور مال حال تجارت خاندان قبیله یاران دوستان ئی د الله ﷻ په دین باندې د قانمیدو د پاره پرېخودل اونه ئی خان ته خان اوونیل او نه ئی مال ته مال.

دویم قسم: بل مدنی انصار چا چه مهاجرین خپل خان سره دیره کړل. په خپلو مالونو کښې ئی د هغوی حصه اولگوله. هغوی سره یوځای شو اود هغوی دښمنانو سره ئی جنگ اوکړو دا ټول په خپل مینځ کښې یو دی. په دې وجه رسول الله ﷺ په هغوی کښې رورولی قایم کړه. یو انصاری او یو مهاجر ئی رونه رونه جوړکړل. دا رورولی د خپلولی نه هم مقدم وه. د یو بل به وارثان جوړیدل دا آخره کښې منسوخ شوه. (۱) نبی کریم ﷺ به فرمائیل چه انصار او مهاجرین په خپل مینځ کښې د یو بل ولی وارثان دی اود مکې د فتح آزاد کړې شوې مسلمانان قریشی خلق او آزاد شوی ثقیف خپل مینځ کښې د یو بل د قیامته پورې والیان دی. (۲) او په یو روایت کښې دی چه په دنیا او آخرت کښې (۳) د مهاجرو او انصارو په تعریف کښې نورهم ډیر آیاتونه دی. د الله ﷻ فرمان دې (وَالسَّيِّئُونَ الْأَوَّلُونَ) اول اول سبقت کونکی مهاجر او انصار اود هغوی د احسان تابعدار هغه دی د چا نه چه الله ﷻ خوشحاله دې او دوی د هغه نه خوشحاله دی. الله ﷻ د هغوی د پاره جنتونه تیارکړی دی دکومو د ونولاندې چه چینی بهیږی. او په بل آیت کښې دی (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ) په نبی کریم ﷺ باندې او په هغه انصارو او مهاجرینو باندې الله ﷻ د خپل رحمت توجو فرمائیلې کومو چه د سختی په وخت کښې هم د نبی کریم ﷺ اتباع پرېنخوده.

او په بل آیت کښې دی (لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ) ددې مهاجرو محتاجانو دپاره دی کوم چه دخپلو مالونو او ښارونو نه ویستلې شوی دی. او کومو چه دوی ته ځای ورکړو او هغوی سره ئی محبت اوساته او هغوی ته ئی په کولواؤ زړه سره مال ورکړه بلکه په خپل ضرورت باندې ئی د هغوی ضرورت مقدم کړو. یعنی د هجرت کوم فضیلت چه الله ﷻ مهاجرینو ته ورکړې په هغې باندې هغوی دوی سره حسد نه کوی. د دې آیاتونو نه معلومیری چه مهاجر په انصارو باندې مقدم دی. د علماؤ پدې کښې اتفاق دې. مسندبزار کښې دی رسول الله ﷻ حذیفه ؓ ته په هجرت او نصرت کښې اختیار ورکړو نو هغه هجرت خوښ کړو. (۴)

دریم قسم: بیا فرمائی چه چا ایمان راوړو خو وطن ئی پرېنخودو هغوی ته د دوی رفاقت حاصل نه شو. دا د مؤمنانو دریم قسم دې کوم چه په خپل ځای باندې حصار شو د هغوی د غنیمت په مال کښې هېڅ حصه نه وه او نه په خمس کښې او که په یو جنگ کښې شرکت اوکړی نو هغه بله خبره ده. په مسند احمد کښې دی چه حضور ﷺ به څوک د فوجی دستې سپه سالار جوړولو او لیگلو به ئی نو هغه ته

(۱) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب ذوی الارحام: ۴۷۴۷.

(۲) الحد: ۳۶۳، مجمع الزوائد: ۱۵/۱۰.

(۳) مسند ابی یعلی: ۵۰۳۳.

(۴) مسند البزار: ۲۷۱۸، مجمع الزوائد: ۴۸۱/۲، طبرانی: ۳۰۱۰.

به نئی نصیحت کولوچه گوره په خپل زړه کښې دالله ﷻ ویره لره. مسلمانانو سره همیشه دخیر خواصی سلوک کوه. څه دالله ﷻ نوم واخله اود هغه په لار کښې جهاد کوه، الله ﷻ سره کفر کونکو سره جنگیبه. د خپلو دښمنانو مشرکانو په وړاندې درې خبرې پیش کوه په دې کښې چه کومه هم هغوی منظور کړې هغوی ته اختیار دې. هغوی ته وایه چه اسلام قبول کړئ که وې منی نو دهغوی نه رامنع شه اود هغوی اسلام قبول کړه او هغوی ته اووایه د کافرانو وطن پرېږدئ اود مهاجرینو ښارونو ته لارښی. نو چه کوم حق د مهاجرینو دې د هغوی به هم وی او کوم چه په مهاجرو باندې دې په هغوی باندې به هم وی. ګنی دوی به د کلی والو مسلمانانو په شان وی د ایمان احکام به په هغوی جاری وی. په فی او غنیمت کښې به د هغوی حصه نه وی. او دا یوه بله خبره ده که هغوی په یو فوج کښې شرکت او کړې او جنگ او کړې. که دا اونه منی نو ورته اووایه چه جزیه ورکړئ. که دا قبول کړې نو دجنگ نه منع شی اود هغوی نه جزیه اخلئ. که د دې دواړو خبرو نه انکار او کړې نو د الله ﷻ امداد اوبهرسه غوښتلو باندې هغوی سره جهاد او کړئ. (۱) کوم کلی وال مسلمانان چه هلته موجود دی هجرت ئی نه دې کړې که دوی تاسو نه په یو وخت کښې امداد او غواری د دین د دښمنانو په مقابل کښې تاسو غواری نو د هغوی مدد کړل په تاسو واجب دی. خو که په مقابل کښې داسې یو قبیله وی چه په تاسو کښې او په هغوی کښې د صلح معاهده ده نو خبردار تاسو معاهده مه ماتوئ. قسمونه مه ماتوئ.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا	بَعْضُهُمْ	أَوْلِيَاءُ	بَعْضٌ	إِلَّا	تَفْعَلُوهُ
او هغه کسان اچې کافران دی اځینی دهغوی ا دوستان دی ا دځینو	که	اونه کړې تاسو دا کارونه	او هغه کسان چه کفر ئی کړې دې نو هغوی په خپل مینځ کښې د یو بل ملګری دی		
تَكُنْ	فِتْنَةً	فِي الْأَرْضِ	وَفَسَادٌ	كَبِيرٌ	
انوشی به	ا	فتنه	ا په زمکه کښې	ا	لوی
که تاسو داسې اونکړئ نو په زمکه کښې به لوئې فساد جوړ شی					

قوله تعالى: وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٌ

مسلمان دغیر مسلم دوست نه وی. پورته د مسلمانانو کارسازی رفاقت او دولایت ذکر اوشو. اوس دلته د کافرانو په نسبت هم بیا فرمائی اود کافرانو اومؤمنانودوستانه نئی ختمه کړه. په مستدرک حاکم کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی دوه مختلف مذهبونو والا خلق د یو بل وارثان نه شی جوړیدې نه مسلمان د کافر وارث او نه کافر د مسلمان وارث. بیا نبی کریم ﷺ هم د دې آیت تلاوت اوفرمانیلو (۱) په بخاری او مسلم کښې هم دی چه مسلمان د کافر او کافر د مسلمان وارث نه شی جوړیدې (۲) په سنن وغیره کښې دی دوه مختلف مذهبونو والا خپل مینځ کښې د یو بل وارث نه دی (۳) دې ته امام ترمذی رحمه الله حسن وائی. تفسیر ابن جریر کښې دی چه یونوی مسلمان نه نبی کریم وعده واخسته چه مونځ کوه

(۱) صحیح مسلم کتاب الجهاد باب تأمیر الامام الامر اعلی البعوث وصیته ایاهم: ۱۷۳۱، ابوداؤد: ۲۶۱۲، بیهقی: ۴۹/۹، السنن الکبری للسنانی: ۸۷/۶، ابن ماجه: ۲۸۸۵، احمد: ۳۵۲/۵، ابن حبان: ۴۷۳۹، ابونعانه: ۶۴۹۵، ابن ابی شیبه: ۴۷۵/۶، حاکم: ۲۴۰/۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الفرائض باب لا یرث المسلم الکافر ولا الکافر المسلم...: ۶۷۶۴، صحیح مسلم: ۱۶۱۴، ابوداؤد: ۲۹۰۹، ترمذی: ۲۱۰۷، السنن الکبری: ۶۳۷۲، احمد: ۲۰۰/۵، ابن حبان: ۶۰۳۳، بیهقی: ۳۱۷/۶.

(۳) ابوداؤد کتاب الفرائض باب هل یرث المسلم الکافر: ۲۹۱۱، مسنده حسن، ابن ماجه: ۳۷۳۱، احمد: ۱۷۸/۲، ترمذی: ۲۱۰۸، عن جابر رحمه الله، ابن جابر: ۹۶۷، ابن حبان: ۵۹۹۶، حاکم: ۲۶۲/۲، مجمع الزوائد: ۲۹۳/۶، السنن الکبری: ۶۳۸۱، دارقطنی: ۴۵۷.

زکوٰۃ ورکوه د بیت الله حج کوه د رمضان روژې ساته اوچه کله او کوم ځای کښې د شرک اور راوچت شی نو خپل ځان د دې په مقابل کښې او دې سره په جنگ او گڼه، دا روایت مرسل دې. او په مفصل روایت کښې دی نبی کریم ﷺ فرماني زه د هر هغه مسلمان نه بیزار یم چه په مشرکانو کښې حصار وی. آیا هغه دواړو طرف ته لگیدلې اور نه وینی (۱) په ابوداؤد کښې دی حضور ﷺ فرماني څوک چه مشرکانو سره تگ راتگ ساتی هغوی سره اوسپړې هغه هم د هغوی په شان دې (۲) ابن مردويه کښې دی د الله ﷻ رسول د رسولانو سرتاج حضرت محمد مصطفی ﷺ فرماني کله چه هغوی تاسو له راشی د چا په دین او اخلاق سره چه تاسو رضامندی نو د هغوی په نکاح کښې ورکړنی که چرې تاسو داسې اونه کړه نو په ملک کښې به زبردست فتنه او فساد وی. خلقو معلومات او کړو چه یار رسول الله ﷺ سره د دې که په هغې کښې څه وی. حضور ﷺ او فرمانيل چه کله تاسو له د یو داسې سپړی غوښتنه راشی د چا په دین او اخلاقو چه تاسو خوشحاله یښې نو هغوی سره نکاح اوکړنی. درې ځل نی دا او فرمانيل. (۳) د ایت د الفاظو مطلب دا دې که چرې تاسو د مشرکانو سره یو شان والې اوکړو او ایماندارانو سره مو دوستی اونه ساتله نو یوه فتنه به خوره شی. دا گډوډوالې به خرابه نتیجه ورکړی او په خلقو کښې به زبردست فساد خورشی.

وَالَّذِينَ	أَمَنُوا	وَهَاجَرُوا
او هغه کسان اچې ایمان ئې راوړو او هجرت ئې اوکړو		
او هغه خلق چه ایمان ئې راوړې دې او هجرت ئې کړې دې		
وَجَاهِدُوا	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَالَّذِينَ
او جهاد ئې اوکړو په لاره د الله کښې او هغه کسان اچې پناه ورکړه هغوی او اامداد ئې اوکړو		
اود الله په لار کښې ئې جهاد کړې دې او هغه خلق چه مهاجرینو ته، نې ځانې ورکړې دې او هغوی سره ئې مدد ئې کړې دې		
أُولَئِكَ	هُمُ الْمُؤْمِنُونَ	حَقًّا لَهُمْ
دغه کسان چي دي ا هم هغوی مومنان دي ا په حقه ا ده هغوی لره ا بښانه. ا اورزق ا عزتمند		
هم دغه خلق په رښتیا مومنان دي ا د الله ﷻ د طرفه، د دوی دپاره بښنه او د عزت رزق دي		
وَالَّذِينَ	أَمَنُوا	وَهَاجَرُوا
او هغه کسان اچې ایمان ئې راوړو روستو او هجرت ئې اوکړو او جهاد ئې اوکړو تاسو سره		
او کومو کسانو چه د دې نه پس ایمان راوړې دې او هجرت ئې کړې دې او ستاسو په ملگرتيا کښې ئې جهاد کړې دې،		
فَأُولَئِكَ	مِنْكُمْ	وَأُولُوا الْأَرْحَامِ
نو دغه کسان استاسو نه دي او خاوندان دخپلولي ا ځینی د هغوی ا زیات حقدار دي		
نو دغه خلق هم ستاسو نه دي ا خو دویني خپلوان د الله ﷻ په کتاب کښې د یو بل نه زیات		

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب النهی عن قتل من اعتصم بالسجود: ۲۶۴۵، ترمذی: ۱۶۰۴، نسائی: ۴۷۸۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی إقامة بارض الشرک: ۲۷۸۷.

(۳) ترمذی کتاب النکاح باب ما جاء فیمن تزفون دینه فزوجوه: ۱۰۸۴، مختصرًا.

بَعْضُ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

په ځینو نورو باندې | په کتاب | د الله کښې | بېشکه الله | په هر څیز باندې | ښه پوهه دي |
 حقدار دي | بېشکه الله ﷻ | په هریو څیز باندې ښه پوهیږي

قوله تعالى: أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا

دمؤمنانو د آخرت حال: د مؤمنانو دنیاوی حکم ذکر کولونه پس اوس د آخرت حال بیانولې شی چه د هغوی دایمان صداقت ظاهر وی لکه څنگه چه ددې سورت په شروع کښې بیان شوی دی. هغوی ته به ښه ملاویږي او د هغوی گناه به معاف کیږي هغوی ته به د عزت پاک رزق ملاویږي چه د برکت والا، همیشه به وی طیب او پاک به وی. قسم قسم خونديناک ښکلی او نه ختمیدونکې به وی. د هغوی تابعداري کونکي ایمان او نیک عمل کښې د هغوی ملگرتیا کونکي به په آخرت کښې هم په درجو کښې هغوی سره وی لکه چه ﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ﴾ او ﴿وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ کښې فرمائی.

چې څوک چا سره محبت کوي قیامت کښې به هم هغه سره وی. په متفق علیه بلکه په متواتر حدیث کښې دی چه انسان به هغه چا سره وی چا سره چه محبت ساتي^(۱) په دویم حدیث کښې دی څوک چه کوم قوم سره محبت ساتي هغه هم د هغوی نه دي. په یو بل روایت کښې دی د هغه حشر به هم هغوی سره وی. ^(۲) د مسند احمد حدیث تیر شوي دي چه مهاجر او انصار په خپل مینځ کښې د یو بل ولی دی. د مکې د فتح نه پس مسلمانان د قریشو او ثقیف آزاد کړي شوي په خپل مینځ کښې یو دی، تر قیامت پورې دوی ټول په خپل مینځ کښې ولی دی. بیا د اولوالارحام بیان اوشو دلته د هغې نه مراد هغه خپلوان نه دي چه د علماؤ فرانسو په نیز په دې نوم سره یادولې شی یعنی د چاچه یوه حصه مقرر نه وی او چه عصبه هم نه وی لکه ترور، ماما د لونرو او ولاد خورې خورزه وغیره. د بعضو هم دا خیال دي چه هغوی د آیت نه حجت نیسي او هغوی ته په دې باره کښې د صراحت والا ښایي. دا نه ده بلکه حق دا دي چه د آیت عام دي او ټولو خپلوانو ته شامل دي لکه چه ابن عباس رضی الله عنهما جاهد رضی الله عنهما حسن رضی الله عنهما قتاده رضی الله عنهما وغیره وائی چه دا ناسخ دي. د حلیفانو یوځای وارثان جوړیدلو او په ورورولنی باندې وارث جوړیدل چه اول دستور وو نودا به د علماؤ فرانسو ذی الارحام ته شامل وی خاص نوم سره. او چه څوک هغوی وارث نه جوړوی هغوی سره ډیر دلیلونه دي. د ټولونه قوي دا حدیث دي چه الله ﷻ هر حقدار ته د هغه حق ورکړي دي. نو د یو وارث د پاره هیڅ وصیت نشته^(۳) هغه وائی که چرې دوی هم حقدار وي نو د دوی به هم حصې مقرر کیدی نو کله چه دوی نه دی نو هغوی هم نه دی.

(الحمد لله) د سورة انفال تفسیر ختم شو.

په الله ﷻ باندې زموږ بهر وسه ده هم هغه مونږ له کافی دي او هم هغه بهترین کار ساز دي

^(۱) صحیح بخاری کتاب الادب باب علامة الحب فی الله... ۶۱۶۸، صحیح مسلم: ۲۶۴۰.

^(۲) المعجم الصغير: ۸۷۴.

^(۳) ابوداؤد کتاب الوصایا باب ماجاء فی الوصية للوارث: ۲۸۷۰ وهو حسن، ترمذی: ۲۱۲۰، ابن ماجه: ۲۸۱۳، مسند الطیالسي: ۱۱۲۷، احمد: ۲۶۷/۵، بیهقي: ۲۶۴/۶.

تفسير سورة توبه

ایاتونہ	سورة التوبة مدنیة وهی مائة وتسع وعشرون آية وستة عشر رکوعا	رکوع گمانی
١٦	بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ	
	بیزاری ده د طرفہ د الله نہ اود رسول دهغه نہ هغه کسانوته اچی وعده ورسره کری ده تاسو	
	دالله اود هغه د رسول د طرفہ د مشرکانو هغه کسانو ته د بیزاری اعلان دی چه تاسو ورسره معاہدہ	
	مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۖ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا	
	د مشرکانونہ نو او گرخی تاسو په زمکہ کنبی خلور میاشتی او پوهه شی	
	کری ده نو په زمکہ (د حرم) کنبی خلور میاشتی (نور) او گرخی او په دی باندی پوهه شی چه تاسو	
	اَنْتُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۝	
	چی بیشکہ تاسو انڈی عجزہ کونکی دالله او بیشکہ الله رسوا کونکی دی د کافرانو	
	الله ﷻ لرد عجزہ کولی نشی (چه د هغه نہ به بیج شی) او په دی پوهه شی چه) الله ﷻ د کافرانو رسوا کونکی دی	

قوله تعالى: بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

د مشرکانونہ د برائت اعلان:- د اسورت د ټولو نه آخر کنبی په رسول الله ﷺ نازل شوې دی. بخاری شریف کنبی دی چه د ټولو آخری آیت (يُسْتَفْتُونَكَ) نازل شوې. اود ټولونہ آخری سورت سورت براءة نازل شوې (١) دبسم الله نه لیکلو وجه:- ددی په شروع کنبی دبسم الله نه کیدو وجه داده چه صحابه کرامو ﷺ د حضرت امیر المؤمنین عثمان بن عفان رضی الله عنه اقتدا کولو سره دا په قرآن کنبی نه وو لیکلې. ترمذی شریف کنبی دی چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه د حضرت عثمان رضی الله عنه نه تپوس او کړو چه آخر خه وجه ده چه تا سورة انفال کوم چه مثانی نه دی او سورة براءة کوم چه د منین (دا یو خاص اصطلاح ده چه د قرآن پان بعضی سورتونو ته ویلی شی، خنی دی یو خائی کرل اود هغې په مینخ کنبی دی بسم الله الرحمن الرحیم اونه لیکله او په رومبو اووه سورتونو کنبی دی دا اوساتل؟ هغوی جواب ورکړو چه ډیر کړتی په حضور اکرم ﷺ باندی ډیر سورتونه په یوخل نازل شوی. کله چه به آیت نازل شونو حضور ﷺ دوحی لیکونکی راوغوښتو او ورته به تی او فرمانیل چه دا آیت په فلانکی سورت کنبی لیکله په کوم کنبی چه دا ذکر دی. سورة انفال په مدینه منوره کنبی د ټولونہ اول نازل شوې وو او سورة براءة د ټولونہ په آخر کنبی د دواړو بیانونه یو شان ملاویدل زما خیال شو چه چرته دا هم د دی نه وی. د حضور ﷺ انتقال اوشو او هغوی مونږ ته نه ووفرمانیلی چه دا د دی نه دی په دی وجه ما دواړه سورتونه متصل اولیکل اود دی په مینخ کنبی مې بسم الله الرحمن الرحیم اونه لیکله. او په اووه رومبو اوږدو سورتونو کنبی مې دا کیخودل. (٢) د دی سورت رومبشی حصه هغه وخت نازل شوه کوم وخت کنبی چه حضور پاک ﷺ د غزوه تبوک نه واپس راتلو. د حج زمانه وه مشرکانو دخپل عادت مطابق د بیت الله شریف طواف په برینده کولو. نبی کریم ﷺ هغوی سره یو خائی کیدل خوښ نه کړل او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه تی د حج امام جوړ کړو او

(١) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله (براءة من الله ورسوله إلى الذين) ٤٦٥٤، صحیح مسلم: ١٦١٨.

(٢) ابو داؤد کتاب الصلاة باب ماجهره ٧٨٦ ومسنده حسن، حسن ترمذی: ٣٠٨٦، السنن الکبری للنسائی: ٨٠٠٧، الحد: ٥٧/١.

پہ دغہ کال نی مکہ مکرمہ تہ روان کرو چہ مسلمانانوتہ د حج احکام اوبنائی او مشرکانوتہ اعلان اوکری چہ هغوی دے راتلونکی کال کنبی حج لہ نہ راخی او د سورۃ براءۃ ہم پہ عامو خلقو کنبی اعلان اوکری. هغوی پسی بیا حضرت علی ؑ اولیگلو چہ د حضور اکرم ﷺ پیغام د قریب خیلوان پہ حیثیت سرہ اورسوی لکہ خنگہ چہ د دے تفصیلی بیان راخی ان شاء اللہ. نو فرمان دے چہ دا بی تعلقی دہ د اللہ ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د طرف نہ. بعضی خو وانی چہ دا اعلان د هغه عہدوپیمان متعلق دے کوم سرہ چہ یو وخت ہم مقرر نہ وو پہ کوم کنبی چہ وعدہ د خلورو میاشتونہ کمہ وه چہ د هغی اوپردہ مودہ وه هغه باقی وه. لکہ چہ فرمائی ﴿فَاتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مَدِينِهِمْ﴾ دهغوی د پورہ مودے پورے تہ هغوی سرہ د هغوی وعدہ پورہ کرہ. پہ حدیث شریف کنبی ہم دی حضور ﷺ فرمانی چہ مونہ سرہ د چا معاہدہ دہ مونہ پہ هغی باندے د مقرر وخت پورے پابند قائم یو. د دے د پارہ کنبی نور اقوال ہم شتہ خود تولینہ بنہ او تولونہ قوی قول ہم دغہ دے. ابن عباس ؓ فرمانی کومو خلقو سرہ چہ معاہدہ شوی وه د هغوی د پارہ د خلورو میاشتو حد بندی اللہ ﷻ مقرر کرے وه او کومو سرہ چہ معاہدہ نہ د هغوی د پارہ د حرمت والا د میاشتو تیریدو حد بندی وه یعنی دلسم ذی الحجہ نہ د محرم د ختمیدو پورے پنخوس ورخے. دے مودے نہ پس حضور ﷺ تہ دوی سرہ د جنگ کولو اجازت ورکری شوی دے. ترکومی چہ هغوی اسلام قبول نہ کری. اوچا سرہ چہ معاہدہ وه هغوی دے دلسم ذی الحجہ د اعلان د ورخے نہ واخلہ شلم ربیع الاخر پورے دے خپلہ تیاری اوکری نو کہ بیا غواری مقابلے لہ دے راشی. دا واقعہ د نهم ہجری دہ. نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر ؓ د حج امیر جو رکری لیگلی وو او حضرت علی ؑ تہ نی د دے سورت دیرش یا خلونینت آیاتونہ ورکری وو لیگلی وو چہ تہ د خلورو میاشتو د مودے اعلان اوکرہ. حضرت علی ؑ د هغوی دیرو کنبی کورونو کنبی منزلونو کنبی پہ تلوسرہ دا آیاتونہ هغوی تہ واورول او ورسرہ نی د سرکار نبوت ﷺ دا حکم ہم واورولو چہ د دے کال نہ پس یو مشرک ہم حج لہ رانشنی اود بیت اللہ طواف دے یو سرے ہم برینداونہ کری (۱) د قبیلہ خزاعہ قبیلہ مدلیج او نورو تولو قبیلود پارہ ہم دا اعلان وو. د تبوک نہ پس حضور ﷺ د حج ارادہ کرے وه خو د مشرکانوہلتہ راتلل اود هغوی بریند طواف کول نبی کریم تہ خوبن نہ وو پہ دے وجہ نی حج اونہ کرواو پہ دے کال نی حضرت ابوبکر ؓ او حضرت علی ؑ اولیگل. هغوی د ذی المجاز پہ بازارونو کنبی او هرکلی او کوخہ کنبی او میدان کنبی دا اعلان اوکرو چہ د خلورو میاشتو پورے شرک او مشرک تہ مهلت دے (۱) دے نہ پس بہ زمونہ اسلامی تورہ خان بنائی شل ورخے د ذی الحجہ، پورہ محرم، پورہ صفر پورہ ربیع الاول اولس ورخے دربیع الاخر زہری ؓ وانی د شوال نہ تر محرم پورے دھیل وو خودا قول غریب دے اود پوہی نہ ہم بالآخر دے چہ د حکم رسیدو نہ اول خنگہ مودہ شمیرلے کیدی شی.

وَإِذَا	مِّنَ اللَّهِ	وَرَسُولُهُ	إِلَى النَّاسِ	يَوْمَ الْحَجِّ
او اعلان دے	د طرفہ د اللہ نہ	اود رسول د هغه نہ	ا خلقوتہ	پہ ورخ د حج اکبر
اود اللہ ﷻ اود هغه د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د طرفہ د حج اکبر پہ ورخ خلقوتہ دا اعلان دے چہ				
الْأَكْبَرِ	أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ	وَرَسُولُهُ	فَإِنْ تَبَتُّمُ	
پہ دے خبرہ اچی بیشکہ اللہ ا ویزارہ دے ا د مشرکانونہ ا اور رسول د هغه ہم ا نو کہ توبہ او ویستہ تاسو				
اللہ ﷻ اود هغه رسول د مشرکانو نہ بیزارہ دے ا نو کہ تاسو د خپل شرک او کفر نہ، توبہ او ویستلہ				

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ	وَأَنْ تَوَلَّيْتُمْ	فَاعْلَمُوا	أَنَّكُمْ
نوہغه ا بہترہ دہ	اتاسو دپارہ او کہ مخ وارو و تاسو نو پوہہ شی ا چی بیشکہ تاسو		
نودغہ توبہ ویستل بہ ستاسو دپارہ دیرہ نہ وی او کہ تاسو د توبہ ویستلو نہ دہ او کہہ نو پوہہ شی ا چی تاسو			
غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ	وَبَشِّرِ	الَّذِينَ	كَفَرُوا
نہ بی عاجزہ کونکی دالہ اوزیری ورکہ اہغہ کسانو تہ ا چی انکار نی کری دہ اہ عذاب دردناک سرہ			
اللہ ع عاجزہ کولی نشی (چہ دہغہ نہ بہ بیج شی) اہغہ کسانو تہ چہ کفر نی کری دہ دردناک عذاب زیری ورکہ			

قوله تعالى: يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ

د حج اکبر دورخ نہ خہ مراد دی: د اللہ ع اود ہغہ درسول ع د طرف نہ عام اعلان دی. او دہی ہم د لوی حج پہ ورخ. د قربانی اختر چہ د حج د تولو ورخو نہ لویہ او افضل ورخ دہ چہ اللہ ع اود ہغہ پیغمبر ع د مشرکانو نہ خلاص دی ویزارہ دی او جدا دی. کہ اوس ہم تاسو بدی گمراہی او شرک پریردنی نو تاسو دپارہ بہتر دہ توبہ او کفرنی نیکان جوړ شنی اسلام قبول کرنی شرک او کفر پریردنی. کہ تاسو اونه منل او پہ خپل ذلالت باندی قائم پاتې شوې نو نہ تاسو د اللہ ع د قبضې نہ بهرینی اونه پہ راتلونکی وخت کبھی پہ اللہ ع باندی خہ دباؤ اچولی شنی. ہغہ پہ تاسو قادر دی او ستاسو کمختی د ہغہ پہ لاس کبھی دی ہغہ بہ کافرانو تہ پہ دنیا کبھی ہم سزا ورکوی او پہ آخرت کبھی بہ ہم عذاب وی.

د حج اکبر پہ ورخ دبراءت اعلان اودہغہ متعلق احادیث: پہ صحیح بخاری شریف کبھی دی حضرت ابو ہریرہ ع فرمائی چہ ماته حضرت ابوبکر ع د قرباننی پہ ورخ پہ ہغہ خلقو کبھی چہ دا اعلان دپارہ لیولې وو دنی لیولم نو مونې آواز او کړو د دې کال نہ پس یو مشرک ہم حج لہ رانشی اود بیت اللہ طواف دې یو کس ہم بر بند اونه کری. بیا نبی کریم ع حضرت علی ع را ولیولو چہ د سورۃ براءۃ اعلان او کړی نو هغوی ہم پہ منی کبھی زمونږ سرہ د اختر د ورخې دہغہ احکامو اعلان او کړو (۱) د حج اکبر ورخ د قرباننی د اختر ورخ دہ. خکہ چہ خلقو بہ حج اصغر و نیلو د حضرت ابوبکر ع د دې اعلان نہ پس حجة الوداع کبھی یو مشرک ہم حج لہ نو راغلی (۲) دحنین پہ زمانہ کبھی رسول اللہ ع د جعرانہ نہ د عمرې احرام تولې وو بیا نی پہ دې کال حضرت ابوبکر ع د حج امیر مقرر کړو او رسول اللہ ع حضرت ابوہریرہ ع د اعلان دپارہ اولیگلو. بیا حضور ع حضرت علی ع اولیگلو چہ د براءت اعلان او کړی. حضرت ابوبکر ع د حضرت علی ع د راتلو نہ پس ہم د حج امیر وو خو پہ دې روایت کبھی غربت دی. د جعرانی د عمرې والا پہ کال د حج امیر حضرت عتاب بن اسید ع وو حضرت ابوبکر ع خو پہ ۵۹ ھ کبھی د حج امیر وو. د مسند پہ روایت کبھی دی حضرت ابوہریرہ ع فرمائی پہ دې کال حضرت علی ع سرہ زہ ووم. مونږ پہ چغو چغو اعلان او کړو چہ جنت تہ بہ صرف ایماندار خلق خی اود بیت اللہ شریف طواف بہ ہیخ خوک پہ بر بندہ نہ شی کولی. د چا سرہ چہ زمونږ معاہدہ دہ د هغې مودہ د نن نہ خلور میاشتی دہ. د دې مودې تیریدو نہ پس اللہ ع اود ہغہ رسول ع د مشرکانو نہ بری دی. د دې کال نہ پس یو کافر تہ ہم د بیت اللہ د حج اجازت نشته. حضرت ابوہریرہ ع فرمائی دا اعلان پہ کولو کولو سرہ زما مرئی کیناستہ (۳) د حضرت علی ع آواز کیناستو نہ پس ما اعلان شروع کړی وو. یو روایت کبھی دی چا سرہ چہ معاہدہ دہ د هغوی مودہ ہم ہغہ دہ.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ (واذان من اللہ ورسولہ...) ۱۶۵۶، صحیح مسلم: ۱۲۴۷، مختصر، ابوداؤد: ۱۹۴۶، مستدراک علی: ۷۶.

(۲) صحیح بخاری کتاب ۱ الجزیۃ باب کیف یبذل الی اهل العهد: ۳۱۷۷.

(۳) احمد: ۲۹۹/۲، دارمی: ۳۳۲/۱، ابن حبان: ۳۸۰۹، حاکم: ۳۳۱/۲.

امام ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی مائے ویرہ دہ چہ دا جملہ چرتہ د یو راوی د وہم د وجہ نہ وی۔ خکہ چہ د مودے بارہ کنبے ددی خلاف دیرروایتونہ دی۔ مسند کنبے دی چہ دبراء اعلان کولوتہ حضور ﷺ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اولیگلو ہغہ ذوالحلیفہ تہ رسیدے وو چہ حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا اعلان بہ یازہ پخپلہ کوم یا زما اہل بیتونہ یو کس بہ نی کوی۔ بیا حضور ﷺ حضرت علی رضی اللہ عنہ اولیگلو۔ (۱) حضرت علی رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د سورۃ براءۃ لس آیتونہ کلہ نازل شو حضور ﷺ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ راوغوشتو او ونی فرمائیل دا یوسہ او اہل مکہ تہ نی واوروہ۔ بیانی زہ رایاد کرم او ارشاد نی او فرمائیلو تہ لارشہ او ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ ملاوشہ ہغہ چہ کوم خئی ہم ملاوشی د ہغہ نہ کتاب واخلہ او مکہ والا لہ لارشہ او ہغوی تہ نی اولولہ۔ زہ جحفہ تہ لارم ہلتہ ملاقات اوشو۔ ما د ہغہ نہ کتاب واخستو۔ ہغہ واپس لارو او حضور ﷺ نہ نی تپوس اوکرو چہ آیا زما بارہ کنبے خہ آیتونہ نازل شو؟ رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چہ نہ جبرائیل علیہ السلام مالہ راغلو او ونی فرمائیل چہ یاخودا پیغام پخپلہ اورسوہ یا بل خوک کس چہ ستاسونہ وی۔ (۲) بہ دی سند کنبے ضعف دی او دی نہ مراد دا ہم نہ دی چہ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ ہم ہغہ وخت واپس شو۔ نہ بلکہ ہغوی بہ خپلہ سردارنی کنبے حج اوکرو اود حج نہ چہ فارغ شو نو بیا واپس شو لکہ خنگہ چہ بہ نورو روایتونو کنبے صراحتا ذکر دی۔ او بہ حدیث شریف کنبے دی چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ کلہ نبی کریم ﷺ ددی پیغام درسولو ذکر اوکرو نو حضرت علی رضی اللہ عنہ عذر پیش کرو چہ زہ د عمر بہ لحاظ او تقریر بہ لحاظ سرہ پہ خپل خان کنبے کمپی محسوس کوم۔ نو حضور ﷺ او فرمائیل خو ضرورت د دی خبری دی چہ دا خو بہ یا زہ پخپلہ رسوم یا بہ نی تہ رسوی۔ حضرت علی رضی اللہ عنہ او وئیل کہ داسی وی نو زہ دا دی لارم۔ نبی کریم ﷺ او فرمائیل خہ اللہ ﷻ دی ستا زبہ ثابتہ اوساتی او ستا زبہ لہ دی ہدایت درکپی۔ بیا نی خپل لاس د ہغوی پہ خلہ کیخودو (۳) خلقو د حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ تپوس اوکرو چہ د حج پہ موقع رسول اللہ ﷺ تہ د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ د کومپی خبری د پارہ لیگلے وی؟ ہغوی دا پورتنی خلور خبری بیان کری (۴) بہ مسند احمد وغیرہ کنبے دا روایت پہ دیرو طریقو سرہ راغلی دی پہ ہغی کنبے لفظ دا دی چہ چا سرہ معاہدہ دہ اوہغہ ترکومپی مودے پورے دہ ہم د ہغی پورے بہ وی۔ او بہ حدیث کنبے دی چہ ہغوی تہ خلقو او وئیل چہ تاسو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حج د پارہ لیگلے دی افسوس چہ دا پیغام ہم ہغہ رسولی وی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ دا خو بہ خوک زما دکور والارسوی۔ پہ دی کنبے دی چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ پہ عضبانومپی اوبنہ باندے سور شو تشریف نی یورو۔ ہغہ نی پہ لار کنبے اولیدو نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ سردارنی کہ ماتحت؟ ونی فرمائیل چہ نہ زہ خو ماتحت یم۔ ہلتہ پہ تلویاندی ہغہ د حج انتظام اوکرو او د اختر پہ ورخ حضرت علی رضی اللہ عنہ خلقو تہ د رسول اللہ ﷺ دا احکام اورسول۔ بیا دا دوارہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنبے واپس شو۔ نو مشرکانو کنبے چہ چا سرہ عام معاہدہ وہ د ہغوی د پارہ خو خلور میاشتہ مودہ شوہ باقی چہ چا سرہ خومرہ وعدہ وہ ہغہ ہم ہغہ شان پاتے شوہ (۵) او بہ بل روایت کنبے دی چہ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ خو حضور ﷺ د حج امیر جوہ کری لیگلے وو۔ او ماتہ نی د سورۃ براءۃ خلویبنت آیتونہ را کرہ ونی لیگلم۔ ہغہ د عرفہ پہ ورخ د عرفات پہ میدان کنبے خلقوتہ خطبہ ورکرہ، بیا نی حضرت علی رضی اللہ عنہ تہ او فرمائیل پاسہ د سرکار رسالتماہ ﷺ پیغام خلقو تہ واوروہ۔ نو حضرت علی رضی اللہ عنہ اودریدو اود دی خلویبنتو آیتونو تلاوت نی اوکرو۔ بیا واپس

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۰۹۰، مسند حسن، احمد: ۳/۲۱۲۔

(۲) احمد: ۱/۵۱۱ زوائد عبداللہ بن احمد حنبل، مجمع الزوائد: ۳۲/۷۔

(۳) احمد: ۱/۱۶۰۔

(۴) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۰۹۲ وهو صحیح، احمد: ۱/۱۷۹، حاکم: ۳/۵۲، مسند ابی یعلی: ۴۵۲۔

(۵) الطبری: ۱۴/۱۰۷۔

شو او منی کنبی پہ جمرو باندی کانہی اوورول، اوین نی حلال کرو او سرنی اوخرولو. بیا ماته معلومه شوه چه دا ٲول حاجیان د هغه خطبی په وخت کنبی موجود نه وو. پدی وجه زه ډیرو ته خیموته اود اوسیدو خایونوته لارم او اعلان مې اوکړو. زما دا خیال دې چه هم په دې وجه د خلقو دا گمان پیدا شو دا د لسم تاریخ ذکر دې حالانکه اصل پیغام په نهمه د عرفه په ورځ رسولې وو.

ابو اسحاق رضی اللہ عنہ فرمائی چه ماد ابو جحیفه رضی اللہ عنہ نه تپوس اوکړو چه حج اکبر کومه ورځ ده؟ هغه او فرمائیل د عرفې ورځ. ما ونیل چه دا ته د خپل خان نه وائی یا د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه دې اوریدلی دی. ونی فرمائیل هر څه هم دغه دی. عطاء رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی. حضرت عمر رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی او په دې ورځ دې څوک روژه نه ساتی. راوی وائی ما د خپل پلار نه پس حج اوکړو مدینې ته اورسیدم او تپوس مې اوکړو چه دلته نن صبا د ٲولونه افضل څوک دې؟ خلقو ونیل حضرت سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ دې. زه د هغوی په خدمت کنبی حاضر شوم او اومې ونیل چه ما د مدینې والا نه تپوس اوکړو چه نن صبا د ٲولونه افضل څوک دې؟ نو هغوی ستاسو نوم واخستو نو زه تاسو له راغلم. دا او فرمائی چه د عرفې د ورځې باره کنبی تاسو څه فرمائی؟ هغه ونیل زه تاته د خپل خان نه سل درجې اوچت سرې ټنایم. هغه عمر رضی اللہ عنہ یا ابن عمر رضی اللہ عنہ دې هغوی به دې ورځې د روژې نه منع فرمائیل. اوم دغه ورځ ته به نی حج اکبر ونیل. (ابن ابی حاتم وغیره) نورو هم ډیرو بزرگانو دا فرمائیلی دی چه د حج اکبر نه مراد د عرفه ورځ ده. په یومرسل حدیث کنبی دی چه هغوی په خپله د عرفه په خطبه کنبی فرمائیلی وو هم دا د حج اکبر ورځ ده (۱) دویم قول دا دې چه دې نه مراد د لوی اختر ورځ ده. حضرت علی رضی اللہ عنہ د لوی اختر په ورځ په خپل سپین خچر باندې سور روان وو چه یو سرې راغلو او واگه نی او نیوله او هم دا تپوس نی اوکړو ونی فرمائیل چه د حج اکبر ورځ هم د نن ورځ ده واگه پریرده. د عبدالله بن ابی اوفی هم دا قول دې. حضرت مغیره ابن شعبه رضی اللہ عنہ په خپله د اختر خطبه کنبی او فرمائیل هم د نن ورځ یوم الاضحی ده. هم نن ورځ یوم النحر ده هم نن د حج اکبر ورځ ده. د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه هم دا روایت دې. نور هم ډیر خلق هم دې طرف ته تلی دی چه د حج اکبر ورځ د لوی اختر ورځ ده. د امام ابن جریر رضی اللہ عنہ هم دا قول خوین دې. د صحیح بخاری په حواله سره اول حدیث تیر شوي چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ اعلان کونکی منی ته د اختر په ورځ لیگلې وو. په ابن جریر کنبی دی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په حجة الوداع کنبی جمرو سره په لسم تاریخ دذی الحجه حصار شو او ونی فرمائیل هم دغه ورځ د حج اکبر ده. او په روایت کنبی دی چه د هغوی د اوینې رنگ سور وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم د خلقو نه تپوس اوکړو چه پیژننی نن د څه ورځ ده؟ خلقو ونیل د قربانۍ ورځ ده. هغوی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل رښتیا دی هم دا د حج اکبر ورځ ده (۲) او په روایت کنبی دی چه حضور صلی اللہ علیہ وسلم په اوښه باندې وو خلقو د هغې پیژوان نیولې وو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم نه تپوس اوکړو پته ده چه نن د څه ورځ ده؟ مونږ ٲول په دې خیال چپ پاتې شو چه کیدې شی چه د دې څه بل څه نوم اوینانی. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه دا نن د حج اکبر ورځ نه ده؟ او په روایت کنبی دی چه خلقو د هغوی صلی اللہ علیہ وسلم د سوال په جواب کنبی او ونیل چه دا د حج اکبر ورځ ده. (۳) سعید بن مسیب رضی اللہ عنہ فرمائی د اختر نه پس ورځ ده. مجاهد رضی اللہ عنہ وائی د جح د ٲولو ورځو نوم هم دغه نوم دې. سفیان رضی اللہ عنہ هم دا فرمائی لکه څنگه چه یوم جمل او یوم صفین د دې جنگونو د ٲولو ورځو نوم دې هم داسې دا هم دې. د حضرت حسن بصری رضی اللہ عنہ نه چه کله دا تپوس اوشو نو هغوی او فرمائیل چه تاسو دې نه څه غواړنی داخو هغه کال کنبی وو په کوم چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حج امیر وو. ابن سیرین رضی اللہ عنہ هم د دې سوال په جواب کنبی فرمائی دا هغه ورځ

(۱) صحیح بخاری کتاب الحج باب الخطبة ایام منی تحت، رقم: ۱۷۴۲، ابوداؤد: ۱۹۴۵، ابن ماجه: ۳۰۵۸.

(۲) الطبری: ۱۴/۱۲۵.

(۳) ترمذی کتاب الفتن باب ماجاء فی تحريم الدماء والاموال: ۲۱۵۹ و مسنده حسن، ابن ماجه: ۳۰۵۵.

وہ پہ کومہ چہ در رسول اللہ ﷺ او عامو خلقو حج اوشو.

إِلَّا الَّذِينَ	عٰهَدْتُمْ	مِّنَ الْمُشْرِكِينَ	ثُمَّ لَمْ
بغیر ادھغہ کسانونہ چہ تاسو وعدہ کری وہ دھغوی سرہ دشترکانونہ بیانی نہ دی کری			
يَنْقُصُوكُمْ	شَيْئًا	وَلَمْ يُظَاهِرُوا	عَلَيْكُمْ أَحَدًا
کمی تاسو سرہ ہیخ قدرلہ اونہ نی مدد کری دی ستاسو خلاف دھیچا سرہ نوپورہ کری			
إِلَيْهِمْ	عٰهَدَهُمْ	إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ	إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
دھغوی سرہ اونہ دھغوی ادنیستی دھغوی پوری بیشکہ اللہ خوبوی پرهیزگاران			
خلقو سرہ دھغوی معاہدہ دھغوی دنیستی پوری پورہ کری بیشکہ اللہ د معاہدو ماتولونہ خان ساتونکی کسان خوبوی			

قوله تعالى: فَأَتَمُّوا إِلَيْهِمْ عٰهَدَهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ

دعاہدینوسرہ معاہدہ سرہ اورسوئی: اول چہ کوم احادیث بیان شوی دی دھغی اود دی آیت مضمون یودی. دی نہ واضحہ شوه چہ چا سرہ مطلقاً معاہدہ شوہ وہ دھغوی تہ خو خلور میاشتی مہلت ورکری شو پہ دی کنبی چہ دھغوی خپل خہ کوی اودی کری. او چا سرہ چہ د خہ مودی پوری معاہدہ شوہ دہ دھغہ تولی معاہدی ثابتی دی پہ دی شرط چہ دھغہ خلق دعاہدی پہ شرطونو قایم وی. نہ مسلمانانو تہ پخپلہ تکلیف رسوی اونہ دھغوی د دہمنانو سرہ کمک او امداد کوی. اللہ ﷻ د وعدی پورہ کونکوسرہ محبت ساتی.

فَإِذَا	انْسَلَخَ	الْأَشْهُرُ	الْحُرْمِ	فَاقْتُلُوا	الْمُشْرِكِينَ	حَيْثُ
نوھرکلہ چی اتیری شی میاشتی حرامی انوقتل کری مشرکان ہر خانی کنبی چی						
وَجَدْتُمُوهُمْ	وَخَذْتُمُوهُمْ	وَاحْصِرُوهُمْ	وَاقْعُدُوا	لَهُمْ		
بیامومی تاسو دھغوی لرہ اونیسئی دھغوی اوقیدیان کری دھغوی اوکینی دھغوی تہ						
اودوی نیسئی اوقیدیان کوئی نی او پہ ہرہ مورچہ دوی د مقابلہ دپارہ، کینی						
كُلَّ مَرْصِدٍ	فَإِنْ	تَابُوا	وَأَقَامُوا	الصَّلَاةَ	وَاتُوا	
دگیریدو پہ خانی کنبی انو کہ چری توبہ اوویستہ دھغوی اوقانم نی کرو مونخ اوورنی کرو						
نو کہ دوی د شرک نہ توبہ ویستلہ او مونخ د شریعت د تعلیماتو مطابق قائموی او زکاۃ ورکوی						
الزَّكَاةَ	فَخَلُّوا	سَبِيلَهُمْ	إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ	رَّحِيمٌ		
زکاۃ انو خالی کری الارہ دھغوی بیشکہ اللہ ببونکی مہربانہ دی						
نود دوی لار پریزدی (خہ تعرض ورتہ مکوی، بیشکہ اللہ ببونکی او مہربان دی)						

قوله تعالى: فَإِذَا انْقَضَتِ الْأَشْهُرُ الْحَرَامُ

دجہاد او حرمت والا میاشتی: دحرمت والا دمیاشتو نہ مراد دلتہ خلور میاشتی دی. دگومو ذکر چہ آیت (مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ) کنبی دی. نود هغوی پہ حق کنبی د آخری حرمت والا میاشت د محرم الحرام ده. ابن عباس رضی اللہ عنہما اوضحا کہ اللہ نے ہم دا روایت دی خو پہ دی کنبی لہ شان تامل دی بلکہ دلتہ د دی نہ مراد ہغہ خلور میاشتی دی پہ گومو کنبی چہ مشرکانو تہ پناہ ملاوشوی وہ اوچہ د دی نہ پس بہ تاسو سرہ جنگ وی. نو پخبلہ ہم پہ دی سورت کنبی پہ بل آیت کنبی د دی بیان راخی. فرمانی چہ د دغہ خلورو میاشتو نہ پس مشرکانو سرہ جنگ او کرنی هغوی قتل کرنی هغوی راگیر کرنی چرتہ ہم چہ وینشی. نودا عام دی او مشہور دادی چہ دا خاص دی پہ حرم کنبی جنگ نہ شی کیدی. لکہ چہ ارشاد دی (وَلَا تَقْبَلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) دمسجد حرام حدودو کنبی هغوی سرہ جنگ مہ کوئی ترہغہ وختہ پوری چہ هغوی پخبلہ جنگ شروع نہ کری. کہ چرہ دوی ہلتہ تاسو سرہ جنگی پوتاسو تہ ہم هغوی سرہ جنگ کولو اجازت دی کہ غوارنی نو قتل نی کرنی او کہ غوارنی نو قیدنی کرنی. اود هغوی قلعہ گانی راگیر کرنی او هغوی تہ پہ ہرہ کنندہ کنبی پت کینشی او هغوی پہ نبنہ کرنی او ونی وھشی. یعنی صرف دا نہ چہ ملاؤ شی نو جنگ او کرنی بلکہ پہ هغوی حملہ او کرنی د هغوی لاری بند کرنی او هغوی مجبورہ کرنی چہ یا اسلام راوری او یا جنگ او کری. د دی د پارہ نی او فرمانیل چہ کہ هغوی د مونخ پابندی او کری زکوۃ ورکری نو بی شکہ د هغوی لاری کولاؤ کرنی اود هغوی نہ تنگی لری کرنی. د زکوۃ د مانعینو سرہ د جہاد کولو دلیل حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ د دی قسم آیاتونو نہ اخستی وو چہ جنگ پہ دی شرط باندی حرام دی چہ پہ اسلام کنبی داخل شنی اود اسلام واجبات پہ خانی راورنی. پہ دی آیت کنبی ارکان اسلام پہ ترتیب سرہ بیان فرمائی دی. اعلیٰ بیا ادنی نو د کلمہ شہادت نہ پس د اسلام د تولونہ لوئی رکن مونخ دی کوم چہ د اللہ عزوجل حق دی. د مانخہ نہ پس زکوۃ د کوم نفع چہ فقیرانو مسکینانو او محتاجانو تہ رسی اود مخلوق یو زبردست حق کوم چہ د انسان پہ غارہ دی ادا کیڑی. ہم دغہ وجہ دہ چہ د مانخہ سرہ اللہ عزوجل د زکوۃ بیان فرمانی. پہ بخاری او مسلم شریف کنبی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی ماتہ حکم شوی دی چہ خلقو سرہ جہاد جاری ساتہ ترکومی چہ هغوی دا گواہی ورنہ کری چہ د اللہ عزوجل نہ بغیر خوک د عبادت لائق نشتہ او دا چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم رسول دی اللہ او مونخ قایم کری او زکوۃ ورکری. الخ (۱)

چہ خوک زکوۃ نہ وی دغہ مونخ ہم نشتہ: حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمانی تاسو تہ د مونخونو قایمولو اوزکوۃ ورکولو حکم کری شوی دی. خوک چہ زکوۃ نہ ورکوی د هغوی مونخ ہم نشتہ. حضرت عبدالرحمن رضی اللہ عنہ بن زید بن اسلم رضی اللہ عنہ فرمانی اللہ عزوجل ہیخ کلمہ د چا مونخ نہ قبلوی ترکومی چہ ہغہ زکوۃ ادا نہ کری. اللہ عزوجل دی پہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ باندی رحم او کری د هغوی پوہہ د تولونہ زیات شوی وہ چہ ہغہ د زکوۃ دمنکرینو سرہ جہاد او کرو. پہ مسند احمد کنبی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمانی ماتہ د خلقو سرہ دجہاد حکم را کرہ شوی دی ترکومی چہ هغوی دا گواہی ورنہ کری چہ نشتہ دی لائق دعبادت بغیرد اللہ عزوجل نہ چہ برحق دی او حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم رسول دی. کلمہ چہ هغوی د دی دوارو خبرو اقرار او کری او زمونہ قبلہ طرف تہ مخ کری زمونہ حلالہ او خوری زمونہ پہ شان مونخونہ او کری نو پہ مونہ باندی د هغوی وینہ او مال حرام دی. مگر د اسلام د حق احکامو د لاتدی هغوی تہ بہ ہر ہغہ حق حاصل وی کوم چہ د نورو مسلمانانو دی اود هغوی پہ ذمہ ہر ہغہ خیز دی کوم چہ د

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب (فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزکوۃ فخلوا سبيلهم...) ۲۵:، صحیح مسلم: ۲۲،

نورو مسلمانانو پہ ذمہ دے (۱) دا روایت پہ صحیح بخاری شریف او پہ سنن کنبی ہم دے سوا د ابن ماجہ نہ. پہ ابن جریر کنبی دے چہ رسول مقبول ﷺ فرمائی خوک چہ د دنیا نہ پہ دے حال کنبی لارشی چہ یوازے د یو اللہ ﷻ عبادت کوی او هغه سره خوک نہ شریک کوی نو هغه به پہ دے حال کنبی خی چہ اللہ ﷻ به د هغه نہ خوشحاله وی. حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ ہم دغه د اللہ ﷻ دین دے ہم دا بولو پیغمبران علیہم السلام راوړې دے اود خپل رب د طرف نه ئی خپلو خپلو امتونو ته رسولې وو. دے نه وړاندې چہ خبره خوره شی او خواهش اخوا دیخوا شی د هغه صداقت د اللہ ﷻ په آخری وحی کنبی موجود ده. اللہ ﷻ فرمائی (فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ) نو توبه هم دغه ده چہ اللہ ﷻ یو دے برحق دے اود هغه نه علاوه د بل چا د عبادتونو نه لاس واخلی د مونخونو او زکوة پابند شی. په آیت کنبی دے چہ د دے دریوارو کارونو نه پس هغوی ستاسو دینی رونړه دے (ضحاك ﷺ فرمائی چہ دا د تورې آیت دے. دے هغه ټولې معاهدې ختمې کړې کومې چہ مشرکانو سره وې. د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دے چہ د سورة براءه په نازلیدو څلور میاشتي تیریدو نه پس هیخ قسم معاهده او ذمه پاتې نه شوه. (۲) رومبی شرطونه د برابرئی سره مات کړې شو اوس اسلام او جهاد باقی پاتې شو.

رسول کریم ﷺ د څلورو تورو سره رالېږلې شوې وو: حضرت علی رضی اللہ عنہ بن ابی طالب فرمائی اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ څلوروتورو سره راولیږلو یوڅو د عربو په مشرکانو کنبی. فرمائی (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) مشرکان په جهاد کنبی قتل کړئ. دا روایت داسې مختصر دے. زما خیال دے دویمه توره په اهل کتابو کنبی. فرمائی (قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ) په اللہ ﷻ وتبارک باندې اود قیامت په ورځ باندې ایمان نه راوړونکی اود اللہ ﷻ اود هغه د رسول ﷺ حرام کړې شوی حرام نه منل اود اللہ ﷻ رېښتونی دین نه قبلونکی کوم اهل کتاب دے هغوی سره جهاد کوه ترهغه وخته پورې چہ هغوی په ذلت سره جزیه ورکولو ته تیار نه شی. دریمه توره په منافقانو کنبی فرمائی (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ) ای نبی ﷺ کافرانو او منافقانو سره جهاد کوه. څلورمه توره په باغیانو کنبی ارشاد دے (وَأَنْ طَافَتْ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ فَاقْتُلُوا) که د مسلمانانو په دوو ډلو کنبی جنگ اوشی نو په هغوی کنبی صلح اوکړه اوکه بیا هم یوه ډله بله ښکته کوی نو دغه باغیانو سره ته او جنگیبه ترهغه وخته پورې چہ هغوی د اللہ ﷻ حکم ته واپس راوگرځی. د ضحاك ﷺ او سدی ﷺ قول دے چہ دا آیت د تورې ایت (فَإِمَّا مَنَابِغٌ وَإِمَّا فِدَاءٌ) سره منسوخ دے یعنی د احسان په توگه یا فدیہ اخستو سره کافران قیدیان پرېږدئ. قتاده رضی اللہ عنہ دے برعکس وائی چہ روستوني آیت په رومبی آیت سره منسوخ دے.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ	
الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ	
فَاجِرُهُ	حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ
مُشْرِكَانَوْنَه طلب دامان اوکړی ستانه انوامان ورکړه هغه ته اتردې اچي واورى اکلام دالله ا بيا	
یوکس ستانه پناه اوغوښتله (چه ماته امن راکړه) نو پناه ورکړه هغه ته تردې چہ د الله ﷻ کلام واورى اوبيا ئي	

(۱) صحیح بخاری کتاب ۱ الصلوة باب فضل استقبال القبلة: ۳۹۲، ابوداؤد: ۲۶۴۱، ترمذی: ۲۶۰۸، احمد: ۱۹۹/۳، ابن حبان: ۵۸۹۵.

(۲) ۹/التوبة: ۱۱.

(۳) الطبری: ۱۳۳/۱۴.

أَبْلَغُهُ مَأْمَنَةً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ۝

اور سوہ ہفہ اخانی دامن دہفہ تہ ادا کار اپہ سبب ددی چی دوی ایو قوم دی چی علم نہ لری

خپل د امن خانی تہ اور سوہ دا (پناہ ور تہ خکھ ور کوہ) چہ دوی داسی قوم دی چہ نہ پوہیری

قوله تعالى: فَأَجْرُهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ

د کافرانو د سفیرانو او قاصدانو احترام: - الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته حکم فرمائی د کومو کافرانو سره د جهاد چہ تاته حکم در کړې شوې دې که په هغوی کښې څوک تانه امن غواړي نو ته د هغوی خواهش پوره کړه هغه ته امن ورکړه تردې چہ هغه قرآن کریم واورې. ستا خبرې واورې د دین تعلیم معلوم کړي د الله ﷻ حجت پوره شی. بیا ئې په خپل امن کښې هغه خپل وطن ته بې ویرې اور سوہ. چہ دې د خپل امن خانی ته اور سی نو ممکن دی چہ په سوچ او سمجھ سره حق قبول کړي. دا ددې د پارہ چہ دا بې علم خلق دی دوی ته خپل معلومات پوره وراور سوہ اود الله ﷻ دعوت د هغه د بندیگانو غوږونو ته وراور سوہ. مجاهد ﷺ فرمائی چہ څوک تاله د دینی خبرو اوریدو دپاره راشی که هر څوک ولې نه وی هغه په امن کښې دې تر دې چہ د الله ﷻ کلام واورې او بیا چہ د کوم خانی نه راغلې دې هلته په امن سره اور سی (خکھ چہ پیغمبر ﷺ د کوم دین د پوهه کولو د پارہ راغلې او کوم پیغام ئې ورکولو هغه به امن ورکولو. د حدیبیه په کال هم دغه اوشود قریشو چہ څومره قاصدان راغلل هغوی ته هیڅ خطرہ نه وه. عروہ بن مسعود مکرز بن حفص سہیل بن عمرو وغیرہ یوبل پسې راتلل. دلته په راتلو باندې هغوی ته هغه شان ښکاره شو کوم چہ د قیصر او کسری په دربار کښې هم نه وو. هغوی خپل قوم ته هم دغه اوونیل نو دا څیز هم د دیرو خلقو د هدایت ذریعہ جوړه شوه. د مسیلمہ کذاب مدعی نبوت قاصد کله د حضور اکرم ﷺ دربار ته اور سیدو نو حضور ﷺ د هغه نه تپوس او کړو چہ آیا ته د مسیلمہ در سالت قائل ئې؟ هغه ونیل او حضور ﷺ او فرمائیل کہ د قاصدانو قتل کول زما په نیز ناجائز نه وی نو ما به ستا ست الوزولې وو. آخر هم دا سرې د حضرت ابن مسعود ﷺ د امارت په زمانه کښې کوفہ کښې قتل کړې شو. ده ته به ئې ابن النواحه ونیل. کله چہ هغوی ته معلومه شوه چہ داد مسیلمہ منونکې دې نو حضور ﷺ هغه راوغوښتو او ورته ئې او فرمائیل اوس ته قاصد نه ئې او اوس ستا ست وهلو کښې هیڅ څیز منع کونکې نشته. هغه قتل کړې شو. په هغه دې د الله ﷻ لعنت وی (۱) الغرض دا در الحرب نه چہ کوم قاصدان راغله یا سوداگر راغله یاد صلح غوښتونکی راغله یا په خپل مینځ کښې د اصلاح په غرض راغله یانې جزیه راوړه حاضر شو نو امام یا نائب امام هغوی ته امن ورکړو نو تر کومې چہ هغوی په دارالاسلام کښې وو او تر کومې خپل وطن ته نه وور سیدلې هغه قتل کول حرام دی. علماء فرمائی چہ داسې سرې په دارالاسلام کښې تر کاله پورې مه ساتي زیات نه زیات دوه څلور میاشتې دلته حصاریدې شی. بیا د څلورو میاشتو نه زیات او د پوره کال دوه قوله د امام شافعی ﷺ وغیرہ علماؤ دی.

حربی کافر په دارالاسلام کښې څومره وخت تیرولی شی؟

مسلك حنفی: - حربی کافر به په دارالاسلام کښې زیات نشی پریخودې بلکه چې څنگه هغه خپل حاجت پوره کړی نو د دارالاسلام نه د وتلو حکم به ورته کولې شی او که دارالاسلام ته د داخلیدو نه پس ئې یو کال تیر کړو نو دی ذمی او گرځیدلو ده باندې به خراج مقرر کولې شی (۲)

(۱) الطبری: ۱۳۹/۱۴.

(۲) ابو داؤد کتاب الجهاد باب فی الرسل: ۲۷۶۱ وسته حسن، ۲۷۶۲، السنن الکبریٰ للنسائی: ۸۶۷۵، احمد: ۱/۳۸۳، ابن حبان:

۴۸۷۹، مشکل الآثار: ۲۸۶۲.

(۳) (احکام القرآن للجصاص (۱۲۵/۳) -

کَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا خَدَرْنَكَ أَوْ يَدُورُ أَوْ يَدَارُ دُمُشْرِكَانِ	عہدہ	اپہ نز داللہ	اوپہ نز در رسول دہغہ	الَّا
الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا	عہد تم	عند المسجد الحرام	فما استقاموا	
لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ	فاستقيموا	لهم	ان الله يحب المتقين	

خدا رنگ ا بہ وی ا دپارہ د مشرکانو ا وعدہ اپہ نز داللہ ا اوپہ نز در رسول دہغہ ا
د اللہ اود ہغہ در رسول سرہ پہ کړی د مشرکانو پہ معاہدہ باندې خہ اعتبار نشته البتہ کوم کسان چہ د مسجد
الذین عہد تم عند المسجد الحرام فما استقاموا
ہغہ کسان اچی وعدہ کړی وہ تاسو دہغوی سرہ اپہ خوا د مسجد حرام کښی انو تر خو چی اینغ چلیری ہغوی
حرام سرہ نزدې ورسرہ تاسو معاہدہ کړی وی انو چہ تر خو پورې دوی پہ خپلہ معاہدہ ټینگ وی اوفہ
لکم فاستقیموا لهم ان الله يحب المتقين
ستاسو سرہ پہ وعدہ کښی ا تاسو ہم نیغ چلیری ا دہغوی سرہ ابیشکہ اللہ خوښوی ا متقیان خلق
ٹی نہ وی ماتہ کړی نو تاسو ہم پہ خپلہ معاہدہ ہغوی سرہ ټینگ اوسیرئ او بیشکہ اللہ بیشکہ اللہ ښہیزگار ان خوښوی
قوله تعالى: قَبَلًا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ

مسلمانان دې په مشروط توګه د وعدې پابندی کوي: دپورتنی حکم حکمت بیانولې شی چہ د څلورو میاشتو پورې د اجازت ورکولو وجه دا ده چہ هغوی خپل شرک او کفر پریخودونکی او په خپلو معاہدو باندې قائم پاتې کیدونکی نہ دی او چہ د حدیبیہ صلح ترکومې پورې د هغوی د طرف نہ ماتہ نہ شی نو تاسو نی هم مه ماتوئ. دا صلح د لسو کالو پورې شوې وه. حضور ﷺ د ذی القعدې میاشت ۶هـ نه دا معاہدہ پوره کولہ تردې چہ د قریشو د طرفہ معاہدہ ماتہ کړې شوه. د هغوی حلیف بنوبکر د رسول اللہ ﷺ حلیف خزاغہ باندې حملہ اوکړہ بلکہ په حرم کښې هم هغوی قتل کړل په دې بنا پہ رمضان ۸هـ کښې حضور ﷺ په هغوی باندې حملہ اوکړہ. اللہ ﷻ مکہ د حضور ﷺ په لاس فتح کړہ او هغہ نی د نبی کریم ﷺ په لاس کښې کړہ. (ولله الحمد والمئة) خو حضور ﷺ سرہ د غلبې اوقدرت په هغوی کښې چہ چا اسلام قبول کړې نہ وو ټول آزاد کړل هم دغه خلقو ته طلقاً وائی. دا تقریباً دوه زره وو چہ په کفر باندې باقی پاتې شو او اخواد یخوا شو نو رحمة للعالمین ټولوتہ عام وړکړہ او هغوی ته په مکہ کښې د راتلو او په خپلو کورونو کښې د اوسیدو اجازت ورکړو چہ تر څلورو میاشتو پورې چہ هغوی چرته تلل غواړی تلې شی. هم په دوی کښې صفوان بن امیہ او عکرمہ بن ابی جهل وغیرہ وو بیا اللہ ﷻ د هغوی رهبري اوکړہ او هغوی ته نی اسلام ورنصیب کړو. اللہ ﷻ په خپلہ هره اندازہ کولو کښې او هر یو کار کولو کښې د تعریف لائق دي.

کَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً يَرْضَوْنَكُمْ بِأَفْوَهِهِمْ وَتَأَلَّى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ	کيف	وان	يظهروا	عليكم
آخرنگ به وی ا حال دا چې که چرې ا غلبه بیا مومی هغوی ا په تاسو باندې				
ادوی به څنگه تاسو سره په معاہدہ باندې ټینگ پاتې شی کہ دوی په تاسو باندې				
لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً يَرْضَوْنَكُمْ	لا يرقبوا	فيكم	الا	ذمة
لحاظ نه کوي هغوی اپہ حق ستاسو کښې ا دخپلولی ا اونه د وعدې د ذمه وارنی ا هغوی رضا کوي تاسو				
غالب شی نو ستاسو د خپلولی او د معاہدې هیڅ پرواه نہ ساتی دوی (په ظاہری خبرو) تاسو راضی				
بأفواههم وتألَّى قلوبهم وأكثرهم فاسقون	بأفواههم	وتألَّى	قلوبهم	وأكثرهم
په خلو خپلو سرہ ا وانکار کوي ازپرونه د هغوی اوزیات خلق د هغوی ا فاسقان دی ا				
کوي خو د دوی زپرونه (ستاسو د راضی کولونه) انکار کوي اوپہ دوی کښې زیات خلق کافران دی				

قوله تعالى: لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً

کافران د وعدې پابند نه دی د وسائلو په انتظار دی۔ الله ﷻ د کافرانو دمکراو فریب اود هغوی د زړه د دښمنی نه مسلمانان خبروی دې د پاره چه هغوی د دوی دوستی په زړه کښی اونه ساتی اونه د هغوی په قول او اقرار باندې تسلی اوکړی د هغوی کفر اوشرک هغوی د وعدو په پابندنی باندې نه پریردی۔ دوی خو د وخت په انتظار دی چه که د دوی طاقت پیدا شو نو تابه اوچیچی نه خپلولو ته گوری او نه وعدو ته گوری دوی نه چه څه کیدې شی هغه تکلیف تاته درکوی او خوشحالیږی (ال) معنی ده خپلولی۔ او د ذمه معنی عهدوپیمان ده۔ د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې (۱) اود حضرت حسان رضی الله عنه په شعر کښی هم دی دا معنی کړې ده چه هغوی دخپلې غلبې په وخت کښی د الله ﷻ هم لحاظ نه کوی اونه دبل چا او هم دغه لفظ (ال) (ایل) خور شولکه جبرائیل میکانیل او اسرافیل کښی ونیلی یعنی د دې معنی هم الله ﷻ ده (لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ) خو رومبی قول ظاهر اومشهور دې اوداکثرو مفسرینوهم دا قول دې مجاهد رضی الله عنه وائی مراد ترې وعده ده۔ د قتاده رضی الله عنه قول دې چه مراد ترې قسم دې۔

إِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ	ثَمَنًا قَلِيلًا	فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ط	إِنَّهُمْ
واغستوهغوی په بدله دایتونودالله کښی اقیمت لر۔ انومنع کوی خلق دلاری دالله نه ا بیشکه هغوی چی دی دوی د الله ﷻ په آیاتونو باندې (د دنیا) لر قیمت اخلی او (خلق) د الله دلاری نه منع کوی بیشکه دوی			
سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝	لَا يَرْقُبُونَ	فِي مَوْمِنٍ	إِلَّا
اذیرددې اهغه اچی وو هغوی اچی کول به نی ا نه کوی لحاظ هغوی ا په حق دمومن کښی ا دخپلولی چه کوم عمل کوی هغه ډیر بد دې دوی د یو مؤمن په حقله دخپلوئ او معاهده هیڅ پرواه نه ساتی			
وَلَا ذِمَّةً ط	وَأُولَٰئِكَ هُمُ	الْمُعْتَدُونَ ۝	فَإِنْ تَابُوا
اونه دوعدې دذمه وارنی اودا کسان ا هم دوی ازیاتې کونکی دی انوکه چرې اتوبه اوویسته هغوی اومهم دا (چه نه دخپلوئ خیال ساتی اونه د معاهدې) دحد نه تیریدونکی دی نوکه دوی توبه ویستله			
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ	وَاتُوا الزَّكَاةَ	فَإِخْوَانُكُمْ	فِي الدِّينِ ط
اوقائم نی کړومونځ ا اوورنی کړوزکاة ا نورونړه ستاسودی ا په دین کښی اومونځ قائموی او زکاة ورکوی نو دا (خلق) ستاسو دینی (اسلامی) رونړه دی (دوی سره د رونړو سلوک کوی،			
وَنَقُصِّلُ	الْآيَاتِ	لِقَوْمٍ	يَعْلَمُونَ ۝
اودواضحه بیانوومونځ ا آیتونه ا دپاره دهغه قوم ا چی پوهیږی ا			
اومونځ د هغه قوم دپاره په تفصیل سره آیاتونه بیانوو څوک چه پوهیږی			

قوله تعالى: فَإِنْ تَابُوا

که مشرک توبه اوکړی او رښتونې مسلمان جوړشی نو ستاسودینی رونړه دی۔ د مشرکانو مذمت کولو سره مسلمانانوته دجهاد ترغیب ورکولې شی چه دې کافرانو خسیس دنیا د نفیس آخرت په بدله کښی خوښه کړې ده۔ پخپله د الله ﷻ دلاری نه منع شوی دی اومؤمنان هم د ایمان نه بندوی۔ د دوی اعمال

دیر خراب دی. اودوی خو مؤمنانوتہ نقصان رسولو پورې اینختې دی. دوی ته نه د خپلولنی خیال دې اونه د معاهدې. دوی خو دحد نه زیاتې کونکې دی. او اوس هم رښتونې توبه مونځ اود زکوۃ پابندی دوی ستاسو رونړه جوړولې شی. د بزار په حدیث کښې دی چه څوک دنیا په داسې حال کښې پرېږدی چه د الله ﷻ عبادتونه په خلوص سره کوی هغه سره څوک شریک نه جوړوی اود مونځ زکوۃ پابند وی نو الله ﷻ به ده سره په خوشحالتی سره ملاوېږی. هم دغه د الله ﷻ هغه دین دې کوم چه پیغمبرانو علیهم السلام راوړلو او هم د دې تبلیغ هغوی د الله ﷻ د طرف نه کولو. دې نه وړاندې چه خبرې خورې شی او خواشونه زیات شی د دې تصدیق په کتاب الله کښې موجود دې. یعنی که هغوی توبه کړی او بتان او بت پرستی پرېږدی او مونځ گذار او زکوۃ ورکونکې جوړشی نو ته د هغوی لارې پرېږده. (۱) او په بل آیت کښې دی چه دا خوبیا ستاسو دینی رونړه دی (۲) امام بزار رحمۃ الله علیه فرمائی چه زما په خیال کښې خو مرفوع حدیث په هغه ځای ختم دې چه الله ﷻ دوی نه رضا دې او ملاوېږی به، ددې نه پس کلام د راوی ربیع بن انس رضی الله عنه دې والله اعلم.

وَأَن تَكْفُرُوا	ا	او که چری ا مات کړل هغوی ا
أَيْمَانَهُمْ	ا	او که دوی د خپلې وعدې نه
مِّنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ	وَطَعَنُوا	فِي دِينِكُمْ
قسمونه خپل ا	روستو ا د وعدې خپلې نه ا	او عیبونه ئې بیان کړل ا په دین ستاسو کښې ا
خپل قسمونه مات کړل	(او په هغې باندې ئې وفا اونکړله) او ستاسو په دین کښې ئې عیبونه لتول	
فَقَتِلُوا	أَيُّهَا الْكُفْرُ لَا	إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ
پس او جنگیږئ ادمشرارنوا	د کفر سره ا بېشکه دوی چی دی انشته	ا اعتبار د قسمونو ا
نو (په دې صورت کښې) تاسو د کفر امامان قتل کړئ ځکه چه د دوی په قسمونو څه اعتماد نشته		
لَهُمْ	لَعَلَّهُمْ	يَنْتَهُونَ ۝۵
ددوی ا بنائیرې چی دوی ا به منع شی ا		
کیدې شی (چه په دې طریقہ) دوی منع شی (د خپل کفر نه)		

قوله تعالى: وَأَن تَكْفُرُوا أَيْمَانَهُمْ

بعضې وعده ماتونکو ته سخت جواب ورکول: که دا مشرکان خپل قسمونه مات کړی او وعده خلاقی او معاهدې نه روگردانی اوکړی اوستا په دین باندې اعتراض کوی نو ته د هغوی د سرونه مات رامات کړه. د دې د پاره علماؤ فرمائیلی چه څوک حضور ﷺ ته کنځلې کوی او په دین کښې عیبونه لټوی د ده ذکر په اهاهنت سره کوی نو هغه قتل کړئ. د هغوی قسمونه صرف بې اعتباره دی. هم دغه طریقہ د هغوی د کفر او دښمنی نه د بندولو ده. ابو جهل، عتبہ، شیبہ او امیه وغیره ټول د کفر سرداران وو. حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه د خوارجو په څه کسانو تیریدو نو یو خارجی او وئیل چه دا د کفر د مشرانو نه یو دې. هغوی او فرمائیل چه ته دروغژن ئې زه خود هغوی نه یم چا چه د کفر مشران قتل کړې وو.

(۱) ۹/التوبه: ۵.

(۲) حاکم: ۳۳۱/۲-۳۳۲.

حضرت حذیفہؓ فرمائی کہ دے دے آیت والا لا تر اوسہ نہ دی قتل شوی (۱) حضرت علیؓ نہ ہم داسی روایت دی۔ صحیح دادی کہ آیت عام دے اگر چہ دے نزول دے سبب پہ اعتبار دے نہ دے قریشو مشرکان مراد دی۔ خو حکماً دا دوی او تہلو تہ شام دے۔ واللہ اعلم۔ حضرت ابوبکرؓ دے شام طرف تہ لبیکر اولیگلو نو ہغوی تہ نی او فرمانیل چہ تاسو تہ بہ پہ ہغوی گنہی خہ خلق داسی ملاویری چہ ہغوی بہ سرونہ خرولی وی نو تاسو ہم دے دغہ شیطانانو پہ سرونو توری او چلونی او خیل خائی تہ نی اورسونی۔ واللہ پہ دوی گنہی دے ہر یوقتل ماتہ دے اویاؤ کسانود قتل کولونہ ڍیر خویش دی خکہ چہ دے رب فرمان دے دے کفر امامان قتل کرنی (۲)

الَا تُقَاتِلُونَ	قَوْمًا تَكْشُوا
۱ آیا نہ جنگیری تاسو ادهغہ قوم سرہ چی مات کپل ہغوی	
تاسو ولی دے داسی قوم سرہ نہ جنگیری	
أَيُّهَا لَهُمْ	وَهُمْ
بِأَخْرَاجِ	الرَّسُولِ وَهُمْ
بَدْعُكُمْ	
قسمونہ خیل اوقصد نی اوکرو پہ ویستلو ادرسول اوہغوی اشروع کری دہ تاسو سرہ	
چہ ہغوی خیل قسمونہ مات کری دی او دے پیغمبر دے ویستلو قصد نی کری وواوہغوی پہ اول خل تاسو	
أَوَّلَ مَرَّةٍ	اتَّخَذْتَهُمْ
فَاللَّهُ	أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ
پہ اول خل آیا تاسو یریری دہغوی نہ انواللہ ازیات حقدار دے اچی تاسو اویریری دہغہ نہ اکہ چری	
شروع کری دہ آیا تاسو دے دوی نہ ویریری دے دوی پہ مقابلہ گنہی اللہ زیات حقدار دے چہ تاسو	
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ	قَاتِلُوهُمْ
يَعِذُّ بِهِمُ اللَّهُ	بِأَيْدِيكُمْ
بین تاسو مومنان او جنگیری دہغوی سرہ اعداب بہ ورکری ہغوی تہ اللہ پہ لاسونو ستاسو	
تری اویریری کہ تاسو مومنان نی (نو دے دوی نہ مہ یریری بلکہ) دوی سرہ جنگیری اللہ بہ ستاسو پہ لاسونو	
وَيُخْرِجُهُمْ	وَيَنْصُرْكُمْ
عَلَيْهِمْ	وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ
اوذلیلہ بہ کری ہغوی اوامداد بہ اوکری ستاسو اخلاف دہغوی او یخ بہ کری سینی ا دقوم	
دوی تہ عذاب ورکری اورد دوی پہ مقابلہ گنہی بہ ستاسو مدد اوکری اود مومن قوم زرونو تہ بہ	
مُؤْمِنِينَ	وَيَذْهَبُ غِيظَ قُلُوبِهِمْ
وَيَتُوبُ اللَّهُ	عَلَى مَنْ
مومنانو اولری بہ کری ا غصہ دزرونو دہغوی اودرحمت رجوع بہ اوکری اللہ پہ ہغہ چاباندی	
شفاء ورکری اوددوی دزرونو غصہ بہ لری کری او اللہ بہ دہغہ چا توبہ قبولہ کری دے چا توبہ	
لِشَاءِ	وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ	
چی خوبہ نی شی اللہ انبہ پوہہ دے اوصاحب دے حکمت دے	
قبول چہ اوغواری او اللہ پوہیری اوصاحب دے حکمت دے	

قوله تعالى: أَلَا تَتَذَكَّرُونَ قَوْمًا نَّكَثُوا أَيْمَانَهُمْ

وعدہ ماتونکی کافرانوسرہ پہ سختی سرہ مخ شئی۔ مسلمانان پہ پورہ جہاد باندی راضی کولو د پارہ فرمائی چہ داوعدی ماتونکی اوقسمونہ ماتونکی کافران ہم دغہ دی کوموچہ رسول اللہ ﷺ د وطن نہ ویستو کنبی پورہ ذمہ واری اوچتہ کری وہ۔ غوبستل نی چہ قیدنی کری یا نی قتل کری یانی د وطن نہ اوباسی د هغوی دچل نہ د اللہ ﷻ چل ډیر بهتروو (صرف د ایمان پہ وجہ نی دبنمنی کوله پیغمبر ﷺ او مؤمنان نی د وطن نہ ویستل۔ چغی بہ نی وھلې چہ مونې تا د مکې مکرمې نہ اوباسو۔ د بدنی شروع ہم د دوی د طرف نہ وہ۔ د بدر پہ ورخ د لښکر سرہ راووتل چہ معلومہ شوه قافلہ بیج شوه لارہ۔ نو صرف د فخر او غرور نہ ربانی لښکر تہ ماتی ورکولو پہ ارادہ مسلمانانویسی روان شو۔ لکھ چہ پورہ واقعہ دی نہ وړاندې بیان شوې ده۔ هغوی معاہدہ ماتہ کری او خپلو حلیفانو سرہ یوځای شو اود رسول اللہ ﷺ حلیفانوسرہ نی جنگ اوکړود بنوبکر نی د خزاعہ چي در رسول کریم ﷺ حلیفان وو پہ خلاف امداد اوکړو۔ د دی وعدہ خلافی پہ وجہ حضور ﷺ پہ هغوی باندې حملہ اوکړہ او د هغوی نی ښه سر ښکته کړو او مکہ نی فتح کړہ۔ فالحمد لله۔

مسلمانان به دغیر الله نه ویره نه کوی: فرمائی چہ تاسو دپلیتو خلقونه ویره کوئی۔ کہ چری تاسو مؤمنان نی نوستاسو په زړه کنبی سوا د الله ﷻ نه د بل چا ویره نہ دی کیدل پکار۔ هم هغه ددی لائق دی چہ د هغه نہ ایماندار ویرېږی۔ او په بل آیت کنبی دی چہ دوی نہ مه ویرېږی صرف هم زما نہ ویرېږی زما غلبہ زما سلطنت زما سزا زما قدرت اوزما ملکیت بی شکہ د دی قابل دی چہ هروخت هر زړه زما د هیبتہ لږزېږی۔ ټول کارونه زما په لاس کنبی دی چہ څه غواړم کولې شم او کوم نی۔ زما د رضا نہ سوا بل هیڅ هم نہ شی کیدی۔ په مسلمانانو باندې د جہاد د فرضیت راز بیانولې شی چہ الله ﷻ قادر ووچہ کوم عذاب نی غوبستلو په دوی باندې رالیږلې شو خود هغه خبر۔ دا ده چہ ہم ستاسو د لاسہ هغوی له سزا ورکړی اود هغوی بربادی تاسو پخپله اوکړنی اوستاسو زړه ښه یخ شی او تاسو تہ راحت آرام خوشحالی او کامرانی حاصله شی۔ دا خبرہ څه هغوی سرہ مخصوصہ نہ وہ۔ بلکہ د ټولو مؤمنانو د پارہ ہم ده۔ خاص کر خزاعہ قبیلہ پد کومه چہ وعدہ خلاقی کولو سرہ قریش خپلو حلیفانو سرہ یوځای شو او حملہ نی اوکړہ د هغوی زړونه بہ ہم هغه وخت یخېږی اود هغوی دورې بہ هغه وخت وینځلې کیری چہ کله د مسلمانانو د لاسہ کافر ښکته شی۔ په ابن عساکر کنبی دی چہ کله بہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا غصہ شوه نو حضور ﷺ به د هغې پوزه اونیولہ او فرمائیل بہ نی ای عویش! دا دعا اوکړہ (اللهم مدد النبی محمد اغفر ذنبي واذب غیظ قلبی واجرنی من مضلات الفتن) ای الله! د محمد ﷺ پروردگار زما گناه اوبښہ، او زما د زړہ غصہ لری کړہ او مادگمراہ کونکو فتنونہ بیج کړہ۔ الله ﷻ پخپلو بندیگانو کنبی چہ د چا توبہ قبولول او غواړی قبولہ کری هغه د بندیگانو د هر قسم مصلحتونونہ خبر دی په خپلو ټولو کارونو کنبی شرعی احکامو کنبی اوپہ خپلو ټولو حکمونو کنبی حکمت والا دی چہ څه غواړی کوی چہ څه ارادہ کوی حکم ورکوی او هغه عادل او حاکم دی د ظلم نہ پاک دی د یوې ذرې نیکی یا بدی نہ ضائع کوی بلکہ د هغې بدلہ په دنیا او آخرت کنبی ورکوی۔

أَمْ حَسِبْتُمْ	أَنْ تَتْرَكُوا	وَلَمَّا يَعْلَمِ	اللَّهُ	الَّذِينَ
ایا گمان کری تاسو اچی تاسو به پرېښودی شئ	اولا نه دی معلوم کری	الله	ا	هغه کسان
ایا تاسو خیال کوئ چہ تاسو به بغیر امتحان نہ داسې پرېښودی شئ	حال دا چہ تر اوسه پورې	الله	په	

جَهْدُوا	مِنْكُمْ	وَلَمْ يَتَّخِذُوا	مِنْ دُونِ اللَّهِ	وَلَا رَسُولَهُ
چی جہادنی کریں	اوندی نیولی ہغوی	ماسوا	دالہ نہ	اود رسول دہغہ نہ
ظاہری علم سرہ پہ تاسو کبھی	ہغہ خلق نہ دی پیزندلی	چہ جہاد نی کریں	دی اود اللہ	اود ہغہ رسول
وَلَا الْمُؤْمِنِينَ	وَلِجَنَّةٍ	وَاللَّهُ	خَيْرٌ	بِمَا تَعْمَلُونَ
اوبی دمو منانو نہ	ادوستان	اواللہ	خبردار دی	اپہ ہغہ اچی تاسو نی کوئی
اودمو منانو نہ سوا نی بل	خوک خالص	دوستان نہ دی نیولی	اواللہ ستاسو پہ	عملونو باندی خبردار دی
قوله تعالى: أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا				

دجہاد پہ ذریعہ دمسلمانانو ازمینست۔ داناممکن دی چہ ازمینست بغیر دمسلمان نہ ہم پریردی۔ رشتونی دروغزن ہنکارہ کول ضروری دی۔ د ولیجہ معنی رازداری او دخل ورکونکی دہ۔ نو رشتونی ہغہ دی چہ پہ جہاد کبھی ورائدی شی اوحصہ واخلی اویہ ظاہر اوباطن کبھی دالہ اودہغہ رسول خیر خواہی اوحمايت اوکری۔ دیو قسم پہ بیان نی دبل قسم پہ بیان اکتفاء اوکریہ پہ دی وجہ نی ددویم قسم خلقو بیان پریردو۔ داسی عبارتونہ د شاعرانو پہ شعرونو کبھی ہم وی۔ پہ قرآن کریم کبھی یو بل خانی کبھی دی چہ آیا خلقو دا گمان ساتلی دی چہ ہغوی بہ صرف د ہغوی پہ وینا کولو سرہ پریردی چہ مونہ ایمان راوړو اودہغوی بہ ازمینست ہدو کولی نہ شی۔ حالانکہ دوراندینو مو منانو ہم مونہ ازمینست کریں۔ یاد ساتنی چہ اللہ بہ رشتونی او دروغزن خامخاجدا جدا کوئی (۱) اویہ بل آیت کبھی دا مضمون ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ﴾ پہ الفاظو سرہ بیان فرمائیلی دی اویہ بل آیت کبھی دی ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ اللہ داسی نہ دی چہ تاسو مو منان بہ ہم ستاسو پہ حال پریردی اویہ امتحان کولوسرہ بہ دانہ معلوموی چہ خبیث خوک دی او طیب خوک دی؟ نو جہاد مشروع کولو کبھی یو حکمت دا ہم دی چہ د کھرہ اوکو تہ تمیز اوشی۔ سرہ د دی چہ اللہ د ہر خیز نہ واقف دی کوم چہ بہ کیری ہغہ ہم اللہ تہ معلوم دی او چہ کوم نہ دی شوی کلہ بہ ہغہ کیری او بیا بہ خنگہ کیری دا ہم ہغہ پیڑنی۔ د یو خیز د کیدونہ اول ہغہ تہ علم حاصلیری اود ہغہ خیز د حالت نہ ہغہ واقف دی خو ہغہ غواری چہ پہ دنیا باندی ہم کھرہ او کو تہ رشتونی او دروغزن ہنکارہ کریں۔ د ہغہ بغیر بل خوک د عبادت لائق نشہ نہ د ہغہ سوا بل خوک پروردگار شہہ اوند د ہغہ قضاء قدر او ارادہ خوک بدلولی شی۔

مَا كَانَ	لِلْمُشْرِكِينَ	أَنْ يُعْمَرُوا	مَسَاجِدَ
انہ دی مناسب	امشرکانو لہ	اچی آباد کری	اجوماتونہ
د مشرکانو د پارہ جائز نہ دی چہ د اللہ جماتونہ آباد			
اللَّهُ	شَهِيدٌ	عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ	بِالْكَفْرِ
دالہ	احال دا	چی گواہی کونکی وی	اپہ خانونو خپلو باندی
کری حال دا	چہ پہ خپلو خانونو	پخپلہ د کفر گواہی ورکوی	(چہ مونہ کافران یو) د دی خلقو (نیک)
حَبِطَتْ	أَعْمَالُهُمْ	وَفِي النَّارِ	هُمْ خِلْدُونَ
ضائع شول	اعملونہ دہغوی	اویہ اور کبھی بہ ہغوی	ہمیشہ وستی
اعملونہ ضائع شول	اودوی بہ پہ اور کبھی	ہمیشہ وی بیشکہ	د اللہ جماتونہ پہ ہغہ خلق آبادوی

مَسْجِدَ اللَّهِ	مَنْ	أَمِنَ	بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَأَقَامَ
جموآتونه	دالله	هغه څوک	اچي	ايمان راوړي	اپه الله اوپه ورځ داخرت باندې ا اوقانم کړي
داو دوی	د جماتونو	ابادولو	لائق دی،	چا چه په الله او په ورځ	داخرت ايمان راوړي وی او مونځ
الصَّلَاةَ	وَأَتَى	الزَّكَاةَ	وَكَمْ	يَجْشِ	إِلَّا
مونځ	ا	اوورکړي	زکاة	ا	اونۀ یربړي مگر دالله نه امید دي چي دغه کسان
قائموي	او زکاة	ورکوي	او د الله نه سوا	د بل هیڅ	چا نه نه ویربړي امید دي چه دغه کسان
أَنْ يَكُونُوا	مِنَ	الْمُهْتَدِينَ			
چي شی به هغوی	ا	دلارموندونکونه	ا		
د هغه خلقو	ځنی شی	چه په سمه لار	روان دی		

قوله تعالى: إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

دجماعت جوړول ايمانداران کوي نه چه مشرکان: يعنى الله ﷻ سره شرك کونکي دالله ﷻ دجماعتونو آبادونکي جوړيدل هڅو لائق نه دي. دامشرکان دى دالله ﷻ کورسره ددوى څه تعلق؟ (مسجد) که (مسجد) هم لوستلې شى نو مراد ترې مسجد حرام دې کوم چه په مخ د زمکې جماعتونونه اشرف دي. کوم چه د اول ورځې نه صرف د الله ﷻ د عبادت د پاره جوړشوي دي د کوم بنيادونه چه خليل الله ﷺ ايخودې وو. او دا خلق په حال اوقال دواړو سره مشرکان دي. ته دنصراني نه تپوس اوکړه هغه به صفا وائى زه نصراني يم. د يهودي نه تپوس اوکړه هغه به د خپل يهوديت اقرار کوي. که د صابى نه تپوس اوکړې نو هغه به په خپله ژبه د خپل صابى توب اعلان کوي. مشرک هم دخپل مشرک کيدو اقرارى کوي. دهغوى د دې شرک په وجه دهغوى اعمال بې کاره شوي دي او هغوى د هميشه دپاره دوزخيان دي. دوى خود مسجد حرام نه نور منع کوي سره د دې که وائى چه دوى اولياء دي په اصل کينې خو اولياء الله هغه دي کوم چه متقيان دي خو اکثر خلق د علم نه خلاص اوخالى دي. (۱)

د جماعت آبادونکي څوک دي؟: او دجماعتونو آبادول دمسلمانانو د لاسونونه کيږي. نو چه د چادلاسونونه دجماعتونو آبادي کيږي د هغوى دايمان گواهي قرآن ورکوي. په مسند احمد کينې دى حضور ﷺ فرماني کله چه تاسو په جماعت کينې څوک تلوراتلو والا وينئى نود هغه د ايمان گواهي ورکړنى بيا حضور ﷺ دا آيت تلاوت کړو (۲) اوپه حديث شريف کينې دى جماعتونه آبادونکي دالله والا دي. او په يوبل حديث کينې دى چه الله ﷻ په دې جماعتونو والا باندې نظر ساتي او خپل عذاب د پوره قوم نه اخواکوي. او په حديث شريف کينې دى الله ﷻ فرماني زما دې په خپل عزت او خپل جلال قسم وي چه زه د زمکې والا عذاب کول غواړم خو خپل کورونه آبادونکي او پخپله لار کينې محبت ساتونکو اود پيشمنى (تهجدو) په وخت کينې استغفار کونکو باندې نظر اچولو سره خپل عذابونه اخواکوم (۳) په ابن عساكر کينې دى چه شيطان د انسان ليوه دې لکه څنگه چه د چيلو ليوه وي چه هغه اخواديو خان ته چيلنى نيسي او وړى نو تاسو دنفاق او اختلاف نه بچ اوسپړنى ډله او امام او جماتونه لازم نيسئ (۴) د اصحاب رسول ﷺ بيان

(۱) ۸/ الانفال: ۳۴.

(۲) ترمذى كتاب الايمان باب ماجاء فى حرمة الصلاة: ۲۶۱۷، ابن ماجه: ۸۰۲، احمد: ۶۸/۳، ابن حبان: ۱۷۲۱.

(۳) شعب الايمان: ۹۰۵۱.

(۴) احمد: ۲۳۲-۲۳۳، حلية اولياء: ۲/۲۵۷.

دې چه جماتونه په دې زمكه د الله ﷻ كورونه دي. څوك چه دلته راشي نو په الله ﷻ باندې حق شته چه د هغه عزت او كړي. ابن عباس ؓ فرماني څوك چه د مانځه اذان واورى او بيا هم جمات ته د جمعي مانځه له رانشي د هغه مونځ نه كيږي. هغه د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ نافرمان دي. د الله ﷻ ارشاد دي چه د جماتونو آبادي كونكي د الله ﷻ او د قيامت منونكي دي.

جماعت ابادونكو صفتونه: بيا فرماني چه دا مونځ گذار دي، د بدني عبادت مونځ پابند دي اود مالي عبادت زكوة هم ادا كونكي دي. د دوى بښيگړه د خپل ځان د پاره هم وي او بيا د عام مخلوق د پاره هم وي دهغوى زړونه د الله ﷻ نه سوا د بل چانه نه ويرېږي هم دغه لار موندونكي خلق دي. موحد ايماندارد قرآن او حديث ماتحت د پنځو مونځونو پابند صرف د الله ﷻ نه ويريدونكي اودهغه نه علاوه د نور بندگي نه كونكي لار موندونكي كامياب او مقصده رسيدونكي دي. دا ياد ساتنى چه د ابن عباس ؓ د وينا مطابق په قرآن كريم كښې چه چرته هم لفظ (عَسَى) دي هلته د يقين په معنى كښې دي د اميد په معنى كښې نه دي لكه چه ارشاد دي (عَسَى أَنْ يَبْعَثَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا) او مقام محمود ته رسول يعنى د حضور ﷺ شافع محشر جوړيدل يقيني څيز دي په كوم كښې چه څه شك شته نشته. محمد ابن اسحاق ؓ فرماني (عَسَى) په كلام الله كښې د حق او يقين د پاره راځي.

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ	
ا ايا گنړلي دي تاسو اوبه وركول حاجيانو ته ا	
ا ايا تاسو حاجيانو ته اوبه وركول	
وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ	كَمْ مِنْ
او ابادول ا دمسجد حرام	ابراير پشان دهغه چا اچي ايمان نې راوړو ا په الله باندې اوبه ورځ اودمسجد حرام ابادول (په ثواب اونيكي كښې، دهغه چا پشان گرځوي چه په الله او په ورځ د آخرت
الْآخِرِ	وَجَهْدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ
داخرت باندې اوجهاد نې او كړو ا په لار دالله كښې انه دي برابر هغوى ا په نزدالله ا اوالله نې ايمان راوړي وي او د الله ﷻ په لار كښې نې جهاد كړي وي دا خلق د الله په نيز برابر نه دي اوالله	
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا	لَا يَهْدِي
نېغه لار نه بناني ا قوم ا ظالم ته ا هغه كسان اچي ايمان نې راوړو اوهجرت نې او كړو ا ظالمانو خلقو ته د هدايت توفيق نه وركوي هغه خلق چه ايمان نې راوړي دي اوهجرت نې كړي دي	
وَجَهْدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمُ	وَجَهْدُوا
اوجهاد نې او كړو ا په لار دالله كښې ا په مالونو خپلو سره اوبه نفسونو خپلو سره ا ديرلوي دي ا دالله په لار كښې نې په خپلو مالونو او ځانونو سره جهاد كړي وي (دغه خلق) د الله په نيز د ثواب	
دَرَجَةٍ عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ۝ يُبَشِّرُهُمْ	دَرَجَةٍ
په لحاظ ددرجي سره ا په نزدالله ا اودا كسان اهم دوي ا كامياب دي ازيږي وركوي هغوى ته په اعتبار سره ديرلوي دي اوهم دغه خلق (په دنيا او آخرت كښې) كامياب دي د دوي رب دوي ته	

رَبُّهُمْ	بِرَحْمَةٍ	مِّنْهُ	وَرِضْوَانٍ	وَّجُنَّتْ	لَهُمْ
رب دهنوی ا په رحمت سره	ا د طرف خپل نه	ا په رضامندی سره	ا په باغونو سره	ا چی وی به دهنوی دپاره	
د خپل طرف نه د رحمت او رضامندی او د باغونو زیرې ورکوي	کله چه دوی دغه باغونو ته ورداخل شی نو، د				
فِيهَا	نَعِيمٌ مُّقِيمٌ	خَالِدِينَ	فِيهَا	أَبَدًا	إِنَّ اللَّهَ
په هغې کښې	انعمتونه	ا چی همیشه به اوسېږي	په هغې کښې	همیشه همیشه	ا بیشکه الله
دوی دپاره به هغې کښې همیشه پاتې کیدونکي نعمتونه وی او دوی به هغې کښې همیشه همیشه وی بیشکه					
عِنْدَهُ	أَجْرٌ عَظِيمٌ				
دهغه سره دي	ا اجرا	لوی			
د الله ﷻ سره (دوی دپاره) لویه بدله ده					

قوله تعالى: أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ

دایمان نه بغیرنیک اعمال بیکاره دي. - ابن عباس ؓ فرماني چه د کافرانو قول وودیت الله شریف خدمت اوبه حاجیانو اوبه څکولو ثواب بهتر دي د ایمان او جهاد نه. مونږ خودا دواړه خدمتونه کوو په دې وجه زمونږ نه څوک بهتر نشته. الله ﷻ د هغوی فخر غرور حق نه تکبر او مخ اړول بیان فرماني زما آیاتونه ستاسو په وړاندې تلاوت کولو سره تاسو د دې نه بې پرواني کولو سره مخ اړوئ او په خپل کار کښې مشغول ئې) (نو ستاسو گمان بې ځایه دي ستاسو غرور غلط دي اوستاسو فخر نامناسب دي. هسې خو د الله ﷻ سره ایمان ساتل او د هغه په لار کښې جهاد کولو لوی څیز دي خو ستاسو په مقابله کښې خو هغه نورهم لوی څیز دي. ځکه که ستاسو څه نیکی وی هم نو هغه د شرک په وجه نه ده صحیح نو فرماني چه دا دواړه ډلې برابر هم نه دي دوی خو خپل ځان ته آبادنی کونکي وئیل خو الله ﷻ د هغوی نوم ظالمان کیخودل د الله ﷻ د کور خدمت ئې بې کاره کړو) پوانی چه حضرت عباس ؓ د خپل قید په زمانه کښې وئیلې وو که تاسو په اسلام او جهاد کښې وئې نو مونږ هم د الله ﷻ دکور په خدمت او حاجیانو ته آرام رسولو کښې وو. په دې باندې آیت نازل سو چه د شرک د وخت نیکی بې کاره ده) (صحابه کرامو رضی الله عنهم چه کله هغه ته خبرې کولې نو حضرت عباس ؓ وئیلې وو چه مونږ د مسجد حرام متولی وو، مونږ غلامان آزادول، مونږ به بیت الله شریف باندې غلاف اچولو. مونږ به حاجیانو باندې اوبه څکولې. په دې باندې دا آیت نازل شو) پروایت دي چه دا خبرې د حضرت عباس ؓ او حضرت علی ؓ په مینځ کښې شوې وې.

ددریو بزرگانو تذکره: روایت دي چه طلحه بن شیبه ؓ عباس ؓ بن عبدالمطلب او علی ؓ بن ابی طالب ناست وو خپلې بزرگنې ئې بیانولې. طلحه وئیل ماسره د بیت الله کنجی ده. که زه او غواړم نو هلته شپه کولې شم. عباس ؓ وئیل د زم زم اوبه څکونکې یم اود دي ساتونکې یم که غواړم نو په جمات کښې ټوله شپه پاتې کیدی شم. حضرت علی ؓ او فرمانیل چه زه نه پوهیږم چه تاسو دواړه صاحبان څه وانې؟ ما د خلقونه شپې میاشتې وړاندې قبلې طرف ته مونځ کړې دي زه مجاهد یم. نو په

(۱) ۲۳/المؤمنون: ۶۷.

(۲) الطبری: ۱۴/۱۷۰.

(۳) ایضا.

(۴) ایضا: ۱۴/۱۷۲.

دی باندی دا ایت نازل شو۔ عباسؓ خپله ویره بنکاره کره۔ چہ چرتہ زہ د زم زم د اوبود عہدی نہ خوا نہ کړې شم۔ نو رسول اللہؐ افرمائیل نہ ته په دې خپل منسب باندې قائم اوسیره ستا د پارہ په دې کښې نیکی ده۔ (۱) د دې آیت په تفسیر کښې یو مرفوع حدیث وارد شوې دې د کوم ذکر چه دلته ضروری دې۔ حضرت نعمان بن بشیرؓ وانی یو سړی اوونیل چه که د اسلام نه پس زه څه عمل اونه کړم نو ماته پرواه نشته د دې نه بغیر چه زه په حاجیانو باندې اوبه اوڅگوم۔ دویم دغه شان د مسجد حرام د آبادنی اوونیل دریم دغه شان د الله ﷻ په لار کښې د جهاد دپاره اوونیل۔ حضرت عمرؓ هغوی اورتل او ونی فرمائیل چه د رسول اللهؐ منبر سره آوازونه مه اوچتونئ۔ دا واقعہ دجمعه د ورځې ده۔ دجمعه نه پس مونږ ټول حضور ﷺ ته حاضر شو اود حضور ﷺ نه مو تپوس اوکړو نوالله ﷻ دا ایت نازل کړو (۲) اوبه روایت کښې دی حضرت عمرؓ وعده کړې وه چه د جمعه د مانځه نه پس به زه پخپله د حضور ﷺ نه د دې خبرې باره کښې معلومات کوم۔ (۳)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخْذُوا		
المهغه کسانو! چی ایمان موراوړې دې امة نیسی تاسو		
ای د ایمان خاوندانو! تاسو په خپلو پلارانو او خپلو ورونو		
أَبَاءَكُمْ	وَأُخْوَانَكُمْ	أَوْلِيَاءَ
پلاران خپل	اورونړه خپل	ادوستان
کښې هغه چا سره دوستی مکوئ چا چه د ایمان په مقابله کښې کفر خوښ کړی وی		
عَلَى الْإِيمَانِ	وَمَنْ	يَتَوَلَّهُمْ
په ایمان باندې	او هغه څوک	چی دوستی نې اوکړه دهغوی سره
استاسونه انودغه کسان		
او چا چه په تاسو کښې (په داسې حالت کښې هم دوستی اوکړه) نوهم دغه خلق		
هُمْ	الظَّالِمُونَ	قُلْ
هم هغوی	اظالمان دی	ورته اووایه
که چری وی ایلاران ستاسو اوځامن ستاسو		
ظالمان دی ته (دوی ته) اووایه که ستاسو پلاران اوځامن		
وَأُخْوَانَكُمْ	وَأَزْوَاجَكُمْ	وَعَشِيرَتَكُمْ
اورونړه ستاسو	اوبښځې ستاسو	اوخپلوان ستاسو
او هغه مالونه		
اورونړه اوبیایانې اوخپل خپلوان اوکوم مالونه چه		
اِقْتَرَفْتُمُوهَا	وَتِجَارَةً	تَخْشُونَ
چی گټلی دی تاسو هغه	او هغه تجارت	چی تاسو بیرې اډنه چلیدو دهغې نه
او هغه سوداگری د کوم د نه چلیدونه چه تاسو ویرېږئ او هغه (خپل) کورونه		

(۱) تفسیر القرآن لعبد الرزاق: ۳۴۳/۱، الطبری: ۱۷۱/۱۴.

(۲) الطبری: ۱۶۹/۱۴، احمد: ۲۶۹/۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارة باب فضل الشهادة فی شیل الله تعالی: ۱۸۷۹، احمد: ۲۶۹/۴.

تَرْضَوْنَهَا	أَحَبَّ	إِلَيْكُمْ	مِّنَ اللَّهِ	وَرَسُولِهِ	وَجِهَادٍ
چی خوشنوی تاسو هغه زیات غوره وی	اتاسو ته	دالله نه	اود رسول دهغه نه	اودجهد نه	چه تاسو ئی خوشنوی (دا ټول څیزونه) تاسو ته دالله او دهغه د رسول اود الله په لار کښی دجهد کولو
فِي سَبِيلِهِ	فَتَرَبَّصُوا	حَتَّىٰ	يَأْتِيَ اللَّهُ	بِأَمْرٍ	وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
په لاره دهغه کښی	انوانتظار کوئ	اتردې پورې	اچی راوړی الله	افیصله خپله	اوالله لار نه ښائی
نه زیات خوښ وی نوپه داسې صورت کښی	تاسو دالله د(عذاب د)	فیصلی انتظار کوئ	او الله ظالمانو		
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ					
قوم	ا فاسقانونه				
خلقو ته د هدایت توفیق نه ورکوی					

قوله تعالى: لَا تَتَّخِذُوا الْآبَاءَ كُفْرًا وَآخَوَانَكُمْ

دکافرانو دوستی اومینې نه د الله ﷻ د منع کولو حکم: - الله ﷻ د کافرانو سره د دوستی پریځودلو حکم کوی. دهغوی د دوستانې نه منع کول کوی که هغه مورپلار وی که ورورخوړ وی پدې شرط چه هغه کفر په اسلام باندې خوشنوی. او په بل آیت کښې دې ﴿لَا تَتَّخِذُوا قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ په الله ﷻ اود قیامت په ورځ باندې ایمان راوړونکی به ته هیڅ کله هم د الله ﷻ اودهغه د رسول ﷺ د دښمنانو سره دوستی کونکې اونه ویني. که هغه د دوی پلاران وی که خامن یارور یا نور رشته دار هم وی دغه خلق دی چه د هغوی په زړونو کښې ایمان لیکلې دې. اوپه خپل خاص روح سره ئی د هغوی تائید کړې دې. دوی به د نهروڼو والا جنت ته رسوی. په بیهقی کښې دی چه د حضرت ابو عبیده بن جراح ﷺ پلار د بدر په ورځ د هغه په وړاندې دخپلو بتانو تعریف شروع کړو. که هغه دې هرڅومره منع کول غوښتل خو هغه هم وړاندې کیدو په پلارواو خامنو کښې جنگ شروع شو هغه خپل پلار قتل کړو. په دې باندې آیت ﴿لَا تَتَّخِذُوا﴾ الخ نازل شو (۱) بیاداسې کونکې ویروې او فرمائی که چرې دا رشته دار او خپل حاصل شوې مال د تجارت د کمی ویره او خوښ شوی مکانونه که تاته د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ نه اود جهاد نه هم زیات مرغوب وی نوتاله د الله ﷻ د عذابونو دپاره تیاریدل پکار دی. داسې بدکارو ته الله ﷻ هم لار نه ښائی. رسول الله ﷺ صحابه کرامو ﷺ سره روان وو د حضرت عمر ﷺ لاس د حضور ﷺ په لاس کښې وو. حضرت عمر ﷺ وئیل یارسول الله ﷺ! تاسو ماته د هرڅیز نه ډیر گران ئی بغیر زما د خان نه. رسول الله ﷺ او فرمائیل چه په هغه ذات مې دې قسم وی دچا په قبضه کښې چه زما نفس دې په تاسو کښې به څوک هم مؤمن نه وی ترکومې چه هغه ما دخپل خان نه هم عزیز اونه گنړی. حضرت عمر ﷺ او فرمائیل په الله ﷻ قسم اوس ستاسو محبت ماته د خپل خان نه هم زیات دې. حضور ﷺ او فرمائیل ای عمر ﷺ! (اوس ته مؤمن شوي) (۲) په صحیح حدیث کښې د حضور ﷺ فرمان ثابت دې د هغه قسم دچا په لاس کښې چه زما روح دې په تاسو کښې به څوک ایماندار نه وی ترکوم وخته پورې چه زه هغه ته د مورپلار نه د اولاد نه اود دنیا دټولو خلقو نه زیات گران نه شم (۳) په مسند احمد او ابوداؤد کښې دی چه حضور ﷺ فرمائی کله چه

(۱) بیهقی: ۲۷/۹ وقال: هذا منقطع.

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان والنذور باب كيف كانت بين النبي ﷺ، ۶۶۳۲، احمد: ۴/۲۳۳. صحیح بخاری.

(۳) صحیح بخاری کتاب الايمان باب حب الرسول ﷺ من الايمان: ۱۵، صحیح مسلم: ۴۴، مستدرک عواله: ۱/۴۱، احمد: ۱۷۷/۳، السنن الكبرى للنسائي: ۱۱۷۴۴، ابن ماجه: ۶۷، دارمی: ۲/۳۹۷، ابن حبان: ۱۷۹.

تاسو د بئع عينه اغستل او خرخول كوڼي اود غواگانو او غوايانو لكې اونيسنى او جهاد پريږدئى الله
 ﷻ به په تاسو دلت واچوى او هغه به نه لرې كيږي وي تركومې چه تاسو خپل دين ته واپس نه شئ: (۱)

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

ا په تحقيق سر امداد كړې دې تاسو سره الله ا په خايونو ا ديرو كښي ا

بيشكه الله ﷻ تاسو سره په ديرو موقعو او خاص كرد حنين په

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كُنُيْزُكُمْ فَلَمْ

اوپه ورځ ا د حنين كښي ا كله چي په تعجب كښي واچولئ تاسو ازياتوالى ستاسو انونه كړو

په موقع مدد كړې وو. كله چه ستاسو ديروالى تاسو په تعجب كښي او غورخولئ (چه نن خومونږ ديرو،

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ

دفع دې ديروالى استاسو نه ا هيڅ خيزا او تنگه شوه ا په تاسو باندي ا زمكه ا سره

نوستاسو ديروالى تاسو ته هيڅ فائده درنكړه (بلكه) زمكه سره د دې چه ډيره فراخه ده په تاسو باندي

رَحِبَتْ لَكُمْ وَكُنْتُمْ مَذْذِرِينَ ۝ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ

دارتوالى ا بيا او گرزيدي تاسو اشاكونكي بيا ا نازل كړوالله ارام ا خپل په رسول خپل باندي

تنگه شوه او بيا د دې ديروالى باجود، تاسو شاكونكي شوئ (خو) بيا الله ﷻ په خپل رسول او مؤمنانو خپل

وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ

اوپه مومنانو باندي اوانازلي ئي كړو ا داسي لښكري اچي تاسو نه ليدلي هغه اوعذاب ئي وركړو

ارام نازل كړل او (د فرشتو داسي) لښكري ئي راوليږلي چه تاسو نه ليدلي او (ستاسو په لاسونو ئي،

الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ ثُمَّ

هغه كسانو ته اچي دحق نه ئي انكار كړې وو ا اوهم دابده ده ا دحق نه دانكار كونكو ا بيا

كافرانو ته عذاب وركړو (اودا عذاب وركول څه ظلم نه دې بلكه) دا د كافرانو د كفر بدلده بيا

يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ

توفيق دتوبې وركوي الله ا روستو ددې نه ا هغه چاته ا چي خوښه ئي شي ا اوالله ا بځبونكي

(د دې غزوي نه پس) الله ﷻ دهغه چا توبه قبوله كړه چه خوښ ئي شو او الله ﷻ بځبونكي دې

رَحِيمٌ ۝

رحم كونكي دې ا

مهربان دې اي مؤمنانو

قوله تعالى: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ
 دجنك حنين واقعه اود الله ﷻ نصرت: - مجاهد رضى الله عنه فرماني د براءة دا رومبي آيت دې چه په كښي الله

خپل ډیر لوی احسان په مؤمنانو باندې ذکر فرمانی چه هغه د خپل نبی ﷺ د ملگرو پخپله امداد او کړو هغوی ئې په دښمنانو باندې غالب کړل او په یو ځای نه بلکته په هر ځای کېنې د هغه امداد شامل حال وو. په دې وجه فتحې او کامیابۍ د هغوی ملگرتیا پرېنځوده. دا صرف د الله ﷻ تائید وو نه چه د مال اسبابو او وسلو زیاتې اونه دشمیر زیاتې. یاد گړه د حنین په ورځ تاسود خپل شمیر په زیاتې باندې فخر اوناژ کړې وو نو ځه حال مو شوې وو شاګړې او تختیدنی صرف د شمیر یو څو کسان د الله ﷻ پیغمبر ﷺ سره پاتې شو هم په هغه وخت د الله ﷻ امداد نازل شو هغه په زړونو کېنې آرام واچولو دا ددې دپاره چه تاسو ته معلومه شی چه امداد هم د هغه رب د طرف نه دې. هم د هغه په امداد ورو ورو ډلو لوڼې لوڼې ډلوله مخ واړولو. د الله ﷻ امداد د صبر کونکو سره وی. دا واقعه به مونږ په تفصیل سره ډیر زر بیانوو ان شاء الله.

بهترین څلور خلق: د مسند په حدیث کېنې دی بهترین ملگری څلور دی اوبهترین وړوکې لښکر څلور و سوو دې. او بهترین لوی لښکر د څلورو زرو دې اود دولسو زرو شمیر خود خپل کمی په وجه کله هم مغلوب کیدې نه شی (۱) دا حدیث په ابوداؤد او ترمذی کېنې هم دې. امام ترمذی رحمه الله دا حسن غریب بنائې. دا روایت بغیر د یو راوی نه ټولو مرسل بیان کړې دې. په ابن ماجه او بیهقی کېنې هم دا روایت هم دا شان مروی دې. والله اعلم.

د غزوه حنین تاریخ او تفصیل: په ۸ هجری کېنې د مکې د فتحې نه پس د شوال په میاشت کېنې د حنین جنگ اوشو. کله چه حضور ﷺ د مکې د فتحې نه فارغ شو او ابتدائی کارونه ئې پوره کړل او عام مکې کسان مسلمانان شواو هغوی حضور ﷺ آزاد کړې هم وو نو حضور ﷺ ته خبر ملاؤ شو چه قبيله هوازن راجمع شوی دی او د نبی کریم ﷺ سره په جنگ کولو باندې تیار دی. د هغوی سردار مالک بن عوف نصری دې. د ثقیف ټوله قبيله هغوی سره ده. دغه شان بنو جشم بنو سعد بن بکر هم دی اود بنو بلال هم څه خلق دی. او څه خلق د بنو عمرو بن عامر اود عون بن عامر هم دی. دا ټول سره دخپل پنځو بچو او مال میدان ته راوتلی ولاړ دی. تردې چه هغوی خپلې جیلې او اوبښان هم ځان سره ساتلی دی. نو نبی کریم ﷺ د خپل لښکر سره کوم چه د مهاجرینو او انصارو وغیره وو د هغوی د مقابلې د پاره روان شو. تقریبا دوه زره نوی مکې مسلمانان هم وو. دمکې او طائف په مینځ کېنې وادنی کېنې دواړه لښکرې یوځای شوې د دې ځای نوم حنین وو. سحر وختی په تیاره کېنې چه قبيله هوازن په مورچو کېنې پټ ناست وو هغوی په ناڅرګنی کېنې په مسلمانانو باندې ناڅاپی حمله اوکړه. ډیر زیات غشی ورولو سره وړاندې لارل او تورې چلول ئې شروع کړه. تردې چه په مسلمانانو کېنې په دې موقع ګډوډوالې خور شو اودوی مخ واړولو او اوختیدل. خو رسول الله ﷺ د هغوی طرف ته وړاندې شو. حضور ﷺ دغه وخت په سپین څپر باندې سوړوو او حضرت عباس ﷺ د حضور ﷺ د څاروی ښی طرفته پیژوان نیولې وو او حضرت ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب ګس طرف ته پیژوان نیولې وو اود څاروی تیزی دوی رامنځ کوله. نبی کریم ﷺ په اوچت آواز سره پخپله اورسیدلو او مسلمانانو ته ئې د واپسني حکم فرمانیلو او آواز ئې کولو چه د الله ﷻ بندیکانوا چرته لار ئې زما طرف ته راشنی زه د الله ﷻ رښتوی رسول یم زه نبی یم دروغ ژن نه یم، زه د عبدالمطلب د اولاد نه یم. دغه وخت کېنې نبی کریم ﷺ سره تقریبا اتیا یا سل کسان صحابه کرام پاتې وو. حضرت ابوبکر ﷺ، حضرت عمر ﷺ، حضرت عباس ﷺ، حضرت علی ﷺ، حضرت فضل بن عباس ﷺ، حضرت ابوسفیان بن حارث ﷺ، حضرت ایمن بن ام ایمن ﷺ، حضرت اسامه بن زید ﷺ وغیره حضور ﷺ سره ملگری وو. بیا حضور ﷺ خپل تره حضرت عباس ﷺ ته چه ډیر اوچت آواز ئې دو

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی ما یستحب من الجیوش والرفقاء والسرایا: ۲۶۱۱، ترمذی: ۱۵۵۵، احمد: ۲۹۴/۱، ابن حزم: ۲۶۱۱، ابن حبان: ۱۶۶۳، حاکم: ۴۴۳/۱.

حکم اوکړو چه د ونې لاندې بيعت کونکو صحابه کرامو ته اواز ورکړه چه هغوی اونه تختی. نو هغه اواز اوکړو چه ای دیکړدونې لاندې بيعت کونکواي دسورة بقرې حاملینو! نو دا آوازدهغوی غوږونو ته اورسیدو اودهرطرف نه ئی (لیک لیک) ونیل شروع کړل اود اواز طرف ته ئی تویونه وهل او هم په هغه وخت راغله اود حضور ﷺ خواکې چاپیره اودریدل. تر دې چه که د چا اوبښ نه تلو نو هغوی د اوبښ نه راوډانگل اوخپله زغره ئی واچوله او پیدل د سرکارنبوت ﷺ په خدمت کښې حاضر شو. کله چه څه ډله د حضور ﷺ نه چاپیره راجمع شوه نو حضور ﷺ د الله ﷻ نه دعاغوښتل شروع کړه. یاالله! کومه وعده چه ستاماسره ده هغه پوره کړه. بیا حضور ﷺ دزمکې نه یوموتې خاوره اوچته کړه اود کافرانو طرف ته ئی اوغورزوله. دې سره د هغوی ځلې او سترگې ډکې شوې او هغوی د جنگ کولو قابل پاتې نه شو اخوا مسلمانانو په هغوی باندې حمله اوکړه د هغوی پښې راوچتې شوې او اوختیدل. مسلمانان هغوی پسې شو اودمسلمانانو باقی فوخ حضور ﷺ له راورسیدواو په دومره ساعت کښې هغوی کافران قیدکړل او د حضور ﷺ مخې ته ئی راډهیرې کړل.

مسند احمد کښې دی چه حضرت ابو عبدالرحمن فهری ﷺ چه د هغه نوم یزیدبن اسید دې یا یزیدبن انیس دې او کرز ورته هم ونیلې شی فرمانی چه زه په دې جنگ کښې نبی کریم ﷺ سره ووم، ورځ سخته گرمه وه غرمه کښې مونږ د ونو سوړو لاندې وو. د نمر اوړیدونه پس ما خپله وسله اولگوله او په خپل اس باندې سور شوم اود رسول الله ﷺ خیمې ته لاړم د سلام نه پس ما عرض اوکړو حضور ﷺ! هواگانې یخې شوی دی حضور ﷺ اوفرمائیل صحیح ده اواز ئې اوکړو بلال! نو هغه وخت بلال ﷺ دیوې ونې لاندې وو. دحضور ﷺ اواز اوړیدوسره لکه دمرغنی والوتو (لیک وسعدیک واناقدوک) ونیلو سره حاضر شو. حضور ﷺ اوفرمائیل زما سورلی تیاره کړه هم هغه وخت هغه زین راو ویستو د کوم دواړه پری چه د کهجورو د رښی وو په کوم کښې چه هیڅ د فخر وغیره څه خیز نه وو. چه کله تیار شو نو حضور ﷺ سور شو او مونږ صفونه جوړکړل ماښام او شپه دغه شان تیره شوه بیا دواړه لښکرې یو ځای شوې نومسلمانان اوختیدل لکه چه قرآن پاک ذکر فرمائیلې دې. حضور ﷺ آواز ورکړو چه ای د الله ﷻ بندیکانو! زه د الله ﷻ بنده او رسول یم. ای مهاجرو! زه د الله ﷻ بنده او رسول یم، بیا د خپل اس نه راکوز شو او یو موتې خاوره ئی اوچته کړه بیا دې فرمائیلو سره چه د دوی مخونه دې وران شی د کافرانو طرف ته ئی اوغورزوله. هم دې سره الله ﷻ هغوی ته ماتې ورکړه. دې مشرکانو بیان دې چه په مونږ کښې یو هم داسې نه وو د چا په ځله او سترگو کښې چه دا خاوره نه وه تلې. هغه وخت داسې معلومیده لکه چه د زمکې او آسمان په مینځ کښې یوه اوسپنه په نوې کاسه او په تالې کښې کړنگولې شی (په یوروايت کښې دی چه تختیدلی مسلمانان کله دسلو پورې دحضور ﷺ خواته واپس راورسیدل نو حضور ﷺ هم هغه وخت د حملې حکم اوکړو. اول خو چغه د انصارو وه خو بیا په خزر ج باندې پاتې شوه دا قبيله د جنگ په وخت کښې ډیره صبرکونکې وه. نبی کریم ﷺ د خپلې سورلۍ نه د میدان جنگ نظاره اوکړه او ونی فرمائیل اوس به جنگ په ښه گرمۍ سره وی. په دې کښې دی چه الله ﷻ کوم یو کافرغوښتلو هغه قتل کړې شو، څوک ئی چه غوښتلو هغه قید کړې شو اود هغوی مال او اولاد نبی کریم ﷺ کوفې ته راوړلو. (۲) حضرت براء بن عازب ﷺ ته چا اووئیل چه ای ابوعمار! آیا تاسو خلق د حنین په ورځ د رسول الله ﷺ نه تختیدلې ونی؟ هغه اوفرمائیل خود رسول الله ﷺ قدم روستوشوې نه وو. خبره دا وه چه د قبيله هوازن خلق د غشو ویشتلو ماهران وو. د الله ﷻ په فضل سره مونږ هغوی ته په

(۱) احمد: ۲۸۶/۵، مسند الطیالسی: ۱۳۷۱، دارمی: ۲/۲۱۹، ابوداؤد کتاب الادب باب الرجل ینادی الرجل فیقول لیک: ۵۲۳۳.

(۲) صحیح مسلم کتاب الجها باب غزوة حنین: ۱۷۷۵، احمد: ۱/۲۰۷، مصنف عبدالرزاق: ۹۷۴۱، حاکم: ۳/۳۲۷.

اولہ حملہ کنبی ماتہی ور کرہ خو چہ کله خلق د غنیمت پہ مال راغونڈ شو نو هغوی موقعہ بیامونده اوبندہ پہ نبیہ سرہ نی دغشو باران اوکړو نودلته ویرہ خورہ شوه. سبحان الله د رسول الله پوره بهادرني او د زړورتیا موقعه وه. لښکر او تختیدو او هغه وخت نبی کریم ﷺ په تیزه سورلنی نه ووچه په تیخته کنبی په کار راغلې وې بلکه په خچریاندي سوروو اود مشرکانو طرف ته وړاندې کیدو او خپل خان نی نه پتولو بلکه خپل نوم په نی په خپله ژبه مبارکه بار بار اخستلو چه نه پیژندگلو خلق نی هم اوبیژنی. (۱) خیال اوکړنی چه څنگه په واحد ذات باندې توکل وو اوڅومره کامل یقین نی وو د الله ﷻ په امداد. پوهیدلو چه الله ﷻ به درسالت امر پوره کوی اود هغوی دین به د دنیا په ټولو دینونو باندې غالب کوی. فصلوات الله وسلامه علیه ابدًا ابدًا. اوس الله ﷻ په نبی کریم ﷺ او مسلمانانو باندې سکنت نازلوی اود خپلو فریستولښکر الیگی چه هغوی څوک هم نه وینی. دیو مشرک بیان دې چه دحنین په ورځ مونږ مسلمانانو سره جنگیدلو. چه دوی چیلنی پښې اولشې دومره ساعت هم مونږ هغوی خپلې مخې ته په اودریدو نه دی پریخی. ډیر زر او تختیدل او مونږ هغوی پسې شو تردې چه مونږ یو صاحب په سپین خچر باندې سور اولیدو. مونږ کتل چه د بنائسته نورانی سپینومخونو خلق د هغوی نه چاپیره وو. د هغوی د ژبې نه اووتل چه ستاسو مخونه دې وړان شی واپس شی. دا وینا وه چه مونږ ماتې اوخوړه او تر دې چه مسلمانان زمونږ په اوږو باندې سواره شو. (۲) حضرت ابن مسعود ؓ فرمائی چه زه هم په دې لښکر کنبی ووم، نبی کریم ﷺ سره صرف اتیا کسان مهاجر او انصار پاتې شوی وو مونږ لا شا کړې نه وه چه په مونږ باندې الله ﷻ اطمینان او سکون نازل فرمائیلې وو. نبی کریم ﷺ په خپل سپین خچر باندې سور د دښمنانو طرف ته وړاندې کیدو. څاروی تیندک اوخوړلو او حضور ﷺ د زین د پاسه ښکته طرف ته تیټ شو. ما آواز ورکړو حضور ﷺ اوچت شئی الله ﷻ دې تاسو هم اوچت اوساتی. حضور ﷺ او فرمائیل چه یو موټې خو د خاورو نه ډکه کړه. ما ډک کړو. حضور ﷺ د کافرانو طرف ته او غورزولې نودې سره د هغوی سترگې ډکې شوې. بیاني او فرمائیل مهاجرو او انصارو! چرته ئې؟ ما اووئیل هم دلته دی نو هغوی او فرمائیل چه دوی ته آواز ورکړه. زما آواز ورکول وو چه هغوی تورې راویستی په ټوپو راغله. اوس د مشرکانو یوه خبره هم اوڼه چلیده او هغوی او تختیدل. (۳)

دحنین په موقعه دشیبه بن عثمان عجیبه واقعہ: د بیهقی په یو روایت کنبی دی چه شیبه بن عثمان ؓ وائی چه دحنین په ورځ ما رسول الله ﷺ په دې حالت کنبی اولیدو چه لښکر ماتې خوړلې تختی او حضور ﷺ یوازې پاتې شو نو ماته دبدر په ورځ د خپل پلار او تره قتل کیدل رایاد شو چه هغه د حضرت علی ؓ او حضرت حمزه ؓ د لاسه قتل شو. ما په زړه کنبی اووئیل چه ددې نه به د بدلې اخستو ښه موقعه چرته ملاویرې؟ راشه پیغمبر ﷺ قتل کړه. په دې اراده زه دحضور ﷺ ښی طرف ته وړاندې شوم خو هلته می عباس ؓ بن عبدالمطلب اولیدو. د سپینې چاندنی غوندي زغره نی اغوستې تکره ولاړ دې. ما وئیل چه تره دې د خپل وراره به پوره حمایت کوی، ورځه د گس طرف ته خپل کار اوکړه. هلته مې چه اوکتل نو ابوسفیان بن حارث بن عبدالمطلب ولاړ دې ماوئیل چه د ده هم دتره د خوی رور دې. د خپل رور به خامخا حمایت کوی بیا زه شاته راغلم او هغوی ته ورنیز دې شوم صرف دومره خبره باقی پاتې وه چه توره راوچته کړم او واراوکړم نو ما اوکتل چه یوه د اور سپینه کوږه د بجلنی د پرق په شان زما طرف ته راوچته شوه اوپه ما راپریوتل غواړی. ما خپلې سترگې بند کړې او شاته روستو شوم. هم دې وخت کنبی حضور ﷺ زما طرف ته التفات اوکړو او وئی فرمائیل شیبه! ماته راشه. الله ﷻ دې د ده

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب من قاد دابة غیره فی الحرب: ۲۸۶۴، صحیح مسلم: ۱۷۷۶، ترمذی: ۱۶۸۸.

(۲) الطبری: ۱۷۶/۱۴.

(۳) احمد: ۱/۴۵۴ وسنده حسن، کشف الاستار: ۱۸۲۹، حاکم: ۱۱۷/۲، دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۲/۵، مجمع الزوائد: ۱۸۰/۶.

شیطان لرے کری نو ماسترگی کولاًو کړې چه کله مې د رسول الله ﷺ طرف ته اوکتل نو والله هغوی ﷺ ماته دخپلو غوږونو او سترگو نه زیات محبوب وو. نبی کریم ﷺ اوفرمانیل شیبہ زه کافرانوسره اوجنگیږه (۱) شیبہ ﷺ فرمانی چه په دغه جنگ کښې زه هم د نبی کریم ﷺ د ملگرو سره ووم خو زه د اسلام په وجه یا د اسلام د معرفت په وجه نه ووم وتلې بلکه ما ونیل چه دا څنگه کیدی شي چه هوازن په قریشو باندې غالب راشی ازه حضور ﷺ سره نيزدې ولاړ ووم چه ماد ابلق رنگ اسونه اولیدل. ونیل مې یارسول الله ﷺ ازه خو د ابلق رنگ اسونه وینم. حضور ﷺ اوفرمانیل شیبہ هغه خو د کافرانو نه علاوه بل چاته نه ښکاری. بیا حضور ﷺ زما په سینه لاس اووهلو دعانی اوگړه الله ﷻ شیبہ ته هدایت اوکړه بیا په دویم ځل او په دریم ځل داسې اوکړه اوهم دغه نې اوفرمانیل. والله دحضور ﷺ دلاس اخواکیدو سره ماته د ټولې دنیا نه زیات محبت د نبی کریم ﷺ سره په خپل زړه کښې اوموندلو. (۲)

په غزوۀ حنین کښې غیبی نصرت: جیبرین مطعم ﷺ فرمانی چه زه په دې جنگ کښې حضور ﷺ سره ووم. ما اوکتل چه څه خیز د آسمان نه را کوژیږې د میړو په شان هغوی میدان راگیرکړو او هم هغه وخت د کافرانو قدمونه سست شو والله زمونږ هیڅ شک نه وو چه دا آسمانی امداد وو (۳) یزید بن عامر سوانی دخپل کفر د زمانې نه په جنگ حنین کښې کافرانو سره وو روستو دې مسلمان شوې وو. د هغه نه به چه کله تپوس کولې شو چه په دغه موقعه ستاسو د زړونو د رعب او ویرې څه حال وو؟ نو هغه به په رکبې کښې کانږې واچول او کړنگولوسره به نې دا ونیل بس هم دغه شان به زمونږ د زړونو نه راتلل (۴) او بې شان اینه به مو رچیدله او زړه به مو دویدلو. په صحیح مسلم کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمانی ماته په رعب سره امداد را کړې شوې دې. ماته جامع کلمې را کړې شوی دی (۵) الغرض کافرانو ته الله ﷻ دا سزا ورکړه اودا د هغوی د کفر بدله وه. باقی په هوازن باندې الله ﷻ مهربانی اوکړه او هغوی ته نې توبه ورنصیب کړه اومسلمانان شو او د مخدوم په خدمت کښې حاضر شو. دغه وخت هغوی فتح حاصله کړې وه او مکې ته نيزدې جعرانه مقام ته رسیدلې وو. دجنگ شل ورځې تیرې شوې وې په دې وجه حضور ﷺ اوفرمانیل چه اوس تاسو په دوو څیزونو کښې یو خوښ کړنې یا قیدیان او یا مال؟ هغوی قیدیان واپس اخستل خوښ کړل. د هغه قیدیانو ورو لویو سرو او ښځو بالغ او نابالغ شمیر شپږ زره وو. حضور ﷺ هغه ټول هغوی ته واپس کړل. دهغوی مال دغنیمت په توگه په مسلمانانو کښې تقسیم کړې شو او نوی مسلمانان چه د مکې آزاد کړې شوی وو هغوی ته هم نبی کریم ﷺ د دې مال نه ورکړو. دې د پاره چه د هغوی زړونه اسلام ته پوره مائل شی. په دوی کښې یو یو ته سل سل اونیان ورکړې شو. مالک بن عوف النصری ته هم نبی کریم ﷺ سل اونیان ورکړه اوهغه نې د خپل قوم سردار جوړکړو لکه څنگه چه هغه وو. هم د دې په تعریف کښې هغه په خپله مشهوره قصیده کښې ونیلې دی چه ما خود محمد ﷺ په شان نه څوک اولیدل اونه می څوک واوریدل. په ورکړه کښې او بخشش کښې قصور معاف کولو کښې په دنیا کښې دحضور ﷺ ثانی نشته. نبی کریم ﷺ صبادقیامت په ورځ کیدونکی ټول امور ښانی، صرف هم دغه یوازې نه بلکه شجاعت او بهادر نې کښې هم حضور ﷺ بې مثال وو په میدان جنگ د غصه شوی ازمری په شان پیغمبر ﷺ به د دښمنانو طرف ته وړاندې کیدو.

(۱) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۵/۵.

(۲) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۵/۵-۱۴۶.

(۳) دلائل النبوة للبيهقي: ۱۴۶/۵.

(۴) طبرانی ل الكبير: ۲۳۷/۲۲، مجمع الزوائد: ۱۸۲/۶.

(۵) صحيح بخاری كتاب الجهاد باب قول النبي ﷺ (نصرت بالرعب مسيرة شهر): ۲۸۷۷، صحيح مسلم: ۵۲۳، مصنف عبدالرزاق:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ

اے ہغہ کسانو | چي ایمان مو راوړي دې ابیشکھ | مشرکان | پلټ دې
ای مؤمنانو بیشکھ مشرکان (اگرچه په ظاهره ډیر پاک وی روحانی لحاظ سره) پلټ دې

فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإنْ

پس نه دې نزدې کيړي دوی | مسجد حرام ته | روستوا دکال ددوی نه | چي دادې | اوکه
نو دې کال نه پس دې دوی مسجد حرام ته نه نزدې کيړي (باقی د مشرکانو په بندیز که ستاسو تجارت خرابيړي

خَفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ

یره کوی تاسو | دغریبی نه | انوزر به | مالدار کړي تاسو الله | په فضل خپل سره | اکه اوغواړي هغه
اوکه تاسو د غریبی نه ویريړي نوکه الله ﷻ اوغواړي تاسو به په خپل فضل سره (دبل طرفه) مالدار کړي
إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

بیشکھ الله | په هر څه پوهه دې | ادحکمت خاوند دې | اجنگيړي | دهغه کسانو سره | چي ایمان نه راوړي
بیشکھ الله ﷻ پوهيړي | اوصاحب حکمت دې | دهغه خلقو سره جنگيړي | چه په الله ﷻ او د آخرت
بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

په الله باندي | اونه | په ورځ | دآخرت باندي | اوحرام نه گنړي | هغه چي احرام کړي دی الله | اورسول دهغه
په ورځ يقين نه ساتي | او هغه خيزونه نه حراموی کم چه الله ﷻ او د هغه رسول حرام کړي دی
وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

اونه جوړوي دين | دين حق لره | دهغه کسانو نه | چي ورکړي شوي دي ورته | کتاب
او حق دين نه قبلوي (چه دين اسلام دي په دي بدو صفتونو موصوف کسان) دهغه خلقو ځني دي چه
حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

تردي پوري | چي ورکړي هغوی | جزیه | په خپل لاس | حال دا | چي هغوی ذليله وی |
اهل کتاب دي | تردي ورسره جنگيړي | چه په ذلت او رسوائی سره جزيه ورکړي |
قوله تعالى: إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ

دحرم په حدودو کښي د مشرکانو داخلیدل منع دي: الله ﷻ احکم الحاکمین دخپل پاک دين او پاکیزگي
او طهارت والا مسلمانانو بند یگانوته حکم فرمائي چه هغوی دي د دين په رو سره پلټ مشرکان بیت
الله شریف ته نه پریږدي. دا آیت په نهمه هجري کښي نازل شوې او هم په دي کال حضور رسول
مقبول ﷺ حضرت علي ﷺ د حضرت ابوبکر ﷺ سره لیگلې وو او حکم ئي ورکړو چه په گنړه کښي اعلان
او کړئي چه د دي کال نه پس یو مشرک هم حج له رانشنی او هیڅ یو کس دي برینه د بیت الله طواف نه
کوي) (دا شرعی حکم الله ﷻ چه قادر او قیوم دي داسې پوره کړو چه نه هلته مشرکانوته داخلیدل

نصيب شواونه د دې نه پس په برېښه چا د بيت الله شريف طواف اوکړو. حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه غلام او ذمی سرې مستثنی گتړی. (۱) د مسند احمد په حديث کښې رسول الله ﷺ فرمائی چه زمونږ په دې جومات کښې د دې کال نه پس بغير د معاهدې والا اوستاسو د غلامانونه علاوه څوک کافر رانه شی. (۲) خود دې مرفوع حديث ډیر صحيح سند والا موقوف روايت دې.

د عمر بن عبدالعزيز فرمان: خلیفه المسلمین حضرت عمر بن عبدالعزيز رضي الله عنه فرمان جاری کړې وو چه یهودیان او نصرانیان د مسلمانانو جماتونوته مه پرېږدنی. په دې منع کولو هغوی د دې ایت ماتحتی کښې وو. حضرت عطاء رضي الله عنه فرمائی چه ټول حرم په دې حکم کښې په شان د مسجد حرام دې. دا ایت د مشرکانو په نجس کیدو هم دلیل دې. په صحيح حديث کښې دی چه مؤمن نجس نه وی. (۳) باقی پاتې شوه دا خبره چه د مشرکانو ذات او بدن هم نجس دې که نه. نو د جمهورو قول دا دې چه نجس نه دی ځکه چه الله ﷻ د اهل کتابو حلاله کړې ده. بعضې اهل ظاهر دا وانی چه د مشرکانو بدن هم ناپاک دې. حضرت حسن رضي الله عنه فرمائی چه څوک دوی سره مصافحه اوکړې هغه دې لاس اووینځی. په دې حکم باندې بعضې خلقو اووئیل چه بیا خو به زمونږ تجارت تپ شی او زمونږ بازارونه به وران شی او دغه شان ډیرې فاندې به لارې شی نو د دې په جواب کښې الله ﷻ غنی اوحمید فرمائی. تاسو د دې خبرې نه مه ویرېږئ الله ﷻ به تاسو ته ډیرو صورتونونه درکړی. تاسو ته به د اهل کتابونه جزیه درکړی او تاسو به غنیان کړی. ستاسو مصلحتونه ستاسو ته ډیرنه ستاسو رب پیژنی. د هغه حکم اود هغې ممانعت د څه نه څه حکمت سره وی. دا تجارت د دومره فاندې نه دې څومره به چه تاسو ته د جزیه نه درکړی. دا اهل کتاب کوم چه د الله تعالی د هغه د رسول ﷺ اود ورځې د قیامت منکر دی چه د یو نبی په صحيح معنی کښې پوره تابعدار نه دی بلکه خپلو خواهشاتو اود خپلو مشرانو په تقلید کښې پراته دی که د دوی په خپل نبی اکرم ﷺ باندې اوخپل شریعت باندې پوره ایمان وو نو هغوی به زمونږ په دې نبی هم ایمان راوړلې وو. دده بشارت خوهریونې ورکولودده د تابعدارنی حکم خو هر نبی ورکړې دې خوسره د دې هغوی د اشرف الرسل ﷺ نه انکاری دی. نو د وړاندې انبیاء د شرع سره هم په اصل کښې د دوی څه مطلب نشته. په دې وجه د دې انبیاءو زبانی اقرار ددوی دپاره بې فاندې دې ځکه چه دوی دسیدالانبياء افضل الرسل خاتم النبیین اکمل المرسلین ﷺ نه کفر کوی. په دې وجه دوی سره هم جهاد اوکړه. دوی سره د جهاد کولو دا رومبې ایت دې. تر دې وخته پورې خواوشا مشرکانوسره جنگ شوې وو اوپه دوی کښې اکثر د توحید د جنډې لاندې راغلی وو په جزیره العرب کښې اسلام ځای کړې وو. اوس دیهودیانو او نصاراؤ خبر اخستل او هغوی ته نیغه لار خودلو حکم اوشو. په نهمه هجری کښې دا حکم نازل شو او حضور ﷺ د رومیانوسره د جهاد تیار شروع کړو. خلق ئی د خپلې ارادې نه خبرکړه د مدینې گیرچاپیره عرب ئی خبرکړل او تقریبا د دیرشو زرو لښکر سره د روم طرف ته روان شو سوا د منافقانونه دلته څوک باقی پاتې نه شو او څه بعضې نور خلق. موسم گرم وو د میوو وخت وو روم سره د جهاد د پاره د شام د ملک ډیر لرې او سخت سفر وو. تبوک پورې ئی تشریف یوو نو هلته ئی تقریبا شل ورځې قیام اوکړو. بیا د الله ﷻ نه استخاره اوکړه او واپس شول د خلقو د تنگۍ حالت او د خلقو د کمزورنی په وجه. لکه څنگه چه ډیر زر د دې واقعه ان شاء الله بیانېږی.

(۱) تفسیر القرآن لعبدالرزاق: ۴/۲۶۷ وسته صحیح.

(۲) احمد: ۳/۳۹۲، مجمع الزوائد: ۴/۱۰.

(۳) صحیح بخاری کتاب الفسل باب عرق الجنب وان المسلم لا ینجس: ۲۸۳، صحیح مسلم: ۲۷۱، ابوداؤد: ۲۳۱، ترمذی: ۱۲۱، ابن ابی شیبه: ۱/۱۷۳، احمد: ۳/۲۳۵، ابوعوانه: ۱/۲۷۵، ابن حبان: ۱۲۵۹.

داهل کتابو نہ پہ جزیه اخستلو کنبی د فقہاء کرامو اقوال - نہ استدلال کولو سرہ بعضو فرمانیلی چہ جزیه داهل کتابونہ اودھغوی پہ شان خلقونہ اخستی شی لکہ مجوسیان دھجر د مجوسیانونہ نبی کریم ﷺ جزیه اخستی وہ (۱) د امام شافعی رحمہ اللہ ہم دغہ مذہب دی او مشہور مذہب د امام احمد رحمہ اللہ ہم دغہ دی۔ امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ وائی د ٲولو عجمیانونہ واخلنی کہ ہغہ اہل کتاب وی او کہ مشرکان وی۔ او پہ عربو کنبی صرف د اہل کتابونہ دی واخلستی شی۔ امام مالک رحمہ اللہ فرمانی چہ جزیه اخستل د ٲولو کافرانو نہ جائز دہ کہ ہغہ کتابی وی کہ مجوسی یا بت پرست وغیرہ وی۔ د دی مذاہبو د دلائلو وغیرہ د بیان خای دا نہ دی۔ واللہ اعلم۔

د اہل کتابونہ د جزیه اخستلو حکم

مسلم حنفی:- امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ فرمانی چہ د ٲولو اہل کتابو نہ بہ جزیه اخستی شی کہ عربی وی او کہ عجمی او مشرکانو کنبی بہ د عجمیانو نہ اخستی شی برابرہ دہ کہ مجوسی وی او کہ بت پرست وی البتہ د مرتدینو نہ بہ نشی اخستی (۲)

اہل ذمہ کافرانو تہ پہ مسلمانانو ترجیح ورکول حرام دی :: نو فرمانی چہ ترکومی ہغوی ذلت او خواری سرہ پہ خپلو لاسونو جزیه درنہ کری ہغوی مہ پریردنی۔ او اہل ذمہ باندی مسلمانانو تہ عزت او توقیر ورکول او ہغوی تہ ترقی ورکول جائز نہ دی۔ پہ صحیح مسلم کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمانی یہودیانو اونصاری سرہ دسلام شروع مہ کونی اوچہ کلہ دہغوی نہ ځوک پہ لار کنبی ملاؤ شی نوہغہ دتنگی طرفتہ مجبورہ کرنی (۳) ہم دغہ وجہ وہ چہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ہغوی سرہ ہم داسی شرطونہ کری وو۔ د عبدالرحمان بن غنم د معاہدی لیک تفصیل سرہ :: عبدالرحمن بن غنم اشعری رضی اللہ عنہ فرمانی ما پہ خپل لاس باندی معاہدہ لیکلی وہ او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ تہ مہ ورکری وہ۔ چہ د اہل شام د فلانکی فلانکی بنار خلقو سرہ دامعاہدہ دہ۔ امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ چہ کلہ پہ مونہ باندی د خپل لیکر سرہ راشی نومونہ د خپل خان او مال او اہل وعیال د پارہ امن غوارو نو مونہ پہ دی شرطونو سرہ ہغہ امن حاصلو چہ مونہ پہ پہ خپلو دی بنارونو کنبی اود ہغی سرہ خواگی بہ ځوک مندر یا گر جاگھر او یا خانقاہ وغیرہ نو نہ جوړوی۔ اونہ بہ د یوداسی خرابنی کونکی مکان اصلاح کوی کوم چہ وړان شوې وی ہغہ بہ مرمت کوی نہ۔ کہ پہ دی کنبی یو مسلمان مسافر ورکوزیدل غواری نو منع کولی بہ نہ شی کہ ہغہ ورځ وی کہ شپہ مونہ بہ د ہغی دروازی او لاری د مسافرانو د پارہ کولاو ساتو او چہ کوم مسلمان راشی مونہ بہ د ہغہ دریو ورځو پورې میلستیا کوو۔ مونہ بہ پہ خپلو دی مکانونو کنبی یاد اوسیدو پہ مکانونو کنبی چرتہ ځوک جاسوس نہ ٲتوو۔ مسلمانانو سرہ بہ څہ دھوکہ اوفریب نہ کوو۔ خپل اولاد تہ بہ قرآن نہ ټپایو، د شرک څرگندونہ بہ نہ کوو۔ نہ بہ ځوک د شرک طرف تہ راغوارو۔ کہ پہ مونہ کنبی ځوک اسلام قبلول او غواری نو مونہ بہ ہغہ ہیڅ کلہ نہ منع کوو۔ د مسلمانانو بہ عزت او توقیر کوو۔ کہ ہغوی زمونہ پہ خای کنبی کیناستل غواری نو مونہ بہ پاسواو ہغوی تہ بہ خای ورکوو۔ مونہ بہ مسلمانانو سرہ پہ یوڅیز کنبی ہم برابرہ نہ کوو۔ نہ پہ جامو کنبی نہ پہ خپلو کنبی او نہ پہ مانگ (پہ سر کنبی لار) ویتسلو کنبی۔ مونہ بہ د ہغوی ژبہ نہ وایو۔ دہغوی کنبیت بہ نہ ایردو۔ د زین والا پہ اسونوبہ سورلی نہ کوو اونہ بہ نی زورندو اونہ بہ نی خپل خان سرہ ساتو۔ د گتمو گوتو باندی بہ عربی نقش نہ کوو۔ شراب بہ نہ خرڅوو۔ د خپلو سرونو وړاندینی وینہ بہ پریکوو اوچہ کوم خای ہم یو

(۱) صحیح بخاری کتاب الجزیۃ باب الجزیۃ والموادعۃ مع اہل الذمۃ والحرب: ۳۱۵۷، ابوداؤد: ۳۰۴۳، مسند ابی یعلیٰ: ۸۶۱۔

(۲) (تفسیر مظہری (۱۲۲۱۴)۔

(۳) صحیح مسلم کتاب السلام باب النہی من ابتداء اہل الکتاب بالسلام وکیف یرد علیہم: ۳۱۶۷، ابوداؤد: ۵۲۰۵، ترمذی: ۱۶۰۲۔

زنار بہ خامخا پہ غارہ اچوو د صلیب نبی بہ پہ خپلو گزہو باندې نہ ښکاره کوو. خپل مذهبی کتابونه بہ دمسلمانانو پہ لارو کوڅو کښې نہ ښکاره کوو. په گرجو کښې بہ جرسونه پہ اوچت آواز سره نہ کړنگوو. اونه بہ د مسلمانانو پہ موجودگنی کښې د خپل مذهب کتابونه پہ اوچت آواز سره وایو. نہ بہ مذهبی شعرونه پہ لارو کښې وایو اونه بہ په خپلو مرو باندې پہ اوچت آواز سره وینا گانې کوو. اونه بہ هغوی سره دمسلمانانو پہ لارو باندې اور اوړو. دمسلمانانو پہ حصه کښې راتلونکی غلامان بہ مونږ نه اخلو. دمسلمانانو خیرخواهی بہ خامخا کوو. د هغوی کورونو کښې بہ نہ گورو. کله چه دا معاہدہ د فاروق اعظم رضی اللہ عنہ پہ وړاندې پیش کړې شوه نو هغوی پہ دې کښې یو شرط نور هم زیات کړو چه مونږ بہ یو مسلمان هم هیڅ کله نہ وژنو. دا ټول شرطونه قبول او منظور دی اوزمونږ د ټولو هم مذهب خلقو ته هم په دې شرطونو باندې امن ملاؤ دې که په دې کښې مونږ د یو شرط هم خلاف ورزی اوکړه نو زمونږ نه بہ ستاسو ذمہ جدا شی اوچه څه تاسو خپلو دښمنانوسره کوڼې ددې ټولو بہ مونږ هم مستحق یو.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ط	او وائی یهودیان اچی عزیر اخونی دالله دې او وائی عیسایان اچی مسیح اخونی دالله دې
او یهودیان وائی چه عزیر <small>عليه السلام</small> دالله ځوڼې دې او نصرائیان وائی چه مسیح (عیسی) دالله ځوڼې دې دا	
ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا	
دا خبری ددوی دی په خلوددوی باندې مشابهه کوی دوی خبری دهغه کسانوسره اچی کفرنی کړې وؤ	
(خبرې) صرف ددوی د څلو خبرې دی دوی دهغه کافرو خلقو پشان خبرې کوی کوم چه د دوی نه وړاندې	
مِنْ قَبْلُ ط قَتَلَهُمُ اللَّهُ اَلَمْ يَظْهَرْ لَهُمْ اَنَّهُ يَبْذُلُونَ	
دمخکښی نه هلاک دې کړی دوی لره الله اچی دکوم ځانې نه دهوکه کیرې دوی اچو کړی دی دوی	
تیرشوی دی الله دې دوی هلاک کړی څنگه (سره د پوهې نه) دوی د حق نه اړولی شی (حقیقت دادې چه)	
أَحْبَارُهُمْ وَرَهْبَانُهُمْ أَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ ط	
عالمان خپل او عابدان خپل خدایان ما سوا دالله نه اومسیح اخونی ادمریم	
دوی خپل عالمان، عابدان اومسیح بن مریم دالله نه سوا په تحریم او تحلیل کښې معبودان جوړ کړی دی	
وَمَا أَمْرُوآ إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا ط	
او حال داچی نه دې شوې حکم دوی ته امگرددې اچی بندگی اوکړی دوی ادمعبود یو نشته	
حالانکه دوی ته صرف د دې حکم شوې وو چه صرف د یو معبود (چه الله دې) دهغه عبادت کوی	
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ط	
لائیق دعبادت مگر اهم هغه دې پاکې ده هغه لره دهغې نه اچی دوی نی شریکوی	
چه دهغه (الله) نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته دوی چه ورسره کوم شرک کوی دهغې نه پاک دې	

قوله تعالى: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزٌ ابْنُ اللَّهِ

مشرکانو انبیاء اودرویشان دالله ﷻ شریکان جوړ کړل. پدې آیاتونو کښې هم الله ﷻ رب العزت مؤمنانو ته د مشرکانو کافرانو یهودیانو اونصرائیانو سره د جهاد کولو ترغیب ورکوی. فرمانی گوره هغوی د

الله ﷻ په شان کښې څنگه گستاخی کوی.

د عزیز علیه السلام د ښځې قصه: یهودیان عزیز ﷺ ته د الله ﷻ ځوی وانی الله ﷻ د دې نه پاک او بزرگ او اوچت دې چه د هغه اولاد وی. د دې خلقو نه چه د حضرت عزیز ﷺ باره کښې کوم وهم شوې د هغه قصه دا ده. علامه سیدی لیکلی دی چه کله عمالقه په بنی اسرائیلو باندې غالب راغله د هغوی علماء ئی قتل کړل، مشران ئی قید کړل. نو عزیز ﷺ داوچتیدلونه اود علماء دقتل نه اود بنی اسرائیلو تباهنی نه سخت خفه شو او په ژړا شروع شو نو عزیز علیه السلام د بنی اسرائیلو د علم او په ژړا ژړا ترې د سترگو ښږې پریوتلې. یو ورځ دغه شان په ژړا کښې په یومیدان تیریدلو ونی کتل نویوه ښځه یوقبرسره ناسته ده ژړا کوی اووینا کوی چه افسوس اوس به زما د خوراک څه کیږی زما د کپړو به څه کیږی؟ عزیز ﷺ هغې سره اودریدو او ورته ئی اووئیل چه د دې سړی نه وړاندې تاباندې چا خورله او چا درته اغوستنه کوله. هغې وئیل الله تعالی. نو هغه اوفرمائیل چه الله ﷻ خو اوس هم ژوندې اوباقی دې په هغه خو به چرې هم مرگ نه راځی. دې اوریدو سره هغې وئیل ای عزیز! ته هم بیا دا او ښایه چه د بنی اسرائیلو نه اول علماء ته علم چا خودلو؟ عزیز ﷺ اوفرمائیل الله تعالی. هغې وئیل چه تاسو ﷺ دا ژړا واویلا ولې کونې نو هغه ﷺ پوهه شو چه دا د الله ﷻ باری عزوجل د طرف نه تنبیه ده بیا ئی هغوی ﷺ ته اووئیل چه فلانکی نهر ته لاړ شه اوغسل اوکړه دوه رکعته مونځ اوکړه هلته به تاته یو سړې ملاوښی چه هغه په تا څه خوری هغه اوخوره. عزیز ﷺ هلته تشریف یووړو غسل ئی اوکړو مونځ ئی ادا کړو څه گوری چه یوسړې دې وانی ځله کولاؤکړه عزیز ﷺ ځله کولاؤکړه نو هغه درې ځل یوڅیز د هغه په ځله کښې واچولو. هم هغه وخت الله ﷻ د هغه سینه کولاؤکړه نو هغه د تورات د ټولونه لوی عالم جوړشو. بنی اسرائیلو ته لاړو هغوی ته ئی اوفرمائیل ما تاسو له تورات راوړلې دې هغوی اووئیل تاسو ﷺ مونږ ته د ټولویه نیزرښتونې ئی.

عزیز ﷺ خپلې گوتې پورې قلم اوتړلو او هم په هغه گوته ئی په یوسا تورات اولیکلو. اخواخلق د جنگ نه واپس شو په هغوی کښې علماء هم واپس راغلل نو هغوی ته د عزیز ﷺ د دې خبرې علم اوشو. دوی لاړو او په غرونو او غارونو کښې چه د تورات کومې نسخې پټې کړې وې راویستلې رانې وړې دې نسخوسره ئی د حضرت عزیز ﷺ دلیکلې شوې نسخې مقابله اوکړه نو بالکل صحیح ئی اوموندله په دې باندې د بعضې جاهلانو په زړه کښې شیطان دا وسوسه واچوله چه عزیز ﷺ د الله ﷻ ځوی دې حضرت مسیح ﷺ ته به نصرانیانو د الله ﷻ ځوی وئیل. د هغوی واقعه خو ښکاره ده نو د دې دواړو ډلو غلطه وینا قرآن پاک بیانوی چه دا د هغوی صرف زبانی خبرې دی کومې چه بې دلیله دی. څنگه چه د دوی نه وړاندې خلق په کفر اوضلالت کښې وو دوی هم د هغوی مریدان او مقلدین دی. الله ﷻ دې په دوی لعنت اوکړی د حق نه څنگه واوړیدل.

د عدی ﷻ د ایمان قصه: په مسند احمد ترمذی شریف او ابن جریر کښې دی چه کله عدی بن حاتم ته د رسول الله ﷺ دین اورسیدلو نو د شام طرف ته اوتختیدلو. هم په جاهلیت کښې دې نصرانی شوې وو دلته د هغه خور اود هغه ډله قید کړې شوه. بیا حضور ﷺ د احسان په توگه د هغه خور آزاده کړه او پیسې ئی هم ورکړې. دا نیغه خپل رور له لاره اود اسلام رغبت ئی ورکړو او پوهه ئی کړو چه ته رسول کریم افضل الصلوة والتسلیم له لار شه. دې مدینې منورې ته راغلو. دې د قوم سردار وو د هغه د پلار سخاوت په ټوله دنیا کښې مشهور وو. خلقو رسول الله ﷺ له د هغه خبر ورکړو نو رسول الله ﷺ پخپله هغه له راغلو. دغه وخت د عدی په مرنۍ کښې د چاندنی صلیب زوړند وو. دحضور ﷺ د ژبې مبارکې نه د دې آیت (اتخذوا) تلاوت شروع وو. نو هغه اووئیل چه یهودو او نصاراؤ د خپلو علماء او درویشانو عبادت نه دې کړې. حضور ﷺ اوفرمائیل چه واوره د هغوی حرام کړې شوی ته حرام اوگنړل اوکوم چه د

هغوی درویشان او علماء حلال او بنیانی هغه دې حلال او گنجل نو هم دا د هغوی عبادت وو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل عدی آیا ته د دې نه منکر نې چه الله ﷻ د ټولونه لونی دې. آیا ستا په خیال کبې د الله ﷻ نه څوک لونی شته آیا ته د دې خبرې نه انکاری نې چه معبود برحق د الله ﷻ نه سوا بل څوک نشته؟ آیا ستا په نیز د الله ﷻ نه علاوه بل څوک هم د عبادت لائق شته؟ بیا حضور ﷺ هغه ته د اسلام دعوت ورکړ نو هغه قبول کړو اود الله ﷻ د توحید اود حضور ﷺ درسالت گواهی نی ورکړه. د حضور ﷺ مخ مبارک د خوشحالتی نه اوپر قیدلو اوونی فرمائیل په یهودو د الله ﷻ غضب نازل شوې دې او نصرانیان گمراه شوی دی. (۱)

وَإِذْ أَخْبَرَهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ مطلب: حضرت حذیفه بن یمان ؓ او حضرت عبدالله بن عباس ؓ وغیره نه هم د دې آیت تفسیر دغه شان مروی دي. چه د دې نه مراد د حلالو او حرامو مسائلو کبې د علماؤ او ائمه د خبرو صرف تقلید دې (۲) سدی ﷺ فرمائی چه هغوی د بزرگانو منل شروع کړه. اود الله ﷻ کتاب نی یو طرف ته کیخودو. پدې وجه الله ﷻ چه کریم ذات دې ارشاد فرمائی چه هغوی ته خو حکم صرف دا وو چه د الله ﷻ نه سوا د بل چا عبادت مه کونې. هم هغه چه کوم څیز حرام کړی نو هغه حرام دی او چه هغه کوم څیز حلال کړی هغه حلال دې. هم دهغه فرمان شریعت دې. هم دهغه کارونه په ځای راوړلو لائق دې اود هغه ذات د عبادت مستحق دې هغه د شریک نه او شرک نه پاک دې. د هغه په شان د هغه شریک د هغه نظیر د هغه امدادی اود هغه ضد هیڅ څوک نشته. هغه د اولاد نه پاک دې اونه د هغه نه بغیر بل څوک معبود او پروردگار شته.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِقُوا	نُورَ اللَّهِ يَأْقُوهُمْ	وَيَأْتِي اللَّهَ إِلَّا أَنْ	يُتِمَّ نُورَهُ
غواړي دا خلق چې مړه کړي رنړا دالله په خلو خپل اونه مني الله مگر دا اچي پوره کړي هغه رنړا خپله	دوی غواړي چه دالله د دين رنړا په خپلو خلو سره مړه کړي اوالله دخپلي رنړا پوره کولو نه سوا بله خبره نه مني		
وَكُلُّ	كَرِهَ	الْكُفْرُونَ ۝ هُوَ	الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ
اگر که انده خوښوي	کافران الله	هغه ذات دې اچي راليرلې شي دې	ارسول خپل
	اگر چه دا خبره کافران بده گنړي	اوالله هغه ذات دې چه خپل پيغمبر شي په هدايت او حق دين سره	
بِالْهُدَى	وَدِينِ الْحَقِّ	لِيُظْهِرَهُ	عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۝ وَكُلُّ
په هدايت سره او په حق دين سره	ادپاره ددې چې غالب کړي	ا په دينونو ټولو باندې	اگر که
راليرلې دې اچه دادين د دنيا په ټولو دينونو غالب کړي	اگر چه دا غالب کول	کافران خلق بد گنړي	
كَرِهَ	الْمُشْرِكُونَ ۝		
نه خوښوي	مشرکان		

قوله تعالى: يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِقُوا نُورَ اللَّهِ به پوکود حق شمع نه شی مړه کیدې: فرمائی چه د هر قسم کافرانو اراده او خوښه هم دا ده چه د الله ﷻ نور مړه کړي اود الله ﷻ هدایت اوحق دین ختم کړی نوخیال اوکړه که یوسړې دخپلې ځلې په پوکی

(۱) دا روایت په مختلفو الفاظو سره په دې کتابونو کبې موجود دي احمد: ۲۷۸/ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سروة التوبة: ۳۰۹۵ الطبری: ۲۱۲/۱۴.

باندی د نمر او سپورمنی رنرا مہرہ کول غواری نو څه داسې کیندې شی؟ دغه شان که دا خلق د الله ﷻ نور مړ کول غوښتلو کښې امکانی کوشش او کړی نو آخر به عاجز پاتې شی. ضروری خبره ده اود الله ﷻ فیصله ده چه د دین حق تعلیم د رسول الله ﷺ نوم به اوچت وی. تاسوئی ختمول غواری الله ﷻ نی اوچتول غواری. ښکاره خبره ده چه د الله ﷻ غوښتنه به ستاسو په غوښتنه غالب وی. که تاسو هر څومره خفه ئې خود هدایت آفتاب به د آسمان په مینځ کښې رسیږی.

د کفر لغوی معنی: په عربی لغت کښې کافر وائی د یو څیز پټونکی ته، هم په دې اعتبار شپې ته هم کافر وائی، ځکه چه هغه هم ټول څیزونه پټوی. زمیندار ته هم کافر وائی ځکه چه هغه تخم په زمکه کښې پټوی. لکه چه فرمائی (يُرِيدُونَ اَنْ يُظْفِقُوا نُوْرَاللهِ) هم دغه الله ﷻ خپل رسول الله ﷻ ته هدایت او دین حق سره خپل پیغمبر ﷺ جوړ کړي رالیگلي دي. نود حضور ﷺ رښتونی خبرې او صحیح ایمان او نفع ورکونکې علم دا هدایت دي او ښکلي اعمال چه په دنیا او آخرت کښې نفع ورکړی دا حق دین دي. دا به د دنیا په ټولو مذاهبا باندې خوروی.

اسلام به هر کور ته ننوزی: حضور اکرم ﷺ فرمائی زما دپاره د زمکې مشرق او مغرب راغونډ کړې شوي دي. زما د امت ملک به دي ټولو ځایونو ته رسی (۱) فرمائی چه ستاسو په لاسونو به مشرق او مغرب فتح کیږی. او هغوی عمال او گورنران دوزخیان دی بغیر د هغوی نه چه متقیان پرهیزگاران او امانتدار وی. (۲) فرمائی چه دا دین به ټولو هغه ځایونو ته رسی کوم ځای ته چه شپه ورځ رسی یو کچه یا پوځ کور به داسې پاتې نه شی چرته چه به الله ﷻ عزوجل اسلام اونه رسوی. عزیزان به عزیز کړی او ذلیلان به ذلیل کړی. اسلام ته عزت ورکونکو ته به عزت ملاوړی او کفر ته به ذلت نصیب کیږی. حضرت تمیم داری ﷺ فرمائی چه ما خودا خبره پخپله په خپل کور کښې اولیدله چه مسلمان شو نو خیر او برکت او عزت شرافت ملاوړشو او چه کافر پاتې شو نو هغه ته ذلت، نفرت، لعنت نصیب شو. ښکته والي او سپکوالي اولیدلو او په کمینه پڼ سره ئې جزیه ورکول منظور کړل. (۳)

رسول الله ﷻ فرمائی چه په مخ د زمکه به یو داسې پوځ یا کچه کور باقی پاتې نه شی په کوم کښې چه به الله ﷻ د اسلام کلمه داخله نه کړی. هغه د عزت والا ته عزت ورکړی او ذلیل به ذلیل کړی. چاته چه عزت ورکول غواری هغوی ته به اسلام نصیب کړی او څوک چه ذلیل کول غواری نو هغوی به دا نه منی خود هغې په ماتحتی کښې به هغوی له راتلل وی (۴) حضرت عدی ﷺ فرمائی چه ماله رسول مقبول ﷺ تشریف راوړو ماته ئې او فرمائیل اسلام قبوله کړه چه سلامتی ملاوړشی. ما ونیل چه زه خو یو دین منم حضور ﷺ او فرمائیل چه ستا د دین نه تانه زیات علم ماته دي. ما ونیل رښتیا. حضور ﷺ او فرمائیل بالکل رښتیا. آیا ته د رکوسیه نه نه یئی؟ آیا ته د خپل قوم نه ټیکس نه وصولونې؟ ما ونیل چه او دا خو رښتیا دي. حضور ﷺ او فرمائیل چه ستا په دین کښې دا ستا د پاره حلال نه دی نودې اوریدو سره خو زه ټیټ شوم. نبی کریم ﷺ او فرمائیل ماته ښه پته ده چه تا د اسلام نه کوم څیز منع کوی. واوره تاته صرف د دې یوې خبرې نه منع ده چه مسلمان بالکل ضعیف کمزورې او ناتوان دي ټولو عربو دوی راگیر کړی دی دوی ترقی نشی کولې. خو واوره ته حیره پیژنې؟ ما ونیل چه کتلې خومی نه دي اوریدلی می ضرور دي. حضور ﷺ او فرمائیل چه د هغه ذات قسم د چا په قبضه کښې چه زما روح دي چه الله ﷻ به د دین دا کار خامخا پوره کوی. تردې پورې چه یو په څاروی سور به د حیره نه روان شی او بغیر د چا

۱ صحیح مسلم: کتاب الفتن باب هلاک هذه الامة بعضهم ببعض: ۱۸۸۹، ابوداؤد: ۴۲۵۲، احمد: ۲۷۸/۵، ابن حبان: ۷۲۳۸.

(۱) احمد: ۳۶۶-۳۶۷/۵، مجمع الزوائد: ۲۳۲/۵.

(۲) احمد: ۱۰۳/۵، مسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۱۴/۶، ابن حبان: ۱۶۳۱.

(۳) احمد: ۴/۶، مسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۱۴/۶.

امان نہ بہ مکہ معظمہ تہ راورسی اود بیت اللہ طواف بہ کوی۔ واللہ تاسو بہ د کسری خزانی فتح کرنی، ما ونبیل د کسری بن ہرمز۔ نبی کریم ﷺ اوفرمانیل اود کسری بن ہرمز۔ بہ تاسو کنبی بہ د مال دومرہ زیاتوالی اوشی چہ خوک اخستونکے بہ نہ ملاویری۔ دا حدیث بیانولو وخت کنبی حضرت عدیؓ اوفرمانیل د رسول اللہ ﷺ فرمان پورہ شو گورہ نن د حیرہ نہ سوارہ روان دی او بی ویری خطرے بغیرد چا د پناہ نہ بیت، اللہ تہ رسی او طواف کوی۔ د صادق اومصدق ﷺ دویمہ پیشن گونی ہم پورہ شوہ۔ د کسری خزانی فتح شوے پخبلہ پہ ہغہ فوج کنبی ووم کوم چہ د ایران خبستی سرہ خبستہ اوجنگولہ اود کسری پتی خزانی پہ خبلہ قبضہ کنبی واخستی۔ واللہ زما پورہ یقین دی چہ د صادق اومصدق ﷺ دریمہ پیشن گونی بہ ہم قطعاً پورہ گیری (حضور ﷺ) فرمانی چہ دشبے ورخی دور بہ ختم نہ وی تر کومی چہ بیا د لات او عزری عبادت اونہ کری شی۔ حضرت عائشہؓ فرمانی چہ ما عرض اوکرو چہ انی رسول اللہ دا ایت (هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ) د نازلیدلونہ پس زما خیال خو تر نہ پوری دا پاتی شو چہ دا پورہ خبرہ دہ۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ او پورہ شوہ اومکملہ بہ وی تر کومی چہ اللہ ﷻ تہ منظورہ وی۔ بیا بہ اللہ ﷻ رب العالمین یوہ پاکہ هوا راولیکی چہ ہر ہغہ سرے بہ وفات کری د چا پہ زہ کنبی چہ د اوری د دانے ہومرہ ایمان وی۔ بیا بہ ہغہ خلق باقی پاتی شی پہ کومو کنبی چہ بہ خہ خیر اوخوبی نہ وی۔ نو ہغوی بہ بیا د خپلو پلارانو اونیکونو دین طرف تہ واپس راوگرخی۔ ()

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن كَثِيرًا مِّن

ا اے ہغہ کسانو اچی ایمان موراوڑی دی ابیشکہ دیر ا د

ا ای مؤمنانو پہ دی خبرہ خان پوہہ کری چہ، د یہودیانو پہ عالمانو او عابدانو کنبی زیات خلق

الْأَجْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَآْكُلُوْنَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّوْنَ

عالمانو نہ اوعابدانونہ خامخا خوری ہغوی مالونہ د خلقو ا پہ باطلی طریقے سرہ اومنع کوی خلق

دخلقو مالونہ پہ ناجائزہ طریقہ باندی خوری ا او پہ کردار او گفتار سرہ، خلق د اللہ ﷻ د لاری (دین)

عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ يَكْنُزُوْنَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي

دلاری داللہ نہ ا وہغہ کسان ا چہ خزانہ کوی ا سرہ زر اوسپین زرا اونہ خرچ کوی ہغہ ا پہ

نہ منع کوی ا اوکوم خلق چہ سرہ او سپین زر جمع کوی او د اللہ ﷻ پہ لار کنبی نہ خرچ کوی

سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝ يَوْمَ يُحْمَى

لارداللہ کنبی انوزیری ورکرہ ہغوی تہ ا پہ عذاب ا دردناک سرہ ا پہ ہغہ ورخ ا چہ گرمولی بہ شی

نودوی تہ د دردناک عذاب زیری ورکرہ ا (دا عذاب بہ ور تہ پہ، ہغہ ورخ (ورکولی شی) چہ پہ ہغی بہ

عَلَيْهَا فِي نَارٍ جَهَنَّمَ فَتَكْوِيْ بِهَا جَبَاهُهُمْ وَجَنُوبُهُمْ

پہ ہغی سرہ ا پہ اور ا ددوزخ کنبی انودا غلی گیری بہ ا پہ ہغی سرہ اتندی دہغوی اوددی دہغوی

د جہنم اور گرمولی شی ا اوبیا بہ پہ ہغی سرہ د دوی تندو، ارخونو او شاگانو تہ داغونہ ورکولی شی

خرابیہ

زموں مال اود دولت اود جہنم اور اود کنز تعریف۔ کنز د شرع پہ اصطلاح کنبی ہغہ مال تہ وانی د کوم چہ زکوٰۃ نہ ادا کیڑی۔ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما (۱) ہم دا روایت دی (۱) بلکہ ہغوی فرمائی چہ د کوم مال زکوٰۃ ورکری کیدی شی نوکہ ہغہ د اوومے زمکی لاندی ہم وی نو ہغہ کنز نہ دی اود کوم چہ زکوٰۃ نہ ادا کیڑی کہ پہ زمکہ باندی بنکارہ خور پروت وی خو ہغہ کنز دی۔ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حضرت جابر رضی اللہ عنہ او حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نہ ہم موقوفہ او مرفوعا ہم دغہ روایت دی۔ حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ ہم دا فرمائی چہ بی زکوٰۃ مال سرہ دغہ مالدار داغلی شی د ہغوی دخوی حضرت عبداللہ رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ دا حکم د زکوٰۃ د نازلیدو نہ وړاندی وود زکوٰۃ حکم نازلیدو سرہ دا د مال پاکوالی جوړ کړو (۲) خلیفہ برحق حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی اللہ عنہ او عراق بن مالک رضی اللہ عنہ ہم دا روایت کړی دی۔ چہ دا د اللہ عزوجل د ارشاد (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ) منسوخ کړی دی۔

دکثرت مال پہ قباحت او قلت مال پہ تعریف کنبی گنہ احادیث: ابوامامہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ خلور زره اود دی تہ کم خو نفقہ دہ اود دی تہ زیات کنز دی خودا قول غریب دی۔ د مال د زیاتی پہ خرابوالی کنبی اود مال د کمی تعریف کنبی ډیر احادیث وارد شوی دی۔ د نمونی پہ توگہ مونږ دلته یو څو نقل کوو۔ پہ مسند عبدالرزاق کنبی دی۔ رسول اللہ رضی اللہ عنہ فرمائی د سرو زرو اوسپینو زرو والا دپارہ ہلاکت دی۔ درې خل د حضور رضی اللہ عنہ نہ دا فرمان اوریدو سرہ پہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم باندی سخت اولکیدلو او ہغوی د رسول اللہ رضی اللہ عنہ نہ سوال اوکړو چہ بیا مونږ کوم قسم مال اوساتو۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ حضور رضی اللہ عنہ تہ دا حال بیان کړو اوداسوال نی اوکړو نو حضور رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ ذکر کونکې ژبہ، شکر کونکې زړہ اود دین پہ کارونو کنبی امداد کونکې بنځہ (۳) مسند احمد کنبی دی چہ د سرو زرو او سپینو زرو د خرابوالی دا آیت چہ کله نازل شو او صحابہ کرامو پہ خپل مینخ کنبی مشہورہ کړہ نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل واخلى زہ د حضور رضی اللہ عنہ نہ معلومات کوم راخم۔ خپلہ سورلی نی تیزہ کړہ اود رسول اللہ رضی اللہ عنہ سرہ ملاشو (۴) او پہ یو روایت کنبی دی چہ صحابہ کرامو رضوان اللہ عنہم اجمعین او وئیل بیا بہ مونږ د خپل اولاد د پارہ څہ پریږدو۔ ہم پہ دی روایت کنبی دی چہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ پسي شا شاتہ حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ ہم وو۔ حضور رضی اللہ عنہ د حضرت عمر رضی اللہ عنہ پہ سوال باندی او فرمائیل چہ اللہ عزوجل زکوٰۃ ہم د دی د پارہ فرض او فرمائیلو چہ روستوني مال پاک شی۔ دمیراث مقررول بنائی چہ پہ جمع کولو کنبی ہیڅ بدیت نشته۔ حضرت عمر رضی اللہ عنہ چہ دا واوریدہ نو د خوشحالی نہ نی تکبیرونہ وئیل۔ حضور رضی اللہ عنہ او فرمائیل واورنی زہ تاسو تہ بہترینہ خزانه بنایم نیکہ بنځہ چہ کله د هغې خاوند د هغې طرف تہ نظر واچوی او هغہ دی خوشحاله کړی او چہ کله حکم ورکړی نو هغہ نی زر پہ ځای راوړی اوچہ کله موجود نہ وی نو چہ حفاظت اوکړی (۵) حسان بن عطیہ رضی اللہ عنہ وانی چہ حضرت شداد بن اوس رضی اللہ عنہ پہ یوسف کنبی وو پہ یومنزل کنبی راکوز شو او خپل غلام تہ نی او فرمائیل چہ چارہ راوړہ او لویہ کوو۔ ما تہ خرابہ معلومہ شوه هغہ افسوس بنکارہ کړو او وئی فرمائیل چہ ما خود اسلام نہ پس تر اوسہ پورې داسی د بی احتیاطی خبرہ کله ہم نہ وه کړی اوس تہ دا هیرہ کړہ او یو حدیث بیانوم هغہ یاد کړہ۔ رسول اللہ رضی اللہ عنہ فرمائی چہ کله خلق سرہ زر او سپین زر راجمع کوی نو دا کلمی ډیری ډیری وایہ ﴿اللهم اني اسئلك الثبات في الامر والعزيمة على الرشد واسئلك﴾

(۱) موطا امام مالك كتاب الزكاة باب ماجاء في الكثر: ۲۱ و مسنده صحيح.

(۲) صحيح بخاری كتاب التفسير سورة براءة باب ﴿يوم يحمى عليها في نار جهنم عليها في نار جهنم فكموى﴾: ۴۶۶۱.

(۳) الطبري: ۳۲۰/۱۴، تفسير القرآن لعبد الرزاق: ۵۳/۳.

(۴) ترمذی كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة التوبة: ۳۰۹ و هو حسن، احمد: ۲۸۲/۵، ابن ماجه: ۱۸۵۶.

(۵) ابوداؤد كتاب الزكاة باب ماجاء في حقوق المال: ۱۶۶۴، حاكم: ۳۳۳/۲، ابويعلی: ۲۴۹۹، بیهقی: ۸۳/۴.

شکر نعمتک واستلک حسن عبادتک واستلک قلباً سليماً واستلک لساناً صادقاً واستلک من خير ما تعلم واعوذ بک من شر ما تعلم واستغفرک
لما تعلم انک انت علام الغيوب) يعنى اې الله زه تانه د کار ثابت قدمی اود نیکو پوځوالې اوستا د نعمتونو
شکریه اوستاد عبادتونو ښه والې اود سلامتیا والا زړه رښتونې ژبه اوستا په علم کښې چه کومه ښېکړه
ده اوستا په علم کښې چه کومه بدی ده د هغې نه پناه غواړم او کومې بدنې چه ته پيژنې د هغې نه
استغفار طلب کوم زه منم چه ته د ټول غائب پيژندونکې نې (۱) په آیت کښې بیان دې چه د الله ﷻ په
لار کښې مال نه خرچ کونکې اودا پتونکې په دردناک عذابونو سره خبر شنی. د قیامت په ورځ به هم دا
مال ښه گرم کړی لکه د اور په شان به شی اودې سره به د هغوی تندې اړخونه ملاکانې داغلې شی اود
رتلو په توگه به هغوی ته اووئیلې شی چه واخلى د جمعوارنی مزه اوڅکنى. لکه چه په بل آیت کښې
دی چه فرښتوته به حکم کولې شی د دوزخی گرمو اوبو یو جام د دوی په سرونو باندې راواړه وه اودوی
ته اووايه چه د عذاب مزه اوڅکنى. اوتاسو خو به ډیر د عزت والا او بزرگان گنرلې شونې. (۲) دا د
هغې بدله ده. ثابته شوه چه کوم سړې کوم یو څیز محبوب جوړ کړی اود الله ﷻ د تابعدارنی نه هغه
مقدم کوی هم د هغې سره به هغه ته عذاب ورکولې شی. دې مالدارانو د مال په محبت کښې د الله ﷻ
فرمان هیرکړو نن هم په دې مال سره هغوی ته سزا ورکولې شی. لکه څنگه چه به ابولهب په ښکاره د
رسول الله ﷺ سره دښمنی کوله اود هغه ښځې به هم د هغه امداد کولو د قیامت په ورځ به هغه د اور د
نور تیزولو دپاره پخپله غاړه کښې رسنى اچولو سره لرگی راوړی او هغه به بلوی او هغه به په دې کښې
سوزولې شی. دا مال چه د ټولونه ډیر دلته خوښ کړې شوې دې هم دغه مال به د قیامت په ورځ د ټولو
نه زیات مضر ثابتیږی هم دا به گرمولې شی اوپه دې سره به دا غلې شی. حضرت عبدالله بن مسعود
فرمانی د داسې مالدارانو بدنونه به دومره پلن او اوږده کولې شی چه یو یو دینار او درهم به په هغې
راشی بیا به ټول مال جدا جدا کړې شی او په ټول بدن به نې خورکړې شی اودا نه چه د یونه پس به بل
داغ وی بلکه ټول به په یوځل وی. دا روایت مرفوعاً هم راغلې دې خود دې روایت صحیح نه دی. والله
اعلم. حضرت طاووس رضی الله عنه فرمانی چه د ده مال به یوه اژدها جوړه شی اوده پسې به شاته لگیدلې وی
کوم یو اندام نې چه مخامخ راځی هغه به چیچی. رسول الله ﷺ فرمانی چه څوک خپل خان پسې شاته
خزانه پرېږدی د ده دا مال به د قیامت په ورځ یو زهریلا اژدها جوړه شی د کوم په سترگو چه به ټاکي
وی او ده پسې به اولگی دې به منډې وهی او تپوس به کوی چه ته څوک نې؟ هغه به وانی چه ستا جمع
کړې شوې مال اوخپل خان پسې پرېخودلې خزانه نو آخر به نې راوینسی اود ده لاس به اوچیچی اویا
باقی بدن هم. (۳) په صحیح مسلم وغیره کښې دی چه کوم سړې د خپل مال زکوة ورنه کړی د هغه مال
به د قیامت په ورځ د تختو په شان جوړکړې شی اودې سره به د هغه تندې اړخ او ملا داغلې شی.
پنځوس زره کالو پورې خو به د خلقو فیصلې کیدو پورې د ده هم دغه حال وی بیا به ده ته د ده د منزل
لار خودلې شی د جنت طرف ته یا د دوزخ طرف ته. (۴)

دابو ذر غفاری د نورو صحابه گرامو نه اختلاف رانې: امام بخاری رحمه الله هم د دې آیت په تفسیر کښې
لیکی چه زیدبن وهب رضی الله عنه اوابوذر رضی الله عنه سره په ربذه کښې ملاؤ شو او معلومات نې اوکړو چه ته دلته څنگه
راغلې نې؟ هغه اووئیل چه مونږ په شام کښې وو نو ما دا آیت (وَالَّذِينَ يَكْنُزُونَ) تلاوت اوکړو نو حضرت
معاویة رضی الله عنه او فرمائیل دا آیت زمونږ د مسلمانانو باره کښې نه دی دا خود اهل کتاب باره کښې دی. ما

(۱) احمد: ۱۲۳.

(۲) ۴۴/الدخان: ۴۸.

(۳) حاکم: ۱/۳۸۸-۳۸۹، ابن حبان: ۳۲۵۸.

(۴) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب اثم مانع الزکاة: ۹۸۷، ابوداؤد: ۱۶۵۸، احمد: ۲۶۲/۲، ابن حبان: ۳۲۵۳.

اوونیل چه زمونې او د هغوی ټولو په حق کښې دې^(۱) پدې کښې زما اود هغه اختلاف اوشو نو هغه زما خلاف خط د حضرت عثمان رضی الله عنه دربار ته اولیکلو. زما په نوم د خلافت فرمان راغلو چه ته دلته راشه. زه چه کله مدینې منورې ته راغلم نو اومې کتل چه د څلورو وارو طرفونه خلقو راگیرکړم اودومره رش جوړ شو چه لکه هغوی دې نه وړاندې زه هډو لیدلې نه ووم. لنډه دا چه زه په مدینه کښې حصار شوم خود خلقو تنگ راتگ تنگ کړم. آخر ما حضرت عثمان رضی الله عنه ته شکایت اوکړو نو هغه ماته اوفرمانیل چه ته مدینې منورې سره نيزدې چرته صحرا ته لاړشه. ما د دې حکم هم تعمیل اوکړو خو دا مې اوونیل چه څه ما ونیلی دی والله دا به چرې هم پرې نخودې شم.^(۲) د هغوی دا خیال ووجه د بال بچ د خوړلو نه څه بچ شی هغه جمع کول مطلقاً حرام دی. هم د دې هغوی فتوی ورکوله او هم دا خبره نې په خلقو کښې خوروله. اوخلق به نې هم په دې باندې راضی کول هم د دې حکم به نې ورکول اود دې مخالفت کونکی به نې ښه وهل. حضرت معاویه رضی الله عنه هغه منع کولو اوغوښتل چه چرته په خلقو کښې عام ضررانقصان پیدا نه شی چه ونی نه منل نو هغه خلیفه ته شکایت اوکړو. امیر المؤمنین هغه راوغوښتو او په ربذه کښې د خان له اوسیدو حکم اوکړو. هغه هم هلته د حضرت عثمان رضی الله عنه په خلافت کښې وفات شو.

د ابو ذر د سخاوت انتهاء: حضرت امیر معاویه رضی الله عنه یو ځل د امتحان په توگه یوزر اشرفی اولیگلې هغوی د مابینام نه وړاندې وړاندې اخوا دیخوا د الله ج په لارکښې خرچ کړې. مابینام هم هغه صاحب کوم چه هغه ته سحر یوزر اشرفی ورکړې وې هغه راغلو او ونیل چه مانه غلطی شوې ده امیر معاویه رضی الله عنه هغه اشرفی د یو بل صاحب د پاره رالیگلې وې. ما په غلطی سره تاسو له درکړې هغه واپس کړه. هغه ونیل په تا باندې افسوس دې ما سره خو په هغې کښې یوه هم نشته. ښه ده چه کله زما مال راشی نو زه به تاته خپلې اشرفی درکړم. ابن عباس رضی الله عنه هم د دې آیت حکم عام ښاتی. سدی رضی الله عنه فرمانی چه دا آیت د اهل قبله باره کښې دې. احنف بن قیس رضی الله عنه فرمانی چه زه مدینې منورې ته راغلم اومې کتل چه یوې ډلې د قریشو محفل لگولې ناست دی زه هم په دې مجلس کښې کیناستم. یو صاحب تشریف راوړو خیرنې پیرې لنډې کپړې اچولې وې په ډیر خراب حالت کښې راغلو اودریدو او ونی فرمانیل روپې پیسې جمع کونکی دې د دې نه خبردار وی چه د قیامت په ورځ به د دوزخ انکار د هغوی په سینه د پاسه اچولې شی کوم چه به د هډوکی نه پورې اوځی بیا به د روستونه وړاندې طرف ته سورې اوکړی او سوزونکې به بهر اوځی. ټولو خلقو سر ښکته کړو او کیناستل او چا هم څه اونه ونیل نو هغه هم واپس شو لاړو او یوې ستنې سره تکیه شو کیناستو. زه هغه له لارم او تپوس مې ترې اوکړو زما په خیال دغه خلقو باندې ستاسو خبره خرابه اولگیدله. هغه اوفرمانیل دوی هیڅ نه پیژنی. ^(۳) په یوصحیح حدیث کښې دی رسول الله ﷺ ابوذر رضی الله عنه ته اوفرمانیل که ماسره د احد د غر هومره سره زر هم وو نو ماته به دا خبره ښه نه معلومیدله چه درې ورځې تیریدو نه پس ما سره په دې کښې څه بچ پاتې شوې وې. او دا ده که د قرض د ادا کولو د پاره ماڅه کیخودل نو هغه بله خبره ده.^(۴)

د ابو ذر رضی الله عنه د مذهب دلیل: غالباً هم دې حدیث شریف د حضرت ابوذر رضی الله عنه دا رایه مذهب جوړکړې وو کوم چه تاسو پورته اولوستل. والله اعلم. یوځل حضرت ابوذر رضی الله عنه ته د هغه حصه ملاوئشوه نود هغه وینځې هم

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله (والذين يکرون الذهب والفضة ولا ینفقوها.....): ۴۶۶۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب ماادی زکاته فلیس بکرم: ۱۴۰۶.

(۳) صحیح بخاری حواله سابق: ۱۴۰۷، صحیح مسلم: ۹۹۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب قول النبی ﷺ (ما یسرنی ان عندی مثل احد هذا ذهاب): ۶۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۹۹۱، ترمذی: ۲۶۴۴، احمد: ۱۵۲/۵، ابن حبان: ۳۳۲۶.

هغه وخت ضروریات ورکول شروع کړه. د سامان د اخستلو نه پس اووه بچ شوې نو حکم ئی اوکړو چه د دې فلوس مائی پیسې (د کب پوستکی) واخله نو حضرت عبدالله بن صامت ؓ او فرمائیل دا خپل خان سره پرېږده چه د ضرورت په وخت په کار راشی یا که څوک میلمه راشی نو چه څه ضرورت پاتې نه شی. هغه او فرمائیل چه نه ما نه زما خلیل ؓ وعده اخستې چه کوم سره او سپین زر سر بند کړې شی او کیخودې شی نو هغه د کیخودونکی دپاره د اورسروتهکه ده تر کومې چه دالله ﷻ لار کښې ورته کړی (په ابن عساکر کښې دی حضرت ابوسعید ؓ ته رسول الله ﷺ او فرمائیل الله ﷻ سره فقیر جوړ شه نوملاوښه غنی جوړیدو سره مه ملاوېږه. هغه تپوس اوکړو دا څنگه؟ ونی فرمائیل سائل ردکوه مه اوچه څه ملاوښی هغه پته وه مه. هغه ونیل چه دا به څنگه کولې شی حضور ﷺ او فرمائیل چه هم دغه دی گنی نو اور دې، د دې سند ضعیف دې.

د اهل صفة د دو کسانو واقعه: د اهل صفة نه د یوکس انتقال اوشو. دوه دیناره یا دوه درهمه د هغه بچ پاتې شو حضور ﷺ او فرمائیل د اور دوه داغونه دی تاسو خلق د خپل ملگری د جنازې مونځ اوکړنې. (۲) او په روایت کښې دې چه د اهل صفة نه دیوکس دوفات نه پس دتهبند د غوټې نه یو دینار راووتلو. نبی کریم ﷺ او فرمائیل داوریوداغ. بیادویم وفات شو دهغه نه دوه دیناره راووتل نو حضور ﷺ او فرمائیل د اور دوه داغه. دې فرمانی چه کوم خلق سره او سپین یعنی سره زر او سپین زر پرېږدی اومرشی د یو یو قیراط په بدله کښې به د اور یوه یوه تختی جوړولې شی اود هغه د پښونه واخله د هغه د زني پورې به د هغه بدن په دې اور داغلې شی. دحضور ﷺ فرمان دې چا چه دینار سره دینار او درهم سره درهم یوځای کړو راجمع کړی پریخودل د هغه خرمن به پلنولې شی په تندې اړخ او ملا به د دې داغ کولې شی. وائی به چه دا دې تاسو د خپل خان د پاره خزانه جوړوله اوس د دې بدله اوڅکه. د دې راوی سیف کذاب او متروک دې.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي	بیشکه شمارة د میاشتو په نزدالله دولس میاشتی دی په
كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ	بیشکه د الله په نیز د الله په کتاب کښې د میاشتو شمیر
حَرَمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا	کتاب دالله کښې دهغې ورځې نه اچی پیدا کړی دی الله آسمان اوزمکه دهغې نه څلور د کوم وخت نه چه الله زمکې او آسمانونه پیدا کړی دی دولس میاشتی دې په دې کښې څلور میاشتی
الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ	حرام دی ادا قاعده ده اصحیح نو ظلم مه کوئ په دې کښې په ځانونو خپلو باندي اوجنگیری معززی دی ادا محکم دین دې نو په دې میاشتو کښې دگناهونو په وجه په خپلو ځانونو ظلم مه کوئ
د مشرکانو سره ټول لکه څنگه چی اهغوی جنگیری تاسو سره ټول اوپوهه شی اچی بیشکه الله او کافرانو سره ټول جنگ کوئ لکه څنگه چه هغوی تاسو سره ټول جنگیری اوپه دې خبره (هم) پوهه شی	

(۱) احمد: ۱۵۶/۵، مسند البزار: ۳۹۲۶، طبرانی: ۶۳۴، حلیه الاولیاء: ۱/۱۶۲.

(۲) احمد: ۱۰۱/۱، مسند البزار: ۳۶۵، التاريخ الكبير: ۱۴۰/۲.

مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝

دمتقیانوسرہ دی

چہ د الله مدد د متقیانوسرہ دی

قوله تعالى: مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ

دخلورو میاشتو حرمت دشروع نه وو: په مسند احمد کښې دی رسول مقبول صادق او مصدوق حضرت محمد رسول الله ﷺ دخپل حج په خطبه کښې ارشاد فرمائیږي چه زمانه په تاویدو راتاویدوسره خپل اصلیت له راغلې ده. دکال دولس میاشتې وی په کوموچه کښې څلور د حرمت او ادب والا دی. درې خو یوبل پسې ذوالقعدة ذوالحجه او محرم او څلورمه رجب چه د مضر په نیز ده کومه چه د جمادی الاخر او شعبان په مینځ کښې ده. بیا ئې تپوس اوکړو دا کومه ورځ ده؟ مونږ ونیل الله ﷻ ته اود هغه رسول ﷺ ته پوره علم دي. حضور ﷺ خاموشی اختیار کړه مونږ ونیل کیدې شی چه حضور ﷺ به د دې ورځ څه بل نوم ایږدي. بیاني تپوس اوکړو چه دا یوم النحر یعنی د قربانۍ د اختر ورځ نده؟ مونږ ونیل او. بیاني تپوس اوکړو دا کومه میاشت ده؟ مونږ ونیل الله ﷻ او د هغه رسول ښه پوهیږي. حضور ﷺ بیا خاموش شو نومونږ ونیل چه کیدې شی چه حضور ﷺ د دې څه بل نوم ایږدي. حضور ﷺ اوفرمانیل ذوالحجه نه ده؟ مونږ ونیل او. بیاني تپوس اوکړو دا کوم ښار دي؟ مونږ ونیل الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ښه پوهیږي. بیا خاموش شو نو مونږ ونیل چه کیدې شی د دې څه بل نوم ښاني بیاني اوفرمانیل دا د مکې ښار نه دي؟ مونږ ونیلې بې شکه. رسول الله ﷺ اوفرمانیل یادساتنی ستاسو وینې ستاسو مال او ستاسو عزتونه ستاسو په خپل مینځ کښې داسې د حرمت والا دی څنگه حرمت چه ستاسو د دې ورځ ستاسو د میاشت اوستاسو د دې ښار کښې دي تاسو به اوس اوس خپل رب سره ملاقات کوئې او هغه به تاسو نه ستاسو د اعمالو حساب اخلي. واورئې مانه پس گمراه نه شئې چه د یوبل ستبونه وهنې اوبنایني ما تبلیغ کړې؟ واورئې چه تاسو کښې څوک موجود دی هغوی له پکار دي چه کوم موجود نه دی هغوی ته دي اورسوی. ډیر ممکن دی چه چاته ئې دوی اورسوی بعضې د هغوی نه هم ډیر خیال ساتونکي وی. (۱) اوپه روایت کښې دی چه د ایام تشریق په مینځ کښې په منی کښې د حجة الوداع د خطبې په موقعه دا ذکر دي. د ابو حمزه رقاشی رضی الله عنه تره چه صحابی رضی الله عنه دي وائی چه ددې خطبې په موقع د حضور ﷺ د اوبښې جلب نیولې وو اود خلقو رش ئې منع کړې وو. د حضور ﷺ د رومښې جملې دامطلب دي چه کوم کمې زیاتې وړاندې والې روستووالې د میاشتو د جهالت په زمانه کښې مشرکانو کولو هغه اوریدو راوړیدو سره دي وخت کښې ټیک شوی دی. کومه میاشت چه نن ده هغه په حقیقت کښې هم ده. لکه څنگه چه دمکې د فتح په موقعه حضور ﷺ فرمائیږي ووچه دا ښار د شروع د مخلوق نه باحرمت او باعزت دي. هغه نن هم د حرمت والا دي اوترقیامته پورې به د حرمت والا وی. په عربو کښې چه کوم دا رواج پریوتې وو چه د هغوی اکثر حجونه به د ذی الحجه په میاشت کښې نه وو. دې ځل د رسول الله ﷺ د حج په موقعه دا خبره نه وه بلکه حج په خپله ټیک میاشت کښې وو. بعضې خلق دي سره دا هم وائی چه د صدیق اکبر رضی الله عنه حج په نهم کال د ذی القعدة په میاشت کښې وو خودا غور طلب قول دي. لکه چه مونږ به ئې سره د ثبوت بیانوو. په آیت (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ) په تفسیر کښې دی. د دې قول نه هم ډیر غرابت والا یوقول د بعضې سلفو داهم دي چه دي کال کښې یهود نصاری او مسلمانانو ټولو د حج په اتفاق سره دا ورځ وه یعنی د عید الاضحی ورځ.

(۱) صحیح بخاری کتاب الضاحی باب ومن قال الاضحی یوم النحر: ۵۵۵۰، صحیح مسلم: ۱۶۷۹، ابوداؤد: ۱۹۴۸، ابن ماجه: ۲۳۳، احمد: ۳۷/۵، ابن حبان: ۳۸۴۸.

د اسلام میاشتو وجه تسمیه: "فصل ف" شیخ علم الدین سخاوی خپل کتاب "المشهور فی اسماء الايام والشهور" کښې لیکلی دی، د محرم میاشت ته محرم د دې د تعظیم د وجې نه وائی خوزما په نیزخود دې نوم وجه د دې د حرمت تائید دې ځکه چه عربو به د جاهلیت په زمانه کښې به دا بدلوله کله به نې حلالوله او کله به نې حراموله. د دې جمع محرمات "محارم" محاریم ده. د صفر وجه تسمیه دا ده چه په دې میاشت کښې به عموما د هغوی کورونه خالی وو ځکه چه دوی به جنگونو او سفر کښې روان وو. کله چه کور خالی شی نو عرب وائی «صفر المکان» ددې جمع اصفار ده لکه څنگه چه د جمل جمع اجمال ده. دربیع الاول دنوم سبب دا دې چه پدې میاشت کښې هغوی اودریږی. ارتباع وائی اقامت او اودریږونه د دې جمع اربعاء ده. لکه د نصیب جمع انصباء. اود دې جمع اربعه ده لکه د رغیف جمع ارغفه ده. د ربیع الاخر د میاشتې نوم کیخودل هم د دې وجې نه ده. نولکه چه دا د اقامت دویمه میاشت ده. د جمادی الاولی د تسمیه وجه دا ده چه په دې میاشت کښې اوبه کلکیدلې یعنی واوره کیدلې. د دوی په حساب کښې به میاشتو گردش نه کولو یعنی ټیک په هر موسم کښې به هره میاشت راتله خودا خبره څه حجت نه دې په دې وجه که د دې میاشتو حساب په سپوږمۍ دې نو ښکاره خبره ده چه موسمی حالت به هره میاشت باندې هر کال یو شان نه پاتې کیږی اودا ممکن دی چه د دې میاشت نوم په کوم کال کیخودې شوې وی هغه کال دا میاشت په سخته یخنی کښې راغلې وی او په اوبو کښې جمود راغلې وو. دغه شان یو شاعر هم دا وئیلی دی چه د جمادی سختې تیارې شپې په کومو کښې چه سپې هم په گرانه یو نیم ځل غاږی. د دې جمع جمادیات لکه جباری او جباریات. دا مذکر او مؤنث دواړه قسمه استعمالیږی. جمادی الاولی او جمادالآخری ورته وائی. د جمادی الاخری د تسمیه وجه هم دا ده لکه دا داوبو واوره کیدو دویمه میاشت ده. رجب دا ماخوډدې د ترجیب نه. ترجیب وائی تعظیم ته ځکه چه دا میاشت د عظمت او عزت والا ده په دې وجه دې ته رجب وائی. د دې جمع ارجاب او رجات ده. د شعبان نوم شعبان په دې وجه دې چه په دې کښې به عرب د لوټ مار د پاره اخوادیخوا جدا کیدل. د تشعب معنی ده جدا جدا کیدل نو د دې میاشتې هم دا نوم کیخودلې شو. د دې جمع شعبابین اوشعبانات راځی. رمضان ته رمضان په دې وجه وائی چه په دې کښې به د اوبنو پښې د سختې گرمۍ په وجه سوزیدې «رمض الفصال» هغه وخت ته وائی کله چه د اوبنو بچی سخت تگی وی اود دې جمع رمضانات او رماضین او رماضه راځی. بعضې خلق وائی دا د الله ﷻ د نومونو یو نوم دې. دا محض غلط او ناقابل التفات قول دې. زه وایم چه د دې پاره کښې یوحديث هم وارد شوې دې. خو هغه ضعیف دې اوما د کتاب الصیام په شروع کښې ددې بیان اوکړو. شوال ماخوډ دې «شالت الابل» نه دامیاشت د اوبنانود مستنی میاشت وه دوی به لکنی اوچتې کړې وې په دې وجه د دې میاشت نوم دا شو. د دې جمع شواویل، شواول او شوالات راځی. ذوالقعدة یا ذوی القعدة نوم کیدلو وجه ده چه په دې میاشت کښې به عرب خلق کیناستل نه به د جنگ د پاره وتل اونه د سفر د پاره. د دې جمع ذوات القعدة ده. ذوالحجه ته ذوالحجه ځکه وئیلې شی چه په دې میاشت کښې حج کیدلو په دې وجه د دې نوم مقرر شو. د دې جمع ذوات الحجه ده. دا خووه وجه د دې میاشتو د نومونو.

د اوو ورځو وجه تسمیه: اوس د هفتې د ورځو نومونه اود دې نومونو جمع واورنی. د اتوار ورځې ته یوم الاحد وائی د دې جمع احاد اوواحاد او وحود راځی. د پیر ورځې ته اثنین وائی د دې جمع اثنین راځی. د نېې ورځ ته ثلاثا وائی دا مذکر هم لوستلې شی اومؤنث هم. د دې جمع ثلاثاوات او اثالث راځی. د چارشنبې ورځ ته اربعاء وائی ددې جمع اربعاءوات او اربیع ده. زیارت ته خمیس وائی ددې جمع اخمسه اخامس راځی. جمعه ته جمعه وائی د دې جمع ده جمع او جماعات. د خالی ورځ ته سبت وائی د سبت معنی ده قطع ځکه چه د هفتې د ورځو شمیر هم دلته ختمیږی ځکه دې ته سبت وائی.

قدیریم عربو کنبی د ورخو نومونه: په قدیم عربو کنبی د هفتی د ورخو نومونه دا وو. اول، اھون، جبار، دبار، مونس، عروبه، شیار. د قدیم خالص عربو په شعرونو کنبی هم د ورخو نومونه کتب شی. قرآن کریم فرمانی چه په دې دولسو میاشتو کنبی خلور د حرمت والا دی. د جاهلیت عربو به هم دا د حرمت والا منلی خود السبل نومی یوې ډلې به د خپل تشدد په وجه اتو میاشتو ته د حرمت والا ونیل. د حضور ﷺ په فرمان کنبی رجب د قبیلہ مضر د طرف نه د اضافت کولو وجه دا ده چه کومی میاشت ته هغوی رجب میاشت ونیله په اصل کنبی هم دغه میاشت د الله ﷻ په نیز هم د رجب میاشت وه. کومه چه د جمادی الاخری او شعبان په مینځ کنبی ده. د قبیلہ ربیعہ په نیز رجب شعبان او شوال په مینځ کنبی میاشتی نوم یعنی رمضان نوم وو نو حضور ﷺ ښکاره کړه چه د حرمت والا رجب د مضر ده نه چه د ربیعہ. په دې خلورو د حرمت میاشتو کنبی درې یو بل پسې په دې مصلحت دی چه حاجیان د ذی القعدې په میاشت کنبی اوخی نو چه هغه وخت کنبی جنگ جگړې وهل ټکول او قتل او قتال بند وی خلق په خپلو کورونو کنبی ناست وی. بیا په ذی الحجه کنبی د حج احکام ادا کول په امن او امان او په ښه شان سره اوشی اوبیا د محرم د حرمت په میاشت کنبی کور ته واپس شی. د کال په مینځ کنبی رجب د حرمت والا جوړولو غرض دا دې چه زائرین خپل د بیت الله د طواف شوق د عمرې په شکل کنبی پوره کړی که د لرې لرې وی نو چه هغوی هم په ټوله میاشت کنبی تگ راتگ اوکړی. هم دغه د الله ﷻ نیغ او آسان رښتونی دین دې. نود الله ﷻ د ارشاد مطابق تاسو د دې پاکو میاشتو حرمت اوکړنی. په دې کنبی په خصوصیت سره د گناهونو نه بچ شنی، ځکه چه په دې کنبی د گناهونو بدی نوره هم زیاتیری لکه چه د حرم شریف گناه د نورو ځایونود گناهونو زیاتیری. د الله ﷻ فرمان دې چه څوک په حرم کنبی د الحاد اراده په ظلم سره اوکړی مونږ به هغوی له دردناک عذاب ورکړو. (۱)

دغه شان د دې محترمو میاشتو گناه هم د نورو میاشتو د گناه نه زیاتیری. په دې وجه د امام شافعی رحمہ اللہ اود علماؤ د یوې لوی ډلې په نیز د دې میاشتو د قتل دیت هم سخت دې. دغه شان په حرم کنبی دننه د قتل اود ذی محرم رشته دارقتل هم. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی (فہین) نه مراد د ټول کال میاشتی دی. نویدې ټولو میاشتو کنبی د گناهونو نه بچ شنی او خاص کر په دې خلورو میاشتو کنبی چه د حرمت والا دی. ددې ډیر عزت دې په دې کنبی گناه د سزا په اعتبار اونیکنی د اجر او ثواب په اعتبار زیاتیری.

د حرمت په میاشتو کنبی گناه سزانونه هم زیاتیری: دقتاده رحمہ اللہ قول دې چه د حرمت په میاشتو کنبی د گناه سزا اوبوج زیاتیری. ظلم خو په هرحال کنبی خراب څیز دې خو چه الله ﷻ خپل کوم امر غواړی زیاتوی.

د الله ﷻ په مخلوقاتو کنبی د درجاتو ذکر: گورنی الله ﷻ په خپل مخلوق کنبی بعضې اوچت کړی دی په فرښتو کنبی په انسانانو کنبی خپل رسول ﷺ خوښ کړو دغه شان په کلام کنبی خپل ذکر خوښ کړو اوبه زمکه کنبی جماتونه خوښ کړل او د میاشتو نه رمضان المبارک اودا خلور واپه میاشتی خوښ کړی اود ورخونه نی د جمعی ورځ او په شپو کنبی د لیلة القدر شپه نو تاسو له دې څیزونو د حرمت خیال ساتل پکار دی کومو ته چه الله ﷻ عظمت ورکړې دې. ددې امورو تعظیم د عقل مندو او هوښیارو خلقو په نیز دومره ضروری دې د کومو تعظیم چه څومره الله ﷻ خودلې دې. د دې د حرمت ادب نه کول حرام دی په دې کنبی چه کوم کارونه حرام دی هغه حلال مه گنړنی اوچه کوم حلال دی هغه حرام مه جوړونی لکه څنگه چه به اهل شرک کولو. دا د هغوی په کفر کنبی د زیاتی خبره وه. بیا فرمانی چه تاسو ټول کافرانو سره جهاد کوڼی لکه څنگه چه هغوی ټول تاسو سره په جنگ کنبی انختې دی.

حرمت دمیاشتو حرمت اوس هم باقی دی که نه منسوخ شوي دي: دحرمت په دي څلورو میاشتو کښې د جنگ شروع کول منسوخ یا دمحکم کیدو پاره کښې د علماؤ دوه اقواله دي. اول قول خودا چه دا منسوخ دي نو زیات مشهور هم دا دي. د دي آیت په الفاظو که غوراو کړې شي چه اول خو فرمان اوشو پدي کښې ظلم مه کوڼې بیاني مشرکانو سره دجنگ کولو او فرمانیل. دظاهری الفاظونه خو معلومېږي چه دا حکم عام دي د حرمت میاشتې هم په دي کښې راغلي. که دا میاشتې د دي نه جدا وي نود دي د تیریدو قید به ورسره لگولي شوي وو. رسول الله ﷺ د طائف محاصره د ذوالقعدة په میاشت کښې کړې وه چه د حرمت والا د میاشتو نه یوه ده لکه چه بخاری او مسلم کښې دي حضور ﷺ د هوازن قبیلې له د شوال په میاشت کښې تلې وو چه کله د هغوی هزیمت اوشو او د هغوی نه بچ شوي طائف ته اوتختیدل نو حضور ﷺ هلته لاړو او تر څلویښتو ورځو پورې نې محاصره اوکړه او بیا بغیرد فتح کولو د هغه خایه واپس تشریف راوړو. دا ثابت دي چه حضور ﷺ دحرمت په میاشت کښې محاصره کړې وه. دویم قول دادي چه دحرمت په میاشتو کښې دجنگ شروع کول حرام دي. اوددي میاشتو دحرمت حکم منسوخ نه دي. د الله ﷻ فرمان دي چه رباني شعائر اودحرمت والا میاشتې مه حلالوڼي (۱) اوفرمان دي چه د حرمت والا میاشتې د حرمت والا د میاشتو په بدله کښې دي اوحرمتونه قصاص دي که څوک په تاسو زیاتي کوي نو تاسو هم د هغوی نه دغه شان د زیاتي بدله واخلي (۲) اوفرمان دي (فَإِذَا سَلَّمُوا الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) دحرمت دمیاشتو دتیریدونه پس مشرکانو سره جهاد اوکړي دا وړاندې بیان تیرشو چه دا څلور میاشتې په هرکال کښې نه چه د تسییر میاشتې کوم چه په دوو قولو کښې یو قول دي.

بیا فرماني چه تاسو ټول مسلمانان هغوی سره داسې جنگیږي لکه څنگه چه هغوی ټول تاسو سره جنگ کوي. کیدی شي چه دا حکم خپل رومي نه جدا نه وي او کیدی شي چه دا حکم بالکل نوې وي او جدا وي د مسلمانانو د رغبت ورکولو او هغوی په جهاد د راضي کولو د پاره وي. نو فرماني چه څنگه هغوی تاسو سره د جنگ کولو د پاره په گرمي سره راجمع کیږي اود څلورو وارو طرفونه راوځي نو تاسو هم خپل ټول د کلمې ویونکي راغونډ کړي او هغوی سره مقابله اوکړي. دا هم ممکن دي چه په دي حمله کښې مسلمانانوته د حرمت په میاشتو کښې اجازت ورکړې وي کله چه حمله د هغوی د طرفنه وي. لکه چه آیت (الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ) کښې دي او لکه آیت (وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يَقْتُلُوْكُمْ) کښې بیان دي چه دوی سره مسجد حرام کښې جنگ مه کوڼې تر هغه وخته پورې چه هغوی هلته جنگ نه کوي. او که هغوی تاسو سره جنگ کوي نو تاسو هم هغوی سره او جنگیږي. هم دغه جواب د حضور ﷺ دحرمت په میاشتو کښې د طائف د محاصرې دي. په اصل کښې دا جنگ سلسله وه د هوازن او د هغوی د ثقفی حلیفانو د جنگ. هم هغوی د جنگ شروع کړې وه. داخوا دیخوانه نې دمسلمانانو مخالفین راجمع کول اود جنگ دعوت نې ورکولو نو حضور ﷺ د هغوی طرف ته وروړاندې شو خودا وړاندې کیدل هم د حرمت په میاشت کښې نه وو. دلته نې ماتې اوخوړله نو دا خلق طائف ته د پتیدو د پاره لاړل اوهم هلته قلعه بند شو. حضور ﷺ د مرکز د خالی کولو د پاره نور هم وروړاندې شو. هغوی مسلمانانوته نقصان اورسولو د مسلمانانو یوه ډله نې قتل کړه. بل خوا محاصره جاری وه په منجنیق وغیره سره نې هغوی راگیر کړي وو. غرض دا چه د دي جنگ شروع د حرمت په میاشت کښې نه وه شوي خو جنگ اوږد شو نو د حرمت میاشت هم راغله. کله چه یو څو ورځې تیرې شوې نو حضور ﷺ محاصره اخوا کړه نود جنگ جاری ساتل یو بل ځیز دي اود جنگ شروع کول یو بل ځیز دي د دي ډیر

مثالونہ دی۔ واللہ اعلم۔ اوس پہ دے کنبے چہ کوم احادیث دی مونہ ہغہ پہ سیرت کنبے ہم بیان کری دی۔ واللہ اعلم۔

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ			
ا بیشکہ ا نسی ایوزیات کاردی ا پہ کفر کنبی ا چی گمراہ کیری ا پہ دے سرہ			
ارستو کول پہ کفر کنبی زیادت دے ا پہ دے سرہ ہغہ کسان گمراہ کیری کوم			
الَّذِينَ	كَفَرُوا	يُحِلُّونَهُ عَامًا	وَيَحَرِّمُونَهُ عَامًا
ہغہ کسان اچی کافران شوی دی ا حلالوی دوی دغہ حرامی میاشتے ا یو کال ا او حراموی ہغہ ا بل کال			
کافران دی ا دوی دغہ معززی میاشتے یو کال حلالوی ا او جنگ پہ کنبی جائز کوی ا بل کال تہ نی حراموی			
لِّيُؤْطُوا	عِدَّةَ	مَا	حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحِلُّوا
ددے دپارہ چی پورہ کری دوی ا شمار ا دھغی میاشتو اچی حرامی کری دی اللہ ا اوچی حلالی کری دوی			
دادے دپارہ کوی چہ صرف ہغہ میاشتو شمار برابر کری کومی چہ اللہ حرامی کری دی نو پہ دے طریقہ دوی ہغہ			
مَا	حَرَّمَ اللَّهُ	زَيْنَ	لَهُمْ سَوْءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ
ہغہ میاشتے اچی حرام کری دی اللہ ا بنائستہ شوی دی ا دوی تہ ا ناکارہ عملونہ ددوی ا واللہ			
میاشتے حلالوی کومی چہ اللہ حرامی کری دی ا دوی تہ د دوی بد عملونہ بنائستہ شوی دی ا واللہ پاک			
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ			
ہدایت نہ کوی اقوم ا کافرتہ ا			
نافرمانو خلقو تہ توفیق د ہدایت نہ ورکوی ا			

قوله تعالى: يَحِلُّونَهُ عَامًا وَيَحَرِّمُونَهُ عَامًا

مشرکانود حرمت والا پہ میاشتو کنبی ہم بدلون او کرو۔ د مشرکانود کفر زیاتی بیانولی شی چہ ہغوی خنگہ خپلہ فاسدہ رائی او خپل ناپاکہ خواہش د اللہ ﷻ پہ شریعت کنبی داخلوی اود اللہ ﷻ د دین احکام اولتہ کوی را اولتہ کوی۔ حرام حلالوی او حلال حرام جو روی۔ د دریو میاشتو حرمت خوئی صحیح اوساتلو بیانی د خلورمی میاشت حرمت داسی بدل کرو۔ محرم نی د صفر پہ میاشت کنبی کرو اود محرم حرمت نی اونہ کرو۔ د دے د پارہ چہ پہ کال کنبی د خلورو میاشتو حرمت ہم پورہ شی او د اصلی حرمت پہ میاشت کنبی لوٹ مار او قتل ہم اوشی او پہ دے باندے بہ نی پہ خپلو قصیدو کنبی ہم خان خودلو اوفخر سرہ بہ نی داخپل کار بشکارہ کولو۔ د ہغوی یوسردارو و جنادہ بن عوف بن امیہ کنانی دے بہ ہر کال حج تہ راتلو د ہغہ کنیت ابو ثمامہ وو دا آواز بہ نی کولو چہ د ابو ثمامہ پہ مقابلہ کنبی خوک آواز نہ شی او چتولی۔ نہ د ہغہ پہ خبرہ کنبی خوک عیب لتولی شی۔ واورنی داو کال د صفر میاشت حلال دہ اود دویم کال حرام۔ نو یو کال بہ نی د صفر حرمت نہ ساتلو او بل کال بہ نی ساتلو د ہغوی د کفر د دے زیاتی بیان پہ دے آیت کنبی دے۔ (۱) دا سہی بہ پہ خپل خر باندے راتلو او چہ کوم کال بہ نی محرم د حرمت والا جو وولو خلقو بہ د ہغی حرمت کولو او پہ کوم کال چہ بہ ہغہ و نیل چہ محرم مونہ حلالہ کرو پہ صفر کنبی او صفر مو حرامخ کرہ پہ محرم کنبی مو کرو۔ پہ دغہ کال بہ پہ عربو کنبی د

ہغہ محرم د میاشتی حرمت چا نہ کولو^(۱) یو قول داہم دې چہ د بنی کنانہ دې سپری ته به قلمس و نیلې کیدو ده به آواز کولو چہ په دې کال د محرم حرمت مه نماختی وړاندې کال به د محرم اوصفر دواړو حرمت وی. نود ده په وینا به د جاهلیت په زمانه کښې عمل کیدلو. او اوس به د حرمت په اصلی میاشت کښې یو انسان د خپل پلار قاتل لیدلوسره د هغه طرف ته یو نظر هم نه اوچتولو او بیا چې دې راغلو نو پدغه د حرمت په میاشتو کښې لکه محرم کښې و نیل رابوباسی دا قاتل چہ به ورته و نیل چې دمحرم میاشت ده، ده به و نیل چې مونږ ئې مؤخر کوؤ. خودا قول څه ټیک نه معلومیږی ځکه چہ قرآن کریم فرمائیلی دی چہ هغوی په شمیرلو کښې څومره موافقت کولو او په دې کښې به د څومره موافقت کیدلو هم نه بلکه په یو کال کښې به درې میاشتی پاتې کیدلې او په بل کال کښې به پنځه میاشتی پاتې کیدې. یو قول دا هم دې چہ د الله ﷻ د طرف نه خو حج د ذی الحجه په میاشت کښې فرض وو څومشرکانو به د ذی الحجه میاشت ته محرم و نیلو او بیا به ئې برابر شمیر کولو او په دې حساب چہ به کومه ذی الحجه راتللہ په هغې کښې به ئې حج کولو او د محرم د میاشت نه به ئې خاموشی کوله او ددې به ئې هلو ذکر نه کولو. بیا به واپس شو او صفر نوم به ئې کیخودو بیا به ئې رجب جمادی الاخری او شعبان رمضان اورمضان شوال بیا به ئې ذوالقعدہ شوال ذی الحجه ذی القعدہ او محرم ته به ئې ذی الحجه و نیلہ. او په دې کښې به ئې حج کولو. بیا به ئې د دې اعاده کوله په دو کالو کښې به ئې برابر حج کولو. په کوم کال چہ حضرت ابوبکر صدیق ؓ حج او کړو په هغه کال د مشرکانو د دې شمیر مطابق د دویم کال ذوالقعدې میاشت وو. د حضور ﷺ د حج په موقع د ذی الحجه میاشت وه او هم د دې طرف ته حضور ﷺ په خپله خطبه کښې اشاره او فرمائیلہ او ارشاد اوشوچہ زمانه په اخوا دیخوا اړولو رارولو سره په خپل اصلی حالت راغله په کوم هیئت چہ په دې وخت کښې وه. زمکه او آسمان الله ﷻ جوړ کړی دی خودا قول هم صحیح نه معلومیږی په دې وجه هم که ذیقعدہ کښې د حضرت ابوبکر ؓ حج اوشو نو دا حج څنگه صحیح کیدې شی.

د الله ﷻ فرمان دې (وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ) یعنی د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ د طرف نه د نن د حج اکبر په ورځ د مشرکانو نه جدا کیدو او ویزاریدو اعلان دې. هم د دې اعلان د حضرت صدیق اکبر ؓ په حج کښې اوشو نو که چرې دا حج د ذی الحجه په میاشت کښې نه وو نو الله ﷻ به دا ورځ د حج ورځ نه گرځوله اوصرف د میاشتو وړاندیوالې روستووالې د کومو بیان چہ په دې آیت کښې دې د ثابتولو د دې تکلف ضرورت هم نه وو ځکه چہ هغه د دې نه بغیر هم ممکن دی. ځکه چہ مشرکانو خو به یو کال د محرم الحرام میاشت حلاله گرځوله اود دې په عوض به ئې د صفر میاشت د حرمت گرځوله اود کال باقی میاشتی به په خپل ځای وې. بیا به ئې په دویم کال محرم حرام گنړلو اود دې حرمت او عزت به ئې باقی ساتلو دې د پارہ چہ د کال څلور د حرمت میاشتی کومې چہ د الله ﷻ د طرف نه مقرر وې د هغې په شمیر کښې موافقت او کړی نوکله خو به د حرمت والا درې میاشتی کومې چہ پرله پسې دی په هغې کښې به ئې د آخری محرم میاشتی حرمت ساتلو اوکله به ئې هغه د صفر طرف ته مؤخر کوله. پاتې شو د رسول الله ﷺ فرمان مبارک چہ زمانه تاوړاتاو شوه او په خپل اصلی حالت کښې راغله یعنی په دې وخت کښې چہ کومه میاشت د هغوی په نیز وه هم هغه میاشت به صحیح شمیر کښې هم وه. د دې پوره بیان مونږ د دې نه وړاندې کړې دې. والله اعلم.

په ابی حاتم کښې دی چہ عقبه کښې رسول الله ﷺ ولاړ وو مسلمانان د حضور ﷺ سره راجمع شو حضور ﷺ د الله ﷻ پوره حمد او ثنا بیان کړه ونی فرمائیل چہ د میاشتو تاخیر د شیطان د طرف نه په کفر کښې زیاتې وو چہ کافران دهوکه شی. هغوی به یو کال محرم د حرمت والا کولو او صفر د حلت

والا او بيا به نى محرم د حلت والا کولو هم دا د هغوى هغه وړانديوالې او روستووالې وو کوم چه په دې آيت کښې بيان شوې دې. امام محمد بن اسحاق رحمه الله په خپل کتاب السيرة کښې په دې باندې ډير ښه کلام کړې دې کوم چه ډير ښکلي او مزيدار دې. هغوى ليکي چه دا کار د ټولونه وړاندې کونکې قلمس وو (حذيفه بن عبد بن فقيم بن عدى بن عامر بن ثعلبه بن حارث بن مالك بن کنانه بن خزيمة بن مدركة ابن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان) بيا د هغه خوئ عباد بيا د هغه خوئ قلع بيا د هغه خوئ اميه بيا د هغه خوئ عوف بيا د هغه خوئ ثمامه جناده هم د ده په زمانه کښې اسلام خورشو. عرب خلق به د حج نه فارغ شونو ده سره به راجمع شو دې به اودريدو نو هغوى ته به نى لکچر ورکړو اود زجب ذوالقعدة او ذوالحجة حرمت به نى بيانولو او يوکال به نى محرم حلال کړو او محرم به نى صفر کړو او يوکال به نى هم محرم ته د حرمت والا ونيل چه د الله ج د حرمت والا د مياشتو په شمير برابر شى اود الله ج حرام حلال هم شى.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا	مَا
ا له هغه کسانو اچى ايمان مو راوړې دې ا څه شوى دى	
اي مؤمنانو! په تاسو باندې څه شوى دى	
لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ	ط
په تاسو ا کله چى او ونيلى شى اتاسو ته اچى اوځئ ا په لار دالله کښې انودرانه شى تاسو ازمکې ته	
کله چه تاسو ته (د جهاد په موقع) او ونيلى شى چه د الله په لار کښې جهاد اوکړئ نو تاسو زمکې ته درانه شى	
أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	
ايا راضى شوى تاسو ا په ژوند اددنيا ا په مقابله داخرت کښې ا پس نه دې اسامان ا دژوند ددنيا	
ايا تاسو داخرت (د ژوند په مقابله کښې) د دنيا ژوند خوښوئ (خوياد ساتئ) د دنياوى ژوند نعمتونه	
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ۖ إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا	
په اخرت کښې ا مگر لږ دې ا که تاسو اونه وتئ ا عذاب به درکړى تاسو ته الله ا عذاب ا درد ناک	
داخرت (په مقابله کښې) ډير کم دى ا که تاسو د جهاد دپاره اونه وتلى نو تاسو ته به دردونکي عذاب درکړى	
وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى	
اوبدل راولى ا قوم ا بې له تاسو نه اواوبه نه رسوى تاسو ضرر الله ته ا هيڅ قدرله اوالله ا په	
اوستاسو په ځانې به نور خلق راولى ا اوتاسو (جهاد ته په نه تلو) الله <small>ج</small> ته څه نقصان نشى رسولى اوالله	
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	
هر اڅيز باندې ا قادر دې ا	
دهرڅيز د کولو طاقت لرى ا	

قوله تعالى: ۖ إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

د جهاد نه پټيدونکو ته تنبيه: يو طرف ته خو سخته گرمې وه اوبل طرف ته ميوې پخې شوې وې اود ونو سوري زيات شوى وو په داسې وخت کښې رسول الله ص د يواوړد سفر د پاره تيار شو په عزوه تبوك کښې د خان سره د تلود پاره ټوکوته ارشاد او فرمائيلو. څه خلق چه پاتې شوى وو هغوى ته نى چه کومه

تنبيه ورکړه د دې اياتونو شروع هم ددې ايت نه ده چه کله تاسو دالله ﷻ په لار کښې دجهاد دپاره راغواړې نو تاسو ولې په زمکې ته ځان اچوۍ آيا په دې فاني څيزونو ددنيا دآخرت باقى نعمتونه هيرونۍ واورنۍ ددنيا خو د آخرت په مقابله کښې هيڅ حيثيت نشته حضور ﷺ خپلې د کلمې والا گوټې ته اشاره اوکړه او ونۍ فرمائيل که څوک دا گوته په سمندر کښې ورډوبه کړي اورا ونۍ باسى نو په دې باندې چه د سمندر په مقابله کښې کومې اوبه دى نو هم دومره مقابله د دنيا د آخرت سره ده (۱) حضرت ابوهريره ؓ نه چا تپوس اوکړو چه ما اوريدلى دى ته حديث بيانوي چه الله ﷻ د يوې نيکنۍ په بدله کښې يولاکه ثواب ورکوي هغوى اوفرمائيل چه ما خو د دو لاکهو فرمان هم د رسول الله ﷺ نه اوريدلې دې بيا هغه هم د دې ايت نه هم د دې جملې تلاوت اوکړو چه دنيا کومه تيره شوه اوکومه باقى ده هغه ټول د آخرت په مقابله کښې ډير کم دى روايت دې چه عبدالعزیز بن مروان ؓ د خپل مرگ په وخت کښې خپل کفن راوغوښتو او کتلو سره نى اوفرمائيل زماخود دنيانه هم دغه حصه وه زه هم دومره دنيا اوږم او خم بياني شاته اوکتل او ونۍ ژړل فرمائيلې افسوس دنيا ستا ډير کم دى او ستا کم خو ډير کم دى افسوس مونږ خو په دهوکه کښې پاتې شو بيا د جهاد په پريخودو باندې الله ﷻ رټنه کوى چه سخت دردناک عذاب به وى

يوه قبيله حضور ﷺ د جهاد د پاره راوغوښتله هغوى راپانه سيدل نو الله ﷻ د هغوى نه باران بند کړو بيا نى اوفرمائيل چه په خپل زړه کښې خوشحاليږئې مه چه مونږ د رسول الله ﷺ امداديان يو که تاسو صحيح نه شونۍ نو الله ﷻ به تاسو برباد کړي او ستاسو په ځاى به نور د رسول الله ﷺ ملگرى کړي چه ستاسو په شان به نه وى تاسو دالله ﷻ هيڅ نه شنۍ کولې داخبره هم نه ده چه تاسولارنه شنۍ نو مجاهدين به جهاد نه شى کولې په الله ﷻ کښې ټول قدرتونه دى هغه تاسو نه بغير هم په خپلو دښمنانو باندې خپل غلامان غالب کولې شى وئيلۍ شوى دى چه دا آيت ﴿ اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا ﴾ او آيت ﴿ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَخْلِفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﴾ دا ټول اياتونه د آيت ﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً ﴾ سره منسوخ شوى دى خوامام ابن جرير ؒ د دې ترديد کوى اوفرمايې چه دامنسوخ نه دى بلکه د دې اياتونو مطلب دا دې چه چاته رسول الله ﷻ د جهاد د پاره د وتلو اوفرمايې نو هغوى دې فرمان اوريدو سره اودريږي فى الواقع دا توجيه ډيره ښکلې ده والله اعلم

إِلَّا تَنْصُرُوهُ	فَقَدْ	نَصْرَهُ	اللَّهُ
ا که اونه کړو تاسو مدد دهغه انوبه تحقيق سره امدد کړې وودهغه سره الله			
او که تاسو د ده (نبى کریم) سره مدد نه کوئ (نود دوى ستاسو مدد څه حاجت هم نشته يقيناً)			
إِذْ	أَخْرَجَهُ الَّذِينَ	كَفَرُوا	ثَانِي
کله چى اويستلې وؤ هغه لره هغه کسانو اچى کفر نې کړې وؤ حال دا چى هغه دويم وؤا په دوو کښى ا کله چى د ده سره الله په هغه موقع مدد کړې وو کله چه کافرانو دې (دمکې نه) راويستې وؤ او دوى دوه په دوه وؤ ا په دغه وخت			
هَمَّا	فِي الْغَارِ	إِذْ يَقُولُ	لِصَاحِبِهِ لَا تُحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ
هغوى دواړه په غار کښى وؤ ا کله چى اهغه وئيل املگرى خپل ته امة غمژن کيږه ابيشکه الله دا دواړه (نبى کریم او ابوبکر) په غار (ثور) کښې وؤ انو دوى خپل ملگرى ته اووئيل ته مه پريشانه کيږه الله			

مَعْنَا	فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ	وَأَيَّدَهُ	بِجُنُودٍ
زمنوں سرہ دی انوال نازل کروا اللہ	آرام خپل	پہ ہفہ باندی	اومضبوط نی کپوہفہ
زمنوں سرہ دی انوال اللہ خپل آرام پہ دہ راولیرو	اود دہ مدد نی	پہ ہفہ لنبکرو	(د فرشتو سرہ) اوکرو
لَمْ تَرَوْهَا	وَجَعَلَ	كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا	السُّفْلَى ط وَكَلِمَةُ اللَّهِ
چی نہ لیدوہفہ تاسو	اووی گرزولہ	اخبہ	دہفہ کسانو اچی کافران وؤ اشکتہ
چہ تاسو نہ لیدلی	(دغہ فرشتی) او اللہ	د کافرانو سازش ناکامہ	اوگرخولو (اود کافرانو د سازشونو پہ مقابلہ کنبی)
هِيَ الْعُلْيَا	وَاللَّهُ عَزِيزٌ	حَكِيمٌ	
ہم ہفہ	اوچتہ دہ	اول اللہ	غالب دی
ہم داللہ	تدبیر کامیابی وی	اول اللہ	غالب صاحب د حکمت دی

قوله تعالى: اِذْ هَمَّ اِيَّاكَ الْغَارِ

نبی کریم ﷺ او صدیق اکبر ﷺ د غار ملگری۔ کہ تاسو زما د رسول ﷺ امداد او تائید پر پدنی نوزہ د چا حاجت مند نہ یم۔ زہ پخپلہ د ہفہ امداد کونکی موید کافی اوحفاظت کونکی یم۔ یاد کرنی د ہجرت پہ کال چہ کافرانو د حضور ﷺ د قتل یا قید یاد وطن نہ د ویستلو سازش کرې وو اوحضور ﷺ د خپل ربتونی ملگری حضرت ابوبکر صدیق ﷺ سرہ یوازی د مکې مکر مې نہ وتلې وو نو خوک د ہفہ امدادی وو۔ درې ورخې د دی ویری نہ پہ غار کنبی تیری کرې چہ لتونکی ناامید شی او واپس لارشی نود دې خائی نہ بہ اوخو اود مدینې منورې لار بہ واخلو۔ صدیق اکبر ﷺ بہ ساعت پہ ساعت ویریدلو چہ چانہ معلومہ نہ شی اوداسی نہ وی چہ ہغوی رسول اللہ ﷺ (علیہ افضل الصلوٰۃ والتسلیم) تہ خہ نقصان اورسوی۔ حضور ﷺ بہ ہفہ تہ تسلی فرمائیلہ اوفرمائیل نی چہ ابوبکر! د دی دوو بارہ کنبی ستا خہ خیال دی د کومو دریم چہ پخپلہ اللہ ﷻ دی^(۱) مسند احمد کنبی دی چہ حضرت ابوبکر ﷺ بن ابوحقافہ حضور ﷺ تہ پہ غار کنبی او وئیل کہ دی کافرانو کنبی چا خپلو قدمونو تہ ہم اوکتل نو ہغوی بہ مونو اووینی۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ تہ ہفہ دوه خنگہ گنرې د کومو دریم چہ پخپلہ اللہ ﷻ دی۔ غرض دا چہ پہ دی موقعو ہم اللہ ﷻ سبحانہ وتعالی د ہغوی امداد اوکرو۔ بعضی بزرگانو فرمائیلی چہ د دی نہ مراد دا دی چہ پہ حضرت ابوبکر ﷺ باندی اللہ ﷻ د خپل طرف نہ تسکین راولیگلو۔ د ابن عباس ﷺ وغیرہ تفسیر ہم دغہ دی اود ہغوی دلیل دا دی چہ حضور ﷺ خو مطمئن سکون اوتکسین والا وو۔ خو پدی خاص حال کنبی تسکین دنوی سر نہ رالیگل ددی خلاف نہ دی۔ ددی دپارہ نی دی سرہ اوفرمائیل چہ خپل غائبانہ لنبکری نازل کرې اود ہفہ امداد نی اوکرو یعنی د فرشتو پہ ذریعہ۔ اللہ ﷻ د کفر کلمہ دباؤ کرہ اوخپلہ کلمہ نی مشہورہ کرہ۔ شرک نی بنکتہ کرو او توحید نی اوچت کرو۔ د حضور ﷺ نہ تپوس کیبری چہ یو سرې دخپلې بہادر نی د پارہ دویم دقومی حمیت دپارہ اودریم دخلقو خوشحالولو د پارہ جنگ کوی نو پہ دی کنبی د اللہ ﷻ د لاری مجاہد خوک دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل خوک چہ د اللہ ﷻ د کلمی د اوچتولو پہ نیت سرہ اوجنگیری ہفہ د اللہ ﷻ د لاری مجاہد دی۔^(۲) اللہ ﷻ پہ انتقام اخستلو باندی غالب دی۔ د چا امداد چہ کول غواری نو کوی۔ نہ د ہفہ پہ وړاندی خوک

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءت باب قوله تعالى (ثاني اثنين اذ هما في الغار اذ يقول لصاحبه....) ۴: ۶۶۲، صحیح

مسلم: ۲۳۸۱، ترمذی: ۳۰۹۶، احمد: ۴/۱، صحیح بخاری کتاب الجہاد باب ومن قاتل لتكون كلمة الله هي العليا: ۲۸۱۰، صحیح مسلم: ۱۹۰۴، ابوداؤد: ۲۵۱۷،

ترمذی: ۱۶۴۶، نسائی: ۲۳۱۶، ابن ماجہ: ۲۷۸۳، احمد: ۳۹۲/۴،

خه نه شی کولی د هغه اراده به څوک بدله کړې شی. څوک دې چه د هغه په وړاندې شونډې کولواو کړې شی یا سترگې ملاو کړې شی. د هغه ټول اقوال او افعال حکمت او مصلحت نیکښی او خوبونه ډک دی تعالی شانہ وجل مجده.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا	وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ	وَأَنْفُسِكُمْ
اوځئ	ا که سپک یی ا او که دارنه ا او جهاد او کړئ ا	په مالونو خپلو سره ا او په ځانونو خپلو سره
سپک او دارنه (ټول د الله په لار کښې)	اوځئ او په مالونو او ځانونو سره د الله په لار کښې جهاد کوئ	
فِي سَبِيلِ اللَّهِ	ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
په لار د الله کښې	دا وتل ستاسو ا بهتر دی ا	ستاسو دپاره ا که چری تاسو ا پوهیږئ
ا که تاسو پوهیږئ نو دا (په هر حالت کښې په جهاد کښې شرکت ستاسو دپاره ډیر غوره دی		

قوله تعالی: انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا

دالله ﷻ په لار کښې اوځئ که سپک ئی که دارنه - وائی چه په سورة براءة کښې هم د آیت وړاندې تیر شوې دې (۱) په دې کښې دی چه د غزوه تبوک دپاره ټولو مسلمانانو سره د هادی امم رسول الله ﷺ وتل پکار دی. د اهل کتاب د کافرانو رومیانو سره د جهاد د پاره ټولو مؤمنانو له تلل پکاردی. که زړه ئی غواړی او که نه که آسان ورته ښکاره شی او که دروند ذکر کړی چه څوک به د بوداوالی او څوک به د بیمارنی عذر کوی نو دا آیت نازل شو. بوداگان او ځوانان ټولوته د پیغمبر ﷺ سره د ملگرتیا کولو عام حکم اوشو د چا هیڅ عذر نه چلیږی. ابو طلحه ؓ د دې آیت دا تفسیر کړې دې اود دې حکم په پوره کولو کښې د شام په زمکه کښې لاړل. او نصرانیانو سره ئی جهاد کولو تردې چه خان ببنونکې ته ئی خان ورکړو رضی الله عنه وارضاه.

د صحابه کرامو د جهاد جذبه: او په یو روایت کښې دی یو ځل هغه قرآن کریم تلاوت کولو سره دې آیت ته اور سیدلو نو ئی فرمائیل چه زما رب خو زما په خیال بوداگانو او ځوانانو ټولوته د جهاد د پاره تللو دعوت ورکړې دې. زما خوږو بچو زما سامان تیار کړئ. زه د شام ملک ته د جهاد د شرکت د پاره ضرور ځم. بچو وئیل باباجی د حضور اکرم ﷺ د ژوند پورې تاسو د نبی کریم ﷺ په ماتحتی کښې جهاد او کړو. په خلافت صدیقی کښې تاسو د مجاهدینو سره وئ. خلافت فاروقی کښې هم تاسو مشهور مجاهد وئ او س تاسو د جهاد نه ئې په کور کښې آرام او کړئ. مونږ ستاد طرف ته د جهاد میدان ته اوځواو د خپلو تورو کمال ښایو. خو هغه اونه منلو او هم هغه وخت د گورنه او وتلو د سمندر نه اخوا تلو د پاره کشتی واخسته روان شو. د منزل مقصود نه د یوڅو ورځو په لار وو چه د سمندر په مینځ کښې روح پرور الله ﷻ ته روح حواله کړو. نهه ورځې کشتی روانه وه خو یوه جزیره یا ټاپو ښکاره نه شو چه هغه هلته څښ کړې شوې وو. نهه ورځې پس په اوچه باندې کوز شو او هغه ئی لحد کښې ورځښ کړو تردغه وخت پورې د هغه لاش هم هغه شان وو. (۲) رضی الله وارضاه.

د خِفَافًا وَثِقَالًا کلمه تفسیرونه: د ډیرو بزرگانو نه خِفَافًا او ثِقَالًا تفسیر نه ځوانان او بوداگان مروی دی. که ځوان وی که بودا امیر وی فارغ وی که مشغول وی که خوشحاله وی که تنگ زړه وی، که دروند وی یا سپک حاجت مند وی که کاریگر وی که آسانی والا وی که سختی والا وی که پیشور وی که سوداگری

که قوی وی که کمزوری په کوم حالت کښې هم وی بغیرد عذر نه اودریږي اود الله ﷻ د جهاد د پاره روان شی. د دې مسئلې تفصیل په توگه امام ابو عمرو اوزاعی رحمته الله علیه قول دې چه کله په ملک کښې دننه حمله وی نو مسلمانان سپک او سواره روان شی او چه کله د دې بندونو او سرحداتو په غاړو حمله وی نو سپک او درانه سواره او پیدل هر څنگه چه وی اوځنی او اودریږنی.

ایا دا ایت مبارک منسوخ شوې دې: دبعضې حضراتو قول دې چه آیت **(فَلَوْلَا نَفَرَ)** سره دا حکم منسوخ شوې دې. په دې باندې ان شاء الله مونږ پوره رنډا اچو. روایت دې چه د یو دروند بدن والا لوی سړی هغوی ته خپل حال ښکاره کړو او اجازت ئی اوغوښتو خو هغوی انکار اوکړو اودا آیت نازل شو. خودا حکم په صحابه کرامو رضی الله عنهم باندې گران تمام شو. بیا الله ﷻ دې ایت سره **(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ)** دا منسوخ کړو. یعنی ضعیفان بیماران غریبانان او فقیران کله چه هغوی سره ترخرج پورې نه وی او که هغوی د الله ﷻ د دین او شرع مصطفی صلی الله علیه و آله حامی طرفدار او خیرخواه وی نو میدان جنگ ته په نه تلو کښې څه بدی نشته. حضرت ابویوب رضی الله عنه د اول غزوې نه واخله ټول عمر پورې سوا د یو کال نه په هره یوه غزوه کښې موجود وو او فرمائیل به ئی که دروند وی او که سپک دواړو ته د وتلو حکم دې اود انسان حالت د دې دواړو حالتونه بغیریل نه وی ^(۱) د حضرت ابوراشد حرانی رحمته الله علیه ویناده چه ماحضرت مقداد بن اسود رضی الله عنه سور د سرکار رسالت مآب صلی الله علیه و آله حمص کښې اولیدو چه ډیر کمزورې شوې وو خو بیا هم په کجاوه کښې ناست وو او جهاد له روان وو. نوما ورته اووئیل چه اوس خو شریعت تا معذوره گنږی بیا ته دا تکلیف ولې کوي. هغه او فرمائیل چه واوره سورة البعوث یعنی سورة برات زمونږ په وړاندې نازل شوې دې په کوم کښې چه حکم دې سپک او درانه ټول جهاد ته ځنی ^(۲) حضرت حیان بن زید شرعی رحمته الله علیه وائی چه مونږ صفوان بن عمرو والی حمص سره جراحمه طرف ته د جهاد د پاره لاړو ماد دمشق یو بزرگ ډیر عمر والا او کتلو چه په حمله کونکو کښې هغه هم په خپل اوبښ باندې سور راروان دې. د هغه اوریځې د هغه په سترگو باندې راپریوتلې دی شیخ فانی شوې دې یعنی ډیر بوډا وو. ماورته اووئیل چه تره ته خو اوس د الله ﷻ په نیز هم معذوره ئی. دې اوریډو سره هغه د خپلو سترگونه اوریځې اوچتې کړې او وې فرمائیل چه وراره الله ﷻ په سپکوالی اودروندوالی دواړو حالاتو کښې زمونږ نه په جهاد کښې د وتلو غوښتنه کړې ده. واوره چا سره چه د الله ﷻ محبت وی په هغوی باندې ازمینست هم وی بیا په دې باندې ثابت قدم اوسیدو نه پس په هغه د الله ﷻ رحمت راوریږی. واوره د الله ﷻ ازمینست شکر صبر ذکر الله اود الله ﷻ توحید خالص سره کیږی. ^(۳)

جهاد کښې د دنیا او آخرت فائده: د جهاد د حکم نه پس د زمکې او زمانې مالک په خپله لار کښې د رسول الله ﷻ په مرضی کښې خان اومال خرچ کولو حکم ورکوی او فرمائی چه د دنیا او آخرت ښیگره په دې کښې ده. دنیاوی گټه خو په دې کښې ده چه لېشان خرچ به اوکړې او ډیر غنیمت به ملاوښی اود آخرت گټه دا ده چه دې نه لویه بل څه نیکی نشته. نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی د الله ﷻ په ذمه په دوو خبرو کښې یوه ضروری ده هغه مجاهد خو یا شهید کړی نود جنت مالک ئی جوړ کړی او یا هغه د سلامتیا او غنیمت سره واپس راگرځوی ^(۴) پخپله د الله ﷻ اوچت ارشاد دې په تاسو جهاد فرض کړې شوې دې سره د دې نه چه تاسو د دې نه کرکه کونې. خو ډیر ممکن دی چه ستاسو نه غوښتونکې څیز په اصل کښې ستاسو

(۱) حاکم: ۳۵۸/۲.

(۲) ابن جریر.

(۳) الطبری: ۲۶۴/۱۴.

(۴) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه و آله (أَحَلَّتْ لَكُمْ الْغَنَائِمَ): ۳۲۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷۶، موطا امام مالک:

۴۴۴، احمد: ۳۹۹/۲.

د پارہ بہتروی او کیدی شی چه ستاسو د غوبنتنی خیز فی الواقع ستاسو په حق کنبی ډیر مضر وی
واوره ته خو بالکل نادان نهی او الله ﷻ خو پوره پوره دانا او بینا دی. نبی کریم ﷺ یو سړی ته او فرمائیل
مسلمان شه هغه وئیل چه زړه خومې نه غواړی حضور اکرم ﷺ او فرمائیل سره ددی چه نه نی غواړی (۱)

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبْعُوكَ

ا که چری وی | فائده | نزدی | اوسفر | در میانه | انو خامخا به پیروی کړی وه دوی ستا
ا که چرته نفع (د حاصلولو په اعتبار سره) نزدی وی اوسفر در میانه وی نو دوی (منافقان) ستا

وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشَّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ

لیکن | الرې شو | په دوی باندې | امل | او زرده چی قسمونه به خوری دوی | په الله | ا که چری
تابع دار کړی وی | خوگران شو دوی ته مزل کول (نوځکه پاتې شول) | او دوی به (تاسو ته) | په الله قسمونه خوری

اَسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسُهُمْ

طاقت وی | زمونږ | انو خامخا به | وتلی | وؤ مونږ | | تاسو سره | ا هلاک کوی دوی | | خانونه خپل |
که زمونږ | وس | کیدلی | نو تاسو سره به | وتلی | وی | (په دې دروغو قسمونو) | خپل خانونه هلاکوی | (چه گناهگار یې)

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

او الله پوهیږی | اچی دوی | | دروغژن دی |

او الله پوهیږی | چه دوی | | دورغژن دی |

قوله تعالى: وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ

د مکارو خلقو په د هوکه کنبی رانه شئ: کوم خلق چه د عزوه تبوک د تلو نه منع شوې وواود هغې نه پس
حضور ﷺ له راغله او خپلې د دروغو اود خان نه جوړشوی عذرونه ئې پیش کول هغوی په دې آیت کنبی
رتلې شی چه په حقیقت کنبی دهغوی هیڅ معذوری نه وه. که چرته آسان غنیمت او یا د نیزدې سفر وؤ
نو دا لالچیان به ورسره وؤ خود شام پورې سفرد هغوی پنبی ماتې کړې اود دې مشقت خیال د هغوی
ایمانونه دد یعنی خراب کړل. اوس دوی راغلل اود دروغو قسمونه خوری اود الله ﷻ رسول ﷺ ته د هوکه
ورکوی. که څه عذر نه وی نومونږ به په یو ځای د تلو دا عزت پریخودی وؤ؟ مونږ په زړه او خان سره
ستاسو په خدمت کنبی حاضریدو. الله ﷻ فرمائی چه ددوی د دروغو ماته علم دې هغوی خو خپل خانونه
غرق کړل.

عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ اِلِمَ اَذْنَتْ لَهُمْ

| معافی او کړه | الله | اتاته | ولي | اجازت ورکړو | تا | ادوی ته

| الله | تا ته معافی کړې ده | اتا دوی (منافقان) ته ولي (د ایساریدو) اجازت

حَتّٰی يَتَّبِعِنَّ لَكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ

تر دې پورې | اچی ښکاره شوې وی | اتاته | هغه کسان | اچی رښتینی دی | | او معلوم کړې وی | تا

ورکړو (اجازت به دې نه ورکولو) | تر دې چه تاته رښتینی کسان معلوم شوې وی | او دروغژن دې پیژندلی وی

الْكَذِبِينَ ۝ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	دروغزن انہ غواری اجازت ستانہ اہغہ کسان چي ایمان راوړی اېہ الله باندې اوپه ورځ د آخرت باند
..... ستانہ هغه کسان (د جهاد نه د ایساریدو) اجازت نه غواری اچہ په الله او په ورځ د آخرت ایمان راوړی	
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ	ددې نه چي جهاد اوکړي اېہ مالونو خپلو سره اوپه نفسونو خپلو سره او الله ابنه عالم دي
چه (د الله په لار کښې) په خپلو ځانونو او مالونو سره جهاد اوکړي او الله پاک متقیان خلق پیژني	
بِالْمُتَّقِينَ ۝ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ	په متقیانو باند ایشکجه اجازت غواری ستانہ اہغہ کسان چي ایمان نه راوړی اېہ الله باندې
بیشکجه ستانہ خو هغه خلق (د جهاد نه د ایساریدو) اجازت غواری چه په الله اود آخرت په ورځ	
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ۝	اوپه ورځ د آخرت باند او شکمن دي ازپرونه دهغوی انو هغوی په شک خپل کښې اسرگردانه دي
یقین نه ساتي اود دوی زړونو (د آخرت په باره کښې) شک کړې دي انو دوی په خپل شک کښې سرگردان دي	

قوله تعالى: لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ

رښتونې مسلمان خپلې اوبهاني نه جوړوي: دسبحانه وتعالی خپل محبوب سره څنگه د مینې نه ډکې خبرې کیږي. دسختې خبرې اورولو نه وړاندې د معافۍ اعلان اورولي شي. دې نه پس د رخصت ورکولو عهد هم په سورة نور کښې ورکوي. اود الله ﷻ ارشاد کیږي: ﴿فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذَنْ لَنْ يَشْتَمَ مِنْهُمْ﴾ یعنی که په دوی کښې څوک تانه د خپل څه کاریاشغل په وجه اجازت غواری نو ته چه چاته غواری اجازت ورکولې شي. دا آیت د هغه کسانو باره کښې نازل شوې کومو چه په خپل مینځ کښې فیصله کړې وه چه د حضور ﷺ نه خو اجازت اخلو که اجازت اوشو خو ډیره ښه ده اوکه اجازت رانه کړي نو بیا خوبه هم په دې غزوه کښې شاملیږي نه (۱) د دې د پاره الله ﷻ فرماني چه که دوی ته اجازت نه ملاویدو نو دومره فائده خو به خامخا کیدله چه د رښتیا عذرکونکي او بهاني کونکي به ښکاره کیدل، په نیک اوبد کښې به ښکاره فرق کیدو، اطاعت گذار خو به حاضریدل او نافرمانه به سره د اجازت نه ملاویدلو هم نه وتل، ځکه چه هغوی خوفيصله کړې وه که رسول الله ﷺ اجازت اوکړي اوکه نه اوکړي خو مونږ به جهاد ته نه خو. په دې وجه الله ﷻ په دې آیت کښې د دې نه پس دا او فرمانيیل چه دا ممکن نه دی چه رښتوني اوایمانداران خلق د الله ﷻ په لار کښې د جهاد نه د منع کیدو اجازت تانه او غواری. هغوی خو جهاد د الله ﷻ د نیزدیکت منلو او خپل خان او مال قربانولو خواهش مند دی او الله ﷻ هم د دې پرهیزگاره ډلې نه ښه خبر دي.

بې ایمانه همیشه تردکښې وي: بغيرد شرعي عذر نه بهاني جوړونکي د جهاد نه د منع کیدلو اجازت غوښتونکي خو بې ایمانه خلق دی د کومو چه د آخرت د کور د بدلې څه امید نشته. د دوی زړونه ترنن پورې ستادشریعت نه په شک شبه کښې دی دوی حیران اوپریشان دی که یو قدم د هغوی وړاندې ځي نو دوه قدمه شاته ځي دوی ثابت قدم او استقلال والا نه دی دوی خو هلاک کیدونکي دی دوی نه

اخوادی اونه دیخوا دی دا دالله ﷻ گمراہ کړې شوی دی ته به د دوی دصحيح کیدو هیڅ لار نه بیامومي

وَلَوْ ارَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ

اوکه اراده وې ددوی ا دوتلو نوخامخا تیار کړې به وو دوی دپاره ددې غزا اسباب | لیکن اوکه دوی (منافقانو د جهاد د) وتلو اراده لرله نو د هغې دپاره به ئې اسباب تیار کړی وو خو

كَرِهَ اللَّهُ انْثَعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا

خوئې نه کړو الله ا پورته کیدل ددوی ا نو سست ئې کړل دوی ا اوورته اوونیلې شو اچی کینی الله ﷻ د دوی (جهاد دپاره) تلل نه خوښوی نو دوی ئې سست کړل او دوی ته اوونیلې شو چه د ناستو

مَعَ الْقَعْدِيْنَ ۝ لَوْ خَرَجُوا فِیْكُمْ لَؤْخَرُجُوا مَآزَادُوْكُمْ اِلَّا

دناستو خلقو سره | که وتلې وې دوی ا شریک په تاسو کښی | نه به وو زیات کړې دوی تاسوته ا مگر ناستو کسانو سره کینی (او د دوی په نه تلو مه خفه کیږئ ځکه) که دوی تاسو سره وتلې وو. نو تاسو ته

خَبَالًا وَلَا اَوْضَعُوْا خِلْلَكُمْ یَبْغُوْنَکُمْ الْفِتْنَةَ

شر | اوخامخابه منډې ترې و هلې دوی ا په منځ ستاسو کښی ا په داحال چی لټوله به دوی تاسوته ا فتنه به ئې د نقصان نه سوا بل څه ته ورسولې اودوی به خامخا د نقصان رسولو دپاره ستاسو په مینځ کښی کوششونه کړی وو

وَفِیْكُمْ سَمْعُوْنَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِیْمٌ بِالظَّالِمِیْنَ ۝

اوشته په تاسو کښی اغوړا ایښودونکی ا هغوی دپاره اوالله | ښه پوهه دې ا په ظالمانو ا اوپه تاسو کښی (دوی ته د خبرو او رولو دپاره) غوړ کیخودونکی هم شته اوالله په ظالمانو پوهه دې

قوله تعالى: مَا زَادُوْكُمْ اِلَّا خَبَالًا

دمنافقان دتکلیفونو او شیطانو تذکره: دوی عذر کوی. دهغوی د غلطیدو یو ظاهری دلیل دا هم دې که د هغوی اراده وه نوکم ازکم سامان دسفر خو به ئې تیارولو خودوی خود اعلان او حکم نه پس هم ورځې تیرلو باندې لاس په لاس کیخودې او ناست دی. یو دکې ئې هم اخوا دیخوا نه کړو. خبره دا ده چه د الله ﷻ هغوی تاسو سره وتل خوئې نه وو په دې وجه ئې هغوی روستو کړو او په قدرتی توگه ئې دا اوونیلې شو چه تاسو دناستو خلقو سره ملگرتیا اوکړئ. واورئ د هغوی د ناخوښه کولو وجه داوه چه دوی پوره نامرد او د اعلی درجې بزدل او ویریدونکی دی. که دوی تاسره وونو دلته پانړه اوخوزیده او هلته دوی راپریوتل اودا مثال به ئې په اصل کښې خودلو اودوی سره به په تاسو کښې هم فساد خوریدلو. دوی به د اخوانه دیخوا اودیخوا نه اخوا خبرې جوړولې او خبرې اوږدولو سره به ئې خپل مینځ کښې تفرقه اچوله اودښمنی به ئې جوړوله اوڅه نوې فتنه به ئې اودروله اوتاسو به ئې په خپل مینځ کښې اخته کولې. دهغوی منونکی اودهغوی هم خیال اودهغوی پالیسنی ته په ښه نظرکتونکی پخپله په تاسو کښې موجود دی اود خپل ساده توب په وجه د هغوی د شیطانیانونه بې خبره دی. د کوم نتیجه چه د مؤمنانو باره کښې ډیره خرابه راځی په خپل مینځ کښې شر اوفساد خوریږی. د مجاهدینو د غیره قول دې چه مطلب دا دې چه د هغوی خبرې کونکی د هغوی سی آنی دی اود هغوی جاسوس هم په تاسو کښې لگیدلې دی چه ستاسود ذرې ذرې خبرې هغوی ته رسوی. خودا معنی کولو سره هغه لطافت باقی نه پاتې کیږی کوم چه د آیت د شروع نه دی یعنی ددې خلقو تاسو سره نه وتل الله ﷻ ته به دې وجه

ہم ناخوبیہ وو چہ پہ تاسوی کنبی بعضی داسی ہم شتہ چہ د هغوی منونکی دی۔ دا خو بالکل صحیح دی خود جاسوسنی خہ خصوصیت د هغوی د وتلو د وجہی دپارہ نہ شی کیدی۔ پہ دی وجہ د قتادہ رضی اللہ عنہ وغیرہ مفسرینو قول ہم دغہ دی۔

منافقان اکثر د کافرانو جاسوسان وی: امام محمد بن اسحق رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پہ اجازت غوبستلو کنبی عبداللہ بن ابی بن سلول اوجد بن قیس ہم وو اوہم دغہ لوی لوی رئیسان اود اثرخاوندان منافقان وو۔ اللہ ﷻ هغوی لری اوغورزول۔ کہ چری دوی ورسره وی نود هغوی مخامخ منونکی بہ هغوی سرہ شوی وو اود مسلمانانو د نقصان سبب بہ جوړشوی وو۔ پہ محمدی لښکر کنبی بہ گډوډوالی خورشوی وو (۱) خکہ چہ داخلق د وجاہت والا وو اوخہ مسلمانان د هغوی د حال نہ ناخبرہ کیدو پہ وجہ د هغوی د ظاہری اسلام اوغورو خبرو باندی مفتون وو اوتر اوسہ پوری د هغوی پہ زړہ کنبی د دوی محبت وو اودا د هغوی د لاعلمنی پہ وجہ وو۔

دمنافقانہ وتلو کنبی د مسلمانانو خیر دی: رشتیا دی چہ ټول علم ہم اللہ ﷻ تہ دی چہ غائب حاضر شوی وی اوکیدونکی ټول پہ هغوی ښکارہ شی ہم ددی علم غیب پہ بنیاد هغہ فرمائی چہ تاسو مسلمانان د هغوی نہ وتل غنیمت اوگنړنی کہ دوی وائی نو نور فتنہ او فساد بہ کیدلو۔ نہ بہ نی خپلہ کول اونه بہ نی نور پریخودل۔ ہم پہ دی وجہ ارشاد دی کہ کافران بیا دنیا تہ واپس کړی شی نو د نوی سر نہ بہ بیا ہم هغہ کوی کوم نہ چہ منع شوی وو اودوی بہ ہم دروغژن پہ دروغژن پاتې شی (۲) او پہ بل آیت کنبی دی کہ چری علم د اللہ ﷻ کنبی د هغوی پہ زړونو کنبی لږشان ہم خیروی نو اللہ ﷻ بہ خامخا هغوی تہ اورولو اوس خودا حال دی چہ کہ اوری ہم نو مخ اړکوسره واپس شی۔ (۳) پہ بل خای کنبی دی کہ چری مونږ پہ دوی باندی لیکلې وی چہ تاسو ہم پہ خپل مینخ کنبی د مرگ لویہ اوکړنی یاد وطن نہ اوخی ددیرو کمو خلقونہ بغیردوی بہ ہیخ کله ہم دا نہ کول۔ اوسره ددی چہ دا بہ دهغوی پہ حق کنبی بہتر اوبنہ وه چہ کوم نصیحت دوی تہ اوکړی شی هغہ پوره کړی ددی دپارہ چہ پدی صورت کنبی مونږ دخپل طرف نہ اجر عظیم ورکړو او نیغہ لار ورته اوبنایو۔ (۴) نور ہم دا شان ډیر آیاتونہ دی۔

لَقَدْ ابْتِغُوا	الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ	وَقَلْبُوا لَكَ
پہ تحقیق سرہ کوشش کړی دی دوی ادفتنی دمخکنبی نہ اولتولی دی دوی استا د ناکام کولو		
اودوی د دی (غزوې نہ) وړاندی (هم تاسو تہ) د نقصان رسولو کوشش کړی وو اوستا خلاف نی تدبیرونہ		
الْأُمُورَ حَتَّى	جَاءَ الْحَقُّ	وَوَضَّهَرَأَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ
ټول تدبیرونہ تردی پوری اچی راغلی حق اوغالب شو دین دالله اودوی نہ خوښونکی وو		
جوړ کړی وواتر دی چې حق راغلی اود الله دین غالب شو په داسی حال کنبی چہ دوی (داغلبہ) بده گنړی		

قوله تعالى: لَقَدْ ابْتِغُوا الْفِتْنَةَ

منافق د فتنی دپارہ دموقعی پہ لټون کنبی وی۔ اللہ ﷻ د منافقانہ د نفرت کولو بارہ کنبی فرمائی چہ آیا دوی هیرکړوچہ د مودونہ خو دوی د فتنہ او فساد اور لگولې وو اوستا د کارد اولتہ کولو شل قسمہ تدبیرونہ نی کړی دی۔ مدینې تہ د حضور ﷺ پہ راتلو باندی ټول عرب یوشو اود مصیبتونو باران

(۱) الطبری: ۲۷۷/۱۴

(۲) الانعام: ۲۸

(۳) الانفال: ۲۳

(۴) النساء: ۶۶

نی پہ حضور ﷺ باندی راوورولو د بھر نہ هغوی حملہ اوکرہ اودنہ نہ د مدینہ یهودیانو او منافقانو بغاوت اوکرہ۔ خو اللہ ﷻ ہم پہ یوہ ورخ د ٲولو کمانونہ راکوز کرل اود هغوی جوړونہ نی سست کرل، د هغوی جوش نی یخ کرو۔ دبدرجنگ د هغوی هوش او حواس ختم کرل اود هغوی ارامانونہ نی حلال کرل۔ د منافقانو سردار عبداللہ بن ابی صفا و نیلی وو چہ اوس بس دې خلقوز مونږ طاقت پاتی نہ شو۔ اوس ددې نہ بغیر بلہ لارنشته چہ په ظاهرہ د اسلام موافقت او کرې شی اوپہ زړہ کنسې چہ موخہ دی نو دې وخت چہ راشی پہ وخت بہ کتلې شی۔ بیاجہ څومره د حق اوچتوالې اود توحید پورته والې کیدو دوی بہ سوزیدل۔ آخر اللہ ﷻ د حق قدمونہ کلک کرل اود اللہ ﷻ کلمہ غالب راغلہ اودوی هسې خپلې خیتې درزولې۔

وَمِنْهُمْ	مَنْ	يَقُولُ	اِذْنًا لِّي	وَلَا تَغْتَنِي ط	اَلَا
اوځینی ددوی نه	هغه څوک دی	اچي وائی	اجازت راکړه	ماله	اومه اچوه
ما په فتنه کنسې	اخباردار	اوپه دوی (منافقانو)	کنسې څه داسې دی	(تاته)	وائی ماته
(دنه تلو)	اجازت اوکره	اوما په آزمائش کنسې	مه اچوه		
فِي الْفِتْنَةِ	سَقَطُوا ط	وَإِنَّ	جَهَنَّمَ	لَمُحِيطَةٌ	بِالْكَافِرِينَ ٥
په فتنه کنسې	اپريوتلی دی	دوی	اوبیشکه	دوزخ	اخمخاچاپیره کیدونکې دې
ا د کافرانو نه	اخباردار دوی	(د نفاق په)	فتنه کنسې	ورپریوتی دی	ا اوجهنم کافرانو لره راگیرونکې دې
(بچ کیدې ترې نشی)					

قوله تعالى: :: اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ط

منافق پخپله فتنه ده:۔ جذبېن قیس ته رسول اکرم ﷺ اوفرمائیل دې کال کنسې به د نصرانیانو د وطن ویستلو کنسې ته زمونږ سره امداد کوي۔ نوهغه و نیل یارسول الله ﷺ ما خو معاف کړه زما ټول قوم ته پته ده چہ زه دبښځو ډیر خوښونکې یم۔ عیسائی بښځوته په کتو خو به زه خپل نفس منع نه کړې شم۔ حضور ﷺ د هغه نه مخ و اړولو۔ هم د دې بیان په دې آیت کنسې دې چہ دې منافق دا بهانه جوړه کړه سره د دې چہ هغه خو په فتنه کنسې پریوتې وو۔ د رسول الله ﷺ ملگرتیا پریخودل د جهاد نه مخ اړول دا څه کمه فتنه وه (١) یوپه کنسې دا منافق د بنو سلمه قبیلې لوی مشر وو۔ نبی کریم ﷺ چہ کله د دې قبیلې د خلقو نه معلومات اوکرل چہ ستاسو سردار څوک دې نو هغوی اوو نیل جذبېن قیس چہ ډیر شوم او بخیل دې۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ د بخل نه علاوه بله هم څه خرابه پیماری ده په ده کنسې۔ واورنی اوس به ستاسو سردار ځوان سپین بښاسته بشرین براء بن معرور وی (٢) دوزخ کافران راگیرونکې دې نه به هغوی د دې نه بچ شی نه به اوتختی اونه به خلاصی بیاموندې شی۔

إِنْ تُصِيبَكَ	حَسَنَةٌ	تَسُوهُمْ ط	وَإِنْ تُصِيبَكَ	مُصِيبَةٌ	يَقُولُوا
که اورسیرې تاته	څه ښیگره	ا نوخفه کوی دوی	لره اوکه اورسیرې تاته	څه مصیبت	انوائی دوی
که تاته څه خوشحالی	اورسی نو دوی	خفه کوی اوکه تاته څه تکلیف	اورسی نو دوی	دا وائی چہ	
قَدْ أَخَذْنَا	أَمْرًا	مِنْ قَبْلُ	وَيَتَوَلَّوْا	وَهُمْ	فَرِحُونَ ٥
نیولې و زمونږ	ا کارخپل	ادمخکنسې نه	اومخ اړوی دوی	اوحال دا چي دوی	ا خوشحاله وی
اورته اووایه	مونږ د وړاندې	نه دخپل حفاظت بندوبست	کړې ووالو د خوشحالی په حالت	کنسې مخ اړوی اته	(ورته)
اووایه					

(١) الطبری: ٢٨٧/١٤.

(٢) حاکم: ٢١٩/٣، مجمع الزوائد: ٣١٥/٩.

لَنْ يُصِيبَنَا	إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ	لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَىٰ
جی ہرگز نہ راسی مونہ تہ امگر ہغہ خہ اچی لیکلی دی اللہ ا دپارہ زمونہ ا ہغہ مولی دی زمونہ ا وید		
مونہ تہ صرف ہغہ تکلیف رسی کوم چہ زمونہ دپارہ اللہ لیکلی دی ا ہغہ زمونہ کار ساز دی		
اللہ	فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُؤْمِنُونَ ۝
اللہ باندی اپس پکاری جی توکل اوکری ا مومنان ا		
او خاص بہ اللہ دی مؤمنان بھروسہ اوکری ا		

قوله تعالى: إِنْ تُصِيبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ

دمسلمانانو خوشحالی پہ منافقانو درنہ وی۔۔ د دی خراب باطن د خلقود اندرونی خیانت بیان کیری چہ د مسلمانانو پہ فتح اونصرت سرہ د دوی دہنیگری او ترقی نہ د هغوی پہ تن اوبدن کنہی اور لگی او کہ ناخاپی دلہ د هغوی خلاف وی نو پہ چغو چغود خپلہ چالاکنی افسانی وانی چہ صاحبہ د دی وجہ خو مونہ د دوی نہ بچ پاتی شوہ وو اود خوشحالی نہ بجانی غروی۔ اللہ ﷻ فرمائی چہ دوی تہ جواب ورکړہ چہ غم خفگان اوراحت او مونہ پخپلہ د اللہ ﷻ د تقدیر اود هغہ د منشاماتحت یو۔ هغہ زمونہ مولا دی هغہ زمونہ آقا دی هغہ زمونہ پناہ دی مونہ مؤمنان یو اود مؤمنانو بھروسہ پہ هغہ باندی وی۔ هغہ زمونہ د پارہ کافی دی او بس دی هغہ زمونہ کار ساز دی او ډیرنبہ کار ساز دی۔

قُلْ	هَلْ تَرَبَّصُونَ	بِنَا إِلَّا
ا ورته او وایہ ا انتظار نہ کوئ تاسو از مونہ پہ حقلہ امگر		
ا تہ (ورته) او وایہ چہ تاسو زمونہ دپارہ پہ دوو کنہی د یوی		
إِحْدَى	الْحُسَيْنَيْنِ ۖ وَنَحْنُ	نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ
د یوی ہنیگری ا دوو ہنیگریونہ ا اومونہ ا انتظار کوو استاسو پہ حقلہ ا جی دررسوی تاسو تہ اللہ		
خیگری انتظار کوہ چہ یا بہ راتہ فتح حاصل شی اویا شہادت اومونہ ستاسو پہ بارہ کنہی د دی انتظار کوو		
بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِي ۚ	أَوْ يَأْتِيَنَا	فَنَرَبَّصُوا إِنَّا
عذاب د طرفہ خپل نہ ا یا پہ لاسونو زمونہ انو انتظار کوئ تاسو ابیشکہ مونہ ہم ا تاسو سرہ ا		
چہ د خپل طرفہ یا زمونہ پہ لاسونو بہ تاسو تہ عذاب درکری ا نو تاسو (زمونہ د ہلاکت) انتظار کوئ مونہ		
مُتَرَبِّصُونَ ۝	قُلْ	أَنْفِقُوا طَوْعًا
انتظار کونکی یو ا او وایہ ا کہ خرچ کوئ ا پہ رضا سرہ ا یا پہ ناخوہی سرہ ا ہرگز بہ قبول نہ کری شی		
ستاسو د ہلاکت انتظار کونکی یو ا تہ (ورته) او وایہ کہ پہ خوہنہ خرچ کوئ او کہ پہ ناخوہنہ ہیخ کلہ بہ		
مِنْكُمْ ۖ إِنَّكُمْ	كُنْتُمْ	قَوْمًا فَسِيقِينَ ۝ وَمَا مَنَعُكُمْ
ستاسو نہ ابیشکہ جی تاسو ایہ ہم تاسو ا یوقوم ا فاسقان ا اونہ دی منع کری دوی اچی قبول کری شی		
ستاسو نہ قبول نشی ا خکہ چہ تاسو نافرمان خلق نی ا او دوی چہ د دی خبری نہ منع شوی دی چہ د دوی		

مِنْهُمْ	نَفَقَتُهُمْ	إِلَّا	أَنْهُمْ	كَفَرُوا	بِاللَّهِ	وَبِرَسُولِهِ
ددوی نہ خرچ شوے مال ددوی مگردی خبری اچی دوی کافران شوی دی اپہ اللہ اوپہ رسول دہغہ						
صدقی د دوی نہ قبول شی مگردی وجہی چہ دوی پہ اللہ او دہغہ پہ رسول باندی کفر کری دی						
وَلَا يَأْتُونَ	الصَّلَاةَ	إِلَّا	وَهُمْ	كُسَالَى	وَلَا يَنْفِقُونَ	إِلَّا
اونہ راخی دوی مانخہ تہ مگر حال داچی دوی سست وی اونہ خرچ کوی دوی مگر						
او دوی مانخہ تہ پہ ناراستیا سرہ راخی او دوی (چہ دالہ پہ لارکبھی کوم) خرچ کوی نوپہ ہغی						
وَهُمْ	كِرْهُونَ					
پہ دی حال چی دوی ناخوبہ وی						
باندی ہم خفہ وی						

قوله تعالى: قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا أَخَذِيَ الْحُسَيْنِ

د جہاد ہم دوه انجامہ دی۔ دمسلمانانو پہ جہاد کبھی ہم دوه انجامہ وی اودوارہ د ہر قسم نہ بنہ دی۔ کہ شہادت ملاوشو نوجنت خیل دی او کہ فتح ملاوشوہ نو غنیمت او اجر دی۔ نو ای منافقانو! دا تاسو چہ زمونہ بارہ کبھی انتظار کونہی ہغہ ہم د دی دوو بنیگرو نہ یوہ دہ او مونہ چہ پہ کوم بابت کبھی ستاسو انتظار کووہغہ د دوو بدونہ یوہ دہ یعنی یاخودا چہ داللہ ﷻ عذاب بہ پہ تاسو نیغ پہ نیغہ راشی او یا زمونہ د لاسہ بہ وھلی کیرنی قتل کیرنی او قید کیرنی۔ بنہ دہ اوس بہ مونہ پہ خیل خای او تاسو پہ خیل خای انتظار کونہی گورو بہ چہ دغیب د پردی نہ بہ خہ ہیکارہ کیری۔ ستاسو د خرچ کولو اللہ ﷻ اوپہ نہ دی کہ تاسو پہ خوشحالتی سرہ ورکرنی نو بنہ دہ گنی کہ پہ خفگان مو ورکپہ نو ہغہ خو ہسی ہم نہ قبلیری خکہ چہ تاسو فاسقان خلق نی۔

منافق ہر نیک کار کبھی سست پست وی: ستاسو د خرچ نہ قبلیدل ہم ستاسو داکفر دی اود اعمالو دقبلیدو شرط کفر نہ بلکہ د ایمان کیدل دی۔ ورسرہ ستاسو پہ یونیک کار کبھی ارادہ او ربتونی ہمت نشہ کہ مانخہ تہ راخی ہم خو پہ مات زہہ پریوختی را پریوختی او چتیرنی را خلاصیرنی سست پست۔ پہ کتونکی مجمع کبھی کہ دوه خلور سجدی ورکرنی ہم نوپہ مرزہہ او تنگ زہہ سرہ صادق او مصدوق حضرت محمد رسول اللہ ﷺ فرمانی اللہ ﷻ نہ سترہی کیری ترکومی چہ تاسو نہ نی ستری (۱) اللہ ﷻ پاک دی او پاک خیز خوشوی (۲) دمتقیانو اعمال قبلوی تاسو فاسقان نی اوستاسو اعمال دقبلیدونہ پریوتلی دی

فَلَا تَعْجَبْكَ	أَمْوَالُهُمْ	وَلَا	أَوْلَادُهُمْ	إِنَّمَا	يُرِيدُ اللَّهُ
نوپه تعجب کبني دي نه اچوي تا ا مالونه ددوي اونده ادير اولاد ددوي بيشکه غواپي الله					
نو د دوي مالونه او اولاد دي تا په تعجب کبني وانچوي بيشکه الله اراده لري چه دي منافقانو ته					
لِيُعَذِّبَهُمْ	بِهَا	فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَتَزْهَقَ	أَنْفُسُهُمْ	وَهُمْ كَافِرُونَ
چي او عذابوي دوي اپدي خيزونوسره په ژوند دنيا کبني او اوخي روحونه ددوناو حال داچي دوي کافران وي					
د دي مالونو په سبب په دنيا کبني عذاب ورکړي او په حالت د کفر کبني د دوي ساه اوخي					

(۱) صحیح بخاری کتاب الایمان باب احب الدین الی اللہ ادمہ: ۴۳، صحیح مسلم: ۷۸۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب الصدقة من الکسب الطیب: ۱۴۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۱۵.

قوله تعالى: فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ

دنیا داروته په لالچی نظرونوسره مه گورئ. دهغوی مال اولادته په لالچی نظرونوسره مه گورئ. د هغوی ددې دنیا په غلطه طریقه د گټلو هیڅ حقیقت نشته نه شمیر د دوی په حق کښې څه ښه څیز دې دا خود هغوی دپاره دنیاوی سزا هم ده چه نه د دې نه زکوة اوځی اونه د الله ﷻ په نوم خیرات. قتاده رضی الله عنه فرماني چه دلته مطلب مقدم او موخر دې یعنی تاسو ته دې د هغوی مالونه او اولاد ښه ښکاره نه شی ځکه چه د الله ﷻ اراده دې سره هغوی ته هم د دنیا په دې ژوند کښې سزا ورکول دی. اولنې قوم د حسن بصری رضی الله عنه دې هم هغه ښه او قوی دې. امام ابن جریر رضی الله عنه هم دا خوښوی. په دې کښې به دوی داسې انختې وی چه ترمرگه پورې به ورته د هدایت لار نه نصیب کیږي. او هم داسې به درجه په درجه رانیولې کیږي او هغوی ته به پته هم نه وی هم دغه شان شوکت مال او دولت به د دوزخ اور جوړیږي.

وَيُخْلِفُونَ بِاللَّهِ اٰتَهُمْ

او قسمونه خوری دوی ا په الله باندې اچی بیشکه دوی

اودوی (تاسو ته په دروغه) په الله ﷻ باندې قسمونه خوری چه دوی (منافقان) هم

لَيْنَكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ۝

خامخاستاسونه دی ا احوال داچی نه دی ا دوی ا تاسو نه اولیکن دوی ا داسې قوم دې ا چی بیرې

ستاسوځنی دی ا (خو) دوی ستاسو (مسلمانانو) نه نه دی ا بلکه دوی داسې خلق دی چه ویرېږي

لَوْ يَجِدُونَ مَلَجًا اَوْ مَخْرَجًا اَوْ مَدَّخَلًا لَّوَلَوْ اِلَيْهِ

که موندلې دوی ا ځانې دپناه ا یا غارونه ا یا بل ځانې دنتولو ا نو خامخا به گرځیدلی وو ا هغې ته

که دوی ځانې د پناه یا غارونه یا بل څه د دنتولو ځانې موندلې نو خامخا به هغې ته په منلو ورغلي او

وَهُمْ يَكْذِبُونَ ۝

اودوی ا به منلې وهلې ا

ننوتی وو ا

قوله تعالى: وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ اٰتَهُمْ لَيْنَكُمْ

د منافقانوغیر مستقل مزاجی اود دروغو قسمونه: د هغوی د زړه تنگوالی غیر مستقل مزاجی غم خفگان ویرې اوبې اطمیناننې دا حال دې چه هم تاسو له راځی اود ستاسو په زړه کښې دخای کولود پاره هم ستاسود لاسه د بېج کیدلودپاره اوږده اوږده قسمونه خوری چه والله مونږ هم ستاسویو مونږ مسلمانان یواو حقیقت د دې نه خلاف وی داڅو صرف ویره او خوف دې کوم چه د هغوی په خیته کښې درد پیدا کوی. که هم نن هغوی ته دخپل بچاو چرته یوه قلعه ملاوښی او که هم دوی چرته یو محفوظ غار اووینی یادوی ته د یوښه سرنګ پته اولګی نو دوی به ټول په ټول په یو ساعت کښې د هغې طرف ته وروالوزی تاسره به دوی یو هم نه ښکاری ځکه چه د دوی خو څه تاسره مینه او محبت نشته دوی خو صرف د ضرورت مجبورنی او ویرې د وجې ستاسو چاپلوسی کوی. هم دا وجه ده چه څنګه څنګه اسلام ترقی کوی دوی مړه کیږي. د مؤمنانو په هره خوشحالنې سوزی او تر قیږې. د دوی ترقی دغه منافقان یو نظر نه شی لیدلې، که موقعه ورته ملاوښه نو هم نن به اوتختی.

وَمِنْهُمْ	مَنْ	يَلْمِزُكَ	فِي الصَّدَقَاتِ
او خینی ددوی نہ اہغہ خوک دی اچی عیب لگوی پہ تا اہہ صدقو کنبی			
ا اوپہ دوی (منافقان) کنبی خہ داسی (منافقان) دی چہ د صدقو پہ بارہ کنبی پہ تا باندی عیب لگوی			
فَإِنْ	أَعْطُوا	مِنْهَا	رِضْوًا
نو کہ اور کپی شی دوی تہ ادهغی نہ انوراضی کیری او کہ ورنکپی شی دوی تہ ادهغی نہ انوپہ دغہ وخت			
اود دوی حال دا دی کہ دہغی نہ ورتہ خہ ورنکپی شی نو بیا خو خوشحالہ وی او کہ خہ ورتہ ورنکپی شی نو پہ			
هُمْ	يَسْخَطُونَ	وَلَوْ أَنَّهُمْ	رِضْوًا
دوی اغصہ کیری ا او کہ چری دوی اراضی شوی وی اہہ ہغہ اچی ورنکپی وو دوی تہ ا الله			
ہغہ وخت کنبی بیا پہ غصہ وی (چہ ولی ئی ماتہ خہ رانکرل) خو کہ دوی پہ ہغہ خہ راضی شوی وی کوم چہ			
وَرَسُولُهُ	وَقَالُوا	حَسْبُنَا اللَّهُ	سَيُوتِينَا اللَّهُ
اور رسول دہغہ او وئیلی ئی وی کافی دی مونپ لره الله اراہہ کپی مونپ تہ الله ادفصل خیل نہ او			
الله او دہغہ رسول ورنکپی وی اودا ئی وئیلی وو چہ الله زمونپ زمونپ دپارہ کافی دی الله اودہغہ رسول			
وَرَسُولُهُ	إِنَّا	إِلَى اللَّهِ	رَغِبُونَ
رسول دہغہ ابیشکہ مونپ الله تہ ا رغبت کونکی یو ا			
بہ مونپ تہ د خیل فضل (مال) نہ را کپی اومونپ الله تہ رغبت کونکی یو			

قوله تعالى: فَإِنْ أَعْطُوا مِنْهَا رِضْوًا

د مال اودولت حرصناک منافقان: بعضی منافقان پہ حضور ﷺ باندی تہمت لگوی چہ حضور ﷺ د زکوۃ مال صحیح نہ تقسیم کوی وغیرہ۔ اود دی نہ د ہغوی ارادہ صرف د خپلی نفع نہ بل ہیخ نہ وی کہ دوی تہ خہ ملاوٹی نوراضی دی او کہ دوی پاتی شی نویس سپیرمپی پرسولی وی۔ رسول الله ﷺ چہ کلہ د زکوۃ مال اخوا دیخوا تقسیم کپو نو پہ انصارو کنبی چا اوئیل چہ داخو انصاف نہ دی پہ دی خبرہ دا آیت نازل شو۔

د نبی پہ کارباندی اعتراض کونکی دنیا او اخوت تباہ دی: اوپہ روایت کنبی دی چہ یو نوپ صحرائی رسول الله ﷺ سرہ زر اوسپین تقسیم کونکی اولیدہ نو وئیل چہ الله ﷻ تاتہ د عدل حکم درکرو نو تہ خو عدل نہ کوی حضور ﷺ اوفرمانیل چہ تہ خو تباہ شوی چہ زہ ہم عدل نہ کوم نو پہ زمکہ بہ خوک عدل کونکی وی؟ بیا حضور ﷺ اوفرمانیل دہ نہ اود دہ پہ شان نورو نہ بیچ اوسپرنی۔ زما پہ امت کنبی دا قسمہ خلق وی چہ ہغوی بہ قرآن پاک لولی خود خلق نہ بہ نی لاندی نہ کوزیری۔ اوچہ ہغوی کلہ راخی نو قتل نی کرنی کہ بیا راوخی نو مرہ نی کرنی او چہ بیا بشکارہ شی نو ستونہ ترپی اووہنی۔ د الله ﷻ قسم چہ زہ بہ نہ تاسو تہ درکوم اونہ بہ تاسو نہ منع کوم زہ خو یو خازن یم (۱) د جنگ حنین د مال غنیمت د تقسیم پہ وخت کنبی ذوالخویصرہ حرقوص نوم یوسری پہ حضور ﷺ باندی اعتراض کپی دو او وئیلی وو تہ عدل نہ کوی پہ انصاف سرہ کار کوه۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ زہ ہم عدل اونہ کرم نو بیا ستا بربادی چرتہ ہم تلپی نہ شی۔ کلہ چہ ہغہ شاکرہ نو رسول الله ﷺ مبارک اوفرمانیل چہ د دہ نہ بہ

یوقوم پیدا کړې دهغوی دموښخونو باره کښې به تاسو ته خپل موښخونه حقیر ښکاری اودهغوی د روژو مقابله کښې به تاسو کښې یو یو ته خپله روژه حقیر معلومېږي خو هغوی به د دین نه داسې اوځي لکه غشي د ښکار نه. هغوی چه تاسو ته چرته هم ملاوښي دهغوی په قتل کښې کمې مه کوني. د آسمان د لاندې د دې قتل شوو نه ډیر خراب قتل شوی به نور نه وي. (۱)

د رسول کریم ﷺ په ورکړې شوی څیز باندې قناعت کول پکار دی: بیا ارشاد دې چه دوی ته د رسول الله ﷺ په لاس الله ﷻ دوی ته ورکړې وو که دوی په هغې باندې قناعت صبر اوشکر کولو او ونيلي چه الله ﷻ مونږ له کافی دې هغه به په خپل فضل سره د خپل رسول الله ﷻ په لاس نور هم مونږ ته راکړي. زموږ امیدونه پروردگار سره تړلي دي نودابه د هغوی په حق کښې بهتر وه. نو په دې کښې د الله ﷻ تعلیم دې چه دوی ته الله ﷻ څه ورکړي نو په هغې باندې انسان له صبر اوشکر کول پکار دی. توکل دې په واحد ذات باندې ساتي هم هغه دې کافی او وافي گنډی رغبت توجو او لالچ امید او طمع هم د هغه پاک ذات نه ساتي. د رسول کریم علیه افضل الصلوة والتسلیم په اطاعت کښې څه فرق اونه کړي اود الله ﷻ نه توفیق غواړي چه کوم احکام وی هغه په ځای راوړي اوکوم چه د منع کیدو کار وی هغه پریردی او چه کومې خبرې وی هغه اومنی اود صحیح اطاعت کولو هغه لارخونده اوکړي.

إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ

ايشكه صدقي | دی دپاره دفقيرانو

ايشكه زکاتونه دفقيرانو

وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا

اودپاره دمسکینانو اودپاره دعاملانو اچی مقرروی په هغې باندې او دپاره دهغه کسانوچی الفت اچول غرض وی مسکینانو اود زکاة راغونډونکو دپاره دی اودهغه (نوي مسلمانانو) دپاره چه د هغوی زړونو کښې د اسلام

قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ

زړونودهغوی ته اویه څټونوآزادولوکښې ورکولې شی اوقرضدارانوته ورکولې شی اویه لاردالله کښې ورکولې شی محبت اچول مقصود وی اودغلامانوآزادولو دپاره اود قرضدارو دپاره اود مجاهدینو دپاره

وَابْنِ السَّبِيلِ ط فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

اومسافرانوته ورکولې شی ادا فريضة ده اوطرفه دالله نه اوالله په هر څه پوهه دې اوحکمت خاوند دې اود مسافرو دپاره دې ادا زکاة دالله ﷻ فرض حکم دې او الله ﷻ پوهه اوصاحب دحکمت دې

قوله تعالى: إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ

دزکوة دمصارفو تفصیل اووضاحت: په پورتنی آیت کښې د دې جاهلو منافقانو ذکر وو کومو چه د رسول الله ﷺ د صدقاتو په تقسیم نی اعتراض کړې وو. اوس نی دلته په دې آیت کښې بیان اوفرمانیلو چه د زکوة تقسیم د پیغمبر ﷺ په مرضی باندې موقوف نه دي بلکه زموږ په خودلې شوو مصارفو کښې لگی مونږ پخپله د دې تقسیم کړې دې بل چاه ته دې حواله کړي. په ابوداؤد کښې دی زیاد بن حارث صدائی ﷺ فرمانی زه دسرکار نبوت ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم اودحضور ﷺ په لاس می بیعت اوکړویوسرې راغلو اودحضور ﷺ نه نی سوال اوکړوچه ماته په صدقه کښې څه راکړه حضور ﷺ اوفرمانیل

(۱) صحیح بخاری کتاب الخلق باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۶۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۴، احمد: ۵۶/۳ مختصراً.

الله ﷻ نبی او غیر نبی د چا په حکم باندې د چاد تقسیم د زکوة باره کښې راضی نه شو تردې چه پخپله هغه تقسیم او کړو. اته مصارف نې مقرر کړه. که ته په هغې کښې د یو نه نې نوزه به تاته درکړې شم. (۱)
په معارف زکوة کښې د علماء کرامو اقوال: امام شافعی رحمته الله علیه خو فرمائی چه د زکوة د مال تقسیمول په دې اته قسمه خلقو باندې واجب دې اود امام مالک رحمته الله علیه وغیره قول دې چه واجب نه دې بلکه هم په دې کښې یوته هم ورکول کافی دی سره د دې چه نور قسم خلق وی. د عام اهل علم قول هم دغه دې په آیت کښې بیان مصرف دې نه چه دې ټولوته د ورکولو د وجوب ذکر دې.

د زکاة مال په مصارفو کښې ټولو ته هم ورکولې شی او صرف یو ته هم

مسلك حنفی: - دا حنافو په نیز باندې هم د زکاة مال ورکولو کښې اختیار دې که ټولو ته نې ورکوی اوی په دې اته قسمه مصارفو کښې یو ته ورکوی دواړه صورتونه جائز دی (۲)

فقیرانوته د ټولونه اول ورکول ځکه بیان دې چه د دوی ډیر سخت حاجت دې. سره د دې چه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز مسکین د فقیر نه هم په خراب حال کښې دې. حضرت عمر رضی الله عنه فرمائی د چا په لاس کښې مال نه وی. هم هغه ته فقیر نه وائی بلکه فقیر داهم دې کوم چه محتاج وی او پریوتلې وی سره د دې چه څه خوراک څښاک او گټه هم وی. ابن علیه وائی په دې روایت کښې د اَخْلَقَ لفظ دې. خلق وائی زمونږ په نیز تجارت ته خوجهورد دې خلاف دی. او ډیر حضرات فرمائی فقیر هغه دې کوم چه د سوال نه بچ کیدونکې وی او مسکین هغه دې کوم چه سوال کونکې وی خلقو پسې لگیدونکې وی او په کورونو کښې او په کوڅو کښې گرځیدونکې (۳) قتاده رحمته الله علیه فرمائی فقیر هغه دې کوم چه د بیمارنی والا وی او مسکین هغه دې کوم چه صحیح سالم بدن والا وی (۴) ابراهیم رحمته الله علیه وائی دې نه مراد مهاجر فقیران دی. سفیان ثوری رحمته الله علیه وائی کلی والوته دې د دې نه هیڅ هم نه شی ورکولې. عکرمه رحمته الله علیه وائی مسلمان فقیران ته مساکین مه وائی مسکین خو صرف اهل کتاب خلق دی.

فقیر د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په مذهب کښې

مسلك حنفی: ① دامام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه نقل دی. چه فقیر هغه کس دې. چه دهغه سره څه وی. خود نصاب نه کم وی. یاد نصاب په اندازه وی. خونصاب غیر نامی وی. اودې پخپلو ضروریاتو کښې اینختې وی. او مسکین هغه کس دې. چه دهغه سره قطعاً هیڅ څیز هم نه وی. نه دده سره نان شپینمرد شپې خوراک) وی. او نه د بدن پټولو دپاره څه کپړه وی. گویا د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز مسکین زیات د غربت په حال کښې وی. په نسبت د فقیر (۵) اوس هغه احادیث واورئ کوم چه د دې اتو قسمو متعلق دې.
اول فقهاء: :: فقراء حضور صلی الله علیه و آله فرمانی صدقه په مالدار او روغ سړی باندې حلال نه ده (۶) دوو کسانو د حضور صلی الله علیه و آله نه د صدقه مال او غوښتلو حضور صلی الله علیه و آله په غور سره د لاتدې نه پورته ښه تندرست قوی کتلو سره او فرمائیل که تاسو غواړئ نوزه به تاسو له درکړم خو چه مالدار سړی او طاقتور او گټندویه سړی وی په دې کښې د هغوی حصه نشته. (۷)

(۱) ابوداؤد کتاب الزکاة باب من يعطى من الصدقة وحده الغنى: ۱۶۳۰.

(۲) (کذا فی عامة المتون شاه فیصل غفر له).

(۳) الطبری: ۳۰۵/۱۴.

(۴) ایضاً: ۳۰۶/۱۴.

(۵) (سهیل الهدایه شرح هدايه تالیف احقر العباد شاه فیصل (جلد ۲ باب مصارف الزکاة).

(۶) ابوداؤد کتاب الزکاة باب من يعطى من الصدقة وحده الغنى: ۱۶۳۴ وسته حسن، ترمذی: ۶۵۲، احمد: ۱۶۴/۲، دارمی

۳۸۶/۱، حاکم: ۴۰۷/۱.

(۷) ابوداؤد حواله سابقه: ۱۶۳۳ وسته صحیح، نسائی: ۲۵۹۹.

دویم مساکین: حضور ﷺ فرمائی مسکینان دغہ رخیدونکی یوہ یوہ دوه دوه نورنی یوہ کھجورہ دوه کھجورہ اخستلو سرہ تلونکی تہ نہ وائی. خلقو تپوس اوکرو یا رسول اللہ ﷺ! بیا مسکینان کوم خلق دی؟ حضور ﷺ افرمائیل خوک چہ د بی پرواہنی برابر اونه مومی اونه خیل داسی حالت اوسانی چہ خوک نی اووینی وئی پیژنی اوچہ خہ ورکری هغوی د چانہ پخپله سوال نہ کوی. (۱)

دریم عاملین: صدقہ وصول کونکی دا تحصیل دار دی دوی تہ بہ اجرت ہم د دی مال نہ ملاویپی. د حضور ﷺ خیلوان پہ چا چہ صدقہ حرام دہ پہ دی عہدہ باندی نہ شی راتلی. عبدالمطلب بن ربیعہ بن حارث او فضل بن عباس رضی اللہ عنہما رسول اللہ ﷺ لہ دا درخواست یورو چہ مونہ د صدقہ راتلونکی عامل جوړکړی. حضور ﷺ جواب ورکړو چہ پہ محمد او آل محمد ﷺ باندی صدقہ حرام دہ او دا خو د خلقو خیری دی. (۲)

خلورم مؤلفۃ القلوب: دچا زړہ چې راړول مقصود وی د هغوی ډیر قسمونه دی، بعضو تہ خو پہ دی وجه ورکولې شی چہ هغوی اسلام قبول کړی لکه څنگه چہ حضور اکرم ﷺ صفوان بن امیہ تہ غنیمت د حنین مال ورکړی وو حالانکہ هغه دغہ وخت د کفر پہ حالت کښې حضور ﷺ سرہ وتلې وو (۳) ددی خیل بیان دی چہ در رسول کریم ﷺ دی داد او دہش زما پہ زړہ کښې د حضور ﷺ د ټولونہ زیات محبت پیدا کړل سرہ د دی چہ د ټولونہ اول زہ د حضور ﷺ لونی دښمن ووم. بعضو تہ خکہ ورکولې شی چہ د هغوی اسلام مضبوط شی اود هغوی زړہ پہ اسلام باندی اولگی لکه چہ حضور ﷺ د حنین پہ ورځ د مکې آزاد کړی شوې د خلقو سردارانوتہ سل سل اوبنان ورکړل (۴) او ارشاد نی افرمائیل چہ زہ یو تہ ورکوم او حال دا وی چہ د دہ نہ ډیر زما محبوب دی هغه نہ ورکوم پہ دی ویرہ چہ داسی نہ چہ دوی پرمخې دوزخ تہ پریوخی (۵) یوخل حضرت علی رضی اللہ عنہ دښمن نہ کچہ سرہ زرد خاورو سرہ دحضور ﷺ پہ خدمت کښې راولیگلہ نو حضور ﷺ صرف پہ خلورو کسانو کښې تقسیم کړو. اقرع بن حابس، عینہ بن بدر، علقمہ بن علاثہ او زیدخیر، او وئی فرمائیل چہ زہ د دوی د زړہ ساتنې د پارہ ورکوم (۶) بعضو تہ پہ دی وجه ورکولې شی چہ ددوی پہ شان نورخلق ہم اسلام قبول کړی. اوبعضو تہ خکہ ورکولې شی چہ هغوی د خپل خواوښا نہ صدقہ اورسوی او یادخواوښا دښمنانوساتنہ اوکړی او هغوی تہ پہ مسلمانانوباندی د حملې موقع ورنہ کړی. ددی ټولود تفصیل خای احکام اودفروع کتابونہ دی نہ چہ دا تفسیر. واللہ اعلم.

د مؤلفۃ القلوب والا حصہ اوس ہم پاتې دہ گنہ؟: حضرت عمر رضی اللہ عنہ او عامر شعبی رضی اللہ عنہ اود یوې ډلې قول دی چہ د حضور ﷺ د وصال نہ پس اوس دا مصرف باقی پاتې نہ شو خکہ چہ اللہ ﷻ اسلام تہ عزت ورکړی دی اود مسلمانانو ملکونو مالکان جوړشو اودیر زیات بندیگان د رب د هغوی ماتحت دی. خود نورو بزرگانو قول دی چہ اوس ہم مؤلفۃ قلوب تہ زکوٰۃ ورکول جائز دی. د مکې د فتح او د هوازن د فتح نہ پس ہم حضور علیہ الصلوٰۃ والتسلیم هغه خلقو تہ مال ورکړو. بل دا چہ اوس ہم داسی ضرورتونہ پیمښیری.

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله عزوجل ﴿لَا يَأْتِيَنَّ النَّاسَ الْحَافَا﴾: ۱۴۷۹، صحیح مسلم: ۱۰۳۹.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزکاة باب ترک استعمال آل النبی علی الصلوٰۃ: ۱۰۷۲، ابوداؤد: ۲۹۸۵، بیہقی: ۳۱/۷، احمد: ۱۶۶/۴.

(۳) صحیح مسلم کتاب فضائل باب فی سخاۃ ﷺ: ۲۳۱۳، ترمذی: ۴۶۶۶، احمد: ۴۰۱/۳.

(۴) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب ما کان النبی ﷺ يعطى المولفة قلوبهم وغيرهم: ۳۱۴۷، صحیح مسلم: ۱۰۵۹.

(۵) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله ﴿لَا يَأْتِيَنَّ النَّاسَ الْحَافَا﴾: ۱۴۷۸، صحیح مسلم: ۴۶۸۳.

(۶) صحیح بخاری کتاب المناقب باب علامات النبوة فی الاسلام: ۳۶۱۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۴، ابوداؤد: ۴۷۶۴.

د مؤلفه القلوب حصه ساقطه شوې ده

مسلك حنفی:- د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نیز د مؤلفه القلوب حصه ساقطه شوې ده ځکه چې الله تعالى اوس اسلام ته غلبه او عزت ورکړې دې نوکه یو کس نوې مسلمان شی هغه ته به زکاة په دې وجه نشي ورکولې چې د د زکاة په مصارفو کښې دې البته که هغه د زکاة په نورو اووه قسمه مستحقینو کښې وي نو بالکل ورته زکاة ورکول جائز دی (تفسير مظهری ۲۱۳۱۴).

پنځم د مړنی ازادول:- د مړنی د آزادۍ باره کښې ډیر بزرگان فرماني دې نه مراد هغه غلام دې کوم چه رقم مقرر کولو سره د خپلو ملکونونه د په خپله آزادۍ شرط کړې دې چه دوی ته د زکوة د مال نه پیسې ورکړنې او ادا کولو سره هغوی آزاد کړنې^(۱) بل بزرگ فرماني چه هغه غلام چا چه دا شرط نه وی لیکلې دا هم د زکوة په مال باندې واخلي او په ازادولو کښې هیڅ ویره نشته. غرض مکاتب غلام او صرف غلام د دواړو آزادی د زکوة مصرف یو دی.

صرف مکاتب غلام ته زکاة ورکولې شي

مسلك حنفی:- د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نیز د رقاب نه مراد مکاتب دې یعنی هغه غلام چه د خپل مالک سره نې کتابت کړې وي چه زه تاته دومره روپۍ درکړم نوزه به آزاد یم او مالک ورسره په دې باندې عقد کړې وي اوس دغه مکاتب خپل مالک ته بدل کتابت ادا کړې نه دې نو مزکی ته پکار دی چې دغه غلام ته زکاة ورکړې چې هغه پرې خپل خان آزاد کړی او که یو کس صرف غلام وی مکاتب نه وی نو هغه ته زکاة نشي ورکولې^(۲).

د غلام د ازادولو فضیلت :- په احادیثو کښې هم د دې ډیر فضیلت وارد شوې دې. اوتر دې فرمانیلې دی چه د آزاد کړې شوی غلام د هر هر اندام بدله کښې د ازادونکي هر هر اندم د دوزخ نه ازادیږي اوتر دې چه د شرمگاه په بدله کښې شرمگاه هم. ځکه چه د هرې نیکنۍ بدله هم دا شان وی. قرآن پاک فرماني تاته به هغه بدله درکولې شي کوم چه تا کړې وي. په حدیث شریف کښې دی د درې قسمه خلقو امداد د الله تعالى په ذمه حق دي. هغه غازي څوک چه د الله تعالى په لار کښې جهاد کوی. هغه مکاتب غلام او قرضدار څوک چه د ادا کولو نیت لري. هغه نکاح کونکې چه د کوم اراده د بدکارۍ نه محفوظ کیدل وي^(۳) چا حضور صلی الله علیه و آله ته اوونیل چه ماته څه داسې عمل اوښایه چه ما جنت ته نیزدې او دوزخ نه لرې کړي. حضور صلی الله علیه و آله او فرمانیل نسمة آزاد کړه او مړنی خلاصې او کړه. هغه اوونیل چه آیا دادواړه یوڅیز نه دي. حضور صلی الله علیه و آله او فرمانیل چه نه د نسمة آزادی خودې ته وانی چه ته یوازې یو غلام آزاد کړې او مړنی خلاصول دا دی چه ته په هغې کښې امداد او کړې کوم چه تانه کیدې شي^(۴).

شپږم قرضدارو ته ورکول:- د قرضدارانو هم ډیر قسمونه دی چه یو سرې د بل بوج اوچت کړی چه د چا د قرض ته ضامن جوړشي بیا د هغه مال ختم شي او یا هغه پخپله قرضدارې شي او یا چا په بدنی باندې قرض اوچت کړې وي او اوس هغه توبه او کړی نو ده ته به د زکوة مال ورکولې شي چه دې قرض ادا کړې شي. ددې مسئلې اصل قبیصه بن مخارق هلالی دا روایت دي چه ما د بل حواله خپل طرف

(۱) الطبری: ۳۱۷/۱۴.

(۲) (تفسير مظهری ۲۱۳۱۴).

(۳) ترمذی کتاب فضائل الجهاد باب ما جاء في المجاهد والناكح... ۱۶۵۵، وسنده حسن، نسائی: ۳۷۲۰، ابن ماجه: ۳۵۱۸.

احمد: ۲/۲۵۱، ابن حبان: ۴۰۳۰، حاکم: ۲/۱۶۰.

(۴) احمد: ۴/۲۹۹، وسنده صحيح، مسند الطيالسي: ۷۳۹، بیهقي: ۲۷۲/۱۰، ابن حبان: ۳۷۴، مجمع الزوائد: ۴/۲۴۰.

ته اخستې وه بيا زه د حضور ﷺ په خدمت كښې حاضر شوم نو حضور ﷺ او فرمايل چې ته حصار شه مونږ له به د صدقې مال راشي نومونږ به تاته د هغې نه دركړو.

د دريو كسانو دپاره سوال كول جائز دى: بيا فرماني قبيصه واوره د درې قسم خلقو سوال كول حلال دى. يو هغه چې خوك ضامن شى د هغه رقم پوره كيدلو پورې هغه ته سوال كول جائز دى بيا دې سوال نه كوى. دويم هغه كس د چا مال چې په څه ناگهاني آفت مصيبت كښې ضائع شى د هغه سوال كول هم صحيح دى تردې چې په خپله مور شى. دريم هغه كس په چا چې وليه تير يږي او د هغه د قوم درې كسان هونښيار كسان د هغه د گواهنې د پاره اودريږي چې او په فلانكې سړى باندې ولېږي تير يږي. هغه له هم غوښتل جائز دى تر هغه وخته پورې چې د هغه گذاره اوشى اود ژوند سامان نى پيداشي. د دوى نه علاوه د نورو خلقو سوال كول حرام دى. كه هغوى سوال كوى او غواړي او خورى نوحرام خورى. (۱) يو سړى په نبوى زمانه كښې يو باغ واخستو د الله ﷻ په قدرت سره آسماني آفت د هغه باغ ميوه اووهله په دې سره هغه ډير قرضدارې شو. حضور ﷺ دهغه قرض خواهانو ته او فرمايل چې دې څه دركړي واخلي دې نه علاوه ستاسو د پاره هيڅ نشته. (۲)

د مجبور قرضداري قرض به الله ﷻ ادا كوى: حضور ﷺ فرمايل چې د قيامت په ورځ به الله ﷻ يو قرضدار راولى او خپلې مخې ته به ئې اودروي او تپوس به ترې او كړي چې تاولې قرض اخستو او ولې دې پيسې ضائع كړي؟ په څه سره چې د خلقو حقونه برياد شو. هغه به جواب ور كړي اي الله تعالى! تاته ښه معلومه ده چې ما دغه پيسې په خوراك خنښاك كښې نه دى الوزولې بلكه زما نه خو غلا شوې يا اور اولگيدو او يا څه بل څه آفت راغلو. الله ﷻ به او فرماني زما بنده رښتوني دې اونن ستاد قرض ادا كولو د ټولونه زه ډير زيات حقدار يم. بيا به الله ﷻ څه خيز راوغواړي اود هغه د نيكو په تله كښې به نى كېږدى په څه سره چې به نيكى دبدونه زياتې شى او الله ﷻ به هغه پخپل فضل سره جنت ته بوځي. (۳)

اووم غازيانو ته ور كول، حاجى اومسافر هم په كښې داخل دى: د الله ﷻ په لار كښې هغه مجاهدين غازيان داخل دى د چا چې په دفتر كښې هيڅ حق نشته. حج هم د الله ﷻ په لار كښې داخل دى. اثم ابن سبيل ته ور كول: مسافر چې په سفر كښې بې يار ومددگار پاتې شوې وي نو هغه له هم د زكوة د مال نه دومره رقم وركړنى په كوم سره چې هغه خپل ښار ته اورسى سره د دې كه هغه په خپل خائى كښې مالدارى وي. دا حكم د هغه د پاره هم دې چې د خپل ښار نه د سفر اراده كړې وي خو مال ورسره نه وي نو هغه ته هم د سفر د خرچ د پاره د زكوة د رقم نه وركول جائز دى چې دهغه د تلور اتلو دپاره كافى وي. د آيت د دې لفظ د دليل نه علاوه د ابوداؤد وغيره دا حديث هم د دې دليل دې چې حضور اكرم ﷺ فرمايلي په مالدار باندې زكوة حرام دي بغير د پنځه قسمه مالدارونه يوڅو هغه چې د زكوة وصولولو باندې مقرر دي. دويم هغه كس چې د زكوة مال نه څه خيز په خپل مال باندې واخلي. دريم قرضدار، څلورم د الله ﷻ د لارې مجاهد او غازى. پنځم چې يومسكين ته څه خيز چې په زكوة كښې ملاوشوي وي. مالدارو ته هديه وركړى (۴) او په روايت كښې دى چې زكوة د مالدار د پاره حلال نه دې خو چې خوك د الله ﷻ په لار كښې وي يا په مسافرنى كښې وي او يا چې هغه ته خپل يو مسكين گاونډى څه خيز په تحفه كښې وركړى يا خپل كور ته ئې راوغواړي. (۵)

(۱) صحيح مسلم كتاب الزكاة باب ومن لا تغل له المسئلة: ۱۰۴۴، ابوداؤد: ۱۶۴۰، ابن ابى شيبه: ۲۹۰/۳، صحيح مسلم كتاب المسئلة باب استحباب الوضع من الدين: ۱۵۵۶، ابوداؤد: ۳۴۶۹، ترمذى: ۴۵۵، ابن ماجه: ۲۳۵۶، احمد: ۳۶/۳ (مسلم)

(۲) احمد: ۱۹۷/۱-۱۹۸، مسند البزار: ۱۳۳۳، (مسند احمد)

(۳) ابوداؤد كتاب الزكاة باب ومن يجوز له اخذ الصدقة وهو غنى: ۱۶۳۵، وهو صحيح، ابن ماجه: ۱۸۴۱

(۴) ابوداؤد حواله سابقه: ۱۶۳۷، ابن ابى شيبه: ۲۹۰/۳، يهقى: ۲۳/۷، احمد: ۳۱/۳

د زکوٰۃ دا اتہ وارہ مصارف بیانولونہ پس فرمانی چہ دا د اللہ ﷻ د طرف نہ فرض دی۔ یعنی معتقد رہی د اللہ ﷻ تقدیر د ہغی د تقسیم اود ہغی فرض کولو سرہ۔ اللہ ﷻ د ظاہر او باطن عالم دی د خپلو بندیگانود مصلحتونونہ خبر دی۔ ہغہ پہ خپل قول فعل شریعت اوپہ حکم کنبی حکمت والا دی د ہغہ نہ بغیر څوک ہم د عبادت لائق نہ دی او نہ د ہغہ بغیر څوک د چا پالونکی دی۔

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ

اوځینی ددوی نہ اہغہ کسان اچی تکلیف ورکوی انبی ته اووانی ا چی داسری اغورونہ دی ا اوبعضی پہ دوی کنبی ہغہ کسان دی چہ نبی ته تکلیف رسوی اودا وائی چہ دی ډیر اوریدونکی دی

قُلْ أذُنٌ خَيْرٌ لَّكُمْ يَوْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ

اوواہ اداپہ غورونوکچہ والی ابہتر دی استاسو دپارہ ایمان لری اپہ اللہ باندی اواعتمادکوی ته ورته اوواہ پہ اللہ ﷻ باندی ایمان راوړی اوپہ مؤمنانو باندی اعتماد کوی

لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ

پہ مؤمنانو اورحمت دی ا دپارہ دہغہ کسانو ا چی ایمان نی راوړی دی ا ستاسو نہ ا اوہغہ کسان اوپہ تاسو کنبی چہ کومو کسانو ایمان راوړی دی دہغوی دپارہ رحمت دی اوکوم کان

يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

چی تکلیف ورکوی رسول دالله ته ا دی دہغوی دپارہ اعذاب ا دردناک ا چہ دالله رسول ته تکلیف رسوی نو د ہغوی دپارہ دردناک عذاب دی ا

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ هُوَ أذُنٌ

د منافقانو فضول خبری اودہغوی خبت او نفاق:- دمنافقانو یوہ ډلہ ډیرہ موذی دہ پہ خپلو خبرو باندی د اللہ ﷻ پیغمبر ﷺ ته تکلیف رسوی او وائی چہ دانبی خودغورونونہ ډیرخام دی دچانہ نی چہ څہ واوریدہ ونی منل۔ کله چہ مونږ ہغہ له خو اوقسمونہ خورو نو ہغہ بہ زمونږ پہ خبرو ہم یقین اوکړی۔ اللہ تبارک وتعالی فرمانی ہغہ د خو غورونو والا دی او ښہ اوریدونکی دی ہغہ صادق او کاذب ښہ پیژنی۔ ہغہ د اللہ ﷻ خبری منی اود ایماندارو خلقو صداقت ہم پیژنی ہغہ د مؤمنانود پارہ رحمت دی اود بی ایمانہ د پارہ د اللہ ﷻ حجت دی۔ رسول اللہ ﷺ ته د تکلیف رسونکی د پارہ د غم وهل دی۔

يُحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ

قسمونہ خوری دا خلق پہ اللہ باند اتاسو ته دپارہ ددی چی راضی کړی تاسو اواللہ اورسول دہغہ زیات حقدار ا دی چی دوی (تاسو ته) پہ اللہ ﷻ باندی قسمونہ خوری چہ تاسو راضی کړی خو، اللہ ﷻ اودہغہ پیغمبر زیات حقدار دی چہ دوی نی

يُرْضَوْكُمْ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ

راضی کړی ہغہ اکہ وی ہغوی ا مومنان ا ایا نہ دہ معلومہ دوی ته اچی بیشکہ شان دادی ا چی ہغہ څوک راضی کړی اکہ دوی مؤمنان وی ایا دوی (منافقان) پہ دی نہ پوهیږی چہ څوک د اللہ ﷻ اود ہغہ د رسول

يُجَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنْ لَهُ نَارُ جَهَنَّمَ خَالِدًا

چی مخالفت کوی ا دالله اودرسول دہغہ انوبیشکہ اقرر دی ہغہ لره اورد دوزخ اچی ہمیشہ بہ وی مخالف کوی نو دده دپارہ د جہنم اور دی چہ ہمیشہ بہ پہ ہغی کنبی دی

فِيهَا ذَلِكِ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

پہ ہغی کنبی ادا ارسوانی دہ الویہ |

اودا (جہنم تہ داخلیدل) لویہ رسوانی دہ |

قوله تعالى: يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُزَوِّجَكُمْ

دمنافقانو بی خایہ قسمونہ واقعہ دا اوشوہ چہ دمنافقانونہ یو سری ونیل زمونہ سردار ډیر عقل مند
 هوښیار او تجربہ کار دی. کہ د محمد ﷺ خبری حق وی نو دوی دومرہ بی وقوفان چرتہ وو چہ هغه به نی
 نہ منلی. دا خبرہ یو رښتونى مسلمان صحابی ﷺ واوریدلہ نو هغه اوونیل واللہ د محمد ﷺ ټولی خبری
 رښتیادی اود نامنونکو بی وقوفتیا کنبی هېڅ شک نشته. کله چہ دا صحابی ﷺ د رسول اللہ ﷺ دربارتہ
 اورسیدلو نو دا واقعہ نی بیان کړہ. حضور ﷺ هغه سرې راوغوښتو خو هغه سخت سخت قسمونہ خوږل
 چہ ماخودا خبرہ هډوکړې نہ دہ دې خو پۀ ماباندې تهمت لگوی. دې صحابی ﷺ دعا اوکړہ چہ
 پرورہ گارہ تہ رښتیا رښتیا کړې او دروغ دروغ. پۀ دې باندې دا آیت نازل شو (۱) آیا دوی تہ دا خبرہ نہ
 دہ معلومہ چہ د اللہ ﷻ اورسول ﷺ مخالف ابدی دوزخیان دی او رسوانی عذاب او دوزخ برداشت
 کونکی دی. دې نہ زیاتہ بریادی دې نہ زیاتہ رسوانی اود دې نہ لویہ بدبختی به نورہ څہ وی.

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ

| یریری منافقان ددی تہ اچی نازل کړې شی اپہ مومنانو باند

| منافقان د دې نہ ویریری چہ (هسي نہ) پۀ مومنانو

سُورَةُ تَنْبِيهِمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ اسْتَغْفِرُوا

یوسورة اچی خبرور کړی هغوی تہ ادهغه اچی پۀ زړونود هغوی کنبی دې اورته اووایہ اچی کوی توقی
 باندې څہ سورت نازل شی چہ مسلمانانو تہ دهغه رازونو خبر ورکړی کوم چہ د دوی پۀ زړونو کنبی دی تہ ورته اووایہ

إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ

بیشکدہ اللہ ابنکارہ کوونکی دې ادهغه څیز اچی یریری تاسو دښکارہ کیدو دهغی نہ |

تاسو توقی کوی ابیشکدہ اللہ ﷻ د هغه څہ ښکارہ کونکی دې دگومي د ښکارہ کیدو نہ چہ تاسو ویریری

قوله تعالى: يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ

منافقانوتہ هروخت د خپل نفاق ویرہ وی. - خپل مینځ کنبی به کیناستل او خبری به نی غوتہ کولی خو
 بیا به ویریدل چہ هسي نہ مسلمانانوتہ دوحی پۀ ذریعہ اللہ ﷻ خبرورنه کړی. او پۀ بل آیت کنبی دی
 چې کله هغوی ستا خوا تہ راشی نو داسې سلام درته کوی کوم چې اللہ ﷻ نہ دې در کړې او پت پۀ زړہ
 کنبی وائی چہ زمونږ پۀ دې وینا باندې اللہ ﷻ مونږ تہ سزا ولې رانہ کړہ. د هغوی د پارہ د دوزخ پورہ
 سزا پرته دہ چہ ډیر خراب ځای دی. (۲) دلته فرمائی چہ پۀ دینی خبرو اود مسلمانانو پۀ حالت باندې ښہ
 توقی اوکړنی اللہ ﷻ به هم هغه ښکارہ کړی کوم چہ ستاسو پۀ زړہ کنبی دی. یاد ساتنی چہ یوہ ورځ به
 رسوا کیرنی. ارشاد دې چہ دا بیمار زړہ والا دې دا نہ گنری چہ د هغوی د زړونو بدی به نہ ښکارہ
 کیرنی. مونږ خو به د دوی دومرہ رسوانی اوکړو اوستاپہ وړاندې به داسې نښې کیردو چہ تہ به د هغوی

(۱) الطبری: ۳۲۹/۱۴

(۲) المجادلة: ۵۸/۸

د لهجې نه هغوی پېژنې. (۱) د دې سورت نوم سورة الفاضحه دې په دې وجه چه دې د منافقانو رازونه ښکاره کړل. (۲)

وَكَيْنَ سَأَلْتَهُمْ	لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا	نَحْنُ وَنَحْنُ	وَنَلْعَبُ
او که چری تپوس او کړې ته ددوی نه انوخامخابه وائی اچی بېشکه اوو مونږ اچی مشغولیدو مونږ اولوبې کولې مونږ	او که ته د دوی نه تپوس او کړې (چه تاسو داسې وئیلی دی) نو دوی به وائی چه مونږ خو هسې گپ شپ لگولو	قُلْ أَيْدِي اللَّهِ	وَأَيْدِيهِ
ورته او وایه ایا په الله پورې اویه آیاتونو دهغه پورې اویه رسول دهغه پورې اوی تاسو اچی توقې موکولې	ته ورته او وایه ایا تاسو په الله تعالی او دهغه په آیاتونو او دهغه په رسول پورې توقې کوئ	لَا تَعْتَذِرُوا	قَدْ كَفَرْتُمْ
عذرونه مکوئ ایه تحقیق سره ا کفر کړې دې تاسو اړوستو ا دایمان راوړلو ستاسونه که ا معاف کړو مونږ	تاسو عذرونه مه کوئ (چه مونږ نه غلطې شوې ده بلکه) تاسو د خپل ظاهری ایمان نه پس کافران شوې ئې که	عَنْ طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ	نُعَذِّبُ
یوه ډله ا ستاسونه انو ضرور به عذاب ورکوو ا بلې ډلې ته ا په سبب دهغې چی هغوی اوو	ستاسو یوې ډلې ته معافی او کړو (چه توبه اوباسئ) نو بلې ډلې ته به عذاب ورکړو ځکه چه دغه ډله	مَجْرِمِينَ	
مجرمان ا	نافرمانه ده.		

قوله تعالى: قُلْ أَيْدِي اللَّهِ وَأَيْدِيهِ

د منافقانو د الله ﷻ نبي ﷺ او قرآن پورې خندا ګانې: یو منافق وئیل زموږ دا قرآن خوان خلق ډیر خټوان دروغژن او بزدله دی. کله چه حضور ﷺ ته دې ذکر اوشونو دې عذرپېش کولو سره راغله یارسول الله ﷺ: مونږ خو هسې د وخت تیرولودپاره د خندا خبرې کولې. نبي کریم ﷺ او فرمائیل چه او ستاسو د خندا پاره الله ﷻ دهغه رسول ﷺ او هم قرآن پاتې شوې دې. (۱) یادساتنی که مونږ څوک معاف کړو نو چاته به سخته سزا هم ورکوو. دغه وخت کښې نبي کریم ﷺ په خپله اوښه سور روان وو. دې منافق د رسول الله ﷺ په پری لاس نیولې وو کانه و سره ئې تکرې خورلې اودې وینا کولو سره سره روان وو. حضور ﷺ به د هغه طرف ته کتل هم نه. کوم یو مسلمان چه د ده دا خبره اوریدلې وه هغه هم په هغه وخت جواب هم ورکړې وو چه ته فضول خبرې کونکې ئې ته دروغژن ئې ته منافق ئې. دا واقعه د جنگ تبوک ده او هغه دا ذکر په جمات کښې کړې وو.

د غزوة تبوک په لاره کښې د منافقانو خبرې اترې: (ف) د ابن اسحاق ﷺ په سیرت کښې دی چه تبوک ته په تلو کښې رسول الله ﷺ سره د منافقانو یوه ډله هم وه. په کومه کښې چه ودیعه بن ثابت او

(۱) ۴۷/عهد: ۲۹.

(۲) الطبری: ۳۳۲/۱۴.

(۳) الطبری: ۳۳۲/۱۴.

مخشی بن حمیر وغیرہ وو۔ دوی پہ خپل مینخ کنبی وئیل چہ د نصرانیانو جنگ ته د عربو خپل مینخ کنبی جنگ په شان کنټرل سخته خطرناکه غلطی ده۔ ښه ده هغوی دې هلته وهی اومونې به نی دلته د بوسوسخی جوړ کړو۔ په دې باندي د هغوی دویم سردار مخشی اووئیل روره دا خبرې پرېږده گنی دا ذکر به بیا په قرآن پاک کنبی راشی۔ کورې خوړل خو زمونږ په نیز د هغه رسوانې نه ډیر ښه دی۔ وړاندي وړاندي به دې خلقو دا تذکرې کولې او روان وو حضور ﷺ حضرت عمار ﷺ ته اوفرمانیل چہ لار شه ارگوره داخلې چرته اوسوزیدل هغوی نه تپوس اوکړه چہ تاسو دا ذکر کولو۔ که هغوی انکار اوکړی نو ته ورته اووایه چہ تاسودا خبرې کولې۔ حضرت عمار ﷺ لارو او هغوی ته نی دا اووئیل دوی د حضور ﷺ مخې ته راغله او عذر اومعذرت نی کولو۔ حضور ﷺ په خندا خندا کنبی زمونږ د خلې نه داسې خبره وتلې۔

د مخشی دمنافقت نه توبه اوشهادت: ودیعه خودا اووئیل خو مخشی بن حمیر اووئیل یارسول الله ﷺ تاسو زما او زما د پلار نوم ته اوگورئې نو صرف په دې وجه زما نه دا فضول حرکت اوشو معافی راکړه۔ نود دې نه الله ﷻ معافی اوکړه او په دې آیت کنبی هم د دې نه معافی کولو ذکر دې۔ دې نه پس هغه خپل نوم بدل کړو او عبدالرحمن نوم نی کیخودو رښتونې مسلمان جوړشو اود الله ﷻ نه نی دعا اوکړه یا الله ﷻ ما په خپله لار کنبی شهید کړې چہ دا داغ رانه اووینخلې شی۔ نو د یمامه په ورځ دا بزرگ شهید شو۔ اود هغه لاش هم ملاوټه شو۔

د منافقانو پیغور او دهغه جواب: دې منافقانو دپیغور په توگه وئیلې وو څه سترگې اوشلیدې چہ اوس دوی لارل چہ د رومیانو قلعه گانې اومحلونه به فتح کوو، ښه دې عقل مندی او هوښیاتوب ته اوگوره۔ کله چہ الله ﷻ حضور ﷺ د دې خبرونه خبرکړو نو دوی صفامنکرشو اوپه قسمونو خوړلو سره نی اووئیل چہ مونږ دا خبره نه ده کړې مونږ خو په خپل مینخ کنبی خندا کوله۔ او په دوی کنبی یو کس وو چہ هغه به ان شاء الله ﷻ معاف کړې وی۔ دا به نی وئیل چہ یاالله زه ستا د پاک کلام یو آیت اورم په کوم کنبی چہ زما د گناه ذکر دې۔ کله نی هم چہ اورم زما غونې زیر شی اوزما زړه رچیرې۔ ای ربه ته زما توبه قبوله کړه اوماپخپله لار کنبی شهید کړه اوداسې چہ نه څوک ماته غسل راکړی نه کفن راکړی اونه مې خښ کړی۔ هم دغه اوشو چہ په جنگ یمامه کنبی دې دشهیدانوسره شهیدشودتولو شهیدان لاشونه ملاو شو خود هغه د لاش پته اونه لگیده (د الله ﷻ د طرفه منافقانو ته جواب ملاو شو اوس بهانې مه جوړونی سره ددې چہ تاسوتش دخلې مسلمانان وئې اوس تاهو هم دې ژبه کافران شوني۔ دا وینا د کفر کلمه ده چہ تاسود الله ﷻ دهغه د رسول ﷺ او قرآن پاک پسې خندا اوکړه که مونږ څوک معاف هم کړو خوتاسو تولو سره به داسې معامله نه وی ستاسو د دې جرم اود دې خرابې وینا اود دې کفر وینا به تاسو سخته سزا خورتی۔

الْمُنَافِقُونَ	وَالْمُنَافِقَاتُ	بَعْضُهُمْ	مِّنْ بَعْضٍ	يَأْمُرُونَ
ا	منافقان سړی	ا	اومنافقاني ښځې	ا
	منافقان سړی	ا	اومنافقاني خپلو کنبی سره یودی (خلقوته)، د گناهونو حکم کوی	
بِالْمُنْكَرِ	وَيَنْهَوْنَ	عَنِ الْمَعْرُوفِ	وَيَقْبِضُونَ	أَيْدِيَهُمْ
په بدې باند	اومنع کوی	ا	دنیکۍ نه	ا
اود نیکۍ د کارونو نه منع کوی	او خپل لاسونه (دالله په لار کنبی د خرچ کولونه)، بندوی اودوی الله			

فَنَسِيهِمْ	إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ	وَعَدَ اللَّهُ	الْمُنَافِقِينَ
نوالہ ہیر کرل دوی ایسکہ منافقان ہم دوی فاسقان دی اوعده کری دہ اللہ دمنافقانو سپو سرہ	ہیر کری دی نو اللہ دوی ہم ہیر کرل ہم منافقان نافرمان دی اللہ دمنافقانو سپو او	وَالْمُنْفِقَتِ	وَالْكَفَّارِ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ
اودمنافقانو بنحو سرہ اود کافرانو سرہ اود اور اودوزخ ہمیشہ بہ وی دوی اپہ ہغی کنبی ہغہ	منافقانو بنحو اود کافرانو سرہ د جہنم اور وعدہ کری دہ پہ جہنم کنبی بہ ہمیشہ دپارہ وی	حَسْبُهُمْ	وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ
کافی دی دوی لرہ اولعنت کری دی پہ دوی اللہ اودی دوی لرہ عذاب ہمیشہ	جہنم دوی دپارہ کافی دی او اللہ پہ دوی باندی لعنت کری دی او دوی دپارہ ہمیشہ عذاب دی	قوله تعالى: الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنْفِقَتُ	

دمنافقانو یو خو نور صفتونہ:- دمنافقانو خصلتونہ د مؤمنانو بالکل مخالف وی۔ مؤمنان د نیگی کری حکم کوی اود بدو نہ منع کول کوی اومنافقان د بدو حکم کوی اودنیکونہ بندول کوی۔ مؤمنان سخی وی او منافقان بخیل وی۔ مؤمن د اللہ پہ ذکر کنبی وی او منافقانو د اللہ ذکر ہیر کری وی۔ د دی پہ بدلہ کنبی اللہ ہم ہغوی سرہ ہغہ معاملہ کوی لکہ خوک چہ چا ہیر کری وی۔ د قیامت پہ ورخ بہ ہم دا دوی تہ وٹیلی شی چہ نن بہ مونہ تیک ہغہ شان ہیروو لکہ خنگہ چہ تاسو د دی ورخی دا ملاقات ہیر کری وو۔

دمنافقانو د آخرت سزا:- منافقان دحق لاری نہ لری شوی دی دگمراہی پہ چکرو ہرخہ ہیر کری اینختی دی۔ د دی منافقانو او کافرانو بد عملو سزا د ہغوی د لارہ اللہ پہ دوزخ کنبی مقرر کری دہ چرتہ چہ بہ ہغوی د ہمیشہ د پارہ پراتہ وی اود ہغہ خای عذاب بہ د دوی د پارہ بس وی۔ دوی رحیم رب د خیل رحمت نہ لری کری دی اود دوی د پارہ نی د ہمیشہ والی عذاب کیخودی دی۔

كَالَّذِينَ	مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً
ان منافقانو تاسو پشان دہغہ کسانو بی چی مخکینی ستاسونہ وؤ اوڑ ہغوی زیات سخت ستاسونہ پہ قوت کنبی	(منافقانو ستاسو مثال پہ منافقت کنبی) ستاسو نہ د ورا ندی خلقو پشان دی (حالانکہ) ہغوی ستاسو نہ زیات طاقتور وو
وَأَكْثَرُ	أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ
اوزیات اپہ مال کنبی اوپہ اولاد کنبی انو فائدہ واغستلہ ہغوی پہ حصہ خپلہ د دنیا	او پہ مال او اولاد کنبی ستاسو نہ زیات وو انو ہغوی (پہ دنیا کنبی) پہ خپلہ حصہ باندی فائدہ واخستلہ
فَاسْتَمْتَعْتُمْ	بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
اوفائدہ واغستہ تاسو اپہ حصی خپلی سرہ لکہ خنگہ چی افاندی اغستی وی ہغہ کسانو چی مخکینی ستاسونہ وو	اوناسو ہم) پہ خپلہ حصہ باندی فائدہ واخستلہ لکہ خنگہ چہ ہغہ خلقو د خپل حصی مطابق فائدہ اخستی وہ

بِخُلَاقِهِمْ	وَحُضَّتُمْ	كَالَّذِي	خَاصُّوْا
پہ حصی خپلی سرہ اواختہ شوی تاسو	اپہ هغسی خبرو کنبی لکه چی هغوی اختہ شوی وؤ په هغی کنبی		
کوم چه ستاسو نه وړاندې وړ او تاسو هم په هغه خبرو کنبی مشغوله شوي څنگه هغوی مشغوله شوي وړ او			
أُولَٰئِكَ	حَبِطَتْ	أَعْمَالُهُمْ	فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ
دغه کسان چی دی اضائع شول عملونه دهغوی	په دنیا کنبی او په آخرت کنبی	اودغه کسان دی	
د دغه خلقو عملونه په دنیا او په آخرت کنبی ضائع شوي دی	او هم دوی لکه په دنیا کنبی نه وی خو په		
هُمْ	الْخٰسِرُوْنَ ۝		
چه هم هغوی دی انقصانیان			
آخرت کنبی ضرور، تاوانیان دی			

قوله تعالى: كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د ظالمانو د انجام نه عبرت حاصل کړئ: دې خلقوته هم د وړاندینو خلقو په شان عذاب اورسیدو. د خلاق نه مراد دلته دین دې څنگه چه وړاندینی خلق په دروغو اوباطلو کنبی توپونه وهل هم داسې دې خلقو هم اوکړه. ددوی دا فاسد اعمال بې کاره دی نه په دنیا کنبی سودمند شو اونه په آخرت کنبی ثواب ورکونکی شو. هم دغه صریح نقصان شو چه عمل نی اوکړو او ثواب ملاؤ نه شو.

یهود و نصاری چې څه کول دا امت به هم هغه کوی: ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی لکه څنگه چه د نن شپه د صباد شپې په شان وی دغه شان په دې امت کنبی هم د یهودیانو یوشان والې راغلو. زما خو خیال دې چه حضور ﷺ فرمائیلی دی چه د هغه ذات قسم د چا په قبضه کنبی چه زما ځان دې چه تاسو به د هغوی مثل کونې تردې چه په هغوی کنبی څوک د خناور سوړې ته ور داخل شی نو تاسو به هم په هغې کنبی ورننوځنی. حضور ﷺ ارشاد دې چه د هغه ذات قسم د چا په لاس کنبی چه زما روح دې تاسو به د خپل ځان نه د وړاندینو خلقو د طریقو تابع داری کوئ بالکل لیشت په لیشت ذراع په ذراع او لاس په لاس تردې چه که هغوی چرته د یو خناور په سوړه کنبی ورننوتلې دی نو یقیناً تاسو به هم ورننوځنی. خلقو تپوس اوکړو چه یارسول الله ﷺ دې نه ستاسو کوم خلق مراد دی. آیا اهل کتاب؟ حضور ﷺ او فرمائیل نور څوک دی. دا حدیث شریف بیانولو سره حضرت ابوهریره رضی الله عنه وئیل که تاسو غواړئ نو د قرآن پاک دا الفاظ اولولئ (كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ) (۱) حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی د خلاق نه مراد دین دې. او تاسو هم د هغوی په شان اوکړه لکه څنگه چه هغوی تپوس اوکړو آیاد فارسیانو او رومیانو په شان؟ حضور ﷺ او فرمائیل نور خلق دی څوک. د دې حدیث شریف شواهد په صحیح حدیث کنبی هم دی. (۲)

أَلَمْ يَأْتِهِمْ	نَبَأُ الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ
آیا نه دې راغلي دوی ته اخبردهغه کسانو	چی مخکینی ددوی نه وؤ	
آیا دوی ته د هغه خلقو (د عذاب) واقعات نه دی راغلي کوم چه د		

(۱) الطبری: ۳۴۲/۱۴

(۲) صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب قول النبی ﷺ للبعث سنن من کان قبلکم: ۷۳۱۹-۷۳۲۰، صحیح مسلم: ۲۶۶۹.

قَوْمِ نُوحٍ	وَعَادٍ	وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ	وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ	وَالْمُؤْتَفِكَةَ
د قوم د نوح اود عداد اود ثمود اود قوم د ابراهيم اود ملگرو د مدین اود پاسته کړې شوی کلی	دوی نه وړاندې ووجه د نوح <small>عليه السلام</small> قوم عاديان ثموديان د ابراهيم <small>عليه السلام</small> قوم د مدین خلق اود التبه شوو کلی وو			
أَتَتْهُمْ	رُسُلُهُمْ	بِالْبَيِّنَاتِ	فَمَا كَانَ اللَّهُ	لِيُظْلِمَهُمْ
راوړې ووهغوی ته رسولانو دهغوی ښکاره نښې ا نونه ووالله چی ظلم نې کړې وې په هغوی باندې	هغوی ته د هغوی پیغمبران په ښکاره نښو سره راغلي وو خو په دې عذابولو کښې الله <small>تعالی</small> په هغوی باندې			
وَلَكِنْ كَانُوا	أَنفُسَهُمْ	يُظْلِمُونَ		
لیکن ووهغوی په نفسونو خپلو چی ظلم نې کوو				
ظلم نه وو کړې بلکه هغوی په خپله په خپلو ځانونو ظلم کونکی وو				

قوله تعالى: أَلَمْ يَأْتِهِمُ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

د دین د دښمنانو د انجام نه عبرت واخلي: دې بدکارانو منافقانو ته نصیحت کولې شی چه د خپل ځان نه وړاندې دخپل ځان په شان خلقو حالاتو باندې د عبرت نظر واچوئ او اوگورئ چه د نبیانو علیهم السلام تکذیب کومه میوه راوړه؟ د نوح عليه السلام د قوم غرقیدل سوا د مسلمانانو نه د چا نه بچ کیدل یاد کړئ. د عاديانو د هود عليه السلام نه منلو سره د هواپه چپو سره تباہ کیدل یاد کړئ. د ثمودیانو د حضرت صالح عليه السلام دروغ گنړلو اود الله تعالی نښه او نښه وژل په وجه یوزره ماتونکې چغې تباہ او برباد کیدل یاد کړئ. د حضرت ابراهيم عليه السلام د دښمنانو نه بچ کیدل اود هغه دښمنان غرقیدل. د نمرود بن کنعان بن کوش غوندې بادشاه سره دخپل لښکریانو تباہ کیدل مه هیږه ونی او هغوی ټول د لعنت په وجه ټول بې نوم او نښې کړې شو. د شعيب عليه السلام قوم هم په دې بدکارو او کفر په بدله کښې په زلزله سره اود ساتیان والا ورځ په عذاب باندې لاندې باندې کړل کوم چه د مدین اوسیدونکی وو. دلوط عليه السلام کلی پر مخې پراته دی. مدین او سدوم وغیره الله تعالی هغوی هم د خپل نبی لوط عليه السلام نه منلو په وجه اود خپلې بد فعلی نه پرېخودو په وجه یویو په زمکه کښې ورځنې کړل. هغوی له زمونږ رسول زمونږ کتاب او ښکاره معجزې او صفا دلیلونه اورسیدل خو هغوی یوهم اونه منل او آخر دخپل ظلم په وجه پخپله برباد شو. الله تعالی حق واضحه کړو کتاب ئی نازل کړو رسول ئی راو لیگلو حجت ئی ختم کړو خودوی د رسولانو په مقابل باندې تیار شوه الله تعالی د کتاب تابعداری کولونه او تختیدل، د حق مخالفت ئی او کړو نود الله تعالی لعنت پرې راکوز شو او هغوی ئی تورې خاورې کړه.

بَعْضُهُمْ	أَوْلِيَاءُ	بَعْضٍ	يَأْمُرُونَ	بِالْمَعْرُوفِ	وَيَنْهَوْنَ	عَنِ الْمُنْكَرِ
ځينې ددوى دوستان دى ادځينو حکم کوى دوى په نيکۍ سره اومنع کوى د بدئ نه	دوى په خپل مينځ کښې ملگرى دى (يوبل ته) د نيکۍ حکم کوى او د بدئ نه منع کوى					
وَالْمُؤْمِنُونَ	وَالْمُؤْمِنَاتُ					
اومومنان سړى اومومنانې ښځې	اومومنان سړى او مومنانې ښځې					

وَيَقِيمُونَ الصَّلَاةَ	وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ	وَيُطِيعُونَ	اللَّهَ	وَرَسُولَهُ ط
او قائموی	موناخ او ورکوی زکاة	او حکم منی	ادالله	اود رسول دهغه
او موناخ قائموی او زکاة ورکوی (لنہ دا چه په تولو کارونو کښې) د الله اود هغه د رسول تابعداري کوی				
أُولَٰئِكَ	سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ط	إِنَّ اللَّهَ	عَزِيزٌ	حَكِيمٌ ٥
دا کسان چی دی	ازر به رحم او کړی په دوی باند الله ایشکه الله	غالب دی	د حکمت خاوند دی	
په دغه خلقو به الله رحمت او کړی او الله غالب دی (خوک نې د ارادې نه منع کولی نشی) او صاحب د حکمت دی				

قوله تعالى: وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

مسلمانان دیوبل لاسونه اومتې دی: د منافقانو بد خصلتونه بیانولوسره د مسلمانانونیک صفتونه بیانولی شی چه دوی دیوبل امداد کوی. دیوبل لاسونه او متې جوړېږی. په صحیح حدیث کښې دی چه مو من د مؤمن د پاره د دیوال په شان دی د کوم چه یوه حصه بلې حصې ته مضبوطیا ورکوی. حضور ﷺ دی فرمان کولو سره خپلې د لاسونو گوټې هم په یو بل کښې واچولې او وئې خوندلې (۱) او په صحیح حدیث کښې دی مؤمنانو په محبت او دوستی کښې په مثال د یویدن دی. چه یوې حصې ته هم تکلیف وی نو ټول بدن په بیمارنی او بیدارنی کښې اخته وی (۲) دا د پاکو نفسونو خلق د نورو تربیت نه هم غافل نه پاتې کیږی. ټولو ته نیکنی ښائی، ښه خبرې ښائی. د خرابو کارونو او خرابو خبرو نه تروسه پورې منع کول کوی. د الله ﷻ حکم هم دغه دی. فرمانی چه په تاسو کښې یوه ډله خامخا داسې کیدل پکار دی چه د نیکو حکم کوی اود بدو نه منع کول کوی (۳) دا موناخ گذار وی، ورسره زکوة هم ورکوی دی د پاره چه یو طرف ته د الله ﷻ عبادت وی او بل طرف ته د مخلوق زړه ساتنه وی. د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ تابعداري د هغوی زړه راښکونکې مشغله وی. کوم حکم چه ملاؤ شو په خای راوړو اود څه نه چه منع کړې شو بس منع شو. هم دغه خلق دی چه د الله ﷻ د رحم حقداران دی. هم دغه صفتونه دی دڅه په وجه چه ده ته د الله ﷻ رحمت ورتوب کوی. الله تعالی عزیز دی او هغه دخپلو فرمانبردارو عزت پخپله هم کوی او هغه عزت مند جوړوی. په حقیقت کښې عزت هم د الله ﷻ د پاره دی او هغه خپلو رسولانو او ایماندارانو غلامانوته هم عزت ورکړې دی. د هغه حکمت دی چه په هغوی کښې دا صفتونه کیخودل او په منافقانو کښې ئې دغه خصلتونه کیخودل. د هغه د حکمت بیخ ته خوک رسیدلې شی چه څه غواړی نو کوی. هغه د برکتونو او د اوچت ذات خاوند دی.

وَعَدَ اللَّهُ	الْمُؤْمِنِينَ	وَالْمُؤْمِنَاتِ	جَنَّتِ	تَجَرَّى	مِنْ مَحْجَرًا
وعدہ کړی ده	الله	اود مؤمنانو سره	اود مؤمنانو ښځو سره	د باغونو	اچی بهیږی به الاتدی دهغې نه
الله ﷻ د مؤمنانو سره	او مؤمنانو ښځو سره	د جنتونو وعدہ کړی ده	چه د هغې د (ښگلود) لاندې به		
الْأَنْهَرُ	خُلْدَيْنِ	فِيهَا	وَمَسْكِنَ	طَيِّبَةً	فِي جَنَّتِ عَدْنٍ ط
نهرونه	اهمیشه به وی	په هغې کښې	او کورونه	پاک	اږه باغونو
ولی بهیږی په هغې کښې به همیشه وی	او په جنت کښې به	د همیشه	اوسیدو	خایونه وی	

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب نصر المظلوم: ۲۴۴۶ صحیح مسلم: ۲۵۸۵، ترمذی: ۱۹۲۸، احمد: ۴۰۴/۴.
 (۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الناس والبهائم: ۶۰۱۱، صحیح مسلم: ۲۵۸۶، احمد: ۲۷۰/۴، مسند حمیدی: ۹۱۹، مسند الطیالسی: ۷۹۰.
 (۳) آل عمران: ۱۰۴.

وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

اور رضا دطرفہ داللہ نہ | دیرہ لویہ (خبرہ دہ) اہم دا | کامیابی لویہ دہ |

اود اللہ ﷻ رضا دیر لونی خیز دی (کومہ چہ بہ دوی تہ پہ جنت کنبی حاصلہ وی) اودا لویہ کامیابی دہ

قوله تعالى: تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

دجنت بشکلی نظاری اوجنتیان: دمومنانو پہ دی نیکوباندی چہ بہ کوم اجر او ثواب ملاویری د هغی بیان کولی شی چہ ابدی نعمتونه ہمیشہ راحتونه او باقی پاتی کیدونکی جنتونه چرتہ چہ بہ قدم پہ قدم باندی دیشکلی اوبو چینی راخوتکیری. چرتہ چہ اوچت بنائستہ بشکلی صفاستہرا اوبنائستہ کری شی محلونه او مکانونه دی. حضور ﷺ فرمائیل چہ دوه جنتونه خوصرف د سروزو دی. د هغه خانی لونی او هر خہ چہ هلته دی تول ہم د سرو زرو دی اودوه جنتونه د سپینو زرو دی پہ هغی کنبی لونی او تول خیزونه چہ هلته دی هغه ہم. دلته د اللہ ﷻ دیدار کنبی بہ ہیخ پرده نہ وی بغیرد لونی د خادر نہ چہ د اللہ ﷻ عزوجل پہ مخ باندی دی. دا بہ پہ جنت عدن کنبی وی (۱) اوبہ حدیث کنبی دی چہ د مؤمن د پارہ بہ پہ جنت کنبی یوہ خیمہ وی اوهم د یوہ مرغری نہ بہ جوړہ وی اود هغی اوپردوالی بہ شپستہ میلہ وی. د مؤمن بیبیانی بہ ہم هغه وی کومو تہ چہ دی خی راخی خو یوی بلې تہ بہ ینکاری نہ (۲) د حضور ﷺ فرمان دی چہ خوک پہ اللہ ﷻ اود هغه پہ رسول ﷺ باندی ایمان راوری مونخ کوی د رمضان شریف روژې ساتی نو پہ اللہ ﷻ باندی دا حق دی چہ هغه دی جنت تہ بوخی. کہ هغه هجرت کری وی اوکد پہ خپل وطن کنبی وو. خلقو او وئیل چہ بیا بہ مونو نورو تہ ہم داحدیث بیان کرو. نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چہ پہ جنت کنبی بہ سل درجی وی کومی چہ اللہ ﷻ د خپلی لاری د مجاهدینود پارہ جوړی کری دی. پہ هرو دوو درجو کنبی دومره فاصله دہ لکه د زمکی او آسمان. نو چہ کله تاسو د اللہ تعالیٰ نہ د جنت سوال کوئی نو جنت الفردوس غواړئی جنتونه خو تول پہ خپل خانی بنائستہ دی خو دا د تولو نہ بند اوبهترجنت دی. دجنتونو تول نهرونه ہم د دی خانی نہ اوخی. ددی چت د رحمن عرش دی (۳) فرمانی چنتیان بہ جنتی بالاخانوتہ داسی گوری لکه خنگہ چہ تاسو دآسمان پر قیدونکو ستورو تہ گورئی. (۴)

وسیلہ او مقام محمود: دا خبرہ دی ہم معلومہ وی چہ پہ تولو جنتونو کنبی یو خاص مقام دی د کوم نوم چہ وسیلہ دہ خکد چہ هغه عرش تہ بالکل نیزدی دی اودا خانی دی د حضرت محمد ﷺ حضور ﷺ فرمانی چہ کله تاسو پہ ما باندی درود وائی نود اللہ ﷻ نہ زما د پارہ وسیلہ غواړئی. تپوس اوکری شو وسیلہ خہ خیز دی. وئی فرمائیل چہ د جنت هغه اوچتہ درجہ کومہ چہ بہ یو سری تہ ملاویری اوماتہ د اللہ ﷻ پہ ذات باندی کلک یقین دی چہ هغه سری هم زہ یم (۵) حضور ﷺ فرمانی چہ د مؤذن د اذان جواب ورکوہ خنگہ کلمی چہ هغه وائی تہ ہم هغه شان وایہ بیا پہ ما باندی درود واید. کوم سری چہ پہ ما باندی درود رالیگی اللہ ﷻ پہ هغه باندی لس رحمتونه نازلوی. بیا زما د پارہ وسیلہ غواړئی هغه پہ جنت کنبی یو خانی دی چہ د اللہ ﷻ پہ تول مخلوق کنبی بہ صرف ہم یو کس تہ ملاویری اوزما امید دی چہ هغه بہ ہم ماتہ ملاویری. کوم سری چہ زما دپارہ داوسیلہ غواړی دهغه د پارہ زما شفاعت

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله (وجوه يومئذ ناضرة إلى ربها ناظرة...) ۷۴۴۴، صحیح مسلم: ۱۸۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة الرحمن باب (حور مقصورات فی الحیام) ۴۸۷۹، صحیح مسلم: ۲۸۳۸.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجہاد باب درجات المجاہدین فی سبیل الله: ۲۷۹۰، احمد: ۳۳۵/۲.

(۴) صحیح بخاری کتاب الرفاق باب صفة الجنة والنار: ۶۵۵۵، صحیح مسلم: ۲۸۳۰، احمد: ۳۴۰/۵.

(۵) ترمذی کتاب المناقب باب سلو الله فی الوسيلة... ۳۶۱۲، وهو صحیح، احمد: ۲۶۵/۲.

د قیامت پہ ورخ حلال شو^(۱) فرمائی زما د پارہ وسیلہ غوارنی اوچہ خوک پہ دنیا کنبی زما د پارہ د وسیلې دعا کوی زہ به د قیامت پہ ورخ د هغه گواه او سفارشی به جوړیږم^(۲)۔

د جنت صفت اودهغې د حصول طریقې: صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم یوخل د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ مونږ ته د جنت باره کنبی خبرې واوروه چه د دې بنیاد په څه خیز دی؟ فرمائی چه د سرو زرو اود چاندنی خبستې د خالص مشک خټه دې کانړی، لولو او یاقوت دی د دې خاوره زعفران دی دې ته چه خوک لارشی هغه به په نعمتونو کنبی وی چه کله به هم خالی نه وی هغه به همیشہ ژوندي وی دکوم نه پس چه د مرگ ویره هم نه وی نه به د هغه کپړې خرابیږی اونه به د هغه خوانی ختمیږی^(۳) فرمائی په جنت کنبی داسې بالاخانې دی دکوم دننه حصه چه د بهر نه ښکاری اود بهر حصه دننه نه یواعرابی تپوس اوکړو حضور ﷺ دا بالاخانې د چا د پارہ دی؟ حضور ﷺ وفرمائیل چه خوک ښې خبرې کوی په خلقو خوراک کوی، روژې ساتی، د شپې د خلقو د اوده کیدو په وخت کنبی د تهجدو مونځ کوی^(۴)۔

فرمائی چه خوک شته چه د جنت شوق ئی وی او د دې د پارہ محنت کونکې وی۔ والله د جنت یو دیوال هم د محدود کولو د پارہ نشته هغه خویو پریقیدونکې نوردې۔ او خوشبویه شوې گلستان دې اویاک صفا او اوچت محلونه دی اوجاری ساری نهرونه دی۔ د پخو میو غونچې دی۔ ښکلې مخونه او ښائسته پاکې خوشحالونکې حورې دی اودیرې قیمتی د رنگینو رینمو جوړې دی۔ د همیشہ د پارہ مقام دې، د سلامتني کور دې، بار کړې شوې میوې دی، خورشوې شینکني دې، کولاووالی اوراحت دې، امن دې آرام دې، نعمت او رحمت دې۔ عالیشان او خوشحالونکې نظاره ورکونکې حویلی دی۔ دې اوریدو سره ټولو اوونیل حضور ﷺ مونږ ټول د دې جنت شوق مندیو اود دې د حاصلولو د پارہ کوشش کوو۔ حضور ﷺ وفرمائیل چه ان شاء الله وانې۔ نو خلقو ان شاء الله اوونیل^(۵)۔

د جنتیانو سره د الله ﷻ کلام: بیا فرمائی د دې ټولو نعمتونونه اوچت او اعلی نعمت د الله ﷻ رضا ده۔ فرمائی چه الله ﷻ به جنتیانو ته اووانی ای اهل جنت هغوی به وائی (لیک ربنا وسعدیک) و (والخیر فی بدیک) تپوس به کوی چه وائی تاسو خوشحاله شونی هغوی به جواب ورکړی چه خوشحالیږو به ولی نه ای پروردگار! مونږ ته دې هغه راکړه چه په مخلوق کنبی چاته نه دی ورکړې شوی۔ الله ﷻ به وفرمائی چه داخلنی زه تاسو ته د دې نه ډیر اعلی او ښه خیز درکوم۔ هغوی به وائی ای الله! د دې نه به ښه او بهتر خیز بل څه وی؟ الله ﷻ به وفرمائی واوړنی ما خپله رضامندی تاسو ته درکړه۔ د نن نه پس به زه چرې هم تاسو نه خفه نه شم^(۶) حضور ﷺ فرمائی چه کله جنتیان جنت ته اورسی نوالله ﷻ به ورته وفرمائی چه څه نور څه غوارنی چه درکړم۔ هغوی به وائی ای الله! کوم چه تامونږ ته راکړی دې نه پس خوبل بهتر خیز کیدی نه شی۔ الله ﷻ به فرمائی هغه زما رضامندی ده چه د ټولو نه بهتر ده^(۷) امام حافظ ضیاء مقدسی رحمۃ اللہ علیہ د جنت په صفتونو یومستقل کتاب لیکلې دې په هغې کنبی ئی د احادیث په شرط کنبی صحیح فرمائیلې دې۔ والله اعلم۔

(۱) صحیح مسلم: کتاب الصلاة باب استحباب القول مثل قول المؤذن لمن سمعه... ۳۸۴، ابوداؤد: ۵۲۳، مسند ابی عوانه: ۳۳۶/۱.

(۲) طبرانی فی الاوسط: ۶۳۷ وسنده صحیح، مجمع الزوائد: ۳۳۲/۱.

(۳) احمد: ۳۰۴/۲-۳۰۵، ترمذی: ۲۵۲۶.

(۴) ترمذی کتاب الصفه الجنة باب ما جاء فی صفة غرف الجنة: ۲۵۲۷ وهو حسن، ابن ابی شیه: ۶۲۵/۸.

(۵) ابن ماجه کتاب الزهد باب صفة الجنة: ۴۳۳۲، ابن حبان: ۷۳۸۱.

(۶) صحیح بخاری کتاب التوحید باب کلام الرب مع اهل الجنة: ۷۵۱۸، صحیح مسلم: ۲۸۲۹، ترمذی: ۲۵۵۵، احمد: ۸۸/۳.

(۷) ابن حبان الاحسان: ۷۳۹۶، حاکم: ۸۲/۱.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

اے نبی

ای پیغمبر

جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ

جہاد کوہ | دکافرانوسرہ | اودمنافقانوسرہ | اوسختی کوہ | پہ ہغوی | اواخری خانہ دہغوی | دوزخ دی
دکافرانو | اومنافقانو سرہ جہاد کوئی | او پہ دوی باندی سختی کوئی | اود دوی خانہ جہنم دی

وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ۝ يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا

اوبد خانہ دی | اودرتلو | اقسمنہ خوری داخل | پہ اللہ | اچی نہ دی وئیلی دوی ہیخ خہ | حالانکہ اونیلی وہ دوی
اودرتلو پہ اعتبار سرہ دیرید خانہ دی | پہ اللہ قسمنہ خوری چہ دوی (ستاسو خلاف) ہیخ خبرہ نہ دہ کپی حالانکہ

كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ هُمَا بِمَا

خبرہ دکفر | اوکفرئی اوکرو | پس | اد (ظاہری) اسلام راوړلو خپلونه | اوارادہ نی اوکړه | د هغه کار
د کفر خبرہ یی کپی دہ | اود خپل ظاہری اسلام نہ پس کافران شوی دی | اود هغه خہ قصد نی کپی وو چہ

لَمْنَالُوا ۝ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

چی اوندہ رسیدل هغی تہ | اوندہ کوی دشمنی دوی | مگر | پہ دی خبرہ | اچی غنیان کپی دی دوی | اللہ | اورسول دہغه
کامیاب پہ کنبی نشو | او دوی صرف پہ دی وجہ دشمنی کوی چہ اللہ | او د هغه رسول پہ خپل فضل سرہ

مِنْ فَضْلِهِ ۝ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا

پہ فضل خپل سرہ | انوکہ چری اتوبہ اوویستہ دوی | اوی بہ ابہترہ | ادپارہ ددوی | اوکہ مخ واپرو دوی
مالداران کرل | اکہ دوی توبہ ویستلہ نو دا بہ د دوی دپارہ دیرہ بنہ وی | اوکہ دوی اعراض اوکړو

يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا ۝ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ

نو عذاب بد ورکری دوی تہ | اللہ | عذاب دردناک | پہ دنیا | اوپہ آخرت کنبی | اونشته | ادپارہ ددوی
(د توبی ویستلو نہ) نو | اللہ | بہ دوی تہ پہ دنیا | اوپہ آخرت کنبی | دردناک عذاب ورکری | اود دوی دپارہ

فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝

پہ زمکہ کنبی | اخوک دوست | اوندہ مددگار

بدہ زمکہ کنبی | ہیخ خوک دوست | اومددگار نہ وی

قوله تعالى: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ

منافقانوسرہ دجنکہ جاری ساتلو حکم - کافرانو اومنافقانو سرہ د جہاد او پہ ہغوی د سختی حکم
اوشو د مؤمنانوسرہ پہ تبتہ د ملاویدلو حکم اوشو. د کافرانو اصلی خانہ دوزخ اوخودلو.درسول کریم ﷺ خلوت توری: ورا ندی حدیث تیرشوی دی چہ حضور اکرم ﷺ اللہ ﷻ خلوت تورو سرہ
مبعوث فرمانیلی. یوہ توره خود مشرکانو دپارہ دہ لکہ فرمائی (فَإِذَا انشَلَخْتُمُ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَاتِ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ) د
حرمت والا میاشتی تیریدوسرہ پہ مشرکانو باندی حملہ اوکړئی. دویمہ توره د اهل کتابو کفارو کنبی

فرمانی ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ یعنی خوک چه په الله ﷻ اود قیامت په ورځ ایمان نه راوړی. د الله ﷻ اود هغه د رسول ﷺ حرام کړې شوی حرام نه منی، حق دین نه قبلوی. دې اهل کتابوسره جهاد کونې تر کومې پورې چه هغوی د ذلت سره ټیټه سړې په خپلو لاسونو جزیه ورکول منظور نه کړی. دریمه توره په منافقینو کښې، ارشاد دې ﴿جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ﴾ کافرانو او منافقانو سره جهاد اوکړی. څلورمه توره په باغیانو کښې، فرمان دې ﴿فَقَاتِلُوا الَّذِينَ تَبَغُّوا حَتَّى تُفِيَّ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ﴾ باغیانوسره جنگیږئ تر هغه وخته پورې چه تر کومې د الله ﷻ د احکامو طرف ته واپس شی او حکم منلو ته رانه شی.

د منافقانو سره به جنګ په توره وی که په ژبه؟ دې نه ثابت شوه چه کله منافق خپل منافقت ښکاره کړی نو هغوی سره په توره جنګ کول پکار دی. د امام ابن جریر رحمته الله علیه خوښ کړې شوې قول هم دغه دي. ابن مسعود رضی الله عنه فرمانی چه که په لاس سره نه وی نو د خلې په غصې سره ^(۱) ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه الله ﷻ خو په تورې سره د جهاد کولو حکم کړي دې او منافقانو سره نې زیانی جهاد حکم فرمایلي دې اودا چه دوی سره به نرمی نه کوي ^(۲) د مجاهد رحمته الله علیه هم تقریباً هم دغه وینا ده. په هغوی باندې شرعی حد قانول هم هغوی سره جهاد دي. مقصد دادې چه کله خو به توره هم د هغوی خلاف راوچتولې شی خو تر کومې چه کار روان وی نو ژبه کافی ده. څنگه چه موقعه وی کونې. قسمونه خوړلو سره وانی چه هغوی خوداسې خبره د ژبې نه نه ده ویستلې سره د دې چه هغوی د کفر وینا کړې ده اود خپل ظاهري اسلام نه پس ښکاره کفرنی کړې دي.

د منافقانو تخویب کاری: دا آیت د عبدالله بن ابی باره کښې نازل شوې دي. د یو جهنی او انصاری په مینځ کښې جنګ اوشو جهنی په انصاری باندې غالب شو نو دې منافق انصار د هغه د امداد د پاره راپارول او و نیل نی چه والله زمونږ اود دې محمد صلی الله علیه و آله خو هغه مثال دې چه خپل سپې ښه تازه اوتکره کړه چه هم تا او خوری. والله که مونږ داخل مدینې ته لاړو نومونږ عزت مند خلق به دا ټول کمینه خلق د هغه خایه اوباسو. یو مسلمان لاړو او حضور صلی الله علیه و آله ته نی دا خبرې واورولې. نبی کریم صلی الله علیه و آله هغه سړې راوغوښتو او هغه ند نی ټپوس اوکړو نو قسم نی او خوړلو او انکار نی اوکړو. نو الله ﷻ دا آیت نازل کړو.

انصارو ته د رسول کریم صلی الله علیه و آله خصوصي دعا: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی زما د قوم چه کوم خلق د حره په جنګ کښې په کار راغلي وو په هغوی باندې زه ډیر خفه ووم. د دې خبر حضرت زید بن ارقم رضی الله عنه ته اوریدو نو هغه ماته په خط کښې اولیکل چه د رسول الله صلی الله علیه و آله نه ما اوریدلي دی حضور صلی الله علیه و آله به دعا کوله چه یا الله! انصار اود انصارو خامن اوبښې. د دې راوی ابن الفضل ته په دې کښې شک دي چه حضور صلی الله علیه و آله په دې دعا کښې دهغوی دنمسو نوم اخستې وو که نه؟

د زید بن ارقم د صداقت گواهی: نو حضرت انس رضی الله عنه په موجوده خلقو کښې د چا نه د حضرت زید رضی الله عنه د نسب باره کښې سوال اوکړو نو هغه او و نیل چه هم دغه زید هغه دي د چا د غوږونو اوریدلو خبرو د صداقت گواهی چه په خپله رب ورکړې ده. واقعه داسې ده چه حضور صلی الله علیه و آله خطبه ورکوله چه یو منافق او و نیل که دي رښتونې وی نو مونږ خود خرو نه هم ډیر کم عقل یو. حضرت زید رضی الله عنه او و نیل چه والله حضور صلی الله علیه و آله بالکل رښتونې دي اوبې شکه ته په خپل حماقت کښې د خر نه هم زیات احمق نی. بیا هغه دا خبره د حضور صلی الله علیه و آله د غوږ نه تیره کړه. خو هغه منافق واوختو اوصفا انکار نی اوکړو او ونی و نیل چه زید رضی الله عنه دروغ وانی. په دې باندې الله ﷻ دا آیت نازل کړو اود حضرت زید رضی الله عنه رښتینوالې نی بیان کړو. خوشهوره خبره دا ده چه واقعه د بنی المصطلق ده. ممکن دی چه راوی ته د دې آیت په وخت کښې

وہم شوی وی اود دویم آیت پہ بدلہ کنہی نی دا بیان کری وی۔ ہم دغہ حدیث بخاری شریف کنہی دی (۱) خود دی جملہ پوری چہ حضرت زید ہغہ دی د چا د غورونو اوریدنکی خبری د صداقت رشتونوالی پہ خپلہ رب علیم ورکړو۔ ممکن دی چہ روستو حصہ د موسی بن عقبہ د راوی خپل قول وی۔ ہم پہ دی روایت کنہی روستنی حصہ د ابن شہاب د قول نہ روایت دی۔ واللہ اعلم۔

د جنک یرموک متعلق بلہ واقعہ: پہ مغازی اموی کنہی د حضرت کعب بن مالک ؓ د تبوک د واقعہ نہ پس دی چہ کوم منافق مؤخر پریخودلی شوی وو اود چا بارہ کنہی چہ قرآن نازل شو پہ هغوی کنہی بعضی حضور ﷺ سرہ ہم وو۔ پہ هغی کنہی جلاس ابن سوید بن صامت ہم وو د هغہ پہ کور کنہی د عمیر بن سعد مور ہم وه چہ خپل خان سرہ نی عمیر ؓ ہم بوتلی وو۔ کله چہ د دی منافقانویارہ کنہی د قرآن پاک آیاتونہ نازل شو نو جلاس وئیل واللہ کہ دا سرې پہ خپلہ وینا کنہی رشتونې دی نو مونې خود خرو نہ ہم خراب یو۔ حضرت عمیر بن سعد ؓ چہ دا واوریدہ نو وئی فرمائیل چہ هسې خو تہ ماته د ټولونہ زیات خوېش نی اوستا تکلیف ماته د خپل خان د تکلیف نہ ہم ډیر سخت دی خوتا دی وخت کنہی داسې خبرہ د خلې اوویستله کہ هغہ زہ اورسوم نو رسوانی ده او کہ نہ نی رسوم نو هلاکت دی۔ رسوانی یقینا د هلاکت نہ سپک خیز دی دی وینا کولوسره دا بزرگ پہ خدمت کنہی حاضر شو او ټولہ خبرہ نی حضور ﷺ تہ اوکړه۔ جلاس تہ چہ کله معلومہ شوه نو هغہ د سرکار نبوت ﷺ په خدمت کنہی حاضر شو او په قسمونو خوړلو سرہ نی اووئیل چہ عمیر ؓ دروغ وائی ماخودا خبرہ هیخ کله ہم نہ ده کړې۔ په دی باندې دا آیت نازل شو۔

د جلاس بن سوید د منافقت نہ توبہ: روایت دی چہ د دی نہ پس جلاس توبہ اوکړه او صحیح شو۔ دا د توبہ خبرہ ډیرہ ممکن ده چہ دامام محمد بن اسحاق خپلہ خبرہ وی۔ دا د حضرت کعب ؓ خبرہ نہ ده۔ واللہ اعلم۔ او په روایت کنہی دی چہ جلاس بن سوید بن صامت خپل میرنې خوی حضرت مصعب ؓ سرہ د قبا نہ راتلو۔ دواړہ پہ خرو سواره وو فرمائی چہ ماته خو ویره وه چہ چرتہ زما بارہ کنہی د قرآن پاک آیت نازل نہ شی یا په ما د الله ﷻ څه عذاب رانه شی یا په دی گناه کنہی زہ دخپل پلار سرہ شریک نہ کړې شم۔ نوزہ نیغ د رسول الله ﷺ په خدمت کنہی حاضر شوم او ټولہ خبرہ مې ورته سرہ د خپلې ویرې اوکړه۔ په ابن جریر کنہی د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ حضور ﷺ د یوې سوریډارې ونې لاندې تشریف ایخودې وو وئی فرمائیل چہ اوس به تاله یو سرې راشی او تاته به دا شیطان گوری خو خبردار تہ هغہ سرہ خبرې مه کوہ۔ ہم هغہ وخت یو انسان د کگو سترگووالا راغلو۔ حضور ﷺ هغہ تہ اوفرمائیل تہ اوستا ملگری ماته کنخلې ولې کوی۔ هغہ ہم په هغہ وخت لاړو او خپل ټول ملگری راوستل ټولو قسمونہ اوخوړل او وئیل چہ مونې خو داسې خبرہ نہ ده کړې۔ تردې چہ حضور ﷺ هغوی معاف کړل بیا دا آیت نازل شو۔

د وَخْتُوا بِمَا كَلِمَاتُنَا مطلب: دا په دی کنہی چہ کوم فرمائیلې شوی دی چہ هغوی کومه ارادہ اوکړه پوره نہ شوه۔ دی نہ مراد د جلاس هغہ ارادہ ده چہ خپل میرنې خوی چا چہ د حضور ﷺ په خدمت کنہی خبرہ اوکړه قتل کړی۔ یو قول دا هم دی چہ عبد الله بن ابی پخپلہ د حضور ﷺ د قتل کولو ارادہ کړې وه۔ (۲) دا قول هم دی چہ بعضی خلقو ارادہ کړې وه چہ دی به سردار جوړ کړو خو رسول الله ﷺ راضی نہ شو۔ دا هم روایت دی چہ د لسو نہ پورته پورته کسانو د عزوہ تبوک په لار کنہی حضور ﷺ تہ د هوک وړکولو سرہ قتل کول غوښتل۔ نو حضرت حذیفہ ؓ فرمائی چہ زہ او حضرت عمار ؓ د حضور ﷺ اوبنې سرہ وړاندې

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة المنافقون باب قوله (والله خزائن السموات والارض...) ۴۹۰: ۶۔

(۲) الطبری: ۳۶۳/۱۴۔

روستو وو یو به پری نیولو او یو به شرله. مونږ په عقبه کښې وو چه دولس کسان راغله او مخونه نی پټ کړی وو اوښه نی راگیره کړه. حضور ﷺ هغوی ته د مقابلہ چغه اوو هله هغوی شاته اونه کتل او منډې کړې. نبی کریم ﷺ مونږ ته افرمائیل تاسو دوی اوپیژندل؟ مونږ ونیل نه خود هغوی سورلنی زموږ په نظر کښې دی. نبی کریم ﷺ افرمائیل دا منافقان وو اود قیامتہ پورې به نفاق د دوی په زړه کښې وی. تاسو ته پته ده چه دوی په کومه اراده راغلی وو؟ مونږ ونیل چه نه. ونی فرمائیل د الله ﷻ رسول ﷺ په عقبه کښې خفه کولو او تکلیف رسولو د پارہ. مونږ ونیل حضور ﷺ د هر یو قوم ته اووایه چه د هر یو قوم کوم یو سرې په دې کښې شرکت کړی وی هغوی دې مړه کړی. حضور ﷺ افرمائیل چه نه گنی خلق به خبرې کوی چه محمد ﷺ اول هم په دې خلقو سره د دښمن مقابلہ اوکړه او په دوی سره نی فتح حاصله کړه. اوبیانی خپل ملگری هم قتل کړه. نبی کریم ﷺ هغوی ته خیرې اوکړې چه یا الله د دوی په زړونو باندې پولې راوخیژوې. (۱)

په نبی کریم ﷺ د حمله کوونکو رسوائی: اوپه روایت کښې دی چه د عزوه تبوک نه په واپسني کښې نبی کریم ﷺ دا اعلان اوکړو چه زه به د عقبه په لارخم څوک هم په دغه لار رانشنی. حضرت حذیفه ﷺ د اوبنې جلب نیولې وو او حضرت عمار ﷺ ورپسې شاته شرله چه یوه ډله په خپلو اوبنو سواره راغله. حضرت عمار ﷺ د هغوی سورلنی وهل شروع کړه. او حضرت حذیفه ﷺ د حضور ﷺ په حکم باندې اوبنه لاندې طرف ته روانه کړه. کله چه لاندې میدان ته اورسیدل نو حضور ﷺ داوبنې نه راکوژشو په دې کښې عمار ﷺ هم واپس راغلو. حضور ﷺ معلومات اوکړو چه دا خلق څوک وو اومپیژندل. حضرت عمار ﷺ ونیل چه مخونه خو نی پټ وو ولې سورلنی پیژندلې شوې. تپوس نی اوکړو د دوی اراده څه وه معلومه ده؟ جواب ورکړې شو چه نه. حضور ﷺ افرمائیل چه دوی غوښتل چه شور ساز کړی زموږ اوبنه اوویرېږی. اومونږ راگزار کړی. دیونه حضرت عمار ﷺ د عقبه والو دشیر تپوس اوکړونو هغه ونیل مونږ څوارلس یو. حضور ﷺ او فرمائیل که ته هم په هغوی کښې وې نو پنځلس به وو. حضور ﷺ په دوی کښې د دریو کسانو عذر قبول کړو. هغوی اوونیل والله نه مونږ د چا آواز اوریدلې اونه مونږ ته د قوم د څه بدې ارادې علم وو. حضرت عمار ﷺ فرمائی چه باقی دولس کسان د الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ سره جگړه کونکی دی په دنیا کښې هم اوپه آخرت کښې هم. (۲) امام محمد بن اسحاق ﷺ په دوی کښې د دریو کسانو نومونه هم خودلې دی. والله اعلم په صحیح مسلم کښې دی چه د اهل عقبه نه یو سړی سره د حضرت عمار ﷺ څه تعلق وو نو هغه ته نی قسم ورکړو او د اصحاب عقبه د تعداد معلومات نی ترې اوکړو. خلقو هم ده ته اوونیل او اوبنایه نو هغه اوونیل مونږ ته معلومه شوه چه هغه څوارلس وو اوکه ما هم په کښې شامل کړې نو پنځلس شو. په دوی کښې خودولس د الله تعالی اود هغه د رسول ﷺ دښمنان وو اود دریو کسانو په باره کښې قسم چه نه مونږ څه آواز اوریدلې اونه څه اعلان اونه د دغه خلقو د ارادې مونږ ته څه علم دې. په دې وجه معذوره اوساتلې شو. د گرمی موسم وو اوبه ډیرې کمې وې حضور ﷺ فرمائیلې وو چه مانه وړاندې هلته څوک هم اونه رسی خو په دې باندې هم څه خلق رسیدلې وو حضور ﷺ په هغوی لعنت اوونیلې. (۳) حضور ﷺ افرمائیل چه زما په ملگرو کښې دولس منافقان دی چه نه به جنت ته ځی اونه به د هغې بونې دوی ته اورسی. د اتو په زړونو به آتشین پولې وې چه سینې ته به رسیدلې وی او دې به هلاک کړی. (۴) هم په دې وجه به حضرت

(۱) دلائل النبوة: ۲۶۰/۵.

(۲) احمد: ۵۳/۵، مسنده حسن. هینمی ددې سند رجالو ته ثقہ وئیلی. اوگورنی جمع الزوائد: ۱۹۵/۶.

(۳) صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین باب صفات المنافقین واحکامهم: ۲۷۷۹، احمد: ۳۹۰/۵.

(۴) صحیح مسلم حواله سابقه: احمد: ۲۶۲/۴، ابوداؤد: ۴۶۶۶.

حذیفہ ؓ تہ د رسول اللہ رازدار و ثیلی کیدہ حضور ﷺ صرف ہم دہ تہ د دغہ منافقانو نومونہ خودلی وو. واللہ اعلم.

پہ رسول کریم ﷺ باندی دحملہ کوونکو نومونہ: پہ طبرانی شریف کنبی د هغوی نومونہ دا دی. معتب بن قشیر، ودیعہ بن ثابت، جدد بن قیس، عبد اللہ بن نبتل بن حارث کوم چہ د عمرو ابن عوف د قبیلې وو او حارث بن یزید طانی، اوس ابن قیظی، حارث بن سويد، سعد بن زرارہ، قیس بن فہد، سويد اوداعس قبیلہ چہ د بنو حنبلی او قیس بن عمرو بن سہل، زید بن لصیب، سلالہ بن الحمام دا دواړہ د قبیلہ قینقاع دی. دا ټول پہ ښکاره مسلمانان جوړشوی وو. پہ دې آیت کنبی دې نہ پس فرمائیلې شوی دی چہ هغوی ہم د دې خبرې بدله واخستہ چہ هغوی تہ اللہ ﷻ د خپل فضل نہ د خپل رسول ﷺ په لاس مالداران جوړکړہ. کہ پہ هغوی باندې د اللہ ﷻ پوره فضل شوې وو نو هغوی تہ بہ ہدایت ہم نصیب شوې وو. لکہ څنگہ چہ حضور ﷺ انصارو تہ فرمائیلې وو چہ آیا مائاسود گمراہی پہ حالت کنبی نہ وې موندلې بیا اللہ ﷻ زما د وجہ نہ ستاسو لارخودنہ اوکړہ. تاسو گډوډونې اللہ ﷻ زما پہ وجہ پہ تاسو کنبی محبت واچولو. تاسو فقیران اوبې نوا خلق ونې او اللہ ﷻ زما پہ سبب تاسو غنیان او مالداران جوړکړنې. د هر یو سوال پہ جواب کنبی بہ انصارو رضی اللہ عنہم فرمائیل چہ بې شکہ د اللہ ﷻ اود هغہ د رسول ﷺ د دې نہ ډیر احسان دی. (۱)

دحملې وجہ څہ وه؟: لنډہ داچہ دا خلق بغیر د څہ وجہ او قصور پہ دښمنی اوبې ایمانی باندې اودریدل لکہ چہ پہ سورۃ بروج کنبی دی د مسلمانانونہ د دې کافرانو بدله اخستل صرف د هغوی د ایمان پہ وجہ وه (۲) پہ حدیث شریف کنبی دی چہ ابن جمیل صرف د دې خبرې بدله اخستلہ چہ هغہ فقیر وو او اللہ ﷻ غنی کړو (۳)

اوس لاهم د توبې موقع شته؟: بیا فرمائی چہ کہ دوی اوس هم توبہ اوکړی نود دوی پہ حق کنبی بہتر ده او کہ هغوی پہ خپلہ ہم دې طریقہ باندې کلک ولاړوی نودوی تہ بہ پہ دنیا کنبی ہم سخته سزا وی د قتل نہ اود غم او خفگان د وجہ اود دوزخ ذلیلہ اوبښکتہ کونکې ناقابل برداشت عذابونوسره هم، پہ دنیا کنبی بہ څوک هم نہ وی چہ د دوی طرفداری اوکړی د دوی امداد اوکړی د هغوی پہ کار راشی اود هغوی نہ بدی ختمه کړی یا څہ نفع وراورسوی بې یاراو مددگار بہ پاتې شی.

وَمِنْهُمْ	مَنْ	عٰهَدَ اللّٰهَ
اوخینی ددوی نہ هغه خلق دی چی وعده نی کړی وه دالله سره		
اوپه دوی (منافقانو) کنبی ځینی هغه څوک دی چہ دالله سره		
لَکِنَّا	مِنْ فَضْلِهِ	لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ
که چری اراکړه مونږ تہ (الله) د فضل خپل نہ انو مونږ بہ خیرات اوکړو اوشو بہ مونږ ادنیکانونہ		
وعده کړې وه کہ الله ﷻ مونږ تہ د خپل فضل (مال) نہ را کړل انو مونږ بہ خیراتونہ کوو او د نیکانو څنی بہ شو		
فَلَمَّا اتٰهُمْ	مِّنْ فَضْلِهِ	بَخِلُوْا بِهٖ وَتَوَلَّوْا
څوکلہ چی ورکړه الله هغوی تہ د فضل خپل نہ نویخل نی شروع کړو او په هغې سره اومخ نی واورو دوعدي خپلې نہ		
خوچہ کله ورته الله ﷻ د خپل فضل (مال) نہ ورکړل نو د هغې په خرچ کولو نی بخل اوکړو نو اود وعدي نہ نی		

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب غزوة الطائف فی شوال سنة ثمان: ۴۳۳۰، صحیح مسلم: ۱۰۶۱.

(۲) البروج: ۸۵.

(۳) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب قول الله (ولی الرقاب والغارمین ولی سبیل الله): ۱۴۶۸، صحیح مسلم: ۹۸۳.

وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۱۰﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمٍ	اودی هغوی امخ ارونکی انوبیدا کروا الله هغوی لره منافقت ا په زړونو دهغوی کنبی ا دهغی ورخی پورې ا
يَلْقَوْنَهُ يَمَّاءَ خَلْفَهُمُ اللَّهُ مَا	مخ وارولو اوردن کا ورکولو نه انکاریان شو ا دې په نتیجه کنبی الله د دوی په زړونو کنبی داسې نفاق و اچولو
وَعَدُوهُ وَيَبَاكُوتُوا يَكْذِبُونَ ﴿۱۱﴾ اَلَمْ	چی یو خانې کیری به هغوی دهغه سره ا په سبب دهغی اچی خلاف کړې و هغوی د الله ا دهغه خبری کوم چه به تر قیامت په پورې باقی وی ا خکه چه دوی د الله سره دهغه خه وعده خلاقی
وَيَبَاكُوتُوا وَيَكْذِبُونَ ﴿۱۱﴾ اَلَمْ	چی وعده نی کړی وه دهغه سره ا اوبه سبب دهغی چی و هغوی اچی دروغ به نی و نیل ا ایا او کړله کومه وعده چه نی ورسره کړې وه ا اود دې وجې دروغ به نی و نیل ا ایا دوی ته پته نه لگی
يَعْلَمُونَ اَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ	معلومه نه ده دې خلقو ته ا چی بیشکه الله ا پوهیری ا په پتورازونو د دوی ا اود غور په خبرو د دوی چه الله د دوی په پتو او په ښکاره خبرو باندې پوهیری ا (او ایا دوی په دې نه پوهیری چه)
وَاَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۲﴾	اویشکه الله ا ښه خبردار دې ا په ټولو غیبی خبرو باندې ا
وَاَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۲﴾	الله په پتو (خبرو او کارونو باندې) پوهیری ا

قوله تعالى: وَمِنْهُمْ مَّنْ عٰهَدَ اللّٰهَ

چه دعامنظوره شوه نوخپله وعده ئی هیږه کړه: بیان کولې شی چه په دې منافقانوکنبی هغه هم دی چا چه وعده کړې وه که زه الله مالدار کړم نوز به به ډیر سخاوت کوم او نیک به جوړیږم خوچه کله الله هغه مالدار او خوشحاله جوړ کړوهغه وعده خلاقی او کړه اوبخیل جوړ شو. دغه د سزا په وجه چه الله د هغه په زړه کنبی د همیشه د پاره نفاق و اچولو.

دا ایت مبارک دچا په باره کنبی دې؟ دا آیت دثعلبه بن حاطب انصاری باره کنبی نازل شوې دې. هغه رسول الله ته درخواست اوکړو چه زما دپاره د مالدارنی دعا اوکړئ. حضور افرمائیل کم مال د کوم چه شکریه ادا کړې د هغه ډیرنه ښه دې چه د خپل طاقت نه زیات وی. هغه بیا درخواست اوکړو نو حضور افرمائیل چه ته خپل حال د الله د نبی په شان ساتل نه خوښوې؟ والله که ماغوبتل نوداغرونه به د سرو زرو جوړشوی ماسره گرځیدل. هغه ونیل والله زما اراده ده چه که زه الله مالدار کړم نوز به به ښه سخاوت کوم اود هر یو حق به ادا کوم. حضور د هغه دپاره د مال د برکت دعا اوکړه. د هغه په چیلو کنبی داسې زیاتوالې کیدو لکه چه چینجی زیاتېږی. تردې چه مدینه منوره د هغه د خارو د پاره تنگه شوه. دې صحرا اوداگو میرو ته اووتلو د مازیگر او ماسپخین مونخ خو به نی په جمع سره کولو او باقی مونخونه به ورته په جمع نه ملاویدل. په خارو کنبی نورهم زیاتوالې اوشونو دې لږ نورهم لرې لاړو. اوس دجمعې نه بغیر ټول مونخونه د جمع د هغه نه پاتې شو. مال نورهم زیات شونو کیده کیده چه دجمعې مونخ هم ترې پاتې شو. د تلور اتلووالا د قافلې نه به نی تپوس کولو چه د جمعې په ورځ خه بیان اوشو.

د ثعلبه بن حاطب واقعه: یوځل حضور د هغه د حال تپوس اوکړو نو رسول الله ته هغه حال بیان

شو. حضور ﷺ افسوس اظهار او کړو. ديخوا ايت نازل شو چه د هغه د مال نه صدقه واخلي اود صدقې احکام هم بيان شو. حضور ﷺ دوه کسان په کومو کبني چې يو د قبيلې جهينه اودويم د قبيله سليم نه دي تحصيلداران جوړ کړه اود صدقې اخستلو د احکامو ليکلي شوي پروانه ئي ورکړه ونی ليکل چه د ثعلبه نه اود فلانکې بنی سليم قبيلې نه صدقه راوړئ. دا دواړه ثعلبه له لارې اود رسول الله ﷺ فرمان ئي اورسولو او صدقه ئي ترې اوغوښتله نو هغه اووئيل چه واه واه دا خو سمه جزیه ده خود جزې خوره اودا خو بالکل داسې دی لکه د کافرانو نه جزیه اخستې شي دا څه خبره شوه. بڼه ده اوس تاسو لارښی اوبيا واپس راشئ. باقی بل سرې کوم چه سلمی وو هغه ته چه کله معلومه شوه نو هغه خپل بڼه څاروی را اوويستل اود هغې سره پخپله راوړاندې شو. هغوی چه دا څاروی اوکتل نو ونی وئيل چه نه خدا څاروی زمونږ داخستلو لائق دی اونه په تادا ورکول واجب دی. هغه وئيل چه زه خو په خپله خوشحالي باندې خپل بهترين څاروی ورکول غواړم. تاسو دا قبول کړئ خو آخر هغوی دا واخستل او د نورو نه ئي هم واخستل او په واپسني باندې بيا ثعلبه ته راغلل. هغه وئيل چه ماته خو هغه پرچه لږه اولونی کومه چه تاسو ته درکړې شوې ده. لوستلو سره ئي اووئيل چه روره داخو صفا جزیه ده او په کافرانو باندې چه کوم ټيکس مقرر کولې شي داخو هم هغه شان دي. بڼه ده تاسو لارښی زه به سوچ اوکړم هغوی واپس لارې اود دوی په کتلو سره حضور ﷺ په ثعلبه باندې افسوس ښکاره کړو اود سلمی سرې دپاره ئي دبرکت دعا اوکړه. اوس هغه دواړو کسانو هم د ثعلبه اوسلمی واقعه بيان کړه نو الله ﷻ عزوجل وعلا دا ايت نازل کړو.

د ثعلبه د صدقې نه د رسول کریم ﷺ، ابوبکر ﷺ، عمر فاروق ﷺ او عثمان ﷺ انکار: د ثعلبه يو نژدې خپلوان چه دا هر څه واوريدل نو ثعلبه له لارو او ورته ئي اووئيل او ايت ئي هم واورولو. دې حضرت نبی اکرم ﷺ له راغلو او عرض ئي اوکړو چه زما هغه صدقه قبوله کړه. حضور ﷺ او فرما ئيل چه الله ﷻ زه ستا د صدقې اخستلو نه منع کړې يم. ده په خپل سر خاورې اچولې، نو حضور ﷺ او فرما ئيل چه دا هرڅه خو تا پخپله کړی دی. ماخوتاته وئيلي وو خوتا نه منل. دې واپس خپل ځای ته لاړو. د حضور ﷺ ترانتقال پورې د ده هيڅ څيز قبول نه کړې شو. بيا دې د حضرت ابوبکر صدیق ﷺ حکومت کبني راغلو او ونی وئيل چه زما کوم عزت حضور ﷺ سره وو اوزما چه کومه مرتبه په انصارو کبني وه هغه تاسو به پيژنئ تاسو زما صدقه قبوله کړئ. حضرت ابوبکر ﷺ او فرما ئيل چه کله حضور ﷺ نه ده قبوله کړې نو زه څوک يم؟ هغوی هم انکار اوکړو. کله چه د هغوی هم انتقال او شواو عمر ﷺ مسلمانانو حاکم جوړ شونودې راغلو او عرض ئي اوکړو چه امير المؤمنين تاسو زما صدقه قبوله کړئ. هغوی جواب ورکړو چه کله حضور ﷺ نه ده قبوله کړې اوبيا خليفه اول نه ده قبوله کړې نو اوس ئي زه څنگه قبلولې شم. نو هغوی هم په خپل دور خلافت کبني د هغه صدقه قبوله نه کړه. بيا خلافت حضرت عثمان ﷺ ته حواله شونودا ازلی منافق بيا راغلو او منت او زاری شروع کړه خو هغوی هم دا جواب ورکړو چه پخپله حضور ﷺ اود هغه دوو خليفه گانو ستا صدقه قبوله کړې نه ده نو زه ئي څنگه قبوله کړم نو قبوله ئي نه کړه. دغه شان دا سرې هلاک شو. محقق ابن کثير کبني حديث پاک ته واه او متن ته ئي باطل وئيلي دي (۱) اول خونې وعدې کړې وې د سخاوت کولو او هغه هم په قسمونو خوړلو سره بيا واوريدو او د سخاوت په عوض کبني بخل اختيار کړو او وعده خلافي ئي اوکړه. د دې دروغو او وعده خلافي په بدله کبني د هغه په زړه کبني نفاق ورکلك شو چه د هغه وخت نه د هغه په پوره ژوند کبني هغه سره ووپد حديث شريف کبني هم دی چه د منافق درې علامې دی چه کله خبره کوی دروغ وانی کله چه

وعدہ کوی د هغې خلاف کوی او که امانت ورکړې نو خیانت کوی (۱) ایا دوی نه پوهیږي چه الله ﷻ د ښکاره او پټو زړونو ارادو اود سینې د پتورازونو عالم دې. هغه ته د اول نه معلومه وه چه دا خالی زبانی بکواس دې چه مالدار شی نو داسې خیراتونه به کوم اوداسې شکر به ادا کوم اوداسې نیکنۍ به کوم خو په زړونو باندې نظر ساتونکې رب ښه پیژنی چه دوی به په مال کښې مست شی اود دولت په راتلو باندې به بدمعاشنی ناشکری او بخل کوی. هغه د هریو حاضر او غائب پیژندونکې دې هغه د هر پټ او ښکاره نه خبر دې. ظاهر او باطن ټول په هغه باندې ښکاره دی.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ	ا هغه کسان اچي عیب لگوي ا په خوشۍ سره مال ورکونکو باندې
اللَّهُ ﷻ	ا هغه منافقان په مؤمنانو کښې په خپله خوښۍ خرچ کونکو
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ	دمؤمنانونه ا په صدقو کښې اوبه هغه کسانو باندې اچي نه مومي امگر اکوشش خپل
بِأَنْدِي مَلَامَتِيَا وَاَنَّى اَوْ بِه مؤمنانو کښې	هغه کسان چه هغوی دخپل وس مطابق خرچ کوي (اگر چه لږ وي)
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ	نو دوی توقې کوي ا په هغوی پورې اتوقې کوي الله ا په دغه توقو کونکو پورې اودې دهغوی دپاره
عَذَابٌ أَلِيمٌ	نومنافقان په هغوی پورې توقې کوي الله ﷻ به هغوی ته د هغې سزا ورکړي او د هغوی دپاره
عَذَابٌ أَلِيمٌ	عذاب دردناک
عَذَابٌ أَلِيمٌ	عذاب دردناک دې ا

قوله تعالى: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ

د منافقانو بدې خبرې اود مسلمانانو زړه بيلل: د ا هم د منافقانو يو خراب خونی دې چه دهغوی د ژبې نه خوک هم نه شی بچ کيدلې، نه سخی اونه بخیل، دا عیب چه دا بدې خبرې کونکي خلق خراب دی. که يو سړي يو لوی رقم د الله ﷻ په نوم ورکړی نو دوی هغه ته ریاکار وائی او که خوک مسکین د خپلې غریبنۍ په وجه څه لېشان څيز ورکړی نو دوی پوزه اوچونړی، تروه (مونه کړی) او وائی چه څه د ده د دې لږ څيز هم الله ﷻ اودې دې. کله چه د صدقاتو ورکولو ایت نازل شو نو صحابه کرامو ښه به خپلې صدقې راخستې او حاضریدل به. یو صاحب دیرې زیاتې پیسې راوړې نودې منافقانو ورته دریا کار خطاب ورکړو اویو صاحب غریب مسکین سړي وو صرف یو صاع غله نې راوړه نو هغه ته نې او نیل چه د ده د دې صدقې الله ﷻ ته څه ضرورت وو؟ د دې بیان په دې آیت کښې دې. (۱)

د صحابه کرامو د اخلاص انتہاء: یو ځل حضور ﷺ په بقیع کښې اوفرمايل چه خوک صدقه ورکړی زه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ په وړاندې د هغه گواهی ورکوم. دغه وخت کښې یو صحابی ﷺ د خپل پټکۍ نه څه ورکول غوښتل خو بیانی راغونډ کړو په دې کښې یو سړي چه تور رنگ نې وو وړوکې قد نې وویوه اوښه راوسته او راوړاندې شو چه د هغې نه ښه اوښه په ټول بقیع کښې نه وه. ونی ونیل

(۱) صحیح بخاری کتاب الايمان باب علامات المنافق: ۳۳، صحیح مسلم: ۵۹، ترمذی: ۲۶۲۳.
(۲) صحیح بخاری کتاب زکوة باب اتقوا النار ولو بشق ثمرة والقليل من الصدقة: ۱۴۱۵، صحیح مسلم: ۱۰۱۸.

یا رسول اللہ ﷺ! دا داللہ ﷻ پہ نوم خیرات دی۔ حضور ﷺ اوفرمائیل دیرہ بنہ دہ۔ پہ دی کنبی چا اوونیل چہ دہ نہ خودا او بنہ بنہ دہ۔ حضور ﷺ واوریدہ نو وئی فرمائیل چہ تہ درغژن نی دی تانہ اود دی نہ درې چنده بنہ دی۔ افسوس! پہ سوونو او بنانو والا تاسو غوندې خلقو باندې افسوس درې خل نی داسې اوفرمائیل خو هغه چہ خپل مال داسې داسې کړی او پہ لپوډ کولو سره حضور خپل بنی او گس طرف نہ اشاره او کړه یعنی د اللہ ﷻ پہ لار کنبی پہ هر نیک کار کنبی خرچ کوئی۔ بیا نی اوفرمائیل چہ هغوی خلاصی بیاموندلو چہ د کم مال والا دی اود زیات عبادت والاوی۔ (۱)

دصحابه کرامو پہ حق کنبی دمنافقانو بکواس: عبدالرحمن بن عوفؓ خلو بنست اوقیه سپین زر راوړل او یو غریب انصاری یو صاع غله راوړه۔ منافقانو یو تہ ریاکار او د بل صدقې تہ سپک اوونیل۔ یو خل د حضور ﷺ په حکم باندې خلقو د مال خیرات ورکول او راجمع کول شروع کړه۔ یو صاحب یو صاع کھجورې راوړې او وئی وئیل چہ حضور ﷺ ماسره د کھجورو دوه صاع وو یوما د خپل خان اود خپلو بچودپاره حصار کړو او یومې راوړو۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دا هم په دی جمع شوی مال کنبی واچونی په دی باندې منافقانو بکواس شروع کړو چہ اللہ ﷻ اود هغه رسول ﷺ د دی نه بی پرواه دی۔

د عبدالرحمان بن عوف سخاوت: عبدالرحمن بن عوفؓ اوفرمائیل چہ ماسره سل اوقیه سره زر دی هغه ټول صدقه کوم۔ عمرؓ اوفرمائیل چہ په هوش کنبی هم نی؟ هغه جواب ورکړو چہ او په هوش کنبی یم۔ وئی فرمائیل بیا څه کوې۔ هغه اوفرمائیل واوره ماسره اته زره دی په کومو کنبی چہ زه څلور زره اللہ ﷻ تہ قرض ورکوم او څلور زره د خپل خان د پاره ساتم۔ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ په تادی برکت وی کوم چہ تا خان له اوساتلی او کوم چہ دی خرچ کړې۔ منافقانو په دی باندې خبرې جوړول شروع کړې۔ چہ د خپل سخاوت خودلو د پاره پلنیرې او خلقوته دومره پیسې ورکوی۔ نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کړو چہ د لوی رقم او د وړوکی رقم صداقت اود دی منافقانو دا مودی حرکت ښکاره کړی۔ (۲)

منافقان هېڅ څوک نه معاف کوی: دبنوعجلان عاصم بن عدیؓ هم دی وخت کنبی دیرلوی رقم خیرات کړې وو سل وسق کھجورې نی ورکړې وې۔ منافقانو دا په ریاکارنی باندې محمول کړې وه۔ د خپلې خواری مزدورنی نه لږ شان خیرات کونکې ابو عقیلؓ وو دی د قبیلې بنو انیف یوسړې وو د هغه په یو صاع خیرات باندې منافقانو خندا او مسخرې کړې وې۔ په یو روایت کنبی دی چہ حضور ﷺ دا چنده د مجاهدینو د یوې ډلې په جهاد باندې د روانولو د پاره کړې وه۔ په دی روایت کنبی دی چہ حضرت عبدالرحمنؓ دوه زره ورکړې وې او دوه زره نی ساتلې وې۔ دا حضرت ابو عقیلؓ وو چہ ټوله شپه به نی په خپله شا بوج اوړلو د هغه نوم حباب وو۔ اویوقول دی چہ عبدالرحمن بن ثعلبه وو۔ د منافقانو په دی مسخرو کنبی اللہ ﷻ هم د هغه نه داسې بدله واخسته۔ ددی منافقانو دپاره د آخرت دردناک عذاب دی۔ اود هغوی د عملونو د دی عملونو په شان خرابه بدله ده۔

اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ

اې بښنه او غواړه! دپاره دهغوی! ايا بښنه مه غواړه! دپاره دهغوی! که ته بښنه او غواړې

ا که ته د دوی دپاره بښنه او غواړې او که اونه غواړې! که ته د دوی دپاره

(۱) احمد: ۳۴/۵، مجمع الزوائد: ۱۲۴/۳.

(۲) الطبری: ۳۸۳/۱۴.

لَهُمْ	سَبْعِينَ مَرَّةً	فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ	بِأَنَّهُمْ	كَفَرُوا
دپارہ دھغوی اویا خلہ	انور گز بہ اونہ بنسی اللہ ہغوی لہ ادانہ بنسنہ	اپہ سبب دھغی جی ہغوی	اکفر اوکرو	
اویا کرتہ بنسنہ او غواړې نو هم اللہ ﷻ دوتہ مغفرت نہ کوی	اودا «نہ بنسل ددی وجی نہ دی جی دوی بہ اللہ ﷻ اود ہغہ بہ			
يَا اللَّهُ	وَرَسُولُهُ	وَاللَّهُ	لَا يَهْدِي الْقَوْمَ	الْفَاسِقِينَ
پہ اللہ سرہ	اود رسول دھغہ نہ	اواللہ انہ بنانی لار	قوم	فاسق تہ
رسول باندی کرې دې	اوللہ تعای کافرانو تہ	د جنت	خود نہ نہ کوی	

قوله تعالى: اَسْتَغْفِرُ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ

د منافقان د پاره استغفار کول او نہ کول برابر دی۔ فرمانی چہ دا منافقان د دې قابل نہ دی چہ تہ د دوی دپارہ ای نبی ﷺ ابنسنہ غواړې۔ یوخل نہ چہ کہ تہ اویا خل ہم ددوی دپارہ بنسنہ او غواړې نو اللہ ﷻ بہ دوی اونہ بنسی۔ دا داویا و چہ کوم ذکر دې دې نہ مراد صرف زیاتوالې دې کہ ہغہ اویا و نہ کم وی او کہ زیات وی۔ بعضو ونیلی دی چہ دې نہ مراد ہم د اویا و عدد دې۔ نو حضور ﷺ اوفرمانیل چہ زہ خوبہ د ہغوی د پارہ د اویا و نہ زیات استغفار کوم چہ اللہ ﷻ دوی اوبنسی۔ نو اللہ ﷻ پہ بل آیت کنبی اوفرمانیل چہ د دوی دپارہ ستا استغفار کول د نہ کولو برابر دی۔ د عبداللہ بن ابی منافق خوی د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی عرض اوکرو چہ زما پلار د زنکدن پہ حالت کنبی دې زما خواہش دې چہ تاسو ہغوی لہ تشریف راوړئ اود ہغہ د جنازې مونځ ہم ادا کرئ۔ حضور ﷺ تپوس اوکرو ستا نوم څہ دې ہغہ ونیل حباب۔ حضور ﷺ اوفرمانیل ستا نوم عبداللہ دې حباب خود شیطان نوم دې۔ اوس حضور ﷺ ہغہ سرہ شو دھغہ پلار تہ ئی د خپلې خولې قمیص ورواغوستلو۔ د ہغہ د جنازې مونځ ئی اوکرو۔ حضور ﷺ تہ ونیلې شوې چہ تاسو ددہ پہ جنازہ باندې مونځ ادا کوئ۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ اللہ ﷻ د اویا و خل استغفار سرہ نہ بخنبل فرمانیلی دی نو زہ بہ اویا خل، بیا اویا خل او بیا اویا خل استغفار کوم۔^(۱)

فَرِحَ	الْمُخَلَّفُونَ	بِمَقْعَدِهِمْ	خَلَفَ	رَسُولُ اللَّهِ	وَكُرَّهُوْا
خوشحالہ شو پاتی شوی خلق	اپہ کیناستلو خپلو سرہ	اپہ ملگرتیا نہ کولو	اد رسول داللہ	اوبد اوگنرل ہغوی	
کوم کسان چہ	د جہاد نہ روستو	پاتی شوی دی پخپلہ ناستہ باندې	خوشحالیرې چہ	د رسول اللہ نہ پاتی شوی دی	
أَنْ يُجَاهِدُوا	بِأَمْوَالِهِمْ	وَأَنْفُسِهِمْ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	وَقَالُوا	
چی جہاد اوکری	اپہ مالونو خپلو سرہ	اپہ نفسونو خپلو سرہ	اپہ لار د اللہ کنبی	اواونیل ہغوی	
اود اللہ پہ لار پخپلو مالونو او جانونو سرہ	جہاد کول بد گنری	اوپہ خپل مینځ کنبی یوبل تہ	وائی ددا		
لَا تَنْفَرُوا	فِي الْحَرِّ	قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ	أَشَدُّ	حَرًّا	
مہ اوخی	پہ گرمی کنبی اور تہ	او وایہ	اور ددو زخ	زیات سخت دې	اپہ لحاظ د گرمی سرہ
سختہ گرمی دہ	پہ گرمی کنبی مہ خئی	اتہ ورتہ او وایہ	د جہنم اور	د دنیا د گرمی نہ	زیات سخت دې

لَوْ	كَانُوا	يَفْقَهُونَ ^(۱)	فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا	وَلْيَبْكُوا
گاش	اچی وی دوی	اچی پوهیدلې	پس اودی خاندی دوی لږ	او اوبه ژاری
گاش	که دوی پوهیدلې	نوداسې خبرې به ئې نه کولې	دوی دی په دنیا کښې	لږ غوندې او خاندی او په آخرت
کَثِيرًا	جَزَاءً	بِمَا كَانُوا	يَكْسِبُونَ ^(۲)	
ډیر	دا سزا ده	په سبب دهغه عمل	اچی دوی کولو	
کښې به	ډیر او ژاری	ادا (ژړل)	د دوی د کړو سزا ده	

قوله تعالى: قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا^(۱)

دنمر د کړمې نه بچ کیدونکی د دوزخ اور ولې نه یادوی: کوم خلق چه په غزوه تبوک کښې حضور ﷺ سره نه وو تلې او هم په کور کښې پاتې شوې وو، چاته چه د الله ﷻ په لار کښې پخپل خان او مال جهاد کول گران معلومیدو. چا چه د یو بل غوږونه ډک کړې وو چه په دې گرمې کښې به څنگه اوڅو؟ یو طرف ته میوې پخې شوی دی اوسوری خواره شوی دی بل طرف ته گرمې هوا گانې چلیږي. نو الله ﷻ فرمانی چه د دوزخ اور کوم طرف ته چه تاسو دخپل بد عمل په وجه روان ئې هغه خوددې گرمې نه ډیره گرمې لری. د دنیا اور د جهنم د اور اویایمه حصه ده: دا اور خود هغه اور اویایمه حصه ده. لکه چه د بخاری او مسلم شریف په حدیث کښې دی^(۱) او په روایت کښې دی چه ستاسو دا اور د دوزخ د اور د اویاوا جزاونه یو جز دې اویا هم دادسمندر په اوبو وینخلې شوې دې (مرکړې شوې دې) گنی نوتاسویه د دې نه هیڅ فائده هم نه وه حاصله کړې.^(۲)

د جهنم د اور سختوالې: حضور ﷺ فرمائی زرو کالو پورې د دوزخ اور بل کړې شو نو سور شو بیا یو زر کالو پورې بل کړې شونو سپین شو اویا زرو کالو پورې بل کړې شو نو تور شو. او هغه د تورې شپې په شان ډیر سخت تور دې^(۳) یوخل حضور ﷺ آیت ﴿وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ تلاوت او کړو او وئی فرمائیل چه زر کاله بلولو سره هغه سپین شو اویا زر کاله پورې بلولو سره سور شو اویا یو زر کاله بلولو سره تور شو او هغه د تورې شپې په شان دې. د هغې په شغلو کښې هم پرق نشته. په یو حدیث کښې دی چه که د دوزخ د اور یو یو یو یو په مشرق کښې وی نود دې گرموالې به مغرب ته اوسې^(۴) د ابو یعلیٰ په یو غریب روایت کښې دی چه په دې جمات کښې یولا که بلکه د دې نه هم زیات سړی وی او څوک دوزخی دله سا واخلی نود هغه په گرموالې به جمات او د جمات خلق ټول اوسوزی^(۵) او په حدیث شریف کښې دی چه په دوزخ کښې به د ټولونه د سپک عذاب والا هغه وی چه د هغه په دواړو پښو کښې به د اور تسموسره دوه خپلنې وی په کوم سره چه به د هغه کهو پرني خوتکیږي. او هغه به دا گنړی چه د ټولونه زیات عذاب هم په ما دې. سره د دې چه د ټولونه سپک عذاب به د هغه وی^(۶) قرآن پاک فرمانی چه هغه اور داسې شغلې وهونکې دې چه خرمن اوباسی. او په آیاتونو کښې دی چه د هغوی په سرونو باندې به گرمې اوبه اړوی په کوموسره چه به د هغه د خیتې ټول خیزونه اود هغه خرمن به اوسوزی^(۷) بیا به د

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب صفة النار والمخلوقة: ۳۲۶۵، صحیح مسلم: ۲۸۴۳، موطا امام مالک: ۹۹۴/۲

(۲) احمد: ۲۴۴/۲، مسند حمیدی: ۱۱۲۹ (بتحقیقی وسنده صحیح)، ابن حبان: ۷۴۶۳.

(۳) ترمذی کتاب صفة اهل جهنم باب منه فی صفة النار والماء سوداء مظلمة: ۲۵۹۱، ابن ماجه: ۴۳۲۰.

(۴) الطبرانی.

(۵) مسند ابی یعلیٰ: ۶۶۷۰، مجمع الزوائد: ۳۹۱/۱۰.

(۶) صحیح بخاری کتاب الرقاق، باب صفة الجنة والنار: ۶۵۶۲، صحیح مسلم: ۲۱۳، احمد: ۲۷۱/۴.

(۷) المعارج: ۱۵.

اوسپنی پہ ستمکونوباندی د هغوی سرونه چقولي شی. هغوی چه د دي خای نه اوخی هم دي ته به واپس کولي شی اوورته به ونيلي شی چه دسوزیدو عذاب اوځکني (۱) بل آیت کښي دي چه کوموخلقو زمونږ د آیاتونو انکار اوکړو هغوی به مونږ په سورکړي شوي اورکښي واچوو د هغوی څرمنې به اوسوزيږي او مونږ به ني ورته نورې نورې وربدلوو دي د پاره چه هغوی ښه عذاب کړي شی. (۲) په دي آیت کښي هم فرمانيلي شوي دي که دوی پوهيدل نو په دي خبره به خبرشوي ووچه د دوزخ داوگرمي او تيزي ډيره زياته ده نويقينا په موسمي گرمي کښي به رسول الله ﷺ سره په جهادکښي په خوشحالي خوشحالي سره وتل اوخپل خان اومال به ني د الله ﷻ په لارکښي قرباني کول. د عربووشاعر واني چه تاخپل عمر دگرمي اويخني نه بچ کيدو کښي تيرکړو حالاتکه تاله خو لايق ووچه د الله ﷻ نافرمانونه بچ کيدې چه د دوزخ د اورته بچ شوي وي. اوس الله ﷻ د خراب باطن منافقان ويروي چه په دي لږ شان ژوندکښي خو چه دلته څومره خوارني خاندني خود هغه راتلونکي لوي ژوندکښي د هغوی د ژړا هم ژړا ده چه کله به هم نه ختميږي.

د حضور ﷺ فرمان دي چه اي خلقو ژاري اوکړه ژړا نه درخي په زبردستني سره ژاري جهنميان به ډير زيات ژاري اوتردي چه د هغوی په انگو باندې به د نهرونو غوندي کندي جوړيږي. آخر اوبښکي به ختمې شي او سترگې به ني ويني راوړوي. د هغوی د سترگونه به دومره اوبښکي او ويني بهيدلې وي که څوک په دي کښي کشتني چلول غواړي نو چلولې به ني شي (۳) اوبه حديث شريف کښي دي چه دوزخيان به په دوزخ کښي ژاري او دومره به ژاري چه د اوبښکوختميدو نه پس به پيپ راوتل شروع شي. دغه وخت کښي به د دوزخ څوکيدار هغوی ته اوواني چه اي بدبخت د رحم په خاي کښي خو ناکله هم نه دي ژرلې اوس دلته دا ژړا فريادکول فضول دي. بيا به دوی په اوچتواوچتو آوازونو جنتيانوته فريادونه کوي چه تاسو خلق خو زمونږ خپلوان اود قبيلې ئې واورني مونږ د قبرونو نه تړي راواوچت کړي شوي يو او بيا د حشر په ميدان کښي هم تړي وو اوترننه پورې دلته هم تړي يو. په مونږ څه رحم اوکړني لري شان اوبه زمونږ په خلق کښي راواړوني. کوم رزق چه الله ﷻ تاسوله درکړي د هغې نه مونږ ته هم څه لږ ډير راکړني. څلوېښتوکالوپورې به لکه د سپوږغې وهي. څلوېښت کاله پس به دوی ته جواب ملاويږي چه تاسو به هم داسې رتلې شوي اوږي تړي او په دغه شان سختو عذابونو کښي پراته ئې. اوس به دوی د ټولوبښيگرونه نااميده شي. (۴)

إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ	فَاسْتَأْذَنُوكَ	لِلْخُرُوجِ	فَقُلْ	لَنْ تَخْرُجُوا	فَإِنْ رَّجَعَكَ اللَّهُ
۱ نو که چري اواپس راولي تالله					
۱ که الله ﷻ چرته ته (د جهاد نه) د دوی يوې					
يوې ډلې ته د دوی نه اواجازات اوغواړي ستانه دپاره دوتلو انواوايه ته هرگز به نه اوخی تاسو					
ډلې ته رواپس کړي نو دوی به ستانه د جهاد د تلو دپاره اجازت غواړي اته ورته اووايه چه هيڅ کله					

(۱) ۲۲/الحج: ۱۹، ۲۲.

(۲) ۴/النساء: ۵۶.

(۳) مسند ابی یعلی: ۱۶۱/۷، ابن ماجه کتاب الزهد باب صفة النار: ۴۳۲۴.

(۴) ابن ابی الدنيا.

مَعِيَ	أَبَدًا	وَلَكِنْ	تُقَاتِلُوا	مَعِيَ	عَدُوًّا	إِنَّمَا
زما سرہ	ہمیشہ	اوہرگز بہ اونہ	کری جنگ تاسو	ازما پہ	ملگرتیا کنبی	اد دشمن سرہ
بہ تاسو	ما سرہ	اونہ اوخی	اوہیخ	کلہ بہ	تاسو زما	پہ ملگرتیا کنبی
د دشمن	سرہ	جہاد	اونہ	کری	اخرکہ	چہ
رَضِيتُمْ	بِالْقُعُودِ	أَوَّلَ مَرَّةٍ	فَاقْعُدُوا	مَعَ الْخُلَفَاءِ		
راضی	شوی	بی	اپہ	کیناستلو	باندی	اپہ
تاسو	پہ	اول	خل	انوکینی	ادروستو	پاتی
شورہ	را	تاسو	پہ	اول	خل	(د جہاد نہ) پہ ایسار دو باندی
راضی	شوی	وئ	انو	(اوس	ہم)	دناستو سرہ
کینی	را					

قوله تعالى: فَاَقْعُدُوا مَعَ الْخُلَفَاءِ

دمال اوکی جہاد تہ مہ بوئہ۔ فرمائی چہ کلہ اللہ ﷻ تا پہ سلامتی سرہ د دے غزوے نہ مدینی تہ را اورسوی او پہ ہغوی کنبی یوہ دلہ تانہ د یو بلی غزوے کنبی ستا سرہ د تلودرخواست اوکری نو ہغوی تہ د سزا ورکولو پہ توگہ تہ ہغوی تہ صفا انکار اوکریہ چہ نہ تاسو ماسرہ تلی شنی اونہ تاسو زما سرہ د دبمنانوسرہ جنگ کولی شنی۔ تاسو چہ پہ ہغہ موقعہ باندی دھوکہ اوکریہ او اول خل کیناستی نو اوس د تیاری خہ معنی؟ نودا آیت پہ شان د آیت ﴿وَتَقَلِّبُ الْقُلُوبَ﴾ ایت پہ شان د آیت ﴿وَتَقَلِّبُ الْقُلُوبَ﴾ دے بدنی خرابہ بدلہ د بدنی نہ پس ملاویری لکہ چہ د نیکنی بدلہ د نیکنی نہ پس ملاویری۔ د حدیبہ د عمری نہ پس قرآن پاک فرمائی و ﴿سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انْطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ﴾ یعنی تاسو نہ داشانہ پاتی کیدونکی خلق چہ کلہ تاسو غنیمتو نہ واخلی نووانی چہ مونہم تاسو سرہ کیرو۔ تردی پوری او فرمائی شو چہ دوی تہ اووایہ چہ پہ ناستو خلقو کنبی تاسو ہم کینی چہ د بنخو پہ شان پہ کورونوکنبی ورنوتلی وی۔

وَلَا تُصَلِّ	عَلَى أَحَدٍ	مِّنْهُمْ	مَاتَ أَبَدًا	وَلَا تَقُمْ
اومہ	کوہ	مونخ	د جنازی	پہ ہیخ
یوکس	باندی	اددوی	نہ	اچی
مرشی	ہمیشہ	اومہ	ودریہ	اوتہ
پہ	پہ	دوی	کنبی	کہ
خوک	مرشی	ہیخ	کلہ	د جنازی
مونخ	مکوہ			
عَلَى قَبْرِہِ	إِنَّہُمْ	كَفَرُوا بِاللَّهِ	وَرَسُولِہِ	وَمَا تَوَّأَوْا
وہم	فَسِقُونَ			
پہ	قبر	دھغہ	ابیشکہ	دوی
اکفر	کری	دی	پہ	اللہ
اوپہ	رسول	دھغہ	اومہ	شودوی
اوحال	داچی	دوی	فاسقان	وؤ
اومہ	د دعا	غونستلو	پارہ	دھغہ
د قبر	سرہ	اودریہ	خکہ	چہ
دوی	پہ	اللہ	او	دھغہ
پہ	رسول	باندی	کفر	کری
دی	را			

قوله تعالى: وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ

دمنافق دجنازی گولو ممانعت۔ حکم کیہی چہ ای نبی ﷺ تہ د منافقانونہ بالکل بی تعلقہ شہ کہ پہ دوی کنبی ہر خوک مرشی نوتہ پہ ہغوی باندی مہ جنازہ کوہ اومہ دھغوی قبر تہ خہ چہ دھغوی دپارہ استغفار او غواری۔ خکہ چہ دوی پہ کفر او فسق باندی پاتی و او ہم پہ ہغی باندی مرہ شو۔ داحکم خو عام دی خود دی شان نزول د عبد اللہ بن ابی بن سلول بارہ کنبی دی چہ د منافقانو رئیس او امام و۔ پہ صحیح بخاری شریف کنبی دی چہ د ہغہ پہ مرگ د ہغہ خوی حضرت عبد اللہ ﷺ د رسول اللہ ﷺ پہ خدمت کنبی حاضر شو اودرخواست نی اوکرو چہ زما د پلار د کفن د پارہ تاسو پخپلہ اغوستی شوی قمیص را کینی حضور ﷺ ورکرو بیا نی عرض اوکرو چہ تاسو پخپلہ د جنازی مونخ ادا کری۔ حضور ﷺ دا درخواست ہم منظور کرو اود مانخہ د کولو د پارہ اودریدو خو حضرت عمر ﷺ د حضور ﷺ لہن اونیولہ او عرض نی اوکرو حضور ﷺ تاسو بہ د دہ د جنازی مونخ کوئی؟ او اللہ ﷻ ددی نہ منع فرمائی

د. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ واورہ اللہ ﷻ ماتہ اختیار راکړې دې چہ کہ تہ د دوی د پارہ استغفار اوکړې اوکۀ اونہ کړې اوکۀ تہ د اویاکرتې استغفار ہم اوکړې نو اللہ ﷻ بہ هغه اونہ ببښی نو زہ بہ د اویاو خلونہ ہم زیات استغفار اوکړم. حضرت عمرؓ اوفرمائیل یارسول اللہ ﷺ ادا منافق وو. خو بیاہم حضور ﷺ دجنازی مونخ اوکړو پۀ دې باندې دا آیت نازل شو (۱) او پۀ روایت کښې دې چہ کښې صحابہ کرام رضی اللہ عنہم د رسول اللہ ﷺ پۀ اقتداء کښې مونخ اوکړی. (۲)

پۀ بل روایت کښې دې چہ حضرت عمرؓ فرمائی چہ کله حضور ﷺ د مانخہ د پارہ وړاندې شو نو زہ د صف نہ اووتلم او دحضور ﷺ پۀ وړاندې شوم او اومې ونیل ښہ دہ تاسو بہ د اللہ ﷻ د دې دبښمن عبداللہ بن ابی د جنازی مونخ کوڼې سرہ د دې چہ پۀ فلانکې ورځ هغه داسې ونیلې وو او پۀ فلانکې ورځ نی داسې ونیلې وو. د هغه هغه ټولې خبرې سردوبارہ کړې. حضور ﷺ مسکې وو او دا ټولې خبرې واوریدې نو ونی فرمائیل عمرا ما پریردہ اللہ ﷻ ماتہ د استغفار اختیار راکړې دې کہ چرې ماتہ معلومہ شی چہ اویا کرتې استغفار دہ گناه معاف کولې شی نو زہ بہ یقینا د دې نہ ډیر استغفار اوکړم. حضور ﷺ د جنازی مونخ ہم اوکړو جنازی پسې ہم لارو او دخښولو پۀ وخت کښې ہم موجود وو. د دې نہ پس ماتہ پۀ خپلہ د دې گستاختی ډیر افسوس اوشو چہ اللہ ﷻ او رسول اللہ ﷺ ډیر ښہ پوهیږی ما دا داسې او دومرہ قدرې جرات ولې اوکړو. لږ شان ساعت بہ شوې وو چہ دا دواړہ آیاتونہ نازل شو. دې نہ پس تر آخر وخته پورې نہ خو حضور ﷺ چرتہ د منافق جنازہ اوکړہ اونہ د هغه پۀ قبر راغلو دعائی اوکړہ (۳) او پۀ روایت کښې دې چہ د هغه خوئی عبداللہ حضور ﷺ تہ دا ہم ونیلې وو چہ کہ تاسو تشریف رانه وړو نو دا خبرہ بہ د ہمیشہ د پارہ زمونږ پۀ زړہ وی. کله چہ حضور ﷺ تشریف راوړو نو هغه نی قبر تہ کوز کړې وو. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دې نہ وړاندې موزہ ولې رانه وستلم. هغه نی د قبر تہ راوړستو حضور ﷺ د هغه پۀ ټول بدن باندې تکانې وچولې او دم نی کړو او هغه تہ نی خپل قميص واغوستلو. (۴) او پۀ یو روایت کښې دې چہ هغه پخپلہ وصیت کړې وو مړشوی ووچہ د هغه د جنازی مونخ دې پخپلہ رسول اللہ ﷺ اوکړی د هغه خوئی راغلو اود هغه آخری خواهش او وصیت نہ نی ہم خبر کړې وو او دانی ہم ونیلې وو چہ د هغه وصیت داهم دې چہ هغه دې دحضور ﷺ پۀ قميص کښې کفن کړې شی. حضور ﷺ د هغه د جنازی دمونخ نہ فارغ شو چہ پۀ دې کښې حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ د جنازی پۀ وخت کښې د حضور ﷺ لمن اونیولہ وړل (۵) او پۀ یو روایت کښې دې چہ حضرت جبرائیل رضی اللہ عنہ د جنازی پۀ وخت کښې دې چہ هغه دخپلې بیمارنی او دا آیت نی ورته واورولو (خودا روایت ضعیف دې. او پۀ یو روایت کښې دې چہ هغه دخپلې بیمارنی پۀ حالت کښې حضور ﷺ راغوښتي وو. چہ کله حضور ﷺ تشریف یوو نو ورته نی اوفرمائیل چہ تہ د یهودیانو محبت تباہ کړې. هغه اوونیل یارسول اللہ ﷻ داوخت دغصې او رتلو نہ دې بلکه زما دا خواهش دې چہ تاسو مالد د استغفار دعا اوکړنې چہ زہ مړشم ما پۀ خپل قميص کښې کفن کړہ.

منافق تہ درسول کریم ﷺ خپل قميص ورکولو اصل وجہ: دبعضې سلفو نہ روایت دې چہ د قميص ورکولو مطلب دا وو چہ کله حضرت عباسؓ راغلو نو د هغه پۀ بدن باندې دچاکېرا صحیح نہ وه او آخر

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب (استغفرهم اولاستغفرهم): ۴۶۷۰، صحیح مسلم: ۲۷۷۴، طبرانی: ۱۷۰۵۱، دلائل النبوة: ۶۷۷۴/۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب (ولانصل علی احدیهم مات ابدا ولا نلم علی قوہ): ۴۶۷۲، صحیح مسلم: ۶۷۷۴.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما یکرہ من الصلاة علی المنافقین والاستغفار للمشرکین: ۱۳۶۶، دلائل النبوة: ۶۸۷/۵.

(۴) احمد: ۳۷۱/۳، صحیح بخاری: ۱۲۷۰، مسلم: ۲۷۷۳.

(۵) ابن ماجہ کتاب الجنائز باب فی الصلاة فی اهل القبلة: ۱۵۲۴، مسنده ضعیف والحديث صحیح بالشواهد.

(۶) مستدای یعلی: ۴۱۱۲، ابن جریر: ۱۷۰۶۸.

نی د ده قمیص ورواغوستلو نو هغه پوره شو دې هم ښه اوږد او د پلن وجود سرې وو نو د هغې په بدله کښې حضور ﷺ خپل قمیص ورکړو. (۱)

د ممانعت نه پس نبی کریم ﷺ د یو منافق جنازه نه ده کړې: د دې آیت نه پس حضور ﷺ نه چرته د یو منافق جنازه کړې اونه ئی د چا دپاره استغفار کړې. په مسند احمد کښې دی چه کله به حضور ﷺ د چا جنازې ته راوېللي شو نو حضور ﷺ به تپوس اوکړو چه خلقو ته به د هغه ښیکړې معلومې وی نو حضور ﷺ به تلو اود هغه د جنازې مونځ به ئی کولو اوکه چرته اخوا د یخوا خبره به ئی غور ته راغله نو صفا انکار به ئی کولو (۲) د حضرت عمر ؓ طریقه د حضور ﷺ نه پس دا وه چه د چا د جنازې مونځ به حضرت حذیفه ؓ کولو نو حضرت عمر ؓ به هم کولو. اود چا به چه حضرت حذیفه ؓ نه کولو نو هغوی به هم نه کولو ځکه چه حضرت حذیفه ؓ ته حضور ﷺ د منافقانو نومونه خودلی وو. صرف هم دوی ته دا نومونه معلوم وو په دې وجه هغوی ته درسول الله ﷺ رازدار وانیلې شو. بلکه یو ځل خوداسې هم شوی چه حضرت عمر ؓ یو جنازې کولو ته اودریدو نو حضرت حذیفه ؓ پرې سکونداره اولگوله او منع کړو. د جنازې د مونځ او استغفار دې دواړو څیزونو نه د منافقانو باره کښې مسلمانان منع کولو دا دلیل دې چه د دې د مسلمانانو باره کښې د دې دواړو څیزونو پوره تاکید دې. په دې کښې د مړود پاره هم پوره نفع ده اود ژندو د پاره هم کامل اجر او ثواب دې.

د مسلمان په جنازه کښې د شرکت ثواب: په حدیث شریف کښې دی چه حضور ﷺ فرماني څوک چه جنازې سره لاړشی اود جنازې مونځ اوکړی هغه ته یو قیراط ثواب ملاوېږی او چه څوک د خښولو پورې حصارشی هغه ته دوه قیراط ثواب ملاوېږی. تپوس او شو چه قیراط څه څیز دې؟ او فرمانيلې شو د ټولونه وړوکي قیراط د احد د غر هومره دې (۳) دغه شان دا هم د حضور ﷺ عادت مبارک وو چه د مړی د خښیدو نه به فارغ شو نو قبر سره به اودریدو او حکم به ئی او فرمانيلو چه دخپل ملگری د پاره استغفار اوکړنی اود ده د پاره د ثابت قدمنی دعا اوکړنی. د ده نه دې وخت کښې سوال او جواب کولې شی. (۴)

وَلَا تُعْجِبْكَ	أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ
اوپه تعجب کښې دې واند چوی تالره مالونه ددوی او اولاد ددوی ابیشکه اراده لری الله اچی	
او د دوی مالونو او اولاد ته مه حیرانیږه (چه څومره ډیر دی) الله غواړی چه د دې په سبب دوی ته په دنیا	
يُعَذِّبُهُمْ	بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ
عذاب ورکړی دوی ته په دې سره په دنیا کښې او اوخی اروحونه ددوی حال داچی دوی کافران وی	
کښې عذاب ورکړی او دوی ته د کفر په حالت کښې مرگ راخی	

د دې مضمون آیت مبارک تیر شوي دې او هلته د هغې پوره تفسیر هم د الله ﷻ په فضل سره لیکلې دې

(۱) صحیح بخاری کتاب الجهاد باب الصلاة للاماری: ۳۰۰۸.

(۲) احمد: ۲۹۹/۵ - ۳۰۰/۵ مسنده صحیح، ابن حبان: ۳۰۵۷، حاکم: ۳۶۴/۱، مجمع الزوائد: ۴/۳.

(۳) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب من انتظر حق تدفن: ۱۳۲۵، صحیح مسلم: ۹۴۵، ابوداؤد: ۳۱۶۸، ترمذی: ۱۰۴۰، ابن ماجه: ۱۵۳۹، احمد: ۴۱۰/۲.

(۴) ابوداؤد کتاب الجنائز باب الاستغفار عند القبر للمیت فی وقت الانصراف: ۳۲۲۱، مسنده حسن، حاکم: ۳۷۰/۱، بیهقی: ۵۶/۴.

د کوم چہ دوبارہ گولو خہ ضرورت نشته.

وَإِذَا	أُنزِلَتْ	سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا	بِاللَّهِ	وَجَاهِدُوا
او کله چی انازل کړې شی	ا یو سورت چی ایمان راوړی	په الله باندې	او جهاد او کړی	
او کله چہ یو سورت نازل شی	او په هغه کښې وی،	چہ په الله باندې ایمان راوړی	او د رسول په	
مَعَ رَسُولِهِ	اسْتَأْذَنَكَ	أُولَٰئِكَ الطَّوْلُ	مِنْهُمْ	وَقَالُوا
په ملګرتیا د رسول	دهغه کښې انوغواړی اجازت	ستانه خاوندان د قدرت	د دوی نه	او وائی
ملګرتیا کښې جهاد او کړی	انوپه هغوی کښې	چہ کوم طاقت لری هغوی	ستانه اجازت غواړی	او وائی
ذُرْنًا	نَكُنْ	مَعَ الْقَاعِدِينَ	رَضُوا	بِأَنْ يَكُونُوا
چی پر پرېده مونږ	اچی شو مونږ	د کور ناستو سره راضی	شول دوی	اچی شامل شی دوی
مونږ پر پرېده چہ د ناستو	خلکو سره پاتې شو	دوی په دې باندې راضی	دی چہ د روستو پاتې شو	خلکو سره
مَعَ الْخَوَالِفِ	وَطِيعَ	عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ	قَهْمٌ	لَا يَفْقَهُونَ
د روستو پاتې شوو	بنځو سره	او مهر وهلي شوې	دې په زړونو د دوی	نو دوی نه پوهیږی
ایسار شی	او د دوی په زړونو	باندې مهر لگولی شوې	دې نو دوی	(په خبره) نه پوهیږی

قوله تعالى: اسْتَأْذَنَكَ أُولَٰئِكَ الطَّوْلُ مِنْهُمْ.

بزدل منافقان جهاد نه شی کولی: د دې خلکو خرابې بیانیږی چہ سره د طاقت او قوت به د جهاد د پاره نه وتل او خان به نی پتولو او د الله ﷻ د حکم اوریدونه پس به بیا رسول الله ﷺ ته راتلل او د خپل پاتې کیدو اجازت به نی غوښتلو. د هغوی ملګرتیا نه کولو ته او ګوره چہ د بنځو په شان شوی دی لښکری لارې او دوی نامرده د زنانو او بنځو په شان شاته پاتې شو.

منافق خبرې ډیرې کوی کار هیڅ نه کوی: د جنگ په وخت کښې بزدل ویریدونکی او په کورونو کښې ننوتلی اوسیدونکی او د امن په وخت کښې غټې غټې خبرې کونکی، د غټې دونکی سپو په شان او ګرځیدونکی اوریځو په شان هسې خان ښائی. بل ځای کښې پخپله قرآن کریم فرمائی چہ د ویرې په وخت کښې داسې سترګې واړوی لکه چہ څوک مری او چہ کله هغه موقعه تیره شوه نوبیا غوړې خبرې او اوبږدې اوبږدې دعوی کونکی خبرې جوړوی (د امن په وخت کښې خوپه مسلمانانو کښې فساد خوروی او د اوچتو اوچتو بهادرو د هندوړې وهی. دا څه ښه خبره نه ده چہ د جنگ په وخت کښې لکه د بنځو په شان بنگرې اچوی او په کورونو کښې پرده کښې کینی. سوړې او غارونه لتوی او خپل خان چرته پتوی. ایماندار خو د سورة نازلیدو او د الله ﷻ د حکم انتظار کوی خو چہ کوم بیماران زړونو والا دی هغوی د جهاد د پاره د الله ﷻ حکم اوسوړه نازلیدو سره سترګې پتوی. په هغوی باندې افسوس دې او د دوی د پاره د تباهنی مصیبت دې. که چرې دوی تابعدار وو او د دوی د خلې نه ښه خبره وتله او د دوی ارادې ښې وې او دوی د الله ﷻ د خبرو تصدیق کړي وونو هم دا څیز د دوی په حق کښې بهر وو. (خود دوی په زړونو خود هغوی د بد عملو په وجه مهر لګیدلې دې اوس خو په دوی کښې د دې خبرې

صلاحیت ہم نشستہ پاتی شو لا خپل نفع نقصان پیژندل.

لَٰكِنَ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا	مَعَهُ
لیکن	رسول
اور رسول او کومو کسانو چه د ده سره ایمان نې راوړې دې هغوی په خپلو	
جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيَّكَ لَهُمْ	
جهد کوی هغوی	په مالونو خپلو سره
په نفسونو خپلو سره	او دا کسان چی دی
اهم دوی لره دی	
مالونو او جانونو سره (د الله په لار کښې) جهاد کوی	اود دوی دپاره (په دنیا او آخرت کښې) د نیکو
الْخَيْرِ وَأَوْلِيَّكَ هُمْ	أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمُ
تولې نیکیانې دی	او دا کسان
اهم دوی دی	اخلاصې موندونکی
تیار کړی دی	الله
دپاره ددوی	بدلې دی
او هم دوی کامیاب (او کامران) دی	الله د دوی دپاره باغونه تیار کړی دی چه
جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ	
باغونه	چی بهیږي
لاند د هغې نه	نهرونه
همیشه په اوسېږي	په هغې کښې
دا	کامیابی ده لویه
د هغې د بنگلو د لاندې به ولې بهیږي	او دوی به په هغې کښې همیشه وی
(یقیناً چه)	دا لویه کامیابی ده

قوله تعالى: جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

ربستونی مسلمانان په خپل ځان اومال جهاد کوی: د منافقانو مذمت اود هغوی اخروی تباهی بیانولو سره اوس د مؤمنانو تعریف اود هغوی اخروی راحت بیان کولې شی. دوی د جهاد د پاره ملاتړلې وی او دوی خپل ځان اومال د الله په لار کښې قربانی کوی. هم د دوی په حصه کښې ښکېږي او نیکنی دی هم دغه خلاصې موندونکی خلق دی. هم د دوی د پاره جنت الفردوس دې. او هم د دوی د پاره اوچتې درجې دی. هم دغه مقصد حاصلونکی دی او هم دغه کامیابی ته رسیدونکی خلق دی.

وَجَاءَ الْمَعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ	
اور اغلل	اعذر کونکی
دباندي دخلقو نه	دپاره ددې چی اجازت ورکړې شی
اود میرو والو خلقو نه	عذر کونکی خلق راغلل
(او عذرونه د دې دپاره پیش کوی، چه دوی ته د پاتې	
وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ	
او کیناستل	اهغه کسان
اچی دروغو نې ونیلی وو	الله
اود هغه رسول ته	ازر به اورسېږي
کیدو اجازت اوشی، او هغه کسان ناست پاتې شوی دی چه الله او د هغه رسول ته نې دروغ وئیلی وو زرده چه	
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ	
هغه کسانو ته	اچی دکفر په لار تلی دی
اود دوی نه	عذاب
ادردناک	
کومو کسانو په دوی کښې کفر کړې دې	اهغوی ته به دردناک عذاب اورسېږي

قوله تعالى: وَجَاءَ الْمَعَذِّرُونَ

د دروغو عذرونه کونکو ته تنبیه: دا بیان د هغه خلقو دې چه په حقیقت کښې د څه شرعی عذر په وجه

پہ جہاد کنبی شامیلیدی نہ شو۔ مدینہ نہ چاہیرہ بہ داخلق راتلل اود خیلہ کمزورنی ضعیفی او بی طاقتنی بیان کولوسرہ بہ نی د الله ﷻ د رسول ﷺ نہ بہ نی اجازت غوبستلو نوکہ حضور ﷺ بہ دوی واقعی معذورہ اوگنرل نو اجازت بہ نی ورکولو۔ دا د بنوغفار د قبیلہ خلق وو۔ ابن عباس ﷺ بہ قراعت کنبی (وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ) دی یعنی اہل عذر خلق۔ ہم دغہ مطلب او معنی زیاتہ ہیکارہ دہ خاکہ چہ ہم د دی جملہ نہ پس د دی خلقو بیان دی چہ دروغژن وو اودوی نہ وو راغلی اود خیل خان د منع کیدو وجہ نی بیان نہ کرہ اونہ نی د حضور ﷺ نہ د خیل خان پاتی کیدو اجازت واخستو۔ بعضی بزرگانو ونیلی دی چہ پہ اصل کنبی عذر کونکی ہم پہ اصل کنبی معذورہ نہ وو پہ دی وجہ دہغوی عذر قبول نہ کرے شو۔ خو اولنی قول اولنی دی ہم دغہ دیر ظاہر دی واللہ اعلم۔ ددی خویوہ وجہ ہم دغہ دہ کومہ چہ مونہ پورتنہ بیان کرے دہ اودویمہ وجہ دا دہ چہ د عذاب وعدہ ہم ہغہ کسانو سرہ شوے خوک چہ ناست پاتی وو۔

لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ

ا نشتہ ا پہ کمزورو باندی

ا اوپہ کمزور خلقو

وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرْجٌ

اونہ اپہ بیمارانو باندی اونہ پہ ہغہ کسانو باندی اچی نہ مومی اہغہ خہ اچی ونی لگوی اہیخ گناہ اوپہ ناجورو اوپہ ہغہ کسانو چہ دومرہ ورسرہ خہ نہ وی چہ (پہ جہاد کنبی نی) خرچ کرے خہ گناہ نشتہ

إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ط

ہلہ چی اخلاص لری ہغوی ا دالله سرہ ا اودرسول دہغہ سرہ انشتہ پہ نیکانو خلقو باندی اچہ لارہ دالزام خوچہ پہ اخلاص سرہ دالله اود ہغہ د رسول ملگری وی ا اوپہ نیکانو باندی (ہم) خہ ملامتیا نشتہ

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ

اواللہ اہیونکی ارحم کونکی دی ا او نشتہ اعتراض اپہ ہغہ کسانو باندی اکلہ چی راغلی وواتاہ اواللہ ہیونکی اومہربان دی ا اونہ پہ ہغہ خلقو (ملامتیا شتہ) چہ تا تہ راشی اورا تلل نی پہ دی غرض وی

لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أُجِدُّ مَا أَحْمِلُكُمْ

دپارہ ددی چی تہ سوارہ کرے ہغوی ا نو اوونیل تا اچی نہ موم زہ اہغہ خیز اچی سوارہ کرم تاسو چہ تہ دوی (پہ سورلی) سوارہ کرے (خو) تا ورتہ اوونیل ما سرہ دومرہ خاروی نشتہ چہ زہ ہری تاسو

عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا

پہ ہغی باندی ا نو واپس شو ہغوی ا اوسترگی دہغوی ا بہیدلی ا داوہکونہ اپہ وجہ دغم اچی نہ سوارہ کرم ا نودوی پہ داسی حال کنبی واپس شی چہ د ہغوی د خفگان پہ وجہ اوبسکی بہیری اچہ

يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ ط إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ

مومی ہغوی اہغہ خہ اچی خرچ نی کرے پہ جہاد کنبی ایشکہ الاردا اعتراض ا پہ ہغہ کسانو دہ دوی سرہ دومرہ خہ نشتہ چہ (پہ جہاد کنبی نی) خرچ کرے ا ملامتیا پہ ہغہ کسانو باندی دہ چہ

يَسْتَأْذِنُونَكَ	وَهُمْ	اَغْنِيَاءُ	رَضُوا	يَاۤنْ يَكُوْنُوْا	مَعَ
چی اجازت غواړی ستا نه اودی هغوی مالداران اراضی شو هغوی اچی وی هغوی سره					
هغوی مالدارن وی اوستانه (دایساریدو) اجازت غواړی اودی غواړی چه د ایسارو شوو کسانوسره					
اَلْخَوَالِفِ	وَطَبِعَ	اَللّٰهُ	عَلٰی قُلُوْبِهِمْ	فَهُمْ	لَا يَعْلَمُوْنَ
دپاتې شوو بنځو اومهر او وهلو الله په زړونو دهغوی نو دوی نه پوهیږی					
شی او الله ﷻ د دوی په زړونو باندې مهر لگولې دې انودوی نه پوهیږی چه په ایساریدو کښې زمونږ تاوان دې					

قوله تعالى: لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ

رښتونی مجاهد اود عدم جهاد شرعی عذر: په دې آیت کښې د هغه شرعی عذرونو بیان کړې چې د هغې په موجودگي کښې یوسړې جهاد له لار نه شی نو په هغه باندې څه شرعی حرج نشته. په دې وجو کښې یو قسم هغه دې چې لازم وی په یو حالت کښې هم د انسان نه نه اخوا کړې لکه پیداشی کمزوری یا روندوالې ګوډوالې، شل ګوډ، فالج وهلې یا بالکل بې طاقته بل قسم هغه عذرونه دی چې کله وی او کله نه وی. هغه اتفاقی اسباب دی مثلاً څوک بیمار شو یا بالکل فقیر شود سفر او د جهاد سامان نه شی پوره کولې وغیره نو که دا خلق په جهاد کښې شرکت اونه کړی شی نو په دوی باندې شرعاً څه نیول ګناه یا شرم نشته. خودوی ته په خپل زړه کښې صلاحیت او خلوص ساتل پکار دی. د مسلمانانو د دین الهی خیرخواه به اوسپړی، نور به د جهاد د پاره تیاروی او په ناسته ناسته چه د مجاهدین کوم خدمت کولې شی هغه به پوره کوی. په داسې نیکانو باندې د الزام هیڅ وجه نشته. الله ﷻ بنسټونکې او مهربان دې.

د عیسی علیه السلام نه دهغه د حواریانو تپوس او دهغه جواب: حواریانو د عیسی ﷺ چه د الله ﷻ نبي وو تپوس او کړو چه مونږ ته اوشایه د الله ﷻ خیرخواه څوک دی؟ هغوی او فرماښل چه څوک د الله ﷻ حق دخلقو په حقونو مقدم کړی او چه کله یو کار د دین او بود دنیا راشی نو د دیني کار د کولو چه پوره لحاظ اوساتی اویا فارغ شی نو د دنیا کار او کړی.

د صحابه ګرامو اخلاص اود الله ﷻ د طرفه نزول رحمت: یو ځل د قحط په کال خلق د استسقاء د مانځه دپاره میدان ته اووتل په هغوی کښې حضرت بلال بن سعد رضی الله عنه هم وو. هغه اودریدو اود الله ﷻ حمد او ثناء نی او ویله بیا نی او فرماښل چه ای خلقو تاسو دا مننی چه تاسو ټول د الله تعالی ګناه ګار بند یگان ئې. ټولو پوره اقرار او کړو نو اوس هغه دعا شروع کړه چه ای پرورد ګار! مونږ ستا په کلام کښې اوریدلی دی چه په نیکانو باندې هیڅ لار نشته مونږ د خپلو خطا ګانو اقراری یو ته مونږ معاف کړه په مونږ باندې خپل رحم او کړه او په مونږ باندې د خپل رحمت بارانونه راوورو. هغوی لاسونه اوچت کړل او هغوی سره ټولو هم لاسونه اوچت کړل. د الله ﷻ رحمت په جوش کښې راغلل او هم هغه وخت د رحمت د اور یخونه په چپو چپو باران راووریدو. (۱)

د نابینا صحابه جذبه جهاد: د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه بیان دې چه زه د حضور اکرم ﷺ سره کاتب (منشی) ووم چه کله سورة براءه نازلیدلو ما هغه لیکلو زما په غوږ کښې قلم پروت وو د جهاد آیاتونه نازلیدل حضور ﷺ په انتظار وو چه اوس به کوم حکم نازلېږی. دې کښې یو نابینا صحابی راغلو وئی

ونیل حضور ﷺ ازہ بہ د جہاد احکام پہ دی روند والی کنبیٰ خنکہ پہ خای راوری شم۔ ہم پہ ہفہ وخت دا آیت نازل شو۔ دلته د هغوی بیان گیری خوک چہ پہ جہاد کنبیٰ شرکت کولو د پارہ ترقی پی خود قدرتی اسبابونہ مجبور وی او پہ ناخوبی سرہ پاتی گیری۔

دغریبو صحابہ کرامو اخلاص او جہاد جذبہ او هغوی تہ تسلی: د جہاد حکم اوشو د رسول اللہ ﷺ اعلان اوشو دمجاہدینو لبیکر راجع کیدل شروع شونو یوہ دلہ راغلہ چہ پہ هغی کنبیٰ حضرت عبداللہ بن مغفل بن مقرن مزیٰ، وغیرہ وو۔ هغوی اوونیل چہ یار رسول اللہ ﷺ مونہ سرہ سورلنی نشته تاسو زمونہ دپارہ د سورلنی انتظام اوکرنی چہ مونہ ہم د جہاد کولو او رسول اللہ ﷺ سرہ د یوخای کیدلو شرف حاصل کرو۔ حضور ﷺ جواب ورکرو چہ واللہ ما سرہ خو یوہ سورلی ہم نشته۔ دوی ناامیدہ خفہ ژر غونہ مخ سر وھونکی واپس شو او پہ دغہ وخت کنبیٰ پہ هغوی د دی نہ زیات دروند بوج ہیخ ہم نہ وو چہ دوی پہ دغہ وخت کنبیٰ د رسول اللہ ﷺ د ملگریا اود جہاد د نیک بختی نہ محروم شو اود دینخو پہ شان پہ هغوی دا مودہ کور کنبیٰ تیرول پریوتل۔ نہ هغوی سرہ پخپلہ خہ وو اونہ د چرتہ نہ خہ ملاویدل۔ نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کرو اود هغوی تسلی اوکړہ۔^(۱)

دمعذورو فضیلت: دا آیت د قبیلہ مزینہ یو بنیخ بنی مقرن بارہ کنبیٰ نازل شوې دی۔ د محمد بن کعب بن بیان دی چہ دا اووہ سړی وو د بنی عمرو سالم بن عوف، د بنی واقف حرمی بن عمرو، د بنی مازن عبدالرحمن بن کعب، د بنو معلی فضل اللہ، د بنی سلمی عمرو بن عتبہ، عبداللہ بن عمرو مزیٰ، د بنو حارثہ علیہ بن زید۔ پہ بعضی روایتونو کنبیٰ پہ نومونو کنبیٰ گړپړہم دی۔ ہم د دی نیک نیت بزرگانو بارہ کنبیٰ د اللہ ﷻ رسول د رسولانو سرتاج (صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ وازواجہ واهل بیتہ وسلم) فرمان دی چہ ای زما مجاہدو ملگرو تاسو چہ پہ مدینہ منورہ کنبیٰ کوم ملگری شاتہ پریخی دی پہ هغوی کنبیٰ هفہ ہم دی چہ تاسو کوم خرچ کوئی او میدان تہ ورختی او کوم جہاد کوئی ټول هغوی ہم پہ دی کنبیٰ شریک دی۔ بیا حضور ﷺ ہم د دی آیت تلاوت شروع کړو^(۲) او پہ روایت کنبیٰ دی چہ دی اوريدو سرہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اوونیل هلته سرہ د دی چہ پہ کورونو کنبیٰ اوسیدلو سرہ هغوی زمونہ سرہ پہ ثواب کنبیٰ شریک دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ او پہ دی وجہ چہ هغوی معذوردی اود عذر پہ وجہ پاتی شوی دی۔ او پہ یو روایت کنبیٰ دی هغوی بیمارو رابند کړی دی^(۳) بیا ئی د هفہ خلقو بیان او فرمائیلو چاند چہ پہ حقیقت کنبیٰ خہ عذر نشته مالدار او بنہ تکرہ دی خو بیا ہم سرکار نبوت ﷺ تہ راتلو سرہ بهانې کوی او پہ جہاد کنبیٰ ملگریا نہ کوی۔ دینخو پہ شان پہ کورونو کنبیٰ ناست دی زمکہ ئی نیولی ده۔ ونی فرمائیل د هغوی د بدو عملونو پہ وجہ د هغوی پہ زړونو مہر لگیدل دی۔ اوس هغوی د خپل بنہ بد د علم نہ ہم خالی شوی دی۔

(الحمد لله) د تفسیر ابن کثیر د لسمې سپاری تفسیر مکمل شو۔

(۱) الطبری: ۴۲۰/۱۴۔

(۲) دا روایت مرسل دی۔

(۳) صحیح مسلم کتاب الامارۃ باب ثواب من حبسہ عن الغزو مرض او عذر آخر: ۱۹۱۱، ابن ماجہ: ۲۷۶۵، احمد: ۳۰۰/۳، دلائل النبوة: ۲۶۷/۵۔

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا

عذرونہ بہ پیش کوی | تاسوتہ | کلہ چی | واپس ورشی | تاسو | دوی | تہ | ورتہ | اووایہ | چی | عذرونہ | مذ | کوی |
دوی | بہ | تاسو | تہ | رنگ | رنگ | عذرونہ | پیش | کوی | اکلہ | چی | ورتہ | تاسو | واپس | شی | ورتہ | اووایہ | چی | عذرونہ | مکوئی

لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ

هرگز باور نہ کوؤ | مونہ | بہ | خبرہ | ستاسو | بہ | تحقیق | خبر | کری | یو | مونہ | | اللہ | | د | حالاتو | ستاسو | نہ |
مونہ | ہیخکلہ | ستاسو | خبرہ | نہ | منو | مونہ | تہ | اللہ | پاک | ستاسو | د | حالاتو | خبر | را | کری | دی

وَسِيرَى اللَّهِ عَمَلِكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تَرْدُّونَ إِلَى

او اوس بہ | گوری | اللہ | عمل | ستاسو | تہ | او | رسول | دہغہ | (ہم) | بیا | بہ | واپس | بوتلی | شی | تاسو | ہغہ | اللہ | تہ |
اوبیا | بہ | ہم | اللہ | اود | ہغہ | رسول | ستاسو | کارونہ | وینی | اوبیا | بہ | ہغہ | ذات | (اللہ) | تہ | واپس | کیڑی

عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

چی | عالم | دی | بہ | پتہ | او | بہ | بنکارہ | نو | خبریہ | در | کری | تاسو | تہ | بہ | ہغہ | عملونو | چی | وی | تاسو | چی | کول | بہ | مو |
چی | ہغہ | تہ | پتہ | او | بنکارہ | ہر | خہ | معلوم | دی | نو | تاسو | چی | کوم | عملونہ | کول | دہغی | خبر | بہ | در | تہ | در | کری

سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ

قسمونہ | بہ | خوری | داخل | بہ | اللہ | باندی | تاسوتہ | کلہ | چی | واپس | راشی | تاسو | دوی | تہ |
چی | تاسو | واپس | شی | نو | دوی | بہ | در | تہ | بہ | اللہ | قسمونہ | خوری | دی | دپارہ | چی | تاسو | تری

لِتَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ

دپارہ | ددی | چی | مخ | واروی | تاسو | دسزا | ددوی | نہ | نومخ | واروی | دسزا | ددوی | نہ | بیشکہ | دوی | پلیت | دی |
نہ | ددہ | او | کری | (پہ | ایسارید | ٹی | نہ | ملامتہ | کوئی) | نو | تاسو | تری | ددہ | او | کری | دوی | پلیت | دی

وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

او | خانی | دور | تلو | ددوی | دوزخ | دی | بہ | وجہ | بدلی | بہ | ہغہ | کارونو | چی | وؤ | دوی | چی | کول | بہ | نی |
او | ددوی | خانی | دوزخ | دی | او | دا | دوی | د | عملونو | بدلہ | دہ

يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا

قسمونہ | خوری | دوی | تاسوتہ | دپارہ | ددی | چی | راضی | شی | تاسو | ددوی | نہ | نو | کہ | تاسو | راضی | شی |
دوی | تاسو | تہ | خکہ | قسمونہ | خوری | چی | تاسو | ترینہ | رضا | شی | نو | ہلو | کہ | تاسو | دوی | نہ | راضی | ہم | شی

عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

ددوی | نہ | نو | بیشکہ | اللہ | نہ | راضی | کیڑی | دخلقو | فاسقانونہ |
نو | اللہ | دداسی | شرارتی | خلقونہ | نہ | رضا | کیڑی |

قوله تعالى: يَتَذَرُونَ إِلَيْكُمْ

دمنافقانو بی خایہ عذرونہ اوھغوی تہ سختہ رتہ۔ اللہ ﷻ دمنافقانو متعلق دامعلومہ کړې دہ چہ کلہ تہ مدینې تہ واپس شې نوستا پہ وړاندې بہ خپل عذرونہ پیش کوی۔ خوتہ ھغوی تہ اوواپہ چہ د باطل عذرونو پیش کولو ھیڅ ضرورت نشته مونږ بہ ستاسو خبرہ ھیڅ کلہ ہم رښتیا نہ منو او اللہ ﷻ ماته ستاسو احوال معلوم کړی دی۔ ډیر زر بہ اللہ ﷻ ستاسو اعمال پہ دنیا کښې د خلقو پہ وړاندې ښکارہ کړی اوتاسوتہ بہ ستاسو دټولو ښو اوبدو اعمالو خبردرکړی۔ اوبیا بہ د خپلو عملونو نتیجہ ہم گورنی۔ دمنافقانو بی خایہ قسمونہ اومؤمنانو تہ خبردارې: بیا نې د ھغوی متعلق نور خبر ہم ورکړو چہ ھغوی بہ قسمونہ خوری اوبیان بہ کوی دې دپارہ چہ تہ ھغوی معاف کړې او دھغوی نہ چشم پوشی اوکړې۔ داپہ ھغہ وخت وی چہ تہ کلہ مدینې تہ واپس شې۔ خوتہ ھیڅ کلہ ہم دھغوی تصدیق مہ کویہ او د ھغوی نہ دسپکاوی پد غرض ډډہ اوکړہ۔ پہ ھغوی کښې د نفس گندگی دہ د ھغوی باطن او د ھغوی عقیدې پلټنې دی۔ پہ آخرت کښې د ھغوی خای دوزخ دې اودادھغوی دعملونو یعنی دھغوی دخطاگانو صحیح بدلہ دہ او دا نی ہم اوخودل کہ چرې تہ د ھغوی نہ د قسمونو پہ وجہ راضی شې خو اللہ ﷻ بہ د ھغہ خلقو نہ راضی کیږی نہ څوک چہ د اللہ ﷻ د اطاعت اود رسولانو دحکم منلو نہ باھر شوی دی۔ ھغہ خلق فاسقان دی اودفسق لغوی معنی باھر وتل دی۔ وائی چہ «الفارۃ فویقة» یعنی مړہ دخرابواو فساد دپارہ دخپلې سوړې نہ راوخی۔ اوداھم ونیلې شی «فقت الرطبة» یعنی ددالونہ دکھجوروغونچې راووتلې۔

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ	كُفْرًا	وَنِفَاقًا	وَأَجْدَرُ	أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ
دباندي خلق زیات سخت دی	اپہ کفر کښی	اپہ منافقت کښی	اوزیاتہ مناسبہ خبرہ دہ	اچی پوهہ نہ وی
اپہ حدونو	اونفاق کښی	ډیر سخت دی	اھغوی دپارہ ہم دغه شان خبرہ پکاروہ	اچی اللہ ﷻ (بانديچیان «منافقان» پہ کفر
مَا	أَنْزَلَ اللَّهُ	عَلَى رَسُولِهِ	وَاللَّهُ	عَلِيمٌ حَكِيمٌ
دھغہ دین باندي	اچی نازل کړې دې	اللہ	پہ رسول خپل باندي	اوللہ
اچي	بنده پوهه دي	بنده حکمت والا دي	پہ خپل پیغمبر کوم حکمونه نازل کړی دی	ا دھغې حدونہ اونہ پیژنی
اللہ	پہ هرڅه پوه دي	ا دحکمت خاوند دي	وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ	يَتَّخِذُ مَا
يَنْفِقُ	مَغْرَمًا	وَيَتَرْتَضِ	اودبانديچیانونہ	اځینی ھغہ څوک دی
اچی نیسی	ا ھغہ څہ	اچی خرچ کوی	اتاوان	اوانتظار کوی
او پہ بانديچیانو کښی	بعضي کسان داسې دی	اچی داللہ ﷻ پہ لار کښی	کوم خرچ کوی	انوهغه نقصان گنری
بِكُمْ	الدَّوَابُّ	عَلَيْهِمْ	دَايِرَةُ السَّوْءِ	وَاللَّهُ
سَمِيعٌ	عَلِيمٌ	پہ تاسو باندي	ا دگردش دزمانې	ا دې پہ دوی باندي
ا گردش دبدی	اوللہ	اوریدونکي	پوهه دي	اپہ تاسو باندي
دانقلاب راتلو	انتظار کوی	اځو ہم پہ دوی خراب وخت راتلونکي دي	اوللہ	اوریدونکي
اپوهه دي	وَمِنْ الْأَعْرَابِ مَنْ	يُؤْمِنُ بِاللَّهِ	وَالْيَوْمِ الْآخِرِ	وَيَتَّخِذُ
اځینی دبانديچیانونہ	ا ھغہ څوک دی	اچی ایمان لری	پہ اللہ باندي	اپہ ورځ دآخرت باند
اونیسی	اپہ بانديچیانو کښی	اځینی خلق داسې هم دی	اچی پہ اللہ ﷻ یقین ساتی	او کوم خرچ چې کوی

مَا يُنْفِقُ	قُرْبَتِ	عِنْدَ اللَّهِ	وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ط	آلَا	إِنَّمَا
ہفتہ خہ جی خرچ کوی ذریعہ د نزدیکت بہ نزد اللہ او ذریعہ بد دعا گانوا در رسول خبردار بیشکہ دا					
ہفتہ داللہ ﷺ بہ دربار کنبی د نزدیکت او دیغمبر نہ د دعا اخستلو ذریعہ گنری بیشکہ ددوی دا خرچ کول					
قُرْبَةٍ	لَهُمْ ط	سَيَدْخِلُهُمُ اللَّهُ	فِي رَحْمَتِهِ ط	إِنَّ اللَّهَ	
ذریعہ د نزدیکت ده دپارہ ددوی ضروریہ داخل کری دوی لره اللہ بہ رحمت خپل کنبی بیشکہ اللہ					
ددوی د نزدیکت ذریعہ ده اللہ ﷻ بہ ئی دیر زرد خپل رحمت د سیوری لاندی راولی بیشکہ اللہ ﷻ					
عَفْوٍ	رَحِيمٍ				
بنمونکی مہریان دی					
بنمونکی مہریان دی					

قوله تعالى: «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا»

د اعرابو د مزاج او طبیعت پشان د کفر او نفاق سختی: اللہ ﷻ خبر ورکړې چې په اعراب کنبی کافران هم وی او مؤمنان هم. دهغوی کفر او دهغوی نفاق د نورو په نسبت دیر زیات سخت وی او هغه ددی خبرې سزا واری چې اللہ ﷻ پخپل رسول ﷺ باندې کوم حدود او احکام نازل کړې وی دهغې نه بې خبر پاتې شی. د یو باندې چې قصه: لکه چې اعمش د ابراهیم رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دې چې یو اعرابی بدوی زید بن صوحان سره ناست وو او هغه خپلو ملگرو سره خبرې کولې اود نهاوند په جنگ کنبی د هغه لاس پرې شوې وو. اعرابی ته ئی اووئیل چې ستا خبرې خو دیر ښکلې دی اوتہ دیر ښه سړی معلومېږي خودا ستا پرې شوی لاس باره کنبی زما شک پیدا کړی نو زید اووئیل چې زما په پرې شوی لاس باندې ستا ولې شک پیدا کړی دا خو گس لاس دې. نو اعرابی اووئیل په اللہ قسم زه نه پوهیږم چې په غلا کنبی گس لاس پرې کولې شی که ښې لاس زید بن صوحان او فرمائیل چې اللہ ﷻ رښتیا فرمائیلی دی «الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَنْ لَا يُلَاقُوا أَحَدًا وَاللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ» یعنی دا کفار اعراب هم د دې خبرې سزاوار دی چې د اللہ ﷻ د حدودو نه ناخبره دی.

امام احمد رضی اللہ عنہ په اسناد د ابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کړې دې چې رسول اللہ ﷺ او فرمائیل چې کوم څوک په صحرا کنبی سکونت اختیار کړی نو هغه سخت زړه شی او څوک چې په ښکار پسې منډې وهی هغه په غفلت کنبی پریوزی او چا چې د یو بادشاه سره ناسته اختیار کړه هغه فتنې سره مخ شو. په ابوداؤد ترمذی اونسائی کنبی (هم د ابوسفیان ثوری رضی اللہ عنہ نه د احادیث مروی دې. ترمذی دې ته حسن غریب وئیلې دې. د ثوری رضی اللہ عنہ نه علاوه د بل چا نه د روایت مونږ ته علم نشته. په بدوانو کنبی بد مزاجی شاړوالی او بد تمیزی وی پدې وجه په دوی کنبی اللہ ﷻ خپل رسول نه دې پیدا کړي. د نبوت بعثت اکثر په ښاریو او مذهب خلقو کنبی کړی. لکه چې اللہ ﷻ فرمائی «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى» یعنی مونږ چې تانه وړاندې څومره پیغمبران علیهم السلام د انسانانو طرف ته لیکلې دی هغوی ټول د ښاریو او مذهب وو. یو ځل یو اعرابی خپله هدیه رسول اللہ ﷺ ته راولیکله نو تر هغه وخته پورې د هغه زړه خوشحاله نه شو تر کومې چې حضور ﷺ دهغې په څو واره زیاته هغه له اونه لیکله. حضور ﷺ او فرمائیل

چه اوس ما اراده کړې ده چه د قریشی ثقفی انصاری او دوسی نه علاوه به د بل چا هدیه نه قبلوم (۱).
خکه چه داخلق متمدن ښاریان دی، په مکه مدینه طائف او یمن کښې اوسیږی. په اخلاق کښې دوی د
بدوانونه ډیر ښه دی خکه چه اعرابی ډیر شار وی.

در رسول الله ﷺ ماشومانو سره محبت: - دمسلم شریف حدیث په سند د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت
دې چه یو خوبدوان در رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او ونی و نیل چه آیاتاسو خپل بچی ښکلونې؟
نو صحابه کرامو رضی الله عنهم ونیل او: نو هغه بدوانو او ونیل چه په الله قسم مونږ خونې نه ښکلوو. نو رسول
الله ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ ستاسو د زړونونه مینه او رحم ویستلې دې نو د هغې خوزه دمه وار نه یم
(۲) او الله ﷻ ښه خبر دې د هغه خلقو نه څوک چه د دې خبرې مستحق دی چه هغوی ته علم اود ایمان
توفیق ورکړی او په خپلو بندیگانو کښې علم، جهل، ایمان کفر اود نفاق تقسیم ډیر په علم کامل سره
کړې دې. هغه چه دخپل علم او حکمت سره څه کوی نو په هغې باندې څوک رانیول کولې شی. الله ﷻ
خبرورکړې دې چه په دوی کښې دا بې وقوفان هم شته چه د الله ﷻ په لار کښې څه خرچ کوی نو هغه
تاوان او خساره گنړی او په تاباندې د حادثاتو او آفاتو په انتظار کښې دی. خودا حوادث به هم په دوی
درواپس کیږی او گرځیدو راگرځیدو سره به هم په دوی نازلېږی. الله ﷻ د خپلو بندیگانو آواز
اوریدونکې دې پدې خبره پوهیږی چه دخذلان او نامرادنی څوک حقدار دی اود امداد او کامیابی
څوک حقدار دی.

په اعرابو کښې ښه خلق هم شته: - اود اعرابو یو بل قسم مدوح دې دا هغه خلق دی چه د الله ﷻ په
لار کښې څه خرچ کړی نو دا د الله ﷻ سره د نیردیکت او خوښی یوه ذریعه گنړی. او غواری چه د دې
په سبب د خان د پاره د رسول الله ﷺ نه د خیر دعاگانې حاصلې کړی. او یقینا دا خرچ کول به د هغوی د
پاره د الله ﷻ د نیردیکت سبب وی او الله ﷻ به هغوی په خپل رحمت کښې داخل کړی. الله ﷻ عزوجل
ډیر غفور او رحیم دې.

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ	وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اولنی دمهاجرینونه اودانصارونه اوهغه کسان	اولنی دمهاجرینونه اودانصارونه اوهغه کسان
اَوْ هُجِرُوا	اَوْ هُجِرُوا
په اخلاص ورپسې روان شوی دی دهغوی ټولونه الله ﷻ راضی شوي دي اوهغوی دالله ﷻ نه راضی دي	په اخلاص ورپسې روان شوی دی دهغوی ټولونه الله ﷻ راضی شوي دي اوهغوی دالله ﷻ نه راضی دي
وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ	وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
اوتیار کړی دی الله دپاره دهغوی باغونه چی بهیږی لاندې دهغې نه نهرونه همیشه به اوسی	اوداسې باغونه نې ورله تیار کړی دی چې دهغې لاندې ولې بهیږی همیشه همیشه به په کښې اوسیږی

(۱) ترمذی کتاب المناقب باب فی ثقیف و بنی حنیفة: ۳۹۴۵ و سنه حسن، ۱۳۴۶ متفق علیه، ابوداؤد: ۳۵۳۷ و هو صحیح، نسائی: ۳۷۹۰، مختصر، ابن حبان: ۶۳۸۴، مجمع الزوائد: ۱۴۸/۴.
(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب رحمة الولد و رقیبه و معانقه: ۵۹۹۸، صحیح مسلم: ۲۳۱۷، احمد: ۵۶/۶.

فِيهَا أَبْدَأُ ذَلِكَ الْفَوْزَ الْعَظِيمَ

پہ ہغی کنبی | تل ترتله | دا | کامیابی ده | لویہ |

داډیره لویہ کامیابی ده |

قوله تعالى: وَالسَّيْقُونِ الْأَوَّلُونَ

مہاجرین او انصار اودھغوی منونکی: اللہ ﷻ خبرورکوی چہ زہ ددې مہاجرینو انصارو او تابعینو نہ راضی یم کومو چہ زما پہ رضامندنی او خوشحالو لو کنبی وړاندې والې کړې دې اوزما خوشحالی داسې ثابتہ ده چہ ما د هغوی د پارہ د جنتونو نعمتونه تیار کړی دی.

سابقین اولین څوک دی؟: شعبي رضی اللہ عنہ وائی چہ پہ مہاجرینو او انصارو کنبی سابقین او اولین هغه دی کومو چہ د حدیبیہ پہ جنگ کنبی د بیعت رضوان عزت حاصل کړی وو. او شعبي رضی اللہ عنہ، حضرت موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہ، سعید بن المسیب رضی اللہ عنہ، محمد بن سیرین رضی اللہ عنہ، حسن رضی اللہ عنہ او قتادہ رضی اللہ عنہ وئیلی دی چہ دا هغه خلق دی کومو چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ د قبلتین طرف تہ مونځ کړی وو.

محمد بن کعب رضی اللہ عنہ القرظی وائی چہ حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ یو سړی سرہ خواکې تیرشو او هغه دا آیت لوستلو: **وَالسَّيْقُونِ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ** نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ د هغه لاس اونیولو او تپوس نی ترې او کړو چہ دا تاته چا خودلې دې؟ هغه وئیل ابی بن کعب رضی اللہ عنہ. ورته ئی او وئیل چہ ښه ده زه تا ابی له یوځم چہ تپوس ترې او کړو. کله چہ حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ ته اورسیدل نو تپوس نی او کړو چہ آیا تادا آیت داسې لوستل خودلې دی؟ ابی بن کعب رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ او. نو بیا ئی تپوس او کړو آیا تا دا د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نه داسې لوستلې اوریدلې؟ وئیل او. حضرت عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ مونږ هغه اعلیٰ او اوچته درجه موندلې چہ زمونږ نه پس نور څوک دا منزل نه شی حاصلولی. حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ د دې آیت تصدیق پہ سورۃ جمعه کنبی هم دې یعنی **﴿وَأَخْرَجْنَا مِنْهُمْ لَنَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾** او په سورۃ حشر کنبی هم **﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِأَخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾** او سورۃ انفال کنبی هم **﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجْهَهُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ﴾** ابن جریر رضی اللہ عنہ ددې روایت کړې دې او وئیلی دی چہ حسن بصری رضی اللہ عنہ به د **﴿وَالْأَنْصَارِ﴾** لفظ پښې سرہ لوستلو او **﴿وَالْأَنْصَارِ﴾** باندې به ئی عطف گرځولو. نو عبارت داسې شو چہ د مہاجرینو نہ سابقین اولین انصار او د هغوی تابعینو نہ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم راضی دې.

دصحابه کرامو پہ دښمنانو افسوس: افسوس پہ هغه خلقو چہ د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سرہ بغض ساتی هغوی ته کنځلې کوی یا بعضې صحابه کرامو رضی اللہ عنہم ته بدې ردې وائی. خاص کر هغه صحابی چہ د ټولو صحابه کرامو رضی اللہ عنہم سردار دې، دپیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم جانشین دې اود حضور صلی اللہ علیہ وسلم نه پس د هغه درجه ده او چاته چہ په صحابه کرامو رضوان لله اجمعین کنبی افضلیت حاصل دې یعنی حضرت صدیق اکبر او خلیفہ اعظم ابوبکر بن قحافه رضی اللہ عنہ. درافضیانو نامراده ډله د افضل صحابه سرہ دښمنی ساتی. هغوی ته کنځلې او بدې ردې وائی. دداسې حرکت نه د الله صلی اللہ علیہ وسلم پناه. دا څیز په دې خبره باندې دلالت کوی چہ د هغوی عقلونه اولته شوی دی اود هغوی زړونه اولته شوی دی. که هغه بد بخت هغه خلقو ته کنځل او کړی چانه چہ الله صلی اللہ علیہ وسلم راضی شوي دې او په قرآن پاک کنبی هغوی ته دځپلې رضامندنی سند ورکړې دې نو بیا په کومه خله هغوی په قرآن پاک دایمان راوړو دعوه کوی. اوس ئی په قرآن باندې ایمان چرته پاتې شو.

د اهل سنت علامت او نخبه: اهل سنت د دې صحابه کرامو رضوان الله اجمعین قدر کوی اود دوی نه راضی دی د چانه چہ الله صلی اللہ علیہ وسلم راضی دې. که دا اهل سنت بدې ردې وائی نو هغوی ته چاته چہ الله صلی اللہ علیہ وسلم

اودھغه رسول ﷺ پخپله بدې ردې ونيلی دی. اوهغه خلق دوستان ساتی کومو ته چه الله ﷻ دوست ونيلی دی اودهغوی مخالف دی دچا چه الله ﷻ پخپله مخالف دی. دا اتباع هدايت کوی. د نبی کریم ﷺ اقتداء کوی او په مذهب او عقیدو کښې نوې خبرې نه راوباسی. خلاصې موندونکې اود مؤمنانو بندیگانو ډله هم دغه ده.

وَمِنْ حَوْلِكُمْ	حَوْلِكُمْ
اوځینی دهغه کسانونه چی چاپېره ستاسونه دی	
اوستاسو نه گیر چاپېره په باندیچیانو کښې ډیر کسان منافقان دی	
مِنْ الْأَعْرَابِ	مُنْفِقُونَ ط وَمِنْ
أَهْلِ الْمَدِينَةِ	مَرَدُوا
دبانديچیانو نه منافقان دی اوځینی دمدينې داوسیدونکونه دی چی عادت نې نیولې دی	
اودمدينې په خلقو کښې هم داسې کسان دی چی په منافقت کښې کمال ته رسیدلی دی	
عَلَى الْبَفَاقِ	لَا تَعْلَمُهُمْ ط
نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ط	سَنَعْلَمُهُمْ
مَرَاتِي	مَرَاتِي
په منافقت کښې نه پیژنې ته هغوی مونږه پیژنو هغوی زربه په عذاب کړو مونږ هغوی دوه ځله	
ته نې پیژنی (خو) مونږ نې ښه پیژنو مونږ به ورته (دنیا کښې) دوه سزاگانې ورکړو اوبیا (آخرت کښې)	
ثُمَّ يَرْدُّونَ	إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ
بیا به واپس کړې شی هغوی عذاب لوی ته	
به لوڼې عذاب ته اوسپارلې شی	

قوله تعالى: وَمِنْ حَوْلِكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ ط

د منافقانوباره کښې معلومات اوحضرت حذیفه ؓ: الله ﷻ خپل رسول ﷺ ته خبرورکوی چه د عربو قبائلو کښې څوک دمدينې په اطرافو کښې اوسېږي نوبعضې منافقان دی اوپخپله په مدينه کښې اوسېدو نکي هم بعضې په حقيقت کښې منافقان دی. اوخپل نفاق سره گرځي اود منافقت نه منع کېږي نه. نو ونيلې شی شيطان مريدومارد اوتردفلان علی الله یعنی فلانکي د الله ﷻ نافرمانی او سرکشی اوکړه. دالله ﷻ ارشاد ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ﴾ دالله ﷻ دې قول ﴿وَلَوْ شَاءَ لَأَرْسَلْنَاكُمْ فَلَغَرْتَهُمْ بِآيَاتِهِمْ﴾ و﴿لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ﴾ منافی اومتضاد نه دي. یعنی ته دوی نه پیژنې مونږ دوی ښه پیژنو. اودا قول چه که مونږ اوغواړونوتاته به اوبیا یو چه هغوی څنگه دی نو بیا به نې ته اوپیژنې. د هغوی شکل کتوسره به دهغوی د ککو وگو خبرونه اوپیژنې. دواړه آیاتونه په خپلوکښې متضاد نه دی. ځکه چه دا یو داسې قسم څیز دی چه د دې په ذریعه د دې صفات په نښه کېږي. هغه پیژندلې کېږي اوها خبره نه ده چه ته ټول منافقان په یقین سره پیژنې. ته په مدينې والا کښې بعضې هغه منافقان پیژنې چه شپه ورځ ملاوېږي او کوم چه به تا سحر مابنام کتل، په صحیح توگه د دې تصدیق د دې روایت نه هم کېږي کوم چه امام احمدپه سنددجبر بن مطعم ؓ سره روایت کړې دي. چه جبیر ؓ فرماني ما عرض اوکړو یارسول الله ﷺ هغه خلق گمان کوی چه په مکه کښې مونږ ته څه اجر ملاؤ نه شو. نوحضور ﷺ اوفرمانیل ای جبیر! تاسوخلکو ته به خپل اجر ضرورملاوېږي که تاسو په مکه کښې نه که د لومېږې په غارکښې ولې نه نې. بیا حضور ﷺ زما طرف ته سر تیت کړو او د راز په شکل کښې اوفرمانیل زما په

صحابو کنبې بعضې منافقان هم دي^(۱) مطلب دا چه بعضې منافقان داسې ککې وگې خبرې کوي په کومو کنبې چه هيڅ صداقت نه وي نو د هم يود دې قسم کلام وو کوم چه جبیر بن مطعم^(۲) اوریدلې وو ﴿وَقَتُوا يَمَافَا نَالُوا﴾ په تفسیر کنبې دا خبره بیان کړې شوې ده چه نبی کریم^(ﷺ) حضرت حذیفه^(رضی الله عنه) ته دا خبره خودلې وه چه څوارلس یا پنځلس متشخص کسان داسې دي چه په حقیقت کنبې منافقان دي اود انحصيص ددې خبرې مقتضی نه دي چه هغوی د دې ټولونو مونه پیژندل د هغوی د تشخیص او عینیت نه خبر وو. والله اعلم.

دچا په ازونو پسې لکیدل او د چا باره کنبې یقیني د جنت اویا جهنم حکم نه دی پکار: حافظ ابن عساکر ترجمه ابو عمر البیروتي کنبې په اسناد او روایت کولو سره او وئیل یوسړې چه د هغه نوم حرمه وو، حضور^(ﷺ) له راغلو او وني وئیل چه ایمان خودلته دي او خپلې ژبې ته نې اشاره او کړه او نفاق دلته دي اشاره نې په خپل لاس د زړه طرف ته او کړه اود الله^(ﷻ) نوم نې هم واخستو څه داسې. نور رسول الله^(ﷺ) او فرمائیل اي الله ته د ده ژبه ذکر کونکې جوړه کړې او زړه نې شکر کونکې اوده ته زما محبت ورکړې اود هغه چا محبت ورکړې څوک چه ماسره محبت کوي. اودې ټول د خیر کارونو طرف ته او گرځي. اوس د هغه ټول منافقت لرې شو او وني وئیل اي رسول الله^(ﷺ) زما اکثر ملگری منافقان دي اوزه د هغه ټولو سردار ووم. زه هغه ټول تاسوله لاس نیولې رانه ولم؟ حضور^(ﷺ) او فرمائیل چه څوک ماله پخپله راشي نومونې د هغوی د پاره د الله^(ﷻ) نه بښنه غواړو او څوک چه په نفاق کنبې اصرار کوي الله^(ﷻ) به هغه سره گوري ته د چا راز مه ښکاره کوه. هم داسې روایت ابواحمد الحاکم هم کړې دي. د دې آیت باره کنبې قتاده^(رضی الله عنه) وانی چه دي خلقو باندې څه شوی دی چه بې تکلفه په خلقو باندې خپل دا علم او یقین ښکاره کوي چه فلانکې جنتی دي او فلانکې دوزخی دي. او که پخپله د هغه نه تپوس او کړې چه اوبنایه دوزخی نې که جنتی؟ نو وانی ماته پته نشته. حالانکه سړې خود خپل خان متعلق ښه او بهتر طریقه باندې پوهیدلې شی کوم چه د نورو باره کنبې پیژني چه دوزخی دي که جنتی نو هغوی خود داسې خبرې دعوی کوي د کومې دعوه چه انبیاء علیهم السلام هم نه ده کړې.

د الله^(ﷻ) نبی حضرت نوح^(ﷺ) فرمائیلې وو ﴿وَمَا عَلَيْنَا يَمَافَا نَعْلَمُونَ﴾ یعنی زه نه پیژنم چه هغه څه کوي. اود الله^(ﷻ) نبی حضرت شعيب^(ﷺ) فرمائیلې وو ﴿يَقِيْتُ اللَّهَ خَيْرَ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَافِظٍ الله^(ﷻ) سره ستاسودپاره خیر دي که تاسو مؤمنان نې اوزه خو په تاسو باندې نگران کار یا ذمه وار نه یم. او الله^(ﷻ) دخپل نبی د پاره فرمائیلې ﴿لَا تَعْلَمُهُمْ﴾ اَعْنُ تَعْلَمُهُمْ﴾ یعنی ته نه پیژني مونې پیژنو.

د منافق رسوائی او دوه ځله عذاب ورکولو مطلب: حضرت ابن عباس^(رضی الله عنه) نه د دې آیت باره کنبې روایت دي چه حضور^(ﷺ) یو ځل دجمعي خطبه ورکولو دپاره اودريدو او وني فرمائیل اي فلانکو فلانکو خلقو تاسو د جومات نه اوځني تاسو منافقان نې. ډیر په رسوائی سره هغوی د جومات نه اووتل. هغوی د جومات نه وتل او حضرت عمر^(رضی الله عنه) ترانوتلو. نو عمر^(رضی الله عنه) دا اوگنرل چه خلق واپس کيږي کيدې شی چه دجمعي مونځ اوشواوشرمیدو او دشرم د وجې هغه د دي خلقو نه پتیدو اودې خلقو هم د عمر^(رضی الله عنه) نه خپل خان پتولو هغوی دا گنرل چه حضرت عمر^(رضی الله عنه) ته هم زمونې ددې نفاق علم شوې دي. کله چه عمر^(رضی الله عنه) جومات ته راغلو نومعلومه شوه چه لامونځ نه دي شوې او یو مسلمان هغوی ته خبرورکړو چه اي عمر^(رضی الله عنه) خوشحاله شه نن منافقان الله^(ﷻ) رسوا کړل. ابن عباس^(رضی الله عنه) فرماني چه دا د جومات نه ویستل اولنې عذاب دي او دویم عذاب، عذاب ورکول د قبر به وي.^(۳)

(۱) احمد: ۸۳/۴، مسند ابی یعلی: ۷۴۰۵.

(۲) المعجم الاوسط: ۷۹۶.

ثوری رضی اللہ عنہ په دې سند سره هم دا ونيلى دى. مجاهد رضی اللہ عنہ د الله ﷻ دارشاد (سَعِدَ بِهِمْ مَّرْتَيْنِ) باره کښې ونيلى دى چه دې نه مراد قتل او قيد دى. او په يوبل روايت کښې ولېه او عذاب قبر سره تعبیر کړې دى. بيا به هغوى عذاب عظيم ته رابندولې شى. د ابن جريج رضی اللہ عنہ وينا ده چه عذاب قبر مراد دې او بيا عذاب عظيم يعنى د دوزخ په عذاب کښې به راگيرولې شى. حضرت حسن بصرى رضی اللہ عنہ فرماني د دنيا او قبر عذاب مراد دې. عبدالرحمن بن زيد رضی اللہ عنہ واني چه د دنيا عذاب د مالونو او اولاد د فتنې عذاب دې بياني د الله ﷻ دا ارشاد اولوستلو (فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِمَا فِي الْخَيَاةِ الدُّنْيَا) يعنى د دې کافرانو مالونه او اولاد دې تاسو په حسد کښې نه اخته کوى د الله ﷻ رضا داده چه د دې خيزونو په ذريعه د دنيا په ژوند کښې الله ﷻ هغوى په عذاب کښې اخته کړى خکه چه دا تکليفونه د هغوى دپاره عذاب دې خو د مؤمنانو د پاره د ثواب ذريعه ده. اود آخرت د عذاب نه مراد د دوزخ عذاب دې. محمد بن اسحاق رضی اللہ عنہ ونيلى دى چه د رومبى عذاب نه مراد هغه عذاب دې چه کوم چه د اسلام په خوریدلو سره هغوى ته رسيدلې دى. او چه په هغوى باندې دا دومره ډير غم او افسوس شروع شوې دې. دويم عذاب د قبر عذاب دې او عذاب عظيم هغه دي کوم به چه په آخرت کښې هغوى ته ملاوېږي اود هميشه هميشه د پاره به ملاوېږي. سعيد د قتاده رضی اللہ عنہ نه روايت کړې دې چه حضور ﷺ حضرت حذيفه رضی اللہ عنہ په غوږ کښې او فرمايل چه دولس منافقان دى په دوى کښې د شپږو د پاره ديبله کافي ده دا د دوزخ د اور يوه شغله ده چه د هغوى په اوږدو باندې به لگي اود سينې پورې به رسي يعنى د خيتي دننه بيمارو سره به مري او باقى شپږ به په خپل مرگ مري. (۱)

سعيد رضی اللہ عنہ مونږ ته بيان کړې چه حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ چه به کله څوک مړ کيدونکې ليدو اود هغوى په نظر کښې به شک من وو نود حذيفه رضی اللہ عنہ طرف ته به نى کتل. که هغه به د دې مړى د جنازې مونږ کولو نو پخپله به نى هم کولو په دې يقين سره چه دا مړى د هغه دولسو منافقانونه نه دې او که حذيفه رضی اللہ عنہ به نه کوله نو بيا به نى پخپله هم نه کوله. معلومه شوه چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ د حضرت حذيفه رضی اللہ عنہ نه دا هم معلوم کړى وو چه د الله ﷻ قسم او خوره او بيا په چه زه خو په دغه دولسو کښې نه يم نو حضرت حذيفه رضی اللہ عنہ ونيلى وو چه نه ته نه نى خو ستاسو نه علاوه زه د بل چا ذمه وارى نه اخلم.

وَآخِرُونَ	اعْتَرَفُوا	يَذُنُّوهُمْ	خَلَطُوا	عَمَلًا صَالِحًا
او ځينى نور خلق دى چي قائله شوى دى په گناهونو خپلو چي گډ کړې دې هغوى عمل نيك				
او بعضي نور کسان داسې دى چي دخپلو گناهونو اقرار کوى او څه نيك او څه بد عملونه ئي گډوډ کړى				
وَآخِرَ سَيِّئَاتٍ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ				
او بل بد نزدې دې الله چي رجوع او کړى په هغوى باند بيشکه الله بخښونکي دې مهربانه دې				
دى اميد دې چي الله <small>ﷻ</small> به د دوى توبه قبوله کړى بيشکه الله <small>ﷻ</small> بخښونکي مهربان دى				

قوله تعالى: خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا

د مسستنى نه بچ کيدل پکار دى. - کله چه الله ﷻ د دې منافقانو حال بيان کړو څوک چه د مسلمانانو سره په جهاد کښې شريکيدونه پاتې شوى وو. اود جنگ د شرکت نه نى ډډه کړې وه، د تکذيب او شک مظاهره نى کړې وه. نو بيا د دې گناهکارانو ذکر شروع کوى کوم چه د جنگ د شرکت نه منع شوى وو

(۱) داروايت مرسل دې خو هم دا روايت متصلاً صحيح مسلم کتاب صفات المنافقين باب صفات المنافقين (احکامهم: ۲۷۷۹) کښې موجود دې نو دا صحيح دې.

صرف د سستی او آرام غوشتلو پہ سبب سرہ د دې چہ هغوی تہ د حق تصدیق او ایمان حاصل وو۔ نو
الله ﷻ فرمائی دې منافقانو نہ علاوه چہ کوم نور خلق د جنگ نہ پاتې شو هغوی د خپل قصور اعتراض
او کړو۔ خود اداسې خلق دی چہ د دوی نور نیک اعمال هم شته۔ اود دې نیک عملونو سرہ خپل بعضې
تقصیرات لکه د جهاد نہ منع کیدل هم هغوی شامل کړی دی خود دوی دا تقصیر الله ﷻ معاف کړې
دې۔ د دې منافقانو تقصیر الله ﷻ نہ معاف کوی۔ اود هغوی نور نیک اعمال هم نشته۔

دا ایت عام دې د څه خلقو سرہ خاص نہ دې: دا آیت سرہ د دې چہ د یو څو مقرر وخلقو بارہ کښې
نازل شوې دې خو په ټولو مخلص خطا کارانو او گناه کارانو باندې هم عام دې۔ دمجاہد ﷺ قول دې چہ
دا د ابولبابہؓ بارہ کښې نازل شوې دې کله چہ هغه بنی قریظہ تہ ونیلي وو چہ دا د حلالې ځای دې
او په لاس سرہ نې دخپل خلق طرف تہ اشاره کړې وه۔ د ابن عباسؓ نہ روایت دې چہ د (اٰخِرُوْنَ) نہ مراد
ابولبابہؓ اود هغه د ډلې ملگری دی چہ په عزوہ تبوک کښې د جهاد د شریکیدو نہ ډډہ کړې وه۔ بعضو
ونیلې دی چہ ابولبابہؓ سرہ پنځہ سړی نورو، یا اووہ یا نهه اوچہ کله رسول الله ﷺ د عزوہ تبوک نہ
واپس شو نو دې خلقو خپل ځان د جومات ستنو پورې او تړل او قسم نې خوړلې وو چہ ترکومې رسول الله ﷺ
مونږ پخپله کولاونه کړی مونږ به ځان نہ کولاوه وو اوچہ کله آیت (وَ اٰخِرُوْنَ اَعْرَفُوْا بِذُنُوْبِهِمْ) نازل شوی
رسول الله ﷺ هغوی کولاوکړل اود هغوی د جنگ کوتاهی معاف کړه۔ بخاری ﷺ وائی چہ رسول الله ﷺ
اوفرمانیل چہ نن شپہ دوه سړی ماله راغله او زه نې یوښار تہ راوستلم چہ د سرو زرو او سپینو زرو د
خښتونه جوړوو هلته مونږ بعضې داسې سړی اولیده د بدن نیمه حصہ نې ښه ښکلې وه اونیمہ حصہ
نې بد شکلہ وه چہ کتلو تہ نې زړہ نہ کیدو۔ زما دې ملگرو هغوی تہ اووئیل چہ تاسو په دې نهر کښې
غوږه اووھنئ۔ د غوږې وهلونہ پس چہ راووتل نود هغوی دا عیب ختم شو اود هغوی بدنونه ټول
ښانسته ښکاره کیدل۔ زما ملگرو ماته اووئیل چہ دا جنت عدن دې او هم دغه ستا منزل دې او ونې
وئیل چہ هغه خلق د چا چہ نیم بدن ښانسته وو او نیم بدن بدرنگہ د هغې وجہ دا ده چہ هغوی نیکو
اعمالو سرہ بد اعمال هم یوځای کړی وو اود الله ﷻ د حدودونه نې زیاتې کړې وو () ددې آیت په
تفسیر کښې بخاری ﷺ مختصراً دغه شان روایت کړې دې۔

خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ			
واخله د مالونو د هغوی نه			
(اې پیغمبره) د دوی د مالونو نه			
صَدَقَةٌ	تُظَهِّرُهُمْ	وَتُزَكِّيهِمْ	بِهَا وَصَلٍ عَلَيْهِمْ
صدقہ چی پاک کړې تہ هغوی او برکتناک کړې هغوی په هغې سره اود رحمت دعا کوہ په حق د هغوی کښې			
صدقہ وصول کړہ چی ددې په ذریعہ نې پاک صفا کړې د دوی دپارہ دعا کوہ			
اِنَّ	صَلَوَتَكَ	سَكَنٌ	لَهُمْ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ
بیشک چی دعا ستا سبب د تسکین دې دپارہ د هغوی او الله هر څه اوری هر څه پیژنی			
ستا دعا د دوی د تسلی سبب دې او الله ﷻ هر څه اوری په هر څه پوهه دې			

الْمُيَعْلَمُونَ	أَنَّ اللَّهَ	هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ	عَنْ عِبَادِهِ	وَيَأْخُذُ
ایا معلوم نہ دے دے خلقو تہ	اچے بیشکہ اللہ	ہم ہغہ قبلوی توبہ	دبندگانو خیلونہ	اواخلی
ایا دوئی نہ پوہیری چے ہغہ یوازی اللہ	دے	اچے دخیلو بندگانو توبہ قبلوی	اواہم ہغہ صدقہ	
الصَّدَقَاتِ	وَأَنَّ اللَّهَ	هُوَ	التَّوَّابُ	الرَّحِيمُ
صدقہ	اوا بیشکہ چے اللہ	ہم ہغہ	دیرتوبہ قبلونکی دے	رحم کونکی دے
قبلوی	اواہم ہغہ اللہ	دے چے توبہ قبلونکی	اوامہریان دے	

قوله تعالى: تَطْفِرُ هُمْ وَتُرْكَبُهُمْ بِهَا

صدقہ د مال پاکوالی اود صدق او ایمان علامت دے: اللہ رسول اللہ ﷺ تہ حکم ورکری دے چہ د دوی د مالونونہ زکوۃ وصول کوه. دزکوۃ دامال بہ ہغہ صفاجو روی. سرہ ددے چہ بعضو خلقو ﴿أَمْوَالِهِمْ﴾ ضمیرد ہغہ خلقو طرف تہ گرخولی دے چا چہ د خیلو گناہونو اعتراف کری و اوہنہ اوبد دوارہ قسمہ عملونہ نی کریو. خو بہ حقیقت کنبی دا حکم خاص نہ دے بلکہ عام دے پے دے وجہ د عربو پے قبیلو کنبی بعضو خلقو دمانعین زکوۃ دا عقیدہ اختیار کری وہ چہ امام تہ د زکوۃ اخستلو حق نشہ اودا خبرہ رسول اللہ ﷺ سرہ مخصوص وہ. د دے د پارہ د اللہ ﷺ ارشاد دے ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً﴾ تہ ہغوی دلیل اخستی دے. حضرت ابوبکرؓ او تلو صاحبہ کراموئیؓ د دے تاویل او د فاسد فہم تردید اوکروا و ہغوی سرہ نی جنگ تر دے چے ہغوی د وخت خلیفہ تہ زکوۃ ورکرو. لکہ خنگہ چہ بہ ہغوی نبی ﷺ تہ ادا کولو. تردے چہ حضرت صدیق اکبرؓ فرمانیلی و کہ چرے ہغوی د اوبسے یو بچی یاد رسنی یوہ تکرہ ہم دزکوۃ رانہ حصارہ کرہ کومہ چہ بہ نی نبی ﷺ تہ ورکولہ نو د زکوۃ پے منع کولو بہ زہ ہغوی سرہ جنگ کوم. (۱)

صدقہ او زکوۃ ادا کوونکی تہ دعا کول پکار دی: اللہ ﷺ ارشاد ﴿يَا وَصَلْ عَلَيْهِمْ﴾ یعنی د ہغوی د پارہ دعا کوه اوبسنہ غولہ لکہ چہ پے صحیح مسلم کنبی د عبد اللہ بن ابی اوفیؓ نہ روایت دے چہ کلہ بہ د چا نہ د زکوۃ مال راتلو نو حضور ﷺ بہ د اللہ ﷺ د حکم برابر د ہغوی د پارہ دعا کولہ نو چہ کلہ زما پلار د زکوۃ مال پیش کرو نو حضور ﷺ او فرمانیل چہ یا اللہ د ابی اوفی پے اولاد باندے رحم اوکری (۲) پے یویل حدیث کنبی دی چہ یوے بنیخی او نیل زما اوزما د خاوند د پارہ دعا اوکرہ نو وئی فرمانیل چہ اللہ ﷺ دے پے تا اوستا پے خاوند باندے رحم اوکرم اوکری. (۳)

د اللہ ﷺ ارشاد ﴿إِنْ صَلَوَتُكَ سَكَنَ لَهُمْ﴾ ستا دعاد ہغوی د پارہ د زرہ د آرام ذریعہ دہ. بعضو صلوة جمع گرخولی او صلوة نی لوستلی دے اونورو واحد گرخولو سرہ ﴿إِنْ صَلَوَتُكَ﴾ لوستلی. ابن عباسؓ فرمانی چہ د سکون معنی درحمت دہ او قتادہؓ و نیلی ددے معنی دہ عزت ﴿وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ یعنی ای نبی ﷺ! اللہ ﷺ ستا دعا گانی اوریدونکی دے. او علیم دے چہ خوک ستاسو د دعا حقدار دے. امام احمدؓ وانی چہ وکیع پے سند سرہ روایت کری دے چہ کلہ بہ نبی ﷺ د چا د پارہ دعا کولہ نو د

(۱) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب وجوب الزکاة: ۱۴۰۰، صحیح مسلم: ۲۰۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الزکاة باب صلاة الامام ودعائه لصاحب الصدقة: ۱۴۹۷، صحیح مسلم: ۱۰۷۸.

ابوداؤد: ۱۵۹۰، احمد: ۳۵۳/۴، مسند الطیالسی: ۸۱۹.

(۳) ابوداؤد کتاب الصلاة (الوتر) باب الصلاة على غير النبي ﷺ: ۱۵۳۳، مسند صحیح، احمد: ۱۹۸/۳، دارمی: ۱/۳۴، ابن

حبان: ۹۱۶، بیہقی: ۱۵۳/۲.

ہفہ اود ہفہ د خامنو اونمسو پہ حق کنبی بہ قبلیدلہ^(۱) بیادابونعیم نہ پہ سند روایت دی چہ د نبی ﷺ دعا بہ د یوسری د خامنو اونمسو پہ حق کنبی خامخاقبلیدلہ۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿الْمُرْتَلُونَ أَنَّهُ قَبِلَ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ﴾^(۲) یعنی آیا ہغوی تہ د دی علم نشتہ چہ اللہ ﷻ د بندیگانو نیکیانی اخلی اود ہغوی دعا قبلوی۔ د دی نہ مقصد خلق توبہ طرف تہ اوصدقی طرف تہ مائل کول دی خکہ چہ ہم دغہ دوه خیزونہ دی چہ انسان د گناہونونہ خلاصوی او گناہ ختموی۔ او اللہ ﷻ خبر ورکری دی چہ خوک ہفہ تہ توبہ پیش کری نوہفہ د بندہ توبہ قبلوی۔

اللہ ﷻ ورہ شان صدقہ ہم غتوی:: او خوک چہ د حلال کسب یوہ نورنی صدقہ کوی نو اللہ ﷻ ہفہ بہ خپل بنی لاس باندی اخلی بیا ہفہ د صدقی ورکونکی د پارہ د دی صدقی پالنه کوی اودا د ورہ نہ لویوی تردی چہ د صدقی ہفہ یوہ کھجورہ دأحد پہ شان کیری۔ لکہ چہ ہم پہ دی حدیث کنبی د رسول اللہ ﷺ نہ روایت دی او لکہ خنگہ چہ وکیع رضی اللہ عنہ ہم د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پہ سند سرہ روایت کری دی۔ چہ رسول اللہ ﷻ فرمائیلی دی اللہ ﷻ صدقہ قبلوی اوہفہ پہ خپل بنی لاس کنبی اخلی اود ہغی پالنه کوی لکہ خنگہ چہ تاسو خپل داس بچی ساتنی او لویونی تردی چہ د صدقی یوہ نورنی دأحد دغر پہ شان جوړیری۔ د دی تصدیق د اللہ ﷻ عزوجل د کتاب نہ ہم کیری۔ آیا دوی تہ علم نشتہ چہ اللہ ﷻ د خپلو بندیگانو توبہ قبلوی او زکوۃ اوصدقات اخلی۔ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿يَحْقُقُ اللَّهُ الْيَوَائِدِ وَالصَّدَقَاتِ﴾^(۳) اللہ ﷻ دسود گتہ بریادوی او صدقات اضعاقا مضاعفا زیاتوی۔ امام ثوری رضی اللہ عنہ پہ سند د ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت کری دی چہ صدقی مال دسوال کونکی پہ لاس کنبی دپریوتلونہ وړاندی د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی پریوزی۔ بیا عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ دا آیت تلاوت کړو ﴿الْمُرْتَلُونَ أَنَّهُ قَبِلَ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ﴾

پہ مال غنیمت کنبی غلا کول سخته گناہ ده:: ابن عساکر رضی اللہ عنہ پخپل تاریخ کنبی پہ ضمن دتاریخ عبداللہ بن الشاعر السکسکی (چہ ددمشق ووخو اصل وطن نی حمص وواود فقہاوتہ وو) بیان کری دی چہ د امیر معاویہ رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی خلقو جہاد اوکړو د کوم سردار چہ عبدالرحمن بن خالد بن ولید رضی اللہ عنہ وو۔ نو یومسلمان د غنیمت د مال نہ سل دینارہ رومی غبن کړل اوچہ کله لښکر واپس شواوخلق کورونو تہ لارل نوہفہ پنبیمنانتیا راگیرکړو۔ ہفہ دا دینارونہ د لښکر امیر تہ اورسول ہفہ د دی د اخستونہ انکار اوکړوچہ ہفہ ټول خلق خو خپلو خپلو کورونو تہ لارل پہ کومو چہ بہ دا تقسیم کولی شو۔ زہ خو اوس دا اخستی نہ شم تہ د قیامت پہ ورځ دا اللہ ﷻ تہ پیش کړہ۔ اوس دی سری پہ صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم کنبی دہریونہ تپوس اوکړو خو ټولوہم دا وئیل۔ بیا ہفہ دمشق تہ راغلو او امیر معاویہ رضی اللہ عنہ تہ د قبلولو د پارہ پیش کړل خو ہفہ ہم انکار اوکړواوہفہ ہم پہ خپل حال د ہفہ خایہ ژریدونکی واپس شو۔ وائی عبداللہ بن الشاعر السکسکی رضی اللہ عنہ سرہ خواکې تیریدم ہفہ تپوس اوکړو ولې ژاړې؟ ما خپلہ ټولہ واقعہ وړاندی پیش کړہ چہ یو امیرہم دا نہ اخلی۔ نو عبداللہ ور تہ اووئیل چہ آیا تہ زما خبرہ اورې ہفہ وئیل اوخامخا۔ نو ہفہ ور تہ اووئیل چہ تہ معاویہ رضی اللہ عنہ لہ لار شہ چہ کومہ پنخمہ حصہ دبیت المال دہ ہفہ واخلہ نو شل دینارہ دہفہ حوالہ کړہ او باقی اتیا دینارہ د دی لښکریانو د طرف نہ خیرات کړہ خوک چہ د دی حقدار کیدی شو۔ خکہ چہ اللہ ﷻ د خپلو بندیگانو توبہ قبلوی۔ او اللہ ﷻ دہغی د نومونو او مقاماتو نہ ہم خبردی ہفہ بہ ہغوی تہ ددی ثواب اورسوی۔ نو دی سری ہم داسې اوکړہ۔ امیر معاویہ رضی اللہ عنہ او فرمائیل کہ چری ما دہ تہ داسې فتوی ورکړې وہ نوماتہ بہ داخبرہ د خپل ټول مملکت نہ محبوب وہ، ہفہ ډیر ښہ تدبیر خودلې دی۔

(۱) احمد: ۳۸۵/۵-۳۸۶، مجمع الزوائد: ۲۶۸/۸۔

(۲) ترمذی کتاب الزکاة باب ماجاء فی فضل الصدقة: ۶۶۲، ابن ابی شیبہ: ۱۱۲/۳، احمد: ۴۰۱/۲۔

وَقُلْ اَعْمَلُوا	اووایہ جی عمل کوی
اَوْ رَتِه اَووایہ جی تاسو (نیک) کارونہ کوی	
فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتَرْدُّونَ	نوگوری بہ اللہ عمل ستاسو تہ او رسول دھغہ او مومنان او بیا بہ واپس راوستلی شی تاسو
اِنَّ اللّٰهَ اَوْ دَهَغہ رسول ﷺ او مومنان ستاسو طرز عمل تہ گوری او هغی ذات تہ بہ واپس	
اِلٰى عَلِيمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ	هغہ ذات تہ جی پوہہ دی بہ پتہ او بہ ہنکارہ نو خبر بہ کری تاسو بہ هغہ خہ جی وی تاسو جی کول بہ مو
کیری جی پتہ او خرگند هر خہ ورتہ معلوم دی نو هغہ بہ مو خبر کری جی تاسو خہ کارونہ کول.	

قوله تعالى: فَيُنَبِّئُكُمْ

دسینو راز اللہ ﷻ چہ علیم او خبر دی پیڑنی: دمجاہد ﷺ وینا دہ چہ داد امر اللہ د مخالفینو د پارہ د اللہ ﷻ د طرف نہ وعید دی چہ د دوی عملونہ بہ د اللہ ﷻ پہ وپاندی پیش کولی شی. او رسول اللہ ﷺ او مومنانو تہ بہ ہم ددوی عملونہ ہنکارہ کولی شی اود قیامت پہ ورخ بہ دا کیدل خامخا وی. بہ قیامت کنبی بہ هر خہ سرگند شی: لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی (يَوْمَ يُنْفَخُ الْكُفْرُ خَائِفَةً) یعنی قیامت پہ ورخ بہ ستاسو عملونہ پیش کولی شی او ہیخ یوہ پتہ خبرہ بہ پتہ نہ شی پاتی کیدی. او اللہ ﷻ فرمانیلی (يَوْمَ تَبْلَى السَّرَابُ) یعنی د زرونیٹ رازونہ بہ ہنکارہ کولی شی. او فرمانی (وَحُجِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ) یعنی پہ زرونو کنبی چہ خہ دی ہنکارہ بہ کری شی اود دنیا خلق بہ د دی نہ خبر شی. لکہ چہ امام احمد ﷺ فرمانیلی دی چہ حسن بن موسیٰ ﷺ پہ سند مرفوعاً د رسول اللہ ﷺ نہ روایت کری دی حضور ﷺ او فرمانیل چہ کہ پہ تاسو کنبی یوکس پہ سخت کانری کنبی ہم خان پت کری پہ کوم کنبی چہ نہ خہ سورې وی او نہ خہ چاؤدی او کہ پہ هغی کنبی دننہ ہم خوک پت عمل کوی نو اللہ ﷻ بہ هغہ ہم پہ خلقو داسی ہنکارہ کری لکہ چہ دا د هغوی پہ مخامخ شوې وی (۱) او پہ حدیث شریف کنبی دی چہ د دی ژوند و اعمال بہ پہ دی مروباندی پیش کولی شی خوک چہ د هغوی خپلوان دی یاد هغوی د قبیلې دی او چہ بہ دی وخت کنبی پہ قبر کنبی دی لکہ خنگہ چہ ابوداؤد الطیالسی و نیلی دی. صلت بن دینار ﷺ حدیث بیان کرو چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی دی چہ ستا عملونہ ستاسو پہ مرو اقرباء او عشانرو باندی د هغوی پہ قبرونو کنبی پیش کولی شی. کہ د خیر اعمال وی نو هغوی خوشحالیبری او کہ بدوی نودعا کوی ای اللہ ﷻ تہ دوی تہ دخپل اطاعت توفیق ورکړہ (۲) امام احمد ﷺ وائی چہ عبدالرزاق مونہ تہ خبر را کړو. چہ سفیان د یوسری نہ داسی اوریدلی چہ حضرت محمد رسول اللہ ﷺ او فرمانیل ستاسو عملونہ ستا سو پہ مرو اقاربو او عشانرو پیش کولی شی کہ هغہ نہ عمل وی نو مری خوشحالیبری او کہ نہ نہ وی نو وائی ای اللہ ﷻ تہ دہ تہ مرگ مہ ورکړہ تر هغہ وختہ پورې ترخو چہ دہ تہ دی هغہ ہدایت نہ وی ورکړی لکہ خنگہ چہ دی مونہ تہ را کړی وو (۳) حضرت امام بخاری ﷺ نہ روایت دی چہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت دی چہ کلہ د یومسلمان نیک عمل ستا خوین شی نو هغہ

(۱) احمد: ۲۸/۳، مستدای بیلی: ۱۳۷۸، ابن حبان: ۵۶۷۸، حاکم: ۳۱۴/۴.

(۲) مستدای الطیالسی: ۱۷۹۴.

(۳) احمد: ۱۶۵/۳.

تہ وایہ کوہ اللہ ﷻ ستا عمل تہ گوری اود ہغہ رسول اومؤمنان ہم ددی نہ خبریوی (۱)
اعتبار دختامی دی نہ دعمل خو عمل نیک پکار دی: ددی قسم یو بل حدیث کنبی روایت دی چہ امام
احمد رحمہ اللہ ونیلی پہ سند حضرت انس رضی اللہ عنہ مروی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمانیلی چہ د چا بندہ عمل
لیدلوسرہ مہ خوشحالیرنی انتظار کونی چہ د ہغہ خاتمہ ہم پہ نیک عمل باندی کیوی اوکہ نہ خکہ چہ
یو عمل کونکی د اوردی زمانی پوری نیک عملونہ کوی اوہغہ پہ دی نیک عمل باندی کہ مریشی نویہ
جنت کنبی بہ داخل شی خو ناخایی دہغہ حالت بدلیری او ہغہ خراب عملونہ کوی او یو بندہ داسی
وی چہ دیوی زمانی پوری خراب عملونہ کوی کہ ہغہ پہ دی مریشی نو دوزخ تہ بہ خی خویک دم ہغہ
بدل شی او ہغہ نیک عمل کوی اللہ ﷻ چہ کلہ یو بندہ سرہ د خیر ارادہ او کپی نو دمرگ نہ وړاندی ہغہ
تہ دنیکنی توفیق ورکپی او ہغہ پہ نیکنی باندی مریکی خلیقو وئیل یار رسول اللہ ﷺ دا څنگہ کیوی
فرمانی د روح قبض کیدو پہ وخت کنبی ہغہ پہ نیک عمل باندی وی (۲)

وَآخِرُونَ	مُرجُونَ	لِأَمْرِ اللَّهِ	إِمَّا يَعْذِبُهُمْ
او ځینی نور خلق دی چی پاتی کپی شوی دی هغوی حکم دالله تہ یا بہ عذاب ورکپی هغوی لہ			
او ځینی نور خلق دی چی د هغوی معاملہ دالله ﷻ حکم تہ پاتی دہ یا بہ سزا ورکپی			
وَإِمَّا يَنْتَوِبُ	عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ	عَلِيمٌ	حَكِيمٌ
او یا بہ مہریانی او کپی پہ هغوی او الله پہ هرڅہ پوهہ دی د حکمت خاوند دی			
او یا بہ ئی توبہ قبولہ کپی او الله ﷻ پہ هرڅہ پوهہ دی صاحب د حکمت دی			

قوله تعالى: وَآخِرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ

د جنک تبوک نہ شاته پاتی کیدونکو معاملہ: ابن عباس رضی اللہ عنہما مجاہد رضی اللہ عنہ عکرمہ رضی اللہ عنہ او ضحاک رضی اللہ عنہ
وغیرہ ونیلی دی چہ دا درې سړی وو د چا د توبې قبلیدل چہ شاته پریوتلی وو. هغہ مراره بن الربیع،
کعب بن مالک او بلال بن امید وو او په عزوہ تبوک کنبی دوی هم هغہ خلقو سرہ ناست وو چا چہ په
جنگ کنبی شرکت نہ وو کپی. دا ټول دسستنی آرام غوښتلو او په دی سبب چہ په باغونو کنبی مېوہ
پخیدو موسم دی فصل تیار ولاړ وو. د سوری اوسپرلی نہ د مزواخستو زمانہ وه. دا کوتاهی د شک او
منافقت په وجه نہ وه، او په دوی کنبی خو څه خلق داسی وو چہ خپل خان ئی ستنو سرہ تړلې وو لکه
ابولبابہ رضی اللہ عنہ اود هغہ ملگری. نورو څه خلقو داسی اونه کړل اودا پورته درې کسان وو. د ابولبابہ رضی اللہ عنہ اود
هغہ د ملگرو توبہ خو د هغوی نہ وړاندی قبولہ شوې وه اود ذکر شوو خلقو توبہ د قبلیدو په تعویق
کنبی پرته وه تردی چہ دا آیت نازل شو (۳) ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ﴾ او ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَقُوا﴾
حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ﴾ یعنی الله ﷻ د نبی ﷺ مهاجرینو او انصارو توبہ قبولہ کړه (د آیت د آخره
پورې) اود دی دریو کسانو توبہ ئی هم قبولہ کړه چہ د جنگ نہ پاتی شوی وو تردی چہ دا دومره کولای
دنیا په هغوی تنگہ شوې وه چہ هغوی تہ د پناه ځای نہ ملایویدلو لکه څنگه چہ د کعب بن مالک رضی اللہ عنہ په
حدیث کنبی راتلونکی دی اود الله ﷻ ارشاد دی ﴿إِمَّا يَعْذِبُهُمْ وَإِمَّا يَنْتَوِبُ عَلَيْهِمْ﴾ یعنی هغوی د الله ﷻ د
بنسني لاندی دی کہ هغہ غواړی نو دوی سرہ به داسی سلوک او کپی او که غواړی نو دغه شان. خود الله

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا نَزَّلَ الْبَرُّ...﴾ قبل الحديث: ۷۵۲۰.

(۲) احمد: ۱۲۰/۳.

(۳) الطبری: ۴۶۵/۱۴.

رحمت خود ہفہ پہ غضب باندی وړاندې والې کوی او الله ﷻ خود عقوبت مستحق پیژنی چه څوک د بښنې حقدار دې. هغه په خپلو افعالو او اقوالو کښې حکیم دې دهغه نه بغیر بل هیڅ یوالله نشته او نه رب شته.

وَالَّذِينَ

اوخینې هغه کسان دی

اوخینې هغه کسان دی چې

اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ

چې جوړې کړوایو جماعت دپاره دضرر رسولو او د کفر کولو او د جدایی راوستلو په منځ د مومنانو کښې یو جماعت ئې جوړ کړې دې او د ضرر په غرض او د کفر دپاره او د مسلمانانو په مینځ کښې د جدائی راوستو

وَارْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ

او ځانې دانتظار کولو دپاره دهغه چا چې جنګ کوی دالله سره او د رسول دهغه سره د مخکښې نه په نیت او دهغه چا داستوګنې په خاطر چې پخوا راسې دالله ﷻ او د رسول ﷺ مخالفت کوی

وَلِيَجْلِسَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ

او خامخا به قسمونه خوری دوی چې اراده نه ده کړې مونږ مګر د نیکۍ او الله گواهی کوی او دوی به درته قسمونه خوری چې زموږ غرض د بښګرې نه بغیر هیڅ نه وو او الله ﷻ گواهی کوی

إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ

چې بیشکه دوی خامخا دروغژن دی مۀ ودریږه په هغې کښې هیڅ کله خامخا هغه جومات چې دوی درغژن دی ته په دغه جماعت کښې هیچرې (مونځ ته) مه او درېږه البته د کوم جماعت بنیاد

أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ

چې بنیاد ئې ایښودې شوې دې په تقوی باندې داوولې ورځې نه هغه زیات لائق دې چې ته ودرېږې چې د اولنې ورځې نه په تقوی ایښودې شوې دې هغه ددې قابل دې چې ته په هغې کښې

فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ

په هغې کښې په هغې کښې داسې خلق دی چې خوښوی چې پاک اوساتی خان خپل او الله خوښوی (مونځ ته) او درېږې په هغې کښې داسې خلق دی چې پاکه استوګنه خوښوی او الله پاک

الْمُطَهَّرِينَ

خان پاکونکي خلق

پاکان خلق خوښوی

قوله تعالى: وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا

د منافقانومسجد ضرار اود هغې مقاصد: د دې آیات کریمه سبب د نزول دا دې چه د رسول الله ﷺ مدینې ته د تشریف راوړلو نه وړاندې په مدینه کښې د قبیلہ خزرج یوسرې اوسیدو د هغه نوم عامر راهب وو. دې د جاهلیت په ورځو کښې نصرانی شوې وو اود اهل کتابو علم ئې حاصلې کړې وو. دې د جاهلیت په

زمانه کنبی یو عبادت گذار سړې وواو پخپله قبيله کنبې ده ته ډیر فضیلت حاصل وو. کله چه حضور ﷺ مدینې ته تشریف راوړو اود مسلمانانو حضور ﷺ سره غونډه جوړه شوه او اسلام ترقی او کړه اود بدر په جنگ کنبې هم الله ﷻ مسلمانان غالب اوساتل نو په ابو عامر باندې دا خبره ډیره سخته گرانه پریوتله او ښکاره دښمنی نی ښکاره کړه. دمدې نه اوتختیدو اود مکې کافرانو او قریش مشرکینو سره یو ځای شو او هغوی نی رسول الله ﷺ سره په جنگ کولو مانل کول. اوس د عربو ټولې قبیلې یو ځای شوې د جنگ احد دپاره نی وړاندې تگ کولو په نتیجه کنبې چه مسلمانانو ته کوم نقصان اورسیدو. الله ﷻ په دې جنگ کنبې دمسلمانانو ازمیښت او کړوکه دنیانه وی نو عقوبت خود متقیانود پاره دې. دې فاسق دواړو طرفوته صفونو کنبې لوی لوی کندی او کنستلې دې کنبې په یوه کنبې رسول الله ﷺ پریوتلو او هغوی ﷻ ته په دغه ورځ تکلیف اورسیدو. دحضور ﷺ مخ مبارک زخمی شو دلاندې طرف نه څلور مخامخ غابښونه مبارک شهیدان شو. د حضور اکرم ﷺ سرهم زخمی شو. ابو عامر د جنگ په شروع کنبې د خپل قوم انصارو طرف ته وړاندې شو هغوی نی مخاطب کړل اود خپل امداد او ملگریا دعوت نی ورکړو. کله چه انصارو د ابو عامر دا حرکت او کتلو نو ونی ونیل ای فاسقه ای د الله ﷻ دښمنه الله ﷻ دې تا برباد کړی هغه ته نی کنخلې او کړې اود هغه بې عزتی او کړه. اوس هغه دې ویناکولو سره واپس شو چه زما نه پس خو زما قوم نور هم خراب شو.

نبی کریم ﷺ د هغه دتختیدونه وړاندې هغه ته دعوت ورکړې وو اود قرآن پاک وحی ورته اورولې وه. خو د اسلام راوړلونه نی انکار او کړو اوسرکشی اختیارکړه. نورسول الله ﷻ ورته بددعا او کړه چه بدبخته بې وطنه او پردیسی کنبې مړشې. دا بددعا د هغه په حق کنبې قبوله شوه اودا خبره داسې اوشه چه کله خلق د جنگ احد نه فارغ شو او هغه اوکتل چه نبی کریم ﷺ خو نوره ترقی او کړه. اسلام زیاتیرې نوهغه د روم ملک هرقل له لارو اود هغه نه نی د نبی کریم ﷺ خلاف امداد او غوښتلو. هغه ورسره وعده او کړه نوډه ته خپل اومیدونه کامیابیدل ښکاره شو نوهرقل سره حصارشو اود خپل قوم انصارو نه نی هغه خلق مکې ته اولیگل کوم چه اهل نفاق وو چه لښکر راولم اوراخم. رسول الله ﷺ سره به پوره جنگ کور په هغوی به غالب راځو او هغوی به د خپل اسلام راوړلو نه په اولنی حالت کنبې راتلل وی. اوددې اهل نفاق ته نی حکم اولیگلو چه دده د پاره د پناه ځای جوړکړنی اوزما احکام او مراسلې چه څوک راوړی راځی د هغه د پاره د حصاریدو ځای اود امن ځای جوړساتنی دې نه پس چه کله هغه پخپله راشی نوډ هغه د پاره د مورچو د ځای کارورکړی. نوډې منافقانو مسجد قبا سره نیزدې یو بل جومات جوړکړو او هغه نی ښه پوخ جوړکړو. اود رسول الله ﷺ د تبوک د وتلونه مخکې د دې کارنه فارغ هم شو او رسول الله ﷺ له نی دا درخواست راوړلو چه تاسو زمونږ جومات ته راشنی او مونږ اوکړنی. د دې د پاره چه د دې خبرې سند اوکړې شی چه دا جومات په خپل ځای قابل استقرار او قابل اثبات شی. اود حضور ﷺ په وړاندې دا بیان اوکړو چه دضعیفانو او کمزورو د پاره دا جومات جوړکړې شو او چه په سخته یخنی کنبې کوم بیماران خلق لري جومات ته نه شی تلې د هغوی د پاره د آساننی کیدو غرض دې. خو الله ﷻ خپل نبی ﷺ په دې جومات کنبې مونږ کولو نه بچ کول غوښتل. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه دې وخت کنبې خو مونږ په سفرکنبې یو چه کله مونږ واپس شو او الله ﷻ غوښتل نوکتې به شی. او چه کله نبی کریم ﷺ د جنگ نه واپس شو اومدینې ته تلو خوچه مدینې ته فاصله د یوې ورځې او دې نه څه کم پاتې شوه نو حضرت جبرائیل ﷺ د مسجد ضرار د خبر راوړو سره راغلو اود منافقانو دا راز نی ښکاره کړو چه مسجد قبا سره یو بل جومات جوړولوسره د مسلمانانوپه ډله کنبې جدا والې د کافرانو او منافقانو مقصد وو. هغه مسجد قبا دې چه د هغې بنیا درومبنی ورځ نه په تقوی باندې اوچت کړې وو. د دې علم کیدونه اول نبی کریم ﷺ خپله مدینې ته د رسیدلو نه اول یو څوکسان دې مسجد ضرار ته اولیگل چه راوړونی لکه څنگه چه علی بن ابی طلحه ﷺ دې آیت په تفسیر کنبې دابن عباس ﷺ نه روایت

کولوسرہ وانی چہ ہغہ د انصارو خلق وو چاچہ یو جمات جوړ کړې وو. ابو عامر هغوی ته اوونیل چہ تاسو و جمات جوړ کړنۍ څومره چہ ہم ستاسو نه کیدې شی په دې کښې وسلې اود جنگ سامان پټ کیدنۍ اودا دخپل حفاظت ځای او مورچه جوړ کړنې ځکه چہ زه د روم بادشاه له ځم د روم نه به لښکر راولم. او محمد ﷺ اود هغه ملگری به د مدینې نه اوباسو. کله چہ دې منافقانو مسجد ضرار جوړ کړو او فارغ شو نو د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اودرخواست نی اوکړوچہ زمونږ د زړه خواش دې چہ یو ځل تاسو دې جمات کښې مونځ اوکړنۍ او په دې کښې زمونږ د پارہ د برکت دعا اوکړې. نو الله ﷻ دا وحی راولیکله ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أَشَاسَ عَلَى النَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا اللَّهَ وَابْنَ رَسُولِهِ بَنِيَّانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرًا مَنْ أَشَاسَ بَنِيَّانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَأَنْهَارُ فِي تَارٍ جَبْنَمٌ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ (۱) یعنی هیڅ کله په دې کښې مونځ مه اداکوه. یقینا د کوم جمات بنیاد چہ د اولې ورځ نه په تقوی باندې ایخودې شوې دې ډیر حقدار دې د دې خبرې چہ ته په کښې مونځ اداکړې. په دې کښې داسې پاک خلق دی چہ هغوی دا غواړی چہ زرو نه نی پاک وی او الله ﷻ هم داسې صفا او پاکیزه زرو نه خوښوی. سعید بن جبیر ﷺ هم په سند سره روایت کړې دې او محمد بن اسحاق هم په سند روایت کړې دې چہ نبی کریم ﷺ د غزوہ تبوک نه واپس شو او مقام ذی اوان ته راوړسیدو، مدینه د دې ځای نه دیوڅو گنتیو په فاصله ده نواوس دمسجد ضرار والاحضور ﷺ له راغله اوحضور ﷺ د تبوک طرف ته د تلوبه تیاری کښې لگیاوو. ونی ونیل یارسول الله ﷺ! مونږ د بیمارانو، حاجتمندو د باران او یخنۍ په شپو کښې د مسلمانانو د راتلودلو د پارہ یو جمات جوړ کړې دې مونږ غواړوچہ تاسو تشریف راوړنۍ اومونږ ته په دې کښې مونځ اداکړنۍ. حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دې وخت کښې خو مونږ سفر کوو او ډیر مصروف یو، یا نبی کریم ﷺ دا اوفرمائیل چہ مونږ واپس راشونوان شاء الله مونږ به تاسوله راشو اوتاسوته به مونځ اوکړو. کله چہ حضور ﷺ ذی اوان ته راوړسیده نو د دې مسجد ضرار خبر الله ﷻ حضور ﷺ ته ورکړو. حضور ﷺ دبنی سالم رور مالک بن دحشم راوغوښتو اومعن ابن عدی یا دهغه رور عامر بن عدی، دا دواړه راوغوښتل او ونی فرمائیل چہ تاسو د دې ظالمانو جمات ته لارشنۍ او هغه وران کړنۍ اووې سوزونۍ. دادواړه زر لارل اوبنی سالم بن عوف ته ورغله. دا د مالک بن الدحشم دقبیلې خلق وو اوس مالک معن ته اوونیل اودریړنۍ زه په خپلو خلقو کښې د چانه اور راوړم. اوس مالک خپلو خلقو له راغلو اود ونې یو لونی لرگې واخستو او هغه نی بل کړو او زر راووتلو. دا دواړه جمات ته اورسیدل. جمات کښې دا کافران ناست وو دې دواړو جمات اوسوزولواور اگزار نی کړو. خلق د هغه ځای نه اوتختیدل او د قرآن پاک دا آیت د منافقانو باره کښې نازل شو ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا﴾ دا خلق کومو چہ دا جمات جوړ کړې وو دلس کسان وو د خدام ابن خالد هم دده د کور نه دمسجد شقاق لار اوخی اودثعلبه بن حاطب بنی امیه خادم، معتب بن قشیر ابوجبیه بن الازعر، عباد بن حنیف، حارثه بن عامر اود ده دواړه خامن مجمع، زید او نبتل الحارث، مخرج، بجاد بن عمران، ودیعه بن ثابت اود ابولبابه د قبیلې خادم، هغه خلق چا چہ دا جوړ کړې وو هغوی قسمونه خوړل اوونیلې چہ مونږ خو په نیکه اراده د دې بنیاد ایخودې وو. زمونږ په وړاندې خو صرف د خلقو خیرخواهی وه. خو الله ﷻ فرمائی ﴿وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ لُكُلُيُونًا﴾ الله ﷻ گواهی ورکړی چہ دا خلق دروغ وانی یعنی چہ هغوی کومه اراده کړې اونیت نی ساتلې په دې کښې درغزن دی. صرف په دې غرض نی جمات جوړ کړې چہ مسجد قبا ته ضرر اونقصان اورسوی. دکفر خورونه اوکړی، مسلمانانو کښې تفرقه واچوی، الله ﷻ سره اود هغه رسول ﷺ سره دجنگ کولو د پارہ مورچه جوړه کړی چرته چہ د

ہغوی مشورې او کونسل کیږي. ابو عامر هغه فاسق سړې دې کوم چه راهب گنډلې شي الله ﷻ دې په هغه باندې لعنت او کړي.

په مسجد خوار کښې مونځ نه دی کول پکار: اود الله ﷻ قول دې (لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا) نبی کریم ﷺ نی دې کښې د مونځ کولونه منع کړو. په مونځ نه کولو کښې د هغوی تابع د هغوی امت همدې. مسلمانانونه هم دا تاکید دې چه په دې کښې مونځ مه کونې. بیا ئی دوی په مسجد قبا کښې دمانځه دپاره راوړل او د مسجد قبا بنیاد د شروع نه په تقوی باندې ایخودې شوې دې. تقوی د الله ﷻ اطاعت او د رسول الله ﷺ اطاعت ته وائی. دلته مسلمانان یوځای کښی اودینی مشورې کوی. اودا د اسلام او اهل اسلام د پناه ځای دې. هم د دې د پارہ الله ﷻ فرمائی (لَسَجْدَاتٍ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ) اود عبارت سیاق د مسجد قبا متعلق دې.

په مسجد قباء د مونځ کولو فضیلت: په دې وجه په صحیح حدیث کښې دی نبی کریم ﷺ فرمائی دی په مسجد قبا کښې د مونځ کولو ثواب د یوې عمرې د ثواب برابر دې^(۱) په صحیح حدیث کښې دی نبی اکرم ﷺ به مسجد قبا ته سور هم راتلواو پیاده هم^(۲) رسول الله ﷺ چه کله دا جوړ کړونو د نولونه رومبې شریف راوړل ئی عمرو بن عوف سره وو اود قبلي طرف حضرت جبرائیل ﷺ مقرر کړې وو. قاله اعلم.

د قبا والو فضیلت اود هغه وجه: ابو داؤد^(۳) په سند د ابو هریره^(۴) روایت کړې دې چه نبی کریم ﷺ فرمائی دا آیت د اهل مسجد قبا باره کښې نازل شوې دې. (فِيهِ رَجَالٌ مُجْتَبُونَ أَنْ يَنْطَهَرُوا) هغوی فرمائی چه هغوی به په ابوسره طهارة کولو. نود هغوی په تعریف کښې دا آیت نازل شو^(۵) د ابن عباس^(۶) نه روایت دې چه کله دا آیت نازل شو نو هغوی عویم بن ساعده^(۷) له اورسیدل او تپوس ئی اوکړو چه ستا هغه کوم طهارة دې چه الله ﷻ د هغې تعریف کړې دې. نو عرض ئی اوکړو یا رسول الله ﷺ! زمونږ نه چه کله یو سړې یا زنانه د حاجت نه فارغ شی نو په اوبو باندې خپل ځان ښه وینځو نو حضور ﷺ او فرمائیل چه او هم دا خبره ده^(۸) امام احمد^(۹) بیان کړې دې چه نبی ﷺ مسجد قبا ته تشریف راوړو او ونی فرمائیل دمانځه د پارہ ستاسود طهارة الله ﷻ په ډیرو خوافاظو کښې تعریف کړې دې. نو هغه ستاسو کوم طهارة دې. هغوی اونیل یا رسول الله ﷺ! مونږ ته خوددې نه علاوه بل څه نه دی معلوم ځکه چه یهودیان زمونږ گاونډیان دی او هغوی د حاجت نه اوزگاریدو باندې خپل ځان په اوبو باندې وینځی نو مونږ هم دغه طریقه اختیار کړې ده^(۱۰) ابن خزیمه د احادیثو په خپل کتاب کښې لیکلی دی چه رسول الله ﷺ د عویم بن ساعده^(۱۱) نه تپوس اوکړو ستاسود کوم طهارة الله ﷻ تعریف کړې دې. نو ونی و نیل چه مونږ دپاکنی دپاره د اوبو استعمال کوو. ابن جریر^(۱۲) اوونیل چه آیت (فِيهِ رَجَالٌ مُجْتَبُونَ أَنْ يَنْطَهَرُوا) والله ﷻ یحب المطهرین^(۱۳) کوم نازل شوې دې هغه د حاجت نه پس په اوبو د وینځونکو په شان کښې دې. امام احمد بن حنبل^(۱۴) په سند سره روایت کوی چه نبی کریم ﷺ مسجد قبا ته راغلواو ونی و نیل چه الله ﷻ ستاسو د طهارة ډیر ښه تعریف کړې دې هغه څه دې؟ نو ونی و نیل یا رسول الله ﷺ! مونږ څو په آیت کښې په ابوسره د طهارة احکام موندلی دی^(۱۵) (په دې کښې یوراوی عبدالله بن سلام^(۱۶)

(۱) ترمذی کتاب الصلاة باب ماجاء فی الصلاة فی مسجد قباء: ۳۲۴ و هو حسن: ابن ماجه: ۱۴۱۱، حاکم: ۴۸۷/۱، المعجم الکبیر: ۵۷۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب فضل الصلاة فی مسجد مکة والمدینة باب مسجد قباء: ۱۱۹۱، صحیح مسلم: ۱۳۹۹.

(۳) ابوداؤد کتاب الطهارة باب فی الاستنجاء بالماء: ۴۴، و هو حسن، ترمذی: ۳۱۰۰، ابن ماجه: ۳۵۷.

(۴) معجم الکبیر: ۱۱۰۶۵، مجمع الزوائد: ۲۱۲/۱.

(۵) احمد: ۴۲۲/۳، المعجم الکبیر: ۳۴۸.

(۶) احمد: ۶/۶، مسنده حسن شهر بن حوشب حسن الحديث.

ووجه د اہل تورات نہ وو).

خینی روایتونو کنبی مسجد تقویٰ نہ مراد مسجد نبوی دی: پہ صحیح حدیث شریف کنبی دی پہ مدینہ کنبی چہ کوم مسجد نبوی ﷺ دی ہم دغه جمات دی د کوم د پارہ چہ ونیلی شوی دی چہ د دی بنیاد پہ تقویٰ سرہ اوچت کړی شوې دی. اودا صحیح خبرہ ده په دی آیت اویدی آیت کنبی خہ منافات نشته خکہ چہ کله دقبا شروع داوولې ورځې نه دتقویٰ پہ بنیاد ده نو په درجه اولی کنبی مسجد نبوی ﷺ نه داخصوصیت حاصلیدل پکار دی. د دی د پارہ امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ پہ خپل مسند کنبی بیان کړی دی چہ نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی کوم جمات چہ د تقویٰ اساس لری هغه زما دا جمات دی. (۱)
امام احمد رحمہ اللہ بیاپہ سند روایت کړی دی چہ د حضور ﷺ په زمانہ کنبی دوو کسانو پہ دی بارہ کنبی اختلاف اوکړو چہ د دی خصوصیت والا جمات کوم یو دی؟ نو یواوونیل چہ هغه مسجد نبوی دی او بل ونیل هغه مسجد قبا دی. دواړہ د حضور ﷺ په خدمت کنبی حاضر شواو تحقیق نی اوکړو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ دی نه زما دغه جمات مراد دی. (۲) امام احمد رحمہ اللہ بیاپہ سند سرہ روایت کړی دی چہ دوه کسان د دی خصوصیت والا جمات پہ بارہ کنبی مختلف الرائي وو یو مسجد قبا او بل مسجد نبوی خودلو نو حضور ﷺ اوفرمائیل چہ مسجد تقویٰ هم دا زما جمات دی. (۳)

بیا د دی نه پس ډیر احادیث هم د دی مضمون وارد دی. حمید الخراط المدنی د ابوسلمہ نه تپوس اوکړو تا د خپل پلار نه د مسجد تقویٰ بارہ کنبی خہ اوریدلی؟ نو ونی ونیل چہ زه د حضور ﷺ خوانه راغلم او تپوس مې ترې اوکړو یا نبی اللہ ﷺ! مسجد تقویٰ کوم یو دی؟ نو حضور ﷺ یو موتی کانړی د زمکې نه اوچت کړل او هغه نی په زمکه باندې رااویشتل او ونی فرمائیل چہ ہم دغه جمات دی. دی وخت کنبی حضور ﷺ د جمات پہ صحن کنبی د یوې بی بی په کمرہ کنبی تشریف فرما وو (۴) بیا هغه وائی چہ دا مسلم (۵) په اسناد حمید الخراط روایت کړی دی. چہ د خلف او سلف یوه ډله هم په دی خبرہ قائل دی چہ هغه مسجد نبوی دی. دحضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ او عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ هم دا روایت دی. اود (کَسْبُ الْأَنْسَ) والا آیت مبارک د دی خبرې دلیل دی چہ په پخوانو جماتونو کنبی د کومو چہ اول بنیاد دالله ﷻ په عبادت باندې اوچت کړی شوې دی مونځ کول مستحب دی. اود دی استحباب هم دلیل دی چہ دنیکانو ډلې او عباد عاملین سرہ مونځ اوکړی شی او اودس په مکمل توگه باندې اوکړی شی او په مانځه د خیرنو یا گنده کپرو نه بالکل پاک وی.

په ښه توگه اودس کول پکار دی: امام احمد رحمہ اللہ په اسناد سرہ روایت کړی دی چہ رسول الله ﷺ د سحر مونځ ورکړو اوپه هغې کنبی سورة روم اولوستلو په تلاوت کنبی هغوی ته خہ شک شان شو کله چہ هغوی ﷺ واپس شونوونې فرمائیل په قرآن پاک لوستلو کنبی خہ گریږ کیږی گورنی په تاسو کنبی بعضی خلق داسې دی چہ مونځ سرہ مونځ کوی خو اودس په ښه شان سرہ نه کوی. نو چہ خوک مونځ سرہ مونځ کول غواړی هغه له پکار دی چہ کامل اودس اوکړی او په اودس کنبی هیڅ خرابې اونه کړی. (۶) د ذوالکلاع رضی اللہ عنہ نه روایت دی چہ هغه حضور پاک ﷺ سرہ مونځ کړی وو نو دا هدايت نی فرمائیلی وو. دا خیز په دی خبرہ دلالت کوی چہ ښکلي پاکي دعبادت په قیام کنبی آسانی پیدا کوی او د عبادت په

(۱) احمد: ۱۱۶/۵، سنن الترمذی: ۳۰۹۹، مجمع الزوائد: ۱۰/۴.

(۲) احمد: ۳۳۱/۵، وسندہ حسن. هیشمی د دی رجالوته ثقہ ونیلی دی. اوگورنی مجمع الزوائد: ۷۳/۷.

(۳) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة التوبة: ۳۰۹۹، وسندہ صحیح، صحیح مسلم: ۱۳۹۸، احمد: ۸۹/۳.

(۴) احمد: ۲۴/۳، وسندہ صحیح.

(۵) صحیح مسلم: کتاب الحج باب بیان المسجد الذی اسس علی التقویٰ... ۱۳۹۸.

(۶) صحیح مسلم کتاب الافتاح باب اب القراءة فی الصبح بالروم: ۹۴۸، وهو صحیح، احمد: ۴۷۲/۳.

تکمیل او پورہ کیدلو کنبی امداد کونکی ثابتیری۔

دمکمل پاکوالی سرہ سرہ دگناہونو نہ ہم پاکیدل پکار دی: ابوالعالیہ دالہ رحمۃ اللہ علیہ ارشاد (وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِينَ) بارہ کنبی اوونیل پہ اوہو سرہ صفانی کول خوبی شکہ ویرہ بند خبرہ دہ خود چا د طہارت چہ اللہ تعریف کوی ہغہ د گناہونونہ خپل خانونہ پاکونکی خلق دی۔ اعمش رحمۃ اللہ علیہ وانی د دی طہارت نہ مراد د گناہونونہ توبہ اود شرک نہ پاکوالی دی۔ پہ حدیث شریف کنبی وارد دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اہل قباہتہ اوفرمائیل اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ ستاسود طہارت کوم تعریف کړی دی ہغہ څنگہ طہارت دی نو ونی ونیل چہ مونہ پہ اوہوسرہ استنجاء کوو۔ حافظ ابوبکر بزاز رحمۃ اللہ علیہ پہ اسناد دابن عباس رضی اللہ عنہ روایت کړی دی چہ دا آیت د اہل قباہتہ بارہ کنبی نازل شوی۔ داصر ف محمد بن عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ اود ہغہ نہ د ہغہ څوی روایت کړی دی۔ ما دا تصریح دلته ځکہ اوکړہ چہ دا څیز خو پہ فقہاؤ کنبی مشہور دی خواکثر متاخرین محدثین دا معروف نہ تسلیمہ وی۔ واللہ اعلم۔

أَقْمِنَ	أَسَسَ	بُنْيَانَهُ	عَلَى تَقْوَى	مِنَ اللَّهِ
آیانوہغہ څوک چی اینبی نی وی بنیاد دودانی خپلی پہ تقوی باندی دالہ نہ				
آیا چا چہ د خپل عمارت بنیاد دالہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small> پہ ویرہ اودہغہ د رضامندنی پہ خاطر				
وَرِضْوَانٍ	خَيْرٍ	أَمْ مِّنْ	أَسَسَ	بُنْيَانَهُ
اوپہ خاطر درضاد اللہ بہتر دی یاہغہ څوک چی اینبی نی وی بنیاد دودانی خپلی پہ ہغہ غاړہ باندی				
ایخی دی اہغہ بہتر دی اوکہ ہغہ څوک چی د خپل عمارت بنیاد نی دیوزورند غورزیدنکی کمر پہ سر				
جُرْفٍ	هَارٍ	فَانْهَارَ	يَهْ	فِي نَارٍ جَهَنَّمَ
چی دودہ وی غورزیدنکی وی پس اوغورزیری سرہ ددی جوړونکی پہ وور ددوزخ کنبی اواللہ				
ایخودی وی اوہغی عمارت دغہ سرې خپل خان سرہ د دوزخ پہ اور کنبی اوغورزوی اواللہ <small>صلی اللہ علیہ وسلم</small>				
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ	لَا يَزَالُ	بُنْيَانَهُمُ	الَّذِي	بَنَوْا
نہ بنائی لار قوم ظالم تہ ہمیشہ بہ وی ودانی ددوی اہغہ چی جوړہ کړی دہ دوی				
ظالمانو تہ ہدایت نہ کوی کوم عمارت چی دوی جوړ کړی دی دابہ ہمیشہ دپارہ د دوی				
رَبِيَّةٍ فِي قُلُوبِهِمْ	إِلَّا	أَنْ تَقَطَّعَ	قُلُوبُهُمْ	وَاللَّهُ
شک پہ زړونو ددوی کنبی مگر چی توتی شی ازړونہ ددوی اواللہ نہ پوہہ دی حکمت والہ دی				
پہ زړونو کنبی د شک سبب وی البتہ دا کہ زړونہ نی تکرې تکرې شی اواللہ نہ پوہہ د حکمت خاوند دی				

قوله تعالى: أَقْمِنَ أَسَسَ

دمسجد تقوی تحسین اودمسجد ضرار انجام۔ اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چہ ہغہ خلق چاچہ د جمات بنیاد پہ تقوی او دالہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ رضا باندی کیخودی دی اوہغہ خلق چا چہ د مسجد ضرار او مسجد کفر جوړ کړی دی او پہ مؤمنانو کنبی تفرقہ واچولہ اود اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ اود ہغہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم سرہ د جنگ کولو د پارہ دا د پناہ خائی اوگرخولو آیا دا دواړہ برابر کیدی شی۔ دی خلقو خودمسجد ضرار بنیاد دیوی کندی

خونیدونکې په غاړه کیخودو دوی به د دوزخ اور ته یوسی. اود حدودونه تجاوزکونکو ته الله ﷻ هدایت نه ورکوی. یعنی د مفسدینو عمل اصلاح کونکی نه جوړوی.

مسجد ضرار سوزول پکار دی: جابر بن عبد الله ﷺ وائی چه مسجد ضرار ما لیدلې وو چه د رسول الله ﷺ په حکم ورته اوراولگولې شو نو دهغې نه لوگې وتلو (ابن جریج ﷺ وائی چه مونږ ته معلومه شوه چه بعضې خلقو یوځای کښې کنده اوکنستله نو د هغې نه لوگې اوچتیدونکې ښکاریده. قتاده ﷺ هم داسې ویناکړې ده.

خلف بن یاسین کوفی ﷺ وائی چه ما د منافقانو دا جمات لیدلې د کوم ذکر چه الله ﷻ په قرآن پاک کښې فرمائیلې دا مې اوکتل چه په هغې کښې سورې دې د کوم نه چه لوگې وتلو. او نن هغه ځای د گندگنی غورزولو ځای دې. ابن جریر ﷺ دا روایت کړې دې. د الله ﷻ ارشاد دې (لَا يَزَالُ بُنَاؤُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيشَةً) یعنی د هغوی جوړکړې شوې دا عمارت خو به همیشه د هغوی په زړه کښې د شک او شبهي ذریعه وی اوددې خراب کارکولو وجه به دهغوی په زړونو کښې د نفاق تخم کړی. لکه څنگه چه د سخی عبادت کونکو په زړه کښې دسخی محبت پریوتلې وو (لَا أَنْ نَقْطَعَ قُلُوبَهُمْ) البته په دې صورت کښې د دې منافقانو بیخ وتل کیدې شی چه دا جمات ختم کړی اود هغوی زړونه ټکړې ټکړې کړی. الله ﷻ د خپلو بندیگانو اعمالو باندې ښه خبر دې او د خیر او شر بدله ورکولو کښې ډیر حکیم دې.

إِنَّ اللَّهَ	اَشْتَرَى	مِنَ الْمُؤْمِنِينَ	أَنْفُسَهُمْ	وَأَمْوَالَهُمْ	بِأَنْ
بیشکه چی الله	اغستلی دی	دمومنانونه	نفسونه دهغوی	اومالونه دهغوی	په دې چی بیشکه
بیشکه الله ﷻ	دمومنانو سرونه	اومالونه دجنت	په بدل کښې	په بیعه اخستی دی	
لَهُمْ	الْجَنَّةُ	يُقَاتِلُونَ	فِي سَبِيلِ اللَّهِ	فَيَقْتُلُونَ	وَيُقْتَلُونَ
وی به دهغوی دپاره	جنت	جنگیری دوی	په لاره دالله کښې	انوقتلوی دوی	اووژلی کیری
.....	زڅوک چی دالله ﷻ	په لار کښې	جنگیری	انور هم وژنی	او دوی هم وژلی شی
وَعْدًا	عَلَيْهِ	حَقًّا	فِي التَّوْرَةِ	وَالْإِنْجِيلِ	وَالْقُرْآنِ
وعده ده	په ذمه دهغه	حقه	په تورات کښې	اوپه انجیل کښې	او په قران کښې
دا(جنت ورکول)	دالله ﷻ	په ذمه کلکه	وعده ده	اچې په تورات	انجیل او قران پاک کښې
أَوْفَى	بِعَهْدِهِ	مِنَ اللَّهِ	فَاسْتَبَشِرُوا	بِبِعْضِكُمْ	الَّذِي
زیات پوره کونکې	اوعدې خپلې لره	دالله نه	نو خوشحاله شی	په بیعه خپله سره	هغه بیعه
او څوک دې چی دالله ﷻ	نه زیاته خپله	وعده پوره کولې	شی انوتاسو	په دې خپلې	کړې سودا
بَابِعْتُمْ	بِهِ	وَذَلِكَ	هُوَ	الْفَوْزُ	الْعَظِيمُ
چی معامله کړی ده	تاسو په هغې	اودا	هم دا	کامیابی ده	لویه
باندي زیرې قبول کړئ	اوهم دا	ډیره	لویه	کامیابی	ده

قوله تعالى: إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بدله یاد الله ﷻ فضل او کرم: ددې آیت په ذریعه الله ﷻ خبر ورکوی چه هغه د خپلو مومنانو بندیگانو

د خانو نو اومالونو پہ بدلہ کنبی کوم چہ هغوی د الله ﷻ پہ لار کنبی خرج کړی دی د جنت معاوضه ورکوی. دا معاوضه معاوضه نه ده بلکه د الله ﷻ فضل کرم او احسان دی ځکه چہ د بندیگانو په قدرت کنبی څه وو او هغوی او کړه اوس د خپلو مطیع بندیگانو د پاره الله ﷻ هم څه معاوضه گرځوی نو هغه هم جنت گرځوی. په دې وجه حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ او قتاده رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلى دی چہ کله الله ﷻ هغوی سره اخستل او خرڅول او کړه نود هغوی د خدمت نى یو ډیر لوی قیمت ورکړو. شمیرین عطیه رحمۃ اللہ علیہ ونبلی دی چہ یو داسې مسلمان نشته د چا په غاړه کنبی چہ د الله ﷻ عهد او پیمان نه وی په کوم چہ د هغه مرګ راغلی وی او د هغې پابند کیدو سره هغه خان ورکړې وی. بیانی دا مذکوره آیت تلاوت کړو. او هم ددې دپاره ونبلی کیږی چہ څوک د الله ﷻ د لارې د جهاد په خاطر اودریدو نولکه چہ هغه الله ﷻ سره سودا او کړه او الله ﷻ هغه سره دا عقد قبول کړو او هغه نى پوره کړو.

د اتباع بدلہ هم جنت ده: محمد بن کعب القرظی رحمۃ اللہ علیہ وغیره وانی چہ عبدالله بن رواحه په ليله العقبه کنبی د بیعت په وخت کنبی او ونبلی یا رسول الله ﷺ! که ته د خپل خان د پاره یا د الله ﷻ د پاره څه شرط غواړې په مونږ باندې منلې شی. نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ د الله ﷻ متعلق خوزه په تاسو دا شرط گرځوم چہ د هغه رښتونی بندیگان جوړ شئ. د هغه عبادت کونی او څوک د هغه شریک مه گرځونی او دخپل خان متعلق دریاندې دا شرط لگوم چہ د کومو خبرو نه تاسو خپل خانونه او خپل مالونه بیچ کونې. زما هم دغه شان خیرخواه جوړ شئ. نو تپوس نى او کړو بیا به مونږ ته څه ملایوېږی؟ نو حضرت محمدرسول الله ﷺ او فرمائیل د دې عوض جنت دی نو تپوس کونکو او ونبلی داځو ډیر د فائدې سودا ده. نه به مونږ وعده ماتو اونه به مونږ کړې شوې وعده ماتولې شو. نو دا آیت نازل شولان الله اشترى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ اودالله ﷻ ارشاد دې ﴿فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ (۱) یعنی هغوی د الله ﷻ په لار کنبی جنگیږی نو قتل هم کوی او قتل کیږی هم. دواړه خبرې د برابر ثواب والا دی که غواړی نو قتل او کړی غازی جوړ شی یا شهید شی. په هر صورت کنبی جنت د هغوی د پاره واجب دې. د دې د پاره په بخاری او مسلم شریف کنبی راغلی دی چہ څوک د الله ﷻ په لار کنبی او وتل اود دې وتلونه د هغه غرض سوا د دې نه بل څیز نه وی چہ زما په لار کنبی جهاد او کړی یا زما د رسولانو تصدیق او کړی تردې چہ هغه له مرګ راشی نو الله ﷻ د دې خبرې ذمه وار دې چہ هغه په جنت کنبی داخل کړی او که مړ نه شی نو د الله ﷻ ذمه واری ده چہ د کوم ځای نه روان شوې دې هم هلته نى اورسوی. او د مال غنیمت داجر سره نى بامراد اورسوی (۲) دالله ﷻ ارشاد ﴿وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ دخپلې وعدې د تائید په توګه دې. اودا ښانی چہ هغه په خپل ذات باندې دا څیز فرض کړې دې. او په خپلو رسولانو باندې د دې خبرې وحی هم رالیکلې ده چہ په موسی عليه السلام باندې نازل شوی تورات کنبی دی اود عیسی عليه السلام په انجیل کنبی هم دی. او په نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم باندې نازل شوی قرآن پاک کنبی هم لیکلی دی. صلوات الله وسلامه علیهم اجمعین. د الله ﷻ قول دې ﴿وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ﴾ اود الله ﷻ نه دخپلې وعدې پوره کونکې بل څوک کیدې شی ځکه چہ هغه کله هم د وعدې خلاف نه کوی. لکه چہ یو بل ځای کنبی فرمائی ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا﴾ او ﴿وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا﴾. او هم د دې د پاره ارشاد کیږی چہ الله ﷻ سره تاسو کومه سودا کړې ده په دې باندې خوشحاله شئ اودا ډیره زبردست کامیابی ده. په دې شرط چہ تاسو هم خپله وعده پوره کړې وی.

(۱) الطبری: ۳۹۹/۱۴.

(۲) صحیح بخاری کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی اللہ علیہ وسلم (أحلت لكم الغنائم): ۳۱۲۳، صحیح مسلم: ۱۸۷۶.

التَّائِبُونَ	الْعَبِيدُونَ	الْحَمِيدُونَ	السَّائِحُونَ	الرَّاكِعُونَ
توبہ ایستونکی دی عبادت کونکی دی شکر ایستونکی دی گرخیدونکی دی رکوع کونکی دی	دغہ کسان چي توبہ ویستونکی، عبادت کونکی ثناء ویونکی روزہ ساتونکی رکوع کونکی	السَّائِدُونَ	الْأَمْرُونَ	بِالْمَعْرُوفِ
سجدی کونکی دی حکم کونکی دی پہ نیکی باندی اومنع کونکی دی دبدی نہ	سجدہ کونکی ادنیکی حکم کونکی ادبدی نہ منع کونکی	وَالنَّاهُونَ	عَنِ الْمُنْكَرِ	
وَالْحَافِظُونَ	لِحُدُودِ اللَّهِ	وَبَشِّرِ	الْمُؤْمِنِينَ	
اوحفاظت کونکی دی حدونو دالله لره اوزیری ورکړه مومنانو لره	اودالله داحکامو خیال لرونکی دی اوداسی مومنانو ته (دجنت) زیری ورکړه			

قوله تعالى: التَّائِبُونَ

د مومنانو اوصاف حمیدہ:- دا آیت مبارک د هغه مومنانو په تعریف کبني دي چه الله ﷻ د هغوی خانوڼه د هغوی مالونه اود هغوی بشکلي صفتونه په بدله کبني اخستي دي. هغوی د ټولو گناهونو او فاحشانونه منع اوسپړي اود خپل رب په عبادت باندې قائم دي. په خپلو افعالو او اقوالو ډیر ژور نظر ساتلي دي. په اقوالو کبني خاص خیز د الله ﷻ حمد دي. ځکه فرماني (الحامدون) اود افعالو او اعمالو په رخ سره غوره اعمال صیام یعنی روزې دي. صیام وانی د خوراک څښاک او جماع نه منع کیدو ته. اود سیاحت نه هم دغه روزه مراد ده. په دې وجه نې او فرماني (السائحون) لکه چه دالله ﷻ ارشاد دي (سائحات) کبني د پیغمبر ﷺ د ازواج مهطرات تعریف فرمانيلي شوي دي. اود دې (سائحات) نه مراد (صائمات) دي. دغه شان د رکوع اوسجدي نه مراد موندل دي. نو اوونيلي شو (الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ) او عبادتونه کولو سره خپله فائده نه گوري بلکه د الله ﷻ نورو بنديگانو ته رشد او هدايت کولو سره په امر بالمعروف او نهی عن المنکر باندې عمل کونکی جوړشي نورو ته فائده رسوي. او ښاني چه کوم یو کار سزاوار دي اود کومو کارونو پرېځودل واجب دي. او علما او عملاً دواړه قسمه د حلال او حرام باره کبني د الله ﷻ په حدونو کبني حفاظت په وړاندې وي. نو هغوی په خپله د حق عبادت اود مخلوق د خیر خواهنی دواړه قسم عبادتو علم او چتونکی دي. ددې د پاره پروردگار فرمانيلي چه مومنانو ته زیری ورکړه ځکه چه ایمان د دواړو څیزونو د یوځای کولو نوم دي او پوره سعادت او نیک بختی هم دوی ته حاصله ده څوک چه په دې دواړو خبرو باندې صفت کړي شوی دی. دسائحون نه صیام یعنی روزه نیونکی مراد دی.

په السَّائِحُونَ کبني د مفسرینو په نزد جهاد او روزه دي: سفیان ثوري رحمه الله بیان کوی چه د (سائحون) معنی (صائمون) ده. حضرت ابن عباس رحمه الله فرماني چه الله ﷻ په قرآن کریم کبني چرته هم د سیاحت لفظ استعمال کړي دي هلته هم صیام مراد دي. ضحاک رحمه الله هم دا وانی. حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها فرماني چه د دې امت سیاحت د رمضان روزې ساتل دي. مجاهد، سعید، عطاء، عبدالرحمن، ضحاک او سفیان بن عیینه رضي الله عنهم ټول هم دغه خیال لري. چه د (سائحون) نه مراد روزه دار دي. حسن بصری رحمه الله وانی چه د (سائحون) نه د رمضان روزه دار مراد دي. ابو عمرو العبدی رحمه الله هم دا وانی چه په یو مرفوع حدیث کبني هم دا روایت دي. دابوهریره رحمه الله نه روایت دي چه حضور ﷺ فرمانيلي (سائحون) روزه دارو خلقو ته وانی. دا حدیث موقوف ډیر صحیح دي. عبید بن عمیر رحمه الله وانی چه په سوال کولو باندې

حضور ﷺ او فرمائیل چہ (صائمین) تہ وائی۔ دا حدیث شریف مرسل دے او جید دے اواصح الاقوال دے او دا ہم وئیلے شوی دی چہ د سیاحت نہ جہاد مراد دے۔ ابوداؤد پہ خپل کتاب سنن کنبے د ابو امامہ حدیث بیان کړې دے چہ یا رسول اللہ ﷺ ماته د سیاحت اجازت را کړه نو حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما د امت سیاحت جہاد فی سبیل اللہ دے۔ دعمارہ بن غزیہ ؓ نہ روایت دے چہ نبی اکرم ﷺ له د سیاحت ذکر راغلونو حضور ﷺ او فرمائیل چہ اللہ ﷻ زموږ د پارہ جہاد فی سبیل اللہ (اوپه اوچتو خایونونکیر وئیلو سره تگ ته سیاحت وئیلے دے۔ د عکرمہ ؓ خیال دے چہ د دے نہ د علم طالبان مراد دے۔ او عبد الرحمن بن زید ؓ وئیلے دی چہ مهاجرین مراد دے۔ دا دواړه خبرې د ابن ابی حاتم نه روایت دی۔

صرف سبیل او تفویح په دې ایت مبارک کنبې مراد دی: دا خبره یاد ساتل پکار دی چہ دلته د سیاحت نه مراد هغه مفهوم نه دے چہ بعضې عابداو راهب قسم خلقو گنرلې دے چہ د دې نه خان له په اطراف عالم کنبې سفر مراد دے او هغه خلق مراد دی چہ په غرونو ځنگلونو او غارونو کنبې گرځی راگرځی۔ اود آبادونه تختی دا ځکه چہ داسې کول مشروع نه دی۔ او که د فتنې زمانه وی او په دین کنبې تزلزل واقع شی نو دا حدیث په صحیح بخاری کنبې د ابوسعید خدری ؓ نه روایت دے چہ رسول اللہ ﷺ فرمائیلې چہ ډیر زړهغه زمانه راتلونکې ده چہ دیوکس بهرین مال به د هغه چیلنې وی چہ هغه به دوی په غرونو کنبې او بارانی علاقو کنبې د څرن د پارہ گرځوی۔ او د فتنونه د بچ کیدو د پارہ به نې خپل دین راخستې وی تختی به۔ (۲) (وَالْحَفِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ) نه د الله ﷻ په اطاعت باندې قائم اوسیدونکې خلق مراد دی۔ اود حسن بصری ؓ نه روایت دے چہ د الله ﷻ فرائض پوره کونکې خلق او په احکام الهی باندې قائم اوسیدونکې خلق مراد دی۔

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ	
نه بنائی پیغمبر لره	
ا پیغمبر	
وَالَّذِينَ آمَنُوا	أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا
او هغه کسانو لره اچې ایمان ئې راوړې دې اچې د بڅبنائی دعا غواړی ا د پارہ د مشرکانو ا اگر که وی هغوی او مومنانو سره دا نه بنائی اچې د مشرکانو د پارہ بښنه او غواړی اگر که	
أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ	
خاندان د خپلوئ روستو د دې خبرې نه اچې ښکاره شوی وی هغوی ته اچې بیشکه دا مشرکان نزدې خپلوان وی د دې نه پس چې دا ورته ښکاره شوه اچې هغوی	
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۚ وَمَا كَانَ	اسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا
دوزخ والادی اوندوه غوښته د بښنې د ابراهیم ؑ د پارہ د پلار خپل مگروه	
دوزخیان دی او (حضرت) ابراهیم ؑ چې د خپل پلار د پارہ استغفار کړې وو	

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی النهی عن السیاحه: ۲۴۸۶ و منده حسن.

(۲) صحیح بخاری کتاب الايمان باب من الدین الفرار من الفتن: ۱۹.

عَنْ مَوْعِدَةٍ	وَعَدَهَا	إِيَّاهُ	فَلَهَا	تَبَيَّنَ	لَهُ
پہ سبب دہغہ وعدی چہی کری وہ ہغہ وعدہ دہغہ سرہ خوکلہ چہی معلومہ شوہ ہغہ تہ					
نودہغہی وعدی پہ وجہ نہی کری وو چہی دیلار سرہ نہی کری وہ خوبیا چہی کلہ دا ور تہ ہنگارہ شوہ					
أَنَّهُ	عَدُوٌّ لِلَّهِ	تَبَرَّأَ مِنْهُ	إِنَّ إِبْرَاهِيمَ	لَأَوَّاهٌ	حَلِيمٌ
چہ بیشک ہغہ دشمن دی دالہ نو ویزارہ شو د ہغہ نہ بیشک ابراہیم دیر پہ زہ نرم وو صبرناک وو					
چہ ہغہ دالہ دشمن دی نو ویزارہ شو تری ابراہیم دیر اللہ ترس او رحم دل وو					

قوله تعالى: مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا

د مشرکانو د پارہ د بنسہی د دعا ممانعت۔ پہ مسند احمد کنہی دابن المسیبؓ نہ روایت دی چہ کلہ ابو طالب دزنکدن پہ وخت کنہی وو نو نبی کریمؐ تشریف راوو، ہغہ سرہ ابوجہل او عبد اللہ بن ابی امیہ ناست وو حضورؐ ابوطالب تہ او فرمائیل ای ترہ تہ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ او وایہ زہ بہ صرف د دی یوہی جملی بہانہ واخلم د اللہؐ نہ بہ ستا د بنسہی د پارہ حجت پیش کرہ۔ نو ابوجہل او عبد اللہ بن ابی امیہ او وئیل ای ابوطالب! ولہی تہ بہ د ملت عبدالمطلب نہ مخ اروی؟ نو ابوطالب او وئیل چہ زہ بہ ہم د عبدالمطلب پہ ملت باندہی خیل خان ورکوم۔ نو نبیؐ او فرمائیل چہ زہ بہ د ہغہ وختہ پوری ستا د مغفرت دعا کوم ترکومی چہ اللہؐ ما منع نہ کری۔ نو دا آیت نازل شو ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ یعنی نبی او ایماندارانوتہ داہدولائق نہ دی چہ د مشرکانو د پارہ استغفار او کری۔ الخ۔ اودا آیت ہم د دی متعلق نازل شو ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾^(۱) یعنی کوم چہ تاسو دوستان ساتی ہغوی تہ ہدایت نہ شنی کولی اللہؐ چہ چاتہ غواہی ہدایت بہ کوی۔

د حضرت علیؓ نہ روایت دی چہ ما یو سرہی اولیدہ چہ د خیل مشرک موریلار د پارہ دعا کولہ نو ما ہغہ تہ او وئیل چہ د مشرکانو د پارہ تہ استغفار کوی۔ نو ہغہ او وئیل چہ ولہی ابراہیمؑ د خیل مشرک پلار د پارہ استغفار نہ وو کری؟ ما دا واقعہ حضورؐ تہ ذکر کرہ۔ نو دا پورتنی آیت نازل شو۔^(۲) ﴿لَا يَهْدِي﴾ نہ پس ﴿لَهَامَات﴾ (د ابراہیمؑ پلارمیشو) الفاظ نی ہم او وئیل۔ خو زہ نہ شم وئیلی چہ دا الفاظ سفیان پخیلہ او وئیل یا اسرائیل یا پخیلہ پہ حدیث شریف کنہی دا الفاظ شامل وو۔ زہ وایم چہ ثابتہ دہ چہ دا الفاظ مجاہدؒ وئیلی۔

رسول کریمؐ ہم د خیل موریلار د پارہ استغفار نشی کولی، ددی متعلق احادیث: پہ مسند احمد کنہی دی چہ بریدہؓ روایت کری دی چہ مونہی نبیؐ سرہ پہ سفر کنہی وو یوخانی کنہی راکوزشواو مونہی تقریباً زر سوارہ وو حضورؐ دل تہ دوه رکعتہ او کرل، بیازمونہی طرف تہ متوجہ شونومونہی او کتل چہ د حضورؐ دسترگومبارکونہ او ہنکی روانہی وی۔ حضرت عمر بن خطابؓ حضورؐ لہ راغلو او وئی وئیل یا رسول اللہؐ! زما موریلار دی پہ تاقریان شی تاسو ولہی ژارنی۔ حضورؐ او فرمائیل ما اللہؐ تہ درخواست او کر وچہ مالہ زما د مور د پارہ د استغفار غوہنتلو جازت راکرہ خو اللہؐ اجازت رانہ کرونداور لہ ویری زما پہ مور باندہی زہ دیر خفہ شواوزما سترگولہ او ہنکی راغلی۔ ماددی نہ وړاندہی تاسود دریو خیزونونہ منع کری وئی۔ د قبرونو د زیارت نہ خواوس د قبرونو زیارت کولی شنی صرف پہ

^(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ براءۃ باب قوله ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ...﴾، ۴۶۷۵، صحیح

مسلم: ۲۴، احمد: ۴۳۳/۵، المعجم الکبیر: ۸۲۰، السنن الکبریٰ: ۲۱۶۲، دلائل النبوة: ۳۴۲/۲۔

^(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ التوبہ: ۳۱۰۱، نسائی: ۲۰۳۸، احمد: ۹۹/۱، حاکم: ۳۳۵/۲۔

دې غرض چه قبرستان ته په تلو باندې تاسوته خپل مرګ رایاد شی اوتاسو دنیکو طرف ته مانل شی، ماد قربانۍ غوښه ددريوورځونه زیات ساتلونه منع کړی وئې اوس موخوښه ده چه څومره خوړنی اوڅومره خان سره اېږدنی. او په لوښوباندې د ځکلو نه زما ممانعت وو اوس موخوښه ده چه په کوم لوښې کښې ځکني خوښې والا څیز مه ځکني^(۱) دحضرت بریده ؓ نه روایت دې کله چه نبی کریم ﷺ د مکې طرف ته راغلونو په لارکښې یو قبرسره کیناستو اوقبرته ئې خطاب اوفرمائیلو بیا په ژړاکښې اودریدو. نوموړې اوونیل یارسول الله ﷺ! مونږ ستاسو مصروفیت اولیدو نو وئې فرمائیل ما د خپلې مور د قبرد زیارت اجازت د الله ﷻ نه غوښتې وونوماته اجازت ملاوښو بیا ما د مور د پاره د استغفار اجازت اوغوښتو نو ماته اجازت ملاونه شو حضور ﷺ په دغه ورځ دومره اوژړل چه دې نه وړاندې نه وو ژړلې^(۲).

د حضرت عبدالله بن مسعود ؓ نه روایت دې چه یوه ورځ حضور ﷺ قبرستان ته اووتلو مونږ هم د هغوی پسرې شاته وو حضور ﷺ یو قبرسره کیناستو. بیا تردیره پورې په دعاکښې وو بیا هغوی ﷺ په ژړا شو. حضور ﷺ ته په کتوکښې مونږ هم په ژړا شو. دې وخت کښې عمر بن خطاب ؓ حضور ﷺ له ورغلو. حضور ﷺ عمر ؓ او مونږ راوغوښتو او وې فرمائیل چه تاسو ولې ژاړئ؟ مونږ وئیل چه ستاسو ژړا مونږ اولیده نو مونږ له هم ژړا راغله. دا قبرچرته چه زه ناست ووم دا د آمنه بی بی قبر دې. ما د دې قبر د زیات اجازت د الله ﷻ نه غوښتې وونوماته اجازت راکړې شو^(۳) داحديث شریف په دویم شان سره هم بیان کړې شوې دې. بیا دحضرت ابن مسعود ؓ حدیث هم داسې دې. خو په هغې کښې دا نورهم دی چه ما د آمنه بی بی د پاره د دعا اجازت غوښتې ووخو اجازت ملاونه شو اودا پورتني آیت نازل شو یعنی ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا﴾ د خپل پلارد پاره چه څنگه د یواو لاد زړه خفه کیدې شی زما هم زړه خفه شو. ما تاسو د قبرونود زیارت نه منع کړې وئې اوس زیارت کوئې دا څیز به درته آخرت یادوی. د ابن عباس ؓ نه روایت دې چه نبی کریم ﷺ د غزوه تبوک نه واپس شو اود عمرې نیت ئې اوترلو اود عسفان دوو غرونو په مینځ کښې ځای نه راکوزشو نوخپلو صحابوته ئې اوفرمائیل چه تاسو خلق عقبه کښې په آرام سره کینشی زه واپس راځم. حضور ﷺ لاړو اودخپلې مورقبرسره کیناستو اود رب نه ئې ډیر وخته پورې دعا اوغوښته. بیا په ژړا شو او ډیر زیات ئې اوژړل. حضور ﷺ ته په کتو باندې نور خلق هم په ژړا شو او وئې وئیل حضور ﷺ دلته تاسو څه څیز اوژړولئې. آیا په امت کښې څه داسې نوې خبره خو نه ده پیدا شوې کومه چه تاسو برداشت کولې نه شوه. حضور ﷺ چه دا اوکتل نود هغوی طرف ته راغلو اوونې فرمائیل چه تاسو ولې ژاړئ؟ وئیل یارسول الله ﷺ! تاسو په ژړا وئې نو مونږ هم په ژړا شو. مونږ خیال اوکړو چه په امت کښې خو څه نوې خبره نه ده پیدا شوې کومه چه تاسو برداشت نه کړې شوه. وئې فرمائیل چه نه یوه معمولی غوندې خبره وه. واقعه داسې وه چه زه د مور قبر سره حصار ووم اود قیامت په ورځ می د هغوی د شفاعت بښنه غوښتې وه نو الله ﷻ د اجازت راکولو نه انکار اوکړو. نو ماله ډیره ژړا راغله ځکه چه هغه زما مور وه. بیا جبرائیل ؑ نازل شو او وئې وئیل چه د حضرت ابراهیم ؑ د خپل پلار د پاره بښنه غوښتل صرف په دې اعتبار سره وو چه پلار سره هغه وعده کړې وه چه دعا به کوم خوچه کله د الله ﷻ په حکم سره معلومه شوه چه هغه د الله ﷻ د بښمن دې نوهغه لاس رابښکلو. نو اې نبی ﷺ! ته هم د خپلې مور نه دحضرت ابراهیم ؑ په شان لاس راکاږه. نو هغه زما مور وه زما زړه به څنگه نه خفه کیدو. ما د الله ﷻ نه دعا کړې وه چه زما دامت نه د څلورو څیزونو بوج

(۱) احمد: ۳۵۵/۵، صحیح مسلم کتاب الجنائز باب استئذان النبی ﷺ فی زیارة قبراه: ۹۷۷، ابن حبان: ۵۳۹۰.

(۲) الطبری: ۴۷۹/۶.

(۳) حاکم: ۳۳۶/۲.

اوجت کرہ نو اللہ ﷺ دوه عذابونه اوچت کرل او دوه نی باقی پاتې کرل. ما دعا کړې وه چه د آسمان نه زما په امت کانړی مه راوړوه لکه چه په نورو امتونو باندې شوی دی. اود عذاب په توگه هغوی په زمکه کښې مه ورځنښوې او هغوی مه اولته کوه او دا چه په هغوی کښې بې اتفاقی ډله بازی او فرقه واریت نه وی اود هغوی په خپل مینځ کښې جنگ نه وی. نو اللہ ﷻ د آسمان نه کانړی وړول او په زمکه کښې غرقیدلو دعا قبوله کړه. اود جنگ او بې اتفاقی دعا نی قبوله نه کړه. هغوی په لار کښې د مور قبر له تلی ووځکه چه آمنه بی بی د غونډنی لاندې څښه وه. دا حدیث غریب دې اود دې سیاق عجیبه دې اود دې نه هم ډیره عجیبه اود انکار قابله خبره خو هغه روایت دې کوم چه خطیب بغدادی خپل کتاب "السابق واللاحق" کښې په مجهول سند سره بیان کړې دې. او حضرت عائشه رضی اللہ عنہا سره نی اسناد تړلی دی دا قصه نی داسې بیان کړې ده چه اللہ ﷻ د حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم مور آمنه بی بی راژوندنی کړې وه او ژوندنی کیدو سره هغې ایمان راوړې وواو بیا مړه شوه^(۱) سهیلی هم په "الروض کښې د مجهولینو د یوې ډلې نه سند اخستو سره ونیلی دی چه اللہ ﷻ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مور او پلار ژوندی کړې وو او هغوی ایمان راوړې وو. حافظ ابن دحیه وائی چه دا حدیث دروغ دې. قرآن پاک او اجماع دواړه دا رد کوی. اللہ ﷻ پخپله په قرآن پاک کښې فرمائی «وَلَا الَّذِينَ يَمْؤُتُونَ وَهُمْ كَفَّارًا» هغه خلق به نه شی بنسلي چه د کفر په حالت کښې مړه شوی دی.

په دې باره کښې د علامه قرطبی رائي: ابو عبد الله قرطبی وائی چه د دې حدیث شریف په مقتضی باندې غور او کړه او ابو عبد الله ډیره لویه توره کړې ده اودا استدلال نی پیش کړې دې چه دا حیات جدید بالکل داسې کیدې شی لکه دمازیگروخت په تیریدو باندې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم په معجزه باندې بیا نمر د ډوبیدونه پس راووتلو او حضور صلی اللہ علیہ وسلم دمازیگروخت ادا کړو. ددې استدلال په ذریعه نی دابن دحیه تردید کړې دې. طحاوی رحمته اللہ علیہ وائی چه دنمر والا حدیث ثابت دې. قرطبی رحمته اللہ علیہ وائی چه د حضرت صلی اللہ علیہ وسلم د مور پلار ژوندی کیدل نه عقلا ممتنع دی او نه شرعاً اوما خواوړیدلی دی چه اللہ ﷻ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم تره ابو طالب هم ژوندی کړې وو او هغه ایمان راوړې وو. زه خو وایم چه دا ټول د حدیث په صحت باندې موقوف دی که حدیث صحیح دې نو هیڅ مانع نه دی او چه حدیث صحیح نه وی نو هیڅ جگړه نشته. واللہ اعلم.

عوفی د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت کړې دې چه نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دخپلې مور د پاره د استغفار کولو اراده کړې وه نو اللہ ﷻ منع کړو. حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چه ابراهیم خلیل اللہ ﷻ د خپل پلار د پاره استغفار کړې وو ود «وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارًا» والا آیت نازل شو.

په دې آیت مبارک کښې مړو مور پلار ته د استغفار ممانعت دې نه ژوندو ته: د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه د دې آیت باره کښې روایت دې چه خلقو دخپلو مړو د پاره استغفار کولو نود ابراهیم رضی اللہ عنہ د استغفار والا آیت نازل شوې وو. نو خلق د دې ناجائز استغفار نه منع شو خو مسلمانان د خپلو ژوندو مشرکانود پاره د مغفرت کولو نه نه وو منع شوی.

قتاده رحمته اللہ علیہ ددې آیت باره کښې ونیلی دی چه د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بعضو صحابو او ونیل یا رسول اللہ ﷺ زموږ نیانیکونه ډیر نیکان خلق وو. گاونډیانو سره به نی ډیر بنده سلوک کولو، د صله رحمی عادت وو. قیدیان راخلاصول او خلقو ته تاوان ادا کولو د پاره به نی پیسې ورکولې. آیا موږ د دې مړو د پاره استغفار اونه کړو؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل ولې نه، د اللہ ﷻ قسم زه به هم د حضرت ابراهیم رضی اللہ عنہ په شان د خپل پلار د پاره استغفار کوم. نو زردا آیت نازل شو چه نبی او مسلمانانو له د مشرکانود پاره دعا کول جائز نه

(۱) الموضوعات: ۲۸۳/۱ امام ذهبي وائی دا روایت دروغ دې (لسان المیزان: ۹۱/۴).

دی. بیا الله ﷻ د حضرت ابراهیم ﷺ د طرف نه صفاتی پیش کوی چه د ابراهیم ﷺ استغفار خو صرف د وعدې په وجه وو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل چه الله ﷻ په ماباندې یوڅو کلمې القاء کړي کومې چه زما په غوږونو کښې تاوېږي اوزما په زړه کښې په قرار دی. ماته حکم شوې دې چه د شرک په حالت کښې د مړه کیدونکو د پاره مغفرت مه غواړه. او چا چه د خپل ضرورت نه زیاتی مال صدقه کړو هغه د هغه د پاره ډیر د خیر سبب دې او چا چه منع کړو هغه د ده د پاره د شر سبب دې. د ضرورت مطابق خوراک خښاک او خرچ کولو باندې د الله ﷻ هیڅ اعتراض نشته. د ابن عباس ﷺ نه روایت دې چه یو یهودی مړ شو د هغه خوی مسلمان وو او د هغه د کفن د دفن د پاره هم رانغلو. ابن عباس ﷺ ته معلومه شوه نو ونی فرمائیل چه بچی له خو پکاروو چه پلار له تلې وو او کفن دفن نی کړې وو او ترژوندی اوسیدو پورې د هغه د پاره د خیر او خلاصی دعا کوله او په مرگ نی هغه ته حواله کړې وو او د هغه د پاره به نی دعا نه کوله. د دې د صحت گواهی د دې روایت نه ملاوړې کوم چه د حضرت علی ﷺ نه روایت دې. کله چه ابوطالب مړ شونوما رسول الله ﷺ ته اوونیل یارسول الله ﷺ استا گمراه تره مړ شو نو ونی فرمائیل چه لاړشه او هغه خښ کړه اونور څه مه کوه ماله واپس راشه^(۱) بیا نی پوره حدیث بیان کړو او روایت نی اوکړو چه د نبی کریم ﷺ د وړاندې کله د ابوطالب جنازه تیره شوه نو ونی فرمائیل چه تره ما خود صله رحمنی حق اداکړو^(۲)

د شرک نه علاوه بله کناه د دعاء نه مانع نه دی: او عطاء بن ابی رباح وائی چه زه خوبه د یواهل قبله د جنازې دمونځ کولو نه منع نه شم. که هغه د ناجائز عمل والا یو حبشن ولې نه وی. ځکه چه د جنازې مونځ دعا ده اود مشرکانو نه علاوه الله ﷻ د بل چاد دعا نه منع نه ده کړې. د ابن جریر ﷺ نه روایت دې چه ابوهریره ﷺ به ونیل چه الله ﷻ دې په هغه سړی باندې رحم اوکړی چه د ابوهریره ﷺ اود هغه د مورد پاره د مغفرت دعا اوکړې. ماونیل اود پلار د پاره، نو ابوهریره ﷺ او فرمائیل چه نه زما پلار مشرک مړ شوې وو. اود الله ﷻ د ارشاد (فَلَمَّا بَيَّنَّ) باره کښې ابن عباس ﷺ وائی چه ابراهیم ﷺ د پلار د مرگه پورې د بښنې دعا کوله اود مرگ نه پس چه کله معلومه شوه چه هغه د الله ﷻ د بښمن وونو لاس نی ترې منع کړو.

د سعید بن جبیر ﷺ نه روایت دې چه د قیامت په ورځ حضرت ابراهیم ﷺ خپل پلار سره ملاوښی نود هغه نه به جدا وی. پلار به نی بدحواس او خفه وی او په مخ به نی گردوغبار او ذلت وی او وائی به چه ای ابراهیم ما ستا نه وو اوریدلی خونن به ستا خلاف نه کوم. نو ابراهیم ﷺ به وائی ای ربه! تاماسره وعده نه وه کړې چه د قیامت په ورځ به تا رښوا کوم نه نود نن ورځې د دې رسوائې نه بله څه رسوائې کیدنې شی. نو ونیلې به شی چه ته خو شاته اوگوره. څه گوری چه هغه نیم ځانې غوندې ځناور ټکړه پرته لوی اودیو کتمل په شکل کښې مسخ شوې دې د چا پښې چه رابښکلی شی او دوزخ ته وړې شی.^(۳) د (آوَاة) په تفسیر کښې مختلف اقوال: د الله ﷻ ارشاد دې (إِنْ يُؤْمِرْ لَأَوَاةَ حَلِيمَةٍ) ابن مسعود ﷺ وائی (آوَاة) معنی ده ډیر دعا اوزاری کونکې. د ابن لهاد نه روایت دې نبی کریم ﷺ ناست وو یوسری تپوس اوکړو یارسول الله ﷺ د (آوَاة) څه معنی ده؟ ونی فرمائیل ډیره زاری کونکې. ابن مسعود ﷺ د دې معنی رحیم خودلې. قتاده ﷺ وغیره رحیم بعباد الله ونیلې دې. او ابن عباس ﷺ د دې معنی مؤمن بنائی او ابوطلحه مؤمن تواب وائی. عقبه بن عامر ﷺ نه روایت دې چه ذوالنجدین نومی سړی باره کښې

(۱) ابو داؤد تاب الجنائز باب الرجل يموت له قرابة مشرک: ۳۲۱۴، وهو حسن، نسائی ۲۰۰۸.

(۲) الطبقات: ۹۹/۱.

(۳) صحيح بخاری كتاب احاديث الانبياء باب قوله تعالى (وَالْحَمْدُ لِلَّهِ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا): ۳۳۵۰ مرفوعاً.

حضور ﷺ اور فرمائیل چہ (آوۃ) دی. چرتہ بہ چہ ہم پہ قرآن پاک کنبی د الله ﷻ نوم راتلو نو دی سہی بہ د دعا بوہ چغہ پورته کولہ (۱) د ابوالدرداء ؓ نہ روایت دی چہ د سحر خوک د تسبیح پابندی کوی هغه نہ (آوۃ) وانی. ابویوب ؓ وانی خوک چہ خپلې خطاگانې یادوی او استغفار کوی. مسلم بن بیان ؓ وانی چہ یوسری بہ په کثرت سره ذکر او تسبیح کولہ نونبی کریم ﷺ هغه ته (آوۃ) او فرمائیل. ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ حضور ﷺ یوسری خنبولونه پس او فرمائیل الله ﷻ دی په تارحم او کړی ته یوسری (آوۃ) وې. د حضرت محمد ﷺ مراد وو چہ دیر تلاوت کونکې د قرآن پاک وو. یوسری بہ د بیت الله شریف د طواف په وخت کنبی آه آه کول. د حضور ﷺ په وړاندې دهغه ذکر او شونو ونی فرمائیل چہ دغه خو (آوۃ) دی. حضرت ابوذر ؓ وانی یوه شپه زه راوتلې ووم چہ اومی کتل نو نبی کریم ﷺ هم دغه سہی د دیوې په رنډا دفن کوی. دا حدیث غریب دی اودا ابن جریر ؓ روایت کړې دی. دتولو نہ بنه قول دا دی چہ د دی معنی ددعا ده. اودا دسیاق مناسب هم دی. یعنی الله ﷻ چہ ذکر او کړو چہ د ابراهیم ؑ استغفار خو دوعدی په وجه وو او ابراهیم ؑ به دیره دعا کولہ. ناروا کار کونکوسره هم حلیم وو اوددی د وجې نہ خود پلار د تکلیف رسولو سره به نی د هغه د پاره استغفار کول لکه چہ الله ﷻ فرمائی (أَرَأَيْتَ أَتَتْكَ غَنِيَّةٌ أَلَيْسَ فِيهَا مَالٌ لَّكَ تَكُنَّ لِرَجْمِكَ وَتَجُوزِي مَلِكًا قَالَتْ سَلَّمْتُ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ مِنِّي خَفِيًّا) یعنی ای ابراهیم ؑ ته زما د الھو نہ اعراض کوی. گوره کہ ته منع نہ شوې نو زه به تاپه کانرو اولم مانہ منع شه. نو ابراهیم ؑ او نبیل سلام علیک لارم خوستا د پاره بہ د خپل الله ﷻ نہ خامخا دعا کوم هغه په ماباندې دیر مهربان دی. غرض دا دپلار په تکلیف رسولو سره هم حضرت ابراهیم ؑ نرمی اختیار کړه. دپلار دپاره نی دعا او استغفار او کړو نو الله ﷻ ورته د حلیم خطاب ورکړو.

وَمَا كَانَ اللَّهُ	لِيُضِلَّ	قَوْمًا	بَعْدَ	إِذْ
اونه دی الله	چی بی لاری کړی	یو قوم	اروستو	دهغه وخت نه
او الله ﷻ دا کار نه کوی چی یو قوم د هدایت موندلو نه پس				
هَدَاهُمْ	حَتَّى	يَبَيِّنَ	لَهُمْ	مَا
چی لاره نی او بنودله هغوی ته	تر هغی پورې	چی بیان کړی	هغوی ته	هغه څه
چی لاری کړی تر څو چی ورته صفا اونه ښائی چی دکومو کومو څیزونو نه ورله بچ کیدل پکار دی				
إِنَّ اللَّهَ	يَكُلُّ شَيْءٍ	عَلِيمٌ	إِنَّ اللَّهَ	لَهُ
بیشکه الله	په هر څیز باند	خبردار دی	بیشکه چی الله	هم خاص ده لره ده
بیشکه الله ﷻ په هر څه باندې پوهه دی بیشکه داسمانونو او زمکې بادشاهی صرف د				
وَالْأَرْضِ	يُحْيِي	وَيُمِيتُ	وَمَا لَكُمْ	مِّنْ دُونِ اللَّهِ
اود زمکې	ژوندی کول کوی	اومړه کول کوی	اونشته	تاسولره بی د الله نه
الله ﷻ ده هغه ژوندی کول کوی اومړه کول کوی او دالله ﷻ نه سوا ستاسو بل هیڅوک دوست				
وَلَا نُصِيبُ				
اونه مددگار				
یا مددگار نشته				

قوله تعالى: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا

اللہ ﷻ داتمام حجت نہ بغیر عذاب نہ ورکوی۔ اللہ ﷻ دخیل نفس کریمہ او حکمت عادلہ متعلق ارشاد فرمانی چہ ترکومی اللہ ﷻ یو قوم تہ خپل پیغمبر لیگلو سرہ حجت تمام نہ کری نوهغوی د گمراہی د پارہ نہ پریردی۔ لکہ چہ بل خانی کنبی فرمانیلی دی اهل ثمود تہ مونہدایت ورکرو۔ مجاہد رضی اللہ عنہ قول (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَاهُمْ) بارہ کنبی ونیلی دی چہ داللہ ﷻ عزوجل بیان دمومنانونہ د مشرکانودپارہ استغفار پریخودلوپارہ کنبی خاص دی اوداسی دمومنانوندپارہ داللہ ﷻ اطاعت او معصیت کارعام دی یعنی تہ پخپلہ مرضی باندی اختیارمند نی۔ کہ پخپلہ مرضی دی طاعت اختیار کروکہ معصیت اختیارول پریخودل غواری نو پریردہ خود استغفار دپریخودو بیان عمومی نہ دی بلکہ خصوصی دی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ وانی چہ اللہ ﷻ فرمانی کہ تاسود خپلو مرو مشرکانود پارہ استغفار کوئی نو آیادا ضروری دی چہ تاسوبہ اللہ ﷻ گمراہ گرخوی اوہغہ تاسو تہ د خپل ذاتی حدہ پوری د ہدایت توفیق درکری دی۔ او پہ اللہ ﷻ او د ہغہ پہ رسول ﷺ باندی د ایمان راوړو عزت نی دربنلې دی تر دی چہ تاسو نی د منہیات نہ منع کری اوتاسو د ہغی نہ منع شونی۔ خو وراندی ددی نہ چہ ہغہ د دی منہیاتو کراہت او ممانعت بیان کری اوتاسو د دی منہیاتو طرف تہ تیب شنی نو ہغہ بہ ولی بہ تاسو د ضلال او گمراہی حکم لگوی دا خکہ چہ طاعت او معصیت خو امر اونہی سرہ تعلق لری خو چہ چایمان نہ وی راوړی او نہ ہغہ منع شوې وی نوهغہ تہ دحکم پورہ کولو متعلق مطیع او منوع کولو سرہ گناہگار ہلو ونیلی نہ شی۔ داللہ ﷻ دا قول چہ ہغہ مالک الملک دی ژوندی کول ہم کوی او مرہ کول ہم۔ داد اللہ ﷻ د طرف نہ د خپلو مومنانو بندیگانود پارہ د مشرکانو او کافرانوسرہ د جنگ کولو تحریض دی اودوی لہ ہم د ہغہ اللہ ﷻ د امداد یقین سائل پکار دی اود اللہ ﷻ د دہمنانونہ دی ویریدل پکار۔ خکہ چہ ہغوی اللہ ﷻ پریخود نود ہغوی نہ خوک ولی شتہ اونہ امدادی۔

حکیم بن حزام رضی اللہ عنہ نہ روایت دی چہ مونہ رسول اللہ ﷺ سرہ ناست وو نوونی فرمانیل چہ تاسو ہغہ اورنی کوم چہ زہ اورم نو خلقو ونیل چہ مونہ خو ہیخ نہ اورو۔ حضور ﷺ اوفرمانیل چہ زہ د آسمان چرچر اورم اود بوج نہ بد ولی ہغہ نہ درنیرپی او چرچر بہ ولی نہ کوی خکہ چہ پہ آسمان کنبی یو لوشت خانی داسی نشتہ چرتہ چہ یوہ فرہشتہ پہ سجدہ یا قیام کنبی موجود نہ وی (۱) کعب الاحبار رضی اللہ عنہ وانی چہ د ستنی د خوکې ہومرہ خانی پہ زمکہ کنبی داسی نشتہ کوم خانی کنبی چہ یوہ فرہشتہ د اللہ ﷻ پہ ہغہ باندی مقرر شوې دہ۔ اود آسمان فرہشتی د زمکی د ذرونہ پہ شمیر کنبی زیاتی دی اود عرش د حاملینو فرہشتو د گیتونہ واخلہ ترپنہو پوری فاصلہ د سلوکالود مسافت دہ۔

لَقَدْ تَابَ	اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ	وَالْمُهَاجِرِينَ	وَالْأَنْصَارِ
اپہ تحقیق سرہ مہربانی او کرہ اللہ اپہ نبی باندی اوپہ مہاجرینو باندی اوپہ انصارو باندی			
اللہ ﷻ د خپل پیغمبر او د ہغی مہاجرو او انصارو			
الَّذِينَ	اتَّبَعُوهُ	فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ	مِنْ بَعْدِ مَا
دا ہغہ کسان دی چی پیروی نی کری وہ دہغہ پہ وخت د تنگی (سختی) کنبی اوستو دہغی نہ			
پہ حال توجہ او کرہ چی سختی تنگدستی کنبی نی د پیغمبر سرہ ملگرتیا او کرہ اگر چی د			

کَاذِبِيْنٌ	قُلُوْبٌ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ
جی نزدی شوی وچی کاره شی زرونه دیوی دلی دهغوی نه بیانی رجوع په رحمت سره اوکره	
خینو زرونه کریدو والا ووا خوبیا الله ﷻ ددوی توبه قبوله کره	
عَلَيْهِمْ اِنَّهُمْ رَعُوْا رَحِيْمٌ	
په دهغوی ایسکه هغه په دوی امهربانه دي رحم گونکي دي	
هغه په دوی باندي شفيق او مهربان دي	

قوله تعالى: فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ

جنگی تبوک یودیگر کران سفر: - مجاهد رضی اللہ عنہ وغیرہ بیان کرے دی چہ دآیت د عزوہ تبوک متعلق دی۔ یعنی خلق چہ کلہ د عزوہ تبوک د پارہ اووتل نو ډیرہ سختہ گرمی وه۔ د قحط کال او د لاری د خرچی سختہ تنگی وه (۱) قتاده رضی اللہ عنہ وانی چہ دجنگ تبوک د پارہ کلہ روان شونو ډیرہ سختہ گرمی وه۔ اللہ ﷻ ته معلومہ ده چہ څنگه سخت مصیبتونه مجاہدینو ته اورسیدل۔ تردی پورې وئیلی شی چہ یوه کبجوره به دوه خای کولې شوه او په دووسرو کبسی به تقسیم کولې شوه۔ کبجورې به لاس په لاس وړاندې کولې شوې یو به لږه اوروله بیا به ئی اوبه اوڅکلې نو بل به اوروله او اوبو څکلو سره به ئی تسلی حاصلوله۔ بیا اللہ ﷻ د هغوی دعا قبوله کره د غزوې نه واپس شو۔ د عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ روایت دی چہ د عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ نه د تنگدستی باره کبسی تپوس اوش نو وئی فرمائیل چہ مونږ د نبی کریم ﷺ سره جنگ تبوک له اووتلو سختہ گرمی وه۔ مونږ یو خای حصار شونو هلته په مونږ باندي داسې تنده راغله چہ زمونږ دا گمان اوشو چہ بس اوس به مو سا اوخیژی۔ که یوسرې به د اوبو په لتون کبسی وتلو نو دا یقین به ئی وو چہ دواپس راتلونہ وړاندې به هغه ته مرگ راخی۔ خلقو به اوبان حلال کرل نو د هغوی دمعدې نه په بوخای کبسی جمع شوې اوبه به ئی راویستلې او هغه به ئی څکلې او بیچ شوې څه حصه اوبه به ئی په خپل ځیگر اچولې۔ نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او فرمائیل یا رسول اللہ ﷺ! اللہ ﷻ خو ستاسو دعا ته د قبلیدو عزت بښلې دی۔ زمونږ دپاره دعا اوکرئی حضور ﷺ او فرمائیل چہ آیا ته داسې غواړې؟ صدیق اکبر رضی اللہ عنہ او فرمائیل او، نو حضور ﷺ دواړه لاسونه ددعا د پارہ اوچت کرل او لادعا ختمه هم نه وه چہ اوریخی راخوړې شوې اوبه باران اووریدو۔ بیا لږ ساعت کبسی اوبه اودریدی۔ خلقو خپل لوښی دک کرل۔ اوس چہ مونږ د لښکر د خای نه بهر راووتلو نو اوموکتل چہ د دې خای نه اخوا اوبه نه دی وریدلی۔ ابن جریر رضی اللہ عنہ د اللہ ﷻ د ارشاد (لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ) باره کبسی وانی چہ په دې آیت کبسی د عسرة نه مراد نفقه د لار خرچ اود اوبو سختی مراد ده (مِنْ یَّغِي مَا كَاذِبِيْنَ) یعنی دې نه پس دهغوی زړه بد گمان او د شک د وجې کاره شودحق نه اخوا شوی ووکوم مشقت مصیبت اوسختی چہ پدې سفر کبسی وه هغې سره د خلقو زرونه در رسول اللہ ﷺ دین نه په شک کبسی پریوتل۔ نو اللہ ﷻ په هغوی باندي رحم اوکړو او خپل طرف ته ئی درجوع کولو توفیق ورکړ و او اثبات علی الدین عزت ئی نصیب کړو۔ هغه خو ډیر مهربان اورحیم دی (۲)

وَعَلَى السَّلَاةِ

اورجوع درحمت ئی اوکره په دریو کسانو

۱. او په هغه دریو کسانو چې

(۱) الطبری: ۱۴/۵۴۰

(۲) الطبری: ۱۴/۵۳۹

الَّذِينَ	خَلَفُوا	حَتَّىٰ	إِذَا	ضَاقَتْ	عَلَيْهِمْ
ہغو باند	چی روستو کړې شوی وؤ هغوی	تر هغې پورې	چی کله	تنګه شوه	په هغوی باندې
دهغوی فیصله ملتوی شوی وؤ	تر دې چې	زموږ پرې سره د فراخی سره اویو شی دې	تنګه شوه		
الْأَرْضِ بِمَا رَحِبَتْ	وَضَاقَتْ	عَلَيْهِمْ	أَنْفُسُهُمْ	وَضَنُّوا	أَنْ لَا مَلْجَأَ
زمکه	سره د فراختیا د زمکې	او تنګ شو	په هغوی باند	خانونه د هغوی	اویو شول
چی نشته خانی د پناه	او خپل ژوند ورباندې بار شو	اوپه دې پوهه شو چې	د الله ﷻ قهر نه بل	هیڅ خانی کبې پناه نشته بې	دهغه نه
مِنَ اللَّهِ إِلَّا	إِلَيْهِ	ثُمَّ	تَابَ	عَلَيْهِمْ	لِيَتُوبُوا
د الله نه	مګر	خاص هم هغه ته دې	بیا	توجه او کړه الله	په هغوی
دپاره ددې چې واپس شی الله ته	نو الله ﷻ پرې مهربانه شو	چې دوی	آئنده هم توبه اوباسی		
إِنَّ اللَّهَ	هُوَ	التَّوَّابُ	الرَّحِيمُ	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ	آمَنُوا
بیشکه الله	هم هغه	دیر توبه قبلونکې	رحم کونکې دې	ای هغه کسانو	چی ایمان مو راوړې دې
الله ﷻ توبه قبلونکې او مهربان دې	ای مو منانو د الله ﷻ نه ویره کوئ				
اتَّقُوا اللَّهَ	وَكُونُوا	مَعَ	الصَّادِقِينَ		
او بریرې د الله نه	اوشی	د صادقانو سره			
اود رښتیا خلقو سره ملګری شی					

قوله تعالى: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا

د شاه پاتې کیدونکو دریو مخلصو مسلمانانو واقعہ:- د ابن کعب رضی اللہ عنہ نه روایت دې. په عزوه تبوک کبې د خپل شرکت نه کولو د استان اود حضور ﷺ سره ملګرتیا نه کولو واقعہ کعب بن مالک داسې بیانوی چه زه د عزوه تبوک نه علاوه په بل یو جنگ کبې هم د رسول الله ﷺ د ملګرتیا نه محروم پاتې شوې نه یم. البته په جنگ بدر کبې هم د شرکت نه پاتې ووم. خود دې شرکت نه کونکو باندې څه نیول نه وو. خبره داسې وه چه رسول الله ﷺ په دغه وخت د قریشو د یوې قافلې په خاطر د مدینې نه بهر وتلې وو. هلته د الله ﷻ د منشاء مطابق د الله ﷻ د بنمنانو سره جنگ اوشو او هیڅ قرار داد هم نه وو. زه په لیله العقبه کبې نبی کریم ﷺ سره ووم. په اسلام باندې خو مونږ وعده ترلې وه اوزما د پاره خود لیله العقبه حاضری د عزوه بدر د حاضرین نه هم زیاته خوښه وه. سره د دې چه د بدر مشهورتیا اوزره په خلقو کبې زیاته وه. اوس په عزوه تبوک کبې د حضور ﷺ سره د شرکت نه کولو واقعہ دا ده چه په کوم وخت کبې د تبوک د شرکت نه پاتې شوې ووم هغه وخت زه په ډیره خوشحالی اومالدارنی کبې ووم. د دې نه وړاندې ماسره هیڅ کله هم دوه سورلنی نه وې شوې او په دې جنگ کبې خو مې دوه سورلنی هم ساتلې وې. رسول الله ﷺ چه به کله د جنگ اراده کوله نو په عام توګه به نې دا خبره ډیره نه خوروله. کله چه دا جنگ شوې وو نو ډیر د گرمی وخت وو او لرې لرې ځنګلونو کبې سفر کول وو او ډیر زیات شمیروالا د بنمن سره مخامخ کیدل وو. حضور ﷺ په خپلو امورو کبې مسلمانان آزاد ساتلې وو چه څنګه هم غواړنی د د بنمن د مقابلې تیاری او کړنې. خپله اراده نې مسلمانانو ته خودلې وه. او حضور ﷺ سره مسلمانان په ډیر زیات شمیر کبې وو چه شمیرلې کیدې نه شو. کعبه وائی چه ډیر کم به داسې خلق وو د چا د غیر حاضرین چه حضور ﷺ ته علم نه شو کیدې بلکه گمان وو چه د زیات شمیر د وجې نه

غائب پاتې کیدونکو علم حضور ﷺ ته نه شو کیدې ترکومې چه د الله ﷻ د طرف نه دوحی په ذریعه علم ورکړې شو. دا جنگ چه په کومه زمانه شوې وو هغه وخت د میوو د پخیدو وخت وو د سوری د گنبدو موسم وو. په داسې وخت کښې زما طبیعت د آرام او راحت غوښتلو طرف ته مائل شو. رسول الله ﷺ اونورو مسلمانانو تیاري شروع کړه. زه به سحر وختی دجهاد تیاری د پاره وتلم خو خالی به واپس راتلم او تیاري او د سفر اسباب وغیره به می هیڅ نه کول. زړه به می غولولو چه کله زه او غواړم په یو ساعت کښې به تیاری او کړم. ورځې تیریدې او خلقو تیاری مکمل کړه تردې چه نبی ﷺ او هغوی سره یو څو نور مسلمانان پاسیدل اود جهاد د پاره روان شو. ما زړه کښې اوونیل چه یوه ورځ دوه پس به زه هم خپله تیاری او کړم ورپسې به لاړشم. په دې زمانه کښې دمسلمانانولښکر ډیر لرې تلې وو. زه د تیاری د پاره بهر راووتلم خو بغیر د تیاری نه واپس شوم. تردې چه روزانه به داسې کیدل او ورځې وتلې. لښکر جنگ او کړو ماد روانیدو اراده او کړه چه زړه اورسم اوشامل به شم. افسوس چه دې وخت کښې خو روان شوې وې خواخردا هم اونه شو. اوس دحضرت ﷺ دتشریف اورلونه پس چه کله به هم بازار ته تلم نوما به دې حالت سره ډیر خفگان محسوس کولو. چه کوم مسلمان خو هم په نظر راتلو نو په هغه به دنفاق اثر ښکاریدو او یا به داسې مسلمانان ښکاره کیده چه د الله ﷻ د طرف نه به معذوره او گود یان شلیان وو.

درسول کریم ﷺ په غزه تبوک کښې دکعب تذکړه: کله چه حضور ﷺ تبوک ته اورسیدو نوزه نې یاد کړم اوتپوس نی اوکړو کعب بن مالک ﷻ څه کوی؟ نودبني سلمه یو سړی عرض اوکړو یارسول الله ﷺ هغه خوشحالنې اوآرام هم په مدینه کښې منع کړو. نومعاذبن جبل ﷻ اوونیل چه تاغلط خیال اوکړو. یارسول الله ﷻ هغه ته خو دنیکنی او ښیگری نه علاوه بل څه ورځی نه. رسول الله ﷻ چه دا واوریده نو چپ شو اوچه کله تبوک نه واپس شو نو زه ډیر سخت خفه ووم چه اوس څه اوکړم.

په رښتیا ونیلو کښې خلاصې وی :: ما غلط بهانې لټولې چه دحضور ﷺ د نیولونه محفوظ شم نود هر یو نه می رانې واخسته اوچه کله معلومه شوه چه حضور ﷺ تشریف راوړې دې نو اوس دغلط سوچ کولو نه ما لاس واخستو. اوس ما ښه معلومه کړه چه په یوه بهانه هم نه شم بچ کیدلې. نوما د رښتیا رښتیا ونیلو اراده اوکړه. نبی کریم ﷺ چه کله د سفر نه واپس شو نو د ټولونه وړاندې جمات ته لاړو. دوه رکعت مونځ نی اوکړو او بیا نې خلقوسره مجلس اوکړو. اوس په جنگ شرکت نه کونکی راتله او عذراو معذرت نی کولو او قسمونه نی خوړل اود داسې خلقو شمیر د اتیاو نه څه زیات وو. حضور ﷺ په ظاهر حکم د هغوی سوال قبلولو اود هغوی د کوتاهو د پاره نی د مغفرت غوښتنه کوله. خود هغوی د زړونو رازوند نی الله ﷻ ته حواله کول. زما نمبر راغلو راغلم او سلام می عرض کړو حضور ﷺ د غصې نه ډکه مسکا اوکړه. بیا نی ماته اوفرمائیل دلته راشه نومخامخ کیناستم. ماته نی اوفرمائیل ته ولې پاتې شوې. آیا تاد جهاد تیاری د پاره خریداری نه وه کړې ما اوونیل یارسول الله ﷻ که دغه وخت تاسونه علاوه می بل چا سره خبرې کولې نو داسې مناسب عذرونه می پیش کولې شو چه هغوی به قبلول. ځکه چه ماته بحث مباحثه تکرار او معذرت ډیر ښه راځی. خو په الله ﷻ می دې قسم وی چه په دې وخت کښې خو به زه د دروغو خبره جوړه کړم اوتاسو به راضی کړو. خو ډیر زر به الله ﷻ تاسو زمانه خفه کړی. اوکه ما رښتیا رښتیا اوونیل نود عاقبت دښه کیدو ماته د الله ﷻ نه ښه امید کیدې شی.

ای نبی ﷺ په الله ﷻ قسم ما هیڅ معقول عذر نه لرلو. زما په جنگ کښې د شرکت نه کولو په حقیقت کښې هیڅ بهانه نه وه. نو حضور ﷺ اوفرمائیل چه دا رښتیا دی، اوس ته لاړ شه انتظارکوه چه الله ﷻ ستا باره کښې څه حکم فرمائی، نوزه لاړم. د بنی سلمه خلق هم ماسره پاسیده او روان شو اوونې ونیل چه د الله ﷻ قسم دې نه وړاندې مونږ ته په یوه خطا باندې نه نی لیدلې. نورو خلقو چه کوم عذرونه

پیش کړل تا د حضور ﷺ په وړاندې هېڅ عذر اونه کړو گنی نو چه نبی ﷺ د نورو دپاره څنگه استغفار کړې وو نو ستاد پاره هم دا استغفار کافی وو. غرض دا چه خلقو په دې خبره باندې دومره زورور کړو چه ما یو ځل دا اراده کړې وه چه بیا واپس شم او څه بهانه او کړم خو ما د دې خلقو نه تپوس او کړو چه زما په شان دبل چا هم څه صورت حال شته؟ ونی ونیل چه اودوه کسان نور هم دی چه ربنسبیا ربنسبیا نی ونیلی دی. ما تپوس او کړو هغه څوک دی. ونی ونیل مراره بن الربیع العامری او بلال بن امیه الوافنی. ونیلی شی چه دا دواړه کسان نیکان دی. په بدر کښې شریک وو او اوس زما په وړاندې د هغوی نقش قدم وو ځکه زه بیا حضور ﷺ له لارنه شوم.

دکعب اونورو ملګرو سره د نبی ﷺ اود صحابه کرامو بانیګان: اوس معلومه شوه چه حضور ﷺ مونږ دریواړو سره دعا سلام کولونه خلق منع کړی دی. خلقو زمونږ نه بانیګان کړېدې او زمونږ نه داسې بدل شوی چه په زمکه باندې اوسیدل ماته بوج غونډې ښکاریدو. په مونږ باندې د دې تعلقاتو پرېځودو پنځوس ورځې تیرې شوې. دې دواړو خومخ پټ کړې او کور ناست دی ژاړی. زه لږ سخت مزاج ووم او قوت برداشت مې وو. تلم به او برابر به مې جمع سره مونږ کولو، بازارونو کښې گرځیدم خو خلقو ماسره خبرې نه کولې. حضور ﷺ له به راتلم سلام به مې کولو او کتل به مې چه دسلام په جواب کښې دحضور ﷺ شونډې مبارکې خوزیږی که نه. بیا به مې حضور ﷺ سره ځواکې مونږ کولو اودسترګویه گوټ کښې به مې حضور ﷺ ته کتل نو حضور ﷺ به ماته کتل. چه زه به دحضور ﷺ طرف ته متوجې کیدلم نو مخ مبارک به نی واپړولو. ترڅو چه دا موده اوږدیدله نو زه په دیوال باندې ورختو سره د ابوقتاده ﷺ کورته لارم، زما د تره ځوی وو، زما هغه ډیر خوښ وو. سلام مې او کړو نووالله هغه جواب رانه کړو. ما ونیل ای ابوقتاده ﷺ ستا دې په الله باندې قسم وی تاته نه ده معلومه چه زه الله ﷻ اودهغه رسول ﷺ دوست ساتم، هغه چه واوریده نو چپ شو. ما دالله قسم ورکړو خبره مې اوکړه، بیا ئی هېڅ اونه ونیل، ما بیا قسم ورکړو نو بیانی هېڅ اونه ونیل خو لکه د ناپېژندګلو په شان ئی اوونیل الله ﷻ ته او رسول الله ﷺ ته علم دې. ما په چغو چغو اوژړل بیا په دیوال راوختم واپس شوم.

کعب ته دشاه غسان خط او هغه درکول او په اور کښې سوزول: یوه ورځ زه دمدينې بازار کښې گرځیدم چه د شام یو قبطنی چه د مدینې په بازار کښې د خوراک څه څیزونه خرڅول خلقوته ئی اوونیل چه د کعب بن مالک ﷺ څه پته راکړئ. هغه خلقو زما طرف ته اشاره اوکړه نو هغه ماله راغلو او دشاه غسان یو خط ئی ماته حواله کړو زه خو لوستونکې لیکونکې ووم نو اومې لوستلو لیکلې ئی وو: "مونږ ته خبرملاوشوې دې چه ستا آقا په تاسختی کوی. الله ﷻ څوته څه معمولی سرې نه ئی جوړ کړې، ته څوڅه پریوتلې نه ئی، ته مونږ له راشه مونږ به په تا مهربانئ او کړو مالوستلو سره اوونیل چه زه اوس شوې وې دالابل مصیبت راپریوتلو. ما دا خط په اور کښې وراوتوبلو او چه کله په پنځوسو کښې څلوښت ورځې تیرې شوې نو د حضور ﷺ یو قاصد ما له راغلو حضور ﷺ حکم کړې دې چه د خپلې ښځې نه جدا شه. ما تپوس اوکړو چه څه حکم دې طلاق ورکړم؟ ونیل نه صرف جدا اوسیره اونیزدیکت مه کوه. ونی ونیل چه د نورو دواړو باره کښې هم دا حکم دې. ما خپلې ښځې ته اوونیل چه پلار کړه لاره شه ترڅو چه د الله ﷻ بل څه حکم راشی. دبلال بن امیه بی بی حضور ﷺ له راغله او عرض ئی اوکړو یا رسول الله ﷺ! بلال یو بوډا ضعیف دې د هغه د خدمت د پاره څوک نشته که زه د هغه په خدمت کښې لګیا یم نو تاسوته خوبه نامنظوره نه وی. حضور ﷺ او فرمائیل چه ښه ده خوتاسره به نیزدیکت نه کوی. ونی ونیل د هغه غریب خو خوزیدل راخوزیدل گران شوی دی. ستاسود خفگان د ورځې نه ترننه پورې یو شان ژاړی. زما د کوروالا د خلقو نه یوکس اوونیل ته هم د رسول الله ﷺ نه دخپلې ښځې د خدمت اجازت واخله لکه څنگه چه بلال ته اجازت ملاوشو ما ونیل چه په الله ﷻ قسم زه به د دې خبرې حضور ﷺ ته

درخواست اونہ کریم، نہ دہ معلومہ چہ حضور ﷺ بہ خدہ فرمانی زہ خوخوان سہری یم ماتہ د چانہ خدمت اخستلو ہیخ ضرورت نشته. اوس مونہ نوری لس ورخی تیرہ کپہ اود دہ تعلقاتو ختمید و پنخوسمہ ورخ وہ.

د بانیگاہ پہ پنخوستمہ ورخ زیوی: پنخوسمہ ورخ باندہی سحر دخپل کور پہ چت باندہی د سحر مونخ مہ اوکروا و پدہی حال کنہی ناست ووم لکہ چہ اللہ ﷻ پہ خپل کلام مجید کنہی فرمانیلی یعنی زماخان پہ ما باندہی دروند بشکاریدو، دا کولاؤ دنیا پہ ما تنگہ محسوس کیدلہ. چہ د سلع دغر نہ د یو آواز کونکی آواز زما پہ غورہ کنہی پریوتلو، هغه پہ اوچت آواز سرہ ونیل ای کعب بن مالک خوشحالہ شہ. زہ دا اوریدو سرہ پہ سجده کنہی پریوتلم او پوہہ شوم چہ اللہ ﷻ اوس زما توبہ قبولہ کپہ. د مصیبت زمانہ تیرہ شوه. د سحر مونخ نہ پس رسول اللہ ﷺ خبر واورولو چہ اللہ ﷻ د دہ دریوارو توبہ قبولہ کپہ. خلقو مونہ تہ زیرہ راکولو د پارہ رامنہی کپہ هغه دوارولہ ہم لاپل اوما لہ ہم یو پہ اس سورہ پیرہ تیزنی سرہ راغلو خو پہ غریاندہی دختونکی آواز دیرزیات کامیاب شو اوماتہ دیر زر خبر ملاؤشو. خکہ چہ د اس د رفتار نہ د آواز رفتار دیر تیز وی. ککہ چہ هغه سہری ما سرہ ملاؤ شود چا آواز چہ ما اوریدلی و و نو هغه تہ د زیرہ پہ صلہ کنہی مہ خپلہ کپہ اوویستلی اووروامی غوستلی. وائہ هغه وخت ماسرہ بلہ جوړہ نہ وہ او د چا نہ مہ قرض کپہ واخستہی اووامی غوبستلی. زہ د حضور ﷺ پہ خدمت کنہی دتلو دپارہ اووتلم. خلق بہ ماسرہ پہ لار کنہی دلی دلی ملاویدل اوماتہ بہ نی مبارکی راکولہ. زہ چہ جمات تہ داخل شوم نو حضور ﷺ د خلقو پہ مینخ کنہی ناست و و زما پہ کتلو طلحہ بن عبد اللہ ﷺ رامنہی کپہ ماسرہ نی لاس ملاؤکرو او مبارکی نی راکپہ. پہ مهاجرینو کنہی چا ہم د هغه تہ بغیر داسی کار نہ ووکپہ. کعب ﷺ د طلحہ ﷺ د خلوص چرہ ہم ہیر نہ کپو. زہ راغلم او رسول اللہ ﷺ تہ مہ سلام اوکرو. د حضور ﷺ مخ مبارک د خوشحالی نہ اوپر قیدو. ونی فرمانیل خوشحالہ شہ ککہ نہ چہ تہ پیدا شوہی نہی داسی د خوشحالی ورخ بہ پہ تا نہ وی راغلی. ما تپوس اوکرو یارسول اللہ ﷺ دا زیرہ ستاسود طرف نہ دہی کہہ د اللہ ﷻ د طرفنہ؟ حضور ﷺ او فرمانیل د اللہ ﷻ د طرف نہ. ککہ بہ چہ نبی کریم ﷺ خوشحالہ شونود هغوی مخ مبارک بہ اوپر قیدولکہ د سپوږمنی تکرہ اود حضور ﷺ خوشحالی بہ د هغوی د مخ مبارک نہ معلومیدہ. ما حضور ﷺ تہ عرض اوکرو یارسول اللہ ﷺ! زما د توبہ د قبیلدو برکت دا کیدل پکار دی چہ زہ خپل ټول مال اومتاع د اللہ ﷻ او رسول اللہ ﷺ پہ لار کنہی قربان کریم. حضور ﷺ او فرمانیل چہ نہ داسی مہ کوه خہ کیردہ او خہ صدقہ کپہ دغه بہتر صورت دہی. ما ونیل چہ د خیبر نہ کومہ حصہ ماتہ ملاؤشوہی وہ هغه بہ زہ کیردم. یارسول اللہ ﷺ! درشتیاؤ پہ برکت اللہ ﷻ ماتہ خلاصہی راکرو د اللہ ﷻ قسم چہ ما ترکومہی د اللہ ﷻ رسول ﷺ سرہ د رشتیاؤ وعدہ کپہ دہ بیا مہ چرہ ہم دروغ نہ دی ونیلی، اود اللہ ﷻ نہ مہ دعا دہ چہ پہ راتلونکی وخت کنہی ہم زما نہ دروغ اونہ ونیلی شی.

د اللہ ﷻ ارشاد (لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ) بارہ کنہی حضرت کعبہ ﷺ وائی د اللہ ﷻ قسم د ککہ نہ چہ ما اسلام قبول کپہ دہی د اللہ ﷻ د دہی نہ بل لونی نعمت بہ خہ کیدہی شی چہ اللہ ﷻ مالہ د حضور ﷺ پہ وړاندہی د رشتیاؤ ونیلو توفیق رانصیب کروگنی زہ بہ ہم اوس داسی هلاک شوہی ووم لکہ چہ د حضور ﷺ پہ وړاندہی نورو چہ دروغ مروغ ویونکی داخرت د ژوند پہ لحاظ چہ تباہ شو. د داسی خلقو بارہ کنہی اللہ ﷻ ارشاد فرمانی (سَيَخْلِقُونَ بِاللهِ لَكُمْ) یعنی چہ ککہ تہ د هغوی طرف تہ واپس شوہی نو قسمونہ خورلو سرہ دا خلق تاتہ وائی د دہی د پارہ چہ تہ د دوی نہ دہ اوکپہ د دوی زرو نہ ناپاک دی اود دوی خای دوزخ دہی. خکہ چہ هغوی کا. داسی کپہ قسمونہ خوری دہی د پارہ چہ تا راضی کپہ. کہ تہ د هغوی نہ دھوکہ

او خورې اوراضی هم شي نو څه اوشو الله ﷻ خو د دې بدکارانونه راضی کیږي نه. د دې آیت تلاوت کولو نه پس حضرت کعبه وانی چه زمونږ د دریوارو کسانو فیصله د هغه خلقو نه شاته اچولې شوي وه کومو خلقو چه دروغو قسمونه خورلې وو او حضور ﷺ په ظاهره منلې وو اود هغوی بیعت نی قبول کړې وو اود هغوی د پاره نی استغفار هم کړې وو خو زمونږ فیصله حضور ﷺ بنده کړې وه تر دې چه الله ﷻ دا آیت (وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِقُوا) راولیځلو.

د (خُلِقُوا) صحیح مطلب: دا مونږ روستو پریخودلونه مطلب دا وو چه زمونږ فیصله نی شاته پریخودې وه اودا نه چه مونږ د جنگ د شرکت نه روستو پاتې شوې وو (۱) هم دغه حدیث صحیح او ثابت دې او متفق علیه دې. بخاری او مسلم شریف هم د حدیث زهري نه هم دغه شان روایت کړې دې. د حدیث د احسن کیدو سره د دې آیت مبارک تفسیر کوی. په سلفو کښې تقریبا ټولو داسې تفسیر کړې دې. د جابر بن عبد الله ﷺ هم د دې آیت متعلق هم دغه قول دې. چه دا د کعب بن مالک ﷺ بلال ﷺ بن امیه او مراره ﷺ بن ربیع دې اودا ټول انصار وو. او مجاهد ضحاک اوقتاده ﷺ وغیره هم دغه وئیلې دی. ټولو مراره بن ربیع ﷺ وئیلې دې او په مسلم کښې ابن ربیع لیکلې دې. خو په بعضې نسخو کښې مراره بن ربیع، بخاری او مسلم کښې مراره بن ربیع لیکلې دې. او روایت هم دغه دې اودا چه وئیلې شوی وو چه دواړه په بدر کښې شریک وو دا د زهري غلطی گنډلې شوې ده ځکه چه په دې درواړو کښې یو هم په غزه بدر کښې نه وو. والله اعلم.

کله چه الله ﷻ د دې دریوارو د فراخی ذکر او فرمانیلو په کومو کښې چه هغوی د مسلمانانو د بانیگان پنځوس ورځې تیرې کړې وې اود هغوی ځانونه اود هغوی دنیا په هغوی باندې تنگه شوې وه، بهر نل راتلل د هغوی بند شوی وو. د هغوی په پوهه کښې هېڅ نه راتلل چه څه او کړی بغیر د دې نه چه صبر او کړی او په خپل ذلت او استکانت باندې راضی وی. خود نبی کریم ﷺ په وړاندې درښتیا وئیلو په سبب بل هېڅ عذر نه پیش کولو په سبب الله ﷻ په هغوی باندې فراخی راوستله او څه مودې پورې هغوی په عذاب کښې ساتلو نه پس نی د هغوی توبه قبوله کړه. د دې وجې او فرمانیلې شو (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ) یعنې ای ایماندارو درښتیا ضروري او گنډنی نو د هلاکتونو او مصیبتونو نه به بچ شئ. د ابن مسعود ﷺ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمانیلې صرف رښتیا وانی ځکه چه رښتیا نیکی ده او نیکی جنت ته رسول کوی. کوم سړې چه رښتیا وانی د الله ﷻ په دفتر کښې رښتوني لیکلې کیږي. د دروغونه لرې اوسېږني، دروغ د فسق او فجور طرف ته اوړل کوی او فجور د وزخ ته رسول کوی. سړې چه کله هم دروغ وانی نود الله ﷻ په دفتر کښې دروغ ژن لیکلې کیږي. د احادیث شریف په بخاری او مسلم شریف کښې درج دې (۲) ابن مسعود ﷺ فرمانی چه دروغ نه په صحیح توگه وئیلې شی اونه په توقو کښې. که غواړې نولوله (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ) بیا نی او وئیل چه آیا تاسو پوهیږني چه څوک هم د دې حکم نه خلاصې دې شی. عبدالله بن عمر ﷺ فرمانی چه د مع الصادقین نه مراد محمد ﷺ اود هغه صحابه کرام ﷺ دی. ضحاک ﷺ وانی حضرت ابوبکر ﷺ او حضرت عمر ﷺ مراد دی. حسن بصری ﷺ وانی که تاسو صادقینوسره کیدل غواړئ نو دنیا نه زهد او پرهیزگاری اختیار کړئ او خلقو سره ملاویدل کم کړئ.

(۱) صحیح بخاری کتاب المغازی باب حدیث کعب بن مالک: ۴۴۱۸، صحیح مسلم: ۲۷۶۹، ترمذی: ۳۱۰۲، ابن حبان: ۳۷۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب الادب باب قول الله (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ): ۶۰۹۴، صحیح مسلم: ۲۶۰۷.

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ	مَآگَانَ لِاهل المدینۃ
أَنْ يَخْلُقُوا	انہ دی خلقو دمَدینی
وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ	د مدینہ خلقو دپارہ
أَنْ يَخْلُقُوا	انہ دی خلقو دمَدینی
عَنْ رَسُولِ اللَّهِ	اور دوی نہ گیر چا پیرہ باندی چانو دپارہ دھغی نہ دی ادا باندی خلقو نہ
وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ	اور دوی نہ گیر چا پیرہ باندی چانو دپارہ مناسب نہ دی اچہ د اللہ د رسول نہ روستو پاتی شی
عَنْ نَفْسِهِ	درسول داللہ نہ اونہ دا چہ مینہ اوکری ا دخانونو خپلو سرہ اوچہ بی پروا شی دنفس دھغہ نہ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخَصَةٌ	او خپل خان ورتہ د پیغمبر نہ خوبہ بنکارہ شی ادا خکہ چہ دوی تہ
وَلَا يَخْصَهُ	دا ا خکہ چہ بیشکہ دوی چہ دی ا نہ رسیبری دوی تہ ا تندہ اونہ ستری والی ا اونہ لورہ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ	د اللہ پہ لار کنبی تندہ یا ستومانی یا لورہ نہ د رسیدلی
وَلَا يَطْئُونَ	پہ لار داللہ کنبی ا اونہ ردی دوی قدمونہ ا پہ داسی لار چہ غصہ کوی ا کافران ا اونہ
مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ ا او پہ داسی لارہ نہ دی تلی چہ کافر پری غصہ کیری ا او د دشمن نہ
وَلَا يَنْتَلُونَ مِنْ عَدُوٍّ	یَنَّا لُون مِن عَدُوٍّ
نِيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمُ	حاصلوی دوی قابو ا پہ دشمن باند ا پہ قابو حاصلولو سرہ ا مگر ا لیکلی کیری ا دپارہ ددوی
بِهِ	نہ بدلہ نہ دہ اخستی ا مگر پہ دہ ہر یو کار باندی د ددوی دپارہ
عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْحَسِنِينَ	پہ دھغی سرہ عمل نیک ا بیشکہ ا اللہ ا نہ ضائع کوی ا بدلہ ا دنیکانو خلقو ا
وَلَا يُضِيعُ	نیکی لیکلی شی ا اللہ دنیکانو اجر نہ ضائع کوی ا

قوله تعالى: مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ

درسول اللہ ﷺ ملکہرتیا کونکو صفت اودروستوپاتی کیدونکو مذمت۔ عزوہ تبوک کنبی اهل مدینہ کوم عرب قبائل دجہاد د شرکت نہ پاتی شوہ وو او خوک چہ د جنگ مشقت تہ رسول اللہ ﷺ سرہ رسیدلی ووپہ ہغوی کنبی دھمدردنی او عمل داشتراك پہ خانی نی آرام خوین کری ووهغوی باندی اللہ ﷺ نیول کوی چہ ہغوی خپل خان دثواب نہ محروم کرو۔ نہ ہغوی دتندی تکلیف اوچت کرواونه ہغوی تہ غم او خفگان اورسیدو نہ دولری سرہ مخ شواونه پہ دہ موقف کنبی راغلہ چہ کافران اوویروی اونہ نی پہ کافرانوباندی دغلبی او کامیابی شرف حاصل کرو۔ خوہغوی داسختنی تیری کری اوداھر خہ د ہغوی دذاتی عمل پہ وجہ وو فطری اوجبری نہ ووپہ دہ وجہ اللہ ﷺ دداسی نیکو کارو اجر نہ ضائع کوی۔ لکہ چہ فرمائی ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا﴾۔

وَلَا يَنْفِقُونَ	نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً	وَلَا يَقْطَعُونَ	وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ
اونه لگوي	اونه ډيره اونه وهی لار ديو ميدان مگر ليکلي کيږي		
اوداسي نه کيږي چي دوي دې خرڅ او کړي لږ يا ډير او يا دې دوي ديو ميدان نه تير شي او هغه دې			
لَهُمْ	لِيُجْزِيَهُمُ	اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ	
دپاره ددوي چي بدله ورکړي دوي له الله د ډيرو ښو کارونو هغوا چي وودوي چي کول به نې			
اونه ليکلي شي داځکه چي الله دوي ته دنيکو کارونو ډيره ښائسته بدله ورکړي			

قوله تعالى: لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

دفي شپيل الله جهاد نيکه بدله: ارشاد دې چه دا غازيان خلق دالله ﷻ په لار کښې لويه وړه خرجه هم کوي او کافرانوسره دجنگ دپاره دخنگل لږه شان لارباندي هم ځي. نو ددې اجر هغوي ته خامخا ملاويږي. دلته ﴿الْأَكْثَرُ لَهُمْ﴾ او فرمايېلي شو او په تير شوي آيت کښې ﴿إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ﴾ ددې ﴿بِهِ﴾ مطلب دادې چه دا نفقه يامشي ﴿إِلَى أَعْدَائِهِ﴾ دهغوي ذاتي عمل دې. په دې وجه په آيت مبارك کښې ﴿مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ او فرمايېلي شو او په وړانديني آيت کښې دالله ﷻ په لار کښې ولږه تنده وغيره تکليف د الله ﷻ د طرف نه وو. په دې وجه ئي نه ﴿بِهِ﴾ راوړلې شو اونه ئي عمل د هغوي طرف ته منسوب کړي وو. امير المؤمنين عثمان بن عفان ؓ د دې آيت مبارك نه ﴿حُظِّتْ﴾ زيات او عظيم نصيب حاصل کړو ځکه چه په دې عزوه تبوک کښې هغوي لښکر په خپله نفقات جليله او اموال جزيله ورکړي دي. د ابن خباب السلمي ؓ نه روايت دې چه نبي کریم ﷺ خطبه ورکړه اود دې لښکر د امداد د پاره ئي قوم رابيدار کړو نو عثمان ؓ او وئيل چه زما د طرف نه سل اوښان سره دکجاور پرو او رکابونو شو. حضور ﷺ بيا د قوم نه چنده طلب کړه نو عثمان ؓ او وئيل نور سل اوښان سره د سازو سامان نبي کریم ﷺ د منبر نه يوه پورني راگوز شو او بيا ئي او فرمايېلي اي خلقو د نور امداد ضرورت دې. نو حضرت عثمان ؓ او وئيل نور سل اوښان سره د سازو سامان. نو ما رسول الله ﷺ اوليدلو چه د خوشحالي نه ئي خپل لاسونه مبارك داسې خوزول (عبد الصمد آخری راوی دې وائيلو سره خپل لاسونه اوخوزول). حضور ﷺ او فرمايېلي اوس په عثمان ؓ باندې هيڅ تکليف نه دې پکار چه عمل اوکړي ﴿يَا عِثْمَانُ﴾ رسول الله ﷺ له د زرو اشرفو يوه تهيلني راوړه او عرض ئي اوکړو چه د لښکر په دې سره تياري اوکړني دنبي کریم ﷺ په غير مبارکه کښې داپيسې واچولې. حضور ﷺ به دې اشرفوته حرکت ورکولو او فرمايېلي د نن نه به عثمان ؓ ته د هغه يو عمل هم ضرر نه رسوي. هم دا يو عمل د ده دخلاصي د پاره کافي دې او حضور ﷺ به د خوشحالي نه دارقم بار بار خوزولو (٢) قتاده ؓ دالله ﷻ ارشاد ﴿وَلَا يَقْطَعُونَ﴾ بپاره کښې وائي چه د الله ﷻ په لار کښې سفر کونکي خلق چه څومره لرې ځي هم دويمره د الله ﷻ نيزديکت کښې وړاندې کيږي. (٣)

وَلَا يَنْفِقُونَ

| اونه لگوي

| اوداسي نه کيږي

(١) ترمذي كتاب المناقب باب تجهيز جيش العسرة: ٣٧٠، احمد: ٧٥/٥٥٠، مسند الطيالسي: ١١٨٩، التاريخ الكبير: ٢٤٦/٥، حلية الاولياء: ٥٨/١، دلائل النبوة: ٢١٤/٥.

(٢) ترمذي حواله سابقه: ٣٧٠١، مسنده حسن، احمد: ٦٣/٥٠٠، حاکم: ١٠٢/٣.

(٣) الطبري: ٥٦٥/١٤.

نَفَقَةٌ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ	خہ خرچہ لڑہ اونہ دیرہ اونہ وہی لار دیو میدان مگر لیکی کیری دپارہ ددوی
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	چی دوی دی خرچ او کیری لریا دیر او یا دی دوی دیو میدان نہ تیر شی او هغه دی اونہ لیکی شی
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	چی بدلہ ور کیری دوی لہ اللہ ددیرو بنو کارونو هغوا چی وؤدوی چی کول بہ نی اونہ وہ ضرور
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	داخکہ چی اللہ دوی تہ دنیکو کارونو دیرہ بنائستہ بدلہ ور کیری اوداسی نہ شی کیدی
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	المؤمنون لينفروا كافة فلو ان نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	چی مؤمنانو وتلی وی تول خو ولی اونہ وتل ادھر دی دلی ددوی نہ ایوہ دلہ چی پوہہ نی حاصلہ کیری وی
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	چی مؤمنان دی تول پہ یوخل روان شی خو داسی ولی نشی کیدی چی دھری دلی نہ دی یو دلہ
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	فی الدین ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	پہ دین کبسی او چی خبردار کیری نی وی (خلق دقوم) خپل کلہ چی واپس تللی وی هغوی تہ
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	(پہ سفر) اوخی چی ددین مسئلی زدہ کیری او چی واپس راشی نو نور خلق خبر کیری
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ۝
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	دپارہ ددی چی هغوی خان بچ کیری وی
لِيُجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ وَمَا كَانَ	چی هغوی خان (دکفر او گناہ نہ بچ کیری)

قوله تعالى: وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً

جہاد اود دین تعلیم اوتبلیغ اوددی پہقلہ د سلفو اقوال:- پہ دی آیت کبسی ددی خبری ذکر دی چہ پہ غزوہ تبوک کبسی خلقو دنبی ﷺ سرہ د تلو ارادہ اوکرہ نود سلفو دیوی دلی دا خیال دی چہ کلہ رسول اللہ ﷺ د جنگ دپارہ اوخی نوپہ ہر مسلمان باندی تلل واجب دی اوہم دغہ وجہ دہ چہ اللہ ﷻ ارشاد فرمانیلی دی ﴿الْفِرُّوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ یعنی سپک اوبار کیری شوی اوخی. اودا ہم اللہ ﷻ فرمانیلی چہ د مدینہ والا تہ ہیخ حق نشتہ چہ پہ جہاد کبسی د رسول اللہ ﷺ نہ شاتہ پاتی شی. (تراخپوری) (۱) او حضور ﷺ فرمانیلی چہ پدی آیت سرہ پورتنی آیت منسوخ شوی دی. او وئیلی شی چہ د تولو قبیلو سفر کول یا د یوی قبیلی نہ بعضی کسانو سفر کول چہ کلہ تول اونہ خی. د اللہ ﷻ د آیات مقصد ددی چہ پہ سفر باندی نہ تلونکی اونبی کریم ﷺ سرہ پاتی کیدونکی دی نازلیدونکی وحی لیکی اویاد نی ساتی اود جنگ کونکو واپس شوو خلقو تہ دی د اللہ ﷻ احکام بنانی اود سفر نہ واپس کیدونکی دی دا بنانی چہ دشمن سرہ خنگہ وخت تیر شو اود کافرانو خہ حالات دی. اوس پہ دی مقرر شوی سفر کبسی دودہ خبری راجع شوی. یو سفر معینہ د هغه خلقو کوم چہ جہاد لہ روان دی بل د هغه خلقو قیام چہ د پوہی د پارہ حضور ﷺ سرہ حصار دی. خکہ چہ دا فرض کفایہ دہ کہ یو خو کسان نی اونہ کیری نوچہ یو خو کسانو د پارہ ضروری او فرض دی. ابن عباس رضی اللہ عنہما خودلی دی ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً﴾ پہ آیت کبسی اللہ ﷻ فرمانی چہ مؤمنانو لہ نہ دی پکار چہ تول پہ تول دنبی کریم ﷺ نہ لارشی اونبی ﷺ یوازی پریردی. اوداسی دی ولی نہ وی چہ دھری دلی نہ یو خو کسان لارشی او چہ باقی د رسول اللہ ﷺ سرہ د

دین پوهه حاصله کړې او چه کله واپس شی نو خپل قوم دې خبر کړې اود الله ﷻ نه دې اوویروی. او چه ترکومې حضور ﷺ دسفر اجازت ورنه کړې نونه دې ځی. اوددې ډلو په غیرحاضرني کښې چه کوم قرآن نازل شوې دې نبي کریم ﷺ سره حصاریدونکی دې هغوی خبرکړې او وانی دې چه الله ﷻ په نبي پاک ﷺ باندې دا قرآن نازل کړې وو. مونږ زده کړواوس تاسودسفرنه واپس شونې نوتاسو هم زده کړنې. اوبیا دې نورې ډلې اولیگلي شی ﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ چه هغوی هم بچاو اوکړې شی. (۱)

مجاهد رضی الله عنه وانی چه دا آیت مبارک دحضور ﷺ په ملگروکښې د هغوی باره کښې نازل شوې دې چه زده کړه نې کړې اوخپله کلو ته تلی دی هلته دخلقو نه مفادات حاصل شو راحت او آرام ورته ملاو شو. مال نې هم اوگتېلو او خلقو ته نې ددین تبلیغ هم اوکړو. خو خلقو هغوی ته اوونیل چه تاسو نبي کریم ﷺ اوصحابو سره ملگرتیا پریخودله مونږ له راغلني اودنبي کریم ﷺ د صحبت نه اخوا شونې. نو هغوی په خپلو زړونوکښې تنگی محسوس کړه. هغوی ټول د کلو نه حضور ﷺ له راغلل هم د دې څیز په صفاني کښې الله ﷻ فرمانی چه هیڅ بدی نشته که یوډله لاره شی نفقه هم حاصله کړې اودنبي کریم ﷺ ملگرتیا کولوسره د حدیث او وحی اوریدل هم اوکړې اوکلو ته لار شی اوخلق د الله ﷻ نه اوویروی. څه عجیبه ده چه هغوی ته هدایت اوشی. قتاده رضی الله عنه وانی چه دا آیت په داسې موقع نازل شوې دې کوم وخت چه حضور ﷺ د حملې کولو د پاره لښکر لیگلي وو. الله ﷻ هغه د دې خبرې د پاره مامور اوساته چه دحضور ﷺ په ملگرتیا کښې جنگیرنې خو دویمه ډله دې رسول الله ﷺ سره وی چه ددین پوهه زده کړې او بله ډله دې کلوته خپلوقبیلو او خاندانونو ته لاره شی اودالله ﷻ د عذاب نه دې هغوی اوویروی. کوم عذاب چه د دوی نه وړاندینوخلقو باندې نازل شوې وو. ضحاک رضی الله عنه وانی چه کله رسول الله ﷺ پخپله د جهاد دپاره لارشی نو داهل عذر نه علاوه چاته هم اجازت نشته چه روستوپاتې شی. خو که حضور ﷺ پخپله لار نه شی او لښکر اولیگی نو اوس دحضور ﷺ اجازت نه بغیر څوک په لښکر کښې نه شی شریکې دې. څوک چه د حضور ﷺ لیگلي شوی لښکر سره لارشی اود هغوی په غیرموجودگني کښې کومه وحی نازل شوی وی اوحضور ﷺ خپل ځان سره روستو پاتې شووخلقو ته اورولې وی نوچه کله دالښکر واپس راشی داحصارشوی دې هغوی ته واوروی چه ستاسو د تلونه پس دا وحی نازل شوې ده اوهغوی له دې هم په دین کښې پوهه ورکړې. ټول په ټول نه تلو حکم په دې صورت کښې دې کله چه رسول الله ﷺ لښکرلیگلي وی اوپخپله حصارشوی وی. دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه د﴿لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ والا آیت د جهاد باره کښې نه دې چه کله رسول الله ﷺ دقبیله مضر دقحط دپاره بددعا اوفرمانیله او ټول قحط راگیرکړل نو ټول مدینې ته راغلل اوسیدل اوځان نې د دروغومسللمانان ښکاره کول. د رسول الله ﷺ په صحابو باندې د هغوی میلمستیا گرانه شوه نو الله ﷻ د وحی په ذریعه رسول الله ﷺ خبرکړو چه دا خو په حقیقت کښې مسلمانان نه دی نو حضور ﷺ دوی خپلوخپلو قبیلو ته واپس کړل اوبیا داسې کولونه نې منع کړل. ارشاد دې ﴿وَلْيَنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ﴾ د دې آیت باره کښې ابن عباس رضی الله عنه فرمانی چه دعربو د هرې یوې قبیلې نه خلق حضور ﷺ له ډلې ډلې راتلل، دې خلقو به د حضور ﷺ نه د دینی امورو باره کښې تپوسونه کول او په دین کښې به نې پوهه حاصلول غوښتل. دې نورو به دحضور ﷺ نه تپوس کولو چه مونږ ته د کوم خدمت ادا کولو حکم دې او ونیل به نې چه خپلو قبیلو ته لار شو نو څه به وایو، نو حضور ﷺ به هغوی ته د طاعت الله او طاعت رسول تلقین کولو او فرمانیل به نې چه په خپلو خلقو کښې مونږ او زکوة خورکړنې. هغوی به خپل قوم ته ونیل چه که اسلام راوړنې نومونږ تاسوسره یو گنی نو نه یو او هغوی به نې د الله ﷻ نه ویرول. او هغه خلق چه کله به

خیلو خلقوتہ تلل نوہغوی بہ نی ددین طرف تہ رابلل۔ د اوراودوزخ نہ بہ نی ویروا او دجنت زیری بہ نی ورکولو۔ عکرمہ ﷺ وائی چہ کلہ داآیت نازل شو نو منافقانو بہ ونیل چہ او خوہغہ کلی وال مسلمانان ہلاک شوکوم چہ حضور ﷺ سرہ جہاد لہ نہ وو وتلی او روستو پاتہی شوہی وو۔ حالاتکہ ہغہ خلقو خودنہی کریم ﷺ پہ صحابو کنبہی ہغہ خلق وو چہ خپل قوم تہ د دین خودلود پارہ تلی وو او پہ جنگ کنبہی د شرکت نہ کولو سبب نی دا جورکری وو۔ نو اللہ ﷻ دا بیان او فرمائیلو چہ دغہ خلق دی ولی جنگ لہ لارشی بعضہی خلقو دی نورو تہ ددین خودلو د پارہ ولی حصار نہ شی اودا آیت نازل شو ﴿وَالَّذِينَ يُتَّخِذُونَ فِي اللَّهِ حَسَنَ بَصَرٍ﴾ وائی چہ د دی آیت مقصد دا وو چہ کوم خلق جنگ لہ تلی دی نو چہ کلہ خپلو خلقوتہ واپس راشی نو چہ د جنگ پہ نتیجہ کنبہی ہغوی خپلہ کومہ غلبہ پہ کافرانو باندی لیدلی اود اسلام شاندارہ فتح نی لیدلی د ہغی نہ خلق خبر کری۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا			
اے ہغہ کسانو اچی ایمان مو راوړې دې جنگ کوئ			
انہی مومنانو ا کوم کافران چي ستاسونہ گیر چا پیرہ دی			
الَّذِينَ	يَكُونُكُمْ	مِّنَ الْكَافِرِ	وَلِيًّا
دہغہ کسانو سرہ چي نزدی دی تاسو تہ د کافرانو نہ او پکار دی چي بیامومی ہغوی پہ تاسو کنبہی			
ہغوی سرہ جنگونہ کوئی او پکار دی چي ہغوی پہ تاسو کنبہی سختی بیامومی او پوہہ شی			
غِلَظَةً وَعُلْمًا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ			
سختی او پوہہ شی چي بیشکہ اللہ د متقیانو سرہ دی			
چي اللہ ﷻ د پرهیزگارانو ملگری دی			

قوله تعالى: قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكَافِرِ

دجہادیواہم اصول چہ دنیزدی نہ جہاد شروع کول دی۔ اللہ ﷻ مؤمنانوتہ حکم ورکری دی چہ کافرانو سرہ جنگیونی نواول ہغہ کافرانو سرہ او جنگیونی کوم چہ د اسلام مرکز سرہ نیزدی دی۔ پہ دی وجہ حضور ﷺ مشرکانو سرہ جنگ شروع کرو نو د جزیرۃ العرب نہ نی شروع اوکړہ۔ مکی، مدینہ، طائف، یمن، یمامہ، حجر او حضرموت، غرض دا چہ د جزیرۃ العرب داسی نور اقالیم نی اول فتح کرل او مسلمانان نی جورکړہ اود عربو قبیلہی پہ اسلام کنبہی دلہی دلہی شامل شو۔ نو اوس اہل کتابو سرہ جنگونہ شروع شو اوروم سرہ نی د جنگ ارادہ اوکړہ۔ دا خلق د جزیرۃ العرب سرہ نیزدی اوسیدونکی دی اود دی خبری ضرورت دی چہ د اسلام د دعوت د ټولونہ وړاندی ہم د دوی نہ شروع اوشی۔ پہ دی وجہ ہم چہ ہغوی اہل کتاب دی۔ خوتبوک پوری رسیدوسرہ وړاندی نہ شو واپس شو خکہ چہ خلق تنک حالہ، قحط وہلی اونا سازگارہ شوی وو۔ دا د کال نہم ہجری واقعہ دہ، پہ کال لسم ہجری کنبہی رسول اللہ ﷺ حجة الوداع پہ تیاری کنبہی مشغول وو۔ اود حجة الوداع نہ یواتیا (۸۱) ورخې پس دنبی کریم ﷺ وصال اوشو۔ دحضور ﷺ نہ پس دہغوی پہ حکم باندی وزیر حضرت ابوبکر صدیق ؓ شو۔ د دی انقلاب پہ وخت کنبہی پہ دین کنبہی یو تزلزل شان راغلی وو۔ خو اللہ ﷻ د صدیق اکبر ؓ پہ ذریعہ دین تہ بیا استقامت ورکړو۔ ہغوی دین مضبوط کړو۔ دعوی کونکوباندی ثابتہ شوہ اومرند خلق نی بیادین طرف تہ راوېس کرل۔ کومو خلقو چہ د زکوٰۃ ورکولو نہ انکارکړی ووہغوی تہ زکوٰۃ ورکول پریوتل۔ کوم خلق چہ د دین د مسئلونہ ناواقف ووہغوی نی خبردار کرل۔ اود رسول اللہ ﷺ سرہ متعلق چہ کوم فرائض ووہغہ نی پورہ کرل۔ د ابوبکر صدیق ؓ پہ دور کنبہی کسری اوقیصر فتح شو۔ بیا نی د اسلام لښکر روم تہ اولیگلو کوم چہ

صلیب پرست وو اود اهل فارس طرف ته هم چه اتش پرست وو۔ اللہ ﷻ د هغوی په برکت سره دا ملکونه فتح کړل اود کسری قیصر اود هغوی مذهبونوته ذلت نصیب شو۔ اودې دواړو ملکونوچه کومې خزاني جمع کړې وې هغه نې دالله ﷻ په لارکښې خرچ کړې لکه څنگه چه رسول الله ﷺ د دې نه وړاندې خبرور کړې وو۔ ددې پېشن گوښې پوره والي د حضور ﷺ وصی حضرت ابوبکر ﷺ په لاس اوشو۔

دعمر فاروق ﷺ په ذریعه دمنافقانو اوسرکشانو خاتمه اوشوه: بیا دحضرت صدیق اکبر ﷺ جانشین حضرت عمر بن الخطاب ﷺ پوره کړو۔ دحضرت عمر ﷺ په ذریعه هغه کفارو منکرینوته ذلت اورسیدو۔ حضرت عمر ﷺ د منافقانو اوسرکشوخاتمه اوکړه اود هغوی په ټولو سلطنتونو باندې شرقاً او غرباً غالب راغله او د نیزدې اولرې ټولو ملکونو خزاني نې د اسلام مرکز ته راښکلي۔ اودا ټول مال دولت د شریعت د احکامو مطابق په حق دارو خلقو او واجبی کارونو کښې خرچ کړې شو۔ چه حضرت عمر ﷺ ژوندې وو نو ښه نیک نوم نې وو او چه مړشونو شهید مړشو۔

د عثمان ﷺ په ذریعه اسلام مخ په ترقی شو: اومهاجرینو او انصارو په اتفاق سره امیرالمؤمنین حضرت عثمان بن عفان ﷺ خلیفه جوړ کړو۔ دحضرت عثمان ﷺ په زمانه کښې اسلام ډیر ښانت او نیک نامی حاصله کړه او په ټوله دنیا کښې په انسانانو باندې د اسلام حجت غالب راغلو۔ هم د دوی په زمانه کښې اسلام په مشرق اومغرب هرځای کښې ترقي اوکړه۔ د الله ﷻ د کلمې رعب په هرځای کښې په ټولو انسانانو باندې خورشو۔ او ملت حنیفیه د الله ﷻ په دښمنانو باندې کامله غلبه حاصله کړه۔ کله به په یو قوم مسلط شو اوکله به بل اوکله به داسې قوم چه دې کافرانو سره به نې سازباز ساتلو۔ داد الله ﷻ د دې فرمان لاندې وو ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ﴾ او ﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غُلَظَةً﴾ یعنی کافرانو سره په جنگ کښې ښه سختی کونې ځکه چه کامل مؤمن هغه دې چه په خپلو باندې مهربان او په کافرانو باندې سخت نیونکي وي۔ لکه چه الله ﷻ فرماني ﴿قَسَوفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ﴾ او بل ارشاد دې ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ اودغه شان بل قول د الله ﷻ دې ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾۔

نبي کریم ﷺ نبي الرحمت هم دې اونبي السيف هم: اوپه حديث کښې دې چه رسول الله ﷺ فرمانيلى چه زه مهربان هم يم اوجنگ کونکي هم يم۔ يعنى د دوستانو دپاره خوش مزاج اود دښمنانو د پاره سخت جنگ کونکي۔ الله ﷻ فرماني چه کافرانو سره جهاد کونې او په الله ﷻ باندې يقين ساتنې که تاسو د الله ﷻ نه اوویريدنې اود هغه اطاعت مو اوکړونو الله ﷻ هروخت تاسو سره دې۔ دا څيز په قرون ثلثه کښې چه د دې امت يوه بهترينه زمانه تيره شوې ده په پوره قوت کښې وواودازمانه د الله ﷻ د اطاعت زمانه وه۔ مسلمانان هميشه په کافرانو باندې غالب وواوهميشه نې فتح حاصله کړې وه۔ دښمنان هميشه په خساره او تاوان کښې پاتې وو۔ او چه کله د بادشاهانو په مينځ کښې فتنې او اختلافات زيات شونو دښمنانو په اطرافواوښارونو باندې نظراچول شروع کړو۔ داسلامي ملکونو طرفته وروراندې شو او د دښمنانو ملکونو يو بل سره لاس امداد شروع کړو۔ بيا ديوبل په امداد د مسلمانانو په ملکونو باندې حملې اوکړې اود مسلمانانو په ډيرو ملکونو باندې نې قبضه اوکړه۔ خو چه کوم يو اسلامي بادشاه د الله ﷻ د احکامو پابندى کړې، په الله ﷻ نې بهروسه کړې نو الله ﷻ هغه ته خامخا فتوحات ورکړې دې او بيللې شوى ملکونه نې بيا حاصل کړې دې۔ د الله ﷻ نه اميد دې چه هغه به بيا مسلمانانو ته غلبه ورکړې او په ټوله دنيا کښې به د توحيد کلمه اوچته شى۔ الله ﷻ خوياض او کریم دې۔

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ

اوکله چي | نازل کړي شي | يو نوې سورت

او هرکله چي يو نوې سورة نازل شي

فَمِنْهُمْ	مَنْ	يَقُولُ	أَيُّكُمْ	زَادَتْهُ
نو خبئی دھغوی نہ ہغہ خوک دی چی وائی کوم یو دی پہ تاسو کبھی چی زیات کرو ہغہ لہ				
نو بعضی پہ ہغہ خلقو کبھی (دخندا پہ طور) دا وائی چی (اوبنائی کنہ) دی سورۃ د چا پہ ایمان کبھی				
هَذِهِ	إِيمَانًا	فَأَمَّا الَّذِينَ	آمَنُوا	فَزَادَتْهُمْ
دی سورت اپہ لحاظ دایمان سرہ نوہر چی دی ہغہ کسان چی ایمان نی راوڑی دی نو زیات کپی دی ہغوی لہ				
زیاتی راوستو نو چا چی ایمان راوڑی دی دھغوی پری یقینی طور ایمان زیاتی پری				
إِيمَانًا	وَهُمْ	يَسْتَبْشِرُونَ	وَأَمَّا الَّذِينَ	فِي قُلُوبِهِمْ
پہ لحاظ دایمان سرہ اوہغوی خوشحالی پری اوہر چی دی ہغہ کسان چی پہ زپونو دھغوی کبھی				
اوہغوی (پہ ہرنوی سورۃ) خوشحالی پری اود چا پہ زپونو کبھی چی دنفاق (مرض) پروت وو				
مَرَضٌ	فَزَادَتْهُمْ	رَجَسًا	إِلَى رَجْسِهِمْ	وَمَا تَوْأ
مرض دی نوزیات کرل ہغوی لہ پہ لحاظ دہلیتی سرہ دہلیتی دھغوی سرہ اوہرہ کیڑی ہغوی				
نو دھغوی پہ پلیتی باندی (دی نوی سورۃ) یوہ بلہ پلیتی سوا کرہ اپہ ترمرگہ پوری				
وَهُمْ	كُفْرُونَ			
اوحال داچی ہغوی کافران وی				
پہ کفر کبھی اختہ پاتی شو				

قوله تعالى: فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا

د ایمان کمی بیشی مسئلہ باندی دامت اجماع ده۔ چہ دا آیاتونہ نازل شو نو منافقانو خبری شروع کپی چہ بنہ ده دی سورۃ پہ مسلمانانو کبھی کوم نور ایمان او نورہ زیاتی خوبی پیدا کرہ۔ نو اللہ ﷻ فرمائی چہ اودا نور ایمان پہ مسلمانانو کبھی دننہ یقینا پیدا شوی دی اوہغوی پہ دی باندی خوشحالہ ہم دی۔ دآیت پہ ہغہ بزرگ ترین دلیلونو کبھی دی چہ ایمان کمی پری ہم او زیاتی پری ہم لکہ خنگہ چہ د خلف او سلف علماؤ مذهب دی۔ بلکہ داکثرو قول دا دی چہ پہ دی عقیدہ باندی د امت اجماع ده اود بخاری شریف اول شرح کبھی پہ دی مسئلہ باندی ژور او اورد بحث شوی دی۔ خوچہ دچا پہ زپونو کبھی بیماری ده نویہ ہغوی کبھی خو دی آیت سرہ نورہم شک کبھی زیاتوالی کیڑی۔ لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی (وَلَنَزِيلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ) یعنی قرآن پاک خو دمومنانو زپونوتہ شفا ورکوی۔ اود اللہ ﷻ قول دی (قُلْ هُوَ الَّذِي آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقُرْءَانُهُمْ عَلَىٰ عَنَقٍ أُولَٰئِكَ يَنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ) یعنی د ایمان دخواوندانود پارہ خو قرآن پاک ہدایت او شفا ده۔ دکافرانو غورونہ خود دی قرآن پاک دطرف نہ کانرہ دی۔ دھغوی سترگی پندی دی لکہ چہ ہغوی دہیر لری نہ رابللی شی چہ ہلو اوریدی نہ شی۔ دا خومرہ د بدبختی خبرہ ده چہ کوم خیز د زپونود ہدایت صلاحیت لری ہغہ د دوی د ہلاکت اوضلاکت ذریعہ جوڑ شی۔ لکہ چہ بیمار تہ بنہ خوراک ہم ورکپی نو ہم نقصان ورسوی۔

أُولَٰئِكَ	أَنَّهُمْ	يُفْتَنُونَ	فِي كُلِّ
ایا دخالق گوری نہ چی بیشکہ دوی ازمانیلی کیڑی پہ ہر			
ایا دی تہ نہ گوری چی دوی ہرکال یو خل یا دوه خلہ			

عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ	کال کنبی ایوخل! یا دوه خله خوبیا هم نه اوباسی توبه دوی اونه دوی نصیحت قبلوی
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاهُمْ	په یو اونت کنبی غورزولی شی خوبیا هم توبه نه اوباسی اونه ترې عبرت اخلی
مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ	اوهر کله اچی نازل کړې شی یو سورت انواو گوری خینی ددوی اخینو نوروته او وانی چی ایا وینی تاسو
یو کس ابیا واپس لاړ شی اړولی دی الله زړونه ددوی خکه چی دوی هغه قوم دې چی نه پوهیږی	چی خوک درته گوری خو نه ابیا غلی شان اوخی الله ددوی زړونه گرزولی دی خکه چی دوی ناپوه خلق دی
قوله تعالى: أُولَٰئِكَ يَوْمَئِذٍ هُمْ يُقْتَلُونَ فِي كُلِّ عَامٍ	

د منافقانو خصلتونه د دنیاوی آفتونو باوجود ایمان نه راوړی: دا منافقان دومره هم نه پوهیږی چه هغوی په کال کنبی یو ځل یا دوه ځل اخته کولې شی اوبیا هم دخپلو وړاندینو گناهونو نه منع کیږی اوبه دې باره کنبی چه په هغوی کوم تیریدونکی دی دهغې نه اندېشنه نه کوی. مجاهد رحمته الله علیه وانی چه منافقان به د اولرې اوقحط په فتنو کنبی اخته کولې شو. قتاده رحمته الله علیه وانی چه د جنگ مصیبت به دهغوی په سر راپریوتلو صحابه کرامو رضی الله عنهم به ونیل چه مونږ به هر کال یو نه یو دروغ خبره اوریدله په کوم سره چه به اکثر خلق دهوکه کیدل. د حضرت انس رضی الله عنه روایت دې چه د سختی زمانه به زیاتیدله د زړه تنگی او د حوصلې کوتاهی به زیاتیدله (۱) اوهر کال به د تیرشوی نه خراب راتلو (۲) دا پورتنی آیت د منافقانو باره کنبی دې چه کله به یو سورة په نبی کریم صلی الله علیه و آله نازلیدو نو هغوی به یوبل ته کتل او ونیل به ئی چه تاته خو چا کتلې نه وو. بیا به هغوی د حق نه مخ اړولو. په دنیا کنبی د منافقانو د حال دې چه نه د حق خبرې مخې ته راخی اونه په هغې باندې پوهیږی. لکه چه د الله صلی الله علیه و آله فرمان دې (فأله عن التذکر معروضین) اوبل قول دې (فأله عن کفر و قبلک مطعین) یعنی په دې خلقو څه شوی دی چه د حق خبرې نه ډډه کوی لکه چه تختیدونکی خناور دی چه د زمرونه تختی. نیغ اوبه اړخ کنبی پتیبی د حق نه د باطل طرف ته تیبیږی. الله صلی الله علیه و آله دهغوی زړونه گرزولی دی چه نه د الله صلی الله علیه و آله خطاب باندې پوهیږی اونه د پوهیدلو کوشش کوی.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا	په تحقیق سره راغلی دې تاسو ته یو رسول دجنسه ستاسو نه گران دې په هغه باندې هغه کار
تَاسَوْتُمْ يٰۤأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ لِكُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلِّ مَأْكَلٍ وَكُلِّ مَقَامٍ	تاسو ته یو داسې رسول <small>صلی الله علیه و آله</small> راغلی دې چې ستاسو دخپل جنس نه دې ستاسو نقصان په هغه
عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ	بدلیگی ستاسو د ښیگرې ډیر خواهش مند دې د مومنانو دپاره ډیر رحم دل
چې په تکلیف کنبی اچوی تاسو حرصناک دې په تاسو باندې په مومنانو باندې مهربان دې	

(۱) ابن ماجه کتاب الفتن باب شدۃ الزمان: ۴۰۳۹.

(۲) بخاری: ۷۰۶۸، ترمذی: کتاب الفتن باب منه لا یاتی زمان الا الذی بعده شرمه: ۲۲۰۶، ابن ماجه: ۴۰۳۹ ولفظ له.

رَحِيمٌ	فَإِنْ تَوَلَّوْا	فَقُلْ	حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
رحم کونکي دي انوکہ مخ واپری ستانه داخل نواوایه کافی دي مالره الله نشته دي لائق عبادت او مهربان دي انوکہ اوس هم دوی مخ او گرزولو نو ورته اووایه چي زما دپاره یوازي الله ﷻ بس دي	مگر هغه دي په هغه باندې بروسه اوکړه ما او هغه مالک دي دعرش لوی	بي دهغه نه معبود نشته په هغه مي توکل دي او هغه دلوني عرش خاند دي	

قوله تعالى: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ

د رسول الله ﷺ د صفات حسنه ذکر جمیل:- په دي آيت کښې الله ﷻ په مسلمانانو باندې خپل احسان ښکاره کوي چه ستاسو د پاره هم ستاسو د جنس نه يو رسول ليکلي دي. لکه چه ابراهيم ؑ دعا غوښتي وه چه (رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ) او (لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ) او (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ) د نبی کریم نسب بالکل صفا دي: جعفر ؓ بن ابی طالب د نجاشی بادشاه او مغیره ؓ د کسری سفیر ته ونيلي وو چه الله ﷻ په مونږ کښې هم زمونږ د قوم نه يو رسول راليکلي دي. د چا د نسب نه چه مونږ واقف يو. د چا صفتونه چه مونږ پيژنو. د چا د پاسيدو کيناستو تک راتگ صدق او امانت ټولو خبرونه مونږ خبر يو (د جاهليت د زمانې نه هم چه د چا په خاندان باندې څه داغ نه وو حضور ﷺ فرمايلي چه زما ټولو خاندان د نکاح په بنياد راغلي دي او چرته د وينو تويونکو د جاهليت د زمانې هم څه شک شته نشته. د آدم ؑ نه واخله تر اوسه پورې زما پلارانو نيکونو کښې يو کس هم بغير د نکاح نه دي پيدا شوي) (۱) د الله ﷻ ارشاد دي (عَزَّوَجَلَّ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ) يعنی په امت باندې لږ تکليف هم په هغه باندې سخت گران دي.

د نبی کریم ﷺ شريعت بالکل واضح انتهایي اسان دي: په حديث شريف کښې دي (بعثت بالحنيفه السمحة) يعنی آسان دين مي راوړلي راغلي يم (۲) په صحيح حديث کښې دي چه دا شريعت ډير آسان دي. الله ﷻ ډير آسان کړې پيدا کړې (۳) د هغوی ډير خواش وې چه تاسو هدايت بيا مومني او دنياوي او اخروي گټې حاصلې کړئ. صحابه ؓ فرمايلي چه حضور ﷺ مونږ ته دومره عام معلومات را کړي دي چه فرض کړه يوه مرغنی هم په آسمان باندې الوزی د هغې باره گڼې هم معلومات را کړي دي (۴) حضور ﷺ فرمايلي دي چه جنت ته نيز دي کونکې او دوزخ ته لرې کونکې يوه وره شان خبره هم داسې نشته کومه چه ماتاسو ته نه وي خودلې. د حضور ﷺ فرمان دي الله ﷻ د هر ناجائز او حرام څيز متعلق په مکمل توگه معلوماتو باندې تاسو خبر کړي ئې. که تاسو د هغه بيان کړي شوي محرماتونه نه لرې کيږئ نوزه تاسو ته ښايي چه د دوزخ په شغلو کښې به داسې پريوځئ لکه پتنگ چه په شمع پريوځي (۵)

د رسول کریم ﷺ مثال:- د حضرت ابن عباس ؓ نه روايت دي چه حضور ﷺ له دوه فرښتي راغلي کله چه حضور ﷺ اوده وويو پښو طرف ته او بله دسر طرف ته. د پښو والا فرښتي د سر والا فرښتي ته ونييل

(۱) احمد: ۲۰۱/۱، ۲۰۳.

(۲) مجمع الزوائد: ۲۱۴/۸، الدر المنثور: ۵۲۵/۳.

(۳) احمد: ۱۱۶/۶، مسنده حسن، مسنده جید: ۲۵۴ مختصر.

(۴) صحيح بخاری کتاب الايمان باب الدين يسر: ۳۹.

(۵) احمد: ۱۵۳/۵، مسنده الطيالسي: ۴۷۹، ابن حبان: ۶۵، طبرانی: ۱۶۴۷، والزيادة عنه.

(۶) احمد: ۳۹۰/۱، وهو حسن، مسند ابی يعلى: ۵۲۸۸، مجمع الزوائد: ۲۱۰/۷.

چہ دہ اود دہ د امت متعلق حال یومثال بیان کرہ۔ ہغہ فرمائی چہ دہ مثال د امت سرہ داسی دی لکہ چہ خلق پہ سفر باندی یو اوچ کلک او خنگل تہ رسیدلی وی اود لاری خرچہ وغیرہ ورسرہ ہیخ باقی نہ وی پاتی شوی۔ نہ وړاندی تلې شی اونہ د واپس راگرخیدو خہ صورت وی۔ پہ دی کنبی مزیداری جامی اغوستونکی یوسری راشی او ورته وائی چہ آیا زہ تاسو ددی خائی نہ اوباسم او داسی باغونو تہ مو بوخم کوم چہ شنہ او آباد وی نہرونہ او حوضونہ وی آیا ماسرہ خنی؟ هغوی ډیر پہ خوشحالی سرہ راخی شی هغه دوی بوخی چہ بنہ د میوو ډک وی او او بنہ خوارہ واره وی۔ بیا هغوی تہ وائی آیا ما تاسو سرہ د خیرخواهنی حق ادا نہ کرو او آیاتاسو مې داسی شنو او آبادو خایونو تہ بوتلې نہ ونې؟ اوس واورنی وړاندی نورباغونہ داسی دی چہ ددی نہ ہم د سپرلونه ډک دی اود دی ہم ډیر بنکلی حوضونہ دی۔ راخی چہ تاسو اوس هلته بوخم۔ نویعضو او وئیل چہ تاسو خو وړاندی ہم ربنیتیا وئیلی او اوس ہم ربنیتیا وائی مونې خو خامخا تاسو سرہ یو۔ او بعضو او وئیل چہ مونې خو ہم داسی بنہ یو۔ مونې ہم دلته بس یو وړاندی تہ موزرورت نشته۔ یعنی دا هغه خلق دی چہ دنیا پسې لیونی دی اود عاقبت خبر نہ اخلی حالانکہ د دی خائی نہ هلته ډیری مزی او خوشحالی دی۔^(۱)

د رسول کریم ﷺ سخاوت: د حضرت ابوهریرہ ؓ نہ روایت دی چہ یو اعرابی حضور ﷺ له راغلو اومالی امداد نی اوغوښتلو۔ حضور ﷺ هغه تہ خہ ورکړل او وئی فرمائیل واخلہ ما ستا کار اوکړو اوتاسرہ می احسان اوکړو۔ هغه وئیل چہ نہ ہیخ احسان دی نہ دی کرې۔ دی اوریدو سرہ بعضی صحابہ کرام ؓ غصہ شو او پہ هغه باندی د لاس اوچتولو ارادہ نی اوکړہ۔ نو حضور ﷺ پہ اشارہ سرہ منع کړل۔ حضور ﷺ پاسیدو او خپل خائی تہ لاړو او اعرابی نی راوغوښتلو هغه وئیل تا اوغوښتل اوما درکړہ او خیر دی کہ تا هرڅہ او وئیل بس اودې وئیل۔ بنہ دہ دا نورهم واخلہ۔ نوییائی ورته او فرمائیل چہ اوس ما تاسرہ بنہ سلوک اوکړو کہ نہ۔ اعرابی او وئیل چہ الله ﷻ دی تاسو له جزائی خیر درکړی۔ حضور ﷺ او فرمائیل چہ زما صحابہ پہ تاباندی غصہ شوی دی اوس تہ د هغوی پہ وړاندی لاړ شه اودې وخت کنبی چہ تا ماته خہ او وئیل د هغوی پہ وړاندی ہم تصدیق اوکړہ چہ د هغوی د زړہ نہ ہم غصہ اوخی۔ هغه وئیل بنہ۔ کله چہ اعرابی راغلو نو حضور ﷺ او فرمائیل دی راغلی ووسوال نی اوکړوما دہ له ورکړہ خودہ چہ خہ وئیلی وو هغه تاسو تہ معلوم دی مادی راوغوښتو اونورمې ورکړہ اوس دی راضی دی۔ حضور ﷺ او فرمائیل ولې ای اعرابی دا خبرہ ټیک دہ کہ نہ۔ اعرابی او وئیل او الله ﷻ دی تاسو له جزائی خیر درکړی۔ حضور ﷺ فرمائی چہ زما او دباندہ چی مثال داسی دی لکہ چہ د چا وښہ وی او هغه اورانہ شوې وی خلق هغې پسې منډې وهی نو نوره هم ورانہ شی۔ نو دا وښی مالک وئیل چہ تاسو ددی خمولو کارمانہ پرېږدنی۔ زہ ددی دکار نہ بنہ خبریم زہ بہ دا نرمہ کړم۔ بیا هغه وښہ راواخستہ او هغه راغله۔ پہ هغې نی وښہ او خورل او وئی نیوله۔ او پہ هغې باندی کجاوہ واچوله۔ کہ ددہ د بدتمیزی پہ خبرہ زہ ہم ستاسو پہ شان غصہ شوې ووم نو هغه بہ دوزخی شوې وو^(۲) خودا حدیث ضعیف دی۔ والله اعلم بالصواب۔

د الله ﷻ ارشاد دی ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾ په شان ددی ارشاد دی چې ﴿وَخُذُوا زِينَتَكُمْ﴾۔ لَمَّا اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ او د الله ﷻ ارشاد دی چې ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ په دی آیت مبارک کنبی ہم دغه حکم دی۔ چہ کوم عظیم شریعت تاسو راوړی دی کہ دا خلق د هغې نہ مخ واری نو ورته وایه الله ﷻ مالہ کافی دی زہ پہ تاسو نہ پہ هغه باندی بهروسہ کوم۔ الله ﷻ د هرڅیز مالک دی خالق دی او هغه د عرش عظیم رب دی۔ د هغه عظیم عرش د مخلوقاتو چت دی۔ د زمکې او آسمان ټول مخلوق د هغه د عرش لاندی دی۔ ټول مخلوق د هغه د قدرت پہ قبضہ کنبی دی۔ د هغه علم پہ هرڅیز باندی محیط دی۔

^(۱) احمد: ۱/۲۶۷.^(۲) البزار: ۲۴۷۶، مجمع الزوائد: ۱۲/۹.

د خینی حضرت توبہ نیزدا د قرآن پاک آخری آیت دی: ابی بن کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چه د قرآن پاک آخری آیت (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ) والا آیت دی (۱) اودا چه د قرآن ټول آیاتونه اوسورتونه په خلافت ابوبکر کښې قرآن د مرتبې په لحاظ سره راجمع کړې شوي. خلقو به لیکلواو ابی بن کعب رضی اللہ عنہ به په خلقو لیکلو. کله چه د سورة براءة دي آیت ته اورسیدو (ثُمَّ الصَّرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ فُلُوْهُمْ) نودا گمان نی اوکړو چه دا د قرآن آخری آیت دي نو ابی بن کعب رضی اللہ عنہ هغوی ته اوونیل رسول الله ﷺ د دي نه پس ماته دا دوه آیاتونه اورولي وو. (لَقَدْ جَاءَكُمْ) آخر سورت پورې او ونی ونیل چه دا د قرآن آخری آیت دي او هم په دي باندې ختم دي د کوم نه چه شروع شوي وه. یعنی د هغه الله ﷻ په نوم د چا نه چه بغیر بل اله نشته. هم د دي متعلق د الله ﷻ قول دي. (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ) (۲) د عبد الله بن زبیر رضی اللہ عنہ روایت دي چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته حارث بن خزیمه رضی اللہ عنہ دا دوه آیاتونه پیش کړي وو کوم چه د سورة براءة آخر کښې دي. حضرت عمر رضی اللہ عنہ اوفرمائیل چه د دي وحی بل شهادت څوک ورکوي؟ حضرت حارث رضی اللہ عنہ جواب ورکړو چه ماته خو پته نشته چه بل چاته معلومه ده خود الله ﷻ قسم ما دا پخپله د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دي. هغه اوونیل چه که دا کم نه کم درې آیاتونه وي نو ما به دي له د بل سورت نوم ورکړي ووتنه دا په قرآن کریم کښې چرته کیږده. نودانی د سورت براءة په آخر کښې کیخودل (۳) دا خبره وړاندې تیره شوي ده چه حضرت عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ ته مشوره ورکړې وه چه د قرآن پاک ټول آیاتونه راجمع کول ډیر قرین مصلحت دي. نو حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ته د قرآن پاک راجمع کولو حکم اوکړو. هغه به قرآن راجمع کولو او په ترتیب کولو به نی او حضرت عمر رضی اللہ عنہ به هم هلته موجود وو. په صحیح حدیث کښې دي چه زید رضی اللہ عنہ اوونیل چه د سورة براءة آخری حصه ما حضرت خزیمه بن ثابت رضی اللہ عنہ یا ابو خزیمه رضی اللہ عنہ سره لیدلی وه (۴) اودا هم مونږ بیان کړل چه د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم یوې ډلې د دي ذکرښی کریم رضی اللہ عنہ سره اوکړه لکه څنگه چه خزیمه بن ثابت رضی اللہ عنہ کړې وه. والله اعلم. ابوالدرداء رضی اللہ عنہ بیان کوي چه څوک سحر مابینام اووه خل دا اولولي (حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ) نو الله ﷻ به د هغه ټول کارونه جوړکړي او چه کومه اراده کوي هغه به پوره کوي (۵) په یو روایت کښې دي چه د زړه په صدق سره نی لوستلې وي او که نه. خود دي جملې زیاتوالي غریب دي. په یو مرفوع روایت کښې هم داسې ذکر دی خودا هم د منلو قابل نه دي. والله اعلم.

(الحمد لله) د سورة براءة تفسیر ختم شو.

(۱) احمد: ۱۷/۵ زوائد عبدالله، مجمع الزوائد: ۳۷/۷.

(۲) احمد: ۱۳۴/۵ زوائد عبدالله بن احمد بن حنبل وسنده ضعیف.

(۳) احمد: ۱۹۹/۱.

(۴) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة براءة باب قوله (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ...) ۴۶۷۹.

(۵) ابوداود کتاب الادب باب ما يقول اذا أصبح: ۵۰۸۱ وسنده حسن.

(تفسیر سورۃ یونس (مکیہ)

ایاوتونہ	سورۃ یونس مکیہ وہی مائتہ و تسع ایات واحد عشر کوعا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
⑨	شروع کوم پہ نوم د الله چه دیر مهربان زیات رحم کونکے دی ①	
الر	تِلْكَ اٰیَةُ الْكِتٰبِ الْحَكِیْمِ ① اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ	
الف	لام را دا داسی کتاب ایتونہ دی اچی د حکمت نہ دک دی ایا دا خلق دی خبری ته تعجب کوی	
اوحینا	اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرَ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِیْنَ	
	وحی اوکرہ مونہ یو سری ته ددوی نہ اچی اوپروہ خلق اوزیری ورکرہ ہغہ کسانو نہ	
	چی مونہ پہ دوی کنبی یو سری (الغیر) ته وحی اولیرہ اودا موورته اووئیل چی خلق د الله عذاب ویرہ	
امنوا	اَنْ لَّهُمْ قَدْ صَدَّقَ عَنْدَ رَبِّهِمْ ۚ	
	چی ایمان نی راوڑی دی اچی بیشک شتہ دوی لہ مرتبہ لویہ رینستنی پہ نز درب ددوی	
	او چی خوک ایمان راوڑی ہغوی ته زیری ورکوہ اچی ہغوی دپارہ خپل پروردگار سرہ اوچتہ مرتبہ دہ	
	قَالَ الْكَافِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِیْنٌ ②	
	نوئیل کافرانو بیشک چی داسری خامخا جادو گردی بنکارہ	
	(او پہ دی خبرہ) کافروانی چی داسری خو بنکارہ جادو گردی	

قوله تعالى: اِلٰی رَجُلٍ مِّنْهُمْ

تول انبیاء علیہم السلام دجنس بشر نہ وو۔۔ حروف مقطعات دسورتونو پہ شروع کنبی وی پہ دی باندی اول کلام تیرشوی دی۔ اود سورۃ بقرہ پہ شروع کنبی پہ دی باندی پورہ بحث تیرشوبدی۔ د ابن عباس ؓ نہ روایت دی (ال) نہ انا للہ اری مراد دی۔ یعنی زہ اللہ یم او تول ہرخہ وینم۔ ضحاک ؓ ہم داسی وینا کرے دہ۔ دا د قرآن محکم او مبین آیاتونہ دی۔ دمجاہد ؓ ہم دا قول دی۔ حضرت حسن بصری ؓ فرمانی چہ د کتاب نہ مراد توراۃ او زبور دی۔ دقتادہ ؓ خیال دی کتاب نہ مراد ہغہ تول الہامی کتابونہ دی کوم چہ د قرآن نہ وراندی وو۔ خودا خیال لایعنی غوندی دی۔ د الله ارشاد دی (اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا) کافران چہ دا کوم تعجب کوی پہ دی باندی اللہ ع فرمائی چہ پہ دی کنبی د تعجب خہ خبرہ دہ۔ چہ پیغمبر ﷺ د بشر دجنس نہ دی۔ لکہ خنگہ چہ اللہ ع د قرون ماضیہ نہ د کافرانو قول نقل کرے دی (ابن ہدوئنا) یعنی خوک بشر بہ مونہ ته ہدایت اوکری؟ دلته د کافرانو مراد ہود ﷺ او صالح ﷺ وو۔ ہود ﷺ او صالح ﷺ وائی پہ دی کنبی د حیرانتیاخہ خبرہ دہ۔ کہ ہم پہ تاسو کنبی پہ چا باندی وحی نازل شوہ اوہغہ نی پیغمبر جوړکرو۔ نود قریشو د کافرانو بارہ کنبی اللہ ع فرمائی چہ کافران وائی محمد ﷺ خود تولو خدایانونہ یو خدائی جوړکرو۔ اودا دیرہ عجیبہ خبرہ دہ۔ د حضرت ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ کله اللہ ع محمد ﷺ خپل رسول جوړکرو او راوی لیگلو نو عربوانکار اوکرو او وئی وئیل چہ د الله شان خود دی نہ دیر لوی دی چہ د محمد ﷺ غوندی سری دی پیغمبر جوړکری راوئی لیگی۔ نو اللہ ع افرمانیل چہ پہ دی کنبی خود حیرانتیاخہ خبرہ نشته (اَنْ لَّهُمْ قَدْ صَدَّقَ) بارہ کنبی اختلاف دی۔ ابن عباس ؓ فرمائی چہ د قدم صدق نہ دا مراد دی چہ ہم پہ رومی

بیان باندی تصدیق کول او سعادت حاصلول دی اود خپلو بنو اعمالو بنه اجر اخستل دی اودا بالکل د
 الله ﷻ د دې قول په شان دی چه ﴿لَنُنَزِّلَ لَكَ آيَاتًا شَدِيدًا﴾ دې دپاره چه هغوی دجنگ او سخت عذاب نه
 اووړوي ﴿قَدْ مَرَّ صِدْقٌ﴾ باره کښې مجاهد رحمۃ اللہ علیہ وانی چه اعمال صالح مراد دی. لکه صلوٰۃ صوم صدقه
 تسبیح او شفاعت د پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم. قتاده رحمۃ اللہ علیہ سلف صدق مراد اخلی. ابن جریری رحمۃ اللہ علیہ د مجاهد رحمۃ اللہ علیہ هم
 خیال کولو سره اعمال صالحه مراد اخستې دی. لکه چه ونیلې شی ﴿لَهُ قَدَمٌ صِدْقٌ فِي الْإِسْلَامِ﴾ د حسان رحمۃ اللہ علیہ
 شعر دی.

﴿لَنَا الْقَدَمُ أَلَيْسَ لَكَ وَلَدٌ﴾ ﴿لَا نُنَافِي طَاعَةَ اللَّهِ تَابِعٌ﴾

زمونږ اعمال اوزمونږ طور طریقې تاسره رښتونی دی اودالله ﷻ په تابعدارنۍ کښې زمونږ اخلاق د
 خپلو اسلاف تابعدار دی. الله ﷻ فرمائی چه د دې باوجود چه مونږ هم دهغوی نه یو سړې بشیراونذیر
 جوړکړواومولیکلونو بیا هم دا کافران وانی چه ته خو ښکاره جادوگرني. دا کافران بالکل دروغژن دی.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي

اییشکه رب ستاسو هغه الله دی

اییشکه ستاسو پروردگار صرف یو الله دی

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

چی پیدانې کرل آسمانونه اوزمکه | په شپږ ورځو کښې | بیا | برابرشو هغه | په عرش باندې

چی آسمانونه اوزمکې ئې په شپږو ورځو کښې پیدا کرل | بیا په عرش باندې برابر شو

يَذَرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ

تدبیر کوی | دټولو کارونو | نشته | هیڅوک | شفاعت کونکې | مگر | روستو | | داجازت دهغه نه

هغه دهر کار تدبیر کوی | هیڅوک (دهیچا) سفارش نشی کولی |خود هغه داجازت نه پس

ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

هم داالله دی ستاسو | چی رب ستاسو دی | نو عبادت کوی هم دهغه | آیا نو نصیحت نه قبلوی تاسو

هم دغه الله ستاسو پروردگار دی | نودهغه عبادت کوئی | آیا تاسو (اوس هم) نصیحت نه قبلوی

قوله تعالى: ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُذَرِّ الْأَمْرَ

عرش عظیم او د الله ﷻ علم. د الله ﷻ عزوجل ارشاد دې چه الله ﷻ دټول عالم پروردگا دی. هغه
 زمکې او آسمانونه په شپږو ورځو کښې پیدا کرل. ونیلې شی چه هغه ورځې هم زمونږ د ورځو په شان
 دې. او دا هم ونیلې شوی دی چه د زرو کالو یوه ورځ وه. د کومې بیان چه به وړاندې راخی. بیا هغه په
 عرش عظیم باندې د خپل شان مطابق ناست دې. او عرش په ټولو مخلوقاتو کښې د ټولونه لوی
 مخلوق دې. هغه دسرو یا قوتونه جوړدې. یا داچه هغه هم د الله ﷻ یونوردې. الله ﷻ د ټولومخلوقاتو
 مدبر سرپرست او کفیل دې. د هغه دپالونه د زمکې او آسمان یوه ذره هم بچ یا خلاصه نه ده. یوه توجو
 هغه د بل طرف د توجونه نه شی بندولې. ځکه چه یوه خبره هم په غلطه توگه باقی نه شی پاتې کیدې.
 غرونه سمندرونه آبادنی اوځنگلونه چرته هم یو لوی یا وړوکې تدبیردخیال کولونه نه شی بندولې. په
 دنیا کښې یو سا اخستونکې داسې نشته د کوم رزق چه د الله ﷻ په ذمه نه وی. که یوځیز هم حرکت
 کوی یا یوه پانړه هم راغورزیږی نو الله ﷻ د هغې علم لری. د زمکې په تیارو کښې یوه ذره داسې نشته

اونه داسی اوچه لمدہ داسی شتہ چہ د ہغہ پہ لوح محفوظ یعنی کتاب علم کنبی نہ وی۔ پہ کوم وخت چہ دا آیت نازل شو ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ مسلمانانوتہ یولوی لبسکر راتلونکی بنکاریدو چہ بدو خلق دی۔ خلقو تپوس اوکړو چہ تاسو څوک ئی؟ نو ونیل مونږ پیریان یو ددی آیت پہ وجہ مونږ د بنارنہ اوځو۔ اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿مَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ عِنْدِنَا﴾ یعنی څوک به د هغه د اجازت نه بغیر د چا شفاعت نه شی کولې۔ دا قول دالله ﷻ د دې قول مطابق دې ﴿مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾ او ﴿ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾ یعنی دې خلقو د عبادت د پارہ ہم د الله ﷻ ذات خالص کړې دې۔ اوای مشرکانو تاسو عبادت کنبی دالله ﷻ سره نور خدایان ہم شریک کونې۔ حالانکہ تاسو ته ښه معلومه ده چہ پیدا کونکې الله هم یو دې۔ د هغه نه علاوه د بل چا عبادت نه شی کولې۔ پخپله الله ﷻ فرمانیلی دی کہ ته د هغوی نه تپوس اوکړې چہ تاسو چا پیدا کړی ئی؟ نو اعتراف به کوی چہ الله ﷻ۔ اوکۀ تپوس اوکړې چہ د دې عرش عظیم او اووه آسمانونو اله څوک دې؟ نو ډیر زر به وائی الله ﷻ دې۔ نو دوی نه تپوس اوکړه چہ د دغه الله ﷻ نه بیا ولې نه ویرېږی او شرک ولې کونې؟

إِلَيْهِ	مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا	وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا	إِنَّهُ	يَبْدَأُ	الْخَلْقَ
هم هغه ته واپسی ده ستاسو دټولو وعده ده دالله حقه ايشکه هغه اول شروع کوی دپیداوښت	هغه ته ستاسو دټولو واپس کيدل دی دا دالله ﷻ رښتونی وعده ده هغه مخلوق اول پیدا کړې دې	ثُمَّ	يُعِيدُهُ	لِيَجْزِيَ	الَّذِينَ
بیا به ئی دوباره پیدا کوی هم هغه دپاره ددې چی بدله ورکړی هغه کسانولره چی ایمان ئی راوړو	اوبیا به ئی هم دوباره ژوندې کوی چې هغې کسانو ته په انصاف بدله ورکړی چې ایمان ئی راوړې	وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	بِالْقِسْطِ	وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ
او عملونه ئی اوکړل نیک په انصاف سره او هغه کسان چې دکفر په لاره لاړل وی به دهغوی دپاره	دې اونیک کارونه ئی کړی دی او چا چې کفر غوره کړې دې (نو) د هغوی د ځکلو دپاره	شَرَابٍ	مِنْ حَمِيمٍ	وَعَذَابٍ أَلِيمٍ	يَمَّا كَانُوا يَكْفُرُونَ
ځکل دگرمواوبونه او عذاب درد ناک په سبب دهغې چې وو هغوی چې کفر به ئی کړو	ویشیدلې اوبه دی او دردناک عذاب مقرر دې دا ځکه چې کفر به ئی کولو الله	قوله تعالى: لَّهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ			

د کفر سزا دردناک عذاب۔ الله ﷻ خبرورکوی چہ د قیامت په ورځ به د مخلوق رجوع هم دهغه طرف ته وی۔ هر سا لرونکی کوم چہ هغه پیدا کړې دې خامخابه د هغه طرف ته واپس کولې شی۔ ځکه چہ څنگه ئی اول پیدا کړی وو دغه شان ئی بیا هم پیدا کولې شی۔ اود نیکو اعمال بدله به پوره ورکوی او کافرانو ته به د هغوی دکفر په سبب د قیامت په ورځ مختلف عذابونه ورکوی۔ لکه باد سموم او آب تمیم اود دې قسم نور هم۔ دا کافران د دوزخ غوندي څیز دروغ گنری۔ هم په دې کنبی به د هغوی شپه ورځ وی۔ اود ویلی کړې تانبې غوندي گرمې اوبه به د ځکلود پاره ملاوېږی۔

هُوَ الَّذِي	جَعَلَ	الشَّمْسُ	ضِيَاءً	وَالْقَمَرَ	نُورًا	وَقَدَرَهُ
ہے وہ ذات دی	اجی جوہ نی کرو	نمر	خلیدونکی	اوسپورمنی	اروینانہ	اومقرر نی کرل ہغی لہ
اللہ	ہے ذات دی	اجی نمر نی	پر قیدونکی	جوہ کرے دی	اوسپورمنی نی	خلندہ جوہ کرے دہ
اودانی سمہ						
مَنَازِلَ	لِتَعْلَمُوْا	عَدَدَ السِّنِّينَ	وَالْحِسَابِ	مَا خَلَقَ	اللَّهُ	
منازل	تاکلوا	دپارہ	ددی چی	تاسو معلوم کری	اشمارا	دکلونو
اود حساب	منزلونہ	مقرر کری دی	چی	تاسو تری نہ	دکلونو	پہ شمیر اود
دوخت	پہ حساب	پوہہ شی				
ذٰلِكَ	اِلَّا بِالْحَقِّ	يُقْضٰى	الْاٰیٰتِ	لِقَوْمٍ	يَعْلَمُوْنَ	
دا	ہر خہ	مگر	پہ حقہ سرہ	ہے	واضحہ	بیانوی
اے	آیتونہ	دپارہ	دہغہ	خلقو	چی	پوہیری
اللہ	دا	تول	خیزونہ	دلویو	دپارہ	نہ بلکہ
پہ مطلب	پیدا کری دی	ہے	پوہانو	خلقو	نہ خپلی	نسبی
پہ تفصیل	سرہ	بیانوی				

قوله تعالى: هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً

سپوامنی نمرستوری شپہ ورخ وغیرہ د اللہ ﷻ قدرت نسبی دی۔ اللہ ﷻ د دی خبری خبر ورکوی۔ چہ اللہ ﷻ د خپل قدرت پہ کمال سرہ او دسلطنت پہ عظمت دلالت کونکی خنگہ خنگہ نسبی پیدا کری دی۔ د نمر د ککوری نہ وتونکی شغلہ ہغہ ستاسو دپارہ رنرا جوہ کرہ اودسپورمنی رنرائی ستاسو د پارہ نورجوہ کرو۔ د نمر رنرا دجدا قسم دہ اودسپورمنی رنرا بل قسم دہ رنرا ہم یوہ دہ خو بیا ہم پہ دوارو کنبی دومرہ فرق دی۔ چہ یوہ رنرا پہ بلہ باندی خیر نیبری نہ۔ کہ پہ ورخ کنبی د نمر بادشاہی دہ نو پہ شپہ کنبی دسپورمنی۔ دوارہ آسمانی اجرام دی خود نمر منازل نی نہ دی مقرر کری او د سپورمنی منازل نی مقرر کری دی۔ پہ اول تاریخ چہ میاشستہ راوخی نو دیرہ ورہ وی بیا د ہغی رنرا ہم زیاتیری او دہغی ککوری ہم غتی کیبری تردی چہ پورہ شی۔ گول دائرہ شی۔ دی نہ پس بیا کمبری اویورہ یوہ میاشتہ پس بیایخپل اول حالت باندی راشی۔ لکہ چہ اللہ ﷻ فرمای (وَالْقَمَرَ قَدَرَهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ) د سپورمنی د پارہ مونہ د غتیدو او کمیدو منازل مقرر کری دی چہ ہغہ پہ کمیدو کمیدو د زور اوچ بناخ غوندی شی۔ نہ خو نمر سپورمنی رانیسی اونہ شپہ د ورخی نہ وړاندی کیبری۔ ہر یو پہ خپل خپل مدار کنبی پہ خپلہ خپلہ ضابطہ او قانون لاندی چکر وھی۔

اللہ ﷻ دا نمر اوسپورمنی وغیرہ عبث نہ دی پیدا کری: اود اللہ ﷻ قول دی (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ حُسْبَانًا) د نمر اوسپورمنی خپل خپل حساب دی۔ پدی آیت مبارک کنبی خودلی شوی دی چہ د نمر پہ ذریعہ ورخ پیژندلی شی اود سپورمنی پہ گردش سرہ د میاشتہ او کالونو حساب لگولی شی۔ اللہ ﷻ دا عبث نہ دی پیدا کری۔ بلکہ پہ عالم پہ پیدائش کنبی یو عظیم حکمت پت دی۔ اود ہغہ پہ قدرت باندی حجة البالغة دہ لکہ چہ فرمائی (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا) یعنی مونہ آسمان او زمکہ او پہ دی کنبی چہ خہ دی پہ باطلہ توگہ نہ دی پیدا کری۔ دا د کافرانو گمان دی او پہ کافرانو بہ د دوزخ ہلاکت وی۔ اود اللہ ﷻ ارشاد دی (أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ) آیا تاسو دا گنہی چہ مونہ تاسو عبث پیدا کری نی۔ عبث پیدا کری شوی او عبث مرہ شوی اوبیابہ زمونہ طرف تہ واپس کولی نہ شی۔ د اللہ ﷻ ذات دیر لونی دی ہغہ اللہ واحد رب د عرش کریم۔

د آیاتونو مطلب دا دی چہ مونہ حجت او دلیلونہ ہیکارہ ہیکارہ بیانوو دی د پارہ چہ پوہیدونکی پوہہ شی۔ د شپہ ورخی د اختلاف مطلب دا دی چہ ورخ خنی نو شپہ راخی او چہ شپہ خنی نو ورخ راخی۔ پہ یویل باندی غالب راتلو سرہ قرار نہ کوی۔ لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی (يُعْشَى الْبَلَّ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حِينًا) شپہ

په ورځ خوریرې او ورځ په شپه خوریرې خو څه مجال چه نمر سپوږمۍ سره اوجنگیرې. د الله ﷻ ارشاد دې (فَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَعَلْنَا لَكُمُ الْآيَاتِ سَحَرًا لِّئَلَّ تُفَكِّرُوا) سحر راوځی او شپه په سکون باندې تیریرې. الله ﷻ په زمکه او آسمان کښې چه څه پیدا کړی دی هغه د دې خبرې نښې دی چه د هغه قدرت څومره عظیم دې لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې (وَكَايْنِ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ) زمکه او آسمان د الله ﷻ د څومره نښونه ډک دی (قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ) غوراو کړنی چه په زمکه او آسمان کښې کومې نښې نشته او کافران متنبه کونکي کوم کوم دلائل نشته. د الله ﷻ ارشاد دې آيا هغوی په آسمان او زمکه کښې اخواد یخو اوړاندې روستونظر نه کوی. دانځنې خود عقل مند و دپاره دی اود الله ﷻ دنیولو او عذابونو نه د بچ کیدونکو د پاره دی.

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمُوتِ	بیشکه په بدلیدو کښې ادشپې او دورځې او په هر هغه څیزونو کښې اچې پیدا کړی دی الله په آسمانونو کښې
وَالْأَرْضِ لَا آيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ هُمُ أُولَئِكَ	بیشکه د شپې او ورځې په بدلون کښې او الله ﷻ چې په آسمانونو او زمکه کښې څه پیدا کړی دی او په زمکه کښې اخامخا نښې دی ادپاره دهغه قوم اچې خان ساتی دغلطې لارې نه ایشکه هغه کسان په دې ټولو کښې دهغې خلقو دپاره نښې دی اچې دالله ﷻ نه ویریرې ایشکه څوک چې زمونږ
لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِمَا فِي الْأَرْضِ هُمُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ هُمُ أُولَئِكَ	چې امید نه لری دملاقات زمونږه اورا ضی شوی دی په ژوند دنیا او مطمئن شوی دی په هغې سره دملاقات امید نه ساتی اود دنیا په ژوند رضا شوی دی او په هغې پورې شي زوړنه لگولی دی
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ هُمُ أُولَئِكَ	او هغه کسان اچې هغوی ا دایتونو زمونږ نه غافل دی دغه کسان چې دی اخری ځانې دهغوی او څوک چې زمونږ د نښونه بیخی غافل دی . هم دغه خلق دی چې ټکاؤنږه شي د دوزخ
النَّارِ هُمُ أُولَئِكَ	ورودې اید سبب دهغې بدو کارونو اچې ووهغوی اچې کول به نی ا اور دې د دوی د خرابو عملونو په سبب

قوله تعالى: وَاطْمَأَنَّنُوا بِمَا

په دنیاوی ژوندون باندې دعا شقانو کافرانو انجام: چه کوم بد بخت د قیامت په ورځ د الله ﷻ دملاقات نه انکار کوی اود الله ﷻ د ملاقات ورته لپشان هم یقین نشته او صرف د دنیاوی ژوند طالبان دی. او هم په دې دنیا باندې د هغوی نقوش خوشحاله دی. په دې آیت کښې دا هم د هغوی متعلق خبر ورکړې شوې دې حسن بصری رضی الله عنه فرماني چه د الله ﷻ قسم دې کافرانو څونه د دنیا ژوند له څه زینت ورکړد او نه نی د امرتفع کړل اوبیا د دې ژوند نه راضی هم شو هغوی دالله ﷻ د کونیه آیاتونو نه ډیر غافل دی. لپشان هم په خپل ژوند باندې غور او فکر نه کوی. د قیامت په ورځ د هغوی ځای دوزخ دې اودا د هغوی د دنیاوی اعمالو صحیح بدله ده ځکه چه د الله ﷻ نه اود رسول الله ﷺ نه اود ورځې د قیامت نه هغوی کوم انکار کړې دې او کوم گناهونه او جرمونه نی چه کړی دی د هغې تقاضا هم دغه ده.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا	ايشڪه هغه ڪسان اچي ايمان ٿي راوڻو
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	ايشڪه چاچي ايمان راوڻي دي او نيڪ ڪارونه ڪوي
يَهْدِيْهُمْ رَبُّهُمْ	اوبه بنائي هغوي ته نيغه لارا رب دهغوي ا په سبب دايمان دهغوي ا بهيري به
رَبُّهُمْ	هغوي به خپل رب د ايمان په برڪت سره (داسي خايونه ته) اورسوي اچي لاندي به تري ولي
بِاِيْمَانِهِمْ	لا تد دهغوي نه ا نهرونه ا په جنتونو ڪنبي ا ڏڪ دنعمتونو ويناد هغوي به ا په هغي ڪنبي ا پاڪي ده تالره
تَجَرَّبُوْهُ	بهيري ا د عيش عشرت په باغونو ڪنبي به وي ا هلته به هغوي وائي اچي ائي الله ﷻ ته پاڪ ٿي او هلته به
سُبْحٰنَكَ	اللهم وحييتهم فيها سلم واخر دعويلهم
سُبْحٰنَكَ	له خدايا او دعا دهغوي به ا په هغي ڪنبي ا سلام (سلامتيا) وي ا اوخاتمه ا دويينا دهغوي به داوي
سُبْحٰنَكَ	دهغوي (يو بل) سره دعا دا وائي اچي سلامت اوسيري ا اودهغوي روستي وينا به هميشه دا وي اچي
سُبْحٰنَكَ	اِنَّ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
سُبْحٰنَكَ	جي ثنا ده ا الله لره ا جي پاڪونڪي دٻولو مخلوقاتو دي ا
سُبْحٰنَكَ	ٻول تعريفونه الله ﷻ لره دي اچي پالونڪي دٻولو مخلوقاتو دي ا

قوله تعالى: وَنَحْيَتَهُمْ فِيهَا سَلَامٌ

جنت د سلامتیا کور دې. دلته دهغه نیک بختو خبر ورکولې شی چه ایمان نی راوړې دې اود پیغمبرانو تصدیق نی کړې. حکم منل نی کړی نیک عملونه نی کړی اود اوعده او کړې شوه چه د هغوی په نیکو اعمالو به هغوی ته هدایت کولې شی. دلته «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا» (ب) سبیه کیدې شی یعنی په دنیا کښې د هغوی د ایمان راوړلو سبب د قیامت په ورځ په صراط مستقیم باندې به الله ﷻ هغوی برابر او قایم اوساتی. تردې چه هغه به دا پوره کړی او جنت ته به نی اورسوی. او داهم احتمال دې چه (ب) د استعانت وی لکه چه مجاهد رضی الله عنه فرمائی چه هغوی سره به یو نورو اود هغې په امداد به هغوی په لار ځی.

په قیامت کښې به نیک اوبد عمل متشکل کیږی: «او ابن جریر رضی الله عنه وائی چه دهغوی اعمال په د یو ښکلې وجود او خوشبودارې هوا په شکل کښې وی او چه کله د قبر نه اوچتیری نودا ښکلې وجودونه به د هغوی په وړاندې وړاندې روان وی او هغوی ته به دهر قسم خیر او زیری ورکوی او چه کله هغه نیکوکار تپوس کوی چه ته څوک نی؟ نو وائی به چه مونږ ستا نیک اعمال یو او اوس به هغوی ددوی په وړاندې د نور په شان روان وی او جنت پورې به هغوی پرېږدی. په دې وجه د الله ﷻ ارشاد دې چه «يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ» اود کافرانو اعمال به ډیر په بد شکل کښې وی او ډیر د بدبوداره هوا په شان بدن به اختیاروی او هغه به خپل ملگری سره اینختې وی او تر دوزخ پورې به نی راولی. د قتاده رضی الله عنه هم دا قول دې. والله اعلم.

د اهل جنت به داحال وی چه د هغوی خطاب «سُبْحَنَكَ اللَّهُمَّ» به وی. ابن جریج رضی الله عنه وائی چه کله هغوی سره یوه مرغنی الوزی دکومې خواش چه به ددوی پیدا شی نو دا پورتنی کلمه به په ژبه او وائی هم

دغه به د دوی بلنه وی. او یوه فرېسته به د دوی مرغوبات راوړي حاضره به شی سلام به او کړي هغه به د سلام جواب ورکړي نو وائی به ﴿وَجِئْتَهُمْ فِيهَا سَلَامًا﴾ هغوی چه کله او خوری نو د الله ﷻ حمد او شکر به ادا کړي هم د دې دپاره نې فرمائیلی ﴿وَأُخْرِذْ غَوَّيَهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ مقاتل ابن حیان رضی الله عنه وائی کله چه جنتیان د خوراک څه څیز غواړي نو ﴿سُبْحَنَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وائی نو هغه له به لس زره خادمان دسرو زرو په خوانچو کښې هغه څیز حاضر کړي او په هره یوه خوانچه کښې به جدا جدا تازه خوراک وی. د هر یو نه به څه نه څه خوری. سفیان ثوری رضی الله عنه وائی چه کله یوسړې څه څیز غواړي نو ﴿سُبْحَنَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وائی اود آیت ﴿وَجِئْتَهُمْ فِيهَا سَلَامًا﴾ والا آیت په شان دې. اود الله ﷻ ارشاد ﴿لَا يَمْنَعُونَ فِيهَا لَغَوَا وَلَا نَأْتِيًا إِلَّا قِيلًا سَلَامًا﴾ وغیره داتول په دې خبره دلالت کوي چه پاک رب د همیشه همیشه دپاره محمود دې اود همیشه معبود دې. د دې دپاره دخلق دشروع نه هغه په خپل ذات باندې حمد فرمائیلی او په استمرار حال کښې هم د قرآن په شروع کښې هم اود تنزیل په شروع کښې هم لکه چه فرمائی ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ﴾ دکوم شرح احوال چه ډیر اوږده خواره دی. هغه اول او آخر محمود دې که هغه دنیا وی او که دین. په دې وجه په حدیث شریف کښې دی چه جنتیانوته تسبیح او تهلیل خودلې شوې دې څنگه چه د نفس خواهشات هم هغوی ته ورکړې شوی دی. (او چه څنگه څنگه د الله ﷻ نعمتونه په هغوی باندې زیاتیري نو دا تسبیح او تهلیل به هم زیاتیري. نه به ددې اختتام وی نه انقضاء. د الله ﷻ نه علاوه بل یو الله پالونکي نشته.

وَكُو يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ

او که چری | جلتی کولی | الله | دپاره دخلقو

او که الله ﷻ خلقو ته بدی هم داسې زر

الشَّرَّ اسْتَجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لِقَاضِي إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ

په رسولو دشر | پشان دزر غوښتلو ددوی | نیکی لره | نوفيصله شوې به وو | مهلت دعمل ددوی |

ښکاره کولی | څومره چې دوی د ښیگری په باره کښې تلوار کوی | نو ددوی نیت به (پخوا) پوره شوې

فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

نو پرېږدو مونږه | هغه کسان | چی نه لری امید | دملقات زمونږ | په سرکشی دهغوی کښې | چی سرگردانه به وی

و دا نومونږ هغه خلق چې زمونږ دملقات امید نه ساتی | اپخپله سرکشی کښې | سروهلې بروهلې پرېږدو

قوله تعالى: وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ

دخپل ځان او خپل اولاد دپاره بددعا نه دی گول پکار. - الله ﷻ په خپلو بندیکانو باندې د خپل لطف او حلم خبرور کوي که چری انسان د خپل زړه په تنگنۍ اود غصې په حالت کښې خپل ځان مال اولاد ته خیرې کوي نو الله ﷻ د هغه بددعا نه قبلوی ځکه چه هغه ته پته وی چه دا بددعا دزړه په اراده سره نه کوي. دا د الله ﷻ بالکل رحم او کرم تقاضاده خو هغه دعا قبلوی چه د خپل ځان دپاره وی که د اولادیا مال حال دپاره وی. ددې دپاره خو فرمائی چه الله ﷻ دې هغوی ته مصیبت رسولو کښې هم داسې جلدی او کړی لکه چه انسان د خپل خیر دپاره جلدی کوي نو د هغه دپاره خودې نه راتلونکې مرگ راشی. خود انسان دپاره دا بالکل بڼه نه دی چه بار بار دا وائی اود خیرو کولو عادت په ځان کښې واچوی. لکه چه حضور ﷺ فرمائیلی خپل ځان ته خیرې مه کوني اونه خپل مال اولاد ته خیرې کوني.

خک کہ چہ یو نہ یو وخت خو ددعا د قبلیدو وی کہ هغه وخت دې د خلی نه خیرې اووتلې نو پوره کیرې
 به^۱ مجاهد رضی اللہ عنہ ددې آیت په تفسیر کښې ونیلې دی چه دابددعا دانسان قول دې چه د غصې په وخت
 کښې د خپل خان یا مال اولاد دپاره نی کوی پداسې صورت کښې پکار دی چه سرې دې زردا
 اورانی (اللهم لا تبارک فيه) یعنی ای الله پدې خبره کښې برکت مه اچوه گنی نودهغه خبره به قبوله شی
 نوهم د هغه تباہی به اوشی.

وَإِذَا	مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ	دَعَانَا	لِجَنَّتِهِ	أَوْ قَاعِدًا
او کله چی اورسیرې انسان ته تکلیف نو رابلی مونږه پروت په اړخ خپل یا په ناسته				
او کله چی په انسان باندې سخته راشی نو هغه وخت کښې مونږ رابلی هم په ملاسته هم په				
أَوْ قَائِمًا	فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ صُورَهُ	مَرَّ كَأَن لَّمْ		
یا په ولاړه نوهر کله چی لرې کړو مونږه دهغه نه تکلیف دهغه نو تیر شی لکه چی هغه هلو نه وو کړې				
ناسته او هم په ولاړه خو بیا چی کله مونږ ترې تکلیف لرې کړو نوداسې (په مخه) روان شی لکه				
يَدْعُنَا	إِلَى صُورَتِهِ	كَذَلِكَ	زَيْنَ	
اواز مونږ ته دفع کولو دهغه ضرر ته چی رسیدلې وو هغه ته دغه شان ښائسته کړې شوی دی				
چی ده هلو په دغه سخته کښې مونږ رابلی نه وو داسې دحد نه تیریدونکو خلقو ته				
لِلْمُؤْمِنِينَ	مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ			
دپاره دحد نه داوړیدونکو خلقو هغه عملونه چی وو هغوی اچی کول به نی				
دهغوی کارونه ښائسته کولې شی				

قوله تعالى: مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى صُورَتِهِ

دانسان احسان هیول: ددې آیت باره کښې الله ﷻ خبر ورکوی چه کله انسان یو مصیبت سره مخ
 کیرې. لکه چه فرمائی (وَإِذَا مَسَّ الشُّرْقُودُ دُعَاءَ غَرَضٍ) یعنی چه کله مصیبت راخی نو ډیرې اوږدې اوږدې
 دعاگانې غواړی. وړاندینې آیت او دا آیت دواړه په یوه معنی دی. خک چه کله ورته سختی رسی نو
 بې تابه او بې صبره شی. په ملاسته ولاړه ناسته او تلور اتلو کښې په وینه او اوده د مصیبتونو لرې
 کیدو دعاگانې غواړی. خوچه کله الله ﷻ ده د مصیبتونو او خفگانو نونه خلاصې ورکوی نو بیا هغه
 دده کوی اړخ بدلوی لکه چه په ده باندې هلو مصیبت راغلې نه وو. الله ﷻ د دې طریقې مذمت کولو
 سره فرمائی چه دا خبره خو گناهکارانو او بدکارانو سره ښه ښائی اوچه الله ﷻ چاته هدایت او توفیق
 ورکړې دې هغوی د دې نه خلاص دی. لکه چه حضور ﷺ فرمانیلی دی. دموئن معامله هم څه بل شان
 ده کوم څیز چه دالله ﷻ د طرف نه هغه سره کیرې نو د هغه دپاره هم خیر جوړیږی که نقصان
 وراوړسیدو او هغه صبر او کړو نو اجر ملاؤ شو او که راحت او خوشحالی ملاؤ شوه او شکر نی
 او کړو نو اجر ملاؤ شو. اودا مهرباننی خو صرف هم موئن سره مخصوص دی.^(۱)

^(۱) ابودرداء کتاب الوتر باب النهی ان يدعو الانسان على اهل و ماله: ۱۵۳۲، صحیح مسلم: ۳۰۰۹ کښې د دې معنی روایت موجود دي.
^(۲) صحیح مسلم کتاب الزهد باب المؤمن امره کله خیر: ۲۹۹۹.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا

اوپہ تحقیق سرہ اہلاک کرل مونہ

اویقینی طور مونہ ستاسو نہ مخکبسی ڊیر نسلونہ تباہ کری دی

الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ

خلق دزمانی اچی وو مخکبسی ستاسونہ اهرکله چی اظلم اوکړو هغوی اورا غلی وو هغوی ته ارسولان دهغوی
هرکله چی به د حد نه تیر شو او هغوی ته دهغوی پیغمبران څنگه په دلیلونو سره راغلی وو

بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْجَافِرِينَ

دواضحه نبیو سره اونه وو هغوی اچی ایمان نی راوړی وی ادارنگی ابدله ورکوو مونہ قوم | مجرمانو ته
خو هغوی د ایمان راوړلو خلق نه وو | مونہ مجرمانو خلقو ته دغه شان سزاگانې ورکوو

ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ

بیا ااگر خولی مونہ تاسو ا روستوپه پاتې کیدونکی په زمکه کبسی ا روستو دهغوی نه | دپاره ددی چی اوگورو مونہ
بیا مونہ تاسو دهغوی نه پس په مخ د زمکې نائبان جوړ کړی ا ددی دپاره چی اوگورو

كَيْفَ تَعْمَلُونَ

چی څه رنگی ا عمل کوئ تاسو

چی تاسو څنگه کارونه کوئ ا

قوله تعالى: ثُمَّ جَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ

ددنیاویژوندون حقیقت الله خبر ورکړې دې چه مخکینورسولانو کله هغه کافرانو ته ښکاره دلائل او
واضحه نبی راوړې راغلي وو او هغوی تکذیب کړې وونو څنگه هلاک کړې شوې وو بیا دهغوی نه پس
الله هغه قوم پیدا کړې دې او هغوی ته نی خپل یو رسول لیږلې دې اوگوری چه دوی هم دوخت د
رسول خبره منی که نه حضور افرمائیل چه دنیا ډیره خوږه او آباءه ده اوس الله تاسو د مخکینو
قومونو جانشین جوړ کړی نی دې دپاره چه اوگوری تاسو څنگه عمل کوئ پکار ده چه د دنیاوی ناجانزه
خواهشاتونه جدائی او غټه خبره داده چه د ښځو نه محتاط اوسېږئ ځکه چه په بنی اسرائیلو کبسی
پرومبنی فتنه راغلي وه هغه هم د ښځو فتنه وه (۱)

یوخل عوف بن مالک خپل خوب حضرت ابوبکر صدیق ته بیانولولکه چه آسمان سره یوه رسی
لگیدلې ده اورسول الله هغه رابنکله بیا هغه آسمان سره زورند شوه نو بیا ابوبکر رابنکله بیا
خلقو د منبر د طرف نه هغه ناپ کړه اود حضرت عمر په ناپ کبسی هغه د منبر نه درې لاسه اوږده
راووتله هلته حضرت عمر هم وو حضرت عمر چه واوریده نو ونی ونیل چه ستا خوب پرېږده، د
څه خوب اوزمونې هغې سره څه تعلق خو چه کله عمر خلیفه شو نو عوف ته نی اوونیل عوف ته
خو هغه خپل خوب لېشان واوروه عوف ونیل اوس په خوب څه کوی تاخوزه په خوب باندي رنلې
ووم حضرت عمر افرمائیل چه الله دې ستا ښیگره اوکړی ما هیڅ کله دا نه خوښول چه ته د
نفس خلیفه د رسول الله ته دده د مرگ خبر واوروی بیا عوف خپل خوب بیانول شروع کړو خو

چه کله تردی خای راورسیدو چه خلقود منبره پوری درې درې لاسه هغه ناپ کولو. نو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل چه یو خو په دې دریو کښې یو خو دا چه دې به خلیفه وی دویم دا چې چه د الله تعالی په معامله کښې د چا د ملامتیا څه پرواه نه کوی او په دریم لاس باندې د ختمیدو مطلب دادې چه هغه به شهید کیږی. عمر رضی الله عنه او فرمائیل د الله تعالی ارشاد دې **﴿لَمَّا جَعَلْنَكُمْ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لَنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾** اوس مونږ تا خلیفه جوړوو او گورو چه ته څنگه عمل کوی. نو اې عمر رضی الله عنه اوس ته خلیفه جوړ شوی اود کولو په وخت کښې سوچ کوه چه څه کوی. **﴿لَوْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيَّ﴾** نه د نه ویریدلو حکم کوم چه عمر رضی الله عنه او کړو هغه د احکام الهی باره کښې وو اود لفظ شهید نه مراد د حضرت عمر رضی الله عنه دا وو چه زما د پاره شهادت مقدر دې او هغه وخت دې چه ټول خلق به زما حکم منونکی وی. (۱)

وَإِذَا تَتَلَّي عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ	او کله چې اولوستي شی په هغوی باندې آیتونه زمونږه واضحه
أَوْ هُرِّكَلَهُ دُونَ تَهْ زَمُونِ خُرْگَنده آیتونه اولوستي شی اَنو څوک چې	
قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ ط	نو اوی هغه کسان چې امید نه لری د ملاقات زمونږه راوړه ا یو قرآن اچي بدل وی ددې نه ا یابدل کړه د اقران
زَمُونِ د ملاقات امید نه لری ا هغوی وانی چې ددې نه بغیر یو بل قرآن راوړه ایا هم په دې کښې (لږه ډیره) تبدیلی او کړه	
قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعْ	ورته او وایه ا چې نه ښانی ا مالره چې بدل کړم د اقران د طرفه ا د نفس خپل نه ا نه کوم پیروی زه ا
ورته ا وایه چې څه داسې نشم کولی ا چې د خپل ځانه په دې کښې بدلون او کړم ا زه خو په هغې حکم	
إِلَّا مَا يُؤْتِي إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ	مگر ا د هغه حکم اچي وحی کیږی ا ماته ا بیشکه زه ا بیرېم ا که نافرمانی او کړه زه ا درب زما ا د عذاب
پسې روان یم ا کوم چې ماته دوحی په ذریعه رارسې ا که زه د الله <small>تعالی</small> د حکم نافرمانی او کړم ا نو د (قیامت)	
يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا	دورځې لوی ا ورته او وایه ا که چری غوښتلې الله ا نه به و ا اورولې ما د اقران ا په تاسو ا اونه به
په ورځ د عذاب نه ویرېږم ا ته ورته او وایه که د الله <small>تعالی</small> رضا وی ا نو ما به دا کلام تاسو ته اورولې نه وی	
أَذْرَلَكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا	الله خبر در کړې و تاسو ته ا په دې قرآن ا نو په تحقیق سره اوسیدلې وم زه ا په تاسو کښې ا ډیر عمر
اونه به پرې ا الله <small>تعالی</small> تاسو خبر کړې و ا او بیا زه خو په تاسو کښې ددې نه پخوا ډیر عمر پاتې شوی یم	
مِنْ قَبْلِهِ ط أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝	مخکښی ددې نه ا آیا نه چلوی عقل تاسو ا
ایا تاسو د عقل نه کار نه اخلی.	

قوله تعالى: قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبْذِلَهُ

دشویعت جوړونکې صرف دالله ﷻ ذات دې یونې هم بدلون نه شی کولې :- د قریشو مشرکانو کښې چه کوم سرکش کافران وو اود هرې خبرې نه به انکار او اعراض کولود هغوی باره کښې ارشاد کولې شی چه رسول الله ﷺ به کله د الله ﷻ کتاب هغوی ته اورولو او واضحه دلائل به ئې پیش کول نو وئیل به ئې چه د دې قرآن نه علاوه بل قرآن راوړه چه په بله طریقه باندې لیکلې شوې وی. اوس الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته ارشاد فرمائی چه دوی ته اووایه چه زماڅه حق دې چه زه دخپل طرف نه قرآن بدل کړم. زه خو صرف یو مقرر شوې بنده یم اود الله ﷻ پیغام رسونکې یو قاصد یم. دا هرڅه چه ما ستاسوپه وړاندې پیش کړی دی دا هرڅه د الله ﷻ رضا او ارادې سره دی. زه خو هم هغه کوم چه په ماکومه وحی اوشی. که ما د الله ﷻ نافرمانی او کړه نوزه د الله ﷻ د قیامت عذاب نه ډیر ویرېږم. اود دې خبرې دلیل چه دا زما د طرف نه جوړې شوې خبرې نه دی دا دې کد چرې ما جوړولې شوې نوتاسو به هم جوړولې شوې. اوتاسو هم د دې د جوړولونه عاجز ئې. نو زه به بیا څنگه عاجز نه یم. ښکاره خبره ده چه د الله ﷻ نه سوا دبل چا کلام نه شی کیدې او بله دا چه تاسو زما صداقت او امانت د هغه وخت نه پیژنئ د کوم وخت نه چه زه ستاسو په قوم کښې پیدا شوې یم او اوس هم زما صداقت پیژنئ چه زه تاسو ته رالیکلې شوې یم. تاسو زما په صداقت او ایماندارئې باندې یوه ذره نیول نه شئ کولې په دې وجه خو الله ﷻ او فرمائیل چه اووایه ما تاسوسره یواوږد ژوندتیر کړې دې. تاسو دومره هم نه پوهیږئ چه حق او باطل جدا جدا کړئ. په دې وجه چه د هرقل بادشاه دابوسفیان اود هغه د ملگرو نه د نوې نبی باره کښې حالات معلوم کړل اود ابوسفیان نه ئې تپوس او کړو چه په تاسو باندې چرې د هغه دروغ ثابت شوی دی؟ نو ابوسفیان او وئیل چه نه. ابوسفیان خو په هغه زمانه کښې دکافرانو سردار اود مشرکانو مشر وو. خوسره د دې هغه د حق خبرې اعتراف او کړو (والفضل ما شهدت به الاعداء) نو هرقل او وئیل چه کوم سړی د انسانانو په معامله کښې دروغ نه دی وئیلی نو هغه به دالله ﷻ په معامله کښې څنگه دروغ او وائی؟ (۱) او حضرت جعفر رضی الله عنه بن ابی طالب نجاشی بادشاه ته وئیلی وو چه الله ﷻ مونږله پورسول رالیکلې دې دچاد ذاتی ریښتونولی اودنسب دخوږو او امانت نه چه مونږ ښه خبرخوښانو اود نبوت نه وړاندې د هغه قیام مونږ سره څلویښت کاله پورې شوې. او سعید بن المسیب رحمه الله درې څلویښت پورې وائی خو زیات صحیح قول رومېې دې.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ	اَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ	كَذِبًا	اَوْ كَذَّبَ
نو څوک دې ازیات ظالم	د هغه چانه	چې اوتري هغه په الله باندې	دروغ یا دروغ او گنډی
نو د هغه چا نه غټ ظالم به څوک وی	چې په الله ﷻ باندې	دروغو ته مت لگوي	
بِآيَاتِهِ	إِنَّهُ	لَا يُقْلِحُ	الْمُجْرِمُونَ
آيتونه دهغه	بیشکه شان دادې چې	اخلاصې نه شی مومندلې	مجرمان خلق
یا دهغه ریښتونې نبې	دروغ گنډی	بیشکه مجرمان نشي	کامیابیدې

قوله تعالى: فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ

د آقا نورانی مخ مبارک هم د صداقت یو دلیل دې: الله ﷻ فرمائی چه د هغه نه لوی ظالم او سرکش څوک کیدې شی څوک چه په الله ﷻ باندې بهتان تری، اود الله ﷻ باره کښې دروغ خبرې جوړوی. اود دروغو

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الوحی باب کیف کان بدء الوحی الی رسول الله ﷺ: ۷، صحیح مسلم: ۱۷۷۳.

دعوی کوی چه هغه د الله ﷻ رالیگلې شوې دې. دې نه زیات څوک مجرم او گناهگار نه شی جوړېدې. دا خبره څو یو کم عقل او بد سړی نه هم پته نه ده نو د هوښیارانو او انبیاء علیهم السلام نه څنگه پته پاتې کېدې شی. څوک چه د نبوت دعوه کوی که هغه دروغ ژن وی که رښتونې الله ﷻ د هغه په بدکارنۍ او نیکوکارنۍ باندې دلایل قایمه وی کوم چه د نمر په شان پریقیدونکی وی. حضرت محمد ﷺ او مسیلمه کذاب دواړه چه چا کتلی دی د دواړو فرق بالکل داسې پیژندلې شی لکه چه څوک په رتیا ورځ او د نیمې شپې په تیاره کښې فرق کولې شی. اوس د دواړو د خصلتونو کلام مقابله او کړنې نو صفایه فرق معلوم شی چه د محمد ﷺ په قول او فعل کښې څومره صداقت دې. او په مسیلمه کذاب، سجاح او اسود عنسی کښې څومره دروغ او بې ایمانی ده.

عبدالله بن سلام ؓ وائی چه رسول الله ﷺ کله مدینې ته تشریف راوړو نو خلق د حضور ﷺ په راتلو باندې ډیر خوشحاله وو. په خوشحاله خلقو کښې زه هم ووم. ما په اول ځل چه حضور ﷺ او کتلو نو زما زړه گواهی ورکړه (حاشا وکلا) دا نورانی مخ مبارک خود دروغ ژن سړې کیدې نه شی. ما چه د حضور ﷺ د ژبې مبارکې نه رومېننې کومه خبره واوریده هغه داده چه: ای خلقویه خیل مینځ کښې یو بل ته سلام کوئې، د هغه د فلاح د الله ﷻ نه دعا غواړئې، د غریبانانو او اوږوختیه مړونې، خپلوانو سره صله رحمې کوئې، د شپې مونځونه کوئې چه کله خلق اوده وی، تاسو به یې د تپوسه جنت ته اورسئې. (۱)

ضام بن ثعلبه د خپل قوم بنی سعد بن بکر د طرف نه چه کله د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو حضور ﷺ ته اووئیل چه ښه ده او ښایه دا آسمان دومره چا اوچت کړې دې. حضور ﷺ او فرمائیل الله ﷻ، هغه بیا تپوس او کړو دا غرونه په زمکه کښې دننه چا ورځنې کړې دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل الله ﷻ. بیاني تپوس او کړو دا زمکه چا خوره کړې ده. حضور ﷺ او فرمائیل الله ﷻ. بیا ئې اووئیل چه ستا دې قسم وی په هغه ذات چا چه دا آسمان جوړ کړې، دا لوی لوی غرونه ئې په زمکه کښې ورځنې کړې او دا دومره لویه پلنه زمکه ئې خوره کړې ده آیا هغه ته د ټولو انسانانو طرفته رسول جوړ کړې رالیگلې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه اوزما دې قسم وی په هغه الله ﷻ چه زه ئې رالیگلې یم. بیا ئې د حضور ﷺ نه د مانځه، زکوٰه، حج، اوروزې باره کښې اود هر یو رکن باره کښې په قسمونو ورکولو سره تپوس او کړو او حضور ﷺ هم دهغه الله ﷻ قسمونه خوړلو سره جواب ورکولو. هغه اووئیل چه بیا خو ته رښتونې ئې او چه کوم ذات الهی ته په رښتونې نېی جوړ کړې رالیگلې ئې چه زه به په دې ارکانو باندې نه زیاتې کوم او نه کمې (۲) په صحیح توگه به عمل کوم. نو دومره پوره والې به د هغه د پاره کافی وی او هغه د نبی په صداقت باندې ایمان راوړو. ځکه چه هغه شواهد او دلایل او کتل. حسان بن ثابت ؓ وائی:

(لولم تکن فيه آیات مبينة) گانت بدیهه تاتیک بالخبیر

یعنی که حضور ﷺ سره دلایل هم نه وې خود حضور ﷺ دمخ مبارک پاکیزگی، سادگی او معصومیت د حضور ﷺ د صداقت او حقانیت دلیل وو.

د رسول مقابل کښې د مسیلمه حالت او دده خرافات: خو مسیلمه کذاب چه د بصیرت صاحبانو کښې چا هم لیدلې اود هغه کمزوری اقوال، رذیله خبرې اترې، غیر فصیح کلام او خراب کارونه اودهغه د دروغو دعوه کونکې قرآن کتلوسره چه هغه به دوزخ ته رسوی نو پرېږدی به ئې نه به دانتیجه راوباسی چه هغه د نبوت څنگه د دروغو دعوی کونکې وو. د الله تعالی دا قول (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ) اود مسیلمه وینا (یا ضفدع بنت از صفد عین. نقی کم تنقین. لا الماء تکدرین ولا الشارب تمنعین) ای دچندخو اولاد چندخو چغې وهی چه څومره تیرېږنې، ستا په تیریدو باندې به نه اوبه خرابې شی اونه به څکونکی

(۱) ترمذی کتاب صفة القيامة باب حدیث افشوا السلام: ۲۴۸۵ و مسنده صحیح، ابن ماجه: ۳۲۵۱.
(۲) صحیح بخاری کتاب العلم باب القراءة والعرض علی الخلد: ۶۳، صحیح مسلم: ۱۲، ابن حبان: ۱۵۴.

منع شی اوددی ظالم یوہ وحی دادہ چہ ﴿لقد انعم الله علی الجلی اذاخرج منہا لئلا تمس من بین صفاق وحشیا﴾ اللہ
 ۱۰ دیر لوی احسان اوکرو پہ حاملہ بنسخہ باندی چہ یو ژوندی روح نی د هغی د جلنی او کولمودنہ نہ
 بہر راوویستلو او ﴿الفیل وما الفیل وما ادراک ما الفیل له ذنب قصیر وخرطوم طویل﴾ ہاتھی خہ شان دی د ہاتھی آیا
 تاسو پوہہ شونی چہ ہاتھی خہ خیزدی دہغہ لکنی ورہ وی اوخرتم نی او برد وی او ﴿والعاجنات عجمنا والحایات
 عجزا واللاقیات لقما اہالۃ وسمنا ان قریشا قوم یعتدون﴾ قسم د اوپو راخونکو بنسخو، دروینی پخونکو بنسخو، پہ ترکاری
 او غورو کنبی نورنی چورہ کونکو خورونکو بنسخو چہ قریش دیر ظالم قوم دی۔ اوس دحضرت محمد
 پاکہ وحی اود دی کاذب فضول او گدودو خبرو باندی غوراو کرئی چہ ماشومان بہ ہم ددہ پہ خبرو
 پوری توقی کوی پہ دغہ وجہ اللہ ۱۱ ہغہ ذلیل کرو۔ او پہ یوم حدیقہ کنبی ہلاک کرو۔ دہغہ دلہ مردارہ
 شوہ اوپہ ملگرونی لعنت اووریدو۔ حضرت صدیق اکبر ۱۲ تہ دہغہ خلق د توبی د پارہ راغلہ او پہ دین
 کنبی داخل شو نو حضرت صدیق اکبر ۱۳ خلیفہ رسول ہغوی تہ اوونیل چہ د مسیلمہ کذاب خہ قرآن
 خو واوونئی۔ ہغوی معافی اوغوبنتہ نو صدیق اکبر ۱۴ کلک شواو ونی فرمانیل چہ خامخا بہ نی
 اوونئی۔ دامونہ چہ پورتنہ خہ نقل کرل نودانی واوولو۔ صدیق اکبر ۱۵ او فرمانیل چہ کم بختانو ستاسو
 عقل چرتہ تلپ وو پہ اللہ قسم دا خو بہ دیو بی وقوف دخلی نہ ہم اونہ خی۔ وانی چہ عمرو بن العاص ۱۶
 مسیلمہ کذاب لہ راغلو، د جاہلیت پہ زمانہ کنبی ہغہ دہ دوست وو۔ تر دغہ وختہ پوری عمرو بن
 العاص ۱۷ لا اسلام نہ ووراوری۔ نو ہغہ تہ مسیلمہ کذاب اوونیل ای عمرو نن صبا ستاسو پہ سہی
 (نبی ۱۸) باندی کومہ وحی نازل شوئی نوابن العاص اوونیل چہ ما دہغہ د ملگرو نہ یو دیر زیر دست
 سورۃ خو دیر مختصر اوریدلی۔ تپوس نی اوکرو کوم یو؟ عمرو اوونیل ﴿وَالْعَصْرِ ۱۹ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۲۰﴾
 مسیلمہ لہ ساعت سوچ اوکرو او ونی ونیل چہ پہ ما باندی ہم داسی یوہ وحی راکوزہ شوئی دہ۔ عمرو
 تپوس اوکرو چہ ہغہ کومہ یوہ دہ۔ نو ونی ونیل (یاوبر یا ویرا تمانت اذنان وصدرو سائرک حقہ تقر) ای وبر ای
 وبر (خاور) ستاخو غورونہ او راوتلپ سینہ بنہ بنکاری باقی تول بدن خو تیت پیت دی۔ بیا نی اوونیل
 ولی ای عمرو او وحی خنگہ وہ۔ نو عمرو بن العاص اوونیل د اللہ ۲۱ قسم چہ تہ پخپلہ پوہیر پہ چہ زما
 ستا دوحی دکذب یقین دی۔ نو چہ کلہ د یومشک دا حال وی چہ د نبی کریم ۲۲ صداقت اود مسیلمہ
 کذب دہغہ نہ پت نہ دی نو بدصیرت د خاوندانو نہ دا خبرہ چرتہ پتہ پاتہ کیدی شی۔ پہ دی وجہ اللہ
 ۲۳ فرمائی ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ﴾ ددہ نہ بہ لوی ظالم خوک وی چہ پہ
 اللہ ۲۴ باندی دروغ تری او وانی چہ پہ ما باندی وحی رانا زلہ شوئی۔ سرہ ددی نہ چہ پہ ہغہ وحی نہ وی
 رانا زلہ شوئی۔ یادا وانی چہ دیبغمبر غوندی زہ ہم پیغمبریم۔ اوداسی ہغہ سرپ ہم دیر دروغزن دی چہ
 دیبغمبر ۲۵ پیش کرپ شوئی وحی دروغ گنری پہ کومہ چہ د اللہ ۲۶ دلیلونہ قایم شوی وی۔ لکہ چہ پہ
 حدیث کنبی دی چہ ہغہ دیر کمبخت او ظالم دی چا چہ نبی قتل کرو یا یونبی ہغہ قتل کرو۔ (۱)

وَيَعْبُدُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ	مَا لَا يَضُرُّهُمْ	وَلَا
۱	اودا خلق عبادت کوی	۱۱	اودہی داللہ ۱۲ نہ سوا دداسی خیزونو عبادت کوی
۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۲۵	۲۶	۲۷	۲۸
۲۹	۳۰	۳۱	۳۲

اَتُنَبِّئُونَ	اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ط
ایا خبرور کوئی تاسو	اللہ تعالیٰ ہرچیز چاہی معلوم نہ دی ہر تہ پہ آسمانوں کو کبھی اونہ پہ زمکہ کبھی
اللَّهُ دَهْغَه خَبَرِي نَه خَبْرُونِي كَوْمِي چِي هَغَه تَه نَه	خو پہ آسمانوں کو کبھی معلومی دی اونہ پہ زمکہ
سَبَّحْنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝	وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً
پاک دی ہر	او اوچت دی دہغہ خیزنوںہ شریک کوی نی دوی اونہ وو دا خلق مکر امت
کبھی ہر	پاک دی او ددوی دشرک کہ دیر اوچت دی او پہ اول کبھی خلق پہ یولار روان وو بیا پہ
وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ط	وَكُلًّا كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ
یو	روستو اختلاف او کو و هغوی او کہ نہ وی خبرہ ہر چی مخکینی فیصلہ شوی دہ د طرفہ درب ستانہ
کبھی اختلاف پیدا شو او کہ ستا د پروردگار د طرفہ اول یو خبرہ فیصلہ شوی نہ وی نو د دوی	
لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ فِيهَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝	
نرخامخا بہ فیصلہ شوی وہ پہ منخ ددوی کبھی پہ ہر خیز کبھی چی پہ ہر کبھی اختلاف کوی دوی	
پہ مینخ کبھی بہ ددی اختلاف پہ حقلہ (پخوا) فیصلہ شوی وہ او دوی چی وائی چی ولی پہ دہ	

قوله تعالى: وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاءُ عِنْدَ اللَّهِ ط

مشرکانو بہ د بتانو عبادت صرف وسیلہ کنہ لہ: اللہ ﷻ ہر تہ رتنہ ورکوی چہ اللہ ﷻ پر پردی اود ورو معبودانو عبادت کوی۔ چہ نہ اللہ ﷻ تہ سفارش کولی شی (لکہ چہ د مشرکانو خیال دی) نہ نقصان رسولی شی اونہ فائدہ رسولی شی، نہ د خہ خیز مالکان دی اونہ چہ خہ غواری کولی شی۔ پہ دی وجہ اللہ ﷻ فرمانی (قُلْ اَتُنَبِّئُونَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ ط) یعنی آیا تاسو اللہ ﷻ تہ د ہر خیز خبرور کوئی کوم چہ نہ پہ آسمانوں کو کبھی شتہ اونہ پہ زمکہ کبھی۔ بیا د شرک او کفر نہ خپل خان پاک گنہ لوسرہ دا ارشاد فرمانی (سَبَّحْنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝)

ابتداء کبھی خلق تول پہ اسلام وو: اللہ ﷻ خبرور کوی چہ شرک پہ خلق کو کبھی راپیدا شو۔ دہغی وجود نہ وو بیا پیدا شو۔ تول خلق پہ یو دین باندی وو او ہر د شروع نہ اسلام وو۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمانی چہ د آدم علیہ السلام اُنوح علیہ السلام لس قرن تیر شو اودا تول خلق د آدم علیہ السلام پہ ربتونی دین باندی وو۔ بیا پہ خلق کو کبھی اختلاف پیدا شو (۱) او خلقو د بتانو عبادت شروع کرو نوالہ ﷻ خپل رسول پہ دلیلونو ثبوتونو سرہ راولیگلو چہ د اللہ ﷻ دلیل پری خود و ہر ہرک شو او چا چہ دلیل خپل کرو و هغوی سلامت پاتی شو۔ (وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ) اللہ ﷻ چالہ عذاب نہ ورکوی ترخو چہ پیغمبر ﷺ راونہ لیگی دلیل او حجت قائم نہ کری۔ اللہ ﷻ خو بہ مخلوق د یومقرر وخت پوری ژوندی ساتل او بیا بہ نی مرہ کول اود کوم خیز بارہ کبھی چہ و هغوی پہ خپلو کبھی اختلاف ساتلود قیامت پہ ورخ بہ د ہر فیصلہ کوی۔ مؤمنان بہ کامیاب وی او کافران بہ ذلیل وی۔

وَيَقُولُونَ	لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةً مِّنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا
ووائی دوی ولی نازلہ نہ کری شوہ پہ دہ باندی خہ نبہ د طرفہ درب خپل نہ نو او وایہ چی بیشکہ	
او دوی وائی چی ولی پہ دہ باندی زمونہ د وینا مطابق د خپل پروردگار د طرف نہ یوہ نبہ نہ راخی نو تہ ورتہ او وایہ چی	

الْغَيْبِ اللَّهُ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ

غیب علم | الله لره دي | نوانتظار کوی تاسو | بیشکه زه | ستاسو سره | د انتظار کونکونه یم
د غیبو اختیار صرف یو الله سره دي | نو تاسو انتظار اوکړئ | زه هم تاسو سره انتظار کونکې یم

قوله تعالى: فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا

دغوښتلومطابق معجزه نه خودلوکښې هم د الله ﷻ حکمت پټ دي :- دادروغږن کافران وانی چه محمد ﷺ ته هم د نبوت داسې دلیل ولې ملاونه شو لکه چه ثمودیانوته اوبښه ملاوشوه یا دا چه د صفا غر ولې سره زر جوړ نه شو یا دمکې غرونه دمکې نه ولې اخوانه شواود هغې په خای باغونه اونېرونه ولې جوړ نشو چه الله ﷻ قادر دي نوداسې خوکیدل پکاروو رښتیا خبره خوداده چه الله ﷻ پخپلو افعالو کښې ډیر قادر اوحکیم دي. لکه چه فرمائی (تَبَرَّكَ الَّذِي إِن شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِّنْ ذَلِكَ جَلَّتْ عَنِّي مِنْ ثَمِينًا الزُّبُرُ) که د الله ﷻ ذات مبارک او غواړي نو ستاسو د پاره به ددي نه هم ښه باغونه پیدا کړي دکومو لاندې چه نېرونه بهیږي اوبه هغې کښې دننه محلوته وي. ولې هغوی خود قیامت نه انکار کړې دي او چه خوک د قیامت نه انکار کوی د هغوی د پاره خومونږ د دوزخ اور سور کړې دي. الله ﷻ فرمائی چه د مخلوق باره کښې زما اصول دا دي چه هغوی معجزه غواړي زه نی ورکوم. اوس که هغوی معجزې کتلو سره ایمان راوړونو بهتره ده گنی ډیر زر به په هغوی باندې عذاب نازل کړم. بیاد قیامته پورې مهلت نه ورکوم. د دي د پاره الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته اختیار ورکړو چه په دي دوو خبرو کښې یوه اختیار کړه چه زه د هغوی دغوښتنې مطابق معجزه ورکړم، که هغوی ایمان راوړونو ښه ده گنی نو عذاب به ډیر زر ورکوم. اوبله خبره دا چه زه هغوی ته ترمرگه پورې مهلت ورکړم چه اصلاح نی اوشی نو حضور ﷺ د امت باره کښې دویمه خبره اختیار اوفرمائیله. لکه څنگه چه په شلوخلو د نبی کریم ﷺ حلم دي کافرانوسره ثابت شوي دي. الله ﷻ خپل نبی ﷺ ته فرمائی چه دا اووايه چه هر څه د الله ﷻ په اختیار کښې دي. د امورو عاقبت اونتیجې هم هغه پیژنی. که چرې تاسو په خپلو سترگوکتلو نه بغیر ایمان نه راوړل غواړئ نو زما اوخپله باره کښې د الله ﷻ د حکم انتظار کونې. سره د دي چه هغوی د نبی کریم ﷺ بعضې داسې معجزې هم کتلې وې چه د هغوی د غوښتلې شوو معجزو نه ډیرې لوڼې وې. یعنی حضور ﷺ د هغوی د سترگوپه وړاندې په خپله گوته مبارکه سپوږمۍ ته اشاره اوکړه هغه دوه ټکړې شوي یوه دغر نه یو طرف ته او بله بل طرف ته شوه. دا خو په زمکه باندې ښکاره کیدونکو معجزاتونه هم لویه معجزه وه. اود مسؤل او غیر مسؤل هریونه افضل ښه وه. اوس هم که د الله ﷻ په علم کښې وه چه دوی یومعجزه د رشد او هدایت په جذبه سره غواړي نو الله ﷻ به خامخا قبوله کړې وه.

کافر اومشرک د ضد په وجه دمعجزراتلو باندې هم ایمان نه راوړی :- خو هغوی د دښمنۍ اوتعنّت په توگه غوښتله. ددي دپاره د هغوی درخواست رد کړې شوې وو. الله ﷻ ته علم وو چه اوس به هم هغوی ایمان نه راوړي. لکه چه فرمائی (إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ) په هغوی باندې د الله ﷻ دلیل متحقق شوي دي که هر قسم ښه ولې پیش نه کړې شی هغوی به ایمان نه راوړي. د الله ﷻ ارشاددي (وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْئِي) که چرې مونږ هغوی له فرښتې هم راولو او ویدروو او هغه مړي هم دوی سره خبرې اوکړي او هر خیز هغوی سره راجمع کړې شی او هره معجزه ورته اوخودلې شی هیڅ کله به ایمان رانورې. ځکه چه دهغوی مقصد صرف لونی کول اوضد کول دي. لکه چه فرمائی (وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْئِي) او (وَأَن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ) او (وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِی قُرْطَابٍ) که مونږ په دوی باندې د آسمانونو

دروازی ہم گولاز کروا و هغوی داسمان یوہ تکرہ راپریوتونکی ہم اووینی اوپہ هغوی باندی یو داسی آسمانی کتاب نازل کری شی چه د کاغذونو دفتر وی کوم چه هغوی پہ خپلو لاسونو باندی ہم نیولی شی بیا به ہم دا کافران هم دغه وائی چه داخر بشکاره جادو دی. نوییا د هغوی خبری منلو نه فائده خه. خکه چه د هغوی مطالبات خود د بشمنشی او تعنت په بنیاددی. هم د دی دپاره خو او فرمانیلې شو چه زه هم انتظار کوم او تاسو هم انتظار کوئی.

وَإِذَا	أَذَقْنَا	النَّاسَ	رَحْمَةً	مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ	مَسَّتْهُمْ
او کله چی	اوراوخکوؤ مونږه	خلقو ته	ارحمت روستوا	دهغه مصیبت نه	چی رسیدلې وی دوی ته
او هرکله چی	مونږ (ناشکره)	خلقو ته	د رحمت خوند	او خکوواد	مصیبت نه پس چی رسیدلې وی ورته
إِذَا	لَهُمْ	مَكْرٌ	فِي آيَاتِنَا	قُلِ	اللَّهُ أَسْرَعُ
نو فوراً وی دوی لره	بېمانه	په آیتونو زموږ	کښی	دوی نه اووایه	چی الله زیات تیز دی
نو هغوی زر زموږ	د آیتونو په حقله	فریبونه شروع کری	اورته اووایه چی	الله په فریبونو	کښی
مَكْرًا	إِنَّ	رُسُلَنَا	يَكْتُمُونَ	مَا تَمْكُرُونَ ۝	هُوَ الَّذِي
په لحاظ دېت تدبیر سره	بیشکه	فریبتی زموږه	لیکی	هغه مکرونه چی کوی تاسو	هغه هغه ذات دی
هغوی نه هم وړاندې دی	بیشکه	چی زموږ	استاذی ستاسو	فریبونه لکیا دی	لیکی (الله) هغه ذات
يَسِيرُكُمْ	فِي الْبَرِّ	وَالْبَحْرِ	حَتَّىٰ	إِذَا	كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ
چی گړخوی تاسو	په اوچه	کښی	اوپه دریاب	کښی	نردې پورې چی کله
دې چی تاسو	په اوچه	مزکه اوپه سمندر	کښی	گړخوی اتر دی	چی کله تاسو په کشتی کښی
وَجَرَيْنِ	بِهِمْ	يَرِيحٌ	طَيِّبَةٌ	وَفَرِحُوا	بِهَا
اوروانی شی	د دغه خلقو سره	په باد	ښه موافق سره	او خوشحاله شی	هغوی په هغې سره
او هغه بیرن دا خلق	د موافق بادونو	په ذریعه روان کری	او دوی پرې	خوشحاله شی	
جَاءَتْهَا	رِيحٌ عَاصِفٌ	وَجَاءَهُمُ	الْمَوْجُ	مِنْ كُلِّ مَكَانٍ	وَضَنُّوا
نوراشی هغه کشتی ته	باد	تیز مخالف	اوراشی هغوی ته	چی	د هرځای نه
نو په دی کښی	پرې ناخپه	د مخالف بادونو	یوه چپه راشی	او د هرطرف نه	پرې د اوبو چی راخوړې شی
اَلَهُمْ	أَحِيطَ	بِهِمْ	دَعَوْا	اللَّهُ	
چی بیشکه هغوی چی دی	احاطه اوکړې شوه	په هغوی باندې	نو په دغه وخت	کښی رابلی	الله
او دوی پوهه شی	چی (بس)	اوس سم راگیر شو	نو هغوی	الله ته	آواز اوکړی
مُخْلِصِينَ	لَهُ الدِّينَ	لَئِنْ	أَنْجَيْتَنَا	مِنْ هَذِهِ	
چی خالص کونکی وی	هغه لره	دین	که چری	خلاصی راکړو	تا مونږ لره
سره	که تا مونږ	(ددې طوفان)	نه خلاص کړو	نو مونږ به ستا	دیر دیر شکر ادا کړو

لَنَكُونَنَّ	مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿۷۰﴾	فَلَمَّا	أَنجَاهَهُمْ	إِذَا هُمْ
نو خامخا به شو مونږه	دشکر کونکونه	نوهر کله چی	خلاصی ورکړو دوی ته الله	نویبا دوی
خوهر کله چی الله	ورته نجات ورکړی	نو لا ساعت تیر شوې نه وی	چی دوی د زمکې په مخ	
يَبْغُونَ	فِي الْأَرْضِ	بِغَيْرِ الْحَقِّ ط	يَا أَيُّهَا النَّاسُ	إِنَّمَا
بغاوت کوی	په زمکه کښی	په ناحقه سره	ای خلقوا	بیشکه
بر ناحقه سرکشی شروع کړی	ای خلقوا	دا ستاسو سرکشی هم ستاسو په خپلو		
عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ لَا	مَتَاعَ	الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	ثُمَّ	إِلَيْنَا
په نفسونو ستاسو باندې دې	انفعه	د دنیا ده (وې کړی)	ایبا	مونږ ته
سرونو راپریوتونکې ده	د دنیا ژوند	(دیو خو ورځو) فائده ده	(مزی په کښی او کړنی)	بیا هم مونږ
فَنَنْفِسُكُمْ	بِمَا	كُنْتُمْ	تَعْمَلُونَ ﴿۷۱﴾	
نو مونږ به خبر درکړو تاسوته	په هغه عمل	چی وی تاسو	چی کوو به تاسو	بیشکه
ته واپسی ده	ایو مونږ به درته	ستاسو ټول کارونه ښه په گوته کړو		

قوله تعالى: دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

مکې مشرکانو به د مصیبت په وخت کښې صرف هم یو الله ته چغې وهلې. الله فرمائی د مصیبتونو مزه څکلو نه پس کله انسان ته زمونږ د رحمت سره مخامخ کیدل کیږي لکه د غربت نه پس خوشحالی د قحط نه پس په کرکيله کښې بهترين پیداوار او باران وغيره نو هغوی توقې مسخرې او تکذیب کوی. او چه کله انسان مصیبتونه راگیر کړي هغوی په ناسته ولاړه ملاسته اووښه دعاگانې په پندونو کوی. حضور ﷺ یو خل د سحر مونځ وکړو او هغه د باران شپه وه. بیا حضور ﷺ او فرمائیل چه آیا تاسو ته معلومه ده چه نن شپه الله ﷻ څه فرمائیلی؟ صحابه کرامو ږغله عرض اوکړو الله ﷻ اود هغه رسول ﷺ ښه پوهیږی. نو ونی فرمائیل چه الله ﷻ ارشاد فرمائی چه نن زما بندیگان مؤمنان هم سحر پاسی او کافران هم، خوچا چه دا اوونیل دا باران د الله ﷻ د فضل اورحمت په سبب دې نوهغه په ما باندې ایمان راوړلې دې او د ستورو د اثرا تومنکر دې او چه کوم دا عقیده لری چه دا باران د ستورو په سبب کیږي نوهغه زمانه کفرکوی او په ستورو باندې ایمان راوړی (۱) اوایه ای پیغمبره! زما حکمت عملی ډیره کارگروی داسې مجرم گمان کوی چه مونږ ته عذاب د کفر په وجه نه دې راکړې شوې خپه حقیقت کښې هغوی سره د ډهیل کار شوې وی او چه کله هغوی په خپل پوره غفلت کښې شی نو یو دم به راگیر کړې شی. زمونږ فرېښتې د هغوی اعمال لیکي او بیا هغه عالم الغیب ته پیش کولې شی او بیا هغوی د هرې وړې او لوڼې گناه سزا خوری.

بیا ارشاد فرمائی چه الله ﷻ ستاسو اوچې اولمدې د سفر دپاره تاسوله آسانی راپیدا کړې اوپه اوبو کښې دننه هم هغه تاسو په خپله پناه اوحفاظت کښې واخستنی اوچه کله تاسوپه کشتوکښې نې هواگانې داکشتی چلوی نو تاسو دهغې په نرم رفتار یا تیزوالې باندې خوشحالیرنې. بالکل د خوشحالی په وخت دا کشتی دهوا تیزې چېې راگیرې کړی اود هر طرف نه موجونه وی نو ستاسو دا یقین پیدا شی چه اوس خوهلاک شو نو دې وخت کښې په زارو زارو د الله ﷻ نه دعا گانې غواړنی، دې وخت

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب مستقبل الامام الناس اذا سلم: ۸۴۶، صحیح مسلم: ۷۱.

کنبی تاسو نه یو صنم یاد وی اونه یو بت، لات او هبل، بلکه هم مونږ ته چغې وهنې. نو چه کله الله ﷻ تاسو د سمندر غاړې ته صحیح نسالم اوسوی نو بیا زمونږ نه مخ اړونې. انسان ډیر ناشکره دې. دلته اونیلي شو چه (دَعَا اللّٰهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اُنْجَيْنَا) یعنی ډیر مخلص جوړشی رابلل کوی، که ته مونږ له د دې مصیبت نه خلاصې را کړې نو مونږ به ډیر شکر گذار شو او چه کله هغه دوی ته نجات ورکړی نو په ملک کنبی هغوی ناحقه شرارت کوی لکه چه په دوی چرې څه مصیبت راغلې نه وو. بیا ارشاد کیرې (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بُغِيتُكُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ) ای خلقو ستاسو د بغاوت نقصان به په تاسو وی ښه یاد ساتنی چه په بل چا باندې به د دې هیڅ نقصان نه وی. لکه څنگه چه په حدیث شریف کنبی دې چه د الله ﷻ نه بغاوت او صله رحمی نه کول دوه داسې گناهونه دی چه په آخرت کنبی خو به عذاب وی ولی په دنیا کنبی به هم ډیر زرد دې سزا ملاویرې. (په دې نه پاتې کیدونکی دنیا کنبی ستاسو دپاره دیوڅو ورځو متاع ده بیا ستاسو واپس کیدل هم زمونږ طرف ته دی. او چه کله زمونږ طرف ته واپس شنی نو ستاسو په ټولو اعمالو به تاسو پوهه کړې شنی. اود دې به پوره پوره بدله درکولې شی. چاته چه ښه بدله ملاوړی وی نو هغه خو به دالله ﷻ شکر ادا کړی او چاته چه سزاملاوړی هغه به خپل خان ملامت کوی.

إِنَّمَا مَثَلٌ

ایبشکه امثال

اد دنیا د ژوند حال خو بس داسې

الْحَيَاةُ الدُّنْيَا كِبَاءٌ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ

دژوند د دنیا | پشان داوبو دې | چې نازلې کړې مونږه هغه | د آسمان نه | نو گنډاوشو | په دې سره دې | لکه مونږ دبره نه اوبه راوړو | نو دهغې په ذریعه دزمکې نه گنډه سبزی رازرغون شی | چې خلق او څاروی

نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ

پیداوار دزمکې | دهغې نه | خوراک کوی انسانان | او څاروی | تر هغې پورې | کله چې | واغستو زمکې ټولنې خوری | تر دې چې زمکه (په ښه شان) خپل رونق ته اورسیده | او ښائسته شوه

زُخْرُفَهَا وَازَيَّنَّتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ

ښایست خپل | او ښانسته شوه | او خیال اوکړو | مالکانو دهغې | چې بېشکه هغوی | قادر دی | او مالکانو ئې | دا خیال اوکړو | چې د هغوی په لاس کنبی راتلونکې ده | په دې کنبی (ناگهانه)

عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا

په فائده دهغې باند | نور اغې هغې ته | حکم زمونږه | د شپې | یا دورځې | | نو اوگرخوله مونږه هغه زمکه زمونږ حکم ورته د شپې یا دورځې اورسیدو | نو هغه مو داسې سپینه ډاگه کړه

حَصِيدًا كَأَنْ لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ

ریښلی شوی | لکه چې نه اوسیدل هیڅوک هلته | پروڼ | دارنگې | واضحه بیانوو مونږه | ایتونه | لکه چې پروڼ په کنبی هلو هیڅ نه وو | مونږ هم دغسې خپل ایتونه په تفصیل سره بیانوو | هغه کسانو ته چې

(۱) ابوداؤد کتاب الادب باب فی النهی عن البغی: ۴۹۰۲ وسنده صحیح، ترمذی: ۲۵۱۱، ابن ماجه: ۴۲۱۱، الادب المفرد: ۶۷، حاکم: ۴۵۶/۲، احمد: ۳۶/۵، ابن حبان: ۴۵۵.

لِقَوْمٍ	يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ
دپارہ دہفہ قوم چہ فکر کوی او اللہ رابلی کور د سلامتیاتہ اولارہ بنانی ہفہ چاتہ	
د فکر نہ کار اخلی او اللہ ددری مقابلہ کنبی دسلامتیا کور تہ رابلل کوی او چاتہ چہ ٹی خوبہ شی	
يَشَاءُ	إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝
چی او غواری ہدایت دہفہ لاری نیغی تہ	
نو پہ نیغہ لاری روان کری	

قوله تعالى: إِنَّ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ

د دنیاوی ژوند یو مثال:- د دنیا ظاہری زیب و زینت او آبادی بیا د دے ډیر زر زوال کیدلو مثال الله پاک په راتوکیدلو خیزو نوسره ورکوی. د کومو دپاره چه د آسمان نه اوبه راوړوی الله ﷻ د زمکې نه راو ویستل کوم چه انسان خوری لکه غله دانه، مختلف قسم میوې او گلونه چه نه صرف د انسان خوراک بلکه خناور هم د هغې ډکې او سوکې وغیره خوری او چه کله د زمکې دا سپرلې او بنانست فنا شی اود مختلفو قسمونو او شکلونو سبزنی په پوره شینوالی سره راشی نو زمیندار او کروندگری دا گمان کوی چه اوس به فصل پرېکړو میوې به راکوزې کړو نو ناڅاپی داسې تندر یا سیلی راشی چه د ونو ټولې پانرې اوچې شی او اوسوزی میوې گلونه ختم شی اود دې شینوالی او آبادنی په خای هغه یو اوج شان ډیرې جوړشی لکه چه دا هډو شنه وونه، او کله دا نعمت هډو زمیندار ته ورکړې شوې نه وو. په دې وجه په حدیث کنبي دی چه دنیا دارو ته نعمتونه ورکولې شی بیا دوی په اور کنبي د گناه په وجه واچولې شی او تپوس ترې اوکړنی چه کله تاسو ته راحت ملاو شوې هم وو؟ نو هغه به وانی چه هیڅ کله نه. یو بل سړي به وی چه په دنیا کنبي لوی لوی تکلیفونه اوچت کړې وی بیا هغه جنت ته لیگلې شی او تپوس ترې کیږی چه آیا تاته چرته څه تکلیف رسیدلې وو؟ نو وانی به چه هیڅ کله هم نه (الله ﷻ د دې هلاکیدونکو باره کنبي فرمائی چه هغوی په خپلو کورونو کنبي داسې بریاد شولکله چه چرې اوسیدلې نه وو. بیا ارشاد کیږی ﴿كَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ﴾ یعنی مونږ خبره داسې کولاو او واضح دلیل او حجت سره پیش کوو دې د پاره چه خلق د دې خبرې عبرت حاصل کړی چه دنیا ډیره په تیزنی سره په زوال ده. په دنیا باندې د قادر کیدو سره هغوی سره دهوکه کوی څوک چه د دې طرف ته وړاندې کیږی هغه ترې تختی او څوک چه د دې نه تختی د هغوی په پښو کنبي پریوخی. الله پاک د دنیا مثال د زمکې د بوټوسره په سورۃ کهف کنبي په بل آیت کنبي هم ورکړې دې ارشاد دې ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ﴾ د دنیا د ژوند مثال دنازل شوی باران په شان دې چه د بوټو نه وړاندې او آبادیدو نه پس بیا یو وخت داسې راغلو چه هغه بوټی د اوچو وانبو په شان شو کوم چه هوا اخواد یخوا الوزوی. الله ﷻ خو په هرڅیز باندې قادر دې. په سورۃ زمر او حدید کنبي هم داسې بیان شوې دې.

د اسلام او جنت مثال:- خلیفه مروان بن حکم په منبر باندې دا لوستونکې اولیدې شو چه زمکه کله آباده شوه او زمیندار دا اوگنډل چه اوس به فصل پرېکړو خو ټول فصل بریاد شی اودا ټول هلاکت د هغه د گناهونو او بغاوت په سبب کیږی.

اود الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ﴾ کله چه الله ﷻ د دنیا د تیز زوال اود جنت د ترغیب ذکر اوکړو نو اوس د جنت طرف ته رابلل کوی او جنت ته دارالسلام وانی. یعنی هغه د هر تکلیف مصیبت او

خفگان نه د پناه ځای دی. حضور ﷺ فرماني چه ستا سترگې خو په ظاهره اودې دی خو ستا زړه وین وې اوستا غوړونه اوری. نو زما سترگې خو په رښتیا سره اودې شوې او په زړه کښې بیدار ووم. غوړونه مې کولاو وونو بیا ماته اووئیلې شو چه یو مالدار یو کور جوړ کړو، خلقوته ئی دعوت اوکړو، خلقوته ئی دعوت نامې اولیکلې نو چه څوک راغله نو هغوی خو ښه په مړه خیته اوخوړله، رابلونکې هم خوشحاله شو. او چا چه دعوت قبول نه کړو نه هغه راغلو او نه ئی څه اوخوړلې شو او نه دعوت ورکونکې خوشحاله شو. هم الله ﷻ هغه دعوت ورکونکې دې او هغه کور اسلام دې او دسترخوان جنت دې او پیغام رسونکې محمد ﷺ دې.

حضرت جابر بن عبد الله ﷺ نه روایت دې رسول الله ﷺ مونږ له تشریف راوړو اوونې فرمانیل ما په خوب کښې اولیدل چه جبرائیل ﷺ زما سر ته دې، میکانیل ﷺ زما پښو طرف ته دې. اویو بل ملگری ته وائی چه په دې اوده باندې یو مثال بیان کړه. نو بل اووئیل ای اوده کیدونکېه ستا غوړونه اوری ستا زړه پوهیږی. ستا او ستا د امت مثال داسې دې لکه چه یو بادشاه یو کور جوړ کړې وی او په هغې کښې یو لویه کمره وی او په هغې کښې خوراکونه کیخودې وی بیاني قاصد اولیکلو او خلق ئی د خوراک د پاره راوبلل. څوک راغله او څوک راغله نو هغه بادشاه الله ﷻ دې هغه کور اسلام دې او کمره جنت دې او ته ای محمد ﷺ هغه قاصد ئی. چه څوک راغله هغه په اسلام کښې داخل شوې وو او چه څوک داخل اسلام شو هغه داخل جنت شو او په جنت کښې داخل شوې سړې د دعوت نه فیض یاب شو (۱) حضرت محمد ﷺ فرمانیلې چه کله نمر راخیژی نو د دې دواړو طرفوته فرښتې وی او آواز ورکوی چه دپیر یانو او انسانانو نه علاوه ئی ټول اوری هغوی وائی ای خلقو د الله ﷻ طرف ته راشنې. چه کم ملاوشی اوپوره شی نو هغه ښه دی د هغه زیات نه چه د الله ﷻ نه دې غافل کړی. (۲)

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا	لِّلَّذِينَ
دپاره دهغه کسانو چی نیکه لار ئی اختیار کړه	
کوم کسان چی نیکان دی د هغوی دپاره	
اَلْحُسْنٰی	وَزِيَادَةً ۖ وَلَا يَرْهَقُ ۖ وَجْهَهُمْ قَتَرٌ ۖ وَلَا ذِلَّةٌ ۖ اُولٰٓئِكَ
ښه بدله ده اوزیات فضل اونه به راخوړیږی په مخونو دهغوی باند رسوائی اونه ذلت ادا کسان	
ښکلی بدله ده اورد الله دیدار په کښې لا، زیاتې هم دې دهغوی په مخونو به نه تیاره راخوړیږی او نه ذلت	
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝	
صاحبان د جنت دی هغوی به په هغې کښې همیشه اوسیری	
دغه خلق جنتیان دی اوهمیشه به په دې کښې اوسیری	

قوله تعالى: لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنٰی وَزِيَادَةٌ ۖ

دنيكو بدله د جنت په شكل كښې :- الله ﷻ فرماني چه چا نيك اعمال او كړه هغه ته به په آخرت كښې ښه بدله ملاوړي ځكه چه دنيكې بدله نيكي ده بلكه څه نوره هم زياته ده. يعنى كم نه كم لس چنده

(۱) لرمذی کتاب الادب باب ماجاء فی مثل الله وعز وجل لعباده: ۲۸۶، وهو صحيح او متصلاً صحيح بخاری کتاب الاعتصام باب الافتداء بسنن رسول الله ﷺ: ۷۲۸۱ کښې موجود دې.
(۲) احمد: ۱۹۷/۵، مسند الطيالسي: ۹۷۹.

بلکه د دې نه څه لږ نور زیات چه د الله ﷻ په نورو ورکړو مشتمل ده. لکه په جنت کښې خورې غلمان، د الله ﷻ خوشحالی اوداسې داسې د زړه خوشحالی چه تراوسه پورې پته ده. اود دې ټولونه زیات د الله ﷻ دیدار داد ټولو مزو او مهربانونه زیاته مهربانی ده. هغوی به دخپل عمل په سبب ددې حقدار نه وی بلکه صرف د هغه په فضل او مهربانۍ سره.

جنتیانو ته به دجنت نه علاوه د الله ﷻ دیدار هم نصیب شی :: دحضرت صهیب ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ دا دزیاتوالی آیت تلاوت کړوچه کله جنتیان او دوزخیان خپلو خپلو ځایونوته اورسی نو یو آوازکونکې به وائی چه ای جنتیانو تاسو سره د الله ﷻ وعده ده هغه پوره کول غواړی نو هغوی به وائی چه اوس کومه وعده؟ په تله د میزان کښې زمونږ وزن دروند شو زمونږ مخونه روښانه کړې شو، مونږ ته د دوزخ نه خلاصې راکړې شو نو ناڅاپی به د هغې نه پرده اوچته کړې شی اودهغوی نظر به په الله ﷻ باندې پریوځی. د الله ﷻ قسم د دې نه لویه ورکړه به دجنتیانو دپاره بله نه وی دابه دسترگو د یخوالی اودزړه دتسکین دپاره دټولونه لوئی څیز وی (په مختلفو احادیثوکښې دی چه (زیاده) نه مراد د الله ﷻ دیدار دې. الله ﷻ فرمانی چه ﴿وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذَلَّةٌ﴾ یعنی د حشر په میدان کښې به د هغوی مخونه بې رونقه نه وی نه به د سیاهۍ په شان تور وی لکه چه د کافرانو مخونه به د تورو دوروغوندي وی. لعنت به پرې ورپیږی. او جنتیانوته به ظاهری او باطنی هیڅ قسم ذلت نه ورنصیب کیږی. بلکه الله ﷻ د هغوی په حق کښې فرمانیلی دی ﴿قَوْمَهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾ یعنی الله ﷻ به هغوی د هغه ورځې د شر نه بچ کوی د هغوی مخونه به سره بخن او زړون خوشحاله وی. الله ﷻ دې مونږ د داسې خلقونه په خپل فضل او رحم سره اوگرځوی. آمین.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا	السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا
او هغه کسان چی کسب ئې اوکړو	وترهقهم ذلّةٌ مالهم
او چا چه گناهونه کړی وی نو د گناه سزا به	دبدو نوبدل دبدی په قدر دهغې ده اوخو به وی په هغوی باند ذلت نه به وی دهغوی دپاره
مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَانَمَا أَغْشَيْتَ وَجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ الْإِلِّ	دده وی او ذلت به پرې راخوړ شی او هیڅوک به ئې دالله ﷻ د عذاب نه بچ نه کړی
دالله نه څوک بچ کونکې لکه چی راخوړه شوی وی په مخونود هغوی باند ټوټه دشبې نه	دهغوی په مخونو باندې داسې تیرې خورې ښکاری لکه چی د تورې شپې ټوټې پرې راخوړې
مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ	توره دا کسان صاحبان دوور دی هغوی به په هغې کښې همیشه وی
شوی وی اهرم دغه خلق دوزخیان دی همیشه به په کښې (لوغرن) پراته وی	

قوله تعالى: جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا

دبدو بدله د دوزخ په شکل کښې - کله چه الله ﷻ د دې نیک بختانو متعلق خبر ورکړو دهغوی د نیکو

بدلہ ورکری شہوہ چہ زیاتولی بہ شی نو اوس د بدبخت گناہگارانو امشرکانو حال بیانولی شی چہ
 هغوی سرہ بہ انصاف کولی شی د هغوی د گناہونو مزا بہ زیاتولی نہ شی بلکہ برابرہ بہ وی بہ هغوی
 بہ د هغوی د گناہونو ذلت راخوړ وی فرمائی چہ کله هغوی پیش کیږی نو تاسو بہ هغوی شرمندہ او
 ذلیل گورنی اودا مه گنړنی چہ الله ﷻ د دې ظالمانو د اعمالونہ غافل دې د قیامت د ورځې پورې د
 هغوی په عذاب ورکولو کښې تاخیر ورکړی شوې دې دوی د الله ﷻ نہ بچ کونکی اوسفارش کونکی
 څوک نشته په هغه ورځ بہ انسان وائی چہ چرتہ اوتختو خو هغوی بہ ہیڅ کله نہ شی پریخودې د الله
 ﷻ په وړاندې بہ هغوی له راتلل وی د هغوی مخونہ بہ داسې تور وی لکه چہ د تورې شپې ځادرې د
 هغوی په مخونو راخوړکړې دې په هغه ورځ بہ بعضې مخونہ تور وی او بعضې روښانه د چا مخونہ
 چہ تور وی هغوی تہ بہ ونیلې شی آیا د ایمان راوړلو نہ پس ہم تاسو کفر کړی وو اوس د خپل کفر مزہ
 اوڅکښې اودچامخونہ چہ روښانه وی هغوی بہ دالله ﷻ په رحمت کښې وی اودهمیشہ ہمیشہ د پارہ بہ
 وی دبعضو مخونہ بہ روښانه په خدا اوروښانه روښانه وی اود بعضو په مخونوہ خفگان او تیارہ وی

وَيَوْمَ نُحْشِرُهُمْ	جَمِيعًا	ثُمَّ نَقُولُ	لِلَّذِينَ	أَشْرَكُوا
اوپہ کومه ورځ چي راجمع کړومونږه ټول بيا به اووايو مونږه هغه کسانوته چي شرک نه کړې دي				
او په کوم ورځ چي مونږ دوي ټول رايوځائي کړو نو مشرکانو ته به اووايو چي تاسو او ستاسو				
مَكَانَكُمْ	أَنْتُمْ	وَشُرَكَاءُكُمْ	فَزَيَّلْنَا	بَيْنَهُمْ
ودرېږي په خپل ځائي تاسو او شريکان ستاسو انولري په کړوناشناوالي په منځ دهغوي کښي او اوپه وائي				
جوړکړي خدايان په خپل ځائي اودرېږني نو بيا به د دوي تر مينځه جدائي راولو اودهغوي جوړکړي				
شُرَكَاءُ هُمْ	مَا كُنْتُمْ	إِيَّانَا	تَعْبُدُونَ	فَكَفَى
شريکان دهغوي چي نه وي تاسو چي خاص مونږ لره به عبادت کوو تاسو نو کافی دي الله				
شريکان به ورته اووايي چي تاسو خو زمونږ عبادت هيڅکله نه کولو الله زمونږ او ستاسو په مينځ کښي				
شَهِيدًا	بَيْنَنَا	وَبَيْنَكُمْ	إِنْ كُنَّا	عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغْفِلِينَ
په لحاظ دگواهي سره په منځ زمونږ اوپه منځ ستاسو کښي ابيشکه وو مونږه دعبادت ستاسو نه بالکل ناخبره				
گواه کافی دي چي مونږ خو ستاسو دعبادت نه خبر هم نه وو نو په دغه وخت کښي به هر سړي دخپل عمل اندازه				
هَذَا لَكَ	تَبَلَّوْا	كُلُّ نَفْسٍ	مَّا	أَسْلَفَتْ
په دغه وخت کښي به (جاج واخلې) مزه اوڅکي هر انسان دهغه څه چي مخکښي نه کړي وي				
اولگوي چي دخان نه مخکښي نه شي څه ليري لي وو او ټول به خپل حقيقي مولي ته واپس کړي شي				
وَرَدُّوْا	إِلَى اللَّهِ	مَوْلَهُمْ	الْحَقِّ	وَضَلَّ عَنْهُمْ
او واپس به کړي شي الله ته مالک ددوي حق ته او ورک به شي ددوي نه هغه چي وو دوي				
کوم معبودان چي نه دخان نه جوړ کړي وو هغه ټول به ترې ورک شي				
يَقْتَرُونَ				
چي دخان به نه جوړول				

قوله تعالى: وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

د قیامت په ورځ د ټولو وړاندې روستو مشرکانو اود هغوی د معبودانو حالت د الله ﷻ په عدالت کښې .
 د الله ﷻ قول دې پیریان انسانان نیک اوبد ټول به مونږ د قیامت په ورځ راولواو حاضر به نی کړو هیڅ
 څوک به نه شی پریخودې اومشرکانوته به وایو چه تاسو اوستاسوشرکاء په خپلو خپلو خایونو اودریږنی
 اود مؤمنانو ته جداوسیږنی. اوپه کومه ورځ چه قیامت وی دادواړه قسم خلق به جداجاوای. دا به هغه
 وخت وی چه کله الله ﷻ د مقدماتو د فیصلې اراده اوکړی. ددې د پاره ونیلي شوی دی چه مؤمنان به
 الله ﷻ ته درخواست کوی چه زردې دمقدماتو فیصله اوکړې شی اومونږته دې د انتظار د گهرنی نه بښنه
 راکړې شی. حضور ﷺ فرمائیل چه د قیامت په ورځ به مونږ خلق د نورو خلقو ته په اوچت ځای باندې
 یو. () الله ﷻ به فرمائی اې مشرکانو تاسو اوستاسو معبودان دچا چه تاسو عبادت کولو په خپل خپل
 ځای جدا جداشتی. دې متقدمینو شرکاؤ ددې خبرې نه انکار کړې وو چه دوی به دهغوی نه خپل عبادت
 غوښتلو الله ﷻ فرمائی چه د کومو بزرگانو دوی عبادت کوی او هم په دې بنیاد باندې نی هغوی د الله
 ﷻ سره شریک گنړل اوشریکان نی جوړ کړې وو چه د قیامت په پورې د هغوی د رابللو جواب نه شی
 ورکولې اود هغوی دعا اوریدې هم نه شی او چه کله خلق د قیامت په ورځ اوچتولې شی نو هغوی به
 پخپله د خپل عبادت کونکو دښمنان وی او وائی به چه مونږ ته خوددوی د عبادت کولو هیڅ علم
 نشته. تاسو به زمونږ عبادت کړې وی خو مونږ ته خو پته هم نشته اود دې خبرې الله ﷻ گواه دې. مونږ
 خو تاسوته چرې هم نه وو ونیلي چه زمونږ عبادت کونې. دغه شان د مشرکانو خلې بند کړې شی چه نه
 اوری نه گوری او نه په څه کار راتلې شی. ددوی تاسو عبادت ولې کولود دوی خونه مرضی وه او نه
 اراده وه. تاسو خو دجی او قیوم، بصیر اوسمیع عبادت پریخودې وو او چه دهرې خبرې عالم اوقادر دې.
 چاچه خپل رسول او کتاب صرف په دې غرض لیکلې وو چه صرف هم دهغه به عبادت کولې شی. لکه
 چه فرمائی په هر قوم کښې زمونږ رسول زمونږ د عبادت ترغیب ورکونکې اود باطل عبادت نه منع
 کونکې راغلو. اوس چه چاهدایت بیاموندونویانی موندواو چه څوک گمراه شونویس گمراه شوتانه
 دوراندې رسولانو نه به تپوس کوو چه آیاتاسو زما نه سوا د بل چا د عبادت کولو حکم ورکړې
 وو. د مشرکانو ډیر قسمونه دی الله ﷻ په خپل کتاب کښې دهغوی ذکر کړې دې اودهغوی اقوال او
 احوال بیانولو سره نی د هغوی تردید کړې دې. حکم کیږی چه د قیامت په ورځ به د حساب په وخت
 کښې د هریو ازمیښت کیږی او چه ښه او بد هرڅه عمل نی کړې دې مخامخ به راوړلې شی. په هغه
 ورځ به ټول رازونه ښکاره کړې شی. اوانسان له به خپل وړاندینی روستونی ټول گناهونه ښکاره کول
 وی. د قیامت په ورځ به دهغوی عمل نامه مخامخ راوړلې شی او ونیلي به شی چه اولوله خپله عمل
 نامه دې وخت کښې ته د خپل ځان د حساب کتاب دپاره کافی نی. ازمیښت به کیږی ترجمه وه (هَذَاكَ
 تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ) دې کښې د (تَبْلُوا) خوبعضې خلقو دا (تَلُوا) لوستلې دې د کوم معنی چه لوستل
 دی. بیا به د دې ترجمه دا وی چه ښه یا خراب کوم کار هغوی کوی هم دهغې نتیجه به زغمی. لکه څنگه
 چه په حدیث کښې دی چه هر امت به دخپل خپل معبود شاته وی. دنمر عبادت کونکی نمریسی
 اود سپوږمې عبادت کونکی سپوږمې پسی اوبت پرست به د بتانو شاته (۲) د الله ﷻ قول دې (وَرَدُّا
 إِلَى اللَّهِ مَوْلَهُمُ الْحَقُّ) هغوی به خپل مولا الله ﷻ طرف ته اوگرځولې شی. آیا د هغوی ټولو امور به د الله ﷻ
 طرف ته گرځولې شی؟ چه فیصله اوکړی نو جنتیان جنت ته اودوزخیان به دوزخ ته لیگی. اوس چه دې
 گمراهانو د خپل طرف نه د دروغو مروغو خدایان جوړ کړې وو ټول به د هوا په شان والوزی.

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (كَلِمَ اللَّهُ مَوْسَى تَكْلِيمًا): ۸۷۵۱۶، صحیح مسلم: ۱۹۳.
 (۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالى (وَجِوهُ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ...): ۷۴۳۷، صحیح مسلم: ۱۸۴.

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ	اووایہ خوک رزق درکوی تاسو له د آسمان نه اود زمکي نه
وَرْتَهُ اَوَوَايَهُ چي خوک تاسوته د پورته او د زمکي نه روزي درکوي	
أَمْ مَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ	يا خوک دي هغه چي اختيار لري د طاقت داوريډو او د طاقت د ليدو او خوک دي چي راووباسي ژوندي
يَا خُوكِ دې چي ستاسو د غوږونو او د سترگو مالک دي او خوک دي چي د مړي نه ژوندي راووباسي	
مِنَ الْمَيِّتِ وَيَخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدِيرُ الْأَمْرَ	دمړي نه اورا اووباسي مړي د ژوندي نه او خوک دي هغه چي انتظام کوي د هر کار
او د ژوندي نه مړي راووباسي او خوک دي چي د هر کار انتظام کوي نو دوي (به جواب کښي)	
فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ۝ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ	نو ضرر به وائي دوي چي الله نو اووایه اے نبی آيا نونه یرېږي تاسو نو دغه الله رب ستاسو دي
اَوَوَائِي چي (د اهر څه) الله ځای کوي ورته اووایه چي بيا ولي د شرک نه خان نه ساتي نو هم دغه ستاسو	
الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۚ فَأَلْهُنَّ أَفْئِدَتُهُنَّ ثُمَّ أَفْوَیْنَهُنَّ ۚ كَذَلِكَ	حقيقي نو څه دي زوستو د حق نه مگر گمراهي ده نو کوم طرفته اگر خولي کښي تاسو دارنگي
حقيقي پروردگار دي نو د حق نه پس نور څه پاتي شو بغير د گمراهي نه اخر دا تاسو په کوم اړخ روان يئ	
حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ	حقه ثابته شوه خبره درب ستا په هغه کسانو باند چي نافرمانی ئي کړي ده چي بيشکه هغوي
هَم دغه ستاسو د پروردگار خبره د ټولو فاسقانو په حق کښي پوره شوې ده چي دوي به ايمان نه	
لَا يُؤْمِنُونَ ۝	ايمان نه راوړي هيڅکله
راوړي	

قوله تعالى: فَيَقُولُونَ اللَّهُ

مشرکانو به الله ځای خالق مالک او رازق منلو. په مشرکانو باندې الله ځای حجت پېش کوي چه د الله څخه د وحدانيت او ربوبيت اعتراف به ورته کول وي. يعنی اي نبی ﷺ تېوس او کره هغه خوک دي چه د آسمان نه باران راوړوي او په خپل قدرت سره زمکه شلوي د کومې د دننه نه چه د دانو والا انگور، زيتون خرما او گنر گنر باغونه او د غونچو والا ميوې راپيدا کوي. آيا هغه سره بل يو الله کيدې شي نو دوي به دا مني چه دا هم د الله څخه کارونه دي. که هغه خپل رزق بند کړي نو خوک دي چه هغه کولای کړي. او چاچه د اوريدو طاقت او د ليدو طاقت ورکړي دي او هغه واخلې نو ته پخپله اووایه چه دا اوريدلو او کتلو او ټول انساني قوتونه هم الله څخه پيدا کړي دي. آيا ته به هغه خفه کول خوښ کړي چه ستا دا ليدل او اوريدلو طاقت واخلې. خوک چه په خپل عظيم قدرت سره دمړي نه ژوندي پيدا کوي او د ژوندي نه مړي راپيدا کوي. ددې آيت باره کښي اختلاف راني اول تيره شوې ده. اوددې آيت مفهوم په ټولو عام او

حاوی دی. اوچا د ټول کائنات انتظام پخپل لاس کښې اخستی دی چه څه هم کیږی د هغه په اختیار او مرضی سره کیږی. ټولو ته هغه پناه ورکوی او څوک د هغه خلاف چا ته پناه نه شی ورکولی. هغه ټولو باندې متصرف او حاکم دی اود هغه د حکم نه پس د چا حکم هیڅ څیز نه دی. هغه چه د چا نه غواړی تپوس کولی شی او څوک دی چه د هغه نه تپوس او کړې شی. د آسمان او زمکې ټول مخلوق د هغه د قدرت د لاس لاندې دی. هروخت د هغه یو عجیبه شان دی. د آسمان اوزمکې ټوله بادشاهی هم د هغه ده. ملائکې پیریان او انسانان ټول د هغه محتاج دی اود هغه غلامان دی. دټولو جواب د هغه سره هم دغه دی چه هم په الله ﷻ کښې دا ټول قدرت دی. کافران او مشرکان ددې ټولو خبرو نه خبر دی اودا منی هم. نو بیا ته د هغوی نه تپوس او کړه چه ولې دهغه نه نه ویرېږئ. پخپله خودسرنی اوجہالت باندې مو هغه پریخودی اود بل چا عبادت کوئ. رښتونی الله خو هم دغه الله دی د چا چه تاسو پخپله اعتراف کوئ. نوییا خوځان له دعبادت حقدار هم هغه دی. په حق خبره د پوهیدلو نه پس دا کمرامی د څه خبرې. دهغه نه سوا هر یو معبود باطل دی. تاسو حق عبادت پریخودی اود ماسوا په عبادت کښې چرته ټکړې وهنئ. د دې ټولو دلیلونونه پس دا الله ﷻ خبره ثابته اومتحقق شوې ده. یعنی څنگه چه دې مشرکانو کفر او کړو اوپه کفر باندې قایم پاتې وو دغه شان هغوی ددې خبرې اعتراف هم کړې چه هم هغه پاک پروردگار خالق او رزاق دی په ټول کائنات کښې یوازی متصرف دی هم هغه خپل پیغمبر ﷺ ته توحید ورکړې رالیکلې دي. دا مسلمان دي او دا بدبخته دوزخی دي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَدْعُوا	اووايه ايا شته د شريكانو ستاسونه هغه څوك چې په اول ځل
اَلْخَلْقِ ثُمَّ يُعِيدُهُ ط قُلْ اَللّٰهُ يَبْدُوْا الْخَلْقِ ثُمَّ	ورته اووايه چې ستاسو په (جوړو كړو) شريكانو كښې څوك هم داسې شته چې په رومنی
يُعِيدُهُ فَاَنْ تَوَفَّكُوْنَ ۝ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ	پيدا كول هم كوي بيا اودوباره هم پيدا كوي هغه ورته اووايه چې الله په اول ځل پيدا كوي
اَوْ دُوبَارَهُ هَمْ دَا تَسُو كُو م ط رْفْتَه رُو لى رُو ا ن ي ن و رته اووايه چې ايا ستاسو په (جوړو كړو)	دوباره هم پيدا كوي هغه انو كوم طرفته اړول شوى يئ تاسو اووايه ايا شته د شريكانو ستاسونه
مَنْ يَهْدِيْ اِلَى الْحَقِّ ط قُلْ اَللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ط	اودوباره هم دا تاسو كوم طرفته اړولى روان يئ ورته اووايه چې ايا ستاسو په (جوړو كړو)
اَقَمْنِ يَهْدِيْ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يَتَّبِعَ اَمْ مَنْ	هغه څوك چې بنودنه كوي طرف د حق ته ورته اووايه چې الله بنودنه كوي دپاره د حق
لَا يَهْدِيْ اِلَّا اَنْ يَهْدِيْ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ	شريكانو كښې څوك هم شته چې د حق په لار خلق روان كړى ورته اووايه چې هم الله ﷻ د حق
چې پخپله هم لار موندلې شي مگر چې ورته لار او بنودلې شي نوڅه شوى دى اتاسولره داڅنگه	اينانو هغه څوك چې بنودنه كوي اطرف د حق ته ازيات مستحق دي چې پيروي نې او كړې شي ايا هغه څوك
چې پخپله هم لار نه مومى ترڅو چې ورته اونه خودلې شي انودا په تاسو څه شوى دى اڅنگه (اړولى)	سمه لار ښانئ اڅوك چې حقه لار ښانئ هغه زيات حقدار دي چې دهغه پيروي اوشى اكه نه هغه څوك

تَحْكُمُونَ ۝ وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يَغْنِي
فیصلی کوئی ناسوا اونہ کوی پیروی اکثر خلق ددوی مگر ادگمان بیشکہ اگمان انہ پورہ کوی ضرورت
فیصلی کوئی او پہ دوی کنبی زیات خلق خو خپلو گمانو پسی روان دی او بیشکہ گمان دحق
مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ۝
دحق نہ اہیخ قدرلہ بیشکہ اللہ بنہ پوہہ دی پہ ہغہ خہ چی دوی نی کوی
پہ مقابلہ کنبی ہیخ فائدہ نہ ورکوی اللہ ددوی د کارونونہ خبر دی

قوله تعالى: قُلِ اللَّهُ يَتَذَكَّرُ الْخَلْقَ

خالق او مالک دالله ﷻ ذات دی۔ مشرکانو دالله ﷻ سرہ غیر اللہ یو خائی کرو اود بتانو عبادتو نہ نی شروع کرل دہغوی د دی دعوی ابطال کولی شی۔ ای نبی ﷺ! دوی تہ اووایہ چہ ستاسو پہ مقرر شوو خدایانو کنبی خوک شتہ چا چہ دا آسمانونہ اوزمکی پیدا کړی وی۔ بیا چہ پدی کنبی کوم مخلوقات دی هغوی تہ نی وجود ورکړی وی۔ یاد آسمان ستوری د خپل خائی نہ اخواکړی یا هغہ بدل کړی یا هغہ فناکړی بیاد نوی سرنہ بل مخلوق پیدا کړی شی۔ اووایہ چہ تاسو چاتہ نہ شنی پیش کولی داخو ہم د اللہ ﷻ کارونہ دی نو بیا تاسو دا نیغہ لارولې پرېږدنی او د باطل طرف تہ ټکړی خورنی۔ آیا خوک شتہ چہ د حق طرف تہ لارخودنہ اوکړی شی داسې لارخودنہ خو صرف اللہ ﷻ کولی شی۔ پہ دی خبرہ تاسو پخپلہ پوهیږنی چہ ستاسو شریکان یوکس ہم پہ نیغہ لارنشی راوستلې۔ ہم اللہ ﷻ داسې حیران او گمراہ تہ هدایت کولی شی اود گمراہنی نہ د هدایت طرف تہ دانسانانو زړونہ راگرخولی شی۔ کہ یویندہ دحق طرف تہ راگرخونکی اتباع اوکړی اود عقل نہ کارواخلی نو دا معلومہ شوہ چہ دہیخ ہم هدایت نہ شی کولی بلکه دخپل روندتوب پہ وجہ ددی خبرې محتاج دی چہ ہم دده لاس خوک اونیسې اوروان نی کړی۔

شریک سرہ پہ خپل شرک باندې ہیخ یقینی دلیل نہ وی۔ ابراهیم ﷺ فرمائیلې وو چہ ای بابا! تہ د روند کونې معبود عبادت ولې کوی چہ ستا د ہیخ کار نہ دی۔ او خپل قوم تہ نی ہم فرمائیلی وو چہ تاسو خلق ہم د خپل لاس جوړ شوو خیزونو عبادت پخپلہ کوئی۔ سرہ د دی چہ تاسو او ستاسو معبودان تول ہم اللہ ﷻ پیدا کړی دی۔ ستاسو راتې خومرہ غلطہ ده۔ ستاسو عقلونہ چرتہ تلی دی۔ تاسو اللہ ﷻ اود هغہ مخلوق څنگہ یو شان برابر برابر کرل۔ دا هم منی او هغہ هم منی۔ اوبیاد اللہ ﷻ نہ اخوا شریکانو تہ ټیټیږنی۔ د خاص رب جلیل عبادت ولې نہ کوئی چہ د هغہ عبادت اوکړنی اود گمراہونہ بهر راوختی۔ اود دعاگانې خاص دالله ﷻ نہ ولې نہ غواړنی۔ دا خلق یو دلیل پہ کار کنبی نہ راوولی بلکه د دی بت پرستنی بنیاد د یو یقین پہ خائی پہ گمان او وهم باندې راوچت کړی دی خود دی نہ به ہیخ ہم حاصل نہ شی۔ اللہ ﷻ د هغوی پہ هر کار باندې بنہ خبردار دی۔ داد دی کافرانو د پارہ تهدید اوسخت وعید دی ځکه چہ اللہ ﷻ خبرورکوی چہ ډیر زر به دوی تہ د دی خپل کم عقلتوب سزا ملاؤ شی۔

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ
اونہ دی دا قرآن
اودا قرآن خہ داسې کتاب نہ دی
أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
چی جوړ کړی شی اغیر د اللہ نہ لیکن تصدیق کونکی دی د هغہ خہ چی مخکینی دده نہ راغلی وو
چی دالله ﷻ نہ سوا بل خوک دی په دورغہ جوړ کړی بلکه د پخوانو کتابونو تصدیق کوی

وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ	لَا رَيْبَ فِيهِ	مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
او تفصيل دي د کتاب نشته هيڅ شک په دې کښې چې دې د طرفه د پروردگار دکائناتونه		
أَمْ يَقُولُونَ	افْتَرَاهُ	قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ
ايا وائي داخل چې دخان نې جوړ کړې دي دا قرآن ورته اووايه نور اوړې يو سورت پشان ددي		
وَادْعُوا	مَنْ	اسْتَطَعْتُمْ
اورا غواړئ هغه څوک چې طاقت کيږي ستاسو غير د الله نه که چري يې تاسو صادقان بلکه		
كَذَّبُوا	بِمَا	كَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ
دروغ او گنړې دوي هغه څيز چې چاپيره نه شو دوي په علم دهغي باند اولانه دې راغلي دوي ته		
تَأْوِيلُهُ	كَذَلِكَ	كَذَّبَ الَّذِينَ
حقيقت دهغي همدارنگې دروغ گنړلي وو هغه کسانو چې مخکښي ددوي نه وو نو اوگوره		
كَيْفَ كَانَ	عَاقِبَةُ	الظَّالِمِينَ
څرنگې وو انجام د ظالمانو اوځيني ددوي نه هغه څوک دي چې ايمان به راوړي		
يَا	وَمِنْهُمْ	مَنْ
په دې باند اوځيني ددوي نه هغه څوک دي چې ايمان به راوړي په دې باند اورب ستا ښه پيژني		
بِالْفَسَادِ	يَا	وَمِنْهُمْ
فساد کونکي		

قوله تعالى: قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ

قرآن حکیم یو لاجواب او بې مثال کتاب دی. په دې کښې د قرآن په معجزه باندې رنځ اچولې شوي ده. چه یو بشر هم ددې صلاحیت نه لري چه ددې په شان قرآن پیش کړي شی. دانه بلکه په دې باندې هم قادر نه دی چه ددې د یو سوره په شان یو سوره جوړ کړي او رائي وړي اودا د دې فصاحت او بلاغت د دعوی په بنیاد دي. د قرآن پاک اختصار، ددې خوږوالي د دنیا و آخرت دپاره د نفع ورکونکي، په کثیر معنو باندې مشتمل کیدل، دا څیزونه بل یو کتاب هم نه شی پیش کولې ځکه چه داد الله ﷻ د طرف نه

راغلی کتاب دې. هغه الله ﷻ چه په خپل ذات صفات او خپلو افعالو او اقوالو کښې خان له او یو دې. د مخلوق کلام د هغه کلام سره یوشان والې څنگه پیدا کولې شی. الله ﷻ فرمائی چه د دې په شان لیکل د الله ﷻ نه علاوه بل د هیچ چا نه شی کیدې. د بشر کلام لږ شان هم دې سره مطابقت نه خوری. اوبله داچه قرآن پاک هم هغه وائی کوم چه وړاندینو آسمانی کتابونو ونیلی دی. البته په وړاندینو الهامی کتابونو کښې چه کوم تحریف او بدلون شوې دې هغه ئی ښکاره کړی دی. او د حلال او حرام احکام ئی کافی اوشافی توگه باندې بیان کړی دی. د الله ﷻ د طرف نه د دې کیدو کښې یو ذره شک شبه نه شی کیدې. په دې کښې د تیرې شوې زمانې خبرې هم دی اود راتلونکې وخت پیشن گوینې هم دی.

منکرینو د قرآن کریم ته د قرآن پاک چیلنج: په تیرو شوو او راتلونکو خبرو ټولویاندې رڼا اچولې شوې ده او خلق ئی په داسې لار روان کړی دی چه بالکل صحیح اود الله ﷻ خوښه کیدې شی. اوکه ستاسو د دې د الله ﷻ د طرفنه په کیدو کښې لږ هم شک وی اودا غلط خیال ستاسو په زړه کښې وی چه محمد ﷺ دا د خپل خان نه جوړ کړې دې نو محمد ﷺ خو هم ستاسو په شان بشر دې که هغه داسې قرآن جوړولې شی نو په تاسو کښې قابل ترین سړې داسې ولې نه شی جوړولې؟ نو تاسو د خپلې دې دعوی ثابتولو د پاره ددې په شان بس یو سورة خو پیش کړنې چه د قرآن پاک په شان بلاغت اختصار او معنویت لری. محمد ﷺ خو یوازې وو اوس تاسو ټولې دنیا انسانان او پیریان راجمع کړنې او کوشش او کړنې او گورنې. دغه لکه چه الله ﷻ هغوی له چیلنج ورکوی که تاسو په خپله دعوی کښې رښتونی ئې چه دا د محمد ﷺ د خپل لاس لیک دې نوراشئ اودا چیلنج قبول کړنې، یوازې نه بلکه په سوونو زرگونو یوځای شنی. د دې نه پس یوه بله زبردسته دعوی ده چه دا واورنې تاسو به کله هم په دې قادر کیدې نه شی. دا خبره مونږ هم داوس نه کوو که ټول پیریان او انسانان هم راجمع شنی چه داسې یو قرآن جوړ کړنې نو هیچ کله ئی نه شی جوړولې اوکه د خان د پاره هرڅومره امدادیان ولې جوړنه کړنې. بیا دعوی د لسو سورتونو پورې لنډه کړې شوه دکومې ذکر چه د سورة هود په اول کښې دې چه ایا هغوی وائی چه محمد ﷺ دا جوړ کړې دې. ښه نو بیا تاسو هم د دې په شان لس سورتونه راوړنې جوړ کړنې. پوره قرآن نه مه جوړونې اوبغیرد الله ﷻ نه دنورو ټولو امداد کونکو نه تاسو امداد اخستې شنی. که رښتونی یی نو مخامخ ولې نه راځنی. بیا د دې نه هم کم ارشاد کیږی که دا محمد ﷺ جوړ کړې وی نو که ډیر نه وی نو هم یو سورت پیش کړنې.

سورة بقره (چه په مدینه منوره کښې نازل شوې وو) په دې کښې هم د دغه یو سورة چیلنج دې اودا ئی خودلې دی چه ستاسو په داسې کولو باندې قدرت نشته نو واورنې! که تاسو داسې آیاتونه پیش نه کړل اونه ئی چرته پیش کولې شنی نو بیا د دوزخ د عذاب نه بچ شنی. سره د دې چه فصاحت خو د عربو په گوټنې کښې پروت وو اود هغوی یو خاص کمال گنرلې شو. د هغوی قصیدې او شعرونه کوم چه د کعبې په دروازه باندې زورنډې کړې شوی وو د هغوی د کمال بلاغت ثبوت دې. خو الله ﷻ چه کوم قرآن پاک پیش کړو څوک هم د هغې فصاحت او بلاغت ته نه شی رسیدې. نو چه د دې بلاغت، حلاوت، اختصار، افادیت او کمال ته په کتو چا ایمان راوړو نورانې وروڅکه چه هم پدغه فصحاو او بلغاو کښې داسې نکته رس اود پوهې خاوندان هم وو چا چه د قرآن پاک د بلاغت لونی منلې ده او سرنی یتیم کړې دې. اعتراف ئی او کړو که دا کیدې شی نو هم د الله ﷻ کلام کیدې شی.

د رسول کریم ﷺ پشان عیسیٰ ﷺ او موسیٰ ﷺ هم خپلو قومونو ته چیلنج ورکړې وو: څنگه چه د حضرت موسیٰ ﷺ په زمانه کښې جادوگر چه په خپله جادوگر ئی کښې د زمانې مثال وو وینا ئی او کړه چه دموسیٰ ﷺ همسا مظاهره کول جادو سره هیچ تعلق نه لری اودا صرف د الله ﷻ په تائید سره ممکن دی. په دې وجه چه موسیٰ ﷺ د الله ﷻ پیغمبر دې ځکه چه یو دفن خاوند دفن په کمال باندې

پوہیدلے شی۔ او ہم دغہ شان چہ عیسیٰ ﷺ پہ کومہ زمانہ کنبی پیدا شوے وو پہ ہغہ زمانہ کنبی طب د کمال درجہ حاصلہ کری وہ۔ اود بیمارانو پہ علاج کنبی د طب ماہرانو خپل کمال خودلو۔ پہ داسی وخت کنبی د مور نہ پیدا شوی راندہ او شل بہ د حضرت عیسیٰ ﷺ پہ ذریعہ صحیح کیدل۔ بلکہ د اللہ ﷻ نوم بہ نی اخستلو او مرہ ژوندی کول داسی خیزونہ دی د کوم پہ وړاندې چہ د ہیخ یو دارو او علاج خہ کمال نہ شو چلیدی۔ نو پوهان پوهہ شو چہ محمد ﷺ د اللہ ﷻ بندہ او رسول دی۔ حضور ﷺ فرمائیل چہ ہریونی تہ داسی معجزی ورکری شوے دی کوم تہ پہ کتو چہ بشر ایمان راوړی شی۔ اومانہ ہم چہ دا کوم قرآن راکری شوے دی د دی متعلق زہ ہم امید کوم چہ اکثراو ډیر خلق بہ د دی صداقت اومنی (۱) البتہ پہ دوی کنبی بعضی کوم چہ پہ قرآن پاک نہ شو پوہیدلے تکذیب کول نی شروع کړو۔ خود دی خہ دلیل نی رانورې شواودادہغوی دجہالت او کم عقل توب پہ وجہ وو۔ دغہ شان تکذیب وړاندینو قومونو ہم د خپلو پیغمبرانو کری وو۔

قریشو تہ تنبیہ: نو تہ اوس لږ نظر واچوہ چہ د دغہ دروغژنو څنگہ خراب حشر شو کوم چہ صرف د دہمنی او ضد پہ وجہ تکذیب کولو۔ نو اوس ای د قریشوانکار کونکو د هغوی حشر کتوسره عبرت واخلی۔ پہ ہغہ زمانہ کنبی خو ہم بعضو کسان ایمان راوړی وو اود قرآن پاک نہ فائدہ مند شو او بعضو چہ ایمان رانورو هغوی د کفر پہ مرگ مرہ شو۔ ہغہ خلق اللہ ﷻ بنہ پیژنی او څوک چہ د ہدایت مستحق دی هغوی تہ ہدایت ہم کوی او چہ څوک د ضلالت مستحق دی هغوی تکراروی۔ پہ دی عمل کنبی ہغہ عدل کونکي دی ظالم نہ دي۔

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ إِنِّي عَمَلِي وَلَكُمْ	او کہ دروغ او گنہری دوی تا نو اووایہ زما دپارہ عمل زما دی اوستاسو دپارہ
عَمَلِكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا	او کہ دوی (اوس ہم) تا دروغژن گنہری انو ورته اووایہ چي ماله څما عمل بس دی او ستاسو دپارہ ستاسو
عَمَلُونِ ۝ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا	عمل ستاسو دی تاسو ازمہ وار نہ یی دہغہ عمل چی زہ نی کوم اوزہ ازمہ وار نہ یم دہغہ عمل
عَمَلُونِ ۝ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا	عملونہ بس دی تاسو څما دعمل ازمہ وارنی نہ بری یی اوزہ ستاسو دعملونو د ازمہ وارنی نہ بری یم او څوک
تَعْمَلُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّيْسَ لَهُ خَلْقٌ دِي ۝ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ	چی تاسو نی کوی اوخینی ددوی نہ ہغہ خلق دی چی غور ږدی تاتہ ایا نوتہ بہ خبرہ واوروی
تَعْمَلُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّيْسَ لَهُ خَلْقٌ دِي ۝ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ	پہ کنبی داسی دی چی تاتہ غور نہسی ایا تہ بہ گنہرو خلقو تہ خبرہ واورولی شی اگرکہ هغوی
الصَّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ إِلَيْكَ	کنہرو تہ اگرکہ وی هغوی چی پہ ہیخ نہ پوہیری اوخینی ددوی نہ ہغہ خلق دی چی گوری تاتہ
الصَّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ ۝ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ إِلَيْكَ	د عقل نہ کار نہ اخلی او څوک پہ کنبی داسی دی چی تاتہ گوری
أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ	ایانو تہ بہ لار اوبنائی رندوتہ اگرکہ وی هغوی چی ہیخ نہ وینی بیشکہ اللہ نہ کوی ظلم
أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ۝ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ	نوا یا تہ رندوتہ لار خودلی شی اگرکہ هغوی نہ وینی بیشکہ اللہ ﷻ پہ خلقو باندی معمولی ظلم ہم نہ کوی

النَّاسِ	شَيْئًا	وَلَكِنَّ النَّاسَ	أَنْفُسَهُمْ	يُظْلِمُونَ
پہ خلقو باندی	ہیخ قدرلہ	ولیکن	خلق	پہ خانو نو خپلو باند
خودا	خلق پخپلہ	پہ خانو نو ظلم کوی	اوہغہ ورخ	ورتنہ وریادہ کرہ

قوله تعالى: قُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ

د قیامت پہ ورخ بہ شوک ہم د چاذمہ وار نہ وی صرف د خپلو کپو بدلہ بہ ورتہ ملاویږی۔ نبی اکرم ﷺ ته خطاب کیږی که چرې دامشرکان ستانکذیب کوی نوتہ ہم د دوی نه اود دوی داعمالونه ویزاری ښکاره کرہ اوصفا ورتہ اووایہ چه زما عمل زما د پارہ او ستاسو عمل ستاسو دپارہ۔ زه خو بہ ستاسو معبودان اونه منم۔ ابراهیم خلیل اللہ ﷺ هم خپل قوم ته داسې ونیلي وو چه زه ستاسو نه لرې او ستاسو دروغو معبودانونه خلاص یم۔ هم په قریشو کښې بعضې خلق داسې دی چه ستانکلی کلام او قرآن مجید اوری او چه خوک متاثر کیدی شو نو هم دا کافی وو خوییا هم هغوی په نیغہ لار رانغلہ۔ په دې کښې ستا هیخ قصور نشته خکه چه ته کنړو ته په اورولو قادر نه نی۔ او نه تاته پخپلہ دا قدرت حاصل دې چه ته هغوی ته هدایت اوکړې ترکومې چه د الله ﷻ رضا شامله نه وی۔ او په دوی کښې داسې هم شته چه ستا طرف ته په ژورنظر سره گوری۔ ستا صفاسهتره اخلاق او ښکلې صورت مبارک اوستا د نبوت دلائل (کوم نه چه د پوهې خاوندان فائده اوچتولې شی) په خپلو کولافو سترگوسره گوری خوییا هم د قرآن پاک د هدایت نه خه فیضیاب کیږی نه۔ لکه څنگه چه اهل علم او اهل بصیرت فائده مند کیږی۔ اوچه داسې مؤمن خلق تاته گوری نو دیرپه غوراووقار سره گوری اوچه کافران نظر اچوی نو په سپکوالی سره گوری۔ هغوی تاته گوری نو خنداگانې کوی۔ الله ﷻ په چاباندې یو ذره هم ظلم نه کوی۔ یو اوری او هدایت بیامومی بل هم اوری او گوری خو پوند اوکونړ جوړشوی وی سترگې کولافو دی بیا هم رانده دی۔ غوږونه لری خوییا هم کانړه دی۔ زړه نی شته خو مړ۔ یوفائده اوچته کرہ اوبل نقصان۔ د الله ﷻ ذات پاک مختار اومتصرف دې هغه دتولونه پوښتنه کولې شی خودهغه به خوک تپوس پوښتنه کولې نه شی۔ هغه خو ظلم نه کوی ولي خلق پخپلہ په ځان ظلم کوی۔ په حدیث قدسی کښې دی چه ای زما بندي گانوا ما په خپل ځان باندې ظلم کول حرام گرځولې دی تاسو نی هم حرام کړنی۔ او په یو بل باندې ظلم مه کړنې ستاسو اعمال زما په نظر کښې دی۔ زه د هر قسم عمل پوره پوره بدلہ ورکوم۔ چاته چه ښه بدلہ ملاوشوه هغه دې د الله ﷻ شکر کوی او چاته چه سزاملاوشوه هغه له پکار دی چه هم خپل ذات ملامت کړی۔^(۱)

وَلْيَوْمَ	يُجْشِرُهُمْ	كَأَن لَّمْ يَلْبِتُوا	إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ
اوپه کومه ورځ	اچې راجمع کړی	الله دوی لره	لکه چې اوخت تیر نه کړو دوی
اوہغہ ورځ	ورتنہ وریادہ کرہ	اچې الله ﷻ به نی	راجمع کړی نو د دنیا ژوند به ورتہ دومره لږ ښکاری لکه چې دوی
يَتَعَارَفُونَ	بَيْنَهُمْ	قَدْ خَسِرَ	الَّذِينَ
چی پیژنی	به یو بل	په خپل منځ کښې	یقینا په نقصان کښې پاتې شو
په دنیا کښې	هیله یو کړنی	پاتې شوی	وو په خپل مینځ کښې به یو بل پیژنی
			هغه کسانو غټ تاوان اوکړو

(۱) صحیح مسلم کتاب البر باب تحریم الظلم: ۲۵۷۷، ترمذی: ۲۴۹۵، ابن ماجه: ۴۲۵۷، احمد: ۱۶۰/۵، ابن حبان: ۶۱۹.

كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا مُهْتَدِينَ ۝

چی دروغ نی او گنہرو | ملاقات دالہ | اونه وؤ هغوی | نیغه لارموندونکی |

چی دالہ ﷻ ملاقات نی دروغ او گنہرو هغوی هسی هم دلاری خلق نه وو |

قوله تعالى: وَيَوْمَ نَحْشُرْهُمْ كَانُ لَمْ يَلْبَثُوا

د قیامت په ورځ د نفسا نفسی عالم:- یادداشت ورکولې شی چه قیامت به قائمیری او خلق به د خپلو قبرونونه راوچتیری اود حشر میدان کښې به راجمع کولې شی اوچه کله هغه ورځ راوړسی نو هغوی به پوهه شی چه په دنیا کښې مود ورځې یوه حصه تیره کړې راغلې یو. یعنی ماښام نه نو سحر وواو سحر نه ماښام تیر شوې وو. په کومه ورځ چه شپیلنی پوک وهلې شی نومجرمان به دلې دلې پریشان حال راوځی، پتی پتی خبرې به کوی چه صرف لس ورځې به مونږ پاتې شوې یو. په دوی کښې به د ممتاز او تیزې حافظې والا خلق وائی واه د څه لس ورځې صرف یوه ورځ خو مو په دنیا کښې تیره کړه. گناه گاران خلق خو به قسمونه خوری او وائی به د یوې گهنټې نه زیات چرته پاتې شوې یو. دا ټول دلیل دي د دې خبرې چه د آخرت په کور کښې د دنیا ژوند څومره سپک او کم دي. تپوس به کولې شی چه اوبښانې په دنیا کښې څومره کاله پاتې وئې؟ نو وائی به چه یوه ورځ یاددي نه هم کم. نود یادداشت لرونکو نه تپوس او کړنې شی وئیلې به شی چه افسوس تاسو ته علم وې چه د دنیا ژوند څومره لږ دي هغوی به په خپل مینځ کښې یو بل اوپیژنی. مور پلار به خپل بچی اوبچی به مور پلار خپل خپلوان به هم خو هریو به خپل مصیبت کښې یا په خپل راحت کښې مصروف او مشغول وی. کله چه شپیلنی پوک وهلې شی نو بیا به حسب او نسب هیڅ نه وی یو خپلوان به د بل خپلوان تپوس نه کوی. کومو خلقو چه د الله ﷻ سره د ملاقات تکذیب کړې وو هغوی به په ډیر لوی نقصان کښې وی. افسوس دي په هغه دروغ گنډونکو باندې چه د قیامت په ورځ هغوی خپل ذات او خپل متعلقین په هلاکت کښې واچول، نودې نه لونی نقصان بل څه کیدی شی چه د خپلو ملگرو په وړاندې به ارمان او پښیمانتیا اوچتول وی او جدا اوسیدل به وی.

وَأَمَّا نُورِيكَ

| اوکه | اوبښایو مونږ تاته

اوکه مونږ تاته دهغه عذاب څه قدرې اوبښایو

بَعْضُ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ تَوَقَّيْنِكَ فَآلَيْنَا مَرْجِعَهُمْ

بعضي انجام هغه | چی مونږ دوی سره وعده کړې ده | یا وفات کړو مونږ تاته | نو خاص مونږ ته | دی راتلل د دوی چی د کومې هغوی سره وعده کوؤ ایا مونږ تالره دهغې نه رومي وفات کړو | د دوی به (په هر حال) کښې

ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ ۝ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۝ فَإِذَا

بیا الله | گواه دي | په هغه څه باند | چی دوی نی کوی | اودپاره دهرامت | یو رسول دي | نوکله چی مونږ ته واپس کیږی او الله ﷻ د دوی په کارونو ښه پوهیږی | اوهرامت ته یو استاذي راغلي دي |

جَاءَ رَسُولُهُمْ قَضَىٰ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۖ وَهُمْ

راشی | رسول دهغوی | نو فیصله به کیږی | په منځ دهغوی کښې | پوره په انصاف سره | اوپه هغوی باندې | نو هرکله چی استاذي ورته راشی | نو د دوی تر مینځ به په انصاف فیصله اوکړې شی |

لَا يُظْلَمُونَ ﴿۲﴾

بہ ہیخ ظلم نہ کیڑی |

اولہ زیانی بہ پری ہم نہ کیڑی

قوله تعالى: قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ

د قیامت ورخ د انصاف د فیصلہ ورخ ده۔ خپل نبی ﷺ ته خطاب کولې شی که چرې مونږ ستا په ژوند کښې دهغوی نه بدله واخلودې د پاره چه ستا زړه ته تسلی اوشی اویا هم ستا ژوند ختم شی دهغوی واپس کیدل هم زمونږ طرف ته دی. که چرې ته هم نه نې نو ستانه پس به الله ﷻ د هغوی د افعالو گواه جوړ شی.

حضور ﷺ او فرمائیل چه وړاندې شپه زما مخکینې او روستونې ټول امت زما مخې ته پیش کړې شو نو یوسړی اوونیل یا رسول الله ﷺ وړاندینې امت خو خیر ولې روستونې کوم چه راتلونکې دې او لا تراوسه پیدا شوې هم نه دې. هغه څنگه پیش کړې شو؟ نو ونی فرمائیل چه د هغوی یو خاکی شکل وړاندې راوړلې شو. ما په هغوی کښې هریو د هغې نه زیات پیژندلو لکه څنگه چه ته خپل یو ملگری پیژنې؟ (۱) د هریو امت د پاره یو یو رسول وی نود هغوی په مینخ کښې په انصاف سره فیصله کیږی کله چه الله ﷻ فرمائیلی چه زمکه د الله ﷻ د نور نه پرقیږی. دغه شان هریو امت به د خپل پیغمبر په موجودگنی کښې الله ﷻ ته مخامخ کولې شی. د هغوی د خوا او بدو اعمالو عمل نامه به ورسره وی چه په حیثیت د هغوی گواه به وی اوملا تکه به هم گواه وی کومې چه په هغوی باندې نگرانانې مقرر شوې وې.

قیامت کښې به دا امت اولنې امت وی په حساب کښې: یویل پسې به هریو امت پیش کیږی اودا امت سره د دې نه چه آخری امت دې خود قیامت په ورخ به دا اولین امت جوړشی. د کوم فیصله چه به الله ﷻ د ټولونه وړاندې فرمائی. په بخاری او مسلم کښې دی چه حضور ﷺ فرمائیلی دی چه مونږ خود ټولونه پس یو خوپه قیامت کښې به د ټولونه وړاندې یو، د ټول مخلوق به اول زمونږ حساب کتاب کولې شی (۲) دې امت د رسول الله ﷺ داشرف دخپل رسول ﷺ په برکت سره حاصل کړې دې په حضور ﷺ باندې دې درود اوسلام وی. آمین.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳﴾

| اووانی دوی اچی کله به وی | دا | وعده | که یی تاسو | صادقان |

| او دوی وانی چې دا (عذاب) وعده به آخر کله پوره کیږی | که تاسو رښتونی یی |

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ط

ورته اووايه اچی زه اختیار نه لرم | دپاره دخان خپل | دضرر | اودنفعي | مگر کیږی | هغه څه | اچی او غواړی الله

ورته اووايه ازه خو د خپل خان د گټې او د تاوان هم هیخ اختیار نه لرم | مگر څه چې الله ﷻ غواړی | هریو امت

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ط

دپاره دهر امت | یوه نیټه ده | کله چې | راشی | نیټه دهغوی | نونه به روستو کیږی | یو ساعت

دپاره یوه نیټه مقرر ده | هر کله چې دهغوی وخت پوره شی | نو بیا نه یو گړی روستو پاتې کیدې شی

(۱) طبرانی: ۳۰۵۴، مسنده موضوع زیاد بن المنذر کذاب.

(۲) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فرض الجمعة: ۸۷۶، صحیح مسلم: ۸۵۵-۸۵۶.

وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ	قُلْ	أَرَأَيْتُمْ	إِنْ أَتَاكُمْ	عَذَابُهُ	بَيِّنَاتًا
اونه به مخکښي کيږي اووايه دوى ته آيا وينى تاسو که چرى راشي تاسو ته عذاب دهغه د شپې					
اونه مخکښي تللي شى ورته اووايه چې دا خو اوواني که د الله ﷻ عذاب درياندې د شپې					
أَوْ نَهَارًا	مَاذَا	يَسْتَعْجِلُ	مِنْهُ	الْجَرْمُونَ	
يا دورخي نو اخر دا کوم داسې خيز دي چې تلوار کوي دپاره دهغې مجرمان خلق					
يا د ورخي ناگهانه راشي نو په هغې کښې داسې کوم خيز دي چې د مجرمانو ورته تلوسه ده					
أَنْتُمْ	إِذَا	مَأْوَعَمٌ	أَمَنْتُمْ	بِهِ	النَّ
آيا بيا په هغه وخت کښې کله چې واقع شى نو ايمان به راوړئ تاسو په هغې آيا اوس					
آيا چې عذاب راشي نو هله به تاسو ايمان راوړئ (داولي) اوس (ترينه خان بچ کوئ) حال دا					
وَقَدْ كُنْتُمْ	بِهِ	تَسْتَعْجِلُونَ	ثُمَّ	قِيلَ	لِلَّذِينَ
حال دا چې وى تاسو چې په راتللو ددې سره تاسو تلوار جوړه کړې وه بيا به او ويلي شى هغه کسانو ته					
چې تاسو خو به ددې (عذاب) په حقله تلوار جوړ کړې وه بيا به ظالمانو ته او ويلي شى چې د تل					
ظَلَمُوا	ذُوقُوا	عَذَابَ الْخُلْدِ	هَلْ تُجْزَوْنَ	إِلَّا	
چې ظلم نې کړى وى اوڅکئ عذاب دهميشوالى آيا بله څه بدله به درکړې کيږي تاسو له مگر					
عمر عذاب خوند اوڅکئ تاسو ته به دخپل عمل نه سوا نوره څه بدله درکيد شى					
يَا	كُنْتُمْ	تَكْسِبُونَ			
بدله دهغه عمل چې وى تاسو چې گټلو به تاسو					

قوله تعالى: قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي

د قيامت عذاب د الله ﷻ په قبضه قدرت کښې دي. ارشاد کيږي چې دا مشرکان په عذاب کښې تندي کوي او د عذاب دوخت راتلونه وړاندې عذاب غواړي. په دې کښې د دوى هيڅ بڼيگړه نشته. کافران خو تندي کوي او مؤمنان د دې نه ويرېږي او يقين ساتي چې عذاب به خامخا راځي سره د دې که د دې مقرر شوي وخت معلوم نه وي. د دې دپاره الله ﷻ خپل نبي ﷺ ته جواب ښائي چې اووايه ورته چې زه د خپل خان د پاره نه دنقصان مالک يم اونه د فاندې مالک يم، زه صرف دومره وایم چې خومره ماته خودلې شوى وي او که چرته زه څه حاصلول غواړم نو په هغې باندې پخپله قادر نه يم ترڅو چې الله ﷻ ما خبر نه کړي. زه خود هغه بنده اوستاسو دپاره د هغه قاصد يم. ما تاسو ته خبر درکړو چې قيامت به خامخا راځي خود هغه وخت ماته نه دي خودلې شوي. د هر یو قوم دپاره یوه مقرر موده وي او چې کله هغه موده ختمه شي نو په هغې کښې به نه دیو ساعت وړاندې والې وي او نه روستوالې. لکه چې فرمائي (وَلَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ تَقَا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا) کله چې دچا وخت راشي نو یوه ذره په هغې کښې روستوالې نه شي کولې. په کافرانو باندې به د الله ﷻ عذاب ناگهانه راشي. که په شپه او ورځ کښې یو وخت هم راشي نو اوښاني څه به کوني؟ په دې وجه تندي ولې کوني؟ چې کله راشي نو هغه وخت به ايمان راوړئ؟ هغه به کله د ايمان راوړو وخت پاتې شي. هغه وخت به ونيلې شي چې واخلي د کوم عذاب تندي چې مو کوله. هغوی به واني يا الله مونږ اوليدلو او مونږ واوريدلو. عذاب سره په مخامخ کيدلو به واني چې اوس مونږ يو الله ﷻ منو او

نورو ٿولو معبودان وٺو اعراض ڪو. خود هغه وخت ايمان هيڻ ايمان نه ڏي. الله ﷻ عادت خو په بند يگانو ڪنبي داسي راروان وي. ڏي ظالمانو ته به وٺيلي شي چه اوس د هميشه عذاب او ڇڪڻي. دغه شان به هغوي ٻيڻه رٿلي ڪيري اود ڪوم عذاب نه چه هغوي انڪار ڪولو هم په هغه عذاب ڪنبي به په ڊيڪو ڊيڪو ورتو ٺيلي شي. تاسو به ورته جادو وٺيلو نو دا اوس جادو ڏي، نه بلڪه تاسو پڇيله ڀانڊه ٺي. اوس ڪه صبر ڪوني او ڪه نه ڪوني د خپل بد عمل بدله به خامخا مومني.

وَلَيْسَتِ يُونُسَ	أَحَقُّ	هُوَ
اوتپوس ڪوي دوي ستا نه چي آيا حق ڏي هغه		
او دوي ستا سونه تپوس ڪوي چي آيا دا عذب په رڻتيانه، برحق ڏي ورته اووايه چي او		
قُلْ	إِنِّي	وَرِيٌّ
الله ﷻ لَحَقَّ بِكَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُحْزِنِينَ ﷻ		
ورته اووايه هو اوپه رب م د قسم وي چي بيشڪه دا بلڪل حق ڏي اونه يي تاسو عاجزه ڪونكي		
پڇيل رب م ڏي قسم وي چي دا بالڪل حق ڏي او تاسو (الله ﷻ) د هغي د راوستو نه عاجزه ڪولي نشي		
وَلَوْ أَنَّ	لِجُلِّ نَفْسٍ	ظَلَمَتْ
ما فِي الْأَرْضِ		
او ڪه چري شي دپاره دهر نفس چي ظلم ٺي ڪري وي هغه ٿول دولت چي په زمڪه ڪنبي ڏي		
او ڪه (قيامت په ورځ) يو ظالم سره د ٽولي دنيا ٿول مال موجود شي نو هم به ٺي دڦان		
لَا تُفَكِّدُ	بِهِ	وَأَسْرُوا
النَّدَامَةَ لَهَا رَأَوُا		
خامخابه په فديده ڪنبي ورڪري دغه مال لره اوپه به ڪري پڇيمانتيا هر ڪله چي اوويني دوي		
په فديده ڪنبي ورڪري او (اول اول) عذاب اوويني نو پٽ په زره ڪنبي به پڇيمانه شي		
الْعَذَابِ	وَقَضَى	بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﷻ		
عذاب اوفصله به اوڪري شي په منڇ ددوي ڪنبي په انصاف سره اوپه دوي به هيڻ ظلم نه ڪيري		
اود هغوي ترمينڇه به په انصاف فيصله اوڪري شي او هيڻ زياتي به پري نه شي ڪولي		

قوله تعالى: وَلَيْسَتِ يُونُسَ أَحَقُّ هُوَ

د مرڪ نه پس به ڇه ڪيري. تانه داخل ٿيوس ڪوي چه دڦاوري ڪيدونه پس دادقبرونونه پاسيدل رڻتيادي. نو اووايه چه او د الله ﷻ قسم ڏي چه رڻتيادي. ستاسو ڦاوري ڪيدل او بيا ستاسود اول حالت په شان راوستل زمونڊ دپاره آسان ڏي په ڏي ڪنبي مونڊ عاجز نه يو. الله ﷻ خو چه ڪله ڇه ڇيز په وجود ڪنبي راوستل غواڙي نو صرف دا وائي چه "اوشه" نو هغه ڇيز راپيدا شي. د ڏي قسم بيان په قرآن مجيد ڪنبي په دوو نورو ڦايونو ڪنبي شوي ڏي. په ڪوم ڪنبي چه الله ﷻ خپل رسول الله ﷺ ته حڪم ورڪري ڏي چه ڇوڪ د واپس ڪيدو د ڦائي نه انڪار ڪوي هغوي ته په قسم ڦورلوسره بيان اوڪره. په سورة سبا ڪنبي ڏي چه ڪافروائي چه قيامت به نه راڻي نو دوي ته اووايه چه د الله ﷻ قسم راڻي به او په سورة تغابن ڪنبي ڏي چه ڪافر گنري چه بيا به نه ڙوندي ڪيرو ورته اووايه چه د الله ﷻ قسم ڙوندي ڪيري به او ستاسو عملونه به تاسو ته خودلي شي. اودا خبره الله ﷻ ته ڇه گمراڻه ده. ڪله چه قيامت قايم شي نو دا ڪافران به وائي چه د ڊڪي زمڪي په شان سره زر ورڪرو اود عذاب نه ڦان خلاص ڪرو خو داسي به نه ڪيري. اوچه ڪله عذاب اوويني نو يو ڦاڻوشه پڇيمانتيا سره به منڇ شي. خو هغوي سره چه ڪوم سلوڪ هم ڪيري په انصاف سره به وي. يوه ذره به هم زياتي نه ڪيري.

اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط اَلَا	واورئ بیشک الله لره دی هغه څه چي په آسمانونو کښي دی او په زمکه کښي دی یاد لرئ
يَا د لَرْنی چي هر څه چي په آسمانونو او په زمکه کښي دی هغه ټول د الله ښه دی یاد ساتئ چي د الله ښه	
اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝ هُوَ يُّحْيِي وَيُمِيتُ	چي وعده د الله حقه ده وليکن زیات ددوی نه پوهیږي هغه ژوندی کول کوي او مړه کول کوي
وعده رښتوني ده خوزیات خلق نه پوهیږي هم هغه ژوندی کول کوي او هم هغه مړه کول کوي	
وَ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝	او خالص هغه ته به واپس بوتللي کیږئ تاسو
هم هغه ته به تاسو ټول واپس کیږئ	

قوله تعالى: اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط

د کائنات مالک الله ښه دی :- الله ښه د آسمانونو او زمکو مالک دي، دهغه وعده به پوره کیږي. هغه ژوندی کول کوي هغه مړه کول کوي، واپس کيدل هم دهغه طرف ته دي. هغه په دې خبره قادر دي چه د سمندرونو نه د عالم د اطرافونه د هغوی د خاورو ذري بيا راجمع کړي او بيا ترې ژوندي بدن جوړ کړي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ	يا ايها الناس خلقوا په تحقيق سره راغلي دي تاسو ته نصيحت
اَلَا اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط	اي خلقو تاسو ته دخپل پروردگار د طرفه نصيحت راغلي دي
مِّنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ	د طرفه درب ستاسو نه او شفاء ده دپاره دهغه چي په سينو کښي دي اولارښودونکي دي او رحمت دي
او د زړونو د مرضونو علاج دي او چي څوک ئي اومني دهغوی دپاره هدايت او رحمت دي	
لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝ قُلْ بِفَضْلِ اللّٰهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ	دپاره د مومنانو ورته اووايه چي په فضل د الله سره او په رحمت دهغه سره نو هم په دې باندې
اووايه چي د الله ښه په فضل او دهغه په رحمت سره هم دغه خلقو ته خوشحالي پکار ده دغه	
فَلْيَفْرَحُوا ط هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَكْبَهُونَ ۝	پکار دي چي خوشحاله شي دوی دا بهتر دي دهغه ټولو څيزونو نه چي دوی ئي جمع کوي
(فضل او رحمت) بهتر دي دهغې (مالونو) نه چي دوی ئي راجمع کوي ورته اووايه چي	

قوله تعالى: وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ ط

د روحاني بيمارود پاره قرآن پاک کتاب شفاء ده - قرآن عظيم کوم چه ورکړي شوې دي دهغې احسان يادولې شي. اي خلقو! د ادبند او نصيحت يو دفتر دي کوم چه ستاسو د الله ښه د طرف نه دي. او ستاسو د زړونو د پاره شفا ده. يعنی شک شبه اود زړونو ناپاکي او گندگي لرې کونکي دي، دې سره به د الله ښه هدايت او رحمت حاصلېږي خو صرف هغوی ته چه په الله ښه باندې يقين او ايمان لري. قرآن کریم

مونڊ د مومنانوند پارہ شفا اورحمت جو رکړې رالیکلې خود گناهکارانود پارہ د نقصان او خسارې نه سوا بل هېڅ نه دی. اووایه چه دا قرآن پاک د الله ﷻ فضل او رحمت دې، دا واخلې او خوشحاله شئې. اود فانی دنیا کومې فاندې چه تاسو حاصلونې په هغه ټولو کښې بهترین خیز دا قرآن پاک دې.

د عمر فاروق رضی الله عنہ قرآن فهمی: کله چه عمر رضی الله عنه له د عراق خراج راغلو نو حضرت عمر رضی الله عنه د هغې د کنلردپاره راغلو اود هغه خادم هم هغه سره وو. عمر رضی الله عنه په خراج کښې راغلی اوښان او شمیرل خو ترکوم ځای پورې چه په شمیرشمیرستړې شو نوونې ونیل د الله ﷻ شکر دې. دهغه خادم اوونیل د الله ﷻ قسم دې چه داهم دهغه فضل اورحمت دې. نو عمر رضی الله عنه وفرمائیل چه داسې نه، الله ﷻ (قُلْ يُفْضِلُ اللَّهُ وَبَرِّمَتْهُ) ونیلو سره قرآن اواستفاده مراد اخستې ده. پدې وجه دې ته فضل او رحمت مه وایه بلکه (فَمَا يَتَمَنَّوْنَ) کنل پکار دی. ځکه چه دا زمونږ راجمع کړې شوې دې. د فضل اورحمت خو ډیر لوی شان دې.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا	أَنزَلَ اللَّهُ	لَكُمْ	مِّن رِّزْقٍ	فَجَعَلْتُمْ
اورایه ایا وینئ تاسو هغه څه چی نازل کړې دې الله ستاسو دپاره درزق نه نو جوړ کړل تاسو				
دا اووانې چې الله ﷻ تاسوته کوم رزق رالیرلې وو نو تاسو (دخان نه) په هغې کښې څه				
مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا	قُلْ اللَّهُ	أَذِنَ	لَكُمْ	أَمْ عَلَى اللَّهِ
دهغې نه څه حرام اوڅه حلال ورته اووایه ایا الله اجازت درکړې دې تاسوته یا په الله باندې				
حرام اوڅه حلال کړل ددوئ نه تپوس اوکړه ایا الله ﷻ تاسوته ددې اجازت درکړې دې که نه تاسو				
تَقْتَرُونَ ۝ وَمَا ظَنُّ	الَّذِينَ	يَفْتَرُونَ	عَلَى اللَّهِ	الْكُذِبَ
دروغ تړئ تاسو اوڅه دې گمان دهغه کسانو چی تری هغوی په الله باندې دروغ				
د(خان نه) په الله ﷻ باندې دروغ وائې ایا د قیامت د ورځې په باره کښې دهغې خلقو څه				
يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ إِنَّ	اللَّهَ	كَذُو فَضْلٍ	عَلَى النَّاسِ	وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
په ورځ قیامت بیشکه الله خامخا خاوند د فضل دې په خلقو باندې ولیکن زیات ددوئ				
گمان دې څوک چې په الله ﷻ باندې دروغ تری بیشکه الله ﷻ په خلقو ډیر مهربان دې خو زیات				
لَا يَشْكُرُونَ ۝				
نه اوباسی شکر				
خلق ناشکره دی				

قوله تعالى: ﴿فَجَعَلْتُمْ مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا﴾

پخپله دخپل ځان نه دحلال او حرام مذهب: - مشرکانو بعضې ځناورو ته د "بحائر"، "سوانب" او "وصائل" نومونه ورکولوسره څه په ځان حرام او څه په ځان حلال گرځولې وو. د هغې تردید فرمائیلې کیږي. لکه څنگه چه دالله ﷻ ارشاد مبارک دې د پټونه چه څه راوځي اوکوم څاروی چه پیدا کیږي هغه په دې کښې د الله ﷻ د پارہ یوه خاص حصه گرځولې ده (۱) ابوالاحوص رضی الله عنه روایت کوي چه زه حضور ﷺ ته حاضر شوم اود شکل او جامو په لحاظ زه بدحال غوندې ووم. حضور ﷺ وفرمائیل چه تاسره څه مال اودولت شته که نه؟ ماونیل چه د الله ﷻ راکړې شوې هرڅه موجود دی. د اوبسانو اسونو اوچیلو رمې دی وینځې او

غلامان دی نو حضور ﷺ اوفرمانیل بیاپه تاباندې د الله ﷻ دنعمت اثارولې ښکاره نه دی. بیانی اوفرمانیل چه ستاد اوبیانو بچی کیږي او هغه په هراندام باندې برابر وی خوتاسوپه چاره باندې د هغوی غوږونه پرې کوني. وائی چه دا 'بخاطر' دی، د هغوی خرمن خیرنی او وائی چه 'صرم' دی. په خپل خان باندې هم حرام کوني او په خپل اولاد باندې هم حرام کوني. ولې داسې نه ده؟ ماونیل چه او. بیا حضور ﷺ اوفرمانیل چه واوره کوم څه چه الله ﷻ تاله درکړی دی هغه د همیشه د پاره حلال دی او حرام کیدې نه شی. د الله ﷻ د قدرت لاس ستا د لاس نه مضبوط دي. اود الله ﷻ چاره ستا د چارې نه ډیره تیره ده (۱) الله ﷻ د داسې خلقو نه سخت د ناراضگنی اظهار فرمائی چه د هغه حلال په خان باندې حرام کوی او حرام دخپل خان د پاره حلال جوړوی. اودا هرڅه د خپل ذاتی رائي او خواهش په بنیاد چه د دې هیڅ دلیل نشته. بیا هغه د ورځې د قیامت د عذاب نه ویرولې شی. فرمائی چه کوم خلق په الله ﷻ باندې د خان نه خبرې کوی آخر هغوی څه گنړی چه د قیامت په ورځ به مونږ د هغوی سره څه سلوک کوو.

په ایت کښې د فضل نه مراد څه دي؟: د الله ﷻ ارشاد دي ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ په خلقو باندې د الله ﷻ ډیر لوی فضل دي. ابن جریر رحمته الله علیه وائی چه د دې نه کافرانوته په دنیا کښې زر سزا ورکول مراد دی. زه وایم چه د دې خبرې هم احتمال دي چه د دې نه دامراد وی چه الله ﷻ ډیر لوی د فضل خاوند دي په خلقو باندې. په دنیا کښې ډیر داسې خیزونه دانسانانو دپاره پیدا کړی دی د کومونه چه فائده اود هغوی منفعت دي اوداسې خیزونه دانسان د پاره حرام او گړخوی په کومو کښې چه سراسر نقصان وو یاد دین په حیثیت او یاد دنیا په حیثیت څو اکثر خلق شکر نه کوی. یعنی د الله ﷻ انعامونه په خپل خان باندې حراموی او په خپلو نفسونو باندې سختی کوی. یعنی دخپل طرفنه څه خیزونه حلال او څه حرام گړخوی. مشرکانو دا خیز پخپل خان کښې ډیر خور کړې دي او خپل مسلک نی داسې جوړ کړې دي په اهل کتابو کښې اکثر دا خبره نه وه خو هغوی هم د ابدعت پیدا کړو.

د جنتیانو درې قسمونه: د موسی بن صباح رحمته الله علیه د الله ﷻ ارشاد ﴿إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ﴾ باره کښې روایت دي چه د قیامت په ورځ به درې قسمه د الله ﷻ عبادت کونکی پیش کولې شی. الله ﷻ به په هغوی کښې د یو قسم نه تپوس او کړی چه تاسو په کوم خیال باندې نیک اعمال اختیار کړې وو؟ هغوی به وائی یا الله تا جنت پیدا کړو په جنت کښې ونې میوې باغونه نهرونه حورې قصور اود اهل طاعت د پاره هر قسم نعمتونه ورکړل. هم د دې د حاصلولو د پاره ما ټوله شپه په وینښه عبادت او کړو، ټوله ورځ به مې روژه نیوله. نو الله ﷻ به اوفرمانی چه تاد جنت د پاره دا ټول اعمال کړی دی نو زه جنت ته ورشه. خودا ستا د عمل بدله نه ده زه تاله د دوزخ نه خلاصې درکوم. دازما فضل دي اوتا زه په جنت کښې داخلوم. نو داسې خلق به جنت ته داخل شی. بیا به د بل قسم خلق راوغوښتي شی الله ﷻ به د هغوی نه هم د تپوس او کړی هغوی به وائی چه یا الله تاد دوزخ پیدا کړو، په دوزخ کښې طوق اوزن خیزونه کیخودل. په هغې کښې دي بادسموم او آب محموم پیدا کړې. اود گناهکارانو د پاره دي په هغې کښې ټول عذابونه پیدا کړل. نو ما به په وینښه ټوله شپه عبادتونه کول د دوزخ د ویرې نه مې ټوله ورځ ولږه او تنده تیرولو سره روژې ساتلې. نو الله ﷻ به وائی چه واخله ما تاله د دوزخ نه خلاصې درکړو او بیا دا زما نور فضل دي چه د دوزخ نه د خلاصی سره تاله جنت هم درکوم. نو هغه به جنت ته لاړشی اوداخل به شی. اوس به دریم قسم خلق راوستلې شی او حاضرېه کړې شی. او چه کله الله ﷻ تپوس کوی نو هغه به ښائی چه ای ربه! مونږ خو ستا د شوق او ستا د محبت د پاره ستا عبادت کړې دي. ټوله شپه مو عبادت کړې او ټوله ورځ مې روژه ساتلې. صرف ستاد ملاقات د شوق او ستاد رضا دپاره. الله ﷻ فرمائی چه کله زما د ملاقات د شوق د پاره داسې کوی نو الله ﷻ به د هغوی د پاره خپل خان ښکاره

(۱) ابو داؤد کتاب اللباس باب فی الخلقان ولی غسل الثوب: ۴۰۶۳ ومنه صحیح، نسائی: ۵۲۲۶، الحدیث: ۴۷۲/۳، واللفظ له.

گړې. فرماني چه او گوره ماته په ما نظر او کړه تاته د ټولونه لوی دولت ملا شو. بیا فرماني چه زه تاته په خپل فضل سره د دوزخ نه خلاصې هم درکوم او جنت هم تاله درگوم. زما فرینتې به تاسره حاضرې وی او زه به پخپله په تاباندې خپله سلامتی نازلوم. نوداسې خلق به هم په جنت کښې داخلېږي.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا

اونه	دقرآن نه	دده نه	اونه لولۍ ته	په هېڅ حال کې نې	اونه نې ته
------	----------	--------	--------------	------------------	------------

او(انہی پیغمبرہ) تہ پہر حال کنہی چہ ئی او پہ دغی (حال) کنہی ہم چہ قران پاک

تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ

کروی تاسو اے خلقوا یو عمل | مگر ایو مونره | په تاسو باند انظر لرونکی اكله چی | مصروف اوسی تاسو

لولی او اوائی خلقو تاسو هم چې څه کار کوئې انوپه هر ځای کېښې مونږ تاسو وینو گورو اڅه وخت چې تاسو

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ فِيهِ

په هغې کښې | اوڼه پټېږي | درب ستانه | په مقدار | ديوې ذرې | په زمکه کښې | اوڼه په آسمان کښې

به هغه کار کښې اخته یی او ستا د پروردگار نه لږ څیز هم پټ نشی پاتې کیدی انه په زمکه کښې اونه په اسمان

وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ٥

اونه وړوکی | دهغې نه | اونه لوی | مگر | په کتاب | واضحه کبسی |

کڻي | اونه دهغي نه وړو کي اونه لوڼي | مگر دا ټول په پوره واضحه کتاب (لوح محفوظ) کښي ليک دي

قوله تعالى: فَبِمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ

د الله ﷻ ذات د هروړوګۍ اولوی څیز نه خبردار دی :- نبی کریم ﷺ ته خبر ورکولې شی چه الله ﷻ ستا د ټول امت او ټولو مخلوقاتو د ټولو احوالونه په هره لحظه او هر ساعت خبر دي. یو ذره څیز هم په زمکو او آسمانو کېښې که هغه سپک او وړوګې ولې نه وی په کتاب مبین کېښې یعنی دالله ﷻ په علم کېښې شته اود هغه د پاللو نه بهر کیدې نه شی. د غیبو معلومات هغه سره دی که اوچه وی که لمد د غیبو معلومات د هغه نه بغیر هیڅ څوک نه پیژنی. که یوه پانړه هم راشو کیږی او راپریوځی یا د شپې په تیاره کېښې هم یو ذره څیز چرته پروت وی او که یو څیز اوج وی او که لوند، ښه وی که خراب د ټولو علم الله ﷻ ته دي. د ونو کانږو او ځناورو هر یو حرکت هغه ته معلوم دي. په زمکه چه څومره سالرونکی ځناور دی ، په هوا کېښې چه څومره مرغی الوزی دا هم ټولې ستاسو په شان ډلې ډلې دي. دهر سالرونکی د خوراک ذمه وار الله ﷻ دي. کله چه د دې څیزونو د حرکتونو هم هغه ته علم دي. نودانسان مکلف او په عبادتونو باندې مامور اعمالو او حرکاتو به هغه ته څنگه پته نه وی. لکه چه فرمائی چه په دې عزیز او رحیم باندې یقین اوساتنی. که تاسو په مانځه کېښې هم ولاړ نه نو گوری. که سجده کوئې نو هم تاسو وینی او اوری. کله چه حضرت جبرائیل ﷺ د احسان معنی د حضور ﷺ نه تپوس او کړو چه د دې مطلب دا دي چه تاسو د الله ﷻ د طرف نه عبادت کوئې. داسې لکه چه الله ﷻ ته گورنی او عبادت کوئې او که دا نه وی نو کم نه کم داسې خیال خو کوئې چه تاسو د هغه په وړاندې ولاړ یئې او هغه تاسو ته گوری. (۱)

(١) صحيح بخاری کتاب الايمان باب سوال جبرئیل النبی ﷺ عن الايمان والاسلام: ٥٠، صحيح مسلم: ٩-١٠.

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ

ا واری ایشکے | دوستان دالہ جی دی

لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ الَّذِينَ آمَنُوا

نہ بہ وی پرہ | پہ ہغوی باند | اونہ بہ ہغوی | غمجن کیری | ہغہ دوستان | جی ایمان نی راوہو

واورئی جی دالہ ۞ پہ دوستاسو بہ نہ ویرہ وی | اونہ بہ غمژن شی | داہغہ کسان دی جی ایمان نی

وَكَاْنُوا يَتَّقُونَ ۝ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۝

اووہ ہغوی | جی خان نی ساتوا | ہغوی لرہ دی | زیری | پہ ژوند | دنیا کنبی | اوپہ آخرت کنبی

راوہو | او پرہیزگاری نی اختیار کرہ | ادوی دپارہ ہر طرف تہ زیری دی | پہ دنیا کنبی | او پہ آخرت کنبی

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۝ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

نشتہ ہیخ بدلون | خبرو | دالہ لرہ | ادا زیری | ہم دا کامیابی دہ | لویہ |

ہم دالہ ۞ خبری نہ بدلیری | ہم دغہ لویہ کامیابی دہ |

قوله تعالى: أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

دالہ ۞ پہ دوستاوبہ ہیخ اندینبنہ نہ وی۔ دالہ ۞ ارشاد کیری چہ اولیاء اللہ ہغہ خلق دی چہ د ایمان

راوہونہ پس پرہیزگاری ہم اختیاروی۔ اوخوک چہ پرہیزگار وی ہغہ د اللہ ولی دی۔ کہ د آخرت احوالو

سرہ ہغہ مخامخ کیری نو د ہغہ بہ ہیخ ویرہ نہ وی اونہ بہ ہغہ د دنیاخہ غم او خفگان راگیرکری۔

ولی چا تہ وثیل کیری؟: عبد اللہ بن مسعود ۞ او ابن عباس ۞ وائی چہ اولیاء اللہ ہغہ خلق دی چہ ہر

وخت د اللہ ۞ پہ ذکر او فکر کنبی لیدلی شی۔ د ابن عباس ۞ نہ روایت دی چہ یوسری د حضور ۞ نہ

تپوس اوکرو یارسول اللہ ۞ اولیاء اللہ ۞ دی؟ ونی فرمائیل چہ ہغہ خلق کله چہ نی گوری د اللہ ۞

پہ ذکر کنبی بہ مشغول وی (۱) د حضرت ابوہریرہ ۞ نہ روایت دی چہ حضور ۞ فرمائیلی چہ د اللہ ۞ پہ

بندیگانو کنبی داسی ہم بندیگان شتہ چہ انبیاء او شہداء ہم پہ ہغوی فخرکوی۔ چہ نہ د مال خہ تعلق

اونہ دنسب خہ تعلق او صرف د اللہ ۞ د پارہ یو بل خوبسوی۔ دہغوی مخونہ نورانی دی او ہغوی د نور

پہ منبرونودی۔ خلق چہ پہ کوم خائی کنبی د ویری نہ رچیہی نو ہلتہ پہ ہغوی باندی ہیخ ویرہ ہم نہ

وی۔ پہ خلقو باندی غم او خفگان شروع وی او دہغوی دی سرہ ہلو خہ کار نشتہ (۲) د حضرت ابومالک

اشعری ۞ نہ روایت دی حضور ۞ فرمائیلی چہ د مختلفو قبیلونہ او خلورو وارو طرفونہ بہ راجع

کیری او پہ ہغوی کنبی بہ ہیخ خیلولی نہ وی خوہغوی بہ صرف دالہ ۞ درضادپارہ یو بل سرہ

دوستانہ پہ خلوص او محبت ساتی۔ د قیامت پہ ورخ بہ اللہ ۞ د ہغوی د پارہ د نور منبرونہ قایموی پہ

کومو چہ بہ ہغوی ناست وی۔ خلق بہ پہ قیامت کنبی پریشانہ گرخی خو ہغوی بہ مطمئن وی۔ د اللہ

۞ اولیاء ہم دغہ خلق دی۔

د بشری نہ خہ مراد دی؟: د ابوالدرداء ۞ چہ حضور ۞ وضاحت ﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾

بارہ کنبی تپوس اوکرو نوئی وثیل چہ د بشارت نہ بنہ خوبونہ مراد دی۔ کوم چہ ۞ مسلمانان وینی

یا نورو تہ د دی متعلق خوب خودلی شی۔ ابوالدرداء ۞ او فرمائیل چہ تامانہ دا سوال اوکرو اود دی نہ

(۱) طبرانی: ۱۲۳۲۵۔

(۲) ابن حبان: ۵۷۳ وسندہ صحیح، ولہ شاهد صحیح عندای دار: ۳۵۲۷، عن عمر ۞ السنن الکبریٰ للکسانی: ۱۱۱۲۳۶۔

وړاندې یو وخت یو سړی د نبی کریم ﷺ نه سوال کړې وو او حضور ﷺ فرمائیلې وو چه دا رښتونی خوبونه څوک اووینی یا د ده په حق کښې بل څوک اووینی نو دا د دنیا په ژوند کښې هم د هغه د پاره زیرې دې اوبه آخرت کښې د جنت زیرې دې (۱) عباده بن صامت ؓ ته هم حضور ﷺ دا فرمائیلې وو چه تانه وړاندې مانه چا دا سوال نه وو کړې. د بشری نه رویانې صالحه مراد دی.

ښه خوب د نبوت څلور څلویښتم جزء دې: ابن صامت ؓ د رسول الله ﷺ نه تپوس کړې وو په دې آیت کښې خود آخرت زیرې جنت دې خود دنیا د بشارت اوزیری نه څه مراد دی؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه رښتونی خوبونه چه څوک اووینی یا د هغه په حق کښې چاته او خودلې شی اودا رښتونی خوبونه هم د نبوت د اویاؤ یا څلور څلویښت جزونونه یو جزء دې (۲) حضور ﷺ او فرمائیل چه یوانسان ښه عمل کوی او خلق د هغه تعریف کوی نو دا لکه د مؤمن د پاره په دنیا کښې د جنت زیرې دې (۳) اودا د نبوت په یو کم پنځوس جزونو کښې یو جز دې. نو چه څوک ښه خوب اووینی نو هغه دې د خلقو په وړاندې بیانوی او چه څوک خراب خوبونه اووینی نو دا د شیطان د طرف نه وی او هغه د دوی د ویرولو د پاره داسې کوی. نو پکار دی چه خپل گس طرف ته درې ځل توکی اود الله ﷻ تکبیر اولولی او چاته دې نه بیانوی (۴) په یو بل ځای کښې د نبوت په شپږ څلویښتم جز کښې گرځولې شوې دې (۵) حضرت ابوهریره ؓ فرماني چه ښه خوبونه د الله ﷻ زیرې دی. ونیلې شوی دی چه د دې نه مراد دا دی چه د مؤمن د مرگ په وخت کښې فرښتې ده ته د جنت او بښنې زیرې ورکوی. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ کوم خلق چه د دې خبرې قائل دی چه هم الله ﷻ زموږ رب دی او بیا تر مرگه پورې په دې خبره قایم هم وی نو په ده به فرښتې نازلېږي او ورته به وائی چه مه ویرېږه او مه غم کوه تاته د هغه جنت زیرې دې د کوم وعده چه تاسره کړې شوې ده. او په آخرت کښې موږ ستا والیان یو. تاجه څه غوښتل تاته ملاوښو دا د الله ﷻ چه رحیم ذات دې د طرفه تاته تحفه ده. په حدیث براء ؓ کښې دی چه کله د مؤمن د مرگ وخت وی نو د روښانه مخونو اوسپینو لباسونو فرښتې هغه له راځي او وائی چه اوس ای پاکه روحه د راحت او ریحان طرف ته روان شه، الله ﷻ تانه ناراض نه دې نو دا روح به د هغه د ځلې نه داسې راوځي لکه د مشک د ځلې نه چه اوبه راوځي. لکه چه الله ﷻ فرمائیلې د قیامت خوفناک حالت به هغه نه ویرو. فرښتې به هغه ته وائی چه دا هم هغه ورځ ده د کومې چه تاسره وعده وه. (۶) په دغه ورځ به د مؤمنانو په وړاندې نور روان وی مخامخ هم او ښی طرف ته هم. نن تاته زیرې دې د جنت د کوم لاندې چه د همیشه د پاره بهیدونکی نهرونه روان دی دا ډیره لویه کامیابی ده.

وَلَا يَحْزَنُكَ	قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ	لِلَّهِ جَمِيعًا	هُوَ السَّمِيعُ	الْعَلِيمُ
اونه دې کړې غمجن تالره خبری ددوی بیشکه چی عزت الله لره دې ټول هغه اوریدونکي پوهه دې				
او انې پیغمبره ددوی (کافرو) خبرې دې تا نه غمژن کوی. غلبه ټوله الله دپاره ده. هغه هرڅه اوری ډیره ښه پوهه				

(۱) احمد: ۳۴۳/۵ وسته حسن، شعب الایمان: ۹۰۰۱، المعجم الکبیر: ۳۴۳۲ شرح السنة: ۳۴۶۴.

(۲) ترمذی کتاب الرزیا باب لم بشری فی الحیوة الدنیا: ۲۷۷۳ وهو حسن.

(۳) صحیح مسلم کتاب البر والصلة باب اذا اتی علی الصالح فیه بشری ولا تضره: ۲۶۴۲، ابن ماجه: ۴۲۲۶، احمد: ۱۵۶/۵، ابن حبان: ۳۶۶.

(۴) احمد: ۲۱۹/۲-۲۲۰، شعب الایمان: ۴۷۲۶ وسته حسن.

(۵) منده حسن او گورنی سابقه حواله.

(۶) د دې معنی روایت احمد: ۲۸۷/۴ وهو حدیث صحیح مشهور، الاعمش صرح بالسمع عندای داؤد، حاکم: ۳۷/۱ کښې موجود دي.

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ	مَنْ فِي السَّمَوَاتِ	وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
خبر دار شی بیشک کہ اللہ لرہ دی ہغہ خوک چی پہ اسمانونو کنبی دی اوہغہ خوک چی پہ زمکہ کنبی دی		
دی اوورنی چی دا تول ہر خہ داللہ دی چی پہ اسمانونو کنبی او پہ زمکہ کنبی دی او گوم		
وَمَا يَتَّبِعُ	الَّذِينَ يَدْعُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءُ
اونہ کوی پیروی ہغہ کسان چی رابلی بی دوی بی د اللہ نہ شریکان نہ کوی پیروی ہغوی		
خلق چی داللہ نہ سوا نور و دخان نہ جوړ کرو شریکانو تہ او از کوی (خبر یی چی) ہغوی پہ خہ پسی		
إِلَّا الظَّنُّ	وَأَنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ	هُوَ الَّذِي جَعَلَ
مگر دگمان اونہ دی ہغوی مگر قیاسونہ چلوی ہغہ ہغہ ذات دی چی جوړہ نی کرہ		
روان دی ہغوی صرف پہ گمان پسی روان دی او تش اٹکلونہ چلوی اللہ ہغہ ذات دی چی		
لَكُمْ	الَّيْلَ	لِتَسْكُنُوا فِيهِ
ستاسو دپارہ شبہ دپارہ ددی چی تاسو آرام حاصل کری پہ ہغی کنبی اوورخ رویشانہ		
ستاسو دپارہ نی شبہ جوړہ کری چی آرام پہ کنبی او کربی اوورخ نی رویشانہ جوړہ کری چی پہ کنبی لیل		
إِنَّ فِي ذَلِكَ	لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ	يَسْمَعُونَ
بیشک پہ دی کنبی انبی دی دپارہ دہغو خلقو چی اوری		
کولی شی بیشک دی کنبی د (پیغمبر د خبرو) اوریدونکو دپارہ دلیلونہ موجود دی		

قوله تعالى: جَعَلَ لَكُمْ الْيْلَ لَتَسْكُنُوا

د شبہ تیارہ دسکون سبب اود اللہ ﷻ د قدرت نمبہ دہ۔ اللہ ﷻ رسول اللہ ﷺ تہ ارشاد فرمائی چہ د مشرکانو داوینادی تاخفہ نہ کری تہ پہ ہغوی باندی غالب راتلو دپارہ داللہ ﷻ تہ دعا غوارہ، پہ ہغہ باندی بھروسہ کوہ، ہر قسم عزت او غلبہ داللہ ﷻ اود رسول ﷺ اومؤمنانود پارہ دہ۔ ہغہ د خپلو بندیگانو خبری اوری د ہغوی احوال پیژنی۔ د اسمانونو اوزمکو بادشاہی ہم د اللہ ﷻ دہ۔ مشرکان چہ د کومو بتانو عبادت کوی ہغوی نہ پہ ضرر باندی اونہ پہ نفع باندی قادر دی، نہ د دی مشرکانوسرہ خہ معقول دلیل شتہ۔ ہغوی خود دروغو اٹکلی خبرو قیاسونو پیروی کوی۔ بیا ارشاد کیری چہ اللہ ﷻ د خپل بندیگانود پارہ شبہ جوړہ کرہ د دی د پارہ چہ د ورخی د ستی والی نہ سکون او آرام حاصل کری او ورخ نی د معاش گتیلودپارہ رویشانہ جوړہ کرہ۔ ہغوی پہ ورخ کنبی سفر کوی اوپہ رنراکنبی دہغوی نور مصالح دی۔ د دی دلیلونو اوریدو سرہ عبرت حاصلونکو د پارہ پہ دی آیاتونو کنبی نیبی دی او ہغہ د خالق پہ عظمت باندی دلیل راوڑی۔

وَلَدًّا	سُبْحَنَهُ	هُوَ الْغَنِيُّ	لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ	وَمَا
خونی پاکی دہ ہغہ لرہ ہغہ بی نیازہ دی ہغہ لرہ دی ہغہ خہ چی پہ اسمانونو کنبی دی اوہغہ				
چی اللہ ﷻ خان لہ خونی نیولی دی اللہ ﷻ پاک دی ہغہ غنی دی ہر خہ چی پہ اسمانونو کنبی دی				

فِي الْأَرْضِ ط	إِنَّ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ بِهٰذَا	اَتَقُولُوْنَ	عَلٰی
چی بہ زمکہ کنبی دی نشتہ متاسو سرہ خہ	دلیل بہ دی خبرہ آیا وایی تاسو بہ		
اوپہ زمکہ کنبی دی تول دہغہ ملکیت دی تاسو سرہ (دشرکہ) بہ دی خبرہ ہیخ دلیل نشتہ دی			
اللہ	مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝	قُلْ	إِنَّ الَّذِیْنَ یَفْتَرُوْنَ
اللہ باند ہغہ خبری چی نہ لری تاسو علم دہغی ورتہ اووایہ بیشکہ ہغہ کسان چی تری ہغوی			
ایا تاسو بہ اللہ ﷻ پوری داسی خبری تری چی پخپلہ تری نہ ہم خبر نہ بین اووایہ چی خوک بہ اللہ ﷻ			
عَلٰی اللّٰهِ الْکَذِبَ لَا یُفْلِحُوْنَ ۝	مَتَاعٌ فِی الدُّنْیَا ثُمَّ اِلَیْنَا	مَرْجِعُهُمْ	
بہ اللہ باند دروغ انشی موندی خلاصی نفع اغستل دی بہ دنیا کنبی بیا مونہ تہ واپس راتل دی د ہغوی			
دروغ تری ہغوی خلاصیدی نشی بہ دنیا کنبی لہ شان مزی دی اوکری بیا ئی مونہ تہ واپسی دہ			
ثُمَّ لَنَذِیْبُهُمْ	الْعَذَابَ الشَّدِیْدَ بِمَا	كَانُوا	یَكْفُرُوْنَ ۝
بیا بہ مونہ مزہ اوخکوؤ ہغوی تہ د عذاب سخت بہ سبب دہغی چی وؤ ہغوی چی کفر بہ نی گولو			
نومونہ بہ ورتہ د سخت عذاب مزہ او بیاو خکہ چی دوی بہ کفر گولو			

قوله تعالى: قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ط

د اللہ ﷻ نہ خہ اولاد شتہ او نہ شریکہ۔ بہ دی کنبی تردید دی دہغہ خلقو کوم چہ د دی قائل دی چہ نعوذ باللہ د اللہ ﷻ ہم خوک خوی شتہ۔ ہغہ خوپاک اللہ دی۔ ہغہ اولاد خو خہ چہ د ہر خیز نہ بی نیازہ دی او ہر موجود خیز د ہغہ د کرم محتاج دی۔ زمکہ آسمان او بہ دی کنبی ہر خہ تول د ہغہ دی۔ نو بیا بہ ہغہ خپل مملوک او خپل بندیگان خنگہ خپل خوی جور کری۔ ای مؤمنانو تاسو سرہ خودا دلیل شتہ خو ہغوی سرہ دخپل کذب او بہتان ہیخ دلیل نشتہ۔ تاسو خویخ ہم نہ پیژنشی اودعوئ کونی۔ دا د مشرکانو د پارہ یوزبردستہ تنبیہ دہ۔ دا کافران چہ وانی چہ داللہ ﷻ ہم یو خوی پیدا شوئ دی۔ دا یو داسی خرابہ گستاخی دہ چہ دی اوریدو سرہ آسمان اوشلیبری، زمکہ اوشلیبری، غرونہ راہریوخی نو ہیخ عجیبہ خبرہ نہ دہ۔ د اللہ ﷻ د پارہ دا چرتہ ضروری کیڈی شی چہ د ہغہ ہم چرتہ خوک خوی وی۔ زمکہ او آسمان خو تول د ہغہ ممنون دی اودہغہ پیداوئ دی۔ تول دہغہ بہ شمیر کنبی دی او ہغہ د دی شمیر پیژنی ہریوبہ بہ خان لہ توگہ د ہغہ سرہ حاضری گوی۔ بیا دی بہتان لگونکو کافرانو تہ اللہ ﷻ دہمکی ورکوی چہ دوی بہ دین اودنیا کنبی چرتہ خلاصی نہ بیامومی۔ خو چہ بہ دنیا کنبی دوی تہ خہ ملاویری ہغہ د ہغوی د پارہ د عذاب ذریعہ دہ اود ہغوی د پارہ دہیل دی چہ د خہ وختہ پوری د دنیا د قلیل متاع نہ فاندہ واخلی بیا خو بہ دوی یوزبردست عذاب سرہ تکراروی۔ دا دنیا خود ہغوی د پارہ دیو خو ورخو راحت دی۔ بیا بہ ہم زمونہ طرفتہ واپس کیدل وی۔ ہلتہ بہ مونہ دوی تہ د سخت عذاب مزہ وراو خکوؤ۔ دابہ د ہغوی د کذب افترا او کفر بہ سبب وی۔

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَا نُوحٍ	إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ	يَقُومِ	إِنْ
او اولولہ بہ ہغوی باند قیصہ دنوح اکلہ چی اوونیل ہغہ قوم خپل تہ اے زما قومہ کہ چری			
او دوی تہ د (حضرت) نوح ﷺ قصہ واوروہ چی ہغہ خپل قوم تہ اوونیل انی خما قومہ کہ بہ			

كَانَ كَبْرًا عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذَكَّرِي بآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ	وی گران پہ تاسو باندی اوسیدل زما اونصیحت در کول زما پہ آیتونو دالله سره نویہ الله باندی
تَوَكَّلْتُ فَأَجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ	تاسو کنبی زما اوسیدل او دالله پہ آیتونو سره تاسو ته نصیحت کول پہ تاسو نہ لگی انو خدا پہ الله
بروسه کری ده ما نوراجمع کری کار خپل اوشریکان خپل بیا دنه وی کارستاسو پہ تاسو باندی	توکل دی نو تاسو خپله فیصله اوکړی او خپل شریکان راجمع کری بیا پہ خپله فیصله غور او فکر
غَمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ۝ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ	پت بیا فیصله اوکړی زما خلاف اومہلت مه را کوئی ماته نو که چری مخ واورو تاسو
أَوْكِرِي چي څه په کنبی درنه پت پاتی نشی بیا ماسره خپله خوښه اوکړی او هیڅ مهلت مه را کوئی	اوکړی چي څه په کنبی درنه پت پاتی نشی بیا ماسره خپله خوښه اوکړی او هیڅ مهلت مه را کوئی
فَبَا سَأَلْتَكُمْ مِّنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ	نونه دی غوښتلی ماستاسو نه څه اجر نه دی اجر زما مگر په الله باند او حکم شوې دی ماته
أَن أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ فَكَذَّبُوهُ ۖ فَجَبْنَاهُ ۖ وَمَنْ	او که تاسو هم دغسې مخ اوگرځولو نو (خما مو څه تاوان اوکړو) زه خو ستاسو نه ددی څه بدله
جِي شَم زه د مسلمانانو نه نودروغ او گنرو هغوی هغه لره نوبچ کړو مونږه هغه او هغه څوک	چی شم زه د مسلمانانو نه نودروغ او گنرو هغوی هغه لره نوبچ کړو مونږه هغه او هغه څوک
نَه غَوَارِم ځما بدله خو په الله باندې ده او ماته دا حکم دی چي په فرمان بردارو کنبی	نه غوارم ځما بدله خو په الله باندې ده او ماته دا حکم دی چي په فرمان بردارو کنبی
مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلِيفَ وَأَعْرَقْنَا الَّذِينَ	چی دهغه سره وو په کشتی کنبی اوجور کړل مونږه هغوی خلیفگان او دب کړل مونږه هغه کسان
دې شامل یم خو بیا هم هغوی نوح دروغمن او گنرلو نومونږه هغه او دهغه ملگرو ته په بیرئ کنبی نجات ورکړو	دې شامل یم خو بیا هم هغوی نوح دروغمن او گنرلو نومونږه هغه او دهغه ملگرو ته په بیرئ کنبی نجات ورکړو
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ۝	چی دروغ ئی گنرلې وو آیتونه زمونږه نواوگوره څرنګه وو انجام دیرو لې شوو خلکو
او هم هغوی مو په زمکه اباد کړل او هغه ټول خلق مو ددوب کړل چې زمونږه آیتونه ئی دروغ گنرلې وو	او هم هغوی مو په زمکه اباد کړل او هغه ټول خلق مو ددوب کړل چې زمونږه آیتونه ئی دروغ گنرلې وو
نولړ او گوره چې دهغې ویرولو شوو انکاریانو انجام څه شو	نولړ او گوره چې دهغې ویرولو شوو انکاریانو انجام څه شو

قوله تعالى: وَأَعْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

د نوح عليه السلام د قوم تباهی او بربادۍ - ای نبی عليه السلام د مکې کافرانو ته کوموچه ته درغ گنرلې او ستا مخالفت نی کړې ته د نوح عليه السلام اود هغه د قوم واقعات واوروه چا چه د خپل پیغمبر عليه السلام تکذیب او کړونو الله عز وجل هغه څنګه هلاک کړل او هغوی ئی په اوبو کنبې څنګه غرق کړل. دې دپاره چه دوی دمخکینو افسوسناک نتیجې اوریدو سره هوښیار شی چه چرې دوی هم د هلاکت سره مخ نه کړې شی. هغه واقعات داسې چه کله نوح عليه السلام خپل قوم ته اوونیل که چرته هم داسې زما ستاسو په مینځ کنبې وړاندې کیدل او تاسو په نیغه لار راوستلو نصیحتونه گران تمامیږی نو خیر ماته هم څه پرواه نشته زما یقین او بهر وسه خو په الله عز وجل ده. په تاسو باندې گران تمامیدلو سره خو زه د تبلیغ نه منع کیدې نه شم. ښه ده تاسو اوستاسو

شریکان یعنی بتان د کوموچه تاسو عبادت کوئې ټول پوځانی شئی او په خپلو کوششونو کښې هېڅ کمې مه پرېږدئ او د هر قسمه نه خپل ځان مضبوط کړئ. که ستاسو هم دغه گمان وی چه تاسو په حقه ئې نوزما په حق کښې خپله فیصله ښکاره کړئ او ماته د یو ساعت مهلت مه راکوئې. څومره چه څه کولې شئ نو او کړئ. ماته نه ستاسو څه پرواه شته اونه څه ویره ځکه چه پوهیږم چه ستاسو د قیاس بنیاد خو هېڅ هم نه دي.

د هود علیه السلام خپل قوم ته نصیحت: هود علیه السلام هم خپل قوم ته هم داسې ونیلې وو چه زه هم الله ﷻ گواه جوړوم او تاسو هم گواه اوسېږئ چه تاسو الله ﷻ پرېږدئ او بتان الله ﷻ سره شریکان جوړوئ. زه ددې ذهنیت نه بالکل خلاص یم. که اوس غواړئ نو تاسو ټول زما خلاف سازش او کړنې اوماته د یو ساعت هم مهلت مه راکوئې. زما یقین په الله ﷻ باندې دې چه زما هم رب دي اوستاسو هم رب دي. اوس که تاسو تکذیب او کړو او مخ مو واړولو نو آیا ماته ستاسو نه څه ملایدل د کومې د ضائع کیدو چه به زه افسوس کوم. زه چه دا ستاسو خیرخواهی کوم په دې تاسو نه څه اجرت خو نه غواړم. ما ته خواجر راکونکې الله ﷻ دي. ماته دا تاکید دې چه د ټولو نه وړاندې زه ایمان راوړم او په ما باندې فرض دی چه د اسلام د احکامو پوره والې او کړم ځکه چه د ټولو انبیاء علیهم السلام دین اسلام وو که هغه په شروع کښې وویا آخر کښې. طریقه کار او مذهب که جدا وو نو جدا کیدو کښې څه بدیت نشته د توحید تعلیم خو هم یو دي. د الله ﷻ ارشاد دي چه مونږ دهر یو دپاره یو یو شریعت او ځان له ځان له قانون او جدا جدا لاره جوړه کړې ده. دا نوح ﷺ دي چه وائی ماته حکم راکړې شوې دي چه زه د ټولونه اول ایمان راوړم. د حضرت ابراهیم ﷺ باره کښې الله ﷻ فرمائی چه کله د هغه رب تعالی هغه ته اوونیل چه ایمان راوړه نو هغه زر اوونیل چه ما ایمان راوړو. ابراهیم ﷺ خپلو ځامنو او نسو اسماعیل ﷺ او یعقوب ﷺ ته هم نصیحت کړې وو چه ای زما ځامنو الله ﷻ ستاسود پاره دین اسلام خوښ کړې دي په دې وجه اسلام اختیار کړئ وړاندې د هغې نه چه تاسو ته مرگ راشي. یوسف ﷺ هم ونیلې وو چه ای الله! تاماته بادشاهت راکړو اود خبرې د توجیه او تاویل تعلیم دي راکړو، د زمکې او آسمان پیدا کونکې هم ته ئې. په دنیا او آخرت کښې زما ولی ئې. که زه مرکېږم نو چه په اسلام باندې قایم مېشم اوما د صالحینو په ډلې کښې شامل کړه.

موسی ﷺ ونیلې وو چه ای خلقوا که تاسو مسلمانان ئې نو هم په الله ﷻ باندې بهر ورسه اوساتئ او هم په هغه باندې ایمان راوړئ. د موسی ﷺ د زمانې جادوگرو ونیلې وو ای ربه! مونږ ثابت قدم اوساتې او په اسلام باندې مرگ راکړې. بلقیس ونیلې وو ای الله ﷻ! زه د حدودو نه وړاندې شوې ووم، زه اسلام راوړم او د اسلام لار اختیاروم. د الله ﷻ ارشاد دي چه مونږ کوم توراۍ نازل کړې دي هغه سراسر نور او هدایت دي. په مسلمانانو باندې نبی ﷺ هم د دې په ذریعه حکم قایم کوی. د الله ﷻ ارشاد دي چه حواریین د حضرت عیسی ﷺ باندې هم مونږ القا کړې وه چه په ما باندې او زما په رسول باندې ایمان راوړئ. هغوی اوونیل چه ای الله! مونږ ایمان راوړې او ته گواه اوسه چه مونږ مسلمانان یو. خاتم الرسل سید البشر ﷺ فرمائیل چه زما مونږ او زما عبادت زما ژوند او زما مرگ ټول هم د الله ﷻ د پاره دی د چا چه څوک شریک نشته. زه هم د هغه د حکم مامور یم او اول هم زه اسلام راوړم (حضرت محمد ﷺ او فرمائیل چه مونږ د انبیاء علیهم السلام ډله لکه چه علای رونه یو چه د ټولو پلار یو وی او میندې جدا جدا. یعنی زموږ د ټولو دین یو دی او هغه دیورب عبادت دي سره د دې چه د ټولو شریعتونه جدا جدا وی) (۱) بیا فرمائی چه مونږه نوح ﷺ اود هغه په دین باندې تلونکې په کشتنې کښې کینول او

(۱) صحیح مسلم کتاب صلاة المسافرين باب صلاة النبی ﷺ ودعائه باللیل: ۷۷۱. صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالی (واذکر الکتاب مریم اذ انتبذت من اهلها...) ۳۴۴۳، صحیح مسلم: ۲۳۶۵.

خلاصی مو ورکړو او هغه مو په زمکه باندې د خلیفه په حیثیت سره مقرر کړو. او چا چه زمونږ خبرې دروغ گنرلې وې هغه مو غرق کړل. گوره د دغه بدنصیبو څنگه خراب حشر شو. (ای محمد ﷺ) گوره مونږه مؤمنانوته څنگه خلاصی ورکړو او نامنونکی مو څنگه هلاک کړل.

ثُمَّ بَعَثْنَا	مِنْ بَعْدِهِ	رُسُلًا	إِلَى قَوْمِهِمْ	فَجَاءَهُمْ	بِالْبَيِّنَاتِ
بیا اولېږل مونږه	روستو دهغه نه	نور رسولان	خپلو خپلو قومونو ته	نور اغلل هغوی ته	دواضحه نښو سره
بیا مو دهغه نه پس	نور پیغمبران	خپلو خپلو قومونو ته	اولېږل	انو هغوی ورته	ښکاره دلیلونه پیش کړل
فَبَاكَؤُنَا	لِيُؤْمِنُوا	بِمَا	كَذَّبُوا	بِهِ	مِنْ قَبْلُ ط
نونه وو هغوی	چی ایمان نی راوړې وې	په هغې خیزا	چی دروغ نی گنرلې وو	هغه	دمخکښی نه
اخو هغوی په هغې	خیزا ایمان راوړلود	کوم نه یی	چی وړاندې انکار کړې وو		
كَذَلِكَ	نَظَّمْ	عَلَى قُلُوبِ	الْمُتَكَبِّرِينَ ۝		
هم دارنگې	مونږ مهر وړو	په زړونو باند	د اودنه د اوردونکو خلقو		
مونږ دغسې	د سرکشو په	زړونو باندې	مهر لگوو		

قوله تعالى: ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا

دنوح ﷺ نه پس د نبوت سلسله جاری وه. د الله ﷻ ارشاد دې چه مونږ د نوح ﷺ نه پس نور رسولان هم دخپلو خپلو قومونو طرف ته په ښکاره دلیلونو او معجزو ورکولوسره اولیږل خوچه هغوی څنگه تکذیب کړې ووپه هغې باندې قایم پاتې شو او د وړاندینو رسولانو تکذیب کونکی خو وواوس نی په دې رسولانویاندې هم ایمان راوړلو. لکه څنگه چه الله ﷻ فرمائی چه مونږ به د هغوی د زړونو او سترگو نه دپوهیدلو اولیدلو صلاحیت واخلو اوددې سرکشو په زړونو به مهر اولگوو. لکه څنگه چه وړاندینو خلقو د پیغمبر تکذیب کړې وونومونږ دهغوی په زړونو مهر لگولې وو. دغه شان موددې گمراهانونه منونکو په زړونو باندې هم مهر اولگولو او چه ترکومې هغوی دردناک عذاب سره مخ کړې شوې نه وی یقین به اونه کړی. مطلب دا چه د رسولانو تکذیب کونکی امتونه الله ﷻ هلاک کړل او چه کومو خلقو په رسولانو باندې ایمان راوړو هغوی ته خلاصی ورکړې شو. دا د نوح ﷺ نه پس د خلقو ذکر دې گنی د آدم ﷺ د زمانې نه پس خلق په اسلام باندې قایم وو خو روستو په هغوی کښې د بتانود عبادت رواج شروع شو. په دې وجه الله ﷻ دهغوی طرف ته نوح ﷺ اولیږلو. ددې دپاره خوبه د قیامت په ورځ نوح ﷺ ته مؤمنان خلق وائی چه ته رومې پیغمبر نی چه الله ﷻ زمکې ته لیگلې نی^(۱)

د نوح علیه السلام د قوم نه وړاندې خلق مسلمانان وو شرک نه وو. د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې د آدم ﷺ او نوح ﷺ په مینځ کښې لس صدنی تیرې شوې وې اودا ټول د اسلام په مذهب باندې قایم وو^(۲) نوالله ﷻ فرمائی چه د نوح ﷺ نه پس څومره زمانې مونږ ختمې کړې. د پورته ذکر شوی آیت په ذریعه د عربو مشرکان ویرولې شوی دی چه د خاتم الرسل ﷺ تکذیب کولو. د وړاندینو پیغمبرانوپه تکذیب کولو الله ﷻ د عذاب ورکولو دومره ذکر کړې دې نوریشو ته در رسول ﷺ په تکذیب کولو باندې سوچ پکار دې چه دوی خو دهغوی نه هم د لوی گناه کونکی جوړیږی. دا خو خاتم الانبیاء ﷺ دې اوس به بیا نه یو نبی راشی اونه به دوی ته د هدایت بله موقعه ملاوشی.

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قول الله تعالى (ولقد ارسلنا نوحا الى قومه): ۳۳۴، صحیح مسلم: ۱۹۴.

(۲) الحاکم: ۲/۲۶۲.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ	ا بيا اوليرل مونږه اوستود هغوی نه
مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا	ا بيا مو ددغي
وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا	موسی اوهارون فرعون ته اوسردارانو دهغه ته دښو خپلو سره نو تکبر او کړه هغوی
إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ	(په غمبران) نه پس حضرت موسی ﷺ او حضرت هارون ﷺ دواړه فرعون اود هغه درباریانو ته په خپلو
أَيُّ شَيْءٍ جَادُوا بِهِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	اوروز هغوی قوم مجرمان نو هر کله چې راغی هغوی ته حق د طرفه زموږ نه نو او وویل هغوی
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	ښو سره اوليرل خو هغوی لونی او کړه اودغه خلق (زړه) مجرمان وواکله چې ورته زموږ د طرفه حق
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	بېشکه دا جادو دي ښکاره او وویل موسی ایا وايي تاسو حق ته هر کله چې راغی تاسو ته
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	ورغلو نو هغوی او وویل چې دا خو ښکاره جادو دي حضرت موسی ﷺ او وویل چې تاسو دهغي حق
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	ا بيا جادو دي دا اونه مومی بري جادوگران او وویل هغوی ایا راغلي ئي ته مونږ ته
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	تعليم په باره کښې چې تاسو ته راغلي دي دا خبره کوئی چې دا (په رښتيا) جادو دي او جادوگر
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	لِتَلْفِتَنَّا ۝ عَمَّا وَعَدْنَا عَلَيْهِ أَبَاؤَنَا
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	دپاره ددي چې واړوي مونږه دهغه طريقې نه چې موندلی دی مونږه په هغي باندې پلاران زموږه
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	خو هيڅکله نه کاميا بڼې هغوی جواب ورکړو ایا ته مونږ ته ددي دپاره راغلي يي چې مونږ
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	اور چې شي ستاسو دواړو دپاره لوني په زمکه کښې اونه يو مونږه تاسو دواړو لره منونکی دخبرو
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	هغي لارې نه بل طرفته واړوي چې پلار نيکه مو پرې روان موندلی وواو چې دملک مشري ستاسو د
وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝ قَالَ مُوسَى أَعْمَلُ الْبَرِّ وَأَتْلُوهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ الْغُلُوبِ ۝	دواړو شي او مونږ خو تاسو دواړه هيچرې نه منو

قوله تعالى: ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى وَهَارُونَ
 موسی ﷺ او هارون ﷺ دفرعون طرف ته :- بياددي رسولانونه پس مونږ د فرعون اود هغه د ملگرو
 طرفته موسی ﷺ او هارون ﷺ اوليگلو او خپلې ښې دليلونه او معجزې موورکړې خود حق خبرې د
 منلونه اود طاعت او انقيادنه دي مجرم قوم انکار او کړو او کله چه هغوی ته زموږ د طرفه د حق امر
 راوړسيدو نږې دتامل نه هغوی او وویل چه دا خو ښکاره جادو دي نو لکه چه هغوی په خپله سرکښي
 کښې قسم خوړلې وو سره د دي چه د هغوی يقين وو چه دوی څه واني په حقيقت کښې دروغ او بهتان
 دي لکه چه پخپله الله ﷻ فرمانی هغوی انکار خو کوی ولي د هغوی زړه پخپله يقين لري چه دا زموږ
 ظلم اوسرکښي ده. غرض دا چه حضرت موسی ﷺ ترديد او فرمانيل چه حق خبره مخې ته راشي نو

وانی چه داخو جادو دې حالانکه جادوگر خود خیر او خلاصی مخ نه شی لیدلې. هغه منکران وائی چه اې موسی (علیه السلام) ته ددې دپاره مونږ له راغلې چه مونږ دخپل پلار نیکه ددین نه واپروې اوبیا ټول عظمت ریاست غلبه هرڅه ستا دپاره اوستا د رور هارون (علیه السلام) د پاره شی مونږ خو هیڅ کله تاسو منونکی نه یو. د شروع نه الله (ج) د موسی علیه السلام رعب په فرعون اچولې وو: الله (ج) په خپل کتاب کښې د موسی (علیه السلام) او فرعون قصه خو ځل ذکر فرمانیلې ده ځکه چه هغه عجیبه قصه ده. فرعون خو د اول نه د موسی (علیه السلام) نه په ویره کښې وو. خود قدرت نظاره اوگوره د چانه چه فرعون دومره ویریدلو الله (ج) هم هغه د فرعون په کور کښې لونی کړو اود شهزادگانو په شان موسی (علیه السلام) د هغه په کور کښې پاتې شو. بیا یو انقلاب راغلو اوداسې یو سبب جوړشو چه هغه د فرعون د کورنه اووتلو او الله (ج) په نبوت رسالت او مخامخ خبرو سره سرفراز کړو. بیا هم د دې فرعون طرف ته راولیځلې شو چه لارښه او اسلام دعوت ورکړه چه هغه زمونږ طرف ته رجوع اوکړی او د بې دینۍ په ځای باندې زمونږ په دین روان شی. حالانکه کوم عزت او شرافت چه فرعون ته حاصل وو نوهغه خو وو.

فرعون خپلې سرکشی دې انجام ته اورسولو: موسی (علیه السلام) د الله (ج) پیغام سره راځی اود هغوی (علیهم السلام) رور هارون (علیه السلام) نه علاوه بل څوک امدادی نه وو. خو فرعون سرکشی اوکړه او غرور نی اوکړو. په هغه کښې بې ځایه تکبر پیدا شو د هغه خبیث نفس راوچت شو هغه د موسی (علیه السلام) نه مخ واپرولو او دعوی نی اوکړه دکومې چه د هغه هیڅ حق نه وو. په بغاوت اوسرکشی سره نی دبنی اسرائیلو موټنانو اهانت اوکړو. په داسې نازک موقف کښې هم د فرعون د لاس نه موسی (علیه السلام) او هارون (علیه السلام) محفوظ پاتې کپړی الله (ج) هغوی پخپل حفاظت کښې اخلی او پرله پسې د موسی سره مقابله او مجادله کپړی اوموسی (علیه السلام) داسې معجزې او نښې پیش کوی چه عقلونه حیران پاتې شی او منلې کپړی چه د الله (ج) د طرف نه د تائید کیدونکی نه علاوه بل څوک داسې دلیلونه نه شی پیش کولې. د یوې نښې نه بله لویه نښه پیش کولې شی خو فرعون اود هغه ملگرو هم قسم خوړلې وو چه نه به منو خو چه کله عذاب راغلو نو داسې راغلو چه چا هم دا ردکولې نه شو او هغه ټول په یوه ورځ غرق کړې شو اود هغه ظالم قوم بیخ اووتلو.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ	اَنْتُنَّوْنِ	يَكُلُّ سَجِيرٍ عَلَيْهِمْ	فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
او اوونیل فرعون چی راولی تاسو ماته هر جادوگر ماهر نوهرکله چی راغلل جادوگران			
او فرعون (خپلو سړوته) اوونیل چی مالره ټول ماهر جادوگر راولی کله چی جادوگر راغلل			
قَالَ لَهُمْ مُوسَى	اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ	فَلَمَّا	
اوونیل هغوی ته موسی چی او غورزوئ هغه چی تاسو نی غورزونکی نوهرکله چی			
نو حضرت موسی ورته اوونیل چی پش کول غواړئ هغه رامیدان ته کړئ هرکله			
اَلْقُوا	قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ	اَلْاَسْحَرُ	
او غورزوئ هغوی خپل جادو او اوونیل موسی هغه خیز چی راوړې دې تاسو هغه جادو دې			
چی هغوی پرې (رسئ) او غورزول نو حضرت موسی (علیه السلام) اوونیل چی دا خو جادو دې			
اِنَّ اللهَ	سَيَبْطِلُهُ	اِنَّ اللهَ لَا يُصْلِحُ	عَمَلُ الْمُفْسِدِينَ
بیشکه الله چی دې زربه باطل کړی هغه بیشکه الله نه سموی کار دفساد کونکو			
ا چی تاسو راوړئ دې (خما تعلیم جادو نه دې) دا به الله (ج) اوس باطل کړی بیشکه الله (ج)			

وَيُحْيِي	اللَّهُ	الْحَقُّ	بِكَلِمَتِهِ	وَلَوْ كَرِهَ	الْمُجْرِمُونَ
او حق ثابتوی	الله	حق لرہ	ا په فرمانونو خپلو سره	اگر که نه خوښوی نې	مجرمان
دفسادیانو کار له سمون نه ورکوی او الله د خپلې وعدې مطابق حق غالب کوی ا اگر که د مجرمانو ناخوښه وی					

قوله تعالى: قَالَ لَهُمُ مُوسَى الْقُوا

دموسی ﷺ او جادوګرو مقابله: - الله عزوجل د جادوګرو اوموسی ﷺ قصې ذکر په سورة اعراف کښې فرمانیلې دې. او لته په دې قصه باندې رنډا اچولې شوې ده. په دې سورة کښې سورة طه او سورة شعراء کښې هم ذکر دې. چه فرعون اراده اوکړه چه د موسی ﷺ د ښکاره حق معارضه د جادوګرو په خرافاتو او جادوګرني سره اوکړي. خو پخپل دام کښې پخپله راګیر شو. هغه په مقصد کښې ناکامه شو او په عام محفل کښې د الله ﷻ ثبوت غالب راغلو او ټول جادوګر په سجده کښې پریوتل او ونی ونیل چه مونږ خو په رب العالمین باندې ایمان راوړو کوم چه د موسی ﷺ او هارون ﷺ رب دې. د فرعون خردا گمان وو چه د جادوګرو په امداد به هغه د الله ﷻ په رسول باندې غالب راشي خود ناکامی مخ نی اولیدلو اود دوزخ لاتق شو. فرعون حکم ورکړې وو چه د ملک د هر ګوت نه ساحران راجمع کړي. دې ساحرانو ته موسی ﷺ او فرمائیل چه خپل څه عمل کول غواړي نو اوکړي اودانی ځکه اوونیل چه فرعون هغوی سره وعده کړې وه که غالب شوي نو تاسو خلق به زما مقربین شئ اوتاسو ته به لوی انعام او اکرام درکولې شی. ساحرانو ونیل موسی ﷺ! ته خپل کار مخکې کوي که مونږ نی اوکړو. موسی ﷺ او فرمائیل چه هم تاسو اول اوکړي. په دې غرض نی او فرمائیل چه خلق اووینی چه دا جادوګر څه خیز پیش کوی او بیا دې د هغې نه پس حق مخامخ شی چه باطل ښکته کړي. کله چه جادو ګرو خپلې رسنۍ واچولې اود خلقو په سترگو نی جادو اوکړو اودارسی ماران جوړشو اود خلق اوویریدل. ډیر لوی جادو نی پیش کړو موسی ﷺ هم اوویریدلو، مونږ اوونیل موسی ﷺ! ویریده مه هم ته به غالب راځي. دخپل لاس همسا په میدان کښې او غورزوه هغه به هم ازدها جوړه شی اود هغوی ماران به لوار تیر کړي. د ساحرانو دا کرتب خود جادو لوبه وه او جادو څو کله هم کامیابیدي نه شی او الله ﷻ به حق ثابتوی. که په گناهګارانو باندې ناخوښه ولې نه وی.

دا ایتونه د سحر نه د شفاء کار ورکوي: د ابن ابی سلیم رضی الله عنه نه روایت دې چه دا آیاتونه د الله ﷻ په حکم باندې د سحر نه د شفاء کار ورکوي. دا آیاتونه اولولنی او په اوبو باندې چپ کړي بیا چه په چا سحر شوی د هغه په سر نی واروښی. هغه دا د سورت یونس آیاتونه دی چه دا دی. ﴿قُلْ أَتُؤْتُونَ مَاءَ حَيَاتِهِمْ السَّحَرُ إِنَّ اللَّهَ سَبِّطٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِلُّ عَمَلُ الْمُفْسِدِينَ﴾ وَيُحْيِي اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿اودوه آیاتونه نوردی چه دا دی ﴿قُوَّةَ الْحَقِّ وَيَبْطُلُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ او ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَجِيرٌ وَلَا يَفْلِحُ السَّاجِرُ حَيْثُ أَتَى﴾

فَمَا أَمِنَ	لِمُوسَى	إِلَّا ذُرِّيَّةٌ	مِّنْ قَوْمِهِ	عَلَى خَوْفٍ	مِّنْ فِرْعَوْنَ
نو ایمان رانورو	په موسی باندې	مګر	اولاد	د قوم دهغه نه	سره ډیرې
نود حضرت موسی ﷺ خبرې نور چا اونه منلې خو صرف دهغه دخپل قوم بعضي کشرانو اومنلې					
وَمَلَأْنَاهُمْ	أَنْ يَّقْتَتِلَهُمْ	وَأَنَّ فِرْعَوْنَ	لَعَالِ		
اود سردارانود هغوی نه	چی په عذاب کښې به مبتلا کړي	هغوی لره	او بيشکه	فرعون	ا خامخا دغلبې خاوند وو
ا..... دفرعون اودهغه قوم د سردارانو دویرې چې په مصیبت کښې شي اخته کړي او بيشکه فرعون					

فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنَّهُ لَكِنَ الْمُسْرِفِينَ ۝

په زمکه کښې | اوبیشکه هغه | خامخا دندنه داوړیدونکو نه وو |

په ملک کښې د ډیر زور خاوند وو | او هغه به ډیر زیاتې کولو |

قوله تعالى: وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ ۖ

د فرعون زړورتیا او سرکشی: - الله ﷻ خبر ورکوي چه موسى ﷺ کوم آیات بینات پیش کړل نود فرعون قوم اود هغه ذریات نه ډیروکمو خلقو ایمان راوړو د ایمان راوړونکو ځوانانو او قوم د خلقو دا ویره وه چه په زور سره به هغوی بیا د کفر په حالت راواپس کړې شی خکه چه فرعون ډیر عیار سرکش وواود هغه رعب او دبدبه ډیره اوچته وه. دهغه قوم د هغه نه ډیر ویریدلو. په غیر بنی اسرائیلو کښې صرف د فرعون ښځې اود آل فرعون نه یوسړی اود فرعون خزانچی اود هغه ښځه بس دغه وړوکې شان ډله وه چه ایمان نی راوړلې وو.

د نه څوک مراد دی؟: دابن عباس رضی الله عنه نه روایت دې چه ﴿الْأَذْيَّةُ مِنْ قَوْمِهِ﴾ نه د موسى ﷺ قوم بنی اسرائیل مراد دی مجاهد رضی الله عنه فرماني چه د ﴿ذُرِّيَّةُ﴾ نه مراد د هغه خلقو اولاد مراد دې د چا طرف ته چه موسى ﷺ لیگلې شوې وو او ډیره موده وړاندې دا اولاد پریخودې وو مړه شوی وو. ابن جریر رضی الله عنه د ﴿ذُرِّيَّةُ﴾ باره کښې د مجاهد رضی الله عنه قول خوښوي چه هغه د فرعون د قوم نه نه وو بلکه د بنی اسرائیلونه وو خکه چه کله ضمیر راجع کیږي د نیزدې طرف ته راجع کیږي اودلته نیزدې د موسى ﷺ لفظ دې نه چه د فرعون اودا د غور وږ خبره ده خکه چه ﴿ذُرِّيَّةُ﴾ نه مراد ځوانان خلق دی او هغه د بنی اسرائیلو نه وو مشهوره ده چه بنی اسرائیلو خو ټولو په موسى ﷺ ایمان راوړلې وو او هغوی ته زیرې ورکړې شوې وواو هغوی د موسى ﷺ د صفاتونه ښه خبر شوی وو او هغوی ته د مقدسو کتابونو نه زیرې ملاو شوې وو چه الله ﷻ به هغوی ته د فرعون نه خلاصې ورکړي او په فرعون باندې نی غالب جوړوي. د دې د پاره چه کله فرعون ته دا خبره معلومه شوه نو ډیر په احتیاط سره اوسیدلو او چه کله موسى ﷺ د تبلیغ په سلسله کښې فرعون له راغلو نو فرعون بنی اسرائیلو ته ډیر تکلیفونه رسول نو هغه اووئیل چه موسى ﷺ ستا دراتلونو اول هم مونږ ډیر په تکلیف کولې شواو ستا د راتلو نه پس هم په تکلیف کولې شو. موسى ﷺ وفرمائیل چه له شان صبر او کړنی الله ﷻ به ډیر زر ستاسو دښمن هلاک کړي او د هغه جانشین به تاسو جوړ کړي او گورو به چه اوس به تاسو پخپله څنگه عمل کوئې. او چه کله دا خبره ده ﴿ذُرِّيَّةُ﴾ دموسی ﷺ قوم یعنی بنی اسرائیلو علاوه څوک مراد کیدې شی. بنی اسرائیلو ته د فرعون او بیا دخپلې ډلې نه ویره وه چه هغوی به دوی بیا کافران کړي او په بنی اسرائیلو کښې د قارون نه علاوه بل څوک داسې نه وو چه د هغوی نه هغه ویریدلې وو خکه چه قارون د موسى ﷺ قوم نه وو خو باغی وو اوفرعون سره ملاو شوې وو. دلته د ﴿وَمَلَأَهُمْ﴾ ضمیر د بنی اسرائیل طرف ته تلې دې. خو څوک چه دا وائی دا ضمیر فرعون اود عماندینو طرف ته ځي خکه چه د هغه عماندین هم د هغه د تابعدارانونه وو یا دا چه د فرعون وړاندې د آل لفظ محذوف او گنرلې شی خکه چه د جمع ضمیر دې اود مضاف په ځای مضاف الیه کیخودې شوې دې یعنی د آل په ځای فرعون کیخودې شوې دې نو دا د قیاس نه لرې خبره ده سره د دې چه ابن جریر رضی الله عنه دا دواړه خبرې لیکلې دی. دا ټول بیان په دې دلالت کوي چه په بنی اسرائیلو کښې ټول مؤمنان وو.

وَقَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ	اور اونیل موسیٰ اے قومہ زما
إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ	اے موسیٰ اوونیل جی ائی خما قومہ
كَمْ بَيْنَ تَاسُوَاجِي اِيْمَانٍ مَوْرَاوِي وَيَا اِيْلَهِ بَانْدِي اِنُو پِه هَغِه بَانْدِي اَبْرُوسِه كُوِي اَكِه بِي تَاسُو اَحْكَم مَنُونَكِي	کہ بی تاسو پہ (بستیہ پہ) اللہ تعالیٰ ایمان راوړې وی ائو پہ هغه باندې بهروسه هم اوساتن
فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّقَوْمٍ	نو اوونیل هغوی پہ الله باندې بروسه اوکره مونږه اے ربه زمونږه مډ جوړوه مونږه فتنه دپاره دقوم
كَه تَاسُو فَرْمَانِبَر دَار بِي اِنُو هَغُوِي جَوَاب وړكړو چي زمونږ پِه الله تَوَكَّل دِي اِي زمونږ ربه ته مونږ	که تاسو فرمانبردار یی ائو هغوی جواب وړکړو چې زمونږ په الله توكل دي اي زمونږ ربه ته مونږ
الظَّالِمِينَ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ	ظالمینو او خلاصی راکړه مونږ له په رحمت خپل سره دقوم کافرنه
د ظالمانو دپاره فتنه مه گرزوئی په خپل رحمت مو دکافرانو نه خلاص کړي	

قوله تعالى: فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا

په الله باندې بهروسه اود هغه عبادت - الله فرمائی چه موسی بنی اسرائیلوته اوونیل که چرې تاسوهم په الله باندې ایمان لرئ نوپه هغه باندې بهروسه اوکړئ الله دپهروسه کونکو کفیل کیږی. او اکثر خلې عبادت او توکل ملاوړکړې شوې دي ﴿قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ اَمْنًا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا﴾ وغيره. او الله مونږانوته حکم وړکړې دي چه په هرمانځه کبسي ډیرخل داوانې ﴿اِنَّكَ تَقْبَلُ وَاِنَّكَ تَسْتَعِينُ﴾ نو بنی اسرائیلو حکم اومنلو او وئې وئیل ﴿عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ مونږ خو په الله باندې یقین کوو یا الله مونږ د دې ظالمانو د زور زیاتۍ نه اوساتې. گنې هغوی به گمان کوی چه هم هغوی په حقه دي او دا بنی اسرائیل په باطل باندې دي. او هغوی به په مونږ باندې نور هم ظلمونه اوکړي اود آل فرعون په لاسونو مونږ ته عذاب مه راکوړي او نه مونږ په خپلو عذابونو کبسي اخته کړي گنې د فرعون قوم به وائی که چرې داخلې په حق باندې وې نو په عذاب کبسي به نه راگیریدل او مونږ به په دوی غالب نه راتلو او یا الله مونږ ته په خپل رحم او فضل سره ددې کافر قوم نه خلاصی راکړي. دا کافران دی اومونږ مؤمنان یو اوهم په تاباندې مو توکل دي.

وَاَوْحَيْنَا اِلَىٰ مُوسَىٰ وَاَخِيهِ	ان تَبَوَّا	لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ
اووحی اوکره مونږه موسی ته اورورد هغه ته چی جوړ کړئ دواړه دپاره دقوم خپل په مصر کبسي		
اومونږ حضرت موسی او د هغه ورور ته وحی اوکره چې تاسو د خپل قوم دپاره په مصر کبسي کورونه		
بَيُوتًا وَاَجْعَلُوا بِيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ		
کورونه اوجوړ کړئ دخپلو کورونو نه قبله اوقائم کړئ مونږ اوزیرې وړکړه مومنانو له		
جوړ کړئ اوخپل کورونه د مانځه ځایونه جوړ کړئ او د مانځه پابندی ساتئ او ته مومنانو ته زیرې وړکړه		

قوله تعالى: وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ

بنی اسرائیلو ته دمانجہ حکم: - اللہ ﷻ دبنی اسرائیلو د فرعون نه د خلاصی سبب بیانوی چه موسیٰ ﷺ او هارون ﷺ ته مونہ حکم ورکړو چه ته دخپل قوم سره مصر ته لار شہ اوسیرہ (وَأَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً) کنبی دمفسرینو اختلاف دی. ابن عباس رضی اللہ عنہ وانی چه دی نه مراد دا دی چه تاسو هم خپل کورونه جماتونه جوړ کړئ. او ابراهیم رضی اللہ عنہ وانی چه بنی اسرائیل ویریدل په دی وجه حکم ورکړې شو چه هم په کورونو کنبی مونخ کونې اود دی حکم حیثیت بالکل داسې دی چه کله د فرعون اود هغه د قوم نه راگیرول او مصیبتونه او تکلیفونه ډیر سخت شو نو د ډیرو مونخونو حکم ورکړې شو. لکه چه د اللہ ﷻ ارشاد دی (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ).

دمصیبت په وخت کنبی مونخ ته متوجه گیدل پکار دی: په حدیث شریف کنبی هم دی چه کله به نبی کریم ﷺ څه وخت کنبی ویریدلو نو یاسیدو به او په مانجہ سره به نی امداد حاصلولو (څکه په دی آیت کنبی دی چه هم کورونه جماتونه او گټرنی او مونخونه کونې او مؤمنانو ته د ثواب او نيزدې امداد زیرې ورکړه. د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه روایت دی چه بنی اسرائیلو موسیٰ ﷺ ته وئیلی وچه مونہ د فرعونانو په وړاندې په ښکاره مونخ نه شو کولی. نو اللہ ﷻ حکم ورکړو چه ښه ده په کورونو کنبی مونخ کونې. مجاهد رضی اللہ عنہ وانی چه بنی اسرائیلو ته د فرعون ویره وه چه که په جمات کنبی مونخ کوو نو قتل به کړې شو په دی وجه نی اوونیل چه چپ چاپ په کورونو کنبی مونخ کونې او کورونه یوبل ته مخامخ جوړ کړئ.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَآئِهِ زِينَةً	او اوونیل موسیٰ اے ربه زمونږه بیشکه تا ورکړې دی فرعون ته اوسردارانو دهغه ته ښائست
وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ	او موسیٰ ﷺ او وئیل ائې زمونږ پروردگاره تا فرعون ته اودهغه سردارانو ته په دې دنیاوی ژوند
أَوْمَالَهُمْ فِي زِينَةِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ	او مالونه په ژوند دنیا کنبی اے ربه زمونږه دپاره ددې چی بی لارې کړی خلق دلاری ستا نه
رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا	کنبی ډیر دښائست سامان او ډیر مالونه ورکړی دی نتیجه ئې دا چه ائې ربه هغوی ستا دلاری نه خلق گمراه کوی
رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا	اے ربه زمونږه هلاک کړه مالونه ددوی او مهر اولگوه په زړونو ددوی باند چی ایمان رانورې دوی
حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۖ قَالَ قَدْ أُجِيبْتُ دَعْوَتُكُمَا	ائې ربه ددوی مالونه ختم کړې او زړونه ئې دومره سخت کړه چی هیچرې ایمان رانه وړی
رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا	تر هغې پورې چی اووینی دوی عذاب دردناک اوونیل اللہ چی قبوله کړې شوه دعا ستا سوداړو
فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعِنَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۝	تردې چی دردناک عذاب اووینی اللہ ﷻ ورته اوونیل چی ستا سوداړو دعا قبوله شوه
وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَآئِهِ زِينَةً	نو مضبوط شی دواړه او هرگز پیروی مده کوی تاسو دلاری دهغه کسانو چی علم نه لری
وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ	انو پخپله لار قائم اوسیرئ اودهغه چا په لارمه ځئ چی نه پوهیږی

قوله تعالى: وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا

دموسی عليه السلام او هارون عليهما السلام د الله تعالى نه دعا: الله تعالى خبرورگوي چه کله فرعون او د هغه دلې د حق د قبلولونه انکار او کړو او پخپله گمراهی او کفر باندې قایم پاتې شو، ظلم او سرکشی نې اختیار کړه نو موسی عليه السلام د الله تعالى ته عرض او کړو یارېدا تا فرعون اودهغه خلقو ته د دنیا سامان او ډیر مال په دنیا کېنې ورکړې دې دې سره خو به هغه نور هم اوران شی او یابه نور خلق خراب کړي.

په لُیْضُوا کېنې دوه توجه دی: «لُیْضُوا» د یابه فتحې سره دامعنی شوه چه تادوی ته نعمتونه ورکړي حالانکه ته پوهیږې چه هغوی ایمان نه راوړی اوستاچه په هغه کومې مهربانې دی هغه د دې خبرې لکه چه ثبوت دې هغه تادوست ساتلې دې نوځکه خو تا هغه خوشحال ساتلې نو لکه دا لار شوه د دې خبرې چه هم د هغه په وجه دا خلق بې لارې شو یا اله د دوی مالونه هلاک کړې. او نور مفسرین د بیا په پېښ سره وائی یعنی چې نور خلق گمراه کړي (رَبَّنَا اِظْمِسْ) ضحاک عليه السلام او ابو العالیه عليه السلام وغیره وائی چه الله تعالى د هغوی مالونه کانړی کړل او هغه کانړی هم هغه شان منقوش جوړشوی وو کوم حالت کېنې چه هغه مالونه په خپل اصلی حالت کېنې وو. قتاده عليه السلام وائی چه زمونږ په علم کېنې داخبره راغلې ده چه د هغوی غلې هم دکانړوشکل اختیار کړې وواوچینی وغیره نې هم دکانړو په شکل کېنې راغلی وو. محمد بن کعب عليه السلام د حضرت عمر بن عبدالعزیز عليه السلام په وړاندې د سورة یونس تلاوت او کړو او چه کله دې آیت ته اورسیدو (رَبَّنَا اِظْمِسْ عَلٰی اَمْوَالِهِمْ) نو عمر عليه السلام اوونیل ای ابو حمزه دطمس څه مطلب دې نو ابو حمزه اوونیل د هغوی مال اومتاع کانړی شوی وو. نو عمر بن عبدالعزیز عليه السلام خپل غلام ته اوونیل چه هغه تبیلنی راوړه. نو په هغې کېنې چنرې او هگنی کیخودلې شوې وې کوم چه کانړی شوی وو.

دموسی عليه السلام دعا هم د نوح عليه السلام دعا پشان وه: الله تعالى ارشاد (وَأَشْذُذْ عَلٰی قُلُوبِهِمْ) یعنی ای الله تعالى د هغوی په زړونو باندې مهر اولگوه چه د دردناک عذاب راتلو پورې هډو ایمان رانورې. دا دعا کله چه موسی عليه السلام په غصه کېنې راغلې وو اود فرعون اودهغه د قوم په حق کېنې کړې وه. د چا باره کېنې چه حضرت موسی عليه السلام ته یقین شوې وو چه اوس په دوی کېنې د اصلاح صلاحیت نشته اود دوی نه اوس د خیر څه امید پاتې نه شو لکه څنگه چه نوح عليه السلام وئیلې وو (رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّ اَنْتَ اَنْتَ الْوَهَّابُ) ای الله! دې کافرانو کېنې یو کور هم پرینږدې که ته دوی ژوندی پرینږدې نو دوی به ستا نور بندیگان هم گمراه کړي او ددوی چه څومره هم اولاد وی هغوی به کافران او هم کافران پیدا کړي.

موسی عليه السلام به دعا کوله او هارون عليه السلام به امین وئیلو: ځکه الله تعالى دموسی عليه السلام دعا قبوله کړه او د هغه ور حضرت هارون عليه السلام په هغې باندې امین اوونیل. الله تعالى فرمانی چه ستاسو دواړو دعا قبوله شوه او آل فرعون به هلاک کولې شی. هم د دې آیت نه په دې خبره دلیل دې چه که مقتدی د امام په قرائت باندې امین او وائی نودا د مقتدی هم پخپله د قرآن پاک لوستلو په منزله دې. موسی عليه السلام دعا کړې وه او هارون عليه السلام پرې امین وئیلې وو (فَاسْتَقِمْ) لکه چه ستاسو دعا قبوله کړې شوې ده. اوس تاسو هم دغه شان زما په حکم باندې مستقیم اوسیدو اوزما احکام نافذ کړئ. استقامت هم دې ته وائی چه د دې دعا نه خلوبښت کاله پس فرعون هلاک کړې شو او بعضې وائی خلوبښت ورځې پس.

وَجُوزًا	يَبْنِيْ اِسْرَآءِيْلَ	الْبَحْرَ	فَاتَّبَعَهُمْ	فِرْعَوْنُ	وَجُنُودُهُ
او پورې ایستل مونږه بنی اسرائیل	د سمندر نه پورې	د سمندر نه	نوروان شو په هغوی پسې	فرعون	اولبښت کړدهغه
او مونږه بنی اسرائیل د سمندر نه پورې	و ایستل	انو فرعون اودهغه لښکرې ورپسې	د ظلم اوزیاتنې په		

بَغْيًا	وَعَدُوا	حَتَّىٰ	إِذَا	أَذْرَكَهُ	الْفَرْقُ	قَالَ
په غرض دزياتى او په غرض دظلم تردې پورې كله چې راگير كړو هغه لره دوب والى نو وې ونيل	غرض روان شول تردې چې هغه په دوبيدو شو نو وې ونيل چې څه ايمان راوړم	أَمِنْتُ	أَنَّهُ	لَا إِلَهَ	إِلَّا الَّذِي	أَمِنْتُ
چې ايمان راوړو ما چې بيشكه نشته لاتق دعبادت مگر هم هغه دې چې ايمان راوړې دې	چې بل الله نشته مگر هغه دې چې بنى اسرائيلو پرې ايمان راوړې دې	بِهِ	بَنُو إِسْرَءِيلَ	وَأَنَا	مِنَ الْمُسْلِمِينَ	وَقَدْ عَصَيْتَ
په هغه باندې بنى اسرائيلو اوزه هم په متونكو كېنى يم آيا اوس اونا فرمانى كوله تا	او په مسلمانانو كېنى شامليرم (جواب وركړې شو) آيا اوس ايمان راوړې اوددې نه مخكېنى	قَبْلُ	وَكُنْتُ	مِنَ الْفَاسِدِينَ	فَالْيَوْمَ	نُنَجِّيكَ
مخكېنى ددې نه او وې ته دفسادكونكو نه نو نن ورځ بچ كوؤ مونو تالره بدن ستا	خوبه تا سر كشى كوله او په فساديانو كېنى شامل وئ نو ښه ده نن مونو ستا ظاهرى بدن	لِتَكُونَ	لِمَنْ	خَلَقَكَ	آيَةً	وَأَنَّ كَثِيرًا
دپاره ددې چې شي ته دپاره دهغه چا چې روستو ستانه دى يوه ښه دعبرت اوبيشكه چې ډير	ته نجات وركو ددې دپاره چې د روستو راتلونكو خلقو دپاره يوه ښه شي او ډير خلق زمونږ	مِّنَ النَّاسِ	عَنْ آيَتِنَا	لَعَفْلُونَ		
د خلقو نه دنښو زمونږ نه خامخا بې پروا دى	د داسې نښو نه غافل دى					

قوله تعالى: حَتَّىٰ إِذَا أَذْرَكَهُ الْفَرْقُ قَالَ أَمِنْتُ

دمرگ وخت كېنى دفرعون ايمان راوړل: الله ﷻ دفرعون اودهغه دلښكر دغرقيدو كيفيت بيانوى فرمانى چه كله بنى اسرائيل دموسى ﷺ سره دمصر نه اووتل اوهغه شپږ لاکهه سپايان ووبغيرد فرعونيانو نه چه ايمان نى راوړې وو. بنى اسرائيل د فرعون د قوم قبطيانو نه په كتر شمير كېنى كالى قرض غوښتي وو او هغې سره اووتل نو د فرعون غصه نوره هم زياته شوه. نو هغه خپل نوكران د هرملك نه د لښكر راجمع كولو دپاره اوليگل او يوعظيم لښكر سره بنى اسرائيلو پسې روان شو اود الله ﷻ خو منشاء هم دغه وه چه ددې ملك خومره مالداران او مخوريز خلق وو هيڅ يو هم د شركت نه پاتې نه شى ټول فرعون سره شو. سحر سحر هغوى بنى اسرائيل اوليدل. دې ډلوچه كله يو بل اوليدل نودموسى ﷺ ملگرو اوونيل اي موسى ﷺ اوس خو مونږ راگيرشو اودا د هغه وخت خبره وه چه كله بنى اسرائيل د درياب غاړې له رسيدلي وو اوفرعونيان لا اوس رستوو. دې نه باقى بل هيڅ صورت پاتې نه وو چه لښكرې دې خپل مينځ كېنى اوجنگيرې. موسى ﷺ ته خلقو باربار ونيل چه اوس به څه كيږي، د فرعونيانو نه به څنگه بچ كيږو وړاندې درياب دې او شاته دښمن. موسى ﷺ به فرمانيل چه ماته خو هم دا حكم دې چه په درياب كېنى لارييدا كړه مونږ به چرې هم نه راگيرېږو زما رب زما لار خودونكې

دې کله چه پوره ناامیدی خوره شوه نو الله ﷻ دا په امید کښې بدله کړه او حکم نې اوکړو چه په دریاب باندې خپله همساوو هه موسی ﷺ دریاب اووهلو او دریاب اوشلیدو. د اوبوهره یوه تکره یو لوی غر وو. په دریاب کښې دولس لارې جوړې شوې اودهرې دلې د پاره جدا لار جوړه شوه. د دریاب په مینځ کښې لمده خټه اوچو هواگانو زر اوچه کړه اولار د تیریدو قابله شوه. دریابی لارې اوچې شوې اوس نه د راگیریدو ویره وه او نه ددې خبرې ویره چه دوب به شی. د اوبو په مینځ کښې کهر کښې غوندې جوړې شوې وې دې د پاره چه دهرې یوې لارې خپل ملگری په دې کهر کو کښې وینی اوتسلی اوشی چه هغه نور هلاک شوی نه دی.

د فرعونیانو د هلاکت وخت راغلو: اوس بنی اسرائیل د دریاب نه پورې وتل او چه کله آخری اسرائیلی هم واوختو نو د فرعون لښکر د دریاب غاړې ته راوړسیدو. په دې لښکر کښې خو یو لاکه کسان صرف په تورو اسونو سواره وو د بل رنگ اسونه د دې نه سوا وو. د دې نه د فرعون د لښکر د زیاتوالی اندازه لگیدلې شی. فرعون چه کله دا هیبت ناک منظر اولیدو نو اوویریدو او د واپس کیدو اراده نې اوکړه. خو افسوس چه اوس د خلاصی موقعه تلې وه او تقدیر نافذ شوې وو د موسی ﷺ دعا د قبولیت شرف حاصل کړې وو. جبرائیل ﷺ په یوه اسپه سور وو اود فرعون د اس خواکې تیر شو. مجبوراً په دریاب کښې داخل شو خو خپله بهادری ثابتولو د پاره خپلو ملگرو امر او ته چغه کړه چه بنی اسرائیل زمونږ نه زیات په دریاب کښې د داخلیدو حقدار نه دی. ټول په دریاب کښې وراودانگښی لاره جوړه شوې ده. د هغه لښکر په دریاب کښې ورننوتلو. میکائیل ﷺ ټولو پسې وو اولښکرنی وړاندې شړلو دې د پاره چه یوهم شاته پاتې نه شی. کله چه ټول په دریاب کښې داخل شو او بنی اسرائیل د دریاب نه اووتل نو الله ﷻ دریاب په خپل مینځ کښې یوځای کړو. اوس یو فرعونی هم پاتې نه شو موجوده اوچتیدل او ښکته کیدل چې پیدا شوې په فرعون د مرگ حالات شروع وو. اوس هغه اوونیل چه او د بنی اسرائیلو د الله ﷻ نه سوا بل دویم الله نشته زه ایمان راوړم. خوافسوس هغه هغه وخت ایمان راوړو چه د ایمان راوړو هیڅ فائده نه وه. د الله ﷻ قول دې چه کله هغه زمونږ عذاب اولیدلو نو ونی ونیل مونږ په الله واحد باندې ایمان راوړې اود کفر او شرک نه منع شو. زمونږ عذاب راتلونو پس ایمان راوړل هیڅ فائده نه ورکوی. د الله ﷻ هم دا طریقه ده. کافران خلق به په خساره کښې وی. په دې وجه الله ﷻ د فرعون په جواب کښې اوفرمائیل چه اوس ایمان راوړی اوتراوسه پورې نافرمان او کافر جوړ شوې وې او فتنې دې خورولې اوخلق دې گمراه کول. هغوی دخلقو دوزخ ته دبوټلو دپاره دهغوی مشران جوړ شوې وو اوس به هیڅ کله دهغوی امداد نه شی کولې. الله ﷻ دفرعون داخبره ﴿أَمَّا أَنَا لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ﴾ نبي کریم ﷺ ته بیان کړه. دا دهغه د غیبو خبرونه وه دکومې خبر چه صرف حضور ﷺ ته شوې وو. په دې وجه رسول الله اوفرمائیل چه کله فرعون د ایمان کلمه د خلې نه اووېستله نو جبرائیل ﷺ ماته بیان کوی ای د الله ﷻ نبي ﷺ ماد دریاب خټه د هغه په ځله کښې ورننوستله په دې وجه چه دالله رب العزت د رحمت دریاب په جوش کښې رانه شی. (۱)

د فرعون جوسه محفوظه دریاب نه بهر اوغورزولې شوه: د الله ﷻ ارشاد دې ﴿قَالِ يَوْمَ تَذْهَبُ نَارُكَ يَتَكُونُ لَكَ خَلْقٌ آيَةٌ﴾ اوس به مونږ ستا د روح نه ستا جوسه محفوظ کوو دې د پاره چه راتلونکو خلقو د پاره عبرت جوړشی.

د فرعون هلاکت په لسم محرم شوې وو: د ابن عباس ﷺ نه روایت دې بعضې بنی اسرائیلو د فرعون په مرگ کښې شک کولونو الله ﷻ دریاب ته حکم اوکړو چه د فرعون بې روح بدن چه په هغې باندې

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة یونس: ۳۱۰۷، وهو حجت، احمد: ۱/۲۴۵۱، مسند الطیالسی: ۲۶۹۳.

لباس ہم موجود دی د زمکی پہ یوہ مورہ باندی اوغورزوہ دی د پارہ چہ خلقو تہ د فرعون دمرگی حقیقی ثبوت ملاوشی^(۱) بدن یعنی جوسہ بغیرد روح ﴿وَأَنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغٰفِلُونَ﴾ یعنی اکثر خلق زمونږ د نمونہ عبرت اونصیحت نہ حاصلوی.

وانی چہ دا هلاکت د عاشوری پہ موقعہ شوی وو. حضور ﷺ چہ کله مدینہ منورہ تہ راغلو نو پہ دغہ ورخو کنبی یهودیانود عاشوری د ورخی روژہ ساتلی وه. تپوس نی ترې اوکړو چہ په دی ورخ تاسو ولې روژہ ساتنی نویهودیانو اوونیل په دی ورخ موسی ﷺ په فرعون غالب راغلی وو. نو حضور ﷺ اوفرمانیل ای زما ملگرو تاسو په دی ورخ د روژې ساتلو د یهودیانو نہ زیات حقدار نی په دی وجه د عاشوری روژہ ساتنی^(۲).

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ			
اوبیشکھ خانی ورکړو مونږا بنی اسرائیلو ته			
اومونږ بنی اسرائیلو لره ډیره ښه ټیکانړه ورکړې وه			
مُبَوَّاءُ صِدْقٍ	وَرَزَقْنَاهُمْ	مِّنَ الطَّيِّبَاتِ	فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ
خانی دصدق اوورکړل مونږ هغوی له ښه وسائل دژوند نو اختلاف اونه کړو هغوی ترهغې پورې			
او پاکیزه خوراکونه مو ورکړی وو انوهغوی اختلاف نه وو کړې تردې چې (دحق) علم ورته راغلو			
جَاءَهُمُ	الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ	يَقْضِي بَيْنَهُمْ	يَوْمَ الْقِيَامَةِ
چې راغې هغوی ته علم بیشکھ ارب ستا به فیصله اوکړی په منځ دهغوی کنبی په ورخ د قیامت			
..... بیشکھ ستا پروردگار د قیامت په ورخ د دوی په هغه			
فِيمَا	كَانُوا	فِيهِ	يَخْتَلِفُونَ
په هغه خیز کنبی چې ووهغوی په هغې کنبی چې اختلاف به نی کولو			
خبرو کنبی فیصله اوکړی په کومو کنبی چې به دوی اختلاف کولو			

قوله تعالى: وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ مَبَوَّاءُ صِدْقٍ

په بنی اسرائیلو دانعامونو تذکره. الله ﷻ په بنی اسرائیلو باندې خپل خپل دنیاوی نعمتونو ذکر فرمائیلو سره ارشاد فرمائی چہ مونږ د اوسولو د پارہ ښه خای ورکړې وویعنی دمصر اوشام ښار کوم چہ بیت المقدس ته نیزدې وو. الله ﷻ چہ کله فرعون هلاک کړو نو حکومت د موسی ﷺ د مصر په ښار باندې قابض او متصرف شو. الله ﷻ فرمائی چہ مونږ دا قوم وارث جوړ کړو کوم چہ په مشرق او مغرب هر خای کنبی کمزورې وو مونږ هغوی ته برکت ورکړو او بنی اسرائیلو سره ستاسو درب وعده پوره شوه ځکه چہ هغوی صبر کړې وو اود فرعون قوم چہ کوم محلوله او عمارتونه تیار کړې وو ټول نی تباہ برباد کړل. مونږ هغوی د باغونواو چینوند بهر اوویستل. د هغوی نه خزانی واخستلې شوې اود دې ټولو مو بنی اسرائیل وارثان جوړ کړل. هغوی بی شمیره باغونه او چینې پریخودې وې.

په بیت المقدس دمختلفو بادشاهانو قبضې: خو بنی اسرائیلو همیشه دموسی ﷺ نه د بیت المقدس

(۱) الطبری: ۱۹۲/۱۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة یونس ﴿وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَيْنَهُم فِرْعَوْنُ....﴾: ۴۶۸۰، صحیح مسلم: ۱۱۳۰، ابن حبان: ۲۳۶۲۵، الحد: ۲۹۱/۷.

د ښار مطالبه کوله کوم چه د خليل الله وطن وو. په دې ورځو کښې د یروشلم په قوم باندې د عماقه قبضه وه. بنی اسرائیلو ته هغوی سره د جنگ کولو دپاره اوونیل نو هغوی انکار او کړنو الله ﷻ په دمت تیه کښې وړک کړل. څلویښت کاله هلته تیر شو په دې موده کښې هارون ﷺ او موسی ﷺ وفات شو. اوس بنی اسرائیل د تیه نه یوشع بن نون په ملګرتیا کښې بهراووتل او الله ﷻ بیت المقدس د هغه په لاس فتح کړو. دوی د ډیرې مودې پورې د هغوی په قبضه کښې وو. بیا بخت نصر قبضه کړو. بیا دوباره د بنی اسرائیلو قبضه شوه بیا د یونان بادشاهان په دې متصرف شو اود هغوی احکام داوړدې مودې پورې چلیدل. په دې زمانه کښې الله ﷻ حضرت عیسی بن مریم ﷺ راولیکلو.

الله ﷻ عیسی ﷺ محفوظ اوچت کړو: یهودیانو د عیسی ﷺ په مخالفت کښې د یونان بادشاهانو سره سازباز اوکړو اود عیسی ﷺ چغلنی نی خورلې او ونیل نی چه عیسی ﷺ په قوم کښې فتنه او فساد پیدا کوی. د یونان بادشاه هغه نیولو دپاره کسان واستول او په سولنی کول نی غوښتلو خود الله ﷻ د رضامطابق په یوحاری باندې د عیسی ﷺ گمان اوشو او هغه نی په سولنی کړو او گمان نی اوکړو چه هم دا عیسی ﷺ وو. الله ﷻ فرمائی عیسی ﷺ هغوی یقیناً نه دې قتل کړې بلکه الله ﷻ خپل طرف ته اوچت کړې. الله ﷻ چه عزیز او حکیم دې بیا د عیسی ﷺ نه تقریبادرې سوا کاله پس یو یونانی بادشاه قسطنطین نصرانی دین قبول کړو خودا فیلسوف وو. وانی چه د نصاری په دین کښې د تقیه او حيله په توګه شامل شوې وو دې د پاره چه د عیسی ﷺ په دین کښې فتنه واچوی. نصرانی پادریانو د هغه په حکم سره د شریعت نوې قانونونه جوړ کړو. بدعتونه نی خواره کړه او لوی واره کښې او د عبادت ځایونه نی جوړ کړه. هیاکل او معابد نی قایم کړو. په هغه زما نه کښې نصرانیت ډیر خور شو او په هغې کښې بدلون او تحریف اوشو. رهبانیت پیدا شو.

د صلیب پرستن ابتداء: درېښتوني مسیحی دین مخالفت اوشو. حقیقی دین په یوڅو عبادت کونکو کښې باقی پاتې شو. اوس دوی هم د راهبانو په شان په ځنگلو او میدانونو کښې ګرځې جوړې کړې. د نصاری قبضه د شام په جزیرهاو روم په ښار اوشوه. هم دې بادشاه قسطنطین ښار او قمامه آباد کړل. په بیت المقدس کښې بیت لحم او کنائس جوړ کړه. د حوران ښار نی آباد کړو لکه بصره وغیره. لوی محکم آبادنی نی اوکړې. هم ددې ځای نه صلیب پرستی شروع شوه او مشرق بعید پورې اورسیده او هلته نی هم کینسې جوړې کړې. د خنزیر غوښه نی حلال او ګرځوله د دین په فروع او اصولو کښې نی عجیبه عجیبه بدعتونه پیدا کړل. د امانت حقیره اصول وضع کولو سره امانت کبیره نوم ورکړو اود بادشاه په حکم نی د شریعت نوې قوانین جوړ کړل. د دې شرح ډیره اوږده ده. غرض دا چه په دې ښارونو باندې د هغوی قبضه د صحابه کرامو رضی الله عنہم د زمانې پورې وه. تردې چه بیت المقدس د حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه په لاس باندې فتح شو. لله الحمد علی ذلك

دا امت به درې اویا ډلې شې: مونږ هغوی ته پاك پاك څیزونه ورکړې وودې دپاره چه طیب څیزونه اوخوری خودمذهبی معلوماتو سره هغوی اختلاف اوکړو اود اختلاف فی المذهب هیڅ وجه نه وه. الله ﷻ خو ټولې خبرې بغیرد التباس نه صفا صفا بیان کړې وې. په حدیث شریف کښې دی چه یهودیانو یو اویا (۷۱) فرقې جوړې کړې وې او د عیسایانو دوه اویا فرقې وې اوزما امت به درې اویا (۷۳) فرقې جوړوې په کومو کښې چه به صرف یوه جنتی وې باقی ټولې به دوزخی وې. د حضور ﷺ نه تپوس اوشو هغه به څوک وې؟ حضور ﷺ او فرمایل په کومه چه زه اوزما صحابه کرام رضی الله عنہم روان دی (۱) د دې د پاره الله ﷻ فرمائیلی دی چه زه به د قیامت په ورځ د هغوی د اختلافاتو فیصله کوم.

فَإِنْ كُنْتَ فِي شكٍ

| نوکہ نی تہ | بہ شک کنبی

| نوکہ ستا دھنی حکمونو بہ حق

مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ

دھغہ ہدایت بہ حقہ |چی نازل کرے دی مونہ | تاتہ |نو تپوس اوکرو دھغہ کسانونہ |چی لولی ہغوی

کنبی خہ شک وی |چی مونہ درکری دی | نو دھغہ چا نہ تپوس اوکرہ |چی ستا نہ مخکینی کتابونہ نی

الْكِتَابِ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ

کتاب | مخکینی ستانہ | بیشکہ | راغلی دی تاتہ | حق | دطرفہ درب ستانہ | نومہ کیرہ تہ

لوستل | بیشکہ تاتہ دخیل پروردگار دطرفہ حق راغلی دی |نوہرگز بہ شکمنو خلقو کنبی مہ شاملیرہ

مِنَ الْمُتَرِّينَ ۝ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَبُوا

دشک | کونکو نہ | اومہ کیرہ تہ | دھغہ خلقونہ |چی دروغ نی گنری دی |ایتونہ دالله

| او بہ دھغہ خلقو کنبی ہم مہ ورگہیرہ |چی دالله ۛ ننبی دروغ گنری |...

فَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ

نوشی بہ تہ | دنقصان موندونکونہ | بیشکہ ہغہ کسان |چی ثابتہ شوی دہ | بہ ہغوی باند | وینا

گنی تاوانی بدشی |..... بیشکہ |چی بہ چا باندی ستا د پروردگار فیصلہ ثابتہ شوی دہ

رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا

درب ستا | نہ راوری ہغوی ایمان | اگرکہ راشی ہغوی تہ | ہرہ نینہ | تردی پوری |چی اووینی ہغوی

ہغوی ایمان نہ راوری |..... اگر کہ ہر قسم ننبی ورتہ راشی | ترخو چی

الْعَذَابِ الْأَلِيمِ ۝

عذاب | دردناک

دردناک عذاب اونہ وینی |

قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ

د لیلونو او ثبوتو سرہ ایمان نہ راوری: قتادہ ۛ وانی چہ رسول اللہ ۛ فرمانیلی دی چہ نہ زہ شک

کوم او نہ ماتہ د تپوس ضرورت شتہ^(۱) | بہ دی آیت کنبی امت تہ د ثابت قدم اوسیدو ترغیب ورکری

شوی دی | او خودلی شوی دی چہ د نبی ۛ صفت پہ وړاندینو کتابونو توریت، انجیل کنبی موجود وو

لکہ چہ اللہ ۛ فرمانی کوم خلق چہ د نبی امی منل کوی ہغہ پہ دی بنیاد چہ د ہغوی ۛ صفتونہ بہ

توریت او انجیل کنبی لیکلی وینی خوسرہ د دی چہ ہغوی د نبی ۛ صداقت دومرہ پہ بشکلی طریقہ

پیژنی لکہ چہ خپل بچی خو بیا ہم دا صداقت پتوی پہ انجیل کنبی بدلون او تحریف کوی | د حجت د

قایمیدو سرہ ایمان نہ راوری | ترکومہی چہ پہ خپلو سترگو عذاب اونہ وینی | خو بہ دغہ وخت کنبی بہ

(۱) الطبری: ۲۰۲/۱۵، مصنف عبدالرزاق: ۱۰۲۱۲، والتفسیر: ۲۶۱/۱ عن قتاده مرسلاً.

د هغوی ایمان راوړل هیڅ فائده ورنه کړی. د قوم په دې درجه باندې رسیدلو نه پس موسی علیه السلام هغوی ته بد دعا کړې وه چه ای الله! د دوی مالونه فنا کړې اود دوی په زړونو باندې مهر اولگوي چه د عذاب نه بغير دوی نه منی. دغه شان د الله جل جلاله فرمان دې که مونږ په دوی باندې فرېسته هم نازله کړو او مړی هم دوی سره خبرې او کړې او هرڅیز د هغوی د پاره راجمع کړو بیا هم دوی ایمان راوړونکی نه دی او په دوی کښې خو اکثر پیژنی هم نه.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ	أَمِنَتْ	فَنَفَعَهَا
نولې نه وو یو کلی والا چی ایمان نه راوړې وې پس نفع رسولې وې هغه کلی والو ته		
نو داسې مثال (نشته) چې یو کلی د عذاب لیدونه پس ایمان راوړې وې		
إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمُ يُونُسَ	لَمَّا آمَنُوا	كُفِنَا عَنْهُمْ
ایمان دهغې ماسوا د قوم دیونس نه کله چی ایمان راوړو هغوی نولرې کړو مونږ دهغوی نه		
او خپل ایمان ورته نفع ورکړې وې بغير د حضرت یونس <small>علیه السلام</small> د قوم نه هرکله چې هغوی ایمان راوړو		
عَذَابُ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَمَتَّعْنَاهُمْ	إِلَىٰ حِينٍ ۝
عذاب د شرمندگي! په ژوند د دنیا کښې اود فائدي اغستلو موقع ورکړه مونږ هغوی له د یو وخت پورې		
نومونږ ترې نه شرمونکی عذاب په دې دنیا کښې لرې کړو اوتر څه وخته مو آرام ورکړو		

قوله تعالى: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمِنَتْ

عذاب کتلوسره ایمان راوړل قبول نه وې خو دیونس علیه السلام قوم الله جل جلاله معاف کړو. په وړاندینو امتونو کښې یوامت هم ټول په ټولو ایمان نه دې راوړې کومو ته چه مونږ خپل پیغمبران لیگلې وو بلکه تازو وړاندې هم ای محمد صلی الله علیه و آله کوم رسول راغلې خامخا د هغه تکذیب کړې شوې دې. لکه چه د الله جل جلاله ارشاد دې چه افسوس په بندیگانو باندې چه هغوی ته رسول لیگلې شی او هغه پورې د ټوکوکولونه بغير نه پاتې کیږی. یا داوانی چه دا خو جادوگر دې یاداچه لیونې دې ^(۱) کوم یو کلی ته هم چه زمونږ نبي تلې دې نودهغه خای خوشحالوکسانو هم داو نیلی چه مونږ خوبه دخپل پلارانو نیکونو په نقش قدم باندې خو.

په صحیح حدیث کښې دی چه انبیاء علیهم السلام زما مخکښې پیش کړې شو. یو یونبی سره به لوی لوی دلې د امتیانو وې او یونبی سره به هم یوکس وو او یونبی سره به دوه کسان او چا سره خو یو هم نه وو. بیاني د موسی علیه السلام دامت دکثرت ذکر اوفرمانیلو او بیا د خپل امت دکثرت ذکر کومو چه مشرق اومغرب پټ کړې وو. غرض داچه دیونس علیه السلام د قوم نه علاوه یوقوم هم ټول په ټولو ایمان نه دې راوړې. دیونس علیه السلام قوم اهل نینوا وو د هغوی ایمان راوړل د عذاب لیدلونه پس د ویرې په بنیاد وو. د عذاب نه په ویریدو باندې د الله جل جلاله نبي د خپل قوم نه بهر وتلې وو. بیا دې خلقو ته سخت افسوس اوشو، د الله جل جلاله نه ئی پناه اوغوښته، الله جل جلاله ته ئی زاری اوفریاد اوکړو. خپل بچی اوځناور ئی ټول راوړل اود الله جل جلاله په وړاندې اودریدو سره زاری اوکړه چه د کوم عذاب نبي خبر ورکړې دې او بیا زمونږ نه جدا شوې دې. هغه زمونږ نه لرې کړه نوهغه وخت الله جل جلاله په هغوی باندې رحم اوکړو او عذاب چه مخامخ راغلې وو آخوا شو. لکه څنگه چه الله جل جلاله فرمانی چه د یونس علیه السلام قوم کله ایمان راوړو نو په دنیاوی ژوند کښې په هغوی باندې راغلې عذاب مونږ آخوا کړو اوترژونده پورې مونږ هغوی د هغه

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یدخل الجنة سبعون الفابغر حساب: ۶۵۴۱، صحیح مسلم: ۲۲۰.

عذاب نہ بچ اوساتل.

قوم یونس ددنیا اواخرت دواړو عذابونو نه بچ شو: دمفسرینوپه دې کښې اختلاف دې چه آیاصرف دنیاوی عذاب ترې اخوا شوکه د آخرت عذاب هم. بعضې وائی چه صرف ددنیا عذاب خکه چه د آیت نه صرف په دې باندې رنډا پریوخی. او بعضې وائی چه د الله ﷻ قول دې چه مونږ نسی د یولاکهنه زیاتو کسانوته لیگلې وو هغوی ایمان راوړو او د مقرر مودې پورې مونږ هغوی مستفید کړل. دلته د ایمان لفظ مطلق دې بغیرد قید نه او مطلق ایمان خو د آخرت د عذاب نه خلاصی ورکونکې دې. والله اعلم. قتاده رضی الله عنه ددې آیت په تفسیرکښې لیکلی دی چه د عذاب خکلونه پس کوم قوم ایمان راوړی نو نه شی پریخودې خوچه کله یونس عليه السلام خپل قوم پریخودونوهغه خلق پوهه شو چه اوس د عذاب نه خلاصی نشته نو دهغوی په زړونوکښې دتوبې جذبه راپیدا شوه. هغوی خرابې کپړې واچولې اوخپل ځان ئی بد حال جوړکړو. دځناورو ټولې اود بچو ټولې ئی جدا جدا کړو. خپل ځان سره ئی ترځناورو او بچوپورې بوتله اوترځلوبښتوورځو پورې ئی زاری او فریاداوکړو. الله ﷻ دهغوی د نیت خلوص او د توبې صداقت ته په کتو سره راغلې عذاب دهغوی نه اخواکړو. دیونس عليه السلام قوم دموصل دزمکې دینیوای اوسیدونکی وو (ابن مسعود رضی الله عنه) «لولاکانت» د «هلاکانت» سره لولی. غرض دا چه دا عذاب داسې د هغوی په سرونو گرځیدو لکه په تیاره شپه کښې د اوریخو ټکړې. دا خلق خپل یو عالم له لارل چه مونږ ته یوه دعا اولیکه دکوم په برکت چه عذاب اخوا شی. هغه دا دعا اولیکله «یا حی ین لا هی یأخی الموتی یا حی لا آله الا انت» نو عذاب اخوا شو. دا ټوله قصه په سورة الصفت کښې به ان شاء الله بیانیری.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ	لَأَمَنَّ	مَنْ	فِي الْأَرْضِ	كُلِّهِمْ
اوکه چری غوښتلې	ارب ستا	ا	نوخامخابه ایمان راوړې ووا	هغه چا چي په زمکه کښی دی
اوکه ستا د پروردگار مرضی وې	ا	نو دزمکې په مخ ټولو خلقو به ایمان راوړی وې		
جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى	يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ	وَمَا كَانَ	لِنَفْسٍ	
په جمع آیانوته به	مجبوره کړې	ا	خلق اتردې چي اشی ټول خلق	ا مومنان
ا	اونشته هیڅ اختیار	ا یونس لره		
ا	ایا ته په خلقو زور کوي	اچې هغوی دې خواه مخواه ایمان راوړی	او هیڅوک دانشی کولي چي	
أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا	بِإِذْنِ اللَّهِ	وَيَجْعَلُ	الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ	لَا يَعْقِلُونَ
چي ایمان راوړی	مگر	په اجازت دالله سره	اواچوی	ا پلیتی
ا	په هغه کسانو چي	دعقل نه کارنه اخلی		
ایمان راوړی	مگر دالله	په اذن سره	او الله پلیتی په هغه چا ورغورځوی	اچې دعقل نه کار نه اخلی

قوله تعالى: وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ

هدایت او ضلالت د الله ﷻ په اختیارکښې :- الله ﷻ فرمانی چه ای محمد صلى الله عليه وسلم که چرې الله ﷻ غوښتل نو ټول په ټولو به ایمان راوړې وو. خو الله ﷻ چه څه کوی په هغې کښې حکمت وی. که د الله ﷻ مرضی وه نو ټول به په یوخیال وو خود خلقو رانې مختلف دی. په صحیح رانې باندې هغه دی په چا چه الله ﷻ رحم اوکړی. اود هغوی فطرت ئی هم داسې جوړکړې دې. د الله ﷻ به دا خبره پوره کیرې چه زه به دوزخ د پیریانو اوانسانانو نه دکوم. که ټول په ټول په هدایت وو نو دا ایمان به څه بې معنې غوندې څیز نه جوړیدو. الله ﷻ فرمانی چه ته دوی مجبورکوي اومومنان ئی جوړول غواړې نه دا په

تا باندی واجب دی اونه ته د دے ذمہ وار نی. اللہ ﷻ چه څوک غواړی گمراه نی کړی او څوک چه غواړی نو هدايت ورته کړی ته په دوی باندې په افسوس باندې خپل زړه مه خفه کوه په دې خیال باندې چه هغوی ایمان نه راوړی، آیا ته خپل ځان هلاکوي. ته په خپل طاقت سره څوک په لار نه شې راوستې. ستا کار خو صرف تبلیغ کول دی بیا هغوی سره کتل زمونږ کار دې. ته صرف ناصح نی او نصیحت کوه او بیهه کوئې. دې نه پس ته ذمہ وار نه نی. دا آیاتونه په دې خبره دلالت کوی چه الله ﷻ د خپلې ارادې فاعل دې. هیڅ څوک د الله ﷻ د مرضی نه بغیر ایمان نه شی راوړې. د عقل نه کار نه اخستونکی گمراه کولې شی. الله ﷻ په هدايت کولو او هدايت نه کولو کښې په عدل باندې دې.

قُلْ	انْظُرُوا مَاذَا	فِي السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَمَا تُغْنِي	الْآيَاتُ
ورته او وایه چې او گورئ هغه څه ته چې په آسمانونو کښې دی او په زمکه کښې دی اونه ورکوی فائده ننې دوی ته او وایه چې لږ او گورئ په آسمانونو او په زمکه کښې څه څه جیزونه موجود دی او (دنیا، ټولې					
وَالنُّذُرُ	عَنْ قَوْمٍ	لَّا يُؤْمِنُونَ	فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ	إِلَّا	مِثْلَ آيَاتِ
او یروړ هغه قوم له چې نه راوړی ایمان نو آیا انتظار کوی دوی مگر د مثال دبدو ورځو					
ننې هغې خلقو ته هیڅ فائده نه ورکوی څوک چې ایمان راوړل نه غواړی آیا اوس دوی دهغه شان					
الَّذِينَ	خَلَوْا	مِنْ قَبْلِهِمْ	قُلْ	فَانْتَظِرُوا	إِنِّي
هغو چې تیرې شوی دی مخکښې ددوی نه ورته او وایه نو انتظار کوی تاسو بیشکه زه هم					
ورځو انتظار کوی چې په پخوانو خلقو باندې راغلې وې ورته او وایه چې ښه ده تاسو انتظار کوئ					
مَعَكُمْ	مِّنَ الْمُنْتَظَرِينَ	ثُمَّ	نُنَجِّي	رُسُلَنَا	وَالَّذِينَ
ستاسو سره د انتظار کونکو نه یو بیا بچ کوو مونږه رسولان خپل او هغه کسان					
اوزه هم تاسو سره انتظار کوم نو بیا به د عذاب په وخت کښې مونږ خپل پیغمبران او					
أَمَّنُوا	كَذَلِكَ	حَقًّا	عَلَيْنَا	نُنَجِّي	الْمُؤْمِنِينَ
چې ایمان نې راوړې وی زمونږ دا طریقه ده حق دې په مونږ باند چې بچ کوو مونږه مومنان					
(نور) مومنان بچ کړو اهرم دا زمونږ ذمه واری ده چې مومنان بچ کوو					

قوله تعالى: قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ د آسمان په غاړو کښې د قدرت ننې: الله ﷻ دخپلو بند یگانو رهنمائی فرمانی چه ټول کائنات کښې زمونږ کومې ننې دی لکه آسمان، ستوری، سیارې، نمر سپوږمۍ، شپه ورځ خواره شوی دی. په دې باندې دبصیرت نظر اچولوسره چه شپه په ورځ کښې او ورځ په شپه کښې څنگه داخلېږی. کله ورځ لویه او کله شپه لویه. د آسمان او چتوالې او خوروالې، په ستورو سره دهغې ښائست او د آسمان نه اوبه راوړول، د زمکې داوچیدو نه پس بیا ژوندی کیدل او آبادیدل، په ونو کښې گلونه او میوې او غوټنې پیدا کیدل، مختلف بوټی راټوکیدل، د مختلف قسمونو ځناور، د هغوی جدا جدا شکلونه او د هغې بیل بیل افادیتونه، غرونه کولای میدانونه، ځنګل، باغ، آبادنی، بیابانونه، د سمندر د بیخ عجائبات، موجونه، اوددې ښکته کیدل او اوچتیدل، سره د دې د سفر کونکو دپاره د سمندر مسخر کیدل، د جهازونو چلیدل، دا ټول د قادر مطلق ننې دی. د کوم نه علاوه چه بل الله هېو شته نه. خو افسوس چه دا ټولې ننې د

کافرانو دغور اوفکر هیخ سبب هم نه جوریری. د الله ﷻ دلیل ثابت شوې دې. که ایمان نه راوړی نونه دې راوړی.

منکرینو ته رته: او دا خلق خو هم دغه د عذاب د ورځو انتظار کوی کوموسره چه وړاندینی قومونه مخ شوې وو. ای نبی ﷺ او وایه چه دوخت انتظار کونی اوزه هم تاسوسره انتظار کوم. اوچه کله د انتظار په ختمیدو باندې عذاب راشی نوییا به مونږ خپل رسولان اود هغوی امتونه بچ کړو اود پیغمبرانو تکذیب کونکی به هلاک کړو. الله ﷻ په خپله ذمه واخسته چه مؤمنین به بچ کړو لکه څنگه چه نې رحمت په نیکوکارانو باندې په خپله ذمه اخستې دې. په بخاری او مسلم شریف کښې دې چه حضور ﷺ فرمائیلي دي د الله ﷻ کتاب کوم چه په لوح محفوظ چه په عرش باندې دې په هغې کښې لیکلې دې چه زما رحمت زما په غضب باندې غالب دې. (۱)

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِّنْ دِيْنِيْ فَلَا اَعْبُدُ	او وایه ای نبی! که یی تاسو په شک کښی په باره د دین زما کښی نونه کوم زه بندگی
اِثْنِ پِیْغَمْبَرِهٖ اَوْ اَوَّیْهِ چي ائې خلقو که ستاسو اوس هم څما د دین باره کښې څه شک کښې یی انوزه	
الَّذِیْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰکِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِیْ یَتَوَقَّعُکُمْ	د هغو چي تاسو نې بندگی کوی ماسوا د الله نه بلکه زه بندگی کوم د الله هغه چي وفات کوی تاسو
د هغې معبودانو عبادت نه کوم چي تاسو نې د الله ﷻ نه بغیر عبادت کوئی بلکه زه خو د هغې الله ﷻ	
وَاْمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ ۝ وَاَنْ اَقِمَّ وَجْهَکَ لِلدِّیْنِ	او حکم شوې دې ماته چي شم زه د مومنانو نه او چي اودروه مخ خپل دپاره د دین
عبادت کوم چي ستاسو ژوند او مرگ د هغه په قبضه کښې دې او ماته حکم دې چي په مومنانو کښې دې شامل	
حَنِیْفًا ۝ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ۝ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا	یو مخیزی او هرگز مه کیږه ته د مشرکانو نه او مه رابله ماسوا د الله نه هغه
یم او ماته دا حکم دې چي خپل ځان دین طرفته یو مخیز کړم او په مشرکانو کښې نه ورگډیږم او د الله	
لَا یَنْفَعُکَ وَلَا یَضُرُّکَ ۝ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّکَ	چي نه شی د رسولې فائده تاته اونه ضرر تاته نو که چری او کړو تا دا کار نو بیشکه ته به نې
نه بغیر د چا نه دعا مه غواړه چي نفع نشی ورکولې اونه ضرر ورکولې شی که داسې دې او کړل	
اِذَا مِّنَ الظّٰلِمِیْنَ ۝ وَاِنْ یَّمْسَسْکَ اللّٰهُ یَضُرَّ ۝ فَلَا کَاشِفَ	په هغه وخت کښی د ظالمانو نه او که اورسوی تاته الله یو ضرر نونشته لرې کونکې
نو په ظالمانو کښې به شمیر شی او که الله درته تکلیف اورسوی نو د هغه نه بغیر بل څوک نې نشی لرې کولې	

(۱) صحیح بخاری کتاب التوحید باب قول الله تعالی (و یحذرکم الله نفسه) ۷۴۰۴، صحیح مسلم ۲۷۵۱.

لَهُ إِلَّا هُوَ ۚ وَإِنْ يُرِيدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ ط
هغه لره | مگرا هم هغه | اوکه اراده اوکړه تاته | دخیر | نو نشته څوک واپس کونکې | فضل دهغه لره
اوکه هغه درته خیر رسول او غواړی | نو دهغه فضل هیڅوک رد کولی نشی | دهغه چې په کومو
يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ ۖ مِنْ عِبَادِهِ ط وَهُوَ الْغَفُورُ
رسوی هغه | داخیر | هغه چاته چی خوښه ئې شی | دبندگانو خپلونه | او هغه | ببونکې دې
باندې مرضی اوشی | نو فضل پرې کوی | او هغه ببخښونکې رحم کوونکې دې
الرَّحِيمُ ۝
رحم کونکې دې |

قوله تعالى: فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

د دين حنيف وضاحت- الله ﷻ خپل خوږ نبي ﷺ ته فرمائي اې نبي ﷺ! او وروه چه ما كوم دين حنيف راوړلې دې او د كوم وحى چه په ما نازل شوې ده كه د دې په صحيح حوالې كېنې ستاسو څه شك وى نوزه خو به ستاسو د معبودانو هيڅ كله هم عبادت اونه كړم. زه د الله ﷻ چه واحد لاشريك دې د هغه بنده يم، چه تاسو به مړه كوى او ژوندنى وركړې وو. يقيناً تاسو ټول به د هغه طرفته ځنئ. فرض كړئى چه په حقيقت كېنې ستاسو معبودان حق دى نو هغوى ته او وائې چه ماته نقصان راوړسوى. ياد ساتئى چه په دوى كېنې د نفع نقصان رسولو هيڅ قدرت نشته. نفع او نقصان خو صرف د الله ﷻ واحد لاشريك په قدرت كېنې دى. اې نبي ﷺ! د كفارونه اعراض كولو سره په پوره اخلاص سره د الله ﷻ عبادت كوه. د شرك طرف ته لږ شان هم مه ټيټيره. كه په مضرت او نقصان كېنې الله ﷻ تا راگير كړى نو څوك د دې راگيرولو نه تا بهر راويستى شى. نفع ضرر، خيرو شر خود الله ﷻ طرف ته راجع دې.

هروخت دالله ﷻ رحمت غوښتل پکار دی: دانس بن مالک ؓ نه روایت دې چه حضور ﷺ فرمانیلی دی
تول عمر د خیر غوښتونکې اوسیره اود الله ﷻ نعمتونه مخې ته وړاندې کوه، د الله ﷻ د رحمتونو
هواگانې چه کوم خوش نصیب ته اورسی نواورسی. هغه چه څوک غواړي په رحمت سره ئی سرفراز کړي
اود الله ﷻ نه غوښتنه کوه چه ستا عیبونه پټوي (۱) او تا د زمانې د آفتونونه اود نفس د آفتونونه په
امن کښې اوساتی هغه غفور الرحیم دې که هر څنگه گناه ولې نه وی توبه کوه تردې چه شرک کولو سره
هم توبه او کړه هغه ئی قبلوی.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ
 اورتہ اووایہ | اے خلقو | پہ تحقیق سرہ راغلی دی تاسوتہ | حق | دطرفہ درب ستاسوتہ
 اووایہ | ائی خلقو تاسوتہ | دخیل پروردگار نہ حق رارسیدلی دی
 قَمِینَ اِهْتَدِیْ فَاِنَّمَا یَهْتَدِیْ لِنَفْسِهِ وَمَنْ
 نوہفہ خوک | چی نیغہ لارہ نی | اونیوہ | نویشکہ | ہغہ نیغہ لارہ نیسی | دیارہ دخان خیل | اوہفہ خوک
 نوخوک چی پہ سمہ لارروان شو | انو ہغہ دخیلی فاندی دیارہ روان شو | اوخوک چی

ضَلَّ	فَاتَمَّا	يَضِلُّ	عَلَيْهَا	وَمَا آتَانَا	عَلَيْكُمْ
چی گمراہ پاتی شو نوبیشکھ ہغہ گمراہہ کیڑی پہ خان خیل اونہ یم زہ پہ تاسو باندی	گمراہ شو نووبالٹی پہ خیل خان شو اوزہ ستاسو خہ ذمہ وار نہ یم او پہ ہغی وحی	يُوكِّلُ	وَآتِيَهُ	مَا	يُؤْتِي
ساتونگی او پیروی کوہ تہ دھغی ہدایت چی در لیرلی کیڑی تاتہ او صبر کوہ تر ہغی پوری	عمل کوہ کوہہ چی تاتہ رخی او صبر کوہ اتر دی چی اللہ ﷻ فیصلہ او کری او ہغہ ڍیر نہ	يَحْكُمُ	اللَّهُ	وَهُوَ	خَيْرُ الْحَكَمِينَ
چی فیصلہ او کری اللہ او ہغہ بہترہ فیصلہ کونگی دی	فیصلہ کونگی دی				

قوله تعالى: وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا

نافرمان ہم خیل نقصان کوی۔ اللہ ﷻ نبی ﷺ تہ فرمائی چہ خلقوتہ اووایہ چہ د اللہ ﷻ د طرف نہ چہ کوہہ وحی راغلی دہ ہغہ حق دہ پہ ہغی کنبی یوہ ذرہ ہم شک نشتہ۔ چا چہ او منلہ او ہدایت نی بیاموندو د دی فائدہ بہ ہغوی تہ رسی اوچہ خوک ہدایت حاصل نہ کری د ہغی و بال ہم د ہغہ پہ خیل خان باندی دی۔ زہ خہ داللہ ﷻ فوجدار نہ یم چہ پہ زور باندی تاسو مؤمنان جو رکرم۔ زہ خود اللہ ﷻ د عذاب نہ صرف و بیرونکی یم او ہدایت ورکول داللہ ﷻ کاردی۔ آی نبی ﷺ تہ د خیل وحی پیروی کوہ او د اللہ ﷻ وحی پہ مضبوطیاسرہ اونیسہ او خوک چہ ستا مخالفت کوی پہ ہغی باندی صبر او کرہ تر ہغہ وختہ پوری چہ د اللہ ﷻ د فیصلی حکم راشی۔ ہغہ خیر الحاکمین دی۔ حضرت ابوبکر صدیق ؓ د رسول اللہ ﷺ نہ سوال او کوو چہ تہ خہ خیز بودا کری۔ حضور ﷺ او فرمانیل سورۃ ہود، سورۃ واقعہ او عم یتساءلون او اذ الشمس کورت (۱) بل روایت کنبی دی سورۃ ہود اودی سرہ سورتونہ او حاقہ (۲)۔

(تفسیر سورۃ ہود)

ایاتونہ	سورۃ ہود مکیہ وہی مائتہ وثلاث وعشرون آیتہ وعشر رکوعا	رکوع گانی
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۷۳)	شروع کوم پہ نوم د اللہ ﷻ چہ ڍیر مہربان زیات رحم کونگی دی	(۱۰)
الرَّانَتْ	كِتَبٌ	أَحْكَمَتْ
آیتہ	تَمَّ	فُصِّلَتْ
ال را دا کتاب دی چی محکم کری شوی دی آیاتونہ ددی بیا پہ تفصیل سرہ بیان شوی دی	الف لام میم را ادا یو (داسی) کتاب دی چی آیتونہ نی مضبوط دی اوبلہ داچی وضاحت سرہ بیان شوی دی	مِنْ لَدُنْ
د طرفہ	ادیو حکیم خبر دار نہ چی تاسو بندگی مہ کوی مگر داللہ بیشک زہ دپارہ ستاسو	د یو حکیم خبر دار د طرفہ چی بغیر داللہ ﷻ نہ دبل ہیچا عبادت مہ کوئی زہ دھغہ

(۱) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ الواقعہ: ۳۲۹۷ وهو صحيح، مستند البزار: ۱۷۰/۱، حاکم: ۳۴۴/۲۔
(۲) مجمع الزوائد: ۳۷/۷۔

نَذِيرٌ	وَبَشِيرٌ	وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا	مِّنْهُ
دہرے دہغہ نہ بیرونکی اوزیری ورکونکی یم اودا چی معافی اوغوارنی درب خپل نہ بیا توبہ اوباسی			
د طرفہ ستاسو و بیرونکی اتاسو تہ زیری درکونکی یم اود پہ دی مضمون چی د خپل رب نہ بخښنه			
إِلَيْهِ	يُمِيتُكُمْ	مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ	
هغه تہ دربه کړی تاسو تہ سامان د ژوند ښه د نیتي مقرري پوري اووربه کړی هر			
غوارنی اییا هغه تہ رجوع اوساتی هغه به درته د ژوند سازوسان تریو مقرر وخت پوري درکوی			
ذِي فَضْلٍ فَضْلُهُ	وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ		
خاوند د فضل تہ فضل د هغه اوکه مخ وړوؤ تاسو نو بیشکه زه یریرم په تاسو باندې د عذابہ			
او هر زیات کارکونکی تہ به د هغه زیات اجر ورکوی اوکه مخونه مو واپول نو زه په تاسو باندې			
يَوْمَ كَيُّرٍ	إِلَى اللَّهِ	مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ	
د ورځې لونی نه خاص الله تہ ده واپسی ستاسو او هغه په هر څیز باند قادر دی			
دیوې لونی (هولناکې) ورځې د عذاب نه ویریرم د ټولو واپسی الله تہ ده او هغه په هر څه پوره پوره			

قوله تعالى: وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ

د توحید نه اعراض کونکی په خساره کښې دی: سورۃ بقره کښې په هجی حروفو باندې بحث تیر شوې دی د هغې د سردوباره کولو دلته ضرورت نشته. په دې وجه په (ال) باندې رنړا نه شی اچولې. د الله ﷻ آیاتونه محکم دی. (فَصَلَّتْ) معنی ده سورۃ معنی دا آیاتونه کامل دی. دا د الله حکیم او خبیر د طرف نه نازل شوې دی، هغه په اقوالو کښې حکیم دی او په نتائج امور کښې خبیر دی. حکم ورکولې شی چه د الله ﷻ نه سوا د بل چا عبادت مه کونې. دې نه وړاندې هم چه مونږ د کوم رسول طرف ته وحی لیکلې نو هم دا چه زه یوازې الله یم هم زما عبادت کونې. مونږ په هر یو قوم کښې پیغمبر لیکلې دی چه عبادت هم د یو الله کونې اود بتانود عبادت نه بچ شئ. زه تاسو هم د دوزخ نه ویروم اود جنت زیرې هم درکوم.

د رسول کریم ﷺ قریشو ته د توحید اعلان: په صحیح حدیث کښې دی چه رسول الله ﷺ په صفا غونډنی باندې اوختلو اود قریشو قبیلوته نی آواز ورکړو په لږ ساعت کښې ټول یوبل پسې راجمع شو. ای قریشو که زه تاسو ته خبر درکړم چه د سحر کیدو سره به د ښمن په تاسو د حملې کولو دپاره رارسیدونکې دې نوز ما خبره به تاسو اومنی که نه ټولو په یو آواز او نیل چه زمونږ خودا تجربه هم نه ده شوې چه تاسو په څه خبرد کښې دروغ ونیلی وی. نو حضور ﷺ او فرمائیل واورنی! زه تاسو د الله ﷻ د سخت عذاب نه خبروم (۱) چه هغه ستاسو راگیرونکې دی او اوس هم د الله ﷻ نه معافی اوغوارنی اوتوبه اوکړنی نو الله ﷻ به تاسو سره ښه سلوک اوکړی او هر یو د فضل خاوند تہ به د خپل فضل نه برخه ورکړی. هغه به په دنیا کښې تاسو سره ښه سلوک اوکړی او په آخرت کښې هم خوپدې شرط چه کوم ښځه اوسرې چه ایمان راوړی. مونږ به هغه د مرگ نه پس په حیات طیبه سره راپاسوو.

دیونیکې بدله به په لسه وی او د بدنې دادهغه پشان وی: رسول الله ﷺ حضرت سعد ﷺ ته اوونیل که تہ په چا باندې څه خرچ اوکړی اوستا نیت خالص د الله ﷻ رضاوی نو یقیناً ددې اجر به بیا مومي. تردې

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورۃ الشعراء باب (وانذر عشیرتک الاقرین...) ۴۷۷۰، صحیح مسلم: ۲۰۷

چه په خپله ښځه باندې خوراک کوي نو په دې به هم درته اجر ملاوېږي^(۱) چا چه خراب عمل او کړهځي پسې يوه گناه اوليکلې شوه او چا چه يوه نيکي او کړه هغه پسې لس نيکي اوليکلې شوې. که په دنيا کېنې د بد عمل هغه ته سزا ورکړې شوې وي نو دهغې په بدله کېنې د هغه لس نيکي پاتې کېږي او که په دنيا کېنې هغه ته سزا نه وي ورکړې شوې نو د هغه د لسو نيکونه يوه نيکي سوزي. اود هغه د دې په حق کېنې نهه نيکي باقی پاتې کېږي. بيا فرمائي چه هغه سرې ډير په تاوان کېنې پاتې شو چا اکانيانې (يعنی يو يو) د هغه په هره عشره باندې غالب راځي. (يعنی د يوې نيکي په بدل لس دي اود يوې بدې په بدل کېنې يوه گناه ده نواوس دا يوه گناه په لسو نيکو باندې غالب کيدل مراد دی) که تاسو مخ اړونې نوزما په تاسو باندې د قيامت د ورځې د عذاب ويره ده. دا د هغه سرې دپاره چه د الله ﷻ د او امرونه مخ اړوي، اود رسولانو تکذيب کوي. نو يقيناً د قيامت په ورځ به عذاب سره مخ کېږي. ستاسو واپسې د الله ﷻ طرف ته ده. هغه خپلو اولياؤ باندې احسان کولو او خپلو دښمنانو ته په سزا ورکولو باندې قادر دي. اود خلقو په اعاده باندې قادر دي. دا يوه زبردسته تنبيه ده لکه څنگه چه د دې نه وړاندې تر غيب ورکړې شوې وو.

الَا	إِنَّهُمْ	يَتَنَوْنَ	صُدُّوهُمْ	لِيَسْتَخَفُّوا	مِنْهُ	أَلَا	حِينَ
واوري	بیشکه	دا خلق	تاووی	سینې خپلې	دپاره ددې چی پټ شی	دهغه نه	خبردارا څه وخت
قدرت لری	اووره	دوئ خپلې	سینې تاوهی چی	دالله ﷻ نه پټ شی	اووره چی	دوئ څه وخت	په خان جامي
يَسْتَخَفُّونَ	ثِيَابَهُمْ	يَعْلَمُ	مَا	يُسْرُونَ	وَمَا	يُعْلِنُونَ	
چی دوئ اغوندی	په کېړو خپلو	پېژنی الله	هغه	چی پټوی نې	دوئ	او هغه	چی ښکاره کوی نې
راواچوی	نو الله ﷻ ته	هغه هر څه	معلوم دی	کوم چی	دوئ پټوی	او کوم چی	ښکاره کوی
إِنَّهُ	عَلِيمٌ	بِذَاتِ	الصُّدُورِ				
بیشکه	هغه	ښه خبر دي	په پټو رازونو	د سینو	باندې		
د زړونو	د رازونو	نه هم ښه	خبر دي				

قوله تعالى: ﴿إِنَّهُمْ يَتَنَوْنَ صُدُّوهُمْ﴾

په شرم او حيا کېنې د غلوممانعت. - دابن عباس ؓ نه روايت دي چه خلق به د کولواؤ آسمان نه د متيازو وغيره کولونه اود صحبت کولونه بچ کيدل. نو الله ﷻ دا آيت نازل کړو. ابن عباس ؓ «يَتَنَوْنَ» په «تَنَوْنِ» سره لوستلې دي نو ابن جعفر ؓ او ونييل «تَتَنَوْنِ صُدُّوهُمْ» څه مطلب دي؟ نو هغه او ونييل چه هغه سرې چه صحبت کوي او شرمېږي يا په خلوت کېنې هم هغه شرمېږي، نو دا آيت نازل شو. ابن عباس ؓ وائي چه خلقو به د کولواؤ آسمان لاندې خلوت کولو او صحبت کولو کېنې شرم کولو^(۲) او خپل مخ به نې اړولو. خاص کر په هغه وخت چه د شپې به سملاستو او بستره به نې اغوستله، او خپل سريه نې پټولو. دهغوی خيال دا وو که مونږ په کور کېنې اوسېږو او ياکېرا واغوندو او يو غلط کار کوو نو د الله

^(۱) صحيح بخاری کتاب الوصايا باب ان يترك ورثه اغنياء خير من ان يتكففوا الناس: ۲۷۴۲، صحيح مسلم: ۱۶۲۸.

^(۲) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة هود باب «إِنَّهُمْ يَتَنَوْنَ صُدُّوهُمْ لِيَسْتَخَفُّوا...»: ۴۶۸۱-۴۶۸۲.

ﷺ نہ خپل گناہونہ پتولی شو. اللہ ﷻ خبر ورکوی چه هغوی د شپې په تیاره کښې د اوده کیدو په وخت هغوی کپړا اغوندی خو که څه پتوی او که ښکاره کوی اللہ ﷻ په هرڅه خبر دي. تردې چه د انسان د زړه نیت اود ضمیر اراده او رازونه هم پیژنی. د سبعة معلقات مشهور شاعر زهیر وانی:

فلا تکتمن الله ما فی قلوبکم :: ومہما یکتہم الله یعلیو
لیغفی یو عر فیوضہ فی کتاب فیدخر :: لیوم السحاب اود یجمل فینقم

ناسو دخپل زړونو پټې خبرې د اللہ ﷻ نه د پتولو کوشش مه کوی اللہ ﷻ ته خامخا پته ده. هغه عمل به جمع وی اود قیامت په ورځ به په عمل نامه کښې محفوظ وی گڼی که زرسزا ورکړې شوه نوهم په دنیا کښې به سزا ورکړې شی. د جاهلیت د زمانې دې شاعر هم د صانع د وجود اعتراف کړې دي او دې هم د هغه جزئیات نه خبر دي چه معاد دې جزا ده او عمل نامه ده. د قیامت ورځ ده. عبداللہ بن شداد فرمائی چې په صحابه کرامو کښې به څوک د نبی کریم ﷺ خوا کې تیریدو نو دغه وخت کښې به خپل مخ واړولو او سر نی پټ کړو نو اللہ ﷻ دا آیت نازل کړو. خو دا خبره د اللہ ﷻ طرف ته منسوب کول زیات اولی دی. یعنی د دې نه مراد دا دي چه د اللہ ﷻ نه پتیدل غواړی ځکه چه د دې نه پس راځی (الَا جِئَیْنُ یَسْتَفْتُونَ فِیْ اَیْمَانِهِمْ) ابن عباس (الانهم یثنون فی صدورهم) لوستلې دي. د دې معنی نیزدې نیزدې هم دغه

.د.

(الحمد لله)

د اللہ ﷻ په فضل سره

یولسمه سپاره ختمه شوه.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ

اونشته | هيخ يو ساه لرونکي | په زمکه کښي | مگر | په الله باندې دې | رزق د هغې | او پيژني الله
اود زمکې په مخ چه هر ژوندي دې نو خواه مخواه دهغه روزي دالله ﷻ په ذمه ده | او هغه ته دهر يو

مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

خاني د اوسيدو د هغې | او خاني د سپارنې د هغې | هرڅه | په کتاب | ارونښانه کښي موجود دي |
کس د زياتي او دلرې استوگنې خاني معلوم دي | دا هرڅه په ښکاره کتاب کښي ليک دي

قوله تعالى: وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ

الله ﷻ دټولو مخلوقات کفيل او ذمه وار دي: - الله ﷻ دټولو مخلوقاتوکه واره دي که لوی يا په اوچه دي او
که په لمده دهغه ټولود رزق ذمه ورادي. هم هغه ددوی د گرځيدو راکرځيدو، تلوراتلو، اوسيدو، د مرګ
خاني او په رحم کښي د پاتې کيدو خاني پيژني. ابن ابی حاتم رضي الله عنه پدې خاني کښي د مفسرينو د اقوالو ذکر
کړي دي. والله اعلم داتولي خبرې قصه پدې کتاب کښي کوم چه الله ﷻ سره محفوظ ليکلې شوې دي.
او هم هغه کتاب د هغې تفصيل بيانوي لکه چه الله ﷻ فرماييلي دي ﴿ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا ظَلَمٍ يَبْتِغِيهِ ﴾
مرغی چه په خپلو وزرو باندې الوزی ټول په ټول هم ستاسو په شان امتونه دي مونږ په کتاب کښي
هيخ خيز د ليکلونه نه دي پريخي.

دا ټول په ټول به خپل رب سره راجمع کيږي. او الله ﷻ فرماييلي دي ﴿ وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرْ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْخُطُ مِنْ دَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظَلْمِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَأْبِسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴾ يعنی د غيب
کنجيانې هم هغه سره دي او هغه دالله پاک نه علاوه هيخ څوک نه پيژني. کوم چه په درياب او يا په ځنګل
کښي دي هغه هم الله پيژني. او کومه پانړه چه راپريوځي هغه دهغه په علم کښي ده. دزمکې په تيارو
کښي يوه دانه او په اوچه اولمده کښي يو خيز هم داسې نه دي چه د هغه په علم کښي نه وي.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ

او هغه هغه ذات دي | چې پيدا نې کړل | اسمانونه | او زمکه | په شپږو ورځو کښي | او وژ | عرش د هغه
او الله ﷻ هغه ذات دي چې اسمانونه او زمکه نې په شپږو ورځو کښي پيدا کړل | او د هغه عرش

عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝

په اوبو باندې | دپاره ددې چې امتحان او کړي ستاسو | چې کوم يوه تاسو کښي | ډير ښه دي | په اعتبار د عمل سره
په اوبو ولاړ وو | چې ستاسو ازميننت او کړي چې څوک در کښي د عمل په لحاظ سره ډير ښه دي

وَلَكِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ

او که چرته | او وائي | تدا | چې بيشکه تاسو به | دوباره | راپاسولي شي | اوستود مرګ نه | نو خامخا وائي به
او (انې پيغمبره ﷺ) که ته ورته او وائي چې تاسو به دمرګ نه پس بيا راژوندي کيږئ | نو کافر به ضرور

الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝ وَلَكِنْ أَخْرَجْنَا

هغه کسان | چې کافران دي | چې نه دي دا | مگر | جادو | ښکاره دي | او که چرې | روستو کړو | مونږه
او وائي چې دا خو ښکاره جادو دي | او که مونږ ددوی نه قريو نيټې پورې عذاب روستو کړو

عَنْهُمْ	إِلَى أُمَّةٍ	مَعْدُودَةٍ	لَيَقُولَنَّ	مَا	يَحْسِبُهُ
دھنوی نہ	عذاب	دبوی مودی	اشمار لی شوی پوری	انو خامخا وانی بہ	چی خہ خیز
					بندوی ہغہ عذاب
					نو دوی وانی چی آخر خہ خیز دا (عذاب) منع کرو
أَلَا	يَوْمَ	يَأْتِيهِمْ	لَيْسَ مَصْرُوفًا	عَنْهُمْ	
خبردار	پہ کومہ ورخ	چی راشی ہغہ دوی تہ	انونہ بہ شی لری کولی ہغہ	ددوی نہ	
					واورہ چی پہ کومہ ورخ (عذاب) راشی نو بیا بہ ترے نہ اړولی نشی
وَحَاقَ	بِهِمْ	مَا	كَانُوا	بِهِ	يَسْتَهْزِءُونَ ^۱
اوجا پیرہ بہ شی	ددوی نہ	ہغہ خیز	چی وو دوی	پہ ہغی پوری	چی توقی بہ نی کولی
					اودوی بہ پہ ہغہ عذاب کنبی راگیر شی پہ کوم پوری چی بہ دوی توقی کولی

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

والله ﷻ دبعضی نبیو او دعرش بیان: - الله ﷻ بیان فرمانی چہ د ہغہ پہ ہرخیز باندی قدرت دی. آسمان اوزمکہ الله ﷻ صرف پہ شپروورخو کنبی پیدا کړی دی. دی نہ وړاندې د الله ﷻ عرش عظیم پہ اوبو پاندي وو. پہ مسند احمد کنبی دی چہ رسول الله ﷺ فرمانیلی ای بنو تمیم تاسو زیری قبول کړنی، هغوی او وئیل چہ زیری خو تاسو راتہ واورول اوس خہ را کړہ.

د آسمان او زمکې نہ مخکنی د الله ﷻ عرش پہ اوبو وو: حضور ﷺ او فرمانیل چہ ای اهل یمن تاسو نی قبول کړنی. هغوی او وئیل چہ او مونږ قبول کړلود مخلوق شروع خو مونږ تہ اوبنایہ چہ څنگہ شوی؟ حضور ﷺ او فرمانیل اول الله تعالی وود هغہ عرش پہ اوبو پاندي وو. الله ﷻ پہ لوح محفوظ کنبی د هر خیز تذکرہ اولیکلہ. د حدیث راوی حضرت عمران ؑ وانی چہ حضور ﷺ ہم دومرہ فرمانیلی وو چہ څوک راغلو اوماتہ نی خبر را کړو چہ ستا اوبنې پرې شلولې او او تختیده. زہ دهغې پہ لتون کنبی لارم بیا ماته معلومہ نہ دہ چہ خہ خبرہ اوشوہ؟ دا حدیث پہ بخاری اومسلم کنبی ہم دی. پہ یو روایت کنبی دی الله ﷻ ورو او هغې وړاندې بل هیخ نہ وو. پہ یو روایت کنبی دی چہ هغہ سرہ هیخ نہ وو د هغہ عرش پہ اوبو پاندي وو هغہ د ہرخیز تذکرہ لیکلې دہ بیانی زمکہ او آسمان پیدا کړو (۱) دمسلم شریف حدیث کنبی دی دزمکې او آسمان پیدا کیدونه پنخوس زره کالہ مخکې الله ﷻ د مخلوقاتو تقدیرونہ اولیکل اود هغہ عرش پہ اوبو پاندي وو (۲) پہ صحیح بخاری شریف کنبی د دی آیت د تفسیر په موقع یو حدیث قدسی راوړې دی. چہ ای انسانہ تہ زما پہ لار کنبی خرچ کوه زہ بہ تالہ درکړم. د شپې ورځې خرچ د الله ﷻ پہ کنبی لاس دی او پہ هغې کنبی هیخ کمې زیاتې نہ راخی. خیال خو او کړہ چہ د زمکې او آسمان پیدا کولونہ بہ تراوسہ پوری خومرہ خرچ شوی وی خو چہ د هغہ پہ بنی لاس کنبی خہ وو هغہ نہ کمېږی. د هغہ عرش پہ اوبو پاندي دی او د هغہ پہ لاس د قدرت کنبی میزان دی بنکته کوی او اوچتوی. (۳) مسند کنبی دی ابورزین لقیط بن عامر بن منفق عقیلی ؓ د حضور ﷺ سوال او کړو چہ د مخلوق د پیدا کولونہ وړاندې زمونږ پروردگار چرتہ وو؟ حضور ﷺ او فرمانیل پہ عماء کنبی لاندې ہم هوا وه او پورته

(۱) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی قول الله تعالی (وهو الذي يبدؤ الخلق ثم يعيده وهو اهلون عليه.....): ۳۱۹۱.

۱۴۱۸، احمد: ۴۳۱/۴، ابن حبان: ۶۱۴۲.

(۲) صحیح مسلم کتاب القدر باب حجاج آدم وموسی صلی الله علیہما: ۲۶۵۳، مسند احمد: ۱۶۶/۲، ابن حبان: ۶۱۳۸.

(۳) صحیح مسلم کتاب التفسیر سورة ہود باب قوله (وکان عرشه علی الماء): ۴۶۸۴، صحیح مسلم: ۹۹۳، مسند حمیدی: ۱۰۶۸.

هم هوا وه بياني د هغې نه روستو عرش پيدا كړو. دا روايت په ترمذی شريف كتاب التفسير كښې هم شته او په سنن ابن ماجه كښې هم شته (۱) امام ترمذی رحمه الله دې ته حسن وائي. مجاهد رحمه الله وائي چه د څه څيز پيدا كولو نه وړاندې د هغه عرش په اوبوياندي وو. وهب، ضمهره قتاده ابن جرير رحمهم الله وغيره هم دا ونيلى دي. قتاده رحمه الله وائي چه الله عز وجل خودلى دى چه د آسمان او زمكې پيدا كيدو نه وړاندې د مخلوق شروع څنگه اوشوه. ربيع ابن انس رحمه الله وائي چه دهغه عرش په اوبوياندي ووكله چه زمكه او آسمان پيدا كړنو دهغه اوبونى دوه حصې كړې نيمې دعرش د لاندې اوهم دغه بحر مسجور دي. د ابن عباس رضي الله عنه قول دي چه په وجه د اوچتوالى عرش ته عرش وائي. سعد طائى رحمه الله وائي چه عرش د سرو يا قوتو دي. محمد بن اسحاق رحمه الله وائي چه الله عز وجل هم داسې وو لكه څنگه چه هغه د خپل نفس كريم وصف او كړو ځكه چه هيڅ نه وو اوپه وې پدې باندې عرش وواوپه عرش باندې ﴿فوالجلال والاكرام ذوالعزت والسلطان ذوالملك والقدرة ذوالعلم والرحمة والنعمة﴾ وو چه څه غواړى نو كوى. د ابن عباس رضي الله عنه نه ددې آيت باره كښې سوال اوشو چه اوپه په څه څيز باندې وې. هغوى او فرمايل د هوا په شاباندې (۲)

دانسان د پيدا كولو مقصد دخالق عبادت كول دي. بيا فرمائي چه د آسمان اوزمكې پيدا كول ستاسود فاندې د اړه دى اوتاسو د دې د پاره نې چه د دغه يو خالق عبادت او كړنى، هغه سره څوك شريك جوړ نه كړنى. ياد ساتئ تاسو بيكاره نه ئې پيدا كړې شوى. آسمان اوزمكې اود دې په مينځ كښې څيزونه باطل نه دي پيدا كړې شوى. دا گمان د كافرانو دي اود كافرانو د پاره خود دوزخ عذاب دي (۳) او په آيت مبارك كښې دى ﴿أَفَحَبِطُكُمْ إِنَّمَا خَلَقَكُمْ عَبَثًا﴾ آيا تاسو دا گنړنى چه مونږ تاسو عبث پيدا كړى ئې اوتاسو به زمونږ طرف ته نه شئ راواپس كولې؟ الله چه رښتوني مالك دي هم هغه حق دي د هغه نه علاوه بل څوك معبود نشته هغه د عرش كريم رب دي. او په آيت كښې دى چه انسانان او پيريان ما صرف د خپل عبادت د پاره پيدا كړى (۴) هغه په تاسو از مېښت كوى چه په تاسو كښې دنيك عمل والا څوك دى. داني نه دي فرمايلې چه د ډير عمل والا څوك دي؟ ځكه حسن عمل هغه وي په كوم كښې چه خلوص وي اود شريعت محمدى صلى الله عليه وسلم تابعدارې وي. كه په دې دواړو خبرو كښې يوه هم نه وي نو عمل بې كاره دي.

دمركه نه پس بيا ژوندى كيدل: بيا فرمائي چه اې نبى صلى الله عليه وسلم كه چرې ته دوى ته اوواني چه د مرگ نه پس بياهم ژوندى كيدونكى ئې، كوم خالق چه تاسوپه اول ځل پيدا كړى ئې هغه به موبيا راپيدا كوى نو صفا به وائي چه مونږ دا نه منو سره د دې خبرې چه قائل دي د زمكې او آسمان پيدا كونكى هم الله عز وجل دي. (۵) ښكاره خبره ده چه په شروع كښې په چا گرانه نه وي نود هغه دوباره راپيدا كول به څنگه گراشي؟ دا خو په نسبت د اول ځل ډير آسان دى. دالله عز وجل فرمان دي ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ﴾ هم هغه اول پيدا كول په شروع كښې كړى او هم هغه به بيا ژوندى كول كوى اودا خوپه هغه باندې ډير آسان دى. او په آيت كښې دى ستاسو د ټولو جوړول او وژل او سوزول په ما باندې داسې دي (۶) لكه د يو كس خودا خلق دا نه منى او داپه ښكاره جادو سره تعبير كوى. دكفر اود ښمننې په وجه دا قول د جادو اثر خيال كوى. بيا فرمائي چه مونږ به عذاب او نيول د هغوى نه د څه مودې پورې روستو كړو نو دوى به هغه نه راتلونكى گنړى او تندى به كوى چه عذاب زمونږ نه ولې روستو كړې شو؟ د هغوى په زړه

(۱) احمد: ۱۲/۴، ترمذى كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة هود: ۳۱، ۹، وسنده حسن، ابن ماجه: ۱۹۲، ابن حبان: ۶۱۴۱.

(۲) حاكم: ۳۴۱/۲.

(۳) ۳۸/ص: ۲۷.

(۴) ۵۲/الذاريات: ۵۶.

(۵) ۳۱/لقمان: ۲۵.

(۶) ۳۱/لقمان: ۲۸.

کُفْرِ او شرک داسې ناست دې چه دې نه خلاصیدې نه شی. په قرآن پاک کښې د امة کڼېرې معنی: د امت لفظ په قرآن او حدیث کښې په څو معنو کښې استعمال شوي دي، ددې نه مراد موده هم ده. په دې آیت کښې او په بل آیت کښې «وَاذْكُرْ اُمَّةً» کوم چه په سورة يوسف کښې دې هم په دغه معنی کښې چه امام او مقتداء په معنی کښې هم دا لفظ راغلې دي. لکه چه د حضرت ابراهيم خليل الله ﷺ په باره کښې «اُمَّةً قَانِتًا» راغلې دي. دملت او دین باره کښې هم دا لفظ راځي لکه چه د مشرکانو قول دي «اِنَّا وَجَدْنَا اَبَاءَنَا عَلَى اُمَّةٍ» اود دلې په معنی کښې هم راځي «وَجَدَ عَلَيْهِ» والا آیت کښې او آیت «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ» کښې او بل آیت کښې «وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَّسُولٌ» په دې آیاتونو کښې د امت نه مراد کافران او مؤمنان ټول امتیان دي لکه چه د مسلم په حدیث کښې دی د هغه قسم دچا په قبضه کښې زما ځان دي دې امت کښې چه کوم یهودی او نصرانی زما نوم واورې او په ما ایمان رانورې هغه دوزخی دي (۱) او تابعدار امت هغه دي چه رسولان او منی لکه «كُنْتُمْ خِيَامَةً» والا آیت کښې. په صحیح حدیث کښې دی چه زه به وایم چه امتی امتی (۲) دغه شان دامت لفظ د فرقې او دلې د باره هم استعمالیږي لکه چه په آیت «مِنْ قَوْمٍ مُّؤْمِنٍ اُمَّةٌ» کښې اولکه په آیت «مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَانِتَةٌ» کښې.

وَكَيْنَ	اَذَقْنَا	الْاِنْسَانَ	مِمَّا	رَحْمَةً	ثُمَّ	نَزَعْنَاهَا	مِنْهُ
اوکه چرې او څکوو مونږه انسان ته د طرفه زموږ نه رحمت او بیا واخلو مونږه هغه د هغه نه							
اوکه مونږ یو انسان ته دیو نعمت خوند ورکړو او بیا ئې ترې نه واپس واخلو							
اِنَّهُ	لَيُؤَسِّسُ	كُفُورًا	وَكَيْنَ	اَذَقْنَاهُ	نَعْبَاءَ	بَعْدَ	
بیشکه هغه شی خامخا ناامیده ناشکره اوکه چرې او څکوو مونږ په هغه نعمت روستو							
نو (په هغه وخت کښې) هغه ناامیده شی او ناشکره شی اوکه نعمتونه ورته د تکلیف نه پس ورکړو نو							
ضُرَاءَ	مَسْتَةً	لَيَقُولَنَّ	ذَهَبَ	السَّيِّئَاتِ	عَنِّي	اِنَّهُ	
د مصیبت نه چې رسیدلې وی هغه ته نو خامخا وانی به چې لارې سختیانې زما نه بیشکه هغه							
..... وانی چې بس زما غمونه او دردونه لارل (په داسې حال کښې) ډیر							
لَفَرَحٍ	فَخُورًا	اِلَّا	الَّذِينَ	صَبَرُوا	وَعَمِلُوا	الصَّالِحَاتِ	
ډیر خوشحاله فخر کونکې وی مگر هغه کسان چې صبر ئې اوکړو او عمل ئې اوکړو نیک							
غروړ او فخر کونکې وی مگر هغه کسان چې صبر کوي او نیک کارونه کوي							
اُولَئِكَ	لَهُمْ	مَغْفِرَةٌ	وَاَجْرٌ	كَبِيرٌ			
دا کسان چې دی ددوی دپاره ببښنه او بدله لویه ده							
دهغوی دپاره ببښنه هم ده او لوڼې اجر هم دي							

قوله تعالى: «إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا»
په تکلیف او درد کښې صبر کول د بښنې ذریعه ده. د کامل ایمان والا نه بغیر عموماً چه په خلقو کښې کومې بدنې دی د هغې بیان کولې شی چه د راحت د وخت نه پس په سختی باندې مایوسه او محض

(۱) صحیح مسلم کتاب الایمان برساله نبینا محمد ﷺ الى جميع الناس: ۱۵۳.
(۲) صحیح بخاری کتاب التوحید باب کلام الرب تعالی يوم القيامة مع الانبياء وغیرهم: ۷۵۱۰، صحیح مسلم: ۱۹۳.

نامیدہ کیڑی۔ د اللہ ﷻ نہ بدگمانی کولو سرہ د راتلونکی وخت د پارہ بنیگرہ ہیرہ کری۔ لکہ ہغہ چہ د
 دے نہ وړاندې نه څه آرام کړي وو او یا د دې نه پس د څه راحت امید شته۔ هم دغه حال د دې برخلاف
 هم دې کہ د سختی نه پس آسانی شوه نو وائی چہ بس اوس خراب وخت تیر شو په خپل حالت او خپلو
 خواو شا سره څیزونو باندې مست او بې فکره کیږی۔ په نورو باندې خان بنائی په کبر کبښې پریوخی اود
 وړاندې سختی نه بالکل بې پرواه کیږی اودا خبره ده چہ ایماندار د دې بد خصلت نه محفوظ وی
 هغوی په تکلیف اودرد کبښې صبر کوی په راحت او آرام کبښې د اللہ ﷻ فرمانبرداری کوی۔ دوی په صبر
 باندې بښنه او په نیکنی باندې ثواب حاصلوی۔ په حدیث شریف کبښې دی چہ په هغه ذات قسم د چا
 په قبضه کبښې چہ زما روح دې چہ مؤمن ته څه داسې سختی، څه مصیبت، یا څه غم خفگان داسې نه
 رسی دکوم په وجه چہ اللہ ﷻ هغه ته خطاگانې نه معاف کوی تردې پورې چہ په ازغی تلو باندې هم
 (۱) د بخاری او مسلم شریف په حدیث کبښې دی د مؤمن د پارہ د اللہ ﷻ هرہ فیصله سراسر بهتری او
 هم بهتری وی۔ دې راحت باندې شکر کوی او بنیگرې راغونډوی۔ او په تکلیف باندې صبر کولو سره
 نیکی گتی۔ دا حال د مؤمن نه علاوه د بل چا نه شی کیدې (۲) هم د دې بیان په سورۃ العصر کبښې هم
 دې۔ یعنی د مازیگر د وخت قسم ټول انسانان په نقصان کبښې دی بغیر د هغوی نه چہ ایمان نې راوړې
 او ورسره نیکی هم کوی او یوبل ته د حق دین او صبر هدایت کوی۔ هم دغه بیان په آیت ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلُقًا﴾ الخ دې۔

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ	تَارِكٌ
نوشاید چې ته پرېښدونکې شی	
کیدې شی چې ته	
بَعْضُ مَا يُوْحٰى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌ	بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُوْلُوْا
ځینې هغه څه چې وحي ئې کولې شی تاته او تنگیدونکې شی په دې خبرې سره سینه ستا چې وائی به دوی (د اللہ ﷻ د) وحي نه څه حصه (د دوی د وحي) پرېږدې او ستا زړه د دوی د دې وینا په وجه تنگیږی	
لَوْلَا اَنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَا اَنْتَ	نَذِيْرٌ
ولی نازل نه شوه په ده باندې خزانه یا ولی رانغله دده سره فرشته ایښکه خبره داده چې ته چې په ده باندې خزانه ولی راگوزه نشوه یا دا چې فرشته ورسره ولی رانغله ته خو بس	
وَاللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ اَمْ يَقُوْلُوْنَ	اَفْتَرَاهُ
وېرونکې بې او اللہ په هر څیز نگهبان دې یا وائی دوی چې ده د خانه جوړ کړې دې د اقران وېرونکې بې او (مخکښې) اللہ د هر څه کار ساز دې ایا دوی دا وائی چې دا (کتاب) گنی ده د خانه جوړ کړې دې	
قُلْ فَاْتُوْا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهٖ	مُفْتَرٰتٍ وَّادْعُوْا
ورته او وایه نور اوړی تاسو لس سورتونه په شان ددې د خانه جوړ کړې شوی او راوغواړئ ورته او وایه چې ښه ده نو ددې پشان یو لس سورتونه تاسو هم په دروغه جوړ کړئ او د اللہ ﷻ نه	

(۱) صحیح بخاری کتاب المرضی باب ماجاء فی کفارہ المرض: ۵۶۴۱-۵۶۴۲، صحیح مسلم: ۲۵۷۳، احمد: ۳۳۵/۲، ترمذی: ۹۶۶، ابن حبان: ۲۸۰۵، بیهقی: ۳۷۳/۳.

(۲) صحیح مسلم: کتاب الزهد باب المؤمن امره کله خیر: ۲۹۹۹، احمد: ۳۳۲/۴، ابن حبان: ۲۸۹۶.

مَنْ	اَسْتَطَعْتُمْ	مَنْ دُونِ اللَّهِ	اِنْ كُنْتُمْ	صٰدِقِيْنَ	فَاِنْ
ہمہ خوک جی رابللی شی تاسو ماسوا دالہ نہ کہ چری یں تاسو رشتینی انو کہ چری					
سوا.....	جی پہ چامو وس رسی ہمہ راوبلی اکہ تاسو رینبتونی یں (چہ دا کتاب ما جوہ کپی دی)				
لَمْ يَسْجُدْ	لَكُمْ	فَاعْلَمُوا	اَتَمَّا	اُنْزِلَ	يَعْلَمُ اللَّهُ
جواب نی درنہ کرو تاسوتہ نوپوہہ شی جی بیشک دا نازل شوہ دی پہ علم دالہ سرہ او دا جی					
نو کہ دوئی داکار اونکری شی انو یقین اوکری جی دا (کتاب) دالہ ۷ پہ علم (او پہ قدرت) راغلی دی					
لَا	إِلَهَ	إِلَّا	هُوَ	فَهَلْ	اَنْتُمْ
نشتہ اتق عبادت مگر (ہم) ہمہ دی نوایا یں تاسو تابعداری کونکی					
اودا جی دالہ ۷ نہ سوا بل معبود نشتہ انوایا تاسو (اوس ہم) نہ مسلمانیری					

قوله تعالى: لَوْلَا اُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتُبٌ

پہ دین کنبی پیغورونہ کول دکافرانو طریقہ دہ: کافران خلق چہ دھغوی پہ ژبوکوم خہ راتلہ ہم ہمہ پیغوربہ نی پہ رسول اللہ ﷺ باندی کولو. نو اللہ ﷻ خپل رشتونی پیغمبر ﷺ تہ دلاسا اوتسلی ورکوی چہ تہ نہ ہدی کار کنبی سستی کوہ او مہ زپہ تنگہ وہ. دا خود دھغوی طریقہ دہ کلہ وائی چہ کہ دا رسول دی نو دخوراک خبناک ولی محتاج دی؟ بازارونوتہ ولی خی راخی؟ ددہ پہ ملگریا کنبی یوہ فربتہ ہم ولی نشتہ؟ دہ لہ خہ خزائہ ولی نہ دہ ورکری شوہ؟ ددہ د خوراک دپارہ یو خاص قسم باغ ولی نہ دی جوہ کپی شوہ؟ مسلمانانو تہ بہ نی پیغورونہ ورکول چہ تاسو خوہمہ چا پسہ شوی نی چہ پہ چا جادو شوہ وی (نو اللہ ﷻ فرمانی چہ ای پیغمبر ﷺ) تہ خفہ کیہ مہ د زپہ آرزودی ہمہ نہ وی چہ د خپل کار نہ منع شی. ہغوی تہ د حق آواز اورولو نہ کوتاہی مہ کوہ. شپہ ورخ د اللہ ﷻ طرف تہ بلنہ کوہ. مونپتہ معلومہ دہ چہ دھغوی دخفگان خبری پہ تا خرابی لگی تہ توجو ہم مہ ورکوہ ہسہ نہ چہ تہ خہ خبرہ پریہدی یا زپہ تنگ کپی او پہ آرام کنبی چہ دوی خو توقی کوی اومسخری کوی. خپل خان نہ وړاندی رسولانو تہ اوگورہ د ټولو تکذیب شوہ وو تکلیفونہ نی وررسولی وو او ثابت قدم او صابر پاتی وو. تر دی چہ د اللہ امداد رااوریسیدو.

منکرین د قرآن تہ چیلنج: بیا نی د قرآن پاک معجزہ بیان کرہ چہ د دی پہ شان قرآن چرتہ نہ راوړنی؟ د دی پہ شان لس سورتونہ بلکہ یوسورت ہم ټولہ دنیا کہ یوخائی کړنی نہ شنی راوړی. خکہ چہ دا د اللہ ﷻ کلام دی اولکہ خنگہ چہ د ہمہ ذات د مثال نہ پاک دی دغہ شان د ہمہ صفتونہ ہم بی مثالہ دی. اونا ممکنہ دی چہ ددی پہ شان کلام دی دمخلقو کلام ہم شی. د اللہ ﷻ ذات ددی نہ پاک او خلاص دی. محبوب او رب ہم ہمہ وی. چہ کلہ تانہ داسی نہ شی کیدلی اوتراوسہ پوری نہ نی شوہ نو یقین اوکړنی چہ تاسو ددی د جوړولو نہ عاجز نی. پہ حقیقت کنبی دا د اللہ ﷻ کلام دی اوہم د ہمہ د طرف نہ نازل شوہ دی. ددی علم ہم د ہمہ د حکم احکام اود ہمہ بندیز پہ دی کنبی او ورسره دا ہم اومشی چہ معبود برحق ہم ہمہ دی. نوراشنی د اسلام د جنہادی لاندی اودیری.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ
ہغہ ڄوک چي غواڙي اڌ ژوند د دنيا اوښانست د هغي انو پوره ورکړو مونږ هغوی ته جزا د عملونو د هغوی
څوک چي ددې دنيا ژوندون اود دې رونق غواږي انو مونږ ورته د هغوی عملونه هم په دې دنيا کښي ورپوره کړو
فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُجْزَوْنَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
په دې کښي او هغوی ته به په دې دنيا کښي کم نښي ورکولې دا ډله هغه خلق دی
او د هغوی سره به په دې دنيا کښي لږ شان کمي هم نښي کيږي دا هغه خلق دی چي په
لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحِطَ مَا صَنَعُوا
چي نشته دوی دپاره په آخرت کښي مگر اور او برباد شو هغه څه چي جوړ کړي وو دوی
آخرت کښي د دوی دپاره د اور نه سوا بل هيڅ نشته او هر څه چي ئي په دنيا کښي کړي دي هغه
فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝
په دې دنيا کښي او باطل دی هغه ټول چي وو دوی چي کول به ئي
به دوی دپاره په آخرت کښي بي کاره او بي قيمته ثابتيږي

قوله تعالى: مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

د عملونو دارومدار په نيت باندې دې: ابن عباس ؓ فرماني چې د ریاکارانو خلقو د نیکو بدله هر څه هم په دې دینا کښي ملایږي. او په دې کښي هیڅ کمې نه شي کولې. نو چه کوم خلق د دینا د خودني د پاره مونږ کوی روژي نیسي یا تهجد کوی د دې اجر دوی ته هم په دنيا کښي ملایږي. په آخر کښي هغوی خالی لاس اوصرف بي عمل راپاسي (۱) دانس ؓ وغيره بیان دې چه دا آیت د یهودیانو او نصاراؤ په حق کښي نازل کړې شوې دې. (۲) او مجاهد ؓ وائی چه د ریاکارانو باره کښي نازل شوې دې (۳) غرض چه د چا کومه اراده شوه هم د هغي مطابق چه هغه سره معامله کيږي. د دنیا غوښتلود پاره چه کوم اعمال وی هغه په آخرت کښي پکار نه شي راتلې.

هر کال کښي د دنیا نه بلکه د آخرت نیت پکار دې: د مؤمن نیت او مقصد خود آخرت طلب کول دی نو الله ﷻ هغه ته د هغه عمل بهترین بدله ورکولې شي او په دنيا کښي هم د هغه نیکی په کار راځي. په یو مرفوع حدیث کښي هم دا الفاظ هم ددې مضمون راغلي دي. د قرآن کریم آیت [مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مِمَّا مَتَدُخَرًا] کښي هم د دې تفصیلی بیان دې. د دنیا غوښتنه په خلقو کښي شته. که هغوی له مونږ کوم قسم او څومره قدرې غواږي ورکړو بیا دده خای دوزخ کیدي شي چرته به چه دې خوار او ذلیل داخلېږي. د چا غوښتنه چه د آخرت وی او هم د دې مطابق عمل کوی او ایماندار هم وی نو داسې خلقو د کوششونو قدر کول پکار دی. دوی او د دوی هر یو مونږ ستا درب په ورکړه کښي زیاتوو. ستا د پروردگار انعام د چانه بند شوې نه دې. نو ته گوره چه مونږ څنگه یو له یو بل باندې فضیلت ورکړي دې. آخرت ولې څه په اعتبار د درجو او څه په اعتبار د فضیلت ډیر لوی یو

(۱) الطبری: ۲۶۳/۱۵.

(۲) ایضا: ۲۶۵/۱۵.

(۳) ایضا: ۲۶۶/۱۵.

زبردست خیز دی او په آیت کښې دی (مَنْ كَانَ يُرِيدْ حَرْثَ الْآخِرَةِ فَلَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدْ حَرْثَ الدُّنْيَا فَلَهُ فِيهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ شَيْءٍ) دچا اراده چه د آخرت د پتی وی نو مونږ پخپله په هغې کښې برکت اچوو. اود چا اراده چه د دنیا د پتی وی نو که غواړو هغه له په دې کښې څه ورکوو خو په آخرت کښې هغه به نصیبه پاتی کېږي.

أَقْمِنُ ڪَانَ
 آيا نو هغه ڇوڪ | ڇي وي
 نو ايا ڪوم خلق ڇي
 عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ
 په واضح دليل باندې | د طرفه درب خپل نه | اوروستوروستور اڃي په دغه دليل پسي | يو گواه
 دخپل پروردگار په ښکاره دليل قائم وي | اود هغوي سره يو | آسماني | گواه هم د هغه د طرفه وي
 مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ
 د طرفه د الله نه | او مخڪنبي ددي نه وي | ڪتاب دموسي | په طور د پيشوا | او د رحمت | ادا ڪسان ڇي دي
 اود د نه وړاندي حضرت موسي عليه السلام ڪتاب وي | ڇي پيشوا | اورحمت دي | نو ايا دوي به په قران ايمان نه راوړي | هم دا خلق
 يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ
 ايمان راوړي | په دي باندې | او هغه ڇوڪ ڇي انڪار ٿي او ڪړو | ددي نه | د (نورو) ډلو نه | نو اور
 خو په قران پاڪ ايمان راوړي | اود نورو فرقو نه ڇي ڇوڪ د دي نه منگرو وي | نو د هغه د پاره
 مُوعِدَةٌ فَلَا تُكْفِرُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
 ځاني دوعدي د هغه دي | نومه ڪير به ته | په شك ڪنبي | ددي نه | بيشڪه دا | حق دي | د طرفه درب ستانه
 مقرر شوې ځاني اور دي | نو ته په دي باره ڪنبي | په شك شهبه ڪنبي | مه پريوزه | بيشڪه دا ڪلام
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ
 وليکن | زيات د خلقو نه | ايمان نه راوړي |
 ستاد رب د طرفه حق دي | خوزيات خلق پري ايمان نه راوړي |

قوله تعالى: اَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ
 د انسان پيدا كيدل په فطرت باندې كيږي. د دغه مومنانو صفت بيانيرى كوم چه په فطرت باندې قايم
 دى. چه د الله ﷻ وحدانيت د زړه نه منى. لكه چه د الله ﷻ حكم دى. (وَأَن أَقْسَوْجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِّنَ
 الْمُشْرِكِينَ) خپل مخ په دين حنيف باندې قايم اوساتنى د الله ﷻ فطرت په كوم چه انسانى فطرت خور
 كړې دى. په بخارى او مسلم شريف كښې دى رسول الله ﷺ فرمانى هر ماشوم په خپل فطرت باندې پيدا
 كيږي. بيا د هغه مور پلار هغه يهودى، نصرانى يا مجوسى جوړوي. لكه څنگه چه د ځناور بچى صحيح
 سالم پيدا كيږي بيا خلق د هغې غوږ پريكوي (۱) د مسلم شريف په حديث قدسى كښې دى ما خپل تول

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب ما قبل فی اولاد المشرکین: ۱۳۸۵، صحیح مسلم: ۲۶۸۵، ابوداؤد: ۴۷۱۴، ترمذی: ۲۱۳۸، الحد: ۳۷۵/۲، موطا امام مالک: ۲۴/۱، مسند الطیالسی: ۲۳۵۹، ابن حبان: ۱۲۹.

بنیادمان موحد پیدا کری دی خو بیا شیطان راشی او هغه د خپل دین نه اړوی او زما حلال کړې شوی
خیزونه په هغوی باندې حرام کوی. او هغوی ته وانی ما سره هغه شریک کړنی د کوم چه ما هیڅ دلیل
نه وی نازل کړی (۱) په مسند او سنن کښې دی چه هر ماشوم په هغه دین باندې پیدا کیږی تردې پورې
چه د هغه ژبه کولای شی الخ. (۲) نو مؤمن هم د الله ﷻ په فطرت باندې پاتې کیږی نو یو خود هغه
فطرت صحیح سالم وی بیا هغه له ربانی شاهد راځی. یعنی د الله ﷻ معرفت پیغمبر ﷺ ته رسی. د کومو
شریعتونه چه د حضرت محمد ﷺ شریعت سره ختم شو. نو د شاهدنه مراد حضرت جبرائیل ﷺ دی یا
حضرت محمد ﷺ دی. د الله ﷻ رسالت اولاً حضرت جبرائیل ﷺ راوړو اود هغوی په ذریعه حضرت
محمد ﷺ ته.

د شاهد نه مراد حضرت علی اخستل غلط دی: یو قول دا وئیلې شوې دې چه هغه علی ﷺ دې خدا قول
ضعیف دې د دې څه قائل ثابت نه دې. حق خبره هم رومبښی ده. نو د مؤمن فطرت د الله ﷻ وحی سره
ملاوېږی په اجمالی توگه هغه ته د اول نه یقین وی بیا د شریعت تفصیلات منی. د هغه فطرت د یوې
یوې مسئلې تصدیق کوی. نو فطرت سلیم هغه سره د د قرآن پاک تعلیم کوم چه جبرائیل ﷺ د الله ﷻ
نبي ﷺ رسولې دې او حضور ﷺ بیا خپل امت ته. بیا د دې نه وړاندې یو بل تائید هم د موجوده کتاب
موسی ﷺ یعنی تورات کوم چه الله ﷻ د هغه وخت د امت د پاره د وړاندې کولو قابل جوړ کړو لیکلې
وو. او کوم چه د الله ﷻ د طرف نه رحمت وو. په دې چه د کومو پوره ایمان وو هغه به لامحاله په دې
نبي ﷺ او په دې کتاب باندې ایمان راوړی. ځکه چه دغه کتاب هم په دې کتاب د ایمان راوړو
لارخونده کړې ده. نو دا خلق په دې کتاب هم ایمان راوړی.

د قرآن پاک انکار کونکی دوزخیان دی: بیا د پوره قرآن پاک یا د دې یوه حصه نه منونکو د سزا بیان
اوفرمانیلو چه په دنیا والا کښې کومه یوه ډله یافرقه دا اونه منی که هغه یهودی وی که نصرانی که د
کوم خای او څوک وی د کوم رنگ نسل او شکل وی قرآن پاک وراورسیدو او ونی نه منلو دوزخی دې
لکه څنگه چه الله رب العالمین دخپل نبی ﷺ په ژبه مبارکه هم په دې قرآن پاک کښې فرمانیلې (لَا تَدْرِكُهُ
بِءَمِّنُ بَلَّةٌ) چه زه دې نه تاسو هم خبروم او هغوی هم چاته چه دارسیدلې وی.

د اخری نبی نه منوونکی چې هر څوک دی هغه هم دوزخی دی: او په آیت کښې دی (قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي
رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا) په خلقو کښې اعلان او کړنی چه ای انسانانوازه ستاسو ټولو طرف ته د الله ﷻ پیغمبر
یم. په صحیح مسلم کښې دی رسول الله ﷺ فرمانی په هغه ذات قسم د چا په قبضه کښې چه زما خان
دې د دې امت نه چه څوک هم زما نه واورى او بیا په ما باندې ایمان رانورې هغه دوزخی دې. (۳)
حضرت سعید بن جبیر ﷺ فرمانی څوک چه صحیح حدیث اورى د هغې تصدیق به د الله ﷻ په کتاب
کښې ضرور پیامومی. دا پورتنې حدیث اوریدو باندې زه د دې په لتون کښې اووتلم چه د دې تصدیق
د قرآن پاک د کوم آیت نه کیږی. نوماته دا آیت ملاوئشو نو د دې نه ټول دین والا مراد دی. بیا د الله ﷻ
د طرف نه ارشاد کیږی چه د دې قرآن پاک بازه کښې د الله ﷻ نه په سراسر حق کیدو کښې هیڅ شک
شبه نه دی کول پکار. لکه څنگه چه ارشاد دې (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الْقُرْآنَ حَتَّى يَخْرُجَ الشَّمْسُ) د الله ﷻ
کښې هیڅ شک شبه نشته. (۴) بل خای کښې دی (ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ) په دې کتاب کښې هیڅ شک

(۱) صحیح مسلم: کتاب الجنة باب الصفات التي يعرف بها في الدنيا اهل الجنة واهل النار: ۲۸۶۵، احد: ۱۶۲/۴.

(۲) احد: ۴۳۵/۳، دارمی: ۲۲۳/۲، بیهقی: ۷۷۱۹، المعجم الكبير: ۹۲۶، ابن حبان: ۱۳۲، حاکم: ۱۲۳/۲.

(۳) صحیح مسلم کتاب الايمان باب وجوب الايمان برسالة نبينا محمد ﷺ الى جميع الناس: ۱۵۳.

(۴) السجدة: ۱-۲.

نستہ۔ بیا ارشاد کیوی چہ اکثر خلق د ایمان نہ خالی وی لکہ چہ ارشاد دی ﴿وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی کہ ستاغوبستنہ وی ہم خو یقین اوکرہ چہ اکثر خلق بہ مؤمنان نہ وی۔ اوپہ بل آیت ﴿وَأَن تَطْمَئِنَّ الْأَرْضُ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ کنہی دی کہ تہ چرہ د دنیا والا دخلقو د اکثریت پیروی اوکری نو هغوی بہ تا د الله ﷻ د لاری نہ واروی۔ اوپہ بل آیت کنہی دی ﴿وَلَقَدْ صَدَقَ عَلَيْهِمْ أَنبِيُّ ظَنَّهُ قَاتِلُ بَعُودٍ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ یعنی پہ هغوی باندی ابلیس خپل گمان رنستیا اوخودلو او علاوہ د یو مختصر دلی نہ باقی تول هغه پسې اولگیدل۔

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ

| اوخوک دی | لونہی ظالم | ادهغه چانه | چي دخانه جوړوي

| اودهغه چا نه لونی ظالم خوک کیدیشی

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ

په الله باندې | دورغ | دا کسان چي دي | وړاندې کړي کيږي به دوی | رب خپل ته | او وانی به | گواهان

چي په الله ﷻ باندې | دروغ | او تری | اداسي خلق به خپل رب ته پیش کولې شی | او گواهان به

هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۖ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ

چي هم دوی دي | هغه کسان | چي دروغ نې تړلي و | په رب خپل باندې | خبردار | لعنت دالله دي

پرې گواهي ورکوي | چي دا هغه خلق دي | چي پخپل رب نې دروغ | تړلي و | او واورې | چي په ظالمانو

عَلَى الظَّالِمِينَ ۗ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا

په ظالمانو باندې | کوم چي | منع کوي (خلق) | د لاري دالله نه | اولتوي په دي لاري کنې

باندې دالله ﷻ لعنت ورپري | دا هغه کسان دي | چي دالله ﷻ د لاري نه نور خلق منع کوي | او په هغي

عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۖ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ

گوروالي | او دوی | د آخرت نه | هم دوی | منکران دي | دا کسان | نه و | دی | عاجزه کونکي (الله لره)

کنې گوروالي لتوي | او د آخرت نه هم منکر دي | دوی (الله ﷻ) | په زمکه عاجزه کولې نشي

فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ۚ يَضَعُ لَهُمْ

په زمکه کنې | او نه به وي | دوی دپاره | ما سوا دالله نه | خوک دوست | دوچند به ورکړي شی | دوی ته

..... او دالله ﷻ په مقابلہ کنې نې بل خوک مددگار هم نشته | اتي پیغمبره ﷺ دوی ته به دوچنده

الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ۖ

عذاب | نه و | دوی | چي طاقت نې لرلې شو | دا وړیدو | اونه و | دوی | چي لیدلې نې و | (حق)

عذاب ورکولې شی | خکه چي دوی په کفر کنې | شدت د وجي نه | ستا خبري نه | اورېدي شوي | اونه نې درنه کتلي شو

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا

دا کسان | هغه خلق دي | چي تاوانيان نې کړل | خانونه خپل | او وړک شوا | هغوی نه | هغه خه | چي و | هغوی

د هغه کسان دي | چي خپل خان نې تاوانی کړي دي | او نن ترینه تول جوړ کړي معبودان ورک شو

یَقْتَرُونَ ﴿۵﴾	لَا جَرَمَ	أَنَّهُمْ	فِي الْآخِرَةِ	هُمْ
چپی جوہر کری نی وژ د خانہ ہیخ شک نشته چپی بیشکہ هغوی پہ آخرت کنبی بہ ہم هغوی				
.....لازمی خبرہ ده چپی دوی بہ پہ آخرت کنبی دتولو نہ زیات زیانکاران وی				
الْآخِرُونَ ﴿۶﴾				
دتولو نہ زیات تاوانیان وی				

قوله تعالى: أُولَٰئِكَ يَفْرُسُونَ عَلَىٰ رِبِّهِمْ

پہ الله ﷻ باندی دبهتان تپونکو انجام رسوائی ده: - کوم خلق چه په الله ﷻ باندی بهتان تری د هغوی انجام به قیامت په ورځ د ټول مخلوق په وړاندې د هغوی د رسوائی بیان کولې شی. مسند کنبی دی چه صفوان بن محرز وائی چه ما دحضرت عبدالله بن عمرؓ لاس نیولی وو چه یو سړی هغوی له راغلو اوتپوس ئی اوکړو چه تادرسول الله ﷺ نه د قیامت باره کنبی څه اوریدلی دی؟ هغوی اوفرمانیل چه ما دحضور ﷺ نه اوریدلی دی چه الله ﷻ به موږن خپل ځان ته نيزدې کړی تردې چه خپل لاس به په هغه باندې کیږدی او هغه به د خلقو د نظرونو نه پټ کړی او په هغه باندې به د خپلو گناهونو اقرار اوکړی چه تاته فلانکې گناه یاده ده؟ اوفلانکې هم؟ اوفلانکې هم؟ دې به اقرار کوی اوتردې چه اوبه گنړی چه بس اوس هلاک شوم. هغه وخت به ارحم الرحمین فرمانی زما بنده ماپه تاباندې په دنیا کنبی پرده اچوله واوره نن هم زه تابنیم بیا به هغه ته دهغه د نیکو عمل نامه ورکولې شی او په کافرانو او منافقانو باندې به گواه پیش کولې شی چه وائی به چه هم دغه دی چه په الله ﷻ باندې به ئی دروغ ونیلې. یاد ساتی چه په دې ظالمانو باندې د الله ﷻ لعنت دې. دا حدیث په بخاری او مسلم کنبی هم دې. (۱) دې خلقو به د حق د تابعدارنئ، د هدایت د لارې نه اود جنت د لارې نه خلق منع کول او خپله لار به ئی گډه وگه لتوله او دې سره د قیامت د ورځې او آخرت د ورځې منکر هم وو اودا به ئی هډو منل نه. یاد ساتی چه دوی د الله ﷻ ماتحت دی او هغه د دوی نه هروخت انتقام اخستلو باندې قادر دې. که غواړی نود آخرت نه اول به ئی په دنیا کنبی راگیر کړی خود هغه د طرف نه لېشان ډهیل هغه ته ملاو شوی دی.

بخاری او مسلم کنبی دی الله ﷻ ظالمانو ته مهلت ورکوی خو چه آخر ئی راگیر کړی نو بیا ئی نه پرېږدی. (۲) دهغوی سزاگانې هم زیاتېږی ځکه چه دالله ﷻ دورکړې شوو قوتونونه هغوی کار وانه خستلو د حق د اوریدلو نه ئی غوږونه کانړه کړل اود حق د تابعدارنئ نه ئی سترگې رندې کړی دی. دوزخ ته په تلو کنبی به پخپله وائی چه (لَوْ كُنَّا نَعْلَمُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّوِيرِ) یعنی که اوریدل مو، عقل مو لرلو نو نن به دوزخیان نه جوړیدو. هم دغه فرمان په آیت (الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ) کنبی دی چه په کافرانو باندې اود الله ﷻ د لارې نه په بندونکو باندې به عذابونه زیاتېږی. په هریو حکم نه منلو او په هره یوه بدئی باندې به سزاگانې خوری. صحیح قول دا دی چه د آخرت د نسبت په اعتبار سره کفار هم د فروع شرع مکلف دی. هم دغه دی هغه خلق چه خپل ځان ته ئی نقصان رسولې او پخپله ئی خپل ځان دوزخیان جوړ کړی. دکوم ځای عذاب چه به لې شان هم نه سپکېږی دا ورشغلې خو کمیدلې څه کوی چه نورې به تیزېږی. کوم کار چه هغوی د ځان نه جوړ کړې وو یعنی بتان او رب سره شریکان

(۱) صحیح بخاری کتاب المظالم باب قول الله تعالى (الالعة الله على الظالمين) ۲۴۴۱، صحیح مسلم: ۲۸۶۸، احمد: ۸۴/۲، ابن ماجه: ۱۸۳، ابن حبان: ۷۳۵۵.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة هود باب قوله (وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ...) ۴۶۸۶، صحیح مسلم: ۲۵۸۳، ترمذی: ۳۱۱۰، ابن ماجه: ۴۰۱۸، بیهقی: ۹۴/۶، ابن حبان: ۵۱۷۵، شرح السنة: ۴۱۶۲.

وغیرہ ہفہ بہ نن د دوی پہ ہیخ کار رانہ شی۔ بلکه بنکاری بہ ہم نہ اونور نقصان بہ ہم ورر سوی۔
 پہ قیامت کنبی بہ عابدان او معبودان دیو بل دشمنان شی: ہفہ خو بہ د دوی دشمنان شی اود هغوی
 د شرک نہ بہ صفامنکرشی۔ سرہ د دے چہ دوی بہ دا دعزت سبب گنرلو خو پہ حقیقت کنبی بہ ہفہ د
 دوی د پارہ د ذلت سبب جوړشی۔ پہ بنکارہ توگہ بہ د قیامت پہ ورخ انکار کوی چہ دے مشرکانو د
 دوی عبادت کرې وی (۱) ہم دغه ارشاد د خلیل الله ﷺ خپل قوم ته وو چہ دے بتانوسره خوتاسو خپل
 دنیای تعلقات قایم ساتنی خود قیامت پہ ورخ بہ د یو بل نہ انکار کونې او په یو بل پہ لعنت کونې۔
 اوستاسو د ټولو خای بہ دوزخ وی او هیخ څوک بہ ہم د یو بل امداد نہ شی کولې (۲) ہم دامضمون پہ
 آیت (إِذْ نَبَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا) کنبی دے یعنی دغه وخت بہ پیشوا خلق د خپلو مریدانو نه لاس را کاري د الله
 عذاب بہ په سترگو اووینی او د خپل مینځ تعلقات بہ ختم شی۔ د دے قسم نور ہم ډیر آیاتونه دی
 هفہ ہم د دوی د هلاکت اونقصان خبرور کوی۔ یقینا دغه خلق بہ د قیامت پہ ورخ د ټولونه زیات نقصان
 اوچتوی۔ د دوزخ کندي هغوی د جنت د درجو په بدله کنبی واخستې۔ د الله ﷻ د نعمتونو په بدله
 کنبی هغوی د دوزخ اور قبول کړو۔ دخوړو یخو او مزیداره جنتی اوبو په بدله کنبی د دوزخ خوتکیدلې
 اوگرمې داوړ په شان اوبه په دوی ته ملاوېږي۔ دحور عین په بدله کنبی وینې زوې اود اوچتو محلونو په
 بدله کنبی د دوزخ تنگ خایونه هغوی واخستل۔ د الله ﷻ چہ رحمن دے دهغه د نیزدیکت اودیدار په
 بدله کنبی هغوی دالله ﷻ غضب اوسزا خوښه کړه۔ بی شکه دلته دوی په سخت نقصان کنبی پاتی شو۔

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	اٰمَنُوْا	اِنَّ الَّذِيْنَ
بیشکه هغه کسان چي ایمان نې راوړو اووې کړل عملونه نیک		
وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝		
اور عاجزی نې اوکړه ارب خپل ته دا کسان صاحبان د جنت دی هغوی به په هغې کنبی همیشه وی		
تابعدار شول هم دغه خلق جنتیان دی دوی به په هغې کنبی همیشه وی		
مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ ۖ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۖ		
مثال ددې دواړو ډلو پشان د وړند او کونړ سړی دې او بل لیدونکی او اوریدونکی سړی دې		
مثال دواړو ډلو داسې دې چہ (یو کس خو) وړند کونړ وی او بل کس لیدونکی او اوریدونکی وی		
هَلْ يَسْتَوِينَ مَثَلًا ۖ	أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ۚ	
ایا دا دواړه برابر دی په لحاظ د مثال سره آیا تاسو نصیحت نه قبلوی		
دا دواړه گنی یو برابر کیدیشی انوایا تاسو په داسې مثال هم غور نه کوی؟		

قوله تعالى: أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

د ایماندارو بدله جنت دې: د خرابو خلقو ذکر نه پس اوس د خو خلقو بیان کولې شی۔ دچا زړونه چہ د
 ایمان والاد چا اندامونه چہ د حکم منونکو وو، په قول او فعل سره د الله ﷻ حکم په خای راوړونکی اود
 رب د نافرمانی نه بچ کیدونکی وو۔ دا خلق به د جنت وارثان وی۔ اوچتې بالاخانې، خواره او ښانسته

کری شوی تختونه راتیتی شوې غونچې اود میووونې پرسیدلی فرشونه یعنی قالینونه، بنائسته بیبیانې قسم قسم خوند ناگې میوې د خوښې خوراکونه مزیدارې اوبه اود ټولونه لوی د الله ﷻ دیدار دا نعمتونه به وی چه د هغوی د پاره به همیشه وی. نه به هغوی له مرگ راخی نه بود اوالې، نه بیماری نه غفلت، نه ډکې متیازې نه تشې متیازې نه لارې اونه پوزه دمشکودبوئی غوندي خوله راتلل او خوراک هضمیدل.

کافر اومؤمن درجه کښې برابر نه دی: اول بیان کری شوی بدبختان کافران خلق او دا مؤمنان پرهیز گاران خلق بالکل هم هغه نسبت لري کوم چه په کونړ، روند بینا او اوریدونکی کښې وی. کافران په دنیا کښې د حق کتلونه رانده وو اود آخرت په ورځ هم به د خیر طرف ته لار نه بیامومی اونه به نی وینی. هغوی د حقانیت د دلیلونو اوریدونه کانړه وو او نفع ورکونکې خبره نی د سره اوریده نه. که به هغوی کښې څه ښیگره وه نوالله ﷻ به هغوی ته خامخا اورول (۱) په خلاف د مؤمن پوهه، پاک، عاقل عالم کتونکې پوهیدونکې سوچ کونکې، په حق او باطل کښې فرق کونکې، نیکی اخستل او بدی پریخودل، په دلیل او شبه کښې فرق کونکې اود باطل نه بچ کیدل اوحق منل. اوبشانی دادواره څنگه برابریدلې شي؟ حیرانتیاده چه بیاهم په داسې دوو کسانو کښې فرق نه پیژنی. ارشاد دي ﴿لَا يَتَّبِعُونَ أَصْحَابَ النَّارِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْقَائِمُونَ﴾ (۲) دوزخی اوجنتی برابر نه دی اوجنتی خو بالکل کامیاب دي. اوبه آیت کښې دی چه روند او کتونکې برابر نه دی. تیارې او رنراگانې برابر نه دی. سورې او نمر برابر نه دي. ژوندی او مړه برابر نه دی. الله ﷻ خو چه چاته غواړی اورولې شي او تاسو خو مړوته هم نه شي اورولې او ته خو صرف خبرورکونکې ئې. مونږ ته په حقه سره زیرې ورکونکې او وپرونکې جوړکړې لیکلې ئې. او په هر یو امت کښې وپرونکې پیدا شوې دي. (۳)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ	او بيشكه ليرېلې وژمونږه نوح ﷺ قوم دهغه ته چې بيشكه زه ستاسو دپاره وپرونکې يم ښکاره
أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ إِلِيمٍ	او هم دغه شان حالت وو چې مونږ حضرت نوح ﷺ خپل قوم ته اوليرلوا هغه او ونيل چې زه تاسو لره د الله چې مه کوئ عبادت مگر د الله بيشكه زه وپريږم په تاسو باندې د عذاب دورځې دردناکې نه
فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَأْذِيكَ إِلَّا	نافرمانی نه، ښکاره وپرونکې يم اودا ئې ونيل تاسو دالله نه سوادبل چا عبادت مه کوئ اما سره ويره ده چې تاسو
نواوونيل هغه سردارانو چې کافران وو د قوم دهغه نه اڼه وينو مونږه تالره مگر	
باندې به يو ورځ دردناک عذاب راشي نو دهغه د قوم سردارانو جواب ورکړو چې مونږ ته خونه د خان په شان يو	
بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا تَأْذِيكَ أَتَّبِعُكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ	يو انسان پشان زمونږ اونه وينو مونږ تالره چې تابعداري کړی ده ستا مگر هغه کسانو چې هغوی
انسان ښکارې او مونږ خو بس دا گورو چې ستاسو په تعليم هغه څوک عمل کوی چې په مونږ کښې	

أَرَادْنَا بِكَ آيَاتِنَا ۖ وَمَا نَرَىٰ لَكَ عَلَيْنَا مِثْلَ بَلِّ

رذیلان زمونہ دی اہہ ظاہری رائی سرہ | او نہ وینو مونہ | تاسو لرہ | پہ مونہ باندی | خہ بہتری | بلکہ غور زیدلی خلق دی | چہی دسر سری عقل خاوندان دی | او مونہ پہ تاسو کنبی ہیخ خبرہ ہم | (دخان نہ زیاتی نہ وینو

كَذِبِينَ ﴿٥٠﴾

نظمتکم

گمان کوؤ مونہ پہ تاسو اد دروغژنوا

بلکہ گمان کوؤ چہی تاسو دروغژن یی |

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ

د ٲولونہ اول نبی نوح ﷺ دتوحید دعوت ورکړو: د ٲولونہ اول د کافرانو طرف ته رسول جوړونکي اوبت پرستنی نه منع کولودپاره حضرت نوح ﷺ زمکي ته لیگلې شوې وو. هغوی خپل قوم ته افرمائیل چه زه تاسو له د الله ﷻ د عذاب نه ویرولو د پاره راغلې یم، که تاسو د غیرالله عبادت نه پرېږدنی نو په عذابونو کنبی به اونخلنی گورنی تاسو صرف هم د یو الله ﷻ عبادت کوئې. که تاسو خلاف ورزی اوکړه نو د قیامت په ورځ باندې د دردناک اوسختو عذابونو نه زه په تاسو ویریوم.

د قوم نوح د قوم جواب: په دې باندې طاقتورو کافرانو اورنیسانو اوامیرانو اوونیل چه ته خو خه فرېسته نه ئې زمونږ په شان انسان ئې نو بیا څنگه ممکن ده چه مونږ ٲول ئې پریخودواو هم یوکس ته وحی راغله. اومونږ پخپلو سترگو باندې وینوچه داسې خوار قسم خلق ستا پخلقه کنبی شامل دی څوک شریف اورنیس ستا فرمان بردار نه شو. اودا خلق بغیر د سوچ اوفکر ستا مجلس کنبی راغله کیناستل. بیا مونږ داهم گورو چه ستا دې نوی دین تاته هیخ فائده اونه رسوله چه ته مالدار شوې ئې ستا رزق زیات شوې وی یا په (خلق وخلق) کنبی تاته په مونږ باندې خه اوچتوالې حاصل شوې وی. بلکه زمونږ په خیال کنبی خو ته د ٲولونو وړوکې او په صلاحیت او عبادت باندې چه مونږ ته کومې وعدي د آخرت د کور راکوې زمونږ په نیز خودا ٲولې دروغ خبرې دی.

دجوسې اعتبارنه دبنده نیت ته کتل پکار دی: ددې کافرانو دابې طریقې خبرې اوگوره که دحق قبلونکی د لاندې طبقې خلق وی نوولې دې سره دهغوی د حق شان کم شو حق خو هم حق دې که د هغې منونکی واره خلق وی که لوی بلکه حق خبره دا ده چه دحق منونکی هم شریفان خلق دی سره د دې که هغوی غریبانان اومسکینان وی. اود حق نه مخ اړونکی ذلیل اورذیل خلق دی سره د دې که هغوی غنیان او مالداران اوامیران وی. اودا حقیقت دې چه د رنښیاو آواز د ٲولونو اول هم غریبانان مسکینان خلق قبلوی اوامیران او کبیران خلق هسې سپېرېمې وریخې پرسوی. د قرآن پاک فرمان دې چه تانه وړاندې په کومه کومه کوڅه اوکلی کنبی زمونږ انبیاء راغله نود هغه ځای لویو خلقو هم دغه اوونیل چه مونږ خپل پلار نیکونه په کوم دین بیاموندې دی مونږ خو به هم هغه اختیاروو. (۱)

د نبی ﷺ ملګری هم غریبانان خلق وو: د روم بادشاه هرقل چه کله د ابوسفیان نه ټپوس کړې وو چه شریفانو خلقو دهغه تابعداری کړې که ضعیفانو خلقو؟ نو هغه هم دا جواب ورکړې وو چه ضعیفانو خلقو. نوپه دې باندې هرقل ونیلې وو چه د رسولانو تابعداری هم دغه خلق کوی. (۲) د حق په زرقبولولو کنبی خه عیب نشته. د حق د وضاحت نه پس د رائی فکر خه ضرورت دې؟ بلکه د هر یو عقل مندکار هم دغه دې چه د حق په منلو کنبی تندي اووړاندیوالې اوکړی. په دې کنبی تامل کول جهالت او کم

(۴۳/ الزخرف: ۲۳)

(صحيح بخاری کتاب بدء الخلق باب كيف كان بدء الوحى الى رسول الله: ۷، صحيح مسلم: ۱۷۷۳).

عقل توب دی. دالله ﷻ ټول پیغمبران علیهم السلام ډیر واضحه صفا او ښکاره دلیلونه راوړلو سره راځی. په حدیث شریف کښې دی چه ما څوک هم د اسلام طرف ته رابللې دې په هغوی کښې څه نه څه تردد والې کړې بغیرد ابوبکر صدیق ؓ نه چه هغه هیڅ تردد او تامل نه دې کړې واضع څیز لیدلو باندې بغیرد څه ملامتیا نه نی زر قبول کړو. دهغوی دریم اعتراض چه مونږ په تا کښې څه اوچتوالی نه وینو او داهم دهغوی د روندوالی په وجه دې که د هغوی سترگی او غوږونه وی اود موجود څیزنه انکار او کړې نو په حقیقت کښې د هغې نشت والې نه شی ثابتیدې. دوی خو نه حق ته گوری اونه حق اوری بلکه په خپل شک کښې غوږې وهی. په خپل جهالت کښې لامبوگانې وهی. دروغژن د خان نه خبرې کونکی او خالی لاس او رذیلان او نقصانیان دی.

قَالَ يَقَوْمِ ارْعَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ

ا او نیل نوح | ای قومه زما | تاسو خو او گورئ | که یم زه

اهغه ورته او نیل چې انې زما قومه دا خو او ښانې چې

عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّيِّ وَاَتَيْنِي رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِهِ فَصَبَّيْتُ

په ښکاره دلیل باندې | د طرفه درب خپل نه | او را کړې وی هغه ماته | رحمت | د طرفه خپل نه | ایا | دهغې حقیقت پټ کړې شو

زه دخپل پروردگار د طرفه په یو ښکاره دلیل ولاړ یم | او هغه په ما باندې خپل رحمت کړې وی

عَلَيْكُمْ اَنْزَلْنَاهُمْ مَّكُوهًا وَاَنْتُمْ لَهَا كَرِهُونَ

په تاسو باندې | ایا مونږ تاسو پورې پیوسته کړو هغه رحمت | حال دا چې تاسو | هغه | نه خوښونکی یئ

خوهغه (رحمت) تاسو ته نه ښکاری | نو گنې مونږ یې په زور درپورې | انخلو | حال دا چې تاسو ترې نفرت کوئ

قوله تعالى: اَنْزَلْنَاهُمْ مَّكُوهًا وَاَنْتُمْ لَهَا كَرِهُونَ

په زور سره یوکار نه کېږی. حضرت نوح ؑ خپل قوم ته جواب ورکړو چه رښتونې نبوت یقینی او واضحه څیز ماله زما درب د طرف نه راغلې دې. الله ﷻ ماته ډیر رحمت او نعمت را کړې دې. هغه تاسو نه پټ پاتې شو تاسو هغه اونه لیدې شو. نه تاسو د هغې قدر او کړو اونه مو هغه او پیژندلو بلکه بغیر د سوچ او پوهې تاسو هغې له دیکې ورکړې او تکذیب مو او کړو. اوس او ښانې چه ستاسو ددې ناخوښی په حالت کښې زه څنگه داسې او کړې شم چه تاسو دهغې ماتحت جوړ کړم.

وَيَقَوْمِ لَا اَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا اِنْ اَجَرِي اِلَّا عَلَى اللَّهِ

انې زما قومه | نه غواړم زه ستاسو نه | په دې دعوت باندې | څه مال | نه دې اجر زما | مگر | په الله باندې

| او انې زما قومه زه په دې (تبلیغ باندې) ستاسو نه هیڅ مال نه غواړم | زما بدله خو الله

وَمَا اَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّهُمْ مَّلَاقُوا

اونه یم زه | شړونکې | د هغه کسانو | چې ایمان نی راوړې دې | ایشکه هغوی | ملاقات کونکې دی

سره ده | او زه (ستاسو د وجې) مسلمانان شړلې نشم | هغوی به پخپله خپل پروردگار سره ملاقات کوی

رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي اَرَاكُمْ قَوْمًا يَّجْهَلُونَ وَيَقَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي

درب خپل سره | لیکن زه | او یم تاسو | داسې قوم | چې جهالت کوئ | او انې زما قومه | څوک به مدد او کړې زما

بلکه زه خو دا گورم چې تاسو په جهالت کښې پراته یئ | انې زما قومه څوک به د الله په مقابله کښې

مِنَ اللَّهِ إِنَّ طَرْدَهُمْ أَفْلا تَذْكُرُونَ

بہ مقابلہ دالہ کنبی | کہ اوشرم زہ هغوی | آیا نو تاسو انصیحت نہ قبلوی |

زما مدد اوکری | کہ زہ دوی اوشرم نو گنی تاسو پہ دوهره قدری خبره هم نہ پوهیپی |

قوله تعالى: وَمَا آتَا بَطَارِدَ الَّذِينَ آمَنُوا

اللہ ﷻ یادونکی د مجلس نہ مه اوباسہ: هغه خپل قوم ته فرمائی چه زہ تاسوته خہ نصیحت کوم او ستاسو خومره خیر غوارم نوزہ تاسونه د دی خہ بدله خو نه غوارم؟ زما اجرت خود اللہ ﷻ پہ ذمه دی. دا تاسو چه ماته خہ وانی چه دی غریبانانو ایماندارانو له دیکې ورکړه، مانه خو به دا چری هم اونه شی. هم دغه غوښتنه د حضور ﷺ نه هم شوې وه د هغې په جواب کنبی دا آیت نازل شو (وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ) یعنی سحر ماښام خپل رب یادونکی دخپل مجلس نه مه اوباسه. بل آیت کنبی دی (وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ) همدغه شان مونږ یو په بل باندې از میښت کړو هغوی اوونیل چه آیا دا هم هغه خلق دی کوم چه مونږ پر یخودی وواو دالله ﷻ فضل پرې نازل شو ولی الله ﷻ شکر کونکی نه پیړنی؟

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبُ وَلَا

اونه وایم زہ | تاسوته چې زما سره | خزانی د الله دی | اونه وایم دا | چې زہ پوهیږم | په غیبو باندې | اونه

اوزه تاسوته دانہ وایم چې ما سره دالله ﷻ خزانی دی | اونه (دا وایم چې) دغیبو علم لرم | اونه دا دعوی لرم

أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ

وایم زہ | چې بیشکه زہ فرشته یم | اونه دا وایم زہ | په باره دهغه کسانو کنبی | چې سپک گوری ورته | سترگی ستاسو

چې زہ فرشته یم | اونه د هغې کسانو باره کنبی | چې ستاسو په نظر کنبی حقیر رازی دا وایم

لَنْ يُوَفِّيَهُمْ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنْفُسِهِمْ

چې هرگز به ورنکړی هغوی ته | الله | خه خیر | الله ښه پوهیږی | په هغه حال | چې په نفسونو دهغوی کنبی دی

چې الله ﷻ به ورله هیڅ خیر نه ورکوی | الله ﷻ دهغوی د زړونو په حال ښه خبر دی | که زہ داسې

إِنِّي إِذَا لِمَنِ الظَّالِمِينَ

بیشکه زہ | په دغه وخت کنبی به شم | د ظالمانو نه |

او وایم نو په ظالمانو کنبی به شمیر شم

په دعوت ورکولو د لالچ طمع نه کول: - هغوی فرمائی چه زہ صرف رسول الله یم. د الله ﷻ وحده لاشریک له عبادت او توحید طرفته دهغه د حکم مطابق تاسو ټول رابلئ. د دې نه زما مراد تاسو نه مال راغونډول نه دی. د هر یو لونی او وړوکی دپاره زما دعوت عام دی چه څوک نی قبول کړی خلاصې به بیاسومی. د الله ﷻ په خزانو کنبی اخواد یخوا کول زما په قدرت کنبی نه دی. په غیب نه پوهیږم او چه کومه خبره الله ﷻ ماته راوښانی نو راته معلومه وی. زه د فرشتې کیدو دعویدار نه یم. بلکه یو انسان یم اوزما تانیدد الله ﷻ د طرفه په معجزو سره کیږی زه خود هغې قائل نه یم چه دې الله ﷻ سره به د نیکو بدله نه ملاویږی. دهغه د باطن حال هم ماته معلوم نه دی هم الله ﷻ ته د هغې علم دی. که دظاهریه شان په باطن کنبی هم ایماندار وی نو هغه ته به د الله ﷻ د طرف نه خامخا نیکنی ملاویږی څوک چه د هغه د انجام د خرابوالی وانی هغه ظلم او کړواود جهالت خبره نی اوکړه.

قَالُوا . يَنْفُورُ

| اوونیل ہغوی | ائی نوح

| آخر کنبی، ہغوی ورتہ اوونیل چہ ائی نوح ﷺ

قَدْ جَدَلْنَا فَاكْثَرْتَ جَدَالَنَا فَاتِنَا بِمَا

بیشکہ جگہ اوکرہ تا زمونہ سرہ | نو دیرہ دی کرہ | جگہ مونہ سرہ | نوراورہ مونہ تہ | ہغہ عذاب

تامونہ سرہ بحث اوکرو | او دیر زیات بحث دی اوکرو | اوس بس ہغہ خیز راولہ دکوم نہ چہ مونہ

تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝ قَالَ اِنَّمَا

چہ وعدہ نی کوی تہ زمونہ سرہ | کہ نی تہ | دربتونو نہ | اوونیل نوح | بیشکہ

ویروی | کہ تہ ریبستونی بی | حضرت نوح ﷺ ورتہ | اوونیل بیشکہ

يَاۤتِيَكُمْ بِهٖ اللّٰهُ اِنْ شَاءَ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِیْنَ ۝ وَلَا يَنْفَعُكُمْ

رابہ ولی تاسو تہ | ہغہ | اللہ | کہ اوغواہی | اونہ بی تاسو | عاجزہ کونکی اللہ لرہ | اونہ درکوی فائدہ تاسو تہ

چہ ہغہ خو بہ اللہ ﷻ پخیلہ راولی کہ ہغہ اوغواہی | او تاسو ہغہ عاجزہ کولی نشی | او زما خیر خواہی

نُصَحٰی اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ یُرِیْدُ

نصیحت زما | کہ ارادہ اوکریم زہ | چہ نصیحت اوکریم زہ | تاسو تہ | کہ چری اوغواہی اللہ

بہ تاسو تہ ہیخ فائدہ درنکری | اگر کہ زہ ستاسو دیر خیر اوغواہم | ہرکلہ چہ اللہ ﷻ تہ

اَنْ یُّغْوِیْکُمْ ۭ هُوَ رَبُّکُمْ ۭ وَاِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ۭ ط

چہ بی لاری کری تاسو | ہغہ | رب ستاسو دی | او خاص ہغہ تہ | بہ واپس کولی شی

ستاسو گمراہی منظورہ وی | ہغہ ستاسو پروردگار دی | او ہم ہغہ تہ بہ تاسو تول واپس کیہی

قوله تعالى: قَالُوا يَنْفُورُ قَدْ جَدَلْنَا

دنوح ﷺ د قوم تندی: د نوح ﷺ د قوم تندی بیانولی شی چہ د عذاب غوبستلو د پارہ نی ونیل چہ

حجتونہ خو مونہ دیر واوریدل، آخری فیصلہ زمونہ دا دہ چہ مونہ خو بہ ستا تابعداری نہ کوو اوس کہ

تہ ریبستونی نی نو دعا اوکرہ پہ مونہ بانڈی عذاب راولہ. ہغہ جواب ورکرو چہ داہم زما د وس کار نہ

دی د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دی او ہغہ خوک عاجز کولی نہ شی. کہ د اللہ ﷻ ارادہ ہم ستاسو د گمراہی

او بربادنی دہ نو بیا واقعی زما نصیحت کول عبث دی. د تولو مالک ہم اللہ ﷻ دی اود تولو کارونو

پورہ والی ہم د ہغہ د قدرت پہ لاس کنبی دی. متصرف حاکم عادل ظلم نہ کونکی د حکم امر مالک،

د اول نہ پیدا کونکی بیا راواپس کونکی اود دنیا او آخرت یوازی مالک ہم ہغہ دی او د تول مخلوق

ہم د ہغہ طرف تہ واپس کیدل دی.

اَمْ يَقُولُونَ ۭ اَفْتَرٰهُ ۭ قُلْ اِنْ اَفْتَرَيْتُهُ

ایا وائی دوی | چہ دخان نہ نی جوہ کرے دی دا قرآن | ورتہ اوواہ | کہ دخانہ جوہ کرے وی مادا قرآن

ایا دوی وائی چہ دہ دا قرآن پاک، پہ دروغہ جوہ کرے دی | ورتہ اوواہ کہ ما دخانہ جوہ کرے وی

فَعَلَّ	اِجْرَاجِيْ	وَاَنَا	بَرِيْءٌ	مِّمَّا	تُجْرِمُوْنَ
نوبہ ما دی جرم زما اوزہ خلاص یم ادھغی نہ	چی کوم جرمونہ تاسو کوی				
نو ددی گناہ پہ ما ده او کوم گناہونہ چی تاسو کوی انوزہ دھغی نہ بیزارہ یم					

قوله تعالى: أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

و مشرکین مکہ الزام او دھغہ جواب:- داپہ مینخ کنبی کلام د دی قصی پہ مینخ کنبی د دی د تانید او تقریر پارہ دی۔ اللہ ﷻ خپل آخری رسول ﷺ ته فرمائی چه دا کافران د دی قران بارہ کنبی د خپل خان نه د جوړولو الزام لگوی نو جواب ورکړه که داسې وی نو زما گناه په ماباندې ده زه پوهیږم چه د الله ﷻ عذاب څنگه دی؟ بیا څنگه ممکن ده چه زه په الله ﷻ باندې دروغ اود خان نه خبره جوړه کړم اودا خبره ده چه تاسو د خپلې گناه پخپله ذمه وار نی۔

وَاَوْحِيْ	اِلَى نُوحٍ	اَنَّهُ	لَنْ يُؤْمِنَ	مِنْ قَوْمِكَ
او وحی او کړې شوه	نوح ته	چی بیشکه	هرگز به ایمان رانورې نور څوک	د قوم ستانه
او حضرت نوح ﷺ ته وحی کړې شوې وه	چی ستا په قوم کنبی چی چا ایمان راوړې دی			
اِلَّا مَنْ	قَدْ اٰمَنَ	فَلَا تَبْتَئِسْ	بِمَا كَانُوا يَفْعَلُوْنَ	
مګر	هغه څوک	چی ایمان نی راوړې دی	نوته مه غمژن کړه	په وجه د هغه کارونو چی دوی نی کوی
هغه راوړو	اوس په کنبی بل هیڅوک ایمان نه راوړی	نوته ددوی په کارونو هیڅ غم مه کوه		
وَاَصْنَعِ	الْفُلْكَ	بِأَعْيُنِنَا	وَوَحِيْنَا	وَلَا تُخَاطِبُنِيْ
اوجوړه کړه	بیرې	په نگرانۍ زمونږ کنبی	او مطابق دوحی زمونږ	اومه کوه خبرې زما سره
اوزمونږ په نگرانۍ کنبی کشتی جوړه کړه	اوزمونږ په حکم نی جوړه کړه	اوماسره د ظالمانو په		
فِي الَّذِيْنَ	ظَلَمُوْا	اِنَّهُمْ	مُفْرَقُوْنَ	وَيَصْنَعُ
په حق د هغه کسانو کنبی	چی ظلم نی کړې دی	بیشکه دوی	دویدونکی دی	او جوړوله هغه
بارہ کنبی خبره مه کوه دوی به خواه مخواهه دو بیرې	او هغه به بیرې جوړوله	او هرکله چی د قوم		
الْفُلْكَ	وَكُلَّمَا	مَرَّ عَلَيْهِ	مَلًا	مِّنْ قَوْمِهِ
بیرې	او هر کله چی به	تیریدل	په هغه باندې	سرداران
سرداران به نی په خوا کنبی تیریدل	نو توقې به نی ورپورې کولې	هغه به ورته اوونیل		
مِنْهُ	قَالَ	اِنْ تَسْخَرُوْا	مِنَّا	فَاِنَّا
په هغه پورې	اوونیل نوح	که تاسو توقې کوی	اږه مونږ پورې	انو مونږ به اتوقې او کړو
که تاسو مونږ پورې اتوقې کوی	نو مونږ به تاسو پورې توقې او کړو	لکه چی تاسو		
کَمَا	تَسْخَرُوْنَ	فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ	لَا	مَنْ يَّاتِيْهِ
لکه څنگه چی	تاسو توقې کوی	نوزر به معلوم شی تاسوته	هغه څوک	چی رابشی هغه ته
په مونږ پورې توقې کوی	دیر زر به درته معلومه شی چی په چا باندې شرمونکې عذاب رازی			

يٰحٰزِيْهُ

وَيَكِلْ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ

چې رسوا به کړی هغه او نازلېږي | په هغه باندې | عذاب | هميشه |

او په چا باندې دهميش عذاب نازلېږي

قوله تعالى: وَكَلَّمَا مَرْعَاهُ مَلَأْنِ قَوْمَهُ مَخْرُومًا

د نوح عليه السلام کشتنی تيارول اود کافرانو پيغور کول: د نوح عليه السلام قوم چه کله د عذاب دراتلو جوگه شو نو نوح عليه السلام دعا اوکړه چه يا الله په مخ د زمکه د کافرانو يو کور هم مه پرېږده. (۱) پروردگار! زه عاجز شوم ته زما امداد اوکړې (۲) هغه وخت وحی راغله چه کومو ايمان راوړلې دې دهغوی نه علاوه به اوس خوک ايمان نه راوړي، ته په دوی باندې افسوس مه کوه اونه د هغوی څه خاص خيال کوه. زمونږ په کتو کښې زمونږ د تعليم مطابق يوه کشتنی تياره کړه او اوس د ظالمانو باره کښې مونږ سره څه خبرې مه کوه. مونږ د دوی د وېول مقرر کړی دی.

د نوح عليه السلام د کشتنی کیفیت: بعضي سلفو ونيلی دی چه حکم اوشو چه لرگی پرې کړه اوچ نی کړه تختې جوړې کړه په دې کښې سل کاله تير شو او بيا په پوره تياری کښې سل کاله نور اووتل، يو قول دې څلويښت کاله اولگيدل. والله اعلم. امام محمد بن اسحاق د تورات نه نقل کوی چه د ساک د لرگی نه دا کشتنی تياره کړې شوه. د دې اوږدوالې اتيا (۸۰) لاسه وو او ژوروالې پنځوس (۵۰) لاسه وو. دننه او بهر روغن کړې شوې وه. د اوبو لرې کولو پرزې هم وې. د قتاده رضي الله عنه قول دې چه اوږدوالې درې (۳۰۰) لاسه وو. د ابن عباس رضي الله عنه فرمان دې چه اوږدوالې دولس سوه لاسه (۱۲۰۰) او پلنوالې شپږ سوه (۶۰۰) لاسه وو. ونيلې شې چه اوږدوالې ۲۰۰۰ لاسه وو او پلنوالې ۱۰۰ لاسه وو. والله اعلم. دننه ژوروالې دير (۳۰) لاسه وو. په دې کښې درې درجې وې او هره درجه لس لاسه اوچته وه. د ټولو نه لاتدې درجه کښې څاروی او څنگلی ځناور وو. په مينځ والا حصه کښې انسانان وو. په پورتنی حصه کښې مرغان وو. د دې دروازې چور په دې کښې وو د پاسه بنده وه.

يو عجيبه واقعه: ابن جرير رضي الله عنه يو غريب اثر د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه ذکر کړې دې چه حواريانو د حضرت عيسى بن مريم عليه السلام ته درخواست اوکړو که ته د الله جل جلاله په حکم يوداسې مړې راژوندې کړې چا چه د نوح عليه السلام کشتنی ليدلې وی نو مونږ به د هغوی نه معلومات حاصل کړې وو. هغه دوی سره يوې غونډې ته لاړل او يوموتې خاوره نی راوچته کړه او وې فرمائيل پيژنې دا څوک دې؟ هغوی ونيل چه الله جل جلاله اود هغه رسول ته معلومه ده. هغه او فرمائيل چه دا د حام بن نوح پنډنی ده. بيا هغه خپله همسا په دې غونډې باندې اووهله ونی فرمائيل دالله جل جلاله په حکم پاسه اودرېږه. هم هغه وخت يو بوداشان سړې دسرنه خاوره اخواکوله پاسيدو اودريدو. هغه تپوس اوکړو چه ته په بوداوالی کښې مړ شوې وې؟ هغه ونيل چه نه مړ شوې خو زه په ځواننی کښې ووم خواوس مې په زړه کښې دا ويره کيناسته چه قيامت قايم شو نو هغې رانه بودا جوړکړو. هغه تپوس اوکړو چه بنده ده د حضرت نوح عليه السلام د کشتنی باره کښې څه معلومات راکړه. هغه ونيل چه دولس سوه لاسه اوږده وه او شپږ سوه لاسه پلنه وه. د دريو چتووه په يو کښې څاروی او ځناور، په دويم کښې انسانان او په دريم کښې مرغان. کله چه د ځناورو سوتې خورې شوې نو الله جل جلاله حضرت نوح عليه السلام ته وحی راوليگله چه د هاتې لکنی اوخوزو، د هغه په خوزولو سره د هغې نه د خنزير نر اوښځه راووتل او جوړه شو. مړو چه کله د هغوی تختې رزول

شروع کرہ نو حکم اوشو چہ د زمري پہ تندى باندې گوتہ اولگوہ. د هغې نه د پيشوگانو جوړه راووتله او په مېړنى حمله اوکړه. حضرت عيسى عليه السلام سوال اوکړو چہ حضرت نوح عليه السلام ته په اوبو د ښارونو د غرقيدو علم څنگه اوشو؟ هغه فرمانى چہ هغه کارغه د خبر راوړلو د پارہ اوليگلو خو هغه په يو لاش باندې ناست وو او تردير ساعت پورې رانغلو. هغه د ده د پارہ د هميشه وپريدلو بد دعا اوکړه، په دې وجه هغه په کورونو کښې نه اوسيدى. بيا هغه کونتره اوليگله نو هغې په خپله ځله کښې د زيتون پانږه راوړه او پخپلو پنجو کښې اوچہ خاوره راوړه. په دې سره معلومه شوه چہ ښارونه ډوب شوى دى. هغه د دې په غاړه کښې دخصره يوزنخيرو اچولو اودهغې دپارہ نى دامن اوانس دعا اوکړه نو هغه په کورونو کښې اوسيدى. حواريانو اووئيل اې رسول الله هغه زمونږ سره بوخه چہ مونږ سره کيښى او مونږ ته نورې خبرې هم اوکړي. هغه اوفرمائيل دې تاسو سره څنگه تلې شى چہ د ده رزق نشته. بياني اوفرمائيل چہ د الله ﷻ په حکم څنگه وې هغه شان شه. هغه هم هغه وخت خاورې شو. نوح عليه السلام به کشتنى جوړوله او دې د کافرانو ته په لاس يوه توبه مسخره ورغله. هغوى به په تلوراتلو کښې دا چيرله او خبرې به نى کولې او پيغورونه به نى کول ځکه چہ دا ورته دروغ ښکاريدل. اود عذاب په وعده د هغوى يقين نه وو. ددې په جواب کښې حضرت نوح عليه السلام فرمانى چہ بڼه ده زړه خوشحاله کړه وخت راروان دې چہ د دې به پوره بدله اخستل غواړي. اوس خان پوهه کړتى چہ د الله ﷻ عذاب نى څنگه په دنيا کښې رسواکوى او په چاباندې اخروى عذاب راځي چہ هيڅ کله به نى روستونه کړي شى.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ	
ا تر دې پورې کله چې راغی	
(دا خبرې کيدې) تر دې چې زمونږ حکم	
أَمْرًا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيْمَا مِنْ كُلِّ	
حکم زمونږ او راوختکيدو تنور نو اووئيل مونږه سواره کړه په دې کښې دهر قسم خاوره نه راغلو او د زمکې نه اوبه راووتلې نو مونږ ورته اووئيل چې په دې کښې دهر قسم خاورو نه	
زُوجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ	
جوړې (نر او ماده) دوه او دکور خلق خپل مگر (مه سوروه) هغه څوک چې وړاندې تيره شوى ده يوه يوه جوړه يعنى دوه دوه اوخيژوه اودخپل کور خلق هم مگر (هغه نه) دچا په حقله چې فيصله شوې	
عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ أَمَّنْ وَمَا أَمَّنَ مَعَهُ	
په هغه باندې خبره اوسواره کړه هغه څوک چې ايمان نى راوړې دې اونه وړ راوړې ايمان دهغه سره ده اونور مسلمانان هم په کښې کښيڼوه او هغه سره ډيرو لږ وکسانو ايمان راوړې وو.....	
إِلَّا قَلِيلٌ	
مگر لږو خلقو	

قوله تعالى: مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ
په کشتنى کښې دهر څناور جوړه موجوده: د الله ﷻ د فرمان مطابق د آسمان نه يوتيزاران راشروع شو. اود زمکې نه هم اوبه راوختکيدې ټوله زمکه د اوبونه ډکه شوه. او چہ ترکوم ځاى الله ﷻ ته منظور شو.

وہ تر ہفہ خائی اوبہ اور سیدلی حضرت نوح علیہ السلام اللہ تعالیٰ دوپاندی پہ خپلہ تلونکی کشتنی باندی سور کرو او کافران ئی د هغوی انجام ته اور رسول. (۱)

د تنور نه هغه مراد دې؟: د تنور دراختیکیدو نه مراد د ابن عباس په قول چه دمخ دزمکی نه چینی راوختیکیدی (۲) تردې چه داور په خائی په تنور کنبی اوبه راووتلې هم دغه قول د جمهور سلفو او خلفو دې. حضرت علی علیہ السلام نه روایت دې چه دتنور نه مراد سحر روبشانه کیدل دی یعنی د سحر رنپا اود فجر پرقیدل. خودیر بنکاره قول اولنی دې. مجاهد او شعبی رحمہما اللہ وانی چه دانتور په کوفه کنبی وو د ابن عباس علیہ السلام نه روایت دې چه په هند کنبی یونهر دې. قتاده رحمہ اللہ وانی چه په جزیره کنبی یونهر دې کوم ته چه عین الوردہ وانی خودا ټول اقوال غریب دی.

په کشتی کنبی هغه هغه سواره کړې شوی وو؟: غرض داچه دا علامې بنکاره کیدو باندی اللہ تعالیٰ نوح علیہ السلام ته حکم اوکړو چه خپل خان سره په کشتی کنبی د هریو خیز نه اوهر قسم مخلوق نه یوه یوه جوړه نراو بنځه سواره کړه. ونیلې شی چه د غیرجاندار د پارہ هم دغه حکم وو لکه بوتی ونیلې شی چه په مرغو کنبی دټولونه اول دره یعنی طوطی کشتی کنبی سور شو اود ټولونه روستو خر سورشو. ابلیس د هغه لکنی پورې اونختلو کله چه د هغه دوه وړاندینشی پنبی کشتی کنبی راغلی او هغه خپله روستونیی حصه کشتی راوچتول غوښتل نو اوچت نه شوخکه چه په لکنی باندی د هغه ملعون بوج وو. حضرت نوح علیہ السلام تندی کوله ده تیریدل غوښتل خو روستونشی پنبی نه شوې اوچتولې. آخر نوح علیہ السلام اوونیل که تاسره ابلیس هم وی نوراشه نوهغه وراوختلو او ابلیس هم ورسره لاړو.

بعضو سلفو ونیلې دې چه د زمري اوړل لگ شان گران شو آخر په هغه باندی تبه راغله نو هغه سور کړې شو. د ابن ابی حاتم رحمہما اللہ په حدیث کنبی دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی چه کله حضرت نوح علیہ السلام ټول خاړوی کشتی کنبی داخل کړل نو خلقو وئیل چه د زمري په موجودگنی کنبی به دا خناور څنگه په آرام پاتی شی. نو اللہ تعالیٰ په هغه باندی تبه راوستله دې نه وړاندی په زمکه باندی دا بیماری نه وه. بیا خلقو د مړې شکایت اوکړو چه داخو زمونږ خوراک او نورټول خیزونه خرابوی. د اللہ تعالیٰ په حکم سره د زمري د انتروشی نه یوه پیشو راووتله په هغې سره مړې غلې شوې او یوگوت کنبی کیناستلې (۳)

په کشتی کنبی د سورو انسانانو تعداد څومره وو؟: حضرت نوح علیہ السلام ته حکم اوشو چه د کوروالا هم خان سره په کشتی کنبی کینوه خو چه په هغوی کنبی چایمان نه دې راوړې نو هغوی مه پریرده. د نوح علیہ السلام خوی هم دې کافرانو سره جدا شو اود هغه بی بی هم چه د اللہ تعالیٰ د رسول منکره وه. هغه د خپل قوم ټول مسلمانان هم خان سره کینول. خود دې مسلمانانو شمیردیرکم وو (۴) د نهه نیم سوو کالود تبلیغ سره په دومره اوږده موده کنبی په هغه باندی دیرو کمو خلقو ایمان راوړې وو. ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چه ټول اتیا (۸۰) کسان وو په هغې کنبی بنځې هم وې. کعبه فرمائی دوه اويا (۷۲) کسان وو یوقول دې چه صرف لس کسان وو یوقول دې چه حضرت نوح علیہ السلام وو اود هغه درې ځامن سام، حام، یافث اوڅلور بنځې چه درې په کنبی هم د دې دریواړو بنځې او څلورمه د حام بی بی وه. او ونیلې شوی دی چه د حضرت نوح علیہ السلام بی بی خو په دې خبره کنبی نظر دې. په ظاهره خوداسې ښکاری چه د حضرت نوح علیہ السلام بی بی په هلاکیدونکو کنبی هلاکه شوه. ځکه چه هغه هم د خپل قوم په دین باندی وه. نو چه څنگه د حضرت لوط علیہ السلام بی بی د قوم سره هلاکه شوې وه دغه شان دا هم. واللہ اعلم.

(۱) ۵۴/الفمر: ۱۱، ۱۴.

(۲) الطبری: ۳۱۸/۱۵.

(۳) داروایت مرسل دې.

(۴) الطبری: ۳۲۶/۱۵.

وَقَالَ	ارْكَبُوا فِيهَا	يُسِرُّ اللَّهُ	مَجْرَهَا
او اوئیل نوح سوارہ شی پہ دے کنبی پہ نوم دالہ روانیدل ددی			
..... اوہغہ اوئیل پہ دے کنبی سوارہ شی دالہ ۛ پہ نوم ددی روانیدل او			
وَمَرْسَهَا	إِنَّ رَبِّي	لَغَفُورٌ	رَحِيمٌ ۝ وَهِيَ تَجْرِي
او دریدل ددی بیشکہ رب زما خامخا بشونکی دے رحم کونکی دے اوہغہ روانہ وہ			
او دریدل دی بیشکہ زما پروردگار بشونکی مہربان دے او بیڑی ہغوی دغرونو پہ شان دنگو چہو			
لَهُمْ	فِي مَوْجٍ	كَالْجِبَالِ ۖ	وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ
جی ہغوی پہ کنبی واپہ داسی چہو کنبی اچی وی پشان دغرونو او اواز اوکروا نوح اخوی خیل تہ او ووہغہ			
کنبی روان کرل او حضرت نوح ۛ خیل خوی تہ او اواز اوکروا اوہغہ یو طرفتہ ولاہ ووا جی			
فِي مَعَزٍ	يَبْنَىٰ	ارْكَبْ	مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ ۝
پہ غارہ ای زما خویہ سور شہ زمونہ سرہ اومہ کیرہ تہ دکافرانو سرہ			
انہی زما (خوہ) بجیہ مونہ سرہ راسور شہ او کافرو سرہ مہ پاتی کیرہ			
قَالَ	سَاقِي	إِلَىٰ جَبَلٍ	يَعْصُبُنِي مِنَ الْمَاءِ ۖ قَالَ
اوئیل ہغہ زہ بہ پناہ اونیسم یو غرتہ جی بیج بہ کری ما داوبو نہ اوئیل نوح			
ہغہ پہ جواب کنبی اوئیل جی زہ بہ اوس یو غرتہ او خیرم اچی دسیلاب داوبو نہ بہ می بیج کری ہغہ نوح ۛ			
لَا عَاصِمَ	الْيَوْمَ	مِنْ أَمْرِ اللَّهِ	إِلَّا مَنْ
نشہ بیج کیدونکی نن ورخ دحکم دالہ نہ مگر پہ چا اچی رحم اوکری ہغہ او حائلہ شوہ			
ورتہ اوئیل اچی نن ہیخوک دالہ ۛ دحکم (عذاب) نہ بیج کیدونکی نشہ مگر اللہ جی پخیلہ پہ			
بَيْنَهُمَا	الْمَوْجُ	فَكَانَ	مِنَ الْمُغْرَقِينَ ۝
پہ منخ دوارو کنبی چہہ انوشوہغہ د دویدونکو خنی			
چا رحم اوکری پہ دے کنبی د دوارو ترمینخہ یوہ چہہ راوچتہ شوہ انوہغہ دویدونکو کنبی شامل شو			

قوله تعالى: وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ فَرْجَاهَا ش وَمَرْسَهَا

د نوح ۛ طوفان: حضرت نوح ۛ چہ خوک خان سرہ بوتلل غوبتل ہغوی تہ نی او فرمائیل راشنی پہ دے کنبی سوارہ شی ددی د او بود پاسہ تلل دالہ ۛ نوم پہ برکت دی او دغہ شان ددی آخری او دریدل بہ ہم دغہ اللہ ۛ پہ نوم سرہ وی۔ پہ یوقرات کنبی (فَرْجَاهَا ش وَمَرْسَهَا) ہم دے ہم دغہ د اللہ ۛ ہغہ تہ حکم وو چہ کلہ تہ اوستاملگری پہ بنہ شان سرہ کینی نووانی (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَجْتَمِعُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) اودا دعا ہم اوکری (وَقُلْ رَبِّ ارْزُقْنِي مَزَلًا مُّبَرَّكَ وَأَنْتَ خَيْرُ الْمَرْزُقِينَ) ددی دپارہ مستحب دی چہ دتولو کارونو پہ شروع کنبی بسم اللہ اووانی کہ پہ کشتی کنبی سوریدل وی اوکہ پہ خاروی باندی سوریدل وی لکہ خنکہ چہ د اللہ ۛ فرمان دے چہ ہم دغہ اللہ ۛ تاسو دپارہ دا تولی جوڑی پیدا کری دی او کشتی او

خاروی ستاد سورلنی د پارہ پیدا کری دی چه تاسو د دوی په شاباندې سورلی کونئ الخ (۱) په حدیث کنبې هم ددې تائید اورغبت راخی. په سورۃ زخرف کنبې به د دې ان شاء الله پوره بیان وی. په طبرانی کنبې دی چه حضور ﷺ فرمانی زما د امت د پارہ د دویدو نه بچ کیدل د هغه په دې قول کنبې دې چه په سوریدو سره وائی (بسم الله الملك وما قدر الله حق قدره) او (وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِي مُنْزِلًا مُّبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ٥٠)

په هر کار کنبې بسم الله وئیل مستحب دی: ددې دعا په آخره کنبې دالله وصف غفور اورحیم څکه راورلې شوې دې چه د کافرانو د سزا په مقابلہ کنبې په مؤمنانو باندې درحمت اوشفقت اظهاروی. لکه چه فرمان دې چه ستار بزر سزاور کونکې او ورسره غفور اورحیم هم دې (۲) او په آیت کنبې دی (وَاَنْرِكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلٰی ظُلُمِهِمْ وَاَنْ رَبَّكَ لَشَدِيْدُ الْعِقَابِ ٥١) یعنی ستا پروردگار د خلقو گناهونه ببسوندکې هم دې. او هغه سخته سزاور کونکې هم دې. نور هم ډیر آیاتونه دی په کوم کنبې چه د رحمت او بدلې اخستلو بیان یوځای دې.

د طوفان اوبه په ټولې دنیا کنبې خورې شوې وې: اوبه په مخ د زمکې خورې شوی دی چرته د اوچت نه اوچت غر یا دلورې نه لوړه غونډنۍ هم نه ښکاری چه د غرونو نه هم پنځلس لاسه یا په یویل قول اتیا میلہ اوچتې شوې دی. سره د دې دنوح ﷺ کشتنی د الله ﷻ په حکم برابره او صحیح روانه ده. پخپله الله ﷻ د هغې محافظ دې. او هغه خاص دهغه عنایت اومهربانی ده. لکه چه فرمانی (اِنَّا لَنَاطِقُ الْمَاءِ عَمَّكَفُّمُ فِي الْجَارِيَةِ ٥٢) یعنی د اوبو په سختو چپو کنبې مونږ ته په خپله کشتنی کنبې اوخیژولې چه مونږ دا ستاد پارہ نصیحت جوړکړو اویاد ساتونکې غوړونه دا یاد اوساتی. او په یو آیت کنبې دی چه مونږ ته د تختو والا کشتنی کنبې سورکړې او په خپل حفاظت سره مو اخواکوزکړې او کافرانو ته مو د هغوی د کفر انجام اوخودلو او هغوی مو یو نشان جوړکړل. آیا اوس هم څوک شته چه عبرت حاصل کړی؟ (۳) هغه وخت حضرت نوح ﷺ خپل ځوی ته آواز اوکړو دا د هغه څلورم ځوی وو د هغه نوم یام وو دې کافر وو. حضرت نوح ﷺ هغه ته په کشتنی کنبې د سوریدو په وخت د ایمان راورو خپل ځان سره د کیناستو هدایت اوکړو چه د دویدو نه اود کافرانو د عذاب نه بچ شی. خودې بدنصیب جواب ورکړو چه نه ماته د دې ضرورت نشته په غرباندې به اوخیژم اود طوفان او باران نه به بچ شم.

د کنعان د کشتی جوړولو خبره بې بنیاده ده: یو اسرائیلی روایت دې چه هغه د شیشې کشتنی جوړه کړې وه. والله اعلم. په قرآن پاک کنبې خودا دی چه هغه دا گنډلې ووچه دا طوفان به د غرونو څوکوته نه رسی چه زه هلته اورسم نودا اوبه به زما څه اوکړی؟ په دې باندې حضرت نوح ﷺ جواب ورکړو چه د الله ﷻ د عذاب نه یوځای کنبې هم پناه نشته هم هغه به بچ کیږی په چاچه د الله ﷻ رحم وی. دلته عاصم په معنی دمعصوم دی لکه چه طاعم دمطعموم په معنی کنبې اوکاسی دمکسویه معنی کنبې راخی. دا خبرې کیدلې چه یوه چپه راغله اودنوح ﷺ ځوی یورو دوب نی کړو.

وَقِيلَ يَا اَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَسْمَاءُ اَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ

او اوونیلې شو | انې زمکې راکاږه | اوبه خپلې | او انې آسمانه | بندشه | او کمې شوې | اوبه | او اوشوه

او حکم اوشوچې انې زمکې خپلې اوبه راکاږه | او انې آسمانه بس شه | انو اوبه کمې شوې | او کار پوره

(۱) ۴۳/ الزخرف: ۱۲.

(۲) المعجم الكبير: ۱۲۶۶۱.

(۳) ۵۴/ القمر: ۱۳، ۱۵.

الْأَمْرُ	وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ	وَقِيلَ بُعْدًا	لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ
فیصلہ او ودریدہ بیرئ پہ جودی باندی او اوونیلی شو لری والی دی وی دپارہ دقوم ظالم			
شو او بیرئ پہ جودی (نومی غر) باندی او ودریدہ او اوونیلی شو چہ ظالمان خلق (درحمت نہ) لری			

قوله تعالى: وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ

و طوفان نوح ختمیدل۔ پہ مخ دزمکی تول خلق پہ دی طوفان کنبی چہ پہ حقیقت کنبی د الله ﷻ غضب اود یومظلوم پیغمبر ﷺ د بددعا عذاب وو غرق شو۔ دغه وخت الله ﷻ چہ ډیر لونی اود عزت خاوند دی زمکی ته د دی تولو او بورا بنکلو حکم اوکړو چہ د دی نه راخوټکیدلې اود آسمان نه راوړیدلې وې۔ او ورسره آسمان ته هم د اوبو د راوړولو د بندولو حکم اوشو اوبه کمې شوي اوکار اوشو یعنی تول کافران ختم شول اوصرف د کشتی والا مومنان بچ شول۔ کشتی د الله ﷻ په حکم باندې په جودی غر اودریدہ۔ (۱)

د جودی غر په کوم ځای کنبی دی؟: مجاهد رضی اللہ عنہ وائی چہ دا په جزیره کنبی یوغردې۔ تول غرونه ډوب کړې شوي وواو دا غردخپلې عاجزنی اوتواضع په وجه دغرقیدو نه بچ شوي وو۔ هم دلته د نوح ﷺ کشتی اودریدہ۔ حضرت قتاده رضی اللہ عنہ فرمائی چہ پوره یوه میاشت ولاړه وه هغې نه پس تول کوز شول۔ کشتی د خلقو د عبرت د پاره دلته صحیح سالمه ډیر عمر ولاړه وه تردی چہ د دی امت اولنوخلقو هم هغه اولیدله۔ د (۲) دی کشتی نه پس ډیرې بهترینې او په سوونومضبوطې کشتی جوړې شوي خو خاورې اوایرې شوي۔ د ضحاک رضی اللہ عنہ وینا ده چہ جودی غر په موصل کنبی دی۔ بعضې وائی چہ هم طور غر ته جودی هم وئیلې شی۔ زرین حبیش به په منقش کړې شوو دروازو کنبی داخل شو او د بنی طرف په زاویه کنبی به نی په کثرت سره مونځ کولو په دی لیدو باندې نوبه بن سالم تپوس اوکړو دا ته چہ د جمعی په ورځ اکثر دلته مونځ کوي نود دی څه وجه ده؟ نو هغه جواب ورکړو چہ د نوح ﷺ کشتی دلته لگیدلې وه۔

د ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دی چہ د نوح ﷺ سره په کشتی کنبی بال بچ سره تول اتیا (۸۰) کسان سواره وو۔ یونیم سل (۱۵۰) ورځې هغوی تول په کشتی کنبی وو۔ الله ﷻ د کشتی مخ مکې شریفې طرف ته کړه۔ دلته هغې څلویښت ورځې د بیت الله شریف طواف کولو۔ بیا هغه الله ﷻ د جودی طرف ته روانه کړه او هلته نی اودروله۔ حضرت نوح ﷺ کارغه اولیگلو چہ د اوچې خبر راوړی هغه د یوې مردارې په خوړلو کنبی اخته شو اووخت نی اولگولو۔ بیا نوح ﷺ یوه کونتره اولیگله نوهغې په خپله مخوکه کنبی د زیتون دونې پانړه او په پنجو کنبی خاوره راوړه اوواپس راغله۔ دی سره حضرت نوح ﷺ پوهه شوچہ اوبه اوچې شوې او زمکه ښکاره شوه۔ نو هغوی د جودی نه راکوز شول او هم هلته نی یوکلې غوندې جوړکړو هغې ته ثمانین وائی۔ یوه ورځ چہ کله سحر خلق راپاسیده نو د هریو ژبه بدله شوې وه۔ اتیا ژبې وئلې مگر نوح ﷺ هم هغه ژبه وئیله چہ په تولو کنبی اعلی او بهترین ژبه عربی وه۔ یو به د بل په خبره نه پوهیدلو نو نوح ﷺ ته الله ﷻ د تولو ژبې معلومې کړې او هغوی په دی تولو کنبی مترجم وو د یومطلب به نی بل ته خودلو۔

حضرت کعب احبار رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د نوح ﷺ کشتی په مغرب او مشرق کنبی روانه وه، بیا په جودی غرباندې اودریدہ۔ حضرت قتاده رضی اللہ عنہ وغیره فرمائی درجب په لسم تاریخ مسلمانان پدې کنبی سواره شوي وو پنځو میاشتو پورې هم پدې کنبی وو۔ دوی سره کشتی په جودی باندې دیوې میاشتي

پورے ولاړه وه. اخر دمحرّم د عاشورې په ورځ هغه ټول د دې نه راکوز شول. د دې قسم یو مرفوع حدیث هم په ابن جریر کنېسي دې. هغوی په دې ورځ روژه هم اوستاله. والله اعلم.

د عاشورې د روژې حکم: په مسند احمد کنېسي دې چه حضور ﷺ د عاشورې په ورځ يهوديان په روژه ساتلوسره اوکتل نو ددې سبب ئی ترې تپوس اوکړو نو هغوی اوونیل چه په دې ورځ حضرت موسی ﷺ او بنی اسرائیل د دریاب نه پورې وتلی وو او فرعون اود هغه قوم ئی ډوب کړې وو. او هم په دې ورځ د نوح ﷺ کشتنی په جودی غر باندې لگیدلې وه. نودې دواړو پیغمبرانوعلیهم السلام د الله ﷻ د شکر کولو د پاره په دې ورځ روژه ساتلې وه. حضور ﷺ دې اوریدو سره اوفرمائیل چه د موسی ﷺ خود ټولو نه زیات حقدار زه یم اود دې ورځې د روژې زه ډیر مستحق یم نو حضور ﷺ د دې ورځې روژه اوستاله او خپلو صحابه کرامو رضی الله عنہم ته ئی اوفرمائیل څوک چه په روژې سره دی هغوی خودې خپله روژه پوره کړی او چه چا خوراک کړې دې هغه دې هم باقی ورځ خوراک نه کوی (۱) دا روایت خو په دې سند سره غریب دې خود دې د بعضو حصو شاهد په صحیح حدیث کنېسي هم موجود دی.

د ظالم اخري انجام خساره وی: بیا ارشاد کيږي چه ظالمان په خساره کنېسي اود الله ﷻ د رحمت نه ډیر لرې دی. هغه ټول هلاک شو. په هغوی کنېسي یو هم باقی بچ نه شو.

د قوم نوح دپوې مور او ځوڼې واقعه: په تفسیر ابن جریر او تفسیر ابن ابی حاتم کنېسي دې چه حضور ﷺ فرمانیلې دی که الله ﷻ د نوح ﷺ د قوم نه په یو باندې هم رحم کونکې وو نو د هغه ماشوم په مور به ئی رحم کړې وو. حضرت نوح ﷺ په خپل قوم کنېسي نهه نیم سوه کاله (۹۵۰) پورې وو هغوی یوه ونه کرلې وه چه ترسلوکالوپورې غټیدله او لوئیدله. بیانی هغه پرې کړه او تختې جوړول ئی شروع کړه. کافرانو خلقو به توقې اومسخرې کولې چه دې به په دې اوچه باندې کشتنی څنگه چلوی. هغوی به جواب ورکولو چه ډیر زر به ئی په خپلو سترگو اوویننی کله چه جوړه شوه زمکې اوبه راخوټکول شروع کړه او آسمان راوړول شروع کړه او لارې کوڅې په اوبوکنېسي ډوبې شوې نود هغه ماشوم مور د چاچه خپل بچی سره په اوچته درجه مینه وه هغې دا واخستو او غرطرف ته لاړه. هغې زر زر په دې باندې ختل شروع کړه دریمې حصې ته اورسیده خوچه کله هغې اوکتل چه اوبه هلته هم اورسیدی نو نوره اوچته اوختله یو په دریمه حصې ته اورسیده چه کله هلته هم اوبه اورسیدی نو هغې په څوکه باندې سا واخستله خو اوبه هلته هم اورسیدلې کله چه ترمرنی مرنې اوبه اورسیدلې نو هغې خپل بچی په دواړو لاسونوکنېسي اوچت اونیولو خو اوبه هلته هم اورسیدلې اومور او بچی دواړه غرق شو. نوکه په هغه ورځ یوکافر هم بچ کیدونکې وونو الله ﷻ به د هغه ماشوم په مور باندې رحم کولو. (۲) دا حدیث په دې سند سره غریب دې. د کعب احبار مجاهد رضی الله عنہ او جبیر نه هم د دې ماشوم اود هغه د مور دا قصه مروی ده.

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِن أَهْلِي	او اواز اوکړوا نوح رب خپل ته نووې ونیل انې ربه زما بیشکه خوي زما زما د کورد خلقونه دې
وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ الْحَكِيمُ ۝ قَالَ يُنُوحُ	پاتې شول او حضرت نوح رضی الله عنہ خپل پروردگار ته اواز اوکړوا چې انې زما پروردگار زما دا ځوڼي
أَحْكُمُ الْحَكِيمِينَ ۝ قَالَ يُنُوحُ	او بیشکه وعده ستا حقه ده او ته لوی او بهتره فیصله کونکې یی احکامانوا اوونیل الله انې نوح
خو هم زما د کورد خلقو ځني دي او ستا وعده بیخي ریښتوني ده او ته په ټولو فیصله کونکو کنېسي	

إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَلِنَ

بیشکہ ہفہ نہ دی | د اہل ستانہ | بیشکہ ددہ | عمل | نیک نہ دی | انومہ کوہ سوال زمانہ

بہترینہ فیصلہ کونکی بی | اللہ او فرمائیل چہ | انی نوح علیہ السلام | دی ستا دکور دخلقونہ نہ دی | انو زمانہ

مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ

دہفہ خبری | چہ نہ وی | تالہ | پد ہغی باندی | علم | بیشکہ زہ | نصیحت کوم تاتہ | چہ (نہ) شی نہ

داسی خیزمہ غوارہ | چہ تہ پری نہ پوہیری | زہ درتہ نصیحت کوم چہ

مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ

د جاہلانو نہ | او وئیل نوح | انی ربہ زما | بیشکہ زہ | پناہ غوارم ستا | (د دی نہ) چہ سوال او کرم ستانہ

چرتہ دنادانو نہ نہ شی | حضرت نوح علیہ السلام | او وئیل چہ | انی زما پروردگارہ زہ | تہ تا سرہ پناہ غوارم د دی

مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي

د ہفہ خیز | چہ نشہ | ماتہ پد | ہغی | علم | او کہ او نکرہ ببنہ | تا | ماتہ | او رحم دی | اونہ کپو پد | ما باندی

نہ چہ ستانہ داسی خیز او غوارم | چہ زما پری پوہہ نہ وی | او کہ تا ماتہ ببنہ | او نکرہ | او پد مادہ رحم او نکرہ

أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝

نوشم بہ زہ | د تاوان موندونکو نہ |

نوزہ بہ پد تاوانیانو کنبی شمار شم |

قوله تعالى: وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

نوح علیہ السلام دعا اود اللہ ﷻ جواب: یاد ساتنی چہ دا دعاد حضرت نوح علیہ السلام صرف پد دی غرض باندی وہ

چہ ہغوی تہ پد صحیح توگہ دخپل دوب شوی خوئی حال معلوم شی وانی چہ پروردگار تہ داهم بنکارہ

خبرہ دہ چہ زما خوئی زما د اہل نہ وو اوزما د اہل ستا دبچ کولو وعدہ وہ اودا ہم ناممکن دی چہ ستا

وعدہ غلطہ وی نوییا زما خوئی دکافرانوسرہ خنکہ غرق کرے شو؟ جواب ملاؤ شو چہ ستاد کوم اہل د

بچ کولو زما وعدہ وہ پد ہغوی کنبی ستا دابچہ داخل نہ وو زما وعدہ دایماندارانو دبچ کولووہ، ما

ونیلے وو چہ ﴿وَأَهْلِكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ﴾ یعنی تہ خپل اہل ہم پد کشتنی کنبی وراوخیڑوہ خو چہ پد چاباندی

زما خبرہ زیاتہ شوے دہ دی دکفر پد وجہ ہم دہغوی نہ وو کوم چہ زما پد وراوندینی علم کنبی کافران او

دوبیدونکی مقرر شوی وو۔

فائدہ: د کنعان د نوح علیہ السلام خپل خوئی وو۔ دا ہم یاد ساتنی چہ کومو خلقو دا ونیلی دی چہ دا ہلو د

نوح علیہ السلام خوئی نہ وو خکہ چہ د ہغوی د نطفی نہ نہ وو بلکہ د بدکاری نہ وو۔ او بعضو ونیلی دی چہ دا

د ہفہ د بی بی د بل خاوند خوئی وو دا دوارہ قولہ غلط دی۔ دیرو بزرگانو پد صفا الفاظو کنبی دی تہ

غلط ونیلی دی بلکہ دابن عباس رضی اللہ عنہ او نورو دیرو سلفونہ نقل دی چہ د یونبی بی بی ہیخ کلہ ہم زنا نہ

دہ کرے۔ نودلتہ د دی فرمان نہ چہ ہفہ ستا د اہل نہ نہ دی دا مطلب دی چہ ستا د کوم اہل د خلاصی

زما وعدہ وہ دی د ہغوی نہ نہ دی۔ ہم دا خبرہ ربتیا دہ او ہم دغہ قول اصلی دی۔ دی نہ علاوہ بل

طرف تہ تلل صرف غلطی دہ او بنکارہ خطا دہ۔ د اللہ ﷻ غیرت دا خبرہ د سرہ نہ شی قبولی چہ د

خپل یونبی کور تہ زناکارہ بنسخہ ورکری۔ خیال کونے چہ د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا بارہ کنبی چا بہتان

ترہی وو پد ہفہ باندی اللہ ﷻ خومرہ غضبناک شو؟ د دی ہلک د اہل نہ د وتلوووجہ پخپلہ قرآن پاک بیان

فرمانیلے چه دده عمل نيك نه وو.

د یو نسی بنځې هم زنا نه ده کړې :: عکرمه ﷺ فرمانی یو قرات (اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ) دې. (۱) د مسند په حدیث شریف کښې دې حضرت اسماء بنت یزید رضی اللہ عنہا فرمانی ما رسول الله ﷺ (اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ) لوستلې او ریدلې دې. او (قُلْ لِّلْعِبَادِی الَّذِیْنَ اَنْشَرُوْا عَلٰی اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ یَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِیْعًا اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِیْمُ) لوستونکې مې او ریدلې دې. (۲) د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ نه تپوس اوشو چه د (فخافناها) څه مطلب دې؟ هغوی اوفرمانیل د دې نه مراد زنا نه ده بلکه د حضرت نوح ﷺ د بنځې خیانت خو دا وو چه خلقو ته به نئ ونیل دا مجنون دې. اود حضرت لوط ﷺ د بنځې خیانت دا وو چه کوم میلمانه به هغوی کره راتلل خپل قوم ته به نئ خبر ورکولو. بیا هغوی آیت (اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرٌ صَالِحٌ) لوستلو (۳) د حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ نه چه کله د حضرت نوح ﷺ د ځوی باره کښې تپوس اوشو نو هغوی اوفرمانیل چه الله ﷻ رښتونې دې هغه ده ته د حضرت نوح ﷺ ځوی ونیلې دې. نو هغه یقینا د حضرت نوح ﷺ د نسب نه ثابت ځوی وو. گورنې الله ﷻ فرمانی (وَنَادٰی نُوْحًا اِنَّهٗ) اودا هم یاد ساتی چه د بعضې علماؤ قول دې چه د یونسی بنځې کله هم زنا نه ده کړې. هم داسې د حضرت مجاهد رضی اللہ عنہ نه روایت دې. اوهم دا د ابن جریر رضی اللہ عنہ ځوښ کړې شوې دې. او په حقیقت کښې تیک او صحیح خبره هم دغه ده.

قِيلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا
ا اوونیلې شوا ائې نوح اکوز شه په سلامتیا سره د طرفه زمونږ
ا اوونیلې شو ورته ائې نوح ﷺ زمونږ د طرفه په سلامتیا او برکتونو
وَبَرَكَتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰی اٰمِرٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَاُمِّ
او برکتونو سره په تاباندې او په ډلو باندې دهغه چانه چې ستا سره دی اوڅه نورې ډلې دی
سره کوز شه دا به په تا او په هغې ډلو باندې وی کوم چې ستا دملگرو نه تا سره دی اوداسې امتونه
سَامِعَتِهِمْ ثُمَّ يَمْسَهُمْ مِّنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ
چې نفع به ورکړو مونږ هغوی ته بیا به اورسی هغوی ته د طرفه زمونږ نه عذاب دردناک
به هم راځی چې مونږ به ورله لرې ورځي عیشونه ورکړو بیا به پرې زمونږ د طرفه دردناک عذاب راشی

قوله تعالى: قِيلَ يٰنُوْحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا وَبَرَكَتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰی اٰمِرٍ مِّمَّنْ مَعَكَ

د نوح ﷺ د کشتنې نه گوزیدل: کشتنې اودریده اودالله ﷻ سلام په هغوی باندې اوپه ټولو مؤمنانو ملگرو اود هغوی په اولادچه تر قیامت په پورې څوک ایمان راوړونکی دی په ټولونازل شو. ورسره د کافرانو د دنیاوی فاندې نه مستفید کیدو او بیا په عذابونو کښې دراکیریدوهم اعلان اوشو. نودا آیت د قیامت په پورې د مؤمنانو په برکت اوسلامتیا اود کافرانو په سزا باندې دې. د امام ابن اسحاق رضی اللہ عنہ بیان دې کله چه الله ﷻ جل شانہ د طوفان بندولو اراده اوفرمانیل نو په مخ د زمکه نئ یوه هوا راوړلکله کومې چه اوپه اودرولې اود هغې راخوټکیدل بندشو او ورسره د آسمان دروازی هم د کومونه چه تراوسه پورې اوپه راوړیدلې بند کړې شوې.

(۱) الطبری: ۳۴۳/۱۵.

(۲) احمد: ۴۵۴/۶، ابوداؤد کتاب الحروف والقراءات رقم: ۳۹۸۳ وهو حسن، ترمذی: ۲۹۳۲، بدون (باعبادی...).

(۳) حاکم: ۴۹۶/۲.

زمکې ته د اوبو رابنکلو حکم اوشو هم هغه وخت اوبه په کمیدو شوې اود تورات په قول سره د اوومې میاشتنې په اولسم تاریخ د نوح عليه السلام کشتنی د جودی په غر اودریده. د لسمې میاشتنې په اولنی تاریخ د غرونو څوکی کولاوشوې. دهغې په څلویښتمه ورځ د کشتنی نښې داوږود پاسه ښکاره شوې. بیا هغوی کارغه داوږو دتحقیق دپاره اولیگلوڅو هغه واپس رانغلو. هغوی کونتره اولیگله چه واپس راغله دخپلې پښې کیخودو هغې ته ځای ملاونه شو. هغوی په خپل لاس باندې هغه واخسته او دننه نی یوړه. بیا اووه ورځې پس نی هغه بیا اولیگله. واپس راغله او په خپله مخوکه کښې دزیتون پانړه وه نو د هغې نه د الله عليه السلام نبي معلومه کړه چه اوبه د زمکې نه لرې شان اوچتې پاتې دی. بیا نی اووه ورځې پس اولیگله چه واپس شوه نو هغوی پوهه شو چه زمکه بالکل اوچه شوې ده. غرض دا چه پوره یو کال پس حضرت نوح عليه السلام د کشتنی نه سرپوخ اوچت کړو او آواز راغلو چه ای نوح عليه السلام زمونږ په نازل شوی سلامتیا سره اوس راکوز شه.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ	نُوحِيهَا إِلَيْكَ	مَا كُنْتَ	تَعْلَمُهَا أَنْتَ
دا قیصې دخبرو دغیبو نه دی چې وحی کوو مونږ دهغې تاته نه وې ته چې معلوم وو تاته هغه			
دا د غیبو خبرې دی چې مونږ ئې تاته دوحی په ذریعه رالېږو تاته ددې نه وړاندې د دې څه پته نه وه			
وَلَا قَوْمَكَ	مِنْ قَبْلِ هَذَا	فَأَصْبِرْ إِنَّ	الْعَاقِبَةَ
اونه قوم ستاته مخکښې د دې نه نوصبر کوه بیشکه چې ښه انجام ا دپاره دپرهیزگارانو دې			
اونه ستاقوم ته اوس د وحی په ذریعه درته معلوم شو نو صبره کوه (نیک) انجام د پرهیزگارو دې			

قوله تعالى: تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ

د وړاندینو واقعاتو حالات د وحی په ذریعه بیانیدل: - دنوح عليه السلام قصه اود دې په شان نور تیرشوی واقعات کوم چه ستا په وړاندې نه دی تیرشوی خومونږ د وحی په ذریعه ته د هغې نه خبر کړې اوته د هغې حقیقت خلقتو ته داسې ښکاره کوي لکه چه د هغې د کیدو په وخت ته هم هلته موجود وې. د دې نه وړاندې څو نه تاته د دې څه خبر وو اونه ستا قوم د دې څه علم لرلو چه د چا هم څه گمان وی چه تا د چا نه زده کړی وی. نو صفا خبره ده چه دا د وحی په ذریعه د الله عليه السلام نه تاته معلومه شوه او بالکل هم هغه شان څنگه چه په وړاندینو کتابونو کښې موجود دی. اوس تاله د هغوی په تکلیفونو او دروغ گنډلو باندې صبر او برداشت کول پکار دی مونږ ستا به امداد باندې یو. تاته اوستا تابعدارانوته به په هغوی باندې غلبه ورکړو اود انجام په لحاظ سره به هم ته غالب نی. هم دغه طریقه د نورو پیغمبرانو علیهم السلام هم وه.

وَالِى عَادٍ	آخَاهُمْ هُودًا قَالَ	يَقُومِ	اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ
او عادیانو ته (مونږ اولېږلو) ورورد هغوی هود او وئیل هغه انې قومه زما بندگي کوی دالله انشته تاسو دپاره یو معبود			
او قوم عاد ته مو دهغوی (قومی) رور هود <small>عليه السلام</small> اولېږلو هغه ورته او وئیل انې زما قومه تاسو			
غَيْرَ لَئِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ	يَقُومِ	لَا أَسْأَلُكُمْ	عَلَيْهِ
سوا دهغه نه نه یی تاسو مگر دروغ جوړونکی انې زما قومه نه غواړم زه ستاسو نه په دې کار باندې			
دالله <small>عليه السلام</small> عبادت کوی دهغه نه بغیر ستاسو بل معبود نشته تاسو خو بس په الله دروغ ترلی دی انې زما قومه			

أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥٠﴾

خہ بدلہ انہ دے بدلہ زما امگرا پہ ہغہ اللہ باندی | چہ پیدا کری نی یم زہ | ایا نود عقل نہ کار نہ اخلی | تاسو زہ ستاسونہ پہ دی (تبلیغ) ہیخ بدلہ نہ غوارم | زما بدلہ خود ہغہ پہ ذمہ دہ | چہ زہ نی پیدا کری یم | انو تاسو

وَيَقُومُوا اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ

او ائی زما قومہ | معافی او غواری | درب خپل نہ | بیا | توبہ او باسی | ہغہ تہ | راوبہ وروی اسمان (نہ) ولی د عقل نہ کار نہ اخلی | او ائی زما قومہ دخپل پروردگار نہ بنسنہ او غواری | بیا ہغہ تہ توبہ او باسی

عَلَيْكُمْ مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَكَّلُوا

پہ تاسو باندی | پہ شیبو شیبو باران | اوزیات بہ درکری تاسو | لہ | طاقت | سرہ | دقوت | ستاسو | اومہ | اروی | مخ | ہغہ بہ در باندی | پہ شیبو شیبو باران | انونہ او وروی | او تاسو تہ بہ ددی طاقت | سرہ نور زیات طاقت درکری

مُجْرِمِينَ ﴿٥١﴾

پہ داسی حال کنسی چہ مجرمان یی |

اود مجرم پہ حیثیت (د حق نہ) | مخونہ مہ اروی |

قوله تعالى: قَالَ يَقُومُوا عَبْدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ

حضرت ہود علیہ السلام دعوت :- اللہ ﷻ حضرت ہود علیہ السلام خپل قوم تہ رسول جوړ کړواو ونی لیکلو، ہغہ قوم تہ د اللہ ﷻ د توحید دعوت ورکړو اود اللہ ﷻ نہ سوا دنورو دعبادت کولونہ نی منع کول او ورته نی اوخودل چہ دچا تاسو عبادت کونی د هغوی عبادت پخپله تاسو جوړ کړی دې بلکه د هغوی نومونه او وجود ستاسو خیال فضولیات دی.

هغوی تہ نی او وئیل چہ زہ تاسو نہ د خپل دی نصیحت خہ بدلہ یا معاوضہ نہ غوارم. زما ثواب بہ زما رب مالہ را کوی چا چہ زہ پیدا کړی یم. آیا تاسو دا غتہ خبرہ ہم پہ عقل کنسی نہ راولنی چہ د دنیا او آخرت د بنیگری تاسو تہ لار خودونکی تاسو نہ خہ اجرت نہ غواری. تاسو پہ استغفار کنسی اختہ شنی اود تیرو شوو گناہونو د اللہ ﷻ نہ بخیسنہ او غواری توبہ او کړنی او د راتلونکو گناہونو نہ منع شنی. دا دواړہ خبرې چہ پہ چا کنسی ہم وی اللہ ﷻ بہ د هغہ رزق آسان کړی. د هغہ کار بہ پہ ہغہ باندی آسان کړی. د هغہ د شان حفاظت بہ کوی. واورنی پداسی کولو باندی بہ پہ تاسو برابر بنسکلی او مزیدار بارانونہ راوړی اوستاسو پہ طاقت کنسی بہ ډیر زیات برکتونہ وی. پہ حدیث شریف کنسی دی چہ کوم سړی استغفار ضروری او گنہری اللہ ﷻ ہغہ لہ د هر مشکل نہ خلاصی ورکوی اود هرې تنگنی نہ ورته فراخی ورکوی او رزق ورته دداسی خای نہ رسوی چہ پخپله ہم د هغہ پہ گمان کنسی نہ وی. (۱)

قَالُوا يَهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ

اهغوی او وئیل ای ہود | نہ دې راوړې تامونې تہ | دلیل بنسکارہ

اهغوی جواب کنسی او وئیل چہ ائی

(۱) اہوداؤد کتاب التور باب فی الاستغفار: ۱۵۱۸، ابن ماجہ: ۳۸۱۹، عمل الیوم واللیلہ: ۴۵۶، المعجم الکبیر: ۱۰۶۶۵، حاکم: ۲۶۲/۷.

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٠﴾

اوڻه بومونڊ پرېښودونکي | خدايان خپل | په وينا ستا | اوڼه بومونډه | په تاباندي | ايمان راوړونکي
هوډتاخو خان سره مونږ ته څه سندنه دي راوړي | او مونږ خپل معبودان ستا په وينا نشو پرېځو دي او په تا ايمان نشو راوړي

إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرِكَ بَعْضُ الْهَيْئَةِ بِسُوءٍ ۖ قَالَ إِنِّي

نه و ابو مونږه | مگر دا چې | در رسولې دې تا ته | ځينو | خدايانو ز مونږه | څه ضرر | اوونيل هود | بيشکه زه
مونږه اگرو چې گنې ز مونږ يو معبود ته په دې مشقت کښې اچولي يې هغه اوونيل چې زه الله ﷻ گواه کوم

أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُوكَ أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَشْرِكُونَ ۖ مِنْ دُونِهِ

گواه کوم | الله | اوگواهان شی تاسو | چي زه | بيزاره يم | دهغي نه | چي شريکوي ني تاسو | غير د الله نه
او تاسو هم گواهان او سيري | چي زه ستاسو د شرک نه ويزاريم د الله ﷻ نه

فَلْيَكِيدُونِي ۖ جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُون ۝ اِنِّیْ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ

نوٽڊ بيرونه او ڪڙي زما خلاف | ٿول | بيا | مه راکوئي مهلت ماته ايشڪه ما بهروسه ڪري ده | په الله باندې
سوا تاسو ٿول ماته سازشونه جوڙ ڪري | اوبيا ماته لوهم مهلت مه راکوئي | زما په الله بهروسه ده

رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا

چې رب زما دې | اورب ستاسودې | نشته هيڅ يو زنده سړې | مگر الله | نيونکې دې | تندي د هغه
چې زما | اوستاسو | پرودرگار دې | داسې هيڅ يو ساه لرونکې نشته | چې د هغه تندي

إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

بیشکه | رب زما | په لاره نیغه دي |

دالله ﷻ به قضه كنس، نه وي | بسكه زما يروردگار په نيغه لار موندې شي |

قوله تعالى: قَالُوا يَهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ

دحضرت هود علیه السلام دعوت اود قوم جواب:- د هود علیه السلام قوم د خپل نبی علیه السلام نصیحت واوریدو نو جواب یی ورکړو چه ته د کوم څیز طرف ته موږ راغواړې د هغې خوڅه دلیل او حجت تامونې ته راوړې ته دې اود دې دکولو نه موږ خلاص یو چه ته وائې خپل معبودان پرېړدنی اوموږ به ئی نه پرېړدو اونه موږ تا رښتونی منونکی یو او نه په تاباندې ایمان راوړونکی یو. بلکه زمونږ خیال خدا دې چه ته موږ زمونږ ددې معبودانوته منع کوې او په هغوی باندې عیبونه لگوې په دې وجه د هغوی د غصې د وجه نه به تاباندې د هغوی غضب شوی دی. ستا عقل کار نه کوی.

د همدې په باباندې د هغوى غصب شوې دې. ستاسو غلې د دې دوى
 د هود استقامت او بهادري: دې اوریدو سره د الله ﷻ نبي ﷺ اوونیل که چرې خبره دا وی نو زه
 تاسو او الله ﷻ گواه جوړولو سره اعلان کوم د الله ﷻ نه سوا چه د چا چا عبادتونه کولې شی چه څه ترې
 کیدې شی ماته دې نقصان راوړسوی ماته دې هیڅ مهلت نه راکوی او په ما دې ترس نه خوری. کوم
 نقصان چه ستاسو په وس کښې وی ماته نې رارسونی ماسره هیڅ کمې مه کونې. زما توکل د الله ﷻ په
 ذات دې هغه زما وستاسو ټولو مالک دې دا ناممکن ده چه د هغه د رضا نه بغیر ماته څوک څه نقصان
 راوړسولې شی. د ټولې دنیا سا اخستونکى دهغه په قبضه کښې دی اود هغه ملکیت دې. هیڅ څوک
 نشته چه دهغه د ملک نه بهر شی اودهغه دبادشاهنی نه جدا شی. هغه ظالم نه دې چه ستاسو منصوبې

پورہ کیدو ته پریردی هغه په صحیح لار دې. دبندیگانو واکې دهغه په لاس کښې دی په مؤمنانو باندې د هغه نه هم زیات مهربان دې چه کومه مهربانی د موریلار په اولاد باندې وی. هغه کریم دې اود هغه د کرم څه حد نشته هم په دې وجه بعضې خلق او خونیرې او غافل شی.

د هود عليه السلام بیان ټول د توحید نه ډک دې :: د حضرت هود عليه السلام په دې فرمان باندې بیا غور او کړنې چه هغه د عادیانو د پاره په خپل دې قول کښې د الله عز وجله د توحید ډیر دلیلونه بیان کړی دی. ونی خودل چه کله د الله عز وجله نه بغیر بل څوک نفع نقصان نه شی رسولې، کله چه د هغه نه بغیر په څه څیز باندې د چا قبضه نه شی کیدې نویا هم هغه یو د عبادت مستحق او گرځیدو اود چا عبادت چه دهغه نه بغیر تاسو کوڼې هغه ټول باطل او گرځیده. الله عز وجله د دې نه پاک دې ملک تصرف قبضه او اختیار هم د هغه دې، ټول د هغه په ماتحتی کښې دی د هغه نه بغیر بل څوک معبود نشته.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ	فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ	فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ
ا نو که چرې مخ واوروئ تاسو نو په تحقیق سره	ا نو که چرې مخ واوروئ تاسو نو په تحقیق سره	ا نو که چرې مخ واوروئ تاسو نو په تحقیق سره
أَبْلَغْتُكُمْ مَا	أُرْسِلْتُ بِهِ	إِلَيْكُمْ
دراورسو ما تاسو ته هغه پیغام چې رالیرلې شوې ووم زه په هغې سره تاسو ته	دراورسو ما تاسو ته هغه پیغام چې رالیرلې شوې ووم زه په هغې سره تاسو ته	دراورسو ما تاسو ته هغه پیغام چې رالیرلې شوې ووم زه په هغې سره تاسو ته
وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ	وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ	وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ
اورابه ولی ستاسوپه ځای رب زما یو قوم غیرله تاسو نه او تاسو به ضرر او نه رسولې شی هغه ته	اورابه ولی ستاسوپه ځای رب زما یو قوم غیرله تاسو نه او تاسو به ضرر او نه رسولې شی هغه ته	اورابه ولی ستاسوپه ځای رب زما یو قوم غیرله تاسو نه او تاسو به ضرر او نه رسولې شی هغه ته
شَيْءٌ إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيزٌ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا	شَيْءٌ إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيزٌ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا	شَيْءٌ إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيزٌ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا
هیڅ شی ابیشکه رب زما د هر څیز ساتونکې دې او هرکله چې راغې حکم زمونږه	هیڅ شی ابیشکه رب زما د هر څیز ساتونکې دې او هرکله چې راغې حکم زمونږه	هیڅ شی ابیشکه رب زما د هر څیز ساتونکې دې او هرکله چې راغې حکم زمونږه
نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ	نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ	نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
نوجات ورکړو مونږه هود ته او هغه کسانو ته چې ایمان ئې راوړې ووا د هغه سره په رحمت سره	نوجات ورکړو مونږه هود ته او هغه کسانو ته چې ایمان ئې راوړې ووا د هغه سره په رحمت سره	نوجات ورکړو مونږه هود ته او هغه کسانو ته چې ایمان ئې راوړې ووا د هغه سره په رحمت سره
مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ وَتِلْكَ عَادٌ	مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ وَتِلْكَ عَادٌ	مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ وَتِلْكَ عَادٌ
د طرفه خپل نه او نجات ورکړو مونږه هغوی ته د عذاب سخت نه او دغه عادیان دی	د طرفه خپل نه او نجات ورکړو مونږه هغوی ته د عذاب سخت نه او دغه عادیان دی	د طرفه خپل نه او نجات ورکړو مونږه هغوی ته د عذاب سخت نه او دغه عادیان دی
بَجَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا	بَجَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا	بَجَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا
چې انکار او کړو هغوی د آیتونو د رب خپل نه او نافرمانی ئې او کړه د رسولانو د هغه نه او تابعداری ئې او کړه	چې انکار او کړو هغوی د آیتونو د رب خپل نه او نافرمانی ئې او کړه د رسولانو د هغه نه او تابعداری ئې او کړه	چې انکار او کړو هغوی د آیتونو د رب خپل نه او نافرمانی ئې او کړه د رسولانو د هغه نه او تابعداری ئې او کړه
د خپل پروردگار د نښو نه ئې انکار او کړو او د هغه د پیغمبرانو نافرمانی ئې او کړه او د هر ظالم او	د خپل پروردگار د نښو نه ئې انکار او کړو او د هغه د پیغمبرانو نافرمانی ئې او کړه او د هر ظالم او	د خپل پروردگار د نښو نه ئې انکار او کړو او د هغه د پیغمبرانو نافرمانی ئې او کړه او د هر ظالم او

أَمْرٌ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً	
دحکم دھر سرکشہ جگر مار او اولبولی شو پھغوی پسی پھ دنیا کنبی (ہم) لعنت	
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۝ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۝ أَلَا بَعْدًا	
اوپہ ورخ د قیامت ہم خبردار بیشک عادیانو کفر اوکرو د رب خپل خبردار لری والی دی	
او د قیامت پھ ورخ بہ ہم لعنتی وی واورئ چي قوم عاد دخپل پروردگار نہ منکر شو خبر شن چي	
لَعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ۝	
دپارہ د عادیانو چہ قوم د ہود ووا	
عادیان چہ قوم د ہود ۝ وود رحمت نہ لری پریوتل ۝	

قوله تعالى: وَاتَّبِعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ۝

د قوم عاد سرکشی: حضرت ہود ۝ فرمائی چہ ما خو خپل کار پورہ کړو اود الله ۝ رسالت می تاسو ته دراورسولو اوس کہ تاسو مخ اړونی او نه مننی نو ستاسو نقصان ہم پھ تاسو دی نه چہ پھ ما. د الله ۝ دا قدرت شته چہ هغه ستاسو خای هغو خلقو ته ورکړی چہ د هغه توحید منی او صرف ہم د هغه عبادت کوی. هغه ته ستاسو ہیخ پرواه نشته، ستاسو کفریہ هغه ته ہیخ نقصان ورنه کړی شی بلکہ د دی وبال ہم پھ تاسو دی. زمارب پھ بندیگانو باندی شاهد دی د هغوی افعال او افعال د هغه پھ نظر کنبی دی. آخر پھ هغوی باندی د الله ۝ عذاب راغلو. د خیر او برکت نه خالی د عذاب او سزا نه دکي هواگانې پھ هغوی راغلي. هغه وخت حضرت ہود ۝ اود هغه د مسلمانانو دله د الله ۝ پھ فضل او کرم اود هغه پھ لطف اورحم سره خلاصی بیاموندلو د سزا گانونه بچ شو. سخت عذاب د هغوی نه اخواکړی شو. داوو عادیان چہ د الله ۝ نه نی کفر کړی وو اود الله ۝ د پیغمبرانو علیهم السلام خبره نی نه منله. دیونبی نه انکار دتولو نه انکار وی: دایادساتی چہ د یونبی نافرمانی د تولو انبیاء کرامو علیهم السلام نافرمانی ده. دوی بہ د هغوی منل چہ پھ دوی کنبی سرکش او ضدی وو. د الله ۝ اود هغه د مومنانو بندیگانو لعنت پھ هغوی باندی ورپریوتلو پھ دی دنیا کنبی ہم د هغوی ذکرپه لعنت سره اوکړی شو اود قیامت پھ ورخ ہم پھ میدان محشر کنبی د تولو پھ وړاندی بہ پھ هغوی د الله ۝ لعنت وی او آوازیہ کولې شی چہ عادیان د الله ۝ منکر دی. د حضرت سدی ۝ قول دی چہ د هغوی نه پس خومر انبیاء کرام علیهم السلام راغله تول پھ هغوی ہم لعنت کوی اود هغوی پھ ژبه د الله ۝ لعنتونه پھ هغوی باندی دی.

وَالِی ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَاقَوْمِ	
او ثمودیانو ته رور د هغوی صالح او وئیل هغه انی زما قومہ	
او ثمود (نومی قوم) ته مود هغوی رور صالح ۝	
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم	
بندگی اوکړئ د الله نشته تاسو د پارہ ہیخ یو معبود بغیر د هغه نه هغه پیدا کړی یی تاسو	
اولیرلو هغه ورته او وئیل چي انی زما قومہ د الله عبادت کوی اچي د هغه نه سوا بل څوک د عبادت	

مِّنَ الْأَرْضِ	وَاسْتَغْفِرْكُمْ	فِيهَا	فَاسْتَغْفِرُوا	ثُمَّ
د زمکي نه او هغه آباد کړي يی تاسو په هغې کښې نو تاسو معافي او غواړئ دهغه نه بیا				
لاټق نشته هم هغه تاسو د زمکي نه پیدا کړي يی او په زمکه ئې آباد کړي يی انو دهغه نه معافي				
تُوبُوا	إِلَيْهِ	إِنَّ رَبِّي	قَرِيبٌ	مُّجِيبٌ
توبه او باسي هغه ته بیشکه رب زما نزدې دې قبلونکې د دعا دې				
او غواړئ بیا ورته توبه او باسي بیشکه زما رب هر چاته نزدې او دعا قبلونکې دې				

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ

د حضرت صالح عليه السلام د توحید دعوت: صالح عليه السلام د الله تعالی رسول جوړ کړې رالیکلې شوې وو. قوم ته هغوی د الله تعالی عبادت کولو اود نورو د عبادت نه د منع کولو نصیحت کولو. وانی چه د انسان د شروع نه پیدائش الله تعالی د خاورې نه کړې دې، ستاسو د ټولو پلار آدم عليه السلام د خاورې نه پیدا شوې وو. الله تعالی په خپل فضل سره تاسو په زمکه باندې میشته کړئ. په دې کښې ژوند تیروئ. تاسو له د الله تعالی نه استغفار کول پکار دی. د هغه طرف ته ټیټیدل پکار دی. هغه ډیر نيزدې دې او قبلونکې دې.

قَالُوا	يُصْلِحْ قَدْ كُنْتَ	فِينَا	مَرْجُوعًا	قَبْلَ هَذَا	أَتَنْهِنَا
هغوی او وویل انې صالحه بیشکه وې ته په مونږ کښې د طمعی آسرا مخ کښې ددې نه آيا ته منع کوي مونږه					
هغوی او وویل چې انې صالح <small>عليه السلام</small> ددې نه مخکښې ستا نه زموږ ډیرې طمعی وې آيا ته مونږه د هغه					
أَنْ تَعْبُدَ	مَا	يَعْبُدُ	أَبَاؤُنَا	وَأَنَّا	
چې عبادت او کړو مونږه دهغې چې عبادت به ئې کولو پلارانو زموږه او بیشکه مونږه					
بتانو د عبادت نه منع کوي چې زموږ پلار نیکه ئې عبادت کولو او مونږه خو ستا.					
لَفِي شَكٍّ	مِمَّا	تَدْعُونَا	إِلَيْهِ	مُرِيبٌ	
خامخا په شک کښې یو دهغې (طریقي) نه چې ته رابلې مونږه هغې ته په عظیم شک کښې					
د بلنې په حقله په ډیر شک کښې په غټ تردد کښې پراته یو					
قَالَ	لِقَوْمٍ	أَرَعَيْتُمْ	إِنْ كُنْتُ	عَلَىٰ بَيِّنَةٍ	
او وویل هغه انې قومه زما ایا گورئ تاسو که چری یم زه په ښکاره شهادت سره					
هغه او وویل چې انې زما قومه داخو او وانی که زه دخپل پروردگار د طرفه په یو ښکاره دلیل ولاړ یم					
مِّن رَّبِّي	وَأَتَيْنِي	مِنْهُ	رَحْمَةً	فَمَنْ	يَنْصُرُنِي
د طرفه درب خپل نه او را کړې ئې دې ماته د طرفه خپل نه رحمت نوڅوک به مدد او کړی زما					
او هغه په ما خپل رحم هم کړې وی نو څوک به د الله <small>تعالی</small> په مقابله کښې زما مدد او کړی که زه					
مِنَ اللَّهِ	إِنْ عَصَيْتُهُ	فَمَا تَزِيدُونَنِي	غَيْرَ تَخْسِيرٍ		
په مقابله د الله که نافرمانی او کړم زه د هغه نونه زیاتوی تاسو مالره بې د نقصانه					
د هغه نافرمانی او کړم نو تاسو ماته د نقصان رارسولو نه سوا بل څه نشئ کولی					

قوله تعالى: اَتَنْهَانِاَنْ نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا

د تھو دیانودا وینا چہ مونہ د خپل پلارنیکہ پہ دین باندې یو۔ د حضرت صالح علیہ السلام اود هغه د قوم په منځ کښې چہ کومې خبرې اترې اوشوې دهغې بیان کولې شی. هغوی ونیل چہ ته دا خبره دخپلې نه مه اویاسه دې نه وړاندې خوزمونږ تانه ډیر امیدونه وو خوتا په هغه ټولو باندې اوبه وړولې اولکیانې زړې طریقې اود پلارنیکه د چال او عبادت نه مونږ اخوا کوي. زمونږ خو ستا په دې نوې لارخودنه کښې ډیر لوی شک او شبه ده. صالح علیہ السلام اوفرمانیل واورنی زه په ډیر اعلیٰ دلیل سره یم اوما سره دخپل رب نشانی ده. زما پخپله رښتونولنې باندې د زړه تسلی ده. زما سره د الله تعالی درسات رحمت دي. اوس که زه ناسوته ددې دعوت درنه کړم اود الله تعالی نافرمانی او کړم اود هغه د عبادت طرف ته تاسو راونه بلم نو څوک دی چہ زما امداد به اوکړې شی اود الله تعالی د عذابونونه به مابج کړې شی؟ زما ایمان دې چہ مخلوق زما ه کار نه شی راتلې. تاسو زما دپاره صرف بې فاندې نې. بغیر زما د نقصان نه تاسو زما هیڅ نه شنی زیاتولی.

وَلْيَقُومُوا	هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ	لَكُمْ	آيَةٌ	فَذَرُوهَا	تَاكُلْ
او ائي قومہ زما دا اوبښه د الله ده ستاسو دپاره نښه نو پریردئ هغه چي خوري					
ائي زما قومہ دا اوبښه د الله ده اوستاسو دپاره نښه ده نو پریردئ چي د الله په زمکه کښي					
فِي اَرْضِ اللَّهِ	وَلَا تَمْسُوْهَا	بِسُوِّ	فَيَاْخُذْكُمْ	عَذَابٌ	
په زمکه دالله کښي او مۀ رسوئ دي ته (څه) تکليف گڼي نو اوبه نيسي تاسو عذاب					
ازاده څريری او د بدئ لاس ورته مۀ اورئ گڼي يو نزدي عذاب به مو راويسي					
قَرِيبٌ	فَعَقَرُوْهَا	فَقَالَ	تَمَتَّعُوا	فِي دَارِكُمْ	ثَلَاثَةَ
نزدي نوزخمی شي کره هغه نو اوونیل صالح نفع واخلي په کورونو خپلو کښي درې					
خوهغوی اوبښه زخمی کره (نو صالح <small>علیہ السلام</small>) ورته اوونیل چي پخپلو کورونو کښي بس درې ورځي					
اَيَّامٍ	ذَلِكَ وَعْدٌ	غَيْرٌ مَّكْذُوْبٌ	فَلَمَّا	جَاءَ	اَمْرُنَا
ورځي دا وعده ده چي نه ده دروغ نو هر کله چي راغلو زمونږه حکم نجات ورکړو مونږ					
نورې تيرې کړئ دا يوه داسې نيټه ده چي په دې کښي معمولی دروغ نشته نو هر کله چي زمونږ حکم					
صَالِحًا	وَالَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	مَعَهُ	بِرَحْمَةٍ	مِّنَّا
صالح ته او هغه کسانو ته چي ایمان نې راوړې وؤ دهغه سره په رحمت سره د طرفه خپل نه					
راورسیدو نو مونږ صالح <small>علیہ السلام</small> اود هغه مسلمانان ملگری پخپل رحمت سره بچ کړل اود هغې ورځي					
وَمِنْ خِزْيٍ	يَوْمَئِذٍ	اِنَّ	رَبَّكَ	هُوَ	الْقَوِيُّ
اود رسوايئ د دغې ورځي نه بیشکه رب ستا چي دې هم هغه قوی دی غالب دي او اوښولو					
د شرم نه مو (محفوظ کړل) بیشکه ستا پروردگار ډیر قوی او غالب دي باقی پاتې ظالمان شونو					
الَّذِيْنَ	ظَلَمُوْا	الصَّيْحَةَ	فَاَصْبَحُوْا	فِي دِيَارِهِمْ	جَثِيْمِيْنَ
هغه کسانولره چي ظلم نې کړې وؤ چغې بیا اوگرزیدل هغوی په کورونو خپلو کښي پرمخې پرانده					
هغوی باندې یوه ناترسه چغه راغله نو پخپلو کورونو کښي داسې پرمخې پریوتل					

كَانَ لَمْ يَغْنُوا	فِيهَا	الَا	إِنَّ	ثَمُودًا	كَفَرُوا	رَبَّهُمْ
لکه چي نه ووا اوسيدلي به دغه خائي کنبي خبردار بيشکه چي ثموديانو انکار اوکړو د رب خپل						
لکه چي هلو هلته اوسيدلي نه وو او اورئ چي ثموديانو خپل پروردگار نه انکار کړي وو						
الَا	بَعْدًا	لِثَمُودَ				
خبردار لري والي دي ثموديانو لره						
واورئ چي ثموديان رحمت نه ډير لري او غور زيدل						

قوله تعالى: وَيَقُومُ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً

د صالح معجزہ: د دے تولو آیاتونو پورہ تفسیر اود ثمودیانو ہلاکت اود اوہنی تفصیلی واقعات بہ سورۃ اعراف کنہی بیان شوی دی۔ دلته بیا سردوبارہ کولو ضرورت نشته ہلتہ نی اوگورنی۔

وَلَقَدْ	جَاءَتْ	رُسُلَنَا	إِبْرَاهِيمَ			
او په تحقیق سره راغلي فرېښتي زمونږه ابراهيم ته						
او زمونږ فرېښتي حضرت ابراهيم <small>عليه السلام</small> ته زېري ورکولو دپاره						
بِالْبُشْرَى	قَالُوا	سَلَامًا	قَالَ	سَلَامٌ		
د زېري سره اوونيل فرېښتو په تادي سلام وي اوونيل ابراهيم په تاسو دي سلام وي						
ورغلي وي او ورته ئې اوونيل چې سلامت اوسي هغه اوونيل چې تاسو هم سلامت اوسئ نو ساعت تيرنه						
فَمَا لَيْتَ	أَنْ جَاءَ	بِعَجَلٍ	حَنِيدٌ	فَلَمَّا	رَأَى	
نو څه وخت ئې تير نه کړو چې راغې د سخي وریت کړی سره نوهرکله چې اوليدل ابراهيم						
وو چې يو وریت سخي ئې ورته راوړلو کله چې ئې اوکتل چې د هغوی لاسونه						
أَيْدِيَهُمْ	لَا تَصِلُ	إِلَيْهِ	نَكَرَهُمْ	وَأَوْجَسَ	مِنْهُمْ	
لاسونه د هغوی چې نه رسېږي دغه خوراک ته ناآشنائي اوگنرل هغوی او محسوسه ئې کړه په زړه کېښي د هغوی نه						
ورته نه وړاندې کېږي شکمن شو اود هغوی نه ئې ویره محسوس کړه						
خِيفَةً	قَالُوا	لَا تَخَفْ	إِنَّا	أَرْسَلْنَا	إِلَى قَوْمِ لُوطٍ	وَأَمْرَاتَهُ
ویره اوونيل فرېښتو مه ویرېږه بیشکه مونږ رالیرلی شوی یو قوم د لوط ته او بنځه د هغه						
هغوی ورته اوونيل چې مه ویرېږه مونږ د حضرت لوط په قوم پسې رالیرلی شوی یو						
قَابِئَةً	فَضَحِكَتْ	فَبَشَّرْنَاهَا	بِاسْحَاقَ	وَمِنْ وَرَآءِ		
ولاره وه نو اوخندل هغې نو زېري ورکړو مونږ هغې ته په اسحاق سره او روستو						
اود هغه بی بی ولاره وه نو وي خندل نومونږ ورته د اسحاق (نومي ځوئی) زېري ورکړو او په حضرت						
إِسْحَاقَ	يَعْقُوبَ	قَالَتْ	يُؤْتِكُنِي	ءَالِدٌ		
د اسحاق نه په يعقوب سره اوونيل هغې چې هائي زما کم نصيبه ايا زه به اولاد راوړم						
اسحاق <small>عليه السلام</small> پسې (دهغه ځوئی) يعقوب <small>عليه السلام</small> هغې اوونيل چې هائي زما کم نصيبه زه به اوس ځوئی						

دلوٹ ﷺ قوم ته راليگلي شوي يوجه هغوی هلاک کړو. حضرت ساره د قوم لوط د هلاکت خبر خوشحاله کړه. هغه وخت دې ته يوه بله خوشخبري هم ملا وشوه. چه ددې نااميدنی په عمر کښې به تاله بچې درکړې کيدې شي. هغې ته داهم حيرانتيا وه چه په کوم قوم باندې د الله ﷻ عذاب نازلېږي هغوی په پوره غفلت کښې دي. غرض دا چه فرشتو هغوی ته د اسحاق نومې بچي د پيدا کيدو زيرې ورکړو او بيا د اسحاق سره د يعقوب د کيدو هم زيرې واوړولو.

ذبيح الله اسماعيل ﷺ وو نه که اسحاق ﷺ: ددې آيت نه په دې خبره باندې استدلال اوکړې شو چه ذبيح الله حضرت اسماعيل ﷺ وو خکه چه د حضرت اسحاق ﷺ خو زيرې ورکړې شوي وو او ورسره د هغه نه د اولاد کيدو هم زيرې ورکړې شوي وو. په دې اوړيدو باندې حضرت ساره عليها السلام دعامونځو په شان حيرانتيا ښکاره کړه چه د ښځې اوځاوند په دې عمر کښې به اولاد څنگه وي؟ دا ډيره د حيرانتيا خبره ده. فرشتو وويل د الله ﷻ په کار کښې څه حيرانتيا ده؟ تاسو ته به هم په دې عمر کښې الله ﷻ خوي درکړي لکه چه د دوی نه تر دې وخته پورې څه اولاد نه وو شوي. ستا د ځاوند عمر هم تير شوي دې خود الله ﷻ په قدرت کښې څه کمې نشته. هغه چه څه غواړي هغه کيږي. اي دښې کورودانې! په تا باندې دالله ﷻ رحمتونه او برکتونه دي تاله دهغه په قدرت کښې حيرانتيا نه دي کول پکار. الله ﷻ د تعريفونو والا او بزرگ دي.

په رسول کریم ﷺ باندې د صلاة طريقه: بخاري اومسلم کښې دي چه صحابه کرامو تپوس اوکړو اي د الله ﷻ رسول ﷺ مونږ په تاسو باندې سلام راليگل خوزده کړه خويه تاسويه درود څنگه درليگو نو حضور ﷺ او فرمايل وائي ((اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد)) (۱)

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا
نور کله چې الرې شوه د ابراهيم نه ويره اوراغې هغه ته زيرې انوجگړه نې کوله زمونږ سره
نور کله چې د حضرت ابراهيم ﷺ نه ويره لاړه او زيرې نې بيا مونده انومونږ سره نې د لوط ﷺ د قوم باره
فِي قَوْمِ لُوطٍ ۚ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَكِيمٌ ۖ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ ۖ
په باره د لوط د قوم کښې بيشکه ابراهيم خامخا صبرناک ووا په زړه نرم ووا رجوع کونکې ووا الله ته
کښې بحث شروع کړو بيشکه حضرت ابراهيم ﷺ ډير برداشت کولو والا درمن او الله ته رجوع کولو والا ووا
يَا إِبْرَاهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا ۖ إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ رِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ
اي ابراهيم مخ واوړه د دې خبرې نه شان دادې چې تحقيق راغلي دي حکم درب ستا او بيشکه هغوی چې دي
او د نرم زړه مالک ووا اي ابراهيم ﷺ دا خبره پرېږده استاد پروردگار اته فيصله شوې ده او په
أَتَيْهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ۖ
راتلونکې دې هغوی ته هغه عذاب چې نه دي واپس کيدونکې
هغوی به داسې عذاب راځي چې هغه به هيڅ صورت کښې د واپس کيدو نه دي

(۱) صحيح بخاري كتاب الدعوات باب الصلاة على النبي ﷺ: ۶۳۵۷، صحيح مسلم: ۴۰۶، ابوداؤد: ۰۷۶، ترمذی: ۴۸۳، ابن ماجه: ۹۰۴، دارمی: ۱۳۱۶، احمد: ۲۴۱/۳، مستد الطيالسي: ۱۰۶۱.

قوله تعالى: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمًا أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ۝

حضرت ابراہیم علیہ السلام نرموالی اوصفتونہ:۔۔۔ دمیلمنوخوراک نہ کولوپہ وجہ دحضرت ابراہیم علیہ السلام پہ زہ کنبی چہ کومہ ویرہ راغلی وہ دہغہ حال بنکارہ کیدو پہ وجہ ہغہ لری شوہ بیا ہغہ د خپل خوئی د پیدا کیدو زیری ہم واوریدو اودا ہم معلومہ شوہ چہ دافرنبتی دلوط علیہ السلام قوم دہلاکت دپارہ رالیگلی شوی دی نوہغوی افرمائیل کہ پہ یوکللی کنبی درې سوہ مؤمنان وی نو بیا بہ ہم ہغہ کلی ہلاک کولې شی؟ حضرت جبرائیل علیہ السلام اود ہغہ ملگرو جواب ورکړو چہ نہ بیانی تپوس اوکړو کہ خلونبت وی؟ جواب ملاؤ شو بیا ہم نہ تپوس ئی اوکړو کہ دیرش وی؟ اووئیلی شو چہ بیا ہم نہ تردې چہ شعیر نی کمولوسرہ د پنخو پہ بابت کنبی تپوس اوکړو فربتو ہم دغہ جواب ورکړو نو بیانی د یو پہ نسبت باندې سوال اوکړو نو ہم دغہ جواب ملاؤ شو نو ہغہ افرمائیل نو بیا بہ د حضرت لوط علیہ السلام پہ موجودگنی کنبی تاسو ہغوی څنگہ ہلاک کوئی؟ فربتو اووئیل چہ مونږ تہ ہلتہ د حضرت لوط علیہ السلام د موجودگنی علم دې ہغہ اود ہغہ اولاد بغیرد ہغہ د بنخې نہ بہ مونږ بچ کوو (اوس دہغہ تسلی اوشوہ او چپ شو) حضرت ابراہیم علیہ السلام دیر بردبار نرم زہ او رجوع والا وو۔ د دې آیت تفسیر اول تیر شوې دې اللہ جلّ و علا د خپل پیغمبر بہترین صفتونہ بیان کړی دی۔ د حضرت ابراہیم علیہ السلام د دې خبرو اترو او سفارش پہ جواب کنبی د اللہ جلّ و علا نہ ارشاد اوشو چہ اوس تہ ددې نہ سترگې پتې کړہ۔ د اللہ جلّ و علا قضابہ کپری اوس بہ عذاب راخی اوہغہ بہ واپس کولې نہ شی۔

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا

اوهرکله چي راغلي | فریستی زمونږہ

اوهرکله چي زمونږ فریستی

لُوطًا سَيِّئًا يَهُمُّ وَضَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا

لوط تہ نوغمرن شوہغہ | پہ وجہ د ہغوی | او تنگ شو | له دوی نہ | پہ زہ کنبی

حضرت لوط علیہ السلام تہ ورغللی | نو دہغوی پہ ورتللو خفہ شو | او پہ زہ ئی بارشوا | او وئیل چي

وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ۖ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ

او وئیل | دا | ورځ دہ | ډیره سختہ | او راغلي ہغہ تہ | قوم د ہغہ | پہ منډہ منډہ

دانن ورځ ډیره سختہ دہ | او دمیلمنوپہ راتلوسرہ | دہغہ قوم پہ منډہ راغلو دہغوی طرف تہ | او ہغوی بہ د

إِلَيْهِ ۖ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ۖ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ

د دہ اړخ تہ | او د مخکښی نہ | او ہغوی | چي کول بہ ئی | بدکارونہ | او وئیل لوط علیہ السلام | اني قومہ زما

وړاندې نہ | بدکاری کولې | ہغہ | (لوط علیہ السلام) ورته | او وئیل | چي اني زما قومہ

هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ۖ هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَلَا تَخْزَوْا

دا بنخی لونږہ زما دی | دا | ډیرې پاکې دی | ستاسو دپارہ | نو او ویرېږئ | د اللہ نہ | او مہ رسوا کوئ ما

دا زما لونږہ (حاضري) دی | ہغوی ستاسو دپارہ ډیرې پاکې دی | انو د اللہ جلّ و علا نہ او ویرېږئ | او ما دخپلو

فِي ضَيْفِي ۖ اَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ۝ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْت

پہ حق دمیلمنوز ماکنبی | آیانشته | پہ تاسو کنبی | یوسری نیک | اووئیل هغوی | بیشکه معلومه ده تاته

میلمنو په حقله مه شرموی | آیا په تاسو کنبی هیخوک شریف سری نشته | هغوی ورته اووئیل چی ته

مَا لَنَا فِي بَنَتِكَ مِنْ حَقٍّ ۖ وَانْكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ۝

چی نشته زموږ | په لونړو ستا کنبی | څه حق | او بیشکه ته | خامخا پوهیږی | په هغی | چی غواړو مونږ

ښه پوهیږی | چی زموږ ستا لونړو ته هیخ حاجت نشته | او تاته داهم ښه معلومه ده | چی مونږ په کوم نیت | راغلی یو

قوله تعالى: قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ۖ

د قوم لوط گودار: حضرت ابراهیم ۱۱۱ ته دې فرښتو خپل راز ښکاره کړو او لاړې. حضرت لوط ۱۱۲ له

د هغه په زمکه کنبی یا دهغه کورته لاړې. د ځوانانو ښائسته هلکانو په شکل کنبی وې دې د پاره چه

د لوط ۱۱۳ د قوم پوره ازیمښت اوشی. حضرت لوط ۱۱۴ دې میلمنوته په کتواود قوم حالت مخې ته

کیدوباندې سخت خفه شو په زړه زړه کنبی خفه کیدوکه چرې دوی میلمانه جوړوم نو ممکن ده چه

خبرشی او خلق رامنډې کړی اوکه میلمانه ئی نه جوړوم نو دا به هم د هغوی لاس له ورشی. د ځلې نه

ئی هم اووتل چه دا نن ورځ ډیره هیبت ناکه ورځ ده. د قوم خلق به د خپل شیطانته منع نه شی. په ما

کنبی دهغوی د مقابلې طاقت نشته څه به کیرې؟

لوط ۱۱۵ پخپله زمکه کنبی ووچې فرښتې راغلي: قتاده ۱۱۶ فرمائی چه لوط ۱۱۷ په خپله زمکه کنبی

وو چه فرښتې د انسان په شکل راغلي اود هغه میلمانه جوړشو. د شرم د وجې نه خو ئی انکار اونه

کړې شو او هغوی ئی خپل کورته بوتله. په لار کنبی صرف په دې نیت چه دوی به اوس هم واپس لاړشی

هغوی ته اووئیل والله د دې ځای د خلقو نه ډیر خراب اوخبث خلق بل ځای نشته. لولرې لاړو نو بیانی

داعرض اوکړو. غرض دا چه ترکوره پورې رسیدلو کنبی ئی څلورځل دا اووئیل. فرښتو ته هم د الله ۱۱۸

داحکم وو چه ترکومې دهغوی نبی پخپله د هغوی بدی بیان نه کړی ترهغې پورې ئی مه هلاک کوڼې.

(۱) سدی ۱۱۹ فرمائی دحضرت ابراهیم ۱۲۰ ته چه روانې شوې نوغرمه دا فرښتې نهرسدوم ته اورسیدی.

هله د حضرت لوط ۱۲۱ لونړه کومې چه د اوبو راوړو د پاره تلې وې ملاوشوې. هغوی د دوی نه تپوس

اوکړو چه مونږ دلته چرته حصاریدې شو. هغوی وئیل چه تاسو دلته اودرپرئې مونږ واپس راځو تاسو ته

جواب درکوو. هغوی ویریدلې چه که دوی قوم له په لاس ورشی نو د دوی به ډیره بې عزتی اوشی. دلته

په راتلو باندې پلار ته اووئیل چه د ښار په دروازه کنبی یوڅو پردیسی کم عمر خلق دی چه د هغوی په

شان ما ترننه پورې نه دی لیدی. لاړ شتی او هغوی راحصار کړئې گنی د قوم خلق خو به هغوی تنگوی.

د دې کلی خلقو حضرت لوط ۱۲۲ ته وئیلې ووگوره څوک د بهر والا ته خان سره مه حصاره وه مونږ به هر

څه کوو. هغوی چه کله داحالت اولیدو نوغلي غونډې لاړواو هغوی ئی کورته راوستل.

دلوط ۱۲۳ دښځې په وجه قوم ته دمیلمنو پته اولکیده: چاته هیخ خبرهم اونه شو. خود لوط ۱۲۴ بی بی

چه د قوم سره ملاوشوې وه د هغې په ذریعه خبره ښکاره شوه. اوس څه اوشو هریورامنډې وهی راروان

دې په خوشحالوسره په تپونو راروان دی د هغوی خو لکه چه بس هم دا خوئی خصلت جوړشوې وو چه

ددې بدکارنی عادت ئی خان کنبی اچولې وو. دې وخت کنبی د الله ۱۲۵ نبی دوی ته نصیحت اوکړو چه

تاسودا بد خصلت پرپرډئې. خپل خواهش په ښځو سره پوره کوڼې.

لوطؑ خپلې لونړه قطعاً نه وې پېش کړې: ﴿بناتى﴾ يعنى زما لونړه. دانې خکه او فرمايل چې هر يو نېی لکه چې د خپل امت پلار وى (۱) د قرآن کریم په بل آيت کښې دى چې دې وخت کښې هغه ونيلى وو چې مونږ خو اول تاسو منع کړې ونى (۲) چې خپل ځان سره څوک مه را حصاروه. حضرت لوطؑ هغوى پوهه کړل او د دنيا او آخرت ښيگړې هغوى ته اوځودلې او ونى فرمايل چې ښځې ددې کار دپاره مناسب دى. هغوى سره نکاح کول او خپل خواش پوره کول پاک کار دى. حضرت مجاهدؒ فرمانى چې دا مه گنړنى چې هغه د خپلو لونړو متعلق دا فرمايلى وو دانه بلکه هر نېی د خپل امت پلار وى. د قتادهؒ وغيره نه هم دا روايت دى. امام ابن جريجؒ واني چې دا هم مه گنړنى چې حضرت لوطؑ ښځو سره بغير نکاح يوځای کيدل خودلې وو. نه د هغوى مطلب د ښځو سره د نکاح کولو حکم وو. فرمايلې چې د الله ﷻ نه او ويرېږئ او زما وينا اومنى. ښځو طرف ته خپل رغبت او کړنى او هغوى سره نکاح کولو باندې خپل حاجت ترسره کړنى. دسرو طرف ته په دې رغبت سره مه راځئ او خاص دا خو زما ميلمانه دى. زما د عزت خيال اوساتنى تاسو کښې يو هم د عقل والا نيك او لار موندونکي ښه سرې نشته؟ ددې په جواب کښې دې سرکشو او ونيل چې زموږ ښځو سره څه کار نشته. دلته هم ﴿بناتک﴾ يعنى ستا لونړه لفظ نه مراد د قوم ښځې دى. اوتاته معلومه ده چې زموږ اراده څه ده؟ يعنى زموږ اراده دې هلکانو سره ملاویدل دى، بيا جگړه او نصيحت بې کاره دى.

قَالَ لَوْ أَنِّي بِيَكُم قُوَّةٌ أَوْ أَوْثَرٌ إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ	او ويل لوطا کاش اچې وې زما دپاره په تاسو باندې طاقت يا پناه اخستې وې ما يا يوڅيز محکم ته
اهغه او ونيل هائي افسوس که زما په تاسو (خپل) وس رسيدلې ايا مې ديوي مضبوط	
قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلٌ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا	او ويل هغه فرېستوا ئي لوطا بيشکه مونږه را ليرې شوې يوا د رب ستا هرگز نشي رسيدې داخلې
جماعت سره پناه اخستې شوې (نو تاسو به ليدلى وو) اهغې (فرېستو) او ونيل ئي لوطا مونږ ستا د	
إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ	تاته نوبو څه بال بچ خپل په يوه حصه کښې د شپې نه اونه دې گوري واپس ستاسو نه هيڅوک
پروردگار فرېستې يوا دوي تاته نژدې کيدې هم نشي انود شپې شپې د خپل کور خلک او باسه او په	
إِلَّا أَمْرَاتُكَ إِنَّهُ مَصِيبُهُمَا مَا أَصَابَهُمْ	مگر مه بوځه ښځه ستا بيشکه شان دادې اچې رسيدونکې دې هغې ته هغه عذاب اچې رسېږي هغوى ته
تاسو کښې به هيڅوک هم مخ په شانۀ گوري خو (يووازي) ستا بې بى هغه به هم په دغې عذاب کښې	
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ	بيشکه وخت دوعدي دهغوى صبا دې ايانۀ دې صبا نژدې
گرفتار يږي اچې د انور (ټول) په کښې اخته کيږي ددوي دپاره ټاکلې وخت سحر دې	

قوله تعالى: لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوَى إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿١٠﴾

د لوط عليه السلام خپل قوم کمزورې وو. حضرت لوط عليه السلام او کتل چه زما نصیحت په دوی باندې اثر نه کوی نو هغوی له ننی دهمکې ورکړه که په ما کښې طاقت وې او یا زما کورنۍ او قبيله زوره وره وه نو ما به تاسو ته د دې شیطانت خوند درکړې وو. رسول الله ﷺ په یو حدیث کښې فرمائیلې دی په لوط عليه السلام باندې دې د الله ﷻ رحمت وی چه د دغه زورور قوم پناه ننی اخستله. دې نه مراد د الله ﷻ عزوجل ذات دې. د هغوی نه پس چه بیا کوم یو پیغمبر راولیځلې شو هغه په خپل قوم ثروت کښې راولیځلې شو () د هغه خفگان او پوره غم اود زړه د تنګنۍ په وخت کښې فرښتو خپل خان ښکاره کړو چه مونږ د الله ﷻ رالیځلې شوې یو داخلق مونږ ته یا تاته نه شی رسیدې. ته دشیپې په آخری حصه کښې خپل اهل و عیال واخله اود دې ځای نه لار شه. پخپله ددې ټولونه شاته اوسه او نیغ په خپله لار شه. د قوم په چغو صورو او ژباگانو فریادونو ته شاته هم مه ګوره. **إِلَّا أَمْرًا تَكْ أَكْثَرُ مَفْسَرِينَ** وائی چې دا استثناء ده د مثبت نه چې هغه دا قول دې **فَأَنْبَأَ بِأَهْلِكَ** یعنی خپله ښځه مه بوزه نو ځکه **فَأَنْبَأَ بِأَهْلِكَ** په نصیب سره دې هغه به د عذاب په وخت کښې د قوم چغې صوري اوريدو سره شاته ګوري ځکه چه د الله ﷻ په قضا کښې د هغې هم هلاک کیدل دې قوم سره مقرر کړی دی. په یو قراءت کښې **(الْأَمْرُ أَتَكْ)** دتاپه پښ سره هم دې. دکومو خلقو په نیز چه پښ او زیر دواړه جائز دی د هغوی بیان دې چه د هغه بی بی هم د وتلو په وخت کښې هغوی سره وه خود عذاب نازلیدو باندې د قوم چغې صوري اوريدو سره صبر نه شوه راتاوشوه او هغوی طرف ته ننی او کتل او د ځلې نه ننی او وتل چه افسوس زما قوم، هم دغه وخت د آسمان نه یو کانږی په هغې باندې هم راپریوتلو او هم هلته ډهیرې شوه.

د لوط عليه السلام د نورې تسلی د پاره فرښتو د دې خبیث قوم د هلاکت د وخت نیز دیوالې هم بیان کړو چه سحر کیدو سره به داخلق تباہ کړې شی اوس سحر اوس بالکل نیز دې دې. دې ظالمانود هغه کور راگیر کړې وو او په ټوپونو رارسیدلې وو. حضرت لوط عليه السلام په دروازه کښې ولاړ وو او قوم ننی منع کولو خو چه کله هغوی په یو قسم هم اونه منله او حضرت لوط عليه السلام تنګ شو نو هم هغه وخت حضرت جبرائیل عليه السلام د کور نه راووتلو اود هغوی په مخونو باندې ننی خپل وزر او وهلو په دې سره د هغوی سترګې ړندې شوې () د حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه بیان دې چه پخپله به حضرت ابراهیم عليه السلام هم دې خلقوته راتلو او دوی به ننی پوهه کول چه ګورنۍ د الله ﷻ عذاب مه اخلنی خودوی د خلیل الله ﷻ هم اونه منل. تردې چه د عذابونو د راتلو قدرتی وخت راغلو، فرښتې حضرت لوط عليه السلام له راغلي هغه دغه وخت په خپل پټی کښې کار کولو هغوی وئیل چه نن شپه مونږ ستا میلمانه یو حضرت جبرائیل عليه السلام ته د الله ﷻ حکم شوې وو چه ترکومې حضرت لوط عليه السلام پخپله درې ځل د دې قوم د بدکارنۍ ګواهی ورنه کړی په هغوی باندې عذاب مه راولنۍ. هغه چه کله دوی سره روان شو نو په روانیدو کښې او فرمائیل چه دلته خلق ډیر خراب دی. دا خرابې هم په هغوی کښې ننوتې ده. لږ شان لرې تلو باندې بیا او فرمائیل آیا تاسو ته د دې کلیوالود بد عمل پته شته؟ زما په علم کښې خو په مخ د زمکې ددوی نه خراب خلق نور نشته. افسوس زه تاسو چرته بوخم؟ زما قوم خود ټول مخلوق نه خراب دې. دې وخت کښې حضرت جبرائیل عليه السلام فرښتوته اوونیل چه ګورنۍ دوه ځل شو، کله چه سره د دوی خپلې دروازې ته اورسیدل نود خفگان او غم نه په ژړاشو او ونی فرمائیل زما قوم د ټول مخلوق نه خراب دې. تاسو ته څه معلومه نه ده چه دوی په کوم بد عمل کښې اخته دی په مخ د زمکې یو کلی هم ددې کلی نه خراب نشته. دې وخت کښې

(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب (ولو طوا إذا قال لقومه ألتون الفاحشة) ۳۳۷۵، صحیح مسلم: ۱۵۱، مختصر ترمذی: ۳۱۱۶، احمد: ۳۲۲/۲، مشکل الآثار: ۳۳۰، ابن حبان: ۲۶۰۶.

بیا حضرت جبرائیل علیہ السلام فریستو ته اوونیل گورئی درې خل ئی دخپل قوم په بدکارنی باندې گواهی ورکړه یاد ساتنی اوس عذاب ثابت شو.

د بنځې د اعلان سره ټول قوم راوړسیدو: کورته لارل او دلته نه د هغه بوډنی بنځه په اوچت ځای باندې اوختله او کپړا ئی اوخوړوله چه دې سره د کلی بدکارو رامنډې کړې. تپوس ئی اوکړوڅه خبره ده هغې ونیل چه لوط علیہ السلام کره میلمانه راغلی دی ما خود هغوی نه ډیر ښانسته شکل والا او ډیر خوشبو والا خلق کله هم نه دی کتلی. اوس څه وو چه دوی خوشحالنی نه لاسونه بندکړی اوپه منډو منډو د حضرت لوط علیہ السلام کور ته راغلل. څلورو واړو طرفونه ئی د هغه کور راگیرکړو. لوط علیہ السلام هغوی ته قسمونه ورکړه نصیحتونه ئی ورته اوکړه ونی فرمانیل چه بنځې ډیرې دی خو هغوی د خپل شیطانت او بدې ارادې نه منع نه شو. دې وخت کښې حضرت جبرائیل علیہ السلام د الله تعالی نه د عذاب اجازت اوغوښتو الله تعالی اجازت ورکړو هغه دخپل اصلی صورت وزر کولاؤکړو د هغه دوه وزرې دی چه په هغې موتیان ټکوهلې شوی دی. د هغه غاښونه صفا پرقیږی اود هغه تندې اوچت او لوی دی. د مرجان په شان دانې دی کومې چه لوه لوه دی اود هغه پښې د شینکې طرف مائل دی.

حضرت لوط علیہ السلام ته هغوی اوونیل چه مونږ خو ستا د پروردگار رالیگلې شوې یو، دا خلق تاته نه شی رسیدلې ته په دې دروازه نه اخوا شه او بیا ئی هغوی په یو وزیراندې اووهل په دې سره هغوی رانده شو او لارې هم نه پیژندلې. حضرت لوط علیہ السلام خپل بال بچ واخستو او د شپې په تیاره کښې اووتلو. هم دا د الله تعالی حکم هم وو. د محمد بن کعب سدی او قتاده رضی الله عنہم وغیره هم دا بیان دي.

فَلَمَّا جَاءَ

ا نوهرکله چې اراغی

أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا

حکم زمونږه اواوگرخو زمونږه پورته طرف دهغه کلی لاندي طرف دهغه کلی اواوړول مونږه په هغه کلی باندې نوکله چې زمونږ حکم اوشوا نو مونږ زمکه لاندي باندې کړه اوپه هغوی مو پرله پسې

جَارَةً مِّنْ سَبِيلٍ مِّنْهُ مَنُصُودٌ مَّسْومَةٌ عِنْدَ رَبِّكَ ط

کانړی ا چې جوړ شوی ووډپڅې ختې نه ا پرله پسې ا چې هرکانړې ښه کړې شوې وو ا په نیز د رب ستا د کانړو باران اوکړو ا چې ستا د پروردگار ښې پرې لگیدلې وې

وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدَةٌ

اونډې ا دا عذاب ا د ظالمانو نه ا لرې ا

او دغه سزا د ظالمانو نه څه لرې نه ده ا

قوله تعالى: فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا

د لوط علیہ السلام په قوم د الله تعالی عذاب: د نمر د راخو په وخت کښې په هغوی باندې د الله تعالی عذاب راغلو. د هغوی کلې سدوم نومی لاندي باندې شو. عذاب دښکته او بره نه راپت کړل. د آسمان نه د پڅې خاورې کانړې په هغوی باندې راوړیدل کوم چه سخت ډیر درانه او لوی لوی وو. په صحیح بخاری

شریف کنبی دی چه سجین او سجدیل دواړه یودی. (۱)

د قوم لوط د هلاکت څه کیفیت وو: دمنضود نه مراد وایه وارقط په قط اودیو نه پس یودی. په دې کانړو باندې قدرتی توگه باندې دهغوی نومونه لیکلې وودچادنوم به چه کانړې ووهم په هغه به راپریوتلو هغه د طوق په شان وو چه په سرځنی کنبی ډوب شوې وو. دا کانړی په هغه ښاریانو باندې هم راوریدل اود دې ځای چه کوم خلق وو اود کلی گوتېه کنبی وو په هغوی باندې

هم هلته راپریوتل. په دوی کنبی چه څوک کوم ځای کنبی وو هم هلته په کانړی سره هلاک شو. څوک ولاړ وو او چاسره نې خبرې کولې نوهم هلته د آسمان نه کانړې راغلو او هغه نې هلاک کړو. غرض دا چه په هغوی کنبی یو هم بچ نه شو. حضرت مجاهد رضی الله عنه فرماني چه جبرائیل عليه السلام دا ټول راجمع کړل د هغوی دکورونواو مالونوسره نې اوچت کړل تردې چه د هغوی د سپو آوازونه د آسمان فرښتو واوریدل. حضرت جبرائیل عليه السلام د خپل ښی وزر په غاړه باندې هغه ټول کلی اوچت کړې وو. بیاني هغوی په زمکه باندې را اولته کړل یونی بل سره او جنگولو او ټول په یوځل غرق کړې شو. یونیم چه کوم پاتې شوې وو د هغوی مازغه په آسمانی کانړو باندې اوچتولې شو او بې نوم اونښې کړې شو.

د قوم لوط ټول څلور کلی وو: ذکر دې چه ددوی څلور کلی وو په هر یو کلی کنبی د یولاکه آبادی وه. په یوروايت کنبی دی درې کلی وو دلوی کلی نوم سدوم وو. دلته به کله کله حضرت خلیل الله عليه السلام هم راتلو او وعظ اونصیحت به نې کولو بیا فرماني چه دا څیزونه د دوی نه څه لرې نه وو. د سنن په حدیث کنبی دی که څوک تاسو په لواطت کولو باندې اووینې نو پاسنې او لاندیني دواړه قتل کړنې. (۲)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ	وَالْيَٰزَانَ	إِنِّي	أَرْسَلْتُ	بِحَيْرٍ
او مدین ته (مو اولیږلو) رورد هغوی				
او مدین ته مو دهغوی رور حضرت				
شُعَيْبًا قَال	يَقَوْمِ	اعْبُدُوا اللَّهَ	مَا لَكُمْ	مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ
شعیب اووئیل هغه انې زما قومه عبادت کوئ دالله نشته تاسو دپاره هیڅ یو معبود سوا دهغه نه				
شعیب <small>عليه السلام</small> لیږلې ووا هغه ورته اووئیل چې انې زما قومه تاسو د الله <small>عليه السلام</small> عبادت کوئ اد هغه نه بغیر				
وَلَا تَقْصُوا	الْمِكْيَالَ	وَالْيَٰزَانَ	إِنِّي	أَرْسَلْتُ
اومه کموی تاسو په ناپ کنبی او ټول کنبی بیشکه زه وینم تاسو په ښه حالت کنبی				
ستاسو بل معبود نشته. او په پیماننه او ټول کنبی کمی مه کوئ ازه وینم چې تاسو ښه اسوده حال یئ				
وَإِنِّي	أَخَافُ	عَلَيْكُمْ	عَذَابَ	يَوْمٍ مُّحِيطٍ
او بیشکه زه اویرېم په تاسو باندې د عذاب د ورځې راگیرونکي نه				
او زه ستاسو په حق کنبی د راگیرونکي ورځې د عذاب نه ویرېم				

قوله تعالى: يَوْمٍ مُّحِيطٍ

شعیب عليه السلام اودتوحید دعوت: دغربویوه قبیله چه دحجاز اوشام په مینځ کنبی معان ته نیزدې اوسیده.

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره هود باب قوله (وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ): ۴۶۸۴.

(۲) ابوداؤد کتاب الحدود باب کیمن عمل عمل قوم لوط: ۴۴۶۲، ترمذی: ۱۴۵۶، مسنده حسن، ابن ماجه: ۲۵۶۱، حاکم: ۲۵۵/۴، احمد: ۳۰۰/۱، حلیه الاولیاء: ۳۴۳/۳.

د هغوی د بنارونونوم اود هغوی نوم مدین وو. د هغوی طرف ته د الله ﷻ نبي حضرت شعيب ؑ راو ليکلی شو. هغه په دوی کښې شريف النفس او د اوچت خاندان نه وو او هم د دوی نه وو. ځکه (أَخَافُ) په لفظ سره بيان شوې دې. يعنې د دوی رور. هغه هم د انبياؤ کرامو د عادت او سنت په شان د الله ﷻ د اول اوتا کيدی حکم مطابق خپل قوم ته د الله ﷻ (وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ) د عبادت کولو حکم ورکړو. ورسره نې د ناپ تول دکمې نه منع کړل چه د چا حق مه وهنی اود الله ﷻ دا احسان نې ورته ياد کړو چه هغه تاسو خوشحاله او اسوده حال پيدا کړی نې او خپله ويره نې ښکاره کړه چه د خپلو مشرکانه طريقو اود ظلم حرکت نه که چرې منع نه شوې نو ستاسو دا ښه حال به په بدحالي سره بدل کړي شي.

وَيَقُومُوا	أَوْفُوا	الْيَكِيَالَ	وَالْيَزَانَ	بِالْقِسْطِ	وَلَا تَبْخُسُوا
او انې قومۀ زما	پوره ورکوی	پيمانه	او تله	په انصاف سره	او مه کموی
او انې زما	قومۀ پيمانه	او تول پوره پوره	ورکوی	او خلقو ته د هغوی په خيزونو کښې	تاوان مه ورکوی
النَّاسِ	أَشْيَاءَهُمْ	وَلَا تَعْتُوا	فِي الْأَرْضِ	مُفْسِدِينَ	بَقِيَّتِ
خلقو ته	اخيرونه د هغوی	او مه گرځئ	په زمکه کښې	فساد کونکی	پاتې بچت شوي
او په زمکه کښې	فساد مه کوئ د الله ﷻ	(په درکړي مال کښې)		
اللَّهُ	خَيْرٌ لَّكُمْ	إِنْ كُنْتُمْ	مُؤْمِنِينَ	وَمَا أَنَا	عَلَيْكُمْ
د الله	بهر دې	ستاسو دپاره	که چرې	بې تاسو	مومنان
بچ شوي	گټه	ستاسو دپاره	ډيره	بهره ده	که تاسو مومنان بچ
					اوزه څه ستاسو نگران خونه يم مقرر شوي

قوله تعالى: وَيَقُومُوا أَوْفُوا الْيَكِيَالَ وَالْيَزَانَ بِالْقِسْطِ

قوم ته نصيحت اود عذاب نه ويري دل:- اول ئي خپل قوم دناپ تول دکمې نه منع کړو. اوس په لين دين دواړو وختونو کښې پوره پوره ناپ تول کولو حکم ورکوي او په زمکه کښې د تباهني او فساد نه منع کوي په هغوی کښې د لارو شوکول او ډاکې اچولويد خصلتونه هم وو. د خلقو په حق وهلو سره گټه کولونه د الله ﷻ ورکړې شوې گټه ډيره ښه ده. د الله ﷻ دا وصيت ستاسو د پاره خيريت راوړلې دې. چه په عذاب سره څنگه هلاک کيدل کيږي دهغي په مقابلۀ کښې په رحمت سره باقی پاتې کيدل کيږي. په صحيح تول او پوره ناپ سره چه کومه حلاله گټه ملاويږي په هغې کښې برکت وي. په خبيث او طيب کښې څه برابر والي؟ (۱) گورنئ زه تاسو ته هروخت خونه گورم. تاسو له د بدو پريخودل او دنیکو طرف ته راتللو کار د الله ﷻ د پاره کول پکار دی دا نه چه د دنيا د خودني د پاره.

قَالُوا	يٰشُعَيْبُ	أَصْلَوْتُكَ	تَأْمُرُكَ	أَنْ تَتْرَكَ	مَا
هغوی اوونيل	اي شعيب	ايا مونځ ستا	حکم کوي تاته	چې پريږدو مونږه	هغه معبودان
هغوی ورته جواب ورکړو	اچې اي شعيب	ايا ستا مونځونه تاته هيله	دا ښائي	چې مونږ دې	
يَعْبُدُوا	أَبَاؤَنَا	أَوْ	أَنْ نَّفْعَلَ	فِي أَمْوَالِنَا	مَا
چې عبادت به نې کولو	اپلارانو زموږه	يا دا چې	اونه کړو مونږه	په مالونو خپلو کښې	هغه کار
هغه خدايان پريږدو	اچې زموږ پلرونو	د هغوی عبادت کولو	ايا څه چې	مونږ په خپلو مالونو کښې	کول غواړو

نَشَاطُ إِنَّكَ لَآتَى الْحَكِيمِ الرَّشِيدُ

چی غوارو مونہ | بیسکہ تہ | بس ہم تہ | بردبار نی | ابنہ سر نی |
ہغہ پریردو | واقعی تہ | خودیر ہونہیارو | پوخ دیندار یی |

قوله تعالى: قَالَ أَيْتَعِبْ أَصْلَوْكَ

د شعیب عليه السلام د قوم جواب چہ ولی مونہ. د خپل پلانیکه طریقه پریردو: حضرت اعمش رضی اللہ عنہ فرمائی د
(صلوة) تہ مراد قراءت دی هغه خلقو د فضولیاتو نه وائی چہ تہ په کنبی لابنہ نی چہ تاته ستا قراءت حکم
درکړو چہ مونہ دپلار نیکه طریقه پریردو اود خپلوزرو معبودانو نه لاس واخلو اودا په کنبی لابله د مزې
خبره چہ مونہ د خپل مال هم مالکان پاتې نه شو چہ څوک څنگه غواړی په هغې کنبی دی کوی را کوی.
د چا په ناپ تول کنبی کمې مه کونې. حضرت حسن رضی اللہ عنہ فرمائی چہ واللہ واقعہ هم دا ده چہ د حضرت
شعیب عليه السلام د مانځه حکم هم دغه وو چہ هغه دوی د غیر الله د عبادت نه او د خلقو حقونه غصب کولو
نه منع کول. (۱) امام ثوری رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د هغوی ددی قول مطلب دادی چہ مونہ څه غوارو په خپلو
مالونو کنبی به کوو دا چہ زکوٰۃ ولی ورکړو؟ د الله تعالی نبی تہ دوی حلیم او رشید وئیل د مسخرې او
سپاکوی د پارہ وو. (۲)

قَالَ يَقَوْمُ

| او وئیل شعیب | انی زما قومه

شعیب عليه السلام او وئیل چی انی زما

أَرَعَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّيِّ وَرَزَقْنِي مِنْهُ

ایا وینی تاسو اکه یم زه په بېکاره دلیل باندې | د طرفه درب خپل نه | اورا کړې نی دی ماته | د طرفه خپل نه
قومه دا راته او وائی | که زه د خپل رب د طرفه په بېکاره دلیل قائم یم | او (بیاهم) هغه ماته د خپل طرفه

رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أَرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهَكُم عَنْهُ

رزق | بڼه | اونه لرم زه اراده | چې مخالفت او کړم ستاسو | هغه کار ته | چې زه منع کوم تاسو | د هغې نه
بڼه مال روزی کړې وی | اوزما دا نیت نه دی | چې هغه کار او کړم د کوم نه چې تاسو منع کوم

إِنْ أَرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

نه لرم زه اراده | مگر | د اصلاح | ترڅو چې طاقت کیږی زما | اونه دی توفیق زما | مگر د الله په مدد |
زه د خپل طاقت مطابق ستاسو اصلاح کول غواړم | اوزما چې څه توفیق دی هغه د الله د طرفه دی

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

په هغه باندې بهروسه کړی ده ما | او خاص هغه ته | رجوع کوم زه

په هغه باندې بهروسه کوم | او په هر کار کنبی هم هغه ته رجوع کوم |

(۱) الطبری: ۴۵۱/۱۵.

(۲) الطبری: ۴۵۳/۱۵.

قوله تعالى: وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

د شعیب علیہ السلام د خپل قوم په مقابلہ کښې په الله تعالی باندې توکل او بهروسه: هغه خپل قوم ته فرمائی کورنی زه دخپل رب دطرف نه په څه دلیل حجت اوبصیرت باندې قایم یم اوهم دهغه طرفته تاسو راغواړم. هغه پخپله مهربانۍ سره ماته ښکلي روزی راکړې ده یعنی نبوت یارزق حلال یادادواړه. زما طریقہ به دا نه وی چه پخپله د ښې خبرې حکم کوم او بیا هم پخپله ستاسو نه پټ د هغې خلاف کوم. زما مراد خودخپل طاقت مطابق اصلاح کول دی. یا زما د ارادې کامیابی د الله تعالی په لاس کښې ده. هم په هغه باندې زما بهروسه او توکل دې او هم د هغه طرف ته رجوع یتبیدل او توجو ده.

د ښې داشان وی چې څوک دڅه کارنه منع کوی نوخپله هم هغه نه کوی: په مسند احمد کښې دی چه حکیم ابن معاویه د خپل پلارنه روایت کوی چه دهغه رورمالک اوونیل ای معاویه ادې رسول الله صلی الله علیه و آله زما گاونډیان راگیرکړی دی ته هغوی له لار شه هغوی سره ستا خبرې اترې هم شوی دی او تا حضور صلی الله علیه و آله پیژنی هم نوزه هغه سره لارم هغه ونیل زما گاونډیان پرېږده هغوی مسلمانان شوی وو. حضور صلی الله علیه و آله د هغه نه مخ واړولو. هغه په غصه شو او اودریدو ونی ونیل والله که چرې تاسو دا اوونیل نو خلق خو وانی چه ته مونږ ته د یواصر حکم راکوې اوپخپله د هغې خلاف کوی. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه آیا خلقو داسې خبره د خلې نه راویستی ده؟ که چرې زه داسې اوکړم نود هغې وبال دې په ما وی په هغوی باندې خو هیڅ څیز نشته لار شه د ده گاونډیان آزاد کړه (۱) او په یو روایت کښې دی چه دهغه د قوم خلق په څه شبه کښې راگیرکړی شوی وو. پدې باندې د قوم یوسړې راغلو دې وخت کښې حضور صلی الله علیه و آله خطبه فرمائیل هغه ونیل چه خلق وانی تاسو د څیز نه منع کول کوئ او پخپله هغه کوی. حضور صلی الله علیه و آله په دې پوهه نه شو په دې وجه ئی تپوس اوکړو چه خلق څه وانی. د حضرت بهزین حکیم نیکه وانی ما په مینځ کښې خبرې شروع کړې چه ډیره ښه ده چه د حضور صلی الله علیه و آله غور مبارک ته دا خبره اونه رسیده هسې نه چه زما د قوم باره کښې حضور صلی الله علیه و آله د خلې مبارکې نه بددعاووباسی چه بیا هغوی ته خلاصې هم ملاوته شی. خو رسول الله صلی الله علیه و آله برابر په دې کوشش کښې وو تردې چه هغوی صلی الله علیه و آله د هغه خبره باندې پوهه شو او ونی فرمائیل چه آیا هغه داسې خبره د خلې نه اوویستله، یا په دوی کښې څوک د دې قائل شته؟ والله که چرې زه داسې اوکړم نود دې بوج اوبار به زما په ذمه وی په هغه باندې هیڅ نشته، د ده گاونډیان پرېږدئ. (۲) هم د دې قبیلې نه هغه حدیث شریف هم دې کوم چه ئی په مسند کښې راوړي دې. حضور صلی الله علیه و آله فرمائی چه کله تاسو زما نه داسې یو حدیث واورنی چه ستاسو زړه دهغې نه انکار اوکړی اوستاسو بدن اووینسته د هغې نه جداوالې اوکړی اوتاسو گنړنی چه هغه تاسو نه ډیر لرې دې نو زه د هغې نه هم ډیر لرې یم. (۳) د دې اسناد صحیح دی.

د سلف صالحینو طریقه کار: حضرت مسروق رضی الله عنه وانی چه یوه ښځه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته راغله او ونی ونیل چه تاسو وینسته په وینستو کښې لگول منع کوئ؟ هغوی او فرمائیل او. هغې ونیل چه ستاسو د کور بعضې ښځې خوهم داسې کوی. هغه او فرمائیل چه که چرې داسې وی نو ما د الله تعالی د نیک بنده د وصیت حفاظت نه دې کړی. زما اراده دا نه ده چه کوم څیز نه تاسو منع کړم د هغې په خلاف هغه څیز پخپله اوکړم. (۴) حضرت ابوسلیمان ضبی رضی الله عنه وانی چه مونږ له به د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه رسالې راتلې په کومو کښې چه به حکم احکام او ممانعت لیکلې وو او په آخر کښې به دا

(۱) احمد: ۴۴۷/، ابوداؤد کتاب القضاء باب فی الدین هل یجس به: ۳۶۳۱، مسنده حسن، حاکم: ۶۴۲/۳.

(۲) احمد: ۲/۵، ابوداؤد کتاب القضاء باب فی الدین هل یجس: ۳۶۳۰، مسنده حسن، ترمذی: ۱۴۱۷.

(۳) احمد: ۴۲۵/۵، مسنده صحیح، مسنده البزار: ۱۸۷، ابن حبان: ۶۳.

(۴) احمد: ۵۷۵۴۱۵/۱.

وو چه زه هم په دې کښې هغه يم چه کوم د الله ﷻ نیک بنده فرمائیلی دی چه زما توفیق هم د الله ﷻ په فضل باندې دې. هم په هغه باندې زما توکل دې او هم دهغه طرف ته زه رجوع کوم.

وَيَقُومُ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ

اوانې زما قومه! باعث دې نه کړی تاسو

اوانې زما قومه!

شِقَايَ أَنْ يُّصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ

مخالفت زما! چې اورسېری تاسوته! په مثال! د هغې! چې رسیدلې و! قوم د نوح ته! یا قوم د هود نه

(هسې نه چې) زما سره مخالفت تاسو دې حد ته اورسوی! چې کوم عذابونه د نوح ﷺ او هود ﷺ اود صالح

أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيدٍ ۖ وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ

یا قوم د صالح ته! اونه دې! قوم د لوط! ستاسونه! لرې! او بخشش او غواری! د رب خپل نه

قوم ته رسیدلې و! هغه تاسو ته هم اورسوی! اود لوط ﷺ قوم تاسو نه څه لرې نه دې! دخپل رب نه بښنه

ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ ۖ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ

بیا! توبه اوباسی! هغه ته! بیشکه! رب زما! ارحم کونکي دې! اومینه لرونکي دې!

او غواری! او بیا هغه ته توبه اوباسی! زما پرودرگار مهربانه او مینه ناک دې!

قوله تعالى: وَيَقُومُ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَايَ

قوم ته تنبيه ورکول: -فرمانی چه زما په دشمنی اوبغض کښې راتلوسره تاسو په خپل کفر او گناه باندې مه کلکېږئ گنې نو تاسو ته به هغه عذاب دراورسی چه د تاسو نه وړاندې په داسې کارونو کونکو نازل شوې وو. خاص کردلوط ﷺ قوم چه تاسو سره په نيزدې زمانه کښې تیرشوی دی او په نيزدې ځای کښې هم دی. تاسو د خپلو تیرو گناهونو معافی او غواری اود مخکښې تگک د پاره د گناهونو توبه اوباسی. په داسې کونکوباندې زما رب ډیر مهربان کیږي او هغوی خپل خوښ بندیگان جوړوي. ابولیلی کندي ﷺ وائی چه مادخپل مالک څاروي نیولې ولاړ ووم، خلقو د حضرت عثمان غرض کور راگیرکړې وو. هغوی دبره نه سر راښکاره کړو اودا آیت ئی تلاوت کړو اوونی فرمائیل ای زما د قوم خلقوما مه قتل کوني که تاسوما قتل کړئ نو تاسو به داسې شی بیا هغوی د خپلو دواړو لاسونو گوټي په یو بل کښې ورکړلې او ونی خودلې.

قَالُوا يٰشُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرِيكَ

هغوی اوئیل انې شعيب! نه پوهیږو مونږه! په ډیرو خبرو! د هغو نه! چې ته ئې کوي! اوبیشکه مونږه! خامخا وینو! تالره

هغوی اوئیل انې شعيب! ستا په زیاتو خبرو نه پوهیږو! اومونږ خو تا په خپله ډله کښې ډیر کمزوري وینو

فِينَا ضَعِيفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ ۚ وَمَا

په مونږ کښې! کمزوري! او که چری نه وې! ډله ستا! نو خامخابه سنگسارکړې وې مونږ ته! اونه ئې

..... او که ستا د کورنۍ خاطر نه وې! انو مونږ به ته په کانږو ویشتي وې! او ته په

اَنْتَ عَلَيْنَا يَعْزِيْزٌ ۝۱۰ قَالَ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ هُمْ اَعْوَجُ عَلٰیكُمْ	تو بہ مونہ باندی غالب اووئیل شعیب انہی قومہ زما ایا دلہ زما زیاتہ عزتمندہ دہ بہ تاسو
مُوْنٍ غَالِبٌ نَّهٰی ۝۱۱ هٰذَا هُوَ الَّذِيْ هُوَ اَعْوَجُ عَلٰیكُمْ	مونہ غالب نہ ہی ہغہ (شعیب) اووئیل انہی زما قومہ ایا زما خاندان ستاسو بہ نظر کنہی
مِّنَ اللّٰهِ ۝۱۲ وَاتَّخَذُ ثَمُوْدُ وَرَآءَکُمْ ظَهْرِيًّا ۝۱۳ اِنَّ رَّبِّيْ بِاَنَّ	واللہ نہ او اوئیو تاسو دغہ اللہ روستو د شاگانو خپلو نہ غورزولی شوی بیشکہ رب زما بہ ہغہ کارونو
دَاللّٰهِ ۝۱۴ نَهْ زِيَاةً عَزْتَمَدُ دِيْ ۝۱۵ حَالُ دَا چِی تَاسُو هَغِه (اللہ) شَاتِه پَرِیخودی دِی بیشکہ زما پروردگار	
تَقْبَلُوْنَ ۝۱۶ فَحِیْطٌ ۝۱۷	
چي کوی نہی تاسو حاظہ کونکی دِی	
ستاسو بہ ټولو کارونو احاطہ کړې دہ	

قوله تعالى: قَالَ يَقَوْمِ اَرَهْطِيْ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ

شعيب (عليه السلام) اود الله (ﷻ) لوتی: قوم مدين اووئیل ای شعيب (عليه السلام) ستا اکثر خبرې زمونږ په پوهه کښې نه راځي او پخپله ته هم په مونږ کښې ډير زيات کمزوري نې. د سعيد (عليه السلام) وغيره وينا ده چه د هغوی نظر کم وو او هغه ډير صفاوينا کونکې وو تردې چه هغوی ته د خطيب الانبياء کرام لقب حاصل وو (۱) سدی (عليه السلام) وائی چه په دې وجه ئی ورته کمزوري اووئیل چه هغه به هم يوازي وو. مراد ددې نه د هغوی حقارت او سپکاوي وو. ځکه چه د هغه د قبيلې والا هم دهغه په دين باندې نه وو. وئیل به ئی که ستا د ورورلنی لحاظ نه وو نو مونږ خو به په کانږو وهلو وهلو ستا قصه ختمه کړې وه. يا دا چه تاته به مو په کولاف زړه سره بد وئیل، په مونږ کښې ستا هيڅ قدر و منزلت او چتوالي او عزت نشته. دې اوریدو سره هغوی اووئیل واورئې روڼو تاسو ما د خپلولنی په وجه پرېردنی د الله (ﷻ) په وجه مې نه پرېردنی نولکه چه ستا سو هير د قبيلې والا د الله (ﷻ) نه هم لوی کنړې. د الله (ﷻ) نبی (ﷺ) ته په نقصان رسولوسره د الله (ﷻ) نه نه ويرېږئ؟ افسوس تاسو د الله (ﷻ) کتاب شاته او غورزوو د دې څه عظمت او اطاعت په تاسو کښې نشته. خير الله (ﷻ) ستاسو په حال احوال باندې خبر دې او هغه به تاسو ته پوره بدله درکوی.

وَيَقُومُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ اِنَّیْ	وَيَقُومُوا ۝۱۸ اَعْمَلُوا ۝۱۹ عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنَّیْ
او انہی قومہ زما عمل کوی په ځانې خپل بیشکہ زہ هم	
ازما قومہ تاسو پخپله طریقه عمل کوی اوزه په خپله طریقه عمل	
عَامِلٌ ۝۲۰ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝۲۱ مِّنْ يَّاتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ	عامل ۝۲۰ سوف تعلمون ۝۲۱ من یاتیه عذاب یخزیه
عمل کونکې یم زربہ معلوم شی تاسوته هغه څوک چې راشی هغه ته عذاب چې رسوا به کړی هغه	
کونکې یم زربہ درته دا معلومه شی چې رسوا کونکې عذاب به په چا راځی	
وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۝۲۲ وَاَرْتَقِبُوْا اِنَّیْ مَعَكُمْ رَقِیْبٌ ۝۲۳	وَمَنْ ۝۲۲ هو کاذب ۝۲۲ وارتقبوا ۝۲۳ انی معکم رقیب ۝۲۳
او هغه څوک چې هغه دروغ و یونکې دې او انتظار کوی بیشکہ زہ تاسو سره انتظار کونکې یم	
او څوک دروغ ژن دې او تاسو انتظار کوی زہ هم تاسو سره انتظار کونکې یم	

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا	او هر کله چې راغی حکم زمونږه بچ کړو مونږه شعيب او هغه کسان چې ايمان نې راوړې وو
مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَآخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْئَةَ	او هر کله چې زمونږ حکم راغلو انوشعيب <small>عليه السلام</small> او د هغه مسلمانان ملگری مو په خپل رحمت سره بچ کړل
فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا	د هغه سره په خپل رحمت سره او او نيول هغه کسان چې ظلم نې کړې وو سختې چغې
بَعْدًا ۝ لَمَّا دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا	او په ظالمانو باندې يوه (ناترسه) چغه راغله او پخپلو کورونو کښې (داسې) اړولې پر يو تل
بَعْدًا ۝ لَمَّا دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا	نو شول هغوی په کلو خپلو کښې پر مخې پراته لکه چې نه وو اوسيدلي په هغې کښې خبردار
بَعْدًا ۝ لَمَّا دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا لکه چې هډو په کښې اوسيدلي نه وو واوره
بَعْدًا ۝ لَمَّا دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا	لري والي دي (د رحمت نه) دپاره د مدين د خلقو لکه چې لري شوي و و شوديان
بَعْدًا ۝ لَمَّا دِيَارِهِمْ جثييين ۝ كَانُ لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۝ أَلَا	چې مدين (هم) د رحمت نه (داسې) لري شو لکه شوديان (چې لري شوي وو)

قوله تعالى: وَيَقُولُوا نَحْنُ الْمَدِينُ ۚ وَمَا لَمْ يَأْتِ الْغَيْثَ وَلَا يَكُنْ لَهُ مِيزَانٌ ۚ

د شعيب عليه السلام د قوم د طرف نه نااميدۍ: کله چه د الله ﷻ نبي ﷺ د خپل قوم د ايمان راوړلو نه نااميده شونو سترې شو او وني فرماييل ښه ده تاسو په خپله طريقه باندې روان شئ او زه به په خپله طريقه باندې قايم يم. تاسو ته به ډير زر معلومه شي چه رسوا کونکې عذاب په چا باندې نازلېږي؟ اود الله ﷻ په نيز باندې دروغژن کوم يو دي؟ تاسو په انتظار اوسېږئ زه هم په انتظار کښې يم. آخر په هغوی باندې هم د الله ﷻ عذاب راکوز شو. هغه وخت د الله ﷻ نبي اونور مؤمنان بچ کړې شوي هغوی باندې د الله ﷻ رحمت اوشو او ظالمان نې تس نس کړل. هغوی سوزيدلي مړه بې حس او حرکت پاتې شو. داسې لکه چه دوی په خپلو کورونو کښې هډو آباد نه وو. اولکه چه اول دي نه وړاندې شوديان د الله ﷻ د لعنت محل وو هم داسې دوی هم شو. شوديان د هغوی گاونډيان وو او په کفر اوبدامنې کښې هم د دوی په شان وو. اودا دواړه قومونه هسې هم عرب وو.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا	او په تحقيق سره اولېرو مونږه
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲِيهِ فَاتَّبَعُوْا	او مونږ حضرت موسی <small>عليه السلام</small> په خپلو
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲِيهِ فَاتَّبَعُوْا	موسی په نښو خپلو سره او دليل ښکاره سره فرعون ته اوسردارانو د هغه ته انو تابعداري او کره هغوی
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲِيهِ فَاتَّبَعُوْا	ښکاره نښو سره فرعون اود هغه سردارانو ته لېږلي وو خو هغوی د فرعون حکم اومنلو
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲِيهِ فَاتَّبَعُوْا	د حکم د فرعون اونه وو حکم د فرعون په نیغه لار مخکښې به خي د قوم خپل نه
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۝ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَٲِيهِ فَاتَّبَعُوْا	خود فرعون حکم څه ښه نه وو اوقیامت په ورځ به دخپل قوم نه وړاندې روان وی

يَوْمَ الْقِيَمَةِ	فَأَوْرَدَهُمْ	النَّارَ	وَبَشِّرِ الْوَرْدَ	الْمُورِدَ
پہ ورخ د قیامت	نو ور داخل بہ کری دوی	اور تہ	او دیر بد خانی دی	د کوزیدو
نو دغوی بہ دوزخ تہ ورکوز کری او ہغہ د کوزیدو پہ اعتبار دیر خراب خانی دی				
وَاتَّبِعُوا	فِي هَذِهِ	لَعْنَةً	وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ	بِئْسَ الرَّفْدُ
او دوی پسے شو بہ دی دنیا کبھی	لعنت	او پہ ورخ د قیامت (ہم)	بد انعام دی ہغہ	
او پہ دی دنیا کبھی ہم ورپسی لعنتونہ دی او د قیامت پہ ورخ بہ ہم وی دغہ بدلہ (د لعنتونہ) دیرہ خرابہ دہ				
الْمُرْفُودُ				
جی دوی تہ ورکری شو				

قوله تعالى: فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ

د فرعون اطاعت نہ پریخودل: فرعون د قبطی قوم سردار اود ہغہ د دلی طرف تہ اللہ ﷻ خپل رسول موسیٰ علیہ السلام سرہ دخپلو آیاتونو او د ہنکارہ دلیلونو سرہ راولیکلو خوہغوی د فرعون اطاعت پریخودو او د ہغہ پہ گمراہ کری شوې طریقہ باندې ہغہ پسې روان وولکے څنگہ چہ ہغوی ددہ حکم منل نہ پریخودل او ہغہ نی خپل سردار کنړلو دغہ شان بہ د قیامت پہ ورخ ہم ہغہ پسې وی او ہغہ بہ پہ خپلہ مشرئی کبھی دوی خپل خان سرہ دوزخ تہ بوخی او پخپلہ بہ ډبل عذاب برداشت کوی. ہم دغہ حال د خرابو خلقو د تابعدارئی کونکو دې ہغوی بہ دا ہم وائی چہ ہم دې خلقو مونږ گمراہ کری یو تہ ہغوی لہ ہغہ عذاب ورکړہ الخ.

قیامت کبھی بہ د گمراہانو شاعرانو بیوغ امرؤ القیس سرہ وی: مسند کبھی دی حضور ﷺ فرمانی چہ د قیامت پہ ورخ د جاہلیت د شاعرانو جنڈا بہ د امرؤ القیس پہ لاس کبھی وی او ہغہ بہ سرہ د دی دوزخ تہ خی (۱) داور پہ دې عذاب باندې بہ دا نورزیاتی وی چہ دلته اوہلته پہ دوارو خایونو کبھی بہ د ہمیشہ دپارہ داخلق لعنتی وی. د قیامت د ورځې لعنت سرہ پہ دوی دوه لعنتونہ پریوتل. دوی نورو خلقو تہ د دوزخ دعوت ورکونکی امامان وو پہ دې وجہ پہ دوی باندې ډبل لعنت پریوتلو.

ذَلِكَ	مِنْ أَتْبَاءِ الْقُرَى	نَقْصُهُ	عَلَيْكَ
دا	یوڅو خبروند دی	دکلو	چې بیانوو ئې مونږہ تاتہ
ددغہ یو څو کلو خبروند مونږ تاتہ بیان کړل			
مِنْهَا	قَالِمٌ	وَحَصِيدٌ	وَمَا ظَلَمْنَهُمْ
دہغہ کلی ځینی	ولار دی	او ځینی ریبلی شوی دی	او اونه کړو ظلم مونږہ پہ ہغوی باندې خولیکن
بعضی کلی لاتر اوسہ آباد دی او بعضی ختم شوی دی او مونږہ پہ ہغوی زیاتی نہ وو کری بلکہ			
ظَلَمُوا	أَنْفُسَهُمْ	فَمَا أَغْنَتْ	عَنْهُمْ
ظلم کری وو ہغوی	پہ ځانونو خپلو باندې	نو دفع نہ کړو	د ہغوی نہ خدایانو دہغوی
دہغوی پخپلہ پہ خپلو ځانونو ظلم کری وو نو ہغہ معبودان ئې ہیڅ پکار وانغلل چې			

الَّتِي	يَدْعُونَ	مِنْ دُونِ اللَّهِ	مِنْ شَيْءٍ	لَهَا
هغه خدایان چي رابلل به هغوی ماسوا د الله نه هيخ خيز هرکله چي	دالله نه بغیر به ئي رابلل هرکله چي ستا د پروردگار حکم (عذاب) راغلو.....			
جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ ط	وَمَا زَادُوهُمْ	غَيْرَ تَتَابَعٍ ۝		
راغی حکم د رب ستا او زیات نه کړل دي خدایانو هغوی له غیر دبربادی نه او بلکه هغوی ته ئي د هلاکت نه بغیر هيخ فائده ورنکړه			

قوله تعالى: ذٰلِكَ مِنْ اٰثَآءِ الْقُرٰى

د وړانديځو خلق د حالات بيان: د انبياء او دهغوی د امتونو واقعات بيانولوسره د الله ﷻ ارشاد دي چه دا هغه كلي والو واقعات دي كوم چه مونږ ستا په وړاندي بيانوو. په دوی د څه خلقو كلي خو اوس هم آباد دي او بعضي ختم شوي دي. مونږ هغوی په ظلم سره نه دي هلاك كړي بلكه هغوی پخپله د خپل كفر او تكذيب په وجه په خپلو لاسونو په خپل ځان باندې هلاكت واخستلو اود كومو باطلو معبودانو اسرې چه د هغوی وې په وخت باندې د هغوی هيخ پكار راغله بلكه د هغوی عبادت هغوی نور هم غرق كړل اود دواړو جهانو وبال په هغوی باندې راپريوتلو.

وَكَذٰلِكَ	اٰخٰذُ رَبِّكَ	اِذَا اٰخٰذُ الْقُرٰى	وَهِيَ	ظَالِمَةٌ ۝
اوهمدارنگې راښول دي د رب ستا كله چي اونيښي كلي حال دا چي وي هغه كلي ظالمان				
اوستا د پروردگار هم داسې نيول وي چې كله دكلو خلق راوښي چې هغوی (د گناهونو په وجه)				
اِنَّ	اٰخٰذَةَ اَلِيْمٌ	شَدِيْدٌ ۝		
بيشكه نيول دهغه دردناك دي سخت دي				
ظالمان وي دهغه نيول دردناك او سخت دي				

قوله تعالى: اِنَّ اٰخٰذَةَ اَلِيْمٌ شَدِيْدٌ ۝

د الله ﷻ نيول ډير سخت دي: څنگه چه د دي ظالمانو هلاكت اوشو دغه شان چه څوك هم وي هم دا نتيجه به ويني. د الله ﷻ نيول ډير سخت او المناك وي. د بخاري او مسلم په حديث كښي دي الله ﷻ ظالمانو له وخت وركوي او بياني ناڅاپي راگير كړي نو بيا مهلت نه ملاويږي بيا حضور ﷺ د دي آيت تلاوت او كړو. (۱)

اِنَّ	فِيْ ذٰلِكَ	لَاٰيَةً	لِّمَنْ
بيشكه په دي واقعاتو كښي خامخا نښه دعبرت ده دپاره دهغه چا	بيشكه په دي واقعاتو كښي دهغه چا دپاره نښه ده چې د آخرت د عذاب نه		
خَافَ	عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ط	ذٰلِكَ يَوْمٌ	مَّجْمُوعٌ لَّهُ
چي ويريري د عذاب د آخرت نه دا (داسي) ورځ ده چې راجمع كړي شوي به وي په كښي	ويريري هغه به داسي ورځ وي چې ټول خلق به ورته راجمع كولي شي		

(۱) صحيح بخاري كتاب التفسير سورة هود باب قوله (وكذلك اخذ ربك اذا اخذ القرى وهي ظالمة) ۴۶۸۶، صحيح مسلم: ۲۵۸۳، تلمذی: ۳۱۰۹، ابن ماجه: ۴۰۱۸، ابن حبان: ۵۱۷۵، بیہقی: ۹۴/۶.

النَّاسُ	وَذَلِكَ يَوْمٌ	مَّشْهُودٌ	وَمَا نُؤَخِّرُهُ
خلق	او ہفہ بہ داسی ورخ وی چي تول بہ پہ کنبی حاضر کړي شوې وی اونه روستو کوؤ مونږ دغه ورخ		
او هغه داسی ورخ ده چي بہ پکنبی د الله په دربار کنبی پیش کولې شی او مونږ هغه تر یو مقرري مودې پوري			
إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ	يَوْمٌ	يَا تِ	لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ
مگر ایوې نیتي شمارلي شوی پوري په کومه ورخ چي راشی هغه (قیامت) نه به کوی خبرې هیڅ نفس			
روستو کړي ده کله چي هغه ورخ راشی نو هیڅوک به د الله ﷻ د اجازت نه بغیر			
إِلَّا بِإِذْنِهِ	فَمِنْهُمْ	شَقِیٌّ	وَسَعِيدٌ
مگر په اجازت دهغه سره نو دهغوی نه به څه بد بخته وی او څه نیک بخته			
خبره نشی کولی نو بعضي به بدنصیبه وی او بعضي به خوش نصیبه وی			

قوله تعالى: ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ

د قیامت متعلق د الله ﷻ وعده: د کافرانو په دې هلاکتونو او مؤمنانو په خلاصی کنبې صفا دلیل دې زمونږ په دې صداقتونو کوم چه مونږ د قیامت باره کنبې کړی دی په کومه ورخ چه به تول داوړ او آخر خلق راجمع کولې شی یو به هم باقی نه پاتې کيږي (۱) هغه ډیره درنه ورخ ده. تولې فریښتي تول رسولان او تول مخلوق به حاضرېږي. حقیقی حاکم به کافی انصاف کوی.

د قیامت د مؤخر کیدو اصل سبب: د قیامت د واقع کیدو کنبې د وخت لگیدو وجه دا ده چه رب دا خبره اول مقرر کړې ده چه د دومره مودې پوري به دنیا په بنی آدم باندې آباءه وی، دومره موده به په خاموشی تیرېږي بیا به په فلانکی وخت قیامت قایمېږي په کومه ورخ چه قیامت راشی هیڅ څوک به هم نه وی چه د رب د اجازت نه بغیر شوندي کولاؤ کړي شی مگر چه رحمن چاته اجازت ورکړی او هغه به خبره هم صحیح کوی. (۲) تول آوازونه به د الله رحمن ذات په وړاندې تبت وی. د بخاری او مسلم په حدیث شفاعت کنبې دی چه په هغه ورخ به صرف رسول الله ﷺ خبرې کوی او د هغه کلام به هم صرف دغه وی یا الله سلامت اوساته (۳) یا الله سلامتی ورکړه: (۴) د محشر په مجمع کنبې خو به ډیر خلق بد وی او ډیر به نیک وی. د دې آیت په نازلیدو باندې حضرت عمرؓ تپوس کوی چه بیا یا رسول الله! زمونږ اعمال په دې بنا باندې دی د کوم نه چه اول فراغت کړې شوې دې که یا جرته په نیوې بنا باندې؟ حضور ﷺ او فرمانیل چه نه بلکه په هغه حساب باندې کوم چه اول ختم شوې دې چه کوم قلم چلیدلې دې. خود هر یو د پاره به هغه آسان وی د کوم د پاره چه د هغه پیدائش کړې شوې دې. (۵)

فَأَمَّا الَّذِينَ

| نوهر چي هغه کسان دی

| نوڅوک چي

(۱) ۱۸/ الکهف: ۴۷.

(۲) ۷۹/ النبأ: ۳۸.

(۳) ۲۰/ طه: ۸۰.

(۴) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فضل السجود: ۸۰۶، صحیح مسلم: ۱۸۲، ابن ماجه: ۴۳۱۲، احمد: ۱۱۶/۳.

(۵) لومړی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورۃ هود: ۳۱۱۱ وهو حسن. (مسند ابویعلی)

شَقُّوا	فِي النَّارِ	لَهُمْ	فِيهَا	زَفِيرٌ	وَشَهِيقٌ
چپ بدبختہ شوانو پہ اور کنبی بہ وی اوی بہ هغوی دپارہ پہ هغی اور کنبی اچنی بہ نری اوازا او چنی بہ غب اواز بد نصیبہ وی اھغوی بہ پہ اور کنبی پراتہ وی پہ هغی کنبی بہ چنی سورې وهی					
خَلِيدِينَ	فِيهَا	مَا دَامَتِ	السَّمَوْتُ	وَالْأَرْضُ	إِلَّا مَا شَاءَ
همیشہ بہ وی پہ دې حالت کنبی اترخو چي ولاړی آسمانونه او زمکه مگر چي او غواړی همیشہ بہ پہ کنبی پراتہ وی اترخو چي آسمانونه او زمکه قائم وی مگر دا چي ستاد پروردگار خوښه شی					
رَبُّكَ	إِنَّ	رَبَّكَ	فَعَالَ	لِهَا	يُرِيدُ
رب ستا بیشکه ارب ستا کونکي دې ادهغه کار چي او غواړی					
..... بیشکه ستا پروردگار چي د څه اراده او کړي ادهغه کوی					

قوله تعالى: لَّهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ

د دوزخیانو آواز: د خړپه چغو کنبی چه څنگه پیر او نرې آواز وی هم داسې به د هغوی چغې وی. دا یاد ساتی چه د عربو دمحاوړو مطابق قرآن کریم نازل شوي دي. هغوی د همیشہ والی محاورې هم داسې وانی چه دا دهمیشہ دپاره دي. ترکومي چه د زمکې او آسمان قیام دي دا هم د هغوی په محاوره کنبی دي. چه دا به باقی وی او چه ترکومي د شپې ورځې چکر تړلې شوې وی نود دي الفاظونه همیشہ والي مراد دي نه چه قید. دي نه علاوه دا هم کیدی شی چه د دي زمکې او آسمانه پس د آخرت په کور کنبی دي نه علاوه بل آسمان اوزمکه وی نو دلته مراد جنس دي. د ابن عباس ؓ نه روایت دي چه د هریو جنت زمکه او آسمان شته. دي نه پس د الله ﷻ دمنشا ذکر دي. لکه آیت [النَّارُ مَثْوًى لَكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ] کنبی دي. ددې استثناء باره کنبی ډیر اقوال دی کوم چه په زادالمسیر کنبی نقل کړی دی. ابن جریر ؓ د خالد بن معدان ضحاک قتاده او ابن سنان ؓ دا قول خوښ کړی دي چه استثناء عائد ده موحد گناهکار ته. د بعضو سلفونه د دي په تفسیر کنبی ډیر غریب اقوال وارد شوی دی. قتاده ؓ فرمائی هم الله ﷻ ته د دي پوره علم دي.

وَأَمَّا الَّذِينَ					
او هر چي هغه کسان دی					
..... او څوک چه خوش نصیبه					
سُعِدُوا	فِي الْجَنَّةِ	خَالِدِينَ	فِيهَا	مَا دَامَتِ	
چي نیک بخته وی انو هغوی به په جنت کنبی وی اھمیشہ به اوسی په هغی کنبی اترخو چي ولاړ وی وی نو په جنت کنبی به دننه وی اھمیشہ به په کنبی اوسیري ترخو چي آسمانونه او زمکه					
السَّمَوْتُ	وَالْأَرْضُ	إِلَّا مَا	شَاءَ	رَبُّكَ	عَطَاءٌ
آسمانونه او زمکه بغیر دهغی نه چي او غواړی ارب ستا دا ورکړه ده چي نه به وی ختمیدونکي قائم وی مگر که ستا دپروردگار خوښه شی نو بدلولي شی ادا داسې ورکړه ده چي ختمیدونکي نه ده					

قوله تعالى: (إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ)

د الله ﷻ مہربانی: د رسولانو تابعدار به په جنتونو کښې اوسېږي د کوم نه چه به ويستلې نه شي. د زمکې او آسمان د بقا پورې به هغوی په جنت کښې وی مگر چه څوک الله ﷻ غواړي. يعنی دا خبره بذاته واجب نه ده بلکه د الله ﷻ په رضا اود هغه په اراده باندې ده. د حسن اوضحاك ﷺ په قول دا هم د موحد گناهگار په حق کښې ده هغه به څه موده په دوزخ کښې تیروي نو بیا به دهغه ځای نه راويستلې شي. دا د الله ﷻ مہربانی ده چه نه به ختمیږي اونه به کمیږي. دانی ځکه اوفرمايل چه چرته د مشيت د ذکر نه دا اندېښنه اونه شي چه همیشه والې به نه وي. لکه څنگه چه ئی د دوزخیانو د همیشه والی نه پس هم خپله رضا اوارادې طرف ته رجوع اوکړه. دا ټول د هغه حکمت اوعدل دي. مرگ به د ځوان گډ په شکل کښې راوستلې شي اوهغه به حلال کړې شي، فرمائیلې به شي چه جنتیانو! همیشه والې دي اومرگ نشته، دوزخیانو! همیشه والې دي مرگ نشته. (۱)

فَلَا تَكُ	فِي مِرْيَةٍ	مِمَّا	يَعْبُدُ	هَؤُلَاءِ
نو اتي نبي مه كيږه ته په شك كښې په باره د هغه څه كښې چې عبادت نې كوي دا خلق				
نو (زما محبوبه ﷺ) ته دهغې بتانو د عبادت په بطلان كښې هيڅ شك مه كوه دكومو چې دا خلق عبادت كوي				
مَا يَعْبُدُونَ	إِلَّا كَمَا	يَعْبُدُ	آبَاؤُهُمْ	مِّن قَبْلُ وَأَنَا
نه كوي عبادت دوي مگر لكه چې عبادت به كولو پلارانو ددوي مخكښې ددوي نه او بيشكه مونږه				
دوي ددهغې معبودانو هغه شان عبادت كوي لكه څنگه چې به د دوي پلرونو كولو او مونږ به				
لَهُمْ قُودُهُمْ	نَصِيبُهُمْ	غَيْرِ مَنقُوصٍ		
پوره پوره وركونكي يو دوي لره حصه د دوي چې نه به وي كمه كړې شوي				
دوي ته خپله (د عذاب) حصه پوره پوره وركوو چې هيڅ كمې به په كښې نه وي				
وَلَقَدْ آتَيْنَا	مُوسَى الْكِتَابَ	فَاخْتَلَفَ	فِيهِ	وَلَوْلَا
اوبه تحقيق سره وركړې وو مونږه موسي ته كتاب نو اختلاف او كړې شوا په هغې كښې او كه چرې نه وه				
اومونږ حضرت موسي ته كتاب وركړو نو په هغې كښې هم اختلاف او كړې شو او كه				
كَلِمَةٍ سَبَقَتْ	مِنْ رَبِّكَ	لِقَضَىٰ	بَيْنَهُمْ	
خبره مخكښې شوې د طرفه درب ستانه نو خامخا به فيصله شوې وه په منځ ددوي كښې				
يوه خبره ستا د پروردگار د طرفه د وړاندې نه خلاصه شوې نه وه نو د دوي په مينځ كښې به پخوا فيصله شوې وه				
وَأَنَّهُمْ	كَفَىٰ شَكًّا	مِّنْهُ	مُرِيبٌ	وَإِنَّ
او بيشكه دا خلق خامخا په شك كښې دي د دې نه اې ژور شك كښې او بيشكه				
حقيقت دا دي چې دوي د دې كتاب باره كښې په شك كښې پريشان حاله دي او بيشكه				

(۱) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة كهيعص باب قول الله تعالى (وَأَنذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَمْرَةِ): ۴۷۳۳۰، صحيح مسلم: ۲۸۴۹، ترمذی: ۳۱۵۶. (صحيح بخاری و مسلم)

كُلَّا لَبَّيَّا	لِيُوقِيَنَّهُمْ	رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ	بِئَا
هر يو نه کله چې وخت راشي خامخا به پوره بدله ورکړي دوی ته رب ستا د عملونو د دوی بیشکه هغه په هغه کارونو			
ستا پروردگار به دې ټولو ته د خپلو عملونو بدله پوره پوره ورکوي بیشکه هغه (الله)			
يَعْمَلُونَ	خَيْرٌ		
چې دوی نې کوي خبردار دې			
د دوی په ټولو کارونو ښه خبر دې			

قوله تعالى: فَلَا تُكْفِي مِرَّةً مَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ

د شرک د باطل کیدو نه هیڅ کله شک مه کوئ: د مشرکانو د شرک په باطل کیدو کښې هیڅ کله پورې شک مه کوئ هغوی سره بغیرد خپل پلار نیکه د بیکاره تقلیدنه بل هیڅ دلیل نشته. د هغوی نیکنی به هم په دې دنیا کښې ملاوړې او په آخرت کښې به د سخت نه سخت عذابونه وی، چه کومې د خیر او شر وعدې دی ټولې پوره کیدونکې دي. د هغوی د عذاب مقررہ حصه به هغوی ته ضرور رسی. موسی عليه السلام ته مونږ کتاب ورکړو خو بیا خلقو کښې بې اتفاقی پیدا شوه چا اقرار او کړونو چا انکار او کړو او هم د دې نبیانو غوندې حال ستا هم دې څوک به دې منی څوک به نه منی. او مونږ خو وخت مقرر کړې دې مونږ بغیر د حجت پوره کولو نه عذاب نه ورکړو په دې وجه دا تاخیر دې گنی هم اوس به د هغوی د گناهونو مزه هغوی ته ورکړې شی. کافرانو ته د الله جل جلاله اود هغه د رسول صلی الله علیه و آله خبرې غلطې معلومېږي، د دوی شک شبه نه ختمیږي. ټول به الله جل جلاله راجمع کوی اود هغوی د کړو شویو عملونو بدله به ورکړې کیږي. د دې آیت ډیر قراتونه دي. د قراتونو معنی هم زموږ دې ذکر شوی معنی طرف ته راگرځي.

وَمَنْ	تَابَ	مَعَكَ	وَلَا تَطْغَوْا	إِنَّهُ	بِئَا
او هغه څوک چې واپس شوی دی ایمان ته استاسره اومه تیرېږي د حد نه بیشکه هغه هغه کارونو لره حکم شوې دي او هغه خلق دي هم قائم اوسېږي چې توبه نې ویستی ده او تاسره مدګری دي او سرکشی مه					
تَعْمَلُونَ	بَصِيرٌ	وَلَا تَرْكَنُوا	إِلَى الَّذِينَ	ظَلَمُوا	
چې تاسو نې کوئ لیدونکې دي اومه مانيله کیږي هغه کسانو ته چې ظلم نې کړې دي بیشکه هغه ستاسو کارونه وینی گوری او د دې ظالمانو طرفته میلان مه کوئ گنی تاسو ته به هم					
فَتَمَسَّكُمُ	النَّارُ	وَمَا	لَكُمْ	مِّنْ دُونِ اللَّهِ	مِنْ أَوْلِيَاءَ
گنی نو اوبه رسیږي تاسو ته اور حال دا چې نه به وی استاسو دپاره په مقابله د الله کښې څوک دوست (د دوزخ) اور اور سیږي او د الله <small>جل جلاله</small> نه بغیر هیڅوک ستاسو مددګار نشته دې					

لَا تُنصَرُونَ ﴿۱۰﴾

نَمْرُودٌ

بیا بہ | اونہ کپڑی شی امداد تاسو سرہ |

بیا بہ ستاسو ہیخ مدد نشی کولی |

قوله تعالى: إِنَّهُمْ يَمَاتُونَ بِغَيْرِ

اللہ ﷻ د بندگانو د عمل نہ خبردار دی: پہ استقامت او نیغہ لار باندی ہمیشہ والی اود ثابت قدمی ہدایت اللہ ﷻ خپل نبی او مسلمانانو ته کوی. ہم دغہ د تولونہ لوی خیز دی. ورسره د سرکشی نہ منع کول کوی خکہ چہ ہم دغہ تباہ کونکي خیزدی سرہ ددی کہ چرتہ پہ مشرک باندی کپڑی شوې وی، پروردگار د بندیکانو د عمل نہ خبردار دی. مداهنت اود دین پہ کارونو کبھی سستی مہ کونې. د شرک طرفتہ مہ تیتیرې اود مشرکانو پہ اعمالو باندی رضامندی مہ بنکارہ کونې. د ظالمانو طرفتہ مہ تیتیرې گنی اوریہ تاسو پورې انخلی. د ظالمانو طرفداری د هغوی پہ ظلم باندی امداد دی دا ہیخ کله ہم مہ کونې کہ داسې مو اوکړہ نو څوک دی چہ د اللہ ﷻ عذاب بہ تاسو نہ اخواکړی او څوک دی چہ د هغه نہ بہ تاسو بچ کړی.

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ

| او قائم کړه | مونځ | په دواړو طرفونو | دورځي کبھی

| اود ورځي په دواړو طرفونو کبھی د مونځ پابندی کوہ | اود شپي په

وَزُلْفًا ط مِّنَ اللَّيْلِ ط إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ط ذَلِكَ ذِكْرِي

| او په څه وختونو کبھی | د شپي نه | بیشکه نیکي | لرې کوی | بدو لره | دا | نصیحت دی

| څه حصہ کبھی هم | بیشکه چې نیکي بدی ختموی | (د قرآن) | د نصیحت قبلونکو دپاره | لوی نصیحت دی

لِلذِّكْرِ ﴿۱۱﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۲﴾

| دپاره د یادونکو (الله لره) | او صبر کوہ | بیشکه الله | نه ضائع کوی | اجر د نیکانو خلقو

..... | او صبر کوہ الله ﷻ هیڅکله د نیکانو اجر نه ضائع کوی

قوله تعالى: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

مونځ قایمول د گناهونو کفارہ ده: ابن عباس رضی الله عنہما وغیره وائی دورځي د دواړو سرونو نه مراد د سحر او مابنام مونځ دی (۱) د قتاده او ضحاک رضی الله عنہما وغیره قول دی چہ د اول سر نه مراد د سحر مونځ دی دویم سر نه مراد د ماسپینین او مازیگر مونځ دی. د شپي د ساعتونو نه د ماسخوتن مونځ مراد دی. اود مجاهد رضی الله عنہ وغیره په قول مابنام او ماسخوتن نیکي کول د گناهونو کفارہ کیږی. په سنن کبھی دی حضور ﷺ فرمانی چہ د کوم یو مسلمان نه گناه اوشی بیا اودس اوکړی دوه رکعتہ مونځ اوکړی نو الله ﷻ دهغه گناه معاف کوی (۲) یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنہ اودس اوکړو بیاني او فرمانیل چہ دغه شان ما رسول الله ﷺ اودس کولو سره لیدلې او حضور ﷺ او فرمانیل چہ څوک زما ددی اودس په شان اودس اوکړی بیا دوه رکعتہ مونځ اوکړی په کوم کبھی چہ خپل زړه سره خبرې اونہ کړی نود هغه ټول وړاندینی گناهونه

(۱) الطبری: ۵۰۳/۱۵.

(۲) ابوداؤد کتاب الوتر باب فی الاستغفار: ۱۵۲۱ وسته حسن، ترمذی: ۴۰۶، ابن ماجه: ۱۳۹۵.

معاف کولی شی^(۱) پہ مسند کنبی دی چہ حضور ﷺ اوبہ راوغوبنتی اودس نی اوکرو بیانی اوفرمائیل زما د دے اودس پہ شان بہ رسول اللہ ﷺ اودس کولو بیا حضور ﷺ اوفرمائیل چہ خوک زما د دے اودس پہ شان اودس اوکری او پہ ولاہ د ماسپنبن مونخ اداکری نود ہغہ د سحر نہ واخلہ تردی وختہ پوری گناہونہ معاف کیری۔ چہ بیا دمازیگر مونخ اوکری نود ماسپنبن نہ ترمازیگرہ پوری گناہ بنبلی کیری۔ بیا د مانبام مونخ اداکری نود مازیگر نہ واخلہ تر مانبامہ پوری گناہونہ معاف کولی شی۔ بیا د ماسخوتن پہ مانخہ د مانبام نہ د ماسخوتن پوری تول گناہونہ بنبلی کیری^(۲) بیا دے اودہ کیری اوپی راوری بیا سحر پاسیدو سرہ د سحر مونخ اداکولو سرہ د ماسخوتن نہ واخلہ ترسحرہ پوری تول گناہونہ معاف کولی شی۔ ہم دغہ دی ہغہ نیکنی چہ بدنی لری کوی۔ پہ صحیح حدیث کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی اوبنانی کہ چری ستا سو د کور د دروازی مخی تہ یو نہر روان وی او پہ ہغی کنبی روزانہ د ورخی پنخہ خل غسل کولی شی نو آیا د ہغہ پہ بدن بہ لہر شان خہ خیری پاتی شی؟ خلقو ونبیل چری نہ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ ہم دغہ مثال دی دپنخو مونخونو چہ ددی پہ ذریعہ داللہ ﷻ د بندہ خطاگانی او گناہونہ معاف کوی^(۳) پہ صحیح مسلم کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی پنخہ مونخونہ دجمعہ مونخ اود رمضان، رمضان پوری کفارہ دہ۔ ترہغہ وختہ پوری چہ د لویو گناہونو نہ پریہیز اوکری^(۴) پہ مسند احمد کنبی دی مونخ د خان نہ ورائدی خطاگانی معاف کوی^(۵)۔

بخاری شریف کنبی دی یوسری یوہ پنخہ بنیکل کرہ بیا حضور ﷺ تہ دخیلی ددی گناہ پنیمانتیا بنکارہ کرہ پہ دے باندی دا آیت نازل شو۔ ہغہ ونبیل چہ دا صرف زما د پارہ خاص دی؟ حضور ﷺ جواب ورکرو چہ نہ بلکہ زما د تول امت د پارہ ہم دا حکم دی^(۶)۔ پہ یوبل روایت کنبی دی چہ ہغہ اووئیل ما پہ باغ کنبی دی بنخہ سرہ ہر خہ اوکرہ او جماع می نہ دہ کری اوس زہ حاضر یم تاسو چہ زما د پارہ کومہ سزا واورونی زہ بہ ہغہ برداشت کریم۔ حضور ﷺ ہغہ تہ ہیخ جواب ورنہ کرو ہغہ لاو۔ حضرت عمرؓ اوفرمائیل چہ اللہ ﷻ د دہ پردہ کری وہ خو کہ دہ پخیلہ ہم د خیل نفس پردہ کری وہ۔ حضور ﷺ برابر دی سری طرف تہ کتل بیانی اوفرمائیل دا واپس راوغوارئی۔ کلہ چہ ہغہ واپس راغلو نو حضور ﷺ دا آیت تلاوت کرو پہ دے باندی حضرت معاذؓ، تیوس اوکرو چہ یارسول اللہ ﷺ داہم د دہ دپارہ دی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل چہ نہ بلکہ د تولو خلقو د پارہ دی^(۷)۔

اللہ ﷻ دنیا ہر چا تہ ورکوی خو دین ہر چا تہ نہ نصیب کوی: پہ مسند احمد کنبی دی رسول اللہ ﷺ فرمائی خنگہ چہ پہ تاسو کنبی رزق تقسیم شوی دی اخلاق نی ہم تقسیم کری دی اللہ ﷻ خو دنیا ہغہ تہ ہم ورکوی د چانہ چہ خوشحالہ وی او ہغہ تہ ہم ورکوی چانہ چہ غصہ وی۔ خو دین صرف ہغہ خلقو لہ ورکوی چاسرہ چہ د اللہ ﷻ مینہ وی۔ یقیناً اللہ ﷻ ہغہ سرہ مینہ ساتی۔ د ہغہ ذات قسم د چاد قدرت پہ لاس کنبی چہ زما روح دی بندہ ہغہ وختہ پوری مسلمان کیدی نہ شی ترکومی چہ د ہغہ زیرہ او زیرہ

^(۱) صحیح بخاری کتاب الوضوء ثلاثاً: ۱۵۹، صحیح مسلم: ۲۲۶، ابوداؤد: ۱۰۶، ابن ماجہ: ۲۸۵، دارقطنی: ۸۳/۱۔

^(۲) احمد: ۷۱/۱، مسند حسن، مسند البزار: ۴۰۵، مجمع الزوائد: ۲۹۷/۱۔

^(۳) صحیح بخاری کتاب مواظبت الصلوۃ باب الصلوۃ الخمس کفارة: ۵۲۸، صحیح مسلم: ۶۶۷، ترمذی: ۲۸۶۸، دارمی: ۶۶۸/۱، احمد: ۳۷۹/۲، ابوعوانہ: ۲۰/۲، ابن حبان: ۱۷۲۶۔

^(۴) صحیح مسلم کتاب الطہارۃ باب الصلوات الخمس والجمعة الی الجمعة: ۲۳۳، ترمذی: ۲۱۴، ابن ماجہ: ۱۰۸۶، احمد: ۲۲۹/۲، مسند ابی عوانہ: ۲۰/۲، مسند الطیالسی: ۲۴۷۰، ابن حبان: ۱۷۳۳۔

^(۵) احمد: ۴۱۳/۵، المعجم الکبیر: ۳۸۷۹، مسند الشامیین: ۱۶۳۸، مجمع الزوائد: ۱۹۸/۱، مسند حسن۔

^(۶) صحیح بخاری کتاب مواظبت الصلوۃ باب الصلوۃ الخمس کفارة: ۵۲۶، صحیح مسلم: ۲۷۶۲، ترمذی: ۳۱۴، ابن ماجہ: ۴۲۴۵۔

^(۷) صحیح مسلم کتاب التوبہ باب قول اللہ تعالیٰ (ان الحسنات یذهبن السيئات): ۲۷۶۲، ابوداؤد: ۴۴۶۸، ترمذی: ۳۱۱۲، مسند الطیالسی: ۲۸۵، ابن حبان: ۱۷۲۸۔

مسلمانان شوې نه وي. او بنده تر هغه وخته پورې ايماندار نه دي تر کوم وخته پورې چې د ده گاونډي د ده د تکليف رسولو نه بې فکره شوې نه وي. خلقو تپوس اوکړو چې دا تکليفونه کوم کوم دي؟ ونی فرمانيل چې دهوکه او ظلم. واورنی چې کوم سرې حرام مال اوگتې بيا د هغې نه خرچ اوکړي الله ﷻ هغه د برکت نه محروم ساتي. که هغه د دې نه صدقه اوکړي نو قبوله نه ده. او خومره څه چې د خپل مرگ نه پس پرېږدي هغه ټول د ده د پاره د دوزخ د اور توبنه ده. ياد ساتنی الله ﷻ بدی په بدنی سره نه ختموی بلکه بدی په نيکني سره ختموی. (۱)

الله ﷻ نيکي په بدنی سره ختموی ددې متعلق احاديث: په مسند احمد کښې دی يو سړې حضرت عمر بن خطاب ﷺ له راغلوونې ونيل چې يوه ښځه سودا اخستو له راغلې وه. افسوس چې ما هغه کوټې ته بوتله او بغيرد جماع نه مې په هغې باندې هر قسم خوند واخستو. اوس چې د الله ﷻ کوم حکم وي هغه په ما جاري کړه. حضرت عمر ﷺ او فرمايل کيدې شي چې د هغې خاوند حاضر نه وو؟ هغه ونيل او جی هم دا خبره وه. هغه او فرمايل چې ته لاره شه د حضرت ابوبکر ﷺ نه د دې مسئلې تپوس اوکړه. حضرت صديق اکبر ﷺ نه ئې هم دغه سوال اوکړو نو هغوی هم د حضرت عمر ﷺ په شان او فرمايل. بيا هغه د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او خپل حال ئې بيان کړو. حضور ﷺ او فرمايل چې کيدې شي د هغې خاوند د الله ﷻ په لار کښې جهادله تلې وي؟ نو د قرآن کریم دا آيت نازل شو نو هغه اوونيل چې دا صرف زما د پاره دي؟ نو حضرت عمر ﷺ د هغه په سينه لاس کيځودو اوونې فرمايل چې نه دغه شان صرف يوازې ستا سترگې نه شي يځيدې دا د ټولو خلقو د پاره عام دي. دې اوریدوسره رسول الله ﷺ او فرمايل عمر ﷺ رښتوني دي (۲) ابن جرير کښې دی چې هغه ښځه ماله د يودرهم کيځورو اخستو له راغلې وه. نو ما هغې ته اوونيل چې دننه په کوټه کښې ډيرې ښې کيځورې دی هغه دننه لاره زه هم ورغلم او هغه مې ښکل کړه. بيا هغه حضرت عمر ﷺ ته لارونو هغوی ورته او فرمايل چې د الله ﷻ نه اوویرېږه او په خپل نفس پرده واچوه. بيا ابوبکر صديق ﷺ ته لاره هغه هم داسې اوونيل خو ابواليسر ﷺ وائی چې ماته صبر نه شو کيدې. زه لارم او حضور ﷺ ته مې واقعه بيان کړه. حضور ﷺ او فرمايل چې افسوس تاد يوغازی سړی په غير موجودگي کښې داسې خيانت اوکړو. ما خو چې دا واوریده نو خپل خان مې دوزخی اوگنړلو او په زړه کښې مې دا خيال راغلو چې کاش زما دا اسلام د دې خبرې نه پس وي؟ پيغمبر ﷺ لږ شان ساعت خپل سټ مبارک ټيټ کړو نو هم په هغه وخت حضرت جبرائيل ﷺ دا آيت راوړو راغلو. (۳)

ابن جرير کښې دی چې يوسړې حضور ﷺ له راغلو درخواست ئې اوکړو د الله ﷻ حد په ماباندې جاري کړه. يوځل دوه هغه اوونيل خو حضور ﷺ ترينه مخ واورولو. کله چې مونځ ته اودريده او حضور ﷺ د مانځه او زگار شو نو تپوس ئې اوکړو هغه سړې چرته لارو؟ هغه ونيل حضور ﷺ! زه حاضر یم. حضور ﷺ او فرمايل تا په ښه شان سره اودس اوکړو؟ مونږ سره دې مونځ اوکړو؟ هغه ونيل او جی. نو حضور ﷺ او فرمايل چې ته خو بس هم داسې ئې لکه چې مور د خيتې نه چې پيدا شوې وي. خبردارا بيا داسې حرکت اونه کړې. الله ﷻ دا آيت نازل کړو. (۴)

پنځه وخته مونځ سره گناه داسې رږيری لکه څنگه چې د اوچې پانږې رږيری: د ابو عثمان ﷺ بيان دي چې زه حضرت سلمان ﷺ سره ووم هغه د ونې يواوچ ښاخ اونيولو اوونې خنډلو نو ټولې اوچې پانږې

(۱) احمد: ۳۸۷/۱، مجمع الزوائد: ۵۳/۱.

(۲) احمد: ۲۴۵/۱، طبرانی: ۲۹۳۱، مجمع الزوائد: ۴۱/۷.

(۳) ترمذی کتاب تفسير القرآن ومن سورة هود: ۳۱۱۵ ووحسن، نسائی: ۲۶۸.

(۴) مسنده حسن.

اورژیدلې. بیا ئی افرمائیل چه ابو عثمان رضی الله عنه ته تپوس نه کوي چه مادا کار ولې اوکړه؟ ما وئیل چه بنه ده صاحب وئی فرمائیل دغه شان زما مخکې رسول الله صلى الله عليه وسلم کړې وویا ئی افرمائیل چه کله مسلمان په بنه شان سره اودس اوکړی او پنځه وخته مونځ اوکړی نو دهغه گناهونه داسې رږږی لکه د اونې دا اوچې پانړې چه رژی. بیا هغوی هم د دې آیت تلاوت اوکړو. (۱) په مسند کنبې دی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمانی که هر قسم گناه درنه اوشی نو هغې پسې نیکی کوه او هغه ورانه وه. او خلق سره په بنواخلاقو ملاوړه. (۲) او حدیث شریف کنبې دی چه کله درنه گناه اوشی نو هغې پسې نیکی کوه ما وئیل یا رسول الله صلى الله عليه وسلم آیا (لا اله الا الله) وئیل هم نیکی ده. حضور صلى الله عليه وسلم افرمائیل دا خوبتره او افضل نیکی ده. (۳) په ابویعلی کنبې دی چه په شپه ورځ کنبې څوک کوم وخت هم (لا اله الا الله) اووانی د هغه د عمل نامې نه بدنې ختمیږی تردې پورې چه د هغې هم داسې نیکی کیږی. (۴) ددې رواوی عثمان رضی الله عنه ضعیف دي. بزاز کنبې دی یوسړی د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه تپوس اوکړو، حضور صلى الله عليه وسلم ما خپل یو داسې خواهش نه دي پریخودې چه هغه مې پوره کړې نه وی. حضور صلى الله عليه وسلم افرمائیل چه آیا ته الله یواو زما د رسالت گواهی ورکوي؟ هغه وئیل او نو حضور صلى الله عليه وسلم افرمائیل بس هم دا به په دې ټولو غالب وی. (۵)

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ	مِنْ قَبْلِكُمْ	أُولَآءِ	بَقِيَّةٍ	يَنْهَوْنَ
نولې نه ووا دهغه قومونو نه چې مخکې ستاسونه ووا خاوندان د عقل چې منع کول ئې خلق				
نودا ولې داسې اونشوه چې ستاسو نه په رومبو امتونو کنبې داسې هوښیار خلق موجود دي چې				
عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا	مِمَّنْ	أَنْجَيْنَا	مِنْهُمْ	وَأَتَّبَعْنَا
د فساد کولونه په زمکه کنبې مگر لږ کومو ته چې انجات ورکړو مونږه دهغوی نه او تابعداری اوکړه				
خلق ئې په زمکه کنبې د فساد کولو نه منع کولې خو کم کوز کسان به په کنبې وو کوم چې مونږ				
الَّذِينَ ظَلَمُوا	مَا	أُتْرِفُوا	فِيهِ	وَكَانُوا
هغه کسانو چې ظلم ئې کړې ووا دهغې څه چې آسودگی ورکړې شوې وه هغوی ته په هغې کنبې اوشو هغوی				
د عذاب نه بچ کړی ووا او کوم خلق چې ظالمان وو هغوی هم په دې خبرو پسې شول په کومو کنبې چې				
مُجْرِمِينَ ۝ وَمَا كَانَ	رَبُّكَ	لِيَهْلِكَ	الْقَرْيُ	بِظُلْمٍ
نافرمان اونه دي ارب ستا (داسې) چې هلاک کړی کلی په ظلم سره				
عیش او آرام وو او هغوی گناهگار وو او ستا پروردگار داسې نه دي چې کلی (برناحقه)				
وَأَهْلُهَا	مُصْلِحُونَ ۝	وَكُوْ	شَاءَ	رَبُّكَ
او حال دا چې اوسیدونکی دهغې اصلاح کونکی وی او که چری غوښتلې ارب ستا نو گرځولې به ئې وې				
تباه کړی په داسې حال کنبې چې دهغې خلق د اصلاح کوشش کوی او که ستا د پروردگار خوښه شوې وې				

(۱) احمد: ۴۳۷/۵.

(۲) احمد: ۲۲۸/۵، ترمذی کتاب البر والصلة باب ما جاء في معاشرت الناس: ۱۹۸۷ و هو حسن.

(۳) احمد: ۱۶۹/۵.

(۴) ابویعلی: ۳۶۱۱.

(۵) مسند البزار: ۳۰۶۷ و مسنده صحيح، مجمع الزوائد: ۸۳/۱۰.

قوله تعالى: فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ

الله ﷻ ته رابلونکې الله -يعنى بغيرد يوڅوگسانوخلقو نه مونږ په تيره شوې زمانه کښې داسې خلق ولي نه بيا موچه شيطانان او منکران نى دېدو نه منع کول. هم دغه هغه خلق دى کوم چه به مونږ د عذابونو نه بچ کوو. ددې دپاره الله ﷻ په دې امت کښې د يوداسي دلي د موجودگنى قطعى او فرضى حکم او فرمائيلو. ارشادبارى تعالى دې ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ﴾ د ښيگړې او ښکلى دعوت ورکونکى ډله په تاسو کښې هر وخت موجود کيدل پکار دى. دظالمانو طريقه هم دغه ده چه هغوى د خپلو بدو عادتونو نه منع کيږي او هغوى د نيکو علماؤ فرمان ته توجه هم نه ورکوي. تردې چه د الله ﷻ عذاب په هغوى کښې په بې خبرئ سره راپريوزي. په نيکانو کلو باندې د الله تعالى عذاب د ظلم په توگه هيڅ کله هم نه راځي. مونږ د ظلم نه پاک يو خو هغوى په خپله په ځانونو باندې ظلم کوي.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ

اوکه چری | غوشتلی | رب ستا | نوگر خولی به تی وی

او که استاد پروردگار خویشه شیوی وی

النَّاسِ أُمَّةً وَاحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُ النَّوْنُ مُتَنَفِّينَ ۗ إِلَّا مَنْ

نیل خلق | جماعت | یو | او همیشه به وی دوی | اختلاف کونکی | مگر | هغه څوک

نڀڙول خلق به ٿي يو امت ڪري وي انو دوي به اوس هميشه په اختلاف کښي پراته وي | البته په ڇا

رَجِمَ رَبُّكَ ۖ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ

جي رحم او کري پڻ هغه | رب سٽا | او هم د دي د پاره | اللہ دوی پيدا کړل | او پوره شوه

جی ستاپروردگار رحم اوکری | او هم ددی (اختیار او انتخاب) دپاره ئی دوی پیدا کړی دی

كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا مَلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٥٤﴾

فیصلہ | ادرب ستا | چپی خامخا به دکوم زه | دوزخ | د پیریانونه | او د انسانانونه | د تولونو

اوستاد پروردگار دا خبره فيصله شوي ده اچي زه به دوزخ د پيريانو او بني آدمو ټولو نه د کوم

قوله تعالى: وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً

سزاخوړونکي او خلاصې بيا موندونکي څوک دی؟ د الله ﷻ قدرت د يو کار نه عاجز نه دی. که هغه او غوړي نو ټول به په اسلام يا کفر باندې راجمع کړي خود هغه حکمت دي چه انساني راڼي د هغوی دين اومذهبنه جدا جدا جاري او ساري دي. طريقي مختلف مالي حالت جدا، يو د يو ماتحت، دلته مراد د دين او مذهب اختلاف دي. او چه په چا باندې د الله ﷻ رحم اوشي او هغه د رسولانو تابعداري د الله ﷻ د حکم په پوره کولو کښې برابر لگيا دي. اوس هغوی د نبی آخرالزمان ﷺ تابعدار دي او هم دغه خلاصې بيا موندونکي دي. په مسند او سنن کښې حديث دي د کوم چه هر يو سند بل سند ته تقويت رسوي. رسول الله ﷺ فرماني چه د يهوديانو يو اويا (۷۱) ډلې شوې وې نصاری په دوو اوياؤ (۷۲) فرقو کښې تقسيم شوي وو اود دي امت به درې اويا (۷۳) فرقې وي ټولې دوزخی دي بغیرد يوې فرقې نه. صحابه کرامو رضی الله تعی عنهم او کړو يا رسول الله ﷺ هغه کوم خلق دی؟ حضور ﷺ جواب ورکړو چه څوک

پہ دی باندی وی پہ کوم چہ زہ یم او زما اصحاب. (۱)
 د مختلفین نہ ٹوک مراد دی ؟: پہ قول دعطاء ﷺ (مختلفین) نہ مراد یہود نصاریٰ او مجوسیان دی؟
 او د اللہ ﷻ د رحم والا دلی نہ مراد یو طرف تہ د دین اسلام تابعدار خلق دی. قتادہ ﷺ وانی چہ ہم
 دغہ دلہ دہ چہ دھغوی وطن اوبدن بہ جدا وی. اواہل معصیت دلہ بازنی او اختلاف والا دی لکہ چہ د
 هغوی وطن اوبدن پہ یو خائی جمع کیڑی او خئی. پہ قدرتی توگہ د هغوی پیدائش ہم د دی د پارہ دی. د
 نیک بخت او بد بخت ازلی تقسیم دی (۲) اودا ہم مطلب دی چہ رحمت حاصلونکی ہم دا دلہ دہ.
 ایلا انسان د اختلاف دپارہ پیدا شوی دی: حضرت طاؤس ﷺ لہ دوو کسانو خپلہ جگرہ راوړہ راغلہ
 او د خپل مینخ پہ اختلاف کنبی ډیر وړاندی لاپل. هغوی اوفرمانیل چہ تاسو جگرې او ښہ اختلاف
 اوکړو پہ دی باندی یو کس او وئیل چہ مونږ خو ہم د دی د پارہ پیدا کړی شوی یو. هغوی اوفرمانیل
 غلطہ دہ نو هغه پہ ثبوت کنبی ہم د دی آیت تلاوت اوکړو نو هغوی اوفرمانیل چہ ددی د پارہ نی نہ نی
 پیدا کړی چہ خپل مینخ کنبی اختلاف اوکړنی بلکه پیدائش خود جمع د پارہ اورحمت حاصلولود پارہ
 وی. لکہ چہ د ابن عباس ؓ نہ روایت دی چہ د رحمت دپارہ نی پیدا کړی یو نہ چہ د عذاب دپارہ. او پہ
 آیت کنبی دی ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ما پیریان او انسانان ہم د خپل عبادت د پارہ پیدا
 کړی دی. دریم قول دا هم دی چہ د رحمت او اختلاف د پارہ نی پیدا کړی یو. مالک ﷺ د دی پہ
 تفسیر کنبی فرمائی چہ یوه دلہ جنتی او یوه دلہ دوزخی. دوی د رحمت د پارہ او هغوی پہ اختلاف
 کنبی د لگیا کیدود پارہ پیدا کړی دی. ستادرب دا فیصلہ ناطق دہ د هغه پہ مخلوق کنبی دادواړہ
 قسمہ خلق وی اود دی دواړونہ بہ جنت او دوزخ د کولې شی. د هغه کامل حکمتونہ ہم هغه پیرنی.
 د جنت او دوزخ مکالمہ: بخاری اومسلم کنبی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی چہ د جنت او دوزخ خبرې
 اترې اوشوی. جنت او وئیل چہ پہ ما کنبی خو ضعیف او کمزوری خلق داخلېږی. او دوزخ او وئیل چہ زہ
 کبر او جبر کونکو سرہ مخصوص کړی شوی یم. پہ دی باندی اللہ تبارک وتعالیٰ جنت تہ اوفرمانیل تہ
 زما رحمت نی چہ څوک زہ غواړم تا کنبی بہ نی داخلوم او دوزخ تہ نی اوفرمانیل تہ زما عذاب نی چہ
 څوک زہ غواړم ستا پہ عذاب سرہ بہ ترې انتقام اخلم. تاسو دواړہ بہ د کولې شئی پہ جنت کنبی خو بہ
 برابر کمې زیاتې وی. تردې چہ د دی د پارہ بہ اللہ ﷻ یو نوې مخلوق پیدا کړی. او هغه بہ پہ دی کنبی
 اوسوی. اودوزخ بہ ہم برابر زیاتوالی غواړی تردې چہ د هغې د پاسہ بہ اللہ ﷻ خپل قدم کیږدی نو هله
 بہ هغه وانی چہ ستا پہ عزت مې دی قسم وی اوس بس دی اوس بس دی. (۲)

وَكُلًّا	نَقَصٌ عَلَيْكَ	مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ	مَا	نُثِّتُ
اوداتول (خبرونه) چې مونږ بیانوا تاته ادخبرونود رسولانونه ادا هغه څیز دی چې مونږ محکم کوو				
اودپیغمبرانو په قصو کنبی مونږ دا ټولې قصې تاته ځکه بیانوا چې ستازره پرې مضبوط کړو				
په	فَوَادِكَ	وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ	الْحَقُّ	وَمَوْعِظَةٌ
			وَذِكْرٌ	لِلْمُؤْمِنِينَ
په دی سره زړه ستا اوراغی تاته په دی کنبی حق اونصیحت دی اوبیداری ده دپارہ دمؤمنانو				
اوپه دی قصو کنبی تاته حق دراورسیدو او دا دمؤمنانو د پارہ نصیحت او عبرت دی				

(۱) احمد: ۳۳۲/۲، ترمذی کتاب العلم باب ماجاء فی الفراق هذه الامه: ۲۶۴۱، ابوداؤد: ۴۵۹۶، مسنده حسن، ابن ماجه: ۳۹۹۱، مسنده حسن، ۱۱/۱۱۰ هـ: ۱۰۵.

(۲) صحيح بخاری کتاب التفسير سورة ق باب قوله ﴿وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾: ۴۸۵۰، صحيح مسلم: ۲۸۴۶، ترمذی: ۲۵۶۱، مصنف عبدالرزاق: ۲۰۸۹۳، احمد: ۳۱۴/۲.

قوله تعالى: مَا تَنْتَبِهَ بِهِ فَوَادَكَ

د زړه تسلی: د وړاندینو امتونو خپل انبیاء دروغ گنړل د هغوی په تکلیفونو باندې صبر کول او آخر د الله د عذابونو راتلل د کافرانو پر بادیډل د نبیانو رسولانو او مؤمنانو خلاصې پیاموندل دا ټول واقعيات مونږ تاته اوږو، دې دپاره چه ستا زړه مونږ نور هم مضبوط کړو او تاته پوره سکون ملاوښی. په دې سورة کېنې هم حق په تاباندې پوره واضح شو یا دا چه په دې دنیا کېنې هم ستا په وړاندې رښتونی واقعيات بیان کړې شو. دا عبرت دې د کافرانو د پاره او نصیحت دې د مؤمنانو دپاره هغوی دې د دې نه گټه حاصله کړی.

وَقُلْ	لِلَّذِينَ	لَا يُؤْمِنُونَ	اعْمَلُوا	عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ۖ إِنَّا
او اووايه	هغه کسانوته	چې نه راوړی ایمان	چې عمل کوی	تاسو اړه خپل ځای بیشکه مونږه (هم)
چې ایمان نه راوړی	هغوی ته	اووايه چې	تاسو پخپله	طریقه عمل کوی مونږ به پخپله طریقه
عَمَلُونَّ ۝	وَانْتَظِرُوا ۖ	إِنَّا	مُنْتَظِرُونَ ۝	
عمل کونکی یو	او انتظار کوی	تاسو بیشکه مونږه (هم)	انتظار کونکی یو	
عمل کوو	او د انجام	انتظار کوی	مونږ هم	انتظار کوو

قوله تعالى: إِنَّا عَمِلُونَّ ۝

په خپل مقام باندې کلک اودریدل: د دې کافرانو د ویرولو او هوښیارولو د پاره دوی ته دهمکې ورکړه اوورته اووايه چه ښه ده تاسو دخپلې طریقې نه نه اخواکیرنې نومونږ هم په خپله طریقه باندې عمل کونکی یو. تاسو په انتظار اوسیرنې چه آخری انجام به څه وی او مونږ هم ددغه انجام لار گورو. نو الحمد لله دنیا د دغه کافرانو انجام اولیدلو اود هغه مسلمانانو هم چه د الله په فضل او کرم سره په دنیا باندې خواره شو. په مخالفینو باندې نې د کامیابنې سره غلبه حاصله کړه او دنیا نې په موتی کېنې واخسته (فله الحمد).

وَلِلَّهِ	غَيْبُ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ	وَالْيَهُ	يَرْجِعُ	الْأَمْرُ
اوخاص الله لره دې	علم دغیږو	د آسمانونو	او د زمکې	او خاص	هغه ته	واپس کړې کېږی معاملي
آسمانونو	او زمکې	ټول پټ څیزونه	الله ته معلوم دی	او ټولې	معاملي	به هم هغه ته واپس کېږی نو
كُلُّهُ	فَاعْبُدْهُ	وَتَوَكَّلْ	عَلَيْهِ ۖ	وَمَا	رَبُّكَ	بِغَافِلٍ
ټولې	اپس عبادت کوه	د هغه	او بهر و سه کوه	اړه هغه	باندې	اونه دې رب ستا ناخبره
تد صرف	دهغه عبادت کوه	او هم په هغه	باندې بهر و سه کوه	اوستا	پروردگار	ستاسو د کارونو
عَمَّا	تَعْمَلُونَ ۝					
د هغه کارونو نه	چې تاسو نې کوی					
نه غافل نه دې						

قوله تعالى: وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

د غیږو پیژندونکې: د آسمانونو او زمکو په ټولو غیږو باندې خبر لرونکې صرف یو الله دې. هم د هغه عبادت کول ټولو له پکار دی او هم په هغه باندې بهر و سه کول بیکاردی او څوک چه هم په هغه باندې

بہروسہ اوکری ہفہ ددہ دپارہ کافی دی۔ حضرت کعب رضی اللہ عنہ فرمائی چہ دتورات خاتمہ ہم پہ دی ایتونو باندی دہ۔ اللہ ﷻ پہ مخلوق کنبی د چا د یو عمل نہ ہم بی خبر نہ دی۔

(تفسیر سورة يوسف)

ددی سورت پہ فضیلت کنبی یوحديث واردشوی دی۔ خپلو ماتحتانو ته سورة يوسف اوښایه کوم مسلمان چہ اولولی یا دا خپل کور والا ته اوښائی یانې خپل ماتحت خلقو ته اوښائی په هغه باندې اللہ ﷻ دمرگ سکرآت آسانوی او هغه ته دومره قوت ورکوی چہ هغه به یو مسلمان سره حسدنه کوی،^(۱) خوددی سندویر ضعیف دی۔ ددی یو متابع په ابن عساکر کنبی دی خودهغې هم ټول سندونه منکر دی۔ د امام بیهقی رحمۃ اللہ علیہ کتاب "دلائل النبوة" کنبی دی چہ کله دیهودیانو یوې ډلې داسورة واوریدونو هغوی مسلمانان شو ځکه چہ هغوی سره هم دا واقعه دغه شان بیان وه۔^(۲) دا روایت د کلبی د ابوصالح نه اود هغوی د حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ نه دی۔

ایاتونه	سورة يوسف مکیه وهی مائة واحدی عشرة ایه واثنا عشر رکوعا	رکوع کاهې
	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ	
(۱۱۱)	شروع کوم په نوم د الله چہ دیر مهربان زیات رحم کونکې دی	(۱۲)
	د الله په نوم شروع کوم چہ دیر مهربان اوزیات رحم کونکې دی	
الرَّاءِ تِلْكَ اٰیَاتُ الْكِتٰبِ الْمُبِیْنِ ۝ اِنَّا اَنْزَلْنٰهُ		
ا ل ر ا دا	آیتونه د کتاب روښانه دی بیشکه مونږه نازل کړې دي دا	
الف لام را	دا دروښانه کتاب آیتونه دي مونږ دا قران	
قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝ نَحْنُ نَقُصُّ		
قران	په عربی کنبی دپاره ددی چې تاسو پوهه شی مونږه بیانوو	
	په عربی ژبه کنبی نازل کړې دي چې تاسو پرې ښه پوهه شی مونږ چې	
عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ يٰمٰ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْآنَ ۝ وَاِنْ		
په تا	ادیره ښه قصه دقصونه اډه وجه ددی چې وحی وکړه مونږ استا طرف ته ددی قران اواگرچه	
	دا قران تاته د وحی په صورت کنبی رالیرلې دی۔ نوهم ددی په ذریعه درته یوه ښکلی قصه اورو یقینا	
كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لِمَنْ غَفِلِیْنَ ۝ اِذْ قَالَ یُوسُفُ لِاَبِيْهِ یٰاَبَتِ		
وی تدا وړاندې ددی نه خامخا د ناخبرو نه کله چې اوونیل یوسف پلار خپل ته انې پلاره زما		
ددې نه وړاندې ته بیخی ناخبره وې کله چې حضرت یوسف <small>علیه السلام</small> خپل پلار ته اوونیل		

قوله تعالى: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ

په قرآن پاک کنبی بهترینه قصه: د سورة بقرې په شروع کنبی د حروف مقطعه بحث تیرشوی دی۔ د

^(۱) التعلی فی سوره.

^(۲) دلائل النبوة: ۶/۲۷۶.

دې کتاب یعنی قرآن شریف دا آیاتونه ډیر واضح کولای او ښه صفادی. دمېهم څیزونو حقیقت پرانستې شی. دلته د «تلك» معنی ده «هذه». ځکه چه عربی ژبه ډیره کامله او مقصدپوره واضح کونکې اود وسعت او کثرت والا ده. په دې وجه دا د ټولونه پاک کتاب په دې بهترین ژبه کښې د ټولونه په افضل رسول ﷺ د فرشتو د سردارې فرېشتې په سفارت کښې د زمکې په مخ د ټولونه په بهتر ځای په وختونو کښې په بهترین وخت کښې نازل شو او هر قسم کمال ته اورسیدو دې د پاره چه تاسو په هر قسم سوچ او پوه حاصله کړئ او په دې باندې پوهه شئ مونږ یو بهترین قصه بیانوو. صحابه کرامو رضی الله عندهم عرض اوکړو چه حضور ﷺ که یوه قصه مو بیان کړې وه. په دې باندې دا آیت نازل شو. (۱) او په یو روایت کښې دی چه د یوې زمانې پورې قرآن کریم نازلیدلو. او حضور ﷺ به د صحابه کرامو رضی الله عندهم په وړاندې تلاوت فرمائیلو بیا هغوی اوونیل چه حضور ﷺ که چرته څه واقعہ بیان شوې وه نو په دې باندې دا آیاتونه نازل شو. بیانی د څه وخت نه پس اوونیل افسوس چه حضور ﷺ څه خبره فرمائیلې وه په دې باندې دا آیت «اللَّهُ تَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ» نازل شو. او خبره بیان شوه (۲) د خبرو یوشان طریقه کتلوسره صحابه کرامو رضوان الله اجمعین عرض اوکړو یا رسول الله ﷺ د خبرې نه پورته اود قرآن نه لاندې که څه خبره وه یعنی واقعہ. نو په دې باندې دا آیت نازل شو بیا هغوی د حدیث خواش ښکاره کړو په دې باندې آیت «اللَّهُ تَزَّلَ» نازل کړو. نود قصې په اراده بهترین قصه اود خبرې په اراده بهترین خبره نازل شوه.

د قرآن پاک په امتیاز باندې احادیث: پدې ځای کښې چرته چه د قرآن کریم تعریف کیږی اودا بیان دې چه د قرآن پاک د ټولو کتابونه بې نیازه کونکې دې. مناسب دی چه مونږ د مسند احمد دا حدیث هم بیان کړو په کوم کښې چه دی حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه ته د اهل کتاب نه یو کتاب په لاس ورغلی وو هغه ددې کتاب سره د حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اود حضور ﷺ په وړاندې دالوستلو. حضور ﷺ سخت غصه شو او ونی فرمائیل ای د خطاب څو په آیاتو په دې مشغولیدو سره دهوکه کیدل غواړې؟ د هغه قسم د چا په لاس کښې چه زما ځان دې دا ما ډیر روښانه او پریقیدونکې راوړې دې ته د دې کتاب نه د څه خبرې تپوس مه کوه ممکن ده چه هغه صحیح جواب درکړی او ته هغه دروغ او گنډې او کیدې شی چه هغه غلط جواب درکړی او ته هغه رښتیا او گنډې. واوره د هغه الله ﷻ قسم د چا په لاس کښې چه زما ځان دې که چرې نن پخپله هم حضرت موسی رضی الله عنه ژوندې وې نو هغه ته به هم بغیر زما د تابعدارنې نه بله لار نه وه. (۳) په روایت کښې دی چه حضرت عمر بن الخطاب رضی الله عنه حضور ﷺ ته عرض اوکړو د بنو قریظه قبیلې زما یو دوست د تورات نه یو څو جامع خبرې ماته لیکلې دی نو آیا زه هغه تاسو ته واوروم؟ د حضور ﷺ مخ مبارک بدل شو. حضرت عبدالله بن ثابت رضی الله عنه اوونیل ای عمر رضی الله عنه! آیا ته د حضور ﷺ مخ مبارک ته نه گوري؟ اوس چه د حضرت عمر رضی الله عنه نظر پرې پریوتلو نو ونی وویل مونږ د الله ﷻ په رب کیدو باندې اسلام په دین کیدو باندې او حضرت محمد ﷺ د الله ﷻ په رسول کیدو باندې په زړه سره رضامند یو. نو هله د حضور ﷺ د مخ مبارک نه غصه لاړه او ونی فرمائیل د هغه پاک ذات قسم د چا په قبضه قدرت کښې چه د محمد ﷺ ځان دې که په تاسو کښې پخپله حضرت موسی رضی الله عنه وې نو بیا به هم تاسو زه پریخوډلم اود هغه په تابعدارنې کښې به اخته کیدنې نو تاسو ټول به گمراه کیدنې. په امتونو کښې زما حصه تاسو ئې او په نبیانو کښې ستاسو حصه زه یم (۴) په ابویعلی کښې دی چه د سوس اوسیدونکې یوه قبیلله عبدالقیس یو سړې فاروق اعظم رضی الله عنه له راغلو. هغوی د ده نه تپوس اوکړو

(۱) الطبری: ۵۵۲/۱۵.

(۲) حاکم: ۳۴۵/۲ وهو حسن.

(۳) احمد: ۳۸۷/۳.

(۴) احمد: ۳۶۵-۳۶۶/۴.

چه ستا نوم فلانکې فلانکې دي؟ هغه ونييل او، تپوس ئی اوکړو ته په سوس کښې مقيم ئې؟ هغه ونييل او. دهغه په لاس کښې چه کومه کوره وه هغه ئی پرې اووهلو. دې سړی ونييل امير المؤمنين زما قصور څه دي؟ حضرت عمر رضي الله عنه او فرماييل چه کينه زه درته بنايم. بيا ئی بسم الله الرحمن الرحيم اولوستلو او ددې سورة آيات (لَيْنَ الْغَفِيلِينَ) پورې تلاوت کړو. درې ځل ئی ددې آياتونو تلاوت اوکړو او درې ځل ئی هغه اووهلو. هغه تپوس اوکړو امير المؤمنين زما څه قصور دي؟ هغه اوونييل تا د دانيال کتاب ليکلي دي هغه ونييل چه ته څه وائي نو زه د هغې کولو ته تياريم هغه ورته اوونييل ښه لارښه په گرمو اوبو او سپينو مالو چوسره هغه بالکل وران کړه. خبرداردن نه پس نه هغه پخپله اولولې اونه ئی بل چاته لوله. اوس می که واوریده چه تا پخپله هغه لوستلې يا دي چاته خودلې دي نو داسې سخته سزا به درکوم چه عبرت به وی.

بيا ئی او فرماييل کينه يوه خبره واوره زه لارم د اهل کتابو يو کتاب مې اوليکلو بيا مې هغه په خرمن کښې واخستو اود حضور ﷺ په خدمت کښې حاضر شوم. حضور ﷺ زما نه تپوس اوکړو ستا په لاس کښې دا څه دي؟ ما ونييل چه يو کتاب دي چه مونږ په علم کښې زيات شو پدې باندې حضور ﷺ دومره خفه شو چه د غصې په وجه د حضور ﷺ په انگوباندې سرخی ښکاره شوه بيا آواز اوکړې شو مونږ جمع کونکې دي. هغه وخت انصارو وسلې سنبالې کړې چه چا حضور ﷺ خفه کړې دي اود منبر نبوی نه چاپيره هغه خلقو وسلې تيارې نيولې دي. وئی فرماييل اي خلقوا زه جامع کلمات ورکړې شوې يم اود کلماتو خاتم ورکړې شوې يم. اوبيا زما دپاره ډير اختصار کړې دي. ما دالله ﷻ ددين خبرې ډيرې پړيځدلې اوصفا راوړلې دي خبردار تاسو دهوکه کيږئ مه ژور کوزيدونکی چرته تاسو دهوکه نه کړی. دي اوريدو سره حضرت عمر رضي الله عنه اودريدو اوونی فرماييل د الله ﷻ په رب کيدو، د اسلام په دين کيدو او په رسول الله ﷺ رسول کيدو باندې يا رسول الله ﷺ د زړه نه راضي يو. نو حضور ﷺ د منبر نه راوړشو. () ددې يو رواي عبدالرحمن بن اسحاق ته محدثين ضعيف وائی امام بخاری رحمه الله دهغه حديث صحيح نه ليکی. زه وایم د دې يو شاهد اوسند حافظ ابوبکر احمد بن ابراهيم اسماعيلي راوړلې دي چه د خلافت فاروقی په زمانه کښې هغوی د حمس يو څوکسان سړی راوړ غوښتل په دوی کښې دوه کسان هغه وو چه د يهوديانو نه يو څو خبرې خوښې کړې ليکلې وې هغوی دا مجموعه هم ځان سره راوړله چه د حضرت عمر رضي الله عنه نه معلومه کړی که چرې هغوی اجازت راکړو نو مونږ به د دې په شان نورې خبرې هم زياتې کړو گنی دا به هم اوغورزوو. دلته چه راغله هغوی اوونييل امير المؤمنين! د يهوديانو نه مونږ بعضې خبرې اورو په څه سره چه زمونږ ويښته اودرېږی نو آیا دهغوی نه هغه خبرې مونږ واخلوکه نه؟ هغوی او فرماييل چه کيدې شی تاسو د هغوی څه خبرې ليکلي دي؟ واورئ زه په دې کښې فيصله شوې واقع او روم. زه د حضور ﷺ په زمانه کښې خبر ته لارم هلته د يوه يهودی خبرې زما ډيرې خوښې شوې ما هغه ته درخواست اوکړو هغوی هغه ماته اوليکلي. زه واپس راغلم او حضور ﷺ ته مې د هغې ذکر اوکړو. هغوی ﷺ او فرماييل لارښه هغه راوړه. زه په خوشحالي خوشحالي لارم چه حضور ته دا زما کار خوښ شو. راومړې او هغه مې لوستل شروع کړو. لږ شان پس ما نظر اوچت کړو چه اومي کتل نو حضور ﷺ سخت ناراض وو. زما د ځلې نه يو حرف هم اونه وتلواو دد ډيرې ویرې زما ويښته اودريدل. زما دي حالت ته په کتلو حضور ﷺ هغه ليک راوچت کړو اود هغې يو يو حرف ئی وړانول شروع کړو. او په ژبه مبارکه به ئی ارشاد فرمايلو گورئ خبردار د هغوی اونه منئ دوی خود گمراهئ په کنده کښې پريوتلی دي اودوی خو نور هم دهوکه کوی. حضور ﷺ د دې ليک يو يو لفظ باقی پرينخودو. دي اورولو سره حضرت عمر رضي الله عنه او فرماييل که تا هم د هغوی خبرې ليکلي وی نو ما به ته په داسې سزا کولې

چه د نورو دپاره به عبرت شی. هغوی اوونیل والله هیڅ کله به هم یو حرف اونه لیکو. بهر راتلوسره هغوی څنګل ته لاړل هغوی هغه خپلې تختې ته کنده اوکړه څښې کړې (په مراسل ابی داود کښې هم د حضرت عمر رضی الله عنه هم داسې روایت دی. والله اعلم.

اِذْ قَالَ	يُوسُفُ	لِأَبِيهِ	يَا	بَتِّ إِنِّي	رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا
کله چې	اوونیل	یوسف	پلار	خپل ته	انې پلاره زما بیشکه زه چې یم اولیدل ما یولس استوری
کله چې	حضرت یوسف <small>عليه السلام</small>	خپل پلار ته	اوونیل انې	زما بابا	جانده ما یولس ستوری، نمر او سپوږمۍ
وَالشَّمْسُ	وَالْقَمَرُ	رَأَيْتُهُمَا	سَجْدَتَيْنِ		
او نمر	اوسپوږمۍ	اولیدل ما	هغوی چې	ماته سجده کونکی دی	
په خوب کښې	اولیدل	خه گورم چې	دا ټول زما	په مخکښې	تیب شوی دی

قوله تعالى: اِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

د يوسف عليه السلام خوب: د حضرت يوسف عليه السلام پلار حضرت يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام دې، په حديث کښې دی چه کریم بن کریم بن کریم يوسف بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهم السلام دې. (۱)

لوی بزرګ شوک دې :: د حضور ﷺ نه تپوس اوکړې شو چه د ټولونه زیات بزرګ څوک دې؟ حضور ﷺ او فرمائیل چه د چا په زړه کښې د ټولو نه ډیره د الله ﷻ ویره وی. هغوی ونیل زمونږ داسې عام جواب مقصد و نه وو. حضور ﷺ او فرمائیل بیا د ټول نه ډیر بزرګ حضرت يوسف عليه السلام دې. چه پخپله نبی وو د چا پلار چه نبی وو. د چا نینکه چه نبی وو او خلیل الله وو. هغوی ونیل چه مونږ دا هم تپوس نه کوو. بیا حضور ﷺ او فرمائیل آیا بیا تاسو د ټولو عربو د قبیلې په نسبت داسوال کوئې؟ او هغوی ونیل اوجی. واوره چه د جاهلیت په زمانه کښې کوم چه ممتاز او شریف وو هغوی د اسلام راوړو نه پس هم داسې شریف دی او هغوی خپل دینې پوهه حاصله کړې وی (۲) حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرانی د نبیانو خوب لیدل د الله ﷻ وحی وی (۳) مفسرینو دلته دیولسو ستورونه مراد د حضرت يوسف عليه السلام یولس روڼره اخستې دی اودنمر سپوږمۍ نه مراد د هغوی پلار اومور دی. ددې خوب تعبیر دخوب لیدلونه څلویښت کاله پس ښکاره شو. بعضې وائی چه د دې کال نه پس ښکاره شو کله چه هغه خپل مور پلار په شاهي تخت باندې کینولو اویولس روڼره د هغوی مخې ته سجده کښې پراته دی. هغه وخت حضرت يوسف عليه السلام او فرمائیل چه زما مهربان پلاره دا اوگوره نن الله ﷻ زما خوب رښتونی کړو. (۴)

د یولس ستورو نومونه: په یو روایت کښې دی چه بستانه نومی د یهودیانو یو زبردست عالم وو. هغه د حضور ﷺ نه ددې یولسو ستورو نومونو معلومول طلب کړه. حضور ﷺ خاموش شو نو جبرائیل د آسمان نه راغلو حضور ﷺ ته ئی نومونه اوخودل حضور ﷺ هغه راوغوښتلو او وئی فرمائیل که زه تاته د دوی نومونه اوبنایم نوته به مسلمان شی. هغه اقرار اوکړو حضور ﷺ او فرمائیل واوره نومونه دا دی:

(۱) مسنده حسن غریب.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة يوسف باب قوله (وَرَبِّم نَعْمَةً عَلَیْکَ وَعَلَى آلِ یَعْقُوبَ) ۴۶۸۸: ۱، حد: ۹۶/۲.

(۳) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة يوسف باب قوله (لَقَدْ کَانَ فِی یُوسُفَ وَآخُوته آیَاتٍ لِّلرَّاسِلِینَ) ۴۶۸۹: ۱، صحیح مسلم

۲۳۸۷: ۱، حد: ۲۵۷/۲، مسنده الطیالسی: ۷۱، مسنده الحمیدی: ۱۰۴۵، ابن حبان: ۶۳۶، (بخاری)

(۴) الطبری: ۵۵۴/۱۵.

(۵) ایضاً: ۵۵۷/۱۵، ۱۲/یوسف: ۱۰۰.

(۱) جریان (۲) طارق (۳) زبال (۴) ذوالکفیات (۵) قابس (۶) وثاب (۷) عمودان (۸) فلیق (۹) مصح (۱۰) ضروح او (۱۱) ذوالفرع. یہودی اوونیل چہ او او د اللہ ﷻ قسم د دی ستورو نومونه ہم دا دی. (۱) دا روایت پہ دلاتل بیہقی کنبی او ابو یعلیٰ کنبی او بزاز کنبی او ابن ابی حاتم کنبی ہم راوی دی. پہ ابو یعلیٰ کنبی دادی چہ کله یوسف ﷻ خپل پلار تہ دخوب بیان او کړو نو هغوی او فرمائیل چہ دا رښتونی خوب دی دا بہ پورہ کیږی. حضور ﷺ فرمانی دنمر نہ مراد پلار او د سپوږمنی نہ ستاسو مور مراد ده. خوددی روایت پہ سند کنبی حکم بن ظہیری فزاری منفردی دی. کوم تہ چہ بعضو امامانو ضعیف ونیلی دی. او اکثر و دی متروک کړی دی. ہم دغه حدیث دحسن یوسف راوی دی ده تہ خلوروارہ ضعیف وانی.

قَالَ يُبْنَىٰ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ

دہ اوونیل | انی خویہ | مہ بیانوہ | خوب خپل | رونرو خپلو تہ

ا هغه ورته اوونیل چې انی زما بچیه | دا خوب خپلو رونرو تہ مہ بیانوہ

فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝

پس تدبیر بہ جوړ کړی | تا تہ | پہ تدبیر جوړ ولسره | بیشک شیطان | دپارہ دانسان | دشمن | ښکاره دی

گنی د ضرر دپارہ بہ درته | څہ چل جوړ کړی | ځکه چې شیطان د انسان ښکاره دشمن دی

قوله تعالى: قَالَ يُبْنَىٰ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا

د یعقوب ﷺ یوسف ﷻ تہ دخپل خوب نہ بیانولو تاکید: د حضرت یوسف ﷻ دی خوب اوریدو سره د هغې تعبیر پہ وړاندې کیخودو او حضرت یعقوب ﷻ ده تہ تاکید او کړو چہ دا د رونرو پہ وړاندې مہ بیانوہ. ځکه چہ د دی خوب تعبیر دا دی چہ نور رونرو بہ ستا پہ وړاندې ټیټ وی تردې چہ هغوی بہ ستا د عزت او تعظیم د پارہ ستا پہ وړاندې بہ خپله ډیر کمزوری او عاجز ښکاره کړی نو ډیر ممکن دی چہ د دی خوب پہ اوریدو باندې د دی تعبیر د دی وړاند کیخودو سره د شیطان پہ د هوک کنبی بہ راشې نو د اوس نہ بہ ستا پہ دښمنی کنبی اختہ شی اود حسد پہ وجه بہ د یو نامعقولہ پہ شان د هوک او کړی او پہ یوه حیلہ باندې بہ ستا د ټیټ والی فکر کنبی اختہ شی. نود رسول اللہ ﷺ تعلیم ہم دغه دی فرمائی چہ تاسو خلق څہ ښه خوب اووینشی نو بیا خو هغه خیر کہ بیانونی او چہ کوم سړی داسې خراب خوب اووینی نو چہ په کوم اړخ باندې نی نواړخ بدل کړه او گس طرف تہ درې خل توکانړې توکړی. اود هغه دېدنی نہ په اللہ ﷻ سره پناه غواړه. او چاته د دی ذکر مہ کوہ. نو هغه خوب بہ تاته څہ نقصان نہ رسوی (۱) دمسند احمد وغیره پہ حدیث کنبی دی رسول اللہ فرمائی د خوب تعبیري چہ ترکومی پورې نہ وی اخستې نو هغه لکه چہ د مرغشی پہ پښو کنبی دی. او چہ کله د هغې تعبیر بیان شو نو بیا هغه کیږی. (۲)

فائد: ددی نہ دا حکم ہم اخستې شی چہ نعمت پتول پکار دی. ترکومی پورې چہ هغه پہ خپله پہ ښه شان سره واضح شوې نہ وی او ښکاره نہ شی. خو پہ یوحديث کنبی دی چہ په ضرورتونو پوره کولو باندې د هغوی د پتیدونه ہم امداد اخلی ځکه چہ هریو هغه سړی چاته چہ څہ نعمت ورکولی شی خلق

(۱) مسند البزار: ۲۲۲۰، دلائل النبوة: ۶/۲۷۷. (ابن جریر)

(۲) صحیح بخاری کتاب التبعیر باب ماذا رای مایکره فغلا یخبر بما ولا یدکرها: ۷۰۴۴، صحیح مسلم: ۲۲۶۱.

(۳) ابوداؤد کتاب الادب فی الروایا: ۵۰۲۰ وسنده حسن، ترمذی: ۲۲۷۹، ابن ماجه: ۳۹۱۴، احمد: ۱۰/۱۰۸۸، مسند الطیالسی: ۱۰۸۸، حاکم: ۳۹۰/۴، مشکل الآثار: ۱/۲۹۵.

ہفتہ سرہ حسد کوی۔ (۱)

وَكَذَلِكَ	يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ	مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ
او ہمدارنگی اغورہ بہ کری تالہ رب ستا او اوبہ بنائی تا تہ تعبیر بیانول د (خوب د) خبرو نہ او پورہ بہ کری		
لکہ چہ دی خوب اولیدو، ہم دغہ شان بہ ستا پروردگار تا غورہ کری او تا تہ بہ د خوبونو تعبیر		
نِعْمَتُهُ	عَلَيْكَ،	وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا
نعمت خیل پہ تا باندی او پہ اولاد دیعقوب باندی لکہ ځنگہ چہ ہفتہ پورہ کری دی دا نعمت		
اوبنائی او خیل انعام بہ پہ تا او دیعقوب ۱۱۱ پہ نور اولاد باندی پورہ کری لکہ چہ ځنگہ ئی ددی نہ		
عَلَىٰ أَبَوَيْكَ	مِنْ قَبْلُ	إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ
پہ دوارو بزرگانو ستا باندی مخکنی ددی نہ چہ ابراہیم او اسحاق دی بیشک رب ستا		
مخکنی ستا پہ نیکہ او پہ قرنیکہ حضرت ابراہیم ۱۱۱ او حضرت اسحاق ۱۱۱ باندی پورہ کری دی		
عَلِيمٌ	حَكِيمٌ	
نبہ پوہہ دی د حکمت خاوند دی		
بیشک ستا پروردگار پہ ہر څہ پوہہ دی د حکمت خاوند دی		

قوله تعالى: وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

د حضرت یوسف ۱۱۱ فضیلت: حضرت یعقوب ۱۱۱ د خیل زرہ توتہ حضرت یوسف ۱۱۱ تہ چہ دکومو ملاویدونکو مرتبو خبر ورکوی چہ ځنگہ پہ خوب کنی اللہ ۱۱۱ تاتہ دا فضیلت او خودلو دغہ شان بہ اللہ ۱۱۱ تاتہ د نبوت او چتہ مرتبہ ہم درکری. اوتاتہ بہ د خوبونو تعبیر بنائی اوتاتہ بہ خیل پورہ نعمت درکوی. یعنی نبوت غوندی نعمت لکہ چہ ځنگہ دی نہ وړاندی ابراہیم خلیل اللہ ۱۱۱ او حضرت اسحاق ۱۱۱ تہ ہم درکری شوی دی. چہ ستا نیکہ او غرنیکہ وو. اللہ ۱۱۱ دی نہ نبہ خبر دی چہ د نبوت لاتی څوک دی.

لَقَدْ	كَانَ	فِي يُونُسَ	وَآخُوته
بیشک دی پہ قیصہ دیوسف او رور و د هغه کنی			
حقیقت دادی چہ د حضرت یوسف ۱۱۱			
آيَةٌ	لِلسَّالِئِلِينَ ۝	إِذْ	قَالُوا لِيُونُسَ
نبی د پارہ د تپوس کونکو کلہ چہ اووئیل هغوی چہ خامخا یوسف او رور د هغه			
او د هغه د رور و پہ قصہ کنی تپوس کونکو د پارہ (دیری) غتی غتی نبی دی هر کلہ چہ هغوی			
أَحَبُّ	إِلَىٰ آبِنَا	مِنَّا	وَنَحْنُ
زیات خویش دی پلار زمونږ تہ اوحال دادی چہ مونږہ پورہ دلہ یو بیشک			
(پخپل مینځ کنی)، اووئیل چہ یوسف ۱۱۱ او د هغه سکہ رور زمونږ د پلار زمونږ نہ زیات خویش دی			

(۱) طبرانی: ۱۶۶۰۹، مسند الشامین: ۴۰۸، شعب الایمان: ۶۳۷۹، مسند الروایاتی: ۱۴۳۸، مسند الشهاب: ۶۶۰.

اَبَانَا	لَفِي ضَلَالٍ	مُبِينٌ ۝	اِقْتُلُوا يُوسُفَ	اَوْ اَطْرَحُوْهُ
پلار زمونږه خامخاپه د هوکله ښکاره کښې دې قتل کړئ یوسف یا اوغورزوئ هغه	حال دا چې مونږخو سمه پوره نه یو اړښتیا خبره داده چې زمونږ پلار ښکاره خطا شوې دې (راشئ) یوسف ۱۱۷	اَرْضًا	يَجْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ	وَتَكُونُوا
یه یوه بله زمکه کښې چې خالی شی تاسو ته توجه د پلار ستاسو اوشئ به تاسو	او وژنئ ایا ئې چرته یو بل ملک ته او غورزوئ نو د پلار مخه به ورته یوازې شی او دهغې نه پس به	مِنْ بَعْدِهِ	قَوْمًا صَالِحِينَ ۝	قَالَ قَالِ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ
روستو ددې نه خلق نیکان او وئیل یو ویونکې دهغوی نه مه قتلوی یوسف	(په توبې ویستلو سره) نیکان شئ په هغوی کښې یو کس او وئیل چې یوسف ۱۱۸ مه وژنئ	وَالْقُوَّةَ	فِي غَيْبَةِ الْجَبِّ يَلْتَقِطُهُ	بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ
او اوغورزوئ دې په تیارو کښې د کوهی اړ او چت به کړی دې یو لاروې مسافر که چرې یی تاسو	خو په تیارو د کوهی کښې ئې واچوئ چې څوک مسافر ئې راوباسی (او خان سره ئې بوځی) که تاسو خواه	فُعِلَیْنِ ۝		
کونکې	مخواه څه کول غواړئ			

قوله تعالى: اِذْ قَالَ الْيُوسُفُ لِأَخُوهُ

د حضرت یوسف ۱۱۹ سره د روڼو وحسد: په حقیقت کښې د حضرت یوسف ۱۲۰ او د هغه د روڼو واقعات ددې قابل دی چه د هغې لټونکې دهغې نه ډیر زیات عبرت حاصلولې شی او نصیحتونه اخستلې شی. د حضرت یوسف ۱۲۱ د خپلې مورنه بل روڼ بنیامین وو او باقی دا نور روڼه د بلې مورنه وو. دوی خپل مینځ کښې وئیل چه د الله ۱۲۲ قسم پلار زمونږ نه دا دواړه ډیر خوښوی. حیرانتیا ده چه یوه ډله باندې دوی ته ترجیح ورکوی چه صرف دوه دی. یقیناً دا خود پلار ښکاره غلطی ده.

دیوسف ۱۲۳ د روڼو په نبوت څه دلیل نشته: دا یاد ساتئ چه د حضرت یوسف ۱۲۴ په روڼو باندې د نبوت څه خاص دلیل نشته اود دې آیت طرز بیان خو بالکل ددې خلاف دی. د بعضو خلقو بیان دې چه د دې واقعده نه پس هغوی ته نبوت ملاوښو خودا څیز هم د دلیل محتاج دې. او په دلیل کښې د قرآن پاک آیت (قوله امنا) کښې لفظ اسباط پیش کول هم د احتمال نه زیات وقعت نه لری ځکه چه بطون بنی اسرائیل ته اسباط وائی لکه چه عربو ته قبائل وئیلې شی او عجم ته شعوب وئیلې شی نو په آیت کښې صرف دومره دی چه د بنی اسرائیل په اسباط باندې د الله ۱۲۵ وحی نازل شوه دوی ځکه اجمالا ذکر کړی دی چه دوی ډیر وو. خو هر سبط د یوسف ۱۲۶ په روڼو کښې یونسل وونود هغې څه دلیل نشته چې خاص دې روڼو ته الله ۱۲۷ خلعت نبوت سره عزت ورکړې وو. والله اعلم.

دیوسف ۱۲۸ خلاف د روڼو تدبیر: بیا ئې خپل مینځ کښې او وئیل چه بس یو کار او کړنې چه نه بانږس وی اونه د بانږس شپیلنې، دیوسف ۱۲۹ دا کار ختم کړنې چه نه دې وی اونه زمونږ د لارې ازغې او بس هم مونږ په نظر راځو. اود پلار مینه هم مونږ سره پاتې شی. اوس هغه د پلار نه د اخواکولو دوه لارې دی

چه يا خو هغه چرته مړ کړنى او يانې چرته داسې لرې ځای کښې او غورزونی چه د يو بل ته خبر هم نه وى اود داسې کولونه پس بيانېک جوړشنى توبه او کړنى الله ﷻ معاف کونکې دې.

د مشر رور مشوره: دې اوریدوسره يو مشوره ورکړه اوهم دغه د ټولونه لوى وواود هغه نوم روبيل وو (۱) او څوک وانى يهودا وو او څوک وانى شمعون وو. هغه ونيل روره دا خو بې انصافى ده. بې وجې بې قصوره او صرف په عداوت باندې راتلو سره يوه ناحقه وينه په خپل سر اخلنى دا خو ټيک نه ده. په دې کښې هم د الله ﷻ څه حکمت وو رب ته منظور نه وه چه په هغوى کښې دې د يوسف ﷺ د قتل طاقت وى الله ﷻ ته خودامنظور وه چه يوسف ﷺ پيغمبر جوړوى بادشاه به نى جوړوى او هغوى به په عاجزنى سره دهغه مخې ته اودروى نود هغوى زړونه د روبيل په خبرې سره نرم شو او خبره اوشوه چه دې چرته په شارغوندي کوهى کښې غورزوو. قتاده رضي الله عنه وانى چه د بيت المقدس کوهى وو د دوى دا خيال وو چه ممکن ده مسافر هلته تيرېږي او هغوى دې په خپله قافله کښې بوځى بيا چرته دې او چرته مونږ؟ کله چه په گوره کارکېږي نو زهرو ته څه حاجت بغيرد قتل کولو نه مقصد حاصلېږي نو ولې په وينولاسونه رنگ کړو. د هغه د گناه تصور خو اوکړنى دا د رشته دارنى ماتول، د پلار نافرمانى کول، په وړوکى باندې ظلم کول، بې گناه ته نقصان رسول، مشران خفه کول اود حقدار حق خوړل، د حرمت او فضيلت خلاف کول، بزرگى پريخودل او خپل پلار ته غم رسول اودې دهغه دسينې يخوا لې اود سترگو آرام دهميشه د پاره د لرې کولو اود بوډا پلار اود الله ﷻ د نيازبين پيغمبر او په دې بوډاوالى کښې ورته د برداشت نه بهر خفگان ورکول او دا ناپوهه ماشوم د خپل مهربان پلار دمينې دېک نظر نه د هميشه دپاره غيبولو پسې لگيدلى يو. د الله ﷻ دوو نبيانوته تکليف رسول غواړو، په محبوب او محب کښې جداوالې اچوو، په آرام سره اوسيدونکى په خفگان کښې اچول غواړو. د گل نه نازک بې زبانه ماشوم د هغه د مهربان بوډا پلار د نرمې او گرمې غيږ نه جدا کوو. الله ﷻ دې هغوى اوبښى شيطان ورته څنگه اولته سبق خودلې دې او هغوى هم څنگه په بدنې باندې ملا او تړله.

قَالُوا	يَا بَنَا	مَا لَكَ	لَا تَأْمَنَّا
او ونيل هغوى انې پلاره زمونږه څه باعث دې په تا چې ته باور نه کوي په مونږه			
هغوى حضرت يعقوب <small>عليه السلام</small> ته، او ونيل چې انې بابا ادا په تا څه چل دې چې د			
عَلَى يُوسُفَ	وَأَنَا لَهُ	لَنَصْحُونَهُ	أَرْسِلْهُ مَعَنَا
په باره د يوسف کښې او بيشکه مونږه د هغه خامخا خير خواهان يو او ليږه دې زمونږ سره			
يوسف <small>عليه السلام</small> په حقله ته په مونږ اعتبار نه کوي اسره ددې چې مونږ خو د هغه خير خواه يو اصبا له نې مونږ			
غَدًا	يَرْتَمَهُ	وَيَلْعَبُ	وَأَنَا لَهُ
صبالدا چې دې وخورى او اولوبيرى اوبيشکه مونږه د هغه خامخا حفاظت کونکى يو			
سره اوليږه چې خوراک څښاک او کړى اولوبې او کړى اومونږ خو هسې هم د هغه محافظ يو			

قوله تعالى: قَالُوا يَا بَنَا

د يوسف عليه السلام ځان سره د بوتلود پاره د روني وپلار سره ټينگتيا: د مشر رور روبيل په پوهه کولو سره ټولو روني په دې رانې سره اتفاق اوکړو چه يوسف عليه السلام بوځنى او په شار کوهى کښې واچونى. ددې خبرې د کولونه پس پلار دهوکه کول او رور غولول او ځان سره بوتلل او په هغه باندې مصيبت اچولو د

پارہ تول بوخانی شوپلار له راغله سره د دې چه وو بداندیش بدخویه او بد غوښتونکی خو پلار په خپلو خبرو کښې د راگیرولو دپاره اوپه خپل ژور مکر کښې د هغه د انخلولو د پارہ د اول نه جال خوروی چه بابا جان آخر څه خبره ده چه تاسو مونږ دیوسف عليه السلام باره کښې امین نه گنږې؟ مونږ خود ده روڼه یو اوزمونږ نه زیات د ده خیرخواه څوک کیدې شی؟ **﴿يُؤْتِكُمْ وَلَعَبٌ﴾** دویم قراءت **﴿نُفْعٌ وَنُفَعٌ﴾** هم دې پلار ته وائی چه دا یوسف رور مونږ سره صباله سیل د پارہ اولیکه د ده زړه به خوشحاله شی گیتنه نیمه به لوبې توقې اوکړو په آزادنی سره به اوگرځو تاسو بې فکره اوسنی مونږ به د ده پوره حفاظت کوو او هروخت به نی خیال ساتو تاسو په مونږ باندې یقین اوکړنی مونږ د ده خیال ساتونکی یو.

قَالَ إِنِّي	لَيَحْزُنَنِي	أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ	وَإَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ
يعقوب اوونیل زه چې یم خامخا غمژنوی ما چې بوخی تاس هغه او ویریم زه چې اوبه خوری هغه	هغه ورته اوونیل چې زه خو په دې خفه یم چې تاسو دې زما نه بوخی اوماسره ویره ده چې شرمخ به نی درنه		
الذِّبُّ	وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ	قَالُوا كَلَنْ	أَكَلَهُ الذِّبُّ
شرمخ او تاسو به دهغه نه بې فکره یی اوونیل هغوی که چرې اوخوړو دې شرمخ	اوخوری او تاسو به ترې خپله مشغوله یی هغوی اوونیل چې که دې رانه شرمخ اوخوری اومونږ		
وَكُنْ	عَصَبَةً	إِنَّا إِذَا	لَخَسِرُونَ
اوحال دا چې مونږه یوه ډله یو ایشکه مونږ به په دغه وخت کښې خامخاتا وانیان یو	دومره د لسو کسانو لویه ډله موجود یو نو بیا خو مونږ ډیر غورزیدلی سړی یو		

قوله تعالى: قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنَنِي

د يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام خپلورونږوسره په تلو باندې اندېښنه او دهغې وجه: دالله ﷻ نبی حضرت يعقوب عليه السلام دخپلو خامنو په دې غوښتنه چه زمونږ روريوسف عليه السلام مونږ سره دسیل دپاره اولیکه، جواب ورکوی چه تاسو ته معلومه ده چه زما ده سره ډیره مینه ده تاسو دې بوخنی خود ده دا دومره ساعت جدائی به هم په ډیره گرانه تیرېږی. د حضرت يعقوب عليه السلام د دې دومره مینې وجه دا وه چه هغوی د حضرت يوسف عليه السلام په مخ باندې د خیر نښې لیدلې د نبوت نور نی د تندې نه ښکاره وو داخلاقو پاکوالې نی د یوې یوې خبرې نه ښکاره وو د شکل ښانست نی داخلاقود ښه والی بیان وو. د الله ﷻ د طرف نه په دواړو باندې صلوة او سلام دې وی. بله وجه دا هم وه چه ممکن ده تاسو په خپل چیلو ځړولو او نور کارونو کښې مشغول شنی او الله ﷻ دې نه کړی چرته شرمخ راشی اودده کار خلاص کړی او تاسو ته پته هم اونه لگی. ديعقوب عليه السلام هم داخبره هغوی واخسته او په دماغو کښې کینوله چه هم دا صحیح عذر دې. يوسف عليه السلام به اخواکړو او د پلار مخې ته به هم دغه قصه اوکړو. هم هغه وخت نی خبره جوړه کړه او جواب نی ورکړو پلاره تاسو خو ډیر فکر اوکړو مونږ یوه ډله یو اودا مضبوط او طاقتور به موجود یو او زمونږ رور به شرمخ خوری؟ بالکل ناممکن. که چرې داسې اوشی نو بیا خو به مونږ ټول بې کاره ناقصه عاجز او نقصانیان یو.

فَلَمَّا ذَهَبُوا	بِهِ	وَاجْمَعُوا	أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ	وَأَوْحَيْنَا
نوهرکله چې بوتلو هغوی هغه لره اوتفاق نی اوکړو چې اوغورزوی هغه په تیارود کوهی کښې او وحی اوکړه مونږه	نوهرکله چې نی هغه بوتلو او پوخ نیت نی اوکړو چې هغه په تیارود کوهی کښې واچوی اومونږ يوسف <small>عليه السلام</small> ته وحی			

إِلَيْهِ	لَتَنْبِئَنَّهُمْ	بِأَمْرِهِمْ هَذَا	وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
ہفتہ	اچي	یوہ ورخ بہ راشی	چي تہ بہ دوی تہ دا خبرہ پہ گوتہ کوی
اگرہ	اچي	یوہ ورخ بہ راشی	چي تہ بہ دوی تہ دا خبرہ پہ گوتہ کوی

قوله تعالى: وَأَتَمَعُوا أَنْ يُعْلَمُوا

د یوسف علیہ السلام پہ کوهی کنبی غورزول: پہ حیلو بهانو هغوی پلار راضی کړواو حضرت یوسف نی بوتلو. څنگل ته په بوتلو باندې ټولو په دې خبره باندې اتفاق او کړو چه یوسف علیہ السلام چرته په شاړ کوهی کنبی غورزوو حالانکه پلار ته نی دا ونیلې وو چه د ده زړه به خوشحاله شی، مونې به دې په عزت سره بوخو، د هر قسم نه به نی خوشحاله ساتو. د ده زړه به خوشحاله وی او دې به راضی وی. دلته په راتلوسره نی غداری شروع کړه. اومزه دا وه چه ټولو په یوځل زړه سخت کړو. پلار دهغوی په خبرو کنبی راغلو او خپله د زړه ټوټه نی هغوی ته حواله کړو. د تلو په وخت کنبی سینې سره اولگولو او ښکل نی کړو او په دعا سره نی رخصت کړو. دپلار د سترگونه په اخوا کولو سره دې ټولو روڼو ورته تکلیف ورکول شروع کړه. بدر دبه نی ورته ونیل او څکونډارې به نی پرې لگولې وهل ټکول بدو ردو سره هلته کوهی له اورسیدل. لاسونه پښې په پرې باندې او تړلې او په کوهی کنبی نی غورزول غوښتل. هغه به د یو یولمن پورې انختلو او یو یو ته به نی د رحم درخواست کولو خوهریو به رټلو او دیکې به نی ورکولې او وهلو ټکولو سره به نی اخوا کولو. ناامیده شو ټول یوځای یو او کلک نی په پرې او تړلو او په کوهی کنبی ورزوړند کړو هغه دکوهی غاړه په لاس اونیوله خو روڼو په گوتو باندې او وهلو او هغه نی هم ترې خلاصه کړه. تر نیمشې پورې به هغه رسیدلې وو چه هغوی پرې پرې کړو هغه پریوتلو او دکوهی په بیخ کنبی مینځ کنبی یو کانرې وو په هغې اودریدو. ()

په کوهی کنبی د الله تعالی د طرفه تسلی: هم دهغه مصیبت او هغه تنگنی په وخت کنبی الله تعالی د هغه طرفته وحی او فرمائیل ته خپل زړه مطمئن کړه اود صبر نه کارواخله نو انجام نه به ته خبرشي. په وحی کنبی او فرمائیلې شو چه خفه کیږه مه دا مه گنډه چه دامصیبت به نه ختمیږي، واوره الله تعالی به تاته د دې سختی نه پس آسانی درکوی، د دې تکلیف نه پس به راحت ملاویږي. په دې روڼو به الله تعالی تاله غلبه درکوی. دوی تالاندې کول غواړي خو الله تعالی به تا اوچت کړي. دوی چه دا څه نن تاسره کوی وخت به راشی چه ته به دوی ته د دوی دا ناکردې په گوتہ کړې اودوی به د پښیمانتیا نه سرو نه ټیټ کړې وی. خپله خطابه اوری او دوی ته به دا هم معلومه نه وی چه دا ته نی ورور د دوی.

د حضرت ابن عباس رضی الله عنہ نه روایت دې چه کله د یوسف علیہ السلام روڼه هغه ته اورسیدل نو هغه دوی او پیژندل خو هغوی دې اونه پیژندلو. دې وخت کنبی هغه یوه پیالنی راوغوښتله په لاس نی کیخودله په گوتہ نی تنگ ورکړو نو آواز لاوتلې هم نه وو چه هغه اوونیل دا پیالنی خو څه وانی اوهم ستاسو متعلق څه خبرورکوی دا وانی چه ستاسو یو میرنشی ورور یوسف وو تاسو هغه د پلار نه بوتلو او هغه مو په کوهی کنبی او غورزولو. بیانی هغې ته تنگ ورکړواولې شان ساعت نی غوږته نيزدې کړه ونی فرمائیل واخلي دا وانی چه بیا تاسو ددروغو وینه د هغه په قمیص باندې اولگوله پلار له مو یوړه او هغه ته مو اوونیل ستا خوی شرمخ او خوړلو. اوس خو دوی حیران شو او په خپل مینځ کنبی اوونیل چه دا ډیر بد او شوراز ښکاره شو دې پیالنی خو ټولې خبرې دې بادشاه ته رښتیا رښتیا اوکړې. بس هم دا وه چه هغه ته په کوهی کنبی وحی اوشوه چه د دوی دا کړه به د هغوی په ناپوهنی کنبی وانی.

وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا	اور اغلل هغوی ایلار خپل ته ماسخوتن چې ژړل نې او وئیل هغوی انې پلاره زمونږه بیشکه مونږه
ذَهَبْنَا ۚ نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا ۚ فَكَلَّمَهُ	او هغوی خپل پلار ته ماسخوتن په ژړا اغلل وې وئیل چې بابا مونږ په خپل مینځ کښې د منډې
لَارُو ۚ اَوْ يَوْسُفَ ۚ	لارو چې مقابلہ کوله مونږه په منډه کښې او پرېښودو مونږ یوسف د سامان خپل سره نو اوڅو و هغه لږه
الذِّبِّ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ۖ وَجَاءُو	مقابلہ شروع کړې وه او یوسف <small>عليه السلام</small> مو دخپل سامان سره پرېخودې ووا نو شرمخ راغلو او هغه ئې اوڅو و
شَرْمَخَ ۚ اَوْنَهْ نِي تَهْ اَبَاوَر كُونَكِي اِبَهْ مَوْنِي اِاگر كه يومونږه رښتونی او راوړه هغوی	اوستا زمونږ په خبره باور نه راځي اِاگر كه مونږ رښتونی یو او د هغه په قميص باندې ئې د دروغو
عَلَى قَيْصِيهِ بِدَمِ كَذِبٍ ۖ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمُ الْاَنْفُسُ اَمْرًا	د پاسه د قميص د هغه وینه د دروغو اوې فرمانیل بلکه اسان کړی دی اتاسوته نفسونو ستاسو یولوی کار
فَصَبِرْ جَمِيلًا ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ ۚ عَلٰی مَا تَصِفُوْنَ ۝	وینه لگولې راوړه حضرت یعقوب <small>عليه السلام</small> ورته او وئیل چې نه بلکه دا تاسو له خانه یوه خبره جوړه کړې ده
نوصبر اذیر بنه دې او د الله نه مدد غوښتلې شوې دې اِپه هغه خبرو باندې چې تاسو ئې بیانوی	نوصبر اذیر بنه دې او تاسو چې څه وائې نو الله دې په هغې کښې زما مدد او کړی

قوله تعالى: وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ۖ

د روڼو د پلار په وړاندې مکر او فریب په خاموشۍ کښې په وړوکی رور باندې د الله ﷻ په معصوم نبی باندې د پلار د سترگو په ستوری باندې ظلم اوستم کولو سره د شپې پلار له سور قميص او دخپلې همدردۍ ښکاره کولو د پاره په ژړا راغله. اود خپل غم سبب ئې د یوسف عليه السلام په نه موجود کیدو باندې د ابیان کړو چه مونږ غشی ویشتل اومندې وهل مو شروع کړه او کشر رورمو سامان سره پرېخودو اتفاقی خبره وه چه هغه وخت یو شرمخ راغلو اوزمونږ رور ئې اوشلولو او ونی خوړلو بیا پلار ته خپله خبره په صحیح توګه کولو اوتیک باور کولو د پاره د اوبونه وړاندې بند تړی که مونږ ستا په خیال کښې رښتوی هم یو نو بیا هم دا واقعہ داسې ده او چه تاسو مونږ رښتونی ګڼلو کښې تامل کوي. اوبیا د اول نه تاسو خپله یو شک ښکاره کړې وواود ښکاره واقعي خلاف اتفاقی هم داسې اوشو نو ښکاره خبره ده چه په داسې وخت کښې به تاسو مونږ رښتونی هم نه شنی منلې. نومونږ رښتوی یو خو تاسو هم په مونږ باندې د یوحده پورې په اعتبارنه کولو باندې په حقه ئې. ځکه چه دا واقعہ داسې عجیبه ده مونږ پخپله هم حیران یو چه دا څه اوشو؟ دا خو وه زبانی لوبه اویو کاردا هم ووچه هغوی دخان سره د چیلنی یو بچې حلال کړې وواود هغې په وینه ئې د یوسف عليه السلام قميص داغدار کړې وو چه د گواهنی د پاره به ئې د پلار په وړاندې پیش کوو چه دا اوګوره د یوسف عليه السلام چه زمونږ رورو د هغه د وینو داغونه دی.

د دروغو خبره سرته نه رسی: خود الله ﷻ شان وو ددروغوبښې چرته وی؟ هرڅه خو ئې کړې وو ولې قميص شلول ترې پاتې شوې وو په دې وجه په پلار باندې ئې ټوله د هوکه ښکاره شوه. خود الله ﷻ نبی صبر او کړواوید صفا لفظو کښې خان سره او وئیل خو خامنوته ئې هم پته اولګیدله چه د پلار زمونږ خبره خونښه نه شوه. فرمانی چه ستاسو زړه خو یوه خبره جوړه کړه خیر زه خو به ستاسو د دې کار په خبره

صبر او کرم تر هغه وخت پورې چې الله ﷻ په خپله مهربانۍ او کرم سره دا خفگان اخواکړې تاسو چې دا کومه یوه د دروغو خبره ماته کوڼې او په یو نه کیدونکې څیز باندې ماله یقین راکوڼې په دې باندې زه د الله ﷻ نه امداد غواړم، که د هغه امداد راسره شامل حال شو نو هر څه به ښکاره شی. د ابن عباس رضی الله عنهما قول دې چې په قمیص لیدو باندې هغوی داهم فرمانیلې وو چې عجیبه ده چې شرمخ یوسف او خور لود هغه په قمیص باندې وینې راغلې خو یوځای کښې هم لږ شان اونه شلیدو. خیر دې زه به صبر او کرم په کوم کښې چې څه شکایت نه وی اونه څه ویره وی.

صبر ددوی څیزونو نوم دې: وائی چې د دریو څیزونو نوم صبر دې خپل مصیبت چاته نه ذکر کول، د خپل زړه غم د چا په وړاندې نه ښکاره کول او دې سره خپل نفس پاک نه گنډل. امام بخاری رحمه الله په دې موقعه باندې د حضرت عائشه صدیقہ رضی الله عنها د دې واقعہ پوره حدیث بیان کړو په کوم کښې چې په بی بی عائشه رضی الله عنها د تهمت لگولو ذکر دې. په دې کښې هغوی او فرمانیل والله زما اوستا مثال د حضرت یوسف رضی الله عنه د پلار په شان دې چې هغه فرمانیلې وو چې اوس هم صبر بهتر دې. اوستا په دې خبرو باندې هم د الله ﷻ نه امداد غوښتلې شوې دې. (۱)

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً قَالَ	اورا غله قافله نواولیر و هغوی اوبه راوړونکې خپل نو ورزورنده ئې کړه بوقه خپله او و نیل هغه
اوبه قافله راغله نو هغوی خپل یو اوبه راوړونکې اوبو پسې اولیرلو نو هغه خپله بوقه وربښکته کړه	
يَبْشُرِي هَذَا غُلْمٌ وَاسْرُوهُ بِضَاعَتٌ وَاللَّهُ عَالِمٌ	یېشړی هدا غلم واسرووه بضاعه والله علیم
انې زیرې دې دا (خو) یو هلک دې اوبت کړو هغوی ده لره د تجارت د مال په طور او الله خبردار دې	
نونه رې ئې کړې چې انې (ملگرو) زیرې مې در باندې دا خو په کښې هلک راووتو او هغوی د تجارت په	
بِئَا يَعْمَلُونَ ۝ وَشَرَوْهُ بِحَسَنِ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ	په هغه څه چې کول هغوی او خرڅ کړو هغوی هغه لره په قیمت لږ په دراهمو شمیرلې شو
خیال پټ کړو او الله دهغوی په ټولو کارونو ښه واقف وو او هغوی په ډیر لږ قیمت د شمیر په یو څو	
وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ۝	او وو هغوی په قیمت دهغه کښې بی رغبت
روپو خرڅ کړو او هغوی د ده په حق کښې هسې هم بی رغبت وو	

قوله تعالى: قَالَ يَبْشُرِي هَذَا غُلْمٌ -- وَشَرَوْهُ بِحَسَنِ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ
 دیوسف رضی الله عنه د کوهی نه راوتل اود قافلې والا په لاس خرڅیدل: رونیو خو حضرت یوسف رضی الله عنه په کوهی کښې او غورزولو اولارل. دلته په هغه باندې درې ورځې په دې تیاره کوهی کښې یوازې تیرې شوې. د محمد بن اسحاق رحمه الله بیان دې چې رونیو په کوهی کښې او غورزولو نو د تماشې کتلو د پاره ټوله ورځ هغې سره خواکې گرځیدل چې او گوری چې هغه څه کوی او ورسره څه کولې شی. د الله ﷻ په فضل سره یوه قافله هلته تیریده هغوی خپل سقې (د اوبو راوړوسرې) د اوبود پاره اولیگلو هغه هم په دې کوهی کښې ډولچه واچوله حضرت یوسف رضی الله عنه د هغې رسنۍ کلکه اونیوله اود اوبو په ځای هغوی بهر

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره یوسف باب قوله (قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمَّا الْفَصِيرُ جیل) ۴۶۹۰، صحیح مسلم: ۲۷۷۰.

راووتل. دہغہ پہ کتلو سرہ نی زہ خوشحالہ شو او بغیر د چغی و ہلویاتی نہ شو پہ اوچت آواز نی اوونیل سبحان اللہ داخوان ہلک دی. دویم قراءت د دے (یٰیٰشُرٰی) ہم دی. سدی ﷺ وانی بشری سقی د رالیکلی شوی نوم ہم وو ہغہ د دہ نوم واخستلو اوچغی سرہ نی خبرور کړوچہ زما پہ دولچہ کنبی خو یوماشوم راغلو. خود سدی ﷺ دا قول غریب دی. پہ داسی قراءت باندی ہم دا معنی کیدی شی. د دے اضافت د خپل خان نہ اویا اضافت ساقط دہ ہم ددی تائیدی قراءت (یٰیٰشُرٰی) سرہ کیږی لکه چہ عرب وانی (یا نفس اصبری اویا غلاما قبل) د اضافت حرف نی ساقط کړو دے وخت کنبی کسره ورکول ہم جائز دی او رفع ورکول ہم نودا د دے قبیل نہ دے او دویم قراءت د دے تفسیر دی. واللہ اعلم.

دوآئوہ بضاعۃ مطلب: دے خلقو یوسف ﷺ لکه د مال پہ شان پټ کړو. د قافلې پہ نورو خلقو باندی نی دا راز ښکارہ نہ کړو بلکه دانې اوونیل چہ مونږ د کوهی سرہ د خلقو نہ دا واخستلو هغوی مونږ ته دے راکړو دے د پارہ چہ هغوی ہم حصہ دار جوړنه شی. یوقول دا ہم دے چہ د دے نہ مراد دا دی چہ د یوسف ﷺ رونږود هغہ شان پټ کړو او حضرت یوسف ﷺ ہم خپل خان ښکارہ نہ کړو چہ داسی نہ وی چہ دا خلق نی قتل نہ کړی پہ دے وجہ د رونږو پہ لاس دے چپ چاپ خرڅ شو. سقی ته هغہ اوونیل چہ دہ آواز ورکړو راوونی غوښتل او هغوی پہ یو څو پیسو باندی یوسف ﷺ خرڅ کړو. (۱) اللہ ﷻ د هغوی د دے حرکت نہ ناخبرہ نہ وو هغہ ښہ پوره پالنه کوله. هغہ قادر وو چہ دا راز نی ښکارہ کړی وو خود هغہ حکمتونه هغہ سرہ وی د هغہ تقدیر ہم داسی لیکلی شوې وو مخلوق اوامر ہم دہغہ دے هغہ رب العالمین او د برکتونو والا دی. پہ دے کنبی حضور ﷺ ته ہم پہ یوشان سرہ تسکین ورکړو چہ زہ ونم چہ دا قوم تاته تکلیف درکوی زہ قادریم چہ تا د دوی نہ خلاص کړم او دوی غرق کړم خو زما کار حکمت سرہ وی. بې فکر اوسیرہ ډیر زر بہ تا غالب کړم او پہ مزہ مزہ به هغوی ذرہ ذرہ کړم. لکه څنگہ چہ د یوسف ﷺ اود هغہ د رونږو پہ مینځ کنبی زما حکمت کارکولو تردے چہ آخر کار هغوی د حضرت یوسف ﷺ پہ وړاندې تیت شو اود هغہ د مرتبې اقرار نی اوکړو.

یوسف ﷺ ئې ډیر کم قیمت خرڅ کړو: پہ ډیر کم قیمت باندی رونږو خرڅ کړو د ناقص خیز پہ بدله کنبی رور ورکړو اود دے ہم هغوی ته څہ پرواہ نہ وه. کہ چرې د هغوی ته نی بالکل بې قیمتہ غوښتلې وو نو بیا به نی ہم ورکولو. دا ہم ونیلی شوی دی چہ مطلب دا دے چہ د قافلې والا دے پہ ډیر کم قیمت باندی واخستلو خودا څہ ډیر صحیح نہ دی. ځکه چہ هغوی خود دہ پہ کتلو خوشحالی کړې وې او د مول (یعنی سرمایہ اصل زر وغیرہ) پہ شان نی دے پټ ساتلې وو نوکہ چرې دوی ته د هغہ بې رغبتی وه نو هغوی به داسی ولې کول. نو ترجیح دے خبرې ته دہ چہ دلته د رونږو حضرت یوسف ﷺ پہ دومره پریوتی نرخ باندی خرڅ کړو. (بخس) نہ مراد حرام او ظلم ہم دے. خو دلته هغہ مراد نہ دے اخستی شوې ځکه چہ د دے قیمت د حرمت علم خو هرچا ته دی. حضرت یوسف ﷺ نبی بن نبی بن نبی بن خلیل اللہ علیہم السلام وو. او هغہ خو کریم بن کریم بن کریم وو. نو دلته مراد پہ ناقصو کمو لږو کوټہ پیسو باندی بلکه هسې په نامہ پہ پیسو باندی خرڅ کړو سرہ د دے چہ دا ظلم او حرام هم وو. رور خرڅوی او هغہ ہم پہ یو څو کوټہ پیسو. د یو څو درهمو پہ بدله کنبی یعنی شلو دوه ویشتر یا څلوښتو درهمو پہ بدله کنبی. دوی پیسې واخستی او پہ خپل مینځ کنبی تقسیم کړې (۲) اود هغہ ورته هډو پرواہ نہ وه. دوی ته نہ وه معلومہ چہ اللہ ﷻ سرہ د هغہ څومره قدر دے هغوی ته څہ پټہ وه چہ دا د اللہ ﷻ نبی جوړیدونکې دی. حضرت مجاهد ﷺ وانی چہ د دے دومره هرڅہ کولونه

(۱) الطبری: ۶/۱۶.

(۲) ایضاً: ۴/۱۶.

پس هم هغوی صبر نه شو او قافلي پسې شو او هغوی ته ئی اوونیل گورنې په دې غلام کښې دتختیدو عادت دې دې کلک اوتړنې چرته ستاسو د لاسه هم اونه تختې. دغه شان په تړلو تړلو مصر ته اورسیدو. هلته هغوی دې بازار ته د خرڅولو د پاره بوتلو. دغه وخت حضرت یوسف عليه السلام او فرمائیل ما چه څوک واخلی هغه به خوشحاله وی نو عزیز مصر هغه واخستو او هغه هم مسلمان وو.

وَقَالَ	الَّذِي	اشْتَرَاهُ	مِنْ مِّصْرَ
	او اوونیل	هغه سړی	چې اخستی ئې وو هغه د مصر
او چا چې هغه په مصر کښې واخستو نو خپلې ښځې ته ئې اوونیل چې دده ډیر خیال			
لِامْرَأَتِهِ	اَكْرَهِي	مَثْوَاهُ	عَسَى
ښځې خپلې ته	عزت کوه	د میل مستیا د ده	کیدې شی چې فائده اورسوی مونږ ته یا به
ساته کیدیشی چې زمونږ دپاره سود مند ثابت شی یانې په څوئی توب او نیسو			
نَتَّخِذَهُ	وَكَدَّاهُ	وَكَذَلِكَ	مَكَّنَّا
اونیسو مونږه هغه لره	اځونې او په دې طریقه	مونږ ځانې ورکړو	یوسف ته
..... او دغه شان مونږ حضرت یوسف <small>عليه السلام</small> ته په دغې ملک کښې ځانې ورکړو.....			
فِي الْأَرْضِ	وَلِنَعْلِمَهُ	مَنْ تَأْوِيلُ الْأَحَادِيثِ	وَاللَّهُ غَالِبٌ
په زمکه کښې	او دپاره ددې چې	اوبښایو مونږ هغه ته	تعبیر بیانول د(خوب) د خبرو او الله غالب دې
..... چې مونږ ده ته د خوب د خبرو تعبیر اوبښایو او الله <small>ﷻ</small> په خپل هر کار کښې غالب دې خو			
عَلَى أَمْرِهِ	وَلَكِنَّ	أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ	وَلَكِنَّا
په کار خپل باندې	لیکن	زیات دخلقو نه	نډ پوهیږی او هرکله چې اورسیدو هغه
زیات خلق په دې نډ پوهیږی او هرکله چې هغه پوخ ځوان شونو			
أَشَدَّ	اتَيْنَهُ	حُكْمًا	وَعِلْمًا
قوت خپل ته	نو ورکړو مونږ هغه ته	د فیصلې کولو طاقت	او علم او دغه شان
مونږ ورله د فیصلې قوت ورکړو او (نور) علم مو ورته ورکړو او مونږ هم دغسې بدلې ورکړو			
نَجْزِي			
مونږ بدله ورکړو نیکانو خلقوله			
نیکانو خلقو ته			

قوله تعالى: وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِّصْرَ لِمَرْأَتِهِ

د حضرت یوسف دمصر په بازار کښې نیلامی: درې مهربانې ته گوره چا چه دې په مصر کښې واخستو نو الله ﷻ د هغه په زړه کښې د یوسف عليه السلام عزت او وقعت واچولو. هغه د ده نورانی مخ ته په کتو سره پوه شو چه په ده کښې خیر او صلاح ده. دا دمصر وزیر وو اود ده نوم قطفیر وو، څوک وائی اطفیر وو. د ده د پلار نوم روحیب وو. دې د مصر د خزانو خزانجی وو. د مصر حکومت دغه وخت کښې د ریان بن ولید په لاس کښې وو. دا د عمالیق نه یو سړې وو. د عزیز مصر دبی بی نوم راعیل وو څوک وائی زلیخا

وہ۔ دا د رعابیل لور وہ۔ د ابن عباس ؓ بیان دی چہ پہ مصر کنبی دی چا واخستو د هغه نوم مالک بن زعر بن قریب بن عنق بن مدیان بن ابراهیم وو۔ واللہ اعلم۔

دری اونیاران: حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ فرمائی د تولونہ زیات لری نظر لرونکی او پہ انجام باندی نظر ساتونکی او پہ عقل سرہ کتونکی دری سری تیرشوی دی یو خو ہم دا عزیز مصر چہ ہم پہ یو نظر نی یوسف ؑ او پیژندلو او پہ تلوسرہ بنخی تہ او نیل چہ دی پہ آرام سرہ اوسانہ او دویم هغه بنخہ چا چہ حضرت موسیٰ ؑ پہ یو نظر لیدو سرہ او پیژندو لارہ او خپل پلار تہ نی او نیل کہ تاتہ د سری ضرورت دی نو ہم ده سرہ معاملہ او کړہ دی قوی او امانت دار سرې دی۔ دریم حضرت ابوبکر صدیق ؓ چہ هغوی د دنیا نہ د تلو پہ وخت خلافت د حضرت عمر ؓ پہ شان سری تہ حوالہ کړو۔ (۱)

د الله ﷻ یو کار هم د حکمت نہ خالی نه وی: دلته الله ﷻ یو بل احسان بیانوی چہ د رونړود تیرونه خو مونږ راخلاص کړو بیا مونږ مصر تہ راوستلو اودلته مو د هغه قدمونه کلک کړل ځکه چہ اوس زمونږ دا اراده پوره کیدونکی وه چہ مونږ ده تہ د خوب د تعبیر څه علم ورکړو۔ د الله ﷻ اراده څوک روستو کولی شی؟ څوک نی منع کولی شی؟ څوک نی خلاف کولی شی؟ هغه پہ تولو باندی غالب دی او ټول د هغه په وړاندی عاجز دی څه چہ هغه غواړی نو کوی چہ څه اراده کوی نو کیږی خو اکثر خلق د علم نہ خالی وی نہ د هغه حکمت منی او نہ د هغه په باریکوباندی د هغوی نظر وی اونه د هغه په حکمتونو باندی پوهیدلی شی۔

د نبوت په عمر کنبی اقوال: کله چہ د هغه عقل کامل شو کله چہ بدن خپل غتیدل پوره کړل نو الله ﷻ هغه تہ پیغمبری ورکړه او هغه نی ده سرہ خاص کړه۔ دا څه نوی خبره نه ده مونږ نیکوکاروته دغه شان ښکلی بدلہ ورکړو۔ وائی چہ دی نه مراد دری دیرش کاله (۳۳) عمر دی یا د دیرشو (۳۰) نه لوشان زیات یاشل (۲۰) یا څلویښت (۴۰) یا پنځوشت (۲۵) یا دوه وشت (۲۲) یا اتلس (۱۸) یا دا مراد چہ خوانشی تہ اورسیدو اودی نه علاوه نور اقوال هم دی۔ واللہ اعلم۔

وَرَاوَدَتْهُ	الَّتِي
او غولول او غوښتل ده لره	هغی بنخی
او د کومې بنخی په کور کنبی چې (یوسف) او سیدلو هغی دخپل مطلب دپاره	
هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ	وَعَلَقَتْ الْأَبْوَابَ
چې هغه په کور دهغی کنبی وژا د ده د نفس (د حفاظت) نه او هغی بندی کړې دروازی	
دهغه غولول شروع کړل	او (یوه ورځ) وروته نی پورې کړل
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ط قَالَ	مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رِئِي
او وې ونیل راڅه زر کوه او نیل هغه اپناه غواړم په الله بیشکه هغه ارب زما دی	
او ورته نی او نیل چې راڅه هغه ورته او نیل اچي زه په الله سره پناه غواړم هغه زما مربی دی	
أَحْسَنَ مَثْوَايَ ط إِنَّهُ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمُونَ	
هغه په ښه شان او ساتلم زه بیشکه نه کامیابیږی ظالمان خلق	
هغه زه څنگه ښه ساتلی یم زه به څنگه داکار کوم؟ او ظالمان به یقینا نه کامیابیږی	

قوله تعالى: ﴿وَرَأَوْهُ الْتِفَافًا يُتَبَاعَنَ نَفْسِهِ﴾

د عزیز مصدود بنسخې يوسف ^(۱) ته د بدنې دعوت ورکول. عزیز مصر چا چه دې اخستې وو هغه ډیر په ښه شان سره د اولاد په شان ساتلې وو خپل کورودانې ته ئې هم په ډیر تاکید سره ونيولې وو چه ده ته هیڅ قسم تکلیف نه وی په عزت او اکرام سره دې اوساته. ددې بنسخې په نیت کښې خرابې راځي. د يوسف ^(۲) په حسن باندې منښتیرې دروازي بندوی اوسنگار کوی او حضرت يوسف ^(۳) غلط کار طرف ته راغواړی خو يوسف ^(۴) ډیر په سختۍ سره انکار کوی او هغه ناامیده کوی. يوسف ^(۵) فرمانی چه ستاخواند زما سردار دې دغه وخت به د مشرانو دپاره دمصر په محاوره کښې دا لفظ استعمالیدو يوسف ^(۶) اوفرمانیل ستا دخواند په ما مهربانۍ دی هغه ماسره په ښه سلوک او احسان سره ملاوړی نویبا څنگه ممکن دی چه زه د هغه خیانت او کړم. یادساتی یوڅیز په غلط ځای کیځودو سره د ښیگرې نه محروم کیږی.

(هَيْتَ لَكَ) کښې قراتونه او مطلب: ته بعضې خلق د سربانې ژبې لفظ وائي بعض د قبطنې ژبې بعض دا غریب لفظ گنړی او بعض د اهل حوران لغت ښانی (۱) کسانې به هم دا قرات خوښولو او ونيل به ئې د اهل حوران دا لغت دې په حجاز کښې راغلې دې. د اهل حوران یوعالم دا ونيل چه دا زمونږ لغت دې. امام ابن جریر ^(۲) ددې په شهادت کښې شعر هم پیش کړې دې. د دې دویم قراءت (هَيْتَ) هم دې د رومبې قراءت معنی خو د راتلو ده. د دې معنی دا ده چه زه ستا د پاره تیاره یم. بعضې خلق د دې قراءت انکار کوی. یو قراءت (هَيْتَ) هم دې دا قراءت غریب دې. یو قراءت (هَيْتَ) هم دې د عامو مدنی خلقو هم دا قراءت دې په دې باندې هم په شهادت کښې شعر پیش کوی. ابن مسعود ^(۳) وائي د قاریانو قراتونه نیزدې نیزدې دی چه څنگه خودلې شوې وی لولنې. د ژور والی نه اختلاف نه اولعن طعن او اعتراض نه بیچ شتی. د دې لفظ هم دغه معنی ده چه راشه اومخامخ شه وغیره، بیا هغوی دا لفظ اولوستلو نوچا او ونيل دا بل شان هم لوستلې شی، هغوی اوفرمانیل صحیح ده، خو ما چه څنگه زده کړې دې هغه شان به ئې لولم (۲) یعنی (هَيْتَ) نه (هَيْتَ) دا لفظ تذکیر تانیث واحد تشبیه او جمع د نیولو د پاره یو شان راځي. لکه (هَيْتَ لَكَ هَيْتَ لَكُمْ هَيْتَ لَكُمَا هَيْتَ لَكُنْ هَيْتَ لَهْن)

وَلَقَدْ هَمَّتْ			
اوپه تحقیق هغې اراده اوکړه			
يَهٗ	وَهَمَّ	بِهَآ	لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ ط كَذٰلِكَ
په هغه باندې او اراده به کړې وه دځا په هغې باندې که نه وې لیدلې هغه دلیل ادرب خپل هم دغه شان او هغه (بنسخه) ده ته وراوړاندې شوه او يوسف به هم وراوړاندې شوې وو که د خپل رب دلیل ئې لیدلې نه وې			
لِنَصْرِفَ	عَنْهُ السُّوءَ	وَالْفَحْشَاءَ	اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا
چې لرې اوساتو مونږه دهغه نه بدی او بې حیانی بیشکه هغه د بندگانو زمونږ نه وو دغه شان مو ځکه اوکړل چې هر قسم بدی او بې حیانی ترې لرې اوساتو یقینا دې زمونږ د			

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر سورة يوسف باب قوله تعالى (ورأوه التيفافا يتبعان نفسه....) قبل حديث: ۴۶۹۲.
(۲) صحیح بخاری حواله سابقه: ۴۶۹۲، حاکم: ۳۴۶/۲.

الْمُخْلِصِينَ

چي خالص کړي شوی دی

مخلصانو بندگانو نه دي

قوله تعالى: وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ

د يوسف عليه السلام د بدکارانه انکار: د سلفود يوې ډلې نه خود دې آيت باره کښې هغه روايت دې کوم چه ابن جرير رحمه الله وغيره راوړلي دي. اوونيلې شوی دی د يوسف عليه السلام قصد دې ښځې سره صرف د نفس اندېښنه وه. د بغوی په حديث کښې دی رسول الله صلى الله عليه وسلم فرماني چه الله تعالى فرېستوته فرماني چه کله زما پوښنده د نيکني اراده اوکړي نوتاسو د هغه نيکي ليکي اوچه کله هغه نيکي اوکړي نو دغه شان لس نيکني ليکني اوکه د يوې بدنې اراده اوکړي او بيا هغه اونه کړي نود هغه د پاره نيکي ليکني خکه هغه زما د وجې دغه بدنې پريخوده اوکه چرې هغه بدنې نې اوکړه نود دې برابر نې اوليکني. د دې حديث نور هم دی، اصل په بخاري او مسلم کښې هم دی. ()

د وَهَمَّ مطلب: يو قول دې چه حضرت يوسف عليه السلام د هغې دوهلو اراده اوکړه، يو قول دې چه هغه نې د ښځې جوړولو اراده اوکړه. يو قول دې چه هغه اراده کوله که دليل نې نه ووکتلي خودليل کتلو سره نې اراده اونه کړه. خو په دې قول کښې د عربي ژبې په حيثيت سره کلام دي. لکه چه امام ابن جرير رحمه الله وغيره بيان کړي دي. دا خو وو د يوسف عليه السلام د قصد اقوال او هغه دليل کوم چه هغوی اوليدلو د هغې متعلق هم اقوال اوگورنې. واني چه خپل پلار حضرت يعقوب عليه السلام نې اوليدلو لکه چه هغه خپله گوته په ځله کښې ورکړې ولاړې دي اود حضرت يوسف عليه السلام په سينه باندې نې خپل لاس اووهلو. واني د خپل سردارخيالي تصوير نې مخې ته راغلو، واني چه دهغه نظر د چت طرفته شو څه گوري چه په دې باندې دا آيت ليکلي شوې دي (وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنٰى اِنَّهٗ كَانَ فَاجِشًا وَسَاءَ سَبِيلًا) خبردار زناته نيزدې کيږه مه دا ډير د بې حياتي او د الله تعالى د غضب کار دي او هغه ډيره خرابه لار ده. واني چه درې آياتونه ليکلي وو يو دا (وَاَنْ عَلَيْكُمْ لَحَفَظَيْنِ) په تاسو باندې ساتندونکي مقرر دي دويم (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ) تاسو چه په کوم حال کښې نې الله تعالى تاسو سره دي او دريم (اَقْمِنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ يَبْطِئُ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زَيْنٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَضُوْءٌ اَعْيُنِ السَّيِّئِیْنَ وَمَنْ يُّضِلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ) الله تعالى د هر سړي په هر عمل باندې خبر دي اوگوري. واني چه څلور آياتونه نې ليکلي اوليدل. درې هم دا چه پورته تيرشو اود زنا دحرمت کوم وړاندې د دې نه تيرشو. واني چه يو آيت نې د زنا په ممانعت باندې په ديوال ليکلي اوليدو. واني چه يوه نښه وه چه هغه نې د خپلې ارادې نه منع کولو. ممکن دي چه هغه صورت د حضرت يعقوب عليه السلام وې يا د هغه د اخستونکي صورت وې اوممكن دي چه دتنبیه آيت وې. څه داسې خاص دليل نشته چه په يوه فيصله باندې مونږ اورسيدې شو. نو زمونږ د پاره ډيره صحيح لار هغه ده چه دا هم داسې مطلق پريږدو خکه چه د الله تعالى فرمان هم اطلاق دي. (دغه شان قصد هم).

بيافرماني چه مونږ هغه وخت هغه ته يو دليل اوخودو اود بدنې نه مويچ کړودغه شان دهغه په نورو کارونوکښې هم مونږ امداد کوو. هغه د بدو نه اودبې حيايو نه محفوظ ساتواوهغه خو ووهم زمونږ برگزيده خوښ کړي شوې بهترين اومخلص بنده. دالله تعالى د طرف نه دي په هغه باندې درود اوسلام وي.

(۱) صحيح بخاري كتاب التوحيد باب قوله تعالى (يريدون ان يبدلوا كلام الله): ۷۵۰۱، صحيح مسلم: ۱۲۸-۱۲۹، الايمان لابن منده: ۳۷۶، ابن حبان: ۳۷۹، احمد: ۳۱۵/۲.

وَاسْتَبَقَا	الْبَابَ	وَقَدَّتْ قَيْصَهُ
او دواړو منډې کړې دروازي ته او او شلووهغي قميص دهغه		
او دواړو (يوسف او بنخي) وړاندې روستو دروازي طرف ته منډه		
مِنْ دُبُرٍ	وَالْفَيَّا سَيِّدَهَا	لَكَ الْبَابُ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ
دشاد طرفنه اوبيا موندو دواړو خاوند دهغي نزدې د دروازي سره او ونيل هغي څه ده سزا دهغه چا		
کړه او هغي ترې قميص دشاد طرف نه او شلوولو او دواړو دهغي خاوند دروازي		
أَرَادَ	يَاهْلِكَ سَوْءٌ إِلَّا أَنْ	لَيْسَجَنْ أَوْ عَذَابٍ
چې اراده نې او کړه په گور والا ستا د بدنې ماسوا ددې نه چې قيد کړې شي هغه يا عذاب		
سره ولاړ، اوليدو په دې باندې، هغي (بنخي) او ونيل دهغه سړي څه سزا ده چې ستا دکور ميرمني ته بد نيته شي		
الَيْمِ ۞	قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي	عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ
دردناک او ونيل يوسف دې بنخي وغولولم زه د خپل ځان د حفاظت نه او گواهي پيش کړه يو گواه		
خوبس چې جيل کښې واچولې شي يا بل څه دردناک عذاب ورته ورکړې شي يوسف ۱۰۰ او ونيل دې زه د خپل غرض دپاره غولم		
مِنْ أَهْلِهَا ۞	إِنْ كَانَ قَيْصُهُ قَدْ	مِنْ قَبْلِ فَصَدَقَتْ وَهُوَ
دخپلوانو دهغي نه که وي قميص دهغه شليدلې د مخې طرفنه نو دا به صادق وي او هغه به		
او دهغي دکورنۍ (د خلقو) نه يو کس گواهي ورکړه که د حضرت يوسف ۱۰۱ قميص د مخې طرفنه شليدلې وي		
مِنَ الْكَذِبِينَ ۞	وَأِنْ كَانَ قَيْصُهُ قَدْ	مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ
د دروغ ژونځنی وي او که وي قميص دهغه شليدلې دشاد طرفنه نو دا به دروغ ژنه وي او هغه به		
نو بنځه رښتيني اوسړې دروغ ژن دې او که دهغه قميص د شا طرفنه شليدلې وي نو بنځه دروغ ژنه ده		
مِنَ الصَّادِقِينَ ۞	فَلَمَّا رَأَى قَيْصُهُ قَدْ	مِنْ دُبُرٍ قَالَ
د رښتينو ځنی وي هر کله چې نې اوليدو قميص دهغه چې شليدلې دې دشاد طرفنه نو هغه او ونيل		
اوسړې رښتونې دې اکه چې هغه (د يوسف) قميص دشاد طرفنه شليدلې اوليدو نو وې ونيل دا ټول		
إِنَّهُ	مِنْ كَيْدِ كُنَّ ۞	إِنَّ كَيْدَ كُنَّ عَظِيمٌ ۞
بيشکه دا کار د مکر ستاسو نه دې بيشکه مکر ستاسو ډير لوی دې انې يوسف مخ واپاره		
ستاسو د بنځو مکرونه دې بيشکه ستاسو فريبونه ډير لوني دي انې يوسف ۱۰۲ دا خبره شاته او غور زوه		
عَنْ هَذَا ۞	وَاسْتَغْفِرِي	لِذُنُوبِكِ ۞ إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ ۞
ددې خبرې نه او انې بنځې بښنه او غواړه ته دپاره د گناه خپلې بيشکه چې نې ته د خطا کارونه		
او انې بنځې ته دخپلې گناه په باره کښې معافي او غواړه بيشکه (په دې معامله کښې) ته خطا واره يې		

قوله تعالى: ۞ فَلَمَّا رَأَى قَيْصُهُ قَدْ مِنْ دُبُرٍ ۞ حضرت يوسف ۱۰۰ | خپل ځان د بچ کولو د پاره دروازي ته ورمندې
 د يوسف ۱۰۱ | دپاکدامنۍ گواهي | حضرت يوسف ۱۰۲ | د روستونه قميص دهغي لاس له
 کړې اودې بنځې دهغه دنيولو دپاره هغه پسې شاته ورمندې کړې. د روستونه قميص دهغي لاس له

راغلو پہ زورہ نی خپل خان طرف تہ رابنکلو د خہ پہ وجہ چہ یوسف علیہ السلام روستو طرف تہ راغورزیدو تہ نیزدې شو خو هغه ہم وړاندې طرف تہ زور لگولی وو او منده نی وهله پدې کنبې قمیص د شانہ بالکل داسې اوشلیدو اودواره دروازی تہ اورسیدل او هلته د بنځې خاوند موجود وو په کتلو سره هغې یو چال اوچلولو او ټول الزام نی د حضرت یوسف علیہ السلام په سرور او ټپلو او خپل خان نی صفا بلکه خپل خان نی مظلوم ثابت کړو اوچہ خله نی جوړه کړه او خپل خاوند تہ نی قصه شروع کړه او خپله صفائی بیانولو سره وائی گورنی حضور چہ ستاسو بنځې سره څوک د بدکارنی اراده او کړی د هغه خہ سزا پکار ده؟ سخت قید یا خراب مرگ ددې نه خو هیڅ کله د دې جرم کمه سزا نه شی کیدلې اوس چہ حضرت یوسف علیہ السلام خپل عزت په خطرہ کنبې اولیدلو اود خیانت ډیر خراب تهمت نی په خان لگیدلې اولیدلو نود خپل خان تہ الزام لرې کولو اوصفا اوربستونی حقیقت بنکاره کولو دپاره اوفرمانیل چہ حقیقت دا دې چہ ہم دا ماپسې شاته لگیدلې وه زما په تختیدو باندې زه رانیولم تردې چہ زما لمن نی هم اوشلوله هم د دې بنځې د قبیلې نه یو گواه گواهی ورکړه او سره د ثبوت اودلیل نی هغوی تہ اوونیل چہ شلیدلې قمیص اوگوره که هغه مخامخ شلیدلې وی نو قصوروار سرې دې اوبنځه چہ خپله بې گناهی بیانوی هغه ربستونی ده او په حقیقت کنبې هغه ربستونی ده اوکه د ده قمیص د شانہ شلیدلې وی نود بنځې په دروغو اودسړی په ربستیاو کنبې هیڅ کلام نشته بنکاره خبره ده چہ بنځه پرې منبہ وه دې د هغې نه اوتختیدو هغې هم ورمندی کړې قمیص نی په لاس ورغلو هغې خپل خان طرف تہ رابنکلو او یوسف علیہ السلام خپل خان طرف تہ رابنکلو نو هغه د روستو طرف تہ اوشلیدلو.

دا گواه بالغ عاقل سرې وو: وائی چہ دا گواه لوی سرې وو د هغه په مخ باندې ږیره وه اودا د عزیز مصر خاص سرې وواود پوره عمر سرې وو اود زلیخا د تره ځوی وو زلیخا ه بادشاه وخت ریان بن ولید خورزه وه نویو قول ددې گواه متعلق دا دې اوبل قوا دادې چہ دایو پنی څکونکې ماشوم وو او په گواره کنبې زنگیدونکې بچې وو. (۱)

ابن جریر کنبې دی چہ څلورو ماشومانو په وړو کوالی کنبې خبرې کړی دی په دې پوره حدیث کنبې د هغه ماشوم هم ذکر دې چا چہ د ربستونی یوسف علیہ السلام د پاکدامنی گواهی ورکړې وه. (۲) ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی چہ څلورو ماشومانو خبرې کړی دی دفرعون بنځې دمشاطه ځوی، د حضرت یوسف علیہ السلام گواهی ورکونکی، د جریج صاحب او حضرت عیسی علیہ السلام مجاهد رضی اللہ عنہ خو بالکل یوه غریبه خبره کړې ده. هغه وائی چہ دا صرف د الله تعالی حکم وو څوک انسان نه وو هم د دې تجویز مطابق چہ کله د زلیخا خاوند اوکتل نود یوسف علیہ السلام قمیص نی د شانہ شلیدلې اولیدلو. هغه تہ ثابتہ شوه چہ یوسف علیہ السلام ربستونی دې او دهغه بنځه دروغرته ده.

د زلیخا خاوند هم دیوسف علیہ السلام د پاکدامنی اقرار اوکړو: هغه په یوسف صدیق علیہ السلام باندې تهمت لگوی نو ناڅاپی دهغه د ځلې نه اووتل چہ داخو ستاسو د بنځو د هوکه ده په دې ځوان باندې تهمت لگوي اود دروغو الزام پرې لگوي ستا دا خبرې کول خو په چکر کنبې اچونکی دی بیا حضرت یوسف علیہ السلام تہ وائی چہ تہ دا واقعہ هیره کړه اوپرېږدنی د دې نامراده واقعہ بیا د سره ذکر مه کوه بیا خپلې بنځې تہ وائی چہ تہ دخپلې گناه نه توبه اوباسه نرم سرې وویا نرم اخلاق نی وو اویا هغه پوهیدلو چہ بنځه دمعدوره گنولو لائقه ده هغه چہ خه لیدلې دی نویه هغې باندې صبر کول گران دی په دې وجه نی هغې تہ هدایت اوکړو چہ دخپلې خرابې ارادې نه توبه اوکړه سراسر هم تہ خطا کاره نی اویخپله بیا الزام دنورو په سر اېږدې.

(۱) الطبری: ۵۶/۱۶.

(۲) ایضاً: ۵۶/۱۶ وسته حسن.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ

او او و نیل بنحو ایہ بنار کنبی اچی بنسخہ د عزیز (دمص) اغولول غواړی اغلام خپل اددہ د نفس (د حفاظت نه)

په بنار کنبی بنخو وینا شروع کړه اچی د عزیز مصر بنسخہ خپل مریې دخپل مطلب دپاره غلوی

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا لَتَرِيهَا

چی عاشق شوې دې زړه د هغې د هغه په محبت کنبی | بیشکه مونږه | خامخاوینو هغې لره

د هغه په مینه کنبی ډیره لیونئ شوې ده | مونږ وینو گورو چې هغه په ښکاره گمراهی کنبی ده | اچی هغې

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ

په گمراهی | ښکاره کنبی | نو هر کله چې | او وړیدو هغې | مکر د هغوی | انو اولیږو هغې | هغوی ته

دنورو بنخو د مکر نه ډکې خبرې واوریدې | نو هغوی ئې (ډوډئ لږ) راوغوښتې | او هغوی ته ئې

وَأَعْتَدْتُ لَهُنَّ لَهْنًا مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا

او تیار ئې کړو | دپاره د هغوی | (تکیه دان) مجلس او ورنې کړه | هرې یوې بنخې ته | د هغوی نه | چاره

تکیه گانې کیخو دې | او هرې یوې ته ئې چاره | په لاس کنبی | ورکړه | او کله چې هغوی میوې پریکولې

وَقَالَتْ أَخْرِجْ عَلَيْنَ فَلَئِمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْتَهُ

او وې ونیل | راوخه په هغوی | نو هر کله چې | اولیدو هغوی هغه لره | نو حیرانې شوې

(نو) وې ونیل چې (انې یوسف) لږ ورته رامخامخ شه | نو کله چې هغوی حضرت یوسف (علیه السلام)

وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا

اوپرې ئې کړل | لاسونه خپل | او وې ونیل | پاکې ده الله لره | نه دې دا | انسان | نه دې دا مکر ده

اولیدو | انو هک بک پاتې شوې | او خپل لاسونه ئې (د حیرت په وجه) غوڅ کړل | او د انې او ونیل چې سبحان الله

مَلِكٌ كَرِيمٌ قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي

یوه فرېسته | عزتمنده | او ونیل هغې | پس د ادې (انې بنخو) | هغه (خلصې) | چې ملامته کوی تاسو مالره

دا خبرنې آدم نه ښکاری | دا خو بس یو نورانی فرېسته ده | د عزیز بنخې او ونیل چې (او مو کتل) داستاسو

فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن

په باره دده کنبی | او په تحقیق | او غولولو ما دې | دده د نفس (د حفاظت) نه | خوده | خان اوساتو | او که چرې

هغه زلمې دې اچی دده په باره کنبی مو په ما پسې خبرې کولې | او بیشکه مادي خپل خان ته راوغوښتو | خو دده رانه

لَمْ يَفْعَلْ مَا أَمَرَهُ لِيَسْجَنَنَّ وَلِيَكُونَا

اونه کړوده | هغه کار | چې زه ئې حکم کوم ده ته | انو خامخا به قید کړې شی دې | او خامخا به شی دې

خان بچ کړو | او که اوس هم ده زما حکم اونه منلو | انو خواه مخواه به جیل ته او غورزو لې شی | او ډیر بې

مِّنَ الصَّغِيرِينَ ۝ قَالَ رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي

د ذلیلانوں | اوونیل یوسف | انی ربہ | قیدخانہ | دیرہ غورہ | دہ | ماتہ | دہغی | کارنہ | چہی | دوی | رابی | ما

عزتہ | بہ | شی | اہغہ | اوونیل | چہی | انی | زما | پروردگارہ | اجیل | مہی | دہغی | کارنہ | زیات | خویش | دی | اکوم | تہ | چہی

إِلَيْهِ ۝ وَلَا تَصْرَفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ۝

ہغی | تہ | او | کہ | اونہ | گرخول | تا | زمانہ | | مکرونہ | ددوی | | نوزہ | بہ | مانلہ | شم | | دوی | تہ | | او | شم | بہ | زہ | | د | جاہلانہ

دوی | ما | راغوار | او | کہ | تا | زما | نہ | دوی | فریبونہ | لری | نہ | کر | | نوزہ | بہ | دوی | تہ | مانلہ | شم | | او | بہ | نا | پوہہ | خلقو

فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۖ إِنَّهُ

نوقبولہ | کرہ | دعا | | دہغہ | | رب | دہغہ | | نووی | گرخول | | دہغہ | نہ | | مکرونہ | دہغوی | | بیشکہ | ہغہ

کنبی | بہ | شمیر | شم | | نو | دہغہ | پروردگار | دہغہ | دعا | قبولہ | کرہ | | او | دہغوی | د | مکر | او | فریب | نہ | نی | بچ | کرو | ہغہ

هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

خاص | ہم | ہغہ | | اوریدونکی | دی | | پہ | ہر | خہ | پوہہ | دی |

ذات | دہر | چا | اوریدونکی | او | پہ | ہر | خہ | پوہہ | دی |

قوله تعالى: مَا هَذَا بَشَرًا

د یوسف عليه السلام حسن: دمحببت د دې قصې خبر په ښار کښې خورشو او مشهور شو. یوڅو شریفانو ښځو دا قصه په ډیره حیرانتیا او سپکاوی سره سردوباره کړه چه گوره د وزیر ښځه ده اوپه یو غلام باندې خان ورکوی اود هغه مینه ئی په خپل زړه کښې کلکه کړې ده. شغف وائی دحدنه زیات شوې قاتل محبت ته او شغف ددې نه دکمې درجې وی او شغاف وائی د زړه پردو ته. وائی چه د عزیز ښځه په کولاز غلطئ کښې پریوتې ده. ددې غیبتونو پته د عزیز ښځې ته اولگیده. دلته لفظ مکر خکه اوونیلې شو چه دبعضودوینامطابق دښځوپه حقیقت کښې پخپله یو ښکاره مکروود هغوی خوصرف دحسن یوسف عليه السلام د دیدار خواهش وو اودا ئی صرف یوه بهانه جوړه کړې وه. د عزیز ښځه هم د هغوی په چال باندې پوهه شوه اوبیا هغې په دې کښې د خپل غرور مصلحت هم اولیدلو نو هم هغه وخت ئی هغوی ته دعوت ورکړو چه فلانکی وخت باندې ستاسو زما کره دعوت دې. او یو مجلس یو محفل اویوبیتک ئی برابر کړو چرته چه میوې دانې پرتې وې هغې د پریکولو او سپینولو د پاره اود خورلو د پاره یو یو تیره چاقو ټولو ته لاس کښې ورکړو. دا د هغه ښځو د دوکې جواب هغوی اعتراض صرف د یوسف عليه السلام د لیدلو دپاره غوښتلو. هغوی خپل خان مغروره ښکاره کولو اود هغوی مکر ښکاره کولو د پاره هغوی پخپله خپل لاسونه زخمی کړل. هغې حضرت یوسف عليه السلام ته اوونیل چه ته راشه نو هغه د خپلې مالکې د حکم نه څنگه انکار کولې شو؟ هغه وخت چه په کومه کمره کښې وې هلته راغلو د ښځو نظر چه کله د هغه په مخ باندې پریوتلو نو ټولې هیبت واخستې او په هیبت جلال رعب او حسن سره بې خوده شوې او په خای د دې چه په دې تیرو چاقوگانو میوې پریکړی د هغوی لاسونه پریکړې شو. حضرت زید بن اسلم رضی الله عنه وائی چه میلمستیا اول باقاعده شوې وه او اوس خوصرف میوې اوتواضع کیدله میوې په لاسونو کښې وې او چاقوگان چلیدل هغې ونیل چه یوسف عليه السلام کتل غواړئ؟ ټولو په یو آواز سره اوونیل چه اوخامخا. هم هغه وخت ئی حضرت یوسف عليه السلام راوغوښتو چه راشه هغه راغلو بیا زلیخا ونیل چه زه هغه لارو، په تلور اتلو کښې وړاندې روستودی ښځو پوره شان حضرت یوسف عليه السلام اولیدلو په کتلو سره په ټولو خاموشی خوره شوه. بې هوشه شوې په ترنجانو پریکولو ئی خپل لاسونه پرې کړل. په

دې باندې د عزيز بنځې اوونيل چه اوموكتل په يوځل كتوسره تاسو داسې بې خوده شوې اوس ماته اوبنائې زما به څه حال وي؟ بنځو ونيل چه والله دا خو انسان نه دې فريسته ده او فريسته هم د لوي مرتبي والا. د نن نه پس به مونږ تا چرې هم ملامه نه كړو. دې بنځو خود حضرت يوسف عليه السلام په شان څه ده سره نيزدې اود ده په رنگ بنانسته سړې چرته هم نه وو ليدلې.

يوسف عليه السلام ته نيم حسن وركړې شوې وو: يوسف عليه السلام ته الله تعالى نيم حسن وركړې وو د معراج په حديث كېنې دې په دريم آسمان كېنې د رسول الله صلى الله عليه وسلم ملاقات حضرت يوسف عليه السلام سره اوشو چاته چه نيم حسن وركړې شوې وو (۱) اوپه يو روايت كېنې دې چه حضرت يوسف عليه السلام ته اود هغه مور ته الله تعالى د خپل قدرت د فياضونه نيم حسن وركړې وو. او په يوروايت كېنې دې چه دريمه حصه حسن حضرت يوسف عليه السلام ته اود هغه مور ته وركړې شوې وو. دهغه مخ دبجلنې د پړق په شان روښانه وو. كله به چه يوه بنځه يوسف عليه السلام ته د څه كار د پاره راتله نو هغه به خپل مخ پټ كړو نو هغې سره به نې خبرې كولې چه چرته. هغه په فتنه كېنې پرينوزې. اوپه يو روايت كېنې دې چه حسن درې حصې كړې شوې دي دوه حصې په ټولو خلقو كېنې تقسيم شوي دي او يوه حصه صرف يوسف عليه السلام اود هغه مور ته وركړې شوې دي. دې مور اوځوې ته په دريو كېنې دوه حصې اوباقې ټولې دنيا ته يوه حصه حسن وركړې شوې دي (۲) په سبيلي كېنې دې چه يوسف عليه السلام ته د حضرت آدم عليه السلام نيم حسن وركړې شوې دي. الله تعالى حضرت آدم عليه السلام په خپل لاس سره په كمال حسن سره يوه نمونه جوړه كړې وه او ډير ښكلې نې پيدا كړې وو. د هغه په اولاد كېنې د يوسف عليه السلام په وزن باندې څوك هم نه وو. او حضرت يوسف عليه السلام ته د هغه نيم حسن وركړې شوې وو. نو دې بنځو هغه ته په كتوسره اوونيل نعوذ بالله داخو انسان نه دې. د (بشرا) دويم قراعت (بشرا) دې يعنې دا خو په اخستې شوو كېنې كيدې نه شي. دا خو چرته يوعزت داره فريسته ده. اوس د عزيز بنځې ونيل چه اوس اوبنائې تاسو خو به ما د عذر والا گټرنې؟ د ده حسن او جمال داسې نه دې چه صبر او هوش هرڅه وانخلي. ما دې په هر قسم طريقه باندې خپل ځان ته مائل كول او غوښتل خودې زما په قبضه كېنې رانغلو. اوس پوهه شني چه يوطرف ته په ده كېنې دا ظاهري بهتري او خوبي ده نو بل طرف ته د ده عظمت او عفت باطني خوبي هم بې مثاله ده. بيا نې دهمكې وركړه كه ده زما خبره اونه منله نو دې به قيد كړې شي اوزه به دده ډيره بې عزتي او كړم.

يوسف عليه السلام دخپل عفت دعا د الله تعالى نه غواړې: په دغه وخت كېنې حضرت يوسف عليه السلام د دې چل نه د الله تعالى پناه او غوښتنه اودعا نې او كړه چه يا الله زما جيل ته تلل خوښ دي خوته ما د دې د خرابو ارادونه محفوظ كړه. داسې نه وي چه زه چرته په بدنې كېنې اخته نه شم. يا الله كه تا زه بچ كړم نو بچ به شم گني په ما كېنې دومره قوت نشته اوماته د خپلې نفع اونقصان څه اختيار نشته. ستا د رحم او ستا د كرم نه بغير نه زه د څه گناه نه بچ كيدې شم اونه يوه نيكې كولې شم. يا الله زه تانه امداد غواړم او هم په تاباندې يقين ساتم. ته ما د خپل نفس په حواله مه كړه چه زه د دې بنځو طرف ته تيب شم او د جاهلانوته شم. نو الله تعالى كريم او قادر د هغه دعا قبوله كړه. هغه نې بالكل بچ كړو عصمت او عفت نې ورعطا كړو پخپل حفاظت كېنې نې اوساتلو اود بدنې نه نې حضرت يوسف عليه السلام بچ اوساتلوسره ددومره خوانشې. حسن او خوبو او د هر قسم كمال چه په هغه كېنې وو هغه د خپل خواهش د بې خايه پوره كولو نه منع شو اود دې بنځې طرف ته نې رخ هم اونه كړو. د رئيس لور ده د رئيس بنځه ده د هغه مالكه ده اوبيا ډيره بنانسته هم ده د حسن سره مال هم دې حكومت هم دې او په خپله خبره منلوباندې انعام او

(۱) صحيح مسلم كتاب الايمان باب الامراء برسول الله الى السموات وفرض الصلوات: ۱۶۲.
(۲) حاكم: ۵۷۱/۲.

اکرام هم دي اود نه منلو په صورت کښې د جيل او سختي سزا حکم اورو. خود هغه په لاس کښې د الله ﷻ د ويري سمندر په چپو دي يوسف ﷻ خپل دا دنيای آرام اودا عيش او خوند د الله ﷻ په نوم باندې قرباني کوي او قيد ته په دي باندې ترجيح ورکوي چه د الله ﷻ د عذابونو نه بچ شي اوبه آخرت کښې د ثواب مستحق جوړشي.

ووه قسمه کاميابه خلق: په بخاري اومسلم کښې دي رسول الله ﷺ فرماني چه اووه قسمه خلق دي چاته چه به الله ﷻ دخپل سوري لاندې خانې ورکوي په کومه ورځ چه به هيڅ سوري نه وي دهغه دسوري نه علاوه. (۱) مسلمان عادل بادشاه (۲) خوان سري اوبنځه چا چه خپله خواني د الله ﷻ په عبادت کښې تيره کړي وي (۳) هغه سري د چا زړه چه په جمات کښې زورند وي کله د جمات نه اوځي د جمات په خيال کښې وي تردې چه بيا هلته لاړ شي. (۴) هغه سري چه خپل مينځ کښې صرف د الله ﷻ د پاره مينه کوي او هم په دي باندې راجمع کيږي او هم په دي باندې جدا کيږي. (۵) هغه سري چه صدقه ورکوي خو داسې پته چه د نبي لاس د خرچ گس لاس ته پته نه وي (۶) هغه سري کوم چه د شان اوشوکت حسن او جمال بنځه خپل خان طرف ته راغواړي او هغه اوواني چه زه د الله ﷻ نه ويريوم (۷) هغه سري کوم چه په خان له ځاي کښې الله ﷻ يادوي اوبيا دهغه دواړه سترگي اوبهيري. (۸)

لَيْسَ جَنَّةُ	رَأَوُا الْآيَاتِ	ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ	مِّنْ بَعْدِ مَا
بيا ښکاره شوه هغوی ته اوستود هغې نه چې اوليدلي هغوی علامې چې خامخاپه قيد کښې واچوي هغه			
بيا هغوی ته د ښکاره ثبوت ليدلو نه پس هم دا مصلحت ښکاره شو چې تريوي مودي پوري دي			
حَتَّىٰ حِينٍ ۝			
دڅه وخته پوري			
(يوسف ﷻ) په قيد کښې واچوي.....			

قوله تعالى: ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ

د حضرت يوسف پاکدامنی: د حضرت يوسف ﷻ د پاکدامنی راز په ټولو ښکاره شوخو بيا هم دي ټولو مصلحت په دي کښې اوگنړلو چه څه مودي پوري به حضرت يوسف ﷻ په جيل کښې اوساتو. ممکن دي چه دي ټولو په دي کښې دا مصلحت گنړلي وي چه په خلقو کښې خبره خوره شوې ده چه د عزيز دښځې يوسف ﷻ خوښ دي چه کله مونږ يوسف ﷻ قيد کړو نو خلق به پوهه شي چه قصور هم د ده دي. هغوی به څه داسې خيال کړي وي. هم داوجه وه چه کله دمصريادشاه هغه دقيدخانې نه راويستلو اوخپل خان ته نې راوغوښتلو نو يوسف ﷻ هم دهغه ځای نه اوفرمايل چه زه به نه دراوځم ترڅوپوري چه زما ددي خبرې نه خلاصې او پاکدامنی په صفا توگه ښکاره شوې نه وي او تاسو مشران د دي پوره تحقيق اونه کړنې. ترکومي چه بادشاه د هر قسم گواه او شاهدانونه بلکه پخپله د عزيز د ښځې نه تحقيق اونه کړواو دهغه بې قصوره کيدل په ټوله دنيا باندې ښکار نه کړي شو هغه د جيل نه بهر اونه وتلو بيا هغه بهر راغلو اويو زړه هم داسې نه ووپه کوم کښې چه صديق اکبر، د الله نبي پاک او معصوم رسول الله حضرت يوسف ﷻ باره کښې لږه شان هم بد گمانی وه. دقيد کولولويه وجه هم دغه وه چه د عزيز د ښځې رسوايي نه وي.

وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجْنَ فَتَيَيْنِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي

اونوتل | دهغه سره | قيدخاني ته | دوه غلامان | اوونيل | يود دهغوي | دواړونه | بيشكه زه | وينم خان خيل
او جيل ته | ورسره نور دوه خلعي | (مريان) | داخل شو | (يوه ورځ) | يو اوونيل چې | په خوب گنبي | زه گورم چې

أَعِصْرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحِلُّ فَوْقَ رَأْسِي

چي نچونروم | شراب | او اوئيئل | هغه بل ايشڪه زڏاوينم خان خيل | چي بار ڪري مي ده | دپاسه | دسر خيل
دانگورو نه شراب نچونروم | او بل اوئيئل چي زڏ (په خوب کڻسي) ڇه گورم چي ڏوڏي مي (په

خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ

دودۍ | چې خوری | مارغان | دهغې نه | خبر کړه مونږه | په تعبیر ددې | ایسکه مونږه | وینو تالره

طباخ کبسي، په سر ايخودې ده | چي مرغی تري (په ټونگو ټونگو) خوراکونه کوي | مونږ ته ددی

مِنْ الْحُسَيْنَيْنِ ٥

دنیکانو خلقونه |

(خوبونو) تعبیرونه اونیایه | ته مونږ ته ښه سړې ښکاري

قوله تعالى: وَدَخَلَ مَعَهُ السَّجَنَ فَتَيْنِ ۖ

د جیل خانې ژوند: - اتفاقی په کومه ورځ چه حضرت یوسف عليه السلام جیل ته لاړو نو یوساقي او نانباتی هم په څه جرم کښې جیل ته لاړل. د ساقي نوم بندار وو او د باورچی نوم محلث وو. په هغوی باندې دا الزام وو چه هغوی بادشاه ته په خوراک څښاک کښې زهرور کولو کوشش کړې وو. په قیدخانه کښې هم د الله تعالی د نبی یوسف عليه السلام پوره مشهورتیا وه. رښتونولی، امانتداری سخاوت ښه اخلاق کثرت عبادت ترس علم او عمل د خوب تعبیر او د احسان او سلوک وغیره کښې هغه مشهور شوي وو. په جیل کښې د قیدیانو ښیگره هغوی سره ښه سلوک هغوی سره نیکی او احسان د هغوی زړه ساتنه د هغوی د بیمارانو خدمت کول او دارو وغیره هم د هغې شغل وو. دی د وارو شاهي نوکرانو په یوسف عليه السلام سره ډیره مینه کوله.

د یوسف عليه السلام سره د هر چا مینه د امتحان سبب جوړ شوی وو: یو ورځ نئی اوونیل حضرت تاسو سره زمونږ ډیره مینه ده، هغه او فرمائیل الله تعالی دې تاسو له برکت درکړی. خبره دا ده چه چا هم زه خوښ کړې یم نوڅه نه څه مصیبت په ما راغلې دې، د ترور مینه، د پلار مینه اود عزیز د ښځې مینه ټول ماته یاد دی اود دې نتیجه یوازې زمانه بلکه ستاسو په وړاندې هم ده. یوځل دې دواړو خوب اولیدلو ساقی اوکتل چه هغه د انگور شیره نچوړی کوی. د ابن مسعود رضی الله عنه په قراءت کښې **(عمرأ)** په ځای **(عنبأ)** دې. اهل عمان انگورو ته خمر وانی. هغه لیدلې وو لکه چه هغه د انگورو زیلنی کړلې وه په هغې کښې غونچې لگیدلې دی هغه راماتې کړې اویا نئی دهغې شیره نچوړی کوی چه په بادشاه باندې اوڅکوی د دې خوب په لیدو باندې خواهش کولو چه هغوی راته تعبیر اوبښانی. د الله تعالی پیغمبر صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه د دې تعبیر دا دې چه ته به دریو ورځو کښې د جیل نه آزادولی شې اوته به په خپل کار کښې اولگی یعنی د بادشاه ساقی به شې. بل وئیل جناب ما په خوب کښې اولیدل چه ما په خپل سر باندې روټنی اوچتې کړې دی اومرغنی راځی اود دې نه خوری. د اکثر و مفسرینو په نیز مشهوره خبره هم دغه ده چه واقعي دې دواړو هم دا خوب لیدلې وو اود هغې صحیح تعبیرنی د یوسف عليه السلام نه معلوم کړې وو خود عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روایت دی چه په حقیقت کښې خو هغوی څه خوب نه وو لیدلې خود حضرت

یوسف علیہ السلام د از مینست د پارہ نی د دروغو خوب بیان کړې او تعبیرنی غوښتی وو: (۱)

قَالَ لَا يَأْتِيَكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهُ

| اوونیل یوسف | چې نه راځی تاسو ته | خوراک | چې درکولی شی تاسو ته
| هغه ورته اوونیل چې تاسو ته کوم رزق درکولی شی

إِلَّا نَبَأْتُكُمَا فِي تَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا

| مگر خبر به درکړم زه تاسو ته | په تعبیر دهغې سره | مخکېني | دراتلو دهغې خوراک نه تاسو ته
| هغه به لا تاسو ته نه وی راغلي | چې څه به درته دهغې تعبیر اوبښایم

ذَلِكَمِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ

| دا تعبیر ستاسو | دهغه علم نه دی | چې بنودلې دې ماته | رب زما | ایشکه ما | پرېښودی ده | طریقه
| داپه هغې علمونو کېني یو علم دی | چې خپل پروردگار راته خودلی دی | (ماخو لا پخوا) دهغې کسانو

قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۝

| دهغه خلکو | چې هغوی ایمان نه راوړی | په الله | او هغوی | ادخرت نه | هم هغوی | انکار کونکی دی
| مذهب پرېخودی دی | چې په الله ﷻ باندې باور نه ساتی | او داخرت نه منکر دی

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا

| او تابعداری کړې ده ما | دطریقې | دپلارنیکه خپل | چې ابراهیم | او اسحاق | او یعقوب | دی | انه ښائی مونږ له
| او زه د خپل پلارنیکه ابراهیم علیهم السلام ، او اسحاق علیهم السلام او یعقوب علیهم السلام | د مذهب تابعداری کوم

أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكُمْ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ

| چې شریک کړو | دالله سره | څه څیز | دا د فضل دالله نه دی | اېه مونږ باندې | اېه ټولو انسانانو باندې
| مونږ سره نه ښائی چې دالله ﷻ سره څه څیز شریک کړو | داپه مونږ باندې او په (ټولو) خلکو

وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ۝

| خو لیکن | زیات | خلق | اشکر نه اوباسی |

| باندې دالله ﷻ فضل دی | خو اکثر خلق احسان نه منی |

قوله تعالى: مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

دحضرت یوسف علیهم السلام دعوت توحید طرف ته: حضرت یوسف علیهم السلام خپلو دواړو قیدی ملگرو ته تسلی ورکوي چه زه ستاسو د خوب صحیح تعبیر باندې پوهیږم اود دې په خودلو کېني زه هیڅ بخل نه کوم د دې د تعبیر واقع کیدونه اول به زه تاسو ته اوبښایم. د حضرت یوسف علیهم السلام د دې فرمان او وعدې نه په ظاهره دامعلومیده چه حضرت یوسف علیهم السلام په ځان له قید کېني وو د خوراک په وخت کېني به کولاوولې شو او یوبل سره به ملاویدلې شو. په دې وجه هغوی سره ده دا وعده اوکړه. اوممکن ده چه د الله ﷻ د طرف نه لږ لږ ښان تعبیر خودلو او د دواړو خوبونو تعبیر ورته خودلې شوې وی. د ابن عباس رضی الله عنه نه دا اثر مروی دی سره د دې چه ډیر غریب دې فرمانی ماته دا علم د الله ﷻ د طرف نه راکړې شوې دې وجه دا

ده چه ما د هغه کافرانو مذهب پریخودی دې چه نه الله ﷻ منی اونه آخرت حق گنړی. ما د الله ﷻ د پیغمبرانو علیهم السلام رښتونې دین منلې دې اوهم د هغې تابعداری کوم. پخپله زما پلار نیکه د الله ﷻ رسولان وو. ابراهیم اسحاق یعقوب علیهم السلام څوک چه یوهم په نیغه لار او استقامت سره روان شو او هدايت منونکی شو. د الله ﷻ د رسولانو اتباع لازم اونیسې د گمراهوډ لارو نه مخ واړونی نو الله ﷻ دهغه زړه د نور طرف ته اود هغه سینه معموره کوی او هغه د علم او عرفان د دولت نه ډکه وی هغه په ښیگره کښې دخلقو پیښو او جوړیږی. او هغه دنیا د نیکۍ طرف ته راغواړی. هرکله چه نیغه لار او خودلې شوه د توحید پوهه ورکړې شوه د شرک بدې ورته او خودلې شوه نو بیا مونږ ته دا خبره چرته ښه لکی چه مونږ الله ﷻ سره بل څوک هم شریک کړو. د الله ﷻ زبردست نعمت دې چه الله ﷻ په هغوی باندې رسولان رالیگلو سره انعام او کړو. ناقدری کوی او غوښتلو سره ورکړه نه کوی بلکه د رب د نعمت په بدله کښې کفر کوی او پخپله سره د ملگرو د هلاکت په خای کښې خپل کور جوړوی.

نیکه هم په درجه دیلاړ کښې وی :: حضرت ابن عباس ؓ نیکه هم د پلار په حکم کښې اخلی او فرمائی چه څوک غواړی زه په حطیم کښې د هغه سره مباحله کولو ته تیاریم. الله ﷻ د نیکه ذکر نه دې کړې گوره دیوسف ؑ باره کښې او فرمائیل ما دخپل پلار ابراهیم ؑ د اسحاق ؑ او حضرت یعقوب ؑ د دین پیروی کړې ده.

يٰصَاحِبِ السِّجْنِ	عَارِبَاكَ
ا ائي دواړو ملگرو زما د قید ایا ډیر خدایان	
ا ائي زما د قید خاني ملگرو تاسو په خپله او وانی چې	
مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ	أَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ
مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ	جدا جدا بهتر دی یا الله یو چې غالب دې په ټولو نه کوی تاسو عبادت ماسوا د الله نه
جدا جدا معبودان ښه دی که یواځې یو غالب الله ﷻ تاسو چې د الله ﷻ نه سوا د نورو کومو بتانو	
إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ	وَأَبَاؤُكُمْ مَّا أَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا
مگرادیو څو نومونو چې ایښی دی هغه تاسو او پلارانو ستاسو نه دې نازل کړې الله به (عبادت) دهغوی	
عبادت کوی نو هغه صرف نومونه دی چې تاسو او ستاسو پلرونو دخان نه ایخودی دی الله ﷻ دهغې هیڅ	
مِنْ سُلْطٰنٍ	إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ
أَمَرَ	أَلَّا تَعْبُدُوا
خه دلیل نشته اختیار د حکم کولو مگر الله لره دې هغه حکم کړې دې چې مه کوی عبادت تاسو دهیچا	
دلیل سند نه دې رالیږلې حکومت خو بس صرف د الله حق دې هغه دا حکم کړې دې چې بې دهغه نه	
إِلَّا إِيَّاهُ	ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
مگر خاص هم دهغه دادې دین نیغ (برحق) اخولیکن زیات خلق نه پوهیږی	
د بل هیڅ چا عبادت مه کوی هم دغه سم پوخ دین دې خو زیات خلق نه پوهیږی	

قوله تعالى: أَمَرَ أَلا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ

حضرت یوسف ؑ او دعوت توحید د یوسف ؑ ته هغوی د خپل خوب د تعبیرد پاره راغله هغه دوی ته دخوب د تعبیر ورکولو اقرار او کړو. خود دې نه وړاندې هغوی ته د توحید وعظ کوی، د شرک نه اود مخلوق پرستنی نه د هغوی نفرت راپیدا کوی. فرمائی چه هغه الله واحد چه په هر څیز باندې

قدرت لری د چا په وړاندې چه ټول مخلوقات بنسخته عاجز او بې وسه او بې طاقته دی اود کوم چه دویم شریک او د هغه په شان بل څوک نشته دچا عظمت او سلطنت چه په هرځای او هره ذره باندې دې هغه یو بهتر دې که ستاسو دا خیالی کمزوری اوناکاره ډیر معبودان بهتر دی؟ بیا فرمائی چه تاسو د کومو کومو عبادت کوئې هغه ټول بې فاندې دی بې نامې دی اود هغوی د پاره عبادت کول دا ستاسو دخپل ځان نه جوړ کړی دی. د زیات نه زیات تاسو دا ونیلي شئې چه ستاسو پلار نیکه هم د دې مرض مریضان وو خود دې تاسو څه دلیل راوړې نه شئې. د دې څه عقلی یا نقلی دلیل په دنیا کښې الله ﷻ هډو جوړ کړې نه دې. د تصرف حکم او د هرڅیز قبضه هم د الله ﷻ ده. هغه خپلو بندیکانوته د خپل عبادت نه بغیر د بل چا د عبادت کولونه قطعی او حتمی حکم ورکړې دې. دین مستقیم هم دغه دې د الله ﷻ توحید وی اوهم دهغه دپاره عمل او عبادت وی هم د دغه الله ﷻ حکم دې. په دې باندې بې شمیره دلیلونه موجود دی خو اکثر خلق د دې خبرو نه جاهلان دی کم عقل دی، د توحید اوشرک فرق نه پېژنی. په دې وجه اکثر خلق د شرک په ترمه کښې ورځنښېږي. سره دانبیاء کرامو د غوښتنې دوی نه ایمان نه نصیب کيږي.

د تعبیر خودلو نه وړاندې د توحید بیانولو اصل مقصد: د خوب د تعبیر نه وړاندې ددې بحث دچیرلو یو خاص مصلحت داهم ووجه په دوی کښې د یو د پاره تعبیر ډیر خراب وو نو یوسف ﷻ او غوښتل چه دې تپوس اونه کړی نو بهتر به وی. خود دې تکلیف څه ضرورت دې خاص کړ په داسې موقعه باندې چه د الله ﷻ پیغمبر هغوی سره د تعبیر ورکولو وعده کړې ده. دلته خو صرف دا خبره ده چه هغوی د یوسف ﷻ بزرگی او عزت کتلو سره د هغوی نه د یوې خبرې تپوس اوکړو هغه د دې نه د ډیرې بهتر خبرې طرف ته د هغوی توجو راواړوله اود اسلام دین نی د هغوی په وړاندې سره د دلیلونو وړاندې کړو ځکه چه یوسف ﷻ کتلې وو چه په دوی کښې د ښیگرې قبلولو ماده شته. په خبره به سوچ کوی په دلیل به غور کوی، حق به د قبولیت په غوږونو اوری. کله چه هغوی خپل فرض ادا کړل د الله ﷻ د احکامو تبیلغ نی اوکړو نو اوس چه هغوی بغیر د دې نه دوباره تپوس کوی نو هغوی جواب شروع کړو.

يٰصَاحِبِ السِّجْنِ اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقُ رَبِّهٖ خَمْرًا	اې ملگرو زما دجیل اهر چې دې یو په تاسو دواړو کښې نو څښوی به په رب خپل شراب
وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصَلِّبُ فَتَاكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَاسِهٖ قُضِيَ الْاَمْرُ	اې زما د قید خانې ملگرو (ستاسو) د خوبونو تعبیر دادې چې په تاسو کښې به یو کس په کار اولگی او، خپل مالک اوهر چې دې دا بل نو په سولې به کړې شی نو خوری به مارغان د سرد هغه نه شوې ده فیصله
الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيْنِ	باندې به شرابونه څښوی اوبل چې دې نو هغه به پانسی شی او مرغی به ئې د سر نه غوښي (په ټونکو ټونگو)
هغه چې په هغې کښې تپوس کولو تاسو زمانه	
خوری د کوم خوب په باره کښې چې تاسو زمانه پوښتنه کوله د هغې جواب اوشوا	

قوله تعالى: اَمَّا اَحَدُكُمَا فَيَسْقُ رَبِّهٖ خَمْرًا

د قیدیانود خوب تعبیر: اوس د الله ﷻ برگزیده پیغمبر دپیغمبر خوی د هغوی د خوب تعبیر ښانی خودا نه فرمائی چه ستا د خوب دا تعبیر دې اوستا د خوب دا. دې دپاره چه یو خفه نه شی اودمرگ د ویرې د مرگ نه وړاندې په هغه د مرگ بوج پړینوخی. بلکه مبهم کولوسره فرمائی چه په تاسو دواړو

کښې به یو د بادشاه ساقی جوړشی، په اصل کښې دا د هغه د خوب تعبیر دې چا چه د انگورو د شیرې نچوری کول لیدلې وو. او بل چه په خپل سرنی روتنی لیدلې وې د هغه د خوب تعبیرنی دا ورکړو چه دې به په سولنۍ کولې شی، او مرغنی به د ده مازغه خوری بیانی دا افرمائیل چه اوس به داکیرې. په دې وجه چه ترکومې پورې د خوب تعبیر بیان نه کړې شی دا زورپند وی او چه کله تعبیر اوشی هغه ښکاره شی. وائی چه د تعبیر اوریدو نه پس دې دواړو اوونیل چه مونږ خو په حقیقت کښې څه خوب لیدلې نه دې. هغوی افرمائیل چه اوس خو به ستاسو د سوال مطابق هم هغه شان کیږي. (۱)

هسې د دروغو خوب جوړول ندی پکار: د دې نه معلومیږي چه څوک هسې یو خوب د خان نه جوړکړي اوبیا د هغې تعبیر هم ورکړې شی نو هغه لازم کیږي. والله اعلم. په مسند احمد کښې دی چه رسول الله ﷺ فرمائی خوب لکه چه د مرغنی په پښو باندې دې ترکومې چه د دې تعبیر ورته کړې شی. خو چه کله تعبیر ورکړې شو نو دا به خامخا کیږي. په مسند ابویعلی کښې مرفوعاً روایت دې چه د خوب تعبیر د ټولونه اول چا ورکړو هم د هغه د پاره دې.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ			
اووې وئیل هغه کس ته چي خیال وو دهغه			
او په دواړو کښې چي نې د			
اَنَّهُ	نَاجٍ	مِنْهُمَا	اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَهُ
چې بیشکه هغه خلاصیدونکې دې اددي دواړونه چې یادکړه ما په نیز د مالک خپل انو هیر کړل دهغه نه			
چا د خلاصی گمان کولو هغه ته نې او وئیل چې خپل مالک ته زما ذکر او کړه خوشیطان د هغه نه			
الشَّيْطَانُ	ذِكْرَ رَبِّهِ	فَلْيَتَّ	فِي السَّجْنِ يَضْمَمُ سَيِّئِينَ
شیطان یادول خپل مالک ته نو وخت تیر کړو یوسف په جیلخانه کښې یو څو کلو نه			
دخپل مالک په مخکښې یادول هیر کړل نو یوسف څو کاله په جیل کښې پاتې شو			

قوله تعالى: فَلْيَتَّ فِي السَّجْنِ يَضْمَمُ سَيِّئِينَ

د قید موده څومره وه؟ کوم چه حضرت یوسف ﷺ د هغه دخوب د تعبیر مطابق په خپل خیال کښې د جیل نه آزادیدونکې گنرلې وو د هغه نه په پټه چه باورچی واونه ری وئی فرمائیل چه بادشاه سره زما لږ شان ذکر هم اوکړه خو هغه نه دا خبره بالکل هیږه شوه. دا هم یو شیطانی چال وو چه چا سره د الله ﷻ نبي څو کاله پورې په جیل کښې وی. نو صحیح قول هم دغه دې (فانسه) کښې د هـ ضمیر خلاصی بیاموندونکی سړی ته راجع دې. (۲) او دا هم وئیلې شوی دی چه دا ضمیر هم د حضرت یوسف ﷺ طرف ته راجع دې. د ابن عباس ؓ نه مرفوعاً روایت دې چه د الله ﷻ نبي ﷺ فرمائیلی که یوسف دا کلمه نه وئیله نو په جیل کښې به ئی دومره اوږده موده نه تیږوله. هغه دالله ﷻ نه بغیر دبل چانه آزادی غوښتله. (۳) دا روایت ډیر ضعیف دې ځکه چه سفیان ابن وکیع او ابراهیم بن یزید دواړه راویان ضعیف دی. د حسن او قتاده ؓ نه مرسلاً روایت دې سره د دې چه مرسل حدیثونه په یوموقعه باندې قبول هم وی خو په داسې اهم مقاماتو کښې داسې مرسل روایتونه هیڅ کله د احتجاج قابل کیدي نه شی. والله

(۱) الطبری: ۱۰۸/۱۶.

(۲) الطبری: ۱۱۵/۱۶.

(۳) طبرانی: ۱۱۶۴۰.

اعلم (بضع) د "لا" لفظ د دریو نہ تر نہو پورې راخی. د حضرت وهب بن منبہ بیان دی چہ حضرت ایوب علیہ السلام پہ بیمارئی کنبی تر اووہ کالو پورې اختہ وو او حضرت یوسف علیہ السلام پہ جیل کنبی تر اووہ کالو پورې وو اود بخت نصر عذاب ہم تر اووہ کالو پورې وو. (۱) ابن عباس رضی اللہ عنہ وانی چہ د قید مودہ دولس کالہ وه ضحاک علیہ السلام وانی خوارلس کالہ یوسف علیہ السلام پہ قید خانہ کنبی تیری کری.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ

او اوونیل بادشاہ! بیشک ما اولیدلی اووہ اغواگانی! خربی! چپ خوری دی اووہ غواگانولرہ! اووہ

او (یوہ ورخ) بادشاہ اوونیل چپ زہ پہ خوب کنبی وینم چپ اووہ خریدونکی غواگانی دی! چپ نوری اووہ تپی

عِجَافٌ وَسَبْعٌ سَنَبِلَاتٍ خُضِرٌ وَأَخْرَ يَبْسُطُ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونٌ

تپی! او اووہ! وپی! شنہ! او نور! وچ! انی درباریانو! تعبیر راگری مالہ

غواگانی ئی خوری! او (دغلی) اووہ شنہ وپی دی! او نور! اووہ! اوچ! وپی دی! انی

فِي رُءُيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّعْيَا تَعْبُرُونَ ۝ قَالُوا أَضْغَاثٌ

پہ دی خوب زما کنبی! کہ بی تاسو! دخوبونو دپارہ! تعبیر کونکی! اوونیل هغوی! (دا) پریشانہ

درباریانو ماتہ ددی خوب تعبیر اوشایی! کہ تاسو دخوبونو تعبیرونہ ایستی شی! هغوی ورته اوونیل چپ دا

أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَاوِيلٍ ۝ الْأَحْلَامُ يَعْلَمُونَ ۝ وَقَالَ الَّذِي نَجَا

خوبونہ دی! اووہ یومونو! پہ تعبیرونو! دپریشانہ خوبونو! پوهیدونکی! او اوونیل! هغه کس! چپ بچ شوې وو!

پریشانہ خوب دی! او مونو! دداسی خوبونو پہ تعبیرونو نہ پوهیرو! اووہ! (دوارو قیدیانو) کنبی خوک چپ راخلاص

مِنْهُمَا ۝ وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَسِّكُمْ بِتَاوِيلِهِ

دهغی دواروند! او یاد راغی! هغه ته! اوستود دیری مودی نه! زہ! خبر درکوم تاسو ته! پہ تعبیر ددی خوب

شوې وو! هغه اوونیل! او دیرہ مودہ پس ورته وریاد شو! چپ خہ درته پہ یو ساعت کنبی تعبیر راوړم

فَارْسِلُون ۝ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا ۝ فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ

پس اولیری! ما! انی یوسف! انی ربتینیه! خبر راگرہ مونو ته! پہ اووہ غواگانو کنبی! چپ خربی دی

ماتہ لہ! شان اجازت راگری! انی یوسف! انی ربتونیه مونو ته! د یو خوب تعبیر اوشایہ! چپ اووہ

يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ ۝ وَسَبْعٌ سَنَبِلَاتٍ خُضِرٌ وَأَخْرَ يَبْسُطُ لَعَلَّ

چپ خوری هغوی لرہ! اووہ تپی غواگانی! او اووہ! وپی! شنہ! او نور! وچ! شاید چپ زہ

خربی غواگانی دی! او نوری اووہ تپی غواگانی ئی! لگیادی! خوری! او اووہ شنہ وپی دی! او (دورسره)

أَرْجِعْ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ قَالَ تَزْرَعُونَ

واپس لاړشم! خلقو ته! شاید چپ هغوی! پوهه شی! اوونیل یوسف! کروندہ به کوی تاسو

نور! اووہ! اوچ وپی دی! چپ زہ خلقو ته واپس ورشم! شاید چپ هغوی هم پوهه شی! حضرت یوسف علیہ السلام ورته

سَبْعَ سِنِينَ دَابَّاهُ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا	اووہ کالہ پرلہ پسی انو ہغہ فصل چہ اوریبی تاسو پریدئ ہغہ پوہ وپو خپلو کنبی ماسو
قَلِيلًا مِّمَّا تَاْكُلُوْنَ ۝ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ	اوونیل چہ تاسو بہ اووہ کالہ پرلہ پسی زمکہ کری انو چہ کوم فصلونہ اوریبی انو ہغہ پوہ وپو کنبی پریدئ خو
دَلِيلًا هَٰغُونَهُ ۝ تَاسُو خورئ ابيہ به راشئ روستو اد دي نہ اووہ کالہ سخت	دلوہ ہغونہ چہ تاسو نی خورئ ابيہ بہ راشئ روستو اد دي نہ اووہ کالہ سخت
يَاْكُلْنَ ۝ قَدَّمْتُمْ لَهِنَّ إِلَّا قَلِيلًا	لہ مقدار چہ کوم تاسو خورئ ہغہ پریدئ بيا بہ ورپسی اووہ (د سو کری) سخت کالونہ راشئ چہ
جی اوہ خوری دا اووہ کالونہ ہغہ غلہ چہ وړاندې نہ جمع کری اینبی وی تاسو دپارہ دغہ کلونو اما سوا د لہو	جی اوہ خوری دا اووہ کالونہ ہغہ غلہ چہ وړاندې نہ جمع کری اینبی وی تاسو دپارہ دغہ کلونو اما سوا د لہو
هَٰغَ خَہ به اوخوری کوم چہ تاسو دپخوا نہ جمع کری وی مگر لہو	ہغہ خہ بہ اوخوری کوم چہ تاسو دپخوا نہ جمع کری وی مگر لہو
ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ	تھصنونہ ۝ تھم یاتی من بعد ذلک عام فیہ
هَٰغُونَهُ ۝ چہ تاسو نی محفوظ ساتئ بيا بہ راشئ روستو دہغہ نہ یو کال چہ پوہ ہغہ کنبی بہ	ہغونہ چہ تاسو نی محفوظ ساتئ بيا بہ راشئ روستو دہغہ نہ یو کال چہ پوہ ہغہ کنبی بہ
مقدار چہ تاسو (تخمونو دپارہ) ساتلئ وی ابيہ بہ ورپسی داسی کال راشئ چہ پوہ خلقو بہ ډیر	مقدار چہ تاسو (تخمونو دپارہ) ساتلئ وی ابيہ بہ ورپسی داسی کال راشئ چہ پوہ خلقو بہ ډیر
يَفَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ۝	فریاد اوریدئ شی دخلقو اوپہ ہغہ کنبی بہ نچوړوی خلق
بارانونہ اووریدی او ہغوی بہ (د انگورونہ) شیري نچوړوی	بارانونہ اووریدی او ہغوی بہ (د انگورونہ) شیري نچوړوی

قوله تعالى: وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ يَأْكُلْنَ

د بادشاہ د خوب تعبیر: د الله ﷻ قدرت سره دا مقررکړی وو چه حضرت یوسف (علیه السلام) به د جیل نه په عزت او اکرام پاکوالی براءت او عصمت سره راوځي. دهغه دپاره قدرت دا سبب جوړکړوچه د مصر بادشاہ یو خوب اولیدلو په کوم سره چه هغه باندي زلزلہ شان راغله. دربار ئی اولگولو او ټول امرأه رئیسان کاهنان منجم علماء اود خوب تعبیر بیانونکی ټول ئی راجمع کړل او خپل خوب ئی بیان کړو اود هغې تعبیر ئی اوغوښتلو خود چا په ذهن کنبی هیڅ رانغله او ټول بې وسه شو اودا ئی اوونیل چه څه خاص رښتونی خوب نه دې چه ددې تعبیر اوشی. داخو هسې د خفگان خوب گډوډو خیالاتو او د فضول توهماتو خاکه ده د دې تعبیر مونږ نه پیژنو.

په دغه وخت قیدی ته یوسف (علیه السلام) وریاد شو: دغه وخت کنبی شاهي ساقی ته حضرت یوسف (علیه السلام) رایادشوچه هغه دخوب دتعبیر پوره ماهر دې اوپدې علم کنبی هغه ته پوره مهارت حاصل دې. دا هغه سړې دې چه حضرت یوسف (علیه السلام) سره په جیل کنبی وو دې هم اود ده یو بل ملگري هم. هم ده ته حضرت یوسف (علیه السلام) ونیلې وو چه بادشاہ سره زما ذکر هم اوکړه خود هغه نه شیطان هیرکړل. نن د ډیرې مودې نه پس هغه ته رایاد شو او هغه د ټولوپه وړاندې اوونیل چه که ستاسو د دې د تعبیر د اوریدلو شوق وی او هغه هم صحیح تعبیر نو ماته اجازت راکړئ چه یوسف صدیق (علیه السلام) چه په قید کنبی دې هغه له لارشم او د هغه نه معلومات اوکړم. ټولو دا منظورکړه او هغه ئی د الله ﷻ نبی یوسف (علیه السلام) له اولیگلو. (آفۃ) دویم قراءت (آفۃ) هم دې د دې معنی د هیري ده یعنی د هیریدلو نه پس د حضرت یوسف (علیه السلام) فرمان وریاد شو. درباریانونه ئی اجازت واخستلو اوجیل ته لاړو اود الله ﷻ نبی ابن نبی ابن نبی علیهم السلام ته ئی اوونیل چه ای رښتونی نبی یوسف (علیه السلام) بادشاہ داسې یو خوب لیدلې دې دهغه د تعبیر شوق دې ټول دربار ډک دې. د ټولو سترگې لگیدلې دی تاسو ماته تعبیر اوبشائي نوز به لارتم

او ہغوی تہ بہ نی واوروم اوتولو تہ بہ معلومہ شی۔ یوسف علیہ السلام خو نہ ہغہ ملامتہ کیوچہ تا زہ تراوسہ پورے ہیر کرے ووم سرہ د دی چہ تا زما بادشاہ تہ ترننہ پورے ذکر ہم اونہ کیو اونہ نی د دی امر درخواست اوکیو چہ ما د جیل نہ آزاد کرے بلکہ بغیرد خہ خواہش د اظہار یا بغیرد خہ الزام نہ نی د خوب پورہ تعبیر اوخودلو او ورسرہ نی چل ہم اوخودلو۔ ونی فرمانیل چہ د اووہ چاقوغواگانونہ مراد دا دی چہ تراوہ کالوپورے بہ برابر د حاجت مطابق باران راوریری کال بہ بنہ آباد وی غلے پتی او باغونہ بہ بنہ آباد وی ہم دغہ مراد د اووہ شنو کالونو دی۔ ہم غواگانے او غوایان پہ یوو کنبے جونی کونی۔ پہ دی باندے پہ زمکہ کنبے فصل کرلے شی اوس نی ورتہ چل ہم اوخودلو چہ پہ دی اووہ کالوکنبے چہ کومہ غلہ دانہ راوخی ہغہ د ذخیرے پہ توگہ جمع کرنی اوکیخودل ہم دبیلونواو پوستکوسرہ دی د پارہ چہ سخا کیڑی نہ اوخراپیڑی نہ۔ اود خپل خوراک د ضرورت مطابق د دی نہ اخلنی خوخیال کونی چہ لو شان ہم زیات مہ اخلنی۔ صرف د خپل حاجت مطابق ترے راوباسنی۔ د دی اووہ کالو تیریدو نہ پس بہ چہ کوم قحط راخی ہغہ بہ تر اووہ کالوپورے یو شان برابر وی نہ بہ باران کیڑی اونہ بہ پیداوار کیڑی۔ ہم دغہ مراد دی د اووہ مانده غواگانونہ اود اووہ اوچوغونچونہ۔ پہ دی اووہ کالوکنبے بہ ہغہ جمع شوی ذخیرہ تاسو خورنی۔ یادساتنی چہ پہ دی کنبے بہ ہیخ فصل اوغلہ نہ کیڑی ہم ہغہ جمع کرے شوی غلہ بہ پہ کار راخی۔ تاسو بہ دانے کرنی خو پیداوار بہ ہیخ ہم نہ کیڑی۔ ہغوی د خوب پورہ تعبیر ورکولوسرہ دا ہم خوشخبری ورکے چہ د دی اووہ اوچوکالونو نہ پس چہ کوم کال راخی ہغہ بہ دیر د برکتونو والا وی بنہ بارانونہ بہ وریری او بنہ غلہ او فصلونہ بہ کیڑی۔ فراخی بہ وی او تنگی بہ نہ وی او خلق بہ د نورکلہ پہ شان د زیتونوتیل وغیرہ اوباسی او د نور کلہ پہ شان بہ دانگورو شیرہ نچوری کوی اودخاروو سینی بہ دپیو نہ دکی شی اوبنہ پینی بہ راوخی اوخکی بہ نی۔

وَقَالَ الْمَلِكُ اَتُنَبِّئُ بِهٖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُوْلُ قَالَ اَرْجِعْ

او اوونیل بادشاہ راولی ماتہ ہغہ | نوھر کلہ چہ اراغی ہغہ تہ | استاذی | اوونیل یوسف | واپس لارہ بادشاہ حکم ورکے چہ یوسف علیہ السلام ما تہ راولی | ہرکلہ چہ استاذی ہغوی لہ ورغی نو یوسف علیہ السلام ورتہ

اِلٰی رَبِّكَ فَسَّلهٖ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ

رب خپل تہ | اوتپوس اوکرو دہغہ نہ | خہ دی حال | دنبخو | ہغو | چہ غوخ کرے نی وڑ اوونیل چہ خپل اقا تہ واپس ورشہ او تپوس ترے اوکے | چہ د ہغی بنخو خہ حال دی | چہ خپل

اَيَّدِيْهِنَّ اِنَّ رَبِّيْ يَكِيْدُھِنَّ عَلِيْمٌ ۝۶۰ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ

لاسونہ خپل | بیشک | رب زما | پہ مکر دہغوی | بنہ خبر دی | اوونیل بادشاہ | خہ وڑ حال ستاسو انی بنخو لاسونہ نی غوخ کرے وو بیشک زما پروردگار دہغوی پہ فریبونوبنہ پوہہ دی | پہ دی باندے | بادشاہ

اِذْ رَاوَدُّنَّ یُوْسُفَ عَنْ نَّفْسِہٖ ۝۶۱ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰہِ

کلہ چہ | اتاسو غولول اوغونبتل | یوسف | د ہغہ دنفس | د حفاظت | نہ | اوتولو بنخو اوونیل | پاکی دہ | اللہ لہ (بنخو تہ) | اوونیل چہ داستاسو خہ واقعہ دہ | خہ وخت چہ تاسو یوسف د خپل مطلب دپارہ راوبللو |

مَا عَلِمْنَا عَلَیْہٖ مِنْ سُوْعٍ ۝۶۲ قَالَتِ امْرَاۃُ الْعَزِیْزِ اِنَّ حَصْحَصَ

مونر نہ دہ موندلی | پہ ہغہ کنبے | خہ بدی | اوونیل | بنخے | د عزیز (د مصر) | چہ اوس | ظاہر شو ہغوی ورتہ پہ جمع اوونیل | چہ سبحان اللہ | مونر تہ خو پہ ہغہ کنبے ہیخ خرابی نہ دہ معلومہ | د عزیز بنخے

الْحَقُّ أَنَا رَاوِدُكَ عَنْ نَفْسِكَ وَإِنَّهُ لَكِنَّ الصَّادِقِينَ ۝ ذَلِكِ

حق | ماہغہ غولول او غوبتل | د ہغہ د نفس (د حفاظت) نہ | او بیشک ہغہ | د ربتونو نہ دی | دا
او وئیل جی اوس خو ربتیا ہرچانہ معلوم شوا زہ ووم جی ما دہغہ د غولولو کوشش کری وو | او ہغہ بیشک

لَيَعْلَمَنَّ أَنِّي لَمَأْخُذُهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ

د پارہ ددی جی پوہہ شی ہغہ | جی بیشک ما | نہ دی کری خیانت د ہغہ سرہ | پشی شا | او بیشک جی اللہ
ربتون دی | یوسف او وئیل | جی دامی خکہ او کرل جی عزیز تہ پہ نبہ شان معلومہ شی جی ما د ہغہ پہ

لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ۝

نہ کامیابی | مکر | د خیانت کونکو

غیر موجود گئی کبھی خیانت نہ دی کری | او اللہ د خیانت گرو فریبو نہ ہیچری سر تہ نہ رسوی (فریب آخر نگارہ شی)

قوله تعالى: قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ

دیوسف (علیہ السلام) د پاکدامنی تصدیق: - د خوب تعبیر معلومولوسرہ چہ کلہ قاصد واپس او گر خید و او ہغہ بادشاہ
د بولو حقیقتونو نہ خبر کرو نو بادشاہ لہ د خپل خوب پہ تعبیر باندی یقین راغلو او ورسرہ ہغہ تہ د اہم
معلومہ شہ چہ حضرت یوسف (علیہ السلام) دیر لوی عالم فاضل سرے دی. د خوب پہ تعبیر کبھی خو ہغہ تہ
کمال حاصل دی. ورسرہ د ہغہ د اخلاقو بنکلی تدبیر اود اللہ (علیہ السلام) د مخلوق نفع غوبتونکی او بی
لاچہ سرے دی. اوس نی شوق پیدا شو چہ پخپلہ ملاقات او کری. ہغہ وخت نی حکم او کرو چہ لارشی
او حضرت یوسف (علیہ السلام) د جیل نہ آزاد کرنی اومالہ نی راولنی. بیا قاصد راغلو او د بادشاہ پیغام نی
راورو نو ہغہ افرمائیل چہ زہ ددی خانی تہ نہ اوخم ترکومی چہ بادشاہ اہل مصر او درباریان دا
معلومہ نہ کری چہ زما خہ قصور وو؟ د عزیز د بنیادی بارہ کبھی چہ ماسرہ کومہ خبرہ تہ لہی دہ پہ ہغہ
کبھی ترکوم حدہ پوری صداقت دی؟ تراوسہ پوری زما دا قید د خہ حقیقت پہ بنیاد باندی وو کہ
صرف د ظلم اوزیاتی پہ بنیاد باندی وو؟ تہ خپل بادشاہ لہ واپس لارشی اوزما پیغام ورتہ اورسہ چہ
ہغہ دی ددی خبری پورہ تحقیق او کری.

دیوسف (علیہ السلام) صبر او استقامت: - پہ حدیث شریف کبھی ہم د حضرت یوسف (علیہ السلام) د دی صبر اود ہغہ د
دی شرافت اوفضیلت تعریف راغلی دی. پہ بخاری اومسلم وغیرہ کبھی دی رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) فرمائی چہ د
شک پہ حقدارنی کبھی د حضرت ابراہیم (علیہ السلام) پہ نسبت مونہ دیر زیات یو. ہغہ فرمائیلی وو چہ زما ربہ
مانہ د مرو ژوندی کولو کیفیت اوبنائی. (یعنی چہ کلہ مونہ د اللہ (علیہ السلام) پہ قدرت کبھی شک نہ کوو نو
ابراہیم (علیہ السلام) پہ شان جلیل القدر پیغمبر خنکہ شک کولی شو؟ نو د ہغوی دا غوبتنہ د نوری تسلی
او اطمینان پہ خاطر وہ اوند چہ د شک پہ توگہ. پخپلہ پہ قرآن پاک کبھی دی چہ زما د زیرہ د اطمینان د
پارہ) اللہ (علیہ السلام) دی پہ حضرت لوط (علیہ السلام) باندی رحم او کری ہغہ د یو زوراور دلی یا مضبوطی قلعہ پہ پناہ
کبھی راتلل غوبتل. واورنی کہ ما د یوسف (علیہ السلام) برابر جیل خوړلی وو او بیا قاصد زما د آزادنی پیغام

راورلے وو نومابہ ہم ہغہ وخت دجیل خانے نہ آزادی منظور کړې وه^(۱) په مسند احمد کښې هم ددې آیت «فاسئلہ» په تفسیر کښې نقل دی چه رسول الله ﷺ او فرماښل که چرې زه وې نو هم هغه وخت به مې د قاصد خبره منله او هیڅ عذر به مې نه لټولو^(۲) په مسند عبدالرزاق کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی واللہ ماتہ د حضرت یوسف علیہ السلام په صبر او کرم باندې حیرانتیا ده الله ﷻ دې هغه ته بخښنه وکړې چه بادشاه خوب اولیدو هغه د تعبیر د پارہ بې آرامه دې قاصد راځی د هغه نه تعبیر تپوس کوی هغه ډیر زر بغیر د څه شرط نه ښائی که چرې زه ووم نو ترکومې چه مې د جیل نه ځان آزاد کړې نه وو هیڅ کله به مې ورته نه خودلو. قاصد راځی نو هغه وائی چه ترکومې پورې زما پاکوالې اوبې قصوری ټولونه به تحقیق کولو سره ښکاره نه شی. که چرته زه د هغه په ځای باندې ووم نو ما خو به په منډه منډه دروازې له ځان رسولو^(۳) دا روایت مرسل دی. اوس بادشاه تحقیق شروع کړو او هغه ښځې کومې چه د عزیز ښځې په دعوت جمع کړې وې او پخپله ئی هغه هم دربار ته راوغوښتلو. بیا ئی د هغه ټولو ښځونه تپوس او کړو چه د میلستیا په ورځ څه واقعہ شوې وه. ټوله بیان کړئی. هغوی جواب ورکړو چه په یوسف علیہ السلام باندې هیڅ الزام نشته په هغه باندې بې سر او ښو تهمت دې واللہ مونږ ته ښه پته ده چه په یوسف علیہ السلام کښې هیڅ بدی نشته. هغه وخت د عزیز ښځې پخپله هم اوونیل چه اوس حق ښکاره شو واقعہ ظاهره شوه حقیقت نچور شو زما پخپله د دې امر اقرار دې چه واقعی هم ما هغه راگیرول غوښتل هغه چه په کوم وخت باندې وئیلې وو چه دا ښځه ما د هوکه کوی په دې کښې هغه بالکل رښتونی دې زه د دې اقرار کوم او خپل قصور پخپله بیانوم دې د پارہ چه زما خاوند هم په دې خبره پوهه شی چه ما د هغه هیڅ خیانت نه دې کړې د یوسف علیہ السلام د پاکوالی په وجه هیڅ شر او بدی مانه نه ده شوې. د بدکاری نه الله ﷻ به بچ ساتلې یم. زما ددې اقرار او واقعہ د ښکاره کیدونه صفا ښکاری او زما خاوند ته معلومیدې شی چه زه په بدنی کښې اخته شوې نه ووم دا بالکل رښتیا دی چه د خیانت کونکو مکار یانوته الله ﷻ فروغ نه ورکوی اود هغوی د هوکه هیڅ میوه نه شی راوړې.

﴿الحمد لله﴾ دولسمه سپاره ختمه شوه.

^(۱) صحیح بخاری کتاب احادیث الانبیاء باب قوله ﴿ولینهم عن حنیف ابراهیم﴾ ۳۳۷۲، صحیح مسلم: ۱۵۱، ابن ماجه: ۴۰۲۶، ابن حبان: ۲۶۰۸، مشکل الآثار: ۳۲۶، احمد: ۳۲۶/۲.

^(۲) مجمع الزوائد: ۴۰/۷، احمد: ۳۴۶/۲، مسنده حسن.

^(۳) تفسیر عبدالرزاق: ۲۸۱/۱-۲۹۲.

وَمَا أَرْبَىٰ	نَفْسِي	إِنَّ النَّفْسَ	لَأَمَّارَةٌ	بِالسُّوءِ	إِلَّا
اونہ پاکوم زہ نفس خپل	اییشکہ نفس چہ دے	اخمخا دیر حکم کونکے دے	پہ بدی سرہ	ماسوا	
او خپل خان تہ پاک	نہ وایم	اچکے چہ نفس خو بندہ تہ بدی لاری چاری بنانی	ا خو پہ کوم	(نفس)	
مَا	رَحِمَ	رَبِّي	إِنَّ	رَبِّي	غَفُورٌ رَّحِيمٌ
د هغه نفس نہ	چہ رحم او کړو	رب زما	اییشکہ	رب زما	ببنونکے مهربانہ دے
چہ زما رب رحم او کړی	(نو هغه محفوظ وی)	اییشکہ زما رب ببنونکے مهربان دے			

قوله تعالى: ﴿إِلَّا مَا رَجَمَ رَبِّي﴾

د نفس دشوارتونونه هم هغه بچ کپړی په چاچه د الله ﷻ رحم وی: بیازلیخا (د عزیز مصر بنځې) او وینل چه زه خپل نفس ته پاک نه وایم او نه زه هغه د هر قسم جرم نه بری کوم. په نفس کښې خو قسم قسم خراب خیالات او ناجائز خواهشات راځي او هغه هم د بدنی طرف ته مائل کړی نو د نفس په دهوره او غولولو کښې راغلم او ما حضرت یوسف ﷺ په خپل چال کښې راوستل غوښتل (خو هغه راغلو) ځکه چه نفس خو بدو ته مائل کول کوی خوچه په چا الله ﷻ رحم او کړی او بچ نې کړی (هغه نه مائل کوی) بیشکه زما رب ببنونکې او مهربان دې.

راجح قول دادې چې دا قول د عزیز د بنځې دې: دا وینا د عزیز مصر د بنځې زلیخا ده او همدغه خبره ډیره مشهوره او قابل قبول ده او د واقعی سیاق او سباق سره همدغه خبره زیات مناسبت لری او په معنوی اعتبار سره هم زیاته مطابق معلومیږي او هم دا امام ماوردی رحمه الله په خپل تفسیر کښې بیان کړېده. امام ابن تیمیہ رحمه الله خو په دې یو مستقل کتاب تصنیف کړېدې. او په هغې کښې د دې قول پوره حمایت او تائید کړې دې.

خو بعض خلق دا هم وانی چه دا قول د حضرت یوسف ﷺ دې ﴿ذَلِكَ لِيُنْفَلِمَ﴾ نه واخله ﴿غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې دکوم مطلب چه دا شوچه حضرت یوسف ﷺ او فرمائیل د دې د پاره چه عزیز مصر پوهه شی چه د هغه په غیر موجودگۍ کښې ماد هغه د بنځې باره کښې هیڅ خیانت نه دې کړې. ابن حریر او ابن حاتم رحمه الله خود دې قول نه علاوه بل څه قول هډو بیان کړې نه دې. تفسیر ابن حریر رحمه الله کښې دی چه ابن عباس رحمه الله فرمائی چه کله د یوسف ﷺ په وینا باندې بادشاه د بنار دښخونه د هغوی باره کښې معلومات او کړل نو هغوی او وینل چه مونږ خو په هغه کښې هیڅ خرابی نه ده لیدلې او زلیخا هم اقرار او کړو چه حق خبره هم دغه ده. هم ما د ده د غولولو کوشش کړې وو نو حضرت یوسف ﷺ او وینل چه ما دا هرڅه ددې د پاره او کړل چه عزیز مصر ته معلومه شی چه ما د هغه په غیر موجودگۍ کښې د هغه هیڅ خیانت نه دې کړې. حضرت جبرائیل ﷺ هغه ته او فرمائیل چه څه په هغه ورځ دې هم نه ده کړې په کومه ورځ چه هغه بنځې ستا اراده او کړه او تا دهغې بنځې (واضح دی وې چه حضرت یوسف ﷺ اراده نه وه کړې بلکه الله ﷻ دا فرمائی که چرې هغه ته د الله ﷻ نشانی (دلیل) نه وو خودلې شوې نو هغه وخت به خامخا تا اراده کوله. مگر دې نشانونه د کتو په وجه ته په تقوی باندې قائم پاتې شوې. نو هله هغه او فرمائیل چه زه خپل نفس ته بدنه وایم نفس خو هم د بدو ترغیب ورکوی. مجاهد، سعید بن جبیر، عکرمه ابن ابی الہذیل، ضحاک، حسن، قتاده او سدی رحمه الله ټول هم د دې قائل دي لیکن رومې قول (یعنی داد زلیخا کلام کیدل) هم زیات قوی او ظاهر دی ځکه چه د روستی کلام آخری حصه د عزیز مصر د بنځې زلیخا دې چه هغې د ټولوپه وړاندې بادشاه ته بیان کولو او حضرت یوسف ﷺ هلته موجود نه وو (بلکه په جیل کښې وو) د دې ټولو خبرو اترونه پس بادشاه هغه راغوښتې وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ

| او اوونیل | بادشاہ

| او بادشاہ اوونیل

اَنْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ

راولئ ماته | هغه | اچي مخصوص کرم زه هغه | د پاره د خان خپل | نوهر کله چي | خبري اوکړي بادشاہ د هغه سره

هغه ماته راوئ | اچي زه ئي خپلو خاصو کارونو د پاره اوساتم | کله چي ئي ورسره خبري اوکړي

قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ قَالَ اجْعَلْنِي

وي ونيل | بيشکه ته | نن ورځ | زمونږ سره | عزت والا | امانت دار يي | اوونيل يوسف | مقرر کړه ما

نو ورته ئي اوونيل چي ته د نن نه زما په درباريانو کښي عزتمند او معتبر شوي يوسف ورته اوونيل چي ما د وطن

عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْكُمْ

په خزانو | د زمکي | بيشکه زه | حفاظت کونکي يم | ښه پوهه يم |

په خزانو باندې مقرر کړه | بيشکه زه ډير محافظ يم | او ددې کار نه پوره واقف يم |

قوله تعالى: قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ

خپل قابليت د ضرورت په وخت کښي بيانول: کله چه د بادشاہ په وړاندې دحضرت يوسف عليه السلام بي

گناهي ښکاره شوه نو خوشحاله شو او وئ وئيل چه دې ماله راوئئ چه زه دې په خپلو خاص

مشيرانو کښي کرم چه کله هغوی تشريف راوړو او بادشاہ سره ملاوئ شو هغه دده صورت مبارک اوکتلو،

د هغوی خبري واوريدې د هغه اخلاق ئي اوکتل نو زړه ئي پري عاشق شو او ناخاپي د هغه د خلې نه

اووتل چه د نن نه ته زمونږ دپاره معزز او معتبر ئي پدې خبره حضرت يوسف عليه السلام دخپل خان دپاره

يو خدمت خوښ کړلو او د هغې اهليت ئي ښکاره کړو. د انسان د پاره دا جانزدی چه کله دې په

ناپيژندگلو خلقو کښي وي نود ضرورت په وخت دې دې خپل قابليت بيان کړي. د هغه خوب په وجه د

کوم تعبير چه هغوی بيان کړي وو هغوی همدغه خواهش اوکړو چه د زمکي پيداوار او غله وغيره چه

جمع کولې شي په هغې ما اولگوئئ چه زه د هغې حفاظت اوکرم اود خپل علم مطابق عمل اوکړي شم

او مخلوق ته د قحط کالني او مصيبت په وخت کښي څه قدرې آساني ملاوئ. د بادشاہ په زړه

باندې خود هغه د ايماندارئ، رښتين وئئ، سليقه مندئ او کامل علم رعب ناست وو هم هغه وخت

ئې دغه درخواست منظور کړو.

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا

| او په دې طريقه | خانې ورکړو مونږ

| او دغه شان مونږ

لِيُؤْسَفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ

يوسف ته | په زمکه کښي | دې به اوسيدو | هغه خانې | کوم خانې چي | ده غوښتل

يوسف عليه السلام د (مصر) اختيار مند کړو | اچي کوم خانې ئي زړه غواړي | انوهلته دې اوسيږي

نُصِيبُ	بِرَحْمَتِنَا	مَنْ	تَشَاءُ	وَلَا نُضِيعُ	أَجْرَ الْهَٰئِلِينَ ۝
رسو مونږ	رحمت خپل	هغه چاته	چې او غواړو	مونږ	اونۀ ضائع کوو مونږ
اگر دنیکانو خلقو	مونږ	چې څوک	او غواړو	نو خپل	رحمت ورته رسو
او مونږ	کود	ضائع کوو	ولا جرّ الاخرة	خير	لِلَّذِينَ
امَنُوا	وكانوا	يَتَّقُونَ ۝	او اجر د آخرت	بهرتر دي	اد پاره دهغه کسانو
چې ايمان ني	راوړو	او ووهغو	اچي ويريدل	د الله نه	اود هغه کسانو
د پاره د آخرت	بدله	ديره ښۀ ده	چې ايمان ني	راوړي دي	اوپر هيزگاران دي

قوله تعالى: وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ ۚ

حضرت يوسف عليه السلام دمصر حاکم جوړ شو. دمصريه زمکه کښې داسې دحضرت يوسف عليه السلام ترقي او شوه. اوس دهغه په اختيار کښې وه چه څنگه غواړي تصرف کولې شي. چرته چه غواړي مکانات جوړولې شي. يا هغه يوازې والي او قيد ته اوگورني او يا دې اختيار او آزادني ته اوگورني. رښتيا دي چه رب چاته څومره حصه د خپل رحمت ورکول غواړي ورکوي او د صبر کونکو صبر آخر ميوه راوړي. د روڼو تکليفونه ئې برداشت کړل، د الله ﷻ د نافرمانني نه د بچ کيدلو د پاره د عزيز مصر ښځې سره ئې اورانه کړه اود قيد خانې سختي ئې اوزغملې. نو د الله ﷻ درحمت لاس وړاندې شو اود صبر اجر ملاؤ شو. د نیکوکارو نيکني چرې هم نه ضائع کيږي. بيا داسې ايماندار او تقوی دار په آخرت کښې اوچتي درجي او اوچت ثوابونه بيا مومي. دلته دا ملاؤشو اود هغه خائي د ملاويدلو خوځه تپوس مه کوني. د حضرت سليمان عليه السلام باره کښې هم په قرآن پاک کښې راغلي دي چه دا د دنيا دولت او بادشاهي مونږ تاته په خپل احسان سره درکړي دي اوپه قيامت کښې هم مونږ سره ستاد پاره ښه ميلستيا ده.

اخر ريان خپله بادشاهي يوسف عليه السلام ته ورکړه: لندا دا چه شاه مصر ريان ابن وليد مصر بادشاهي هغه ته ورکړې وه. اول په دې منصب باندې د دغه ښځې نځاوند وو کومې چه دې خپل خان طرف ته مانل کولو هم دې هغه اخستي وو او آخر د مصر بادشاه د هغه په لاس ايمان راوړو. ابن اسحاق رحمه الله فرماني چه د هغه د اخستونکي نوم اطفیروو. هغه هم په دغه ورځو کښې وفات شوي وو.

د يوسف عليه السلام سره د زليخه نکاح: د هغې نه پس بادشاه د هغه د بي بي راعيل سره د حضرت يوسف عليه السلام نکاح اوکړه. کله چه هغه دې سره ملاؤ شو نو وني فرمايل چه وايه دا ستاد هغه ارادي نه بهتر نه ده؟ هغه جواب ورکړو چه اي ملگريه ما مه ملامت کوه. تاته معلومه ده چه زه د حسن او ښائست او دولت منده ښځه وم، زما خاوند مردمني نه محروم وو هغه ماسره ملاويدي نشو. بل طرف ته چه تاته قدرت په کومه فياضني سره دحسن په دولت باندې مورکړې وې هغه هم معلومه خبره ده نوما اوس مه ملامت کوه. وائي چه واقعي حضرت يوسف عليه السلام هغه بالکل د پيغلې په شان اوکتله او د هغې د خيتي نه د هغه دوه خامن او شو، افرائيم او ميشا. د افرائيم نه نون پيدا شو چه د حضرت وشع عليه السلام پلار دې او رحمت نومي لور پيدا شوه چه د حضرت ايوب عليه السلام بي بي ده. حضرت فضيل بن عياض رحمه الله فرماني چه د عزيز ښځه په لار کښې ولاړه وه چه کله د حضرت يوسف عليه السلام سورلي راغله نو بي اختياره ئې د خلې نه وتل (الْحَمْدُ لِلَّهِ) د الله ﷻ د شان نه قربان شم چه په خپله فرمانبردارني غلامان بادشاهني ته اورسول او د خپلې نافرمانني په وجه ئې بادشاهان غلامني ته راگوزکړل.

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ	اوراغلل رونہ اد برسف نو ورداخل شو بہ ہغہ باندی نو اوپیژندل ہغہ ہغوی اوہغوی ہغہ
مُنْكَرُونَ ۵۰ وَلَكِنَّ جَهَنَّمَ	اودیوسف <small>علیہ السلام</small> رونہ ہم (مصر) تہ راغلل اوہغہ تہ ورغلل نوہغہ اوپیژندل اوہغوی دی اونہ
بِجَهَارِهِمْ قَالَ اتُّنُونِ	نہ پیژندونکی وڑا اوہرکلہ چہ تیار کرو یوسف ہغوی د پارہ سامان د ہغوی نووی و نیل راوولی ماتہ
يَاخُ لَكُمْ مِّنْ أَبِيكُمْ ۖ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أَوْفِي الْكَيْلِ وَأَنَا	پیژندی شو اوہرکلہ چہ یوسف <small>علیہ السلام</small> ہغوی تہ سامان تیار کرو نو ورتہ نی اوو نیل چہ تاسو
خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ۵۱ فَإِنْ لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ	رورا ستاسو چہ دیلارہ ستاسو نہ دی آیا نہ وینی تاسو چہ بیشکہ زہ پورہ ورکوم پیمانہ او زہ
عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ۵۲ قَالُوا سَنَأْوِي غَنَاهُ أَبَا	د خپل پلار نہ (میرنی) رور ہم راوالی آیا تاسو نہ گورئ چہ زہ پورہ پیمانہ ورکوم
وَإِنَّا لَفَعَلُونَ ۵۳ وَقَالَ لِفَتَيْنِهِ اجْعَلُوا	بہترہ دمیل مستیا ورکونکو نہ یم نوکہ رانہ وستو تاسو ماتہ ہغہ نو نشتہ پیمانہ ستاسو د پارہ
بِضَاعَتِهِمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا	او بنہ میل مستیا ورکوم اکہ چرہ تاسو ہغہ مالہ رانہ وستو انو تاسو تہ بہ زما د طرفنہ غلہ نہ ملاویری
أَنْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۵۴	عندی و لا تقربون قالوا سنأوي غناؤه أباء
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۵۵	زما سرہ اومہ راخی نزدی ماتہ اوو نیل ہغوی مونہ بہ کوشش اوکرو د غوبستلود ہغہ د پلار د ہغہ نہ
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۵۶	اونہ بہ زما خوا تہ رانزدی کیڑی ہغوی اوو نیل چہ مونہ بہ نی د پلار نہ ضرور او غوارو
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۵۷	وانا لفعلون وقال لفتينيه اجعلوا
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۵۸	او بیشکہ مونہ خامخا کونکی یو ددی کار او اوو نیل یوسف غلامانو خپلو تہ چہ کیڑی
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۵۹	اودا کار بہ ضرور کوؤا یوسف <small>علیہ السلام</small> خپلو خادمانو تہ اوو نیل چہ د دوی ادا کرہ قیمت
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۰	بضاعتهم في رحالهم لعلهم يعرفونها اذا
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۱	قیمت د سامان د ہغوی بہ بارونو د ہغوی کنبی د پارہ ددی چہ ہغوی او پیژنی ہغہ کلہ چہ
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۲	د دوی بہ سامان کنبی پتہ کیڑی کیدی شی چہ خپلو خپلوانو تہ واپس اوری نو
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۳	انقلبوا الى اهلهم لعلهم يرجعون ۵۴
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۴	واپس لاری شی ہغوی کور خپل تہ شاید چہ ہغوی واپس راشی
وَيُؤْتِيهِمْ يَوْمَئِذٍ خِزْيًا جَمِيلًا ۶۵	وی پیژنی او کیدی شی چہ بہ دی وجہ واپس راشی

قوله تعالى: وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ

دیوسف علیہ السلام | رونہ بہ مصر کنبی :- وانی چہ حضرت یوسف علیہ السلام د مصر د وزیر بہ حیثیت سرہ اوہ کالہ غلہ دانہ بہ بنہ توگہ راجمع کرہ. دی نہ پس چہ کلہ عام قحط کالی شروع شوہ اوخلق یو یو دانہی تہ محتاج شو نو ہغوی محتاجانو تہ ورکول شروع کرل. دا قحط د مصر د علاقہ نہ واخلہ ترکنعان پوہ بنارونو کنبی وو. ہغہ بہ ہر یو باہرنی سری تہ د غلی ذک اوہن ورکولو او پخپلہ د ہغہ لیسکر بلکہ

بادشاه پخپله په ټوله ورځ کښې صرف یو ځل یوه نیمه نمړنی خوړله. او اهل مصر باندې به نې په ډکه خټه خوراک کولو. نو په دغه زمانه کښې دا خبره د الله ﷻ یو رحمت وو. دا هم روایت دې چې هغوی په رومبې کال د مال په بدل غله خرڅوله. په دویم کال د سامان او اسباب په بدله کښې او په دریم کال هم او په څلورم کال هم، بیا پخپله د خلقو او د هغوی د اولاد په بدله نو دغه خلق اود هغوی اولاد او د هغوی د مال دوی مالکان جوړشو. خود دې نه پس هغوی دا ټول آزاد کړل اود هغوی مال نې هم هغه خلقو ته حواله کړو. دا روایت د بنواسرائیل دې کوم ته چې مونږ رېښتیا اودروغ نشو ونیلې. دلته دا خبره بیانېږي چې په دې راتلونکو خلقو کښې د حضرت یوسف ﷺ رونه هم وو چې د پلار په حکم راغلی وو. هغوی ته معلومه شوې وه چې عزیزمصر د مال په بدله غله ورکوي. نو یعقوب ﷺ خپل لس ځامن هلته اولیگل اود حضرت یوسف ﷺ سکه رور بنیامین چې د یوسف ﷺ نه پس د هغه پلارته د ټولونه زیات گران وو خپل ځان سره نې حصار کړو.

د یوسف ﷺ درونږونه عجیبه سوالونه: کله چې دا قافله دالله ﷻ نبي له راورسیدل نو هغه په یونظر ټول اوپېژندل خوپه دوی کښې یو هم دې اونه پېژندلو. ځکه چې هغه د دوی نه په وړوکوالی کښې جدا شوې وو. رونه دې د سودا گرو په لاس خرڅ کړې وو، هغوی ته څه پته وه چې بیا څه اوشو او دا خو په گمان کښې هم نشو راتلې چې هغه ماشوم کوم چې د غلام په حیثیت خرڅ شوې وو نن هم هغه عزیز مصر جوړشوې دې اوبل طرفته حضرت یوسف د خبرو طرز داسې اختیار کړې وو چې هغوی ته دا گمان هم اونه شو. د هغوی نه نې تپوس اوکړو چې تاسو خلق زمونږ ملک ته څنگه راغلئ؟ هغوی ونیل چې دې اوريدو سره به ته مونږ ته غله راکړې. هغه ونیل چې زما شک دې چې تاسو چرته جاسوسان خو نه نې؟ هغوی ونیل د الله پناه مونږ جاسوسان نه یو، ونی فرمائیل چې تاسو د کوم ځای اوسیدونکي نې؟ هغوی ونیل د کنعان او زمونږ د والد محترم نوم حضرت یعقوب ﷺ د الله نبي دې. هغوی تپوس اوکړو چې تاسو نه علاوه د هغه نور ځامن هم شته؟ هغوی ونیل چې او مونږ دولس رونه وو. مونږ کښې چې کوم کشر وو او زمونږ د پلار دسترگو ستورې وو، هغه هلاک شو، هم دهغه یو رور وو، هغه پلارمونږ سره اونه لیگلو بلکه خپل ځان سره نې حصار کړو چې په هغه سره پلار ته اطمینان او تسلی وی. د دې خبرونه پس هغوی حکم ورکړو چې دوی سرکاری میلمانه اوگنړني او هر قسم خاطرې اوکړني او په ښه ځای کښې حصار کړني. اوس چې کله هغوی ته غله ورکړې شوه اودهغوی بوجنی نې ډکې کړې او څومره څاروی چې هغوی سره وو او څومره غله نې اوچتولې شوه ورنې کړه او ورته نې اوفرمائیل چې د خپل صداقت د اظهار د پاره خپل هغه رور کوم چې تاسو ځان سره دې خل نه دې راوستې هغه راوړئ. گورنې ما تاسو سره ښه اخلاق اوکړل او ستاسو مې ډیر خاطر او میلمستیا اوکړه. دغه شان رغبت ورکولو سره نې دهمکي هم ورکړه که دوباره راتلوکښې موځان سره رانه وستلو نو یوه دانه غله به هم درنه کړم بلکه تاسو به خپل ځان سره هم پرېنږدم. هغوی وعده اوکړه چې مونږ به هغه ته اووایو اولالچ وغیره به ورکړو او د هر قسم کوشش به کوو چې خپل هغه رور هم راوړو اود بادشاه په وړاندې مونږ درغږن نشو.

یوسف ﷺ ددوئ نه د رور راوستلو دپاره گانږه واخستل: سدی ﷺ فرماني چې حضرت یوسف ﷺ د هغوی نه گانږه واخسته چې کله مو راوستلو نو دا به واخلي خو دا خبره زړه ته څه ښه نه لگي ځکه چې هغه خو دوی ته د واپسني ډیر لوی رغبت او ډیره تمنا ظاهره کړې وه. کله چې رونه د تلو تیارې اوکړو نو حضرت یوسف ﷺ خپل کارندوته اشاره اوکړه چې کوم سامان دوی راوړې وو اودڅه په عوض چې دوی مونږ ته غله اخستې ده هغه هم واپس کړني خو په دې هوښیارتیا سره چې دوی ته پته هم اونه لگي. دهغوی په کجاوو او بورو کښې هغه ټول څیزونه کېږدني. ممکن ده چې دا وجه وی چې هغه ته دا خیال شوې وی چې اوس به په کور کښې څه وی کوم څیز دپاره چې دوی بیا راشي اوبیا غله واخلي او دا

هم کیدیشی چه د خپل رور او پلارنه د غلې په معاوضه کښې څه اخستل مناسب نه وو گنړلی او دا هم گمان دې چه هغه دا خیال کړې وی چه کله دوی خپل سامانونه کولاو کړی او داهرڅه اووینی نو خامخابه دوی زمونږ څیزونو واپس کولو د پاره راځی نو په دې بهانه باندې به رور سره ملاقات اوشی.

فَلَمَّا رَجَعُوا

ا نوهرکله چې | واپس لاړل هغوی

انوکله چې هغوی خپل پلار ته واپس اورسیدل

إِلَىٰ آبِهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَنَعَنَا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا

پلار خپل ته | نووې وئیل | انې پلاره زمونږ | منع کړې شوه | زمونږ نه | پیمانه | نو اولیره | زمونږ سره

نو وې وئیل | چې انې زمونږ بابا جانده | په مونږ بیا د پاره غله بنده شوې ده | زمونږ سره زمونږ رور

أَخَانَا نَكْتَلُ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ۝ قَالَ

رور زمونږ | چې پیمانه راوړو | او بیشکه مونږ | د ده | خامخا حفاظت کونکې یو | اووئیل یعقوب

اولیره | چې غله راوړو | او مونږ به د هغه حفاظت کوو | یعقوب ۱۱۱ اووئیل چې

هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ

ایا اعتبار او کرم په تاسو | په حق دده کښې | مگر هغسې | لکه چې | ما اعتبار کړې و | په حق د رور دده کښې

ایا زه دده په باره کښې په تاسو باندې هغه شان اعتبار او کرم | لکه چې له دې نه وړاندې مې د ده د رور

مِنْ قَبْلُ ۖ قَالَ خَيْرٌ حَفِظْنَا وَهُوَ أَرْحَمُ

مخکښې د دې نه | پس الله | بهتر دې | په لحاظ د حفاظت کولو سره | او هغه | زیات رحم کونکې دې

(یوسف) په باره کښې در باندې کړې و واپس هم الله ډیر ښه محافظ دې | هغه د ټولو نه زیات مهربان دې

الرَّاحِمِينَ ۝

د رحم کونکو نه |

اوهرکله چې هغوی سامان پرانستو |

قوله تعالى: فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ آبِهِمْ

د یوسف ۱۱۱ د رور و واپسې - بیان کیږی چه کله پلار ته راورسیدل نو هغوی اووئیل اوس مونږ ته

غله نشی ملاویدې تر هغه وخته پورې چه تاسو مونږ سره زمونږ رور اونه لیکنی که دې مونږ سره وونو

کیدیشی چه ملاوشی. تاسو بې فکره اوسیدونې مونږ به دهغه خیال ساتو. د (نکتل) دونه قراءت (یکتل)

هم دې حضرت یعقوب ۱۱۱ اوفرمانیل بس تاسو به ده سره هم هغه کار اوکړنی کوم چه مود ده رور

حضرت یوسف ۱۱۱ سره کړې وو چه د دې ځای نه مو بوتلو اوبیا دلته په رارسیدو باندې مو څه خبره

جوړه کړه. (حافظ) دونه قراءت (حفظا) هم دې. هغه فرمائی هم الله ۱۱۱ بهترین حافظ اوساتندونکې

دې او هغه خودې الرحم الراحمین زما په بوداوالی او زما په کمزورنی باندې رحم اوکړنی او کوم غم او

تکلیف چه ماته د خپل بچی دې هغه به لرې کړی. زما د هغه پاک ذات نه دا امید دې چه هغه به زما

یوسف ماسره بیا ملاوکړی. او زما خفگان به لرې کړی په هغه باندې یو کار هم مشکل نه دې اونه هغه

په خپلو بندیکانو باندې خپل رحم او کرم بندوی.

وَلَبَّآ	فَتَحُوا	مَتَاعَهُمْ	وَجَدُوا	بِضَاعَتَهُمْ
او هر کله چې	پرانستو هغوی	سامان خپل	بیا موندو هغوی	مال خپل
او هر کله چې هغوی سامان پرانستو	نو خپل مال ئې بیا موندو	اکوم چې		
رُدَّتْ	إِلَيْهِمْ	قَالُوا	يَا أَبَانَا	مَا نَبْغِي
چې واپس کړې شوې دې	هغوی ته	او وویل هغوی	اښې پلاره زموږ	څه غواړو موږ
ورته واپس شوې وو	هغوی او وویل چې اښې بابا	موږ لا نور څه غواړو ؟	دا دې	
بِضَاعَتِنَا	رُدَّتْ	إِلَيْنَا	وَنَمِيرُ	أَهْلَنَا
مال زموږ	چې واپس کړې شوې دې	موږ ته	او خوبه او غله به راوړو	بال بچ خپل ته
او حفاظت به کوو موږ				
زموږ مال هم موږ ته واپس شوې دې	او موږ به د خپل کور والو د	پاره نوره غله راوړو	او د خپل	
أَخَانَا	وَنَزْدَادُ	كَيْلَ	بَعِيرٍ	ذَلِكَ كَيْلَ
د رور زموږ	او زیات به راوړو	(بار) پیمان	داوښ	دا
پیمان ده	آسانه	او وویل یعقوب		
رور به حفاظت کوو	او د یو اوښ بار به زیاتې راوړو	او د یو اوښ غله به ډیره په آسانه ملاؤ شی	یعقوب	
لَنْ أُرْسِلَهُ	مَعَكُمْ	حَتَّى	تَوْتُونِ	مَوْثِقًا
هرگز نه لیرم زه دې	تاسو سره	تر هغې پورې	چې راکړئ تاسو ماته	او عده محکم
د الله په نوم				
او وویل ازه به هیڅ کله دې	تاسو سره	اونه لیرم	ترڅو چې ماته	د الله په نوم پوخ قول رانه کړئ
لَتَأْتَنِي	بِهِ	إِلَّا	أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ	فَلَبَّآ
چې خامخابه واپس راولئ ماته	دې	بغیر ددې نه	چې گیر شئ تاسو	نو کله چې
چې ماته به ئې خامخا واپس راولئ	البته دا چې	تاسو ټول پخپله چرته	راگیر شئ	انو هر کله چې هغوی
مَوْثِقَهُمْ	قَالَ	اللَّهُ	عَلَى مَا	نَقُولُ
وکیل				
وعدده محکم خپله	او نو وویل یعقوب	چې الله	په هغه څه	چې وایو موږ
ضمن دې				
پوخ قول ورکړو	انو یعقوب	او فرمائیل	چې موږ څه وایو	الله ددې ضمن دې

قوله تعالى: قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي

یوسف عليه السلام غله هم ورکړه او قیمت ئې هم واپس کړه. دا اول بیان اوشو څه د روڼرود واپسئ په وخت د الله تبارک و تعالی نبی د هغوی مال او متاع سره د اسبابو ټول په پټه هغوی ته واپس کړې وو. کله څه هغوی کورته اورسیدل او کجاوې کول او کړې او ټول سامان ئې جدا جدا کړو نو خپل ټول خیزونه ئې هم هغه شان او موندل نو خپل پلار ته ئې او وویل څه اوس واخله نور څه غواړې، هر څه خو عزیز مصر موږ ته واپس کړل او د بدلې غله ئې هم پوره پوره راکړه. اوس خو موږ سره خپل رور پرېږده نو موږ به د خپل خاندان دپاره غله هم راوړو او د رور په وجه به راته د یو اوښ بار نور هم ملاؤشی ځکه څه عزیز مصر هر یو کس ته یو اوښ بار ورکوی. او تاسو دې موږ سره لیکلو کښې ولې تامل کوې؟ موږ به د هغه پوره خیال اوبالنه کوو. دا ناپ ډیر آسان دې، دا وو د کلام تنم او کلام ښه کول. حضرت یعقوب عليه السلام ددې ټولو خبرو باره کښې فرمائی چې تر کومې تاسو حلفیه اقرار اونکړئ چې خپل دا رور

به ماته خپل خان سره واپس رارسوئى گنى نو زه به نې تاسو سره نه ليگم. او دا يو بله خبره ده چه ټول راگيرشنى او راخلاص نه شنى. نو خامنو الله ﷻ ترمينځه كړو او كلكه وعده نې او كړه. اوس حضرت يعقوب ﷻ او فرمايل چه زمونږ د دې خبرو اترو الله ﷻ وكيلى دې. خپل خوږ خوى هغوى سره كړو. ځكه چه د قحط د وجه د غلي ضرورت وو او بغيرد ليكلو نه بل څه لار نه وه.

وَقَالَ يَبْنَىٰ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ	او وي وئيل اني زما خامنو مه ننوځي په دروازه يوه باندې او ننوځي په دروازو مختلفو باندې
وَمَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ	او نه شم دفع كولي زه ستاسو نه د حكم د الله نه هيڅ څيز نه دې حكم مگر الله لره دې
دَاخِلَ شَيْءٍ أَوْزَةَ دَ الْوَزْنِ فَصَلَّىٰ نَه تَاسُو بِيح كُولِي نَه شَم د هغه نه بغير د بل هيچا حكم نه چليږي	عليه تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ
په هغه باندې بهروسه كړې ده ما او هم په هغه باندې پكار دې چې توكل كوي توكل كونكي خلق	په هغه مې بهروسه ده او په هغه دې بهروسه كونكي بهروسه او كړي
وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ	او كله چې ننوتل هغوى د هغه طرفه چې حكم كړې وو هغوى ته پلار د هغوى نه وو
او كله چې هغوى د هغه ځانې نه ورننوتل د كوم نه چې دوى ته د دوى پلار حكم كړې وو د الله ﷻ	يُغْنِي عَنْهُمْ مِّنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ
چې دفع كړى نې وي دهغوى نه د حكم د الله نه څه څيز مگر ادايو شك وو په زړه كېنې د يعقوب	په مقابله كېنې هيڅ تدبير هم دهغوى په كار راتلې نشو دا خو د يعقوب ﷻ په زړه كېنې يو ارمان وو
قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَكُدُّوْعِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ	چې ترسره نې كړو او بيشكه هغه خامخا خاوند د علم وو په سبب د دې چې تعليم ور كړې وو زمونږ هغه ته
چې هغه نې پوره كړو او هغه د علم خاوند وو ځكه چې مونږ ورته علم ور كړې وو	وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
خوليكن زيات د خلقو نه نه پوهيږي په حقيقت	خوزيات خلق په دې حقيقت نه پوهيږي

قوله تعالى: وَقَالَ يَبْنَىٰ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ

د حضرت يعقوب ﷻ خامنوته وصيت. د الله ﷻ نبي حضرت يعقوب ﷻ ته دخپلو بچو د نظره كيدو ويره وه ځكه چه هغوى ښه تكړه، ښانسته مضبوط خوانان وو. په دې وجه د تلو په وخت كېنې هغوى ته فرماني چه خوږو بچو تاسو ټول د ښار په يوه دروازه ښار ته مه داخلېږئ بلكه په مختلفو دروازو يو يو دوه دوه لار شنى.

نظر لکیدل حق دی :: خُکھ نظر لکیدل حق دی پہ اس سور داسی نہ راغورزوی بیا ورسره فرمانی چه په دی زه پوهیریم او دا زما ایمان دی چه داندبیر په تقدیر کنبی اخوا دیخوا نشی کولی د الله ﷻ قضا هیخ خوک په خپل تدبیر سره نشی بدلولی. د الله ﷻ غوښتنه به پوره کیږی. حکم هم د هغه چلیږی، خوک دی چه د هغه اراده بدله کړی؟ د هغه فرمان روستو کړی؟ د هغه قضا واپس کړی؟ زما یقین هم په دی باندی دی او په ما څه موقوف دی دهریو توکل کونکی په هغه باندی توکل کول پکار دی. خامنود پلار حکم اومنلواوهم دغه شان په مختلفو دروازو کنبی تقسیم شواوښار کنبی داخل شو. دغه شان هغه قضا خو واپس کولی نشوه خو حضرت یعقوب ؑ یو ظاهری تدبیر پوره کړو چه دی سره به هغوی د بد نظر نه بچ شی. هغه دی علم وو د الله ﷻ علم هغه سره وو او اکثر خلقو په دی نه پوهیږی.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

اوهرکله چې ور داخل شوا په یوسف باندی

اوکله چې هغوی یوسف ﷻ ته ورغلل

أَوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا خُوكَ فَلَا تَبْتَسْ

رانزدی نی کړوا خان ته | ورته خپل | ورته نی اووئیل | بیشکه زه رور ستا یم | نومه کوه غم ته

نوهغه خپل سکه رور خان سره یو ځانی کړوا | اوورته نی اووئیل چې هم زه ستا رور (یوسف) یم | نو ته

يٰمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

په هغه کارونو | چې وو هغوی | چې کول به یی |

د دوی په کارونو مه غمژن کیږه |

قوله تعالى: اِنِّي أَنَا خُوكَ

حضرت یوسف ﷻ خپل رور بنیامین او پیژندلو: بنیامین چه د حضرت یوسف ﷻ سکه رور وو هغه سره د نورو رورو چه کله مصر ته اورسیدل نو هغه په خپله سرکاری مهمان خانه کنبی میشته کړل، دیر عزت او اکرام نی اوکړو اوصله او انعام او اکرام نی ورکړو. خپل رورته نی په خان له ځای کنبی اوفرمانیل چه زه ستا رور یوسف یم الله ﷻ په ما باندی انعام او اکرام کړیدی. اوس تاله پکار دی چه رورو ماسره کوم سلوک کړی وود هغې خفگان مه کوه او حقیقت په دوی باندی مه ښکاره کوه. زه په کوشش کنبی یم چه په څه نا څه طریقه تا ځان سره حصار کړم.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم

| نوهر کله چې | تیار کړو یوسف هغوی د پاره

| کله چې نی د هغوی سامان تیار کړو

بِمَجَاهِزِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّن

سامان دسپرد هغوی | نوکینودو هغه الوښی د څښلو | په بار کنبی | درور خپل | بیا آواز اوکړو

نوخپله پیاله نی د خپل سکه رور په سامان کنبی کینوده | بیا یو آواز کونکی آواز اوکړو

مُؤَذِّنٌ أَيَّتَهُمَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسِرْقُونَ ۖ قَالُوا

یو آواز کونکی | ای | د قافلې خلقو | بیشکه تاسو | خامخا غله یی | اووئیل هغوی

چې ای د قافلې خلقو | تاسو غله یی | هغوی اووئیل

وَأَقْبَلُوا	عَلَيْهِمْ مَا	ذَاتَقَعْدُونَ ۝	قَالُوا	نَفَقْدُ
اومخونہ نی راوارول پہ ہغوی خہ خیز وړک شوی دی ستاسونہ اوونیل هغوی اورکہ ده زمونږ نه				
او مخونہ نی ورپسی راوارول ستاسونہ خہ وړک شوی دی هغوی اوونیل زمونږ نه د				
صَوَاعَ الْمَلِكِ	وَلَمَنْ	جَاءَ بِهِ	حِمْلُ بَعِيرٍ	وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ۝
پیمانہ د بادشاه اودی دپاره دهغه چا چي راني وړوهغه بار د اوبن او زه په دي ذمه واريم				
بادشاه پیمانہ اورکہ شوی ده او چا چي راپيدا کړه هغه د پاره د اوبن يوبار (غله) انعام دي او زه ددي ذمه واريم				

قوله تعالى: جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ

د رور د ایسارولو تدبیر:- کله چه هغه خپلو روڼپوټه د عادت مطابق د غلې یو یو اوبن ورکړو اود هغی سامانونه نی اوتړل نو خپلو هوښیارو نوکرانو ته په پټه اشاره اوکړه چه د چاندنی شاهي جام د بنیامین په سامان کښي پټ کړنی. بعضو ونیلي چه دا جام د سرو زرو وو. په دي به اوبه څکلي شوې او هم په دي به غله ورکولې شوه. ابن عباس ؓ فرماني چه سپینو زرو وه چه دوی هغې کښي اوبه څکلي. هم داسې پیاله حضرت عباس ؓ سره هم وه په جاهلیت کښي. دحضرت یوسف ؑ نوکرانو هغه جام د هغه د رور بنیامین په بار کښي کیخوده، کله چه دوی روان شو نودروستونه د یو آواز کونکی آواز راتلو چه ای د قافلې خلکو تاسو غله نی. هغوی آواز واوریدو نو اودریدل، اخوا متوجه شو او تپوس نی اوکړو چه ستاسو خه خیز اورک شوی دي. جواب ملاوشو شاهي پیمانہ کوم سره چه غله ناپ کیدله. واورنی شاهي اعلان دي چه د دغې پیدا کونکی د پاره یو اوبن غله ده او زه ستاسو ضامن یم.

قَالُوا	تَاللّٰهِ	لَقَدْ عَلِمْتُمْ	مَا جِئْنَا	لِنُفْسِدَ
اوونیل هغوی قسم په الله په تحقیق سره تاسو ته ښه معلومه ده چې نه یو راغلی مونږ دپاره ددي چي فساد اوکړو				
هغوی اوونیل چي په الله قسم تاسو ته معلومه ده چې مونږ دي وطن ته د فساد دپاره نه یو راغلی				
فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا	سُرِقِينَ ۝	قَالُوا	فَمَا جَزَاؤُهُ	إِنْ كُنْتُمْ
په زمکه کښي اونه یو مونږ غلاکونکی اوونیل هغوی نوڅه ده سزا د هغه که وی تاسو				
اونه مونږ غله یو هغوی اوونیل که چري تاسو دروغژن ثابت شوی نویا به د هغه				
كَذِبِينَ ۝	قَالُوا	جَزَاؤُهُ	مَنْ	وُجِدَ
دروغژن اوونیل هغوی سزا د هغه (دا ده) هغه څوک چي بیاموندي شو خیز په بار د هغه کښي				
خه سزا وی هغوی اوونیل چي د هغه سزا دا ده چې د چا په سامان کښي پیمانہ راوخته نوهم هغه				
فَهُوَ	جَزَاؤُهُ ۝	كَذَلِكَ	نَجْزِي	الظَّالِمِينَ ۝
نوهم هغه (سړي) د دي بدله ده دارنگي بدله ورکوو مونږ ظالمانو ته نو شروع اوکړه یوسف				
دي د غلا په بدله کښي ایسار کړي شی مونږ ظالمانو ته هم دغه شان سزا ورکوو نودخپل رور				
بِأَوْعِيَّتِهِمْ	قَبْلَ	وَعَاءِ أَخِيهِ	ثُمَّ	اسْتَخْرَجَهَا
په بارونو د هغوی مخکښي د بار د رور خپل نه بیا راوویستله هغه پیاله د بار نه د رور خپل				
دبورئ نه وړاندې نی د هغوی د بورئ (تلاشی) شروع کړه بیاني دخپل (سکه) رور دبورئ نه (بیالی) راوښکله				

كَذٰلِكَ يَكْنٰهُ لِيُؤْصَفَ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِيْ دِيْنِ الْمَلِكِ
دارنگی تدبیر او بنود و مونیا یوسف ته نه و هغه چي نیولی نی و اور خپل په دین کښی اد بادشاه
دغه شان مونیا یوسف د پاره تدبیر او کړو هغه خپل رور د بادشاه مصر په قانون کښی اخستی نه شو
اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مِّنْ نَّشَآءٍ وَفَوْقَ
بغير ددې نه چي او غواړی الله پورته کوو مونیا درجې دهغه چا چي او غواړو مونیا او د پاسه
مگړد چي الله ته منظوره وه مونیا چي د چا درجې او چټول او غواړو او چټي نی کړو او د هر
کُلُّ ذِيْ عِلْمٍ عَلَيَّمٌ
د هر څاوند د علم او چټ علم والا شته
عالم د پاسه بل لونی عالم شته

قوله تعالى: كَذٰلِكَ نَجْزِي الْظٰلِمِيْنَ

د یوسف عليه السلام درونرو په نزد د غل سزا - پخپل خان دغلا ته متهم اوریدو سره د یوسف عليه السلام د روڼو غیږونه او دریدل او ونی و نیل چه تاسو مونیا پیژنئ، زمونږ د عادتونو او خصلتونو نه خبر شوی نی. مونیا داسې نه یو چه خه فساد او چټ کړو او نه داسې یو چه غلاګانې کوو. شاهي نوکرانو و نیل چه ښه ده که جام او پیمانې پټول په تاسو کښې وو او تاسو دروغ ژن شونی نو د دې سزا خه پکار ده. ونی فرمانیل چه د دین ابراهیمی مطابق د هغه سزا داده چه هغه به هم هغه سړی ته حواله کړې شی د چامال چه نی پټ کړې وی. زمونږ د شریعت هم دغه فیصله ده. اوس د حضرت یوسف عليه السلام مطلب پوره شو، هغوی حکم ورکړو چه د دوی تلاشی واخلئ نو اول نی د نورو روڼو سامان اولتولو حالانکه معلومه وه چه د هغوی بارونه خالی دی خودا صرف د دې دپاره چه دوی ته او یا نورو خلقو ته شک اونه شی. هغه دا کار اوکړو چه کله د روڼو تلاشی اوشوه او جام ملاونه شو نو د بنیامین د سامان تلاشی شروع کړه. د هغه په سامان کښې خو نی پخپله کیخوډې وو نو خود به د هغه د سامان نه راوتلو. حکم نی اوکړو چه دې حصار کړئ دا ووهغه ترکیب چه الله تعالی په خپل حکمت او دیوسف عليه السلام اود هغه د رور بنیامین د مصلحت دپاره حضرت یوسف صدیق عليه السلام ته خودلې ووځکه چه د مصر دبادشاهی قانون مطابق سره د دې چه هغه غلا کړې وی یوسف عليه السلام خان سره نه شو حصارولې. هغوی ته معلومه وه چه د شریعت ابراهیمی فیصله دغل مطابق خه ده ځکه نی په روڼو باندي اول دا و نیلې وو. د چا درجې چه الله تعالی او چټول غواړی نو هغه او چټوی لکه چه دالله تعالی فرمان دې. په تاسو کښې به د ایماندارو درجې مونیا او چټوو. د هر عالم د پاسه بل عالم هم شته تردې چه الله تعالی د ټولو نه لوی عالم دې. هم د هغه نه د علم ابتداء ده او هم د هغه طرف ته د علم انتها ده. د عبدالله عليه السلام قراءت کښې (فوق کل عالم علیم) دی.

قَالُوا اِنْ يَّسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ
او و نیل هغوی که غلا کوی دې نو په تحقیق سره غلا کړې ده
هغوی او و نیل که (نن) ده غلا او کړه نو پخوا دده
اٰخِرُهُ مِنْ قَبْلُ فَاسْرَهَا يُّوسُفُ فِيْ نَفْسِهِ وَكَمْ يَبْدُهَا
رور دده مخ کښې د دې نه نو پټه اوساتله دا خبره یوسف په زړه خپل کښې او ښکاره نی نه کړه هغه
سکه رور هم غلا کړې وه نو یوسف دا خبره په خپل زړه کښې وچوله او هغوی ته نی ښکاره نه کړه

لَهُمْ ۖ قَالَ أَنْتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا
ہغوی تہ اوئی ونیل تاسو دیر بدی پہ لحاظ دمرتبی سرہ او اللہ بنہ پوہہ دی پہ ہغہ الزام
ورته نی اوونیل چي تاسو دیر خراب خلق بین اوخہ چي تاسو بیانوی اللہ پہ ہغہ
لِصِفْوٰنَ ۝
چي تاسوئی بیانوی
بنہ پوہہ دی

قوله تعالى: قَالُوا إِنَّ يَسْرِقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ

د یوسف ﷺ طرف تہ د غلا دنسبت حقیقت۔ د رور دسامان نہ جام راوتلو سرہ نی خبرہ جوہہ کپہ گورنی دہ غلا کپہ وہ اوہم دا خہ چہ د دہ رور یوسف ہم یو خل ددی نہ اول غلا کپہ وہ واقعہ دا وہ چہ د خپل نیکہ بت نی پت راوچت کپہ وو او ہغہ نی مات کپہ وو دا ہم روایت دی چہ د حضرت یعقوب ﷺ یوہ مشرہ خور وہ چا سرہ چہ د خپل پلار اسحاق ﷺ یو ملاتر وو کوم چہ بہ د خاندان مشر سرہ وو۔ حضرت یوسف ﷺ پیدا کیدو سرہ د خپلی دی ترور پہ پالنه کنہی وو۔ د ہغہ یوسف ﷺ سرہ دیرہ مینہ وہ۔ کلہ چہ ہغہ لہ شان لوی شو نو حضرت یعقوب ﷺ ہغہ بوتلل غوبتل۔ خور تہ نی درخواست اوکرو ولی خورنی دا جدائی ناقابل برداشت بیانولوسرہ انکار اوکرو۔ بل طرف تہ د ہغہ د پلار حضرت یعقوب ﷺ د شوق ہم انتہا وہ چہ کلک شو، نو آخرنی خور افرمائیل بنہ دہ یو خوورخہ پریردہ نو بیا نی بوزہ۔ ہم پہ دی وخت کنہی ہغوی دغہ کمر بند پتہ د حضرت یوسف ﷺ د کپہ و لاندی پت کپہ، بیا نی لتون شروع کرو تول کور نی اولتولو خو ملاؤ نشو۔ شورجور شو آخر فیصلہ اوشوہ چہ چہ پہ کور کنہی خوک دی دہغوی تلاشی واخلنی چہ چا سرہ ہم وی نو راوبہ خی۔ آخر د حضرت یوسف ﷺ تلاشی واخلنی شوہ، ہم د ہغہ نہ راوتلو۔ حضرت یعقوب ﷺ تہ خبر ورکپہ شواو د ملت ابراہیمی قانون مطابق ہغہ خپلی ترورتہ حوالہ کپہ شواو ترور نی دغہ شان خپل شوق پورہ کپہ۔ ترمرگہ پورہ حضرت یوسف ﷺ پرینخودو۔ ہم د دی خبری پیغور نن رونہ ورکوی۔ د خہ پہ جواب کنہی چہ حضرت یوسف ﷺ غلی غوندی پہ خپل زہہ کنہی اوونیل چہ تاسو دیر خراب خلق نی، د ہغہ د رورو د غلا حال اللہ ﷻ تہ بنہ معلوم دی۔

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ
اوونیل ہغوی ائی عزیزہ بیشکہ ددہ یوپلاردی بودا دیرا نو اونیسہ
ہغوی اوونیل ائی عزیزہ بیشکہ ددہ پلار دیر بودا دی انو ددہ پہ خانی مونہ کنہی یو
أَحَدَنَا مَكَانَهُ ۖ إِنَّا نُرِيكَ مِنَ الْهُسَيْنِ ۝ قَالَ
یو زمونہ پہ خانی ددہ بیشکہ مونہ وینوتا د احسان کونکونہ اوونیل یوسف
کس اونیسہ مونہ وینو گورو چي تہ دیر بنہ سرہ یی ہغہ اوونیل
مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا
پناہ غوارم پہ اللہ سرہ چي اونیسہ زہ مگر ہغہ خوک چي موندلی دی مونہ سامان زمونہ
چي پہ اللہ سرہ د دی خبری نہ پناہ غوارم چي چا سرہ مونہ خپل خیز موندلی دی د ہغہ نہ سوا بل خوک

عِنْدَهُ ۱۱ اِنَّا ۱۲ اِذَا ۱۳ لَّظَلِمُونَ ۱۴

دھغہ سرہ | بیشکہ مونہ | بہ یو بیا | خامخا ظالمان |

اونیسم | پہ دغہ وخت کنبی خو بہ مونہ پہ ظالمانو کنبی شمیر شو |

قوله تعالى: قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ بِالْأَمْنِ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ ۱۵

د بنیامین قید اود رونہو منت زاری۔ کله چہ دبنیامین نہ شاہی مال راووتلو او د هغه د خپل اقرار مطابق هغه شاہی قیدی اوگرخیدو نو اوس هغوی خفه شو۔ عزیز مصر ته نې سفارش اوکړو او په هغه نې د رحم کولو د پاره اوونیل چہ د ده پلار ته دې ډیر گران دې هغه ضعیف او کمزورې سړې دې۔ د هغه یو سکه روز هم اول اورک شوې دې۔ د خه په وجه چہ هغه د اول نه خفه دې، اوس که هغه دا واورې نو ویره ده چہ ژوندې پاتې نه شی۔ تاسو زمونږ نه د ده په خای بل خان سره حصار کړنی اودې پرېږدنی۔ تاسو ډیر احسان کونکې نې زمونږ دومره عرض قبول کړئې۔ حضرت یوسف عليه السلام جواب ورکړو چہ دا د زړه سختوالې او ظلم څنگه کیدې شی چہ کار دې یو اوکړی اوسزا دې بل اوخوری۔ بادشاه د ناکړده گناه سزا ورکول او گناهکار پریخودل دا خو ښکاره بې انصافی او بدسلوکی ده۔

فَلَمَّا ۱۶ اسْتَيْسَسُوا ۱۷ مِنْهُ ۱۸

| نوهرکله چې | ناامیده شو هغوی | د هغه نه

| انوکله چې دوی د هغه یوسف عليه السلام

خَلَصُوا ۱۹ نَجَّيَّا ۲۰ قَالَ ۲۱ كَيْبَرُهُمْ ۲۲ اَلَمْ تَعْلَمُوا ۲۳ اَنْ ۲۴

نوجدا شوا دپاره د پتې مشورې | اوونیل | مشر د هغوی | آیا تاسوته معلومه نه ده | چې بیشک

نه مایوسه شو | اود مشورې دپاره خان له شو | په دوی کنبې مشراوونیل | چې آیا تاسو ته معلومه نه ده چې

اَبَاكُمْ ۲۵ قَدْ اخَذَ عَلَيْكُمْ ۲۶ مَوْتًا ۲۷ مِّنَ اللَّهِ ۲۸ وَمِنْ قَبْلُ ۲۹ مَا ۳۰

پلارستاسو | اخستی ده | ستاسونه | وعده محکمه | د الله په نوم | او مخکې ددې نه | هغه

پلار درنه په قسمونو پوخ لوڅ اخستی وو | اود دې نه وړاندې هم تاسو د یوسف عليه السلام په

فَرَطْتُمْ ۳۱ فِي يَوْسَفَ ۳۲ فَلَنْ اَبْرَحَ ۳۳ الْاَرْضَ ۳۴ حَتَّىٰ ۳۵

چې زیاتې کړې وژ تاسو | په حق دیوسف کنبی | نوهرگز نه خوزیرم زه | ددې زمکې نه | ترهغې پورې

حق کنبی قصور کړې دې | نوزۀ خودا ملک نه پریردم | ترڅو چې پلار راته

يَاۤدَنْ ۳۶ لِيۢ ۳۷ اَبِيۢ ۳۸ اَوْيَحْكُمُ ۳۹ اللّٰهُ ۴۰ لِيۢ ۴۱ وَهُوَ ۴۲ خَيْرٌ ۴۳

چې اجازت راکړې | ماته | پلار زما | یا فیصله اوکړې | الله | زما په حقله | او هغه | بهتره

اجازت رانکړې | یا الله عليه السلام زما په حق کنبی خه فیصله اونه کړې | او هم هغه

الْحٰكِمِينَ ۴۴ اِرْجِعُوْا ۴۵ اِلٰی اٰبِيْكُمْ ۴۶ فَقُولُوْا ۴۷ يَاۤاَبَانَا ۴۸ اِنَّ ۴۹

د فیصله کونکونه دې | واپس لاړشی | پلار خپل ته | انواوایی | انې پلاره زمونږا | بیشک

ډیر ښه فیصله کونکې دې | تاسو خپل پلار ته واپس لاړشی | نو ورته وایی چې انې باباجانه | ستاسو

ابْنَكَ	سَرَقَ	وَمَا شَهِدْنَا	إِلَّا	بِمَا عَلِمْنَا	وَمَا كُنَّا
چې خوئی ستا غلا او کړه او مونږ گواهی ورنه کړه مگر څه چې مونږ ته معلوم وواو نه وو مونږ خوئی غلا کړې ده او مونږ د خپل علم مطابق گواهی ورکړې ده او مونږ د غیبو					
لِلْغَيْبِ	حَفِظِينَ	وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا	فِيهَا	وَالْعِيرَ	
غیبو د پاره حفاظت کونکي او تپوس او کړه د کلی ا هغې نه چې وو مونږ په هغې کښې او د قافلې هیڅ خبر نه وو او په کوم کلی کښې چې مونږ ډیره وواو د هغه ځانې د خلقو نه تپوس او کړه او د هغه قافلې د					
الَّتِي	أَقْبَلْنَا	فِيهَا	وَأَنَا	لَصِدْقُونَ	
هغې نه چې راغلو مونږ په هغې کښې او اوبیشکه مونږ خامخا رښتیني یوا					
خلقو نه تپوس او کړه چې مونږ ورسره په ملگرتیا کښې راغلی یوا او مونږ بالکل رښتیني یوا					

قوله تعالى: فَلَمَّا اسْتَبَسَّوْا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا

د يوسف عليه السلام درونږو د مایوسۍ نه پس مشوره - کله چه د حضرت يوسف عليه السلام ته د خپل رور د خلاصولو نه مایوسه شو او هغوی دې خبرې په کش مکش کښې واچول چه مونږ خو پلار سره ډیر کلک عهدو پیمان کړې راغلې یو چه بنیامین به تاله رارسوو، او دلته نه خلاصیدې نشی الزام ثابت شو. هم زمونږ د خپل اقرار په وجه هغه شاهي قیدی او گرځیدو. او وائي چه څه به کوو. د خپل مینځ په دې مشوره کښې مشر رور په دې الفاظو سره خپل خیالات ښکاره کړل چه تاسو ته ښه پته ده چه د دومره کلکې وعدې نه پس مونږ د پلار نه دلته راغلې یو اوس خو هغه سره د مخ لگولو قابل نه یو اونه دا زمونږ د وس کار دې چه بنیامین څنگه د شاهي قید نه آزاد کړو او بیا د دې وړاندې مونږ خپل اولنې قصور هم پښیمانه کوی چه د حضرت يوسف عليه السلام باره کښې اول زمونږ دلاسه شوې دې. نو اوس خو زه هم دلته پاتې کیږم چه یا خو مې پلار زما قصور معاف کړی او خپل ځان ته دراتلو اجازت راکړی او یا الله عز وجل ماته څه فیصله راوښانی چه زه خو په جنگ جگړه سره خپل رور بوخم او یا الله عز وجل څه بل څه صورت جوړ کړی وائي چه د هغه نوم روبیل وو یا یهودا وو، هم دغه وو چه کله حضرت يوسف عليه السلام خپلو رورږو قتل کولو نو ده منع کړې وو. اوس دې خپلو نورو رورږو ته مشوره ورکوی چه تاسو بابا جان له لارښی هغوی د حقیقت حال نه خبر کړئ. هغه ته او وائي چه مونږ ته څه پته وه چه دې به غلاکوی، د غلام مال هغه سره موجود دې. زمونږ نه خو ئې د مسئلې تپوس او کړو نو مونږ صورت بیان کړو. که ستاسو زمونږ په خبره یقین نه وی نو تاسو د اهل مصر نه پوښتنه او کړئ یا چه کومې قافلې سره مونږ راغلې یو د هغوی ته تپوس او کړئ چه مونږ په صداقت امانت او حفاظت کښې هیڅ کوتاهی نه ده کړې او مونږ چه څه عرض کوو هغه بالکل حقیقت دې.

سَوَلْتُ	لَكُمْ	أَنْفُسَكُمْ	أَمْراً	فَصَبِرْ جَمِلاً	عَسَى	اللَّهُ	أَنْ يَأْتِيَنِي
اسان کړو ستاسو دپاره انفسونو ستاسو یو کار انو صبر بهتره امید دې چې الله راولی ماته بلکه دا تاسو ته خپلو نفسونو یوه خبره ښائسته کړې ده انو هم صبر ډیر ښه دې اکیدیشی چې الله دا ټول							
قَالَ بَلَى							
او وویل یعقوب ا بلکه							
او مونږ بالکل رښتیني یو ا یعقوب او وویل							

يٰۤهٰمُ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ۝ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ هٰغُوۤىۙۤا	ہغوی! تول ایسکے ہغہ! ہم ہغہ! بنہ پوہہ دی! بنہ حکمت والا دی! او وارولو نی مخ! د ہغوی نہ مانہ واپس راولی! ہغہ پہ ہر خہ پوہہ دی! د حکمت خاوند دی! او یعقوب <small>علیہ السلام</small> د ہغوی نہ مخ وارولو
وَقَالَ يٰۤاَسْفٰى عَلَىٰ يٰۤوْسُفَ ۚ وَاَبْيَضَّتْ عَيْنُهٗ مِنَ الْحَزَنِ فِهٖمُوۤا	اور وی وکیل! انہی افسوسہ! پہ یوسف باندی! او سپینی شوی! دواہہ سترگی د ہغہ! د غم نہ! پس ہغہ! اور وی وکیل چہ! انہی افسوسہ پہ یوسف باندی! اود غم نہ! پہ ژرا ژرا! نی سترگی سپینی شوی! او ہغہ بہ
كُظِيْمٌ ۝ قَالُوۤا تَاللّٰهِ تَفْتُوۡا تَذْكُرُ يٰۤوْسُفَ حَتّٰى	گظیمہ! <small>۵</small> قالوا تالله تفتوا تذکر یوسف حتی سخت غمگین وڑا! او وکیل ہغوی! قسم دی پہ اللہ! چہ تہ ہمیشہ! یادوی! یوسف! تردی پوری خفہ دلگیر ووا! خامنوی! او وکیل! پہ اللہ <small>ﷻ</small> قسم تہ ہمیشہ یوسف <small>علیہ السلام</small> یادوی! تردی چہ
تَكُوۡنَ حَرَضًا اَوْ تَكُوۡنَ مِنَ الْهٰلِكِيۡنَ ۝ قَالَ اِنَّمَا	چہ شی بہ تہ! ناجورہ دیر! یا شی بہ تہ! د ہلاکیدونکو نہ! او وکیل یعقوب! بیشکہ خان بہ ورپسی رنخور کری! یا بہ! د دیر غمہ! مر شی! ہغہ! یعقوب <small>علیہ السلام</small> ! او وکیل چہ زہ خو صرف
اَشْكُوۡا بَنِيَّ وَحَزْنِيۡۤ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا	زہ فریاد کوم! د غم خپل! او د خفگان خپل! اللہ تہ! او پوہیریم زہ! د طرفہ د اللہ نہ! پہ ہغہ خہ اللہ <small>ﷻ</small> تہ خپل غم! او خپل خفگان بیانوم! او د اللہ <small>ﷻ</small> د طرفہ پہ ہغہ خہ پوہیریم
لَا تَعْلَمُوۡنَ ۝	
چہ تاسو پری نہ پوہیری	
چہ تاسو پری نہ پوہیری	

قوله تعالى: قَالَ اِنَّمَا اَشْكُوۡا بَنِيَّ وَحَزْنِيۡۤ اِلَى اللّٰهِ

د یعقوب علیہ السلام غم۔ د رونرو د خلی دا خبر اوریدو سرہ حضرت یعقوب علیہ السلام ہم ہغہ او فرمائیل چہ دی نہ وړاندې نی ہغہ وخت فرمائیلی ووکلہ چہ ہغوی د حضرت یوسف علیہ السلام پہ وینورنگ قمیص پیش کری وو او د خان نہ نی قصہ اورولې وہ چہ ہم صبر بہتر دی، ہغوی دا کنرل چہ ہم د دی پشان ہم دا قصہ ہم دوی د خان نہ جوړہ کری ده۔ خامنوتہ نی او فرمائیل چہ اوس د اللہ ﷻ نہ بنکارہ امید دی چہ دیر ممکن دی اللہ ﷻ بہ دیر زر ما سرہ خپل دریوارہ بچی ملاؤ کری یعنی حضرت یوسف علیہ السلام بنیامین او مشر خوی روبیل چہ کوم پہ مصر کنبی حصار شوی دی پہ دی امید چہ بنیامین بہ پت راوباسی یا ممکن دی چہ اللہ ﷻ پخپلہ حکم او کری او دی د ہغہ پہ رضامندی سرہ واپس شی خکہ چہ اللہ ﷻ خو علیم دی۔ زما پہ حال بنہ خبر دی۔ حکیم دی د ہغہ قضا او قدر اود ہغہ ہریوکار د حکمت نہ خالی نہ وی اوس د ہغہ دی نوی غم ہغہ زور غم ہم تازہ کرو اود حضرت یوسف علیہ السلام یاد پہ زہ کنبی تیرونہ وهل پہ غم کنبی انا لله وکیل ددی امت خصوصیت دی: حضرت سعید بن جبیر فرمائی (اِنَّ اللّٰهَ) د لوستلو ہدایت صرف دی امت شوی دی د دی نعمت نہ وړاندینی امتونہ سرہ د خپلو انبیاء محروم وو۔ گورنی حضرت یعقوب علیہ السلام ہم پہ داسی موقع باندی (يٰۤاَسْفٰى عَلَىٰ يٰۤوْسُفَ) وانی۔ د ہغوی د سترگو نظر تلی وو غم ہغوی نابینا کری وو، ژبہ نی خاموش شوی وہ، پہ مخلوق کنبی د چا نہ گیلہ او شکایت نہ کولو خفہ

او پریشانه به وو. په ابن ابی حاتم کښې دی چه کله حضرت داود عليه السلام د الله جل جلاله په دربار کښې عرض اوکړوچه خلق تاته دا وائی او دعاغواړی چه ای د حضرت ابراهیم، حضرت اسحاق او حضرت یعقوب علیهم السلام ربه ته داسې اوکړې، نو په دې دریوارو نومونو کښې زما نوم هم شامل کړه. جواب ملا وشو ای داود عليه السلام! حضرت ابراهیم عليه السلام په اور کښې او غورزولې شو صبر ئې اوکړو خو ستا اوسه پورې داسې از مینښت نه دې شوې. حضرت اسحاق عليه السلام پخپله خپله قربانی منظور کړه او خپله مرنې پریکړه. په تاباندې دا خبره هم نه ده راغلې. د یعقوب عليه السلام نه ما د هغه د زړه تکره جدا کړه هغه هم صبر اوکړو، تاسره داسې واقعه هم نه ده شوې. دا روایت مرسل دې په دې کښې نکارت هم دې. په دې کښې بیان شوې دې چه ذبیح الله حضرت اسحاق عليه السلام دې

ذبیح الله اسماعیل عليه السلام وو اسحاق عليه السلام نه وو: خو صحیح خبره دا ده چه حضرت اسماعیل عليه السلام وو د دې روایت راوی علی بن زید بن جده ان اکثر منکر او غریب روایتونه بیانوی. والله اعلم. ډیر ممکن دی چه احنف بن قیس رضی الله عنه دا روایت د بنی اسرائیل نه اخستی دې لکه چه د کعب، وهب وغیره نه، والله اعلم.

اسرائیلی روایت: د بنی اسرائیل په روایتونو کښې دا هم دی چه حضرت یعقوب عليه السلام حضرت یوسف عليه السلام ته په دې موقعه باندې چه بنیامین د هغه په قید کښې وو یو خط لیکلې وو په کوم کښې چه د رحم کولو دپاره لیکلې وو چه مونږ مصیبت وهلی خلق یو، زما نیکه حضرت ابراهیم عليه السلام په اور کښې اچولې شوې وو، زما پلار حضرت اسحاق عليه السلام په ذبح سره از مینښت کړې شوې وو. پخپله د یوسف عليه السلام په فراق کښې اخته یم. خو دا روایت هم سنداً ثابت نه دی بچود پلار دې حالت ته په کتلو سره هغه پوهه کول شروع کړه چه باباجی ته خو هم په دې یاد کښې خپل خان ویلې کوي بلکه زمونږ دا ویره ده چه که تاسو په دې حال کښې نور یو څو ورځې پاتې شوې نو د خپل ژوند نه به لاس اووینځې. حضرت یعقوب عليه السلام هغوی ته جواب ورکړو زه خو تاسو ته څه نه وایم زه خو خپل رب ته په خپلو غمونو کښې ژاړم اود هغه د ذات نه ډیر امیدوار یم، هغه د ښیگرې خاوند دې. ماته د یوسف عليه السلام خوب یاد دې چه د هغې تعبیر به ښکاره کیږي.

د یعقوب عليه السلام د یو مخلص دوست پوښتنه: په ابن ابی حاتم کښې دی چه د حضرت یعقوب عليه السلام یو مخلص دوست یوخل تپوس اوکړوچه ستاسو دا بینانی څنگه تلې او ستا دا ملا څنگه راتپه شوې. هغوی اوفرمانیل چه په یوسف عليه السلام په ژړا ژړا مې نظر تلې اود بنیامین جدانې مې ملا ماته کړه. په هغه وخت حضرت جبرائیل عليه السلام راغلو ونی فرمائیل الله جل جلاله تاته د سلام نه پس فرمائی چه زما گیلې نور وخلقو ته په کولو شرمیږې نه؟ حضرت یعقوب عليه السلام هغه وخت اوفرمانیل چه زما پریشانی او غم شکایت هم د الله جل جلاله په وړاندې ده. حضرت جبرائیل عليه السلام اوفرمانیل چه ستا شکایت هم د الله جل جلاله په علم کښې دې. دا حدیث هم غریب دې او په دې کښې هم نکارت دې.

يٰۤاَيُّهَا يٰۤاَيُّهَا	اَذْهَبُوا	فَتَحَسَّسُوا	مِنْ يُّوسُفَ	وَآخِيهِ
اني خامنو زما لار شئ پس تلاش اوکړئ د يوسف او د ورور د هغه				
او د هغه د ورور لټون اوکړئ اني خامنو اخی لار شئ او د يوسف				
وَلَا تَأْسُوا	مِنْ رُّوحِ اللَّهِ	إِنَّهُ	لَا يَأْتِيَنَّ	مِنْ رُّوحِ اللَّهِ
او مه ناامیده کیږئ د رحمت د الله نه بیشکه شان دادې چې نه ناامیده کیږئ د رحمت د الله نه				
د رحمت نه خو صرف کافران خلق د رحمت نه مه ناامیده کیږئ د الله <small>جل جلاله</small> او د الله				

إِلَّا الْقَوْمَ الْكَافِرُونَ ﴿۱۰﴾	فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا	يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ
مگر قوم کافران	انور کله چي اورنتول په هغه نو وي وئيل اني سرداره د اختيار خاونده	ته ورغلل نو وي وئيل چي اني عزيز انا اميده کيږي کله چي هغوی (ورونږه) يوسف
مَسْنَا	وَأَهْلَنَا	الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفٍ
رسيدلي دي مونږ ته او کور والو زموږ ته تکليف او راوړي ده مونږ سرمايه معمولي انو پوره راکړه	مونږ ته اوزموږ د کور خلقو ته ډير تکليف رسيدلي دي او مونږ څه لږه معمولي سرمايه راوړي ده نو	لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿۱۱﴾
مونږ ته پيمانه او خيرات اوکړه په مونږ باندې بيشکه الله جزا ورکوي خيرات ورکونکو ته	مونږ ته د غلي پوره پيمانه راکړه او په مونږ خيرات اوکړه بيشکه الله صدقه ورکونکو ته بدله ورکوي	قوله تعالى: يٰۤيُنٰى اَذٰهَبُوا فَاَتَحْسَبُوْنَ اَنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ

قوله تعالى: يٰۤيُنٰى اَذٰهَبُوا فَاَتَحْسَبُوْنَ اَنْ يُّوْسُفَ وَاَخِيْهِ

حضرت يعقوب عليه السلام حکم چه يوسف او بنيامين اولتوي: يعقوب عليه السلام خپلو خامنوته حکم اوکړو چه تاسو اخواديوخو لارښي او حضرت يوسف عليه السلام او بنيامين اولتوي. په عربي کښي (تَحَسَّنَ) لفظ د نبيگري لټولو د پاره وئيلي شوي دي. اود بدنې لټولو د پاره (تَجَسَّنَ) لفظ وئيلي کيږي. د الله جل جلاله درحمت نه نااميده کيدل نه دي پکار: ورسره فرماني چه د الله جل جلاله د ذات نه مايوسه کيدل نه دي پکار. د هغه د رحمت نه هم هغه مايوسه کيږي د چا په زړونو کښي چه کفر وي. تاسو لټون مه بندوي د الله جل جلاله نه نيك اميد ساتي او خپل کوشش جاري ساتي. نو دا خلق بيا مصر ته لاړل. د حضرت يوسف عليه السلام په دربار کښي حاضر شو هلته ئي خپله مجبوري ښکاره کړه چه قحط کالسي زموږ خاندان خراب کړي دي. مونږ سره هيڅ نشته په څه سره چه غله واخلو، اوس ردي، خراب ناقص او بې قيمته څه داسي باقي پاتې خيزونوسره تاله راغلي يو لکه چه دي ته هډو بدله نه شي وئيلي او نه څه قيمت جوړيږي خو زموږ خواهش دي چه تاسو مونږ ته هم هغه راکړئ کوم چه په رښتيا صحيح او پوره قيمت باندې ورکوي. زموږ بارونه ډک کړه او زموږ کجاوي ډکي کړه، د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په قرات کښي (فَأَوْفٍ لَّنَا الْكَيْلَ) په بدله کښي (فأوردواها) دي. يعني زموږ اوبسان د غلي نه بار کړه او په مونږ باندې صدقه اوکړه. زموږ رور خلاص کړه يا دا مطلب دي چه دا غله زموږ د دي مال په بدله کښي نه بلکه د خيرات په توگه راکړه. د حضرت سفيان بن عيينه رضي الله عنه نه تپوس کيږي چه زموږ د نبي نه اول هم په يو نبي باندې صدقه حرامه شوې ده؟ نو هغوی هم دا آيت لوستلو سره استدلال اوکړو چه نه دي شوي. دمجاهد نه سوال اوشو چه آيا د يوسري په خپله دعا کښي دا وئيل مکروه دي چه يا الله په ما باندې صدقه اوکړه ونی فرمائيل چه او ځکه چه صدقه خو هغه کوي چه د ثواب طالب وي

قَالَ	هَلْ عَلِمْتُمْ	مَا	فَعَلْتُمْ	يُوسُفَ	وَأَخِيْهِ
اوئيل يوسف ايا علم شته تاسو ته په هغه کارا چي کړي وو تاسو په يوسف باندې او په هغه	يوسف <small>عليه السلام</small> تپوس اوکړو چي ايا تاسو ته معلومه ده چي تاسو يوسف اود هغه ورور سره څه کړي وو.	إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿۱۲﴾	قَالُوا	عَرَانِكَ	لَأَنْتَ يُّوسُفُ ط قَالَ
کله چي تاسو ناپوهه وي اوئيل هغوی اياولي ته خامخا هم ته يوسف ئي څه اوئيل هغه	کوم وخت کښي چه تاسو نه پوهيدلي هغوی اوئيل چي ايا هم ته يوسف <small>عليه السلام</small> يي هغه اوئيل چي				

أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنُ
زہ یوسف یم اودا رور زما دی احسان او کرو اللہ بہ مونہ بانڈی بیشکہ حقیقت دادی ہغہ خوگ
ہوا ہم زہ یوسف یم اودا زما ورور دی بہ مونہ بانڈی اللہ احسان کری دی یقینا
يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْحَسِنِينَ ۝ قَالُوا
چی اوویری اوسبر او کری نویبشکہ اللہ نہ ضائع کوی اجر د نیکانو خلقوا اووئیل ہغوی
خوگ چی اللہ نہ ویری اوسبر کوی نویبشکہ اللہ نہ ضائع کوی ہغوی اووئیل
تَاللَّهِ لَقَدْ أَثَرَكِ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخٰطِئِينَ ۝
قسم دی بہ اللہ خامخا بیشکہ غورہ کری تہ اللہ بہ مونہ بانڈی اوویشکہ وومونہ خامخا خطا کار
بہ اللہ قسم تاتہ بہ مونہ بانڈی فضیلت در کری دی اوویشکہ ہم مونہ خطا کار یو
قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
اووئیل یوسف نشستہ سزا بہ تاسو نن ورخ او دی بنی اللہ تاسو او ہغہ زیات رحم کونکی دی
یوسف ورتہ اووئیل چی بہ تاسو ہیخ سزا نشستہ اللہ دی تاسو معاف کری اوہغہ تولو نہ زیات
الرَّحِيمِينَ ۝
درحم کونکونہ
مہربانہ دی

قوله تعالى: قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ

د رونہو حضرت یوسف سرہ دریم ملاقات: کلدہ چہ رونہ حضرت یوسف سرہ | بہ دی عاجزی او بی بسنی سرہ اورسیدل اوخپل ټول تکلیفونہ نی بیان کړل. دخپل پلار اوکور د خلقو مصیبتونہ نی بیان کړل نود حضرت یوسف سرہ زړہ راډک شو او خان نی قابونہ کړو اودسر نہ نی تاج را کوز کړو او رونہو تہ نی اووئیل چہ تاسوتہ خپلې ہغہ ناکردې یادی ہم دی چہ تاسو یوسف سرہ څہ کری؟ اود ہغہ رور سرہ مو څہ کری؟ ہغہ خو ستاسو جہالت وو.

هر گناهکار جاهل وی: بہ دی وجہ بعض سلف فرمائی چہ د اللہ سرہ هر گناهکار جاهل دی. قرآن کنبی ارشاد دی ﴿ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾

یوسف سرہ د اللہ سرہ حکم سرہ دوی تہ خان اوخودو: بہ ظاہرہ دامعلومیری چہ داول خل دوو ملاقاتونو کنبی حضرت یوسف سرہ تہ د خپل خان بیکارہ کولو د اللہ سرہ حکم نہ وو، دی خل حکم اوشو. ہغوی معاملہ صفا کړہ. کلدہ چہ تکلیف زیات شو او سختی زیاتہ شوه نو اللہ سرہ راحت ورکړو او وسعت نی پیدا کړو. لکه چہ ارشاد دی سختی سرہ آسانی ده یقینا سختی سرہ آسانی ده. (۱) اوس نی رونہ بیدار شو، څہ بہ دی وجہ چہ د تاج کوزولو سرہ د تندی نینہ بیکارہ شوه. څہ د دی قسم سوالونہ، څہ حالات او څہ وړاندینی واقعات ټول مخې تہ راغلہ بیاهم خپل شک لریکولود پارہ نی تپوس اوکړو ﴿لَأَنْتَ يُوسُفُ﴾ چہ ہم تہ یوسف نی؟ ہغہ د دی سوال پہ جواب کنبی اووئیل چہ او ہم زہ پخپلہ یوسف یم او دا زما سکہ رور دی. اللہ سرہ مونہ بانڈی فضل او رحم اوکړو چہ د جداکیدو نہ

پس نه ملاز کړو. د گډوډ کیدو نه پس نه راجمع کړو. تقوی او صبر ضائع کيږي نه. نیکی بغیر مېوي راوړو نه پاتې کيږي.

اوس روڼو هم د فضیلت اقرار او کړو: اوس خو نه روڼو د حضرت یوسف عليه السلام د فضیلت او بزرګۍ اقرار او کړو چه واقعی د صورت او سیرت دواړو په اعتبار سره ته په مونږ باندې فوقیت لري. د ملک او مال په اعتبار سره هم الله تعالی تاله په مونږ باندې فضیلت درکړې. دغه شان د بعضو په نیز د نبوت په اعتبار سره هم، ځکه چه حضرت یوسف عليه السلام نبی وو او دا روڼه نه وو. د دې اقرار سره نه د خپلې خطاکارۍ هم اقرار او کړو. په دې وخت حضرت یوسف عليه السلام او فرمائیل زه به د نن ورځې نه یس تاسو ته دا خطایا دوم هم نه. زه په تاسو باندې هیڅ غصه وغیره نه کوم، نه په تاسو باندې دا الزام لکوم او نه تاسو نه خفګان کوم بلکه زما دعا ده چه الله تعالی دې تاسو معاف کړي. هغه (أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) دي. روڼو عذر پیش کړو هغه قبول کړو. الله تعالی دې ستاسو پرده اوساتي او تاسو چه څه کړي هغه دي معاف کړي.

إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوَّةَ عَلَى وَجْهِ أَيْ

ا یوسئ | قمیص زما | دا | نو واچوئ دا | په مخ | د پلار زما

| (اوس) تاسو دا زما قمیص یوسئ | نو زما د پلار په مخ نه واچوئ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا بَٰلَيْتُ وَاتُّونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ وَلَكَّا فَصَلَّتِ الْعِيرُ

اوبه ګرځي | لیدونکي | او راولئ ما ته | اهل خپل | تول | او هرکله چي | جدا شوه | قافله

هغه به لیدونکي او ګرځي | او ماله خپل تول خاندان دلته راولئ | او کله چي قافله روانه شوه

قَالَ أَبُوهُمْ إِنَِّّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفِذُونِ

اورئیل ایلار د هغوی ایشکه زه | خامخا په ما لګي | بوئ | دیوسف | که نسبت نه کوي دبی عقلی ماته

نودهغوی پلار اووئیل | چي د یوسف عليه السلام بوئې را باندې لګي | اخواهسي نه تاسو راته لیوني او وائی

قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ

اورئیل هغوی | قسم دي په الله | بیشکه ته | په سودا خپله | پخوانی کښې نه |

هغوی اووئیل | چي په الله تعالی قسم ته پخپل پخوانی وهم کښې يې |

قوله تعالى: إِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا

د حضرت یوسف عليه السلام معجزه: د الله تعالی رسول حضرت یعقوب عليه السلام په خپل غم او خفګان کښې په ژړا د حضرت یوسف عليه السلام معجزه: د الله تعالی رسول حضرت یعقوب عليه السلام په خپل غم او خفګان کښې په ژړا نایینا شوې وو. په دې وجه حضرت یوسف عليه السلام خپلو روڼو ته او فرمائیل چه زما دا قمیص واخلي او بابا جان له نه یوسئ. دا د هغوی مخ سره په لګولو به انشاء الله د هغه نظر روښانه شی بیا هغه او د کور تول خلق ماله دلته راولئ.

د یعقوب عليه السلام معجزه: یو خوا دا قافله دمصر نه اووتله او بل خوا الله تعالی حضرت یعقوب عليه السلام ته د حضرت یوسف عليه السلام خوشبونی اورسوله نو هغوی خپل دې بچوته کوم چه هغوی سره وو او فرمائیل چه ماته خود خپل خوږ خوئ یوسف خوشبونی راځي لیکن تاسو خو ما کمتر کم عقل بودا کنړئ اوزما په دې خبره یقین نه کوئ. دې وخت کښې قافله د کنعان نه د اتو میلو په فاصله باندې وه د الله تعالی په حکم هوا حضرت یعقوب عليه السلام ته د حضرت یوسف عليه السلام خوشبونی راوړسوله دې وخت کښې د حضرت یوسف عليه السلام د بې درکه کیدو اتیا (۸۰) کاله تیر شوې وو او قافله اتیا فرسخ د هغوی نه لرې وه. لیکن نرسو

وغیرہ نہی اوونیل چہ تہ خو د یوسف پہ مینہ کنبی پہ غلطی کنبی پریوتلی نہی چہ نہ ہغہ ستا د زہ نہ لری کیری او نہ تاتہ تسلی کیری. د هغوی دا خبرہ ډیره سختہ وه یو قابل اولاد د پارہ دا لائق نہ دی چہ خپل پلار تہ داسی اووانی او نہ یو امتی د پارہ دا لائق دی چہ خپل نبی تہ داسی اووانی.

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ

ا نوکله | چي راغی

ابیا چي زیری ورکونکی

الْبَشِيرُ الْقَهُّ عَلَى وَجْهِهِ فَأُتِدَّ بِصِيرًا قَالَ

زیری والا | نوواچوؤ هغه هغه قميص | په مخ د هغه باندې | نو واپس راغی | نظر | اوونیل یعقوب

راغلو | او قميص نهی د هغه په مخ واچولو | نو بیا لیدونکی شوا | یعقوب عليه السلام | اوونیل

أَكْمَأَقْلُ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا

ایا نه وو وئیلی ما | تاسو ته | چي بیشکه زه | ښه پوهیږم | د طرفه د الله نه | په هغه څه

ایا ما تاسو ته نه وو وئیلی | چي بیشکه ماته د الله ﷻ د طرفه هغه خبرې معلومې دي | چي

لَا تَعْلَمُونَ ۝ قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

چي تاسو پرې نه پوهیږئ | اوونیل هغوی | انې پلاره زمونږ | ښه او غواړه | دپاره زمونږ | د گناهونو زمونږ

تاسو ته نه دی معلومې | هغوی اوونیل | بابا جان | مونږ خطاکار یو | زمونږ دپاره د گناهونو

إِنَّا كُنَّا خَطِيئِينَ ۝ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي

بیشکه وو مونږ | خطاگونکی | اوونیل یعقوب | او به غواړم ښه زه | ستاسو دپاره | د رب خپل نه

ښه او غواړه | وي فرمائیل ډیر زر به د خپل رب نه تاسو دپاره ښه او غواړم

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝

بیشکه هغه | هم هغه | ښونکی دي | ارحم کونکی دي |

بیشکه هغه ښونکی رحم کونکی دي

قوله تعالى: فَأُتِدَّ بِصِيرًا

د یعقوب عليه السلام بیناتی واپس راغله: - وانی چہ د حضرت یوسف قميص د حضرت یعقوب عليه السلام مشر څوی

یهودار او پرې وو، دا ځکه چہ هغوی اول ددغه شان د دروغو قميص پیش کړې وو کوم نهی چہ په وینو

کنبی لری وو او پلار له نهی دا باور ورکولو چہ دا دیوسف وینه ده. اوس د بدلې دپاره هم دغه راوړو

چہ د بدنې په بدله کنبی ښیگره اوشی، د خراب خبر په ځای ښه خبر راشی. په راتلو سره نهی د پلار په

مخ اولگولو. هم هغه وخت د حضرت یعقوب عليه السلام نظر واپس شو او بچوته نهی اوونیل گورنی ما تاسوته

دا همیشه نه وئیل چہ د الله ﷻ بعض خبرې ماته معلومې دي کوم نه چہ تاسو صرف بې خبرنې. ما به

تاسو ته وئیل چہ الله ﷻ زما یوسف ضرور ماسره ملاوونی. اوس دلرو ورځو ذکر دي چہ ما تاسوته

ونیلی وو چہ نن ماله زما د یوسف خوشبونی راځی. اوس خامن پښیمانه دی اود خپل خطاکارنی

اقرار کولو سره د خپل پلار نه معافی غواړی. پلارنې په جواب کنبی فرمانی چہ زما د دي خبرې نه

انکار نشته او زما د خپل رب نه دا هم امید شته چہ هغه به زمونږ خطاکانې معاف کړی. ځکه چہ هغه

د بخششونو او مهربانو ذات دې. د توبه وېستونکو توبه قبلوی. زه به صبا له د پېشمنی په وخت کېنې ستاسو د پاره استغفار اوکړم.

د پېشمنی په وخت کېنې دعاګانې کول پکار دی :: په ابن جریر کېنې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه به جمات ته راتلونو اوریدل به نې چه څوک وانی ای الله تا راوغوښتم ما اومنل، تا حکم اوکړو ما په ځای کړو، دا د پېشمنی وخت دې ته ما اوبښې. هغه غوږ کیخودو نو معلومه شوه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د کور نه دا آواز راتلو. هغه د دوی نه تپوس اوکړو نو هغه اوونیل هم دغه وخت دې د کوم وخت د پاره چه حضرت یعقوب عليه السلام خپل ځامنو ته وئیلی وو چه زه به ستاسو د پاره لږ ساعت پس استغفار کوم. په حدیث شریف کېنې دی چه دا د جمعه شپه وه. په ابن جریر کېنې دی چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائی چه دې نه مراد دا دې چه کله د جمعه شپه راشی خودا حدیث غریب دې اود دې په مرفوع کیدو کېنې هم کلام دې. والله اعلم.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

انو هرکله چې ور داخل شو دوی ایه یوسف باندې

ا... بیا چې دوی ټول یوسف عليه السلام ته اور سیدل

أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ

نوراندې نې کړل | ځان خپل ته | مور او پلار | او وې وئیل | داخل شی | بنار ته | که خوښه وی د الله نو هغه مور پلار ځان سره کېنول | او وې وئیل چې ټول مصر ته داخل شی | که الله تعالی ته منظوره وی

أَمِينٌ ۖ وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا

په امن سره | او پورته نې کړل | مور او پلار خپل | او کېنول نې په تخت باندې | او پریوتل هغوی نو په امن کېنې به او سپړی | او خپل مور پلار نې په شاهي تخت کېنول | او ټول یوسف عليه السلام

لَهُ سَجْدًا ۖ وَقَالَ يَا بَتِ هَذَا تَاوِيلُ رُءْيَايَ

هغه ته | سجده کونکی | او اوونیل یوسف | انې پلاره | دا | تعبیر دې | د خوب زما ته په سجده پریوتل | او یوسف عليه السلام او وئیل چې انې زما پلاره دا زما د خوب تعبیر دې

مِنْ قَبْلُ ۖ قَدْ جَعَلْنَا لِرَبِّي حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ

چې لیدلې وو | ما مخکېنې | بیشکه او ګرځوو دا خوب | رب زما | رېښتینې | او بیشکه احسان اوکړو چې ما وړاندې لیدلې وو | هغه (خوب) زما رب رښتیا کړو | او ما سره نې (دا څومره) احسان اوکړو

لِي إِذْ أَخْرَجْتَنِي مِنَ السَّبْحِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ

په ما باندې | کله چې نې | راوویستم زه | د قید ځانې نه | او رانې وستې | تاسو د صحرا نه | روستود هغې نه چې د جیل نه نې راوویستل | او تاسو ټول نې دکلی نه (دلته) راوستې | پس د دې نه چې شیطان زما

أَنْ تَزْعَرَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۖ إِنَّ رَبِّي

چې فساد اچولې وو | شیطان | په منځ زما | او په منځ | د رونهو زما کېنې | بیشکه | رب زما اوزما د رونهو په مینځ کېنې فساد اچولې وو | بیشکه زما رب

لَطِیفٌ	لَیَّا	یَشَاءُ	إِنَّهُ	هُوَ	الْعَلِیمُ
نبی تدبیر گونگی دی ہفہ کار لہ چہ خوبہ نی شی بیشکہ ہفہ ہم ہفہ نبی پوہہ دی					
چہ خہ غواری نو ہفہ دپارہ نبی تدبیر جو پوی ہفہ پہ ہر خہ پوہہ د حکمت					
الْحَکِیمُ					
نبی حکمت والا دی					
خاوند دی					

قوله تعالى: فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ

دیعقوب عليه السلام قافلہ پہ مصر کنبی پہ رونرو باندی حضرت یوسف عليه السلام خپل خان بنکارہ کولوسرہ فرمائیلی وو چہ باباجان اود کور ټول خلق دلتہ راولنی نو رونرونی ہم داسی اوکړہ. دی بزرگ قافلی د کنعان نه کوچ اوکړو او چہ کله مصر ته نزدی اورسیدل نود الله ﷻ نبی حضرت یوسف عليه السلام د خپل پلار نبی الله حضرت یعقوب عليه السلام د استقبال د پارہ د بنار نه بهر راووتلو، دهغه د خای ورکولو وغیرہ چہ کوم ذکر دی د هغی پہ بابت د بعض مفسرینو قول دی چہ پہ دی عبارت کنبی تقدیم او تاخیر دی. یعنی هغوی دوی ته او فرمائیل ته مصر ته لار شہ انشاء الله پہ امن او بی خطرې به نی. اوس بنار ته پہ داخلیدو باندی هغه خپل پلار ته خپل خان سرہ خای ورکړو او هغه نی پہ اوچت تخت باندی کینولو. خو امام ابن جریر رحمہ اللہ ددی تردید کړیدی او فرمائیلی دی چہ پہ دی کنبی د سدی رحمہ اللہ قول بالکل صحیح دی چہ کله رومبی ملاقات اوشو نو هغه خپل خان سرہ کړل. او چہ کله د بنار دروازہ راغلہ اوس پہ آرام سرہ دلتہ لار شنی خو پہ دی کنبی ہم یوہ خبرہ پاتی شوه. (ایوا) پہ اصل کنبی پہ منزل کنبی خای ورکولو ته وائی لکہ ﴿أَوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ﴾ کنبی دی او پہ حدیث شریف کنبی ہم دی (من اوی محمدنا) ^(۱) هیخ وجہ نشته چہ مونږ د دی مطلب دا بیان نه کړو چہ د هغوی د راتلونہ پس او هغوی ته د خای ورکولونہ پس هغوی ته او فرمائیل چہ تاسو پہ امن سرہ پہ مصر کنبی داخل شنی یعنی دلتہ د قحط وغیرہ د مصیبتونونہ پہ آرام سرہ محفوظ اوسیرنی.

باقی وچ کالی د یعقوب عليه السلام راتلوسرہ ختمہ شوه: مشهورہ ده چہ کوم د اوج کالنی باقی کال وو هغه د حضرت یعقوب عليه السلام د تشریف راوړو پہ وجہ الله ﷻ لرې کړہ. لکہ د اهل مکہ د قحط سألنی باقی کال د حضور ﷺ د دعا پہ وجہ خواشو. کله چہ حضور ﷺ د مکې د خلقو د پارہ بددعا اوکړہ ﴿اللهم اغنی عليم یسبحکم یوسف﴾ ^(۲) د قحط نه تنگ شو نو ابوسفیان رضی اللہ عنہ شکایت اوکړو او ډیر ژړا فریاد نی اوکړو. راجح دادی چہ دیوسف عليه السلام مور دغه وخت ژوندنی وه: عبدالرحمن رحمہ اللہ فرمائی چہ د حضرت یوسف عليه السلام د مور خو دوراندی نه انتقال شوې وو هغه وخت د هغه پلار سرہ د هغه ترور راغلی وه. لیکن د امام ابن جریر رحمہ اللہ او امام محمد بن اسحاق وینا ده چہ د هغه مور پخپلہ ژوندنی وه د هغی پہ مرگ باندی خہ صحیح دلیل نشته. اود قرآن کریم ظاہری الفاظ ہم دا خبرہ غواری چہ د هغوی مور بی بی ژوندنی

^(۱) صحیح بخاری کتاب فضائل مدینہ، باب حرم المدینہ رقم: ۱۸۷۰، صحیح مسلم: ۱۳۷۰، بیہقی: ۹۹/۶، نسائی: ۴۴۲۲، ابن حبان: ۳۲/۹، مسند ابی عوانہ: ۷۶/۵، مجمع الزوائد: ۳۰۷/۳، السنن الکبری: ۲۱۷/، مستدرک: ۱۵۲/۱، مسند ابی یعلی: ۴۵۰/۱، شعب الایمان: ۱۸۹/۱، المعجم الکبیر: ۲۷۳/۱.

^(۲) صحیح بخاری کتاب الاستسقاء، باب دعاء النبی ﷺ ((اجعل منین کنفی یوسف)) رقم: ۱۰۰۷، صحیح مسلم: ۲۷۹۸، ترمذی: ۳۲۵۴، مستدرک: ۴۳۱/۱، بیہقی: ۳۵۲/۳، ابن حبان: ۸۰/۱۱، مسند الطحییدی: ۶۲/۱، مسند ابی یعلی: ۶۳/۹، المعجم الکبیر: ۲۱۴/۹.

موجود وه او هم دغه خبره صحیح هم ده. حضرت یوسف عليه السلام خپل مور پلار خان سره د بادشاهنې په تخت کینول، هغه وخت مور پلار او یولس روڼه ټول په ټول د هغوی وړاندې په سجده راپریوتل. هغه اوونیل باباجان واخله دا زما د خوب تعبیر پوره شو. دا دی یولس ستوری او نمر او سپوږمۍ چه زما په وړاندې په سجده دی.

وړاندې شریعتونو کښې د تعظیم سجده وه اوس مطلق حرامه ده: د هغوی په شریعت کښې دا څیز جائزوو چه مشرانو ته به ئې د سلام کولو سره سجده هم کوله. بلکه د حضرت آدم عليه السلام نه واخله تر حضرت عیسی عليه السلام پورې دا خبره جائزه. لیکن په دې امت محمدیه کښې الله تعالی د بل چا د پاره سوا د خپل ذات نه سجده مطلق حرام کړه او الله تعالی دا د خپل خان د پاره مخصوص کړه. د حضرت قتاده رضی الله عنه وغیره د قول ما حاصل مضمون هم دغه دې. په حدیث کښې دی چه حضرت معاذ رضی الله عنه د شام ملک ته لاړو، هلته هغه اوکتل چه شامی خلق خپلو مشرانو ته سجده کوی. نو رسول کریم صلی الله علیه و آله ته ئې عرض اوکړو چی دا خلق چه مشرانو او بزرگانو ته سجده کوی نو ته خود دې د ټولونه زیات حقدار ئې. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه که ما چاته د چا د پاره د سجدې حکم ورکولو نو ښخوته به مې حکم ورکولو چه خپلو خاوندانو ته سجده اوکړئې. اودا سبب د هغوی د ډیر لوی حق په وجه دې. (۱) وسنده حسن. او په حدیث شریف کښې دی چه حضرت سلمان رضی الله عنه د خپل اسلام په ابتدائی زمانه کښې په لار کښې حضور صلی الله علیه و آله اوکتلنو هغوی ته ئې سجده اوکړه. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل سلمان! سجده ماته مه کوه بلکه سجده هغه رب ته کوه چه د همیشه ژوند والا دې او کله به هم نه مری. غرض دا چه په هغه شریعت کښې جائزو وه په دې وجه هغوی ټولو سجده اوکړه. نو یوسف عليه السلام او فرمائیل چه باباجی زما د خوب ښکاره کیدنه اوشوه. زما رب هغه رښتیا کړو اود هغې انجام ښکاره شو. نو په بل آیت کښې د قیامت د ورځې د پاره هم دغه لفظ اوونیلې شو. «يَوْمَآيُنْزِلُ أَتَانُهُ» نو دا هم الله تعالی په ماباندې ډیر لوی احسان کړېدې چه هغه زما خوب رښتیا کړو. او چه کوم په اوده کیدو کښې لیدلې وو (الحمد لله) ماته ئې په وینه هم اوخودلو. اود الله تعالی دا هم احسان دې چه زه ئې د قیدخانې نه خلاص کړم او تاسو ټول ئې د بیابان نه راوستلې او ماسره ئې ملاوړکړئې. هغه به څاروی ساتل نو عموماً به دشت او بیابان کښې اوسیدلو. فلسطین هم د شام په څنگلو کښې دی، اکثریه هلته ډیره وو. وائی چه دې به په غارونو کښې لاندې اوسیده او څاروی به ئې ساتل اوښان او چیلنې وغیره به ورسره وو.

بیا فرمائی چه دې نه پس چه شیطان په مونږ کښې جدائی اچولې وه. الله تعالی چه د کوم کار اراده کوی نود هغې د پاره هم داسې اسباب مهیا کوی او هغه آسانوی. هغه د خپلو بندیکانو په مصلحتونو باندې ښه پوهیږی. په خپلو افعالو اقوالو قضا او قدر، مختار او مراد کښې هغه باحکمت دې.

د خوب لیدلو او تعبیر مینځ کښې څومره موده وه: ① د سلیمان عليه السلام قول دې چه د خوب په لیدو او د دې تعبیر ښکاره کیدو کښې د څلویښتو کالو وقفه وه. ② عبدالله بن شداد رضی الله عنه فرمائی د خوب تعبیر واقع کیدو کښې د دې نه ډیره زمانه نه ده لگیدلې او دا آخری موده ده. ③ د حضرت حسن بصری رضی الله عنه نه روایت دې چه پلار او ځامن اتیا کاله پس ملاوشو، تاسو خیال اوکړئې چه په زمکه د حضرت یعقوب عليه السلام نه زیات څوک محبوب بنده نه وو. بیاني هم دومره موده د ځوی په فراق کښې تیره شوه. هروخت به ئې د سترگونه اوښکې روانې وې او په زړه کښې به ئې د غم موجونه راوچتیدل. ④ په یو روایت کښې دی چه دا موده د درې اتیا کالو وه،

(۱) سنن ابن ماجه، کتاب النکاح، باب حق الزواج علی المرأة (حدیث: ۱۸۵۳)

دیوسف عليه السلام اودی یعقوب عليه السلام د فراق زمانه: فرمائی چه کله حضرت یوسف عليه السلام په کوهی کښې او غورزولې شو هغه وخت د هغه عمر اوولس کاله وو. د اتياؤ کالو پورې هغه د پلار د سترگونه پناه وو. بیا د ملاقات نه پس درویش کالو پورې ژوندې وو او د شپږو شلو کالو په عمر کښې وفات شو. د قتاده رضي الله عنه د وینا مطابق درې پنځوس کاله پس پلار او خوی ملاؤ شو. ⑤ یو قول دې چه اتلس کاله د یو بل نه جدا وو. ⑥ یو قول دې چه څلویښت کاله جدائی وه او بیا په مصر کښې پلار سره د ملاقات نه پس اوولس کاله ژوندې وو. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائی چه کله بنو اسرائیل مصر ته اورسیدل. د هغوی شمیر صرف درې شپيته وو او د دې ځای نه اووتل هغه وخت کښې د هغوی تعداد یو لاکه اویازره وو. ④ مسروق وائی چه د راتلو په وخت کښې سره د ښځو او سرولس کم درې سوه وو. ⑤ د عبدالله بن شداد رضي الله عنه قول دې چه کله دوی راغله نو شپږ اتیا کسان یعنی ښځې سړي یو اګان ماشومان وو او چه کله وتل نو د دوی شمیر د شپږو لاکهونه بره بره وو.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ
ا ائي ربه زما را کړې دي تاماله حکومت او اوښودل تا ما ته حقیقت ته رسیدل
ا ائي زما ربه تا ما ته حکومت را کړو او د خوښو د تعبیر
الْأَحَادِيثَ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيّ الدُّنْيَا
د خبرو ا ائي پيدا کونکيه د اسمانونو او د زمکې ته دوست زما ني په دنيا کښې
علم دي هم را کړو ا ائي د اسمانونو او د زمکې خالق ته په دنيا او په اخرت دواړو کښې
وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ
او په اخرت کښې وفات کړې ما په داحال چي مسلمان يم او يوځاني کړې ما د صالحانو خلکو سره
زما کار سازيې ما د دنيا نه د تابعداري په حالت وفات کړه او د نيکانو په ټولي کښې مې شامل کړه

قوله تعالى: تَوَفَّنِي مُسْلِمًا

دیوسف عليه السلام دعاود مرک دعا کولو حقیقت: نبوت ملاؤ شو، بادشاهت ورکړې شو، غمونه ختم شو، مور پلار او روڼو او ټولو سره ملاقات اوشو نو د الله تعالى نه ئې دعا او کړه لکه څنگه چه تا په ماباندې د دنيا نعمتونه راپوره کړي دی دا نعمتونه په آخرت کښې هم راپوره کړي. کله هم چه مرګ راشي نو په اسلام باندې او ستا په حکم منلو کښې دې راشي او زه نيکانو خلکو کښې يوځای کړيشم. او په انبياء او رسولانو کښې (صلوات الله وسلامه عليهم اجمعين) دیر ممکن دی چه د حضرت یوسف عليه السلام دا دعا د وفات په وخت کښې وی لکه چه په بخاری او مسلم شریف کښې د حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها نه ثابت دی چه د وفات په وخت کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپله گوته اوچته کړه او دا دعا ئې اوکړه یا الله رفیق اعلی سره مې ملاؤ کړې او درې ځل ئې هم دغه دعا اوکړه. ① اودا هم کیدې شي چه د حضرت یوسف عليه السلام ددې دعا مقصد دا وی چه کله هم مرګ راشي چه په اسلام کښې راشي او نيکانو سره يوځای کړيشم. داسې نه ده چه هغه دغه وخت کښې دا دعا د خپل مرګ د پاره کړې وی. د دې بالکل هم دغه مثال دې چه څوک چا ته دعا کولو سره وائی چه الله تعالى دې تاله په اسلام باندې مرګ راولی. یا زمونږ دا دعا چه الله تعالى

① صحیح بخاری کتاب المغازی باب مرض النبی صلى الله عليه وسلم ووفاته، صحیح مسلم ۲۴۴۴، حاکم: ۸/۴، موطاء: ۲۳۹/۱، المعجم الاوسط: ۷۱/۴، احمد: ۸۹/۶، مستدري يعلى: ۴۳۶/۷، المعجم الكبير: ۳۳/۲۳.

زما مرگ په اسلام باندې او نیکانو خلقو سره مو یوځای کړه. که چرې همدغه مقصد وی چه واقعی هغه دې وخت کښې هم مرگ غوښتې نو ممکن دی چه دا خبره هم په هغه شریعت کښې جائز وی. نود حضرت قتاده رضی الله عنه قول دې چه کله د هغه ټول کارونه جوړشو، سترگې دې یخې شوې، ملک مال دولت د هغه عزت شهرت خاندان روړولی بادشاهت هر څه ملاوښو نود صالحینو په ډله کښې د یوځای کیدو شوق پیدا شو. حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی هم دې د ټولونه اول ددې دعا غوښتونکې دې، ممکن دی چه د دې نه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه دا مراد وی چه دا دعا د ټولونه اول کونکې یعنی په اسلام باندې د خاتمې دعادتولونه اول هم دهغوی وه لکه چه دادعا (اغفر لی ولوالدی) د ټولونه اول نوح رضی الله عنه غوښتې وه. سره د دې که چرې دا اوونیلې شی چه حضرت یوسف رضی الله عنه هم د مرگ دعا کړې وه نو مونږ وایو چه کیدې شی چه د هغوی په دین کښې جائز وی او زمونږ په نیز خو سخته منع ده.

زمونږ په شریعت کښې دمرگ دعا کول نشته: په مسند کښې دی چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمائیلی په تاسو کښې دې یوکس هم د څه تکلیف د وجه د مرگ دعا نه کوی که هغه نیک وی نو ډیره ممکن ده چه د هغه ژوند به دهغه نیکنی زیات کړی او که هغه هم داسې خواهش کول ضروری گنې نو داسې دې وائی چه ای الله چه ترکومې پورې زما ژوند ستا په علم کښې زما د پاره بهتر دې ما ژوندې اوساتې اوچه کله ستا په علم کښې زما دپاره زما مرگ بهتر وی نوماته مرگ راکړه. (دبخاری شریف او مسلم شریف هم په دې حدیث کښې دی چه په تاسو کښې دې څوک د یو سختنی د نازلیدلو په وجه هیڅ کله د مرگ خواهش نه کوی. که هغه بد دې نو ډیر ممکن دی چه په ژوند کښې یووخت د توبه توفیق ملاوښی، بلکه داسې دې وائی چه ای الله ترکومې زما ژوندون بهتر دې نو ما ژوندې اوساته.) په مسند احمد کښې دی چه مونږ یوځل د حضور صلی الله علیه و آله په مجلس کښې ناست وو. هغوی مونږ ته وعظ او نصیحت اوکړو او زمونږ زړونه ئې گرم کړل. هغه وخت په مونږ کښې د ټولونه زیات ژړا کونکې حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه وو. هم په ژړا ژړا کښې د هغه د خلې نه اووتل چه افسوس زه مړ شوې. حضور صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه سعد! زما په وړاندې د مرگ خواهش کوې؟ (۱) درې ځل ئې هم دغه الفاظ سردوباره کړل بیانې او فرمائیل چه ای سعد! که چرې ته د جنت دپاره پیدا کړې شوې ئې نو چه څومره دې عمر زیاتېږی ستا نیکنی به زیاتېږی نو ستا په حق کښې بهتر دی. په مسند کښې دی چه حضور صلی الله علیه و آله فرمائی په تاسو کښې دې څوک هیڅ کله او هیڅ کله د مرگ خواهش نه کوی او نه دې د دې دعا کوی د دې نه وړاندې چه هغه راشی، او که چرې داسې څوک وی چه د هغه په خپلو اعمالو یقین او باور وی. واورئ چه تاسو کښې څوک مړه شی د هغه اعمال منقطع شی. د مؤمن اعمال هم د هغه نیکنی زیاتوی. (۲)

البته د دیني فتنه په وخت دمرگ سوال کول جائز دی: دا یاد ساتئ چه دا حکم په هغه مصیبت کښې دې چه دنیاوی وی او هم د ده ذات سره تعلق لری. خو که فتنه مذهبی وی او مصیبت دنیاوی وی نود مرگ سوال کول جائز دی. لکه څنگه چه د فرعون جادوگرو هغه وخت دعا کړې وه چه کله فرعون د هغوی د قتل کولو دهمکې ورکوله نو وئی وئیل چه ای الله په مونږ باندې صبر راوړونې او مونږ د اسلام په حالت کښې مړه کړې.

(۱) صحیح بخاری کتاب الدعاء بالموت والحیاء، ۶۳۵۱، صحیح مسلم: ۲۶۸، احمد ۱۰۱/۳، ابوداؤد: ۳۱۰۹، ابن ماجه:

۴۲۶۵، ترمذی: ۹۷۱، نسائی: ۱۸۲۰.

(۲) صحیح بخاری کتاب المرض باب تمی المریض بالموت رقم: ۵۶۷۱ صحیح مسلم: ۲۶۸۲.

(۳) احمد: ۲۶۷/۵، والمعجم الکبیر: ۲۱۷/۸ ح ۷۸۷۰، مجمع الزوائد: ۲۰۳/۱۰.

(۴) مسند احمد: ۲۵۰/۲، ابن حبان: ۲۸۵/۷، بیهقی: ۳۷۷/۳.

د بی بی مریم دعاء: دغه شان چه کله حضرت مریم علیها السلام د بچی د زیږیدو د دردنه اوویریدله او د کهجورې دتنې لاندې راغله نو ناڅاپی د خلې نه اووتل چه افسوس زه د دې نه وړاندې مړه شوې وې اونن د خلقو د زړونو او ژبونو هیږه کړې شوې وې. دا هغوی هغه وخت فرمایلی چه دا معلومه شوه چه خلق به په هغې د زنا تهمت لگوي. ځکه چه هغه واده شوې نه وه. او حمل نې پیدا شوې وو. بیانی ماشوم پیدا شوې وو او دنیا شور جوړ کړې وو چه بی بی مریم ډیره خرابه ښځه ده، نه نې مور خرابه وه اونه نې پلار بدکاره وو. نو الله ﷻ د هغې مخلصی اوکړه او خپل بنده حضرت عیسی ﷺ ته نې په زانگو کښې ژبه ورکړه او مخلوق ته نې یو زبردسته معجزه او ښکاره ښه اوخودله.

په یو حدیث کښې د یوې اوږدې دعا ذکر دې په کومه کښې چه دا جمله هم ده چه ای الله چه کله ته یو قوم سره د فتنې اراده اوکړې نو ما په هغه فتنه کښې د اخته کولونه وړاندې د دې دنیا نه واخلې. (۱) حضور ﷺ فرمائی دوه څیزونه انسان په خپل حق کښې خراب گنړی. مرگ خراب گنړی او مرگ د مؤمن د پاره د فتنې نه بهتر دې. د مال کمې انسان د خپل ځان د پاره بد خیال کوی خود مال کمې د حساب کمې دې (۲) غرض دا چه د دینی فتنو په وخت کښې مرگ طلب کول جائز دی.

دعلی دمرگ دعاء: حضرت علی ﷺ د خپل خلافت په آخری زمانه کښې چه کله اوکتل چه د خلقو شیطاننې په یوشان ختمیږي نه او په هیڅ قسم باندې اتفاق نه نصیب کیږي نو دعا نې اوکړه ای رب العالمین ما ته خپل ځان ته اوغواړې دا خلق زما نه او زه د دوی نه تنگ شوې یم.

دامام بخاری رحمه الله علیه دمرگ دعاء: په حضرت امام بخاری ﷺ باندې چه کله د فتنو زور شو او دین سنبالول گران شو او د خراسان امیر سره لوی لوی جگړې راغلې نو هغه د الله ﷻ نه دعا اوکړه ای الله اوس ماخپل ځان ته راوبله. یو حدیث شریف کښې دی چه دفتنوپه زمانه کښې به انسان قبرته گوري اوافسوس به کوی چه زه په دې ځای کښې وې (۳) ځکه چه فتنو، بلاگانو، زلزلو او سختیانو به هریو مفتون په فتنو کښې راگیر کړې وې.

د يوسف ﷺ درونرو استغفار کول: ابن جریر کښې دی چه کله حضرت یعقوب ﷺ د خپلو ځامنود پاره دچانه چه ډیرې غلطنې شوې وې استغفار اوکړو نو الله ﷻ دهغه استغفار قبول کړواوهغوی نې اوبښل. حضرت انس ﷺ فرمائی چه کله ټول خاندان په مصر کښې راجمع شو نو د يوسف ﷺ رونرو یو ځل په خپل مینځ کښې اوونیل چه مونږ باباجان څومره تنگ کړې دې او مونږ په خپل رور يوسف ﷺ باندې کوم ظلمونه کړي دی نو ښکاره خبره ده چه اوس به دا دواړه بزرگان مونږ ته څه نه وائی او زموږ خطاگانې به معاف کړي ولې څه خیال خوشته چه د الله ﷻ په نیز به زموږ څه حال وی؟ آخرنې دا خبره اوکړه چه راځنې باباجان له ورځو او هغه ته درخواست کوو. دغه شان ټول یوځای شول او هغه له راغله. هغه وخت حضرت يوسف ﷺ هم پلار سره ناست وو. راتلوسره هغوی په یو آواز سره اوونیل حضور مونږ تاسو له د یو داسې امر باره کښې راغلې یو چه د دې نه وړاندې کله هم د داسې اهم کار د پاره نه یو راغلی. باباجی او رور چانه نن مونږ په داسې مصیبت کښې اخته شوې یو او زموږ زړونه داسې رچیږي چه د نن نه وړاندې زموږ داسې حالت کله هم نه دې شوې. غرض دا چه هم دا قسم نرمی او لجاجت نې اوکړو نو دواړو بزرگانو زړه راډک شو. ښکاره خبره ده چه د انبیاء په زړونو کښې د ټولو خلقو نه زیاته نرمی او رحم وی. تپوس نې ترې اوکړو چه آخر تاسو څه وائی او داسې ویریږنې ولې؟

(۱) ترمذی کتاب التفسیر القرآن بابومن سورة من: ۳۲۳۳ وهو حسن، احمد: ۶۶/۴، حاکم: ۷۰۲/۱، مجمع الزوائد: ۱۷۷/۷، المعجم الكبير: ۲۹۰/۸.

(۲) احمد: ۴۲۷/۵، وسنده صحيح، مجمع الزوائد: ۲۵۷/۱.

(۳) صحيح بخاری کتاب الفن باب لانقوم الساعة حتى يغط اهل القبور رقم: ۷۱۱۵، صحيح مسلم: ۱۸۷.

تولو اوونیل چه تاسو ته ښه پته ده چه مونږ تاسو څومره تنگ کړی نې او مونږ په رور باندې څومره ظلم کړې؟ دواړو ونیل او معلومه ده نو بیا؟ هغوی اوونیل چه آیا دا صحیح ده چه تاسو دواړو زموږ تفصیر او غلطی معاف کړې ده؟ هغوی ونیل چه او بالکل صحیح ده مونږ د زړه نه معاف کړی نې نو بیا هغه هلکانو اوونیل چه ستاسو د زړه نه معاف کول هم بې فائدې دی تر کومې چه الله ﷻ مونږ معاف نه کړی. تپوس نې اوکړو چه ښه ده نو بیا زموږ نه څه غواړئ؟ جواب کښې اوونیل چه هم تاسو زموږ دپاره د الله ﷻ نه ښنه او غواړئ نو الله ﷻ به د وحی په ذریعه تاسو ته خبر اوکړی چه الله ﷻ مونږ معاف کړو او دې سره به زموږ په سترگو کښې نور زړونو کښې سرور راتلې شی گنی زموږ خو به دواړه جهانہ بریاد شی.

يعقوب ﷺ او يوسف ﷺ دواړو د مغفرت دعاء غوښتل: هم په دغه وخت هغوی اودريده او قبلې ته نې مخ کړو، حضرت يوسف ﷺ د هغوی شاته اودريدو ډير په خشوع او خضوع سره نې د الله ﷻ په حضور کښې په زارو او منتونو سره دعاگانې شروع کړې. حضرت يعقوب ﷺ به دعا کوله او حضرت يوسف ﷺ به آمین ونیل. وانی چه شل کالو پورې دعا قبوله نه شوه. آخر شل کالو پورې چه کله نې د روڼو وینه د الله ﷻ د ویرې اوچیدله نو هله وحی راغله اود خامنو د ښنې زیرې واورولې شو. بلکه دا هم افرمائیلې شو چه د الله ﷻ وعده ده چه ستا نه پس به هم نبوت دوی ته ملاوېږي. دا د حضرت انس رضی الله عنه قول دې او په دې کښې دوه راویان ضعیف دی. رقاشی صالح مری سدی ﷺ فرمائی حضرت يعقوب ﷺ د خپل مرګ په وخت کښې حضرت يوسف ﷺ ته وصیت اوکړو چه ما د حضرت ابراهیم رضی الله عنه او حضرت اسحاق رضی الله عنه په ځای کښې څښ کړئ، د هغه د وفات نه پس نې د هغه وصیت پوره کړو اود شام په ملک کښې هغه د خپل پلار نیکه ځواکې څښ کړلو. (عليهم الصلوات والسلام)

ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ

دایصه | د خبرونو | د غیبونو ده | چې وحی کوو مونږ هغه | تاته | اونه وې ته | د هغوی سره | کله چې دا د غیبو خبرونه دی | چې مونږ نې تاته د وحی په ذریعه درلیږو | او ته هغه وخت هغوی سره موجود نه

أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ

راجم کړو هغوی | کار خپل | او هغوی | سازش کوو | اونه دی | زیات خلق | او اگر که حرص اوکړی ته وې کله چه هغوی په خپل سازشی کار باندې اتفاق کولو | او په دوی کښې زیات خلق ایمان نه راوړی

بِمُؤْمِنِينَ وَمَا تَسْلُمُ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ

مونکی | اونه غواړې ته د دوی نه | په دې باندې | څه اجرت | نه دې دا | مګر | یو نصیحت دې اگر که ته نې ایماندار غواړې | او ته د دوی نه په تبلیغ باندې څه اجرت نه غواړې | دا قرآن | خو د تول

لِلْعَالَمِينَ

دپاره دخلقو

مخلوق دپاره نصیحت دې

قوله تعالى: ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ش. - دیوسف ﷺ ټوله قصه بیان کړه چه روڼو هغه انبیاء ته دوحی په ذریعه دواقعاتو خبر ورکولې شی. - د یوسف ﷺ ټوله قصه څنگه بچ کړو او څنگه په ترقی سره بدی اوکړه او څنگه نې دهغه د ختمولو کوشش اوکړو، الله ﷻ هغه څنگه بچ کړو او څنگه په ترقی

اوعروج باندې اورسولو. اوس خپل نبی ته فرمانی چه دا اود دې په شان هم هغه خیزونه ټول زمونږ د طرف نه تاته درکولې شی چه خلق د دې نه نصیحت حاصل کړی. اودهغه د مخالفینوهم سترگې کولای کړی او په هغوی باندې زمونږ حجت قائم شی نو هغه وخت کښې ته هغوی سره نه وو کله چه هغوی حضرت یوسف عليه السلام سره ښکاره دهوکه کوله. په کوهی کښې د اچولو د پاره ټول تکره شو. صرف زمونږ په خوندنه تاته دا واقعات معلوم شو، لکه څنگه چه د حضرت مریم بی بی په قصه کښې بیانولو سره ارشاد اوشو چه کله هغوی خسری اچول چه مریم به څوک پالی نو هغه وخت هغوی سره نه وی، د حضرت موسی عليه السلام په قصه کښې هم دا قسم ارشاد فرمائیلې شوې دې چه د مغرب طرف ته کله مونږ حضرت موسی عليه السلام ته خپلې خبرې خودلې نو هلته نه وی. دغه شان د اهل مدین معامله هم تاته پته وه. د ملا اعلی د خپل مینځ خبرو اتروکښې موجود نه وی دا هر څه زمونږ د طرف نه تاته د وحی په ذریعه اوخودلې شو. دا کولای دلیل دې ستا د نبوت او رسالت چه تیرشوی واقعات ته خلقو ته داسې کولای کولای بیانوي لکه چه تا په خپلو سترگو لیدلې وی او هم ستا په وړاندې تیرې شوی وی. بیا دا واقعات د نصیحت، عبرت، حکمت او موعظت نه ډک دی په څه سره چه د انسانانو دنیا او آخرت ښائسته کیدې شی. سره د دې خبرو بیا هم ډیر خلق د ایمان نه خالی پاتې کیږی، که ته ډیر کرټې غواړې چه دوی دې مؤمنان شی. په آیت مبارک کښې دی ﴿وَأَنْ تُظْمِرُ أَكْثَرَهُمْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ که ته د ډیرو انسانانو تابعداری کوي نو دوی به تا د الله ﷻ د لارې نه واړوی. د ډیرو واقعاتو بیانولو نه پس هرې یوې واقعي سره قرآن ارشاد فرمائیلې دې چه په دې کښې زبردسته ښه ده خو بیا هم اکثر خلق نامنونکی دی. ته که څومره هم کوشش کوي اود الله ﷻ مخلوق ته د هغه لار ښاتې او په دې کښې ستا خپله دنیاوی فائده مقصد نه وی، ته د هغوی نه هیڅ مزدوری او بدله نه اخستل غواړی بلکه دا هر څه صرف د الله ﷻ د رضا د پاره د مخلوق د نفع د پاره دی. نو دا خو د ټول جهان د پاره سراسر ذکر دې چه هغوی نیغه لار اومومی، نصیحت حاصل کړی، عبرت واخلي، هدایت او خلاصی بیامومی.

وَكَايِنَ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ	
او ډیرې دې د نښو نه په آسمانونو کښې او په زمکه کښې چې تیرېږی دا خلق	
او په آسمانونو او په زمکه کښې څومره ډیرې نښې دې په کومو چې دوی	
عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ۝ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ	
په هغې باندې او دوی د هغې نه مخ اړونکی دې او نه راوړی ایمان زیات د دوی نه په الله باندې	
تیرېږی او دوی د هغې نه مخونه اړولی وی او په دوی کښې زیات په الله <small>ﷻ</small> ایمان نه راوړی	
إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُونَ ۝ أَفَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ	
مگریه داسې طریقه چې هغوی شرک کونکی وی آیا نودوی په امن دی ددې نه چې راشی دوی ته	
او بیا شرک هم کوی آیا دا خلق د دې خبرې نه بې غمه شوی دی چې د الله <small>ﷻ</small> د طرف نه پرې	
غَاشِيَةٌ ۝ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً	
یوگیرونکی مصیبت د عذاب د الله نه یا راشی دوی ته ساعت د قیامت ناسپه	
د عذاب څه داسې افت راپریوزی چې په دوی خورشی یا ناگهانه پرې قیامت راشی	

لَا يَشْعُرُونَ

وَهُمْ

په داسې حال کې چې دوی خبر نه وي |

او دوی ترې نه خبر هم نه وي |

قوله تعالى: وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ

د شرک خفی حقیقت: بیان کیږي چې د قدرت ډیرې نښې د وحدانیت او شهادتونه شپه ورځ د هغوی په وړاندې دي. بیا هم ډیر خلق په پوره بې پروايي سره او ناراستنۍ سره په هغې کېنې هیڅ غور او فکر نه کوي. د ادمره فراخ اسمان د ادمره خوره زمکه، دا روښانه ستوری، گردش کونکې نمر، سپوږمۍ، ونې غرونه، پټۍ، شینکني، سبزي، دا غرمبارې کونکې سمندر، دا په زور سره چلیدونکې هواگانې، دا مختلف قسم رنګارنګ میوې، دا جدا جدا غلې اود قدرت بې شمیره نښې یو د عقل خاوند ته دومره هم په کارنشي راتلې؟ چې هغه د دې نه دخپل رب چې یو دې، صمد دې، ځان له دې، یوازې دې، څوک نې شریک نشته، چې قادر او قیوم دې، چې باقی او کافی دې د هغه ذات اویښتی اود هغه د نومونو او صفتونو قائل شي؟

اکثر خلق دایمان سره سره شرک هم کوي: بلکه په هغوی کېنې خود اکثر و ذهنونه دومره خراب شوي دي چې په الله ﷻ باندې ایمان شته خو د شرک نه لاس نه راکاږي. آسمان زمکه غر اود ونو انسان اود پریانو خالق خو الله ﷻ مني خو بیا هم د هغه علاوه هغه سره نور شریکان ګرځوي. دا مشرکان حج ته راځي، احرام تړي او لبیک وائي چې اې الله ستا څوک شریک نشته، کوم چې هم شریک دی د هغې ته پخپله مالک نې او د هغوی د ملکیت مالک هم ته نې. په صحیح مسلم شریف کېنې دی چې کله هغوی دومره وښل چې زه حاضر یم اې الله ستا څوک شریک نشته، نو حضور ﷺ فرمائیل بس بس یعنی اوس وړاندې هیڅ مه وایه. (۱) په واقع کېنې شرک لوی ظلم دې چې الله ﷻ سره سره د نورو هم عبادت او کړې شي. بخاری او مسلم شریف کېنې ابن مسعود ﷺ د حضور ﷺ سوال کوي چې د ټولو نه لویه ګناه کومه یوه ده؟ حضور ﷺ او فرمائیل چې ستا رب سره شریک ګرځول، سره د دې چې هم هغه یو الله ته پیدا کړې نې. (۲)

د منافق ایمان هم دغه شان وي: د دغه شان په دې آیت کېنې منافقان هم داخل دي، د هغوی عمل هم د اخلاص نه وي بلکه هغوی ریاکاری او ریاکاری هم شرک دې. د قرآن پاک فرمان دې (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ) (۳) منافق الله ﷻ ته د هوکه ورکول غواړي خودوی د الله ﷻ د طرف نه پخپله په د هوکه کېنې دي. دوی دمانځه د پاره ډیر په سستۍ سره اودریږي. صرف خلقو ته ځان خودل نې مقصد وي، د الله ﷻ ذکر خو صرف په نامه وي.

شرک کېنې وړکې او غټ دواړه شته: هم یاد ساتل پکار دی چې بعض شرک ډیر وړوکې او پټ وي، پخپله کونکي ته هم پته نه لگي. حضرت حذیفه ﷺ یو بیمار له لارو نود هغه په صټ نې یو تار تړلې اولیدو نو هغه دا اوشلولو او هم دا آیت نې اولوستلو چې سره دایماندارنې مشرک کیږي؟ (۴) په حدیث

(۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب التلبیه وصفها ووقتها رقم: ۱۱۸۵، بیهقی ۴۵/۵، المعجم الکبیر: ۱۹۸/۱۲.

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله (والذين لا يدعون مع الله الها آخر...) ۷۴۶۱، صحیح مسلم: ۸۶، ابوداؤد:

۲۳۱۰، ترمذی: ۳۱۸۲، ابن حبان: ۲۶۱/۱۰، مسند ابی عوانه: ۵۹/۱، بیهقی: ۱۵/۸، السنن الکبری: ۲۹۰/۲.

(۳) النساء: ۱۴۲.

(۴) ترمذی کتاب النذور والایمان بما جاء فی ان من حلف بغیر الله فقد اشرک رقم: ۱۵۳۵، وهو صحیح.

شریف کنبی دی چه د الله ﷻ نه بغیر د بل خیز د نوم قسم او خورلې شی نو هغه مشرک شویہ حوالہ د ترمذی شریف. د حضور ﷺ فرمان دی چه پوکی، جاروگانې تارونه او بندونه اود دروغو تعویذونه شرک دی. ^(۱) الله ﷻ خپل بندیگان په توکل د ټولو سختونه لرې کوی (ابوداؤد وغیره). د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنہ بی بی فرمانی چه د حضرت عبدالله رضی الله عنہ عادت وو چه کله به د باهر نه راتلو نو په زوره به نې اخ ټوخ کولو چه کور والا پوهه شی او دې هغه په څه داسې حالت کنبی اونه وینی چه بدې لگی. یوه ورځ هغه په دې حالت کنبی راغلو چه ما سره یوه یوډی ناسته وه چه د بیمارنی په وجه نې په ماباندې دم کولو له راغلې وه. کله چه ما د هغه د اخ ټوخ آواز واوریدو نو هغه می د کټ لاندې پټه کړه. هغه راغلو ماسره په کټ کیناستو او زما په غاړه نې تار اولیدونو تپوس نې اوکړو دا څه دی؟ ما ونیل دا می دم کړې دې او ترلې می دې. هغه دا اونیولو او پریکړو او ونی فرمانیل چه د عبدالله کور د شرک نه بې نیاز دی. ما پخپله د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی پوکی جاروگانې تعویذونه ساختونه بندونه شرک دی. ما ونیل دا ته څنگ وانی زما سترگه خوگیدله فلانکی یهودی له به تلم هغه به دم کوله نو ماته به آرام کیدلو. هغه افرمائیل ستا په سترگه به شیطان نوکاره لگوله او د هغه په پوکی سره به هغه لرې کیدلو. تاله هم دا کافی وو چه هغه وانی کوم چه رسول الله ﷺ خودلی دی ﴿اذھب الیاس رب الناس اشف وانت الشاف لا شفاء الا شفاؤک لا یفاد رسقما﴾ ^(۲) د مسند احمد یویل حدیث کنبی دعیسی ابن عبد الرحمن نه روایت دی چه عبد الله بن حکیم بیمار شو، مونږ د هغه تپوس له لارو، هغه ته اوونیلې شوڅه تار بند زورند کړه نو بښه به شی. هغه ونیل چه زه تار او بند زورند کړم؟ سره ددې چه د رسول الله ﷺ فرمان دی کوم سرې چه کوم خیز زورند کړی هغه هم دغې ته حواله کولې شی. ^(۳)

تمیمه اچول هم شرک دی: حضور ﷺ فرمانی چاچه تمیمه زورند کړه هغه شرک اوکړو ^(۴) په مسند کنبی دی چه څوک څه داسې خیز زورند کړی الله دې هغه کار اونه کړی او چه کوم سرې هغه دا زورند کړی الله ﷻ دې هغه هم زورند اوساتی. ^(۵) په یو حدیث قدسی کنبی دی الله ﷻ فرمانی زه د ټولو شریکانونه بې نیازه اوبې پرواه یم څوک چه په خپل کارکنبی زما څوک شریک اوگرځوی زه هغه اود هغه شرک پریردم (مسلم) ^(۶) په مسند کنبی دی چه د قیامت په ورځ کله چه اول او آخر ټول راجمع کړې شی د الله ﷻ د طرف نه به یو آواز کونکې آواز اوکړی چا چه په خپل عمل کنبی شرک کړې دې هغه دې د هغې ثواب د خپل شریک نه اوغواړی، الله ﷻ د ټولو شریکانونه ډیر د شرک نه بې نیازه دې ^(۷) مسند کنبی دی حضور ﷺ فرمانی ماته په تاسو باندې ډیره ویره د وړوکی شرک ده. خلقو تپوس اوکړو هغه څه خیز دې؟ ونی فرمائیل ریاکاری. د قیامت په ورځ به خلقو ته د عملونو بدله ورکولې شی هغه وخت به الله ﷻ افرمانی ای ریاکونکو د چا د خودلو اوریدلو دپاره چه تاسو عملونه کړی وو هم د هغوی نه خپل اجر اوغواړنی او گورنی چه هغوی درکوی که نه؟ ^(۸)

^(۱) ابوداؤد، کتاب الطب باب فی تعلیق التمام: ۳۸۸۳، ابن ماجه: ۳۵۳۰، احمد: ۳۸۱/۱، ابن حبان: ۶۰۹۰، بیہقی: ۳۵۰/۹.

^(۲) مسند احمد: ۳۸۱/۱، مسند ابی یعلیٰ: ۵۲۰۸، البغوی: ۳۲۴۰، ابن ماجه: ۳۵۳۰.

^(۳) احمد: ۳۱۰/۴، ترمذی کتاب الطب باب ماجاء فی کراهیہ التعلیق: ۲۰۷۲، حاکم: ۲۱۶/۴، ابن حبان: ۷۵۰۳، المعجم الکبیر: ۹۶۰۳.

^(۴) احمد: ۱۵۶/۴، مسند صحیح.

^(۵) احمد: ۱۵۴/۴، مسند حسن، ابن حبان: ۶۰۸۶، حاکم: ۴۱۷/۴، مسند ابی یعلیٰ: ۱۷۵۹، الطحاوی: ۳۲۵/۴، مجمع الزوائد:

۱۰۳/۵، بیہقی: ۳۵۰/۹، مسند الشامیین: ۱۴۶/۱.

^(۶) صحیح مسلم: کتاب الزهد باب تحريم الريا: ۲۹۸۵، ابن ماجه: ۴۲۰۲.

^(۷) احمد: ۴۶۶/۳، ترمذی کتاب التفسیر القرآن باب تفسیر سورة الکہف: ۳۱۵۴، ابن ماجه: ۴۲۰۳، ابن حبان:

۱۱۳۱/۲، المعجم الکبیر: ۷۷۸.

^(۸) احمد: ۴۲۸/۵، وشرح السنة للبغوی: ۴۱۳۵، مسند حسن.

بدفالی کول هم شرک دې: مسند کښې دې حضور ﷺ فرمائيلې دې کوم سړې چه بدفالنی سره د خپل يو کار نه واپس شی هغه مشرک شو. صحابه کرام تپوس اوکړو چه د دې كفاره څه ده؟ حضور ﷺ او فرمائيل دا وئيل ﴿اللهم لا خير الاخيرك ولا طير الاطيرك ولا اله غيرك﴾ (۱) يعنی اي الله ټولې ښيگړې او نيك فالونه ستا په لاس كښې دي ستا نه علاوه هيڅ څوك د ښيگړې او نيك فالونو مالك نشته.

شرک د مېړې د تگې نه هم پټ خيروي دې: مسند احمد کښې دې چه ابو موسی اشعري ؓ په خپله يوه خطبه كښې فرمائيلې خلقو د شرک نه بچ شنی هغه خود مېړې د تگې نه هم ډير پټ څيز دې. په دې باندې حضرت عبدالله بن حرب او حضرت قيس بن مضارب اودريدل او ونی وئيل يا خو ته په دې باندې دليل پيش كړه يا مونږ څو او حضرت عمر ؓ ته ستا شكايات كوو. هغوی او فرمائيل دليل دا دې چه مونږ د حضرت محمد ﷺ نه يوه ورځ خطبه اوريدله فرمائيلې خلقو د شرک نه بچ شنی هغه خود مېړې د چال نه هم ډير پټ دې.

د شرک د بچاو طريقه: نوچا دهغوی نه تپوس اوکړو بيا ددې نه بچاو څنگه کيدې شي؟ ونی فرمائيل دا دعا لولنې ﴿اللهم انا نعوذ بك ان نشاركك بشئ نعلمه ونستغفر مما لا نعلم﴾ (۲) د حضرت ابوبکر صديق ؓ نه روايت دې چه نبی کریم ﷺ فرمائيلې ﴿الشرك أخفى فيكم من ييب القمل...﴾ الخ (۳)

په يو بل روايت كښې دې چه داسوال كونكې حضرت صديق اكبر ؓ وو، هغه تپوس كړې وو چه يا رسول الله ﷺ شرک خو همدغه دې چه الله ﷻ سره بل څوك راوبلې. په دې حديث كښې د دعا الفاظ دا دي ﴿اللهم اني اعوذ بك ان اشرك بك وانا اعلم واستغفر مما لا اعلم﴾ (مسند ابويعلی) په ابوداود وغيره كښې دې چه حضرت صديق اكبر ؓ حضور ﷺ ته عرض اوکړو چه ماته څه داسې دعا اوښائي كومه چه زه سحر مانېام او اوده كيدو په وخت كښې لولم نو هغوی او فرمائيل دا دعا لوله ﴿اللهم فاطر السموات والارض عالم الغيب والشهادة رب كل شئ ومليك اشهد ان لا اله الا انت اعوذ بك من شر نفسي ومن شر الشيطان وشركه﴾ (۴) او په روايت كښې دې چه حضور ﷺ ماته دا دعا اوخودله د دې په آخر كښې دا الفاظ دي: (وان اقترب على نفسي سوء او اجره الى مسلم) (۵)

د الله ﷻ د عذاب نه بې ويري كيدل نه دی پکار: فرمان دې چه آيا د دې مشركانونه د دې خبرې ويړه لاره چه كه الله ﷻ ته منظور وي نو د څلورو وارو طرفونه به دوی د الله ﷻ عذاب داسې راگير كړي چه دوی ته به پته هم نه وي لكه چه ارشاد دې ﴿أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ﴾ الخ. يعنی مكاريانې او بدې كونكي په دې خبره باندې بهادران شو چه دوی به په زمكه كښې ورځنې كړي يا به د داسې ځای نه عذاب وركړي چه د دوی به شعور هم نه وي يا به دوی په ملاسته او ناسته راوښسي او يابه ئي رابيدار كړي نو راگير به ئي كړي. الله ﷻ په يوه خبره كښې هم عاجز نه دې دا خوصرف د هغه رحمت او رافت دې چه گناه كوې او څه نه وائی. د الله ﷻ فرمان دې چه د دې علاقو گناهكاران د دې خبرې نه بې خطرې شوی دی چه دوی له به د شپې د هغوی د اوده كيدو په وخت عذاب راشی، يا په رڼا ورځ بلكه

(۱) احمد: ۲۲۰/۲ وهو حديث حسن، عبدالله بن وهب في الجامع: ۱/۱۱۱۰.

(۲) احمد: ۴۰۳/۴، مجمع الزوائد: ۱۰/۲۲۳.

(۳) ابويعلی: ۵۸، ۶۱.

(۴) احمد: ۹/۱، ابوداود كتاب الادب باب مايقول اذا اصبح: ۵۰۶۷، ترمذی: ۳۳۹۲، حاکم: ۵۱۳/۱، مسند الطيالسي:

۲۵۸۲.

(۵) احمد: ۱۴/۱.

خاندی خوشحالیبری به او عذاب به نی راگیرکری. د الله ﷻ د تدبیر نه بی ویری کیدل نه دی پکار. داسی خلق سخت نقصان اوچتوی. (۱)

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ
ورته اووايه دا الارزما ده رابللم زه الله ته ايه بنکاره دليل سره زه او هغه څوک هم
ته ورته اووايه چې دا زما لار ده زه خلق الله ﷻ ته رابللم زه او
اتَّبَعْنِي ۖ وَسُبِّحْنَ اللَّهَ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝
چې پیروی نی کړی ده زما او پاک دې الله او نه یم زه د مشرکانو نه
زما ملگری په دغه نیغه لار روان یو او الله ﷻ پاک دې او زه د مشرکانو ځنی نه یم

قوله تعالى: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ

د الله ﷻ د وحدانیت دعوت: - الله ﷻ خپل رسول ته چه ټولو انسانانو او پیریانو ته لیگلې دې حکم ورکوی چه خلق خبرکړه چه زما مسلك زما طریق او زما سنت دا دی چه د الله ﷻ د وحدانیت دعوت عام کړم. پوره یقین دلیل او بصیرت سره زه هغه طرف ته ټول راغواړم. زما چه څومره منونکی دی هغوی هم دې طرف ته ټول رابلې. په شرعی نقلی او عقلی دلیلونو سره دې طرف ته دعوت ورکوی. مونږ د الله ﷻ پاکوالي بیانوو. دهغه تعظیم تقدیس تسبیح او تهلیل بیانوو. هغه د شریک نه نظیر نه عدیل نه وزیر نه او مشیر نه اود هر قسم کمزورنی او کمی نه پاک منو، نه د هغه اولاد منو او نه د هغه بی بی نه ملگری او نه هم جنس هغه د دې ټولو خرابو خبرونه پاک او اوچت دې. آسمان او زمکې اود هغې ټول مخلوق د هغه حمد او ثنا کوی خو خلق د هغوی تسبیح باندې نه پوهیږی. الله ﷻ ډیر حلیم او غفور دی.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا
اونه وو لیرلی مونږ رسولان مخکښي ستانه مگروو سړی
او مونږ چې ستانه وړاندې (مختلفو) خلقو ته صرف سړی پیغمبران لیرلی وو
نُوحٍ ۖ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى ۖ أَفَلَمْ يَسِيرُوا
چې وحی به لیرله مونږ هغوی ته د اوسیدونکو د دې کلو نه ایا نو گنی نه دی گرځیدلی دوی
چاته چې به مونږ وحی کوله نو ایا دا خلق په زمکه گڼې نه گرځی
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ
په زمکه گڼې چې نظر نی کړې وې چې څرنگ شو انجام دهغه کسانو چې مخکښي ددوی نه وو
چې کتلې ئې وې چې کوم خلق د دوی نه وړاندې تیر شوی وو دهغوی څه انجام شوي وو
وَلَذَارُ الْأَخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝
او خامخا کور د آخرت بهتر دي د پاره دهغه کسانو چې د تقوی په لور روان شوا ایا تاسو عقل نه لرئ
او البته د آخرت کور هغو خلقو دپاره ډیر بهتر دي چې پر هیزگاران دی نو ایا تاسو نه پوهیږئ

قوله تعالى: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا

نبوت اور رسالت ہم پہ سپرو کنبی وو شوک بنسخہ نہ ده تیورہ شوی۔ بیان فرمائی چہ رسول او نبی ہم مری جو ردی نہ چہ بنسخی۔ دجمہور اہل اسلام قول دی نبوت بنسخو تہ چرتہ نہ دی ملاؤ۔ د دی آیت مبارک سیاق ہم پہ دی دلالت کوی لیکن د بعضو قول دی چہ د خلیل اللہ حضرت ابراہیم علیہ السلام بی بی حضرت سارہ، د موسیٰ علیہ السلام مور او د حضرت عیسیٰ علیہ السلام مور بی بی مریم ہم نبیہ وی۔ ملائکو حضرت سارہ تہ د هغی دخوی اسحاق او نمسی یعقوب زیری ورکری دی۔ د موسیٰ علیہ السلام مور تہ د پنیو ورکولو وحی اوشوہ او بی بی مریم تہ د حضرت عیسیٰ علیہ السلام زیری فریشتی ورکرو۔ فریشتو بی بی مریم تہ اوونیل چہ اللہ جل جلالہ تہ خوبنہ کرپی پاکہ کرپی او غورہ کرپی نی د تول جہان پہ بنسخو باندی، ای مریم د خپل رب حکم منونکی اوسیرہ د هغہ د پارہ سجده کوہ او د رکوع کونکو سرہ رکوع کوہ۔^(۱) د دی جواب دا دی چہ دومرہ خو مونو منو خومرہ چہ قرآن پاک بیان کرپی دی خو د دی نہ د دوی نبوت نہ ثابتی پی صرف دومرہ فرمان یا دومرہ زیری یا دومرہ حکم د یو نبوت د پارہ دلیل نہ دی۔

د اہل سنت والجماعت عقیدہ: د اہل سنت جماعت او تولو مذهب دا دی چہ پہ بنسخو کنبی شوک ہم د نبوت والا نشتہ۔ اویہ هغوی کنبی صدیقات شتہ لکہ د تولونہ د بہتری او غورہ بنسخہ حضرت مریم پہ نسبت قرآن پاک کنبی ارشاد دی ﴿وَأَمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾^(۲) نو کہ هغہ چری نبیہ وہ نو پہ دی مقام باندی بہ نی ہغہ مرتبہ بیان کرپی شوی وہ۔ د آیت مطلب دی چہ ہم پہ زمکہ کنبی اوسیدونکی انسانان نیان پاتی دی نہ چہ د آسمان نہ بہ چرتہ فریشتہ راکوزیدہ۔ او پہ آیت مبارک کنبی دی ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنْذَرْنَاهُمْ أَنْ يَأْكُلُوا الطَّعَامَ وَهُمْ يَنْشُؤْنَ فِي الْأَسْوَاقِ﴾^(۳) یعنی تانہ وړاندی خومرہ رسولان چہ مونو لیگلی هغوی تولو بہ خوراک ہم کولو، بازارونو تہ بہ نی تگ راتگ ہم کولو، هغوی داسی جشی نہ وی چہ د خوراک کولو نہ پاک وو او نہ داسی وو چہ کلہ ہم مریہ کیدونکی نہ وو۔ مونو د هغوی سرہ خپلی وعدی پورہ کرپی هغوی او هغوی سرہ چہ شوک مونو غوینتل نجات مو ورکرو، او مسرف خلق خو هلاک کرل۔^(۴) دغہ شان پہ یو بل آیت کنبی دی ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ﴾^(۵) یعنی زہ چرتہ رومبی رسول خو نہ یم؟

قرآن پاک کنبی د اہل قری نہ مراد بنار والا دی: یادساتنی چہ د اہل قری نہ مراد اہل بنار دی نہ چہ کلی وال، هغوی خو ډیر کوک طبیعت او بد اخلاق وی۔ مشہورہ او معروفہ خبرہ ده چہ د بنار خلق ډیر نرم طبع او خو اخلاقو مالکان وی، دغہ شان د لرې کلی وال اود غارو اوسیدونکی ہم عموما ہم داسی کاگہ واکہ وی۔ قرآن پاک فرمائی ﴿الْأَغْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا﴾^(۶) پہ ځنگلونو کنبی اوسیدونکی بدوان پہ کفر اونفاق کنبی ډیر سخت دی۔ حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ ہم دغہ مطلب بیانوی، ځکہ چہ د بناریو پہ خلقو کنبی علم او حلم ډیر وی۔

پہ یو حدیث کنبی دی چہ کلی وال او باندی چیانونہ یو کس د حضور ﷺ پہ خدمت کنبی ہدیہ پیش کرہ۔ هغوی ﷺ هغہ تہ بدله ورکړہ خو هغہ دا ډیرہ کمہ او گنرلہ۔ حضور ﷺ هغہ تہ نورہ ہم ورکړہ او تردی نی ورکړہ چہ هغہ خوشحالہ شو بیانی او فرمائیل چہ زما خو زړہ غواړی چہ سوا د قریشو، انصارو، ثقفی

(۱) آل عمران: ۴۲-۴۳.

(۲) المائدة: ۷۵.

(۳) الفرقان: ۲۵.

(۴) النبأ: ۸-۹.

(۵) الاحقاف: ۹.

(۶) التوبة: ۹۷.

او دوسی خلقو نه بغیر د بل چا تحفه هډو قبوله نه کړم. (۱) په یو حدیث کښې د حضور ﷺ فرمان دې چه هغه موټمن چه خلقو سره ملاوړې اود هغوی په تکلیفونو صبر کوی (۲) هغه د دغه سړی نه بهتر دې چه نه خلقو سره ملاوړې او نه دهغوی په تکلیفونو صبر کوی. دا دروغ گنرونکی ولې په ملک کښې گرځی راگرځی نه؟ چه د خپل خان نه د مخکینو د دروغ گنرونکو حال اووینی اود هغوی په انجام باندې غور اوکړی. لکه چه فرمان الهی دې (أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوَادَانٌ يَتَمَخَّوْنَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ) (۳) آیا هغوی دزمکې سیل (سین) نه دې کړې چه د هغوی زړونه پوهه شوې وې. د هغوی غوږونو اوریدلې وې اود هغوی سترگو لیدلې وې چه د دوی په شان د گناهکارانو څه حشر اوشو؟ هغوی د نجات نه محروم پاتې کيږی د الله ﷻ عذاب هغوی تباه کوی.

نجات اخروی د نجات دنیاوی نه بهتر دې: عالم آخرت د هغوی د پاره ډیر بهتر دې څوک چه په احتیاط سره ژوند تیروي. دلته هم خلاصې بیامومی او هلته هم. اودهغه ځای نجات ددې ځای د نجات نه ډیر بهتر دې. د الله ﷻ وعده ده (إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا) (۴) مونږ دخپلو رسولانو او په هغوی ایمان راوړونکو سره په دې دنیا کښې هم امداد کوو اود قیامت په ورځ به هم د هغوی امداد کوو. په هغه ورځ به گواهان اودریږی، د ظالمان عذرونه به بې فاندې وې، په هغوی به لعنت راوړیږی اودهغوی دپاره به ډیر خراب کور وې. د کوراضافت نې د آخرت طرف ته کړې لکه چه صلوٰه اولی اومسجد جامع اوعام اول اوبارحة الاولی اویوم الخمیس کښې هم داسې اضافت دې. په عربی شعرونو کښې هم داسې اضافت په کثرت سره راغلې.

حَتَّىٰ	إِذَا اسْتَيْسَرَ الرُّسُلُ	وَضَلُّوا	أَنَّهُمْ
تر دې پورې ا چې کله ناامیده شو رسولان دخلقونه او گمان اوکړو دوی ا چې بیشکه دوی ته			
تر دې چې کله پیغمبران ناامیده شول ا او د دوی گمان اوشوا چې اوس			
قَدْ كَذَبُوا	جَاءَهُمْ نَصْرُنَا	فَنَجَّيْ	مَنْ تَشَاءُ
دروغ ونیلی شوی ووا نوورغی هغوی ته امداد زمونږا نو بیا بیج کوو مونږ ا هغه څوک ا چې غواړو مونږ			
دوی دروغ ژن کړې شوی دی انوهغوی ته زمونږ مدد راغلوانو چاته چې مونږ غوښتل انجات مو ورکړو			
وَلَا يَرُدُّ	بِأَسْنَا	عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ	
اوندشی واپس کولی څوک ا عذاب زمونږا د قوم مجرم نه ا			
اوزمونږ عذاب د مجرمانو نه نه واپس کيږی			

قوله تعالى: وَلَا يَرُدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

د انبیاء د مخالفت انجام: د الله ﷻ ارشاد دې چه د هغه امداد د هغه په رسولانو باندې په پوره موقعه باندې نازلیرې. کله چه د دنیا تکلیفونه زیات شی مخالفت مخامخ شی، اختلاف کله زیاتیرې دښمن چه کله پوره کيږی اودالله ﷻ انبیاء کرام د هرطرف نه راگیر کړی نو زر دالله ﷻ امداد رارسې. (کَذَبُوا)

(۱) ترمذی کتاب المناقب باب فی ثقیف وینی حنفی: ۳۹۴۵، ابوداؤد: ۳۵۳۷، نسائی: ۲۷۹۰.

(۲) ترمذی: ۲۵۰۷، ابن ماجه: ۴۰۳۲، بیهقی: ۸۹/۱۰، ابن ابی شیبه: ۲۹۳/۵، احمد: ۴۳/۲، شعب الایمان: ۱۲۷/۷، الادب المفرد: ۳۸۸.

(۳) الطح: ۴۶.

(۴) غافر: ۵۱.

او (گڏبوا) دواړه قراټونه دی. دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا قراعت د ذال په تشدید دی. په بخاری شریف کښې دی چه عروه بن زبیر رضی اللہ عنہ دحضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه تپوس اوکړوچه دالفظ (گڏبوا) دې یا (گڏبوا) دې؟ حضرت عائشه رضی اللہ عنہا او فرمائیل (گڏبوا) دې. هغوی اوونیل چه بیا خو دا معنی شوه چه رسولانو گمان اوکړو چه هغوی دروغ اوگنرلې شونو دا د گمان کومه خبره وه دا خو یقینې خبره وه چه هغوی به دروغ گنرلې شو. هغې او فرمائیل چه بې شکه دا یقینې خبره وه چه هغوی به د کافرانو د طرف نه دروغ گنرلې شو لیکن هغه وخت وهم راغلو چه ایماندار امتیان هم په دې زلزله کښې واچولې شو اودغه شان د هغوی په امداد کښې روستو والې اوشو چه د رسولانو په زړه کښې راغله چه غالباً اوس خو به زمونږ خپله ډله هم مونږ دروغ گنرې. بیا د الله ﷻ امداد راغلو او هغوی ته غلبه اوشوه. تاسو دومره خو خیال کوئ چه (گڏبوا) څنگه ټیک کیدې شی. نعوذبالله انبیاء علیهم السلام د الله ﷻ په نسبت دا گمان کولې شی چه هغوی ته درب د طرف نه دروغ اوونیلې شو^(۱) دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ په قراعت کښې (گڏبوا) دی. هغوی به د دې په دلیل کښې (حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ) ^(۲) لوستلو تر دې چه انبیاء او ایماندارانو اوونیل د الله ﷻ امداد چرته دې. یاد ساتئ د الله ﷻ امداد بالکل نزدې دې. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا به د دې سخت انکار کولو او فرمائیلې چه رسول الله ﷺ سره الله ﷻ خومره وعدې کړې وې هغوی ﷺ ته پوره یقین وو چه هغه ټولې یقینې او حتمی دی او ټولې به پوره کیږي. د آخری وخت پورې کله هم الله دې نکړې دا وهم هډو پیدا شوې نه دې چه د الله ﷻ به یوه وعده غلطه ثابته شی یا ممکن دی چه غلطه شی یا به پوره نشی. اودا خبره ده چه په انبیاء کرام باندې برابر بلاگانې او ازمینستونه راغلي تر دې چه د هغوی په زړونو کښې دا خطر پیدا شوې چه چرته زمونږ منونکي هم په مونږ باندې بدگمان نشی او مونږ دروغ اونه گنرې. یوسړې قاسم بن محمد له راخی او وانی چه محمد بن کعب قرظی (گڏبوا) لولی. نو هغوی او فرمائیل چه ماد رسول الله ﷺ بی بی حضرت عائشه رضی اللہ عنہا نه اوریدلې چه هغې به (گڏبوا) لوستلو. یعنی د هغوی منونکو هغوی دروغ اوگنرل، نویو قراعت خو تشدید سره دې بل تخفیف سره دې. بیا د دې په تفسیر کښې خو د ابن عباس رضی اللہ عنہ نه مروی دی کوم چه پورته تیر شو. د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ نه مروی دی چه هغوی دا آیت داسې اولوستلو نو وئی فرمائیل چه هم دغه خو هغه دی چه ته نې خراب گنرې. دا روایت د هغه روایت خلاف دې کوم چه د دې دواړو بزرگانو نه نورو روایت کړې دې. په دې کښې دی چه ابن عباس رضی اللہ عنہ او فرمائیل کله چه رسول ناامید شو چه د هغوی قوم به د هغوی منی او قوم دا اوگنرل چه نبیانو هغوی ته دروغ ونیلې نو هم هغه وخت د الله ﷻ امداد راوړسیدو او چه کوم الله ﷻ غوښتل نجات نې ورکړو. دغه شان تفسیر د نورو نه هم مروی دې. یو قریشی ځوان حضرت سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ ته اوونیل چه حضرت مونږ ته اوبنایه چه دا لفظ څنگه اولولو. مانه خو د دې لفظ په وجه ممکن دی چه د دې صورت لوستل پاتې شی. هغوی او فرمائیل واوره د دې مطلب دا دې چه انبیاء دې سره ناامیده شو چه دهغوی قوم به داگمان اوکړی او قوم دا گنرل چه دهغوی انبیاء غلط ونیلې. دې

اوریدو سره حضرت ضحاک بن مزاحم ډیر خوشحاله شو او وئی فرمائیل چه د نن په شان جواب ما د یو ذی علم نه نه دې اوریدلې. که زه د دې خای نه یمن ته هم تلې ووم او داسې جواب مې اوریدلې وو نو ما به هغه هم آسان گنرلو. مسلم بن یسار رضی اللہ عنہ هم چه د هغوی دا جواب واوریدو نو پاسیدو او هغوی سره تر غاړې وتو او وئی ونیل چه الله ﷻ دې ستا پریشاننې هم داسې لرې کړی څنگه چه تا زمونږ

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله (حتى إذا استبش الرسل): ۴۶۹۵-۹۶.

(۲) البقرة: ۲۱۴

پريشاننې لرې کړې. ډيرو نورو مفسرينو هم دغه مطلب بيان کړې دي. او د مجاهد رضي الله عنه قراعت خو د ذال په زبر سره دې (**كُذِّبُوا**) او بعض مفسرين فاعل (**وَقُلْتُوا**) فاعل مؤمنان ښائي او بعض کافران يعني کافرانو ونيلى چې بعض مؤمنانو دا گمان او کړو چې رسولانو سره د امداد کومه وعده وه په هغې کښې هغوی درغځن ثابت شو. عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرماني رسول ناامیده شو يعني د خپل قوم د ايمان نه اود الله ﷻ په امداد کښې توقف اوليدو نودهغوی قوم گمان او کړو چې هغوی ته د دروغو وعده ورکړې شوې وې. نو دا دواړه روايتونه د دې دواړو بزرگانو صحابه کرامو نه مروی دي او حضرت عائشه رضي الله عنها د دې نه صفا انکار کوي. ابن جرير رضي الله عنه هم د عائشه صدیقه رضي الله عنها د قول طرفداري کوي اود بل قول تردید کوي او دغه ناخوښوی او ردکوي. والله اعلم.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ

ايشکه دې | په قيصو ددوی کښې

|. بيشکه دهغوی په قصو کښې د عقلمندو خلقو

عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقُ

عبرت ادپاره دځاوندانو د عقل | نه دی ادا خبرې | دخان نه جوړې کړې شوې | خولیکن | تصدیق دې

دپاره لویې عبرت دې | دا (قرآن) د دروغو جوړ کلام نه دی | بلکه دا د هغه کتاب تصدیق کوي

الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

دهغه څه چې مخکښې راغلی دی دده نه | او تفصیل دې | د هر څیز | او هدايت دې | او رحمت دې

کوم چې د دې نه وړاندې وړا | او د هر (دیني) څیز تفصیل کوي | او مؤمنانو د پاره

لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُونَ

د پاره د هغه قوم | چې ايمان راوړی |

هدايت او رحمت دې |

قوله تعالى: لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ

تیر شوی واقعات د عبرت او نصیحت سبب دي: دانبياء کرامو واقعات د مسلمانانو د نجات او کافرانو د هلاکت قصې د عقل د ځاوندانو دپاره ډیر لوی عبرت او نصیحت دي. دا قرآن کریم بناوتی نه دی بلکه د وړاندینو آسمانی کتابونو د تصدیق دلیل دی. په دې کښې چې کومې حقیقې خبرې د الله ﷻ دی د هغې تصدیق کوي او کوم چې تحریف او تبدیل شوې دې هغه جهانې کوي. کومې خبرې چې دهغوی باقی پاتې کولو وې هغه او چې کوم احکام منسوخ شوي هغه بیانوي. هر یو حلال او حرام خوښ او مکروه کولای کولای بیانوي. طاعات، واجبات، مستحبات، محرمات او مکروهات وغیره بیانوي. اجمالی او تفصیلی خبرې ښائي. د الله ﷻ عزوجل صفات بیانوي او بندیگانو چې کومې غلطې د خپل خالق باره کښې کړې دي د هغې اصلاح کوي، مخلوق د هغې نه منع کوي چې دهغوی د الله ﷻ بوصفت په مخلوق کښې ثابت کړي. نو دا قرآن کریم د مؤمنانو دپاره رحمت او هدايت دی. دهغوی زړونه د ضلالت نه په هدايت، دروغونه په رښتیاو، بدونه د نیکو په لار لگوي. اود رب العباد نه د دنیا او آخرت ښیگرې حاصلوي. زمونږ هم دعا ده چې الله ﷻ مونږ ته هم په دنیا او آخرت کښې هم داسې مؤمنانو سره کړي او د قیامت په ورځ چې ډیر مخونه به سپین وي او ډیر به تور وي مونږ هم مؤمنانو سره په نوراني مخونو

کتابي شامل کری۔ امین۔ الحمد للہ دسورة يوسف تفسیر ختم شو۔ دالہ ﷻ شکر دی اوہم ہغہ د تعریفونو لائق دی اوہم د ہغہ نہ مونو امداد غوارو۔

ایاتونہ	سورة الرعد مدنیۃ وہی ثلاثا وربعون ایتہ وست رکوعات	رکوع گانی
③	بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ شروع کوم پہ نوم د اللہ چہ دیر مہربان زیات رحم کونکی دی	①
الْمَرَّةِ	تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ	
المر	دا ایتونہ د کتاب دی او ہغہ خہ چي نازل کری شوی دی تاتہ د طرفہ د رب ستانہ	
الف لام	میم را دا د قرآن د کتاب ایتونہ دی اوستا د رب د طرفہ خہ چي پہ تانازل شوی دی	
الحق	وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ①	
حق دی	خولیکن زیات خلق یئ نہ منی	
ہغہ	بیخی ربتیا دی خو زیات خلق ایمان نہ راوپی	

قوله تعالى: وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ

دالہ ﷻ دطرفنہ نازل شوې ٲولي خبرې حق دی۔ دسورتونو پہ شروع کنبې کوم حروف مقطعات راخی دہغې پورہ تشریح د سورة بقرہ دتفسیر پہ شروع کنبې شوې دہ او مونو داہم ونیلی دی چہ د کوم سورة پہ شروع کنبې دا حروف راشی ہلتہ عموماً دا بیان کیہی چہ قرآن د اللہ ﷻ کلام دی پہ دې کنبې ہیخ شک شبہ نشتہ۔ دلتہ ہم د دې حروفو نہ پس فرمانیلی دی دا د کتاب یعنی قرآن آیاتونہ دی بعضو ونیلی چہ د کتاب نہ مراد تورات او انجیل دې خو دا صحیح نہ دی۔ بیا ہم پہ دې باندې عطف اچولو سرہ اود دې پاک کتاب صفتونہ نی بیان کری چہ داسراسر حق دې اود اللہ ﷻ د طرفنہ پہ تا باندې نازل شوې دې۔ (الحق) خبر دې د دې مبتداء اول بیان شوہ یعنی (الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ) خود ابن جریر رحمۃ اللہ علیہ خوبس کری شوې قول دا دې چہ واؤ زائدہ دې یا عاطفہ دې اود صفت پہ صفت باندې عطف دې لکہ چہ مونو اول ونیلی دی بیا د دې پہ شہادت کنبې دشاعر قول راوړلې دې۔ بیانی او فرمانیل چہ سرہ دحق کیدونہ بیا ہم اکثر خلق ایمان قبلونکی نہ دی۔ یعنی د دې حقانیت واضح دې خود ہغوی ضد او نہ منل او سرکشی بہ ہغوی د ایمان طرف تہ متوجہ کیدو تہ نہ پریردی۔

بَغِيرَ عَمَدٍ	تَرَوْنَهَا	ثُمَّ	اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ	وَسَخَّرَ	السَّمَوَاتِ
بغیر د ستونہ چي تاسو وینی ہغې لہ بیا نی قرار او نیوو پہ تخت باندې او پاپند نی کرل					
نی بغیر دستونہ پور تہ کری دی تاسو نی وینی ایبا پہ عرش باندې پہ خپل شانی لائق سرہ برابر شو					
الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ①			يَذَرُّهُ	الْأَمْرُ	
نمر او سپورمی ہر یوا روان دی - دیتی مقررې پورې تدبیر کوی (اللہ) د ہر کار					
اونمر او سپورمی نی تابع کری دی او ہر یو تر مقرر وخت پورې روان دی اہم ہغہ د ہر خبری انتظام کوی					

يَقْصِلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ يَلْقَاءُ رَبَّكُمْ تَوَقُّنُونَ

پہ تفصیل سرہ بیانوی | ننہی | د پارہ د دی چہ تاسوا پہ ملاقات | درب خپل | یقین او کړی |

هغه خپلې ننہی په تفصیل سرہ بیانوی | د دی د پارہ چہ خپل رب ته د حاضریدو یقین او کړی |

قوله تعالى: اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ

د آسمان او عرش پیدائش: - د الله ﷻ د قدرت کمال او ربانی سلطنت او عظمت ته اوږوره چه بغیر د ستونو نه نې آسمان اوچت اولور او قائم ساتلې دې. د زمکې نه آسمان الله ﷻ څنګه اوچت کړې دې او صرف په خپل حکم نې اودرولې دې. چه د دې انتها ته څوک هم نشی رسیدلې. د دنیا آسمان ټوله زمکه او کوم څه چه د دې نه گیر چاپیره دی اوبه او هوا وغیره ټول نې احاطه کړی دی او د هر طرف نه یو شان اوچت دې. د زمکې نه د پنځو سوو کالو په فاصله دې. اودهر یوځای نه هم دومره اوچت دې. بیا هم د هغې خپل پیروالې او مینځ هم د پنځو سوو کالو په فاصله دې. بیا د ونم آسمان هم دا آسمان راگیر کړې دې اود رومبی نه د دوئم پورې فاصله هم پنځه سوا کاله ده. دغه شان دریم، بیا څلورم، بیا پنځم، بیا شپږم او بیا اووم لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې. (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ) یعنې الله ﷻ اووه آسمانونه پیداکړی دی او هم د دې په مثال زمکې. په حدیث شریف کښې دی اووه آسمانونه او په دې کښې د دې په مینځ کښې چه څه دی هغه د کرسنې په مقابل کښې داسې دی لکه چه په کولوا میدان کښې چه یوه حلقه وی (۱) او کرسنې د عرش په مقابل کښې داسې ده چه د عرش قدر د الله ﷻ نه بل هېڅ چا ته معلوم نه دې. (۲)

بعض سلفو بیان کړې دې چه د عرش نه د زمکې پورې فاصله پنځوس زره کاله ده. عرش د سرو یاقوتو دې. بعض مفسرین وائی چه د آسمان ستنې خوشته مگر لیدلې نشی لیکن ایاس بن معاویه فرمائی آسمان په زمکه باندي د گنبد په شان دې یعنې بغیر د ستونودې. د قرآن د طرز عبارت لائق هم دغه خبره ده. او آیت (وَنُمِيزُكُمُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَرَّ عَلَى الْأَرْضِ) نه هم دا ظاهر ده. نو (ترونها) نه به د دې نفی تائید کیری. یعنې آسمان بغیر ستونو دومره اوچت دې او تاسو نې پخپله وینشی چه دا د قدرت کمال د امیه بن ابوالصلت په اشعارو کښې دې د چا د اشعارو باره کښې چه په حدیث شریف کښې چه د هغه اشعارو ایمان راوړلې دې اود هغه زړه کفر کوی (۳) او دا هم روایت دې چه دا اشعار د حضرت زید بن عمرو بن نفیل ؓ دی په کوم کښې چه دی:

وَأَنْتَ الَّذِي مِنْ فَضْلٍ مِنْ وَرَحْمَةٍ	بَعَثْتَ إِلَى مُوسَى رَسُولًا مُنَادِيًا
فَقُلْتَ لَهُ فَادْهَبْ وَهَارُونَ فَادْعُوا	إِلَى اللَّهِ فَرَعُونَ الَّذِي كَانَ طَاغِيًا
وَقَوْلًا لَهُ هَلْ أَنْتَ سَوِيَّةٌ هَذِهِ	بَلَا وَتَدْحَتِي اسْتَقْلَمْتُ كَمَا هِيَ
وَقَوْلًا لَهُ هَلْ أَنْتَ رَفَعْتَ هَذِهِ	بَلَا عَمْدًا وَفَوْقَ ذَلِكَ بَأْنِيَا
وَقَوْلًا لَهُ هَلْ أَنْتَ سَوِيَّةٌ وَسَطَهَا	مَنْ بَرَا إِذَا مَا جَنَّكَ اللَّيْلُ هَادِيًا
وَقَوْلًا لَهُ مَنْ أَنْتَ الْحَبُّ فِي الثَّرِي	فَيَصْبَحُ مِنْهُ الْعُشْبُ يَهْتَزُّ رَايَا
وَقَوْلًا لَهُ مَنْ يَرْسِلُ الشَّمْسُ غَدَوَةً	فَيَصْبَحُ مَا مَسَتْ مِنَ الْأَرْضِ ضَا حِيَا
وَيَخْرُجُ مِنْهُ حَبَّةٌ فِي رُؤْسِهِ	فَفِي ذَاكَ آيَاتٌ لِمَنْ كَانَ وَاعِيَا

(۱) الطبری: ۳۹۹/۵.

(۲) ابن جریر.

(۳) السلسلة الضعيفة: ۱۵۴۶.

يعنى ته هم هغه الله ﷻ نې چا چه په خپل فضل او کرم سره خپل نبى موسى ﷺ سره د هارون ﷺ د فرعون طرف ته رسول جوړ کړو ونى ليکلو. هغوى ته نې او فرماييل چه د دې سرکش د قائل کولود پاره هغه ته اووايه چه دا اوچت او لوړ بغير ستنو آسمان تا جوړ کړې دې؟ او په دې نمر سپوږمنى او ستورى ناپيدا کړې؟ دا خاورونه دانه راټوکول بيا په هغه بوتوکښې وړې پيدا کول او په هغې کښې دانې پخونکې ته نې؟ آيا د قدرت دا زبردست نشانونه د يو ژور انسان د پاره د الله ﷻ د هستنى دليل نه دي.

داسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مطلب: بيا الله ﷻ په عرش باندې جلوه افروز شو. ددې تفسير په سورة اعراف کښې تير شوې دې، او داهم بيان کړې شو چه څنگه دې هم هغه شان نې پرېږدنى. كيفيت تشبيه تعطيل او تمثيل نه د الله ﷻ ذات پاك دې بزرگ دې او اوچت دې. نمر او سپوږمنى د هغه په حکم سره په گردش کښې دى او د مناسب وخت يعنى قيامته پورې به برابر دغه شان لگياوى. لکه چه ارشاد دې نمر برابر په خپل خاى روان دې. د هغه د خاى نه مراد د عرش لاندې دې چه د زمکې لاندې بل طرف ته ملحق دې دې او ټول ستورې تر دې خاى راوړسيدل او د عرش نه نور هم لرې کيږي ځکه چه صحيح خبره په کومه چه ډير دليلونه دى همدغه ده چه هغه قبه يعنى گنبد دې. متصل عالم د باقى آسمانونو په شان محيط نه دې، ځکه چه د دې ستنې دى اود هغې اوچتونکې دى. او دا خبره مستدير تاويدونکې د آسمان په تصور کښې نه شى راتلې. څوک چه غورکوى هغه به نې رښتياگنې. د آياتونو او احاديثو کتونکې به په دې نتيجه رسى (ولله الحمد والمنة).

دشمس وقمر ذکر کولو وجه: صرف د نمر او سپوږمنى ذکر دلته په دې وجه دې چه په اوو واړو سيارو کښې لوى او روښانه هم دا دوه دى. نو چه کله دا دواړه مسخر دى نو نور خويه طريقه اولى مسخر دى لکه چه نمر او سپوږمنى ته سجده مه کوه نه مراد ستورو ته هم سجده نه کول دى. بياپه نورو روايتونو کښې تصريح موجودده. ارشاد دې (وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ رَبِّهِ) يعنى نمر سپوږمنى او ستورى د هغه په حکم مسخر دى هم هغه پيدا کونکې او امرکونکې دې، هم هغه د برکت خاوند دې، هم هغه رب العالمين دې. هغه آياتونه د خپل وحدانيت په دليلونو باندې په تفصيل سره بيانوى، دې د پاره چه تاسو د هغه د توحيد قائل شئ او هغه اومنى چه هغه به تاسو فنا کوى او بيا به مو ژوندى کوى.

وَهُوَ الَّذِي	مَدَّ الْأَرْضَ	وَجَعَلَ	فِيهَا	رَوَاسِيَ	وَأَنْهَارًا
او هغه هغه ذات دې	چې خوره نې کړه	ازمکه	او پيدا نې کړل	په دې کښې	ا غرونه او نهرونه
او الله ﷻ هغه ذات دې	چې زمکه نې خوره کړې ده	او په دې کښې نې غرونه	او دريا بونه پيدا کړې دى		
وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ	جَعَلَ	فِيهَا	زُجُجَيْنِ اثْنَيْنِ	يُغْشَى	الَّيْلَ النَّهَارَ
او د هر قسم ميوو نه	هغه پيدا کړې	په دې کښې	جوړې	دوه	هغه پټوى
او په دې کښې نې هر قسم ميوې	جوړې	جوړې	پيدا کړې دى	او هغه شپه د ورځې	په رڼا کښې پټوى
إِنَّ	فِي ذَلِكَ	لَايَةً	لِقَوْمٍ	يَتَفَكَّرُونَ	وَفِي الْأَرْضِ
بې شکه	په دې ټولو څيزونو کښې	ا خامخاښې دى	د پاره د هغه قوم	چې فکر کوى	او په زمکه کښې
په دې خبرو کښې	د فکر کوونکو	خلکو	د پاره ښې دى	او په زمکه کښې	
قِطْعٌ	مُتَجَوِّرٌ	وَجَنَّتٌ	مِّنْ أَعْنَابٍ	وَزُرْعٌ	وَنَخِيلٌ
حصې دى	چه جوختې دى	د يو بل سره	او باغونه	د انگورو	او فصلونه
مختلفې ټکړې دى	چې يو بل سره ملاؤ دى	اود انگورو	باغونه دى	او پټى دى	او کهجورې دى

صِنَوَانٌ	وَعَبْرٌ صِنَوَانٌ	يُسْقَى	بِمَاءٍ وَاحِدٍ
چې ځينی د یو بیخه گنړې راخلی دی او ځینی خان خان ته بیخ لری ټول خړوبیږی په یو قسم اوبو سره	د بعضو ډیر ښاخونه دی او بعضې د یوې تنې دی ټول په یو قسم اوبو باندې خړوبیږی		
وَلَفْضٌ	بَعْضُهَا	عَلَى بَعْضٍ	فِي الْأَكْلِ
او غوره کوو مونږ ځینی د هغې نه په ځینو باندې په خوند کښې بې شکه په دې ټولو څیزونو کښې	خوبیا هم مونږ د یو بل نه په خوراک کښې غوره پیدا کړی دی بېشکه په دې ټولو		
لَايِتٌ	لِقَوْمٍ	يَعْقِلُونَ	
خامخانیښې دی دپاره دهغه قوم چې د عقل نه کار اخلی	خبرو کښې د هغه خلکو دپاره ښېښې دی چې د عقل نه کار اخلی		

قوله تعالى: وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ

د الله ﷻ د کامل قدرت بیان: په پورتنۍ آیت کښې د عالم علوی بیان وو. دلته عالم سفلی ذکر روان دی، زمکه په اوږدوالی او پلنوالی سره الله ﷻ خوره کړه. په دې کښې مضبوط غرونه هم هغه ورځنۍ کړې دی. په هغې کښې چینې او دریابونه هم هغه روان کړې دی. ددې دپاره چه مختلف شکلونو او صورتونو مختلف رنگونو او خوندونو میوې گلونه او ونې خړوب شې. جوړه جوړه میوې هغه پیدا کړې، خوږې ترڅې وغیره، شپه ورځ برابر یو بل سپې برابر ځی راځی. د یو راتلل د بل تلل دی. نو په دې مکان سکان او زمان ټولو کښې تصرف هم د دې قادر مطلق دی. د الله ﷻ دې ښوونه د ده حکمتونو ته اود هغه دلائلو ته چه په غور او گورې هغه هدایت بیاموندې شې. د زمکې ټکړې یو ځای ملاو شوی دی بیا قدرت ته او گوره چه یوه ټکړه خو پیداوار کوی او بله هیڅ نه کوی. د یو ځای خاوره سره، د بل ځای سپینه، زیره، توره کانرژنه، نرمه خوږه شگلنه یو صفا غرض چه دا هم د خالق د قدرت ښېښې دی او ښائی چه فاعل خود مختار مالک الملك لا شریک یو هم هغه الله ﷻ چه خالق کل دې نه د هغه نه سوا څوک معبود شته نه پالونکې (وَزَّعَرَ وَنَحَّلَ) که چرې په (جَنَّتْ) باندې عطف واچوې نو دپیش نه مرفوع لوستل پکار دی. او (أَغْنَابٌ) باندې عطف اچولو سره زیر سره مضاف الیه منلو سره مجرور لوستل پکار دی. د ائمه د جماعت دواړه قراعتونه دی. (صِنَوَانٌ) وائی یوونې ته چه ډیرې تنې او ښاخونه نې وې لکه انار انځر او بعض کهبجورې (عَبْرٌ صِنَوَانٌ) کومې چه داسې نه وې هم یوه تناوی لکه نورې ونې.

توره ته هم صنوب وئیلې کیږی: هم د دې نه د انسان تره ته (صِنَوَالاب) وائی. په حدیث کښې هم راغلي دی چه حضور ﷺ حضرت عمر ته او فرمائیل چه تاته معلومه ده چه د انسان تره په مثال د پلار وی. () براء ﷻ فرمائی په یوه جرړه یعنی یوه تنه کښې ډیر ښاخونه او د کهبجورو ونې وې او په یوه تنه باندې هم یوه وې. هم دغه (صِنَوَانٌ) او غیر (صِنَوَانٌ) دې. هم دغه قول د نورو بزرگانو هم دې. د ټولو دپاره اوبه یو وې یعنی د باران خو د میوو په کمې زیاتۍ کښې ډیر فرق وې. څه خوږې وې څه تروې، په حدیث کښې هم دا تفسیر دې او گورنی ترمذی شریف () د قسمنو او جنسونو اختلاف درنگ اختلاف، د بونی اختلاف د خوند اختلاف، د پاتړو اختلاف د تازگۍ اختلاف یو ډیر خوږ بل ډیر تریو، یو ډیر خوندناک بل ډیر بې مزې، د چا رنگ زیر د چا رنگ سور د چا سپین او د چا تور. دغه شان په تازگۍ

(۱) صحیح مسلم کتاب الزکوة باب فی تقديم الزکوة ومنعها: ۹۸۳، ابوداؤد: ۱۶۶۳، بیهقی: ۱۶۳/۶، دارقطنی: ۱۲۳/۲.

(۲) ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الرعد: ۳۱۱۸.

او میو و کنبی ہم اختلاف دی. او د غذا پہ اعتبار سرہ تولی یو شان دی. د قدرت دا عجائب د یو
ہونیار سری د پارہ عبرتو نہ دی. او فاعل مختار د اللہ ﷻ د قدرت یو لوی او زبردست معلومات
ورکوی ہغہ چہ خہ غواری نو کوی. د عقلمند و د پارہ دا آیاتو نہ دا نبی نبانی کافی وافی دی.

وَأَنَّ تَعْجِبَ فَعَجَبٌ	اور کہہ چری اتہ تعجب کوی نو دیرہ عجیبہ دہ
قَوْلُهُمْ عَازًا كَنَّا ثُرَيَّا عَرَانَا كَفَى خَلْقٍ جَدِيدًا	وینا د دوی ایا کله چہ شو مونہ خاوری آیاتو بیا بہ مونہ را پیدا کیو پہ پیدا و بنت نو ی کنبی تعجب پہ کار دی (ہغہ دا) چہ کله مونہ مرہ شو او خاوری شو نو بیا بہ راژوندی کیو
أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَى	داخلق ہغہ کسان دی چہ کفرنی کرے دی پہ رب خپل سرہ او داہغہ کسان دی چہ پتی بہ پرتی وی داہغہ خلق دی چہ د خپل رب نہ منکر دی او د دوی پہ ختونو کنبی بہ طوقونہ زورند
فِي آعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ	پہ ختونو ددوی کنبی او دا کسان خاوندان د وور دی دوی بہ پہ ہغی کنبی ہمیشہ وی پراتہ وی او ہم دغہ خلق دوزخیان دی چہ ہمیشہ بہ پہ کنبی پراتہ وی

قوله تعالى: وَإِنَّ تَعْجِبَ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ

د دومرہ نشانونو باوجود قیامت نہ انکار:۔ اللہ ﷻ خپل نبی ﷺ تہ فرمائی چہ تہ دہغوی پہ دروغو گنہلو
ہیخ حیرانتیا مہ کوہ. داخو دی داسی نبی چہ کتلوسرہ د اللہ ﷻ د قدرت دہمیشہ نہ مطالعہ کولو
سرہ ہغہ منی چہ دتولو خالق ہم اللہ دی. بیا د قیامت منکر کیو. خود دی نہ زیاتہ ہرہ ورخ مشاہدہ
کوی چہ ہیخ ہم نہ کیو. او اللہ ﷻ ہر خہ کوی. ہر د عقل خاوند معلومولی شی چہ د زمکی او آسمان
پیدائش د انسان د پیدائش نہ دیر لوی دی اودوبارہ پیدا کول درومی خل پیدا کولو نہ دیر آسان وی.
لکہ چہ د اللہ ﷻ ارشاد دی ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمُوتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِمْ بِقَدِيرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ الْتَوْنِ بَلَى إِنَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ چا چہ آسمان اوزمکہ بغیر دستری والی نہ پیدا کرل نو آیاہغہ د مرو پہ دوبارہ راژوندی
کولو قادر نہ دی؟ بیشکہ دی، بلکہ ہر خیز د ہغہ پہ قدرت کنبی دی. نو دلہ فرمائی چہ پہ اصل
کنبی دا کافران دی د ہغوی پہ ستونو کنبی بہ د قیامت پہ ورخ طوق وی. اودا دوزخیان دی چہ ہمیشہ
بہ پہ دوزخ کنبی وی.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ	او پہ تلوار غواری دوی ستانہ بدی مخکینی اد نیکی نہ او پہ تحقیق چہ تیر شوی دی اودوی پہ ستانہ دعا فیت راتلو نہ ورا ندی د مصیبت تلوار کوی حال دا دی چہ ددوی نہ ورا ندی
مِنْ قَبْلِهِمْ الْبَثْلُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ	مخکینی ددوی نہ مثالونہ د عبرت او بیشکہ رب ستا خامخا مالک اد بھنی دی اد پارہ د خلقو دیر د غذا بونہ د مثالونہ تیر شوی دی او بیشکہ ستا رب د خلقو د ظلم (گناہونو) باوجود بھنونگی دی

عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

سرہ د ظلم د هغویٰ او بیشکہ | رب ستا | خامخا سخت عذاب ورکونکي دي |

..... او بیشکہ ستار ب سخت سزا ورکونکي دي |

قوله تعالى: ۖ وَتَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ

د عذاب وخت مقور دي :- داد قیامت منکر وائی که چرې رښتونې ئې نو په مونږ باندې زر عذاب ولې نه راوړي؟ ونیل به ئې اې هغه سړیه چه دعوی کوي چه په تاباندې د الله ﷻ ذکر نازلېږي زمونږ په نیز خو ته پاگل ئې. که فرض کړه ته رښتونې ئې نود عذاب فرښتې ولې نه راوړي؟ د دي په جواب کښې هغوی ته اوونیلې شو چه فرښتې حق او فیصلې سره راځي. کله چه هغه وخت راشي نو هغه وخت ایمان راوړل یا توبه کول او یا دنیک عمل کولو فرصت او مهلت به نه ملاوېږي. دغه شان په بل آیت کښې دي ﴿تَسْتَعْجِلُونَكَ﴾ ددو آیاتونو پورې او په یوځای کښې دي ﴿سَأَلْ سَائِلٌ﴾ اوبه آیت کښې دي چه بې ایمانه ددې د پاره تندې کوي او ایماندار د دې نه ویرېږي او هغه حق گنړي. دغه شان په بل آیت کښې فرمان دي چه هغوی به ونیل اې الله د قیامت نه وړاندې زمونږ معامله پوره کړه. او آیت مبارک کښې دي یا الله که دا ستا د طرف نه حق دي نو په مونږ باندې د آسمان نه کانړی راوړوه، یاخه بل څه الصناک عذاب نازل کړه. مطلب دا چه د خپل کفر په وجه اود الله ﷻ د عذاب دانکار اودهغې راتلل محال گنړل او دومره بې ویرې او بې خطرې شوی وو چه د عذابونو د نازلیدلو آرزوگانې او غوښتنې به ئې کولې. دلته اوفرماتیلې شو چه د دوی نه وړاندې د داسې خلقو مثالونه پراته دي چه څنگه هغوی د الله ﷻ په عذابونو کښې راگیرکړې شو. دا خو اووايه چه د الله ﷻ حکم او مهربانی ده چه گناه ته گوري خو زړ ئې نه رانیسی گنې په مخ د زمکې به ئې هیڅ څوک هم نه وو پریخودی. شپه ورځ خطاگانې گوري او معافی کوي.

الله ﷻ معرفت او عذاب والا دي: خود دي نه دا مه گنړئې چه هغه په عذاب باندې قدرت نه لري. د هغه عذاب هم ډیر خطرناک ډیر سخت او ډیر درد ورکونکی دی. دالله ﷻ فرمان دي ﴿فَإِنْ كَذَّبْتُكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَابْعِثْ لَآيَةً بَأْسَهُ﴾ که دوی تا دروغ گنړي نوته ورته وایه چه ستا رب د ډیرو رحمتونو والا دي، لیکن د هغه راغلې عذاب د گناهکارانوته نشي اخواکیدې. اوفرمان دي چه ستا پروردگار زر عذاب ورکونکې، بخښونکې اومهربانې کونکې دي او په آیت کښې دي زما بنده او نبی زما بندیگانو ته خبر ورکړه چه زه ښونکې او مهربان یم او زما عذابونه هم ډیر دردناک دي. د دې قسم نور هم ډیر آیاتونه دي په کوم کښې چه امید، ویره او لالچ په یوځای بیان شوی دی. په ابن ابی حاتم کښې دي د دې آیت په نازلیدو باندې رسول الله ﷺ اوفرماتیل که د الله ﷻ معافی ورکول نه وو او مهربانی کول نه وو نود چا د ژوند خوند به باقی نه وو او که د هغه دهمکي ورکول او سزا ورکول نه وونو هر سړی به بې پرواهنی سره ظلم او زیاتې کښې مشغول کیدل(په ابن عساکر کښې دي چه حسن بن عثمان ابو حسان رمادی رحمته الله علیه په خوب کښې د الله ﷻ دیدار اوکړو. ونی کتل چه حضور صلی الله علیه و آله په وړاندې ولاړ دي اودخپل یو امتی شفاعت کوي په کوم باندې چه د الله ﷻ فرمان جاری شو چه آیا ستا د پاره دومره کافی نه دي چه ما په سورة رعد کښې په تاباندې آیت ﴿وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ﴾ نازل کړي. ابو حسان رحمته الله علیه فرماني دي نه پس زما سترگې کولواو شوې.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ إِنَّمَا
او وائی ہفہ کسان چہ انکار نی کرے دی اولی نازلہ نہ شوہ پہ دہ باندی ایوہ نبہ طرفہ درب خپل نہ بیشکہ چہ
او کافران وائی چہ دہ دہ درب طرفہ پہ دہ باندی خہ نبہ ولی نازلہ نہ شوہ (ائی پیغمبر ﷺ) نہ
أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ
تہ ویرونکی یی او دپارہ دھر قوم الار بودونکی مقرر دی
خو صرف (دبدبختو نتیجہ) ویرونکی یی او دھر قوم دپارہ یو لار خودونکی وی

قوله تعالى: إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ

ہدایت د اللہ پہ لاس او د نبی پہ ذمہ تبلیغ دی: کافرانو خلقو بہ داعراض پہ توگہ وئیل چہ خنگہ ورائندینو پیغمبرانو معجزی راورلی وی نو داپیغمبر ولی نہ راورے۔ مثلاً دعبوغرونہ بہ د خپل خائی نہ اخوا کیدل او دلتہ بہ شینگے او نہرونہ وو۔ د هغی پہ جواب کنبی پہ یویل خائی کنبی دی چہ مونہ بہ دا معجزی ہم خودلی وی خود مخکینو پہ شان د هغی پہ دروغو گنرلو باندی بہ د هغوی پہ شان عذاب راتلو۔ نود دوی پہ دی خبرو خفہ کیرہ اوفکرمند کیرہ مہ ستاپہ ذمہ خو صرف تبلیغ دی۔ تہ ہدایت ورکونکی نہ نی۔ د هغوی پہ نہ منلو بہ ستا نیول نہ کیری۔ ہدایت د اللہ ﷻ پہ لاس کنبی دی دا ستا د وس خبرہ نہ دہ۔ د ہر قوم د پارہ لار خودونکی او داعی دی یا دا مطلب دی چہ ہدایت ورکونکی زہ یم او ویرونکی تہ نی۔ پہ آیت مبارک کنبی دی ﴿وَأَن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ پہ ہر امت کنبی ویرونکی تیر شوی دی او دلتہ مراد د ہادی نہ پیغمبر دی۔ نو پیشوا او لار خودونکی پہ ہرہ دلہ کنبی وی د چا د علم او عمل نہ نور لار موندلی شی۔ د دی امت چہ پیشوا رسول اللہ حضرت محمد ﷺ دی۔

دہاد نہ مراد علی ﷺ اخستل غلط دی: یو دیر منکر او فضول روایت دی چہ د دی آیت د نازلیدلو پہ وخت کنبی۔ هغوی ﷺ پہ خپلہ سینہ مبارک باندی لاس کیخودو چہ منذر خو زہ یم او د حضرت علی ﷺ د اوپے طرف تہ نی اشارہ اوکرہ چہ ہادی علی ﷺ دی زما نہ پس بہ ہدایت حاصلونکی ستا نہ ہدایت حاصلوی (۱) د حضرت علی ﷺ نہ نقل دی چہ پہ دی خائی کنبی د ہادی نہ مراد د قریشو یو سہری دی (۲) جنید بغدادی رضی اللہ عنہ وائی ہفہ حضرت علی ﷺ پخپلہ دی۔

كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ
ہرہ بنخہ او پہ هفہ خہ چہ کمی نی رحمونہ او پہ هفہ خہ چہ زیاتوی نی
خپلہ خینہ کنبی ساتی اللہ تہ هفہ بنہ معلوم دی او خہ چہ د بنخو پہ رحم کنبی د بچی د پیداوشت پہ حقلہ کمی زیاتی کیری
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ۝ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ
او ہر خیز د هفہ سرہ پہ اندازہ دی عالم دی پہ پتیو خیزونو او پہ بنکارہ هفہ لوی دی
اودا ہر خیز د هفہ پہ نزد پہ یوہ مقررہ نیہہ کیری هفہ پہ پتیو او پہ خرگندوتولو خیزونو بنہ عالم دی

(۱) الطبری: ۱۳/۱۰۸، حاکم: ۳/۱۳۰۔
(۲) المعجم الاوسط: ۱۳۸۳، المعجم الصغیر: ۳۸/۲ وعبد اللہ بن احمد فی زوائد المسند: ۱/۲۶۱ وسندہ حسن ورجل من بنی ہاشم هو الرسول ﷺ۔

دير لوئي دي او عظيم دي |

(٢) صحيح بخارى كتاب التفسير باب (الله يعلم ما تحمل كل انثى وما تغيض الارحام)؛ ٤٦٩١، ابن حبان: ٢٧٣/١، السنن الكبرى ٣٧٠/٦، المعجم الاوسط: ٢٥٨/٢، احمد: ٥٤/٢، الطبري: ٢٨/٢١.

ده. د کسې نه مراد په بعضې خلقو هم د حمل په ورځو کښې وینه راځي او د زیاتې نه مراد د نهو میاشتونه زیات حمل حصاریدل (۳) مجاهد رضی الله عنه فرماني د نهونه وړاندې چه کومه ښځه وینه اووینی تود نهونه زیاتېږي لکه د حیض ورځې. دوینې پریوتوسره ماشوم ښه کیږي او چه نه پریوزی پوره چاق او لوی وی بچي دمور په خټه کښې بې غمه وی: حضرت مکحول رضی الله عنه فرماني چه ماشوم د مور په خټه کښې بالکل بې غمه بې پرواه او په آرام باندې وی. د هغه د مور د حیض وینه د هغه خوراک وی چه د بغیر د غوښتنې او په آرام سره هغه ته رسی هم دغه وجه چه په دې ورځو کښې په مور د حیض بیماری نه راځي بیا چه کله ماشوم پیدا شی نو په زمکه باندې لگیدو سره چغې وهي. د دې نابله خای نه هغه ویریږي. کله چه د هغه نوم پریکړې شی نو الله تعالی د هغه رزق د هغه د مور سینې ته رسوی او اوس هم هغه ته بغیر د غوښتلو بې مشقته په بې غمنۍ او بې فکرۍ سره هغه ته رزق ملایږي. بیا چه لږ شان لونیږي نو په خپلو لاسو خوری ځکي خو بالغ کیدو سره د رزق د پاره شور زوگ شروع کړي. که د مرکولو او قتل کولو پورې د رزق ملایدلو امکان وی نومخکښې روستو کیږي نه. افسوس ای بنیاده په تا حیرانتیا ده چا چه تاته د مور په خټه کښې رزق درکړو، چا چه تاله د مور په غیږ کښې رزق درکړو، چا چه تاله د ماشوموالي نه تر بلوغت پورې رزق درکړو نو ته اوس بالغ او عقلمند کیدو سره دا وانی چه په انسان افسوس دې د کوم خای نه به خورم؟ که مړه کیدل وی که قتل وی؟

د رسول کریم صلی الله علیه و آله د خپل لوری پیغام: بیا هغوی دا آیت اولوستلو. هر څیز هغه سره په یوه اندازه دې. رزق اجل یعنی مرگ هر څه مقرر شوی دی. د حضور صلی الله علیه و آله یوې لور بې بی هغوی له یو سرې راوړلو چه زما ماشوم په آخری حالت کښې دې ستاسو تشریف راوړل زما د پاره د خوشحالی ذریعه ده. هغوی او فرمائیل لار شه هغې ته او وایه چه کوم الله تعالی واخلی هغه هم د هغه دی او چه کوم نی درکړی هغه هم د هغه دی د هغه څیز صحیح اندازه هم هغه سره ده، هغې ته او وایه چه صبر او کړه او د الله تعالی نه د ثواب امید ساته الخ (۱) الله تعالی هر هغه څیز باندې خبر دې کوم چه د خلقو نه پټ دې اود هغې نه کوم چه بندیگانو ته ښکاره دې. د هغه نه هیڅ هم پټ نه دی. هغه د ټولونه لوی، هغه د هر چا نه اوچت دې. هر څیز د هغه په علم کښې دې. ټول مخلوق د هغه په وړاندې عاجز او لاچاره دې. ټول سرونه د هغه په وړاندې تپت دی او ټول بندیگان د هغه په وړاندې عاجز لاچاره او صرف بې بس دی.

سَوَاءٌ	مِّنْكُمْ	مَّنْ	أَسَرَ الْقَوْلَ	وَمَنْ
ایو شان دی (هغه ته) ستاسو نه هغه څوک چې پتوی خبره او هغه څوک				
په تاسو کښې که څوک په پټه خبره کوي او که په ښکاره ټول هغه ته برابر				
جَهَرَ	بِهِ	وَمَنْ	هُوَ	مُسْتَخْفٍ
چې په اوچت اواز کوي دا او هغه څوک چې هغه پټیدنکی وی په شپه کښې او هغه څوک چې روان وی				
دی او هغه څوک ورته هم یو شان معلوم دی که د شپې په تیاره کښې پټ شی او که د ورځې ښکاره گرځي				
بِالنَّهَارِ	لَهُ	مَعْقِبَاتٍ	مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ	وَمِنْ خَلْفِهِ
په ورځ کښې د هغه نگراني فرښتي مقرر دی مخکښې د انسان نه او روستو د هغه نه				
راگرځي هر یو د پاره نمبر په نمبر راتلونکي (فرښتي) مقرر دی وړاندې هم او روستو هم				

(۱) صحیح بخاری کتاب الجنائز باب قول النبی صلی الله علیه و آله (يعذب الميت بعض بكاء اهله عليه اذا كان الروح من منته) ۱۲۸۴، صحیح مسلم: ۹۲۳، نسائی: ۱۸۶۸، بیهقی: ۶۱۲/۱، مصنف عبدالرزاق: ۵۵۲/۳، احمد: ۲۰۴/۵، ابن حبان: ۴۶۱، ابن ابی شیبہ: ۳۹۲/۳، مستدرک الطیالسي: ۶۳۶

يَحْفَظُونَهُ	مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ	يَقُومُ
چی حفاظت کوی د انسان په حکم د الله ایشکه الله نه بدلوی هغه حالت چی وی په یو قوم باندی هغوی د الله په حکم د هغه حفاظت کوی بیشکه الله د یو قوم (بنه) حالت نه بدلوی		
حَتَّىٰ	يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ	اللَّهُ
تر هغی پورې چی بدل کړی هغوی هغه حالت په خانو خپلوا او هر کله چی ارده او کړی الله ترڅو چی هغوی پخپله خپل حالت بدل کړی نه وی او هر کله چی الله په یو قوم باندی دمصیبت (راوستو) يَقُومُ سَوْءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَالَهُمْ مِّنْ دُونِهِ مِّنْ وَّالٍ		
په یو قوم دمصیبت نویانسته واپس کیدل د هغی او نشته هغوی دپاره په مقابل د الله کنبی څوک مددگار اراده او کړی انو هیڅوک شی نشی واپس کولی او دوی د پاره به د الله نه سوا بل څوک مددگار نه وی		

قوله تعالى: سَوْءًا مِّنْكُمْ مَّنْ أَمَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ

د الله علم ټول مخلوق راگیرونکي دي. د الله علم ټول مخلوق راگیر کړي دي هېڅ څیز د هغه د علم نه بهر نه دي. په مزه او تیز هریو آواز اوری. پټ او ښکاره هر څه پیژنی. که ته نی پتوي او که ښکاره کوي د هغه نه پټ نه دي. حضرت عائشه صدیقه فرماني هغه هم الله دې د چا اوریدو چه د ټولو آوازونه راگیر کړي دي. د الله قسم یوې ښځې د خپل خاوند گيله رسول الله ته داسې په غوږ کنبی پس پس سره او کړه چه زه ورسره په خواکې ناسته وم خو ما پوره واونه ریده خو الله آیت (قَدْ سَمِعَ اللَّهُ الْخ) نازل کړو. یعنی د دې ښځې دا ټول پس پس الله اوریدل. هغه اوریدونکې او لیدونکې دي. څوک چه دخپل کور په تهه خانو کنبی د شپې په تیارو کنبی پټ وی او هغه چه دورځې په رڼا کنبی په کولاو لارو روان وی هغه د الله په علم کنبی برابر دی. لکه چه (الْأَجْنِبُ يَسْتَفْتُونَ يَأْتِيَهُمْ يَعْلَمُ مَا يَبْتَغُونَ وَمَا يَخْلُونَ) کنبی فرمانی او آیت (وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ) کنبی ارشاد شوې دي چه ستاسو د هر کار په وخت کنبی مونږ اخوا دپخوانه یو. هېڅ یوه ذره زمونږ د معلوماتونه بهر نه ده. د الله فرشتو د خاتندونکي او څوکیدار په شان د بندیگانو نه گیر چاپیره مقرر دی چه هغوی د آفتونو او مصیبتونو نه بچ کوی.

هر انسان دڅلورو فرښتو په مینځ کنبی وی: لکه څنگه چه په اعمالو باندې ساتندونکې د فرښتو یو ډله ده چه وار په وار یو بل پسې راځی. د شپې جدا او د ورځې جدا او لکه چه څنگه دوه فرښتي د انسان ښی او گس طرف ته د اعمالو لیکلو باندې مقرر دی. د ښی طرف والا نیکنی لیکي او د گس طرف والا بدنې لیکي. دغه شان دوه فرښتي د هغه نه وړاندې روستو دی چه د هغه حفاظت او ساتنه کوی. نو هر انسان هر وخت څلورو فرښتو سره اوسېږي یعنی دوه ښی او گس طرف ته لیکونکي او دوه حفاظت کونکي وړاندې روستو. بیا د شپې جدا او د ورځې جدا. په حدیث شریف کنبی دی چه تاسو له فرښتي یو بل پسې ځی راځی. د شپې او ورځې د هغوی یو ځای کیدل سحراو مازیگر مونځونو کنبی کیږی. د شپې تیریدونکې آسمان ته ځیږی. او سره د علم الله د هغوی نه تپوس کوی چه تاسو زما بنده په کوم حالت کنبی پریخودو؟ هغوی جواب ورکوی چه مونږ لارو نو هغه په مانځه کنبی وواو

۱) نسائی کتاب الطلاق باب الطهار: ۳۴۹۰، ابن ماجه: ۲۰۶۳ وهو صحيح، صحيح بخاری تعلیقاو مختصر اقبل حدیث: ۷۳۸۶، حاکم: ۴۸۱/۲.

چه راتلو نو په مانځه کښې مو پریځودو^(۱) په حدیث شریف کښې دی چه تاسو سره هغه وی او بغیر د اودس ماتې اوجماع د وخت نه هغه تاسو نه جدا کیږی نو تاسوله د هغوی لحاظ د هغوی نه شرم اود هغوی اکرام او عزت کول پکار دی^(۲).

نو چه کله الله ﷻ څه نقصان خپل بنده ته رسول غواړی نو د ابن عباس رضی الله عنه د قول مطابق حفاظت کونکې فرېښتې هغه کار کولو ته پریږدی. مجاهد رضی الله عنه وائی چه هر بنده سره د الله ﷻ د طرف نه موکل وی چه هغه به اوده کیدو او وینیدو د پیریانو انسانان زهریله ځناورو او ټولو آفتونونه پېچ کوی. هر یو څیز منع کوی خو هغه کوم چه الله ﷻ رسول غواړی. ابن عباس رضی الله عنه فرمائی دا د دنیا د بادشاهانو امیرانو ذکر دی کوم چه په پېره او څوکې کښې اوسیږی. ضحاک رضی الله عنه فرمائی چه بادشاه د الله ﷻ په ساتنه کښې وی (اموالله) سره یعنی د مشرکانو او ظاهرنونو والله اعلم. ممکن دی چه د دې قول نه غرض دا وی لکه څنگه چه د بادشاهانو او امیرانو څوکیداری سپاهیان کوی دغه شان د بنده څوکیداری د الله ﷻ د طرف نه مقرر شوې فرېښتې کوی. په یو غریب روایت کښې په تفسیر ابن جریر کښې روایت دی چه حضرت عثمان رضی الله عنه حضور ﷺ له راغلواو د هغوی ﷺ نه ئی ټپوس اوکړوچه بنده سره څومره فرېښتې وی. هغوی ﷺ او فرمائیل یوه خو ښی طرف ته نیکنی لیکونکې چه د کس طرف والا باندې امیره ده. کله چه ته څه نیکی کوې نو د یوې په ځای لس لیکی او ته چه کله بدی کوې نو د کس طرف والا د ښی طرف والا نه اجازت غواړی نو هغه وائی چه لږ صبر اوکړه کیدې شی چه توبه یا استغفار اوکړی. درې ځل هغه اجازت غواړی نو چه بیا هغه توبه اوڼه کړی نو دا د نیکنی لیکونکې فرشته وائی چه اوس ئی اولیکه. الله ﷻ دې مونږ د دې نه خلاص کړی دا خو ډیر خراب ملگري دې دې ته د الله ﷻ هم لحاظ نشته دا د هغه نه شرمیږی نه. د الله ﷻ فرمان دې چه انسان کومه خبره په ژبه راوړی په دوی باندې څوکیداران مقرر او لیکلې شوی دی او دوه فرېښتې ستا نه وړاندې روستو دی. د الله ﷻ فرمان دې (لَمْ يَعْصُوا) الخ. اویوې فرېښتې ستادتندی وینسته نیولی دی^(۳) کله چه ته د الله ﷻ د پاره عاجزی کونې نو هغه تا اوچتو درجوته رسوی او چه ته کله د الله ﷻ په وړاندې سرکشی او کبر کوې نو هغه تا بنکته او عاجز کوی او دوه فرېښتې ستا په شونډو دې کوم درود چه ته په ما باندې وائی د هغې دوی حفاظت کوی. یوه فرېښته ستا په ځله باندې ولاړه ده چه د مار وغیره غوندې څیز ستا خلق ته لار نه شی او دوه فرېښتې ستا په سترگو دی نو دا لس فرېښتې هر بنیادم سره دی بیا د شپې جدا دی او د ورځې جدا دی. دغه شان هر انسان سره د الله ﷻ د طرف نه شل فرېښتې دی. یو خوا خو ټوله ورځ د ابلیس د دهوکه کولو دپوتی وی او هره شپه د هغه د اولاد. (۴) مسند احمد کښې دی تاسو کښې هر یو سره پیرې ملگري دې او فرېښته ملگري دې. خلقو وئیل چه تاسو سره هم؟ وئې فرمائیل چه او الله ﷻ په هغوی باندې زما امداد کړې دې هغوی ماته د ښیگري نه علاوه نور څه نه وائی (مسلم) دا فرېښتې د الله ﷻ په حکم سره د هغوی ساتنه کوی په بعض قراءتونو کښې (أمر الله) په بدله کښې (بأمر الله) دې. کعب رضی الله عنه وائی که د بنیادم د پاره هر نرم او سخت کولاو کړې شی نو هر یو څیز به هغه ته په نظر راشی او که د الله ﷻ د طرف نه دا حفاظت کونکې فرېښتې مقرر نه وې چه د خوراک څښاک او شرمگاهونو حفاظت کونکې دی نو والله تاسو خو به اوچت کړې شوی وئې. ابو امامه رضی الله عنه فرمائی هر سړی سره حفاظت

صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ذکر الملائكة صلوات الله عليهم: ۳۲۲۳، صحیح مسلم: ۶۳۲، ابن حبان: ۱۷۲۶، مسند ابی عوانه: ۳۱۵/۱، السنن الکبری: ۱۷۵/۱، مؤطا امام مالک: ۴۱۱، احاد: ۴۸۶/۲، مسند ابی یعلی: ۲۱۵/۱۱، شعب الایمان: ۵۰/۳، صحیح ابن خزيمة: ۱۶۵/۱، ترمذی کتاب الادب باب ماجاء فی الاستار عند الجماع: ۲۸۰۰، ۱۸/۵۰، انظری: ۲۹۴/۹۰.

گونگې فرېسته ده چه د تقدیري کارونونه علاوه نورې ټولې بلاګانې د هغه نه لرې کوي. د قبيله مراد يو سړي حضرت علي ؑ له راغلو هغه ئي په مانځه کښي مشغول اوليدو نو وني ونيل چه د قبيله مراد خلقو ستاسو د قتل اراده کړې ده تاسو خپله پېره او څوګنې مقرر کړئ. هغوی او فرمائيل چه هر سړي سره د هغه حفاظت گونگې دوه فرېستې مقرر دي بغير د تقدیر د ليک نه هيڅ يوه بدې انسان ته رسيدو ته نه پرېږدي. واوره اجل يو مضبوطه قلعه ده او ښکلې ډهال دې او ونيلي شوی دی چه د الله ﷻ په حکم او الله ﷻ په امر د هغه حفاظت کوي.

شرعی دم هم د تقدیر حصه ده: لکه چه په حديث شريف کښي دی خلقو د حضور ﷺ نه تپوس او کړو چه د مونه او پوکي چه مونږ کوو آیا په دې باندې د الله ﷻ مقرر شوې تقدیر اخوا کيدې شي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل چه هغه خو پخپله د الله ﷻ د طرف نه مقرر شوې دي. (په ابن ابی حاتم کښي دی چه د بنی اسرائيلو په انبياؤ کرامو کښي د يو طرف ته د الله ﷻ وحی اوشوه چه خپل قوم ته اووايه چه د کوم کلي والا او کوم کور والا د الله ﷻ تابعدارنی کښي تيرولو سره د الله ﷻ معصيت کوي الله ﷻ به د هغوی د خوشحالي خيزونه د هغوی نه لرې کړي هغوی ته هغه خيزونه وررسوي چه هغوی ته تکليف رسونکې وي. د دې تصديق د قرآن کریم د آيت (إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ) نه هم کيږي. د امام ابن ابی شيبه ؒ کتاب صفة العرش کښي دا روايت مرفوعا هم راغلي دي. عمير بن عبدالمک وائی چه د کوفې په منبر باندې حضرت علي ؑ مونږ ته خطبه راکړه کومه کښي چه فرمائيل چه که زه به چپ پاتې شوم نو حضور ﷺ به خبره شروع کوله او کله به ماتپوس کولو نو هغوی ﷺ به جواب راکولو. يوه ورځ حضور ﷺ ماته او فرمائيل الله ﷻ فرمائي ماته د خپل عزت او جلال د اوچتوالي چه په عرش دې قسم دې چه د کوم کلي د کوم کور خلق زما په نافرمانو کښي اخته وي او بيا هغه پرېږدي او زما په تابعدارنی کښي لګياشي نو زه هم خپل عذاب او تکليف د هغوی نه اخوا کړم او خپل رحمت او آرام هغوی ته رسوم. دا حديث غريب دي او د دې په سند کښي يو راوی غير معروف دي.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ
هغه هغه ذات دي چې ښائي تاسوته پرېښنا هم ويره او هم اميد او پورته کوي وريځي
اللَّهُ الَّذِي يَنْزِلُ فِي السَّحَابِ بِرُءُوسِهِ ذُرِّيَّةً مِّنْ ذُرِّيَّتِهِ لِيُنْزِلَ عَلَيْهَا مَائِدًا مِّنَ السَّمَاءِ فِي سُبُحٍ مُّطَهَّرٍ
الله ﷻ هغه ذات دي چې تاسو ته د بجلي پرق ښائي چې د ويري او اميد دواړو ذريعه ده او د اوبونه ډکي درني
الَّذِي يُنْزِلُ فِي السَّحَابِ مَائِدًا مِّنَ السَّمَاءِ فِي سُبُحٍ مُّطَهَّرٍ
درني او پاکي بيانوي د وريځي ګرزار د حمد د هغه سره او فرېستې هم د ويري د هغه نه
وَيُنْزِلُ فِي السَّحَابِ مَائِدًا مِّنَ السَّمَاءِ فِي سُبُحٍ مُّطَهَّرٍ
وريځي راخيژوي اورعد (ګرګور) سره د تعريف نه د هغه پاکي بيانوي او فرېستې هم د هغه د ويري نه رېږي
وَيُنْزِلُ فِي السَّحَابِ مَائِدًا مِّنَ السَّمَاءِ فِي سُبُحٍ مُّطَهَّرٍ
اولېري هغه تندرونه انو رسوي دغه تندرونه هغه چاته چې او غواړي په داحال کښي چې هغوی
او هغه تندرونه رالېږي نو چې په چا غواړي په هغه ئي غورزوي او ته ګوره چې دوي د الله ﷻ
يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْحِسَابِ
جګړه کوي په باره د الله کښي او هغه سخت دي د تدبير په لحاظ سره
په وحدانيت کښي جګړې کوي حال دا دي چې هغه دلوثي طاقت خاوند دي

(۱) ترمذي کتاب الطب باب ما جاء في الرقي والادوية: ۲۰۶۵، ابن ماجه: ۳۴۳۷، حاکم: ۴۰۲/۴، المعجم الکبیر: ۳۰۹۰، مجمع الزوائد: ۸۵/۵.

قوله تعالى: وَيَسْمِعُ الرُّعْدُ بِحَمْدِهِ

د آسمانی بجلی پرق پروق۔ بجلی ہم د ہفہ پہ حکم کنہی دہ۔ حضرت ابن عباس ؓ د سوال کونکی پہ جواب کنہی ونیلی ووجہ بجلی اوبہ دی۔ مسافرچہ دا وینی د خپل تکلیف او مشقت د ویری نہ ویری او مقیم د برکت او گتہی پہ امید باندی د رزق د زیاتیدو لالچ کوی۔ ہم ہفہ دا درنی اوریخی پیدا کوی چہ د اوبو د بوج پہ وجہ زمکے تہ نزدی راخی نو پہ دے کنہی بوج ہم د اوبو وی۔ بیانی افرمائیل تندر ہم د ہفہ تسبیح او حمد کوی چہ ہر خیز د اللہ ﷻ تسبیح او حمد کوی۔ (۱)

د وریخو خبری اوخندا: یوحید شریف کنہی دی چہ اللہ ﷻ اوریخی پیدا کوی چہ پہ بنہ شان سرہ خبری کوی او خاندی۔ (۲) ممکن دی چہ د خبرونہ مراد گرخیدل او خدا نہ مراد دبجلی بنکارہ کیدل وی۔ سعد ابن ابراہیم ؓ فرمائی اللہ ﷻ باران رالیری اودہغی نہ بنہ خبری کونکی اوبنہ خدا کونکی بل خوک نشته۔ د ہفہ خدا بجلی دہ اود ہفہ خبری گرچار دی۔ محمد بن مسلم ؓ وانی چہ مونہ تہ دا خبرہ رارسیدل دی چہ بجلی یوہ فرشتہ دہ د کومی چہ خلور مخونہ دی یوہ د انسان پہ شان یو د غونی پہ شان یو د باز او بلہ د زمیری پہ شان۔ ہفہ چہ گلہ لکنی خوزوی نو بجلی بنکارہ کیری۔ حضور ﷺ بہ چہ گرخی گروخ واوریدو نو دا دعا بہ نی لوستلہ (اللهم لا تقتلنا بفضیک ولا تهلکنا بعد ذلک وعاقنا قبل ذلک) (ترمذی) (۳) بل روایت کنہی دا دعا دہ (سبحان من یسمی الرعد بمحمد) حضرت علی ؓ چہ بہ گرخی واوریدو نو دا بہ نی لوستل (سبحان من یسمی له) (۴) ابن ابی زکریا فرمائی چہ خوک گرخی گروخ واوری نو وانی دی (سبحان اللہ وحمده) (۵) پہ دہ بہ بجلی یعنی تندر نہ راپریوزی۔ عبد اللہ بن زبیر ؓ چہ بہ گرخی گروخ واوریدو نو خبری بہ نی پریخودی او فرمائیل بہ نی (سبحان الذی یسمی الرعد بمحمد والملکۃ من خیفته) (۶) اوفرمائیل بہ نی چہ پہ دی آیت کنہی پہ دی آواز کنہی د زمکے والا د پارہ ډیر ویرونکی خیز دی۔ پہ مسند احمد کنہی دی چہ رسول اللہ ﷺ فرمائی ستاسو رب العزت فرمائی کہ زما بندیگانو زما پورہ تابعداری کولہ نو مابہ د شپہ بارانونہ کول او د ورخی بہ می نمر راخیڑولو او دوی تہ بہ می د گرخی گروخ آواز قدری نہ اورولو۔ (۷)

دکڑکڑ واوریدلو سرہ تسبیح وٹیل پکاردی: طبرانی کنہی دی چہ ہغوی ﷻ فرمائی گرخی گروخ واوریدو سرہ د اللہ ﷻ ذکر کوئی خکہ چہ پہ ذکر کونکو باندی تندر نہ راپریوزی۔ (۸) ہفہ تندر رالیری او چہ پہ چا باندی غواری عذاب کوی ہم پہ دی وجہ بہ پہ آخرہ زمانہ کنہی تندرونہ ډیر راپریوزی۔ دمستد احمد پہ حدیث شریف کنہی دی چہ قرب قیامت کنہی بہ تندرونہ ډیر پریوزی۔ تردی چہ یو سړی بہ راشی او د خپل قوم نہ بہ تپوس او کړی چہ سحر پہ چا باندی تندر پری وتی دی؟ ہغوی بہ وانی فلانکی باندی فلانکی باندی۔ (۹)

(۱) ۱۷/الاسراء: ۴۴۔

(۲) احمد: ۴۳۵/۵ و مستندہ صحیح الاسماء والصفات للبیہقی: ۹۸۸ الامثال للرامهرمزی: ۱۲۵۔

(۳) ترمذی کتاب الدعوات باب ما یقول اذا سمع الرعد: ۳۴۵۰، الادب المفرد: ۲۷۱، السنن الکبری: ۷۶۴، ابن ابی شیبہ: ۳۱/۷۔

عمل اليوم واللیلة للنسائی: ۹۲۷، بیہقی: ۳۶۲/۳، احمد: ۱۰۰/۲، حاکم: ۲۷۶/۴۔

(۴) صحیح الادب المفرد: ۷۲۲ عن ابن عباس ؓ عن قوله وسنده حسن۔

(۵) الطبری: ۲۹۸/۹۔

(۶) موظا امام مالک روایۃ ابی مصعب، ۱۷۱/۲، ح ۲۰۹۴ و مستندہ صحیح۔

(۷) احمد: ۲۵۹/۲، حاکم: ۳۴۹/۲، مسند الطیالسی: ۲۵۸۶۔

(۸) طبرانی: ۱۱۳۷۱، مجمع الزوائد: ۱۰/۱۳۶۔

(۹) احمد: ۶۴-۶۵/۳، مجمع الزوائد: ۹/۸، حاکم: ۴۴۴/۴۔

د یو مغرور سردار واقعہ: ابویعلیٰ راوی دې چې حضور ﷺ یو سړې د یو مغرور سردار د راغوبښتلو د پارہ اولیږلو. هغه وئیل کوم رسول الله او کوم الله؟ الله دسرو زرو دې که دسپینو زرو؟ یاد پیتلو؟ قاصد واپس راغلو او حضور ﷺ ته ئی دا ذکر او کړوچہ گورنی ما خو تاسو ته اول نه عرض کړې وو چې هغه کبرژن او مغرور سړې دې تاسو هغه مه راغواړئ. حضور ﷺ بیا وفرمائیل دوباره لار شه او هغه ته هم دغه اووايه. هغه لارو او بیاني راوغوبښتلو خو هغه فرعون هم هغه جواب دا خل هم ورکړو. قاصد حضور ﷺ ته واپس عرض او کړو نو حضور ﷺ دریم خل باندې وراولېږلو. په دریم خل باندې هغه پیغام اوریدو سره هم هغه جواب ورکول شروع کړو چې بوه اوریخ د هغه د سر د پاسه راغله گړخ شو او په هغه باندې تندر راپریوتلو او د هغه د سر نه ئی کھوپړنی والوزوله. (۱) دې نه پس دا آیت نازل شو. د حضرت انس رضی اللہ عنہ د دې معنی روایت هم ذکر دې. (۲) په یو روایت کښې دی چې یو یهودی حضور ﷺ له راغلو او وئی وئیل چې الله دتانبې دې یادمرغلرواوکه د یاقوتو. لادهغه سوال پوره شوې نه ووچہ تندر راپریوتلو او هغه ئی تباه کړو او دا آیت نازل شو (۳) قتاده رضی اللہ عنہ فرماني ذکر دی چې یو سړی قرآن دروغ او گنړلو اودحضور ﷺ د نبوت نه ئی انکار اوکړو. هم هغه وخت د آسمان نه تندر راغلو او هغه هلاک شو او دا آیت نازل شو. (۴)

دعربو د مغرور سردارانو واقعہ: د آیت په شان نزول کښې د عامر بن طفیل او اربد بن ربیعہ قصه هم بیان شوې ده. دا دواړه د عربو سرداران په مدینه کښې حضور ﷺ له راغله او وئی وئیل چې مونږ به تا اومنو خو په دې شرط چې مونږ نیم په نیمه شریک کړی. هغوی ﷺ دوی ناامیده کړل نو عامر ملعون او وئیل والله زه به د عربو ټول میدان د لښکر نه ډک کړم. حضور ﷺ وفرمائیل ته درغژن ئی الله به تاته داوخت هم درنه کړی. بیا دا دواړه په مدینه کښې حصار وو چې موقع موندلو سره به حضور ﷺ قتل کړو. یوخل هغوی ته موقع ملاؤ شوه نو یو کس هغوی ﷺ په خبرو کښې لگیاکړو او بل توره راوړه شانه راغلو خو هغه محافظ حقیقی هغه د دوی د سر نه محفوظ کړو. اوس د دې ځای نه نامراده لارل او د خپل سوزیدلی زړونو پهلې ماتولو دپاره ئی عرب د حضور ﷺ خلاف راپاسول. هم په دې حال کښې په اربد باندې تندر راپریوتلو او د هغه کار خو خلاص شو. عامر د طاعونی غوټې راگیر کړو او هم په دې کښې په چغو چغو مردار شو او هم د داسې خلقو متعلق دا آیت نازل شو چې الله ﷻ په چا باندې غواړی تندر راغورزوی.

د اربد رور لبید دخپل رور دا واقعہ په شعرونو کښې ښه بیان کړې او په روایت کښې دی چې عامر وئیل که زه مسلمان شم نو ماته به څه ملاؤ شی. حضور ﷺ وفرمائیل چې څه د نورو مسلمانانو حال وی هغه به ستا هم وی. نو هغه وئیل چې بیا خو زه نه مسلمانېږم. که ستانه پس د دې کار مشر زه جوړېږم نو زه بیا دین قبلوم. هغوی ﷺ وفرمائیل دا امر خلافت نه ستا د پارہ دې او نه ستا د قوم د پارہ او دا ده چې زمونږ لښکر به ستا په امداد کښې وی. هغه وئیل چې ماته د دې ضرورت نشته. اوس هم نجدی لښکر زما شاته دې. ما دپخې کچې مالک کړه نو زه به دین اسلام قبول کړم، هغوی ﷺ وفرمائیل چې نه دا دواړه رسول ﷺ ته لارل نو عامر او وئیل والله مدینه به د څلورو وارو طرفونه په لښکرو راگیره کړم حضور ﷺ وفرمائیل الله ﷻ به ستا دا مراد پوره نه کړی. نو اوس دې دواړو مشوره اوکړه چې یو به ئی په خبرو کښې مشغول کړو او دوئم به ئی کار خلاص کړی. بیا به د هغوی نه جنگیږی څوک؟ زیات نه

(۱) مسند ابی یعلی: ۳۴۶۸، الطبری: ۱۲۵/۱۳

(۲) مسند ابی یعلی: ۳۳۴۱، البزار: ۲۲۲۱

(۳) الطبری: ۱۲۵/۱۳

(۴) الطبری: ۱۲۶/۱۳

زیات بہ دیت ورکرو خان بہ خلاص کرو۔ نودا دواہہ بیا حضور ﷺ لہ راغلہ، عامر ونبیل تاسو لپ شان راپاسنی زہ تاسو سرہ لپہ خبرہ کول غوارم حضور ﷺ پاسیدو او ہغہ سرہ لارو د یو دیوال لاندی خبری کولی حضور ﷺ ہم اودریدو اوریدی۔ اربد موقع بیامونده او پہ تورہ نی لاس کیخودو ہغہ نی د تیکی نہ راویستل غوبتل خو اللہ ﷻ د ہغہ لاس شل کرو او ہغہ تورہ ہدو راوٹہ ویستلہ۔ کلہ چہ ډیر وخت اوشو نو د حضور ﷺ نظر ناخاپی د ہغہ طرف تہ شونو حضور ﷺ دا حالت لیدو باندی د ہغہ خائی نہ واپس لارو۔ اوس دا دواہہ د مدینہ نہ لارل حرہ واقم تہ راغلہ حصار شو خو سعدبن معاذؓ او اسیدبن حضیرؓ ہلتہ اورسیدل او ہغوی د ہغہ خائی نہ اویستل۔ ہم پہ واقم کنبی وو چہ پہ اربد باندی تندر راپریوتلو ہغہ خو ہم ہلتہ مردار شو او عامر د دی خائی نہ پہ تیستہ لارو خو خوریم تہ رسیدلی وو چہ پہ ہغہ کنبی د طاعون غوتہ راووتلہ۔ د بنو سلول قبیلہ یو بنخی کرہ راحصار شو ہغہ بہ کلہ کلہ د خپل سب غوتہ باندی زور کولو او حیرانتیا سرہ بہ نی ونبیل چہ تہ خو داسی نی لکہ چہ د اوین وی افسوس زہ بہ د سلولیدہ بنخی پہ کور کنبی مرکبیم۔ خہ بہ بنہ وہ چہ زہ پہ خپل کور کنبی وم۔ آخر صبر نہ شو او اس نی راوغوبتو سور شواو لارو ولہ ہم پہ لار کنبی مردار شو۔ نو ہم دہغہ بارہ کنبی دا آیت (اللہ یَعْلَمُ) نہ (مِنْ وَاٰلِ) پوری نازل شو۔ پہ دی کنبی دحضور ﷺ د حفاظت ذکر ہم دی (ہیما پہ اربد باندی د تندر پریوتول ہم ذکر دی او وئی فرمانیل چہ دوی د اللہ ﷻ بارہ کنبی جگری کوی د ہغہ عظمت او توحید نہ منی۔ حالانکہ اللہ ﷻ خپلو مخالفانو تہ او منکرانو تہ سخت عذاب او د برداشت نہ بیر عذاب ورکونکی دی۔ نو دا آیت پہ شان د آیت (وَمَكْرًا مَّكْرًا وَمَكْرًا مَّكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ) دی۔ یعنی ہغوی مکر اوکرو نو مونہ ہم داسی اوکړہ چہ ہغوی تہ پتہ اوٹہ لگیدہ۔ اوس خو تہ اوگورہ چہ د ہغوی د مکر انجام خہ اوشو مونہ ہغوی او د ہغوی قوم غرق کرو۔ اللہ ﷻ سخت نیونکی دی ډیر طاقتور دی او د پورہ قوت او طاقت والا دی۔

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ ط

| ہغہ د پارہ دہ بلنہ د حق

| ہم د ہغہ بلنہ حقہ دہ

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ شَيْءٌ

اوہغہ ہستیانی چہ دوی رابلی ہغوی بی داللہ نہ ہغوی جواب نشی ورکولی ادوی تہ ادھیخ خیز او شوک چہ د ہغہ نہ بغیر نور خلق رابلی | نو ہغوی ورتہ ہیخ جواب ورکولی نشی

إِلَّا كَبَاسِطٌ كَفِيَهُ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْتَغِيَهُ

مگر مثال ددوی ایشان د غزونکی سری دی ادوار و لاسونو خپلورہ او بو تہ | د پارہ ددی چہ اورسیری دغہ او بہ

مگر د ہغہ بندہ پہ شان چہ خپل دواہہ لاسونہ او بو تہ اوږدہ کری | چہ ددہ خلی تہ راورسیری

فَأَهْلًا وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا

خلی د ہغہ تہ | حال دا چہ نہ وی دغہ | رسیدونکی ہغہ تہ | اوٹہ دی | دعاگانہ د کافرانو | مگر

حال دا دی چہ ہغہ ہیخ کلہ دہ تہ نشی رسیدلی | او د کافرانو بلنہ خو بی اثرہ اوضائع دہ

فِي ضَلَالٍ

پہ گمراہی کنبی دی |

قوله تعالى: اِلَّا كِبَاسِطٌ كُفِّيْهِ اِلَى الْمَاءِ

دمشقرکانو یو مثال:- حضرت علی رضی اللہ عنہ ابی طالب فرمائی د اللہ ﷻ د پارہ د حق دعوت دی دی نہ مراد توحید دی۔ محمد بن منکدر رضی اللہ عنہ وائی مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ دی۔ بیا د مشرکانو او کافرانو مثال بیان شو لکہ څنگہ چہ یوسری د اوبو طرف ته لاسونه خواره کړې وی اود هغه ځلې ته پخپله اورسی. نو داسې نه شی کیدی. دغه شان څنگه چہ دا کافران چاته چغې وهی اود چا نه امید ساتی هغوی د دوی امیدونه پوره کولې نه شی. او دا مطلب هم دی لکہ څنگه چہ یو سري په خپل موتی کنبی اوبه بند کړی نو هغه پاتې کیدی نه شی نو باسط په معنی د قابض دی. د عربی په شعر کنبی هم ﴿قَابِضُ مَاءٍ﴾ راغلي دي نو لکہ څنگه چہ اوبه په موتی کنبی بندونکي او لکہ څنگه چہ د اوبو طرف ته لاس خورونکي د اوبونه محروم دی هم داسې دا مشرکان دي د اللہ ﷻ نه بغیر نورو ته چغې وهی خو پاتې وی محروم. د دین او دنیا هیڅ فائده به ورته نه رسی اود هغوی چغې وهل بي فاندې دی.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ

| او خاص الله ته | سجده کوی | هغه څوک | چې په آسمانونو کنبی دی

| او په زمکه او آسمانونو کنبی چې څوک دی په خوښه او

وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلُّهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

او په زمکه کنبی دی | په خوښه | او په ناخوښه | اوسوری د هغوی | په صبا کنبی | او په بیگاه کنبی

یا په ناخوښه هم الله ﷻ ته سجده کوی | اود هغوی سیوری ورته هم سحر او مابنام سجده کوی

قوله تعالى: وَلِلَّهِ يَسْجُدُ

هر څیز الله ﷻ ته سجده کوی:- الله ﷻ خپل عظمت او سلطنت بیانونی چہ هر څیز د هغه په وړاندې تبت دی او هر یو د هغه په سرکار کنبی دخپلې عاجزنی څرگندونه کوی. مؤمن په خوشحالی او کافران په زور د هغه په وړاندې سجده کوی. د هغوی سوري سحر مابنام د هغه په وړاندې ښکته کیږی. اصل د اصیل جمع ده او په آیت کنبی د دی بیان شوې دی. ارشاد دی ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَّبِعُوهُ أَطْلَافًا﴾ یعنی آیا هغوی نه دی لیدلي ټول مخلوق د الله ﷻ په سوري کنبی ښی او گس طرف ته ښکته کیږی او الله ﷻ ته سجده کوی او د خپلې عاجزنی څرگندونه کوی.

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط قُلْ لِلَّهِ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ

اووایه | څوک دی | رب د آسمانونو | او د زمکې | ورته اووایه چې الله دی | اووایه | آیا نو او نیول تاسو (انې نبی ﷺ) تپوس ترې اوکړه | چې د آسمانونو اود زمکې رب څوک دی | ته ورته اووایه چې صرف الله دی | ورته

مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ط

بې د الله نه | دوستان | چې اختیار نه لری | د پارہ د ځانونو خپلوا | د نفعی | او نه د نقصان

اووایه آیا تاسو دهغه نه سوا نور دوستان نیولی دی | چې هغوی دخپل ځان دپاره دنفعی اوضرر اختیار هم نه لری

قُلْ	هَلْ يَسْتَوِي	الْأَعْمَى	وَالْبَصِيرَةُ	أَمْ هَلْ تَسْتَوِي	الظُّلُمَاتُ
ورته او وایہ	ایا برابریدی شی	روند	اولیدونکی	یا ایا	برابر دی
ورته او وایہ	چی ایا روند او	د سترگو خاوند	چری برابر کیدی شی	یا تیارہ	اورنہ
وَالنُّورَةُ	أَمْ	جَعَلُوا	لِلَّهِ	شُرَكَاءَ	خَلَقُوا
اورنہ	یا	جورکری دی	دوی اللہ	پارہ	شریکان
برابر کیدی شی	او کہ دوی اللہ	دپارہ داسی	شریکان	جورکری دی	چی داللہ
پیدا کولو	پیدا کولو	پیدا کولو	پیدا کولو	پیدا کولو	پیدا کولو
فَتَشَابَهَ	الْخَلْقُ	عَلَيْهِمْ	قُلْ	اللَّهُ	خَالِقُ
نوپہ دی	وجد شکمن شو	پیدا و بنست	پہ دوی باندی	اورتہ او وایہ	چی صرف اللہ
نوپہ دی	پہ دوی باندی	پیدا نش	گدود شو	چی خیل خالق نہ پیژنی	او وایہ
چی اللہ	د هر خیز خالق دی				
كُلِّ شَيْءٍ	وَهُوَ	الْوَّاحِدُ	الْقَهَّارُ		
د هر خیز دی	او هغه	یودی	پہ تولو غالب دی		
او هغه یودی	او پہ تولو غالب دی				

قوله تعالى: أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورَةُ

د حق او باطل یو مثال:- دالله ﷻ نه علاوه خوک معبود برحق نشته او مشرکان هم ددی قائل دی چه د زمکې او آسمان رب اومدبر هم الله دې خو سره د دې د نورو عبادت کوی. او هغوی ټول عاجز بندیگان دی د هغوی څه چه د خپل گټې تاوان هم هغوی ته څه اختیار نشته. نو دوی اود الله ﷻ عبادت کونکي یوشان کیدی نه شی دوی خو په تیارو کښې دی او د الله ﷻ بندیگان په رنډا کښې. څومره فرق چه په روند کښې او کتونکي کښې او څومره فرق په رنډا او تیارو کښې دې هم دومره فرق په دې دواړو کښې دې. بیا فرمائی چه آیا د دوی د مشرکانو مقرر شوی شریک معبودان د هغوی په خیال کښې د څه خیز پیدا کونکي دی؟ چه په هغوی باندې دا تمیز کول گران شوی دی چه د کوم خیز خالق الله دې اود کوم خیز خالق د هغوی معبودان دی. خو داسې نه ده د الله ﷻ په شان د هغه برابر اود هغه د مثل خوک نشته هغه د وزیر نه شریک نه اولاد او ښځې نه پاک دې. اود دغه ټولونه دهغه ذات اوچت دې. دا خو د مشرکانو پوره بې وقوفی ده چه خپل د دروغو معبودان د الله ﷻ پیدا کړي شوی د هغه ملکیت گنرلو سره بیا هم د هغوی په عبادت کښې اخته دی. لیک ونیلو سره وائی ای الله مونږ حاضر یو ستاڅوک شریک نشته ولې هغه شریکان چه هغه پخپله ستا ملکیت دې اود کوم خیز چه هغوی مالکان دی هغه هم په حقیقت کښې هم ستا ملکیت دې. (۱)

مشرکان خپل معبودان سفارشیان گنړي: قرآن په یو بل ځای کښې د هغوی خبره بیان کړې ده فرمائی چه ﴿مَا تَعْبُدُونَ إِلَّا لِقَابَ رَبِّنَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى﴾ یعنی مونږ خو د هغوی عبادت صرف په دې لالچ کوو چه دوی مونږ الله ﷻ ته نژدې کړی. د هغوی د دې عقیدې دمرنی رگ ماتولودپاره د الله ﷻ ارشاد اوشو چه د هغه په وړاندې خوک هم د هغه د اجازت نه بغیر شوندي نه شی خوزولې تر دې چه د آسمان فرښتې هم شفاعت د هغه د اجازت نه بغیر نه شی کولی. په سورة مریم کښې وفرمائیل د زمکې او آسمان ټول مخلوق دالله ﷻ په وړاندې غلامان جوړیدونکي راروان دی. ټول د الله ﷻ په نظر کښې اودهغه په

(۱) صحیح مسلم: کتاب الحج باب التلبیه وصفتها ووقتها: ۱۱۸۵، المعجم الکبیر: ۱۲۸۸۲.

شمیر کنبی دی۔ اوہر یو بہ د قیامت پہ ورخ خان لہ خان لہ حاضری ورکونکی دی نو چہ کله ٲول پہ ٲول انسانان د غلامانو پہ حیثیت کنبی یو شان دی نو بیا یو د بل عبادت کول لوی حماقت او ہنکارہ بی انصافی نہ دہ نو څہ دی؟ بیا اللہ ﷻ در سولانو سلسلہ د دنیا دشروع کیدونہ جاری اوساتلہ۔ ہر یو خلقو تہ رومبې سبق دا ورکړو اللہ یو دې ہم هغه د عبادت لائق دې دهغه نہ بغیر بل څوک د عبادتو لائق نہ دی۔ خونہ هغوی دخپل اقرار خیال اوساتلو اونه ئی د رسولانو د متفقہ تعلیم څہ لحاظ او کړو بلکہ مخالفت ئی او کړو رسولان ئی دروغ او گنہرل نود عذاب کلمہ پہ هغوی باندي صادق راغله اوداد رب ظلم نہ دې۔

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

اللہ نازلې کړې | د آسمان نه | اوبہ

هغه پورته نه اوبہ راوړوی

فَسَالَتْ اَوْدِيَةً يَقْدِرُهَا فَاَحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا

نواوبیدلې | لختی اونالی | مطابق د اندازې خپلې | نور او اخستو | دې سیلاب | زک | اږه سر د اوبو چې دهغې په اندازه خوړونه اوبهیدل | نو سیلاب د اوبو په سر باندي دا زک را پورته کړو

وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ

او ځینی دهغه څیزونو نه | چې بلوی اور دا خلق | په هغې باندي | په اور کنبی | د پاره د جوړولو | دکالو دکالو یا دلونو جوړولو د پاره څه چې دوی په اور کنبی گرموی | په هغې

اَوْمَتًا زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ

یا د نور سامان | زک | اږه سر د هغې زک | دارنگې | بیانوی اللہ | حق | او باطل باندي هم دغسې زگونه راڅیژی | دغه شان اللہ ﷻ د حق او باطل مثالونه بیانوی

فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۚ وَاَمَّا مَا

نور چې دې | هغه زک د اوبو | نو الوزی هغه | په وچیدو سره | او هر چې | هغه څیز دې نوزگونه خو هسې بیکاره لار شی (ځکه چې څه وخت پس پخپله ختم شی) | او کوم څیز چې خلقو ته

يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْاَرْضِ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ

چې فائده رسوی | خلقو ته | نو پاتې کیږی هغه | په زمکه کنبی | دارنگې | بیانوی | اللہ فائده ورکوی | نو هغه په دنیا کنبی باقی پاتې شی | اللہ ﷻ هم دغه شان

الْاَمْثَالَ ۚ

مثالونه |

مثالونه بیان فرمائی

قوله تعالى: ۚ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً

د حق پاتې کیدل او باطل ختمیدل: د حق او باطل د فرق، د حق د باقی پاتې کیدو او د باطل د ختمیدو دوه مثالونه بیان فرمائیلوسره چه اللہ ﷻ د ورېځونه باران راوړوی او چينو دریا بونو ولو لختو په ذریعه د

باران اوبہ بھیڑی۔ پہ چا کنبی زیاتہ چا کنبی کمی خوک لوی خوک وری۔ دا مثال دی دزرونو او د هغوی د تفاوت خوک آسمانی علم ډیر زیات اخلی خوک کم بیا د اوبو په دی مخ زگ تیریږی یو مثال خو دا شو دوئم مثال د سرو زرو سپینو زرو اوسپنې تانبې دې چه دا په اور کنبی گرمولی شی۔ سره او سپین زر د کالو او اوسپنه او تانبه د لوبنو وغیره د پاره، په دې کنبی هم زگ وی۔ نو لکه څنگه چه ددې دواړو خیزونو زگ ختمیږی دغه شان باطل چه کله په حق باندې راخوریږی اخر ختمیږی او حق نرې بهر راوخی لکه څنگه چه اوبه خوتکولو سره صفا کیږی او لکه څنگه چه سره زر او سپین زر گرمولی شی خیرې جدا کولی شی۔ اوس دسرو او سپینو زرو او اوبو وغیره نه خو خلق فاندې اوچتوی او په دې چه کوم خیرې او زگ راغلی وو د هغې نوم او نښه هم نه پاتې کیږی الله ﷻ د خلقو د پوهه کولو د پاره څومره صفا صفا مثالونه بیانوی چه دوی سوچ او کړی او پوهه شی لکه چه فرمانیلی دی مونږ دا مثالونه د خلقو په وړاندې بیانوو خو په دې باندې علماء ښه پوهیږی۔^(۱)

دقران پاک په مثالونو پوهیدل پکار دی: د بعضی سلفو په پوهه کنبی چه کله یو مثال نه راتلو نو هغوی به ژړل ځکه چه په دې نه پوهیدل د علم نه خالی خلقو صفت وو۔ ابن عباس رضی الله عنه فرمائی په رومی مثال کنبی بیان دې د هغه خلقو د پاره د چا زړه چه په یقین سره د الله ﷻ د علم حامل وی او بعضی زړونه هغه هم دی په کومو کنبی چه شک باقی وی نود شک سره عمل بی فاندې دې یقین پوره فائده ورکوی۔ ایت مبارک زَيْدٌ مَعْنٰی د شک ده: (زَيْدٌ) نه مراد شک دې چه بی کاره خیز دې یقین دکار خیز دې کوم چه باقی پاتې کیدونکې لکه څنگه چه کالی په اور کنبی گرمولی شی نو خیرې ترې سوزی او صفا خیز باقی پاتې کیږی دغه شان د الله ﷻ په نیز یقین مقبول دې او شک مردود دې نو چه څنگه اوبه باقی پاتې شوی او د ځکلو وغیره په کار کنبی راخی او څنگه چه سره او سپین زر اصلی پاتې شو او د کالو وغیره په کار راخی او لکه څنگه چه تانبه او اوسپنه وغیره باقی پاتې شوه اود هغې نه سامانونه جوړیږی دغه شان نیک اعمال عمل کونکی ته فائده ورکوی او باقی پاتې کیږی۔ په هدایت او حق باندې خوک عمل کونکی پاتې شو هغوی گټه مومی لکه څنگه چه د اوسپنې نه چاره او توره وغیره بغیر دگرمولو نه نه جوړیږی دغه شان د شک ریاکارئی اوباطل عملونه د الله ﷻ په نیز دکار نه شی جوړیږی۔ د قیامت په ورځ به باطل ضائع کیږی او اهل حق ته به حق گټه ورکوی۔ د سورۃ بقره په شروع کنبی د منافقانو دوه مثالونه الله ﷻ فرمانیلی دی یود اوبو او بل د اور۔

په سورۃ نور کنبی دکافرانو دوه مثالونه بیان اوفرمانیل یو (مَرَّابٌ) یعنی د شگې دوئم د سمندر د بیخ، د تیاروشگې دگرمی موسم کنبی د لرې نه بالکل د چپو په شان اود دروغو د اوبو په شان معلومیږی۔ نو د بخاری او مسلم شریف په حدیث کنبی دی د قیامت په ورځ به د یهودیانو ته تپوس کیږی تاسو څه غواړئ؟ هغوی به وائی ترې یو اوبه غواړو نو هغوی ته به اوونیلې شی نو بیا څی ولې نه؟ نو دوزخ به ورته داسې ښکاری لکه دنیا کنبی دشگومیدان۔^(۲) په دوئم آیت کنبی اوفرمانیل (أَوَّلُ ظُلُمٍ فِی الْبَحْرِ لَیْلٌ) په حدیث کنبی د توحید او علم مثال: په بخاری اومسلم کنبی درسول الله ﷺ فرمان دې چه د کوم هدایت او علم سره الله ﷻ زه رالیرلې یم د دې مثال د هغه باران په شان دې چه په زمکه اووریږی نو د زمکې یوې حصې خو اوبه قبولې کړې او وښه او گیاه وغیره نی راوتوکول۔ بعضی زمکه جاذبه یعنی راښکونکې وه اوبه نی بندې کړې نو الله ﷻ د هغې نه هم خلقو ته نفع وراورسوله۔ اوبه د هغوی د ځکلو دپاره اود فصل پکار راغلی او د زمکې بله ټکره سخته او غریزه وه، نه په هغې کنبی اوبه

(۱) ۲۹/العنکبوت: ۴۳۔

(۲) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب قوله (ان الله لا یظلم مثقال ذره) ۴۵۸۱، صحیح مسلم: ۱۸۳، الايمان لابن منده: ۸۰۳/۲۔

اودریدی اونه هلته څه پیدا شو. دا مثال د هغوی دې چاچه په دین کښې پوهه حاصله کړه اوزما د رالیږلو ته الله ﷻ هغه ته فائده اورسوله هغه پخپله علم زده کړو او نورو ته نې اوخودلو او مثال دې د هغوی د پاره چاچه د هغې د پاره سرهم اوچت نه کړو اونه نې د الله ﷻ هغه هدایت قبول کړو کوم سره چه زه رالیږلې شوې یم نو هغه په مثال د هغه غریزې زمکې دې (۱)

بل مثال: او په حدیث شریف کښې دی زما او ستاسو مثال داسې د هغه سړی په شان دې چاچه اور اولگولو او هغه سره خواوښا څیزونه نې روښانه کړل نو پتنگان او چینجی وغیره په هغې کښې پریوتل او خپل خان نې قربان کولو هغه دوی په هرقسم بندوی خو په دې باندې هم هغوی هم هغه شان پریوزی بالکل هم دغه مثال زما او ستاسو دې چه زه ستاسو ملاکانې شاگانې رانیسم تاسو بندوم او وایم چه د اور نه اخوا شنی خو تاسو زما نه اورنی نه مننی مانه په خلاصیدو خلاصیدو اور کښې پریوختی. نو په حدیث شریف کښې هم د اور او اوبو مثال راغلي دي.

لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَىٰ وَالَّذِينَ	د پاره د هغه کسانو چې قبول نې کړو دعوت د رب خپل ده بدله نیکه او هغه کسان
كَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا	چاچه چې دخپل رب خبره اومنله هغوی دپاره ښه بدله مقرر ده او چاچه
جِئْتُمْ بِهِ فَعَدَّوْا أُولَٰئِكَ لَهُم	چې قبول نې نه کړو دعوت د هغه که چېرې وی هغوی لره هغه څه چې په زمکه کښې دی ټول
وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۖ أُولَٰئِكَ لَهُم	د هغه خبره اونه منله که د دنیا ټول څیزونه د هغوی ملکیت شی
سُوءَ الْحِسَابِ ۖ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وِبَئْسَ الْبِهَادُ ۚ	اوپه مثل دهغې دهغې سره نو خامخا به فدیہ کښې ورکړی دغه ټول داکسان چې دی مقرر دې د پاره د دوی
سُوءَ الْحِسَابِ ۖ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وِبَئْسَ الْبِهَادُ ۚ	اودومره قدرې ورسره نور هم شی نو هغوی به نې په فدیہ کښې ورکولو ته تیار شی دهغوی
سُوءَ الْحِسَابِ ۖ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وِبَئْسَ الْبِهَادُ ۚ	سخت حساب او خانې داستوگنی د دوی دوزخ دې او ډیر بد خانې دې د آرام
سُوءَ الْحِسَابِ ۖ وَمَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وِبَئْسَ الْبِهَادُ ۚ	حساب به ډیر سخت وی اودهغوی ټیکانه به دوزخ وی او هغه ډیر خراب خانې دې

قوله تعالى: لِّلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحَسَنَىٰ

دنیک کار بدله ښه اود بد کار بدله خرابه. - دنیکانو اوبدانو انجام بیانېږي دالله اورسول منونکی د احکامو پابند په خبرو باندې یقین ساتونکی خوبه نیکی بدلې بیامومی. ذوالقرنین فرمائیلی وو چه ظلم کونکو ته به مونږ هم سزا ورکوو او الله ﷻ به هم ورته سخت عذاب ورکوی او ایماندار او نیک عملونه کونکی به ښکلي بدلې بیامومی او مونږ به هم هغوی سره نرمې خبرې کوو او په آیت کښې د الله ﷻ فرمان دې د نیکانو د پاره نیکه بدله دې او زیاتوالې هم. بیا فرمائی چه کوم خلق د الله ﷻ خبرې نه منی دوی به د قیامت په ورځ داسې عذابونه وینی که هغوی سره ټوله زمکه هم د سرو زرو نه ډکه وی نو هغوی به نې په خپله فدیہ کښې ورکولو د پاره تیار شی بلکه د هومره نورهم. خو د قیامت په ورځ به نه فدیہ

(۱) صحیح بخاری کتاب العلم باب فضل من علم وعلم: ۷۹، صحیح مسلم: ۲۲۸۲، احمد: ۹۹/۴، ابن حبان: ۴، مسندالیزاز: ۳۱۶۹، السنن الکبری: ۴۲۷۱۳، مسندابی یعلی: ۷۳۱۱.

وی نہ بدلہ نہ عوض او نہ معاوضہ وی اود هغوی نہ سخت تپوس پوہنتنه کیڑی. د یو یو پوستکی او یو یو دانہ حساب بہ اخستی شی (۱) کہ بہ حساب کنبی پورہ نہ شونو عذاب بہ وی دوزخ بہ د هغوی خانی وی چہ دیر بد خانی بہ وی.

اَقْمِنْ	يَعْلَمُ	اِنَّمَا	اُنْزِلَ	اِلَيْكَ	مِنْ رَّبِّكَ
ایانو هغه خوک چي پوهیری چي بیشکه هغه کتاب چي نازل کړې شوې دي تاته د طرفه درب ستانه					
ایا خوک چي دایقین ساتی چي تاته د خپل رب د طرفنه کوم کتاب نازل شوې دي					
الْحَقُّ	كَمَنْ	هُوَ	اَعْمٰی	اِنَّمَا	يَتَذَكَّرُ
هغه حق دي پشان دهغه چا کیدی شی چي هغه روندې بیشکه خبره هم داده چي نصیحت قبلوی					
هغه حق دي نو دا کس د هغه چا په شان کیدیشی خوک چي روند وی نصیحت خو صرف دپوهي					
اُولُوا الْاَلْبَابِ					
خاوندان د عقل					
خاوندان قبلوی					

قوله تعالى: اَقْمِنْ يَعْلَمُ

د مؤمن او مشرک مثال: ارشاد کیږي چہ یو هغه سرې خوک چہ د الله ﷻ کلام چہ د هغوی طرف ته نازل شو بالکل حق گنړی او په ټولو ایمان ساتی یو د بل تصدیق کونکي او موافقت والا گنړی. ټولې خبرې رښتیا گنړې ټول حکمونه منی ټولې بدنې بدې گنړې ستا د تصدیق قائل وی. او بل هغه سرې چہ نابینا وی ښیگره هلو پيژنی نه او که ونی پيژنی هم نو منی نه او نه نی رښتونې گنړې نو دا دواړه برابر کیدی شی لکه چہ فرمان دي دوزخی او جنتی برابر نه دی. جنتی خوش نصیب دي. (۲) دغه فرمان دلته دي چہ دا دواړه برابر نه دی خبره دا ده چہ ښه پوهه هم د پوهه خلقو وی.

الَّذِينَ	يُوفُونَ	بِعَهْدِ اللَّهِ	وَلَا يَنْقُضُونَ	الْمِيثَاقَ
اهغه کسان دي چي پوره کوی وعده دالله او نه ماتوی هغوی هغه پخه وعده				
خوک چي دالله ﷻ سره کړې وعده پوره کوی او هغوی وعده نه ماتوی				
وَالَّذِينَ	يَصِلُونَ	مَا	أَمَرَ اللَّهُ	بِهِ
او هغه کسان دي چي پیوست کوی اهغه خیز چي حکم کړې دي الله په هغې سره چي پیوست دي کړې شی				
او خوک چي هغه خپلولی پالی د کومو د پالنې چي الله ﷻ حکم کړې دي				
وَيَخْشَوْنَ	رَبَّهُمْ	وَيَخَافُونَ	سُوءَ	الْحِسَابِ
او ویريږي د رب خپل نه او ویره کوی د سختی د حساب نه او هغه کسان دي چي صبر کوی				
او د خپل رب نه ویريږي اود حساب د سختی نه ویريږي او خوک چي د خپل رب د راضی کولو په تلاش کنبی				

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (فسوف بحاسب حسابا بسوا): ۴۹۳۹، صحیح مسلم: ۲۸۷۶، ابن حبان: ۷۳۷۰، احمد: ۱۲۷/۶۹۷.

(۲) ۵۹/الاحقر: ۲۰.

اِبْتِغَاءً	وَجْهٍ رَبِّهِمْ	وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ	وَأَنفَقُوا	مِمَّا	رَزَقْنَاهُمْ
د پاره د طلب درضا درب خپل او قائموی مونځ او خرچ کوی خینی د هغې نه چې ورکړی دی مونږ هغوی له	صبر کوی او څوک چې مونځونه کوی او زموږ د ورکړی رزق نه (د نیکی په لار کښې)				
سِرًّا	وَعَلَانِيَةً	وَيَذَرُونَ	بِالْحَسَنَةِ	السَّيِّئَةِ	أُولَٰئِكَ لَهُمْ
په پټه او په ښکاره او دفع کوی په نیکی سره بدی دا کسان چې دی دې د دوی د پاره	په پټه او په ښکاره خرچ کوی او د نیکو په ذریعه بدی ختموی هم دا هغه خلق دی کومو د پاره				
عُقْبَى الدَّارِ	جَنَّتْ	عَدْنٍ	يَدْخُلُونَهَا	وَمَنْ	
ښه انجام داخرت چې جنتونه د همیشوالی دی چې دوی به داخلېږي هغې ته او هغه څوک	چې داخرت کور دی یعنی د همیشه او سیدو باغونه دی کومو ته چې به دوی پخپله				
صَلَحَ	مِنْ آبَائِهِمْ	وَأَزْوَاجِهِمْ	وَذُرِّيَّتِهِمْ	وَالْمَلَائِكَةُ	
چې صالحان وی د پلارانو د هغوی نه او د ښځو د هغوی نه او د اولاد د هغوی نه او فرشتې	او د دوی په پلارنیکه او ښځو او اولاد کښې چې څوک نیکان وی هغوی داخلېږي او فرشتې				
يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ	مِنْ كُلِّ بَابٍ	سَلَامٌ	عَلَيْكُمْ	بِمَا	
به ورداخلېږي په هغوی باندې د هرې دروازې نه ورته به وائی چې سلام دې په تاسو باندې په سبب د هغې	به ورته دهرې یوې دروازې نه استقبال ته راځی او ورته به وائی چې سلامت اوسئ ځکه چې تاسو				
صَبَرْتُمْ	فَنِعْمَ	عُقْبَى الدَّارِ			
چې صبر او کړو تاسو نوڅومره ښه دې انجام داخرت					
به صبر کولو نو په دې جهان کښې مو انجام ښه شو					

قوله تعالى: الَّذِينَ يُؤْتُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ

د موثمنانو بڼه د کانونیک صفتونه: دهغه بزرگانو صفتونه بیانېږي او دهغوی د ښه انجام خبر ورکړې کېږي چه په آخر کښې به د جنت مالکان جوړېږي او دلته هم چه کوم نیک انجام دې هغوی د منافقانو په شان نه وی چه وعده خلافی او غداری او بې وفائی او کړی.

د منافق خصلت: دادمنافق خصلت دې چه وعده او کړی ماتوی په جنگ کښې کنځلې کوی په خبرو کښې دروغ وائی او امانت کښې خیانت کوی، د صله رحمې رسته دارانو سره سلوک فقیر او محتاج له ورکولو ښو خبرو پوره کولو کوم حکم چه د الله ﷻ دې دوی په هغې عمل کونکی دی، د رب ویره نی په زړه کښې ډکه شوې ده. نیکنی کوی د الله ﷻ حکم گنړلو سره. بدنی پرېږدی د الله ﷻ فرمان گنړلو سره. د آخرت د حساب ویره ساتی په دې وجه د بدو نه بچ کېږي. د نیکو طرف ته تګ کوی، د اعتدال لارې نه پرېږدی په هرحال کښې د الله ﷻ د فرمان لحاظ ساتی. که حرامو کارونو او د الله ﷻ نافرمانو طرف ته نی نفس راکارې هم خو دوی هغه منع کوی او د آخرت ثواب وریادولو سره د الله ﷻ د رضا غوښتونکی د نافرمانیانو نه منع کېږي. د مونځونو پوره حفاظت کوی. د رکوع او سجده په وخت کښې خشوع او خضوع په شرعی توګه په خای راوړی چاته چه ورکولو الله ﷻ فرمانیلی دوی ته د الله ﷻ ورکړلې شوی خیزونه ورکوی. فقیران مسکینان او محتاجان که خپل وی که پردی د هغوی د

پرکتونونه محروم کړی نه. په پټه ښکاره د شپې ورځې وخت بې وخته د الله ﷻ په لار کښې خړج کړی. قباحه په احسان سره بدې په نیکۍ سره او دښمنۍ په دوستۍ سره بدلوی. که بل سرکشی کوی نو دوی نرمی کوی. که بل سراوچت کړی نو دوی سر ښکته کړی. دنورو ظلمونه برداشت کوی او پخپله ښه سلوک کوی.

په ښه طریقه دښمن دوست جوړوه: د قرآن تعلیم دې (ادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَيْحَسَنُ) الخ ډیر په ښه طریقه باندې واړوه نو ښه دښمن به هم دوست جوړ شی. صبر کونکي د نصیب خاوندان هم دې مرتبې ته رسی د داسې خلقو د پاره ښه انجام دې. هغه ښه انجام او بهترین کور جنت دې چې د همیشه د پاره پاتې کېدونکې دې.

د جنت ښار: حضرت عبدالله بن عمرو ؓ فرمائی چې د جنت دیو محل نوم عدن دې په کوم کښې چې پلونه او بالاخانې دي، د کوم چې پنځه زره دروازې دي په هره دروازه باندې پنځه زره فرښتي دی هغه مخصوص محل دې د انبیاء صدیقینو او شهیدانو د پاره. ضحاک ؓ وائی دا د جنت ښاردې په کوم کښې چې به انبیاء وی شهداء وی او د هدایت آئمه به وی او هغوی سره به خواوښا نور خلق وی او د دې نه گیر چاپیره به نور جنتونه وی. هلته به هغوی خپل او خوښ خلق هم خپل خان سره وینی. د هغوی مشران پلاران نیکونه اود هغوی ځامن او نمسی اود هغوی جوړې چې ایماندار او نیکان وو هغوی سره به وی او په مزو کښې به سر وی په څه سره به چې د هغوی سترگې پخې وی. تردې چې که د چا اعمال هم دې اوچتو درجوته د رسیدو قابل هم نه وی نو الله ﷻ به د هغوی درجې اوچتې کړي او اوچتو منزلو ته به ئې اورسوی. لکه (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ أَلْخ) د کومو ایماندارو اولاد چې د هغوی تابعداری په ایمان کښې کوی مونږ هغوی هم هغوی سره یوځای کوو الخ. هغوی له به د مبارکبادنی او سلام د پاره د هرې هرې دروازې نه هر هر وخت فرښې راځي او دا هم د الله ﷻ انعام دې دې دپاره چې هر وخت خوشحاله وی او زیری اوری. د نبیانو شهیدانو او صادقانو گاونډتوب د فرښتو سلام اود جنت فردوس مقام.

جنت ته به اول څوک ځي؟ د مسند په حدیث شریف کښې دی چې په دې پوهیږې هم چې اول به جنت ته څوک ځي؟ خلقو وئیل الله ﷻ ته علم دې اود هغه رسول الله ﷺ ته وئی فرمائیل د ټولو نه اول جنتیان مسکینان او مهاجرین دی څوک چې د دنیا د خوندونو نه لرې وو. څوک چې په تکلیفونو کښې وو. د چا امیدونه چې هم په زړونو کښې پاتې شواو قضا شو.

په فرښتو د جنتیانو فضیلت: د رحمت فرښتو ته به د الله ﷻ حکم وی چې حتی لارې شنی هغوی ته مبارکي ورکړنې. هغوی به وائی ای الله! مونږ خوستا د آسمانونو اوسیدونکي بهترین مخلوق یو آیا ته مونږ ته حکم راکوې چې مونږ لارې شو او هغوی ته سلام او کړو او هغوی ته مبارکي وړاندې کړو. الله ﷻ به جواب ورکړی دا زما هغه بندیگان چا چې صرف هم زما عبادت کړې وو زما سره ئې څوک شریک کړې نه وو د دنیاوی مزو نه محروم وو. په مصیبتونو کښې اخته وو هیڅ مراد ئې پوره شوې نه وو او دا صابر او شاکر وو نو اوس به فرښتي په منډه منډه او په شوق هغوی طرف ته ورځي د اخوا دیخوا هرې یوې دروازې نه ورننوخې او سلام به کوی او مبارکي به ورکوی. (۱)

جنت ته به اول درې قسمه خلق ځي: طبرانی کښې دی چې د ټولو نه اول به درې قسمه خلق ورځي. فقیران او مسکینان چې په مصیبتونو کښې اخته وو کله چې هغوی ته کوم حکم ملاو شو پوره ئې کړو د دوی به بادشاهانونه ضرورتو ته ووځو د مرگ د وخته پورې پوره نه شو.

د جهاديانو فضيلت: جنت به د قيامت په ورځ خپلې مخې ته راوبلې، هغه به ډير ښکلې د خپلو نعمتونو او تازگوسره حاضر شي هم هغه وخت به آواز اوشي چه زما هغه بنديگان چه زما په لار کښې جهادونه کول زما په لار کښې به زورلې کيدل او زما په لار کښې جنگيدل گرځيدل هغه چرته دې راشي بغير د حساب نه او عذاب نه جنت ته لارښي هغه وخت به فرښتې د الله ﷻ په وړاندې په سجده کښې پريوزي او عرض به کوي اې پرودگاره مونږ خو سحرمانښام ستا په تسبيح او تقدیس کښې اوسيدو دا څوک دې چاله چه دې په مونږ باندې هم فضيلت ورکړو. الله ﷻ به او فرماني دا زما هغه بنديگان دې چا چه زما په لار کښې جهاد کړې وو زما په لار کښې تکليفونه برداشت کړي نو فرښتې به زرر په هره دروازه کښې هغوی له اورسي سلام به کوي او مبارکي به ورکوي چه تاسو ته ستاسو د صبر څومره ښه بدله ملا وشوه (۱) حضرت ابوامامه ؓ فرماني چه مؤمن به په جنت کښې په خپل تخت باندې ښه په آرام ډير په شان سره تکیه لگولې ناست وي د خادمانو قطار به يوخوا بل خوا ولاړ وي چه د دروازې والا د خادم نه به فرښتې اجازت غواړي هغه به دوئم خادم ته وائي هغه به بل او هغه به بل ته تردې چه مؤمن نه به تپوس کيږي. مؤمن به اجازت ورکړي چه دا راپرېږدنی دغه شان به يو بل ته پيغام رسوي او آخري خادم به فرښتې ته اجازت ورکوي او دروازه به کولاوېږي هغه به راځي او سلام به کوي اوځي به. په يو روايت کښې دې چه حضور ﷺ به دهرکال په شروع کښې د شهيدانو قبرونو له راتلو او ونيل به نې ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارَةِ﴾ (۲) اودغه شان به ابوبکر عمر عثمان رضی الله عنهم (ددې سند صحيح نه دي)

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ	
او هغه کسان اچي ماتوی هغوی وعده د الله	
او څوک چي د الله ﷻ سره کړې وعده	
مِنْ بَعْدٍ مِّثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا	أَمَرَ اللَّهُ بِهِ
روستو دمحکموالی دهغي نه او پريکوي هغه رابطې چي حکم کړې دې الله په هغي سره	
د پخولو نه پس بياماتوي اود کومې (رشتې) چي الله ﷻ د پالنې حکم ورکړې دې	
أَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ	أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ
چي يوځانې دې کړې شي او فساد کوي په زمکه کښې دا کسان چي دې ادي د دوی د پاره لعنت	
هغه نه پالي او په زمکه کښې فساد جوړوي په داسي خلقو لعنت ورېږي	
وَلَهُمْ سَوْءُ الدَّارِ	
او ده د دوی دپاره سختی د آخرت	
اود دې خلقو انجام خراب دي	

قوله تعالى: وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ

د خرابو بنديگانو صفتونه. د مؤمنانو صفتونه پورته بيان شو چه هغوی د وعدې پوره او رشتو او تعلقاتو يو ځای کونکي دي بيا دهغوی اجر بيان کړې شو چه هغوی به د جنتونو مالکان وي. اوس دلته ته د هغه

(۱) احمد: ۱۶۸/۲ وسنده حسن، ابن حبان: ۷۴۲۱، مجمع الزوائد: ۲۵۹/۱۰، حاکم: ۷۱/۲..

(۲) الطبري: ۲۰۳۴۴.

بد نصیبو ذکر کولی شی چه د هغوی خلاف خصلتونه نی لرل. نه به نی د الله ﷻ د وعدو لحاظ کولونه صله رحمی او نه د الله تعالی د احکامو د پابندنی خیال ساتلو. دا لعنتی ډله ده اود خراب انجام والا دی. په حدیث کبني دی د منافق درې نبي دی په خبرو کبني دروغ و نیل د وعدو خلاف کول او امانت کبني خیانت په یو بل حدیث کبني دی په جگړو کبني کنحل کوی د دې شان والا خلق د الله ﷻ د رحمت نه لرې دی. د دوی انجام خراب دي. دا دوزخی ډله ده. دا شپې خصلتونه دی چه د منافقانونه د خپلې غلبې په وخت کبني بشکاره کیږي. په خبرو کبني دروغ وعده خلاقی امانت کبني خیانت د الله ﷻ وعده ماتول د الله ﷻ دملاوولو د حکم څیز نه ملاوول په ملک کبني فساد خورول او دا چه کله مغلوبه وی نو بیا هم دروغ وعده خلاقی او خیانت کوی.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ	
الله فراخه کوی رزق د پاره د هغه چا چې غواړی هغه	
الله ﷻ چې چاته او غواړی نور روزی ورته فراخه ورکوی	
وَيَقْدِرُ	وَفَرِحُوا
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَمَا
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	
او تنگوي هغه او خوشحاله دی داخل په ژوند د دنیا کبني حالاتکه نه دي ژوند د دنیا	
او چاته چې او غواړی نو (روزی ئې) تنگه کړی او دوی د دنیا په ژوند خوشحالېږي اود دنیا ژوند	
فِي الْآخِرَةِ	إِلَّا مَتَاعًا
په مقابل د آخرت کبني مگر لږ سامان دي	
د آخرت په مقابل د کبني لږ سامان دي	

قوله تعالى: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ

د دنیا حقیقت - الله ﷻ چه د چا په رزق کبني وسعت ورکول غواړی قادر دي، چاته چه تنگ رزق ورکول غواړی قادر دي. دا هر څه په حکمت او عدل سره کیږي. د کافرانو په دینا باندې اسرا اوشوه او دوی د آخرت نه غافل شو دانې او کنترول چه د دې خائ وسعت څه حقیقی او ښه څیز دي حالاتکه دا خو مهلت دي اود شروع نه به په مزه سره نیول کیږي خو هغوی ته هیڅ تمیز نشته. مؤمنانونه چه کوم آخرت ملاویدنکي دي د هغې په مقابل د کبني خوداهيڅ د ذکر قابل څیز نه دي. دا ډیر کمزوري او سپک څیز، آخرت ډیر لوی او بهتر څیز خو ولې په عام توگه خلق دنیا له په آخرت باندې ترجیح ورکوی. حضور ﷺ خپله د کلمې گوته سره اشاره او کړه او وئی فرمانیل چه دا په سمندر کبني ډوبه کړنی نو او گورنی چه په دې کبني به څومره اوبه راشی؟ څومره چه دا اوبه د سمندر په مقابل د کبني دی هم دومره دنیا د آخرت په مقابل د کبني ده. (مسلم) (۱) یو د ورو ورو غوږو والا دچیلنی مړ شوې بچې په لار کبني پروت لیدو سره حضور ﷺ او فرمانیل لکه څنگه چه دا د هغه خلقو په نیز دي چه دا د چا وو دي نه هم ډیر بي کاره او نه څیز د الله ﷻ په نیز دا ټوله دنیا ده. (۲)

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا	
او وانی هغه کسان چې انکار ئې او کړو د رسالت نه	
او کافران وانی	

(۱) صحیح مسلم کتاب الجنة باب فناء الدنيا وبيان الحشر يوم قیامة: ۲۸۵۸.

(۲) صحیح مسلم کتاب الزهد باب الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر: ۲۹۵۷، مستدای علی: ۲۵۹۳، احمد: ۱/۳۲۹.

لَوْلَا أَنْزَلْ عَلَيْهِ آيَةً مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ	ولی نازل نه شوه په ده باندې څه نښه د طرفه درب خپل نه ورته او وایه بیشکه الله بی لاری کوی
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنْابَ	چې ولی ده ته د خپل رب د طرفه زموږ (غوښتلي) معجزه رانغله ؟ ورته او وایه الله ﷻ د چا په
هغه څوک چې غواړي هغه اولار ښائی په طرف خپل هغه چاته چې رجوع او کړی الله ته	حق کښې چې او غواړی نو گمراه نه کړی او هغه چاته سمه لار ښائی چې رجوع ورته او کړی
الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا	هغه کسان چې ایمان نه راوړو او مطمئن کړی زړونه د هغوی په ذکر د الله سره واورئ
يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا	یعنی څوک چې ایمان راوړی او د الله ﷻ په ذکر مطمئن شی واوره
چې په ذکر د الله سره مطمئن کړی زړونه هغه کسان چې ایمان نه راوړو او عمل نه او کړو	چې د الله ﷻ په ذکر سره د زړونو تسلی کړی چا چې ایمان راوړو اونیک
الصَّالِحَاتِ طُولٌ لَّهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ	نیک خوشحالی ده هغوی لره او ښه انجام دې
کارونه نه او کړل هغوی د پاره خوشحالی ده او ښائسته انجام دې	

قوله تعالى: طُولٌ لَّهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

جنتیان په نازونو نعمتونو کښې : د مشرکانو یو اعتراض بیانېږي چه دوراندينو نبیانو په شان دا زموږ طلب شوې معجزه ولې نه ښائی ؟ د دې پوره بحث څو ځایونو کښې تیر شوې چه د الله ﷻ قدرت خوشه خو بیا هم دوی د خپلې خبرې واوښته ریدل نو تباہ او برباد به کړې شی . په حدیث کښې دی چه د الله ﷻ د طرف په نبی کریم ﷺ باندې وحی راغله چه د دوی د غوښتنې مطابق زه د صفا غر د سرو زرو کوم . د عربو په زمکه کښې د خوړو اوبو دریابونه بهیوم ، غریزه زمکه د زمیندارنې په زمکه کښې بد لوم خو بیا هم که دوی ایمان رانه وړو نو دوی ته به هغه سزا ورکړم چه چاته به هم نه وی شوې . که غواړې نو چه د دوی د پاره داسې او کړم او که غواړې نو چه د دوی د پاره د توبې او رحمت دروازه کولای پرېږدم . نو حضور ﷺ دوئم صورت خوښ کړو (ربنیتیا دی چه هدایت او ضلالت د الله ﷻ په لاس کښې دې هغه د څه معجزې د کتلو د پاره موقوف نه دې . د بې ایمانه د پاره نښې او ویره ټول بې فاندې دی . په چا چه د عذاب کلمه صادق راغله نو هغوی به د هر قسم نښو کتلو سره هم نه منی . او د عذابونو په کتوبه ټول ایماندار جوړشی خو هغه صرف یو بې کاره څیز دې . فرمانی ﴿وَلَوْلَا أَنْزَلْنَا﴾ الخ یعنی که موږ په هغوی باندې فرېښتې نازل کړې وې او مړو هغوی سره خبرې کړې وې او هر پټ څیز مو په هغوی باندې څرگند کړې وې نو بیا به هم دوی ته ایمان نصیب شوې نه وو او دا خبره ده که الله ﷻ او غواړی نو هغه بله خبره ده خو په دوی کښې اکثر جاهل دی . څوک چه د الله ﷻ طرف ته ټیټ شو او دهغه نه نی امداد او غوښتو او دهغه طرف ته عاجزی او کړی نو هغوی لار موندونکی جوړېږي . د چا په زړونو کښې چه ایمان

کَلِمَک شَو اود چا زرونه چه د الله ﷻ طرف ته یتیمیری د هغه په ذکر سره اطمینان حاصلوی. راضی او خوشحالی پری او په حقیقت کښې د الله ﷻ ذکر د زرونو د اطمینان څیز هم دی. د ایماندارو او نیکانو د پاره خوشحالی او نیک فالی او د سترگو یخوالي دي. ددوی انجام ښه دي. دوی د مبارکبادنی حقدار دی دوی د ښیگریځي راغونډونکی دی. د دوی واپس کیدل بهتر دی. د دوی عمل نیک دي.

د د طوبی تفصیل اودهغې متعلق حدیثو نه: روایت دي چه دطوبی نه مراد حبش ملک دي او نوم دي د جنت اودي نه مراد جنت دي ابن عباس ؓ فرماني چه کله جنت پیدا کړي شو هغه وخت الله ﷻ همدا فرمانیلې وو وائی چه په جنت کښې د یوې ونې نوم هم طوبی دي او په ټول جنت کښې دهغې ښاخونه خواره شوی دی او په هریو کور کښې د هغې ښاخ موجود دي. الله ﷻ هغه په خپل لاس کرلې ده، د لو ز د داني نه ئی پیدا کړې ده اود الله ﷻ په حکم لویه شوې او خوره شوې ده. هم د دي د جرړونه جنتی شاتو شرابو اوبو او پنیو نهرونه جاری کیږي. په یو مرفوع حدیث کښې دی طوبی نومې د جنت یوه ونه ده د سلو کالو د لارې په مسافت. هم د دي د خوشو نه د جنتیانو جامې راوځي. (۱) مسند احمد کښې دي چه یوسړی اوونیل یا رسول الله ﷺ چا چه تاسو اولیدلنی او په تاسو ئی ایمان راوړلو هغه ته دي مبارک وی. حضور ﷺ او فرمایل چه اوهغه ته دي هم مبارک وی او هغه ته دي ډبل مبارک وی چا چه زه نه یم لیدلې او په ما ئی ایمان راوړې. یو سړی ټپوس او کړو طوبی څه څیز دي حضور ﷺ او فرمایل د جنت یوه ونه ده چه د سلو کالو لارې پورې خوره شوې ده. د جنتیانو جامې د دي د ښاخونو نه راوځي. (۲) په بخاری او مسلم شریف کښې دی حضور ﷺ فرمایل په جنت کښې یوه ونه ده چه یو سور به د سلو کالو پورې د هغې د سوري لاندې روان وی خو هغه به نه ختمیږي. او په روایت کښې دی چه جنت کښې یوه ونه ده چې که سور سړې په تکره اوتیز آس دهغې لاندې سل کاله سفر او کړې بیا به هم پاتې نه او نه رسی. په صحیح بخاری شریف کښې ﴿وَطَّيِّلُ مَنَدُونَهُ﴾ تفسیر کښې هم دغه دی. (۳) حدیث کښې دی اویاکاله یا سل کاله د دي نوم شجره الخلد دي. (۴) د سدرۃ المنتهی په ذکر کښې حضور ﷺ فرمایل دی د دي د یو ښاخ د سوري لاندې به تر سلو کالو پورې سور روان وی او سل سل سواره د دي د یو یو ښاخ لاندې اودریدي شی. په دي کښې د سرو زرو ملخان دی د دي میوې د لویو لویو منگو برابر دي. (ترمذی) (۵) حضور ﷺ فرماني هر جنتی به طوبی له بوتلې شی او هغه ته به اختیار ورکولې شی چه کوم ښاخ غواړي خوښ کړه. سپین سور زیر تور چه ډیر ښائسته نرم او ښکلې به وی. (۶) حضرت ابوهریره ؓ فرماني طوبی ته به حکم اوشی چه زما د بندیگانو د پاره ښکلې څیزونه راوړوه. نو د هغې نه به اسونه او اوښان راوړیږي ښائسته کړي شوې زین واگې اچولې او راښکلې شوې او مزیدار او بهترین لباس وغیره. ابن جریر ؓ په دي ځای کښې یو عجیبه اثر وارد کړې دي. وهب ؓ وائی چه په جنت کښې یوه ونه ده چه د هغې نوم طوبی ده چه د هغې د سوري لاندې به یو سور سلو کالو پورې روان وی خو ختمیږي به نه. ددي تازه والې د خورشوی چمن په شان دي. ددي پانړې بهترین او مزیدارې دي د دي غنچې غنبرین دی د دي کانړی د یاقوتو دی د دي خاوره کافور دی د دي خټه مشک دی. د

(۱) احمد: ۷۱/۳، مسند ابی یعلی: ۱۳۷۴، ابن حبان: ۷۴۱۳، الطبری: ۱۴۹/۱۳.
(۲) د دي روایت حکم هم د وړاندینې په شان دي خو په دي کښې (طوبی لمن رائی وامن بی ثم طوبی لمن من بی ولم یوفی) الفاظ په صحیح سند سره ثابت دي.

(۳) صحیح بخاری کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة والما مخلوقة: ۳۲۵۲، ترمذی: ۳۲۹۳.

(۴) احمد: ۴۵۵/۲، مسند الطیالسی: ۲۵۴۷، الدارمی: ۲۸۳۹.

(۵) ترمذی کتاب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة ثمار اهل الجنة: ۲۵۴۱ هو هو حسن.

(۶) اسماعیل بن عیاش، الترغیب والترهیب: ۲۹۴/۴.

دې د جرړونه د شرابو شاتو پنیو نهرو نه بهیرې. د دې لاندې به د جنتیانو مجلسونه وی دوی به ناست وی او هغوی له به فربتې اوښې راولی د کومو زنجیرونه چه به د سرو زرو وی اود هغوی مخونه به د چراغ په شان پرقیرې. وینسته به نی د رینسموپه شان نرم وی. په کومو چه به کجاوې وی چې تختې به نی د یاقوتو وی په کومو چه به سره زر ټکوهلې شوی وی. او په هغې باندې به رینسمی ټالونه وی هغه اوښې به هغوی ته پیش کړې شی او ورته به اووانی دا سورلنی تاسو له رالیږلې شوی دی اود الله ﷻ دربار ته تاسو رابللی شوی نی. دوی به په هغې باندې سواره شی او هغه به د مرغو د رفتار نه هم زیاتې تیزې وی. جنتیان به یو بل سره یوځای روان وی او بل سره به خبرې اترې کوی اود اوښو غوږ سره به غوږ هم نه یوځای کیږی په پوره تابعدارنی کښې به روانې وی. په لار کښې چه کومې ونې راځي هغه به پخپله اخواکیږی څوک به د خپل ملگری نه جدا کیږی هم نه دغه شان به رحمن او رحیم الله ﷻ ته اورسی. الله ﷻ به د خپل مخ نه پردې اخوا کړی دوی به د خپل رب مخ اووینی او وانی به (اللهم انت السلام والیک السلام حق لك الجلال والاكرام) دهغوی په جواب کښې به الله ﷻ فرمائی (انا السلام ومنی السلام) په تاسو زما رحمت اوشو اوزما محبت دې هم هغه بندیگانو ته مرحباوی چه بغیر د لیدلومانه ویریدل او زما تابعدری کوله.

جنت د تکلیف او مشقت نه بلکه د آرام او مزو ټخائې دې: جنتیان به وانی ای الله ﷻ نه خو زمونږ نه ستاد عبادت حق ادا شو اونه ستا پوره قدر اوشو مونږ ته اجازت راکړه چه ستا په وړاندې سجده اوکړو. الله ﷻ به افرمائی نه دا د محنت ځای دې او نه د عبادت. دا خود نعمتونو او مزو نه ډک ځای دې. د عبادتونو تکلیف ختم شو د مزو اخستو وخت راغلو چه څه غواړنی ملاویږی به. تاسو نه چه کوم کس څه غواړی ورکوم به نو د کم نه کم سوال کونکې به وانی ای الله ﷻ تاچه دنیا کښې څه پیدا کړې وو چرته چه ستا بندیگانو چغې سوري وهلې.

زه غواړم چه د دنیا د شروع نه تراخه پورې په دنیا کښې څومره څه وو ماته راکړې شی. الله ﷻ به افرمائی چه تاڅه هم اونه غوښتل د خپلې مرتبې نه دې ډیر کم څیز او غوښتلو، ښه ده مونږ درکړه. زما په بخشش او ورکړه کښې څه کمې دې؟ بیا به فرمائی چه د کومو څیزونو پورې زما د دې بندیگانو د خیالاتو رسیدل هم نه دی هغه ورکړه نو ورپه کړې شی او تردې چه د هغوی خواهشونه به پوره کړې شی په هغه څیزونو کښې چه دلته هغوی ته ملاویږی تیز اسونه به وی. په هرو څلورو باندې به یاقوتی تختونه وی په یو یو تخت به د سرو زرو یوه ډیره (حجره) وی په هره ډیره کښې به جنتی فرش وی په کومو به چه د غټو غټو سترگو والا دوه دوه حورې وی چه دوه دوه حلې به نی اچولې وی په کومو کښې چه به د جنت ټول رنگونه او خوشبونی وی. د دې څیمونه بهر به د هغوی مخونه داسې پرقیرې لکه چه هغه بهر ناستې وی. د هغوی د هډوکو مازغه به د بهر نه داسې ښکاری لکه چه په سرو یاقوتو کښې چه سپین تار پیللې شوی وی د پاسه به ښکاری. هره یوه به په بله باندې خپل غوره والې داسې پیژنی لکه څنگه چه غوره والې د نمر په کانږی باندې، دغه شان به د جنتی په نظر کښې دواړه هم داسې وی. دې به هغوی له ځی او په مینه کښې به مشغول شی. هغه دواړه به دې په لیدو باندې وانی چه والله زمونږ په خیال کښې هم نه وه چه الله ﷻ به ستا په شان خاوند مونږ له راکوی. د الله ﷻ په حکم باندې به په داسې تړلی شوی صفونو کښې په سورلو باندې واپس کیږی او خپلو منزلو ته به رسی. گوره خو سهی چه الله ﷻ وهاب ذات هغوی له کوم کوم قسم نعمتونه ایخودې دی؟ هلته په اوچتو درجو خلقو کښې په اوچتو اوچتو بالاخانوکښې کوم چه به د ملغلرونه جوړوی دکومو دروازې چه به د سرو زرو وی، د کوم تختونه چه به د یاقوتو وی د کومو فرشونه چه به نرم او د پیرو رینسمو وی د کومو منبرونه چه به د نور وی، د کومو پرقار چه به د نمر د پرقاری نه زیات وی. په اعلیٰ علین کښې به د هغوی محل

وی د یاقوتو نہ جوړې شوی پرقیدلې چه د هغې په پرقاری سره به د سترگو نه نور ځی خو الله ﷻ به د هغوی سترگې داسې نه کوی. کوم محلونه چه د سرو یاقوتووی په هغې کښې به شین رینمی فرش وی او چه کوم د زېرو یاقوتووی د هغې فرشونه به د سرو بخملو وی چه د زمرود او سرو زرو نه به پیللې شوی وی د دې تختونو پښې به د جواهرو وی په دې به چتونه د لؤلؤ وی د هغې پولونه به د مرجان وی. دهغوی د رسیدو نه اول به الله ﷻ خپلې تحفې هلته رسولې وی. سپین یاقوتی اسونه به غلمانو نیولې ولاړ وی د کومو په سامانونو چه به چاندی ورختلې وی. د هغې په تختو باندې د اعلیٰ نرمو پیرو رینموفرشونه خواره وی. دوی به په دې سورلو باندې سواره په مزه جنت ته ځی. گوری به چه د هغوی کورونوسره به په نورانی منبرونو باندې فرښتې د هغوی د استقبال او پخیرراغلی د پارہ ناستې وی. هغوی به د دوی ډیر ښه استقبال کوی مبارکی به ورکوی او لاسونه به ورسره ملاووی. بیا به دوی په خپلو کورونو کښې داخلېږی اودالله ﷻ نعمتونه به هلته بیامومی. خپلو محلونو سره به دوه تک شنه ډک باغونه اووینی چه په کومو کښې به دوه چینې په پوره رفتار سره روانې وی او هر قسم جوړ دارې میوې به وی او په خیمو کښې به ښکلې او ساده پرده کونکې حورې وی. کله چه دوی دلته په رسیدو باندې په آرام او مزو کښې وی هغه وخت به الله ﷻ او فرمائی زما خوږو بندیگانو تاسو زما وعدې رښتوني اوموندلې؟ آیا تاسو زما په ثوابونو باندې خوشحاله شونی؟ هغوی به وائی چه ای الله! مونږ خو ډیر زیات خوشحاله شو او ډیر رضامندیو د زړه نه راضی یو او غوتې غوتې سپردلې شوی یو. ته هم زموږ نه خوشحاله شه، الله ﷻ به او فرمائی که زما رضامندی نه وه نوما به تاسو دې خپلې مهمان خانې ته څنگه راداخلولې؟ خپل دیدار به مې درته څنگه خودلو؟ زما فرښتو به تاسوسره لاس ولې ملاوولو؟ تاسوخوشحاله اوسپړنې او په آرام سره اوسپړنې تاسو ته دې مبارک وی او تاسو مزې کونی او آرام او چین کونی زما دا انعامونه کمیدونکی او ختمیدونکی نه دی. دغه وخت کښې به هغوی وائی چه هم د الله ﷻ ذات د تعریف لائق دې چا چه زموږ نه غم او درد لرې کړو او داسې مقام ته نی راوړسولو چرته چه مونږ ته نه څه تکلیف نه څه مشقت شته، دا هم د هغه فضل دې هغه ډیر ښونکې او قدردان دې. داسیاق غریب دې او دا اثر عجیب دې اود دې بعضې شواهد هم موجود دی.

د ادنی جنتی جنت: بخاری او مسلم شریف کښې دی الله ﷻ به د هغه بنده ته کوم چه د ټولونه آخر کښې جنت ته داخل شی الله ﷻ به او فرمائی چه غواړه، نو هغه به غواړی او کریم ذات به نی ورکوی تردې چه د هغه سوال به پوره شی او د هغه په وړاندې به هیڅ خواهش پاتې نه شی نو بیا به الله ﷻ هغه ته په خپله یاداشت ورکړی چه دا او غواړه دا او غواړه دې به غواړی او ورته به ملاویږی بیا به الله ﷻ هغه ته او فرمائی چه دا هرڅه ما تاته درکړه او دومره به نور هم لس خل ورکړی. (۱) دصحيح مسلم شریف په حدیث قدسی کښې دی چه ای زما بندیگانو ستاسو ټول وړاندې روستوانسانان او پیریان په یو میدان کښې اودریږنې اومانۀ دعاگانې کونی او او غواړنې زه به دهریو ټول سوالونه پوره کوم خوزماپه بادشاهي کښې به دومره هم کمې رانه شی څومره کمې چه دستنې په سمندر کښې دټولو سره د سمندر په اوبو کښې راځی الخ (۲) خالد بن معدان رضی الله عنه فرمائی دجنت دیوې ونې نوم طوبی دې پدې کښې به تیونه وی دگومونه چه به دجنت ماشومان پي څکی. کچه پریوتلی بچی دجنت په نهرونو کښې دی. د قیامت د قائمیدو پورې به بیادخلوینستو کالو پورې شی او خپل مورپلار سره به په جنت کښې اوسپړی.

(۱) صحیح بخاری کتاب الاذان باب فضل السجود: ۸۰۶، صحیح مسلم: ۱۸۲، ابن حبان: ۷۴۲۹، احمد: ۲۵۷/۲.
(۲) صحیح مسلم کتاب البر باب تعزیم الظلم: ۲۵۷۷، ابن حبان: ۶۱۹، احمد: ۱۶۰/۵، الادب المفرد: ۴۹۰.

كَذَلِكَ	أَرْسَلْنَاكَ
دارنگی اولیہی مونہ تہ	
مونہ تہ پہ یو داسی امت کنبی	
قَدْ خَلَتْ	مِنْ قَبْلِهَا
اُمَمٌ	لِتَتْلُوْا
پہ یو داسی امت کنبی چہ تیر شوی دی مخکبسی د هغہ نہ ډیر قومونہ پارہ ددی چہ تہ واوروی	
رالیہی یی چہ ددی نہ وړاندی ہم ډیر امتونہ تیر شوی دی ددی ډپارہ چہ تہ ورته هغه	
عَلَيْهِمُ الَّذِيْ	أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ	وَهُمْ
يَكْفُرُوْنَ	بِالرَّحْمٰنِ
هغوی تہ هغه چہ وحی کړی دی مونہ تاته او حال دا چہ دوی انکار کوی دمہربانہ الله تہ	
کتاب واوروی کوم چہ مونہ تاته وحی کړی ده خو حال دا دې چہ هغوی د رحمان نہ انکاری کوی	
قُلْ	هُوَ
رَبِّيْ	لَا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ	
دوی تہ اووایه چہ ہم هغه رب زما دې نشته دې لائق د عبادت مگر ہم هغه دې	
ورته اووایه چہ ہم هغه زما رب دې بی د هغه نہ بل څوک لائق د عبادت نشته	
عَلَيْهِ	تَوَكَّلْتُ
وَالِيْهِ	مَتَابِ
هم پہ هغه باندې بهروسه اوکړه ما او هغه تہ ورتلل دی زما	
پہ هغه می توکل دې او هغه تہ به واپس کیږم	

قوله تعالى: كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِيْ أُمَّةٍ

د آقا ﷺ حوصله افزائی: - ارشاد کیږی لکه څنگه چہ تہ مونہ دې امت تہ لیږلې چہ تہ دوی تہ د الله ﷻ کلام لوستلو سره واوروی دغه شان تاته وړاندې نور رسولان رومېنو امتونو تہ لیږلې وو. هغوی هم د الله ﷻ پیغام خپلو خپلو امتونو ته رسولی وو خو هغوی دروغ گنرلې، دغه شان نی تہ هم دروغ او گنرلې نو تہ زړه مه تنگه وه او دې دروغ گنرونکو له خپل انجام لیدل پکار دی. کوم چہ د دوی نه وړاندې وو او د الله ﷻ عذاب ټکړې ټکړې کړل ستا دروغ گنرل خو د هغوی د دروغو گنرلو نه زمونږ په نیز ډیر ناخوښه دی اوس دا گوره چہ په دوی باندې څنگه عذاب راوړیږی. همدغه فرمان په ﴿ثُمَّ لَقَدْ اَرْسَلْنَا اِلٰی اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ کنبی او ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَتْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ فَصَبْرُوْا عَلٰی مَا كَذَبُوْا وَاُوْدُوْا حَتّٰی اٰتٰهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَّبِیِّ الْمُرْسَلِيْنَ﴾ کنبی دې گوره چہ مونږ د خپلو څنگه امداد او کړو؟ او هغوی مو څنگه غالب کړل؟

کافر د الله ﷻ رحمانیت نه انکار کوی: - خپل قوم تہ گوره چہ درحمن انکار کوی هغوی د الله ﷻ دا وصف او نوم د سره منی نه. د حدیبیه د صلح په موقع هم په دې باندې کلک شو چہ مونږ ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾ نه لیکو مونږ نه پیژنو چہ رحمن او رحیم څه دي. پوره حدیث په بخاری شریف کنبی موجود دي (۱) په قرآن کنبی دی ﴿قُلْ اِذْعُوْا اللّٰهَ وَاِذْعُوْا الرَّحْمٰنَ﴾ و نیلو سره هغه رابلنی یا رحمن و نیلو سره هغه رابلنی هغه د ټولو بهترین نومونو والا دي. حضور ﷺ فرمائی د الله ﷻ په نیز عبدالله او عبد الرحمن ډیر ښکلی

(۱) صحیح بخاری کتاب الشروط باب الشروط فی الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب کتابه الشروط: ۲۷۳۱.

نومونه دی (۱) کومونه چه تاسو انکار کونی زه خودا منم هم هغه زما پروردگار دې زما یقین هم به هغه دې او هم د هغه طرف ته زما ټوله توجو او رجوع او د زره ټیټوالې دې هغه نه علاوه بل څوک د دې خبرو حقدار نه دې.

وَلَوْ أَنَّا قُرْآنًا	او که چرې اوې داسې قرآن
سُورَتٌ	او که یو قرآن داسې راغلې وې
بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُمِّمَ	چې روانیدلې شوې په هغې سره غرونه یا شلیدلې شوې په هغې سره زمکه یا خبرې کولې شوې
بِهِ الْهَوْتِ بِلٌ	چې په هغې غرونه اړولې شې یا پرې زمکه ټکړې ټکړې کیدلې شې یا د دې په ذریعه مړو خبرې
أَمَّا الْأَمْرُ جَمِيعًا	په هغې سره مړو بلکه خاص الله لره دې اختیار ټول ایا نو ناامیده نه شو هغه کسان
الَّذِينَ آمَنُوا	کولې (بیا به هم دوی ایمان نه راوړو) بلکه ټول کارونه د الله په اختیار کېنې دې اوس هم د مسلمانانو په دې
أَن لَّوِشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى	چې ایمان نه راوړې دې چې که چرې غوښتلې الله نو خامخا به نه هدایت کړې وې خلقو ټولو ته
الَّذِينَ كَفَرُوا	خبره تسلی نه ده شوې که الله غوښتلې نو ټولو خلقو ته به نه هدایت کړې وو
ثُمَّ نَصِيبُهُمْ	او همیشه به وې هغه کسان چې کافران شوی دی چې رسیږي به هغوی ته په سبب دهغې عمل
يَا أَيُّهَا النَّاسُ	اودا کافران به همیشه په داسې حالت کېنې وې چې د خپلو گناهونو په وجه به پرې
قَارِعَةً	صنعوا
أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ	چې کړې وې هغوی ټکونکې عذاب یا به نازلېږي نزدې اکورونود هغوی ته تر هغې پورې چې راشی
حَتَّى يَأْتِيَ	څه نه څه آفت راځي یا به د دوی په خواوښا باندې راځي تر دې چې د الله د وعدې پوره کیدو
وَعْدُ اللَّهِ	وَعْدُ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْلِفُ	وعدده د الله بېشکه الله خلاف نه کوی د وعدې نه
الْمِيعَادَ	وخت راشی بېشکه الله د خپلې وعدې نه خلاف نه کوی

قوله تعالى: وَلَوْ أَنَّا قُرْآنًا سُورَتٌ بِهِ الْجِبَالُ

دقرآن کریم صفات جلیله: - الله ددې پاک کتاب قرآن کریم تعریفونه کوی که چرې دوراندینو کتابونو نه یو کتاب سره غردخپل ځای نه آخواکید. وزمکه شلیدونکې وه او مړی ژوندې کیدل نو دا قرآن چه د ټولو کتابونو نه ډیر زیات لونی دې د هغه ټولونو نه زیات د دې خبرې اهل وو. په دې کېنې هغه معجز بیانی ده چه ټولو انسانانو او پیریانو په یو ځای هم د دې په شان یو سورت هم جوړنه کړې شونو دا مشرکان د دې نه هم انکاری دی نو معامله هم د الله طرف ته حواله کړه چه د صبا مالک دې ټول

(۱) صحیح مسلم کتاب الادب باب النهی عن التکفی بابی القاسم: ۲۱۳۲، ابوداؤد: ۴۹۴۹، ترمذی: ۲۸۳۴، ابن ماجه: ۳۷۲۸.

کارونه د هغه طرف ته گرځيدونکي دی هغه چه څه غواړي هغه کيږي چه څه نه غواړي هغه هيڅ چرې نه کيږي دهغه دلارې نه اخواکړې شوي د هغه رهنمائي اودهغه لار خودلي شوي گمراهي د چا په قبضه کښې نشته.

د قران پاک اطلاق په مخکښې کتابونو کښې هم کيږي: دا يادساتنې چه دقران اطلاق په وړاندينو آسماني کتابونو باندې هم کيږي داځکه چه هغه دتولونه مشتق دي. مسند کښې دي په حضرت داود عليه السلام باندې قران دومره آسان کړې شوې وو چه د هغه په حکم به سورلي تياريده نود هغې د تياري نه به وړاندې هغه قران ختم کړې وو. د خپل لاس د گټې نه هغه بغير څه نه خوړل^(۱) نو دلته د قران نه مراد زبور دي. آيا ايماندار دې نه مايوسه شوي نه دي چه ټول مخلوق ايمان ولې نه راوړي. د دې قران نه پس د کومې معجزې دنيا ته ضرورت پاتې شو؟ دې نه بهتر دي نه واضح او دې نه صفا او دې نه ډير په زړونو کښې ځای کونکې بل کوم يو کلام دي؟ که دا په لويو لويو غرونو باندې نازل کړې شوې وي نو هغه به د الله ﷻ د ويرې نه ذره ذره شوې وو.

دوړاندينو انبياء گرامو معجزې ه هغوی سره ختمې شوې خو قران پاک ابدی دي: حضور ﷺ فرماني هرښې ته داسې څيز ملاوډې چه خلق په هغې باندې ايمان راوړي. زما داسې څيز دا د الله ﷻ وحی ده. نو زما دا اميد دي چه د ټولو انبياء نه به زه د ډيرو تابعدارانو والا شم.^(۲) مطلب دا چه د انبياء گرام ﷺ معجزې هم هغوی سره لارې او زما دا معجزه به تر آبادې دنيا پورې وي. نه به د دې عجائبات ختميږي او نه به په ډيرو تلاوتونو سره دا زړيږي او نه به په دې د علماؤ زړه مور شي. دا فصل دې دل لگي نه ده. کوم سرکش چه دا پريږدي الله ﷻ به هغه مات کړي. څوک چه دې نه علاوه بل څه کښې هدايت لټوي هغه به الله ﷻ گمراه کړي. ابوسعيد خدری رضي الله عنه فرماني چه کافرانو حضور ﷺ ته اوونيل که ته د دې ځای دا غرونه دې ځای نه واړوي او د دې ځای زمکې د کر قابلې شي او څنگه چه به حضرت سليمان عليه السلام د زمکې کنستل په هوا باندې کول ته هم اوکړې لکه څنگه چه (حضرت عيسى عليه السلام) مړي ژوندی کول ته هم اوکړې نو په دې باندې دا آيت نازل شو.^(۳) قتاده رضي الله عنه فرماني مطلب دا دي چه که يو قران سره دا کارونه ښکاره کيدل نو ستا دي قران سره به هم کيدل. هر څه د الله ﷻ په اختيار کښې دي خو هغه داسې نه کوي چه تاسو ټول ازمينيت کړي چه پخپله خوښه ايمان راوړئ که نه. آيا د ايمان والا نه پيژنئ؟ (يا ښ) په معنی ديعلم دي. او د نورو په قرات کښې (بينين) په معنی د يعلم دي دي. ايماندار د هغوی د هدايت نه مايوس شوي وو. که الله ﷻ او غواړي نو ټول خلق به په هدايت باندې اودروي. دا کفار برابر گوري چه د هغوی په دروغ گنړلو سره د الله ﷻ عذاب برابر په هغوی باندې راوړيږي يا هغوی سره خواوشا کښې راځي. نو بيا هم دوی نصيحت نه اخلي؟ لکه چه ارشاد دي (وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا خَلَقْنَا مِنَ الْفَرَى) يعنی مونږ دخواوشاډير کلي دهغوی دبدعملو په وجه تباه برباد کړل اوقسماقسم خپلې نښې مونږ ښکاره کړې چه خلق د بدو نه منع شي لکه بل آيت کښې دي (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا آتَيْنَاهُمُ الْآزْهَنَ نَقْصُصًا مِنْ أَنْوَافِهِمْ) آيا هغوی نه گوري چه مونږ زمکه راکموو، آيا اوس به هم خپله غلبه منونکي راځي.

د تحمل قريب نه څه مراد دی؟ د (تحمل) فاعل (قارعة) دي. همدغه ظاهر اود عبارت روانی ده خود ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دي قارعه اورسيدل يعنی وړوکې غوندي اسلامي لښکر يا خو پخپله د هغوی ښار سره کوز شول يعنی محمد ﷺ تر دې چه د الله ﷻ وعده راوړسي. دي نه مراد د مکې فتح ده. هم د

(۱) احمد: ۲/۳۱۴، صحيح بخاری کتاب احاديث الانبياء باب قوله تعالى (واتينا داود زبوراً): ۳۴۱۷، ابن حبان: ۶۲۲۵.

(۲) صحيح بخاری کتاب التفسير باب كيف نزل الوحي واول ما نزل: ۴۹۸۱، صحيح مسلم: ۱۵۲.

(۳) التهذيب التهذيب: ۷/۲۵۵.

دوی نہ مروی دی چه د قارعه نہ مراد آسمانی عذاب دی او د خواوشا را کوزیدو نہ مراد د حضور ﷺ د خپلو لښکروسره د هغوی حدونو ته رسیدل دی اود هغوی سره جهاد کول دی. د دې ټولو قول دې چه دلته د وعده ربانی نه مراد فتح مکہ ده لیکن حسن بصری رحمہ اللہ فرمائی دې نه مراد د قیامت ورځ ده. د الله ﷻ وعده د خپلو رسولانو نصرت او امداد دې هغه چرې اخوا کیدونکې نه ده. هغوی ته او د هغوی تابعدارو ته به خامخا او چتوالې نصیب کیږي. لکه چه ارشاد دې (فَلَا تَحْمِنَ اللَّهُ فُخْلَفَ وَعْدِهِ رَسُولُهُ) دا غلط گمان هیڅ کله مه کوه چه الله ﷻ به خپلو رسولانوسره وعده خلاقی او کړي. الله ﷻ غالب دی اوبدلہ اخستونکي دي.

وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلِ	او خامخا ټوټي شوي دي په رسولانو پورې
مِنْ قَبْلِكَ	اوستا نه وړاندې هم په پیغمبرانو
فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا	مخکښې ستانه نومهلته ورکړو ما هغه کسانوته چې انکارني او کړو بیا ما اونیول هغوی
ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ	پورې ټوټي شوي وي خو ما (اول) کافرانو ته مهلت ورکړو بیا مې راونیول
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ	نو څرنگي وو عذاب زما
	نو (اوگوره) زما عذاب څومره سخت وو

قوله تعالى: فَأَمَلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

د انبیاو سره د ټوکو کولونه باوجود بیا هم مهلت ملاوښو: - الله ﷻ خپل رسول ته تسلی ورکوي چه تاسو دخپل قوم دغلطي روي نه غم او فکر مه کوئې تاسونه وړاندې دپیغمبرانو هم دغه شان ټوټي مسخري شوي وي ما دغه کافرانوته هم څه وخته پورې مهلت ورکړې وو. آخر مې بې شانه نیولې وو او تباه کړې مې وو. تاته معلومه ده چه په کوم حالت کښې زما عذاب په هغوی باندې راغلي وو؟ اود هغوی انجام څنگه شوې وو؟ لکه چه ارشاد دې ډیر کلی دی چه سره د ظلم په دنیا کښې ډیرو ورځو پورې مهلت اخستي وو خو آخر دخپلو بد عملو په وجه د عذابونو ښکار شو. بخاری اومسلم شریف کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی چه الله ﷻ ظالم ته مهلت ورکوي خو چه بیا ئې کله نیسی نو ظالم حیرانیږي. بیا هغوی د آیت وگډلک (أَخَذْنَاكَ) تلاوت او کړو.

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ	ایا نو هغه ذات چې هغه نظر ساتونکي دي په هر نفس باندې
	نو کوم الله ﷻ چې د هر سړي د ټولو عملونو نگران دي
يَبَيِّنُ	په هغه عمل چې کوي ئې هغه نفس او جوړ کړي دی خلقو الله د پاره شریکان ورته اووایه
كَسَبَتْ	(د هغه بتانو په شان کیدیشي؟) او دوی (داسې) الله ﷻ شریکان جوړ کړي دي ورته اووایه
وَجَعَلُوا	
لِللَّهِ	
شُرَكَاءَ	
قُلْ	

سَمُوهُمْ	أَمْ	تَنْبِؤُنَهُ	بِمَا	لَا يَعْلَمُ
چې واخلې نومونه د هغوئ یا خبر ورکوی تاسو الله ته په هغه څیز چې معلوم نه دي هغه ته				
چې د هغوئ صفتونه خو لږ واورئ آیا تاسو الله ته د داسې بتانو (د خدای) خبر ورکوی چې				
فِي الْأَرْضِ أَمْ	يُظَاهِرُ مَنِ الْقَوْلِ	بَلْ زَيْنَ		
په زمکه کښې یا (خبر ورکوی) په سرسری خبرو (د خلې) بلکه ښانسته ښکاره کړې شوی دی				
په ټوله دنیا کښې د هغه په علم کښې نشته که نا هغوئ تش په ځله (ستاسو معبودان) دي بلکه کومو خلقو				
لِلَّذِينَ	كَفَرُوا	مَكْرَهُمْ	وَصَدُّوا	
د پاره د هغه خلقو چې د حق منلو نه نې انکار کړې دي مکرونه خپل او منع کړې شوی دی				
چې کفر کړې دي هغوئ ته د هغوئ حق نه منل ښانسته کړې شوې دي او هغوئ د لارې				
عَنِ السَّبِيلِ	وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ	فَمَا لَهُ	مِنْ هَادٍ	
د نیغې لارې نه او هغه څوک چې گمراهه کړی هغه لره الله نو نشته هغه د پاره څوک لار ښودونکې				
(دهدایت) نه منع کړې شوې دي او چا لره چې الله گمراهه کړی هغه بل څوک په لاره کولی نشي				

قوله تعالى: أَفَمَنْ هُوَ أَقْبَمُ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ

عالم ماكان اوومايكون هم د الله ذات دي. الله د هر انسان د اعمالو محافظ دي. د هر چا عملونه پيژني په هر نفس باندې نگهبان دي. د هر و عمل کونکي د خير او شر د عمل نه خبردار دي. هيڅ څيز د هغه نه پټ نه دي. هيڅ د هغه په ناخبرني کښې نه کيږي په هر حالت کښې هغه ته علم وي او په هر عمل باندې هغه موجود وي. د هرې پاڼې د رالويدو هغه ته علم دي. د هر ساه لرونکي رزق د الله په ذمه دي. د هر يو د ټکاني هغه ته علم دي. هره خبره دهغه په کتاب کښې ليکلې ده، ښکاره او پټه هره خبره هغه پيژني. ته چه هر چرته نى الله تاسره دي. ستا عملونه گوري. د دې صفتونو والارب آيا ستاسو ددې دروغو معبودانو په شان دي؟ چه نه اورى نه گورى او نه د خپل خان د پاره د څه څيز مالک اونه د بل چاد گټې تاوان هغوى ته اختيار دي. دا جواب نى حذف کړو ځکه چه د کلام دلالت موجود دي دمشرکانو دشرک هيڅ حقيقت نشته: الله هغه فرمان (وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ) هغوى الله سره نور شريکان کړل اودهغوى عبادتونه نى کول. ته خو لږ شان د هغوى نومونه واخله اود هغوى حالات خو بيان کړه دي د پاره چه دنيا ته پټه اولگى چه هغه صرف بې حقيقته دي. آيا ته د زمکې د دې څيزونو خبر الله ته ورکوي کوم چه هغه نه پيژني يعنى د کومو چه د سر نه وجود نشته. اوداځکه چه که چرې وجود نى وي نو دالله دعلم نه به بهرنه وو. ځکه چه د الله نه دپټ نه پټ څيز هم پټ نه دي. دا صرف د خان خبرې جوړونى؟ فضول گپونه لگوني تاسو پخپله د خان د هغوى نومونه جوړ کړي هم تاسو هغوى د گټې تاوان مالکان گرځولى او تاسو د هغوى عبادت شروع کړو. هم دغه ستاسو مشرانو کول. نه خو ستاسوپه لاس کښې څه ربانى دليل شته اونه څه بل څه دليل شته. داخوصرف وهم اوستاسو خواهشات دي. هدايت د الله د طرف نه نازل شوې دي د کفارو مکروهغوى ته په ښه رنگ کښې ښکارى هغوى په خپل کفر او شرک باندې فخر کوى. شپه ورځ هم په دغه کښې مشغول دي او هم دې طرف ته نور هم رابلي. لکه چه فرمانى (وَقِضْنَا لَهُمْ قَرْبَاءَ فَزَيَّنَّا لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ ابْدَانَهُمْ وَمَا خَلَقْنَاهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِيْ اَمْرِ قَدْ خَلَكْتَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ) د هغوى شيطانانو د هغوى بې طريقې

کارونه د هغوی په وړاندې بنیاسته کړی دی. دوی د الله ﷻ د لارې نه د بدنې په لار باندې منع کړې شوی دی.

په قرات د دې (صُدُوا) هم دې یعنی هغوی دغه ښه کنټرلی او بیانور په دې کښې راگیرول شروع کړی او د رسول ﷺ د لارې نه نور منع کوی. د الله ﷻ گمراه کړې شوی څوک په لار کولې؟ لکه چه فرمائی (وَمَنْ يُؤَدِّ اللَّهُ بُنْتَنَهُ فَلَنْ نَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا) څوک چه الله ﷻ په فتنه کښې اچول غواړی نو دهغې د پاره د الله ﷻ په نیز هېڅ هم اختیار نه لری او په آیت کښې دی چه ته خود هغوی د هدایت لالچی نی ولې الله ﷻ دغه گمراهانوته لار نه خودل غواړی بیا څوک دی چه د هغوی امداد اوکړی؟

لَهُمْ	عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ	أَشَقُّ
مقرر دې هغوی لره عذاب	په ژوند د دنیا کښې او خامخا عذاب د آخرت زیات سخت دې		
هغوی د پاره د دنیا ژوند کښې عذاب دې او د آخرت عذاب خو ډیر سخت دې			
وَمَا لَهُمْ	مِّنَ اللَّهِ مِنْ وَّاقٍ ۝ مَثَلُ	الْجَنَّةِ الَّتِي	وُعِدَ
اونشته هغوی لره دالله نه	اڅوک بچ کونکې امثال (صفت) د جنت هغه چې وعده شوې ده د هغې		
او هیڅوک دوی د الله ﷻ (د عذاب) نه بچ کولې نشی د کوم جنت چې پرهیزگارو خلقو			
الْمُتَّقُونَ ۖ	تَجْرِي	مِنْ تَحْتِهَا	الْأَنْهَارُ ۖ أَكْثَمًا
د متقیانو سره (دادې) چې بهیږی لاندې د هغې نه نهرونه میوې د هغې همیشه وی			
سره وعده شوې ده د هغې حالت دا دې چې لاندې به ترې نه نهرونه بهیږی د هغې میوې			
وَذِلْهَا ۖ	تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ	اتَّقَوْا ۖ	وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ۖ
او سیوری د هغې هم دا انجام دې د هغه کسانو چې اوویریدل دالله نه او انجام د کافرانو اور دې			
او دهغې سیوری به همیشه قائم وی دغه د پرهیزگارو انجام دې او د کافرانو انجام (د دوزخ) اور دې			

قوله تعالى: وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ

د دوزخ عذاب اود جنت نظاري: د کافرانو د سزا اونیک کارد بدلې باره کښې ذکر کولې شی. د کافرانو شرک او کفر بیانولوسره دهغوی سزا بیان فرمائی چه هغوی به د مؤمنانو د لاسه قتل کیږی او غرقیږی، دې سره به د آخرت په سختو عذابونو کښې راگیروی چه د دې دنیا د سزا نه به په زرگاؤ درجو خرابه وی. مبتلا عنان ښځې او خاوند باره کښې رسول الله ﷺ فرمائیل چه د دنیا عذاب د آخرت د عذاب نه ډیر سپک دې. (۱) دې ځای عذاب فانی دې او د هغه ځای باقی دې او د هغه اور عذاب چه د دې ځای د اور نه او یا حصی زیات تیز دې او بیا هغه قید چه په تصور کښې هم نه شی راتلې. لکه چه ارشاد دې (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ) نه ددې په شان نن دچا عذاب دې اونه ددې په شان دچا قید دې. ارشاد دې (وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا) د قیامت د منکرانو د پاره مونږ د اور عذاب تیار کړې دې. دلرې نه په کتلو باندې به چغې سورې شروع کړی. دهغه ځای په تنگو او تیارو کورونو کښې کله هغوی اینختلې ورواچولې شی نو په چغو چغو به مرگ غواړی. یو مرگ څه له غواړنی ډیر مرگونه او غواړنی

اوس اوښائي چې دا صحيح دی که د هميشه جنت صحيح دي د کوم وعده چه پرهيزگار اوسره ده چه دا دهغوی بدله ده اودهغوی د هميشه دپاره کور بيا د نيکو انجام بيانوی چه هغوی سره د کومو جنتيانو وعده ده د هغې يو صفت خودا دي چه د دي نه خلورووارو طرفونوته نهرونه روان دي. چرته چه غواړي اوبه دي اوړي او اوبه هم هغه چه نه خرابيدونکي دي. بيا د پښو نهرونه دي او پښي هم هغه چه دهغې خوند چرې هم نه خرابيدونکي دي. اود شرابونهرونه دي په کومو کښې چه صرف خوند او هم خوند دي. نه بې مزگي اونه خرابه نشه اود صفاشاتو نهرونه دي اود هر قسم ميوې دي او ورسره د الله رحمتونه او د مالک بښنې. د هغې ميوې د هميشه د پاره دي د دي د خوراک خښاک خيزونه هيڅ کله هم فنا کيدونکي نه دي.

په مونځ کښې رسول ﷺ ته جنت او جهنم ښکاره شول: کله چه حضور ﷺ د کسوف مونځ کولونو صحابه کرامو ﷺ تپوس اوکړو چه حضور ﷺ مونږ تاسو اوليدلنې چه لکه تاسو ﷺ د څه څيز د اخستو اراده کړې وه. بيا مونږ اوليدل چه تاسو روستونښي پښه بيا روستو اخوا کړه. حضور ﷺ اوفرمانيل چه او ما جنت ليدلې وو او غوښتل مې چه يوه غنچه راوشو کوم که اخستې مې وي نو د دنيا د تول عمر د پاره وه او تاسو به خوړله. (۱) ابويعلی کښې دي چه يو ورځ د ماسپښين په مانځه کښې مونږ حضور ﷺ سره وچه هغوی ناڅاپي وړاندې شو او مونږ هم وړاندې شو بيا مونږ اوکتل چه هغوی ﷺ له د څه څيز د اخستو اراده کړې وه خو بيا هغوی ﷺ روستو راغله. د مانځه نه پس حضرت ابي بن کعب ﷺ معلومات اوکړو چه يارسول الله ﷺ نن خو مونږ تاسو په داسې کار کولو اوکتلنې چه د نن نه وړاندې مونږ نه وي ليدلې. حضور ﷺ اوفرمانيل چه او جنت ماته پيش کړې شو چه تازه پرقيدو، ما غوښتل چه دي نه يوه غنچه د انگورو راوشو کوم خو زما اود دي په مينځ کښې پرده اوکړې شوه. که ما دا راشو کولې وه نو ټولې دنيا به خوړله او بيا به هم يوه ذره نه کميدله. (۲) د دي معني يوروايت مسلم کښې هم شته. (۳)

د جنت د ميوو غټوالي: يو کلی وال د حضور ﷺ نه تپوس اوکړو په جنت کښې به انگور وي؟ هغوی ﷺ اوفرمانيل چه او. هغه ونييل چه څومره لونې غنچې به وي ونې فرمانيل چه دومره لونې که يو تور کارغه پوره مياشت الوزی نو بيا به هم د هغه غنچې نه تير شوې نه وو. (۴) حديث شريف کښې دي چه جنتی کله يوه ميوه راوشو کوی هم هغه وخت به د هغې په ځای بله اولگي.

جنت کښې به بول و براز نه وي: حضور ﷺ فرماني چه جنتی به ښه خوری څکی خو نه به نې توکانرې راځي او نه پوزه نه وړې متيازې او نه لونې د مشکو په شان خوشبو کونکې غوندي خوله به راشي او هم په دي سره به خوراک هضم شي لکه څنگه چه بې تکلفه ساه روانه وي دغه شان به تسبيح او تقدیس الهام کولې شي (۵) (مسلم وغيره) يو اهل کتاب حضور ﷺ ته اووئيل چه تاسو فرماني جنتيان به خوری او څکی؟ هغوی ﷺ اوفرمانيل چه او او، د هغه قسم د چا په لاس کښې چه د محمد ﷺ خان دي چه هر سړی له به د خوراک خښاک او جماع او شهوت دومره طاقت ورکولې شي څومره چه دلته سلو سړو له ورکړې شوی وي. هغه ونييل ښه ده چه څوک خوری څکی نو هغه ته به د متيازو هم ضرورت وي نو بيا

(۱) صحيح بخاری کتاب الکسوف باب صلاة الکسوف جماعة: ۱۰۵۲، صحيح مسلم: ۹۰۷ ابن حبان: ۲۸۳۲، احمد: ۲۹۸/۱.

(۲) احمد: ۳۵۲/۳.

(۳) صحيح مسلم کتاب الصلاة الکسوف باب ماعرض علی النبی ﷺ صلاة الکسوف من امر الجنة والنار: ۹۰۴.

(۴) احمد: ۱۸۴/۴، طبرانی: ۸۲۰۸، مجمع الزوائد: ۴۳۱/۱۰، ذنور تخريج ذ پاره اوگورنی ابن حبان: ۷۴۱۶، مواردالظمان:

۲۶۲۷، المعجم الاوسط: ۱۲۷/۱، الطبرانی: ۳۱۲.

(۵) صحيح مسلم کتاب الجنة باب فی صفات الجنة واهلها وتسبيحهم فيها بکرة وعشيا: ۲۸۳۵، ابن حبان: ۷۴۳۵، الدارمی: ۲۸۲۷، احمد: ۳۴۹/۳، مسندشاميين: ۱۱۴/۳، مسندابی یعلی: ۳۱۸/۳.

پہ جنت کبھی گندگی خنک؟ ہغوی ﷻ او فرمانیل چہ نہ د خولہ پہ ذریعہ بہ دا تول ہضمیری او ہغہ خولہ بہ د مشکود بونی والا وی (مسند و نسائی) (۱) فرمانی چہ د کومہ مرغشی طرف تہ جنتی د خورلو بہ نظر سرہ او گوری ہغہ بہ ہم دغہ وخت کبھی د ہغہ پہ وړاندې سرہ کړې شوې راپریوخی. (۲)

دجنت بہ ہر څہ ہمیشہ وی: بعضی روایتونو کبھی دی چہ ہغہ بہ بیا د اللہ ﷻ پہ حکم سرہ ژوندنی والوزی (۳) پہ قرآن کبھی دی چہ هلته بہ ډیری زیاتې میوې وی چہ نہ بہ تروې وی نہ ماتې نہ بہ ختمیری نہ بہ کمیری پہ سورو کبھی راتیتې څانگې او سوری بہ ہمیشہ وی لکہ چہ ارشاد دې ایماندار او نیک کردار بھیدونکی نھرونو والا جنتونو لہ ورځی او هلته بہ د ہغوی د پارہ پاکې بیبیانې وی او ښکلې او اوږدہ سوری. حضور ﷺ فرمانی چہ دجنت د یوې ونې دسوری لاندې کہ یو تیزرفتار سورسل کالہ تیزې منډې وھی نو بیا بہ ہم د ہغې سوری نہ ختمیری. پہ قرآن کبھی دی

سوری خوارہ اولوی. پہ عام توگہ قرآن کریم کبھی د جنت او دوزخ ذکر پہ یوځای راځی دې د پارہ چہ د خلقو د جنت شوق وی او د دوزخ نہ اوویریږی. دلته ہم د جنت او دہغہ ځای د یوڅو نعمتونو ذکر کولو سرہ او فرمانیل چہ دا دې انجام د پرهیزگارو او تقوی دارو خلقو اود کافرانو انجام دوزخ دې: لکہ چہ ارشاد دې چہ دوزخیان او جنتیان برابر نہ دی. جنتیان خو بامراد دی. د دمشق خطیب حضرت بلال بن سعد رضی اللہ عنہ فرمانی چہ ای د اللہ ﷻ بند یگانوستاسو د یو عمل د قبولیت یا د یوې گناہ د معافنی پروانہ تاسو کبھی کوم یو تہ ملاؤ دہ؟ آیا تاسو دا گمان کړې چہ تاسو بی کارہ پیدا کړې شوی ئی او تاسو د اللہ ﷻ پہ طاقت کبھی نہ راتلونکی ئی. واللہ کہ د اللہ ﷻ د تابعدارنی بدلہ پہ دنیا کبھی ملاویدلہ نو تاسو تول بہ پہ نیکو پورې انختی ونی آیاتاسو پہ دنیا باندې عاشقان شوی ونی؟ آیا ستاسو د جنت رغبت نشته؟ د کوم میوې او سوری چہ د ہمیشہ د پارہ دی.

وَالَّذِينَ	اتَّيَّهُمْ	الْكِتَابَ	يَقْرَحُونَ	يَمَّا
او ہغہ کسان چي ورکړي وو مونږ هغوی ته کتاب هغوی خوشحالیږي په دې کتاب				
او هغه خلق کومو ته چي مونږ کتاب ورکړي دي هغوی په تاباندې په نازلیدونکي (کلام) خوشحالیږي				
أُنْزِلَ	إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ	مَنْ	يُنْكَرُ	بَعْضُهُ
چي نازل کړي شوي دي تاته او ځيني د ډلو نه هغه څوک دی چي نه مني ځيني خبرې د هغې				
او د هغوی په مختلفو ډلو کبھی داسې کسان هم شته چي د دې د بعضي حصي نه انکار کوی				
قُلْ	إِنَّمَا	أُمِرْتُ	أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ	وَلَا أُشْرِكَ
ورته او وایه چي بیشک حکم شوي دي ماته چي زه بندگی او کرم د الله او نه کرم شریک (هیڅوک)				
ورته او وایه چي ماته دا حکم شوي دي چي د الله ﷻ عبادت او کرم او هیڅوک ورسره شریک				
بِهِ	إِلَيْهِ	أَدْعُوا	وَالْيَهُ	مَا بِهِ
د هغه سره خاص هغه ته رابلل کوم زه او خاص هغه ته ورتلل دی زما او دارنگي				
نه کرم زه د هغه طرفته بلنه کوم او هم هغه ته به واپس کیږم او دغه شان				

(۱) أحمد: ۳۶۷/۴، السنن الکبری: ۱۱۴۷۸، الدارمی: ۲۸۲۵، ابن حبان: ۷۴۲۴، موازدا لظمان: ۲۶۳۷، المعجم الاوسط: ۲/۲۰۲، طبرانی: ۱۷۸/۵، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۱۶، بدون (لیعطی قوه منة).
(۲) البزار: ۳۵۳۲، مجمع الزوائد: ۱۰/۴۱۴، سنن سعید بن منصور: ۱۱۷۱.
(۳) ابن ابی الدنيا، الترغیب والترہیب: ۵۵۰۹.

اَنْزَلْنَاهُ	حُكْمًا	عَرَبِيًّا	وَلَكِنْ	اتَّبَعْتَ	اَهْوَاءَهُمْ
نازل کړې دې مونږ دا قران فرمان عربي او که چرې تا پیروی او کړه د خواهشاتو د هغوی					
مونږ دا (کتاب) دیو واضح حکم په طور نازل کړې دې او که ته د دې (سم) علم د راتلونو نه پس هم					
بَعْدَ	مَا	جَاءَكَ	مِنَ الْعِلْمِ	مَا لَكَ	مِنَ اللَّهِ
روستو! د هغې نه چې راغلې دې تاته د علم نه نو نشته ستا د پاره په مقابلو د الله کښې څوک دوست					
د هغوی په خواهشاتو پسې لارې نو د الله ﷻ په مقابلو کښې به دې نه څوک مددگار پیدا شي					
وَلَا وَاقٍ ۝					
او نه څوک بچ کونکې					
او نه څوک بچ کونکې					

قوله تعالى: وَالَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَفْرَحُونَ

د قرآن د نازلیدلو سره خوشحالیدونکي خلق: - کومو خلکو ته چه د دې نه مخکښې کتاب ورکړې شوې دې او هغوی د هغې عمل کونکي دی نود قرآن په تاباندې نازلیدلو سره خوشحاله دی ځکه چه پخپله هم د هغوی په کتابونو کښې ددې زیرې اوددې صداقت موجود دې لکه چه په آیت (الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَتْلُوهُ حَقًّا تِلَاوَةً) کښې دی چه وړاندینې کتابونه په ښه شان سره لوستونکي پدې آخری کتاب باندې هم ایمان راوړی او په آیت کښې دی چه ته منې که نه منې د وړاندینو کتابونو والا به دې ښه تابعدار جوړېږي ځکه چه د هغوی په کتابونو کښې د حضور ﷺ د پیغمبرنې خبردې او هغوی دا وعده پوره کولو سره په خوشحالتی سره منی. الله ﷻ دې نه پاک دې چه د هغه وعده به غلطې راوځی اود هغه فرمان به صحیح ثابت نه وی نو هغوی خوشحالیدلو سره د الله ﷻ په وړاندې په سجده کښې پریوځی. او په دې ډلو کښې داسې هم دی چه د هغې بعضې خبرې نه منی. غرض دا چه بعضې اهل کتاب مسلمانان دی او بعضې نه دی نو اې نبی ﷺ! اعلان او کړه چه ماته صرف د یو الله د عبادت حکم ملاو شوی دې چه د نورو د شرکت نه بغیر صرف د هغه عبادت د هغه د توحید سره کوه او همدغه حکم زما نه وړاندې نیانو او رسولانو ته ملاو شوي وو. هم د دغه لارې طرف ته اوهم دغه رب عبادت طرف ته زه ټولې دنیا ته دعوت ورکوم هم دغه الله طرف ته ټول رابلیم او هم دغه الله ﷻ طرف ته زما واپس کیدل دی. څنگه چه مونږ تانه وړاندې انبیاء لیرېلی په هغوی باندې مو خپل کتابونه نازل کړي نو هم دغه شان دا قرآن چه مضبوط او محکم دې. په عربی ژبه کښې چه ستا او ستا د قوم ژبه ده دا قرآن مونږ په تاباندې نازل کړو دا هم په تا باندې خاص احسان دې چه د دې واضح ظاهر مفصل او محکم کتاب سره تاله مونږ عزت درکړو. نه د دې نه وړاندې اونه د دې نه شاته باطل په دې کښې شاملیدلې شی. دا د الله ﷻ د طرف نه حکیم او حمید نازل شوې دې.

دې ایت مبارک کښې د ټولو علماء گراموته وعید دې: اې نبی ﷺ! تاله ربانی علم او آسمانی وحی راغلې ده که اوس هم تا د دوی د ماتحتی خواهش او کړو نو یاد ساته چه د الله ﷻ د عذابونو نه تا څوک هم نه شی بچ کولې. نه به څوک ستا په حمایت کښې اودریږي. سنت نبویه او طریقه محمدیه ﷺ د علم نه پس څوک چه د گمراهی والا لار اختیار کړی نو د هغه علماؤ دپاره په دې آیت کښې زبردست وعید دې.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا

| اولیہی دی مونہ | دیر رسولان | مخکنی ستانہ | او ورکری وی مونہ
| اوستانہ وړاندی ہم مونہ دیر پیغمبران لیرلی ووا | او هغوی ته مو بنخی

لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا

هغوی ته | بنخی | او اولاد | اونه ووطاقت | دیر رسول | اچی راوړی نی وی ایوه ننه | مگر
او اولاد ورکری ووا | او هیخ یو پیغمبر د الله ﷻ د حکم نه بغیر یوایت قدری هم نه

بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ۝ يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ

په اجازت د الله سره | دپاره دهرې نیتی (دور) | یو کتاب دی | ختموی | الله | هغه څه | چې غواړی هغه
شی راوړی | دهرې نیتی یو (خپل) کتاب وی | الله ﷻ | چې کوم حکم غواړی هغه ختموی

وَيُثَبِّتُ ۝ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ۝

او محکم کوی | او د هغه سره دی | اصل د کتاب |

او چې کوم غواړی نو هغه باقی ساتی |

قوله تعالى: وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ

د معجزو صادر کیدل د رسولانو په اختیار کښې نه دی. ارشاد دې چې څنگه ته سره دانسان کیدو رسول
الله ﷻ نی هم دغه شان تانه وړاندې ټول رسولان هم انسانان وو، خوراک به نی کولو بازار کښې به
گرځیدل د بنخواو بچو والا. او په آیت کښې دی چې ای اشرف الرسل ته خلقو ته اووایه چې (قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ
مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ) زه هم ستاسو په شان یو انسان یم زما طرف ته د الله ﷻ وحی کیږی. د بخاری او مسلم
شریف په حدیث کښې دی حضور ﷺ فرمانی چې زه نفلی روژې نیسم هم اونه نی هم ساتم. د شپې تهجد
هم کوم او اوډه کیږم هم، غوښه هم خورم او بنخوا سره هم ملاوېږم، څوک چې زما د طریقې نه مخ واړوی
هغه زما نه دی. په مسند احمد کښې د حضور ﷺ فرمان دی چې څلور څیزونه د ټولو پیغمبرانو طریقه
وه خوشبو لگول، نکاح کول مسواک کول او نکریزې. بیا فرمانی چې معجزې ښکاره کول د یو نبی کار
هم نه دی دا د الله ﷻ عزوجل د قبضې څیز دی. هغه چې څه غواړی هغه کوی او چې څه اراده کوی د
هغې حکم ورکوی. د هر یو مقرر وخت او معلومه موده په کتاب کښې لیکلې ده. دهر یو څیز یوه اندازه
مقرر ده. آیا تاته معلومه نه ده چې د زمکې او آسمان د ټولو څیزونو علم الله ﷻ سره دی هر څه په
کتاب کښې لیکلې شوی موجود دی. داڅو په الله ﷻ باندې ډیره آسانه ده. دهر یو کتاب کوم چې د
آسمان نه نازل شوې دی یو اجل دی او یوه موده مقرر ده. په دې کښې چې کوم غواړی منسوخ کوی
کوم چې غواړی باقی پاتې کوی نوددې قرآن نه کوم چې په خپل رسول ﷺ باندې نازل کړې دی ټول
وړاندینی کتابونه منسوخ کړې شو.

د نیک بختی او بدبختی کتاب نه بدلیږی دې مطلبونه: د الله ﷻ خوښه ده چې څه وړان کړی او څه باقی
پاتې کړی. د ټول کال کارونه نی مقرر کړی خو د اختیار نه بهر نه دی چې څه نی او غوښتل باقی اوساتل
اوچې څه نی او غوښتل بدل نی کړل سوا د بدبختی نیک بختی ژوند او مرګ نه چې د دې نه نی
اوزگاریدل کړی او په دې کښې بدلون نشته. منصور ﷺ فرمانی چې ما د حضرت مجاهد رضی الله عنه نه
تپوس اوکړو چې په مونږ کښې د یو کس دا دعا څنگه ده؟ چې یا الله که زما نوم په نیکانو کښې دی نو

باقی نی اوساتہ او کہ پہ بدانو کنبی دے نو هغه وران کرہ او پہ نیکانو کنبی کرہ. هغوی اوفرمانیل چہ دا خو دیرہ بنہ دعا دہ کال پس بیا ملاقات اوشو یا خہ زیاتہ مودہ شوے وه نو ما بیا د هغه نہ د دے خبری بارہ کنبی معلومات او کړو نو هغوی (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْمُؤَكِّثَةِ) نہ د دوو آیاتونو تلاوت او کړو او وئی فرمانیل چہ پہ لیلۃ القدر کنبی د ټول کال تکلیفونه اوروزنی مقرر کیږی بیا چہ کوم الله ﷻ او غواړی نو وړاندې روستوکوی او د نیک بختی او بد بختی کتاب نه بدلیری. حضرت شقیق بن سلمه رضی اللہ عنہ به اکثر دا دعا کوله. ای الله که تا مونږ په بد بختانو کنبی لیکلی یونو هغه وران کرہ اوزمونږ شمیر په نیکانو کنبی اولیکه او که تا مونږ په نیکانو خلقو کنبی لیکلی یو نو هغه باقی اوساتہ. چہ خہ غواړی ورانوی او چہ خہ غواړی باقی پاتې کوی اصل کتاب خو هم تاسره دے. حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ به د بیت الله شریف طواف کولو سره ژړل او دا دعا به نی کوله یا الله که تا په ما باندې بدی او گناه لیکلی وی نو هغه وران کرہ ته چہ خہ غواړی نو ورانوی او چہ خہ غواړی نو باقی ساتی. ام الکتاب خو هم تاسره دے. ته دا نیک بخت او په دې رحمت او کړې. حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ به هم دادعا کوله. حضرت کعب رضی اللہ عنہ امیر المؤمنین حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته اوونیل چہ که یو آیت په کتاب الله کنبی نه وو نو ما به د قیامتہ پورې چہ کوم کارونه کیدونکی دی ټول به مې تاته خودلې وو. تپوس نی او کړو چہ هغه کوم آیاتونه دی هغوی هم د دې آیاتونو تلاوت او کړو. د دې ټولو اقوالو مطلب دا دے د تقدیر اړولو راپولو اختیار د الله ﷻ په لاس کنبی دے. دمسند احمد یو حدیث شریف کنبی دی د بعضی گناهونو په وجه انسان د خپل رزق نه محروم کولې شی او تقدیر بغیر دعا نه بل هیخ خیز نه شی بدلولې او د عمر زیاتوالې بغیرد نیکونه هیخ خیز نه دے. په نسائی او ابن ماجه کنبی هم دا حدیث شریف دے او په صحیح حدیث کنبی چہ صله رحمی عمر زیاتوی. او په یوبل حدیث شریف کنبی دی چہ د دعا او قضا یوځای کیدل د آسان په مینځ کنبی وی. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی چہ الله ﷻ سره لوح محفوظ دے چہ د پنځو سوو کالو د لارې خیز دے. د سپینو مرغلرو دے د یاقوتو د دوو پتو په مینځ کنبی ۶۳ ځل الله ﷻ په دې توجه کوی چہ خہ غواړی نو ورانوی او چہ خہ غواړی نو باقی پریردے. الخ کلبی رضی اللہ عنہ فرمائی رزق زیاتول کمول عمر زیاتول کمول د دې نه مراد دے. هغوی نه تپوس او کړې شو چہ تاته دا خبره چا بیان کړې؟ وئی فرمانیل ابو صالح رضی اللہ عنہ هغه ته حضرت جابر بن عبد الله بن رباب رضی اللہ عنہ او هغه ته نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بیا د هغه نه د دې آیت بارہ کنبی سوال او کړې شونو جواب ورکړې شو چہ ټولې خبرې لیکلې کیږی د زیارت په ورځ چہ کومې خبرې د جزا او سزا نه خالی وی راویستې شی لکه چہ ستا دا وینا چہ ما او خورل ما او څکل زه لارم وغیرہ چہ رښتیا خبرې دی اود ثواب او عذاب څیزونه نه دی او باقی کوم چہ د ثواب او عذاب څیزونه دی هغه باقی ساتلې شی.

الله ﷻ چې او غواړی نو کتاب کنبی تغیر و تبدیل کوی: ① د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ وینا ده چہ دوه کتابونه دی په یو کنبی کمې زیاتې کیږی او الله ﷻ سره دی او اصل کتاب هم هغه دے. فرمائی دے نه مراد هغه سړې دے چہ د یو زمانې پورې خو د الله ﷻ اطاعت کنبی لگیاوی بیا په گناه اخته شی او هم په دې حالت کنبی مړشی نو د هغه نیکنی ختمولې شی. اود چا د پاره چہ باقی پاتې کیږی دا هغه سړې دے چہ تردغه وخته پورې په نافرمانو کنبی اخته وو خو د الله ﷻ د طرف نه د هغه د پاره فرمانبرداری د اول نه مقرر شوې وی نو په آخری وخت کنبی هغه نیکو طرف ته روان شی اود الله ﷻ په اطاعت باندې مړشی نو دادی د چا د پاره چہ ثابت پاتې کیږی ② سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ فرمائی مطلب دا دے چہ څوک غواړی نو وئی بښی او چہ څوک نه غواړی نو نه نی بښی. ③ د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ قول دے چہ خہ غواړی نو منسوخ نی کړی او چہ خہ غواړی نو نه نی بدلوی. ناسخ هم هغه سره دے او اول بدلول هم. ④ د قتاده رضی اللہ عنہ په قول دا آیت په مثال د آیت (مَنْ لَزَعَ) دے یعنی چہ خہ غواړی نو منسوخ نی کړی او چہ

څه غواړي نو باقی او جاری اوساتي. ⑤ مجاهد رضی الله عنه فرماني چه کله د دې نه اولني آيت نازل شو چه يو رسول هم د الله ﷻ د فرمان نه بغير څه معجزه نه شي خودلې نو قريشو ونييل چه بيا خو محمد ﷺ بالکل بې بس دې د کار نه اوزگار شوې دې. نو د هغوی د ویرولو دپاره دا آيت نازل شو چه مونږ څه غواړو نو پيدا کولې شو. په هر رمضان کښې نوې پيداوښت کيږي. بيا چه څه الله ﷻ غواړي نو وړانوی او چه څه غواړي نو ثابت نی ساتي. رزق هم تکليف هم او تقسيم هم ورکوي. ⑥ حسن بصری رضی الله عنه فرماني چه د چا اجل راشي روان شي او چه د چا نه وی نو پاتې شي تر هغه وخته پورې چه خپلې ورځې پوره کړي. ابن جریر رضی الله عنه هم دا قول خوښوي حلال حرام هغه سره دی. د کتاب خلاصه او جړه هم دهغه په لاس کښې ده. کتاب پخپله رب العالمين سره دې. ابن عباس رضی الله عنه د حضرت کعب رضی الله عنه نه د ام الكتاب باره کښې تپوس او کړو نو هغه جواب ورکړو الله ﷻ مخلوق اود هغوی اعمال او بیژندل بياني او ونييل چه د کتاب په شکل کښې دی شي نو شو. ⑦ ابن عباس رضی الله عنه فرماني ام کتاب نه مراد ذکر دي

وَأَمَّا نُورُكَ	بَعْضُ الَّذِي
او که چرې مونږ اونیایو تاته ځینی (عذاب) هغه	
او مونږ چي دوی سره (د عذاب)	
أَوْتَوْفِيكَ	فَاتِمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ
چې وعدې کړو مونږ د هغوی سره یا وفات کړو مونږ تالره نو بیشکه په تاباندې پیغام رسول دی	
کومه وعده کړو که د هغې څه حصه تاته اونیایو یا تا وفات کړو ستا کار خو بس حکم رسول دی	
وَعَلَيْنَا	الْحِسَابُ ⑤
او په مونږ باندې حساب دې ایا نه گوري (دا خلق) چې بیشکه مونږ راځو زمکې ته	
او زموږ په ذمه حساب اخستل دی ایا دوی نه گوري چې مونږ زمکې ته راپواندې کيږو	
نَنْقُصُهَا	مِنْ أَطْرَافِهَا ⑥ وَاللَّهُ يَحْكُمُ
چې کمو دا د غاړې د دې نه او الله حکومت کوي نشته دې هیڅوک وړی روستو نظر اچونکي	
اود هر طرف نه شي (په دوی) رالندوؤ او فیصلې صرف الله <small>ﷻ</small> کوي هیڅوک د هغه فیصله	
لِحُكْمِهِ ⑦	وَهُوَ سَرِيعٌ ⑧
په فیصله د هغه باندې او هغه ډیر زر اخستونکي دي د حساب	
بندولې نشي او هغه ډیر زر حساب اخستونکي دي	

قوله تعالى: ⑤ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ⑥

د نبی په ذمه تبلیغ او حساب د الله ﷻ په ذمه: ستا په دښمنانو باندې چه زموږ کوم عذاب راتلونکي دي نو که هغه مونږ ستا په ژوند کښې راولویاستاد مرگ نه پس نو ستا په څه؟ ستا کار خو صرف زموږ پیغام رسول دی او هغه تا کړې دي. دهغې حساب اوبدل زموږ په لاس کښې ده ته صرف هغوی ته نصیحت کوه ته په هغوی باندې څه مشر او ساتندونکي نه نی څوک چه مخ اړوي او کفر کوي هغه به الله ﷻ پخپله په لویو سزاگانو کښې داخلوي. د هغوی واپس کیدل خو هم زموږ طرف ته دی اود هغوی حساب هم زموږ په ذمه دي هغوی نه گوري چه مونږ زمکه ستا په قبضه کښې درکړې؟ آیا هغوی نه گوري چه آباد او چت شان والا محلونونه کنډرې او بیابان جوړ دي. آیا هغوی نه گوري چه مسلمانان.

کافران دباووی؟ ایا هغوی نه گوری چه برکتونه او چتیرپی خرابی راخی خلق مړه کیږی زمکه وړانیرپی. که پخپله دا زمکه هم تنگیدله نوانسان له به یو خپر اچول هم گران شوی وو. مقصد د انسانانو او ونو کمې کیدل دی. دې نه مراد د زمکې تنگی نه ده بلکه د خلقو مرگ دې د علماؤ فقهاؤ او خو خلقو مرگ هم د زمکې بریادی ده. عرب شاعر وائی:

الارض تمحيا اذا ما عاش علمها متى يمت عالم منها يمت طرف
کالارض تمحيا اذا ما لغت حل بها وان ابي عاد في اكنافها التلف

یعنی چرته چه عالم دین دې د هغه خای زمکه په هغه آباده ده د هغه مرگ د هغه زمکې خرابی او بریادی دې. لکه څنگه چه باران په کومه زمکه باندې اودیریرپی نوراشنه شی اونه وریرپی نو شاره او بنجرشی نو په آیت کښې مراد داسلام په شرک باندې غالب راتلل دی د یو نه پس بل کلې تابع کول دی لکه چه فرمائی ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ همدغه قول د ابن جریر رحمه الله خوښ کړی شوې دي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِهِمْ	فَلِلَّهِ	الْمَكْرُ
او مکر (فریب) کړې دي هغه کسانو چې مخکښې د دوی نه وو البکن دالله په اختیار کښې دي اصلی فیصله کونکی تدبیر			
حال دا چې سازشونه کامیابول خو ټول د الله ﷻ په اختیار کښې دي			
جَمِيعًا يَعْلَمُ	مَا تَكْسِبُ	كُلُّ نَفْسٍ	وَسَيَعْلَمُ
ټول معلوم دی هغه ته هغه څه چې کوی نی هر نفس او زر به پوهه شی د حق نه انکاریان خلق			
..... هر کس چې څه کوی هغه ټول الله ته معلوم دی او کافرانو ته به زر معلومه شی			
لِيَمُنَّ	عُقَبَى الدَّارِ		
چې چا د پاره به وی ښه انجام د آخرت			
چې د آخرت انجام د چا ښه دي			

قوله تعالى: وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا.

د کافرانو تدبیرونه ناکام دالله ﷻ اراده کامیاب. وړاندینو کافرانو هم دخپل نبیانوسره مکر کړې وو هغوی نی ویستل غوښتل نو الله ﷻ د هغوی د مکر بدله واخسته او انجام هم د پرهیزگارانو خلقو ښه شو. دې نه وړاندې ستاسو د زمانې د کافرانو بد عملنی بیان شوی دی چه هغوی ستاسو د قتل کولو قید کولو یا دملک نه د ویستلو مشوره کوله هغوی په مکر کښې وو او الله ﷻ هغوی ته په کتو کښې وو نو د الله ﷻ نه ښه او پټ تدبیر د چا کیدلې شی د هغوی په مکر باندې مونږ هم دغه او کړل او دوی به خبره پاتې شو گوره چه د هغوی د مکر انجام څه شو؟ هم دغه چه مونږ هغوی غرق کړل اود هغوی ټول قوم مو برباد کړو د هغوی د ظلم گواهی ورکونکی د هغوی غیر آباد کنډرې هم موجود دی. د هر یو د هر عمل نه الله ﷻ خبر دي پټ عمل او په زړه کښې راغلې عمل په هغه باندې ښکاره دي. هر عمل کونکی ته به دهغه د عمل بدله ورکوی د (الکفار) قراءت (الکافر) هم دي د دوی کافرانوته به اوس معلومه شی چه د چا انجام ښه پاتې کیږی د هغوی یاد مسلمانانو؟ (الحمد لله) الله ﷻ همیشه د حق والا غالب کړی دی د انجام په اعتبار سره به هم دوی ښه وی اودنیا او آخرت به هم د دوی ښه وی.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا	کُنتُمْ
او وانی هغه کسان چي د حق نه ني انکار او کړو	
او کافران وانی	
قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي	وَبَيْنَكُمْ
چې نه ني ته راليرېلې شوې پيغمبر ورته او وایه کافی دي الله په حيثيت د گواه په منځ زما	
چې ته رسول نه يې ورته او وایه چې الله ﷻ زما او ستاسو په مينځ کښي کافی گواه	
وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ	
او په منځ ستاسو کښي او بيا د هغه چا گواهي کافی ده چې د هغه سره دي علم د کتاب	
دي او هغه څوک (گواه دي) چا سره چې د (اسماني کتاب) علم دي	

قوله تعالى: وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا

د رسالت او نبوت منکر: کافران تادروغژن گنړي درسالت منکر دي ته غم مه کوه او ورته وایه چه د الله ﷻ گواهي کافی ده. زما د نبوت هغه پخپله گواه دي زما په تبليغ باندې او ستاسو په دروغ گنړلو باندې هغه گواه دي زما صداقت او ستاسو تهمت ته هغه گوري.

وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ نه مراد څوک دي؟: علم کتاب چه چا سره دي دي نه مراد عبدالله بن سلام ﷺ دي او دا قول د مجاهد رضي الله عنه دي خو ډير غريب قول دي ځکه چه دا آيت په مکه کښي نازل شوې او حضرت عبدالله بن سلام ﷺ خو د مدينې د هجرت نه پس مسلمان شوې دي. دي نه ډير ښکاره د حضرت ابن عباس رضي الله عنه قول دي چه د يهودو او نصاراؤ حق ويونکي عالمان مراد دي په دوي کښي حضرت عبدالله بن سلام ﷺ هم دي او حضرت سلمان رضي الله عنه او تميم داري رضي الله عنه وغيره. د مجاهد رضي الله عنه نه په يو روايت کښي نقل دي چه دي نه مراد هم پخپله الله ﷻ دي. حضرت سعيد رضي الله عنه دي نه انکاري دي چه دي نه مراد عبدالله بن سلام ﷺ واخستلې شي ځکه چه دا آيت مکي دي او آيت به ني من عنده لوستلو هم دغه قراعت د حضرت حسن بصري رضي الله عنه او حضرت مجاهد رضي الله عنه نه هم روايت دي. په يو مرفوع حديث کښي همدغه قراعت نقل دي (۱). خو هغه حديث ثابت نه دي. صحيح خبره دا ده چه دا اسم جنس دي هر هغه عالم چه د وړاندينو کتابونو عالم دي په دي کښي داخل دي. د هغوی په کتابونو کښي د حضور ﷺ صفت او دهغوی ﷺ زيرې موجود وو. دهغوی انبياؤ د حضور ﷺ دخبرې پيشن گوڼي کړې وه لکه چه د الله ﷻ فرمان دي (وَدَخَمْتَنِي وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ) يعنی زما رحمتونو ټول څيزونه راگير کړي دي زه به هغه د هغه خلقو په نوم اوليکم چه متقيان دي او د زکوة اداکونکي دي او زمونږ په آياتونو باندې ايمان لرونکي دي. د رسول نبي امي ﷺ تابعداري کونکي دي د چا ذکر چه په خپل کتاب تورات زيور انجيل کښي موجود ويني. او په آيت کښي دي چه آيا دا خبره د دوي دپاره کافی نه ده چه د ده د حق کيدو علم د بني اسرائيلو علماؤ ته هم شته.

د عبدالله بن سلام د ايمان قصه: په يو ډير غريب حديث کښي دي چه عبدالله بن سلام ﷺ د يهوديانو علماؤ ته اوونيل زما اراده ده چه د خپل پلار ابراهيم او اسماعيل عليه السلام جمات ته لار شم او اختراو نمازخمه. مکي ته راغلو حضور ﷺ هم دلته کښي وو دا خلق چه کله د حق نه واپس شونو حضور ﷺ سره ني

(۱) الطبري: ۱۳/۱۷۶، مستد ابی بعلی: ۵۵۷۴، مجمع الزوائد ۷/۱۵۵، سنن سفید بن منصور: ۱۱۷۷

ملاقات اوشو دغه وخت هغوی ۱۴۰۰ په یوجمات کښې تشریف ایخودی وو او خلق هم ورسره وو. دې هم د خپلو ملگرو سره اودریدو. حضور ۱۴۰۰ د هغوی طرف ته اوکتل او ونی فرمائیل هم ته عبداللہ بن سلام نی هغوی اوونیل او. ونی فرمائیل نزدې راشه چه نزدې شو نو حضور ۱۴۰۰ اوفرمائیل چه آیا ته زما ذکر په تورات کښې نه گورې؟ هغه اوونیل چه ته د الله ۱۴۰۰ اوصاف زما په وړاندې بیان کړه هغه وخت حضرت جبرائیل ۱۴۰۰ راغلو اود هغوی په وړاندې اودریدو او حکم نی ورکړو چه وایه ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ حضور ۱۴۰۰ پوره سورت اولوستلو نو ابن سلام هم هغه وخت کلمه اوونیلله اومسلمان شو. مدینې ته واپس راغلو خو خپل اسلام نی پټ کړو کله چه حضور ۱۴۰۰ هجرت اوکړو او مدینې ته راغلو نو هغه وخت دې د کھجورې یوې ونې ته ختلې وو کھجورې راکوزولې. کله چه هغه ته خبر اوشو نو هم هغه وخت نی د ونې نه راټوپ کړو. مور نی وئیل که چرې حضرت موسی ۱۴۰۰ هم راغلې وې نو تا به د ونې نه نه وو راټوپ کړې څه خبره ده؟ جواب نی اوکړو مورجانی د حضرت موسی ۱۴۰۰ د نبوت نه هم ډیره خوشحالی ماته د ختم المرسلین دلته په تشریف راوړلو سره شوې ده. (۱) ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ سورۃ رعد تفسیر ختم شو

آیتونه	سورۃ ابراہیم مکية وهی اثنان وخمسون آية وسبعم رکوعات	رکوع گانې
	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	
(۵۲)	شروع کوم په نوم د الله چې ډیر مهربان او زیات رحم کونکې دې	(۲)
الرَّافَتْ كِتَبٌ	اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ	
الرفاد	دا یو کتاب دې چې نازل کړو مونږ دا تاته دپاره ددې چې ته راوباسې دا خلق	
اللام را	دا کتاب مونږ ستا طرفته دې دپاره نازل کړې دې چې ته خلق د هغوی د رب په حکم سره	
مِنَ الظُّلُمِ إِلَى النُّورِ	يَاْذُنِ رَبِّهِمْ اِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ	
دتيارونه	ا رنږ ته په اجازت درب دهغوی سره لارې دغالب ستانيلې شوی الله ته	
د کفر د تیارونه	اوباسې او دایمان رنږا کښې نی داخل کړې دهغه الله لارې ته چې غالب ستانيلې شوې دې	
الله الذی	لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ	
الله هغه	اچې هغه د پاره دی هغه څه چې په اسمانونو کښې دی او هغه څه چې په زمکه کښې دی	
هغه الله ۱۴۰۰	چې په زمکه او اسمانونو کښې څه دی هغه ټول د هغه ملکیت دې	
وَوَيْلٌ	لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا	
او هلاکت دې	دپاره د کافرانو د عذاب سخت نه هغه کافران چې غوره کوی ژوند د دنیا	
او کافرانو	دپاره د ډیر سخت عذاب هلاکت دې یعنی هغه خلق چې د آخرت په مقابله کښې د دنیا	
عَلَى الْآخِرَةِ	وَيَصَّدَّقُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا	
په آخرت باندې	او منع کوی خلق د لارې د الله نه اولتوی دوی دغې لاره کښې کوږ والی	
ژوند خوښوی	او خلق د الله ۱۴۰۰ د لارې نه منع کوی او په هغې کښې عیبونه لتوی	

أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

دا کسان | په گمراهی | لرې کښې دی |

هغوی په گمراهی کښې لرې رسیدلی دی |

قوله تعالى: لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

مومن په رڼا کښې او کافر په تیارو کښې: - حروف مقطعه کوم چه د سورتونو په شروع کښې راځي د هغې بیان اول تیر شوی دی. ای نبی ﷺ دا عظیم الشان کتاب مونږ ستا طرف ته نازل کړې دی. کتاب د ټولو کتابونو نه اعلی رسول د ټولو رسولانو نه افضل اوبالا، چرته چه نازل شوی هغه د دنیا د ټولو ځایونو نه بهترین او ښکلې د دې رومې صفت دا دې د دې په ذریعه ته خلق د تیارو نه د رڼا طرف ته راویستې شي. ستا رومې کار دا دې چه گمراهی په هدایت سره او بدنې په نیکو سره بدلې کړې. د ایماندارو ملګري پخپله الله ﷻ دې هغه دوی د تیارو نه رڼا طرف ته راوړي او کافرانو سره د الله ﷻ نه سوا نور څوک دی چه هغوی درنڼا نه راوباسي او په تیارو کښې انځلوی. الله ﷻ په خپل غلام باندې خپل روښانه او واضح نښې رانازلوی چه هغه تا د تیارو نه اخوا کړي او رڼا ته دې اورسوی. اصل هدایت کونکې هم الله دې. درسلانو په لاس د چا هدایت چه هغه ته منظور وی هغوی لار بیامومی او غیر مغلوب پوره غالب زبردست او په هر څیز باندې بادشاه جوړیږي. او په هر حال کښې تعریف کونکي د الله ﷻ د لارې طرف ته د هغوی لار خوند کوی. د (اللّٰهُ اَلَّذِي) الاية یو قرات د جر دې بل قرات د رفع دې. اولنې قرات د صفت په توګه دې او دوئم قرات د نوې جملې په توګه لکه چه آیت (قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ) کښې کوم کافر ستا مخالف دی تانه منی هغوی به د قیامت په ورځ په سخت عذاب کښې وی. دا خلق دنیا له په آخرت باندې غوره والي ورکوی. د دنیا د پاره پوره کوشش کوی او آخرت نی هیر کړې دې. دوی به هم په دې ضلالت او جهالت کښې وی ولې د الله ﷻ لار کګه نه شوه اونه به وی نو بیا په داسې حالت کښې د هغوی د صلاحیت څه امید؟

وَمَا أَرْسَلْنَا	مِّن رَّسُولٍ	إِلَّا	بِلِسَانٍ قَوْمِهِ	لِيُبَيِّنَ
اونه دې لیرلې مونږ	یو رسول	مګر	په ژبه	د قوم خپل سره دپاره ددې چې ښه پوهه کړي
اومونږ چې	کله هم یو رسول لیرلې دې	نو هغه	خپل قوم ته هم د هغوی په ژبه	کښې پیغمبر رسولی دې
لَهُمْ	فَيُضِلُّ اللّٰهُ	مَنْ يَشَاءُ	وَيَهْدِي	
هغوی لره	نو بې لارې کوی الله	هغه څوک چې غواړي هغه	او لاره ښائی	
اچې زمونږ حکمونه ورته په تفصیل سره بیان کړي	بیا الله چاته او غواړي نو گمراه نی کړي			
مَنْ	يَشَاءُ	وَهُوَ الْعَزِيزُ	الْحَكِيمُ	
هغه چاته	چې غواړي هغه	او هغه غالب	او حکمت والا دې	
او چې چاته او غواړي نو هدایت ورته او کړي	او هغه غالب اود حکمت خاوند دې			

قوله تعالى: وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ

هر یو نبی د هغه په قومی ژبه کښې لیرلې شي: - دا د الله ﷻ د اوچتې درجې مهربانی ده چه هر نبی د هغه په قومی ژبه کښې رالیرلې دې دې د پاره چه په پوهولو کښې آسانی وی. په مسند کښې دی رسول

الله ﷻ ته الله ﷻ فرماني هر نبي او رسول الله ﷻ د هغه امت ته هم د هغوی په ژبه کښې ليرلې دي. (۱) حق خو په هغوی باندې کولایوېږي او بيا خو هدايت او ضلالت هم د الله ﷻ په لاس کښې دي د هغه د غوښتلو نه بغير يوکار هم نه کېږي. هغه غالب دي د هغه هر يوکار په حکمت سره وي. گمراه هم هغه کېږي چه ددې مستحق وي او په هدايت باندې هم هغه راځي چه د هغې مستحق وي.

د نبي اخر نبوت عام دي: هر يو نبي خپل خپل قوم ته راځي په دې وجه هغه ته هم دهغه د قوم په ژبه کښې د الله ﷻ کتاب ملاویدلو اود هغه خپله ژبه به هم دغه وه. د حضور ﷺ رسالت عام وو د ټولې دنیا ټولو قومونو ته هغوی ﷺ رسول وولکه چه پخپله د حضور ﷺ فرمان دي چه ماته پنځه څيزونه په خصوصيت سره راکړي شوي دي چه يو نبي ته هم نه دي ورکړي شوي. د پوره مياشت په لار سره صرف رعب سره زما امداد کړې شوې دي زما د پاره ټوله زمکه جمات او پاکه گرځولې شوې ده په ما باندې د غنيمت مال حلال کړې شوې دي چه مانه اول د چا د پاره هم حلال نه وو. ماته شفاعت راکړې شوې دي. هر يو نبي به صرف د خپل قوم طرف ته راتلو او زه د ټول عام خلقو طرف ته رسول الله ﷻ جوړ کړې شوې يم. (۲) قرآن هم دا فرماني چه اي نبي اعلان او کړه چه زه ستاسو د ټولو طرف ته د الله ﷻ رسول ﷺ يم.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ

او ليرلې دي مونږ | موسی | د نبو زمونږ سره | چې راوباسه | قوم خپل

| او مونږ موسی ﷺ په خپلو نبو سره ليرلې وو | چې خپل قوم

مِنَ الظُّلُمِ إِلَى الثَّوْرَةِ وَذَكَرَهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ ط

د تيارو نه | رنړا ته | او نصيحت او کړه هغوی ته | په عبرتناک تاريخ د الله سره

(د جهالت) د تيارو نه (د علم) رنړا ته راوله | او هغوی ته د الله (عبرتناک تاريخي) واقعات ورياد کړه

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ

بيشکه په دې واقعاتو د تاريخ کښې | خامخا نښې دي | د پاره د هرا صبرناک | شکرايستونکی سړی

په دې کښې د هر صبر کونکی شکر ويستونکی دپاره لوڼي لوڼي نښې دي

قوله تعالى: وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا

حضرت موسی ﷺ د بنی اسرائیلو طرف ته: لکه څنگه چه ته مونږ خپل رسول جوړ کړې ليرلې او په تا باندې مې خپل کتاب نازل کړې دي چه ته خلق د تيارو نه راوباسې او رنړا طرف ته نې کړې. دغه شان مونږ حضرت موسی ﷺ د بنی اسرائیلو طرف ته ليرلې وو. ډيرې نښې هم ورکړې وې د کومو بيان چه (وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ فَتَلَّاهَا نَبِيُّ إِسْرَآءِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا) کښې دي. هغه ته هم دغه حکم وو چه خلقو ته د نيکتی دعوت ورکړه. هغوی د تيارو نه رنړا ته راوباسه اود جهالت او ضلالت نه نې اخوا کړه د علم او هدايت طرف ته نې راوله. هغوی ته د الله ﷻ احسانونه ياد کړه چه الله ﷻ د فرعون غوندې ظالم او جابر د غلامی نه آزاد کړل. د هغوی د پاره نې درياب اودرولو او په هغوی باندې د اورينخو سوري او کړو په هغوی باندې (من اوسلوي) نازل کړه او نور نې هم ډير نعمتونه ورکړه. د مسند احمد په مرفوع حديث کښې (ايام الله) تفسير د الله ﷻ په نعمتونو سره مروی دي. (۳) خو په ابن

(۱) احمد: ۱۸۵/۵، مجمع الزوائد: ۴۳/۷.

(۲) صحيح بخاری کتاب التيمم باب قول الله تعالى (فلم تجدوا ماء فتيمموا صعيدا طيبا...)، ۳۳۵، صحيح مسلم: ۵۲۱.

(۳) احمد: ۱۲۲/۵، الطبري: ۱۸۴/۱۳، صحيح مسلم: كتاب الفضائل باب من فضائل الخضر: ۲۳۸۰.

جریر کنبی د حضرت ابی بن کعبؓ نہ دا مرفوعاً ہم راغلی دی او ہم دا ډیر صحیح دی. مونږ چه خپلو بندیکانو بنی اسرائیلو سره کوم احسان اوکړو د فرعونہ نه خلاصی ورکول د هغه د ذلیل عذابونو نه خلاصول په دې کنبی دهر صابر او شاکر د پاره عبرت دی. چه په مصیبت کنبی د صبر او راحت کنبی شکر کونکی دی.

بڼه بنده هغه دې چې مصیبت کنبی صبر اوکړی: قتادهؒ فرمائی بڼه بنده هغه دې چه د سختی په وخت کنبی صبر اوکړی اود نرمی په وخت کنبی شکر اوکړی. په صحیح حدیث کنبی دی رسول الله ﷺ فرمائی د مؤمن ټول کار عجیبه دې چه هغه ته مصیبت اورسی نو صبر کوی هم دغه د هغه په حق کنبی بهتر وی او که هغه ته راحت او آرام ملاوشی نو شکر کوی اود دې انجام هم دهغه دپاره بهتر وی. (۱)

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ	او کله چې اوونیل موسی قوم خپل ته یاد کړی نعمت د الله چې کړې نې په تاسو باندې
اِذْ اَنْجَاكُمْ مِنْ اِلٰی فِرْعَوْنَ یَسُوْمُوْنَکُمْ	او کله چې موسی خپل قوم ته اوونیل چې د الله هغه مهربانی یادې کړی اگومی چې نې په تاسو کړی دی
اِذْ اَنْجَاکُمْ مِنْ اِلٰی فِرْعَوْنَ یَسُوْمُوْنَکُمْ	کله چې هغه خلاصی درکړو تاسو ته د ملګرو د فرعون نه چې رسوله به نې تاسو ته
اِذْ اَنْجَاکُمْ مِنْ اِلٰی فِرْعَوْنَ یَسُوْمُوْنَکُمْ	خه وخت چې هغه تاسو ته د فرعون د قوم نه نجات درکړو چې تاسو ته به نې سخت
سُوِّءَ الْعَذَابِ وَیَذِجُوْنَ اَبْنَاءَکُمْ وَیَسْتَحْیُوْنَ نِسَاءَکُمْ	سختی د عذاب او ذبح کول به نې خامن ستاسو او ژوندی به نې پرینودلې بنځی ستاسو
تکلیفونه درکول او ستاسو خامن به نې ذبح کول او ستاسو لوڼه به نې ژوندی پرینودلې	
وَفِیْ ذٰلِکُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَّبِّکُمْ عَظِیْمٌ ۖ وَاِذْ تَاَذَنُ	او په دې کار ستاسو کنبی ازمیښت وو د طرفه درب ستاسو نه لوی او کله چې خبر اوکړو
اوپه دې کنبی ستاسو درب د طرفه ډیر لوڼی امتحان وو او هغه وخت یاد کړی چې ستاسو	
رَبِّکُمْ لَیْنٌ شَکَرْتُمْ لَا زِیْدَ لَکُمْ وَلَیْنٌ	رب ستاسو که چرې شکر اووېستو تاسو خامخا زیات به درکړم تاسو ته او که چرې
رب ستاسو ته خبر درکړو که تاسو زما شکر اوباسی نو زه به ستاسو په نعمتونو کنبی زیاتې اوکړم او که	
کَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِیْ لَشَدِیْدٌ ۚ وَقَالَ مُوسٰی اِنْ تَکْفُرُوْا	ناشکری اوکړه تاسو نو بیشکه عذاب زما ډیر سخت دی او اوونیل موسی که چرې کفر اوکړی
تاسو ناشکری کوئ نو زما عذاب ډیر سخت دی او موسی ﷺ او فرمائیل که تاسو	
اَنْتُمْ وَمَنْ فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا ۖ فَاِنَّ اللهَ لَغَنِیْ	تاسو او هغه څوک چې په زمکه کنبی دی ټول نو بیشکه الله غنی (بې پروا) دی
او د زمکې په منځ ټول اوسیدنکی د الله ﷻ نه انکار اوکړی نو الله ﷻ ترې نه بې پرواه دی	

(۱) صحیح مسلم کتاب الزهد باب المؤمن اعداه کله خیر: ۲۹۹۹، ابن حبان: ۲۸۹۶، احمد: ۳۳۲/۴، المعجم الکبیر: ۷۳۱۶، شعب الایمان: ۴۴۸۷

حکیم

ستائیلی شوی دې |

اوستائیلی شوی دې |

قوله تعالى: اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

په بنی اسرائیلود الله ﷻ احسانات: د الله ﷻ د فرمان مطابق حضرت موسیٰ ﷺ خپل قوم ته د الله ﷻ نعمتونه یادوی. مثلاً د فرعونیانو نه هغوی له خلاصی وړکول چه هغوی نی بې وقعته کړې وو او قسم قسم ظلمونه نی پرې کول تردې پورې چه ټول نارینه اولاد نی ورله قتل کړې وو صرف جینکنی به نی ژوندنی پریخودلې. دا نعمت دومره لوی دې چه تاسو ددې د شکر اداکولو طاقت نه لرې. ددې جملې مطلب دا هم کیدې شی چه د فرعونیانو تکلیفونه په اصل کښې ستاسو یوډیر لوی ازمیښت وو او داهم احتمال دې چه دواړه معنی مرادوی. والله اعلم.

لکه څنگه چه د الله ﷻ فرمان دې (وَلْيُؤْمِنُوا بِالْحِسْبِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) یعنی مونږ هغوی په بدنی او نیکنی سره ازمیښت کړل چه هغوی واپس شی. کله چه الله ﷻ ته خبر کړې او دا هم ممکن دی چه کله الله ﷻ د خپل عزت جلالت او لوښی قسم او خوړلو لکه چه آیت (وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّكَ لَيْسَ لَكَ عَلَيْهَا إِلَهٌ يَدْعُونَ بِتَأْيِيدِهِ مِنَ السَّمَاءِ بِأُحُدٍ أَلْفٍ) کښې نو د الله ﷻ آخری وعده اوشوه اود دې اعلان هم چه دشکر کونکو نعمتونه به زیات شی اود ناشکری کونکو نعمتونه د منکرانو اود هغې د پټونکو نعمتونه به په زور سره واخستې شی او هغوی ته به سخته سزا وړکولې شی.

انسان د ګناه په وجه درزق نه محرومولې شی: په حدیث شریف کښې دی چه بنده د ګناه په وجه د الله ﷻ د رزق نه محروم کولې شی (۱) مسند احمد کښې دی رسول الله ﷺ سره یو سوال کونکي تیرشو، حضور ﷺ هغه ته یوه کهجوره ورکړه هغه خفه شو او کهجوره نی وانخسته. بیا دوئم سوال کونکي تریدونو حضور ﷺ هغه ته دغه کهجوره ورکړه. هغه دا په خوشحالتی سره واخسته او ونی ونیل د الله ﷻ د رسول ﷺ ورکړه ده. حضور ﷺ هغه ته شل درهمه وړکولو حکم اوکړو او په یو روایت کښې دی چه حضور ﷺ خپلې خادمې ته اوونیل دې بوخه او ام سلمه (رضی الله عنهما) سره څلوښت درهمه دی هغه ده لره ورکړه. (۲) حضرت موسیٰ ﷺ بنی اسرائیلوته او فرمانیل تاسو ټولو او په مخ د زمکې ټولو مخلوقاتوهم که د الله ﷻ ناشکری اوکړی نو د الله ﷻ به څه اوکړی؟ هغه د بندیگانو اود هغوی د شکر کولونه بې نیازه او بې پرواه دې. د تعریفونو مالک او قابل هم هغه دې.

ارشاد دې (إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ) که تاسو کفراو کړی نو الله ﷻ تاسونه غنی دې او په آیت کښې دی (فَكْفُرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللَّهُ) هغوی کفر اوکړو مخ نی وارولو نو الله ﷻ بالکل دهغوی نه بې پرواه شو. په صحیح مسلم کښې حدیث قدسی دې الله ﷻ فرمانی ای زما بندیگانو که تاسو ټول اول او آخر انسانان او پیریان یو ځای شئی اود بهترین تقوی والا سری د زړه په شان جوړشئی نو دې سره به زما بادشاهی لږه شان هم زیاته نه شی. اوکه ستاسو ټول روستی مخکښی انسانان او پیریان د بدترین زړه والا جوړشئی نو په دې وجه سره به زما په بادشاهنی کښې یوه ذره هم کمې رانه شی. ای زما بندیگانو که ستاسو ټول رومبی روستی انسانان او پیریان په یومیدان کښې اودریږی او مانه غواړی اوزه د هریو کس سوال پوره کړم نو هم به زما په خزانو کښې دومره کمې راشی څومره کمې چه په سمندر کښې ستن

(۱) ابن ماجه كتاب الفتن باب العقوبات: ۴۰۲۲.

(۲) احمد: ۱۵۵/۳، البزار: ۹۳۹، شعب الایمان کښې هم مختصر موجود دې، تقریب: ۳۵۸/۱.

اچولو سره وی (۱) نو زمونږه رب پاک دې غنی دې اوچت دې او حمید دې.

اَلْمُرَاتِبَاتُ	نَبُوِّ	الَّذِينَ	مِنْ قَبْلِكُمْ
ایا نه دې راغلي تاسو ته خبر دهغه کسانو چې وړ مخکښي ستاسو نه			
..... ایا تاسو ته دهغه خلقو واقعات نه دی راغلي چې ستاسو نه وړاندې وو			
قَوْمِ نُوحٍ	وَعَادٍ	وَتَمُودَ	وَالَّذِينَ
(یعنی خبر) قوم د نوح او خبرد عاد قوم او د تمود قوم او د هغه کسانو چې روستو د هغوی نه وو			
د نوح (۲) د قوم اود عادیانو اود تمودیانو او د هغې ټولو قومونو چې د هغوی نه روستو راغلي وو			
لَا يَعْلَمُهُمْ	إِلَّا اللَّهُ	جَاءَتْهُمْ	رُسُلُهُمْ
چې شماره د هغوی معلومه نه ده هیچاته مگر الله ته راغلل هغوی ته رسولان د هغوی			
د هغوی شمیره بې د الله (۳) نه بل چاته معلومه نه ده هغوی ته خپلو پیغمبرانو			
بِالْبَيِّنَاتِ	فَرَدُّوا	أَيْدِيَهُمْ	فِي أَقْوَاهِمُ
دصفانبسو سره نو ویوړل هغوی لاسونه خپل په خلو خپلو کښې او وې وئیل بیشکه مونږ نه منو			
بنکاره نخښې راوړې وې خو هغوی خپل لاسونه د دغو پیغمبرانو په خلو کښې ورکړل او وې وئیل چې			
بِهَا	أُرْسِلْتُمْ	بِهِ	وَأَنَا
هغه پیغام چې تاسو رالیرلی شوی یی د هغې سره او بیشکه مونږ په شک کښې یو			
مونږ ستاسو په ذریعه رالیرلی شوی حکمونو نه انکار کوو او تاسو چې مونږ کوم دین طرف ته رابلئ			
مِمَّا	تَدْعُونَنَا	إِلَيْهِ	مُرِيبٍ
د هغه خبرې نه چې تاسو رابلئ مونږ هغې ته (هغه شک) چې سخت پریشانه کونکې دې			
د هغې په باره کښې زمونږ (په زړونو کښې) شک او تردد دې			

قوله تعالى: اَلْمُرَاتِبَاتُ نَبُوِّ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

دموسی (عليه السلام) بنی اسرائیلو ته وعظ: - حضرت موسی (عليه السلام) باقی وعظ بیانېږي. هغوی خپل قوم ته د الله (جل جلاله) نعمتونه وریادولو سره او فرمائیل چه گورنئ تاسو نه وړاندې خلقو رسولان دروغ گنړلو سره په هغوی باندې خومره سخت عذابونه راغله او څنگه هغه غرق کړې شو. دابن جریر (رحمته الله علیه) دا قول لږ شان تامل غواړي. په ظاهره خوداسې معلومیږي چه هغه وعظ ختم شوې دې اوس دا دقرآن نوې بیان دې. مستقل کلام دې او دې امت ته خطاب دې. وئیلې شوی دی چه د عادیانو او تمودیانو واقعات خو په تورات کښې هدوله وونه. نوکه هم دا خبره هم دموسی (عليه السلام) اومنلې شی نو بنکاره خبره ده چه د هغوی قصي خو د یهودیانو په وړاندې بیان شوې وې. اودا دواړه واقعات په تورات کښې وو. والله اعلم.

فی الجملة د دې خلقو اود دوی په شان دنورو دیرو خلقو واقعات قرآن کریم کښې زمونږ په وړاندې بیان شوی دی چه هغوی له د الله (جل جلاله) پیغمبر د الله (جل جلاله) نښې او د الله (جل جلاله) ورکړې شوې معجزې ورکړې راغلي وو. د هغوی د شمیر علم صرف الله (جل جلاله) ته دې. حضرت عبدالله (رحمته الله علیه) فرمائی چه د نسب بیانونکی غلطه

وینا کوی (۱) پیر امتونہ داسی ہم تیرشوی دی دگوم علم چہ د الله ﷻ نہ علاوه بل چانہ نشته. د حضرت عروہ بن زبیرؓ بیان دی چہ د معد ابن عدنان نہ پس نسب نامہ خوک ہم پہ صحیح توگہ نہ پیژنی. د لاس پہ خلوکنبی د وا پس گولو څہ مطلب دی: هغوی خپل لاس د هغوی د خلو پورې واپس یورل، د دی یوہ معنی خو داده چہ د رسولانو خلی بند کړې. یوہ معنی داهم ده چہ هغوی خپل لاس پہ خپله ځله باندې کیخودو چہ صرف دروغ دی کوم چہ رسول وائی. یوہ معنی داده د جواب نہ لچاره شو نو گوتې په خپله ځله باندې کیخودې. یوہ معنی دا هم ده چہ په خپله ځله باندې دروغ اوگنل. او دا هم کیدې شی چہ دلته (فی) په معنی د بوی لکه بعضی عرب چہ وائی (ادخلک الله بالجنة یعنی فی الجنة) په شعرکنبی هم دا محاوره استعمال شوې ده او د مجاهدؒ په قول دی نہ پس جملہ ہم د دی تفسیر ده. دا هم وئیلی شوی دی

چہ هغه د غصې په وجه خپلی گوتې په خپله ځله کنبی ورکړې (۲) دغه شان په بل آیت کنبی د منافقانو باره کنبی دی (وَإِذْ أَخْلَوْا عُصْوًا عَلَيْكُمْ الْأَتَائِلَ مِنَ الْغِيظِ) داخلق په خلوت کنبی ستا دسوزیدو نہ په خپلو گوتو چکونه لگوی. داهم دی چہ د الله ﷻ کلام اوریدو سره د حیرانتیمانہ خپل لاسونہ په خپله ځله باندې اپردی او وائی چہ مونږ خو ستا د رسالت منکر یو تاربتونی نہ گنړو بلکه په سخت شک کنبی یو.

قَالَتْ رُسُلُهُمْ	أَفَى اللَّهِ	شَكَّ	فَاطِرِ السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضِ
اووئیل رسولانو د هغوی	ایا په باره دالله کنبی	شک دی	چی پیدا کونکی د آسمانونو	او د زمکي دي
دهغوی پیغمبرانوورته	اووئیل	ایا تاسو دالله ﷻ	په وحدانیت کنبی	شک کوئ
چی آسمانونه	او زمکي			
يَذُّعُوكُمْ	لِيَغْفِرَ لَكُمْ	مِّنْ ذُنُوبِكُمْ	وَيُخْرِجَكُمْ	
هغه رابلی تاسو	د پاره ددی	چی اوبینی تاسو ته	دگناهونو ستاسو نه	او مهلت درکړی تاسو ته
ثی پیدا کړی دی	هغه خو تاسو (توحید)	ته رابلی	چی ستاسو گناهونه معاف کړی	او تر یوې نیتی پورې
إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى	قَالُوا	إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا	بَشَرٌ	مِثْلُنَا
دنیتی مقررې پورې	اووئیل هغوی	چی نه یی تاسو	مگر	انسانان یی
په مثل زمونږ	اراده لری	مهلت درکړی	هغوی ورته	اووئیل
چی تاسو	خوزمونږ غوندې	انسانان یی	تاسو	
أَنْ تَصُدُّونَا	عَمَّا	كَانَ يَعْبُدُ	أَبَاؤَنَا	
چی تاسو منع کړی مونږ	د هغې نه	چی عبادت به کوؤ (د هغې)	پلارانو	زمونږ
خو صرف دا غواړی	چی مونږ د هغو (معبودانو)	نه منع کړی	چی زمونږ پلار نیکه	ثی عبادت کولو
فَاتُونَا	سُلْطٰنٍ مُّبِينٍ	قَالَتْ لَهُمْ	رُسُلُهُمْ	إِنْ نَحْنُ إِلَّا
نور اوږی مونږ ته	یو دلیل	بنسکاره	اووئیل	هغوی ته
ارسلانو د هغوی	چی نه یو مونږ	مگر	بنده نه نو مونږ ته	یوہ بنسکاره معجزه راوړی
پیغمبرانو ورته	اووئیل	چی مونږ خو بیشکه		

(۱) الطبری: ۱۳/۱۸۷.

(۲) حاکم: ۲/۳۵۰-۳۵۲، ح ۳۲۳۶.

بَشَرٌ	مِثْلَكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
انسانان یو پشان ستاسو لیکن الله احسان کوی په هغه چا چې او غواړی د بندگانو خپلو نه	
ستاسو پشان انسانان یو خوالله ﷻ چې په خپلو بندگانو کښې په چا او غواړی په هغه احسان او کړی	
وَمَا كَانَ لَنَا	أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
او دا زموږ په اختیار کښې نه ده چې موږ راورو تاسو ته یو دلیل مگر په حکم د الله سره	
اودا زموږ په وس کښې نه ده چې موږ تاسو ته د الله ﷻ د حکم نه بغیر څه معجزه او نبایو	
وَعَلَى اللَّهِ	فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
او خاص په الله باندې پکار دی چې بهر وسه او کړی مومنان او څه شوی دی په موږ باندې	
او مومنانوله پکار دی چې صرف په الله تعالی باندې بهر وسه او کړی حال دا دې چې هغه موږ ته	
الَّا تَتَوَكَّلِ	عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدٰى سَبَلًا
چې بهر وسه به نه کوو موږ په الله باندې حال دا چې هغه ښودلی دی موږ ته لارې د ژوند زموږ	
زموږ (د دین) طریقې ښودلې دي او تاسو چې موږ ته کوم تکلیف راکوئ	
وَلَنَصْبِرَنَّ	عَلَىٰ مَا أَذِیْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ
او خامخا به صبر کوو موږ په هغه تکلیفونو باندې چې رسولی نې تاسو موږ ته او خاص په الله باندې	
موږ به په دې ضرور صبر کوو او هم په الله ﷻ باندې دې توکل	
فَلْيَتَوَكَّلِ	الْمُتَوَكِّلُونَ
پکار دی چې بهر وسه او کړی بهر وسه کونکی	
کونکو ته پکار ده چې توکل او کړی	

قوله تعالى: وَمَا لَنَا أَلَّا تَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ

د قوم په غلطو کارونو د انبیاو په الله باندې توکل: د رسولانو او دهغوی د قوم د کافرانو په مینځ کښې د خبرواترو بیان کیرې. قوم د الله ﷻ په عبادت کښې شک شبه او کړه. په هغې باندې رسولانو او فرمائیل چه د الله ﷻ باره کښې شک؟ یعنی دهغه په وجود کښې شک څنگه؟ فطرت دهغه د عدل شاهد دې. د انسان په بنیاد کښې د هغه اقرار موجود دې. عقل سلیم د دې په منلو باندې مجبور دې. ښه ده که چرې دلیل بغیرد اطمینان نه وی نو گوره دا زمکه او آسمان څنگه پیدا شو. د موجود د پاره د موجد کیدل ضروری دې. دا بغیر د نمونې نه پیدا کونکې هم هغه وحده لا شریک دې. د دې عالم دنوی سر نه پیدا کیدل تابعدار او مخلوق کیدل بالکل ښکاره دې. دې سره څه دومره لویه خبره هم په پوهه کښې نه راځی چه د دې جوړونکې د دې خالق دې. او هغه هم الله ﷻ دې چه د هر څیز خالق مالک او معبود برحق دې. یا ایا ستاسو دهغه په الوهیت او وحدانیت کښې شک دې؟ کله چه د ټولو موجوداتو خالق او پیدا کونکې هم هغه دې نو بیا به په عبادتونو کښې هغه ولې یوازې نه وی؟

اکثر امتونه دخالق د وجود قائل وو خو: اکثر امتونه د خالق د وجود قائل وو بیا دنورو عبادت کول نې واسطه او وسیله گنړلو سره الله ﷻ ته نيزدې کونکې او گټه ورکونکې گنړلې وو. د دې د پاره به د الله

ﷺ پیغمبر ددوی د عبادتونو نه منع کول چه الله ﷻ تاسو خپل طرف ته رابلی چه په اخرت کښې ستاسو گناه معاف کړی او چه کوم مقدر وخت دې د هغې پورې تاسو په نیکنۍ سره اورسوی. هر یو فضیلت والا ته به د هغه فضیلت ورکړی. نو امتونو رومېې مقام منلو نه پس جواب ورکړو چه ستا رسالت مونږ څنگه اومنو؟

مشرکانو په انسانیت د رسالت منافی گڼل: په تاکنې خو انسانیت هم زمونږ په شان دې ښه ده که چرې رښتونی نې نو یوه زبردسته معجزه پیش کړه کومه چه د انسانی طاقت نه بهر وی. د دې په جواب کښې د الله ﷻ پیغمبر او فرمائیل چه دا خو بالکل حقیقت دې چه زه هم ستاسو په شان انسان یم خو رسالت او نبوت خو د الله ﷻ ورکړه ده هغه چه چا له غواړی ورکړی، انسانیت د رسالت سره منافی نه دې او کوم خیز چه تاسو زما په لاس کښې لیدل غواړئ د هغې متعلق هم واوړئ چه هغه زمونږ د وس کار نه دې اودا ده چه مونږ د الله ﷻ نه سوال اوکړو که زمونږ دعا قبوله شوه نو بې شکه مونږ به اوبښایو. د مومنانو خو په هر کار کښې په الله ﷻ باندې توکل دې او په خصوصیت سره خو زمونږ په دې باندې ډیر یقین او توکل دې، اود دې د پاره هم چه هغه په ټولو لارو کښې مونږ ته بهترین لاره اوخودله. تاسو چه څومره غواړئ تکلیف راکړئ ان شاء الله د الله ﷻ لمن به زمونږ د لاس نه خلاصه نه شی. د متوکلینو د ډلې د پاره د الله ﷻ توکل کافی دې.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا	
او اوونیل هغه کسانو چې انکاریان دی	
او کومو خلقو چې د کفر لاره اختیاره کړه هغوی خپلو	
لِرُسُلِهِمْ	لَخَرَجْنَاهُمْ
مِّنْ اَرْضِنَا	اَوَّلَتَعُوْدُنَّ
رسولانو خپلو ته خامخا به اوباسو مونږ تاسو لره د زمکې نه یابه خامخا واپس راځئ تاسو	
پیغمبرانو ته اوونیل چې مونږ به تاسو ضرور د خپلې زمکې نه اوباسو یا به زمونږ مذهب ته بیا	
فِي مِلَّتِنَا	فَاُولٰٓئِیْهِم رَّبُّهُمْ
په دین زمونږ کښې نو وحی اوکړه هغوی ته رب د هغوی چې خامخا به هلاک کړو مونږ	
واپس کیرئ نو خپل رب هغوی ته وحی اوکړه چې مونږ به ضرور ظالمان	
الظَّالِمِیْنَ	وَلَنُسْکِنَنَّکُمْ
اَلْاَرْضَ	مِنْۢ بَعْدِهِمْ
دا ظالمان او خامخا به اباد کړو مونږ تاسو په دغه زمکه کښې روستو د هغوی نه دا (انعام دې)	
تباه کوو او تاسو به د هغوی نه پس په دغې زمکه کښې ابادوؤ دا (د انعام وعده)	
لَیْسَ	خَافَ
مَقَامِیْ	وَخَافَ
وَعِیْدِ	
د پاره د هغه چا چې اوویریدو د ودریدو نه ما ته او اوویریدو د وعدې د عذاب زما نه	
هر هغه چا سره ده چې زما په وړاندې اودریدو نه او زما د وعدې نه ویرېږی	
وَاسْتَفْتَحُوا	وَخَابَ
کُلُّ جَبَّارٍ	عَنِیْدٍ
مِنْ وَّرَآیِهِ	
او فیصله غوښتلې وه هغوی نو ناکام شو هر سرکشه د حق دشمن (عناد کونکې) روستو ددې نه	
او هغوی فیصله او غوښتله او هر سرکش عنادی نامراده پاتې شو (اوپه قیامت کښې) د هغه	

جَهَنَّمُ	وَيُسْقَى	مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ۝				
دوزخ دې (دهغه دپاره) اوڅکولې کيږي به په هغه داوبو د وينو زوو نه						
مخې ته به دوزخ وي او په هغه به د وينو زوو او به څکولې شي						
يَتَجَرَّعُهُ	وَلَا يَكَادُ	يُسْفِغُهُ	وَيَأْتِيهِ	الْمَوْتُ		
چې په گوت گوت به څکي هغه اونزدې به نه وي چې تير کړي هغه او راځي به هغه ته مرگ						
چې گوت گوت به نې څکي او د مړي نه به نې بنسکه کولې نشي او دهرطرف نه به پرې						
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ	وَمَا	هُوَ	بِمَيِّتٍ	وَمِنْ وَرَائِهِ	عَذَابٌ	غَلِيظٌ ۝
دهرطرف نه حال دا چې نه به وي هغه مرکيدونکي او روستو د هغې نه به عذاب سخت وي						
مرگ راځي خو هغه به مرکيږي نه او د هغې (عذاب نه) پس به بل سخت عذاب ته ور مخامخ شي						

قوله تعالى: وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلرُّسُلِ هُمْ

د کافرانو خپلو رسولانو ته دهمکيانې: کافران چه کله تنگ شو او هيڅ حجت باقی پاتې نه شو نو انبياؤ ته نې دهمکيانې ورکولې اود وطن نه د ويستلو نه نې وپرول. د حضرت شعیب ؑ قوم هم خپل نبي او مؤمنانو ته هم دا ونيلې وو چه تاسو به د خپل کلی نه اوباسو. لوطيانو همدغه ونيلې وو چه آل لوط د خپل ښار نه اوباسنی. د قريشو مشرکانو هم دغه منصوبه تیاره کړې وه او دانی هم ونيلې وو چه قیدنی کړنی یا قتل نې کړنی او یاد ملک نه نې اوباسنی. هغوی لکه چه مکر کولو خوا لله ﷻ هم په هغوی پوهیدلو وو خپل نبي نې په سلامتیا سره د مکې د ښار نه اويستلو. دمدینې خلق نې د هغه امدادیان او انصار کړل. هغوی د حضور ﷺ په لښکر کښې شامل شو او هم د هغوی ﷻ د جهنمې لاتدې کافرانو سره جنگیدل او درجه په درجه الله ﷻ هغوی له ترقی وړ کړه او تردې چه هغوی مکه هم فتح کړه. اوس خود دین د دښمنانو منصوبي په خاورو کښې ملاؤ شوي. د هغوی په امیدونو باندې پرېنه پریوتله اود هغوی خواهشات ختم شو. د الله ﷻ دین د خلقو په سینو کښې مضبوط شو، او دلې دلې په دین کښې داخل شو. په مخ د زمکې په ټولو دینونو باندې د اسلام دین خور شو. رب کلمه اوچته شوه او په لږه شان موده کښې د مشرق نه تر مغرب پورې اسلام خور شو الحمد لله. تردې ځای پورې فرمان دې چه یوخوا کافرانو انبياؤ له دهمکيانې ورکولې بل خوا الله ﷻ د هغوی سره رښتوني وعده او فرمائیله چه هم دوی به هلاکيږي او دزمکې مالکان به تاسو جوړيږئ، لکه چه فرمان دې چه زمونږ کلمې زمونږ درسلاتو باره کښې وړاندې والې کړې دې او هم زمونږ لښکرې به غالبیږي. او په آیت کښې دی ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَا غَلِبَ إِلَّا أَكَا وَرُسُلِي﴾ الخ. الله ﷻ لیکلی دی چه زه او زما پیغمبر به غالبیږو نو الله ﷻ قوت والا دې او عزت والا دې. او په آیت کښې ارشاد مبارک دې چه د ذکر نه پس په زبور کښې هم دا لیک دې. حضرت موسی ؑ خپل قوم ته هم دغه فرمائیلې وو چه تاسو د الله ﷻ نه امداد غواړئ او صبر کوئ، زمکه هم د الله ﷻ ده په خپلو بندیکانو کښې چه څوک غواړي واکمن به نې جوړ کړي. او انجام کار هم دپرهیزگارانو دې. د کافرانو دهمکيانې خاورو سره خاورې شوي: یوبل ځای کښې ارشاد دې ﴿وَأَوْدَتْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يَسْتَعْصِفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿يَمَاصُّوهُا﴾ وَدَمَرْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿۵﴾ ضعیفان او کمزوری خلق مونږ د مشرق او مغرب وارثان جوړ کړل چرته چه زمونږ برکتونه وو. دبنی اسرائیلو دصبر په وجه چه هغوی سره زمونږ کومه بهرینه وعده وه هغه مونږ پوره کړه. د هغوی دښمن فرعون او فرعونیان اود هغوی کړې شوی تیاریانې ټولې په یو ځل خاورو کښې یوځای

شوې. نبیانو ته او فرمائیلې شو چه زمکه به ستاسو په قبضه کښې راشی. دا وعده د هغه خلقو د پاره ده چه د قیامت په ورځ زما په وړاندې اودریدو نه ویرېږی. او زما د ویرولو او عذاب نه ویره خوری. لکه چه فرمان دي «فَأَمَّا مَنْ ظَنَّنَا» یعنی چاچه سرکشی اوکره او د دنیا ژوندله نی ترجیح ورکړه د هغه خای دوزخ دي. او په آیت کښې دی چه د خپل رب په وړاندې د اودریدو ویره چا اوکره هغه ته به ډبل جنتونه ملاوېږی.

رسولانو د خپل رب نه امداد فتح او فیصله او غوښتله یا دا چه د هغوی قوم دا غوښتنه اوکره لکه چه د مکې قریشو ونیلې وو چه که دا حق وی نو په مونږ باندې د آسمان نه کانږی راوړوه او یا څه دردناک عذاب راکړه او دا هم کیدې شی چه یو طرف ته د کافرانو مطالبه شوې وی او بل طرف ته رسولانو هم الله ﷻ ته دعا کړې وی لکه چه د بدر په ورځ شوې وو چه یو طرف ته رسول الله دعا غوښتله بل طرف ته د کافرانو سردارانو ونیل چه یا الهی نن رښتونی غالب کړې، او همدغه اوشو. مشرکانو ته په کلام الله کښې یو بل خای کښې فرمائیلې شوی دی چه تاسو فتح غوښتله نو واخلی هغه اوس راغله که اوس هم منع شونی نو ستاسو په حق کښې به بهتره وی الخ. نقصانیان هغه دی چه کبرژن دی. خپل خان څه شمیری، د حق سره دښمنی ساتی. د قیامت په ورځ به فرمان کیږی چه هر یو کافر او سرکش او نیکنی نه منع کیدونکې دوزخ کښې داخل کړنی چه الله ﷻ سره نی د نورو هم عبادت کولو هغوی سخت عذاب ته بوختی. په حدیث شریف کښې دی چه د قیامت په ورځ به دوزخ الله ﷻ راوړی هغه به ټول مخلوق ته آواز کوی او وائی به چه زه د هر یو سرکش او ضدی د پاره مقرر کړې شوې یم الخ. (۱) هغه وخت به د دې بدانو خلقو څه خراب حال وی او ترانیباؤ پورې به د الله ﷻ په وړاندې ژړاگانې او زاری کوی. دووا دلتنه معنی ده امامه مخامخ، لکه چه آیت «وَكَانَ مَخَافَتُهُ» کښې دی. د ابن عباس ؓ قراءت «وَكَانَ مَخَافَتُهُ» دي. غرض دا چه مخامخ به دوزخ د هغوی په تلاش کښې وی کوم ته په تلو چه به بیا راوتل نه وی.

د دوزخیانو خوراک او ددوی حالت: د قیامت د ورځې پورې خو هغه سحر مانیام پیش کیدلو خواوس نی هغه کور جوړ شو بیا به هلته د هغوی د پاره د اوبو په بدله کښې د اور په شان وینی زوی دی اود حد نه زیات یخي او خراب بونی والا اوبه دی چه د دوزخیانو د زخمونو نه روانې دی. لکه چه فرمانی «هَذَا قَلِيلٌ وَقُوَّةٌ خَمِيمٌ وَعَسَاقٌ» په گرمی کښې دحدنه زیات گرم صدید وائی (۲) د پیپ او وینی چه د دوزخیانو د غوښې نه اود هغوی د زخمونو بهیرې. (۳) هم دې ته «طينة الخبال» هم ونیلې شی. په مسند احمد کښې دی چه کله هغوی له راوړلې شی نو هغوی ته به سخت تکلیف وی. خلې ته په نيزدې کولو سره به د مخ خرمن اوسوزی او په هغې کښې به راوغورزېږی او یو گوټ اخستو باندې به د خیتې کولمې د متیازو په خای بهر راوځی (۴) د الله ﷻ فرمان دي چه په هغوی باندې به گرمې خوتکیدلې اوبه ځکولې شی چه د هغوی کولمې به پرېکړی. اوارشاد دي چه د فریاد کولو په صورت کښې هغوی ته د ویلې کړې تامبې په شان اوبه ورکولې شی. چه مخ به سوزوی. (۵) په زور به گوټ گوټ تیروی او فرښتې به نی د اوسپنې په گرځ په وهلو وهلو پرې ځکوی. د خراب خوند خراب بونی سختې گرمی یا

(۱) ترمذی کتاب صفة الجهنم باب ماجاء فی صفة النار: ۲۵۷۴ معناه وهو حسن، احمد: ۴۰/۳، مسند ابی یعلی: ۱۱۳۸.

(۲) احمد: ۴۶۰/۶، مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۶۹/۵.

(۳) احمد: ۱۷۸/۳، مسنده حسن، مجمع الزوائد: ۶۹/۵، السنن الکبری: ۵۲۱۸، ابن ابی شیهه: ۲۶۵۸۴.

(۴) ۴۷/احمد: ۱۵.

(۵) احمد: ۲۶۵/۵، ترمذی کتاب صفة جهنم باب ماجاء فی صفة تراب اهل النار: ۲۵۸۳، السنن الکبری: ۱۱۲۶۳، حاکم: ۳۵۱/۲ خود سورة الکهف آیت ۲۹ مطابق د دې معنی صحیح ده.

سختي پختني په وجه به د مرئی نه نه تیريږي. په بدن کښي په اندامونو کښي او په جوړونو کښي به نې هغه دردونه او تکليف وي چه د مرگ مژه به ورشي خو مرگ به نه راځي. په رگ رگ به نې عذاب وي خو ساه به نې نه اوځي. وار په وار اود برداشت کيدو نه بهر مصيبتونو کښي به راگير وي خوولي روح به نې د بدن نه جدا کيږي. د وړاندي نه روستونه ښي طرف نه گس طرف نه به مرگ راځي خورارسي نه. قسم قسم عذابونو د دوزخ راگير کړي وي خو مرگ به غوښتو سره هم نه راځي. نه به مرگ راځي اونه به عذاب ځي. هر د سزا دومره به وي چه د مرگ د پاره به د کافي نه زياته وي خو هلته خو مرگ له مرگ راغلي وي دې د پاره دا سزاگانې د هميشه د پاره وي. دې ټولو خبرو سره بيا د سخت مصيبت او دردناک عذاب به نور دا وي چه لکه د زقوم د ونې باره کښي فرماني چه هغه د دوزخ د بيخ نه راوځي د کومي غوتي چه د شيطانانو د سرونو په شان دي هغه به دوی خوري او په ډکه خيټه به نې خوري بيا به خوتکيدلې تيزې گرمې اوبه خيټې ته لارې شي دې سره به ملاو شي بيا د هغوی واپس کيدل هم د دوزخ طرف ته دي. لنډه دا چه کله به زقوم خوري کله به حميم ځکي کله به اور کښي د سوزيدو او کله د صديد ځکلو عذاب ورکړي کيږي. د الله ﷻ پناه. د الله ﷻ فرمان دي ﴿هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ﴾ الخ دا هم هغه دوزخ دي چه کافرانو به دروغ گنږلو. نن به هغوی د دوزخ خوتکيدلو تيزو گرمو اوبو کښي چکړي خوري گرځي به. او په آيت کښي دي چه د زقوم ونه د گناهگارانو خوراک دي چه د ويلې شوي تانبي په شان به وي. خيټې ته په تلو به خوتکيږي او داسې جوش به وهي لکه څنگه چه گرمې اوبه خوتکيږي اوړي راوړي. دوی اونيسه او د دوزخ بيخ ته نې اورسوه بيا د دوی په سرونو گرمو اوبو اړولو عذاب ورکړه چه مژه اوځکي. ته خو په خپل خيال کښي ډير عزيز وي او ډير کريم وي، همدغه دي کوم کښي چه تا د هميشه نه شک کولو. په سورة واقعه کښي ارشاد دي چه کومو خلکو ته په گس لاس کښي عمل نامه ورکړي شي څنگه خراب خلق دي په گرمه هوا او گرمو اوبو کښي به پراته وي او د لوگو په سوري کښي چه نه به بيخ وي اونه به د عزت والا. په دوئم آيت کښي دي د سرکشانو د پاره د جهنم لوی کور دي کوم کښي چه به هغوی داخليږي او هغه داوسيدو ډير خراب ځای دي. دې مصيبت سره تيزې گرمې اوبه پيپ او وينې اود دې په شان نور هم قسم قسم عذابونه به وي چه دوزخيان به نې برداشت کوي کوم چه د الله ﷻ نه سوا بل هيڅ څوک نه پيژني. دابه دهغوی دعملونو بدله وي نه چه د الله ﷻ ظلم

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ	مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ
مثال د هغه کسانو چي کفر نې اوکړو په رب خپل سره عملونه د هغوی پشان د ابرو دی	مثال د هغه کسانو چي کفر نې اوکړو په رب خپل سره عملونه د هغوی پشان د ابرو دی
چا چي د خپل رب نه انکار کړي دي د هغوی د عملونو مثال د هغه ايرې په شان دي	چا چي د خپل رب نه انکار کړي دي د هغوی د عملونو مثال د هغه ايرې په شان دي
إِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ	إِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ
چي تيزه راشي په هغې باندي سيلی (هوا) په ورځ طوفانی کښي نه به قادريږي هغوی	چي تيزه راشي په هغې باندي سيلی (هوا) په ورځ طوفانی کښي نه به قادريږي هغوی
چي په طوفانی ورځ کښي پرې تيز او تند باد راشي څه چي دوی گړي وي د هغې	چي په طوفانی ورځ کښي پرې تيز او تند باد راشي څه چي دوی گړي وي د هغې
مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ	مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ
د هغه عمل نه چي کړي وي هغوی په هيڅ څيز باندي دا هغه گمراهي ده داخري درجي	د هغه عمل نه چي کړي وي هغوی په هيڅ څيز باندي دا هغه گمراهي ده داخري درجي
نه به دوی هيڅ فائده و انخستې شي هم دا ښکاره لويه گمراهي ده	نه به دوی هيڅ فائده و انخستې شي هم دا ښکاره لويه گمراهي ده

قوله تعالى: كَرَمَادٍ إِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ

د بي فاندې عمل مثال: کافران چه الله ﷻ سره د نورو د عبادت عاشقان وو، د پيغمبرانو نې نه منل. د چا عملونه چه داسې وولکه بغيرستنو عمارت د څه نتيجه چه دا شوه چه د سخت ضرورت په وخت

کښې تش لاس ولاړ پاتې شو. نو فرمان الهی دې چه د دې کافرانو یعنی د دوی د عملونو مثال د قیامت په ورځ چه دوی به پوره محتاج وی پوهیږی به چه اوس هم زمونږ د نیکو بدله مونږ ته ملا وشوه خو څه به هم نه بیامومی ناامیده به وی. د ارمانه به مخونوته گوری لکه د تیزې هوا په ورځ چه هوا ایره والوزی او ذره ذره نې اخواد یخوا کړی. دغه شان به د هغوی عملونه صرف بې کاره شی لکه څنگه چه شیندلې شوې ایره راجمع کول محال دی دغه شان به د هغوی بې کاره عملونو بدله محال وی او هغه خو به هلته وی هم نه. د هغوی د راتلونو اول (هَبَاءٌ مَّنْثُورٌ) شو. د الله ﷻ ارشاد دی (مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ ۖ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ) داکافران چه کوم څه نې د دنیا په ژوند کښې خرچ کړی ددې مثال به د هغه اور د گولې وی لکه څنگه چه د دې ظالماتو فصل اوسیزی. الله ﷻ ظالم نه دې ولې هغوی پخپله په خپلو خانونو ظلم کړې دې.

خپلې نیکې په زیاتولو سره ندی بربادول پکار: او په آیت کښې دی چه ایماندارو خپلې صدقې او خیراتونه په احسان کولو سره او تکلیف ورکولو سره مه بربادوئ. لکه چه هغوی د ریاکارنې د پاره خرچ کوی او په الله ﷻ او قیامت باندې ایمان او یقین نه لری. د دې مثال دهغه ښوې کانږې په شان دې په کوم چه خاوره وه خود باران اوبو هغه اووینځلو او اوس هغه بالکل صفاشو. دا خلق خپلې گټې نه په هیڅ څه خیز قادر نه دی. الله ﷻ د کافرانو لارخودنه نه کوی. په دې آیت کښې ارشاد اوشو چه دا د لرې گمراهی ده. د دوی کوشش د دوی کار بې پښو او نه پاتې کیدونکې دې. د سخت حاجت مندنی په وخت کښې به ډیر کم ثواب بیامومی او همدغه د لرې بدنصیبی ده.

الْمُتَرَّ	أَنَّ اللَّهَ	خَلَقَ	السَّمَوَاتِ	وَالْأَرْضَ	بِالْحَقِّ	إِنْ يَشَاءُ
ایا نه وینې ته چې بیشکه الله پیدا کړل آسمانونه او زمکه په حقه سره که او غواړی هغه						
ایا تا نه دی لیدلی چې الله ﷻ آسمانونه او زمکه په مقصد باندې پیدا کړی دی که هغه او غواړی						
يُذْهِبُكُمْ	وَيَأْتِي	بِخَلْقٍ	جَدِيدٍ ۖ	وَمَا	ذَلِكَ	عَلَى اللَّهِ
نولري به کړی تاسو او رابه ولی مخلوق نوې اونه دې اداکار په الله باندې څه گران						
نو تاسو به فنا کړی او بل نوې مخلوق به راوولی اودا کار په الله ﷻ باندې هیڅ گران نه دې						

قوله تعالى: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ

د کائناتو رنګ او بوټی خالق: - الله ﷻ بیان فرمائی چه د قیامت د ورځې په بیا راپیدا کولو زه قادر یم. کله چه مادزمکې او آسمان پیدانش او کړونود انسان پیدانش ماته څه گران دې. د آسمان او چتوالې فراخوالې اولوی والې بیا په دې کښې ولاړ او تیریدونکی ستوری اودا زمکې غرونه څنگلو ونې او خناور ټول هم الله ﷻ جوړ کړی اود هغوی د پیدا کولو نه عاجز رانغلو، هغه به د مرو دوباره ژوندی کولو باندې قادر نه وی، بې شکه قادر دې. په سورة یس کښې اوفرمائیل چه آیا انسان اونه لیدل چه مونږ هغه د نطفه نه پیدا کړو بیا هغه جنگ کونکې جوړ شو. زمونږ په وړاندې مثالونه بیان کړل خپل پیدانش ترې هیر شو او ونی ونیل چه داسخاشوی هډوکی به څوک راژوندی کړی؟ اووايه چه هم هغه الله ﷻ چا چه په اول ځل پیدا کړی هغه د هر څیز پیدا کول ښه پیژنی. هغه د شنې ونې نه ستاسو د پاره اور جوړ کړو کوم چه تاسو بلونی. آیا د زمکې او آسمانونو خالق د دې په شان پیدا کولو باندې قادر نه دې؟ بې شکه دې. هم هغه لوی خالق او لوی علم والا دې د هغه د ارادې نه پس صرف دومره حکم بس دې چه "شه" هم هغه وخت هغه کیږی. الله ﷻ پاک دې د چا په لاس کښې چه د هر څیز بادشاهت دې اود چا طرف ته چه ستاسو د ټولو واپس کیدل دی. د هغه په قبضه کښې دی چه او غواړی نو تاسو ټول

بہ فنا کری او ستاسو پہ خائی بہ نوبی مخلوق دلته آباد کری۔ پہ ہغہ باندی دا کار ہم گران نہ دی۔ کہ تاسو د دی امرخلاف کوئی نو ہم دغہ بہ کیری۔ لکہ ځنگہ چہ فرمانیلی شوی دی چہ کہ تاسو مخ وارولو نو اللہ ﷻ بہ ستاسو پہ خائی یو داسی قوم راوی چہ ستاسو پہ شان بہ نہ وی۔ او پہ آیت کنبی دی ای د ایمان خاوندانوا پہ تاسو کنبی چہ څوک د خپل دین نہ واوری نو اللہ ﷻ بہ یو داسی قوم راوی چہ د ہغہ بہ خویش وی اودہغہ سرہ بہ محبت ساتونکی وی۔ پہ یو بل خائی کنبی دی کہ ہغہ غواری نو تاسو بہ برباد کری او بل قوم بہ راوی۔ اللہ ﷻ پہ دی قادر دی۔

وَبَرِّزُوا	لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ
او بی پردی به شی داخلی الله ته تول نو اوبه وانی کمزوری خلق هغه کسانوته	
او دوی تول به الله ﷻ ته مخامخ کیږی نو (ددی دنیا) کمزوری خلق به (ددی دنیا)	
اَسْتَكْبَرُوا	اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُّغْنُونَ
چی خان نی لوی گنرلی و بیشکه وو مونږ دپاره ستاسو تابع نو آیا تاسو لری کولی شی	
غټانو نه تپوس او کړی چې مونږ خو ستاسو (د حکمونو) تابعدار وو نو آیا تاسو زمونږ نه د الله ﷻ	
عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ط قَالُوا لَوْ هَدٰنَا اللّٰهُ	
زمونږ نه عذاب د الله څه قدرې اوبه وانی هغوی که چرې لاریږدلی وې مونږ ته الله (دنجات)	
په عذاب کښې څه لږ شان کولی شی هغوی به او وائی که الله ﷻ مونږ ته هدایت کړې وې	
لَهْدِيْكُمْ ط	سَوَاءٌ عَلَيْنَا اَجَزَعْنَا
نومونږ به ضرور ښودلې وې تاسو ته اوس خو برابره خبره ده په حق زمونږ کښې که فریاد کوو مونږ	
نو مونږ به تاسو ته هدایت کړې وې اوس زمونږ ټولو د پاره یو شان خبره ده که چغې وهو	
اَمْ صَبْرُنَا	مَا لَنَا مِنْ حَيٰصٍ ط
یا صبر کوو مونږ نشته دې مونږ د پاره هیڅ خانې خلاصی	
او که صبر کوو از مونږ خلاصی په هیڅ صورت کښې نشته	

قوله تعالى: وَبَرِّزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا

پہ محشر کنبی د تابعانو او متبوعانو خبری اتری۔ پہ صفا او کولاؤ میدان کنبی بہ تول مخلوق نیک او بد د اللہ ﷻ پہ وړاندی بہ موجود وی۔ ہغہ وخت چہ کوم خلق ماتحت وو هغوی بہ ہغہ خلقو تہ او وانی چہ کوم سرداران وو او چہ هغوی بہ نی د اللہ ﷻ د عبادت اود رسول ﷺ تابعدار نی نہ منع کول چہ مونہ خو ستاسو د حکم تابعداروو تاسو چہ بہ کوم حکم کولو مونہ بہ ہغہ پہ خائی وارولو څہ چہ بہ تاسو ونیل مونہ بہ منل۔ نو لکہ ځنگہ چہ بہ تاسو مونہ سرہ وعدی کولی او مونہ تہ بہ موارزوگانہ را کولی نو آیا نن بہ ہم زمونہ نہ د اللہ ﷻ عذاب اخوا کوئی؟ ہغہ وخت بہ دا سرداران او مشران وانی چہ مونہ خو پخپلہ پہ نیغہ لار نہ وو نو ستاسو مشری بہ موځنگہ کولہ؟ پہ مونہ باندی د اللہ ﷻ کلمی وړاندیوالی او کړو مونہ تول د عذاب حقدار شو اوس بہ نہ چغی سوری او نہ بی آرامی گتہ ورکولی شی او نہ صبر اوز غمل۔ د عذاب نہ د بچ کیدو ہیخ صورت نشته۔

د دوزخیانو زارنی او فریاد: حضرت عبدالرحمن بن زید رضی اللہ عنہ فرمائی چه دوزخیان به وانی چه گورنی دې مسلمانانویه دالله ﷻ وړاندې ژړا فریاد کولو په دې وجه هغوی جنت ته اورسیدل. راځنی چه مونږ هم د الله ﷻ په مخکښې اوژارو او فریادونه اوکړو. ښه به ژړای ځانونه به وهی او چغې به وهی خوولې بې کاره. نو بیا به وانی چه د جنتیانو جنت ته د تلو یوه وجه دا هم وه چه صبر به نی کولو راځنی چه مونږ هم چپوالې او صبر اختیار کړو. نوداسې صبر به کوی چه داسې صبر به چا نه وی لیدلې خو په دې سره به هم څه حاصل نه شی. هغه وخت به وانی چه افسوس صبر هم بې فاندې او بې آرامی هم بې گتې. ښکاره خبره خودا ده چه د مشرانو او تابعدارانو په مینځ کښې به دا خبرې اترې به دوزخ ته د تلو نه پس وی لکه چه آیت «وَأَذِیْنًا جَوْنٌ فِی النَّارِ قِیْقُولُ الضَّعْفَاءِ الَّذِیْنَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا قَبْلَ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنْكُمْ صِیَاتِیْنَ النَّارِ» هغوی به په دوزخ کښې جنگ کوی، هغه وخت به کمزوری خلق زوراورو ته وانی چه مونږ خو ستاسو ماتحت وونو آیا تاسو به مونږ له د آورد څه حصې نه خلاصې راکړنې؟ هغه کبرژن خلق به وانی چه مونږ خو ټول په دوزخ کښې یو. د الله ﷻ فیصلې دبنديی گانو باره کښې شوی دی او په آیت کښې دی «قَالَ ادْخُلُوا فِیْ أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْمِیْنِ وَالْإِنْسِ فِی النَّارِ کُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا دَارَكُوا مِیْنَهَا جَمِیعًا قَالَتْ أَخْرِجْهُمْ وَلَا لَیْسَ لَنَا مَوْلَاةٌ أَضَلُّوا قَاتِلِیْمَ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَکِنْ لَا تَعْلَمُونَ» فرمائی به چه ځنی او په هغه خلقو کښې شامل شنی نواولنی به دروستنوباره کښې دالله ﷻ په حضور کښې عرض اوکړی پروردگار دې خلقو خو مونږ دهوکه کړې یو دوی ته ډبل عذاب ورکړه. جواب به ملاؤ شی چه هر یو د پاره ډبل دې خو تاسو نه پوهیږئ. او وړاندینی به روستنوته وانی چه ستاسو په مونږ باندې هیڅ غوره والې نه وو د خپلوکولې شوی عملونو عذاب مزه اوڅکنی اویه آیت کښې دی چه هغوی به وانی «رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكِبَرَاءَنَا» ای زمونږ پروردگار مونږ د خپلو مشرانو تابعداری کړې چا چه مونږ د لارې نه واپرولو. ای زمونږ پالونکیه دوی ته ډبل عذاب ورکړه او په دوی لوی لعنت اوکړه. دا خلق به په محشر کښې هم جنگونه کوی. ارشاد باری تعالی دې «إِذَا الظَّالِمُونَ مَوْتُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ» فسوس چه تا لیدل کله چه ظالمان خلق د الله ﷻ په وړاندې اودریدل او یو بل سره جنگیږی. تابعدار خلق به خپلو مشرانوته وانی که چرې تاسو نه وئی نو مونږ خو به ایماندار جوړشوی وو نو دا مشران به د کشرانو ته وانی چه آیا د هدایت راتلونو پس مونږ تاسو د هغې نه منع کړی وئی؟ نه بلکه تاسو خو پخپله گناهکار او بدکار وئی. دا کمزوری خلق به بیا دې زوراورو ته وانی چه ستاسو د شپې ورځې دا چلونه او مونږ ته داحکم راکول چه مونږ د الله ﷻ نه انکار اوکړو اود هغه د پاره شریکان جوړکړو. اوس به ټول خلق په خپل خپل ځای ملامته شی او عذابونه به مخامخ اووینی. مونږ به د کافرانو په ستونو کښې طوق واچوو او هغوی ته به د هغوی د عملونو بدله خامخا ملاویږی.

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَبَّآ

او اوبه وانی | شیطان | هرکله چې

او کله چې فیصله اوشی | نوشیطان به

وَعْدَ الْحَقِّ

وَعْدَكُمْ

إِنَّ اللَّهَ

الْأَمْرُ

قُضِيَ

وعده د حق

او عده کړې وه تاسو سره |

بیشکه الله

کار |

فیصله کړې شی |

او وانی | چې بیشکه الله ﷻ تاسو سره رښتینی وعده کړې وه

وَوَعَدْتُكُمْ	فَأَخْلَفْتُكُمْ	وَمَا كَانَ	لِي	عَلَيْكُمْ
او وعدہ کری وہ ما تاسو سرہ نو ما خلاف اوکړو ستاسو او نہ وہ زما د پارہ پہ تاسو باندی	او ما ہم درسره وعدہ کری وہ نو ما درسره د وعدی خلاف اوکړو او زما پہ تاسو څه زور خو			
مِّنْ سُلْطٰنٍ	اِلَّا اَنْ	دَعَوْتُكُمْ	فَاسْتَجَبْتُ	لِيْ
هیڅ غلبه مگر دومره قدری چې اوبللی ما تاسو نو قبوله کړه تاسو بلنه زما	نه چلیدو صرف دومره ده چې ما تاسو ته بلنه اوکړه (چې گناهونه اوکړی) او تاسو زما خبره او منله			
فَلَا تَكُوْمُوْنِ	وَلَوْ مَّوَا	اَنْفُسَكُمْ	مَا اَنَا	بِمُصْرِحِكُمْ
نومه ملامته کوئ تاسو ما او ملامته کری خانونه خپل ندیم زه فریاد اوریدونکی ستاسو	نو اوس ما مه ملامته کوئ بلکه خپل خانونه په خپله ملامته کری نه زه ستاسو فریاد اوریدلی شم			
وَمَا اَنْتُمْ	بِمُصْرِحِيْ	اِنِّيْ	كُفْرْتُ	بِمَا
او نه یی تاسو فریاد اوریدونکی زما بیشکه زه انکاری یم دهغې نه چې شریک کری وو تاسو ما لوه	او نه تاسو زما فریاد اوریدلی شی زه خپله د هغې خبرې نه ویزاره یم چې تاسو به زه د الله سره			
مِّنْ قَبْلُ	اِنَّ الظَّالِمِيْنَ	لَهُمْ	عَذَابٌ اَلِيْمٌ	وَاَدْخِلْ
مخکښې ددې نه بیشکه ظالمان چې دی دې د هغوی دپاره عذاب درد ناک او داخل به کری شی	شریک گنرلم بیشکه داسې ظالمانو دپاره درد ناک عذاب تیار دی او چا چې ایمان راوړی دی			
الَّذِيْنَ	اٰمَنُوْا	وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ	جَنَّتْ	تَجْرِیْ
هغه کسان چې ایمان نې راوړو او عملونه نې اوکړل نیک داسې باغونو ته چې بهیږی به	او نیک کارونه نې کری دی هغوی به داسې باغونو ته داخلولی شی چې د هغې لاندې			
مِّنْ تَحْتِهَا	الْاَنْهٰرُ	خٰلِدِيْنَ	فِيْهَا	يَاْذُنْ رَّیْحُمْ
لاندې (داونو) د هغې نه نهرونه همیشه به وی په هغې کښې په حکم د رب خپل	به نهرونه بهیږی د خپل رب په حکم به هغوی په دې کښې همیشه وی			
تَحِيَّتُهُمْ	فِيْهَا	سَلٰمٌ		
د ملاقات دعا د هغوی به په هغې کښې سلام وی	او هلته به د هغوی د ملاقات دعا سلام وی			

قوله تعالى: وَقَالَ الشَّيْطٰنُ لَمَّا قُضِيَ الْاَمْرُ

په دوزخ کښې د شیطان خطاب. - الله څه کله د بندېگانو د قضانه اوزگارشی. مؤمنان جنت ته او کافران دوزخ ته اوریسی هغه وخت به ابلیس ملعون په دوزخ کښې اودریږی هغوی ته به وانی چه د الله څه وعدې رښتونی او په حقه وی. هم د رسولانو په تابعدارنی کښې خلاصی او سلامتی وه. زما وعدې خو د هوک وه. ما خو به تاسو په غلطه لار اچولو د پارہ تاسو ته شنه باغونه خودل. زما خبرې بې دلیلې وی اوزما خبرې بې حجه وی. زما په تاسو باندې هیڅ زور او غلبه نه وه. تاسو به هسې زما په یو آواز

رامندې وهلې. ما اوونیل او تاسو اومئل. درسولانو رښتونې وعدې د هغوی د دلیل نه ډک اواز اود هغوی د کامل حجت دلیلونه تاسو پریخودل د هغې خلاف او زما تابعداري مو اوکړه د څه نتیجه چه نن تاسو په خپلو سترگو وینئ. دا ستاسو د خپلو کړو بدله ده. ما ملامته کونې مه بلکه خپل نفس ته الزام ورکړئ. گناه ستاسو خپله ده تاسو دلیلونه پریخودل تاسو زما خبرې اومئلې خو نن به زه ستاسو په هیڅ کار رانه شم. نه به تاسو بچ کړې شم او نه به تاسو ته څه نفع دراورسوم. زه خو ستاسو د شرک په وجه ستاسو منکر یم. زه صفا وایم چه د الله ﷻ سره شریک نه یم لکه چه د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَنْجِيهِ﴾ دې نه لوی گمراه څوک دې؟ څوک چه د الله ﷻ نه سوا نور رابلی چه د قیامت په پورې به د دوی رابلل قبول نه کړې شی. بلکه د هغوی د رابللو نه به صرف غافل وی اود محشر په ورځ د هغوی دښمنان اود هغوی د عبادتونو منکران جوړشی. او په آیت کښې دې ﴿كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِبِعَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا﴾ یقینا هغه خلق به ددوی د عبادتونو منکر جوړشی اود هغوی دښمنان به جوړشی. دا ظالمان خلق دی ځکه چه د حق نه نی مخ واپولو اود باطل منونکي جوړ شو د داسې ظالمانو دپاره دردناک عذاب دې. نو ښکاره خبره ده چه د ابلیس دا خبرې دوزخیانو سره په دوزخ کښې د داخلیدو نه پس به وی دې د پاره چه هغوی په حسرت ارمان او افسوس کښې نور هم زیات شی. خو د ابن ابی حاتم یو حدیث شریف کښې دی چه حضور ﷺ فرمائی کله چه وړاندینی او روستونی الله ﷻ راجمع کړی او په هغوی کښې فیصلې اوکړی نو د فیصلو په وخت کښې به عامه ویره وی. مؤمنان به وائی چه په مونږ کښې فیصلې کیږی اوس به زمونږ د سفارش د پاره څوک اودریږی؟ حضرت عیسیٰ ﷺ حضرت آدم ﷺ حضرت نوح ﷺ حضرت ابراهیم ﷺ حضرت موسیٰ ﷺ به حضرت عیسیٰ ﷺ له لارشی حضرت عیسیٰ ﷺ به فرمائی نبی امی ﷺ له ورشنی نو هغوی به ماله راشی، ماته به الله ﷻ د اودریدلو اجازت راکړی. هغه وخت به زما د مجلس نه ښکلي او مزیداره خوشبو خوره شی چه دې نه وړاندې به داسې خوشبو چا نه وی راښکلي. زه به روان شم او رب العالمین له به لارشم. زما د سر د وښتونه واخله تر د پښو د گوتوپورې بدن به ټول نورانی شی اوس به زه سفارش کوم او الله ﷻ حق تبارک وتعالی به نی قبلوی. د دې په گتلو به کافران خلق وائی چه راځئ مونږ هم چرته څوک سفارشی راولو. اود دې د پاره د ابلیس نه بغیر مونږ سره څوک دی؟ هغه مونږ دهوکه کړې وو ځنی چه هغه له ورشو. رابه شی او ابلیس ته به وائی چه مؤمنانو خو سفارش بیاموند او ته زمونږ د پاره شفاعت کونکې جوړشه ځکه چه مونږ خو گمراه کړې هم تایو د دې اوریدو سره به دا ملعون اودریږی دهغه د مجلس نه به داسې گنده بوئی خورشی چه دې نه وړاندې به یوې پوزې ته داسې خراب بوئی نه وی رسیدلې بیا به هغه وائی د هغه بیان په دې آیت کښې دې. (۱) محمد بن کعب قرظی رضی الله عنه فرمائی چه کله دوزخیان خپل صبر او بې صبری یو شان بیان کړی هغه وخت به ملعون هغوی ته دا وائی هغه وخت به هغوی د خپلو خانوونو هم ویزاره وی. آواز به اوشی چه ستاسو د دې وخت د ویزارنی نه هم ډیره ویزاری د الله ﷻ د طرف نه تاسو نه هغه وخت وه چه کوم وخت به تاسو د ایمان طرف ته رابللې کیدنی او تاسو به انکار کولو.

قیامت کښې د دوو کسانو خطاب: عامر شعبی رضی الله عنه فرمائی د ټولو خلقو په وړاندې به هغه ورځ دوه کسان خطبه ورکولو د پاره اودریږی. حضرت عیسیٰ بن مریم عليه السلام ته به الله ﷻ او فرمائی چه آیا تا خلقو ته ونیلې ووجه تاسو الله ﷻ نه سوا ما او زما مورخپل معبودان جوړکړئ. دا آیتونو ﴿هَذَا يَوْمُ نَفَعُ الصَّادِقِينَ﴾ پورې هم په دې بیان کښې دی. او ابلیس به اودریږی او وائی به ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ﴾ د خرابو خلقو انجام اود هغوی د درد او غم اود ابلیس د جواب ذکر کولو سره اوس د نیکانو خلقو انجام بیانولې شی

(۱) مجمع الزوائد: ۳۷۹/۱۰، التقریب: ۴۸۰/۱.

چہ ایماندار د نیکو عملونو والا خلق بہ جنتونو تہ خی۔ چرتہ چہ زرہ غواہی خی دہی راخی دہی گرخی راگرخی او خوری او خکی دہی۔ د ہمیشہ د پارہ دہی ہم دلتہ اوسیری پاتی شوی آرزوگانی، نہ بہ نی زرہ مریبی، نہ بہ نی طبیعت خرابیری، نہ بہ مرہ کولی شی او نہ بہ راویستلی شی او نہ بہ نعمتونه کم وی۔ ہلتہ بہ ہغوی تحفہ ہم سلام او سلام وی لکہ چہ ارشاد دہی (عَلَىٰ إِذَا جَاءُوهَا فَتَعْتَأُ بِهَآ) یعنی چہ کلہ جنتیان جنت تہ لارشی نود ہغی دروازی بہ د ہغوی د پارہ کولاولی شی اود ہغہ خای خوکیدار بہ ہغوی تہ سلام علیک وانی الخ۔ او پہ آیت کنبی دی چہ د ہری دروازی نہ بہ ہغوی سرہ فربتی راخی او سلام علیکم بہ وانی او پہ آیت کنبی دی چہ ہلتہ بہ تحیہ اوسلام اورولی شی۔ او پہ یوبل آیت کنبی دی ﴿دَعُوهُمْ فِيمَا يُحَنِّكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيمَا سَلَّمَ﴾ دہغوی آواز کول بہ ہلتہ داللہ ﷻ پاکی بیانول وی اود ہغوی تحفہ بہ ہلتہ سلام وی اود ہغوی آواز بہ د اللہ ﷻ رب العزت حمد وی۔

الْمُتَرَّ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ

آیا تہ نہ گوری | چہی خرنگی | بیان کرو اللہ

آیا تہ نہ گوری چہی اللہ ﷻ خنگہ د پاکی

مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ

مثال | د کلمی | پاکی | ایشان د ونی | پاکی | چہی بیخ (جرری) | د ہغی | محکم وی

کلمی مثال بیان کری دہی | چہی ہغہ د یوی پاکی ونی پہ شان دہ | د ہغی جرری (پہ زمکہ کنبی)

وَفَرَعَهَا فِي السَّمَاءِ ۚ تُوْتِي أَكْطَا كُلَّ حِينٍ يَإْذِنْ

او خانگی د ہغی | پہ آسمان کنبی وی | ورکوی | امیوہ خپلہ | ہروختی | پہ حکم

مضبوطی او بناخ نی پہ آسمان کنبی دہی | ہغہ دخیل رب پہ حکم سرہ پہ ہر فصل کنبی خپلہ میوہ

رَبِّهَا ۖ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ۝

درب خپل | او بیانوی اللہ | دا مثالونہ | د پارہ د خلقو | د پارہ دہی چہی ہغوی | نصیحت قبول کری

ورکوی | او اللہ ﷻ خلقو د پارہ مثالونہ خکہ بیانوی | چہی ہغوی تری نہ سبق واخلی

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ

او مثال | د کلمی | خبیثی (پلیتی) | ایشان د ونی | خبیثی (بد ذاتی) | دہی | چہی ایستلی شوی وی

اود یوی ناپاکی خبری مثال د یوی ناپاکی ونی پشان دہی | چہی د زمکی د پاسہ راوویستلی

مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝

د سر د زمکی نہ | چہی نہ وی ہغی د پارہ | ہیخ قرارا

شی | او د ہغی ہیخ مضبوطیا نہ وی |

قوله تعالیٰ: مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً

کلمہ طیبہ او شجرہ طیبہ: حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی د کلمہ طیبہ نہ مراد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ گواہی دہ۔ د پاکی ونی پہ شان مؤمن دہی اود ہغہ جرہ مضبوطہ دہ۔ یعنی د مؤمن پہ زرہ کنبی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ کلکہ شوہ دہ۔ د دہی بناخ پہ آسمان کنبی دہی۔ یعنی د دہی دتوحید د کلمی پہ وجہ د دہی اعمال د آسمان طرف تہ اوچتولی شی۔ د نورو دیرو مفسرینونہ ہم دا مروی دی چہ دہی نہ مراد د مؤمن اعمال دی اود دہ پاک

اقوال او نيك كارونه. مؤمن د كهجورې دونې په شان دې هروخت هر سحر هر ماښام د هغه اعمال د آسمان طرف ته روان وي خيږي.

د شجرة طيبة نه مراد د كهجورې ونه ده: رسول الله ﷺ له د كهجورو يوه غنچه راوړلې شوه نو هغوی ﷺ هم د دې آيت رومبني حصه تلاوت كړه او ونې فرمائيل چه د پاكي ونې نه مراد هم د كهجورې ونه ده. (۱) په صحيح بخاري شريف كښې دې د حضرت عبدالله بن عمر ؓ نه نقل دې چه مونږ حضور ﷺ سره ناست وو چه هغوی اوفرمائيل ماته اوبښانې هغه كومه ونه ده چه د مسلمان مشابه ده، د كومې پانړې چه نه رږيږي نه په يخښي كښې نه په گرمي كښې او خپله ميوه هر موسم كښې راوړي. حضرت عبدالله بن عمر ؓ فرماني چه زما په زړه كښې راغله چه اووايم چه هغه د كهجورې ونه ده خو ما اوكتل چه په مجلس كښې حضرت ابوبكر صديق ؓ دې حضرت عمر ؓ دې او هغوی چپ دې نوزه هم چپ شوم. حضور ﷺ اوفرمائيل هغه د كهجورې ونه ده. كله چه د دې ځای نه پاڅيدو لاړو نو ما خپل پلار حضرت عمر ؓ ته دا ذكر او كړو نو هغوی اوفرمائيل زما خوره بچيه كه چرې تا دا جواب وركړې وونو دا به ماته د ټولو څيزونونه ډير گران وي. (۲) د حضرت مجاهد ؓ قول دې چه زه د مدينې شريفې پورې حضرت ابن عمر ؓ سره ووم خو صرف د يو حديث نه بل يو روايت هم هغه د رسول الله ﷺ نه روايت كونكي نه دي اوريدلې. په دې كښې دې چه دا سوال هغوی هغه وخت كښې كړې وو كله چه دهغوی په وړاندې د كهجورې دونې د تخم شيره راوړلې شوې وه. زه داسې چپ پاتې شوم چه زه په هغه مجلس كښې د ټولو نه كم عمر ووم. او په روايت كښې دې چه د جواب وركونكو خيال هغه وخت د خنگلي ونو طرف ته لاړو.

ابن ابی حاتم كښې دې چه چا رسول الله ﷺ ته عرض او كړو چه حضور ﷺ مالداران خلق په درجاتو كښې ډير وړاندې شو. حضور ﷺ اوفرمائيل ياد ساته كه چرې د ټولې دنيا څيزونه راجمع كړې شي نو هغه به هم آسمان ته اونه رسي. تاته داسې عمل اوبښايم د كوم جرړې چه مضبوطې او ښاخونه ئې په آسمان كښې وي هغه تپوس او كړو هغه څه دي؟ ونې فرمائيل (لا اله الا الله الله اكبر سبحان الله الحمد لله) دهر مانځه نه پس لس ځل وايه د كوم اصل چه مضبوط او د كوم ښاخونه چه په آسمان كښې دي. ابن عباس ؓ فرماني چه هغه پاكه ونه په جنت كښې ده او هر وخت خپلې ميوې وركوي. يعنې سحر ماښام هره مياشت كښې يا هرې دوه مياشتې پس يا هر شپږ مياشتو كښې يا هر اووه مياشتې پس يا هر كال. خو د الفاظو ظاهري مطلب خو دا دې چه د مؤمن مثال د دغه ونې په شان دې د كومې ميوې چه په هر موسم كښې ژمي اوړي ورځ او شپه كښې وي. دغه شان د مؤمن اعمال شپه ورځ هر وخت خيږي د ده د رب په حكم يعنې كامل ښه او ډير مزیدار. الله ﷻ د خلقو د عبرت د پاره د هغوی د سوچ او فكر اود هغوی د نصيحت د پاره واضحه مثالونه بيانوي.

كلمة خبيثة او شجرة خبيثة: بيا د خرابې كلمې يعنې كافر مثال بيان فرماني چه كومو هيڅ اصل نه وي نه مضبوطې وي. دې مثال د "اندرائن" د ونې په شان دې كوم ته چه حنظل او شيريان وائي (۳) (دا يوه ونه ده چه د دې ميوه په كتو كښې ډيره ښكلې وي خو په خوند كښې ډيره بې مزې او بې خونده وي) په يو موقوف روايت كښې د حضرت انس ؓ نه هم راغلې دې او هم دغه روايت مرفوعاً هم راغلې دې. د دې ونې جرړې د زمكې په بيخ كښې نه وي. معمولې ديكې سره پريوځي. دغه شان كفر هم بې جرړې او بې ښاخه وي د كافر هيڅ نيك عمل پورته خيږي اونه مقبول وي.

(۱) ترمذی كتاب التفسير القرآن باب ومن سورة ابراهيم: ۲۱۱۹ و مسنده صحيح.

(۲) صحيح بخاري كتاب التفسير باب قوله (كشجرة طيبة اصلها ثابت) ۴۶۹۸، صحيح مسلم: ۲۸۱۱.

(۳) ترمذی كتاب تفسير القرآن باب ومن سورة ابراهيم: ۳۱۱۹ و مسنده صحيح.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

مضبوطی اللہ | ہغہ کسان | چي ایمان نی راوړو
| اللہ ﷻ مومنان د دغی پخې خبرې (کلمې طیبې)

بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ

په خبرې محکمې سره | په ژوند د دنیا کښې | او په آخرت کښې | او گمراهه کوی اللہ | ظالمان
په برکت د دنیا په ژوند کښې او په آخرت کښې هم ثابت قدم ساتی | او اللہ ﷻ ظالمان گمراهه کوی

وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

او کوی اللہ | هغه کار | چي غواړی نی هغه |

او اللہ ﷻ چي څه غواړی هغه کوی |

قوله تعالى: يَثْبُتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

د قبر سوال جواب او عذاب او ثواب: صحیح بخاری شریف کښې دی رسول الله ﷺ فرماني چه د مسلمان نه کله د هغه په قبر کښې سوال کیږي نو هغه گواهي ورکوی چه د الله ﷻ نه سوا بل څوک د عبادت لائق نشته او محمد ﷺ د الله رسول دي. هم دا مراد د دې آیت دي. (۱)

د مومن دروغ وتلو کیفیت: په مسند کښې روایت دي چه مونږ دیو انصاری په جنازه کښې حضور ﷺ سره وو. قبرستان ته چه اورسیدو، نو تراوسه پورې لا قبر تیار نه وو هغوی ﷺ کیناستل نو مونږ هم دهغوی نه چاپیره داسې کیناستو لکه چه زمونږ په سرونو مرغنی وی. حضور ﷺ سره چه کوم دکې وو په هغې باندې په زمکه کرخي ویستلې چه سرنی اوچت کړو دوه درې ځل نی اوفرمانیل چه د قبر د عذاب نه پناه غواړنی. بنده چه کله د دنیا په آخری وخت کښې اود آخرت په رومبی وخت کښې وی نو هغه له د آسمان نه دنورانی مخونو فرښتې راځي لکه چه دهغوی مخونه دنمر په شان وی. هغوی سره جنتی کفن او جنتی خوشبو وی. هغه سره د هغه ځای پورې کښې چرته چه د ده نظر رسی. بیا د مرگ فرښته راشی اود هغه سر سره کښې اوفرمانی ای پاکه روحه د الله ﷻ دمغفرت او دهغه درضا طرف ته روان شه. هغه دومره په آسانۍ سره راوځي لکه چه د مشک نه د اوبو څاڅکی راوځي. د یوې سترگې د رپ برابر وخت د پاره هم هغه فرښتې د هغه په لاس کښې نه پریږدی ډیر زړنی ترې واخلي او په جنتی کفن او جنتی خوشبو کښې ساتی. پخپله د دې روح نه هم د مشکونه ډیر ښکلي بونی راوځي چه په مخ د زمکې به داسې خوشبونی چا نه وی بوی کړې. هغوی دا واخلي او د آسمان طرف ته نی اوړی. د فرښتو د کومې ډلې ځواکې چه تیریږي هغوی وانی چه دا پاک روح د چا دي دوی چه د ده کوم ښانسته نوم دنیا کښې مشهوروی ورته نی ښانی او د هغه د پلار نوم هم. د دنیا آسمان ته په رسیدو باندې دروازې کولاویرې. د آسمان دروازه کولاویرې اود هغه ځای فرښتې دوئم آسمان پورې او د دوئم آسمان فرښتې درټم آسمان پورې.

دغه شان تر اووم آسمان پورې رسی. الله ﷻ فرماني زما دبنده کتاب علیین کښې اولیکنی اودې زمکې طرف ته واپس کړنی. دې ما هم دي ته پیدا کړې او هم د دې نه به نی واپس راوښام. بیا د هغه روح هم دهغه بدن ته واپس کولې شی. ده له دوه فرښتې راځي هغه کینوی اوسوال کوی چه ستا رب

(۱) صحیح بخاری کتاب التفسیر باب (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ) ۴۶۹۹، صحیح مسلم: ۲۸۷۱، ابوداؤد: ۴۷۵۰، ترمذی: ۳۱۲۰، معنای عبدالرزاق: ۲۷۳۷.

څوك دې؟ هغه جواب ورکوي الله ﷻ. هغوی بیا تپوس کوي چه ستا دین کوم یو دې هغه جواب ورکوي اسلام. بیا سوال کولې شی هغه سرې څوك دې چه تاسو ته لیرلې شوې وو؟ هغه به وائی رسول الله ﷺ دې. فرېښتې به تپوس کوي تاته څنگه معلومه ده؟ هغه به وائی ما کتاب الله لوستلې وو په ده مې ایمان راوړې وو اورېښتیا مې منلې وو. هغه وخت د آسمان نه یو آواز کونکې آواز کوي چه زما بنده رېښتوني دې د ده د پاره جنتی فرش خور کړئ او جنتی جامې ورواغوندونې اود جنت طرف ته ورته دروازه کولاًو کړئ. نو د جنت روح خوشحالونکې خوشبوداره هوا به ده ته راځي. دهغه قبر به په اندازه د ده د نظر کولاًو کړې شی. هغه له به یو ښائسته نورانی مخ والا ښکلې کپړو والا او ښه خوشبونی لگولې شوې راشي ده ته به وائی ته خوشحاله شه، هم د دې ورځې وعده تاسره کولې شوه. ده نه به تپوس کوي ته څوك نې؟ ستا د مخ نه خو هم ښیکړه په نظر راځي. هغه به جواب ورکوي چه زه ستا نیک عمل یم. هغه وخت مسلمان آرزو کوي چه یا الله قیامت زر راولې چه زه د خپل اهل عیال ملک او مال طرف ته واپس شم.

دکافر د روح وتلو کیفیت: اوکافر سرې چه کله د دنیا آخری وخت او د آخرت د شروع په وخت کښې وی هغه له دتورو مخونووالا آسمانی فرېښتې راځي او هغوی سره دوزخی ټاټ (بوجنی)وی ترکوم ځای پورې چه د ده نظر رسی هغه ځای پورې کښي. بیا ملک الموت ﷻ راځي او د ده سر ته کښي او فرماني اې خبیث روحه د الله ﷻ د غضب او غصې طرف ته راروان شه. دهغه روح په بدن کښې پټیږي گرځي کوم چه ډیر په سختی سره راویستې شی. هم هغه وخت دسترگې په رب کښې فرېښتې دهغه دلاس نه واخلي او هغه د دوزخ په پورې کښې رانغاړي. دې نه داسې بوی ځی چه په مخ د زمکې دې نه خراب بوی چا نه وی بوی کړې. اوس دوی دا واخلي او پورته ئی خپړوي د فرېښتو د کومې ډلې سره چه تیرېږي هغوی تپوس کوي دا خبیث روح د چا دې. هغوی د ده چه په دنیا کښې کوم خراب نوم وی ښائي اود ده د پلار نوم هم. د دنیا آسمان ته په رسیدو باندې دروازه کولاول غواړي خو نه کولایږي. بیا رسول الله ﷺ آیت (لَا تَفْتَحْ لَهُ بَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلْبِغَ الْجَمَلُ فِي سَبْعِ الْجَبَابِطِ وَكَذَلِكَ نُجْزِي الْمُجْرِمِينَ) تلاوت کړو چه نه د هغه د پاره د آسمان دروازې کولاًو شوې نه هغه جنت ته لار شو تر دې پورې لکه چه د ستنې دسوم نه اوبښ تیرشی. الله ﷻ حکم فرماني د ده کتاب په سجین کښې اولیکځي چه د ټولو نه لاندې زمکه کښې دې نو د هغه روح هم دهغه ځای نه ورغورزولې شی. بیا حضور ﷺ آیت (وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِينٍ) تلاوت کړو. یعنی الله ﷻ سره چه څوك شرک اوکړی نو لکه چه هغه د آسمان نه راږیوتلویا هغه مرغی اوچت کړی یا ئی چرته هوا لرې کنده کښې اوغورزوی. بیا د هغه روح هم د هغه بدن ته واپس کړی. هغه له دوه فرېښتې راشي چه راوچت ئی کړی او تپوس کوي چه ستا رب څوك دې؟ هغه به هانې هانې سره جواب ورکوي چه ماته پته نشته. بیابه تپوس کولې شی ستا دین کوم یو دې؟ هغه به بیا هانې هانې سره جواب ورکوي چه ماته دا هم پته نشته. بیا به تپوس کوي چه هغه څوك وو چه تاسوله درلیرلې شوې وو؟ هغه به هانې هانې کولوسره وائی چه ماته پته نشته. هم هغه وخت د آسمان نه یو آواز کونکې آواز کوي زما بنده دروغژن دې ده د پاره د دوزخ د اور فرش خورکړئ اود دوزخ د طرف نه ورته دروازه کولاًو کړئ. هلته نه به هغه له د دوزخ هوا او گرموالي رسیږي. او دهغه قبر به په هغه دومره راتنگ کړې شی چه د ده پوښتنی به په یو بل کښې ورننوځي. ډیر خراب او ویرونکې صورت والا خرابو خیرنو جامو کښې یو بدبوداره سرې ده له راشي اووانی به چه اوس په غمناک شه هم د دې ورځې به تا سره وعده کولې شوه. دې به تپوس کوي

ته څوك نى؟ ستا د مخ نه خو بدې ځاخې هغه به وائى چه زه ستا د بدو عملونو مجسم يم نو دې به دعاكوى چه يا الله قيامت دې رانه شى^(۱) (ابوداؤد نسانى ابن ماجه وغيره)

په مسند كښې روايت دې چه د نيك بنده د روح د وتوبه وخت كښې د آسمان او زمكې په مېنځ كښې فرېښتې اود آسمانونو فرېښتې ټول په ده رحمت رالېږي. اود آسمانونو دروازې دهغه د باره كولاوولې شى د هرې دروازې د فرېښتو دعاوى چه د ده پاك او نيك روح د هغوى په دروازه اوچېژونى الخ اود بد سړى باره كښې دى چه د ده په قبر كښې يوه پنډه او گونگنې فرېښته مقرر وى د چا په لاس كښې چه يو گرځ وى كه هغې باندې يو لوى غر اووهلې شى نو هغه به هم خاورې شى. هغه دې وهى دې خاورې شى الله ﷻ نى بيا جوړكړى او چه څنگه وى نو هغه شان شى، نو فرېښته هغه بياپه گرځ وهى دې داسې چغې وهى چه د انسانانو او پيريانونه علاوه باقى ټول مخلوق هغه اورى^(۲). حضرت براء ؓ فرمائى هم دې آيت نه د قبرد عذاب ثبوت كيږي^(۳) حضرت عبدالله ؓ هم ددې آيت په تفسير كښې فرمائى مراد د دې نه د قبر سوال جواب كښې مؤمن ته استقامت ملاويدل دى. مسند عبد بن حميد كښې دى حضور ﷺ فرمائى كله چه بنده په قبر كښې كيڅودې شى او خلق ترې واپس شى اوس لا د هغوى د تگ او خپلو آواز د هغه په غوږونو كښې وى چه دوه فرېښتې هغه له رشى او هغه كينوى او تپوس ترې كوى چه د دې سړې باره كښې ته څه وائى؟ مؤمن جواب وركوى چه زما گواهي ده چه هغه د الله ﷻ بنده او د هغه رسول دې نو ده ته ونيلى كيږي چه گوره په جهنم كښې دا ستا ځاى وو ليكن اوس دا بدل كړى شو الله ﷻ تاله په جنت كښې دا ځاى دركړو. فرمائى چه ده ته دواړه ځايونه ښكاري. د حضرت قتاده ؓ فرمان دې چه د ده قبر اويا گزه پلنولې شى او د قيامته پورې شينكى او آبادنى نه ډك وى^(۴).

ددې امت به په قبرونو كښې ازمينت كولې شى: مسند احمد كښې دى حضور ﷺ فرمائى چه د دې امت ازمينت د هغوى په قبرونو كښې كيږي. په دې كښې دا هم دى چه مؤمن هغه وخت دا خواهش كوى چه ما پرېږدئ زه خپلو خلقو ته دا زيرې وركوم. هغوى وائى اودرېږه. په دې كښې داهم دى چه منافق ته هم د هغه دواړه ځايونه خودلې شى. فرمائى چه هر سړى په كوم دين باندې مړ وى په هغې به اوچتولې شى. مؤمن په خپل ايمان باندې او منافق په خپل نفاق. د مسند احمد په روايت كښې دى چه كومه فرېښته راځي د هغې په لاس كښې د اوسپنې گرځ وى. مؤمن د الله ﷻ توحيد او معبوديت اود محمد ﷺ عبدت او رسالت گواهي وركوى. په دې كښې داهم دى چه په جنت كښې خپل كور اووينى نو هغې ته تلل غواړي خو هغه ته ونيلى شى چه اوس هم دلته آرام او كړه. د دې په آخر كښې دى چه صحابه كرامو ؓ عرض او كړو يا رسول الله ﷺ چه كله د يوې فرېښتې په لاس كښې گرځ اووينى نو حواس به نى قائم وى نو هغوى ﷺ هم دا آيت اولوستلو چه د الله ﷻ د طرف ته به هغوى ته ثابت قدمى ملاويږي^(۵).

مؤمن ته به د روح وتلو په وخت كښې فرېښتې پخپلې راغلې وائى: حديث شريف كښې دى چه د روح وتلو په وخت كښې مؤمن ته ونيلى شى چه اې داطمينان والا روحه چه په پاك بدن كښې وې راوځه د

(۱) احمد: ۲۸۷/۴، ابوداؤد كتاب السنه باب المسئلة فى القبر وعذاب القبر: ۴۷۵۳، وهو حسن، نسانى: ۲۰۰۳، مختصراً ابن ماجه: ۱۵۴۸، حاكم: ۳۷/۱.

(۲) احمد: ۲۹۵/۴ وهو حسن بالشواهد.

(۳) صحيح مسلم كتاب الجنة باب عرض مقعد الميت من الجنة والنار عليه واليات عذاب القبر والتعذبه: ۲۸۷۱ مرفوعاً.

(۴) صحيح بخارى كتاب الجنائز باب ماجاء فى عذاب القبر: ۱۳۷۴، صحيح مسلم: كتاب الجنة باب عرض مقعد الميت من الجنة والنار عليه واليات عذاب القبر: ۲۸۷۰، ابن حبان: ۳۱۲۰، السنن الكبرى: ۲۱۷۶، احمد: ۱۲۶، ۲۳۳/۳، الايمان لابن مند: ۱۰۶۶.

(۵) احمد: ۴۰۳/۳، مسنده حسن، البزار: ۸۷۲، مجمع الزوائد: ۴۷/۳، ۴۸۰.

تعریفونو والا جوړشه او خوشحاله شه. په راحت او آرام درحیم او کریم الله ﷻ په رحمت سره. په دې ګڼې دې چه د آسمان فرښتې ده ته په خیر راغلې وائی او هم دغه خوشخبری او زیرې اوروې. او په دې ګڼې دې چه د خراب انسان روح ته وئیلی شی چه اې خبیث روحه د خبیث بدن نه راوخه خراب جوړشه او تیارشه اود اور په شان اوبو ځکلو دپاره اود وینو زوړو ځکلو دپاره او ددې په شان دنورو بې شمیره عذابونو دپاره. په دې ګڼې دې چه د آسمان فرښتې د هغه د پاره دروازي نه کولاووی او وائی خرابی او ملامتیا سره واپس شه ستا د پاره دروازه نه شی کولاویدلې. (۱).

د مؤمن روحت درېښمو په کپړو ګڼې اوړې: او په روایت ګڼې دې چه آسمانی فرښتې د نیک روح د پاره وائی الله ﷻ دې په تا باندې رحمت او کړی او په هغه بدن باندې هم چه کوم ګڼې ته وې. تر دې چه هغه الله ﷻ ته رسوی نود هغه خای نه ارشاد کیږی چه دې د آخری وخت پورې یوسنی. په دې ګڼې دې د کافر د روح بدبونی بیانولو سره حضور ﷺ خپل څادر مبارک په خپله پوزه مبارکه کیخودو. (۲) او په روایت ګڼې دې چه د رحمت فرښتې د مؤمن د روح د پاره جنتی سپین ریښم راوړی راخی د یو یو لاس نه دا روح اخستل غواړی. کله چه دا د مخکینو مؤمنانو روحونو سره ملاوړی نولکه چه یو نوې سرې د سفر نه راشی اود هغه د کور خلق خوشحالیږی دهغې نه زیات دا روحونه دې روح سره په ملاویدلو باندې خوشحالیږی او تپوس کوی چه دفلاتکی څه حال دې خویدې ګڼې بعضې وائی چه اوس لا سوال جواب مه کوئی لږ شان آرام ته نی پرېږدنی. دې خو اوس دغم نه راخلاص شوې دې خو هغه جواب ورکوی چه هغه خو مې شوې تاسو ته نه دې رسیدلې. هغوی وائی چه پرېږده د هغه ذکر هغه خپلې مور هاویه له تلې دې.

د کافر روح زمکه ګڼې لاندې غورځولې کیږی: په روایت ګڼې دې چه کله د کافر روح د زمکې دروازي له راوستلې شی نودهغه خای څوکیدارې فرښتې دهغه دبد بونی نه ویرېږی (۳) او آخرهغه د ټولونه لاندې زمکې ته رسوی. حضرت عبدالله بن عمرو ؓ فرمائی دمومنانو روحونه جابین او کافرانو روحونه برهوت نومې حضرموت قید خانه ګڼې جمع کولې شی د هغه قبر ډیر تنګ شی. ترمذی شریف ګڼې دې چه د مړی په قبر ګڼې کیخودونه پس هغه له دوه تورشکلو ککو سترگو والا فرښتې راخی یو منکر او بل نکیر. د ده جواب اوریدوسره وائی چه مونږ ته علم ووچه ته به هم داسې جواب ورکوي. بیا د هغه قبر کولاوولې شی او نورانی کولې شی او وائی چه اوده شه. دې وائی چه زه خود خپل کور خلقو ته وایم خو دا دواړه به ورته وائی چه ته د ناوې په شان بې فکره خوب اوده شه هغه ناوې چه د هغه د کور د خلقو نه چه هغه ته دټولونه زیاته گرانه وی هغه راپاخوی او تردې پورې چه الله ﷻ به هغه ددې خوب خای نه راپاخوی.

په قبر ګڼې د منافق جواب: منافق به جواب ګڼې وائی چه خلقو به څه وئیل ما به هم څه وئیل خو پوهیدلم نه. هغوی به وائی چه مونږ ته خو پته وه چه ستا به هم دا جواب وی. هم هغه وخت به زمکې ته حکم کولې شی چه راغونډه شه، هغه به راغونډیږی تر دې چه د هغه به یوه پوښتنی بله ګڼې ننوځي. بیا به هغه ته عذاب ورکولې شی تر دې چه الله ﷻ کله قیامت قائم کړی او هغه د قبر نه راوچت کړی. (۴) او په حدیث ګڼې دې چه دمومن په جواب ګڼې به وائی چه ته خو هم په دې ژوندې وې او هم په دې مړ شوې ئې او هم په دې باندې به ته اوچتولې شی.

(۱) ابن ماجه کتاب الزهد، باب ذکر الموت والاستعداد له: ۴۲۶۸، ۴۲۶۹، ومنده حسن، احمد: ۱۴۰/۲، السنن الکبری: ۱۴۴۲

(۲) صحیح مسلم کتاب الجنة باب عرض مقعدالمیت من الجنة والنار: ۲۸۷۲.

(۳) نسائی کتاب الجنائز باب ما یلقى به المؤمن من الکرامة عند خروج نفسه: ۱۸۳۴ او صحیح، حاکم: ۳۵۳/۱، ابن حبان: ۳۰۱۴.

(۴) ترمذی کتاب الجنائز باب ماجاء فی عذاب القبر: ۱۰۷۱، ومنده حسن، ابن حبان: ۳۱۱۷.

په قبر کښې موندل شوې زکوٰۃ وغیره هم د انسان حفاظت کوي: په ابن جریر کښې د رسول الله ﷺ ارشاد دی د هغه قسم دچا په لاس کښې چه زما خان دي چه مری ستاسو د خپلو آوازونه اوری کله چه تاسو هغه ښځ کړنې او واپس کيږنې. که هغه په ایمان باندې مری نو موندل شوې زکوٰۃ ښی طرف ته وی روژې کس طرف ته وی نیکنی مثلاً صدقه خیرات صله رحمی ښیگره خلقو سره احسان وغیره د ده د ښو طرف ته وی. کله چه د ده د سر طرف نه څوک راځی نوموندل وائی دي ځای نه دتلو ځای نشته، د ښی طرف نه نی زکوٰۃ منع کوي د کس طرف نه نی روژې او د ښو د طرف نه نورې نیکنی. نو ده ته وئیلې شی چه کینه نو دي کینی او هغه ته داسې معلومیږي لکه چه نمر پوښیدو ته نزدې دي هغوی وائی چه گوره کوم تپوس موندل کوو دهغې جواب راکوه هغه وائی چه تاسو پریږدنې اول زه موندل کوم هغوی به وائی چه هغه خو به ته گوي اوس مونږ له زمونږ د سوالونو جواب راکړه. هغه به وائی چه ښه ده تاسو څه وائی؟ هغوی به وائی چه د دي سړی باره کښې ته څه وائی او کومه گواهي ورکوي. هغه تپوس کوي چه د محمد ﷺ باره کښې؟ جواب به ملاوېږي چه او هم د هغوی ﷺ باره کښې دي وائی چه زما گواهي ده چه هغوی ﷺ د الله ﷻ رسول دي هغوی ﷺ د الله ﷻ د طرف نه مونږ له دلیلونه راوړي دي مونږ هغوی ﷺ رښتونی منلی. بیا هغه ته وئیلې شی چه ته هم په دي باندې ژوندې ساتلې وي او هم په دي باندې مری شوې او ان شاء الله هم په دي باندې به بیا راوچتولې شی. بیا د هغه قبر اویا لاسه کولاولې شی او نورانی کولې شی اود جنت طرف ته ورته یوه دروازه کولاولې شی او ورته وئیلې شی چه گوره داستا اصلی ځای دي. نو اوس خو به ده ته هم خوشحالی او مزی وی. بیا به د هغه روح په پاکو روحونو کښې د شنو مرغویه قالب کښې په جنتی ونو کښې اوسیږي. اود هغه بدن د څه نه چه دهغه شروع شوې وه هم دهغه طرف ته واپس کولې شی یعنی د خاورو طرف ته (۱) هم دا د آیت مطلب دي.

اسمان ته دنوی ختلی روح سره نور روحونه ملاقات کوي: اویه روایت کښې دی چه د مرگ د وخت راحت او نور کتلو سره مؤمن دخپل روح د وتلو خواهش کوي او الله ﷻ ته هم دهغه ملاقات خوښ وی. کله چه د هغه روح آسمان ته خیرې نو هغه له دمومنانو روحونه راځی او د خپلو پیژندگلو خلقو باره کښې ترې تپوس کوي که چرې دي وائی چه هغه خو ژوندې دي نو خیر او که دا وائی چه هغه فلاتکې خو مړ شوې دي نو دوی خفه شی او وائی چه دلته ته نه دي راوړلې شوې. مؤمن د هغه په قبر کښې کینولې شی بیا د هغه نه تپوس کيږي چه ستا رب څوک دي هغه وائی چه زما رب الله دي. تپوس کولې شی چه ستا نبی څوک دي؟ دي وائی زمانې محمد ﷺ دي، فرېسته وائی چه ستا دین کوم یو دي؟ دي جواب ورکوي زما دین اسلام دي. هم په دي کښې دی چه د الله ﷻ دښمن له کله مرگ راشي اود الله ﷻ د خنګان اسباب گوري نو نه غواړي چه د ده روح اوځی او الله ﷻ هم دهغه په ملاقات خوشحاله نه وی. په دي کښې دی چه د ده نه سوال جواب او وهلو ټکولو نه پس وائی چه داسې اوده شه لکه پرې شوې مار (۲) او په روایت کښې دی چه کله دي د حضور ﷺ د رسالت گواهي ورکوي نو فرېسته وائی تاته څنگه معلومه شوه، آیا تا د حضور ﷺ زمانه لیدلې؟ هم په دي روایت کښې دی چه د کافر په قبر کښې یوه داسې کنړه فرېسته په عذاب ورکولو باندې وی چه نه به کله واورې اونه به رحم او کړی. (۳)

فرېستې مؤمن ته سلام کوي او جنازه کښې شرکت کوي: ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی چه د مرگ په وخت کښې مؤمن له فرېستې راځی او سلام کوي. د جنت زیرې ورکوي، د ده د جنازې سره ځی. خلقو سره د

(۱) حاکم: ۳۷۹/۱-۳۸۰ وسته حسن، ابن حبان: ۳۱۱۳، عبدالرزاق: ۶۷۰۲.

(۲) البزار: ۸۷۴ وسته صحیح، مجمع الزوائد: ۵۳۰۵۲/۳.

(۳) احمد: ۳۵۲/۶-۳۵۳، مجمع الزوائد: ۵۱/۳.

ده د جنازې په مونځ كښې شريكېږي. او هم په دې كښې دې چه كافرانو له فرېښتي راځي هغوی په مخونو او شاگانو باندې وهي دهغه نه د هغه په قبر كښې جواب هيروي. دغه شان ظالمان الله ﷻ گمراه كوي. د حضرت ابوقتاده انصاري ؓ نه هم داسې قول مروی دې. په دې كښې دې چه مؤمن واني زما نبي محمد بن عبدالله دې ډير ځل ده نه سوال كوي او هم دغه جواب ور كوي. هغه ته دوزخ ښائي او واني كه كوگ تلي نو ستا داځاي وو او جنت ورته ښائي او واني چه دتوبې په وجه دې داځاي دې. حضرت طائوس ؓ فرماني په دنيا كښې ثابت قدمي په كلمه توحيد باندې استقامت دې. او په آخرت كښې ثابت قدمي د منكر نكير جواب دې. قتاده ؓ فرماني چه خير او نيك عمل سره دنيا كښې ساتلې شي او په قبر كښې هم.

د مؤمن هر عمل كه غټ وي او كه وړوكې د عذاب قبر نه خلاصوي: ابو عبدالله حكيم ترمذي ؒ خپل كتاب نوادر الاصول كښې راوړي چه د صحابه كرامو ؓ دلي سره حضور ﷺ د مدينې په جومات كښې فرمايل چه تيره شپه ماعجيبه خبرې اوليدلې. اومي كتل چه زما يو امتي د قبر عذاب راگير كړې وو آخر د هغه اودس هغه خلاص كړو. ما يو امتي اوليدو چه شيطان هغه وحشي جوړ كړې وو خود الله ﷻ ذكر راغلو هغه نې خلاص كړو. يو امتي مي اوليدو چه د عذاب فرېښتو هغه راگير كړې نو د هغه مونځ راغلو او هغه نې خلاص كړو. يو امتي مي اوليدلو چه تندي هلاك كولو او كله به حوض له تلو نو ديكې به ور كولي شوې دهغه روژه راغله او په هغه باندې اوبه اوځكلي اوموړ نې كړو. حضور ﷺ يو بل امتي اوليدو چه انبياء عليهم السلام حلقې جوړې كړې وې نو چه كومي حلقې له به تلو او كيناستو به نو دهغه ځاي نه به اوچتولې شو هغه وخت د هغه د جنابت غسل راغلو اودهغه لاس نې اونيولو او ماسره نې كينولو. يو امتي مي اوليدلو چه څلورو واړو طرفونه تيارې راگير كړې دې او لاندې باندې هم دې كښې راگير دې نو د هغه حج او عمره راغله او د تيارو نه نې راويستلو او رنړا ته نې اورسولو. يو امتي مي اوليدلو چه هغه مؤمنانو سره خبرې كول غواړي خو هغوی هغه سره خبرې نه كوي. هغه وخت صله رحمې راغله او اعلان نې او كړو چه ده سره خبرې كوئې نو هغوی ورسره خبرې اترې شروع كړې. يو امتي مي اوليدلو چه هغه د خپل مخ نه د اور شغلې اخواكولو د پاره لاس وړاندې كوي په دې كښې د ده خيرات راغلو او دهغه په مخ باندې پرده شو اود هغه په سر باندې سورې جوړ شو. خپل يو امتي مي اوليدلو چه د عذاب فرېښتو هغه د هر طرف نه قيد كړې وو خو دهغه د نيكنۍ طرف ته حكم كول او د بدني نه منع كولو عمل راغلو اود هغوی د لاس نه نې خلاص كړو اود رحمت فرېښتو سره نې ملاؤ كړو. خپل يو امتي مي اوليدلو چه په زنگونونو باندې پريوتې دې او په الله ﷻ او هغه كښې پرده ده. د هغه ښه اخلاق راغله او د لاس نه نې اونيولو او الله ﷻ ته نې اورسولو. خپل يو امتي مي اوليدلو چه د هغه عمل نامه په گس طرف باندې ور كولي شوه خو د هغه د الله ﷻ نه ويره راغله او دهغه مخې ته نې كړه. خپل يو امتي ما د دوزخ په غاړه اوليدو چه د الله ﷻ د ويرې نه ورباندې لږ چيدل راغله او هغه نې د دوزخ نه بچ كړو ما خپل يو امتي اوليدو چه هغه پرمخې كړې شوې دې چه دوزخ كښې او غورزوي خو هغه وخت د الله ﷻ د ويرې نه ژړا راغله او هغه اوښكو هغه بچ كړو. يو امتي مي د پل صراط په پل باندې تندكونه خوړل خود هغه په ما باندې درود ونيل راغله او د لاس نه نې اونيولو او نيغ نې كړو او پورې ويستلو. يومي اوليدلو چه د جنت دروازې ته اورسيدو خو دروازه ورته بنده شوه. هغه وخت د لاله الا الله گواهي راغله دروازې كولاؤ كړې او هغه نې جنت ته اور رسول ﷺ (قرطبي) حديث بيانولو سره فرماني چه دا حديث ډير لوی دې او په دې كښې د هغه مخصوصو اعمالو ذكر دې كوم چه د مخصوصو مصيبتونو نه خلاصې وركونكې دي (تذکره). په دې

باره کښې ابویعلی موصلي عليه السلام هم یو غریب مطول حدیث روایت کړې دې په کوم کښې چه دی الله تبارک وتعالی ملک الموت ته فرمائی ته زما دوست له لار شه ما په آسمانی سختو باندې په هر قسم ازمنیت کړو په هر یو حالت کښې مې هغه په خپله خوشحالی کښې خوشحاله اوموندلو. ته لار شه او هغه ماله راوله چه زه هغه له د هر قسم آرام او مزې ورکړم.

د روح ویستلو په وخت فرښتې په مؤمن ډیرې مهربانې وې: عزرائیل عليه السلام خان سره پنځه سوه فرښتې واخلي او ځی. هغوی سره د جنت کفن د هغه ځای خوشبوی او د ریحان (کشمالی) غنچې وې د کومو په څو کوچ شل رنگونه وې اود هر رنگ خوشبوی جدا جدا وې. په سپینه ریښمینه کپړه کښې اعلی مشک په ښه مزه سره راتاؤ کړې شوی وې. دا ټول راځی ملک الموت د هغه سرته کښی او فرښتې د هغه څلورو وارو طرفو ته کښی. هریو سره چه کومه جنتی تحفه وې هغه د هغه په اندامونو باندې اږدی او سپینه کپړه او مشک د هغه د زڼې لاندې کیخودلې شی. د هغه د پاره د جنت دروازې کولاولې شی اود هغه روح کله جنتی گلونوسره، کله جنتی جامو سره او کله جنتی میوو سره داسې خوشحالولی شی لکه څنگه چه ژریدونکې ماشوم خلق خوشحالوی. دې وخت کښې به د هغه حورې په خدا خدا هغه غواړی. روح دا نظارې کتلوسره ډیر زر د بدن د قید نه د راوتلو اراده کوی. ملک الموت وائی چه او اې پاکه روحه بغیر د ازغو د بیرو طرف ته او بارشوی کیلو طرف ته اود اوږدو اوږدو سورو طرف ته اود اوږدو سورو طرف ته څه. والله څنگه چه مور په بچی باندې مهربانه وې د هغې نه هم زیات ملک الموت په هغه باندې شفقت او رحمت کوی ځکه چه هغه ته معلومه ده چه دا د الله تعالی محبوب دې. که هغه ته لېشان هم تکلیف اورسیدو نو زما د رب خفگان به زما نه وې بس همدغه شان به دا روح د دې بدن نه جدا کوی لکه د اخلی شوی وروڼه وښته. هم د دې باره کښې د الله تعالی ارشاد دې چه د هغوی روح طیب فرښتې قبض کوی. بل ځای کښې ارشاد دې که چرې هغه د مقربینونه دې نود هغه د پاره آرام او مزې دی. یعنی مرگ د آرام او مزو ملاویدونکې اود دنیا په بدله کښې جنت. د ملک الموت د روح قبض کولو سره روح بدن ته وائی الله تعالی دې تاته جزانې خبر درکړی ته د الله تعالی د اطاعت طرف ته تندې کونکې اود الله تعالی د معصیت او گناه نه روستو کیدونکې وې. تا پخپله هم خلاصې بیاموندو او زه دې هم خلاص کړم. بدن هم روح ته هم داسې جواب ورکوی.

د مؤمن په مرگ باندې فرښتې اسمان او زمکه هم ژړا کوی: د زمکې هغه ټولې حصې په کومو چه ده د الله تعالی عبادت کړې وو دهغه دمرگ نه پس تر څلویښتو ورځو پورې ژاړی. دغه شان د آسمان هغه ټولې دروازې په کومو چه به د هغه نیک عملونه ختل او د کومو نه چه به دهغه رزق راکوژیدلو په ده باندې ژاړی. هغه وخت هغه پنځه سوه فرښتې د ده د بدن نه چاپیره اودریږی او د هغه په غسل کښې شاملې وې. انسان چه د هغه اړخ بدلوی نو دې نه وړاندې فرښتې د هغه اړخ بدلوی اود هغه د لامبولونه پس د انسانی کفن نه وړاندې خپل خان سره راوړلې شوې کفن وراغوندی. د هغوی د خوشبونه اول خپله خوشبو لگوی اود هغه د کور د دروازې نه واخله تر قبر پورې دواړو طرفو ته په صفونو کښې ولاړې وې او د هغه د پاره استغفار کوی.

د مؤمن په کامیابی شیطان دافسوس ژړا کوی: هغه وخت شیطان دومره په زوره ژړا کوی چغې وهی لکه چه د هغه د بدن هډوکی ماتېږی او وائی چه زما لښکریانو تاسو تباہ شنی افسوس چه دې ستاسو د لاس نه څنگه بچ شو؟ هغوی جواب ورکړی چه دا خو معصوم وو. کله چه د هغه روح واخلي او ملک الموت خیرې نو حضرت جبرائیل عليه السلام د اويا زره فرښتو سره دهغه استقبال کوی. هریو هغه ته ځان له د الله تعالی زیری اوروی. تردې چه دهغه روح د الله تعالی عرش ته رسی. هلته په رسیدو باندې په سجده کښې پریوځی. هغه وخت د الله تعالی ارشاد کیږی چه زما د بنده روح بغیر د ازغو بیرو کښې او قط په قط

کيلو په ونو کښې، په اوږدو سوږو کښې او بهيدونکو اوبو کښې ځای کړئ. بيا چه کله هغه په قبر کښې کيځودې شي نو ښې طرف ته مونځ اودرېږي گس طرف ته روژه اودرېږي د سر طرف ته قرآن راځي مونځونو ته تگ د پښو طرف نه وی يوه غاړه باندې صبر اودرېږي د عذاب يو غړنی راتوب کونکې راځي خو د ښې طرف نه ئې هغه مونځ منع کوي چه دې هميشه بيدار پاتې وو دې قبر ته په راتلوسره ئې لږ شان آرام بيا موندو. هغه به د گس طرف نه راځي دلته نه به روژه داسې ونيلو سره راتلوته نه پرېږدي چه د سر نه راځي نو دې ځای نه ورته قرآن او ذکر داسې وينا کولو سره منع کوي. هغه به د پښو طرف نه راشي نو د هغه د مانځه دپاره تگ به هغه منع کوي. غرض دا چه د څلورو واړو طرفونه به د الله ﷻ محبوب محفوظ شي او عذاب ته به د چرته نه هم لار ملاونه شي. هغه واپس ځي نو دغه وخت کښې صبر وائی چه ما کتل که چرې تانه هم دا عذاب لرې شي نو ماته د وينا کولو څه ضرورت؟ گنی نو ما به هم د هغوی حمايت کولو. زه به اوس د پل صراط او ميزان په وخت کښې د ده په کار راځم.

مؤمن ته به جنت او دوزخ دواړه اوځودلې شي: دوه فرښتې رالېږلې شي يوې ته نکير او بلې ته منکر وائی دا د ناڅاپي اوچتونکې بجلنې غوندې وی د هغوی غاښونه د اوسپنې په شان وی اود هغوی د سا نه شغلې غوندې راوځي د هغوی وينسته دپښونه لاندې زورېند وی د هغوی د دواړو اوږو مينځ کښې دومره دومره فاصله وی د هغوی زړونه د نرمي او رحمت نه بالکل خالي وی. په دوی کښې د هريو په لاس کښې گرځ وی. که قبيله رييعه اوقبيله مضر راجمع شي او دا اوچتول غواړي نو ناممکن دی. هغوی راتلو سره هغه ته وائی پاڅه کينه نودې سيدا کيني د هغه کفن د هغه په اړخونو راشي هغوی ده نه تپوس کوي ستا رب څوک دي؟ ستا دين څه دي؟ ستا ښې څوک دي؟ صحابه کرام ﷺ چې پاتې نه شو او عرض ئې اوکړو يا رسول الله ﷺ داسې ورپرونکو فرښتوته به څوک جواب ورکړې شي؟ هغوی ﷺ هم دا آيت (ثبت) تلاوت کړو او وئې فرمائيل هغه به بې ويرې جواب ورکړي چه زما رب الله وحده لا شريك له دي اوزما دين اسلام دي کوم چه د فرښتو هم دين دي او محمد ﷺ زما ښې دي چه خاتم النبیین دي. هغوی به وائی چه تا صحيح جواب ورکړو نوهغوی به د ده قبر دهغه ښې طرف نه د گس طرف نه د هغه د وړاندې نه دهغه دروستونه د هغه د سر طرف نه او د پښو طرف نه څلوېښت څلوېښت لاسه ارت کړي. هغوی به ئې دوه سوه لاسه کولاؤ کړي. هغه ته به فرمائی خپل پورته طرف ته نظر اوچت کړه. دې به گوري چه د جنت دروازه به کولاؤ وی هغوی به وائی چه اي د الله ﷻ دوسته تا د الله ﷻ خبره منلې ده نو ستا منزل دا دي. حضور ﷺ فرمائی چه د هغه الله ﷻ قسم د چا په قبضه کښې چه د محمد ﷺ ځان دي په هغه وخت کښې چه کوم خوند او مزه د هغه په زړه کښې وی هغه نه ختميدونکي ده. بيا هغه ته وئيلې کيږي اوس د ځان لاندې اوگوره دي به گوري چه د دوزخ دروازه کولاؤ ده. فرښتې به وائی گوره دي نه الله ﷻ تاله د هميشه د پاره خلاصې درکړو. بيا خوبه د هغه زړه دومره خوشحاله شي دا خوشحالي به د هميشه هميشه د پاره اخواکيږي نه. حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه د ده د پاره به د جنت اووه اويا دروازې کولاوېږي چرته نه چه به د بادصبا چېې د خوشبوني او يخوالي سره راځي. تر دې پورې چه الله ﷻ به دي د دغه ځای نه د قيامت په قائميدو باندې راوچت کړي. (۱)

دکافرو روح به په بدبوداره گنده گېږه کښې ويستلې شي: هم په دې اسنادوسره روايت دي چه الله ﷻ د خراب بنده د پاره ملك الموت ته فرمائی لاړ شه او زما دا دښمن راوله. ده ته ما په رزق کښې برکت ورکړې وو خپل نعمتونه مې ورکړي وو ولې بيا هم دي خدا د نافرمانونه بچ نه شو هغه راوله چه زه ترې بدله واخلم. هغه وخت حضرت ملك الموت ﷻ په ډير بد او وپرونکي شکل کښې راځي داسې لکه چه

چا دومره عجیبہ او ویرونکې شکل هډو لیدلې نه وی. دولس سترگې وی د دوزخ ازغنی جامې ورسره وی پنځه سوه فرېنتې چه د دوزخ اور اود اور کورې ورسره وی هغه سره وی. ملك الموت هغه ازغنی جامې چه د دوزخ د اور وی د هغه په بدن باندې راکاږې په رگ رگ کښې د دوزخ د اور ازغنی ننوځی. بیا نې داسې راتاووی چه د هغه هر جوړ او اندام سست شی بیادهغه روح دهغه د پښې دگوتې نه راکاږې او د هغه په زنگونونو باندې وراچوی. هغه وخت د الله ﷻ دښمن بې هوشه شی نو ملك الموت هغه اوچت کړی. فرېنتې هغه په خپلو دوزخی کورو باندې په شا او مخ باندې وهی. بیا ملك الموت هغه اونیسې او د هغه روح د هغه د گیتو د طرف نه راکاږې اودهغه په زنگونونو باندې وراچوی د هغه په نرې ملا باندې وراچوی. داد الله ﷻ دښمن هغه وخت بیا بې تابه شی دمرگ فرېنته بیا هغه بې هوشی اوچته کړی اوفرېنتې بیا د هغه په مخ او شا باندې کورې وروی. آخر دا چه روح نې په سینه باندې ورځیږی بیا خلق ته اورسی بیا فرېنتې د دوزخ هغه تانبه او د دوزخ سروتکې د هغه د زنی لاندې اړېدی او ملك الموت فرماتی چه ای لعین ملعون روحه روان شه تاو اوگرموالی له سوزونکې اوبوکښې نکو تورولوگو دورو کښې کوم کښې چه نه څه یخ ځای شته اونه ښه ځای. کله چه دا روح قبض کیږی نو خپل بدن ته وائی الله ﷻ دې تاسره پوه شی تا زه د الله ﷻ د نافرمانو طرف ته بوتلم پخپله هم هلاک شوې او زه دې هم برباد کړم. بدن هم روح ته هم دغه وائی دزمکې هغه ټول حصې چرته چه ده د الله ﷻ نافرمانی کوله په هغه باندې لعنت کوی. دشيطان لښکر منډې وهی او شيطان له رسی او وائی چه مونږ نن یو دوزخ ته اورسولو. د هغه قبر دومره تنگ شی چه د هغه پښې پوښتنې په گسو کښې او گسې پوښتنې په ښو پوښتوکښې ورننوځی. تور ماران د بختی اوبنانو برابر دهغه قبر ته ورلیږلې شی چه د هغه د غوږونو او پښو په گوتو باندې هغه له ټکونه ورکول شروع کوی. او پورته راخیږی. تردې پورې چه د بدن مینځ ته رسی. دوه فرېنتې رالېږلې شی د چا سترگې چه د تیزې بجلنې په شان اود چا آواز چه د تندر په شان د چا غاښونه چه د ځناورو غونډې د چا ساچه د اور د شغلو په شان د چا وېسته چه د پښو لاندې پورې د چا د دواړو اوږو په مینځ کښې چه دومره دومره فاصله ده د چا په زړه کښې چه د رحم او رحمت نوم او ښه هم نشته د چا نوم چه هم منکر او نکیر دې. د چا په لاسونوکښې چه د اوسپنې دومره لوی لوی گرځونه دی کوم چه قبيله ربیعه او مضر هم نه شی اوچتولې. هغوی ده ته وائی پاڅه نو هغه نیغ کینی اود پرتو غاښ ټولو ځای پورې دهغه کفن راشی هغوی ده نه تپوس کوی ستا رب څوک دې ستا دین څه دې ستا نبی څوک دې؟ دې وائی چه ماته خو هیڅ پته نشته. هغوی به وائی چه ښه نه تا معلومه کړه اونه تا لوستلې دی بیا نې دومره په زوره په گرخ وهی چه دهغه بڅری د هغه قبردک کړی بیا واپس شی او ورته وائی چه پاس اوگوره دې یوه کولاو شوې دروازه اووینی هغوی وائی چه والله که ته د الله ﷻ حکم منونکې وې نو ستا دا ځای وو. حضور ﷺ فرماتی چه اوس خو د ده هغه ارمان وی چه هیڅ کله به د هغه د زړه نه جدا نه شی. بیا به ورته وائی چه اوس خپل لاندې اوگوره نو هغه به گوری چه د دوزخ یوه دروازه به کولاو وی فرېنتې به وائی ای د الله ﷻ دښمنه تا د الله ﷻ د نافرماننې کاروند کړی دی نو اوس ستا ځای دا دې. والله هغه وخت به د هغه زړه د غم او افسوس نه کینی دا غم به د هغه نه چرې هم هیر نه شی د هغه د پاره د دوزخ اووه اويا دروازې کولاوېږی چرته نه چه به مگر مه هوا او براس هغه له همیشه راځی. تر هغه وخته پورې چه هغه به الله ﷻ راپاڅوی. دا حدیث ډیر غریب دې اود دې سیاق هم ډیر عجیبه دې اود دې راوی یزید رقاشی چه د حضرت انس رضی الله عنه نه لاندې راوی دې اود ده غرائب او منکرات ډیر دی او د آئمه په نیز هغه ضعیف الروایت دې. والله اعلم. په ابوداؤد کښې دی چه حضرت عثمان رضی الله عنه فرماتی چه کله به رسول الله ﷺ د یو مړی د ښخیدونه فارغ شونو هلته به اودریدو اوفرمانیل به نې چه دخپل رورد پاره استغفار اوکړنی اودهغه د پاره ثابت قدمی

اوغوارئی. دی وخت کنبی د ده نه سوال کیری (۱) حافظ ابن مردویه د الله ﷺ فرمان (وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ) الخ په تفسیر کنبی یو ډیر اوږد حدیث وارد کړې دی هغه هم د غرابو نه ډک دی.

الْمُرَّةَ إِلَى الَّذِينَ بَدَلُوا	ایا تا اونه لیدل هغه کسان چې بدل کړو هغوی
ایا تا هغه خلق نه دی لیدلی چې کومو د الله ﷻ نعمت په	
نِعْمَةِ اللَّهِ كَفَرًا وَأَحْلَوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ	نعمت د الله په ناشکری سره او بوتلو (دیکه کړو) هغوی قوم خپل کور د هلاکت نه
ناشکری بدل کړو او خپل قوم نې هم د هلاکت کور ته ورداخل کړو	
جَهَنَّمَ يَصْلُونَهَا وَيُشْسِ الْقَرَارَ وَجَعَلُوا لِلَّهِ	(یعنی) دوزخ ته چې سوزی به په هغې کنبی او ډیر بد خانې دې دقرار او جوړ کړل هغوی الله د پاره
چې جهنم دې چې ټول به ورته داخلېږي او هغه ډیر بد خانې دې د اوسیدو او دې خلقو	
أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا	شریکان دپاره ددې چې بې لارې کړی خلق د لارې د هغه نه ورته اووایه چې نفع واخلي تاسو
الله دپاره شریکان جوړ کړی دی چې خلق د هغه دلارې نه گمراه کړی ورته اووایه چې لږه	
فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ	پس بیشکه واپس تلل دی ستاسو وورته
فائده واخلي بیشکه ستاسو تلل دوزخ طرفته دی	

قوله تعالى: :: الْمُرَّةَ إِلَى الَّذِينَ بَدَلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ

د نعمت د ناقد رنۍ سزاو د الَّذِينَ بَدَلُوا نه څوک مراد دی؟ صحیح بخاری شریف کنبی دی (الْمُرَّةَ) په معنی کنبی (الْمُرَّةَ) دې یعنی آیا ته نه پیژني الخ. دېوار معنی هلاکت ده. (باریورپورا) دېواراً معنی د هلاکیدونکو ده. دې خلقو نه مراد د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دینا مطابق د مکې کافران دی او بل قول دې چې نه مراد جبله بن ایهم اود هغه تابعداري کونکې عرب دی کوم چې رومیانو سره ملاوښوي وو خو مشهور او صحیح قول د ابن عباس رضی الله عنهما اولنې دې کیدې شی چې الفاظ د خپل عموم په اعتبار سره ټولو کافرانو ته شامل وی. الله ﷻ خپل خوږ نبي حضرت محمد ﷺ د ټول عالم د پاره رحمت جوړ کړې او د ټولو خلقو د پاره نعمت جوړ کړې رالېږلې دي. چا چې د دې رحمت او نعمت قدر دانی اوکړه هغه جنتی دې او چا چې ناقدري اوکړه هغه دوزخی دې. د حضرت علی رضی الله عنه نه هم یو قول د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د رومبني قول برابر نقل دې د (ابن الکواء) په جواب کنبی هغوی هم دا فرمانیلې وو چې دا د بدر په ورځ د قریشو کفار دی. او په روایت کنبی دی چې د یوسړې په سوال باندې هغوی فرمانیلې وو چې نه مراد د قریشو منافقان دی. او په روایت کنبی دی چې حضرت علی رضی الله عنه یو ځل فرمانیل چې آیا

(۱) ابو داؤد کتاب الجنائز باب استغفار عند القبر للمیت فی وقت الانصراف ۳۲۲۱ وشندهو حسن.

مانه څوک د قرآن په بابت کښې څه معلومات نه کوي؟ والله اعلم. زما په علم کښې که چرې څوک نن زما نه زیات د قرآن عالم وي او هغه د سمندرونو نه اخاوي نوزه به خامخا هغه له رسیدم. دې اوریدو سره عبدالله بن الکواء اودریدو او ونی ونیل چه دا کوم خلق دی د چا باره کښې چه د الله ﷻ فرمان چه هغوی د الله ﷻ نعمت په کفر باندې بدل کړو او خپل قوم نی د هلاکت په کنده کښې او غورزو. هغوی اوفرمانیل دا د قریشو مشرکان دی هغوی له دالله ﷻ نعمت ایمان اورسیدو خو هغوی دا نعمت په کفر سره بدل کړو او په روایت کښې د هغوی نه مروی دی چه دې نه مراد د قریشو دوه فاجران دی بنو امیه او بنو مغیره. بنو مغیره خپل قوم بدر کښې اودرولې وو او هغوی نی په هلاکت کښې اچولې وو او بنو امیه د احد په ورځ خپل کسان غرق کړل. په بدر کښې ابوجهل وو او احد کښې ابوسفیان. اود هلاکت د کورنه مراد دوزخ دې او په روایت کښې دی بنو مغیره خو په بدر کښې هلاک شو او بنو امیه ته د څو ورځو فائده ملاؤ شوه. د حضرت عمر ؓ نه هم د دې آیت په تفسیر کښې هم دا مروی دی. ابن عباس ؓ چه کله د هغوی نه سوال اوکړو نو هغوی اوفرمانیل دواړه د قریشو بدکاره دی. زما ماما او ستا تره او زما ماماگان خو هم د بدر په ورځ ختم شو او ستا ترونو ته الله ﷻ مهلت ورکړی دې دوی به دوزخ ته ځی چه ډیر خراب ځای دې. هغوی پخپله شرک اوکړو او نور نی هم دې طرف ته رابلل. ای نبی! ته دوی ته اووايه چه په دنیا کښې څه خوراک څښاک او اغوستن اوکړنی آخری ځای ستاسو دوزخ دې. لکه چه ارشاد دې چه مونږ به دوی ته هسې لږ شان آرام ورکړو بیا به نی د سخت عذاب طرف ته بې بس کړو. یعنی دنیاوی گټه به هغوی اوکړی خو واپس کیږی به هم زمونږ طرف ته. هغه وخت به مونږ هغوی ته د هغوی د کفر په وجه سخت عذاب ورکړو.

قُلْ لِّلْعِبَادِ الَّذِيْنَ	
اووايه بندگانو زما ته هغه (بندگان)	
(اني محبوبه) زما هغه بندگانو ته اووايه	
اٰمَنُوْا	يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ
چې ایمان ئې راوړې دې چې قائم کړی مونږ او خرچ کړی اد هغې نه چې ورکړې دی مونږ هغوی ته	
چې ایمان ئې راوړې دې چې هغوی د مونږونو پابندی کوی او څه چې مونږ ورکړی دی د هغې نه	
سِرًّا وَعَلٰنِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّآتِيَ يَوْمٌ لَّا يَنْفَعُ	
په پټه او په ښکاره مخکښې د دې نه چې راشی هغه ورځ چې نه به وی اخستل خرڅول	
په پټه او په ښکاره (دنیکی په لار کښې) خرڅ کوی د دې نه وړاندې چې هغه ورځ راشی چې	
فِيْهِ وَلَا خَلَلٌ	
په هغې کښې او نه دوستی	
په کښې اخستل خرڅول نه وی	

قوله تعالى: يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا

د الله ﷻ حکم مونږ اوزکوة: - الله ﷻ خپلو بندیکانو ته دخپل اطاعت اوخپل حق منلو اود الله ﷻ مخلوق سره احسان او ښه سلوک کولو حکم ورکوی. فرمانی چه مونږ برابر کوئې چه د الله ﷻ وحده لاشریک له عبادت دې او زکوة خامخا ورکوئې خپلوانو ته هم او پردو ته هم. اقامت نه مراد د وخت حدود د رکوع خشوع اود سجده حفاظت کول دی. د الله ﷻ درکړې شوې رزق د هغه په لار کښې پټ ښکاره اود هغه

د رضا د پارہ نورو له هم ورکول پکار دی دې د پارہ چه په هغه ورځ مخلصي ملاؤ شي چه په کومه ورځ به هيڅ اخستل خرڅول نه کيږي اونه به څه دوستي او اشناني وي. که څوک خپل خان هم د فدې په توگه خرڅول او غواړي نو ناممکن دی لکه چه فرمان دې ﴿قَالِيَوْمَ لَا يُخَذُّ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ يعني نن تاسو نه او کافرانو نه څه فديہ او بدله نه شي اخستې هلته به دچا د دوستي په وجه نه خلاصيږي بلکه هلته به عدل او انصاف وي. ﴿خلال﴾ مصدر دې ﴿امراء القيس﴾ په شعر کښې هم دا لفظ دې. په دنيا کښې لين دين او دوستي په کار راځي خو هلته دا څيز که د الله ﷻ د پارہ نه وي نو بي کار څيز دې. د الله ﷻ ارشاد دې ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا تُخْرِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾ دهغه ورځې د عذابونو نه د بچ کيدلو کوشش کوه په کومه ورځ چه به څوک هم دچاپه کار نه راځي. نه به دچانه فديہ قبلولې شي نه به چاله دچا شفاعت فائده ورکوي نه به څوک دچا څه امداد کولې شي. ارشاد باري تعالی دې ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا يَوْمًا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيَّةَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ايماندارانو کوم چه مونږ تاسو ته درکړی دی تاسو دهغې نه زمونږ په لار کښې خرچ کونې د دې نه وړاندې چه هغه ورځ راشي په کومه کښې نه څه خرڅول اخستل شته نه دوستي او نه شفاعت. هم کافران په اصل کښې ظالمان دي.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ	الله هغه ذات دي چې پيداني کړل اسمانونه او زمکه
اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ	الله ﷻ هغه ذات دي چې چا اسمانونه او زمکه پيدا کړل
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ	او نازلې شي کړې اسمان نه اوبه نور او يستلي شي په دغه اوبو سره دهر قسم ميوو نه رزق د پارہ ستاسو
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ	او د بره نه شي اوبه راوړولي ايبا دهغې اوبو نه شي مختلفې ميوې تاسو دپاره د رزق په طور پيدا کړې
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ	او تابع شي کړه ستاسو دپاره کشتي دپاره ددې چې گرځي په درياب کښې په حکم د هغه سره
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	او تاسو دپاره شي بيړي تابع کړه چې دهغه په حکم سره سمندر کښې روانه وي
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	او تابع شي کړل ستاسو دپاره انهرونه او تابع شي کړل ستاسو دپاره نمر او سپوږمۍ
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	او ستاسو د فائدي دپاره شي دريابونه تابع کړل او ستاسو دپاره شي نمر او سپوږمۍ په کار لگولي دي
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	د آيينه . وسخړ لکم اليل والنهار واتکم من کل ما
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	چې مسلسل روان دی او تابع شي کړل ستاسو دپاره شپه او ورځ او درني کړل تاسو ته ټول هغه څيزونه
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	چې هميشه روان وي او تاسو دپاره شي شپه او ورځ تابع کړل او تاسو ته شي هغه ټول څيزونه درکړل
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	سألتهم وإن تعدوا نعمة الله لا تحصوها إن
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	چې تاسو او غوښتل هغه او که شماروي تاسو نعمتونه د الله نه شي شمارولي هغه بيشکه
وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ وَسَخَّرَ لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ	چې تاسو غوښتل او که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شميرل غواړئ نو نه شي شميرلي بيشکه

الْإِنْسَانُ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

انسان | دیر ظالم دی | دیر ناشکره دی |

انسان دیر بی انصافه ناشکره دی |

قوله تعالى: اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

دالله ﷻ نعمتونه اودهغې ناشکری: - دالله ﷻ قسم قسم بی شماره نعمتونوته اوگوره آسمان هغه یو محفوظ چت جوړ کړې دي. زمکه نې بهترین فرش جوړ کړې دي. د آسمان نه باران راوړولو سره د خوند او مزې میوې فصلونه او باغونه تیاروي. هم دهغه په حکم سره کشتنی د اوبو دپاسه روانې گرځي دي د پاره چه تاسو د یوې غاړې نه بلې غاړې ته او د یوملک نه بل ملک ته اورسوي. اوچه تاسو د دې خای مال هلته او د هلته نه دلته یوسنی گټه حاصله کړنی او تجربه زیاته کړنی. نهرونه هم هغه ستاسو په کارکنې لگولې دي. تاسو د دې اوبه څکني او په نوروهم څکوني اوبه دي باندې فصلونه کوني. لامبی وینځنی او په دې باندې قسماقسم فاندې حاصلوني. دهمیشه گرځیدونکې اونه سترې کیدونکې نمر او سپورمنی هم ستاسو د فاندې په کارونوکنې اخته ده. په مقرر چال او مقرر وختونو باندې گردش کني لگیادی. نه دوی جنگیږي او نه روستوکیږي. شپه او ورځ هم د دوی په تلو راتلو سره ځی راځي. ستوری هم د هغه د حکم ماتحت دي. هغه رب العالمین د برکت نه ډک دي. کله ورځې لویوی او کله شپې اوږدوي. هرڅیز په خپل کارکنې سرتیې مشغول دي. هغه الله عزیز اوغفار دي. ستاسود ضرورت ټول څیزونه هغه تاسو له درکړي دي. تاسو چه د خپل حال اوقال نه د کومو کومو څیزونو محتاج ونی هغه هر څه تاسو له درکړي دي.

دالله ﷻ نه که نعمت غواړئ هم ئې ورکوي که نه غواړئ نو هم ئې ورکوي: - په غوښتو باندې هم هغه ورکوي او په نه غوښتو باندې هم. د هغه لاس نه بندېږي. ته به څه د الله ﷻ د ټولو نعمتونو شکر به ادا کړې ته خو هغه پوره شمیرلي هم نه شي. طلق بن حبيب رضی الله عنه فرماني چه دالله ﷻ حق د هغه نه ډیر دروندې چه بندیگان هغه ادا کړې شي اود الله ﷻ نعمتونه دهغې نه ډیر زیات دي چه بندیگان هغه اوشمیري. خلقو شپه ورځ توبه او استغفار کوني. په صحیح بخاری کني دي چه رسول الله ﷺ فرمانيل چه اي الله هم ستا د پاره ټول حمد او ثناء ده. زمونږ ثناگانې ناکافي دي پوره او بی پرواه کونکې نه دي. یاالله ته مو معاف کړې. (۱) بزار کني دحضور صلی الله علیه و آله ارشاد دي د قیامت په ورځ به د انسان درې کتابونه راوځي یو کني به نیکنی لیکلې شوي وی په دوئم کني به گناهونه وی او په دریم کني به د الله ﷻ نعمتونه وی. الله ﷻ به خپلو نعمتونو کني د ټولونه وړوکی نعمت ته اوفرمانی پاسه اوخپله بدله او معاوضه د ده د نیکو عملونو نه واخله. دې سره به د هغه ټول اعمال ختم شي. بیا به هم هغه يك دم اوواني چه یا الله زما پوره قیمت خو وصول نه شو. خیال کوني چه لا تراوسه پورې د گناهونو کتاب لا هغه شان پروت دي او د ټولو نعمتونو کتاب هم لا هغه شان پروت دي. که په بنده باندې د الله ﷻ اراده د رحم او کرم اوشوه نو اوس به دهغه نیکنی زیاتې کړي او د هغه د گناهونو نه به زیاتې شي او هغه ته به اوفرمانی چه ما خپل نعمتونه تاته بغیر د بدلې اوبنل. (۲) د دې سند ضعیف دي.

د شکر پوره ادا کولو طریقه: - په یو روایت کني دي چه حضرت داود عليه السلام د الله ﷻ جل وعلا نه تپوس اوکړو چه زه ستا شکر څنگه ادا کړم؟ شکر کول هم پخپله ستایو نعمت دي. جواب به ملاؤ شي داود

(۱) صحیح بخاری کتاب الاطعمة باب ما یقول اذا فرغ من طعامه: ۵۴۵۸.

(۲) البزار: ۳۴۴۴، مجمع الزوائد: ۱۰/ مجمع الزوائد: ۳۵۷/۱۰.

اوس تا شکر ادا کړو کله چې ته په دې پوهه شوې اود دې اقرار دې اوکړو چې ته زما د نعمتونو د شکر ادا کولو نه قاصر نې. حضرت امام شافعی رحمته الله فرماني هم د الله عزوجل د پاره خو حمد دې د چا د بې شمیره نعمتونو نه چې د يو نعمت شکر هم بغير د هغه د يو نوي نعمت نه مونږ نه شو ادا کولې ځکه چې په دې نوي نعمت باندې بيا يو شکر ادا کول واجب کېږي. نو بيا ددې نعمت د شکر ادا کولو توفيق ملاوېدلو باندې بيا نعمت ملاوېدو د کوم شکريه چې واجب شوه. يو شاعر هم دا مضمون په يو شعر کښې تړلې دې که په يو يو ويښته باندې ژبه وي نو بيا هم ستا د يو نعمت شکر پوره نه شو ادا کولې. ستا احسانات او انعامات بې شميره دي.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ
اوا کله چې اوونیل ابراهيم <small>عليه السلام</small> ائې ربه زما جوړ کړه
اواڅه وخت چې ابراهيم <small>عليه السلام</small> دعا اوکړه چې
هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ
دا ښار امن والا او اوساته ما او خامن زما (ددې نه) چې عبادت اوکړو مونږ
أَنْ تَعْبُدَ
ائې زما ربه دا ښار (مکه) د امن ځانې اوگرځوه او ما او زما اولاد د بتانو د عبادت نه
الْأَصْنَامَ رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ
دبتانو ائې ربه زما بيشکه دې بتانو بې لارې کړل ډير د خلقونه نو هغه څوک
بِجِ اساتِه ائې زما ربه ادي بتانو خود ډير خلق گمراه کړي دي دهغوی دگمراهي سبب جوړ شوی دی نو چا
تَعْبَنِي فَإِنَّهُ مِنِّيَّ وَمَنْ عَصَانِي
چې روان شو په طريقه زما نو بيشکه هغه (ملت) زمانه دي او هغه چا چې نافرمانی اوکړه زما
چې زما تابعداری اوکړه هغه خو زما دی او چا چې زما نافرمانی اوکړه
فَإِنَّكَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ
نوبيشکه ته ښونکي مهربانه نې
نوته ښونکي ډير مهربان يې

قوله تعالى: رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ

د مکې د پاره د امن دعا: الله عزوجل بيان فرماني چې د حرمت والا ښار په شروع کښې د الله عزوجل په توحيد باندې جوړ شوې وو. د دې اول باني حضرت ابراهيم خليل الله عليه السلام دالله عزوجل نه سوا د نورو د عبادت کونکونه بری يعنی خلاص وو. هم دوی د دې په امن کيدو دعا کړې وه چې الله عزوجل قبوله کړه. د ټولونه اول د برکت نه ډک او د الله عزوجل د هدايت کورمکه مکرمه هم د الله عزوجل ده. کوم کښې چې د نورو ډيرو نښونه علاوه مقام ابراهيم هم دې. دې ښار ته چې څوک اورسيدل نو هغه امن او آمان ته راغلو. د دې ښار د جوړولو نه پس خليل الله عليه السلام دعا اوکړه چې يا الله دا ښار د امن والا جوړ کړه. د دې د پاره نې اوفرمانيل چې د الله عزوجل شکر دې چا چې ماله د حضرت اسماعيل عليه السلام او حضرت اسحاق عليه السلام په شان بچي را کړه. حضرت اسماعيل عليه السلام د حضرت اسحاق عليه السلام نه ديارلس کاله مشروو. دې نه مخکښې چې کله هغوی حضرت اسماعيل عليه السلام پنی روونکې د مور سره دلته راوستلې وو نو هغه وخت کښې هم هغه

ددي بنارد امن دعا کړې وه خود هغه وخت الفاظ داوو. (رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ اَمِنًا) نویدی دعا کښې بلد باندې لام نشته ځکه چه دادعا د بنارد آبادنی نه اول ده او اوس خو بنار جوړ شوې وو نو بلد نی معرف بالام راوړلو. په سورة بقره کښې مونږ دا څیزونه په توضاحت او تفصیل سره ذکر کړي. بیانی په دویمه دعا کښې خپل اولاد هم شریک کړلو. انسان له پکاردی چه په خپله دعا کښې خپل اولاد هم او موږ پلار هم شامل کړي. بیا هغوی د بتانو گمراهی او د هغې فتنه اکثر خلقو لره دهوکه کول دلته بیان کړل، د هغې نه د خپلې ویزارنی څرگندونه او کړه. او هغوی الله ﷻ ته حواله کړل چه که غواړی نو اودې بڼی او که غواړی نو سزا دې ورکړي. لکه څنگه چه به روح الله ﷻ د قیامت په ورځ وانی که ته دوی په عذاب کوي نو ستا بندیگان دی او که بڼی نو ته عزیز او حکیم ئې. دا یاد ساتنی چه په دې کښې صرف د الله ﷻ د رضا اود هغه د ارادې طرف ته اشاره ده نه چه د هغې واقع کیدل جائز گنړل دی.

رسول ﷺ دې ایتونو لوستلو سره امت دپاره ژړل: حضور ﷺ د روح الله ﷻ دا قول او د خلیل الله ﷻ دا قول (إِنْ تُعَذِّبْهُمْ) الخ تلاوت کولو سره په ژړا ژړا کښې خپل امت یاد کړونو الله ﷻ حضرت جبرائیل ﷺ ته حکم او کړلو چه لارښه معلومه کړه چه ولې ژاړې؟ هغوی ﷺ وجه بیان کړه نو حکم اوشو چه لارښه او ورته او وایه چه تا به مونږ د خپل امت باره کښې خوشحاله کوو او خفه کوو به دې نه. (۱)

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي

ا ائې ربه زمونږ ا بېشکه ا دیره کړل ما | اولاد خپل

ا ائې زمونږ ربه ا بېشکه ما خپل اولاد ستا عزتمند کور

يُؤَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْحَرَامِ

په داسې میدان کښې ا چې نه دې ا خاوند ا د فصل ا خواته د کور ستا ا چې محترم دې

کعبې سره نزدې په بې اوبو او بې گیاه میدان کښې دیره کړل

رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ

ا ائې ربه زمونږ ا دپاره د دې چې قائم کړي ا مونږ ا نواوگرخوه ا زړونه ا د خلقو

ا ائې زمونږ ربه د دې دپاره چې دوی مونږونه په پابندی سره او کړي ا پس د بعضو خلقو زړونه

تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ

چې راځي په محبت سره ا دوی ته ا او ورکړه دوی ته ا د میوونه ا دپاره د دې چې دوی

د دوی طرف ته مائله کړه ا اودوی ته میوې ورکړه ا چې ستا

يَشْكُرُونَ ۝

شکر اوباسی ا

شکر ادا کړی ا

قوله تعالى: وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ

د ابراهيم ﷺ د میوود زیاتوالی دعا. دا دویمه دعاده. اوله دعا د بنارد آبادنی نه اول کله چه هغوی حضرت اسماعیل ﷺ اود هغه مور بی بی دلته پریخودې وو اودا دعاد دې بنار د آبادیدونه پس ده. دې دپاره

(صحیح مسلم کتاب الايمان باب دعاء النبی ﷺ ویکانه شفقه عليهم: ۲۰۲، ابن حبان: ۷۶۳۴، السنن الکبری: ۱۱۲۶۹.)

دلته ﴿عِنْدَ رَبِّكَ الْخَرُوبُ﴾ لفظ راوړلو اود مونځ قائم کولو هم ذکر اوکړو. ابن جریر رحمہ اللہ فرمائی دا متعلق دې لفظ ﴿الْخَرُوبُ﴾ سره یعنی دا نې دحرمت والا ځکه جوړکړو چه د دې ځای والا په تسلسی سره مونځ اداکړی شی. دا نکته هم د یادولو قابلہ ده چه هغوی افرمائیل د څه خلقو زړه د هغوی طرف ته تیب کړې که د ټولو خلقو د زړه د تیبیدلو دعا وه نود فارس روم یهود او نصاری غرض د ټولې دنیا خلق به دلته اولته پراته وو. هغوی صرف د مسلمانانو دپاره دا دعا اوکړه اودعائی اوکړه چه هغوی ته میوې هم ورکړه. دا زمکه د زمیندارنی قابلہ هم نه ده اودعا د میوود رزق کولې شی.

الله ﷻ دا دعا هم قبوله کړه لکه چه ارشاد دې ﴿أَوْكَلْتُ مُنْكَنَ لَهُمْ حَرَمًا مِمَّا يُحِبُّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ إِنَّهُمْ يَخِفُّونَ عَنْ رَحْمَتِي﴾ یعنی آیا مونږ هغوی ته د حرمت او امن والا ځای نه دې ورکړې. دلته د هر څیز میوې د هغوی طرف ته راښکلی راځی چه خاص زمونږ د طرف نه رزق دې. نو دا د الله ﷻ خاص رحم وکرم او مهربانی ده چه د ښار پیداوار هیڅ هم نه دې او میوې دهر قسم هلته موجود دی داد حضرت ابراہیم خلیل الرحمن صلوات الله وسلامه علیه د دعا قبولیت دې.

رَبَّنَا	إِنَّكَ	تَعْلَمُ	مَا نَخْفَى	وَمَا
اے ربه زمونږ	بیشکه ته	معلوم دی	تاته هغه چې پټوونې مونږ او هغه	
اې مونږ ربه	بیشکه څه چې مونږ پټوونو	او څه چې مونږ ښکاره کوو	ټول هر څه تا	
نُعْلِنُ ط	وَمَا يَخْفَى	عَلَى اللَّهِ	مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا	
چې ښکاره کوونې مونږ	او نه پټیږی	په الله باندې	هیڅ څیز په زمکه کښې او نه	
ته معلوم دی او د الله <small>ﷻ</small>	نه په زمکه کښې	او په اسمان کښې	هیڅ څیز پټ نه دې	
فِي السَّمَاءِ ۝	الْحَمْدُ لِلَّهِ	الَّذِي	وَهَبَ لِي	عَلَى الْكِبَرِ
په اسمان کښې ثناده	الله دپاره هغه الله	چې رانې کړل ماته	سره د بوداوالی	
.....
إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ط	إِنَّ رَبِّي	كَسَمِيعِ	الدُّعَاءِ ۝	رَبِّ
اسماعیل او اسحاق بیشکه	ارب زما خامخا اوریدونکي	د دعا دې	اې ربه زما	
اسماعیل <small>ﷻ</small> او اسحاق <small>ﷻ</small>	راکړل بیشکه زما رب دعاگانې اوری
اجْعَلْنِي	مُقِيمَ الصَّلَاةِ	وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۝	رَبَّنَا	وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ۝
جوړ کړې ما قانیمونکي د مانځه	او زما د اولاد نه هم	اې ربه زمونږ او قبوله کړې دعا زما		
ما او زما اولاد هم د مونځ پابند جوړ کړه
رَبَّنَا	اغْفِرْ لِي	وَلِوَالِدَيَّ	وَلِلْمُؤْمِنِينَ	يَوْمَ
اې ربه زمونږ بښنه اوکړې ماته	او مور او پلار زما ته	او مومنانو ته	په هغه ورځ	
اې زمونږ ربه ما او زما مور پلار	او ټول مومنان په هغه ورځ	او بښه په کومه ورځ چې به		
يَقُومُ الْحِسَابُ ۝				
چې قائمیږی حساب				
حساب کتاب کیږی				

قوله تعالى: رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ

دحضرت ابراهيم عليه السلام یوه بله دعا د الله څخه خلیل الله په خپله دعا کښې فرماني چه الله څو زما ارادې او مقصود زمانه ښه پيژنی. زما خوښه ده چه دلته اوسیدونکی ستا د رضا طالب او صرف هم ستا طرف ته راغب وی. ظاهر او باطن خواته معلوم دی. د زمکې او آسمان هر څیز تاته ښکاره دي. ستا احسان دي چه په دي بوداوالي کښې تاماله اولاد راکړو او یو پسې دي بل بچي راکړو اسماعیل عليه السلام او اسحاق عليه السلام هم. ته د دعاگانو اوریدونکی او قبولونکی نې. ما او غوښتل او تا راکړه. نو ستا شکر دي یا الله ته ما د مونځونو پابند جوړ کړه اوزما اولاد کښې هم دا سلسله روانه اوساتی. زما ټولې دعاگانې قبولې کړه. د ﴿وَلَوْلِیِّ﴾ قراءت بعضو ﴿وَلَوْلِیِّ﴾ هم کړې دي په صیغه د مفرد سره. دا یاد ساته چه دا دعا د دي نه وړاندې ده چه هغوی ته د الله څخه د طرف نه معلومه شوه چه ستا پلار د الله څخه په دښمنۍ باندې مړ شوي دي. نوچه کله دا ښکاره شوه نو هغوی د خپل پلار نه ویزاره شو. نو دلته هغوی د خپل مور پلار او ټولو مؤمنانو د خطاگانو معافي د الله څخه نه غواړي چه د اعمالو د حساب او بدلي په ورځ دي خطاگانې معاف وی.

وَلَا تُحْسِبَنَّ	اللَّهُ	غَافِلًا	عَمَّا	يَعْمَلُ
او ته مه کوه گمان په الله باندې چې غافله دي د هغه کارونو نه چې کوي نې				
..... او ته په الله باندې د گمان مه کوه چې گني هغه د ظالمانو				
الظَّالِمُونَ	إِنَّمَا	يُؤْخِرُهُمْ	لِيَوْمٍ	تَشْخَصُ
ظالمان بيشکه چې الله روستو کوي دوی هغه ورځ ته چې غړي دي به پاتې شي په هغې کښې				
د کارونو نه غافله دي هغوی ته نې خو تر هغې ورځې پورې مهلت ورکړي دي چې په کومه ورځ به				
الْأَبْصَارُ	مُهْطِعِينَ	مُقْنِعِي	رُءُوسِهِمْ	لَا يَرْتَدُّ
سترگي چې منډې وهونکي به وي اوچت نيونکي به وي د سرونو خپلو واپس به نه راگرځي				
نې سترگي غړي دي پاتې شي هغوی به خپل سرونه اوچت کړي منډې وهي د هغوی				
إِلَيْهِمْ	طَرَفُهُمْ	وَأَفْدَتْهُمْ	هُوَ	أَعْوَدُ
دوی ته سترگي د دوی او زړونه د دوی به الوتلي وي				
نظرونه به د هغوی طرفته نه واپس کيږي او زړونه به نې الوتي وي				

قوله تعالى: وَلَا تُحْسِبَنَّ اللَّهُ غَافِلًا

د الله څخه ورکړې شوي مهلت نه ناجائزه فائده مه اوچته وه. څوک دي دا نه گنړي چه د بدني کونکو د بدو الله څخه ته هډو علم نشته ځکه دوی په دي دنيا کښې خوشحاله او آباد دي. نه الله څخه د بيو کس د يوې يوې گهرنې د ښو او بدو اعمالونه ښه خبر دي. دا مهلت پخپله د هغه ورکړې شوي دي چه يا خوبه هغه واپس شي يا به په گناهونو کښې نور هم زيات شي تر هغه وخته پورې چه د قيامت ورځ راشي د کومې ورځې تباھنې چه به سترگې بقی راوباسي او روځي به اوچتي او خيږي. اوچت سر د آواز کونکي آواز پسې به منډې وهي. چرته به اخواد يخوا نه کيږي. ټول به ډير اطاعت کونکي جوړ شي. په منډو منډو به د الله څخه حضور ته د حاضرني د پاره بې واره راځي. نه به د ويرې نه او فکر نه سترگې لاتدي ټيټولي شي اونه به سترگې رپولي شي. د زړونو به د احوال وي لکه الوزی خالی پراته دی دويرې نه علاوه

بل ہیخ خیز نشته هغه به گرگس (سینه) ته رسیدلی وی د خپل خای نه اخوا شوی دی اود دهشت او ویری نه خراب شوی دی.

وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ	او او ویره خلق د هغه ورځې نه
يَأْتِيهِمُ	او وانی محبوبه ﷺ خلق دهغې ورځې
الْعَذَابِ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا	چې رابه شی هغوی ته عذاب نو او ویده وانی هغه کسان چې ظلم نې کړې وی انې ربه زموږ
أَجْرُنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ لَا تُجِبُ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ	نه او ویره په کومه کښې چې به په هغوی عذاب راشی نو ظالمان خلق به او وانی چې انې زموږ ربه
أَوْ كَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلِ مَا لَكُم مِّنْ زَوَالٍ	روستو کړې مونږ نیتې نزدې ته قبول به کړو مونږ دعوت ستا او پیروی به او کړو د رسولانو
وَسَكَنتُمْ فِي مَسْكِينَ الَّذِينَ ظَلَمُوا	مونږ ته لږ مهلت راکړه چې مونږ ستا دعوت قبول کړو اود پیغمبرانو تابعداری او کړو
أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُم كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ	ایا نه وی تاسو چې قسمونه به خوړل تاسو د مخکښې نه چې نشته تاسو لره څه زوال
وَضَرْبَنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ۖ وَقَدْ مَكَّرُوا مُكْرَهُمُ	(مونږ به ورته او وایو) ایا تاسو نه وی چې د دې نه وړاندې به مو قسمونه خوړل چې مونږ د پاره زوال نشته
وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرَهُمُ	حالانکه اوسیدلی وی تاسو په کورونو د هغه کسانو کښې چې هغوی ظلم کړې وو
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	حال دا چې تاسو د هغه چا په ځایونو کښې اوسیدلی وی چې په ځانونو ئې (د گناهونو په وجه) زیاتې
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	په ځانونو خپلو باندې او ښکاره شوې وو تاسو ته چې څرنگې او کړو سلوک مونږ د هغوی سره
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	کړې وو او ښه ښکاره درته معلومه وه چې هغوی سره مونږ څه کړې وو
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	وَضَرْبَنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ۖ وَقَدْ مَكَّرُوا مُكْرَهُمُ
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	او بیان کړې وو مونږ تاسو ته مثالونه او او کړل هغوی تدبیرونه خپل او د الله سره دې
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	او د هغوی مثالونه مو درته اورولی وو اود دوی خپل ټول سازشونه او کړل او د دوی د سازشونو جواب
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	مَكْرَهُمُ وَأَن كَانَ مَكْرَهُمُ لِيَتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	(جواب د) مکړد هغوی او اگر چې وو مکړد هغوی (داسې) چې او خوزیری د وجې د هغې نه غرونه
وَأَن كَرِهَ اللَّهُ لِيَأْخُذَ بِالْحَمُولِ	الله ﷻ سره موجود وو اگر که د دوی سازشونه داسې زیر دست سازشونه وو چې غرونه هم ورته دټینګې نه وو

قوله تعالى: أَوْ كَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ

دقیامت په ورځ دنیاته واپس تلل نامنظور: ظالمان اوبې انصافه خلق چه دالله عذاب اووینی نو ارزو گانې به کوی دعاگانې به غواری چه مونږ ته لړشان مهلت ملاوښی چه مونږ حکم اومناود پیغمبرانو تابعداری هم اوکړو. او په آیت کښې دی چه مرګ اووینی نو وانی ﴿رَبِّ ارْجُونِ﴾ یاالله اوس مو واپس

کړه الخ. همدغه مضمون په آيت «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» الخ کښې دې. يعنی اي مسلمانانو تاسو دې ستاسو مال اولاد دالله ﷻ د یاد نه غافله نه کړی. داسې کونکي خلق به ښکاره تاوان کښې دې. زمونږ ورکړی شوی زمونږ په لار کښې ورکونی. داسې نه چه د مرگ په وخت کښې ارزو کونی چه ماته دې د لېشان وخت مهلت ملاوښی. نو زه به خيرات اوکړم او په نيکانو کښې به شامل شم. يادساتنی د اجل راتلونو پس چاته مهلت نه ملاويږی. او الله ﷻ ستاسو د اعمالو نه خبر دې. په محشر کښې به هم د دوی دا حال وی. د سورة سجده آيت «وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ» کښې دې چه کاش که تا گناهگاران اوليدل چه هغوی د پروردگار په وړاندې به سروڼه ټيټ کړی شوی وائی اي زمونږه ربه مو اوليدل مونږ واوريدل ته مونږه يو ځل دنيا ته اوليږه نو مونږ به د يقين والاشو او نيك عملونه به اوکړو. هم دا بيان په آيت «وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ» او آيت «وَهُمْ يَنْظُرُونَ فِيهَا» وغيره کښې هم دې. دلته هغوی ته جواب ملاويږی چه تاسو خو د دې نه اول قسمونه خوړلو سره ونيلي وو چه ستا نعمتونو ته هډو زوال نشته او قيامت خو هيڅ څيز نه دې مړه کيدلو نه پس خو اوچتيدل هډوښته نه اوس د دې مزه واخلنی تاسو څه وئيل او ښه کله قسمونه به مو خوړل او نورو ته به مو يقين ورکولو چه مړی به الله ﷻ دوباره نه ژوندي کوی. بيا فرمائی چه تاسو پخپله اوليدل او واوريدل چه تاسو نه اول ستاسو په شان خلقو سره مونږ څه اوکړل. د هغوی مثالونه مونږ تاسو ته هم بيان کړی دې چه زمونږ په عذابونو هغوی څنگه غرق کړې شو. سره د دې نه تاسو د هغوی نه عبرت نه حاصلوئ او بيدار کيږئ نه، نو تاسو څومره چالاک ئې خو ښکاره خبره ده چه الله ﷻ سره څوک چالاکي نه شی کولی.

د نمرود يوه قصه: حضرت ابراهيم ﷺ سره چه چا جگړه کړې وه هغه د گدو (مرداره خوړونکي يو الوتونکي څيز دې) دوه بچی ساتلي وو. کله چه هغه لوی شو اوځوانان شو او طاقت او قوت والا شو نو د يو وړوکی چوکنی يوې خپې پورې ئی يو او تړلو د دوئمې خپې سره ئی بل او تړلو. د هغوی د خوراک د پاره ئی هيڅ نه ورکول او پخپله سره د ملگری په دې چوکنی کيناستل اود يو لرگی سربوري غوښه او تړله او اوچته ئی کړه. نهر گده هغه د خوړلو د پاره اوچت والوتلو او خپل زور سره ئی چوکنی هم اوچته کړه. اوس چه دې دومره اوچتوالی ته اورسيدو چه هريو څيز دوی ته د مچ په شان ښکاره شونو هغوی لرگی ښکته کړو نو دې وخت کښې غوښه لاندې ښکاریده په دې وجه ځناور خپلې وزرې راغونډې کړې او د غوښې حاصلولو د پاره لاندې کوزيدل شروع کړل او دا چوکنی هم لاندې کيدل شروع شو. تر دې چه زمکې ته اورسيدل نو دا دی هغه مکارنی دگومو سره چه د غرونو زوال هم ممکن شان شی. د عبدالله ﷺ په قراءت کښې «وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ» دې. حضرت علی ﷺ حضرت ابی بن کعب ﷺ او حضرت عمر ﷺ قراءت هم دغه دې. دا قصه د نمرود ده چه د کنعان بادشاه وو هغه په دې بهانه باندي د آسمان قبضه غوښتې وه. د هغه نه پس د قبطيانو بادشاه فرعون هم دا چل کولو. ډيره لويه او اوچته مناره ئی جوړه کړې وه خو د دواړو کمزوری ضعيفی او عاجزی ښکاره شوه او د ذلت خوارنی ښکته کيدلو او تنزل سره حقير او ذليل شو. وائی چه کله بخت نصر په دې حيله باندي خپل تخت ډير اوچت بوتلو تردې چه زمکه او دزمکې اوسيدونکی دهغه د سترگونه غائب شونو هغه له يو قدرتی آواز راغلو چه اي سرکښه او باغی څه اراده لرې؟ دې اوويريدو لږ ساعت پس دا غيبی آواز بيا راغلو اوس خو د هغه ځيگر اوبه شو او زر ئی نيزه ښکته کړه او لاندې ئی کوزيدل شروع کړه. د حضرت مجاهد په قراءت کښې «لَتَرْوُلَ» دې بدله کښې د «لَتَرْوُلَ» ابن عباس ﷺ دا نافيه منی يعنی د هغوی مکر غرونه نه شی زائل کولی. حسن بصری ﷺ هم دا وائی. دابن جرير ﷺ توجيه دابيان فرمائی چه دهغوی شرک او کفر غرونه نه شی اخواکولی هيڅ ضرر نه شی ورکولی صرف هم د هغوی وبال د هغوی په ځانونو دې. زه وایم چه هم ددې په شان د الله ﷻ دا فرمان هم دې «وَلَا تَمْسِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ

طَوَّلَا) پہ زمکہ دکبرژنو پہ شان مه گرځه نه خو ته زمکه خیرلی شی نه دغرونواوچتوالی ته رسیدې شی. دابن عباس ؓ دوئم قول دادې چه دهغوی شرک غرونه زائل کونکې دې لکه چه دالله ﷻ ارشاد دې (تَكَادُ السَّمُوتُ يَنْفُظُرْنَ مِنْهُ) دې سره خود آسمانونو شلیدل ممکن دی. دضحاك ؓ اوقتاده ﷺ هم دغه قول دې

فَلَا تَحْسَبَنَّ	اللَّهَ	مُخْلِفَ	وَعْدِهِ	رُسُلَهُ	إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
پس ته گمان مه کوه	په الله باندې	دخلاف	کونکې	د وعدې	خپلې
نودا گمان هیچرې مه کوه	اچې الله ﷻ	به خپلو پیغمبرانو	سره	وعده	خلافی
او کړی	اییشکه	الله ﷻ	غالب		
ذَوَاتِ الْقَامِرِ	يَوْمَ	تُبَدَّلُ	الْأَرْضُ	غَيْرَ الْأَرْضِ	
بدله	اخستونکې	دې	(اوویره دوی)	د هغه ورځ	نه اچې بدل به کړې شی
دا زمکه	په بلې	زمکې	سره		
بدله	اخستونکې	دې	(دوئ دهغې ورځې	نه)	اوویره
اپه کومه	ورځ	چې	به	دازمکه	په بله زمکه بدلې شی
وَالسَّمُوتِ	وَبَرَزُوا	لِلَّهِ	الْوَّاحِدِ	الْقَهَّارِ	
او اسمانونه	هم	او حاضر	به شی	الله ته	اچې یو دې
غالب دې	اوته	به	اووینې		
او اسمانونه	(به بې	نوره شی)	اودوئ	ټول	به غالب
الله ﷻ	ته	ورمخامخ	شی	اوته	به اووینې

قوله تعالى: يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ

دقیامت په ورځ به زمکه او آسمانونه بدلولې شی. الله ﷻ خپله وعده مقرر او موکد کوی چه په دنیا او آخرت کښې چه هغه د خپلو رسولانو سره کومه وعده کړې ده هغه هیڅ کله هم د هغې خلاف کونکې نه دې. په هغه باندې بل هیڅ څوک غالب نشته هغه په ټولو غالب دې. د هغه د ارادې مراد جدانه دې هغه چه څه او غوښتل بس هم هغه کیږي. هغه به د کافرانو ته د هغوی د ظلم بدله خامخا اخلی. د قیامت په ورځ به په هغوی حسرت ناامیدی او ارمان پروت وی. په هغه ورځ به زمکه وی خو د دې نه علاوه بله به وی. دغه شان به آسمان هم بدل کړې شی. په بخاری شریف او مسلم شریف کښې دې رسول الله ﷺ فرمائی په یو داسې سپینه او صفازمکه باندې حشر کولې شنی لکه چه د میدې سپینې ټیکنې وی او په هغې باندې هیڅ نښه او ښکته پورته نه وی (۱) مسند احمد کښې روایت دې حضرت عائشه ؓ فرمائی د ټولو نه مخکښې هم ما درسول الله ﷺ نه د دې آیت باره کښې د سوال ټپوس کړې وو چه هغه وخت به خلق کوم څای وی؟ حضور ﷺ اوفرمائیل په پل صراط باندې (۲) یویل روایت کښې دی چه حضور ﷺ ادهم اوفرمائیل چه تا د هغې خبرې ټپوس او کړوچه زما په امت کښې ددغه خبرې چا ټپوس نه دې کړې (۳) او په بل روایت کښې دی چه داسوال دمور بی بی ؓ ددې آیت (وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ) متعلق وو او هغوی ﷺ هم دغه جواب ورکړې وو. (۴)

دیهودی عالم سوالونه اودهغې جوابونه: ثوبان ؓ فرمائی چه زه رسول الله ﷺ سره ووم یو یهودی عالم راغلو او هغه د رسول الله ﷺ نوم واخستو او سلام عليك ئی اوونیل. ما هغه له دومره په زوره دیکه ورکړه چه نزدې وه چه راپریوتلې وې. هغه ماته اوونیل چه تا ماله ولې دیکه راکړه. ما هغه ته اوونیل چه بې ادبه یارسول الله ﷺ نه وائی او د هغه نوم اخلې. هغه اوونیلې چه مونږه خو کوم نوم د هغه اود هغه د

(۱) صحیح بخاری کتاب الرقاق باب یقبض الله الارض يوم القيامة: ۶۵۲۱، صحیح مسلم: ۲۷۹۰، ابن حبان: ۷۳۲۰.

(۲) احمد: ۳۵/۶، صحیح مسلم کتاب صفات المنافقین، باب فی البعث والنشور: ۲۷۹۱ ترمذی: ۳۱۲۱، ابن ماجه: ۴۳۷۹، ابن حبان: ۷۳۸۰.

(۳) احمد: ۱۰۱/۶، صحیح مسلم: ۲۷۹۱.

(۴) احمد: ۱۱۷/۶، ترمذی کتاب تفسیر القرآن باب ومن سورة الزمر: ۳۲۴۱.

خاندان والا د خلقو ايخودې دې هم په هغه نوم باندې به نې رابلو. حضور ﷺ او فرمائيل زما خاندان خوزما نوم هم محمد ﷺ) ايخودې دې. يهودی ونيلى چې واوره زه تاته يوه خبره معلومولو له راغلي يم. حضور ﷺ او فرمائيل چې بيا به زما جواب تاله څه نفع هم درکړي؟ هغه اوونيل چې واخوښه نې اورم د نبي ﷺ په لاس کښې چې کوم د کي وواو هغه په زمکه باندې گرځولو سره او فرمائيل چې ښه ده معلومه کړه. هغه ونيلى چې کله زمکه او آسمان بدل کړې شي نو هغه وخت به خلق کوم ځای وي؟ ونې فرمائيل پل صراط سره په تيارو کښې هغه تپوس اوکړو چې د ټولونه اول به په پل صراط باندې کوم خلق تيرېږي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل چې مهاجرين او فقيران نو هغه تپوس اوکړو چې هغوی ته به د ټولونه مخکښې کومه تحفه ملاوېږي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل چې د کب د اينې زياتي. هغه تپوس اوکړو چې دې نه پس به هغوی ته کوم خوراک ملاوېږي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل چې جنتي غوښې به حلالولي شي کوم چې د جنت په اطرافو کښې څرن کوي. هغه بيا تپوس اوکړو چې د څکلو د پاره به څه ملاوېږي؟ هغوی ﷺ او فرمائيل د جنت د نهر سلسبيل اوبه. يهودی اوونيل ستا ټول جوابونه په حقه دي. ښه ده زه اوس ديوې بلې خبرې تپوس کوم چې هغه خو يا نبي پيژني او يا د دنيا يو دوه کسان نو حضور ﷺ او فرمائيل چې تاله به زما جواب څه نفع درکړي؟ هغه ونيلى واوځوره. د بچي باره کښې ته څه فرمائي؟ حضور ﷺ او فرمائيل چې د سړي خاص اوبه د سپين رنگ وي او د ښځې خاص اوبه د زړې رنگ وي کله چې دا دواړه جمع کيږي نو که د سړي اوبه غالب راشي نو د الله په حکم جينتي پيدا کيږي. يهودی اوونيل چې بې شکه ته رښتوني نې او د الله ﷻ راشي نو د الله ﷻ په حکم جينتي پيدا کيږي. يهودی اوونيل چې هغه چې کله مانه سوال اوکړو نو مانه يو پيغمبر نې. بيا واپس لاړو نو هغه وخت حضور ﷺ او فرمائيل هغه چې کله مانه سوال اوکړو نو مانه يو جواب هم معلوم نه وو خو هغه وخت مانه الله ﷻ جواب اوخودل (مسند احمد) (۱) په ابن جرير طبري کښې دي چې د يهودی عالم د رومي سوال په جواب کښې حضور ﷺ او فرمائيل هغه وخت به مخلوق د الله ﷻ په ميل مستيا کښې وي. نو چې هغوی سره کوم څيزونه دي د هغې نه به عاجزه نه وي. عمرو بن ميمون رضي الله عنه فرمائي چې دا زمکه به بدله کړې شي او زمکه به د سپينې ميدې د ټکني غوندي وي په کومه کښې چې به هيڅ وينه بهيدل نه وي او نه به څه گناه وي، سترگې به تيزې وي د داعی آواز به په غوږونو کښې وي ټول به بريښي پښې او بريښي پښونه ولاړ وي تردې چې خوله به د واگو په شان شي. د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه هم داسې روايت دي. (۲)

دقيامت د زمکې کيفيت: په يو مرفوع روايت کښې دي چې د سپين رنگ به هغه زمکه وي چې په هغې به د وينې هيڅ څاڅکې نه وي پريوتلې اوند به په هغې څه د گناه عمل شوې وي. (۳) دا مرفوع کونکې صرف يو راوی دي يعنی جرير بن ايوب رضي الله عنه او هغه قوی نه دي. په ابن جرير کښې دي چې حضور ﷺ يهوديانوله خپل سړې اوليږه بيا نې د صحابه کرامو رضي الله عنهم نه تپوس اوکړو چې ما خپل سړې ولې يهوديانوله اوليږلو هغوی عرض اوکړو چې الله ﷻ خبردې يا دهغه رسول ﷺ. هغوی آيت او فرمائيل (يَوْمَ تُبَدِّلُ الْأَرْضَ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمُوتَ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) باره کښې ياد اوساتنې چې هغه به په هغه ورځ لکه د چاندنې په شان سپينه وي (۴) کله چې هغه خلق راغله نو هغوی تپوس اوکړو نو هغوی ونيلى سپينه به وي لکه میده. د نورو سلفونه روايت دي چې د چاندنې زمکه به وي حضرت علي رضي الله عنه فرمائي چې آسمان به د سرو زرو وي. ابی رضي الله عنه فرمائي چې هغه به باغونه شوي وي. محمد بن قيس رضي الله عنه وائي روڼي به جوړه شوي

(۱) صحيح مسلم كتاب الحيز باب بيان صفة من الرجل والمرأة: ۳۱۵، ابن حبان: ۷۴۲۲.

(۲) حاکم: ۵۷۰/۴.

(۳) البزار: ۳۴۳۱، طبرانی: ۱۰۳۳۳، مجمع الزوائد: ۴۵/۷.

(۴) الطبري: ۲۵۰/۱۳.

وی چہ مؤمنان بہ د هغوی د خپو د لاندې اوخوری. سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ ہم دغه فرمائی چہ زمکہ بہ بدله شی او رویتنی بہ جوړه شی. عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی چہ د قیامت په ورځ بہ ټوله زمکہ د اور شی د دې شاته بہ جنت وی چہ د هغې نعمتونه بہ د بهر نه ښکاری. خلق بہ په خپلو خولو کښې ډوب وی او دې وخت کښې بہ حساب کتاب نہ وی شروع شوی. د انسان خولې خو بہ اول په قدمونو کښې وی بیا بہ زیاتې شی او تریوزې پورې بہ اوری په وجہ د هغه سختی وپرونکی او خطرناک نظارې چہ د هغوی د سترگو په وړاندې وی. کعب رضی اللہ عنہ وائی چہ زمکہ بہ باغونه جوړ شی او سمندر بہ اور جوړ شی. زمکہ بہ بدله کړې شی. د ابوداؤد په حدیث شریف کښې دی چہ د سمندر سفر دې غازی یا حاجی یا عمره کونکې کوی ځکه چہ دسمندر لاندې اوردې یاد اور لاندې سمندر دې (۱) دصور په مشهور حدیث کښې دی چہ اللہ ﷻ بہ زمکہ راغونډه کړې او د عظامی څرمن په شان بہ ئی راکاږی، په هغې کښې بہ هیڅ لوړه ژوره نه ښکاری. بیا بہ هم په یو آواز سره ټول مخلوق په زمکہ راخوړ شی. (۲) بیارشارد دې چہ ټول مخلوق بہ د قبرونو راوځی او د اللہ واحد قهار په وړاندې بہ مخامخ شی. هغه اللہ چہ یوازې دې او څوک چہ په هرڅیز باندې غالب دې د ټولو ستونه بہ د هغه په وړاندې تیت وی او ټول بہ د هغه د حکم تابعدار وی.

وَتَرَى الْمَجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقْرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ سَرَّابِلَهُمْ	يَوْمَئِذٍ	مُّقْرَّنِينَ	فِي الْأَصْفَادِ	سَرَّابِلَهُمْ
اوتد به اووینې مجرمان په دغه ورځ چې ترلی شوی به وی په زنځیرونو کښې اقمیصونه د هغوی به				
اوتد به اووینې چې نافرمان به په دغه ورځ په یوبل پورې په زنځیرونو ترلی وی دهغوی قمیصونه				
مِّنْ قِطْرَانٍ وَتُغْشَىٰ وَجُوهُهُمُ النَّارُ لِيَجْزِيَ اللَّهُ	وَتُغْشَىٰ	وَجُوهُهُمُ	النَّارُ	لِيَجْزِيَ اللَّهُ
دگوگړو وی او راخوړ به وی په مخونو د هغوی باندې وور دپاره ددې چې بدله ورکړی اللہ				
به گوگړو نه جوړ وی او په مخونو به ئې د اور (لمبه) راخوړه وی دا د دې دپاره چې اللہ <small>ﷻ</small> هر				
كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ	مَّا كَسَبَتْ	إِنَّ اللَّهَ	سَرِيعُ	الْحِسَابِ
هر انسان ته د هغه عمل چې کړې ئې وی بیشکه اللہ زراختونکې دې د حساب				
نفس ته دخپل عمل بدله ورکړی بیشکه اللہ <small>ﷻ</small> ډیر زر حساب اخستونکې دې				

قوله تعالى: سَرَّابِلُهُمْ مِّنْ قِطْرَانٍ

دوزخیان به دگوگړو په جامو کښې قید وی: زمکه او آسمان بدل شوې دې مخلوق داللہ ﷻ په وړاندې ولاړې په هغه ورځ به ای نبی ته گورې چہ کفر اوفساد کونکې گناهکاران پخپل مینځ کښې رانخلولی ترلی ولاړ وی اودهرقسم گناهکاران به یوبل سره یوځای ولاړ وی. لکه چہ ارشاد دې (أَخْرَجُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ) ظالمان او دهغوی د جوړ خلق رایوځای کړئی. او په آیت کښې دې (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ) یعنی د نفس جوړې به رایوځای کړې شی. او بل ځای کښې ارشاد دې (وَإِذَا الْقَوَاِمُهُمْ مَّكَانًا ضَيِّقًا مُّقْرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ نُبُورًا) یعنی هغوی به د دوزخ په تنگو کورونو کښې یوځای سوزولی اچولې شی نو هلته به مرگ مرگ چغې وهی. دسلیمان عليه السلام دپیریانو متعلق هم [مُّقْرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ] لفظ دې اصفاد وائی دقید زنځیرونو ته. دعمرو بن کلثوم په شعرونو کښې مصفد په معنی زنځیرونو کښې ترلی شوي قیدیان راغلی دی. هغوی ته چہ کومې کپړې اچولې شی هغه به د گوگړو وی گوم چہ په اوشانو لگولې شی دا اور په تیزئی او سرعت سره لگي. دالفظ (قِطْرَانٍ) هم دې (قِطْرَانٍ) هم دې. ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمائی ویلی شوی تانبې ته

(۱) ابوداؤد کتاب الجهاد باب فی رکوع البحر فی الغزو: ۲۴۸۹، بیهي: ۳۳۴/۴، التاريخ الكبير رقم: ۱۸۴۶، التريب: ۱۰۲/۱-۱۰۳.

(۲) الطبری: ۲۵۲/۱۳.

قطران وائی د هغه سخت گرم اور په شان د تانبې به د دوزخیانو جامې وی د هغوی مخونه به هم په اور کښې پټ شوی وی. د مخونو پورې به نې اور ورختلې وی د سروټونه به نې شغلې اوچتېږي. مخونه به نې اوران شوی وی.

دې امت کښې د جاهلیت څلور کارونه: په مسند احمد کښې دی رسول الله ﷺ فرمائی زما په امت کښې څلور کارونه د جاهلیت دي چه د هغوی نه به لار نه شی. ① په حسب باندې فخر ② په نسب کښې پیغورونه ③ د ستورونه د بارانونو غوښتنه ④ په مړي ژاړه. واورنی که ژړا کونکي ښځې د خپل مرګ نه وړاندې توبه اونه کړه نو هغې ته به د قیامت په ورځ گوګړو قمیص او او ازغنه لوبته اچولې شی. ⑤ په مسلم شریف کښې هم دا حدیث دي ⑥ او په روایت کښې دی چه هغه به د جنت او دوزخ په مینځ کښې اودرولې شی. د گوګړو جامې به نې وی او په مخ باندې به نې اور لوبې کوی. ⑦ د قیامت په ورځ به الله ﷻ دهر یو د کارونو بدله ورکوی. دیدانو بدنې به مخامخ راشي. الله ﷻ به ډیر زر د ټول مخلوق د حساب کتاب نه فارغ شی. ممکن دی چه دا آیت هم په شان د آیت ﴿اَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾ وی یعنی د خلقو د حساب وخت نژدې راغلو ولې بیا هم هغوی د غفلت سره مخ اړولې دي او ممکن دی چه دا د بنده د حساب د وخت بیان وی یعنی ډیر زر به حساب اوشي. ځکه چه هغه د ټولو خبرونه خبردار دي د هغه نه یوه خبره هم پټه نه ده لکه څنگه د یوملک ټول خلق. ارشاد دي ﴿مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَحْكُمُكُمْ إِلَّا كُفًى وَاحِدٌ﴾ ستاسو د ټولو پیدا کول او بیا د مرګ نه پس راژوندی کول ماته داسې دی لکه یو کس وژل او سوزول. هم دغه معنی د مجاهد ⑧ د قول هم ده. چه د حساب په احاطه کښې الله ﷻ ډیر تندي کونکې دي او دا هم کیدې شی چه هم دواړه معنی مراد وی یعنی د حساب وخت هم نژدې او الله ﷻ ته په حساب کښې وخت هم نه لگی یوخوا شروع شو او بل خوا ختم شو. والله اعلم.

هَذَا ابْلَغُ	لِلنَّاسِ	وَلْيَنْذَرُوا	بِهِ	وَلْيَعْلَمُوا
دا قران پیغام دي دپاره دخلقو او چې اوویرولي شی دا خلق په دې سره او چې معلوم شی خلقو ته				
دا قران پاک دخلقو دپاره یو لونی پیغام دي او چې د دې په ذریعه هغوی اوویرولي شی او چې پوهه شی				
اِنَّمَا هُوَ	اِلَهٌ وَّاحِدٌ	وَلْيَذْكُرْ		اُولُوا الْاَلْبَابِ
چې بیشکه هم هغه (الله) لائق د عبادت دي یو او چې نصیحت قبول کړی خاوندان د عقلونو				
چې په حقیقت کښې الله ﷻ صرف ځان له د عبادت مستحق دي او چې پوهان ترې سبق واخلی				

قوله تعالى: هَذَا ابْلَغُ لِلنَّاسِ

قرآن د دنیا په وړاندې یو ښکاره پیغام: ارشاد دي چه د قرآن د الله ﷻ د طرف نه دنیا ته یو کولای پیغام دي لکه څنگه چه په بل آیت کښې د نبی کریم ﷺ په ژبه مبارکه ارشاد دي ﴿لَا تَذْكُرْ لَهُ وَمَنْ يَنْتَرْ﴾ یعنی چه زه په دې قرآن سره تاهم هوښیار کړم. او چه څنگه دا اوریسی ټولو انسانانو او ټولو پیریانو ته لکه څنگه چه د دې سورة په شروع کښې فرمایلی دی چه دا کتاب مونږ هم ستا طرف ته نازل کړې دي چه ته خلق د تیارونه راوباسي او رنړا طرف ته نې راولې الخ. د دې قرآن کریم غرض دا دي چه خلق هوښیار کړي شی اوویرولي شی اود دې دلیلونه او حجتونه اووینی اولوستلو سره د تحقیق نه معلومه کړی چه الله ﷻ یوازې دي د هغه څوک شریک نشته او عقلمند خلق نصیحت عبرت او وعظ اویند حاصل کړی. سوچ او پوهه شنی.

الحمد لله د سورة ابراهيم تفسیر ختم شو.

① احمد: ۳۴۲/۵-۳۴۳ وهو حدیث صحیح، ابن حبان: ۳۱۴۳، بیهقی: ۶۳/۴.

② صحیح مسلم کتاب الجنائز باب التشديد فی النجاة: ۹۳۴.

③ طبرانی: ۲۳۸/۶، مجمع الزوائد: ۱۴/۳.